

CONTENTS OF VOLUME VIII

PAGES

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS		VIII
INTRODUCTION	.	I-XXXII
TEXT AND CRITICAL APPARATUS OF THE DRONAPARVAN	.	1-688

ILLUSTRATIONS

1	ABHIMANYUVADHA	.						Facing Page	255	
2	JAYADRATHAVADHA	"	"	664

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

INTRODUCTION

The following thirty-five MSS of the Dīonapaivan out of a total of sixty-one collated MSS are selected to constitute

THE CRITICAL APPARATUS

I. N(ORTHERN) RECENSION (23 MSS)

(a) *North-western Group*

Śāradā (or Kāśmīrī) Version (Ś)

Ś₁ = London, India Office Library, No 6483b/3307 Dated A D 1709

Ś₂ = London, India Office Library, No 6481/3334 Fragmentary and incomplete

Kāsmīrī Version [K], being Devanāgarī transcripts from Ś

K₁ = Lahore, D A V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 40

K₂ = Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 65 Dated Samvat 1697 (= ca A D 1641)

K₃ = Poona, Mankar Collection of the Bhārat Itihās Sanshodhaka Mandal, No 207

K₄ = Lahore, D A V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 1121

K₅ = Lahore, D A V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No. 4751 Incomplete

(b) *Central Group*

Bengali Version (B)

B₁ = Dacca, University Library, No 981 Dated B S 1177 (= ca A D. 1770).

B₂ = Dacca, University Library, No. 4796.

THE DHONAPARTAV

D₁ = Dacca University Library, No 586 Dated Śaka 1663 (= ca. A.D. 1741)

D₂ = Saktinidhan, Visvabhāratī Library, No 11B Dated Saka 1734 (= ca. A.D. 1812)

D₃ = Dacca, University Library, No 480 Dated Śaka 1631 (= ca. A.D. 1709).

Devanagari Version (D), other than K

(i) Devanagari Version of Caturbhujā (Dc)

D₁ = Poona, Bombay Govt. Collection (deposited at the BORI), No 495 of Varānāsī (1)

(ii) Devanagari Version of Nilakantha (Dn), the "Vulgate".

D₁ = Poona, Laxye Collection of the BORI, No 377

D₂ = Bhor State Library MS, without number Dated Samvat 1846 (= ca. A.D. 1790)

(iii) Devanagari Composite Version (D)

D₁ = Poona, Sardesai Collection of Mahābhārata MSS. at the BORI, No 15 (no. numbered 216) Dated Samvat 1828, Śaka 1693 (= ca. A.D. 1771).

D₂ = Madras, Adyar Library, No xxxvi 4169 Dated Samvat 1740 (= ca. A.D. 1684)

II. S(OUTHERN) RECENSION (12 MSS)

Telugu Version (T)

T₁ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No. 11810.

T₂ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No 11827.

Grantha Version (G)

G₁ = Calcut, MS (without number), belonging to the Padmīnāre Kovilakam Collection.

G₂ = Tanjore, Saraswathi Mahal Library, No. 11843

G₃ = Pudukotah, State Library, No 346

G₄ = Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No 260

G₅ = Melkote, Yadugiri Yatiraj Math Library, without number. Incomplete

Malayālam Version (M)

M₁ = Malabar, Nairi Mana Library, No. 659.

M₂ = Malabar, Poomulli Mana Library, No 303. Dated Kollam year 1021 (=ca A D 1846)

M₃ = Cochin, Vadakanchalī Avanapparambu Mana Library, No 34. Dated Kollam year 1016 (=ca A D 1841)

M₄ = Cochin, Paliyam Estate Library, No 7

M₅ = Cochin, State Library, No 29

TESTIMONIA

Ca = Commentary of Aṅjunamīra, Banarās Skt. College, MS No 2278, incomplete

Cc = Commentary of Catubhujā Mīra (as in Dc₁)

Cd = Commentary of Devabodha, as found in MS No 482/5757, belonging to the Scindia Oriental Institute, Ujjain

Cn = Commentary of Nīlakantha (as in Dn₁, Dn₂)

Cv = Commentary of Vādīnāja, as found in a transcript procured from Madras (now acquired by the BORI).

hopelessly fragmentary, the MS is not discarded on account of the comparative rarity of Śāradā MSS of the Mahābhārata

K₁

Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 40 Fol 84 Paper Devanāgarī characters

No information is available of the characteristics of this MS, as well as of the MSS K₂, K₄ and K₅ from the same library, mentioned below

K₂

Lahore, D A V College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 65 Fol 276 Indian Paper Devanāgarī characters Dated Samvat 1697 (= ca A D 1641) The name of the scribe is given as Kalyānadāsa, who appears to have belonged to Kashmir

This is the oldest dated MS collated for the Dīona It is written in Devanāgarī, and contains a large number of marginal additions

K₃

Poona, Mirikar Collection of the Bhārat Itihās Sanshodhaka Mandal, No 207 Fol 331 Glazed Indian Paper Size 14" × 7½", with 12 to 14 lines to a page Devanāgarī characters of the Kashmiri type

Generally correct and legible Side-margins are ruled with double lines of red, with a thick yellow line between them Up to fol 23^a, half-lines, references and Adhycolophons are marked by double Dandas The first few adhyāyas are numbered, but there is no numbering of stanzas Occasional blanks are indicated by dotted lines

The codex contains almost all the Parvans of the Epic, written by the same scribe, except the Virāta, Anuśāsana, and the first eight Adhys of the Stī Parvans The MS of the Dīona bears no date, but at the end of the Āranyaka there is a date which has been taken as probably A D 1768 (Introd Crit Ed Bhīṣma, p xx1) The codex has been utilised for the Critical Editions of the Bhīṣma (as K₀), Kaina (as K₂), Śalya (as K₁), Sauptika (as K₁), Stī (as K₄) and Mokṣadharmā (as K₂), the introductions to which may be seen for further information

K₄

Lahore, D A V. College Library (now transferred to Hoshiarpur, East Punjab), No 1121 Fol 167 Paper Devanāgarī characters

Some folios are missing, and the text is consequently lost, e g, from the beginning to 7 1 16^b, from 7 9 55 to the end of 7 10, etc

Bold legible writing The side-margins are in red. The Ślokas and Adhys are numbered. The MS, which is in good condition, contains the commentary of Caturbhūja Mīśra The text is in the middle, and the commentary runs above and below the text

D₁

Poona, Limaye Collection of the BORI, No 377 Fol. 305 Indian Paper. Devanāgarī characters, with 11-13 lines to a page.

There is numbering of stanzas and chapters Black Daṇḍas appear after lines, Ślokas, references and colophons, but references and colophons, as well as number of Ślokas are marked by red pigment Good legible writing The MS contains the commentary of Nilakantha and extends from the Droṇa to Rājadharmā sub-parvan of the Śānti only It has been used for Crit Ed of the Śalya as D₂

D₂

Bhor State Library, Bundle No 1, unnumbered Fol 188 Paper Size 14½" × 7" Devanāgarī characters, with 16 lines to a page Dated Samvat 1846 (= ca. A D 1790)

Good and clear writing Margins, Adhys, colophons and references are in red ink The MS gives the commentary of Nilakantha written above and below the text It was used in the Crit Ed of the Kama as D₁

D₁

Poona, Mahābhārata Collection of the BORI, No. 15 (now numbered 246). Fol 230. Grey Indian Paper Size 13½" × 6½" Devanāgarī characters, bold and legible, with 14 lines to a page Dated Samvat 1828, Śaka 1693 (= ca A D 1771-72).

The margins are ruled in black and red separated by a yellow line, and references and colophons are marked with red pigment There is no numbering of Ślokas and Adhyāyas

The MS forms part of an entire Mahābhārata codex (only the Āśvamedhika missing), which was prepared by a Kashmirian Pandit, Sadānanda Mīśra, with the help of five scribes The name of the copyist for the Droṇa is Haranārāyaṇa Mīśra The codex has been utilised in the Crit Ed of the Āraṇyaka (as K₁), of Udyoga (as D₁), of Bhīṣma (as K₂), of Kaṇṇa (as K₃), of Śalya (as K₄) and of Saṁvāyaka (as K₅), q v It was copied apparently from a Śāradā exemplar, and its classification as K is not unwarranted

D₁

Madras, Adyar Library, No. xxxvi/4109. Fol 318. Paper Devanāgarī charac-

There is punctuation by black dandas after Ślokas, references and colophons, but no numbering of Ślokas and Adhyāyas

D₃

Poona, Parakhī Collection of the BORI, without number Fol 348 Old Indian Paper Size $11\frac{1}{2}'' \times 6\frac{3}{4}''$ Devanāgarī characters, bold and clear, with 13 lines to a page Dated Samvat 1792 (= ca. A. D. 1736)

The margins, as well as all dandas, are in red The Adhyāyas are numbered; but not the Ślokas

The MS contains the Dīona and Karna Parvans, apparently written in the same year by the same scribe, whose name appears as Kevalarāma It has been utilized for the Crit. Ed. of the Karna Parvan (as D₁, Introd. pp. xv-xvi)

T₁

Tanjore, Saraswathī Mahal Library, No. 11810 Palm-leaf Size $20\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{4}''$ Small clear Telugu characters of good style, with about 12 lines to a page — *Collated at Tanjore*

The codex contains Parvans 6-11, but it is in continuation of No. 11809 of the same library, which is a similar palm-leaf MS in Telugu characters giving Parvans 1-5 It has been utilized and described for the Crit. Ed. of the Ādi (as T₂, Prol. p. xx), of the Āraṇyaka and Virāta (as T₂, Introd. pp. viii in each), of the Bhīṣma (as T₁, p. xlv) Undated, but Dr. Belvalkar suggests A. D. 1710 as the latest date of the writing of the MS

T₂

Tanjore, Saraswathī Mahal Library, No. 11827 Palm-leaf Telugu characters. — *Collated at Tanjore*

The MS also contains the Bhīṣmaparvan

G₁

Calcutt, Paḍiññare Kovilakam Collection, MS without number Fol. 173. Palm-leaf Size $17\frac{1}{4}'' \times 2\frac{1}{2}''$ Grantha characters, with 15 lines to a page

G₂

Tanjore, Saraswathī Mahal Library, No. 11843 Fol. 200 Palm-leaf Size $16'' \times 1\frac{1}{2}''$ Grantha characters, with 8-10 lines to a page Considerably damaged — *Collated at Tanjore*

Besides the 35 MSS mentioned above, the following 26 were fully examined

- 1 Poona, Mbh Collection of the BORI, No 4, dated Śaka 1666 (= ca A D 1744) Incomplete, a large number of folios missing In Devanāgarī characters
- 2-5 Poona, Bombay Govt Collection (deposited at the BORI) Four MSS, as follow No 494 of Viśrāmbāg (1), dated Samvat 1824 (= ca A D 1768), incomplete, some folios missing, No 231 of 1895-1902, dated Samvat 1795 (= ca A D 1739), No 492 of Viśrāmbāg (1), No 189 of 1891-95, dated Śaka 1606 (= ca A D 1684) All in Devanāgarī characters
- 6 Benares Sanskrit College, unnumbered, dated Samvat 1827 (= ca A D 1771) In Devanāgarī characters
- 7-9 Baioda Oriental Library Three MSS, as follow No 6543, dated Śaka 1698 (= ca A D 1776), No 8862, dated Samvat 1666 (= ca A D 1610), No 11467 All in Devanāgarī characters
- 10-12 Lahore, D A V College The following three MSS No 2827, dated Śaka 1787 (= ca A D 1865), No 4767, dated Samvat 1840 (= ca A D 1784), and No 5290, dated Samvat 1853 (= ca A D. 1797) All in Devanāgarī characters
- 13-15 Madras, Adyar Library Three MSS in Devanāgarī characters No xi B 1, No xxxv D 1, dated Śaka 1711 (= ca A D 1789), No xxxvi G 9, dated Samvat 1678 (= ca A D 1622)
- 16 Bhor State Library, Bundle No 2 In Devanāgarī characters
- 17-22 Tanjore, Saraswathī Mahal Library The following six MSS, all in Devanāgarī characters Coll No 1131, Coll No 1158, dated Samvat 1712 (= ca A D 1656), Coll No 1187, dated Samvat 1669 (= ca A D 1613); Coll No 1205, dated Śaka 1621 (= ca A D 1699), Coll No 1229, Coll No 1276, dated Śaka 1615 (= ca A D 1693)
- 23 Santiniketan, Viśvabhāratī Library No 688, dated Śaka 1682 (= ca A D. 1760) In Bengali characters
- 24 Dacca University Library, No 288^t In Bengali characters
- 25 Tanjore, Saraswathī Mahal Library, No 11856 In Telugu characters
- 26 Lahore, D A V College Library, No 3945 In Telugu characters

The variants of these 26 additional MSS had been fully recorded on the collation sheets, but the MSS were not utilized at the final stage and the collated readings were not given in our Critical Apparatus The setting aside of so many MSS would

commentary Arjunamīra, MS No 2278 of the Benares Sanskrit College, was used, but it is incomplete. The commentary of Devabodha was available in a transcript from MS No 482/5797, belonging to the Scindhia Oriental Institute, Ujjain. The colophon states that it was written at Kāśī in Śaka 1571 (= ca. A. D. 1649). It appears to be the same MS as was used for the Sautika and Stūpa-parvans (g^v Introd p xxiii and xxi). The commentary is unaccompanied by epic text. The commentaries of Caturbhujā and Nilakantha were utilized as found, respectively, in MSS De₁ and D_n of the BORI (the latter also in the printed editions). For the commentary of Vāduāja a transcript from Madras (now with the BORI) was used.

The commentaries are not extensive, and their use in the constitution of our text has been very limited, but variants and citations from them are given in the Critical Notes wherever necessary.

The commentary of Devabodha, being the earliest known, has naturally received its due importance. In the already published Parvans, wherever it is available, the editors have made it clear that Devabodha generally follows the Ś K version, which is so far our best Northern version. This is generally true in this Parvan also. Apart from concordant readings, Devabodha agrees, for instance, in marking with Ś K B (as against the Vulgate) the end of the Abhimanyu-vadha sub-parvan at 7.51. He rightly comments on the lack of genuineness of the Vulgate passage on the illusion of darkness created by Kṛṣṇa on the battle-field (after 7.121.15, given in App. I, No 16), although he comments on them. His remarks in this connection are illuminating. तत्र तम मृष्टिं वचिष्टुयते । या च न प्रामाणिकी । बहुपुस्तकादरेण पठन्तीति ॥ Accordingly, in the Diona Parvan at least, Devabodha appears to be fully aware of other versions, and sometimes goes directly against Ś K. The most remarkable instance is that Devabodha comments on the long episodes of Mrtyu, Sṛījaya and Sodasa-rājakiya, to which Kṣemendra (following Ś K) makes no reference. This indication is supported by a number of smaller instances. Devabodha, for instance, comments on 79^{*}, 162^{*}, 601^{*}, 616^{*}, 952^{*}, 991^{*}, App I, No 15, which are B D passages, lacking in Ś K, he reads, as against Ś K, विमीता in 7.31.36^b, अर्भक in 50.20^d, म्नुषा यथा यथायस्ते in 54.10^a, मन्यते in 62.11^a, चोद्वमन् in 65.24^b (agreeing with S), वसग्रह in 78.19^d, and आलक्षिक in 102.47^d. It is remarkable that Devabodha accepts the S reading मन्ये in 7.8.35^a and क्तित्रो in 7.20.46^b, as against Ś K D. All this appears to show that he knew the B D versions and possibly the S recension, or perhaps he had a conflated K version before him. Devabodha has some peculiar and individual readings, e.g., तमेपा in 7.1.31^d, नागकन्ये वा in 14.21^c, आत्मविदा (for अन्नविदा) in 127.12^d, but they are sporadic and not of much consequence.

From the rather meagre and incomplete copy of the commentary of Arjunamīra available to us, no detailed study is possible, as it was possible in the case of the

that Ksemendra does not omit anything important which is not omitted by the Ś K. When we take this into consideration, it is not unlikely that Ksemendra's abstract of the Parvan, made in Kashmir, draws upon a version which is nearly identical in content with our Śāradā-Kashmir version. In other words, Ksemendra's testimony establishes for the Ś K version an antiquity higher than that afforded by the age of our MSS. In this connection, attention may be drawn to the significant omission of the lengthy episode of the legends of Mrtyu, Srījaya and Sodaśa-rājakiya (920 lines), which is found in B D S, but which is lacking Ś K. The incident of the illusion of darkness created by Kṛṣṇa (App I, No 16, Bom 7 146 62-103, 85 lines), which is not documented by Ś K and which is found only in the conflated K₄ and in B and a few D MSS, is not referred to by Ksemendra, and Devabodha rightly remarks that the passage is not genuine.

Some small points, chiefly concerning difference of readings of proper names, have been noticed in our critical notes at the end of this volume, they are not of much significance. Story borrowings or echoes of epic passages are occasionally found, e g, st 72 practically reproduces lines 7-8 of the N̄ passage in App I, No 5. Ksemendra (st 70), in common with Devabodha, apparently knows 162*, an undoubtedly B D passage, which is found only in the conflated K₄. It is not Dhṛistadyumna (Ksemendra st 733) but Bhīma (7 165 27') who instigates Drona by cruel words to discard his bow and arrow and desist from fight. It is curious that Ksemendra mentions a king of Vanga, named Samātanga, who was killed by Bhīma (st 76)—

वदराजे ममातङ्गे भीमसेनेन पाविते ।

but the name is not found in any of our MSS, as also the name of one of the brothers of Karna given as Ghanagarjita, who is said to have been killed by Abhimanyu (st. 165). These are small discrepancies, the source of which is not known.

A CRITICAL SURVEY OF THE TWO RECENSIONS

To the incident of the actual fight in the Mahābhārata, which consists of a series of 18 battles fought on 18 consecutive days, four Books (namely, the Bhīṣma, Drona, Karna and Śalya Parvans) are devoted. Of these the Drona is the most extensive. It is almost exclusively a battle-book, which covers the transactions of the war from the eleventh to the fifteenth day. The battles are described with inconceivable prolixity, which is hardly relieved by the occurrence of interesting legends or episodes, and there is no didactic or erotic digression. Apart from the actual fight, we have indeed descriptions of the horses of the heroes (7 22), of their distinctive flags (7 80), of the sorrows of the Pāṇdavas (7 50ff) and jubilation of the Kauravas (7 61) on the death of Abhimanyu, of Arjuna's journey with Kṛṣṇa in a dream for receiving the Pāśupata weapons (7 57), of Yudhiṣṭhira's morning bath and toilet (7 58), of the curious

7 51, and not at 7 49, Devabodha agrees with this. This should naturally begin the next Pratyūā with 7 52. But since our MSS fail to locate its beginning and ending definitely, we have to begin it with 7 52 and end it with 7 60. The other discrepancies to be noted are (1) the Jayadratha-vadha is concluded at 7 121, and not at 7 126 or 127 (see footnote at p 689) (2) The Ghatotkaca-vadha is ended with 7 154 and not with 7 158, on the evidence of Ś K₁₋₃ B₄ M (see footnotes pp 895 and 916)

The question of Adhyāya-division is more complicated. It is not uniform in our MSS, but the discrepancies occur chiefly by the insertion of additional colophons, marking ends of Adhyāyas, mostly by B D MSS and the conflated K₄ s. Additional colophons, for instance, are inserted

- After 7 5 20 by B₁ Dn₂
- After 7 5 33 by K₄ B₄ s Dn₂.
- After 7 48 38 (335*) by Dn₂ D₄
- After 7 57 59 by K₂ s B Dc₁ Dn D₁₋₃ s-3
- After 7 100 22 by D₂
- After 7 102 42 by K₄ s D (except Dc₁ D₃ s)
- After 7 114 65 by K₅ (margin *see m*).
- After 7 154 17 by Dn₁ D₂
- After 7 157 29 (1254*) by B D₆ s

But the following cases show B S agreements in the insertions

- After 7 53 30 by K₅ B Dc₁ Dn₁ D₂ s-7 S
- After 7 64 28 by K₅ B Dc₁ Dn₁ D₃ (margin) s 6-8 S
- After 7 157 10 by K₄ B₅ Dn₂ D₁ s 4 s s T G₂₋₄ M₃₋₅
- After 7 164 57 by B Dc₁ Dn₁ D₁₋₃ G₁ s M
- After 7 164 110 by B Dc₁ Dn₁ D₂₋₆ S (G₅ missing)
- After 7 165 67 by K₄ B D (except Dn₂) S (G₅ missing)
- After 7 166 15 by K₄ B Dc₁ Dn D₁₋₃ s S (G₅ missing).

But since these B S agreements are also shared by D MSS through which they appear to have come into B, they do not appear to be original, but only secondary, as such they do not possess the same evidential value as that afforded by Ś K. They are, therefore, not accepted in our constituted text.

The Vulgate text of the Dronapaivan, as printed in the Bombay edition, gives 202 Adhyāyas, while the Kumbhakonam edition shows 203. The Adhyāya figure 173 of our constituted text approaches much nearer to the Paivasaṅgraha figure of 170.

nately missing But \dot{S}_2 K insert 321* (except K_2), 1212* (except K_3), 1430* (B D passage without K), which \dot{S}_1 omits, and \dot{S}_2 has also some divergences in readings This would indicate that the two MSS do not probably go back to a single common exemplar No direct Southern influence on \dot{S}_2 is traceable, except in occasional concordant readings generally through D (e g \dot{S}_2 D: S read मच्चमाच्चिन 7 17 17^a, \dot{S}_2 Dn1 S मत्त्वम्प- 33 7^b, \dot{S}_2 K1 S बह्व 34 6^a, \dot{S}_2 Dn1 S पुरुषयेभ 50 65^b, \dot{S}_2 B2 T G2-5 M3-5 महावल 102 46^b, \dot{S}_2 D2 S च 102 62^c, \dot{S}_2 S तमसमात्रे 131 64^a, \dot{S}_2 D1 S मात्वतस्यार्थे 132 8^a), this, however, is not a sure criterion But it is curious to note that the \dot{S}_2 MS reads 7 24 24 on the margin in Telugu characters' \dot{S}_1 , on the other hand, is definitely independent of the S recension and has practically no additional passage of its own But at the same time \dot{S}_1 is not strictly a pure specimen Occasional contamination with B D or D is seen in \dot{S}_1 inserting (\dot{S}_2 missing in all these cases) 38*, 43*, 67*, 69*, 97*, 285*, 470*, 551*, 948*, 975*, 990*, 997* 1083*, 1171*, 1175*, 1319*, 1471*, 1477*, 1478^a, and in reading 7 120 68^{ab} after 120 65 There are some additional passages which \dot{S} as a group (with K) share with D or B D MSS e g 163*, 179*, 188* (except K_1), 208*, 319* (only with K_2 marg), 383* (subst, except K_2), 401* (except K_2), 554*, 816*, 1133* (also ins by \dot{S} at a different point), 1135*, 1146 (K_2 missing from here in subsequent nos), 1217*, 1276*, 1285*, 1344*, 1345*, 1369*, 1440* (8 lines), 1444* (11 lines), 1453* Only one individual substitution (774*) is traceable in what remains of \dot{S}_2 , the only one insertion in \dot{S}_1 is 202*

The "K" Version

The K version, written in Devanāgarī, is really a specific Devanāgarī version, but being akin and cognate to the \dot{S} version it is distinguishable from the Devanāgarī version of the central group Its affinity as a group to \dot{S} is clear not only from a mass of concordant readings, too numerous to be listed here, but also from some important concordant omissions of B D or B D S passages One of these B D S passages, as already noted more than once above, is the lengthy episode of 920 lines concerning the legends of Mrtyu etc, the other is the omission (except by K_4) of the B D passage of 85 lines on the creation of illusion of darkness by Kṛṣṇa — which Devabodha also declares to be spurious Apart from individual MSS, the K is generally free, as a group, from sharing additional passages with the Southern recension All this makes it, along with the Śāradā version (to which it is closely allied), one of the important Northern versions, for critical purposes

But the group itself is not homogeneous Our five MSS of this version, like individual MSS of other versions, do not possess a uniform value K_1 and K_3 are comparatively free from outside influence, but not so K_2 , and especially K_4 and K_5 , which are of composite and uncertain value, heavily contaminated not only with B D but also with S

1375*, 1376*, 1384*, 1388* (6 lines), 1403*, App I, No 20 (50 lines), No 20A (31 lines), No 23 (29 lines), No 24 (86 lines) K₄ shares the following passages from the S recension with B D MSS , 262*, 482*, 596*, 736*, 737*, 763*, 794*, 823*, 958*, 1284*, while the N passage 1132* is omitted (with K₁) It agrees with B D S in inserting additional colophons after 7 157 10, 165 67 and 166 15

The value of K₅ is much impaired by the fact that forty-nine Adhyāyas are lost in it at the end on missing folios It is, however, a MS of the same type as K₄ The D or B D passages found in it are 22* (maig), 32* (with K₄), 46*, 123*, 162*, 174*, 276*, 302*, 344* (with K₄), 366*, 397*, 431*, 558*, 568*, 617*, 694*, 697*, 753*, 761*, 802* (last five with K₄), 837*, 855* (with K₄), 976*, 1040*, while the Southern passages shared by it with D or B D are 10*, 284*, 381*, 427*, 511*, 1081* It omits some N passages, e g 188*, 494*, 1082*, 1083* The additional colophons inserted by it occur after 7 53 30 (with B D S), 7 57 59 (with K₅ B and some D MSS), 7 64 28 (with B D S), 7 102 42 (with D₄ 7 s), and 7 114 65 In view of all this, it is quite natural that B D or S readings are found frequently in K₄ and K₅ The individual insertions in K₅ are 47*, 337*, 801* (subst)

The exceptional vagaries of individual MSS, however, need not affect the marked tendency of K as a group to avoid inferior traditions

The Bengali Version

A critical study of the Bengali version leads us to confirm the conclusion, arrived at in the previously published Parvans, that it is essentially a sub version of the central Devanāgarī version, being closely allied to the Vulgate, to which it scarcely, in the Drona, proves superior to any appreciable extent There is no notable instance of divergence of B as a whole from D MSS in accordance with superior traditions, and agreements of B are very common, as we shall see, with D_c and D_n, which together substantially constitute the Vulgate text. Although there are small additions of particular MSS, there is no individual addition of B as a group, and specific B readings are scarce

But there is a fairly large number of B S agreements (as against Ś K), not only in the matter of readings but also of additional passages, which are also shared by some D MSS, especially by D_c and D_n, and sometimes by the conflated K₄ or K₅ They are, for instance 381* (with K₅ B D), 427* (with K₅ D_c D_n and some D MSS), 428* (with D MSS including D_c D_n), 453* (with D MSS including D_c D_n), 474* (with D_c D_n and some D MSS), 482* (with K₄ D_c D_n and D MSS), 488* (with D_c D_n and D MSS), 596* (with K₄ D_c D_n), 736* (with K₄ and D MSS), 763* (with K₄ and D MSS including D_c D_n), 805* (with some D MSS

1280*, 1281*, 1288*, 1302*, 1306*, 1308*, 1311* (subst), 1315* (subst), 1368*, 1475*, 1476*, App I, No 15 (71 lines), No 16 (85 lines), No 17 (39 lines), No 18 (55 lines) This agreement can be documented by a large number of concordant readings There are also concordant transpositions, e g 7 164. 78-121 transposed after 7 165 26 It is curious that B Dc₁ Dn insert (with variation) a passage 1360* from the *Venī-samhāra* (ii 37)!

Of the Eastern version of the Drona we had no MSS of Nepālī, Maithilī, Assamese or Odiyā sub-versions, it is represented in our text by the Bengālī version only To judge from this version, it is clear that, in the Drona, the Bengālī, which is an important version of the North eastern group, is really an extension of the central Devanāgarī version, and so far as this *Parvan* is concerned, there is no justification for assuming an Eastern recension, distinguished from the Northern and the Southern, as it was suggested for the Sabhāparvan (cf Bhīma, Introd p cxiii)

The B is a fairly unitary group The individual B MSS, therefore, do not show much conspicuous characteristics of their own to require consideration in detail The S contamination is palpable, not only from the instances cited above, but also in the case of individual MSS from the following B₁ marginally inserts the S passage 961*, B₂ inserts (also marg) 398*, B₃ 852*, B_{1 2 4} 452*, B_{1 3 5} (B_{1 3} marg) 960*, B_{1 4 5} 959* B₂ does not also admit the N passages 494*, 1160*, B₄ 999*, 1300* Individual insertions are not many, B₄ inserts 375*, 992*, B₅ 12*, 526*, 546*, 914* B₄ proves slightly superior by the omission of B Dc₁ Dn passages mentioned above, but there are occasional short omissions (e g 7 27 24-25, 131 25°-28^d, etc), and some gaps in the text caused by missing folios (e g Adhy 86-87)

The Devanāgarī Version

(Other than K)

The Devanāgarī version in the Drona includes (1) the versions of Caturbhūja Mīśra (Dc₁) and Nilakanṭha (Dn), and (ii) the Devanāgarī version represented by D MSS Of the Devanāgarī versions of Devabodha and Arjunamīśra we have spoken above (see under Testimonia pp xiii-xiv)

We have already referred to the very close connection between Dc₁ and the Bengālī version, which fact makes it probable that Caturbhūja belonged to some Eastern region (cf Āraṇyaka, Introd p xxv) Apart from the passages cited above (under Bengālī Version) and numerous concordant readings, there is a large number of exclusive B Dc₁ agreements in insertions and substitutions, as follow

B Dc₁ insertions (some of these without B₄) 53*, 86*, 521* (with D₅), 522*, 602*, 613*, 663*, 685*, 713*, 718*, 724*-725*, 732*, 870*, 872*, 884*,

888* (with D₂), 891*, 902*, 903* (with D₂), 904*, 905* (with D₂), 1017*, 1069*, 1071*, 1096*, 1106*, 1302* (with D₁), and App I, No 12 (with D₂: 18 lines)

B D₁ substitutions (some of these except B₁) 682*, 689*, 732*, 733*, 734*, 743*, 874*-875*, 885*-886*, 894*, 1068*, 1070*, 1167* (with D₂)

The extensive influence of the S recension is found in the inclusion by D₁ of B S or B D S passages cited above, but no *exclusive* addition of S passage is traceable. It is interesting to note that D₁ accepts the S reading क्रिनको (by correction) in 7 20 46^b, along with B₂ (marg) s-s a reading which Devabodha also accepts. Several additional colophons are found in D₁ (see remarks on Adhy division above), but they are invariably added in common with B, B S, or B D S. The individual insertions of D₁, not exceeding one line each, are 234*, 866* (marg), 1429* (*sec m*). The text of Caturbhujā, as evidenced by D₁, is definitely not superior (as it was found to be superior in the *Āraṇyaka*) to that of Nilakantha, to which it is closely allied.

The highly conflated character of Nilakantha's text (which fact is also found in the *Drona*) has been so often commented upon by the editors of the previously published *Parvans* that it is not necessary to dwell further upon it. But the two MSS of Nilakantha's version (D₁ s) used in this *Parvan* are, in many points, independent of each other, not only in readings but also in additions and omissions. D₁, for instance, inserts two S passages 37* (with D₂ 7 s, 11 lines) and 977* (with D₂), as well as the B D passage given in App I, No 15 (71 lines). With D₂ 7 s, again, it inserts the passage given in App I, No 2 (24 lines). D₂, on the other hand, inserts S passages 176*, 264* and 266* (both along with D₂), 265*, as well as the D passage given in App I, No 13 (with D₂ s s s 41 lines), substitutes S passage 1137* (along with D₂), and omits the N passage 411*. Individual insertions in D₁ are 227*, 384*, 627*, 795*, 927*, 980* (omitting 7 119 1-2), 989*, 1074*, 1150*, 1238*, in D₂ we have 235*, 624*, 831*, 1176*. Both add some colophons (in company with or without S) to mark end of *Adhyāyas*, but they do agree in these additions see under *Adhyāya* division above.

In this connection it is necessary to point out that the printed editions of the *Vulgate* (especially the *Bombay* edition) introduce strange discrepancies not found in any of our MSS. For instance, the *Bombay* edition inserts independently the following additional passages 793*, 853*, 867*, 881*, 1191*, 1446*. It inserts 397* after 7. 55 15. With the *Kumbhakonam* edition it introduces 224* and 226*. With the *Calcutta* edition of the *Vulgate* it omits 7 125. 6. It omits by itself the colophon after 7 89. The *Bombay* edition has the following singular readings मेरीणा निनदेन 7 1 19^b, स्वयन्व 6 39^a, प्रथमो गजयोघाना 26 4^c, अप्रेषयत्स्वयसार्चा 28 7^c, द्विर्धैकम् 28. 7^d, राजन्संपेततु 29 12^e, तयोर्भूमिं गतां देहीं रथात् 29 13^{ab}, तावकान्पाण्डवा ययु 31 10^d, बहुधा पतितैर्युगे 40 18^d, पाण्डवा-

स्मवारायद् 41. 10^d, वादिन 42 15^b, चाक्षान् 45 25^d, अपराजितं 46 1^d, च विगति 46 18^b, अधिपं 46 22^a, चैव 48 8^a, क्रोधेष्व- 93 35^c, महाबाहु 106 34^a

Coming to the composite Devanāgarī version, which presents an eclectic and inclusive text, but which is not homogeneous, we find that the individual MSS comprising the version exhibit among themselves numerous differences

D₁, written in Kashmir, appears to be the best MS of this group and approaches nearer to Ś K, but it is a difficult MS to classify. It is certainly superior to K₂, K₄ and K₅ in its frequent exclusion of B D or S passages, and might as well have been classified as a K MS. It does not, as the other D MSS do, accept the B D passage 1112* or the B D S passages 381*, 488*. It agrees with Ś K (except K₅) in the insertion or substitution of 929*, 1082*, 1083*, 1133* (an obviously B D S passage), and even in the haplological omission of 7 23 17^b-18^a and also of 7 107 26^c-27^b. But, on the other hand, it inserts the lengthy B D S passage on the legends of Mrtyu etc (App I, No 8), as well as the B D passage on the illusion of darkness created by Kṛṣṇa (App I, No 16), which, not found in Ś K, are distinctive instances of conflation in D MSS. It accepts some B S agreements in readings (e g अनन्त 7 10. 48^a, अमीप्यन्त 20 18^c, दग्धि 24 11^c, etc). With K₄ it accepts the B D S passages 482*, 596*, 736*-737*, 763*, 805* (K₄ om), 823*, 896*, 958*, 1413*, and B D passages like 543*, 618*-619*, 632*, 674*, 697*, 702*, 709*, 715*, 717*, 1025*, 1027*, 1028*, etc. All this would seriously affect the possibility of its being reckoned as a K MS.

D₂ has a large number of individual additions 351*, 368*, 374*, 386*, 391*, 442*, 535*, 549*, 667*, 703*, 782*, 933*, 979*, 984*, 1000*, and substitutions 564*, 787*, 897*, 978*. In common with D₅ it substitutes or inserts 5*, 7*, 8*, 15*, 909* (8 lines), 1032*, 1265*. Apart from the B D S passage on Mrtyu and the B D (except D₄) passage on the illusion of darkness, which, in common with all the other D MSS, it accepts, contamination with S is shown also by its admission of the S passage 856*, 950* (14 lines), 951*, 1089*, App I, No 13 (41 lines), and non-admission of the N passages 781*, 1344*, 1345*, 1361*. Other B D S passages admitted by it are 381*, 427*-428*, 455*, 482*, 488*, 736*-737*, 805*, 823*, 896*, 1133*.

D₃ is a MS of a similar character. It accepts S passages 24*, 198*-199* and 201*, the last three shared with D₅, and 381*, 427*-428*, 482*, 488*, 736*-737*, 898*, 1004*, 1063*, 1133*, 1305*, 1382*, App I, No 13 in common with B D. It omits (again with D₅) the N passages 781* (with D₂) and 1113*, and inserts the T G passage 1452* (without D₅). It has some other insertions common with D₅: 21*, 49*, 421*, 1257*. There are a few individual insertions and substitutions 1309*, 1450* (subst), 1451*.

D₄ has some parts of the text missing, e g from 7 44 16^a to 47 14^c, from

7.87 50' to 96 7', from 7 141 35' to 146 2', etc. It omits the N passages 188*, 1349*, 1351*, and, in company with D_n, it admits the substituted S passages 1089*, 1137*. Its individual insertions are 74*, 175*, 217*, 255*, 319*, 1128*, 1347*. But along with D_r it inserts 91*, 35*, 37* (S passage), 64*, 66*, 81*, 83*, 120*, 178*, 218*, 243*, 246*, 1459*, App I, No 1 (18 lines), No 2 (24 lines). As we have already noted, D_r omits, as against other D MSS, the long passage on the illusion of darkness. It omits also all the B D S passages (except 488*, 1133*), which have been mentioned as admitted by other D MSS.

D_s has a fair number of individual insertions 187*, 358*, 486*, 506*, 670*, 673*, 827*, 842*, 864*, 882*, 895*, 916*, 1016*, 1121*, 1140*, 1271*, 1474*, and also individual substitutes 865*, 1095*, 1116*, 1142*. It accepts the S insertion 977* (in common with D_n), App I, No 13, and the B D S passages 381*, 427*, 428*, 453*, 482*, 488*, 736*, 492*, 596*, 736*, 737*, 763*, 823*, 958*, 1284*, 1413*.

D₃, as noted above, has some additions common with D_r, of which three are S passages. Independently, or with B D or D MSS it admits the S insertions 23*, 215* (6 lines), 216* (6 lines), 266*, 268*, 381*, 427*-428*, 453*, 482*, 488*, 736*, 737*, 763*, 805*, 898*, 951*, 1063*, 1322* (subst), 1413*, App I, No 13. It omits the N insertions 1113* (with D_r), 1345*, 1346*, 1392*, 1412*. Its individual insertions are also numerous 92*, 184* (6 lines), 195*, 238*, 244*, 1093* (gloss), 1303*, 1316*, 1337*, 1373*, 1395*, 1400*, 1406*, 1407*, 1409*, 1417*, 1420*, 1421* (10 lines), 1442* (15 lines), App I, No 22 (56 lines), but substituted passages appear to be few 1348*, 1416*. It omits also the B D passage on the illusion of darkness (App I, No 16).

D_r and D_s very often fall together. They have a large number of common insertions 42*, 277*, 322*-324*, 326*, 327*, 330*, 332* (gloss), 369*, 376*, 413*-415*, 454*, 477*, 493*, 527*, 1249*, 1282*, 1283*, 1310* (a couplet occurring with variation in Manu 8 112), 1332*, 1364*, 1424*, 1464*. They insert in common three S passages 269*, 331* and 406*. D_r does not admit the B D passages 357*, App I, No 16 (episode of the illusion of darkness). Of B D S passages we have two, inserted by D_r (427* and 1133*), one by D_s (805*), and one also by D_r together (488*). Individual insertions in D_r are 536*, 539*, 1258*, 1312*, in D_s 14*, 481*, 646* (subst).

The Telugu and Grantha Versions

The Telugu version stands on the borderland of the Northern and the Southern recension, but in the Drona it is clearly allied to the Grantha version, which is its near neighbour. There is no specific passage of T version as a group. But T as a whole inserts the N passages 1324*, 1403*, and App I, No 23 (29 lines). The two MSS,

however, utilized by us for this version, show some difference from each other. T₁ contains a more considerable amount of the Northern element. T₂ accepts N passage 61*, but T₁, whose contact with the N recension is more pronounced, inserts the following N passages: 1317* (12 lines), 1319*-1320*, 1412*, 1415*, App I, No 24 (86 lines)

But the version, which the two MSS generally represent, is not very materially different from the G version, and there are often common insertions and omissions with particular G MS or groups of G MSS. Apart from concordant readings, the affinity of T with G version is illustrated by the following instances:

T G₁ insert 143*, 986* (7 lines), 987*, 1215*, 1448*, and substitute 1240*

T G₁ admit N passages 170*, 186* (10 lines), App I, No 5 (34 lines)

T G₂₋₄ insert 1203*, 1276* (N passage), 1321*, 1385* (7 lines), 1460*

T G₂₋₅ insert 9*, 25*, 54*, 325*, 739*, 825*, 845*, 879*, 896* (N passage), 913*, 919* (8 lines), 1010* (7 lines), 1100*, App I, No 11 (25 lines), and agree in the point of insertion of 157*, and in the sequence of stanzas after 7 1 9

T G₃₋₅ insert 912*

It will be noticed that in these cases G₁ stands apart. It has a large number of independent agreements with the M version, and as such it follows a better South Indian tradition. The G₁ M agreements in insertion, substitution and omission, as well as in concordant readings, are illustrated by the following instances:

G₁ M insert 32* (N passage), 101*, 148*-149*, 157*, 190*, 192*, 304*, 309*, 310*, 462*, 501*, 617* (N passage), 625*, 642*, 740*, 856*, 907*, 915*, 1039* (with B D), 1174*, 1177* (with B D), 1251*, 1253*, 1256*, 1278*, 1287*, 1289*, 1352*, 1359*, 1363*, 1366*, 1367*, 1377*, 1379*, 1393* (10 lines), and 1473*

G₁ M substitute 505*, 509*, 513*, 517*, 559*, 650*, 653*, 671*, 693*, 701*, 707*, 710*-711*, 716*, 739*, 741*-742*, 806*, 808*-809*, 812*, 830*, 848*, 860*, 863*, 869*, 878*, 883*, 930*, 932*, 981*, 1239*, 1274*, and 1295*

G₁ M omit 7 1 16, 150 83-104

G₁ M agree in the point of insertion of 156*, 157*, and 512*

G₁ M have numerous concordant readings (selected at random)

महात्मान 7 9 47^a, तत्र 10 20^a, युद्धे 16 6^a, अभिद्रवत् 18 38^d, तदारुण 27 22^b,
वै रणे 71 ७^d, इवान्तक 73 3^b, अताड्यत् 85 25^e, प्रवर रथिना मुवि 92 28^d, हृद्धो 92

31*, समाकिरत् 92 33^d, तस्य 97 49^a, त्व हि 98 4^a, अत्रियं यद्य वचनं 98 6^a, कर्म सत्यकपार्थिव्या 105. 5*, यौधाथ 127. 23*, यत्र सम्यक् 166 2^d, etc

[See below also under M₁ 2]

There is no specific G passage. As a group the G version is comparatively free, but individual G MSS are sometimes contaminated from the N recension. G₂, for instance, agrees with N in omitting S insertions 39*, 56*, 355* (subst), 582* and S substitute 111*, 664* and inserts the B D passage 843*. G₃ similarly does not admit the S passage 113*, 983*, 1008*, G₄, more heavily contaminated, omits S passages 154*, 155* (12 lines), 177*, 371* (subst), 372*, 928*, 931*, 983*, 998*, G₅ similarly does not accept the S passages 348* (subst), 396*, 402* (subst), 586*, 645*, 727*, 931*, 951*, and inserts marginally the N passage 1138*

The individual insertions or substitutions are few. In G₁ we have 1.90*, in G₂ they are 279*, 510*, 847*, 922*, in G₄ 1374*, G₅ 191*. Nearly 37 Adhyāyas of the text are lost at the end in G₅ on missing folios, and there are considerable omissions throughout, e.g. 7 27 22-23, 7 62, etc

The Malayālam Version

The Malayālam version in the Drona, as in the other published Parvans, is the most important and representative Southern version. Located and isolated in the extreme south-west (as the Śāradā in the extreme North-west) its comparative purity is shown by its almost complete independence, as a group, of the N recension. It is free from the passages which encumber the Vulgate (the B D S passages, which we have considered above, being in all probability S passages which have gone over to B D), and its value is enhanced by its independent agreement with Ś K. All this is clear throughout, and need not be illustrated in detail.

Only sporadic contamination of M or individual M MSS is found. M₂, for instance, admits the Vulgate passage 1223* and omits the S passage 275*. M₁ accepts the N passages 470*, 910*, M₃₋₅ admit the N passage 569* and do not accept the S passage 592*. With G₁, M admits the N passages 32*, 617*. But such cases are not frequent and extensive enough to affect the general character of the M version as a whole.

Additional passages exclusive to the entire M version are rare. We have noticed two instances 638* and 846* (except M₂) inserted *inf lin*. The individual insertions or substitutions in M MSS except in M₃₋₅, are few. They are 206* in M₁, and 1036*, 1108*, 1180* in M₄, totalling only 9 lines.

Among the five MSS of this version, the last three M₃₋₅ hold together, as against the first two M₁ 2, and have their own peculiarities. They have not only concordant

readings (e g , 7 83 12^d , 83 23^a , 94 8^d , 94 11^d , 95 46^{1c} , 96 23^d , 97 3^c , etc) , but they also agree in other points M₂-s, as against M₁ s, make the following additions and substitutions

M₂-s insert 185* (8 lines) , 194* , 197* , 214* , 318* , 320* , 456* , 497* , 569* (N passage) , 579* , 584* , 626* , 634* - 635* , 850* , 854* , 1196* , 1277* , 1328*

M₂-s substitute 573* , 606* , 610* , 622* , 623* , 630* , 633* , 636* , 637* , 648* , 656* , 679* , 683* , 1327*

They agree with T G in inserting 398* , and in substituting 585* , as well as in the point of insertion of 597* , but they differ together in the matter of insertion of 609* . They insert 186* with T G . They agree also , as noted above , in admitting N and omitting S passages . M₂-s omit adhy 147

M₁ s , on the other hand , have frequent agreements with G₁ . They omit , for instance , 7 150 81 and the stanzas from 7 146 50 to 7 147 1^d , and agree in the change of sequence of stanzas after 7 173 75^a . They insert or substitute , in common with G₁ , 109* , 311* , 380* (with T) , 463* , 695* (N passage) , 706* , 804* , 828* , 832* (subst) , 849* , 851* (subst) , 858* (subst) , 861* (subst) , 868* (subst) , 1197* (subst) , 1199* , 1207* , 1210* , 1235* , 1245* , 1318* (8 lines) , 1336* (6 lines) , 1338* - 1339* , 1341* (9 lines) , 1342* , 1354* (N passage) , 1365* , 1371* , 1387* (N passage) , 1396* , 1405* , 1433* , 1437* , App I , No 21 (36 lines) . G₁ M₁ s differ from M₂ s in point of insertion of 1273* , 1297* . The N passage 1387* , is admitted by them

In conclusion , I want to recapitulate briefly what I said in my previous Editorial Note in order to explain the rather long delay in completing the publication of this Parvan . After the sad and sudden demise of V S Sukthankar (1943) , I was invited by Dr Belvalkar , who had taken charge as the General Editor , to undertake the editing of this big Parvan , but from my previous experience as the editor of the Udyoga Parvan (1940) , I knew what an arduous and exacting task it was . I was , therefore , reluctant to take it up , especially as my absorbing duties at the University of Dacca left me little uninterrupted leisure . After my retirement from Dacca in 1947 , I became comparatively free , but for certain personal reasons it was not possible for me at that time to go and stay at Poona , continuously for at least a year , for the purpose of studying the enormous mass of collation sheets , which was absolutely necessary for the undertaking . I paid a brief visit to Poona and laid my difficulties before the Editorial Board . But very generously they overruled my plea by accepting Dr Belvalkar's suggestion that the collation sheets should be sent directly to me at Calcutta . This , on the face of it , was a most daring proposition . Not only the expenditure , but also the risk of loss in the transmission of some 20,000 sheets , which represented the labour of many years , was very great . But Dr. Belvalkar made it possible—thanks

to the generous assistance of the Government of Bombay—to arrange the microfilming of the entire material against such mishap. The filmed copy was kept at the Institute, and the original sheets were forwarded to me in due course. All this naturally took time, but I was able to complete the first draft of the entire text by the middle of 1949. This was followed by the revision of the accompanying critical notes, the laborious writing of which was necessarily spread over a long stretch of time. After about a hundred Adhyāyas (i.e., more than half of the constituted text) were completely written out and finally revised by me, it was decided to start the printing of the work in the Institute's own Press department, but preliminary arrangements in that connection could not be completed before June 1951. As the final page proofs had to be sent to me to Calcutta, there was unavoidable delay in transmission, and progress was naturally slow. I had, in the meantime, joined the Calcutta Sanskrit College, and I could devote to the Mahābhārata work such time as I could spare from more regular duties. The first fascicule, however, with an explanatory note, was published on Sept. 13, 1953. The entire work, except the Introduction, was completely printed off by 1956. But immediately after that, I had to travel about for a year as a member of the Sanskrit Commission, and had no leisure to write out the Introduction till May 1958. I record this somewhat personal note, not only to explain the inordinate delay, but also to express my gratefulness to the General Editor and the Editorial Board, who very kindly went out of their way to meet my difficulties, and gave me an opportunity of serving in a cause of scholarship which is one of national importance.

But my obligation to Dr. Belvalkar does not end here. Although senior to me by some years, he extended to me his friendship and affection now for more than two decades. In my work on this Parvan I have profited by his friendly advice and unstinted co-operation, as well as by his deep personal interest. It is a pleasure to recollect that I had no occasion of any serious difference from him. To the Mahābhārata Staff of the Institute, and particularly to the late M. V. Vaidya and Shri N. M. Khuperkar, I express my sincere gratitude for their devoted service, especially in Apparatus-writing and proof-reading, which considerably lightened my task as the individual editor.

Calcutta, }
25-5-1958

S K De

॥ द्रोणपर्व ॥

जनमेजय उवाच ।

तमप्रतिमसत्त्वौजोबलवीर्यपराक्रमम् ।

हतं देवव्रतं श्रुत्वा पाञ्चाल्येन शिखण्डिना ॥ १

धृतराष्ट्रस्तदा राजा शोकन्याकुलचेतनः ।

किमचेष्टत विप्रपे हते पितरि वीर्यवान् ॥ २

तस्य पुत्रो हि भगवन्मीष्मद्रोणमुखै रथैः ।

पराजित्य महेश्वासान्पाण्डवान्राज्यमिच्छति ॥ ३

तस्मिन्हते तु भगवन्केतौ सर्वधनुष्मताम् ।

C 7
B 7
K 7

Ś₂ commences with रिवान्तक (in 7 15 38^d),
K₄ commences with 7 1 16^{cd}

The introductory mantra

1* नारायण नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत् ।

is found only in N (Ś₂ K₄ missing). Ś₁ K₁₋₃ B₂
D₂ read व्यास (for चैव) in the second line

Before the introductory mantra, Ś₁ ins ॐ
स्वस्ति । श्रीगणेशाय नमः । ॐ नमो भगवते श्रीवासुदेवाय ।
श्री, K₁ ॐ स्वस्ति । ॐ नमः श्रीगणेशाय । ॐ नमः
कृष्णाय । ॐ नमो विद्महर्षे । ॐ, K₂ ॐ; K₃ ॐ श्री
गणेशाय नमः । श्रीकृष्णाय नमः । ॐ, K₅ ॐ नमः श्री
गणेशाय । सरस्वत्यै नमः । B₁ ॐ नमो भगवते वासु
देवाय । B₂ ॐ नमो गणपतये । ॐ नमो भगवते वासु
देवाय । B₃ श्रीदुर्गा । ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । B₄
ॐ गणेशाय नमः । B₅ श्री नमो भगवते वासुदेवाय । ॐ,
Dc₁ श्रीगुरुगोपालगौरोगणपतिभ्यः । Dn₂ श्रीगणेशाय नमः ।

2* जयति पराशरसूनु सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यास ।
यस्यास्यकमलगलित बाह्यसममृत जगरिपवति ।;

D₁ श्रीकृष्णाय नमः । ॐ नमः, D₂ श्रीगणेशाय नमः ।
श्रीव्यासाय नमः । D₃ श्रीगणेशाय नमः । श्रीरामो जपति ।
followed by 2*, D₄ ॐ नमो गणेशाय, D₅ श्रीगणे
शाय नमः, D₆ ॐ श्रीगणपतये नमः, D₇ श्रीगणेशाय
नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । D₈ ॐ नमः श्रीपुराणपुरुर्यो
त्तमाय. — After the introductory mantra, Ś₁ K₂
cont.

3* जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
क्षजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

[(L 2) Ś₁ गुणात्मना (for महा)]

Of the 8 MSS which om the introductory
mantra, T₁ begins with श्रीगणाधिपतये नमः । श्रीसर
स्वत्यै नमः, T₂ शुभमस्तु । श्रीरामाय नमः ; G₁ with

4* शुक्राम्बरधर विष्णु शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदन ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ।,

followed by श्रीगुरुवरणारविंदाभ्या नमः, M₁₋₃ ॐ हरिः
श्रीगणपतये नमः । अविघ्नमस्तु, M₄ हरि श्रीगणपतये
नमः

1 Owing to missing first folio, the portion of
the text from the beginning up to तस्यौ मृत्यु (in
7 15 38^d) is lost in Ś₂, and up to 7 1 16^{cd} in
K₄ M₂ om the ref M₁₋₃ om 1^{ab} —^a) K₅ T₁
सत्त्वौजा (sic), D₂ G₂ सत्त्वौजो —^b) D₄ ॐ परा
क्रमी (D₅ 'मै') G₂ cites सत्त्व, क्षोज, बल, वीर्य and
पराक्रम. Cd cites 1^{ab} as in text —^c) B₂ (marg
as in text) शांतनव (for देवव्रत) D₂ ॐ गानेय निहत
श्रुत्वा; D₆ M देवव्रत (D₆ 'त च') हत श्रुत्वा —^d)
K₁ ॐ Dn D₂ ॐ G₂ ॐ पांचालेन (for 'त्येन) G₂
[अ]मितौजसा (for शिखण्डिना)

2 K₄ missing (cf v l 1) —^a) Ś₁ तदा * * *
K₅ Dc₁ D₁ ॐ ॐ G₁ M₁ ॐ ततो राजा, D₂ G₂ तथा
राजा, M₂₋₃ महाराज (M₂ 'जा) —^b) K₅ Dn₂ D₂
ॐ ॐ T G (except G₁) लोचन ; B₂ चेतसा (for
'न) Ś₁ * * * सकुलचे' —^c) D₂ अकार्षीणः; D₃
अकुर्वत (for अचेष्टत) K₅ D₄ ॐ ॐ देवपे, G₂ * * * पे
(for विप्रपे) —^d) K₅ D₄ ॐ चात्रवीत् (for वीर्यवान्)

3 K₄ missing (of v l 1) —^a) G₄ damaged
S (except M₂ ॐ, G₁ inf lin as in text, G₄
damaged) यस्य (for तस्य) D₁ ॐ ॐ G₁ ॐ M₁ ॐ
भगवान् —^b) G₂ मीष्मद्रोणैर्महारथै —^c) K₅ D₄ ॐ
सवितित्य; Dn₁ पराक्रम्य (for 'जित्य) M₄ महाभा
मान् (for महेश्वासान्) —^d) M₁ ॐ ॐ पांचाल्यान्
(for पाण्डवान्) B₂ राष्ट्रम् (for राज्यम्) K₅ Dc₁
(by corr as in text) D₄ ॐ ॐ देष्टत (for दृष्टति).

यदचेष्टत कौरव्यस्तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम ॥ ४

वैशंपायन उवाच ।

निहतं पितरं श्रुत्वा धृतराष्ट्रो जनाधिपः ।

लेभे न शान्तिं कौरव्यश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ५

तस्य चिन्तयतो दुःखमनिशं पार्थिवस्य तत् ।

आजगाम विशुद्धात्मा पुनर्गावल्गणिस्तदा ॥ ६

शिविरात्संजयं प्राप्तं निशि नागाह्वयं पुरम् ।

आम्बिकेयो महाराज धृतराष्ट्रोऽन्वपृच्छत ॥ ७

श्रुत्वा भीष्मस्य निघनमप्रहृष्टमना भृशम् ।

पुत्राणां जयमाकाङ्क्षन्विललापातुरो यथा ॥ ८

धृतराष्ट्र उवाच ।

संसाध्य तु महात्मानं भीष्मं भीमपराक्रमम् ।

किमकार्षुः परं तात कुरवः कालचोदिताः ॥ ९

तस्मिन्निहतते शूरे दुराधर्षे महौजसि ।

4 K₄ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ D₃ भगवति; D₂ s सुदुर्धर्षे (for तु भगवन्) Ca as in text —^b) Ca d cite केतौ (as in text) B₂ s D₀₁ घनुर्धर्षा (for *पत्ताम्) D₀₁ क्षितौ सर्वे घनुर्धर्षा —^c) D₂ अचेष्टत —^d) Śī D₂ पितामह, D₂ s G₂ Ca तपोधन (for द्विजोत्तम)

5 K₄ missing (cf. v 1 1) After the ref, T G₂-s read 8 —^a) K₁ D₂ निहितं, D₂ न हितं, D₁ विहित (for निहत). K₁-s ज्ञास्वा; D₀ इष्ट (for श्रुत्वा) G₁ M₁ s हत देवव्रतं श्रुत्वा —^b) Śī D₀₁ D₂ 7 जनाधिप, K₅ नराधिप; D₂ जनेश्वर; D₂ [अं] बिकासुत —^c) K₅ D₀₁ D₀₁ D₂ s 6 T G₄ कौरव्य —^d) Ca d cite क्षिता, and शोक D₂ s विपं पीत्वेव मानव.

6 K₄ missing (cf v 1 1) —^b) The portion of the text from श up to विघ्नवेव च (in 26^a) is lost in Śī on a missing folio D₂ D₃ T₁ G₁ s-s M कौरवस्य (for पार्थिव) —^c) G₄ damaged. —^d) A few MSS गावल्गानिस् —For 6, D₂ s subst

5* निश्वासपरमो राजा ध्यायन्नास्ते ह्यधोमुख ।
अक्ष प्राप्ते दिनकरे निशि गावल्गणिस्रदा ।
स्त्रियमानेन मनसा जगाम गजसाह्वयम् ।
[(L 2) D₂ क्षते (for निशि).]

— After 6, K₂ D₂ S ins

6* न्यामप्रसादाद्विज्ञाय सर्वं वृत्तान्तमुत्तमम् ।
सैनिकाना च सर्वेषां सेनयोरुभयोस्तदा ।

[(L 1) K₂ D₂ T G₂ सर्वं (for सर्व) —(L 2) T G₂-s अपि (for तदा)]

7 Śī K₄ missing (cf. v 1 1, 6) —^b) D₂ आशु (for निशि). D₂ तदा (for पुरम्). —^c)

G₄ damaged K₁ D₀₁ अम्बिकेयो; D₂ आस्ति'. K₁-s G₅ महाराजो, D₁ राजन्

8 Śī K₄ missing (of v 1 1, 6). T G₂-s read 8 after the ref in 5 —^a) Ca d cite निघन (as in text) D₂ श्रुत्वा भीष्मवध राजा —^b) D₂ s तदा (for शृष्टम्) D₂ पाषाण्येन शिसदिना (= 1^d). —B₁ reads 8^{ed} on marg —^c) B₁-s s D₀₁ अन्विच्छ (B₁ *क्ष)न् (for आकाङ्क्षन्). —^d) D₂ D₃ T G₁-s s M विललाप सु(D₂ स)दुःखित; D₂ s *पा तैया गिरा —After 8, D₂ s ins

7* धार्तराष्ट्रान्मृतान्सर्वान्मन्ये सजय सयुगे ।

9 Śī K₄ missing (of v 1 1, 6) D₂ s om the ref. G₁ M om 9^{ab}. —^a) Ca dp संशोच्य, Cd संसाद्य (for संसाध्य) B₁-s s D₀₁ T₁ सशोच्य सं, D₂ D₁ संशोच्य तु, D₂ s आपगेयं, D₀ ससाध्य त; T₂ G₂-s संकाल्य तु —^b) B₁ G₂ भीष्म; D₀₁ पर (for भीम) —^c) D₂ D₃ S अचेष्टन् (for अकार्षुः) K₅ D₁ 7 s पुनस् (for परं). —^d) K₅ D₀₁ D₂ s नोदिता —For 9^{ed}, D₂ s subst.

8* हत श्रुत्वा मम सुत किमकार्षींश्च सजय ।

—After 9, the sequence in T G₂-s is 11^{ed}, 11^{ab}, 10^a, 10, 11^{ab} (r), 9^a, while the sequence in Cv is 11^{ed}, 11^{ab} and 10^a.

10 For the sequence in T G₂-s, cf. v 1 9. Śī K₄ missing (of v 1 1, 6) D₂ reads 10 on marg —^a) D₂ D₃ s T G₂-s तु, G₁ M च (for वि) D₂ D₃ S वीरे (for शूरे). —^b) B D₀₁ सुदुर्धर्षे, D₂ D₃ T G₂-s भीष्मे युधि, G₁ M युधि भीष्मे (for दुराधर्षे) B₂ (marg as in text) D₀₁ [s]भिवौजसि, B₄ D₀₁ महारमनि (for महौजसि) —^c) K₁ किन्वास्मिन्; K₂ Cd किं तु स्विद्; D₂ s किं तु वै; D₂ किं तु श्विद् (sic), T₁ G₁ s M कस्य स;

किं नु खित्कुरवोऽकार्पुर्निमग्नाः शोकसागरे ॥ १०

तदुदीर्णं महत्सैन्यं त्रैलोक्यस्यापि संजय ।

भयमुत्पादयेचीत्रं पाण्डवानां महात्मनाम् ॥ ११

देवव्रते तु निहते कुरूणामृपभे तदा ।

यदकार्पुर्नृपतयस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १२

संजय उवाच ।

शृणु राजन्नेकमना वचनं ब्रुवतो मम ।

यत्ते पुत्रास्तदाकार्पुर्हते देवव्रते मृधे ॥ १३

निहते तु तदा भीष्मे राजन्सत्यपराक्रमे ।

तावकाः पाण्डवेयाश्च प्राध्यायन्त पृथक्पृथक् ॥ १४

C 7 15
B 7 1 18
K 7 1 13

T₂ G₂ तस्य त, G₂ कस्य (submetric), G₂ तस्य स, C₂ भिन्न खित् (for किं नु खित्) S [s]स्मापुंर (G₂ [s]स्मापु, M₂ [s]स्मापु) (for ऋपुंर) —^d) D₂ निहते जाह्नवीसुते — After 10, T G₂-s read for the second time 11^{ab} and thereafter ins

9* सप्राप्ता कुरवो युद्धे केऽत्रातिष्ठन्परत्पत् ।

[Before the above, G₂ (wrongly) ins भीष्मत कौरवेयाणां G₂ तत्र (for केऽत्र)]

11 For the sequence in T G₂-s and C_v, of v 1 9 Ś₁ K₄ missing (cf. v 1 1, 6) B₄ om 11^{ab}, D₂ reads it on marg K₅ D₂ D₂ १ ३ G₁ M repeat 11^{ab} after 11 —^a) K₁ त् (before corr स्व)दुचीर्णं, D₁ तदुदीर्णं, C₂ तदुदीर्णं, C_d तदुदीर्णं (as in text) B₂ ३ ३ महासैन्य K₅ D₂ १ (all first time) तदुदीर्णंवल सैन्यं, K₅ D₂ D₂ १ ३ (all second time) समर्थं तन्महासैन्यं, D₂ तदुदीर्णं ततो द्रोणो, G₁ M (all first time) तत्तु इत्त प्रमुदितं, G₁ (second time) ३ ३ (both first time) M₁ ३ (both second time) तद्विदीर्णं महत्खंडं, M₂-s (all second time) तदुपूर्वमहत्खंडं, C_v तद्विद्वीय महत्खंड —^b) B₂ त्रि लोकेयस्यापि, D₂ महाभागपि T G₂-s (all both times) C_v भीषण (for संजय). — After the first occurrence of 11^{ab}, T G₂-s C_v ins while K₅ D₂ D₂ १ ३ G₁ M ins after the repetition of 11^{ab}

10* भीष्मत कौरवेयाणामभियास्यति क पुमान् ।

[K₅ D₂ D₂ १ ३ किं पुन, G₁ M₁ ३ अभीत (for भीष्मत) T₁ के तु न, G₂ ३ के न न (for क पुमान्) T₂ G₂ अभियास्यति के तु न, G₁ M अपिधास्यति क पुन, G₂ विधास्यति किं नु न, C_v अपि यास्यति किं नु तत् (for the post half)]

— K₅ D₂ D₂ १ ३ cont after 10* D₂ D₂ ३ ins after 11

11* को हि द्रौप्योऽधने सैन्ये पुमानासीन्महाहरय ।

य प्राप्य सुमहायुद्धे तन्न शम महाभये ।

[(L 1) D₂ D₂ ३ द्रुप्योऽधने D₂ नासीन् (for

असीन्) — (L 2) D₂ ३ य प्राप्य समरे वीरा (for the prior half) D₂ ३ न त्रत्यनि, D₂ तत्र शम]

— D₁ om (hapl) 11^c-12^d —^e) T G₂ ३ C_v उत्पादयश्च; G₂ ३ यन् —^d) S महद्वल (M₂ ज्ञय) (for महात्मनाम्) C_v वाघेनाम (sio) महद्वल

12 Ś₁ K₄ missing (cf v 1 1, 6) D₁ om 12 (cf v 1 11) 12^{bc} is mostly damaged in G₂ —^b) D₂ अधिपे (for ऋपभे) —^c) K₅ D₂ M₂ यदाकार्पुंर, B₁ D₂ T G₂ किम् —^d) D₁ तान् (for तन्) K₁ समाचक्ष्व

13 Ś₁ K₄ missing (cf v 1 1, 6) G₂ om the ref —^a) K₅ D₂ १ ३ शृणुष्वै (D₂ १ ३ वे)कमना राजन् —^b) B₂-s D₂ D₂ transp वचन and ब्रुवतो —^c) M₁ ३ तत् (for ते) B₁-4 D₂ [अ]कुर्वन् (for [अ]कार्पुंर) D₂ राजानो यदकार्पुंस्ते —^d) K₅ D₂ D₂ १ ३ चप, T G₂ ३ तदा, G₂ तव, G₂ तथा (for मृधे)

14 Ś₁ K₄ missing (cf v 1 1, 6) G₂ damaged —^a) G₂ तथा (for तदा) T G₂ M₄ सख्ये, G₁ सधे, G₂ M₁-s ३ संखे, G₂ वीरे (for भीष्मे) D₂ ३ हते भीष्मे महाप्राज्ञे —^b) S (G₂ damaged) भीष्मे (for राजन्) K₁-s भीम, D₂ शक्र; G₂ सम्यक् (for सत्य) — After 14^{ab}, D₂ reads 16 for the first time, repeating it in its proper place —^d) K₁ ३ प्रध्यायत, K₂ ३ D₁ प्राद्रवत; D₂ D₂ ३ प्राध्मा यंत, D₂ प्रध्मा, S (G₂ damaged) प्रव (M₁ म) दव; C_d प्राध्यायन्त (as in text) T G₁ ३ परस्परं (for पृथक्पृथक्)

15 Ś₁ K₄ missing (of v 1 1, 6) —^a) K₅ विजिताश्च, C₂ d विस्त्रि (as in text) B₁ ३ [अ]प्र हृष्टाश्च — 15^{bc} is damaged in G₂ —^b) B₁ ३ D₂ क्षत्रधर्मान्, B₂ धर्मा, B₂ स्वलतश्च, D₂ C_v क्षत्र धर्मे (C_v मं) K₂ ३ D₁ ३ T G₁ ३ M (except M₁) निशम्य ते, B D₂ D₂ ३ ३ C_v विशां पते; G₂ नियम्य ते — After 15^{ab}, B₂ ins

12* जुगुप्समाना परम क्षात्र कर्म विशां पते ।

विस्मिताश्च प्रहृष्टाश्च क्षत्रधर्मं निशाम्य ते ।
 स्वधर्मं निन्दमानाश्च प्रणिपत्य महात्मने ॥ १५
 शयनं कल्पयामासुर्भीष्मायामिततेजसे ।
 सोपधानं नरव्याघ्र शरैः संनतपर्वभिः ॥ १६
 विधाय रक्षां भीष्माय समाभाष्य परस्परम् ।
 अनुमान्य च गाङ्गेयं कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ॥ १७
 क्रोधसंरक्तनयनाः समवेक्ष्य परस्परम् ।
 पुनर्युद्धाय निर्जग्मुः क्षत्रियाः कालचोदिताः ॥ १८
 ततस्तूर्यनिनादैश्च भेरीणां च महास्वनैः ।

तावकानामनीकानि परेषां चापि निर्ययुः ॥ १९
 व्यावृत्तेऽहनि राजेन्द्र पतिते जाह्नवीसुते ।
 अमर्षवशमापन्नाः कालोपहतचेतसः ॥ २०
 अनादृत्य वचः पथ्यं गाङ्गेयस्य महात्मनः ।
 निर्ययुर्भरतश्रेष्ठाः शस्त्राण्यादाय सर्वशः ॥ २१
 मोहात्तव सपुत्रस्य वधाच्छांतनवस्य च ।
 कौरव्या मृत्युसाद्गताः सहिताः सर्वराजभिः ॥ २२
 अजावय इवागोपा वने श्वापदसंकुले ।
 भृशमुद्विगमनसो हीना देवव्रतेन ते ॥ २३

— °) K₃ D₁ अधर्मं (for स्व°) K₅ B₅ D₂ D₃
 निन्दमानाश्च D₂ ते (for च) B₁₋₄ D₀₁ जुगुप्तमाना
 परमः S (G₅ damaged) शुक्त्वा धर्मा (G₄ **)नुपादाय
 (G₄ 'पा **); C_v स्वधर्मं निन्दमानास्ते

16 Ś₁ missing (of v 1 6) 16^{ab} is missing in
 K₄ (of v 1 1) G₁ M om 16 G₄ mostly dam-
 aged. D₅ reads 16 for the first time after 14^{ab}.
 — °) D₁ [अ]मितकर्मणे; T G₂ ३ ३ भरतपर्वम् (for
 [अ]मिततेजसे) — K₄ reads 16^c-17^c on marg — °)
 K D₂₁ D₁ ४ १ ३ नरव्याघ्रा; D₂ ६ च विजय°.

17 Ś₁ missing (of v 1 6) K₄ reads 17^{ab}
 on marg — °) B D₀₁ भीष्मस्य (for भीष्माय) — °)
 S प्रणिपत्य महात्मने (G₁ M पितामह) — K₁ om.
 17^{ab}, D₂ G₁ २, ४ ५ M om. (hapl) 17^c-18^b — °)
 B₁ अविवाध (for अनुमान्य) — °) K₂ ३ B₁ ६ D₂
 D₁ ४, १ ३ चाभिः; K₅ चाति, D₂₁ चैव (for चापि)

18 Ś₁ missing (of v 1 6). D₅ G₁ २ ४ ५ M
 om. 18^{ab} (cf. v 1 17) — °) K₁ समवेक्ष्य, K₄
 अभिवीक्ष्य; B₄ T G₂ समवेक्ष्य, D₁ १ समाभाष्य
 — D₂ ५ om 18^{cd}. — °) S सजग्मु (for निर्जग्मु)
 — °) D₂₁ D₅ ४ ० १ नोदिता (for चो°)

19 Ś₁ missing (of v 1 6) — °) T G₂ ४ तत्र
 (for ततश्च) D₂ ५ निनादेन (for 'दैश्च). — °) D₂
 D₃ शूराणां च, D₂ ५ भेरीशख (for भेरीणां च) D₀
 महस्वनैः; G₂ महारवै Bom ed भेरीणां निनदेन च
 — °) G₄ damaged K₁₋₃ D₂ D₁ ३ ० ३ चैव, K₄ ५
 B₅ D₁ च वि, B₁ ५ ४ D₀₁ D₂ ५ G₂ चाभि (for चापि)

20 Ś₁ missing (of v 1 6) G₁ २ ४ ५ M om
 20-21. — °) D₂₁ निवृत्ते; T₂ G₂ तस्मिन्; Cd

व्यावृत्ते (as in text) Bom ed [s]यंमिग; Cd
 सहनि (as in text) — °) K₅ D₁ ३ निहते (for
 पतिते) T G₂ शतनो (for जाह्नवी). — °) K₁ कालेन
 (for कालोप) K₅ D₁ युद्धय (for चेतस).

21 Ś₁ missing (of v 1 6) G₁ २, ४ ५ M om 21
 (cf v. 1. 20) — °) K₄ तस्य, T₁ तनु (for पथ्य).
 — °) D₂ ३ सुतास्तव (for महात्मन). — °) K₄ भरत
 श्रेष्ठ — °) D₁ अस्त्राण्यादाय. K₅ D₂₁ D₁ १ ३ T₁
 (sup lin) २ सत्वरा, G₂ निर्ययु (for सर्वदा°)

22 Ś₁ missing (of v 1 6) 22^{ab} is mostly
 damaged in G₄ — °) D₅ सु, T G₂₋₃ M₅ (sup
 lin as in text) च (for स). K₁ मोहात्तव समुत्त
 स्थुर, B₅ D₅ मोहात्तु (D₅ 'च) तव पुत्रस्य, D₂₁ सोहा
 दात्तव पुत्रस्य; D₂ महतो वसुपु°. — °) K₁ ४ D₀₁ D₅
 T G M₅₋₅ कौरवा; M₁ २ 'वान् K₂ ३ D₁ मृत्यु (K₅
 'त)संभूता, K₅ मृत्योराधीना; B₂₋₅ D₀₁ D₂ ० Cnp
 मृत्युनाहृता, T G₂₋₃ 'नाज्ञसा; Cd 'सांभूता — °)
 = 42^b.

23 Ś₁ missing (of v 1 6) G₅ om 23 — °)
 K₂ ३ D₁ अजादय, B₃ (marg) अविमर्ष; D₅ अजावय
 S (G₅ om) अजा हव (G₂ 'जावयो) वने गोपान् (G₂₋₄
 'पा), C_v अजावय इवागोपा (as in text) Cd cites
 अगोपका (gloss रक्षकहीना). — °) S (G₅ om)
 विना (G₂ राजन्; G₃ ४ नाना) (for वने) K₄
 विष्टिता, K₅ D₂₁ D₁ १ सेधिते, D₅ चेष्टितै, Cd
 शकने (sic) (for 'संकुले) C_v as in text. — After
 23^{ab}, S (G₅ om) ins

13* कर्णं कर्णेति चक्रन्दु शेपा भारत पार्थिवा ।

[Cf 32^{ab} G₁ M कर्णेनि पुत्रुश्च राजञ्च (for the prior
 half)]

पतिते भरतश्रेष्ठे बभूव कुरुवाहिनी ।
 द्यौरिवापेतनक्षत्रा हीनं खमिव चायुना ॥ २४
 विपन्नसस्येव मही वाक्चैवासंस्कृता यथा ।
 आसुरीव यथा सेना निगृहीते पुरा बलौ ॥ २५
 विधवेव वरारोहा शुष्कतोयेव निम्नगा ।
 वृकैरिव वने रुद्रा पृथती हतपृथया ॥ २६
 स्वाधर्पा हतसिंहेव महती गिरिकन्दरा ।
 भारती भरतश्रेष्ठ पतिते जाह्नवीसुते ॥ २७

विष्वग्वातहता रुग्णा नौरिवासीन्महाणवे ।
 बलिभिः पाण्डवैर्वीरैर्लघ्वलक्षैर्भृशादिता ॥ २८
 सा तदासीद्भृशं सेना व्याकुलाश्वरथद्विपा ।
 विषण्णभूयिष्ठनरा कृपणा द्रष्टुमावमौ ॥ २९
 तस्यां त्रस्ता नृपतयः सैनिकाश्च पृथग्विधाः ।
 पाताल इव मज्जन्तो हीना देवव्रतेन ते ।
 कर्णं हि कुरवोऽस्मारुः स हि देवव्रतोपमः ॥ ३०
 सर्वगस्त्रभृता श्रेष्ठं रोचमानमिवातिथिम् ।

C 7 32
 B 7 1 32
 K 7 1 33

—^c) K₁ यया, D₂ यया हि (for नृपान्) —^d)
 = 30^d D₁ ह (for ते) D₁ हीना देवव्रते हते

24 Śi missing (cf v l 6) —^a) G₁ damaged
 S (except G₂, G₂ damaged) पातिते (for प) K₁
 D₁ १ भरतश्रेष्ठ

25 Śi missing (cf v l 6) K₁ om 25^{ab}
 —^a) D. G₂ -सस्येव, Ca d -स(Ca -श)स्येव (as
 in text) —^b) D₁ D₂ एव, G₁ M इव (for
 चैव) Dc₁ D₂ तथा (for यथा) —^c) B₁-s & Dc₁
 महा-, T G₂-s रणे (for यया) Cv as in text
 —^d) K₂ D₁ D₁ १ निजिते च (D₁ १ 'तेव') (for निगृ
 हीते) G₂ यया (for पुरा) K₂ D₁ निगृहीता पुरा
 बमौ; Cv as in text

26 Śi missing up to विधवेव व (cf v l 6)
 —^a) Ca d cite विधवेव (as in text) S (G₁ partly
 damaged) विधवा तु यथा नारी —^b) K₁ & G₂ शुष्क-
 तोयेन; M₁-s नष्टतोयेव; Ca सुखं, Cd शुष्कं (as
 in text) — After 26^{ab}, D₂ ins

14^a लक्ष्मीरिव सुरैस्त्यक्ता श्रुतिहीना यथा द्विजा ।
 —^c) T G₂-s यया (for वने) —^d) D₂ कृपमी,
 Ca १ पृथती (as in text) Cv as in text

27 ^a) Śi सुधर्मा; K₂ शरमी, K₃ बभूव, K₄
 B₂ स्वधर्पा, B₁ s m सरमा, B₁ (marg) दुर्धर्पा (also
 सुगमा), Dc₁ स्वाधर्म्यं, Dc₁ (marg sec m) D₁ s
 Cv शरमा, D₁ स्वधर्म्यं, D₂ सहसा, D₃ G₁ M सु
 धर्पा, D₄ स्वाधर्पा, D₅ स्वाधर्पा, T G₂ १ यथा वा,
 G₂ १ यथा नि, Ca स्वाधर्मा (also सुगमा), Cd स्वा
 धर्पा (for स्वाधर्पा) —^b) S पर्वतस्येव (T₁ 'स्येह, G₁
 M₂ 'स्य वि, M₁ 'स्वाव-) कंदरा (G₁ M₁-s गह्वरा,
 M₂ [sup lin] वै गुहा) —^c) D₁ भारते, D₂ १
 सीन्ने च, S सा सेना (for भारती). K₂ १ & B₂

D₂ D₁ १ G₂ १ M₁ १ भरतश्रेष्ठे —^d) B₁ S (except
 G₂ १) पातिते (for प')

28 ^a) K₁ & B₁ D₂ D₂-s 'वाताहता; G₂ 'वासा
 हत Cd cites विष्वग्वाता B₁ १ & Dc₁ मग्ना; B₂
 D₁ मग्ना, B₂ [आ]तेहा; D₁ स्त्रला, S छुत्वा,
 Cd रग्ना (for रुग्णा) — After 28^a, D₁ reads
 30^d, om 28^b —^b) G₁ partly damaged —^c)
 D₁ वीर्यं, S ह (G₂ टी) वीर (for वीरैर्) —^d)
 Śi K₁ १ D₁ 'लक्ष्मैर्; Cd 'लक्ष्मैर् (as in text) K₂
 D₁ D₁ १ १ प्रहारिभिः, G₂ नृशाकुला (for 'दिवा)

29 ^a) D₂ तथा (for नृशं) B₂ १ १ सा तथा
 (B₂ 'दा) कौरवी सेना; S सा तथा निहता सेना —^b)
 M₂ १ -नर (for रय) —^c) Śi K₂ B₂-s D₁ D₂
 १ १ विपन्न, B₂ विशंक, G₁ विषण्णा (for विषण्ण).
 K₁ मना (for नरा) —^d) K₄ T G₁ १ M द्रष्टुर्,
 D₁ नृष्टम्; D₂ १ अष्टम् (for द्रष्टुम्) D₁ आवहो
 (for 'मौ) K₁ १ D₂ १ १ कृपणा दुःखकर्षि (K₂ D₂
 'नि)ता, K₂ B Dc₁ 'णा त्रस्त (K₂ चस्त; B₂ १ अष्ट-;
 Dc₁ प्रस्त)मानसा, D₁ कृपायुक्तैव सा यमौ, D₂ कृपणा
 नष्टमा यमौ; D₃ क्षतना पृतना यमौ (sic), G₂ कृपणा
 हव सा यमौ, G₂ corrupt

30 D₂ om 30^{ab} —^a) Śi K₂ D₁ १ १ तया
 स्रग्ना, K₁ १ D₁ D₂ १ १ तवस्तु ते; G₁ M अय
 त्रस्ता, Cd तस्यां दृष्टा —^b) G₁ partly damaged
 D₁ १ सैन्यकाश्च — D₁ reads 30^{ab} after 28^a —^c)
 K₂ D₁ पातालम् (for 'ल) —^d) = 23^d —^e)
 T G M₁ १ १ कर्णस्य, M₂ १ १ (sup lin) कर्णं स
 K₂ D₁ १ [S]कार्पुं (for स्मारुः) Cv as in text.
 —^f) G₂ मेव- (for देव) B Dc₁ सर्वे देवव्रतोपमं

31 K₂ D₁ १ om 31 B₂ reads 31^{ab} on marg
 —^a) K₂ -धर्म- (for -शस्त्र) —^b) B₂ (also as in

बन्धुमापद्गतस्येव तमेवोपागमन्मनः ॥ ३१
 चुक्रुशुः कर्णं कर्णेति तत्र भारत पार्थिवाः ।
 राधेयं हितमस्माकं स्रतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ३२
 स हि नायुष्यत तदा दशाहानि महायशाः ।
 सामात्यबन्धुः कर्णो वै तमाह्वयत माचिरम् ॥ ३३
 मीप्मेण हि महाबाहुः सर्वैक्षत्रस्य पश्यतः ।
 रथेषु गण्यमानेषु बलविक्रमशालिषु ।
 संख्यातोऽर्धरथः कर्णो द्विगुणः सन्नरर्षभः ॥ ३४
 रथातिरथसंख्यायां योऽग्रणीः शूरसंमतः ।
 पितृवित्ताम्बुदेवेशानपि यो योद्धुमुत्सहेत् ॥ ३५

text) स्पृहणीयम्; Ca d रोचमानम् (as in text). T Gs 4 Ms-3 [अ]नल, Gs श्रिया (for [अ]तिथिम्) Gs रोचमानमनेकधा —^a) S बंधून् (for बन्धुम्). Cv as in text —^d) Cd तमेपाम् (for तमेव) Ks 1 4 B Dc1 Dn2 D1 8 0 8 तमेपाम् (B1 'मा') गमन्मन, S (Gs damaged) Cv तेषामासीद्गत मनः.

32 ^a) Gs damaged —^b) Ks Ds 5 7 ततो, S क्षेपा (for तत्र) Gs भरत (for भारत) —^c) Ds क्षमाभि (for 'क) Ks Ds 5 8 राधेयो हि हितो स्माक; Ds 'यो हि महात्मानं —^d) Ds 5 सूतसूनुष, Ds 1 'पुत्रम् (for 'पुत्र) Ks Ds तनुत्यज; Ds 'त्यजां

33 ^a) Dn1 तु (for हि) Ds 5 8 सहिता युध्यत तदा —^b) Dn1 महारथः; S [ए]क एव च (for महा यशा) —^c) Dc1 Ds सामान्य (for 'त्य) S1 च; Ds हि (for वै). S सामात्य (Gs सपुत्र, Gs सामा स्यो) बांधव' कर्ण' (Gs 'र्ण). —^d) S1 Ks 5 B1 4 Dn1 Ds 1 4-8 आनयत (for आह्व) S (Gs lacuna, Gs damaged) सेनां तां (T 'नां स्वा; Gs 'नांत; Gs 'नां तु) सम (Gs 'सु) च्छुदत्

34 For the incident, of 5 165 —^a) Ds तु, T1 Gs स; Gs [अ]पि (for हि) —^b) Ks Ds Ms-3 शृण्वत (for पश्यत). — After 34^c, Ds repeats 34^b —^c) B2 8 Dc1 द्विरथ (for द्विगुण) S1 Ks Ds 1 8 स (for सन्) Ks Dn1 Ds 1 नराधिप (for नरर्षभ) Bs त्रिगुण स रथर्षभ; Ds 5 S दोषानुक्त्वा (Ds 5 'न्दस्वा) महारथ, Ds द्विगुणो भरतर्षभ

35 Before 35, Gs 1ns संजय —^a) Gs प्रपाति (for रथाति-) —^b) Ds अग्रणी (for योऽग्र). Ds

स तु तेनैव कोपेन राजन्गाङ्गेयमुक्त्वान् ।
 त्वयि जीवति कौरव्य नाहं योत्स्ये कथंचन ॥ ३६
 त्वया तु पाण्डवेयेषु निहतेषु महामृधे ।
 दुर्योधनमनुज्ञाप्य वनं यास्यामि कौरव ॥ ३७
 पाण्डवैर्वा हते मीप्मे त्वयि स्वर्गमुपेयुषि ।
 हन्तास्म्येकरथेनैव कृत्स्नान्यान्मन्यसे रथान् ॥ ३८
 एवमुक्त्वा महाराज दशाहानि महायशाः ।
 नायुष्यत ततः कर्णः पुत्रस्य तव संमते ॥ ३९
 मीप्मः समरविक्रान्तः पाण्डवेयस्य पार्थिव ।
 जघान समरे योधानसंख्येयपराक्रमः ॥ ४०

शत (for शूर). B1 सत्तम, T Gs-5 उत्तम (for संमत) —^a) B Dc1 Ca d वित्तेश (for वित्ताम्बु). Ds Gs सासुरानपि देवेशान्, Ds 0 पितृवित्ताम्बुपे सैन्ये. —^d) Ks Ds रणे (for क्षपि). Ds 0 योद्धुमुत्सहेत् तु य, T Gs-5 क्षपि योद्धु समुत्सहेत्

36 Cf. 5 165 27 —^a) T Gs-5 Ms-3 च (for तु) —^b) S युध्य (Gs युध्य) ति (for जीवति) —^d) S1 Ks 5 B Dc1 Dn Ds 5 1 8 कदाचन (for कथं)

37 ^a) B1 8 [अ]य, B1 [अ]य (for तु). B1 Dc1 स्वयाद्य पाद्भुजेषु. —^b) Dn1 Ds महामसु (for 'मृधे) —^c) M1 (1ns) as in text) 2 अनुज्ञाप्य (for 'ज्ञाप्य) —^d) Ds 5 [अ]ह ध्रुव (for कौरव).

38 ^a) Ks Ds च (for वा) Ks 4.5 B2-4 Dc1 Dn2 Ds मीप्म, Ds मीप्म S हते वा युधि पायैस्तु (T Gs 4 'थेन) —^b) S समेयुषि, Cd उपे (as in text). —^d) Cd cites कृत्स्नान् (as in text) Ds मन्यते भवान् (sup 1ns पथान्) (for 'से रथान्) Dn1 कृत्स्नां पाडववाहिर्नी

39 ^a) Ks Dn1 Ds 1 8 T Gs 5 5 महातेजा, B1 'बाहुर (for 'राज) —^b) Ks 5 Ds 1 8 महामना, S [ए]क एव स (G1 M च) (for महायशा) —^c) Ks B1-3 Dc1 Ds 0 तदा (for तत). —^d) Dn1 transp पुत्रस्य and तव Ks Ds 1 7 तन्मतं, Ds 5 दुर्मते (for संमते).

40 ^a) Ks स रथ, Ks परम, B1-3 Dc1 स्वमर, S स्वमित (Gs 'ति) (for समर) —^b) Ks Ds भारत; Ds 5 पार्थिव (for 'व) —^c) Ds 5 चाशुंद (for समरे) G1 M यौधान् —^d) Ks Bs Ds 5

तस्मिंस्तु निहते शूरे सत्यसंधे महौजसि ।
 त्वत्सुताः कर्णमस्मार्पुस्तर्तुकामा इव पुत्रम् ॥ ४१
 तावकास्तव पुत्राश्च सहिताः सर्वराजभिः ।
 हा कर्ण इति चाक्रन्दन्कालोऽयमिति चानुवन् ॥ ४२
 जामदग्न्याभ्यनुजातमस्त्रे दुर्वारपौरुषम् ।
 अगमन्नो मनः कर्णं बन्धुमात्ययिकेण्विव ॥ ४३
 स हि शक्तो रणे राजंस्त्रातुमस्मान्महाभयात् ।
 त्रिदशानिव गोविन्दः सततं सुमहाभयात् ॥ ४४

G1-4 M पराक्रमान्

41 ^a) B: s Dc1 G1 M1.2 च (for तु). K4
 निहिते B1 G: Ms-3 वीरे; G: मीमे (for शूरे)
 — ^b) B: s Dc1 [s]मितौजसि (for महौ) S तव
 पुत्रा महारय (Ms-3 'या' — ^c) Dc1 स्वपुत्रा (for
 स्वसुता). S कर्णं राजन्त्रा जग्मुस् (G1 M1.2 s 'दा
 स्मार्पुस्, G: 'यागच्छन्, Ms 4 'यास्मार्पुस्' — ^d)
 B2-4 Dc1 त्रितीर्यं, G: कर्णुकामा (for तर्तुं) Dn1
 D1.7 [आ]हवष्टवं; D: इवाहव; G: इवाणव

42 ^a) D: तावत्स (for तावकास्) — ^b) = 22^d
 — ^c) K: Dn1 D: 1 s हे (for हा) K1 G: चक्रद्, K4. s
 Dn1 D: चक्रदन्, D: s चाक्रदस् (D: 'द'), T G: s
 4 M1.2 चाक्रद्; Cd आक्रन्दन् (as in text) B2-3
 Dc1 एहि वर्णति चाक्रदन् — ^d) D: s च (D: त)
 रत सुमहाभयात् — After 42, D: s ins (cf 32^{ed})

15* एव ते स हि राधेय सूतपुत्र तनुत्यजम् ।
 D: s cont K: Dn: D: s ins after 42

16* लुकुशु सहिता योधास्तत्र महाबला ।
 [D: s महाबल]

43 ^b) K4 मन्त्रे, D: T1 शस्त्रैर्, D: अरि-, G1
 1-5 Ms-3 अस्त्रैर्, M1.2 अस्त्रं (for अस्त्रे) S1 K1-3
 D1 अस्त्रदुर्धर्पपौरुष, G: अस्त्रेषु वरपी — ^c) K4 D: G:
 आगमन्नो, D: आगमन्नो D: s Cv आ (Cv अ)गम
 न्मनसा कर्णं — ^d) S यधून् (for बन्धुम्) G: आंत्
 धिकेपु, Ca d आत्ययि (as in text) D: ध्रुवमात्य
 धिकेपि च, Cv मन्त्युनाभ्यधिकेपिवह

44 G: s 4. s M om 44 — ^a) D: ह (for हि)
 K1-3 D: (also as in text) T G: लेतु (for राजस्)
 D: सहितोक्तो रणे रा — ^b) K: s Dn1 D: 1 s मना

वैशंपायन उवाच ।

तथा कर्ण युधि वरं कीर्तयन्तं पुनः पुनः ।
 आशीविपवदुच्छ्रुस् धृतराष्ट्रोऽत्रवीदिदम् ॥ ४५
 यच्चद्वैकर्तनं कर्णमगमद्वो मनस्तदा ।
 अप्यपश्यत् राधेयं सूतपुत्रं तनुत्यजम् ॥ ४६
 अपि तत्र मृषाकार्पीद्युधि सत्यपराक्रमः ।
 संभ्रान्तानां तदार्तानां त्रस्तानां त्राणमिच्छताम् ॥ ४७
 अपि तत्पूरयाचक्रे धनुर्धरवरो युधि ।

C 7 50
 B 7 1 :
 K 7 1 :

(for भयात्). — ^a) D1 सुमहद्, T G: स्मासुराद्
 (for सुमहा) S1 B D: चया; K4 -भये (for
 -भयात्) Dc1 सर्वतस्तु महायथा — For 44^{ed}, Dn:
 D: subst while, B: ins after 44

17* देवानिव यथा विष्णुश्चापते महतो भयात् ।

45 K: G: om. the ref. — ^a) D1 transp तथा
 and कर्ण S1 (before corr) सुता (for वरं) B Dc1 S
 तथा तु सजय (G: 2 M 'ये) कर्णं (T G: s 'र्णं) — ^b)
 K: Dn D: 1 कीर्तयत्; T G M1.2 कीर्त्यं (G: 'र्तुं')
 माने D: राजन्कीर्तयतां पुनः; Ms-3 कीर्तयाने महौजसि
 — After 45^{ed}, K1. s Dn1 D1 1 s ins

18* गावल्गणिं सजय तु शोकव्याकुललोचन ।

— ^c) B1-2 Dc1 इव (for -वद्). S अरिती (G: 'तीत',
 Ms 4 'धीत', Ms 'धीर)मिव निश्चय.

46 Before 46, K: B Dc1 Dn: D1-3 s S (except
 G: s) ins धृतराष्ट्र उ (resp धृतराष्ट्र) After the
 ref, K: reads 47^{ed} K: om 46^{ed} — ^a) B2-3
 यत्तु, D: s 6 यत्र (for यत्तद्). — ^b) K: D: 1 नो
 (for वो) K1 तथा (for तदा) — K: transp 46^{ed}
 and 47^{ed} — ^c) S1 युधि पश्यत्, K1 अस्य प',
 K: अप्यपश्यत्, K: Dn1 D: s जय पश्य (D: 'श्य)त,
 B: अपि प', Dn: अयाप', D: अमन्यत च, D:
 अन्त्यपश्यत्, D: अन्त्यवत्स्यत् Ca d cite अपश्यत् (as
 in text) S (G: damaged) अप्यरक्षत्स राधेय — ^d)
 S सूतपुत्रस्तनुत्यज

47 K: transp 46^{ed} and 47^{ed} — ^a) Dc1 अपि
 तत्र, D: सहित न (for अपि तत्र) Dn: D: s [अ]
 कार्पीर्; Cv कर्णं (for [अ]कार्पीर्दि) — ^b) Dc1
 (before corr as in text) D: G: कश्चित् (for
 युधि) — K: reads 47^{ed} after the ref. in 46
 — ^c) S (except G: s) सभ्रान्ता; Ca d सभ्रान्तानां (as
 in text) K1-3 G: तथा (for तदा). — ^d) S1

यत्तद्विनिहते भीष्मे कौरवाणामपावृतम् ॥ ४८
तत्खण्डं पूरयामास परेषामादधद्भ्यम् ।

कृतवान्मम पुत्राणां जयाशां सफलामपि ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

२

संजय उवाच ।

हतं भीष्ममाधिरथिर्विदित्वा
भिन्नां नावमिवात्यगाधे कुरूणाम् ।
सोदर्यवद्व्यसनात्सूतपुत्रः

संतारयिष्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ १

श्रुत्वा तु कर्णः पुरुषेन्द्रमच्युतं
निपातितं शांतनवं महारथम् ।
अथोपायात्तूर्णममित्रकर्शनो

इच्छय (for °ताम्)

48 °) K₁ अपि नसु, B₂ (marg as in text) मुदित, D₂ ५ अपि य, G₁ Ms-५ अपीच्छां (for अपि तत्) Ś₁ K₁ ४ D₁ २ पारयाचके, K₂ तार°, B₂ (marg as in text) ३ Dc₁ पूरयामास; G₅ पूजयांचके — °) G₄ damaged B₂-4 Dc₁ यद्वै, D₅ य तद् (for यत्तद्) K₂ 4 विनिहिते, B₂ ३ Dc₁ निपातिते, B₁ निनिहिते Ś₁ K₁-३ शूरे, D₇ lacuna, Ms-५ खड (for भीष्मे) —^d) K₂ ३ अपाकृत, B₅ अनावृत, B₁ मनो-गतं, B₆ अपाश्रित; T G₂-६ Ms-५ महाप्रते (G₅ 'तौ'), G₁ M₁ २ यशोभृते, Ca d अपाकृतम् (as in text)

49 °) K₅ तत्खण्ड; K₅ तत् कथं (hypermetric), B₁ तत्कर्णं, B₅ त खड, D₈ तत्सांद्र (for तत्खण्डं) Cv तत्खण्ड पूरयन् K₂ B₅ D₁ T G₂-५ Ms-५ पूरयन्कर्णं (for 'यामास) B₁-३ Dc₁ कर्णो वैकर्तन खड, G₁ M₁ २ तत्क्षणात्पूरयन्खड —^b) Ś₁ चाददद्, K₁-३ च दधद्, B₂ आददद्, D₅ च ददद्, D₆ विदधद्, D₇ आदधन्; D₈ तदधद्, T₁ आददाद्; T₁ (sup in) २ G₃ 4 आदधाद् (for 'धद्) —After 49^{ab}, K₂ 4 Dn D₁ २ 4 ५ ७ ८ ins

19* स हि वै पुरुषश्चाग्रो लोके संजय कथ्यते ।
आर्ताना यान्धवानां च क्रन्दतां च विशेषत ।
परिलज्ज्य रणे प्राणांस्तघ्नाणार्थं च शर्म च ।

[(L 1) Dn₁ हेक (for हि वै), and कथ्यते (for कथ्यते) — (L 2) D₅ वै (for the first च) — (L 3) Dn₁ D₄ ७ ताता संजय सयुगे, D₂ ५ प्राणार्थं शम (D₅ 'मं') मयुत (D₅ 'ने') (for the post half)]

—^d) G₄ damaged D₄ ययाशा (for जयाशां) K₅

D₈ सकलाम् B₅ इव, Dn₂ D₈ S (G₄ damaged)
इति (for अपि) Dn₁ तत्त्व कथय संजय.

Colophon Ś₂ missing G₄ damaged — Sub-
parvan Dn₁ द्रोणाभियेक — Day of Drona's
Generalship K₂ प्रथमे दिवसे — Adhy. name
K₅ कर्णप्रशंसा, Dn₂ घृतराष्ट्रप्रश्न — Adhy no
(figures, words or both) K₅ 4 B₁ २ ३ Dc₁ Dn₁
D₈ S (G₄ damaged) 1 — Śloka no Dn₁ 54

2

☞ This adhy. is missing in Ś₂ (cf. v. 1. 7. 1. 1)

1 Before the ref, G₃ ins श्रीकृष्णाय नमः S
transp 1 and 2. —^a) G₄ damaged K₅ B Dc₁
Dn₂ G₂ अयाधिरथिर्, D₁ अयाति; T G₅ चाति,
G₅ आदि (for आधि) D₆ हतं भीष्मसमाधिरथिर्वि-
—^b) G₄ damaged Ś₁ ह्वागाधे, Dc₁ (marg. by
corr as in text) ह्यगाधे, Dn₁ ह्वावगाधे; G₅
त्यगाधे (sic) (for ह्वात्य) K₅ B₂ D₄ ७ ८ G₁ M₁ २
भिन्नां सेनां (B₁ निमज्जती; G₁ M₁ २ भिन्नां जले) नाव
मिवात्यगाधे, T G₂ ३ भिन्नां नाव वारिधावत्यगाधे —^d)
= (3^d) Ś₁ संतारयिता, G₁ स तारयिष्यंसु, M₁ ३
तितार° K₁ B₁ २-५ D₁ ५ (marg as in text). ° T
G₂ ३ पुत्रसेनां; G₅ पुत्रश्च सेनां (for 'स्य सेनाम्).

2 K₅ om. (hapl.) 2-3 Dc₁ reads 2-3 on
marg (sec m) S transp 1 and 2 —^a) D₅
Ms-५ om तु —^b) B₂ (marg as in text) महा
रथी, S रिपुत्रं. —^c) G₅ ५ damaged, Dn₂ S

धनुर्घराणा प्रवरस्तदा वृषः ॥ २
 हते तु भीष्मे रथसत्तमे परै-
 निमज्जतीं नावमिवार्णवे कुरुन् ।
 पितेव पुत्रांस्त्वरितोऽभ्ययात्ततः
 संतारयिष्यंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ ३
 कर्ण उवाच ।
 यस्मिन्धृतिर्वुद्धिपराक्रमौजो
 दमः सत्यं वीरगुणाश्च सर्वे ।

अस्त्राणि दिव्यान्यथ संनतिर्हीः
 प्रिया च वागनपायीनि भीष्मे ॥ ४ *
 ब्रह्मद्विषये सततं कृतज्ञे
 सनातनं चन्द्रमसीव लक्ष्म ।
 स चेत्प्रशान्तः परवीरहन्ता
 मन्ये हतानेव हि सर्वयोधान् ॥ ५
 नेह ध्रुवं किंचन जातु विद्यते
 अस्मिल्लोके कर्मणोऽनित्ययोगात् ।

C 3 57
B 7 2 6
K. 7 2. 6

अयोपयात्, Ds 'न्वयात्, Ds अयो यया (for अयो-
 पायात्) Ś1 K (Ks om) B1 Dn2 D2 s s -कर्मणो,
 Ds -कर्मणे, Ds -कर्मनी, T G2 s घावी, Ms s
 -वापनो (for -कर्मनो) B2-s Dc1 D1 अयोपयायात्
 (B2 'यात् स) हसारिकर्मणो, Dn1 अयोपयानूर्णमरिप्रवर्हो
 -^a) Gs damaged Ś1 तथा वृषः; Ks तदा वृषा;
 B Dc1 Dn2 D1 s T तदा नृप (D1 'प'), Ds तदानीं,
 G1 s s M क्षिप्तौ वृषा G2 धनुर्घराणा प्रवरोचमो वृषा.

3 Ks om 3 (cf v 1 2) Dc1 reads 3 on
 marg (see m) -^a) Gs damaged Ms रथि (for
 रथ-) Bs -यूयपे (for सत्तमे) Ś1 K1.3 परे, S
 (Gs damaged) तदा (for परैर्) -^b) Gs damaged
 from नि up to the end of the stanza Ds निमज्जतो
 (for 'तीं) Gs [अ]र्णवे (for [अ]र्णवे) Bs तदा
 (for कुरुन्) Ds निमज्जतो नावमिवाकुरुन् -^c)
 Ś1 [s]भ्यधात्, K1 [s]न्वधात्, S (Gs damaged)
 [s]भ्यधात् (for अभ्यधात्) K2 D1 7 s S (Gs
 damaged) तदा (for सत्) -^d) = 1^d K2 निघा
 रणिस्य, Ks संतारयिष्य, Ds 7 ससारायिष्य Ś1
 K2 B (except B2) Dn D1 s s 7 T G2 s s पुत्रसेनां
 (for पुत्रस्य सेनाम्) - After 3, S ins

20* समृज्य दिव्यं धनुराततज्य
 स रामदत्त रिपुसघहन्ता ।

वाणांश्च कालानलतुल्यकृपा
 उच्छाखयन्वाक्यमिदं यथापे ।

[(L 1) Gs समृज्य M1 देव (for दिव्य) G1
 आनतज्य - (L 3) T1 G2 s वायु, T2 G2 -सप,
 Gs -स्य, Ms (inf lın) -सर्प (for तुल्य) - (L
 4) T2 उच्छाखयन्, G2 विन्नाप, Gs महाळ (for वृहाळ)]

4 T2 G2 s om the ref -^a) Bs (marg, by
 corr as in text) तस्मिन्, Cd यस्मिन् (as in text)

Ks Dc1 सत्य (for बुद्धि) K1 D2 -पराक्रमौजो; B2
 'कर्मौजम्', Ds 'क्रम च, Ds 'कर्मौजा, D1 'क्रमश्च
 S यस्मिन्धृतिर्घर्मदमौ (G2 'मो) वलं (G1 Ms-s 'ल-
 ही (G2 श्री) -^b) B1 s Dn1 Ds सत्य दमो
 (by transp), B2-s Dc1 D1 सत्य स्मृतिर्, Dn1
 दमश्च सत्य, D2 नय सत्य; Ds s तप सत्य D2 वीर्य
 (for वीर-) S सत्यं च दान च पराक्रमं च (G1 s M1
 s s [inf lın] 'मश्च) -^c) Gs damaged Dn2
 T G2 s दस्त्राणि (for अ*) Ds [अ]ति- (for [अ]थ)
 Ms सनति Ds हि, S (Gs damaged) श्रीर् (Ms च
 श्रीर्) (for ही) -^d) Ś1 प्रिया (for प्रिया च)
 Ks अनया इति, Ks ह्यनपायि; B Dc1 Dn1 D1 s s
 अनसूया च, Ds अनपायिनि D2 प्रिया च वा***नपा
 यिनी च; D1 s प्रिया च वाचा (D1 'च) ह्यनपायिनी
 च, S धीश्चापि भीष्मे नियता (G1 s M1 'ता) सदैव
 (G2 'वा)

5 ^a) D2 द्विपन्न Ds (before corr) s (marg
 see m as in text) 7 कृतज्ञे (for 'ज्ञे) B2-s Dc1
 सदा कृतज्ञे द्विजशत्रुघातके -^b) Dn2 D1 सनातने, T2
 G1 s-s M1 s s 'तना, G2 सत्यव्रते, Ms सनातनाच्च;
 Ca d सनातन (as in text) Gs चाद्रमसीव, Cd
 चन्द्र (as in text) B1 Dc1 D1 T G2-s Ms-s
 लक्ष्मी, Cd लक्ष्म (as in text) -^c) K2 परवीर
 हर्ता; Ds 7 प्रसमीक्ष्य चैव -^d) K4 om मन्ये हता.
 Ds हतान्येव B1-s Dc1 च (for हि) B2-s Dc1
 D2 s वीरान् (for योधान्) S सर्वानन्यानातुरानथ
 मन्ये

6 ^a) Gs damaged B2 Dc1 विद्या; Ds विद्ये
 (for विद्यते) -^b) N (Ś2 missing) लोके ह्य (Dc1
 य)स्मिन्; G1 Ms-s ह्यस्मिल्लोके, Gs अस्माहोके K4
 Ms कर्मणा; Ca d 'णो (as in text) Ca oites
 नित्ययोगो, Cd 'योगिनो. - 6^d = (var.) 8. 26 47^d.

सूर्योदये को हि विमुक्तसंशयो
 भावं कुर्वीताद्य महाव्रते हते ॥ ६
 वसुप्रभावे वसुवीर्यसंभवे
 गते वसूनेव वसुंधराधिपे ।
 वसूनि पुत्रांश्च वसुंधरां तथा
 कुरुंश्च शोचध्वमिमां च वाहिनीम् ॥ ७
 संजय उवाच ।
 महाप्रभावे वरदे निपातिते
 लोकश्रेष्ठे शांतनवे महौजसि ।
 पराजितेषु भरतेषु दुर्मनाः
 कर्णो भृशं न्यश्वसदश्च वर्तयन् ॥ ८
 इदं तु राधेयवचो निशम्य ते

—^a) K₈ om हि Cv as in text —^d) D₆ युद्ध;
 C₂ d भाव (as in text) B₂ D₁ G₅ [आ]र्य- (for
 [अ]द्य) D₁ महाबले (for 'व्रते) K₄ lacuna,
 D₁ मृते (for हते) Cv as in text.

7^b) B₂ (marg as in text) s D₆ वसुनां च (for
 'नेव) S₁ K₂ 4 s D_n D₈ 5-8 वसुंधराधिपा (D₈ 'प),
 K₁ 'रान्प', K₈ D₁ 'रान्पा —^c) Cv मित्राश्च (for
 पुत्राश्च). D₈ 4 वसुंधरात्

8 D₈ om. the ref —^a) D₂ 5 वसुदे (for
 वरदे) —^b) K₂ B D₆ D_n D₈ लोकेश्वरे; D₈
 लोकत्रये; T G₂ 4 s 'ज्येष्ठे (for 'श्रेष्ठे) B₂ 4 D₆
 D₂ 5 T G₂-5 M₈-5 [s]मितीजसि (for महौ) Bom
 ed लोकश्रेष्ठे शास्त्रि चामितौजसि —^c) B₅ [उ]प्रतरेषु,
 G₁ M₁ 2 [उ]परतेषु (for भरतेषु) D_n पराजिते भारत
 तावके बले —^d) T G₂-1 पराजितो, G₁ M₁ 2 भृश
 कर्णो (by transp) K₄ om मृश K₆ निश्वसद्;
 T G₁-1 M₁ 2 निश्वसन् (for न्यश्वसद्) D₄ 7 कठ,
 D₈ -लोचन (for वर्तयन्) S₁ कर्णं मृश श्वसदश्च प्रवर्त-
 यन्, D_n कर्णो मृश साश्चकठस्तदानीं; G₅ पराजितो निव
 सन्नश्चवत्तयन् (sic), M₈-5 विनिश्वसन्नश्च च वर्तयन्वृपा.

9^a) D₆ om from इद up to तु (in 9^a) K₄ s
 B₁-1 D₆ D_n D₂ 3 s च, D₈ lacuna (for तु).
 K₂ B₅ D_n D₂ 5 G₅ निशम्य, K₄ निशम्य ते (for
 निशम्य ते) —^b) D₄ 7 8 सुतास्तु K₆ B₆ D_n
 D₂-1 8 सैनिकाश्च; S 'काश्च ये (for 'काश्च ह) —^c)

सुताश्च राजस्तव सैनिकाश्च ह ।
 परस्परं चुक्रुशुरार्तिजं भृशं
 तदाश्च नेत्रैर्मुमुचुर्हि शब्दवत् ॥ ९
 प्रवर्तमाने तु पुनर्महाहवे
 विगाह्यमानासु चमूषु पार्थिवैः ।
 अथात्रवीद्वर्षकरं वचस्तदा
 रथर्षभान्सर्वमहारथर्षभः ॥ १०
 कर्ण उवाच ।
 जगत्यनित्ये सततं प्रधावति
 प्रचिन्तयन्नस्थिरमद्य लक्ष्ये ।
 भवत्सु तिष्ठत्स्त्रिह पातितो रणे
 गिरिप्रकाशः कुरुपुंगवः कथम् ॥ ११

D_n D₆ शार्तवद् (for शार्तिजं) K₂ D₆ 1 सुहृत्; D₁
 7.8 तदा (for भृशं) T अद्भुजार्तिज; G₂ 4 s M₁ 8-8
 अद्भु चार्तिज; G₂ शुशुरार्तिज (sic), G₃ अद्भु चार्तिज,
 M₂ अद्भु चार्तिज (for शार्तिज भृश) —^a) D₁ हि
 (sic), D₄ 7 8 तथा (for तदा) G₂-5 [आ]शु (for
 [अ]शु) B D₆ D₁ 2 च; D₈ स (for हि). D_n
 D₄ 7 M₂ 4 शब्दं (for शब्दवत्)

10^a) S₁ प्रवर्त्समाने, K₁ D₂ 8 8 प्रवर्त्स', D₈
 प्रवर्त्स' D_n तुमले (for तु पुनर्) K₅ च (for तु)
 S महारथे तदा (for पुनर्महाहवे) —^b) S₁ K₄ s B₂ s
 D_n विनाद्य', K₂ s D₈ विनद्य', D₂ निर्मद्य', D₈
 निवर्त्स' (for विगाह्य') D_n पार्थिवे, D₈ सर्वश' B₅
 विगाह्यमानेषु धनुसु पार्थिवैः, D_n D₄ 7 8 प्रयोज्यमानेषु
 रथेषु पार्थिवैः (D_n 'पुमानपि), D₆ विनद्यमाने बहुमिश्च
 पार्थिवैः, S महारथाना (M₈-5 तथा परेषां) च सुदे (T
 G₂ 4 सुदा, G₂ सुदे; G₅ मदे) समुत्थिते (G₅ 'मद्धिते)
 —^c) D_n कर्णोत्रवीद् (for अथा'). B₅ D₈ 6 धैर्य';
 D₈ प्रहर्ष', T G₂-5 धर्म' (for हर्ष') B₂ तथा वचो';
 B₂ D₆ 1 तदा वचो (by transp) D₂ 5 उवाच वीरो
 रुचिर वचस्तदा —^d) S नरर्षभ' (M₆ 'र्षभान्) (for
 रथर्षभान्) K₄ महान् (for महा) K₆ नरर्षभा'
 (for 'रथर्षभ')

11 N (S₂ missing) G₄ 6 om the ref —^a) D₈
 प्रधाविनि, T G₂-1 प्रधाविते; G₂ प्रधापिते, G₅ M
 प्रधाविते, Cd प्रधावयति (sic) —^b) D₈ T₂ G₂-1
 विचिन्तयन् K₁ अभ्यलक्ष्यथे (for अद्य लक्ष्ये). —^c)

निपातिते शांतनवे महारथे
 दिवाकरे भूतलमास्थिते यथा ।
 न पार्थिवाः सोढुमलं धनंजयं
 गिरिप्रबोढारमिवानिलं द्रुमाः ॥ १२
 हतप्रधानं त्विदमार्तरूपं
 परैर्हतोत्साहमनाथमद्य वै ।
 मया कुरूणा परिपाल्यमाहवे
 बलं यथा तेन महात्मना तथा ॥ १३
 समाहितं चात्मनि भारमीदृशं
 जगत्तथानित्यमिदं च लक्षये ।

निपातितं चाहवशौण्डमाहवे
 कथं नु कुर्यामहमाहवे भयम् ॥ १४
 अहं तु तान्कुरुवृषभानजिह्वगैः
 प्रवेरयन्मसदनं रणे चरन् ।
 यशः परं जगति विभाव्य वर्तिता
 परैर्हतो युधि शयिताथ वा पुनः ॥ १५
 युधिष्ठिरो धृतिमतिधर्मतत्त्ववा-
 न्द्वफोदरो गजशततुल्यविक्रमः ।
 तथार्जुनस्त्रिदशवरात्मजो यतो
 न तद्वलं सुजयमथामरैरपि ॥ १६

C 7 67
B 7 2 16
K. 7 2 16

D₁ १ विष्टम हि, D₅ 'स्तु नि, G₅ 'स्त्वपि D₁ G₂
 मृचे; D₁ १ ४ क्षितौ (for रणे) —^d) D₁ लोक (for
 गिरि-) K₅ -प्रकार; G₅ -प्रभाव (for -प्रकाश) S
 परं (for कथम्)

12 ^a) T G₂₋₅ नरपमे, G₁ M स्पर्पमे (for महारथे)
 —^b) K₅ B₅ S भूतलमास्थिते; D₁ १ ४ भूमिसमास्थिते
 —^c) B₅ G₄ M₅ [अ]नल; D₁ [अ]नल (for [अ]निल)

13 ^a) D₅ प्रमाणं (for प्रधान) D₂ ४ आर्तमाकुल,
 S आर्तं (T G₂ 'र्ति)मातुरं (for आर्तरूप) —^b) Ś₁
 K₁₋₃ D₁ अनंतम् (for अनाथम्) S परैरभि (G₁ M₁₋₃
 'पि; M₅ ४ 'ति)प्रसन्नमनाथवद्भुत —^d) Ś₁ B₁ D₅ G₂₋₅
 transp यथा and तथा

14 ^a) D₅ इहितं (for इदृशं) C_v as in text
 —^b) B₅ m ३ (marg as in text) ३ m D₁ C_v मारम्
 (for [अ]नित्यम्) D₂ G₂₋₅ M₅₋₅ C_v अहं (for इदृ)
 D₁ हि; D₂ नु (for च) D₁ चित्तयन्, D₁ १ ४
 लक्षयन् (for 'त्रे) G₁ M₁ २ जगत्तथानित्यम (G₁ 'मि)
 हानुलक्षये —^c) K₅ B₅ निपातिते D₅ आहव (for
 चा). Ś₁ K₁₋₃ D₁ शौंडमा (Ś₁ K₅ 'सा)ह स (for
 'माहवे) C_v as in text —^d) D₁ १ न, D₅ च (for
 नु) B₂ (marg as in text) ३-३ D₁ इदो (for
 आहवे) D₅ भूदा (for भयम्) Ś₁ K₁₋₃ D₁ कथं न
 कुर्यां च महाहवे (K₅ 'णवे) भय, M₁₋₃ कथं नु कुर्याम
 महाहवे भयं

15 ^a) K₁ वृषभान्; D₅ पुरुषर्षभान् (for कुरुवृष)
 D₅ महाहवे (for अजिह्वगैः) S अहं हि त कुरुवृषम
 महाहव —^b) Ś₁ K₅ ३ B₅ ४ D₁ (before corr as

in text) D₂ D₅ Ca प्र (D₂ प्रा)वेशयन्, B₁ ३ D₅
 Cd प्रवेदयन्, B₅ प्राणवेशयन्, D₂ प्रवेशये, D₅ प्रवे
 पयन्, D₅ विदारयन्, T G₂₋₅ प्रघावित, G₁ प्रसा
 दित, M₁ ३ प्रसाधितं, M₅₋₅ प्रयापित; Cap dp np
 प्रवेरयन् (as in text) K₅ D₂ सद्ने (for 'नं) Ś₁
 रणे रिपून्, B₅ रणोरसवे, D₁ रणेचर, D₁ चरन्ने (by
 transp), D₂ ४ वशे चर (D₅ 'रा)न्, S विधिं तयन्
 —^c) Ś₁ K₁ ३ D₁ मर्तिता, T G₂₋₅ वर्तये, G₁ M
 वर्तयन्, Cd वर्तिता (as in text) —^d) Ś₁ K₁ ३
 B₂ ४ शरैर् (for परैर्) D₅ जितो (for हतो) K₅
 B₂₋₄ D₁ युधि, B₂ (marg) रधि (for युधि) D₂ ४
 शयनाथ (for शयिताथ) S परैर्हत (T 'र्हि वै) स इव
 भवामि वा पुन

16 ^a) G₂ partly damaged K₄ D₁ ४ १ घृतमति;
 D₁ D₅ घृतिमति B₁ ३ D₁ T₂ G₄ -सत्यसत्त्ववान्,
 B₂₋₄ T₁ -सत्यसंघवान्; D₁ सत्यधर्मवित्, D₂ ४ -धर्म-
 तत्त्ववाग्, D₁ १ ४ -धर्मसाधनो; G₁ M 'सत्त्ववान्;
 G₂ -दाक्ष्यसत्त्ववान् (for धर्मतत्त्व) Ca d cite घृति
 (as in text) —^b) D₅ गजराज; G₁ M [s]युत्त
 गज (for गजशत) B₂ (marg as in text) -मत्त
 (for तुल्य) —^c) B₁ T G₁ २ ३ M अथ, G₄
 अथो (for तथा) Ś₁ K₂ ३ D₁ वराजुनो (for 'त्मजो)
 Ś₁ यथा, K₂ B (B₅ marg as in text) D₁ D₂ D₅
 ४.६-४ युवा, G₂ damaged, G₄ बमो, Ca d यतो
 (as in text). —^d) G₂ damaged B₅ नैतद् (for
 न तद्) K₂ सजयम्, D₁ सुगमम् (for सुजयम्)
 B₂₋₄ D₁ D₂ ३ इह (for अथ) G₄ न तद्वलं सजय-
 मयामथामरै (s10)

17 ^a) K₁ [s]प्यत्र (for यत्र), B₁ यत् (for चले);

यमौ रणे यत्र यमोपमौ बले
 ससात्यकिर्यत्र च देवकीसुतः ।
 न तद्वलं कापुरुषोऽभ्युपेयिवा-
 निवर्तते मृत्युमुखादिवासकृत् ॥ १७
 तपोऽभ्युदीर्णं तपसैव गम्यते
 बलं बलेनापि तथा मनस्विभिः ।
 मनश्च मे शत्रुनिवारणे ध्रुवं
 स्वरक्षणे चाचलवद्व्यवस्थितम् ॥ १८
 एवं चैषां बुध्यमानः प्रभावं

गत्वैवाहं ताञ्जयाम्यद्य स्रुत ।
 मित्रद्रोहो मर्षणीयो न मेऽयं
 भग्ने सैन्ये यः सहायः स मित्रम् ॥ १९
 कर्तास्म्येतत्सत्पुरुषार्थकर्म
 त्यक्त्वा प्राणाननुयास्यामि भीष्मम् ।
 सर्वान्संख्ये शत्रुसंधान्हनिय्ये
 हतस्त्वैर्वा वीरलोकं गमिष्ये ॥ २०
 संप्राकृष्टे रुदितस्त्रीकुमारे
 पराभूते पौरुषे धार्तराष्ट्रे ।

— ^b) M1.2 ससात्यको (for ससात्यकिर). M2 स (for च). — ^c) G2 4 5 स (for न) T G4 5 क; M2-5 वै; Cd का (as in text) — ^d) B1-4 Dc1 Dn1 G1 M1.2 हवासुमृत्; D2 5 'स्रमृत्; D6 'सुकृत्, M2-5 'सुहृत् (for 'सकृत्)

18 ^a) K1 2 D1.4 8 ततो (for तपो) K1 [s]ति दीर्णं; K2 3 D1 [s]प्यु; D2 G1 ह्यु, D2 [s]भ्य चूर्णं; Cd अभ्युदीर्णं (as in text) K4 साम्यते, K5 Dn D2-5 7 8 शाम्यते, B Dc1 वाध्यते, D6 साध्यते, S धार्यते, Ca d शाम्यति (for गम्यते) — ^b) Ś1 K Dn2 D2 4 5 7 8 बली, Ca d बल (as in text) B Dc1 [प]व (for [अ]पि) T G1 2-5 M [अ]रिणा (for दया) K4 तपस्विभिः, K5 [अ]स्त्रमस्त्रभिः, D2 5 G5 मनस्विभिः; T G1 2.4 M 'ना, Ca d 'भिः (as in text) G2 बल बलेनाप्रतिम मनस्विना — ^c) B4 om from मनश्च up to रक्षणे (in 18^d) K5 Dn1 D4 7 बलं (for मनश्च) D4 रणे (for च मे) Dn2 D2 -विदारणे ध्रुव; D4 7 निवारणेव — ^d) D4 7 स्वरक्षणाच्च; Cd 'रक्षणे (as in text) K4 B3 (marg) D2 5 वाबल षद्; D2 वाचल', G3 चांचल' Cd cites अचलवत् (as in text) G5 स्वरक्षणे चाचलमव्यवस्थितं — After 18, D2 6 ins

21* अयाववीत्सूतपुत्रं स्वसूतं

हन्वास्म्यह पाण्डवसोमकांश्च ।

19 ^a) B5 तेषां; D5 ध्रुवं (for एवं) K4 S तेषां, B5 चैव; Dn2 वैषा (for चैषां) Cd cites एषा (as in text) K3 बुद्धिमन, K5 बुध्यमाना, B1 3 (marg) 5 Dc1 बाधमान, B4 वृष्य', D2 6 युष्य'; D5 युध्यमान, S जानमान (for बुध्य') K5 B3 om. प्रभावं B3 (marg) प्रभावो — ^b) B2 मदैवाह; D2

गच्छे स्वह, D2 मत्वैवाहं; D4 7 गत्वैह वा, D5 गच्छे चाहं, S गंता चाह (for गत्वैवाहं) Cd cites गत्वैव (as in text) T G2-5 तज्जयायैव, G1 M1 2 ताञ्जयायैव, M2-5 तज्जयायैह; Cv ताञ्जयाम्यद्य (as in text) Dc1 सूत; Cv सूत (as in text) — ^c) = 8 26 53^c S स्वाद् (for [s]यं) — ^d) K1 om भग्ने. B Dc1 समेयाद् (for सहाय) Dn1 D2 6 मित्र D4 7 भग्ने सैन्यं यश्च रक्षेत्स मित्र

20 ^a) K2 5 D6 कर्तासि तत्, K4 'स्मेतत्, T1 G2 आरभ्यैतत्, T2 G1 2 5 M2-5 आहुर्ह्ये (G2 'ह्ये) तत्; G4 आरभ्य; M1 2 आहुरेतत् K1 D2 4 5 7 सपुरुषार्थ-; K2 Dn1 'पाय; K3 'पैरार्थ, Dn2 D2 पुरुषार्थ; D5 पुरुषाय, D6 सुपुरुषार्थ-, S (G4 damaged) सपुरुषस्य Ś1 कर्तास्म्येतत्सुपुरुषार्थकर्म क्रूरं ❀ Cd सपुरुषेति संबुद्धौ । आर्यकर्म पदितकृत्यं । ❀ — ^b) = 8 26 53^d K5 अद्य यास्यामि; D2 6 तोपयिष्यामि, D2 अनुयास्याम्येव (for अनुयास्यामि) S त्यक्त्वा प्राणान्योषयेय स (G1 M1 2 'नाहवे यत्स; G5 'न्योषयेद्यत्स; G5 [by corr] M2-5 'न्योषयेद्य स) परत्नै — ^c) K1 संघे (for 'संघान्) D6 सर्वां सख्ये शत्रुसेनां हनिय्ये, S सर्वांश्चात्र-नाहवेह (G2 'वे सं-) ह — ^d) D6 हतस्त्वैर्वाह; S तैर्वा हतो (by transp) Ś1 K1-3 D1 4 7 वीरलोकान्, T G2-5 मृत्युलोकं B2 3 (marg) 4 Dc1 प्रपत्स्ये; B3 पतिष्ये (for गमिष्ये)

21 21^{ab} = (var) 8 26 50 D5 om. (hapl) 21 — ^a) K1 संप्राकृष्टे, K2 संप्राकृष्टे, Dn1 समाकृत्ये, D4 1 3 समाकृ (D1 'कु)ष्टे, T G1 2-5 M विप्रकृ (G1 M 'कु)ष्टे, Cd संप्राकृष्टे; Ca 'कुष्टे (as in text), K1 रुषिते, K2 D1 G1 M रुदिते; T G2-5 विदित (for रु) G3 बले च तैर्विदितस्त्री

मया कृत्यमिति जानामि स्रुत
 तस्माच्छत्रुन्धार्तराष्ट्रस्य जेष्ये ॥ २१
 कुरुत्रक्षन्पाण्डुपुत्राञ्जिघांसं-
 स्त्यक्त्वा प्राणान्धोररूपे रणेऽस्मिन् ।
 सर्वान्संग्रहे शत्रुसंघात्त्रिहृत्य
 दासाम्यहं धार्तराष्ट्राय राज्यम् ॥ २२
 निवध्यतां मे कवचं विचित्रं
 हैमं शुभ्रं मणिगन्धवाभासि ।
 शिरस्त्राणं चार्कसमानभासं

धनुः शरांश्चापि विपाहिकल्पान् ॥ २३
 उपासद्भान्योऽश योजयन्तु
 धनूपि दिव्यानि तथाहरन्तु ।
 असींश्च शक्तींश्च गदांश्च गुर्वीः
 शङ्खं च जाम्बूनदचित्रभासम् ॥ २४
 एतां रौक्मीं नागकक्ष्यां च जैत्रीं
 जैत्रं च मे ध्वजमिन्दीवराभम् ।
 श्लक्ष्णैर्वस्त्रैर्विप्रमृज्यान्यस्व
 चित्रां मालां चात्र बद्ध्वा सजालाम् ॥ २५

C 7 76
B 7 2 25
K 7 2 25

कुमारैः, Cv as in text —^b) G₁ partly damaged
 B₁ D₁ २ पराहते, Dn₁ D₂ T G M₁ २ 'जिते (for
 'मृते) —^c) D₃ यथा (for मया) T G₂ ४ तेषाम्
 (for कृत्यम्) Dn₃ D₃ इव (for हृति) G₂ ६ मया
 कार्यं साद्य (G₂ 'च्च) मर्चय स्रुत —^d) K₁ कंहृन्, Dn₃
 चास्मे, D₃ शत्रु, D₂ जेष्ये (for शत्रुन्) B₁-₃
 Dc₁ अद्य राज्ञो वि, Dn₁ धार्तराष्ट्रस्य, D₃ 'राष्ट्रान्वि-
 Dn₃ D₃ शत्रुन्, D₂ कृत्ये (for जेष्ये) D₁ तस्माद्वा
 शस्त्रवद्य शत्रुन्विजेत्ये

22 ^a) Ś₁ K₁ २ सुतान् (for पुत्रान्) Dn₁
 हनिष्यस्व, D₂ च जित्वा (for जिवासन्) —^b) K₁
 om from त्यक्त्वा up to सर्वान् (in 22^e) D₃ 'रूपान्
 (for -रूपे) S त्यक्त्वा प्राणाननु (M₂-₃ 'भि)यास्यामि
 मीत्सं (= 20^b) —^c) G₁ damaged B₁ मर्चानह, T
 G₂ २ M₂-₃ 'न्वाह, G₁ M₁ २ 'न्सले D₃ १ २ 'गणान्
 (for संवान्) B₁ २ २ Dn₃ निपात्य, T G₂ विजित्य,
 G₁ नि ** (for निहत्य) —^d) G₂ damaged D₁ १
 ददाम्यहं, S (G₂ damaged) तस्मै (G₁ **, M₂ तस्मै
 स्म) दास्ये (for दासाम्यह)

23 ^a) D₁ अनायितां, D₂ निवध्यतां, D₁ आना
 यता, D₃ आनीयतां, G₂ ** * तां (for निवध्यतां)
 —^b) D₃ तद्द्वै (for हैम) K₁ om शुभ्र मणि K₁-₃
 B₂ ६ D₂ ६ G₁ शुभ्र, B₃ T G₂ चित्र; Ca d शुभ्र
 (as in text) G₁ M₂-₃ मर्व (for मणि) T G₂ ३
 मत्स्वभाव (for -रत्नाव) G₁ सुलक्षणं मत्स्वभावभावभासि,
 G₂ हैमं चित्रं मणिमचारुभास —^c) G₂ शिरस्त्राणं सूर्य-
 रश्मिप्रभास —^d) Dn₁ D₂ शराश्च K₂-₃ B Dc₁ Dn
 D₁-₁ ६-२ T₂ चाप्ति (for चापि) Dc₁ (before corr)
 S विपाप्ति (for 'हि) Dn₁ D₂ -कल्पा. D₂ धनु
 शराश्चाहिविपाप्तिकल्पान्

24 ^a) G₁ damaged Cd cites उपा^a (as in
 text) D₁ १ २ सौम्य सं- (for पोदश) B₃ योजयन्तु;
 D₂ 'यत्त्व K₁ उपासद्भान्योऽजयन्पोदशस्तु —^b) S समा
 हरतु (for तथा) —^c) K₁ om. शक्तींश्च K₅ अस्त्राश्च
 शक्तींश्च, Dn₁ अस्त्राण्यनेकानि, Dn₂ असींश्च चक्रांश्च,
 D₂ ६ प्रासांश्च शक्तींश्च, D₃ शरांश्च श^a; D₃ प्रासांश्च
 चक्राणि; T G₂ असींश्चतस्त्री (G₂ 'त्रीं)श्च, G₁ M₁ अस्ति
 च शक्तिं च, G₂ ४ अस्ति (G₁ 'सि-) शतस्त्रीश्च, G₅ अस्ति
 शतम् च K₁ D₂ ६ G₁ M₁ गदा च (D₃ om. च) गुर्वी.
 —^d) B₂ ३ Dc₁ T G M₁ २ चित्रनाभं (Dc₁ marg
 'ळ), M₁-₃ 'मित्रनाभ

25 ^a) K₁ D₂ एतां च, K₅ पताकां, B₂-₄ Dc₁
 D₃ इमां, T G₂-₃ M₂ Cv स्त्रीतां, G₁ M₁ २ पीता,
 M₂ ४ सिता (for पृता) K₅ रुक्मिण, T G₂-₃ रौक्मीं;
 M₁ २ रौक्मीं; Cv रौक्मीं (as in text) Ś₁ नागकर्ठी;
 K₁ 'कर्यं, B₁ (marg) कांचनतप्त, D₃ नागकच्छां,
 M₁ om, several MSS and Cd नागकक्षां; Ca
 'कक्ष्यां (as in text) K₁ च जैत्री, K₅ 'त्रां, B
 Dc₁ D₂ २ S Cv विचित्रा (T₁ G₂ ४ 'त्र, G₂ ६ 'त्र-)
 (for च जैत्रीं) Ca जैत्रां, Cd 'त्रीं (as in text)
 —^b) K₅ B₁ Dn₁ D₂ ४-६ जैत्र चेमं (D₄ 'दं); B₂ ३
 Dc₁ ध्वज जैत्र, B₁ D₁ ३ ध्वजं चित्र, B₃ चेमं ध्वजं,
 D₁ चेद् ध्वज, T G₂-₄ छत्र श्वेत (T₁ G₂ 'त); G₁
 M₁ छत्र चैव, G₂ छत्र श्वेत (for जैत्र च मे) B Dc₁
 D₁ दिव्यम्; D₂ रयम् (for ध्वजम्) Dn₁ D₁ हृदी
 वराक K₁ जैत्र च गोत्रजमिन्दीवरामं —^c) B₂ D₃
 सूक्ष्मैर, B₃ शुक्लैर, Dc₁ D₁ शुक्लैर, D₃ श्रुक्ष्मैर (for
 श्लक्ष्णैर) K₁ शस्त्रैर, G₁ damaged (for वस्त्रैर)
 K₂ Dn₂ G₁ ६ M₁ २ [आ]नयध्व; D₂ G₁ 'यंतु (for
 'यस्व) —^d) K₅ B₂ ४ चारुवद्धा, K₅ वित्रवद्धा;
 B₁ ३ Dc₁ चानुवद्धा, D₁ चात्र यद्धां, S तत्र बद्धा (for

अश्वानभ्यान्पाण्डुराभ्रप्रकाशा-

न्पुष्टान्स्तातान्मन्त्रपूताभिरद्भिः ।

तसैर्भाण्डैः काञ्चनैरभ्युपेता-

ञ्शीघ्राञ्शीघ्रं स्रुतपुत्रानयस्व ॥ २६

रथं चाभ्यं हेमजालावनद्धं

रत्नैश्चित्रं चन्द्रसूर्यप्रकाशैः ।

द्रव्यैर्युक्तं संप्रहारोपपन्नै-

र्वाहैर्युक्तं तूर्णभावर्तयस्व ॥ २७

चित्राणि चापानि च वेगवन्ति

ज्याश्रोत्तमाः संहननोपपन्नाः ।

तूर्णांश्च पूर्णान्महतः शराणा-

चा^a) D₁ १ ४ दत्तामि मूर्द्धि (for वद्धा सजालाम्) K B₁₋₄ D₀₁ D₁ २ ४ ० सलाजां, D₁₂ सलाज; T [अ]सजाला; G₁ M₁₋₃ सुजालां, G₂ सजाल (for 'लाम्) Ca. d cite लाजा. B₂ चित्राणि चापानि च वेगवति (= 28^a)

26 ^a) K₁ अश्वान्; D₅ चोभ्यान्, G₂ अग्रान्, Cd अश्वान् (as in text) K₄ G₁ ३ ० M₂ पांढरा (M₂ 'वा)भ्र; D₁₂ पांढराभ; D₅ पांढुरान्मु- M₂ प्रका- रान् (for 'ज्ञान्) —^b) D₁₁ तुष्टांसाहान् (for पुष्टान्नातान्). B₂ कृष्णान्; D₅ हृष्टान् (for पुष्टान्). S वेद (for मघ्न-) —^c) D₄ १ ४ G₂ C₇ चित्रैर्, Ca. d तसैर् (as in text) —^d) Ś₁ शीघ्राञ्शीघ्रैः, S शीघ्र शीघ्रान् (by transp)

27 D₅ om (hapl) 27. —^a) G₄ partly damaged D₅ हैम K₁ B₁₋₄ D₀₁ D₁ २ ० G₁ -मालावनद्ध; D₁₁ -जालायुत च —^b) B₂ वज्रैश्च (for रत्नैश्च) K₂ चित्रैश्च; D₁₁ मिश्र (for चित्र) B₂ 4 D₀₁ D₁ सूर्य- चंद्र (by transp) Ś₁ K B₁ ५ D₀₁ D₁₋₄ ०-४ प्रकाश —^c) T₂ G₂ 4 दिव्यैर् (for द्रव्यैर्).

28 ^a) D₄ १ ४ चारुणि (for चित्राणि) —^b) D₁ १ संनहनोप —^c) D₄ १ शराश्च (for शराणाम्) S तूर्णानि पूर्णानि च वर्मवद्भिर् (G₂ 4 मर्मभिद्भिर्; G₂ मर्म वद्भिर्; M₂₋₅ वाणसुर्यैर्). —^d) K₄ ५ B₁₋₃ D₁₁ D₂ ३ ४ आसाद्य; D₁₂ आमुष्ट; D₅ असद्य; D₀ आनाय्य (for आसज्य) T G M₁ २ तत्रा', M₂₋₅ सुख्या', Cd गात्रा' (as in text).

मासज्य गात्रावरणानि चैव ॥ २८

प्रायात्रिकं चानयताशु सर्वं

कन्याः पूर्णं वीरकांक्षं च हैमम् ।

आनीय मालामवबध्य चाङ्गे

प्रवादयन्त्वाशु जयाय मेरीः ॥ २९

प्रयाहि स्रुताशु यतः किरीटी

वृकोदरो धर्मसुतो यमौ च ।

तान्वा हनिष्यामि समेत्य संख्ये

भीष्माय वैष्यामि हतो द्विपद्भिः ॥ ३०

यस्मिन्नाजा सत्यधृतिर्धुधिष्ठिरः

समास्थितो भीमसेनार्जुनौ च ।

29 ^a) K₁₋₂ D₁ प्रायाणिक; K₂ प्रयाणकं; D₂ प्रायानिक; G₂ प्रायाणिकं (for प्रायात्रिक). Cd प्राया- त्रिकान्यानयत S (except M₂₋₅) चानय सर्वमाशु (for 'ताशु सर्वं) —^b) K₁ कल्प पूर्ण; K₂ कन्यापूर्ण; K₄ कांत्या पूर्ण, B D₀₁ D₂ दत्ता पूर्ण, D₁₁ कन्या- स्तूर्ण; D₁₂ D₅ ० कन्यापूत; D₄ १ ४ कन्या लाजा; T G M₁ २ पूर्ण कांत्या, M₂₋₅ पूर्णा (M₂ 'णा) कांत्या (for कन्या पूर्ण) C₇ वीरकांक्षं च हैमम् ॥ C₇ वीरा एव वीरका वेपामांक्षं असत्योर्ग्यं साङ्गल्यमित्यर्थः । ॥ —^c) T G₂ ३ अवलव्य, G₄ अपनीय (for अवबध्य) B₂₋₄ D₀₁ शीर्षे; B₂ चांगं (for चाङ्गे) G₂ आनीलमवलमध्यवर्ते (sic) —^d) Ś₁ प्रवाद्यत्वा (sup lin. स्वा)व, K₁ M₂ 4 'यत्वाशु, K₂ 'यत्वाशु, K₄ 'यतां वि; K₅ प्रावादयतां वि, B₂ प्रवादयत्वाशु, D₁₁ प्रचोदयतां वि; D₅ प्रवादयत्वाशु; D₁ ४ प्रावादयत्वाशु, T G₂₋₅ प्रवाद यित्वा वि; G₁ M₁ २ ५ 'यित्वाशु D₄ जयाशु; D₅ जघान (for जयाय) K₄ B₂ D₅ ३ S (except G₂) मेरीः; D₁₁ D₄ १ मेरी

30 ^a) D₅ [अ]ष्ट (for [आ]शु). —^b) K₁₋₂ D₅ पुत्रो (for सुतो) M₂₋₅ वा (for च) —^c) T G₂ M₂ सधे, G₁ 4 M₁ २ ५ सखे. —^d) K₁ ३ भीष्मस्य; Cd भीष्माय (as in text) K₄ D₀ वैष्यामि, K₅ चेष्यामि, D₀₁ वै यामि, G₁ M₂₋₅ वास्यामि (for वैष्यामि) D₅ G₁ हते (for हतो) T G₂ ५ भीष्मो यथैपा (G₂ 'थेष्या)मि हतो द्विपद्भि

31 With 31, of 8. 37 51. —^a) S यत्र (for यस्मिन्). D₄ १ -धुतिर् (for -धृतिर्). —^b) B₂ समा

वासुदेवः सात्यकिः सुञ्जयाश्च

मन्ये बलं तदजय्यं महीपैः ॥ ३१

तं चेन्मृत्युः सर्वहरोऽभिरक्षे-

त्सदाप्रमत्तः समरे किरीटिनम् ।

तथापि हन्तास्मि समेत्य संख्ये

यास्यामि वा भीष्मपथा यमाय ॥ ३२

न त्वेवाहं न गमिष्यामि तेषां

मध्ये शूराणां तत्तथाहं त्रवीमि ।

मित्रद्रुहो दुर्वलभक्तयो ये

पापात्मानो न ममैते सहायाः ॥ ३३

संजय उवाच ।

स सिद्धिमन्तं रथमुत्तमं दृढं

सकृवरं हेमपरिष्कृतं शुभम् ।

पताकिनं वातजवैर्हयोत्तमै-

र्युक्तं समास्थाय ययौ जयाय ॥ ३४

संपूज्यमानः कुरुभिर्महात्मा

रथर्षभः पाण्डुरवाजियाता ।

ययौ तदायोधनमुग्रधन्वा

C 7 86
B 7 2.35
K.7 2.35

श्रितो, Dc1 'मीनो, Dn1 Ds 8 T G2 4 'स्थितौ, Ds यत्र स्थितौ, Ms-5 सुसनद्धौ (Ms 'द्वौ) (for समा स्थितौ) Ds 7 भीमसेनो ययौ (for 'नाजुंतां) T G2 तौ (for च) —^a) Ks यन्मिन्कृष्ण, Dc1 Dn1 n2 (marg) D2-5 8 Ms-5 सवासुदेव (for वासुदेव) Dn1 सात्यकि, G1 M1 2 सत्यक Ds मजयाश्च G2 5 वासु देव संजया (G. संजय) सात्यकिश्च —^d) Ś1 यदजय्यं, Dn1 D2-5 7 8 तदजय्य Ds महीपैः, Gs च सर्वे (for महीपैः) T G1-4 M ययौ पा (G1 प) चाला केकयाश्चैव सर्वे (G1 M1 2 'या हुर्जयाश्च, Ms-5 'या मन्वकाश्च)

32 = (var) 8 26 59 —^a) Ks न चेत्, B2 5 Ms ताक्षत्र, T G2 3 5 विष्टेत्; G1 4 M1 2 Cv विष्टेत् (for त चेत्) K1 2 5 B2-4 Dc1 D1 5 [S]भिरक्षते, B. 'रतिष्टेत् (sic), T G2 3 हि रक्षत्, Gs 5 Cv [S]भिरक्षत् (for 'क्षेत्) — Ms om 32^b, M1 5 om 32^b —^b) B1 Dn1 सदाप्रमत्तं, Dc1 'प्रवृत्तं; T G1 2 M1 2 तयाप्रमत्तं, Gs क्य प्रं —^c) K1 तथा तं, Ks तथात्ति, Ds (before corr as in text) तथा नि- (for तथापि) Ks हर्तास्मि (for हन्तास्मि) Ds तमेरय (for स^a) T G M1 2 त वा हुनि (G1 वापयि-, M1 2 वा वधि)प्यामि समेत्य सत्वे (T G2 3 'द्ये) —^d) B2 G1 2 5 M1 2 वा भीष्मसुखो, Dc1 Ds 'मयो, T G2 4 Ms-5 भीष्माभिसुखो (for वा भीष्मपथा) Cd cites भीष्मपथा (as in text) Ks पथाय सद्य, D2 'पि चाह, Ds 5 1 'य चाह (for 'यथा यमाय) Ś1 भीष्माय वैप्यामि हतो द्विपदि (= 30^d)

33 With 33, cf 8 37 53 —^a) Dn2 T G2-5 न खेव चाह, M2 नरो वाह (for न त्वेवाह) Ś1 B1 गमिष्यामि, D1 न गमिष्यामि, Ds नागमिष्यामि (for न गमि^a) B2 lacuna, Gs 5 तेषां (for तेषां) Cv

as in text —^b) K4 B1-5 Dc1 Ds 7 M4 5 मद्य (for मध्ये) Ks 5 Dn1 Ds 5 7 8 कुरूणा, G2 शूरस् (for शूराणा) K4 Dn1 Ds सत्यमेतद्, Ks न वृथा, B Dn2 D1 Gs तत्र चाह, Dc1 तव चाहं, Ds 8 तदहं, D1 तदय, T G2-1 तच्च सर्वं, G1 M तच्च सत्य (for तत्तथाहं) —^c) Ś1 K1 5 5 Ds 7 G2 मित्रद्रुहो; Cv 'द्रुहो (as in text) K4 5 Dc1 Dn Da. 4 8 दुर्वलभक्तयो, Cv दुर्वलभक्तयो, Ca d 'लभक्तयो (as in text) Ks B5 वै (for ये) K3 मित्रद्रुहो दुर्मिष्यामि तेषां —^d) Ds 7 नाम नैते, S मम न स्यु (for न ममैते)

34 ^a) Ks मंसिद्धि-, Ks B Dc1 Dn2 D1. 8 4 6-8 यमुद्धि-, T G1-3 M1 2 तं सिद्धि, G4 क सिद्धि, Gs तस्मिद्धि Ks पूर्व (for मन्त) Dn1 T G2 M4 5 transp रथम् and दृढं Ms रथ (for दृढ) —^b) K1 2 D1 T2 G1 3 4 M1 2 5 सुकृवरं, K4 5 शुक्ला (Ks 'कु)वरं K1 Dn2 D2 3 6-3 -परिष्कृत Ś1 K1-2 D2 3 6-3 च, Dn2 दृढं, D1 lacuna (for शुभम्) —^c) Ds 7 8 वायु (for वात) T G2-5 हयैर्युत (for हयोत्तमैर्) —^d) T G2-5 स त; G2 सम्यक् (for युक्त) K2 ध्वज (for ययौ) B Dc1 जयाय स (for जयाय)

35 ^a) Ds T G2 2. 5 स पूज्य, G4 सुपूज्य Dc1 (before corr) बहुभिर (for कुरुभिर) Dn1 D2 5 'दाहयैर्, G2 महात्मना (for 'त्मा) —^b) K4 Dn1 D2 5 महारथ, Ks Ds नरर्षभ, Ds रथर्षमैर् (for 'भ) Ś1 पादुरयाभि (sup in सि)याता; Ks Dn1 Ds 8 पादुरवाजियात (Dn1 'यता, Ds 'यायिन, Ds 'याना), K4 Ds पादुर (D2 'दुरि)वाजियान, B Dc1 Dn2 D1 8 देवगणैर्यथेन्द्र; Ds पादवाजियात; T G M1 2 3 5 पादुरवाजिवाह (G1 M1 2 'वाहन); Ms पादवो**वाह —^c) D1 om from तदा up to

यत्रावसानं भरतर्षभस्य ॥ ३५
वरूथिना महता सध्वजेन
सुवर्णमुक्तामणिवज्रशालिना ।
सदश्वयुक्तेन रथेन कर्णो
मेघस्वनेनार्क इवामितौजाः ॥ ३६

हुताशनाभः स हुताशनप्रभे
शुभः शुभे वै स्वरथे धनुर्धरः ।
स्थितो रराजाधिरथिर्महारथः
स्वयं विमाने सुरराडिव स्थितः ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

३

संजय उवाच ।
शरतल्पे महात्मानं शयानममितौजसम् ।
महावातसमूहेन समुद्रमिव शोपितम् ॥ १

दिव्यैरस्त्रैर्महेष्वासं पातितं सव्यसाचिना ।
जयाशां तव पुत्राणां संभ्रानां शर्म वर्म च ॥ २
अपाराणामिव द्वीपमगाधे गाधमिच्छताम् ।

शालिना (in 36^b) G₁ ययौ तदा योधमुदग्रधन्वा
—^d) G₁ M₁ २ भरतर्षभाणां, M₈ ४ ३ (sup. in)
कुरुपुगवाना

36 D₁ om 36^a (of v 1 35). —^a) B₂₋₄ Dc₁
सुध्वजेन, G₃ lacuna. —^b) D₂ सुवर्णं K₆ मुक्ता
फल (for 'मणि-') Ś₁ K₈ B₂ वज्रशालिना, K₄ B₁
३ ४ Dc₁ D_n D₂ ३ ३ रत्नशा (B₂ ४ Dc₁ 'मा')लिना, B₂
D₂ ६ ३ वज्रशोभिना (D₈ 'ना'); some S MSS
'पालिना —^c) B₂ सदश्व —^d) D₂ D₈ स्वरेण
(for स्वनेन) K₄ [अ]मितौजसा, G₁ M [आ]वभासे
T G₂₋₅ मृधे (G₂ हृदे) घनेनार्क इवावभासे (T₁ 'वभासे',
G₃ 'वभासे, G₅ 'नुभासे)

37 ^a) D₈ हुताशन (for 'शनाभ) K₄ B₁ D₈ G₈
स हुताशनप्रभ (K₄ 'शु', D₈ 'शनाभे), D₈ G₅ M₈
सुहुताशनप्रभे —^b) K₄ ३ D_n D₂₋₅ ७ ३ जै (D₁ जी)
त्ररथे; Dc₁ वै सु* (for वै स्व*) D₂ सभान्वरे सौम्व
रथे धनुर्धरन् (sic), S शुभः शुभे सर्वधनुर्धरे (T G₈ ४
M₈ 'रो) रथे —^c) D_n G₅ स्थिरो; G₈ स्थिति (sio)
(for स्थितो) K₂ [s]पि राजा, D₈ [s]ख राजा (for
रराज) S [अ]तिमृश (for [आ]धिरथिर्). Ś₁ स्वय वै;
D₂ D₈ महारथे, D₈ महात्मा (for 'रथ) —^d) T
G₈ ४ यथा (for स्वयं) D₁ वर (for सुर) D₄ अ
(for ह्व) M₂ स्थित G₂ यथा विमाने च सुराधिप
स्थित', G₅ 'ने वरसारथि' स्थित

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan B₁
द्रोणाभियेक — Day of Drona's Generalship K₂

प्रथमो दिवस . — Adhy name K₈ B₂ D_n D₈ G₁
M₁ २ कर्णनिर्याणं, B₂ ६ D₈ कर्णनिर्याण, D_n कर्ण
निर्याण — Adhy. no (figures, words or both)
K₈ ४ B₂ Dc₁ D_n D₂ ३ ३ S 2 (as in text).
— Śloka no. Dc₁ 36, D_n 37

3

☞ This adhy is missing in Ś₂ (cf. v 1 7 1 1).
1 G₂, om. the ref, ins श्रीकृष्णाय नमः before 1.
—^b) D₂ S अपराजित (for अमितौजसम्) — G₁ om
1^{od} —^c) D₂ S (G₁ om) -समुद्येन (for -सम्
हेन) — After 1, K₈ (marg) B₂ D₄ ७ ३ ins

22* उत्पाद्य पृथिवीं गुर्वी पातितं सव्यसाचिना ।
उद्यम्याप्यय वा मेरु लीलयाक्षिप्तमग्भासि ।

[(L 1) K₈ B₂ उत्पाद्य (for 'द्य) D₄ सर्वा,
D₁ lacuna (for गुर्वी) C_v उत्साद्य वाखिलामुर्वी (for
the prior half) B₂ प्रक्षिप्ता, D₄ पातिन (for
पातितं). — K₈ B₂ om line 2]

On the other hand, D₈ S ins after 1

23* उत्पाद्य चाखिलामुर्वी सर्वक्षत्रान्तकं गुरुम् ।

[D₈ क्षत्रात्मक C_v ortes post half as above]

2 B₂ reads 2^a-5^b on marg —^a) B₂ D_n महा
त्मान (for महेश्वास) — Ś₁ om 2^a-3^b —^c) K₂₋₅
B Dc₁ D_n D₂ ३ ३ ६ G₅ C_v जयाशा S धातैराङ्गानां;

स्रोतसा यामुनेनेव शरौघेण परिप्लुतम् ॥ ३
महान्तमिव मैनाकमसह्यं शुवि पातितम् ।
नमश्च्युतमिवादित्यं पतितं धरणीतले ॥ ४
शतक्रतोरिवाचिन्त्यं पुरा वृत्रेण निर्जयम् ।
मोहनं सर्वसैन्यस्य युधि भीष्मस्य पातनम् ॥ ५
ककुदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम् ।
धनंजयशरव्याप्तं पितरं ते महाव्रतम् ॥ ६
तं वीरशयने वीरं शयानं पुरुपर्षभम् ।

भीष्ममाधिरथिर्दृष्ट्वा भरतानाममध्यमम् ॥ ७
अवतीर्य रथादारौ वाष्पव्याकुलिताक्षरम् ।
अभिवाद्याञ्जलिं वद्ध्वा वन्दमानोऽभ्यभाषत ॥ ८
कर्णोऽहमस्मि मद्रं ते अद्य मा वद भारत ।
पुण्यया क्षेमया वाचा चक्षुषा चावलोक्य ॥ ९
न नूनं सुकृतस्येह फलं कश्चित्समश्नुते ।
यत्र धर्मपरो वृद्धः शेते शुवि भवानिह ॥ १०
कोशसंजनने मन्त्रे व्यूहप्रहरणेषु च ।

C 7 109
B 7 3 11
K 7 3 11

Cv तव पुत्राणां (as in text) —^d) Ks B Dc1 Dn
D2 s s.c Gs समग्रा D4 transp शर्म and वर्म
K1 s शर्व (for शर्म) T Gs वर्मण; G2 s वर्म न
(for वर्म च) Cv cites शर्म and वर्म (as in text)

3 Ś1 om 3^{ab} (cf v l. 2) B2 reads 3 on
marg —^a) K1 s Ds 1 T G1 अपराणाम् Ds अपा
गमितमद्वीपम् —^c) K4 s Dn D2 s s s श्रोतसा B1
Dc1 Ds T G2 s यामुनेनेव (G3 'नै*') —^d) Ks-3
Dn2 D1 s s शरौघेन; G4 *रो येन

4 B2 reads 4 on marg —^a) D4 repeats from
महा up to सद्य (in 4^b) after 5^{ab} K4 महामैरिव,
B2-4 Dc1 D1 महद्रेणेव, D2 इद्रेणेव च, Ds इद्रेण
मिव (for महान्त*) —^b) K4 प्रसद्य, B5 असन्य,
G1 M अहार्यं Dn1 D2 s s महावीर्यं निपातित, T
G2 s अहार्यमिव (G5 'मपि) पातित (G3 'तौ), G2
अर्णवे विनि, G4 आहार्यमिव पा —^d) D2 s om 4^d-5^a
—^d) T G2-s शकस्ये (G4 'स्यै) वामृतं हत

5 For the repetition in D1, cf v l. 4 D2 s
om. 5^a (cf. v l. 4) B2 reads 5^{ab} on marg
—^a) B4 Dc1 (before corr as in text) शतक्रतुम्;
Dn1 'क्रतुर (for 'क्रतोर) —^b) B5 शक्रेण (for
वृत्रेण) K2 Dc1 Dn D2 s-7 निर्जित (for निर्जयम्)
S सहस्राक्षस्य दुर्जे (G1 M निर्ज; G5 निर्दे)यं —^c)
K4 सैन्यानां; Dn1 D2-s S लोकस्य (for सैन्यस्य)
—^d) G1 M1 s s भीष्मनि (for 'स्य) Ds घातनं
(for पा) T G2-s Ms युधि भीष्म निपातितं

6 B4 om 6^b —^b) Dn2 लक्ष्य (for लक्ष्म) Ś1
Ks Dc1 धनुर्मुतां (for 'ष्मताम्) —^c) K2 B Dc1
Dc 'शरैर् (for 'शर) —^d) B1 मे (for ते) B5
पातितं तु महाव्रत; D2 S वृद्धं कुरुपितामह

7 ^a) Dn1 सुत; D2 श्रेष्ठ, S श्रेष्ठे (for वीरं)

—^b) Ms पुरुषर्षभ Dn1 तथैव च नरर्षभ —^c) Ks
Dn1 D2 s तूर्णम् (for भीष्मम्) D3 T G2-s कर्णस्त्व
तिरथ द (D3 'धिरथिर्दृष्ट्वा, G5 'तिरथिर्दृष्ट्वा, G1 M कर्ण
स्वाधिरथिर्दृष्ट्वा —^d) K4 कौरवाणा; K5 Dn1 D3 T1
G4 भारवाना K5 Dn1 D2 s s 7 s S पितामह, B
Dc1 Dn2 D1 s महाद्युतिं (D1 'ति) (for अमध्यमम्)

8 ^a) K4 Dn2 तूर्णं, Ds कर्णो (for आतौ). S
प्रस्कद्य स रयानूर्णं — After 8^a, Ds S ins

24*

शोकमोहपरिप्लुत ।

पद्मयामेव जगामातौ

[(L 1) G5 'पुत्र — (L 2) G1 M1 2 [अ]थ गत्वातौ
(G1 'थो), G2 [अ]तिक गत्वा, M8-6 तु गत्वाथो (M4
'तौ, M5 'थो)]

—^b) K4 s Dn2 Ds वाष्पव्याकुलितेक्षण (K4 'ण);
B1 s Dc1 G1 M 'पर्याकुलेक्षण, B2 'व्याद[ज?]मिता
क्षर, Dn1 D2 s s T G2-s 'व्याकुललोचन —^c)
Dn2 अभिवद्य Dc1 मूर्ध्ना, Dn1 D2-s 7 s S कृत्वा
(for वद्ध्वा) —^d) K1 s 4 Dn2 Ds 4 G5 M4 वंघ
मानो; Dn1 भीष्म कर्णो K1 [s]वभाषत

9 ^b) Ds G1 s M मा (for मा) Ś1 K B Dc1
Dn2 D1 s 6-8 वद मामपि (Ks B1-4 Dc1 मामभि; K4
मानो हि, K5 मामिह, B5 Ds मामिति) भारत; Dn1
विद्धि मामपि मा, D2 वद मामभिभाषत, Ds वद-
मानोपि भारत —^c) B1 सौम्यया (for पुण्यया) B
(except B5) Dn1 Ds G4 क्षेम्यया —^d) K4 B5 मां
वि (for चाव) Dn2 भजमान विलोक्य

10 ^a) K1 कृत (for नून) —^c) G1 M नित्य
(for वृद्ध) —^d) Ś1 भवांस्तरां; K1 भवानुर, K2 s
'दश; K4 B5 निपातित, K5 Dn1 D4 s 7 भवान्ध
सन्, D1 'नपि; D2 भवांस्तु यद्; Ds भवान्हत; Ds
भवांघनम्, Ds भवां घनम्, G5 भवा** (for भवानिह).

नाधमन्यं न पश्यामि कुरुणां कुरुसत्तम ॥ ११
 बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो यः कुरुंस्तारयेद्भयात् ।
 योधांस्त्वमप्लवे हित्वा पितृलोकं गमिष्यसि ॥ १२
 अद्य प्रभृति संकुद्धा व्याघ्रा इव मृगक्षयम् ।
 पाण्डवा भरतश्रेष्ठ करिष्यन्ति कुरुक्षयम् ॥ १३
 अद्य गाण्डीवधोपस्य वीर्यज्ञाः सव्यसाचिनः ।
 कुरवः संत्रसिष्यन्ति वज्रपाणेः रिवासुराः ॥ १४

अद्य गाण्डीवमुक्तानामशनीनामिव स्वनः ।
 त्रामयिष्यति संग्रामे कुरुनन्याश्च पार्थिवान् ॥ १५
 समिद्धोऽग्निर्यथा वीर महाज्वालो द्रुमान्दहेत् ।
 धार्तराष्ट्रान्प्रधक्ष्यन्ति तथा वाणाः किरीटिनः ॥ १६
 येन येन प्रसरतो वाय्वग्नी सहितौ वने ।
 तेन तेन प्रदहतो भगवन्तौ यदिच्छतः ॥ १७
 यादृशोऽग्निः समिद्धो हि तादृक्पार्थो न संशयः ।

11 °) K₂ शोका, K₃ Dn₁ D₁ शोक, B₁₋₃ Dc₁ कोप, Dn₂ श्रे, G₅ damaged (for कोदा) G₆ *जनने (for सज) B₁₋₃ ६ मद्दे, T G₈ ४ मंत्र (for मन्त्रे), Ś₁ शोकसजनन मम; D₄ १ कौशाममनने शक्ये —^b) B (except B₅) Dc₁ D₆ व्यूहे, Dn₂ व्यूह (for व्यूह-), Ś₁ K₃ D₁ २ ६ व्यूहसजननेष्वपि (Ś₁ D₁ 'नेषु च, K₃ 'ने तथा); K₁ D₁ १ व्यूहसंरक्षणेषु च (K₁ न), K₂ शोकसजननेषु च; K₃ मूढसंहरणेषु च, K₅ व्यूहसंवलनेषु च, Dn₁ 'संभरणेषु च, G₅ damaged —^c) K₅ ६ B (except B₈) Dn D₂ ४-६ अद्य (for अन्य) K₄ B₈ प्रपश्यामि, D₈ न पश्याम S नाधमन्यं प्रपश्यामि —^d) B₂₋₄ Dc₁ पुगव; D₂ १ 'सत्तम' (for 'म)

12 °) Ś₁ युद्धे (for युक्तो) —^b) Ś₁ K₁ २ D₆ ६ प्रायते, Dn₂ D₄ १ त्रायसे (for तारयेद्) D₁ कुरुणा प्रासते भयात् —^c) T G₈ ४ सोसांस, G₁ M यौधास, G₂ सर्वास (for योधास) K₃ र्व सप्लवे, Dn₁ D₂ ६ उपप्लवे, D₅ उपप्लवो; D₇ त्वामप्लवे (for र्व) Cd cites अप्लवे (as in text) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₆ Cvp योधास्तु (D₆ 'श्च) यद्गुघा (K₄ B₅ 'शो) हत्वा (B₂₋₄ Dc₁ Cvp भित्वा) Cvp as in text —^d) K₄ प्रिय, Dn₂ पिष्य (for पितृ-) D₄ १ 'लोकान् (for लोक) K₄ ६ Dc₁ Dn₁ D₄ ६ गमिष्यति

13 °) B₅ सिंहा (for व्याघ्रा) — Ms. 4 om. (hapl) 13^{ed} —^d) D₆ कुल (for कुरु)

14 °) K₂ क्षमि (for अद्य) S 'वोधेण (for धोपस्य) —^c) K₁ ६ संभ्रमिष्यति, B₂ विद्रवि; B₅ ६ Dc₁ नित्रमि, Dn₂ M₃ सत्रयिष्य (M₃ 'प्य) ति; D₆ सममिष्यति, G₂ सत्रसत्वेव —^d) D₈ ४ १ ६ S वज्रवोपाद्, D₆ सहजाक्षाद् (for वज्रपाणेर्) B₂₋₄ Dc₁ गाव सिंहस्त्रनादिव

15 °) B₅ D₈ स्वनाः. Dn₁ शराणां सुमहास्वन —^c) K₁ ६ त्रामयिष्यति, B₁ ६ D₈ त्रामयिष्यति, D₈

असयिष्यति B₂₋₄ Dc₁ D₁ वाणानां (for संग्रामे) S निपात शरशराणां —^d) S कुरुनन्यामयिष्यति

16 °) D₈ समिद्धो (for समिद्धो) Dn₁ महाज्वालो (for यथा वीर) S अग्नेरिव समि (G₄ 'मृ-; G₅ 'सु) द्वस्य —^b) Dn₁ यथा वीर (for महाज्वालो). K₅ द्रुमान्युरुन्; B₂ ६ Dc₁ वन दहेत्, Dn₁ D₂ ६ महाद्रुमान् (for द्रुमान्दहेत्) S महा (G₁ M₃-६ यथा) ज्वाला वने द्रुमान् —^c) K₄ स्वधक्ष्यति; Dn₂ तु ध'; D₈ च ध', D₄ ६ हनिष्यति; D₇ दहिष्यति —^d) G₂ महा (for तथा)

17 °) K₁ वने वने (for येन येन) D₂ ३ ६ प्रव रतो; S प्रवह (G₅ damaged, M₁ ६ [sup in] 'हर) ति — D₁ om (hapl) 17^{ed} —^b) D₅ ६ वाय्वग्नि. K₁ सहितो S वायुरग्निर्मे (G₅ M 'ग्नि म) हावने —^c) K₆ B₄ D₇ प्रदहतां, T G₁ ६ M₁₋₃ प्रदहति, G₂ प्रम वति, G₈ ४ M₄ ६ प्रवह (M₄ ६ [sup in] 'हर) ति —^d) K₁₋₃ D₁ यदच्छया, Dn₁ D₁ १ ६ यदीच्छत K₄ B Dc₁ Dn₂ भूरिगुल्मतृणद्रुमान्; S भगवान्वायुवे जसा

18 °) K₅ D₇ ६ G₁ ६ ४ M यादृगग्नि. B₂ ६ Dc₁ D₂ समुद्गतस; Dn₁ D₈ ६ समिद्धस्तु, Dn₂ D₆ समिद्धो हि K₂ यादृशो हि समिद्धोऽग्निस्. —^b) K₂ तादृक्वातो; Dn₁ 'शो वै, D₂ ३ ६ 'शोसौ (for 'क्पार्थो) Dn₁ D₁₋₃ ६ S धनंजय (for न सशय) — After 18^{ed}, T G₂₋₅ ins

25* तादृगेव हि कौन्तेयो दवाग्निरिव पर्वते ।

[T₁ G₂ वर्धते (for पर्वते)]

— K₁ २ om (hapl) 18^{ed} —^c) Ś₁ K₃ नरश्रेष्ठ, G₁ M₁ २ 'व्याघ्रस् (for 'व्याघ्र) — After 18, S ins

26* निर्दहन्त्वमनीकानि प्रवक्ष्यति जनार्दन ।

[T G₂₋₄ निर्दय त्वद्, G₅ 'रिचद् (for 'हन्तम्). T G₂ ६ प्रवक्ष्यति, G₈ प्रवक्ष्यति, G₅ प्रवक्ष्यति]

यथा वायुर्नरव्याघ्र तथा कृष्णो न संशयः ॥ १८
 नदतः पाञ्चजन्यस्य रसतो गाण्डिवस्य च ।
 श्रुत्वा सर्वाणि सैन्यानि त्रासं यास्यन्ति भारत ॥१९
 कपिध्वजस्य चोत्पाते रथस्यामित्रकर्शिनः ।
 शब्दं सोढुं न शक्यन्ति त्वामृते वीर पार्थिवाः ॥२०
 को हर्जुनं रणे योढुं त्वदन्यः पार्थिवोऽर्हति ।
 यस्य दिव्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २१

अमानुषश्च संग्रामरूपम्बकेन च धीमतः ।
 तस्माच्चैव वरः प्राप्तो दुष्प्रापथाकृतात्मभिः ॥ २२
 तमद्याहं पाण्डवं युद्धशौण्ड-
 ममृष्यमाणो भवतानुशिष्टः ।
 आशीविषं दृष्टिहरं सुघोर-
 मियां पुरस्कृत्य वधं जयं वा ॥ २३

C 7 114
 B 7 3 25
 K 7 3 28

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

19 ^a) K₅ निनद्; D₁ D₂ 5 निर्बोप (D₂ 'प') (for नदत्) — ^b) Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₁ रुवतो, D₁ घनुषो, D₂ स्तनतो, D₂ रणितं, D₅ स्फुरतो, D₆ (by corr) रसन (for 'तो) ❧ Cd (reading वमत) शब्दं कुर्वत । ❧ — ^c) K₅ transp सर्वाणि and सैन्यानि S मृतानि (for संन्यानि) — ^d) B₂ कौरव (for भारत) D₂ 5 त्रामधि (D₂ 'भे')प्यति भारत, S वित्रसत्य (G₅ 'सति, G₅ 'सत्य')मितौजस' (G₅ 'सा)

20 ^a) B₂ सपाते; D₁ चोत्पाते, D₁ चोत्पातो, D₂ वात्पाते, D₂ 7 चान्यानि, T G₂₋₅ M₅ चापस्य, G₁ M₁₋₂ 5 (sup lin) चोपाते (for चोत्पाते) — ^b) K₁ B₁₋₃ 5 D₂ 5 'कर्षण', K₂ 4 D₁ 6 'कर्षिण', D₁ D₁ D₄ 'कर्शन, D₂ 'कर्षण, D₇ 8 'कर्शन', G₅ damaged Ś₁ रथस्यामिततेजस' — ^d) T G₂₋₅ सर्व (for वीर)

21 ^a) B₁ D₁ रणे सोढु; B₂₋₄ D₁ D₁ योषयितु, G₃ रये योद्धु — ^b) G₂ त्वामृते (for त्वदन्य)

22 ^a) K₁ 5 5 B (except B₅) D₁ D₂ D₂₋₇ अमानुषश्च, D₁ मानुपाश्च स, T G₂₋₄ M₁ 2 अमानुष च Cd cites अमानुषै K₄ B₁ 2 5 D₂ D₂₋₄ 7 T G₂ संग्रामं, D₁ 'भे, D₅ 'भैस' — ^b) A few MSS त्र्यम्बकेण K₄ 5 B₅ D₁ D₄ 6 8 G₁ 5 M च धीमता, B₂ 8 (marg) 4 D₁ D₅ महात्मना D₂ वासहेतुरधीमता — ^c) K₅ 4 B D G₅ वर (for वर) B₅ D₆ प्राप्तं, D₁ D₂ प्राप्तिर्, G₁ M लब्धो — ^d) K₅ 4 B D₁ D₁ 6-8 दुष्प्रापम्; D₁ D₂ 5 दुरापम्, D₃ दुष्प्राप्यम् (for 'पद्) Ś₁ K₅ योद्धुतात्मभि, K₁ 5 D₁ अकृता, K₅ 4 B D₁ D₂ 3 अकृता (for चाकृता) — After 22, N (Ś₂ missing) 128

27* कोऽन्य' शक्तो रणे जेतुं पूर्व यो न जित' सुरै ।
 जितो येन रणे रामो भवता वीर्यशालिना ।
 क्षत्रियान्तकरो घोरो देवदानवपूजित' ।

[(L 1) K₅ कोस्ति, D₁ नान्य' (for कोऽन्य) K₁ जनित', D₅ निर्यितस् (for न जित') K₅ B D₁ D₁ D₂ 5 त्वया, D₆ [s]सुरै' (for सुरै). K₄ पूर्वं तु जित-त्त्वया (for the post half) — After line 1, B (except B₁) D₁ D₁ 128

28* पाण्डुपुत्रो बलशायी माधवेन च रक्षित' ।

[D₁ D₁ रण (for बल)]

— (L 2) B₅ यो न पुरा (for येन रणे) D₅ बाहु- (for वीर्य) — (L 3) K₄ D₂ D₃ रामो, B₂ 8 D₁ रौद्रो (for घोरो) K₅ 'भेवित', B₂ D₁ 'दपहा (for पूजित)]

— Dn cont

29* सोऽप्यद्य निहत शेते शरै प्रोत' शिखण्डिना ।

[D₁ सोय निहित (sic) शेते (for the prior half), and प्राप्त (for प्रोत)]

23 ^a) K₄ तमद्याह च, D₆ त हुसहं, D₅ तम थाह, S (except G₅) अह ह्ये (M₂ न्ये)क' (for तम-द्याह) — D₅ reads 23^b twice — ^b) K₅ आमृष्य- K₅₋₅ B D₁ (marg) D₇ चानुशिष्ट, D₂ [अ]नुसृष्ट; D₆ [अ]नु पृष्टत (for [अ]नुशिष्ट) — ^c) D₁ D₂ 4 5, 7 8 दृष्टिहण (D₇ 'हरण), S 'विषं (for 'हर) B₅ D₁ ययोत्र, S ययोरग (for सुघोरम्) — ^d) K₅ transp. वध and जयं K₂ D₂₋₄ 6-8 धनजयं; D₅ वन जयं (for वध जय) D₅ त, D₅ 7 8 हि (for वा) K₄ शूर क्षणेनात्र बलाभिहतु, B D₁ D₁ शूरं शक्या (D₁

४

संजय उवाच ।

तस्य लालप्यतः श्रुत्वा वृद्धः कुरुपितामहः ।
 देशकालोचितं वाक्यमत्रवीत्प्रीतमानसः ॥ १
 समुद्र इव सिन्धूनां ज्योतिषामिव भास्करः ।
 सत्यस्य च यथा सन्तो बीजानामिव चोर्वरा ॥ २
 पर्जन्य इव भूतानां प्रतिष्ठा सुहृदां भव ।

वान्धवास्त्वानुजीवन्तु सहस्राक्षमिवामराः ॥ ३
 स्ववाहुवलवीर्येण धार्तराष्ट्रप्रियैपिणा ।
 कर्ण राजपुरं गत्वा काम्बोजा निहतास्त्वया ॥ ४
 गिरिव्रजगताश्चापि नग्नजित्प्रमुखा नृपाः ।
 अम्बुष्ठाश्च विदेहाश्च गान्धाराश्च जितास्त्वया ॥ ५
 हिमवदुर्गनिलयाः किराता रणकर्कशाः ।

श्लाघ्याभ्यस्त्रवलाङ्घि (B₅ 'वत नि)हतु; Dn₁ शूरं शक्याभ्यस्त्रवला जय च, Dn₂ शूरं स्वरक्षणे शस्त्रवलाङ्घिहतु, S शक्याभ्येन (M₈₋₅ 'म्यह) ह्य (T G₁ ४ श)स्त्रवलेन हतु.

Colophon om in B₁ (Ś₂ missing). — Subparvan B₁ द्रोणाभिषेक. — Day of Droṇa's Generalship K₂ प्रथमो दिवस. — Adhy name K₅ कर्णविलाप. D₆ भीष्मकर्णसमागम; G₁ M₁ २ भीष्म दर्शन. — Adhy no. (figures, words or both) K₂ B₁, २, ५ D₆ D₈ ३ S ३ (as in text) — Śloka no D₆ 25, Dn₁ 23.

4

☞ This adhy is missing in Ś₂ (of v 1 7 1. 1)

1 Dn₁ repeats 1^a-2^b after App. I (No 2). — ^a) K₄ प्रलपत, Dn₂ लालपत B D₆ D₁ T G₂ ३ ५ तस्य लालप्यमानस्य. — ^b) K₁₋₃ ५ B D₆ D₁ ३ ५ ५ कुरुवृद्ध (D₆ 'द्ध) (for वृद्ध कुरु) — ^c) Ś₁ K₅ B₅ Dn D₂₋₄ १ ३ कालोत्तर; K₁₋₃ 'पम; D₆ 'घत; D₆ 'त्तमं (for 'चित्तं) D₈ वाचा, G₈ पुष्यं (for वाक्यम्) — ^d) B₂ D₁ प्रीति (for प्रीत). D₂ १ ३ S भीष्म शांतनवोपवीत्. — After 1, D₄ १ ३ ins a passage given in App I (No 1)

2 For the repetition of 2^{ab} in Dn₁, of v 1 1. Before 2, D₂ ins भीष्म उ' — ^a) D₄ damaged — ^c) K₁₋₃ D₁ सैन्यस्य (for सत्यस्य).

3 ^b) K₄ Dn₁ D₈ ६ T G₂ २ ४ ५ M भवान् (for भव). Cd cites प्रतिष्ठा (as in text) G₈ सुहृदा प्रहृष्टा महान्. — ^c) D₄ damaged Ś₁ D₈ त्वां नु; K₈ त्वनु, Dn₁ D₇ ३ स्वोप; D₈ चोप (for त्वानु) — ^d) D₄ १ ३ S स्वादु (T G₈ ४ 'प)वृक्षमिवाडजा — After 3, N (except D₄ १, Ś₂ missing) ins

30* मानदा भव दक्षणां मित्राणां नन्दिवर्धन ।

कौरवाणां भव गतिर्यथा विष्णुर्विवीकसाम् ।

[(L 1) D₈ सर्व (for भव) K₁ नद, B₁₋₂ D₆ मान- (for नन्दि-) D₆ सुहृदानदवर्धन (for the post half) — (L 2) B₅ तु भगवान्, Dn₁ भवाधेता (for भव गतिर्)]

4 ^b) D₆ नितैपिणा, Dn₂ T G₂ जयै* (for प्रियै*) — ^c) B₂ राजपुरी. — ^d) D₆ partly damaged Ś₁ D₁ T₂ काम्बोजा K₁ निहितास्; K₂ विहितास्, B D₆ Dn₂ D₈ T G₂ निर्जितास् (for निहतास्)

5 T G₂₋₅ om 5-6 — ^a) D₄ damaged B₅ D₇ ३ गताश् (for गताश्) — ^b) Ś₁ K₅ Dn₁ D₂ ६ रथा, K₄ Dn₂ D₈ ५ तथा; B₁ स्वया; B₅ नृपान्; G₁ M रणे (for नृपा). D₄ १ ३ राजन्यप्रमुखाणो — ^c) Dn₂ (marg) सदा मत्ता (for विदेहाश्च) — ^d) D₂ १ ३ निर्जितास् (for च जितास्) D₈ तथा (for स्वया). — After 5, D₄ १ ३ ins

31* तथातिथलवान्राजा जरासधोऽद्भुतोपम ।

समरे समरश्चाधी न स्वयाम्बधिको रणे ।

[(L 1) D₄ damaged from जा up to पम D₇ [S]द्भुतोपमा (for ऽद्भुतोपम).]

6 Dn₁ T G₂₋₅ om 6 (for T G₂₋₅, of v 1 5). — ^c) D₄ partly damaged — ^d) Ś₁ यथा (for स्वया) D₅ गिरा (for पुरा) B (except B₅) D₆ G₁ M स्वया कर्ण पुरा कृता (B₁ कृता पुरा); D₄ १ स्वयैकेन रणे जिता — After 6, K₄ ५ B D₆ Dn₂ D₁ ३ ४ ६ ३ G₁ M ins

32* उत्कला मेकला पौण्ड्रा कलिगान्धाश्च संयुगे ।

निपादाश्च त्रिगर्ताश्च बाह्लीकाश्च जितास्त्वया ।

[(L 1) K₄ मेकला (for मेकला) K₄ पुङ्गा, D₆ प्रौदा, D₆ गोपा (for पौण्ड्रा) G₁ M पुष्कला मेख (G₁ 'व)ला पुङ्गा (for the prior half) D₄ कलिगोदाश्च, D₇

दुर्योधनस्य वशगाः कृताः कर्णं त्वया पुरा ॥ ६
तत्र तत्र च संग्रामे दुर्योधनहितैषिणा ।
बहवश्च जिता वीरास्त्वया कर्णं महौजसा ॥ ७
यथा दुर्योधनस्तात सजातिकुलवान्धवः ।
तथा त्वमपि सर्वेषां कौरवाणां गतिर्भव ॥ ८
शिवेनाभिवदामि त्वां गच्छ युध्यस्व शत्रुभिः ।

अनुशाधि कुरुसंख्ये धत्स्व दुर्योधने जयम् ॥ ९
भवान्पौत्रसमोऽस्माकं यथा दुर्योधनस्तथा ।
तवापि धर्मतः सर्वे यथा तस्य वयं तथा ॥ १०
यौनात्संचन्धकाह्लोके विशिष्टं संगतं सताम् ।
सद्भिः सह नरश्रेष्ठ प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ११
स सत्यसंगरो भूत्वा ममेदमिति निश्चितम् ।

C 7 128
B 7 4 14
K. 7 4 14

*गोदाश्व, Ds *गोधाश्व, G1 M1 2 *गोदाश्व, Ms-s *गोदाश्व
— (L. 2) Ds दिवगांश्व (for त्रिगतांश्व) Some MSS
वाहीकाश्व D1 8 त्वया त्रिना (by transp)]

7 Ś1 K1-3 D2 8 om 7 Dn1 repeats 7 after
12 T1 G2 read 7^{ab} twice —^a) Dn2 ते सर्वे (for
संग्रामे) —^b) Dn1 बहवश्चामितौजस —^c) K4 B1 8
इवा वीरास्, K5 जिता वीर, Dn2 D3 8 इवा वीर (for
जिता वीरास्) Dn1 जिता वीर स्वया कर्णं, D4 7 सर्वे
स्वया जिता कर्णं; S बहवो निर्जिता कर्णं —^d) D5 1
महाणव- (for त्वया कर्णं) K4 8 B5 Dn2 D3 8 8
[अ]मितौजसा (D5 8 *स) (for महौ) Dn1 दुर्योधन
हितैषिणा, S स्वयार्णवसमो (G5 *महौ)जसा — After
7, D4 7 8 (Dn1 after the second occurrence of 7),
ins a passage given in App I (No 2) There
after, Dn1 repeats 1^a-2^b and ins 33*

8 G4 om. (hapl.) 8^a-10^a Before 8, D1 ins
मीप्म ड' —^a) B5 जीवेत् (for तात) —^b) K1 D5
सजाति B5 सकुलजातिवाधव — K2 3 ins after
8^{ab} Dn1 after the second occurrence of 1^a-2^b

33* क्षेम विन्दति सर्वत्र शत्रुहार्नि च विन्दति ।

—^a) B5 जय (for अपि) K5 Dn1 D2 तस्मात्त्व
(for सर्वेषां) Ś1 तथा भारत तस्मात्त्व, K2 8 तथा
कुरु समभ्रानां —^d) D4 7 कुरुणां तु (for कौरवाणा)

9 G4 om. 9 (cf. v 1. 8) —^a) K4 Dn2 D3
[अ]पि (for [अ]भि-) K5 G1 2 8 M त्वा (for त्वां)
—^b) D4 गत्वा (for गच्छ) D5 शक्तिव (for
शत्रुभि) —^c) D4 अनुशास्व, D1 *शाश्व; S (G4
om.) *शास्व (for *शाधि) D4 7 8 चान्यान्, D5
S (G4 om) सर्वान् (for सर्वे) —^d) Ś1 रक्ष्यन्,
K1 राजन्; Dn1 D1 2 8 दास्यन्; Dn2 दद; D5
धास्यन्, D4 7 [अ]धस्व, D5 धास्य (for धत्स्व)
D4 7 8 G1 M य (Ms. 5 [sup] l1n] व)दा (for
जयम्) K2 8 निमग्नान्मय (K5 *व)सागरे; K5 (inf
l1n) *** दुर्योधने जय — After 9, K2 ins .

34* तथा कुरु मनुष्येन्द्र यथा दुर्योधने जयम् ।

10 G4 om 10^a (cf v 1 8) —^a) Ś1 (before
corr) आत्, K2 Dn1 D3 7 पुत्र- (for पौत्र) Ś1
K1 2 B3 2 Dc1 सत्तो; K5 B2 D1 2 -सत्ता (for
समो) — D4 7 om. (hapl.) 10^{ad} —^c) B2 तथा
हि, Dn1 तथापि (for तवापि) D5 पूज्या, G1 M
सौम्य (for सर्वे) —^d) B2 transp वयं and तथा
Ms (inf l1n) तव (for तथा) Dn1 यथा दुर्योधन-
स्वया

11 B5 om. (hapl) 11-12 —^a) Ś1 K1-3 D1
यावत्, G1 M1 2 योनि, Ms. 4 ये* (for यौनात्)
Ś1 सांघिक, K1 सा***, K2 सयलवल्; K5 सर्वध-
नाल्, D1 8 सर्वधिकाल्, D1 8 सांघिकाल् (D1 *का)
—^b) S विशिष्ट संगम सता (G2 भवेत्) — D5
reads 11^{ad} twice —^c) Dn1 सदा सत्य (for नर
श्रेष्ठ) D4 7 8 (second time) S सद्भिः संगम D3 7 8
'त, G1 M 'ति)मिच्छ (D4 'च्छ)ति —^d) Dn1 निग-
दन्ति (for प्रवदन्ति) D4 7 8 (second time) S Cv
तस्मात्पाना (D4 G5 Cv *प्याज्ञ, D1 8 *प्यज्ञा) परैरपि

12 B5 om 12 (cf v 1 11). —^a) B1 समेत्य
(for स सत्य) K5 समतो, B (B5 om) Dc1 Dn1
D1 2 4 5 7 8 G1 M1-3 संगतो (for *रो) —^b) D1
ममेति कृत, D5 ममेतिमिति (sic), S ममेतिमिति K5
D1 7 निश्चय, B5 4 Dc1 Dn1 G1 M निश्चित, D2 8
निश्चयात्, D5 निश्चिता — After 12, Dn1 repeats
7 and thereafter ins a passage given in App I
(No 2), after that, it repeats 1^a-2^b and ins 33*
and cont D4 7 8 ins after 12

. 35* तथा हि कौरवान्युद्धे ध्रुव जेष्यन्ति पाण्डवा ।
क्षत्रधर्माजिताल्लोकानवाप्स्यन्ति न संशय ।
युध्यस्व निरहकारो बलवीर्यव्यपाश्रयात् ।
धर्मो हि युद्धादधिक क्षत्रियस्य न विद्यते ।

सजय उवाच ।

एवमुक्तस्तु मीप्मेण युद्धाय कृतनिश्चय । [5]

कुरुणां पालय वलं यथा दुर्योधनस्तथा ॥ १२
इति श्रुत्वा वचः सोऽथ चरणावभिवाद्य च ।
ययौ वैकर्तनः कर्णस्तूर्णमायोधनं प्रति ॥ १३

सोऽभिवीक्ष्य नरौघाणां स्थानमप्रतिमं महत् ।
व्यूढप्रहरणोरस्कं सैन्यं तत्समबृंहयत् ॥ १४
कर्णं दृष्ट्वा महेष्वासं युद्धाय समवस्थितम् ।

[(L 3) D₁ वल्वीये — (L 4) D₁ om. हि]
On the other hand, S ins after 12

36* यथा च कुरवो युद्धे योधयन्ति स्म पाण्डवान् ।
तथा कर्णं स्वया कार्यं दुर्योधनद्वितैपिणा ।

[(L 1) G₁ कुरुशार्दूल, G₂ कौरवो युद्धे. — (L 2)
Prior half in G₅ unintelligible]

13 Before 13, K₅ S ins संजय उवाच (resp
सजय) D₁ reads 13 twice D_{n1} D₁ 7 8 om 13^{ab}
—^a K₄ B₅ D₀₁ तस्य, K₅ सायु (for सोऽथ) B₁₋₄
D₁ S निद्राम्य वचनं तस्य —^b Ś₁ B₂ D₅ -वंच (for
-वाच). D_{n2} वा (for च) — D₁ reads from 13^c
up to line 4 of 37* twice —^d B₂₋₄ D₀₁ D_{n1}
D₁ 7 8 समीप (D_{n1} D₁ 7 प्रमुखे, D₈ प्रमुखै) सर्व
धन्विनां — After 13, D_{n1} D₁ 7 8 ins S ins.
after 14

37* अथ तत्र महेष्वासो व्यादिशद्रयिनो वरान् ।
वारणांस्तथ्यकारेण चकार तदनन्तरम् ।
सादिनश्च पदातांश्च यथाशास्त्रं बृहस्पति ।
स्थापयामास तथा पुत्राणां ते जयप्रिय ।
ततः पक्षौ प्रपक्षौ च विधाय भरतर्षभ । [5]
पक्षकोट्या पुनर्द्वाम्यां पक्षौ द्वाम्यां सुहृद्भुत ।
एवमेवन्मया व्यूढं कर्णेन विहितं पुरा ।
प्रेक्षणीयममन्यन्त राजानं कुरुभि सह ।
नृत्यन्त्वामिव त व्यूह दिधक्षन्त्वमिवाहितान् ।
कृतं बृहस्पतिमत मत्वा कर्णेन धीमता । [10]
वलं व्यूहदारीरस्य सारानीकं परस्परम् ।

[G₅ om lines 1-6 — (L 1) S (G₅ om) [उ-
रसि (for तत्र) G₁ M महेष्वासान्, G₂ 'ष्वासा. T
G₁ 2 5 M व्यादिश्य (for 'शद्) T G₁ 4 M [S] युत,
G₂ युत, G₅ युग (for वरान्) — (L 2) S (G₅
om.) प्रमाणेन (for प्रकारेण) D₈ कदन महत् (for तद-
नन्तरम्). — (L 3) S (G₅ om) सादिनो (G₅ 'तो) थ
D_{n1} D₈ पदातीक्ष, T G₁ 2 4 M 'तीक्ष, G₅ 'दीक्ष.
G₁ M₁ 2 शास्त्रि (for -शास्त्र) T G₂ 4 M₅ बृहस्पते,
G₅ अवन्ययन् — (L 4) S (G₅ om.) च ततः (G₅
'दा) (for तथा) S (G₅ om.) जये भूत (for जयप्रिय)
— (L 5) G₂ मूल (for ततः). G₁ पक्ष; M पक्ष

(for पक्षौ). D_{n1} च विन्यस्य, G₂ प्रपक्षे च (for 'क्षौ
च) G₂ पुरुपर्म (for भरत). — (L 6) D_{n1} D₈
पक्षकौ चां, D₇ 'काषा, T G₅ C₇ पक्ष (G₅ 'क्षि) कोटी;
G₁ पक्ष कोट्या, G₂ पक्षकोट्या, G₄ 'कोटी, M₁ 2 पक्ष
कोट्या, M₃ 5 पक्षकोटि (M₅ 'टि) S (G₅ om)
पक्षाद्द्वा (G₅ पक्षाधा, M₃₋₅ सहस्रा) भ्यामबृहयत् (G₁ 'न्)
(for the post half). — (L 7) T G₅ पत (for
पतन्) D₈ S (except G₄) महाब्यूह. M₁ विहित
S पुन (for पुरा) — (L 8) D_{n1} D₈ राजान
— D_{n1} D₁ 7 8 om line 9 — (L 10) D₇ कृत
ह्यस्पतिमत; T G₂₋₄ कृत बृहस्पत्युशनसोर्, G₁ M कृत
युक्तबृहस्पत्योर्, G₅ damaged (for the prior half).
T G M₃₋₅ मते, M₁ 2 मतो (for मत्वा) M₁ 2 द्रोणेन
(for कर्णेन) S (G₅ damaged) दुर्जय (for धीमता)
— D_{n1} D₁ 7 8 om. line 11. — (L 11) M₄ व्यूह
(for व्यूह-) G₁ M₃₋₅ सारानीक, G₂ 'त्सार, M₁ 2
'शिक- G₁ M पुरस्तर (for परस्परम्) C₇ cites post
half as above.]

14 D₁ 7 om 14 —^a Ś₁ K₁ 8 D₁ M₈ नरौ
वानां —^b B₁₋₄ वले (for महत्) — D_{n1} D₈
(hapl) om 14^{cd} —^c K₁ 4 D₅ व्यूह, T₂ व्यूह;
G₄ व्यूढ, M₃₋₅ व्यूढ, G₅ व्यूढ (as in text)
K₄ प्रहरणोरस्कं, G₁ 'रस्त; M₁ 2 'रस्कः, M₃₋₅ प्रहर
णोपेत C_d cites च्युतप्रहणारुस्कं —^d K₁ laouna
K₄ तत्सैन्य (by transp); D₈ स सैन्यं G₁ M अथ
(G₁ 'प) बृहयन् — Ś₁ K B D₀₁ D_{n2} D₁₋₈ 5 5 5
ins after 14 D_{n1} D₈ after 14^{ab}

38* हृषिता कुरव सर्वे दुर्योधनपुरोगमा ।
तमागत महाबाहु सर्वाणीकपुरसरम् ।

[(L 1) Ś₁ K₁₋₃ सहता; K₅ D_{n2} हृषिता (for
हृषिता) — (L 2) K₄ तथापात, B₁₋₄ D₀₁ D₁ 2
उपागत, B₅ तथागत; D_{n2} D₈ तथायात (for तमागत).
B₅ नरव्याघ्र, D_{n1} महाबाहु (for 'बाहु).]

On the other hand, S ins after 14, 37*

15 ^a S (except M₂) द्रोण (for कर्ण). K₁ 2
D₁ पयुर्हर्ष, K₃ 5 B D₀₁ D_n D₂₋₇ महात्मान (for
महेष्वासं) —^b K₄ 5 B₁ 2 5 D₂ 5 T G₂ 5 5 M₃₋₅
समुपस्थितं (for समव) —^c G₁ M क्ष्वेलिता.

क्ष्वेडितास्फोटितरवैः सिंहनादरवैरपि ।

धनुःशब्दैश्च विविधैः कुरवः समपूजयन् ॥ १५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

५

संजय उवाच ।

रथस्थं पुरुषव्याघ्रं दृष्ट्वा कर्णमवस्थितम् ।

दृष्टो दुर्योधनो राजन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ १

सनाथमिदमत्यर्थं भवता पालितं बलम् ।

मन्ये किं तु समर्थं यद्धितं तत्संग्रधार्यताम् ॥ २

कर्ण उवाच ।

ब्रूहि तत्पुरुषव्याघ्र त्वं हि प्राज्ञतमो नृप ।

यथा चार्थपतिः कृत्यं पश्यते न तथेतरः ॥ ३

ते स्म सर्वे तव वचः श्रोतुकामा नरेश्वर ।

नान्याग्र्यं हि भवान्वाक्यं ब्रूयादिति मतिर्मम ॥ ४

दुर्योधन उवाच ।

भीष्मः सेनाप्रणेतासीद्वयसा विक्रमेण च ।

श्रुतेन च सुसंपन्नः सर्वैर्योधगुणैस्तथा ॥ ५

तेनातियशसा कर्णं घ्नता शत्रुगणान्मम ।

C 7 138
B 7 5 6
K 7 5 6

Dn1 D4 7 G1 M स्फोटितोस्फुटैः, D8 'तोस्फुटैः', T G2-4 'तास्फुटैः', G5 'तोस्फुटैः' ❀ Ca d क्ष्वेडितं भावार (Ca नाराच)शब्दः, आस्फोटितव कर्पर (Ca दर्प)शब्दः । ❀ —^a) Dn1 D4 7 8 सह, D5 तथा (for अपि) —D4 om 15^a —^a) Dn1 D7 जय, S वाण- (for धनु) G4 शब्देन (for शब्दैश्च) —^a) Ś1 समनादयन्; K1 2 D1 'वारयन्', Dn1 'पूजयन्'; T G8 'पूरयन्' (for 'पूजयन्')

Colophon om in D4 (Ś2 missing) —Sub-
parvan B1 द्रोणाभिवेक —Day of Drona's
Generalship K2 प्रथमदिवसे —Adhy name K5
भीष्मवाक्य, D2 कर्णागमन, G1 M1.2 कर्णभीष्मसवाद-
—Adhy no (figures, words or both) Ka.4
B1 2 5 Dn1 D2 3 2 S 4 (as in text), Dc1 5
—Śloka no Dn1 39.

5

❀ This adhy is missing in Ś2 (cf v 1 7 1 1)

1 D4 om 1^a —^b) B1 व्यवस्थित, D5 8 उप-
(for भव) —^c) S राजा (for राजन्) —^d) S
कर्णं (G8 वीरं) (for हृद)

2 ^a) Ś1 K1-2 D1 सनादम् (for 'यम्') B5 4 Dn1
D4 4 7 8 S (except T2) हृद (for हृदम्) K1 अत्याथ;
K4 Dn2 D2 अथैव, B3 D1.5 मन्येह, B4 मत्यर्थं,

4

Dn1 D4 7 8 पश्यामि, S (except T2) मेल्यर्थं (for
अत्यर्थं) —^b) B2 भारतं (for भवता) Dn1 D4 7 8
भवता पालिता वयं —^c) K4 B2 (marg) 2 मन्ये
किं तु, B5 मन्ये कर्णं, Dc1 मन्ये कर्तुं; D1 2 अत्र किं
तु; D4 7 8 मन्यसे किं (for मन्ये किं तु) B5 4 समर्थं
च, T G2-5 तदेतद्वै (for समर्थं यद्) G1 M किं तु
त्व मन्यसे मेघ —^d) K4 दत्त सन्, B1 कार्यं तत्
(for हितं तत्) Ś1 K1.2 मे (for सं) B5 4 T
G2-5 यद्धित तद्य (B5 4 संग्र)धार्यतां

3 ^a) K4 B1 2 3 (marg) Dc1 Dn2 D1 न; K5
G1 M1 2 त्व, D5 वै, M5 4 तं (for तत्) —^b)
S नृपु (for नृप) —^c) Ś1 सार्थं भवान्, K1 चार्थ्यं
नृपैः, K2 वीरश्चार्थं, Dn1 (marg) Ca अर्थपति,
D4 7 पश्य यत्, D8 पश्य नृपा (for चार्थपति) Cd
cites अनुपति G5 कृच्छं (for कृत्य) K5 यथा कृत्य
चार्थप्राज्ञ —^d) B Dc1 वीक्ष्यते; D5 पश्यते K2 8
तथेतरत्

4 G1 2 4, 5 M1-4 om 4 —^a) K4 ते तु, D2
ते च, T1 G5 M5 वयं, T2 तस्मात् (for ते स्म)
—^b) Dc1 जनेश्वरा, D5 नरेश्वरा —^c) K4 न चा
न्याय्य, D5 नान्यथा हि, T G5 M5 तद्यार्यं हि
(for नान्याय्य हि)

5 ^b) T G2-4 M5 (sup l:n as in text) यदासा
(for वयसा) Ś1 K1 2 वयसा (Ś1 स्वयमा) क्रमणेन च
—^c) Ś1 चैव; K2 द्रोण, K5 5 B Dc1 Dn2 D1-2.

सुयुद्धेन दशाहानि पालिताः स्मो महात्मना ॥ ६
 तस्मिन्नसुकरं कर्म कृतवत्यास्थिते दिवम् ।
 कं नु सेनाप्रणेतां मन्यसे तदनन्तरम् ॥ ७
 न *क्रते नायकं सेना मुहूर्तमपि तिष्ठति ।
 आहवेष्वाहवश्रेष्ठ नेत्रहीनेव नौर्जले ॥ ८
 यथा ह्यकर्णधारा नौ रथश्चासारथिर्यथा ।
 द्रुवेद्यथेष्टं तद्वत्स्यादृते सेनापतिं चलम् ॥ ९
 स भवान्वीक्ष्य सर्वेषु मामकेषु महात्मसु ।

५ ० चोप (for च सु) K₄ Dn₁ D₁ १ ४ श्रुतेनैवो (K₄ D₈ 'न चो)पपन्नश्र (K₄ 'ज्ञोसौ). —^d) G₁ M योध (for योध) K₁₋₃ D₁ T₁ -गणैस् (for गुणैस्) K₈ यथा, T G₂₋₄ युधि, G₁ M युत, G₂ युत (for तथा).

6 ^a) S (except G₈) -रथिना (for -यशसा) —^b) D₈ हत्वा (for हता) Dn₁ D₁ १ ४ हता शत्रुगणा मम. —^c) K₈ सुयुद्धेन (for सुयु). —^d) K₈ D₂ S (except G₈) पालिताः स्म, D₈ 'तानि.

7 ^b) Ś₁ कृते सत्यागते दिव ; Dn₁ कृत्वा संप्रस्थिते दिव, D₈ कृतवत्यास्थिते दिव —^c) Ś₁ K₈ G₁ किं नु ; K₁ कं नु, K₄ Dn₁ कर्तुं, B₁ क स्व ; B₂ ५ D₁ कर्णं, Dn₂ D₈ ४ किं नु, G₈ स्व नु (for क नु). —^d) D₂ ५ मन्यते.

8 ^a) Ś₁ K₂ ४ D₂ ४ ४ ४ न हृते, K₁ न हृते ; K₄ क्रते ; K₈ न ह्यतो, B D₀₁ Dn₁ D₈ न विना, Dn₂ तदृते ; D₁ न हत ; S क्रते नु (for न *क्रते) Dn₁ सैन्य (for सेना) D₁ १ न ह्यवैनायका (D₁ 'की) सेना. —^b) Dn₂ M₈ ४ नापि तिष्ठते (Dn₂ 'ति), D₁ उपतिष्ठति ; T G M₁ २ ५ नावतिष्ठते (G₁ ५ M₁ २ 'ति) (for अपि तिष्ठति) — T G₈₋₅ ins after 8^{ab} G₁ M subst for 8^d

39* आहवेषु विशेषेण भ्रष्टनेत्रेष्विवाजनम् ।

[G₁ M₈₋₅ आहवे तु (for 'वेषु). G₈ ४ ह्य (for भ्रष्ट).]

—^c) Dn₂ आहवे, D₄ ०-४ आहवे च (for 'वेषु)
 —^d) Ś₁ नेत्र, B₈ ४ कर्ण, Dn D₈ ४ ० १ नेत्रा (for नेत्र) K₈ ह्य (for जले)

9 ^a) Ś₁ यथा चाकर्णं, G₄ यथास्व कर्णं, M₈ तथा ह्य. —^b) K₄ Dn₂ D₈ ० चा (for च). —^c) Ś₁

पश्य सेनापतिं युक्तमनु शांतनवादिह ॥ १०

यं हि सेनाप्रणेतां भवान्वक्ष्यति संयुगे ।

तं वयं सहिताः सर्वे प्रकरिष्याम मारिप ॥ ११

कर्ण उवाच ।

सर्व एव महात्मान इमे पुरुषसत्तमाः ।

सेनापतित्वमर्हन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ १२

कुलसंहननज्ञानैर्वलविक्रममुद्धिमिः ।

युक्ताः कृतज्ञा ह्रीमन्त आहवेष्वनिवर्तिनः ॥ १३

K₁₋₃ D₁ ४ भवेद् ; K₈ प्राद्रवेद् (hypermetric), D₁ भवेद् (for द्रवेद्) —^d) Ś₁ K₁₋₃ B₁ D₁ T G₂₋₅ सेनापतेर् ; D₁ १ 'पतौ ; G₂ 'पतिर् (for 'पति). — After 9, N (Ś₂ missing) ins .

40* अद्वैतिको यथा सार्थं सर्वं पाप समर्हति ।

अनायका तथा सेना सर्वान्दोषान्समर्हति ।

[(L 1) K₄ ५ B₁ D₁₋₅ १ ४ Ca १ अ (K₈ D₈ C₇ अ)
 देशिको, D₈ अद्वैतिको, Cd आद्वै D₁ सार्थं (for 'र्थ).
 K₄ D₁ १ सर्वपाप, K₈ B D₀₁ सर्व (K₈ 'र्व) कृच्छं ;
 Dn₂ D₂ ५ ० सर्वापाय, D₈ सर्वान्दोषान् K₁ २ B₁ ५
 D₂ ४ ५ १ समृच्छति, K₄ तमर्हति ; K₈ समेच्छति ; B₂ ५
 समर्हति ; D₈ स गच्छति, Cd समर्हति (as above)
 — K₁ D₀₁ om (hapl) line 2. — (L 2) K₈ अनाथा
 हि (for 'यका) Ś₁ (marg as above) सर्व पाप (for
 सर्वान्दोषान्) D₈ ० समृच्छति .]

10 ^a) D₁ १ समतां, Cd स भवान् (as in text)
 D₈ वीर (for वीक्ष्य) K₈ योधेषु (for सर्वेषु). —^b)
 D₂ ५ सैनिकेषु (for माम'). —^c) T G₂₋₄ पश्यन्
 (for पश्य). B₁ शुद्धम् (for युक्तम्) —^d) Cd cites
 अनु (as in text) K₈ अनुनातमिहादिश ; S 'शास्त्र
 भवानिह .

11 ^b) D₁ सर्वान् (for भवान्). —^c) B₁ तद्,
 D₀₁ M₈ ते (for तं) Ś₁ संहता, K₁ २ सहिता (for
 स') —^d) K₈ प्रकरिष्यामि ; G₈ प्रहरिष्याम. S
 नायक (for मारिप) K₄ B D₀₁ Dn₂ D₈ करिष्यामो
 नरोत्तम (Dn₂ 'म).

12 ^b) D₈ M₈ ४ (inf' l: n as in text) ५ सर्वे (for
 इमे). —^c) G₂ कृच्छति (for अर्हन्ति).

13 ^a) K₄ -संस्मरण ; D₀₁ D₈ -संहनन (for -संह
 नन) Cd cites संहननं. K₄ S -ज्ञान (for ज्ञानैर्).

युगपन्न तु ते शक्याः कर्तुं सर्वे पुरःसराः ।
 एक एवात्र कर्तव्यो यस्मिन्वैशेषिका गुणाः ॥ १४
 अन्योन्यस्पर्धिनां तेषां यद्येकं सत्करिष्यसि ।
 शेषा विमनसो व्यक्तं न योत्स्यन्ते हि भारत ॥ १५
 अयं तु सर्वयोधानामाचार्यः स्थविरो गुरुः ।
 युक्तः सेनापतिः कर्तुं द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ॥ १६
 को हि तिष्ठति दुर्धर्षे द्रोणे ब्रह्मविदुत्तमे ।
 सेनापतिः स्यादन्योऽस्माच्छुक्राद्भिरसदर्शनात् ॥ १७
 न च स ह्यस्ति ते योधः सर्वराजसु भारत ।

यो द्रोणं समरे यान्तं नानुयास्यति संयुगे ॥ १८
 एष सेनाप्रणेत्णामेष शस्त्रभृतामपि ।
 एष बुद्धिमतां चैव श्रेष्ठो राजन्गुरुश्च ते ॥ १९
 एवं दुर्योधनाचार्यमाशु सेनापतिं कुरु ।
 जिगीपन्तोऽसुरान्संख्ये क्रात्तिकेयमिवामराः ॥ २०
 संजय उवाच ।
 कर्णस्य वचनं श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्तदा ।
 सेनामध्यगतं द्रोणमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २१
 वर्णश्रेष्ठ्यात्कुलोत्पत्त्या श्रुतेन वयसा धिया ।

C 7 155
B 7 6 2
K 7 6 2

—^b) K₄ -बलबुद्धिपराक्रमे —^c) M₁ 2 युक्तां, M₂ (*in*) इमे (for युक्ता) K₄ B₁ Dc₁ (marg) G₂ 8 शुचज्ञा (for कृ^a) Ś₁ K B₅ Dn₂ D₁-3 8 धीमंत (for ही^a) —^d) B₁-3 Dc₁ [क्ष]पलायिन (for [क्ष] निवर्तिन)

14 ^a) Dn₁ D₁ 7 8 शक्य ते (for ते शक्या) —^b) K₄ सेना (for सर्वे) —^c) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₁-3 एव तु, D₂ एवानु- (for एवात्र) K₅ D₂ यो क्तस्या (for कर्तव्यो)

15 ^a) K₄ D₂ -स्पर्धिनस् Dn₁ D₁ 7 एषां, D₁ शेषां, G₂ राज्ञां (for तेषा) D₂ मन्ये न स्पर्धिनामेषां —^b) K₄ यथेक्य, B₅ Dc₁ यद्येव, G₂ 'क (for 'क) Ś₁ K₄ 8 Dc₁ D₂ सत्क (K₄ स क) रिष्यति, D₁ 2 यं करिष्यसि, D₂ संक^a; S स्वं क^a —^c) D₂ 8 भूत्वा, S [5]त्ययं; Cd व्यक्त (as in text) —^d) B₂ G₂ योत्स्यति हि; B₂ 4 'ति च; D₂ 5 T G₁-4 M 'रीह K₄ B₅ Dc₁ Dn₂ D₁ 8 न योत्स्यति (Dc₁ D₁ 'ते) द्विवास्त्र, K₅ 'ति हिते तव; Dn₁ तथा पश्यति भारत; D₁ 7 8 न योत्स्यति हि भावत्

16 ^a) K₄ B₁ 8 Dn₂ D₁ 8 च, K₅ न (for तु) K₄ योधस्य, T G₂-5 सैन्यानाम्; G₁ M -यौधानाम् — K₄ om 16^a-17^a —^c) K₂ युक्त (for युक्तः) B₄ Dn₁ D₂ सेनापतिं कर्तुं, S 'पतिस्वाय. —^d) B₁-4 Dc₁ सर्व (for द्रोण)

17 K₄ om. 17^{ab} (cf. v l 16) G₄ om. 17^a-19^b —^a) Dn₂ D₂ दुर्धर्षो, S (G₄ om) समामे —^b) Ś₁ शस्त्रविदुत्तमे, K₅ शस्त्रभृतां वरे, B₁ ब्रह्मर्षिसत्तमे; Dc₁ 'विदुत्तम', Dn₂ च पुरुषोत्तमे; D₁ ब्रह्मविदुस्त्वान्मे, S (G₄ om) ब्राह्मण (M₁ ब्रह्मांड) पुंगवे —^c) S (G₄ om) ह्यन्यो (G₂ इवान्यः; G₂ इहोन्यो) स्मात् (for

स्यादन्यो^a) B₂-5 Dc₁ सेनापतिस्त्वयोग्योन्व

18 G₁ 2 4 5 M om 18 (for G₄, cf. v l 17). B₄ om 18^{ab} —^a) Ś₁ योधयते, K₁ स ह्यस्तितो, B₁ 8 5 Dc₁ Dn₂ D₁ 2 सोप्यस्ति ते (Dc₁ नो) (for स ह्यस्ति ते) B₂ न च सोप्यस्ति योधोन्व; D₂ 7 8 न च ते ह्यस्ति (D₁ 'ति) योधोत्र, T न च सो ह्यस्ति योधस्ते; G₂ न च सो ह्यस्ति सोय (sic) —^c) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₁-3 द्रोण य (by transp) T G₂ समर (for 'रे) D₂ यो द्रोणे समरे याते —^d) K₂ B₂-5 Dc₁ D₁ T G₂ अनुयास्यति, D₂ नाति^a, D₁ वानु^a (for नानु^a) K₁-3 D₁ दसि (K₁ 'शि' तं (for संयुगे).

19 G₄ om 19^{ab} (cf. v l 17) —^a) G₂ येन (for एष) —^b) K₄ च वै; K₅ D₂ 8 S (G₄ om.) वर (for अपि) —^c) K₂ B₂ T G₁ 8 5 M श्रेष्ठ (for चैव) G₂ एष सर्वरथश्रेष्ठो —^d) K₄ एष (for श्रेष्ठो) B₁ तव (for च ते) S ब्राह्मण स्थविरो गुरु

20 ^a) K₁ B₂ 8 Dc₁ Dn D₁ 2 8 8 S एन (for एव) —^c) K₄ पुर (for सुरान्). K₅ B₂ सर्वे; B₁-4 D₂ सर्वान्, G₁ 4 M₁-4 सखे (for संख्ये) — After 20, B₁ Dn₂ ins an addl colophon [Subparvan B₁ द्रोणामिषेक — Adhy no (figures only) B₁ Dn₂ 5].

21 Ś₁ K₁-3 8 Dn₁ D₁ 4 5 7 8 T G₂ 4 om. the ref. —^a) B₁-3 Dc₁ तु वच (for वचन) —^b) K₁ 4 तथा (for तदा) —^c) K₁ 2 5 D₁ 4 6-8 मध्य गतो (K₅ 'ते); D₂ मध्ये गतो

22 K₄ om 22 Before 22, N (Ś₂ missing, K₄ om.) G₂ ins दुर्योधन उ^a (resp दुर्योधन) —^a) Ś₁ K₁-3 D₁ 5 श्रेष्ठ; D₂ श्रेष्ठ; G₂ श्रेष्ठ्यात् (for

वीर्याद्वाक्ष्यादधृष्यत्वादर्थज्ञानान्नयाञ्जयात् ॥ २२
 तपसा च कृतज्ञत्वाद्बुद्धः सर्वगुणैरपि ।
 युक्तो भवत्समो गोप्ता राज्ञामन्यो न विद्यते ॥ २३
 स भवान्पातु नः सर्वान्विवुधानिव वासवः ।
 भवन्नेत्राः पराङ्ग्रेतुमिच्छामो द्विजसत्तम ॥ २४
 रुद्राणामिव कापाली वसूनामिव पावकः ।
 कुवेर इव यक्षाणां मरुतामिव वासवः ॥ २५
 वसिष्ठ इव विप्राणां तेजसामिव भास्करः ।

पितृणामिव धर्मोऽथ आदित्यानामिवाम्बुराट् ॥ २६
 नक्षत्राणामिव शशी दितिजानामिवोशनाः ।
 श्रेष्ठः सेनाप्रणेतृणां स नः सेनापतिर्भव ॥ २७
 अक्षौहिण्यो दशैका च वशगाः सन्तु तेऽनघ ।
 तामिः शत्रून्प्रतिव्यूह्य जहीन्द्रो दानवानिव ॥ २८
 प्रयातु नो भवानग्रे देवानामिव पावकिः ।
 अनुयास्यामहे त्वाजौ सौरमेया इवर्षभम् ॥ २९
 उग्रधन्वा महेष्वासो दिव्यं विस्फारयन्धनुः ।

श्री*) Dn1 वर्णश्रेष्ठा कुलोत्पन्ना —^b) D0 G1 M (M8
 inf lin as in text) तपसा, Ca d वयसा (as in
 text) —^c) D0 धैर्याद्वाक्ष्याद् (for वीर्याद्वाक्ष्याद्).
 —^d) B8 चार्थं (for अर्थं) B1 Dn2 नयार्जवात्, B4
 *दपि; T G2-4 *न्वयात् (for *जयात्) G8 अर्थज्ञाना
 यवान्वयात्.

23 ^a) K5 व्यवसायात्; D0 S वयसा च (for
 एव*). —^b) G1 M अर्थं, Cd वृत्त (as in text)
 D7 असि; T G2-8 M8 s (sup. lin) तथा; G1 M1
 2.4 s सदा; G2 शुभ्रं (for अपि). —^c) K1 G2
 भवान्स नो, K4 भवसि ना, K5 भवेस मे, Dn1
 भवान्समो; Dn2 G4 [s]भवत्स नो; D3 1 s भवान्स
 मे (for भवत्समो) Ś1 K2 s युक्तो भवान्गुरुयुद्धे
 —^d) Ś1 K2 s विशिष्टे (Ś1 *शेषे)पु विशिष्यते

24 After 24^{ab}, D0 reads for the first time,
 27^a, repeating it in its proper place. — K1 om.
 (hapl) 24^c-25^d K4 om 24^c-25^b —^c) B8 तव
 प्रीता; B1 Cdp भवन्नीता, D3 त्वया नेत्रा; D0 भवा
 श्वेता, G5 भवाद्यता; Cd भवन्नेत्रा (as in text)
 Dn2 D8 पराङ्ग्रेतुम् —^d) Dn1 D8 G1 M1 2 इच्छामि,
 D4 1 *स K2 s D1 पुगव (for सत्तम).

25 K1 om 25, K4 om 25^{ab} (of v.1 24)
 —^a) Ś1 K2 s D1 न शत्रुर; K5 नो रुद्रो; Dn1
 D3 1 s चै शत्रुर; Dn2 T2 G2-8 M1 2 कापालिर् (for
 *क्षी) Cd citos कपाली (sic), Cdp रुद्र. D2 s
 रुद्राणां प्रवरो रुद्रो —^b) D8 om (hapl) from
 पावक up to मिव (in 26^b).

26 D8 om up to मिव (of v.1 25) —^a) K1 2
 D1.2 s 0 G8 वसिष्ठ Ś1 (orig) योगीनां; Ś1 (marg)
 K2 s D2 चर्षाणां (for विप्राणां). —^c) Ś1 K1-8 s B2-8
 Dc1 Dn1 D1-8 1 s धर्मद्वो; B1 धर्मज्ञो; Dn2 धर्मद्वो;

G8 धर्मो वा, G8 धर्मोय (for धर्मोऽथ) K8 भुजंगानां
 यथा शेष; D0 य पितृणा राजेंद्रो (submetric) —^d)
 G4 [अ]थादित्यानाम्, G8 ध्यां (for ध्यां) N (Ś2
 missing) यादसा (K4 पितृणा; D0 जादसा)मिव चां
 (K8 Dn3 चां)पुराट्

27 D0 reads 27^a for the first time after 24^{ab}.
 —^b) S वीरुवा (G8 वरुया)मशुमानिव — After
 27^{ab}, S Cv ins.

41* सर्वेपामेव लोकाना विश्वस्य च यथा क्षय ।

विश्वेत्पत्तिस्थितिलये श्रेष्ठो नारायण प्रभु ।

[(L 1) G1 M अपि; G8 इव, Cv इह (for एव).
 T G2 निराट् (for क्षय) — (L 2) G8 s -सिनिलय;
 G8 स्थिति शेष; Cv सिनिश्रैव. G1 M विश्वो विश्वपति
 स्त्वोश् (for the prior half).]

—^c) S एवं (for श्रेष्ठ). —^d) Dn1 S सम (for
 स न).

28 ^a) S (G8 partly damaged) एकादशेमा वशगा
 —^b) Ś1 सेनागा (for वशगा) B8 सदा (for सनघ)
 S (G8 partly damaged) अक्षो (G1 s M8 s *क्षौ)हिण्य
 सवानघ —^c) Ś1 आनृ, K1-3 याहि, K5 ताम्
 (for तामि) D2 s शत्रून्प्रतिव्यूह्य भवान् —^d) T
 G2-8 दितिजान् (for दानवान्).

29 ^a) Dn1 अस्माक (for प्रयातु). Dn1 T1 च;
 T2 G M स (for नो). —^c) K5 योत्स्यामहे (for
 यास्या) B1-4 Dc1 वयं स्वामनुयास्यामः —^d) Cd
 रूपम् (for रूपभम्).

30 K4 om 30^{ab} —^a) K5 उग्रधन्वानमग्रेषु.
 —^b) Some S MSS विष्कारयन् K5 द्युतिस्त्वानना
 दिता; B1-4 Dc1 दिव्यास्त्रामपारगः. —^c) D2.4 1 s नौ
 (for नो). K8 B Dc1 D1 अग्नेभवं त्वां तु (B1 [marg]
 *सर त्वां तु; B8 *भवत् त्वा; Dc1 *भवत् त्वा) इष्टा;

अग्रे भवन्तं दृष्ट्वा नो नार्जुनः प्रसह्यप्यते ॥ ३०
 ध्रुवं युधिष्ठिरं संख्ये सानुवन्धं सवान्धवम् ।
 जेष्यामि पुरुषव्याघ्र भवान्सेनापतिर्यदि ॥ ३१ ?
 एवमुक्ते ततो द्रोणे जयेत्यृचुर्नराधिपाः ।
 सिंहनादेन महता हर्षयन्तस्तवात्मजम् ॥ ३२
 सैनिकाश्च मुदा युक्ता वर्धयन्ति द्विजोत्तमम् ।
 दुर्योधनं पुरस्कृत्य प्रार्थयन्तो महद्वशः ॥ ३३

द्रोण उवाच ।

वेदं पडङ्गं वेदाहमर्थविद्यां च मानवीम् ।
 त्रैव्यम्बकमथेष्वत्तमस्त्राणि विविधानि च ॥ ३४
 ये चाप्युक्ता मयि गुणा भवद्भिर्जयकाङ्क्षिभिः ।
 चिकीर्षुस्तानहं सत्यान्योधयिष्यामि पाण्डवान् ॥ ३५

संजय उवाच ।

स एवमभ्यनुज्ञातश्चक्रे सेनापतिं ततः ।

C 7 173
B 7 75
K 7 75

Ks अग्रे प्रयातु नो दृष्ट्वा, S दृष्ट्वा भवत घ्राप्ते —^a)
 Ds 1 8 नार्जुन (for ना) S1 प्रसह्यप्यति, K1-3
 D1 1 1 8 प्रसह्यप्यति, K4 8 B Dc1 Dn D2 2 8 c
 प्रहरिष्यति, M2 प्रहिन्यते (for प्रसह्यप्यते)

31 ^a) Dn2 एव (for ध्रुव) G1 4 M (except
 M1) सखे —^b) S (except G2) समैन्यं सहसाधव
 —^c) S जेष्यामि (G1 M2-3 'स्व') (for जेष्यामि) K4
 D3 जेष्यामि भरतश्रेष्ठ (D3 'ष्ठ')

32 Before 32, K4 8 (sup ltn) B Dc1 Dn2
 D1-3 ins सजय तं —^a) Dc1 T M2-3 तदा (for
 ततो) K4 8 B Dc1 Dn2 D2 2 8 c द्रोण (for द्रोणे)
 —^b) B2 घराधिपा, D3 नर्यमा —^c) B2-1 Dc1
 D2 S सिंहना (for महता) —^d) B2-1 Dn1 D1 1 8
 तवात्मजान्, T G2 4 तु पार्थिव

33 ^a) T G2 4 वेगिताश्च (for सैनिकाश्च) —^b)
 B2-1 Dc1 वर्धयित्वा, S 'यतो' — S1 K1-3 8 B2 D1
 2 8 c om 33^a —^d) K4 प्रयं (for प्रार्थं) B2-1
 Dc1 युद्धायैव मनो दधे — K4 B1 8 Dn2 ins after
 33 (B, after 43^a) an addl colophon [Sub-parvan
 B2 द्रोणाभियेक — Adhy nr K4 B2 5]

— After 33, Dn1 D1 8 ins

42* मेनिरे निहिवान्पार्यानात्मनश्चोत्तम यश ।

Dn1 D1 8 cont S1 K1-3 8 B2 D1 2 8 c ins after
 33^a B1 8 (marg) D2 4 after 33

43* दुर्योधन तदा राजन्द्रोणो वचनमधवीत् ।

[B2 8 8 D2 8 8 ततो (for तदा) D2 transp राजन्
 and द्रोणे K4 इद (for द्रोणे)]

34 B1 D2 8 om the ref —^a) S (except G1)
 वेदा (G2 वेवा)न्यदगान् D2 वेद्याहम्; G4 वेदागम्
 (for वेदाहम्) —^b) K4 अयं, B2 अनु; D2 8

अय (for अयं) S1 भारत, K1-3 मानद, B2
 मानुषीं (for मानवीम्) D2 1 8 आथर्वं चैत्र मानव —^a)
 S1 K2 D1 त्रैव्यवक्, K2 त्रैवक् च S1 महेश्वेव,
 K1-3 D1 म (K2 D1 म)हेष्वस्त्रम्, K4 अयो शास्त्र,
 K2 महेश्वामम्, Dc1 अथास्त्र —^d) S1 K4 B Dc1
 Dn2 D2 8 G1 (1) शास्त्राणि (for अ) T G2-4 [अ]
 न्यानि यानि (for विविधानि)

35 ^a) K1 वधोप्युक्ता, K4 Dn2 D2 ये वा; D1
 ये ना —^b) G (except G2) M चिकीर्षुस् (for 'पुंस')
 B2 8 G1 M1 2 सर्वान्, B2 समान्, D2 सत्य (for
 सत्यान्). —^d) D1 1 8 पाण्डव (for 'वान्') — After
 35, N (S2 missing) ins

44* पार्यत तु रणे राजन् हनिष्ये कथंचन ।

स हि सृष्टो वधार्थाय समैव पुरुषर्षभ ।

योधयिष्ये तु संन्यानि नाशयन्सर्वसोमकान् ।

न च मां पाण्डवा युद्धे योधयिष्यन्ति हर्षिता ।

[(L 1) Dn2 om from पार्यत up to तु (in line 3).
 B2 च (for तु) K4 om from the post half of line
 1 up to the prior half of line 4 K2 B2 कदाचन (for
 कथं). B1 8 4 Dc1 न हनिष्यामि कर्हिचित्, Dn1 हनि
 ष्येह कथंचन (for the post half) — (L 2) D2 8
 समैव (for 'व') K2 D2 पुरुषर्षभ, B2-1 Dc1 नृपपुंगव;
 D1 8 भरत (D2 'वने')र्षभ (for पुण्य) — (L 3) K2
 corrupt; B1 8 D2 8 योधयिष्यामि (for 'यिष्ये तु) K2
 om post half of line 3 and prior half of line 4
 S1 K2 8 8 D1 सैनिकान् (for सौमिकान्) — (L 4)
 K2 मे (for मां)]

36 ^a) S एवमुक्तोभ्य (G1 M1-3 8 'किभ्य, G2 'क्तो
 ष)नुज्ञातश्च —^b) K1-3 8 तदा (for तत) —^c)
 Dn1 D1 1 8 श्रीमात् (for द्रोण) D1 T G2-3 राजा
 (for राजन्) K4 om from राजन् up to वादिश्रवो
 (in 38^a)

द्रोणं तत्र सुतो राजन्विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३६
अथामिपिपिचुद्रोणं दुर्योधनमुखा नृपाः ।
सेनापत्ये यथा स्कन्दं पुरा शक्रमुखाः सुराः ॥ ३७
ततो वादित्रघोषेण सह पुंसा महास्वनैः ।
प्रादुरासीत्कृते द्रोणे हर्षः सेनापतौ तदा ॥ ३८

ततः पुण्याहघोषेण स्वस्तिवादस्वनेन च ।
संस्त्वैर्गीतशब्दैश्च सूतमागधवन्दिनाम् ॥ ३९
जयशब्दैर्द्विजाय्याणा सुभगानर्तितैस्तथा ।
सत्कृत्य विधिवद्द्रोणं जितान्मन्यन्त पाण्डवान् ॥ ४०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

६

संजय उवाच ।

सेनापत्यं तु संप्राप्य भारद्वाजो महारथः ।

युयुत्सुर्चूह्य सैन्यानि प्रायात्तत्र सुतैः सह ॥ १
सैन्धवश्च कलिङ्गश्च विकर्णश्च तवात्मजः ।

37 Ks om 37 (cf v l 36) —^a) B₁ T G₁₋₂ तथा (for तत्र) S₁ द्विपिचुद्र, D₁ १ ३ सि (for वि) —^b) B₁ (also) D₂ -पुरोगमा; D₁ १ ३ -मुखा रथा (for मुग्गा नृपा) — After 37^{ab}, S ins

45* स्वस्तिवादरवैश्चान्यै शृङ्गैः पुण्यैर्मेनोरमै ।

—^a) B D₁ १ सेनापत्ये; T G M₁ २ सेनापति D₂ पुरा स्कन्दो; G₂ ३ तदा (G₂ 'या' स्कन्द —^a) D₁ १ ३ transp पुरा and सुरा G₂ यथा (for पुरा). D₂ यथा च सुरमत्तमै

38 Ks om up to घो (cf v l 36) Dn₁ om 38. D₂ ३ om. 38^{ab} —^a) G₂ तथा (for ततो) — D₂ om (hapl) 38^b-39^a —^b) K₂ B₁ ३ Dn₂ D₂ शंखानां च, B₁₋₂ D₂ युयुत्सुनां (for सह पुंसां). B₁ ३ ३ D₂ महास्वन, B₂ 'स्वनां; S 'स्वनां (for 'स्वनै) —^c) B₁ ३ D₂ तत्र; B₁ त्रयो, T₁ G₁ ३-३ M₁ ३ ततो; T₂ G₂ M₁₋₂ तदा (for कृते) D₂ ३ महास्वन प्रादुरासीत्. —^d) B₁₋₂ D₂ S कृते; D₂ ३ शंखै (for हर्षं) B₁₋₂ D₂ नृप; S रथ (for तदा)

39 D₂ om 39^a (cf v l 38) —^b) S₁ स्वनि मार; D₁ १ ३ स्वस्तिवाच, S मारीवाद् (for स्वस्ति वाद्). — Dn₁ D₁ १ ३ transp 39^{ab} and 40^{ab} —^c) K₂ Dn₂ D₂ ३ वीर; K₂ नृत (for गीत) K₂ नोदक; B₁ ३ चापैश्च (for शरैश्च) S सुतमाग धवदीर्घा —^d) K₂ -चदिमि (for 'नाम्) S सन्दीर्घा G₂ 'ति)धर्मगै

40 Dn₁ D₁ १ ३ transp 39^{ab} and 40^{ab} —^a) F₁ D₂ द्विजाप्रान्तैः; B₁ ३ *वीणा, S मनोज्ञैश्च (for द्विजाप्रान्तैः) —^b) Ca d c¹ सुभगा (as in text),

Cdp सुभगा B₁ D₁ ३ ४.१ ३ तदा, Dn₁ तत (for तथा) K₂ सुभगैर्नर्तयैस्तथा; S नर्त (G₂ नृत्त) नैस्त्वत्र तं (G₁ M₁ २ सं) प्रति — After 40^{ab}, K₂ D₂ ३ ३ ins

46* प्रादुरासीन्महाशब्दं कृते सेनापतौ द्विजे ।

सेनापत्ये महारथानं सर्वे सहृदयमानसा ।

[(L 1) K₂ महान् (for महा) — (L 2) K₂ D₂ सेनापत्ये K₂ ते (for स) D₂ सर्वशयुनिवर्हण (for the post half)]

—^a) K₂ D₂ Dn₁ D₁ १ ३ सत्कृत्य (for सत्कृत्य) B₁₋₂ D₂ विधिना (for 'वद्) —^b) N (S₂ missing) मेनिरे पांडवाक्षितान्

Colophon om in K₂ (S₂ missing) — Sub-
parvan K₂ B₁ D₂ द्रोणाभिषेक. — Day of Drona's
Generalship K₂ प्रथमे दिवसे — Adhy name K₂
Dn सेनापत्या (K₂ 'ति)भिषेक; D₂ सेनाभिषेक, D₂
द्रोणसेनापतिनिरूपणं; G₁ M₁ ३ सेनापतिकरण — Adhy
no (figures, words or both). B₁ ३ Dn₁ D₂ ३ ३
६ (as in text), B₁ ६, D₂ ७. — Śloka no
D₂ 42, Dn₁ 43.

6

☞ This adhy is missing in S₂ (cf v l 7 1 1).

I B₁ om the ref G₂ ins श्रीकृष्णाय नमः before
the ref D₁ ins ☞ after the ref K₂ om. 1.
—^a) B (except B₁) G₂ सेनापत्य, Cd सेनापत्य (as
in text) Dn₁ D₁ १ उत प्राप्य, D₂ corrupt, G₁
M मु यप्राप्तो; Cd सुसंप्राप्य (for तु यप्राप्य) —^b)

दक्षिणं पार्श्वमास्थाय समतिष्ठन्त दंशिताः ॥ २
 प्रपक्षः शकुनिस्तेषां प्रवरैर्हयसादिभिः ।
 ययौ गान्धारकैः सार्धं विमलप्रासयोधिभिः ॥ ३
 कृपश्च कृतवर्मा च चित्रसेनो विविंशतिः ।
 दुःशासनमुखा यत्ताः सव्यं पार्श्वमपालयन् ॥ ४
 तेषां प्रपक्षाः काम्बोजाः सुदक्षिणपुरःसराः ।
 ययुरश्वैर्महावेगैः शकाश्च यवनैः सह ॥ ५
 मद्रास्त्रिगर्ताः साम्बघ्नाः प्रतीच्योदीच्यवासिनः ।
 शिवयः शूरसेनाश्च शूद्राश्च मल्लैः सह ॥ ६
 सौवीराः कितवाः प्राच्या दाक्षिणात्याश्च सर्वशः ।

तवात्मजं पुरस्कृत्य सूतपुत्रस्य पृष्ठतः ॥ ७
 हर्षयन्सर्वसैन्यानि बलेषु बलमादधत् ।
 ययौ वैकर्तनः कर्णः प्रमुखे सर्वधन्विनाम् ॥ ८
 तस्य दीप्तो महाकायः खान्यनीकानि हर्षयन् ।
 हस्तिकक्ष्यामहाकेतुर्वभौ सूर्यसमद्युतिः ॥ ९
 न मीष्मव्यसनं कश्चिद्दृष्ट्वा कर्णममन्यत ।
 विशोकाश्चाभवन्सर्वे राजानः कुरुभिः सह ॥ १०
 हृष्टाश्च बहवो योधास्तत्राजल्पन्त संगताः ।
 न हि कर्णं रणे दृष्ट्वा युधि स्थास्यन्ति पाण्डवाः ॥ ११
 कर्णो हि समरे शक्तो जेतुं देवान्सवासवान् ।

C 7 189
 B 7 7 21
 K 7 7 21

D: G: भरद्वाजो —^a) D: सर्व (for इयूह) —^d)
 Ś: K: 1-2 D: ० वृत् (for सह)

2 ^a) K: १ १ D: ० सँघवा (D: 'वै')श्च कलिंगा (K: 'ग', D: 'नै')श्च —^a) S पक्षम् (for पार्श्वम्)
 After पार्श्वं, D: reads for the first time the portion of the text from कृतवर्मा (in 4^a) up to प्रपक्षा (in 5^a), repeating the same in its proper place —^d)
 K: G: १-१ M दासिता; K: D: सैनिका (for दशिता)

3 K: reads 3 twice —^a) G: १ प्रपक्ष, Gd अपक्ष, Ca v प्र (as in text) —^b) G: प्रवरैश्च महारथैः —^c) Ś: K: 1-2 D: १ om (hapl) 3rd —^e)
 K: युक्तो (for ययौ) —^d) G: विमल, M: १ विमल

4 For the repetition in D: cf v 1 2 —^a)
 K: योधा (for यत्ता) —^d) D: M: १ सच्य (for सच्य) K: B: १ D: १ S पक्षम् (for पार्श्वम्)

5 For the repetition in D: cf v 1 2 —^a)
 Ś: D: D: १ १ १ १ प्रपक्ष Ś: D: काम्बोजा, K: lacuna, D: कांबोज. T G: १ तेषां पक्ष प्रपक्षश्च, G: १ तेषां पक्षप्रपक्षाश्च —^b) K: B: पुरोगमा (for -पुरमरा)

6 K: om (hapl.) 6 —^a) S बंगार (for मद्राश्च) —^b) B D: १ मालवा (for वासिन) —^c)
 Ś: B D: १ १ १ १ T G: १ शिवय; K: १ शिवश्च, K: १ शिवा (K: 'वा')श्च (for शिवय) K: १ सूरसेनाद्या; D: १ १ १ सूरसेनाश्च. —^d) B: G: १ M मद्राश्च (for शूद्राश्च) K: १ मल्लैः, K: D: १ दरदैः, B: मानवैः;

D: ० मालवै, D: १ मल्लै (submetric), D: १ मल्लै (for मल्लै) B: १ शूद्राश्च नरपुगवा, T G: १-१ मल्लै (G: 'दा') सहसँघवा (G: १ 'वै').

7 ^d) Ś: K: १ D: १ सूतपुत्र च, D: १ D: १ १ १ १ 'पुत्रश्च (for 'पुत्रस्य) B: १-१ पृष्ठना, D: १ पृष्ठना (for 'त').

8 D: reads 8th twice —^a) K: १ B: १ D: १ (first time) D: हर्षयन् स्वसैन्यानि, D: १ 'यतश्च सै'; D: (second time) प्रवर सर्वयोधाना. —^b) K: D: (second time) D: आदद्यु, D: आदरात्, D: आदधात्; T: १ आददन्; T: G: १ आदधन् (for 'धत्) B: स्ववीर्यरणमादधत्, D: (first time) प्रायात्तव सुतै सह —^c) D: १ श्रुत्वा (for कर्णं) —^d) D: १ १ १ प्रमुखै; G: १ प्रमुख (for प्रमुखे)

9 ^a) G: १ M: १-१ तस्य दीप्ता महाकाया —^b) D: तानि (for स्वानि) —^c) K: १ D: १ D: १ हस्तिकक्षो; B: 'कक्षा, D: १-१ 'कक्षयो, D: १ 'कक्षौ, D: 'कक्षी; D: 'कक्ष्यैर्; G: 'कक्ष्य- (for 'कक्ष्या) K: १ महेश्वासा (for -महाकेतुर) —^d) Ś: १ समप्रभ, K: D: १ D: १ द्वेदित (for समद्युति)

10 S transp 10th and 10th —^a) S (except G: किंचिद् —^b) K: om 10th-11th. —^c) S विशोका समपद्यत

11 K: om 11th (of v 1 10) —^a) D: १ पृष्ठे; D: १ D: १ दृष्ट्वा (for हृष्टाश्च) G: १ M: १ योधाश्च —^b) K: १ D: १ तत्र जल्पति (K: 'त), D: १ D: १ १ तदाजल्पत, D: १ तत्राजल्पत S तत्र जल्पति सयुगे

किमु पाण्डुमुतान्युद्धे हीनवीर्यपराक्रमान् ॥ १२
 मीप्सेण तु रणे पार्थाः पालिता बाहुशालिना ।
 तांस्तु कर्णः शरैस्तीक्ष्णैर्नाशयिष्यत्यसंशयम् ॥ १३
 एतं ध्रुवन्तस्तेऽन्योन्यं हृष्टरूपा विशां पते ।
 रावेयं पूजयन्तश्च प्रशंसन्तश्च निर्ययुः ॥ १४
 अम्माकं शकटव्यूहो द्रोणेन विहितोऽभवत् ।
 परेषां क्रौञ्च एवासीद्बृहो राजन्महात्मनाम् ।
 ग्रीयमाणेन विहितो धर्मराजेन भारत ॥ १५
 व्यूहप्रमुखतस्तेषा तस्थतुः पुरुषर्षभौ ।
 चानरघ्वजमुच्छ्रित्य विष्वक्सेनधनंजयौ ॥ १६

—^a) T Gs-3 जये; Gs M युद्धे (for युधि)

12^b) S अपि ध्रुवं (for मवासवान्). —^c) Kc
 Ds हि तु (for किमु) Ks Bs-4 Dc1 S कि पुन (Ks
 कि तु [submetric]) पाण्डवान्युद्धे

13^a) Ks हि पुरा; Bs हि रणे; T Gs 4 समरे
 (for तु रणे) —^b) Dn1 Ds 1 8 बाहु (Ds बल)-
 दर्शना; T Gs 2 8 बलशालिन (for बाहुशालिना).
 —^c) Ks ततत् (hypermetric) (for तांस्) Ś1 K1 8
 शरैर् (for शीक्षैर्). Ds शरैर्वीर्यैर् (for शरैस्तीक्ष्णैर्).
 —^d) Ś1 Ds 1 8 मयदा; K1-3 D1 संयत्; Ks Bs-1
 Dc1 Dns Ds मयुगे, Bs 8 मंगरे; Dn1 [अ]मशय
 (for [अ]मशयम्).

14^a) Gs मेना (for अन्योन्य) T Gs-3 एवं तु-
 मना (Gs 'न्) मेना —^b) Ks Ds 8 रोमा (for
 रणा) —^c) T Gs 8 पूजयत्यश Ks ते (for च)
 —^d) T Gs 8 प्रशंसयत्. Bs (marg as in text)
 निपंगु परवीरहा

15 Before 15, Dn1 Ds 1 8 ins सजय उवाच
 —^a) Dn1 च म; Ca d क्रौञ्च (as in text) —^b)
 Ds transp व्यूहो and राजन् —^c) T Gs-3 मारिय
 (for भारत)

16^a) Ds 8 प्रसभु (for तस्यभु) Ks पुरुषायुभौ
 (for 'दपभौ) S साग्नियलौ (T Gs 8 'लौ) भरतर्षभ
 —^b) Ks Dc1 8 उरग्न्य; Dc1 Dns Ds उरग्न्य; Dn1
 उरग्न्य (for उरग्न्य)

17^a) Gs Ms 8 उरग्न्य —^b) Bs Dns Ds चाम,
 F: Ds 8 उरग्न्य (for उरग्न्य) Ś1 अनुभूतौ —^d) Dn1

ककुदं सर्वसैन्यानां लक्ष्म सर्वधनुष्मताम् ।
 आदित्यपथगः केतुः पार्थस्यामिततेजसः ॥ १७
 दीपयामास तत्सैन्यं पाण्डवस्य महात्मनः ।
 यथा प्रज्वलितः सूर्यो युगान्ते वै वसुंधराम् ॥ १८
 अस्यतामर्जुनः श्रेष्ठो गाण्डीवं धनुषां वरम् ।
 वासुदेवश्च भूतानां चक्राणां च सुदर्शनम् ॥ १९
 चत्वार्येतानि तेजांसि बहञ्श्चेतहयो रथः ।
 परेषामग्रतस्तथौ कालचक्रमिवोद्यतम् ॥ २०
 एवमेतौ महात्मानौ बलसेनाग्रगात्रुभौ ।
 तावकानां मुखं कर्णः परेषां च धनंजयः ॥ २१

Ds 1 8 पाण्डवस्यामिततेजस

18 Gs damaged —^a) Dn1 Ds 1 8 तापयामास
 (for दीप). —^b) Bs Dn1 Ds 1 8 कौरवस्य (for
 पाण्डवस्य). —^c) Gs Ms 8 वसुधरा. — After 18,
 Ks ins

47* अर्जुनेन तथा राजन्वापिता भारती चम् ।
 while B Dc1 Dns Ds 6 ins after 18

48* दीप्यन्द्दश्येत हि तथा केतु सर्वत्र धीमत ।

[Dns प्रदहन्द्दश्यते तदत् (Dc राजन्) (for the prior
 half) Dns Ds पार्थस्य (for सर्वत्र). Dc1 केतु कल्याण
 दर्शन, Dc तथा केतुर्महात्मन (for the post half)]

19 Gs damaged —^a) B Dc1 Ds योधानाम्;
 Gs 8 अगुह्यताम् (hypermetric) (for अस्वताम्). —^b)
 Ks Ds 8 T: Gs 8 अस्त्राणां च, T: Gs 8 चक्र चास्य (for
 चक्राणां च).

20^a) Ks चयत्; D1 वहेच्; Gs वाह; Ca वह;
 Cd वाह, Cdp रव (for वहम्). Ś1 K1 8 D1 चैव
 (for श्वेत). Ks D1 हयै; Ks हये (for हयो)
 Dn1 [5] तुंन (for रथ). —^b) Ks Ds 8 चाग्रतस्
 (for अग्रतस्) —^c) Ks Dc1 Ds ह्वोदित (for
 'चसम्)

21^a) N (Śs missing) एव लौ सु (Dns तु, Ds
 न) महात्मानां —^b) B (except Bs) Dc1 पर; Dn1
 चलत् (for बल) S -नागरगात्रु (for सेनाग्र) Ca d
 cite बल; Cd अग्रे also —^c) K1-3 D1 मुख;
 Ks B Dc1 Dn Ds 6 8 मुखे (for मुख) —^d) Dc1
 S तु (for च) Ds संजातो वै न संजय.

ततो जाताभिसंरम्भौ परस्परवधैपिणौ ।
 अवक्षेतां तदान्योन्यं समरे कर्णपाण्डवौ ॥ २२
 ततः प्रयाते सहसा भारद्वाजे महारथे ।
 अन्तर्नादिन घोरेण वसुधा समकम्पत ॥ २३
 ततस्तुमुलमाकाशमावृणोत्सदिवाकरम् ।
 वातोद्भूतं रजस्तीव्रं कौशेयनिकरोपमम् ॥ २४
 अनभ्रे प्रववर्ष धौर्मासास्थिरुधिराण्युत ।
 गृध्राः श्येना वडाः कङ्का वायसाश्च सहस्रशः ।
 उपर्युपरि सेना ते तदा पर्यपतन्नृप ॥ २५

गोमायवश्च प्राक्रोशन्भयदान्दारुणात्रवान् ।
 अकार्पुंरपसन्व्यं च बहुशः पृतनां तव ।
 चिखादिपन्तो मांसानि पिपासन्तश्च शोणितम् ॥ २६
 अपतद्दीप्यमाना च सनिर्घाता सकम्पना ।
 उल्का ज्वलन्ती संग्रामे पुच्छेनावृत्य सर्वशः ॥ २७
 परिवेषो महाश्वापि सविद्युत्स्तनयिनुमान् ।
 भास्करस्याभवद्राजन्प्रयाते वाहिनीपतौ ॥ २८
 एते चान्ये च बहवः प्रादुरासन्सुदारुणाः ।
 उत्पाता युधि वीराणां जीवितक्षयकारकाः ॥ २९

C 7 108
B 7 7 41
K 7 7 40

22 *) B₁₋₃ Dc₁ D₁ 7 8 यतौ, S यौ तौ (for ततो). Dc₁ जाता च Dc₁ M₃ 2 -सरवधौ (for -सरम्भौ) Dn₂ D₃ 6 तौ जा(Dn₂ D₃ या)वावतिसरवधौ —^b) B₁ द्विवैपिणौ, Dn₁ जयैपिणौ (for -वधै) —^c) Ś₁ Dn₁ D₃ 6 अत्रे(Ś₁ 'वै')क्षता, K₁ 4 B₅ D₂ अत्रे(B. 'व')क्षयता (for अवक्षेता) S दृष्टान्योन्य रणे कोपात् —^d) T G₂ 4 पेततु, G₁ 2 वेप(G₂ 'पि)तु, G₂ निपेतु (for समरे) D₆ कृष्णपाण्डवौ. —After 22, D₈ 6 1n₈

49* दिघक्षन्तौ रणे क्रुद्धौ नेत्राम्यामितरेतरम् ।
 निश्चरन्तौ महावीर्यौ धुन्वानौ धनुषी द्रवौ ।
 समुच्छ्रितपवाकेन ध्वजेन रथिनां वर ।
 आचार्यं कुरपाण्डूनां संग्रामादिरसि स्थित ।

23 *) B₅ एव, Dn₂ तथा (for ततः) S सप्र याते तु सहसा. —^c) B Dc₁ Dn₂ D₃ 6 आर्तनादेन; D₂ 7 8 महानादेन (for अन्तर्नां) K₁₋₃ घोषेण (for घोरेण) S सिंहनादेन महता —^d) K₁ Dn₁ सम-कंपयत् (for 'कम्पत)

24 *) D (except Dc₁ Dn₂ D₁ 8) तुमलम् —^c) B₅ रयोद्भूतं, D₁ वाताघरं, D₈ वातोद्भूतं, G₆ ततो दूतं (for वातोद्भूत) —^d) Dn₁ कौशेयकसमप्रभ, C_v as in text Cd cites कौशेयं

25 *) Dn₁ प्रववर्षे, D₈ 6 प्रत्यवर्षं (for प्रववर्षं) B Dc₁ Dn₂ ववर्षं धौरनश्वापि, S अनभ्रे वर्षति न्योम्नि —^b) K₂ रुधिरान्विता, Dc₁ 'णि च; Dn₁ 'ण्यत; G₂ 'ण्यथ (for 'ण्युत) —^c) K₄ सेना (for श्येना) Ś₁ Dn₂ Cd वटा; K₁₋₃ D₁ वटा, K₄ 5 B₁ 8 Dc₁ C₂ वटा, B₂ 4 5 Dn₁ D₂ 5 6 वका, D₃ शिवा; D₈ वरा (for यदा) D₂ 5 काका (for कङ्का) S

(except G₂) गृध्रा कका (G₂ 'क) वळा (M₁ 2 'ळ) श्येना —^d) Dn₂ महौजस' (for सहस्रश)

26 *) K₄ मयदा, D₁ 7 8 भैरवान् (for मयदान्) K₅ स्ववान् (for रवान्) Dn₁ सर्वतो भैरवान्नवान्; T₁ G₂ दारुणा भैरवस्वना, T₂ G₁ 8-5 M भैरवा दारुणस्वरा (G₅ 'ना) —^c) D₁ आकार्पुंर, D₈ अपकार्पुंर (hypermetric) (for अका') Dn₁ आकर्षुश्चापसन्व्य च —^d) K₄ S transp बहुश' and पृतनां K₁ च तव (for तव) —^e) K₄ D₁ 4 6 8 विखादिपतो, D₂ 5 G₅ चखादि' (for चिखादि') —^f) G₆ लोहितं (for शोणितम्)

27 *) B (except B₅) Dc₁ S अ(Dc₁ प्रा)पतन् (for अपतद्) K₄ B (except B₅) Dc₁ D₈ S दीप्य मानाश्च (for 'माना) —^b) D₂ 5 [अ]तिकम्पना (for सकम्पना) K₅ B (except B₅) Dc₁ सनिर्घाता स(Dc₁ सु) कम्पना; S निर्घाताश्च सुदारुणा Ca d cite सकम्पना —^c) K₅ B₁₋₃ S ज्वलत्, Dc₁ ज्वलत (for ज्वलन्ती) S सेनांते (for संग्रामे) —After 27*, K₅ reads निर्घाता सकम्पना । इमशाने रुते नारा (sic) —^d) K₅ D₈ 5 शब्देन (for पुच्छेन) K₄ सर्वत, D₆ रोदसी (for सर्वेश). S उच्चैरावृत्य सर्वत (G₂ सस्थिता, G₄ सर्वेश)

28 *) Ś₁ K₁₋₃ D₆ परिवेशो D₈ महान्तश्च (?); S महाश्वैव —K₁ om. 28^b. —^c) K₅ (sup l₁n) [उ]दये (for [अ]भवद्)

29 *) B₄ दुरासद' (for सुदारुणा) —^c) S उरपा-तास्त्व सेनाया (G₂-4 'या) —^d) Dn₁ जीवन (for जीवित) D₃ -कारणा (for 'का) S प्रयाते सत्य विक्रमे

30 *) B₁₋₃ Dc₁ Dn D₂ 7 8 Cd जयैपिणं (for

ततः प्रवृत्ते युद्धं परस्परवधैपिणाम् ।
 कुरुपाण्डवसैन्यानां शब्देनानादयञ्जगत् ॥ ३०
 ते त्वन्योन्यं सुसंरब्धाः पाण्डवाः कौरवैः सह ।
 प्रत्यमन्नशितैर्वर्णैर्जयगृद्धाः प्रहारिणः ॥ ३१
 स पाण्डवानां महतीं महेष्वासी महाद्युतिः ।
 वेगेनाभ्यद्रवत्सेनां किरञ्शरशतैः शितैः ॥ ३२
 द्रोणमभ्युद्यतं दृष्ट्वा पाण्डवाः सह सृञ्जयैः ।
 प्रत्यगृह्णन्स्वदा राजञ्शरवर्षैः पृथक्पृथक् ॥ ३३
 संक्षोभ्यमाणा द्रोणेन भिद्यमाना महाचमूः ।
 व्यशीर्यत सपाञ्चाला वातेनेव बलाहकाः ॥ ३४

वधै') S तुमुल रो (G₅ लो)महर्षेण —^a) K₁ ४ ४
 -सेनानां; B₂ D₀₁ G₅ योधानां, B₂ ४ T G₁₋₄ M
 -योधाना (for सैन्यानां) D_{n1} कुरुणां पाडुसैन्यानां.
 —^a) Ś₁ शब्देनानादयञ्, K₁ २ 'नादयञ्; K₈ B D₀₁
 D_{n2} D₁ ४ 'पूरयञ् (D₈ 'यञ्), D₂ ४ १ ४ G₁ २ M₈ ४
 'नादयञ्; D₈ 'नादयञ् (submetric) (for शब्देनानाद
 यञ्) D₁ १ ४ दिश', G₂ नभ' (for जगत्).

31 ^a) D₂ तेन्योन्यं च (for ते त्वन्योन्य) S समा
 रब्धा (for सुसं) D₈ ते त्वन्योन्यसंरब्धा (submetric).
 —^b) B₂ D₀₁ S सह कौरवै (by transp), B₂ ४ सह
 कौरवा Ś₁ कौरवा पाण्डवैः सह —^a) N (except Ś₁,
 Ś₂ missing) शस्त्रै (for चाणैर्) —^a) K₁ ४ ४ D
 (except D₁) T G₂ जयगृद्धा T G₁ ४-५ M प्र (G₅
 स)मन्यव' (for प्रहारिण)

32 ^a) B₁ D₂ ४ G₂ महतां —^b) K₄ D₈ महामति'
 (for 'द्युति) —^a) K₈ प्राद्रवत्; D₂ १ ४ [अ]भ्यप-
 त् (for [अ]भ्यद्रवत्) D₂ ४ सैन्य —^a) D_{n2} D₈ ४
 परान्; D₂ ४ दानै' (for शितै)

33 ^a) K₂ अभ्यदृत्तं; B₂ ४ D₀₁ अभ्युदितं, S
 अभ्यागत (for अभ्युद्यत) —^a) Ś₁ K B₂₋₄ D₀₁ D_{n1}
 D₈ ४ ततो, T G₂ ४ तथा (for तदा).

34 ^a) Ś₁ K₁ ४ D_{n2} D₈ ४ संक्षोभ्यमाणा; D₂ T₁
 विशोभ्यमाणा — G₅ om. (hapl) 34^b-36^a —^b) K₈
 (sup lin as in text) D₈ विष्टमाना; B₂ क्षोभ्यमाणा
 (for भिद्य') S (G₅ om.) च सा (for महा-). —^a)
 D₁ १ ४ च (for स) —^a) K₂ ४ D₈ G₁ ४ M₁ २
 वातेनेव B₂ ४ (marg) ४ D₀₁ मेघानीवा (B₂ 'स्तीरा)
 निलेखिता (acc), B₂ मेघा इवानिलेखिता.

वहनीह विकुर्वाणो दिव्यान्यस्त्राणि संयुगे ।
 अपीडयत्क्षणेनैव द्रोणः पाण्डवसृञ्जयान् ॥ ३५
 ते वध्यमाना द्रोणेन वासवेनेव दानवाः ।
 पाञ्चालाः समकम्पन्त धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ॥ ३६
 ततो दिव्यास्त्रविच्छूरो याज्ञसेनिर्महारथः ।
 अभिनच्छरवर्षेण द्रोणानीकमनेकधा ॥ ३७
 द्रोणस्य शरवर्षैस्तु शरवर्षाणि भागशः ।
 संनिवार्य ततः सेना कुरुनप्यवधीद्वली ॥ ३८
 संहृत्य तु ततो द्रोणः समवस्थाप्य चाहवे ।
 स्वमनीकं महाबाहुः पार्षतं समुपाद्रवत् ॥ ३९

35 D₄ om 35^a-36^b G₅ om 35 (of v 1 34)
 —^a) B₁ वहनीव, D_{n1} S (G₅ om.) 'न्यपि, D₈ ४
 'निह, D₁ ४ 'नि हि (for 'नीह) —^b) B₂₋₄ D₀₁
 वीर्यवान् (for संयुगे) —^a) D₂ अपातयत् (for अपीड')
 K₁ अपीडयत्रणेनैव —^a) D₈ सजयान् (for सृञ्ज
 यान्)

36 D₄-om. 36^{ab} (of v 1 35) G₅ om. 36^a
 (of v 1 34) —^a) S (G₅ om) हन्यमाना (for
 वध्य') — K₂ om. 36^{ad} —^a) K₁ पांचाल, B₁
 T पचाला, M₈₋₅ पाण्डवा (for पाञ्चाला)

37 ^a) K₈ स हि (for ततो). —^b) D_{n2} महा
 बला, D₈ S 'बल' (for 'रथ') —^a) K₂ T G₈₋₅
 अच्छिनत्, K₄ D_{n1} अभिदत् (for अभिनत्) —^a)
 D₀₁ अनेकश' (for 'कधा)

38 ^a) Ś₁ द्रोणश्च, D₈ द्रोणस्तु. B₁ ४ G₂ शरवर्षेण;
 D_n D₈ T G₁ ४-५ M 'वर्षाणि; D₁ १ ४ 'वर्षं तु (for
 'वर्षैस्तु) K₈ D₂ ४ च (for तु). —^b) D_{n1} D₁ १ ४ T
 G₂₋₅ शरवर्षेण, D_{n2} D₈ G₁ M 'वर्षैस्तु (for 'वर्षाणि).
 B D₀₁ T G₁ २ ४ ५ M पार्षत'; G₈ संयुगे (for भा
 गश). —^a) B D₀₁ S सर्वान् (for सेनां) —^a)
 K₈ D₂ ४ अभ्यवधीद् (D₈ 'धाद्); D_{n1} अभ्यवधद्;
 D₈ अभ्यद्रवद्; S अभ्यपतद् (for अप्यवधीद्) B₂₋₄
 D₀₁ कुरुनप्याजवान ह, D_{n2} D₈ कुरुणां न्यवधीद्वली

39 ^a) K₂ D₁ १ ४ संहृत्य; B D₀₁ संहृत्य; D₈
 संहृत्य, D₈ संहृत्य, S संगृह्य, Bom ed. संयम्य
 (for संहृत्य) D_{n1} च (for तु) —^b) T G₂₋₄
 समुपस्थाप्य (for समव') —^a) S समाभिद्रवत् (M₁
 'बन्' (for समुपा')

स वाणवर्षं सुमहदसृजत्पार्षतं प्रति ।
मघवान्समभिक्रुद्धः सहसा दानवेष्विव ॥ ४०
ते कम्प्यमाना द्रोणेन वाणैः पाण्डवसृज्याः ।
पुनः पुनरभज्यन्त सिंहेनेचेतरे मृगाः ॥ ४१
अथ पर्यपतद्द्रोणः पाण्डवानां वलं वली ।

अलातचक्रवद्राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४२
स्रचरनगरकल्पं कल्पितं शास्त्रदृष्ट्या
चलदनिलपताकं ह्यादिनं वलिगताश्वम् ।
स्फटिकविमलकेतुं तापनं शात्रवाणां
रथवरमधिरुद्धः संजहारारिसेनाम् ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

७

संजय उवाच ।

तथा द्रोणमभिन्नन्तं साश्वद्वतरयद्विपान् ।
व्यथिताः पाण्डवा दृष्ट्वा न चैनं पर्यवारयन् ॥ १

ततो युधिष्ठिरो राजा धृष्टद्युम्नधनंजयौ ।
अत्रवीत्सर्वतो यत्तैः कुम्भयोनिर्निवार्यताम् ॥ २
तत्रैनमर्जुनश्चैव पार्षतश्च सहानुगः ।

C 7 224
B 7 8 3
K 7 8 3

40 ^a) S न तु वागमयं चयं — ^b) T G₂ 4 5 प्रा
सृजत्, G₁ M व्यसृजत्, G₂ प्रादिगोत् (for असृजत्)
— ^c) K₄ Dc₁ Dn₂ D₂ 6 G₂ मघवा (for मघवान्)
Dn₁ G₂ सहसा (G₂ समरे) क्रुद्ध (for समभिक्रुद्ध)
— ^d) Dn₁ समंताद्दानवान्प्रति

41 ^a) Dn₂ कम्प्यमाना, D₂ काल्य, D₁ 7 8 G₂
हन्य (for कम्प्य) — ^b) G₁ पार्षत (for पाण्डव)
D₀ 7 सजया (for सृजया) — ^d) Ś₁ सिंहेनेव वन
(for 'नेचेतरे)

42 ^a) B₂₋₅ Dc₁ D₁ T₁ G₁ तथा (for अथ)
K₁₋₄ D₂ पर्यापतद्; B Dc₁ D₁ 8 पर्यचरद्, D₂ पर्य
चपद् (for पर्यपतद्) D₂ अन्वपर्यपतद्द्रोणः; D₁ अजा
पर्यतद्द्रोण (sic) — ^b) K₂ 5 B₂₋₅ D (except Dn
D₁ 2 6) वलं वले; S अनीकिनीं (for वल वली)

43 ^a) K₂ (sup l₁n as in text) स्रचरनगरकल्प;
Cv 'नगरकल्प (as in text) D₂ शास्त्रदृष्ट्या ज्वलत् (for
कल्पितं शास्त्रदृष्ट्या) — ^b) Dn₂ चलदनल- (for 'निल)
B₂₋₄ Dc₁ पवनच (Dc₁ 'धु)तपताका; D₂ ज्वलदनलप
ताका, T G₂ M₂₋₅ पवनचलपताक, M₁ पवनवनचलाक
(for चलदनिलपताक) K₂ D₂ पताका (for -पताक)
Ś₁ K₁ 8-5 Dn₂ D₂ ह्या (Dn₂ हा)दितं, K₂ ह्यादिन;
B₁ 5 Dn₁ D₂-4 7 8 ह्यादन, B₂₋₄ Dc₁ शोभित, D₂
ह्यादितं; G₂ हेपितैर्, G₂ ह्यादिनी (for 'न) Dn₂
वेगिताश्व; D₂ वलिगतं च, D₂ चालिताश्वं, D₁ 8 वि (D₂
दि)शिताश्व (for वलि) — ^c) D₂ स्फुटितविमलकेतुम्

B Dc₁ त्रासनं, D₂ तापितं (for तापन) — ^d) S
राजुमेनां (G₂ सैन्य) जगाहे (for सजहारारिसेनाम्)

Colophon Ś₂ missing — *Sub-parvan Editions*
द्रोणाभिषेक — *Day of Drona's Generalship* K₂
प्रथमे द्विमे — *Adhy nam* K₂ B₂ Dn D₂ 3
मेनानिर्याण, G₁ M₁ 2 द्रोणसमरावतार — *Adhy no*
(figures, words or both) K₂ 3 B₁ 2 Dn₁ D₂ 3 S 6
(as in text), K₄ B₂ 7, Dc₁ 8 — *Śloka no*
Dc₁ 46, Dn₁ 44

7

☞ This adhy is missing in Ś₂ (cf. v 1 7 1 1).

1 G₂ ins श्रीकृष्णाय नम before the ref D₁ ins
अ after the ref. — ^a) K₄ 5 B₂ D₁ 5 ततो; T
तदा (for तथा) D₂ 7 8 S अरीन्धत (for अभिन्नन्त)
— ^b) Ś₁ K₂ 3 D₁ -द्विप; G₁ M -द्विपा (for द्विपान्)
K₄ साश्वसूतमथ द्विप — ^c) S राजन् (for इष्ट्वा)
— ^d) K₂ परिवारयन्, S प्रत्यवा (for पर्यवा)

2 ^a) B (except B₂) Dc₁ सर्वयत्नेन (for सर्वतो
यत्तै) D₀ यत्नै, S यत्नात् (for यत्तै)

3 ^a) K₂ D₁ 6-8 तत्रैवम्; B₁ Dn₁ अथैनम् (for
तत्रैनम्) — ^b) K₂ D₂ 6 8 सहानुज; G₁ M महा
रथ (for सहानुग) T G₂-5 दृष्टद्युम्नश्च पार्षत.

पर्यगृह्णन्ततः सर्वे समायान्तं महारथाः ॥ ३
 केकया भीमसेनश्च सौभद्रोऽथ घटोत्कचः ।
 युधिष्ठिरो यमौ मत्स्या द्रुपदस्यात्मजास्तथा ॥ ४
 द्रौपदेयाश्च संहृष्टा घृष्टकेतुः ससात्यकिः ।
 चेकितानश्च संकुद्वो युयुत्सुश्च महारथः ॥ ५
 ये चान्ये पार्थिवा राजन्पाण्डवस्यानुयायिनः ।
 कुलवीर्यानुरूपाणि चक्रुः कर्माण्यनेकशः ॥ ६
 संगृह्यमाणान् तां दृष्ट्वा पाण्डवैर्वाहिनीं रणे ।
 व्याधृत्य चक्षुषी कोपाद्भारद्वाजोऽन्ववैक्षत ॥ ७

स तीव्रं कोपमास्थाव रथे समरदुर्मदः ।
 व्यधमत्पाण्डवानीकमभ्राणीव सदागतिः ॥ ८
 रथानश्चान्नरात्नागानभिधावंस्ततस्ततः ।
 चचारोन्मत्तवद्रोणो वृद्धोऽपि तरुणो यथा ॥ ९
 तस्य शोणितदिग्धाङ्गाः शोणास्ते वातरंहसः ।
 आजानेया हया राजन्विभ्रान्ताः श्रियं दधुः ॥ १०
 तमन्तकमिव क्रुद्धमापतन्तं यतव्रतम् ।
 दृष्ट्वा संप्राद्रवन्योधाः पाण्डवस्य ततस्ततः ॥ ११
 तेषां प्रद्रवतां भीमः पुनरावर्ततामपि ।

— After 3^{ab}, T G₂₋₅ M₂₋₅ read 6^{ab} for the first time, repeating the same in its proper place, while G₁ M_{1 2} read the same after 3^{ab} —^c) K₁₋₅ B Dc₁ Dn₁ D₁ प्रत्य (K₁ 'ति) गृह्णन्, K₅ पर्य गृह्णन् (for पर्यगृह्णन्) B₂₋₄ Dc₁ तथा S तत्र (for सर्वे). —^d) K₅ B₅ T समापेतुर्, G M 'गच्छन् (for 'यान्त) Dn₂ D₂ महारथ — After 3, Ś₁ reads 6^{ab}, while Dn₁ reads 5^{ab}

4 G₅ damaged —^a) Ś₁ B₂ केकयो, K₅ Dc₁ D₁ १ केकया; Dn D₂ २ ० ० ० M₂ ५ केकेया, M₅ केकेया (for केकया). —^b) Ś₁ K₁ १ ५ B₅ Dn D₅ ० G₂₋₅ च (for स्य) M_{1 2} घृष्टघ्नो महारथ —^c) Dn₂ D₂ ० M₂ मत्स्यो; T G_{1 5} M_{1 4} मात्स्यो; G₂ M₅ ५ मात्स्यो; G₅ ५ मात्स्या (for मत्स्या) —^d) B₁ G₁ ५ M द्रुपदश्च (for 'दस्य) Dn₂ D₅ [आ]त्मजस्तथा; S [आ]त्मजे सह (G₅ om. ह) (for [आ]त्मजास्तथा)

5 Dn₁ reads 5^{ab} after 3. G₅ damaged. —^a) K_{2 4} om (hapl) from संहृष्टा up to चेकितानश्च (in 5^c) Ś₁ च संरघा, K₂ ५ D₁ च सकुन्दा, D₂ ५ सुसकुन्दा (for च संहृष्टा) — K₁ ३ D₁ om. (hapl.) 5^c —^b) Dn₁ D₂ १ ० M₂ च (for स) —^c) Dn₂ D₂ संहृष्टो (for संकुद्वो) —^d) D₁ महारथा.

6 Ś₁ reads 6^{ab} after 3 T G₂₋₅ M₂₋₅ read 6^{ab} for the first time after 3^{ab}, while G₁ M_{1 2} read the same after 3^{ab} —^b) Dn₁ चशातुगा, S (all [except G₁ M_{1 2}] first time) [अ]नुयायिका (for [अ]नुयायिन) —^c) K₁ Dn₁ कुलवीर्याणि, T₂ G₂₋₅ कुलवीर्यानु (for कुल) —^d) D₁ ३ T G₂₋₅ [अ]नेपत् (for [अ]नेकश)

7^a) B Dc₁ मरक्ष्य (B₂ 'क्ष)माणां; Dn₁ निगृह्य

माणा; D₁ १ ० संवृष्य (D₁ 'ष्य)माणां, S स (T स) भिद्यमानां; Ca d संगृह्यमाणां (as in text) G₁ M स्त्रा (for तां) —^b) B (except B₅) Dc₁ transp पाण्डवैर् and वाहिनी —^c) K₁ Dn₁ आवृत्य, Cd व्यावर्त्य; Ca व्यावृत्य (as in text). B₁₋₄ Dc₁ Dn₁ क्रोधाद्; B₅ राजन् (for कोपाद्)

8^a) K₂ Dn₂ D₅ तीव्र (for तीव्र) D₅ क्रोभम्; S वेगम् (for कोपम्) —^b) D₅ रथी. Dn₁ D₂ समरदुर्जेय (for 'दुर्मद'). S विष्वग्वात (G₂ 'तो) इवो- (G₂ यथो)द् (M₅ ५ 'द्य)त —^d) B Dc₁ अभ्रवृदमि-वानिलः, D₁ १ ० S महाभ्राणीव मारुतः

9^b) K₅ अभिधावस्; D₂ ५ अपिप्लावस्; D₅ अभि वाधस् (for अभिधावस्). K₃ B₅ D₁ इतस्तत्, G₁ M समतत् (for ततस्तत्) B₄ विधायस्तत्स्त्रया (sub- metric), T G₂₋₅ अभ्यधावस्समतत् —^c) Ś₁ K₁ D₂ ५ चकार (for चचार) Ś₁ K₁ B₅ D₁ ३ G₂ मत्त वद्; Cd [उ]न्मत्तवद् (as in text) —^d) G₁ M घृद्धश्चैवात्तिवेगित

10^b) T G₂₋₅ M₂₋₅ पवन; G₁ २ M_{1 2} परम- (for ते वात) —^c) Ś₁ आजानीया; K₅ अजानेया, D₅ कुलीनाश्च; Cd आजानेया (as in text) —^d) B₁ ३ ५ Dn₂ अविभ्रान्ता; D₅ विभ्रान्त (sic), D₅ सविभ्रान्ता (for अविभ्रान्ता) B शिवं ययु (for श्रियं दधु) T G₂₋₅ अघि (T G₅ 'वि)अन्वै शिव पुन, G₁ M अवि-अश्वशिव वयु; G₂ अविअश्वशिव पुन

11^b) K₅ D₅ पातयत् (for आपतन्त) G₅ इववत् (for यतव्रतम्) —^c) G₁ M₄ ५ यौघा (for योघा) —^d) T G₂₋₄ कौतेयाश्च; G₅ कौरवस्य; M₅₋₅ कति यस्य (for पाण्डवस्य). T G₅ ५ इतस्तत्; G₁ M_{1 2} सहस्रश (for ततस्तत्).

वीक्षतां तिष्ठतां चासीच्छब्दः परमदारुणः ॥ १२
 शूराणां हर्षजननो भीरूणां भयवर्धनः ।
 धावापृथिव्योर्विवरं पूरयामास सर्वतः ॥ १३
 ततः पुनरपि द्रोणो नाम विश्रावयन्पृथिवि ।
 अकरोद्रौद्रमात्मानं किरञ्चरशतैः परान् ॥ १४
 स तथा तान्यनीकानि पाण्डवेयस्य धीमतः ।
 कालवन्धयवधीद्रोणो युवेव स्थविरो बली ॥ १५
 उत्कृत्य च शिरांस्युग्रो बाहूनपि सभूषणान् ।
 कृत्वा शून्यात्रयोपस्थानुदक्रोशन्महारथः ॥ १६
 तस्य हर्षप्रणादेन बाणवेगेन चाभिभो ।

प्राक्पुनन्त रणे योधा गावः शीतार्दिता इव ॥ १७
 द्रोणस्य रथघोषेण मौर्वीनिष्पेपणेन च ।
 घनुःशब्देन चाकाशे शब्दः समभवन्महान् ॥ १८
 अथास्य बहुशो बाणा निश्चरन्तः सहस्रशः ।
 व्याप्य सर्वा दिशः पेतुर्गजाश्चरथपत्तिषु ॥ १९
 तं कार्मुकमहावेगमस्त्रज्वलितपावकम् ।
 द्रोणमासादयांचक्रुः पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ २०
 तान्चै सरथहस्त्यश्वान्प्राहिणोद्यमसादनम् ।
 द्रोणोऽचिरेणाकरोच्च महीं शोणितकर्दमाम् ॥ २१
 तन्वता परमास्त्राणि शरान्सततमस्यता ।

C 7 245
 B 7 8 22
 K 7 8 22

12 ^a) Ś1 K4 B (except B3) Dc1 Dn D2 7 8 T
 G2-5 प्राद्वता, D1 प्रमद्वता (for प्रद्वता) —^b)
 B1 इति (for अपि) —^c) K1 4 Dn2 D2-4 वीक्षता,
 B (except B3) Dc1 पश्यतां (for वीक्षता) Dn1
 शब्द, Dn2 वासीत्; D3 चापि (for चासीत्). —^d)
 Dn1 आसीत् (for शब्द)

13 ^a) B3 D5 सर्वदा (for सर्वत) S समालयत
 सत्वन.

14 G4 om 14^{ab} —^b) D2 रणे (for युधि) S
 (G4 om) नाम विश्राय्य चात्मानं

15 ^a) B (except B3) Dc1 तेष्वनीकेषु, S पाण्डवे
 यस्य (for तान्यनीकानि) D5 शतशोयान्यनीकानि. —^b)
 K1 पाण्डवीयस्य, B3 पाण्डुपुत्रस्य (for पाण्डवेयस्य) B1 2
 (marg as in text) 4 पाण्डुपुत्रस्य (B2 पुत्रेषु) मारिय,
 S तान्यनीकानि मारत (G5 चाहवे) —^c) G2 om. 15^c-16^d
 —^c) K2 D2 4 7 8 चा (K3 अ)वधीद्, B Dc1 Dn2
 D1 6 स्य (D5 ह्य)चरद्, S (G2 om) न्यहनद् (for
 न्यवधीद्)

16 G2 om. 16 (cf. v 1 15) —^a) T G2 4 तु
 (for च) Dn1 उग्रान् (for 'ग्रे) —^b) Dn2 D3
 बाहून् (for बाहून्) Ś1 स भीषणान्, K2 B Dc1 D1
 2 4 7 8 T G2 5 सुभूषणान्, Dn1 G2 सुभूषितान्, G1
 M1-4 च सूषणान् (for समूषणान्) —^c) Ś1 रथोप
 स्याद् (for 'पस्थान्) —^d) D2 अनुक्रोशन् (for
 उदक्रो). B2 8 Dc1 T G2 4 M2-5 महारवान्, B3
 G1 6 M1 2 'रयान् (for 'रय)

17 ^a) G2 तथा तस्य (for तस्य हर्ष) —^b) Dn1
 G1 6 M बाणवर्षेण (for 'वेगेन) K1 B1 5 D1 8 6 वा

विभो, B2-4 Dc1 वा प्रभो (B1 'भौ), Dn1 वै तथा,
 Dn2 चाविभो, D2 6 चाविभो, G5 च प्रभो (for
 चाविभो) —^c) D1 प्राकपत, D5 प्रकपत, S
 (except G2) अकपत (for प्राक्पुनन्त) K4 शूरो,
 G1 2 M यौधा (for योधा) —^d) S मूत्र चापि प्रसु
 सुवृ

18 ^a) K5 बाणस्य (for द्रोणस्य) Dn2 D3 6 रथ-
 निर्घोषैर् (for 'घोषेण) —^b) D1 7 8 नेमि (for
 मौर्वी) Ś1 T G2-4 निर्घोषणेन; Dn1 निष्कर्षं (for
 निष्पेपं) D5 मौर्वीनिष्पेपणेन च —^c) Dn2 D3 6
 रथ (for घनु-)

19 ^a) B1 D1 7 8 तथा (for अथ). B Dc1 D1 6
 S घनुषो; D3 बहुवो (for बहुशो) —^b) B3 Dn
 D1 7 8 T G2 निसरंत; G5 निर्घयुर्वै (for निश्चरन्त)
 —^d) B Dc1 S मागाश्च; Dn1 रयाश्च; Dn2 वराश-;
 D2 6 नराश्च (for गजाश्च). T G2 4 पत्तिषु (for
 पत्तिषु).

20 Dc1 reads 20^{ab} on marg (sec m). —^a)
 D1 7 8 तत् (for त) Ś1 K4 D3 G5 कार्मुकं K4 आदधा
 नम् (for -महावेगम्) —^b) Ś1 Dn1 अस्त्र —^c) S
 द्रोणमावारयांचक्रु —^d) B1 D1 G3 4 पचाला (for
 पाञ्चाला) D1 पाण्डवा (for 'वै) Ś1 K (except
 K5) पाण्डवा (Ś1 पावकैः) सह मारिय

21 ^a) K1 6 स तान्चिरय (for तान्चै सरथ) K4
 D1 7 8 -हस्ता (K4 'स्त्या)श्चान् B1-4 तान्स (B1 'न्चै)
 कुजरपत्त्यश्चान्, S सनागरयपत्त्यश्चान् —^c) Dn1 ह्यक
 रोच् (for [अ]करोच्) B Dc1 चक्रे चिरेण च द्रोणो (B5
 द्रोणस्तु), S अचिराद (G1 M 'रेणा)करोद्रोणो.

द्रोणेन विहितं दिक्षु वाणजालमदृश्यत ॥ २२

पदातिषु रथाश्वेषु वारणेषु च सर्वशः ।

तस्य विद्युदिवाध्रेषु चरन्केतुरदृश्यत ॥ २३

स कैकयानां प्रवरांश्च पञ्च

पाञ्चालराजं च शरैः प्रमृद्य ।

युधिष्ठिरानीकमदीनयोधी

द्रोणोऽभ्ययात्कार्मुकचाणपाणिः ॥ २४

तं मीमसेनश्च धनंजयश्च

शिनेश्च नप्ता द्रुपदात्मजश्च ।

शैव्यात्मजः काशिपतिः शिविश्च

22 ^b) Dn₁ D₅ G₁ M सततम् (for सततम्) — °) K₅ G₁ M वित्त, B₅ निहित (for विहित) — ^d) B₁ T₂ G₂ शरजालम्; D₁ वाल* (for वाण*) Dn₂ D₅ समतल* (for अदृश्यत)

23 ^a) Ś₁ K₁ ३ D₁ रथाध्रेषु, Dn₁ सथाश्वेषु (for रथाश्वेषु) B₁₋₃ T₁ पदातिस्वदनाश्वेषु, D₅ पदातिरथचाश्वेषु — ^b) Ś₁ सर्वत (for सर्वश) T₁ रथेष्वपि सह सदा. — °) K₂ इवाक्येषु, D₅ इवाकाशे (for इवाध्रेषु). — ^d) D₅ वरकेतुर (for चरन्केतुर).

24 ^a) D (except D₁ ५ ०) T₁ कैकयानां (for कैक*) Ś₁ राजन्, K₁ २ ४ D₁ सर्वान् (for पञ्च) — ^b) B D₀₁ Dn₁ D₂ ० M₁ २ पञ्चालराज (for पाञ्चाल*) Dn₁ युधि स (for च शरै) K₁₋₄ D₁ विमृद्य, K₅ B₅ Dn D₂ ५ T G₂₋₄ प्रमृज्य, B₁₋₃ D₀₁ D₅ ० ० G₂ प्रमथ्य (for प्रमृद्य) — °) B₁₋₃ ५ अदीनयोध, B₁ D₂ T G₂₋₅ सखी; Dn₂ अर्पादयोधी (s₁₀) (for अदीनयोधी) — ^d) B₅ [s]भ्यगमत् (for 'यात्')

25 ^b) K₅ शनेश् (for शिनेश्) K₂ २ ५ B₁ ३ Dn₂ D₅ G₁ M₅₋₅ द्रुपदात्मजाश् (for 'रमजश्') — °) K₅ Dn₂ D₅ शै (Dn₂ सै) शैव्यात्मजा, B₅ D₀₁ D₅ शै (D₀₁ शि) शैव्यात्मज; T G₂₋₅ M₅₋₅ तथार्जुनि, G₁ M₁ २ शरै सुत (for शैव्यात्मज) S च (G₁ M स) शैव्यो (for शिविश्च) — ^d) K₂ B द्रुप (for द्रुप) G₁ [s]पकिरन्, M₁ २ [s]वकिरन्; M₅ [s]व्यकिरन् (for व्यकिरन्) — After 25, T G₁ २ ५ M ins

50* श्रेणीकृता सपत्ति भोगवेगा

द्वीपे नदीनामिव काशरोहा ।

[(L 1) G₅ श्रेणीकृता T G₂ भोगवेगा, G₅ धोरवे

हृष्टा नदन्तो व्यकिरन्शरौघैः ॥ २५

तेपामथो द्रोणधनुर्विमुक्ताः

पतत्रिणः काञ्चनचित्रपुङ्खाः ।

मित्रा शरीराणि गजाश्वयूनां

जग्मुर्महीं शोणितदिग्धवाजाः ॥ २६

सा योधसंघैश्च रथैश्च भूमिः

शरैर्विमित्रैर्गजवाजिमिश्र

प्रच्छाद्यमाना पतितैर्बभूव

समन्ततो द्यौरिव कालमेघैः ॥ २७

शैनेयमीमार्जुनवाहिनीपा-

गद् (for भोगवेगा) — (L 2) G₁ M पाशवाहा (for काशरोहा)]

26 T G₁ २ ५ M read 26^a twice — °) B₅ ४ D₀₁ D₂ तेपामथ; Dn₁ तेषां महद् (for तेपामथो) B₅ ते द्रोणवाणा समरे प्रयुक्ता, Dn₂ D₅ ० ते द्रोणवाणाशानि (Dn₂ *सन, D₂ *शत) वेगयुक्ता, T G₁ २ ५ M (all first time) तेषां शरा द्रोणशरैर्निकृता, S (all [except G₂ ४] second time) ते द्रोणवाणासनविप्रमुक्ता — ^b) D₂ तेपामथ द्रोणधनुर्विमुक्ता (= 26^a), G₁ २ ५ M (all first time) भूमावदृश्यत वि (G₁ च नि) वर्तमाना — °) B₁ गजाश्वयूना, Dn₁ गजादिकानां, G₁ गजांश्च यूनां (for गजाश्वयूनां) — ^d) Ś₁ K (except K₅) B₅ D₁ -दिग्धवाजा; B₁₋₄ *पत्रा (for 'वाजा') S जग्मु (G₁ M ययु)र्महीं बहिर्णयर्ह (G₁ M₂ *हि)वाजा

27 ^a) B₅ योधसंघैश्च, Dn₁ *सवै स; G₁ M योधसंघैश्च — ^b) D₁ १ ३ मित्रैर्, G₁ M विमिश्रैर् (for विमिश्रैर्) G₅ ४ रथ (for गज) — °) S सहसा (for पतितैर्) — ^d) K₅ B D₀₁ D₁ S समा दृता (for समन्ततो) S लोहितार्त्रै (M₅ *द्वै); Ca d कालमेघै (as in text)

28 ^a) Dn₂ D₅ शैनेय, D₅ शैनेय (for शैनेय-) K₅ Dn₂ D₂ ५ T वाहिनी (D₅ *नी) ता (Dn₂ या, T यां); B D₀₁ D₅ ४ ०-३ वाहिनीपा (B D₀₁ *श; D₅ ० *नां) (for वाहिनीपाल्) — ^b) Ś₁ D₁ शैवा- (D₁ *प्या) भिमन्व्यू, K₅ ४ Dn₂ D₅ शैव्या (Dn₂ *व्या; D₅ *न्या) भि; K₅ Dn₁ शैव्याभिमन्वान् (K₅ *मन्व्यू) (for *भिमन्व्यू) D₁ ० ३ सह (D₅ स हि) काशि राज (D₅ ३ *ज); T G₁₋₄ M च सकाशिराजौ (G₁ *ज) (for सह काशिराजा). B D₀₁ सौभद्रपांचालसका

शैब्याभिमन्यू सह काशिराज्ञा ।

अन्यांश्च वीरान्समरे प्रमृद्वा-

द्रोणः सुतानां तव भूतिकामः ॥ २८

एतानि चान्यानि च कौरवेन्द्र

कर्माणि कृत्वा समरे महात्मा ।

प्रताप्य लोकानिव कालधुर्यो

द्रोणो गतः स्वर्गमितो हि राजन् ॥ २९

एवं रुक्मरथः शूरो हत्वा शतसहस्रशः ।

पाण्डवानां रणे योधान्यार्पतेन निपातितः ॥ ३०

दिराज, D: १ शैब्या (D: 'व्यो)भिमन्यू स हि काशिराज्ञ (D: स काशिराजं); G: शैब्याभिमन्युश्च स काशिराजो -^c) B: धीमान्, Dn1 सैन्यान्, D: १ २ योधान्; G: lacuna (for वीरान्) B Dc1 T G:-- सहसा (for समरे). Ś1 K: २. २ Dn: D: २ प्रमृद्वाद्; K: १ ममृद्वाद्, B Dc1 समरे; Dn1 विमृद्वाद्, D: प्रमृद्वाद्, D: ममृद्वान्, D: प्रगृह, G: १ प्रवृत्तान्, G: प्रमुक्ता (for प्रमृद्वाद्)

29 *) S भारवेन्द्र (for कौरवेन्द्र) -^b) D: om. समरे महारमा B Dc1 S महाति (for महात्मा) -^c) G: कालसूर्यो, Cd कालसूर्यो (as in text) -^d) B: हतो (for द्रोणो) Ś1 K: 1-3 स्वर्गमिवाद्य, K: 'हाद्य, D: २ 'होधि (for 'मितो हि) K: च राजन्; B: Dn: D: विराजन् (for हि राजन्) B: २-३ Dc1 स्वर्गममित्रवाती - After 29, Dn: D: २ ins

51* स तु कृत्वा महत्कर्म द्रोण परवलार्दन ।

30 *) K (except K: २) त्रिशो (for शूरो) -^b) Ś1 हत्वा (for हत्वा) -^c) Ś1 युद्धा; G: M योधान् (for योधान्) -^d) D: [क]भिपालितान् (for निपातित)

31 *) G: M: 1-3 अक्षौहिणीम् Dn: om. (hapl) म्यधिकां शूराणाम D: १ २ अम्याधिक -^a) G: निपत्य (for निहत्य) T G: २-३ धुतिमान् (for धृति) -^d) B: १ Dc1 D: २ ३ अगमत् (for अगच्छत्)

32 *) K: 1 B D: T G: पचालैर् -^c) M: १ २ रुक्मरथो -^d) Dn: स दुष्कर; T G: १-३ सुदारण (for सुदुष्करम्)

33 S reads 33^a-34^b after 36^b. K: om (hapl) 33^a-34^b -^b) B: २-३ Dc1 आश्रयं (for आकाशे)

अक्षौहिणीमभ्यधिकां शूराणामनिवर्तिनाम् ।

निहत्य पश्चाच्छ्रुतिमानगच्छत्परमां गतिम् ॥ ३१

पाण्डवैः सह पाञ्चालैरशिवैः क्रूरकर्मभिः ।

हतो रुक्मरथो राजन्कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ३२

ततो निनादो भूतानामाकाशे समजायत ।

सैन्याना च ततो राजन्नाचार्ये निहते युधि ॥ ३३

धां धरां खं दिशो वारि प्रदिशश्चानुनादयन् ।

अहो धिगिति भूताना शब्दः समभवन्महान् ॥ ३४

देवताः पितरश्चैव पूर्वे ये चास्य चान्धवाः ।

S समपद्यत (for 'जायत) -^a) M: १ सेनाना B (except B: १) Dc1 G: M तदा (for ततो) -^d) D: च हते, D: निहिते (for निहते) K: सति (for युधि) K: D: आचार्ये विनिपातिते; D: आचार्येपि हते युधि, T आचार्यो (T: 'यो) निहतो युधि

34 For the sequence in S, cf v 1 33 K: om 34^a (cf. v 1 33) G. damaged -^a) B: १ Dc1 G: M धरां ए धां (by transp), D: १ २ धां विनाद्य, T धरा न्योम, G: धरा नमो, G: २-३ धरां (G: 'रा) न्योम K: lacuna, D: च, D: वि (for च) B: १ Dc1 Dn: D: २ ३ दिशो चापि, D: १ २ दिशश्चापि, S दश दिश (for दिशो वारि) -^b) D: १ २ विदिशश् (for प्रदि) Dc1 चैव, D: चापि; T G: १-३ अन्व (for अनु). -^c) B (except B: १) Dc1 S हाहा (for अहो) D: शब्दाना (for भूताना). -^d) B: Dn: D: २ मृदा (for महान्)

35 *) S देवाश्च (for देवता) -^b) Dn: D: सर्वे; D: पूर्व; D: सर्वे (for पूर्वे) M: १ पचास्य (for ये चास्य) Ś1 चधव, S (except G: २) मानवा (for चान्धवा) -^c) K: १ निहित -^d) K: D: G: भरद्वाजं

36 For the sequence in S, cf v 1 33. -^a) B: D: च (for तु) B: महाराज (for जय लब्ध्वा) -^b) S (except G: २) सिंहनादे -^c) B: Dn: D: २ सिंहनादेन - After 36, S ins.

52* विचित्रजाम्बूनदभूपितध्वज

महारथ रुक्मरथ निपातितम् ।

निशम्य कश्चिदि न हर्षमेयिवान्

ऋते मृधे हुपदसुताससृज्जयात् ।

दृश्युर्निहतं तत्र भारद्वाजं महारथम् ॥ ३५
पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा सिंहनादान्प्रचक्रिरे ।

तेन नादेन महता समकम्पत मेदिनी ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

धृतराष्ट्र उवाच ।

किं कुर्वाणं रणे द्रोणं जघ्नुः पाण्डवसृञ्जयाः ।
तथा निपुणमस्त्रेषु सर्वशस्त्रभृतामपि ॥ १
रथमङ्गो बभूवास्व धनुर्वाशीर्यतास्यतः ।
प्रमत्तो वाभवद्द्रोणस्ततो मृत्युमुपेयिवान् ॥ २

[(L 1) Gs भूषणध्वज — (L 2) M1 ३ रुग्मरथ
— (L 3) G1 M C७ निशाम्य G1 M तु (for हि).
— (L 4) T G३ ३ दुपद्रसुतात्म (Gs *न्त)सजयात् (Gs
*वान्).]

Colophon Śs missing — Sub-parvan B1 द्रोणा
भियेक — Day of Droṇa's Generalship Ks प्रथम
दिवसे — Adhy name Ks Ds द्रोणवधः; Dn1
द्रोणपतननिवेदनं, Dn2 द्रोणवधोपवर्णनं; D2 ३ सेना
प्रवर्दनं, Ds संजयवाक्य, G1 M1 २ द्रोणयुद्धसंक्षेप.
— Adhy no (figures, words or both) B1 ३ Dn1
D2 ३ S 7 (as in text), Bs 8, Dc1 9 — Śloka
no Dc1 Dn1 36.

8

☞ This adhy is missing in Śs (cf. v 1 7 1. 1)

1 B1 om. 1-4. —^a) Gs कुर्वाणा Ds कर्म (for
द्रोण) Ca d as in text —^b) Gs जग्मुः (for जघ्नु)
Ds सजया' —^c) Ds द्रोणं (for तथा) Ks B1
अस्त्रेण (for अस्त्रेषु) —^d) B (B1 om) Dc1 मृतां वरं
(for मृतामपि)

* 2 B1 om 2 (cf. v. 1 1). —^a) Ś1 Cd रथसंचो;
K1 ३ Ds 'संगो; Ca 'शब्दो (for 'मङ्गो) Ks Ds
[s]मवष्ठास्य; Bs बभूवाय, D2 [s]मवद्वास्य (for बभू
वाय) S रथ' (Gs रथं) पर्यं (Gs om पर्यं)पतद्वा (G1
M1-4 'वा)स्य —^b) Ks Bs D1 G1 २. ३ M धनुर्वाशीर्यं

कथं नु पार्षतस्तात शत्रुभिर्दुष्प्रधर्षणम् ।
किरन्तमिपुमंघातान्नुक्मपुह्वाननेकशः ॥ ३
क्षिप्रहस्तं द्विजश्रेष्ठं कृतिनं चित्रयोधिनम् ।
दूरेषुपातिनं दान्तमस्त्रयुद्धे च पारगम् ॥ ४
पाञ्चालपुत्रो न्यवधीद्विष्ट्या स वरमच्युतम् ।

तान्वत् (Bs Gs ३ *तास्य तत्, D1 G1 M *दस्यत्);
Ks किं धनुर्व्यवशीर्यत, Dn1 धनुर्मंगोय वास्यत्; D2 ३
धनुर्वास्य व्यशीर्यत; Ds धनुर्वासीर्यदस्य च, Ds धनुर्वा
सीर्यदस्यत्; Ds धनुरासीय चापवत्; Ds धनुर्वासी
व्यदीर्यत Cd oites अस्यत् (as in text) —^a) Dn1
ध्रम तु चागमद्द्रोणस्य, Ds अप्रमत्तो भवेद्द्रोणो —^d)
Ds १. ३ यतो; T G1 ३-३ M यया; Gs भवेत् (for
सतो) K (except Ks) मोहम् (for मृत्युम्)

3 B1 om 3 (cf. v 1. 1). —^a) K1 २ ६ D1 ३ वा,
B1 Dn तु (for नु). —^b) Ś1 Ds ० १ दुष्प्रधर्षणम्
(Ds *र्षिण). —^c) Ks किरन्तं शरः, Dc1 Ms-३ किरं
तमिव (for किरन्तमिपु). T Gs-३ संवांस्तान्

4 B1 om 4 (cf. v 1. 1). —^a) T2 Gs क्षिप्र-
हर्षं (for 'हस्तं). K (except Ks) D1 द्विजन्मानं (for
'श्रेष्ठ). —^b) Ś1 किरन्तमिपुसचयान् —^c) Ds नादम्;
Ca d दान्तम् (as in text). —^d) K1 Gs ६ अत्र
(Gs ६ अस्त्रे) युद्धे च; Ks D1 Ms मत्रयुद्धे च; Ks B
(B1 om.) Dc1 Ds अस्त्रयुद्धेषु, Dn1 G1 M1 २. ३ मने
युद्धे च, Dn2 Ds शस्त्रयुद्धेषु (for अस्त्रयुद्धे च)

5^a) Dc1 [s]न्यवधीद्; Dn2 [s]न्यधीद्, S न्यह-
नद् (for न्यवधीद्). —^b) Dn1 Gs ६ दृष्ट्वा (for
द्विष्ट्या) K1 laouna for स वरमच्युतम् Ks Gs प
(Gs न)रमच्युत (for वरम*) Ks इष्टा वा नरम्, B
D2 ० दिव्यास्त्रधरम्; Dc1 D1 इव्स्त्रधरम्; Dn2 Ds
दिव्यास्त्रवरम्; Ds १ ३ दृष्ट्युन्मस्यम्; Ds Cd ईश्या (Cd
इष्वा)सभरम्; T G1 ३ M इष्वास्य (G1 M1-३ 'प)रम्

कुर्वाणं दारुणं कर्म रणे यत्तं महारथम् ॥ ५
व्यक्तं दिष्टं हि बलवत्पौरुपादिति मे मतिः ।
यद्रोणो निहतः शूरः पार्षतेन महात्मना ॥ ६
अस्त्रं चतुर्विधं धीरे यस्मिन्नासीत्प्रतिष्ठितम् ।
तमिष्वम्बराचार्यं द्रोणं शंससि मे हतम् ॥ ७
श्रुत्वा हतं रुक्मरथं वैयाघ्रपरिचारणम् ।
जातरूपपरिष्कारं नाद्य शोकमपानुदे ॥ ८

न नूनं परदुःखेन कश्चिन्म्रियति संजय ।
यत्र द्रोणमहं श्रुत्वा हतं जीवामि न त्रिये ॥ ९
अश्मसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।
यच्छ्रुत्वा निहतं द्रोणं शतधा न विदीर्यते ॥ १०
ब्राह्मे वेदे तथेप्सुस्त्रे यमुपासन्गुणार्थिनः ।
ब्राह्मणा राजपुत्राश्च स कथं मृत्युना हतः ॥ ११
शोषणं सागरस्येव मेरोरिव विसर्पणम् ।

C 7 272
B 7 9 12
F 7 9 12

(for दिष्ट्या स वरम्) — Ś1 K1-1 D1 om 5^{cd} T1
(first time) repeats 5^{cd} after 7^{ab} —^c) G2 हुष्कर
(for दारुण) —^d) D2 महाव्रत, S (except G.) बल
(for 'रथम्)

6^a) K (except K2) D1 नित्य (for व्यक्त) B
(except B1) Dc1 D2 e हि देव, Dn2 हि दिष्ट (by
transp), D1 दृष्ट हि Cd cites दिष्टं (as in text)
Dn1 बलवान् — After 6^{ab}, D1 reads 9^{cd} for the
first time, repeating it in its proper place D1
om 6^{cd} —^c) K1 निहित S यत्र द्रोणो हत शूर
—^d) K2 B1 2 (marg also as in text) 1 (marg)
Dc1 Dn1 D2 2 T G2-1 दुरात्मना, D2 महाबल (for
महात्मना)

7 S repeats 7 after 34 —^a) Dn2 T2 G2-2
(last five first time) दास्य, Cv अस्त्र (as in text)
T G2-1 (all first time) Cv शूरे (for धीरे) S (second
time) अस्त्रं चतुर्धा मरुत B3 S नित्य (for आसीत्)
— After 7^{ab}, T1 (first time) repeats 5^{cd} —^c)
K2 तमिष्वम्बरा, T (both times) G1 (second time) 2-2
(all both times) M (second time) तमिष्वान् (for
तमिष्वस्त्र) K2 B (B2 marg also as in text) Dc1
Dn D1 2 धराचार्यं, D1 1 विदां वर्यं, D2 निदा
धीर्यं, G1 2 (both first time) पराचार्यं, G1 M1 2
(all second time) महाधीर्यं (for -वराचार्यं) —^d)
S (second time) द्रोण जहृ कथ रथा

8^a) D2 ईक्ष्मरथ —^b) K1 परिवारिण, B Dc1
D2 वारित, M2 4 वारण, Ca d वारणम् (as in
text) — D1 reads 8^{cd} twice —^c) K4 Dn1 D2
1 (both times) e-3 Cd परिष्कार, B2-2 Dc1 क्षि
रण (for परिष्कार) —^d) Dn2 D2 e हुस्वम् (for
शोकम्) K (except K2) D1 2 0 उपातुदे, B
(except B1) स्यजास्यह; Dc1 Dn D2 उपातुदे; D2 नप
द्रवे (for अपानुदे) D4 (both times) नन्यशोकेन मुदेत,
D1 2 नाद्य शोको न मां तु (D2 नु) देव.

9^a) D3 ननु त (for न नून) Dn1 द्रोणेण (for
दुःखेन) Ś1 K1-1 D1 नून परमदुःखे न, K2 D2 2 न
नून त्रियते कश्चित् —^b) D1 G2 कश्चित् (for कश्चित्)
K1 त्रियते, G2 युज्यति (for त्रियति) K3 B Dc1
Dn1 त्रियते कोपि (Dn1 चापि) K2 D2 2 परदुःखेन
सजय — Dc1 repeats 9^{cd} after line 1 of 53* D1
reads 9^{cd} for the first time after 6^{ab} —^c) K2 D2 2
यतो, Dn1 यत्र (for यत्र) Dc1 (second time) Dn1
G2 हत, T G2 4 रणे (for दह) D1 (second time)
द्रोणवध (for 'मह) —^d) Dn1 अह (for हत)
D1 (first time) जीवति (for जीवामि) K2 D2 नो
त्रिये, B1 मन्थुना, B2-2 Dc1 (both times) Dn1
D2 0 Ca d मदमाक, D1 (both times) 1 2 सजय
(for न त्रिये) — After 9, B Dc1 ins

53* देवमेव पर मन्ये न सुनीत न पौरुषम् ।

मदीयो नायको यत्र गुणश्रेष्ठो हत परं ।

[After line 1, Dc1 repeats 9^{cd} — Dc1 om line 2]

10^b) B2 T G2-1 transp हृदय and सुदृढ B2
हृदय मम सजय —^c) T G2 4 श्रुत्वाय, G1 M1 2
1 2 श्रुत्वा यन् (M1 तन्) (by transp), G2 श्रुत्वा तु,
G3 श्रुत्वेम M2 श्रुत्वाय सुदृढ द्रोण —^d) T G2-1
शतधेद D2 विदीर्यति, T G2 3 न दीर्यते, G2 च
दीर्यते (for विदीर्यते)

11^a) Ś1 ब्राह्मेवेदे, B Dc1 Dn2 D2 0 ब्राह्मे देवे
(for ब्राह्मे वेदे) Dn2 तथान्यास्त्रे —^b) D1 1 समु
पामन् (for यमुपा) —^d) K2 2 B Dc1 D1 2 S
(except G2-1) हत (for हत) D1 स कथ मृत्यु
मश्रुवे, D1 3 मी (D2 मे) यिवान् — After 11, D1
reads for the first time 13^{cd}, repeating it in its
proper place

12^b) B1 2 Dc1 S मेरो पर्यसन यथा, B2 4 मेरो
पप्रतन यथा Cd cites पर्यसन —^c) G1 M1 2 पातनं

पतनं भास्करस्येव न मृष्ये द्रोणपातनम् ॥ १२
 दृष्टानां प्रतिपेद्वासीद्वार्मिकानां च रक्षिता ।
 योऽस्त्याक्षीत्कृपणस्यार्थे प्राणानपि परंतपः ॥ १३
 मन्दानां मम पुत्राणां जयाशा यस्य विक्रमे ।
 बृहस्पत्युशनस्तुल्यो बुद्ध्या स निहतः कथम् ॥ १४
 ते च शोणा बृहन्तोऽश्वाः सैन्धवा हेममालिनः ।
 रथे वातजवा युक्ताः सर्वशब्दातिगा रणे ॥ १५

(for पतन) — ^a) Ks मृष्येद्; Ks Ds मृषे, Cd सहे (for मृष्ये) Dns द्रोणवातन

13 ^a) B D01 Dn2 Ds ० T G2-5 Ms दृष्टानां (for दृष्टानां) T G2-5 प्रतिरो (G2 'यो'द्वामीद् (for प्रतिपेद्वासीद्) — ^b) B D01 Dn2 Ds ० S धार्मिकानां T G2-5 तु (for च) Ś1 रक्षणे; K2-4 D1 रक्षक (for रक्षिता) — Ds reads 13^{ed} for the first time after 11 — ^c) B1-3 s D01 चोद्वासीत्, Ds (first time) *पक्षी; Ds योत्सार्थी, S अत्याक्षीत् (for योऽस्त्याक्षीत्) B1 कृपणार्थय; Bs मस्तुतस्यार्थे; T G2-5 स नृपस्यार्थे (for कृपणस्यार्थे) — ^d) Ds (first time) ईयिवान्, Ds (second time) s परतप, T G2-5 सुदुस्सयान् (for परतप)

14 ^b) Dn1 यत्र विद्यते, Ds 1 s शर्म वर्म च, Ds यत्र विक्रमे (for यस्य विक्रमे) — ^c) Ds s 'स्युदान' कल्पो, Ms s 'स्युदानसोस्तुल्यो (hypermetric). — ^d) K1 s 4 द्रोण (for बुद्ध्या) K1 निहित — After 14, T G2-5 ins

54* गुणाना सर्वयोधाना स्थितिरासीन्महाशुचि ।
 यं मृत्युर्वशागस्तिष्ठेत्स कथं मृत्युना हत ।

15 ^a) T G2 4 s हि (for च) Dn1 शूरा (for शोणा) — ^b) Dn2 Ds ० सदा वै (for सैन्धवा) B D01 S छद्वा जालैर्दिरणमयं — ^c) G1 M शूरा (for रथे) B1 Ds s वायुजवा, Ds वाणजवा (for वातजवा) — ^d) Ks B D01 Ds 'शब्दातिगा, Dn1 सत्वातिगा, Ca d 'शब्दातिगा (as in text) S (except G2 s) सर्वशब्दा (G1 'स्वा)तिपातिन

16 ^a) D01 वाजिनो (for बलिनो). B1 Ds हेपिणो, Dn2 Cd शुष्मिणो, Ds घोणिनो (for घोपिणो) — ^c) D1 दृष्टा (for दृष्टा) Dn2 Ds 7 s S (except Gs) मग्राममध्ये तु (for 'मध्येषु) — ^d) Ks कश्चिन्, D01 Ds कश्चिद् (for कश्चिद्) Ks Gs विद्वल्

बलिनो घोपिणो दान्ताः सैन्धवाः साधुवाहिनः ।
 दृढाः संग्राममध्येषु कश्चिदासन्न विह्वलाः ॥ १६
 करिणां वृंहतां युद्धे शङ्खदुन्दुभिनिस्वनम् ।
 ज्याक्षेपशरवर्षाणां शस्त्राणां च सहिष्णवः ॥ १७
 आशंसन्तः पराञ्जेतुं जितश्वासा जितव्यथाः ।
 हयाः प्रजविताः शीघ्रा भारद्वाजरथोद्बहाः ॥ १८
 ते स्म रुम्भरथे युक्ता नरवीरसमाहिताः ।

17 ^a) Ś1 D01 वृहतां; K1-2 वृहितं (for वृहतां). S चारणारव (G1 M 'पार, G. 'वर)गा युद्धे. — ^b) Ks निस्वनै, Ks Dn1 'निस्वनो; B1-3 D01 Dn2 Ds-० s निस्वनान्; B1 s Ds निस्वनान्; Dn1 (also) निस्वने; Ds 'निस्वनात्, Ds निश्चितान्, S घोपिण (for 'निस्वनम्) — ^c) Ś1 Ks D1 पतन, K1 2 lacuna, Ks यत्ने; Ks आक्षेप, Ds स्याक्षेप, Ds ज्याक्षेप (for ज्याक्षेप) Dn2 Ds 'शरवर्षाणि — ^d) Ks Ds अस्त्राणां, T Gs s मुष्यानां, G1 M उक्तानां, G2 शस्त्राणां, Gs मुत्तानां (for शस्त्राणां) B2 प्रशक्तानां सहिष्णव

18 ^a) Ks Ds 1 s आशंसन्ते (for 'सन्त) D01 Ds पर जेतु, Ds पराजेतुं — ^b) Dn2 Ds ० जितायासा; Gs-5 जिताश्वासा (for जितश्वासा) B1 जितश्रमा; Ds 1 s गतव्यथा (for जितव्यथा) — Gs om (hapl) 18^c-19^b — ^c) Ś1 Ks B D01 Ds S (Gs om) Cv पराजि (Ś1 'वि)ता, Ds प्रजविता (for प्रजविता) Ś1 K1 2 4 Bs Dn2 D1 ० s Cv शीघ्र (for शीघ्रा) Ds हया पराजिताश्चैव — ^d) Ś1 K1 4 महा रथ (for भारद्वाज) K1 'रथोद्बहा, Ks 'रथोन्विता, Dn1 'रथोद्भवा, Ds 'रथोचिता (for रथोद्बहा)

19 Gs om 19^{ab} (of v l 18) — ^c) Ks Ds तस्मिन्; Ds तेन; S (Gs om) ते च (for ते स्म) Ś1 रुम्भरथ — ^b) Ks समाहित, Ds समाहता, S (Gs om) समास्थिता (for समाहिता) — ^c) Ś1 (marg) K1 नात्यतरस्; D01 Cd नाम्यभवस्, Dn2 नात्यचरस् (for नाम्यतरस्) Ds भ्राता (for तात) Ds 1 कथ नात्यतरन्ते वै (D1 'भ्राता); S कथ नात्य (T Gs 4 'म्य)चरन्तीधं — T G2-4 M ins after 19 Gs after 20^{ab}

55* त तु रुम्भरथ दृष्टा विद्वन्ति स्म शश्रव ।
 दिव्यमस्त्र विकुर्वाण सगता सर्वत परे ।

[(L 1) M1 2 कि (for त) Gs कास्तत्र कुरथ दृष्टा

कथं नाम्यतरंस्तात पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ १९
जातरूपपरिष्कारमास्थाय रथमुत्तमम् ।
भारद्वाजः किमकरोच्छरः संक्रन्दनो युधि ॥ २०
विद्यां यस्योपजीवन्ति सर्वलोकधनुर्भृतः ।
स सत्यसंधो बलवान्द्रोणः किमकरोद्युधि ॥ २१
दिवि शक्रमिव श्रेष्ठं महामात्रं धनुर्भृताम् ।
के नु तं रौद्रकर्माणं युद्धे प्रत्युद्ययू रथाः ॥ २२
ननु रुक्मरथं दृष्ट्वा प्रद्रवन्ति स्म पाण्डवाः ।

(for the prior half) G₁ M शत्रवा, G₅ मवंश
(for शयव) — G₂ om line 2 — (L. 2) G₁ M₁₋₅
विहवाणा (for 'वां') G₁ M सतिना (for मगना)]

20 *) K (except K₃) Dn D₁ ३.४ ६ ३ परिष्कार
रम् (for 'ष्कारम्') — *) S (except G₂) आस्थितो
(for आस्थाय) B₂ D₂ ६ रथमत्तम (for 'मुत्तमम्')
— After 20^{ab}, G₅ ins 55^c — ^d) G₅ संक्रन्दतो
Ca d cite शूरसंक्रन्दन T G₂ ४ यथा (for युधि)
K₁ शूरा सङ्क्रन्दनो युधि

21 D₁ om. (hapl) 21 — ^a) K₂ B₁ विद्या (for
विद्यां) T G₂₋₅ विद्यात् (G₂ 'स्व', G₃ 'न्व') स्योपजी
वति — ^b) B₂ ३ D₁ G₁ M सर्वलोके; Dn₁ D₁ ३
सर्वे लोका (D₁ लोके, D₂ लोक) (for सर्वलोक) K₂
B Dc₁ धनुर्भृता, D₁ 'म्त' (for 'भृत')

22 *) B₁ श्रेष्ठ सर्वं, B₂ m (orig as in text)
Dc₁ Dn₂ महारथानं, D₃ महामात्र, Cd महामात्र
(as in text) K_{1,2,4} B₁ D₁ धनुर्मतां, Dc₁ 'भृत'
(for 'भृताम्') — *) B₁ क्षिन्वत, B₂ के न त; Dn₁
के नु ते, Dn₂ D₂ १ S (except G₂ ६) के नु त, D₅
किं नु त (for के नु त) S₁ रौद्रकर्माणो — ^d) S₁ रणे
(for युद्धे) K₂ प्रत्युद्ययू (for प्रत्युद्ययू)

23 *) B₂ कथं; Dn₂ D₂ ६ त नु, T G₂ ३ ३
के नु; G₁ M के त, G₄ ते (submetric) (for ननु)
— ^b) K B (except B₂) Dn D₁₋₃ ३ ३ T G₂ ३ प्राद्र
वति; G₁ ३ ४ M विद्रवति (for प्रद्रवन्ति) D₂ साभ्य
सारथिप्रद्रवा — *) Dn₂ दिव्यशस्त्र B₂ Dn₂ D₂ ६
प्रकुर्वाण (for विकुर्वाण) — S₁ K₁₋₃ om (hapl)
23^d-24^e — ^d) D₂ छिन्वतम्; D₅ छिद्रतम्; Cd
क्षिण्वन्तम् (as in text) T G₂ M₂₋₅ अज्ययां (for
अज्ययम्). K₂ D₁ सर्वत समवारयन्, B (except B₂)
Dc₁ रणे तस्मिन्महाबल; G₄ सेनां ह्यीयतमज्ययां.

दिव्यमत्तं विकुर्वाणं सेनां क्षिण्वन्तमज्ययम् ॥ २३
उताहो सर्वसैन्येन धर्मराजः सहानुजः ।
पाञ्चाल्यप्रग्रहो द्रोणं सर्वतः समवारयत् ॥ २४
चूनमाचारयत्पार्थो रथिनोऽन्यानजिह्वगैः ।
ततो द्रोणं समारोहत्पार्षतः पापकर्मकृत् ॥ २५
न ह्यन्यं परिपश्यामि वधे कंचन शुष्मिणः ।
धृष्टद्युम्नादृते रौद्रात्पाल्यमानात्किरीटिना ॥ २६
तैर्धृतः सर्वतः शूरैः पाञ्चाल्यापसदस्ततः ।

C 7 267
B 7 9 27
K 7 9 29

24 S₁ K₁₋₃ om. 24^{ab} (cf. v l 23) S repeats
24^{ab} after 26 — ^b) K₂ D₅ सहानुज (for 'नुज')
— G₂ om 24^c-27^b — ^c) D₁ पचाल्य, S (G₅
om.) पांचाल (G₁ M₁ ३ 'ल') B₂ पांचाल प्रयतो
द्रोण Ca d cite पांचजन्यप्रग्रह Cv पाञ्चाल्यप्राहको
द्रोण — ^d) K₂ ३ B Dc₁ Dn₂ G₁ पर्यवारयत्, Dn₁
D₂ ६ T G₂ पर्यवारयन्, G₁ ३ M प्रत्यवारयत् (M₁ ३
'यन्') (for समवारयत्)

25 G₅ om 25 (cf v l 24) — *) Dn₁ D₁ १ ३
समहरत्, S (G₅ om.) तदारौ (G₁ 'रो') त्सीत् (for समा
रोहत्). — ^d) K₂ पार्षत (for पार्षत) S (except
M₂, G₅ om) कूर (for पाप)

26 G₅ om 26 (cf v l 24) — ^a) B₂ D₂ हहं;
B₂ हितं (for ह्यन्य) D₅ नाहमन्य प्रपश्यामि, G₂ न
परेषु च पश्यामि — ^b) K₂ Dn₁ D₁ वध, D₁ ३ यध
(for वधे) S₁ K₁₋₃ कचन, K₂ किंचन; D₂ क
ननु, D₄ किंचिन्न (for कचन) S (G₅ om.) हतार
तस्य शुष्मिण — *) B₂ वीरात्, D₂ द्रोणात् (sic),
S (G₅ om) पापात् (for रौद्रात्). — After 26, S
repeats 24^{ab}, while S (except G₂, G₅ om) ins

56^c उरस्य सर्वसैन्यानि द्रोणभेवाभिद्रुद्धुवे ।

[G₁ M द्रोणमेकमभिद्रवन् (M₂ ४ 'वत्') (for the post
half)]

27 G₅ om 27^{ab} (cf. v. l 24) — ^a) D₁ वृत्;
D₂ हत (for वृत्) B₂ ३ शूर, S (G₅ om) क्षुद्रै
(for शूरैः) — ^b) K₂ D₁ तथा; D₂ ३ तव (for
तत) K₂ पचाल्यापसदस्तत; K₂ Dn₂ D₅ पांचाल्याप
सद (K₂ 'पद्'स्तत, S (G₅ om) पाचाळापश (G₂ ४
'स'द्वैस्तथा (G₂ ४ 'दा') Cd cites अपसद् — ^c)
K₂ ४ Dc₁ Dn₂ D₅ कैकेयैश्च; K₂ B₂ Dn₁ D₂ ४ १ ३
M₂ कैकेयैश्च (for कैकेयैश्च). K₁ चेदिकानूपैश्च; G₁ ३ ६

केकर्यैश्चेदिकारूपैर्मत्स्यैरन्यैश्च भूमिपैः ॥ २७
 व्याकुलीकृतमाचार्यं पिपीलैरुरगं यथा ।
 कर्मण्यसुरुरे सक्तं जघानेति मतिर्मम ॥ २८
 योऽधीत्य चतुरो वेदान्सर्वानारुख्यानपञ्चमान् ।
 ब्राह्मणाना प्रतिष्ठासीत्स्रोतसामिव सागरः ।
 स कथं ब्राह्मणो वृद्धः शस्त्रेण वधमाप्तवान् ॥ २९
 अमर्षणो मर्षितवान्क्लिश्यमानः सदा मया ।

अनर्हमाणः कौन्तेयः कर्मणस्तस्य तत्फलम् ॥ ३०
 यस्य कर्मानुजीवन्ति लोके सर्वधनुर्भृतः ।
 स सत्यसंधः सुकृती श्रीकामैर्निहतः कथम् ॥ ३१
 दिवि शक्र इव श्रेष्ठो महासत्त्वो महाबलः ।
 स कथं निहतः पार्थैः क्षुद्रमत्स्यैर्यथा तिमिः ॥ ३२
 क्षिप्रहस्तश्च बलवान्दृढधन्वारिमर्दनः ।
 न यस्य जीविताकाङ्क्षी विषयं प्राप्य जीवति ॥ ३३

M *कारुणैर् (for *कारुपैर्) —^d) S (except G₂
 M₁ 2) मारुणैर् D₂ च बहु (for अन्यैश्च) S₁ K₁ 2
 मत्स्यैर्मत्स्यैश्च भूमिपै

28 G₂ damaged —^a) T G₂₋₄ व्याकुलीमृतम्
 (for *कृतम्). —^c) K₁ D₁ D₂ सुक्त, K₄ शक्ते,
 D₁ सक्ते, S (G₂ damaged) युक्त (for सक्त) —^d)
 S (G₂ damaged) जघानेकं सहायवान्

29 ^a) S₁ K₁ 2 योधीते (for योऽधीत्य) —^b)
 K₂ B Dc₁ D₂ M₁ 2 Cv सागान्, K₂ धर्मान्; G₂
 सख्यान् (for सर्वान्) —^d) M₁ (inf) lin as in
 text) पारग (for सागर). — After 29^{ad}, N (S₂
 missing) ins

57* क्षत्र च ब्रह्म चैवेद योऽन्वतिष्ठत्परतप ।

[K₂ क्षत्र च, B₁ 2 3 D₂ क्षत्र च, D₁ कृत च
 (for क्षत्र च) D₁ ब्रह्म क्षत्र च (for क्षत्र च ब्रह्म) K₂
 B₁ [S]भ्यनिष्ठत् (for सन्वति). B (except B₁) Dc₁
 नन्विन्विषाश्च गधिना (for the posterior half)]

On the other hand, S ins. after 29^{ad}

58* दसाना प्रतिषेद्धा च चक्षुरामीदचक्षुषाम् ।
 अमर्षा चावलितेषु धार्मिकेषु च धार्मिक ।

[Cf 13 —(L 1) G₁ M प्रतिषेद्धामीच, G₂ प्रतिह-
 णामीच (for *षेद्धा च).]

30 ^a) K₁₋₁ D₁ 2 3 G₂ अमर्षिणो, K₂ *पंणां,
 B₁ 2 3 D₁ D₂ 7 8 *पिणा, D₂ *पितो, Cd v *पंणो
 (as in text) —^b) S₁ K B₁ m (orig as in text)
 2 3 D₁ D₁— 3 G₂ हिश्यमानान् (B₁ D₂ *ना); D₁
 ह्येदयमानान् (for हिश्यमान) B₁ D₁ मया सदा
 (by transp), D₂ महायुवान्; S मयामकृत् (M₂
 मया गृह) —^c) S₁ K B₁ D₁ D₁— 3 अनर्हमाणान् (D₂
 *माना, D₂ 3 *मानान्; D₂ 7 *माना), Dc₁ अमर्ष
 सा T S₁ K B₁ 2 Dc₁ D₁ D₁— 3 G₂ कौन्तेयान्,

D₁ कौन्तेयान्, G₂ कौन्तेयै (for कौन्तेय) ☞ Ca d
 अनर्हमाण अनर्हो मानो यस्य । ☞ —^d) S₁ अनर्हत्स
 (for कर्मणस्) Ca d cite कर्मण

31 ^a) S₁ K₁ 4 कर्मोप-, D₁ 7 8 क्षिप्येन (for
 कर्मानु) S वर्तते (for जीवन्ति). —^b) G₂ लोक
 (for लोके) —^c) G₁ M दृष्टिमान् (for सुकृती)
 T G₂— 5 सत्यमध सत्यदृष्टि —^d) M₁ 5 परै (for
 कथम्). T G₂ 6 श्रीकाम स कथ हत, M₂ 3 श्रिया मे
 निहत पर

32 ^b) B (except B₁) महारथ (for *बल) —^a)
 K₂ transp स and कथ —^d) S transp. यया and
 तिमि

33 ^a) D₂ भगवान् (for बलवान्) D₂ क्षिप्र हस्तश्च
 भगवान् (sic), S क्षिप्रहस्तो महायाहुर —^b) T G₁— 8
 M इदवर्मारिवर्मभि (T G₂ *मृत्); G₂ 5 इदवर्माणि (G₂
 *कर्मारि-) वर्ममृत् (G₂ *हृत्) — After 33^{ab}, D₁ 7
 ins

59* वा कथ निहत पापै रणे ब्राह्मणपुत्रव ।

[D₁ स (for वा)]

—G₁ M om 33^{ad} —^c) S (G₁ M om) तस्य (for
 यस्य). K₂ B₂ 4 D₁ 2 विजयाकाक्षी (for जीविता)
 —^d) Ca, d गोचर; Cv विषयं (for विषय)

34 D₂ om 34 K₂ reads 34^{ab} twice —^a)
 K₂ (first time) 3 य नो; K₂ (second time) यं वो,
 K₄ यद्द्वौ, D₂ यौ द्वौ, G₂ यद्वा (for य द्वौ). K₄
 D₁ S जहतु (for जहत) K₂ (first time) कर्णो;
 K₂ (second time) शब्दो, K₂ कर्णो (for शब्दो).
 —^b) S जीवनाहं (for *मान) S₁ K (K₂ both times)
 D₁ D₁ 4 5 7 कथचन (for कदाचन) —^c) S₁ K₁ 2
 ब्रह्मा च, K₄ ब्राह्म च, K₂ D₁ 3 6 7 ब्राह्मश्च; D₂ 5
 ब्रह्मणो; D₁ ब्राह्मणश्च (hypermetric) (for ब्राह्मश्च)
 —^d) T G₂— 3 ज्याशब्दश्च, G₁ M धनुर्वीरो (for ज्यायो

यं द्वौ न जहतः शब्दौ जीवमानं कदाचन ।
ब्राह्मश्च वेदकामाना ज्याघोपश्च धनुर्भृताम् ॥ ३४
नाहं मृष्ये हतं द्रोणं सिंहद्विरदविक्रमम् ।
कथं संजय दुर्धर्पमनाधृष्ययशोबलम् ॥ ३५

केऽरक्षन्दक्षिणं चक्रं सव्यं के च महात्मनः ।
पुरस्तात्के च वीरस्य युष्यमानस्य संयुगे ॥ ३६
के च तत्र तनुं त्यक्त्वा प्रतीपं मृत्युमात्रजन् ।
द्रोणस्य समरे वीराः केऽकुर्वन्त परां धृतिम् ॥ ३७

C 7 301
B 7 9 41
K 7 9 46

पश्च) D (except Dc1 D3 s, D8 om) T G2-
धनुर्भृता (for धनुर्भृताम्) — After 34, N (S
missing) ins

60* अदीन पुरुषन्वात्र हीमन्तमपराजितम् ।

[K1 अधीत (for अत्नेन) D2 s om the post
half]

On the other hand, S repeats 7 after 34

35 D2 s om from नाह up to सिंह (in 30^a)
—^a) S Gd मृष्ये, Ca मृष्ये (as in text) —^b) S
स हि लोकमयोत्पत —^c) S को हि शक्तो (G1 M2
शक्तो) रणे जेतुम् —^d) K1 अनाधृष्य, K2 *धृष्य, K4
Dc1 D1 s *धृष्यं, Dn2 अप्रधृष्य, D8 अग्रहृष्य (for
अनाधृष्य-) K1-4 D1 s महाबल, D2 यथाबल (for
यशोबलम्) — N (S2 missing) ins after 35 T2
after 37^{ab}

61* पश्यतां पुरयेन्द्राणां समरे पापतोऽवधीत् ।

के पुरस्तादयुष्यन्त रक्षन्तो द्रोणमन्तिकात् ।

के तु पश्चादवर्तन्त गच्छतो दुर्गमां गभीरम् ।

[T2 om lines 1-2 — (L 1) B2 मनुष्य (for
समरे) — (L 2) K2 s s lacuna, K2 D1 गच्छन्
दुर्गमां गति (for the post half) — K2 D1 om line 3
— (L 3) K1 s s om the prior half B2 के च,
Dc1 Dn D2 T2 के तु, D1 r s के त (for के तु) B1
अयुष्यन्त (for अवनन्त) Dc1 गच्छन्तो, D8 गच्छन् (for
गच्छन्तो) S1 K1 s s D2 s s s गच्छन् (K5 D2 *नो)
दुर्गमां गति, B2 गच्छन्तो दुर्गमां गति, T2 गच्छन्तां दुर्गमां
गति]

On the other hand, S (T2 continuing) ins
after 35

62* ब्रह्मक्षत्रेऽभवद्ब्राह्मे क्षात्रे नारायणोपम ।

ब्रह्मक्षत्रे च यस्यास्तां वदो स्याणोरिवाखिले ।

सर्वान् हि मामकान्युद्धे महाश्वरयुक्क्षरान् ।

युधिष्ठिरस्य तपसा हवान्मन्यामहे कुरुन् ।

[(L 1) T G2-s ब्रह्मेन्द्राक्षे — (L 2) G2 M2 ब्रह्म
क्षेत्रे G1 M [अ]खिले (for [अ]खिले) — (L 3) T
G2 s s वीरान्, G4 वीरान् (for युद्धे) — (L 4) G2
मूलात् (for हतात्)]

36^a) B2 कक्ष (for चक्र) —^b) B1 तु (for
च) S के सव्य के च पृष्ठ

37^a) T G2 4 के तु, G2 5 के तु (for के च)
S1 K1-2 D1 s r s G2 M2-s तनुस्, K2 D2 धनुस्,
Dc1 D2 G1 M1 2 तनु, Dn1 तनुस् (for तनु)
— After 37^{ab}, T2 ins 61* —^c) G1 M शरा;
C7 वीरा (as in text) —^d) D1 lacuna for के
K2 B2 कुर्वति; B2 [s]कुर्वश्च (for कुर्वन्त) K2 B1
Dn1 D2 परां गति, G2 s पराजित (for परां धृतिम्)
C7 क कुर्वति (sic!) परा गति — After 37, N (S2
missing) ins

63* कश्चित् न भयान्मन्दा क्षत्रिया व्यजहन्नणे ।

रक्षितारस्ततः शून्ये कश्चित्को हत परै ।

न स पृष्ठनरेऽस्मान्नाद्रेण शौर्यात्प्रदर्शयेत् ।

परामप्यापद् प्राप्य स कथं निहत परै ।

[(L 1) S1 K1.3 s D2 केचित् न, B1 कश्चित् न,
B2 s Dc1 कश्चित् न; B2 कश्चित् न, D2 कश्चित् न,
D2 केचित् न (for कश्चित् न) Dn1 तस्य ह्या (for नैन भयान्)
S1 K1 2 4 D1 व्यनयन्, B Dc1 विजह, D8 व्यहरम्
(for व्यजहम्) — (L 2) K1 रक्षितारस्य K2 तथा
(for नत) S1 शून्या, K1-3 D1 शरा, K4 शरा
(for शून्ये) K2 कश्चित्को, Dn1 कश्चित्को, D2 कश्चि
रैतं, D2 कश्चित्को (for कश्चित्को) K1-4 D1 केचित्को
हता परै (D1 *रे) (for the post. half) — After
line 2, D1 r s ins

64* य स देवान्मगन्धवान्मयक्षोरगराक्षसान् ।

जेतुमुत्सहते द्रोण स कथं निहत परै ।

— D1 s om. lines 3-4 — (L 3) K2 म, K5
Dn1 D2 s च (for म) S1 K1-4 Dn1 D1 s इह, K2
D2 अब, Dn2 D2 अति, D2 इव (for अरेस्) B1-4
न म (B2 च) पृष्ठमर (B1 *म) प्रासाद्, Dc1 न स पृष्ठम-
निघ्राणां (for the prior half) S1 K1-3 Dn D1 s s
द्रोण, K2 s द्रोणे (for रणे) B2 शौर्य; C7 शौर्यात् (as
above) D2 द्रोणस्यात् (for रणे शौर्यात्) S1 K1.3 s
B2 Dn1 अ (K2 Dn1 प्र) दर्शयेत् (B2 *येत्), K2 4 D1
अदर्शयन् (K2 *य) (for प्रदर्शयेत्) — (L 4) D2
पराम् (for पराम्) K2 अप्यापदा; Dn1 अप्यापद् (for

एतदार्येण कर्तव्यं कृच्छ्रास्वापत्सु संजय ।
पराक्रमेद्यथाशक्त्या तच्च तस्मिन्प्रतिष्ठितम् ॥ ३८

मुद्यते मे मनस्तात कथा तावन्नित्यताम् ।
भूयस्तु लब्धसंज्ञस्त्वा परिप्रक्ष्यामि संजय ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

९

वैशंपायन उवाच ।

एवं पृष्ठा स्रतपुत्रं हृच्छोकेनार्दितो भृशम् ।
जये निराशः पुत्राणां धृतराष्ट्रोऽपतत्क्षितौ ॥ १

तं विसंज्ञं निपतिसं सिपिचुः परिचारकाः ।
जलेनात्यर्थशीतेन वीजन्तः पुण्यगन्धिना ॥ २
पतितं चैनमाज्ञाय समन्ताद्भरतस्त्रियः ।

अध्यापद) B₂ 4 प्राप्त (for प्राप्य) K₂ B (except B₁) D (except D₂ D₃) transp कथ and स K₂ निहित. D₂ 1 शरै, D₁ पर (for परै).]

38 G₂ om, 38 —^b) G₂ कृच्छ्रेषु (for कृच्छ्रासु) —^a) B₁ 8. 4 यथाशक्ति; B₂ यथा शान्त (for यथा शक्त्या). S (G₂ om) यथा (G₁ M यद्यथा, hypermetrio) शक्ति च युध्येत द्विपत्रि. स्वांश्च पालयेत् (G₂ 'यन्) — T G₁-4 M ins after 38, G₂ after 37

65* कश्चिन्नैन भयात्क्षुद्रा' पार्थेभ्य प्रवद् रणे ।
गोचुभिस्रै समुत्सृष्ट. कश्चिन्नैप परैर्दित ।
घृष्टयुद्ध हि पश्यामि निम्नन्त्वमिव ग्राहणम् ।
वार्यमाण रणे तात द्रौणिनामिततेजसा ।

[G₂ om line 1 — (L 1) T G₂-1 कश्चिन्नैन. G₁ M प्रजद् (for प्रदद्). — (L 2) G₂ 4 गोचभिस्र (for गोचुभिस्र) G₁ 2 समुत्सृष्ट — (L 3) G₁ M च, G₂ प्र (for हि).]

39 *) K₁-3 D₁ दद्यते (for मुद्यते) D₄ 1 8 चैव (for तात). —^b) K₂ कथां, B₁ D₂ कथ (for कथा) D₃ कथ्यतां च, D₃ कथ तात (for कथा तायन्). B₁ G₂ निवार्यतां (for निवर्त्यताम्) D₄ 1 दद्यते मे मनो भृशं; S (except G₂) मा तावत्किंचिदुच्यतां — After 39^a, D₁ 1 8 ins

66* क्षणमेकमह सूत न शक्ष्यामीति जल्पितम् ।

—^a) D₂ 1 8 च (for तु) K₁ [अ]लब्ध (for लब्ध) B₁ 5 D₂ सज्ञ; D₂ 1 सज्ञास (for 'सज्ञस'). K₂ B D₂ 1 D₂ 1 त्वां, D₃ तां; S सन् (for स्वा) D₂ D₃ भूयस्त्वां लब्धसंज्ञत्वात् —^a) K₁ 2 B₂ D₂ 1 8 8 G₂ परिप्रक्ष्यामि; K₂ D₃ 'वक्ष्यामि (for 'प्रक्ष्यामि)

Colophon S₂ missing — Sub parvan B₁ द्रोणाभियेक — Adhy name S₁ K₁-2 D₂ 1 D₁ दृत् राष्ट्रप्रक्ष; K₂ D₂ 5 दृत्तराष्ट्रचिंता; D₂ D₃ 6 दृत् राष्ट्रपरिदेवन (D₂ 'वेदन), D₄ दृत्तराष्ट्रचिंताध्याय, G₁ M₁ 2 दृत्तराष्ट्रशोक — Adhy no (figures, words or both) K₂ 3 B₁ 2 D₂ 1 D₂ 8 S 8 (as in text). — Sloka no D₂ 1 73

9

☞ This adhy is missing in S₂ (of v 1 7. 1. 1)

1 *) D₄ उक्त्वा तु (hypermetrio), D₁ 8 उक्त्वा (for पृष्ठा) —^b) K₂ तत् (for हत्) D₃ आवृत्तो (for अर्दितो). D₂ 1 D₁ 1 8 हृदि (D₂ 1 तस्यै) शोका दिवो भृशं. —^a) D₄ 1 8 आशा (D₁ 8 'शा) निराशी कृत्वा तु.

2 *) D₄ 1 8 तु पतितं (for निप') —^b) K₂ 5 B D₂ 1 D₂ 2 T G₂ 8 5 परिचारिका (for 'चारका) —^a) B₁ 2 5 D₂ 1 D₃ T G₂-1 जलेनात्यतशीतेन, B₂ (marg) व्यजनेनाप्यर्थ —^a) K₁ जीविता, K₄ जीवंत, B₁ 5 D₂ 1 D₂ 2 G₂ 5 वीजंल', D₂ व्यजत', D₃ वीज्यत; D₄ जीवत', D₃ वीज्यंत; D₃ वीज्य त, T G₂ 4 जीवंतः (for वीजन्त) B₁-3 वीज्यत (B₂ 'त्य) सुगन्धिना

3 *) K₂ B₂ D₂ 1 D₂ 2 D₄ 5 7 8 चैवम्; G₁ M₁ 2 च तम्; G₂ 4 चैकम् (for चैनम्) B₄ D₂ आलोक्य; D₁ आस्थाय (for आज्ञाय). —^b) T G₂-5 समस्ता (for समन्तात्). D₄ रुदतस् (for भरत) —^a) K₂ परियोद्धुं (for 'वधुद्). K₁ 4 D₂ महाराज; K₂ 'रा जन्; B₂ S 'स्मान (for 'राजम्) —^a) K₁ स भृश;

परिवत्रुर्महाराजमस्पृशंश्चैव पाणिभिः ॥ ३
 उत्थाप्य चैनं शनकै राजानं पृथिवीतलात् ।
 आसनं प्रापयामासुर्बाष्पकण्ठ्यो वराङ्गनाः ॥ ४
 आसनं प्राप्य राजा तु मूर्च्छयामिपरिप्लुतः ।
 निश्चेष्टोऽतिष्ठत् तदा वीज्यमानः समन्ततः ॥ ५
 स लब्ध्वा शनकैः संजा वेपमानो महीपतिः ।
 पुनर्गात्रलग्निं सूतं पर्यपृच्छयथातथम् ॥ ६
 यत्तदुद्यन्निवादित्यो ज्योतिषा प्रणुदंस्तमः ।

आयादजातशत्रुर्वै कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ७
 प्रभिन्नमिव मातङ्गं तथा क्रुद्धं तरस्त्रिनम् ।
 आसक्तमनसं दीप्तं प्रतिद्विरदघातिनम् ।
 वाशितासंगमे यद्वदजय्यं प्रतिगूथयैः ॥ ८
 अति चान्यात्रणे योधान्वीरः पुरुषसत्तमः ।
 यो हेको हि महाबाहुर्निर्दहेद्वोरचक्षुषा ।
 क्रुत्स्वं दुर्योधनबलं धृतिमान्सत्यसंगरः ॥ ९
 चक्षुर्हणं जये सक्तमिन्वासवररक्षितम् ।

C 7 516
 B 7 10 11
 K 7 10 11

Ks & B: मस्पृशन्, Ds 1: स्पृशन् (for अस्पृशन्)
 Bs चापि (for चैव) S (except Gs) मं (M1. 2: मं)
 स्पृशत्यश्च पाणिभिः

4 a) Dn1 मूय (for चैनं) — b) Dn1 राजान
 मूमितो बलात् — Ś1 om (hapl) 4^{ad} — d) B2
 अशुक्ला, T G2-4 Ms-5 चापकटा, G. चापकर्गा (for
 चापकण्ठ्यो)

5 a) Ds 1: म (for तु) — b) Ks [म]ति,
 Bs T2 G2-5 तु, T1 च (for [म]भि) — Ks om
 5^e-6^e — c) Ś1 K1-3: Dn1 Ds [स]चेष्ट (for
 सतिष्ठत्) — d) Ds वीज्यमाण (for वीज्यमान) Ds
 विमना मतत तत

6 Ks om. 6^{ad} (cf v. 1 5) — a) Ks Ds तथा
 (for लब्ध्वा) — b) S मुहुर्मुहुः (for महीपति)
 — c) Ś1 Ks Ds गात्रलग्निं — d) K1: यथाक्रम, Ds
 यथा क्रय, Ds यथा तथा (for यथातथम्)

7 Before 7, all MSS (except K1-3: & Ś: miss-
 ing) 1n5 घृतराष्ट्र उवाच — a) B1. 2: s (marg) 4
 योसावुघ्नन्, Bs Dc1 Ds Ms 4 य स उघ्नन्, Dn1 यन्
 द्रोघ्नन्, T G2-4 य सद्रोघ्नन् (for यत्तदुघ्नन्) — b)
 K1 Dn Ds 2: 0 ज्योतिषां, S तेजसा (for ज्योतिषा)
 T G2-5 प्रणुदेत् (for 'द्रम्) B तापयन्समरे म्भित,
 Ds 1: वैभानरममप्रम — c) Ks Ds T Gs 4 वा,
 Ks Dn1 Ds 1: 8 G1 4 M व (for वै) B Dc1 Ds
 अजातशत्रुमायात्, Dn2 Ds आसीदजातशत्रु स ॐ Ca d
 यदायात् । यत्रि(7^a)त्वव्यय । य स इत्यर्थः । ॐ — d)
 Dn2 Ds 6 कथ (for कस्त) Ks Dn2 Ds T G2-4
 द्रोणम् (for द्रोणाद्) — After 7, G1 M read 25
 for the first time, repeating it in its proper place

8 b) B. Ds 4 c-5 Gs यथा (for तथा) T

Gs 4 क्रोधात् (for क्रुद्ध) — a) Ś1 K B2 (marg,
 orig as in text) Dn2 Ds 1: 6 प्रसन्न; B1 Dc1 T
 G2-5 अमक्त (for आसक्त) D1 वदन (for मनसं)
 Ś1 K Ds 6 T G2-5 Ms-5 हस, Dn1 (marg) n2
 D1. 2 दृष्टा, Ds हृष्ट (for दीप्त) Ds 1: 8 आसक्तमिव
 ममिह (D: मसिह) — d) Ks B6 गामिन, G1
 M1: 2 वट्टिन, Ms-5 वट्टन (for घातिनम्) Dn2
 Ds 6 मत्तद्विरदगामिन — e) Ks 4 B Dc1 Dn Ds-5: 8
 वासिता; D1 वासिना, Ms 4 घाधिता (for वाशिता)
 Ks Ds यत्तम्, T G2-5 Ms-5 यांत्, G1 M1: 2
 सक्तम् (for यद्वद्) — f) K1 अजय; Ds 6 अवार्य,
 Ds 1: 8 दुर्जय, Ds अजेय (for अजय्य) G1 M1: 2
 नदोल्कयमिव द्विप, Ms-5 वृत्त यूयपयूययै.

9 G1 M1: 2 om 9^{ad} — a) Ks प्रति च, B1 अस्मि
 च, Dc1 Ms-5 अतीव, Ds अपि च, T G2-5 अतीत्य
 (for अति च) K1-3 अतिगान्यान्, B4 निजघान,
 Ds अधिन्यान् (sio) (for अति चान्यान्) B1-3 Dc1
 S (G1 M1: 2 om.) वीरान् (for योधान्) Bs Dn2
 Ds 6 अमिहन्या (Bs 'न्य) द्रणे घन्वी — b) Ś1 K Dn
 D1 6 वीर Ś1 K Dn D1 मत्तम, B6 उत्तम, Ds
 lacuna (for -मत्तम) Gs द्रावयन्हति सत्तम — c)
 B1 2. 4 Ds S स (for यो) K1-4 D1 वै, Ds 1: 8
 T G [स]पि (for हि) B (except Bs) Dn2 Ds महा
 बाहुर, Ds 1: 8 'बुद्धिर् (for 'बाहुर) — d) Ds 1: 8
 दहेद्वोरेण चक्षुषा — Ds om 9^e-10^e — e) Dn2 रक्ष
 (for क्रुत्स्वं) — f) Ds घृत्मान् K1 सत्यसगरा

10 Ks om 10^a-12^a Ds om 10^{ad} (cf v 1. 9)
 — a) K1 चक्षुर्हीम, Ks 'हृण, Ds 'हृण, T Gs 4
 'मत्त, Gs 'न्माणं (for 'हृण) B1 युक्तम्, Dc1 Dn2
 D1: 8 शक्तम् (for सक्तम्) Ds जयेत्युक्तम् (for जये
 शक्तम्) Gs चक्षुर्पैराजयै सक्तम् (sio) — b) Ś1 K (Ks
 om) Dn1 D1: 8 Gs इन्द्रस्य (for इन्द्रास) B2 वरधा

दान्तं बहुमतं लोके के शूराः पर्यवारयन् ॥ १०
 के दुष्प्रधर्षं राजानमिष्वासवरमच्युतम् ।
 समासेदुर्नरव्याघ्रं कौन्तेयं तत्र मामकाः ॥ ११
 तरसेवाभिपत्याथ यो वै द्रोणमुपाद्रवत् ।
 तं भीमसेनमायान्तं के शूराः पर्यवारयन् ॥ १२
 यदायाजलदप्रख्यो रथः परमवीर्यवान् ।
 पर्जन्य इव वीभत्सुस्तुमुलामशानिं सृजन् ॥ १३

विन, Do1 -धररक्षित, D2 -वररक्षिण, D3 -वरस**,
 T G2-5 -परिरक्षित (for वररक्षितम्) B2 इष्वासधर
 मच्युत, Dn1 D2 इष्वास्त्र (Dn2 काटासु)वरमच्युत —^a)
 D2 दात, D4 वृत (for दान्त) G1 2 5 M transp
 बहुमत and लोके T G2 4 दांत लोके मत द्रोण —^a)
 D2 शूरा के (by transp). B Do1 Dn1 त (B2 प)
 मवारयन् (Do1 'यत्') (for पर्यवारयन्) T1 G2 4 अन्य
 कक्षमपासुदत्, T2 G1 2 5 M कक्ष द्रोणाद (G2 5 'णम)
 पासुवत्

11 K2 om (hapl) 11-12 K4 om. 11 (of v 1
 10) —^a) Dn1 दुष्प्रधर्ष; D2 दुष्प्रधर्ष (for दुष्प्र-
 धर्ष) D2 महाराज (hypermetrio) (for राजानम्)
 —^b) Dn1 D2 8 7.8 इष्वास्त्र (for इष्वास). K2 B2 5
 Dn1 D2 5 7 धरमच्युत, B1 वरमुत्तम; B2 8 Do1
 धरमुत्तम; D2 धररक्षित (for -वरमच्युतम्) —^a)
 Do1 तमासेदुर्, D2 समासेदुर् (for समासेदुर्) Dn1
 नरव्याघ्र —^a) B1 यत्र, D2 अत्र, D2 असु (for
 तत्र) S मदीया वै युधिष्ठिर

12 K2 om 12 (of v 1 11) K4 om 12^a (of
 v 1 10) —^a) D4 त**व Ś1 B1 D2 T2 G2-4
 [अ]भिपत्याथ; K1 D1 8 'पत्या च, B2 8 5 Do1 'पत्याथ;
 B1 'पत्यास्तु (for 'पत्याथ) D1 तरसेवाभिपत्याथ —^b)
 B (except B2) उपागमत्, G2 अपाद्रवत् (for उपा-
 द्रवत्) Ś1 K1 8 Do1 D1 4 1 8 दृढिमान्स्त्रयसगर (K1
 'सगर, D1 'सागर') (= 9'), D2 युद्धे द्रोणमुपाद्रवन्
 —After 12^a, Ś1 K1 8 4 B1 2 3 (last two marg) 2
 Do1 (marg) Dn2 D1 8 6 ins

67* यं करोति महत्कर्म क्षत्रूणां वै महाबल ।

महाकायो महोत्साहो नागायुतसमो बले ।

[(L 1) B1 8 यत्, D2 lacuna (for य). D2
 महादेव (for 'बल) — (L 2) D2 महामायो (for महो
 त्साहो) K4 D2 6 बली (for बले)]

—^a) B (except B2) Do1 8 क्षीरो (for क्षीर)

वचर्षं शरवर्षाणि वर्षाणि मघवानिव ।
 ह्युसंवाधमाकाशं कुर्वन्कपिवरध्वजः ।
 अवस्फूर्जेन्द्रिशः सर्वास्तलनेमिस्वनेन च ॥ १४
 चापविद्युत्प्रभो घोरो रथगुल्मवलाहकः ।
 रथनेमिघोपस्तनितः शरशब्दातिवन्धुरः ॥ १५
 रोपनिर्जितजीमूतो मनोऽभिप्रायशीघ्रगः ।
 मर्मातिगो घाणधारस्तुमुलः शोणितोदकः ॥ १६

13 G2 damaged —^a) B1 यदियाज्, D1 7 8
 यथा वै, S स यदा (for यदायाज्) Ś1 K4 8 Dn प
 (Ś1 Dn2 ज)वनप्रख्यो, K1-3 प्रवरप्रख्यो (K1 'क्षो),
 B2 D2 जलदप्र (B2 'प्रे)क्षो, D2 पविनप्रख्यो (for जल
 दप्रख्यो) D2 6 यदायात्यचलप्रख्यो —^b) K4 रथ,
 Dn2 D2 6 रथी (for रथ) T G1-4 M रथघोषेण,
 G2 रथघो** (for रथ परम) —^a) Dn1 D2 8 तुम
 लाम् K2 4 B2 8 5 Do1 Dn1 D1 8 8 T1 G2 5 अशानी
 (for 'नि) B2 इव, D2 8 वनन् (for सृ) Dn2
 D2 6 तुमुलाशानिसुसृजन्, D4 सु**मशानी सृजन्, M2-5
 तुमुलाशानिनिस्वन

14 ^a) B Do1 S विसृजन् (for वचर्षं) B (except
 B2) Do1 Dn1 (marg) n2 D1 8 6 जालानि (for व
 र्षाणि) —^b) D2 7 lacuna, D2 वचर्षं (for वर्षाणि)
 D2 मघवानिव नित्यश, G2 वर्षाणीव पुरंदर — N (Ś2
 missing) T1 read 14^a after 18 —^a) B1 व्यस्फूर्जत,
 D2 अवस्फूर्जं, T G2 4 अवास्फूर्जन्; G2 5 अवासृजन् (for
 अवस्फूर्जन्) —^a) K2 B2 D2 8 6 वै (for च) Dn2
 तलाक्षेमिस्वनेन वै, G2 रथनेमि***.

15 ^a) S महावेगो (M2 'गा) (for प्रभो घोरो)
 —^b) T G2 4 5 M2 4 रथवृद्ध; G1 M1 2 5 रथवृद्ध
 (for रथगुल्म) G4 M1 2 5 वलाहक —^a) Hyper-
 metric K1-3 रथानां घोपस्तनित; K4 5 B2 Do1
 Dn1 D1 2 5 स (D2 सु)नेमिघोप, Dn2 रथघोपनि;
 D2 रथनिघोप, D1 रथनेमिघोपांश्च (submetric), D2
 रथनेमिष्वि[स्व]नो घोर; D1 8 रथनेमिघोपवांश्च, S नेमि
 स्वनामिस्वनित —^a) Ś1 शरशब्दोक्ति Dn2 -वंधुर,
 D1 7 8 -दुर्धर (for वन्धुर) S धुर (G2 क्षुद्र; M2
 पुर, M4 5 धुर)सघातनिस्वन

16 ^a) Ś1 K2 D2 G1 2 5 M रोपनिर्मि (Ś1 'दि)त;
 K1 घोपनिर्मित; Dn2 D2 6 T G2 4 रोपनिर्मुक्त, D2
 7 8 रोपनिर्दित (for रोपनिर्जित) B (except B1) रोषा
 निलसमुद्गतो —^b) S सर्वग. —^a) K B Do1 Dn1

संप्लावयन्महीं सर्वा मानवैरास्तरंस्तदा ।

गदानिष्टनितो रौद्रो दुर्योधनकृतोद्यमः ॥ १७

युद्धेऽभ्यपिञ्चद्विजयो गार्ध्रपत्रैः शिलाशितैः ।

गाण्डीवं धारयन्धीमान्कीदृशं वो मनस्तदा ॥ १८

कच्चिद्राण्डीवशब्देन न प्रणश्यत वै बलम् ।

यद्बः स भैरवं कुर्वन्नर्जुनो भृशमभ्यगात् ॥ १९

कच्चिन्नापानुदद्रोणादिपुभिर्वो धनंजयः ।

वातो मेघानिवाविध्यन्प्रवाञ्शरवनानिलः ।

C 7 328
B 7 10 23
K 7 10 23

D₂ G₁ वाणघरस्, D₁ 'सारस्; T G₂ 4 धुराघारस्, G₃ धुरघारा- (for वाणघारस्) G₅ M मर्मातिगधुर-घ (G₅ M₁ 3 'घा)रस् —^d) Dc₁ Dn₁ D₃ 5 1 3 तुमल (for तुसुल) Dc₁ शोणितोदकै (for 'दक)

17 *) B₁ 4 संपूरयन्, D₁ सं*तयन् (for सप्लाव यन्) K (except K₁) महीं सर्वा, B Dc₁ Dn₂ D₁ 3 G₁ 2 3 M दिश सर्वा, Dn₁ महीं कृष्णा (for महीं सर्वा) T G₂ 4 दिशश्च प्रदिश सर्वा —^b) S (except G₂) वास्तुगोत् (for वास्तरस्) K₁ Dn₁ D₂ तथा, B Dc₁ Dn₂ D₃ 4. 6-3 S महीं; D₅ यया (for तदा) —^c) Ś₁ K B₅ Dn D₁-2. 5 6 गदानिष्ठ (K₅ B₅ 'निष्ठ; K₅ 'भ्यस्त-, Dn₁ 'सिष्ठ, D₂ 5 'भिष्ठ)नितो रौद्रो; B₁-4 Dc₁ भीमनिष्ठ (B₁ 4 'स्व)नितो रौद्रो; D₃ 1 3 पदातिष्ठनिते रौद्रे. —^d) B Dc₁ Dn₂ D₃ 4 6 7 पुरो गमान् (for 'कृतोद्यम) — For 17^{cd}, S subst

68* गदासिन्धुत्कलिलं शान्नवाणं भयकरं ।

[G₁ M त्रिपुक्तो रौद्र, G₅ 'कलिन (for 'कलिल)]

18 *) K₅ Dn₁ D₃ 5 1 3 यदा, D₁ यदो (for युद्धे) Dn₁ D₅ [अ]भिर्पिचद् (for 'भ्यपिञ्चद्) K₅ विजयं S युद्धेभिवर्षन्कवियो —^b) Ś₁ K₄ गार्ध्रपत्रै, K₁ गाद्रपत्रै; K₂ गाद्रपत्रै, D₁ गाद्रे पत्रै; D₃ गार्ध्रपत्रै, T₁ G M गृध्रपत्रै (for गार्ध्रपत्रै). K₅ B₁ Dn₁ D₃ 1 3 शिलाशितै —^c) K₅ गाजीव D₃ धारयत् T G₂-5 धनुरादाय, G₂ M धनुरायच्छत् (M₂ 'च्छन्) (for धारयन्धीमान्) —^d) Ś₁ K₁ 3 कीदृशो Ś₁ K₁-3 वै (for वो) B₁ तथा (for तदा) S क तदा प्रत्यव स्थित — After 18, N (Ś₂ missing) T₁ read 14^{cd} Ś₁ K B Dc₁ Dn D₁-3 5 6 T₁ ins after 14^{cd} D₃ 1 after 20^{cd}

69* यदायात्कयमासीद्वन्द्रदा पार्थं समीक्ष्य ह ।

[B₁ D₁ 3 आसीत्; T₁ आनीत्वा (for आनीदस्) D₁ यदा*त्कयमानीदस् (for the prior half) Ś₁ स न, K Dn D₃ 5 मन, D₅ तथा (for तदा) K₅ मनीक्ष ह, B₁ 3-5 Dc₁ अत्रे (B₁ 'पे)क्ष्य ह, B₁ Dn₁ D₁ 3 समीक्ष्य त, Dn₂ D₃ 6 समीक्ष्य तु, D₁ समीक्ष्नां (for समीक्ष्य ह) T₁ मन मर्व महीक्षिनां (for the post half)]

19 D₃ 1 3 om 19^a-20^b —^a) K₁ 2 D₁ T कश्चिद् K₅ गाजीव —^b) Dn₁ om. न K₁ 2 4 वो (for वै) Ś₁ प्रणश्यत वो, K₅ D₁ S प्रणश्यति मे (K₅ D₁ वै), B₁-3 5 प्राणश्यत वै (B₅ तद्) (for प्रण-श्यत वै) K₅ प्रणेप्यन्नय वै बलं, D₂ न प्रीणतस्तेन वै बलात् (hypermetric), D₅ प्राणस्तस्य वै बलात् (sub- metric) —^c) K₅ G₁-4 M यदा, Dc₁ युद्ध, T यया (for यद्) B₅ सु, T₁ च, T₂ G₁ 3-5 M वो (for स) —^d) G₅ मयम् (for मृदाम्) Ś₁ K B₁ 5 Dc₁ D₁ 5 6 अन्वया (Ś₁ D₅ 'गा)त्, B₁-3 अम्य चात्, Dn₁ D₂ अन्वियात्, Dn₂ D₃ मुंचति, T G₂-5 M₂-5 अर्यगात् (for अम्यगात्) — After 19, S reads 20^{cd}

20 D₃ 1 3 om 20^{ab} (cf v 1 19) —^a) K₁ 2 कश्चिन् K₁-4 द्रोणम्, B₁ 3 4 5 Dn₂ D₁ 3 प्राणान्, G₅ द्रोणान् (for द्रोणाद्) B₅ Dn₁ D₅ कच्चिन्नापानु (B₅ 'नापानु, D₅ 'पानु)दद्या (D₅ 'दन्प्रा)णान् (Dn₁ 'णात्), Dc₁ कच्चिद्रेष्टुदद्याणान्, D₃ कच्चिन्नपोनुदद्या-णान्, D₅ कच्चिन्नापानुदन्प्राणान् —^b) Ś₁ K₁-3 D₂ वा; Dn₁ यो (for वो) — After 20^{ab}, S ins

70* वायुर्मेघानिवादिष्याद्रेणुनिव महाबलं ।

— S reads 20^{cd} after 19. —^c) Dn₂ ह्वाविध्य, D₃ 6 ह्वाविदय (for ह्वाविध्यन्). —^d) K₁ 2 प्रवञ्, K₅ प्रावाञ्, D₁ 3 प्रावात्, D₃ 6 प्रायात्, D₅ प्रावपन् (hypermetric) (for प्रवाञ्) K₄ स्वर (for शर) B₂ (marg) बलानिव (for वनानिल) B₁ 3-5 प्रवा-च्छ (B₅ 3 प्रावाञ्श, B₁ स्रावाञ्श)रबलानि च, B₂ प्रवाच्छरबलेष्विव, Dc₁ प्रावाच्छरगणानिव, Dn₂ D₃ प्राया (D₅ 'वा)च्छरवनानिल (D₅ 'निव), D₁ प्रधावाश वरानिल; S बलवान्भीमविक्रम — After 20^{cd}, D₃ 1 ins 69*, while S ins

71* को हि शक्नो रणे जेषु मानवः पार्थमीक्षितुम् ।

—^c) K₅ गाजीव; D₁ गाडिव —^d) B₅ D₁ 2 T₂ G₂ रणे (for नर) Ś₁ B₅ D₁ T₂ G₂ नरो (for रणे). — After 20, N (Ś₂ missing) ins

72* यमुपश्रुत्य सेनाप्रे जनः सर्वो विदीर्यते ।

[K₅ B₁ 3 Dn₁ D₄ उपाशु (K₅ D₄ 'शि)न्; D₁ 3

को हि गाण्डीवधन्वानं नरः सोढुं रणेऽर्हति ॥ २०
 यत्सेनाः समकम्पन्त यद्वीरानस्पृशद्भयम् ।
 के तत्र नाजहद्रोणं के क्षुद्राः प्राद्रवन्भयात् ॥ २१
 के वा तत्र तनुस्त्यक्त्वा प्रतीपं मृत्धुमात्रजन् ।
 अमानुषाणां जेतारं युद्धेष्वपि धनंजयम् ॥ २२
 न च वेगं सिताश्वस्य विशक्ष्यन्तीह मामकाः ।

गाण्डीवस्य च निर्घोषं प्रावृद्धजलदनिखनम् ॥ २३
 विष्वक्सेनो यस्य यन्ता योद्धा चैव धनंजयः ।
 अशक्यः स रथो जेतुं मन्ये देवासुरैरपि ॥ २४
 सुकुमारो युवा शूरो दर्शनीयश्च पाण्डवः ।
 मेधावी निपुणो धीमान्युधि सत्यपराक्रमः ॥ २५
 आरावं विपुलं कुर्वन्व्यथयन्सर्वकौरवान् ।

अपभ्रंश. B₅ व्यशीर्यते; D₁ विमुपति, D₂ विशीर्यति,
 D₃ विशीर्यते (for विदीर्यते).]

21 °) K₅ यत्सेन्य, B₈ यच्छूरा, D₁ के सेन्या;
 G₁ M₁ २ यत्सेना (for यत्सेना) D₂ समकपत्
 D₃ तं सेना मम धर्षत; D₄ ३ त च (D₁ om च) सेना
 ममर्षत — °) M₃₋₅ वीरान् (for वीरान्) D₆ ० G₈
 आस्पृशद्; D₅ G₄ आस्पृशन् G₆ भयात् D₁ के
 धीरा नास्पृशन्भय, D₂ ७ के वीरा ना(D₄ स्प)स्पृशन्भ
 यात् — D₈ om (hapl) 21^{cd}, G₄ om 21^c-22^d
 — °) B₁₋₄ D₀₁ सदा (for तत्र) B₁₋₄ D₂ D₃ S
 (G₄ om) न जहुर (for नाजहुर). — °) K₁ क्षुद्र
 प्राद्रवद्

22 G₄ om 22 (cf. v l. 21). B₁ reads 22 twice
 B₁₋₄ D₀₁ transp 22^{ab} and 22^{cd}. — °) D₄ १ ३ च
 (for वा) B₁ (second time) नृप, D₂ D₃ ०
 G₂ ३ तनु, T M₁ २ ४ तनुस् (for तनुस्) — °) B₁
 (second time) मन्युम् B₂ (also as in text) ३ ४
 D₀₁ प्रतीप तमयात्रजन्, C_v as in text — °) C_v
 अमानुषाणां जा[ज्ञा]तार — °) B₂₋₄ D₀₁ प्रधनेपु (for
 युद्धेष्वपि) S₁ धनुर्भृता, K₁₋₃ D₁ गतव्यर्थ; D₂
 धनंजय; D₅ हि निर्भय (for धनजयम्) C_v as in text.

23 D₂ om (hapl) 23^a-24^a — °) D₄ १ ३ हि;
 S वै (for च) — °) K₃ B₅ D₂ T₁ विसहिव्यत्ति,
 K₄ विपेक्षवीह, D₃ ३ सहिव्यतीह, D₅ विपक्ष, D₆
 प्रमक्ष; T₂ G M₂₋₅ प्रसहिव्य (G₈ ४ 'व्य)ति, M₁ प्रति-
 स्यत्ति (for विशाक्ष्यन्तीह) K₁₋₄ D₁ D₁ T G₁₋₄
 M₂₋₅ मानवा (K₁ 'व) (for मामका) — °) K₅
 गांजीवस्य, D₁ गांदिवस्य — °) K₃ ३ ५ B₅ D₁ D₁
 ३ ४ १ ३ T₁ G₁ M₃ ४ निखन B₁ ४ D₀₁ पर्जन्यनिनदो
 पम; T₂ G₂₋₅ प्राद्रवद् (G₄ 'वज)लदस्वन

24 D₂ om 24^{ab} (cf v l 23). K₁ om 24^a
 — °) D₄ १ ३ स्य; T G₂₋₅ यत्र (for यस्य) S₁
 K₂ २ दिव्यान्मयत्रजो; G₁ २ M विष्वक्सेनश्च (G₂
 'नोन्व)मयता; G₄ विष्वक्सेनस्य सभान — °) B D₀₁

D₁ ३ ० यस्य योद्धा, D₁ योद्धा यस्य; S यत्र योद्धा
 (for योद्धा चैव) B₁ धनुर्धरः (for धनजय.) — °)
 D₄ न शक्य (for अशक्य) K₁ स रणे, K₄ D₁ ३
 ममरे (for स रथो) S अजय्य त (G₁ M अजेय तं)
 रथं मन्ये — °) D₂ D₈ सर्वै (for मन्ये) D₁
 om देवासुरैरपि S देवैरपि सवासवै

25 D₁ om. 25. G₁ M read 25 for the first time
 after 7. — °) D₂ स (for सु) S (except G₄)
 वीरो (for शूरो) — °) K₁ lacuna. S₁ K₄ D₁ दर्श
 नीयो मनोहरः; K₃ ३ दर्शनीयोतिसोभग — °) D₀₁
 नकुलो (for निपुणो) G₁ M (all first time) हीमान्
 (for धीमान्) — °) S (G₁ M all both times) युद्धे
 (for युधि) K₅ D₅ दृष्ट (for सत्य) — After 25,
 G₈ ४ ins 73*

26 With 26^{ab}, of 76*. B₃ reads 26 on marg
 G₂ ४ transp 26 and 27 — °) G₈ ४ वृसुल (for
 विपुलं) — °) D₄ व्ययश्च. K₂ सर्वसैनिकान्, B
 D₀₁ कौरवात्रणे, G₈ ४ भैरवात्र (G₄ 'वं र)णे (for सर्व
 कौरवान्). — After 26^{ab}, S₁ K₃ D₁ read 33 for
 the first time, repeating it in its proper place,
 while K₁ ३ ४ read 33 after 26^{ab}, repeating 33^{cd}
 in its proper place — °) B D₂ ७ द्रोण (for धी
 मान्). D₀₁ यदा गावत्गणे द्रोणं; D₁ यदायात्तं नकुल
 द्रोण (hypermetric), D₄ यदायात्तं नकुलो द्रोण (s10),
 G₂ ४ यदाभ्ययात्तदा द्रोण — °) G₈ ४ वीरा (for
 शूरा) B₁ २ ४ D₀₁ D₂ G₁ तमवारयन् (for पर्यं)
 — T G₁ २ ५ M subst for 26 G₈ ४ ins. after 25

73* तं रथाना वर वीर सदा युद्धेषु दुर्मदम् ।
 नकुल पाण्डवश्रेष्ठ के वीरा पर्यवारयन् ।

[(L 1) T G₂₋₅ रथ (for वर). G₂ रथिनां रथिन
 वीर (for the prior half) C_v cites the prior half
 as above G₂₋₅ दुर्जय (for दुर्मदम्) — (L 2) G₁
 पाण्डव (for पाण्डव) M₄ वे (for के) G₄ प्रत्यवारयन्]

यदायान्नकुलो धीमान्के शूराः पर्यवारयन् ॥ २६
 आशीविप इव क्रुद्धः सहदेवो यदाम्ययात् ।
 शत्रूणां कदनं कुर्वन्नेतासौ दुर्जयो युधि ॥ २७
 आर्यव्रतममोघेषुं हीमन्तमपराजितम् ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के शूराः पर्यवारयन् ॥ २८
 यः स सौवीरराजस्य प्रमथ्य महतीं चमूम् ।
 आदत्त महिषीं भोज्यां काम्यां सर्वाङ्गशोभनाम् ॥ २९

सत्यं धृतिश्च शौर्यं च ब्रह्मचर्यं च केवलम् ।
 सर्वाणि युयुधानेऽस्मिन्नित्यानि पुरुषर्षभे ॥ ३०
 वलिनं सत्यकर्माणमदीनमपराजितम् ।
 वासुदेवसमं युद्धे वासुदेवादनन्तरम् ॥ ३१
 युक्तं धनंजयप्रेष्ये शूरमाचार्यकर्मणि ।
 पार्थेन समसत्सु कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ३२
 वृष्णीनां प्रवरं वीरं शूरं सर्वघनुष्मताम् ।

C. 7 342
 B 7 10 37
 K 7 10 37

27 B₄ D₁ om (hapl) 27-28, K₅ reads the same on marg G₂ & transp 26 and 27 —^a) K₅ आशीविपम् D₁ १ & आशीविपमिव क्रुद्धं —^b) D₂ D₅ यदा (D₅ 'व')म्ययात्, T यदा (T₁ 'द')म्ययात्, G₁₋₄ M यद् (G₂ 'म')म्ययात् (for यदाम्ययात्) K₅ D₁ & सहदेवं समागतं (D₁ 'त'), D₁ के शूरा पर्यवारयन् — After 27^{ab}, D₄ ins

74* सहदेवं समायान्त परसेनाविदारणम् ।
 — K₄ om. 27^a-28^a —^c) Ś₁ transp शत्रूणां and कदनं कुर्वन् K₅ D₄ १ & कर्तुं (for कुर्वन्) B. D₂ D₃ & कदनं (D₂ वध) करिष्यन्शत्रूणां (hypermetric), D₂ करिष्यन्कदनं तत्र —^d) D₂ श्वेताश्वो (for जेतासौ) K₅ D₄ १ & जेवारमपराजित, B₁₋₃ D₁ D₅ रणे जेता सुदुर्जय, B. जेता शत्रुजयो युधि — For 27^{ab}, S subst

75* अमोघवाण सिद्धेषु शत्रुभिर्मुञ्चि दुर्जय ।

[G₁ M₅₋₃ युद्ध- (for युधि)]

28 K₄ B₁ D₅ G₂ & om 28 (for K₄ B₄ D₅, cf v I 27) K₅ reads 28 on marg B₂ reads 28^{ab} on marg —^a) K₅ D₂ आर्यवृत्तम्, D₅ अर्यव्रतम् (for आर्यव्रतम्) — For 28^{ab}, T G₁ १ & M subst

76* आराव तुमुलं कुर्वन्त्यययन्मैरवं रणे ।

[Cf. 26^{ab}, T G₁ M₅ & व्यथयन्, M₁ १ & व्यथयद्]

—^c) D₂ [अ]भिमुखे, D₁ विमुखं D₂ D₃ & सह देव तमा (D₂ 'था')यां (D₅ 'या')त्, T G₁ १ & M यदा (G₂ 'द')म्ययात्तदा द्रोणं —^d) T G₁ १ & M धीरा (for शूरा) B₂ समवारयन्, D₁ पर्यवारयन्; T₁ G₂ & तमवारयन् (for पर्यवारयन्)

29 D₁ & om 29^{ab} —^a) T₁ यत् (for यत्) K₅ स, B D₁ D₂ D₃ & तु; G₁ M₁ १ च (for म) —^b) S प्रसह्य (for प्रमथ्य) —^c) B₂ D₁ आददे (for आदत्त) K₂ B₁ १ & D₁ D₂ D₃ &

भोजा, B₂ भोज्य, D₂ भार्या, G₅ काम्या (for भोज्या) —^d) K₅ काशा, D₄ & काश्या, D₁ कात्या; T G₂ & कन्यां, G. भोज्या (for काम्यां) D₅ भूयणां (for शोभनाम्)

30 —^a) B (except B₂) दृष्टिं (for दृष्टिम्) K₄ D₅ वीर्यं (for शौर्यं) —^b) B₁ वाक्ये माधुर्यकेवलं —^c) D₄ १ & युध्यमाने (for युयुधाने) Ś₁ K₁ & D₅ & स (for अस्मिन्) —^d) K₄ & D₂ D₁ M₅ & पुरुष-र्षभ (for 'र्षभे')

31 B₄ om 31^{ab} —^a) K₁₋₄ D₁ धन्विन (for वलिन) K₅ D₂ & सर्वकर्माणम्, B₂ & सत्यधर्माणम्, D₅ श्रुतकर्माणम् (for सत्यक) Ś₁ धनिन गुरुकर्माणम् —^b) T G₂₋₄ अमीतम्, G₅ अहीनम् (for अदीनम्) — After 31, S reads 37^{ab} for the first time, repeating it in its proper place.

32 S om 32^{ab} —^a) D₂ धनंजये (for 'जय-') B₂ प्रथ्य, D₂ प्रेष्य, D₁ प्रैष्ये, D₁ १ हिते, D₅ प्रेष्यौ (for प्रेष्ये) D₅ युक्तं घनुषं पश्येत् —^b) D₄ lacuna for र्यक — For 32^{ab}, B₁₋₄ D₁ subst

77* धनजयोपदेशेन श्रेष्ठमिष्वस्त्रकर्मणि ।

—^d) T G₁₋₃ & M₁ १ कथ, M₅₋₃ के त (for कस्तं) G₁ & M शवारयन् K₂ यदासा विक्रमेण च (= 33^{ab})

33 Ś₁ K₂ D₁ read 33 for the first time, after 26^{ab}, while K₁ & 4 read 33 after 26^{ab}, repeating 33^{ab} here D₅ repeats 33^{ab} after 42 —^a) K₄ D₁ (first time) कुरुणां (for वृष्णीनां) K₅ B₂ D₂ D₄ & G₂₋₄ शूर (for वीर) —^b) Ś₁ (both times) K₅ & D₅ & (second time) मुख्यं; K₁ & (second time) D₁ (first time) मुख, B₁ & D₁ श्रेष्ठ, B₂ D₂ D₃ & वीर; D₅ (first time) वर, D₁ lacuna (for शूर) B₁₋₄ D₁ घनुष्मतां —^c) K₁ समसत्सु; B₁ M₂₋₃ समसत्सु —^d) D₄ १ & यत् समो (for

रामेण सममस्त्रेषु यशसा विक्रमेण च ॥ ३३
 सत्यं धृतिर्दमः शौर्यं ब्रह्मचर्यमनुत्तमम् ।
 सात्वते तानि सर्वाणि त्रैलोक्यमिव केशवे ॥ ३४
 तमेवंगुणसंपन्नं दुर्वारमपि दैवतैः ।
 समासाद्य महेष्वासं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ३५
 पाञ्चालेषूत्तमं शूरमुत्तमाभिजनप्रियम् ।
 नित्यमुत्तमकर्माणमुत्तमौजसमाहवे ॥ ३६

युक्तं धनंजयहिते ममानर्थाय चोत्तमम् ।
 यमवैश्रवणादित्यमहेन्द्रवरुणोपमम् ॥ ३७
 महारथसमाख्यातं द्रोणायोद्यन्तमाहवे ।
 त्यजन्तं तुमुले प्राणान्के शूराः पर्यवारयन् ॥ ३८
 एकोऽपसृत्य चेदिभ्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः ।
 धृष्टकेतुं तमायान्तं द्रोणात्कः समवारयत् ॥ ३९
 योऽवधीत्केतुमाञ्छूरो राजपुत्रं सुदर्शनम् ।

यशसा) Ś1 K1 (both first time) २ (both times)
 ३ & D1 (last three first time). ६ कस्य द्रोणाद्वार (K1
 'व')यत्

34 ^a) D2 ३ सत्त्व (for सत्यं) B Dc1 D1, ३ ५, १ ३
 मतिः; Dc मन (for दम). Dn1 मतिस्थैर्यं, S च
 शौर्यं च (for दम शौर्यं) — ^b) K1 & M (Ms inf
 liz, also as in text) ब्रह्म चास्त्रम्, K2 ब्रह्मशास्त्रम्;
 K2 ६ B Dc1 Dn D1-३ ६ ० द्राक्ष (K2 D2 ० द्राक्ष्य) चा
 (Dn2 वा)स्त्रम् (for ब्रह्मचर्यम्) D2 १ ३ ब्राह्मण्य चास्त्र
 मुत्तम — G1 M1-4 om. 34^{ed} — ^c) Ś1 K1 सात्वत
 (K1 'त्त्व'); Ca d सात्वते (as in text). K2 कर्माणि,
 B1-३ Dc1 नित्यानि (for सर्वाणि). — For 34^{ed}, T
 G2-३ Ms subst.

78* यस्मिद्धित्यानि सन्ति स्य वीरे सत्यपराक्रमे ।

35 ^a) D2 ५ G2 तमेव. — ^b) K1, २ D1 G2 दैवतैः
 (for दैवतैः)

36 ^a) K2 B4 D2 G2 ५ पंचालेषूत्तमं; D2 १, ३
 पांचालमुत्तमं B2 Dn1 T G2-६ वीरम् (for शूरम्)
 — ^b) G2 ५ उत्तमाभिजन (for 'भिजन) — ^c) K1
 M1 २ उत्तमोजसम्

37 K2 om. (hapl) 37^a-38^b. S reads 37^{ab} for
 the first time after 31 — ^a) B4 युद्धे (for युक्त).
 K2 हित, G2 (first time) रथे (for हिते). Dn1
 D2 १ ३ युक्तं धनजयेनेह (Dn1 'जयस्यार्थे) — ^b) G2
 (first time) मामनर्थाय K2 D2 ३ चोद्यत, Dn1
 चोद्यित, Dn2 नोदित; D2 चोदितं, D2 चोदित्त, T1
 (both times), २ (first time) G2 ५ (both both times) ३
 (first time) कल्पितं (for चोत्तमम्) B Dc1 G1, ३ ३
 M (last eight both times) मामनर्थायमुत्थित (B2-4
 'मुत्तम, Dc1 'मुत्तम), D2 १ समानार्थायमुत्थित; T2
 (second time) ममानर्थायमर्थित. — ^c) Ś1 यमवैश्रवणा
 युक्त (sic), K1 ३ ५ D1 कुरेरयमयोस्तुत्य — After
 37, D2 reads 40^{ab} for the first time, repeating it

in its proper place

38 K2 D2 om 38^{ab} (for K2, of. v l. 37)
 — ^a) Ś1 K1 ५ B Dc1 Dn1 D2-३ १ ३ M2 महारथ (for
 'रथ). Ś1 K2 B1 ३ D2 ६ समाज्ञात, K1 Dn2 G1
 M1-4 समाज्ञान, B2 समाज्ञाय; Dc1 महाज्ञानं, Dn1
 समायात, D2 समायर्त; D2 १ ३ समायातं (for -समा
 ख्यातं) — ^b) K1 ५ ३ B1-4 Dn1 D1-६ [उ]द्यन्तम् (for
 [उ]द्यन्तम्) B2 द्रोणसभ्युद्यतं रणे, D2 यथा शक्रस्तु
 आहवे; T G2-३ द्रोणायातं महाहवे, G1 M द्रोण यातं
 महाहवे — K2 reads 38^{ed} on marg — ^c) K2 गुह्यं
 (for त्यजन्त). B2 Dn1 समरे, D2 तुमुलान्, D2 ३
 १ ३ तुमुले (for तुमुले) D2 बाणान् (for प्राणान्)
 — ^d) K2 B1-३ ३ Dc1 D1, ३ वीराः B2 D1 ३ समवारयन्
 (for पर्यं) T G2-३ सात्यकि (G2 पार्यतं) के न्यवारयन्;
 G1 M सत्यक को (Ms-३ के) न्यवारयत्

39 K2 om 39^{ab}. — ^a) Ś1 K1 ३-३ Dn D2-३ ३
 एकोऽपवृत्तश्च; G2 ५ 'पवृत्त्य (for 'पसृत्य). — ^b) Dc1
 पांचालान्य, Dn2 D2 ६ पाण्डवेभ्य (for पाण्डवान्य).
 — ^c) K2 ३ B Dc1 Dn1 D2 ५ ६ S (except G1 M1, ३)
 समायात, Dn2 D2 समायात्, D1 समाज्ञात, D2
 समासाद्य, D1 अथायात (for तमायान्त). — ^d) Dc1
 Dn2 द्रोण; D2 द्रोण (for द्रोणात्). B1-३ ३ तं न्यवा-
 रयत्; B2 Dc1 Dn1 तमवारयत् (Dc1 Dn1 'यन्); D2
 पर्यवारयन्, D1 समाचारयत्; T G1, ३ समवारयत् (T
 G2 'वारयन्) (for समवारयत्) D2 के शूराः पर्यवारयन्.

40 Ś1 K1-4 D1, ३ om (hapl) 40. K2 reads
 40 on marg B2 reads 40 twice D2 reads 40^{ab}
 for the first time after 37 — ^a) Dn2 D2 ६ (second
 time) यश्चापि (for योऽवधीत्) B2 ३ ५ (first time)
 Dc1 S वीरो; B2 (second time) वीरान् (for शूरो)
 — ^b) B1 ३ सुदारुण, B2 ३ ५ (both times) Dc1 Dn1
 दुरासदं; B2 (marg) महाबल (for सुदर्शनम्) — ^c)
 S (except T G2) अपराते. Dn2 D2 -गिरिद्वारि. K2

अपरान्तगिरिद्वारे कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ४०
 स्त्रीपूर्वो यो नरव्याघ्रो यः स वेद गुणागुणान् ।
 शिखण्डिनं याज्ञसेनिमम्लानमनसं युधि ॥ ४१
 देवव्रतस्य समरे हेतुं मृत्योर्महात्मनः ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ४२
 यस्मिन्नभ्यधिक्रा वीरे गुणाः सर्वे धनंजयात् ।
 यस्मिन्नस्त्राणि सत्यं च ब्रह्मचर्यं च नित्यदा ॥ ४३
 वासुदेवसमं वीर्यं धनंजयसमं बले ।

तेजसादित्यसदृशं बृहस्पतिसमं मतौ ॥ ४४
 अभिमन्युं महात्मानं व्याचाननमिवान्तकम् ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ४५
 तरुणस्त्वरुणप्रख्यः सौभद्रः परवीरहा ।
 यदाभ्याद्रवत् द्रोणं तदासीद्वो मनः कथम् ॥ ४६
 द्रौपदेया नरव्याघ्राः समुद्रमिव सिन्धवः ।
 यद्द्रोणमाद्रवन्संख्ये के वीरास्तानवारयन् ॥ ४७
 ये ते द्वादशवर्षाणि क्रीडासुत्सृज्य बालकाः ।

C 7 357
 B 7.10 52
 K 7 10 52

D₁: १ अपरानपि निर्वासीद्, D_{n1} D₂ १ ० अपक्रात गिरि
 द्वा(D₂ १ 'रेद्वा')रि —^d) D₁ lacuna for कस्त and
 दवारयत् K₁ B₁ ३ ४ (first time) १ D₁ D_n D₂ १ १
 द्रोणाक्त् स(B₂- D₁ D_{n1} 'क्तस्त')मवारयत् (D_{n1}
 'यन्'), B₁ ४ (second time) द्रोणाक्त् न्यवारयत्

41 B₂-s D₁ om. (hapl.) 41-42 D₂ om. 41^{ab}
 —^a) K₁ १ B₁ D(D₁ D₂ om) स्त्रीपुंनयोर् (for स्त्रीपूर्वो
 यो) D₁ reads from नरव्याघ्रो up to युधि (in 41^d)
 on marg D₂ नरव्याघ्र S स्त्रीपुंसो पुरुषव्याघ्र (T 'घ्र,
 G₁ M 'घ्रो) —^b) G₂ यस्तु (for य स) D_{n1}
 गुणागुणं (for 'गुणान्) — D₂ reads 41^a-42^d on
 marg —^c) D₂ G₂-s याज्ञसेनम् —^d) Ś₁ D_n
 D₁ अज्ञान, D₁ अज्ञान (for अम्लान) K₂ मानसं;
 K₄ D₁ ममय, B₁ वपुष (for मनस) S अत्यंतम
 पराजित

42 B₂-s D₁ om 42 (cf v l 41) D₂ reads
 42 on marg —^b) D₂ G₂ ४ हेतुर D₁ मृत्यु (for
 मृत्योर्) —^d) D_{n1} D₂ T G₂-s शूरा (for वीरा)
 D₂ G₁ M समवारयन्, G₂ प्रयवारयन् (for पर्यवा)
 — After 42, D₂ repeats 33^{ab}

43 D₁ reads 43-45 twice —^a) K₁ D₁ अ-
 (D₁ आ)त्यधिक्रा B₂ ४ D₁ विद्या; D_{n1} सर्वे (for
 वीरे) —^b) B₂ १ D₁ गुरो सर्वा; D_{n1} गुणा वीरे
 (for गुणा सर्वे). —^c) D₁ अस्मिन् (for यस्मिन्)
 D₂ चास्त्राणि T G₂-s यस्त्राणि दिव्यानि; G₁ M₁ ३
 वस्त्रिन्नाणि दिव्यानि —^d) D₂ सर्वदा, S नित्यदा
 (for नित्यदा)

44 For the repetition in D₁, cf v l 43 —^a)
 B (except B₁) D₁ युद्धे (for वीर्ये) —^c) K₂ T
 G₂-s संकाशं (for -सरदा)

45 For the repetition in D₁, cf v l 43 —^b)
 = 66^d —^c) D₁ (both times) यात (for यान्त)
 —^d) K₂ किं (for के) B₂-s D₁ D_{n1} D₂ ३ शूरा
 (for वीरा) K₁-s B₁ D₂ G₂ स(K₂ B₁ D₂ G₂
 त)मवारयन्, B₂ त न्यवा (for पर्यवा)

46 G₂ om. (hapl.) 46-47 D₁ repeats 46^{ab}
 after 47 —^a) K₂ तरुणस्, D₁ (both times) तरुणास्
 (for तरुणस्) K₁ ३ D_{n2} G₂ M₂ तरणि, K₂ ४ D₁
 (both times) ३ तरुणि, K₂ T G₂ ३ तरुण-, D_{n1} D₂
 स्वरणि-, G₁ M [s]तरुण (for स्वरुण) K₁ प्रख्या;
 Bom ed प्रज्ञ. B D₁ तरुणो दर्शनीयश्च; D₂ १ ३
 तरुणाकंसमप्रख्य —^b) D₁ reads वीर- twice —^c)
 B₁ D₁ ० यदाभ्यघावद् द्रोणं; B₂-s D₁ D₂ 'भ्यघावत्स
 द्रोण, B₂ 'भ्यघावद्द्रोण स, T G₂-s 'भ्यघावत्स त द्रोणं
 —^d) D₂ के शूरा पर्यवारयन्.

47 D₂ G₂ om 47 (for G₂, cf v l 46) —^a)
 B₂ महेष्वाला, G₁ M महात्मान (for नरव्याघ्रा) D₂
 द्रौपदेयाघ्नरव्याघ्रान् —^c) B₂ य; D₂ ३ G₁ M ये
 (for यद्) D_{n2} D₂ ४ ० प्रा(D₁ अ)द्रवन् G₁ ३
 M₁-s सत्वे K₂ D₂ प्रा(D₂ आ)द्रवतो रणे द्रोण.
 —^d) Ś₁ B₁ ३ ४ D₁ D_{n1} शूरास् (for वीरास्) K₂ ४
 B₂ G₂ न्यवारयन् K₂ D_{n2} D₂-s ० १ के शूरा पर्य(K₂
 D₂ सम)वारय(D₁ om रय)न्. — After 47, D₁
 repeats 46^{ab}

48 K₄ D₁ om. (hapl.) 48-49. —^a) Ś₁ D₂
 M₁ एते, D₁ D₂ ये च, D_{n2} D₂ एच, D₂ ते ते;
 T G₂-s येपि (for ये ते) D₂ यदाभ्यघावत् द्रोण
 —^b) K₁ क्रीडाम् (for क्रीडाम्) —^c) Ś₁ K₁ ३ अम-
 वद् (for अवसन्) K₂ नीष्मं D₂ ० अस्त्रापयेवाभ्यस
 न्नीष्मे —^d) G₁ M₁-s विज्रतो G₂ वृत्तम् (for
 व्रतम्)

अस्त्रार्थमवसन्मीप्से विभ्रतो व्रतमुत्तमम् ॥ ४८

क्षत्रंजयः क्षत्रदेवः क्षत्रधर्मा च मानिनः ।

धृष्टद्युम्नात्मजा वीराः के तान्द्रोणादवारयन् ॥ ४९

शताद्विशिष्टं यं युद्धे समपश्यन्त वृष्णयः ।

चेकितानं महेष्यासं कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ५०

वार्धक्षेमिः कलिङ्गानां यः कन्यामाहरद्युधि ।

अनाधृष्टिरदीनात्मा कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ५१

भ्रातरः पञ्च कैकेया धार्मिकाः सत्यविक्रमाः ।

हन्द्रगोपकवर्णाश्च रक्तवर्मायुधध्वजाः ॥ ५२

मातृष्वसुः सुता वीराः पाण्डवानां जयार्थिनः ।

तान्द्रोणं हन्तुमायातान्के वीराः पर्यवारयन् ॥ ५३

यं योधयन्तो राजानो नाजयन्वारणावते ।

पण्मासानभिसंरब्धा जिघांसन्तो युधां पतिम् ॥ ५४

शत्रुष्मतां वरं शूरं सत्यसंधं महाबलम् ।

द्रोणात्कस्तं नरव्याघ्रं युयुत्सुं प्रत्यवारयत् ॥ ५५

यः पुत्रं काशिराजस्य वाराणस्यां महारथम् ।

समरे स्त्रीपु गृह्यन्तं भलेनापहरद्रथात् ॥ ५६

धृष्टद्युम्नं महेष्यासं पार्थानां मन्त्रधारिणम् ।

49 K₁ D₁ om 49 (of v 1 48) —^b) Ś₁ K₁ 1
B₂ ६ क्षत्रवर्मा, D₂ १ धर्मज्ञ, M₂ १ क्षमधर्मा K₁ 2
Dn₁ मारिप, B₁ ३ ४ मानद, B₂ मानद; B₃ भारत,
G₁ M₁-४ मानित (for मानिन) D₂ G₄ क्षत्रधर्माति
(G₂ 'व)मानिन. —^c) G₁ M धृष्टद्युम्नात्मजान् K₁
S वीरान्; B₁ वीरा (for वीरा) —^d) Dn₁ S कस
(for के) B₂ Dn G₁ ३ ४ M अवारयत्

50 B₄ om (hapl) 50-51 M₂ om (hapl) 50
—^a) D₀₁ Dn₁ द्रक्ताद्; D₂ पतद्; S (M₂ om)
यस्माद् (for द्रक्ताद्). Dn₂ D₄ G₂-४ सयुद्धे, D₁ यु-
युद्धे, D₂ ये युद्धे; T युद्धेषु, G₁ M₁ ३ ४ ५ नो युद्धे;
G₂ संग्रामे (for यं युद्धे). —^b) Ś₁ समपद्यत्, B (B₄
om.) D₂ ४ G₁ ३ M₁ २ ४ ५ समम (G₁ M₁ ३ ४ ५ 'म)
न्यत; D₀₁ प्रसर्तहीह; Dn₁ समपश्यति, Dn₂ प्रशस
तीह; D₂ प्रवर्द्धतीह, T G₂ ४ नावमन्यत (for समप
श्यन्त) —^d) D₂ अवारयेत्

51 B₁ D₂ om 51 (for B₁, of v 1 50) —^a)
D₂ वार्धक्षेपि (for 'क्षेमि) —^b) B₁ Dn₁ D₂ G₂
M₂ ४ अहरद् (for अा) —^c) Ś₁ K₁-४ D₂ ३ ४ ५
M₂ अनाद् (D₁ 'हृ)ष्टिर् (for 'धृष्टिर्)

52 Ś₁ K₁-३ om (hapl) 52-55 —^a) S कैकेया
(G₂ कैकेया) भ्रातरं पच —^b) K₂ D₂ ६ धर्मज्ञा
(for धार्मिका) K₂ Dn₁ D₂ ४ ५ ७ ८ -वादिन; Dn₂
D₂ सगरा (for विक्रमा) —^c) B₁ वर्णाभा, B₂
G₁ M₂ ४ वर्णाभा, B₂ (marg) ३ ४ D₀₁ D₁ सकाशा;
Dn₂ नर्माश्र; D₂ -कर्णाश्र (for वर्णाश्र) B₂ T G₂-३
हन्द्रगो (G₂-३ 'को)पसवर्णाश्र —^d) B₁ Dn₂ D₂ ६ रक्त
वर्णायुधध्वजा; B₂ रक्तवर्मासुरं; D₁ G₁ M₁ ३ ५ [अ]-
रक्तवर्णायुध, D₂ रक्तवर्मा; T₁ G₂-४ रक्तवर्णां, G₁
M रक्त (M₁ ३ 'रम)वर्मा; G₂ रक्तयाणां

53 Ś₁ K₁-३ om 5३ (of v 1 52) —^a) Dn₂
D₂ ६ ६ G₂-५ मातृष्वसु (for 'स्यसु) —^b) S जयै
पिण (for जयार्थिन) —^c) D₁ वीरान् D₂ पर्यवा-
रयत्; G₂ प्रत्यवारयन् (for पर्यवा').

54 Ś₁ K₁-३ om 5४ (of v 1 52) D₂ om.
(hapl) 54-55 —^a) G₂ योधयंतं, M₁ योधयंतो T
G₂-३ राजान —^b) D₂ १ वाराणह्वये (for 'वते) —^c)
K₄ पण्मासादपि (for 'नभि) B₄ D₀₁ D₁ २ १ G₂
अपि (D₂ १ 'ति)संरब्धा, Dn₁ G₂ अभिसरब्ध (G₂
'ब्धान्); Dn₂ D₂ अशसरब्धा (D₂ 'ब्धान्); T अभि-
सन्न्धा (for 'सरब्धा). —^d) Dn₂ D₂ जिघांसन्तो D₁
पति, D₂ ३ पति (for पतिम्)

55 Ś₁ K₁-३ D₂ om, 55 (of v 1 52, 5४). K₂
om from 55 up to the end of adhy 10 —^a) B₄ S
वीरं (for शूर). —^b) D₂ सत्यसत्त्वं (for 'सध). B₁-४
महारथ, S जितेन्द्रिय (for महाबलम्). D₄ सत्यसत्त्वं
बल —^c) K₂ B₂ Dn₂ D₂ ३ ५ G₁ M पर्यवारयत् (K₄
D₂ M₁ ३ ४ 'यन्), D₀₁ T G₂-३ समवारयत् (T G₂
'यन्) (for प्रत्यवारयत्)

56 K₂ om 56 (of v 1 55) —^a) Dn₂ D₂
पुत्र य (by transp), G₂ य पुत्र —^b) D₁ M
वाराणस्या, G₂ सर्वज्ञस्य (for वाराणस्या). T G₂ ४ महा
रथ (for 'रथम्) —^c) K₁ lacuna for समरे D₂
G₂ समरेक्षेषु D₂ om पु Ś₁ गृह्यन्त; D₂ गृह्यंतं,
G₂ M₁ ३ गृह्यन्त (for गृह्यन्त) —^d) K₁ बलेन; G₂
फलेन (for भलेन) K₄ B₁ ३-३ D₀₁ Dn₂ D₁ ३ ५ ६ T
G₂ ४ [अ]पाहरद्, B₂ [अ]पातयद् (for [अ]पहरद्)

57 K₂ om, 57 (of v 1 55) —^a) D₂ lacuna
for धृष्टद्युम्न —^b) Dn₁ अनुचारिण; Dn₂ D₂ अन्त्र
धारिण, D₂ T₂ G₂-३ मन्त्रधारण (for मन्त्रधारिणम्)

युक्तं दुर्योधनानर्थे सृष्टं द्रोणवधाय च ॥ ५७
निर्दहन्तं रणे योधान्दारयन्तं च सर्वशः ।
द्रोणायामिमुखं यान्तं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ५८
उत्सङ्ग इव संबृद्धं द्रुपदस्यास्त्रवित्तमम् ।
शैखण्डिनं क्षत्रदेवं के तं द्रोणादवारयन् ॥ ५९
य इमां पृथिवीं कृत्वा चर्मवत्समवेष्टयत् ।
महता रथवंशेन मुख्यारिभ्यो महारथः ॥ ६०

दशाश्वमेधानाजहे स्वन्नपानामुदक्षिणान् ।
निरर्गलान्सर्वमेधान्पुत्रवत्पालयन्प्रजाः ॥ ६१
पिनृत्यो दक्षिणां यस्य गङ्गास्रोतः समापिवन् ।
तावतीर्गा ददौ वीर उशीनरसुतोऽध्वरे ॥ ६२
न पूर्वे नापरे चक्रुरिदं केचन मानवाः ।
इति संचुक्रुर्देवाः कृते कर्मणि दुष्करे ॥ ६३
पश्यामस्त्रिपु लोकेषु न तं संस्थास्तुचारिषु ।

C 7 272
B 7 10 68
K 7 10 68

—^a) Dn₁ दुर्योधनत्वाथं —^d) B₁ सृष्ट (for सृष्ट)

58 K_s om 58 (cf v 1 55) —^a) S द्रोण (for योधान्) —^b) K_s धारयत्, Dn₂ D₂ S वार यत्, D₁ वारयेत् (for दारयन्त) —^c) D₁ यात् K_s द्रोणामिमुखमायातं —^d) Dn D₁ १ S गूरा (for वीरा)

59 Ś₁ K₁₋₃ S om (hapl) 59 (for K_s, cf v 1 55) —^a) D_s रसग, T₂ उत्सङ्गं (for उत्सङ्ग) Dn D₂₋₆ S एव (for इव) Dc₁ सबद्ध (for सद्बद्ध) —^b) Dn₁ [आ]मर्मभव, Dn₂ [अ]स्त्रविक्रम; D_s S [आ]शुवित्र (D_s 'क्र)म (for [अ]स्त्रवित्तमम्) —^c) K_s B Dc₁ Dn D₁ S १ S शिखाडिन K_s B Dc₁ D₁ S T शत्रुगुप्त, G M क्षत्रगुप्त (for क्षत्रदेव) —^d) K_s B_s के वा, B₁₋₃ Dc₁ को वा, Dn₁ G_s कद्र, D₁ S के च; T G_s S के तु (for के त) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ अवारयत् (for 'यन्)

60 K_s om 60 (cf v 1 55) —^a) B₂₋₃ Dc₁ transp य and इमा Dn₁ D_s S (except G_s S) सर्वा (for कृन्त्रा) B य इमा रथवोषेण —^b) Dn₁ D_s परिवेष्टयत्; D_s परिवेष्टयेत् (for समवेष्टयत्) B_s महता समरेषु यत्, D_s चर्मवत्समवेष्टयन् —^c) Ś₁ K (K_s om) B₁₋₃ D रथवोषेण (for 'वशेन) B_s चर्मवष्टु यिर्वी कृत्वा —^d) Ś₁ K₁₋₃ D_s मुख्यास्त्रिभूत् (Ś₁ 'ज्ञो), D_s lacuna M महाबल Dn₁ D₁ S १ S मुख्यास्त्रिभूत् न्महारयान्

61 K_s om. 61 (of v 1 55) —^a) D_s [आ] वद्रे (for [आ]जद्रे) D₁ दशाश्वमेधानायजे —^b) K_s S स्वन्नपानार्थं, Dc₁ D_s स्वन्नपानान्स (D_s 'रस), Dn₂ स्वर्णपानात्; D_s अन्नपानादि, D_s चूर्णपानान्स; D_s समाह्वानात्; D_s अन्नपानात्, D_s स्वर्गदानात्, D₁ समन्वानात्; S समाह्वर (M₁ om वर) (for स्वन्न पानात्) —^c) Ś₁ निर*रवात्, K₁ निरभमरवात् (hypermetric), K_s निर**न्, B₁ निराकुलान्;

D₁ S नि*र्गलान्; D_s निर्मलान् (submetric) (for निरर्गलान्) Ś₁ K₁₋₃ Dn D₁ S-5 सप्तमेधान्, T सर्व मेधान् (for सर्वमेधान्) D_s निर्मलान्सप्तमेधाश्च, G₁ M निरर्गलास्तु त्रीन्मेधान्, G_s निरर्गलान्सर्वमेधाश्च —^d) G_s S पालयत् K_s प्रजा

62 K_s om 62 (cf v 1 55) B₁ reads 62^{ab} twice —^a) Ś₁ K₁ S D₁ पिवत्यो, K_s B₂ (second time) पियतो, Dn₁ यावत्यो, D_s यावतो; D_s या वत्यो, D₁ १ पीरयो (for पिनृत्यो) Dn₁ D₂₋₃ १ S दक्षिणा Dn₁ चास्य (for यस्य) —^b) D_s १ गगाश्रोत, Dn₁ शिद्वन्त्, D_s समापिवत् (for समापिवन्) K₁ गगाश्रोतमि तत्परा, B₂ (second time) गगाञ्चानमपाः भिव, D_s गगाश्रोतमि*** — For 62^{ab}, B (B_s also) Dc₁ Dn₂ D_s Ca d subst

79* गङ्गाश्रोतमि यावत्य सिकता अप्यशेषत ।

[B D_s Ca d गगाश्रोतं द्व (B_s 'श्रोतस्तु) याव (D_s 'व)त्य (for the prior half) B₁ स्युरशेषत, B₂₋₃ D_s मत्य, Dc₁ सत्यनेकद (for अप्यशेषत) B₂ शक्ता पातुमशेषत, Ca d भिकता स्युरशेषत (with the remark इति पाठ नाथ in both) (for the posterior half)]

On the other hand, S subst for 62^{ab}

80* विसृष्टा दक्षिणा यस्य गङ्गाजलमवारयत् ।

—^c) T₁ तावतीर्या, G₁ M₁₋₃ तावद्वा (M_s 'द्वौ) स; M_s तावती स (for तावतीर्गा) D_s विप्रान्; T G₂₋₃ धीमान् (for वीर)

63 K_s om 63 (cf v 1 55). —^c) Dn₂ D_s इत् (for इति) B₁₋₃ Dc₁ य; M_s-5 त (for स-)

64 K_s om 64 (cf v 1 55) —^a) B_s-5 D_s पश्यामि D_s lacuna for लोकेषु —^b) K₁ सस्यान्; B₁ सस्यासु, B_s सस्यासु; B_s- Dc₁ Dn₂ D_s S संस्थान; Dn₁ वस्याणु; D₁ १ S सस्याणु; D_s स्

जातं वापि जनिष्यं वा द्वितीयं वापि संप्रति ॥ ६४
 अन्यमौशीनराच्छैव्याद्गुरो वोढारमित्युत ।
 गतिं यस्य न यास्यन्ति मानुषा लोकवासिनः ॥ ६५
 तस्य नष्टारमायान्तं शैव्यं कः समवारयत् ।
 द्रोणायामिमुखं यान्तं व्यात्ताननभिवान्तकम् ॥ ६६
 विराटस्य रथानीकं मत्स्यस्यामित्रघातिनः ।
 प्रेप्तन्तं समरे द्रोणं के वीराः पर्यवारयन् ॥ ६७
 सद्यो वृकोदराज्जातो महाबलपराक्रमः ।

मायावी राक्षसो घोरो यस्मान्मम महद्भयम् ॥ ६८
 पार्थानां जयकामं तं पुत्राणां मम कण्टकम् ।
 घटोत्कचं महाबाहुं कस्तं द्रोणादवारयत् ॥ ६९
 एते चान्ये च बहवो येषामर्थाय संजय ।
 त्यक्तारः संयुगे प्राणान्किं तेषामजितं युधि ॥ ७०
 येषां च पुरुषव्याघ्रः शार्ङ्गधन्वा व्यपाश्रयः ।
 हितार्थी चापि पार्थानां कथं तेषां पराजयः ॥ ७१
 लोकानां गुरुरत्यन्तं लोकनाथः सनातनः ।

स्थान (for सस्थाद्) K₁ D₁ न त स्थाप्यु (D₁ 'ञु)
 चरिष्यु च, S न च स्या (G₁ M₁ २ तस्था, M₃-३ सं
 स्या)स्तु च (G₅ प)रिष्यु च —^a) K₃ B₁ ३-३ D₁ २ २
 T चापि; G₁ M वाय (for वापि) Ś₁ K₃ B Doi
 D₁ २ जनिष्यंत, Dn₂ D₃ भविष्य वा; T G₂ भवि
 प्यद्वा, G₃ ४ जनिष्या (G₄ 'प्य)द्वा (for जनिष्य वा)
 Dn₁ जात वा जनयिष्यति —^a) D₃ न सम (for
 द्वितीय). K₂ B₁ ३ Doi Dn D₁-३ ३-३ चापि (for
 वापि) K₂ B Doi साम्रतं, D₃ न प्रति (for संप्रति)
 D₁ द्वितीयं वासव प्रति, S न च सम्रति वर्तते.

65 K₅ om 65 (cf v. l. 55) —^a) G₁ M₁-4
 अन्यद् (for अन्यम्) D₃ अन्यस्त्वौशीनराच्छैव्याद्
 —^b) Ś₁ K₁ ४ Dn₂ D₃ ३ धुरं, D₁ ध्रुव (for धुरो).
 G₁ M₁-३ अस्य तु (for ह्युत) M₁ २ धुरो घोघारमस्य
 तु — G₃ om. 65^c-66^d —^c) Ś₁ K₁-4 [अ]नुयास्यति;
 B₁ न जानति, D₁ न यासं वा (for न यास्यन्ति).
 —^d) B₂ ३ Doi T G₁ ४ ३ M मनुष्या

66 K₅ G₃ om. 66 (cf v. l. 55, 65) Doi reads
 66^b on marg (see m) —^b) K₁-३ D₃ शूर, K₁
 सूर; Dn₂ शैव्य, D₃ शैव्यं (for शैव्य) Ś₁ नैवं क्व
 मवारयत्; B₁-4 शैव्य (B₁ शैव्य) के प्रत्यवारयत्; G₁
 २ ४ ३ M के वीरा पर्यवारयन् — Ś₁ K₁-३ om. (hapl.)
 66^c-69^d G₁ M₁ २ om 66^c-67^d —^c) B₂ (marg
 as in text) ३ ४ द्रोणामिमुखमायांतं —^d) = 45^b

67 Ś₁ K₁-३ ३ G₁ M₁ २ om 67 (cf. v. l. 55, 66)
 For the repetition of 67^a in D₁, see below —^a)
 D₁ (both times) विराट स (for विराटस्य) — D₁
 om. 67^b —^b) M₃-३ मात्स्यस्य B₂-4 कर्षिण; Doi
 'कर्षिन'; D₃ कर्षिन (for वातिन) —^c) Dn₁
 यांत च; D₂ ३ युक्त स; D₁ ३ यांत स; M₃-३ प्रेक्षतं
 (for प्रेप्तन्त) B₂-4 Doi विजयं (Doi 'ये) संख्ये
 (B₂ ३ Doi युद्धे); Dn₁ D₁ ३ ३ ३ समरे वीर (for

समरे द्रोणं). Dn₂ D₃ ३ द्रोणस्यामिमुखं यांत —^a)
 B₂-4 प्रत्यवारयन् — After 67, D₁ reads 69^a for
 the first time repeating it in its proper place,
 followed by the repetition of 67^a.

68 Ś₁ K₁-३ ३ om 68 (cf v. l. 55, 66). —^a)
 B₁ मन्चे (for सद्यो) —^a) D₃ रक्षसां, D₃ राक्षसां
 K₁ B₁ ४ ३ Dn₂ D₁-३ ३ ३ वीरो (for घोरो) —^a)
 D₁ २ महाभय Dn₁ यस्मान्मे सुमहद्भयं

69 Ś₁ K₁-३ ३ om 69 (cf v. l. 55, 66) For the
 repetition in D₁, of v. l. 67 —^a) G₅ पालयन्
 (for पार्थाना) D₁ om. जय K₁ lacuna, B₁ D₃
 च; Dn₂ D₃ वै (for त) —^c) Doi S महाकाय,
 D₁ 'स्मान (for 'बाहु) —^d) S हैदिय के (G₅ M₁ ३
 'य को, M₃ ४ 'वीं के) न्यवारयन् (G₅ M₁-4 'यत्)
 — After 69, S ins a passage given in App I
 (No 3)

70 K₅ om 70 (cf v. l. 55). —^b) G₁ M₁
 पृषाम् —^c) B₂-4 Doi D₃ समरे (for सयुगे). —^d)
 Ś₁ अजितैर् Dn₁ किमेपां न जित युधि.

71 K₅ om 71 (cf v. l. 55). —^a) K₁ G₁ पूर्वा.
 Dn₁ D₃ ३ व्याघ्र —^b) B₁ गदाधर, M₁ ह्युपाश्रय
 (for व्यपाश्रय) — Dn₁ D₁ ७ om (hapl.) 71^d.
 —^c) Ś₁ K₁ ३ D₃ ३ G₅ हितार्थ, K₁ हितार्थे; B₁
 Dn₂ हितार्थश्च (for हितार्थो) S चैव (for चापि)

72 K₅ om 72 (cf v. l. 55) —^a) K₂ B₁ ३
 Dn₂ D₃ ३ गुरुरत्ययं, D₂ ३ 'राघ' स; D₃ 'रूपको
 (for 'रत्नन्तं). —^b) B₁ लोकनाथ, D₃ सर्वलोक
 (for लोकनाथ) Dn₂ om न. K₁ लोकनाथसनातन
 —^c) Ś₁ K₁-4 B₁ D₃ रथे, D₁ २ नरो (for रणे).
 T G₁ ४ लोकनाथो, G₂ सदा नाथो (for रणे नाथो).
 —^d) D₁ ७ दिग्भे Ś₁ दिव्यात्मज; B₁-4 Doi 'रमकः

नारायणो रणे नाथो दिव्यो दिव्यात्मवान्प्रभुः ॥ ७२
यस्य दिव्यानि कर्माणि प्रवदन्ति मनीषिणः ।

तान्यहं कीर्तयिष्यामि भक्त्या स्वैर्यार्थमात्मनः ॥ ७३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

१०

शुतराष्ट्र उवाच ।

शृणु दिव्यानि कर्माणि वासुदेवस्य संजय ।
कृतवान्यानि गोविन्दो यथा नान्यः पुमान्कचित् ?
संवर्धता गोपकुले बालेनैव महात्मना ।
विख्यापितं बलं बाहोस्त्रिषु लोकेषु संजय ॥ २

उच्चैःश्रवस्तुल्यबलं वायुवेगसमं जवे ।
जघान हयराजं यो यमूनावनवासिनम् ॥ ३
दानत्रं घोरकर्माणं गवां मृत्युमिवोत्थितम् ।
वृपरूपधरं बाल्ये भुजाभ्यां निजघान ह ॥ ४
प्रलम्बं नरकं जम्भं पीठं चापि महासुरम् ।

C. 7 236
B 7 11 5
K. 7 11 5

Bs 'स्मवित्', Dns Ds c 'स्मना', Gs-4 'धंवान्' (for 'स्मवान्') Ks-4 D1 दिव्यो दिव्यपराक्रम', Gs दिव्या दिव्यायवान्प्रभु

73 Ks om. 73 (cf v l. 55). — *) T₂ G₂ transp दिव्यानि and कर्माणि B₁ चित्राणि (for दिव्यानि) —^d) B₁ s स्वैर्यार्थम् (for स्वैर्यां) K₂ भक्त्या स्वैर्यान्ममात्मन, Dns Ds s कार्यार्थमिह ध्यात्मन

Colophon om in Ks, Ss missing — Subparvan. Editions द्रोणाभिवेकपर्व — Adhy name K₁ s प्रभु, K₂ Dn₁ G₁ M₁ s एतद्राष्ट्रप्रभ, D₂ s एतद्राष्ट्रचित्वा — Adhy no (figures, words or both) K₂ B₁ s Dn₁ Ds 8 9 (as in text), Ds 10 — Sloka no Dc₁ 73, Dn₁ 75

10

This adhy is missing in S₂ (cf v l. 7 1 1) Ks om. this adhy (cf. v l. 7 9 55).

1 G₂ om the ref. — *) Cd transp दिव्यानि and कर्माणि. — *) S विश्वात्मा (for गोविन्दो) —^d) D₁ यथा नान्यत्करिष्यति

2 *) B₁ Dn₁ D₁ सर्वाधि (B₁ 'धं')तो (for संवर्धता) B₁-4 Dc₁ गोकुले वर्धमानेन —^b) B₁ रामेणैव, T G₂-2 बालेन च (for बालेनैव) — After 2^{ab}, D₁ s 8 ins

81* शकटं पूतनां हत्वा भद्रो च यमलाहृन्तौ ।

8

[D₁ s पूतना D₁ हित्वा]

— *) K₁ यिज्ञापित, G₁ M प्रख्यापित (for विख्या) T G₂-5 बाल्ये (for बाहोस्त्र) —^d) K₂ सजय, D₁ सजये (for सजय) — For 3-5, S subst

82* पूतना शकुनिं हत्वा केशिनं चैव वाजिनम् ।
ऋषभं धेनुकं चैव शरिष्ट च महाबलम् ।
घृक हत्वा महाबाहुं घृत्वा गोवर्धनं गिरिम् ।
चाणूरं सुष्टिकं चैव रत्नमध्ये लिहत् च ।

[(L 1) T G₂ s s शकट (for शकुनिं) M₁ s पूतना शकटं मुक्त्वा (for the prior half) T G₂ वाजिन — (L 3) T G₂ गवां मुक्त्वा (T₂ मोक्षा), M₁ s घृका न्दत्त्वा (for घृक हत्वा) M₂ s महाबाहुर् G₁ s s घृका न्मुक्त्वा (G₂ गवां मोक्त्वा, G₂ गा[*inf lin* दा]व मुक्त्वा) महाबाहुर् (for the prior half) G₂ कृत्वा (for घृत्वा) — (L 4) T G₂ चाणूर G₂ मूषिक (for सुष्टिक)]

3 *) S₁ सुरयवलो —^b) B₁-3 Dc₁ मातरिश्च (for वायुवेग) S₂ समो (for सम) D₂ बले (for जवे) —^c) S₁ जगाम (for जघान) B₁-4 Dc₁ हयराजं त, B₂ (marg) s Dns Ds हयराजान, Ds च हय राजन्; Ds समरे राजा (for हयराज यो) Cd oites हयराज (as in text) —^d) B (B₂ also as in text) Dc₁ नीर; D₁ तट, D₂ जल (for वन)

4 *) D₁ s इव स्थित, D₂ उपस्थित (for इवोत्थितम्). — *) S₁ K₁ s 4 D₁ बालो, D₁ s लोके (for बाल्ये). —^d) Dn₁ D₁ s जानुभ्यां (for भुजाभ्यां). B₁ च, B₂ स; Dns त (for ह).

[57]

मुरुं चाचलसंकाशमवधीत्पुष्करेक्षणः ॥ ५
 तथा कंसो महातेजा जरासंधेन पालितः ।
 विक्रमेणैव कृष्णेन सगणः शातितो रणे ॥ ६
 सुनामा नाम विक्रान्तः समग्राक्षौहिणीपतिः ।
 भोजराजस्य मध्यस्थो भ्राता कंसस्य वीर्यवान् ॥ ७
 बलदेवद्वितीयेन कृष्णेनामित्रघातिना ।
 तरस्वी समरे दग्धः ससैन्यः शूरसेनराट् ॥ ८
 दुर्वासा नाम विप्रर्षिस्तथा परमकोपनः ।
 आराधितः सदारण स चासौ प्रददौ वरान् ॥ ९

5 °) K₁ जर्वु, B₁₋₁ D₀₁ पीठ (for जम्भ) —^b)
 Ś₁ K₁ ४ ५ पीठ चापि, B₁ २ ५ मुरुं जम्भ; B₂ मुर जव,
 D₀₁ मुर जम्भ; D₂ अरिष्ट च (for पीठ चापि) B₁
 महामुञ्ज (for 'सुरम्' —^c) K₁ ५ D₁ ४ ५ मुर; K₂
 मुर; D₀₁ मरु, D₁ मुमु (for मुरु) B₂ D₀ D₂₋₃
 चामर; D₂ चांसक (for चाचल) B₁₋₁ D₀₁ ह्यग्नीव
 महाकायम् —^d) B₂₋₁ D₀₁ पुरुयोत्तम (for पुष्करे
 क्षण)

6 °) K₄ कंसो, D₀ केदी (for कंसो) S महा-
 राजो (G₂ 'पाहुर्' (for 'तेजा' —^c) D₂ कर्णेन, M
 कृष्णस्य (for कृष्णेन) —^d) D₂ क्षणदा, D₂ गणदा
 (for सगण) K₁ ३ ५ B₁ ३ D₀₂ D₂ ३ ३ पातितो;
 D₁ १ ३ शासितो (for शातितो) B₂₋₁ D₀₁ निहत
 सगणो रणे, S सानुवधाश्रयो हत

7 °) D₂ सुनाम, G₁ M₂₋₃ सुनामा (for सुनामा)
 K₁ २ ५ D₀₁ D₁ नाम विख्यात; K₂ रणविषयात, B₂
 रणविक्रांत; D₀₁ बलविक्रात; D₁ चाय मित्रघ्न (for
 नाम विक्रान्त) D₁ corrupt —^b) D₂ सम्यगक्षौ
 हिणी, T G₂ ३ M₁₋₁ समग्रा (M₁ २ सहस्रा)क्षौहिणी
 B₂ ३ D₀₁ चूत (for पति) —^b) om 7^{cd} —^c)
 D₀₁ D₂ ३ G₁ M भोजराजन्य; D₂ ५ १ 'राजश्च (for
 'राजस्य) C_v as in text —^d) D₁ भ्रातर सत्यवीर्य
 वान् C_v cites भ्राता (as in text)

8 °) Ś₁ K₁₋₁ D₀₁ D₁ ५ ५ १ ३ मनस्वी, C_d तरस्वी
 (as in text) —^d) Ś₁ T G₂₋₃ ससेन; K₁ २ ५
 D (except D₀₁) स शूर (for ससैन्य) T G₂₋₃
 सेनवान् (for 'राट्)

9 °) Ś₁ दुर्वासाश्चैव T₂ G₂ विप्रं द्रस; G₁ २ ५ ५
 M विप्रश्च (for विप्रर्षिश्च). —^b) D₀₂ D₂ तप; D₂

तथा गान्धारराजस्य मुतां वीरः स्वयंवरे ।
 निर्जित्य पृथिवीपालानवहत्पुष्करेक्षणः ॥ १०
 अमृष्यमाणा राजानो यस्य जात्या हया इव ।
 रथे वैवाहिके युक्ताः प्रतोदेन कृतव्रणाः ॥ ११
 जरासंधं महाबाहुमुपायेन जनार्दनः ।
 परेण घातयामास पृथगक्षौहिणीपतिम् ॥ १२
 चेदिराजं च विक्रान्तं राजसेनापतिं बली ।
 अर्धे विवदमानं च जघान पशुवत्तदा ॥ १३
 सौभं दैत्यपुरं स्वस्थं शाल्वगुप्तं दुरासदम् ।

तत (for तथा) —^d) D₀₂ D₂ ३ T G₂₋₃ वरं (for
 वरान्)

10 °) G₂ तदा (for तथा). D₀ गंधार M₂
 राजस्य (for राजस्य) —^b) D₀₂ D₂ ३ ३ T₂ G₁₋₂
 Ca d वीर, D₀₁ धीर (for वीर) —^d) B D₁
 २ ३ ३ T₁ ध्याहत्; D₀₁ अहनन्, G₂ अहरत्, C_d
 अयहत् (as in text) B₂₋₁ S पुरुयर्षम, D₁ पुष्करे
 क्षया (for 'क्षण')

11 °) C_v राजान (for 'नो' —^b) T G₂₋₁ [S]
 भवन्, G₂ [S]वहन् (for यस्य) D₀₂ D₂ यस्य याता;
 G₁ M सिंधुजाता (for यस्य जात्या) —^c) D₁ रथे
 वैवाहिके युक्ता; D₁ ३ रथेवैवाहिकैर्युक्ता, C_v वैवाहिके
 रथे युक्ता —^d) K₁ D₁ कृतव्रणा; D₁ क्षतव्रणा (for
 कृत) C_v प्रतोदेनकृतव्रणा

12 °) B₁₋₃ D₀₁ S (except G₂) महाराज (for
 'बाहुम्' —^b) D₁ उपयाने (for उपायेन). —^c) T
 G₂ भीमेन; Ca d परेण (as in text) —^d) K₁
 पृथगक्षौहिणीं पतिं, B₁ ३ ३ D₀₁ D₂ १ ३ S समग्रा (D₁ ३
 'हस्रा)क्षौ (T G₁ M₁₋₁ 'क्षो)हिणीपतिं, B₂ ५ समग्राक्षौ
 हिणीश्वर.

13 °) K₂ गज, D₂ राजन् (for राज). K₄ D₁
 G₁ बलिं, M₂₋₃ कूर्त (for बली) —^c) K₂ ५ B₂
 D₀ अर्धे; D₀₁ D₀₁ D₁ अर्धे, D₂ यज्ञे (for अर्धे)
 D₀ विवादमाने (for विवदमानं) Ś₁ K₂ ५ D₁ वै;
 B₂₋₁ D₀₁ हु (for च) K₁ अर्धेण विवदामान (sic),
 S अर्धेण विवदित वीर —^d) G₁ M जघान पुरुयो
 त्तम

14 °) K₁₋₁ दैत्यपतिं; D₂ ३ 'वरं; D₀ दैत्यं परं;
 D₁ यज्ञे पुरं (for दैत्यपुरं) —^b) K₁₋₁ D₁ S

समुद्रकुक्षौ विक्रम्य पातयामास माधवः ॥ १४
 अङ्गान्वङ्गान्कलिङ्गांश्च मागधान्काशिकोसलान् ।
 वत्सगर्गकरूपथाश्च पुण्ड्रांश्चाप्यजयद्रणे ॥ १५
 आवन्त्यान्दाक्षिणात्यांश्च पार्वतीयान्दशेरकान् ।
 काश्मीरकानौरसकान्पिशाचांश्च समन्दरान् ॥ १६
 काम्बोजान्वाटधानांश्च चोलान्पाण्ड्यांश्च संजय ।
 त्रिगर्तान्मालवांश्चैव दरदाश्च सुदुर्जयान् ॥ १७

(except Gs) साल्वगुप्तं; Ds सुगुप्त च (for साल्वगुप्त)
 —^a) Ś1 वि*त्वा (for विक्रम्य) —^d) D1 भारत
 (for माधव)

15 *) K4 अगा वगा, T G1 2: M अगवग,
 G4 अंकवक (for अङ्गान्वङ्गान्) K4 Dc1 D 1 G2 4
 M1-3 कलिगाश्च (for कलिङ्गाश्च) —^b) B1 Dn2 T1 G4
 मगधान् K1 कैनि (for काशि) K4 B1-2 Dn2
 D2-3 कोशलान्, Dc1 कौशलान्, Dn1 कौशिकाश्च,
 G2 4 कौशलान् (for कोशलान्) —^c) K1-3 Dn1
 D1 1 वत्सगर्गं, B1 2 (marg) 1-3 D1 व (B1 m वा)
 स्यगार्ग्यं, B2 मास्यगार्ग्यं, D2 वत्सदत्तान्, D3 तथा
 वत्स, D3 वत्सवर्गं (for वत्सगर्गं) Dc1 वास्यगार्ग्यं
 कलिगांश्च, Dn3 करुपां मालवांश्चैव, S वत्समर्गं (G1
 M वत्सकांश्च, G5 वास्यमर्ग्यं) करुशाश्च —^d) B1-3
 Dc1 Dn2 पाण्ड्यांश्च, Dn1 D3 पुण्ड्रांश्च, D1 सुद्राश्च,
 D2 पुढ्यांश्च, D1 पुढ्यांश्च, M3 4 पुण्यांश्च (for पुण्ड्रांश्च)
 B1-1 Dc1 चैव, T G1 1 4 M3-3 चाप (for चापि)
 D4 [अ]जयन् (for [अ]जयत्)

16 *) K1 आवन्त्यान्; K4 T आवत्यां, G5 आवत्या
 (for आवन्त्यान्). Dn1 दक्षिणात्याश्च (for दाक्षि*)
 —^b) D1 पार्वतेषान् K1 दक्षीकरान्, B1 G3 कशेर
 कान्, Dc1 दुरासदान्, Dn2 D3 कशेरकान्, D4 दत्ते
 करान्; T G2 4 M3 कशेरकान्; G1 M1-3 दक्षीकरान्,
 G5 कशेरुकान् (for दक्षीकरान्) —^c) Ś1 कश्मीरकान्,
 Dc1 काश्मीरकान् (for रकान्) K3 B D1 और
 मिकान्; D3 जातुधानान्, D4 औरमरान्; D3 केसर-
 कान्; T G2 3 औरम (G2 *त्र)कान्, G1 M1 2 और-
 रिकान्, G5 औरमरकान्; G5 औरमृतान् (for औरसकान्)
 —^d) K1 समदरान्; B Dc1 Dn2 समुद्रलान्, Dn1
 D2 4 1 3 स्वयं (D1 3 *धुं)रान्, D1 समदरान्; D3
 समाधय, T G2-3 समत् (G2 *द)कान् (for समन्द
 रान्)

17 *) Ś1 D1 काम्बोजान्, Dn1 D1 वारधानांश्च,

नानादिग्भ्यश्च संप्राप्तान्त्रातानश्चशकान्प्रति ।
 जितवान्पुण्डरीकाक्षो यवनाश्च सहायुगान् ॥ १८
 प्रविश्य मकरावासं यादोभिरभिसंवृतम् ।
 जिगाय वरुणं युद्धे सलिलान्तर्गतं पुरा ॥ १९
 युधि पञ्चजनं हत्वा पातालतलवासिनम् ।
 पाञ्चजन्यं हृषीकेशो दिव्यं शङ्खमवाप्तवान् ॥ २०
 खाण्डवे पार्थसहितस्तोपयित्वा हुताशनम् ।

c 7 402
 B 7 11 21
 K. 7 11 21

Dn2 D3 वाटधाना (Dn2 *नां)स्तु, D3 वाहिकाश्रैव, S
 माल (T G1 M *ल)वांश्चैव (for वाटधानाश्च) —^b)
 Ś1 D3 चोडान्, K1 चोड्यान्, K3 3 चोडान्; Dn1
 चोडान्, Dn2 D3 पुड्यान्, D4 लोचान्, D3 सुद्रान्;
 T G1 4 M चोडान्, G4 चोडान् (for चोडान्) Dn2
 D3 अन्वांश्च, D3 पाण्डुश्च (for पाण्ड्याश्च) T G2-3
 माधव (for मजय) —^c) B3 (marg as in text)
 विदर्भान् (for त्रिगर्तान्) Dn2 मालवास्वष्टान्; D3
 मालवान्स्वष्टान्, T G2-3 मगधाश्रैव (for मालवांश्चैव)
 —^d) Ś1 K4 वरदांश्च, B3 दारदांश्च, Dn2 D3 पार-
 दाश्च (for दरदाश्च) Dn2 सुदुर्जयान् S (except
 G1) क (M द)रदाश्रैव दुर्जयान्

18 *) D3 om च Dn1 मप्राप्ता, Dn2 सम्राावान्
 (for मप्राप्तान्) —^b) Dn1 D3 जातानश्च, Dn1
 जानानाश्च (for प्रावानश्च) B1 4 5 Dn2 D2 स्वर्धा-
 (Dn2 वमां)श्रैव शकालया, B3 3 Dc1 D4 1 3 नृपांश्चैव
 (D1 1 3 राजानश्च) शकालया, D3 (orig) रतिषोला
 शकान्प्रति, D3 (marg sec m) एतानन्यान्प्रकामत्, T
 G1-4 M क्षाप्रान्ते (G1 M1 2 क्षप्रान्ते, G4 क्षाप्रान्ते;
 M3-3 क्षप्रान्ते) च्छगणानपि, G5 क्षाप्रान्ते च्छगणानपि
 —^d) G5 (inf lin as in text) सवनाश्च (for यवनांश्च)
 Ś1 K (Kc om) B1 4 Dn D1-1 3 यवनं च स (K1
 म)हायुग, D3 धनजयसहायुग

19 *) D1 चादीभिर् (for यादोभिर्) D1 यादो-
 गणनिषेवित, D3 जादोरतिमसवृत (sic) —^d) Dn2 D2
 2 2 2 तदा (for पुरा) Ś1 सलिलान्तर्गतं पुरा

20 *) B3 युद्धे, G1 M तत्र (for युधि) —^b)
 T G5 M3 पातालतल M1 2 वासिन (for चासिनम्)
 B3 दैत्य पातालवासिन —^d) Ś1 K1 3 4 D1 transp
 दिव्यं and शङ्खम् K4 om वास

21 *) K4 om मख —^d) Ś1 K1 2 चक्रे (for
 चक्रं) Ś1 महायज्ञा; B1-3 Dc1 तथैव च, B1 D3
 महायज्ञं, G1 M1 2 जनार्दन (for महायज्ञं)

सुरं चाचलसंकाशमवधीतपुष्करेक्षणः ॥ ५
 तथा कंसो महातेजा जरासंधेन पालितः ।
 विक्रमेणैव कृष्णेन सगणः शान्तितो रणे ॥ ६
 सुनामा नाम विक्रान्तः समग्राक्षौहिणीपतिः ।
 भोजराजस्य मध्यस्थो भ्राता कंसस्य वीर्यवान् ॥ ७
 धलदेवद्वितीयेन कृष्णेनामित्रघातिना ।
 तरस्वी समरे दग्धः ससैन्यः शूरसेनराट् ॥ ८
 दुर्वासा नाम विप्रर्षिस्तथा परमकोपनः ।
 आराधितः सदारेण स चासौ प्रददौ वरान् ॥ ९

तथा गान्धारराजस्य सुतां वीरः स्वयंवरे ।
 निर्जित्य पृथिवीपालानवहत्पुष्करेक्षणः ॥ १०
 अमृष्यमाणा राजानो यस्य जात्या हया इव ।
 रथे वैवाहिके युक्ताः प्रतोदेन कृतव्रणाः ॥ ११
 जरासंधं महाबाहुमुपायेन जनार्दनः ।
 परेण घातयामास पृथगक्षौहिणीपतिम् ॥ १२
 चेदिराजं च विक्रान्तं राजसेनापतिं बली ।
 अर्धे विवदमानं च जघान पशुवत्तदा ॥ १३
 सौमं दैत्यपुरं स्वस्यं शाल्वगुप्तं दुरासदम् ।

5 ^a) K₁ जर्वू, B₁₋₄ D₀₁ पीठं (for जम्भ) —^b)
 Ś₁ K₁ ३ ४ पीत चापि; B₁ २ ४ सुरं जभ, B₂ सुर जव;
 D₀₁ सुर जंभ, D₂ अरिष्ट च (for पीठ चापि) B₁
 महाभुज (for 'सुरम्' —^c) K₁ ४ D₂ ३ सुरं, K₂
 सुर; D₀₁ मरु; D₁ सुसु (for सुर) B₂ D_n D₂₋₃
 चामर; D₂ चातक (for चाचल) B₁₋₄ D₀₁ ह्यमीव
 महाफायम् —^d) B₁₋₄ D₀₁ पुरुपोत्तम (for पुष्करे
 क्षण)

6 ^a) K₂ कंसो, D₀ केदी (for कंसो) S महा-
 राजो (G₂ 'बाहुर' (for 'तेजा) —^c) D₂ कर्णेन, M
 कृष्णस्य (for कृष्णेन) —^d) D₂ क्षणदा, D₃ गणदा
 (for सगण), K₁ ३ ४ B₁ ३ D₀₂ D₂ २, ३ पातितो,
 D₁ १ ३ शान्तितो (for शान्तितो) B₂₋₄ D₀₁ निहत
 सगणो रणे, S सानुवधाश्रयो इत

7 ^a) D₂ सुनाम; G₁ M₂₋₃ सुनामा (for सुनामा).
 K₁ २ ४ D₀₁ D₁ नाम विख्यात, K₂ रणविख्यात, B₂
 रणविक्रान्त; D₀₁ यलविक्रान्त, D₁ चाय मित्रघ्न (for
 नाम विक्रान्त) D₁ corrupt —^b) D₂ सम्यगक्षौ
 हिणी, T G₁ ३ M₁₋₃ समग्रा (M₁ २ सहस्रा)क्षौहिणी
 B₂ ३ D₀₁ 'वृत्' (for पति) —^c) B₁ om 7^{cd} —^e)
 D₀₁ D₂ ३ G₁ M भोजराजन्य; D₂ ४ १ 'राजश्च (for
 'राजस्य) C_v as in text —^d) D₁ आत्तर सत्ववीर्य
 वान् C_v cites भ्राता (as in text)

8 ^a) Ś₁ K₁₋₃ D₀₁ D₁ ४ ५ ७ ८ मनस्वी, C_d तरस्वी
 (as in text) —^d) Ś₁ T G₂₋₃ ससेन, K₁ २ ४
 D (except D₀₁) स शूर (for ससैन्य) T G₂₋₃
 सेनवान् (for 'राट्)

9 ^a) Ś₁ दुर्वासाश्चैव T₂ G₂ विप्रैश्च; G₁ २ ४ ५
 M विप्रश्च (for विप्रर्षिश्च), —^b) D₀₂ D₂ तप; D₀

तत् (for तथा) —^d) D₀₂ D₂ ० T G₂₋₃ वरं (for
 वरान्)

10 ^a) G₂ तदा (for तथा) D₀ गंधार. M₂
 राजस्य (for राजस्य) —^b) D₀₂ D₂ ० ३ T₂ G₂₋₃
 Ca d वीर, D₀₁ वीर (for वीर) —^d) B D₁
 २ ० ३ T₁ आवहत्, D₀₁ अहनत्, G₂ अहरत्, C_d
 अवहत् (as in text) B₁₋₄ S पुरुपर्यभ, D₁ पुष्करे
 क्षया (for 'क्षण)

11 ^a) C_v राजान (for 'नो) —^b) T G₂₋₃ [S]
 भवन्, G₂ [S]वहन् (for यस्य) D₀₂ D₂ यस्य याता;
 G₁ M सिंधुजाता (for यस्य जात्या) —^c) D₂ रथे
 वैवाहिके युक्ता, D₁ ३ रथैवैवाहिकैर्युक्ता, C_v वैवाहिके
 रथे युक्ता —^d) K₁ D₁ कृतव्रण; D₁ क्षतव्रणा (for
 कृत). C_v प्रतोदनकृतव्रणा

12 ^a) B₁₋₃ D₀₁ S (except G₂) महाराज (for
 'बाहुम्) —^b) D₂ उपयाने (for उपायेन) —^c) T
 G₂ भीमेन; Ca d परेण (as in text) —^d) K₁
 पृथगक्षौहिणी पति, B₁ ३ ३ D₀₁ D₂ १ ३ S समग्रा (D₁ ३
 'हस्रा)क्षौ (T G₁ M₁₋₃ 'क्षो)हिणीपति, B₂ ४ समग्राक्षौ
 हिणीश्वर

13 ^b) K₂ राज, D₂ राजन् (for राज) K₄ D₁
 G₁ यलि, M₂₋₃ कृतं (for बली) —^c) K₂ ४ B₂
 D₂ अर्धे; D₀₁ D₀₁ D₁ अर्धे, D₂ यज्ञे (for अर्धे)
 D₀ विवादमाने (for विवदमान) Ś₁ K₂ ४ D₁ वै;
 B₂₋₄ D₀₁ तु (for च) K₁ अर्धेण विवदामानं (sic),
 S अर्धेण विवदित वीरं —^d) G₁ M जघान पुरुपो
 त्तम

14 ^a) K₁₋₄ दैत्यपति; D₂ ३ 'वरं, D₀ दैत्य परं;
 D₁ यज्ञे पुरं (for दैत्यपुरं) —^b) K₁₋₄ D₁ S

समुद्रकुक्षौ विक्रम्य पातयामास माधवः ॥ १४
 अङ्गान्वङ्गान्कलिङ्गांश्च मागधान्काशिकोसलान् ।
 वत्समर्गकरूपाश्च पुण्ड्रांश्चाप्यजयद्रणे ॥ १५
 आवन्त्यान्दाक्षिणात्यांश्च पार्वतीयान्देशेरकान् ।
 काश्मीरकानौरसकान्पिशाचांश्च समन्दरान् ॥ १६
 काम्बोजान्वाटधानांश्च चोलान्पाण्ड्यांश्च संजय ।
 त्रिगर्तान्मालवांश्चैव दरदांश्च सुदुर्जयान् ॥ १७

नानादिग्भ्यश्च संप्राप्तान्त्रातानश्चशकान्प्रति ।
 जितवान्पुण्डरीकाक्षो यवनांश्च सहानुगान् ॥ १८
 प्रविश्य मकरावासं यादोभिरभिसंबृतम् ।
 जिगाय वरुणं युद्धे सलिलान्तर्गतं पुरा ॥ १९
 युधि पञ्चजनं हत्वा पातालतलवासिनम् ।
 पाञ्चजन्यं हृषीकेशो दिव्यं शङ्खमवाप्तवान् ॥ २०
 खाण्डवे पार्थसहितस्तोपयित्वा हुताशनम् ।

c 7 402
 B 7 11 21
 K. 7 11 21

(except Gs) सात्वगुप्तं; Ds सुगुप्त च (for शात्वगुप्त)
 —^a) Ś1 वि*स्वा (for विक्रम्य) —^d) Ds भारत
 (for माधव)

15 ^a) Ks अगा वंगा, T G1 १ १ M अगवगा,
 Gs अंकवक (for अङ्गान्वङ्गान्) Ks Dc1 D १ G2 १
 M1-३ कलिगाय (for कलिङ्गाय) —^b) B1 Dn2 T1 Gs
 मगधान् K1 कैशि (for काशि) Ks B1-३ Dn2
 D2-३ कोशलान्, Dc1 कौशलान्, Dn1 कौशिकान्;
 G2 १ कौशलान् (for कोशलान्) —^c) K1-३ Dn1
 D2 १ वत्सवर्गं, B1 २ (marg) २-३ D1 व (B2 m चा)-
 त्सवर्गं, B2 मात्स्यवर्गं, D2 वत्सवर्गं, Ds तथा
 वत्स; D3 वत्सवर्गं (for वत्सवर्गं) Dc1 चात्स्यवर्गं
 कलिगांश्च, Dn2 करुपां मालवांश्चैव; S वत्सवर्गं (G1
 M वत्सकांश्च, Gs चात्स्यवर्गं)करुदांश्च —^d) B2-३
 Dc1 Dn2 पुंद्गाय, Dn1 Ds पुंद्गाय; D1 सुदाय,
 Ds पुंद्गाय; D1 पुद्गाय, Ms १ पुण्ड्राय (for पुण्ड्राय)
 B1-३ Dc1 चैव, T G1 १ १ Ms-३ चाय (for चापि)
 Ds [अ]जयद् (for [अ]जयद्)

16 ^a) K1 भावन्त्यां, Ks T भावत्यां, Gs भावत्या
 (for भावन्त्यां). Dn1 दक्षिणात्याय (for दाक्षि)
 —^b) D1 पार्वतियान् K1 दशकीकरान्, B2 Gs कशेर
 कान्; Dc1 दुरासटान्, Dn2 D3 कसेरकान्, D4 दने-
 करान्; T G2 १ Ms कशेरकान्, G1 M1-३ दशेरकान्,
 Gs कशेरुकान् (for दशेरकान्) —^c) Ś1 कश्मीरकान्,
 Dc1 काश्मीरकान् (for रकान्) Ks B D1 और
 यिकान्; D2 जानुवानान्, Ds औरमरान्, Ds केसर-
 कान्; T G2 १ औरम (G2 अ)कान्, G1 M1 ३ और-
 रिकान्, Gs औरमरकान्, Gs औरमृवान् (for औरमकान्)
 —^d) K1 समदकान्, B Dc1 Dn2 समुद्रलान्, Dn1
 D2 १ १ १ १ सत्रयं (D1 १ 'धुं)रान्, D1 समदरान्, Ds
 समाधय, T G2-३ समत (G2 'द)कान् (for समन्द-
 रान्)

17 ^a) Ś1 D1 काम्बोजान् Dn1 D1 वारधानांश्च,

Dn2 Ds वाटधाना (Dn2 'नां)स्तु, Dc चाहिकांश्चैव, S
 नाल (T G1 M 'ळ)वाश्चैव (for वाटधानाश्च) —^b)
 Ś1 Ds चोडान्, K1 चोड्यान्, Ks १ चोडान्, Dn1
 चोडान्; Dn2 Ds पुटान्, Ds लोचान्, Ds सुटान्,
 T G1 १ M चोलान्, Gs चोलान् (for चोलान्) Dn2
 Ds अन्यांश्च, Ds पाण्डुश्च (for पाण्ड्यांश्च) T G2-३
 माधव (for मजय) —^c) B3 (marg as in text)
 विदर्भान् (for त्रिगर्तान्) Dn2 मालवास्वटान्; Ds
 मालवान्स्वटान्, T G2-३ मगधांश्चैव (for मालवांश्चैव)
 —^d) Ś1 Ks दरदांश्च, Bs दारदांश्च, Dn2 Ds पार-
 दांश्च (for दरदांश्च) Dn2 सुदुर्जयान् S (except
 G1) क (M द)रदांश्चैव दुर्जयान्

18 ^a) Ds om. च Dn1 संप्राप्ता, Dn2 सत्रांतान्
 (for संप्राप्तान्) —^b) Dn1 Ds जातानश्च, Dn1
 जानानांश्च (for त्रातानश्च) B1 १ १ Dn2 Ds स्वशां-
 (Dn2 वसां)श्चैव शकास्तया, B2 १ Dc1 D4 १ १ नृपांश्चैव
 (D3 १ १ राजानश्च) शकास्तया, Ds (orig) रतिषोळा
 शकान्प्रति, Dc (marg sec m) पृतानन्यान्प्रकामत; T
 G2-३ M आंध्रान्स्ले (G1 M1 २ अंध्रान्स्ले, Gs आंध्रान्स्ले;
 Ms-३ संध्रान्स्ले)च्छगणानपि; Gs आंध्रान्स्लेच्छगणानपि
 —^d) Gs (inf lsm as in text) सवनांश्च (for यवनांश्च)
 Ś1 K (Ks om) B1 १ Dn D1-३ १ १ यवनं च स (K1
 म)हानुगं, Ds धर्मजयसहानुगं

19 ^b) D1 चादीभिरु (for यादोभिरु) D1 यादोग
 णनियेवित, Ds जादोरतिससवृत (sic) —^d) Dn2 Ds
 १ १ १ तदा (for पुरा) Ś1 सलिलाक्षिर्गतं पुरा

20 ^a) Bs युद्धे, G1 M तत्र (for युधि) —^b)
 T Gs Ms पातालतलं M1 २ वासिन (for वासिनम्)
 Bs दैत्य पातालवासिन —^d) Ś1 K1 १ १ D1 transp
 दिव्यं and शङ्खम् Ks om वास

21 ^a) Ks om मख —^d) Ś1 K1 १ चक्रे (for
 चक्र) Ś1 महायज्ञा, B2-३ Dc1 तयैव च, B1 Ds
 महावल्, G1 M1 ३ जनार्दन (for महावल)

आग्नेयमस्त्रं दुर्धर्षं चक्रं लेभे महाबलः ॥ २१
 वैनतेयं समारुह्य त्रासयित्वा मरावतीम् ।
 महेन्द्रभवनाद्वीरः पारिजातमुपानयत् ॥ २२
 तच्च मर्षितवाञ्छक्रो जानंस्तस्य पराक्रमम् ।
 राज्ञां चाप्यजितं कंचित्कृष्णेनेह न शुश्रुम् ॥ २३
 यच्च तन्महदाश्चर्यं सभायां मम संजय ।
 कृतवान्पुण्डरीकाक्षः कस्तदन्य इहार्हति ॥ २४
 यच्च भक्त्या प्रपन्नोऽहमद्राक्षं कृष्णमीश्वरम् ।

22 °) D₁ समासाद्य (for 'रुह्य' — °) K₁ s ;
 D₁ तोपयित्वा; D₂ D₃ ° द्राव' (for 'त्राम') Ś₁ K₁
 s ; D₁ मनस्विनी, K₂ मनीषिणी, D₃ [अ]मरावति
 (for 'वतीम्' — °) D₄ भुवनाद् (for 'भवनाद्')
 Ś₁ महेंद्रात्पुरं गत्वा; K₁₋₂ D₁ महेंद्रांत पुर (K₄ 'रो')
 गत्वा — °) Ś₁ अवाप्तवान्; D₂ D₃ ° उपाहरत् (for
 'नयत्')

23 °) D₂ D₃ त्तु; D₃ ° तत्र (for 'तच्च')
 — After 23^{ab}, D₂ D₁ 1 s ins

83* गोवर्धनस्योद्धरणे ज्ञात्वा वै समसज्जत ।

[D₂ समजानय, D₁ समजजना (for 'सज्जत)]

— °) D₂ राजा (for राज्ञां) D₂ नाप्यजितं; D₂
 चाप्य', D₂ T G₂ 4 चाप्यजित, D₁ चाप्य जितं; G₂ च
 न कृत, M₂ चाविदित, M₂ चाविजितं (for 'चाप्य').
 B₂ D₂ M₂ 4 किंचित्, D₂ s T G₂-s कश्चित् (for
 कंचित्) B₁ D₂ राज्ञश्चाप्यजितान्काश्चित् — °) B₂ s
 D₁ D₂ D₂-1 6-3 S शुश्रुम् D₃ कृष्णं नेह न शुश्रुम्

24 °) T₁ G₂ अस्या यन्; T₂ G₂ 4 अस्यां यन्,
 G₁ M यच्च वै; G₂ अस्याय (for यच्च तन्). — °)
 D₂ केशव' (for सजय) — B₂ reads 24^a-25^d on
 marg — °) T G₂-s तन्म' क (by transp) B₁
 D₂ इव (for इह) S करिष्यति (for इहार्हति) Ś₁
 तद्गवान्श्रोतुमर्हति; B₂-1 D₁ कोन्य कर्तुं तयार्हति

25 B₂ reads 25 on marg — °) D₂ तत्र, D₂
 तच्च, D₂ ° यत्र (for यच्च) Ś₁ B₁ D₂ ° प्रपन्नो
 (for प्रपन्नो) — °) G₂ सुविस्तर (for 'दित' — °)
 Ś₁ चाभवत्, K (K₂ om) D₂ 4 1 s चागत्; B₁ 4
 D₁ D₂ D₁ ° चागत्, B₂ s s D₂ s T G₁ M₂-s
 चागमात् (for चागमत्) C₂ d cite आगमत् and
 Cap C₂p आगमात्

26 °) B नंतं (for नान्तो). — °) D₂ बुद्धि (for

तन्मे सुविदितं सर्वं प्रत्यक्षमिव चागमत् ॥ २५
 नान्तो विक्रमयुक्तस्य बुद्ध्या युक्तस्य वा पुनः ।
 कर्मणः शक्यते गन्तुं ह्यीकेशस्य संजय ॥ २६
 तथा गदश्च साम्बश्च प्रद्युम्नोऽथ विदूरथः ।
 आगावहोऽनिरुद्धश्च चारुदेणश्च सारणः ॥ २७
 उल्मुको निशठश्चैव शङ्खी चभुश्च वीर्यवान् ।
 पृथुश्च विपृथुश्चैव समीकोऽथारिमेजयः ॥ २८
 एते वै चलवन्तश्च घृष्णिवीराः प्रहारिणः ।

बुद्ध्या). — °) B₁ s D₁ D₂ D₁ 2 4 c-3 कर्मणा; D₂
 कर्मणा (for कर्मण) D₂ om गन्तुं

27 °) D₁ s तदा; M₂ s यथा (for तथा). D₂
 [अ]गदश्च (for गदश्च) Ś₁ सभित्; D₂ D₂ °
 नांयश्च (for साम्बश्च) — °) Ś₁ K₁ s D₂ D₂-1 1 s
 प्रद्युम्नश्च; D₂ पृथुश्च, D₂ विपृथुश्च (for प्रद्युम्नोऽथ)
 Ś₁ विदूरथ; K₁ विदूरथ; K₂-s S (except G₂)
 विदूरथ; D₂ महारथ; D₁ विदूरथ (for विदूरथ)
 — °) Ś₁ K₁ s ; D₂ अ (D₂ आ)गावहो; B₁-1 s D₁
 2 s अगावहो; B₂ असावहो; D₁ अगावणो; D₂
 अगवाहो; D₂ अगावहो; D₁ s अगावहो; T G₂-s
 आगावहो; G₂ आगावहो (for आगावहो) M₂ आगा-
 वयुष्यायुक्तस्य — °) K₁ चारुदेम' स; G₂ चारुदे
 णश्च (for 'देणश्च). Ś₁ K₂-1 B (except B₁) D₁
 D₂ D₁ 2 s. 6 G₂ स- (for च).

28 °) D₂ उल्मुको; T₁ उल्मको; G₁ M उल्मुको
 (for उल्मुको) K₁ निशठश्चैव; D₂ D₂ 1 s निपथ
 (D₂ 'त'श्चैव (for निशठ'). — °) Ś₁ शङ्खी चर्षुश्च;
 K₁ लल्मी चभुश्च, K₂ गली चभुश्च; B₁ 2-3 D₂ D₁ 4
 शिङ्खी चभुश्च; D₂ सिलौ चभुश्च, D₂ s शङ्खि (D₂ शिङ्खि)
 चभुश्च; D₂ सलो चभुश्च, D₂ शलो चभुश्च, D₁ शिङ्खी
 चभुश्च; T G₂-s विचभुश्चैव; M₂ s शङ्खिचभुश्च; M₂
 शङ्खिचभुश्च (for शङ्खी चभुश्च) — °) G₂ प्रयुश्च; G₂
 प्रयुश्च (for पृथुश्च) D₁ विपृथुश्च; G₂ विप्रयुश्च (for
 विपृथुश्च) — °) K₂ B D₂ D₁ 1 समीको (D₁ 'को')
 य; D₂ s आ (D₂ स)मीकश्च; D₁ समीकोच; G₁
 M₂ समि (M₂ संमी)कोय (for समीकोऽथ) D₁
 रिजुंजय; M₂ s [अ]रिमेजय (for [अ]रिमेजय). K₂
 D₂ समीको वरिमजय; T G₂-s समकोधो नु (G₂ समं
 कोधाश्च, G₂ समकोधश्च) सजय.

29 °) B D₂ D₂ एतेभ्ये; D₁ इलेते (for एते

कथंचित्पाण्डवानीकं श्रयेयुः समरे स्थिताः ॥ २९
 आहूता वृष्णिवीरेण केशवेन महात्मना ।
 ततः संशयितं सर्वं भवेदिति मतिर्मम ॥ ३०
 नागायुतवलो वीरः कैलासशिखरोपमः ।
 वनमाली हली रामस्तत्र यत्र जनार्दनः ॥ ३१
 यमाहुः सर्वपितर वासुदेवं द्विजातयः ।
 अपि वा ह्येष पाण्डूनां योत्स्यतेऽर्थाय संजय ॥ ३२
 स यदा तात संनह्येत्पाण्डवाश्चाय केशवः ।
 न तदा प्रत्यनीकेषु भविता तस्य कश्चन ॥ ३३

यदि स कुरवः सर्वे जयेयुः सर्वपाण्डवान् ।
 वाष्णेयोऽर्थाय तेषां वै गृहीयाच्छत्रमुत्तमम् ॥ ३४
 ततः सर्वान्नरव्याघ्रो हत्वा नरपतीत्रणे ।
 कौरवांश्च महाबाहुः कुन्त्यै दद्यात्स मेदिनीम् ॥ ३५
 यस्य यन्ता हृषीकेशो योद्धा यस्य धनंजयः ।
 रथस्य तस्य कः संख्ये प्रत्यनीको भवेद्रथः ॥ ३६
 न केनचिदुपायेन कुरूणा दृश्यते जयः ।
 तस्मान्मे सर्वमाचक्ष्व यथा युद्धमवर्तत ॥ ३७
 अर्जुनः केशवस्यात्मा कृष्णोऽप्यात्मा किरीटिनः ।

C 7 419
B 7 11 28
K. 7 11 38

द्वै) — °) B₂₋₃ D₀₁ वृष्णिपुत्रा (for 'वीरा'). B₄ महाबला (for प्रहारिण) — °) G₅ कथ वै (for कथ चित्) — °) K₁₋₄ D₁ समरस्थिता, B₂₋₃ D₀₁ सम राथिन (for समरे स्थिता) D_{n1} (marg) चयेयुः समरे श्रिता

30 °) G₄ आहूता (for आहूता) — °) K₁ D₀ क्षामयितं; D₁ शंशयितं, D₁ शंशयिक (for सश यितं) B₅ कुरव (for सर्व)

31 °) D₁ lacuna for बलो — °) A few MSS कैलास — °) D₁ om हली — °) T G M₁₋₃ यत्र तत्र (by transp), M₂ यत्र यत्र K₁ मनीषिण (for जनार्दन) — After 31, S ins

• 84* एक एव द्विधा भूतो दृश्यते मानुषैर्भुवि ।

32 G₅ om 32 — °) G₂ पितुर्यमाहुः पितर — For 32^{ab}, T G₁ M subst

85* विदुणामपि य पूर्वो वेदेयु परिपठ्यते ।

[G₁ वेदेयु (for वेदेयु)]

— G₂ om 32^{ab} — °) K₁ वाष्णेय, B₁₋₃ D₀₁ चार्थाय (for वा ह्येष) B₅ सोपि संजय पाण्डूनां; T G₁ M सोपि कृच्छ्रेषु पार्थानां — °) D_{n1} योत्स्यत B₅ वीर्यवान्; T G₁ M केशव (for संजय) B₁₋₄ D₀₁ योत्स्यते केशव स्वय; D₁ योत्स्येयाय स***

33 T G₂ M₅ om. (hapl.) 33^{ab} — °) D₁ यत् (for स) K₂ D₁ तदा; K₅ सदा (for यदा) B (except B₅) D₀₁ युध्येत् (for सनह्येत्) K₁ सदा तात संनह्येयो, G₅ सोपि कृच्छ्रेषु पार्थानां — °) K₁₋₄ G₂₋₅ योत्स्यतेयाय, B₁ पाण्डवायै हि (for 'वार्थाय) K₅ D₀₁ D₁ संजय, K₄ सजय; B₅ युद्धत

(for केशव) — °) B₁₋₃ D₀₁ D₁ प्रतिसयोद्धा; B₅ प्रत्यनीकाय, S प्रत्यनीको (M₂ 'के'न्यो (for प्रत्यनीकेषु) — °) D₀₁ reads from ता तस्य up to महात्मन (in 43^d) twice Ś₁ K₂₋₄ D_n D₁ २ ५ ७ तत्र, K₁ तव; B₂ तात (for तस्य) D₅ भविता शं कथचन, D₀ शिष्ट स्यातोथ कश्चन

34 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 — °) D_{n1} यद्यस्मत्; D₂ यदि स (for यदि स) — °) K₅ B D₀₁ (both times) D₁ S नाम (for सर्व). K₁ -पार्थिवान् (for पाण्डवान्) — °) B₂ (marg) २ ५ D₀₁ (both times) [s]र्ये हि (for र्थाय) D_{n1} transp तेषां and वै D₀ वाष्णेयो योधयस्तेषां — °) B₅ शरम्, B₂ D₂ शत्रम् (for शत्रम्)

35 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 — °) Ś₁ K₁₋₄ तत्र (for तत) D_{n1} D₅ T G₁₋₄ M नरव्याघ्रान्, G₅ 'व्याघ्र (for 'व्याघ्रो) — °) K₄ नर पाते; D_{n1} भूमिपतीन्, D₀ रणं; S नारायणो (for नरपतीन्) — °) K₂ कौरवश्च (for 'वांश्च)

36 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 — °) B₅ D₀₁ (both times) transp योद्धा and यस्य — °) D₅ खेटे, G₁ M₁₋₄ सखे; G₂ शक्तः (for संख्ये) — °) Ś₁ K₁ D_{n1} D₁₋₃ प्रत्यनीके (for 'नीको) K₁ D₁ [s]मवद्वय; T G₅ भवेद्वय (T 'य), G₅ भवेद्युधि (for भवेद्वय)

37 For the repetition in D₀₁, of v 1 33 — °) D₁ om मे S सजयाचक्ष्व (for सर्वमाचक्ष्व) Ś₁ K₁ B₅ D₁ २ ३ तस्मात्सर्वं (B₅ D₁ २ ३ तन्मे सर्वं) स (K₄ म)माचक्ष्व

38 For the repetition in D₀₁, of v 1. 33,

अर्जुने विजयो नित्यं कृष्णे कीर्तिश्च शाश्वती ॥ ३८
 प्राधान्येन हि भूयिष्ठममेयाः केशवे गुणाः ।
 मोहादुर्योधनः कृष्णं यन्न वेत्तीह माधवम् ॥ ३९
 मोहितो दैवयोगेन मृत्युपाशपुरस्कृतः ।
 न वेद कृष्णं दाशार्हमर्जुनं चैव पाण्डवम् ॥ ४०
 पूर्वदेवौ महात्मानौ नरनारायणावुभौ ।
 एकात्मानौ द्विधाभूतौ दृश्येते मानवैर्भुवि ॥ ४१
 मनसापि हि दुर्धर्यौ सेनामेतां यशस्विनौ ।
 नाशयेतामिहेच्छन्तौ मानुपत्वानु नेच्छतः ॥ ४२

Before 38, K₄ ins अर्जुन उवाच —^b) B₂₋₃ D₀₁
 (both times) D₈ S कृष्णश्चात्मा, D₄ कृष्णस्यात्मा; D₅
 कृष्णे द्यात्मा (for कृष्णेऽप्यात्मा) —^c) D₁ १ ३ वै
 जयो; T G₂₋₅ तु जयो (for विजयो) B₄ M₁ २ नित्य
 (for नित्य) — After 38, B D₀₁ ins

86* सर्वेष्वपि च लोकेषु बीमसुरपराजित ।

39 For the repetition in D₀₁, of. v 1 33
 —^a) B D₀₁ (both times) [पु]व (for हि) S तु
 भूयिष्ठा (for हि भूयिष्ठम्) —^b) T G₈ अनोवा (for
 अमेया) —^c) D₀₁ मूढो (for मोहाद्) T G₁₋₄ M
 तु वशिन् (G₈ M₈ ४ 'न'), G₈ दशीकृतं (for दुर्योधन)
 D₁ ३ कृष्णे (for कृष्ण) —^d) B D₀₁ (both times)
 D₁ यो न (for यन्न) S₁ lacuna for यन्न वे K₁
 य पश्यतीह; K₂ ३ द्वेषयत्येव; D₅ न मन्यतीह; S न
 सर्वो वेत्ति (for यन्न वेत्तीह) D₁ १ ३ महाबलं (for [ह]ह
 माधवम्) D₈ जानात्येव हि मानवं

40 For the repetition in D₀₁, of. v 1 33
 —^a) K₁ D₈ दैवयोगेन; D₄ ३ मृत्युपाशो (D₈ 'ले')न;
 D₁ मृत्युपाशिने (sic), T G M₁ २ ३ देवपाशेन; M₈ ४
 देवमायेन (for दैवयोगेन) —^b) D₄ ३ दैवदृष्ट; D₁
 दैवदृष्टश्च (hypermetric) (for मृत्युपाश-) K₁₋₄
 D₁ चदीकृत, D₅ तिरस्कृत (for पुरस्कृत) S वैष्ण
 धेन समावृत

41 For the repetition in D₀₁, of. v 1. 33
 —^a) D₈ पूर्वो देवौ (for पूर्वदेवौ) —^b) K₄ om
 (hapl.) from नर up to एकात्मानौ (in 41^a) —^c)
 D₁ १ ३ द्विधा कृत्वा, M₁ २ द्विधाभूतो (for द्विधाभूतौ)
 —^d) K₁ ३ ४ D₈₋₅ G₈ दृश्यते (for दृश्येते) B₁ ४
 G₁ M₁ २ मानुपैर्भुवि; B₂ ३ D₀₁ (both times) मानु
 वैरपि, D₀₁ D₈ मानवौ भुवि (for 'वैर्भुवि).

युगस्येव विपर्यासो लोकानामिव मोहनम् ।
 भीष्मस्य च वधस्तात द्रोणस्य च महात्मनः ॥ ४३
 न ह्येव ब्रह्मचर्येण न वेदाध्ययनेन च ।
 न क्रियाभिर्न शस्त्रेण मृत्योः कश्चिद्विमुच्यते ॥ ४४
 लोकसंभावितौ वीरौ कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ ।
 भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा किं नु जीवामि संजय ॥ ४५
 यां तां श्रियमसूयामः पुरा यातां युधिष्ठिरे ।
 अद्य तामनुजानीमो भीष्मद्रोणवधेन च ॥ ४६
 तथा च मत्कृते प्राप्तः कुरूणामेव संक्षयः ।

42 For the repetition in D₀₁, of. v. 1 33
 —^a) B₂₋₄ D₀₁ (both times) चापि, G₈ [अ]पिह
 (for [अ]पि हि) S₁ K₁ २ ४ D₈ दुराधर्यौ (for हि
 दुर्धर्यौ) —^b) S₁ K₄ D₈ एतां, D₈ एतौ (for
 एतां) S₁ मनस्विनौ (for यन्न) —^c) S₁ K₁₋₄
 ममेच्छतौ; D₁ समेक्षंतौ; M₈ ३ यदीच्छंतौ, M₄ lacuna
 (for इहेच्छन्तौ) D₂ ३ नाशयेतामहिंसतौ, D₈ नाशयेता-
 महच्छत्रून् (sic) —^d) D₈ ३ मनुष्यत्वात् (for मानुप^a)
 K₈ D₂ च, T G₂₋₅ न (for तु) T G₂₋₅ चेच्छत;
 G₁ M₈ ४ नेच्छतां, M₁ २ ३ नैच्छतां (for नेच्छत)

43 For the repetition in D₀₁, of. v 1 33
 —^a) B₄ लोकस्येव (for युग) —^b) B₂ ३ D₀₂
 D₈ ३ इह (for इव) —^c) D₄ भीष्मस्येव हि (hyper-
 metric), D₁ ३ भीष्मस्येक (for भीष्मस्य च) T
 G₂₋₅ वधं (for वधस्)

44 ^a) S₁ B₂ ४ न ह्येव, D₀₂ D₈ नाजंवाद्; D₈
 नाजंवान् (for न ह्येव) —^c) K₁ ४ D₀₁ D₁ ३-१ G₁
 शास्त्रेण; B₁ २ ३ D₂ चास्त्रेण, B₄ D₀₁ चेष्टामिद् (for
 शस्त्रेण) —^d) B (except B₁) D₈ निवार्यते, D₀₁
 निवारित (for विमुच्यते) S मृत्योरध्वनि सु (G₈ 'ध्वा
 सु, G₈ [anf h:n] 'त्वा विसु; M₈ ४ 'ध्वनि प)च्यते

45 ^a) K₁ D₄ ३ किं नु, D₀₁ किसु (for किं नु)
 S₁ जीवसि (for जीवामि)

46 ^a) D₀₁ D₈ ३ असूयाम; D₄ अयास्याम; D₁ ३
 अपश्याम (for असूयाम) —^b) B₈ परां (for पुरा)
 B D₀₁ D₈ दृष्ट्वा, D₀₁ D₈ यार्तां, D₂ ३ जातां, D₈
 जाता (for यातां) K₄ पुण्यात्ताम् (submetric) (for
 पुरा यातां) S पाण्डवस्य महात्मन —^d) B₁₋₄ D₀₁
 D₀₂ D₈ ३ ह, B₅ D₀₁ D₂ ३ हि (for च)

पक्षानां हि वधे स्रुत वज्रायन्ते तृणान्यपि ॥ ४७
 अनन्यमिदमैश्वर्यं लोके प्राप्तो युधिष्ठिरः ।
 यस्य कोपान्महेष्वासौ भीष्मद्रोणौ निपातितौ ॥ ४८
 प्राप्तः प्रकृतितो धर्मो नाधर्मो मानवान्प्रति ।
 क्रूरः सर्वविनाशाय कालः समतिवर्तते ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

११

संजय उवाच ।

हन्त ते वर्णयिष्यामि सर्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् ।

47 °) G₁ M यया (for तथा) D₁ ३ प्राज्ञ (for प्राप्त) Ś₁ K₁₋₁ तथा च मरुतेनाहो, B₁ ३ Dc₁ D₁ ३ मरुते चाप्यनुप्राप्त —^b) D₂ एव (for एष) D₁ मजय, D₂ मजय, G₂ ३ मजय (for मजय) —^c) B₁ ३ (both marg) ३- Dc₁ Dn₁ पापानां, Dn₂ D₂ ३ ३- बध्ना (for पक्षानां) K₁₋₁ D₁ ३ हि नृणा, D₁ ३ ३ सक्षय (for हि वधे) —^d) D₁ वज्रायति (for वज्रायन्ते) K₁ नृणा मले, D₁ नृणान्युत (for नृणान्यपि). D₁ ३ त्रिद्वयंते नृणामपि

48 °) B D₁ S अनतम् (for अनन्यम्) —^b) T G₂ ३ काल- (for लोके) —^c) B₁ क्रोधान्; B₂ कोपे (for कोपान्)

49 °) D₁ ३ ३ प्रकृतिर्ना (D₁ 'नो), T G₂-३ प्रकृतिर्ना (for 'तितो) D₂ प्राप्तस्तु प्राकृतो धर्मो —^b) K₁ माधवो, Dn₁ T₁ G₂ न धर्मो; D₁ नाधर्मो (for 'र्मो) B Dc₁ Dn₂ D₂ न धर्मो मामकान्प्रति —^c) B₁ अत, T G₂ ३ ३ शूरा, G₂ शूर (for क्रूर) T G₂-३ सर्वे (for सर्व) —^d) K₁₋₁ सप्रति, B₁ (marg) मनसि, Dn D₂ ३ ३ ममसि, D₂ त नाति; G₁ M सनाति (for समति-) B₁ Dc₁ D₁ ३ T G₂-३ कालोयं (B₁ Dc₁ कालो वै, D₁ ३ कालोर्वा, G₂ कालो*) नातिवर्तते

50 °) Dn₁ M₂ अन्यया चित्तितो ह्य (M₂ 'सोप्य)-यो; M₂ 'ताप्यया —^b) G₁ M तपस्त्रिभि (for मन) T G₂-३ नरैरापरायणैः —^c) G₂ om हि Ś₁ K₁₋₁ D₂ ३ प्रवर्तते; B₂ D₂-३ त्रिपद्यंते, Dn₁ D₁ ३

अन्यथा चिन्तिता ह्यर्था नरैस्तात मनस्त्रिभिः ।
 अन्यथैव हि गच्छन्ति देवादिति मतिर्मम ॥ ५०
 तस्मादपरिहार्येऽर्थे संप्राप्ते कृच्छ्र उत्तमे ।
 अपारणीये दुश्चिन्त्ये यथाभूतं प्रचक्ष्व मे ॥ ५१

यथा स न्यपतद्रोणः सादितः पाण्डुसृञ्जयैः ॥ १

सेनापतित्वं संप्राप्य भारद्वाजो महारथः ।

C. 7 425
B 7 12.2
K. 7 12.2

प्रपद्यते, Dn₂ विपत्यते, D₂ विपन्यते (for हि गच्छन्ति) —^d) Ś₁ K₁₋₁ B₂-३ Dc₁ Dn₁ D₁ ३ ३ दैवयोगान् (for देवादिति). D₂ दैवयोगारमविनम, D₂ दैवनेह यिता पते

51 °) K₂ D₂ अपरिहार्यार्थे —^b) K₁ B₂-३ कृच्छ्रम्; D₂ ३ कृच्छ्र (for कृच्छ्र) D₂ सत्तमे (for उत्तमे). Dn₁ प्राप्ते कृच्छ्रे तयोत्तमे; G₂ संप्राप्त कृच्छ्रमुत्तम —^c) S (except G₁) अवार (G₂ 'रि)णीये (G₂ 'यन्) (for अपारणीये) T G₂ ३ M₁ ३ निश्चित्य, G₁ निश्चित्ये (for दुश्चिन्त्ये)

Colophon om in K₂ Ś₁ missing — Sub parvan Editions द्रोणामिषेक — Adhy name K₁-३ छतराष्ट्रप्रथ, Dn D₂ ३ ३ वासुदेव (D₂ श्रीवासुदेव) प्रशसा, D₁ छतराष्ट्रवाक्य — Adhy no (figures, words or both) K₂ B₁ ३ Dn₁ D₂ S 10 (as in text) — Śloka no Dc₁ 52

II

☞ This adhy is missing in Ś₁ (of v 1 7 1.1)

1 M₂ ३ om. the ref — After the ref S 1ns

87* शुभ्रपस्व स्थिरो भूत्वा शसतो मम भारत ।

[(G₁ स्थितो (for स्थिरो)]

—^a) K₂ Dc₁ Dn₂ D₂ ३ ३ G₂ ३ कययिष्यामि; K₂ D₂ सप्रवक्ष्यामि, Dn₁ D₁ ३ ३ की (D₁ कि) तयिष्यामि; T G₁ ३ ३ M वर्त (for वर्ण) Cd as in text —^b) Ś₁ K₁ ३ M₁ ३ सर्व, G₁ M₂-३ यया (for

मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य पुत्रं ते वाक्यमब्रवीत् ॥ २
 यत्कौरवाणामृषभादापगेयादनन्तरम् ।
 सेनापत्येन मां राजन्नद्य सत्कृतवानसि ॥ ३
 सदृशं कर्मणस्तस्य फलं प्राप्नुहि पार्थिव ।
 करोमि कामं कं तेऽद्य प्रवृणीष्व यमिच्छसि ॥ ४
 ततो दुर्योधनश्चिन्त्य कर्णदुःशासनादिभिः ।
 तमथोवाच दुर्धर्षमाचार्यं जयतां वरम् ॥ ५

सर्वं) Dn₁ दर्शनात् (for दर्शित्वात्) — °) K₁ १ १
 transp यथा and स Dn₂ D₃ ० सोभ्यपत्तद्; D₄ १
 सन्त्यप; D₅ सख्येप, S सत्यपरो (for स न्यपत्तद्)
 — °) K₁ सादित्वा, G₂ पातित, G₃ सूदित (for
 सादित्वा) D₁ सजयै (for सृजयै)

2 °) D₃ १ ३ महावल (for 'रय) S द्रोणो हर्षमु
 पेत्यवान् — °) Dn₂ D₃ सैन्यस्य सर्वस्य (by transp),
 S सैन्यस्य राजान — °) S इद वचनमब्रवीत्

3 Before 3, S ins द्रोण — °) K₁ १ D₁ च (for
 चत्) — °) K₁ सैनापत्येन B₂-३ यद्; G₁ M₁ १
 मा (for मा) T G₂ ३ सेनापत्ये स्वया राजन् — °)
 D₃ क्षय, D₅ न च (for क्षय) T G₂ ४ सत्कृतवानहं;
 G₃ ३ 'वाहन (for 'वानसि) B₃ भामद्य कृतवानसि
 — After 3, S ins

88* अनु रूप फल तस्य कर्मणो लभ्यतां स्वया ।

4 °) K₅ D₁ D₂ ३ ६-३ G₂ ३ ३ जामुहि (for प्राप्नु
 हि) B₂-4 D₁ D₁ भारत, Dn₂ D₃ मानव, D₂
 पांडव; G₂ कौरव (for पार्थिव) — °) B₂ transp
 करोमि and कामं Ś₁ (orig) कामुक; Ś₁ (marg)
 कर्म किं (for काम कं). K₅ B₂ Dn D₂-३ T G₂-1
 किं (for क) — °) Dn₁ वृणुष्व तं (for प्रवृणीष्व)
 Dn₁ T G₁ ३ Ms ३ यदि (Ms 'दी) च्छसि (for यमि
 च्छसि) Dn₂ D₃ ० वृणीष्व किमिहेच्छसि, G₃ *णीष्व
 वरमिच्छसि

5 Before 5, S ins सजय — °) K₁ चिन्त्य, B
 D₁ Dn₂ D₃ ० S राजा, D₂ चिन्त्य (for चिन्त्य)
 — °) D₁ Dn₂ D₁ ३ T G₂ ४ समग्रोवाच; G₁ ३ ३ M
 समग्र्यो (G₂ ३ Ms 'यो) वाच (for तमथो). — °)
 M₁ ३ वर (for वरम्)

6 Before 6, S (except G₃) ins दुर्योधन — °)
 K₂ D₄ जीवग्राह; G₃ d 'ग्राह (as in text) — °) D₃
 G₃ रथिनं (for रथिनां) D₁ Dn₁ D₄ १ ३ T श्रेष्ठ

ददासि चेद्वरं मह्यं जीवग्राहं युधिष्ठिरम् ।
 गृहीत्वा रथिनां श्रेष्ठं मत्समीपमिहानय ॥ ६
 ततः कुरुणामाचार्यः श्रुत्वा पुत्रस्य ते वचः ।
 सेनां प्रहर्षयन्सर्वाभिदं वचनमब्रवीत् ॥ ७
 धन्यः कुन्तीसुतो राजा यस्य ग्रहणमिच्छसि ।
 न वधार्थं सुदुर्धर्षं वरमद्य प्रयाचसि ॥ ८
 किमर्थं च नरव्याघ्र न वधं तस्य काङ्क्षसि ।

(for श्रेष्ठ) — °) Dn₁ S सकाशम् (for समीपम्)
 B₁-1 D₁ उपानय (for हृहानय). — After 6, S ins

89* इच्छेय वै महात्मान धर्मात्मान युधिष्ठिरम् ।
 भ्रातृणां पश्यतामेव जीवग्राहेण मे द्विज ।
 प्रीणाम्यनेन कार्पेण मसुहृत्प्रनयान्धव ।

[(L 2) C_v post half as above — (L 3) G₂-३
 वृणो (G₂ ३ 'णो) म्येन (for प्रीणाम्यनेन)]

7 Before 7, S ins सजय — °) Dn₂ D₃ सेना
 (for सेनां) Dn₁ सर्वान्; Dn₂ D₃ ० राजन् (for
 सर्वान्).

8 °) B₁-३ ३ Dn₂ D₃ राजन्; B₁ G₁ यस्य (for
 राजा) — °) D₃ यत्त्वं, G₁ जीव (for यस्य) D₃
 १ ३ स्व ग्राहम् (for ग्रहणम्) B₃ ग्रहण स्वमिहेच्छसि
 — After 8^{ab}, D₃ १ ३ read 9^{ab} for the first time,
 repeating it in its proper place — °) K₂-4 B Dn
 D₁ ३ ३ सुदुर्धर्षं S न वधं तस्य दुर्धर्षं. — °) G₂
 वधम् (for वरम्) B₁ ३-३ T G₂ ३-३ M प्रयाचसे, G₂
 प्रयच्छसे (for प्रयाचसि) D₁ ३ वरमेनं न याचसे; C_v
 as in text

9 D₃ १ ३ read 9^{ab} for the first time after 8^{ab}.
 — °) D₃ (first time) १ (both times) ३ (first time)
 तु (for च) — °) K₁ ३ Dn₁ M₃-३ वध तस्य न;
 B₁ वध न तस्य; D₃ न वधस्तस्य (for न वध तस्य) B₁
 काक्षते; B₂ D₃ ४ ३ (last two second time) S
 काक्षसे (for काङ्क्षसि) D₃ (first time), १ (both
 times) ३ (first time) वध कर्तुं न वाञ्छसि — °) D₁
 नाशस*; T G₂-३ नाशससे (for 'ससि) K₂ ३
 क्रिया; Dn₁ क्षयाम् (for क्रियाम्) Ś₁ K₁-4 क्षय;
 K₅ G₁ M पूर्ण (for पूर्तां) — °) D₁ यतो; D₃
 laouna, T G₂-३ मम; G₁ M₁ ३ ४ मयि; M₃ ३
 महीं (for मत्तो) K₄ B₁ दुर्योधनो. D₃ स्वयं (for
 ध्रुवम्)

नाशंससि क्रियामेतां मत्तो दुर्योधन ध्रुवम् ॥ ९
 आहो स्विद्धर्मपुत्रस्य द्वेषा तस्य न विद्यते ।
 यदिच्छसि त्वं जीवन्तं कुलं रक्षसि चात्मनि ॥ १०
 अथ वा भरतश्रेष्ठ निर्जित्य युधि पाण्डवान् ।
 राज्यांशं प्रतिदत्त्वा च सौभ्रात्रं कर्तुमिच्छसि ॥ ११
 धन्यः कुन्तीसुतो राजा मुजाता चास्य धीमतः ।
 अजातशत्रुता मत्या तस्य यत्स्त्रियते भवान् ॥ १२

द्रोणेन त्वेवमुक्तस्य तव पुत्रस्य भारत ।
 सहसा निःसृतो भावो योजस्य नित्यं प्रवर्तते ॥ १३
 नाकारो गूहितु शक्यो बृहस्पतिसमैरपि ।
 तस्माच्च सुतो राजन्प्रहृष्टो वाक्यमत्रवीत् ॥ १४
 वधे कुन्तीसुतस्याजौ नाचार्यं विजयो मम ।
 हते युधिष्ठिरे पार्यो हन्यात्सर्वान्हि नो ध्रुवम् ॥ १५
 न च शक्यो रणे सर्वैर्निहन्तुममैरपि ।

C 7 449
 B 7 12. 16
 K. 7 12. 16

10 D₁ १ २ read 10^{ab} twice —^a) B₂ D_n D₁ ३
 अहो स्विद्, D₂ ३ (second time) १ (first time) ३
 (second time) अहोस्य, D₁ (second time) स्य वा
 (for आहो न्विद्) B D₁ D₁ (second time) १
 (first time) ३ (second time) S धर्मराजस्य (for
 'पुत्रस्य) —^b) D₁ (first time), १ (second time) ३
 (first time) हिंसा (for द्वेषा) B₂ D₁ (second
 time) १ २ (both first time) यस्य, T G M₂ ३ ३
 कश्चिन् (for तस्य) M₁ कश्चिद्द्वेषा कश्चिद् विद्यते (hyper-
 metric) —^c) Ś₁ K₁-१ D₁ यत् (K₁ 'स्व')मिच्छसि;
 K₁ D_n D₁ ३ येनेच्छसि त्, B₁-१ M₁ यदीच्छसि त्,
 D₂ G₁ M₁-३ ३ त (D₁ य)मि', T G₂-३ तदि' (for
 यदि')

11 ^b) D_n1 पाण्डव —^c) Ś₁ राज्य मा; K₁ ३
 B D₁ D_n D₁-३ ३ राज्य म, D₁ राज्य*; D₁ ३
 राज्यांशं (for राज्यांश) D_n1 तु (for च) D₂
 राज्य मघाय दत्त्वा च —^d) D₁ सौभ्रात्र्य; M₂ ३
 सौभ्र, M₂ सौभ्रात्रं (for सौभ्रात्र) K₁ D_n D₁ ३ ३
 अहमि (for इच्छामि)

12 ^b) B₃-३ D₁ D_n1 D₁ ३ T G₁-३ मुजाता, G₂
 मुजातां (for 'ता) B₂ ३ S तस्य, D₁ ३ यस्य (for
 चास्य) —^c) B₁ D_n1 T G₂-३ उभ्य; D₁ ३ यस्य,
 D₁ ३ नित्य (for मत्या) —^d) D_n३ यस्य (for तस्य)
 D₁ यस्मिन्त्रियो, D₁ ३ न्निद्यते; D₁ ३ ह्यष्टदात्रे (for
 यन्निद्यते) K₁ ३ तस्य यच्छेद्यते मयात्, S यस्य (T
 G₂ ३ येन) सन्नि (M₁ ३ 'मि)द्यते भवान्-

13 Before 13, S (except G₂ ३) ins सजय
 —^a) Ś₁ B D₁ D_n1 D₁ ३ चैवम्; K₁ स्वेहम्, M₂
 स्वेहद् (for त्वेवम्). —^b) Ś₁ K₁-२ D₁ विस्त्वो,
 K₁ B₁ D₁ Ca d निस्त्वो; D₁ विस्त्वो; G₂ निर्वृत्वो
 (for निस्त्वो) —^d) D_n३ य स; T G₂-३ यस्तु;
 G₁ ३ M यश्च (for योजस्य) B D₁ S (except M₂ ३,
 M₁ also as in text) हृदि स्थित (for प्रवर्तते)

14 ^a) K₁ D₁ नाकरोद्, G₂ नाकार (for नाकारो)
 K₁ न्यूहितुं; G₂ गूहित (for गूहित) D_n३ D₂ नाय
 गूहितु शक्यो वै —^b) G₂ (marg) न ह्येवामिनिगूहितु
 —^d) D₁ [छ]पहृष्टो (for प्रहृष्टो) D₁ ३ पृष्टो वाक्य
 मयाप्रवीत्

15 Before 15, D₁ D_n1 G M₂-३ ins दुर्योधन
 —^a) D₁ १ स्य, D₂ M₂-३ [छ]स्य (for [छा]जौ) G₂
 वधे युधिष्ठिरस्याजौ —^b) Ś₁ न चाशा (for नाचार्यं) •
 S नाचार्यं (G₂ 'यो') न जयो मम —^c) B₁ D₂ पार्यो
 (for पार्यो) —^d) B₂ ३ D₂ हन्यु (for हन्यात्).
 B₁ D₁ सर्वं हि नो; D₁ सर्वान्धि (for सर्वान्धि नो).
 B₁ बल (for ध्रुवम्) S सर्वान्त्वान्वधि (G₁ M 'न्हनि)-
 प्यति

16 ^a) K₁ D₁ न हि, D₁ ३-३ न स; S नैव (for
 न च) B D₂ शक्या (for शक्यो) K₁ B₁-३ D₁
 सर्वे, B₁ D₂ पार्यो, D₁ पार्यो, D₁ सर्वद् (for सर्वद्)
 —^b) K₁ निहतुम् (for निहन्तुम्) — After 16^{ab},
 S ins

90* यदि सर्वे हनिष्यन्ते पाण्डवा समुता मृधे ।
 तत कृत्स्न वशे कृत्वा निशेष नृपमण्डलम् ।
 समागरवनां स्फीतां विजित्य वसुधामिमाम् ।
 विष्णुर्दास्यति कृष्णार्यं कुन्त्यै वा पुरुपोत्तमम् ।

[(L 2) M₁-३ क्षिप्र, M₂ क्षत्र (for कृत्स्न) C_v
 कृत्य (for कृत्वा) — (L 4) M₂-३ कृत्स्ना वै (for
 कृष्णार्यै) M₂ ३ स (for वा)]

—^a) D₁ ३ T G₂ ३ एव (for एव). K₂ B D₁ D_n
 D₁-३ ३ तेषां (for चैषां) K₁ शोम (sio) (for शेष)
 D₁ ३ यथेक एव; G₁ M यथेक ए (M₁ 'को ये)यां; G₂ ३
 यथैव चैषां (for य एव चैषां). —^d) K₁ ३ D_n३ D₁ ३
 G₂ सर्वान् (for स एव). M₁ ३ अशेषयेत् (for न शेष').
 Ś₁ K₂ ३ D₁ ३ G₁ ३ सर्वान्सान (K₂ 'शान; D₁
 'सान्स)शेषयेत्, K₁ सर्वान्सशेषयन्; D_n1 D₁ ३

य एव चैषां शेषः स्यात्स एवास्मान्न शेषयेत् ॥ १६
 सत्यप्रतिज्ञे त्वानीते पुनर्धृतेन निर्जिते ।
 पुनर्यास्यन्त्यरण्याय कौन्तेयास्तमनुव्रताः ॥ १७
 सोऽयं मम जयो व्यक्तं दीर्घकालं भविष्यति ।
 अतो न वधमिच्छामि धर्मराजस्य कर्हिचित् ॥ १८
 तस्य जिह्वमभिप्रायं ज्ञात्वा द्रोणोऽर्धतन्ववित् ।
 तं वरं सान्तरं तस्मै ददौ संचिन्त्य बुद्धिमान् ॥ १९
 द्रोण उवाच ।
 न चेद्युधिष्ठिरं वीर पालयेदर्जुनो युधि ।

मन्यस्व पाण्डवं ज्येष्ठमानीतं वशमात्मनः ॥ २०
 न हि पार्थो रणे शक्यः सेन्द्रैर्देवासुरैरपि ।
 प्रत्युद्यातुमतस्तात नैतदामर्षयाम्यहम् ॥ २१
 असंशयं स शिष्यो मे मत्पूर्वशास्त्रकर्मणि ।
 तरुणः कीर्तियुक्तश्च एकायनगतश्च मः ॥ २२
 अस्त्राणीन्द्राच्च रुद्राच्च भूयामि समवाप्तवान् ।
 अमर्षितश्च ते राजस्तेन नामर्षयाम्यहम् ॥ २३
 स चापक्रम्यतां युद्धाद्येनोपायेन शक्यते ।
 अपनीते ततः पार्थे धर्मराजो जितस्त्वया ॥ २४

सोस्मान्सर्वानशेषयेत्, T Gs एव वास्मान्न शेषयेत्, Ms-s
 स वा चास्मान्न शेषयेत्

17 °) Śi K1-s च (for तु) —^b) Ds द्यूतवि
 (for द्यूतेन) —After 17^{ab}, S ins

91* वसिष्ठीवति चानीते सुपायैर्बहुभि रूतै ।

[T Gs जानीते; Gs चायति (for चानीते) G1
 Ms-s [s]सुपायैर् (for सुपायैर्) Ms-s रूते (for रूतै)]

—^a) Ks योज्यति (for यास्यन्ति) Ds पुनर्यास्यत
 एवाय, S पुनरेष्यत्यरण्यानि —^d) B Dc1 D2 s पांड
 वास् (for कौन्तेयास्) K1 कौन्तेयस्तस्य विक्रम

18 K1 om 18 —^a) S नित्यो (Ms s 'त्या) (for
 व्यक्तं) —^d) Ds कस्यचित् (for कर्हिचित्).

19 Before 19, S ins सजय —^b) Śi K1-s B
 D1 s [s]य (for स्य) —^c) Śi उत्तर (for त वर)

20 D1 om the ref —^a) S कुतिसुत (for युधि
 ष्ठिर) B1 s Dc1 Dn2 D3 s ८-7 वीर, B2 s Dn1 D1
 वीर; S पार्थ (for वीर) —^b) B D1 पालयति (for
 पालयेद्) G2 यदि (for युधि) Ms s अर्जुन पाल
 यिष्यति —^c) T G2-s मन्येद् (for मन्यस्व) Ks-s
 B Dn D2-s ८-8 G1 M मन्यस्व पांडवश्रे (Ks s Dn Ds
 'ज्ये)ष्टम्

21 °) B1 म (for हि) B Dc1 शक्यो (for
 पार्थो) B1-s Dc1 पार्थ, B2 जेतु, T1 G1 s s M
 यत्, T2 यत्, G2 युक्त (for शक्य) —^b) Ds
 सेंद्र; S शक्यो (for सेन्द्रैर्) Ks D1 s 1 s युधि
 (for अपि) B2 Dn1 पार्थ सेंद्र (Dn1 सेंद्रैरपि) सुरा
 सुरै —After 21^{ab}, Ds ins

. 92* स्थिते पार्थे धर्मराजो नैव शक्यो मया रणे ।

—^a) K1 D1 प्रत्युद्यातम्, Ds प्रत्युद्यातम् (corrupt)
 (for प्रत्युद्यातुम्). Ks इतस्तात; Dn1 अतते वै (sic)
 (for अतस्तात) Dn1 D2 तत पार्थे धर्मराजे, D1 प्रत्यु
 तयानुमतस्तात (sic) —^d) S नैतन्माद् (G1 नैता
 स्याद्)र्षयाम्यह

22 °) K2 D1 om स B1-s Dc1 स हि शूर कृत्वा
 स्रश्च. —^b) Dn1 मत्पूर्वस्य (for 'वंश) K1 s D1
 शास्त्रकर्मणि; Ks Dn2 D2 S शस्त्र; D1 G1 चात्र क'
 (for चास्त्रक') —^c) B Dc1 Ds सुकृतेयुक्, Ds
 कीर्तियुक्ताश्च; S सुकृती युक्त (Ms-s यत्) (for कीर्ति
 युक्ताश्च) —^d) Śi K2 s D1 s 1 s [स]व्येकासन, D2
 [स]व्येकाप्रानु; Ca d v cite एकानन (as in text).
 B1 s s Dc1 ह, D1 य (for म).

23 °) K1 D1 अस्त्राणीन्द्राश्च K1 रुद्रश्च, Ks
 D1 रुद्राश्च, B1 laonna, D1 s रुद्राश्च (for रुद्राश्च)
 —^b) K1 s s D1 भूयश्च, K2 s B Dc1 Dn D2 s
 भूय स; Ds [स]भूय स (for भूयासि) D1 ८-3 भूय
 मय्यगवाप्तवान्, T G2-s भूयांसि ममुपाचचान् —B1
 reads 23^{ab} twice —^c) K2 अमर्षितस्ते, Dc1 अमर्ष
 तश्च, T G1 अमर्षित च (for 'तश्च) K2 transp ते
 and राजस् —^d) B (B1 both times) Dc1 Ds ततो
 (for तेन) Ks S सतत (Ks ते ततो; G1 M ततस्त;
 G1 न तेद) मर्षयाम्यह

24 °) Śi K Ds चापक्रा (Ks s Ds 'क्र)मितु; B1-s
 Gs स्वपक्र (B1-s 'क्र)म्यता; Dc1 D1 चापक्राम्यतां, T
 G1-s M स्वपाक्रम्यतां (for चाप). B2 Dn2 D3 s युद्धे
 (for युद्धाद्) —^b) K1 यो नोपायेन (sic), Dn1
 अन्योपायेन (for येनो) —^c) Dn1 क्षपक्रांते (for
 अपनीते) Ms-s भवेत् (for तत).

25 °) D1 s ग्रहेन (for ग्रहण). T G2-s हि यया;

ग्रहणं चेज्जयं तस्य मन्यसे पुरुषपर्वम् ।
 एतेन चाम्युपायेन ध्रुवं ग्रहणमेप्यति ॥ २५
 अहं गृहीत्वा राजानं सत्यधर्मपरायणम् ।
 आनयिष्यामि ते राजन्वशमद्य न संशयः ॥ २६
 यदि स्यास्यति संग्रामे मुहूर्तमपि मेऽग्रतः ।
 अपनीते नरव्याघ्रे कुन्तीपुत्रे धनंजये ॥ २७
 फल्गुनस्य ममक्षं तु न हि पार्यो युधिष्ठिरः ।
 ग्रहीतुं समरे शक्यः सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ॥ २८

संजय उवाच ।

सान्तरं तु प्रतिज्ञाते राज्ञो द्रोणेन निग्रहे ।
 गृहीतं तममन्यन्त तव पुत्राः सुबालिशाः ॥ २९
 पाण्डवेषु हि सापेक्षं द्रोणं जानाति ते सुतः ।
 ततः प्रतिज्ञास्यैर्यार्थं स मन्त्रो बहुलीकृतः ॥ ३०
 ततो दुर्योधनेनापि ग्रहणं पाण्डवस्य तत् ।
 सैन्यस्थानेषु सर्वेषु व्याधोपितमारिन्दम् ॥ ३१

C 7 464
B 7 12. 31
K 7 12. 34

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

G₁ हि वधान्, M₂₋₃ हि वधन् (for चेज्जय) Ś₁ K₁₋₃
 D₁ तच्च, K₄ त च (for तस्य) B Dc₁ ग्रहणे हि जय
 न्नस्य, M₁ ३ ग्रहणं हि वधार्थस्य —^b) B Dc₁ D₂ न
 वधे (for मन्यसे) S धर्मराजस्य मन्यसे —^c) K₁ ये
 तेन (for एतेन) K₂ ३ B Dc₁ Dn₁ D₁₋₃ M₂₋₃ चा
 (D₁ वा)प्युपायेन, K₂ Dn₂ चाम्युपायेन T G₂₋₃
 अनेनैवाम्यु (T व ध्रु)पायेन —^d) Dc₁ क्षिप्र (for
 ध्रुव) Ś₁ K Dn D₁₋₃ ग्रहणं मसुपे (Ś₁ K₄ Dn₁
 D₁ 'र्षे)प्यति

26^b) S मत्यवादिनमाहरे —^d) D. शमम् (for
 वशम्)

27^a) D₂ १ न्यास्यति (for न्यान्वति) —^b) D₁ ३
 वेग्रत, S पाण्डव (for मेऽग्रत) —^c) D₂ अपयाते,
 D₃ धानीतेन (for अपनीते) Ś₁ (before corr, sup
 lin as in text) तत पार्ये (for नरव्याघ्रे) —^d) D₁
 G₁ कुन्तीपुत्रो D₁ धनंजय

28^a) K₁ D₂ फाल्गुणस्य, B Dc₁ Dn D₁₋₃ १ ३
 फाल्गुनस्य; G₁ M अर्जुनस्य (for फल्गुनस्य) B₁ D₁
 १ १ ३ समीपे, Dc₁ ममक्षे (for ममक्षं) Dn₁ हि
 (for तु) —^b) B Dc₁ Dn₂ D₂ ३ ३ S शक्यो (for
 पार्यो) —^c) A few MSS गृहीतु K₂ B Dn₂ D₁
 ३ ३ S राजन्, K₄ शक्य (for शक्य)

29 G₂ om. the ref After the ref S ins

93* एवमुक्ते वदा तस्मिन्नुद्धे देवासुरोपमे ।

— Bom ed repeats 29^{ab} after the ref in 7 12 1
 —^a) K₂ मातुर, K₂ Dn₁ D₂₋₃ Bom ed सातरे
 (for सान्तर) G₁ M₁ ३ प्रतिज्ञा ते —^b) K₁ B₃ D₂
 G₁ Ca निग्रहे, D₂ निग्रह, Cd निग्रहे (as in text)
 —^c) D₂ ग्रहीतु (for गृहीत) S एवा (M₄ 'व)मन्यत
 (for तमम) —^d) K₄ सुबालिशा, G₂ च बालिशा
 (for सुवा) Dn₁ तव पुत्रो युधिष्ठिर

30 S transp 30 and 31 —^a) B₃ Dn₁ D₂ ३
 च (for हि) —^b) K₁₋₃ D₂ जानामि (for जानाति)
 —^d) D₁ बहुलीकृत, Ca d बहु (as in text) T
 G₂₋₃ म तु मन्त्रो बहुलीकृत, G₂ ममद्य बहुलीकृत

31^a) D₂ ततोपि (for ततो) S दुर्योधनश्चापि
 —^b) D₁ १ ३ तु (for सत्) — After 31^{ab}, S ins

94* स्वन्वावारेषु सर्वेषु ययास्थानेषु मारिष ।

—^c) M₃ ३ om. सर्वेषु —^d) D₂ ३ सुधोपितम् (for
 व्याधो) D₄ घोणापितमनिद्रित (sic), S घोपयामास
 पार्थिव (M₃₋₅ सर्वदा)

Colophon Ś₂ missing — Sub parvan Editions
 द्रोणामिषेक — Day of Drona's Generalship K₂
 प्रथमदिवसे — Adhy name K₂ Dn₁ D₂ युधिष्ठिर-
 ग्रहणमत्र, D₂ दुर्योधनवरप्रदान, D₄ द्रोणवरप्रदान, D₂
 युधिष्ठिरग्रहण, G₁ M₁ ३ जीवप्राहप्रविज्ञान, G₂ द्रोण
 प्रतिज्ञा — Adhy no (figures, words or both)
 K₂ B₁ ३ Dn₁ D₂ T G₁₋₄ M 11 (as in text), K₂
 G₂ 12 — Śloka no Dc₁ 31, Dn₁ 32

१२

संजय उवाच ।

ततस्ते सैनिकाः श्रुत्वा तं युधिष्ठिरनिग्रहम् ।
 सिंहनादरवांश्चक्रुर्वाणशङ्करवैः सह ॥ १
 तत्तु सर्वं यथा वृत्तं धर्मराजेन भारत ।
 आसैराशु परिज्ञातं भारद्वाजचिकीर्षितम् ॥ २
 ततः सर्वान्समानाद्य्य भ्रातृन्सैन्यांश्च सर्वशः ।
 अन्नवीद्धर्मराजस्तु धनंजयमिदं वचः ॥ ३
 श्रुतं ते पुरुषव्याघ्र द्रोणस्याद्य चिकीर्षितम् ।
 यथा तन्न भवेत्सत्यं तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ ४

सान्तरं हि प्रतिज्ञातं द्रोणेनामित्रकर्षण ।
 तच्चान्तरममोघेपौ त्वयि तेन समाहितम् ॥ ५
 स त्वमद्य महाबाहो युध्यस्व मदनन्तरम् ।
 यथा दुर्योधनः कामं नेमं द्रोणादवाप्नुयात् ॥ ६
 अर्जुन उवाच ।
 यथा मे न वधः कार्य आचार्यस्य कथंचन ।
 तथा तव परित्यागो न मे राजंश्चिकीर्षितः ॥ ७
 अप्येवं पाण्डव प्राणानुत्सृजेयमहं युधि ।
 प्रतीयां नाहमाचार्यं त्वां न जह्या कथंचन ॥ ८

12

Ś1 is missing for this adby. (cf v 1 7 1 1).

1 T₂ om the ref After the ref, Bom ed repeats 7 11 29^{ab}. —^a) K₁ B₁ ३ ४ ते त्त (by transp), K₂ ते त्स्मै D₁ दृष्टा (for श्रुत्वा). —^b) D₂ तद् (for त्). Dn₁ -विनिग्रह (for -निग्रहम्) —^d) B₁ यान, Dn₂ D₂ वाद्यः; D₁ वाण (for वाण) M₂ om शङ्क K₂ शङ्करवै (for शङ्क)

2 ^a) Ś₁ K₁₋₄ Dn₁ D₁ तत्र, Dn₂ D₂ त तु; D₂ ३ ३ तत्र; T G₂₋₅ तत् (for तत्तु) D₂ -न्यायं (for वृत्त) —^b) G₂ धार्तराष्ट्रेण (for धर्मराजेन) Ś₁ lacuna for भारत. —^c) Ś₁ lacuna, K₁₋₃ D₁ चरैर; Cd आसैर (as in text) D₂ एव, S चारै (for आशु) K₂ G₁ प्रतिज्ञात (for परि).

3 B₁ reads 3^{ab} twice —^a) D₂ अनुज्ञाप्य; Dn₁ समानाय; S समानीय (for समानाद्य्य) Ś₁ K₁₋₄ तत्त (Ś₁ K₄ om त्) सर्वाज्ञानाय —^b) K₁ G₂ सर्वांश्च; K₂ B (B₁ both times) D₂ अर्वांश्च; K₄ सैन्यश्च; K₂ D₁ ३ सैन्याश्च; D₂ सैन्य च; D₁ ३ सैन्यास्तु (for सैन्यांश्च) Ś₁ सर्वत; T G₂₋₅ भारत (for सर्वत) G₁ M आहन्सैन्याधिपानपि. —^c) K₂ D₂ ३ त; S वै (for तु).

4 Before 4, S (except G₂) ins युधिष्ठिर. —^a) Ś₁ Dn₁ D₁₋₃ मे (for ते). —^b) K₄ Dn₂ D₂ द्रोण स्यास्य; Dn₁ M यद्रोणस्य; D₂ द्वद्रोस्याद्य (sio), T G₂₋₅ द्रोणस्य च (for द्रोणस्याद्य) —^c) D₄ १. ३ यथा

तत्वेन तन्न स्यात् —^d) D₂ om था.

5 ^a) Dn₁ यत्; S तु (for हि) D₂ प्रतिज्ञान —^b) K₁ B₁ ३ ४ D₂ कर्षणा, K₂ ३ B₁ Dn₂ D₁₋₃ -कर्षण, K₄ कर्मणा; B₂ -कर्षिणा, Dn₁ D₂₋₃ M₂₋₃ कर्षिणा; D₁ कर्षणा; T G M₁ ३ घातिना (for कर्षण). —^c) K₁ अमोघेवा (sio), K₄ ममोघोपौ; K₂ अयाद्योपा; B₁ महेष्वाम; B₂₋₃ D₂ D₁ महेष्वाम; Dn₁ अमोघास्तैस्; Dn₂ D₂ अनाष्टये; D₂ ६-३ S (except T) अमोघेपो (for 'घेपौ') D₁ तथांतरममो ३, D₂ अथांतरममोघो वै —^d) Dn₂ D₂ ३ सुसहित (for समाहितम्) K₂ श्रूयते सुसमाहित

6 ^b) Dn₂ D₂ तदनतर; Cd v मदनन्तरम् (as in text). —^c) Ś₁ यथा प्रहणजो दोपो, K₁₋₄ D₁ यथा प्रहणज दो (K₄ जो)प —^d) Ś₁ Dn₁ न मां; K₁₋₄ D₁ नाहं, K₂ B₁ नैनं, M₁ ३ नष्ट; M₂₋₃ नेष्ट (for नेम) K₂ D₁ अवाप्नुया; D₂ अवासवान् (for अवाप्नुयात्).

7 ^a) B₁ S (except T G₂ २) transp मे and न —^d) D₁ ३ मम (for न मे) Dn₂ चिकीर्षत

8 ^a) K₂ अथैव; B₁ अप्येव; Dn₁ अथैवं; Dn₂ D₂ ३ S अथैव; D₁ यथैवं (for अप्येव) K₁ D₄ पाण्डवे, D₂ lacuna, D₂ पाण्डव —^b) G₂ उत्सृजेयुर (for उत्सृजेयम्) —^c) B D₂ D₂ Cd प्रतीपो; D₁ १ ३ गृह्णीयां D₂ Cd आचार्ये T G₂ ४ प्रतियाभ्यहमाचार्य; G₁ ३ M प्रतियाताहमाचार्य; G₂ प्रतियाता महाचार्य —^d) K₂ त्वां च; B D₂ Dn₂ D₁ १ ३ त्वां वा; D₂ त्वां नो, D₂ त्व च; G₄ तन्न (for त्वां न). K₂ ३

त्वां निगृह्णाहवे राजन्धार्तराष्ट्रो यमिच्छति ।
 न स तं जीवलोकेऽस्मिन्कामं प्राप्तः कथंचन ॥ ९
 प्रपतेह्यौः सनक्षत्रा पृथिवी शकलीभवेत् ।
 न त्वां द्रोणो निगृह्णीयाञ्जीवमाने मयि ध्रुवम् ॥ १०
 यदि तस्य रणे साह्यं कुरुते वज्रभृत्स्वयम् ।
 देवैर्वा सहितो दैत्यैर्न त्वां प्राप्स्यत्यसौ मृधे ॥ ११
 मयि जीवति राजेन्द्र न भयं कर्तुमर्हसि ।
 द्रोणादस्त्रभृतां श्रेष्ठात्सर्वशस्त्रभृतामपि ॥ १२
 न स्मराम्यनृतां वाचं न स्मरामि पराजयम् ।
 न स्मरामि प्रतिश्रुत्य किञ्चिदप्यनपाकृतम् ॥ १३

संजय उवाच ।

ततः शङ्खाश्च भैर्यश्च मृदङ्गाश्चानकैः सह ।
 प्रावाद्यन्त महाराज पाण्डवानां निवेशने ॥ १४
 सिंहनादश्च संजज्ञे पाण्डवानां महात्मनाम् ।
 धनुर्ज्यातलशब्दश्च गगनस्पृक्सुभैरवः ॥ १५
 तं श्रुत्वा शङ्खनिर्वोपं पाण्डवस्य महात्मनः ।
 त्वदीयेष्वप्यनीकेषु वादित्राप्यभिजङ्घिरे ॥ १६
 ततो व्यूढान्यनीकानि तव तेषां च भारत ।
 शनैरुपेयुरन्योन्यं योत्स्यमानानि संयुगे ॥ १७
 ततः प्रववृते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

C. 7 484
E 7 13 19
K. 7 13 19

D₁ जज्ञे, K₄ ज्ञेक, D₈ G₄ जह्यात् (for जह्यां) Ś₁
 K₁₋₄ D₁ कदाचन (for कथं) D₂ भवेय वै कथचन

9 *) Dn₁ [आ]वहे (for [आ]हवे) B₂ 4 5 Dn₂
 D₁₋₃ M₄ राज्यं (for राजन्), —^b) K₁ यमिच्छत,
 K₅ D₂ यदिच्छति; D₄ यदीच्छसि; D₆ यदिच्छसि (for
 यमिच्छति) — D₇ 8 om. 9^c-10^d —^e) K₅ Dn₁
 D₂ 5 च (for स) G₁ M₁₋₃ तज् (for तं) —^d)
 K₄ T G₈ काम; G₂ कर्म (for काम) K₂ प्रति,
 K₅ प्राप्तात्; B₁ 2 5 Dc₁ D₂₋₄ G₅ प्राप्ता, B₈ प्राप्ते,
 Dn₁ लब्धा, Dn₂ प्राप्य; D₁ प्राप्ये, M₁ 2 प्राप्त
 (for प्राप्त) Ś₁ कदाचन (for कथं) G₂ काम सम्य
 गवामुयात्

10 With 10^{ab}, of 5 80 48^{ab} D₁ 8 om. 10
 (cf. v 1 9) —^a) K₁ Dc₁ Dn₁ D_{4-c} T प्रपते,
 K₄ प्रपतेद्, M₈₋₅ निपतेद् (for प्रपतेद्) K₁ सन
 क्षत्र —^b) K₁ सकली; Cd शकली- (as in text)
 —^c) K₁ 2 M₁₋₃ 5 त्वा, T त्वाद् (for त्वां) D₆
 विगृह्णीयात् (for निगृं) —^d) G₁ M₁ 2 ध्रुव (for
 ध्रुवम्)

11 *) D₁ 8 कुरु (D₈ 'रु)णां सगरे साह्यं — K₈
 om. 11^c-12^b —^e) B Dc₁ S विष्णुर् (for देवैर्)
 D₁ सहितैर् (for सहितो) B Dc₁ S देवैर्, D₅
 विष्णुर् (for देवैर्) D₇ 8 देवा चा (D₈ om. चा)-
 सहीता देवैर् —^d) K₁ G₅ त्वा (for त्वां) T G₈
 M₅ प्राप्नोति, G₁ 2 M₁₋₄ प्राप्नो हि; G₄ 5 प्राप्ता हि
 (for प्राप्स्यति) D₆ S रणे (for मृधे).

12 K₈ om 12^{ab} (cf. v 1. 11) —^b) Dn₁
 विद्यते तव, Dn₂ D₈ कर्तुमिच्छसि (for 'मर्हसि) —^c)
 Dn₁ अस्त्रविदां (for 'मृतां) M₁ 2 श्रेष्ठान् (for

श्रेष्ठान्) — After 12, B D (except D₁ 4 5 7)
 Bom ed. 1ns

95* अन्यच्च श्रूया राजेन्द्र प्रतिज्ञां मम नित्यदा ।
 [B₂ 3 Dn₂ D₈ प्रतिज्ञा (for 'ज्ञा) Bom ed निश्चलां
 (for नित्यदा)]

13 K₅ om 13^a —^a) K₄ अनृत तावन्, Dc₁
 अनृता वाचा, D₂ अनृता वाणी, T G₂₋₅ अनृत प्रोक्तं,
 G₁ M अनृत कर्तुं (for अनृता वाच) —^d) D₁ om
 अपि K₄ अन्यया कृत; K₅ D₈ 7 8 अनुपाकृतं, B
 Dc₁ Dn₂ D₈ G₄ अनृत कृत (for अनपाकृतम्) S
 विस्मृत्य मनसा कृत

14 T om the ref. —^a) Ś₁ तत्र (for तस))
 K₁ D₄ शम्भश्च —^b) D₂ 8 तु (for च) S मृदं
 गाश्च सदक्षश —^c) K₄ 5 Dn₂ D₆ G₂ 5 प्रवाद्यत
 (for प्रावां) Ś₁ महारण्ये (for महाराज)

15 *) K₁ Dn₁ D₇ G₁ M सिंहनादाश्च (for 'ना
 दश्च) T G₂₋₅ सजात्, G₁ M सजज्जु (for संजज्ञे)
 —^b) G₅ निवेशने (for महात्मनाम्) —^d) G₈ सुभैरव
 (for 'व)

16 *) B₈ सिंह- (for शङ्ख) —^b) D₄ 7 8 पाण्ड-
 वानां (for पाण्डवस्य) K₅ B₁ 2 5 Dn₂ D₁₋₃ महौजसः;
 B₈ महायशः; D₂ 2-8 महौजसां (for महात्मन) S
 पाण्डवेयस्य धीमत् —^c) S सैन्येषु (for [अ]नीकेषु).
 —^d) G₄ [अ]पि (for [अ]भि) Ś₁ K₁ 5 B₁ D₈
 -जङ्घिरे (for जङ्घिरे)

17 *) K₄ D₁ [अ]नीकानि, T G₂₋₅ सैन्यानि (for
 [अ]नीकानि)

18 *) Dn₁ D₄ 5 7 8 तुमुल (for तुमुलं). Ś₁ 8

पाण्डवानां कुरूणां च द्रोणपाश्चाल्ययोरपि ॥ १८
यत्तमानाः प्रयत्नेन द्रोणानीकविशातने ।
न शेकुः सृञ्जया राजंस्तद्धि द्रोणेन पालितम् ॥ १९
तथैव तव पुत्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
न शेकुः पाण्डवीं सेनां पाल्यमानां किरीटिना ॥ २०
आस्तां ते स्तिमिते सेने रक्ष्यमाणे परस्परम् ।
संप्रसुप्ते यथा नक्तं वनराज्यौ सुर्षुष्पते ॥ २१
ततो रुक्मरथो राजन्नर्केणैव विराजता ।
वरूथिना विनिष्पत्य व्यचरत्पृतनान्तरे ॥ २२
तमुद्यतं रथेनैकमाशुकारिणमाहवे ।
अनेकमिव संत्रासान्मेनिरे पाण्डुसृञ्जयाः ॥ २३

तेन मुक्ताः शरा घोरा विचेरुः सर्वतोदिशम् ।
त्रासयन्तो महाराज पाण्डवेयस्य वाहिनीम् ॥ २४
मध्यंदिनमनुप्राप्तो गभस्तिशतसंवृतः ।
यथादृश्यत घर्माशुस्तथा द्रोणोऽप्यदृश्यत ॥ २५
न चैनं पाण्डवेयानां कश्चिच्छक्नोति मारिप ।
वीक्षितुं समरे क्रुद्धं महेन्द्रमिव दानवाः ॥ २६
मोहयित्वा ततः सैन्यं भारद्वाजः प्रतापवान् ।
घृष्टद्युम्नबलं तूर्णं व्यधमन्निशितैः शरैः ॥ २७
स दिशः सर्वतो रुद्धा संवृत्य समजिह्वगैः ।
पार्षतो यत्र तत्रैव ममृदे पाण्डुवाहिनीम् ॥ २८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

(except G₅) रोमहर्षण (for लोम*) —^a) D₈ पाण्डवानां च (hypermetric) (for पाण्डवानां) —^a) B₅ Dn D₁ ० ० S (except G₄) पांचालयोर (for पाश्चाल्ययोर)

19 ^b) K₁ द्रोणानेक, D₂ 'नीके, D₅ T G₂₋₅ 'नीक (for 'नीक) K₁₋₅ D₁ निशातने, K₅ D₅ T G₂₋₅ विशां पते; B₁ २ ० विशातन, B₈ Dn₂ D₈ विना शने; B₁ विनाशन (for विशातने) —^a) D₁ सजया (for सृञ्जया) B₄ D₂ युद्धे (for राजस) —^a) Dn₂ D₈ ० तद्धे, D₁ ० मूर्ध्नि (for तद्धि) K₅ तद्धिद्वि द्रोणपालिव

20 ^a) T G₅ ४ धार्तराष्ट्रस्य (for तव पुत्रस्य) —^b) M₈ ४ रथोदारान् (for 'दारा)

21 ^a) D₂ आस्थिते; D₄ अश्रांते (for आस्तां ते). D₁ ० सैन्ये; T G₂₋₅ आस्तां; G₁ M₈₋₅ चास्तां; M₁ २ चांतां (for सेने) G₅ ते सेनेस्तिमितेयुक्ता ॥ Cd स्तिमिते, स्तिमितव्यापारे ॥ ॥ —^b) K₁ ० B₂ D (except D₀₁ D₁ २ ०) रक्षमाणे; K₄ रक्ष्यमाने; S कांक्षमाणे (for रक्ष्यमाणे). —^a) D₈ सप्रयुक्ते; T G₂₋₄ समा सके, G₅ समासत्ते (for सप्रसुप्ते) —^a) K₃ वनराज्य; D₄ १ ० G₂₋₁ M₈₋₅ 'राजी, T G₁ ० 'राजि (for 'राज्यौ) D₆ वनराजीव पुष्पिते

22 ^a) G₅ द्रोणो रथे (for रुक्मरथो) D₆ साजाव् (sic) (for राजन्) —^b) K₂ B₅ D₄ अर्केनेव, B₁ रथेनैव; Dn₁ अर्केण च; D₁ T G₂₋₄ अर्केणैव (for

'णैव) K₁ B₁ D₂ G₈ विराजिता (for 'जता) D₆ अर्केवाद्धि विराजते —^a) B₅ ० Dn₁ D₅ वरूथिनी, Dn₂ वरूथिनी, Ca d वरूथिना (as in text) S₁ K₁₋₈ वरूथिनावनिष्पत्य, D₆ वरूथिनी विनिपात्य. —^a) D₄ ० व्यचरन् (for व्यचरत्)

23 ^a) K₂₋₅ B D₀₁ Dn₂ D₂ ० G₂ ४ ० तमुद्यत्, D₄ तमुद्यत्, D₆ तमुद्यत् (for तमुद्यत्) D₆ त रुक्म रथमेक वै

24 ^a) S₁ शरघाता, K₁ २ ४ शरा राजन्, Dn₁ शरा दिश्या (for शरा घोरा) —^b) S₁ K₁₋₁ B₁ ० D₀₁ D₁ M₈ सर्वतोदिश (for 'दिशम्). —^a) S₁ K₆ नाशयतो, K₁ वासयंतौ, K₂ ० वासयतो (for त्रास यन्तो) —^a) S₁ K₁ पाण्डवीयस्य, Dn₂ D₂ ० पाण्डवस्य च (for पाण्डवेयस्य)

25 ^a) K₂ ० ० B D₀₁ Dn D₁₋₁ १ T G₅ यथा दृश्येत; D₆ यथा वृथति (for यथादृश्यत) —^a) K₂ D₀₁ [s]स्य दृश्यत, D₁ १ ० G₁ M व्यदृश्यत (for अप्य दृश्यत) D₂ तथासौ सप्रदृश्यत, D₆ तथा स प्रत्यदृश्यत

26 ^a) B₅ चैवं (for चैन) —^b) K₁ शक्नोहि, D₁ शुकौति (sic) (for शक्नोति) B D₀₁ Dn₂ ० भारत, D₁ मारिप, D₈ मानुप (for मारिप) —^a) K₄ वीक्ष्य त; Dn₂ वीक्षतु, M₈ ० हृक्षितु (for वीक्षितु) T क्रुद्धो (for क्रुद्ध) —^a) D₂ दानव'

27 ^a) Dn₂ D₈ ० तु तत् (for तत्) T G₂ ० सेनां; G₅ सेना (for सैन्यं). —^a) D₄ घृष्टद्युम्न (for घृष्ट) K₅ सैन्य; G₁ M सर्वं (for तूर्णं).

१३

संजय उवाच ।

ततः स पाण्डवानीके जनयस्तुमुलं महत् ।
 व्यचरत्पाण्डवान्द्रोणो दहन्कक्षमिवानलः ॥ १
 निर्दहन्तमनीकानि साक्षादग्निमिवोत्थितम् ।
 दृष्ट्वा रुक्मरथं युद्धे समकम्पन्त सृञ्जयाः ॥ २
 प्रततं चास्यमानस्य धनुषोऽस्याशुकारिणः ।

ज्याघोषः श्रूयतेऽत्यर्थं विस्फूर्जितमिवाशनेः ॥ ३
 रथिनः सादिनश्चैव नागानश्चान्पदातिनः ।
 रौद्रा हस्तवता मुक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ ४
 नानद्यमानः पर्जन्यः सानिलः शुचिसंक्षये ।
 अश्मवर्षमिवावर्षत्परेषामावहद्भयम् ॥ ५
 व्यचरत्स तदा राजन्सेना विक्षोभयन्प्रभुः ।

C 7 500
B 7 14 6
K 7 14 6

28 K₄ D₁ om 28^{ab} —^a) Ś₁ K₂ s D_{n1} D_s
 मवृत्ता, K₁ सवृत्तु, K_s संहिता, D_s सत्वरौ (for
 मयंतौ) Ś₁ K₁ 2 s D_{n1} D₂ s कृत्वा, D_{c1} रुद्रा,
 D_{n2} रघ्वन्, D_s रुघन्, D₃ 6-8 हत्वा, S गत्वा (for
 रुद्रा) —^b) K_s स्वम् (for स्वम्) Ś₁ ख च संवृत्य
 जिह्वगै —^c) T G₂ s s M_{s-5} तत्रैनाम्, G₁ M₁ 2
 तत्रैनाम्, G₄ तत्रैनाम् (for तत्रैव) —^d) K_s मसृजे,
 D₁ मसृजे, T G₁₋₂ M अभिनत्, G_s अहिनत् (for
 मसृजे) G₁ om पाण्डु K_s कुरुवाहिनी, D_{n1} पांडव
 यल, M_s पाहुवाहिनी (for 'वाहिनीम्)

Colophon Ś₁ missing — *Sub-parvan* Editions
 द्रोणाभियेक — *Day of Drona's Generalship* K₁ s
 प्रथमे युद्धदिवसे, K₂ प्रथमदिवसे — *Adhy name*
 K_s s सेनाविमर्दे, D_{n1} सेनाविमर्देन, D_{n2} D_s 6 पांडव
 निर्याण, D₂ सेनाप्रतर्दन, D₄ युद्धप्रवर्तन, G₁ M₁ 2
 युद्धिराजुनयवाद् — *Adhy no* (figures, words or
 both) K₂ s B₁ D_{n1} D₂ s S 12 (as in text).
 — *Śloka no* D_{c1} D_{n1} 28

13

✍ Ś₁ is missing for this adhy (cf. v 1 7 1 1)

1 D₂ om the ref. —^a) D_{c1} तु; D₂ ते (for स)
 —^b) D_{c1} D₄ 7 s तुमल; D_{n1} सुमहन्, D_s तुमल,
 Cd तुमुल (as in text) D_{n1} D₄ s S मय, D₁ क्षय
 (for महत्) —^c) D_s अचरत्, T G₂ s M₁ 2
 व्यचमत्, G_s 4 व्यचमत् (for व्यचरत्) B पृतनां;
 D_s पादवी, G₁ M पार्थिवान् (for पाण्डवान्) D_{n2}
 D₂ 6 व्यचरपाण्डवानीक —^d) Ś₁ कक्षम् (for कक्षम्)

2 ^a) K₁ निर्दहतम् (for निर्दहन्वम्) —^b) D_{n1}
 कक्षाद् (for साक्षाद्) M_s अहिम् (for अग्निम्) K_s
 हह (for हव) —^c) B D_s कुद्, T G₂ s सख्ये;
 L₁ M यात्, G_s 6 सखे (for युद्धे) —^d) K₁ पांडवा

(for सृञ्जया)

3 K₄ D₁ om 3^{ab} —^a) Ś₁ प्रतित, K_s B_s D_{n2}
 D₂ s s S सतत (for प्रततं) Ś₁ K₂ च यथासख्ये,
 K_s B₁₋₂ D_{c1} D_{n2} D₂ s कृष्यत् सख्ये; B_s D_{n1} कर्षत्
 सख्ये; D_s चास्यत् सख्ये (for चास्यमानस्य) Ca d
 cite स्फार्षत् (for the v l कृष्यत्) K₁ यत्न कुर्वत्
 सख्ये, K_s D_s s 7 s प्रसम चरत् सख्ये —^b) K_s D_{n1}
 S (except G₁) [s]पि, D_s तु (for स्य) —^c) G_s
 ज्याशब्द (for ज्याघोष) B₁₋₂ D_{c1} शुशुवे (for
 श्रूयते) —^d) G₁ s 4 M विस्फूर्जितम्, G_s विस्फारितम्
 (for विस्फूर्जितम्)

4 ^a) T G₂ पत्तिर्, G₁ s-5 M पत्तिन् (for चैव)
 —^b) K_s गजान् (for नागान्) T G₂₋₅ M द्वि (T₁
 द्वी)पान्द्वि (M_s 'न्द्वी)पगतानपि —^c) K₂ D₄ s रौद्र,
 M_s s (sup lin) रणे (for रौद्रा) B₁ युक्ता (for
 मुक्ता) T G₂₋₅ द्रोणचापविनिर्मुक्ता —^d) K_s प्रम
 प्यति, B₁ 2 प्रसृजति, B_s 4 D₁ ससृजति, B_s प्रसृ-
 जति; D_{c1} प्रगृह्णति, D_s प्रदहति, T प्रमथति, G₁ 4
 M प्रमयति (for 'मथति) K₁ 2 4 D₄ च (for स्म)
 B D_s शायका (for सायका)

5 ^a) Ś₁ D_s नानद्यमान, K₁ नानद्यं; D₄ तान
 दं, D_s नानदं, Cd नानद्य (as in text) K_s
 पर्जन्या —^b) K₁ B₁ सानिन, K_s सानिला, B_s 4
 सलिल, B_s शालिन; D_s सानिल, T G₁ s-5 M
 साशनि, G₂ शासनि (for सानिल) —^c) K₁ s 4
 D_{c1} D_s इवावर्षन्, D_s काश (for इवावर्षन्) —^d)
 K₁ s स प्याम्; D_{c1} परै (submetric) (for परेषाम्)
 K_s आददद्, B_s आहरन्; D_{n1} D_s S आदधद्; D_s
 आद*द्, D_s आददन् (for आवहद्)

6 G_s om 6-7 —^a) K₂ s B D (except D_{c1}
 D_s 7) विचरन्, K_s T व्यचरन् (for व्यचरत्) D_{n2}
 D_s महाराज; T G₁ 7 4 M दिशः सर्वा (G_s 'र्वा)

[71]

वर्धयामास संत्रासं शात्रवाणाममानुषम् ॥ ६
 तस्य विद्युदिवाग्नेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।
 भ्रमद्रथाम्बुदे तस्मिन्दृश्यते स्म पुनः पुनः ॥ ७
 स वीरः सत्यवान्प्राज्ञो धर्मनित्यः सुदारुणः ।
 युगान्तकाले यन्तेव रौद्रां प्रास्कन्दयन्नदीम् ॥ ८
 अमर्षवेगप्रभवां क्रव्यादगणसंकुलाम् ।
 बलौघैः सर्वतः पूर्णां वीरवृक्षापहारिणीम् ॥ ९
 शोणितोदां रथावर्ता हस्त्यश्वकृतरोधसम् ।

कवचोद्भुपसंयुक्तां मांसपङ्कसमाकुलाम् ॥ १०
 भेदोमज्जास्थिसिकतामुष्णीपवरफेनिलाम् ।
 संग्रामजलदापूर्णां प्रासमत्स्यसमाकुलाम् ॥ ११
 नरनागाश्वसंभूतां शरवेगौघवाहिनीम् ।
 शरीरदारुशृङ्गाटां भुजनागसमाकुलाम् ॥ १२
 उत्तमाङ्गोपलतलां निस्त्रिंशद्वपसेविताम् ।
 रथनागहृदोपेतां नानाभरणनीरजाम् ॥ १३
 महारथशतावर्ता भूमिरेणूमिमालिनीम् ।

(for तदा राजन्) Gs विदशन्सदश सर्वा —^b) Ś1
 विक्षतयन्, Ks B Ds सक्षोभयन्; Ds सक्षोभय (for
 विक्षोभयन्) Ks M विभुः; T G2 4 सुहु; Gs जहु
 (for प्रभु) —^d) K4 D1 शत्रवानाम् (for शात्रवा
 णाम्) S (Gs om) शत्रूणामतिमानुष

7 Gs om 7 (of v 1 6) —^b) A few MSS
 परिष्कृत (for 'ष्कृतम्) —^c) D1 8 तथा रणे (for
 रथाम्बुदे) Ds1 भ्रमद्रथवरे तस्मिन्, Ds आमयन्यथांबुदे
 तस्मिन् (hypermetrio), Ds वृहद्रथवरे तस्मिन्; S
 (Gs om) आजमान (G4 'ने) रथे तस्मिन् —^d) T
 G2-4 महाभय, G1 M महाप्रभ (for पुन पुन)

8 ^a) Ś1 K2-5 B1 D1 5 धीर (for धीर) Bs
 Dn2 Ds 4 6-8 S (except G2 5) सत्यवाक्, Ds सहसा
 (for सत्यवान्) Bs प्रज्ञो —^b) K4 5 धर्मनित्यः Ś1
 Ks सुदारुणः; K1 5 सुदारुणां, B1-3 5 Ds1 Dn1 Ds 4
 6-8 सदा पुरा, B4 D1 5 सदा पुन', T G2-5 दुरासद',
 G1 M महाधुति (for सुदारुण) —^c) Ś1 काल (for
 -काले) K1 भूयस्व, Ks यत्रेय, Ks वा तत्र, Bs
 यमवद्, D1 सकुद्धो (for यन्तेव) B1 (marg) यम
 इव कालवन्मेघो; B2 (marg) 8-5 Dn2 Ds 6 युगांतका-
 लवन्मेघो (Bs 'न्मेघो), Dn1 D4 1.8 युगांते कालव
 द्रौद्रो, Ds युगांतकालवद्दोरां; Ds युगांतकालो यत्नेन,
 T G2-5 युद्धकाले प्रयत्नेन, G1 M युगात् इव यत्नेन
 —^d) K4 रौद्र, B1 5 S रौद्रौ (for रौद्रौ) Ks Bs
 Dn2 D4-8 G1 5 M प्रास्यदयन्, Bs प्रास्य नयन्, Bs
 D1 प्रस्कन्दयन्; B4 D2 प्रावर्तयन् (for प्रास्कन्दयन्).

9 ^a) Ds वेग; S शैल (for वेग-) —^b) Dn1
 'संकुल (for सकुलाम्). S शरवेगमहारवां (M4 5 'हृदां).
 —^c) Ś1 K Dn D1 2.5 6 दीर्णा; D4 1 कीर्णा; Ds
 कीर्ण- (for पूर्णा) —^d) K Dn1 D1 2 4-6 ध्वज (for
 वीर) Ś1 ध्वजवृक्षापहारिणीं.

10 ^b) Ś1 K1 3-5 D2-6 रथरोधस (for -कृत').
 —^c) K1 कवचोद्भुत्य; B2 2 5 'पल, D4 'जुत', D1
 'हुप; T G2-4 M कवचद्वी (T G2 'द्वि)प, Gs कवच
 द्वीप (for कवचोद्भुप) —^d) Dn2 D1 3 शरनक्र (for
 मासपङ्क-) D4 G2 मासशोणितसकुलां —^e) Dn2 ins
 after 10^{ad} Ds subst for 10^{ad}

96* केशशैवालसयुक्तां मांसासृष्टमंमारुणाम् ।

[Ds -चर्दमाकुलां]

11 Ś1 K2-4 D1 6 om (hapl) 11 Dn1 om
 (hapl) 11-12 D4 om (hapl) 11^a —^b) Dn2
 Ds उष्णीषा (for उष्णीष) S चय (for वर)
 —^c) Ks Ds 5 'जल (Ds 'ल)जाकीर्णा; Dn2 D4 1 8
 'जलदाकीर्णा; S रजसा पूर्णा (for जलदापूर्णा) छ Ca d
 सप्रामेति सप्रामा एव जलदा । अतिप्रसरणसाधर्म्यात् । छ
 —^d) Dn2 D2 4 प्राशमत्स्य (for प्रास'). S अशुभ्रं
 धीरसेवितं

12 Dn1 om 12 (of v 1 11) —^a) Ds नागा-
 सूक्त- (for नागाश्व) Ks B Ds1 D2 'कलितां, T
 Gs 4 सयाधां, Ms-5 सभ्रंतां (for -सभ्रंतां) —^b)
 S1 रथवेगौघ, D1 रथवेगश्च (for शरवेगौघ) Ks
 मालिनीं; Dn2 D3 नाभिनीं (for वाहिनीम्) —^c)
 Ks संगता, K4 'ससद्य, K5 D2 'सघाता; Ds1
 D1 5-7 Gs सघटां; S (except Gs) 'संघाटां (for
 'शृङ्गाटां) —^d) Ś1 K Dn2 D1-3 हयनाग (for भुज
 नाग) B Ds1 रथकच्छपसकुलां

13 Ds om. 13^{ab} —^a) Ś1 K1 3 उत्तमांगोपलतुलां;
 K4 B Ds1 Dn2 D1 M4 5 'पलतटां, Dn1 'पलमलां;
 Ds 'पलशतां; Ds 'पलधितां; T G2-5 मत्तद्विपेप
 लवतीं; G1 M1.2 उत्तमांगोपलकुलां. —^b) B1 व्याध
 (for 'क्षप) K1 2 D1 G1 M सकुलां (for सेविताम्)
 —^d) Ś1 K B1-3 5 Ds1 Dn2 D1-4 8 भूपितां; B4

महानीर्यवतां संख्ये सुतरां मीरुदुस्तराम् ॥ १४

शूरव्यालसमाकीर्णा प्राणिवाणिजसेविताम् ।

छिन्नच्छत्रमहाहंसां मुकुटाण्डजसंकुलाम् ॥ १५

चक्रकूर्मां गदानकां शरक्षुद्रज्ञपाकुलाम् ।

बडगृध्रसृगालानां घोरसंधेर्निषेविताम् ॥ १६

निहतान्प्राणिनः संख्ये द्रोणेन बलिना शरैः ।

वहन्तीं पितृलोकाय शतशो राजसत्तम ॥ १७

शरीरशतसंवाधां केशशैवलशाडुलाम् ।

नदीं प्रावर्तयद्राजन्मीरूणां भयवर्धिनीम् ॥ १८

तं जयन्तमनीकानि तानि तान्येव भारत ।

C. 7 514
B 7 14 20
K 7 14 20

-सेवितां (for नीरजाम्)

14 * Ds नानारय (for महा*) Ks Dn1 D2 s 6
-वरावतां; G1 M1 s -शरावतां (for -शतावतां) Ś1 महा
रथावर्तयुतां. —^b) G1 M1 s मूरि- (for मूमि) —^c)
S आर्ये (T G2 'र्या')वृत्त- (for महावीर्ये) G1 M1 s 4
सधे, M1 s सधे (for सख्ये) Cv as in text —D1 s
om 14^d —^d) B1 जीव-, Ds Cv भीम- (for भीरु)
M1 सुतां भीरुसुदुस्तरां —Ś1 K B Dc1 Dn D1-s 6-7
ins after 14 D1 s after 14^e

97* शरीरशतसंवाधां गृध्रकङ्कनिषेविताम् ।

महारयसहस्राणि नयन्तीं यमसादनम् ।

[Dn1 D1 s om line 1 — (L. 1) B1 ककगृध्र
Ks -सध, Ds -काक (for -कङ्क) Ś1 -समाकुला (for
-निषेविताम्) —Ś1 K2-s D1 om line 2 — (L.
2) Ks D2 s 7 आर्य- (D1 'र्या')वृत्तवता (D2 'ता')सख्ये,
Dn1 D2 आर्यव्रतवता सख्ये, D1 s lacuna, Ds आर्य
वृत्तवतां सख्ये (for the prior half) Dn1 D4 नयन्तीं,
D1 नयीन्तीं, D2 नयिन्तीं (for नयन्तीं)]

— T G2 read 16^{ab} after 14

15 K1 om. 15-16 B1 om 15 Ś1 K2 s Dn1 D1
om 15^{ab} G1 1-s M read 15 after 16^{ab} —^a)
K1 मूरि; B1 Dc1 D2 s 4 शूल- (for शूर-) B1 बाण
(for -व्याल-) G2 क्षयाकीर्णां (for -समा) T G1
1-s M शूरव्यालसृगां (G1 'रा')कीर्णां —^b) T G2-s
-वारिज (for -वाणिज) K1 B1-s Dc1 Dn1 D2-s 7 s
प्राणिवा (B2 Dn2 'रा')जिनिषेवितां; Ds प्राणिवारिजशो
मितां —^c) Ks B1 s Dn1 छिन्नक्षत्र; Ds छिन्नच्छत्र-;
T G1 s s M निश्चच्छत्र- (for छिन्नच्छत्र) —^d) D1
मुकुटां रज; S सुद्रोडु (G1 'हु')प (for मुकुटाण्डज-)
Dn1 सेवितां (for -संकुलाम्)

16 K1 om. 16 (cf. v 1 15) K2 om. (hapl)
16^{ab}, T G2 read it after 14. —^a) Ds-s T G2 s
चक्रकूर्मां (for 'कूर्मां) B1 नक्रगदा; Ds महानक्रा,
G2 -गदासक्तं (for गदानक्रा) —^b) Ś1 -क्षुर,
S (except G4) -शंकु- (for क्षुद्र-) B1 वसाकुला,
Ds समाकुलां, D1 s -महानपां (for क्षयाकुलाम्)

— After 16^{ab}, G1 1-s M read 15 —^a) K1 s D1-s 6
वट, Ks Dn1 वट-; B1 s वक; B2 s 5 Dc1 Dn2
Ds G2 बल, T1 बल, T2 G1 1-s M वल- (for वट-)
Ś1 K1-s 6 Dn1 D1 s पलाशानां; B2 Dc1 Dn1 Ds
4. 6 -सृगालानां (for -सृगालानां) —^d) Dn1 T G2-s
घोरैः सधैर्; Ds घोरैः सधैर्, D1 7 s घोरशन्दैर्; M1
'सधैर् (for 'सधैर्) — After 16, S ins

98* नदीं प्रात्यन्दयन्द्रोण केशशैवलशाडुलाम् ।

[G1 M1 s 6 प्रात्कदयन् (for प्रात्यन्द*) Gs शाध्वला
(for शाडुलाम्)]

17 D1 om 17^a-18^b —^a) T G2-s सा तत- (for
निहतान्) Gs पृटना (for प्राणिन) D1 s आर्यवृत्तवतां
संख्ये; G1 M सा तदा (M1 s 'था') प्राणिनि सख्ये (G1
M1 s 'खे, M1 s 'धे) —^b) G1 M विहिता (for
यलिना) B2-s Dc1 Dn1 Ds 6 रणे; Ds दानैः; T
G2-s कृता (for शरैः) —^c) D2 s 8 वहती —^d)
Ks Dn1 Ds राजसत्तमान् (for 'सत्तम) — For 17^{ad},
S subst.

99* उवाह शतशो राजन्पितृलोकाय वाहिनीम् ।

[T G2-s पर- (for पितृ)]

18 D1 om. 18^{ab} (cf. v 1 17) —^a) G1 s 4
M -सबाधा —^b) Ś1 वक्र (for केश) Ś1 K1 -शैवल-;
Ks B1 Ds -शैवाल (for -शैवल-) K1 Dc1 Dn D2-s
-शाडुलां S क्रव्यादगणसकुला —^c) Dn1 D1 s नदी
(for नदीं) D1 प्रवर्तयद् (for प्राव*) S बभूव सा
नदी राजन् —^d) Dn Ds-8 भयवर्धिनीं; S घोरदर्शना
(T Gs 'शिनां) (for भयवर्धिनीम्)

19 * K1 Dc1 Dn1 D2 s G2 s M1-s तजयतम्,
Ks संजयतम् (for त जयन्तम्) T G2 s मजयन्ती (T1
'ति) हानीकानि —^b) K1-s [ज]त्र; G1 M च (for
पव) B Dc1 तानि तानि महारयः; T G2-s तानि तानि
नरपंथ (G2 'म', G1 'मं) —^c) Ś1 तूर्णमम्यद्रव-
न्द्रोण; T ततो ह्यम्य, Gs ततो ह्यस द्र

20 * S तानपि प्राद्वचन्शूरास् —^b) B1 दृढध

सर्वतोऽभ्यद्रवन्द्रोणं युधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ १९
 तानभिद्रवतः शूरांस्तावका दृढकार्मुकाः ।
 सर्वतः प्रत्यगृह्णन्त तदभूलोमहर्षणम् ॥ २०
 शतमायस्तु शकुनिः सहदेवं समाद्रवत् ।
 सनियन्तृध्वजरथं विव्याध निशितैः शरैः ॥ २१
 तस्य माद्रीसुतः केतुं धनुः सूतं हयानपि ।
 नातिक्रुद्धः शरैश्छिन्त्वा पृथ्वा विव्याध मातुलम् ॥ २२
 सौबलस्तु गदां गृह्य प्रचस्कन्द रथोत्तमात् ।

स तस्य गदया राजत्रथात्सूतमपातयत् ॥ २३
 ततस्तौ विरथौ राजन्गदाहस्तौ महाबलौ ।
 चिक्रीडतू रणे शूरौ सशृङ्गाविव पर्वतौ ॥ २४
 द्रोणः पाञ्चालराजानं विद्धा दशभिराशुगैः ।
 बहुभिस्तेन चाभ्यस्तस्तं विव्याध शताधिकैः ॥ २५
 विविंशतिं भीमसेनो विंशत्या निशितैः शरैः ।
 विद्धा नाकम्पयद्दीरस्तद्भ्रुतमिवाभवत् ॥ २६
 विविंशतिस्तु सहसा व्यश्वकेतुशरासनम् ।

निवन्, D₁ s दृढकार्मुकान्; S जितकाशिन (for दृढ कार्मुका) — °) K₁ प्रतिगृह्णन्त; K₂ प्रत्यगृह्णन्त; K₃ B₁-s s Do₁ D_n D_s s 7 s 'गृह्णन्ते; D₁ 'गृह्णन्ते, D₂ 'गृह्णन्ते (for 'गृह्णन्त) S प्रत्यगृह्णन्ततो (G₁ 'दा) राजन् — °) S तदा (G₁ s M 'द) शूद्रोमहर्षण

21 °) D_n s शतमायस्, S यतमानस्; Cd शतमा यस् (as in text). — °) D_n D₁ 7 s S उपाद्रवत् (for समाद्र) — °) D_s सनियन्, D₁ सनियन्; D_s सनियन् (sio), T G₂-s सहयत् (for सनियन्) S ध्वजरथं (for ध्वजरथं). — D_n s om 21^d-22^e — °) D₁ om (hapl.) from निशितै up to विव्याध (in 22^d) B_s s दशभि (for निशितै)

22 D_n s om. 22^{ae}, D₁ om up to विव्याध (for both, of. v l 21) — °) D₂ तस्य माद्रवती सूनुर् — °) D₂ केतु (for सूत) Ś₁ (also) रथानपि; M_s s हयानि च (for हयानपि) — °) K_s G_s तानि, G₁ M अति (for नाति) — °) Ś₁ शक्या (for पृथ्वा) B Do₁ S सौबल; D_s मातुल (for मातुल) D_n s विव्याध स च मातुल — After 22, S ins

100* भिस्त्वा च शरवर्षेण शकुनिं प्रत्यवारयत् ।

[M_s s महतां (for भित्त्वा च) T G₂-s शरवर्षणि (for 'वर्षण)]

23 °) Ś₁ K₁ s s D₁ च (for तु) S गदां गृही खा शकुनि — °) Ś₁ K₂ s प्रचक्राम; K₁ D₁ [अ]पच क्राम, K_s प्रचक्रामद् (for 'स्कन्द) K_s M₁ s रथो-त्तम, D_s M_s 'त्तमान् (for 'त्तमात्) — °) G_s पृतस्य (for स तस्य) — °) D_n s D_s तथा सूतमपोथयत्; S सूतमपातयद्रथात्

24 °) S विर (G_s 'त)थौ रथि (G_s 'ति)नां श्रेष्ठौ. — °) B₁ महारथौ, B_s 'रणी (for 'बलौ) — °) D_n s राजन् (for शूरौ) Ś₁ K₁-s D_n D₁ चिक्रीडतुमुं

शूरौ; K_s D_n s D_s-s वि (D_s वि)क्रीडतुस्तदा (D_s 'था) शूरौ (D_s वीरौ) — °) D_s गोयुषौ (for पर्वतौ)

25 °) Ś₁ K_s B₁ s s Do₁ D_s पञ्चाल (for पाञ्चाल) S दयाद (for राजान) — °) Ś₁ विव्यन्; D_s विव्याध (hypermetric) (for विद्धा) S विव्याध (G_s s 'थ) दशभि शरै (G_s शितै) — T G₂ s s ins after 25^{ab} G₁ M after 25

101* तयोस्तत्र महाराज बाणवर्षे प्रकाशितम् ।

सद्योत्तरिव चाकाश प्रदोषे पुरुपर्षम ।

[(L 2) G_s भरतर्षभ (for पुरुपर्षम)]

— T G₂ s s om 25^{ad}, G_s om (hapl) 25^e-26^e — °) D_s बहुशस् (for बहुभिस्) K_s चान्यस्तस्; D_n s D_s s चाभ्यस्त, D_s चाभ्यस्ते, D_s चान्यस्त, D_s चान्यस्तेस्; G₁ M_s-s चाविद्धस् (for चाभ्यस्तस्) B_s बहुनन्याश्च समरे — °) K_s B₁-s ततोधिकै; G₁ M तत शरै (for द्रताधिकै) B_s सम व्याधत सायकै

26 G_s om 26^{ab} (of v l 25) — °) Ś₁ K_s D_s विविधै (for निशितै) — °) D_n s D_s s विद्धो (for विद्धा) K₁ s s D₁ शूरस्; Do₁ वीरं (for वीरस्) Ś₁ विध्यन्नकपयच्छूरस्. — D_s om (hapl) 26^d-28^e

27 D_s om 27 (of. v l 26). — °) Ś₁ K₁ s s च (for तु) S प्रहसन् (for सहसा) — °) Ś₁ विद्ध-केतु; D_n s D_s हतकेतु-; D_s ध्वस्तकेतु; D_s व्यस्त केतु; G_s विश्वकेतु, G_s अश्वकेतु (for व्यश्वकेतु). — °) Ś₁ अपोथयत्, D_n D_s अपूजयत् (for 'यन्). K₁ s s सर्वे त चाभ्य (K_s 'प्य)पूजयन्. — For 27^{ae}, S subst

102* चक्रे तं सर्वसैन्यानि प्रहृष्टान्यभ्यपूजयन् ।

28 D_s om. 28^e (of. v l 26). B_s om. 28^{ab}. — °) Ś₁ K₁ s s D_n D₁ s स तं न; D_s न तत्र; D_s

मीमं चक्रे महाराज ततः सैन्यान्यपूजयन् ॥ २७

स तत्र ममृषे वीरः शत्रोर्विजयमाहवे ।

ततोऽस्य गदया दान्तान्दह्यान्सर्वानपातयत् ॥ २८

शल्यस्तु नकुलं वीरः स्वस्त्रियं प्रियमात्मनः ।

विव्याघ्र प्रहसन्नाणैर्लाडयन्कोपयन्निव ॥ २९

तस्याश्वानातपत्रं च ध्वजं सूतमथो धनुः ।

निपात्य नकुलः संख्ये शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ ३०

धृष्टकेतुः कृपेनास्ताञ्छित्त्वा बहुविधाञ्शरान् ।

कृपं विव्याघ्र सप्तत्या लक्ष्म चास्याहरत्रिभिः ॥ ३१

तं कृपः शरवर्षेण महता समवाकिरत् ।

निवार्य च रणे विप्रो धृष्टकेतुमयोधयत् ॥ ३२

सात्यकिः कृतवर्माणं नाराचेन स्तनान्तरे ।

विद्धा विव्याघ्र सप्तत्या पुनरन्वैः स्यन्निव ॥ ३३

सप्तसप्ततिभिर्भोजस्तं विद्धा निशितैः शरैः ।

नाकम्पयत शैनेयं शीघ्रो वायुरिवाचलम् ॥ ३४

सेनापतिः सुशर्माणं शीघ्रं मर्मस्वताडयत् ।

शैनेयं (for स तत्र) K₁ वीरा, S (except G₂)
मीमं (for वीर) — D₁ reads 28^b twice —^b)
B (B₁ om) D₂ D₃ G₂ विक्रमम् (for विजयम्)
—^c) S तस्याश्वा (G₂ om श्वान्) (for ततोऽस्य) D₂
राजन्, M₁ : शातान् (for दान्तान्) —^d) D₃
वाहान् (for हयान्) Ś₁ K₁ : D₁ : हयान्सर्वान्य-
पातयत्, K₁ : *वान्यपातयत्, D₂ : D₃ : :
*न्दस्वा न्यपातयत् : S सँधवान्समपोय (T *पोध, G₁ :
*योध) यत् — After 28, S reads 39-44, while
N (Ś₁ missing) ind

103* हताश्वान् रयाद्राजन्गृह्य चर्म महाबल ।

अभ्ययास्त्रीमलेन तु मत्तो मत्तमिव द्विपम् ।

[(L 1) D₁ : तु (for म) D₁ हयाद् (for रयाद्)
K₁ मद्गृह्य, K₂ चर्मगृह्य, B₁ चर्मगृह्य (by transp),
D₁ गजगृह्य D₂ बलाद्दस्त्री (for महाबल) — (L 2)
K₁ अत्ययाद् (for अभ्य)]

29^a) K₁ : D₁ वीर, D₂ वीर, S शूरं (for
वीर) —^b) Ś₁ म*य; K₁ D₁ स्वस्त्रिय —^c) D₂
महमा (for प्रहमन्) D₂ विव्याघ्र स ह याणौधैर् —^d)
K₁ : D₂ : : T G₁ : : M लीलया, K₁ B₁ : : D₁
D₂ D₃ : : लालयन्, B₂ म्मालयन्; B₃ मानयन्,
D₂ लीलया; G₂ लीलयन् (for लाडयन्)

30^b) K₁ सूतपुत्रम् (for ध्वज सूतम्) K₂ : च
सशर, K₁ D₁ च सुकुट; T G₂ : शरमयो (for सूत
मयो) —^c) S नि (T G₂ : वि) पातयित्वा नकुलो
दध्मौ शख सुदान्वित — For 30^c, D₁ : subst

104* विच्छेद्द समरे यत्त स च युद्धादुपारमत् ।

[D₁ : म यदौ*दुपारमत् (for the post half)]

31^b) D₁ न्यित्वा, M₁ : जित्वा (for छित्वा) D₁
om. from बहुविधान् up to विप्रो (in 32^a), —^c)

Ś₁ शल्य (for कृप) —^d) Ś₁ च व्यहनत्, K₁ :
चाव्याहनत्; K₂ चाभ्यहनत्, D₁ चाभ्याहरत्, D₂
D₃ चास्य हरत्, D₂ : वास्याहरत् (for चाभ्याहरत्) T
G₁ : M ध्वज (G₁ M लक्षं) चास्य त्रिभिः शरैः, G₂ पुन
रन्वै स्यन्निव (= 33^a) Cd cites लक्ष्म (as in text)

32 D₁ om 32^a (of v l 31), G₂ om 32
—^b) B D₁ समवारयत्; D₂ D₃ : *वाकिरन् (for
*वाकिरन्) —^c) Ś₁ K₁ : B₁ D₁ : : : विव्याघ्र
(for निवार्य; D₂ वीरो (for विप्रो) S (G₂ om)
निह (M₁ *कृत्य ताञ्छित्त्वा —^d) D₂ D₃ T G₂ :
M₁ धृष्टकेतुर् (for *केतुम्) K₁ : B₁ D₂ D₃ : : :
: : G₁ क्षमर्षेण, B₁ क्षमोधयत्; D₂ T G₂ : अपोययत्;
M₂ क्षयोधयत्

33 G₂ om (hapl) 33^d-34^a G₂ reads 33 on
marg in Telugu —^d) G₂ स्तनान्तरे (for स्यन्निव)

34 G₂ om. 34^a (of. v l 33) —^a) B D₁
D₂ : S (G₂ om) त भोज सप्तसप्तत्या; D₂ D₃ सप्तस
प्ततिर्भोजस्तं (D₂ *तिर्भोजेन) —^b) B G₂ विद्धाशु;
D₁ T G₁ : : M विद्धा सु; D₂ D₃ विव्याघ्र, G₂
विद्धा स्म (for त विद्धा) —^c) D₂ D₃ नाकप*त,
D₂ नाकपयस; D₁ नाकपयति (for नाकम्पयत) —^d)
K₁ शीघ्रैर्, D₁ शीघ्र, D₂ शिघ्र; T G₂ : M₁
वीरो, G₁ M₁ : विवान् (for शीघ्रो) K₂ : D₂
D₃ : T G₁ : ययाचल (for हवाचलम्)

35 D₂ reads 35^a twice —^a) B₁ : D₁ D₂
: : : सभापति (for सेना) D₂ (second time)
सात्यकि कृतवर्माण —^b) B D₁ D₂ D₃ : G₁ M
शृश (for शीघ्र) T G₂ : तोमरेण ह्यताडयत्; G₂ :
शृश मर्मपयताडयत् — D₁ om (hapl.) 35^a, D₂ :
om (hapl) 35^a-36^b. —^c) K₁ lacuna, G₂ : वत्
(for त), —^d) D₂ जानुदेवो; Cd जङ्घ (as in

C 7 531
P 7 14 37
L 7 4 37

स चापि तं तोमरेण जजुदेशे *अताडयत् ॥ ३५-
 वैकर्तनं तु समरे विराटः प्रत्यवारयत् ।
 सह मत्स्यैर्महावीर्यैस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३६
 तत्पौरुषमभूत्तत्र ह्यतपुत्रस्य दारुणम् ।
 यत्सैन्यं वारयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३७
 द्रुपदस्तु स्वयं राजा भगदत्तेन संगतः ।

तयोर्युद्धं महाराज चित्ररूपमिवाभवत् ।
 भूतानां त्रासजननं चक्रातेऽस्त्रविशारदौ ॥ ३८
 भूरिश्रवा रणे राजन्याज्ञसेनि महारथम् ।
 महता सायकौघेन छादयामास वीर्यवान् ॥ ३९
 शिखण्डी तु ततः क्रुद्धः सौमदत्तिं विशां पते ।
 नवत्या सायकानां तु कम्पयामास भारत ॥ ४०

text) Ś1 [s]भ्यपीडयत्; K1.s [अ]ल्यता; K2.s s
 B2-s Dc1 Dn1 D1-3.6 7 G1-s 5 M [s]भ्यता; B1
 व्यता; B2 T G4 ह्यता, Dn2 स्वता (for *अता)

36 Ds s om. 36^{ab} (of v l. 35) —^a) Dn1
 वैकर्तनम् S वीर वैकर्तन कर्ण —^b) Dn1 विराट Ks
 B2 Dn1 D2 4 6 7 प्रत्यताडयत् (for 'वारयत्' —^c)
 S (except G1 M1 2) मात्स्यैः. D2 महावीर्यस्य (for
 'वीर्यस्य) —^d) = 26^d

37 ^a) Ks Dn1 D2 5 तस्य (for तत्र) Dn2 D2 6
 तत्तस्य पौरुषमभूत्, S तत्राद्भुतमपश्याम (G2 M1 2 'म)
 —^b) T G2-5 लाघव, G1 M पौरुष (for दारुणम्)
 D2 पुत्रस्य तव दारुण; D2 पतस्त्वस्य दा' —^c) Ks
 त्वत्; B2 S तत् (for यत्)

38 Ds om. 38 —^a) Dn2 D2 6 च (for तु)
 Ś1 K (except Ks) Dn1 D2 राजन् (for राजा) —^c)
 D1 दृष्टं (for युद्ध) — After 38^{ed} (D2 after 37^{ed}),
 N (Ś2 missing) ins

105* भगदत्तस्तु राजान द्रुपद नतपर्वभिः ।
 सनियन्तृध्वजरथ विन्याध पुरुपर्यभ ।
 द्रुपदस्तु ततः क्रुद्धो भगदत्त महारथम् ।
 धाजवानोरसि क्षिप्र शरेणानतपर्वणा ।
 युद्धं योधवरौ लोके सौमदत्तिशिखण्डिनौ । [5]

[Ds om. line 1 — (L 2) Ś1 K2 s B1 D1 2-6
 पुरुपर्यभ; K1 Dn1 D2 'पर्यभ — (L 3) D1 स्वय राजा
 (for ततः क्रुद्धो) Ds om the post half of line 3
 and prior half of line 4 B2 4 महाबल (for 'रथम्)
 — After line 3, Ś1 reads 39^{ed} for the first time,
 repeating it in its proper place — (L 4) K1-4
 रणे (for [इ]रणि). Ś1 K Dn D2 4 6-8 क्रुद्ध (for क्षिप्र)
 K (except Ks) D1 4 7 नत- (for [आ]नत-) — (L
 5) D1 युद्धे (for युद्ध) Ks युद्धवरौ (for योध*) K1.
 2 s Dn1 D1.2 s सौमदत्ति, K4 सौमदत्त- K4 Dn2
 -शिखण्डिनौ]

while, G2 4 M ins after 38^{ed} G2 after 45

106* श्रोतॄणां वीक्षितॄणां च मोहकारणमाहवे ।

— G2 4 om 38^{ed} —^c) K1 2 4 D1 स्म, K5 D2 7 8
 सु; Dn2 D2 तु (for सत्र) Dn1 चक्रातेऽस्त्रविदां वरौ

39 S reads 39-44 after 28 —^a) D1 8 सौम-
 दत्ती, D1 सौमदत्ती (for भूरिश्रवा) —^b) Ś1 G1 महा
 बल; D2 'बल (for 'रथम्) — Ś1 reads 39^{ed} for
 the first time after line 3 of 105* —^c) D1 सहसा
 (for महता) —^d) S दृष्टवान् (G1 2 5 M 'वत्)
 (for वीर्यं)

40 For the sequence in S, cf v l. 39 —^a)
 Dn1 D2 च (for तु) K1 रणे (for ततः) —^b)
 K5 D1 5 M1 2 सौमदत्ति; D2 सौमदत्त, G4 सौमदत्त
 (for सौमदत्ति) Ś1 Dn1 प्रतापवान्, D2 विशां पतिं,
 T G2-5 M1 2 महाहवे; G1 M2-5 अयाहवे (for विशां
 पते) — For 40^{ed}, S subst

107* छादयामास नाराचैस्त्रिष्ट विष्टेति धामधीत् ।

— After 40, S ins.

108* ऋक्षचर्मपिन्दौ तु चक्रतुस्तौ परस्परम् ।
 बाह्यमाभ्यन्तर मार्गं सप्लवन्तौ यशस्विनौ ।
 ददृशाते महात्मानौ सपञ्चाविव पर्वतौ ।
 पिशिताशनसयुक्तौ बाहैरुद्वाणपाणिभिः ।
 बृहस्पताकौ तूणीरौ घोररूपौ भयानकौ । [5]
 फालमेघाविव गजौ लोकाना भस्वं गर्जनैः ।
 रयधोपेण महता व्यास्थितौ स्यन्दनोत्तमौ ।
 बृहस्पताकौ तूणीरौ पैशाचैर्वाहनैर्युतौ ।

[(L 1) G2-5 अभिचर्म- (for ऋक्ष*) G4 5 तौ (for
 तु) T अभिचर्मणि सिद्धौ तौ (for the prior half) T
 चक्रतुस्तु G2-5 खरखन (for परस्परम्) — (L 2) G4
 यशस्विन — (L 4) G4 बाहैरुद्वाणपाणिभिः, G2 बाणैरुद्वा-
 णवर्षिभिः (for the post half) — (L 5) G2-5 बृह-
 स्पताक (for 'ताकौ) — (L 6) G2 गतौ (for गजौ).

राक्षसौ मीमकर्माणौ हैडिम्बालम्बुसाबुभौ ।
चक्रातेऽस्यद्भुतं युद्धं परस्परवधैपिणौ ॥ ४१
मायाशतसृजौ दृष्टौ मायाभिरितरेतरम् ।
अन्तर्हितौ चेरतुस्तौ भृशं विस्मयकारिणौ ॥ ४२
चेकितानोऽनुविन्देन युयुधे त्वतिभैरवम् ।
यथा देवासुरे युद्धे बलशक्रौ महाबलौ ॥ ४३
लक्ष्मणः क्षत्रदेवेन विमर्दमकरोद्भृशम् ।
यथा विष्णुः पुरा राजन्हिरण्याक्षेण संयुगे ॥ ४४

ततः प्रजविताश्वेन विधिवत्कल्पितेन च ।
रथेनाभ्यपतद्राजन्सौभद्रं पौरवो नदन् ॥ ४५
ततोऽभियाय त्वरितो युद्धाकाङ्क्षी महाबलः ।
तेन चक्रे महद्युद्धमभिमन्युररिदमः ॥ ४६
पौरवस्त्वथ सौभद्रं शरत्रातैरवाकिरत् ।
तस्यार्जुनिर्ध्वजं छत्रं धनुश्वोर्व्यामपातयत् ॥ ४७
सौभद्रः पौरव त्वन्यैर्विद्ध्वा सप्तभिराशुगैः ।
पञ्चभिस्तस्य विव्याध हयान्धृतं च सायकैः ॥ ४८

C 7 547
B 7 14 53
K 7 14 53

Gs मत्सं तजने (for मत्स्य गजने) — (L 7) Gs द्याम्पिनौ (for व्या) — (L 8) Gs-s वृहत्पताक (for 'तानौ)]

41 For the sequence in S, cf. v 1 39 —^a) Ks B Dc1 D1 s S (except Gs) रौद्र, Ks घोर (for भीम) Ds 1 s युयुधानेविकर्माणौ —^b) Ks Dn1 Ds s हे (Ks Ds हे) द्वाल्बुपाव्, B Dc1 Dn3 Ds हैदिवा (Dn3 'धी) ल्बुपाव्, Ds 'चाल्यमाव् S रणे (for उर्मौ) —^c) Ds ह्यद्भुत (for स्यद्भुत) —^d) B Dc1 Dn D1 s s 1 s जयैपिणौ; Ds 'ययै' (for 'वधै')

42 For the sequence in S, cf. v 1 39 —^a) Ds वृत्तौ (for सृजौ) Bs (marg) दीप्तौ, Ds दृष्टौ (for दृष्टौ) —^c) Ds s 1 s अन्तर्हित Ds चतस्रौ तु (for चेरतुस्तौ) S अतघोनेन (G1 M- 'दंघाते) द्रष्टृणा —^d) Ds 1 s मृत; G1 M वीरौ, Gs मृदा (for मृदा) Gs कारिकौ (for कारिणौ)

43 For the sequence in S, cf. v 1 39 —^a) Ds 1 s युयुत्सुर, Gs यथादे* (for चेकितानो) Ś1 विविदेन, B1 [s]प्य, D2 तु विदेन, Ds s [s]नुधि देन —^b) Ś1 K1-3 D1 तद्भि, D3 स्वमि (for स्वति) — After 43^{ab}, G1 M1 s 1ns

109* तयोस्तु युद्धमभवत्परस्परवधैपिणौ ।
युधिष्ठिर स्वय राजा दुर्योधनमयोधयत् ।
तौ पुत्रौ तव दुर्योधौ युयुधाते परस्परम् ।

—^d) Ks B1 s Dn3 Ds s S बलिशक्रौ, Ds (by corr) बलशुक्रौ Ś1 महासुरौ; B2 s 'रथौ, T Gs-s 'रणे (for 'बलौ)

44 For the sequence in S, cf. v 1 39 —^a) G1 M लक्ष्मण (for लक्ष्मण) Ś1 K (except Ks) क्षत्रदेवश्च —^b) K1-3 चक्रतुर (for अकरोद्) S महत्

(for मृदाम्) — Ds om (hapl) 44^d-45^e —^d) Ś1 Ks s हिरण्याक्षेन

45 Ds om 45^{ab} (cf. v 1 44) —^a) Bs Ds प्रबलिताश्वेन; Gs प्रजविना* (for प्रजविता*) Ds महता यवनश्रेव, Ds महा जविताश्वेन —^c) K1 [अ]त्यप तद्, Ks Bs Dn1 Ds T G1-1 M1 s [अ]भ्यद्रवद् (for 'पतद्) Ś1 K1 s s Dn1 Ds राजा (for राजन्) —^d) Ś1 Ds सौभद्र Ks Ds s पौरवम् Ks Ds-s s [अ]नदत् — After 45, Gs ins 106^a

46 ^a) Ś1 Ds ततोऽभियाय, Ks तत्रोभ्ययात्स, Bs ततो भीमाय, Bs Dn3 Ds 'म्यधावत्, Ds 'भीघाय, Ds 'मिघावत् (for ततोऽभियाय) S तेनाभिघा (G1 s M 'या) तस्त्वरित (G2 ते) —^b) Ks युद्धकाङ्क्षी; Dn3 Ds युद्धकाले (for युद्धाकाङ्क्षी) Ds [s]भिमन्युरपि पौरव, S शतमन्यो सुतारमज —^c) Bs s Dn3 Ds महा (for महद्) S तस्मिंश्चक्रे (Gs 'श ते) महा मन्युम् (Gs 'नुम्) —^d) M4 अभिमन्युम् B1 Dn1 Ds s अरिदम

47 ^a) Dn1 तु स- (for स्वय) —^b) Dn Ds s शरवर्षेर् (for 'घ्रातेर्) K1 Dc1 Dn1 Ds s s अवा किरन् —^c) Ks अर्जुन, Ds s अर्जुन (for अर्जुनिर्) T G2-4 धनुश्चित्र; G1 M धनुश्छत्र, Gs धनुच्छित्रा (for ध्वजं छत्र) —^d) S ध्वज (for धनुश्)

48 ^a) Ks Dn1 Ds s s 1 सौभद्र Ś1 Ks Dn1 Ds 1 s पौरवस्, Ds स्वरितस् (for पौरवं) S (except Gs) च (for तु) —^b) T Gs-s सायसै (for साशुनै). —^d) Ś1 K (except Ks) Dn3 D1 s s शीघ्रगै; B1 s सायकै (for सायकै)

49 ^a) Ś1 K1-4 M8 s स हर्षयन्; Ks B1 Dc1 G1 प्रह (for सह) —^b) Bs Gs s निनदन्; Bs ध्वन

ततः संहर्षयन्सेनां सिंहवद्विनदन्मुहुः ।
 समादचारुनिस्तूर्णं पौरवान्तकरं शरम् ॥ ४९
 द्वाभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यश्चकर्त सशरं धनुः ।
 तदुत्सृज्य धनुश्छिन्नं सौभद्रः परवीरहा ।
 उद्वर्हं सितं खड्गमाददानः शरावरम् ॥ ५०
 स तेनानेकतारेण चर्मणा कृतहस्तवत् ।
 भ्रान्तासिरचरन्मार्गान्दर्शयन्वीर्यमात्मनः ॥ ५१
 भ्रामितं पुनरुद्भ्रान्तमाधूतं पुनरुच्छ्रितम् ।
 चर्मनिर्विशेषो राजन्निर्विशेषमदृश्यत् ॥ ५२

स पौरवरथस्तेपामापुत्य सहसा नदन् ।
 पौरवं रथमास्थाय केशपक्षे परामृशत् ॥ ५३
 उघानास्य पदा स्रुतमसिनापातयद्धजम् ।
 विक्षोभ्याम्भोनिधिं ताक्ष्यस्तं नागमिव चाक्षिपत् ५४
 तमाकलितकेशान्तं ददृशुः सर्वपार्थिवाः ।
 उक्षाणमिव सिंहेन पात्यमानमचेतनम् ॥ ५५
 तमार्जुनिवशं प्राप्तं कृष्यमाणमनाथवत् ।
 पौरवं पतितं दृष्ट्वा नामृष्यत जयद्रथः ॥ ५६
 स बर्हिणमहावाजं किङ्किणीशतजालवत् ।

दन् (for विनदन्) B: सिंहद्विरदवन्मुहुः — °) Dn: Ds S (except Gs) सम (Dn: Ds 'मा')षत् (for समा दत्त) — After 49, N (S: missing) ins

110* तस्य सधितमाज्ञाय सायक घोरदर्शनम् ।

[B तनुः; De: तेनु- (for तस्य) S: K1-3 D1 तद्धि- तम्, D: सधानम्, Ds सधिनम् (for सधितम्) S: आदाय]

50 °) B: चिच्छेद (for चकर्त) — Ks reads 50° on marg — °) D: 8 S (except G: M: 2) शीर्णं (for छिन्न) — B: om (hapl) 50°-75° — °) K: उद्वर्हः; Ks: उद्वर्हः; B: उद्वर्हः, D: उद्वर्हः; Ds: उद्वर्हः; G: d उद्वर्हं (as in text) B: De: Dn: S सित (for सित) S: उद्वहायतस्खड्गम् (510), K: उद्वधानस्रुत पङ्गम्, Ks: उद्वर्होपन पङ्गम्; D: उद्व वाहाय त (D: 'हायत) खड्गम् — °) S: K1-3 B: D: 6 T: G: 4 आददान Dn: G: शरासन, Ds: स चर्म च, D: शरावर; Cd: शरावरम् (as in text)

51 B: om 51 (of v 1 50) — °) Ks D: नैक; G: 4 [अ]नेन (for [अ]नेक) B: 2 (marg) Gs घारेण (for तारेण) Cd: अनेकभाविन Ds: स तेनानेकतारेण; Ds: शतेनानेकघारेण — °) D: चर्मणा (for चर्मणा) Ds: हस्तवान् (for 'वत्) — °) B: 2 G: मार्ग (for मार्गान्) Ks: 5 D: 2 5 भ्रान्तासिनाचरन्मार्गान्, B: T G: 4 भ्रान्तासिराचरन्मा; Ds: विभ्रान्तासिरचरन्मा; D: भ्रान्तासि व्यचरन्मा, Ds: 8 भ्रान्तासिर्व्य (D: 'त्रि)चरन्मा, G: भ्रान्तासि विचरन्मा — °) D: 1 5 वीरम् (for वीर्यम्) Dn: Ds वीर्यलाघव, Ds: 'लाघवान् (for 'मात्मन)

52 B: om 52 (of v 1 50). — °) K1-3 भ्रामित (for भ्रामित). — °) Ks अधूत; Dn: Ds 6

आनत; T: आयुत, T: आयुतं (for आधूत) S: K: 4 5 Ds उद्धृत, K: D: उद्धृत; Ks B (B: om) Dn D: 2 5 उरियत (for उच्छ्रितम्) — °) D: वर्म (for चर्म) — °) M: अविशेषो (for निर्विशेषम्) M: om अदृश्यत M: 5 अविशेषो दृश्यत.

53 B: om 53 (of v 1 50) — °) D: पौरवस्य (hypermetris) (for पौरव) S: K1-3 D: 8 T: स पौरवरथस्यै (S: 'स्यो 'पाम्, B: 2 'रथस्येनाम्, B: 'रथस्तेपाम् Cd: केशं हृदां — °) D: अपुत्य (for आपुत्य) S: K (except Ks) चन (for नदन्) — °) Dn: Ds आसाय (for आस्थाय) K (except Ks) रथे पौरवमास्थाय — °) Ks केशमध्ये, Ds: 'पक्ष, Cd: 'पक्षे (as in text) S: K: 1 3 4 B: परामृशत्, T: G: 'मृशत् (for 'मृशत्)

54 B: om 54 (of v 1 50) D: om 54-55 — °) Ds [अ]पातयन् — °) S: Ds विक्षिप्य; Ds: विक्षोभि (for विक्षोभ्य) Ks: [अ]नुनिधेस् (for [अ]म्भोनिधि) Ks: Dn: ताक्ष्य; D: पार्थस् (for ताक्ष्यस्). — °) T G M: 5 चाग्रहीत् (for चाक्षिपत्)

55 B: D: om 55 (of v 1 50, 54) — °) K B (B: om) Ds: Dn: D: 2 8 तमाकलित; Ds: 'गलेन, S (except Gs) 'कुलित (for 'कलित) — °) Ks: दशपक्षपरामृशत् — °) B: 5 Dn: Ds: G: 2 M अचेतसं (for 'तनम्)

56 B: om 56 (of v 1 50) — °) S: K: 1 2 4 D: 1 3 छिद्र्य (D: 'प्य)मानम्, Ks: कृष्यमाणम् (for कृष्य) — °) Ks: Ds: T G: पातित (for पतित)

57 B: om 57 (of v 1 50) — °) T: बर्हिण; G: Ca बर्हिण (for बर्हिण), S: K B: Dn D: 3 स

चर्म चादाय खड्गं च नदन्पर्यपतद्रथात् ॥ ५७

ततः सैन्धवमालोक्य कार्ष्णिर्हस्तसृज्य पौरवम् ।

उत्पपात रथान्त्पूर्णं श्येनवन्निपपात च ॥ ५८

प्रासपट्टिशनिस्त्रिशाञ्चशुभिः संप्रवेरितान् ।

चिच्छेदायासिना कार्ष्णिश्चर्मणा संसूरोध च ॥ ५९

स दर्शयित्वा सैन्यानां स्ववाहुवलमात्मनः ।

तमुद्यम्य महाखड्गं चर्म चाय पुनर्वली ॥ ६०

वृद्धक्षत्रस्य दायादं पितुरत्यन्तवैरिणम् ।

ससाराभिमुखः शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ६१

तौ परस्परमासाद्य खड्गदन्तनखायुधौ ।

हृद्यन्संप्रजहाते व्याघ्रकेसरिणाविव ॥ ६२

संपातेष्वभिपातेषु निपातेष्वसिचर्मणोः ।

न तयोरन्तरं कश्चिद्दर्श नरसिंहयोः ॥ ६३

अवक्षेपोऽसिनिर्हादः शस्त्रान्तरनिदर्शनम् ।

C 7 564
B 7 14 70
K 7 14 70

वर्हिषर्हावत (D₈ 'न'त; B₂ s s Dc1 (marg) T₁ G₁ स
वर्हिण महाराज Cd cites वर्हिषर्हावत -^d) D₈ पर्य
चरद् (for 'पतद्') — After 57, S reads 59

58 B₄ om. 58 (cf v 1 50) S reads 58 after
60^{ab} S transp 58^{ab} and 58^{cd} —^b) K₂ कार्ष्णिम्
D₈ पार्थिव (for पौरवम्) S कार्ष्णि पौरवमुत्सृजन् (G₅
'जत्') — After 58^{ab}, G₅ subst 111* for 60^{cd} G₅
repeats 58^{cd} after 60^{cd} —^c) Dn₁ रथ (for रथात्)
—^d) B₁ Dc₁ Dn₁ D₄ s T G₂ s (second time)
ह (for च)

59 B₄ om. 59 (cf. v 1 50) S reads 59 after
57 —^a) B₁ s Dn₂ D₈ s प्रास (for प्रास) D₄
-पट्टिम-, T G₁ s 4 M -पट्टम, G₅ पट्टासि (for
पट्टिश) —^b) Ś₁ K₅ B₁₋₂ Dc₁ Dn₂ सप्रचोदितान्,
K₂ s सप्रवीरि, K₅ परिवारि, B₅ परिचोदि; D₈ s
सप्रणोदि, D₅ s समवेरि (for सप्रवेरि) D₂ आतृभि
समवेरितान्; S सौभद्रेणाहितेरि (G₁ 'सि, G₅ 'र)
तान् —^c) K₄ D₁ चिच्छेदायु, B (B₁ om) Dc₁
D₂ चिच्छेद् च, Dn₁ प्रचिच्छेद्, D₄ चिच्छेद्रापि (for
चिच्छेदाय) S अपश्याम महाराज —^d) Ś₁ च (for
स-) S विधूतानमिच (G₅ 'व)र्मणा

60 B₄ om 60 (cf v 1 50) —^a) S दर्शयन्सर्वं
सैन्याना —^b) K₅ D₄ s s S (except G₂) आत्मवान्;
D₇ आस्रवान् (for आत्मन) — After 60^{ab}, S reads
58 T G₂ om 60^{cd} —^c) K₁ s D₁ s 7 s समुद्यम्य,
K₄ समपद्य; D₈ तमुद्यम्य (for तमुद्यम्य) B₅ महत्
(for महा) —^d) D₈ चर्मणाय (for चर्म चाय)
Dc₁ पुनर्नव, D₂ महावली (for पुनर्वली) — After
60, G₅ repeats 58^{cd} — For 60^{cd}, G₁ s 4 M
subst G₅, after 58^{ab}

111* दुधाव सहसा खड्गं चर्म चातिरथं पुन ।

[G₅ s दुद्राव G₅ 'रथी (for 'रथ)]

61 B₄ om. 61 (cf. v 1 50). —^a) D₄ s वृहद्

(for वृद्ध-) — After 61^{ab}, D₇ reads 63^c-64^c —^a)
D₈ s स (D₈ स) माराभिमुख (D₈ स) G₁ s 5 M
शौरि (for शूर) K₁ समाराभिमुखा शूरा —^d)
K₄ शार्दूल B₂ विक्रम (for कुञ्जरम्)

62 B₄ om 62 (cf v 1 50) Dc₁ reads 62 on
marg (sec m) —^a) D₇ s आयातौ, S आप्लुत्य
(for आसाद्य) —^b) B₁ नखायुधौ; Dn₁ कुल; D₈
'युधै' (for 'युधौ) D₇ s अभिमन्युजययुधौ —^c) Dn₁
D₇ s सप्रचक्राते, D₄ सप्रचक्राते (for 'जहाते) —^d)
Dn₁ D₈ युद्ध, D₅ व्याघ्रौ, D₇ युद्ध ते (hyper-
metric) (for व्याघ्र-) Dn₁ केशरिणाव् (for 'केशरि')

63 B₄ om. 63 (cf v 1 50) For the sequence
in D₇, cf v 1 61 —^a) K₄ [अ]पि पातेषु, B
(B₁ om) Dc₁ D₁ G₅ [अ]भिवातेषु, Dn₁ D₈ [अ]नि
पातेन (Dn₁ 'पु), D₂ निपातेषु (for [अ]भिपातेषु)
—^b) Ś₁ K₁ s [अ]पि चर्मणो, Dn₂ S [अ]सिचर्मणां;
D₄ [अ]भिचर्मणो (for [अ]सिचर्मणो) —^c) K₁ s 4
नोमयोर (for न तयोर) K₅ om. न्वर B₅ किंचिद्
(for कश्चिद्) —^d) Dc₁ D₂ ददशे (for ददर्श)

64 B₄ om 64 (cf v 1 50) For the sequence
in D₇, cf. v 1 61 —^a) K₁ s 4 D₁ s 7 s अवा
क्षेपोसि; K₅ अवाक्षेपोपि (sic), K₅ अवाक्षेपोसि; D₄
अवाक्षेपोसि-, T G₁ s-5 M अवक्षेपोसि; G₂ अवक्षे
चासि- (for अवक्षेपोसि) Ca cites अवाक्षेप; Cd
स्वराक्षेप B₂ T G₁₋₄ -निर्हाद; D₂ s-3 निहाद;
M₂₋₅ निर्हादे (for निर्हाद) —^b) B₁ Dn₂ D₈ -वि
दर्शनं, B₁ (marg) s (marg, also as in text) s
G₁ M₁ s 5 विसर्जनं; T G₂₋₅ -विसर्जनं; M₂₋₅ विसर्जने
(for निर्दर्शनम्) Cd अस्त्रान्तरनिदर्शनं; Ca as in text
—^c) D₈ -निपातेश्, M₂ -निपाते (for निपातेश्) T
G M₁ s 4 s वाह्वतरनिपातं (M₄ s 'ते) च Ca
cites वाह्वे; Cd राज्ये (?), Ca d अम्यन्तरे —^d)
M₂₋₅ न विदोपम् (for निर्विशेषम्) D₇ अदृश्यते; G₁

वाह्यान्तरनिपातश्च निर्विशेषमदृश्यत ॥ ६४
 वाह्यमाभ्यन्तरं चैव चरन्तौ मार्गमुत्तमम् ।
 ददृशाते महात्मानो सपक्षाविव पर्वतौ ॥ ६५
 ततो विक्षिपतः खड्गं सौभद्रस्य यशस्विनः ।
 शरावरणपक्षान्ते प्रजहार जयद्रथः ॥ ६६
 रुक्मपक्षान्तरे सक्तस्तस्मिंश्चर्मणि भास्वरे ।
 सिन्धुराजवलोद्भूतः सोऽभज्यत महानसिः ॥ ६७
 भग्नमाज्ञाय निस्त्रिंशमवप्लुत्य पदानि पट् ।
 सोऽदृश्यत निमेषेण स्वरथं पुनरास्थितः ॥ ६८

*इयतां (for *इयत)

65 B₄ om 65 (cf v 1 50) —^a) Ś₁ K₁ s s
 D₁ सयाह्याभ्यन्तरं, B₂ D₀₁ D₂ D₃ s G₅ वाह्यमभ्यन्त*,
 D₄ वाह्याभ्यन्त* (submetrio) (for वाह्यमभ्यन्त*) S
 मार्गं (for चैव) —^b) Ś₁ चरन्तौ, Ca d चरन्तौ
 (as in text) S सप (G₁ *पा)र्वतौ यशस्विनौ —^c)
 D₃ s G₄ ददृशाति (for ददृशाते) —^d) G₁ s (inf
 /s:n as in text) M पक्षिणौ (for पर्वतौ)

66 B₄ om 66 (cf v 1 50) —^a) K₂ विपक्षत*,
 T विक्षिपतत् (for *पत) G₃ खड्गं (for खड्ग) —^b)
 K₅ च सस्वन, M₁ तरस्विन (for यशस्विन) —^c) D₂ s
 om 66^a —^c) G₄ शरावरेण Ca d as in text
 —^d) D₂ D₃ विजहार, Ca d प्रज* (as in text)
 G₃ जयद्रथ.

67 B₄ om 67 (cf v 1 50) —^a) K₃ B (B₁
 om) D₀₁ Ca d पत्रांतरे, D₂ D₁ s पुखांतरे (for
 पक्षान्तरे) K₄ B₁ s शक्रस, D₃ रक्तस; M₁ s सक्त;
 Ca d सक्त (as in text) —^b) Ś₁ K₁-s भारत,
 K₅ D₂ D₁-s भास्कर*, B₁ भास्वति, D₂ s भास्वर,
 D₃ भास्करे (for भास्वरे). —^c) D₃ सिंधुराज Ś₁
 बलोद्भूत*; K₅ ततोद्भूत; D₂ D₃ -बलोद्भूत*, D₁
 बलोद्भूत, M करोद्भूत (for -बलोद्भूत)
 —^d) K₅ सोमिघत (for सोऽभज्यत)

68 B₄ om. 68 (cf v. 1 50) —^a) D₂ D₃ s
 भग्नमादाय, D₃ भग्नमाध्याय; M₁ s (inf /s:n as in
 text) भग्नमाध्याय —^b) K₅ अपासर्प्य; B₁-s सोव
 (B₂ *प)प्लुत्य; D₂ s अपासर्पत्, D₁ s अवप्लुत्य (for
 *प्लुत्य) —^c) B (B₁ om) D₀₁ M₃ अदृश्यत (for
 सोऽदृश्यत) K₅ D₃ महावाहु (for निमेषेण) — After

तं कार्णिं समरान्मुक्तमास्थितं रथमुत्तमम् ।
 सहिताः सर्वराजानः परिववृष्टुः समन्ततः ॥ ६९
 ततश्चर्म च खड्गं च समुत्क्षिप्य महाबलः ।
 ननादार्जुनदायादः प्रेक्षमाणो जयद्रथम् ॥ ७०
 सिन्धुराजं परित्यज्य सौभद्रः परवीरहा ।
 तापयामास तत्सैन्यं भुवनं भास्करो यथा ॥ ७१
 तस्य सर्वायसीं शक्तिं शल्यः कनकभूषणाम् ।
 चिक्षेप समरे घोरा दीप्तामग्निशिखामिव ॥ ७२
 तामवप्लुत्य जग्राह सकोशं चाकरोदसिम् ।

68, T G₁ s M read 71

69 B₄ om 69 (cf. v 1 50) G₃-s read 69 after
 71. —^a) K₅ D₃ इष्टा, D₀₁ Cd कार्णिं*, D₂ D₃
 s कार्णिं (for कार्णिं) —^b) K₄ B₅ D₂ D₃ रथ
 सत्तम (for *मुत्तमम्) S अभिजाय रथे स्थितं —^c)
 T G₃ s सहसा (for सहिता)

70 B₄ om 70 (cf v 1 50) —^a) K₅ पद्म
 —^b) D₃ समुत्प्राप्य; T G₃-s समुत्सृज्य (for *रिक्षप्य)
 T G₁ महारथ; G₂ M₁ *बल; G₃ *रथ (for *बल)
 —^c) G₂ दायाद —^d) K₁ s D₃ प्रेक्ष्यमाणो

71 B₄ om 71 (cf. v 1 50). T G₁ s M read
 71 after 68 —^a) Ś₁ K₁ D₀₁ D₁-s पराजित्य (for
 परित्यज्य) —^c) D₃ om ताप —^d) K₅ M₂ भवन;
 T₂ G₃ s गगन (for भुवनं) K₅ भास्करो; Cv as in
 text — After 71, G₃-s read 69

72 B₄ om. 72 (cf. v 1 50). —^a) D₃ शर्की;
 S शल्य* (for शक्ति) —^b) K₁ शाल्य*; S शक्ति
 (for शल्य) K₃ D₃ S -भूपितां (for -भूषणाम्)
 —^c) S प्रजहार भुजाग्रेण

73 B₄ om 73 (cf v 1 50) —^a) D₁ **ववायु-
 D₁ s तामेवाप्लुत्य (for तामवप्लुत्य) D₃ तामेव प्रतिज-
 ग्राह. —^b) K₄ B₂ D₁ विकोप, B₁ s s D₂ G₁ s
 विकोश; T G₃ विक्रोश (for सकोश) S कृतवानसि
 (G₁ M₁ s *सि) (for चाकरोदसिम्) Ś₁ स केशेषु*
 रोदसि; K₁-s करे फल्गुननदन —^c) D₂ (marg)
 महासर्प यथाकाशे — D₂ om 73^d-74^e —^d) D₃
 पतगम् (for पतन्तम्) K₅ उरगोपरि; D₁ उरुगोपरि
 (for उरगोत्तमम्) D₃ s पत्तरीमुरगोपरि; D₃ पद्मग-

वैनतेयो यथा कार्णिः पतन्तमुरगोचमम् ॥ ७३
 तस्य लाघवमाज्ञाय मर्चं चामिततेजसः ।
 महिताः मर्वगजानः सिंहनादमथानदन् ॥ ७४
 ततस्तामेव शल्यस्य सौभद्रः परवीरहा ।
 मुमोच भुजवीर्येण वैदूर्यविकृताजिगम् ॥ ७५
 सा तस्य रथमासाद्य निर्मुक्तभुजगोयमा ।
 जवान स्रुतं शल्यस्य रथाच्चैनमपातयत् ॥ ७६
 ततो विराटद्रुपदौ धृष्टकेतुर्धुषिष्ठिरः ।
 सात्यकिः केरुया मीमो धृष्टद्युम्नश्चिखण्डिनौ ।

यमौ च द्रौपदेयाश्च साधु साध्विति चुक्रुशुः ॥ ७७
 चाणशब्दाश्च विविधाः सिंहनादाश्च पुष्कलाः ।
 प्रादुरामन्हर्षयन्तः सौभद्रमपलायिनम् ।
 तन्नामृष्यन्त पुत्रास्ते शत्रोर्विजयलक्षणम् ॥ ७८
 अथैन महसा सर्वे समन्तान्निशितैः शरैः ।
 अभ्याकिरन्महाराज जलदा इव पर्वतम् ॥ ७९
 तेषा च प्रियमन्विच्छन्स्रुतस्य च पराभवात् ।
 आर्तायनिरमित्रघ्नः क्रुद्धः सौभद्रमभ्ययात् ॥ ८०

c 7 581
 7 14 87
 K 7 14 87

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोदशोऽध्याय ॥ १३ ॥

मुत्तम (submetric), T G₁₋₂ पतती (T G₂ ति) मुर-
 नागनां (G₁ नां गता), M पतती नागकन्याकां

74 B₁ om 74 (cf v l 50) Dn₂ om. 74^{ab}
 (cf. v l. 73) G₁ M₁ 2 read 74 after 76 —^c)
 D₁ lacuna for ता मर्चं —^d) K₁ 2 D₁ 7 अयो न (D₁
 'योद्य' इन् (for अयानदन्) Dn₂ वैनतेयो यथा नदन्

75 B₁ om 75^{ab} (cf v l. 50) —^c) S शल्याय
 —^c) S प्रजहार महाशक्तिं —^d) K₂ B₁ Dn₂ वैदूर्यं,
 D₁ सुवर्णं (for वैदूर्यं) K₂ Dn₁ D₂ 6 G₁ 2-2 M
 विकृ (D₂ 'वृ' वा मित्ता (D₂ G₁ M शितां, G₂-2 स्थिरा),
 B₂ 6 विकृताजिनां

76 ^a) D₁ om रथ K₁ 2 D₂ 4 5 7 8 आल्याय
 (for आलाद्य) S मा कार्णिमुजनिर्मुक्ता —^b) B₂
 Dn₁ D₂ निर्मुक्ता, S महसा (for निर्मुक्त) —^c) K₂
 शल्य (for सूत) K₂ सूतन्, D₁ *त्यस्य, D₂ शल्य
 च (for शल्यस्य) — After 76, G₁ M₁ 2 read 74

77 ^c) K₁ मात्यकी Ś₁ B₂ G₂ 4 5 कैकयो, K₁
 कीकया, K₂ B₂ D₂ Dn₁ D₂-2 कैकया, Dn₂ कैकयो
 (for कैकया) —^d) D₂ दृष्टद्युम्न (for धृष्ट*)

78 ^a) D₁ चाणनादाश्च, S साधुवा (G₁ M₁ 2 'ना)-
 दाश्च (for चाणशब्दाश्च) —^b) B₂ 2 3 च द्रुमहा, B₂
 सुद्रुमहा (for च पुष्कला) —^d) K (except K₂) T
 G₂-2 अपराजित, Dn₁ अपलायन, D₁ अन्विवात्

(sic), D₁ अपलायित (for 'यिनम्) — After 78^{ab},
 S ins

112* परिवृत्तं स ते सर्वे पाण्डवाना महारथा ।
 हर्षयन्तश्च सौभद्र रोपयन्त सुताश्च ते ।

[(L 1) T स, G₁ M च (for स) — (L 2)
 G₂ च ते सुतान् (by transp.)]

— D₁ om 78^a-80^a —^c) Ś₁ K₂ D₂ 5 [अ]मृष्यत
 (for [अ]मृष्यन्त) Ś₁ पुत्रात् (for पुत्रास्) —^c) K₂
 शत्रौ (for शत्रोर्) S₁ K₂ 4 5 D₂ 5 शत्रौ वि (K₂ 5
 D₂ 5 'त्रोर्वि) जयमुत्तम, G₁ नाद विज्ञाय लक्षण

79 D₁ om 79 (cf v l 78) —^a) S सहिता
 (for महमा) B₁ om from सर्वे up to यात् (in
 80^a) —^c) K₁ 2 4 अवाकिरन्, B₂ अथा (for
 अभ्या) —^d) T G₂-2 तोयदा (for जलदा)

80 B₁ D₁ om 80 (cf v l 79, 78) K₂ reads
 80^{ab} on marg —^a) Ś₁ तथा च, K₁-4 तथा स्व, S
 (except G₂) तेषां तु (for तेषा च) K₂ D₁ 3 प्रियमथ
 (for च प्रियम्) K₂ 4 अन्विष्यन् (for 'च्छन्) —^b) D₁
 सूतन्यास्य (hypermetric) (for सूतस्य) K₂ lacuna,
 T G₂-2 M₁ 2 तु (for च) D₂ D₂ 5 6 G₂ पराभव;
 M₁ 2 'भवात् (for 'भवात्) —^c) D₂ (marg) 6
 शान्योय निद्र, Cd v आर्तायनिद्र (as in text) —^d)
 Ś₁ K₁-3 अन्विवात्, K₄ अन्विवात्, B₂ अभ्यगात् (for
 अभ्ययात्)

१४

घृतराष्ट्र उवाच ।

बहूनि सुविचित्राणि द्वंद्वयुद्धानि संजय ।
त्वयोक्तानि निशम्याहं स्पृहयामि सचक्षुषाम् ॥ १
आश्चर्यभूतं लोकेषु कथयिष्यन्ति मानवाः ।
कुरूणां पाण्डवानां च युद्धं देवासुरोपमम् ॥ २
न हि मे वृषिरस्तीह शृण्वतो युद्धमुत्तमम् ।
तस्मादार्तायनेर्युद्धं सौभद्रस्य च शंस मे ॥ ३
संजय उवाच ।

सादितं प्रेक्ष्य यन्तारं शल्यः सर्वापसीं गदाम् ।

समुत्क्षिप्य नदन्कुद्धः प्रचस्कन्द रथोत्तमात् ॥ ४
तं दीप्तमिव कालाग्निं दण्डहस्तमिवान्तकम् ।
जवेनाभ्यपतद्भीमः प्रगृह्य महतीं गदाम् ॥ ५
सौभद्रोऽप्यग्निप्रख्यां प्रगृह्य महतीं गदाम् ।
एहोहीत्यब्रवीच्छल्यं यत्नाद्भीमेन वारितः ॥ ६
वारयित्वा तु सौभद्रं भीमसेनः प्रतापवान् ।
शल्यमासाद्य समरे तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ ७
तथैव मद्राजोऽपि भीमं दृष्ट्वा महाबलम् ।
ससाराभिमुखस्तूर्णं शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ८

Colophon om in B; D; S; missing — Sub
parvan Editions द्रोणामिषेक — Day of Drona's
Generalship K₁ युद्धप्रथमदिवसे; K₂ प्रथमदिवसे;
K₃ प्रथमे युद्धदिवसे; B₁ D₆ प्रथमयुद्धे, B₂ D₁₂ D₈
प्रथमदिनयुद्धे — Adhy name K₃ जयद्रथपराजय;
D₁₁ D₂ १ १ १ द्वयुद्ध; D₄ शल्यसारथे पातन, G₁ M₁ १
अभिमन्युयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
K₂ १ B₁ १ D₁₁ D₂ १ S 13 (as in text) — Sloka
no D₀₁ 84, D₁₁ 82

14

☞ S₂ is missing for this adhy (cf v. 1 7. 1
1)

1 ^a) S₁ यद्वन्यहो; K₁ बहूनि हि; K₂₋₆ D₁₁
D₂ १ १ १ बहूनीह; D₆ चिह्नानाह (for बहूनि सु-)
— K₃ reads 1^c-2^d on marg — ^a) S₁ K₃ च चक्षुषा,
K₁₋₃ पुन पुन; D₂ १ स्वचक्षुषे; D₆ सचक्षुषी, D₃
M₆ सचक्षुष, T G₃ च चक्षुषे (for सचक्षुषाम्)
— After 1, S (except G₃) 1^{ns}

113* न हि देवासुर युद्धमीदृशं भवेदिति ।

चिन्तयामि च युद्धानि श्रुत्वा घोरानि सजय ।

[(L 1) T G₂ १ १ १ मृत (for रूप) — (L 2) G₁
M₆₋₆ [३]ह, M₁ १ ह (for च)]

2 K₃ reads 2 on marg — ^a) S लोकेस्मिन् (for
लोकेषु) — ^a) D₁₁ transp कुरूणां and पाण्डवानां

3 S₁ K₁ १ १ D₁ १ १ om (hapl.) 3^{ab} — ^b) S
(except G₃) अद्भुत (for उत्तमम्) — ^a) B₂ भार्ताय मे

(for 'यनेर्)

4 M₃ om the ref — ^a) S₁ (inf l₁n) प्रेष्य
(for प्रेक्ष्य) — After 4^{ab}, D₆ reads 6^{ab} M₃ om
4^{ab} — ^a) D₁₁ T G₃ १ [अ]नु (D₁₁ 'न)दत्, D₁
तदा; D₈ G₆ नदत् (for नदन्) D₁ १ १ नाद; T G₃
१ १ शीघ्र (for कुद्) — ^a) D₁₁ D₄ प्रचस्कन्दे, T
G₃ १ १ प्रस्कष्य च (for प्रचस्कन्द) — After 4, T G₃
read 6

5 S (except G₃) reads 5 after 8 — ^b) S
(except T G₃) पात्र (for दण्ड) — ^a) S₁ K₃ D₁₁
[अ]न्यद्रवद्, B₂ 'नदद् (for पतद्). S₁ भीमं (for
भीम) K₁₋₃ D₁ जवेनाभ्य (K₂ 'भि)द्रवत् (K₄ 'वत्त)
त्.

6 K₄ D₁ M₃ om (hapl.) 6^{ab} T G₃ read 6
after 4 B₂ reads 6^{ab} on marg D₆ reads 6^{ab} after
4^{ab} — ^a) D₁₁ हि, G₃ [स]मि (for सपि) — ^b)
T G₁₋₂ १ M (M₃ om) आदाय स्वरयाद्गदां — ^a) S
(except G₄) आह्वयत् (for अग्रवीत्) K₄ मल्य (for
शल्य) — ^a) D₂ स्यन् (for यत्नाद्) K₁ कारित;
D₄ भारत (for वारित) D₆ यन्नीमसेनेन वारित
(hypermetric)

7 ^a) G₃ [अ]य (for तु) — ^b) M₃₋₅ परतप (for
प्रतापवान्) — ^a) S (except G₄) मेरु (for गिरिर्).

8 ^b) B (except B₂) D₀₁ महाबल; T G₃ १ 'रथं;
G₁ M 'गद; G₃ 'गदां (for बलम्) — ^a) D₂ १
[अ]भिमुखं (for 'मुखम्) — ^a) S₁ K₁ १ D₁ शार्दू-
लम् (for शार्दूल). S₁ K₁₋₄ D₁ कुञ्जर (for कुञ्जरम्).

ततस्तूर्यनिनादाश्च शङ्खानां च सहस्रशः ।
 सिंहनादाश्च संजङ्घुर्मेरीणां च महास्वनाः ॥ ९
 पश्यता शतशो ह्यासीदन्योन्यसमचेतमाम् ।
 पाण्डवानां क्रूरुणां च साधु साञ्चिति निम्बनः ॥ १०
 न हि मद्राधिपादन्यः सर्वराजसु भारत ।
 सोढुमुत्सहते वेगं भीमसेनस्य संयुगे ॥ ११
 तथा मद्राधिपस्यापि गदावेगं महात्मनः ।
 सोढुमुत्सहते लोके कोऽन्यो युधि वृकोदरात् ॥ १२
 पङ्कैर्जाम्बूनदैर्बद्धा बभूव जनहर्षिणी ।

प्रज्ज्वाल तथाविद्धा भीमेन महती गदा ॥ १३
 तथैव चरतो मार्गान्मण्डलानि च भागशः ।
 महाविद्युत्प्रतीक्षाशा शल्यस्य शुशुभे गदा ॥ १४
 तौ वृषाविव नर्दन्तौ मण्डलानि विचेरतुः ।
 आवर्जितगदाशृङ्गावुभौ शल्यवृकोदरौ ॥ १५
 मण्डलावर्तमार्गेषु गदाविहरणेषु च ।
 निर्विशेषमभ्युद्युद्धं तयोः पुरुषसिंहयोः ॥ १६
 ताडिता भीमसेनेन शल्यस्य महती गदा ।
 साम्निज्वाला महारौद्रा गदाचूर्णमशीर्यत ॥ १७

C 7 598
B. 7 15 17
P. 7 15 21

— After 8, S (except G₁) reads 5

9 °) K₁ Dn₂ D₃ T G₂₋₄ निनादैश्च, K₂ & D₅ ;
 -निनादश्च (for निनादाश्च) — °) Śi K₁₋₃ शखनादा
 (K₂ 'द') (for शङ्खानां च) Śi च सर्वश (for मह-
 स्रश) — °) Dn₂ D₃ & c 7 G₂₋₅ सिंहनादश्च (for
 'नादाश्च) D₅ तु (for च) K₂ Dn D₃ & s (marg
 etc m) & T G₂₋₅ संजङ्घे, D₅ मजङ्घुर, D₅ 7 सयङ्घे
 (for मजङ्घुर) — °) K₂ Dn₂ D₃ & G₂ & s महास्वनः;
 T G₂ 'ध्वर' (for 'न्वता')

10 °) K₁ गणयो, S गणशो (for शतशो) T
 [अ]भि- (for हि) — °) Śi अघून, K₁ & D₁ अदीन
 (for अन्योन्य-) S गतचेतमा (for 'सम') K₂ B
 D₁ Dn₂ D₃ & अन्योन्यसमि (Dn₂ 'वि')घावता — °)
 K₂ & c Dn₁ D₁ & T G₁₋₃ M₂₋₅ निम्बनः; M₁ &
 वादिनां (for निम्बन)

11 G₂ om. 11^{ab} — °) Śi को (for न) D₅
 न हि मद्राधिपो मान्य — K₁₋₃ om. 11^a-12^b — °)
 D. om (hapl) from वेग up to स्पहते (in 12^c)
 K₁ लोके, Dn₂ D₃ & युद्धं (for वेग)

12 K₁₋₃ om 12^{ab}, D₅ om. up to रसहते (for
 both, cf. v 1 11) — °) M₂₋₅ महावेग (for गदा)
 — °) B D₁ D₁ G₂ transp कोऽन्यो and युधि D₁
 G₁ M युद्धे (for युधि)

13 °) K₁ यद्वै; D₁ & पदैर् (for पदैर्) Dn₁
 D₂ & नद्धा, M₂ & बद्धा (for यद्धा) — °) Śi K₁₋₂
 Dn₁ D₂ & विवभौ (for वभूव). K₂ & B Dn₂ D₁ &
 c-3 G₂₋₅ हर्षिणी (D₅ 'णा'), D₅ हरिणी (for हर्षिणी)
 — °) K₂ प्रज्ज्वालश्च; Dn₁ D₂ & प्रज्ज्वाली (for
 'ज्ज्वाल) K₂ B (except B₁) D₁ D₂ & c तदावि

(D₂ 'न')द्धा (for तथाविद्धा) S साम्निज्वालेव चाविद्धा
 — T G₁₋₃ M₁ ins after 13 G₂ after 14

114* साम्निदीप्ता महारौद्रा गदा सा शुशुभे तदा ।

[M₂₋₅ साम्निर् (for साम्नि) G₁ M₁ & सा गदा (by
 transp), M₂₋₅ नधूमा G₂ शुशुभे सा गदा तदा]

14 D₁ om (hapl) 14, G₂ om. 14^{ab} — °)
 D₅ [आ]चरतो D₅ मार्गं (for मार्गान्) — °) Dn₂
 D₃ & c विभागश, D₂ च सर्वश (for च भागश)
 — °) D₂ महाविद्युत्, T G₂ M विद्युद्धर्म (for महा-
 विद्युन्) — °) Dn₁ D₁ & c महती; D₅ च शुभा
 (for शुशुभे) T तदा (for गदा) — After 14,
 G₂ ins 114*

15 °) K₁ & न (K₂ न)दत्तौ (for नर्दन्तौ) M₂ &
 वृषाविव विनर्दतौ — °) D₅ विरेचतु — D₁ om
 15^a-20^d — °) K₂ B (except B₂ & 3) Dn₂ D₁ & S
 (except G₂-) आवर्जित- (for 'जित) D₅ आवर्जित
 महाशुभाच्च, Ca d as in text — After 15, S ins

115* कोपवात्रेक्षणौ वीरौ शत्रुमघविमर्दनौ ।
 महामार्त्रां म्होस्ताहौ गदायुद्धविशारदौ ।

[(L 1) G₁ M क्रोध (for कोप-) G₁ M -विमर्दनौ
 (for विमर्दनौ) — (L 2) T G₂ महामर्त्रो; G₁ M
 'वर्त्रो (for 'मार्त्रो)]

16 D₁ om 16 (cf. v. 1 15) — °) T G₂₋₅
 -वेणेषु (for मार्गेषु) — °) S (except G₂) -प्रहरणेषु
 (for -विहर)

17 D₁ om 17 (cf. v. L 15) D₁ om (hapl.)
 17^a-24^b After 17^{ab}, D₂ & read 20^{ab} for the first
 time, repeating it in its proper place Before 17^{ab},

तथैव भीमसेनस्य द्विपताभिहता गदा ।
 वर्षाप्रदोषे खद्योतैर्धृतो वृक्ष इवावभौ ॥ १८
 गदा क्षिप्त्वा तु समरे मद्राजेन भारत ।
 व्योम संदीपयाना सा ससृजे पावकं बहु ॥ १९
 तथैव भीमसेनेन द्विपते प्रेषिता गदा ।
 तापयामास तत्सैन्यं महोल्का पतती यथा ॥ २०
 ते चैवोभे गदे श्रेष्ठे समासाद्य परस्परम् ।

श्वसन्त्यौ नागकन्येव ससृजाते विभावसुम् ॥ २१
 नखैरिव महान्याग्रौ दन्तैरिव महागजौ ।
 तौ विचेरतुरासाद्य गदाभ्यां च परस्परम् ॥ २२
 ततो गदाग्राभिहतौ क्षणेन रुधिरोक्षितौ ।
 ददृशाते महात्मानौ पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ २३
 शुश्रुचे दिक्षु सर्वासु तयोः पुरुषसिंहयोः ।
 गदाभिघातसंहादः शक्राशनिरवोपमः ॥ २४

K1 ins संजय उवाच D2 s om (hapl) 17^c-18^b —^c)
 Ś1 K1 भ्रिज्वाला, K2 s Dn Ds s s s अग्निज्वाला,
 D1 अग्निज्वाला (for साम्निज्वाला) Ś1 महादीप्त, K2 D1
 'रौद्र (for 'रौद्रा) K4 अग्निज्वाला महारौद्रा. —^d) B2-s
 D1 तदा तूर्णम्, Dn Ds s s गदातूर्णम्, G6 गदा-
 चूर्णम् (for गदाचूर्णम्) S अमुचत (for अशीर्यत)
 B1 तदा तूर्णं व्यर्यीर्यत; D1 तदा मूलमहदयत

18 Do1 D1 om 18 (of v l 15, 17) D2 s
 om. 18^{ab} (of v l 17) B2 reads 18-19 twice
 —^b) B1 प्रेरिता द्विपता गदा, D2 सुवर्णविकृता गदा
 —^c) G1 s Ms 4 वर्षप्रदोषे —^d) Dn1 वृक्षाव् (for
 वृक्ष) D2 घर्षौ (for [जा]वभौ) — After 18,
 Dn1 reads 21^c-23^b

19 For the repetition in B2, cf v l 18 Do1
 D1 om. 19 (of v l 15, 17) —^a) K2 च (for तु)
 —^b) D1 s T G M1 s-s भीमता, M2 धीमतां (for
 भारत) —^c) K1 s B1 Dn1 D2 s व्योम संदीपयामास,
 K2 B2 s (both times) s s Dn2 D1 s s-s व्योम दीप
 यमाना सा, K4 व्योम संदीपयाना सा, S आकाश दीप
 यती सा —^d) B2 (second time) ससृजे पावकं मृदु,
 S पावकं चासृजद्बहु

20 Do1 D1 om 20 (of v l 15, 17) D1 s om
 20^{ab} —^b) K1-s transp द्विपते and प्रेषिता D2
 द्विपति (for द्विपते) Dn1 प्रेषिता (for प्रेषिता) S
 प्रेषिता शत्रुतापनी (G2 'नि) — After 20^{ab}, S ins

116* भीमरूपा महावेगा गदा शल्य रणेऽनुदत् ।

[T G1 s M भीमवेगा नहारीद्रा (T G2 'रूपा) (for
 the prior half) G2 s [s]नदत् (for ऽनुदत्)]

— D2 s read 20^{cd} for the first time after 17^{ab}
 —^c) K4 s तपयामास, B1 s पातया'; S त्रासया'
 (for तापया'). —^d) K1 महती (for पतती) S
 महावेगोप्रदानी

21 For the sequence in Dn1, cf v l 18 D1 om
 21 (of v l 17) —^a) D2 s एते चैव, T G2-s
 ते गदाना (for ते चैवोभे) D2 नृपश्रेष्ठ (for गदे श्रेष्ठे).
 K2 पतिवै चै गदाश्रेष्ठे, B Do1 Dn2 Ds s-s Ms-s ते
 गदे (Ms 4 'दा) गदिनो (B Do1 Dn2 'नां, Ds 'नौ)
 श्रेष्ठे, G1 M1 s ते गदा तु तयो श्रेष्ठे — D1 s om
 (hapl) 21^c-22^d —^c) K2 वसत्यौ (for श्वसन्त्यौ)
 Cd नागकन्ये वा S तथा वि (G1 s M व्य)सृजतां वह्नि
 (G2 'हिर) छ Cd वा शब्द ह्यवर्षे । छ —^d) S
 नागकन्ये इवोज्ज्वले — After 21, S ins

117* पुन शल्येन भीमस्य गदाग्राद्ददयद् हतात् ।
 सवर्षणादुत्थितोऽग्निर्दीपयामास मेदिनीम् ।
 पुनश्च भीमसेनेन शल्यस्य महती गदा ।
 चादिषा सहसा राजन्विससर्जाय पावकम् ।

[(L 2) G2 s सकर्णाद् (for सध') M सवर्षाद्
 स्थितौ (Ms 'त) वह्नि (for the prior half) — G2
 om line 3 — (L 3) G2 भीमसेनस्य (for 'सेनेन)
 — (L 4) G2 गदया (for सहना)]

22 For the sequence in Dn1, cf v l 18 D1
 s om 22 (of v l 17, 21) D2 om 22^{ab} —^a)
 B1 om (hapl) from महा up to विव (in 22^b) —^b)
 Ś1 K B1 D1 महाद्विपा (for 'गजौ) —^c) K1 s s
 G1 M1 s विरेजतुर, T G2 s Ms वि (G2 वी)रेद',
 G2 विनेद'; Ms 4 विदेर' (for विचेर') —^d) B S
 गदाग्राभ्या, Do1 Dn1 पादाभ्याभ्यां (for गदाभ्यां च)

23 For the sequence in Dn1, cf v l 18 D1
 om 23 (of v l 17) —^a) K2 ततो गदाग्राभिहतौ,
 Do1 Dn1 ततो पटाश्या', S तौ गदाग्राह (G1 s M1 s
 'ग्रहि, G2 'ग्राहि)तैर्गात्रै' —^b) Dn2 रुधिराक्षितौ
 —^c) K2 G2 s ददृशाते (for ददृशाते) —^d) B1
 Dn1 S किंशुकाविव पुष्पितौ (G2 किंशुकौ)

24 D1 om 24^{ab} (of v l 17). —^a) D2 शुश्रुभे;

गदया मद्रराजेन सच्यदक्षिणमाहतः ।
 नाकम्पत तदा भीमो मिथ्यमान उवाचलः ॥ २५
 तथा भीमगदावेगैस्ताल्यमानो महाबलः ।
 वैर्यान्मद्राधिपस्तस्थौ वज्रैर्गिरिरिवाहतः ॥ २६
 आपेततुर्महावेगौ समुच्छ्रितमहागदौ ।
 पुनरन्तरमार्गस्थौ मण्डलानि विचेरतुः ॥ २७
 अथापुत्य पदान्यष्टौ संनिपत्य गजाविव ।
 सहसा लोहदण्डाम्यामन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २८
 तौ परस्परवेगाच्च गदाभ्या च भृशाहतौ ।

युगपत्पेततुर्वीरौ क्षिताविन्द्रध्वजाविव ॥ २९
 ततो विह्वलमानं तं निःश्वसन्त पुनः पुनः ।
 शल्यमभ्यपतत्पूर्णं कृतवर्मा महारथः ॥ ३०
 दृष्ट्वा चैन महाराज गदयामिनिपीडितम् ।
 विचेष्टन्तं यथा नागं मूर्च्छयामिपरिभुतम् ॥ ३१
 ततः सगदमारोप्य मद्राणामधिपं रथम् ।
 अपोवाह रणात्पूर्णं कृतवर्मा महारथः ॥ ३२
 क्षीयवद्विह्वलो वीरो निमेपात्पुनरुत्थितः ।
 भीमोऽपि सुमहाबाहुर्गदापाणिगृह्यत ॥ ३३

C 7 614
 B 7 15 33
 K 7 15 37

S (except G.) शुश्रुवुर -^c) D1 -महादा (for महाद) S गदामवाचनिर्हा (G5 *महादा (T ट) -^d) Ś1 K1-3 चित्राशानिरी (D1 र)वोपम (K1 मा), D2 १ ९ शक्रामनिरिवापर, D6 शनिस्वरोपम, D7 ९ रिवोपम, T G8 *रिवावर्मा, G1 २ ३ M *रवा इव, G8 *समन्वन

25 ^b) S (except G2-5) सच्य (for सच्य-) -^c) S न च (G8 न) स्य व्ययहे (T G2 १ ९ विच्यये, G3 व्ययितो) भीमो -^d) B2 पीड्यमान (for मिथ)

26 D2 om 26 -^a) K1 तस्य, B1 Dc1 D4 तदा, B2 अथ (for तथा) B1 वेग (for भीम-) -^b) K1 महावले (for *वल) -^c) G1 २ ३ ९ M हुसन् (for धैदान्) T G2 न मद्राधिपतिस्त्वर्था -^d) Ś1 K1-3 वज्राट् (for वज्रैर्) Ś1 K1-3 Dn2 [अ]चल, Dc [आ]वृत (for [आ]हत)

27 ^a) Ś1 K Dn1 D1 २ ९ उस्वेततुर, D6 सपे (for आपे) S गदामार्गान् (G2 १ *र्गात्) (for महावेगौ) -^b) K5 समुत्थय, G1 M समुद्यत (for च्छित) B1 ९ D1 १ ९ M गदावुभौ, D6 -महागजौ (for महागदौ) -^c) T G2 ३ पुनरावृत्त, G1 ९ M3-7 *रावर्त, G2 M1 २ *राट् (for रन्तर) Cd cites अन्तर* as in text

28 ^a) K (except K5) D1 अत्रपुत्य, D1 १ अथो लुत्य (for अया) -^b) K1 मक्षिपत्य, K5 Dn2 मनिपत्य, Dc1 समुत्पत्य (for सनिपत्य) G1 M2 गदाविव (for गजा) -^c) K4 D1 om (hapl) 28^c-29^d -^e) B1 लोह-, Cd लोह- (as in text) D4 -दृष्ट्वाभ्याम् (for -दण्डाम्याम्)

29 K4 D1 om. 29 (cf v 1 28) -^a) K1 वेगैश्च; Dc1 D4 १ ९ वेगान् (for वेगाच्च) G1 M तौ परस्पर-

मामाद्य -^b) Dc1 परस्पर (for गदाभ्या च) Dn1 सु (for च) Dn1 मृशा हतौ, T दृढ हतौ, G M दृढाहतौ (for मृशाहतौ)

30 ^a) Dn1 क्षति (for ततो) B2-4 Dn2 D2 ९ ततो विह्वलमापन्न, Dc *सात्मान, S तथा (G1 M तदा) विह्वलनात्र त -^b) K1 ३ D1 २ ९ ९ G6 निश्चयत (for निश्च) -^c) K6 D2 ९ ९ अभ्य (D6 भ्या)द्रवत्, Dc1 आपतत (for अभ्यपतत्) -^d) D2 (vlf lln) महाबल (for *रथ)

31 D2 om (hapl) 31-32 B1 reads 31-32 on marg -^a) D2 चैव, D5 चैत, G2 चैव (for चैन) -^b) G2 om (hapl) 31^b -^c) B2 D5 [अ]मिनिपात्तित, Dn1 D4 १ ९ परिपीडित, Dn2 D2 ९ [अ]मिप्रपीडित, T G2 ३ भीमपीडित (for [अ]मिनिपीडितम्) -^e) Ś1 K2 विचेष्टत, K4 विचेष्टित (for विचेष्टन्तं) K2 ३ D1 महानाग (for यथा नाग) S वेष्टमान महा राज -^d) G2 मूर्च्छना- (for मूर्च्छया) Ś1 (orig) [अ]ति, Ś1 (marg) हि (for [अ]भि) D2 मूर्च्छया परिघृणित

32 D2 om 32 (cf v 1 31) B1 reads 32 on marg -^a) B D2 म्वरथम्, D5 त रथम्, T1 स रथम् (for सगदम्) -^b) Dn1 ईश्वर (for अधिप) Ś1 Kc Dn D1 ९ रथे; B Dc1 D2-5 रणे (for रथम्) -^c) D4 ९ अपोवाहद् (for *वाह) Ś1 K2 D5 रथात्पूर्णं, T G2-5 रणाद्राजन्, G1 M [अ]भिगत्वा त (for रणात्पूर्णं) -^d) G1 M तूर्णप्रायोचनाद्दहि

33 ^a) D5 क्षियवद्, Cd क्षीव (as in text) D1 ९ विह्वल (for विह्वलो) S भूर्मा निपतितो (T G4 *तौ) वीरो -^c) K5 च; Dn2 D5 स, D1 १ ९ हि (for

ततो मद्राधिपं दृष्ट्वा तव पुत्राः पराञ्छुखम् ।
सनागरथपत्न्यश्वाः समकम्पन्त मारिप ॥ ३४
ते पाण्डवैरर्घ्यमानास्तावका जितकाशिभिः ।
भीता दिशोऽन्वपद्यन्त वातनुन्ना घना इव ॥ ३५

निर्जित्य धार्तराष्ट्रांस्तु पाण्डवेया महारथाः ।
व्यरोचन्त रणे राजन्दीप्यमाना यशस्विनः ॥ ३६
सिंहनादान्भृशं चक्रुः शङ्खान्दध्मुश्च हर्षिताः ।
भेरीश्च वादयामासुर्मृदङ्गांश्चानकैः सह ॥ ३७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

१५

संजय उवाच ।

तद्वलं सुमहदीर्णं त्वदीयं प्रेक्ष्य वीर्यवान् ।

दधारैको रणे पाण्डून्वृषसेनोऽस्त्रमायया ॥ १

शरा दश दिशो मुक्ता वृषसेनेन मारिप ।

सु) D१ महायाहो (for महायाहुर) S भीमसेनो
महायाहुर

34 °) Ś१ अथ (for ततो) — °) S धार्तराष्ट्रा (T
G१ & 'द्र') (for तव पुत्रा) — °) K१ रथपत्याश्वा,
D१ १ १ रथवतश्च; T G१ & 'पत्न्यश्च' (for 'पत्न्यश्वा')
B१ & सनागपत्न्यश्चरथा' — °) D१ १ १ मारिप

35 °) D१ १ १ तै (for ते) K१ अर्पमानास; B१
D१ D१ T G१ & वध्य'; D१ अर्घ्य' (for अर्थ') B१
पाण्डवैरर्घ्यमानास्ते — °) B१ १ १ व्यद्रवत, D१ [S]भ्यपद्यत,
S व्य (M१ १-१ वि)कीर्यत (for अन्वपद्यन्त) — °) B१
१ १ D१ D१ D१ १ वातभग्ना; S वायुनुन्ना (for घात-
नुन्ना) D१ द्रुमा इव, T G१-१ यथा घना (for घना
इव)

36 °) K१ च, T G१ १ १ १ M१-१ ते; G१ तै (for
तु) D१ M१ १ निर्जित्य धार्तराष्ट्रास्ते (D१ 'श्च') — °)
D१ पाण्डुपुत्रा (for पाण्डवेया) D१ समकंपत मारिप
(=34^d) — °) K१ व्यचरत (for व्यरोचन्त) D१ तूर्ण
(for राजन्) — °) B D१ T G१-१ M१-१ ह्वाप्तय; G१
M१ १ यथाप्तय' (for यशस्विन)

37 °) D१ सिंहनादा (for 'नादान्') D१ D१ १
पुयक् (for मृदा) — °) D१ १ १ शखशब्दां (D१ 'ब्दा')श्च
(for शङ्खान्दध्मुश्च) D१ स; D१ प्र (for च). D१
सर्वथा (for हर्षिता) — °) D१ नादयामासुर (for
वादया) — °) D१ १ १ मृदगाश्च B१ १ १ D१ D१ १
सुरजै (for चानकैः) — For 37, S subst.

118* अथ मद्रुकभेरिमहासुरजा
पणवानकद्रुन्दुभिस्सर्परिभि ।

विन्दन्ति भृश सह शङ्करवै
विविधैश्च नरोत्तम सिंहरवै ।

[(L 1) G१ मद्रुक- (for मद्रुक-) — (L 2) T
सर्परीभि, G१ निर्जरिभि — (L 4) G१ नरोत्तम (for
नरो)]

Colophon Ś१ missing — Sub-parvan Editions
द्रोणाभियेक — Day of Drona's Generalship K१ १
प्रथमे युद्धदिवसे, K१ प्रथमदिवसे — Adhy name
K१ D१ १ द्रुद्रयुद्धे शल्यपराजय, D१ शल्यपराजय, D१
शल्यभग, D१ शल्यभीमयुद्ध, G१ M१ १ शल्ययुद्ध
— Adhy no (figures, words or both) K१ B१ १
D१ D१ १ S 14 (as in text) — Śloka no D१
38

15

Ś१ is missing up to 38^e (of v 1 7 1 1)

1 D१ वैशपायन उवाच (for संजय उवाच) — °)
B१ नष्ट (for दीर्ण) — °) Ś१ वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य).
— °) B१ राजन्; D१ D१ पाण्डुन् (for पाण्डून्) — °)
K१ D१ [S]थ, D१ ह्यस्त्र (hypermetric) (for स्त्र).
D१ १ १ वृषसेनो जनाधिप (D१ 'प')

2 Ś१ missing (of v. 1 1). — °) D१ सहस्रतो
(for दश दिशो). D१ मुक्त्वा (for मुक्ता). — °) B१
सयुगे; S तेजसा (for मारिप) — °) D१ १ १ निपे
तुष; T G१ & विप्रचेरुश्च (hypermetric), G१ १ M
प्रविचे (G१ 'स्त्रे)रुश्च (hypermetric) (for विचेरुश्च)

विचेरुस्ते विनिर्मिद्य नरवाजिरथद्विपान् ॥ २
 तस्य दीप्ता महावाणा विनिश्चेरुः सहस्रगः ।
 मानोरिव महाबाहो ग्रीष्मकाले मरीचयः ॥ ३
 तेनार्दिता महाराज रथिनः सादिनस्तथा ।
 निपेतुरुर्व्यां सहसा वातनुच्चा इव द्रुमाः ॥ ४
 हयौघांश्च रथौघांश्च गर्जौघांश्च समन्ततः ।
 अपातयद्रणे राजञ्जतशोऽथ सहस्रशः ॥ ५
 दृष्ट्वा तमेवं समरे विचरन्तममीतवत् ।
 सहिताः सर्वराजानः परिवव्रुः समन्ततः ॥ ६
 नाङ्गलिस्तु शतानीको वृषसेन समभ्ययात् ।

विन्याघ चैनं दशभिर्नाराचैर्मर्मभेदिभिः ॥ ७
 तस्य कर्णात्मजश्चापं छित्त्वा केतुमपातयत् ।
 तं भ्रातरं परीप्सन्तो द्रौपदेयाः समभ्ययुः ॥ ८
 कर्णात्मजं शरत्रातैश्चक्रुश्चादृश्यमञ्जसा ।
 तान्नदन्तोऽभ्यधावन्त द्रोणपुत्रमुखा रथाः ॥ ९
 छादयन्तो महाराज द्रौपदेयान्महारथान् ।
 शरैर्नानाविधैस्तूर्णं पर्वताञ्जलदा इव ॥ १०
 तान्पाण्डवाः प्रत्यगृह्णस्त्वरिताः पुत्रगृद्धिनः ।
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याः सुञ्जयाश्चोद्यतायुधाः ११
 तद्युद्धमभवद्धोर तुमुलं लोमहर्षणम् ।

C 7 620
 B 7 16 12
 K. 7 16 12

Ds च (for ते) —^a) Bs वल (for नर-) Ks
 -वाह; Ds वाहे (for वाजि) Śs Ks. 2 Ds 2 4
 रथध्वजान्; S महाद्विपान् (for रथाद्विपान्)

3 Śs missing (cf. v l 1) —^b) Ks Dn1 Ds 2
 विचेरुस्ते, Dn2 Ds निश्चरति, G1 M निश्चेरुस्ते (for
 विनिश्चेरु) —^c) Ks महातीका (sic), B1 4 S महाराज
 (for 'बाहो) —^d) B1 2 4 Dc1 Ds ग्रीष्मकाले, B1
 D1 घर्मकाले, Dn2 ग्रीष्मे मासे (for ग्रीष्मकाले) S
 द्रौप्यमाना समस्तय'

4 Śs missing (cf v l 1) —^b) Dn1 सादिनो
 रथिनस् (by transp), Ds रथेन रथिन —^c) Ks सहिता
 (for सहसा) —^d) B1 2 4 G2 वातरुग्णा, B1 2
 Dn2 'रुग्णा; Dc1 Ds 4 'मग्ना (for युग्ना) Dn1 Ds
 1 2 द्रुमा इव (by transp)

5 Śs missing (cf v l 1) —^a) T G1-2 M1
 2-2 गर्जौघांश्च, M2 lacuna (for रथौ) —^b) B1
 lacuna, T G1-2 M1 2-2 रथौघांश्च (for गर्जौ) Dn
 Ds 4 8 Gs महस्रता; M1 महारथ (for समन्तत)
 —^c) Ks आपतयद् T G2 5 तापयच्छतशो रानन्, G1
 M1 2 कपयन्ममरे रां; G2 4 पातयच्छतशो रां, M2-2
 पातयन्ममरे रां —^d) T Gs 4 समरेय; Gs रणे शत
 (for शतशोऽथ) Ds परिवव्रु' समतत'

6 Śs missing (cf v l 1) —^a) B1 Dn1 Ds
 1 2 एव, Dc1 Ds एक (for एव) S कर्णात्मज रणे
 दृष्ट्वा —^b) Ks Ds महावल (Ds 'ळं) (for अभीत-
 वत्) —^c) Ds om. 6^a-7^b —^d) S (except Gs)
 राजान सहिता सर्वे

7 Śs missing (cf v l 1) Ds om 7^{ab} (cf v l
 6) —^a) Ds 2 च (for तु) —^b) K1 सम ययु,
 B1 ममाह्वयत् (for समभ्ययात्) —^c) K1 om (hapl)
 7^a-8^a

8 Śs missing (cf. v l 1) K1 om 8 (cf. v l
 7) —^a) S कर्णमुतश्च (for कर्णात्मजश्च) —^b)
 M1 2 छित्त्वा (for छित्त्वा) —^c) Śs K2 2 B1 Dn1
 Ds 1 2 भ्रातर' (for भ्रातर) Ds G1 2 M अभीप्सतो,
 Ds परिप्सतो, T Gs-2 अभिघ्नत (for परीप्सन्तो)

9 Śs missing (cf. v l 1) —^b) Ds [अ]जस्रम्
 (for [अ]दृश्यम्) Dn1 Ds 6-8 खोजसा (for अजस्ता)
 Śs चक्रुश्चादृश्य सुजया —^c) Śs K1-2 Dn2 त, D1
 ते (for तान्) Dn2 Ds द्रवतो, Ds नर्दतो, Ds
 तुदतो (for नदन्तो) B1 [s]पि (for सभि) —^d)
 D1 Gs महारथा (for सुग्ना रथा)

10 Śs missing (cf. v l 1) Gs damaged —^a)
 Ds द्रावयतो; Ds निजयतो (for छादयन्तो) Ks Ds 2
 नरभ्याघ्रान् (Ds 2 'भ्याघ्र) (for महाराज) —^b) Gs
 महारथा —^c) Śs Ks D (except Dc1 D1 2 2) T
 G2 पर्वत (for पर्वतान्) Ks यथा (for इव)

11 Śs missing (cf v l 1) —^a) Gs पाण्डवा
 प्रत्यगृह्णत —^b) Ks गृद्धिन, Ds -गृद्धिन (for
 -गृद्धिन) —^c) B1 5 पांचाला, Ds 1 8 पांचाल्या
 (for पाञ्चाला) Ks Dc1 Dn2 Ds-2 कैकया, Dn1 S
 सुजया (for कैकया) Ds T G1 4 5 Ms मात्स्या (for
 मत्स्या) —^d) Dn1 कैकयाश्च, S के (Gs कै)कयाश्च
 (for सुञ्जयाश्च) Ds [उ]दितायुधा (for [उ]द्यता)

12 Śs missing (cf. v l 1) —^b) B1 5 Ms सुम

त्वदीयैः पाण्डुपुत्राणां देवानामिव दानवैः ॥ १२
 एवमुत्तमसंरम्भा युयुधुः कुरुपाण्डवाः ।
 परस्परमुदीक्षन्तः परस्परकृतागसः ॥ १३
 तेषा ददृशिरे कोपाद्रूपंयमिततेजसाम् ।
 युयुत्सुनामिवाकाशे पतत्रिवरभोगिनाम् ॥ १४
 भीमकर्णकृपद्रोणद्रौणिपार्षतसात्यकैः ।
 वभासे सरणोद्देशः कालसूर्यैरिवोदितैः ॥ १५
 तदासीत्तुमुलं युद्धं निम्नतामितरेतरम् ।
 महाबलानां बलिभिर्दानवाना यथा सुरैः ॥ १६

ततो युधिष्ठिरानीकमुद्धृतार्णवनिस्वनम् ।
 त्वदीयमवधीत्सैन्यं संप्रद्रुतमहारथम् ॥ १७
 तत्प्रभयं बल दृष्ट्वा शत्रुभिर्भृशमर्दितम् ।
 अलं द्रुतेन वः शूरा इति द्रोणोऽभ्यभापत ॥ १८
 ततः शोणहयः क्रुद्धश्चतुर्दन्त इव द्विपः ।
 प्रविश्य पाण्डवानीकं युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ १९
 तमविष्यच्छित्तैर्वाणैः कङ्कपत्रैर्युधिष्ठिरः ।
 तस्य द्रोणो धनुश्छित्त्वा तं द्रुतं समुपाद्रवत् ॥ २०
 चक्ररक्षः कुमारस्तु पाञ्चालानां यशस्करः ।

दृष्ट. Dn1 Ds १ ३ तुमल (for तुमुल) Ks रोम
 हर्षण (for लोम) T G M1 ३-६ सुमहाद्रुतदर्शन

13 Śs missing (cf v l 1) —^a) N (Śs
 missing) एव युयुधि (D1 ३ 'ष्ठि)रे वीरा —^b) N
 (Śs missing) सरब्धा (for युयुधु) Ś1 कुरुपाण्डवै,
 Ds कुलपाण्डवा (for कुरु) —^c) Ds १ ३ उदीक्षत,
 Ds उदीक्षत (for उदीक्षन्त)

14 Śs missing (cf v l 1) —^b) K1 वायुव्य
 सिमिततेजसां (hypermetric), Dn1 चतुप्यमितते*, Ds ३
 धनूप्यमितते; Ds च*प्यमित —^c) Dn1 Ds Gs
 युयुत्सुनाम् (for युयुत्सु*)

15 Śs missing (cf v l 1) —^a) Ds भीम कर्ण
 कृपो द्रोण —^b) Ds द्रौणि Ks Dn1 Ds १ ३
 सात्यकै, G1 M सत्यकै (for सात्यकै) —^c) Ds
 १ ३ कालमेघैर (for 'सूर्यैर) Ds हवोद्यते B1 ३ ६
 Dn1 Ds कालसूर्य हवोदित — After 15, S ins

119* प्रजानां संक्षये घोरे यथा सूर्योदयो भवेत् ।

शूराणामुदयस्त्रहस आसीत्पुरपर्यभ ।

[(L 1) T Gs घोते (for घोरे) — (L 2) Gs 4
 आसीत् (by transp) G1 M तदासीत्स्तरपभ (for the
 post half)]

16 Śs missing (cf v l 1) —^a) Dn1 Dn1
 Ds १ ३ तुमल (for तुमुल) —^c) Ds om भिर
 S (except Gs) महारथानां बलिनां —^d) S (except
 Gs 4) यथामरैः (for यथा सुरैः)

17 Śs missing (cf v l 1) —^b) Ś1 Ks Ds
 उद्धृतार्णव, K1 उद्धृतारवि-, Ks Dn1 Ds ३ उद्ध (Dn1
 'द्ध; Ds 'च्छि; Ds 'च्छि)तार्णव; S उदीर्णा (for

उद्धृता*) Ś1 Ks ३ ६ B (except B1) Dn1 Ds S
 निस्वन, Ds -मनिम (for -निस्वनम्) —^c) Ks
 Ds ३ अभवत् (for अवधीत्). —^d) Dn1 प्रतिद्रुत
 (for सप्रद्रुत) Ks महारथ

18 Śs missing (cf v l 1) —^a) Dn2 Ds
 तत्र भग्न, Ds तत्प्रभय (for तत्प्रभय) —^b) Dn2
 Ds भीमम्, Gs बलम् (for भृशम्) Dn1 सप्रमर्दितं
 —^c) Ds द्रुतेन, T द्रुतेन, Ca d द्रुतेन (as in
 text) — After 18, S ins a passage given in
 Appendix I, (No 4)

19 Śs missing (cf v l 1) —^b) K1 २ ६ Dn2
 Ds ३ चतुर्दंष्ट्र; Ds 'दिक्षु (for 'दन्त) —^d) S अभि
 द्रवत् (for दपा*)

20 Śs missing (cf v l 1) Ś1 Ks-4 D1 om
 (hapl) 20 —^a) B1 4 आविष्यत् (for अवि*) Dn
 शतैर् (for शितैर्) —^d) Ds तद् (for त) T G2-6
 समभिद्रवत् (for समुपा*)

21 Śs missing (cf v l 1) —^a) Ks कुमारस्य,
 T Gs-6 सुकुमार, G1 M कुमारस्त (M2 'रत्त) (for
 'रस्तु) Cd otes कुमार (as in text) —^b) B1 4
 Dn2 Ds ३ पाञ्चालानां, Gs Ms-6 पाण्डवाना Bs Ds
 यशस्विना, Dn1 महारथ (for यशस्कर) — After
 21^{ab}, S (except Ms) reads 25^{ab} for the first time,
 repeating it in its proper place S reads 21^{cd}
 twice —^c) T M1 २ (all second time) वारय,
 G1 Ms-6 (all second time) वारयन् (for दधार)
 K1 *द्यत (for आयान्त) —^d) K1-4 Bs Dn1 D1
 वेल्ल मकरालय (Ks D1 'कर), S (all first time)
 वेल्लोद्धृत (G1 M 'वृत्त; Gs १ ३ 'द्धृत)मर्णव, G1 Ms-6
 (all second time) शररर्षेण विष्टित

दधार द्रोणमायान्तं वेलेव सरितां पतिम् ॥ २१
 द्रोणं निवारितं दृष्ट्वा कुमारेण द्विजर्षभम् ।
 सिंहनादरवो ह्यासीत्साधु साध्विति भापताम् ॥ २२
 कुमारस्तु ततो द्रोणं सायकेन महाहवे ।
 विव्याधोरमि संकुद्रः सिंहवचानदन्मुद्गुः ॥ २३
 संवार्य तु रणे द्रोणः कुमारं वै महाबलः ।
 शरैरनेकमाहसैः कृतहस्तो जितकृमः ॥ २४
 तं शूरमार्यव्रतिनमस्त्रार्थकृतनिश्रमम् ।

चकरक्षमपामृद्रात्कुमारं द्विजसत्तमः ॥ २५
 स मध्यं प्राप्य सेनायाः सर्वाः परिचरन्दिशः ।
 तत्र सैन्यस्य गोप्तासीद्भारद्वाजो रथर्षभः ॥ २६
 शिखण्डिनं द्वादशमिर्विशत्या चोत्तमौजसम् ।
 नकुलं पञ्चभिर्विद्धा सहदेवं च सप्तभिः ॥ २७
 युधिष्ठिरं द्वादशमिद्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
 सात्यकिं पञ्चभिर्विद्धा मत्स्यं च दशभिः शरैः ॥ २८
 व्यक्षोभयद्रणे योधान्यथामुख्यानभिद्रवन् ।

C 7 647
B. 7 16 29
F. 7 16 40

22 Ś: missing (cf v l 1) —^a) B: om
 निवारित S द्रोणे निवारिते तेन —^b) Dn1 यदाश्विना
 (for द्विजर्षभम्) S सुकुमारेण मारिप —^c) T G1-4
 M चासीत् (for ह्यासीत्) Ś1 K1 3 4 सिंहनादो रणे
 ह्यासीत्; B: सिंहनादो महान्हा, G: सिंहनादस्तत्रा
 सीत् —^d) Ś1 D: भाप्यता, D1: भापित, D4
 भापत, T G: M नि(G: नि)स्वन, G: 4 5 च स्वन
 (for भापताम्)

23 Ś: missing (cf v l 1) —^a) S सुकुमारम्
 (for कुमारस्तु) —^b) K: D: महामना (for 'हवे')
 —^d) B1: Dc1 व्यनदन्, Dn: D: 6 विनदन्, D1
 खानदन्; D: 5 च नदन् (for चानदन्). S सिंहनादम-
 याकरोत्

24 Ś: missing (cf v l 1) —^a) K1 सरणे
 (sic), B: 5 Dn1 च रणे, D: तु ततो, T G: तु रये
 (for तु रणे) B (except B: Dc1 D: द्रोण, M: 2
 द्रोण- (for द्रोण) —^b) K: 5 B1 3 4 5 Dc1 D: 3
 कुमार (for 'र) B1 म; B: 4 Dc1 सु, B: D: तु
 (for वै) B: 4 Dn: D: 6 महाबल (for 'बल') T
 G1-5 M1 2 सुकुमार महारथ (G: 3 'थ); G1 M: 2-3
 सुकुमार ममाचिनोत् —^c) T G: 2-3 रथैर् (for शरैर्).
 —^d) K1 जितश्रम, B: (marg. as in text) गतकृम
 (for जित')

25 Ś: missing (cf v l 1) T G M1 3 4 5
 read 25^{ab}, for the first time, after 21^{ab}, while
 M1 reads 25^{ab} after 21^{ab} —^a) S (all [except
 Ms] both times) स (for त) T G: (all second
 time) आर्य (for आर्य-) Dn D: 4 5 6 प्रतिभम्,
 D: प्रतिभम् (for व्रतिभम्) —^b) D: 5 S (all
 [except Ms] first time) द्वा(D: 5)स्त्रास्त्र (for
 अस्त्रार्थ-) B1 Dn1 D: 2 G: 4 (last two first time)
 निश्रय (for निश्रमम्) K: 4 D1 अनस्त्रमकृतश्रमं;

B: 5 Dc1 महा(B: 5 Dc1 मत्रा)स्रकृतनिश्रय, S (all
 [except M:] second time) कृत्वा च कृत(G1 M तल)
 निस्वन — M: om 25^a-26^b —^c) K1 अयागृहात्;
 K: Dn: D: 5 अपामृद्रात् (Dn: D: 5 न्), B परामृद्रा-
 (B: 'ज्या)न्; D: 7 8 अयायांत, D: पराह्नादन्, T
 G: 4 अवामृद्रात्, G: 5 अपान्मुक्तात् (for 'मृद्रात्)
 —^d) K (except K: 5) D1 द्विजपुगव, D: 4 'सत्तम
 S (Ms om) सुकुमार रथर्षभ — After 25, D: 7 8
 ins

120^a बाणनिवारयामास पश्यता सर्वेष्वन्विनाम् ।

26 Ś: missing (cf v l 1) Ms om 26^{ab} (of
 v l 25) —^a) T G: 5 मध्यम (for स मध्यं) —^b)
 K: G: नवे K: 2 5 B D प्रविचरन् (Dn: D: 'द');
 T G1 2-4 M1 3 4 5 समचरत् (T: G1 'न्), G: 2 स
 व्यचरत् (for परिचरन्) —^c) B: 5 Dc1 तत्र (for
 तव) —^d) K: D: 5 6 S महारथ, B Dc1 द्विज
 र्षभ (for रथर्षभ)

27 Ś: missing (cf v l 1) —^b) B: 5 Dc1 D: 5
 सत्तया (for विदत्या) Dn: [उ]त्तमौत्तम, A few MSS
 [उ]त्तमोजस (for [उ]त्तमौजसम्) —^c) Ś1 नकुलं च
 (hypermetric) (for नकुल) — K1 om (hapl)
 27^a-28^a —^d) D: पचभिः (for सप्तभिः)

28 Ś: missing (cf. v l 1) K1 om 28^{ab}
 (of v l 27) —^a) D: सहदेव (for युधिष्ठिर)
 —^b) D: द्रौपदेयांश्च (hypermetric) (for द्रौपदेयांस)
 —^d) K1 मत्स्य S विराटं नवभिः शरैः

29 Ś: missing (cf v l 1) —^a) B: G1 4 M
 त्रि(B: व्य)क्षोभयन् (G: 'यद्) (for व्यक्षोभयद्) Dn: 2
 योद्धान्; S मुख्यान् (for योधान्) —^b) Dc1 D: 2
 यथामुख्यम्; D: यथामुखान्, T G: 2-5 अथ यो(G: यौ)
 धान्, G1 M रथयूथान् (for यथामुखान्) K: Dn

अभ्यवर्तत संप्रेषुः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥ २९
 युगंधरस्ततो राजन्भारद्वाजं महारथम् ।
 वारयामास संकुद्धं वातोद्धूतमिवार्णवम् ॥ ३०
 युधिष्ठिरं स विद्धा तु शरैः संनतपर्वभिः ।
 युगंधरं च भलेन रथनीडादपाहरत् ॥ ३१
 ततो विराटद्रुपदौ केकयाः सात्यकिः शिविः ।
 व्याघ्रदत्तश्च पाञ्चाल्यः सिंहसेनश्च वीर्यवान् ॥ ३२
 एते चान्ये च बहवः परीप्सन्तो युधिष्ठिरम् ।

आवब्रुस्तस्य पन्थानं किरन्तः सायकान्बहून् ॥ ३३
 व्याघ्रदत्तश्च पाञ्चाल्यो द्रोणं विव्याध मार्गर्णेः ।
 पञ्चाशद्भिः शितै राजंस्तत उच्चुकुशुर्जनाः ॥ ३४
 त्वरितं सिंहसेनस्तु द्रोणं विद्धा महारथम् ।
 प्राहसत्सहसा हृष्टस्त्रामयन्वै यतव्रतम् ॥ ३५
 ततो विस्फार्य नयने धनुर्ज्यामवमृज्य च ।
 तलशब्दं महत्कृत्वा द्रोणस्तं समुपाद्रवत् ॥ ३६
 ततस्तु सिंहसेनस्य शिरः कायात्सकुण्डलम् ।

D₁ ० ३ T G₂ M₁ ६ अभिव्रवत् (for 'व्रवत्) — S reads 29^{ad} after 121* — °) K₄ अभिवर्तत, K₅ अभ्यवर्षत (for 'वर्षत) D₂ D₃ त प्रेषु, D₆ सप्रेष्य, D₈ सकुद्ध (for सप्रेषु)

30 Ś₁ missing (of v 1 1) — °) K₅ B₁ D₆ T G₂₋₄ राजा; C_v राज्ञ (for राजन्) — °) B₁ G₁ M महारथ (for 'रथम्) — °) Ś₁ K D₁ D₂ ६ सकुद्धो (for संकुद्ध) — °) K₁ ३ B₃₋₅ D₁ D₁ D₆ वागो व्रतम् (for 'व्रतम्) T G वेलेवोद्धूत (G₃ 'व्रत-, G₅ 'व्रत)मर्णव.

31 Ś₁ missing (of v 1 1) — °) T विव्याय, G M विव्याध (for विद्धा तु) — D₁ om 31^a-32^a — °) B₁ D₂ D₁₋₃ १ ३ T₂ तु (for च) D₁ ३ वाणेन (for भलेन) — °) S (except G₂ ३ ३) रथनीडाद् (for 'नीडाद्) B₁ ३ ४ D₁ D₂ ६ अपातयत्, G₂ 'सरत् (for 'हरत्) — After 31, S 121^a

121* त विजित्य महातेजा भारद्वाजो महामना ।
 — After the above, S reads 29^{ad}

32 Ś₁ missing (of v 1 1) D₁ om 32 (of v 1 31). G₄ om. 32^a-33^b — °) Ś₁ K₁ ६ D₁ D₂ ६ ततो विराटो द्रुपद — °) K₂ केकय, K₅ D₂ ३ १ केकया, B₂ D₁ D₁ D₆ केकया; D₆ केकजा, D₈ केकया (for केकया) G₁ M सत्यक (for सात्यकि) Ś₁ K₁ शिवि; T G₁ ३ ३ M शक (for शिवि) B₁ केकया सात्वतै सह — Ś₁ K₁ D₁ om 32^a-33^a — °) K₂ ३ D₆ व्याघ्रदत्तश्च (for 'दत्तश्च) D₁ पांचाल्यः; T G₂ ३ पांचाल (for पाञ्चाल्य) — K₃₋₄ om (hapl) 32^a-34^a. D₆ reads 32^a-34^a on marg (see m)

33 Ś₁ missing (of v 1 1) Ś₁ K₁₋₄ D₁ om

33, G₄ om 33^{ab} (for both, cf v 1 32) D₆ reads 33 on marg — °) D₁ D₆ ० तत्र (for तस्य)

34 Ś₁ missing (cf v 1 1) K₂₋₄ om 34^a (of v 1 32) D₁ om 34^a-38^b M₂₋₅ om 34 T G M₁ ३ transp 34 and 35 D₆ reads 34^a on marg — °) Ś₁ D₃ व्याघ्रदत्तश्च, B D₁ ३ G₂ 'दत्तस्तु (for 'दत्तश्च) G₁ ३ M₁ ३ पांचालो (for पाञ्चाल्यो) — °) Ś₁ K₁₋₃ D₁ ३ पचाशता (for 'शक्ति) B₁ ३ D₃ शितै, D₆ ० G₁ शरैः; T G₂₋₅ M₁ ३ ततो (for शितै) B₁ D₆ वाणैस् (for राजस्) — °) Ś₁ K (except K₄) B₁ ३ D₁ D₁ ३ ३ ३ सकुशुर, T G₂₋₅ ते सुकुशुर (for उच्चुकुशुर) K₁ गणा (for जना)

35 Ś₁ missing (of v 1 1) D₁ om 35 (of v 1 34) B₁ om 35-36 T G M₁ ३ transp 34 and 35 — °) D₁ D₆ १ ३ S त्वरित (for त्वरित) B₃ च (for तु) — °) K₁ विव्याध (hypermetrio) (for विद्धा) D₁ ३ G₁ ३ ३ M महारथ (for 'रथम्) — °) D₁ D₆ प्राहमन्; D₂ D₆ ० प्रहसन्; D₁ ३ प्राहरत्, S प्रा (M₃ प्र)णदत् (for प्राहसत्) T G₂₋₅ नाद, G₁ M नादांस् (for हृष्टस्) — °) D₆ समयन्वै, S रोपयश्च (for त्रासयन्वै) B₁₋₃ ३ D₂ D₁ ३ ३ T G₂₋₄ महारथान्, D₁ महारथात्, G₁ M महारथ (for यतव्रतम्)

36 Ś₁ missing (of v 1 1) B₁ D₁ om 36 (of v 1 35, 34) G₃ damaged — °) Ś₁ K₁₋₃ विस्फूर्य (K₁ 'र्य); D₂ उत्पाल्य, D₆ ० उत्पाल्य, S (except G₂₋₄) विस्फार्य (for विस्फार्य) Ś₁ K₁ ३-३ D₂ ३ ३ स घनुर; G₂ समरे (for नयने) — °) K₁ ३ D₁ D₆ अवसृज्य; K₄ 'सृष्ट; D₁ 'सृष्ट्य (for 'सृज्य) — D₁ repeats 36^a after 37 — °) Ś₁ बल, K₅ तल (for तल) K₁ महत्त्वा (for महत्कृत्वा) — °)

व्याघ्रदत्तस्य चाक्रम्य मल्लाम्यामहरद्वली ॥ ३७
तान्प्रमृद्य शरत्रातैः पाण्डवाना महारथान् ।
युधिष्ठिरमभ्याशे तस्यौ मृत्युरिवान्तकः ॥ ३८
ततोऽभवन्महाशब्दो राजन्यौधिष्ठिरे बले ।
हृतो गजेति योधाना समीपस्थे यतव्रते ॥ ३९
अत्रुवन्सैनिकास्तत्र दृष्ट्वा द्रोणस्य विक्रमम् ।
अथ राजा धार्तराष्ट्रः कृतार्थो वै भविष्यति ।
आगमिष्यति नो नूनं धार्तराष्ट्रस्य संयुगे ॥ ४०
एवं संजल्पता तेषा तावकाना महारथः ।

आयाजवेन कौन्तेयो रथघोषेण नादयन् ॥ ४१
शोणितोदां रथावर्ता कृत्वा विशसने नदीम् ।
शूरास्थिचयसंकीर्णां प्रेतकृलापहारिणीम् ॥ ४२
ता शरौघमहाफेनां प्रासमत्स्यसमाकुलाम् ।
नदीमुत्तीर्य वेगेन कुरुन्विद्राव्य पाण्डवः ॥ ४३
ततः किरीटी सहसा द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
छादयन्निषुजालेन महता मोहयन्निव ॥ ४४
शीघ्रमभ्यस्यतो वाणान्संदधानस्य चानिशम् ।
नान्तर ददृशे कश्चित्कौन्तेयस्य यशस्विनः ॥ ४५

C 7 664
B 7 16 46
K 7 16 58

S कुरुन्विन्द्रान्तमभि (G₁ M₁ : *मुपा)द्रवत्

37 ⁴ missing (cf v l. 1) D₁ om 37 (cf v l 34) —^a) B₁ स्वरित, S तवस्त्वत् (for तवस्तु) G₂ देवस्य (for मेनस्य) —^a) Ś₁ K₁ & D₂ : ० व्याघ्र दत् (K₁ D₂ च्च/त् (for 'दत्तस्य) Dn₂ चाक्रम्य (for चाक्रम्य) —^a) B₂— D₂ T G₁— M₂ & आहरद्, Dc₁ शब्दन्द् (for रद्) — After 37, D₁ repeats 36^d

38 Ś₂ resumes from रिवान्तक (in 38^d) D₁ : G₁ om 38^a (for D₁, cf. v l 34) —^a) Ś₁ B Dn₁ D₂ T G₂ : प्रमृज्य, Dn₂ D₂ ० प्रगृह्य; D₂ प्रमथ्य (for प्रमृद्य) —^a) K₁ : -समभ्याशे, B₁ : 2 : 2 Dc₁ D₁ : G₂ : रथाम्याशे (B₁ : 2 : 'से), Dn₁ D₁ : समाभ्यासे, D₂ G₂ समाभ्याशे (for -समभ्याशे) K₂ Dn₂ D₂ ० युधिष्ठिरस्य मो (Dn₂ D₂ ० चा)भ्यासे, B₃ युधिष्ठिरमभ्याम्यासे —^d) Ś₁ [अ]त्तिक, D₁ : 1 : [अ]प्रत (for [अ]न्वक)

39 ^a) S आमीन् (for अभवन्) K₁ Dc₁ Dn D₁ e-s S (except G₂) महान्दृष्टो (for महाशब्दो) Ś₁ (marg) ततोभवद्वाहाशब्दो —^a) B (except B₂) Dc₁ Dn₂ D₁ : 3 : हृतो; D₂ हृतो (for हृतो) G₁ M योधानां (for योधाना)

40 ^a) D₁ अथवन्, S जजल्पु (for अष्टवन्) —^a) D₂ अथ (for अथ) Dn₁ कृतार्थो वै (for धार्तराष्ट्र) K₁ अत्यजद्वार्तराष्ट्र त —^d) Dn₁ धार्तराष्ट्रो (for कृतार्थो वै) S पादव स (T₁ G₂ स)निगृह्य च — After 40^c N ins

122* अस्मिन्मुहूर्ते द्रोणस्तु पाण्डव गृह्य हर्षित' ।

[B₂ तन्मिन् (for अस्मिन्) B₂ वीक्ष्य (for गृह्य) Ś₁ (before corr) गर्वित]

—^a) B₁ वै (for नो) S C_v आहारिष्यति नो मूल —^a) S घृत् (T G₂ : 5 M₂ & धार्त)राष्ट्र प्रहर्षयन्

41 ^a) D₂ सजल्पता (for सज') —^b) S (except G₁ : M₁ : 2) पादवाना (for तावकाना) — B₁ om 41^a-43^d —^a) S प्रायाज् (for आयाज्) — After 41, K₂ B₂ (marg) Dn₂ D₂ : 4 e-s ins

123* मा मैपीरिति सवार्यं शरैर्द्रोणमवारयत् ।

[K₂ मैष्टेति (submetric), D₁ : 1 : मैष्टि च (sic) (for मैपीरिति) K₂ D₁ : 1 : समाप्य, D₂ सचार्यं (for मवार्य) K₂ अवारयन्, D₂ अचारयत् (for अवारयत्)]

42 B₁ om 42 (cf v l 41) —^a) S महारौद्री (for रथावर्ता) —^b) G₂ क्षित्वा (for कृत्वा) B₁-s विशामनीं (B₂ ना), Dc₁ Dn₂ D₂ ० विशाशा (Dc₁ D₂ 'वि)नीं (for 'सने) —^a) K₂ D₂ नरास्थिचय, D₁ शूरास्थिवव-, G₂ शूरमचय (for शूरास्थिचय) —^d) K₂ प्रेतकृलापहारिणीं, B₂ 'लोकाप

43 B₁ om 43 (cf v l 41) —^a) Ś₁ शूरोघ- (for शरौघ-) K₁ -महापेता, D₂ 'सेनां, S वर्ता (for फेना) D₁ : 1 : ता शरौघां महावेगा —^b) Dn₁ प्राहमत्स्य-, Dn₂ प्राश' (for प्रास') B₂ सदाकुला (for -समा') —^a) T G₂ स ताम् (for नदीम्)

44 ^b) Dn₂ D₂ ० उपागत', D₁ : 1 : अपातयत् (D₂ 'यन्), T G₂-s अभिद्रवत् (for उपाद्रवत्) —^a) D₁ : 1 : इव (for इपु)

45 ^a) Ś K₁ D₁ : 1 : 1 : M₂ : 5 अन्यसतो, D₂ अप्यसतो (for अभ्य') D₂ सद्मन्यस्यतो वाणान् (sic) —^b) K₁ B₁ सददानस्य Ś₁ च निक्षिद्रा (hypermetric),

न दिशो नान्तरिक्षं च न द्यौर्नैव च मेदिनी ।
 अदृश्यत महाराज बाणभूतमिवाभवत् ॥ ४६
 नादृश्यत तदा राजंस्तत्र किञ्चन संयुगे ।
 बाणान्धकारे महति कृते गाण्डीवधन्वना ॥ ४७
 सूर्ये चास्तमनुप्राप्ते रजसा चामिसंघृते ।
 नाज्ञायत तदा शत्रुर्न सुहृन् च किञ्चन ॥ ४८
 ततोऽवहारं चक्रुस्ते द्रोणदुर्योधनादयः ।
 तान्विदित्वा भृशं त्रस्तानयुद्धमनसः परान् ॥ ४९
 खान्यनीकानि वीभत्सुः शनकैरवहारयत् ।

ततोऽभितुष्टुः पार्थ प्रहृष्टाः पाण्डुसृञ्जयाः ।
 पाञ्चालाश्च मनोज्ञाभिर्वाग्भिः सूर्यमिनर्पयः ॥ ५०
 एवं स्वशिविरं प्रायाजित्वा शत्रून्धनंजयः ।
 पृष्ठतः सर्वसैन्यानां मृदितो वै सकेशवः ॥ ५१
 मसारगल्बर्कसुवर्णरूप्यै-
 र्वज्रप्रवालस्फटिकैश्च मुर्यैः ।
 चित्रे रथे पाण्डुसुतो बभासे
 नक्षत्रचित्रे वियतीव चन्द्रः ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चदशोऽध्याय ॥ १५ ॥ समाप्तं द्रोणाभियेकपर्व ॥

Ks Ds १ ४ वानिना, Dns Ds वासवे, Gs चाद्रिदा
 (for चानिनाम् — °) Ks Ds ददशु केचित्; Bs
 १ ४ Dns दृश्यते किञ्चित्; Dns दृश्यते कश्चित् (for ददते
 कश्चित्)

46 °) Ds न द्यौर्म न च मेदिनी — °) Ks B Dns
 Ds T G Ms अदृश्यत (for अदृश्यत) Dns तदा राजन्
 (for महाराज). — Ms om (hapl) 46^a-47^a — °)
 Bs-१ Dns बाणभूता, Gs बाणभूत (for 'भूतम्) Ks
 Bs-१ Dns Ds १ Gs इवाभवत्

47 Ms om 47^a (of. v 1 46). — °) Ks Ds
 Ms १ महाराज (for तदा राजन्) — °) S बलिना (for
 महति) — °) Bs om ते Ks गांजीव (for गाण्डीव)
 Dn Ds १ ६-८ घन्विना (for -धन्वना).

48 °) Dns चास्तमन (for चास्तमनु). Ks सूर्य-
 चास्तमन प्राप्त — °) Ks १ Bs Gs तमसा (for रजसा)
 K1 Dns Ds १ ४ चापि, Ks चैव; Dns Ds ० चाति-
 (for चामि) — °) Ks १ न ज्ञायत (for नाज्ञां)
 Ks Ds तदा (for तदा) Dns तदा न ज्ञायते शत्रुर्
 — °) Ds १ ४ नाति- (for न च) B4 D1 S कश्चन
 (for किञ्चन)

49 °) Ds ततोवरोह; T G Ms ततोपहार (for
 ततोऽवहार) — °) Dns Ds तद् (for तान्) S
 विजित्वा (for विदित्वा) Ks [अ]त्र स; B (except Bs)
 पुनस् (for भृश) K1 अस्तान् (for अस्तान्) — °)
 Ds युद्धेन (for मयुद्ध-) Dns Ds युद्धे विमनस परान्

50 °) Dns T G Ms अपहारयत् (Dns 'यन्); Ms
 अम्य' (for अय' — °) K1 [S]ति, T Gs द्वि
 (for अभि) — °) K1 प्रहृष्ट; Dns हृष्टा वै (for
 प्रहृष्टा) Gs सह (for पाण्डु) K1 -सृजय (for
 सृञ्जया) Ds हृष्टा पादवसृजया — °) D1 G1 १-१
 पञ्चालाश्च; Ds पाञ्चाल्याश्च; D1 **लाश्च

51 °) S1 K1 १ Dns Ds १ ४ स, Ks च (for
 स्व) — °) S जितशत्रुर् (for जित्वा शत्रुर्) — Dns
 om 51^{cd} — °) S मुदित सहकेशव

52 Ss partly damaged — °) S1 Dns D1 १ ४ ४
 सुसार; K1 १ ४ Ds मसार; Ks समालय, Ds
 संसार; D1 सुमार, Gs तुपार (for मसार) Ds
 वत्यर्क, Ds -गुल्वक, T Gs १ गल्वर्क-, Gs वालार्क
 (for गल्वर्क-) Cd cites सुसार and गल्वर्क Gs
 om सुवर्ण S1 K1-१ रौप्यैर्, Bs-१ Dns D1-१ ०
 Gs -रूपैर् (for रूपैर्) Ks ससागरान्वर्षसुवर्णरूप्यैर्,
 Ds सुभाव*त्यर्कसुवर्णरौप्यैर् — °) S1 Ks प्रवाद; K1
 -प्रवादु; Ks १ T2 Gs प्रवालै; Ds T1 Gs -प्रवालै;
 G1 M प्रवाल (for -प्रवाल) K1 स्फुटिकैश् (for
 स्फटिकैश्) S जुष्टे (for मुर्यै). — °) S तस्मिन्नये
 पाण्डुसुतो रराज — °) Ks Ds नक्षत्रचित्रैर् (for 'चित्रे)
 Ds जयतीव (for वियतीव) Bs चित्र (for चन्द्र).

Colophon. — Sub-parvan Editions द्रोणाभियेक
 — Day of Droṇa's Generalship; S1 K1 १ ४ Dns

१६

संजय उवाच ।

ते सेने शिविरं गत्वा न्यविशेता विशां पते ।
 यथाभागं यथान्यायं यथागुल्मं च सर्वशः ॥ १
 कृत्वावहारं सैन्यानां द्रोणः परमदुर्मनाः ।
 दुर्योधनमभिप्रेक्ष्य सत्रीडमिदमब्रवीत् ॥ २
 उक्तमेतन्मया पूर्वं न तिष्ठति घनंजये ।
 शक्यो ग्रहीतुं संग्रामे देवैरपि युधिष्ठिरः ॥ ३

इति तद्वः प्रयत्तां कृतं पार्थेन संयुगे ।
 मातिशङ्कीर्वचो मह्यमजेयौ कृष्णपाण्डवौ ॥ ४
 अपनीते तु योगेन केनचिच्छ्वेतवाहने ।
 तत एष्यति ते राजन्वशमद्य युधिष्ठिरः ॥ ५
 कश्चिदाह्वयतां संख्ये देशमन्यं प्रकर्षतु ।
 तमजित्वा तु कौन्तेयो न निवर्तेत्कथंचन ॥ ६
 एतस्मिन्नन्तरे शून्ये धर्मराजमहं नृप ।

c 7 679
 B 7 17 7
 K 7 17 7

Dn₂ D₁ ३ ६ (sec m marg) प्रथमो युद्धदिवसः, K₂ प्रथमो दिवसः; B₁ प्रथममाह्निक, B₂ ४ प्रथमदिनयुद्ध; Dn₁ G₁ M₁₋₃ ६ प्रथमदिवसः; D₂ प्रथमदिवसयुद्ध; D₃ १ प्रथममहः D₄ प्रथमदिवसावहार, G₅ प्रथमा पहार — Adhy name K₅ व्याघ्रदत्तमिहमेनवध, B₁ ३ ६ Dc₁ द्वयुद्ध; D₂ ६ सेनाविमर्दन (D₅ 'द'), G₁ M₁ ३ सेनाप (M₁ ३ 'व')हार, — Adhy no (figures, words or both) K₂ ३ B₁ ३ Dn₁ D₂ ३ T G₁ २-६ M 15 (as in text), G₂ 16 — Śloka no Dc₁ 52, Dn₁ 51

time, repeating it in its proper place

4 G₂ M₂ om (hapl) 4-5 B₁ reads 4-5 on marg —^a) D₄ १ ३ तद्व (for तद्व) Dn₁ इति तद्वचन वेन, S (G₂ M₂ om) इति म (T G₂ ४ ६ त)द्वचन सत्य —^b) D₄ १ ३ कृत (for कृत) S (G₂ M₂ om) जानीध्व साधु सयुगे —^c) Ś₂ माविशके, K₁ माविशके, K₅ Dc₁ D₂ M₂ माविशकीर्, Dn₁ नाति शकीर्; G₂ मातिशकीर् (for 'शङ्कीर्) D₁ १ ३ मे त्वम् (for मह्यम्) B₁ ४ ६ D₆ पश्यता सर्वमैन्यानाम्, Dn₂ D₂ माशक्तिव्वावमस्माकम् —^d) D₆ आयातौ; T G₂ ४ ६ अजर्यौ (for अजेयौ)

16

1 ^a) Ś₁ शिविर (for शिविरं) Cd as in text. —^b) Ś₂ विविशते; Dn₁ निवेशता, Dn₂ D₁ १ ३ निवि' (for न्यवि') T G₂ ४ हि भारत, G₂ निशा सुखे; G₅ ययात्तय (for विशा पते) — G₂ ४ ६ om. 1^d —^e) Ś₂ damaged Ś₁ D₁ ३ यथा न्याय्य (for यथान्याय) T G₂ ३ M यथान्याय यथागुल्म (G₁ M यथाभागं) —^d) Ś₁ K D₁ ३ ४ १ ३ ययोदेश, Dn₁ ययादेश, Dn₂ D₂ ६ ययायोग (D₅ 'य'); T G₂ यया भाग (for यथागुल्म) K₁₋₃ भागशः; B₁ सवश, G₁ M भारत (for सर्वश)

2 ^a) T G₂ २-३ M₁ ३ कृत्वावहार (for 'वहार) —^b) K₁ दुर्मद (for दुर्मना) —^c) T G M₁ ३ इदं वाक्यम् (for दुर्योधनम्) Dn₁ अमिदीक्ष्य, M₂₋₅ तदा वाक्य (for अमिप्रेक्ष्य) —^d) Ś₂ damaged S (except G₂) सत्रीळम् (for सत्रीडम्)

3 ^a) Ś K₁₋₄ D₂ ६ एव, K₅ D₁ १ ३ एव (for एवम्) —^e) Some MSS गृहीत S समरे (for संग्रामे). — After 3, Dn₁ reads 6^{ab}, for the first

5 G₂ M₂ om. 5 (cf. v 1 4) B₁ reads 5 on marg K₄ om. 5^b-6^c —^e) Ś₁ तत आनीय; D₂ तत्पतिष्यति (for तत एष्यति) Dn₂ नो, G₁ M₁ ३ ४ ६ मे (for ते) Ś₂ संग्रामे (for ते राजन्) —^d) Ś₂ अत्र, B₁ G₂ एव (for अद्य)

6 K₄ om 6^{abc} (cf v 1. 5) Dn₁ reads 6^{ab} for the first time after 3 —^a) D₂ कश्चिद् (for कश्चिद्) Ś K₁ ३ B₁ ५ Dn₂ आह्वयता, B₁₋₃ Dc₁ D₁₋₃ आह्वय त (for आह्वयता) D₁ १ ३ सैन्याद्, G₁ M युद्धे, G₄ सखे (for सख्ये) Dn₁ (both times) कश्चिदाह्वय संग्रामे, G₂ चलेन नीयता सख्ये, G₅ देवेनेव गत सखे —^b) S इतोर्जुन (G₂ 'न'); Cd प्रकर्षतु (as in text) —^c) D₂ reads तमजित्वा तु on marg B Dc₁ D₁ S न (for तु) —^d) Ś₁ K₁ D₂ निवर्तेष्व, K₂ B Dc₁ D₁ ३ S निवर्तेत; D₄ न निवर्तेत (hypermetric) (for न निवर्तेत)

7 ^a) K₄ D₁ शूरे, T G₂-३ शून्य, G₁ M शूर (for शून्ये) —^b) Dn₁ महं पुन; D₁ १ ३ T M₁ ३

ग्रहीष्यामि चमूं भित्त्वा घृष्टद्युम्नस्य पश्यतः ॥ ७
 अर्जुनेन विहीनस्तु यदि नोत्सृजते रणम् ।
 मामुपायान्तमालोक्य गृहीतमिति विद्धि तम् ॥ ८
 एवं ते सहसा राजन्धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
 समानेष्यामि सगणं वशमद्य न संशयः ॥ ९
 यदि तिष्ठति संग्रामे मुहूर्तमपि पाण्डवः ।
 अथापयाति संग्रामाद्विजयात्तद्विशिष्यते ॥ १०
 द्रोणस्य तु वचः श्रुत्वा त्रिगर्ताधिपतिस्ततः ।

भ्रातृभिः सहितो राजन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ ११
 वयं विनिकृता राजन्सदा गाण्डीवधन्वना ।
 अनागः स्वपि चागस्कृदस्मासु भरतर्षभ ॥ १२
 ते वयं स्मरमाणास्तान्विनिकारान्पृथग्विधान् ।
 क्रोधाग्निना दह्यमाना न शेमहि सदा निशाः ॥ १३
 स नो दिव्यास्त्रसंपन्नश्चक्षुर्विपयमागतः ।
 कर्तारः स्म वयं सर्वे यच्चिकीर्षाम हृद्गतम् ॥ १४
 भवतश्च प्रियं यत्स्यादस्माकं च यशस्करम् ।

अह नृप, Ms-b युधिष्ठिर (for अह नृप) —^o) K₁
 D₁: D₄ 7 G₈ 4 गृहीष्यामि (for ग्रही) D₄ 8 चमूर
 (for चमू)

8 ^a) K₄ अर्जुनस्य (for अर्जुनेन) S परित्यक्तो (for
 विहीनस्तु) —^b) S न चेद्वासात्पलायति (G₄ 'ते)
 —^c) B₃ यम् (for माम्) S समुपायो (S₂ 'या) तम्,
 K₁ 2 समुपायातुम्; D₆ मां तु चार्यातम् (for मामुपा
 यान्तम्) D₁: D₈ मामुपायात्तमालोक्य, D₄ 7 8 मामु
 पायोक्त्य चा (D₈ मा) यांत —^d) G₁ M गृहीत (for
 'तम्) S₂ ह्व (for इति) D₆ वर्धते (for विद्धि तम्)
 B₁ गृहीत विद्धि पाठव

9 ^a) D₀₁ एतत् (for एव) K₄ 5 B D₁ D₁-8
 एव तेह (K₅ ते हि) महाराज — For 9^a, S subst

124* क्षोभयित्वा वल तेषां पाण्डवानां महात्मनाम् ।

[T₂ फल (for वल)]

—^o) S समानेष्यामि (for समाने) S K₁-3 D₁ हि
 रणे, D₂ 5 ह रणे (for सगण) —^d) K₂ 8 वश्यमद्य;
 S वदा तव (for वशमद्य)

10 ^a) S स्थास्यति (for तिष्ठति) —^b) S भारत
 (for पाण्डव) —^c) K₅ अपयाति न; B₃ तथापयात;
 B₄ अथापिनेष्ये, D₈ अथापयात, D₄ 7 8 अथ प्र (D₇
 प्रा) याति (for अथापयाति) Cd cites अपयाति (as in
 text) T G₁-4 M यद्यप्येत्ये (G₈ 4 'पेक्ष्य; M₁ 2
 'पेप्य) ति संश्रसाद् (G₂ सान्) —^d) K₄ विजयस्,
 S प्रहणात् (for विजयात्) K₃ तु, D₄ 7 8 ते (for
 तद्) K₅ विजयाज्ञा विशिष्यते; D₈ विजयात्तेव
 शिष्यते

11 Before 11, MSS 1ns सजय उवाच —^a)
 K₄ D₁-3 तद्वच; B D₀₁ D₁: D₆ वचनं (for तु
 वच) —^b) D₈ तदा (for तत्)

12 ^a) K₅ D₁ हि (D₁: च) निकृता, T G₂ विनि
 कृता (for विनिकृता) K₅ तेन (for राजन्) —^b)
 K₅ सह (for सदा) D₇ गाडिव K₁ 5 8 D₁: D₄
 6-3 G₈ धन्विना (for धन्वना) —^c) D₄ अनाग
 स्वपि K₅ B D₁ चागस्तद्, D₀₁ 'स्तु; D₂ 7 'स्वद्
 (for 'स्कृद्) D₆ अनागसि कृता ह्येव, S अनाग
 सोपि चाकस्मात् —^d) K₄ D₁ कृतमस्मासु भरतर्षभ
 (K₄ 'भ) (hypermetric), B कृतमस्मासु तेन वै,
 D₀₁ स एवास्मासु तेन वै; D₁: अयमस्मासु वर्तते, D₈
 उपहस्मासु तेन वै (sic), D₆ तस्माद्युदाय वै सदा, S
 प्रेष्या प्रभवता (T G₂ 'ता) यथा

13 B₂ reads 13-16 on marg —^a) D₄ तदय (for
 ते वय) S K₁-4 D₁ प्रसारमाणा (S₁ 'णान्); D₀₁
 D₁: G₈ स्मरमाणास्तान् (for 'णास्तान्) —^b) D₁:
 S विप्रका (M₁ 'हा) रान्, D₆ विप्रकाशान्, Cd विनि
 कारान् (as in text) K₄ D₁ पृथक् (for विधान)
 —^c) D₂ 7 दह्यमाना वै (hypermetric) —^d) S₂
 नश्येमहि, B₂ न स्वपाम, Cdp न हि श्रेम, Cd न
 श्रेमहि (as in text) B₁-4 D₀₁ D₈ निशि (for
 निशा) D₁: निशा सदा (by transp) B₅ D₁: D₆
 न स्वपामो निशां तदा (D₁: D₆ 'मोनिश सदा); D₄
 7 8 वसाम (D₄ 'मि) सहितानिश, T G₂-5 ह्यशेष (T
 G₈ 'प्म, G₆ 'पा) बहुला (G₈ 'ळा) समा; G₁ M
 शयेम बहुला समा, G₇ नाशीमहि दिवानिशम्.

14 B₂ reads 14 on marg —^a) K₂ मनो, K₄
 त वै (for स नो) K₂ 5 B D₁: D₂ 6 दिष्ट्यास्त्र,
 D₈ दिष्ट्यार्थ- (for दिव्यास्त्र) D₁: निर्दग्धाश् (for
 सपन्नश्) K₁ स नो दिव्यास्त्रमापन्नश्, D₂ 7 सेनाहि
 (D₇ 'दि) एथसपन्नश्, D₅ स नो दिष्ट्यासुसपन्नाश् —^b)
 K₄ भागत, K₅ आत्मन (for आगत) —^c)
 D₀₁ कर्तार D₈ om स्म K₄ 5 B₁ 8 4 D₁: D₂ 8
 सर्वे, B₂ 5 D₀₁ D₂ 8 कर्म (for सर्व) D₄ 7 कर्तार

वयमेनं हनिष्यामो निकृष्यायोधनाद्बहिः ॥ १५
 अद्यास्त्वनर्जुना भूमिरत्रिगर्ताथ वा पुनः ।
 सत्यं ते प्रतिजानीमो नैतन्मिथ्या भविष्यति ॥ १६
 एवं सत्यरथोक्त्वा सत्यधर्मा च भारत ।
 सत्यवर्मा च सत्येषुः सत्यकर्मा तथैव च ॥ १७
 सहिता भ्रातरः पञ्च रथानामयुतेन च ।

न्यवर्तन्त महाराज कृत्वा शपथमाहवे ॥ १८
 मालवास्तुण्डिकेराश्च रथानामयुतैस्त्रिभिः ।
 सुशर्मा च नरव्याघ्रस्त्रिगर्तः प्रस्थलाधिपः ॥ १९
 माचेल्लकैर्ललित्यैश्च महितो मद्रकैरपि ।
 रथानामयुतेनैव सोऽशपद्भ्रातृभिः सह ॥ २०
 नानाजनपदेश्यश्च रथानामयुतं पुनः ।

c. 7 693
 D 7 17 21
 K 7 17 21

स्त्व मद्रकप, S यदि (G₁ २ M अपि) कुर्याम तत्कर्म
 —^d) B₄ D₁ चिकीर्षसि, D₃ ६ 'र्षामि (for 'र्षाम)
 K₁ मवयाश्चिकीर्षसि ह्यत्र (hypermetric)

15 B₂ reads 15 on marg —^a) S₂ भवतां (for
 भवतश्) D₃ यस्याद्, G₁₋₃ M तस्याद्, G₆ तस्याद्,
 (for यस्याद्) — S transp 15^{ed} and 16^{ab} —^c)
 D₃ एक, D₆₋₈ G₅ एव (for एन) S K (except
 K₅) D₁ निकृष्यामो, D₄ १ ३ करिष्यामस् (for हनि
 ष्यामो) —^d) B₂ ३ विकृष्य, D₃ निष्कृष्य, D₄ १ ३
 त्वाकृष्य (for निकृष्य) S₁ K₁ ३ अधि, K₂ ४ ६ D₁
 २ ६ अपि, D₁ बलि (for बहि)

16 B₂ reads 16 on marg S transp 15^{ed} and
 16^{ab} —^a) D₅ ६ G₈ अद्य तु (for अद्यास्तु) — After
 16^{ab}, K₁ reads 17^{ed} —^c) D₅ प्रतिजानामि —^d)
 K₅ D₁ ३ नैव (for नैतन्)

17 Before 17, B (B₂ marg) D₀₁ D₀₃ D₃ ६ ins
 सजय उवाच K₅ transp 17^{ab} and 17^{ed} —^a) K₅
 सत्यपरोश्, B₁ महारवश्; D₃ सत्यवचश् (for 'रयश्)
 —^b) S₂ K₁₋₃ T G₂₋₅ सत्यकर्मा, K₆ D₁ ३ 'वर्मा; D₄
 १ ३ 'वर्मश् (for 'धर्मा) S₂ K₁ ३ तथैव च (for च
 भारत) — S₂ K₂ ३ D₂ ३ ६ G₂ om (hapl) 17^{ed} K₁
 reads 17^{ed} after 16^{ab} —^c) S₁ B D₀₁ D₀₃ D₁ ६
 सत्यवतश्, K₁ ३ D₀₁ D₄ १ ३ 'श्रवाश्, T G₂ ६ 'वर्मापि,
 G₄ 'धर्मोपि (for 'वर्मा च) D₆ सत्यश्, D₈ सत्येषु
 (for सत्येषु) —^d) B₂ सत्यकर्म, T G₂₋₅ 'धर्मा
 (for 'कर्मा) S (G₂ om) च भारत (for तथैव च)

18 ^a) S₂ सर्वे (for पञ्च) —^b) G₁ M ह (for
 च) —^c) S (except G₁ M₁ २) न्यवर्तत —^d) S
 कर्तुं समययधन

19 ^a) D₁ पुद्गयस्; S (except G₂ ६) मालवास्
 S₁ K₄ ३ तुडकेराश्, S₂ तुडकीरांश्; K₁ तुडरेकाश्;
 K₂ तुडवेकाश्; D₃ तुडिकेराश्, D₅ तुडकेशाश्; D₆
 तुडिकेराश् (for तुण्डिकेराश्) —^b) The portion
 from रथा up to प्रदिश (in 7 17 3^a) is lost in

S₂ on a missing fol K₁ रथानामत्रिभिर्युतै — After
 19^{ab}, S₁ K₁₋₃ D₁ read 21^{ed} for the first time,
 repeating it in its proper place S₁ K₁₋₃ D₁
 om 19^{ed} K₄ om 19^{ed}-21^{ed} —^c) K₅ महाराज,
 D₃ ३ नरव्याघ्र, T G₁ ३ ४ M₂ ६ रथव्याघ्रस् (for नर)
 —^d) D₀₁ S त्रैगर्त

20 S₂ missing (of v l 19) K₄ om 20 (cf.
 v l 19) —^a) K₅ मावेल्लकैर्, K₆ मावेल्लकैर् B
 D₀₁ D₂ ६ मावेल्लकैर् D₀₁ मावेल्लेश्, D₀₃ मामेल्लकैर्,
 D₁ सालेल्लकैर्, D₄ १ ३ माचेल्लकैर् (for ल्लकैर्) D₇
 ललित्यश् (for ललित्यैश्) D₈ मावेल्लकैर्दलित्यैश्, D₆
 मावेल्लकलित्यैश्, T₁ माचेल्लकैर्विधेश्, T₂ G₅ ६ माचि
 ल्लकैर्लि (G₄ 'मि) लिधेश्, G₁ M मच्छि, M₂₋₅ 'च्छ)
 ल्लेश् लिल्लिधेश्, G₂ मच्छिल्लकैर् मिल्लिधेश्, G₃ मचालकै
 सल्लिधेश् —^b) K₆ D₆ सहितैर् (for सहितो) —^c)
 D₀₃ D₆ [अ]पि, S (except G₅) [ए]वम् (for [ए]व)
 —^d) B D₀₁ D₁ २ सोगमद्; D₁ साशयत, T G₁₋₄
 M अगमद्, G₅ यमगद्; G₆ (inf lin) प्रागमद्;
 Cd प्रस्खलत् (for सोऽशपद्) — After 20, S ins

125* मलदाश्च करुशाश्च दरदाश्च महारथा ।
 तद्गणाश्च परादाश्च युगपत्ते समागता ।

[(L 1) M₂₋₅ मगधाश् (for मलदाश्) G₁ M₁ २ ३ ६
 दरदानां, M₂ 'धानां (for 'दाश्) — (L 2) M₂ ४
 ककणाश् (for तद्गणाश्) T G₂ युगपत्ते (for 'पत्ते)
 M₂₋₅ समाहिना (for 'गता)]

21 S₂ missing (cf. v l 19) K₄ om 21^{ab} (cf.
 v l 19) —^a) D₂ ६ नानापदेश्यश्च तथा —^b) D₃
 अयुतेन च (for अयुत पुन) — S₁ K₁₋₃ D₁ read
 21^{ed} for the first time after 19^{ab} —^c) K₅ B₂ S
 समुच्छ्रित, D₃ द्यत (for 'स्थित) —^d) K₁ ३ (both
 both times) Ca d सशपार्थम्; K₂ (both times inf
 lin.) सगमार्थम्, K₃ B D₀₁ D₁ (both times) ३ ४ ६-३
 G₁ M शपथार्थम्, K₄ (both times) D₀₃ सशपार्थम्,
 K₅ सशपार्थम्, D₀₁ शपथार्थे, T G₂₋₄ नशपार्थं, G₅
 सशपार्थानां (for सशपार्थम्) K₆ उपागता, D₀₃ 'गत',

ग्रहीष्यामि चमूं भिन्त्वा घृष्टद्युम्नस्य पश्यतः ॥ ७
 अर्जुनेन विहीनस्तु यदि नोत्सृजते रणम् ।
 मामुपायान्तमालोक्य गृहीतमिति विद्धि तम् ॥ ८
 एवं ते सहसा राजन्धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
 समानेष्यामि सगणं वशमद्य न संशयः ॥ ९
 यदि तिष्ठति संग्रामे मुहूर्तमपि पाण्डवः ।
 अथापयाति संग्रामाद्विजयात्तद्विशिष्यते ॥ १०
 द्रोणस्य तु वचः श्रुत्वा त्रिगर्ताधिपतिस्ततः ।

आरुभिः सहितो राजन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ ११
 वयं विनिकृता राजन्सदा गाण्डीवधन्वना ।
 अनागः स्वपि चागस्कृदस्मासु भरतर्षभ ॥ १२
 ते वयं स्मरमाणास्तान्विनिकारान्पृथग्विधान् ।
 क्रोधाग्निना दह्यमाना न शेमहि सदा निशाः ॥ १३
 स नो दिव्यास्त्रसंपन्नश्चक्षुर्विपयमागतः ।
 कर्तारः स्म वयं सर्वं यच्चिकीर्षाम हृद्गतम् ॥ १४
 भवतश्च प्रियं यत्स्यादस्माकं च यशस्करम् ।

अह नृप, Ms-5 युधिष्ठिर (for अह नृप) — °) K1
 Dn2 D4 7 G8 4 गृहीष्यामि (for ग्रही) D4 8 चमूर
 (for चमू)

8 °) K4 अर्जुनस्य (for अर्जुनेन) S परित्यक्तो (for
 विहीनस्तु) — °) S न चेन्नासात्पलायति (G4 'ते)
 — °) B3 यम् (for माम्) S समुपायां (S2 'या) तम्,
 K1 2 समुपायातुम्; D6 मां तु चायां तम् (for मामुपा
 यान्तम्) Dn2 D3 मामुपायात्तमालोक्य, D4 7 8 मामु
 पालोक्य चा (D8 मा) यात — °) G1 M गृहीत (for
 'तम्) S2 ह्व (for हृति) D6 वर्धते (for विद्धि तम्)
 B1 गृहीत विद्धि पाण्डव

9 °) Dc1 एतत् (for एव) K4 5 B Dn D1-8
 एव तेह (K5 ते हि) महाराज — For 9°, S subst

124* क्षोभयित्वा वल तेषां पाण्डवाना महात्मनाम् ।

[T2 फलं (for वल)]

— °) S समानेष्यामि (for समाने) S K1-3 D1 हि
 रणे, D2 5 ह रणे (for सगणं) — °) K2 8 वश्यमद्य;
 S वश तव (for वशमद्य)

10 °) S स्थास्यति (for तिष्ठति) — °) S भारत
 (for पाण्डव) — °) K5 अपयाति न; B3 तथापयात;
 B4 अयापिनेष्ये; D8 अयापयात, D4 7 8 अथ प्र (D7
 प्रा) याति (for अयापयाति) Cd cites अपयाति (as in
 text). T G1-4 M यद्यप्येष्य (G8 4 'पेक्ष्य; M1 2
 'पेष्य) ति सत्रासाद् (G2 सान्) — °) K4 विजयस्य,
 S ग्रहणात् (for विजयात्) K2 तु, D4 7 8 ते (for
 तद्) K5 विजयाशा विशिष्यते; D8 विजयात्तेव-
 शिष्यते

11 Before 11, MSS 1ns संजय उवाच — °)
 K4 D1-8 तद्दच, B Dc1 Dn2 D6 वचन (for तु
 वच) — °) D8 तदा (for ततः)

12 °) K5 Dn हि (Dn2 च) निकृता, T G2 विनि
 कृता (for विनिकृता) K5 तेन (for राजन्) — °)
 K5 सह (for सदा) D7 गाण्डिव K1 4 5 Dn1 D4
 6-8 G8 धन्विना (for धन्वना) — °) D4 अनाग
 स्वपि K5 B D1 चागस्तद्, Dc1 'स्तु, D2 7 'स्वद्
 (for 'स्कृद्) D8 अनागसि कृता ह्येव; S अनाग
 सोपि चाकस्मात् — °) K4 D1 कृतमस्मासु भरतर्षभ
 (K4 'भ) (hypermetric), B कृतमस्मासु तेन वै,
 Dc1 स एवास्मासु तेन वै, Dn2 अयमस्मासु वर्तते, D8
 उपसस्मासु तेन वै (s10), D6 तस्माद्युद्धाय वै सदा; S
 प्रेष्या प्रभवता (T G2 'तां) यथा

13 B2 reads 13-16 on marg — °) D4 तदय (for
 ते वय) S K1-4 D1 प्रस्मारमाणा (S1 'णान्), Dc1
 Dn2 G6 स्मरमाणास्तान् (for 'णास्तान्) — °) Dn2
 S विप्रका (M1 'हा) रान्, D6 विप्रकाशान्; Cd विनि
 कारान् (as in text) K4 D1 पृथक् (for -विधान्)
 — °) D4 7 दह्यमाना वै (hypermetric) — °) S2
 नश्येमहि, B2 न स्वपाम, Cdp न हि शेम, Cd न
 शेमहि (as in text) B1-4 Dc1 D8 निशि (for
 निशा) Dn1 निशा सदा (by transp) B5 Dn2 D8
 न स्वपामो निशां तदा (Dn2 D6 'मोनिश सदा), D4
 7 8 वसाम (D4 'मि) सहितानिश, T G2-6 ह्यशेष (T
 G8 'प्म, G5 'पा) बहुला (G8 'ला) समा; G1 M
 शयेम बहुला समा, C7 नाशीमहि दिवानिशम्.

14 B2 reads 14 on marg — °) K2 मनो, K4
 तं वै (for स नो) K2 5 B Dn2 D2 6 दिष्टयाश्च,
 D8 दिष्टयार्थ- (for दिव्यास्त्र) Dn1 निर्दग्धाश्च (for
 संपन्नश्च) K1 स नो दिव्यास्त्रमापन्नश्च, D4 7 सेनाहि
 (D7 'दि) ष्ठार्थसंपन्नश्च, D5 स नो दिष्टास्त्रसंपन्नाश्च — °)
 K4 आगत, K5 आत्मन (for आगत) — °)
 Dc1 कर्तार D8 om स्म K4 5 B1 8 4 Dn2 D6 6
 सर्वे; B2 5 Dc1 D2 8 कर्म (for सर्व) D4 7 कर्तार

वयमेनं हनिष्यामो निकृष्यायोधनाद्रहिः ॥ १५
 अद्यास्त्वर्जुना भूमिरत्रिगर्तार्थं वा पुनः ।
 सत्यं ते प्रतिजानीमो नैतन्मिथ्या भविष्यति ॥ १६
 एवं सत्यरथञ्चोक्त्वा सत्यधर्मा च भारत ।
 सत्यवर्मा च मत्येषुः सत्यकर्मा तथैव च ॥ १७
 सहिता भ्रातरः पञ्च रथानामयुतेन च ।

न्यवर्तन्त महाराज कृत्वा शपथमाहवे ॥ १८
 मालवास्तुण्डिकेराश्च रथानामयुतैस्त्रिभिः ।
 सुशर्मा च नरव्याघ्रस्त्रिगर्तः प्रस्थलाधिपः ॥ १९
 माचेष्ट्रैर्ललित्यैश्च महितो मद्रकैरपि ।
 रथानामयुतेनैव सोऽशपद्भ्रातृभिः सह ॥ २०
 नानाजनपदेभ्यश्च रथानामयुतं पुनः ।

C. 7 693
 B 7 17 21
 K 7 17 21

स्त्व मद्रक्य, S यदि (G₁ ३ M अपि) कुर्याम तरकर्म
 —^a) B₁ D₁ चिकीर्षसि, D₃ ३ पांमि (for 'पांम)
 K₁ मवयाश्चिकीर्षमि ह्यद्रव (hypermetric)

15 B₁ reads 15 on marg —^a) Ś₁ भवतां (for
 मवतश्) D₂ यस्माद्, G₁₋₃ M तत्त्याद्, G₅ तस्माद्,
 (for यत्स्याद्) — S transp 15^{ca} and 16^{ab} —^c)
 D₄ एक, D₅₋₈ G. एव (for एन) Ś K (except
 K₅) D₁ निकृष्यामो, D₂ १ ३ करिष्यामस् (for हनि
 ष्यामो) —^d) B₂ ३ विकृष्य, D₃ निष्कृष्य, D₄ १ ३
 स्वाकृष्य (for निकृष्य) Ś₁ K₁ ३ अधि, K₂ ३ ३ D₁
 ३ ३ अपि, D₁ चलि (for वहि)

16 B₂ reads 16 on marg S transp 15^{ca} and
 16^{ab} —^a) D₅ ३ G₅ अद्य तु (for अद्यास्तु) — After
 16^{ab}, K₁ reads 17^{ca} —^c) D₅ प्रतिजानामि —^d)
 K₂ D₁ ३ नैव (for नैतन्)

17 Before 17, B (B₂ marg) D₀₁ D₂ D₃ ३ ins
 सजय उवाच K₂ transp 17^{ca} and 17^{ca} —^a) K₂
 सत्यपरोक्ष, B₁ महारथश्, D₃ सत्यवचश् (for 'रथश्)
 —^b) Ś₂ K₁₋₃ T G₂₋₅ सत्यकर्मा, K₅ D₁ ३ 'वर्मा, D₄
 १ ३ 'धर्मश् (for 'धर्मा) Ś₂ K₁ ३ तथैव च (for च
 भारत) — Ś₂ K₂ ३ D₂ ३ ३ G₂ om (hapl) 17^{ca} K₁
 reads 17^{ca} after 16^{ab} —^c) Ś₁ B D₀₁ D₂ D₃ ३
 सत्यव्रतश्, K₁ ३ D₂ D₃ १ ३ 'ध्रवाश्, T G₅ ३ 'वर्मापि,
 G₄ 'धर्मोपि (for 'वर्मा च) D₅ सत्यश्, D₂ सत्येषु
 (for सत्येषु) —^d) B₂ सत्यकर्म, T G₂₋₅ धर्मा
 (for 'कर्मा) S (G₂ om) च भारत (for तथैव च)

18 ^a) Ś₂ मर्त्रे (for पञ्च) —^b) G₁ M इ (for
 च) —^c) S (except G₁ M₁ ३) न्यवर्तत —^d) S
 कर्तुं समयधनम्

19 ^a) D₁ पुद्गयश्; S (except G₂ ३) मालवाश्
 Ś₁ K₂ ३ तुदकेराश्, Ś₂ तुदकीराश्; K₁ तुदकेराश्,
 K₂ तुदकेराश्, D₃ तुदिकेराश्; D₅ तुदकेराश्; D₆
 तुदिकेराश् (for तुण्डिकेराश्) —^b) The portion
 from रथा up to प्रदिश (in 7 17 3^a) is lost in

Ś₁ on a missing fol K₁ रथानामत्रिभिर्युतै — After
 19^{ab}, Ś₁ K₁₋₃ D₁ read 21^{ca} for the first time,
 repeating it in its proper place Ś₁ K₁₋₃ D₁
 om. 19^{ca} K₂ om 19^c-21^b —^c) K₅ महाराज,
 D₂ ३ नरव्याघ्र; T G₁ ३ ३ M₄ ३ रथव्याघ्रश् (for नर)
 —^d) D₂ S त्रैगतं

20 Ś₂ missing (cf v l 19) K₂ om 20 (cf.
 v l 19) —^a) K₅ मावेष्ट्रकैर्, K₅ मावेष्ट्रकैर् B
 D₀₁ D₂ ३ मावेष्ट्रकैर् D₂ मावेष्ट्रकैर्, D₂ मामेष्ट्रकैर्,
 D₁ सालेष्ट्रकैर्, D₂ १ ३ माचेष्ट्रकैर् (for 'ष्ट्रकैर्) D₁
 ललित्यैश् (for ललित्यैश्) D₂ मावेष्ट्रकैर्दलित्यैश्, D₅
 मावेष्ट्रकैर्दलित्यैश्, T₁ मच्चिष्ट्रकैर्विभिर्भ्रैश्, T₂ G₂ ३ मच्चि
 ष्ट्रकैर्लि (G₄ मि) लिभिर्भ्रैश्, G₁ M मच्चिष्ट्र, M₂₋₅ 'च्छ
 ष्ट्र लिभिर्भ्रैश्, G₂ मच्चिष्ट्रकैर् मिलिभिर्भ्रैश्, G₅ मच्चालकै
 सल्लिभैश् —^b) K₅ D₅ सहितैर् (for सहितो) —^c)
 D₂ D₅ [अ]पि, S (except G₅) [ए]वम् (for [ए]व)
 —^d) B D₀₁ D₁ ३ सोगमद्, D₁ साशयत, T G₁₋₄
 M अगमद्, G. यमगद्, G₅ (inf l/n) प्रागमद्,
 Cd प्रस्वलत् (for सोऽशपद्) — After 20, S ins

125* मलदाश्च करुणाश्च दरदाश्च महारथा ।
 तच्छृणाश्च परादाश्च युगपत्ते समागता ।

[(L 1) M₂₋₅ मगधाश् (for मलदाश्) G₁ M₁ ३ ३
 दरदानां, M₅ 'थानां (for 'दाश्) — (L 2) M₂ ३
 ककणाश् (for तच्छृणाश्) T G₂ युगपत्ते (for 'पत्ते)
 M₂₋₅ समाहिता (for 'गता)]

21 Ś₂ missing (cf. v l 19) K₂ om 21^{ab} (cf
 v l 19) —^a) D₂ ३ नानापदेश्यश्च तथा —^b) D₅
 अयुतेन च (for अयुत पुन) — Ś₁ K₁₋₃ D₁ read
 21^{ca} for the first time after 19^{ab} —^c) K₂ B₂ S
 समुच्छ्रित, D₂ घत (for 'स्थित) —^d) K₁ ३ (both
 both times) G₂ d सशपार्थम्, K₂ (both times inf
 l/n) सगमार्थम्; K₂ B D₂ D₁ (both times) ३ ३ ३-३
 G₁ M शपयार्थम्, K₄ (both times) D₂ सशपार्थम्;
 K₅ सशपार्थम्; D₀₁ शपयार्थम्, T G₂₋₄ सशपार्थम्; G₅
 सशपानां (for सशपार्थम्) K₅ उपागता, D₂ 'गत,

समुत्थितं विशिष्टानां संशपार्थमुपागतम् ॥ २१

ततो ज्वलनमादाय हुत्वा सर्वे पृथक्पृथक् ।

जगृहः कुशचीराणि चित्राणि कवचानि च ॥ २२

ते च बद्धतनुत्राणा घृताक्ताः कुशचीरिणः ।

मौर्वीमेखलिनो वीराः सहस्रशतदक्षिणाः ॥ २३

यज्वानः पुत्रिणो लोक्याः कृतकृत्यास्तनुत्यजः ।

योक्ष्यमाणास्तदात्मानं यशसा विजयेन च ॥ २४

ब्रह्मचर्यश्रुतिमुखैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः ।

प्राप्य लोकान्मुद्युद्धेन क्षिप्रमेव यियासवः ॥ २५

ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा च निष्कान्दत्त्वा पृथक्पृथक् ।

गाश्च वासांसि च पुनः समाभाष्य परस्परम् ॥ २६

प्रज्वाल्य कृष्णवर्त्मनिमुपागम्य रणे व्रतम् ।

तस्मिन्नग्नौ तदा चक्रुः प्रतिज्ञां दृढनिश्चयाः ॥ २७

शृण्वतां सर्वभूतानामुच्चैर्वाचः स मेनिरे ।

घृत्वा धनंजयवधे प्रतिज्ञां चापि चक्रिरे ॥ २८

ये वै लोकाश्चानृतानां ये चैव ब्रह्मघातिनाम् ।

8 समागतं (for उपागतम्) Ds सशयाममुपागमन्

22 Ś: missing (of v l 19) —^a) Ks Ds 5 Ms-s आघाय, B D1 आनर्च्यं, Do1 Dn Ds आनाय्य (for आदाय) —^b) Dn1 transp हुत्वा and सर्वे Dn: Ds कृत्वा (for हुत्वा) —^c) Ds च शरीराणि, Cd v कुशचीराणि (as in text) —^d) D: चक्राणि (for चित्राणि)

23 Ś: missing (of v l 19) —^a) Ks D1 ते वै, Bs 4 Dn: ते तु, Ds 8 ततो (for ते च) Dn1 शरस्त्राणा; Ds 1 8 S -तल' (for तनु') —^b) K1 कृतास्त्रा (for घृताक्ता) —^c) Bs Ds 1 8 मौर्वी; Cs d मौर्वी (as in text) —^d) Gs M1 2 दक्षिणां (for दक्षिणा)

24 Ś: missing (of v l 19) —^a) Ks Ds 4 1 8 यज्वान, Ds युवान, Ds यज्वीन (for यज्वान) K1 5 लोका; Ks लौक्या, Bs Ds 8 लोके, D: लोके, S सर्वे, Cd लोक्या (as in text) —^c) Dn1 योक्षमाणास; D: मोक्षमाणास, S योक्तुकामास; Cs d योक्ष्यमाणास (as in text) Dn: तदान्योन्य; Gs 5 सदात्मानं; Ms-s तथा' (for तदा') —^d) Ds विजयाय, D: 8 S विक्रमेण (for विजयेन) Ś1 K Dn1 D: 5 यदासे विजयाय च (Ks D1 वा)

25 Ś: missing (of v l 19) —^a) Ks 5 Ds 5 ब्रह्मचर्यं (for 'चर्यं) Ks 5 -श्रुति (Ks 'त)मुख्यै, D1 श्रुतमुखैः; Ds -स्तुतिमुखै, S श्रुत (Gs 'ति)सुतै (Gs 'तै') (for श्रुतिमुखै) Cs oites क्रतुमुखै, Cd क्रतुमुखै Cv cites ब्रह्मचर्यं श्रुतिमुखा — Ms 4 om 25^b-26^d —^c) Ks B: 5 Do1 D: 5 प्राप्यान्; Bs भार्यान्, Ds प्राप्त, T Gs Ms प्राप्तान्, Gs 4 5 प्राप्तु; Cv प्राप्य (as in text) —^d) Gs 5 जिवाभव, Ms ह्या' (for यिया')

26 Ś: missing (of v l 19) Ms 4 om 26 (of v. l 25) —^a) G1 M1 2 तु (for च) Dn1 ब्राह्मणान्पूजयित्वा ते —^b) T Gs-s Ms निष्क S (Ms 4 om) पुन पुन (for पृथक्पृथक्) — T G M1 2 5 ins after 26 Ms 4 after 25^a

126* द्विजमुख्यै समुदितै कृतस्वस्त्ययनाशिप ।
मुदिताश्च प्रहृष्टाश्च जल संस्पृश्य निर्मलम् ।

[(L 1) Ms 4 om the prior half.]

27 Ś: missing (of v l 19) —^a) Ds यद्वात्म्य; Ds साज्वाल्य (for प्रज्वाल्य) K1 कृष्णवर्त्मनि, D1 'वर्तमानम् (hypermetric), Ds 'वर्माणम् (for 'वर्माणम्) S ते ज्वालयित्वा ज्वलनम् —^b) Ks B1-s D (except D1 2) G1 5 M1 2 4 5 उपगम्य (for उपा') Ks Bs Dn1 Ds 4 5 8 S रणव्रतं, D1 रणे द्रुत, Ds 1 रणवृत्त (for रणे व्रतम्) —^c) T Gs रणे, G1 2 5 M ततश्च (for तदा) — B: om 27^d —^d) Ds प्रतिज्ञाश्च (hypermetric) T Gs 4 5 दृढनिश्चया

28 Ś: missing (of v l 19) —^a) D1 शृण्वतां (for शृण्वता) Dn1 भूतानाम् (for भूतानाम्) —^b) K1 वाचा; Ds वच, Ds वाचं (for वाच) K1 स भापिरे; Ks स मेनिरे, Ks स सर्वंश, B Do1 Ds वभापिरे, Dn1 समीरित', Dn: Cd शशंसिरे, D1 2 5 समीरिर, Ds 8 समीद्विरे, D: समीरिरे, Cdp भवार्यिन (for स मेनिरे) S अ (G1 M इ)युच्चैर्वाक्य (M 'च)मीरयन् (Gs 'यत्) —^c) Ks सर्वे, Ks Dn: Ds 4 1 8 Cs घृता; B1-4 घृतां, Bs इदां; Do1 घृतां; Dn1 प्रीता, Ds 5 वृता; Ds मृता, Ds इद, Cd घृता (for घृत्वा) S घृत्या (M 'ता)भुनवधे शूरा —^d) D1 प्रतिज्ञाश्च S अय (for चापि). Ks Ds 5 च प्रचक्रिरे (for चापि च')

29 Ś: missing (of v l. 19) Ks om 29^a.

पानपस्य च ये लोका गुरुदाररतस्य च ॥ २९
 ब्रह्मस्वहारिणश्चैव राजपिण्डापहारिणः ।
 शरणागतं च त्यजतो याचमानं तथा घ्नतः ॥ ३०
 अगारदाहिनां ये च ये च गां निघ्नतामपि ।
 अपचारिणां च ये लोका ये च ब्रह्मद्विषामपि ॥ ३१
 जाया च ऋतुकाले वै ये मोहादभिगच्छताम् ।

श्राद्धसंगतिकानां च ये चाप्यात्मापहारिणाम् ॥ ३२
 न्यासापहारिणां ये च श्रुतं नाशयतां च ये ।
 क्रोपेन युध्यमानानां ये च नीचानुमारिणाम् ॥ ३३
 नास्तिकानां च ये लोका येऽग्निहोरापितृत्यजाम् ।
 तानामुयामहे लोकान्ये च पापकृतामपि ॥ ३४
 यद्यहत्वा वयं युद्धे निवर्तेम धनंजयम् ।

C. 7 767
 B 7 17 35
 K 7 17 36

—^a) D₁ १ यो (for ये) K₁ वृत्तिना, K₂ B₁ ६
 D₂ [अ]नतिना; K₅ B₁-३ Dc₁ Dn D₂ ६ ३ [अ]
 वृत्तिनां, D₁ १ [अ]वृत्तिनां (for [अ]वृत्तानां) S अन्त
 तस्य च ये लोका —^b) B₂ वै च, D₅ च स्युर, S
 लोका (for चैव) Dn₁ ब्रह्मवातिन; M₃ घातिन
 (for 'घातिनाम्) —^c) K₁ मद्यपानां, B Dc₁ Dn₁
 D₂ २ ६ १ मद्यस्य, D₁ पाननस्य (S C), G₂ सुरापस्य,
 Cd पान' (as in text) —D₄ om (hapl) 29^d-31^c
 —^d) M₄ गतस्य (for -रतस्य) D₃ वा (for च)

30 Ś₂ missing (cf. v l 19) D₁ om 30 (cf
 v l 29) —^a) K₁ ब्रह्मस्व हारिणश्चैव, B₁ D₁
 ब्रह्मन्वाहा', B₂ (also as in text) ३ Dc₁ Dn₁ S 'हारि
 णा (G₁-३ 'ण)श्चैव, D₅ ब्रह्मत्वहारिणा चैव —^b) E₁ Dc₁
 Dn₂ D₅ ६ G₁ ६ M पिण्डापहारिणा; G₂ ३ 'लापिनां (for
 'पहारिण) T रथापिण्डप्रलापिनां, Ca d as in text
 —^c) Hypermetric B₂ शरणागतांश्च (for 'गत) B Dc₁
 D₂ ६ S च त्यजता, D. त्यजता च (for च त्यजतो) —^d)
 Dn₂ D₅ याचमानास; Cd 'मान (as in text) B
 (except B₁) Dc₁ तथा घ्नत, Dn₁ D₂ १ ३ च निघ्नत'
 (D₂ 'त'), D. च ये घ्नतां (for तथा घ्नत) T G₂ २ ६
 याचमानाभिवातिनां, G₁ M याचमाननिवातिना, G₄
 यच्चमाभिवातिना (Sic)

31 Ś₂ missing (cf. v l 19) D₄ om 31^{ab}
 (cf v l 29) D₂ ३ om 31^{ab} —^a) Dn₂ D₁ ३
 ६-३ अगार, G₁ मृतार- (for अगार) Ś₁ K₁ ३ ६
 D₁ दाहिना, K₂ दायिनी (for -दाहिना) B D₂ G₄
 चैव, T G₂ ३ चापि (for ये च) —^b) K₁ lacuna,
 B₁ लोका च (hypermetric), D₃ वै (for च) K₃
 गां निघ्नतस्य, K₄ D₁ स्त्रीघातिनाम्, Dn₁ D₃ गा निघ्न-
 ताम् (for गा निघ्नताम्) Ś₁ K₁ ३ तथा, D₂ तदा (for
 अपि) —B₁ om. 31^{cd} —^c) K₅ अपवादिना; B₁ ६
 Dn₂ D₅ 'कारिणां, D₃ 'वारिणा, S अति (G₁ M 'भि)
 चारिणा (for अप') Ca d cite अपकारिण' Ś₁ K₁ ३
 लोका ये (by transp), Dc₁ लोकाश्च D₅ अपचारीणीनां
 लोका (sic) —^d) Ś₁ om. ये

32 Ś₂ missing (cf. v l 19) D₅ om (hapl)
 32-34 —^a) K₅ भार्यां च, K₅ जायाया, B Dc₁
 Dn₂ स्वभार्यां, D₁ ३ ६ स्वभार्यां, D₂ जाया वा (for
 जायां च) K₂ ऋतुदाने वै, K₅ B₂-३ Dn D₂-१ ६-३
 'कालेषु, B₁ Dc₁ कालेषु, B₂ 'काले च (for 'काले
 वै) S भार्यां चाप्यृतुकालेषु (G₁ M₁ ३ ले तु) —^b)
 B₃ D₂ मोहाद् (for ये मोहाद्) K₅ B (except B₃)
 नाभिगच्छता, Dn₁ D₄ १ ३ नोप' (for अभि') K₄
 Dn₂ D₁ २ ६ यो मोहाद्वाभि (D₁ ६ वि)गच्छति, Dc₁
 मोहाद् नानुगच्छतां, S ये लोका (G₈ 'को)नाभिगच्छता
 —^c) K₂ श्रद्धा, Dn₂ श्राद्धे; D₄ १ ३ श्राद्ध, Ca
 श्राद्ध (as in text) D₃ -मैथुनिकानां, D₅ 'सगतकानां,
 Ca -मह निकानां Cd संगतिकाना (as in text) B Dc₁
 Dn₁ ये (for च) G₂ श्राद्धसत्याग्निं चापि —^d) K₂
 स्वामा, Dn D₅ वारमा (for [अ]प्यारमा)

33 Ś₂ missing (cf. v l 19) D₅ om. 33 (cf
 v l 32) S transp 33^{ab} and 33^{cd} —^a) K₂ ३ ६
 D₂ चैव, G₂ चापि (for ये च) —^b) Dn₂ D₅
 श्रुति, Cd चत, C₃ श्रुत (as in text) K₅ नाशयतां,
 D₁ न्यापयती (for नाशयता) Ś₁ K₂ ३ श्रुतेनुशयतां च
 ये —K₂ om 33^{cd} —^c) D₂ ह्येवेण T G₁ ३ M
 सांत्यमानानां, G₂ सांत्व', G₁ साध्य, G₅ निच' (for
 युच्य) —^d) B₁ ३ D₃ S Cv ये च दी (T G₈ ही)-
 नानुमारिणा, B₂ (marg) ३ ३ ये च दीनापहारिणा, B₁
 ये च दीनान्नहारिणां, D₁ १ ये च नीचानुचारिणा

34 Ś₂ missing (cf. v l 19) D₅ om 34 (cf
 v l 32) —^b) K₂ D₁ ३ ६-३ येग्निहोत्र, K₅ Dn₁
 अग्निहोत्र; B Dc₁ Dn₂ D₂ ३ S येग्निमातृ (for येग्नि
 होरा-) K₅ परित्वजां (for पितृ) —After 34^{ab}, S
 Cv ins

127^a मन्थमाक्रमतां ये च प्रत्यादित्य प्रमेद्वताम् ।

[T G₂ ३ सत्यम् (for मत्वम्) T G₂ प्रमेदिना, G₂ ३
 'दिता (for हनान्) Cv प्रत्यादित्य प्रमेद्वताम् (as
 above)]

35 Ś₂ missing (cf. v l 19). —^a) S निवर्तेम

ततोऽन्योन्येन ते सेने समाजगमतुरोजसा ।

गङ्गासरस्वोर्वेगेन प्रावृषीवोल्बणोदके ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

१७

संजय उवाच ।

ततः संशप्तका राजन्समे देशे व्यवस्थिताः ।

व्यूहानीकं रथैरेव चन्द्रार्धाख्यं मुदान्विताः ॥ १

ते किरीटिनमायान्तं दृष्ट्वा हर्षेण मारिप ।

उदक्रोशन्नरव्याघ्राः शब्देन महता तदा ॥ २

स शब्दः प्रदिशः सर्वा दिशः खं च समावृणोत् ।

आवृत्तत्वाच्च लोकस्य नासीत्तत्र प्रतिस्वनः ॥ ३

अतीव संप्रहृष्टांस्तानुपलभ्य धनंजयः ।

किञ्चिद्भ्युत्सयन्कृष्णमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ४

पश्यैतान्देवकीमातर्भूमूर्धनद्य संयुगे ।

भ्रातृस्त्रैर्गर्तकानेवं रोदितव्ये प्रहर्षितान् ॥ ५

अथ वा हर्षकालोऽयं त्रैगर्तानामसंशयम् ।

— °) K₂ 4 5 B₁₋₅ D_n D₁₋₃ G₁ 2 M सरस्वौ, D₆ (marg) -सरस्वौ, G₆ -सरयुचोर् (hypermetric) (for सरस्वोर्) —^d) D₇ 1 प्रावृषीवल्लवणोदके

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan G₆ सप्त सप्तकवध — Day of Drona's Generalship K₁ 8 D₁ द्वितीययुद्धदिवसे, K₂ द्वितीयदिवसे, G₁ M₁ 2 द्वितीये हनि — Adhy name K₆ D_{n1} त्रैगर्तप्रतिज्ञाया (D_{n1} 'यां) अर्जुननिर्या (D_{n1} 'प्रया)ण; D₂ 5 त्रिगर्तप्रतिज्ञा (D₂ 'ज्ञायां) अर्जुननिर्याण, D₆ सप्तसप्तयुद्ध; G₁ M₁ 3 सप्तसप्तप्रतिज्ञा G₆ धनजययान — Adhy no (figures, words or both) K₂ 8 B₁ D_{n1} D₁ 2 8 T G₁ 2-5 M 16 (as in text), G₂ 17 — Śloka no D₆₁ 48, D_{n1} 49

17

1 Ś₂ is missing up to प्रदिश (in 3°) (cf v 1 7 16 19) —^a) K₁ 4 5 B₁ 2 D₆₁ D_n D₁₋₃ 6 7 सप्त सप्ता, D₆ सप्तसप्तकान् (for सप्तसप्तका) —^b) D_{n1} D₂ 5 समा (D_{n1} 'म)दाय (for समे देशे) —^c) D₂ व्यूहानिक (sic), D₅ व्यूहलीक, S व्यूहा G₆ ह्य)नीकै (for व्यूहानीक) K₄ 5 D_n D₂ 5 रणायैव, D₆₁ (before corr) रथेनेव (for रथैरेव) K₁₋₃ D₁ व्यूहा (D₁ 'ह) नीक रणा (K₂ 'या)यैव, D₃ 6-8 व्यूहं वृत्त्वा (D₆ व्यूहानीत्वा) रणे चैव —^d) Ś₁ चक्रुराख्या; K₁ 4 चक्रुराख्य (K₄ 'ख्या), K₂ चक्रुर्व्यं, K₃ चक्रुर्वंश्यां, K₅ D_{n2} D₂ 3 5 चक्राकार, D_{n1} चक्रार्काम, D₁ चक्रुर्व्याख्या, D₄ चक्राद्धरि, D₇ चक्राद्धरिख (hypermetric),

S चक्रार्का (T₁ G₂ 'र्या)रथैर् (for चन्द्रार्धाख्य) Ś₁ K₁ 2 5 B₁ D (except D₁) T G₂₋₅ मुदा युता (for मुदान्विता)

2 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^b) D₆ हर्षानु (for हर्षेण) D_{n2} माधव (for मारिप) — After 2^{ab}, S ins

132* अतीव संप्रहृष्टास्ते ह्युपलक्ष्य धनजयम् ।

[G₂ 5 [s] पि (for हि)]

—^d) S शब्दे (G₂ नादे) नापूरयन्दिश

3 Ś₂ is missing up to प्रदिश (cf v 1 1) —^a) K₁ शब्दा, D_{n2} T G₂₋₅ दिश (for शब्द) B₆ प्राज्ञश (for प्रदिश) —^b) S नम (G₁ M दिश) श्रैव (for दिश ख च) B₃ तदावृणोत् (for समा) —^c) D₇ आवृत्तत्वाच् —^d) S महानासीत् (for नासीत्तत्र) K₆ प्रतिनिस्वन (hypermetric)

4 °) N (except Ś K₁ D₆ 7) लोतीव (for अतीव) K₁ सप्रहृष्टास् (for सप्रहृ) —^b) D₃ 4 उपलभ्य, S ज्ञात्वा तत्र (for उपलभ्य) —^c) M₃₋₅ अप्युत्सयन् (for अम्यु)

5 Before 5, S (except G₁ M₁ 2) ins अर्जुन —^a) D₆₁ D₆ पश्यता; D₆ S पश्यमान् (D₆ G₆ 'मां, G₂ 'तान्) (for पश्यैतान्) D₄ 1 8 S देवकीपुत्र (for 'मातर) —^b) D₄ 1 मुमूर्धम् D_{n1} चैव (for अथ) . — After 5^{ab}, G₂ ins 133* —^c) D_{n1} D₂ 6 8 त्रिगर्तकान् (for त्रैग) K₁ 5 D₆₁ D_n D₂ 4 6 8 एव, D₇ एव च (hypermetric), S एतान् (for एवं) . D₆

कुनरैर्दुरवापान्दि लोकान्प्राप्सन्त्यनुत्तमान् ॥ ६
एवमुक्त्वा महाबाहुर्हृषीकेशं ततोऽर्जुनः ।
आमसाद रणे व्यूढां त्रैगर्तानामनीकिनीम् ॥ ७
स देवदत्तमादाय शङ्खं हेमपरिष्कृतम् ।
दध्मौ वेगेन महता फल्गुनः पूरयन्दिशः ॥ ८
तेन शब्देन वित्रस्ता संज्ञासूत्ररूथिनी ।

निश्चेष्टावस्थिता संख्ये अश्मसारमयी यथा ॥ ९
वाहास्तेषां विवृत्ताक्षाः स्तब्धकर्णशिरोधराः ।
विष्टब्धचरणा मूत्रं रुधिरं च प्रसुशुबुः ॥ १०
उपलभ्य च ते संज्ञामवस्थाप्य च वाहिनीम् ।
युगपत्पाण्डुपुत्राय चिक्षिपुः कङ्कपत्रिणः ॥ ११
तान्यर्जुनः सहस्राणि दश पञ्चैव चाशुगैः ।

C 7 713
B 7 18 12
K 7 18 14

आद्विगर्तानेव च —^a) ऽ रोधितव्ये (for रोधिं) S
प्रहृष्य (Ms 'ष्ट) (for प्रहापितान्)

6 ^b) B (except B1) Ds त्रिगर्तानाम् (for त्रैग)
ऽ1 K1 4 B1 D1 Ms अमशय, Ks Dn1 Ds T G न
संशय, Ds 7 8 अजायत (for अमशयम्) —^c) K1
D1 शकुनैर्, T Gs 4 ये नरैर् (for कुनरैर्) Dn2 Ds
कुपुरुषैर्दुरवापान्दि, Ds कुनरैर्दुरवापान्दि, Ds दुरवैर्दुरवापा
दि, Ds पुनरन्यैर्दुरवापान्दि —^d) K1 Ds प्राप्सति S
सयुगे (for [क्ष]नुत्तमान्) —T G1 3-5 M ins after
6 G2 after 5^{ab}

133* मया हता हि सग्रामे लोकान्प्राप्सन्ति पुष्कलान् ।

[T म या (for मया) G4 हता, G5 हनान् (for
हता) G2 प्राप्सति G2 नयुगे (for पुष्कलान्)]

7 Before 7, T G2 ins मजय —^a) Dc1 D2 4
6-8 महाबाहु, Ds वाहो, T Gs तत पाथो, G1 2
4 5 M हृषीकेशं (for महाबाहुर्) —^b) G1 2 4 5 M
महाबाहुस् (for हृषीकेश) K1 घनजय (for ततोऽर्जुन)
T Gs बाहुदेव महाबल —^c) S ततो (for रणे) ऽ
Ks 4 D1 वीरस्, K1 वीरास्, Dn2 Ds 6 व्यूढं, Ds
व्यूढांस् (for व्यूढां) —^d) Ss Ks 5 B Dc1 Dn Ds
5 6 G2 त्रिगर्तानाम् (for त्रैग) ऽ1 K1 2 पताकिनीं,
Dn1 वरूथिनीं (for अनीकिनीम्)

8 ^a) Dc1 Dn1 आजाय (for आदाय) —^b) K1
4 5 D (except Ds 6) परिष्कृत (for 'ष्कृतम्) —^c)
D1 om दध्मौ B2 (marg, orig as in text) घोषेण
(for वेगेन) —^d) K1-3 om (hapl.) 8^d-9^a —^d)
K4 B1 5 D1 G1 2 M घोषेण; B2-4 Dc1 Dn Ds-3
फाल्गुन, T G4 घोरेण (for फल्गुन) D1 दिश (for
दिश) Gs घोरेणापूरयन्दिशं

9 ऽ K1-3 om 9^a (cf v 1 8) —^a) Ks B2
3 5 D (except Dn2 D1 3) महता, G4 वित्रासं (for
वित्रस्ता) —^b) K4 B1-3 D (except D1) ससप्तक;
Ks समसप्तक- (hypermetric) (for संशप्तक) —^c)

Bs विचेष्टा, Ds निचेष्टा Dn1 Ds 3 [क्ष]विष्टिता, Ds
G1 M [क्ष]विष्टिता (Ms 'त), T G2-4 [क्ष]विस्तिता,
Gs [क्ष]निश्चिता (for [क्ष]वस्थिता) G1 5 M सखे
ऽ1 K1 2 निश्चेष्टका स्थिता सख्ये —^d) ऽ K (except
K2) B Dc1 Dn D1 2 5-3 G2 ह्यश्म (for अश्म)
Ms तथा (for यथा) Ds ह्यश्मसारमयाप्यथ — After
9, S ins

134* सा सेना भरतश्रेष्ठ निश्चेष्टा शुशुभे तदा ।
चित्रपटे यथा न्यस्ता कुशलैः शित्पिभिर्नरैः ।
स्वनेन तेन सैन्यानां दिवमावृण्वता तदा ।
सम्बना पृथिवी सर्वा तथैव च महोदधि ।
व्यूहानीकैस्तु तैः सर्वैः पृथिव्यां समरणैव । [5]
स्वनेन सर्वसैन्यानां कर्णास्तु यधिरीकृता ।

[(L 2) Gs चित्रे पटे यदा न्यस्ता (for the prior
half) — (L 3) Gs सैन्यानि (for सैन्याना) Ms आवृ
ण्वते, Ms ण्वता (for ण्वता) — G1 M1-4 om line
4 T G2-5 om. line 5 — (L 6) G1 स्वनेस्तु (for
स्वनेन) Ms-5 भूताना (for सैन्याना)]

10 ^a) Ds निवृत्ताक्षा (for विवृ) —^b) ऽ K
(except Ks) Dn2 D1 2 5 Gs M1 2 त्रस्तकर्ण, B2
(marg as in text) श्रस्तकर्ण, Dn1 च्वस्तकर्ण, G1
स्सस्त, Ms-5 ततस्तब्ध (for स्तब्धकर्ण) —^c) Dc1
विष्टब्ध, D2 5 विष्टब्ध (for विष्टब्ध) ऽ1 चरणौ
K1 पूर्व (for मूत्र) Ds 7 8 विशुशुबु (Ds विपू*बु)
रणे मूत्र —^d) ऽ2 G1 M पुरीष (for रुधिरं) ऽ2
विसञ्जु, K1 प्रसञ्जु, K4 5 Dn2 Ds प्रसुशुबु;
Dn1 Ds 4 6-8 प्रसुशुबु, D1 प्रसञ्जु (for प्रसु)
— After 10, S ins

135* ततो द्युपारमच्छब्दं प्रहृष्टास्ते ततोऽभवन् ।

[T Gs 4 ततोऽप्युपारमद; Gs द्युपाहरत् (for द्युपारमद).
G2 ततोभवत्]

11 ^a) Ds उपालम्ब्य (for उप) B1 4 D1 4 T
G2-5 तत; G1 M तु ते (for च ते) —^b) S पर्य-

अनागतान्येव शरैश्चिच्छेदाशुपराक्रमः ॥ १२
 ततोऽर्जुनं शितैर्वाणैर्दशमिर्दशभिः पुनः ।
 प्रत्यविध्यंस्ततः पार्थस्तानविध्यत्रिभिस्त्रिभिः ॥ १३
 एकैरस्तु ततः पार्थ राजन्विव्याध पञ्चभिः ।
 स च तान्प्रतिविव्याध द्वाभ्यां द्वाभ्यां पराक्रमी ॥ १४
 भूय एव तु संरन्धास्तेऽर्जुनं सहकेशवम् ।
 आपूरयञ्चशरैस्तीक्ष्णैस्तटाकमिव वृष्टिभिः ॥ १५
 ततः शरसहस्राणि प्रापन्नर्जुनं प्रति ।

भ्रमराणामिव त्राताः फुल्लद्वयगणे वने ॥ १६
 ततः सुबाहुस्त्रिशङ्खिर्द्रिसारमयैर्दृढैः ।
 अविध्यदिपुमिर्गाढं किरीटे सव्यसाचिनम् ॥ १७
 तैः किरीटी किरीटस्थैर्हमपृह्वैरजिह्वगैः ।
 शातकुम्भमयापीडो बभौ यूप ह्वोच्छ्रितः ॥ १८
 हस्तावापं सुबाहोस्तु भलेन युधि पाण्डवः ।
 चिच्छेद तं चैव पुनः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १९
 ततः सुसर्मा दशभिः सुरथश्च किरीटिनम् ।

वस्याप्य (for अवस्याप्य च) — °) Ds पादुपुत्रस्य (for 'पुत्राय) — °) K1 -पत्रिभि (for पत्रिण)

12 °) D1 १ ३ G1 M तानर्जुनं, T G2-5 ततोर्जुनं (for तान्यर्जुनं) — °) K4 Dc1 D1 पचभिश्च; Dn1 पचैव, Ms ४ पच च; Ms पंचापि (for पञ्चैव) S चाशुगान् (for चाशुगै) — °) S अनागतानेव (for 'तान्येव) S शिरः, K1 शरैश्च; Dn1 तदा (for शरैश्च) — °) B3 छित्वा च (for चिच्छेद्) S K (except Ks) Dc1 D1 ३ -पराक्रमी, Ds 'क्रमै', Cd पराक्रमः (as in text)

13 °) B3 ते चार्जुनं, T Gs ४ ततोर्जुनं (for ततोऽर्जुनं) K4 D1 १ ३ शितैर्वाणैश्च Ks Ds शरैर्वाणैश्च, T G2-5 शरवाणैश्च (for शितैर्वाणैश्च). B3 (marg) Dc1 तेर्जुनं निशितैर्वाणैश्च — °) B4 om दशभि — °) Ks Ds तदाविध्यस्, Dn1 अत्यं; D1 प्राविध्यत्, Ds तदाविध्यन्, T Gs ४ प्रत्यविध्यत्, Gs प्रत्यविध्य (for 'विध्यस्) Ks Ds तदा (for तत) — Gs om 13°. — °) Ds Ms आविध्यत् (for अवि')

14 °) Ds च (for तु) S K1-3 तदा (for तत) M1 ३ पार्थ (for पार्थ) — °) S (except Gs) पुनर् (for राजन्) — S K1-3 om 14°-15° — °) T G2-5 अपि (for प्रति)

15 S K1-3 om. 15^{ab} (of v l. 14) — °) Dn1 हि, Ds सु (for तु). K4 B1 Dn2 D1 ३ Ms-5 सक्तु द्वास्, Dc1 सरध्वास् (for 'व्धास्) — °) Dn1 अर्जुनं, D1 त्वर्जुनं (for तेऽर्जुनं) D1 १ केशव (for केशवम्). — °) S K1 ३ Dn2 Ds अपूरयन्, D1 १ ३ आपूर' (for आपूर') Dn2 Ds G1 M तूर्णं (for तीक्ष्णैस्) — °) S Gs ४ तटाकम्; K1 ४ ३ B Dn D1 ३ ३ Gs तटाकम्; D1 १ ३ मैनाकम्; G1 Ms तटाकैश्च (for 'कम्)

16 °) T Gs शर (for शर). — °) S1 प्रपत्तन्,

Ds प्रपत्तन्, D1 प्रात्तपन् (for प्रापत्तन्). B3 ६ Dc1 सप्राप्तान्यर्जुनं प्रति, S प्रपत्तत् — °) K1 व्रातं; Ds प्रावात्, Cd व्राता (as in text) — °) D1 T2 Gs-5 M4 फुल्ल; M1 ३ फुल्लान् S K1-3 द्वयगणे; Ks D1 पत्र गणे, B3 ३ Dc1 Ds -द्रुमगण, D1 १ 'शते, Ds 'शतैश्च; S 'गणान् (for 'गणे) Ks वने गणे; D1 -गणे घृते, Ds वनांतरे (for गणे वने) Ks घृते (for वने)

17 °) S1 स्व (for सु) T G2-5 तु शरैश्च, G1 M दशभिश्च (for त्रिशङ्खिर्). — °) S1 वज्र, K1 रौद्र (for अद्रि) — °) Dc1 प्राविध्यद् (for अवि'). D1 १ ३ पत्रिभिश्च (for ह्युभिश्च) S अविध्यदशभिर्वाणं (G1 M 'भिश्चान्यै) — °) S1 Ds किरीट (for किरीटे). S1 Ds S सव्यसाचिन

18 °) Gs तत (hypermetric) (for तै) S वि पत्तं; S1 (before corr) Ks ३ विमुक्त, K1 वि मुक्ता, Ks ३ Dn2 D1-3 ३-३ विपत्तै; Dn1 विन्यक्तै (for किरीटी) — °) S स्वम (for हेम) — °) S Ks ३ Ds शातकौभ, K1 शातकौभ, Ds शातकुम्भ; D1 शौतकौभ (for शातकुम्भ) Dn2 शातकुम्भमिवापीडो, Cd शातकुम्भमयापीते — °) S1 K1 ३ ४ हृदा, Ks B1 Dn2 D1 ४ सूर्य, Gs ३ धूप (for यूप) S K1 ३ ह्वोच्छ्रितै, Ks Dn1 D1 ४ ह्वोरियत् (D1 'तै) (for 'च्छ्रित')

19 °) Dn1 Ds ३ ३ ३ हस्तावापं. Dn1 D2 ३ १ ३ च (for तु) — °) Dn1 तु स (for युधि). S स तु भलेन पाण्डव. — °) Ks Dn2 विच्छेद् (for चिच्छेद्) — °) Ks ३ Dn1 ह्वाकिरन् (Ks 'त्), Ds ३ Gs अवाकिरन् (for 'किरत्)

20 °) Dn1 D2 G1 Ms ४ सुरथस्तु, D1 १ सरथश्च (for सुरथश्च) Gs किरीटिन (for 'टिनम्) — °) S K1-3 Ds सुसर्मा; Ks ३ D1 सुसर्मा, Dn2 D2 ४

सुधर्मा सुधनुश्चैव सुबाहुश्च समर्पयन् ॥ २०
तांस्तु सर्वान्पृथग्वाणैर्वानरप्रवरध्वजः ।
प्रत्यविध्यद्भजाश्रैषां भ्रष्टैश्चिच्छेद काञ्चनान् ॥ २१
सुधन्वनो धनुश्छित्त्वा ह्यान्वै न्यवधीच्छरैः ।
अथास्य मशिरस्त्राणं शिरः कायादपाहरत् ॥ २२
तस्मिंस्तु पतिते वीरे त्रस्तास्तस्य पदानुगाः ।
व्यद्रवन्त भयाङ्गीता येन दौर्योधनं बलम् ॥ २३
ततो जघान संकुद्धो वासविस्ता महाचमूम् ।

शरजालैरविच्छिन्नैस्तमः सूर्य इवांशुभिः ॥ २४
ततो भग्ने बले तस्मिन्विप्रयाते समन्ततः ।
सच्यसाचिनि संकुद्धे त्रैगर्तान्भयमाविशत् ॥ २५
ते वध्यमानाः पार्थेन शरैः संनतपर्वभिः ।
अमुहांस्तत्र तत्रैव त्रस्ता मृगगणा इव ॥ २६
ततस्त्रिगर्तराद् कुद्धस्तानुवाच महारथान् ।
अलं द्रुतेन वः शूरा न भयं कर्तुमर्हथ ॥ २७
शस्त्रा तु शपथान्घोरान्सर्वसैन्यस्य पश्यतः ।

C 7 749
B 7 16 23
K 7 16 31

c-: S (except M₇ s) सुधन्वा (for सुधर्मा) D₂
सुधनश्चैव, T G M₁ s च सुबाहुश्च, M₁ s सुबाहुश्चैव
(for सुधनुश्चैव) —^a) G₁ M₁ s s सुबाणम् (for
सुबाहुम्) S₁ K₁ s समा (K₂ 'म')र्पयन्, S₂ K₁ Dc₁
D₂ s नमर्प (S₂ K₁ 'र्प')यन्, K₂ B Dn₂ D₁ s M₇ s
ममार्पयन् (B₁-s 'यन्'), Dn₁ तमर्पयत्, D₁ s s समा
हित, D₂ समर्पयन् (for 'र्पयन्')

21 ^a) K₂ B₁ s T G₁ s s M₁ s च, D₁ तान् (for
तु) D₂ पृथक्चामी (for पृथग्वाणैर्) —^b) K₁ Dn₂
D₂ e वारयन् (for वानर) D₂ e पृथग्ध्वज —^c)
K₁ प्रत्यविध्यद्, D₂ e G₂ 'विध्य' (for 'विध्यद्') G₂
ध्वज T G₂ s तेषां (for शैषां) —^d) K₁ कांचनान्;
Dc₁ सायकान्, Dc₁ (before corr) कामुकान्; S
वीर्यान् (for काञ्चनान्)

22 D₂ om 22 —^a) K₁ सुधन्विनो G₂ तत-
दित्त्वा (for धनुश्छित्त्वा) —^b) K₂ न्यवधत्, D₁ s s
व्यधन्, D₂ विधन् (for न्यवधीत्) K₂ ह्याश्च
न्यवधीच्छरैः, B Dc₁ ह्यांश्चास्यावधीच्छरैः, Dn₁ ह्यांश्चैवा
वधीच्छरैः, Dn₂ D₂ ह्यास्तानवधीच्छरैः, S ह्यांश्च जा
नाच्छा (G₂ s 'च्छ')रै —^c) K₁ अथास्य शिरमस्त्राण
—^d) D₂ s s s अपातयत् (for 'हरत्') — After 22,
S 1ns

136* जहार पार्यं सैन्येषु सहस्रे द्वे च योधिनाम् ।

[G₁ M जघान (for जहार) G₂ पर (for पार्यं)
G₂ देहिनां (for योधिनाम्)]

23 ^a) B₁ s s Dn₂ D₂ S नि (for तु) —^b)
Dn₁ च्चस्त्रास् (for त्रस्तास्) K₂ तत्र, D₂ तस्थु, T
G₂-s मवं (for तस्य) — After 23^{ab}, S C_v 1ns.

137* भूयिष्ठ प्रतिवृद्धान्ते हर्षयौधैर्यंदास्त्रिन ।

[C_v ये (for ते), G₂ हर्षयौधो (slo), C_v हर्षयौधा

(for हर्षयौधैर्) G₁ M₁-s महत्तश्च (for यशस्त्रिन) M₂
एयैथी*न*सश्च (for the post half)]

—^c) K₂ Dn₂ D₂ s s प्राद्रवत्, Dn₁ प्रद्रवत् (for
व्यद्रवन्त) B₂ s Dc₁ रणाद् (for भयाद्) K₁
भीताद् (for भीता) S विद्रुद्रुसुसदा योधा (G₁ M भीता,
G₂ योधा) —^d) K₂ B₁ s Dc₁ (by corr) T G₁
s s M₂-s यत्र, G₂ तेन (for येन)

24 ^a) Dc₁ जवेन (for जघान) S₂ सरथो, Dn₁
कौतर (for सकुद्धो) —^b) Dn₁ सकुद्धस् (for वाम
विस्) —^c) K₂ अचच्छैस्, D₁ अचच्छिच्छैस् (for
अवि)

25 ^a) S वाणैर् (for भग्ने) —^b) B Dn₁ D₁ G₁
M विप्रलीने, T G₂-s प्रविलीने (for विप्रयाते) —^d)
G₂ त्रिगर्तान् (for त्रैगं) S मृग्युर (for भयम्)

26 ^a) D₂ om ते S हन्यमाना (for वध्यं)
—^b) B₁ s s Dc₁ व्यग्रमस्, Dn₂ D₂ e व्यमुह्यस्,
D₁ मुह्यत्, D₂ क्षामुह्यत् (for क्षमुह्यत्) S सुहुसुहु
स्तत्रस्त्रा (G₂ 'स्तत्र तत्रा) —^d) T G₂ M सिहान्,
G₁-s सिह (for त्रस्ता) Dn₂ D₂ s s योपिन्म
(Dn₂ न्म)दवशा (Dn₂ D₂ 'सा)दिव, D₁ योपिन्मदवशा
दिव

27 ^a) Dn₁ D₂ s s s ततस्त्रिगर्तं संकुद्धस्; D₂
त्रिगर्तराज सकुद्धस् —^b) K₂ द्रवेन, D₂ e द्रवेण, T
द्रूतेन; Cd द्रुतेन (as in text) D₂ शूरा वो (by
transp) C_v as in text —^d) G₂ मा (for न)

28 ^a) K₂ B₁-s Dc₁ Dn₂ D₁-s s s G₂ क्षाप्वाय,
B₁ कृत्वा च, Dn₁ T G₁ s-s M शस्त्रा च; D₂ उत्तवा
सु, D₂ दृष्टाय (for शस्त्रा तु) —^b) S₁ K₁ नत्वा,
K₂ नुत्वा, D₂ मत्वा (for गत्वा) S₁ K₁-s Dn₂ D₁
s s हुर्योधन (for दौर्यो) S₂ सस्ये, K₁-s सैन्ये (for
सैन्य), —^d) B₂ नु; Dn₂ D₂ e वा (for वै),

गत्वा दैर्योधनं सैन्यं किं वै वक्ष्यथ मुख्यगाः ॥ २८
 नावहास्याः कथं लोके कर्मणानेन संयुगे ।
 भवेम सहिताः सर्वे निवर्तध्वं यथावलम् ॥ २९
 एवमुक्तास्तु ते राजञ्चुदक्रोशनमुहुर्मुहुः ।

शङ्खांश्च दधिमरे वीरा हर्षयन्तः परस्परम् ॥ ३०
 ततस्ते संन्यवर्तन्त संशप्तकगणाः पुनः ।
 नारायणाश्च गोपालाः कृत्वा मृत्युं निवर्तनम् ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

१८

संजय उवाच ।

दृष्ट्वा तु संनिवृत्तांस्तान्संशप्तकगणान्पुनः ।
 वासुदेवं महात्मानमर्जुनः समभाषत ॥ १
 चोदयाश्चान्दहीकेश संशप्तकगणान्प्रति ।

नैते हासन्ति संग्रामं जीवन्त इति मे मतिः ॥ २
 पश्य मेऽस्त्रवलं घोरं बाहोरिष्वसनस्य च ।
 अद्यैतान्पातयिष्यामि क्रुद्धो रुद्रः पशूनिव ॥ ३
 ततः कृष्णः स्मितं कृत्वा परिणन्द्य शिवेन तम् ।

§ K1-4 D1 नित्यशः ; K5 B D01 Dn D2-8 मुख्यशः.
 (for मुख्यगाः)

29 ^a) S (except M1 2.4) नापहास्या (for नाव*)
 — ^b) K5 तेन (for [अ]नेन). — ^c) Dn1 जयेन (for
 भवेम) K8 अये समाहिता सर्वे. — ^d) Ś1 निवर्तत,
 Ś2 K1 D5 'ततः; K2 4.5 D2 'ततः; D4 'सामो,
 D7 8 'सामो (for 'तैध्व) K1 महावल, D5 M4 5
 महावला, T G2 M1-3 महारया (for यथावलम्).

30 ^a) K5 D5 6 S ततो (for तु ते) — ^b) T
 G5 4 विक्रोशतो; G1 5 M उरक्रोशतो (G5 'ते) (for
 उदक्रोशन्) G2 उरक्रोशतस्ततस्तत — ^c) D01 D5 8
 दधिरे (for दधिमरे) S शंखान्प्रदध्मुक्ते वीरा — ^d) Ś
 K1-8 पुन पुन (for परस्परम्).

31 ^b) K4 B1 2 D संसप्तक (for सप्तसप्तक) — After
 31^a, G1 reads 7 18 1^a — ^c) K5 D1 नारायणाञ्च
 (for 'यणाञ्च) C2 d oite नारायणाञ्च (as in text)
 K5 B D01 Dn2 D2 8 6 6 G5 गोपाला. G2 नादयाना
 दिश सर्वा; Cv as in text — ^d) Ś2 K5 D1 G2
 कृत्वा मृत्यु, B D01 Dn2 D2 6 Cv मृत्यु कृत्वा (by
 transp) K1 निवर्तितं, Cv निवर्तनम् (as in text)

Olophon — Sub-parvan K5 सप्तसप्तकवध — Day
 of Drcna's Generalship Ś2 K1 2 द्वितीयदिवसे,
 K8 D1 द्वितीययुद्धदिवसे. — Adhy name K5 सुधन्व
 वध, B1 2 D01 D5 6 सप्तसप्तकविज्ञा, Dn1 सप्तसप्तक-

भगे नीवर्तनसप्तकभगे निवर्तनः; D2 संसप्तकयुद्ध, G1 M1 2
 सप्तसप्तकयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
 K2 8 B1 2 Dn1 D2 8 S (except G2) 17 (as in text),
 D2 18 — Śloka no D01 Dn1 31.

18

1 ^a) T G1-5 च (for तु). D5 विनिवृत्तांसु (for
 सनिवृ*). K5 Dn1 D5 सनिवृत्तास्तु तान्दृष्ट्वा — ^b) K1
 D (except D1) संसप्तक (for संशप्तक). T G5 पुर
 (for पुन) — G1 reads 1^a after 7 17. 31^a
 — ^d) B5 4 S प्रयभाषत (for सम*).

2 ^a) K5 D01 D4-8 नोदयाश्चान् (for चोदया*
 — ^b) K1 4 D (except D1 6) सप्तसप्तक (for सप्त*)
 — ^c) Dn1 D2 7 8 नैते यास्यति सप्रामाञ्ज

3 ^a) K5 D2 6 मे सुवल, B5 शस्त्रवलं, D01 मेघ
 वल; S चास्त्र(G5 'स्र)वल (for मेऽस्त्रवलं) S मय
 (for घोर) — ^b) Dn2 D3 G1 2 बाहोरिष्वसनस्य च;
 D5 T G5 4 बाहोरिष्व* — ^c) D5 अद्यैतान् (for अद्यै
 तान्) K5 वारयिष्यामि; Dn2 D5 निहनि*; D7 8
 घातयि* (for पातयि*) Dn1 अथ हस्ये गणानेतान्, D4
 अथैव तान्यातयिष्यामि (hypermetric), T G M1 2
 अथ ऐको (G5 'तो) गणानेतान्, M3-5 अथ ऐको रणे
 हन्यां — ^d) T G1-3 5 M1 2 हन्यां; G4 हन्याद्;
 M3-5 एतान् (for क्रुद्धो).

प्रावेशयत दुर्धर्षो यत्र यत्रैच्छदजुनः ॥ ४
 वभ्राजे स रथोऽत्यर्थमुद्यमानो रणे तदा ।
 उद्यमानमिवाकाशे विमानं पाण्डुरैर्हयैः ॥ ५
 मण्डलानि ततश्चक्रे गतप्रत्यागतानि च ।
 यथा शक्ररथो राजन्युद्धे देवासुरे पुरा ॥ ६
 अथ नारायणाः क्रुद्धा विविधायुधपाणयः ।
 छादयन्तः शरत्रातैः परिववृर्धनंजयम् ॥ ७
 अदृश्यं च मुहूर्तेन चक्रुस्ते भरतर्षभ ।
 कृष्णेन सहितं युद्धे कुन्तीपुत्रं धनंजयम् ॥ ८

क्रुद्धस्तु फल्गुनः संख्ये द्विगुणीकृतविक्रमः ।
 गाण्डीवमुपसंमृज्य तूर्णं जग्राह संयुगे ॥ ९
 वद्धा च भृकुटीं वक्त्रे क्रोधस्य प्रतिलक्षणम् ।
 देवदत्तं महाशङ्खं पूरयामास पाण्डवः ॥ १०
 अथान्नमरिसंघघ्नं त्वाष्ट्रमभ्यस्यदर्जुनः ।
 ततो रूपसहस्राणि प्रादुरासन्पृथक्पृथक् ॥ ११
 आत्मनः प्रतिरूपैस्तेनानारूपैर्विमोहिताः ।
 अन्योन्यमर्जुनं मत्वा स्वमात्मानं च जग्निरे ॥ १२
 अयमर्जुनोऽयं गोविन्द इमौ यादवपाण्डवौ ।

C 7 765
B 7 19 13
K 7 19 13

4 °) B₁ क्रुद्ध (for कृष्ण) Dn₁ च त (for
 मित) D₁ १ दृष्टा (for कृत्वा) —^b) K₁ 5 B₁ D₁
 5 6 प्रतिनद्य, K₁ परिनिद्य, B₁ D₁ 8 परिनद्य, B₂
 Dc₁ Dn₁ D₁ अभिनद्य, B₂ 5 अभिनद्य D₁ परिवद्य
 (for परिगन्ध्य) — For 4^a, S subst

138^a एव द्रुवाग धीमरसु केशव शत्रुवाहिनीम् ।

—^a) Ś K₁ 4 दुर्धर्षं (for दुर्धर्षो) —^d) D₁ यत्रैव
 (for यत्रैच्छद्)

5 °) B₁— Dn₁ D₁ 8 वभ्राज, D₂ भ्राजते, D₃
 विभ्राज (for वभ्राजे) D₁ om स रथो K₄ रथेत्यर्थम्,
 B₁ Dn₁ रथोत्तमम् D₃ रथो राजन् (for रथोऽत्यर्थम्)
 Dc₁ S म रथो भ्राजतेत्यर्थम् —^b) Ś₁ Dn₁ D₁ 8 मुद्य
 मानो; Ś₂ मुद्यमाने, D₁ १ दद्यमाने, S (except
 M₁ 2 5) ऊद्यमानो (for दद्य) T G₂—5 महाहयैः, G₁
 M हयोत्तमैः (for रणे तदा) —^c) T G₂—4 M₁ 8 ऊद्य-
 मानम् —^d) D₁ पाण्डुर हयैः, S पाण्डु (G₁ 2—5 M₁ 4
 'द') रैर्धने (for पाण्डुरैर्हयैः)

6 °) Dc₁ D₆ तथा (for यथा) K₁ चक्ररथो (for
 शक्र) —^d) D₁ १ 8 क्रुद्धो (for युद्धे) Ś₂ तदा (for
 पुरा)

7 °) D₃ विद्धा (for क्रुद्धा) —^a) In Ś₂, the
 portion from शरत्रातैः up to भार (in 7 19 5^b) is
 lost on a missing folio

8 Ś₂ missing (cf v 1 7) D₃ om (hapl) 8.
 —^a) B₁ Dn₁ D₃ T G₂ अदृश्यं तं, G₃ 4 अदृश्यं
 (for अदृश्यं च) —^b) D₁ १ 8 तं (for ते) Dc₁
 Dn₁ भरतर्षभं

9 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) Ś₁ K (except

K₅ सक्रुद्ध, D₂ अयुध्यत्, D₃ क्रुद्धश्च (for क्रुद्धस्तु)
 K₂—5 B D G₂ फल्गुन G₁ 4 5 M₁—5 संख्ये, M₁ 2
 नद्ये (for सख्ये) —^c) K₁ 2 D₃ उपसंमृज्य (D₃
 'रथ), K₃ B Dc₁ धनुरामृज्य, Dn₂ D₃ धनुराकृष्य,
 S अनुममृज्य (for उप) —^d) D₃ तूर्ण (for तूर्णं)
 Dn₂ D₃ सकृत् (for संयुगे) S तूर्णी (G₁ 'णि, G₅
 'णी, M₁ 2 'णी) सत्पृश्य चाहवे

10 Ś₂ missing (cf v 1 7) Ś₁ K₂ 8 om 10^a
 —^a) K₄ D₁ वभ्राज, K₅ D₃ वद्धाय; D₃ वद्धा च,
 T G₂ 2 स वद्धा, G₄ स कृत्वा; G₅ सवद्धा (for
 वद्धा च) B₁ D₁ 2 3 5 7 8 G₃ भृकुटीं, B₃ Dn₂
 भृकुटी (for भृकुटीं) K₁ Dn₁ D₁ १ चक्रे B₃ युक्त
 (for वक्त्रे) Dc₁ तथा च भृकुटीं चक्र

11 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) S (except
 G₂) ततोन्नम् (for जयान्नम्) —^b) Ś₁ K₁ 2 5 D₁ १
 G₁ M₁ 2 अभ्यमद् (for 'सद्) —^c) K₁—3 भूप (for
 रूप-)

12 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) T G₂ 3 5
 अर्जुन, G₁ 4 M अर्जुन (for आत्मन) K₅ D₂ 5
 प्रतिरूपैस्तु, Dn₁ 'रूपश्च, D₁ १ 3 'रूपस्थैर् (for 'रूपै-
 स्तैर्) —^b) D₃ नानारूप- (for 'रूपैर्) —^c) B
 (except B₂) D₁ अन्योन्येनार्जुन —^d) Ś₁ K₁—3 नि
 जग्निरे, K₄ विजग्निरे (for च जग्निरे) K₅ Dn₁ D₂—8
 स्वकीयाने (D₃ नि) व जग्नि (D. ज्ञो) रे, S परस्परमथा
 म्रत (G₃ 'ता, G₅ M₁ 4 'त)

13 Ś₂ missing (cf v 1 7) D₃ om 13 —^a)
 Hypermetric Dn₁ अर्जुन (for अर्जुनोऽयं) Dn₂ D₃
 अर्जुनोऽयमय कृष्ण —^b) K₅ Dn₂ D₃ M₁ 2 इमौ
 पाण्डवयादवौ; D₁ स्वयं केशवपाण्डवौ, D₁ १ 8 इमौ

इति शुवाणाः समूढा जघ्नुरन्योन्यमाह्वे ॥ १३
 मोहिताः परमास्त्रेण क्षयं जग्मुः परस्परम् ।
 अशोभन्त रणे योधाः पुष्पिता इव किंशुकाः ॥ १४
 ततः शरसहस्राणि तैर्विमुक्तानि भस्मसात् ।
 कृत्वा तदन्नं तान्वीराननयधमसादनम् ॥ १५
 अथ प्रहस्य वीभत्सुर्ललित्थान्मालवानपि ।

माचेच्छकांस्त्रिगर्ताश्च यौधेयांश्चादयच्छरैः ॥ १६
 ते वध्यमाना वीरेण क्षत्रियाः कालचोदिताः ।
 व्यसृजञ्शरवर्षाणि पार्थे नानाविधानि च ॥ १७
 ततो नैवार्जुनस्तत्र न रथो न च केशवः ।
 प्रत्यदृश्यत घोरेण शरवर्षेण संवृतः ॥ १८
 ततस्ते लब्धलक्ष्यत्वादन्योन्यमभितुकुशुः ।

माधवपांडवौ — °) Ś: K: ३ सपूर्णा; K: D: स्वात्मान,
 D: ते मूढा (for समूढा) — °) M: ४ जघ्नुर (for
 जघ्नुर) S अजसा (for आह्वे) — After 13, S ins

139* अन्योन्य समरे जघ्नस्तावका भरतर्षभ ।

[G: अन्योन्यमनमा (for अन्योन्य समर)]

14 Ś: missing (of v 1 7) — °) S पांडवेन
 महात्मना — After 14^{ab}, S ins

140* रुधिरोक्षितगात्रास्ते प्रेक्षमाणा परस्परम् ।

[M: तु (for ते).]

— °) Dn: D: १ ३ मूढा; G: M यौधा (for योधा).
 — °) K: किंशुका पुष्पिता इव; Dn: किंशुका इव
 पुष्पिता — After 14, S ins

141* रुधिरोत्पीडनास्ते तु रुधिरण समुक्षिता ।

चन्दनस्य रसेनेव व्यञ्जान्त रणाजिरे ।

तत प्रहस्य वीभत्सुर्व्याक्षिपद्गाण्डिव भृशम् ।

न्यहनत्ताम्यारैस्तीक्ष्णैस्तम सूर्यं ह्वांशुभि ।

हतावनिष्ठास्ते भूयः परिवार्य धनजयम् । [5]

साश्वध्वजरथ चक्रुरदृश्य शरवृष्टिभि ।

[(L 1) G: रुधिरोत्पीडमानास्ते, M: ३ 'त्पीडिनस्ते तु
 (for the prior half) — (L 2) S (except G: M: १ ३)
 रसेनेव G: M महारथा (for रणाजिरे) — (L 3)
 G: ४ प्रनष्ट (for प्रहस्य) — After the prior half of
 line 3, G: M: १ ३ read 16^{bc}, for the first time,
 repeating it in its proper place, while M: ४ read
 16^{bc} after the prior half of line 3. G: १ ४ M व्याक्षि
 पन् (for 'क्षिपद्). G: ४ धनु (for भृशम्) — (L 4)
 G: न्यहनत् (for न्यहनत्) G: M दीप्तैस् (for तीक्ष्णैस्)
 — (L 6) G: साथ (for साश्व)]

15 Ś: missing (of v 1 7) — °) D: om तै
 K: B: Dn: D: तैर्मुक्तानि च, S (except G: २) विप्र
 मुक्तानि (for तैर्विमुक्तानि) — °) T G M: १ ततस्तु;
 M: ३ विशस्त्रान् (for तदस्त्र). — °) K: ३ साधन (for
 सादनम्).

16 Ś: missing (of v 1 7) — °) S (except
 G: २) तत (for अथ) K: १ प्रहस्य, Dn: D: ३ क्रुद्धस्तु
 (for प्रहस्य). — G: M: १ ३ read 16^{bc} for the first
 time after the prior half of line 3 of 141*, while
 M: ४ read 16^{bc} after the prior half of the same line
 — °) K: ३ B: ३ कलिगान्, Dn: लिलित्थान्; T G: १
 (both times) ३-३ M: १ ३ (last two both times) ३ ३ ३
 (both times) लिलि (G: 'लि) धान्; G: २ सिलि धान्
 (for ललित्थान्) Ś: K: D: मानवानपि; B: ३ D: १
 मालवाञ्शकान्; G: १ (both times) ३ ३ M: १ ३ (last two
 both times) ३ ३ ३ (both times) मालवानपि (for माल
 वानपि). — °) Ś: साचेच्छकांस्, K: ३ सचेत् (K: ३
 'छ) कांस्; B (except B: ३) D: १ Dn: D: ३ मवेलकास्,
 Dn: मालवांश्च, D: ४ १ ३ मांचेलिकां (D: 'का) स्, D: ३
 मेकलांश्च; T G: ३ ३ मच्चिल्ल (G: 'छि) कांस्; G: M: १ ३
 (all both times) ३ ३ ३ (both times) मच्चिल्लिकास्,
 G: मच्चिल्लगास् (for माचेच्छकांस्) — °) K: ४ D: १ T
 G: ३ M: १ योधेयाश्, D: योधयश्, D: योधयेश् (for
 योधेयांश्) K: १ B: १ D: १ G: ३ चादयन् (for चादयत्)
 Dn: D: ३ योधानाच्छादयच्छरै, Dn: योधेयांस्यादयच्छरै;
 D: ३ ३ यो (D: यौ) धेयाच्छादया (D: 'य) च्छरै; G: ३
 योधेयाश्चा* च्छरै

17 Ś: missing (of v 1 7) G: ३ reads 17 twice
 — °) B (except B: १) D: १ D: १ S (G: ३ both times)
 हन्यमाना (for वध्य). — °) B: १ कालमोहिता; Dn: १
 D: ३-३ 'नोदिता (for 'चोदिता) — °) M: ३ असृजन्
 (for व्यसृजन्) B: ३ G: ३ (both times) -जालानि (for
 वर्षाणि) — °) Ś: Dn: D: ३ ह, K: ४ D: ३ वै (for च).
 D: ३ पार्थे नानाविधे नृणां

18 Ś: missing (of v 1 7) — °) S न च (for
 नैव) K: १ तत (for तत्र). — °) B: १ नैव, T G: ३-३
 नापि (for न च) — °) B (except B: १) D: १ D: ३ S
 प्रत्यदृश्यंत (for 'दृश्यत). — °) B D: ३ सवृता (for
 सवृत')

19 Ś: missing (of v 1 7) — °) K: ३ ३ B D

हतौ कृष्णाविति प्रीता वासांस्यादुधुवुस्तदा ॥ १९
 मेरीमृदङ्गशङ्खांश्च दध्मुर्वीराः सहस्रशः ।
 सिंहनादरवांश्चोग्रांश्चक्रिरे तत्र मारिष ॥ २०
 ततः प्रसिष्विदे कृष्णः खिन्नश्चार्जुनमत्रवीत् ।
 कासि पार्थ न पश्ये त्वां कच्चिज्जीवसि गत्रुहन् ॥ २१
 तस्य तं मानुषं भावं भावजोऽऽज्ञाय पाण्डवः ।
 वायव्यास्त्रेण तैरस्ता शरवृष्टिमपाहरत् ॥ २२
 ततः संशप्तक्रातान्साश्वद्विपरथायुधान् ।

उवाह भगवान्वायुः शुष्कपर्णचयानिव ॥ २३
 उद्यमानास्तु ते राजन्वह्वशोभन्त वायुना ।
 प्रद्वीनाः पक्षिणः काले वृक्षेभ्य इव मारिष ॥ २४
 तांस्तथा व्याकुलीकृत्य त्वरमाणो धनंजयः ।
 जघान निशितैर्वाणैः सहस्राणि शतानि च ॥ २५
 शिरामि भ्रैरहरद्वाहनपि च सायुधान् ।
 हस्तिहस्तोपमांश्चोरूञ्शरैरुर्व्यामपातयत् ॥ २६
 पृष्टच्छिन्नान्विचरणान्विमस्तिष्केक्षणाकुलीन् ।

S लक्ष्मणाद् (for लक्ष्मणाद्) —^b) Ks इति, Ds
 : : सति, M1 सति (for सति) — Dn1 reads
 19th twice —^c) Ds इमौ (for इति) S1 K
 (except Ks) B1 Dn1 (both times) n2 D1-: :
 प्रीत्या; B1 तदा (for प्रीता) —^d) S1 Ks वामाश्च
 S1 [जा]दुधुवुस्, Ks Ds [जा]दुधुवुस्, S1 D1 : सह,
 Ks B1 Dc1 Dn1 (first time) n2 Ds : च ह (for
 तदा) K1 : Ds वासांस्या (K1 'साश्च, Ks 'सास्या)-
 दुधुवु मत्, Ks Ds वासांश्चायुधुवु सह (Ds 'युधु ह);
 Dn1 (second time) ननुवुस्ते मुद ययु; S शत्यान्
 ध्मुश्च वे तदा

20 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Dn1 S -द-
 द्वांश्च (T1 'द्व) (for शङ्खांश्च) K1 & D1 मेरीमृ (K1
 'मृदङ्गान्शङ्खांश्च, Ks मेरीमृदङ्गांश्च शङ्खान्, Ds : :
 मेरीमृदङ्गान्शङ्खांश्च —^b) S चक्रुर्वीराः प्रहृष्टवत् —^c)
 Ks Dn1 Ds : : : [ए]व (for [द]वांश्च) —^d) S
 प्रचक्रुम् (for चक्रिरे) Dn1 चोग्रांश्च हि मारिष

21 S1 missing (cf. v l 7) —^a) S1 K1-: B
 (except B1) Dc1 Dn D1 : T G1 : M1 : प्रसिष्विदे,
 Ks Ds-: : Gs : M2-: प्रसिष्विदे, Ks प्रसिष्विदे, Ds
 प्रसिष्विदे, Gs प्रसिष्विदे (for प्रसिष्विदे) Cd cites
 सिष्विदे —^b) Dn1 प्रसिष्विदे, Ds : स निष्विदे (for
 निष्विदे) —^c) K1 पश्येतां, B1 : : पश्येय, S
 पश्येयसि (for पश्येत्वा) —^d) K1 कच्चिज्, Ds
 कच्चिज् (for कच्चिज्) D1 : : भारत (for शत्रुहन्)

22 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Dn1 D1 : :
 T G1 : M तन् (for त) K1 B1 तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा,
 B1 : : Dc1 तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा; Gs तस्य तन्मानसगत
 —^b) Gs जीवजो (for भावजो) S1 Ks-: B1 Dn
 D1-: साज्ञाय स (B1 अवज्ञाय, Dn1 साज्ञाय, Ds
 साधित्य स, D4 : : समाज्ञाय) धनंजय; K1 B1-: Dc1
 धरमाणो धनंजय; Gs भावयज्ञाय पाण्डव. —^c) D1

तरसा (for तैरस्ता) Cd cites वस्ता (as in text)
 Gs वायव्यास्त्रेण तान्वाञ् (submetric) —^d) T2 Gs :
 शस्र (for शर) Ks Ds उपाहरत्, Dn1 Ds उवाह
 त; G1 M अपानुदत् (for 'हरत्)

23 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Ks B1 Dc1
 Dn1 Ds : : : ससप्तक, Dn1 ससप्तक, Ds : त
 सप्तक (for सशप्तक). Ks D1 गणान् (for द्वातान्)
 S संशप्तकरथद्वातान् —^b) Ks G1 M साश्वत्तज; B1-:
 Dn1 D1 : : : Gs : 'दीप- (for 'द्विप) Gs : रथा
 युतान् Gs नरायुतान् (for 'रथायुधान्) —^d) Dn1
 Ds वनानिव; D1 : Gs चयानि च; Gs चयानिह (for
 'चयानिव).

24 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Ks उद्यमा
 मानस, T Gs-: गृह्यमाणस, M1-: उद्यमानस (for
 उद्य) Dn1 Ds : ततो (for तु ते) —^b) Dc1 Dn1
 Ds बहु शोभत —^c) K1 उदीना, Ks प्रोद्वीना,
 Ks Dn1 Ds : : उदीना, B1 : Dc1 Ds : : S
 प्रदीना, D1 प्रोद्वीना, Cv प्रदीना, Cd प्रदीना
 (as in text)

25 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Ks Ds तदा,
 Dn1 Ds : ततो, Gs lacuna (for तथा)

26 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Dc1 Dn1 Ds
 Gs : अहनत् Gs असरत् (for अह) —^b) Ds :
 चोरुज्, Ds वैव (for चोरुज्) —^d) B1 Dn1 Ds :
 : : G1 M क्षुरैर्, B1 याणैर् (for शरैर्) Dn1 न्यपा-
 तयत् (for क्षपा)

27 S1 missing (cf. v l 7) —^a) Ks छिन्न
 पृष्ठान् (for पृष्टच्छिन्नान्) Ds साष्टच्छिन्नचरणान् —^b)
 Ks : : Dn1 विमस्ति (Ks : 'स्त) केश्रणांगुलीन्; B1 : :
 Dc1 Dn1 Ds बाहुपृष्ठे (Dn1 'पार्श्वे) क्षणाकुलान्; T Gs :

नानाङ्गावयवैर्हीनांश्चकारारीन्धनंजयः ॥ २७
 गन्धर्वनगराकारान्विधिवत्कल्पितात्रथान् ।
 शरैर्विशकलीकुर्वंश्चक्रे व्यश्वरथद्विपान् ॥ २८
 मुण्डतालवनानीव तत्र तत्र चकाशिरै ।
 छिन्नध्वजरथत्राताः केचित्केचित्कचित्कचित् ॥ २९
 सोत्तरायुधिनो नागाः सपताकाङ्कुशायुधाः ।
 पेतुः शक्राशनिहता द्रुमवन्त इवाचलाः ॥ ३०
 चामरापीडकवचाः स्रस्तात्रनयनासवः ।
 सारोहास्तुरगाः पेतुः पार्थवाणहताः क्षितौ ॥ ३१

विप्रविद्धासिनखराश्छिन्नवर्मर्षिशक्तयः ।
 पत्तयश्छिन्नवर्माणः कृपणं शेरते हताः ॥ ३२
 तैर्हैर्हन्यमानैश्च पतद्भिः पतितैरपि ।
 भ्रमद्भिर्निष्टनद्भिश्च घोरमायोधनं बभौ ॥ ३३
 रजश्च महदुद्धृतं शान्तं रुधिरवृष्टिभिः ।
 मही चाप्यभवद्गुर्गा कबन्धशतसंकुला ॥ ३४
 तद्भभौ रौद्रवीभत्सं वीभत्सोर्यानमाहवे ।
 आक्रीड इव रुद्रस्य घ्नतः कालात्यये पशून् ॥ ३५
 ते वध्यमानाः पार्थेन व्याकुलाश्चरथद्विपाः ।

विमस्तात्रेक्षणगुली (G₃ 'ळी)न्. G₃ विमस्तत्रेणांगुलीन्
 (sic) — °) D₆ वरागावयवैर्हीनाश्च — °) D₅ [आ शु
 (for [अ]रीन्).

28 S₂ missing (of v 1 7) — °) D₁ विधि
 धान् (for विधिवत्). D₈ कृतितान्, D₁ ललितान् (for
 कल्पितान्) K₅ रवान्, M₈₋₅ नवान् (for रथान्)
 — °) G₅ चाश्च (for व्यश्च) S (except G₄ 5) ध्वजान्
 (for द्विपान्). D₄ १. 8 चक्रे व्य (D₈ 'क्रेय्यं)श्चास्ततस्तत्त.

29 S₁ missing (of v. 1 7) — °) D₄ मुष्टं;
 D₈ तुष्ट- (for मुण्ड-) — °) G₅ om. the second तत्र
 Some MSS चकाशिरै — °) D₅ -रथध्वज- (for -ध्व
 जरथ-) B₁ D₁ G₄ छिन्ना रथध्वजत्राता. — °) S₁ K₁ 2
 तत्र केचित्, K₈ B D (except D₁ १ 8) केचित्त्र, T
 G₂₋₅ केचित्चौधा (for केचित्केचित्) G₄ पृथक्पृथक्
 (for कचित्कचित्)

30 S₂ missing (of v 1 7) — °) B D₁ सातगा
 युधिनो, D₁ सोनरायुः; Ca सोत्तरासाधन, Cd
 'युधिन (for 'युधिनो) G₂ दता (for नागा) D₁
 सोत्तरीयवतो नागा, D₆ सांतरा रथिनो नागा — °)
 B₁ D₁ D₂ T G₂₋₅ सपताकाङ्कुशध्वजा, D₄ १ 8 सप
 त्रा (D₈ 'त्रा) साङ्कुशायुधा — °) D₁ D₈ शक्राशनि-
 हता पेतुर् — D₈ om (hapl) 30^d-31^e — °) D₆
 यद्द्रुमवत (hypermetric) (for द्रुमवन्त) G₂ सहुमा
 इव पर्वता

31 S₂ missing (of v 1 7) D₈ om 31^{ab} (of
 v 1 30) — °) B (except B₁) D₁ D₁ १ 8 S
 चामरापी (D₈ 'पि)डकवरा, D₅ 'पिडकवचा — °)
 K₁₋₂ स्रस्तात्. K₁₋₂ D₁ नयनामका (for नयनामव)
 D₁ D₅ स्रस्तात्रनयनासवः; D₆ स्रस्तात्रनयनासवः, — °)
 M₁ 3 पार्थवाणाहता क्षितौ.

32 S₂ missing (of v 1 7) — °) K₁ D₈ विप्र
 विद्धासिनखराश्च, D₁ विप्रविद्धा, D₂ विप्रविद्धासिनवराश्च;
 D₆ विप्रविद्धासिनशराश्च; S विप्रविद्धासिनाराचाश्च — °)
 D₁ D₂ छिन्नवर्माणि, D₄ १ 8 M₅ 'चर्मर्षि, D₅
 'चर्मर्षि, T G₂ 4 'वर्मर्षि (for 'चर्मर्षि) — °) D₅
 पातयन्क्षिब- (for पत्तयश्छिन्न) S₁ K₁ D₁ D₈ चर्मण;
 B₁ 2 (marg) D₁ D₁ 8 चर्मण (for चर्मण) — °)
 B D₁ D₂ 4 6 8 M₅ कृपणा (for कृपणं) S₁ K₁ 3
 D₁ क्षियिरे; K₄ 5 D₂ 4 5 १ 8 क्षियिरे; D₁ शसिरे
 (for शेरते) D₁ D₈ कृपाणैर्निशितैर्हता; G₅ शेरते
 बहवो हता. — After 32, D₁ reads 35^{ed}

33 S₂ missing (of v 1 7) — °) D₈ तु (for
 च). — °) K₅ D₁ D₅ 6 महद्भि (for पतद्भि) D₁ 3
 पतितैर् (for पतितैर्) — °) T G M₁₋₃ कृजद्भिर् (for
 भ्रमद्भिर्) S₁ K₁₋₃ D₁ नि (K₁ D₁ नि)स्वनद्भिश्च;
 K₆ निष्पत; D₁ D₈ निश्चल, D₁ निष्टन (for
 निष्टन) M₈₋₅ विष्कृजद्भिर्निष्टनद्भिर् — °) B D₁
 क्रूरम् (for घोरम्) D₆ प्रति (for बभौ) S क्रूर विश
 सन बभौ Cd cites आयोधन (as in text)

34 S₂ missing (of v 1 7) — °) D₁ T₂ G₅ 4
 सुमहद्भूत, D₆ T₁ G₂ सुमहद्भूत; G₁ M महद्भूत,
 G₅ सुसुमद्भूत (for महद्भूत) — °) S लोहित (for
 रुधिर) — °) D₁ रुद्रा, D₈ उद्रा (for दुर्गा)
 — °) S कवधायुत (for कबन्धशत)

35 S₂ missing (of v 1. 7) — °) B₁ om
 वीभत्स K₁ D₁ D₁ १ 8 रौद्रवीभत्सु — °) S₁ K₁ 3
 D₁ D₂ 3 या (D₂ या)तमाहवे (for यान) D₈ सांत
 र्थातमहाहवे. Ca, d cite यान (as in text). — D₁
 reads 35^{ed} after 32 — °) K₂ B D₁ D₁ 8 आक्री-
 ष्मः Cd आक्रीड (as in text); K₅ एव (for इव):

तमेवाभिमुखाः क्षीणाः शक्रस्यातिथितां गताः ॥ ३६
सा भूमिर्भरतश्रेष्ठ निहतैस्त्वैर्महारथैः ।
आस्तीर्णा संवभौ सर्वा प्रेतीभूतैः समन्ततः ॥ ३७
एतस्मिन्नन्तरे चैव प्रमत्ते सव्यसाचिनि ।

व्यूढानीकस्ततो द्रोणो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ३८
तं प्रत्यगृह्णंस्त्वरिता व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
युधिष्ठिरं परीप्सन्तस्तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

१९

संजय उवाच ।

परिणाम्य निशां तां तु भारद्वाजो महारथः ।
वहूक्त्वा च ततो राजत्राजानं च सुयोधनम् ॥ १

विधाय योगं पार्थेन संशप्तकगणैः सह ।
निष्क्रान्ते च रणात्पार्थे संशप्तकवधं प्रति ॥ २
व्यूढानीकस्ततो द्रोणः पाण्डवानां महाचमूष् ।

C 7 794
B 7 703
K 7 203

36 Śs missing (cf v l 7) —^b) D₁ T G₄
व्याकुलाश्च (for 'लाश्व) —^c) D₂ D₃ जिज्ञा (for
क्षीणा) —^d) K₅ D₅ : [जा]तिष्यतां; D₁ तिष्यतां
(for [जा]तिथितां) D₂ ययु (for गता)

37 Śs missing (cf v l 7) Ś₁ K₂₋₄ D₁ om
37 —^c) D₂ D₃ : विवभौ, D₅ च वभौ (for
सवभौ) —^d) K₁ प्रेतैर्; K₅ D₅ : : प्रेत- (for
प्रेती) S प्रेतैरिव सचेतनै

38 Śs missing (cf. v l 7) —^a) Ś₁ K₂ : D₁ :
कुद्, K₁ : D₂ कुदा (for चैव) —^b) D₅ प्रसक्ते;
Cd प्रमत्ते (as in text) K₅ D₅ : प्रमुक्त सव्यसाचिना
— After 38^{ab}, D₂ D₃ read 7 19 2^{cd} for the
first time, repeating it in its proper place, while
D₅ reads it here only —^c) Ś₁ K₁ : व्यूढानीके;
K₄ 'नीक, K₅ व्यूढानीकस्, D₅ व्यूढानीकेस् (for
'नीकस्) —^d) T G₂₋₅ क्षपीदयन्, G₁ M क्षभिद्रवत्
(for उपा')

39 Śs missing (cf v l 7) —^b) K₅ व्यूढा
नीका (for व्यूढा) D₅ व्यूढानीकाप्रहारिणः, S व्यूढा
नीकेन पाण्डवा —^c) M₅ क्षभीप्सतस् (for परीप्सन्तस्)
—^d) D₁ D₂ D₃ : : : तुमल (for तुमुल)

Colophon Śs missing — Sub parvan K₅ D₅ :
G₁ M₁ : सदापठकवध — Day of Drona's General-
ship K₁ : D₁ द्वितीय, D₁ वे)युद्धदिवसे, K₂ द्वितीय-
दिवसे; D₂ द्वितीयेद्विके; D₃ द्वितीयेद्वि. — Adhy.
name: K₅ शैगर्तसैन्यवधः; D₂ D₃ : संसप्तकयुद्धं.

— Adhy no (figures, words or both) K₅ B₁ :
D₂ D₃ : S 18 (as in text), D₃ 19 — Śloka
no D₁ D₂ 39

19

1 Śs missing up to भार (in b^b) (cf v l 7 18,
7) —^a) D₂ : G₅ M₅ परिणम्य (for 'णाम्य) D₁
तं (for तां) —^b) K₁ D₁ G₅ भारद्वाजो (for भार')
G₅ प्रतापवान् (for महारथ) —^c) K₄ : D₂ बहु
करवा K₄ D₁ तु, K₅ D₅ : स (for च) Ś₁ K₁ :
D₁ तथा (for ततो) — K₂ B D₁ D₂ D₃ : उक्त्वा
सुवहु राजेन्द्र (B₂₋₅ 'द्र), G₂₋₅ M₂ : बहुघोरत्वा ततो
(G₅ चचो, M₂ : तदा) राजन् —^d) K₅ B D₁ D₂
D₃ : : S वचन वै (D₂ च), K₄ : राजत च (K₄ om
च); D₁ राजान व (for राजान च)

2 Śs missing (cf. v l 1) —^a) K₅ D₂ D₃
: : : पार्थस्य (for पार्थेन) S विधाय गोप्सन्पार्थस्य
—^b) K₁ : B₁ D (except D₁) संसप्तक (for सप्त-
सक्त) Ś₁ K₁ : रणान्प्रति, D₅ गणैः पुन (for गणै
सह) — D₂ D₃ read 2^{cd} for the first time after
7 18 38^{ab}, while D₅ reads it after 7 18 38^{ab}
only —^c) B D₁ D₁ तदा; D₂ रणे, D₃ : :
S रण (for रणात्) T G₂ : प्राप्ते (for पार्थे) —^d)
K₅ D₁ D₂ D₃ : (both times) D₅ : (both times)
: : : समसक्त (for संशप्तक) K₅ वधान्, D₁ D₂ : :
दलं; D₂ (first time) रथं (for वध).

3 Śs missing (cf v, l. 1), —^b) T G₂ क्षनी

अभ्ययाद्भरतश्रेष्ठ धर्मराजजिघृक्षया ॥ ३
 व्यूहं छद्वा सुपर्णं तु भारद्वाजकृतं तदा ।
 व्यूहेन मण्डलार्धेन प्रत्यव्यूहद्युधिष्ठिरः ॥ ४
 मुखमासीत्सुपर्णस्य भारद्वाजो महारथः ।
 शिरो दुर्योधनो राजा सोदर्यैः सानुगैः सह ॥ ५
 चक्षुपी कृतवर्मा च गौतमश्चास्यतां वरः ।
 भूतवर्मा क्षेमशर्मा करकर्पश्च वीर्यवान् ॥ ६
 कलिङ्गाः सिंहलाः प्राच्याः शूराभीरा दशेरकाः ।

शका यवनकाम्बोजास्तथा हंसपदाश्च ये ॥ ७
 ग्रीवायां शूरसेनाश्च दरदा मद्रकैकयाः ।
 गजाश्वरथपर्यौघास्तस्थुः शतसहस्रशः ॥ ८
 भूरिश्रवाः शलः शल्यः सोमदत्तश्च बाह्लिकः ।
 अक्षौहिण्या वृता वीरा दक्षिणं पक्षमाश्रिताः ॥ ९
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ काम्बोजश्च सुदक्षिणः ।
 वामं पक्षं समाश्रित्य द्रोणपुत्राग्रगाः स्थिताः ॥ १०
 पृष्ठे कलिङ्गाः साम्बग्रा मागधाः पौण्ड्रमद्रकाः ।

किर्नी (for महाचमूम्) — °) Dn2 Ds प्रत्ययाद् (for
 अभ्य) Ds भरतश्रेष्ठ — °) Ds धर्मराजं (for धर्म
 राज) .

4 Śs missing (of v 1 1). — °) Ks B Do1
 Dn1 D1 व्यूह, T G1-4 M व्यूहं; Gs व्यूहान् (for
 व्यूह). Ds तु सौपर्णं, S सुपर्णेन (for सुपर्णं तु)
 — °) B Do1 भारद्वाजेन त तदा; Ds १ भारद्वाजन् (Ds
 'त) त तदा; S भारद्वाजस्य वा चमूं (Gs 'मून्). — °)
 S मण्डलार्धेन (T Gs 'र्धेन; Gs 'धे तु) त द्यू (Gs तद्यू) हं.
 — °) Ś1 Dn2 Ds प्रतिव्यूहः; K1 2 Ds प्रतिव्यूह (for
 प्रत्यव्यूहद्) .

5 Śs missing up to भार (of v 1 1). — °) Ds
 सुखम् (for सुखम्). Ś1 K (except Ks) D1 अस्य;
 B Do1 Dn2 G1 2 M1 2 त्वासीत्; Ds १ ४ आस्तां; T
 Gs-5 Ms-5 चासीत् (for आसीत्) — °) Dn1 महा-
 यदा (for 'रथ) — °) Śs Bs 4 S (except Gs)
 सोदरैः; B1 सौदर्यैः; Do1 Dn2 Ds ४ सौदर्यैः; Ds ० १
 सौदार्यै (for सौदर्यै) Ms सानुजै (for 'नै) B
 Do1 S वृत् (for सह)

6 °) B1 D1 2 कृतवर्मासीद्; Ds १ ४ गौ (D1 गो)
 तमश्चास्य (for कृतवर्मा च). — °) K4 D1 [अ]र्च्यतां (for
 [अ]स्यतां) Ds स्वयः; Gs गत (for वर) Bs गौतमश्चास्य
 भारत; Ds १ ४ कृतवर्मास्त्रवित्तम् — °) Ks B Do1 भूत
 वर्मा, Ks Dn1 Ds ० कृतवर्मा; Dn2 Ds कृतवर्मा (for
 भूतवर्मा) K4 क्षेमवर्मा, B1 2 'कर्मा, Dn1 T G1-5
 'धन्वा, Dn2 Ds 'दर्मा च (hypermetric), Ds १
 'वर्मा; Ds M 'वर्मा, G1 'वर्म (for 'दर्मा) — °)
 B D1 2 करकाक्षश्च, Do1 करकाक्षश्च; Dn2 कर्माक्षश्चैव,
 Ds ० कद्र (Ds री) कर्पश्च; D1 करकक्ष्ये; Ds करकणश्च,
 T Gs-5 करकणश्च सु; G1 M1 करवर्पश्च (for 'कर्पश्च) .

7 Ś1 K1-4 D1 om. 7. — °) S (except T Gs 5)

सिंहला — °) Ks Ds T Gs शूराभीर, B2 2 5 Dn1
 शूराभीरा, Ds १ ४ शूरानीरा (for शूराभीरा). Ks T
 Gs Ms कशेरुका, B1 G1 2, 4 M1-4 दशेरुका; Ds
 दपेरुका, Ds दशीरुका, Gs दशैरुका, Ms कशेरुका
 (for दशेरुका) — °) B Do1 S (except T) हंसप
 दाश्च (for 'पदाश्च) .

8 °) Ks गैवेया (for ग्रीवायां). K1 शर (for
 शूर) B (except B1) तु (for च) — °) Ks Dn
 Ds 5 ० मद्रकैकया; Ds ४ मद्रुकै सह; G1 M मद्र
 कैक्यै (for 'कैकया) . — °) Ds गवाश्वरथ; Ds
 गजाश्व रथ; T G1-8 M रथाश्वगज; G1 5 रथाश्च गज
 (for गजाश्वरथ) Ds पत्तौघाश्च; G1 M पर्यौ (Ms
 'स्यौ) घैश्च (for पर्यौघाश्च) . — °) K4 Ds तस्थौ (for
 तस्थु) . B Do1 S तस्थु परमवसिता (B Do1 T1
 'शिता, G1 4 'सितै; Gs 'शितै) .

9 °) Ks B Do1 तथा; K4 lacuna (for दाल)
 — °) Śs Ds सौ (Ds सो) मदत्तिश्च, S (except Gs)
 सोमदत्तोथ (for 'दत्तश्च) K4 D1 चीर्यवान् (for
 बाह्लिक) — °) Ds S (except Gs Ms) अक्षौहिण्या;
 D1 अ्यक्षौ (for अक्षौ) Ds S शूरा (for वीरा) .
 — °) Ks 4 B Do1 Dn D1-3 ० पार्श्वम् (for पक्षम्)
 Ks B Do1 Dn D1 ४ ० आस्थि (B1 'ग) ता (for
 आश्रिता)

10 °) Do1 D2 विदानुविदाव्, Ds विदानुविदाव्,
 Gs विदानुविदाव् (for विन्दानुविन्दाव्) — °) Ś Ks
 D1 कौम्भोजश्च — °) N पार्श्व (for पक्ष) . Śs उपा
 श्रित्य (for समा) — °) K4 द्रोणपुत्रानुगा स्थिता;
 B Do1 Dn1 D1 2 ० 'पुत्राम्रत स्थिता; Dn2 Ds द्रोण
 पुत्रादयस्तथा; Ds १ ४ 'पुत्रमुखा स्थिता; Ds द्रोणपुत्र
 पुरोगमाः; S स्थिता द्रोणसुवाग्रगा (Gs M1 2 'हा; Gs
 [inf. h.n.] 'त.) .

गान्धाराः शकुनिप्राग्याः पार्वतीया वसातयः ॥ ११
 पुच्छे वैकर्तनः कर्णः सपुत्रज्ञातिवान्धवः ।
 महत्या सेनया तस्यौ नानाध्वजसमुत्थया ॥ १२
 जयद्रथो भीमरथः सांयात्रिकसभो जयः ।
 भूमिजयो वृषक्रायो नैपधश्च महाबलः ॥ १३
 वृता बलेन महता ब्रह्मलोकपुरस्कृताः ।
 व्यूहस्योपरि ते राजस्थिता युद्धविशारदाः ॥ १४
 द्रोणेन विहितो व्यूहः पदात्यश्वरथद्विपैः ।

वातोद्भूतार्णवाकारः प्रवृत्त इव लक्ष्यते ॥ १५
 तस्य पक्षप्रक्षेभ्यो निष्पतन्ति युयुत्सवः ।
 सविद्युत्स्तनिता मेघाः सर्वदिग्भ्य इवोष्णगे ॥ १
 तस्य प्राग्ज्योतिषो मध्ये विधिवत्कल्पितं गजम् ।
 आस्थितः शुशुभे राजन्नंशुमानुदये यथा ॥ १७
 माल्यदामवता राजा श्वेतच्छत्रेण धार्यता ।
 कृत्तिकायोगयुक्तेन पौर्णमास्यामिवेन्दुना ॥ १८
 नीलाञ्जनचयप्रख्यो मदान्धो द्विरदो वभौ ।

11 ^a) Dn: D: मंदका (for मागधा) S K1-2 पादुमद्रका, B Dc1 पौंद्रमद्रका, D: ३ पौंद्रमद्रका (for पौंद्रमद्रका) — ^a) K1 M1 गाधार S Ks-3 B: Dn1 D: ३ शकुना (D: ना) प्राच्या, K1 B1 Dc1 शकुनि (K1 'न) प्राच्या, B: ३ शकुनि प्राच्या (B: [marg] 'च्या), B: T G4 शकुनिप्राच्या (B: च्या), Dn: G1: ३ M शकुनिच्याद्या (G1: ३ M 'प्राप्रा'), D: ० शकुना (D: 'ना) प्राच्या, D: १: ३ शुनका (D: 'का) प्राच्या, G: ३ शकुना प्राच्या (G: 'द्रया) (for शकुनि प्राच्या) — ^d) S1 K2-4 पार्वतीया B1-3 Dc1 D: वसातय

12 Ks om 12^a-13^b — ^a) Dc1 पृष्टे (for पुच्छे) — ^a) B: सार्धं (for तस्यौ) — ^d) B1-3: ३ Dc1 T G2-6 नानाजन, B: तस्यौ जन, G1 M नानादेश (for 'ध्वज) K1 ससुग्धिता, B1 G: ३ पदोत्थया, Dn D2: ३ ससुच्छया (Dn1 'य'), D: ०-३ ससु' D: 'म)-च्छया, T G2-4 समृद्धया (for ससुस्थया)

13 Ks om 13^{ab} (cf v 1 12) — ^b) S: साया त्रिकमहो जय, K: 'सहो जय, K: D1 सपा (K: 'या) तिरथसो जय, B1 2-5 Dc1 सपा (Dc1 'म) तिरथसो जय; B2 D: ३ सपातिर्योससो जय, Dn1 सयातिर्योससो जय, Dn: शर्यातिश्च सता जय, D: सयातिश्च सत जय, D: १ सर्यातिर्योसनेज (D: 'क)य, D: ० सर्यातिश्च शतजय, D: शर्यातिर्योसनेजय, S सया (G: 'पा) ति-स (G1 M1: ३ च) जयो जय — ^a) D: भूमिजयो (for भूमिजयो) Dc1 वृषक्रायो, Dn1 वृष क्रायो, Dn: D: ० जयक्रोधो, D: १ विपक्रोधो, D: ३ विपक्रायो (for वृष) S K (except Ks) D: भूमिजयोमिपक्रा (K1 'प क्रायो, S भूमिजयश्च वृषवो (G1: ३ M वृषको) — ^d) Dn1 नैमिषश्च, D: (inf ltn, as in text) नैप घस्य, T G2-4 निशकश्च; G1 M निपघश्च, G: निशकश्च (for नैपघश्च). S K1-3 Dn1 G: महारय (for 'बल).

14 ^b) K: पुरस्कृता, K: D: ३ पुरसरा, G: पुर*ता (for पुरस्कृता) Cv as in text — ^a) D: गृहस्य (for व्यूहस्य) B1: 4 Dc1 D2 [उ]रसि ते, B: ३: ३ [उ]परितो, Dn D: ३: १: ३ S परितो (for [उ]परि-ते) — ^d) T: G2-4 युधि (for युद्ध)

15 ^a) D: १: ३ रचितो, D: सहितो (for विहितो) — ^b) S पक्षप्रक्षेभ्यो — ^a) K: ततो (for वातो) K1 वातोद्भूतार्णवाकारा — ^d) Ks-3 B: ३ (both marg): ३ D: ३ S प्रवृत्त, B: प्रवृत्त्य; Dn: D: ० प्रमत्त (for प्रवृत्त) B: दृश्यते (for लक्ष्यते)

16 ^a) B (except B: 1) Dc1 यस्य (for तस्य) S: प्रपक्षेभ्यो, K1 प्रयथेभ्यो, K2 प्रयथेभ्यो, K: प्रया तेभ्यो, G: प्रपातेन, C: d प्रपक्षेभ्यो (as in text) — ^b) S: D: निष्पततो, K: विष्टतति, D: ३: ३: ३ निपवति, S निष्प्रा (G: 'प्रा) मति (for निष्पतन्ति) — ^c) G: सविद्युत्स्तनिता मेघौघा — ^d) S Cv द्विवि (for सवं) S K: इवोष्णगौ, K1 इवोरगौ, Dn: इवो ल्मके (for इवोष्णगे)

17 ^a) Dn: D: राजन्, D: राजा (for मध्ये) — ^b) D: कल्पित; G: कल्पिते (for कल्पित) G: गजे (for गजम्) — ^c) K: B: आस्थित (for आस्थित) S आस्थितोभूत्स भगवान् — ^d) S (except G: 1) Cv उदयं (for उदये)

18 ^a) S K1-4 राज्ञा; K: D (except Dc1 Dn: D: ०) राजन् (for राजा) — ^b) S K1-3 राजता; K: D: भारत, D: शोभिना; S वीर्यवान् (for धार्यता) Cv as in text — ^c) K: कार्तिके (for कृत्तिका) — ^d) K: Dn D: ३ पूर्ण (K: 'णि) मास्याम् (for पौर्ण). B1: 4 इवोद्भूराद् (for इवेन्दुना)

19 ^a) B: ३ -प्रेक्ष्यो (for -प्रख्यो) — ^a) S1 K2-4

अभिवृष्टो महामेघैर्यथा स्यात्पर्वतो महान् ॥ १९
 नानानृपतिभिर्वीरैर्विधिधायुधभूषणैः ।
 समन्वितः पार्वतीयैः शक्रो देवगणैरिव ॥ २०
 ततो युधिष्ठिरः प्रेक्ष्य व्यूहं तमतिमानुपम् ।
 अजयमरिभिः संख्ये पार्यतं वाक्यमब्रवीत् ॥ २१
 ब्राह्मणस्य वशं नाहमियामद्य यथा प्रभो ।
 पारावतसवर्णाश्च तथा नीतिर्विधीयताम् ॥ २२
 धृष्टद्युम्न उवाच ।
 द्रोणस्य यतमानस्य वशं नैष्यसि सुव्रत ।

अहमावारयिष्यामि द्रोणमद्य सहानुगम् ॥ २३
 मयि जीवति कौरव्य नोद्वेगं कर्तुमर्हसि ।
 न हि शक्तो रणे द्रोणो विजेतुं मां कथंचन ॥ २४
 संजय उवाच ।
 एवमुक्त्वा किरन्वाणान्द्रुपदस्य सुतो बली ।
 पारावतसवर्णाश्चः स्वयं द्रोणमुपाद्रवत् ॥ २५
 अनिष्टदर्शनं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नमवस्थितम् ।
 क्षणेनैवाभवद्द्रोणो नातिहृष्टमना इव ॥ २६
 तं तु संप्रेक्ष्य पुत्रस्ते दुर्मुखः शत्रुकर्शनः ।

Bs-s Doi Dn1 D1 अतिवृष्टो, B1 Ds अतिवृष्टैर्, Ds
 अतिवृष्टो; T G1 s-s 'वृष्ट्या (for 'वृष्टो) D1 1 s Gs
 यथा मेघैर् (for महामे) .

20 a) B1 Doi भूपतिभिर् (for -नृपतिभिर्) — b) D2 s पौरुषैः; D4 -दक्षिणैः; D1 s -लक्षणै (for भूषणै). — c) S1 K1 पार्वतीय', S2 पर्वतीयै; K4 पार्वतै (for 'तीयै')

21 a) Dn1 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य) — b) S K1-s त व्यूहम् (by transp) Dn1 Ds व्यूह द्रोणेन कल्पित — c) Ds अजयम् (for अजयम्) G1 s M1-s s सखे; G1 संखे (for सख्ये)

22 a) D1 1 s वशे नाहम्; T G1-s वश नाह, G1 M यथा नाह (for वश नाहम्) — b) K1 D1 1 s ह्याम्यद्य (for 'मद्य) Cd cites ह्यां (as in text). K2 s Ds यथा विभो, Dn1 D1 1 s महाहवे (for यथा प्रभो) T G1-s गच्छेयं भरत्पंभ (G1 'त), G1 M वशं गच्छेयमद्य वै; G2 गच्छेय पुरुपर्यभ — c) S2 परा वत; D1 1 s पारावत (for पारावत-) S K1 2 4 D1 समाशस्य (for -सवर्णाश्च) T G1-s पारावताश्च (T 'वताश्च, G2 'वतश्च) मद्र ते.

23 D1 धृतराष्ट्र (for धृष्टद्युम्न) — b) K1 वश्यं S1 B1 Dn1 Ds T G1 2 M1-s नेष्यसि; K1 नेषसि, K2 नेष्यामि; Dn1 नेष्यसि; Ds ष्यसि (for नेष्यसि) G1 M सयुगे (for सुव्रत). D2 वशमेष्यति शक्रश्च — d) B1 न सशयः; D4 सहानुगं; T G1 सहानुग (for 'नुगम्).

24 a) K1 D1 यदि (for मयि) Dn1 S कौरव्य (for कौरव्य) — b) G1 मोद्वेग (for नोद्वेग) — c) S न हि द्रोणो रणे शक्तो — Ds om (hapl.) 24⁴-26⁴.

— d) K1 Ms s मा (for मां) Dn1 मां च जेतुं कथं चन

25 Ds om 25 (cf v 1 24) — b) S (except Gs) [आ]त्मजो (for सुतो) — c) D1 s पाराव (D1 'प)त (for पारावत) S1 सुपर्णाश्च, S2 सवर्णाश्च, K1 s सुपर्णस्य, K2 सपर्ण* (for सवर्णाश्च) — d) S अभिद्रवत् (for उपा')

26 Ds om 26⁴ (cf v 1. 24). — a) K1 s 4 अरिष्ट- (for अनिष्ट-). Doi Dn1 मत्वा (for दृष्ट्वा) — b) B1 T G1-s उपस्थित (for अवस्थितम्) — d) Ds विशु (for ह्व) — After 26, S ins

142* स हि जातो महारौद्रो द्रोणस्य निधनं प्रति ।

मर्त्यधर्मतया तस्मान्भारद्वाजो व्यमुह्यत ।

नाशकत् तत कश्चिदनीके प्रतिवीक्षितुम् ।

तत. किरन्निपूस्त्रीक्षणाद्द्रुपदस्य वरुथिनीम् ।

भारद्वाजो ययौ तूर्णं पार्यतं वज्रैर्युधि । [5]

द्रुपदस्य महस्सैन्य धारयामास ब्राह्मण ।

[(L 1) G1 महाराज (for 'रौद्रो) — (L 2) G2 भरद्वाजो G1 M1 [s] व्यमुह्यत (for व्यमु) — (L 3) Ms 4 नाशकत् T G1 तत्र कं (T3 त) (for त तत्) T G2 M1 2 किंचिद्, G2-s कश्चिद् (for कश्चिद्) T G2 अनीक (for अनीके)]

27 Ds om 27 — a) K1 B1 तत्र, D1 1 s ते तु (for तं तु) S ते पुत्रो (by transp) — b) S K B Dn1 D1 2 s 6 शत्रुकर्षण (D1 'ण) — c) B1 D1 2 s 6 T G1-s चिकीर्षुर् (for 'पंन्) — d) B1 Doi अयाह्वयत्; Ds निवारयन् (for अवारयत्).

प्रियं चिकीर्षन्द्रोणस्य धृष्टद्युम्नवारयत् ॥ २७
 स संप्रहारस्तुमुलः समरूप इवाभवत् ।
 पार्षतस्य च शूरस्य दुर्मुखस्य च भारत ॥ २८
 पार्षतः शरजालेन क्षिप्रं प्रच्छाद्य दुर्मुखम् ।
 भारद्वाजं शरौघेण महता समवारयत् ॥ २९
 द्रोणमावारितं दृष्ट्वा भृशायस्तस्तवात्मजः ।
 नानालिङ्गैः शरत्रातैः पार्षतं सममोहयत् ॥ ३०
 तयोर्विपक्तयोः संख्ये पाञ्चाल्यकुरुमुखयोः ।
 द्रोणो यौधिष्ठिरं सैन्यं बहुधा व्यधमच्छरैः ॥ ३१

अनिलेन यथाभ्राणि विच्छिन्नानि समन्ततः ।
 तथा पार्थस्य सैन्यानि विच्छिन्नानि क्वचित्क्वचित् ॥ ३२
 मुहूर्तमिव तद्युद्धमासीन्मधुरदर्शनम् ।
 तत उन्मच्चवद्राजन्निर्मर्यादमवर्तत ॥ ३३
 नैव स्वे न परे राजन्नज्ञायन्त परस्परम् ।
 अनुमानेन संज्ञामिर्धुद्धं तत्समवर्तत ॥ ३४
 चूडामणिषु निष्केषु भूपणेष्वसिचर्मसु ।
 तेषामादित्यवर्णाभा मरीच्यः प्रचकाशिरे ॥ ३५
 तत्प्रकीर्णपताकानां रथवारणवाजिनाम् ।

C 7 617
 D 7 20 35
 K 7 20 19

D₁ 2 2.6 T G₂-1 चिकीर्षुर् (for 'पंन्' —^a) B₁ D₁ D₁
 क्षयाहयत्, D₂ निवारयन् (for 'वारयत्')

28 K₁ om (hapl) 28-29 B₁ D₁ (sec m)
 read 28-29 on marg —^a) D₁ D₁ D₁ 1 1 1 तुमुल
 —^b) D₂ समरूपम् B D₁ S सुबोर सम (G₂ 'सु')
 पद्यत —^c) D₁ 1 पार्षतश्च (for 'तस्य) —^d) S सद्युगे
 (for भारत)

29 K₁ om. 29 (cf v 1 28) B₁ D₁ (sec m)
 read 29 on marg —^b) G₁ M आच्छाद्य (for
 प्रच्छाद्य) G₂ मूलं (for दुर्मुखम्) —^c) Ś K₁ 4
 D₁ G₂ शरौघेन —^d) D₁ महता D₁ S समा
 किरत् (D₁ G₂ 'रत्').

30 K₁ D₁ om (hapl) 30 —^a) K₁ अपारिभ,
 D₁ आचरितं, D₂ (before corr) आवरितं (for
 आवां) —^b) D₂ कृपायत्स, D₂ वृथा, D₂ मृदा
 युश्च, S (except G₂) मृदां यत्स (for मृदायत्स).
 Cd cites आयत् —^c) Ś₁ D₁ D₂ 6 समवारयत्,
 T G₂-1 'योद्ययत्, G₁ M 'वाकिरत् (for 'मोहयत्)

31 ^a) K₁ विमक्तयो, K₂ B₂ (orig) D₂ विमु*,
 B₂ (marg) विदं (for विप*) G₁ 5 M₁ 2 सख्ये, G₁
 M₂ मधे (for सख्ये) —^b) K₁ T G₂-1 M₁ 2 पांचाल
 (for पाञ्चाल्य) S -पुत्रयो (for 'सुखयो) — After
 31^a, T G₂ ins

143* अमवचुमुल युद्ध परस्परवधैपिणो ।

—^a) K₁ 8 द्रोणं Ś₂ K₁-1 D₂ युधिष्ठिर Ś K₁-1
 मन्धे (for 'मन्य) —^d) K₂ D₂ बहुधो (for बहुधा)
 K₁ विधमत् (for व्यध*) S transp बहुधा and व्यध
 मत्

32 ^a) K₂ अनेन च (for अनिलेन) — D₁ om
 32^a —^c) D₁ 1 8 तत (for तथा) D₁ D₂ 6
 पार्षत (for पार्थस्य) S तथा सैन्यानि पाण्डनां —^d)
 S दृश्य (G₂ 6 M₂ 'श्य)ते स्म (for विच्छिन्नानि) B₁
 om the second क्वचित्

33 ^a) D₁ om (hapl) from तद्युद्धम् up to संज्ञा
 (in 34^a) K₂ एव, D₂ 6 अपि (for इव) K₁ G₂
 अभवद् (for इव तद्) —^c) B₂ 4 युद्ध (for राजन्)
 — After 33, S ins

144* नैव स्वं न दिशो भूमिर्वमासे न च भास्कर ।

[T₂ G₂ 4 द्यौ (for लु) T G₂-1 न मामे न, M₂-5
 न वमामे (by transp)]

34 D₁ om up to संज्ञा (cf. v. 1 33) —^b) D₂
 om from अज्ञायन्त up to युद्ध (in 34^a) Ś₂ K₂ 4
 B₂-1 D₁ D₂ 8 अज्ञायत्, K₂ अज्ञायत्, D₁ अज्ञायत्,
 T G₂-1 विज्ञायत्; G₁ M अज्ञायत् (for अज्ञायन्त)
 —^c) Ś₂ ज्ञायमान तु, K₂ 4 D₁ ज्ञायमानेन; D₁ अनु-
 नानेन (for अनुमा*) Ś₁ मुद्यमानमसंज्ञामिर् —^d)
 D₁ युत युद्धमवर्तत, D₂ युद्ध निर्भर्यादमवर्तत (hyper-
 metric)

35 ^a) G₁ M₁ 2 4 5 चूडामणिषु (for चूडा*)
 —^b) M₂ [अ]पि (for [अ]सि) Ś K₁-1 5 B D (except
 D₂ D₂) [अ]पि व (K₂ म)र्मसु, K₂ [अ]य वर्मसु
 (for [अ]सिचर्मसु) — G₁ reads 35^a twice —^d)
 N रदमय (for मरीच्य) K₂ D₁ 8 प्रचकाशिरे; D₁
 प्रचकाशीः; D₂ सप्रकाशिरे (for प्रचकाशिरे)

36 ^b) D₂ (marg as in text) राजानां परमद्विपै
 (= 38^b), S रथवाजिनुहस्तिनां —^c) Ś K₁-1 D₂
 यलाकासदशात्राम (D₂ 'त), K₂ D₁ 'त्रां (D₁ 'त्रा)त

बलाकाशबलाभ्रामं ददशे रूपमाहवे ॥ ३६
 नरानेव नरा जघ्नुरुदग्राश्च हया हयान् ।
 रथाश्च रथिनो जघ्नुर्वारिणा वरवारणान् ॥ ३७
 समुच्छ्रितपताकानां गजानां परमद्विपैः ।
 क्षणेन तुमुलो घोरः संग्रामः समवर्तत ॥ ३८
 तेषां संसक्तगात्राणां कर्पतामितरेतरम् ।
 दन्तसंघातसंघर्पात्सधूमोऽग्निरजायत ॥ ३९
 विप्रकीर्णपताकास्ते विपाणजनिताग्रयः ।
 बभूवुः खं समासाद्य सविद्युत इवाम्बुदाः ॥ ४०

विश्वरद्भिर्नदद्भिश्च निपतद्भिश्च वारणैः ।
 संबभूव मही कीर्णां मेघैर्घोरिव शारदी ॥ ४१
 तेषामाहन्यमानानां बाणतोमरवृष्टिभिः ।
 वारणानां रवो जज्ञे मेघानामिव संप्लवे ॥ ४२
 तोमराभिहताः केचिद्वाणैश्च परमद्विपाः ।
 वित्रेसुः सर्वभूतानां शब्दमेवापरेऽव्रजन् ॥ ४३
 विपाणाभिहताश्चापि केचित्त्र गजा गजैः ।
 चक्रुर्वात्स्वरं घोरमुत्पातजलदा इव ॥ ४४
 प्रतीपं हियमाणाश्च वारणा वरवारणैः ।

सदश; B₈ (marg as in text) 'सयलात्रातं; D₀₁ D₁
 'सहितभ्रातं (D₀₁ 'भ्राभ); D₈ ० 'सदशामाभ, D₁ १ ४
 'सयुताभ्राभ; D₄ (marg sec m) 'दायुताभ्राभ; T
 G₈ ४ बलाकसदशामं तद्; G₈ बलाभ्रामं बलानां हि
 —^d) D₄ ०-४ सदश (for ददशे). D₈ om. इवे

37 ^a) D₀ नरान्वर (for नरानेव). D₄ १ ४ T G₂
 M₈-६ राजन् (for जघ्नुर्). K₄ D₁ नराश्चैव नराअघ्नुर्
 —^b) T G₁-४ M जघ्नुरुग्रा; G₈ * * रुग्र (for उदग्राश्च)
 K₄ B₈ महाहयान्, D₁ हयान्हया (by transp).
 —^c) D₁ D₈ ५ रथाश्च; T G₂-६ रथिनो (for रथांश्च).
 —^d) B₂ ४ ६ D₀₁ D₁ D₈ ० वारणान् (for वारणा).
 B₂-६ D₀₁ D₁ D₈ ० च (D₁ D₈ ५) रवारणा, D₄ १ ४
 वारणात्रणे (for वरवारणान्).

38 ^a) K₈ समुच्छ्रित; D₄ ४ समुच्छ्रित- (for समु
 छ्रित) —^b) S द्विपानां (for गजानां) S₂ च पर-
 (for परम). —^c) D₁ D₄ १ ४ तुमलो; D₂ ५
 तुमलं. D₂ ५ घोरं —^d) D₂ ५ संयुगं; D₄ संग्राम-
 (for संग्राम). B D₀₁ T समपद्यत; G M 'जायत
 (for 'वर्तत).

39 M₈ om (hapl) 39 —^a) K₁ B₁-३ संघाक्त
 (for संसक्त). D₈ गात्राणि (for -गात्राणां). —^b)
 D₁ D₈ ० निघ्नताम् (for कर्पताम्). —^c) D₄ संघर्षं;
 D₁ सघर्षं, D₈ सघर्षं (for सघात). B₁-३ D₀₁
 D₁ D₄ १ संघर्पात्, D₈ -संघर्पात् (for सघर्पात्)

40 ^a) D₄ विप्रकीर्ण (for 'कीर्ण). —^b) S₂ K₁-३
 -जनिताश्च (K₁ 'क्षि)या (for 'ताम्य) —^c) D₄
 बभूव D₈ सं (for ख) B₈ समासाद्य (for 'साद्य)
 S बभु (T G₂ 'भु; G₈ M₁ ३ 'हु) राकाशमावायै (G₈
 'विश्य) —^d) S₂ K₁ ३ सविद्युत् (K₈ 'त्का); K₂

सविद्युत्कम् (sic) (for सविद्युत्). K₁ D₄ इवांबुद

41 D₄ om 41^a-42^b. —^a) S₁ K B D₁ D₂ ६
 विक्षिपद्भिर्, D₂ ६ विक्षिपद्भिर् (for विश्वरद्भिर्). S₂ K₁-३
 D₁ D₂ ४ ६-६ पतद्भिश्च; K₄ यतद्भिश्च; K₈ क्षिपद्भिश्च
 (sic), D₀₁ निपतद्भिश्च (hypermetric) (for नदद्भिश्च)
 —^b) B₄ lacuna, D₁ D₈ निपतद्भिश्च; D₁ D₂ ६
 नदद्भिश्चैव (for निपतद्भिश्च). —^c) G₁ M सा बभूव
 (for सयभूव). —^d) D₂ मेघोर्घोरिव K₄ शारदी;
 D₁ D₈ शारदा, S चापि (G₁ 'पं) की (for शारदी).

42 D₄ om 42^a (cf v. 1 41). —^a) D₁
 D₈ ० बहुशो हन्यमानानां. —^b) D₀₁ रणे (for बाण).
 B₄ वृष्टिभि (for वृष्टिभि). —^c) S₂ K₁ ३ रवैर्; S
 रणे (for रवो). D₈ (marg as in text) जज्ञे —^d)
 D₁ एव (for इव). K₈ निस्वन; S (except G₈)
 संप्लव (for संप्लवे)

43 S₁ K (except K₈) om 43^b-44^a —^b) S₂
 D₁ om (hapl) from बाणैश्च up to केचित् (in 44^b)
 —^c) D₁ विविशु (for वित्रेसु) K₈ B D₁ D₂ ६
 सर्वनामानां, D₁ D₈ 'तो नागा; D₈ पर्वतो नागा (for
 सर्वभूतानां). S विप्रस्ता सर्वशब्दानां —^d) D₁ शब्द;
 D₁ D₈ शब्दाद्, D₈ शब्दान् (for शब्दम्) T G₈
 परं सजन्, G₁ M₈-३ [जा]हवे सजन् (M₈ 'जत्); G₈-३
 [ज]परं सजन् (for [ज]परेऽव्रजन्).

44 S₁ K (except K₈) om. 44^a S₂ D₁ om. up
 to केचित् (for both, cf. v. 1 43). —^a) K₈ D
 (except D₀₁, D₁ om) T G₂-६ -हता केचित् (for
 -हताश्चापि) —^b) D₁ D₈ ० महागजै (for गजा
 गजै) K₈ D₁ D₂ ४. ४ ६ तत्र त (D₈ तत्तत्) त्र महागजै.
 —^c) B₁ D₀₁ D₂ भात्स्वन (for 'स्वरं) S₂ K₁-३ ज
 (S₂ भा) क्रोशत स्वय घोरम्.

उन्मथ्य पुनराजहुः प्रेरिताः परमाङ्कुशैः ॥ ४५
 महामात्रा महामात्रैस्ताडिताः शरतोमरैः ।
 गजेभ्यः पृथिवीं जग्मुर्मुक्तप्रहरणाङ्कुशाः ॥ ४६
 निर्मनुष्याश्च मातङ्गा विनदन्तस्ततस्ततः ।
 छिन्नाभ्राणीव संपेतुः संप्रविश्य परस्परम् ॥ ४७
 हतान्परिवहन्तश्च यन्त्रिताः परमायुधैः ।
 दिशो जग्मुर्महानागाः केचिदेकचरा इव ॥ ४८
 ताडितास्ताड्यमानाश्च तोमरद्विपरश्वधैः ।
 पेतुरार्तस्वरं कृत्वा तदा विशसने गजाः ॥ ४९

तेषां शैलोपमैः कायैर्निपतद्भिः समन्ततः ।
 आहता सहसा भूमिश्चकम्पे च ननाद च ॥ ५०
 सादितैः सगजारोहैः सपताकैः समन्ततः ।
 मातङ्गैः शुशुभे भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः ॥ ५१
 गजस्थाश्च महामात्रा निर्भिन्नहृदया रणे ।
 रथिभिः पातित्वा मल्लैर्विकीर्णाङ्कुशतोमराः ॥ ५२
 क्रौञ्चवद्विनदन्तोऽन्ये नाराचाभिहता गजाः ।
 परान्खांश्चापि मृदन्तः परिपेतुर्दिशो दश ॥ ५३
 गजाश्चरथसंघानां शरीरौघसमावृता ।

C 7 845
 B 7 20 53
 K 7 20 57

45 *) B Dc1 D2 प्रतीपा (for प्रतीप) Ks ३ ही
 (Ks हृ)यमाणाश्च; B Dn3 D2 क्रिय", Dn1 हियमा
 णास्तु, D2 नुद्यमानाश्च (for हियमाणाश्च) D1 १ ३
 प्रतीपाद्रियमाणाश्च —^b) T वारणान् (for वारणा)
 —^c) Dn1 D1 १ ३ प्रमथ्य (for उन्मथ्य) Ks B1 ४ ३
 D (except D1 ४ १ ३) G2 आजघ्नु (B1 ३ 'ग्नु) (for
 आजहु) —^d) K1 D1 S (except G2) प्रेरिता (for
 प्रेरिता)

46 *) Ś2 महादद्वैर्, K1 ३ 'मद, K2 'विद्वैर्
 (for 'मात्रा) B Dc1 महामात्रैर्महामात्राश्च —^b) Ds
 वारिता (for ताडिता) —^c) Ś2 घर्णां (for पृथिवीं)
 Ks om जग्मुर् —^d) Ks D1 शक्ति (for मुक्त-)

47 ^b) Ks D1 विनदंत समंतत —^c) D1 छिन्ना
 भ्राणां च (for 'भ्राणीव) Ds om सपेतु. —^d) Ks
 संप्रविश्य, B2 (marg) 'दिश्य, Ds 'पद्य, Dc (before
 corr) 'मृद्य, Ds (by corr) 'विद्य; D1 ३ 'मृद्य; S
 'मथ्य (for 'विद्य). — After 47, Dn1 reads 49^{ab}

48 Śs damaged —^a) Ds हितान् (for हतान्)
 T G2-३ हता प (Gs 'तान्य)रिपतति स्स, G1 M हता
 (M1-३ 'या) परिपततश्च. —^b) K1 यन्त्रिणा; Dn1
 D1 १ ३ यंत्रितान् (for यन्त्रिता) S पतित्वा युधि (for
 परमायुधै) B Dc1 D1 ३ पतितान्प (B2 पीडितान्य, Bc
 भूमौ च प)तितायुधान् —^c) Dn1 दिशं (for दिशो)
 Ks न नागास्ते; Dn1 Ds महाभाग, D1 'रामा (for
 'नागा) —^d) Dn1 एक (for एक). S वायुना
 श्वचरा इव

49 Dn1 reads 49^{ab} after 47 —^b) Dn3 Ds
 तोमरासि (for 'रति) Ks ३ D (except D2) -पर-
 श्वधै (for -परश्वधै) —^c) Ks ४ B1 D1 ३ ३ T G2-३

आतंस्वन (for 'स्वर) —^d) G M वरा (for तदा)
 K2 विशश्वने; Gs 'सिरे; Cd 'सने (as in text)

50 K1 om 50-51 —^a) Ds शैलोपमै (for
 शैलो) —^ś K2-३ Ds om (hapl) 50^a-51^b —^d)
 D1 १ ३ वि- (for च).

51 K1 om 51 Ś K2-३ Ds om. 51^{ab} (for all,
 cf v l 50) D1 om 51^{ab} B1 om 51^b-53^a
 —^b) Dn1 सतोमरै, G1 M सतोमरै (for समन्तत)
 —^c) S तैर्गजै (for मातङ्गै)

52 B1 om. 52 (cf v l. 51) —^b) Dn3
 विच्छिन्न- , Ds ३ विभिन्न (for निर्भिन्न). Dc1 रणे (for
 रणे) — For 52^{ab}, S subst

145* गजैर्गात्रवरं क्षुण्णा विपाणश्च निपातित्वा ।

—^c) B1 Ds पतित्वा (for पातित्वा) S गजा निपातित्वा-
 रोहा —^d) B1 Ds ३ १ Gs तोमरै (for तोमरा)
 Ds ३ विकीर्ण (Ds 'णो)कुशतोमरै

53 B1 om 53^a (cf v l 51). —^a) K1 विनद्
 तस्ते, Dc1 G1 ३ M निनदन्तोऽन्ये; Ds T G2-३ निनद्
 (Ds 'द)त्यन्ये (for विनदन्तोऽन्ये) —^b) B4 समचा
 भिहता गजा; Ds नानास्त्राभिहता गजा —^c) Śs D1 ३
 [अ]मि- (for [अ]पि) K1 [अ]भिमदंत; Ds [अ]भि
 मृद्यत; S न जानत (for [अ]पि मृदन्त) Dn1 परा
 न्खांश्चाभिमृद्यत; Ds परान्खांश्च प्रमृद्यत, Dc परखांश्च
 विमृद्यत —^d) Ks दशो (for दिशो)

54 *) B Dc1 D1 ३ -योधानां (for संघानां) —^b)
 S शरीरौ (Gs 'रौ)घै (for शरीरौघ-) Śs परिभुवा
 (for -समावृता)

वभूव पृथिवी राजन्मांसशोणितकर्दमा ॥ ५४
 प्रमथ्य च विषाणाग्रैः समुत्क्षिप्य च वारणैः ।
 सचक्राश्च विचक्राश्च रथैरेव महारथाः ॥ ५५
 रथाश्च रथिभिर्हीना निर्मनुष्याश्च वाजिनः ।
 हतारोहाश्च मातङ्गा दिशो जग्मुः शरातुराः ॥ ५६
 जघानात्र पिता पुत्रं पुत्रश्च पितरं तथा ।
 इत्यासीत्तुमुलं युद्धं न प्रज्ञायत किंचन ॥ ५७
 आ गुल्फेभ्योऽवसीदन्त नराः शोणितकर्दमे ।
 दीप्यमानैः परिक्षिप्ता दावैरिव महाद्भुमाः ॥ ५८

शोणितैः सिच्यमानानि वृक्षाणि क्वचानि च ।
 छत्राणि च पताकाश्च सर्वे रक्तमदृश्यत ॥ ५९
 हयौघाश्च रथौघाश्च नरौघाश्च निपातिताः ।
 संवृत्ताः पुनरावृत्ता बहुधा रथनेमिभिः ॥ ६०
 स गजौघमहावेगः परासुनरशैवलः ।
 रथौघतुमुलावर्तः प्रबभौ सैन्यसागरः ॥ ६१
 तं वाहनमहानौभिर्योधा जयधनैपिणः ।
 अवगाह्यावमज्जन्तो नैव मोहं प्रचक्रिरे ॥ ६२
 शरवर्षाभिवृष्टेषु योधेष्वजितलक्ष्मसु ।

55 ^a) D₀₁ (also see m. as in text) प्रसृज्य. — ^b)
 K₈ B D₀₁ D₁ २ समुत्क्षिप्य (for 'क्षिप्य'). K₄ ६
 D_n D₃ ० [अ]य (for च) D₄ चारणै (for वा*)
 — ^d) K₁ महारथ, D₄ १ ० ९ रथा हता; D₀ महा
 त्सभि. (for 'रथा:').

56 ^a) D₀₁ (by corr.) दीना (for हीना). — ^d)
 Ś₂ समंतत, B D₀₁ D₁ भयातुरा; D₄ १ ० ९ हतेश्वरा
 (for शरातुरा).

57 ^a) K₈ B₈ D₀ [अ]य (for [अ]त्र). K₄ पुत्र
 (for पुत्र). S जघान पितरं पुत्रं. — ^b) K₄ च पुत्रश्च
 (hypermetric) (for पुत्रश्च) B₈ ४ रणे (for तथा).
 S पिता पुत्रमताद (G₈ 'घ')यत् — ^c) D_{n1} D₄ ६ १ ९
 तुमल. — ^d) D₁ तत् (for न) Ś₁ K₂ B D₀₁ D₁
 २ १ ९ T G₂ ९ M₆ प्राज्ञायत.

58 ^a) K₄ ६ D_{n1} D₄ ९ ९ [s]वसीदन्ति, B D₀₁
 D_{n2} D₁ 'सीदते, S च सीदति (for स्वसीदन्त). — ^b)
 B₁ S लोहित (for शोणित) B₁ ९-९ D₀₁ D_{n2} -कर्दमे
 (for -कर्दमे). — ^c) D_{n1} D₀ दीप्यमाना (for 'मानै')
 D₄ १ परिक्षिप्ता; D₈ परिक्षिप्ता (for परि'). — ^d)
 K₈ B₈ D_{n1} दावैर; Cd दावैर (as in text).

59 ^a) K₈ सेच्यमानानि (for सिच्य*). — ^b) Ś₂ S
 (except G₁ M₁, २) द्वात्राणि (for व*). — ^c) Ś₁ K₁
 २ ४ जैत्राणि (for छ*). — ^d) D_{n1} सर्वे; D₈ ९ सर्व
 (for सर्वं).

60 K₈ reads 60^a-63^b on marg — ^a) D₄ १ M₂
 हयोघाश्च (for हयौ*) Ś₂ K₈ B₁, २ D₀₁ D_{n2} D₈ ४
 ०-९ न (D₀₁ दा) रौघाश्च रथौघाश्च (by transp) M₄ ६
 गजौघाश्च (for रथौ*) T G M₁ २ गजौघाश्च; M₈-९
 रथौघाश्च (for नरौ*) D₈ निपातितै. — ^c) Ś₁ K₄

D_{n2} D₁-९ ६, ० संवृत्ताः; K₈ D₄ १ ९ सृदिता, B
 संकृता; D₀₁ सधुष्णा; T G₂-९ निकृत्त, G₁ M
 निकृत्ता, Cv निकृता. (for संवृत्ता). K₈ ९ B D G₁
 M आवृत्त, K₄ आवृत्ता, T G₂-९ Cv उत्पत्त (for
 आवृत्ता). — ^d) S Cv तुरगा (for बहुधा).

61 K₈ reads 61 on marg — ^a) M₁, २ गजौघ
 (for गजौघ). D_{n1} 'महावेगै', D₈ G₄ ६ M₄ 'वेग
 (for 'वेग). — ^b) D_{n2} परासुनर- (for परासुनर-).
 Ca cites परासुं, Cd परासुर Ś K₁ ४ शतशो (K₄
 'शै')वलः; K₂ D₁ -नरशोवला (D₁ 'ल') (for 'शैवल').
 — ^c) Ś₂ D₄ (marg see m as in text) तुमु (D₄ 'म')
 लावृत्तः; D₀₁ D_n D₈ ६ १ ९ तुमलावर्त; D₀ तुमुला
 युद्ध, S (except G₈) -तुरगावर्त (for तुमुला'). — ^d)
 D₄ सागरे; M₁ २ सागर.

62 K₈ reads 62 on marg. — ^a) D_{n2} D₈ वाह
 नैर; T G₂-९ वारण (for वाहन) — ^b) G₁ M
 यौघा. Ś K₁ २ धनैपिभि; K₄ D₁ जयैपिण (for
 'धनै'). K₈ D_{n1} D₄ १ योधा धनजयैपिण; B₈ योधा
 जयपरै; D_{n2} D₈ ० योधा जन (D₀ 'य')वधै — D₈
 om. (hapl) 62^a-63^d. — ^c) Ś₂ K₂ अवमज्जत; K₁
 D₈ १ ९ च मज्जतो (K₁ 'त'); K₈ B D₀₁ D_{n1} D₁ २
 [अ]य मज्जतो (K₈ 'त; D_{n1} 'ते') (for अवम'). D_{n2}
 अवगाह्यानिमज्जतो; D₄ अवगाह्याव मज्जतो, D₈ अवगा
 ह्यानुसज्जतो — ^d) D₈ च चक्रिरे; S अकुर्वत (for प्रच
 क्रिरे).

63 D₈ om. 63 (cf. v 1 62). K₈ reads 63^a on
 marg — ^a) D_{n2} सृष्टेषु (for वृष्टेषु) B₈ (marg
 as in text) शरवर्षाभिवृष्टेषु; Cv as in text. — ^b)
 D₈ योधैश्च; G₁ M योधेषु. K₈ B D₂ [अ]चित्त;
 K₄ ६ D₁ ० G₂ [आ]दित; D₀₁ [अ]हत, D_{n1} D₁ ९

न हि स्वचित्तां लेभे कथिदाहत्लक्षणः ॥ ६३
वर्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयंकरे ।

मोहयित्वा परान्द्रोणो युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ६४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

२०

संजय उवाच ।

ततो युधिष्ठिरो द्रोणं दृष्ट्वान्तिकमुपागतम् ।
महता शरवर्षेण प्रत्यगृह्णादमीतवत् ॥ १
ततो हलहलाशब्द आसीद्यौधिष्ठिरे बले ।

जिघृक्षति महासिंहे गजानामिव यूथपम् ॥ २
दृष्ट्वा द्रोणं ततः शूरः सत्यजित्सत्यविक्रमः ।
युधिष्ठिरं परिप्रेप्सुमाचार्यं समुपाद्रवत् ॥ ३
तत आचार्यपाञ्चाल्यौ युयुधाते परस्परम् ।

C 7 852
B 7 21 4
K 7 21 4

Cd [आ]चित्, Dn [आ]चित्, D [आ]वित्; Ds
चित्त; T G₁ s-s M Ca [आ]हत; Cv [आ]हव (for
[अ]जित) —^a) B₁ वेपु (for हि स्व) K₁ B₁ s
(marg) s s Dc₁ Dn₁ D₂ T₂ न तेष्वचित्तां (T₂ 'चि
वित्तं) लेभे, T₁ G₁ s-s M न चै (T₁ G₁ s-वे) यु चित्तन
लेभे, G₂ न तेष्वभ्यतरं लेभे —^d) K₁ B₁ D₁ s आ
हित; G₂ आहव- (for आहत) T G₂-s कश्चि (T₂
किंचि-) दाहवलक्षणं

E4^a) T G₂-s महायुद्धे (for तथा युद्धे) —^b)
D₁ S भयानके (for भयकरे) —^c) T G₂ s पर (for
परान्) —^d) Dn₁ अपाद्रवत्; T G₁-s s M अभि^e,
G₁ अभापत् (for उपाद्रवत्)

Colophon. — Sub-parvan Editions संशतकवध
— Day of Drona's Generalship Ś; K₁ D₁ द्वितीय
(Ś: 'वे) युद्धदिवसे; K₁ s द्वितीयदिवसे — Adhy
name. K₁ व्यूहरचनायां व्याकुलयुद्धवर्णनं, Dn₁ व्यूह
युद्धं; D₂ s व्यूहरचना. — Adhy no (figures, words
or both) K₁ B₁ s Dn₁ D₂ s S 19 (as in text)
— Śloka no Dc₁ 64, Dn₁ 63

20

1^a) Ś K₁ s तथा (for ततो) K₁ B₁ Dc₁ Dn₁
ततो (K₁ तथा) युधिष्ठिर द्रोणो —^b) G₁ (inf lit as
in text) उपक्रमं

2^a) Ś; K₁ ततो हलहल शब्द —^b) Dn₁ D₂ s
हासीद् (for आसीद्) —^c) D₁ महासैन्ये; Ms-s

यया सिंहे (for महासिंहे)

3^a) K₁ D₁ G M तथा; T तदा (for तत) Ś
K₁-s D₁ s s शूर; B₁ कुद्ध; T G₂-s वीर (for
शूर) — Dn₁ om. 3^a-4^d —^c) D₁ युधिष्ठिर- Ś₁
B₁ s s D₁ अभिप्रेप्सुम्, K₁ s D₂ s S परिप्रेप्सुर्; B₁
Dc₁ Dn₁ D₁ s s s अभिप्रेप्सुर् (for परिप्रेप्सुम्)
—^d) Ms-s समभिद्रवत् (for समुपां)

4 Dn₁ om. 4 (cf. v. l. 3) —^a) D₁ T G₂-s
-पाचालौ —^b) B Dc₁ महाबलौ (for परस्परम्) S
(except G₁) युद्धायामिसमीयतु (G₁ 'यु'). —^c) B₁
विक्षोभयंतस् S तौ (G₁ M ते) सेने (for तस्सैन्यम्)
— After 4, N (Dn₁ after 3^{ab}) ins

146* ततो द्रोणं महेश्वासं सत्यजित्सत्यविक्रमं ।
अविध्यश्चि शिताग्रैश्च परमास्र विदर्शयन् ।
ततोऽस्य सारथे पञ्च शरान्सर्पाविपोपमान् ।
अमुञ्चन्तकप्रथ्यान्समुमोहास्य सारथि ।
अयास्य सहसाविध्यदयान्दशभिराशुगै । 5
दशभिर्दशभिः कुद्ध उभौ च पार्णिसारथी ।
मण्डलं तु समाश्रुत्य व्यचरन्शृतनामुखे ।
ध्वज चिच्छेद च कुद्धो द्रोणस्यामित्रकर्शन ।
द्रोणस्तु तस्समालक्ष्य चरितं तस्य सयुगे ।
मनसा चिन्तयामास प्राप्तकालमरिंदम । 10

[Dn₁ om line 1. — (L 1) Dn₁ D₁ s तथा (for
ततो). K₁ B (except B₁) Dc₁ Dn₁ D₁ महेश्वास
(for 'वासं) — (L 2) K₁ B Dc₁ Dn₁ D₁-s s

विक्षोभयन्तौ तत्सैन्यमिन्द्रवैरोचनाविव ॥ ४
 ततः सत्यजितं तीक्ष्णदर्शभिर्मर्मभेदिभिः ।
 अविध्यच्छीघ्रमाचार्यश्छिच्चास्य सशरं धनुः ॥ ५
 स शीघ्रतरमादाय धनुरन्यत्प्रतापवान् ।
 द्रोणं सोऽभिजघानाशु विंशच्छिः कद्द्रुपत्रिभिः ॥ ६
 ज्ञात्वा सत्यजिता द्रोणं ग्रस्यमानमिमाहवे ।
 वृकः शरशतैस्तीक्ष्णैः पाञ्चाल्यो द्रोणमर्दयत् ॥ ७

संछाद्यमानं समरे द्रोणं दृष्ट्वा महारथम् ।
 चुक्रुशुः पाण्डवा राजन्वस्त्राणि दुष्टृश्व इ ॥ ८
 वृकस्तु परमशुद्धो द्रोणं पथ्या स्तनान्तरे ।
 विन्याय बलनात्राजंस्तद्भुवमिवाभवत् ॥ ९
 द्रोणस्तु शरवर्षेण छाद्यमानो महारथः ।
 वेगं चक्रे महावेगः क्रोधाद्भुत्स्य चक्षुषी ॥ १०
 ततः सत्यजितश्चापं छिच्चा द्रोणो वृकस्य च ।

निश्चितम्रेण, D₁ १ ४ 'ध्रेयु (for 'ध्रेय). K₁ ४ D₂ विमर्दयत्,
 B₂ D₁ १ ४ निदने' (for विदने'). § D₁ परमाग्निदं-
 यन्, K₂ परमाग्निदंयन् (for the posterior half).
 — (L 3) K₂ B₂-s D₁ D₂ तथास्य, B₁ जथास्य
 (for ततोऽस्य). D₂ शिरोपमान् (for विधेय') — (L 4)
 §₁ K₁ ३ D₁ D₂ D₃ ४ ६ स मुनेह (for मयु नेह).
 — (L 5) D₂ D₃ तरसा (for सप्तसा). K₂ अष्टाभिर्
 (for दशभिर्). — (L 6) K₂ D₂ ३ ३ ती; D₂ ये
 (for च) D₂ D₁ १ ४ तयोभौ (for उभौ च) D₂ om.
 च पाणिसारथी. — (L 7) D₁ च (for तु). §₂ व्य-
 रन्; K₂ B D₁ D₂ ३ ४ विचरन्, D₂ सारन् (for व्य-
 रत्). — (L 8) B₁ transp व्य- and विच्छेद च. K₂
 बहुकोषो (hypermetric), D₂ D₃ ३ ६ सनुद्धो (for च
 कुद्धो) §₁ K₁ ३ D₁ ६ पाणिण; K₂ B D₂ D₃ ३ ६
 कर्षण (for -कर्षण) K₂ चपिणी, §₂ द्रोणस्याभिविक्रम
 (for the posterior half). — (L 9) §₂ B₁ D₁ ३
 १ ४ समालोक्य (for 'लक्ष्य). — (L 10) D₁ ३ ३ अर्दि-
 दम.]

5 °) T₁ G₂ सत्यजित् (submetric), T₂ G₂-s स
 सत्यजित् (for सत्यजित). — K₂ om (hapl) 5^a-7^a.
 §₂ reads 5^a on marg After 5^a, G₂ reads 7^a
 for the first time, repeating it in its proper place.
 M₂ reads 5^a after 6 — °) B₂ D₂ आविध्यत् (for
 अवि'). D₂ आसाय; S (except M₂ 4) आचार्य. — °)
 §₂ छिच्चा चास्य (hypermetric) (for छिच्चास्य) D₂
 सट्वा (for सप्तार). G₂ M₂-4 छिच्चास्य धनुराशुगौ
 — After 5, T G₂-4 M₁ ins .

147* आचार्यस्तस्य वै चापं विच्छेद त्रिभिराशुगौ ।

6 K₂ om 6 (of v. 1 5). — °) D₂ आसाय
 (for आदाय) T G₂ ४ स शीघ्रमादाय तदा (T₂ 'यत्'
 — °) D₂ चापि, D₂ ६ स नि (for सोऽभि) K₁
 D₁ [आ]शुर्. B D₁ S द्रोणमभ्यहनत्राजस (S 'ऋहस्य').
 — °) K₁ ३ D₁ विंशच्छिः; K₂ D₁ D₁ ६-८ S त्रिंशच्छिः;

B D₁ त्रिंशत्ता (for विंशच्छिः). S मर्मभेदिभि (for
 कद्द्रुपत्रिभिः). — After 6, M₂ reads 5^a.

7 K₂ om 7^a (cf v 1 5). G₂ reads 7^a, for
 the first time after 5^a. — °) K₁ B D₁ दृष्ट्वा; D₁
 ध्रुत्वा (for ज्ञात्वा). D₂ T G₂ ३ ३ (both times) M₂ ३
 सत्यजितं (for 'जिता). D₂ द्रोणम् (for द्रोणं). — °)
 §₁ K₁-३ ३ D₂ ३ ताप्यमा; D₂ स्वयमानम्, D₁ ३
 ताप्यमानम्; D₂ तापयानम्; T G₂ ३ प्रसमानम् (for
 ग्रस्य'). §₁ K₁-३ D₂ महाहवे; B₁ D₁ इहाहवे; D₁
 इयाहन् (for इयाहवे). D₂ ताप्यमानापिनाहवे (sic),
 D₂ ताप्यमानसिवाहवे (sic). — °) D₂ विष्वन्; T
 G₂ ४ वृत् (for वृक). — °) T G₂ ३ ४ M₂ ३ पांचात्रो
 (for पाञ्चाल्यो). K₁ D₂ D₂ आर्दयन्; K₂ ३ B D₁
 D₂ ३ ३ आर्दयत्; D₂ आर्द'; D₁ ३ ३ अभ्ययात् (for
 अर्दयत्).

8 °) K₂ संछाद्यमान; M₂ संछाद्यमान (for 'मानं)
 — °) D₁ ३ ३ महारथः (for 'रथम्). — °) D₂
 D₂ ६ चुक्रुशु (for चुक्रुशु). — §₁ K₁-4 D₁ om (hapl)
 8^a-9^a — °) D₂ (by corr) पाद्याणि; D₂ ब्रह्मणि
 (for पराणि) D₂ प्रदुषुर्; S [आ]शु (G₂ 'द)शुषुर्
 (for दुषुषुर्). D₂ ३ स (for च). G₂ द्वि (for इ).

9 §₁ K₁-4 D₁ om 9^a (of v 1 8) G₂ damaged
 — °) D₂ D₂ ६ M₂ ३ च (for तु) K₂ परम; D₂
 D₂ परम (for परम). — °) B₁ दृष्ट्वा (for पथ्या).
 — °) K₂ T G₂-4 यत्पद् (for यत्पान्).

10 °) D₂ पुन पुन (for महारथ). — D₁ om.
 10^a. — °) D₂ सदावेगा (sic), T G₂-३ महावीर;
 M₂-३ 'चाहु' (for 'वेग) — °) G₂ घोरार्द; G₂
 घोरम्; G₂ पाण (for प्रोधाद्) K₁ D₂-३ ६ १ G₂
 उद्धृत्य; K₂ उद्धृत्य; G₂ चोद्धृत्य (for उद्धृत्य) G₂
 M₂ ३ लोचने (for चक्षुषी).

पङ्क्तिः समृतं सहयं शरैर्द्रोणोऽवधीदृक्म् ॥ ११
 अयान्यद्भुरादाय सत्यजिद्रेगवचरम् ।
 साश्वं समृतं विशिखैर्द्रोणं विव्याध सध्वजम् ॥ १२
 स तन्न ममृपे द्रोणः पाञ्चाल्येनार्दनं मृधे ।
 ततस्तस्य विनाशाय सत्वरं व्यसृजच्छरान् ॥ १३
 हयान्ध्वलं धनुर्मुष्टिभ्रौ च पाणिंसारथी ।
 अवाकिरत्ततो द्रोणः शरवर्षैः सहस्रशः ॥ १४
 तथा संल्लिघमानेषु कर्मुकेषु पुनः पुनः ।
 पाञ्चाल्यः परमास्त्रज्ञः शोणाश्वं समयोधयत् ॥ १५

स सत्यजितमालक्ष्य तयोदीर्णं महाहवे ।
 अर्धचन्द्रेण चिच्छेद शिरस्तस्य महात्मनः ॥ १६
 तस्मिन्हते महामात्रे पाञ्चालानां रथर्षभे ।
 अपायाज्वनैरश्वैर्द्रोणात्रस्तो युधिष्ठिरः ॥ १७
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याथेदिकारूपकोसलाः ।
 युधिष्ठिरमुदीक्षन्तो हृष्टा द्रोणमुपाद्रवन् ॥ १८
 ततो युधिष्ठिरप्रेप्सुराचार्यः शत्रुपूगहा ।
 व्यथमत्तान्यनीकानि तूलराशिमिधानिलः ॥ १९
 निर्दहन्तमनीकानि तानि तानि पुनः पुनः ।

C 7 879
B 7 21 25
K 7 21 25

11 *) D₂ ततः सत्यस्य चापं च —^b) K₁ मित्वा (for
 छित्वा) —^c) B₂ महजः ; T G₂₋₄ सरथं (for महयं)
 —^d) D₁ मृदा (for वृक्म्) G₂ शरैर्द्रोणोऽवधीदृक्

12 *) K₂ D₁ वेगवचरं —^d) B₁ : (marg also)
 सप्तभि (for सध्वजम्)

13 *) B₂ D₁ D₂ स तं ; D₂ पृतन् (for स तन्) .
 — K₂ om. (hapl) 13^b-14^c —^b) K₁ पाचालेन
 K₁ अर्धयन् , K₂ अर्धनं , K₃ B₂ D₁ D₂ : : G₂ अर्धितं
 (G₂ 'तो) ; B₂ अर्धितं (for अर्धनं) . K₂ S रणे , D₂
 प्रति (for मृधे) D₁ पांचाल्येनावमर्दनं —^c) G₂
 सत्य (for तस्य) —^d) D₂ : s transp सत्वर and
 व्यसृजन् K₄ D₁ D₂ विसृजन् , D₁ 1.8 विसृजन् (for
 व्यसृजन्) .

14 K₂ om 14^a (cf. v 1 13) —^a) D₂ transp
 ध्वजं and धनुर् B (except B₁) D₁ ध्वजान् (for
 ध्वजं) B₁ : : D₁ D₂ : : T G₂ 4 यष्टिम् , M₂-s
 मुष्टाव् (for मुष्टिम्) —^b) D₁ D₂ : : तौ ; D₂ च
 (for च) B₁ K₁ 2 प्राष्टिमारथी ; G₁ 2 : M प्राष्टि
 (G₁ M 'ष्टि'मारथी (for पाणिं) —^c) D₁ D₂
 अवाकिरन् (for 'रत्') —^d) S शरैः शत (for शरवर्षैः)
 S₂ समंतत (for सहस्रशः) .

15 *) S₁ K₁-3 तथा संल्लिघमाणैः (S₁ 'ने) पुः ; S स
 तथा (T₂ 'दा' मि (M₁ : : छि) घमानेषु —^b) D₁ यत्
 पुन (for पुन पुन) —^c) D₁ परमकुन्ध (for पर-
 मास्त्रज्ञ) —^d) K₂ द्रोणाश्वं , K₃ द्रोणोश्वं (for शो-
 णाश्व) D₁ शोणितोष म योधयत् — After 15, G₁ M
 11^b

148* अवाकिरच्छरैस्तूर्णं भारद्वाजं ममन्वत ।
 हयेषु च विषकेषु विमुल्लोऽभवद्वाहवे ।

[(L 2) G₁ M₁ : विमुनी .]

16 *) M₁ ततस्तजितम् (for स सत्यजितम्) K₁ s
 शालोक्ष्य (sic) , B D₁ D₂ S शालोक्ष्य (for शालक्ष्य)
 —^b) K₂ D₁ D₂ 1 तथा दीर्णं , B₁ ततो दीर्णं , B₂
 मप्रोदीर्णं , D₁ D₂ ततोदीर्णं ; D₂ ततो दीर्णं , S
 ततस्तूर्णं (for तयोदीर्णं) — After 16^a, G₁ M 11^b

149* वेगेन महत्सृष्टाद्वातो द्रुममित्रोरिष्टतम् ।
 तत् पाञ्चालपुत्रस्य युद्धे सत्यजितस्यथा ।

[(L 1) M₂ : वातोद्भूत (for वातो द्रुमम्)]

17 *) D₁ हते तस्मिन् (by transp) D₁ महै-
 प्वाये ; D₂ महाखड्गे (for महामात्रे) . —^b) B₁ पचा
 लानां B D₁ D₁ D₂ महारथे ; D₂ नरर्षभ , D₂ c
 नरर्षभे , G₁ M₁ 2 यदास्करे (for रथर्षभे) —^c) D₁
 अपातयज् (hypermetric) (for अपायाज्) —^d) S
 भीतो (for त्रस्तो)

18 *) B₁ D₁ पंचाला , D₁ पाचाल्या (for पा
 चाला) K₂ D (except D₁ D₁ D₂) केकया (for
 केक्या) G₂ : : M₁ 2 मारस्यात् (for म) —^b)
 S चेदिकारूपा (for 'रूप) K₁ s B₂ D₁ D₂ s-s
 'कोशला' , B₁-3 कोषला , T G₂-s 'कोसला (for 'को
 मला) K₂ चेदिका हृष्टकोशला —^c) B D₁ T G
 M₁ 2 अमीप्सतो ; D₁ M₁-s परीप्सतो (for उदीक्षन्तो)
 —^d) B₁ D₂ : G₂ दृष्ट्वा , D₁ D₂ हृष्टो , D₂ हृष्ट
 (for हृष्टा) D₂ c उपाद्रवत् (for 'द्रवन्)

19 *) K (except K₂) B (except B₁) D₁ D₂
 D₂ : : युधिष्ठिर (for 'ष्टिर) . —^b) D₁ D₂ सा-
 चार्यो हि महारथ (D₂ 'थ) —^c) D₁ व्याघमत् — K₂
 om (hapl) 19^d-20^a D₁ repeats 19^d after the
 second occurrence of 20^a —^d) S₂ K₁ : B D₁

द्रोणं मत्स्यादवरजः शतानीकोऽभ्यवर्तत ॥ २०
 सूर्यरश्मिप्रतीकाशैः कर्मारपरिमाजितैः ।
 पङ्क्तिः सखतं सहयं द्रोणं विद्वानदद्भ्यम् ॥ २१
 तस्य नानदतो द्रोणः शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
 क्षुरेणापाहरत्तूर्णं ततो मत्स्याः प्रदुद्बुधुः ॥ २२
 मत्स्याञ्जित्वाजयचेदीन्कारूपान्केकयानपि ।
 पाञ्चालान्सृञ्जयान्पाण्डून्भारद्वाजः पुनः पुनः ॥ २३
 तं दहन्तमनीकानि क्रुद्धमग्निं यथा वनम् ।

दृष्ट्वा रुग्मरथं क्रुद्धं समकम्पन्त सृञ्जयाः ॥ २४
 उत्तमं ह्यादधानस्य धनुरस्याशुकारिणः ।
 ज्याघोपो निघ्नतोऽमित्रान्दिक्षु सर्वासु शुश्रुवे ॥ २५
 नागानश्चान्पदार्तीश्च रथिनो गजसादिनः ।
 रौद्रा हस्तवता मुक्ताः प्रमथन्ति स्म सायकाः ॥ २६
 नानद्यमानः पर्जन्यो मिश्रवातो हिमात्यये ।
 अश्मवर्षमिवावर्षत्परेषां भयमादधत् ॥ २७
 सर्वा दिशः समचरत्सैन्यं विशोभयन्निव ।

Dn₂ D₂₋₅ T G₂₋₅ s Ms (inf lin.) [अ]निल (for [अ]निल')

20 K₂ om. 20^a (cf v l 19) D₁ reads 20^a twice. After the second occurrence of 20^a, D₁ repeats 19^d. —^a) T₁ G₂₋₅ मात्स्याद् (for मत्स्याद्)

21 ^b) M₂ 4 कर्मार Cd cites कर्मार. K₂ काश्मीरपरिमोहितैः. —^a) Dc₁ सरथ (for सहय). D₅ पङ्क्तिश्च सहय द्रोण. —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ 3 भित्त्वा, K₅ ह्रत्वा (for विद्धा) D₅ विद्धा चैव (for द्रोणं विद्धा). D₄ [अ]नदन् (for [अ]नदद्). K₄ D₁ वली (for भृशम्). S द्रोणं विद्धा ननाद च (G₁ M₁ 2 ह). — After 21, N ins

150* धुराय कर्मणे युक्तं चिकीर्षुं कर्म दुष्करम् ।
 अवाकिरच्छरशतैर्मारद्वाजं समन्तत ।

[(L 1) B₈ (before corr) क्रुद्धाय D₅ 7. 8 कर्मणो (for 'णे). Ś₂ K₂ 3 B₂₋₅ D₅ युक्तश्च Ś₁ K₁ 4 B₁ 2 s Dc₁ D₁ 2 7 चिकीर्षुं, Dn₁ चिकीर्षुन् (for चिकीर्षुं) — (L 2) The portion from अवाकिरच् in line 2 of 150* up to तान्दृष्ट्वा (in 7 21 7^a) is lost in Ś₂ on a missing folio K₄ D₅ 6 अवाकिरच् Ś₁ K₁ 2 4 Dn₂ D₄ 6-8 शि(D₄ श)नैर्वाणैर्, Dn₁ शरवातेर् (for 'शतेर्']

22 Ś₂ missing (cf. v. l. 21) —^a) Ś₁ K₂ चानदतो, K₁ च नदतो; K₄ D₁ चापततो, B (except B₁) नानदतो (for नानदतो). —^b) K₄ D₁ अपाहरत्, D₂ सकुण्डला —^c) Ś₁ K₁₋₃ 5 Dn D₂₋₅ 7. 8 [अ]पातयत् (for 'हरत्) K₄ क्षुरेण पातयत्तूर्णं, D₅ क्षुरेणा पातयत्तूर्णं; T G₂₋₅ M₂₋₅ क्षुरेणैवाहर (T G₂ 'न)द्रोणस; G₁ M₁ 2 क्षुरेणापहरद्रोणस

23 Ś₂ missing (cf v. l. 21) —^a) G₂₋₅ मात्स्यान् (for मत्स्यान्) —^b) K₂₋₅ B₁₋₄ Dc₁ Dn₁ D₁₋₈ 6

करूपान्; T G₂₋₄ कारुशान्, G₁ 5 M₂₋₅ करुशान्; M₁ 2 कुरुशान् (for कारूपान्). Ś₁ K D (except Dc₁ D₅) कोना(Ś₁ K₂ 3 D₁ 'स)लान् (for केकयान्) —^c) B₄ पचालान् (for पाञ्चालान्). S पार्षान् (for पाण्डून्) —^d) D₅ प्रतापवान् (for पुन' पुन').

24 Ś₂ missing (cf. v l 21) —^b) K₁ 5 D₁₋₅ G₁ 4 M₁ 2 अग्निर् (for अग्निं). D₄ 7 वने (for वनम्) —^c) M₁ 2 रुग्मरथं (for रुग्म') B Dc₁ T G₂ वीर; D₁ युद्धे, G₁ 8-5 M वीरा (for क्रुद्धं). —^d) Ś₁ K₄ D₁ अकंपंत स; K₁ संकंपतु स; K₂ अकंपंत स (for समकम्पन्त).

25 Ś₂ missing (cf. v. l. 21) —^a) Dn₁ उद्भूतं (for उत्तमं). K₅ B D (except D₁) ह्या (Dn₂ D₅ चा)ददानस्य (for 'धानस्य). S (except G₁ M₁ 2) उभाभ्यां संदधानस्य —^b) K₁ 3 अद्याशु, B₂ (also marg) अद्याशु; G₁ M₁ 2 अस्याशु (for अस्याशु) K₅ G₂ 4 धनुषोस्याशुकारिण', T G₂ 5 M₂₋₅ धनुष्योप्याशु'.

26 Ś₂ missing (cf v. l. 21) —^b) G₁ M रथांश्च (for रथिनो) K₂ D₂ -सादिभि (for -सादिन). T G₂₋₅ तथोभौ पार्णि (G₂ 4 प्राष्टि, G₅ प्राष्टि)सारथी —^c) K₂ B₂ Dn₁ D₅ G₂₋₅ रौद्र', D₄ पद्म (for रौद्रा). D₅ संख्ये (for मुक्ता) —^d) K₅ D₅ 6 G₁ M प्रमथति; D₁ 'मति, G₅ प्रमथन्ति (for प्रमथन्ति). K₄ च; D₂ [अ]स्य (for स) B₁ 2 4 D₂ शायका, D₅ सायकै (for सायका).

27 Ś₂ missing (cf v l 21). —^a) Ś₁ तानद्यमान; B₁₋₄ Dc₁ Dn₂ D₅ नानदं (B₄ 4 'द्यं)मान (for नानद्य'). —^b) D₅ मिश्रीमूतो, D₅ मिश्रवाते; G₂₋₅ Cv विष्णुवातो, Cd मिश्रवातो (as in text). G₁ M मिश्रवातस्तपात्यये. —^c) Dn₂ D₅ अश्मवर्षैर्, S (except G₁ M₁ 2) 'वृष्टिम् (for 'वर्षम्). K₂₋₅ B₁ 5 Dn₂

वली शूरो महेश्वासो मित्राणामभयंकरः ॥ २८

तस्य विद्युदिवाभ्रेषु चापं हेमपरिष्कृतम् ।

दिक्षु सर्वास्त्रपश्याम द्रोणस्यामिततेजसः ॥ २९

द्रोणस्तु पाण्डवानीके चकार कदनं महत् ।

यथा दैत्यगणे विष्णुः सुरासुरनमस्कृतः ॥ ३०

स शूरः सत्यवाक्प्राज्ञो बलवान्सत्यविक्रमः ।

महानुभावः कालान्ते रौद्रो मीरुविभीषणाम् ॥ ३१

कवचोर्मिध्वजावर्ता मर्त्यकूलापहारिणीम् ।

गजवाजिमहाप्राहामसिमीनां दुरासदाम् ॥ ३२

वीरास्थिशर्करां रौद्रां मेरीमुरजकृच्छपाम् ।

चर्मवर्मप्लवां घोरां केशशैवलशाङ्गलाम् ॥ ३३

शरौघिणीं धनुःस्रोतां बाहुपन्नगसंकुलाम् ।

रणभूमिवहां घोरां कुरुसृञ्जयवाहिनीम् ।

मनुष्यशीर्षपापाणां शक्तिमीनां गदोद्दुपाम् ॥ ३४

C. 7 695
B 7 21 42
K 7 21 42

D₁ : ह्वावर्पन् (for 'वर्पन्' —^a) S परेषु (for परेषुं) Dn₁ आदधे, D₂ G₂ : 'घन्'; D₁ : 'दत्' (for 'घत्')

28 Ś₁ missing (of v 1 21) —^a) K₁ D₂ दिग्वा (for दिग्वा) K₁ : Dc₁ D₂ : स समचरन्, K₂ समताच्च (for समचरन्) —^b) G₂ M₂-s सेना (for सैन्य) Ś₁ सैन्यान्त्रिद्रावयस्त्रिव, K₁-4 D₁ सर्वा (K₁ D₁ सैन्या)न्त्रिद्रावयत्रयी, K₂ तत्सैन्य क्षोभयस्त्रिव, T G₂-4 सेनां मक्षोभयन्मुहुः; G₁ M₁ सेनां विक्षोभयत्प्रमु —^c) K₂ बले, Dc₁ ततः; Dn₂ D₂ रणे (for यली)

29 Ś₁ missing (cf v 1 21) —^b) A few MSS -परिष्कृत (for 'ऋतम्' —^c) K₁ : B₂ : D₂ : G₂ पश्याम, K₂ B₁ : Dc₁ Dn₂ D₁ : : १ : S T G₂-4 पश्यामो, B₁ D₂ पश्यामि (for [क्ष]पश्याम) —^d) K₄ om द्रोणस्यामि S [क्ष]मित्रवातिन (for [क्ष]मिततेजम) — After 29, N (Ś₂ missing) ins

151* शोभमाना पुरजे चास्य वेदीमद्राक्षम भारत ।

हिमवच्छिन्नराकारां चरत सयुगे मृशाम् ।

[(L 1) D₂ शोभमाना D₂ वेपी चादायि (for वेदी मद्राक्षम) — D₂ om. line 2 — (L 2) D₂ शिखरा कारा (for 'कारा') D₂ चरता D₁ प्रयुगे D₂ तदा (for मृशन्)]

30 Ś₂ missing (cf v 1 21) T G₂-5 M₂-5 om 30 —^a) K₄ D₂ पाण्डवानीक —^c) Ś₁ K (except K₂) D₂ दैत्यगणान् —^d) K₄ M₁ : नमस्कृत (for 'स्कृत')

31 Ś₂ missing (cf v 1 21) —^a) K₂ : B₂ : : Dn₁ D₂ : १ : S G₂ M₂ सत्यवान्; T G₁-3 M₁-3 : सत्त्ववान् (for सत्यवाक्) —^b) K₄ : D (except Dc₁ Dn₂ D₂ :) दृढ- (for सत्य) —^c) K₄ B Dc₁ D₁ कदनांते, D₂ कालांता (for कालान्ते) —^d) Ś₁ K₁ : B₁ Dc₁ Dn₂ D₁ : : १ : रौद्रां; K₂ Dn₁ D₂ : रौद्रं

(for रौद्रां) K₁ D₁ भीम; D₂ मीरु (for मीरु) B₁ : : Dc₁ D₂ विभीषणी, Dn₁ D₂ : विभीषण (for 'पणाम्') K₂ रौद्रातिकविभीषणी, S रौद्रां प्रावर्तयच्छदी

32 Ś₂ missing (cf v 1 21) —^a) Ś₁ K₂ क्व चोदा, M₂ : क्वचोर्मी (for 'चोर्मि') S रयावर्ता (for 'ध्वजा') —^b) K₁ : : Dn₂ D₂ : मर्त्य (Dn₂ D₂ र्य)-कूला (K₁ : 'र्मा')पहारिणी —^c) Ś₁ reads 32^a in Deva nāga:I —^d) Dn₂ महाप्राहाव् (for 'प्राहाम्') S गजाशमकरात्रीणां —^e) Dn₂ D₂ शौणिशैवां; T₂ श्विप्राहां (for 'मीना')

33 Ś₂ missing (cf v 1 21) D₁ reads 33^a-34^a on marg —^a) K₂ : -कंकरां, B₂ -मकरां (for शंकरां) B₂ धौना, D₂ रौद्रां; S दुर्गा (for रौद्रां) —^d) T₁ G₂-5 M₂ : -महुक, T₂ G₁ M₁ : : -महुक- (for सुरज) —^e) Ś₁ K₁ B₂ D₂ चर्मचर्म, Dc₁ चर्मचर्म (for चर्मचर्म) —^d) Ś₁ K₁ केशशैवल, K₂ D₁ G₂ केशशैवाल Ś₁ K B₂-5 D₁ : -शाङ्गला, B₁ : -साङ्गला (for -शाङ्गलाम्) Dn₁ केशशाङ्गलशैवाल

34 Ś₂ missing (of v 1 21) D₁ reads 34^a on marg —^a) Ś₁ K (except K₄) D₁ शरौघिनीं; Dn₂ D₂ : शरौघिणी, T G₂ : शवोघिनीं; G₂ शवौघिणीं (for शरौं) Some MSS धनुश्रोतां — T G₂-5 M₂-5 om 34^a —^c) B Dc₁ वीरां (for घोरां) D₂ रणभूमियमां घोरां, D₂ रणभूमि महाघोरां; G₁ M₁ : रथद्वीपां महाघोरा —^d) G₁ M₁ : चहर्ती कुरुसृञ्जयान् —^e) Ś₁ K₂ : गदोत्तमां, K₁ D₁ गदोद्दुमां, D₂ गदा दुमा, T G₂-5 M₂-5 गदाकुलां (for गदोद्दुपाम्)

35 Ś₂ missing (of v 1 21) D₂ om (hapl) 35^a —^a) Ś₁ K₁ : D₁ श्वमर्ता, S वितर्ता (for -वसनां) Dn₁ D₁ : टण्णीपफेन (Dn₁ 'ना')मथानां —^b) B D (except Dn₂ D₂ : , D₂ om) विक्रीणां (for निदक्षी). —^c) Ś₁ K (except K₂) D₁ क्षीरोप

उष्णीपफेनवसनां निष्कीर्णात्रसरीसृपाम् ।
 वीरापहारिणीमुग्रां मांसशोणितकर्दमाम् ॥ ३५
 हस्तिग्राहा केतुवृक्षां क्षत्रियाणां निमज्जनीम् ।
 क्रूरां शरीरसंघाटां सादिनक्रां दुरत्ययाम् ।
 द्रोणः प्रावर्तयत्तत्र नदीमन्तक्रगामिनीम् ॥ ३६
 क्रव्यादगणसंघुष्टां श्वशृगालगणायुताम् ।
 निपेक्षितां महारौद्रीः पिशिताशैः समन्ततः ॥ ३७

तं दहन्तमनीकानि रथोदारं कृतान्तवत् ।
 सर्वतोऽभ्यद्रवन्द्रोणं कुन्तीपुत्रपुरोगमाः ॥ ३८
 तांस्तु शूरान्महेष्वासांस्तावकाभ्युद्यतायुधाः ।
 राजानो राजपुत्राश्च समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ३९
 ततो द्रोणः सत्यसंधः प्रभिन्न इव कुञ्जरः ।
 अभ्यतीत्य रथानीक दृढसेनमपातयत् ॥ ४०
 ततो राजानमासाद्य ग्रहरन्तमभीतवत् ।

हारिणीम् Dn1 T G M1 २ रौद्रां, Ms-६ रौद्रीं (for उग्रा)

36 Śs missing (of v. 1 21) —^a) D1 हस्ति
 ग्रहां S क्षत्रजनगां (Gs om नगा) (for केतुवृक्षां)
 —^b) Ś1 K1 २ निमज्जनीं —^c) B६ युवा (for
 क्रूरां) B६ प्रवीर (for शरीर) Ś1 K२ ४. ६ B Dc1 Dn२
 D२ ३ ६ १ ३ G६ संघटां; Dn1 सवाग्धा, D1 सधारा;
 D४ सघुष्टां, D६ सघाटां (for 'सघाटां) —^e) D६
 प्रवर्तयन् —^f) K६ B६ ४ Dn1 D६ वाहिनीं; D४
 गामिनी (for गामिनीम्)

37 Śs missing (of v. 1 21) T G2-६ Ms-६ om
 37 —^a) D1 om from क्रव्याद्' up to शृगाल (in
 37^b) K२-६ B६ ६ D२ 'सघुष्टां; Dn२ D६ ० -भूयिष्ठां,
 D६ सघटां (for सघुष्टा) —^b) K (except K६) D६
 G1 M1 २ श्वशृगाल —^d) Dn1 पिशाचोच्चै (for पिशि
 चां) ।

38 Śs missing (of v 1 21). —^b) S नरो (G1 ६
 M रथो) दारा प्रगटभवत् (T प्रगटभवत्; G६ प्रवल्भवत्;
 G४ प्रवल्गयन्) —^c) D६ G1 [S] भद्रवद् (for 'द्रवन्)
 —^d) D६ युगोपमा' (for पुरोगमा) । — After 38,
 N (Śs missing) ins

152* ते द्रोण सहिता शूरा सर्वत पर्यवारयन् ।
 गमस्तिभिरिवादिस्थ तपन्तं भुवने यथा ।

[(L 1) D६ सर्वा (for शूरा) D६ सहिता (for
 सर्वत) B६ Dn२ D1 प्रलवारयन् (for पर्य) — D४
 om line 2 — (L 2) D1 om वादि D६ तपन (for
 तपन्त) K४ B Dc1 D६ ४ भुवन (for भुवने)]

39 Śs missing (of v 1 21). D६ ४ om 39.
 —^a) N (Śs missing, D६ ४ om) त तु शूरं (Dn२
 युधिष्ठिर) महेष्वासं; T तांस्तु शूरा महेष्वासात्. —^b) Ś1
 K1 Dc1 Dn२ D६ तावका र (Dc1 ह्यु) घतायुधा', D६
 'काभ्युद्यतायुधा; G1 Ms-६ 'काश्चोद्यतायुधा —^d)
 D६ S (except T G२) सर्वत (for समन्तात्)

— After 39, N (Śs missing, D६ ४ after 38) ins

153* शिखण्डी तु ततो द्रोण पञ्चभिर्नतपर्वभि ।
 क्षत्रवर्मा च पिशात्या वसुदानश्च पञ्चभि ।
 उत्तमांजास्त्रिभिर्वाणै क्षत्रदेवश्च सप्तभि ।
 मात्स्यश्च शतेनाजौ युधामन्युस्त्रयाष्टभि ।
 युधिष्ठिरो द्वादशभिर्द्रोण विव्याध सायकं । [5]
 दृष्टद्युश्च दशभिश्चेकितानस्त्रिभि शरै ।

[(L 1) K४ Dn1 च (for तु) — K४ om. line 2.
 — (L 2) Ś1 K1 ६ Dc1 Dn D६ ६ ० क्षत्रवर्मा, D४ १ ३
 कृतवर्मा (for क्षत्र) Dc1 (by corr) वसुदान — D६
 om line 3. D४ reads lines 3-4 twice — (L 3)
 B६ (marg as in text) क्षत्रधर्मश् (for 'देवश्) Ś1 K४
 Dn D६ तु, D६ lacuna (for च) — (L 4) Ś1 K
 Dn1 D४ (both times) ६ १ ३ तु (for च). — (L 6)
 Ś1 K Dn1 D२ ४ ६ १ ३ तु (for च). D६ शतभिश्
 (for दश) K६ om शरै]

40 Śs missing (of v 1 21) G६ partly dam-
 aged —^a) S (G६ damaged) स सत्यसंध द्रोणाश्च.
 —^c) Dc1 अस्यतीत्य (for अभ्य) —^d) D६ दृढसेनम्,
 D1 ३ दृढसेनम्; T G M1 २ वृपसेनं (for दृढसेनम्)
 T G2-६ Ms-६ समभ्ययात्, G1 M1 २ समर्पयत् (for
 अपात')

41 Śs missing (of v 1 21) G६ partly dam-
 aged —^a) D६ om मा —^b) K४ D1 क्षदीनवत् (for
 क्षभीत) —^c) B (except B६) भीम; T G1-४ तीक्ष्णै;
 G६ याणै; Ms-६ क्षेमि (for क्षेम). D६ १ ३ विव्याध
 पत्रिभि' क्षेम. —^d) Ś1 K1 D६ महतः; D६ हसत्. (for
 स हत्.) D६ भुवि (for रथात्).

42 Śs missing (of v 1 21). D६ om 42. B६
 reads 42^a on marg —^a) D1 यथा, G६ damaged
 (for प्राप्य) D६ सेनानां (for सैन्याना) — K२ om
 42^b-44^a —^b) B1 परिचरन्; T G1-३ Ms-६ तु विच

अविध्यन्नवमिः क्षेमं स हतः प्रापतद्रथात् ॥ ४१
 स मध्यं प्राप्य सैन्यानां सर्वाः प्रविचरन्दिशः ।
 त्राता ह्यभवदन्वेषां न त्रातव्यः कथंचन ॥ ४२
 शिखण्डिनं द्वादशभिर्विशत्या चोत्तमोजसम् ।
 वसुदानं च भलेन प्रपयद्यममादनम् ॥ ४३
 अशीत्या क्षत्रवर्माणं पङ्क्तिगत्या सुदक्षिणम् ।
 क्षत्रदेवं तु भलेन रयनीडादपाहरत् ॥ ४४
 युधामन्युं चतुःपथ्या त्रिशता चैव मात्यकिम् ।

विद्धा रुक्मरथस्तूर्णं युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ४५
 ततो युधिष्ठिरः क्षिप्रं कितवो राजसत्तमः ।
 अपायाञ्जनैरश्वैः पाञ्चाल्यो द्रोणमभ्ययात् ॥ ४६
 तं द्रोणः सधनुष्कं तु साश्वयन्तारमक्षिणोत् ।
 स हतः प्रापतद्रूमौ रथाज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ४७
 तस्मिन्हते राजपुत्रे पाञ्चालानां यशस्करे ।
 हत द्रोणं हत द्रोणमित्यासीत्तुमुलं महत् ॥ ४८
 तास्तथा भृशसंकुद्धान्पाञ्चालान्मत्स्यकेक्यान् ।

C 7 915
 B 7 21 61
 K 7 21 65

रु. G: तु व्यचरद् (for प्रविचरत्) —^c) K₁ त्राता,
 G₁ M₁ २ त्राण (for त्राता) D₁ मोम्यवद् (sic), D₁ ३
 मोमवद् (for ह्यभवद्) T ततोम्यद्रवदन्वेषा, G₂ ४
 तत्राम्यभवद् —^d) K₁ त्रातव्यः, B₁ G₁ ३ M₁ २
 त्रातव्यं (for त्रातव्यं) B₂ ४ कदाचन, T G₁-३ M₁
 २ ३ परतपः, G₂ ३ परतप (for कथंचन)

43 Ś: missing (cf v l 21) K₂ om 43 (cf
 v l 42) G₂ damaged —^b) G₂ ४ चोत्तमोजस
 —^c) S (except T₂ G₂, G₂ damaged) तु (for च)
 —T G₂-४ om (hapl) 43^d-44^e —^d) G₂ damaged
 Ś₁ B D₁ प्रपयद्, D₁ नाप्रेयद् (sic) (for प्रपयद्).
 G₁ M रयनीडादपाहरत्

44 Ś: missing (cf v l 21) K₂ om 44^e (cf
 v l 42) T G₂-४ om 44^a (cf v l 43) G₂
 M₂ om 44 D₂ reads 44 twice —^a) K₂ B₁ ३
 D₂ D₁ -धर्माण (for -वर्माण) Ś₁ K₁ २ ४ D₁ स
 मध्य प्राप्य सैन्याना (= 42^a) —^b) K₂ विशत्या सु
 (for पङ्क्तिगत्या) K₂ सुदर्शन (for सुदक्षिणम्) —^c)
 B₁ क्षत्रवर्म, B₂ ४ क्षत्रदेव, G₁ M₁ २ ४ ३ जलमघ
 (for क्षत्रदेव) D₂ च भलेन, D₂ ४ ततस्तूर्णं (for तु
 नह्येन) —^d) T₂ G₁ ३ ४ M₁ २ ४ ३ रयनीडा (T₂ 'ला'द्
 B₂ ४ D₂ D₁ D₂-३ ३ (first time) T G₂ अपातवत्,
 D₂ अपाहरत् (for अपाहरत्) D₂ (second time)
 प्रपयद्यममादनं (= 43^d)

45 Ś: missing (cf v l 21) D₂ om (hapl)
 45 —^a) K₁ om तुपथ्या —^b) Ś₁ K D₁ D₂
 विशत्या; D₂ (by corr) त्रिशत्या, D₂ त्रिवाङ्गिः
 D₂ ३ ६-३ त्रिवाङ्गिः (for 'शता) D₁ सान्यकौ S
 सात्यकिं (G₁ M₂-३ सत्यकं) त्रिशता (G₂ 'ता') शरैः
 — M₂ om. 45^e-46^b —^c) K₂ रुद्धा (for विद्धा)
 G₂-६ M₁ २ प्रेषु, M₁ ३ प्राप (for तूर्णं) T G₁
 विद्धा रुक्मरथ प्रेषु —^d) S (M₂ om) कुचीपुत्र

युधिष्ठिर

46 Ś: missing (cf v l 21) M₂ om 46^a (cf
 v l 45) G₂ damaged —^b) Ś₁ K D (D₂ by
 corr as in text) गुर्वो, B₁ ३ (marg as in text)
 ४ ३ विह्वो, B₂ (also) स राजा, Cd कितवो (as in
 text) D₂ G₁ M₁ राजसत्तम —^c) G₂ अवार्यज्
 (sic) (for अपायाज्) —^d) K₂ D₂ S (except G₂
 M₂-३) पांचालो K₂ अभ्ययत्, K₂ 'गात् (for 'यात्)

47 Ś: missing (cf v l 21) D₁ om. 47-48
 —^a) K₂ G₁ M सधनुष्केषु, B₂ D₂ D₂ ६-३ सधनुष्कं
 च, D₂ सधनुष्कां च (for सधनुष्क तु) —^b) B₁
 २-३ D₁-३ ३ आक्षिणोत्, B₂ D₂ १ ३ आवृणोत्, Cd
 अक्षिणोत् (as in text) —^c) K₁ महत्, D₂ हसत्
 (for स हत) D₂ आपतद् (for प्राप) —^d)
 G₂-३ यया (for रयाज्) — After 47, S (except
 G₂) ins

154* तं हत्वा विधमौ द्रोण कुर्भु परिवारित ।

[G₁ M₁ ३ transp त and हत्वा G₂ छित्वाविधमौ]

— After 154*, S (G₂ om) reads 52

48 Ś: missing (cf v l 21) D₁ om 48 (of
 v l 47) —^a) B₂ ४ पांचालानां D₂ ३ यदास्विनि;
 S रयर्षभे (for यदास्करे) —^c) Cd cites व्रत (for
 हत) K₂ हतो द्रोणो, G₂ व्रतान्द्रोण Ś₁ K₁ ३ हतो
 द्रोणो हतो द्रोण; D₂ D₂-३ T G₁-३ ३ व्रत (G₁ ३ 'त'
 द्रोण व्रत (G₁ ३ 'त') द्रोणम् —^d) B D₂ S निम्बनो
 महान्, D₂ D₂ ६-३ तुमुलो (D₁ ३ 'मल') महान् (D₂-३
 'हव')

49 Ś: missing (cf v l 21) —^a) B₂ (marg)
 D₂ ताम्बदा, D₁ ताम्ब* K₂ शृशामकुब्ध; B₁ ३ ४
 D₁ G₁ M शृशामरुब्धान्; B₂ ३ सरशारुब्धान्, D₂

सुखयान्पाण्डवांश्चैव द्रोणो व्यक्षोभयद्गली ॥ ४९
 सात्यकिं चेकितानं च धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
 वार्धक्षेमि चित्रसेनं सेनाविन्दुं सुवर्चसम् ॥ ५०
 एतांश्चान्यांश्च सुवहून्नानाजनपदेश्वरान् ।
 सर्वान्द्रोणोऽजयद्युद्धे कुरुभिः परिवारितः ॥ ५१

तावकास्तु महाराज जयं लब्ध्वा महाहवे ।
 पाण्डवेयात्रणे जम्बुर्द्रवमाणान्समन्ततः ॥ ५२
 ते दानवा इवेन्द्रेण वध्यमाना महात्मना ।
 पाञ्चालाः केकया मत्स्याः समकम्पन्त भारत ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

सह सरङ्गान्, Dn₂ D₈ नृपसकुन्दान्, D₆ नृपति-
 कुन्दान्, T G₂₋₈ शृशसविज्ञा (G₈ १ 'ज्ञा)न् (for शृशस-
 कुन्दान्) —^b) B₁ १ M₄ १ पांचाल्यान्; B₈ १ D₁ D₁
 पचालान् (for पञ्चालान्) K₆ D_n D₃ १ ०-१ कैकयान्
 (for कैकयान्) D₈ पांचालारमजकेकयान् —^c) K₄
 सत्रयान् K₄ १ D₁ १ १ १ पांडवांश्चैको; S पांडवेनाश्च
 —^d) D_{n1} सर्वान् (for द्रोणो) D₆ विक्षाभयद्; G₁
 M₈₋₈ व्याक्षेपयद्, M₁ १ व्यापक्षयद् (for व्यक्षोभयद्)
 S (M₈ inf lin) बलात् (for बली)

50 Ś₃ missing (of v 1 21). —^a) G₁ M सत्यकं,
 G₈ सत्यकिं —^c) D_{n1} D₈₋₈ १ वार्धक्षेम, D₁ (marg
 sec m) वृहद्रथ K₆ B (except B₁) D_n D₁ १ १
 चैत्रसेनि; D₈ चैत्रसेन G₈ वार्धिक्षेमि चित्रसेन —^d)
 K₂ धिन्दु सुवर्णवर्चस

51 Ś₃ missing (of v 1 21) Ś₁ K₁₋₈ om 51^{ab}
 —^a) K₄ D₁ अन्यांश्च (for चां) D₈ चैव (for च
 सु) —^b) B₈ क्रूराण् (for नाना) D₆ अन्यान्कुनप-
 क्षेश्वरान् (sic), D₈ जनानामापदेश्वरान् —^c) D_{n1}
 सख्ये (for युद्धे)

52 Ś₃ missing (of v 1 21) G₄ om 52 S (G₄
 om) reads 52 after 154*. —^a) B D₁ D₂ १ १ १
 च (for तु) —^b) T G₁₋₈ १ M₁ १ महारणे, M₂₋₈
 ततो रणे (for महाहवे) —^c) K₂ राजन् (for जम्बु)
 —^d) D_{n1} क्रीडमाणान्; G₁ M द्रवसत्तान्; G₈ द्रुप-
 दास्तान्, G₈ द्रुपदास्तु (for द्रवमाणान्) —After 52, S
 (except G₄) ins

155* वार्धक्षेमिस्तु वाण्यो द्रोण विद्धा शरोत्तमैः ।
 नवभिश्चावनीपाल पुनर्विष्याध पञ्चभि ।
 चित्रसेनस्ततो द्रोण पाञ्चालस्वर्दयच्छरै ।
 पुनर्विष्याध सकुन्द सेनाविन्दुश्च पञ्चभि ।

सुवर्मा पञ्चभिश्चैव धृष्टद्युम्नश्च पञ्चभि । 5
 शिखण्डी नवभिर्वाण्योऽंकितानश्च पञ्चभि ।
 सात्यकिश्च चतु पष्टया राजन्विष्याध सायकै ।
 सुधिप्रो दशभिर्वाण्यैर्द्रोणं विद्धानदद्वला ।
 त द्रोण समरे राजन्शरवर्षैरवाकित ।
 अपातयत्ततो द्रोण सुचित्र सहपारथिम । 10
 साश्वश्च समरे राजन्हतो वै प्रापतक्षितौ ।
 पात्यमानो महाराज धमौ ज्योतिरिवाम्बरात् ।

[(L 1) T G₂ १ वार्धक्षेमस् G₁ (inf lin as in
 text) पांचाल्ये, M₁ १ पांचाल्यौ (for वाण्यो) — (L 2)
 M₄ अनीपाल — G₈ M₂ १ om (hapl) lines 3-6
 — (L 3) G₈ पांचाल (for 'लस्) G₁ M₄ चार्दय
 (for त्वर्द) — (L 4) G₁ M₁ १ त्रिभिर् (for पुनर्)
 G₁ M₁ १ १ सेनाविदुश् — (L 5) T₂ सुवर्मा, G₁
 M₁ १ १ सुवर्मा (for सुवर्मा) — (L 7) T G₁₋₈ M₁ १
 सत्यकश्च (for सात्यकिश्च) — (L 9) G₁ M₁ १ १ तान्
 (for त) — (L 10) G₁ M तदा (for ततो) — (L
 11) G₁ M साश्व च G₁ M स हत (for हतो वै). G₁
 M₁ १ भुवि (for क्षितौ)]

53 Ś₃ missing (of v 1 21) —^b) G₁ M₁ १
 महारमन —^c) Ś₁ K (except K₈) D_{n1} D₂ १ १ १
 सृजया; D₁ D_{n1} D₈ १ कैकया (for कैकया). K₁ G₂
 M₁ मात्स्या (for मत्स्या) —^d) G₁ M₁ १ मारिष
 (for भारत)

Colophon— Sub-parvan Editions संशतकवध-
 — Day of Droṇa's Generalship K₁ १ D₁ द्वितीय
 युद्धदिवसे; K₂ द्वितीयदिवसे — Adhy name K₈
 पांडवसेनापराजये सत्यभृत्प्रभृतिसप्तमहारथवध', D_{n1} D₁
 पांडवसेनापराजय; D₈ सेनापराजय — Adhy no
 (figures, words or both) Ś₁ K₂ १ B₁ १ D_{n1} D₈ S
 20 (as in text). — Śloka no. D₁ 65, D_{n1} 61.

२१

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजेन भग्नेषु पाण्डवेषु महामृषे ।

पाञ्चालेषु च सर्वेषु कश्चिदन्योऽभ्यवर्तत ॥ १

आर्या युद्धे मतिं कृत्वा अत्रियाणां यशस्करीम् ।

असेवितां कापुरुषैः सेविता पुरुषर्षभैः ॥ २

स हि वीरो नरः द्यत यो भग्नेषु निवर्तते ।

अहो नासीत्पुमान्कश्चिद्दृष्ट्वा द्रोणं व्यवस्थितम् ॥ ३

जृम्भमाणमिव व्याघ्रं प्रभिन्नमिव कुञ्जरम् ।

त्यजन्तमाह्वे प्राणान्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४

महेष्वासं नरव्याघ्रं द्विषतामधवर्धनम् ।

कृतञ्जं सत्यनिरतं दुर्योधनहितैपिणम् ॥ ५

भारद्वाजं तथानीके दृष्ट्वा शूरमवस्थितम् ।

के वीराः संन्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ६

संजय उवाच ।

तान्दृष्ट्वा चलितान्संख्ये प्रणुन्नान्द्रोणसायकैः ।

पाञ्चालान्पाण्डवान्मत्स्यान्सुञ्जयांश्चेदिकेकयान् ॥ ७

C. 7 826
B. 7 22. 7
K. 7 22. 7

21

✍ Ś: is missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (cf. v 1 7 20 21)

1 D₁ 2 2-5 G₅ om the ref. K₄ सूजय (for द्यत राष्ट्र) —^b) B₅ केकेयेण, D₂ lacuna (for पाण्डवेषु) T G₂₋₅ महात्मसु; G₁ M 'त्सना (M₄ 'नां) (for 'मृषे) —^c) Ś₁ B₅ पंचालेषु D₅ lacuna, D₄ 1 2 नु (for च). —^d) K₂₋₄ D₁ क म्विद्, D₂ किं सिद्; G₂₋₅ कश्चिद् (for कश्चिद्) G₁ M नात्र, G₂₋₅ नान्यो (for अन्यो) D₁ 1 3 S न्यवर्तत (for अभ्यवर्तत)

2 Ś: missing (cf. v 1 1) D₄ om. (hapl.) 2^a-3^b —^a) T G₂₋₅ योद्धु, G₁ M युद्धां (for आर्यां) C_v योद्धु युद्धमतिं कृत्वा —^b) B₅ यशस्विनां, D₅ (by corr) 'स्करा (for 'स्करीम्) C_v as in text —^c) D₁ (before corr as in text) D₁ आसेवितां (for असे')

3 Ś: missing (cf. v 1 1) D₄ om 3^{ab} (cf. v 1 2) —^a) K₄ ह (for हि) K₅ सूता, D₂ शूरो (for सूत) B D₁ D₂ 3 5 स हि वीरोद्यत (B₂ 'रोत्तम') शूरो, S स (G₁ M च) एष (G₅ 'व, M₄ 'पु) पुरुषव्याघ्रो —^b) K₅ या भग्नेषु, G₁ M भग्नेषु न (for यो भग्नेषु) —^c) M₁ 2 ह (for न) G₁ M₂₋₅ (M₄ 5 also as in text) अ (M₄ आ) हो नैव निवृत्तोऽन्यो. —^d) D₂ D₅ S द्रोण दृष्ट्वा (by transp) D₂ व्यवस्थित

4 Ś: missing (cf. v 1 1). —^a) Ś₁ लभमाणम्;

D₂ D₁ जंभं (for जृम्भं) — D₅ om (hapl.) 4^a-5^a —^d) Ś₁ K D₂ D₃ 5 1 सतत; B₂ समर्थ (for सनद्ध) D₁ युद्धदुर्मद (for चित्रयोधिनम्)

5 Ś: missing (cf. v 1 1) D₅ om. 5^a (cf. v 1 4) —^a) B₁ महारौद्र; T₂ G₁ 3 4 M रथव्याघ्र (for नर') —^b) D₄ द्विषताम् (for द्विषताम्) K₅ B₂ 4 D₂ D₁ 2.5 G₅ भय-, D₁ भव (for भव) — T G (except G₁) om 5^{cd} M₅ om. 5^a-6^b —^c) D₂ कृतञ्जं (for कृतञ्जं) —^d) D₂ D₃ 4.5 G₁ M (M₅ om) हितै रत (for -हितैपिणम्)

6 Ś: missing (cf. v 1 1) M₅ om. 6^{ab} (cf. v 1 5) —^a) G₅ भारद्वाजं D₅ T G₂₋₄ M₄ 5 रथानीके, G₁ M₁ 2 तया' (for तया') —^b) M₄ 5 द्रोणम् (for शूरम्) G₁ M₁ 2 व्यवस्थितं (for भव') T G₂₋₅ शूर दृष्ट्वा व्यवस्थितं —^c) K₅ D₁ D₁ 4.1 G₁ 4 M शूरा (for वीरा) — D₁ reads 6^a-7^a on marg (sec m.) —^d) D₂ M₁ 2 सजय.

7 Ś: missing up to तान्दृष्ट्वा (in 7^a) (cf. v 1 1) D₁ D₂ D₁ 2 2-3 G₅ om the ref. D₁ reads 7^{ab} on marg —^a) D₅ चलितान्, D₅ चलिन (for चलितान्) G₁ 4.5 M₁ 2 संख्ये —^b) B₅ प्रच्छन्नान् (for प्रणु) B₁ D₅ सायकै (for सायकै) —^c) K₄ B₁ D₁ 2 पाञ्चालान् (for पाञ्चा) T G₂₋₄ M₁ 2 मात्स्यान् D₂ पाण्डवान्संजयान्मात्स्यान् —^d) D₂ पाचालांशू (for सुञ्जयांशू) K₅ चैव; S च स (for चेदि) K₅ D₁ D₂ 3-5 कैकयान् (for केक')

8 ^a) D₂ S प्रसु (G₅ 'यु) केन (for विसु) —^b) Ś K₂₋₄ D₅ शरौघेन (for 'घेण) Ś K₅ B₁ D₂ D₁

द्रोणचापविमुक्तेन शरौघेणासुहारिणा ।
 सिन्धोरिव महौघेन हियमाणान्यथा पुवान् ॥ ८
 कौरवाः सिंहनादेन नानावाद्यस्वनेन च ।
 रथद्विपनराश्वैश्च सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ९
 तान्पश्यन्सैन्यमध्यस्थो राजा स्वजनसंवृतः ।
 दुर्योधनोऽब्रवीत्कर्णं प्रहृष्टः प्रहसन्निव ॥ १०
 पश्य राधेय पाञ्चालान्प्रणुन्नान्द्रोणसायकैः ।
 सिंहेनेव मृगान्वन्यांस्त्रासितान्दृढधन्वना ॥ ११
 नैते जातु पुनर्युद्धमीहेयुरिति मे मतिः ।
 यथा तु भग्ना द्रोणेन वातेनेव महाद्रुमाः ॥ १२

अर्धमानाः शरैरेते रुक्मपुङ्खैर्महात्मना ।
 पथा नैकेन गच्छन्ति घूर्णमानास्ततस्ततः ॥ १३
 संनिरुद्धाश्च कौरव्यैर्द्रोणेन च महात्मना ।
 एतेऽन्ये मण्डलीभूताः पावकेनेव कुञ्जराः ॥ १४
 भ्रमरैरिव चाविष्टा द्रोणस्य निशितैः शरैः ।
 अन्योन्यं समलीयन्त पलायनपरायणाः ॥ १५
 एष भीमो दृढक्रोधो हीनः पाण्डवसृञ्जयैः ।
 मदीयैरावृतो योधैः कर्णं तर्जयतीव माम् ॥ १६
 व्यक्तं द्रोणमयं लोकमद्य पश्यति दुर्मतिः ।
 निराशो जीवितान्नूनमद्य राज्याच्च पाण्डवः ॥ १७

३ ६ ७ ८ [अ]शु, D₁ सु, D₂ ० [अ]ख (for [अ] सु) D₃ शरौघाणां सुरारिणा — °) K₅ D₁ T₂ G₂ ३ महौघेणः Cdp जलौघेन, Cd महौघेन (as in text). — °) Ś₂ D₁ हियमानान्

9 °) D₂ D₃ ० S -रथेण (T₂ 'णेन) (for स्वनेन) — °) K₂ 4 B₂ 4 D₁ D₂ २ ६ नराश्वैव; K₅ B₂ (marg) D₁ G₂ M (except M₂) नराश्वैव; K₅ D₂ १ ८ -नरैश्चैव, B₂ ६ D₂ नराश्वेन (for नराश्वैश्च) — °) D₁ समसात् (for सर्वत) K₄ ६ B D₁ D₁ २ ४ ६ ७ ८ समवारयन् (for पर्यं)

10 °) D₆ सोपश्यत् (for तान्पश्यन्) — °) G₁ M -वर्जितान् (for -सवृत) D₆ राजभिः परिसवृत, T G₂-३ राजा राजन्निवर्जितान्

11 Before 11, Ś₁ K₂ B₁ ३ (both marg) D₁ D₁-३ ० ३ G₂-३ ins दुर्योधन उ' — °) D₂ om from पश्य up to रिति (in 12^b) B₁ पचाहान्. — °) B₁ ६ ६ D₂ -शायकै — °) G₂ ३ एव (for हव) B₆ D₆ धन्यांस, D₂ ० भग्नास; S अश्वैस (for धन्यांस) — °) T G (except G₁) सादितान् (for त्रासि) K₁ D (except D₁ D₁, D₂ om) T G₂-३ धन्विना (G₁ 'न) (for धन्वना)

12 D₂ om up to रिति (of v l. 11) — °) Ś K₁-३ D₁ ३ न ते, B₂ नैव (for नैते) S यौद्धम् (for युद्धम्) — °) B₂ (marg) ३ ४ हृष्टेरन्; Cd हृष्टेयुर (as in text) S हृष्टे (G₂ 4 M₂-० 'हृ)प्यतीति मे मति. — °) K₅ D₂ यथा प्र-, D₂ ६ १ ३ S तथा हि (D₂ M₁ 'था तु, G₁ M₂ 'थाति, G₂ 'था प्र-) (for यथा तु) G₄ मन्ने. — °) D₁ om (hapl)

from वातेनेव up to द्रोणेन (in 14^b). D₂ G₂ ३ वातेनेव (for 'नेव) D₂ यथा द्रुमा

13 D₁ om 13 (of v l. 12) — °) Ś₁ K₁ 4 ३ D₂ पूर्व, Ś₂ तीव्र, B₂ पुत्री; G₂ damaged (for एते) D₁ अर्धमाना शरवातै — °) D₂ महात्मन — °) Ś₂ K₅ मिथ्या, K₅ D₁ यथा (for पथा) Ś₁ K₁ मिथ्या नैते न गच्छति — °) K₁ पूर्णमानास; D₁ हन्य'; D₂ चूर्ण' (for घूर्ण') Ś₁ K₁-३ D₁ पुन पुन, D₁ T G₂ ह्वस्तत', G₁ ६ ६ M (M₂ also as in text) यत' (for तत')

14 D₁ om up to द्रोणेन (of v l. 12). — °) D₂ सरुद्धा कौरव्यैश्च — °) D₂ १ ३ S विशोपत' (for महात्मना) — °) Ś₂ K₁ २ चै, K₄ [५]व; D₁ १ ३ S [५]व (for ५न्ये) — °) K₁ २ ४ D₁-१ T₁ G₂ M₂ ३ [ए]व (for [ह]व)

15 °) D₂ चान्विष्टा; D₂ १ ३ चा (D₂ वा)दिष्टा (for चाविष्टा) — °) K₄ D₂ २-१ S अत (K₄ चैव; D₁ ६ १ सम, D₆ सप्र)लीयते (for समलीयन्त).

16 °) T G₂-३ द्रोणो (for भीमो) N (except B D₁) रणे (D₁ महा) (for दृढ) Ś₁ K₄ B₂ D₁ D₁ 4 १ ३ क्रोधी, Ś₂ K₁-३ ३ D₂ D₂ ३ ६ ० क्रुद्धो (for क्रोधो) — °) K₄ D₆ T₂ G₂ हीन, D₂ दीन (for हीन) — °) S धीरै (for योधै) — °) B D₁ D₂ ० S (G₂ by corr. as in text) नदयति (for तर्ज')

17 B₁ reads 17^{ab} on marg — °) B₂ नागमय (for द्रोण') D₂ १ लोके — °) D₂ १ ३ अत (for

कर्ण उवाच ।

नैव जातु महाबाहुर्जीवन्नाहवमुत्सृजेत् ।

न चेमान्पुरुषव्याघ्र मिहनादान्विगक्ष्यते ॥ १८

न चापि पाण्डवा युद्धे भजेरन्निति मे मतिः ।

शूराश्च बलवन्तश्च कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ॥ १९

विपाश्रितसंक्लेशान्वनवासं च पाण्डवाः ।

स्मरमाणा न हास्यन्ति संग्राममिति मे मतिः ॥ २०

निहृतो हि महाबाहुर्मिथौजा वृकोदरः ।

वरान्वरान्धि कान्तेयो रथोदारान्दनिष्यति ॥ २१

असिना धनुषा शकत्या ह्यैर्नागैर्नरै रथैः ।

आयसेन च दण्डेन त्रातान्त्रातान्दनिष्यति ॥ २२

तमेते चानुवर्तन्ते सात्यकिप्रमुखा रथाः ।

पाञ्चालाः केकया मत्स्याः पाण्डवाश्च विशेषतः ॥ २३

शूराश्च बलवन्तश्च विक्रान्ताश्च महारथाः ।

विशेषतश्च भीमेन संरब्धेनाभिचोदिताः ॥ २४

ते द्रोणमभिवर्तन्ते सर्वतः कुरुपुंगवाः ।

C 7 844
B 7 22 25
K 7 22. 25

अद्य) Ś: पद्यन् (for पश्यति) —^c) D₁ २ निरागा
B₂ (marg) S जीविते B₂ तूर्णो (for नूनम्) — D₄
lacuna for 17^d —^d) B Dc₁ Dn₁ D₂ ० राजा च,
D₁ ३ राज्यस्य (for राज्याच्च) Dn₁ D₁ ३ पाण्डवा (D₁
'वे') S राज्येपि च स (T G₂ 'ज्ये वापि स, G₁ M
'ज्ये चापीह) पाण्डव

18 ^a) D₁ १ ३ T G (except G₁) नैव (for नैव)
S महावेजा (for 'बाहुर) — D₂ om 18^c —^c)
D₁ न पुमान्, D₂ नैवे (for न चे) K₂ B₂ ३ Dn₁
D₂ ३ ० १ G₁ M₁ २ पुरुषव्याघ्र, K₂ 'व्याघ्रान् (for
'व्याघ्र) —^d) K₂ (marg) S महिष्यते (G₂ स मन्यते),
K₁ Dn₁ D₁ विपक्ष्यते (Dn₁ 'ति); K₂ D₂ विचक्षते,
B Dc₁ सहिष्यति, Dn₂ D₂ विपक्ष्यते, D₂ विमर्षयेत्,
C₂ विमर्षते, Cd विवक्ष्यते (for विशक्ष्यते)

19 Dn₁ om (hapl) 19-21, B₂ reads the same
on marg —^a) K₂ नाद्यापि (for न चापि) Ś: K₂
युद्ध; B₂ ३ मर्वे (for युद्धे) —^b) Ś: K₂ त्यजेरन्,
K₁ ३ D₂ मजे, D₁ १ ३ मज्येयुर् (for 'रन्) — D₁
om (hapl) 19-20^d —^d) K₄ D₁ कृतार्या (for
'स्त्रा)

20 Dn₁ D₁ om 20 (cf v 1 19) B₂ reads
20 on marg —^a) Ś: (sup lin as in text) सङ्घे
शाद्, Ś: सङ्घेद्य —^b) Ś K Dn₂ D₂ ३ वनवासश्च,
D₂ 'पादाश्च, T₂ वने वासं च (for वनवास च) —^c)
Dn₁ D₂ स्मरमाना

21 Dn₁ om 21 (cf v. 1 19). B₂ reads 21 on
marg —^a) K₁ ३ निह (K₂ 'हि)तो; K₁ ३ D₂ ३ ३
निहृतो, B Dc₁ Dn₂ D₂ ३ G₂ निहृतो, T G₁₋₄ M
ध्रावृतो (M₂ 'चो) (for निहृतो) S (except G₁ M₁ ३)
[s]पि (for हि) D₁ महाबाहो —^c) K₂ वरान्वार,

Dn₂ D₂ ० चमूर्वीरान् (D₂ 'वरा), T G₁₋₄ परावरान्,
G₁ M₂ परान्परान्, G₂ M₁ ३ परान्वरान् (for वरान्व-
रान्) D₂ वगन्वराश्च ते घोषान् —^d) T G (except
G₁) वधिष्यति (for हनि)

22 Ś K (except K₅) D₁ G₂ om (hapl) 22,
D₂ reads it on marg —^b) M₂ नाग (for नागैर्)
B₁ रथैरपि, Dn₁ G₁ M₁ रथैर्नरै (by transp), Dn₂
D₂ वरै रथै T G₁₋₄ रथैर्नागैर्हथैर्नरै —^c) B₂ तु
(for च) —^d, K₂ Dn₁ तीव्रान्तीव्रान्, Dn₂ D₂ ३
तीव्रान् स, D₂ ३ तीव्रान्तीव्रान्, D₁ १ ३ तीव्रान्त्रातान्,
T G₁₋₄ प्राशान्प्राशान् (for त्रातान्त्रातान्)

23 ^a) D₂ तमेव (for तमेते) K₂ B Dc₁ D₁ तमेन
(B₂ 'व)मनुवर्तते, S त इमे (G₁ M₁ ३ च इमे, M₂-s
न चते) विनि —^b) S सत्यक (G₂ सात्यकि) प्रवरा
रथा — K₂ om (hapl) 23^c-24^b T G₂ repeat
23^c after 157* G₂₋₅ read 23^c-24^b after 157*
—^c) B₂ D₂ पचाला K₂ D (except Dc₁ D₁) कैकया
T (both ooth times) G₁ ३ (both times) M₁ ३
मात्स्या —^d) D₁ पाण्डवाश्च विशेषिण (sic), S (T
G₂ all both times) पाण्डवेयाश्च सर्वदा

24 For the sequence in G₂₋₅, cf v 1 23
K₂ om 24^a (cf v 1 23) —^a) G₁ M₁ हि (for
च) —^b) Dn₁ महाबला (for 'रथा) — After
24^a, T G₂ ins 156*, while G₂₋₅ ins 158* —^c)
D₁ विनिर्गतश्च; D₁ विशेषिण (for विशेषतश्च) Ś K
(except K₁) Dn D₂-s हि (for च) Ś K₁₋₄ D₂
सरभाद् (for सरब्धेन) Dn D₂-s १ ३ सरभाद्भि
(Dn₂ D₂-s 'दिति)नो (Dn₂ D₂ 'चो)दिता (for ^d)
K₂ विशेषतो हि सरभाद्भि भीमेन नोदिता; D₂ विशे
पतो भीमेन सरभाद्भि नो — G₁ M₁ 10s after 24
T G₂ after 24^a

घृकोदरं परीप्सन्तः सूर्यमभ्रगणा इव ॥ २५
 एकायनगता ह्येते पीडयेयुर्यतत्रतम् ।
 अरक्ष्यमाणं शलभा यथा दीपं मुमूर्षवः ।
 असंशयं कृतास्त्राश्च पर्याप्ताश्चापि वारणे ॥ २६
 अतिभारं त्वहं मन्ये भारद्वाजे समाहितम् ।
 ते शीघ्रमनुगच्छामो यत्र द्रोणो व्यवस्थितः ।

काका इव महानागं मा वै हन्युर्यतत्रतम् ॥ २७
 संजय उवाच ।
 राधेयस्य वचः श्रुत्वा राजा दुर्योधनस्तदा ।
 भ्रातृभिः सहितो राजन्प्रायाद्द्रोणरथं प्रति ॥ २८
 तत्पारावो महानासीदेकं द्रोणं जिघांसताम् ।
 पाण्डवानां निवृत्तानां नानावर्णैर्हयोत्तमैः ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

156* एष चापि महाबाहुर्हिमवानिव सुस्थिर ।
 वधिष्यति महाराज गदया भीमवेगया ॥

[(L 1) M₁ हिमवच्छिखरानिव (for the post half)]

On the other hand, T G₂ ins after 24 158*,
 followed by 26^{ab}

25 ^a) T₁ G₈ ४ तं (for ते). S₁ K₅ अभ्य (K₆
 'भि')वर्तत — ^b) S₂ कुरुपुगव S सिंह (T₂ 'हान्')
 मोहान्मृगा इव. — ^d) S₁ K₁ शूरम् (for सूर्यम्). S
 (except G₂) कृष्णवना (for अभ्रगणा). — T G₂₋₅
 ins after 25 G₁ M after 26^{ab}

157* समरेषु तु निर्दिष्टा. पाण्डवा कृष्णवांधवाः ।

[G₂ ४ विनिर्दिष्टा (for तु नि'). G₅ कृष्णपाण्डवा (for
 'वांधवाः).]

— After 157*, G₈₋₅ read 23^a-24^b, while T G₂
 repeat 23^{ad}. G₁ M cont T G₂ ins. after 24
 G₈₋₅ ins after 24^{ab}

158* हीमन्तः द्रुमुमरणे निपुणा पुण्यलक्षणा ।

बहव पार्थिवा राजस्त्रेषां वशगता रणे ।

मावमस्था पाण्डवांस्त्व नारायणपुरोगमान् ।

[(L 1) M₁ शत्रुदलने, M₂₋₅ 'दरणे (for 'मरणे)
 — (L 3) G₈₋₅ नावमस्था पाण्डवाना (G₈ ४ 'वेयान्') (for
 the prior half). G₅ पुरोगमा (for पुरोगमान्)]

26 ^a) K₄ ५ गते (for गता) S स्वेषे (for ह्येते).
 — ^b) K₄ D₁ घृकोदर (D₁ 'र'); B₁ ४ M₁ ४ यतघटा,
 G₈ ४ यथा घृक (for यतत्रतम्) — ^c) S₁ K₁ ४ ४ D₁
 आरक्ष्य (K₈ 'क्ष')माणं; K₅ D₂ D₈ ४ T G₈ M₄ शल
 क्ष्यमाण (D₂ D₈ 'णा'); B₁ ४ ४ D₂ D₃ D₂ ४, १ G₈

G₇ अरक्ष'; D₈ G₁ शलक्षमाणं (D₈ 'णा') (for अरक्ष्य
 माण) D₈ सरमाद्; G₂ सहमा, G₇ शलभा (as in
 text) — ^d) D₂ ५ शक्त्या (for दीप) G₇ ns in
 text — After 26^{ad} G₁ M ins 157* — ^e) K₁ ४
 D₄ १ ४ कृतास्त्रश्च; G₁ M₁ २ 'स्त्रा ये (for 'स्त्राश्च). — ^f)
 D₂ D₈ चाभिः; D₈ चैव (for चापि) D₄ १ ४ पर्या
 सश्च निवारणे, S 'साधारिनिप्रदे

27 ^a) K₂ D₁ अभिभार (for अति'). K₈ B D₂
 D₂ D₁ M₄ अहं, T G₂₋₄ M₈ ५ रिवमं; G₁ M₁ २
 त्विद (for स्वह). G₅ अतिभारममन्येत. — ^b)
 D₈ भारद्वाजेन हारितं; D₈ 'जेन समाहित (hyper-
 metric) — ^c) S₁ K₁ D₂ D₁ २ ४ अत्र; D₈ तत्र;
 T G (except G₁) अभि- (for अनु-). D₁ शीघ्र तत्र
 गच्छामो (submetric), D₈ शीघ्र तत्रैव गच्छामो — ^d)
 B D₂ (before corr) D₂ D₁ ४ Ca d कोका; D₄
 १ ४ घृका; D₈ लोका (for काका) K₈ महानागा;
 D₄ 'स्मान, D₈ 'भाग, Ca d 'नाग (as in text)
 — ^e) S₁ K₁ न वै; K₂ मैवं, K₄ D₁ नैते; D₈ T
 G₂₋₄ मा च; G₁ M₁ २ मा वा; M₂₋₅ मा मा (for
 मा वै) T G₈ ४ महारथ, G₁ २ M महाव्रत (for
 यत')

28 S₁ K (except K₂) B₅ D₂ ४-४ om the ref.
 D₂ reads 28^{ab} twice — ^a) S कर्णस्य तु वच' (T
 G₂ वचन) श्रुत्वा — ^b) D₄ ४ राजन् (for राजा) K₁
 G₈ तथा, K₄ ४ B (except B₂) D₂ D₁ (both
 times) n₂ D₁₋₃ ५ तत्र (for तदा). — ^c) K₄ M₄
 सहितै (for सहितो) K₄ सर्वै, D₂ द्रोण, D₈
 राजा; S धीरै (for राजन्) — ^d) D₂ प्रायाश्च
 यलसंबृत्

29 ^a) K₂ D₂ D₁ रावो; S नादो (for [आ]रावो).
 — ^b) B₄ laouna, M₁ निवर्तानां (for निवृत्तानां);

२२

घृतराष्ट्र उवाच ।

सर्वेषामेव मे ब्रूहि रथचिह्नानि संजय ।

ये द्रोणमभ्यवर्तन्त कुद्धा भीमपुरोगमाः ॥ १

Colophon — Sub-parcan Editions सशसकवध
— Day of Drṇa's Generalship Ś1 Ks D1 द्वितीय
युद्धदिवसे, K1.2 द्वितीयदिवसे (Ks 'स') — Adhy
nams Ks दुर्योधनवाक्य, Dn1 D2 5 पाण्डवसेनापराजय
(Dn1 'जयनिवर्तन'); D4 कर्णवाक्य — Adhy no
(figures, words or both) K2 3 Dn1 D2 3 S 21
(as in text) — Śloka no Dc1 29, Dn1 27

22

1 Ks om the ref. — ^a) Ś K1 2 5 Dn1 D2 4
5 7 8 नो (for मे) Ś1 Ks Dn1 D2 रथे, D4 7 8
युद्धे, G2 ह्य- (for रथ) K1 सर्वत (for संजय)
T G1 2-5 M चिह्नानि (T G4 'न्य')श्चाश्च संजय (for ^b)
Dn1 D2 6 सर्वेषां ब्रूहि चिह्नानि रथानां मम संजय — After
1^a, S ins

159* तानहं श्रोतुमिच्छामि विसरेण पृथक्पृथक् ।

दृश्यते मे मनस्वात् द्रोण प्रति परतप ।

श्रुत्वा भीष्मस्य निघन तद्देशेऽद्भविष्यति ।

[(L 2) G2-5 परतप (for 'तप)]

— ^c) S अग्नि (T 'भ्य')वर्तते (G2 [by corr] 'त)
K1 यो द्रोणमभ्यवर्तत (sic) — ^d) Ś2 योद्धु, K1 योधा
(for कुद्धा) S कुद्ध भीमपुरोगमाः (G5 'पुरोग) म

2 ^e) Ś K1-3 5 Bs 5 Ds क्रय, K4 B1 3 4 Dc1
Dn D1 3 6 Cd क्रय, D2 रूप्य, D3 7 कृष्ण, D4
रुष्ण, G2 रुक्ष (for क्रय) D4 7 G5 वर्णं ह्य,
T G1-4 M वर्णान्द्वयान् (for वर्णैर्हयैर्) — ^f) Dn1
आयच्छत; D2 5 धाम' (for न्याय') K4 वृकोदर
— ^g) D4 सूत, D1 8 तत्र; G3 4 शूरै' (for शूर)
— ^h) K5 Dn2 D1 4 सैन्य' K4 B1 Dn2 D2 6 सम-
वर्तत — After 2, N ins

160* सारङ्गश्च युधामन्युरुह्यमानो हयोत्तमै ।

पर्यवर्षत दुर्योधं कुद्धो द्रोणरथ प्रति ।

पारावतसवर्णैस्तु हेमभाण्डैर्महाजवै ।

पाञ्चालराजस्य सुतो घटशुभ्रोऽभ्यवर्तत ।

पितर तु परिप्रेषु क्षत्रधर्मा यत्प्रव । [5]

संजय उवाच ।

ऋश्यवर्णैर्हयैर्दृष्ट्वा व्यायच्छन्तं वृकोदरम् ।

रजताश्वस्ततः शूरः शैनेयः संन्यवर्तत ॥ २

मिद्धिं चास्य परां काक्षश्शोणाक्ष' संन्यवर्तत ।

पद्मपत्रनिभैश्चाश्वैर्मोक्षिकाक्षैरलकृत्तै ।

शिखण्डी क्षत्रदेवश्च स्वयं प्रत्वरयन्ययौ ।

[Dn1 om lines 1-4 — (L 1) K1-3 Bs शारां (Ks
Bs 'र')शैश्च, B1.2 3 (marg) 4 5 Dc1 D1 Ca d सा-
(B1 3 [also marg] शारां)शो, Dn2 D2 6 सा (Dc
शा)शैश्च, D4 7 8 'शैस्तु (for 'शैश्च) B4 युध्य-
मानो, D4 7 8 उह्यमाणो (for 'मानो) Ś2 महाजवै (for
हयोत्तमै) B1 2 3 (marg) 5 Dc1 D1 स्वय प्रत्वर (Bs
'द्रव')यन्द्वायान् (for the post half) — (L 2) D6 पंच
वर्तस्तदुर्थं (for the prior half) Ś2 (marg as above)
मीम-, D2 रद्र (for द्रोण) — (L 3) K1 परावत-;
Dc1 D2 4 5 7 8 पारावत (for 'वत) K4 D1 सवर्णा-
श्वान्, D2 'णश्च (for 'णस्तु), B2 मनोजवै' (for महा')
D4 lacuna for the post half B2 (marg) पारावत
कपोताम' मितनीलसमन्वयात् — (L 4) K1 B1 D2 7 8
न्यवर्तन (for स्न्यव') — D1 om (hapl) lines 5-6
— (L 5) G7 cites line 5 K5 Dn2 Dc-3 च (for
तु) — (L 6) Dn1 सपि (for सिद्धि) Ś2 K2 Dn1
D4 7 8 चापि (for चास्य) K1 काक्ष', D2 कीर्ति (for
काक्षञ्) Dn2 क्षत्र चास्य पराकाक्षश्च (for the prior half)
Dn2 D2 6 जो (Dn2 नो)णाश्च — D4 om. the post
half of line 6 and the prior half of line 7. Ś2
K1 Dn2 D2 4-8 सं न्यवर्तत (for मन्व') — D2 om
lines 7-8 — (L 7) B2 (marg as above) पद्मपर्ण-
Ks B1 2-5 Dc1 Dn2 Dc-3 -निभैश्चा (Dc1 D1 3 'मान)-
श्वान्, B2 निभानन्यान्, Dn1 निभैरशैर् (for 'श्राशैर्'
D2 खलकृत्तै' (for खल') B Dc1 Dn2 D2 6-8 मक्षिका
(Dc1 दुर्निरी)क्षान्बल (D4 7 'नल)कृतान् (for the post
half) — D3 om line 8 — (L 8) K2-3 B (except
B1, B2 marg as above) Dc शै' (Ks शि)खडि'; Dn2
D1 शैखड' (D1 'डी) (for शिखण्डी) B2 क्षेत्र (for
क्षत्र-) K5 B (except B5) D6 तु (for च) Dn1
शिखण्डिन' क्षत्रदेव', D4 7 8 शिखण्डि' (D4 'डी) क्षत्र (D4
कृत)वमा च (for the prior half) B2 (marg) 2-5
प्रावेद्य (B2 [marg] 4 'र')यन्; Dc1 प्रविर'; Dn1 स
खर'; D6 6 प्रतिरथं (for प्रत्वरयन्).]

C 7 951
B 7 23 2
F 7 23 3

दर्शनीयास्तु काम्बोजाः शुरुपत्रपरिच्छदाः ।
 वहन्तो नकुलं शीघ्रं तावकानभिदुद्रुवुः ॥ ३
 कृष्णास्तु मेघसंकाशाः सहदेवमुदायुधम् ।
 भीमवेगा नरव्याघ्रमवहन्वातरंहसः ॥ ४
 हेमोत्तमप्रतिच्छन्नैर्हयैर्वातसर्मर्जवे ।
 अभ्यवर्तन्त सैन्यानि सर्वाण्येव युधिष्ठिरम् ॥ ५
 राज्ञस्त्वनन्तरं राजा पाञ्चाल्यो द्रुपदोऽभयत् ।

जातरूपमयच्छत्रः सर्वैः स्वैरभिरक्षितः ॥ ६
 ललामैर्हरिभिर्युक्तैः सर्वशब्दक्षमैर्युधि ।
 राज्ञां मध्ये महेष्वासः शान्तभीरभ्यवर्तत ॥ ७
 तं विराटोऽन्वयात्पश्चात्सह शूरैर्महारथैः ।
 केकयाश्च शिखण्डी च धृष्टकेतुस्तथैव च ।
 स्वैः स्वैः सैन्यैः परिवृता मत्स्यराजानमन्वयुः ॥ ८
 ते तु पाटलपुष्पाणां समवर्णा हयोत्तमाः ।

3 ^a) K B₁ D (except D₀₁ D₁) च (for तु).
 § K₂ काम्बोजा. — ^b) G₆ वर्णं (for पत्र) §₂
 T G₂₋₄ तनुच्छदा, D₆ परिच्छदै; G₁ M -समच्छदा
 (for परि) — ^c) K₆ B₂ s D₀₁ D_n D₈₋₈ शीघ्रास्;
 § युद्धे (for शीघ्र) — ^d) §₁ अनुदुद्रुवु. § तावका
 वशीघ्र (G₈ 'वशीघ्र')मभ्य (T G₂₋₄ 'रथ')यु

4 ^a) K₁ T G₂ दृष्टास् (for कृष्णास्) — After
 4^a, N (Cv often prior half of l. 3) ins

161* प्रावहस्तुत्तमौजसम् ।

दुर्धर्पायाभिसंधाय क्रुद्ध क्रुद्धाय भारत ।
 तथा तित्तिरिक्तमापा हया वातसमा जवे ।
 अवहस्तुमुले युद्धे.

[(L 1) B₈₋₈ D₀₁ अवहन् (for प्राव*), D₆ प्रवह-
 क्षौत्तमौजसं — (L 2) D₆ दुर्धर्पम् (for 'पांय') K₄
 [अ]भिसन्ध, K₆ 'सयात, D₈ [अ]तिसंधाय (for [अ]भि')
 B D₀₁ क्रुद्धा; D₈ क्रुद्ध (for क्रुद्ध) K₂ B D₀₁ D₁ s
 युद्धाय (for क्रुद्धाय) — (L 3) K₁ s 4 D₀₁ D_n D₁.
 s s s तित्तिर- — S K₁₋₄ D₁ om line 4 — (L 4)
 D₆ आवहस् D₀₁ D_n D₄ s 7 s तुमले D₀₁ घोरे (for
 युद्धे)]

— § K₁₋₄ D₁ om 4^b-5^b — ^b) K₆ उदायुधे, D₆
 मुदा युन; § हयोत्तमा (for उदायुधम्) — After
 4^b, K₆ B D₀₁ D_n D₂ s 8-8 Cv ins

162* दन्तवर्णास्तु राजान कालवाला युधिष्ठिरम् ।

[B₈ (marg.) कृष्णपुच्छा, Cd कालवाला (as above)]
 — After the above, D_{n1} reads 6, for the first
 time, repeating it in its proper place D_{n1} om 4^c
 — ^a) G₂ महामेघा (for भीमवेगा) — ^d) T G₁₋₄
 M पाटव हया (for वातरहम्). G₆ अमवर्षाण्डव रथौ
 (inf lsn प्रति).

5 § K₁₋₄ D₁ om, 5^a (of v l. 4), D_{n1} reads

5 after 7^a — ^a) D_n D₂ s T G₁ s 4 हेमोत्तर;
 D₆ (orig) महोत्तम; D₆ (marg) हयो' (for हेमो')
 T G₈ s प्रतिच्छदैर (for 'च्छदैर) — ^b) D₆ s T₂
 G₈ s जयं — ^c) D_{n1} अश्वयर्तत; D₂ s S (except
 T G₂ s) अभ्यवर्तत — ^d) §₁ S (except G₆) युधि
 छिर'.

6 D_{n1} reads 6, for the first time, after 162^a
 — ^a) D₆ राजा (for राजास्) §₁ B₂ s D₀₁ D_n G₂
 स्वनतरो §₂ D₄ s राजन् (for राजा) — ^b) D₁ S
 (except G₂) पांचालो D₁ M₈ भवेन् (for सभवत्)
 — ^c) K₆ छत्रै; B₁ D₀₁ D₁ छत्र K₂ जातरूप
 मयैश्छत्रै; D₆ 'समाछत्र, D₈ 'मयश्छत्र' — ^d) N
 (D_{n1} both times) सर्वैस्त्वा (D₀₁ 'वस्त्रै)र् §₁ K₆ D_n
 D₈₋₈ s लक्षित; T G₈ वीक्षित (for रक्षित)

7 ^a) D₄ हयभिर (for हरि') § K D_{n1} D₁ s
 युद्धे; B D₀₁ युक्त (for युक्तै) — ^b) D₀₁ -कर्म
 (for -राच्छ-) D_n D₈ सैर् (for -क्षमैर) §₂ हयै
 (for युधि). — After 7^a, D_{n1} reads 5 D_{n1}
 om 7^d — ^c) S (except G₂ s) राज (for राज्ञां)
 — ^d) T G (except G₁) द्वातारिर् (for शान्तभीर)
 § निरवर्तत (for [अ]भ्यव')

8 ^a) D₂ तान् (for तं) — ^b) B D₀₁ D_n D₁
 s सैर् (for शूरैर्). § K (except K₆) D₁ महा
 रथभि (for 'रथै). — M₈₋₈ om 8¹⁰⁰. — ^c) §
 K₁ s केकयश्; K₆ B₈ D_n D₂ s-8 कैक (D_n 'के)
 याश् — ^d) G₁ M₁ s धृतकेतुश्च वैशमे — ^e) D₁ s
 तैस्त्रै (for स्वै स्वै). D₆ transp सैन्यै and परिवृता.
 D₆ G₆ परिघाता — ^f) D₆ अम्वयु (for अम्वयु) §
 K (except K₆) मत्स्यराज (K₄ 'जा) तथान्वयु

9 ^a) B₁₋₄ D₀₁ D_n D₁ s M₂ तं तु; B₆ वर्णं;
 T G M₁ s-8 तस्य (for ते तु) N (except D₆ s 6-8)
 M₂ पाटलि. D_n वर्णानां; D₄ युक्तानां (for पुष्पा-
 णां). — ^b) S (except M₂) तुल्य (for तस्य). D₄

वहमाना व्यराजन्त मत्स्यस्यामित्रघातिनः ॥ ९

हारिद्रसमवर्णास्तु जवना हेममालिनः ।

पुत्रं विराटराजस्य सत्वरः समुदावहन् ॥ १०

इन्द्रगोपकवर्णैस्तु भ्रातरः पञ्च केकयाः ।

जातरूपमभासः सर्वे लोहितकध्वजाः ॥ ११

ते हेममालिनः शूराः सर्वे युद्धविशारदाः ।

वर्षन्त इव जीमूताः प्रत्यद्वयन्त दंशिताः ॥ १२

आमपात्रनिभाकाराः पाञ्चाल्यममितौजसम् ।

दान्तास्ताम्रारुणा युक्ताः शिखण्डिनमुदावहन् ॥ १३

तथा द्वादशसाहस्राः पाञ्चालाना महारथाः ।

तेषां तु षट् सहस्राणि ये शिखण्डिनमन्वयुः ॥ १४

पुत्रं तु शिशुपालस्य नरसिंहस्य मारिष ।

आक्रीडन्तो वहन्ति स्म सारङ्गशबला हयाः ॥ १५

घृष्टकेतुश्च चेदीनामृषभोऽतिवल्लोदितः ।

काम्बोजैः शवलैरश्वैरभ्यवर्तत दुर्जयः ॥ १६

वृहत्क्षत्रं तु कैकेयं सुकुमारं हयोत्तमाः ।

C 7 972
B 7 23 23
K. 7 23 24

वर्णं, D₆ वर्णैर् (for वर्णा) D₈ M₈ हयोत्तमै-
—^a) Ś₂ K₂ D₄ वाहमाना, D₆ ३ उ(D₈ वा)श्च (for
वह) D₄ विराजत S वहल समशोभत —^d) S
(except G₂) मात्स्यस्य B₈ कर्शिन (for -घातिन)

10 T G (except G₁) om 10 —^a) Ś₂ B Dc₁
Dn₁ D₁ २ ३ ४ हरिद्रा (D₆ 'द्र) D₄ -कर्णास् (for
वर्णास्) K₆ च (for तु) M₂₋₄ हारिद्रकमवर्णास्तु
—^a) G₁ M पुत्र राजो विराटस्य —^d) K₂ B Dc₁
Dn₁ D₁ ३ मत्वरं K₄ B₂ ३ D₄ १ ३ समुदावहन्, B₈
'दाहरन् G₁ M शस्त्र च तुरगावहन्

11 ^a) K₁ D₆ कर्णैस्तु, B₁ D₂ वर्णैश्च, T G₁ २
M₂₋₅ वर्णाश्वा (for वर्णैस्तु) G₂₋₅ इन्द्रकोपक (G₈ ४
'स) वर्णाश्वा Cd cites इन्द्रगोपक —^b) Ś₁ ह्यया,
K₁ २ Dn₂ D₂-३ केकया —^c) Ś₂ Dn₂ D₈ ४ जातरूप
मयाभास, K₁ B (except B₂) Dc₁ Dn₁ D₄ १ ३
'समाभामाः S जातरूपा इवामांति (G₁ M 'भासन्)
—^d) Ś K (except K₅) सध्या; D₆ रूपैर् (for सर्वे)
B₁ ३ रोहितक- (for लोहिं) D₇ repeats from ध्वजा
up to तौजसम् (in 13^b) after 23^a T G (except G₁)
ते सर्वे लोहितध्वजा

12 For the repetition in D₇, cf. v 1 11
D₄ om 12^a-13^b T G₂₋₅ M₂₋₅ om 12^a D₈
reads 12 twice —^a) K₄ शूराः; G₁ M₁ २ सर्वे (for
शूरा) —^b) Ś₂ G₁ M₁ २ सुवर्णकनक (Ś₂ 'विकृत) ध्वजा
—^d) K₂ ३ D₆ S (except T G₂) दसिता.

13 For the repetition in D₇, cf. v 1 11 D₄
om. 13^a (cf. v 1 12) —^a) Ś₂ D₂ ३ ४ १ (second
time) आत्र (Ś₂ 'म) पत्र K₄ शिवाकारा, B Dc₁
Dn₁ निकाशास्तु (Dc₁ 'काशाश्च, Dn₁ 'काशाश्वा); D₁
नवाकारा (for निभाकारा) S आत्रपल्लववर्णास्तु
—^b) K₁ ३ ४ B₂ अमितौजस Ś₁ K₅ Dc₁ D₂ ३ ४ १

(both times) ३ पांचाल्यस्या (Ś₁ 'लाघा) मितौजस, Dn₂
'स्योत्तमौजस, S सुचन्वान महौजस (T 'स) —^c)
D₄ द्वासास् (for दान्तास्) D₁ ता आरुणा; D₂ तत्र
रुणा (for ताम्रारुणा) B Dc₁ D₅ S दन्तास्तुवुरुणा
दिव्या (D₆ युक्ता); G₅ (by corr) दन्ताभास्वरुणा
दिव्या —^d) D₆-३ उपावहन्

14 ^a) K₅ ते तु (for तथा) —^b) B₁ ४ D₆ G₂
पचालानां —^c) K₁ २ ४ तेषां —^d) Ś₁ K₃ ४ B₂-४
ते; Ś₂ K₂ २ त (for ते) D₈ अभ्ययु

15 ^a) Ś₁ च (for तु) —^b) Ś₁ नरसिंह च (for
'सिंहस्य) —^c) D₄ आक्रीडन्तावहति स्म —^d) Dc₁
D₆ शारगा (D₆ 'ग) K₄ D₄-३ ३ शबला Ś₂ इव
(for हया) K₁ (before corr) सारंगशबलाशया

16 ^a) B D₂ ३ G₁ M तु (for च) D₄ तेषां
तु षट् सहस्राणि (= 14^a) —^b) G₅ अधिपो (for
ऋषभो) Ś₁ वल्लोद्यत, Ś₂ K (except K₅) D₁
'जित्त (K₁ 'ता); D₁ ३ 'चित्त; S बलान्वित (for
-वल्लोदित) —^d) om 16^c-17^d —^c) Ś कामोज,
K₁ Dn₂ कावोज (Dn₂ 'जा) K₄ B₁ ३ शवलैर्,
G₈ ४ शवलैर् —^d) Dn₁ T G₁ २ ४ M₁ २ अभ्य
वर्तत Dc₁ Dn₁ दुर्जया (Dc₁ 'य), S सद्युगे (for
दुर्जय)

17 D₄ om. 17 (of v 1 16) —^a) B₁-३ वृह-
क्षेत्रं तु (B₁ च), Dn₂ D₃ 'दातु च, D₆ 'च्छत्र च
(for 'क्षत्रं तु) K₅ कौत्तेय, D₆-३ कैकेय्य (D₆ 'या)
—^b) Dn₂ सुकुमार, G₈ ४ सुकुमारा —^c) Ś₂ K₁
२ ४ D₁ ३ पलाश (K₄ 'स); Dn₂ D₇ पालाल Ś₂
D₆ ४ धृष्ट K₁ वर्णसि, B Dc₁ Dn₁ C₇ संकाशा
(for -वर्णाभा) —^d) K₁ सैधवा K₄ D₁ सैधवा
शीघ्रवाहन, S 'वास्तमुदावहन्

18 Ś₂ Dn₂ om (hapl) 18 —^b) D₆ वह्नि-

पलालधूमवर्णाभाः सैन्धवाः शीघ्रमावहन् ॥ १७
 मल्लिकाक्षाः पद्मवर्णा बाह्विजाताः खलंकृताः ।
 शूरं शिखण्डिनः पुत्रं क्षत्रदेवमुदावहन् ॥ १८
 युवानमवहन्पुत्रे क्रौञ्चवर्णा ह्योत्तमाः ।
 काश्यस्याभिभूवः पुत्रं सुकुमार महारथम् ॥ १९
 श्वेतास्तु प्रतिविन्ध्यं तं कृष्णग्रीवा मनोजवाः ।
 यन्तुः प्रेप्यकरा राजत्राजपुत्रमुदावहन् ॥ २०

सुतसोमं तु यं धौम्यात्पार्थः पुत्रमयाचत ।
 मापपुष्पसवर्णास्तमवहन्वाजिनो रणे ॥ २१
 सहस्रसोमप्रतिमा बभूवुः
 पुरे कुरूणामुदयेन्दुनाम्नि ।
 तस्मिञ्जानः सोमसक्रन्दमघ्ये
 यस्मात्तस्मात्सुतसोमोऽभवत्सः ॥ २२
 नाकुलिं तु शतानीकं शालपुष्पनिभा हयाः ।

जाता (for बाह्वि). — Ds Gs om 18^d —^d) B
 (except B₂) क्षेत्रदेवम्, D₁ ऋक्षदेवम्; D₂ १ ३ क्षत्र
 व (D₂ च)मैम् (for 'देवम्) K₅ उपावहन् — S₁ K
 B Do₁ Dn₁ D₂-1 ६-३ ins after 18 S₂ Dn₂ after
 17. D₅ after 18^{ab}

163* रुक्मभाण्डप्रतिच्छन्ना कौशेयसदशा हया ।
 क्षमावन्तोऽवहन्सख्ये सेनाधिन्दुमरट्टजा ।

[D₅ reads lines 1-2 on marg (sec m). — (L
 1) K₁ ६ प्रतिच्छिन्ना — (L 2) D₂ corrupt D₂ ६
 सुशोभना (for क्षमावन्तो) K₄ सैन्ये (for सख्ये). K₅
 सुशोभमानान्यवहन् (for the prior half) B₂-३ सेनाधिन्दु
 (for 'विन्दुम्) S₁ शरट्टजा, K₁ ६ सरट्ट (K₅ 'ध्व)जा,
 K₄ B₁ (orig) अरि ध्वजा (B₁ 'ज), B₁ (marg) २-६
 व (B₅ सु)रध्वज, B₁ (marg also) Do₁ अरिदम (Do₁
 'म), Dn₁ D₁ अरिध्वज (D₁ 'जा), Dn₂ D₅ महा
 ध्वजा (D₅ 'ज), D₅ महाजवा (for अरट्टजा)]

19 D₄ om. 19^a-20^b —^a) K₅ सख्ये (for युद्धे)
 — G₅ om 19^a-20^b —^b) Do₁ (marg sec m as
 in text) Dn₁ सौभवर्णा (for क्रौञ्च) —^c) S₂
 काश्यस्य S₂ K₅ Dn₁ Cv [अ]भिभव (Dn₁ 'व); K₂
 [अ]तिभुव; K₄ [अ]भ्य, K₅ Dn₂ D₅ [अ]भिभुव,
 G₂ M₂ ६ [अ]भ्य (G₂ 'व्य)वहन् (for [अ]भिभुव) K₁
 काश्यपस्याभिभव पुत्र (sic), D₅ काश्यकाभिरव पुत्र;
 T G₂ ६ M₂ काश्य च सुमहाबाहु —^d) S (G₅ om)
 यशस्विन (for महारथम्)

20 D₄ G₅ om 20^{ab} (of v l 19) —^a) S₂
 K₂-4 Dn₂ D₅ ६ श्वेताश्व; K₁ 'श्र (for 'स्तु) K₁
 Do₁ D₅ १ T G₄ M₂ २ प्रतिविध्य S₁ (sup ins)
 D₁ ६ च; S₂ K₁-३ Do₁ Dn₁ D₁ २ ६ तु (for त)
 S₁ श्वेतास्तु कृष्णविध्य च, K₅ 'स्तु प्रतिविध्यस्य —^b)
 S (G₅ om) ह्योत्तमा (for मनोजवा) —^c) S₁ यत्;
 S₂ Do₁ Dn₁ D₅ ६ य तु; B₁ यस्तु; Cd यन्तु (as in
 text) K₃ प्राजाकरा; B₂-३ प्रैप्य, D₄ प्रैक्ष्य; Cd

प्रेप्य' (as in text) —^d) Dn₂ D₅ महारथ (for
 उदावहन्) — For 20^{cd}, S subst (of 29^{cd})

164* युवानमवहन्पुत्रे यन्तु प्रेप्यकरा हया ।

[T₂ प्रैक्ष्यकरा]

21 D₅ om 21^{ab} —^a) D₅ सुतसोम; G₅ श्रुत'
 (for सुत). S₂ D₄ य धौम्य (S₂ 'म्य); B₁ य
 सोम्य, B₂ ६ ६ Do₁ Dn₁ य (B₁ य) सौम्य, B₅ य
 सैन्य; Dn₂ D₅ ६ युध्यत (Dn₂ 'ते), S यो (G₁ M
 यौ)धाड्य (for य धौम्यात्) Cv श्रुतसोम तु द्रौपद्यां
 छे Ca d सुन (Ca स्वत')सोमनिरुक्तिमाह सहस्रे Ca
 'जे'त्यादिना । छे —^b) Dn₂ D₅ ६ ६ G₁ M पार्थ
 (for पार्थ) B Do₁ Dn₁ अर्जीजनत्; Dn₂ D₅ ६ महा
 हया; D₅ अपातयत्, G₁ M₁ २ महाबल, M₅ ६ हयो
 त्तमा (for अयाचत) T G₂-६ भीमपुत्र महाबल (G₂
 'रथ) —^c) S₂ शमी; B₂ ६ D₅ माल (for माप).
 S₂ K (except K₅) D₁ पत्र (for पुत्र) K₁ सवर्ण
 स्तम्, K₅ Dn₂ D₅ ६ 'र्णाश्र, Dn₁ D₅ 'र्णस्तु, D₅
 १ ३ 'र्णाभा (for 'र्णास्तम्). S (except G₂) ऊर्गापुष्प
 समा वर्णैर् —^d) D₅ १ ३ प्रावहन्

22^a) K₂ B Do₁ Dn₁ D₂ ६ सहस्रसोमप्रतिमो (D₂
 'मा) बभूव (B₂ [marg] 'वु); Ca सहस्रसोम[! सोम]
 प्रतिमा बभूवु, Cd corrupt —^b) B₂ (marg) पूर्वे,
 Dn₂ D₅ ६ सर्वे, D₅ ६ परे (for पुरे) B₂ (marg)
 उदयेदुरिद्र; Dn₂ D₅ ६ 'जे (Dn₂ 'मि)प्रस्थे; D₄ १ ३
 उदये सु (D₅ 'येदु)नाम्नि; Ca d 'येन्दुनाम्नि (as in text)
 —^c) S₁ जाते, D₄ प्रजात (for जात) S₂ K₁ ३
 D₁ सम; K₄ सम (for सोम) B₂ (marg) सस्क
 दमघ्ये (for सकन्द') Ca oites सस्कन्द', Cd सकन्द'.
 —^d) S₂ K₁ ३ त (K₂ य)स्मात्स्मात्; K₄ तस्मात्स्मात्
 (for यस्मा'). K₅ सोमसुतो, Ca स्वत' सोमा; Cd
 सुतसोमो (as in text) — For 22, S subst

165* सहस्रसोमप्रतिमा हया कनकभूषणाः ।

आदित्यतरुणप्रख्याः श्लाघनीयमुदावहन् ॥ २३
 काञ्चनप्रतिमैर्योक्तैर्मयूरग्रीवसनिभाः ।
 द्रौपदेयं नरव्याघ्रं श्रुतकर्माणमावहन् ॥ २४
 श्रुतकीर्तिं श्रुतनिधिं द्रौपदेयं हयोत्तमाः ।
 ऊहुः पार्थसमं युद्धे चाषपत्रनिभा हयाः ॥ २५
 यमाहुरध्यर्धगुणं कृष्णात्पार्थाच्च संयुगे ।
 अभिमन्युं पिशङ्गास्तं कुमारमवहत्रणे ॥ २६

एकस्तु धार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवान्यः समाश्रितः ।
 तं बृहन्तो महाकाया युयुत्सुमवहत्रणे ॥ २७
 पलालकाण्डवर्णास्तु वार्धक्षेर्मि तरस्विनम् ।
 ऊहुः सुतमुले युद्धे हया हृष्टाः स्वलंकृताः ॥ २८
 कुमारं शितिपादास्तु रुक्मपत्रैरुरच्छदैः ।
 सौचित्तिमवहन्युद्धे यन्तुः प्रेष्यकरा हयाः ॥ २९
 रुक्मपृष्ठावकीर्णास्तु कौशेयसदृशा हयाः ।

C 7 867
B 7 23 37
K 7 23 38

वीर तमवहन्युद्धे हेपमाणा समन्ततः ।

23 ^a) K₁ s D₆ ना(K₁ न)कुल, D_{n1} D₂ s M₁ s नाकुली D_{n2} D₃ s च (for तु) —^b) K₁ s 4 D₁ साल, D_{n2} ताल, G₂ काश (for शाल-) T G₁ s-s M साल(T₁ काश-, T₂ G₂-s सोम, M₁ s सालव) पुष्प(M₁ s 'प्पा)समा ह्व —^c) K₅ तरुणा, T G M₁ s -तेजस (for तरुण) B₂ (marg) s-s D₀₁ D_{n1} तरुणादित्यमेकाशा, M₃ s आदित्यतेजप्रस्थास्तु, Ca d v as in text —After 23^{ab}, D₁ repeats from ध्वजा (in 11^d) up to 13^b —^d) S ज्वलतोन्प, T₁ 'तो ह्य)वहन्हया

24 Ś₂ reads 24^a-25^a on marg —^a) K₃ B D₀₁ D_{n1} D₆ कांचनापिहि(D₆ 'विह)तेरू K₄ s D₁ s युक्तेरू (for योक्तेरू) S कांचनापीड(G₆ 'पिघ)नैगात्रैरू —^b) T₂ मायूर Ś₂ -सनिभै —^c) D₁ s नरव्याघ्र —^d) T G (except G₁) श्रुतवर्माणम् (for 'कर्माणम्) Ś₂ श्रुतकीर्तिसुदावहन्

25 Ś₂ reads 25^a on marg —^a) Ś₂ श्रुतकर्माण मन्थं च —^b) D₄ पार्थसुत (for 'सम) —D₂ s om (hapl) 25^d-28^b —^d) Ś₁ K₁ s चाप-, B चास, D_{n2} D₃ s वश, G₄ वार्प (for चाप-) Ś₁ -दृढ, B₂ (marg) -पक्ष, C_v पच- (for पत्र) S विसु(G₅ 'सु) (for हया)

26 D₂ s om 26 (cf. v l 25) —^a) Ś₁ G₄ मन्य(G₄ 'ल)र्ध, Ś₂ K₁ मन्थर्य (K₁ 'र्ध); Cd मन्थर्ध (as in text) D₅ य तमाहुश्चातिरय —^b) Ś₁ T G₂-s पार्याकृष्णाच्च (by transp), D₅ कृष्णनायश्च —^c) Ś₂ कृशांगस्त, K₆ पिशगाश्च, D₀₁ D_{n1} 'स्ते, D_{n2} D₃ s 'स्तु, D₆ 'श्वा (for 'स्त) Cd cites पि शङ्गा (as in text) D₂ s हया (for रणे) S सौमि मन्थु पिशगैस्तु मृशमश्वैर्यवर्तत

27 D₂ s om 27 (of v l 25) Ś₁ D₅ om

(hapl) 27 —^a) D_{n2} हरिताश्च विनीताश्च —^b) B₅ स (for य) B₂ D₅ T₁ समाहित (for 'श्रित) —^c) K₁ s T G₂ s वृहतो, G₂ सुत ते (for बृहन्तो) Ś₂ महाकाका, K₁ 'कर्मा, K₃ s D₁ 'कर्का; K₆ D₅ (marg as in text) 'क(D₅ 'का)र्णा (for 'काया) Ca d oite कर्का —^d) S हया (for रणे) D_{n1} युयुत्सुमिव सयुगे

28 D₂ s om 28^{ab} (cf. v l 25) G₂ M₁ s om (hapl) 28-29 —^a) Ś₂ पलाश K₁ -काण्डवर्णसु; T G₂ s s कूटवर्णा(T G₂ 'णं सु (for काण्ड) G₄ रुक्मपुष्पावकीर्णास्तु (of 30^a), M₃-s आरकूटसवर्णास्तु —^b) K₄ D₅ वार्धक्षेर्मि (for 'क्षेर्मि) D_{n2} D₃ नरे श्वर, T G₂ s तरस्विन (for 'स्विनम्) —^c) D_n D₅ सुतमुले —^d) B₁ s D₀₁ D_{n1} कृष्णा, B₂ (marg) कका (for हृष्टा) Ś₁ तरस्विन (for स्वल कृता)

29 G₂ M₁ s om 29 (cf. v l 28) —^a) K₄ s D₂ s शितिपादासु; Ca d v शिति (as in text) —^b) T G₂-s M₃-s रत्न, G₅ रक्त (for रुक्म) B₅ D₂ s S (G₁ M₁ s om) चित्रैरू (for -पत्रैरू) —^c) K₅ सौविदिम्, D₅ सौवित्तिम्, D₅ यौचित्तम्; D₅ (marg) सौचित्तम् (for सौचित्तिम्) D_{n2} D₃ s आवहन् B₅ सख्ये (for युद्धे) —^d) Ś₂ D_{n1} D₄ s य तु (for यन्तु) T₂ प्रेष्यकरा, M₃ प्रेष्यकरान् (for 'करा)

30 Ś₂ K₁-s om (hapl) 30^{ab} D₅ reads 30^{ab} after 33 —^a) K₅ तीर्णासु (for -कीर्णासु). S रुक्म पुष्पावकीर्णास्तु —D₂ om 30^{cd} —^b) D_{n2} D₃ सवर्ण D_{n2} कांता (for क्षान्ता) —^d) K₁ s शो(K₄ श्रे) -णिवत्तम्; D₄ s श्रोणिमतम् —After 30, Ś K (except K₁) B₅ (marg) D_{n2} D₁ s s s read 43^{ab}, for the first time, repeating it in its proper place

सुवर्णमालिनः शान्ताः श्रेणिमन्तमुदावहन् ॥ ३०
 रुक्ममालाधराः शूरा हेमवर्णाः खलंकृताः ।
 काशिराजं हयश्रेष्ठाः श्लाघनीयमुदावहन् ॥ ३१
 अस्त्राणां च धनुर्वेदे ब्राह्मे वेदे च पारगम् ।
 तं सत्यधृतिमायान्तमरुणाः समुदावहन् ॥ ३२
 यः स पाञ्चालसेनानीद्रोणमंशमरुत्पयत् ।
 पारावतसवर्णाश्चा धृष्टद्युम्नमुदावहन् ॥ ३३
 तमन्वयात्सत्यधृतिः सौचित्तिर्युद्धदुर्मदः ।

श्रेणिमान्वसुदानश्च पुत्रः काश्यस्य चामिभो ॥ ३४
 युक्तैः परमकाम्बोजैर्जैर्नैर्हेममालिमिः ।
 भीपयन्तो द्विपत्मेन्यं यमवैश्रवणोपमाः ॥ ३५
 प्रभद्रकास्तु पाञ्चालाः पद् सहस्राण्युदायुधाः ।
 नानावर्णैर्हयश्रेष्ठैर्हेमचित्ररथध्वजाः ॥ ३६
 शरत्रातैर्विधुन्वन्तः शत्रून्विततकार्मुकाः ।
 समानमृत्यवो भूत्वा धृष्टद्युम्नं समन्वयुः ॥ ३७
 चभ्रुकौशेयवर्णास्तु सुवर्णवरमालिनः ।

31 ^a) T G₂₋₅ M₅ शुक्रा; G₁ M₁₋₄ शुद्धा (for शूरा) — ^b) K₅ B D₀₁ D_{n1} हेमवर्णा, K₅ D₂ 5 Cd 'मांड- (K₅ Cd 'डा) (for 'वर्णा) K₁ खलंकृत, D_{n2} D₃ स (D₅ सु)वाहिन (for खलंकृता) — ^c) D₂ 4-5 काशिराज K₁ हयश्रेष्ठ, B D₀₁ D_{n1} नरश्रेष्ठ (B₂ 5 'न्यात्र), D₂ 7 8 हया श्रेष्ठा (for हयश्रेष्ठा) — After 31, D₅ reads 35^{ab}

32 D_{n2} om (hapl) 32-33 D₅ om (hapl) 32 — ^a) S चो (G₁ M अ; G₄ सो)श्रूयत (for अस्त्राणां च) — ^b) Ś₁ K₁ 2 4 ब्रह्मवेदे B₁ 5 T G M₁ 2 पारग; M₅₋₅ भारत (for पारगम्) D₄ ब्राह्मणे वेदपारग — ^c) B₅ समुपावहन् S ही (G₅ श्री)मान्सत्यधृति शूरो (G₅ वीरो) द्रोण (G₂₋₅ 'ण)प्रेक्षु परंतप (G₅ 'प)

33 D_{n2} om 33 (cf v 1 32) Ś K₁ 2 4 D₁ om (hapl) 33 D₅ transp 33 and 34 B₁ reads 33 on marg — ^a) K₅ B₁ यस्तु, B₂₋₅ D₀₁ D_{n1} यश्च T यस्य (for य स) K₂ पचाल- D₂ 5 सेनानी; T G₂₋₅ सैन्यानां; G₁ M 'दायादो (for सेनानीर) — ^b) D₅ द्रोणार्थं समकटपयत्; C_v as in text — ^c) D₂ 7 8 पारावत- K₂ 5 D₅ 5 स (K₅ सु)वर्णास्तु; B D₀₁ D₂ 4 6-8 'स्तं; D_{n1} 'म (for सवर्णाश्वा)

34 D₅ transp 33 and 34 — ^a) B₅ 5 तमन्वयात् (for 'यात्) Ś₁ K₁ D₁ सत्यधृति — ^b) K₅ B₁ (marg) D₄ सौचित्तिर, D₅ सौचित्ती, T G₂₋₅ सौधेदो; G₁ M₁ 2 सौवधो, M₅₋₅ सौविधो (for सौचित्तिर). B₅ यत्र (for युद्ध-) D₁ 8 'दुर्मदा — ^c) B₁ D₅ श्रेणिमान् B₄ D₁ 8 वसुमानश्च D₄ श्रेणिमानश्च समुदा — ^d) D₄ काश्यस्य (for काश्यस्य) Ś₂ K₅ D₂ 4 5 8 T G (except G₁) M₅₋₅ चामिभू (Ś₂

'भो; D₂ 4 1 8 'भु), K₁ 2 B₁ D₁ चाविभो (B₁ D₁ 'भु); B₁₋₅ 5 D₀₁ D_n D₂ 5 वा (D_{n2} D₅ 5 वै) विभु (for चामिभो).

35 D₅ reads 35^{ab} after 31 — ^a) Ś₂ D₀₁ D_{n1} युक्त, K₁ 4 D₁ युक्ता (K₁ 'क्ता), S ययु (for युक्तैः) Ś K₄ D₁ 'काम्बोजैर् — ^b) K₅ हेममालिनै. — ^c) D₅ 'सेनां (for 'सैन्य)

36 ^a) K₅ D₂ 5 च (for तु) K₁ प्रभद्रकास्तु पांचाल — ^b) B₁ S (except T G₂) पद्महस्ता उदायुधा, D_{n1} सहस्रान्ता उ. — After 36^{ab}, the sequence in T G₂ is 42, 37-38, 44, 40-41, 36^{cd}, 43, 39 G₂₋₅, on the other hand, read 39-41 after 36^{ab} — ^c) Ś₂ हयैर्युक्तर, K₂₋₅ B D₀₁ D_n D₂ 2 4 7 हयै श्रेष्ठैर् (for हयश्रे) G₅ नानावर्णमयै श्रेष्ठैर् — ^d) B₂ D₂ हेमवर्णं (for 'चित्र) Ś₂ K₁ 2 D₂ 5 रथध्वजा; B₁ 2 'वरध्वजा (for 'रथ) S हेमरूप्यमणिध्वजै (G₅ 'परिच्छदै)

37 For the sequence in T G₂, cf v. 1 36. — ^a) T न्यरुधत, G₁ M निरुप्यत (G₁ 'त); G₂ निरुधत, G₂ 4 न्यरुधयत (for विधुन्वन्त) K₁ शरघ्राता विधन्वत, G₅ शरातैर्निरुद्धत (810) — ^b) M₁ 2 'कार्मुकान् — ^c) D_{n2} G₁ M₁ 2 समन्वयु

38 For the sequence in T G₂, cf v 1 36 B₂ om. 38^{ab} — ^a) D_{n1} M₅ Cd बभ्रु, D₅ बिभ्रत; G₅ यमौ B₅ च (for तु) — ^b) Ś K₁ 2 4 D₁ सुवर्णवन, B₅ 'णमणि; D_{n2} D₅ 'णांवर, D₅ 'णकृत (for 'णवर). — ^c) Ś₂ K₂ 2 5 B D_{n1} D₁ 2 5 8 T G₁ 2 अम्लान; D₁ अज्ञान (for अम्लान). B₅ 'मनस — ^d) D₁ G₅ चेकितान-(G₅ 'ना)हयात्तमा

39 For the sequence in T G (except G₁), cf.

ऊहुरगलानमनसश्चेकितानं हयोत्तमाः ॥ ३८
 इन्द्रायुधसवर्णेस्तु कुन्तिभोजो हयोत्तमैः ।
 आयात्सुवश्यैः पुरुजिन्मातुलः सव्यसाचिनः ॥ ३९
 अन्तरिक्षसवर्णास्तु तारकाचित्रिता इव ।
 राजानं रोचमानं ते हयाः संख्ये समावहन् ॥ ४०
 कर्बुराः शितिपादास्तु स्वर्णजालपरिच्छदाः ।
 जारासंधिं हयश्रेष्ठाः सहदेवमुदावहन् ॥ ४१
 ये तु पुष्करनालस्य समवर्णा हयोत्तमाः ।

जवे श्येनसमाश्रित्वाः सुदामानमुदावहन् ॥ ४२
 शशलोहितवर्णास्तु पाण्डुरोद्भतराजयः ।
 पाञ्चाल्यं गोपतेः पुत्रं सिंहसेनमुदावहन् ॥ ४३
 पाञ्चालानां नरव्याघ्रो यः ख्यातो जनमेजयः ।
 तस्य सर्पपुष्पाणां तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ॥ ४४
 मापवर्णास्तु जवना वृहन्तो हेममालिनः ।
 दधिपृष्ठाश्चन्द्रमुख्याः पाञ्चाल्यमवहन्नुतम् ॥ ४५
 शूराश्च मद्रकाश्चैव जरकाण्डनिमा हयाः ।

C 7 1000
 B 7 23 53
 K 7 23 54

v l 36 G₂ om (hapl) 39^a —^a) S (G₂ om.)
 -सवणात् (for 'णैस्' —^b) K₁ कुन्तिभोजोत्तमोत्तमैः,
 K₂ 'त्तमैर्हयैः', S (G₂ om) कुन्ति, M₁ 'ती'भोजमुदा
 वहन् —^c) K₁ स्वश्यैः, B D₁ D_n D₁ '८-३' म
 (D₁ सु दशैः (for सुवश्यैः) D₂ पुरजिन् S आपस्तु
 न विपीदतो (G₁ M 'तं' —^d) S मातुल

40 For the sequence in T G (except G₁), cf
 v l 36 —^a) B₁₋₃ D₁ अन्तरिक्ष- K₂ च (for तु)
 — K₂ om (hapl) 40^b-43^a —^b) Ś₂ K₁ '३' D_{n2}
 D₂ तारकैः (D_{n2} D₂ 'का'श्च, G₁ M₁ '३' ताराभिश्च (for
 तारका-) G₂₋₅ M₂₋₅ तारकाभिश्चिता इव —^c) D₄
 तु (for ते) —^d) G₅ श्ये (for हया) S शस्त्रम्
 (for मख्ये) T G₂₋₅ उदावहन्

41 For the sequence in T G (except G₁), cf
 v l 36 K₂ om 41 (cf v l 40) K₁ '३' om.
 (hapl) 41-42 D₄ om (hapl) 41 Ś₂ reads 41
 after 43 —^a) Ś₂ कर्बुरा, G₅ कर्बुरा K₂ '३'
 D₁ '३' मिति- (for शिति-) D₂ च (for तु) —^b)
 S हेम (for स्वर्ण) —^c) Ś₂ K₄ '३' D_{n2} D₂ '६' G₂ '३'
 जारासंधि (for जारा) K₄ B₁ D₂ हया श्रेष्ठा —After
 41, G₁ M read 43^a for the first time, repeating
 it in its proper place

42 For the sequence in T G₂, cf. v l 36. K₁₋₃
 om 42 (cf. v l 40, 41) Ś K₄ D₁ om (hapl)
 42 —^a) B (except B₁) D₁ D_{n1} ते तु, T₁
 G₂ '३' श्वेत, C_v ये तु (as in text) K₂ पुष्कर-
 B₂ D₁ '३' -नालस्य, D₁ D_{n1} -जालस्य, S C_v सारस्य
 (for -नालस्य) —^b) S तुल्यवर्णा (for सम). —D₄
 repeats 42^a after 44 —^d) G₁ M (M₅ inf *lin*
 as in text) सुनामानम्

43 For the sequence in T G₂, cf. v l 36 K₂

om 43^a (cf v l 40) D₄ om (hapl) 43 Ś
 K (except K₁) B₂ (marg) D_{n2} D₁ '३' '६' read
 43^a for the first time after 30 G₁ M read
 43^a for the first time after 41 —^b) T G₂₋₅ M
 (last five both times) C_v पाण्डुरोद्भतराजय — M₂
 om. 43^a —^d) Ś₂ सूर्यवेनम्, G₅ सिंहसोमम् (for
 'सेनम्) Ś₂ K (except K₁) D_{n2} D₁ '३' '३' '३' समा
 वहन् — Ś₂ reads 41 after 43

44 For the sequence in T G₂, cf v l 36
 —^a) K₁ B₂ D₁ '३' '३' G₂ '३' पञ्चालानां D_{n2} D₂ '६' नर-
 व्याघ्र, T G₂₋₅ रयश्रेष्ठो (T 'ष्टा, G₂ 'ष्टे); G₁
 M₁ '३' रयव्याघ्रो (for नर) —^b) S निवृत्तो (G₂ 'चे'
 (for य ख्यातो) T₁ G₂ '३' M₁ '३' जनमेजय —^c) D₂
 तस्मात्सर्वपुष्पाणां, G₅ तस्य चापि पयोदानां —^d) Ś
 K₁ '३' शुद्धवर्णा (for तुल्य) —After 44, D₂
 repeats 42^a

45 K₄ om. (hapl) 45-54 —^a) K₂ D_{n2}
 मास्त्र, B₂ मास्त्र (for माप-) K₁ वर्णस्त्र B D₁
 D_n D₂ '३' '६' च, D₂ सु (for तु) Ś₂ K₁ '३' D₂ '३'
 यवना (K₁ 'नोर' (for जवना) —^b) B₂ D₂ वृहन्तो
 (for वृहन्तो) —^c) K₁ -पृष्टश्च, B₁ -पुष्टश्च (for
 -पृष्टश्च) C_a पांसुमुखा, C_d पञ्चमुखा (for चन्द्र-
 मुखा) —^d) D_{n2} S पांचालम् B₁ रणे, S हया
 (for हुवन्)

46 K₄ om 46 (cf v l 45) —^a) Ś K₁ '३'
 D₁₋₃ '६' पृष्टश्च, B₁ पुनाश्च (for शूराश्च) C_a तत्र
 काश्च, C_d मद्रकाश्च (as in text) D₂ '३' '३' पुडा (D₄
 'डा, D₂ 'दा)श्च मद्रकाश्चैव (D₂ 'शश्च); D₁ मुद्रांश्च
 मद्रकां च (submetric), T G₂₋₄ M₁ '३' यो (T₂ G₂
 यो)घाश्च मद्रकाराश्च (T G₂ 'का राजन्), G₁ M₂₋₅
 यौधेया मद्रकेयाश्च —D₁ om. 46^a. —^d) K₁ दंढारम्

पद्मकिञ्जल्कवर्णाभा दण्डधारमुदावहन् ॥ ४६
 विभ्रतो हेममालाश्च चक्रवाकोदरा हयाः ।
 कोसलाधिपतेः पुत्रं सुखलं वाजिनोऽवहन् ॥ ४७
 शयलास्तु वृहन्तोऽश्वा दान्ता जाम्बूनदस्रजः ।
 युद्धे सत्यधृतिं क्षैमिमवहन्प्रांशवः शुभाः ॥ ४८

एकवर्णेन सर्वेण ध्वजेन कवचेन च ।
 अश्वश्च धनुषा चैव शुक्लः शुक्लो न्यवर्तत ॥ ४९
 समुद्रसेनपुत्रं तु सामुद्रा रुद्रतेजसम् ।
 अथाः शशाङ्कमदृशाश्चन्द्रदेवमुदावहन् ॥ ५०
 नीलोत्पलसवर्णास्तु तपनीयविभूषिताः ।

— After 46, N (K₄ om, B₂ after 47^a) ins

166* रासभारुणवर्णाभा पृष्ठतो मूपकप्रभा ।
 वल्गन्त इव सयत्ता व्याघ्रदन्तमुदावहन् ।
 हरय कालकाश्चिन्नाश्चित्रमाल्यविभूषिताः ।
 सुधन्वान नरन्याघ्र पाञ्चाल्य समुदावहन् ।
 इन्द्रादानिमसस्पदा इन्द्रनोपकसनिभा । [5]
 कोक्षीश्चित्रान्तराश्चित्राश्चित्रायुधमुदावहन् ।

[D₁ om the prior half of line 1 D₂ om lines 1-2 B₂ (marg) repeats and B₂ reads the prior half of line 1 after line 6. — (L 1) K₄ रासभा सुरवर्णाभा, B₂ (marg) चित्राभा हेमवर्णाश्च (for the prior half) B₂ om the post half of line 1 K₁ s मू (K₂ मु) मूपक; K₂ s B₁-s Doi D₁-6 मूपिक; D₂ मूपक. — After line 1, B₂ (marg) reads 47^a. — (L 2) K₄ D₂ s र मपत्ता (for सयत्ता). K₄ B Doi D₁ D₂ s व्याघ्रदन्तम् — D₁ s om (hapl) lines 3-4 — (L 3) K₄ D₂ का (D₂ क) श्लिकाश्च K₄ चित्रायुध (for 'त्रमाल्य) — (L 4) D₂ पाञ्चालनामुदावहन् (for the post half) — K₄ om (hapl) lines 5-6 — (L 5) D₂ इन्द्रायुध (for 'त्रनि) — (L 6) B D₂ s कल्पा (B 'का) श्च, Doi D₂ s कायैश्च, D₁ वक्काश्च; D₁ s कक (for कोक्षैश्च). D₂ कोकाश्चित्राननाश्चिन्नाश्च (for the prior half) B₂ चित्रसेनम्, D₁ चित्रयुग्म्, D₂ मादयायुधम् (for चित्रा) — After line 6, B₂ repeats and B₂ reads the prior half of line 1, followed by a repetition of 47^b]

47 K₄ om 47 (of v. l. 45). B₂ (marg) reads 47^a after line 1 of 166* —^a) B (except B₂) Doi D₁ तु (for च) D₂ चित्रिता नेमिमालैश्च, S हेममालास्तु चिन्नाणा (G₁ M 'भ्रंत) श्च — After 47^a, B₂ ins 166*. B₂ repeats 47^b after the repetition of the prior half of line 1 of 166* while B₂ repeats 47^b after the prior half of line 1. —^b) D₂ s चक्रवाकोपमा हयाः; S 'कोदरोपमा (G₁ M 'रोदरा). —^c) Some MSS. कोदलाधिपतेः.

—^a) B₁ s सुश्रेत्र.

48 K₄ om. 48 (of v l 45) —^a) K₂ D₂ s T G₁ s M शवलान्ते (K₄ D₂ s 'श्र, M₁ s 'शा); Doi D₁ D₂ s सयत्तास्तु (D₂ 'श्र); G₁-s श यत्तास्ते (G₁ 'स्तु) (for 'लास्तु). Doi D₁ वृहत्तश्च; G₁ सप्तोश्वा (for वृहन्तोऽश्वा) —^b) S₂ K₁ s चैव (for दान्ता). S K (K₄ om) D₂ s प्रभा (K₁ 'भ) (for स्रज) —^c) D₂ s युधि (for युद्धे). S₁ K₁ s D₁ क्षैमिम्; K₂ क्षोमम्, K₄ B Doi D₂ S क्षेमि (D₁ 'म)म्; D₂ क्षिमिम् (for क्षैमिम्). D₂ द्विमत्यधृति क्षैमिम् (submetric) —^d) D₂ corrupt K₄ संवहन्; D₂ धावहन् S ल (G₁ ला) वहन्तिशो (G₁ M₁ s 'न्पथि शो; G₁ 'न्तोतिशो) भना

49 K₄ om 49 (of v l 45). B₂ reads 49^a-51^b on marg —^a) D₂ शुद्धेन (for सर्वेण) —^b) D₂ कनकेन (for कवचेन) —^c) D₁ s अश्वैश्च (for अश्वैश्च) G₁ तु (for च) K₁ s D₂ s धनुष (D₂ s 'पा) श्च (for 'पा) G₁ वेपै (for चैव) K₄ धनुषा रथवाहश्च. —^d) B (except B₂) D₂ s G₂ [s]भ्यवर्तत; D₂ D₂ स्यव'; G₁ स्यव' (for न्यव'). K₄ नैर्तेर्नीलोभ्यवर्तत.

50 K₄ om 50 (of v l 45). B₂ reads 50^a-51^b on marg —^a) S₂ K₁ s D₂ D₁-s स समुद्रदे (D₂-s 'द्र दे, D₁ 'द्रा दे) वपुत्रं तु —^b) D₁ s सामुद्र. S₂ K₂ स (S₂ सा) मुद्राद्रुद्रतेजसः; T G₁-s समुद्रारुणसप्रभ; G₁ M समुद्रानूपमभव (M₂-s 'सप्रभ); G₂ समुद्रावहसनिभ —^c) K₁ अश्व दशार्कसहस्राश्च. —^d) B Doi D₁ D₂ M₄ चद्रसेनम्

51 K₄ om 51 (of v. l 45) B₂ reads 51^a on marg. —^a) D₂ S (except M₂-s) च (for तु). —^b) S₂ दाल्य; D₂ D₂ सैत्यं; G₂ सैद्य (for सैत्यं). B Doi D₁ D₂ सख्ये (for युद्धे). —^c) S₂ द्विम- (for चित्र). S (except G₁) -माला (for माल्या). — After 51, S₂ K₁-s read 54-55, T₁ G₂ read 54.

शैव्यं चित्ररथं युद्धे चित्रमाल्यावहन्त्याः ॥ ५१

कलायपुष्पवर्णास्तु श्वेतलोहितराजयः ।

रथसेनं हयश्रेष्ठाः समूहुर्युद्धदुर्मदम् ॥ ५२

यं तु सर्वमनुष्येभ्यः प्राहुः शूरतरं नृपम् ।

तं पटचरहन्तारं शुक्रवर्णावहन्त्याः ॥ ५३

चित्रायुधं चित्रमाल्यं चित्रवर्मायुधध्वजम् ।

ऊहुः किंशुकपुष्पाणां तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ॥ ५४

एकत्रणेन सर्वेण ध्वजेन क्वचेन च ।

धनुषा रथवाहैश्च नीलैर्नीलोऽभ्यवर्तत ॥ ५५

नानारूपै रत्नचित्रैर्वैरुधध्वजकार्मुकैः ।

वाजिध्वजपताकामिश्रित्रैश्चित्रोऽभ्यवर्तत ॥ ५६

ये तु पुष्करपत्रस्य तुल्यवर्णा हयोत्तमाः ।

ते रोचमानस्य सुतं हेमवर्णमुदावहन् ॥ ५७

योधाश्च भद्रकाराश्च शरदण्डानुदण्डजाः ।

C. 7 1015
B 7 22 68
K 7 23 68

52 K₄ om 52 (cf v 1 45) G₄ om (hapl) 52-53 —^a) D_{n1} D₈ कलाय, S (except T₁, G₄ om) क (G₁ M₁ : : का) कलाय K₈ मद्रशा, D₁ वर्णाश्च (for 'स्तु'). C_v कलायमपवर्णास्तु —^b) G₁ M₁ : : रोहित (for -लोहित) C_v as in text —^c) D_{n1} रथसेन; T G₈ पांडव (G₈ 'हु') राज (for रथसेन) —^d) D_{n1} समूहुर (for समू) D_{n1} D₁ T G₈ : युद्धदुर्मदम्

53 K₄ G₄ om. 53 (cf v. 1 45, 52) —^a) B₂ वर्णा, S (except G₂, G₄ om) य च (for य तु) D₁ : : S (except T, G₄ om) मनुष्येषु —^b) K₂ प्राहुः K₁ : B₂ : D₁ D_{n1} D₁ : S (G₄ om) शूरतम D₁ नृप; S (G₄ om) युधा (for नृपम्) —^c) T G₂ यतार (for -हन्तारं) K₁ त पटुश्चरहन्तारं, D₁ 'दृपर निहन्तारं (hypermetric) Ca cites पटचरहन्तार Cd पटचरनिहन्तार —^d) K₂ शूलवर्णा; D₁ : G₁ M शुक्ल (for शुक) D_{n2} D₁ : : हया वहन् (by transp), D₁ हयोत्तमा D₈ शुकवर्गाह मुदावहन् (sic)

54 K₄ om 54 (cf v 1 45) Ś₂ K₁-8 read 54-55 after 51, T₁ G₈ read 54 after 51 —^a) Ś K (K₄ om.) D_{n2} D₁ : : चित्रमाल्याश्च (for 'माल्य) —^b) D_{n2} D₁ : : ध्वजा B₁ D₁ : : चित्रवर्णायुधध्वज, B₁ 'वर्मावर', D₈ 'माल्यायुधध्वजा', T G (except G₁) 'वर्णं (T 'मं) रथध्वज —^c) B₁ (marg) : : वर्णानां (for -पुष्पाणां) —^d) Ś₂ तुल्यरूपा, B D₁ D₁ D₈ समवर्णा (for तुल्य)

55 For the sequence in Ś₂ K₁-8, cf v 1 51 K₄ om 55 —^a) Ś₂ K₁-8 D₁ क (Ś₂ का) च, K₄ कंचन (hypermetric) (for एक) —^b) G₈ रथेन (for ध्वजेन) —^c) D₁ वाही, D₈ नाहैश्च (for वाहैश्च) —^d) D₁ D_{n1} D₁ : : G₁ M न्यवर्तत, G₈ हव (for ऽभ्यव)

56 S transp 56 and 57 —^a) In Ś₂, the portion

from ना up to 7 23 10 is lost on a missing folio K₁ B₁ नानावर्णं (for 'रूपै) B₁ D₁ : G₈ रत्नचिह्नैश्च (for 'चित्रैश्च) K₈ नानाकारैश्च विविधै —^b) D₈ वरूपा, T साकुद (for वरूप-) K₈ B D₁ D₁ : रथ (for ध्वज) K₈ रत्नचित्रैर्ध्वजांशुकै —^c) T G₂ : M₂ : : वालिमिश्र पताकामिश्र; G₁ M₁ : : 'मिवर्मेणा चैव —^d) D₁ D_{n1} D₁ : : S न्यवर्तत.

57 Ś₂ missing (cf v 1 56) S transp 56 and 57 —^a) T G₈ श्वेत; G₁ M₂ : : ते तु, G₂ : : तेषु, G₂ M₁ : : ते च (for ये तु). B₂ : G₂ : : वर्णस्य, B₂ (marg, also as in text) : D₁ D_{n1} वर्णस्य, D₁ : : पुत्रस्य; T सारस्य; G₈ damaged, G₈ 'वर्णास्तासु (for पत्रस्य) —^b) D_{n2} D₈ : : तुल्यरूपा (for 'वर्णा) —^c) D₈ om. 57^d —^e) S त (for ते) —^d) S हेमरूपम् (for 'वर्णम्)

58 Ś₂ missing (cf v 1 56) T G₈ om (hapl) 58 —^a) K₈ वाहास्तु, D₁ : : G₂ : : वो (G₄ वो) धाश्च, D₁ : : G₁ M वो (D₈ वो) धांश्च, C_v गोधाश्च (for योधाश्च) D₁ : : G₈ मद्रकां (G₈ 'का) श्वैव, G₂ : : M C_v मद्रका (G₁ M₂ : : 'कां) श्वैव C₁ d योधाधा देवविशेषा (Cd भेदा) ततो जाता । C₁ —^b) B₁ : : D₁ D_{n1} ददय, B₁ D_{n2} D₈ : : ददका (for -दण्डजा). D₁ : : S (T G₈ om) शरकांड (D₁ : : M₁ : : 'दृढ) निभा हया; D₈ 'ददास्तु ददजा. —^c) Ś₁ K₁ : : D₁ S (T G₈ om) युक्कुटांदाश्च (for 'दाण्डामा) D₈ श्वेताश्रुकुटांदाभा, D₈ श्वेतोडा ऊकुटेऽदाश्च (sic), D₁ श्वेताश्च तु* दांदाभा (corrupt), D₈ 'श्च कर्कांदाभा —^d) S (T G₈ om) ददचारम् (for 'केतुम्) B (except B₂) D₁ D_n हयावहन्, D₁ उपा (for उदा) — After 58, N (Ś₂ missing) C_v ins

167* केद्रावेन हते संख्ये पितृर्षथ नराधिपे ।

मिश्रे कपाटे पाण्ड्याना विद्वेषु च वन्धुषु ।

श्वेताण्डाः कुकुटाण्डाभा दण्डकेतुमुदावहन् ॥ ५८

आटरूपकपुष्पाभा हयाः पाण्ड्यानुयायिनाम् ।

अवहन्नथमुख्यानामयुतानि चतुर्दश ॥ ५९

नानारूपेण वर्णेन नानाकृतिमुखा हयाः ।

रथचक्रध्वजं वीरं घटोत्कचमुदावहन् ॥ ६०

सुवर्णवर्णा धर्मज्ञमनीकस्य युधिष्ठिरम् ।

राजश्रेष्ठं हयश्रेष्ठाः सर्वतः पृष्ठतोऽन्वयुः ।

वर्णेश्चोच्चावचैर्दिन्यैः सदश्वानां प्रभद्रकाः ॥ ६१

भीष्मादवाप्य चास्त्राणि द्रोणाद्रामात्कृपात्तथा ।
अस्त्रैः समत्वं संप्राप्य रुक्मिकर्णार्जुनाच्युतैः ।
इत्येव द्वारका हन्तुं कृत्वां जेतुं च मेदिनीम् । [5]
निवारितस्ततः प्राज्ञैः सुहृद्भिर्हितकाम्यया ।
वैरानुबन्धमुत्सृज्य स्वराज्यमनुशास्त्रि यः ।
ससागरध्वजं पाण्ड्यश्चन्द्रशिमनिर्भेदैः ।
वैदूर्यजालसंघैर्वीर्यद्विगणमाश्रितः ।
दिन्यं विस्फारयश्चाप द्रोणमभ्यपतद्वली । [10]

[(L. 1) D₄ नराधिप. — (L. 2) Ś₁ K₁ ४ कवाटे, Ca d कपाटे (as above) Cv भिक्षैकपादयोधाना (for the prior half) D₁ १ ३ धन्विषु, D₂ पांडुषु (for वन्धुषु). Cv post half as above. — (L. 3) Ś₁ भीष्मादवापदस्त्राणि (for the prior half) Ś₁ K₁-३ ५ D₂ ४ ५ ७ ८ तथा कृ (Ś₁ क्रमात्कृ, K₁-३ D₄ हुमात्कृ)पाद (by transp), K₄ कृपाद्दामाद्. ☞ Cv भीष्मादिभ्य अस्त्राण्यवाप्य. ☞ — (L. 5) K₂ ५ द्वारिक. D₁ om. from हन्तु up to सुहृद् (in line 6). D₄ ३ जेतु (for हन्तु). Ś₁ K₁ ३ ४ D₁ इत्येव द्वारि- (Ś₁ D₁ 'र)कामर्तु (for the prior half). D₂ transp कृत्वां and जेतुं ☞ Cv दारकान् सपत्नान् हन्तु कृत्वा मेदिनीं जेतुं च इत्येवैति योजना । ☞ — (L. 7) Ś₁ स्व राज्याम्, D₄ सराज्याम् — (L. 8) D₁ निन्न (for चन्द्र-) — (L. 9) B वैदूर्य. B₂ ३ (marg as above) मणि-; B₄ नाल- (for जाल-) K₁ ३ ४ D₁ D₂ ४ ५ ६ -सष्टि (D₁ 'प)शैर्, D₂ (marg as above) सजशैर् (for -सष्टशैर्). K₁ B₁ आश्रित; B₂ D₁ आश्रितैः; D₄ लालस (for आश्रित) — (L. 10) Ś₁ K₁ २ ४ द्रोणस्य (for द्रोणम्) B D₁ D₂ ६ अभ्यद्रवद् (for 'पतद्)]

59 Ś₂ missing (of v. 1. 56) — ^a B₁ २ ३ (last two marg) ५ अटरूपक, Ca d अटरूपक K₅ B D₁ D₂ D₃ २ ५ T -वर्णाभा (T 'श्च); D₆ कर्णाभा (for पुष्पा). G₁-३ ५ M आरकृत्य (G₅ 'क)वर्णाश्च; G₄ आरक्षवर्णकृदाश्च, Cv आरकृत्यवर्णाभा — ^b K₅ B D₁ D₂ ३ ६ -यायिन (D₁ D₂ 'ने) (for -यायिनाम्) S रांकवा (T G₂ पर्यंका, M₄ रांकव)स्तर (M₄ 'रु)णा पृथक् — ^c K₁ D₄ ०-३ आवहन्; G₁ M न्यवर्तन् (for अच हन्) S यो (G₁ ३ ४ M₅-५ यौ)ध- (for रथ) — After 59^{ab}, D₁ reads for the first time the post half

of line 1 and line 2 of 168*, repeating the same in its proper place

60 Ś₂ missing (of v. 1. 56). G₅ om 60^a-61^a — ^a S (except T G₂, G₅ om.) रूपेण (for वर्णेन) D₁ D₂ ६ नानावर्णेन रूपेण — ^b K₁ S (G₅ om) नानामुत्सुखा (K₁ 'कृता) हया, D₄ 'कृषिहया मुखा — ^c T G₂-4 छत्रध्वजं (for -चक्रध्वजं) Ś₁ K₁ D₂ ४-६ रथचक्रध्वजवरं. — ^d D₄ उदाहृत (for 'वहन्) G₅ घटोत्कचहृता वहन्. — After 60, N (Ś₂ missing) ins.

168 * भरद्वाजां समेतानामुत्सृज्यैको मतानि यः ।

गतो युधिष्ठिरं मयस्या त्यक्त्वा सर्वस्वमीहितम् ।

लोहितार्क्षं महाबाहुं बृहन्तं तं वरध्वजम् ।

महासत्त्वा महाकाया सौवर्णे स्यन्दने स्थितम् ।

[(L. 1) K₁ ४ ५ D₁ १ ३ भारतानां. D₂ १ ३ च सर्वे पाम् (for समेतानाम्). D₁ reads, for the first time, the post. half of line 1 and line 2 after 59^{ab}. K₁ ३ D₁ (both times) मतानि व (D₁ न), K₂ ४ 'निव (for 'नि य) — (L. 2) Ś₁ D₄ १ युधिष्ठिरे (Ś₁ 'रो) K₂ B₂ ५ D₂ D₁ (both times) D₁ ३ ५ ६ त्यक्त्वा सर्वमभीप्सित, K₅ 'वै समीहित; B₁ 'वंमहीश्रित (for the post half). — (L. 3) D₂ transp बृहन् and त Ś₁ K₂ D₁-३ अरट्जा; K₁ अरदट, K₄ B₂ (marg as above) D₅ अरि (D₅ 'र)ध्वजा; B₁ रथध्वज (for वर). K₂ बृहत् मलयध्वजा, K₅ वहतमपरध्वजा, D₂ D₃ ०-३ बृहत्तममर (D₂ 'मरित; D₄ 'मधुर)ध्वज (D₂ 'जा) (for the post. half) — (L. 4) K₄ महादाता, K₅ D₂ D₃ ३ ५ ६ वृहदाता (D₂ D₃ ६ 'ति स) (for महाकाया) Ś₁ D₄ १ ३ महासत्त्व महादात (Ś₁ 'ता), K₁-३ महादाता महासत्त्वा (for the prior half) D₁ D₂ ३ सौवर्ण (for सौवर्णे)]
D₂ D₃ cont.

169* नानाध्वजपताकेन नानाकवचवाजिना ।

61 Ś₂ missing (of v. 1. 56) G₅ om 61^{ab} (of v. 1. 60) — ^a Ś₁ धर्मा, D₄ वर्मा (for वर्णा) K₅ सुवर्णवर्णाभरणम्; D₂ D₃ T G₂-4 M सर्व (D₂ D₃ हेम)वर्णा (M₅ ४ 'धर्मा)स्तु धर्मज्ञम् (D₂ 'ज्ञा); G₁ आरकृत्यवर्णास्तु — ^b D₂ D₃ आवहश्च, T G₂-4

ते यत्ता भीमसेनेन सहिताः काञ्चनध्वजाः ।
प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र सेन्द्रा इव दिवोकसः ॥ ६२

अत्यरोचत तान्सर्वान्घृष्टद्युम्नः समागतान् ।
सर्वाण्यपि च सैन्यानि भारद्वाजोऽत्यरोचत ॥ ६३

इति धीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

२३

घृतराष्ट्र उवाच ।

व्यथयेयुरिमे सेनां देवानामपि संयुगे ।
आहवे ये न्यवर्तन्त वृकोदरमुखा रथाः ॥ १

संप्रयुक्तः किलैवायं दिष्टैर्भवति पूरुषः ।
तस्मिन्नेव तु सर्वार्था दृश्यन्ते वै पृथग्विधाः ॥ २
दीर्घं विप्रोपितः कालमरण्ये जटिलोऽजिनी ।

C 7 1c48
B 7 24 3
K 7 24 3

M आपदर्थं, G₁ चर्मराज (for अनीकस्य) C_v as in text —^a) G₁ M₁: राज्ञ श्रेष्ठ, G₂ (sup lin) ह्य श्रेष्ठं; M₂ राजश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) K₂ रय; B₂ ह्या (for ह्य) —^d) D₂ सर्वतो (for पृष्ठतो) D₃ सर्वमुदावहन् (submetric), D₄ सर्वत समुदावहन्, S दृश्यत (M₂ & 'तं' पृष्ठतो ययु (M₂-s 'तान्वयु') —^e) K₂ B D₂ D₁ om. च S दृष्टावच (for 'वर्चस्') K₂ B D₂ D₁ D₁ १ १ १ अर्च्यै, S प्ररचै (for दिष्ट्यै) —^f) K₂ सहस्वान; G₂ सृदवानां (for सद श्वानां) Ś₁ K (except K₂) D (except D₂ D₁) रय प्रजा (K₁ D₂ १-१ 'ध्वजा'); B₂ सुभद्रका (for प्रम) — After 61, N (except K₂, Ś₂ missing) T G₂ ins

170* संन्यवर्तन्त युद्धाय बहवो देवरूपिण ।

[Ś₁ D₁: १ १ संन्यवर्तन्त, G₂ 'वर्षत K₂ D₂ बहवो (for बहवो) K₂ दिव्य (for देव) K₂ बन्धेवस्य रूपिण (for the post half)]

62 Ś₂ missing (cf v 1 56) —^a) K₂ सजीता; B₁ संयता; B₂: १ ये यत्ता (for ते यत्ता) C_v as in text —^b) T G₂-s काचनप्रभा D₂ नानाविधरय ध्वजा —^c) G₂ प्रत्यादृश्यत; G₂ इत्यद्

63 Ś₂ missing (cf v 1 56) —^a) Ś₁ K₂-१ B₂ D₁ D₁: १ अत्यरोच (D₁ D₂ 'च' त, B₂: १ प्रत्यरो; T G₂-s अत्यदृश्यत, G₂ 'रिच्यत (for 'रोचत) D₂ १ १ अत्यरोचत ते सर्वे —^b) D₂ १ १ १ G₁ १ १ M₁: घृष्टद्युम्न (for 'द्युम्न) D₂ पुरोगमा; D₁: १ समागता (for समागतान्). —^c) K₁: १ १ एव च; K₂

B₄ D₁: १ अति च; B₁-१ १ D₂ अतीत्य; D₁ तानि; D₂ अरि- (for अपि च) T G₁: १-१ M अति सर्वाणि सैन्यानि, G₂ अति सैन्यानि सर्वाणि —^d) Ś₁ (by corr as in text) न्यवर्तन्त; K₂ १ B D₂ D₁ D₁ १ १ G₂ M₂-s व्यरोचत; K₂ १ [s]म्यरोचत (K₂ 'चित); D₂: D₂ व्य (D₂ [s]म्य)योधयत्, G₁ M₁: १ अत्यरोचत (for अत्यरोचत) — After 63, N (Ś₂ missing) T G₂ ins a passage given in App I (no 5)

Colophon om in N (Ś₂ missing) — Subparvan editions संशतकवध — Day of Drona's Generalship K₂ द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name T G₂ अश्वचरणं, G₂ अश्वकयन — Adhy no (figures, words or both) S 22 (as in text)

23

Ś₂ is missing up to 10 (cf v 1 7. 22 56)

1^b) B₂ ह्य (for अपि) K₂ B D₂ D₁ D₁ १ सजय (for सयुगे) —^c) G₁ M₁: १ transp ये and आहवे D₂ १ १ [s]म्यवर्तन्त (for न्यव') T G₂-s आहवेवम्यवर्तन्त —^d) B₁ वृकोदरमुखा नृपा, D₁ 'रथा मुख्या, D₂ 'महारथा, S भीमसेनपुरोगमा

2 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁: १ G₂ किलैवाय (G₂ 'शोर) (for किलै') D₂ असयुक्तः किलैकोय; T G₂ १ य प्रयुक्त कुले चायं —^b) B (except B₁) दिष्ट्या, T G₂ १ M₁: १ (sup lin) दिष्टे; G₁ M₁ (sup lin): १ १ १ दिष्टाद्, G₂ दिष्टो, G₂ दिष्ट्यो (sic), M₂ दिष्टाद् (for दिष्टैर्) D₂ १ पुरुष', S पौरुषात् —^c) B D₁ D₂: १ T G₁ १-१

अज्ञातश्चैव लोकस्य विजहार युधिष्ठिरः ॥ ३
 स एव महतीं सेनां समावर्तयदाहवे ।
 किमन्यदैवसंयोगान्मम पुत्रस्य चाभवत् ॥ ४
 युक्त एव हि भाग्येन ध्रुवमुत्पद्यते नरः ।
 स तथाकृष्यते तेन न यथा स्वयमिच्छति ॥ ५
 द्यूतव्यसनमासाद्य क्लेशितो हि युधिष्ठिरः ।
 स पुनर्भागधेयेन सहायानुपलब्धवान् ॥ ६
 अर्धं मे कंकया लब्धाः काशिकाः कोसलाश्च ये ।

चेदयश्चापरे वज्रा मामेव समुपाश्रिताः ॥ ७
 पृथिवी भूयसी तात मम पार्थस्य नो तथा ।
 इति मामत्रवीत्स्रत मन्दो दुर्योधनस्तदा ॥ ८
 तस्य सेनासमूहस्य मध्ये द्रोणः सुरक्षितः ।
 निहतः पार्षतेनाजौ किमन्यद्भागधेयतः ॥ ९
 मध्ये राज्ञां महाबाहुं सदा युद्धामिनन्दिनम् ।
 सर्वान्नपारगं द्रोणं कथं मृत्युरुपेयिवान् ॥ १०
 समनुप्राप्तकृच्छ्रोऽहं संमोहं परमं गतः ।

M च, G₂ न (for तु) Ś₁ K₁ 2 (marg as in text) 8 सर्वेषां; K₅ D₂ 4 5 7 8 सर्वादा, D₁ सर्वेषां, D₅ सर्वाणां, T G₂ 4 सत्वाशा; G₁ 2 5 M संदश्या (G₂ 'श्य) (for सर्वायां) —^a) Ś₁ B D₀₁ D₀₁ G₂ प्रदश्यते, K₂ दृश्यते ते, K₄ 'तेन्ये, D₁ 'त्यन्ये; T G₂-5 'तेयां; G₁ M 'ते च (for 'ते वै) D₀₂ दिश्यते वै पृथग्विधा

3 Ś₁ missing (of v l 1). —^a) D₅ श्रीघ्न (for दीघं) M₁ हि प्रोषित (for विप्रो) K₅ काले; D₅ कालौ —^b) Ś₁ जने (for जनिनी). S अरण्येषु (G₂ 'ण्ये तु) जटाजिनी. —^c) D₅ अज्ञात

4 Ś₁ missing (of v l 1). K₁ 3 om (hapl) 4^a-6^b —^a) D₁ 7 8 G₁ M एव, G₂ एवं (for एव) —^b) Ś₁ M₄ समवर्तयद्; B₂ (marg) समाज्ञा वयद्, C₂ समावर्तं (as in text) —^c) G₂ 4. 5 M₂ देव (for देव-) —^d) D₁ वा भवेत्; D₅ चानयात्, D₁ 8 चामवे (for 'वत्). T G₂ 4 मम पुत्रा (G₂ 'त्र) ह्वाशया (T₁ 'या); G₁ 2 5 M₁ 2 'त्रा (G₂ 'त्र) भवाय च (G₂ वा), M₂-5 'त्रभयाय च

5 Ś₁ missing (cf. v l 1) K₁ 3 om. 5 (of v l 4) —^a) D₀₁ D₀₁ युक्तम्. D₂ भोग्येन, G₁ M₁ (sup l₁₂ as in text) 2 चान्येन —^b) K₂ D₂ 4 उत्पाद्यते G₂ पुन (for नर) —^c) G₁ M₁ 2 यथा (for तथा) D₁ 7 8 छिद्यते, M₁ (sup l₁₂ as in text) तुप्यते (for [आ]कृष्यते). —^d) B₂ 8 5 D₀₁ transp न and यथा K₂ 5 D₁ M₂-5 तथा (for यथा) D₀₂ D₂ यथा स्वयमिच्छति, T G₂ 4 न यथा यधमृच्छति

6 Ś₁ missing (cf v l 1) K₁ 3 om 6^a (cf. v l 4) —^a) T G₂ 4 नून (for द्यूत). Ś₁ आश्याय; D₁ आलोक्य (for आसाद्य) —^b) S स

पुनर्भाग्ययोगेन —^a) D₂ 4 स (D₁ सा) हायम् (for 'यान्) D₁ 8 S (except G₁ M₁ 2) नारायणमुपाश्रित .

7 Ś₁ missing (cf v l 1) —^a) Ś₁ K₁ 3 5 D₂ 8 अर्धा मे, K₁ (marg.) B D₀₁ D₀₁ D₁ 2 अद्य मे; T G₂-5 स्वधर्मं; G₂ अद्येमे (for अर्धं मे) Some MSS कंकया K₄ T G₂-5 लब्धा; D₀₂ मास्या (for लब्धा) —^b) D₀₂ D₄ काशिका (for काशिका) K₁ D₀₁ D₀₁ D₂ 5-8 कोशल्यद्; K₅ D₂ को (D₁ कौ) शिकाद् (for कोसलाद्) S काशय कौ (G₁ M₂-5 'य कौ; M₁ 2 'या कौ) सला (M₁ 2 'ल) स्या —^c) D₁ वेनयद् (for चेदयद्) Ś₁ K₁ 2 D₁ 7 8 परे (for [अ] परे) K₂ (marg) D₀₁ वदया; K₂ (orig) B₁ 2 (marg as in text) 3 4 D₀₁ वदया (for वज्रा) S चेदीना चार्धं (T 'नां चार्धं; G₁ M₁ 2 'नामंश; G₂ 'नां नार्धं; M₂-5 'नां चाश) मपरे —^d) T G₂-5 M₁ 2 तम्, G₂ तान् (for माम्) K₄ D₂ एवं (for एव)

8 Ś₁ missing (cf v l 1) —^a) G₁ M जीयते (for भूयसी) —^b) D₀₂ D₁ नो यथा, G₁ M₁ 2 वा तथा, M₂-5 नित्यदा (for नो तथा) T G₂ ममैव न तु पार्थव. —^c) G₁ सूतं —^d) K₁ D₂ 5 G₂ M₂-5 तथा, B D₀₁ D₀₁ पुरा (for तदा).

9 Ś₁ missing (cf v l 1) —^b) S [s]मिवी (G₁ M 'र)क्षित (for सुर) —^d) B₂ च मे (for अन्यद्)

10 Ś₁ missing (cf v l 1) D₁ om. (hapl) 10^a-11^b —^a) D₂ राज्ञो G₂ 5 महाबाहु —^b) B₁ 8 युद्धे, D₀₂ शस्त्र, D₂ मध्ये (for सदा) D₀₂ नन्दनं G₁ सदा युद्धेभिनदिनं —^c) S ब्रह्मास्त्रविदुष द्रोण (G₂ शूर). —^d) K₁ द्रोणम्; K₅ M₂ मृत्युम् (for मृत्युर)

भीष्मद्रोणौ हतौ श्रुत्वा नाहं जीवितमुत्तमहे ॥ ११
 यन्मा क्षत्रात्रवीचात प्रपश्यन्पुत्रगृद्धिनम् ।
 दुर्योधनेन तत्सर्वं प्राप्तं सूत मया सह ॥ १२
 नृशंसं तु परं तत्स्यात्त्यक्त्वा दुर्योधनं यदि ।
 पुत्रशेषं चिकीर्षयं कृच्छ्रं न मरणं भवेत् ॥ १३
 यो हि धर्मं परित्यज्य भवत्यर्थपरो नरः ।
 सोऽस्माच्च हीयते लोकात्क्षुद्रभावं च गच्छति ॥ १४

अथ चाप्यस्य राष्ट्रस्य हतोत्साहस्य संजय ।
 अवशेषं न पश्यामि ककुदे मृदिते सति ॥ १५
 कथं स्यादवशेषं हि धुर्ययोरभ्यतीतयोः ।
 यौ नित्यमनुजीवामः क्षमिणौ पुरुपर्यभौ ॥ १६
 व्यक्तमेव च मे शंस यथा युद्धमवर्तत ।
 केऽयुष्यन्के व्यपाकर्षन्के क्षुद्राः प्राद्रवन्भयात् १७
 धनंजयं च मे शंस यद्यच्चक्रे रथर्षभः ।

C 7 1063
B. 7 24 18
K 7 24 18

11 Dr om 11^{ab} (cf v 1 10) —^a) K₁ s B₅
[s]य (for सङ्) Dc1 Dn1 समर्थश्चासकृच्छ्रोह —^b)
D₅ s समोहं B Dc1 Dn1 मोह परममास्त्यि (B 'ग')त

12 ^a) All MSS (except Ś1 K1 s G1 M) मां
(for मा) G₂ s तात —^b) D₄ s पुत्र वै (for
प्रपश्यन्) Dc1 reads (sec m) from पुत्रगृद्धिनम् up
to मया सह (in 12^a) on marg Ś₂ पुत्रगृद्धिण, D₁
'गृद्धिर्त्वं; G₁ 'गाद्धिनं; G₂ 'गृद्धिता; M₂ 'गांधिनं
—^c) S transp सर्वं and प्राप्त

13 ^a) Ś₂ नृशंसं, D₁ नृशंसुं Dn₂ G₂ M₂-s
तं परं; G₁ M₁ s परमं (for तु पर) B₁ Dn₁ तस्मात्,
B₄ D₁ s s न (B₄ D₁ तु)स्मात्; Dn₂ S तात (for
तस्मात्) D₅ s नृशंसस्व परं न स्मात् —^b) K₂
(marg as in text) G₂ युधि (for यदि) D₅ स्यको
दुर्योधनो यदि —^c) Ś₁ K₁ s (marg as in text)
s. 4 D₅ चिकीर्षं (K₁ 'पौं)ह; Ś₂ चकपेह T G₁ s. 4
M पुत्रशेषस्तु रक्ष्य स्मात् (G₁ M रक्ष्योय); G₂ 'पस्त्वया
रक्ष्या, G₂ 'प तु रक्ष त्वं —^d) Ś₁ K₂-4 D₁ कृस्त्न
च, K₂ (marg) s B Dc1 Dn1 D₂-s कृस्त्न न, Dn₂
न कृस्त्नं; S न सर्वं (for कृच्छ्रं न) Ś₂ K₁ च (for
न) M₂-s हरणं (for मरण) K₂ B₁ Dc1 D₁ s
मजेत् (for भवेत्)

14 ^b) K₁ Dn₂ D₅ नृप (for नर) —^a) S
अस्माच्च (G₂ 'नु) (for सोऽस्माच्च) D₅ सोऽस्माद्धोकाश्च
हीयते

15 ^a) Ś यद्यदा (Ś₂ 'द्य), K₁ D₁ यद्वा (D₁
'या), K₂-4 यद्य; K₅ अया च, Dc1 Dn1 D₁ s s
अय (Dc1 Dn1 'य) वा; T G₂-s अय च (for अद्य
च) G₂-s [अ]द्य; M₂ [अ]नु (for [अ]न्य) K₄ D₁
लोकस्य; Dn₁ शब्दस्य, T G₂ राज्यस्य (for राष्ट्रस्य)
—^b) Ś K₁ s Dc1 हतोत्साहस्य; S कृ (G₁ M₁-s ह)
शोभेवस्य —^c) D₅ अय (for अद्य) T G (except
G₁) गच्छाम (G₂ 'मि) (for पश्यामि) —^d) S
कुरुणामीदृशे सति

16 ^a) Ś₁ D₄ एव शेष, K₂ s B Dc1 D₁ अवशेषो;
Dn₂ अर्धशेष, D₅ दिव (for अद्य) S अर्थस्य स्वव
(G₁ M चाप्य)शेषस्य —^b) K₄ दर्पयोर्, D₅ वृष
योर् (for धुर्यं) B₁ अप्यल तयो, B₂ s Dn D₂ s s
G₁ M अभ्यतीतयो; Dc1 अयं, D₄ अभ्यनीकयो;
G₂ ह्यपनीतयो (for अभ्यती*) —^c) K₂ B Dc1 D₁-s
उपजीवाम, Dn₂ D₁ s अनुजीवामि; D₅ 'जानामि (for
'जीवाम) S यो दीर्घमन्वजीविष्ट (G₁ M₁ s 'न्विजेविष्ट;
G₂ 'नुजीविष्ट) —^d) D₅ रक्षिणौ; D₁ s s क्षेमिणौ
(for क्षमिणौ) S क्षेमेण पुरुषोत्तम (G₁ s M₁ s 'पोत्तम,
G₂ 'पर्यभ, M₂-s 'पोधम) — After 16, D₁ s s
ins

171* तौ द्रोणभीष्मौ निहतौ किमन्यद्भागधेयत ।

[D₄ तौ भीष्मद्रोणनिहतौ (for the prior half)]

17 ^a) D₂ मां (for मे) Ś K₁ s (marg as in
text) D₁ शेष (for शस) S यु (G₁ M व्य)क्तमेतद्दि
(G₁ M₁ s 'क हि) मे शस — S K (except K₅)
D₁ s om. (hapl) 17^b-18^a —^c) B₁ (marg) G₁
M₁ s [s]प्यु (B₁ 'प्य)पाकर्षन्, Dc1 Dn1 D₂ स्यपा
कुर्वन्, Dn₂ 'कारुं; T G₂ s ह्यपाकर्षन् (for स्यपा)
—^d) B₁ s प्रापत्त

18 Ś K (except K₅) D₁ s om. 18^a (cf v 1.
17) —^a) B₁ धनंजयस्य K₄ शेष (for शस)
—^b) K₂ अभ्यक्षके (sic), K₄ यदि चक्रे, Dn₂ D₂
यक्षके स, D₅ यक्ष चक्रे; D₁ प्रत्यक्षाक (sic), D₂
प्रत्युक्षके, T G₂ s योयं (T 'धं) चक्रे; G₂ को स्यषा
वद् (for यद्यचक्रे) Ś₁ रयोत्तम, Dc1 Dn G₂ नर-
पंभ, D₂ s T G₂ रथर्षभ. G₂ केभ्यश्चावप्रथर्षभा
—^c) M₂ यस्माद् K₂ मे (for नौ) —^d) Ś₁ भातृ
व्यश्च, K₂ 'भ्यश्च, D₅ 'व्याद्धि, S 'स्याणां (for
'व्याच्च) B Dc1 Dn1 वृकोदरात्, D₁ s-s S भयकरात्
(for विशेषत)

तस्माद्भयं नो भूयिष्टं भ्रातृव्याच्च विशेषतः ॥ १८
यथासीच्च निवृत्तेषु पाण्डवेषु च संजय ।

मम सैन्यावशेषस्य संनिपातः सुदारुणः ।
मामकानां च ये शूराः कांस्तत्र समवारयन् ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

२४

संजय उवाच ।

महद्भैरवमासीन्नः संनिवृत्तेषु पाण्डुषु ।
दृष्ट्वा द्रोणं छाद्यमानं तैर्भास्करमिवाम्बुदैः ॥ १
तैश्चोद्धृतं रजस्तीव्रमवचक्रे चमूं तव ।
ततो हतममन्याम द्रोणं दृष्टिपथे हते ॥ २

तांस्तु शूरान्महेष्वासान्कूरं कर्म चिकीर्षतः ।
दृष्ट्वा दुर्योधनस्तूर्णं स्वसैन्यं समचूचुदत् ॥ ३
यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वं नराधिपाः ।
वारयध्वं यथायोगं पाण्डवानामनीकिनीम् ॥ ४
ततो दुर्मर्षणो भीममभ्यगच्छत्सुतस्तव ।

19 ^a) Ś1 Ds यथासीच्च (for यथा) S स (for च) — ^b) K1 पाण्डवेषु*, Ks B Dc1 Dn1 D1-s s १ s 'वेपेषु; Ds 'वेपु न (for 'वेपु च). Ds संजय — Ds om 19^{ab}. — ^c) Ś1 K1 Ds 'द्रोणश्च; Ks 'द्रोणाश्च, Ks 'द्रोणाश्च (for द्रोणस्य) S मम सेनावशेषेण G1 M 'पस्य) — ^d) Ds संनिपातं सुदारुण — After 19^{ab}, N (Ds after 19^{ab}) ins.

172* कथं च वो मनस्ताव संनिवृत्तेष्ववचत ।

[D1 s वा (for च) Ś1 परस् (for मनस्). Ks s संनिवृत्तेषु (for 'वृत्तेषु) Ś K1-s D1 वर्तते (for [अ]वर्तते) B Dc1 Dn1 निवृत्तेष्ववचदा, Ds संनिवृत्ते व्यवर्तते (for the post half)]

— ^c) Bs सोमकानां (for माम्) K (except Ks) Bs D1-s G1 M1 2 s के, Ms ते (for ये). — ^d) Śs के तत्र, Ds तोस्तत्र; S तत्र तान् (for कास्तत्र).

Colophon — Sub-parvan Editions संज्ञासक वध — Day of Drona's Generalship. Śs Ks D1 द्वितीययुद्धदिवस, K1 2 द्वितीयदिवस — Adhy name Ks D1-s T Gs एतराष्ट्रप्रश्न (Ks Ds 'श्न). — Adhy no (figures, words or both) Ks B1-s Dn1 Ds s S 23 (as in text), Ks 21, Ds 24. — Śloka no Dc1 Dn1 20

24

1 ^a) B1 महा (for महद्). Ks आसीच्च (for आसीन्न). — ^b) T G1-s दृष्ट्वा द्रोणं छाद्यित तैश्च; Gs दृष्ट्वा तच्छाद्यित द्रोण — ^d) T G1-s त (for तैश्च).

2 ^a) Dn1 G1 M चोद्धृतं; Ds चोद्धृतं; T G1-s चोत्थितं (for चोद्धृतं) Śs चोग्रम् (for सीवम्). — ^b) Ks Bs तत; B1 (marg) द्रुतं (for तव), Ds अंतरेष्वरमेव च (s10). — ^d) Śs K1-s transp हत and द्रोणं. Śs K (except Ks) B1 2 (both marg, also as in text) अपश्याम; B Dc1 Dn1 Ds अमं स्याम, G1 M1 2 अमन्यामो; Gs मन्यमानो (for अमन्याम) Ks तथा हतमिममन्यु (s10), Ms-s हत मन्यामहे द्रोणं (for ^c) Ms-s तथा (for द्रोण). Gs गते (for हते). Ds द्रोणं दृष्ट्यपथोत्थितं (for ^d).

3 ^a) M1 2 तं (for तंश्च) D1 s दृष्ट्वा (for शूरान्). Ś1 महेष्वासा. — ^b) K1 D1 s G1 s Ms s क्रूर (for क्रूरं). Ś1 Ks चिकीर्षितं; Ds G1 M 'पंव'. — ^d) Ds s समचूचुदत् Ś1 स्वसैनिकमचूचुदत्

4 Before 4, Ds e-s ins. दुर्योधन उवाच — ^b) Śs यथासत्त्वं; Ds १ s 'सश्च; Gs 'शक्ति (for 'सत्त्व) Ś1 Ds नराधिप; Dc1 जनाधिपा — After 4, G1 M1 2 s, e ins

आराद्दृष्ट्वा किरन्वाणैरिच्छन्द्रोणस्य जीवितम् ॥ ५
 तं बाणैरवतस्तार क्रुद्धो मृत्युमिवाहवे ।
 तं च भीमोऽनुदद्राणैस्तदासीत्तुमुलं महत् ॥ ६
 त ईश्वरसमादिष्टाः प्राज्ञाः शूराः प्रहारिणः ।
 बाह्यं मृत्युभयं कृत्वा प्रत्यतिष्ठन्परान्युधि ॥ ७
 कृतवर्मा शिनेः पुत्रं द्रोणप्रेप्सुं विशां पते ।
 पर्यवारयदायान्तं शूरं समितिशोभनम् ॥ ८
 तं शैनेयः शरत्रातैः क्रुद्धः क्रुद्धमवारयत् ।

कृतवर्मा च शैनेयं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ९
 सैन्धवः क्षत्रघर्माणमापतन्तं शरौघिणम् ।
 उग्रधन्वा महेष्वासं यत्तो द्रोणादवारयत् ॥ १०
 क्षत्रघर्मा सिन्धुपतेऽच्छिन्त्वा केतनकामुके ।
 नाराचैर्बहुभिः क्रुद्धः सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ ११
 अथान्यद्दनुरादाय सैन्धवः कृतहस्तवत् ।
 विन्याघ क्षत्रघर्माणं रणे सर्वायसैः शरैः ॥ १२
 युयुत्सुं पाण्डवार्थाय यतमानं महारथम् ।

C 7 1076
 B 7 24 13
 K 7 24 13

173* एवमुक्त्वा स्वयं भीममभ्ययात्तनयस्तव ।
 क्रूरं दृष्ट्वा तु ते पुत्र भीमवेनोऽभ्यवर्तत ।

5 Before 5, Ks Ds 6-8 125 सजय उवाच Ks
 Ds 1 8 transp 5^{ab} and 5^{cd}, followed by a repeti-
 tion of 5^{cd} in Ks Ds —^a) Śs Ks 4 5 Ds 3 5 दुर्घ-
 र्पणो; B1 Dc1 दुर्योधनो (for दुर्मर्पणो) Ds 1 8 दुर्म-
 र्पणस्ततो भीमम्, Ms एवमुक्त्वा स्वयं भीमम् —^b)
 Ds 1 8 S अभ्ययात्तनयस्तव —^c) Ds सेनां; G1 M
 दूराद् (for क्षाराद्) Ds बाणान् Ks Ds (both first
 time) 1 8 सेनां (D1 स तं) तु दृष्ट्वा (Ds [first time]
 दृष्ट्वा तु) बहुलां —^d) Dn1 om. from द्रोणस्य up to
 प्रत्य (in 7^d) Ds जिघृक्षुस्तस्य जीवितं

6 Dn1 om. 6 (cf. v. l. 5) —^a) Śs अवतस्ताड;
 K1-4 D1 आहतस्ताड (D1 र), Dn2 एव वेगात्तं (sic),
 Ds सर्वतस्तत्र (for अवतस्तार) Ks T G1. 2-5 M1 2
 बाणैरेवाव (Ks रवह; G1 M1. 2 रवत) तस्तार —^b)
 Śs K Dn2 Ds 3-5 1 8 नृत्यन्, B Dc1 Ds 5 मृत्युद्
 (for मृत्युम्) S नित्यमिवाहि (Gs महोहि, Ms
 मिवाह) व —^c) Ds 1 8 तु (for च) Ks B1 2
 Dc1 Ds 1 8 नुदन्; Ks Ds तुदन्, B2 (marg) 2
 Dn2 Ds [s]नुदद्; S [s]र्दयद् (Ms-5 न्) (for स्तु
 दद्) K1 भीमसेनस्तु तद्वाणैस्; K4 मेनोस्तुदन्याणैस्
 —^d) Dc1 Ds 1 8 तुमुलं, Ds तुमुलो

7 Dn1 om up to प्रत्य (of v l 5) —^a) Śs
 K (except Ks) D1 ते (Śs before corr तं) चेश्वर; Gs
 नरेश्वर (for त ईं) M1 2 समादिष्टा, Cd दिष्टा
 (as in text) —^b) Dn2 Ds सर्वैः; D1. 7 प्राज्ञां
 (for-प्राज्ञा) —^c) B4 Ds राज्य; Ca d बाह्य (as
 in text) Śs Ks B2 Ds त्यक्त्वा; Ca d कृत्वा (as in
 text) —^d) Ś Ks प्रत्युत्तिष्ठन् B1 परा; Ds नरा
 (for परान्) S युयुत्सुं पाण्डवै सह

8 ^a) K1 (before corr) हतवर्मा Ks Ds 3 5 च
 शैनेयं; B Dc1 Ds-3 शिने पात्र; Dn2 शिने पुत्र (for
 शिने पुत्र) —^b) K1 2 5 B (except B2) Dn D1-3 8
 G1 द्रोणं प्रेषु (Dn Ds प्सु, Ds 3 प्सुर), Ds 1
 Gs द्रोणप्रेप्सुर् (for प्रेषु) —^c) Ds प्रत्यवारयद् (for
 पर्यं) —^d) Śs शोभिन, Dn2 शोभिन B Dc1 S
 शूर स (B2 शूर स, Ms-5 किरन्स) मरशोभिन

9 ^a) Gs शैनेय शरसवातै —^b) Ks क्रुद्ध; B1
 3 5 शितै (for क्रुद्ध) S तदाकिरत् (Gs न्) (for
 अवारयत्) —^c) Dn1 Ds 6-8 S तु (for च) —^d)
 Gs द्विप.

10 ^a) K1 2 4 B1 Dc1 Dn2 Ds 1 8 G1 5 M
 क्षत्रघर्माणम्; Ks (also as in text) कृतघर्माणम् —^b)
 B दितै शरै (for शरौघिणम्) Ks Dc1 Ds क्षायंत
 निशितै शरै —^c) Dc1 यांत; Dn2 यया; M1 2
 यत्त (for यत्तो) Ds द्रोणम् (for द्रोणाद्)

11 Ds Ms om (hapl) 11 —^a) Ś K1 (by
 corr) 4 Dc1 D1. 2 4 G1 M (Ms om) क्षत्रघर्मा, Ds
 छत्रघर्मा —^b) B1 कामुकम्; Ds 5 ते वर्म (for
 केतन) Cd cites केतन Ks B1-2 5 Dn1 Ds कामुक,
 B1 आहवे (for कामुके) —^c) B Dc1 D1 S दशभि
 (for बहुभि) Ks क्रुद्ध (for क्रुद्ध)

12 ^a) Ds अयास्य (for न्यद्) —^b) Ds G2 दस्त
 वान् —^c) Ds om (hapl) 12^c-13^d —^d) B1 विभाष्य
 (for विन्याघ) Ś K1. 2 (sup lin as in text) 2. 4
 B1 Dc1 D1 1 8 G1 M क्षत्रघर्माण; Ds (marg as in
 text) छत्रघ (for क्षत्रघ) —^e) Ks शरै (for
 शरै) S मनोगतिभिराशुगै (Ms inf lin यसै)

13 Ds om 13 (cf. v l 12) —^a) Dn1 M
 युयुत्सु; Dn2 Ds 3 युयुत्स —^b) S रोचमान
 महाहवे —^c) Ks सुवाहु Dn1 Ds 5 मारतं; Ms-5

सुबाहुभ्रातरं शूरं यत्तो द्रोणादचारयत् ॥ १३
 सुबाहोः सधनुर्बाणावस्यतः परिघोपमौ ।
 युयुत्सुः शितपीताभ्यां क्षुराभ्यामच्छिनद्भुजौ ॥ १४
 राजानं पाण्डवश्रेष्ठं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम् ।
 वेल्लेव सागरं क्षुब्धं मद्रराट् समवारयत् ॥ १५
 तं धर्मराजो बहुभिर्मर्मभिक्षिरवाकिरत् ।
 मद्रेशस्तं चतुःपथ्या शरैर्विद्धानदद्भुशम् ॥ १६
 तस्य नानदतः केतुमुच्चकर्त सकाशुकम् ।

क्षुराभ्यां पाण्डवश्रेष्ठस्तत् उच्चकुशुर्जनाः ॥ १७
 तथैव राजा बाह्लीको राजानं द्रुपदं शरैः ।
 आद्रवन्तं सहानीकं सहानीको न्यवारयत् ॥ १८
 तद्युद्धमभवद्दोरं वृद्धयोः सहसेनयोः ।
 यथा महायूथपयोर्द्विपयोः संप्रभिन्नयोः ॥ १९
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ विराटं मत्स्यमार्कताम् ।
 सहसैन्यौ सहानीकं यथेन्द्राग्नी पुरा बलिम् ॥ २०
 तदुत्पिञ्जलकं युद्धमासीदेवासुरोपमम् ।

मागध (for आतरं) Ks Bs 4 वीर (for शूरं). —^d
 Dns Ds-s S यांते (for यत्तो).

14 ^a) Ś1 2 (sup l. in as in text) Ks 2 B1 4
 D1 5 G4 सुधनुर् K4 2 Ds बाणात्. —^b) Ś2 परिघो
 त्तमौ —^c) K1 क्षितिः, K4 2 Dn1 D2 4. 7 8 सित ;
 Do1 Dn2 Ds श्वे(Ds स्वे)त्, T G3 4 5 Ms शीत-
 (for शित) Dn2 बाणाभ्या (for पीताभ्यां) —^d
 Bs Ds क्षुराभ्याम्; M1 2 क्षुराभ्याम् (for क्षुरा)
 — After 14, Ks Dns Ds 7 ins

174* द्रु द्वासनस्तु सयान्तं द्रोणाय नकुल युधि ।
 सन्यदक्षिणमस्यन्तं शूरः शूर न्यवारयत् ।

[(L 1) Ks D1 समायात (for तु संयान्त). Dns Ds
 तदा (for युधि) — (L. 2) D1 आयात (for वसन्त)
 Ks सूर सरो; D1 शूर शरो (by transp)]

15 ^a) D4 राजान B2 4 5 Do1 पाण्डवं; D4 पाण्डव
 B2 Do1 ज्येष्ठ; Dn1 श्रेष्ठ. —^b) Ś K (except Ks)
 D (except Do1 D1) धर्मनित्य (for धर्मात्मान) —^c)
 Ds कुब्ध; D1 द्रुप (for क्षुब्ध) —^d) Ks Dns Ds
 (before corr) मद्रराज (Ds [before corr] 'द्र)मवा
 रयत्

16 Bs om (hapl.) 16^{ab} —^a) Ś K (except
 Ks) D1 तं राजा बहुभिर्बाणैर् —^b) Do1 Ds मर्मच्छि
 न्निर्; D4 1 विद्धिर्, Gs भेदैर् (for भिक्षिर्). Ś1
 अवारयत्, Ś2 अताडयत्, K1 Dn1 Ds अवाकिरन्,
 Ks हवाकिरत् (for अवा). T Gs 4 शरैर्मर्मण्यवा
 किरत्; G2 शरैर्मर्मस्वताडयत् —^c) Ds तु (for त)
 —^d) D4 नदत् (for [अ]नदत्)

17 ^a) B (except B1) Dns Ds नानदत्. —^b)
 Dn1 अचकर्त्त (for उचकर्त्त) B1 5 च (for स)
 —^c) Ds क्षुराभ्यां (for क्षुराभ्या) N (except Ś1 Dns

Ds) पाण्डवो ज्येष्ठ (for 'वश्रेष्ठ)

18 ^{ab}) Dns Ds च (for [ए]व). S transp
 बाह्लीको and राजान. —^c) B1 प्रद्रवतं; Dns Ds
 अदयत् (for आद्रवन्तं) Ś Ds महानीकं (Ś1 'क'),
 K2 Bs 5 Ds G1 सहानीक; B1 lacuna (for 'नीकं')
 —^d) Ś K1-3 D1 सहानीक; Ds द्रुपदेन (for सहा-
 नीको). Ds [s]भ्यवारयत्.

19 G4 om (hapl) 19-22 —^b) Dn D2 5. 6 S
 (G4 om) कुद्दयो (for वृद्दयो) Ds सहसैन्यो
 —^c) Dns प्रतिमत्तयो; S (G4 om) सहयूय (T G2
 'घ)यो (for संप्रभिन्नयो).

20 G4 om 20 (of v 1 19) —^a) Do1 D1 7 8
 विन्दानुविं (D4 विं)दावावन्त्यौ. —^b) S (G4 om) मात्स्यम्
 Dns Ds विराटमा (Dns 'सु)छंवां शरै (Dns 'रान्)
 —^c) Ś K1 4 Ds महासैन्यौ (K4 Ds 'न्य'), K1 5
 B1 Dn1 D2 5-8 सहसैन्य (Ks D2 5 'न्यै; B1 Dn1
 Ds 'न्य); Ks महावीरौ; G1 M सहसेन (for 'सैन्यौ)
 Ś1 महाधीरौ, Ś2 K1 2 4 महावीरो (Ś2 'यौ; K1 'रौ),
 Ks महासैन्यौ; Ks Dn Ds 6 G1 M सहानीकौ (Ks Ds
 'कैर्; Dns 'को) (for 'नीकं) — Do1 reads 20^a-23^a
 on marg Ds 7 यथेन्द्राग्नि (sic) Ks महा- (for पुरा)
 Ś2 K1 2 (marg as in text) बलिं; Bs यली, Dn1
 बलि T G2 8 8 सहसेन यथेन्द्राग्नी पुरा बलिमिवाध्वरे

21 G4 om 21 (of v 1 19) Do1 reads 21 on
 marg. —^a) B2 (marg as in text) तद्रत् (for
 तद्रुत्) G1 M तर्पिजलिक, Cd तर्पिजलक (as in
 text) Ś K D (except Do1 Dns) तद्युद्धमभवत् (Ks
 Ds 5 'द्ध सुमह)दोर; Cv तदुत्पिच्छलिक युद्ध. —^b)
 Ś K (except Ks) D1 तयोर, D2 8 महद् (for
 आसीद्). Dn1 D1 महा (D1 'ह)देवासुरोपमं —^c)
 Some MSS कैक्यै. S (except G1 M1 2, G4 om)

मत्स्यानां क्रेकयैः सार्धमभीताश्वरथद्विपम् ॥ २१
 नाकुलिं तु शतानीकं भूतकर्मा सभापतिः ।
 अखन्तमिषुजालानि यान्तं द्रोणादवारयत् ॥ २२
 ततो नकुलदायादन्निभिर्भैः सुसंशितैः ।
 चक्रे विवाहुशिरसं भूतकर्माणमाहवे ॥ २३
 सुतसोमं तु विक्रान्तमापतन्तं शरौघिणम् ।

द्रोणायाभिमुखं वीरं विविंशतिरवारयत् ॥ २४
 सुतसोमस्तु संकुद्रः स्वपितृव्यमजिह्वगैः ।
 विविंशतिं शरैर्विद्धा नाभ्यवर्तत दंशितः ॥ २५
 अथ भीमरथः शाल्वमाशुगौरायसैः शितैः ।
 पङ्क्तिः साश्वनियन्तारमनयद्यमसादनम् ॥ २६
 श्रुतकर्माणमायान्तं मयूरसदृशैर्हयैः ।

C 7 1050
 B 7 25 27
 K 7 25 26

म (T G₂ s मा)स्यै सार्धमवतीनाम् —^a) K₁ D₅
 अवी (D₅ 'वी)ताश्व, Dn₁ G₁ अभीताश्व (for 'ताश्व)
 D₂ s द्विपै (for द्विपम्)

22 D₁ G₄ om. 22 (for G₄, cf v 1 19) —^a)
 K₄ s S (except M₃₋₅, G₄ om) ना (T₂ न)कुलिस्,
 D₄ s ना (D₄ न)कुल T G₂ s शतानीको (for 'नीक)
 —^b) B₅ G₁ M भूतकर्मा, D₅ कूरकर्मा, G₅ हृतवर्मा
 (for भूतकर्मा) K₅ s D₅ M₁ s s सभापतिः; Dn₁ स
 भूपतिः, Dn₂ सतां पतिः, D₅ s महाहवे; G₁ सभा
 प्रति (before corr पति) (for सभापति) K₅ T
 G₂ s भूत (K₅ कृत, G₂ हृद्)वर्माणमाहवे —^c) T
 G₃ s सवानि, G₂ -वर्षाणि (for जालानि) —^d) S₂
 यत्, D₅ यात् S (G₄ om) द्रोणप्रेक्षुमवारयत्

23 ^a) S₁ -पुत्रस्तु (for -दायादस्) S₂ K₁ s s D₁
 नाकुलिस्तु ततः कुद्रस् —^b) K₁ वल्लै S₁ सुदंसितः;
 S₂ अजिह्वगैः, K₂ सुसञ्चितैः, Dn₁ D₁ s सुशसितैः;
 Dn₂ D₅ सुसंयतै (D₅ 'त), D₂ s सुपुंखिभिः; D₅
 सुसङ्कृतै, S समाहितै (for सुमशितै) —^c) S₂ reads
 23^c-25^b on marg —^d) K₅ कृत, D₂ s कूर; T
 G₂₋₅ हृत (G₅ 'द-) (for भूत) K₅ S -वर्माणम्
 (for कर्मा)

24 S₂ reads 24 on marg —^a) D₂ s s श्रुत
 सोमं, S (except M₃₋₅) श्रुतकीर्ति (for सुतसोमं) S
 सै (G₅ s है)मेयम् (for विक्रान्तम्) —^b) K₅ s B₅
 D₁ s s G₂ आयातं तं (for आपतन्त) S₁ K₁ s s
 D₁ s शरौघिन —^c) S₁ K (except K₅) अभिगतं
 (for 'मुख) S यातं (for वीर). —^d) G₁ अवाकि
 रत् (for 'रयत्)

25 G₄ om. 25 S₂ reads 25^a on marg —^a)
 D₂ s s s श्रुतसोमस्, S (except M₃₋₅, G₄ om)
 श्रुतकीर्ति (for सुतसोमस्) M₃ सकुद्र —^b) K₅ M
 स्वं (for स्त्र) T G₃ s सु (T₁ सं)पीताजिह्वगै शरैः,
 G₂ स्वपितृव्यमजिह्वगै शरैः (hypermetric) — After
 25^a, D₁ ins

175* अविध्यत्सगरे सोऽपि पुन पुनर्नादयत् ।

—^a) D₄ विविंशति T शनैर्; M₁ s शितैर् (for
 शरैर्) K₅ B₅ D₁ s भित्त्वा (for विद्धा) M₃₋₅
 विंशति सुशितैर्विद्धा —^d) S K (except K₃) D₅ न
 (K₁ ना)न्यवर्तत, B₄ सोभ्य', Dn₁ नाल्य', D₅
 सन्य', D₄ नामि (for नाभ्य') S (except T G₂,
 G₄ om.) दसित — After 25, Dn₂ S (G₄ after
 24) ins

176* साल्वो भीमरथ शूर श्रुतसेन महाहवे ।

द्रोणायाभिमुख यान्तं शरौघेण न्यवारयत् ।

[(L 1) Dn₂ शल्वो Dn₂ भीमरथ Dn₂ G₅ M₃₋₅
 शूर — (L 2) G₅ [अ]भियुधे (for [अ]भिमुख) Dn₂
 lacuna, M₁ न्यवारयत् (for न्यवा')]

23 ^a) Dn₂ om from अय up to कर्माण (in
 27^a) Dn₁ भीमरथ S K (except K₄) साल्वम्; D₅
 शरवम् S स तु भीमरथ साल्वम् —^b) K₄ Dc₁ Dn₁
 D₁ s-3 सितैः; K₅ शरैः, D₅ त्रिभिः (for शितै)
 S मनो (G₁ M अजो)गतिभिरायसै —^c) K₅ साश्व,
 B₄ साल्व (for साश्व). K₅ -सयतारम् —^d) G₅
 आनयत्.

27 Dn₂ om up to कर्माण (cf v 1 26) —^a)
 S₁ K₅ वर्माणम्; D₂ s -वर्माणम् (for क') B₅ अन
 यत् (for आयान्त) S सुतसोम (G₂ M₃₋₅ श्रुतकीर्ति)
 समयातं —^b) K₅ B₅ Dn₁ D₂ s s G₅ चित्रसेनैर्,
 T G₁₋₄ M चित्रसेनो —^d) S₁ K₅ B Dc₁ Dn₁ D₂
 s s G₁ s s M पौत्रम्; D₄ पुत्रम्; T G₅ s पुत्रो (for
 पौत्रो) S₁ K₄ B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ D₂ s s G₁ s s M अ-
 वारयत्, K₄ निवा'; D₁ s [s]भ्यवा' (for न्यवा')
 — After 27, S (except G₄) ins

177* तमारुनि शरैश्चक्रे पितृव्य जर्जरच्छविम् ।
 शरैश्च द्रौपदीपुत्र चित्रसेन समावृणोत् ।
 किरन्त शरजालानि प्रभिन्नमिव कुंजरम् ।
 श्रुतकर्माणमायान्तं दौशासनिरवापत् ।

चैत्रसेनिर्महाराज तव पौत्रो न्यवारयत् ॥ २७
 तौ पौत्रौ तव दुर्धर्षौ परस्परवधैपिणौ ।
 पितृणामर्थसिद्ध्यर्थं चक्रतुर्धुद्रमुत्तमम् ॥ २८
 तिष्ठन्तमग्रतो दृष्ट्वा प्रतिविन्ध्यं तमाहवे ।
 द्रौणिर्मानं पितुः कुर्वन्मार्गणैः समवारयत् ॥ २९
 तं क्रुद्धः प्रतिविन्व्याध प्रतिविन्ध्यः शितैः शरैः ।

सिंहलाङ्गूलक्षमाणं पितुरर्थे व्यवस्थितम् ॥ ३०
 प्रवपन्निव वीजानि बीजकाले नरर्षभ ।
 द्रौणायनिद्रौपदेयं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३१
 यस्तु शूरतमो राजन्सेनयोरुभयोर्मतः ।
 तं पटच्चरहन्तारं लक्ष्मणः समवारयत् ॥ ३२
 स लक्ष्मणस्येव्सनं छित्त्वा लक्ष्म च भारत ।

[(L 1) Gs आर्जुन — (L 2) T G₂ द्रौपदीपुत्रश्च.
 T G₂ ३ चित्रमेत — (L 4) Prior half = 27^a. T
 G₂ श्रुतवर्माणम्]

28 S repeats 28 after the first occurrence of
 37 after 180*. — ^a) B₁ पौत्रौ तौ (by transp),
 B₂ D₆ ३ तौ पुत्रौ T G₂₋₅ (all first time) तौ पेत-
 तुश्च दुर्धर्षौ; T G₂₋₄ (all second time) तव पौत्रौ च हुं.
 — ^o) A few MSS पितृणाम्; G₃ (second time)
 पुत्राणाम् — ^d) S (all both times) चक्राते (for चक्र-
 तुर्) T (both second time) G₁ (both times) ३
 (second time). ३ ४ M (all both times) अद्भुत, G₆
 (both times) अयुतं (for उत्तमम्) Dn₂ चक्रतुर्धुद्र
 दुर्मदौ — After 28, D₄ १ ३ ins.

178* महारथं तु सौमद्र सर्वयुद्धविशारदम् ।

29 ^a) B₄ D₁ अग्रे तं (for अग्रतो). S विष्टवं तु
 पितुः प्राखे — ^b) K₁ Dn₁ D₈₋₉ प्रतिविध्यं, G₁ प्रत्य
 विध्य (for प्रति) B₂ ४ महाहवे; S तमायसै (for
 'हवे). — ^o) S K₁ ३ ४ D₁ द्रौणायनिः पितुर्मार्गान्
 — ^d) K₄ सह मारयत्, B₂ D₆ स (D₆ त) मवाकिरत्,
 D₁ 'धारयन्; D₂ तमवारयत् (for सम) S आतता-
 यिनम (M₂₋₅ 'मा) र्दयत् — After 29, D₄ १ ३ ins
 179*.

30 D₄ १ ३ om (hapl) 30-31. — ^a) K₂ ४ D₀₁
 Dn₂ D₁ ६ T G तं क्रुद्ध, K₆ सक्रुद्ध D₆ प्रतिविध्योपि
 (for 'विन्व्याध). — ^b) B₂ प्रतिविध्य. K₄ ६ D₆ शतै.
 शरैः; G₁ शरै शितै (by transp), M₂₋₅ तमायसै.
 — ^o) K₁ लक्ष्मणा, K₄ ३ Dn₂ लक्ष्म्या (Dn₂ 'क्ष्या) णं.
 — ^d) S K (except K₅) D₁ द्रौणस्याग्रे व्यवस्थित (S₂
 K₂ ३ 'त).

31 D₄ १ ३ om 31 (of v 1, 30) — ^a) M₂
 जालानि (for बीजानि) — ^b) S K₁ ३ B₁ ६ D₀₁ D₁ ३
 नरर्षभ; B₁ २ (marg) ३ Dn₁ S कृषीवल; Dn₂ D₆
 च कर्षक (for नरर्षभ) — After 31^{ab}, D₆ ins, line 1
 and the prior half of line 2 of 179* B₂ reads 31^d

on marg — ^o) S₁ द्रौणायनिर्; S₂ K₂ ४ ५ B D₀₁
 द्रौ (K₂ द्रौ) णायनि, D₁ २ G₁ द्रौ (G₁ द्रौ) णायनि,
 D₆ ६ द्रौ (D₆ द्रौ) णायणि, T₁ G₂₋₄ M₂ द्रौणायनिर्
 (for द्रौणा). S₁ K (except K₅) द्रौपदेयाच्, S₂
 Dn₂ D₁ २ 'देया', B D₀₁ D₆ ६ 'देय (for 'देय)
 — ^d) S शरजालैर् (for 'वर्षैर्) S₂ K₂ ३ ३ D₁ ६ G₆
 अवाकिरन्, D₆ 'रयत्. — S K B (except B₅) D₀₁
 Dn D₁₋₃, ६ ६ ins after 31 D₄ १ ३ after 29

179* आर्जुनि श्रुतकीर्तिं च द्रौपदेयं महारथम् ।

द्रौणायानिमुखं यान्तं दौशासनिरवारयत् ।

तस्य कृष्णसम कार्ष्णिस्त्रिभिर्भल्लै सुमशिक्षै ।

धनुर्ध्वजं च सूतं च छित्त्वा द्रौणान्तिक ययौ ।

[D₄ १ ३ om lines 1-2 D₆ ins line 1 and the
 prior half of line 2 after 31^{ab}. — (L 1) K₂
 B₁ ४ Dn₁ D₁ तु (for च) — (L 2) D₁ यात्. K₂
 निवारित (for अवारयत्) — (L 3) Dn₁ कीर्तिश्च (for
 कार्ष्णिश्च). S₁ सुवसित, K₁ Dn₁ D₄ ६ सुशिक्षितै, K₂
 सुसक्षितै, K₅ 'शितै; Dn₂ D₆ ३ 'रुक्षितै, D₆ 'हितै
 (for 'शितै) — (L 4) K₄ laouna, Dn₂ D₆ ६
 छत्र (for सत्).]

32 ^a) S₂ K₁₋₃ Dn₁ D₄₋₅ शूरसरो — ^b) K₂ ४
 B D₀₁ D₁ S transp. सेनयो and उभयो. D₂ ६ कौने
 योर् (for सेनयोर्) T G M₁, ३ स्मृतः, M₄ प्रभु (for
 मतः). — ^o) T G₆ पाटच्चर K₁ ३ हतोरं; G₄ चं
 तार. Cv as in text. — ^d) G₁ ३ M लक्षण

33 ^a) G₁ M लक्षणस्य D₆ ज्यासंगं (for [इ]-
 प्वसन). T G₂₋₅ लक्ष्मणस्येव्सनं छित्त्वा — ^b) M₂₋₅
 लक्षं (for लक्ष्म) Dn₂ D₆ सायकै, G₁ M मारिय
 (for भारत) T G₂₋₅ लक्ष्मणं चापि मारिय. — ^d)
 D₀₁ (by corr) लक्ष्मण, G₁ M लक्षणे — ^d) K₁
 Dn₂ शोभत D₄ विसृजते बहु शोभत (hypermetric).
 — After 33, S ins

180* ततोऽभिमन्युः कर्मणि कुर्वन्तं चित्रयोधिनम् ।
 आर्जुनि कृतिन शूरं लक्ष्मण समयोधयत् ।

लक्ष्मणे शरजालानि विसृजन्वहशोभत ॥ ३३
 विकर्णस्तु महाप्राज्ञो याज्ञसेनिं शिखण्डिनम् ।
 पर्यवारयदायान्तं युवानं समरे युवा ॥ ३४
 ततस्तमिपुजालेन याज्ञसेनिः समावृणोत् ।
 विधूय तद्गणजालं वभौ तव सुतो बली ॥ ३५
 अद्भदोऽभिमुखः शरमुत्तर्माजसमाहवे ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं वत्सदन्तैरवारयत् ॥ ३६
 स संप्रहारस्तुमुलस्तयोः पुरुपसिंहयोः ।

सैनिकानां च सर्वेषां तयोश्च प्रीतिवर्धनः ॥ ३७
 दुर्मुखस्तु महेश्वासो वीरं पुरुजितं बली ।
 द्रोणायाभिमुखं यान्तं कुन्तिभोजमवारयत् ॥ ३८
 स दुर्मुखं भुवोर्मध्ये नाराचेन व्यताडयत् ।
 तस्य तद्विधमौ वक्तं सनालमिव पङ्कजम् ॥ ३९
 कर्णस्तु कैकयान्भ्रातृन्पञ्च लोहितकध्वजान् ।
 द्रोणायाभिमुखं याताञ्शरवर्षैरवारयत् ॥ ४०
 ते चैनं भृशसंकुद्धाः शरत्रातैरवाकिरन् ।

C 7 1103
 B 7 23 43
 K 7 23 43

[(L 2) G₁ : M न्याय]

— After the above, S reads 37 for the first time repeating it in its proper place, followed by a repetition of 28

34 *) D₂ महाप्रज्ञ

35 *) Ś₁ D₁ ६-२ स, K₄ D₁ तु (for तम्) Ś
 K D₂ D₂-२ शर (for इषु) —^b) Ś₁ D₁ D₁ :
 याज्ञसेनि —^c) G₁ M जग (for जाल)

36 *) D₁ अद्भदो, M₁ : अंगजो K₂ B D₁ D₂
 : ६ G₁ M₁ : [5]भिमुख B D₁ D₂ वीरम् (for
 शरम्) D₂ G₁ अद्भदोभिमुख शरम् —^d) B D₁
 शरवैण, D₂ दौशामनिर् (for वत्सदन्तैर्) B D₁ D₂
 न्यवारयत्, D₁ ६ S अवाकिरत् (for 'रयत्) —After
 36, T G₂ ins line 2 of 181*

37 D₁ om (hapl) 37-38 S reads 37 for the
 first time after 180* —^a) D₁ D₂ D₂ : १ पुम
 लम् Ś₂ संप्रहार सुतमुलम् —^b) S (all both times)
 तयोराभीन्महात्मनो —^c) S (all both times) श्रोत्र
 णामीक्षिद्वां च —^d) T G₁ (all both times) : (first
 time) २-२ M₁ : (all both times) २-२ (all first
 time) मृदा प्रीतिवर्धन (G₁ : M₁ : २ [all first time]
 'न) — After 37, S ins

181* अद्भद पद्मभिर्वाणरविध्वत्स परवप ।
 अद्भदो दशभिर्वाणं पुनरेनम्याकिरत् ।
 तव समभवद्युद्धमन्योन्यमितरेतरम् ।
 वीराणा जयकाङ्क्षाणामर्ताव बलर्षारयात् ।

[G₁ : om lines 1-2 — (L 1) G₁ M₁ : अंगज
 — T G₂ ins line 2 after 36. — (L 2) T G₂ :
 निक्षिर् (for दशभिर्) G₂ पुन पुनर् (for पुनरेनम्)
 G₁ M अत्रायत् (for 'किरत्) — (L 3) G₁ M इतरे-

ते (for 'नत्म्) — (L 4) G₁ M₁ : यामानान्,
 G₂ : M₂-२ चक्षीमान्]

38 D₁ om 38 (cf v 1 37) —^a) Ś K₁ :
 D₁ D₁ १ : च (for तु) Ś₂ K (except K₂) D
 (except D₁ D₂, D₁ om) महेश्वासं —^b) D₁
 D₂ G₂ पुरुजित — After 38^a, K₄ reads 39 Ś
 K₁ : D₁ om (hapl) 38^d, K₂ reads it on marg
 —^c) K₄ द्रोणायाभिमुखायाताम् —^d) N (Ś K₁ :
 D₁ : om) वत्सदन्तैरवारयत् (B₂ [marg] D₂ D₂
 'किरत्) (= 36^d)

39 K₄ reads 39 after 38^a —^a) K₁ : B₁
 D₁ : सुदुर्मुख —^b) B₁-२ D₁ नाराचेनाभ्यर्षीडयत्,
 D₂ D₂ : ६ 'नाभ्यर्षीडयत्, S 'नाहन (G₂ रद्भदा —^c)
 Ś₂ K₂ B D₁ D₂ D₂ : ६ T तद्विधमौ, D₁ D₁
 १ : विद्ध वर्मो (for तद्विधमौ) —^d) S (except T
 G₂) सनालम्

40 *) Some MSS कैकयान् —^a) K₂ D₁ D₂
 : २ २ अभिमुखात् B₁ (before corr) : २ २ D₁ D₂
 यात; D₂ याताम् (sic), G₁ यात Ś₁ K₁-२ D₁ :
 M₁ द्रोणायाभिमुखायाताम् (D₁ 'यातिन्, D₂ 'याताम्
 [both sic]) —^d) S शरवैण (for शरवर्षैर्) K₂
 B₁ : २ D₁ D₂ D₂-२ अ (K₂ इ)वाकिरत् (D₁-२ 'न्),
 S न्य (G₂ न्य)वारयत् (for अवा) .

41 B₁ om (hapl) 41^a —^a) S त पुन D₂ M₂
 सतता (for सकुद्धा) — B₁ om 41^b-45^c —^b)
 Ś₁ K₂ : B₁ D₂ D₂ G₁ M₁ : वर्षैर्, M₂ जालैर्
 (for वातैर्) Ś K (except K₂) D₁ D₁-२ १ :
 अ (K₄ इ)वारयत् (D₁ 'त्), D₂ इवाकिरन्, M₁ :
 अवाकिरत् —^c) D₁ च मा, S (except T G₂)
 पृ (M₂ ४ हि)ताम् (for च तांश्) —^d) Ś₂ समतत
 (for पुन पुन)

स च तांश्छादयामास शरजालैः पुनः पुनः ॥ ४१
 नैव कर्णो न ते पञ्च ददृशुर्वाणसंवृताः ।
 साश्चसूतध्वजरथाः परस्परशराचिताः ॥ ४२
 पुत्रस्ते दुर्जयश्चैव जयश्च विजयश्च ह ।
 नीलं काश्यं जयं शूरास्त्रयस्त्रीन्प्रत्यचारयन् ॥ ४३
 तद्युद्धमभवद्दोरमीक्षित्प्रीतिवर्धनम् ।
 सिंहव्याघ्रतरक्षणां यथेममहिर्पर्मभैः ॥ ४४
 क्षेमधूर्तिवृहन्तौ तौ आतरौ सात्वतं युधि ।

42 B₄ om 42 (of v 1 41) —^a) T G₂₋₅ न
 वै (for नैव) —^b) D₂ दृश्यंते (for ददृशुः). K₅
 D₁ D₈ 4 7.8 S शर- (for वाण) —^c) D₄ रथ
 द्वीपा (for -ध्वजरथा) —^d) Ś K (except K₅)
 D₁ D₈ 4 6 G₈ शराचिताः; D₂ समाचितान् (for
 -शराचिता)

43 B₄ om 43 (of v 1 41) —^a) K₁ 2 5 B
 (B₄ om) D₀₁ D₆₋₈ T G₂ पुत्रास्ते. —^b) D₄ विज
 यश्च जयश्च ह —^c) K₄ 5 काश्यं; D₁ D₅ काश्यं,
 D₈ काश (for काश्यं) D₄ जय (for जय). Ś₂
 शूरसः; K₄ D₈ शूरांसः. K₂ 3 B (B₄ om) D₀₁ D₁ 2
 नीलकाश्यजयस्तेनांसः; T G₁ 3 M नीलकाश्य(G₈ 'इम)-
 जयाच्छूरांसः; G₂ नीलकान्धजयच्छूरांसः; G₄ नीलकाश्यजय
 च्छूरांसः; G₅ नीलकस्य जयाच्छूरांसः —^d) K₁ प्रत्यचार-
 यत्; D₁ पर्यवारयत्; S समवारयन् (G₄.5 'त्).

44 B₄ om 44 (of v. 1 41) —^b) D₁ D₂. 3
 ईक्षितुः; D₂ D₅ 6 वीक्षतां; D₄ 7 8 इन्द्रिय, G₈₋₅
 वीक्षित्- (for ईक्षित्-). —^c) D₇ सिंहं K₄ 5 D₁
 D₄ तरि (K₄ 'र)क्षणां —^d) B (B₄ om) D₀₁
 यथर्क्षं-, D₁ यथेन (sic), G₄ यथेत्-, G₅ यथेह (for
 यथेम-) D₂ D₅ यथेभै (D₂ 'लै)रभिद्वर्षितै C_d
 cites ऋषभ — After 44, D₂ D₅ ins

182* वृहदनुवृहधैव जयमित्रो जयस्तया ।

धृष्टद्युम्नसुतान्वीरान्पुत्रास्ते समवारयन् ।

[(L 1) D₆ वृहदनुवृहधैव (for the prior half)]

45 B₄ om 45¹¹ (of v 1 41). —^a) Ś K₁
 क्षेमधूर्ते (Ś₁ 'तं), K₄ 'धौतृ (sic), K₅ 'मूर्ति-
 D₁ D₄ 'धूर्तिरः; D₁ 'धूत, D₅ G₂ क्षे (D₅ 'हे)-
 मधूर्ता (for 'धूर्ति) K₄ -महतौ, G₂ 4 5 ग्रहौ तौ (for
 -वृहन्तौ) —^b) Ś₁ D₇ 8 आतरं; T G₂₋₅ सातुगौ
 (G₄ 'ग'), G₁ 3 M सात्वत (for आतरौ). Ś₁
 सावतौ; K₁ D₈ सात्वता (D₈ 'तं); K₄ सात्वितो,

द्रोणायाभिमुखं यान्तं शरैस्तीक्ष्णैस्ततक्षतुः ॥ ४५
 तयोस्तस्य च तद्युद्धमत्यद्भुतमिवामवत् ।
 सिंहस्य द्विपमुख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने ॥ ४६
 राजानं तु तथाम्बुष्टमेकं युद्धाभिनन्दिनम् ।
 चेदिराजः शरानस्यन्क्रुद्धो द्रोणादवारयत् ॥ ४७
 तमम्बुष्टोऽस्थिमेदिन्या निरविध्यच्छलाकया ।
 स त्यक्त्वा सशरं चापं रथाद्भूमिमापतत् ॥ ४८
 वार्धक्षेमिं तु वार्ष्णेयं कृपः शारद्वतः शरैः ।

D₁ D₄ सावतां, D₈ सात्यकिः; S प्रवरौ (G₂ 'रो;
 G₅ 'रा) (for सात्वत) D₄ 7 8 रणे (for युधि)
 —^c) G₁ 5 M₁ 2 अभिमुखौ D₈ 4 C_v याव, S
 योतौ —^d) Ś₂ शरवर्षेत् (for शरैस्तीक्ष्णैस्) K₅ तनु
 क्षुत्; C_d अतक्षतुः S शत्यपुत्रो न्यवारयत्

46 ^a) K₅ [अ]त्र, D₈ 5 तु (for च) D₂ युद्
 हि (for तद्युद्धम्). S तयो समेतयोर्युद्धम् —^b) K₅
 इत्यद्भुतम्, D₂ तदद्भुः; D₅ तदद्भुः; D₈ अत्यद्भुतम्
 —^c) D₄ महावने (for यथा वने)

47 ^a) Ś₁ K₁ 3 5 D₈ G₈₋₅ तदा (for तथा) K₁
 (before corr.) असष्टम्, K₄ अग्लिष्टम्, D₇ अतुष्टम्
 —^b) D₈ नैकः; D₇ एक, G₁ M₁ 2 पुनं (for एक)
 B₁ युद्धाभिमानिनं —^c) K₁ चेदिराजा. Ś₁ D₇ 8
 शरानस्यत्, K₅ D₂ D₈ पराक्रम्य; D₅ (before corr.)
 शरान्पश्यन्, D₆ पर शक्या; S स्वया (M₈₋₅ 'य) शक्या
 (for शरानस्यन्) —^d) D₁ क्रुद्धाद्, S क्रुद्ध (G₅
 'द्ध-) D₄ अवारयन्

48 D₈ om 48 —^a) K₈ B D₀₁ D₂ ततोऽम्बुष्टो,
 D₅ तथोऽम्बुष्टो D₄ has lacuna for अस्थिमेदिन्या
 and 48^b D₂ -लेदिन्या (for -मेदिन्या) —^b) Ś₁
 K₂ B₁ 2 4 5 D₁ 2 निरभिद्यत्, K₄ B₃ D₈ 'वध्यत्,
 K₅ पर्यविध्यत्; D₀₁ D₂ D₈ 5 7 निरविध्यः; D₁
 'न्यध्य (for 'विध्यत्) Ś K₈ 4 रजाकया (K₄ 'यका),
 K₁ स्वजीकया; M₁ 2 5 (sup lin) द्विजाकया (for
 शला). —^c) D₁ स छिन्त्वा; G₄ 5 सात्यके (for स
 त्यक्त्वा) D₈ सरथ (for सशर) G₂ सज्यमेव शर
 चापं —^d) Ś₁ क्षितिम्, S भूमौ (for भूमिम्) K₃
 B₁ D₈ अ (D₈ न्य)पातयत्, B₂₋₅ D₀₁ उपागमत् (D₀₁
 'प्र), D₁ ह्वापतत्, D₂ 3 7.8 अवां, D₅ इवां,
 S पपात ह (for अथापतत्)

49 ^a) Ś₁ वार्धक्षेमिः; K₄ D₈ 6 G₄ 'क्षेम (for

अक्षुद्रः क्षुद्रकैर्द्रोणात्कुद्ररूपमवारयत् ॥ ४९
 युध्यन्तौ कृपनाण्यौ वेऽपश्यन्त्रिययोविनौ ।
 ते युद्धसक्तमनसो नान्या युयुधिरे क्रियाः ॥ ५०
 सौमदचित्तु राजानं मणिमन्तमतन्द्रितम् ।
 पर्यवारयदायान्तं यशो द्रोणस्य वर्धयन् ॥ ५१

स सौमदचेस्त्वरिताश्चित्त्वेष्वमनकेतने ।
 पुनः पताकां स्रतं च छत्रं चापातयद्रथात् ॥ ५२
 अयाप्युत्थ रथात्तूर्णं यूपकेतुरमित्रहा ।
 साध्वसूतध्वजरथं तं चकर्त वरासिना ॥ ५३
 रथं च स्वं समास्थाय धनुरादाय चापरम् ।

C 7 1119
E 7 25 36
K 7 25 37

'क्षेत्रि' B (except B₁) Dc1 D₂ e च (for तु) Ś1
 काण्ये, M₁ s चाण्ये —^b) K₁ चारभृत (for
 शारद्वत्) D₂ त्रिभि (for शरै) —^c) Ś₂ क्षुद्र',
 K₂ क्षुद्रश्च; D₂ क्षुद्र, D₃ क्षुद्र (for क्षुद्र)
 D₂ क्षुद्रक; G₂ क्षुद्रकान् (for क्षुद्रकै) Ś₁ द्रोण,
 Dc1 D₂ e वाण्ये, D₂ योष्ये; D₂ द्रोणै, G₂ lacuna
 (for द्रोणात्) —^d) K₁ द्द, G₂ M₁-s द्द (for
 द्द) M₁-s चापात् (for चपम्) D₂ द्रोणात्कुद्रै
 र्पातरन्; D₂ द्रोणात्कुद्रो न्यवारयत्

50 ^a) Ś₂ वय्यतौ, K₂ D₂ युध्यतौ, T G₂ s युद्धे
 तौ, G₂ युद्धे —^b) G₂ यन्त्रि (for वेऽपश्यन्त्र)
 —^c) K₁ T तौ; G₂ तद् (for ते) Ś₂ K₂ s B D
 युद्धाम्च (for युद्धसक्त) K₁ T -मनसौ —^d) D₂
 नान्यां K₂ विदधिरे (for युयु) B Dc1 Dn D₂ s-3
 नान्या (D₂ 'न्या) युयु (D₂ युयु)धिरे क्रिया, S (except
 G₁ M₁ s) नान्ये यु (T G₂ s 'न्ययु', G₂ 'न्यो यु)धिरे
 नृरा

51 ^a) K₂ Dn₂ G₂ सौमदचित्तम्, Dn₁ D₂ s 2 G₂
 सौमदचित्तम् B₂ च (for तु) —^b) Ś K₂ s Dn₁
 D₂ क्षुद्रित्वा, Dn₂ D₂ क्षा (D₂ 'क्षा)न्विह; G₂ M
 महावत् (for क्षतन्द्रितम्) —^d) G₂ s यशो द्रोण रि
 (G₂ च्य)वर्धयन्, G₂ यशो द्रैगिन्वर्धयन्

52 ^a) K₂ G₂ सौमदचेत्, B₂ s Dc1 Dn₁ D₂
 s-3 T सौमदचित्तम् K₂ Dn₁ D₂-4 s G₂ s M₁ s
 स्वरित Dn₂ D₂ सौ (D₂ सौ)मदत्त (D₂ 'त्ति)न्नु स्वरि
 तम् —^b) Ś₁ K₁ s त्रिभेष्वसनकेतने, B Dc1 Dn₂
 D₂ e तस्यैव (D₂ 'त्रा)मं; D₂ s 1 s चित्रैव', S
 छित्त्रा केव्रनकांमुके (G₂ s 'कां) —^c) Ś₂ तत्र (for
 पुन) G₂ पताका D₂ पुन परा च भूमि च —^d)
 D₂ पत्र (for छत्र) G₂ M₁ s द्वितौ (for रथान्)

53 ^a) B₂ क्षयोत्पुय; B₂ Dn₂ D₂ तयापुय; D₂
 तयोपय, S क्षयोपय —^b) K₂ (marg) सौमदचित्
 (for यूपकेतुर) B₁ (marg as in text) क्षमित्रजिन,
 T G₂-s क्षरिदम् —^c) Dn₁ M₂ साध्वसूत (for 'सूत)
 T G₂-s च्वन च्व, G₁ s M₁ s s (orig) च्वन च्वन,
 M₂ s (s) / in) च्वन छत्र (for च्वजरथ) —^d) S

निचकर्त Ś K D (except Dc1 D₁) महाविना

54 ^a) D₂ s चम् (for च स्व) S अय (G₂ पुन)
 धरयमान्याय —^b) Ś₁ आधाय —^c) S (except
 M₁-s) राजा (for राजन्) —^d) Ś K₁ s Dn₁ D₂ s
 प्रामय (D₂ 'द्य)त्, K₂ प्रमध्यात् (for व्यधमत्) K₂
 पादवीचम्; D₂ s पादवा चम्; S पादुगाहिर्ना —After
 54, N 1ns

183^a पाण्डमिन्द्रमिवायान्तमसुरान्प्रति जम्भुपम् ।
 ममर्थं सायकौवेन द्वीपं मिन्धुरिवावृणोत् ।
 गदापरिघनिस्त्रिंशत्पट्टिशायोधनोपले ।
 कदङ्गरभुंशुण्डीभिः प्रामतोमरमायकैः ।

[(L 1) B₁ lacuna for पाण्ड B₂ द्वैत्यान् (for
 अमुरान्) B₁ s Dc1 दुजय, D₂ जम्भुप (for 'पम्)
 — (L 2) B₁ s संरथ, Dc1 मगय; Dn₂ मनाच्छत्र;
 D₂ s (marg) 1 s शकुनि, D₂ (orig) ववर्ष (for
 समर्थ) K₂ s D₂ द्विप Ś₂ D₂ मिधुन् K₂ (by
 corr) B Dc1 क्षमेनो न्ववारवत् (for the post half)
 — D₂ ins lines 3-4 after line 6 of 184^a — (L 3)
 K₂ s निस्त्रय, D₂ s निस्त्रय, D₂ निस्त्रय- K₁ s 4
 B₂ Dn₂ D₁ पट्टिशा (K₁ s 'मा)योधनोपले (K₁ s 'ले)
 (for the post half) — (L 4) Ś₂ नाजयैर, B₁
 पट (for कट) K₂ भुंशुण्डीभिः, K₂ s D₂ s मुश (K₂
 'म, K₂ 4)डीभिः (for मुश) Ca d cite कटयै
 K₁ कटयैभुंशुण्डीभिः, K₂ कटयैभुंशुण्डीभिः, Dn₁ मिन्धि-
 मात्सुण्डीभिः, D₂ s कटयैभुंशुण्डी (D₂ 'डि)भिः; D₁ 1
 र (D₁ 'ट)योभुंशुण्डीभिः, D₂ कारयैभुंशुण्डीभिः (for the
 prior half) Ś₁ K₂ B (except B₂) प्रामेत् (for
 प्राम)]

D₂ cont

184^a तस्य मिन्धुपतेर्वाहान्यधमत्पाण्ड्यराट् स्वयम् ।
 वीरो वीरेण मधुद्वो द्रोगायामिमुध्व व्रजन् ।
 अलम्बुपस्तु सधुद्वो घटोक्कचमवारयत् ।
 मृगक्षयुद्धे तिष्ठन्व रथे वीरो रथेषुभि ।
 तां पाण्डवीं महासेनां देवसेनोपमां रणे । [5]
 अवाकिच्छरैषेण असुरा इव तावक ।

स्वयं यच्छन्हयात्राजन्यधमत्पाण्डवीं चमूम् ॥ ५४
 मुसलैर्मुद्गरैश्चक्रैर्मिण्डिपालैः परश्वधैः ।
 पांसुवाताग्निसलिलैर्मसलोष्ठवृणद्भूमैः ॥ ५५
 आरुजन्प्ररुजन्भञ्जन्निघ्नन्विद्रावयन्क्षिपन् ।

सेनां विभीषयन्नायाद्गोणेप्रेप्सुर्धटोत्कचः ॥ ५६
 तं तु नानाप्रहरणैर्नानायुद्धविशेषैः ।
 राक्षसं राक्षसः क्रुद्धः समाजघ्ने ह्यलम्बुसः ॥ ५७
 तयोस्तदभवद्युद्धं रक्षोग्रामणिमुख्ययोः ।

[After line 6, D₆ ins lines 3-4 of 183*]

On the other hand M₈-s ins after 54

185* पार्थमिन्द्रमिवायान्तं द्रोणे प्रति निजघ्नपम् ।
 समाच्छैसायकौघेन स्वयं राजा न्यवारयत् ।
 स नृप साश्वयन्तारमराविघ्नमरातिहा ।
 अमृद्वात्त पृषकेन दुर्योधनमारिदमम् ।
 स ज्यां मृद्वात्पृषकेन स्पृष्ट्वा वृक्षमिवाशानि । [5]
 वीरो विस्मापयन्नुद्धे द्रोणायाभिमुखोऽञ्जत् ।
 अलम्बुसस्तु संक्रुद्धो घटोत्कचमवारयत् ।
 वृकक्षयुके विष्टन्त रथे वीरो वरेषुभि ।

55 ") § K₁ मुसु (K₁ 'शु'लैर्, K₅ D₀₁ D_n
 D₂-s s मुसलैर्, B (except B₅) सुपलैर् B₆ चापि;
 D_{n1} चित्रैर्, G₆ चैव (for चक्रैर् —^b) §1 दिण्डि-
 पाल, §2 K (except K₅) D₁ 2 1.8 मिण्डिपा (D₁ s
 'मा'ल; B D₀₁ मिण्डिपाल (B₁ 'लै), D_{n1} D₄
 मिण्डि (D₄ 'ड'मालै, D₈ मिण्डपाल; D₆ मिण्डिमाणा,
 T₁ G₂ मिण्डि (G₂ 'दि'वालै (for मिण्डिपालै) K₄ D₀₁
 D_n D₂-s 1 8 परस्वधै D₆ मिण्डिमालामिपट्टिवौ —^a)
 D₀₁ D_n D₄ 6-8 पांशु-, G₂ पाद (for पासु-) D_{n1}
 G₂ -पाताग्नि (for -वाता'). D₄ -शाल्यैर् (for -सलि-
 लैर्) K₅ D₂ s s पांशु (K₅ 'सु'वर्षेण महवा —^a)
 K₅ D_n D₂ साश्म; D₆ शाल्म (for भस्म) B₁
 काष्ठ (for -लोष्ठ)

56 ") K₁ s lacuna for न्प्ररुजन्भञ्ज D₁ अरु
 जन् (for आरुजन्) §2 सरुजन्; K₄ D₁ निरु, B₁
 स्वरु, B₂ lacuna, B₅ प्रभ, D₄ प्रारु (for प्ररु)
 §2 वीजन्, K₄ आह्वन्; D₈ M₂ भुजन्, D₆ s निघ्नन्
 (for भञ्जन्) K₅ आजघ्नु प्रसभ राजन्, D₂ आरुद-
 न्प्रणुदस्वर्जन् —^b) D₆ भजन्, D₈ सेनां (for निघ्नन्)
 D₂ सेनां विभीषयन्परान् —^a) D_n D₆ ते भीषयन्
 (for विभी) G₁ M आगाद् (for आयाद्) D₂
 विद्रावयन्क्षिपन्निघ्नन्; T G₂-s सेनां विभीषणोऽभ्येति. —^a)
 D_n D₂ s 6 द्रोण (for द्रोण)

57 ") S तस्य (for नाना) —^b) § K₂ s D
 (except D₁ s) नानायुध (for 'युद्ध) § K (except
 K₅) D₁ विभीषणै; B₁ विशेषितै; D_{n1} D₆ विभूषणै;

D_n विभूषितै; D₆ प्रहारणै (for -विशेषणै). —^a) S
 राक्षसो राक्षस क्रुद्धं —^a) K₄ B D₀₁ D_n D₂ s;
 अलम्बुप (D₄ 'सा, D₁ 'ध') S क्रुद्धोऽभ्यघ्न (G₂ 'म्या
 या) दल्लुस (G₂ 'प')

58 ") K₅ वभूव तद्, D_n D₆ S समभवत् (for
 तदभ) —^b) § K D₂ s घोररूपं भयावहं —^a)
 G₁ M यादक्तादक् (by transp). — T G₈ ins after
 58 D₂ 6 after 60^{ab} D₄ s. 1 8 after 61 M₈-s
 after 59

186* भारद्वाजस्तु सेनान्यं दृष्टद्युद्ध महारथम् ।
 तमेव राजन्संपश्यन्नतिक्रम्य तथा बहून् ।
 महता शरजालेन किरन्त शत्रुवाहिनीम् ।
 अवारयन्महाराज सामात्य सपदानुगम् ।
 तथान्ये पार्थिवा राजन्वदुत्वाह्वानुकीर्तिता । [6]
 समसजन्त ते सर्वे यथायोगं यथाबलम् ।
 हयैर्हया समाजग्मु कुञ्जैरेव कुञ्जरा ।
 पदातय पदातैश्च रथैरेव रथर्षभा ।
 अक्रुवैर्धार्तरथिणो तत्र ते पुरुपर्यभा ।
 कुलवीर्यानुरूपाणि संसृष्टाश्च परस्परम् । [10]

[(L 1) D₂ s-8 तु दृष्टाय, D₄ सुसक्रुद्धो (for तु
 सेनान्य) — (L 2) T G₈ M₈ s आयात (for सपश्यन्)
 D₈ 6 महारथान्, D₄ s 1 8 रथान् (D₄ 'धा व'हून्, T
 पराश्रवान्, G₈ परानृपान् (for तथा बहून्) — (L 3)
 D₄ s 1 8 अरिवाहिनी — (L 4) T महाराज (for
 'राज) D₂ 6 सामात्य सपदानुग, D₄ s. 1 8 स (D₄ म)
 हामाल्य (D₄ 1 'ल) पदानुग (for the post. half) — G₁
 ins lines 5-6 after 59 — (L 5) T G₂ नातिकी
 र्तिता — (L 6) T G₈ सर्वे ते (by transp). — (L
 7) D₂ 1 M₈-s समाजग्मु, T G₈ तथा जग्मु (for समा
 जग्मु) — (L 8) T पदातीभी, G₈ 'तिभी; M₈-s
 'तीश्च (for 'तैश्च) T G₈ महारथा (for रथर्षभा).
 D₂ 6 दृष्टशो भरतर्षभ, D₄ s 1 8 दृष्टशस्ते (D₆ 'स्ति' नर
 र्षभ (for the post half). — (L 9) D₈ अक्रुवैर् G₈
 आयुकराणि T G₈ तथैव (for तत्र ते) — D₈ om
 line 10 — (L 10) T G₈ कुरु (for कुल) T G₈
 रूपाणां, M₈-s रूपाश्च, D₈ 6 सदृष्टाश्च, T G₈ सस्य

तादृश्याद्वक्पुरा वृत्तं शम्भरामरराजयोः ॥ ५८
एवं द्वंद्वशतान्यासत्रयवारणवाजिनाम् ।
पदातीनां च भद्रं ते तव तेषां च संकुलम् ॥ ५९
नैतादृशो दृष्टपूर्वः संग्रामो नैव च श्रुतः ।

द्रोणस्याभावभावेषु प्रसक्तानां यथाभवत् ॥ ६०
इदं घोरमिदं चित्रमिदं रौद्रमिति प्रभो ।
तत्र युद्धान्यदृश्यन्त प्रततानि बहूनि च ॥ ६१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

२५

घृतराष्ट्र उवाच ।

तेष्वेवं संनिवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
कथं युयुधिरे पार्या मामकाश्च तरस्विनः ॥ १
किमर्जुनश्चाप्यकरोत्संशप्तकवलं प्रति ।

संशप्तका वा पार्यस्य किमकुर्वत संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथा तेषु निवृत्तेषु प्रत्युद्यातेषु भागशः ।
स्वयमभ्यद्रवद्भीमं नागानीकेन ते सुतः ॥ ३

C 7 1131
B 7 25 3
K 7 25 3

(for मत्) D₁ s r तत्र ते पुन्यर्पमा (for the post half)]

— After the above D₂ s read 61, followed by a repetition of 60^{ab}, D₂ repeating 60^{ab} and 61^{cd} and D₂ repeating 60^{ab} and 61 respectively in their proper places, D₁ s r s on the other hand repeat 60.

59 ^a) B₂ नर (for रय) — ^d) D_{n1} समाकुल, D₂ s r s T G₂ s s च संकुले; G₁ M च सयुगे
— After 59, G₂ ins lines 5-6 of 186* M₂-s, on the other hand ins 186*

60 D₁ s r s repeat 60 after 186* D₂ reads and D₂ repeats 60^{ab}, preceded by 61, after 186* M₂ repeats 60^{ab} after 60 — ^a) D₂ (second time) न तादृशो (for नैता) — ^b) Ś₂ च न च, K₁ s च न च; K₂ च न च; K₃ न च वि; D₂ चैव न; D₂ (second time) नैव न (for नैव च) K₄ M₂ (first time) स्मृत — After 60^{ab}, D₂ s ins 186* — ^c) K₂ B₁ s s D₂ D₂ s s (first time) c G₁ M₁ s भावे तु; K₃ भावेन; B₂ भावार्थ; M₂ (inf lra) काले तु (for भावेषु) D₁ s r s (all second time) द्रोणस्य सा (D₂ अ) रतानां च. — ^d) K₄ D₂ प्रसक्तानां, G_d प्रसक्ता; C_v प्रसक्ता (as in text) D₁ s (both first time) c यथाभवत्; D₁ (second time) च भारत; S परम्पर (for यथाभवत्)

61 D₂ c read 61 (D₂ for the first time) after 186* D₂ repeats 61^{cd} after 60^{ab} — ^c) D₂ (first time) S [स]वत्त (for [स]दृश्यन्त) — ^d) S घृतरा (G. प्रवतानां (for प्रवतानि) D₂ c (both first time) प्रवतानि महासि च — After 61, D₁ s r s ins 186*

Colophon — Sub-parvan Editions -संशप्तकवध — Day of Drona's Generalship Ś₂ K₂ द्वितीय-दिवस, K₁ s D₁ द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name K₂ D_{n1} D₁ s T G₁-s s M₁ s द्वयुद्ध (D₁ s 'द'); D_{n2} अभिमन्युयुद्धरचना; D₂ द्वयुद्धवर्णने वीरसमीलन — Adhy no (figures, words or both) K₂ B₁-s D_{n1} D₁ s S 24 (as in text), K₂ D₂ 25 — Śloka no D₂ D_{n1} 63

25

1 ^a) D₁ तेष्वेवं, T तेष्वेव — ^b) D₂ प्रत्युद्यातेषु — D₁ om. (hapl) 1^a-3^b, Ś₂ reads it on marg — ^c) Ś₂ K₂ D_{n2} D₂ युधिष्ठिरे (for युयुधिरे) D_{n2} D₂ c वीरा (for पार्या)

2 D₁ om 2 (of v l. 1) Ś₂ reads 2 on marg — ^b) K₄ D (except D₁, D₂ om) संसप्तक Ś₁ K₄ D₁ गणान्; K₁-s यलान्, D_{n1} गण (for वल) S तत्र वात प्रतापवान् — ^c) K₄ D (except D₁, D₂ om) संसप्तका D_{n2} D₂ c तु, D₁ lacuna (for वा)

स नाग इव नागेन गोवृषेणैव गोवृषः ।
समाहृतः स्वयं राज्ञा नागानीकमुपाद्रवत् ॥ ४
स युद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्येण चान्वितः ।
अभिनत्कुञ्जरानीकमचिरेणैव मारिष ॥ ५
ते गजा गिरिसंकाशाः क्षरन्तः सर्वतो मदम् ।
भीमसेनस्य नाराचैर्विमुखा विमदीकृताः ॥ ६
विधमेदभ्रजालानि यथा वायुः समन्ततः ।
व्यधमत्तान्यनीकानि तथैव पवनात्मजः ॥ ७
स तेषु विसृजन्वाणान्भीमो नागेष्वशोभत ।

भुवनेष्विव सर्वेषु गभस्तीनुदितो रविः ॥ ८
ते भीमवाणैः शतशः संस्यूता विवभुर्गजाः ।
गभस्तिभिरिवार्कस्य व्योम्नि नानाबलाहकाः ॥ ९
तथा गजानां कदनं कुर्वाणमनिलात्मजम् ।
क्रुद्धो दुर्योधनोऽभ्येत्य प्रत्यविध्यच्छितैः शरैः ॥ १०
ततः क्षणेन क्षितिपं क्षतजप्रतिमेक्षणः ।
क्षयं निनीपुर्निक्षितैर्भीमो विव्याध पत्रिभिः ॥ ११
स शरार्पितसर्वाङ्गः क्रुद्धो विव्याध पाण्डवम् ।
नाराचैर्करश्म्यामैर्भीमसेनं स्मयन्निव ॥ १२

— ^a) K₂ s Dn₁ D₂-s T₂ G₁ M₂-s अकुर्वत; K₄
अ(१)कुर्वति

3 D₁ om 3^{ab} (of v l 1) Ś₂ reads 3^{ab} on
marg — ^a) B₂ (marg) प्रवृत्तेषु (for निवृत्तेषु). Ś₂
तेष्वेव सनिवृत्तेषु (= 1^a) — ^d) K₅ नागानीकेषु

4 ^a) K₅ सुनाग, B₂ मातग; S सुप(M₁ 2 4
'व)णं (for स नाग). D₁ s 1 s नागेषु (for नागेन)
— ^b) D₀₁ गोवृषेण च, D₅ वृषेणैव च, D₁ laona,
D₇ s गोवृषेणैव (for 'णैव) K₁ गोवृषेण यथा वृष,
T G₁ 2-s M₁ 2 वृ(G₁ M₁ 2 ऋ)पभेणे(G₂ 'णै)व चर्ष
भ; G₂ M₂-s ऋ(G₂ वृ)पभेण ययर्षम' Cd cites
गोवृष' — ^c) Ś₁ (sup l₂n) K₅ राजा; S राजस्य
(for राज्ञा) — ^d) Ś K₁-1 D₁ भीमसेनस्यमा(Ś₁ K₅
'मुपा, Ś₂ 'मया)द्रवत्, K₅ नागानीकेष्वपा; Dn₂
गजानीकमुपा; T G₂-s तथा नाग इवा; G₁ M तथा
नागानुपा'

5 ^a) G₁ M सु (for स). G₂ कुशलं. Ś₁ प्राज्ञो,
T G₂-4 प्राज्ञो (for पार्थो) — ^b) Dn₁ बल (for
बाहु) D₇ च समन्वित (hypermetric), S चारमन
(for चान्वित) — ^d) Ś₁ K₁ Dn₁ अचिरेणैव; T G₂
चिरेणैव च (for अचिरेणैव) B₄ Dn भारत; D₇ मा
रिष; S पाण्डव (for मारिष) — After 5, D₅ ins

187* तत्र युद्धान्यद्वयन्त प्रहसानि बहूनि च ।

6 ^a) Ś₁ दौल, Ś₂ K (except K₅) D₁ सा(K₄
शा)ल (for गिरि) — ^b) D₅ ० मदान् (for मदम्)
Dn₂ क्षरत् इव तोयदा; S क्षरतोविमदा म(T G₂-4
'दान्)द — ^c) G₂ भीमसेनेन. — ^d) B₂ (marg)
विदलीकृता, D₄ 1 s विमदा कृता; Ca d 'दीकृता'
(as in text) Dn₁ D₅ ० S विमदा (D₅ 'दं) विमुक्ती
कृता.

7 ^a) T₂ G₁ s व्यधमेद् K₁ पत्रजालानि; G₁ अन्न'
(for लभ्र') D₄ ०-3 विधमेता(D₅ 'मत्य)भ्रजालानि
— ^b) B₁ 1 s D₀₁ D₂ ० समुद्यत; B₂ s समुद्रव;
Dn₂ D₂ समुरिय(Dn₂ 'स्थि)व. (for समन्तत) T
G₂-s पश्चाद्वातो यथा तथा; G₁ M पश्चाद्वातो वि(M₂
'तोपि)वान्यथा — ^d) S नागानां मारुति शरै'

8 D₁ om 8^a-9^b. — ^a) K₄ s भुवनेष्वपि; B₂
D₀₁ भवनेष्विव — ^d) G₁ उद्यतो.

9 D₁ om. 9^{ab} (of v l. 8) — ^a) B D₀₁ Dn₂
D₅ ० ते भीमयाणा(Dn₂ D₅ ० 'वेगा)भिहता, G₂ 'वाणै'
सस्यूता — ^b) K₁ (before corr) D₅ T सस्यूता;
K₁ (by corr) संसक्त; B₂ सस्यूता; D₅ 1 s निस्यू
(D₇ 'स्फु)ता; G₂ संघाता (for संस्यूता) G₂ दुहुदु
(for विवभुर्) G₂ प्रदिशो विविभुर्गजा' — ^d) G₂ s
M (except M₂) बलाहका

10 ^a) T G (except G₂) M₁ 2 तदा (for तथा)
M₂-s गजानां कदनं घोरं. — ^d) B₂ 4, 5 D₅ न्यविष्य
(B₂ व्यधम; D₅ प्राविदा)क्षिदितै' शरै, Dn₂ D₅ ०
अविध्यद्(Dn₂ विव्याध द)शभि शरै

11 ^a) D₅ क्षितिप, T G₂ क्षिपत् (sic), G₁ M₂-s
क्षितिप — ^b) K₄ s B₂ D (except D₀₁ D₅ ०) S
(except M₂-s) क्षतजप्रतिमेक्षण — B₂ reads 11^a-21^b
on marg. — ^c) Dn₁ मय (for क्षयं) — ^d) M₂
भीमं.

12 B₂ reads 12 on marg — ^a) Ś K B₁ Dn₁
D₁ 2 4-8 G₂ शराचित; Dn₂ शरांकित; D₅ शरा
चित (for 'पित-). K₄ सवांग — ^b) Ś₂ K₁ 2 4
D₁ क्रुद्ध (for क्रुद्धो) G₁ s M₂-s पाण्डव — ^c) K₅
रवि; G₂ lacona (for अर्क) Ś₂ K₁-3 वर्णमैद्

तस्य नागं मणिमयं रत्नचित्रं च्वजे स्थितम् ।
 भल्लाभ्यां कार्मुकं चैव क्षिप्रं चिच्छेद् पाण्डवः ॥ १३
 दुर्योधनं पीड्यमानं दृष्ट्वा भीमेन मारिप ।
 चुक्षोभयिपुरभ्यागाद्भ्रौ मातङ्गमास्थितः ॥ १४
 तमापतन्तं मातङ्गमम्बुदप्रतिमखनम् ।
 कुम्भान्तरे भीमसेनो नाराचेनार्दयद्भृशम् ॥ १५
 तस्य कायं विनिर्भिद्य ममज्ज धरणीतले ।
 ततः पपात द्विरदो वज्राहत इवाचलः ॥ १६
 तस्यावर्जितनागस्य म्लेच्छस्यावपतिष्यतः ।

शिरश्चिच्छेद भलेन क्षिप्रकारी वृकोदरः ॥ १३
 तस्मिन्निपतिते वीरे संप्राद्रवत् सा चमूः ।
 संभ्रान्ताश्चद्विपरथा पदातीनवमृद्गती ॥ १८
 तेष्वनीकेषु सर्वेषु विद्रवत्सु समन्ततः ।
 प्राग्ज्योतिपस्ततो भीमं कुञ्जरेण समाद्रवत् ॥ १९
 येन नागेन मघवानजयद्वैत्यदानवान् ।
 स नागप्रवरो भीमं सहसा समुपाद्रवत् ॥ २०
 श्रवणाभ्यामथो पद्भ्यां संहतेन करेण च ।
 व्यावृत्तनयनः क्रुद्धः प्रदहन्निव पाण्डवम् ॥ २१

(for 'रक्ष्या'). —^a) Ms s भीमसेन. Śs (marg as in text) स(१)समेततः (for समयस्त्रिव)

13 B₂ reads 13 on marg —^b) K₂ D₁ D₂ s. s S (except T Ms) -चित्र- (for चित्रं) B₁ रये; D_n D₁ r s G₂ च्वज (for च्वजे). —^a) S क्षुराभ्याम (G₁ M क्षिप्रमम्बुदहनद्वली.

14 B₂ reads 14 on marg —^c) K₂ B₂ (marg) D₁ D_n D₂-c s विक्षोभयिपुर (D_n s D₂ 'यितुम्'); G₁ M₁ s सुमोक्ष' (for चुक्षोभ'). D₁ अभ्यागाद्; G₁ M₁-s अभ्यायाद्; G₂ आगाद् (submetric) —^a) S चंतो (T G₂ s 'को) (for अङ्गो) B₁ आस्थितः; D₁ s. r s संस्थित'.

15 B₂ reads 15 on marg —^a) N (except Ś₁) नागद्वम् (for मातङ्गम्) —^b) K₂ s D₁ s. s. r s अंबुदप्रतिनि (K₂ D₁ s 'नि')स्वनं —^c) K₂ कुमांतर. —^a) B₁ s D₁ D₂ नाराचैर् (for 'चेन). S आर्षयद्.

16 B₂ reads 16 on marg. —^a) G₁ M स तस्य कायं निर्भिद्य. —^b) B₁ D₂ ममज्जुर्, B₁ s D₂ S न्य मज्ज. B₁ अवनीतले

17 B₂ reads 17 on marg —^a) K₂ D₁ s T G₂ s वर्जित- (for [आ]वर्जित). Cd cites आवर्जितम् D_n D₁-s कायस्य (for नागस्य) —^b) B₂ च; B₁ s D_n s D₂ s. r s [अ]च', D₂ [अ]य; D₂ s [अ]पि, T G₂-s M₁ [अ]ति; M₂-s [अ]भि- (for [अ]च) D_n1 म्लेच्छस्याप्यधितिष्यत' — G₂ om. (hapl.) 17^c-19^b. —^c) D₁ s r s वेगेन (for भलेन).

18 G₂ om. 18 (cf v l. 17) B₂ reads 18 on marg —^b) D₂ om. (hapl) from स सा up to विद्रव (in 18^b). D₁ r संप्राद्रवद्यो चमू. —^c) K₂ s

D₁ s सभ्रान्ता (K₂ 'ता')श्च (for 'ताश-') Śs K₁ s D₁ -द्विपरयान्; D₁ द्विपरय- (for -द्विपरथा) —^a) Ś₁ चैव मृद्गती; Śs K₂ D₁ च विमृद्ग (D₁ 'ध')ती; K₂ च विमर्दती, D₁ अवमृद्गती; D₂ आवमृद्गती (for अव').

19 G₂ om. 19^{ab} (cf. v l. 17), D₂ om. up to विद्रव (cf v l. 18). B₂ reads 19 on marg —^a) Ś₁ B D₁ D_n D₁ s s G₂ मग्नेषु (for सर्वेषु). —^c) S तदा (for ततो). D₁ r s क्रुद्ध', G₂ राजन् (for भीम). —^a) S कुञ्जरेणाम्बुपाद्रवत् (G₂ 'गमत्')

20 K₁ om (hapl) 20 B₂ reads 20 on marg K₂ om. 20^{ab} —^a) D₁ बलवान् (for मघ'). G₂ तेन नागेन मघवान् —^b) S विजिग्ये (for अज यद्). K₂ पुगवान्; G₂ (before corr) मानवान् (for 'दान'). — After 20^{ab}, Ś K₂-1 B D₁ D_n D₁-s s s ins

188^a तदन्वयेन नागेन भीमसेनमुपाद्रवत् ।

[Ś₁ तदा मतेन, Ś₂ K₂-4 D₁ मदपूर्णं (for तदन्वयेन).]

— D₂ s om. (hapl.) 20^{cd} D₁ om 20^c-21^d.

21 D₂ om. 21 (cf. v l. 20). B₂ reads 21^{ab} on marg —^a) B D₁ चरणाभ्याम् (for अच'). B D₁ अथो द्वाभ्यां, T G₂-s M₂-s अथोमाभ्याम्; G₁ M₁ s स मप्राभ्याम् (for अथो पद्भ्यां). —^b) D₂ स हतेन; S सायतेन, Ca d सह' (as in text). —^c) M₂-s विवृत्त (for व्यावृत्त). G₁ M₁ s व्यावृत्त नयने क्रुद्ध'. —^d) K₂ (marg) s B D₁ D₂ प्रमथन्; D₂ प्रहसन्; D₂ प्रसरन् (for प्रदहन्) K₂ इह (for इव). D₁ पांडवः. S सम्यग्यन्त्रा (G₁ M 'वृ')निचोदितः. — K₂

स नाग इव नागेन गोवृषेणैव गोवृषः ।
 समाहृतः स्वयं राज्ञा नागानीकमुपाद्रवत् ॥ ४
 स युद्धकुशलः पार्थो बाहुवीर्येण चान्वितः ।
 अभिनत्कुञ्जरानीकमचिरेणैव मारिष ॥ ५
 ते गजा गिरिसंज्ञाः क्षरन्तः सर्वतो मदम् ।
 भीमसेनस्य नाराचैर्विमुखा विमदीकृताः ॥ ६
 विधमेदभ्रजालानि यथा वायुः समन्ततः ।
 व्यधमत्तान्यनीकानि तथैव पवनात्मजः ॥ ७
 स तेषु विसृजन्वाणान्भीमो नागेष्वशोभत ।

—^a) K₂ : Dn₁ D₂-3 T₃ G₁ Ms-3 अनुवंतः ; K₁ अ(1)कुर्वति

3 D₁ om 3^a (cf v 1 1) Ś₂ reads 3^a on marg —^a) B₂ (marg) प्रवृत्तेषु (for तिष्ठे). Ś₂ सेदप्येवं सनिवृत्तेषु (= 1^a) —^a) K₁ नागानीकेषु

4^a) K₁ सुनागः ; B₁ मातगः ; S सुप (M₁-3 : 'च')णं (for स नाग). D₁ : 1 : 3 नागेषु (for नागेन) —^b) D₁ गोवृषेण च ; D₂ वृषेणैव च ; D₃ laouna, D₁ : गोवृषेणैव (for 'णैव') K₁ गोवृषेण यथा वृष ; T G₁ 2-3 M₁ : 3 वृ (G₁ M₁ : 3 क्र)पभेजे (G₁ 'णै')य चयं भः ; G₂ Ms-3 क्र (G₂ वृ)पभेजे यययंभ Cd cites गोवृष —^c) Ś₁ (sup lin) K₁ राजा ; S राजर (for राजा) —^d) Ś K₁-1 D₁ भीमवेगक्षमा (Ś₁ K₁ 'मुपा', Ś₂ 'मया')द्रवत् ; K₂ नागानीकेष्वपा ; Dn₁ गजानीकमुपा ; T G₂-3 तथा नाग इवा ; G₁ M तथा नागानुपा

5^a) G₁ M सु (for स) G₂ कुशलः Ś₁ प्राज्ञो, T G₂-3 प्राज्ञो (for पार्थो) —^b) Dn₁ बल- (for बाहु) D₁ च समन्वित (hypermetric), S चामन- (for चान्वित). —^c) Ś₁ K₁ Dn₁ अचिरेणैव, T G₁ चिरेणैव च (for अचिरेणैव). B₁ Dn भारत ; D₁ मारिष ; S पाटव (for मारिष) — After 5, D₁ ins

187* तत्र युवान्प्रदृश्यन्त प्रहसन्ति घृणि च ।

6^a) Ś₁ क्षौलः ; Ś₂ K (except K₂) D₁ सा (K₁ द्वा'ल (for गिरि) —^b) D₂ ० मदान् (for मदम्). Dn₂ क्षरत इव लोयदा ; S क्षरंलोलिमदा म (T G₂-3 'दान्'द. —^c) G₂ भीमसेनेन. —^d) B₂ (marg) विदलीकृता, D₁ : 3 विमदा कृता ; Ca d 'दीकृता' (as in text) Dn₁ D₂ ० S विमदा (D₂ 'दं') विमुखी कृता

शुवनेष्विव सर्वेषु गमस्तीनुदितो रविः ॥ ८
 ते भीमबाणः शतशः संस्यूता विचक्षुर्गजाः ।
 गमन्तिभिरिवार्कस्य ज्योति नानामलाहकाः ॥ ९
 तथा गजानां कदनं कुर्वाणमनिन्वात्मजम् ।
 कुद्धो दुर्योधनोऽभ्येत्य प्रत्यविष्यन्तिष्ठतैः शरैः ॥ १०
 ततः क्षणेन क्षितिपं शतजप्रतिभेक्षणः ।
 क्षयं निनीशुनिश्चितभीमो विन्याध पत्रिभिः ॥ ११
 स शरार्पितसर्वाङ्गः कुद्धो विन्याध पाण्डवम् ।
 नाराचैर्करशम्याभैर्भीमसेनं मयत्रिभ ॥ १२

7^a) T₂ G₁ : स्वपनेद् K₁ पप्रतापानि ; G₁ श्व' (for लभ'). D₁ 2-3 विषमेता (D₁ 'मभ')भ्रजापानि —^b) B₁ : 3 D₁ D₂ ० समुद्रतः ; B₂ : 3 समुद्रतः ; Dn₂ D₂ समुद्रिष (Dn₁ 'मि')ष (for समन्वित). T G₂-3 पश्चाद्गतो यथा तथा ; G₁ M पश्चाद्गतो वि (M₁ 'वोवि')षान्यथा —^c) S नागानां सादति शरै

8 D₁ om 8^a-9^a —^a) K₁ : शुवनेष्विव ; B₁ D₁ भवनेष्विव —^b) G₁ उषतो

9 D₁ om 9^a (cf v 1 8) —^a) B₁ D₁ Dn₁ D₂ ० ते भीमबाणा (Dn₂ D₂ ० 'वेगा')भिद्रवा ; G₁ 'राः' संस्यूता —^b) K₁ (before corr) D₁ T संस्यूता ; K₁ (by corr) समका ; B₂ संस्यूता ; D₁ : 3 नित्य (D₁ 'रु')वा ; G₁ सदाता (for संस्यूता) G₁ दुदुधुर (for विषभुर). G₂ प्रतिभो विचिक्षुर्गजा. —^c) G₁ : M (except M₂) पलाहका .

10^a) T G (except G₁) M₁ : 3 तदा (for तथा) M₁-3 गजानां कदनं पोरं —^b) B₁ : 3 D₂ स्वविष्य (B₂ स्वधम ; D₂ प्रापिता)धितिरै शरैः ; Dn₂ D₂ ० अविष्यद् (Dn₁ विन्याध द)दाभि शरै

11^a) D₂ क्षितिप ; T G₁ क्षिपतं (sic), G₁ M₁-3 क्षितिप. —^b) K₁ : B₁ D (except D₁ D₂ : 3) S (except M₁-3) क्षतजप्रतिभेक्षणं — B₁ reads 11^a-21^a on marg —^c) Dn₁ श्व (for श्वयं) —^d) M₁ भीमं.

12 B₁ reads 12 on marg —^a) Ś K B₁ Dn₁ D₂ 2-3 G₂ दाराचित ; Dn₁ दारांकित ; D₂ दारा चित (for 'चित). K₁ मवांगं —^b) Ś₁ K₁ : 3 D₁ युद्ध (for कुद्धो) G₁ : 3 Ms-3 पाण्डव —^c) K₁ रवि ; G₁ lacuna (for अर्कं) Ś₁ K₁-3 वर्णाभैर्

तस्य नागं मणिमयं रत्नचित्रं च्वजे स्थितम् ।
 मह्यस्यां कार्मुकं चैव क्षिप्रं चिच्छेद पाण्डवः ॥ १३
 दुर्योधनं पीड्यमानं दृष्ट्वा भीमेन मारिष ।
 सुशोभयिपुरभ्यागादङ्गो मातङ्गमास्थितः ॥ १४
 तमापतन्तं मातङ्गमम्बुदप्रतिमस्वनम् ।
 कुम्भान्तरे भीमसेनो नाराचेनार्दयद्भृशम् ॥ १५
 तस्य कार्यं विनिर्भिद्य ममज्ज धरणीतले ।
 ततः पपात द्विरदो वज्राहत इवाचलः ॥ १६
 तस्यावर्जितनागस्य म्लेच्छस्यावपतिष्यतः ।

शिरश्चिच्छेद भङ्गेन क्षिप्रकारी वृकोदरः ॥ १७
 तस्मिन्निपतिते वीरे संप्राद्रवत सा चमूः ।
 संभ्रान्ताश्चद्विपरया पदातीनवमृद्वती ॥ १८
 तेष्वातीकेषु सर्वेषु विद्रवत्सु समन्ततः ।
 प्राग्ज्योतिपस्ततो भीमं कुञ्जरेण समाद्रवत् ॥ १९
 येन नागेन मघवानजयद्वैत्यदानवान् ।
 स नागप्रवरो भीमं सहसा समुपाद्रवत् ॥ २०
 श्रवणाभ्यामथो पद्भ्यां संहतेन करेण च ।
 व्यावृत्तनयनः क्रुद्धः प्रदहन्निव पाण्डवम् ॥ २१

C 7 1148
E. 7 25 22
K 7 26 22

(for 'रुद्र्या') —^a) Ms s भीमसेनः Śs (marg
 as in text) क्त('स' संतत' (for 'स्मयश्चिब')

13 Bs reads 13 on marg —^b) Ks Dc1 Ds 2. s
 S (except T Ms) चित्र (for 'चित्रं') B1 स्ये; Dn
 Ds 1 s Gs च्वज (for 'च्वजे' —^a) S धुराभ्याम
 (G1 M क्षिप्रमभ्य) हनद्वली

14 Bs reads 14 on marg —^c) Ks Bs (marg)
 Dc1 Dn Ds- s विष्णोमयिपुर (Dn2 Ds 'यितुम्'), G1
 M1 s सुमोक्ष (for 'सुशोभ') Ds अभ्यागाद्; G1
 M1- s अभ्यायाद्; Gs आगाद् (submetric) —^d) S
 वगो (T Gs s 'को) (for 'अङ्गो) B1 आश्रितः; Ds
 s 1 s सम्यितः.

15 Bs reads 15 on marg —^e) N (except
 Śs) नागेन्द्रम् (for 'मातङ्गम्' —^b) Ks s Ds 1 s 1 s
 अम्बुदप्रतिनि (Ks Ds s 'नि' स्वन —^c) Ks कुम्भान्तर
 —^d) B1 s Dc1 Ds नाराचेद् (for 'चेन). S आर्ययद्

16 Bs reads 16 on marg. —^f) G1 M स तस्य
 कार्यं निर्भिद्य —^b) B1 Ds ममज्जद्; B1 s Ds S न्य
 मज्जद् B1 अयनीतले

17 Bs reads 17 on marg —^g) Ks Ds 2 T
 Gs s वर्जित- (for [अ]वर्जित). Cd cites आवर्जितम्
 Dn2 Ds- s कायस्य (for 'नागस्य') —^b) Bs च;
 B1 s Dn2 Ds 1 s [अ]ध, Ds [अ]य; Ds 2 [अ]
 वि, T Gs- s M1 [अ]ति; Ms- s [अ]भि- (for [अ]व)
 Dn1 म्लेच्छस्यावपतिष्यत —^c) Gs om. (hapl.) 17^a-19^b.
 —^e) Ds 1 s वेगेन (for 'भङ्गेन')

18 Gs om. 18 (cf v l 17) Bs reads 18 on
 marg —^b) Ds om (hapl) from त सा up to
 विद्रव (in 19^b). Ds 1 संप्राद्रवद्यो चमू. —^c) K1 s

Ds s संभ्रान्ता (Ks 'तां)श्च (for 'ताद्य-') Śs K1 s D1
 द्विपरयान्; Ds द्विपरय- (for 'द्विपरया'). —^d) Śs
 चैव मृद्वती, Śs Ks D1 च विमृद् (D1 'क्ष)वी; K1
 च विमर्द्वती; Ds अयमृद्वती, Ds आवमृद्वती (for
 अय').

19 Gs om 19^{ab} (cf v l 17), Ds om. up to
 विद्रव (cf v l 18) Bs reads 19 on marg —^a)
 Śs B Dc1 Dn2 Ds 1 s Gs मग्नेषु (for 'सर्वेषु') —^c)
 S वदा (for 'सतो) Ds 1 s क्रुद्ध, Gs राजन् (for
 भीम) —^d) S कुञ्जरेणाम्युपाद्रवत् (Gs 'गमत्')

20 K1 om (hapl) 20 Bs reads 20 on
 marg Ks om 20^{ab} —^a) Ds चलवान् (for 'सव')
 Gs तेन नागेन मघवान् —^b) S विलितये (for 'अज
 यद्). Ks पुगवान्; Gs (before corr) मानवान् (for
 'दान') — After 20^{ab}, Ś K2-1 B Dc1 Dn D1-2. s- s
 ins

188^a तदन्वयेन नागेन भीमसेनमुपाद्रवत् ।

[Śs नदा मनेन, Śs K2-1 D1 नदपूर्णेन (for 'तदन्व
 येन)]

— Ds s om (hapl.) 20^{cd} Ds om 20^e-21^d.

21 Ds om. 21 (cf v l 20) Bs reads 21^{ab} on
 marg —^a) B Dc1 चरणाभ्याम् (for 'श्रव') B
 Dc1 अयो द्वार्या, T Gs- s Ms- s अयोभ्याम्, G1
 M1 s स मग्नाभ्याम् (for 'अयो पद्यां') —^b) Ds स
 हतेन, S आयतेन; Cd सह (as in text). —^c)
 Ms- s विद्युत् (for 'व्याधुत्') G1 M1. s व्यावृत्त नयने
 क्रुद्ध. —^d) K2 (marg) s B Dc1 Ds प्रमथन्; Ds
 प्रहसन्, Ds प्रसरन् (for 'प्रदहन्') Ks इह (for 'इव')
 D1 पांडव. S सम्ययत्रा (G1 M 'वृ) निषोदित. — Ks

तः सर्वस्य सैन्यस्य नादः समभजनमहान् ।
 त हा विनिहतो भीमः कुञ्जरेणेति मारिष ॥ २२
 न नादेन विप्रस्ता पाण्डवानामनीकिनी ।
 हसाभ्यद्रवद्राज्यत्र तस्यौ युकोदरः ॥ २३

ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्सा यूकोदरम् ।
 भगदत्तं सपाञ्चालः सर्वतः समवारयन् ॥ २४
 तं रथे रथिनां श्रेष्ठाः परिवार्य ममन्ततः ।
 अवाकिरञ्जुरंस्तीक्ष्णैः शतशोऽव सहस्रशः ॥ २५

marg) s. s Dn D1-s s-s Ins after 21. D1 after 0^a;

189* यूकोदररथं साधामविशेषमचूषयत् ।
 पद्मगां भीमोऽप्ययो भाषन्नाम गार्येष्वलीयत ।
 जानदाश्लिकापेधं नापाप्तामत पाण्डव ।
 गात्राभ्यन्तरगो भूया करेणाताडयन्मुहुः ।
 छालयामास स नाग यथाकाङ्क्षिमप्ययम् । [5]
 कुलालचक्रपदानासदा सूर्णमयाभ्रमात् ।
 नागायुतवलं धीमान्वालयागो यूकोदरम् ।
 भीमोऽपि तिष्कन्त्य एत युमलीकामगोऽभयम् ।
 भीम करेणावनम्य जानुभ्यामभ्यपातयत् ।
 प्रीयायां घेटयिष्येति स गजो हन्तुमीहत । [10]
 कर्वेष्ट भीमतेनो भ्रमं दृष्या प्यमोचयत् ।
 पुनर्ग्राह्याणि नागस्य प्रविशेत् पृथोदर ।
 यावत्प्रतिगजायात स्वपलरथमर्षक्षत ।
 भीमोऽपि नागगात्रेभ्यो विनि सन्वापयाजदात् ।

[D1 reads and D2 repeat lines 1-2 after 23
 s repeats line 1 after 23 — (L 1) Ks Dns D1
 वरोपम्, Ds s (last two second time) सति ोक्म्;
 s (first time) अविशेकम् (for अविशेकम्) Ds (second
 time) अविशेकमिचूषयत् (for the post half). — (L
) Ds transp. the prior and the post half
 (second time) corrupt Dns Ds s पङ्क्ति (for
 द्रगा). Ks Dns Ds [5]म् (Ks °य)पापश (for स्प
 पावत्). Ds (second time) भीमो (for तरय). Ds
 रय गात्रे व्यलीयत (for the post. half). — Ds om lines
 -9. — (L 3) Ks अजलिना यय, Dns °जावये,
 Ds s आमुचिधेय; Ds (by corr.) अजलिनेयि; Ds
 सलिकविधि; Ds अजलिनेयि — (L 4) Ks Ds गात्राभ्यं
 रतो. — (L 5) Ds s नाग्यामास Ks Ds s र प
 क्षिणम् Dns Ds s जन्मय. Ds यथाकाङ्क्षिमय हृद (for
 he post. half). — (L 6) Ds s तथा (for तरा).
 Dns [अ]भयम् (for [अ]भयम्). — (L 7) Ks Ds s
 रथी; Ds s चल्, Ds s यत् (for यत्) Ds s
 गण (for श्रीगात्र). — (L 8) Dns Ds s विनिष्कन्त्य
 for सति ि). Dns स (for सु). Dns शित (for
 भयत्). — (L 9) Ks Dns Ds. s. s [अ]वनाम्य, Ks

विशय; Ds [अ]भयम् (for [अ]वनाम्य). Ks Ds स
 तादयत्; Ds समवारयत् — After the above, Dns
 reads 22^a-23^a — (L 10) Ds भीमं विनि रते (for
 the prior half) Ds s s गार्यो (for ग गरो). Ks
 Dns Ds रत (D1 °न), Ds s — (L 11) Ds s
 पराहमात् (hypermetric). Ks ग भीमदट; Ds s s
 स्युत्त. — (L 13) Ks Dns Ds s s गार्यविपदा
 (Ds s °ते; Ds °स)गाय (for the prior half) Ks
 स (for स) Ks रथं स विपदा; Dns Ds s s रं
 (Ds रय) रं प्रवे (for the post half) — (L
 14) Ks Dn Ds s विनिष्कन्त्य.]

22 Dns reads 22^a-23^a after line 9 of 189^a.
 — °) S1 Dns Ds-s महो विनि; S1 Ks-s Ds हतो
 भीमो; Ds B महो विनि; G1 M हा हा विनि (for
 हा हा विनि). — °) Ds s न धुम् (for मारिष).

23 For the sequence in Dns, cf v l. 22.
 — °) Ds s सगन्ता; Ds s विरान्त B Ds Dns
 Ds s Gs तेन गानेन सप्रस्ता — °) Ds दानुसेयो; S
 तत्र यत्र (for यत्र तन्वी) — After 23, Ds reads
 lines 1-2 of 189^a, while Ds s repeat lines 1-2 and
 Ds line 1 of 189^a.

24 S K1 s D1 om. (hapl) 24^a, Ks reads it on
 marg — °) Ks B Dns Ds s s-3 सर्वाचार्य (D
 'रै); Ds स सर्वाचार्य. S1 K1 s भगदत्त सर्वाचार्य
 (Ks °स्व). — °) S1 निपुण (for सर्वत). Ks Dns
 समवारयन्; S पर्यवारयत् — After 24, G1 M Ins:

100^a भीमोऽपि दोष्यां नागेभ्यं निवीट्यामोचयद्दही ।

25 °) S1 रै; K1 ते (for रं). B1 s Ds Dns
 Ds रथं (for रथे). Dns Ds s रथिन. S1 Ds Ds
 श्रेष्ठ S स रथे पृथगाधेष्ट. — °) S K (except Ks)
 Ds परिपृष्ट (for 'वार्यं) Ds पर्यया (for समन्तत).
 Ds s. s सर्वत समवारयत् — °) Ds सतेत् (for
 सारैत्). S कीर्येते विदितरौस्तीक्ष्णैः.

26 °) S K1 Ds s Ms समाचार्य; Bs 'हरन्; Ms
 'रयत् (for 'चरम्). — °) T Gs s ताक्षणे; G1 s. s

स विधातं पृपत्कानामङ्कुशेन समाचरन् ।
 गजेन पाण्डुपाञ्चालान्व्यधमत्पर्वतेश्वरः ॥ २६
 तदङ्कुतमपश्याम भगदक्षस्य संयुगे ।
 तथा वृद्धस्य चरितं कुञ्जरेण विशां पते ॥ २७
 ततो राजा दशार्णानां प्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत् ।
 तिर्यग्यातेन नागेन समदेनाशुगामिना ॥ २८
 तयोर्बुद्धं समभवन्नागयोर्भामरूपयोः ।
 सपक्षयोः पर्वतयोर्यथा सद्गुमयोः पुरा ॥ २९
 प्राग्ज्योतिषपतेर्नागः संनिपत्यापघृत्य च ।
 पार्श्वे दशार्णाधिपतेर्भिच्चा नागमपातयत् ॥ ३०

तोमरैः सूर्यरश्म्याभैर्भगदक्षोऽथ सप्तभिः
 जघान द्विरदस्थं तं शत्रुं प्रचलितासनम् ।
 उपसृत्य तु राजानं भगदक्षं युधिष्ठिरः ।
 रथानीकेन महता सर्वतः पर्यवारयत् ॥ ३
 स कुञ्जरस्थो रथिभिः शुशुभे सर्वतो वृतः ।
 पर्वते वनमध्यस्थो ज्वलन्निव हुताशनः ॥ ३
 मण्डलं सर्वतः श्लिष्टं रथिनामुग्रधन्विनाम् ।
 किरतां शरवर्षाणि स नागः पर्यवर्तत ॥ ३४
 ततः प्राग्ज्योतिषो राजा परिगृह्य द्विपर्यभम् ।
 प्रेषयामास सहसा युयुधानरथं प्रति ॥ ३५

M क्षणेन (for गजेन) B₁ पञ्चालान्; G₅ -पांचास्यान् (for 'लान्). —^d) D₂ घोषयन्; D₃ पोषयत् (for व्यधयत्).

27 ^a) D₁ १ ३ तम् (for तद्). D_{1.4.5} ज(D₁ ड) वृत्तम् D₁ D₂ १ ३ अपश्यामो —^b) D₁ सोमदक्षस्य (for सग) S K Dn D_{1.4.5} १ ३ विक्रमं (for संयुगे). —^c) D₁ यथा (for तथा) S₁ K₄ ३ Dn D₂ चरत'. S₂ K₁₋₃ D₁ तथावृत्तस्य चरत' —^d) S रणे स्वय (for विशां पते).

28 ^b) G₁ M₁ ३ भमिद्रवत् (for उपप'). —^c) K₂ तिर्यक्वातेन; D₂ वीर्ययुक्तेन; D₄ ३ (marg as in text) १ ३ गिर्यप्राप्तेन (D₂ 'प्राप्तेन); T G₁₋₄ M मि (G₂ मू)रिप्रस्थेन (for तिर्यग्यातेन). G₅ नागेन महता युक्त' —^d) K₁ आशुगामिना; K₂ D₁ 'पातिना (for 'गामिना). S श्रीमतामि(G₁ M 'ताति; G₂ 'ता हि)विराजता.

29 ^a) D₁ D₂ ततो (for तयोर्) —^b) D₁ भीमसेनयो (for 'रूपयो). —^c) S हुमवतोर् (for पर्वतयोर्) —^d) D₂ ० हुमवतो (for सद्गुमयो) T G₁₋₅ चरणीचरयोर्वि; G₁ M यथा पर्वतयोर्वि.

30 ^b) S₁ K₄ ३ B Dc₁ Dn D₁ १.4.5 १ ३ Ms ३ Ca. d सनिवृत्य (for 'पत्य). K₄ B (B₂ marg as in text) Dc₁ Dn₂ Ca [म]पसृत्य; D₂ ० G₁ M₁₋₄ [म]व (Ms. ३ 'प)सृत्य; D₁ ३ १.३ [ड]पसृत्य; T₁ [म]पहृज्य; T₂ G₁₋₅ Ms [म]व(T₂ 'प)सृत्य; Cd [म]पवृत्य (as in text). — After 30^a, G₅ ins .

191* प्राग्ज्योतिषानाधिपतेर्गत्वा ना[ग]मघोषयत् ।
 — G₅ ०म् 30^a-32^d. —^d) S (G₅ om.) ग(T₁ G₂

ह)त्वा नागमघोष(G₁ M 'पोष)यत्.

31 G₅ om 31 (cf. v 1 30). D₁ om (ha 31-32. —^a) G₂ संकाशैर् (for रश्म्याभैर्) — T G₂ ३ द्वि (for ५) —^c) D₁ (also as in text) D₂ T G₂₋₄ द्विरदन्न(G₂ 'द्रे)ष्टं, D₂ 'द पृष्टे; G₁ 'दाहृष्ट (for 'दस्थं त). —^d) K₂ शीघ्र (for शत्रु) K₄ D₁ Ms-३ शत्रुमा(K₄ D₁ 'शु प्र)चलिताम्(M 'स)नं. — After 31, G₁ M ins

192* ततो युधिष्ठिरो दृष्ट्वा दशार्णाधिपतिं हतम् ।
 महता रथवेनेन प्राग्ज्योतिषमभिद्रवत् ।

32 D₁ G₅ om 32 (cf v 1. 31, 30). —^a) B Dc₁ Dn₂ Cv स्ववच्छिद्य; D₂ (marg as in text) स्ववस्थितं, S (G₅ om) परिच्छाद्य (for उपसृत्य). S K D₁ ३ ३ च; Cv तु (as in text) —^b) K₄ B₂ Dn₂ T G₂ ३ भगदक्षो (K₄ B₂ 'क्षं) युधिष्ठिरं. —^c) G₁ ३ ३ तथानीकेन (for रथा) S (G₅ om.) सर्वेण (for महता) —^d) S₁ प्रत्यवारयन्; D₁₋₃ पर्यवारयन्, S (G₅ om.) समवारयत् (G₂ Ms 'किरत्)

33 ^a) K₄ कुजरोपि (for 'रस्थो). —^b) D₂ ० दिवा (for वृत्). —^d) S किरत्प्रियसदृशाणि रश्मीनिव दिवाकर

34 ^a) S₁ K₁ शिष्ट; D₂ श्लिष्ट (for श्लिष्टं). —^b) S₁ उग्रधन्वनां —^c) Ms किरंस्तान् (sic) (for किरतां) B₁ शरवर्षेण. —^d) S प्रत्यवर्तत; Ca. d पर्य (as in text)

35 ^b) S₂ D₁ प्रतिगृह्य; D₁ D₂ परिवार्य (for 'गृह्य) B Dc₁ D₁ महागजं; D₁ D₁ ३ द्विपर्यभं;

शिनेः पौत्रस्य तु रथं परिगृह्य महाद्विपः ।
अभिचिक्षेप वेगेन युयुधानस्त्वपाक्रमत् ॥ ३६
वृहतः सैन्धवानश्चान्समुत्थाप्य तु सारथिः ।
तस्यौ साल्यकिमासाद्य संपुतस्तं रथं पुनः ॥ ३७
स तु लब्ध्वान्तरं नागस्त्वरितो रथमण्डलात् ।
निश्चक्राम ततः सर्वान्परिचिक्षेप पार्थिवान् ॥ ३८
ते त्वाशुगतिना तेन त्रास्यमाना नरर्षभाः ।

तमेकं द्विरदं संख्ये भेनिरे शतशो नृपाः ॥ ३९
ते गजस्थेन काल्यन्ते भगदत्तेन पाण्डवाः ।
ऐरावतस्थेन यथा देवराजेन दानवाः ॥ ४०
तेषां प्रद्ववतां भीमः पाञ्चालानामितस्ततः ।
गजवाजिकृतः शब्दः सुमहान्समजायत ॥ ४१
भगदत्तेन समरे काल्यमानेषु पाण्डवु ।
प्राग्ज्योतिषमभिक्रुद्धः पुनर्भीमः समभ्ययात् ॥ ४२

3 गजोत्तम (for द्विपर्वमम्) — °) Ds प्रेरयामास
— °) T G Ms : सा (G1 s M1 s स) स्यकाय विद्यां पते ;
Ms-s साल्यके स्वदन प्रति. — Aitor 35, S ms .

193* आपतन्तं तु सप्रेक्ष्य नाग सारवपुगव ।
अभिध्यरपद्मभिर्वाणै शितैराशीविषोपमै ।

[(L 1) T Gs : s आग (Gs : s ° प) त तु स ; Gs आग-
स्तु स , Ms-s तमापतत (for आपतन्त तु) .]

Ms-s cont.

194* सोऽपि विद्धो बलवता सत्यकेन विद्यां पते ।
व्यवर्तत परिग्रासान्मण्डलानि धारादित ।

[(L 1) Ms द्विपवर (for बलवता)]

36 Dn1 om 36-37. — °) Ks Ds s दाने (for
देने) Śs B1 Ds s पुत्रस्य (for पौत्रस्य) Śs K D1
s r s T Gs-s स (for तु) B1 बल (for रथं) . Śs
युधानस्य स रथ — °) Śs प्रति ; G1 M1 s धुरि
for परि) . Bs महागजः ; S स नागराट् (for महा
द्वेप) . — °) S समाचिक्षेप (for अभि) . — °) B2
s M2 युयुधान (for धानस्य) Śs त्वपाद्रवत् ; B2
माक्रमत् ; S तु पुत्रु (Gs ° प्लु) वे (for त्वपाक्रमत्) .

37 Dn1 om 37 (of v 1 36) — °) K1 s
हृत् (K1 ° ता) ; D1 वहत , Ds वृहती ; Ds
हृत्तान् (for वृहत) . S दांतान् (for अश्वान्) — °)
K (except K2) Dn2 D1 समुत्सृज्य (for स्थाप्य)
K B2 s s Do1 Dn2 D1-s [अ] थ ; B1 Ds-s स ;
Bs च (for तु) Śs सारथे ; Ks सारथी . — °)
Ms-s सत्यकम् (for साल्यकिम्) . Ks आस्थाय (for
सासाद्य) . Ks तस्यौ साल्यकिना सार्धं — °) Śs B2
i (B2 स) प्रवस्ये ; Śs B2 (marg also as in text)
पुतस्ये (Śs ° स्य) , Ks सपुत्रय स ; Ks जगमृत्तौ ;
Do1 Dn2 समुत् स्वं (Dn2 स्व) ; D2 सुवृत्तस्य ; Ds o
। वृत्तस्तु ; Ds s r s स पुत्रस्तु (Ds ° त तु) ; S सौत्य
G1 M1 s ° स्य ; Ms-s ° स्य/विष्टद् (for संपुतस्तं)

Ca d olte संगुत (as in text) . D1 प्रति (for पुन) .

38 °) Ds च (for तु) . K1 M1 हृत्पातरं ; Ks
[अ] लब्ध्वान्तर — °) S निष्पतन्तस्ततं (G1 M ° नसहसा)
सर्वान् . — Ks om 38^d — °) Ks पांडवान् (for
पार्थि) .

39 °) S (except G2) -गामिना (for -गतिना) . Śs
K (except Ks) D1 ते स्व (Ks s र्वा) स्व गतिवा (Ks
° ना) तेन ; Ds s हे त्वाशुगतिनागेन . — °) K (except
Ks) D1 आभ्यमाना (D1 ° ना) , Ds त्रासमाना ; Gs s
त्रस्य (for त्रास्य) Dn2 नराधिपा ; S (except T1
G2) रथर्षभा (for नर) . — °) Gs दन (for एकं) .
D1 भेने ; G1 s M1 s सत्ते ; Ms सधे (for संख्ये) .
— °) Ds सख्ये च (for भेनिरे) . Ks (marg) B Do1
D1 द्विपान् ; S गजान् (for नृपा) .

40 °) Ks D1 कल्पान्ते (for काल्यन्ते) . — °) Dn1
भीमता ; S पार्थिवा (for पाण्डवा) . — D1 s om.
40^a-42^b . — °) Ś K (except Ks) D1 s s ऐरावत
स्थेन .

41 D1 s om 41 (of v. 1 40) — °) K1 s Dn2
D1 s Gs प्राद्ववतां . Ds वीर ; Ds T Gs s Ms सख्ये ;
G1 s s M1-s सखे , Ms सधे (for भीम) . — °) Śs
B2 Do1 पञ्चालानाम् ; Ms-s पांडवानाम् (for पाञ्चाला)
D1 om from हृतस्तत् up to भीम (in 42^d) . — °)
S रथ (for गज) T Gs s गजे ; G1 Ms-s -भवा ;
G2 s -गज ; M1 s -गत (for -कृत) . — °) Dn2
D2 स (for सु) .

42 D1 s om. 42^b (of v. 1 40) ; D1 om up to
भीम (of v 1 41) . — °) Ds कल्पमानेषु पांडव .
— °) Dn2 अधि ; D1 अति (for अभि) . Gs Ms-s
-कुद्ध Ks प्राग्ज्योतिषवधे कुद्ध . — °) Dn2 Ds s
भीमसेन ; D1 s पुनर्भीम (for 'भीम') . Ds समन्व
यात् .

तस्याभिद्रवतो वाहान्द्रवमुक्तेन वारिणा ।
 सिक्त्वा व्यत्रासयन्नागस्ते पार्थमहरस्ततः ॥ ४३
 ततस्तमभ्ययाचूर्णं रुचिपर्वाकृतीसुतः ।
 समुक्षञ्जरवर्षेण रथस्थोऽन्तकसनिभः ॥ ४४
 ततो रुचिरपर्वाणं शरेण नतपर्षणा ।
 सुपर्वा पर्वतपतिर्निन्ये वैवस्वतक्षयम् ॥ ४५
 तस्मिन्निपतिते वीरे सौमद्रो द्रापदीसुताः ।
 चेकितानो घृष्टकेतुर्युपुत्सुथार्दयन्दिपम् ॥ ४६

त एनं शरधाराभिर्धाराभिरिव तोय
 सिपिचुर्भैरवान्नादान्निनदन्तो जिघांसवः
 ततः पाण्यङ्कुशाङ्गुष्ठैः कृतिना चोदितो
 प्रसारितकरः प्रायास्तव्यकर्णेक्षणो द्रुतम्
 सोऽधिष्ठाय पदा वाहान्युयुत्सोः स्रतमारु-
 पुत्रस्तु तव संभ्रान्तः सौमद्रस्यापुतो रथम्
 स कुञ्जरस्थो विसृजन्निघ्नरिपु पार्थिवः ।
 चभौ रश्मीनिवादित्यो ध्रुवनेषु समुत्सृजन्

43 *) D₁ अभ्यद्रवतो, M₂-s अभिपततो (for 'द्र
 वतो) —^b) K_s B_s युक्तेन (for 'मुक्तेन). —^c)
 D₂ वित्रासयन्; S व्यद्राव' (for व्यत्रास') D₂
 D₃ नागास. —^d) D₁ पुन (for तव). D₁ ते
 पार्थाहरयत्पुन (corrupt), S ते पार्थमवहन्धया.

44 *) Ś₁ तमाहयात्; T G (except G₁) समभ्य
 यात् (for तमभ्य') —^b) K₁ D_s [भा]हृती (D_s 'ते'
 सुत (sic), D_s [भा]हृते सुत D₂ D₃ s (marg)
 सुपर्वा रुचिरमभः; T G₂-s सुपर्वा पार्वतीसुतः; G₁ M
 सुपर्वा पर्वताधिप (M_s 'वीसुत) —^c) Ś₁ K_s D₁ s
 सुसुक्ष्म (D_s 'त्'); K₁ s B₁ s T G₁-s स सुचञ्;
 K_s समभ्रन्; K_s अवर्षन्; B_s स सुष्णन्; D₂ स
 सृज (corrupt), D_s s सवपन् (for ससुक्ष्म) Ś₁
 B₁ D₂ T G₁-s -वर्षणि (for वर्षेण) —^d) G_s reads
 44^a on marg —^d) G_s गजस्थो (for रथ'). K_s
 मेव (for अन्तक-)

45 *) B D₂ D₃ D_s s स रुचि (for रुचिर)
 S सदाहं त (G₁ M₁ s स चरत; M₂-s स रथस्थं) सु-
 पर्वाणं. —^b) K_s समरे (for शरेण) Ś₁ K_s s B D₂
 D₁-s [भा]नत (for नत) Ś₁ स शरैर्नतपर्वाभिः; G₁
 M₁ s-शरैः सनतपर्वाभिः —^c) K_s D₂ सपर्वा; K_s
 D₂ सुपर्वा; D_s सुचन्वा, D_s s (before corr as
 in text) s स राजा; T G M₁ s जवान; M₂-s
 विहिरन् (for सुपर्वा) D₂ M₂-s -पति (for -पतिर)
 —^d) D₂ निन्ये चेनं यमक्षयं, S त्रेपयन्वै (M₂-s 'द्वै'
 यमं

46 *) Ś K_s s B_s D₂ s G_s द्रौपदीसुत-
 —^a) Ś₁ आययुर; K_s सद्रयन् (for चार्द'). B_s s
 D₂ सृष्टां; D₂ गजं; D_s वृषं, S शरैः (for द्विपम्)

47 *) K_s पर्वतं; D_s स पव; D₁ s स पतं (for
 स एनं) D_s M_s (sup lin) द्रत- (for शर). —^b)
 D₂ D_s G_s तोयद्. — K_s B (B_s marg) D₂ D₂

D₁ s repeat 47^a after 196*, D_s after युयु (1
 of 196*) —^c) B₁ (second time) विभि
 सिपिचुर D₂ D_s s (all first time) S चवर्षु
 D_s सिपिचुर्भै; D_s असुचन्मै, M_s ववृषुर्भै
 —^d) K₁ D₂ D₁ (both times) T G M₁ s
 (G_s 'ते, M₁ s 'त); B₁-s (all second ti
 (both times) विसृजतो; D₂ (second time)
 (for वितदन्तो) Ś₁ जिवांसया; D_s (second ti
 जिवांसव

48 B_s reads 48^a-49^b on marg —^c) K_s
 सेनाङ्कुशाङ्गुष्ठैः —^b) Ś₁ K_s D₂ D_s s r s ~
 (for चोदितो) B₁ D₂ M₂-s गज (for द्विप
 —^c) D_s कोपात् (for प्रायात्). —^d) Ś₁ सुक्ष्-
 रवध- (for स्तव्य). D_s s स्तव्यकर्णेक्षणोद्यत; G
 * चको*****

49 B_s reads 49^a on marg —^c) K_s D_s s
 अधिष्ठाय (for सोऽधि') Ś₁ (sup lin) वाहन् (for
 वाहान्). —^b) Ś₁ D_s s आरुजन्; K_s सामभ्रन् (for
 आरु') — After 49^a, D_s ins

195* रथं यमक्ष सङ्कुञ्जश्रण्डवातो यथा द्रुमम् ।
 — D_s cont K_s B (B_s marg) D₂ D₂ D₁ s s
 ins after 49^a

196* युयुत्सुस्तु रयाद्राजवपक्रामरथरान्वित ।
 तत पाण्डवयोषास्ते नागराज शरैर्द्वैवम् ।

[(L 1) After युयु, D_s repeats 47^a D₂ अपक्रा-
 मत् — (L 2) D₂ D_s s गज (for नाग). D_s
 गजराजकरेद्रुता (for the post half)]

— After 196*, K_s B (B_s marg) D₂ D₂ D₁ s
 repeat 47^a. —^d) G₁ M₁ s [भा]हृद्; M₂-s [भा]
 प्रजद्; G_s d आहुतो (as in text)

50 *) K_s G₁ M₁ s s पार्थिव. —^c) D_s रश्मि-
 निर (for रश्मीनिव) —^d) K₁-s D₁ प्रसारयन्. T

तमार्जुनिर्द्वादशमिर्धुयुत्सुर्दशभिः शरैः ।
 त्रिभिस्त्रिभिर्द्रौपदेया धृष्टकेतुश्च विन्वधुः ॥ ५१
 सोऽरियत्नापितैर्वाणैराचितो द्विरदो वभौ ।
 संस्यूत इव सूर्यस्य रश्मिभिर्जलदो महान् ॥ ५२
 नियन्तुः शिल्पयत्नाभ्यां प्रेषितोऽरिशरादितः ।
 परिचिक्षेप तान्नागः स रिपून्सन्वदक्षिणम् ॥ ५३

G₂-4 समा (G₂ 'म')सृजन् (for समुत्सृ) — After 50, Ms-s ins.

197* स भीमेनाथ बहुधा दन्ताभ्यामवपीडयन् ।
 मोक्षितो युद्धक्षीण्डेन नागायुत्तमलो गजः ।

51 After 51, D₂ e S ins

198* चेकितानश्चतुःपथया सोत्तरायुधिक पुनः ।
 प्रस्यविध्यच्छरैः सर्वान्भगदत्तस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

[(L 1) D₂ e शरणां युधि त पुनः, T G₂-s सोत्तराभ्य
 पेक पुन, G₂ 'गायुधिक' पुन (for the post half).
 — (L 2) G₂ तत (for शरैः). D₂ e विन्वाध तान्प्रत्य
 वेध्यद् (for the prior half).]

52 *) K₁-4 B₂-s D₀₁ D₁. s G₂ सोति; B₁ D₂
 D₂-s T G₂ 4 सोपि; G₂ असौ; Ms सोनि- (for सोऽरि-)
 D₂ D₂ e Ms-s यत्रापितैर (D₂s 'तो'); D₄ यत्ता;
 ' G₂ 4 घीरा; G₂ घीर्याहतो (for यत्नापितैर). K₂
 मित्रा (? तैरमित्रा) पितैर्घोणैर; G₁ M₁ 3 सोरिभिर्बहुभिर्वा
 र्. — ^b) D₂ D₂ e अदितो (for आचितो). — ^c)
 D₂ सन्नात; T G₂ 4 संस्यू (G₂ 'सू') तैर (for संस्यूत).
 — ^d) D₂ पर्वतो (for जलदो). D₂ G₁ M यथा
 for महान्).

53 *) G₁ M₁ 2 स यन्तु (for नियन्तु). D₂ D₂ 4
 ल्य (for क्षित्प). Ś₂ K₁-s s D₂ D₁-s. 1 s यत्रा
 D₂ 'त्ता'भ्यां, K₄ D₂ -पत्राभ्यां (for यत्नाभ्यां).
 G₂ s स यंत्राद्विपयत्नाभ्यां; G₂ स यंत्राद्विपयत्ताभ्यां;
 * सरुपतुद्विपयत्नाभ्यां (corrupt), Ms-s स यन्तुयत्न
 त्पयत्नाभ्यां — In Ś₂ the portion of the text from
 3^b up to the end of 7. 26 is lost on a missing
 slo. — ^b) Ś₁ K D₂ D₁-s प्रेषितो (for प्रेषितो).
 D₂ [s]पि; D₂ e [s]ति (for स्ति-). K₁ -दारा
 ता. S प्रेषितोति (G₁ M₁ 3, 'तोरु; G₂ 'तोत्रि-;
 Is-s 'घोरि'दाराहत (G₂ 'तो हता'). — ^c) G₂ सं
 for तैन्). K₁ नागा; Ms. 4 नागान् (for नाग).
 D₂ परितो व्यधमन्नागः. — ^d) B₁ s-s D₀₁ D₂-s
 क्षिणान्; T G₂ 4 दक्षिणः (for दक्षिणम्). B₂ स
 रिपून्सन्वदक्षिणान् (slo).

गोपाल इव दण्डेन यथा पशुगणान्वने ।

आवेष्टयत् तां सेनां भगदत्तस्तथा मुहुः ॥ ५४

क्षिप्रं श्येनाभिपन्नानां वायसानामिव स्वनः ।

वभूव पाण्डवेयानां भृशं विद्रवतां स्वनः ॥ ५५

स नागराजः प्रवराङ्कुशाहतः

पुरा सपथोऽद्रिवरो यथा नृप ।

54 Ś₂ missing (of v. l. 53). — ^b) D₂1 चर्न
 (for -गणान्) — ^c) Ś₁ D₀₁ D₁ अवे (D₁ 'वि')ष्टयत्
 D₂ s. 1 अवेष्टयत्; S सं (Ms स) कालयति (for आवेष्ट-
 यत्). — ^d) D₁ तदा (for तथा).

55 Ś₂ missing (of v. l. 53). — ^a) K₁ B₁
 D₁-e सेनाभि (D₂ 'वि')पन्नानां; D₂ श्येनवि (for श्ये
 नाभि). — ^b) D₂ वायवानाम् (for 'सानाम्'). B₂
 अभि (for इव). — D₂ s. 1 ins after 55^{ab}. D₂ e
 S after 55

199* रजश्च सुमहद्राजघ्नन्तरिक्ष समाचिनोत् ।

[Ms रजश्च (for रजश्च). D₂ समुहते (hypermetrio)
 (for सुमहद्). D₂-1 समाष्टोत्; G₂ 'छिनोत् (for 'वि
 नोत्)]

— D₂ s. 1 cont.

200* स रेणुमार्गो वियति भाति दण्ड इवोत्थित ।

समुच्छ्रितो भृदाताया सेनाया सुमुजो यथा ।

[(L 1) D₂ निचोति (for वियति) D₄ इवोच्छ्रित
 (for 'स्थित')]

— D₂ s. 1 cont. D₂ e S ins after 199* ;

201* अभिधावेति कौन्तेयं संघोदयदिवाहृन्म ।

[D₂ e T G₂-4 अभिधावति (for 'वेति). D₂ e सनो
 दयद् (for सचो) D₂ s. 1 बोधयपिब चार्जुन; T G₂ 4
 सचोदयति चा (for the post half)]

— Ś₁ K₁ s om. (hapl) 55^{ad}, K₂ B₂ read it on
 marg D₂ repeats 55^a-57^b after 7. 26. 3. — ^d)
 S तथा (for भृदा). T₁ G₂ 4 परं (for स्वनः).

56 For the repetition in D₂, of v. l. 55. Ś₂
 missing (of v. l. 53). — ^a) D₂ D₂ s s नागराज
 (for 'राज) D₂ D₂ (both times) s प्रवरोङ्कुशा
 हत; G₁ M₁ 3 प्रयलोद्धतो हुत्वं (for प्रवराङ्कुशाहत).
 T G₂-s Ms-s स नागराज प्रयल (Ms-s स्वमद) बलोद्धतो
 (G₂ 'प्रतो; G₂ 'द्धतो) हुत्वं. — ^b) K₄ om. from
 यथा up to जैनितो (in 57^b). — D₂ s. 1 (both times).

मयं तथा रिपुषु समादधद्भृशं
वणिग्गणानां क्षुभितो यथार्णवः ॥ ५६
ततो घ्वनिर्द्विरदरथाश्चपार्थिवै-
र्भयाद्भवद्भिर्जनितोऽतिभैरवः ।
क्षितिं वियद्द्यां विदिशो दिशस्तथा
समावृणोत्पार्थिवं संयुगे तदा ॥ ५७
स तेन नागप्रवरेण पार्थिवो

भृशं जगाहे द्विपतामनी
पुरा सुगुप्तां विबुधैरिवाहवे
विरोचनो देववरूथिनीमिव ॥
भृशं ववौ ज्वलनसखो वियद्रजः
समावृणोन्मुहुरपि चैव सैनिकान् ।
तमेकनागं गणशो यथा गजाः
समन्ततो द्रुतमिव मेनिरे जनाः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

२६

संजय उवाच ।

यन्मां पार्थस्य संग्रामे कर्माणि परिपृच्छसि ।

तच्छृणुष्व महाराज पार्थो यदकरोन्मृधे ॥ १
रजो दृष्ट्वा समुद्भूतं श्रुत्वा च गजनिखनम् ।

नृपोत्तम (D₁ 'म'), T G M₁ : ययादवत्; M₂-s
यथा वै (for यथा नृप) —^a) Ś₁ K₂ D₁ D₂ D₃ :
५.१ (both times) : तदा, S महद् (for तथा) B₁
द्राघुषु (for रिपुषु) B₂ चादधद्, D₂ समादधन् (for
'दधद्') Ś₁ K₁ D₁ महद्, K₂ महा (for भृशं)
—^d) K₂ प्रचष्टमे सौ, B D (D₁ both times)
वणिग्जनानां (for वणिग्गणानां)

57 For the repetition in Dr, of v 1 55 Ś₂
missing (cf v 1 53), K₄ om up to जैनितो (cf.
v 1 56) —^a) S तथा (for ततो) D₂ D₃ c
वराश्च; D₂ रवाह (for रथाश्च) D₂ वर्तयन्; S
मानवैर् (for पार्थिवैर्). — Ś₁ K₁ s om 57^b —^b)
D₁ भगाद्विद्विर्, S भयानद्विर् (for 'द्विद्विर्') K₄
[s]य (for सति) —^c) G₁ M क्षितिर् (for क्षितिं)
G₁ M सौ (for सा) S प्रदिशो (for विदिशो)
D₂ तथा दिश (by transp) D₂ च; G₂ तदा
(for तथा). —^d) K₂ B D₁ D₂ D₃ s s s तत
(for तदा) S समानवेगा प्रविसस्रनुर्द्धत. — After
57, Ś₁ ins .

202* समन्ततत्र जनाविपेशर ।

58 Ś₂ missing (cf v. 1. 53) —^b) D₂ s जगाह,
D₂ जगाह S वरूथिनी (for बनीकिनीम्). — K₁ s s
D₁ om, 58^c-59^b, K₂ reads it on marg —^c) S
[न]भि(G₂ हि)गुप्तां (for सुगुप्तां). S महाहवे (for
हवौ).

59 Ś₂ missing (cf. v 1 53), K₁ s s D₁ o
59^{ab} (cf v 1 58) K₂ reads 59^{ab} on marg —
Ś₁ D₂ ववौ (for ववौ). G₁ M -सखा (for -सखो)
Ś₁ जयद्रथ (for वियद्रज) —^b) K₂ स रयगजाश्च
S (except G₂) सुहुरमितश्च (for सुहुरपि चैव) D₂
सैन्यकांस्तत (for चैव सैनिकान्) T G₂ s सैनिका (for
'कान्'). —^c) D₂-s पृव (for पृक्). S (except G₂)
शतशो (for गणशो) D₂ महा (for यथा). K₂ s
B₁ s s s D₂ D₃ s S गजान्; K₂ गजं; B₂ द्विपा;
D₁ द्विपान् (for गजा) —^d) K₂ समन्वितान् (for
'न्ततो) D₂ [s]द्रुतम् (for द्रुतम्) K₂ B D₂ सय
(for हव) K₁ गजा; D₂ जन (for जना). S
समन्ततो द्रुतमभिकाक्षवे जन.

Colophon. Ś₂ missing — Sub-parvan B₁ संश
सकवध — Day of Droṇa's Generalship K₁ s D₁
द्वितीययुद्धदिवसः; K₂ द्वितीय — Adhy name: Ś₁
K₂ s D₂ D₁-2 s भगदत्तवधः; K₂ भगदत्तजये पाण्डव
सेनापलायनः; D₂ गजविजयः; D₂ भगदत्तविजय; T
G₂ s भगदत्तयुद्ध; G₁ M₂ सुप्रवीकयुद्ध. — Adhy
no (figures, words or both) K₂ B₁ s D₂ D₃ S
25 (as in text), D₂ 24 — Śloka no. D₁ 63,
D₂ 61.

26

This adhy is missing in Ś₂ (cf. v. 1. 7.
25 53).

भज्यतां भगदत्तेन कौन्तेयः कृष्णमत्रवीत् ॥ २
 यथा प्राग्ज्योतिषो राजा गजेन मधुसूदन ।
 त्वरमाणोऽभ्यतिक्रान्तो ध्रुवं तक्षैप निखनः ॥ ३
 इन्द्रादनवरः संख्ये गजयानविशारदः ।
 प्रथमो वा द्वितीयो वा पृथिव्यामिति मे मतिः ॥ ४
 स चापि द्विरदश्रेष्ठः सदाप्रतिगजो युधि ।
 सर्वशब्दातिगः संख्ये कृतकर्मा जितकृमः ॥ ५
 सहः शस्त्रनिपातानामग्निस्पर्शस्य चानघ ।

1 B₂ reads the ref on marg —^a) D_{n1} G₁₋₄ M मा (for मां) K₅ पार्थिव (for पार्थस्य). S transp संग्रामे and कर्माणि. —^d) K₅ B Do₁ महाभाहो; D_{n2} महाभाग (for महाराज) B Do₁ D_{n1} णि (for मृधे). S शृणु राजन्यथा पार्थश्चकार कदनं महत्.

2 ^a) D₁ राजा (for रजो) D₁ S (except G₂, 5) मधुसूत (for 'सूतं'). —^b) S जननिखनं (for गज*). D_{n2} D₂ ० भगदत्तेन मारिष —^c) K₅ Do₁ D_{n1} S गदत्ते विकुर्वाणे.

3 Before 3, Ś₁ K₁, 2 4 5 D_{n1} D₁ 4-5 ins. अर्जुन व्याच. —^a) Ś₁ K₁₋₄ D_{n1} D₁, 2, 4-8 एष (for यथा) 15 प्राग्ज्योतिषेश्वरो राजा —^c) K₅ B [S]भिनिष्क्रांती, 15 D_{n2} D₂ ० व्यतिक्रान्तो; Do₁ विनिष्क्रांती (for अभ्यतिक्रान्तो) —^d) Ś₁ K₂ B₁ 2 D_{n2} D₂ 4 5 7 8 G₂ [व] (for [ए]ष). Some MSS लि खन. — After, D₁ repeats 7. 25. 55^a-57^b.

4 ^a) B₂ [अ]पि चर; D_{n1} D₁ ० [अ]वरज; T 1-4 M [अ]नघम; G₂ [अ]ववन; Ca d [अ]नवर as in text). G₁, 4 M सखे (for संख्ये). K₁ त्राया वानवा संख्ये. — K₅ om. (hapl.) 4^a-5^a. —^b) 1 -विशारदा. —^c) Bom. ed प्रथमो गजयोधानां.

5 K₅ om. 5^a (cf. v 1 4) —^a) K₂ D₄ वा (for च). —^b) D_{n2} D₂ ० व (D₂ व)ली; G₁ 5 M वि (for युधि). T G₂₋₄ मद् प्रतिगजो युधि. —^c) 1 5 सर्वशब्दातिग; D_{n2} 'धन्वाधिक'; D₂ 'सर्वाधिक: for सर्वशब्दातिग). G₁ 4 M सखे (for संख्ये). —^d) Ś₁ T G₂ 4 कृतकर्मा (for कृतकर्मा) K₁₋₄ अम, n₂ क्रम (for -कृम)

6 ^a) K₅ D₂ 2 5 लोढा; D₁ 7, 8 सम; G₁ सह; 1 d सह (as in text). Do₁ (marg as in text) n₁ सर्व (for शस्त्र). D₁ प्रतापानाम्; D₂ प्रपाता

स पाण्डवबलं व्यक्तमघैको नाशयिष्यति ॥ ६
 न चावाभ्यामृतेऽन्योऽस्ति शक्तस्तं प्रतिबाधितुम् ।
 त्वरमाणस्ततो याहि यतः प्राग्ज्योतिषाधिपः ॥ ७
 शक्रसख्याद्विपबलैर्वयसा चापि विस्मितम् ।
 अघैन्न प्रेपयिष्यामि बलहन्तुः प्रियातिथिम् ॥ ८
 वचनादथ कृष्णस्तु प्रययौ सव्यसाचिनः ।
 दार्यते भगदत्तेन यत्र पाण्डववाहिनी ॥ ९
 तं प्रयान्तं ततः पश्चादाह्वयन्तो महारथाः ।

नाम् (for निपातानाम्). —^b) T G₂ 4 अक्षस्पशंस्य. G₂ वा पुन (for चानघ). —^c) K₂ B Do₁ D_{n1} D₁, 8 T G M₁ 2 सर्वम् (for व्यक्तम्). — After 6, S ins.

203* सिंहादं महस्कृत्वा धनुर्वाणरवै. सह ।

विद्राभ्यमाण सपश्य हतभूयिष्ठनायकम् ।

दृष्ट्वा विनय सहसा मम सेनां प्रमुद्रति ।

[(L, 1) G₁ M वाणशख (for धनुर्वाण). — (L, 3) T G₂ [अ]नुविश्य (for विनय). M₂₋₅ सैन्य (for सेना). G₄ प्रवर्तते; M₂ 5 विमुद्रति (for प्र*).]

7 ^a) S पुमानन्य (for [ऋ]तेऽन्योऽस्ति). —^b) Ś₁ शक्तस्य; K₅ कश्चित् (for शक्रस्य). D_{n2} D₁, 8 T G M₁ 2 सप्रति (for सं प्रति). K₄ D₁ -पादिर्तु; B₁, 4 धारितुं (for बाधितुम्). M₂₋₅ शक्तः सरक्षितुं बलं (M₂ बभौ). —^d) D₂ S यत्र (for यतः). Ś₁ D₄ प्राग्ज्योतिषेश्वर; B₁ S 'पो नृपः.

8 ^a) Ś₁ K₁ 2 B₁ D_{n2} G₂ शक्रसं (D_{n2} 'स)ख्ये; K₅ शक्रसद्यो; B₁ Do₁ D_{n1} शतसंख्याद् (B₁ 'बभौ); B₂ शक्रसख्यैर्; D₂ ०-3 शक्रसख्युर; T G₂ 5 शक्रसंख्यं (for शक्रसख्याद्) D_{n1} M -बलाद्; D_{n2} D₂ 7 -वर; T G₂₋₅ -बल (for बलैर्). —^b) K₄ M₂₋₅ [अ]ति-विस्मित; D_{n1} G₁ M₁ 2 [अ]पि विस्मित; T G₂ 4 च विनिर्मित; G₂ [अ]पि विनिर्मित (for [अ]पि विस्मितम्). K₅ बलेन सुदर्पितं (submetrio). Ca d oite विस्मितं (as in text). —^c) K₅ B D_{n1} D₁, 8 जय (for जय). S [ए]व. —^d) Ś₁ बलसख्यु; K₁, 2 'हर्तु; K₅ 'वंत; Cd 'हन्तु (as in text).

9 ^a) S कृष्णस्तु वचनात्तस्य. —^b) S प्रययौ य (M₂ प्रापयथ)त्र चद्रक. —^c) K₂ 4 5 B₂ D_n D₂ दीयते; S काश्यते (for दार्यते). —^d) S पांचाला सह पांचवै.

10 ^a) K₂, 5 D₂, 5 प्रयातं. —^b) D₂ माह्वयंतं (for

संशप्तकाः समारोहन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ १०
 दशैव तु सहस्राणि त्रिगर्तानां नराधिप ।
 चत्वारि तु सहस्राणि वासुदेवस्य येऽनुगाः ॥ ११
 दार्यमाणां चमूं हृष्टा भगदत्तेन मारिप ।
 आहूयमानस्य च तैरभवद्दुदयं द्विवा ॥ १२
 किं नु श्रेयस्करं कर्म भवेदिति विचिन्तयन् ।
 इतो वा विनिवर्तेयं गच्छेयं वा युधिष्ठिरम् ॥ १३
 तस्य बुद्ध्या विचार्यैतदुर्जुनस्य क्रुद्धह ।
 अभवद्भयसी बुद्धिः संशप्तकवचे स्थिरा ॥ १४

'यन्तो) Ds महाबला (for 'रया) —^d) Ks & D
 (except D1) संयत्तका Ds महन्नरा (for चतुर्दश).
 Ks संशप्तका महाराज विष्ट विष्टेति चाहुवन

11 Ś1 Ks om. 11 K1.s om. (hapl) 11^b
 —^b) Ks D1 महाराया (D1 'य); Dn1 नराधिपा,
 Dn2 D2 2. 1-1 जनाधिप, Gs महाबल (for नराधिप)
 —^c) Ks & B1.2 s & Dn1 D1 च (for तु) G2 चत्वा
 रिवात् Cv as in text —^d) Ks Dn D2 s e च
 (for ये) Cv भेनुपा, Cvप चात्मजा (for येऽनुगा)

12 ^a) Ks हन्यमानं घटं हृष्टा —^b) S संयुगे (for
 मारिप) —^d) M1 [अ]भवद् (for [अ]भवद्) S वै
 मनो (for हृदयं)

13 ^a) K1 Ds न; Ks & Dn2 D2 तु (for तु)
 Ks चर्यं (for कर्म) S किं नु (Gs तु) नि (M2-s नै)
 श्रेयसं कृत्यं —^b) Ks B Dc1 Dn1 D1 भवेदयेति चिंत
 यन् (B1 चिंतये; B2-s चिंतया), S भवेदत्रेत्वाचिंतयन्
 (T Gs 'यन्) —^c) Ks यतो वा, Ks B Dc1 Dn1
 D2. ० इह वा; Ds ततो वा; S न चैव (for इतो वा)
 Ś1 K1 s 4 [अ]पि (for वि-) —^d) S पालयेय च
 पांडवान

14 ^a) T G M1 s तथा (for तस्य) B [ए]वम्,
 Dc1 Dn1 [ए]व (for [ए]वद्) Ks इत्येवं चिंतमानस्य;
 M2-s बुद्ध्या विचार्यमाणस्य. —^b) Ks फाल्गुनस्य महा
 र्त्सन; T G2-s M1.2 [अ]सहस्रकुण्डनंदन (Gs 'न; M2.2
 'ने); M2-s [अ]सहस्रस्य मृपते —^c) G1 M परमा
 (for भूयसी) T G2-s अकरोत्परमां बुद्धिं —^d) Dc1
 Dn D2 s 1-1 सप्तक (for संशप्तक) Dn2 D2 e
 स्थिता, T G2-4 स्थिता, Gs स्थिरा (for स्थिरा) Ds
 संशप्तकवच प्रति

15 ^b) G1 M लक्षण (for केवन) —^c) T G1-s

स संनिवृत्तः सहसा कपिप्रवरकेतनः
 एको रथसहस्राणि निहन्तुं वासवी
 सा हि दुर्योधनस्यासीन्मतिः कर्णस्य
 अर्जुनस्य वधोपाये तेन द्वैधमकल्पयत् ।
 स तु संवर्तयामास द्वैधीभावेन पाण्डवः
 रथेन तु रथाग्र्याणामकरोत्तां मृषा तदा
 ततः शतसहस्राणि शराणां नतपर्वणाम् ।
 व्यसृजन्नर्जुने राजन्संशप्तकमहारयाः ॥ १
 नैव कुन्तीसुतः पार्थो नैव कृष्णो जनार्दनः

शूरो (for एको) S सहस्राणां. —^d) Dn2
 S बहूना (for निहन्तुं).

16 ^b) Ś1 Ks 2 D2 s 5 7 s सवित्, Ks स
 मति) —^c) Ks वधोपायैस् —^d) T G2-s
 G1 s M सा तु (Gs च) (for तेन) M1 s
 यन् (for 'यत्) D2. ० तद्वैधं समकल्पयत्; Cv
 text

17 ^a) Ś1 K Dc1 Dn D2 सं; B Ds ०. 8 तं;
 तंस् (for स) D2 तं तु दोलायमानोसूद्र; Ds ०
 संवर्तमाना सा —^b) G1 M द्वैधीभावे (M1.2
 महामति —^c) B Dc1 Dn D2. ० वधेन (for रथेन
 Ks D2 नराग्र्याणाम् (for रथा). T G2-s वधे सं.
 कात्यायानाम्, G1 M वधेन तद्रथाग्र्याणाम्; G2 वधे
 रथाग्र्याणाम् —^d) Ś1 K1 s-s Dn2 Ds G1 तन्, D
 s 5. 7 s तं; Gs च (for ता). Ks मया तदा;
 G2-s तदानव, G1 M मृषानव (for मृषा तदा)

18 ^a) B1 s S शर, B2 तस्मिन् (for शर-)
 —^b) Ks शरेण (for शराणां) S प्रयुक्तान्यर्जुनानि च
 —^c) D1 असृजन् (for स्व) Ks घाणान्; S क्रुद्धा
 (for राजन्) —^d) Ks & Dc1 Dn D2-s संशप्तक (for
 संशप्तक) Ks महारायान्; S रथयमा (for महाराया)

19 ^a) Ds ० न च (for नैव) —^b) Ds न च (for
 नैव) —^c) Ś1 K1 s Ds om (hapl) 19^c-20^b —^d)
 Ds रथा (for रथो) —^e) Dn2 Ds [अ]दृश्यत, Ds
 नदृश्यत (for दृश्यन्ते स्म) — For 19, S subst.

204* सद्यो नैवार्जुनोपेन्द्रौ न रथं सामकेतन ।

इदयन्ते शरवर्षेण प्रवलेन समावृता ।

[(L 1) Gs [अ]र्जुनोपेत्वा — (L 2) T G2 s दृश्यन्ते
 (for दृश्यन्ते) M2-s महता तु- (for प्रवलेन). T G2

न हया न रथो राजन्हश्यन्ते स्म शरैश्चिताः ॥ १९
 यदा मोहमनुप्राप्तः सस्वेदश्च जनार्दनः ।
 ततस्तान्प्रायशः पार्थो वज्रास्त्रेण निजघ्नवान् ॥ २०
 शतशः पाणयश्छिन्नाः सेपुज्यातलकार्मुकाः ।
 केतवो वाजिनः स्रता रथिनश्चापतन्क्षितौ ॥ २१
 द्रुमाचलाग्राम्बुधरैः समरूपाः सुकल्पिताः ।
 हतारोहाः क्षितौ पेतुर्दिपाः पार्थशराहताः ॥ २२
 विप्रविद्धकुथावल्गाश्छिन्नभाण्डाः परासवः ।

सारोहास्तुरगाः पेतुर्मथिताः पार्थमार्गणैः ॥ २३
 सष्टिचर्मासिनखराः समुद्गरपरश्वधाः ।
 संछिन्ना वाहवः पेतुर्नृणां भ्रष्टैः किरीटिना ॥ २४
 बालादित्याम्बुजेन्दूनां तुल्यरूपाणि मारिप ।
 संछिन्नान्यर्जुनशरैः शिरांस्थुर्धां प्रपेदिरे ॥ २५
 जज्वालालंकृतैः सेना पत्रिभिः प्राणभोजनैः ।
 नानालिङ्गैस्तदामित्रान्कुद्धे निघ्नति फल्गुने ॥ २६
 क्षोभयन्तं तदा सेनां द्विरदं नलिनीमिव ।

* समावृत]

- After 19, 8 ins.

205* ततस्त्रेण शरौघेण महता समवास्तुत् ।

नाशकक्षाम भीमसुरमित्रान्प्रतिघातितुम् ।

[(L 1) T G₂ 8 च समावृत , G₄ 8 च तिरस्कृत (for समावृत) .]

20 Ś₁ K₁ 8 D₁ om. 20^{ab} (of v l. 19) —^a)
 8 D₁ 8 तदा (for यदा). D₁ 8 सोहम् (for मोहम्)
 [इ]व (for [अ]नु). —^b) B₁ D₁ सिन्धिदे हि,
 D₂ D₃ 8 सस्वेदश्च (D₃ 8 'दं च') (for सस्वेदश्च) S
 क्षिन्न (G₂ 8 प्रसिद्ध)श्चाच्यु (G₂ 8 'प्य')क्षोभवत् — After
 0^{ab}, M₃ ins.

206* ततो जनार्दन पार्थ प्रत्युवाच हसस्त्रिव ।

वज्रमस्त्र तु संघाय जहि संघातकानिह ।

-^a) B₁ तदा (for ततस्). D₂ निहितान्, D₃ 8
 हितान्, S अहितान् (for प्रायशः). —^d) Ś₁ K
 1 8 D₂ D₃ 8 वज्रास्त्रेण (for वज्रास्त्रेण) D₃ 8
 नमि (for नि). S वज्रेणास्त्रेण जघ्नवान्

21 *) T G₂-8 पार्थ (G₂ 8 पांत्व)संछिन्ना —^b) Ś₁
 1-8 8 D₂ D₃ 8 8 -ज्यांगुलि (for ज्यातल-) —^c)
 केतनानि हता (T 'त'; G₁ M₁ 2 'या') प्रोता.

22 D₃ om 22^{ab} —^a) K₁ D₄ द्रुमाचलाबुध (K₁
 1)धरै —^b) B₄ समकाया; M₃-8 तुल्यरूपा (for
 मरूपा). —^c) Ś₁ K₁-8 दयारोहा (for हता)
 -^d) Ś₁ K₁-4 D₄ 8 8 पार्थशरैहता; B₁ 'शरादिता'
 for पार्थशराहता).

23 *) B₁ विप्रविद्ध (marg 'द्र')थावन्याश; B₂
 वेदकुथावधाश (marg 'वर्णाश (also 'वन्याश'); D₂ 8
 marg) 'विद्धकुथांशास्तु; D₃ 8 'विद्धकुथावधाश, D₄
 वेदकुथावधाश; D₅ 'विद्धकुथाविल्याश, D₁ 8 'विद्ध-

कुथावर्ताश; T G₂ 4 M₃-8 'विद्ध (G₂ 8 'द्व')कथावल्गाश;
 G₁ M₁ 2 'विद्धकथाप्रासाश, G₂ 'विद्धांकुथावल्गाश; G₃
 'विद्धांकुथावराश. K₁ 8 4 D₁ छिन्नदंढा (for 'भाण्डा)
 D₂ D₃ S छिन्नमाद (D₂ 8 'काद; D₃ 'कादा; G₂
 'पांडु)प्रकीर्णका K₂ विप्रविद्धकुथावर्माच्छिन्नभाटा परासव
 —^a) G₄ सायकै (for मार्गणै). D₄ मथिता पार्थिवा
 रणे.

24 M₃-8 om 24 —^a) K₁ D₁ सष्टिच (D₁
 'व')र्मासिनखरा; K₂ सार्ष्टिचर्मा; D₃ सष्टिचर्मा; T
 G₂-4 सार्ष्टिचर्मा, G₃ सधिचर्मा. —^b) K₁ 8 B₁
 D (except D₁) -परश्वधा (for 'श्वधा) — D₃ om.
 (hapl.) 24^a-25^b —^c) K₂ D₁ विच्छिन्ना. —^d) D₂
 D₄ 8 किरीटिन

25 D₃ om. 25^{ab} (of v l. 24) —^a) K₁ D₁
 बालादित्याम्बुजेन्दुणां; K₂ 'जाक्षानां. —^d) B₂ D₃ G₂
 [उ]र्था (for [उ]र्धा)

26 G₂ om 26 —^a) B₁ जंघाश (for जज्वाल).
 B₄ D₁ 1 अलंकृता (for 'कृतै'). K₁ B₂ सेनां; D₂
 सेना. S (G₂ om) सारो (G₁ 3 M₁-4 सलो)हालकृतै
 सैन्यै (G₁ M₂ सेनां). —^b) K₂ 8 B₂-8 D₁ D₂
 D₃ 8 8 प्राणभोजनै; D₃ 8 प्राणभजनै —^c) K₁-4 B
 D₁ D₂ D₃ D₄-8 नानारूपैस् (for 'लिङ्गैस्) D₃ 8
 तथाविद्धा; D₄ 8 8 तथामित्रान्; T G₂-4 सदाभि
 त्रान्; M₃-8 दारदातै (for तदामित्रान्). —^d) K₂-8
 B D फाल्गुने (for फल्गुने). S (G₂ om) कुन्दोभ्यध
 दनजय

27 *) D₁ D₂ D₃ M₃ क्षोभयन्तस् B₁ 8 8 D₃ 8
 S (except T G₄) तथा (for तदा) —^b) D₂ D₃
 8 8 द्विरदो (D₂ 'दां') (for द्विरदं). G₂ 8 4 M₁ 8 8
 नलिनीम् G₂ प्रसिद्धमिव कुजर —^c) D₄ 8 8 सूत-
 गणा.

घनंजयं भूतगणाः साधु साध्वित्यपूजयन् ॥ २७

दृष्ट्वा तत्कर्म पार्थस्य वासवस्येव माधवः ।

विस्मयं परमं गत्वा तलमाहत्य पूजयत् ॥ २८

ततः संशप्तकान्दत्त्वा भूयिष्ठं ये ०

भगदत्ताय याहीति पार्थः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पङ्क्तिशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

२७

संजय उवाच ।

यियासतस्ततः कृष्णः पार्थस्याश्वान्मनोजवान् ।

अप्रैपीद्वेमसंल्लभान्द्रोणानीकाय पाण्डुरान् ॥ १

तं प्रयान्तं कुरुश्रेष्ठं स्वांस्नातुं द्रोणतापितान् ।

सुशर्मा भ्रातृभिः सार्धं युद्धार्थी पृष्ठतो

ततः श्वेतहयः कृष्णमत्रवीदजितं जयः ।

एष मां भ्रातृभिः सार्धं सुशर्माह्वयतेऽच्यु

दीर्यते चोचरेणैतत्सैन्यं नः शत्रुसूदन ।

28 *) S तु (for तत्) B: दृष्ट्वा तत्पार्थकर्मणि
—^b) Dc (marg as in text) साधुभिः (for साधव)
—^d) G: [जा]गत्य (for [जा]हत्य) N (Ś: missing)
प्रांनल्लिखसुवाच ह — After 28, N (Ś: missing)
1ns

207* कर्मैतत्पार्थं शक्रेण यमेन घनदेन च ।
दुष्करं समरे यत्ते कृतमयेति मे मति ।
युगपच्चैव सप्रामे क्षतशोभ्य सहस्रश ।
पठिता एव मे दृष्टा सशक्तमहारथा ।

[(L 2) Ds यत्तु (for यत्ते) K1 [अ]न्येति, Ds
[अ]न्येति (for अयेति) — (L 4) K1 : D1 : 4 : 1. :
पठिता (for पठिता) Ś: K1 : 4 : D (except D1)
समसक- (for सश) . K1 -महारथ]

29 *) K1 : D (except D1) संसप्तकान् (for सश) .
Ks दृष्ट्वा (for हत्वा) B1 Bom. ed. सप्त (Bom. ed.
'सप्तकास्ततो हत्वा —^b) B1 Dn1 D2 : (marg)
भूयिष्ठा (for 'ष्ठ) —^d) B Dc1 कृष्ण पार्थोभिः ; Ds ०
कृष्ण पार्थस्तु, T G1 2-3 M वासुदेवम् (for पार्थ
कृष्णम्) K1 : Ds पार्थकृष्णमनो (K1 'चो) दयत् ; G2
यतोय समचोदयत्

Colophon. Ś: missing — Sub-parvan Ks Ds
T G1 2 : M1 : सशप्तकवध. — Day of Droṇa's
Generalship K1-3 D1 द्वितीययुद्धदिवस, T Gs द्विती
येहि — Adhy name Ś: K1-3 Dn1 Dc (marg) :
भगदत्तवध ; D1 भगव्यवधः (sic) — Adhy no
(figures, words or both) Ks 24, B1-3 Dn1 Ds
S 26 (as in text) — Śloka no Dc1 30.

27

1 Ś: resumes. — *) Ks Dn1 D1 : 1 : 3 तु
(Ks Dn1 D1 'ण्योस्य) (for तत् कृष्ण) Dn
यियासोस्तस्य कृष्णस्तु, S ततोसौ (T2 'त स; G
'त्रासौ) यलवान्कृष्ण. —^b) G1 M कृष्णस्य (for पा
Ś: B1-3 : Dc1 D1 : 1 महाजवान् ; Dn1 मह
G2-3 तत्राश्वान्मनोजवान् — Ms om (hapl) 1
—^d) B Dc1 D2 ० सम्रैपीद्, Gs अनैपीद् (for अ
Bs Dn1 D1 -संल्लिखान् ; Ds -संकाशान् (for -सं
—^d) K1 : Ds 4 पांडवान् ; Ks B S (Ms om) प
रान्, D2 सत्वर, Bom ed संस्वरन् (for पाण्डुर

2 Ms om. 2^{ab} (cf. v 1 1). — *) Dn1
प्रयात (for प्रयान्त). D1 कुरुश्रेष्ठ ; Ds T Gs-3 :
(for 'ष्ठ) —^b) Ks : B G2 स्वांस्नातुन् (for स्वां
स्नातु) Ds -पांडवान्, Ds -पालयन् (for -तापितान्).
— K1 : om (hapl) 2^d-3^d. —^d) Ds : G2 युद्धार्थं
(for 'र्थो) Ds पृष्ठतोन्वयात्तत् (submetric).

3 K1 : om. 3^{ab} (cf v 1 2) —^b) Ś Ks : D
(except Dc1) युधि ; Ks भुवि (for जय) S अथ
वीत्समिर्विजय — *) Ś: Dn1 D1 मा (for मां)
—^d) T2 युधि (for ऽच्युत). K1 : एवमा (Ks 'प मा).
ह्वयतेऽच्युत.

4 *) B4 उत्तमेन (for उत्तरेण) K1 Bs Dc1
(marg.) Dn1 Ds : ० Gs 4 एव (Ds 'व) (for एतत्).
—^b) T G1-1 M1 : शत्रुकर्षण, Bom ed मधुसूदन.
Dn1 Ds ० त (D2 ० म) र्थेन्यं शत्रुकर्षण ; Gs सैन्य नो

धीभूतं मनो मेऽद्य कृतं संशप्तकैरिदम् ॥ ४
 के नु संशप्तकान्हन्मि स्वात्रक्षाम्यहिवादिताम् ।
 ति मे त्वं मतं वेत्थ तत्र किं सुकृतं भवेत् ॥ ५
 वसुक्तस्तु दाशार्हः सन्दनं प्रत्यवर्तयत् ।
 न त्रिगर्ताधिपतिः पाण्डवं समुपाह्वयत् ॥ ६
 तोऽर्जुनः सुशर्माणं विद्धा सप्तभिराशुगैः ।
 र्जं धनुश्चास्य तथा क्षुराम्यां समकृन्तत् ॥ ७
 र्गर्ताधिपतेऽपि भ्रातरं पङ्क्तिरायसैः ।
 श्वं सद्धतं त्वरितः पार्थः प्रैषीधमक्षयम् ॥ ८
 तो भुजगसंकाशां सुशर्मा शक्तिमायसीम् ।
 क्षेपार्जुनमादिश्य चासुदेवाय तोमरम् ॥ ९

शक्तिं त्रिभिः शरैश्छिन्वा तोमरं त्रिभिरर्जुनः ।
 सुशर्माणं शरत्रातैर्भोहयित्वा न्यवर्तत ॥ १०
 तं वासवमिवायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।
 राजस्तावकसैन्यानां नोग्रं कश्चिद्द्वारयत् ॥ ११
 ततो धनंजयो वाणैस्तत् एव महारथान् ।
 आयाद्विनिघ्नन्कौरव्यान्दहन्कक्षमिवानलः ॥ १२
 तस्य वेगमसह्यं तु कुन्तीपुत्रस्य धीमतः ।
 नाशक्नुवंस्ते संसोढुं स्पर्शमग्नेरिव प्रजाः ॥ १३
 संवेष्टयन्ननीकानि शरवर्षेण पाण्डवः ।
 सुपर्णपातवद्राजन्नायात्प्राग्ज्योतिषं प्रति ॥ १४
 यत्तदानामयज्जिष्णुर्भरतानामपायिनाम् ।

िन. — G₅ om 4^{ad} — ^a) K₅ D₀₁ D_n D₂₋₃ सप्त
 , T G₂ त्रैगतकैर्. D₈ [ह]ह (for [ह]दम्)
 5 ^a) D_{n1} D₈₋₇ G₁ किं तु, G₅ अह (for किं तु).
 4 D₀₁ D_n D₈₋₈ सप्तकान्, T G₂₋₄ त्रैगतकान्
 'र सप्त'. — ^b) Ś₂ D₅ रक्षामि (for रक्षामि)
 G₁₋₁ M स्वान्वा रक्षामि चादिवात्, G₅ स्वानुभोतानु
 मि — ^c) B₄ D_{n2} D₂ षेसि (for वेत्थ). S
 वेत्थ (G₅ 'द' हृदि द्वैच. — ^d) Ś स्वयं किं, K₁
 न्वत्र, K₂ D₁ किं त्वत्र, K₄ किं तत्र (by transp),
 अत्र किं D₈ तव (for भवेत्).

1 ^a) D_{n2} D₈ भुवति (for उक्तस्तु). — ^b) D_{n2}
 इत्येत्, D₄ पर्यवारयत्; S पर्य(M₈ परि)वर्तयत्
 र प्रत्यवर्तयत्. — D₄ om. (hapl) 6^{ad} — ^d)
 समुपाहरत्; B₂ 'द्रवत् (for 'ह्वयत्) T G₂₋₅
 त प्रति चाह्वयत्; G₁ M पाठव प्रत्युपाह्वयत्.

D_{n1} om. 7^a-8^b — ^c) D_{n2} D₅ S (except G₅)
 ध्वज धनुश्चैव, D₈ धनुर्ध्वज चास्य तथा. — ^d) D₅
 म्यां (for क्षुराम्यां). Ś₂ क्षुराम्यां संघकर्तं ह

D_{n1} om 8^{ad} (cf v 1. 7) — ^a) K₄ D₁
 य (for [अ]पि) D_{n2} D₃ S ततस्त्रिगर्ताधिपतेर्
) B D₀₁ D_{n2} D₃ [आ]शुगै (for [आ]यसै)
) D_{n2} त्वरित, G₂ सरय (for त्वरित). — ^d) S
 द्वै यमक्षय

^a) K₄ s D_{n1} D₈ 4. c-8 भुजंग (for भुजग)
 मकाश; D₄ 'काशा S निमुंकोरगसकाशां — ^c)
 भासात्, D_n S उदिश्य, D₈ उद्यम्य (for आ

दिश्य) — ^d) S चासुदेवं च (for 'देवाय).

10 ^a) K₅ D_n D₂₋₃ transp त्रिभिः and शरै
 M₈₋₅ शितैश् (for शरैश्) — ^d) B₄ D₁₋₃ 5. c न्यवर्त
 यत् (for 'तत').

11 11^{ab} = 7 29 35^{ab} — ^a) D₈ तं वासवसमा
 यात् — ^b) Bom ed भूरिवर्षं Ś K₁ s D₂ s-शरौ
 घिन T G₅ 4 वासवो भूरिवर्षि (G₅ 'र्ष') जं (G₄ 'र्षिणी'),
 G₂ s वासविं भूरिवर्षिण (G₅ 'ण') — ^c) K₄ तावक
 सैन्यानि — ^d) K₅ D₀₁ नोग्रे; B₂ नोग्र, M₈₋₅ नैने
 (for नोग्रं) K₂ T G₂₋₄ किं (G₄ क) चिद् (for कश्चिद्).
 S (except G₅) न्यवारयत्.

12 ^a) D₅ वाजैस् (for वाणैस्) — ^b) B D₀₁ D₁
 G₂ सर्वान् (for तत्). T G₁ 8-5 M त्वरिता (G₁ M
 त्वदीया) त्रयसत्तमान् — ^c) D₅ अयाद्; S प्रायाद् (for
 आयाद्) — ^d) Ś₁ कक्षयम् (for कक्षम्)

13 ^a) K₁ असहं तु; D_{n1} अससहं, D_{n2} D₈ s
 अशक्यं तु (for असह्य तु) K₅ B D₀₁ D₁ 2 4 5 1 3
 T₁ G₁ 2 M₁ 2 त, M₈₋₅ तत् (for तु). — ^c) Ś₂
 D₄ अशक्नुवस्. Ś₂ K₁ 2 ससोढु (for ससोढु). D_{n1}
 शक्नुवस्ते न वै सोढुं

14 ^a) D₅ स वेष्टयन्, G₂ संश्लेषयन् (for सवेष्ट').
 — ^c) K₅ यानवद् (for पात') S सुपर्णं इव नागैर्द्रम्
 — ^d) B₁₋₂ D₀₁ D_{n2} D₃ 6 प्रायात् (for [आ]यात्)

15 ^a) K₁ या तु (for यत्तद्) K₂ D₅ (marg)
 यत्तदा ह्यनयजि (D₅ 'य जि) ष्णुर; D₀₁ D₅ 6 यत्तदानामयं
 जिष्णुर, D_{n1} यत्तदा ह्यनयजिष्णुर; D₈ यत्तदानीमयाजि

धनुः क्षेमकरं संख्ये द्विपतामश्रुवर्धनम् ॥ १५
 तदेव तव पुत्रस्य राजन्दुर्धृतदेविनः ।
 कृते क्षत्रविनाशाय धनुरायच्छदर्जुनः ॥ १६
 तथा विश्वोभ्यमाणा सा पार्थेन तव वाहिनी ।
 व्यदीर्यत महाराज नौरिवासाद्य पर्वतम् ॥ १७
 ततो दश सहस्राणि न्यवर्तन्त धनुष्मताम् ।
 मतिं कृत्वा रणे क्रुद्धा वीरा जयपराजये ॥ १८
 व्यपेतहृदयत्रास आपद्धर्मातिगो रथः ।
 आर्हत्पाथो गुरुं भारं सर्वमारसहो युधि ॥ १९
 यथा नडवनं क्रुद्धः प्रभिन्नः पृथिहायनः ।

मृद्रीयात्तद्वदायस्तः पार्थोऽमृदाच्चमूं तव ॥ २०
 तस्मिन्प्रमथिते सैन्ये भगदत्तो नराधिपः ।
 तेन नागेन सहसा धनंजयमुपाद्रवत् ॥ २१
 तं रथेन नरव्याघ्रः प्रत्यगृह्णादमीतवत् ।
 स संनिपातस्तुमुलो बभूव रथनागयोः ॥ २२
 कल्पिताभ्या यथाशास्त्रं रथेन च गजेन च ।
 संग्रामे चेरतुर्वीरौ भगदत्तधनंजयौ ॥ २३
 ततो जीमूतसंकाशान्नागादिन्द्र इवामिभूः ।
 अभ्यवर्षच्छरौघेण भगदत्तो धनंजयम् ॥ २४
 स चापि शरवर्षं तच्छरवर्षेण चासविः ।

C 7 1250
 B 7 26 25
 K. 7 26 25

प्युर, S नासीत्तदागते जिष्णौ —^b) T G₂₋₄ भारतानाम्
 (for भर) Ś; K₁₋₃ D₁ [अ]मायिना, K₄ B Dc₁ Dn₂
 D₂ 8 [अ]पापिनां, Dn₁ T G₂₋₄ [अ]नामय, D₄ [अ]
 पलायिनां (hypermetric), D₅ [अ]यायीनां, G₁ M₁
 2 4 5 [अ]नामय; M₂ अनात्मनां (for अपायिनाम्)
 —^c) D₇ क्षेमकर (for क्षेमकरं). S स्वैपां क्षेम (G₂ 4
 'मं)करे सखे (T G₂ 8 'रथे; G₄ M₂ 'धे) —^d) Dn₁
 अश्रुसाधनं, S अधवर्धने (for अश्रुवर्धनम्)

16 ^a) Dn₁ तदेव, S तथैव —^b) K₁ सुधृत
 (for दुर्धृत) G₂ 'देविन, G₂ देवन (for 'देविन')
 —^c) S कृते (G₂ 'त) क्षत्रियनाशाय —^d) T G₂₋₅
 धनुरादाय चार्जुन

17 ^a) B₂ S ततो (for तथा) Ś; K D₁ 2 4 5
 1 8 विश्वोभ्यमाना —^b) T G₁ 2-3 M₁ 2 पुत्रस्य तव,
 G₂ M₂₋₅ तव पुत्रस्य (for पार्थेन तव) —^c) Bom.
 ed व्यदीर्यत (for व्यदीर्य) T G₁₋₄ M तदा राजन्,
 G₅ तदा सेना (for महाराज).

18 ^a) K₄ देवसहस्राणि; S रथ'. —^d) B₁ वीरा,
 B₂₋₅ Dc₁ D₂ क्रूरां (for क्रुद्धा) Ś K₁ 4 वीरराज,
 B₁ क्रूरां राजन् (for वीरा जय) S मरणाय मतिं कृत्वा
 आरमनो वार्जुनस्य वा

19 ^a) Dn₁ व्यपेतहृदयात् K₂ त्रासान्; K₃ Dn₂
 D₁₋₃ त्रासा; Dn₁ त्रस्ता, T G₂₋₅ त्रासम् (for
 त्रास) —^b) K₂ आचक्रुस्त महारथा, Dn₂ D₃ आप
 द्दर्मातिगा रथा; D₂ आवदुस्त महारथा, D₄ 5 1 8
 वदुस्त तं (D₄ 'स्तेनं) महारथा; S आपद्धर्माथोविद् (G₂
 M₂ 'दं) —^d) S सर्वलोकमहारथ

20 G₂ om 20^a-21^b —^a) Ś; K₃ नडवरं; K₁
 नरवर; K₄ 5 B Dc₁ Dn D₁ 2 4 6 T G₂ नडवनं,
 D₅ 1 8 ताल (D₅ 'ळ)वन, G₂ 4 5 M₁ 2 4 5 नडवन
 T G₁ 2 4 5 M नाग (for धुद्ध) —^b) D₅ S (G₂
 om) पाष्टि (D₅ 'ष्टि)हायन —^c) D₂ अत्रस्त, S
 (G₂ om) आयत्त (for आयत्त) —^d) K₁ [s]मृ-
 द्दश्, D₅₋₇ 'मृद्व् (for 'द्वाच्)

21 G₂ om. 21^a (of v l. 20) —^a) G₁ M₁ 2
 प्रमथिते (for प्रमथिते) —^b) Dc₁ महीपति, T G₁
 2 4 5 M₁ 2 महारथ, M₂₋₅ प्रतापवान् (for नराधिप)
 —^d) G₁ M अभिद्रवत् (for उपा').

22 G₂ om. 22-23 —^a) B₂ 4 D₇ 8 नरव्याघ्र,
 D₅ 5 'स्याघ्र (for 'स्याघ्र) —^b) B Dc₁ D₁ धन
 जय, T G₂₋₄ [अ]यार्जुन; G₁ M तदार्युन (for [अ]
 मीतवत्) —^c) K₄ 5 Dn₁ D₂ 4 5 8 तुमलो

23 G₂ om. 23 (of v. l. 22) —^b) Ś; K₁ 2
 G₁ M गजेन च रथेन च —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₁ संग्राम
 (for 'मे)

24 B₄ om 24-25 —^a) Dn₂ D₃ सकाशे (for
 'शान्) —^b) Dn₂ D₃ नाग; D₅ M₂₋₅ नागान्, G₂
 नागम् (for नागाद्). M₂₋₅ मिन्द्र (for [हृ]न्द्र)
 K₂ B₁₋₅ 5 Dc₁ D₂ प्रसु, Dn₂ D₃ [अ]वभौ (for
 [अ]मिभू) —^c) B₂ प्रत्यवर्षत्, Dn₂ अमि; D₃
 अरम' (for अभ्य') Ś K₁₋₄ Dn₂ शरौघेन

25 B₄ om 25 (of v l 24) —^a) S ततस्तु
 (for स चापि) K₂ B₂ Dc₁ D₂ T G₂₋₄ तं (for सत्)

द्वैधीभूतं मनो मेऽद्य कृतं संशप्तकैरिदम् ॥ ४
 किं नु संशप्तकान्दन्मि स्वात्रक्षाम्यहितादितान् ।
 इति मे त्वं मतं वेत्थ तत्र किं सुकृतं भवेत् ॥ ५
 एवमुक्तस्तु दाशार्हः स्यन्दनं प्रत्यवर्तयत् ।
 येन त्रिगर्ताधिपतिः पाण्डवं समुपाह्वयत् ॥ ६
 ततोऽर्जुनः सुशर्माणं विद्धा सप्तभिराशुगैः ।
 ब्रजं धनुश्चास्य तथा क्षुराभ्यां समकृन्तत ॥ ७
 त्रेगर्ताधिपतेश्चापि भ्रातरं पङ्गिरायसैः ।
 राश्वं सद्गतं त्वरितः पार्थः प्रैपीद्यमक्षयम् ॥ ८
 तो भुजगसंकाशां सुशर्मा शक्तिमायसीम् ।
 चक्षेपार्जुनमादिश्य वासुदेवाय तोमरम् ॥ ९

शक्तिं त्रिभिः शरैश्छित्त्वा तोमरं त्रिभिरर्जुनः ।
 सुशर्माणं शरत्रातैर्मोहयित्वा न्यवर्तत ॥ १०
 तं वासवमिवायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।
 राजंस्तावकसैन्यानां नोग्रं कश्चिदवारयत् ॥ ११
 ततो धनंजयो वाणैस्तत एव महारथान् ।
 आयाद्विनिघ्नन्कौरव्यान्दहन्कक्षमिवानलः ॥ १२
 तस्य वेगमसह्यं तु कुन्तीपुत्रस्य धीमतः ।
 नाशक्नुवंस्ते संसोढुं स्पर्शमग्नेरिव प्रजाः ॥ १३
 संवेष्टयन्ननीकानि शरवर्षेण पाण्डवः ।
 सुपर्णपातवद्राजन्नायात्प्राग्ज्योतिषं प्रति ॥ १४
 यत्तदानामयज्जिष्णुर्भरतानामपायिनाम् ।

शैन. — G₅ om. 4^{ad} — ^d) K₄ D₀₁ D_n D₂₋₃ संसप्त
 रः; T G₂ त्रैगर्तकैर्. D₈ [ह]ह (for [ह]दम्).

5 ^a) D_{n1} D₈₋₁ G₁ किं नु; G₅ अह (for किं नु).
 2 4 D₀₁ D_n D₈₋₈ संसप्तकान्, T G₂₋₄ त्रैगर्तकान्
 or संशप्त* — ^b) S₂ D₅ रक्षामि (for रक्षामि)
 G₁₋₁ M स्वान्वा रक्षामि चादितान्, G₅ स्वानुभोतानु-
 गमे — ^c) B₄ D_{n2} D₂ 8 वेत्सि (for वेत्थ). S
 3 वेत्थ (G₅ 'द्' हृदि द्वैधं. — ^d) S स्वत्र किं, K₁
 न्वत्र; K₂ D₁ किं स्वत्र, K₄ किं तत्र (by transp),
 अत्र किं D₈ तत्र (for भवेत्).

3 ^a) D_{n2} D₈ भुवति (for उक्तस्तु) — ^b) D_{n2}
 वर्तयेत्; D₄ पर्यवारयत्; S पर्यं (M₈ परि) वर्तयेत्
 or प्रत्यवर्तयेत्. — D₄ om (hapl) 6^{ad}. — ^d)
 समुपाह्वयत्; B₃ 'द्रवत् (for 'ह्वयत्). T G₂₋₅
 त्व प्रति चाह्वयत्; G₁ M पाठव प्रत्युपाह्वयत्

1 D_{n1} om. 7°-8^b — ^c) D_{n2} D₀ S (except G₅)
 भुज धनुश्चैव, D₅ धनुर्ध्वजं चास्य तथा. — ^d) D₀
 भ्यां (for क्षुराभ्यां). S₂ क्षुराभ्यां सचकत् ह

1 D_{n1} om 8^{ab} (of v 1. 7) — ^a) K₄ D₁
 स्य (for [अ]पि) D_{n2} D₈ 6 S तत्रस्त्रिगर्ताधिपतेर्
 1) B D₀₁ D_{n2} D₈ 6 [आ]शुगै (for [आ]यसै)
 1) D_{n2} स्वरित, G₂ सरथ (for स्वरित) — ^d) S
 द्वि यमक्षय.

^a) K₄ 5 D_{n1} D₈ 4, 6-8 भुजंग (for भुजग).
 सफाश; D₄ 'काशा S निमुकौरगसंकाशां — ^c)
 आसाद्य, D_n S उदिश्य, D₈ 6 उद्यम्य (for आ

दिश्य) — ^d) S वासुदेव च (for 'देवाय)

10 ^a) K₅ D_n D₂₋₃ transp त्रिभि and शरैः
 M₈₋₅ शितैश् (for शरैश्) — ^d) B₁ D₁₋₃ 5 6 न्यवर्त-
 यत् (for 'वर्त).

11 11^{ab} = 7 29 35^{ab} — ^a) D₈ त वासवसमा-
 यांत — ^b) Bom ed भूरिवर्षं S K₁ 2 D₂ 2 -शरौ
 चिन T G₂ 4 वासवां भूरिवर्षि (G₅ 'र्षं) जं (G₄ 'र्षिणी),
 G₂ 5 वासविं भूरिवर्षिण (G₅ 'ण). — ^c) K₄ तावक
 सैन्यानि — ^d) K₅ D₀₁ नाग्ने; B₃ नोग्र, M₈₋₅ नैन
 (for नोग्र) K₂ T G₂₋₄ किं (G₁ क) चिद् (for कश्चिद्).
 S (except G₅) न्यवारयत्

12 ^a) D₀ वाणैस् (for वाणैस्) — ^b) B D₀₁ D₁
 G₂ सर्वान् (for तत). T G₁ 2-5 M स्वरिता (G₁ M
 त्वदीया) त्रयसत्तमान् — ^c) D₀ अयाद्, S प्रायाद् (for
 आयाद्) — ^d) S₁ कक्षयम् (for कक्षम्)

13 ^a) K₁ असहं तु; D_{n1} असंसहं, D_{n2} D₈ 6
 अशक्यं तु (for असह तु) K₈ B D₀₁ D₁ 2 4 5 7 8
 T₁ G₁ 2 M₁ 2 त; M₈₋₅ तत् (for तु). — ^c) S₂
 D₄ अशक्नुवंस् S₂ K₁ 2 ससोढु (for ससोढु) D_{n1}
 शक्नुवंस्ते न चै सोढु

14 ^a) D₈ 6 स वेष्टयन्, G₂ संष्टेपयन् (for संवेष्ट*).
 — ^c) K₅ यानवद् (for पात*) S सुपर्ण इव नागैर्त्रम्
 — ^d) B₁₋₃ D₀₁ D_{n2} D₈ 6 प्रायात् (for [आ]यात्)

15 ^a) K₁ या तु (for यत्तद्) K₂ D₅ (marg)
 यत्तदा क्षजयजि (D₅ 'य जि) ण्णुर; D₀₁ D₈ 6 यत्तदानामयं
 जिष्णुर; D_{n1} यत्तदा क्षनयजिष्णुर; D₈ यत्तदानीमयाजि

धनुः क्षेमकरं संख्ये द्विपतामश्रुवर्धनम् ॥ १५
 तदेव तव पुत्रस्य राजन्दुर्घृतदेविनः ।
 कृते क्षत्रविनाशाय धनुरायच्छदर्जुनः ॥ १६
 तथा विश्वोभ्यमाणा सा पार्थेन तव वाहिनी ।
 व्यदीर्यत महाराज नारिवासाय पर्वतम् ॥ १७
 ततो दश सहस्राणि न्यवर्तन्त धनुष्मताम् ।
 मतिं कृत्वा रणे क्रुद्धा वीरा जयपराजये ॥ १८
 व्यपेतहृदयत्रास आपद्धर्मातिगो रथः ।
 आर्हतपायौ गुरुं भारं सर्वभारसहो युधि ॥ १९
 यथा नडवनं क्रुद्धः प्रभिन्नः पट्टिहायनः ।

मृष्टीयात्तद्वदायस्तः पार्थोऽमृष्ट्राच्च
 तस्मिन्प्रमथिते सैन्ये भगदत्तो नरा
 तेन नागेन सहसा धनंजयम्
 तं रथेन नरव्याघ्रः प्रत्यगृह्णाद्
 स संनिपातस्तुमुलो वभूव रथनागयो
 कल्पिताभ्यां यथाशास्त्रं रथेन च
 संग्रामे चेरतुर्वीरौ भगदत्तधनंजयौ ॥
 ततो जीमूतसंकाशात्नागादिन्द्र इवाभिभू
 अभ्यवर्षच्छरौघेण भगदत्तो धनंजयम् ॥
 स चापि शरवर्षं तच्छरवर्षेण वासविः ।

प्युर, S नासीत्तदागते जिष्णौ —^b) T G₁₋₁ भारतानाम्
 (for भरं) Ś; K₁₋₁ D₁ [क्ष]मायिनां, K₁ B D₁ D₂
 D₃ : [क्ष]पायिनां; D₂ T G₁₋₁ [क्ष]नामयं, D₁ [क्ष]
 पलायिनां (hypermetric), D₁ [क्ष]पायिनां; G₁ M₁
 : : [क्ष]नामयं; M₁ अनारमनां (for अपायिनाम्)
 —^c) D₁ क्षेमकर (for क्षेमकरं). S स्वैर्पा क्षेम (G₁ :
 'मं)करे सखे (T G₁ : 'रथे; G₁ M₁ 'धे) —^d) D₂
 अश्रुसायन, S अश्रुवर्धने (for अश्रुवर्धनम्).

16 ^a) D₂ तदेव, S तदैव —^b) K₁ सुदुव
 (for दुर्घृत) G₁ देविनः; G₁ देवन (for देविन).
 —^c) S कृते (G₁ 'त) क्षत्रियनाशाय —^d) T G₁₋₁
 धनुरादाय चार्जुन

17 ^a) B₁ S तथो (for तथा) Ś; K D₁ : : :
 : : विश्वोभ्यमाणा —^b) T G₁₋₁ M₁ : पुत्रस्य तव;
 G₁ M₁ : तव पुत्रस्य (for पार्थेन तव) —^c) Bom.
 ed व्यदीर्यत (for व्यदीर्य) T G₁₋₁ M तदा राजन्;
 G₁ तदा सेना (for महाराज).

18 ^a) K₁ देवमहद्याणि; S रथ —^b) B₁ वीरा;
 B₁₋₁ D₁ D₂ क्रुतां (for क्रुद्धा) Ś K₁ : वीरराज;
 B₁ क्रुतां राजन् (for वीरा जय). S मरणाय मतिं कृत्वा
 आत्मनो वार्जुनस्य वा

19 ^a) D₂ व्यपेतहृदयाय. K₁ त्रासान्; K₁ D₂
 D₁₋₁ त्रासा; D₂ त्रासा; T G₁₋₁ त्रासम् (for
 त्रास) —^b) K₁ आचक्रुस्तं महारया, D₂ D₃ आप
 दर्मातिगा रथा; D₁ आचक्रुस्तं महारया; D₁ : : :
 धनुस्ते व (D₁ 'सेन) महारया; S आपद्धर्मातिविद् (G₁
 M₁ 'दं) —^c) S सर्वलोकमहारथ

20 G₁ om. 20^a-21^b. —^a) Ś; K₁ न
 नरवर; K₁ : B D₁ D₂ D₃ : : : T G
 D₁ : : ताल (D₁ 'ल)वन; G₁ : : M₁ : : :
 T G₁ : : : M नाग (for क्रुद्ध) —^b) D
 om) पाटि (D₁ 'टि)हायन —^c) D₁
 (G₁ om) ज्ञायत् (for ज्ञायत्). —^d) K₁
 दश, D₁₋₁ 'मृदन् (for 'द्वाच्).

21 G₁ om 21^a (cf v l 20) —^a) G₁
 प्रमृदिते (for प्रमथिते) —^b) D₁ महीपति, T
 : : : M₁ : महाराय; M₁₋₁ प्रतापवान् (for नरा
 —^c) G₁ M अभिद्रवत् (for तपा).

22 G₁ om 22-23 —^a) B₁ : D₁ : नरव्या
 D₁ : 'व्याघ्र (for 'व्याघ्र) —^b) B D₁ D₁
 जय; T G₁₋₁ [क्ष]पार्जुन; G₁ M तदार्जुन (for [क्ष]
 भीतवत्) —^c) K₁ : D₂ D₃ : : तुमलो

23 G₁ om. 23 (cf v.l 22) —^a) Ś; K₁ :
 G₁ M गजेन च रथेन च —^b) Ś; K₁₋₁ D₁ संग्राम
 (for 'मे)

24 B₁ om 24-25. —^a) D₂ D₃ सकाशे (for
 'शान्). —^b) D₂ D₃ नाग, D₁ M₁₋₁ नागात्; G₁
 नागम् (for नागात्). M₁₋₁ भिदन् (for [ह]न्द्र)
 K₁ B₁₋₁ : D₁ D₂ प्रभु, D₂ D₃ [क्ष]वभौ (for
 [क्ष]भिभू) —^c) B₁ प्रत्यवर्षत्; D₂ क्षभि; D₃
 अशन (for अशय) Ś K₁₋₁ D₂ दारौघेन

25 B₁ om 25 (cf v l. 24). —^a) S
 (for स चापि) K₁ B₁ D₁ D₂ T

अप्राप्तमेव चिच्छेद भगदत्तस्य वीर्यवान् ॥ २५
 ततः प्राग्ज्योतिषो राजा शरवर्षं निवार्य तत् ।
 शरैर्जघ्ने महाबाहुं पार्थं कृष्णं च भारत ॥ २६
 ततः स शरजालेन महताभ्यवकीर्य तौ ।
 चोदयामास तं नागं वधायाच्युतपार्थयोः ॥ २७
 तमापतन्तं द्विरदं दृष्ट्वा क्रुद्धमिवान्तकम् ।

चक्रेऽपसव्यं त्वरितः स्यन्दनेन जनार्दनः ॥ २८
 संप्राप्तमपि नेयेष परावृत्तं महाद्विपम् ।
 सारोहं मृत्युसात्कर्तुं स्मरन्धर्मं धनंजयः ॥ २९
 स तु नागो द्विपरथान्ह्यांश्चारुज्य मारिप ।
 प्राहिणोन्मृत्युलोकाय ततोऽक्रुध्यद्धनंजयः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

२८

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा क्रुद्धः किमकरोद्भगदत्तस्य पाण्डवः ।
 प्राग्ज्योतिषो वा पार्थस्य तन्मे शंस यथातथम् ॥ १

संजय उवाच ।

प्राग्ज्योतिषेण संसक्तावुभौ दाशार्हपाण्डवौ ।
 मृत्योरिवान्तिकं प्राप्तौ सर्वभूतानि मेनिरे ॥ २

— ^१) Ś K D (except Dc1) मारिप (for वासवि)
 — For 25^{ed}, Ś K Dn D1-2 5-5 subst

208* संन्यवारयदस्याह्यु लघुस्वात्पाकशासनि ।

[Ś1 Ks Dn D2 5-5 विनिवार्य तमर्थं (D2 'द्य)स्य
 (for the prior half).]

— After 25, Dn D2 5-5 ins

209* वधर्षं शरवर्षं तु पुनरेव धनंजय ।

26 D4 om 26 — ^१) Ks B2 4 D2 5 त (for
 तत्) Bom ed निवारयत् D1 शरवर्षेण निवार्य तान्
 (hypermetric), D2 शरवर्षेण निवारितान्, S शरवर्षे
 निवारिते (G1 निपातिते) — ^{ed}) Dn2 महाबाहुः (for
 'बाहु' Ś2 B Dc1 Dn2 D5 1 5 मारिप (for भारत).
 S सरक्कनयनो रोपात्पार्थं पुनरवाकिरत्.

27 D2 om 27^{ab} — ^१) B2 ततस्तु S स (T
 G1-4 सं) तथा शरवर्षेण — ^१) D5 ० च (for [ञ]भि-).
 B1 2 अयवकीर्य; Dc1 प्रविकीर्य. Dn1 सहसा चाम्यवार्य
 तौ; S पार्थं समभिह (M2 5 'ह'स्य चै (M1 2 च).
 — ^१) Ks D1-3 नोदयामास, G2 प्रेपया (for चोदया).
 — ^{ed}) D5 ० (marg. as in text) युद्धाय (for वधाया)

28 ^१) B1 क्रूरम्; D1 पांडवम्, D2 5 व्यात्तम् (for
 युद्धम्). — ^१) Dn1 D2 1 5 T G1 5 4 M1-1 त्वरितं
 (for 'त'). G2 अपचक्राम वेगेन.

29 Gs om 29 — ^१) K2 स, B Dc1 Dn2 S (Gs
 om) तं (for सं) Ś2 K1 2 4 [ह]व (for [ञ]वि) Ś1
 येनेपु; Ś2 Ks 4 मेने सं; G2 चैवेष; Cd नेयेप (as in
 text). D4 संप्राप्तमन्तियेन. — ^१) Ś2 K1 3 पुरावृत्तं;
 Cd परा (as in text) — ^१) T1 परुषा; T2 पुरुषा,
 G1 M सरोपो, G2-4 सरुषा (for सारोहं).

30 ^१) Ś K1-4 D1 [ञ]मज्य; B2-5 Dc1 Dn2 D4
 [ञ]रुह्य (for 'ज्य). D4 1 5 मानद (for मारिप).
 — ^{ed}) Ś2 K1 क्रुष्याद्, B Dn1 D2 क्रुद्धो (for सक्रुध्यद्).
 S ततश्च क्रोधं फल्गुन (Gs पांडवः).

Colophon. — Sub-parvan Editions सप्तकवध
 — Day of Droṇa's Generalship Ś2 द्वितीयदिवस,
 D1 द्वितीययुद्धदिवस — Adhy name Ś2 K1-3 Dn
 D1 2 4 1 5 भगदत्तवध; Ks भगदत्तार्जुनसमागम, Ds
 भगदत्तवधेर्जुनसमागम; T G1-2 5 M1 2 भगदत्तार्जुनयुद्ध
 — Adhy. no. (figures, words or both) Ks B1-3
 Dn1 D2 5 S 29, Ks 25. — Śloka no Dn1 29

28

1 ^१) Ś K1 2 4 D1 Ms तत, B1 अथ (for तथा).
 — ^१) Ś1 भगदत्तश्च (for 'दत्तस्य) — ^१) Dn2 [S]पि
 (for वा) D4 (before corr) क्रुद्धस्य (for पार्थस्य)
 — ^{ed}) Ś K (except Ks) D1 वद (for शंस). D2
 यथा तथा

तथा हि शरवर्षाणि पातयत्यनिशं प्रभो ।
 भगदत्तो गजस्कन्धात्कृष्णयोः सन्दनस्थयोः ॥ ३
 अथ काष्णायसैवर्षणैः पूर्णकार्मुकनिःसृतैः ।
 अविध्यदेवकीपुत्रं हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ४
 अग्निस्पर्शसमास्तीक्ष्णा भगदत्तेन चोदिताः ।
 निर्भिद्य देवकीपुत्रं क्षितिं जग्मुः शरास्ततः ॥ ५
 तस्य पाथो धनुश्छित्त्वा शरावापं निहत्य च ।
 लाडयन्निव राजानं भगदत्तमयोधयत् ॥ ६

सोऽर्करश्मिनिभांस्तीक्ष्णांस्तोमरान्वै च २
 प्रेरयत्सव्यसाची तांस्त्रिधैकैकमथाच्छिनत् ॥
 ततो नागस्य तद्धर्मं व्यधमत्पाकशासनिः ।
 शरजालेन स बभौ व्यभ्रः पर्वतराडिव ॥ ८
 ततः प्राग्ज्योतिषः शक्तिं हेमदण्डामयस्यीम्
 व्यसृजद्वासुदेवाय द्विधा तामर्जुनोऽच्छिनत् ॥
 ततश्छत्रं ध्वजं चैव छित्त्वा राज्ञोऽर्जुनः शरैः ।
 विव्याध दशभिस्तूर्णमुत्सम्यन्पर्वताधिपम् ॥ १

2 *) Ks प्राग्ज्योतिषे तु (for 'तिषेण) Ss सकृद्वाव् ;
 Ks ससिकाव्, B1 s s Dn1 T G2 s Ms संयुक्ताव् ;
 Ds s r s सहसा (for संभक्ताव्) —^b) Ks Bs दासाहं
 (for दासाहं) —^c) B4 Dns सृष्टु- (for सृष्टोर)
 B1 Dns Ds s दंष्ट्रान्तरे; B2-s Dc1 दष्टातिक; D1 Gs
 इवांतकं; Ds r s इवांति(Ds 'त)क (for 'न्तिकं) Gs
 प्राते (for प्रातौ)

3 *) Dn2 यया (for तथा) S1 B2-4 Dc1 तु,
 B1 s (marg) s स्म (for हि) Ds -वर्षेण (for व
 र्षाणि) S K (except Ks) D1 विमो (for प्रभो)
 S महता शरवर्षेण ववर्षं बलघात्रणे —^c) B2 s भगदत्त
 (for 'दत्तो) T G1-4 M द्विपस्कंवाव्, Gs द्विपारूढ
 (for गजस्कन्धाव्)

4 *) B1 कार्पायसैर्, Ds-r काष्णाय (for काष्णाय)
 —^b) Ks Ds s -निसृतैः; Ds -निस्वने (for -निसृतै).
 —Bs reads 4^{ad} on marg —^c) Dn2 Ds r अविध्य,
 Ds धमिधन् (for अविध्यद्). —S K1 s s D1 s om.
 (hapl) 4^d-5^c —^d) Ks Dn Ds-s स्वर्ण (for हेम)
 Ks Dn1 Dr s शितै (for -शितै).

5 S K1 s s D1 s om 5^{ab} (cf. v. l. 4) —^c)
 B1 s समाकीर्णा (for 'स्तीक्ष्णा). —^b) Ks s Dn1 Ds
 s s r s नोदिता (for 'षो) —^c) Ks अविध्यन् (for
 निर्भिद्य) —^d) B2 किंचिन् (for क्षितिं) B Dc1
 Dn2 सु(B1 स)वात्स (for शरास्ततः). S ते सुपुंस्त्वा
 ययु क्षितिं

6 *) Ks s शरं चाप; B Dc1 Dn Ds s s Gs परि
 चारं (Dn2 'रान्); Ds s r s इलाला(Ds 'वा; Dr
 'चा)पं, T G1-4 M परिव्रा(Gs 'चा)पं; Cd परिवार (for
 शरावाप) Ks s निहन्य, S निपात्य (for निहत्य)
 —^c) S1 (sup lin as in text) क्रीडयन्; B Dc1 Dn
 Ds s T G2 लाल; Ds चाल; G1 s-s M लाल (for

लाड') Ds s लाडयित्वा च राजानं

7 *) D1 साकं, D2 सोमि, G1 M अकं
 सोऽकं) D1 निर्मास्तीक्ष्ण; T G2-s निपातीनि;
 M निकाशानि (for निर्मास्तीक्ष्णांस) Dn1 सोमिस्
 समास्तीक्ष्णास —^b) S तोमराणि (for 'रान्वै) —
 Ss Ks B Dc1 प्रेरयन्, Ds s s r s प्रेषयन् (Ds r
 (for 'रयत्) Ds सव्यसाचिनं (for 'साची तांस)
 Dc1 Ds s तु (for तांस) S प्रेषितानि च भीम
 Bom ed अप्रेषयत्सव्यसाची —^d) B4 क्रोधैकै
 Bom. ed द्विधै (for त्रिधै) B1 (marg) S
 (B1 [marg] 'पा)तयत् (for अथाच्छिनत्)

8 Bs reads 8-9 on marg —^c) S K Dn2
 Ds s तस्य (for ततो) Ss Ks Dn2 Dr धर्म (Ss
 'मं); D1 वर्मा, T G2-s वर्ष; Gs वक्त्र (for वर्म)
 —^c) B Dc1 Dn2 Ds s महता, Dn1 Ds r s च (Ds
 वि) धमौ (for स बभौ) —Alter 8^{ab}, B Dc1 Dn2
 Ds s s ins

210*

सद्व्यपौर्यत भूतले ।

विशीर्णवर्मा स गज शरैः सुभृशमर्दित ।

बभौ शिरसि मातंगो

[(L 2) Ds आर्दित — (L 3) Dc1 corrupt B
 बभौ धारानिपाताक्तो.]

—^d) S1 (sup lin as in text) T Gs व्यग्र (for
 व्यभ्र)

9 Bs reads 9 on marg —^c) Dn2 प्राग्ज्योतिष
 स्तत शक्ति —^b) K1 अयास्वर्यो; Ks Ds s (marg
 see m) अयोमर्यो —^d) Ks S (except Gs) त्रिधा
 (for द्विधा)

10 *) Ds धनुश् (for ध्वज) —^d) Bom ed
 पर्वतेश्वरं (for 'ताधिपम्)

सोऽतिविद्धोऽर्जुनशरैः सुपुङ्खैः कङ्कपत्रिभिः ।
 भगदत्तस्ततः क्रुद्धः पाण्डवस्य महात्मनः ॥ ११
 व्यसृजत्तोमरान्मूर्ध्नि श्वेताश्वस्योन्ननाद च ।
 तैरर्जुनस्य समरे किरीटं परिवर्तितम् ॥ १२
 परिवृत्तं किरीटं तं यमयन्नेव फल्गुनः ।
 सुदृष्टः क्रियतां लोक इति राजानमब्रवीत् ॥ १३
 एवमुक्तस्तु संक्रुद्धः शरवर्षेण पाण्डवम् ।
 अभ्यवर्षत्सगोविन्दं धनुरादाय भास्वरम् ॥ १४

11 ^b) Ś K (except K₅) D₁ सुपुङ्खैः; D₂-s सु-
 पुङ्खैः (for सुपुङ्खैः) —^c) S तु स (for तत्)
 —^d) B D₁ जनाधिप (B₁ s s 'प'), S नराधिप
 (G₂ s 'प') (for महात्मन)

12 ^a) K₁-s D₆ व्य (K₁ वि)सृजत् (for 'जत्').
 D₁ s r s T G₁ s s M तोमर (for 'रान्' — Ś K₁.
 s s D₁ s r s om 12^{ed} —^c) G₁ M तेनार्जुनस्य

13 Ś: partly damaged —^a) T G₂-s परिवृत्त,
 G₁ M₁ s 'वत्' (for 'वृत्त') G₂ किरीटस् (for किरीट)
 Ś: K₁ s D₁ तैर; K₂ D₁ r s तद्; B₁ D₂ D₃
 s s M₂-s तु (for तं) K₅ किरीट तु परावृत्य; D₂
 किरीट परिवृत्त तु —^b) K₅ विनयन्, B₁ शम', D₁
 r s ना (D₁ न)म', D₂ s (by oorr.) व्यप', D₃ भय
 मन् (sic), D₆ (before corr) s (by oorr sec m)
 व्यनयन्; T G₂-s व्यय'; Ca d यम' (as in text)
 K₅ D₂ D₃ s s s हव; G₂ आह (for पव) K₅ B₁ s
 s s D फाल्गुन, B₂ पाण्डव (for फल्गुन) —^c)
 D₂ D₃ s-1 सुदृष्ट, D₂ सुदृष्ट; Cd v सुदृष्ट (as
 in text) D₁ s लोके (for लोक) —^d) T राजैनम्

14 Ś: partly damaged. —^a) K₁ T G₂-s उक्त्वा
 (for उक्त्वस्). D₂ स; G₂ च (for तु). D₂ स
 रद्दः ('श्च'), S श्रीमरसु (for सक्रुद्ध) —^b) Ś:
 पाण्डव; S पार्थिव (for पाण्डवम्) —^c) Ś: पाण्डुरं;
 Ś: (sup lin) B₂ भासुर; K₁ D₁ s (before corr).
 s-8 भास्वरं; T G₂-s वीर्यवान्, G₁ M वेगवत् (for
 भास्वरम्) — After 14, D₂ s ins

211* वी विद्यमानौ नाराचैर्भगदत्तेन भारत ।
 जग्मतुर्भेव संभोहं क्षुभ्रभाते न चाच्युतौ ।

15 Ś: partly damaged —^b) K₂ G₂ तूणीरौ;
 D₂ तूणीर; Cd 'रान्' (as in text) D₂ सानिवभ्य;

तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा तूणीरान्सनिकृत्य च ।
 त्वरमाणो द्विसप्तत्या सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ १५
 विद्धस्तथाप्यव्यथितो वैष्णवास्त्रमुदीरयन् ।
 अभिमन्व्याङ्कुशं क्रुद्धो व्यसृजत्पाण्डवोरसि ॥ १६
 विसृष्टं भगदत्तेन तदस्त्रं सर्वघातकम् ।
 उरसा प्रतिजग्राह पार्थ संछाद्य केशवः ॥ १७
 वैजयन्त्यभवनमाला तदस्त्रं केशवोरसि ।
 ततोऽर्जुनः क्लान्तमनाः केशवं प्रत्यभाषत् ॥ १८

G₂ 'ह्य' (for 'कृत्य). —^c) D₂ s. r s पुन' पार्थो
 (for त्वरमाणो) B₁ [s]य (for द्वि) —^d) Ś:
 D₂ D₃ मर्माणि, D₆ घर्मसु (for 'मर्म') D₂
 ताडयत् (for [श्]ताड')

16 ^a) K₄ व्यधस् (sic), D₂ द्विधस् (sio), M₂ s
 वृद्धस् (for विद्धस्) B D₁ D₂ S ततोति (G₂ ततोपि)
 व्यथितो, D₂ तथाति'; D₆ (before oorr marg
 sec m as in text) स नाति' (for तथाप्य') —^b)
 Ś: damaged K₁ s B₂ D₂ D₁ s s G₁ M₂-s उदीर
 य (K₅ 'ये'त् —^c) D₂ s (before corr as in text)
 सुसक्रुद्धो; G₂ [भं]क्रुद्धो वृद्धो (for 'श्च क्रुद्धो). —^d)
 K₁ व्यसृजन् (for 'जत्') S पाण्डवं प्रति (for 'वोरसि)
 — After 16, D₁-r ins

212* तदस्त्रमुद्यत दृष्ट्वा वासुदेव प्रतापवान् ।
 अर्जुन पृष्ठत कृत्वा प्रतिजग्राह वीर्यवान् ।
 [D₆ om. line 2]

17 ^a) Ś: निसृष्टं (for विसृष्टं) —^b) Ś: damaged
 K₅ B D (except D₁) घाति वै (for घातकम्)
 —^c) K₁ B₂ उरसा (for उरसा)

18 ^b) M₂-s तदा सा (for तदस्त्र) — After 18^a,
 K₂ D₂ D₄ s-8 S ins

213* पद्मकोशविचित्रा च सर्वतुङ्कुसुमाकुला ।
 ज्वलनाकेंद्रुवर्णाद्या तारकोज्ज्वलपाचका ।
 तथा पद्माभिश्चोभिन्वा वायुकम्पितलोला ।
 शोभतेऽभ्यधिक शौरिरवसीपुष्पसनिभ ।
 केशव केशिमथन धार्ष्ट्यन्वारिमर्दन । [5]
 सन्ध्याश्रैरिव सल्लभ प्रादृक्काले नगोत्तम ।

[(L. 1) D₁ s (marg sec m) s पद्माशोक (for
 पद्मकोश-). K₂ D₂ D₁ s-8 विचित्राद्या (for 'या च').
 D₂ सर्वत्र (for सर्वतु-). K₂ D₂ D₆-8 कुसुमोत्पत्ता

अयुध्यमानस्तुरगान्संयन्तासि जनार्दन ।
इत्युक्त्वा पुण्डरीकाक्ष प्रतिज्ञां स्वां न रक्षसि ॥ १९
यद्यहं व्यसनी वा स्यामशक्तो वा निवारणे ।
ततस्त्वयैवं कार्यं स्यान्न तु कार्यं मयि स्थिते ॥ २०

(K₂ 'रा) (for 'माकुला) — T G M₁ s om line 2
— (L 2) D_n s-वर्षामा, M₂-s बालामा (for 'वर्षाद्वया)
D_o (marg see m as above) बालमार्क इव वर्षामा
(hypermetric) (for the prior half) D_o तप्तकोञ्जवळ
(for तारको'), D_n s D_o M₂-s स्तव(D_n s D_o पाव)
कोञ्जवळपहमा (for the post half). — (L 3) K₂ D₁
r s पद्माव्य, D_n s D_o पद्माव- (for पद्माभि). Bom ed
तया पद्मनलाग्निना (for the prior half) D_n s D_o वात-
(for वायु) K₂ D₁ r s वातालवनलोत्(K₂ 'शोभ)या,
Cv वामनपितलोक्या (for the post half) — (L 4)
K₂ D_n s D₁ e-s शुशुभे (for शोभते) D_o चाधिक,
G₂ क्षधि' (for स्त्रधि') — (L 5) K₂ D_n s D₁ e-s
-दमन (for मथन) K₂ D_n s D₁ e-s श्रुतु(D_n s 'स्त्र)
मध्ये (for श्राद्धभन्ता). — (L 6) K₂ D₁ e-s सध्याग्नेण
(for 'अग्ने) T G₂ सधित्त्र' (for 'उन्न)]

— °) T G₁ s M तमर्जुन (for ततो') M₂ s (sup
his as in text) क्लीबमना, Cd श्रांत' (for छान्त')

19 Before 19, D_n s ins अर्जुन उवाच — °)
G₁ M युध्यमानस्य तुरगान् — °) D₁ सयत्ता (for स-
यन्ता) B₁-s D_o तवानघ, B₁ s [ह]ति घानघ,
D_n s D₁ e M₂-s तवार्जुन; D₁ s s जनार्दन (for
'दैन) — °) T G (except G₂) M₁-s Cv त्व; M₁
व(1) (for स्वा) D_o s निहंतसि, G₂ नरर्षस (for
न रक्षसि) — After 19, M₂-s ins

214* इदमस्त्रमवस्थाप्य प्राप्त मां देवकीसुत ।

किमर्थं पुरुषस्यान्न स्वयं प्रतिशृहीतवान् ।

20 °) D₁ s च; S (except G₂) हि (for वा)
— °) B₂ (marg. as in text) s- वा विघारणे; S
प्रतिष्ठा' (for वा निवा') — °) B₂ तदा (for तत्त्)
Ś K₁ D₁ T G₂-s त्वयैव; K₂ तवैव; D_n s त्वदीय
(for त्वयैव) — °) D₁ तत् (for न) K₂ तत्;
D₁ च; D_o वा (for तु) B₁ स्थिरे (for स्थिते)

21 °) Ś₁ देवासुर (for सुरा') K₂ s B₁-s D_n s
D₁ s s o -मानुपान् (D₁ s 'धं) (for -मानवान्) — °)
S त्वयैव (G₁ M₁ s 'च चै) विदितं हि तत्.

22 Before 22, B₁ D_n s D₁ s s ins संजय
उवाच — °) T अर्षेविद्; Cd अर्षेवत् (as in text)

सबाणः सधनुश्चाहं
शक्तो लोकानिमाञ्जेतुं तच्चापि
ततोऽर्जुनं वासुदेवः प्रत्युवाचार्थं
शृणु गुह्यमिदं पार्थ यथा वृत्तं पु

— Before 22nd, T G₁ s s M₁ s
G₁ श्रीकृष्ण — K₂ D₁ s repeat
— °) B₁ s s (marg as in text) वृ
K₁ s B₁ G₂ इम (for इदं) K₂ D₁
D₁ शृणु पार्थं गुह्यमिदं — °) Ś₂ K
D₁ r s) transp यथा and पुरा B₁
K₂ D₁ s (all second time) S पुरातनं;
D_o तथानघ — D_o S ins after 22
the second occurrence of 22nd D₁ af

215* येय लोकधरा देवी सर्वभूतधरा धरा
सकामा लोककर्तार नारायणमुपस्थिता
स सगम्य तथा सार्धं प्रीतस्त्रस्यै वर
सा वने विष्णुसदशं पुत्रमर्क्षं च वैष्ण
वभूव च सुतस्त्रसां नरको नाम विश्रुत'
अर्क्षं च वैष्णव तस्मै ददौ नारायण'

[D₁ om lines 1-2. — (L 1) D₂-s M₂-s
(for 'धरा) K₂ D₁ s M₂ सर्वलोक- (for
— (L 2) K₂ D₂-s सा सर्व, G₂-s सा कामा
सकामा) G₂ मनार (for कर्तार) D₁ s उपास्थि
उपाहिता (for उपस्थिता) — (L 3) G₂ सगम्य
सगम्य) — (L 5) K₂ D₁ e-s G₁ s M₁ s तस्य
तस्या). G₂ नामत (for विश्रुत) — (L 6) G₂
तस्यै, G₂ तस्य (for तस्यै)]

D₁ S cont.

216* तदेतद्धरकस्मासीदृक्षं सर्वाहितान्तकम् ।
तस्माद्भाग्योतिषं प्राप्तं सर्वशस्त्रविघातनम् ।
नास्यावद्योऽस्ति लोकेऽस्मिन्मदन्य कश्चिदर्जुन ।
तस्मान्मया कृतं श्वेतम्मा तेऽभूदुद्विरन्यथा ।

सजय उवाच ।

अनुनीय तु दाशार्हं पाण्डवं स्वरितोऽब्रवीत् । [5]
जहि प्राग्ज्योतिष क्षिप्र वाक्यशेषं च मे शृणु ।

[(L 1) D₁ एव (for एतन्) D_o सर्वाहितान्तकम्, G₂
'तातिक (for 'तान्तकम्) — (L 2) of 33° T G₂
प्राग्ज्योतिषा, G₂ s 'तिपाद् (for 'तिप) D_o M₂-s -शृणु-
(for -शृणु) D_o -विनाशन, G₁ M₁ s

चतुर्भूतिरहं शश्वल्लोकत्राणार्थमुद्यतः ।
 आत्मानं प्रविभज्येह लोकानां हितमादधे ॥ २३
 एका मूर्तिस्तपश्चर्यां कुरुते मे भुवि स्थिता ।
 अपरा पश्यति जगत्कुर्वाणं साध्वसाधुनी ॥ २४
 अपरा कुरुते कर्म मानुषं लोकमाश्रिता ।
 शेते चतुर्थी त्वपरा निद्रा वर्षसहस्रिकाम् ॥ २५
 यासौ वर्षसहस्रान्ते मूर्तिरुत्तिष्ठते मम ।
 वराहेश्वर्यो वराहश्रेष्ठांस्तस्मिन्काले ददाति सा ॥ २६

तं तु कालमनुप्राप्तं विदित्वा पृथिवी तदा ।
 प्रायाचत वरं यं मां नरकार्थाय तं शृणु ॥ २७
 देवानामसुराणां च अवध्यस्तनयोऽस्तु मे ।
 उपेतो वैष्णवास्त्रेण तन्मे त्वं दातुमर्हसि ॥ २८
 एवं वरमहं श्रुत्वा जगत्यास्तनये तदा ।
 अमोघमस्त्रमददं वैष्णवं तदहं पुरा ॥ २९
 अवोचं चैतदस्त्रं वै धमोघं भवतु क्षमे ।
 नरकस्याभिरक्षार्थं नैनं कश्चिद्वाधिष्यति ॥ ३०

निघातक (for विघातनम्) — (L 3) of 33rd Ds T नास्ति; Gs नान्यो (for नास्य) Ds भूतेषु (for लक्ष्मिणः) Ds om the ref — (L 5) Ds वाक्यम् (for त्वरितो) — (L 6) Ms. s lacuna, Ms वाक्य- (for क्षिप्र) Ms शेष तु त्व च मे शृणु (for the post half)]

23 *) Dns Ds s S पार्थ (for शश्वल्ल). — *) Ms-s चतुर्धा (for आत्मानं) Ds १ प्रतिभज्य (for प्रवि) Bs Dns Ds s [अ]ह (for [ह]ह). — *) Bs हितकाम्यया (for 'मादधे) S विघानमिदमादधे

24 *) Dn1 D4 Gs एक, Ca d एका (as in text) Ks तपश्चर्या; Dn1 तप कुर्या (for तपश्चर्या) — *) Dns Ds s कुरुते भुवि सुस्थिता — *) B1 S साध्वसाधु वा (T Gs-s च), Ds साधु साधिवति (for साध्वसाधुनी).

25 Ds om 25-26 — *) S कर्म कुरुते (by transp) — *) Dns Ds s मानुष धर्ममाश्रिता; Ds s 'र्थां तनुमाश्रिता ☞ Ca d अपरा क्षेत्रज्ञरूपा मानुषे लोके कर्म कुरुते । ☞ — *) T Gs s चतुर्थी (for चतुर्थी) Ds तु परा; S मूर्तिस्तु (for स्वपरा) S1 चतुर्थी स्वपरा शेते Cd cites शेते and अपरा (both as in text). — *) S1 K1 D1 वार्ध- (for वर्ष). S K1-s Dn1 D1. s १ -सहस्रिका; Ks s Dns Ds s s 'स्रका; T 'स्रका, Bom ed 'स्रिक (for 'स्रिकाम्)

26 Ds om. 26 (of v 1 25). — *) Ds s सा (for [अ]सौ). — *) Dns वतिष्यते (for उत्तिष्ठते) — *) S वराहार्थ (for 'हेश्वर्यो) Dns Ds s हृष्टस्र (for श्रेष्ठांस्र). — *) Ks तत्त्व- (for तस्मिन्). Bs प्रयच्छति; Ds ददामि ते (for 'ति सा) — After 26, Ks Ds s repeat 22nd, while Ds ins 215th.

27 Ds om 27 — *) S K (except Ks) D1 तथा; S पुरा (for तदा). — Gs om (hapl) 27th-29th

— *) Ss K1 s s Dn1 D1 s s (before corr as in text) Gs s प्रायाचत; Ks s Dns Ds s क्षया; Ds प्रवाचयत (hypermetric) (for प्रायाचत). Ks-s B Dc1 Ds s s यन्म; Ds मां च (by transp), S (Gs om) पार्थ. — *) B Dc1 Ds s s S (Gs om) तच्छृणु (for त शृणु)

28 Gs om 28 (cf v 1 27) — *) B Dc1 Ms-s दानवानां (for असुराणां) S K (except Ks) B1-s Dc1 Dn1 D1. s १ s T Gs s चा (Dn1 वा) चव- च्यस्र (for च भव). Dn1 मम (for स्तु मे) — Ds om (hapl) 28th-30th — *) S K (except Ks) Dns Ds उपेतं (for उपेतो). S K1 s Dns D1 s स मे स्व, Ks स्व मे तं, Ds s तमेव (for तन्मे स्व) S (Gs om) एव वरं पूणे देव तवानघ (T Gs तप नाय; Gs देवनाथ) ममास्त्विति.

29 Gs om 29th (cf v 1 27), Ds om 29 (cf v 1 28) — *) Ss K (except Ks) D1 दत्त्वा (for श्रुत्वा) — *) Bs (marg) पृथिव्यास्र; Cd जगत्यास्र (as in text) Ds (by corr.) तनये (for तनये) S (Gs om) जगत्या भरतर्षभ — *) Ks B1-s Dc1 Dns Ds s T G1 s-s M Cd प्रायच्छे; Gs प्रथितं (for जदह). Dn1 अमोघास्त्र चादह च. — *) S1 transp वैष्णव and तदहं B Dc1 Dns Ds s परम (for तदह) B1 तदा (for पुरा). S परम वैष्णवं पुरा.

30 Ds om 30th (of v. 1 28). — *) Ks Dn1 अमोघ; D1 अवोचं (sio), Ds अमोघ (for अवोच). Bs Dc1 Ds s १ s वा (for च) Ds मे (for वै). Ks B1 Dns अमोघं (for धमोघं) Ks Dns Ds क्षिते; Cd क्षमे (as in text) S एतदस्त्रममोघं मे (Ms-s ते) भविष्यति घण्टुंभरे. — *) Gs [अ]पि (for [अ]भि-). G1 M नरकस्य रक्षणार्थं तु (hypermetric). — *) B1

अनेनास्त्रेण ते गुप्तः सुतः परबलार्दनः ।
भविष्यति दुराधर्षः सर्वलोकेषु सर्वदा ॥ ३१
तथेत्युक्त्वा गता देवी कृतकामा मनस्विनी ।
स चाप्यासीदुराधर्षो नरकः शत्रुतापनः ॥ ३२
तस्मात्प्राग्ज्योतिषं प्राप्तं तदस्त्रं पार्थ मामकम् ।
नास्यावध्योऽस्ति लोकेषु सेन्द्ररुद्रेषु मारिष ॥ ३३

नैतन्, Ds नैत (for नैन) Ds विविष्यति, Ds s
हनि' (for वधि')

31 *) Ss पृथ्वि (for गुप्त) —*) Ss Dn1 पुत्र
(for सुत) Ks त्व (for पर) T G (except Gs)
M1: सुत परमधार्मिके —*) Gs सुदुर्धर्ष (for
दुराधर्ष)

32 *) S K1-4 D1 s r s भगवता, Ks Dn1 Ds s
भगवती, Dn2 Ds c T Gs-4 तु सा देवी, Gs M तदा
देवी, Gs तथा देवे (for गता देवी) Cd cites देवी
(as in text) —*) Ks कृतकर्मा; S 'कार्या (for
'कामा) Ss K (except Ks) Ds गता क्षमा, Dn2
Ds c यशस्विनी, T Gs-4 वसुधरा, Gs c M महो तदा
(Gs Ms गता, G. तथा, M1 घरा) (for मनस्विनी).
—After 32*, Ds ins

217* व्यजायत घरा देवी पुत्र पुत्रशतावरम् ।
—*) T Gs तथा हि (for स चापि) —*) Ds c
दानव (for नरक) S K D (except Dc1) सूदन
(for तापन)

33 *) S वेत्य (for पार्थ) — Ds r s ins after
33* Ds after 34

218* तदस्त्रं देवगन्धर्वयक्षपन्नगराक्षसान् ।
सर्वान्समागतान्दन्ध्यायैकं पुनस्त्वां धनजय ।
भोगिना चैव दुर्धर्षं मया दत्तं सुरामुरै ।
जहि प्राग्ज्योतिषि पार्थं पुरा सर्वान्दिनस्ति म ।

[(L 1) Ds तदस्त्र (for तदस्त्र) —(L 3) Ds वर
(for चैव) Ds भगदत्त (for मया दत्त)]

—*) Gs नान्यो (for नास्य) S K1-2 Ds त्रि (for
स्ति) Ds नगरे, Ds s नागेषु, S लोकेस्मिन् (for
लोकेषु) —*) Bs भारत; Cd मारिष (as in text)
S मदन्य कश्चिदहं

34 *) Ds वन् (for वन्). Dc1 Ds s (before
corr. as in text) त्वत्कृते च; S 'ते हि (for 'तेन)

तन्मया त्वत्कृतेनैतदन्यथा ०
वियुक्तं परमास्त्रेण जहि पार्थ
वैरिणं युधि दुर्धर्षं भगदत्तं
यथाहं जन्निवान्पूर्वं हितार्थं नरकं
एवमुक्तस्ततः पार्थः केशवेन
भगदत्तं शितैर्बाणैः सहसा स

—*) Ss उपवनाशितं, Ss Ks s s Ds
D1 सु)पपादित, Ks सुपमादित, Ks
'शि)त, B1 s s Dn2 व्यपलापित, B2
Ds Cd 'नामित (for 'नाशितम्). S
Ca अन्यथा व्यपलापित —*) Ks B
Dc1 Ds-4 e-s विमुक्त; Ds (by corr see
(for वियुक्त) —*) Gs महास्य (for 'सुरम्
34, Ds ins 218*

35 *) Dn2 Ds c युद्ध, Ds यु*, Bc
(for युधि) —*) Ds तथा (for यथा)
चाह यथा पूर्व —*) Ks B1 Dn2 Ds c तदा (f
—For 35, S subst

219* एवस्योऽय महास्त्रेण भगदत्तं सुरामुरै ।
यथाह नरक लोकाहितार्थमहन पुरा ।

[(L 2) Gs कथाह, M1: यथाह Gs M1
(for लोक)]

36 Before 36, S ins सजय त् —*) Ks
(for तत्) —*) K1 s Ds शतैर्, Ks Dn2
शितैर् (for शितैर्) —*) Ks Dn1 Ds समवा
—After 36, Ks (marg) Ds r s ins

220* घण्टा काञ्चनसूत्रा विश्वकर्माविनिर्मिताम् ।
काञ्चनशुद्धलान्द्रां सन्ध्या चिच्छेद पाण्डव ।
सा हता शरघातेन वज्रनिष्पेपसनिभ्रा ।
पपात दूरपातेन चन्द्रपिम्बसमुज्ज्वला ।
दक्षिणापि हवा राजन्वण्टा बाणै किरीटिन । [5]
पपात दूरमध्वानं गत्वा सूर्यं हव क्षितौ ।
भगदत्तेन निर्मुक्तं सुप्रतीकोऽपि वेगत ।
इनुमानसूर्यपिम्बस्य प्रसन्नार्थमिबोधत ।

[(L 1) Ds तच्छिन्ना (for -सूत्रा) —(L 5) Ks
विहिता (for [अ]पि हता) Ks किरीटिना —(L 8)
D1 s [उ]सूत्र (for [उ]यत्.)]

On the other hand, Ds after 36

चतुर्भूतिरहं शश्वल्लोकत्राणार्थमुद्यतः ।
 आत्मानं प्रविमन्येह लोकानां हितमादधे ॥ २३
 एका मूर्तिस्तपश्चर्यां कुरुते मे भुवि स्थिता ।
 अपरा पश्यति जगत्कुर्वाणं साध्वसाधुनी ॥ २४
 अपरा कुरुते कर्म मानुषं लोकमाश्रिता ।
 शेते चतुर्थी त्वपरा निद्रा वर्षसहस्रिकाम् ॥ २५
 यासीं वर्षसहस्रान्ते मूर्तिरुत्तिष्ठते मम ।
 वराहस्यो वरात्रेष्टांस्तस्मिन्काले ददाति सा ॥ २६

तं तु कालमनुप्राप्तं विदित्वा पृथिवी तदा ।
 प्रायाचत वरं यं मां नरकार्थाय तं शृणु ॥ २७
 देवानामसुराणां च अवध्यस्तनयोऽस्तु मे ।
 उपेतो वैष्णवास्त्रेण तन्मे त्वं दातुमर्हसि ॥ २८
 एवं वरमहं श्रुत्वा जगत्यास्तनये तदा ।
 अमोघमस्त्रमददं वैष्णवं तदहं पुरा ॥ २९
 अघोचं चैतदस्त्रं वै ह्यमोघं भवतु क्षमे ।
 नरकस्याभिरक्षार्थं नैनं कश्चिद्वधिष्यति ॥ ३०

विधानक (for विधाननम्) — (L 3) cf 33rd Ds T
 नारिः; Gs नावो (for नाव). Ds भूतेषु (for लोकसिन्)
 Ds om the ref — (L 5) Ds वाक्यम् (for त्वरितो)
 — (L 6) Ms s lacuna, Ms वाय- (for क्षिप्र) Ms
 उपे पुरा न मे शृणु (for the post half).]

23 *) Dns Ds s S पार्थ (for शश्वल). — *)
 Ms-s चतुर्धा (for पारमान) Ds : प्रतिमज्य (for
 प्रवि) Bs Dns Ds, o [अ]ह (for [इ]ह) — *) Bs
 द्वितकाम्यया (for 'मादधे). S विधाननिदमादधे

24 *) Dns Ds Gs एक; Ca d एका (as in
 text) Ks तपश्चर्यां, Dns तप कुर्यां (for तपश्चर्यां)
 — *) Dns Ds s कुरुते भुवि सुस्थिता — *) Bs S
 साध्वसाधु वा (T Gs-s च), Ds साधु साधिवति (for
 साध्वसाधुनी)

25 Ds om 25-26 — *) S कर्म कुरुते (by
 transp) — *) Dns Ds s मानुष धर्मसाधिता; Ds s
 'धीं तनुमाश्रिता & Ca d अपरा क्षेत्रज्ञरूपा मानुषे
 लोके कर्म कुरुते । & — *) T Gs s s चतुर्थे (for
 चतुर्थां). Ds तु परा; S मूर्तिस्तु (for त्वपरा) Ss
 चतुर्थां त्वपरा शेते Cd cites शेते and अपरा (both as
 in text). — *) Ss Ks Ds वाप- (for वर्ष). S Ks-s
 Dns Ds s s -सहस्रिकां; Ks s Dns Ds s s 'सहस्रिकां; T
 'सहस्रिकां; Bom ed 'त्रिकाम् (for 'त्रिकाम्)

26 Ds om. 26 (cf v 1 25) — *) Ds s सा
 (for [न]मी) — *) Dns यतिष्यते (for उत्तिष्ठते)
 — *) S पारार्थाय (for हंस्यो) Dns Ds s इष्टस
 (for श्रेष्ठम्) — *) Ks तत्तम्- (for तस्मिन्). Bs
 प्रपश्यति; Ds ददाति ते (for 'ति मा) — Alter 26,
 Ks Ds s repeat 22nd, while Ds ins 215th.

27 Ds om 27 — *) S K (except Ks) Ds
 तदा; b पुरा (for तदा). — Gs om (hapl) 27th-29th

— *) Ss Ks s s Dns Ds s s (before corr as in
 text) Gs s प्रायाचत; Ks s Dns Ds s अया^o; Da
 प्रवाचयत (hypermetric) (for प्रायाचत) Ks-s B
 Ds Ds s s यन्मां; Ds मां य (by transp), S (Gs
 om) पार्थ. — *) B Ds Ds s s S (Gs om) तच्छृणु
 (for स शृणु).

28 Gs om 28 (of v. 1 27) — *) B Ds
 Ms-s दानवानां (for असुराणां) S K (except Ks)
 B-s Ds Dns Ds s s T Gs s चा (Dns वा) प्यव-
 घ्यत् (for च अव^o). Dns मम (for स्तु मे) — Ds
 om (hapl) 28th-30th. — *) S K (except Ks)
 Dns Ds उपेत (for उपेतो). S Ks s Dns Ds s त
 मे स्व, Ks स्व मे त, Ds s तमेव (for तन्मे स्व)
 S (Gs om) एव वरं वृणे देव तवानघ (T Gs तव नाय;
 Gs देवनाय) ममास्त्विति.

29 Gs om 29th (of v 1 27), Ds om 29 (of
 v 1 28). — *) Ss K (except Ks) Ds दत्त्वा (for
 श्रुत्वा) — *) Bs (marg) पृथिव्यासु; Cd जगत्यासु
 (as in text) Ds (by corr.) तनये (for तनये) S
 (Gs om) जगत्या भरतर्पण. — *) Ks B-s Ds Dns
 Ds s T Gs s-s M Cd प्रायच्छ; Gs प्रथितं (for
 अद्द) Dns अमोघास्त्रं चाद्द च. — *) Ss transp.
 वैष्णव and तदहं. B Ds Dns Ds s परम (for तदहं).
 Bs तदा (for पुरा) S परम वैष्णव पुरा.

30 Ds om. 30th (of v. 1 28). — *) Ks Dns
 अमोघ; Ds अघोचं (sic), Ds अमोघ (for अघोच).
 Bs Ds Ds s वा (for च). Ds मे (for वै). Ks
 Bs Dns अमोघं (for ह्यमोघ). Ks Dns Ds क्षिते;
 Cd क्षमे (as in text). S एतदस्त्रममोघं मे (Ms-s ते)
 अधिष्यति पशुचरे. — *) Gs [अ]पि (for [अ]भि-).
 Gs M नरकस्य रक्षणार्थं तु (hypermetric). — *) Bs

अनेनास्त्रेण ते गुप्तः सुतः परबलार्दनः ।
 भविष्यति दुराधर्षः सर्वलोकेषु सर्वदा ॥ ३१
 तथेत्युक्त्वा गता देवी कृतकामा मनस्विनी ।
 स चाप्यासीदुराधर्षो नरकः शत्रुतापनः ॥ ३२
 तस्मात्प्राग्ज्योतिषं प्राप्तं तदस्त्रं पार्थ सामकम् ।
 नास्यावध्योऽस्ति लोकेषु सेन्द्ररुद्रेषु मारिष ॥ ३३

तन्मया त्वत्कृतेनैतदन्यथा व्यपनाशितम् ।
 वियुक्तं परमास्त्रेण जहि पार्थ महासुरम् ॥ ३४
 वैरिणं युधि दुर्धर्षं भगदत्तं सुरद्विषम् ।
 यथाहं जग्निवान्पूर्वं हितार्थं नरकं तथा ॥ ३५
 एवमुक्तस्ततः पार्थः केशवेन महात्मना ।
 भगदत्तं शितैर्बाणैः सहसा समवाकिरत् ॥ ३६

C-7 1292
 B-7 29 37
 K-7 29 45

नैतत्, D₆ नैत (for नैन) D₁ विशिष्यति, D₁ s हनि (for वधि)

31 *) S₁ पृच्छि (for गुप्त) — *) S₁ D₁ पुत्र (for सुत) K₁ तव (for पर) T G (except G₅) M₁ s सुत परमधार्मिके — *) G₅ सुदुर्धर्ष (for दुराधर्ष)

32 *) S K₁₋₄ D₁ s 7 s भगवता; K₁ D₁ D₁ s भगवती, D₁ s D₁ s T G₁₋₄ तु सा देवी, G₁ M तदा देवी, G₁ तथा देवे (for गता देवी) Cd cites देवी (as in text) — *) K₁ कृतकर्मा, S कार्या (for कामा) S₁ K (except K₁) D₁ गता क्षमा, D₁ D₁ s यज्ञस्विनी; T G₁₋₄ वसुधरा, G₁ s M मही तदा (G₁ M₁ गता, G₁ तथा, M₁ धरा) (for मनस्विनी) — After 32^{ab}, D₁ ins

217* इयजायत धरा देवी पुत्र पुत्रशतावरम् ।

— *) T G₁ तथा हि (for स चापि) — *) D₁ s दानव (for नरक) S K D (except D₁) सूदन (for तापन)

33 *) S वेत्य (for पार्थ) — D₁ s 7 s ins after 33^{ab} D₁ after 34

218* तदस्त्रं देवगन्धर्वयक्षपद्मगराक्षसान् ।

सर्वान्समागतान्दन्ध्याग्निं पुनस्त्वा घनजय ।

भोगिना चैव दुर्धर्षं मया दत्तं सुरासुरै ।

जहि प्राग्ज्योतिष पार्थ पुरा सर्वान्दिनस्ति म ।

[(L 1) D₁ तनस्तु (for तदस्त्र) — (L 3) D₁ वर (for चैव) D₁ भगदत्त (for मया दत्त)]

— *) G₁ नान्यो (for नास्त्र) S K₁₋₃ D₁ त्रि / for इस्ति D₁ नगरे; D₁ s नागेषु, S लोकेस्मिन् (for लोकेषु) — *) B₁ भारत; Cd मारिष (as in text) S मदन्य कश्चिद्दुर्धर्ष

34 *) D₁ यत् (for सत्). D₁ D₁ s (before corr as in text) स्वरहृते च; S ते हि (for तेन)

— *) S₁ इयवनाशित, S₁ K₁ s 4 D₁ ह्य (S₁ न्य, K₁ D₁ ह्य) पपादित, K₁ ह्यपमादितं, K₁ B₁ न्यमनायि (K₁ 'क्षि) त, B₁ s 3 D₁ इयपलापित, B₁ (marg) s D₁ D₁ Cd 'नामितं (for 'नाशितम्). S अन्त्यैवोपनिमित्तं, C₁ अन्यथा न्यपलापित — *) K₁ B₁ (marg) s 3 D₁ D₁ s 6-8 वियुक्त; D₁ (by corr sec m) वियुक्त (for वियुक्त) — *) G₁ महारय (for 'सुरम्) — After 34, D₁ ins 218*

35 *) D₁ D₁ s युद्ध, D₁ युः, Bom ed जहि (for युधि) — *) D₁ तथा (for यथा) B₁ जज्ञे चाह यथा पूर्व — *) K₁ B₁ D₁ D₁ s तदा (for तथा) — For 35, S subst

219* इन्द्रस्योऽय महास्त्रेण भगदत्तं सुरासुरै ।

यथाह नरक लोकहितार्थमहन पुरा ।

[(L 2) G₁ यथाह, M₁ s यथाह G₁ M₁ s लोके (for लोक)]

36 Before 36, S ins सजय त् — *) K₁ तदा (for तत्) — *) K₁ s D₁ शतैर्, K₁ D₁ D₁ s शितैर् (for शितैर्) — *) K₁ D₁ D₁ समवाकिरत्. — After 36, K₁ (marg) D₁ s 7 s ins

220* घण्टा काञ्चनमल्लता विश्वकर्मविनिर्मिताम् ।

काञ्चनशृङ्खलानदा सन्या चिच्छेद् पाण्डव ।

ना हवा शरवातेन वज्रनिष्पेपसनिमा ।

पपात द्रपातेन चन्द्रधिम्बसमुज्ज्वला ।

दक्षिणापि हवा राजन्वण्टा चागौ किरीटिन । [5]

पपात दूरमन्वान गत्वा सूर्य इव क्षितौ ।

भगदत्तेन निर्मुक्तं सुप्रतीकोऽपि वेगत ।

हनुमान्सूर्यधिम्बस्य प्रपनार्यमिवोद्यत ।

[(L 1) D₁ नल्लिना (for -सल्लिना) — (L 5) K₁ विहित (for [व] वि एता) K₁ किरीटिना — (L 8) D₁ s [उ]च्छेद् (for [उ]द्यत).]

On the other hand, D₁ after 36 ins. 222*.

ततः पार्थो महाबाहुरसंभ्रान्तो महामनाः ।
कुम्भयोरन्तरे नागं नाराचेन समर्पयत् ॥ ३७
समासाद्य तु तं नागं बाणो वज्र इवाचलम् ।
अभ्यगात्सह पुङ्खेन वल्मीकमिव पन्नगः ॥ ३८
स तु विष्टभ्य गात्राणि दन्ताभ्यामवर्नि ययौ ।

नदन्नार्तस्वरं प्राणानुत्ससर्ज महाद्विपः ॥ ३९
ततश्चन्द्रार्धविम्बेन शरेण नतपर्वणा ।
विभेद हृदयं राज्ञो भगदत्तस्य पाण्डवः ॥ ४०
स भिन्नहृदयो राजा भगदत्तः किरीटिना ।
शरासनं शरांश्चैव गतासुः प्रमुमोच ह ॥ ४१

37 *^a) B₁ D₁ अतरं Ṣ K (except K₅) D₁ ५
सम(Ṣ₁ 'मा)र्षयत्, B₂ D₀₁ D_{n1} D₂ ५ समर्ष', D₁
समर्थ'; D₈ समर्षयन् (for 'यत्') D_{n1} D₈ ६ अविध्य
दर्जुनो नाग कुम्भयोरन्तरं शृश्रु = (var) line 2 of 221*.
— For 37, S subst

221* तत सधाय विशिखं दीप्यमानमिवानलम् ।
अविध्यदर्जुनो नागं कुम्भयोरन्तरे शृश्रुम् ।

38 *^a) D₂ ५ च; D₀ स (for तु). B D₀₁ D_{n1}
D₁ ५ स समासाद्य तं नाग; S तस्याददानस्य धनुर्.
— ^b) K₅ D_{n1} D₂ ५ भिन्वा; S द्वि(T₁ G₁ द्वी)प
(for बाणो). Ṣ₁ M₈₋₅ वज्रम् (for वज्र) — ^c) Ṣ₂
अत्य** ; B₂ अभ्ययात्; D₀ अत्यगात् (for अभ्य*)
D₀₁ भङ्गेन (for पुङ्खेन) S अत्यगात्स शरोऽयुगो. — ^d)
Ṣ₁ K₁ चात्मीकम्; B₁ D_{n1} D₈ T G₈ वल्मीक (for
'कम्). — K₂ (marg) ५ D_{n1} D₁ ५ ins after 38
D_{n1} after line 3 of 227* D₄ ५ १ ५ (marg) after
223* D₀ after 36

222* स करो भगदत्तेन प्रेर्यमाणं पुन पुनः ।
न करोति वचस्तस्य दरिद्रस्येव कामिनी ।

[(L 1) D₂ १ गजो (for की) D_{n1} भगदत्तस्य
(for 'त्तेन) D₄ १ नोघमान' (for प्रेर्यमाण) K₂ D_{n1}
D₈ ५ सुहृदुं (for पुन पुन). D₀ स वीरो भगदत्तस्य
शरदाहेन पीडित' — D₈ reads line 2 twice — (L 2)
K₂ (marg) D_n D₈ ५ (first time) योपिता (D_n 'त'
(for कामिनी) D₁ १ ५ (second time) दारा इव दरि-
द्रस्य अविधेयत्वमागमत्]

On the other hand, D₁ ५ १ ५ ins after 38

223* मध्ये विदीर्णस्तस्थौ स प्रास्यन्दत पुन पुन ।
स्यन्दमान ततो नाग चरणाभ्यामनोदयत् ।

[(L 1) D₄ हस्ती (for तस्यो) — D₈ om line 2]

39 *^a) K₂ मत्तो (for स तु) — ^b) K₂ ५ B₁ D₀₁
D_n D₂ ५ ५ T₁ G₂ ५ ५ M₈₋₅ अवर्नी (for अवर्नि)
S गत (for ययौ). D₄ १ ५ दंताभ्यामगमन्मर्हो — ^c)
Ṣ₂ damaged. B₂ (marg. as in text) आर्तस्वर'; B₁

T₁ 'स्वन; G₂ अतिस्वरं (for आर्तं) — After 39,
Bom Kumbh ed ins

224* ततो गाण्डीवधन्वानमभ्यभापत केशव ।
अथ महत्तरं पार्थं पलितेन समावृत' ।
वलीसलन्नयनं शूरं परमदुर्जय ।

Bom Kumbh. ed oont B (B₁₋₃ marg) D_{n1}
D₈ ५ १ ins after 39

225* अक्षगोरुन्मीलनार्थाय वन्दपट्टं सदा नृप' ।
देवमाक्यात्प्रचिच्छेद् शरेण शृश्रुमर्जुन ।
छिन्नमात्रेण्युक्ते तस्मिन् रुद्धनेत्रो बभूव स' ।

[(L 1) D_{n1} चैल' (for पट्ट) Bom Kumbh ed
एतौ (for सदा) D₈ ५ नृप (for नृप) — (L 3) B₁₋₃
'मात्रे (for -मात्रे) B पटे (for [अ]युक्ते). D_{n1} सछिन्ने
चांशुके तस्मिन्, D₈ छिन्नमात्राशुके त' (for the prior half)]

Bom Kumbh ed cont

226* तमोमय जगन्नेने भगदत्त प्रतापवान् ।

40 B₁ om 40^a — ^a) D_{n1} D₈ ५ रूपेण; S
'नुह्येन (for विम्बेन) — ^b) Ṣ K (except K₅) D₁
शिखेन; B₁₋₃ D₀₁ बाणेन (for शरेण) B₁ ५ ५ D₀₁
D_{n1} D₈ ५ ५ [आ]नत- (for नत) S शरेणामित्रक
र्षान (G₈ M₈₋₅ 'शिना) — After 40^a, D_{n1} ins

227* विभेद सकलो देहो द्विधाभूतो बभूव ह ।
राज्ञा यलघता तेन जानुभ्यां धारितो रणे ।
अर्जुनं प्रति युद्धे न चिरकालं दधार स ।
एव युद्धं तदा तेन राज्ञा तेन दुरात्मना ।
किरीटी चार्धविम्बेन शरेणानतपर्वणा । [5]

[After line 3, D_{n1} ins 222*]

— ^c) M₈₋₅ वीरो (for राज्ञो) — ^d) D_{n1} मारिष (for
पाण्डव').

41 ^a) K₁ चैव (for चैव) K₂ गतायु; D₁
'च (for 'सु) D₀₁ प्रमुमोह च (for 'मोच ह) S
सुक्त्वा शरासनं बाहू प्रसार्याव(T G₂ 'र्थं न्य; G₈ ५
'र्थान्व; G₈ 'र्याव)पत(G₁ 'गम)द्वजात्.

शिरसस्तस्य विभ्रष्टः पपात च वराङ्कुशः ।
नालताडनविभ्रष्टे पलाशं नलिनादिव ॥ ४२
स हेममाली तपनीयभाण्डा-
त्पपात नागाद्विरिसंनिकाशात् ।
सुपुष्पितो मारुतवेगरुणो

महीधराग्रादिव कर्णिकारः ॥ ४३
निहत्य तं नरपतिमिन्द्रविक्रमं
सखायमिन्द्रस्य तथैन्द्रराहवे ।
ततोऽपरांस्तव जयकाङ्क्षिणो नरा-
न्वमञ्ज वायुर्वलवान्द्रुमानिव ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८

२९

संजय उवाच ।
प्रियमिन्द्रस्य सततं सखायममितौजसम् ।

हत्वा प्राग्ज्योतिषं पार्थः प्रदक्षिणमवर्तत ॥ १
ततो गान्धारराजस्य सुतौ परपुरजयौ ।

C. 7 15C3
B 7 30 2
K 7 30 2

42 *) Dn1 शिरसा (for 'सस्') K1 B Dc1
Dn2 D1 : 1 : विभ्रष्ट (for 'ष्ट') K1 : 1 : D1 महो
कुश, K1 B (except B1) Dc1 Dn2 D1 (before
corr) : 1 : वराङ्कुश (for 'कुश') S पपात पततस्तस्य
शिरस (M1-s 'स्थ' पूर्वमकुश — B1 om 42¹ —)
D1 तल; T G1-s M1 : नाल; M1-s फट (for
नाल-). K1 : Dn2 G1 : ताडित; B1 पातेन; B1
सादन, T G1 : तामन (for ताडन) —^d) S
नलिनाद्

43 *) M1-s transp तपनीयभाण्डात् and गिरिस
निकाशात् D1 : स माह; G1 : पांटरात् (for भाण्डात्)
Cd cites तप (as in text). S1 K1 : 4 D1 -सनिवे
द्यान्; S1 damaged (for 'कादान् — ') Dn2 D1 :
G1-s मपुष्पितो (for सुपु') D (except Dc1 D1) S
ममो (for रणो) K1 सुपुष्पितो घातसुवेगममो

44 *) T G1 : M1 : विक्रम (for विक्रम) —^b
B1 महायम् (for सखायम्) Dc1 (before corr) सखा
महेंद्रस्य (for सखायमिन्द्रस्य) K1 : B Dc1 Dn D2
: 1 : वदा, D1 : तम्; D1 : तट्ट (for तथा) D1
: 1 : इन्द्र (for ऐन्द्र) S सखा (T G1-s 'हा) यमि
द्रस्य स इन्द्रसमव —^c) K1 तथा (for ततो) D1 :
एत परांस (for ततोऽपरांस) T G1-s रणे; G1 M
नृपान् (for नरान्) —^d) Dn D1 : 1 : 8 ह्य द्रुमान्
(by transp)

Colophon — Sub parvan Editions संज्ञकवध.

— Day of Drona's Generalship S1 K1 : द्वितीय
(K1 : द्वितीययुद्ध) दिवस . G1 M1 : द्वितीयेह
— Adhy name S1 K1-2 : B (B1 m) D S भगदत्तवध .
— Adhy no (figures, words or both) K1 26,
B1 25, Dn1 D1 : S 28 (as in text) — Sloka
no Dc1 45, Dn1 46

29

D1 : ins before the ref K1 (marg) D1 :
after the ref

228* पूर्वदेस्य महावीर भगदत्त महाबलम् ।
कृष्णो दशार्हयोभस्व जलतुर्युधि हुजंयम् ।
नागायुतचलप्राण शूरमाहवशोभिनम् ।
सुप्रतीकोऽपि धलवात्तानायुतसमो बली ।
वैष्णवास्त्रेण मयुक्तो अकुशेन च वीर्यवान् । [5]
श्रीणि तेजामि तत्रैव त्रेताग्निरिव चाध्वरे ।
भगदत्त रणे शूरं निहन्यात्कोऽर्जुन विना ।
अर्जुनोऽपि महावीर्यो हत्वा पितृमख रणे ।
अत्रघर्मं विचिन्त्याजौ धिग्धिगित्येव चाप्रवीत् ।
उमादित्यसम कान्त्या भूमौ निपतित दिव । [10]
प्रसमीक्ष्य वदा पार्थो रेणुना स्ववगुण्डितम् ।

[(L. 1) D1 : पूर्वं (for पूर्व) — D1 om line 2
— (L. 2) D1 (by corr) वैष्ण (for कृष्णो) D1
(before corr) वैष्णवास्त्रेण सयुक्तेन (hypermetric) (for

आर्छेतामर्जुनं संख्ये भ्रातरौ वृषकाचलौ ॥ २
तौ समेत्यार्जुनं वीरौ पुरः पश्चाच्च धन्विनौ ।
अविध्येतां महावेगैर्निशितैराशुर्गर्भुशम् ॥ ३
वृषकस्य हयान्मृतं धनुश्छत्रं रथं ध्वजम् ।
तिलशो व्यधमत्पार्थः सौवलस्य शितैः शरैः ॥ ४
ततोऽर्जुनः शरव्रातेर्नानाप्रहरणैरपि ।
गान्धारान्न्याकुलांश्चक्रे सौवलप्रमुखान्पुनः ॥ ५
ततः पञ्चशतान्वीरान्गान्धारानुद्यतायुधान् ।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय क्रुद्धो वाणैर्धनंजयः ॥ ६

हताश्चालु रथाचूर्णमवतीर्य ।
आरूरोह रथं भ्रातुरन्यच्च ।
तावेकरथमारूढौ भ्रातरी वृषकाचलौ
शरवर्षेण वीभत्सुमविध्येतां पुनः ।
स्यालौ तव महात्मानौ राजानौ ।
भृशं निजघ्नतुः पार्यमिन्द्रं वृत्रवलाविव ।
लब्धलक्ष्यौ तु गान्धारावहतां पाण्डवं ।
निदाघवार्पिकौ मासौ लोकं ।
तौ रथस्थौ नरव्याघ्रौ राजानौ वृषकाचलौ

the prior half). — (L 5) Ds सयुक्त (for संयुक्तो).
Ds सांकुशेन स, Ds अकुशेनैव (for 'शेन च) — (L 6)
D1 वा (for च) — (L 7) Ks को एन्याद्; D4
एन्यात्को हि (for निहन्यात्को) — Ks om lines 8-9.
— (L 9) Ds विनिय (for विचिन्त्य). — (L 10) Ds
कीर्त्या (for कान्त्या) — (L 11) D4 रणेन (for रेणुता).
Ds चैव (for त्वव).]

1 *) B1 सदा (for सततं) T G2-4 सततं प्रिय-
मिन्द्रस्य — *) T G2-4 सदायम् (for सदायम्) — *)
Ds स अवस्यत् (for 'सत')

2 *) Ks गंधार (for गान्धार). — *) S पुत्रौ
(for सुतौ). Ms-s परमदुर्जयो (for 'पुरंजयो) — *)
S K1. 2 4 D01 D1 Gd आर्छेता (S1 'त्ता'म्; Ks अर्द्धे;
Ks प्राछे; Ds अर्छे; S अर्धे (for आर्छे). G1. 2 5
M सखे; G4 सखे (for सख्ये). — *) S विसृजंतम-
(Ms-s 'ताव) जिह्वागान्

3 *) Gs वीर (for वीरौ) — *) S पूर्व (for पुर)
Gs धन्विनां Dns Ds पुन पार्थिव धन्विनौ — *)
Dn1 आविध्येतां, G4 अवि (for अवि) Dn1 महावेगौ
(for 'वेगैर्) — *) D01 आयुधैर् (for आशुगैर्). Gs
वृत्त (for शृत्ताम्).

4 *) Dns वृषकस्य तु (hypermetric) (for वृष-
कस्य) — *) G1 M1 2 छत्र; Gs 4 चित्रं (for छत्र).
K (except Ks) Dn1 ध्वज रथं (by transp), Ds 6
Gs 4 रथध्वज, G1 M1 3 ध्वज रणे. — *) Dns Ds 6
व्यहनत् (for व्यधमत्) — *) Ks D1. 1. 8 सितै (for
शितै).

5 *) D1 8 शरैर् (for शरैर्) — *) Dn1 T G2-3
प्रहरणान् (for 'रणैर्). S युधि (for अपि). — *)
Bom. ed आकुलांश्च (for 'प्याकु'). S गान्धारानाकुली

कुर्वन् — *) S अचल (for सौवल)

6 *) S1 पंचदाति, S1 Dns Ds 6 पंच (Ks 'चा,
B1 D01 Dn1 D1 1 8 Ms-s पच (Ks 'चा,
'दातान्). Ks Dn1 Ds 6 वीरौ (for वीरान्)
Dn1 राजन् (for चाणैर्)

7 *) B1 2 (marg), 2 स हताश्चाद् (for स
— *) Ks Ds महारथ; S महाम (Gs 'द्युति'
'भुज) — Ks om 7^{cd} — *) B1 स (for च).
K1 2 4 D1 आदधे (for जादधे). S अ (T G2-3
न्यदादाय कासुंके.

8 *) S1 B1 D01 Dn1 एकं (for एक). — *)
lacuna, Gs तायुधौ (for भ्रातरौ). — *) K (except
Ks) D1 om (hapl.) 8^c-9^b. — *) Ks Dn1 Ds 4
1. 8 नरपंथौ, B D01 Dns Ds 6 सुहृंसुहृ (for पुन
पुन)

9 S K (except Ks) D1 om. 9^{ab} (of v. l. 8).
— *) Ks B D01 Dn Ds 6 (before corr.), 1 8 Gs
इयालौ, Ds 4 5 6 (by corr) शालौ (for स्यालौ) — *)
Ks सौवलौ, Dns Ds 6 Ms-s भ्रातरौ; Gs lacuna
(for राजानौ) — *) S1 Ks B1 4. 5 Dn1 D1 2 विज
घ्नतु; S सौ ज (for निज). B1 निजघ्नतुर्भृशं पार्यम्.
— *) Ds S (except T G2) वलाविव (for 'बला').

10 *) N (except S1 K1) T G1-3 M लक्ष्यौ (for
-लक्ष्यौ) Gs तौ लब्धलक्ष्यौ गान्धारौ. — *) Ks Ds दह
(D1 'हे)तां; B1 D01 Dn1 Ds 1. 8 आहतां; Dns Ds 6
S जघ्नतु; Gd अहतां (as in text). — *) S1 K1-3
अमोघौ; Ks B1. 2 4 D01 Dn Ds 5 6 S नैदाघ (D1
'घौ); D1 निदाघे (for निदाघ). T G2-3 Ms-
(for मासौ). — *) S1 ('

संश्रिताङ्गौ स्थितौ राजञ्जघानैकेषुणार्जुनः ॥ ११

तौ रथात्सिंहसंकाशौ लोहिताशौ महाशुजौ ।

गतासु पेततुर्वीरौ सोदर्याविकलक्षणौ ॥ १२

तयोर्देहौ रथाद्भूमिं गतौ बन्धुजनप्रियौ ।

यशो दश दिशः पुण्यं गमयित्वा व्यवस्थितौ ॥ १३

दृष्ट्वा विनिहतौ संख्ये मातुलावपलायिनौ ।

भृशं भृमृचुरश्रूणि पुत्रास्तव विशां पते ॥ १४

निहतौ भ्रातरौ दृष्ट्वा मायाशतविशारदः ।

कृष्णौ संमोहयन्मायां विदधे शकुनिस्ततः ॥ १५

लगुडायोगुडाश्मानः शतद्वयश्च सशक्तयः ।

गदापरिघनिस्त्रिंशत्शूलमुद्गरपट्टिशाः ॥ १६

सकम्पनार्धिनखरा मुसलानि परश्वधाः ।

धुराः धुरप्रनालीका वत्सदन्तास्त्रिसंधिनः ॥ १७

चक्राणि विशिखाः प्रासा विविधान्यायुधानि च ।

प्रपेतुः सर्वतो दिग्भ्यः प्रदिग्भ्यश्चार्जुनं प्रति ॥ १८

खरोष्ट्रमहिषाः सिंहा व्याघ्राः सुमरचिह्निकाः ।

C 7 1320
B 7 20 19
K 7 20 19

(except B₁) Dc₁ D₁ s s G₁ M₁ घनांशु (K₁ 'सु')
मिर, K₁ च मांशु (sic), G₁ (inf lin sec m)
घपांशु (for घनांशु)

11 D₁ om. 11 —^a) D₁ रथस्यौ च (for तौ
रथस्यौ) S तौ स्यालौ चव (G₁ M₁ s तदा रण) दुषंपौ
समाने स्वदने स्थितौ —^a) S₁ सश्रियावस्थितौ राजन्;
S₁ K₁ s s D₁ 'व्य भ्रातरौ राजन्; S ससृशतौ तदा
न्योन्य —^a) K₁ T G₁-s M₁-s पुन (for [अ]र्जुन)

12 ") D₁ रथस्यौ च नरथ्यादौ; S तौ रथासहस्र
वीरौ —^a) S K (except K₁) D₁ लोहितंगौ (for
'ताशौ) —^a) Dn₁ D₁ s S निहतौ; Bom ed. राजन्सं
(for गतासु) S₁ Dn₁ पतितौ (for पेततुर्) Dn₁
D₁ s नीमौ, S भूमौ (for वीरौ) —^a) S₁ सोदराव;
K₁ s s B₁ Dn D₁ s s लोदर्याव (for सोद') Ca
एकलक्षण, Cd 'णौ (as in text) Dc₁ (before
corr) D₁ s सोदर्यौ (Dc₁ 'र्या-) विक (D₁ 'द्व) लक्षणौ

13 ") M₁ s ययोर् (for तयोर्) S K₁-s D₁
भूमौ (for भूमिं) Bom ed तयोर्भूमिं गतौ देहौ
—^a) Bom ed रथाद् (for गतौ) S 'व्यर्यौ (for
प्रियौ) —^a) S विक्रितौ स्वमुत्तम

14 ") Dn₁ D₁ s तौ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा वि) S K
(except K₁) D₁ s s s तु; T G₁ s तौ (for वि)
G₁ s M₁ s सखे; G₁ M₁ सखे (for सख्ये) —^a)
S सर्वे (for भृश) K₁ सश्रूणि (for अश्रूणि) —^a)
K₁ s D₁ पुत्रसु (for पुत्रासु)

15 ") T G₁-s तौ; G₁ M₁ s स (for नि) —^a)
Dn₁ D₁ s-विशारदौ (for 'रद'). —^a) K₁ शकुनिस्
S₁ K (except K₁) D₁ G₁ तदा (for तत) G₁ शकु-
निर्निदधे तत

16 ") Dn₁ नाराचा सगुडाश्मानः; D₁ s छांगला
कगुडा; S असदयेया घनास्मान (T₁ 'या इवास्मान';

T₁ G₁ s 'या इवास्मान'; G₁ 'न्याद्रयास्मान'; M₁
'या जनास्मान'; M₁ 'या घनास्मान, M₁ s 'यानथा
श्मान) —^a) D₁ s s (marg corr as in text) s
शतद्वयश्च (D₁ 'द्व च); D₁ s G M₁ s 'श्रीश्च; T₁ 'द्विश्च
(for 'द्वयश्च) S₁ शतद्वय, D₁ सशक्तु (sic), S
सकिंकिणी (T 'णि) (for सशक्तय) —^a) S₁ K₁-s
G₁ M₁ s-निस्त्रिंशत् (for निस्त्रिंशत्) —^a) K₁ D₁ s
पट्टिशा, K₁ S पट्ट (K₁ 'ट्टि)ता (for-पट्टिशा) S₁
शूलपट्टिशासुद्गरा

17 ") D₁ s स (for स) S₁ K₁ D₁ शरशक्तय-
(K₁ D₁ 'क्तय) टिनखरा, S₁ सकमिचुटि; K₁ * * * * स
मर्दि, K₁ * * * * चुटि; S शक्तयु (T G₁ s s 'क्तय-
टिप्रामनखर- (G₁ M₁ s 'रा) —^a) S K₁ D₁ मुसु
लानि, K₁ s Dc₁ Dn D₁-s मुसलानि (D₁ s 'लि);
B₁-s सुपलानि; B₁ मुसलादि (for 'लानि) Some
MSS परस्वधा —^a) Dn₁ धुरा; D₁ s s धुरान्
(for धुरा) K₁ धुराम; Dc₁ D₁ धुरमा (for
धुरम) D₁ s-नालीकान्; G₁ M नालीका (for
नालीका) D₁ s धुरप्रहरणा (D₁ ना)लीक (D₁ 'कान्).
—^a) Dn₁ [आ]यस (for वस-) K₁ B Dc₁ (before
corr) Dn D₁-s s T₁ दवास्थि, K₁ (before corr)
-दवा सु; D₁ s दवास्थि; M₁-s दवास्थ- (for
-दन्तास्थि) B Dc₁ Dn₁ D₁ S सधय, D₁ s-वधय
(for सन्धिन)

18 ") D₁ s चिद्राणि (for चक्राणि) K₁ D₁ s
विधि (D₁ 'व)घा; D₁ शिखिना (for विशिखा) K₁
प्रासो; D₁ s पाशा (for प्रासा) S कुसमा (G₁ M₁ s
'वा प्रा, G₁ 'त प्रा) समहाशक्तयो —^a) Dn₁ [अ]पि
(for च) —^a) S आपेतु (for प्र) B₁ D₁ शतशो
(for सर्वतो) G₁ दिग्भिः (for दिग्भ्य) —^a) S₁
विदिग्भ्यश्च (for प्रदि) D₁ s चार्जुन केदाव प्रति

19 Dn₁ om (hapl) 19^a-20^b. —^a) G₁ खरोष्ट्रा

ऋक्षाः सालावृका गृध्राः कपयोऽथ सरीसृपाः ॥ १९
विविधानि च रक्षांसि क्षुधितान्यर्जुनं प्रति ।
संक्रुद्धान्यभ्यधावन्त विविधानि वयासि च ॥ २०
ततो दिव्यास्त्रविच्छरः कुन्तीपुत्रो धनंजयः ।
विसृजन्निपुजालानि सहसा तान्यताडयत् ॥ २१
ते हन्यमानाः शूरेण प्रवरैः सायकैर्ददौ ।
विरुन्तो महारावान्निनेशुः सर्वतो हताः ॥ २२
ततस्तमः प्रादुरभूदर्जुनस्य रथं प्रति ।

तस्माच्च तमसो वाचः क्रूराः
तत्तमोऽस्त्रेण महता ज्य
हते तस्मिञ्जलौघारतु
अम्भसस्तस्य नाशार्थं ॥२२॥
प्रायुङ्क्षाम्भस्ततस्तेन प्रायशोऽस्त्रेण
एवं बहुविधा मायाः सौषलस्य
जघानास्त्रबलेनाशु प्रहसन्नर्जुनस्तदा ॥
तथा हतासु मायासु

(for खरोष्ट्र) —^b) K₁ व्याघ्र (for व्याघ्र), K₁ सिमिर, K₂ सुमिर; K₃ D₁ मिमिर; K₃ शयर; B₂ (marg as in text) सूकर, D₁ (before corr.) D₂ s T समर (for सुमर) S₁ B₂ (marg.) D₂ -क्षिलिका; K₁ चल; K₂ s D₁ चिल, K₂ चलि; K₂ चिल्ल; B₁ s चर्षिका, B₂ -विद; B₂ चिह; B₂ चित्र; D₁ निल, D₂ s D₂ विल; D₂ वलिस; D₂ G₁-s M₂ s -मल; D₂ वलि, T G₁ s M₁ s -मलु (for विलिका). —^c) S₁ K₁-s D₁ वृक्षा; K₂ वृका (for ऋक्षा). S₁ K₂ s B D₁ D₂ D₁-s पालावृका; K₂ स्याला (for साला). G₁ M₁ s काका (for गृध्रा). —^d) B D₁ D₂ D₂ s G₂ कपयस्य; T G₁-s M कपिश्चान (for कपयोऽथ).

20 D₂ om 20^{ab} (of v l 19) —^a) S₁ [अ]पि (for च) —^b) S₁ K₁ s s D₂ क्षुधितानि; D₂ विधि धानि; D₁ s बहुलानि; S विक्षितानि (for क्षुधितानि). —^c) S₁ om 20^{ad} —^d) B₁ D₁ सङ्क्रुद्धानि (for संक्रुद्धानि) K₂ s D₂ D₁ S अभि (G₂ 'वि)घावन्ति (K₂ 'तो, D₂ D₁ 'त); B₂ s अभ्यवर्षत (for 'धावन्त). —^d) D₂ वयास्रवा. (sic) (for वयासि च).

21 B₁ s (both marg) repeat 21^a-22^b after 33. —^a) M₂ वयस्रजन् (for विसृ) S₁ स्रज (for इयु). —^d) S (except T₂ G₂) प्रहसत् (for सहसा). G₁ M सानताडयत्.

22 For the repetition in B₁ s, of v. l 21. —^a) S K D (except D₁ D₂) शूरेण (for शूरेण) —^b) B₂ D₂ T G₂ दद (for ददौ). B₂ प्रवरै साय कोत्तमै; D₂ D₂ s सायकै (D₂ 'क)प्रवरैर्ददौ. —^c) S K D (except D₁ D₂) T G₂ s विनदतो (for विरु वन्तो). K₂ D₂ महानावान्; K₂ 'राज (for 'रावान्). —^d) K₂ G₁ s M₁ s विनेशु (for विनेशुः). S K D

(except D₁ D₁) यदुतो (for सर्वतो) गता (for हता).

23 ^a) D₂ D₂ s S प्रादुरासीद् (for ' D₂ D₂ s S अर्जुनस्याभितो रथं. —^d) B₁ as in text) s सफुरसयन्; G₂ महद्भय (fo यन्). — After 23, N ins

329* तत्तमो भैरवं घोरं भयकर्तृ महाहवे ।

[K₂ s B₁ उत्तमो (for तत्तमो). S₁ भयकर्तृभया the post half)]

24 ^a) N उत्तमास्त्रेण (for तत्तमो) K₂ B₂ समरे (for महता). G₂ तत्तमोक्षं महास्त्रेण. K₂ B₂ s G₂ ज्योतिषेण; K₂ D₂ s s ज्योतिष्येण, D₁ s ज्यो (D₁ घो)तिषा च; D₂ 'या सा (सी) ('वेण) S K D₂ D₂ s s s [अ]घधीत्त (D₂ 'म; D₂ s 'दा) (for [अ]र्जुनोऽवधीत्). — B₁ s transp हते and चस्मिन् D₂ s जलौघस्य; T s जलास्य (for जलौघस्य). —^d) D₂ D₂ s ' प्रादुरासीद् (for 'रासन्) S K D₂ D₂ s s s स वहा (D₁ s 'हं); D₁ s वहा; D₂ s यया तम (for भयानका).

25 ^a) S K (except K₂) D₁ स्रज (for स्रज). —^c) S₁ प्रायाद्; K₁ s D₁ (before corr.) D₂ प्रायुषत्; D₂ D₂ s सुमोच (for प्रायुङ्क्ष). S तदा (G₂ s M₂-s 'द)स्त्रेण (for तत्तमेन) —^d) S प्रायु-प्यत्ते (T 'त्के)न शोषित.

26 ^a) K₁ s D₂ s G₂ माया (for माया). —^b) S सौषलेन K₁ D₂ D₂ कृताकृता. (for कृता कृता). —^c) D₂ भाशु; D₁ s मस्रं (for मस्र). D₁ D₂ भाजौ (for भाशु) —^d) G₁ चार्जुनो (for अर्जुनस्य). S [s]वधीत् (for तदा). D₂ अर्जुनं प्रहसत्सदा. — 26, S ins.

अपायाञ्जनैरश्वैः शकुनिः प्राकृतो यथा ॥ २७
 ततोऽर्जुनोऽत्रविच्छ्रेयं दर्शयन्नात्मनोऽरिषु ।
 अभ्यवर्षच्छरौघेण कौरवाणामनीकिनीम् ॥ २८
 सा हन्यमाना पार्थेन पुत्रस्य तव वाहिनी ।
 द्वैधीभृता महाराज गङ्गेवासाद्य पर्वतम् ॥ २९
 द्रोणमेवान्वपद्यन्त केचिच्च महारथाः ।
 केचिद्भुयोधनं राजन्नर्थमानाः किरीटिना ॥ ३०
 नापश्याम ततस्त्वैतत्सैन्यं वै तमसावृतम् ।

गाण्डीवस्य च निर्घोषः श्रुतो दक्षिणतो मया ॥ ३१
 शङ्खद्वन्द्वमिनिर्घोषं वादित्राणां च निस्वनम् ।
 गाण्डीवस्य च निर्घोषो व्यतिक्रम्यास्पृशद्विचम् ॥ ३२
 ततः पुनर्दक्षिणतः संग्रामश्चित्रयोधिनाम् ।
 सुयुद्धमर्जुनस्यासीदहं तु द्रोणमन्वगाम् ॥ ३३
 नानाविधान्यनीकानि पुत्राणां तव भारत ।
 अर्जुनो व्यधमत्काले दिवीवाभ्राणि मारुतः ॥ ३४
 तं वामवसिवायान्तं भूरिवर्षशरौघिणम् ।

C 7 1337
 B 7 30 16
 K 7 30 36

230* दुर्ध्वदेविन्मान्वारे नाक्षान्क्षिपति गाण्डिवम् ।
 ज्वलित्वाग्निशिखांस्त्रीक्ष्णाशरान्क्षिपति गाण्डिवम् ।

[(L 1) G₁ M₁ २ देवि (for देविन्) T G₂₋₄ M₅
 गाडिव', G₅ पादव' (for गाण्डिवम्) — (L 2) M₅₋₈
 ज्वलनो (for ज्वलित्वा) G₅ ज्वलित्वाग्निशिखास्त्रीक्ष्णा (for
 the prior half) T G₂₋₄ M₅ गाडिव]

27 °) D₂ G₁ ६ तदा (for तथा) — °) B₂
 (marg) G₁ M₁ २ ततो (for ततो) K₁ शराहता;
 D₂ D₃ १ ३ 'दित', M₁ ३ 'शरैर्हता' (for 'शराहता')
 — °) D₂ अपायाच्छकुनिस्त्रयो — °) D₂ वेगेन (for
 शकुनि) ३ प्रहतो (for प्राकृतो)

28 °) K₁ ६ श्रेष्ठः; K₂ B श्रेष्ठं, D₂ श्रेष्ठ, D₃
 श्रेष्ठः; D₅ श्रेष्ठो, S श्रेष्ठं (for श्रेष्ठ) — °) B₁
 विषु, D₂ T G₁ ३ ६ M रिपुन्; G₂ ३ रिपो (for
 अरिषु)

29 °) D₂ सा- (for सा) S वध्यमाना (for
 हन्य') — °) K₂ B (except B₁) D₂ D₃ D₄ ३ ६
 तव पुत्रस्य वाहिनी

30 °) K₁ [उ]पपद्यंत, D₂ G₅ (by corr)
 [अ]भ्य', G₅ (before corr) [अ]भ्यपद्यत (for [अ]भ्य
 पद्यन्त) — °) D₄ तव (for तत्र) B D₂ S नर
 पंसा (for महारथा) — °) D₂ D₃ ६ मध्ये (for
 राजन्) — °) D₂ D₃ ६ S ताड्यमाना (for अर्थ')

31 °) K₁ २ D₂ D₃ D₄ १ ३ नापश्यामस् (for
 'श्याम) K₂ B D₂ D₃ D₄ २ स्वेन, D₅ ६ स्वेन;
 D₄ श्रेष्ठ, D₁ ३ चैनं (D₅ 'व') (for स्वेत्) S तत
 पुन न पश्यामि — °) D₂ सैन्यं च; D₄ १ ३ सैन्येन,
 D₅ तसैन्य (for सैन्य वै) D₅ १ ३ रजसा (for तमसा)
 K₁ सैन्य वै तमसावृत, K₂ B D₂ D₃ सैन्ये वै (D₂
 चा) रजसावृते (K₂ D₂ 'त'), D₅ ६ S लीघेण रज (G₁ २
 M₁ २ तम)सावृते (D₅ ६ 'त) — D₅ om 31°-32°

— °) K₂ गाजीवस्य (for गाण्डी') D₅ स्वनिर्घोषः;
 G₅ M₅₋₈ तु नि' (for च नि')

32 D₅ om 32° (of v l 31) — °) D₂ १ १ ३
 -निर्घोषो; G₅ -निर्घोरं (for -निर्घोषं) — °) ३ K
 (except K₁) B₁ ६ D₂ D₃ G₁ २ ३ M₅ ६ निस्वन,
 D₂ ६ १ ३ नि (D₃ नि)स्वन' (for निस्वनम्) — °)
 K₂ B₂ ३ D₁ G₅ M₈ तु (for च). ३ ३ निर्घोषं, D₂
 निर्घोषा (for निर्घोषो) — °) D₂ [अ]स्पृशद्विचं,
 D₁ १ ३ [अ]विशद्विचं, T G (except G₅) M₁ २ दिवं
 स्पृशत् (T G₂ ३ 'त्') (for [अ]स्पृशद्विचम्).

33 °) S संग्रामे (for संग्रामश्च). ३ ३ D₂ T G₅₋₈
 योधिन्; G₁ M योधिभि (for योधिनाम्) G₂
 संग्रामस्त्वमुखो [१ लो] महान् — °) K₂ B D₂ D₃
 D₄ चाञ्जनस्य, D₁ ३ स्वर्जुं' (for अर्जुं) ३ K₁ ३ ३
 D₁₋₃ ३ सुयुद्धस्या (K₂ 'श्चा')र्जुनस्यासीद्, D₂ सकुद्धस्या'
 — °) ३ K₁₋₃ D₁ आहत्, D₅ दहतं; T G₁ ६-६ M
 अह च (for अह तु) ३ K D₁ ६-६ अभ्यया (D₅
 'गा'त्; B. D₂ D₃ ३ ३ अभ्यगां (D₂ ६ 'या); D₂
 G₁ ३ M₁ २ अन्वगा (D₂ 'गात्'), Bom ed अन्वियां
 (for अन्वगाम्) G₂ संग्रामे चित्रयोधिन् (of 7 29
 33°) — After 33, B₁ ३ (both marg) repeat
 21°-22°, while after 33, N ins

231* यौधिष्ठिरान्यनीकानि प्रदहन्ति ततस्तत ।

[B₁ ३ D₂ ३ यौधिष्ठिरान्यनीकानि (for the prior half)
 D₂ D₃ om (hapl) from प्रदहन्ति up to कानि (in
 34°). ३ K₁₋₃ D₁ १ ३ प्रदहत, K₂ दहतं त, B₁ प्रह
 रति; D₅ प्रदहतत् (for प्रदहन्ति). B₂ पुनश्च (for
 ततश्च)]

34 D₂ D₃ om. 34° (of v l 231*) — °)
 G₅ सैन्यानि (for [अ]नीकानि) — °) S स्वदीयानि
 विश्रां पते — °) B₂ D₂ D₃ D₄ T G M₁ ३ दिव्य-
 (D₂ दिवा; G₅ महा)आगीव मारुत

महेष्वासं नरव्याघ्रं नोग्रं कश्चिदवारयत् ॥ ३५
 ते हन्यमानाः पार्थेन त्वदीया व्यथिता भृशम् ।
 स्वानेव बहवो जघ्नुर्विद्रवन्तस्ततस्ततः ॥ ३६
 तेऽर्जुनेन शरा मृक्ताः कङ्कपत्रास्तनुच्छिदः ।
 शलभा इव संपेतुः संवृष्णाना दिशो दश ॥ ३७
 तुरगं रथिनं नागं पदातिमपि मारिष ।
 विनिर्भिद्य क्षितिं जग्मुर्वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ ३८
 न च द्वितीयं व्यसृजत्कुञ्जराश्चनरेषु सः ।
 पृथगेकशरारूणा निपेतुस्ते गतासवः ॥ ३९

हर्तैर्मुन्यैस्तुरगैश्च सर्वतः
 शरामिषुष्टैर्द्विरदैश्च
 तदा श्वगोमायुचडाभिनादितं
 विचित्रमायोधशिरो बभूव
 पिता सुतं त्यजति सुहृद्वरं सुहृ-
 च्चैव पुत्रः पितरं शरातुरः ।
 स्वरक्षणे कृतमतयस्तदा जना-
 स्त्यजन्ति वाहानपि ॥ ३९ ॥

इति धीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

35 35^{ab} = 7. 27. 11^{ab}. — ^b) B (except B₁)
 Do₁ G₂ चर्प (for चर्प-). Ṣ K D₁ शरीषिन (for
 'धिणम्). — ^c) D₁ महेष्वासा (for 'प्वासं). Ṣ₁
 Do₁ (before corr) D₂ नरव्याघ्र; K₄ व्याघ्रो, D₂
 व्याघ्रा (for 'व्याघ्रं). — 35^d = 7. 27. 11^d. — ^d)
 K₂ नोग्रे; B₁ G₁ नोग्र. (for नोग्र). K₂ G₂ कश्चिद्;
 D₂ केचिद् (for कश्चिद्). D₂ अवारयत्; G₂ M₂
 न्यवारयत् (for अवा).

36 ^a) Ṣ₁ जघ्नुवमाना; Ṣ₂ K (except K₂) D₁
 अ(D₁ आ)मुष्ट (for ते हन्य). — ^c) D₂ स बहुवो
 (for बहवो).

37 ^a) D₂ D₂ स अर्जुनेन (for तेऽर्जुं). S [ह]पवो
 (for शरा). — ^c) K₄ B₁ शलभा (for शलभा). K₂
 D₂ निपेतु, D₄ ते पेतु (for संपेतु). — ^d) D₁
 दिपाः (for ददा)

38 ^a) Do₁ D₂ D₁ T G (except G₂) M₁ सुरंग.
 — ^b) Ṣ K (except K₂) D₁ अथ (for अपि) — ^c)
 Ṣ₁ विमथ्य च; Ṣ₂ K₁ स D₁ विनद्य (K₁ 'त्य) च; S
 ते निर्भिद्य (for विनि). D₂ क्षय (for क्षिति). — ^d)
 T G M₁ स सु (M₄ स) पुत्रा कर्दम तथा; M₂
 सपुत्रा इव कर्दम.

39 ^a) K₁ D₂ स व्यसृजत्; T G₂ विसृजत् (for
 व्यसृत्). — ^b) Ṣ K₁ 2.4 D₂ D₁ 2.5 स रथेषु (for
 नरेषु). B₂ D₂ D₂ स T G₁ 2.4 M च; G₂ चा (for
 स). D₄ स कुञ्जराथरथं प्रति — ^c) S व्यथयत् (for
 पृथयत्). D₂ 2.5 एव (for एक). K₂ D₂ D₂ 2.5

शरामिषा; D₂ स शरैर्मुष्टा (for शरारूणा) —
 पेतुस्ते तु (for निपेतुस्ते).

40 ^a) Ṣ K (except K₂) D₁ ततो, T G₂-3
 (for हतैर्). K₁ मानुषैस् (for मनुष्यैस्). K₁ 2
 (submetric); B Do₁ द्विरदैश्च (for तुरगैश्च). L
 (for च). Do₁ D₂ D₂ स सर्वदा (for 'त). —
 K₁ चर्पैर्; K₄ स-मृष्टैर्; B Do₁ D₂ D₂ 2.5 स-
 वृष्ट (for -वृष्टैर्). B Do₁ च हतैर् (for द्विरदैश्च)
 Ṣ₁ च सर्वतः; B Do₁ निपातितै (for च पा) S
 भिसृष्टैश्च गजैर्निपातितै. — ^c) K₂ स Do₁ तदाशु,
 1 स तदा च; D₂ तदा हि, S सुगाल- (for तदा श-).
 Ṣ₁ चडाभि; Ṣ₂ K₂ D₁ घटाभि; K₁ घयामि; K₂-3
 B Do₁ D₂ D₂ 2.5 T₂ G₂ चलाभि, D₂ चूकामि; D₂
 चलाभि; T₁ वलाभि, G₁ 2.4 M वलाभि, G₂ चलाभि
 (for -चलाभि). Ṣ₂ नर्दित (for नादितं). — ^d) K₂
 आयोप; K₄ आयोधि (for आयोध) D₂ शरैर् (for
 -शिरो). Ṣ₂ K₁ स D₂ 2.5 T G₂ स M₂ lacuna,
 B Do₁ D₂ D₂ तत् (for तु).

41 ^a) K₂ त्यजति सुतं (by transp). Do₁ पुत्र
 (for सुतं) T G₂-3 M सखा सखाय, G₂ सखा सर्वं
 तथा (for सुहृद्वरं सुहृत्). — ^b) K₁ पुत्रा; M₂ पुत्र
 (for पुत्र). Ṣ K (except K₂) D₁ शराहत. (K₁
 'ता); B₂ 'दित, T G₂-3 M₄ 'तुरं (for 'तुर) — ^c)
 Ṣ K₁ स D₁ स्वरक्षणे (for स्वर). S (except G₂) मन
 सस् (for मतयस्) G₁ 2.5 M तथा (for तन्)
 जनस्, D₄ 2.5 S (except G₂)

३०

धृतराष्ट्र उवाच ।

तेष्वनीकेषु भग्नेषु पाण्डुपुत्रेण संजय ।

चलितानां द्रुतानां च कथमासीन्मनो हि वः ॥ १

अनीकानां भ्रमज्ञानां व्यवस्थानमपश्यताम् ।

दुष्करं प्रतिसंधानं तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ २

संजय उवाच ।

तथापि तव पुत्रस्य प्रियकामा विशां पते ।

यशः प्रवीरा लोकेषु रक्षन्तो द्रोणमन्वयुः ॥ ३

समुद्यतेषु शस्त्रेषु संग्रामे च युधिष्ठिरे ।

अकुर्वन्नार्यकर्माणि भैरवे सत्यभीतवत् ॥ ४

अन्तरं भीमसेनस्य प्रापतन्नमितौजसः ।

सात्यकेश्चैव शूरस्य घृष्टद्युम्नस्य चामिमो ॥ ५

द्रोणं द्रोणमिति क्रूराः पाञ्चालाः समचोदयन् ।

मा द्रोणमिति पुत्रास्ते कुरूसर्वानचोदयन् ॥ ६

द्रोणं द्रोणमिति ह्येके मा द्रोणमिति चापरे ।

कुरूणां पाण्डवानां च द्रोणद्यूतमवर्तत ॥ ७

C 7 1280
B 7 31 7
K 7 31 7

Colophon — Sub parvan Editions सशतकवध
— Day of Drona's Generalship Śs Ks द्वितीयदिवस
(Ks 'स'), K1 s D1 द्वितीययुद्धदिवस — Adhy
nam Ks Dn1 D1 s गांधारपराजये (Dn1 'य') (Ks
adding वृषकाश[?च]लवच'), G1 M1 s द्रुकुनिपराजय
— Adhy. no (figures, words or both) B1 s Dn1
D1 s S 29 (as in text) — Śloka no Dc1 41,
Dn1 38

30

1 ^१) Gs पुत्रेषु (for पुत्रेण) — ^२) Ds प्रस्य
तां, Ds प्रदुतानां (for द्रुताना च) — ^३) Ds G1
M1 s क्षामन् (for क्षामीन्) Śs हि नो मन, Ks s
मनो हि न, Dn1 D1 s S मनोसि व (for मनो हि व).

2 ^१) B Dc1 Dn1 D1 s s Cs d अवस्थानम्; D1 s s
शवस्था, S अविष्टा (for व्यवस्था) Bs प्रपश्यतां
— After 2^१, B1 s Dc1 (marg sec m) Dn1 D1 s
ins

232* अतः परं रणे सूत किमकुर्वन्त मामका ।

[Dn1 च ते (for रणे) B1 मानवा (for मामका).]

— ^२) Ks -संधानां; Cs d संधानं (as in text)

3 ^१) S ते तथा (Gs 'दा') हतभूयिष्टास्तव प्रियहितै
पिण — ^२) Ds रय; T G1-s सर्वे; G1 M सर्वे
(for यश) S लोकस्य (for लोकेषु) — ^३) K1-s
Bs क्षरतो, T G1 s s रक्षणे; Gs रक्षिणो (for रक्षन्तो)
Dn1 S (except Gs) अन्वयु (for अन्वयु).

4 ^१) Bs चास्त्रेषु (for शस्त्रेषु). — ^२) Bs संग्रामेषु

(for 'ते च) Ds प्रियकामा विशा पते (= 7 30 3^१),
Cv as in text — ^२) Śs K (except Ks) D1 क्षमी
रवत्, S अविक्रमा (for क्षमीतवत्)

5 ^१) D1 s s अनीके (for अन्तर) — ^२) Ds s
पातयन्; Ds प्रापित (for प्रापतन्) — ^३) D1 s s चापि
(for चव) B Dc1 वीरस्य (for शूरस्य) S सत्यकस्य
च वीर (G1 M1 s भीम)स्य — ^४) Śs Ks D1 s चाभि-
मो, K1 B Dc1 Dn1 D1 s वा (K1 चा) विमो; D1
s चाभिमौ (D1 'मौ'), S पार्थिव (T G1-s 'वा',
G1 'व') (for चाभिमो)

6 ^१) B1 (marg as in text) Dc1 S कुन्दा (for
क्रूरा) — ^२) Some MSS पंचाला (for पाञ्चाला)
Ds s समचोपयन्, D1 s s 'नोदयन्, Ms-s 'चूचुदन्
(for 'चोदयन्) — ^३) S ते पुत्रा (by transp)
— ^४) Ds om (hapl) from कुरू up to कुरू (in 7^१)
Śs K1 अचोदयत्, Ks D1-s s अनोदयन् (Ds 'त्'
(for अचोदयन्) S स्वसैन्य समचोदयन् (G1 s [before
corr] M1 s 'चूचुदन्), Gs (by corr) शूरा सैन्यमचू
चुदन्

7 Ds om. up to कुरू (cf v 1 6) — ^१) S
पांडवा द्रोणमि (Gs 'न्याम इ)त्येव (T G1-s 'व) — ^२)
Dn1 वा (for च) — ^३) T G1-s पांडवानां कुरूणां च
— ^४) Śs Ks द्रोणे, K1-s द्रोणो; T2 G1 s द्रोण,
Gs द्रोणाद् (for द्रोण) G1 M1 s मूलम्, Gs युद्धम्
(for 'यूतम्) Dn1 Ds अवर्तयत्; Dn1 तदामवत्
(for अवर्तत)

8 ^१) B Dc1 D1 T G1 s s M प्रमयते, B1

यं यं स भजते द्रोणः पाञ्चालानां रथयजम् ।
 तत्र तत्र स पाञ्चाल्यो धृष्टद्युम्नोऽथ धीयते ॥ ८
 यथाभागविपर्यासे संग्रामे भैरवे सति ।
 वीराः समासदन्वीरानगच्छन्भीरवः परान् ॥ ९
 अकम्पनीयाः शत्रूणां बभूवुस्तत्र पाण्डवाः ।
 अकम्पयस्त्वनीकानि स्मरन्तः क्लेशमात्मनः ॥ १०
 ते त्वमर्षवशं प्राप्ता ह्रीमन्तः सत्त्वचोदिताः ।
 त्यक्त्वा प्राणान्प्रवर्तन्त मन्तो द्रोणं महाहवे ॥ ११

अयसामिव संपातः शिलानामिव
 दीप्यतां तुमुले युद्धे प्राणैरमिततः
 न तु स्मरन्ति संग्राममपि वृद्धाम्ना
 दृष्टपूर्वं महाराज श्रुतपूर्वमथापि वा ।
 प्राकम्पतेन पृथिवी खल्वीरानप्यने
 प्रवर्तता बलौघेन महता भारपीडिता ।
 घूर्णतो हि बलौघस्य दिवं स्तब्धेन
 अजातशत्रोः कुदस्य पुत्रस्य तत्र चा

(marg) G₂ s प्रथमतो (for स भजते). K₂ द्रोणः ;
 D₂ D₃ s वीर (D₂ 'रा') (for द्रोण). —^a) B₁ s
 D₁ s s पंचालानां ; S पाण्डवानां (for पाञ्चालानां). B₁
 D₂ s रथयज, D₂ 'यंभः ; D₂ 'यजे (for 'यजम्')
 —^a) K₁ lacuna, K₂ B₁ s s D₂ D₃ T G₁ s M
 स ; B₁ D₂ D₃ G₁ s तु ; G₂ च (for स). Ś₁ b
 पाचालो —^a) K₂ s B₁ D₂ D₃ s [s] म्य (D₂ s
 स्य ; D₂ न्य) वर्तत ; B₁ s D₂ [s] म्यपावत ; D₁
 [s] प्यधीयते ; D₂ s s s S विधी' (for स्य धी')

9^a) Ś₁ K₂ D₂ D₃ s s तथा (for यथा-) Ś
 K₁ s D₁ s भागे ; D₁ S भाग्य (for भाग). B₁ वि-
 र्याते ; D₂ 'न्यासे (for 'र्याते') —^a) K₂ समानदन् ;
 D₂ G₂ 'दधन्, D₂ 'ददन् (for 'सदन्'). —^a) D₂
 T G₁ s नागच्छन् (for जग'). G₁ M भैरव (for
 भीरव) Ś₁ वरान् (for परान्). Ś₁ K₁ s D₁ s s
 नद (D₂ s s कुर्वतो भैरवाप्रवान् (K₂ om रवान्),
 K₂ D₂ D₃ s कुर्वतो भैरव रव ; D₂ अगच्छन्भीरयो
 रणात् ; D₂ s गच्छतो वैरिणो रणात् ; G₂ अपगच्छति
 भीरव'.

10^a) Ś₁ om (hapl.) from नीया' up to अकम्प
 (in 10^a). Ś₂ कपनीयाश्च ; K₁ 'नीय' (for 'नीया')
 G₂ शूराणाम् (for शत्रूणां). —^a) S अभवत् (for चभू
 वुत् —^a) D₂ कपयत् (for अकम्पयत्). B₁ S
 अनीकानि (for त्वनी') Ś₂ K (except K₂) D₁ सत्वा-
 नीकानि वक्षत (K₂ 'ते)

11^a) D₂ सत्र, T G (except G₂) ते हि (for
 ते तु). B₁ s तेमर्षवशमापत्ता. —^a) Ś K₁ s D₁ सत्य
 (Ś 'स्व' वादिनः ; K₂ D₂ D₃ s सत्यनोदिता ; M₂ s
 सत्यविक्रमा' (for सत्त्वचोदिता) —^a) D₂ G₂ प्राणा-
 B₁ T G₁ s M (except M₂) अयतंत ; D₂ G₂ निव
 र्तत (for न्यव') —^a) B₁ transp द्रोण and मन्तो
 D₂ s मंतं (for मन्तो) D₂ T G₁ s निमन्तो (D₂

मन्तो वै) द्रोणमाहवे

12^a) K₁ s D₂ D₃ s s आयमान् (f
 D₁ संपाता, S संपात (G₁ M₁ s 'ता') (f
 —^a) D₂ शिलायाम् ; T₁ शीलानाम् (for
 —^a) K₂ T (G₁ M₁ s दिश्यतां ; G₂ (inf. lin
 m) जायतां (for हीयतां). K₂ D₂ D₃ s s
 —^a) G₂ (inf. lin, sec m) परैर (for 'प'

13^a) K₂ S नातु (for न तु) —^a) S
 भापि (for अपि वृद्धात्) D₂ s तरमिन (for
 धम् —^a) 13^a corrupt in B₁ D₂ च (for
 S ये पूर्वदेवदेवानामपदयन्पूर्वं (G₂ s M₁ s 'न्युत्')
 (M₂ 'माहवे ; M₂ s [inf lin] 'माहवं)

14^a) K₂ D₂ D₃ s T G (except G₂) M₁ s
 (D₂ s M₂ s प्रा) कपते च ; K₂ D₂ प्रा (K₂ स) कपते
 B₁ D₂ D₃ प्रकंपि (D₂ 'प') तेव (for प्राकम्प'). —^a
 S तत्र (for तस्मिन्) —^a) B₁ D₂ D₃ नियतता,
 D₂ s s प्रावर्तत, T G₁ s M विवर्तता ; G₂ स्यवर्तता
 (for प्रव'). S जनौघेन (for बलौ')

15^a) Ś₁ K₁ s B₁ D₁ s घूर्णितो. K₂ B D₂ D₃
 [s] पि (for हि) K₁ बलौघस्य (for 'घस्य) D₂ s S
 बलौघस्य च भीमस्य (D₂ सत्त्वर्ण), D₂ s स बलौघस्य
 परत्पूर्ण. —^a) K₁ D₂ सन्धेन ; D₂ D₃ s नां सैव,
 T G₂ s सत्त्वर्णैव (for सत्त्वर्णैव). Some MSS. निस्वन.
 —^a) Ś K (except K₂) D₂ D₃ s s अजातशत्रु
 (for अजातशत्रो'). N तस्मै (D₂ s न सै) न्यम् (for
 कुदस्य). —^a) N धाविवेश कुर्मै (Ś₁ 'नाथ भै ; D₂
 'श स भै ; D₂ 'श तु भै) रव' (K₂ s D₂ D₃ s s s
 'वं)

16^a) D₂ D₃ s T G₁ s च (for तु) D₂
 दीप्यत पाण्डवाम्. —^a) G₁ M₂

समासाद्य तु पाण्डूनामनीकानि सहस्रशः ।
द्रोणेन चरता संख्ये प्रमथानि शितैः शरैः ॥ १६
तेषु प्रमथ्यमानेषु द्रोणेनाद्भुतकर्मणा ।
पर्यवारयदासाद्य द्रोणं सेनापतिः स्वयम् ॥ १७
तदद्भुतमभूद्युद्धं द्रोणपाञ्चाल्ययोस्तदा ।
नैव तस्योपमा काचित्संभवेदिति मे मतिः ॥ १८
ततो नीलोऽनलप्रख्यो ददाह कुरुवाहिनीम् ।
शरस्फुलिङ्गश्चापार्चिर्दहन्कश्मिवानलः ॥ १९
तं दहन्तमनीकानि द्रोणपुत्रः प्रतापवान् ।

पूर्वामिभापी सुश्लक्ष्णं स्वयमानोऽभ्यभाषत ॥ २०
नील किं बहुभिर्दग्धैस्तव योधैः शराचिषा ।
मयैकेन हि युष्यस्व क्रुद्धः प्रहर चाशुगैः ॥ २१
तं पद्मनिकराकारं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ।
व्याकोशपद्माभमुखं नीलो विव्याध सायकैः ॥ २२
तेनातिविद्धः सहसा द्रौणिर्भल्लैः शितैस्त्रिभिः ।
धनुर्ध्वजं च छत्रं च द्विपतः स न्यकृन्तत ॥ २३
सोत्प्लुत्य स्यन्दनात्तस्मान्नीलश्चर्मवरासिधृक् ।
द्रोणायनेः शिरः कायाद्दत्तुमैच्छत्पत्रिवत् ॥ २४

C 7 1257
B 7 21 24
K 7 21 24

(for संख्ये). —^a) S [ल]मिर्वं (for शितै) D₁ 1
मथानि निशितै शरै

17 ^a) T प्रमथमानेषु (for प्रमथ्य) —^a) D₃
प्रत्यवारयद्, M₃ 4 पर्यवारयद् (for 'वारयद्) —^a)
Ś₁ D₁ G₃ सेनापति (for 'पति) Ś₁ तदा, D₃ 6
तथा (for स्वयन्)

18 ^a) S तद्युद्धमभवद्वोरं —^b) K₁ 3 B₃ 3 D₃
D₁-4.6 1 S पाञ्चाल्योस् (for पाञ्चाल्ययोस्) B₃ क्षपि,
B₄ 3 D₃ D₁ 6 तथा, S प्रमो (for तदा) —^a)
K₁ 3 तस्योपमा (for तस्योपमा) K₁ 3 G₃ कश्चिद् (for
काचिद्) —^a) K₁ 3 B D (except D₁) हृति मे निश्चिता
मति; S शक्या (T G₃ 3 'क्या) वक्तु विशेषत

19 ^a) Ś K D₃ D₁-2 तथा (for ततो) C_v 25
in text —^b) S प्रादहत् (for ददाह) —^a) D₃
D₃ स्फुलिङ्ग (for 'स्फुलिङ्ग). K₁ 3 चापान्तिर; G₃
कोपार्चिर् (for चापा) —^a) B₁ 3 D₃ D₃ महत्,
D₃ D₃ 6 T₂ G₃ 4 शुष्क, T₁ G₁ 2 3 M शुष्क (for
दहत्) Ś₁ कश्यम्, G₃ वनम् (for कश्यम्)

20 ^a) G₃ दहत तान्यनीकानि — K₁ D₁ om.
20^a-21^a. —^a) Ś K₁ 3 3 D₃ D₃ 6 G₃ पूर्वामिभापी
(K₁ 'नी); D₃ 1 पूर्वामाभाष्य, G₃ क्षितामिभापी
(for पूर्वा) Ś K₁-3 D₃ 6 3 सुश्लक्ष्ण; D₃ 2 श्लक्ष्ण
स (for सुश्लक्ष्ण) —^a) S इद वचनमप्रदीत्

21 K₁ D₁ om 21 (cf v 1 20) —^a) Ś₂
बहुधा, K₁ D₃ D₃ 3 3 3 पुरुषैर (for बहुभिर) D₃
मथैश्च (for दग्धैश्च) —^b) M₃-3 transp तव and
योधै G₁ 3 4 M योधै (for योधै) S (except
M₃-) शराचिकै (for शराचिषा) —^a) M₁ (before

corr) 2 मयैनेन (for 'केन) B₁ S [प]व; D₃ 1 [ह]-
ह, D₃ 3 च (for हि) D₃ युद्धस्वत् (for युध्यस्व)
—^a) Ś K₁-3 D₁ 1 3 चाशुगान्; B D₃ 1 चाशु मां,
D₃ 2 चाशु वै, D₁ 6 चाहवे (for चाशुगै) T G₁-3
सक्रुद्ध प्रहराशुगै

22 K₁ om 22^a-23^b —^b) Ś₂ पद्मपत्रायतेक्षण;
D₃ पद्म * * निभे —^a) B (except B₃) D₃ 1 Cd न्या
कोप; T G₃ 3 व्या (G₃ सा)क्रोधा (for व्याक्रोधा) Ś₂
K₁ B₃ (orig) D₃ 2 T G₃ 3 3 M₃ Cd 7 पद्मामि-
(for 'पद्माम) B D₃ 1 D₃ 6 सुक्तो; Cd सुक्तं (as in
text) Ś₁ K₁ 3 व्याकोशपद्मवदन (K₁ 'सुसुक्तं) —^a)
B₁ 3 4 D₃ शायकै, S पत्रिभि (for सायकै)

23 K₁ om. 23^a (cf v 1 22) —^a) B₁ D₃
[ल]मि, B₄ [ल]पि (for [ल]ति) S प्रहसन् (for
सहसा) D₃ 2 तेन विद्वस्तु सहसा —^a) D₃ 2 D₃ 1
M₂ द्रौणिर्, D₃ 3 णिर् (for द्रौणिर्) B₃ D₃ 1 G₁-4
transp शितै and त्रिभि D₃ 2 D₃ 1 3 शितैश्च, G₁
M त्रिमिश्च (for शितैश्च) B₁ 3 (marg) शरै (for
त्रिभि) —^a) B₁ 3 सख (for छत्रं) D₃ 3 ध्वजं छत्र
धनुश्चैव —^a) K₁ 3 सन्यहृतत; K₃ 3 स न्य(?) नि
हृतवान्; D₃ 1 D₃ 1 स (D₃ 1 सं) निहृतत; D₃ 1 सत्य
हृतत (for स न्यहृतत)

24 ^a) Ś₁ D₃ M₃-3 काशुस्य (D₃ 'त); K₁ B₁-4
D₃ 1 D₃ 1 D₃ 3 स द्रुत् (D₃ 1 D₃ 'त्य), B₁ 3 स द्रुत्;
D₃ 2 मोद्दुवत् (for सोद्दुवत्) Ś₂ K₁-4 D₁ सोवद्दुवत्
रयात्तस्मान् —^b) Ś K₁ 3 3 च्चत्, K₁ 3 3 D₃ 1 D₃ 2
G₁ M₂ 3 मृत् (for च्चत्) —^a) Ś₂ K B D₃ D₃ 3 3
द्रौणायने (for द्रोणा) —^a) Ś₁ कर्तुम्, K₂ D₁
हर्तुम् (for हर्तुम्) K₃ D₃ इच्छत् (for ऐच्छत्).
K₁ 3 पत्रवत्; Cd पत्रि (as in text)

तस्योद्यतासेः सुनसं शिरः कायात्सकुण्डलम् ।
 भ्रलेनापाहरद्रौणिः स्यमान इवानघ ॥ २५
 संपूर्णचन्द्राभमुखः पद्मपत्रनिभेक्षणः ।
 प्रांशुहृत्पलगर्भाभो निहतो न्यपतत्क्षितौ ॥ २६
 ततः प्रविच्यथे सेना पाण्डवी भृशमाकुला ।

आचार्यपुत्रेण हते नीले ज्वलिततेजसि ॥ २७
 अचिन्तयंश्च ते सर्वे पाण्डवानां महारथाः ।
 कथं नो वासविस्त्रायाच्छत्रुभ्य इति मारिष ॥ २८
 दक्षिणेन तु सेनायाः कुरुते कदनं बली ।
 संशप्तकावशेषस्य नारायणवलस्य च ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

३१

संजय उवाच ।

प्रतिघातं तु सैन्यस्य नामृष्यत वृकोदरः ।

सोऽभिनद्राह्लिकं षष्ठ्या कर्णं च दशभिः शरैः ॥ १
 तस्य द्रोणः शितैर्वाणैस्तीक्ष्णधारैरयस्यैः ।

25 °) K₂ [उ]द्धतासे ; K₄ [उ]धवांस' (corrupt),
 Dn₁ [उ]धवांस (for [उ]द्यतासे). Ś₁ नीलस्य, D₈
 सुभृत; S चरत (for सुनसं). — °) D₁ सुकुण्डल.
 — °) D₀₁ Dn₂ D₄ १ G₁ ९ M [अ]पहरद् (for [अ]पा')
 K₁ D₁ द्रोणि, D₄ द्रोण (for द्रौणि) — °) K₄
 अनघ'.

26 °) Ś₁ D₀₁ Dn₁ D₈ M₈ स (for स) Ś₁
 Dn₂ D₈ ४ १ ९ G₁ M₁ ३ -चद्रामि-, D₈ -चद्राति- (for
 -चन्द्राम) D₄ १ ९ मुख, G₂ निभ (for -मुप)
 Ś₂ K₁ २ ४ D₁ स (K₁ D₁ स) पूर्ण (K₁ 'वं') चद्रप्रतिम
 — °) D₁ प्रांशुर (for प्राशुर). Ś₁ B₈ ४ D₂ S -पत्राभो
 (for -गर्भाभो) — °) Dn₁ निहतो (for निहतो).
 D₄ १ ९ न्यपतत् (for न्यप') Ś₂ S भुवि (for क्षितौ)

27 °) Dn₁ तस्य (for तत'). K₂ G₁ M सा (for
 प्र) Dn₁ व्यथिता; D₄ १ ९ -भग्ना सा; T G₂-४
 न्यथते (for -विच्यथे). — °) K₈ Dn D₂ ३ ९ ९ अर्दिता;
 S आतुरा (for आकुला) — °) Ś₂ K₁ २ ४ B D₀₁
 Dn₁ D₁ ज्वलन (for ज्वलित).

28 °) S ते यतते यया (G₁ M परं) शक्या. — °) S
 रथपमा (for महारथा) — °) Ś K₁ ४ D₁ नोपाय
 विव (for नो वासविस्) D₈ ९ G₈ प्रायात् (for त्रायात्)
 C_v कथ वो वास्वस्तिनायात् (sic) — °) K₄ D₁ २ G₈
 ह्व (for इति). K₄ D₁ १ मारिषः

29 °) S पक्षेण (for सेनाया'). — °) Ś K (except
 K₈) D₁ ४ महत् (for बली). — °) Some MSS.
 संसप्तकावशेषस्य.

Colophon — *Sub-parvan Editions* सप्तकवध
 — *Day of Drona's Generalship* Ś₁ K₁ ३ द्वितीय
 दिवस', K₈ द्वितीययुद्धदिवस'. — *Adhy name* K₈
 Dn₁ D₂ ९ T G (except G₄) M₁ ३ नीलवध'. — *Adhy.*
 no (figures, words or both) K₂ B₁ ३ Dn₁ D₂ S
 30 (as in text), K₈ 28. — *Śloka no* Dn₁ 29

31

1 °) S सैन्यानां — °) D₄ नामर्यत (for नामृ
 प्यत) — °) Ś₁ D₂ ९ १ ९ सोम्यहन् (D₂ 'द्'), K₄
 Dn₁ 'भ्यहन्', B₁-४ D₀₁ सोहनद्, D₂ सोभ्यनद्; S
 अभि (G₄ 'ह') नद् (for सोऽभिनद्). B₈ Dn₂ D₈-९
 सोभ्याहनद्द्रु पठ्या (Dn₂ D₈ वृद्ध) — °) D₈ निशितै
 (for दशभिः) S शरै कनकभूपणै. — After 1, B₈
 ins line 2 of 233*.

2 B₄ om (hapl) 2-4, B₈ reads 2-4 on marg
 — °) M₈ ४ द्रौणि (for द्रोण) K₄ ९ शरैर; D₂
 ९ १ ९ सितैर. — °) K₈ D₈ अयोमुखै, B (B₄ om)
 D₀₁ Dn₂ D₈ ९ अजिह्वगै; D₂ अयोमयै; S सुतेजनैः
 (G₁ M 'जितै') (for अयस्यै) — °) Ś K₂ ९ Dn₂
 D₁ ९-९ १ ९ मर्माणि D₈ [ए]व (for [आ]शु) K₈ तं
 (for ह) D₈ मर्माण्येवाजधान ह, S मर्मण्यम्य (T
 G₂-४ M₈ 'ण्यभि, G₈ 'स्वभ्य') हनदहली. — After 2,
 B (B₄ om.) D₀₁ Dn₂ D₈-९ ins

233* भानन्तर्यमभिप्रेषु षड्विंशत्या समार्षयत् ।
 पुनश्चाभिसमस्पर्शैराशीविषविषोपमै ।

जीवितान्तमभिप्रेक्षुर्मर्मप्याशु लघान ह ॥ २
 कर्णो द्वादशमिर्वाणैरश्वत्यामा च सप्तभिः ।
 पङ्क्तिर्दुर्योधनो राजा तत एनमवाकिरत् ॥ ३
 भीमसेनोऽपि तान्सर्वान्प्रत्यविष्यन्महाबलः ।
 द्रोणं पञ्चाशतेषूणां कर्णं च दशभिः शरैः ॥ ४
 दुर्योधनं द्वादशमिद्रौणिं चाष्टाभिराशुगैः ।
 आरावं तुमुलं कुर्वन्नभ्यवर्तत ताक्षणे ॥ ५
 तस्मिन्संत्यजति प्राणान्मृत्युसाधारणीकृते ।
 अजातशत्रुस्तान्योधान्भीमं त्रातेत्यचोदयत् ॥ ६

ते ययुर्भीमसेनस्य समीपमभितौजसः ।
 युयुधानप्रभृतयो माद्रीपुत्रौ च पाण्डवौ ॥ ७
 ते समेत्य सुसंरब्धाः सहिताः पुरुपर्षभाः ।
 महेष्वासवरैर्गुप्तं द्रोणानीकं विभित्सवः ॥ ८
 समापेतुर्महावीर्या भीमप्रभृतयो रथाः ।
 तान्प्रत्यगृह्णादव्यग्रो द्रोणोऽपि रथिनां वरः ॥ ९
 महाबलानतिरथान्वीरान्समरशोभिनः ।
 बाह्यं मृत्युभयं कृत्वा तावकाः पाण्डवान्ययुः ॥ १०
 सादिनः सादिनोऽभ्यघ्नन्स्तथैव रथिनो रथान् ।

C 7 1383
B 7 32 11
K. 7 32 11

[B₂ D₂ D₃ & transp lines 1 and 2 — (L 1)
 B₂ D₁ D₂ D₃ मर्मपयत्, D₂ समाश्रित (for 'र्मपयत्')
 — B₁₋₃ D₁ D₂ & om. line 2 B₂ ins line 2 after
 stanza 1]

3 B₂ om. 3 (cf. v l 2), B₂ reads it on marg
 —^b) D₂ & [अ]पि (for च) —^c) T G₂₋₃ पष्ट्या
 (for पङ्क्तिर्) —^d) K₅ भीमम् (for एनम्) D₁
 D₂ D₃ & अवाकिरन्, Bom. ed अयाकिरत् (for
 अवा'). S त एनं (G₅ 'तं') समवारयन्

4 B₁ om. 4 (cf. v l 2), B₂ reads it on marg
 —^a) Ś₂ द्यौः, D₁ lacuna (for सर्वान्) —^b)
 K₁ प्रसिद्धिः; D₁ D₂ & प्रति (D₁ 'त्या') विघ्नन् (for
 प्रत्य) — D₃ om. 4^a-5^b —^c) Ś₂ K₁ D₁ & पच-
 क्षता (for पञ्चा') S मल्लैः (for [ह]पूणां) —^d) S
 कर्णं पङ्क्तिं शरैः

5 D₂ om. 5^a (cf. v l 4) —^b) K₂ & B₁ D₂
 D₃ & द्रोण, D₁ G₅ द्रौणिं (for द्रौणिं) Ś₂ K₂ & B₁
 D₁ (by corr) D₂ D₃ & चाष्टमिर्; K₁ चाशु',
 K₂ B₁ S अष्टा'; K₄ स्वष्टा', B₂ (marg as in text)
 पंचा' (sic), D₂ वै पङ्क्तिर् (for चाष्टमिर्) D₂
 D₃ & एव च (for आशुगैः) D₃ द्रौणिमष्टिनैः शरैः
 — The portion of the text from 7 31 5^a up to
 7 33 7^b in Ś₂ is lost on missing folios —^c) K₄
 D₁ M₂ & आरावं (for आराव) K₅ D₁ D₂ & तुमुलं;
 D₂ विमुलं (for तुमुलं). —^d) D₁ अभ्य-
 वर्तत S अभ्यवर्षस्य तान्दुन'

6 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) D₂ सजयति
 (for सत्यजति) —^b) D₂ D₃ मृत्योः (for मृत्यु-)
 K (except K₅) D₁ & साधारणे; S 'रण (for 'रणी-)

S गते (for -कृते). —^a) K₁ & D₁ T G₂₋₃ M₁ &
 स्वान् (for तान्) S (except G₁) वीरान् (for योधान्)
 —^d) B₄ lacuna, D₅ (by corr) पातेति (for त्रातेति)
 D₁ & [अ]नोदयत् (for [अ]घोद')

7 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) S [s]गच्छन्
 (for ययौ) —^b) S सौमद्रो युयुधानश्च —^d) T
 G₁₋₃ & M₁ & आतरौ, G₄ M₂₋₃ भारतौ (G₄ 'त')
 (for पाण्डवौ)

8 Ś₂ missing (cf. v l 5). —^a) Ś₁ K₁₋₃ D₁
 भीममेत्य (for ते स') D₂ स; D₃ च, S (except
 G₅) तु (for सु) T G₁₋₃ & M सयत्ता, G₅ सयुक्ता
 (for -संरब्धा) —^b) T G₂₋₄ समताव; G₅ सचित्ता
 (for सहिता) —^c) Ś₁ K₂ & B₁ गुप्ता, D₂ गुप्तैर्
 (for गुप्त) —^d) K₅ D₂ T₁ G₅ विभित्सव'

9 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) M₂ समापेत
 (for 'पेतुर' D₂ महावीरा, S नरव्याघ्रा (for महा
 वीर्या) —^b) D₂ D₃ & भीमवेगा महारथा —^c)
 D₂ D₃ & अरयुग्रो (for अभ्यग्रो) G₅ प्रत्यगृह्णात्तथा-
 न्यग्रो —^d) Ś₁ बलिनां, D₅ घन्विना (for रथिना)

10 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) K₂ & B
 D₁ D₂ D₃ & महारथानविवलान् (for '') K₅ B
 D₁ D₂ D₃ & -योधिन (for -शोभिन) S प्रत्य
 इत्यतः पार्याना स्वेषामपि महारथा —^c) K₄ B₂ D₁ &
 त्यक्त्वा; Cd कृत्वा (as in text) —^d) Ś₁ K D₂
 D₁ & पाण्डवास्त्रावकान्य (Ś₁ K₁ & 'कानि') यु, D₂ &
 पाण्डवास्त्रावका ययु; Bom ed तावकान्पाण्डवा ययु Cd
 cites ययु (as in text), Cdp ययु

11 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) K (except
 K₅) D₁ न्यघ्नस, D₂ जहृत्, T G₂ & [s]म्यापन्

आसीच्छक्यसिसंपातो युद्धमासीत्परश्वधैः ॥ ११

निकृष्टमसियुद्धं च बभूव कटुकोदयम् ।

कुञ्जराणां च संघातैर्युद्धमासीत्सुदारुणम् ॥ १२

अपतत्कुञ्जरादन्यो हयादन्यस्त्वचाक्विशराः ।

नरो बाणेन निर्भिन्नो रथादन्यश्च मारिप ॥ १३

तत्रान्यस्य च संमर्दे पतितस्य विचर्मणः ।

शिरः प्रध्वंसयामास वक्षस्याक्रम्य कुञ्जरः ॥ १४

अपरेऽप्यपराञ्जघुर्वारणाः पतितान्नरान् ।

विपाणैश्चावनिं गत्वा व्यभिन्दन्नथिनो बहून् ॥ १५

नराञ्चैः केचिदपरे विपाणालयसंस्त्रवैः ।

बभ्रमुः शतशो नागा मृद्रन्तः शतशो नरान् ॥ १६

कांस्थायसतनुत्राणान्नराश्वरथकुञ्जरान् ।

(sio), G₄ ह्यापन् (for अभ्यपन्न). G₁ M सादिनोभ्य-
द्रवन्सादीन्. —^b) S (except G₂) अभ्यपन्न (for
तथैव). G₁ M₁ २ रथोन् (for रथान्). —^c) Ś₁ K₈
D₁ ४ दाक्यभिः; K₁ D₁ ४ दाक्याभिः, K₄ शक्तिनि;
B₂ (marg) Dn₁ दाक्यष्टि (for दाक्यसि). Dn₂
-संपातैर् (for संपातो). S असिप्राक्य (G₁ ४ M 'क्यृ-
ष्टिसंपातैर् —^d) S चा (M₂-४ खा)सीत् (for आसीत्).
Some MSS परस्वधैः.

12 Ś₂ missing (of v. l. 5). —^a) K₂ B₁
(marg) २-३ Do₁ प्रकृष्टम्; Dn₂ D₃ निरुष्टम्; D₅
निकृष्टम् (sio) (for निकृष्टम्). Dn₂ अभिः; D₅ ०
अपि (for असि). D₅ (by corr sup in sec m)
तद् (for च). K₅ कटुकोदयं (for कटु). S प्रवृद्ध
(G₁ M₁ 'त्; M₂ 'ष्ट)मासीत्तयुद्धं प्रतत रोमहर्षण.
— After 12^{ab}, Do₁ ins.

234* कुञ्जराणां च संपातो यभूव कटुकोदयः ।

—^a) S तु (for च) B₁ सघातैर्; B₂-४ S संपातैर्;
Do₁ सघाते (for सघातैर्). —^d) S आ (M₁ २ अ)स
पस्तुमुलोभवत्.

13 Ś₂ missing (of v. l. 5). —^a) K (except
K₅) D₁ आपतत्, T G₁ ४ M₁ २ ४ अपतत् (for
अपतत्) S (except G₂) अन्ये (for अन्यो). —^b)
Dn₁ [s]पि (for तु) S तु (G₂ M₂-४ म)यादन्ये प्रदु
हुवु —^c) K₅ D₅ रणे; B₁ नाना; Do₁ S नरा
(for नरो). K₅ B₂ ४ D₂ ४ बाणवि; Do₁ रणे वि
(for बाणेन) K₁ समिन्नो; Do₁ D₅ निर्भिन्ना; S
सविद्धा (for निर्भिन्नो) B₂ नाराचमाणनिर्भिन्नो; B₅
न(?) नाराचेन विनि —^d) Dn₂ D₅ ० भारत (for
मारिप) S रथादन्येपतन्विश्वौ.

14 Ś₂ missing (of v. l. 5) —^a) D₁ ४ तथा
(for तत्र) T G₂ समामर्दं (G₁ संमर्द्धित-) रथाश्चापि,
G₁ ४ ४ M संमर्दं रथाश्चापि; G₅ स ममर्दं रथैः क्षिप्रं.
—^b) K₅ D₅ ४ G₁ M [अ]पि वर्मिणः; Dn₂ विचर्मिणः;
D₅ ० विचर्मं (D₅ 'र्मि)णः; T G₂ ४ [अ]पि वर्मिणः; G₂

[अ]पि वर्मिणः (for विचर्मिणः). G₅ रथाश्चापि समंतत'
—^d) D₅ आहत्य; D₅ आहत्य; G₁ M आनम्य (for
आक्रम्य). M कुचरान् — After 14, M₄ reads 17^{cd}.

15 Ś₂ missing (of v. l. 5) —^a) D₂ चापरान्;
G₅ M₂-४ [s]पि प'; M₁ २ व्यप' (for स्यप') S
मृद्रन् (for जघुर्). B Do₁ Dn₂ D₅ ० अपरांश्चापरेमृद्रन्
—^b) K₁ D₂ ४ वारणान्, B₅ चारणैः, G₁ M कुजरा'
(for वारणा') K₁ पतितान् (for पति'). K₁ ४ D₂
G₅ रथान् (G₅ 'त्); K₄ Dn₂ वरान् (for नरान्).
Ś₁ वारणापतिता नरा'; B₄ अपरे वारणान्वरान्; D₅
वारणानपि ताग्रणे — K₁ om (hapl) 15^a-16^d. D₅
om 15^a-16^b D₄ om (hapl) 15^a-17^b K₄ reads
15^a-17^b on marg. —^c) Dn₂ D₅ चावनी; S धरणी'
(for चावनिं) T G₂ ४ भिस्वा (for गत्वा) —^d) Ś₁
व्यनिदन्; K₂ भिदतो; K₄ विदर, K₅ Do₁ Dn₂ D₅
व्य (K₅ वि)मृद्रन्; B₁ व्यभिनदन्; D₅ प्रभिन्नः; D₁ ४
विभिदन् (for व्यभिन्दन्) Ś₁ K₂ ४ D₁ वभुः; K₄
मुवि (for बहून्) S रुवतो (T G₂-४ रवंतो, G₁ M₁
रुवते; M₂ रुदते) भैरवात्रवान्.

16 Ś₂ missing (of v. l. 5) K₁ D₄ om. 16,
D₅ om 16^{ab} (for all, of v. l. 15). K₄ reads
16 on marg. —^a) Ś₁ K₂ ४ D₁ नरा (K₂ ४ 'रां)श्च
(for नराञ्चै) Ś₁ सश्वै (by corr 'चा); K₅ B₄
Do₁ Dn₁ -सश्वै, D₅ संचयै; D₅ संघतै, D₁ सशय
(for सश्वै). S नरान (M₂-४ आदाया)न्ये विपाणाग्नौ
क्षेत्रास्त्विम क्षतैः परै (T₁ G₂ क्षितैः परै; M₂-४ क्षतान्य
रान्) —^c) Do₁ D₅ ० वभूतु (D₅ 'भु), S अमति
(for वभ्रमु). K₂ B Dn₂ D₁ समरे, S रुपिता (for
दातशो) D₅ G₁ M₁ २ नागान् —^d) B₅ समरे (for
दातशो). B₅ बहून्; D₂ ४ T₁ परान्, T₂ G₂ ४ वरान्
(for नरान्).

17 Ś₂ missing (of v. l. 5) D₄ om. 17^{ab} (of
v. l. 15) K₄ reads 17^{ab} on marg —^a) Ś₁
K₁ २ कांस्थायत; K₄ ४ B Do₁ Dn D₁-४ ० काण्णायत;
D₅ (before corr, as in text, marg sec. m.) वान्या'

पतितान्पोययांचक्रुर्द्विपाः स्थूलनडानिव ॥ १७
 गृध्रपत्राधिवासासि शयनानि नराधिपाः ।
 हीमन्तः कालसंपक्काः सुदुःखान्यधिशेरते ॥ १८
 हन्ति स्मात्र पिता पुत्रं रथेनाभ्यतिवर्तते ।
 पुत्रश्च पितरं मोहान्निर्मर्यादमवर्तत ॥ १९
 अक्षो मग्नो च्वजश्चिन्नश्चत्रमुच्यर्था निपातितम् ।
 युगार्धं छिन्नमादाय प्रदुद्राव तथा हयः ॥ २०

सासिर्चाहुर्निपतितः शिरश्चिन्नं सकृण्डलम् ।
 गजेनाक्षिप्य बलिना रथः संचूर्णितः क्षितौ ॥ २१
 रथिना ताडितो नागो नाराचेनापतद्यसुः ।
 सारोहश्चापतद्वाजी गजेनाताडितो भृशम् ॥ २२
 निर्मर्याद महद्युद्धमवर्तत सुदारुणम् ।
 हा तात हा पुत्र सखे क्वासि तिष्ठ क वावसि ॥ २३
 प्रहराहर जह्येनं स्मितक्षेत्रेडितगर्जितैः ।

C. 7 1376
 E. 7 22 24
 K. 7 22 24

(for कात्या) Ś1 K1 D1 तनुत्राणा; D1 ३ 'त्रांश्च
 (for 'त्राणान्) —^b) K (except Ks) D1 -यूपयान्
 (for -कुञ्जरान्) — Ms reads 17^a after 14 —^c)
 Dc1 Ds पातितान्, Dc1 (before corr) पातित्वा (for
 पतितान्) Ms प्रोययाचक्रुर् (for पोय) —^d) Ks ६
 B Dc1 Dn D1-३ ६ नडान्, Ds नडानि, D1 नगान्,
 Ds नगानि (for नडान्) Ds ३ च (for [इ]व) Ds
 द्विपा स्थूलनडानिव; S वारणा व (T G2-३ Ms ६ प) रवा-
 वारणा (Gs ६ 'णान्) — After 17, Dn2 1ns

235* अनीकानां प्रमथानामवन्वानमपश्यताम् ।
 दुष्कर प्रविशघान सुवि चासीत्तदा नृप ।

18 Śs missing (cf v 1 5) —^a) Ś1 K1 ६ Dn
 D1-३.e Ms पत्राणि, T Gs ३ पत्रासि (Gs 'भ्यि-)
 (for -पत्राधि) G1 M1.2 दुस्नेन शरजालानां (G1
 'लेयु), Cd as in text —^b) Ś1 घनाधिपा, Ks
 Dn1 D-३ ६-३ जना (Ds 'या)धिपा, S [अ]त्र पार्थिवा
 (for नराधिपा) —^c) Bs T G2-4 M श्रीमंत (for
 ही) Ks मयुक्ता, Ks ६ B Dc1 Dn2 D1 ३ ३ ३
 -संपकांत, Ks Dn1 D. S -सप्राता (for -संपक्का)
 —^d) K1.३ सुदुःखान् (Ks 'नि); Ks सुदुःखान्, D1
 सुखदुःखानि (hypermetric), T G1-4 M सु (Ms-३
 स)दुःखम् (for सुदुःखानि) Ś1 K1-३ B2 [अ]द्य (Ks
 'भ्य, B2 'द्य) शेरते, B1 ३-; Dc1 Dn1 अक्षिशेरत,
 D1 ६ [अ]नुशेरते (Ds 'त), Ds [पु]त्र शेरते, Gs Ms-
 [अ]धिशेरते (for अधिशेरते) B2 (marg) Ds सुखदुः-
 खाय (Ds 'न्य) शेरते

19 Śs missing (cf v 1 5) —^a) Ś1 K1 B2
 (marg as in text) Dc1 Dn1 हत, Ks हत (for
 हन्ति) Ś1 न्न तु, Dn2 Ds ६ तत्र, Ds चात्र, S
 न्नाय (for स्मात्र) —^b) B2 Dc1 रणेन (for रथेन)
 Ks रथेनाभ्येति वर्तते; Ks D1 'नाभ्यनिवर्तते, B1 'ना-
 न्भ्येभ्यवर्तत; Dn2 Ds ६ ६-३ 'नाभ्येभ्य मयुगे, T G2-३
 रणे (Gs 'थे)नान्यमवर्तत, G1 M रथेनाप्यनि (Ms-३ 'ति)

वर्तिना, Gs 'नान्यमभिद्रवन् —^c) K1 Ds पुत्राश्च,
 S पुत्रस्तु (for पुत्रश्च)

20 Śs missing (cf v 1 5) —^a) B2 (marg)
 रथदंष्ट, Bomed रथो मग्नो (for अक्षो मग्नो) B1
 रथम् (for च्वजश्च) —^b) Dn2 ऊर्ध्व; Ds ६ च्व
 (for टर्ध्वा) —^c) Gs ६ युगार्धश्च (for 'द्य) —^d)
 S प्राद्रवत हया क्वचिद् (G1 M1.३ हया दुर्त, Gs मया
 नर, Ms-३ हया शृय)

21 Śs missing (cf v 1 5) —^a) S सार्थिर्निप-
 तितो बाहु —^c) Dn1 आक्रम्य, G1 M आरुज्य (for
 आक्षिप्य) G1 M संमग्नो (for बलिना) —^d) K1
 Dn2 रथा संचूर्णितो क्षितौ

22 Śs missing (cf v 1 5) —^b) B2-3 Dc1
 Dn2 Ds S क्षितौ (for व्यस्तु) B1 नाराचैर्वापतक्षितौ
 —^c) Ś1 K (except Ks) D1 स्वपतद्, S प (Gs
 Ms ६ पा)तितो (for चापतद्) —^d) K1 D1.१ ३ ता
 डितो, B1 [अ]भ्यापतद्; B2-3 Dc1 D1 [अ]भ्याहवो;
 T G2-4 [आ]पीडितो; Gs [आ]पतितो (for [आ]ता
 डितो)

23 Śs missing (cf v 1 5) —^a) Ks महा,
 Ds अभूद्, Ds भवद् (for महद्) —^b) Gs माव
 र्तत (for अत) Ks Dn Ds ३ ६.६ आसी (Dn1 मह)-
 क्षीरुसुदारुणं, T G1-4 M वर्तते शृशरा — Dc1 reads
 23^a-24^a after मातङ्गे न्य (in 30^a) —^c) Ds हा हा
 (for हा तात हा) —^d) Gs क्वासि (for क्वासि)
 Dn2 Ds ६ पुत्र (for तिष्ठ) Dn2 Ds ६ G1 M (Ms
 inf 1sn as in text) प्रभावसि (for क वा)

24 Śs missing (cf v 1 5) For the sequence
 in Dc1, of v 1. 23 —^a) S हवाम्नि (for जह्येन)
 —^b) Ds ६ अस्मिन्, T G2-4 M नद (M1 'दन्),
 Gs नासि (for स्मित-) Ś1 Ds ६ द्वेदित; S (except
 Gs Ms) द्वेदित (Gs-३ 'ळ)त (for द्वेदित) T G2-4

इत्येवमुच्चरन्त्यः स श्रूयन्ते विविधा गिरः ॥ २४
 नरस्याश्वस्य नागस्य समसज्जत शोणितम् ।
 उपाशाम्यद्रजो भौमं मीरून्कश्मलमाविशत् ॥ २५
 आसीत्केशपरामर्शो मृष्टियुद्धं च दारुणम् ।
 नखैर्दन्तैश्च शूराणामद्वीपे द्वीपमिच्छताम् ॥ २६
 तत्राच्छिद्यत वीरस्य सखङ्गो बाहुरुद्यतः ।

सधनुश्चापरस्यापि सशरः साङ्कुशस्तथा ॥ २७
 प्राक्रोशदन्यमन्योऽत्र तथान्यो विमुखोऽद्रवत् ।
 अन्यः प्राप्तस्य चान्यस्य शिरः कायादपाहरत् ॥ २८
 शब्दमभ्यद्रवचान्यः शब्दादन्योऽद्रवद्भृशम् ।
 खानन्योऽथ परानन्यो जघान निशितैः शरैः ॥ २९
 गिरिशङ्गोपमश्चात्र नाराचेन निपातितः ।

-गर्जित, G₁ M -गर्जं (M_{1,2} 'र्जि')त् (for गर्जितै-)
 —^a) K₃ s D₃ s उच्चरन्ति; B₂ 'रद्गय'; Cd 'रन्त्य'
 (as in text). Ś₁ K_{1,2,4} D₁ च, D₂ s तु (for
 स). S इत्येवमुच्चै (T G_{2,4} 'मूचु; G₂ 'मुच')रत्यर्थं.
 —^d) D₄ M_{1,2} श्रूयते

25 Ś₁ missing (of. v. l. 5). —^b) D₃ s समा
 पद्यत शोणितं; S समंताद्विशो' (M₃-s 'पि क्षो'). Cd
 cites सम' (as in text). —^c) K (except K₃) B₂
 D₀₁ D₁ D₂ s s, s G₁ उपशा (K₁ D₁ D₄ 'इया)-
 म्यद्; G₂ s M_{1,2} उपा (G₄ 'प)शाम्यद्; M₃-s 'शामद्'
 (for 'शाम्यद्) K₃ भीमं (for भौमं). —^d) Ś₁
 D₀₁ D₁ D₂ s भीरुं; M₂ भीमं (for भीरून्)
 — After 25, N (Ś₁ missing, D₁ after 27^{ab}) ins

236* चक्रेण चक्रमासाद्य वीरो वीरस्य संयुगे ।

अतीतेषूपधे काले जहार गदया शिर ।

[(L 1) D₁ चक्रे चक्र समासाद्य (for the prior half).
 D₁ v वीरा (for वीरो). — (L 2) K₄ B₂ D₁ अतीते
 षु; B₂ 'तेन (sic), D₁ 'तेन; D₂ 'ते कु- (for
 'तेषु) D₃ यथा; D₄ गते (for -पधे). Cd cites prior
 half as above, C_v अतीतेषूपधे काले. Ś₁ K_{1,2,4} D₁
 जघान (for जहार)]

26 Ś₁ missing (of. v. l. 5). —^a) K₁ s s B₂
 D₀₁ D₂ s s -परामर्शो (for 'मर्शो'). —^b) D₁ D₂
 s s s सु (for च) —^c) D₂ s मुजैर् (for नखैर्)
 D₁ च दन्तैर् (by transp). Ś₁ K₁-s B₂ D₁ D₂ s
 s s च वीराणाम्, K₃ क्षरीराणाम् (for च शूराणाम्)
 —^d) K₄ D₂ G₂ अद्विपे, T G₂ s C_v अद्वी (G₂ C_v
 'द्वि)पैर् (for अद्वीपे). K₄ D₂ T G₂ s द्विपम्; Cd
 द्वीपम् (as in text). D₁ D₂ अद्वीपमिच्छतां (sub-
 metric), G₄ corrupt.

27 Ś₁ missing (of. v. l. 5). —^a) K₃ B D₀₁
 S शरस्य (for वीरस्य) — After 27^{ab}, D₁ ins 236*.
 K₄ om. (hapl) 27^a-30^b —^c) B₂ सधनु सशरश्चापि;
 D₂ s सधनुश्चापरश्चापि. —^d) B₂ सरय (for सशर).

Ś₁ चाङ्कुशत् (for साङ्कु'). D₁ s D₂ s तदा (for
 तथा)

28 Ś₁ missing (of. v. l. 5) K₄ om 28 (of.
 v. l. 27). —^a) K₃ s B₁ D₁ G₂ आक्रोशद्; G₂
 प्राक्रोशम् (for 'शद्). K₁ D₁ अन्यत्र, K₃ B₁ T
 G₂-s अन्यत्र; G₁ M अन्यो वै (for अन्योऽत्र).
 — D₁ om 28^b-29^c —^b) K₁ s s D₁ D₂ s s [s]-
 मवत् (for सद्रवत्). S तमन्योभि (T₁ G₂ M₃ s 'न्यो
 'वि)मुखोद्रवत्. —^c) B₁ s D₁ D₂ s s अन्य (for
 अन्य). T G₂-s तत् प्राप्त स (G₂ 'होपि) चाप्यन्यः;
 G₁ M असंप्राप्तस्य स देश (G₁ M₁ s चाप्यन्य'). —^d)
 K₁ D₁ D₂ अपातयत् (for 'हरत्).

29 Ś₁ missing (of. v. l. 5). K₄ om. 29 (of.
 v. l. 27). D₁ om 29^{ab} (of. v. l. 28). —^a)
 Bom. ed स शब्दमद्रवचान्य' —^b) B (except B₄)
 D₀₁ [s]प्रसद् (for सद्रवद्). — For 29, S subst.

237* भीतश्चान्य उद्रोशदन्यो भीत उपाद्रवत् ।

असंप्राप्तस्य त देशमन्यो जीवितमाददे ।

[(L 1) T G₂ भीताश्, M₃-s भीरुश् (for भीतश्)
 G₂ भीतश्चान्यमपक्रोशद् (for the prior half). M₃-s
 भीतम् (for भीत). — (L 2) G₄ असंप्राप्तस्य; G₂
 संप्राप्तस्य, M₃ s s (sup. ins.) अमज्जातस्य (for 'प्राप्तस्य)
 G₂ s M₁-s सदेशम् (for त देशम्).]

30 Ś₁ missing (of. v. l. 5) K₄ om 30^{ab}
 (of. v. l. 27). —^a) K₁ D₁ G₁ M शृङ्गोपमाश्
 (for 'पमश्) Ś₁ K₁ s D₂ s चान्यो; D₁ s चान्ये;
 T G₂ s चित्रैर्; G₁ M चित्रा (for चात्र) G₂ अपरैर-
 परश्चित्रैर् —^b) S बाणे (G₁ M नरै) शूरैर् (for
 नाराचेन) K₁ D₀₁ D₁ G₁ M निपातितः. —^c)
 After मातङ्गो न्य, D₀₁ reads 23^a-24^a, reading the
 rest of stanza 30 on marg G₁ M मातङ्गा न्यपत्
 न्भूमौ. — D₂ om (hapl) 30^a-31^c —^d) D₂
 (before corr.) वेग; Cd. -रोष (as in text). Ś₁
 (marg) [अ]मसि; Ca d [उ]ज्जगो (as in text).

मातङ्गो न्यपतद्भूमौ नदीरोध इवोष्णगे ॥ ३०
 तथैव रथिनं नागः क्षरन्निरिवारुजत् ।
 अव्यतिष्ठत्पदा भूमौ सहाश्रं सहसाराथिम् ॥ ३१
 शूरान्प्रहरतो दृष्ट्वा कृतास्त्रान्नुधिरोक्षितान् ।
 बहूनप्याविशन्मोहो मीरून्हृदयदुर्बलान् ॥ ३२
 सर्वमाविशमभवन्न प्राज्ञायत किंचन ।
 सैन्ये च रजसा ध्वस्ते निर्मर्यादमवर्तत ॥ ३३
 ततः सेनापतिः शीघ्रमयं काल इति बुवन् ।

नित्याभित्वरितानेव त्वरयामास पाण्डवान् ॥ ३४
 कुर्वन्तः शासनं तस्य पाण्डवेया यशस्विनः ।
 सरो हंसा इवापेतुर्धन्तो द्रोणरथं प्रति ॥ ३५
 गृहीताद्रवतान्योन्यं विभीता विनिकृन्तत ।
 इत्यासीत्सुमुलः शब्दो दुर्धर्षस्य रथं प्रति ॥ ३६
 ततो द्रोणः क्रुपः कर्णो द्रौणी राजा जयद्रथः ।
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ शल्यश्चैवानवारयन् ॥ ३७
 ते त्वार्यधर्मसंरञ्चा दुर्निवार्या दुरासदाः ।

C 7 1411
B 7 22 39
K. 7 32 39

31 Śs missing (of v 1 5) Ds om 31^{ad} (of v 1 30) G₁ M om. 31 Ks om 31^{ab} —^a) Śs रथैश्च; K₁ s s रथेन, Ds रथाश्च (for तथैव) K₁ s Dn रथिनां (Dn₂ 'नो') (for रथिन) Dn₂ नागाञ् —^b) Ks Dc₁ क्षरत्; Ds s गिरिं (for क्षरन्) B₁ गिरिम् (for गिरिर्) B₁ s s [अ]वजत्, B₂ [अ]वुज; B₃ (marg.) s Dc₁ [अ]वजत्; Dn₁ D₂ s s [आ]रुजन्; Ds s [अ]वजत्, T G₂ s [आ]वजन्, G₂ s वजन् (for [अ]रुजत्) Ds क्षरन्निरिवारुज —^c) Śs अव्यतिष्ठत्; Ks Bs Ds s s अय्य; Ks D₁ अय्य; Ks अवा; B₁ अद्या (for अद्य) Śs K₂ s s Dn₁ D₁ s तदा (for पदा) K₁ D₁ अद्यतिष्ठत्पदा भूमौ; T G₂ s बले (G₂ बले) नापातयद् (T G₂ 'न्मू') मी —^d) Ds सदश (for सहाश्र) Ks Dc₁ Ds सहाश्र सहसाराथि

32 Śs missing (of v 1 5) B₁ s read 32^{ab} twice —^a) Dn₂ एव बहुविधाकारान् —^b) Ks Dn D₂ s s s कृतास्त्रान्युद्धुर्मदान्; D₂ s s 'व्रणदीक्षितान् —^c) Śs K (except Ks) D₁ मयेन; M₂ s लघून् (for बहुन्). Ks B₁ s D₂ s s अन्वाविशान्; B₁ अन्व, B₂ चैवा, Dn₁ D₁ s अन्वान्विशान्; Dn₂ D₂ s हुत्वाविशान्; T G₂ s अरया, G₂ s s M अरया (for अरया) M₂ s मोहं —^d) Ks Ds सीवान् (for मीरून्).

33 Śs missing (of v 1 5). G₁ M om. 33 —^a) K₁ s आविशम्; Dn₂ आविशम्; D₁ आविशम् (for आविशम्) —^b) K (except Ks) B₁ Dn₁ D₁ s T G₂ s प्रजायत (for प्राज्ञा) —^c) Ks s B D (except D₁) T₁ G₂ सैन्येन (for सैन्ये च) Ks s B Dc₁ Dn₁ D₂ s s च्वस्तं, T G₂ s प्रस्ते (for च्वस्ते).

34 Śs missing (of v 1 5). —^a) G₂ स्वरित नैप (for 'तानेव). Ks Dn₁ एव (for एव) D₁ s s

नित्यं हि प्रेरितानेव; T G₂ s नियतिति च तानेव. —^d) Ks Dn Ds चो (Ks नो) दयामास (for स्वर) B₁ पार्थिवान् (for पाण्ड')

35 Śs missing (of v 1 5) G₁ M₁ s om 35 —^a) Ds s कुर्वन्तः; S (G₁ M₁ s om.) कुर्वणा (for कुर्वन्त) D₁ शासन (for शासनं). —^b) B Dc₁ S (G₁ M₁ s om.) पाण्डवा बाहुशालिन (G₂ s M₂ s 'पा लिन). —^c) Dc₁ उत्पेतुर् (for आपे) Dn₂ सहस्रा निव सनिपेतुर् (hypermetric). —^d) K₁ भ्रमतो (hypermetric) (for धन्तो) M₂ s हंशो द्रोण महारया.

36 Śs missing (of v 1 5) Ds om. (hapl.) 36 —^a) Śs [आ]नपत; K₁ s द्रवत, K₂ [अ]भिद्रवत (hypermetric), B₁ द्रवत (for [आ]द्र'). T G₂ s प्रतिगृहीत जहि तं (T 'हित); G₁ M गृहीत जहि (M₂ s चापि) तान्यो (M₂ s 'न्यौ) धान् —^b) Śs K₁ s s व्य (K₁ s वि) पेत; B₁ विभीत; D₂ s s वृणीत; D₂ मा श्रेष्ठ, Ca. d विभीता (as in text) Dn₂ न्यव (for विनि) K₂ s D₁ s कृतत (for कृन्तत). Dn₁ अन्ये तमभिकृतत; S छिधि मिधि (G₂ छिन्नसधि) ह (G₂ M ह) वाहत (T 'त'; G₁ M 'न) —^c) Ks Dc₁ Dn₁ D₂ s s तुमल S इति शब्दो महानासीद् —^d) Dc₁ दुर्धरस्य, Dn₁ 'पंश्र; S आचार्यस्य (for दुर्धर्षस्य)

37 Śs missing (of v 1 5) —^a) G₁ M द्रो (M₂ s द्रौ) णि (for द्रोण). —^b) D₁ om (hapl.) from णी up to द्रो (in 38'). K₂ Dc₁ D₂ s द्रोणी; S स च (for द्रौणी). D₂ राजन् (for राजा) —^c) Ks Dc₁ विदानुविंदावावत्यौ. —^d) B D (except Ds, D₁ om) T G₂ s चैतान् (for चैतान्) K₁ s s B (except B₁) Dn D₂ s s T G₂ s अ (B₁ s s Dn₂ न्य) वारयत् (for 'यन्)

38 Śs missing (of v 1 5) D₁ om up to द्रो

शरार्ता न जहुद्रोणं पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ॥ ३८
 ततो द्रोणोऽभिसंक्रुद्धो विसृजञ्चतशः शरान् ।
 चेदिपाञ्चालपाण्डूनामकरोत्कदनं महत् ॥ ३९
 तस्य ज्यातलनिर्घोषः शुश्रुवे दिक्षु मारिष ।
 वज्रसंघातसंकाशस्त्रासयन्पाण्डवान्वहून् ॥ ४०
 एतस्मिन्नन्तरे जिष्णुर्हत्वा संशप्तकान्वली ।
 अभ्ययात्तत्र यत्र स्म द्रोणः पाण्डून्प्रमर्दति ॥ ४१
 तं शरौघमहावर्तं शोणितोदं महाहृदम् ।

तीर्णः संशप्तकान्हत्वा प्रत्यदृश्यत फल्गुनः ॥ ४२
 तस्य कीर्तिमतो लक्ष्म सूर्यप्रतिमतेजसः ।
 दीप्यमानमपश्याम तेजसा वानरध्वजम् ॥ ४३
 संशप्तकसमुद्रं तमुच्छोष्यास्त्रगभस्तिभिः ।
 स पाण्डवयुगान्तार्कः कुरुन्प्यभ्यतीतपत् ॥ ४४
 प्रददाह कुरुन्सर्वानर्जुनः शस्त्रतेजसा ।
 युगान्ते सर्वभूतानि धूमकेतुरिवोत्थितः ॥ ४५
 तेन बाणसहस्रौघैर्गजाश्वरथयोधिनः ।

(of v 1 37) —^a) D₁ १ ते शौर्यं, T G₈₋₅
 अनार्यं; G₁ M₁ २ त अनार्यं; G₂ M₅₋₅ अनार्यं (for
 ते स्वार्थं-) Ś₁ K₁ २ धर्मा, S कर्म (for धर्म-)
 —^b) Ś₁ K₈ B D₀₁ दुर्निवारा (for 'वार्था) D₅
 दुरात्मनः; S निवारिता (for दुरासदा) —^c) D₅
 (by corr) शराचिता, S शूरस्वाज्ञ (for शरार्ता न)
 D₅ (before corr). १ द्रौणि (for द्रोण). D₂ D₅ ६
 (before corr.) शरार्ताश्चायुद्रोणं —^d) K₄ पांचाल्यै;
 B₄ पचाल (for पाञ्चाल). S सह पाण्डवै (by transp)

39 Ś₂ missing (of v 1 5). —^a) K₁ २ ४ ५
 D₂ D₃ ४ ६-८ [S]भि(D₂ D₅ ६ 'ति)सत्त्वो; K₈
 B₄ ५ D₀₁ D₂ [S]त्तिसक्रुद्धो, S मृशं क्रु' (for अभिसक्रु'
 —^b) K₅ विसृजत्, S व्यसृजत् (T G₂ M₃ ४ 'ज्)
 (for विसृजत्) —^c) B₄ पचाल (for पाञ्चाल)
 —^d) S कुर्वन्विशसन महत्

40 Ś₂ missing (of v 1 5). —^a) K₄ D₄ M₃
 निर्घोषं, G₅ निशब्द (for निर्घोष) —^b) K D₂
 D₁ २ ४ ५ ७.८ भारत (for मारिष) —^c) G₈ वज्र
 (for वज्र). K₅ B D₀₁ D₂ D₃ ५ ६ -संहाद, D₂
 G₁ M सपात; T G₂₋₅ सकाश (for सघात-) T
 G₂₋₅ M₁₋₅ निर्हादस; G₁ M₁ २ सदशस (for सका-
 शस) —^d) K₈ B D₀₁ मानवान्; T G₈ सृजयान्;
 G₂ अहिका (ता)न्; G₄ तर्जयन्; G₅ आत्मजान् (for
 पाण्डवान्) Ś₁ D₁ बहु; D₂ बली (for बहून्)
 K₅ D₂ ५ त्रासयन्पाण्डवीं चम्, G₁ M 'यन्सर्वमानवान्

41 Ś₂ missing (of v 1 5) —^b) B₈ ४ D₂
 D₃ जित्वा; G₅ हित्वा (for हत्वा) Some MSS
 ससप्तकान् K₁ २ ५ B D₀₁ D₂ D₃ ५ ६ बहुन्; T G
 M₁ २ पुन; M₃₋₅ रणे (for बली) —^c) D₂ D₅ ६
 [अ]सौ (for स) —^d) K₁ स मर्दति, D₅ प्रमार्जति;
 S प्र(T G₂₋₅ वि)मृदति (for प्रमर्दति)

42 Ś₂ missing (of v 1 5). —^a) B D₀₁ D₂
 T G₂ ताञ् (for त) K₈ B₄ ५ D₀₁ शरौघान् (for
 शरौघ) K₂ महावेगान्; K₈ B D₀₁ T G₂ 'वर्तान्;
 D₂ समावर्तान् (for महावर्तं) G₁ ५-५ M तां शरौघ
 महावर्ता —^b) D₂ D₃ ४ ६-८ S शोणितौ (G₄ ५ 'तो)घ
 (for 'तोदं) D₂ महाहृदान्; D₂ 'ज्वे; D₅ 'ज्जुत, S
 महा(T₂ G₈ वहां, G₁ M हदां)नदी (for महाहृदम्).
 K₂ B D₀₁ शोणितोदान्महाहृदान् (B₈ 'हुमान् —^c)
 D₅ तीव्र (for तीर्ण) Some MSS ससप्तकान् —^d)
 K₄ ५ B D फाल्गुन; G₂ पांडव (for फल्गुन)

43 Ś₂ missing (of v 1 5) —^a) T G₂ ५
 लक्ष्मीवतो (for कीर्तिमतो) —^b) D₁ ५ -तेजसं (for
 तेजस) —^c) K₅ D₄ ५ १ ५ G₁ M अपश्यामस (for
 'श्याम) D₅ दीप्यमानेन पश्याम

44 Ś₂ missing (of v 1 5) —^a) Some MSS.
 संसप्तक —^b) Ś K (except K₈) D₁ [अ]शु (for
 [अ]श्र) —^c) D₄ om 44^a-45^d —^c) D₂ D₅ ६ स
 पांडवो युगार्काम् (D₂ 'तार्कं) —^d) B₅ कौरवान्
 (for कुरुनपि) D₂ अति (for अमि) K₂ ४ कुरु-
 नप्यभ्यभी (K₂ 'पी)तवत्; K₅ D₅ ५ 'नप्यभ्य(D₈ 'भ्यप्य)-
 पीपत्त्, D₀₁ 'नप्यज्ञतापत्त्, D₂ 'नभ्यविपातयत्;
 D₂ D₅ ६ 'नुद्दिश्य (D₂ 'नद्यस्य) तावकान्; D₁ 'नेद्य
 त्यतीतपत्; T G₂₋₅ 'नभ्यागमज्जवात्; G₁ M 'नभ्य
 पतज्जवात्. Cd cites अभ्यती' (as in text).

45 Ś₂ missing (of v 1 5) D₄ om 45 (of v 1.
 44) —^a) S स (G₂ सं) ददाह (for प्रद') —^b)
 D₅ ६ सर्व (for शस्त्र) K₁ 'तेजस' (for तेजसा).
 —^c) D₁ ५ युगावमिच्छन्भूतानि —^d) Ś K D₂
 D₁ २ ५ ७.८ [उ]दित (for [उ]त्थित)

46 Ś₂ missing (of v. 1 5) —^b) D₅ ६ प्रस्ताश्व
 (D₈ 'श्व) (for राजाश्व). K₅ D₂ D₃ ४ ६ ७ ८ सादिनः

ताड्यमानाः क्षितिं जग्मुर्मुक्तशस्त्राः शरार्दिताः ॥ ४६
 केचिदार्तस्वरं चक्रुर्विनेदुरपरे पुनः ।
 पार्थबाणहताः केचिन्निपेतुर्विगतस्रवः ॥ ४७
 तेषामुत्पततां काञ्चित्पतितान्थं पराञ्छुखान् ।
 न जघानार्जुनो योधान्योघव्रतमनुस्सरन् ॥ ४८
 ते विशीर्णरथाश्वेभाः प्रायशश्च पराञ्छुखाः ।
 कुरवः कर्णं कर्णेति हा हेति च विचुकुशुः ॥ ४९
 तमाधिरथिराक्रन्दं वित्राय शरणैपिणाम् ।

मा मँष्टेति प्रतिश्रुत्य ययावभिमुखोऽर्जुनम् ॥ ५०
 स भारतरथश्रेष्ठः सर्वभारतहर्षणः ।
 प्रादुश्यके तदाश्रेयमत्त्रमत्त्रविदां वरः ॥ ५१
 तस्य दीप्तशरौघस्य दीप्तचापधरस्य च ।
 शरौघाञ्शरजालेन विदुघाव धनंजयः ।
 अस्त्रमत्त्रेण संवार्य प्राणदद्विसृजञ्शरान् ॥ ५२
 घृष्टद्युम्नश्च भीमश्च सात्यकिश्च महारथः ।
 विव्यधुः कर्णमासाद्य त्रिमिस्त्रिभिरजिह्वरैः ॥ ५३

C. 7 1427
B. 7 32 86
K. 7 22. 53

(for -योधिन) —^a) B₁, s s Dn₁ D₁ s अर्धमाना
 (for ताड्य) Ś₁ जग्मुर् (for जग्मुर्). —^a) K₁ D₁
 कुश- (for मुक्त) K₁ B₁-s Dn₁ केशा (for -शस्त्रा)
 S मुक्तशस्त्रशरारसना

47 Ś₁ missing (cf v 1 5) —^a) Dn₁ D₁ s
 ते तदा (for केचिद्) K₁ B. Dn₁ D₁, s s s स्वनं;
 K₁ स्वनांश्च (for स्वर) —^b) Dn₁ विनेद्युश्च (for
 'दुर) Dn₁ च परे, D₁ चापरे (for अपरे). Dn₁
 D₁ s जना (for पुन) —^c) M₁ -बाणगता (for
 'हता) Dn₁ D₁ s पार्थेनाभि (Dn₁ 'न नि) हता केचिद्.
 —^d) S च (for वि) D₁, s s निपेतुर्गतचेतस'.

48 Ś₁ missing (cf v 1 5) —^a) K₁ अन्यत
 मान्, K₁ s B D₁ s T G M₁ s उपपतितान्; Dn₁
 D₁ s s M₁-s 'तव (for 'तता) —^b) Ś₁ D₁
 पततां च; K₁ s Dn₁ D₁ s पततांश्च; D₁ s पातितान्श्च
 (for प') Ś₁ पराञ्छुख, T G₁-s 'क्रमात् (for 'स्यु-
 खान्). —^c) K₁ D₁ M₁ s नाजघान, T₁ G₁ s निज'
 (for न ज'). G₁ M₁ s यौघान्, M₁-s वीरो (for
 योघान्) —^d) M यौघवृत्तमनुस्सरन्

49 Ś₁ missing (cf v 1 5). —^a) K₁ B Dc₁
 Dn D₁ s, s s विकीर्णं (Dn₁ 'र्णा); T G₁-s M₁-s च
 जी (M₁-s श्री) णं (for विशीर्णं). K₁ s B₁ D₁ स रथा-
 श्चित्रा; Dc₁ 'श्वेता (for 'श्वेता) —^b) K₁ Dn
 D₁ s s प्रययुश्च, B₁ प्रायशोस्य (for 'शश्च) —^c)
 K₁ B₁ om कुरव —^d) T G₁-s हा हा हे (G₁ s चे) ति
 (for हा हेति च)

50 Ś₁ missing (cf v 1 5) —^a) K₁ जाधि
 रयम्; D₁ 'रथि, T G₁-s आतिरथिद् (for जाधि')
 D₁ चक्रुर्; G₁ (before corr) आक्रांतं, G₁ (by corr)
 आक्रोषं (for आक्रन्द) B₁ D₁ s तमाधि (D₁ 'ति)-
 रथिनाक्रन्द; D₁ (by corr) 'रथिनां क्रन्द. —^b) D₁

शरणैपिण (for 'पिणाम्) —^a) G₁ M₁ s [आ]भिमुखो
 (for [अ]भि')

51 Ś₁ missing (cf v 1 5) —^a) D₁, c -रथि
 (for -रथ-) —^b) D₁ T G₁-s हर्षणं (for हर्षणं).
 Ś₁ (before corr) सर्वभारतहर्षणं, Ś₁ K (except
 K₁) D₁ सर्वभारतहर्षणं (Ś₁ 'ने) — After 51^a,
 D₁ ins

238* रामशिष्यो महाबाहुर्धन्विनां मानदा सदा ।
 —^a) Ś₁ K₁-s B₁ s D₁ तथा (B₁ 'मा, D₁ 'द) श्रेयम्,
 K₁ D₁ तदा (D₁ 'या) श्रेयम् (for 'श्रेयम्)

52 Ś₁ missing (cf v 1 5) —^a) G₁ शरौघस्य
 (for -शरौ) — Ś₁ K₁ s s D₁ om (hapl.) from
 52^b up to the prior half of 239* —^b) T
 G₁-s -रथस्य (for -धरस्य) —^c) Dn₁ शरौघ (for
 शरौघान्) S वारुणेन तदा (T G₁-s 'न तद्, M₁-s
 'नैव च) खेण —^d) K₁ B₁ s Dn₁ D₁ s s s विदु-
 द्वाव; Dn₁ D₁ s विव्याध च, Cd विदुघाव (for विदु-
 चाव) — After 52^a, N (Ś₁ missing) ins

239* तथैवाधिरथिस्तस्य बाणाञ्ज्वलिततेजसा ।
 [Ś₁ K₁ s s D₁ om the prior half. K₁ D₁ -रथम्,
 Dc₁ -रथेत् (for -रथित्) D₁ c बाण- (for बाणान्).
 K (except K₁) D₁ ज्वलन (for ज्वलित)]

— G₁ om. 53^a-54^b —^c) K₁ s Dn₁ प्रणदद्; D₁ s c
 प्रा (D₁ प्र) शुदद्; G₁ M₁ s विनदन्, M₁-s स्यनदद्
 (for प्राणं) D₁ s c G₁ M₁ s स्य (D₁ वि) सृजद्;
 M₁ s विदघन्; M₁ विघमन् (for विस्सृजम्)

53 Ś₁ missing (cf v 1 5) G₁ om. 53 (cf v 1.
 52) —^a) D₁ स (for च) —^b) T G (G₁ om.)
 M₁ s सत्यकश्च (for सात्यकिश्च) M₁ महारथ, M₁
 'रथा (for 'रथ) —^c) D₁ विव्यधु, T G₁ विव्याध;

अर्जुनास्त्रं तु राधेयः संवार्य शरवृष्टिभिः ।
 तेषां त्रयाणां चापानि चिच्छेद विशिखैस्त्रिभिः ॥ ५४
 ते निकृत्तायुधाः शूरा निर्विपा भुजगा इव ।
 रथशक्तीः समुत्क्षिप्य भृशं सिंहा इवानदन् ॥ ५५
 ता भुजाग्रैर्महावेगा विसृष्टा भुजगोपमाः ।
 दीप्यमाना महाशक्त्यो जग्मुराधिरथिं प्रति ॥ ५६
 ता निकृत्य शितैर्बाणैस्त्रिभिस्त्रिमिरजिह्वगैः ।
 ननाद बलवान्कर्णः पार्थाय विसृजञ्चरान् ॥ ५७
 अर्जुनश्चापि राधेयं विद्धा सप्तमिराशुगैः ।
 कर्णादवरजं बाणैर्जघान निशितैस्त्रिभिः ॥ ५८

Gs ५ विख्याय (for विष्यथु).

54 Śs missing (of. v. l. 5). Gs om. 54^{ab} (of. v. l. 52). —^a) B₁ D₁ १ च (for तु). Ms-s transp. राधेय' and सवार्य. —^a) D₁ निशितैस् (for विशि खैस्). D₂ शरैः (for त्रिभिः). G₁ M छि (Ms-s मि)त्वा भहैस्त्रिभिस्त्रिभिः.

55 Śs missing (of. v. l. 5). —^a) Ś₁ D₁ D₂ ३ ३ ते नि (D₁ D₂ तेन)कृतायुधा शूरा. —^b) S निर्विपा इव पक्षगाः. —^c) K₁ D₁ (marg. sec m) D₂ S (except M₁ १) अथ; D₃ शर- (for रथ). D₁ T₁ G₂ शक्ति; T₂ शक्ति (for शक्ती). —^d) S भुजैः (for शृङ्गा). K₁ ५ D₁ सिद्ध (for सिंहा). Ms-s [उ]जदन्.

56 Śs missing (of. v. l. 5). —^a) Ś₁ K₁ ३ ३ तं; B₁ ३ (marg. as in text) ३ D₂ D₃ ३ तैर्; D₁ D₂ ते (for ता). S ता सु (G₁ M₁ ३ तैर्)जामानि (T G₂ 'प्रवि)निर्मुक्ता. —^b) B₁ D₁ विसृष्टा; S निर्मुक्ता (for विसृष्टा) —^d) K₁ ३ ३ B₁ ३ ३ D₁ G₂ जाधिरथं; G₁-s आधिरथिं (G₁ 'थं) (for जाधि').

57 Śs missing (of. v. l. 5). —^a) D₁ M₁ ३ नानिहृत्य, D₁ ३ ताधि' (for ता नि'). K₁ ३ B₁ ३ ३ D₁ D₂ ३ ३ ३ शि (D₁ श; D₂ ३ सि)वैभहैस्; B₁ D₂ शरमातैस्; D₁ D₂ शरैर्भहैस्; S शरैस्तीक्ष्णैः (for शितैर्बाणैस्). —^b) S सिंहनादं चकार ह. —^c) K₁ D₁ D₁ ३ om (hapl.) 57^a-59^b, B₁ reads the same on marg —^c) K₁ ३ ३ वलवत् (for 'वान्). —^d) K₁ [म]वसृजन् (for विसृ').

58 Śs missing (of. v. l. 5). K₁ D₁ D₁ ३ om.

ततः शशुञ्जयं हत्वा पार्थः ३. ५.
 जहार सद्यो भलेन विपाटस्य शिरो .
 पश्यतां धार्तराष्ट्रानामेकेनैव किरीटिना
 प्रमुखे क्षतपुत्रस्य सोदर्या निहतास्त्रयः ॥
 ततो भीमः समुत्पत्य खरथादैनतेयवत् ।
 वरासिना कर्णपक्षाञ्जघान दश पञ्च च ॥
 पुनः खरथमास्थाय धनुरादाय चापरम् ।
 विव्याध दशभिः कर्णं क्षतमश्वांश्च पञ्चभिः
 घृष्टद्युम्नोऽप्यसिवरं चर्म चादाय भास्वरम् ।
 जघान चन्द्रवर्माणं वृहत्क्षत्रं च पौरवम् ॥ ६

58 (of. v. l. 57). B₁ reads 58 on marg.

G₁-s जायते. (for जाशुगै). —^a) Ms-s बाणैर्. —^a) D₂ ३ विशितैस् (for निशि'). B₁ ३ D₁ T₁ G₂ Ms-s शरैः (for त्रिभिः).

59 Śs missing (of. v. l. 5). K₁ D₁ D₁ ३ 59^{ab} (of. v. l. 57). B₁ reads 59^{ab} on marg. — D₁ D₁ D₂ विपाटस्य, D₁ ३ विपाटस्य (sic), T G द्विधा तस्य; G₂ वीराधस्य; M₁ ३ विपाटस्य; ३ विद्धा तस्य (for विपाटस्य). D₂ शिरस्त्वदा; G₂ ३ धरात् (for शिरो रथात्).

60 Śs missing (of. v. l. 5). —^a) D₁ पपात; D₁ ३ पततां (for पश्यतां). D₁ धार्तराष्ट्रस्य. —^b) S पृथमेते (G₁ M 'व) (for पृथेनैव). —^c) D₂ D₂ ३ वर्तमानस्य (for सूतपुत्रस्य). —^d) K₁ D₁ D₂ सौदर्या. D₁ ३ ३ शौभोदार्यहतास्त्रयः.

61 Śs missing (of. v. l. 5). —^a) S तदा (G₁ M₁ ३ 'मा; Ms-s 'था)प्लुत्य (for समुत्पत्य). —^a) D₁ रवासिना; D₂ वरासिना (for 'सिना). S जघान सूतपुत्रस्य. —^d) D₁ जवान्; S बाधवान् (for जघान).

62 Śs missing (of. v. l. 5). D₁ ३ om. 62-63. —^a) Ś₁ K (except K₁) D₁ D₁ ३ ३ ३ तत (for पुनः). K₁ च; B₁ स; D₁ ३ G₂ तु (for स्व-) —^b) S वीर्यवान् (for चापरम्). D₂ D₂ ३ पश्चादादाय का सुकं. —^c) D₂ repeats 62^{ab} after 66^{ab}. —^c) K₁ कीर्णं; D₂ तूर्ण (for कर्ण). —^d) D₁ D₂ Ms सप्तभि' (for पञ्च').

63 Śs missing (of. v. l. 5)

ततः खरथमास्थाय पाञ्चाल्योऽन्यच्च कार्मुकम् ।
 आदाय कर्णं विव्याध त्रिसप्तत्या नदत्रणे ॥ ६४
 शैनेयोऽप्यन्यदादाय घनुरिन्द्रायुधद्युति ।
 स्रतपुत्रं चतुःपथ्या विद्धा सिंह इवानदत् ॥ ६५
 मल्लाम्यां साधुमुक्ताभ्यां छित्त्वा कर्णस्य कार्मुकम् ।
 पुनः कर्णं त्रिभिर्बाणैर्बाह्नोरुरसि चार्पयत् ॥ ६६
 ततो दुर्योधनो द्रोणो राजा चैव जयद्रथः ।
 निमज्जमानं राधेयमुज्जहूः सात्यकार्णवात् ॥ ६७

घृष्टयुग्मश्च भीमश्च सौमद्रोऽर्जुन एव च ।
 नकुलः सहदेवश्च सात्यकिं जुगुप् रणे ॥ ६८
 एवमेव महारौद्रः क्षयार्थं सर्वधन्विनाम् ।
 तावकानां परेषां च त्यक्त्वा प्राणानभूद्रणः ॥ ६९
 पदातिरथनागाश्चैर्गजाश्चरथपत्तयः ।
 रथिनो नागपत्तयश्चै रथपत्ती रथद्विपैः ॥ ७०
 अश्वैरश्वा गजैर्नागा रथिनो रथिभिः सह ।
 संसक्ताः समदृश्यन्त पत्तयश्चापि पत्तिभिः ॥ ७१

C. 7 1446
B 7 32. 78
K 7 32 74

v. l. 62). —^a) T G₁-s रयवरश्च (G₂ 'राच्' (for स्प्यसिवरं) —^b) T G₂-s चाप; G₂ गदो (for चर्म). Śi B₂ आसुरं; B₁ सुप्रभं; D₂ मास्करं (for मास्करम्) —^c) B₁-s वृद्धक्षेत्र; D₂ s 'च्छत्रं (for 'क्षत्र) B D₂ D₂ s S नैपथं; D₂ (before corr.) पौष्टुचं (śio) (for पौरवम्)

64. Śs missing (cf v l. 5) —^a) D₁ आसाद्य (for आस्थाय) —^b) B₂ पांचालानां (for 'ह्योऽन्यच्'). S पांचाल्यो (T G₂-s 'लो)न्यच्छरासनं. — K₄ D₁ om. (hapl) 64^a-66^b. —^c) D₂ S शरै (for रणे).

65. Śs missing (cf. v l. 5). K₄ D₁ om. 65 (cf v. l. 64). —^a) D₂ सैनेयो (for शैनेयो). D₂ १ s [अ]न्यम् (for [अ]न्यद्). —^b) K₁ s B D (D₁ om.) S अरुद्रि (K₂ B₁-s 'दु)समद्युति. —^c) D₂ D₂ सूर्य; D₂ तव (for सूत). —^d) K₁ D₂ D₂ s G₂ [आ]नदत्; K₂ D₂ s T G₁-4 M [उ]नदत् (T G₁ s 'त्' (for [अ]नदत्)

66. Śs missing (cf. v. l. 5). K₄ D₁ om. 66^a (cf v l 64). After 66^a, D₂ repeats 62^a —^a) Śi K (except K₂) B₂ s D₂ आर्धयत्; D₂ ताड (for चार्पं)

67. Śs missing (cf. v l. 5) —^a) S राजा द्रोणश्च (by transp). —^b) D₂ कर्णं ते (for राधेयम्) —^c) Śi K (except K₂) D₁ T₁ आजहुः; D₂ (before corr.) D₁-r उज्जहु (for उज्जहु). T G₂-s समरणं वात्; G₁ M सत्यकार्णवात् (M₁ s 'न्' (for सात्य') — After 67, N (Śs missing) 122.

240* पत्तयश्चरथमावह्नास्त्वदीया शतयोऽपरे ।
 कर्णमेवाम्यभावावन्त त्रास्यमाना प्रहारिण ।

[(L 1) D₂ नृप (for अपरे). — (L. 2) Śi K D₁ s.

१ s [अ]न्यवर्तत (K₂ D₂ s 'तत्'), D₂ 'पद्यत (for 'धावन्त) K₁-s D₁ आन्यमाणा, K₂ त्रस्यमाना, B₂ s D₂ D₂ s त्रामया (B₂ 'मा)ना, D₂ त्रातुक्तामा (for त्रास्यमाना)]

68. Śs missing (cf v l 5) —^a) D₂ [s]र्जुनम् —^b) G (except G₂) M₁ s स (G₂ सा)त्यक (for सा त्यकि). K₂ जयमत् रणे; S जुगुप्सवदा (G₂ 'या) (for जुगुप् रणे).

69. Śs missing (cf. v l. 5) —^a) D₂ M₂ s एव (for एव). G₂ M₂ s रौद्र (for रौद्र). —^b) D₂ D₂ s प्रहार (for क्षयार्थं) —^c) D₂ s रणे; G₂ M₂-s रणं (for रण).

70. Śs missing (cf. v l 5). B₂ reads 70^a-71^b on marg —^a) K₂ रथि (for रथ-) Śi K D₂ D₁ s 4-s नागोघैर्, B₂ s-s T नागाश्वा, B₂ D₂ नागाश्च; D₂ नागोयो; D₂ नागैर्वा (for नागाश्चैर्) —^b) N (Śs missing) पत्तिभि (for 'पत्तय') — D₂ om. (hapl) 70^a-71^a. —^c) K₄ नागपत्तेश्च (for 'पत्तयै). —^d) T G₁-4 M₁ s गजा; G₂ गज; M₂ रथा, M₂ s अश्वा (for the first रथ) D₂ पर्यै; S पत्ति (for पत्ती) T G₂-s च्वजै (for द्विपै).

71. Śs missing (cf. v l. 5) D₂ om. 71 (cf. v l. 70) B₂ reads 71^a on marg —^a) M₂-s अश्वा अश्वैर् (by transp). G₂ अश्वान् (for अश्वा) K₄ D₂ १ गजा (for गजैर्) D₁ नागै; G₂ s नागान् (for नागा) —^b) B₂ M₂ संयुक्ता; T G₂-s सपथा (for ससका) K₄ D₂ समसज (K₄ 'ज्य)त, D₂ D₂ s चैव दृश्यते (D₂ 'त) (for समदृश्यन्त) K₂ ससकान्येव दृश्यते —^c) T चाभि (for चापि)

72. Śs missing (cf. v l 5). —^a) K₄ s D

एवं सुकलिलं युद्धमासीत्क्रव्यादहर्षणम् ।
 महद्भिस्त्वैरभीतानां यमराष्ट्रविवर्धनम् ॥ ७२
 ततो हता नररथवाजिकुञ्जरै-
 रनेकशो द्विपरथवाजिपत्तयः ।
 गजैर्गजा रथिभिरुदायुधा रथा
 हयैर्हयाः पत्तिगणैश्च पत्तयः ॥ ७३
 रथैर्द्विपा द्विरदवरैर्महाहया
 हयैर्नरा वररथिभिश्च वाजिनः ।
 निरस्तजिह्वादशनेक्षणाः क्षितौ

क्षयं गताः ॥ ७४
 तथा परैर्बहुकरणैर्वरायुधै-
 र्हता गताः ॥ ७५
 विपोथिता २
 भृशाकुला ३
 प्रमोदने श्वापदपक्षिरक्षसां
 जनक्षये वर्तति तत्र दारुणे ।
 महाबलास्ते कुपिताः परस्परं
 निपूदयन्तः प्रविचेरुजसा ॥

Cd सुकलिल (Ks Cd 'लि'ते; D01 स्वकालकं; Gs सुतुसुल; Ca सुकलित (for सुकलिल) —^b) Gs भीषण (for 'हर्षणम्') Dn1 अमवल्लोमहर्षणं. —^c) S सहा (T G2-s 'ह')भीतैर् (for महद्भिस्त्वैर्). Dn1 अनीकानां; Ds अभी **, Ds.8 अतीतानां (for अभी) — After 72, S 128

241* संरम्भेणाभिससृज्य निघ्नतामिदरेतरम् ।
 कुरूणां पाण्डवानां च द्रोणालुंसमागमे ।

[(L. 1) Gs संगम्य, Ms-s ससृज्य (for -ससृज्य). Gs निघातम् (for निघ्नताम्). — (L. 2) Gs पाण्डवानां कुरूणां च (for the prior half)]

73 Śs missing (of. v. 1 5). Ds partly corrupt. —^a) Gs Ms. 4 रथा (for हता). D01 Ds. 6 रथनर (for नररथ). —^b) B D01 S पत्तिवाजिन (T G2-s 'भिः; M1 2 'नं') (for वाजिपत्तय) — Ks om (hapl.) 73^{cd} —^c) D1 om (hapl) from रथिभि up to निरस्तजि (in 74^c) Ś1 K1 2 Dn1 Ds इ (Ś1 ग)दायुधै (for 'युधा'). Ś1 lacuna, K1 तथा, Ds. 8 T G2-s रथैर् (for रथा) —^d) K1 Ds हया हयै (by transp). Bs Dn2 Ds. 6 S गणाश्च पत्तिभि. (for गणैश्च पत्तय)

74 Śs missing (of v 1 5) D1 om up to निरस्तजि (of. v. 1 73) —^a) B2 महाहवे; S 'रथा (for 'हया). —^b) K1 5 नर (for वर). — After 74^{ab}, S reads 75 —^c) Ś1 K1 4 D1 'दशनै' क्षता (for दशनेक्षणा) K4 क्षत्र (for क्षितौ) —^d) K1 गठ. (for गता) T G2-s रथित (for प्रमथित) Ds चर्म (for वर्म). K1 भूषण

75 Śs missing (of. v 1. 5). S transp 75^{ab}

and 75^{cd}. —^a) B (except B1) D01 Dn तथा परै; G2-s तथा वरैर्; Ms रथा परैर् परैर्) B2 परवणैर् (for बहुकरणैर्) Ms-s (for वरा) —^b) Ś1 Dn2 हया (for Gs 4 मटा; G1. 5 M गजा; Gs हया (for 4 दक्षिता; Ds दक्षिन (for 'दर्शना'). Bs क्षितौ. —^c) Ś1 विमोहिता; Ks विपाटिता, **थिता; G1 M. निपोथिता; Gs निपाटिता (for थिता) T G2-s गजहय (for हयगज) -पीडिता, S ताडनैर् (for -त्ताडिता) — D4 (hapl.) 75^{cd}. —^d) K1 Ds -सुर, Ks B1-4 Ds. 8 T G1. 8-s M -सुल; Ks D1 कुल; Bs -वर; D1 lacuna (for सुर). Ks भृशाकुला, सुरै; Dn2 Ds. 6 भृश नराश्वरयसुरनेमिभि' कृता (क्षता; Ds [marg] हता)

76 Śs missing (of. v. 1. 5). —^a) Ś1 K1. 2 D -रक्षि (for पक्षि). —^b) D4 तत्र वर्तति (by transp). —^c) G1 M परिकुपिता (for ते कुपि'). — Ds om. (hapl.) 76^d-77^a —^d) Ś1 K1. 2 D1 निवेधयत; B1. 2 G1 M निपूद; B2 सुसूद (for निपूद) S प्रचरंस्तुदायुधा (for प्रविचेरुजसा). — After 76, S 128

242* महाबले क्षुब्धमहार्णवोपमे
 महेन्द्रसम्प्रातिथिर्वा यियासव ।

[(L. 2) Gs -सम्प्राथिमत्, Ms-s वासातिथितां (for सथां).]

77 Śs missing (of v 1 5). Ds om 77^a (of v 1. 76). —^a) S तथा (T Gs 'दा) (for Ds 8 भृश (for बले) Dn2 Ds 8 T G2-s भृशमदिने

ततो बले भृशलुलिते परस्परं
निरीक्षमाणे रुधिरौघसंघुते ।

दिवाकरेऽस्तंगिरिमास्थिते शनै-
रुभे प्रयाते शिविराय भारत ॥ ७७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ समाप्तं संशतकवधपर्व ॥

३२

संजय उवाच ।

पूर्वमस्मासु भग्नेषु फल्गुनेनामितौजसा ।
द्रोणे च मोघसंकल्पे राक्षिते च युधिष्ठिरे ॥ १
सर्वे विध्वस्तकवचास्तावका युधि निर्निताः ।
रजखला भृशोद्विग्ना वीक्षमाणा दिशो दश ॥ २

अवहारं ततः कृत्वा भारद्वाजस्य संमते ।
लब्धलक्ष्यैः परैर्दीना भृशावहसिता रणे ॥ ३
श्लाघमानेषु भूतेषु फल्गुनस्यामितान्गुणान् ।
केशवस्य च सौहादे क्लीर्त्यमानेऽर्जुनं प्रति ।
अभिशस्ता इवाभूवन्ध्यानमूकत्वमास्थिताः ॥ ४

C 7 1457
B 7 23 5
K 7 33 5

युयुधे; Ms 4 भृशमुल्लिते (for भृशलुलिते) —^a) K (except Ks) B1 5 Ds 4 6 निरीक्षमाणे (for निरीक्ष^a) Ś1 K1 2 4 B1 Dn D1 2 4 6-8 रुधिरण (for रुधिरौघ) S सघृ(Gs 'घृ)ते (for 'सघुते) —^a) Dn1 गतम् (for गिरिम्). Ms-5 दिवाकरे सगमिते शनैः शनैर् —^a) Ks इयातां (for प्रयाते) T: Gs पार्यंत्र (for भारत)

Colophon Ś2 missing — Sub-parvan Ed1 tions संशतकवध — Day of Droṇa's Generalship Ś1 द्वितीयमहः; K1-2 D1 द्वितीययुद्धदिवसे समाप्त, Ks द्वितीयो युद्धदिवस, B1 4 द्वितीयदिनयुद्धं; B2 8 (both marg) Dc1 Dn2 D3 5-7 द्वितीययुद्धदिवस, Dn1 D4 द्वितीये दिवसयुद्धे, Ds (marg sec m) 8 द्वितीयो (Ds 'य) दिवस; T G2 2 2 द्वितीयापहार समाप्त, Ms-5 द्वितीयाह्निक समाप्त. — Adhy name Ks संकुल-युद्धवर्णनं, G1 M1 2 सकुलयुद्ध (G1 adding द्वितीये इति समाप्त) — Adhy no (figures, words or both) Ks 29, B1-3 Dn1 S 31 (as in text), D2 6 30, D3 33 — Śloka no Dn1 77

32

Ś1 18 missing for this adhy (cf v 1 7. 31 5)

1 Dn1 om. the ref. —^b) Ś1 K1-2 Dn D1-3 पांडवेन, Ks 5 B Dc1 T G2 M1 2 फाल्गुनेन (for

फल्गुनेन) —^a) Gs तु (for च) K1 मोघसंकाशे; Ks मेघसंकल्पे, D4 [अ]मोघ^a.

2 ^a) D4 सा च (for सर्वे). S वि (Gs स) शस्त्र (for विध्वस्त) K1 Ds 'कवचा. —^b) K1 युद्ध- (for युधि) —^a) Ks Dn1 रुधिराक्ता; Ms-5 विम-नस्का; Cd रजखला (as in text) Dn2 Ds 4 8 भयो द्विमा (for भृशो^a) —^a) K1 2 Dn2 D1 2-6 वीक्ष्य माणा

3 ^a) T G1 2 4 5 अपहार; Gs अपहार (for अव^a). S शनैः (for तत) —^a) All MSS (except Ś1, Ś2 missing) लब्ध (Dn2 om लब्ध; Ds लब्धं) लक्ष्ये K1 दीनान्, Ks B2 6 Dc1 Dn1 D2 4 दीना, B2 (marg as in text) वीरा (for दीना) —^a) S भृशा पदसिता रणे

4 ^a) Ks 2 Dn1 Ds 4 Gs श्लाघमानेषु Ks Dn1 D2 2 6 6 धीरेषु (for भूतेषु) —^b) Ks 5 B Dc1 Dn2 D1-4 6-8 फाल्गुनस्य; Dn1 Ds पांडवस्य, G1 M अर्जुनस्य (for फल्गुनस्य) S अभितैर्गुणैः —^a) T Gs 4 Ms तु (for च). —^a) Dn1 reads from वन् up to प्रवीत् (in 5^b) on marg Ś1 (sup lin) Ds अभि शस्ता, B1 (marg, orig as in text) शापामिभूव Bs अविशस्ता, D1 3 अभिशक्ता, M1 2 अपि शक्ता Ca. d अभिशक्ता (as in text). K1 इवाभूत्वा; D Ds 6 S 'माति, D1 1 8 हव यशुर —^a) B2 D1 1

ततः प्रभातसमये द्रोणं दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
 प्रणयादभिमानाच्च द्विपदृष्ट्या च दुर्मनाः ।
 शृण्वतां सर्वभूतानां संरन्धो वाक्यकोविदः ॥ ५
 नूनं वयं वक्ष्यपक्षे भवतो ब्रह्मविचम ।
 तथा हि नाग्रहीः प्राप्तं समीपेऽद्य शुधिष्ठिरम् ॥ ६
 इच्छतस्ते न मुच्येत चक्षुःप्राप्तो रणे रिपुः ।
 जिघृक्षतो रक्ष्यमाणः सामरैरपि पाण्डवैः ॥ ७
 वरं दत्त्वा मम प्रीतः पश्चाद्विकृतवानसि ।

8 (except T₁) क्षागताः (for आस्थिताः). — After 4, D₁, 1. 8 ins .

243* निस्त्रेजसो विमनसो निर्वीर्या निष्पराक्रमा ।
 ये प्रधाना इवास्तेषां वैराग्यं समुपाश्रिता ।
 नार्जुनश्च समो वीर्ये श्लाघ्यमाना. पुनः पुनः ।

[(L 3) D₁ 8 नार्जुनस्य सखा वीर्ये (for the prior half). D₈ श्लाघमाना.]

On the other hand, D₈ ins :

244* राजानो राजपुत्राश्च सर्वे दुर्योधनादयः ।

5 D₁ reads 5^a on marg. D₈ reads 5^b twice. — For 5^b, S subst .

245* तसो दुर्योधनो राजा द्रोणं दीनोऽन्यभापत ।

—^a) T G₁₋₄, 5 (107 108) अतिमानाच्च; G₈ अति नामाच्च (for अभिमानाच्च). —^d) K₁ द्विपदृष्ट्या (810). —^e) B D₁ D₂ D₃ 2 योधाना; D₈ देवाना; T G₁₋₃ सैन्यानां, G₁ M -योधानां (for -भूतानां) —^f) K₄ D₁ D₁ 8. 5 वाक्यमप्रवीत्; S द्रोणमब्रवीत् (for वाक्यकोविदः). — After 5, D₁ 7 8 ins

246* कृपकण्ठमुखादीनां प्रणयास्त्रिष्टुरं वचः ।

6 Before 6, B₁, 8-5 D₁ D₈ S ins दुर्योधन उवाच. —^a) K₁ वक्ष्यपक्षे; D₈ 8 द्रायु* (for वक्ष्य*) —^b) B D₁ D₂ भवतो द्विजसत्तम —^c) K₁₋₄ यथा (for तथा). B₁ G₁ [अ]पि; G₈ न (for हि). G₈ चाग्रही D₈ पार्थ, S प्राप्य (for प्राप्तं). —^d) K₅ समीपे यद्; D₈ 8 समीपे (for 'पेऽद्य).

7 —^a) G₈ इच्छतोपि. T G₁₋₄ M इच्छतो न हि (G₈ ह) वे मुच्येत्. —^b) S विषयगो (G₁ 8 M 'तो) (for -प्राप्तो रणे) —^c) K₄ निघृक्षतो; D₁ जिघृक्षतो. K (except K₁) B₁ D₁ D₈-8. 8 रक्षमाणः. —^d) S

आशाभङ्गं न कुर्वन्ति भक्तस्वार्थाः ।
 ततोऽप्रीतस्तथोक्तः स राजे व
 नार्हसे मान्यथा ज्ञातुं घटमानं तव ।
 ससुरासुरगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ।
 नालं लोका रणे जेतुं पाल्यमानं ।
 विश्वसृग्यत्र गोविन्दः पृतनारिस्तथाजुनः
 तत्र कस्य बलं कामेदन्यत्र त्र्यम्बकात्प्रभोः
 सत्यं तु ते ब्रवीम्यद्य नैतज्जात्वन्यथा भवेत्

ससुरैर (for सामरैर) D₁ G₁ M पाण्डव.

8 —^a) S₁ K₈-5 D₁ D₁ 4 5 7. 8 मयि; D₈ (for मम) —^b) D₈ विपुतवान्; Ca. d in text). —^d) S₁ भवतो हि (for भक्तस्वार्थाः) G₁₋₄ M स्वार्था भक्तस्य सत्तम (G₁ M₁, 2 'मा', 'म'); G₈ स्वार्था आचार्यसत्तमा

9 Before 9, T G M₁ 2 ins सजय. —^a) [S]प्रीणस्, D₁ हीनस् (for अप्रीतस्). K₁-5 2 4 5 D₁ सन्; S तु (for स). D₁ D₈ 8 चो (D₁ प्रो) की (for तथोक्त स). D₁ 1 2 3 4 5 6 7 8 प्रीत सन्. —^d) D₈ reads 9^b-10^a on marg —^e) S₁ K (except K₈) D₁ श्रुतां; D₁ नृप, D₁ D₈ इदं; S वच (for नृपम्). —^f) D₈ 8 नार्हसे, G₈ नार्हसे (for नार्हसे). K₁ 4 नान्यथा; K₂ मा यथा; K₈ B₁ D₁ D₈ 8 मां यथा; K₈ मा वृथा (for मान्यथा). K₈ कर्तुं; D₁ मंतु, D₁ 5 ज्ञानु (for ज्ञानु) —^d) D₁ 7 8 घटमाने S₁ प्रिय, G₈ (by corr) प्रिय.

10 D₈ reads 10^a on marg. —^a) D₈ नाळ, Cd नाळ (as in text). S पार्थ (for लोका) D₁ D₈ 8 इत्तं (for जेतु). —^d) D₈ रक्षमाण (for पाल्यमान)

11 —^a) D₁ D₈ विश्वसृग् (for 'सृग्) —^b) K₁ 2 4 5 D₁ D₁ पृतनारिस्; B D₁ D₈ 8 G₈ पृतनानीस्; D₈ पृतनानि; T G₁, 2 4 5 M पृतनार्या (for पृतनारिस्). D₈ 8 ततोर्जुनः; G₈ जनार्दन (for तथा-र्जुन) —^c) M₈ तत्र (for तत्र) T G₁ 4. 5 कस्त्वद् (for कस्य). D₈ बल कामेद्, G₁ M भवेच्छक्तिर् (for बलं कामेद्) —^d) K₂ अन्यथा; M₁-5 अन्यत्स (for अन्यत्र) K₁ 3 B₁-8 D₁ D₁ 3 4 5 7 8 G₁ 8 M₁ 2 प्रभो; D₁ 1 ऋते; G₂ विभो fr

अद्यैपां प्रवरं वीरं पातयिष्ये महारथम् ॥ १२
 तं च व्यूहं विधास्यामि योऽमेघास्त्रिदशैरपि ।
 योगेन केनचिद्राजन्नुनस्त्वपनीयताम् ॥ १३
 न ह्यज्ञातमसाध्यं वा तस्य संख्येऽस्ति किंचन ।
 तेन ह्युपाचं बलवत्सर्वज्ञानमितस्ततः ॥ १४
 द्रोणेन व्याहृते त्वेवं संशप्तकगणाः पुनः ।
 आह्वयन्नुनं संख्ये दक्षिणामभितो दिशम् ॥ १५

तत्रार्जुनस्याथ परैः सार्धं समभवद्रणः ।
 तादृशो यादृशो नान्यः श्रुतो दृष्टोऽपि वा क्वचित् ॥ १६
 ततो द्रोणेन विहितो राजन्व्यूहो व्यरोचत ।
 चरन्मर्ष्यदिने सूर्यः प्रतपन्निव दुर्दृशः ॥ १७
 तं चाभिमन्युर्वचनात्पितुर्ज्येष्ठस्य भारत ।
 विभेद दुर्मिदं संख्ये चक्रुर्व्यूहमनेकधा ॥ १८
 स कृत्वा दुष्करं कर्म हत्वा वीरान्सहस्रशः ।

C 7 1472
B 7 33 20
K 7 33 20

12 °) K₄ D₂ D₁ s e ते तु (by transp.), B₁ वेह, B₁ तात — °) K₁ T G₂₋₄ न ते; G₁ s M न तज् (for नैतज्) D₂ नैतत्त्वयि; D₈ e न सत्त्वघ (for नैतज्जातु) — °) Ś₁ K₁ s s D₁ अन्वेषा, D₀₁ अद्यैकं, D₂₁ यद्यैपां (for अद्यैपा) B₁₋₄ D₀₁ क्वचित्; B₁ D₂ D₆ किंचित् (for वीर) — °) M₁ वारयिष्ये (for पात) B₁ महाहवे (for 'रथम्')

13 °) K₅ D₂₁ D₆ T G₂ s चक्र, G₃ पद्म; M₁ s कं च (for त च) D₆ विधास्यामि — °) K₁ योभी त्यस् (sic) (for योऽमेघस्य) S अमे (G₂ ग्रह) घममरै-रपि — °) S साधु (for राजन्) — °) S सोर्जुनस्य (for अर्जु)

14 °) D₂ नष्टज्ञातम्; D₈ न त्वज्ञातम् (for न ह्यज्ञातम्) S अज्ञित (G₈ 'ज्ञातं') न च नासद्य (G₁ M₁ s नासद्य, G₅ वासव्यस्य, M₂₋₃ नासाध्य) — °) D₁ सखे, S युद्धे (for मख्ये) — °) D₂ D₃ e S ह्यवाप्त (M₁ 'सु'), D₄ ह्यपत्य, D₇ ह्यपात्त (for ह्युपात्त) K₂ s B₂ (marg) s-s D₀₁ D₂ D₂ s सकल, K₅ D₂₁ D₁ s शिववत्, B₁ s अचल, D₆ निखिवत्, D₆ सबलं (for बलवत्) — °) Ś₁ K₁ B₂ s D₀₁ D₁ सर्वं ज्ञानम्, B₁ अख्यज्ञानम्, D₂ सर्वं जातम् (for सर्वं ज्ञानम्) D₂ D₆ e सर्वास्त्रममित शुभं, S अस्त्रग्राम समतत (G₁ M₁ s ततस्तत) Ca d oite हतस्तत (as in text)

15 Before 15, G₂ ins सजय — °) D₂ स्र्येवं (for स्वेव) K₁ s s D₁ हृति द्रोणे चदत्येव (K₂ s 'व) — °) K₄ s D (except D₁) ससप्तक Ś₁ बहत्, K₁₋₄ D₁ बला (for गणा) D₁ तत (for पुन) — °) B₁ s D₆ S आह्वयतो G₁ M₁₋₃ सखे; G₄ सखे (for सख्ये) — °) S अनयन् (G₅ 'याद्') (for अभितो)

16 G₂ damaged — °) B₂ s D₀₁ D₂ D₆ e ततो, B₂ तया (for तत्र) D₃ s M₂₋₃ [अ]पि (for

[अ]पि) D₂ [अ]परै (for परै) — °) T G₂ s सम (for सार्धं). D₁ तत (for रण) — °) G₅ transp तादृशो and यादृशो — °) Ś₁ K B₂ D₀₁ D₂₁ [s]य वा; D₁ s s मया (for अपि वा) S पुन (for क्वचित्)

17 D₁ om. 17^a-18^b — °) B (except B₁) D₀₁ तत्र (for ततो) D₈ e रचितो (for विहितो) — °) K₂₋₃ B₂ D₂ s e S व्यूहो राजन् (D₈ 'ज्ञो') (by transp), D₂ व्यूहराजो, D₁ राजन्व्यूहो B₄ व्यराजत, D₆ s व्यरो चतत् (sic) — °) B₁ s s D₀₁ D₂ D₆ s S (except T₁ G₂) शरन्, B₂ s सरन् (for चरन्) G₄ मर्ष्यदिन — °) K₂ D₆ s s प्रतपन्निव, D₆ प्रतपत् च, S निर्दह शिव (for प्रतप) D₀₁ M₂ दुर्दृश, D₂ D₆ e दुःसहं (for दुर्दृश)

18 D₁ om 18^{ab} (cf v 1 17) — °) Ś₁ K₁ s s D₁ वचसा (for वचनात्) — °) S धर्मवित् (for भारत) — D₇ om 18^c-19^d — °) D₁ दुर्मिदां, G₅ दुर्हित G₁ s s M₁₋₄ सखे. — °) G₁ s M पद्म व्यूहम् (for चक्र) S असीतवत् (for अनेकधा)

19 D₇ om 19 (cf v 1 18) — °) K₂ D₈ दुष्कृतं (for दुष्कर) — After 19^{ab}, S ins

247* राजपुत्रघातं हत्वा कौसल्य च दृढदलम् ।
 महारथं शल्यपुत्रं लक्ष्मण च तव प्रियम् ।
 [(L 1) G₂₋₄ कौमल]

T G₂ cont G₂ M₆ ins after 19

248* निहत् पुरुषन्यात्र पुत्रो गाण्डीवधन्विन ।
 [G₂ पुत्रो (for पुत्रो) G₂ धन्वन]

— °) B₂₋₃ D₂ D₆ पद्म S पद्मिवीरै सुसप्तको (T G₂ s सुसप्तको, G₂ ससप्तको, G₅ सुसप्तको) — °) M₁ हत् (for गत्) — After 19, K₂ D₂ D₆ e ins

249* सौभद्र पृथिवीपाल जहौ प्राणान्परतप ।
 [D₂ D₂ परतप]

पदसु वीरेषु संसक्तो दौःशासनिवशं गतः ॥ १९
वयं परमसंहृष्टाः पाण्डवाः शोककशिताः ।
सौभद्रे निहते राजन्ब्रह्महारमकुर्वत ॥ २०

धृतराष्ट्र उवाच ।

पुत्रं पुरुषसिंहस्य संजयाप्राप्तयौवनम् ।
रणे विनिहतं श्रुत्वा भृशं मे दीर्यते मनः ॥ २१
दारुणः क्षत्रधर्मोऽयं विहितो धर्मकर्तृभिः ।
यत्र राज्येऽसवः शूरा बाले शस्त्रमपातयन् ॥ २२
बालमत्यन्तसुखिनं विचरन्तमभीतवत् ।

कृतास्त्रा बहवो जघुर्बृहि गावल्गणे
विभित्सता रथानीकं सौभद्रेण तं
विक्रीडितं यथा संख्ये तन्ममाचक्ष्व
संजय उवाच ।

यन्मां पृच्छसि राजेन्द्र सौभद्रस्य ।
तत्ते कात्स्न्येन वक्ष्यामि शृणु ॥
विक्रीडितं कुमारेण यथानीकं विभित्सता
दावाभ्यभिपरीतानां भूरिगुल्मचण्ड्रुमे ।
वनौकसामिवारण्ये त्वदीयानामभूद्भयम् ॥

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२

20 *) Ś1 K (except Ks) B Do1 Dn1 D1-3
शोककर्षिता — *) Do1 सौभद्रो निहतो राजन् — *)
S ब्रह्महारम् (for ब्रह्म) Ks B1-3 Dn1 D1-3 अतु
मंहि (D1 'हे'); B1-3 Do1 स कुर्महे, B1 प्रकुर्महे;
D1 अकुर्वहि (for अकुर्वत). — After 20, S (except
G1) ins. an addl colophon [Adhy. name G1
M1-3 तृतीयाह्निकसंक्षेप. — Adhy. no. G1 1-3 M 32]
—After the addl. colophon, S reads 7. 33 1-11
followed by 251*.

21 Ms om the ref. Gs damaged — *) Ks
B1 प्राप्त (for [अ]प्राप्त) — *) S निप (G1 M1-3
'पा)वितं (for विनिहतं). Ś1 इष्टा (for श्रुत्वा). — *)
S हतं (for श्रुत्वा). Ms om from मे up to बाले
(in 22^d). S (Ms om) दूय (Gs 'यं)ते

22 Ms om up to बाले (of v. l. 21). — *) Ks
क्षत्रकर्तृभिः, Gs वध'; Cd कर्म'; Ca धर्म' (as in
text) Gs (marg. as in text) सहितो वधकर्तृभिः
— *) D1 राज्ये भव; G1 M (Ms om, Ms sup in)
धर्मोऽसव (for राज्येऽसव). — *) K1-3-4 B1-3-4
Do1 Dn D1-3 6-8 शस्त्राणि (K1-4 D1-3 'नि) (for
शस्त्रम्) K1-4 B1-4 D1 6-8 G1 M अपातयत्. D1-3
बा (D1 घ)केऽवस्त्राण्यपातयत्

23 *) S (except T1) प्रहरंतम् (for विचरन्तम्).
M1 om. भीतवत्. — *) K1 कृतास्त्र. B1 बहुवो (for
बहवो). — *) Ś1 K (except Ks) D1-3 6 गावल्गणे.

Ś1 हि तत् (for यद्यम्).

24 G1 damaged — *) Ks रथानीकं; T1 व
G1-3 M1-3 यथा' (for रथा'). — *) Ś1 सौभद्रे
— *) D1 T1 G1-3 M विक्रीडित (D1 'ते); G1 वि-
पितं. Ś1 K (except Ks) D1 सयं; G1-3 M1-4 स
(for संख्ये).

25 Ms om the ref. — *) G1 M यन्मा (for
यन्मां). S संप्राप्ते (for राजेन्द्र). — *) S सौभद्र
(M1-3 'द्र) विनिपातित (T1 M1-3 'पातन). — *)
Ś1 K1-3-4 D1 तु (for ते). S तत्ते (G1 त ते)दं संप्र
वक्ष्यामि. — *) D1 reads शृणु राजन् twice — *)
S चि (T1 G1 वि)क्रीडितं कुमारस्य. — *) B1 रथानीकं
(for यथा) K1 विविस्सता; D1 भीमस्सता; T1 G1
विमस्सत; T1 G1-3-4 M विमिस्सत' (for चिमिस्सता).
—After 25, N (Ś1 missing) ins

250* आरुणाक्ष यथा चीरा दुःसाध्याश्चापि विद्महे ।

[Cd cites आरुणा. D1-3 जयेऽसव' (for [अ]पि विद्महे).
Ś1 B1-3 Do1 दुःश्यावाद्दया (Do1 'श्वा)वयिष्यता (B1-3 'विष्य
व, Do1 'विष्यव), K1 चुच्यर्ष थावयिष्यत'; Ks दुर्ध-
पांशेवधिष्ठित, Ks च्युच्यर्षांथावयिष्यत'; Ks वदयर्षाच्युव-
यिष्यत, Ks D1-3 7-8 दुःश्यावाश्चाव (D1 'व्य)विष्णुता, B1
दुःसाध्याश्चावयिष्यत', Dn1 दुःश्यावाश्चाव जिष्णुता; D1 वदयर्षा
व्यावयिष्यत (for the post half).]

26 *) K1-3 D1-3 7-8 G1 हा (K1 द,
K1 हावाद्भयभ्य; T G1-3 M1-3-4

संजय उवाच ।

समरेऽत्युग्रकर्माणः कर्ममिर्व्यञ्जितश्रमाः ।

सकृष्णाः पाण्डवाः पञ्च देवैरपि दुरासदाः ॥ १

सत्त्वकर्मान्वयैर्बुद्ध्या प्रकृत्या यशसा श्रिया ।

नैव भूतो न भविता कृष्णतुल्यगुणः पुमान् ॥ २

सत्यधर्मपरो दाता विप्रपूजादिभिर्गुणैः ।

सदैव त्रिदिवं प्राप्तो राजा किल युधिष्ठिरः ॥ ३

युगान्ते चान्तको राजञ्जामदभ्यश्च वीर्यवान् ।

रणस्थो भीमसेनश्च कथ्यन्ते सदृशात्रयः ॥ ४

प्रतिज्ञाकर्मदक्षस्य रणे गाण्डीवधन्वनः ।

उपमां नाधिगच्छामि पार्थस्य सदृशीं क्षितौ ॥ ५

गुरुवात्सल्यमत्यन्तं नैभृत्यं विनयो दमः ।

नकुलेऽप्रातिरूप्यं च शौर्यं च नियतानि षट् ॥ ६

श्रुतगाम्भीर्यमाधुर्यसत्त्ववीर्यपराक्रमैः ।

C 7 1428
B 7 34 7
K 7 33 28

*इयपि) Dn1 Ds -परिताना —^b) Ś1 K (except Ks) D1 तृणोदके, Dn2 -लवाद्गुमे (for तृणद्गुमे). —^c) D1 चनौकसानां चारण्ये

Colophon om. in Ś1 K1-3 D1 1 8 Ś2 missing — Sub parvan Ks B1 2 4 Dn1 D2 3 अमिमन्युवध — Day of Drona's Generalship D1 द्वितीयो युद्ध दिवसः; T2 G2 4 तृतीयेद्धि — Adhy no (figures, words or both) B1 2 Dn1 D2 32, S 33 — Śloka no Dn1 28

33

1 Ś2 18 missing up to पराक्रम (in 7^b) (cf v 1 7 31 5) Ś1 K1-3 D1 om the ref Dn1 घृतराष्ट्र, S (except G2) जनमेजय (for संजय) S reads 1-11 followed by 251* after the addl colophon following 7 32 20 —^a) S समरोयुक्त (G2 5 'रे युक्त)-कर्माण (G4 'णं) —^b) K4 B2-5 Dn2 Ds कर्माभि (for कर्मभिर्) Ks D2 4 6 1 दि (D1 व्य) जितश्रमा, B1 व्यजितश्रिया, Dc1 व्यजिताश्च ये, G1 M वि (M2-5 न्यं) जितेन्द्रिया —^d) Ś1 K D (except Dc1) सुदुर्जया (K1 'य') (for दुरासदा)

2 Ś2 missing (cf v 1 1) For the sequence in S, cf v 1 1 —^a) S सञ्जत् (for सत्व) D4 1 8 -कर्माश्रयैर् (for 'न्वयैर्) B2 (marg as in text) घृता —^b) K1-3 5 नीत्या च; K4 D1 5 नीत्याय, B Dc1 Dn D2-4 6-8 कीर्त्या च (for प्रकृत्या) Dn2 D3 6 वयसाश्रिता (Dn2 Ds 'सा श्रिया) —^c) Dn1 Ds transp नैव and भूतो न S न भूतो भविता वापि — B4 om (hapl.) 2¹-3^a —^d) B2 नैव (for कृष्ण) Dn1 -पराक्रम (for गुण पुमान्)

3 Ś2 missing (cf v 1 1) For the sequence in S, cf v 1 1 B1 om 3^a (cf v 1 2) —^a) Ds 6 स तु (for सत्य) B1. s 5 Dc1 Ds धर्मरतो B1 (marg) 3 5 Dc1 Dn D2 3 5 6 दांतो (for दाता) S मत्त्वधर्मतपोदानैर् —^b) S द्विज (for विप्र-) —^c) Ks Dn1 D2 4 1 8 S सदेहस्य (D2 G1 5 M2 'वस'), Cd सदैव (as in text) Dn1 यातो (for प्राप्तो) —^d) Ks D2 3 transp राजा and किल. S (except Gs) काले (for किल)

4 Ś2 missing (cf v 1 1) For the sequence in S, cf v 1 1 —^a) D4 1 राजा (for राजन्) S चां (G5 चां) तकश्चै (G5 'क चै) व —^b) D4 जामद * श्र S कीर्तिमान् (G2 om न्) (for वीर्यवान्) —^c) B Dc1 Dn2 D2 3 5 6 M2 रथस्थो (for रण') —^d) D2 5 कस्यैते; D4 क * * (for कथ्यन्ते)

5 Ś2 missing (cf v 1 1) For the sequence in S, cf v 1 1 —^b) Ds गांढिव- K1 4 5 Dn1 T G2 3 5 -चन्विन —^c) K4 उपमा —^d) K4 सदृशी Dn2 D3 6 य पार्थ सदृशा क्षितौ

6 Ś2 missing (cf v 1 1) For the sequence in S, cf v 1 1 —^a) B1 अस्यर्थ (for अस्यन्त) —^b) Ś1 मौषं (sup lin नाद) त्य; Ks नैवृत्य, K4 D1 नानृतं; Ds नैवुण्य; Cs नैवृत्यं, Cd नैवृत्यं (as in text) —^c) K2 Dn Ds G2 [s] प्रतिरूप (Dn1 'प्य), T G2 4 [s] प्याभिरूप्यं, Gs [s] प्याभिरूप्य, M2 2 [s] प्रातिभास्य (for प्रातिरूप्य) Cd युगातिप्रातिरूप्य —^d) Ds वै (for च) Gs विनयानि (for नियतानि)

7 For the sequence in S, cf v 1 1 Ś2 resumes from मै (in 7^b) —^a) Ś1 K (except Ks) Dn

सदृशो देवयोर्वीरः सहदेवः किलाश्विनोः ॥ ७
 ये च कृष्णे गुणाः स्फीताः पाण्डवेषु च ये गुणाः ।
 अमिमन्यौ किलैकस्था दृश्यन्ते गुणसंचयाः ॥ ८
 युधिष्ठिरस्य धैर्येण कृष्णस्य चरितेन च ।
 कर्मभिर्भीमसेनस्य सदृशो भीमकर्मणः ॥ ९
 धनंजयस्य रूपेण विक्रमेण श्रुतेन च ।
 विनयात्सहदेवस्य सदृशो नकुलस्य च ॥ १०

D₁ s s s -माधुर्यगांभीर्य- (K₄ 'यं'; D₄ 'र्था') B₄
 om माधुर्य G₁ रूप च (for माधुर्य-) -^b) S₂
 Dn₁ S सत्वरूप; K₅ -सत्यवीर्य, K₅ रूपवीर्य; B
 Dc₁ D₅ सत्यरूप (for सत्वरवीर्य). -^c) D₅ सदयो
 (for सदृशो). -^d) G₅ किलाश्विनो'.

8 For the sequence in S, cf. v. 1 1 -^a)
 G₂ s गीता (for स्फीता) -^b) S (except G₅)
 पाण्डवेषु (for 'वेषु च) -^c) D₅ s s G₁ s M₁ s
 अमिमन्यो D₅ किलैकत्र, D₁ 'कस्य; D₅ 'कात्र (for
 'कस्या) -^d) D₄ दृश्यते च (hypermetric) (for
 दृश्यन्ते) S₁ तेन सनाय; S₂ गुणसंचय; K (except
 K₅) D₁ न हि संशय, S ते (G₅ ये) गुणा शुभा (for
 गुणसंचया)

9 For the sequence in S, cf. v. 1 1 -^a) K₅
 B₁ D₅ धैर्येण (for धैर्येण). -^b) K₅ D₂ स (for
 च). -^c) Ms om. (hapl) 9^a-10^b. -^d) S (M₂
 om) कर्मणा (for 'भिर) -^e) G₁ s M (M₂ om.)
 सदृश S₂ K₁-s D₁ विक्रम (K₁ 'मा) (for -कर्मण).

10 For the sequence in S, cf. v. 1 1. Ms om.
 10^b (cf v. 1 9). -^b) D₅ s ध्रमेण; T G₂-s
 श्रुतेन (for श्रुतेन). -^c) G₅ om (hapl.) 10^a. -^d)
 D₅ s नयेन; S (G₅ om) विनये (for 'यात्) -^e)
 G₁ s M सदृशं.

11 For the sequence in S, cf v. 1. 1. Dn₁ S
 om the ref. -^a) B₁ सौते (for सूत). D₅ s हत
 पात; S द्विज (M₂ नर) श्रेष्ठ (for महं सूत). -^b) D₂
 सौभद्रेय पराजित -^d) D₅ हत - After 11, S ins

251* चक्षपायन ।

अमिमन्यु इव श्रुत्वा धृतराष्ट्रो जनैश्चर ।

विचित्रेण महाराज पर्यवृष्टस्त संजयम् ।

12 After the ref. N ins

धृतराष्ट्र उ

अमिमन्युमहं सूत जि

श्रोतुमिच्छामि कात्स्नर्येन ..

संजय उवाच ।

चक्रव्यूहो महाराज

तत्र शक्रोपमाः सर्वे राजानो

संघातो राजपुत्राणां सर्वेषामभवत्तदा ।

252* स्थिरो भव महाराज शोक धारय उ
 महान्तं यंधुनाशं ते कथयिष्यामि

[(L 1) B Dc₁ Dn₂ D₅ s स्थिरी. D₅
 from शोक up to महाराज in (12^a) -
 Dc₁ D₂ s त (for तत्)]

-^a) S पञ्चव्यूहो. -^b) K₁ s द्वाचार्येण. T
 रणे कृत, Ms-s निवेशित (for [म. . .
 (sup in) रणे द्रोणेन कल्पित. -^c) S
 [Ms inf in 'त्रो] 'शो'पमा (for शक्रो').
 स (for वि-) D₅ s सुवर्णविकृतध्वजा (= -
 - After 12, N ins

253* अणुस्थानेषु विन्यस्ता कुमाराः सूर्यवर्चसः ।

[K₂ B₂-s Dc₁ Dn₁ Ca d अवस्थानेषु, K₂ D₂
 स्था; B₁ s अथ स्था, B₁ [marg.] अक्षयभेषु;
 आवस्थानेषु; D₂ s s आरस्था, D₁ s आशास्था (for
 स्था). B₂ देव*** (for सूर्यवर्चस).]

On the other hand, T G₁-s M ins after 12
 after 16.

254* केसरणि च पद्मस्य सुकुमाराणि भारत ।

कुमारा राजलोकस्य निक्षिप्ता केसरोपमाः ।

कर्णिकास्यो महाराज तस्य दुर्योधनोऽभवत् ।

[(L. 1) G₅ पद्मस्य (for पद्मस्य) G₅ रक्षिता (for
 भारत).]

- After 254*, S reads 17-20.

13 S K₁ s s D₁ om 13^a-14^b. -^a) S संघाता
 -^b) S (except T₁) अमवन्. -^c) D₂ s -संधय
 (for -समया) S चासन् (for सर्वे). - After 13^c,
 D₂ reads 14^b for the first time, repeating it in
 its proper place. -^d) Dn₁ om (hapl) from
 सुवर्ण up to सर्वे (in 14^a). S (
 ध्वजा (for -विकृत').

कृताभिसमयाः सर्वे सुवर्णाविकृतञ्चजाः ॥ १३
 रक्ताम्बरधराः सर्वे सर्वे रक्तविभूषणाः ।
 सर्वे रक्तपताकाश्च सर्वे वै हेममालिनः ॥ १४
 तेषां दशसहस्राणि बभूवुर्दृढधन्विनाम् ।
 पौत्रं तव पुरस्कृत्य लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ॥ १५
 अन्योन्यसमदुःखास्ते अन्योन्यसमसाहसाः ।
 अन्योन्यं स्पर्धमानाश्च अन्योन्यस्य हिते रताः ॥ १६

कर्णदुःशासनकृपैर्वृतो राजा महारथैः ।
 देवराजोपमः श्रीमाञ्चैतच्छत्रामिसंवृतः ।
 चामरव्यजनाक्षेपैरुदयनिव भास्करः ॥ १७
 प्रमुखे तस्य सैन्यस्य द्रोणोऽवस्थितनायके ।
 सिन्धुराजस्तथातिष्ठच्छ्रीमान्मेरुवाचलः ॥ १८
 सिन्धुराजस्य पार्श्वस्था अश्वत्थामपुरोगमाः ।
 सुतास्त्व महाराज त्रिंशद्दिशसंनिभाः ॥ १९

C 7 1304
 B 7 34 23
 K 7 34 12

14 For the repetition in D₁, cf. v 1 13 S K₁ s + D₁ om. 14^{ab}, D₂ om. up to सर्वे (for both, cf. v 1 13) D₁ om. 14^a —^a) D₂ s ते रयाश्ववरा सर्वे —^b) D₁ सर्वे (for सर्वे) K₂ D₁ रत्नविभूषणा, S कनकं (G₁ M कांचनं) (for रक्तविं). — After 14^{ab}, D₁ ins.

255* ते रयाश्ववरा सर्वे सर्वे रक्तविभूषणा ।
 —^a) D₂ च हैमः; T G M₁ s कनक, M₂-s कांचन (for वै हेम). — After 14, N ins

256* चन्दनागुरुद्विग्धाह्ला स्रग्विण सूक्ष्मवासस ।
 सहिता पर्यधावन्त काष्ठीं प्रति युयुत्सव ।
 [(L 1) K₁ s D₂ s चन्दनागर. S K₁-4 D₁ s s सर्वे वै (for स्रग्विण), S₂ सूक्ष्मवर्चन (for सूक्ष्मवासस) — B₂ reads line 2 on marg — (L 2) S₁ पर्यवत्सव, S₂ K₁-4 D₂ D₁ s s-1 पर्यवर्तत, K₂ D₂ प्रत्यवर्तत, D₂ प्रत्यधावत, D₁ पार्थ वर्तेत, D₂ सर्ववर्तेत (sic) (for पर्यधावन्त).]

15 ^b) G₂ बभूवुर् (for बभूवुः) S₁ दृढधन्विनां, T G₂ s s रयधन्विनां (for दृढधन्विनाम्) —^a) D₁ G₁ M लक्षण (for लक्ष्मणं) D₁ प्रतिदर्शनं, D₁ s शुभ लक्षण (for प्रियदर्शनम्).

16 ^a) S₂ K₁ s D₂ D₁ M₂-s अन्योन्यं —^b) S₂ K₁ s + D₁ ह्यन्योन्यं, D₂ D₁ M₂ s अन्योन्यं (for अन्योन्य). B₂ समदर्शना; D₂ ते महारथा (for समसाहसा) —^c) B₂ D₂ अन्योन्य (for न्यं) K₄ स्पर्धमानस्य; S अन्व (T G₂ s न्य) धर्तेत (for स्पर्धमानाश्च) —^d) S₂ K₁ s + D₁ ह्यन्योन्यस्य; B₂ s D₂ [अ]न्योन्यस्य (for अन्योन्यस्य) B₁ D₁ हितैषिण (for हिते रता). S अन्योन्यकृत (G₂ न्यं कृत) निग्रमा — After 16, N ins

257* दुर्योधनस्तु राजेन्द्र सैन्यमध्ये न्यवस्थित ।

[S₁ राजेन्द्र S K₁ मध्ये, K₁ s तव; K₄ D₂ तुष्ट,

K₂ तुग; D₂ चक्र, D₂ s + तव, D₂ कुट, D₁ s तुष्ट (for सैन्य)]

On the other hand, G₂ ins 254* after 16

17 S reads 17-20 after 254* —^a) D₁ s दुर्योधन (for दुःशासन) —^b) T G₂-s युतो (for वृतो) D₂ राजन् (for राजा) —^c) D₂ D₂ -राज सम; D₁ lacuna (for राजोपम) —^d) K₁ छत्रश्च (for छत्रानि) G₁ M₁ s शत्रुजिच्छत्रुसंचूत —^e) K₂ चामरैर् (for चामर) D₁ न्यजनापेक्षैर्; D₂ s न्यजनछत्रैर्; T₂ G₁ s + M न्यजनोक्षेपै (for नाक्षेपैर्) —^f) S₁ (sup l₁n as in text) भासयन्; S समुद्यन् (for उदयन्)

18 For the sequence in S, cf. v 1 17 —^a) T G₂ व्यूहस्य, G₂ s (inf l₁n as in text, see m) M₂-s शूरस्य (for सैन्यस्य) —^b) K₂ D₂ द्रोणावस्थित; B₂ s + द्रोणो वा स्थित; T G₂-1 द्रोणोपस्थित; M₂-s द्रोणो विस्थित (for द्रोणोऽवस्थित) B D₂ D₂ s + G₂ नायक, T G₁-1 M सायक (for नायके) S₂ K₁-4 D₁ द्रोणो (S₂ 'णे) राजन्यवस्थित —^c) K₂ D₂ s + [अ]तिष्ठन् (for 'ष्टन्) —^d) S गिरिर् (for श्रीमान्)

19 For the sequence in S, cf. v 1 17 —^a) D₂ repeats from पार्श्वस्था up to सनिभा (in 19^a) after 20^{ab} —^b) D₁ s अश्वत्थामा —^c) D₂ त्रिंशत्, Cd त्रिंशत् (as in text) D₂ S विक्रमा (for सनिभा)

20 For the sequence in S, cf. v 1 17 For the repetition in D₁, cf. v 1 19 —^a) D₂ गघार राज K₂ D₁ शकुनि (for कितव) S शकुनि कृत वर्मा च —^b) K₂ D₁ तत्, B₂ सुत; S शल (for तथा) — D₂ om. (hapl) 20^{ab} —^c) B₂ घृष्ट (for पार्श्व) —^d) D₁ राजस्त्व (for व्यराजन्त)

गान्धारराजः कितवः शल्यो भूरिश्रवास्तथा ।

पार्श्वतः सिन्धुराजस्य व्यराजन्त महारथाः ॥ २०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

३४

संजय उवाच ।

तदनीकमनाधृष्यं भारद्वाजेन रक्षितम् ।
पार्थाः समभ्यवर्तन्त भीमसेनपुरोगमाः ॥ १
सात्यकिश्चेकितानश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।
कुन्तिभोजश्च विक्रान्तो द्रुपदश्च महारथः ॥ २
आर्जुनिः क्षत्रधर्मा च वृहत्क्षत्रश्च वीर्यवान् ।

चेदिपो धृष्टकेतुश्च माद्रीपुत्रौ घटोत्कचः ॥ ३
युधामन्युश्च विक्रान्तः शिखण्डी चापराजितः ।
उत्तमौजाश्च दुर्घर्षो विराटश्च महारथः ॥ ४
द्रौपदेयाश्च संरब्धाः शैशुपालिश्च वीर्यवान् ।
केकयाश्च महावीर्याः सृञ्जयाश्च सहस्रशः ॥ ५
एते चान्ये च सगणाः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ।

— After 20, N (D₂ after 20^{ab}) ins.

258* तत् प्रवृत्ते युद्धं तुमुल लोमहर्षणम् ।

तावकाना परेषां च मृत्युं कृत्वा निवर्तनम् ।

[(L 1) D₁ प्रवर्तते; D₂ प्र*वृत्ते (for प्रवृत्ते).
K₅ D₁ D₄ s r s तुमल (for तुमुल) Ś₁ D₁ रोम
(for लोम) — (L 2) D₁ मृत्यो (for मृत्यु) Cd
cites post half as above]

Colophon om. in S — *Sub parvan* Ś K₁-8
B₁-4 D (except D₁ D₄) अभिमन्युवध. — *Day of
Drona's Generalship* Ś₁ K₁ s D₁ तृतीययुद्धदिवस;
K₂ तृतीये — *Adhy name* K₅ दुर्गकर्म्मणि, D₁
व्यूहश्चन — *Adhy no* (figures, words or both)
B₁ s D₁ D₂ 33 (as in text), D₂ 31. — *Śloka
no.* D₁ 24.

34

1 °) G₂ तदानीकम्. K₅ अनादृश्यं — °) Ś₂
K₁ s D₂ D₃ 4, 6 समभिवर्तत, D₅ S *भ्य (G₅ *सि)
धावत (for *भ्यवर्तन्त).

2 °) S सत्यक सात्यकि (T₂ G₅ 4 *त्वत्त)श्रैव. — °)
B₁ कुन्तीभोजश्च (for कुन्ति*). — D₄ om. (hapl.)
2^d-4^a. — °) K₁ D₅ G₅ महारथाः.

3 D₄ om 3 (cf. v 1 2). Ś K₅ 4 D₁ om.
(hapl.) 3-4 D₂ repeats 3^{ab} followed by 4^a-5^a

after 5^{ab} — °) S दुर्जय (for आर्जुनि). B₁ क्षेत्र
वर्मा; B₂ D₅ r s G₁ M क्षत्रधर्मा; B₁ क्षेत्रधर्मा K₅
om च D₅ 6 कैकेयाश्चित्रधर्मा च — °) B₁ वृद्ध (for
वृहत्). — °) B₁ चेदयो, S (except G₂) चेदिकी (for
चेदिपो) — °) D₁ s M₄ माद्रीपुत्रो D₅ धनजय (for
घटोत्कच) T G₅-s माद्रीपुत्रघटोत्कचा (G₅ 'चौ).

4 For the repetition in D₂, of v. 1 3. Ś
K₅ 4 D₁ om 4 (of v 1 3) D₄ om 4^a (of v 1
2) — °) S पाषाण्य (G₁ s M₁-4 *ल) (for वि
क्रान्त) — °) K₁ D₄ च (D₄ चा) पराजित; D₂
(both times) M₂-s च महारथ (for चापराजित)
— °) B₁ G₁ M₁ s विक्रान्तो (for दुर्घर्षो). — °) D₅
महारथा

5 For the repetition in D₂, of v 1 3 G₅
damaged — °) K₁ सरब्ध; S दुर्घर्षाः (for सर
ब्धा). — °) Ś₁ K₁ s D₁ D₂ शैशुपालश्च; G₅
**पालश्च (for *पालिश्च) — K₄ G₅ om (hapl)
5^a-7^b, B₂ reads the same on marg D₁ reads
5^a-7^b twice — °) Ś₁ D₁ D₂ r कैकयाश्च, K₅ B₂ s
D₁ D₂ s 6 कैकेयाश्च (for कैकयाश्च). D₄ om from
महा up to धाव (in 6^a) D₂ कैकयाश्चित्रधर्मा च

6 For the repetition in D₁, of v 1 5. K₄ G₅
om 6 (of v 1 5) D₄ om up to धाव (of v 1 5)
B₂ reads 6 on marg — °) Ś₁ सगणा, Ś₂ K₁ S
(G₅ om) बहव (for सगणा). — °) S (G₅ om)
सगणा (for कृतास्त्रा). — °) S (G₅ om) सहसा

समभ्यधावन्सहसा भारद्वाजं युयुत्सवः ॥ ६
 समवेतांस्तु तान्सर्वान्भारद्वाजोऽपि वीर्यवान् ।
 असंभ्रान्तः शरौघेण महता समवारयत् ॥ ७
 महौघाः सलिलस्पेव गिरिमासाद्य दुर्भेदम् ।
 द्रोणं ते नाम्यवर्तन्त वेलाभिव जलाशयाः ॥ ८
 पीड्यमानाः शरै राजन्द्रोणचापविनिःसृतैः ।
 न शेकुः प्रमुखे स्थातुं भारद्वाजस्य पाण्डवाः ॥ ९
 तदद्भुतमपश्याम द्रोणस्य भुजयोर्वलम् ।
 यदेनं नाम्यवर्तन्त पाञ्चालाः सृञ्जयैः सह ॥ १०
 तमायान्तमभिक्रुद्धं द्रोणं दृष्ट्वा युधिष्ठिरः ।

बहुधा चिन्तयामास द्रोणस्य प्रतिवारणम् ॥ ११
 अशक्यं तु तमन्येन द्रोणं मत्वा युधिष्ठिरः ।
 अविषह्यं गुरुं भारं सौभद्रे समवासृजत् ॥ १२
 वासुदेवादनवरं फल्गुनाचामितौजसम् ।
 अब्रवीत्परवीरघ्नमभिमन्युमिदं वचः ॥ १३
 एत्य नो नार्जुनो गर्हेद्यथा तात तथा क्रु ।
 चक्रन्व्यूहस्य न वयं विभ्र भेदं कथंचन ॥ १४
 त्वं वार्जुनो वा कृष्णो वा भिन्द्यात्प्रद्युम्न एव वा ।
 चक्रन्व्यूहं महाबाहो पञ्चमोऽन्यो न विद्यते ॥ १५
 अमिमन्यो वरं तात याचतां दातुमर्हसि ।

C. 7 1522
B 7 35 16
K 7 35 16

स्नाभ्यवर्तत — ^a) K: सहस्रश (for युयुत्सवः)

7 For the repetition in D₁, of v 1 5 K₄ G₅ om 7^{ab} (cf v 1 5) B₅ reads 7^{ab} on marg — ^a) K₅ D₁ D₂ च (for तु) B D₁ D₂ D₃ S (G₅ om) समीपे वर्तमाना (D₂ यत्मान) स्वान् D₃ समेऽजन मानस्वान् — ^b) Ś: च, K₁ [s]ति (for अपि) — ^c) Ś K₁ : D₂ D₁ ६ शरौघेन — ^d) D₄ सहसा (for महता) D₁ समवारयेत्; S प्रथवारयत् (for समवारयत्)

8 Ś: om 8^{ab} G₅ damaged — ^a) K₁ : B D₁ D₂ D₃ Cd महौघ, D₂ महौघं K₁ T G₂ सलिलस्पेव — D₁ om 8^{cd} — ^c) S तं तु (for द्रोण) K₅ D₂ G₁ : s M₁-1 नाभ्यवर्तत (for नाम्यं) — ^d) K₁ D₁ D₁ : जलाशय

9 ^a) D₂ चाद्यमाना (for पीड्य) S तीक्ष्णैर् (for राजन्) — ^b) Ś: (sup l₃ as in text) द्रोणाचार्य — ^c) S नाशक्रुचन् (for न शेकुः प्र) K₅ D₁ समरे (for प्रमुखे)

10 ^a) B₅ तत्राद्भुतम् (for सट्). D₁ D₁ : M₂ अपश्यामो — ^c) D₁ यदेन, D₄ येनैव; D₅ यच्चैन (for यदेन) K₅ B₁ G₁ M [अ]त्यवर्तत (for [अ]भ्यं) — ^d) B₁ : D₅ पचाला; D₁ पांचाल्या K₅ सह सृञ्जयै (by transp), B₁ S पांचवै सह

11 ^a) M₂ सहायावन् Ś: K₁ : s D₁ D₁ अति क्रुद्धं (Ś: 'दो), T G₂-s अभिक्रुद्धो — ^b) B₁ (marg) मत्वा (for दृष्ट्वा) — D₁ om (hapl.) 11^a-12^b, — ^d) D₅ प्रतिवारणे.

12 D₂ om 12^{ab} (cf v 1 11) — ^a) D₂ तर्तुम् (for तु तम्) B₅ S तद् (G₅ 'दा'न्येन (for तमन्येन) — ^b) S भेजु (for द्रोणं) D₁ D₂ D₃ ६-३ दृष्ट्वा (for मत्वा) — ^c) B₁ : अविषह्यं; D₂ अविः*द्य, D₂ 'शद्य (for 'पद्य) — ^d) G₅ (anf l₃) समद्रे D₄ समदारयन् (for 'सृजत्)

13 ^a) D₅ अनवरं; S 'वम; Cd 'वरं (as in text) — ^b) Ś: फल्गुणाच्, K₁ D₂ : फाल्गुणाच्; K₅ : B D₁ D₂ D₁ ६-३ : फाल्गुणाच् (for फल्गुनाच्) M₂ : अर्जुनस्यामितौजसं

14 Before 14, S ins युधिष्ठिर — ^a) K₅ एताच्; B₁ (marg as in text) अद्य; D₂ : पुत्र; Cd एत्य (as in text) D₁ : मे; Cd नो (as in text) K₁ D₂ : गर्होद्, D₂ गर्हे — ^c) D₅ चक्रन्व्यूहे तु; T G M₁ : द्रोणानीकस्य; M₂-३ पञ्चन्व्यूहस्य (for चक्रन्व्यूहस्य) G₁ M₁ : भेद वै (for न वय) D₂ चक्रस्य न वय पुत्र — ^d) B₁ D₂ D₁-३ : G₂ विद्यो भेद; G₁ M₁ : न च विद्य (for विद्य भेद)

15 ^a) K₅ अर्जुनो; B₅ D₁ D₂ : वार्जुनो — ^b) Ś: D₂ D₁ भिद्यात्; D₁ विद्यात्; D₅ : भिद्येत् (for भिन्द्यात्) D₁ D₂ च (for वा). — ^c) T G M₁ : द्रोणानीकं; M₂-३ पञ्चन्व्यूहं (for चक्रन्व्यूहं) K₅ मम मले (for महाबाहो) — ^d) K₁ पंचमोऽन्ये K₅ : पंचमो नाम विद्यते; B D₁ D₁ G₅ 'मो नोपपद्यते

16 ^b) D₂ : याचतो; S याचे त्वां — ^c) D₂ वै (for च) S पितृन्यो (G₅ 'णां) मातुलेभ्यश्च. — ^d) D₁ D₂ [अ]पि (for [ए]व). S सैन्येभ्यश्चैव भारत.

पितृणां मातुलानां च सैन्यानां चैव सर्वशः ॥ १६

धनंजयो हि नस्तात गर्हयेदेत्य संयुगात् ।

क्षिप्रमस्त्रं समादाय द्रोणानीकं विशातय ॥ १७

अभिमन्युरुवाच ।

द्रोणस्य दृढमन्यग्रमनीकप्रवरं युधि ।

पितृणां जयमाकाङ्क्षन्नवगाहे भिनन्नि च ॥ १८

उपदिष्टो हि मे पित्रा योगोऽनीकस्य भेदने ।

नोत्सहे तु विनिर्गन्तुमहं कस्यांचिदापदि ॥ १९

युधिष्ठिर उवाच ।

भिन्ध्यनीकं युधा श्रेष्ठ द्वारं संजनयस्व नः ।

वयं त्वानुगमिष्यामो येन त्वं तात यास्यसि ॥ २०

धनंजयसमं युद्धे त्वां वयं तात संयुगे ।

प्रणिधायानुयास्यामो रक्षन्तः सर्वतोमुखाः ॥ २१

भीम उवाच ।

अहं त्वानुगमिष्यामि धृष्टद्युम्नोऽथ सात्यकिः ।

पाञ्चालाः केकया मत्स्यास्तथा सर्वे प्रभद्रकाः ॥ २२

सकृद्भिन्नं त्वया व्यूहं तत्र तत्र पुनः पुनः ।

वयं प्रध्वंसयिष्यामो निघ्नमाना वरान्वरान् ॥ २३

अभिमन्युरुवाच ।

अहमेतत्प्रवेक्ष्यामि द्रोणानीकं दुरासदम् ।

17 ^a) D₁ 8 हि वस्; S न न (M₁ 2 त)स् (for हि नस्). — ^b) B₂ न गर्हयेदेत्य; D₁ न गर्हयेदेत्य न (for गर्हयेदेत्य) K₂ D₁ सगरात्, D₁ संयुगे (for संयुगात्) — ^c) K₂ D₁ D₁ D₂ 8 T₂ M₂ 4 8 (sup l₂ as in text) समादाय; D₁ 'ध्याय, G₂ 'साध (for 'दाय) — ^d) G₁ M₁ 2 पन्नन्यूह (for द्रोणानीक) S₂ K₁ 4 D₄ विनाशाय; D₁ विनातय (for विशातय)

18 After the ref, K₁ 2 ins.

259* शृणु राजन्महाबाहो वचन मम सुधत ।

पुरा गर्भगते वापि चक्रयूहप्रवेशनम् ।

सुरात्कृष्णस्य राजेन्द्र श्रुतमस्मि मया प्रभो ।

तस्माद्यूह प्रविश्यामि चक्राख्य नृपसत्तम ।

— ^a) B₄ न्यूहम् (for दृढम्) K₄ 6 B₂ D₁ D₂ 5 T₁ अत्युग्रम् (for अत्यग्रम्) — ^b) D₂ 7 अनीक (for अनीक). S महत् (for युधि) — ^c) S₁ हितम्; S₂ K (except K₂) D (except D₁ D₁) सिद्धिम् (for जयम्) S अन्विच्छन् (for आकाङ्क्षन्) — ^d) D₁ 8 अघगाह्य (for 'गाहे) S₁ D₄ भिनन्नि व (D₄ चा); K₂ lacuna, K₄ D₁ महारथ (D₁ 'थ); T जवेन च; G₄ [s]भिनाम च, G₂ हिनन्निव (for भिनन्नि च) G₂ न च गाहे दिनपि च (slo).

19 ^a) S₁ D₁ उपदिष्ट — ^b) N योगो (S₂ K₁ 2, 4 D₁ 'घा)नीकवि (S₁ 'नि)शातने; G₂ योनीकस्य च भेदने — ^c) K₂ D₁ D₂ च; B₄ D₂ द्वि; D₂ 6 [s]यं (for तु). D₁ 8 नोत्सहेत्. B₂ (marg, orig as in text) निवर्तितुम् (for विनिर्गन्तुम्). S नोत्सहे प्रतिनिर्गन्तुम्.

20 The portion of the text from 7 34 20^a up to यालम in 7 41. 1^a is lost in S₂ on missing folios T₁ om the ref — ^a) K₁ D₁ मिद्यानीक; B₄ D₂ मिद्या', B₂ मद्गा', D₂ विष्वा' (for भिन्य') Bom ed युधा (for युधा) S भिधि व्यूहं युधि श्रेष्ठ — ^c) K₂ G₂ तु; D₂ 4 6 G₁ च; Cd स्वा (as in text). — S₁ K₂ 4 D₁ om (hapl) 20^a-22^a, K₂ reads the same on marg — ^d) D₂ उप; S पुत्र (for तात) G₁ M₁ 2 योत्स्यसि (for यास्यसि)

21 S₂ missing (cf v 1 20) S₁ K₂ 4 D₁ om 21 (of v 1 20) K₂ reads 21 on marg — ^a) S धनंजयस्य प्रतिम — ^b) S त्वा यांतं (G₂ त्वयासिन्) (for त्वां वयं) D₂ D₂ 4 6 कर्मणा (for संयुगे) — ^c) K₂ D₂ 1 प्रनिधाय (for प्रणि') D₁ 8 [अ]-भियास्यामो, T G₂-s गता सर्वे, G₁ M [अ]प्रता (G₁ M₁ 2 'त') सर्वे (for [अ]नुयास्यामो) G₂ प्रणिधायामृत सर्वे. — ^d) D₂ D₂ 6 सर्वतोदिशं; D₂ 'तोदिश' (for 'तोमुखा) S अनुयास्याम पृष्ठ

22 S₂ missing (cf v 1 20) S₁ K₂ 4 D₁ om 22^a (cf v 1 20) K₂ reads 22^a on marg B₂ reads the ref on marg — ^a) D₂ त्वां तु (for त्वानु) S अहं त्वामनुयास्यामि — ^b) B₂ हि, D₂ [s]पि, S च (for सथ) M₂-s सत्यक — ^c) B₄ D₂ पचाला D₂ D₂ 4-5 केकया T G₂ 5 M₂ मास्यास् (for मत्स्यास्). — D₁ reads 22^a-23^a on marg

23 S₂ missing (cf. v 1 20) D₁ reads 23^a on marg (see m) — ^a) K (except K₂) D₁ तथा

तंग इव संकुद्धो ज्वलितं जातवेदसम् ॥ २४
 ल्कर्माद्य करिष्यामि हितं यदंशयोर्द्वयोः ।
 ातुलस्य च या ग्रीतिर्भविष्यति पितुश्च मे ॥ २५
 शेषुनैकेन संग्रामे काल्यमानानि संघशः ।
 अद्य द्रक्ष्यन्ति भूतानि द्विपत्सैन्यानि वै मया ॥ २६

युधिष्ठिर उवाच ।

एवं ते भाषमाणस्य बलं सौभद्र वर्धताम् ।
 यस्त्वमुत्सहसे भेतुं द्रोणानीकं सुदुर्भिमम् ॥ २७
 रक्षितं पुरुषव्याघ्रैर्महेष्वासैः प्रहारिभिः ।
 साध्यरुद्रमरुत्कल्पैर्वस्त्र्यादित्यविक्रमैः ॥ २८

C. 7 1535
B 7 35 20
K 7 35 30

for स्वया) — ^b) Dn₂ Ds 4 8 तेषां (for the second
 1त्र) S स्वया सह (for पुन पुन) — ^d) Ś₁ D₂
 31 M₂ निघ्नमानान्; K₅ Dn₁ विनिघ्नाना (for निघ्नमाना)
 31 वर वरान्; Dn₂ पराश्च तान्, D₂ T G₁₋₄ M₂
 तान्प (D₂ G₂ 'न्व)रान् (for वरान्वरान्)

24 Ś₂ missing (of v l 20) — After the ref,
 Kr 2 ins

260* यातोऽहमर्जुनाद्राजन्मुमद्राया तथैव च ।
 महद्दलेन सपूर्णं पश्यध्व पौरुष मम ।
 सर्वान्हनिष्यामि कुरुन्द्रीणमुख्यान्नराधिप ।
 ये क्वत दुष्कृत कर्म पाण्डवानां महारमनाम् ।
 ज्येष्ठा माता मदीया यस्मिन्नीता दुरासदै । 5
 दुःशासनेन च तदा पापेन दुष्टकर्मणा ।
 पाण्डवाणां प्रति राजेन्द्र यत्कृत् दुष्टकारिभिः ।
 तस्सर्वं चाद्य तद्ब्रूहे दर्शयिष्यामि लाववात् ।

[(L 2) K₂ मम पौरुष (by transp) — (L 5)
 K₂ समापते (for दुरासदै) — (L 6) K₂ पापिना
 (for पापेन) — (L 7) K₂ पांचाली]

— ^a) D₂ एव तत् (hypermetric), T G₁₋₄ एक;
 G₁ M एन, G₂ एक (for एतत्) K₁ 8 D₁ प्रवक्ष्यामि
 (for प्रवे) — ^b) S सुदुर्भिम (for दुरासदम्)
 — K₅ D₇ 8 om. (hapl) 24^a — ^d) Dn₁ Ds 8 S
 (except G₂) ज्वलत (for ज्वलितं) — After 24,
 K₄ reads 26^a for the first time, repeating it in
 its proper place

25 Ś₂ missing (of v l 20) K₄ om. 25^a
 — ^a) D₄ गमिष्यामि (for करि) K₅ Dn₁ अह त्कर्म
 कर्ताद्य — K₅ om. 25^b-26^b — ^b) S क्षमं (for
 हित) D₂ तद् (for यद्) Dn₁ युद्धं द्वयोर् (for
 यद्द्वयं) Cv as in text — Ś₁ om. 25^b-26^b — ^c)
 K₂ reads from लस्य up to सघश (in 26^b) on
 marg K₁ 2 B Dc₁ च यत्प्रीतिं, K₄ D₁ महप्रीतिं;
 K₅ T G₂₋₅ च मे (K₅ या) प्रीतिं (for च या प्रीतिर्)
 — ^d) K₁ 2 S करिष्यामि; K₄ 8 B Dc₁ D₁ करिष्यति

(for भवि')

26 Ś₂ missing (cf. v l 20). Ś₁ K₈ om. 26^a
 (cf. v l 25) K₂ reads 26^a on marg — ^a) S
 समरे (for संग्रामे) — S transp 26^b and 26^d
 — ^b) Dn₂ Ds कल्पमानानि; D₁ कल्प (for काल्य)
 K₁ सर्वश (for सघश) — After 26^a, K₁ ins

261* दुस्त्र्यानि सर्वसैन्यानि मारक्या*****।

— K₄ reads 26^a for the first time after 24 — ^a)
 K₂ अपि (for अद्य) D₂ द्रक्षति K₂ क्षमिरक्ष्यति K₅
 संग्रामे; S राजान (for सूतानि) K₄ (second time)
 B Dc₁ D₁ द्वा K₄ D₁ व)इत्यति सर्वभूतानि — K₅
 om. 26^d — ^d) K₁ lacuna, T G₂ द्विपत् (for
 द्विपत्) Ś₁ K₄ (first time) मम तेजो ह्यनुत्तमं — K₄
 Dn₂ D₁ 8 (marg) 8 G₁ M₁ 2 8-5 (last three first
 time) ins after 26 T G₂₋₅ M₂₋₅ (last three
 second time) after 7 35 7

262* नाह पार्येन जात स्यां न च जात सुभद्रया ।

यदि मे सयुगे कश्चिज्जीवितो नाद्य मुच्यसे ।

यदि चैकरथेनाह समग्र क्षत्रमण्डलम् ।

न करोम्यपथा युद्धे न भवाम्यर्जुनात्मज ।

[(L 1) D₈ सजातो (for जात स्यां) G₁ M₁ 2 8-5
 (last three both times) सत् (for जात) T G₂₋₅
 M₂₋₅ (last three second time) तु (for स्यां).
 — (L 2) Dn₂ Ds जीवतो D₂ तत्र (for नाद्य) D₂
 च जीवतोय प्रमुच्यते, T G M₁ 2 8-5 (last three both
 times) जीवमानस्य जीवति (for the post half) — (L
 3) M₂₋₅ (all second time) वा (for च) — (L
 4) K₄ नृपा (for [अ]पथा) D₂ 8 T G M₁ 2 8-5
 (last three both times) न जुभि (D₂ 'वे) यतथा युद्धे
 (for the prior half)]

27 Ś₂ missing (of v l 20) — ^a) D₂ (sec
 m) मा (for ते). K₁ 8 भाष्यमाणस्य — ^a) K₄
 यत्तुम्; B₂ 4 य त्वम्, Dn₂ D₁ 8 8 G₂ 4 यत्तुम्,
 D₂ स त्वम् (for यस्त्वम्) Dn₂ जेतु; D₁ 8 योद्धु
 (for भेतु) K₅ B₂ यत्समुत्सहसे भेतु — ^d) Ś₁

संजय उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स यन्तारमचोदयत् ।

सुमित्राश्वात्रणे क्षिप्रं द्रोणानीकाय चोदय ॥ २९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

३५

संजय उवाच ।

सौमद्रस्तु वचः श्रुत्वा धर्मराजस्य धीमतः ।

अचोदयत् यन्तारं द्रोणानीकाय भारत ॥ १

तेन संचोद्यमानस्तु याहि याहीति साग्धिः ।

प्रत्युवाच ततो राजन्नाभिमन्युमिदं वचः ॥ २

अतिमारोऽयमायुष्मन्नाहितस्त्वयि पाण्डवैः ।

संप्रधार्य क्षमं बुद्ध्या ततस्त्वं योद्धुमर्हसि ॥ ३

आचार्यो हि कृती द्रोणः परमास्त्रे कृतश्रमः ।

K1-4 D1 s s e सुदारुण, Ks B Do1 Dn Ds, s r s
द्वारासद (for सुदुर्मिदम्).

28 Śs missing (of v l 20) —^b) Ks s महा
रिभिः; B Do1 'बलै', Dn1 वरासिभि, T G1, s-s
M मदारथैः; Gs महात्मनि (for प्रहारिभि). —^c)
Ds साध्य (for साध्य) Bs s Ds तुल्यैर् (for कल्पैर्)
—^d) Śs S (except Gs) वस्त्राद्या (Śs 'स्त्र्या')दित्य,
D1 वस्त्राद्यादित्य (for वस्त्राद्या). Do1 वर्चसै (for
विक्रमै). Dn1 Ds s e वस्त्रादित्यपराक्रमै — After
28, K4 D1 read 7 35 l for the first time, repeat-
ing it in its proper place

29 Śs missing (of v l 20). Śs K1-4 D1 s
om (hapl) 20. —^a) Ks Dn1 स तस्य (for तस्य
तद्) —^b) Ks Dn1 Ds, r, s Ms-s स्व; Bs Gs स
(for स) —^c) Ks रथे (for रणे) —^d) Ks D1 s
नोदय; Bs प्रेरय; Dn1 नोदय; Ds नोदयत् (for
चोदय)

Colophon om in Śs K1-s Ds. Śs missing.
— Sub-paraon Ks B1, 2 s Dn Ds, s r s अभिमन्यु
वध — Day of Drona's Generalship D1 तृतीय
युद्धदिवस — Adhy name Ds अभिमन्युप्रतिज्ञा
— Adhy no (figures, words or both) B1 s Dn1
T G M1-s s 34 (as in text), Ms 24. — Śloka
no. Do1 29, Dn1 28

35

☞ This adhy. is missing in Śs (of. v l, 7, 34.
20).

1 K4 D1 read 1 for the first time after 7 34
28 —^a) K4 (second time) Bs Dn1 सौमद्रस्य,
Ks 'द्रश्च; Bs s D1 (second time) 'द्रस्तद् (for
'द्रस्तु) Dr s वचन (for तु वच). Śs K1-s s D1
(last two first time) तस्य तद्वचनं श्रुत्वा —^b) S
(except Gs) भारत (for धीमत) —^c) Śs अचोद
यत्; Ks (first time) प्रचोदयत्; Ks (second time)
Dc-s अनो; T G Ms-s अचोदयत् (G1 'यति; Ms-s
'यस्व); M1 s सचोदयेति —^d) K1-s s (second
time) D1 (both times) मारिष, Ks (first time)
मारिष; G1 M1 s मा वह; Ms s मानद; Ms मां नय
(for भारत)

2 ^a) Śs K (except Ks) D1 अय (for तेन).
Dn1 Dc-s सनोद्यमानस् —^c) Ks Ds महाराज (Ds
'जन्) (for ततो राजन्)

3 Before 3, S ins सुमित्रः —^b) Dn1 Ds s e
निहितस्; G1 अहि* (for आहि*). Dc s तव (for
त्वयि) —^c) Ks सम, Bs क्षण; T G1-s Ms-s
[अ]सकृद्, G1 M1 s सकृद् (for क्षम) —^d) Dn1
Ds-s तत्र (for ततस्). Śs K Dn D1-s त्वं कर्तुम्;
Dr. s Gs सकर्तुम् (for त्वं योद्धुम्)

4 Ds r om (hapl.) 4^b-5^c. —^b) Dn Ds s पर
मास्त्र (Dn1 'स्त्र) (for 'मास्त्रे). —^c) Dn1 संबद्धस्
(for संकृद्धस्) —^d) Ks B1 s s Do1 Dn1 Ds चा
युद्ध; Ds वायुद्ध (for च युद्ध). — For 4, S
subst :

263* द्रोणो हि कृतवान्यत्नं शस्त्रास्त्रकृतनिश्चयः ।

त्वं तु बालः स बलवानसंमामाणामकोविदः ।

द्रोणपर्व

अग्निमन्वुवधनम्]

अत्यन्तमुखसंपृद्धस्वं च युद्धपिशादः ॥ ४
 ततोऽग्निमन्वुः प्रहसन्मारुधि वाक्यमब्रवीत् ।
 सारये को न्वयं द्रोणः नमग्रं धत्रमेव वा ॥ ५
 परावतगतं शकं महामरुगर्जरहम् ।
 योधयेयं रणपुरे न मे धत्रेऽप्य विम्वयः ।
 न ममैतद्विप्लेन्यं क्लामहति पोटशीम् ॥ ६
 जपि विञ्जितं विष्णुं मातुलं प्राप्य सुतज ।

पितरं चार्जुनं संख्ये न मीर्माद्युपयास्यति ॥ ७
 ततोऽग्निमन्वुस्ता वाचं कदर्थीकृत्य सारयेः ।
 याहीत्येनाम्रवीदेनं द्रोणानीकाय साचिरम् ॥ ८
 ततः संचोदयामास हयानस्य त्रिहायनान् ।
 नातिहृष्टमनाः सुतो हेमभाण्डपरिच्छदान् ॥ ९
 ते प्रेषिताः सुमित्रेण द्रोणानीकाय वाजिनः ।
 द्रोणमस्यपद्रवत्राजन्महावेगपराक्रमाः ॥ १०

C 7 1546
 D 7 75 11
 K. 7 36 13

[(L 1) G1 ... Ms ... (for ...)] - (L
 2) G1 ... (for ...)

5 D1 ... om ... (for ...)
 विन्मवासाय - (1) D1 ... (for ...)
 को हि मे द्रोणे - (1) B1 ... (for ...)
 ममम् - D1 ... (for ...)
 ममम् - (1) K (ex-ep' h2) D1 ... (for ...)
 B1 ... (for ...)
 3) च (for वा) - After 5, D1 ... (for ...)

251* स्वपत्नीको हि मे योद्धु इत्येवामुक्त्वा ।
 [G1 ... Ms ... G1 ... (for ...)
 D1 ... T ... (for ...)
 (for ...)]

6 *) G1 K (ex-ep' h2) D1 ... (for ...)
 'वय' - (1) D1 ... (for ...)
 - After 6*, D1 ... (for ...)

252* अथवा इद्रभीक्ष्णम सर्वभूतगणैर्भुजम् ।
 [D1 ... (for ...)]

On the other hand, D1 ins 260* after 6*
 - (1) D1 योधयेत् D1 रणपुरे S युधेयमय (G1 ...
 'त्र' मन्ते - K1 ... om 6* - (1) D1 ... किमु (for
 न मे) D1 योधयः D1 यत्रोयः T G1 ... धत्रेऽप्य (for
 धत्रेऽप्य) D1 विन्मय K1 D1 तावाये (D1 नोवेदया)
 द्रोणपित्रमे (sic) - D1 ... S ins after 6* D1

266* यद्धेत्यदयमे सुत सवोधापरयद्रियम् ।
 [D1 ... D1 ... (for ...)
 पश्य ने (for पश्यमे) Ms ... (for ...)
 सवोधाथ . G1 Ms ... न (for ...)
 माथयतायुना (for the post half) D1 ... D1 ... सर

- (1) D1 om न D1 न ममेदः T समयाय, G1 ...
 M1 ... न ममायः G1 ... उन्मसायः Ms ... न मामय
 (for न ममेतद्) - (1) G1 K1 ... सारयेति; K1 नाहति;
 G1 ... नाहति (for नाहति)

7 *) D1 ... विष्णुः D1 कृष्ण (for विष्णु) D1
 S सवि य विष्णुमजिन (G1 'सुष्ण' - (1) S सपुरो (for
 सुतज) - (1) K1 D1 वाहते B1 ... D1 युदे; T
 G1 ... लोडे; G1 Ms ... सारये, M1 ... सुत (for सारये)
 - (1) G1 हि (for भीरु) D1 उपनामयति; S 'सर्वेति
 (for 'वास्यति). - T G1 Ms ... (last three second
 time) ins 262* after 7 Ms ... (all first time)
 after 7 34 26 - After the above S cont

267* एवमप्युत्पन्नान स सारयिन्न पुन पुन ।
 वीर ते तेन सा युद्धमिति सौमद्रममवीत् ।
 [(L 1) Ms ... तु (for न)]

8 *) K1 B1 ... D1 S अग्निमन्वुष (T G1 ... M
 'यु) (for ततोऽग्निमन्वुष) G1 Ms ... तद्वावय, M1
 धैर (for धै वाच) - (1) G1 Ms ... प्रवाहीति (for
 याहीत्येव) D1 ... सैन (for पून) - (1) D1
 om (hapl) from साचिर up to नीकाय (in 10*)
 D1 इदानीकाय (for द्रोणा)

9 D1 om 9 (of v 1 8) - (1) K1 B1 D1
 D1 ... स (D1 स) नोदयामास; D1 सवोधया (for
 सवोदया) - (1) K1 B D1 S इयानाशु; D1 इयां
 सस्य (for इयानस्य) D1 ... G1 Ms ... त्रिहायणान्
 - (1) D1 ... हेमदद्र (for 'भाण्ड)

10 D1 om up to नीकाय (of v 1 8) - (1)
 D1 ... प्रेषिता - (1) D1 om (hapl) from नी
 up to सर्वे (in 11*) D1 सारत (for वाजिन) -
 K1 D1 अस्याद्रवन्; D1 ... Ms ... अस्याद्रवद् -
 G1 D1 पराक्रमः; D1 ... 'क्रम; D1 ... पराक्रमा
 पराक्रमा). S महायेना महायला.

तमुदीक्ष्य तथा यान्तं सर्वे द्रोणपुरोगमाः ।

अभ्यवर्तन्त कौरव्याः पाण्डवाश्च तमन्वयुः ॥ ११

स कर्णिकारप्रवरोच्छ्रितध्वजः

सुवर्णवर्माजुनिरर्जुनाद्वरः ।

युयुत्सया द्रोणमुखान्महारथा-

न्समासदत्सिहशिशुर्यथा गजान् ॥ १२

ते विंशतिपदे यत्ताः संप्रहारं प्रचक्रिरे ।

आसीद्वाङ्ग इवावर्तो मुहूर्तमुदधेरिव ॥ १३

शूराणां युध्यमानानां निम्नतामितरेतरम् ।

संग्रामस्तुमूलो राजन्प्रावर्तत सुदारुणः ॥ १४

प्रवर्तमाने संग्रामे तस्मिन्नतिभयंकरे ।

द्रोणस्य म्रियतो व्यूहं मित्रा प्राविशदार्जुनिः ॥ १५

तं प्रविष्टं परान्घ्नन्तं शशुमध्ये महाबलम् ।

हस्त्यश्वरथपत्न्यौघाः परिवसुरुदायुधाः ॥ १६

नानावादित्रनिन्दैः क्ष्वेडितोत्क्रुष्टगर्जितैः ।

हुंकारैः सिंहनादैश्च तिष्ठ तिष्ठेति निखनैः ॥ १७

घोरैर्हलहलाशब्दैर्मा गास्तिष्ठैहि मामिति ।

असावहममुत्रेति प्रवदन्तो मुहुर्मुहुः ॥ १८

11 Dn₂ om up to सर्वे (of v l 10). — ^a) Ś₁ K₁ s Dn₁ D₆ तमुदीक्ष्य, S त तु (G₆ om तु) दृष्ट्वा (for तमुदीक्ष्य) Ś₁ K₁-4 D₁ १ उदायात; K₁ तमा यात; D₄ महायाचं; D₆ तमायत, T G₂-6 प्रयात तु; M₄ s [अ](M₄ [उ])पयात तु (for तथा यान्तं) — ^b) K₆ Dn₁ पुर'सरा', D₂ -पराक्रमा; S मुखा रथाः (for पुरोगमा'). — ^c) Ś₁ K (except K₆) D₁ अभ्य द्रवत; D₄ s 'वर्तत (for 'वर्तन्त) — ^d) D₂ s तम-भ्ययु'

12 G₆ damaged. — ^b) K₆ Dn Ca d वर्णाभरणो; D₆ s ० -वर्णाभरणो (for वर्णाजुनिर) Ś₁ K₆-6 Dn D₁-4 ० अर्जुनात्मज; K₁ 'त्मजा'; B D₁ 'वर (for 'द्वर) — ^d) Ś₁ समावृधे; K₁ 'दधे, K₂ s Dn D₁ s s 'दधे; K₆ D₁ s 'ययौ; B₁ 'दधत्; D₆ s 'द्रवत् (for 'सदत्) B D₁ S द्विपान् (for गजान्). — After 12, Dn₂ ins an addl oolophon.

13 Before 13, Dn₂ ins संजय उवाच G₆ damaged — ^a) M₆ s s (sup l₁n) सयति (for विंशति). K₆ -पर्वो; Dn₁ D₂ s ० पद; Dn₂ मुदा; D₁ परे; D₆ पदैर् (for पदे) K₆ Dn₁ D₂-4, ० गत्वा; Dn₂ laouna, D₆ यात्वा; G₁ M₁ s स्थित्वा (for यत्ता) — ^b) B₄ स*हार; G₆ (marg as in text) समकारम् (for सप्रहार). S अकुर्वत (for प्रचक्रिरे) — ^d) K₂ B D₁ Dn₂ D₆ s ० ० उदधाविव; D₁ उदधे रवे' (for उदधेरिव).

14 ^b) D₆ इतरेवरे — ^c) K₆ D₁ Dn₁ D₂ s s ० तुमलो. — ^d) D₄ सुदारुणं

15 ^a) K₆ Dn₁ D₂ s विवर्तमाने; S विमध्यमाने (for प्रवर्तं). — ^b) D₄ १. ० अमि- (for अति).

— ^d) D₆ प्रविशद्; S व्यचरद् (for प्राविशद्) D₂ मित्राविपत दारुण — After 15, D₆ S ins

268* तदमेधमनाष्टयं द्रोणानीक सुहुर्जयम् ।

मित्राजुनिरसभ्रान्तो विवेशाधित्यविक्रमः ।

[(L 1) T G₆ s M₁ s तम् (for तद्) D₆ मर्हि-क्षिता; M₁ s सुहुर्जय (for सुहुर्जयम्). — (L. 2) D₆ विधे सानल्पविक्रम (for the post half)]

16 ^a) B₆ त प्रहृष्ट; B₄ सप्रविष्ट B D₁ T G₂ विनिम्नत; Dn₂ परिम्नत; D₁ s पराक्रांत; G₁ s-s M अरातिम्न (for परान्घ्नन्तं) D₄ तत् प्रविष्टमरीन्घ्नत (hypermetric). — ^b) D₄ महाबल. S जिघांसत् (T G₂ M₆-6 'त्) सहस्रश — ^c) K₁ -पत्न्यौघ, Dn₂ पत्न्यौघा S रथाश्वेभपदात्न्यौ (G₄ s M₆ s 'त्यौ)घा. — ^d) D₆ अपवसुर (for परि'). Dn₂ D₆ s ० सुदारुणा (for उदायुधा).

17 ^a) S ततो (for नाना) Dn₂ D₆ s ० सनादै (for निन्दै) — ^b) Ś₁ क्ष्वेडितोत्क्रुष्ट; D₁ D₁ s क्ष्वेडिताकुष्ट; G₁ s s M क्ष्वेडितोत्क्रुष्ट, G₂ s क्ष्वेडि- (G₂ 'डि)तोत्क्रुष्ट K₁ -निर्जितै; D₆ s नादितै' (for गर्जितै) Ca as in text. Cd oites क्ष्वेडित, उत्क्रुष्ट and गर्जित — ^c) T G₁ s s भीष्कारै; G₂ फट्कारै; G₄ फीष्कारै; M₁ s मीष्कारै, M₆ फिट्कारै; M₆ s फीट्कारै. (for हुकारै) — ^d) D₁ s निखनै; T G₆ s M₆-6 च खनै' (for निखनै).

18 ^a) Ś₁ हरहराशब्दैर् (for हलहला). — ^b) Ś₁ K B₂ s Dn₁ D₁ s-s १. ० T G₂-4 तिष्ठेति; B₁ s G₁ s M₁ s तिष्ठेहि, Dn₂ तिष्ठत (for तिष्ठेहि). Cd oites तिष्ठ (as in text). K₁-4 नादितै', K₆ मामित; Dn₂ D₆-6-8 मां प्रति (for मामिति). — ^c) K₁ s D₂ मे

अमिमन्युवधपर्व]

द्रोणपर्व

संतस्तार क्षिति क्षिप्रं कुशैर्वेदिमिवाध्वरे ॥ २२

वद्भगोधाहुलित्राणान्सशरावरकार्मुकान् ।

सासिचर्माहुशामीशून्सतोमरपरश्वधान् ॥ २३

सगुडायोमुसुप्रामान्सर्धितोमरपट्टिशान् ।

समिण्डिपालपरिवान्सशक्तिवरकम्पनान् ॥ २४

सप्रतोदमहाशद्धान्सकुन्तान्सकचग्रहान् ।

समुद्रक्षेपणीयान्सपाशपरिघोपलान् ॥ २५

C 7 1563
B 7 25 25
K 7 26 25

वृंहितैः शिञ्जितैर्वासैः खुरनेमिखनैरपि ।

संनादयन्तो वसुधाममिदुदुवुरार्जुनिम् ॥ १९

वेपामापवतां वीरः पूर्वं शीघ्रमयो दृढम् ।

क्षिप्रास्त्रो न्यवधीद्रातान्मर्मजो मर्मभेदिभिः ॥ २०

ते हन्यमानाश्च तथा नानालिङ्गैः शितैः शरैः ।

अमिपेतुन्ममेवाजो गलमा इव पापकम् ॥ २१

ततस्तेषा शरीरैश्च शरीरान्यवैश्च सः ।

प्रेषति, B1-; D1: e समिधेति, T G1-; M1: ससु
प्लेति, G1 ससुप्लेति, M1-; टनेप्लेति (for ससुप्लेति)
Cd cites ससुप्लेति (for ससुप्लेति) —^a) Ś1 K1: e D1
प्रवदत, Dn D1: e प्रवदते, D1: e प्रावदत (for
प्रवदन्तो) S प्रवदति नद्योक्षिण

19 ^a) K1-; B Dci Dn D1: e; e Cd मित्रिदैर,
K1: D: मित्रिदैर; D1: मित्रिदैर; Cd मित्रिदैर (as
in text) M1: e दृष्टि (for दृष्टि) —^b) Ś1 कर,
K1 Dci D1: धुर (for धुर) B1 om खुरनेनि Dn1
D1: e तथा (for सति) —^c) D1: यमुधाम् S ते
नादयतो दनुवा —^d) D1: यामिदुदुवुर, S क्षमि (G1
क्षमि) (for क्षमि)

20 ^a) Ś1 K1: B1 वीर —^b) Dn1 सर्व, T
G1-; M1-; दीप (for पूर) Dci दीपपूर्वम्, Dn1
मृदुपूर्वम् (for पूरं दीपम्) G1 मृदु (for दृढम्) —^c)
D1: स्यप्रीड (for जग) K1: D1: e श्रोतान्, K1
श्रावत K1 B (except B1) D1: रावन्, D1: e श्रावन्,
D1: श्रोतो (for प्रातान्), S क्षिप्र तान (G1 M 'न्य)
हनद्रावन् (T G1-; 'प्रातान्)

21 ^a) Dn1 D1: e धु, D1: [ल]वि; S द्वि (for
च) K1 B Dci विपदा; K1: च रया; D1: तु उदा
(for च तथा) —^b) K (except K1) D1: तिहीमुद्यै,
Dn1 D1: e नि (Dn1 दा) धै दारै (for शितै दारै)
—^c) B1: सुपहुत्र (for समेवाजो)

22 ^a) D1: e तथा (for च स) —^b) B1-; क्षात
क्षार, Dn1 मन्त्रार; D1: G1: e स उक्षार; M1-; सव
ज्ञान, Cd मन्त्रारव (sic) (for सवक्षार) Ś1 K Dn1
D1: e; e तदा मूमि (for क्षिप्रि क्षिप्र) —^d) Ś1 K
(except K1) D1: मूमिम्, B1 Dci D1: e M1: वेदीम्
(for वेदिम्).

23 ^a) Ś1 'त्राणा —^b) Dn D1: e सदरान्वर (for
'शर). Ś1 कार्मुका. B Dci D1: G1: e M1: सज

रायन (B1 [marg] वर) सा (B1: e 'दा) यकान्, T
G1: e सकुन्तान्सकचग्रहान् Cd cites वरावर — Alter
23^a, T G1: read 25^a-26^a —^c) K1: D1: e सा
मिषद्रो; D1: e 'वज्रा' कुदाभीशून्, K1 B Dci Dn1 D1:
e 'च' D1: 'व' मां कुदाभी (B1-; 'दान्मे) पून्; Dn1
D1: e 'चमां कुदाधरान्; G1: e 'चमां कुदाभीरा (G1: 'मी
मन्); M1: e 'चमां कुदाभीरून् —^d) K1: D (except
D1: e) परस्वधान्

24 D1: om (hapl) 24^a-25^a K1: reads 24 after
26^a —^a) K1-; D1: e लघु K1 'वु' डायोमुसुप्रामान्,
K1 B Dci सगदायोमुसु, Dn1 D1: लघुडायोमुसुडायोसा
(D1: 'पाता) न्; Dn1: गदायोल्लघुडप्रामान्, D1: लघुता
योमुसु; D1: e सगदाल्लघु, M1: 'हुलत्रा) मान् —^b) Ś1
दुपा; G1: M1: 'गुलत्रा, M1: 'हुलत्रा) मान् —^c) Ś1
K1: e D1: सामि; K1: Dn1 D1: e; e साटि; T
G1-; यटि (for साटि) K1: D1: S पट्टि 'S 'ट्ट) सान्
—^d) Ś1 सदिदिपाल, K1: Dn1 D1: e समिड्य (Dn1: D1:
'ट्ट) पाल; B Dci Dn1 समिदिपाल (Dn1 'मा ल; D1:
e समिदिपाल (for 'पाल) Cd cites सिदिपालो
—^e) Ś1 K1-; D1: परि, K1: Dn1 D1: e; e शर
(for वर) T G1-; M1: e सदाकिनररान्वरान् (T
G1: 'न्यहृन्), G1: 'नरलोमरान्, M1: 'नवरारान्

25 For the sequence in T G1, cf v 1 23
D1: om 25^a (cf v 1 24) —^a) Ś1 K (except
K1) D1: सदरान्; Dn1 D1: e सकुत- (for 'सान्)
K1: D1: सगदाप्रहान्, K1: Dn1 D1: e M1: कचच' (for
सकच) — K1: om (hapl) 25^a —^c) Ś1 क्षपा
णकान्; K1-; D1: e; e क्षेपणीकान्; K1: D1: e 'नि
कान्; B1: e 'नीकान्; Dn1: 'निकान्; D1: 'णिका (for
'णीयान्) —^d) D1: e सप्रास; S सपाधान् (for
'दा). K1: Dn1 D1: S (except T G1) -परिघो
(for 'पलान्)

26 For the sequence in T G1, cf. v 1

सकेयुराङ्गदान्वाहन्द्दधगन्धानुलेपनान् ।
 संचिच्छेदाञ्जनिर्वृत्तांस्त्वदीयानां सहस्रशः ॥ २६
 तैः स्फुरद्भिर्महाराज शुशुभे लोहितोक्षितैः ।
 पञ्चास्यैः पन्नगैश्चिन्नैर्गुरुडेनेव मारिष ॥ २७
 सुनासाननकेशान्तैरव्रणैश्चारुकुण्डलैः ।
 संदष्टौष्ठपुटैः क्रोधात्क्षरद्भिः शोणितं बहु ॥ २८
 चारुस्रज्जुकुटोष्णीपैर्मणिरत्नविराजितैः ।

विनालनलिनाकारैर्दिवाकरशशिप्रभैः ॥ २९
 हितप्रियंवदैः काले बहुभिः पुण्यगन्धिभिः ।
 द्विपच्छिरोभिः पृथिवीमवतस्तार फाल्गुनिः ॥ ३०
 गन्धर्वनगराकारान्विधिवत्कल्पितात्रथान् ।
 वीपासुखान्वित्रिवेणून्यस्तदण्डकवन्धुरान् ॥ ३१
 विजङ्घकूवराक्षांश्च विनेमीननरानपि ।
 विचक्रोपस्करोपस्थान्भ्रोगोपकरणानपि ॥ ३२

—^b) K₁ हस्य ; D₂ ० द्विस्य ; G₁.s M पुण्य (for ह्य) D₂ ० लेपितान् — After 26^{ab}, K₅ reads 24
 —^c) D_{n1} D₁ s S (except G₁ M₁.s) स चिच्छेद
 B₁ स्यूहां ; D₀₁ युद्धे ; D₄ वात, G₅ वृत्त (for वृत्तांस) .
 K₁ s 4 सचिच्छेदाञ्जनिर्वृत्त

27 ^a) D₄ मुजै (hypermetric) (for तैः) . S₁
 सरद्भिः ; K₁ s 4 D₁ शिरोभिः (for स्फुरद्भिः) D_{n2}
 D₂ ० महावेगैः ; S मही भाति (for महाराज) . —^b)
 S वृहद्भिः (for शुशुभे) S₁ D_{n2} D₂ ० रुधिरक्षितैः ;
 B D₀₁ D_{n1} सू सु (D₀₁ स) लोहितैः ; D₂ लोहितोक्षिताः ;
 D₄ 'साक्षितै (for 'तोक्षितै) —^c) S₁ पांचालै
 (for पञ्चास्यै) . —^d) K₁ गरुडेनैव ; D_{n2} गरुडेनेव .
 K₅ D_n D₂-० मेदिनी ; D₁ r.s मारिष (for मारिष)

28 ^a) S₁ सुनसारुण ; K₁ s D_n D₂-s सुनसानन ;
 D₄ सुनासैर्नर , D₆ सुनामावर ; G₅ सुनासामुख (for
 सुनासानन) . —^b) S₁ K (except K₅) D₁ अरुणैश्च,
 D₅ सव्रणैश्च (for सव्रणैश्च) . —^c) S (except T G₂)
 सदष्टौष्ठ K₄ कोपात् (for क्रोधात्) —^d) D_{n2} सर
 द्भिः . K (except K₅) D₁ रुधिर ; B₄ शोणित (for
 शोणित) . S अस्त्रगाक्तै (T G₂-s 'गक्तै') संभंततः

29 ^a) D_{n1} चारुस्रज् ; D₂ सचारु ; G₁ M₁ s रुक्म
 स्रज् (for चारुस्रज्) G M -मकुटोष्णीपैर् (G₁ M₁ s
 'प) —^b) G₅ मणिरत्नैर् K₅ B₁ D₂ s 4 १ १ १ विभू
 पितै (D₁ 'त्') (for विराजितै) . —^c) D₄ विना*
 S (except T G₂) विनालनलिनाकारैर् —^d) D₂ रवि
 प्रभै (for शक्ति) D₅ निशाकरसमप्रभै .

30 ^a) G₁ s M₁ s हित (for हित) . D_{n1} प्रिय
 वरै (for -प्रियवदै) . —^b) S जगतीम् (G₅ 'विम्')
 (for पृथिवीम्) —^c) K₅ B₁ s D_{n1} स वै तस्तार
 (for अवत) . K₁ M₃ फाल्गुनि

31 ^a) K₁ नगराकाराद् . —^b) S₁ गिरिवत् ; B₂
 s, s D₀₁ D₂ s विविधान् (for विविधत्) . — After

31^{ab}, D₁ s S 128

269* समास्थितान्योधवरैर्दान्ताश्वान्साधुमारथीन् ।
 विपताकाध्वजच्छत्रान्वित्पूर्णीरायुषानपि ।
 विसृताश्वरथाभीशून्विशाम्यायोऋदण्डकान् ।

[(L 1) D₁ s समन्वितान् (for समास्थि) S (except
 G₂-s) योधवरैर् D₁ s व्यताश्वान् (for दान्ता) — (L 2)
 D₁ s T G₂ M₃ विपताक , G₁ M₁-s 'ताकान् D₁ s
 ध्वजच्छत्रान् D₁ *पूर्णीराचरानपि , D₂ वित्पूर्णीरां वरानपि
 (for the post half) . — (L 3) D₁ विसृताश्च , D₅
 विसृताश्च (for विसृताश्च) . D₁ s T G₂ -युगाधीनान् (for
 -रथाभीशून्) G₂-s विसृता (G₅ 'ध्वता) निरस्थानभीशून् (for
 the prior half) D₁ s विशाल्यायोऋदण्डकान् (for the
 post half) .]

—^c) S₁ K₁ s, 4 D₂ रथायुगान् ; K₂ D_{n2} D₄ s ई
 (D₅ ह) पायुगान् ; K₆ D_{n1} D₂ ई (D_{n1} ह) पायुगान् ;
 B₁ s वीशासुखान् ; B₂ 4 वीशासुगान् ; B₂ (marg)
 विशासुखान् ; D₁ s चापसुखान् ; G₂ M₁ s विपासुखान्
 (for वीपासुखान्) S₁ K₁ s D₁ नेत्रवेणून् ; K₂ B₁ s
 D_{n2} द्वित्रि ; K₅ वित्र ; D_{n1} D₂ s वेत्र ; D₅
 चित्र ; S वित्रिदंढान् (for वित्रिवेणून्) D₂ ० ईपा
 युगांश्च त्रिवेणून् . —^d) K₂-s B₂ D₀₁ D_n D₂ s ०
 न्यस्त ; D₁ मस्ता (sio) , D₄ प्रस्त , D₁ s ध्वस्त
 (for व्यस्त) S₁ न्यवस्थाचंदकधुरान् ; K₁ न्यवस्थाचंदकं
 धुरान् , S ध्वस्तोप (G₁ M₃ 'जाप ; M₁ s-s 'स्ताव)
 स्करवधुरान् (M₂ s 'धनान्)

32 M₂-s om. 32 —^a) D₁ कूवराक्षांश्च S₁ विजं
 धकूवरक्षान् ; K₁ विजधकूवराक्षांश्च (sio) , K₂ विजघा
 नकूवरा ; K₅ D_{n1} विजधकूवराक्षोणीन् ; B D₀₁ D₀ विज
 धाकूवराक्षत्र ; D_{n2} D₄ विजघानकूवराक्षत्र , D₂ विनेमि
 कूवराक्षान् ; D₅ विजघान कूवराक्षत्र (hypermetric) ,
 D₅ s वि (D₅ नि) जघानकूवराक्षान् , D₁ विजंघाकूवराक्षांश्च .
 —^b) D₂ s अपरानपि ; D₁ s च नराधिप ; T G₂-s च

प्रशातितोपकरणान्हतयोधान्सहस्रशः ।
 शंखिंशकलीकुर्वन्दिक्षु नर्वास्वदृश्यत् ॥ ३३
 पुनर्द्विपान्द्विपारोहान्वैजयन्त्यद्भुशघ्नजान् ।
 नृान्द्वर्माण्ययो कक्ष्या प्रैवेयानय कम्बलान् ॥ ३४
 घण्टाः शुष्कान्विपाजाग्रान्धुरपालान्पदानुगान् ।
 गर्गनिश्चितधारप्रैः शत्रुवाणामग्रानयन् ॥ ३५

वनायुजान्पार्वतीयान्काम्बोजारद्विवाहिकान् ।
 स्थिरवालधिकर्णाक्षाञ्जवनान्साधुवाहिनः ॥ ३६
 स्वारुडाञ्छिक्षितैर्योधैः शक्त्यृष्टिप्रासयोधिभिः ।
 विध्वन्तचामरकुयान्निप्रकीर्णप्रकीर्णकान् ॥ ३७
 निरस्तजिह्वानपनाच्चिपकीर्णान्त्रयकृद्भनान् ।
 हतारोहान्मिन्नभाण्डान्क्रव्यादराणामोदनान् ॥ ३८

C. 7 1573
 B 7 2 23
 R 7 25 43

न्यरानपि (for अनरानपि) Ks B Dci Daz Ds विनेमि
 (Daz Ds 'मी) डर Ds नं)नानपि Ds विनेमीददना
 नपि, Gs Ms : विनेमीनाम्यगापि; Gs विनेमिःनारा
 नपि —Gs om (hapl) 32⁴ —⁵) Ms विचक्रोप
 स्फोदेव्यगान् —Ds reads 32⁴-34⁴ twice. —⁴)
 Ds नटोपकरणान् (for नग्नो) Ks Daz लय (for
 लपि) Ds नग्नोपकरणानि च, T Gs : : विनी' Gs :
 'क'न्येययुगपि, Gs Ms : विचक्रोपदुरानपि

33 For the repetition in Ds, cf v 1. 32 —^a)
 Śi Ks-4 Ds प्रमत्तयोपि कर्षे Ks 'र'नो, Ks B-3
 प्रमत्तियोरुत्तरान्, Daz Ds : (hapl) times) - प्रमा
 ति' Daz 'मति, Ds 'रति ने पररत्न —^b) Gs :
 हर्ग'जान्

34 For the repetition in Ds, cf v 1. 32 —^b)
 Śi Ks : : घण्ट्यकुरुदधयवान् —^a) Ds-2 कुजा, B
 Dci Daz Ds : दृग, S दृगी (Gs 'लि) (for दृगान्)
 Daz Ds घर्ण्यादगो (Ds 'या) Ks Dn Ds : (both
 times) - 'जान्, Ks : Bs : Dci कुजा, Bs : कञ्
 (for कक्ष्या) —D om 34⁴-35⁴ —²) Ks प्रैययो-
 न्य, B Ds प्रैवेयानय, Dci Ds : प्रैवेयानय' Ds 'य'
 य; Ds नरनेयान् (for प्रैवेयानय) Ds : S रफ
 (Ds : Gs रस, Ms रस)क्यळा(Ds : Gs Ms :
 'ला)ज (for लय क्यळा) Dn Ds प्रैव्या(Ds 'यो)श्र
 मक्यनान्

35 Ds om 35 (cf - 1 34) Ds om 35⁴ —^a)
 Ks वायुमुदान्, Ks : Bs Dci घटा शुडा, Bs : Gs
 Ms : घटा शुमान् (Bs : सुदान्); Dn1 चउशुड, Ds
 घटावट, Ds पान्दुमुड, Ds : घटासुदान्, T Gs-3 घटा
 कान् Ms-2 कडागुष्ठान् (for घण्टा शुष्कान्). —^b)
 Ks : Ds पुरपाजान्, Ks Bs : उग्रमाला (Ks 'लान्);
 Ks वटपालान्; Ks Bs : Dn1 Ds : S क्षुरमाला (Bs
 'न, Bs [marg], Dn1 Ds T Gs-3 'ला Ds
 'ला; Ms-3 'लान्); Bs Cd क्षुरमाला (Cd 'ला);
 Dn1 क्षुरमालान्; Dn2 क्षुरमाला; Ds :
 क्षुरमाला (for क्षुरपालान्), Ks पदाधिमान् (for 'शुगान्)

— Ds om 35⁴ —^c) Śi Ds -चतोत्रै, Ks स्थिर-
 यान्धिकर्णञ्जान् (hypermetric) (cf 36⁴), S शरणि
 दृश्य ममद्र —^d) Ks Dci क्षयावयन्, Ds क्षयावयन्,
 Ds Gs क्षयावयन्, Gs क्षयावयान् (for क्षयावयन्)

36 D. om 36⁴ (cf v 1 34) —^a) B Ds Ms :
 वाना' Bs : 'णा)युजान्, Ds : वनायुज्यान् Cs d
 वना' (as in text) Dn2 पारसीजान् (for पार्वतीजान्)
 —^b) Śi Ds क्षानोजारट् Ks-3 B Dci Dn2 Ds : 3
 Gs क्षयो' Dn2 om. यो'जानय (Ds 'रद) Ds om.
 रट् Śi D- पालिजान् (for 'कान्) —^c) Ks Ds :
 क्षिम (for स्थिर) Gs M याञ्छि- Ks -कर्णान्
 Dn1 क्षिमञ्चान्विकर्णान्वाञ् —^d) Śi K (except Ks)
 Dn1 Ds-3 : साधुवाहनान्, Ds : Gs Ms : 'वाहिवान्, T
 Gs : साधुधानपि (for साधुवाहिन)

37 —^a) Śi Ks lacuna, Ks ल**न्, Ks Bs :
 Dn2 Ds : क्षारुडान्; Ks Ds सरयान्, Dn1 Gs नान्
 टान् (for स्वारुडान्) Śi Ks Ds विक्षितैर्; Ks :
 Ds : विक्षितैर् (for क्षितैर्) Gs M यौधै' (for यौधै)
 —^b) Dci शक्त्यर्थे Dn1 पाशयोधिभिः; S -यास-
 पाणिभिः (for प्रासयोधिभिः) Ks शक्त्यर्थेप्रासयोधि
 भिः; Dn2 Ds : पाशशक्त्यर्थेयोधि(Dn2 'पि)भिः, Ds
 पाशशक्त्यर्थेयोधि, Ds प्रासशक्त्यर्थेयोधिभिः —^c) Ds
 विप्रस्र (for विप्रस्र) Śi K Bs : : (last two also
 as in text) D (except Dci) -चारुमुकुटान्; Gs :
 चामरकुमान् (for -चामरकुयान्) —^d) B Dci S
 विप्रस्रिद; Ds : 'कीर्णान्, Ds विनिक्षीर्ण (for विप्र-
 कीर्ण) Ms : प्रकीर्णकान् Cs cites प्रकीर्णक, Cd
 प्रकीर्ण

38 —^a) Ms : जिह्व (for जिह्वा) S दधानान् (Gs
 श्रवणान्) (for नयनान्) Ds नयनाजिह्वान् —^b)
 Ks Dn1 निरलांघ्र, Dn2 Ds : विदीर्णान्; Ds : क्षी
 णान् (for निक्षीर्णक) Śi Ds 'दा(Ds 'य)क्षुञ्जा-
 (Ds 'ता)न्; Ks : Ds पक्षुङ्गान् (Ks [marg]
 'युवान्); Dn2 य Ds : शकुरुयवान् (hyper-

निकृत्तवर्मकवचाञ्चकृन्मूत्रासृगापुतान् ।
 निपातयन्नश्ववरांस्तावकान्सोऽभ्यरोचत ॥ ३९
 एको विष्णुरिवाचिन्त्यः कृत्वा प्राक्कर्म दुष्करम् ।
 तथा विमथितं तेन त्र्यङ्गं तव बलं महत् ।
 व्यहनत्स पदास्योघांस्त्वदीयानेव भारत ॥ ४०
 एवमेकेन तां सेनां सौभद्रेण शितैः शरैः ।
 भृशं विप्रहतां दृष्ट्वा स्कन्देनेवासुरीं चमूम् ॥ ४१

त्वदीयास्तव पुत्राश्च वीक्षमाणा दिशो दश ।
 संशुष्कास्याश्चलन्नेत्राः प्रस्त्रिन्ना लोमहर्षणाः ॥ ४२
 पलायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विपञ्चये ।
 गोत्रनामभिरन्योन्यं क्रन्दन्तो जीवितैपिणः ॥ ४३
 हतान्पुत्रांस्तथा पितृन्सुहृत्संबन्धिवान्धवान् ।
 प्रातिष्ठन्त समुत्सृज्य त्वरयन्तो ह्यद्विपान् ॥ ४४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

metric), T G₁₋₄ M -यङ्गिह्वान्, G₅ यव*हान् (for यङ्गह्वान्) B₅ निष्कीर्णाप्रजहु स्वनान् —^a) N (S₂ missing) मि (D₀₁ D₂ D₃ 4, 5 छि) जघटान् (D₁ D₅ 'कंठान्) (for भिन्नभाण्डान्) —^d) K₁ 3 4 D₁ मोह-
 नान्; B D₀₁ -भोजनान्; D₂ D₃ 4 5 सेषितान्; D₅ मोदितान्; G₅ 5 मोदकान् (for मोदनान्)

39 D₁ 8 om. (hapl) 39^a —^a) K₁ 3 निवृत्त ,
 D₂ D₃ 5 निकृत्त , D₄ निष्कृत्त (for निकृत्त-) K₂
 वर्मकदलीन्; K₄ 5 B₂₋₅ D₀₁ D₂ D₃ 5 5 5 -चर्मकव
 चान्; B₁ -चर्मकदलीन् T G₂₋₅ कदलीवर्मान्; G₁
 M -वर्मकदलीन् (for वर्मकवचान्) —^b) K₄ स्रवन्
 (for शक्रन्) S₁ -मूत्रासृगाकुलान् (for 'हुतान्'
 —^c) S₁ K D₁ D₂ 3 5 1 8 ना (D₅ 1 न) गगणां (D₂
 'नां) स; B₅ अश्ववीरांस (for अश्ववरांस). D₂ D₃ 4 5
 विष्णी (D₅ 'क्षी) र्जनयनापांणांस —^d) K₄ 5 B D₀₁ D₂ 5
 स व्यरोचत, D₂ D₃ 4 5 सोभ्यवर्षत, S सोत्यरोचत
 (for सोऽभ्यरोचत) D₁ तावकानां व्यरोचत.

40 ^a) K₁ 3 4 B₅ D₁ [अ]चित्त्वं, D₄ [आ]दित्य'
 (for [अ]चिन्त्य'). —^b) D₂ 5 कृतवान् (for कृत्वा
 प्राक्) K₃ 4 D₂₋₅ कृत्वा कर्म सुदुष्कर (K₄ 'कृत'
 —^c) B₅ D₁ निर्मथितं; D₂ D₃ 4 5 [अ]मिमथित;
 D₁ 5 प्रम' (for विम') D₄ तत्र, D₅ गतं (sic)
 (for तेन) —^d) B₁ 3 4 इयश; D₀₁ D₂ राजन्;
 D₁ इयगं; D₃ तथा; G₂ d इयङ्ग (as in text) S₁
 K₁ 2 4 कौरवाणां; B₅ D₂ 5 व्रत्त तव; D₁ 5 अंगेनेव;
 D₃ 5 व्रत्त सर्वं; D₅ ***व; S चतुरग (G₅ 5 'ग'
 (for इयङ्गं तव). D₅ बल महान्; M₅₋₅ महद्वलं (by
 transp). — After 40^d, N (S₂ missing) ins.

270* यथासुरबल घोर् इययकेनामितौजसा ।
 कृत्वा कर्म शोऽसप्त परैरार्जुनिराहवे ।

[(L 1) K₅ यथा चांघ , D₁ यथोसुर (for यथासुर-)
 D₅ अतिकेन B₅ बलीयसा (for [अ]भितौजसा) — (L 2)
 K₁ 2 4 D₁ तथा (for रणे) B₅ यात (for सस्य)
 D₅ 4 शरैर (for परैर)]

— D₅ reads 40^e twice —^a) K₁ 5 D₀₁ D₁ D₂
 5 5 (first time) 1 8 अभिनरत्; B D₂ D₃ 4 व्यभि';
 S न्यहनत्तान् (for व्यहनत्स) K₂ D₁ D₂ 5 5 (first
 time) 1 8 T G₁₋₄ M₁ 2 पदास्योघां (K₂ 'घा) स, D₂ 5
 'न्योघांस (for 'त्योघांस) S₁ K₄ D₁ जघान रथसैन्यौघ
 (S₁ 'सत्योघांस), K₁ *****त्येषां; D₅ (second
 time) तुण्युद्वेजयामास —^c) D₁ 5 चैव; T G₂₋₄
 क्षपि; G₅ चापि (for एव) S₁ K₁₋₄ D₂ D₁₋₅ 5
 (first time) 1 8 सर्वश' (for भारत) K₅ स्वदीयान्येव
 भारत; D₁ त्वदीयांश्च सहस्रश'.

41 ^a) B₅ एतेन (for एकेन) B₁ S ते (for तं).
 D₁ इष्ट्वा; T₂ G₂₋₅ सेना (for सेनां) —^b) D₄ 1
 सितै, D₅ [अ]सितै; T G₅ 4 [अ]चित्ता; G₁ M
 [अ]मितै; G₂ [अ]चित्तै; G₅ [अ]जिता (for शितै)
 —^c) D₄ वि*हृतां; G₅ 4 विप्रहवान् S₁ K₄ D₁
 घोरां; D₁ सेनां (for इष्ट्वा) K₁ lacuna from तां
 up to सुरीं (in 41^d) —^d) D₅ स्कंदेनैव S₁ K₄
 D₁ इष्ट्वा युद्धे महाचमूं (D₁ 'शमं)

42 ^b) K₁ D₀₁ D₂ 5 5-5 वीक्ष्यमाणा —^c) S₁
 संशुष्कास्याश्चलन्नेत्रा —^d) S₁ K₄ B (except B₂) S
 रोमहर्षणा. (K₄ पिणा; T G₂ 5 'पिण'), K₁ lacuna,
 K₂ (marg) लोमहर्षण; D₁ D₂ 5 लोमहर्षिण

43 ^a) D₁ D₂ 4 5 परोरसाहा; G₄ गतो' (for
 -कृतो'). —^c) D₂ D₃ 4 5 वेदानां चकुरन्त्योन्धे —^d)
 K (except K₅) D₁ जीवितेष्वव'.

44 ^a) S₁ (sup) 1 in. as in text) तथा शक्रन्; K₅

संजय उवाच ।

तां प्रभवां चमूं दृष्ट्वा सौमद्रेणामितौजसा ।
दुर्योधनो भृशं क्रुद्धः स्वयं सौमद्रमभ्ययात् ॥ १
ततो राजानमावृत्तं सौमद्रं प्रति संयुगे ।
दृष्ट्वा द्रोणोऽत्रवीद्योधान्पर्यामुत नराधिपम् ॥ २
पुराभिमन्युर्लक्ष्यं नः पश्यतां हन्ति वीर्यवान् ।

तमाद्रवत मा मैष्ट क्षिप्रं रक्षतः कौरवम् ॥ ३
ततः कृतज्ञा बलिनः सुहृदो जितकाशिनः ।
त्रास्यमाना भयाद्वीरं परिवसुस्तवात्मजम् ॥ ४
द्रोणो द्रौणिः कृपः कर्णः कृतवर्मा च सौबलः ।
बृहद्व्रलो मद्रराजो भूरिभूरिश्रवाः शलः ॥ ५
पौरवो घृपसेनश्च विसृजन्तः शिताञ्शरान् ।

C 7 1590
B 7 37 6
X 7 37 6

B Doi Dn Ds-1 पिद्वन्प्रादन् (for तथा पिद्वन्) T G
M1 : हतान्प्रादन्पिद्वन्प्रादन्; M2-3 हतान्प्रादन्पि पिद्वन्
—^a) S प्रियान् (for सुहृत्) B Doi यवूनमयधिनस्तया
—^a) Ds प्राविष्टति S उत्सृज्योत्सृज्य गच्छति —^a)
Dn1 Ds : चो (Dn नो) दयंतो (for स्वर) Bs रयान्द
यान्; Ds : 4 5 7 8 हयान्द्विपान् S सौमद्रशरपीडिता

Colophon Śs missing — Sub-parvan Ś1 K1 s. 5
B1 s. 4 Doi Dn D1 s. 6 G1 M1 : अभिमन्यु (Dn om
मन्यु) वध (Dn Ds 'युद्ध') — Day of Drona's
Generalship K1-3 द्रौणयुद्धदिवसे — Adhy name
Ks Dn1 स्यूहप्रवेशे सेनाक्षोभ (Dn1 'भग'), Ds अभि-
मन्युस्यूहप्रवेशः; Ds चक्रस्यूहसप्रामनिवर्तन; Ds सेनाप्रवेशे
चक्रस्यूहभग, D1 : चक्रस्यूह — Adhy no (figures,
words or both) B1 : Dn1 S 35 (as in text),
Ds 32 — Śloka no Doi 47, Dn1 45

36

This adhy is missing in Śs (of v 1 7 34.
20).

1 1st is mostly damaged in Gs —^a) B4
प्रभवां, D2 तु भवां (for प्रभवां) — Ds om.
(hapl) 1^b-2^a —^a) K4 अन्वयात्; B1-3 Doi अन्व-
यात्; D1 अन्वियात् (for अन्वयं)

2 Ds om 2^a (cf v 1 1). Ds reads 2 twice
—^b) Dn2 Ds : सौमद्रेणैव संयुगे, S 'द्रेण युयुत्सया-
—^a) Dn2 Ds : दृष्ट्वाप्रवीक्षतो द्रोणः; S द्रोणो दृष्ट्वाप्रवी-
क्षीरान् —^a) Ś1 पर्याप्तव, K1 s. 5 B1 s Doi Dn1
D1 s. 1. 8 'कृत'; K4 'यत'; B1 s 'संज्ञान्, B5 'कुतान्;
Dn2 Ds. 4 (first time) : पुनरेव; Ds परीक्षत्वं; D1

(second time) पर्याप्तं त (for मुत) K2 G2 s M2 s
नराधिपा; B2 s s Dn2 Ds 4 (first time) : 'धिपान्,
Dn1 नरद्विपान् (for नराधिपम्)

3 —^a) Ś1 K1-4 D1 सर्वेषां, Dn Ds 4 लक्षतः; Ds
लक्षयन्; Ds लक्षतः; D1 लक्षयतः; T Gs 4 लक्ष तं;
Some MSS लक्ष न; Cd लक्ष्य न (as in text)
— M2 om from 7 36 3^b up to 7 37 13^b —^b) Ks
Dn1 Ds : कौरव, Cd वीर्यवान् (as in text) —^a)
Ds त्रसाद्रवत, Ds तयाद्रः; S (except Ms 4, M2
om) अभिद्रः — After 3, K2 (marg) ins

271* अभिमन्युरसौ वीरो विष्णुतुष्यपराक्रमः ।
सौमद्रो धयमापातो मन्साजैतुं महाबलः ।

4 Ms om. 4 (of v. 1 3) —^a) K1 प्रतिज्ञा
(for कृतज्ञा) S (Ms om) कृ (Gs त) तज्ञानबलोत्सेधा
(G1 M1 'स्ताहा') —^b) G2 s M1 सुहृदो (for
सुहृदो) Dn2 Ds 4 : शूरा (Dn सर्वे) शत्रुनियर्हणा
—^a) Ś1 आभ्यमानाद्; K1 आभ्यमान, Ks D1 त्रास्य-
मान, Ds त्रायमाणा; Ds आ (sup in tra) त्यमाणा;
G1 त्रास्यमान; Ms-5 त्रातुकामा, Ca d त्रास्यमाना
(as in text) K4 om from भया up to शल (in
5^a) Ś1 भयं; G4 हया (for भयाद्) Dn2 S (Ms
om) वीरा (for धीर) Gs (inf in tra) त्रातुमभ्यागता
धीर —^a) K1 s D1 समवत् (for त्वात्मजम्)

5 K4 Ms om 5 (cf v 1 4, 3) —^a) Ds चैव
(for कर्ण). —^b) Ś1 K1-3 Dn1 D1 s. 1 8 [अ]य,
G1 M1 s स (for च) —^a) Dn1 बृहद्व्रलो; Ds
'द्रयो D1 s महाराजो (for मद्र) —^a) K1 Dn1
Ds 1 Gs भूरि (for भूरि)

6 Ms om. 6 (cf v 1 3) —^b) Dn1 T G2-3
transp शिवान् and शरान् Doi Ds-3 शिवान् (for
शिव) —^a) B5 समवारयन्; D1 s सेनया किरन्
(for समवाकिरन्) S (Ms om) शंतो लोकमहारथा.

सौभद्रं शरवर्षेण महता समवाकिरन् ॥ ६
 संमोहयित्वा तमथ दुर्योधनममोचयन् ।
 आस्याद्वासमिवाक्षिप्तं समृपे नार्जुनात्मजः ॥ ७
 ताञ्शरौघेण महता साश्वसूतान्महारथान् ।
 विमृश्वीकृत्य सौभद्रः सिंहनादमथानदत् ॥ ८
 तस्य नादं ततः श्रुत्वा सिंहस्येवामिपैपिणः ।
 नामृष्यन्त सुसंरब्धाः पुनर्द्रोणमुखा रथाः ॥ ९
 त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंशेन मारिप ।
 व्यसृजन्निपुजालानि नानालिङ्गानि संघशः ॥ १०
 तान्यन्तरिक्षे चिच्छेद पौत्रस्तव शितैः शरैः ।

7 Ms om 7 (of v l 3). —^a) K1 s 4 D1 तमथो, Dn2 Ds 4 8 (Ms om) संग्रामे (for तमथ). —^b) Dn1 Ds अमोचयत्, Dn2 अमोचयन्; Ds 5 अमोचयन्, Ds 6 अवारयन् (Ds 'त्'); G1 अमोचयन् —^c) Ds 4 8 आस्ये (for आस्याद्) Ks [उ]रिक्षिप्तं; Gs क्षिप्तं; Ms. 4 क्षिप्त (for [वा]क्षिप्त).

8 Ms om 8 (of. v l 3). —^a) D1 स ताञ् (hypermetric) (for ताञ्) Ś1 K1 s 4 8 शरौघेन; Dn2 'वेण (sic) —^d) K1 s अशोनदत्, Ks D1 अमोचदत्.

9 Ms om 9 (of. v. l 3). —^a) Ś1 D1 8 नाद रथाः; K1-4 D1 नादमथो; Ks Gs Ms 4 नानदत्; Ds 5 नाद महत्; G1 नादनत्; Gs नाननदः (for नाद तत) K1 दृष्ट्वा, Dn1 कृत्वा (for श्रुत्वा) —^b) Dc1 Ds Gs सिंहस्येव.

10 Ms om 10 (of. v. l. 3) —^a) Ds तमेन, T Gs 4 तदेन, Gs 5 तदेन; Cv स एन (as in text) —^b) Ks Dn2 Ds-8 T Gs-4 विसृजन् (for व्य') —^d) Ś1 K1-4 D1 सर्वशः; Ks Dn Ds 5 भागशः (for सघश). Ds 1, 8 सिंहनादमथानदत् (of 8^d).

11 Ms om 11 (of v. l 3). —^a) Ds om from एष्टेद् up to कोपितास्तेन (in 12^a). —^b) Ks ते निशितैः, Ds तु नि'; D1 8 तघ सितैः. Dn2 त्रिभि' (for शरैः) — After 11, S (Ms om) ins

272* वतो रथा पदात्पौघा' कुञ्जरा. सादिनश्च ह ।

[Gs Ms. 4 तथ (for रथा) T Gs पदात्पौघा . M1 तथा (for च ह).]

तांश्चैव प्रतिविष्याथ तप्यन्तः ।
 ततस्ते कोपितास्तेन दुर्योधने ।
 परिवशुर्जिघांसन्तः सौभद्रो जयि
 समुद्रमिव पर्यस्तं त्वदीयं कर्णं च
 अभिमन्युर्दधारैको वेलेव मकरालयम्
 शूराणां युध्यमानानां निघ्नतामितरेतरम्
 अभिमन्योः परेषां च नासीत्कश्चित् ।
 तस्मिंस्तु घोरे संग्रामे वर्तमाने भयंकरे ।
 दुःसहो नवशिर्षाणैरभिमन्युमविध्यत् ॥ १
 दुःशासनो द्वादशभिः कृपः शारद्वत्त्रिभिः

12 Ms om 12 (of v l 3) Ds om. . v l 11). —^a) Dn2 कपितास् (for को') om) कोपितास्तेन शू (Gs वी)रेण —^b) D जिगीषन्तः; Ds जिगीषन्त (for जिघांसन्त) — अपलायन, Ds 'राजित, Ds 'लायितं; Ms *

13 Ms om 13 (of v l 3). —^a) B s B2 (gloss [m] उत्क्रान्तमर्यादाम्) पर्यस्तं (as in 1^a. S (Ms om.) समुद्रव (Ms 'द्रव)दपर्यत —^b) Dc1 Dn2 तु; B2 s 5 Ds Gs 5 त; Ds त्वद् (तद्). —^c) Ś1 द्वार (for द्वार) B Dc1 S (om) द्वारैकोर्जुनिर्षाणैर् —^d) K1-8 D1 चरत्कर (sic), Ks B Dc1 भरतर्षभ; T G [उ]द्वृत्तमर्णव (for मकरालयम्). M1 वेलेद्वृत्तमिषाणव

14 Ms om. 14 (of v l 3). —^a) T Gs 5 5 धीराणां; Gs धी' (for शू') —^d) Dc1 कोन्यः (for कश्चित्)

15 Ms om. 15 (of. v l 3) —^a) Dn1 तस्मिन्घोरे च; Dn2 Ds. 4 6 घोरे तस्मिंस्तु (Ds 'स्मिन्सु) (by transp.), Ds 8 तस्मिन्सुघोरे; S (Ms om) वि- (Gs नि)मध्यमाने. —^b) S (Ms om) तस्मिद्यति- (for वर्तमाने) Ś1 K D1-8 मयावहे; Dn1 [s]ति दारुणे; Dn2 महाभये (for मयकरे) —^c) Dn2 Gs दशभिर् (for नव') — Ds om. (hapl) 15^d-18^a. —^d) Ś1 K1-4 D1 अभिद्यत (for अविध्यत).

16 Ds Ms om. 16 (of. v. l. 15, 3) —^a) Ds [s]य दशभिः (for द्वाद'). — Ds reads 16^a on marg —^d) B Dn2 Ds. 6 शितैर्; Ds 1 8 शरैर्). — After 16, Dn1

द्रोणस्तु सप्तदशभिः शरैराशीविधोपमैः ॥ १६
 विविंशतिस्तु विंशत्या कृतवर्मा च सप्तभिः ।
 बृहद्भलस्तथाष्टाभिरश्वत्थामा च सप्तभिः ॥ १७
 भूरिश्रवात्त्रिभिर्वाणैर्मद्रेशः पद्भिर्गशुर्गैः ।
 द्वाभ्यां शराम्यां शङ्कुनिस्त्रिभिर्दुर्योधनो नृपः ॥ १८
 स तु तान्प्रतिविष्याथ त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।
 नृत्यन्निव महागज चापहन्तः प्रतापवान् ॥ १९
 ततोऽभिमन्युः संक्रुद्धस्ताप्यमानस्तत्रात्मजैः ।
 विदर्शयन्वै सुमहच्छिखोरसकृतं बलम् ॥ २०

गरुडानिलरंहोभिर्पुनर्वाक्यकरैर्हयैः ।
 दान्तैरश्मकदायादं त्वरसाणोऽभ्यहारयत् ।
 विष्याथ चैनं दशभिर्वाणैस्तिष्ठेति चात्रवीत् ॥ २१
 तस्याभिमन्युर्दशभिर्वाणैः सृतं हयान्ध्वजम् ।
 बाहू धनुः शिरश्चोर्व्या सममानोऽभ्यपातयत् ॥ २२
 ततस्तस्मिन्हते वीरे सौभद्रेणाश्वमेध्वरे ।
 संचाल बलं सर्वं पलायनपरायणम् ॥ २३
 ततः कर्णः कृपो द्रोणो द्रौणिर्गान्धाररादशलः ।
 शूलो भूरिश्रवाः क्राथः सोमदत्तो विविंशतिः ॥ २४

C. 7 1607
B 7 17 25
K 7 17 25

17 Ds Ms om 17 (cf v 1 15, 3; —^a) Ś;
 K1-4 D1 1 4-5 च विंशत्या, B1 3 Dc1 Dn1 D2 1 च
 (Dn1 D2 नृः, D1 त्रि)सप्तत्या —^b) B1 कृतवर्मा
 D2 1 5 नृ, M1 [क्ष]य (for च) —B1 om (hapl.)
 17^a —^c) B1 पद्भिर् (for [क्ष]ष्टाभिर) —^d) S
 (Ms om.) पचभि (for सप्तभि)

18 Ms om 18 (cf. v 1 3) Ds om 18^a (cf
 v 1 15) —^b) K2 D1 1 चापमं (for साशुर्गै)
 —^d) Ś; K1-4 D1 दिवै; K2 Dn D2-3 शरै, Ds
 सिष्ठै, G1 M1 नृप; G2 पुन (for नृप)

19 Ms om. 19 (cf v 1 3) Dn1 reads 19
 after 16 —^a) Ds चाभि (for प्रति) —^c) S
 (Ms om.) महारणे (for 'राज' —^d) S (Ms om)
 रणाजिरे (for प्रतापवान्)

20 Ms om 20 (cf v 1 3) —^a) Dn2 D2 1
 c c तया (for सवो). Ds अभिमन्यु सुमक्रुद्धत् —^b)
 K2 1 B Dc1 Dn D2-3 G2 Cs d त्रास्यमानस्, T G1
 2 1 Ms-3 ताख्य', G2 ताम्य' (for ताप्य') G1 तत्रा
 र्मजान् (for 'सर्जै) —^c) B2 (marg) Dc1 (marg)
 Dn D2 c-8 अ्यदर्शयद्, Dc1 (orig) विदर्शयद्, S (Ms
 om.) विदर्शयिष्यन् Ds अ्यदर्शयत्सुमहात्मत्वा (hyper-
 metric) —^d) B1 दिक्षौरस्य; B2 (marg) दिक्षौरस्य,
 B3 दिक्षाविद्या, B. Dn1 दिक्षाभ्याम-, Dn2 corrupt,
 Ds छित्वा रोप, Ds दोष (submetric), Ds कृरोरस,
 S (Ms om.) दिक्षाषल (for दिक्षौरम) Ds बल कृत
 (for कृत बलम्). Gs d दिक्षौरस्यकृतं बलं

21 Ms om 21 (cf. v 1 3) —^a) Dn1 D2 1 5
 M2-3 यद्; Cd यन्तुर् (as in text) S (Ms om.)
 प्रेष्य (G1 M1 प्रेष, G2 प्रेष्य), Cd वाक्य (as in

text) — Alter 21^a, S (Ms om) ins

273^a अभ्यद्रवत त काष्णिमद्रमकेन्द्र कृतधर ।

[G: अन्यद्रवत्त (for 'त त) and कृतधर (for 'त्वर)]

—^a) S (Ms om.) अत्रां (G: 'या)श्च (for दान्तेद्)
 K1-4 Dn2 D-1 S (Ms om) [क्ष]दसकदायादत् (G:
 'मादाय), D2 'दायादैश्च —^d) B (except B2) Dc1
 त्वरसाण्य K1 1 [s]त्वा K2 'भ्य)पाहरत्; B Dc1 क्ष
 (B1 छ)वारयत्, Dn2 D2 न्यवार', D2 [s]स्यवारयत्,
 D2 [s]स्यदारयत्; T G2 1 M1 1 5 [s]स्यवा', G2
 समस्ययु —K1 1 om (hapl.) 21^a-22^a, K2 reads
 it on marg —^c) K2 B1 विष्याथ दशभिर्वाणस् —^f)
 K2 1 B1 D1 G2 लिष्य (for वाणैत्)

22 K1 1 Ms om. 22 (cf. v 1 21, 3) K2 reads
 22 on marg —^b) K2 हयाभ्य; B1 D1 हयान्ध्व
 जान्, B2 हय ध्वज; G1 1 M1 1-3 ध्वज हयान् (by
 transp) —^d) Ś; K2 [s]स्यवाहरत्; D2 1 5 न्यया
 तयत्, Ds नि'; G1 1 M1 [s]स्ययातयत्, G2 1
 दपात् (for सम्यपात्)

23 Ds Ms om. 23 (for Ms, cf v 1 3) —^a)
 Dn1 शूरे (for वीरे) —^b) K2 सौवीरेण (for सौभ-
 द्रेण). —^c) D1 सर्वे, S (Ms om) तुभ्यं (G2 त्व्यां)
 (for सर्व)

24 Ms om 24 (cf v 1 3) —^a) M1 कर्णकृपौ
 Ds G2 1 M1 transp द्रोणो and द्रौणिर् Ś; K2 Dc1
 Ds बल (for दल) —B1 om 24^a-25^a —^c) G2
 क्रुद्ध', M (Ms om) चैव (for क्राय). —^d) K2 1
 सौमदत्तो (K2 'त्तिर्) K1 विदातं पति (for विविंशति).

25 Ms om. 25 (cf. v. 1 3). B1 om 25^a (cf

वृषसेनः सुपेणश्च कुण्डमेदी प्रतर्दनः ।
 वृन्दारको ललितश्च प्रवाहुर्दीर्घलोचनः ।
 दुर्योधनश्च संकुद्धः शरवर्षैरवाकिरन् ॥ २५
 सोऽतिकुद्धो महेष्वासैरभिमन्युरजिह्वगैः ।
 शरमादत्त कर्णाय परकायावभेदनम् ॥ २६
 तस्य भित्त्वा तनुत्राणं देहं निर्भिद्य चाशुगः ।
 प्राविशद्वरणीं राजन्वल्मीकमिव पन्नगः ॥ २७
 स तेनातिप्रहारेण व्यथितो विह्वलन्निव ।
 संचचाल रणे कर्णः क्षितिकम्पे यथाचलः ॥ २८
 अथान्यैर्निशितैर्वाणैः सुपेणं दीर्घलोचनम् ।

v 1 24). —^a) Ś1 K Dn1 D1 s s s वृहत्सेन (for वृषसेन) Dn1 D1 s s सुपेणश्च; D1 सुसेनश्च —^b) D1 कुण्डमेदी; G1 'भेदि' Dn1 D1 s T G1-4 M1 s प्रतर्दन (for प्रतर्दन). —^c) K1 वृदाकारी; K2 करो; Dn2 वृक्षावध, G1-5 वृदारको Dn2 कौललिश्च; S (M1 om, G1 damaged) लिङ्गिप्र (G1 'लस') च (for ललिधश्च) —^d) Ś1 K B1 (marg) Dn D1-5 s सुवाहुर् (for प्र). —^e) Dn1 तु (for च). —^f) B1 s Dn G1.4 M1 s 4 अवाकिरत्.

26 M1 om. 26 (of v 1 3). —^a) K1 Dn1 D1 s सुमोह (for आदत्त) —^b) Ś1 K B1 Dn1 D1 s s वर्म (for पर). B1 s D1 G1 पर (D1 वर्म) कायावभेदिनं; B1 Dn1 D1 s 'कायविभेद' (Dn1 'दि' न.

27 M1 om. 27 (of v. 1 3). —^a) D1 सर्व; D1 स च (for तस्य). K1 Dn1 लिप्त्वा (for भित्त्वा). —^b) D1 s s S (M1 om, G1 damaged) कर्ण (for देह) D1 s चाशुगैः. —^c) K1 Dn1 D1 प्रविशत्. B1 वेगात् (for राजन्)

28 M1 om. 28 (of v. 1 3). —^a) K1 Dn1 G1 [च]मिप्रहारेण; T G1.4 विप्रकारेण; G1 हि प्रहारेण (for [च]मिप्र) —^b) B1 s D1 s विज्वलन् (for विह्व). —^c) K1 D1 संचचार; D1 स चचाल. K1 G1 सत्; T G1-4 M (M1 om.) तथा (for रणे). —^d) D1 क्षितिकम्पे (for 'कम्पे).

29 M1 om 29 (of v. 1 3). —^a) K1 B Dn1 D1 s G1 s M1 तथान्यैर्; Dn1 D1 s s अन्यैश्च (for अथान्यैर्). Dn1 विविधैर् (for निशितैर्). —^b) K1.4 s D1.5 s सुपेणं; B1 सुसेन; Dn1 D1 सुसेनं. —^c)

कुण्डमेदि च . ^ ^ ^ _____
 कर्णस्तं पञ्चविंशत्या नाराचानां
 अश्वत्थामा च विंशत्या कृतवर्मा च
 स शरार्दितसर्वाङ्गः कुद्धः क्र. ज.
 विचरन्द्दृश्यते सैन्ये पाशहस्त इवान्तकः
 शल्यं च बाणवर्षेण समीपस्थमवाकिरत् ।
 उदक्रोशन्महाबाहुस्तव सैन्यानि मीपयन् ।
 ततः स विद्वोऽस्त्रविदा मर्मभिद्भिरजिह्वगैः
 शल्यो राजत्रयोपस्थे निपसाद मुमोह च ॥
 तं हि विद्धं तथा दृष्ट्वा सौभद्रेण यशस्विना ।

K1 s B1 s Dn1 D1 s s कुण्डमेदि (K1 'दी'); कुबीभेदं; D1 कुमभेदि (for कुण्ड'). —^a) S om.) च्यहनत् (for अवाधीत्).

30 M1 om 30 (of v 1 3). —^a) K1 L (M1 om) तु (for तं) —^b) D1 om (hapl.) —^c) Ś1 K1 s B Dn1 D1 s s समापयत्; समर्दं; Dn1 अतर्दं. —^d) S (M1 om.) सप्तत्या (विंशत्या)

31 M1 om. 31 (of v 1 3). —^a) K1-4 B1-5 Dn1 D1 G1 s शराचित; T G1.2 s M (M1 om) 'पित' (for 'दित') —^b) Ś1 B Dn1 ददो (for दृश्यते) Ś1 K1-4 D1 सर्वै; B1 सख्ये (for सैन्ये).

32 M1 om 32 (of v 1 3). —^a) S (M1 om.) स शल्यं (for शल्य च) B Dn1 Dn1 D1 s s शर (for बाण). —^b) D1 शरवर्षैर् (for समीपस्थम्). —^c) D1 om. from उदक्रोश up to राज (in 33')

33 M1 om 33 (of v. 1 3). D1 om up to राज (of v 1 32). —^a) Ś1 त्रिविधं (for स्त्रविदा). —^b) D1 s मर्मभिद्भिर् (for 'भिद्भिर्'). S (M1 om) मर्मभेदिभिराशुगैः. —^c) B1 transp. शल्यो and राजन्. G1 M (M1 om) राजा (for राजन्). —^d) K1 s s D1 s (by corr., orig as in text) G1 M1 सुमोह ह; K1 'ह ह; Dn1 'ह स'; D1 'ह वा (for 'ह च)

34 M1 om. 34 (of v. 1 3). —^a) K1 B1-5 Dn1 S (M1 om.) हि दृष्ट्वा; K1 Dn1 D1 s तु विद्ध; B1 दृष्ट्वा हि (for हि विद्धं). Ś1 शल्य दृष्ट्वा; K1.2 s शूरा दृष्ट्वा; K1 B Dn1 S (M1 om.) तथा विद्धं; D1 विद्ध (for तथा दृष्ट्वा). —^b)

अभिमन्युवधपर्व]

द्रोणपर्व

संप्राद्रवच्चमूः सर्वा भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ ३४
प्रेक्षन्तस्तं महाबाहुं रुक्मपुङ्खैः समावृतम् ।
त्वदीयाश्च पलायन्ते मृगाः सिंहादिता इव ॥ ३५
स तु रणयशसाभिपूज्यमानः

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पद्मत्रिशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

३७

धृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रमथमानं तं महेष्वासमजिह्वगैः ।
आर्जुनिं मामकाः सर्वे के त्वेनं समवाकिरन् ॥ १

Dr s 'वञ्च सैन्यानि —^a) Bs चाप्रव' (for पश्यतः)
35 Ms om. 35 (cf v. l. 3) —^a) Śs सप्रेक्ष्य
तः K1-4 D1 पश्यतस्तं, Ks Dn1 अप्रेक्षतो; B1 s
Dc1 अवैक्षंत; B2 s त प्रेक्षत; B1 त प्रेक्ष्य त; Dn1
D2 s स अप्रेक्षत; Dr अप्रेक्ष्यस्तं; Ds सप्रेक्ष्य तु; Ds
सप्रेक्षस्ते; Dr अप्रेक्ष तु; G1 M1 तं प्रेक्षंत; Ms-s
प्रेक्षति स (for प्रेक्षन्तस्तं) S (Ms om) महेष्वासं
(Ms-s 'सा' (for महाबाहु) —^b) Ks Dn1 Ds
समावृता, D. शरावृता, T G1-s Ms s समापित; G1
M1 समापिता, Ms समापित (for समावृतम्) —^c)
Dn1 तु (for च) K1 s s D1 त्वदीयाश्चा (Ks 'अ'-
पलायत; Ks B Dc1 Ds 'या' प्रपलायते (Ks 'च, Dc1
'तो); Ks Dn1 Ds T G1-4 Ms-s 'या' च्यपलायत (Dn1
Ds Ms s 'ते); Ds s s Gs M1 'यास्व' (Ds 'यामि;
Gs M1 'या इ' पलायत —^d) Gs s s Ms-s यया
(for इव) Ds मृगा सिंहा इवादिता — After 35,
Ks (marg) ins

274* एकोऽनेकाञ्जवानाश्रु प्राणिनामन्तको यया ।
कालासिद्धदो वीर्ये मातरिक्षेव वै जवे ।
युध्यमानो महाबाहु शक्रतुल्यपराक्रम ।
जघान समरे सर्वोद्धानाशक्रविशारदान् ।
इतीव तेषां समरे महारामा
प्रतापवाचीविवतां वरिष्ठ ।
युद्धे च तस्मिन् महाबलो रिपु
अकार सर्वान्निपुनिं प्रदग्धान् ।

On the other hand, S (except Ms, Ms om.)
ins. after 35:

पितृसुरचारणसिद्धयक्षसंघैः ।
अवनितलगतैश्च भूतसंघै-
रतिविचमौ हुतभृग्यथाज्यसिक्तः ॥ ३६

संजय उवाच ।

शृणु राजन्कुमारस्य रणे विक्रीडितं महत् ।
विभित्ततो रथानीकं भारद्वाजेन रक्षितम् ॥ २

C 7 1624
B. 7 16 2
K. 7 32 2

275* सौमद्रशरनिर्मिण्णा समरेऽमरविक्रमा ।
पूर्वं शल्यो विमृदितस्त्व पात्रेण यारव ।
[(L 1) G1 M1 नमसा; Gs निर्मिता (for नि
मिणा) Ms रण (for स्मर-)]
36 Ms om 36 (cf v. l. 3) —^a) Ks युज्यमान
(for पूज्य) S (Ms om) विपुलपल्लवशा सु (G1 M1
s-s स) पूज्यमान —^b) Dn1 Ds s वित्तमुनि; S (Ms
om) सुरमुनि (for पितृसुर) K1-s s B1-4 Dc1 Dn1
Ds -यक्षसिद्ध, T G1-s Ms-s मिदसाद्य (for 'यक्ष-'
Ds वित्तमुनिचारणलक्षसिद्धै. —^c) Śs Ds मभि; Ds
1 s इति (for मभि)

Colophon om. in Ms Śs missing — Sub-
parcan Śs K1-1 s B Dc1 Dn1 D1 s s-3 अभिमन्यु
वच — Day of Droṇa's Generalship K1. s तृतीय
युद्धदिवसे; K2 तृतीयदिवसे; Gs तृतीयेहि — Adhy
name Ks Dn1 Ds s कौरवपराजय; Dn1 अभिमन्यु
युद्ध; Ds चक्रपूहे अभिमन्युयुद्ध; Gs युद्धकांड — Adhy
no (figures, words or both) B1.2 Dn1 S (Ms
om) 36 (as in text). — Śloka no Dc1 Dn1 37.

37

[5] This adhy is missing in Śs (cf v. l. 7 34
20)

1 Ms om. 1^a-13^a (cf v. l. 7 36 3) —^a) Śs
वदा; Bs (marg.) तत (for तया). Ks Dc1 Dn1
D1. s प्रमथ्यमान; Ds Gs प्रथम' (by metathesis);
T G1-4 प्रपठ'. Ks (marg.) s-4 D1 तैर (for स)

[215]

मद्रेषं सादितं दृष्ट्वा सौमद्रेणाशुगै रणे ।
 शल्यादवरजः क्रुद्धः किरन्वाणान्तमभ्ययात् ॥ ३
 स विद्धा दशभिर्वाणैः साश्रयन्तारमार्जुनिम् ।
 उदक्रोशन्महाशब्दं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ४
 तस्यार्जुनिः शिरोग्रीवं पाणिपादं धनुर्हयान् ।
 छत्रं ध्वजं नियन्तारं त्रिवेणुं शम्भुपस्करम् ॥ ५
 चक्रे युगेषां तूणीराननुकर्षं च सायकैः ।
 पताकां चक्रगोप्तारौ सर्वोपकरणानि च ।

—^b) K₂ महेष्वासैर्, K₅ B₁ 5 D₂ 5 'सात्. —^c) S (except G₁ M₁, M₂ om) मामक (for 'का') B D₁ D₂ S (M₂ om) सत्ये (G₁ 2 4 M₁ 'खे') (for सर्वे) —^d) D₁ चैन, D₂ च तः; D₇ 8 नूनं (for स्वेन). B D₁ D₂ D₃ 5 G₁ M₁ समवारयन् T G₂-5 M₂-5 कसत्र समवारयत्.

2 M₂ om 2 (of v 1 1) —^b) G₁ 5 M₁ विक्री दितं —^c) K₁ D₂ विमःसतो, K₅ विभिरिसतो; T G₂ 5 वीम' K₅ रणानीक; D₂ रणेनीक (for रथा'). —^d) K₄ भरद्वाजन्

3 M₂ om 3 (of v 1 1). —^a) D₂ महीषं (for मद्रेष). —^b) D₇ 8 S (M₂ om) दारै (for रणे) —^d) S (M₂ om) राजै (for बाणान्). D₂ 5 तमभ्ययात्, D₂ 5 6 समभ्ययात्, G₁ M₁ तमभ्ययात्

4 M₂ om 4 (of v 1 1). —^a) S (M₂ om) आ (G₂ 5 5 अ; M₂-5 सो)र्जुनि दशभिर्विद्धा —^b) K₄ (also as in text) आहवे; D₁ आर्जुनि; S (M₂ om) आशुगै (for आर्जुनिम्) —^c) D₇ 8 महाराज (for 'शब्द') S (M₂ om) दारै (G₁ M₁ विद्धा; G₂ शनै) क्रोश (M₂-5 'धा')महाशब्दम्

5 M₂ om 5 (of v 1 1). —^a) K₄ शिरोग्रीवा, D₂ 7 S (except G₂ M₁, M₂ om.) वां —^b) D₇ 8 पाणिपाद —^c) S (M₂ om) ध्वज छत्र (by transp). D₁ च (for नि) —^d) D₁ 4 त्रिवेणु; Ca d 'णु (as in text) K₁ om the portion of the text from दस्यु up to सव (in 7 38 12^a) Ś₁ B₂ (marg) D₂ D₃ 4 6-8 तल्पमेव च (D₄ वा), K₂-4 D₁ ध्वजमेव च; K₅ B D₁ D₂ D₃ तल्पमेव च (for शम्भुपस्करम्) D₂ त्रिवेणुवाकल्पमेव च Ca d cite तल्प. — After 5, K₁ reads 7 39 9^b-7. 40. 3^d

6 K₁ M₂ om. 6 (of v. 1 5, 1). —^a) Ś₁ K₂ D₁ D₂ 4 6 चक्रं (for चक्रे). K₅ B₂ D₂ D₃ 4 6

व्यधमल्लाघवात्तच्च ददृशे नास्य
 स पपात क्षितौ क्षीणः प्रविद्धा
 वायुनेव महाचैत्यः सं ो मिते .
 अनुगाश्चास्य वित्रस्ताः प्राद्रवन्सर्वे ५
 आर्जुनेः कर्म तद्दृष्ट्वा प्रणेदुश्च समन्ततः
 नादेन सर्वभूतानि साधु साध्विति ५ १
 शल्यभ्रातर्यथारुणे बहुशस्तस्य सैनिकाः
 कुलाधिवासनामानि श्राव' ५ १

युग च, B₁ 2 4 युगेदो, D₁ युगेपा-; 1 (for युगेपां) K₅ D₂ 4 तूणीर B₂ च णीरान् —^b) Ś₁ D₁ अनुकर्षय; K₅ D₂ D₃ स (for च). B₁ 2 4 5 D₂ सायकै; Cv in text) —^d) D₁ om from गानि च up to 1 (in 7^b) —^e) D₁ लघमल्, T G₂ व्यधम व्यधि' D₂ 6 लाघव (for 'चात्') K₅ D₇ 8 D₂ 5 G₂ तत्र; D₂ T G₁ 2-5 M (M₂ om) तच्च) D₂ व्यधमल्लाघवेनास्य —^f) K₅ D₁ B₁-2 5 D₁ [s]स्व नः; B₁ स नः; T G M₁ नात्र नास्य) K₂ D₂ D₃ 7 8 किंचन, D₂ कंचन (कश्चन).

7 K₁ M₂ om 7 (of v 1 5, 1). D₁ om to प्रविद्धाभर (of v. 1 6). —^a) D₂ D₃ 5 6 (for क्षितौ) —^b) B₁ D₇ 8 G₁ वायुनेव Ś₁ महावृक्ष, K₅ B D₁ D₂ 4 'शैल'; K₄ 'कक्षे, 'शैल'; D₁ D₂ 5 7 8 महाक्षैर्य; D₁ महाकक्ष (for 'चैत्य'). Cd cites चैर्य —^d) D₁ प्रसप्तो; D₂ समप्तो (for सप्तो) S (M₂ om.) समूलश्चासवेदिक'. —^e) Ś₁ K₂-5 D₁ D₂ 5 7 8 चापि, B₂ D₂ तस्य (for चास्य) —^f) S (M₂ om) विदुता (for प्राद्रवन्). B D₁ M₁ सर्वतोदित .

8 K₁ M₂ om. 8 (of v 1 5, 1) M₂ 4 om. (hapl) 8^{ab} —^a) T G₁ M₁ 5 तनु (M₁ तं तु) कर्मा जुनेर्दृष्ट्वा —^b) B D₁ D₂ D₃ 4 6 संप्रणेदु' (for प्रणेदुश्च) D₇ 8 सौमद्र सर्वतो रणे; T G M₁ 5 प्रणेदु सर्वतोदिशं (G₂ 5 5 M₁ 'दाः) —^c) T G₂-5 M₂ स्वरेण; G₁ M₁ 2 4 तारेण (for नादेन).

9 K₁ M₂ om. 9 (of v 1 5, 1). —^a) D₁ तस्य (for शल्य) D₁ [आ]भग्ने; D₇ 8 [आ]रुणे (for 'रणे). K₅ शल्यभ्रातर्यथोभग्ने; D₁ D₂ रथे (D₂ 'परे)रुणे; D₄ 'स्य

अमिमन्युवधपर्व]

अभ्यवर्तन्त संक्रुद्धा विविधायुधपाणयः ।
 रथैरश्वैर्गजैश्चान्ये पादातैश्च बलोत्कटाः ॥ १०
 बाणशब्देन महता सुरनेमिस्त्रेण च ।
 हुंकारैः क्ष्वेडितोत्क्रुष्टैः सिंहनादैः सगजितैः ॥ ११
 ज्यातलत्रस्त्रनैरन्ये गर्जन्तोऽर्जुननन्दनम् ।
 भ्रुवन्तश्च न नो जीवन्मोक्ष्यसे जीवतामिति ॥ १२

तांस्तथा भ्रुवतो दृष्ट्वा सौमद्रः प्रहसन्निव ।
 यो यः स प्राहरत्पूर्वं तं तं विव्याघ्र पत्रिभिः ॥ १३
 संदर्शयिष्यन्नस्त्राणि चित्राणि च लघूनि च ।
 आर्जुनिः समरे शूरो मृदुपूर्वमयुध्यत ॥ १४
 वासुदेवाद्गुपातं यद्यदस्त्रं च घनजयात् ।
 अदर्शयत् तत्काष्णिः कृष्णाभ्यामविशेषयन् ॥ १५

C 7 163
 B 7 35 16
 K 7 35 16

'भ्रातृवरे भग्ने; G1 M1 'भ्रातृस्त्रया रूपे, G5 'भ्रातृयथा
 मग्ना —^b) T G2 M1 4 5 हताशा, G8-5 हताशा
 (for बहुशय) Dn2 D3 4 5 T G1-4 M1 4 5 तव;
 G5 हत (for तस्य) M2 हता शात्रवसैनिका —^d)
 D4 [s]र्जुनामजा, T G8-5 यथार्जुनि, G2 [s]र्जुनि
 प्रति; M2-5 युषार्जुनि

10 K1 M2 om 10 (of v 1 5, 1) —^a) B
 Dc1 G1 M1 अभ्यघाव (M1 'व)त; Dn1 D2 'वर्तत, T
 G2-5 M2-5 'द्रवन्सु (for 'वर्तन्त) D3 5 सहना (for
 सक्रुद्धा) —^c) K2 3 D1 7 8 M1 8-5 अन्ये, Dc1 Dn2
 D3 चान्यै; Dn1 D4 5 T G अन्यै, D5 चैव (for
 चान्ये) —^d) K4 5 Dn1 D3 4 5 7 8 पदास्त्रैश्च; B
 Dc1 पद्भिश्चान्यै; Dn2 D3 प्रा (D3 प्र)यात्यन्ये, T G2-5
 M1 पादाताश्च; G1 M2-5 पदाताश्च K2-4 Dn1 D1 4
 5-8 बलोत्कटैः (K4 'टै), Dc1 'हता; S (M2 om.)
 मदीत्कटा (for बलो)

11 K1 M2 om 11 (of v 1 5, 1) —^b) Ś1 B4
 D2 G2 रथ; B5 क्षुर (for सुर) Before स्त्रेण,
 D4 ins स्वनेमि D4 वा (for च) —^c) D5
 क्ष्वेडिताक्रुष्टैः; S (M2 om; G5 damaged) क्ष्वेडितो
 क्रुष्टै —^d) Ś1 K2-4 Dn2 D1 5-8 च गर्जितै, K5
 T G2-4 सुग; M1 स्वनेर्जितै D5 सिंहनादेन गर्जितै

12 K1 M2 om 12 (of v 1 5, 1) —^a) Dc1
 Dn1 ज्यातलत्र; D1 8 तलत्राद्य (for ज्यातलत्र) K2
 D5 'स्त्रनै (D5 'त्रै)रन्यैर्, S (M2 om) स्वनेस्त्रैव (for
 'न्ये) —^b) Ś1 गर्जतोर्जुनिमन्वयु
 om) भ्रुवाणाश्च (for भ्रुवन्तश्च) Dc1 (before corr as
 in text) ने (for नो) —^d) K4 5 Dn1 D2 4 5 8
 मोक्षसे, G5 मोक्ष्यसे B (B5 marg as in text) Dc1
 Dn2 D2-5 T G1 2 4 5 M5 जीविताद् (for जीवताम्)
 K4 Dc1 D1 5 अपि (for इति) B5 ins on marg
 the following gloss ❀ जीवन् न मोक्ष्यसे किं तु जीवि
 ताद् जीवताद् मोक्ष्यसे । नोऽस्माक जीवनाद्देतोर्न मोक्ष्यसे ।
 यद्वा नोऽस्माकं मध्ये जीविताद् कृष्णाक्षिरेकस्मान्नात् स्वं

जीवन् न मोक्ष्यसे इत्यर्थः । ❀

13 K1 om 13 (of v 1 5) D1 M2 om 13^{a5}
 (for M2, of v 1 1) —^a) S (M2 om.) द्रवतो (M1
 'वितं) (for भ्रुवतो) —^b) K5 D2 5 सौमद्र पर
 वीरहा —^c) K2 य सु; K5 Dn1 य स; B5 यश्च;
 Dc1 यस्य, D1 5 यस्तु, T G2-5 M2-5
 योसै; G1 योसिन्; M1 2 ह्यसिन् (for य स) K5
 Dn D2 5 व्याहृत, B5 4 D5 5 G1 5 M5 प्रहरत, D4
 व्यहरत्, T G1-4 प्रहरत्; M1 2 प्रहरन् (for प्राहरत्)
 Ś1 यो योसै प्राह सहार; K5 damaged, K4 D1 यो
 योमवीदिद नून —^d) B5 च (for the second त)
 T G2 विद्याय

14 K1 om 14 (of v 1 5) —^a) G2 M1 2 स
 (for स) Dn1 संदर्शयस्त्रयास्त्राणि —^b) K2 5 B1
 4 5 Dn1 D2 7 8 विचित्राणि; D5 विविधानि (for चित्राणि
 च) Ś1 K2-5 Dn2 D2 4 5 7 8 बहूनि च; Dn1 सम-
 वत् (for लघूनि च) —^c) Ś1 K2 4 D1 M2 वीरो
 (for शूरो) D3 5 समरे तत्र तै शूरैर् —^d) S जयोच
 (G5 4 'योय)यत् (for अयुध्यत)

15 K1 om 15 (of v 1 5) —^a) K2 Dn1 D1
 T G2-4 M2-5 उपादत्त (G5 4 'त्), K5 Dn2 D2
 उपात्त च, G5 अवाप्त यत् (for उपात्त यद्) —^b)
 K5 4 B Dc1 अस्त्र यश्च, K5 Dn D2 4 यद्यदस्त्र; D5
 यद्यश्च यश्च (hypermetric), T G2-4 M2-5 यद्यश्च यद्,
 G1 5 M1 2 तदस्त्र यद् (for यद्यश्च च) —^c) K2 5
 D2 4 5 7 8 अदर्शयत्तत (K5 'त्र) काष्णि; Dn2 अद्
 क्षीजु तत्काष्णि; S सर्वं स (G1 M1 2 तस्मै)दर्शय
 न्काष्णि —^d) K2 5 अवशेषयन्, K5 Dn2 D2 4 5
 अवशेषयत्, B2 S अवि (M1 'पि)शेषत्, B5 (marg)
 5-5 अविशेषयत्; D1 8 स विशेषयन् (D5 'त्) Ś1
 कृष्णार्जुन (lacuna), Ś1 (marg) K4 D1 इपूर्वै विस्र
 जन्महृन्

16 K1 om 16 (of v 1 5). —^a) B1 Dn2
 C7 दूरमस्य; M1 2 'मन्युद् (sic) (for 'मस्यन्).

दूरमखन्तुरुं भारं साधयंश्च पुनः पुनः ।
 संदधद्विसृजंश्चेत्पूनिर्विशेषमदृश्यत ॥ १६
 चापमण्डलमेवास्य विस्फुरद्विष्वदृश्यत ।
 तमो घ्नतः सुदीप्तस्य सवितुर्मण्डलं यथा ॥ १७
 ज्याशब्दः शुश्रुवे तस्य तलशब्दश्च दारुणः ।
 महाशनिमुचः काले पयोदस्येव निस्वनः ॥ १८
 हीमानमर्षी सौभद्रो सानकृत्प्रियदर्शनः ।
 संमिमानयिपूर्वोरानिष्वासांश्चाप्ययुध्यत ॥ १९

मृदुभूत्वा महाराज दारुणः समपद्यत ।
 वर्षाभ्यतीतो भगवाञ्छरदीप दिवाकरः ॥ २०
 शरान्विचित्रान्महतो रुक्मपुङ्गवाञ्जिलाशितान् ।
 मुमोच शतशः क्रुद्धो गभस्तीनिव भास्करः ॥ २१
 क्षुरप्रैर्वत्सदन्तैश्च विपाठैश्च महायशाः ।
 नाराचैर्धनाराचैर्भ्रैरञ्जलिर्करपि ॥ २२
 अवाकिरद्रथानीकं भारद्वाजस्य पश्यतः ।
 ततस्तत्सैन्यमभवद्विमुखं शरपीडितम् ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

भाव (for भार) Ś1 रत तस्याङ्कुर हार, K2 D1.8 दूर
 मयुद्यतं भार; K4 D1 दूर तस्यांगसहार —^b) Ś1 K4
 D1 सादयश्च; K2 8 B1 5 साधवस च; Cd साधयंश्च
 (as in text). —^c) K4 5 Dn D2-3 7 8 S सधधन्
 (for 'धद्'). Dn1 D4.5 चेष्टन् (for चेष्टन्) —^d)
 D1 8 अयुध्यत; G1 M1.2 अपश्यत (for अदृश्यत).

17 K1 om 17 (of v.1 5). —^a) Dn1 D1 8
 G2 M2 चाप; G1 M1 2 अचुर (for चाप). Ś1 बाणा-
 नभ्यस्यतस्तत्र; K2 damaged, K4 D1 भास्क(D1 'स्व)र
 चलमेवास्य. —^b) K2-5 Dn1 D1 5 वि(K2 प्र)स्फुरन्
 (for 'रद्') D4 विस्फुरन्निव दृश्यते; S स्फुरदेव (G1
 M1 2 'ज्ञेव) प्रकाशते —^c) D1 सुदीप्तश्च. K2 शरकाले
 सुदीप्तस्य; B Dc1 Dn2 D2-4 6 सु(D2 स)दीप्तस्य शर
 काले; D5 तमो घ्नत सुदीप्त च —^d) D2 तथा (for
 यथा). Ś1 सवितुरिव हुंसह.

18 K1 om 18 (of v.1 5) —^a) T G2-4 श्रूयते
 (for शुश्रुवे). Ś1 K4 5 Dn1 D1 5 7 8 चास्य, K2
 वास्य (for तस्य) —^b) D5 सु (for च) S भारत
 (for दारुण) —^d) Dn1 ययोदस्य; S नीर(G2
 जल)दस्य (for पयो'). Some MSS निस्वन.

19 K1 om 19 (of v.1 5) —^a) B2 (marg^o)
 Dn2 D2 G4 श्रीमान् (for ही^o). Dn2 D2 4 6 कुर्षेणो
 (for सौभद्रो). G2 (before corr) हीयमानमसौ भद्रो
 — M2-5 om 19^{ca} —^c) B2 स स मानयिपुर; Dn1
 सासि साध^o; Dn2 D2.8 M1.2 स मिमान^o; D5 स
 मिमार^o; D5 स ममार^o. —^d) Ś1 हृत्वासांश्चापि; K2,
 4 5 B Dc1 Dn1 D1 2 5 हृत्वासांश्चापि; K2 ***श्चापि;

Dn2 D2 4 6 G1 M1 2 महेष्वालान्; D1 8 विश्वासांश्चापि
 (for हृत्वासांश्चापि) G1 M1 2 अदृश्यत (for अयुध्यत).

20 K1 om 20 (of v.1 5). Ś1 K2-4 D1 om
 (hapl) 20^{ab}. —^b) Dn2 D2 4 6 समजायत (for
 'पद्यत) —^c) T G2.4 वर्षाभ्यतीतो K2 बलवाञ्
 (for भग').

21 K1 om 21 (of v.1 5) —^a) S विपाठान्
 (for विश्वित्रान्) K2 B2 D1 सुबहून्; B1 बहुशो;
 B2-4 Dc1 Dn2 D2 6 वृहवो; D3 चहवो; S विश्वित्रान्
 (for महवो) —^b) S स्वणं (for रुक्म) Dn1
 D4 7 8 शिलाशितान् —^c) S सहस्रशोमुचक्रुद्धो —^d)
 G2 गभस्तीनिव दिवाकर

22 K1 om 22 (of v.1 5) —^a) Ś1 क्षुरप्र
 G2 अर्षदतैश्च (for वत्सदन्तैश्च) —^b) Ś1 D2 6 विपाठैश्च
 D4 महारथा, G2 'रथ' (for 'यथा) —^c) Dn2
 चार्धनाराचैर्; D2 अतितीक्ष्णैश्च —^d) K2 D2 अञ्जलि
 कैर्; D2 6 चाञ् B1 तथा (for अपि) — After
 22, K2 Dn1 ins

276* तांस्तथा द्रवतो दृष्ट्वा सौभद्रं प्रहसन्निव ।

23 K1 om 23 (of v.1 5) —^a) S अभ्यद्रवद्
 (for अवाकिरद्). —^c) Ś1 partly damaged. S
 तत्सैन्यमभवत्सर्व (M1 2 'सैन्य).

Colophon om in K1. Ś2 missing — Sub
 parvan Ś1 K2 2 5 B Dc1 Dn1 D1 2 5-8 अभिमन्यु
 वध. — Day of Droṇa's Generalship. K2 कृतीय

३८

धृतराष्ट्र उवाच ।

द्वैधीभवति मे चित्तं हिया तुष्ट्या च संजय ।
मम पुत्रस्य यत्सम्यं सौमद्रः समवारयत् ॥ १
विस्तरैर्णैव मे शंस सर्वं गावल्गणे पुनः ।
विक्रीडितं कुमारस्य स्कन्दस्येवासुरैः सह ॥ २
संजय उवाच ।
हन्त ते संप्रवक्ष्यामि विमर्दमतिदारुणम् ।
एकस्य च बहूनां च यथामीक्षुमुलो रणः ॥ ३

अभिमन्युः कृतोत्साहः कृतोत्साहानरिदिमान् ।
रथस्थो रथिनः सर्वास्तावकानप्यहर्षयत् ॥ ४
द्रोणं कर्णं कृपं शल्यं द्रोणिं भोजं बृहद्बलम् ।
दुर्योधनं सौमदत्तिं शकुनिं च महाबलम् ॥ ५
नानानृपाञ्चपसुतान्सैन्यानि विविधानि च ।
अलातचक्रवत्सर्वाश्चरन्व्याणैः समस्ययात् ॥ ६
निम्नत्रभिन्नान्सौमद्रः परमास्त्रः प्रतापवान् ।
अदर्शयत् तेजस्वी दिक्षु सर्वासु भारत ॥ ७

C 7 1652
B 7 29 7
K. 7 29 7

दिग्मे, Ks तृतीयपुत्रदिग्मे — Adhy name Ks
सेनाभग, Dns अभिमन्युवध, Ds चक्रवृद्धे अभिमन्यु
वुद्ध — Adhy no (figures, words or both) B1 3
Dn1 T G M1-3 37 (as in text), Ds 34, Ms 38
— Śloka no Dc1 23, Dn1 24

38

This adhy is missing in Śs (cf v 1 7.
34 20)

1 K1 om up to स्य in 12* (cf. v 1 7 37 5).
—^a) Ds मच्चित्त (for मे चित्त) —^b) S शुचा
(Gs मिया) (for हिया) Ds बुद्ध्या, Gs (marg as
in text) णिष्ट्या (for तुष्ट्या) Dns Ds 3 तु (for च)
—^c) Ks Dc1 D 3 तन् (for यत्) — After 1', Ds 3
ins

277* मन पात्रो त्रिधांमति ।

यथा चैव हि यथैव

—^a) Śs Ks (inf ins as in text) 1-3 Dn1 D1 2 3
ममपद्यत्; Dns Ds 3 'वाद्यत्, Ds 3 'वाद्यत् (for 'वार
यत्). — For 1^a, S subst

278* यथैव मन पुत्रस्य मम पात्र प्रयाचते ।

[T Gs 3 मन (for the second मन)]

2 K1 om 2 (cf v 1 1) —^a) Ds 3 [अ]य
(for [ए]व) Ks transp नाम and सर्वं A few
MSs गावल्गणे T Gs-3 Ms-3 कर्णं (for पुन)
—^b) Ks Dns Ds 3 शक्रीदित; S वि' (for वि').
—^c) Śs partly damaged Gs स्कन्दस्यैव Dn1 [अ]-
मैरे (for [अ]सुरै)

3 K1 om 3 (cf v 1 1) —^a) Ks बह (for
हन्त). Śs Dn1 Ds 3 कथयिष्यामि, Ds सर्वं प्रवक्ष्यामि
(hypermetric), T Gs-3 चर्षयिष्यामि, G1 M [s]ह
प्रवक्ष्यामि (for सप्र') —^b) Dn1 ममदंष्ट्र (for वि')
—^c) Ks यदा (for यथा) Śs Ks-3 Ds तुमुल,
Dn1 Ds 3 तुमलो, Ds तुमल Śs Ks-3 Ds 3 3 3 रणे
(for रण) S रणे चि(Gs वि) शीदित महत्

4 K1 om 4 (cf v 1 1) —^a) S महोत्साह
(for कृपो') —^b) Ds क्षरिदम, Ds 3 3 क्षरिदम;
Ds क्षयिष्यामि; Ds कृष्णा सर्वाल (for कृतोत्साहान्)
—^c) Śs रथिनो; Ks 3 Ds मरथी (for रथस्थो)
—^d) Ks Ds क्षम्यहर्षयत्, Ks क्षयि हर्षयत्, B1 3
Dc1 क्षम्यहर्षयत्; B1 'वर्त'त; S क्षम्यवाव (Ms-3 'वाव')त
(for क्षम्यहर्षयत्) Ks Dn Ds-3 चरन्व्याणैः समस्ययात्

5 K1 om 5 (cf v 1 1) Ds 3 om 5^a —^b)
Ms-3 सूरि (for भोज). —^c) Gs दुःशासनं (for
दुर्योधन) Ks Gs 3 सौमदत्त; Ms 3 सौमदत्ति —^d)
Ks Dn1 Ds 3 महारथ, Dns Ds 3 3 'रथ' (for 'बलत्')
S शकुनिं सुबलपत्त

6 K1 om 6 (cf v 1 1) —^a) Dn1 G1 Ms 3
नानानृपसुतान्पत्ने (Dn1 'हस्तत्र) — Ds om. 6^a-7^a
—^b) Ks सात्तत Śs सैन्याश्च (for सर्वाश्च) —^c)
B Dc1 सन्न (B1 3 3 'ना)र्षयत्, T Gs-3 M क्षवाकि
रत् (T Gs 3 'दू); Gs सनाक्षिरत् (for मयस्ययात्)
Ks Dn1 Ds 3 तावकाननि (Ds 'न्य, Ds 'य'हर्षयत्;
Dns Ds 3 तावकान्पत्त (Ds 'क'र्षत

7 K1 om 7 (cf v 1 1). Ds om. 7^a (cf. v. 1.

तद्दृष्ट्वा चरितं तस्य सौभद्रस्यामितौजसः ।
 समकम्पन्त सैन्यानि त्वदीयानि पुनः पुनः ॥ ८
 अथात्रवीन्महाप्राज्ञो भारद्वाजः प्रतापवान् ।
 हर्षेणोत्फुल्लनयनः कृपमामाष्य सत्वरम् ॥ ९
 घट्टयन्निव मर्माणि तव पुत्रस्य मारिष ।
 अभिमन्युं रणे दृष्ट्वा तदा रणविशारदम् ॥ १०
 एष गच्छति सौभद्रः पार्थानामग्रतो युवा ।
 नन्दयन्सुहृदः सर्वात्राजानं च युधिष्ठिरम् ॥ ११
 नकुलं सहदेवं च भीमसेनं च पाण्डवम् ।

घन्धुन्संचन्धिनश्चान्यान्मध्यस्थान्सुहृदस्तथा ॥ १२
 नास्य युद्धे समं मन्ये कंचिदन्यं घनुर्धरम् ।
 इच्छन्हन्यादिमां सेनां किमर्थमपि नेच्छति ॥ १३
 द्रोणस्य प्रीतिसंयुक्तं श्रुत्वा वाक्यं तवात्मजः ।
 आर्जुनिं प्रति संकुद्धो द्रोणं दृष्ट्वा स्मयन्निव ॥ १४
 अथ दुर्योधनः कर्णमत्रवीद्वाहिकं कृपम् ।
 दुःशासनं मद्रराजं तांस्तांश्चान्यान्महारथान् ॥ १५
 सर्वमूर्धावसिक्तानामाचार्यो ब्रह्मवित्तमः ।
 अर्जुनस्य सुतं मूढं नाभिहन्तुमिहेच्छति ॥ १६

6) —^b) Ks Dn1 Ds. 1 8 परमास्य; B Do1 Dn1
 D1-2 8 'क्षै. Ds प्रदर्शयन् (for प्रतापवान्) —^c)
 S प्रत्य (G2 अश्य; Gs अत्य) दश्यत (for अदर्शयत).

8 K1 om 8 (of v. l. 1). —^a) Ds T G1-3
 M1 2 8 त (for तद्) Ks यस्य (for तस्य) —^b)
 Ds. 5 महात्मन (for [अ]मितौजस). Ś1' सौमस्यामित
 तेजस (sic) —^d) Ds lacuna, T G2 M1. 2 त्वदी
 यानां

9 K1 om 9 (of v. l. 1). —^b) S महारथ (for
 प्रतापवान्). —^c) Dn1 प्रहर्षोत्फुल्लनयन —^d) Do1
 आमाष्य (for आभाष्य). S सस्मित (for सत्वरम्)

10 K1 om. 10 (of v l. 1) —^a) K1-4 B1
 Do1 Dn D1-2. 5-7 घट्टयन्, Ks भेदयन्, Ds आदा
 यन्; Ds यदयन् (for घट्ट) B3 (marg as in text)
 Gs. 4 चर्माणि (for स) —^b) Ks मारिष B Do1
 पुत्रस्य तव भारत; S पुत्रस्योद्योस्तवा (T1 'या) भिनो (T2
 Gs 4 'भो) —^c) S तदा (T1 G2 'तो) (for रणे)
 —^d) Ds तथा (for तदा) Do1 Ds विशारद. S
 रणे रणकृत (Ms 'त) वणं (Gs Ms-5 'त)

11 K1 om. 11 (of v l 1) —^a) B1 एवं (for
 पुप). —^b) B1 प्रथितो; Ds अग्रणी (for 'तो).

12 K1 om. up to संच (of v l 1). —^a) Dn1
 transp सहदेवं and भीमसेनं. Gs 8 घनजयं (for स
 पाण्डवम्) —^c) K1 reads the portion from धिन
 श्रान्या up to महाबाहु (in 7. 39 9^a) after 7 41 4
 S सर्वधिवां (Ms-5 'चीन्वां) घवांश्चान्यान् —^d) G1 मध्य
 मान् (for 'स्थान्) D1 तदा; G2 5 सदा (for तथा).

13 For sequence in K1, of v l. 12. —^a)
 G2. 5 नायुध्यत्समरे चैनं. —^b) D1. 8 कंचिदुर्था; G2. 5

कश्चिदन्यो (for कंचिदन्य) —^a) Ks G1 M1 2 8
 हन्याम् (for 'द्) —^d) T G1-3 Ms (sup in as
 in text) हृद् (for अपि)

14 For sequence in K1, of v l 12 Before
 14, S (except G2 8) ins संजय —^a) Ds प्रति;
 T G2 8 Ms 8 प्रिय; Gs 4 Ms [अ]प्रिय (for प्रीति).
 —^b) Ds वाक्यं श्रुत्वा (by transp), Gs damaged,
 Ms-5 श्रुत्वा वाच —^c) Ś1 Ks D1 आर्जुने, K1 'नो;
 Ks 'न्यै, Ds 'नेर् (for 'नि). Ś1 K1 8-8 Dn1 Ds.
 5 1 8 मृदा (for प्रति) Ds सक्रोधो S मृदाभिमन्यु
 सरुधो —^d) T Gs महापल (for स्मयन्निव)

15 For sequence in K1, of v l 12 —^a) T
 G1-3 M ततो (for अथ) —^b) Ks 8 Ds 1. 8 नृपं,
 D1 नृप; Ds. 4 8 प्रति (for कृपम्). S अत्रवीत्सह
 निव. —^c) Gs damaged, Ms मद्रराजांस —^d)
 Ks B2 तांस्तानन्यान्; B1 G2 2 8 Ms तांश्चान्यांश्च; B4
 Dn1 D2 तांस्तथान्यान्; Ds ताश्चान्यान्स; T तांश्चा
 न्यान्, Gs स्तानन्यान् (sic), Ms-5 तांश्चान्यान् (for
 तांस्तानन्यान्).

16 For sequence in K1, of v. l 12 Before
 16, Gs ins दुर्योधन. —^a) Ks B Do1 Dn D1-4
 मूर्धाभिषिक्तानाम्, Gs damaged —^b) Gs damaged
 G2 [s]ब्रह्मवित्तम (for ब्रह्म). — After 16^{ab}, Dn1
 reads 18^{ab} for the first time, repeating it in its
 proper place. G2 ins. after 16^{ab}

279* अभिमन्युं महासत्त्व श्लाघते वन्दिनो यथा ।

तस्मात्संपश्यत्सहस्र द्रोणाचार्यस्य धीमत ।

—^a) B Do1 मूढो; Dn1 घूर (for मूढ). — Gs. 5
 om (hapl) 16^d-19^e —^d) K1 नाभिहर्तुम्, Ks
 B Do1 Dn1 नाय हर्तुम् (for नाभिहन्तुम्). Ds. 4. 6 नायं

दुःशासनस्तु तच्छ्रुत्वा दुर्योधनवचस्तदा ।
अत्रवीत्कुरुगार्दूलो दुर्योधनमिदं वचः । २१

अहमेनं हनिष्यामि महाराज ब्रवीमि ते ।
मिपतां पाण्डुपुत्राणां पाञ्चालानां च पश्यताम् ।
असिष्याम्यद्य सौमद्रं यथा राहुर्दिवाकरम् ॥ २२
उत्कृश्य चात्रवीद्वाक्यं कुरुराजमिदं पुनः ।
श्रुत्वा कृष्णो मया प्रतप्तं सौमद्रमतिमानिनां ।
गमिष्यतः प्रेतलोकं जीवलोकान्न संशयः ॥ २३

C. 7 1669
B 7 29 24
K. 7 21 24

अग्निमन्युवचपर्व]

न ह्यस्य समरे मुच्येदन्तकोऽप्याततायिनः ।
किमन्न पुनरेवान्यो मर्त्यः सत्यं ब्रवीमि वः ॥ १७
अर्जुनस्य सुतं त्वेष शिष्यत्वादभिरक्षति ।
पुत्राः शिष्याश्च दयितास्तदपत्यं च धर्मिणाम् ॥ १८
संरक्ष्यमाणो द्रोणेन मन्यते वीर्यमात्मनः ।
आत्मसंभावितो मृदुस्तं प्रमथीत माचिरम् ॥ १९
एवमुक्तास्तु ते राजा सात्वतीपुत्रमभ्ययुः ।
संरन्वातं जिघांमन्तो भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ २०

वै हनुमिच्छति, T G: s M न हिनस्ति न वेच्छति
17 For sequence in K₁, cf. v 1 12 G: s
om 17 (cf v 1 16) —*) T G: समर (for 'रे')
K: B: Dn: युचेद् (for युचेद्) —*) D: तव को
(for दन्तको) —*) B: Dn: सन्य, D: याव,
Cd इद् (as in text) K: सप्यान्यो, D: पवामौ
(for पवान्यो) Ś: किमगदनुलोता (sup in 'त्व)न्यो
(sic), K: किमंग*****

18 For sequence in K₁, cf. v 1 12 G: s
om 18 (cf v 1 16) —*) Dn: reads 18^{ab} for the
first time after 16^{ab} —*) B: M: s सुतस्य B:
Dci T G: स वैप (for त्वेष) —*) M: s
द्वेष, Dci T G: स वैप (for त्वेष) D: अपि रक्षति, M: s
निष्य त्वाम् (for निष्यदाद्) D: अपि रक्षति, M: s
मन्त्रिरक्षित Dn: (second time) मन्यते नातवायिनौ
—*) Ś: पुत्रा निष्यद्य; G: पुत्रान्निष्यद्य Ś:
transp), D: पुत्रा निष्यद्य; G: पुत्रान्निष्यद्य Ś:
(inf in by corr) पुत्रान्निष्यद्य दयितव्य, K: वाम
पुत्रा (K: 'त्र)श्च निष्यो दयित (K: 'वा)स —*) Ś:
K: D: वसम, D: धर्मिणे (for 'जाम्)

19 For sequence in K₁, cf. v 1 12 G: s
om 19^{ab} (cf v 1 16) —*) G: स संरक्ष्यमाण
—*) G: स मन्यते —*) S (G: s om) आत्ममना
विवं मृद —*) K: T सप्रमथीव, B: सप्र; G: s
M सप्रमथीव; G: सप्रमथ्य, G: सप्रमुक्त

20 For sequence in K₁, cf. v 1 12 —*)
K: D: उक्त्वा (for उक्त्वा) K: D: तेन राजा; K:
Dn: तु ते वीरा; Dn: ततो राजा, D: तु ते शूरा,
S तु राजान (for तु ते राजा) —*) G: सत्वती
D: सन्ययाव, G: सन्ययु (for सन्ययु) —*) Ś:
K: D: सदितास (for सन्ययाव) B: स; B: Dci
D: ते, M: s तु (for च) —*) S सैनिका (G: s

मत) (for पश्यत)

21 For sequence in K₁, cf. v 1 12 —*)
Dn: D: च (for तु) —*) Ś: K: B: शार्दूल,
D: 'ल (for 'लो) — For 21, S subst
280* दुःशासनस्तु मरुच्च ज्ञात्वा आतरमप्रजन् ।
वाञ्छितव्यं स्योदरानय आतरमब्रवीत् ।

[(L 2) Prior half damaged in G:]

22 For sequence in K₁, cf. v 1 12 —*)
D: S राजस्य (for महाराज) Dn: D: स ब्रवीहि
मौ (for 'मि पे) —*) S मिपतां पाडवेयाना —*)
A few MSS पचालानां D: महारमनौ (for च पद्य
(G: M: s 'वास्यद्य) सौमद्र; G: 'वा ह्यसि
प्रतप्तं (in 23^a) T G: s M प्रतप्तं G: 'ही)वा ह्यसि
G: 'वा ह्यसिता ह्यसि (sic) —*) K: D: पांचालानां
च पश्यतां (= 22^a), S स्वर्मात्रुरि (G: s सौमद्रनि)व
मास्कर

23 For sequence in K₁, cf. v 1 12 D: om
23^{ab} (cf. v. 1 22) Dn: om 23^{ab} —*) K: s
D: स दक्षम्य; K: सङ्कल्प, D: सङ्कल्प; D: सङ्कल्प
S राजन् (for वाक्य) — G: om 23^{ab} —*) Ś:
K: D: स र S (G: om) वच (for पुन) —*)
K: D: सस्यौ (for कृष्णौ) G: M: s transp कृष्णौ
and प्रतप्त —*) Ś: B: अभि; K: Dn: D:
इति (for इति) Dci Dn: s e-s 'मानिन (f
'नौ) B: सौमद्रमपलायिनौ —*) G: M: s
स्वत (for गमिष्यत) D: (marg) पर (for प्रेत
—*) K: Dn: मर्त्य; M: s इह (for जीव)
D: जीवलोकस्य पश्यत

24 For sequence in K₁, cf. v 1 12
Dn: वंश (for वी). D: तु श्रुत्वा; T G: s

तौ च श्रुत्वा मृतौ व्यक्तं पाण्डोः क्षेत्रोद्भवाः सुताः ।
 एकाह्वा ससुहृद्वर्गाः क्लैव्याद्वास्यन्ति जीवितम् ॥ २४
 तस्मादस्मिन्हृते शत्रौ हताः सर्वेऽहितास्तव ।
 शिवेन घ्याहि मा राजन्नेष हन्मि रिपुं तव ॥ २५
 एवमुक्त्वा नदत्राजन्पुत्रो दुःशासनस्तव ।
 सौभद्रमभ्ययात्कुद्धः शरवपैरवाकिरन् ॥ २६
 तममिक्कुद्धमायान्तं तव पुत्रमरिंदमः ।
 अभिमन्युः शरैस्तीक्ष्णैः पङ्क्तिशल्या समर्पयत् ॥ २७

दुःशासनस्तु संकुद्धः प्रभिन्न इव कुञ्जरः ।
 अयोधयत सौभद्रमभिमन्युश्च तं रणे ॥ २८
 तौ मण्डलानि चित्राणि रथाभ्यां सव्यदक्षिणम् ।
 चरमाणवयुध्येतां रथशिक्षाविशारदौ ॥ २९
 अथ पणवमृदङ्गदुन्दुभीनां
 कृकरमहानकभेरिझर्राणाम् ।
 निनदमतिभृशं नराः प्रचक्रु-
 ल्वणजलोद्भवसिंहनादमिश्रम् ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

तु (for च श्रुत्वा). Dn: हता (for मृतौ) —^b) Ś1
 K Dn1 D1 २.१ ३ पाण्डो पुत्रा भयात्तव (K: Dn1
 D2 १ 'त); D4 पाण्डो क्षत्राहमासुता (sio) —^c)
 Dn: एकांगा, D2 एकांता; D8 ० पाचाला (for एकाह्वा)
 B8 एकामान सुहृद्वर्गा; D4 एकांगा सुहृद्वर्माण (sio),
 S सुहृद्वर्णास्तदेकामा (G1 M1 २ 'देकाह्वा, Ms-5 'थैकाह्वा)
 —^d) K: क्लैवाद्; D1 क्लैव्यद् (for क्लैव्याद्) S
 त्यक्ष्यति (for वास्यन्ति)

25 For sequence in K1, of v 1 12 —^a)
 D1 १ पुत्रो; G1 M1 २ राजन् (for शत्रौ) —^b) Ś1
 G1 M1-4 सर्वाहितास्व D4 सर्वेपि निहतास्तव. —^c)
 om. (hapl) 25^a-26^b K1-4 D1 om. (hapl) 25^a.
 —^d) B1 २ ३ घ्याय मां, B1 मां घ्याहि, Dn: D8 ०
 मूहि मां, D4 मूहि मे K: B: Dc1 Dn1 D2 १ ३
 G2-5 मां (for मा). —^d) B: रिपुस्व; Dn: D2 १
 पुरस् (for रिपुं).

26 For sequence in K1, of v 1 12. Ś1 om.
 26^a (of v 1 25). —^a) K: B1 8-5 Dn: D2 १
 [न]नदद्; D8 Ms-5 ततो; T G M1 २ तदा (for
 नदन्) —^b) For 26^a, K1-4 D1 subst.

28* दुःशासनस्तथेत्युक्तो आत्रा तव सुवस्तदा ।
 —^a) D: om (hapl) 26^a-28^a. —^d) K: 4 B1 (marg) २
 D: T G1 ३ 4 Ms 4 अवाकिरत्

27 For sequence in K1, of v 1 12. D: om
 27 (of v. 1 26) Dn1 om 27^a-28^a —^a)
 K1-4 B D1 १ १ अविक्कुद्धम् (for अभि') —^b) S
 (except G: ५) धार्वराणम् (for तव पुत्रम्). D: १, १

अरिंदमः; D: १ S 'दम —^c) S राजन् (for सीक्ष्यै)
 —^d) Ś1 K1-4 D1 सम Ś1 'मा'दयत्; K: B (except
 B: ५) Dc1 Dn: D2 १ G: 4 समर्पयत्

28 For sequence in K1, of v 1 12 Dn1
 D8 om 28^a (of v 1 27, 26) —^a) G: 4 दुःशासन
 (for 'नस्). —^c) D: सकुद्धम् (for सौभद्रम्) T
 G1 8. 4 M अभिमन्यु च सौभद्रम्; G2 १ दुःशासनश्च
 (G: 'नं च) सौभद्र —^d) T G1 ३ 4 Ms-5 तथा,
 M1 २ तदा (for रणे) Ś1 अभिमन्यु ततो रणे; K1-4
 D1 धनजयसुतं रणे; G: १ सौभद्रश्चापि त तथा

29 For sequence in K1, of v 1 12 —^a) Dc1
 D1 ० ३ Ms-5 मण्डलानि विचित्राणि —^c) B: (marg
 as in text) द्रवमाणवः; D1 १ ० रथर'; D4 भ्रम' (for
 चर') B: (marg) अद्यप्येतां (for अयुध्येतां) —^d)
 D1 १ रथे; M1 २ रणे (for रथ) D8 ० युद्ध (for
 शिक्षा) K: विशारदै.

30 For sequence in K1, of v 1 12 —^b) Ś1
 K1 D1 कृकच, K: B Dc1 Dn1 D2-१ T G2-5 M1
 कृकच; K: 5 B: (marg) D8 कृकच, Dn: कृकण;
 M: कुद्धच (for कृकर) Dn1 D: भेरी- (for भेरि)
 K: -जर्जराणां; K: B: ३ S (except G: ५) झर्राणां;
 Dn1 झर्राणां; D2 १ झ (D: झ) झर्राणां (for झर्रा
 णाम्) —^c) K: Dn1 D: ३ S जना: (for नरा:).

Colophon Ś: missing —^a) Sub-parvan Ś1 K1-3
 B Dc1 Dn1 D1 १ ३ अभिमन्युवध. —^b) Day of Drona's
 Generalship K1 ३ तृतीययुद्धदिवसे, K: द्वितीयदिवसे;
 T G: तृतीयेहि —^c) Adhy name K: D: अभिमन्यु-

संजय उवाच ।
 शरविक्षतगात्रस्तु प्रत्यभिन्नमवस्थितम् ।
 अभिनन्द्युः स्यन्धीमान्दुःशासनमयात्रवीत् ॥ १
 दिष्ट्या पश्यामि संग्रामे मानिनं शत्रुमागतम् ।
 निष्टुरं त्यक्तधर्माणामाक्रोशनपरायणम् ॥ २

दुःशासनयुद्ध, Dn2 D2 T G2 अभिनन्द्युद्ध, D2 चक्र
 युद्धे अभिनन्द्युद्ध; G2 अभिनन्द्युद्ध शासनममागत
 — Adhy no (figures, words or both) B2 : 39,
 Dn1 S 38 (as in text), D2 35, D2 40 — Śloka
 no Dc1 Dn1 30

39

20) This adhy is missing in Ś2 (cf v 1 7 34
 For the sequence in K1, cf v 1 7 38 12

- 1 Alter the ref, S ins
- 282* तत समभवद्युद्ध तयो पुरुषामिहयो ।
 तमिन्काले महायाहु सौमत्र परवीरहा ।
 सदार काशुकं छित्वा लावणेन न्यपातयत् ।
 दुःशासन शैवीरै सततक्ष समन्तत ।
 [(L. 3) T G2 न्यपातयत्]
- *) K1 D2 -विक्षित; G2 वीक्षित K2 Dn D2
 1 6 T G गात्र (for गात्रस्य) K2 च (for तु)
 —*) Ś1 K1-2 D1 प्रत्यभिन्नान्, B2 मित्र (for
 'त्रम्) Ś1 K1-2 D2 अवस्थित', B2 व्यवस्थितान्, D1
 अवस्थितान् —*) K1 न्वय श्रीमान्, K2 Dn1 सय-
 प्त्रीमान्, S महाराज (for स्यन्धीमान्)
- 2 *) B2 D1 6-8 शूरम् (for शत्रुम्) —*) D1 6
 G2 8 -कर्माणम्, M1 2 च' (for -च) — K1 om
 2' —*) G2 विक्रीडन (for क्षा')
- 3 *) Ś1 K1 2 4 D1 8 तदा; T तया (for त्वया)
 Dn2 यत्समां स्वपरा राज्ञो; D2 पूर्व समायां यद्राज्ञो —*)
 T G2-3 चार्तराष्ट्रस्य (for घृत्) K1 B2 D1 8 T G2-3
 M2 पश्यत (for शृण्वत) — After 3**, K2 ins
- 283* अक्षकृत् समाश्रित्य सौषलेन दुरात्मना ।
 शृणु मे वचनं ताव पितृभ्योऽपि महामते ।
 सौहृदं पृष्ट्वा सर्वैरेव दुरात्मनि ।
 सुकृत् राज्यामिदं मूर्खैः सर्वधर्मवह्निष्कृतैः ।

यत्समायां त्वया राज्ञो घृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ।
 कोपितः पर्यैर्वाक्यैर्धर्मराज्ञो युधिष्ठिरः ।
 जयोन्मत्तेन मीमथ बह्वदं प्रभापता ॥ ३
 परविचापहारस्य क्रोधस्याप्रशमस्य च ।
 लोमस्य ज्ञाननाशस्य द्रोहस्यात्याहितस्य च ॥ ४

C-7 11c2
 B 7 40 6
 K 7 40 6

- सुहृद्भिर्भुज्यते राज्यं सुहृद्भिर्भुज्यते सुखम् ।
 विना सुहृद्भिर्मोगाश्च देहिकामुत्रिकं च यद ।
 निष्पामृतं च वसुधै सुहृद्भिर्वर्जितं तदा ।
 द्यून्तदेवना यूय पाविष्ठा पापवञ्चका ।
 तेषां स्वमप्रणी पाप येन सा दुपदात्मजा ।
 जानीता च ममा साञ्ची तस्यैदं कर्मण फलम् ।
 दशंपिप्यामि सर्वेषां कुरुणां च दुरात्मनाम् । [5]
- *) K1 Dn1 D1 8 G2 4 पुरुषैर् (for प') —*)
 Ś1 लोकोन्मत्तेन, K Dn1 D2 5 1 8 बलो, D2 त्वयो
 (for जयो) Dn1 मीमथ, Dn2 D2 4 6 'स्य, D2
 नीमेत (for मीमथ) S जयोन्मत्ते (T G2 'यस्याते;
 G2-3 'योग्याते) न सन्वच —*) K2 [क्ष]मत्र, M2
 [क्ष]वच; Ca d [क्ष]वद (as in text). K2 B2 D2 8
 G2 प्रमापित', Dn D2 4 6 T G1-4 M 'पित Ś1
 बह्वदमनापत, K1-4 D1 बह्वदत्र च श्रावित — After
 3, K2 Dn D2 4-6 S 102 (cf. 283*, line 1)
- 284* अक्षकृत् समाश्रित्य सौषलेन दुरात्मना ।
 [M2 युधिष्ठिर', M2 (sup in) महात्मना (for दुरा')
 K2 Dn D2 8 सौषलस्याबल वत्, D2 नौबल*** बल,
 D2 नौबलस्य पत्नयिन (for the posterior half)]
- K2 Dn1 D2 4-6 cont Ś1 K1-4 B Dc1 D1 8 1 8
 102 after 3 (of 5th)
- 285* तत्त्वयेदमनुपास्य तस्य कोपानमहात्मनः ।
 [Dn1 त्वये-निह सप्राप्त (for the prior half) S1
 कोपात्तस्य (by transp), D2 तत्कोपादे D2 महात्मनां]
- 4 D2 om (hapl) 4-5 —*) S1 K1-3
 [क्ष]पशमस्य; D2 [क्ष]पशमस्य, D2 प्रथमस्य; G
 [क्ष]विदा' (for [क्ष]प्रदा') —*) G2 8 लोकात् (for
 लोमस्य) S हीनस्य (for नाशस्य) —*) K1
 D2 मोहस्य; D2 लोमस्य (for द्रोहस्य) K1

पितृणां मम राज्यस्य हरणस्योग्रधन्विनाम् ।
 तत्राभिदमनुप्राप्तं तत्कोपाद्दे महात्मनाम् ॥ ५
 सद्यश्चोग्रमधर्मस्य फलं प्राप्नुहि दुर्मते ।
 शासितास्म्यद्य ते वाणैः सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ ६
 अद्याहमनृणस्तस्य कोपस्य भविता रणे ।
 अमर्षितायाः कृष्णायाः काङ्क्षितस्य च मे पितुः ॥ ७
 अद्य कौरव्य भीमस्य भवितास्म्यनृणो युधि ।
 न हि मे मोक्ष्यसे जीवन्यदि नोत्सृजसे रणम् ॥ ८
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्वाणं दुःशासनान्तकम् ।

[अ]मिहतस्य; Ca d [अ]त्याहि* (as in text). Ś1
 प्रदोहस्यादितस्य च; S कृत्स्नव्यापनयस्य च

5 Ds om. 5 (of v l 4) —^a) Gs राज्ञश्च (for
 राज्यस्य). —^b) Ds. 4 हरणाद्य (for 'णस्य). Ś1 धन्वनां
 (for धन्विनाम्) S दुर्जयस्योग्रधर्मिणां. —^c) Ks B1.
 2. 2 Do1 Ds 4 तत्रया; Bs 4 तनु वा; Gs 2 M तं
 रणम् (for त्रयाम्). Ds अनुप्राप्य —^d) Ś1 कोपा
 तेषां; Ks Dn1 Ds 4 तेषां कोपान्; B1 Do1 प्रकोपाद्दि
 (Do1 'द्दे); S तस्य कोपान् (Gs. 5 'प) (for तत्रकोपाद्दे).
 Ds S महारमनः.

6 ^a) Gs 2 सद्य; Ms-2 माक्षात् (for सद्यश्च).
 Ks 2 चाग्रम्; Ks 2 Dn1 Ds 1 2 चाग्रम्; Do1 Ds 2
 चैद्यम्; Ds चैतद्; T G-2 कृतस्य; Gs M कृतम्
 (for चैग्रम्). Ds सद्यश्चायासधर्मस्य. —^b) Ks Ds 2
 Gs M आप्नुहि; T Gs-2 आप्तस्यसि (for प्राप्नुहि) —^c)
 Dn1 Ds 2 शासितव्यामि (for 'तामि) S पावितस्यस्य
 (Gs. 5 'तायित्ये) च पाप (T Gs 4 'प) र्वां.

7 ^a) Dn1 कोपितस्य (for काङ्क्षितं) Ms-2 जये (for
 च मे) Ks रिपु (for पितुः).

8 ^a) Ds अद्य (for अद्य). K1-2 Dn D1-4. 2 कौरव्य;
 S तातस्य (for कौरव्य). —^b) Ks भविता ह्यनृणो S
 भुयि (for युधि). —^c) Ms-2 स्य (for मे). Some
 MSS मोक्षसे.

9 Before 9, S (except M1. 2) ins सजय*.
 — K1 reads the portion from 9^b up to 7 40. 3
 after 7. 37 5. —^c) Ks T Gs 2. 2 -वीरघ्न —^d)
 Ks आलाभिनच्छ; T G1-2. 2 Ms-2 'स्त्रिमम- (for 'स्य-
 निच्छ).

संदधे परवीरघ्नः
 तस्योरस्तूर्णमासाद्य जञ्जुदेशे विभिद्य
 अथैनं पञ्चविंशत्या पुनश्चैव समर्पयत् .
 स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्य
 दुःशासनो महाराज कश्मलं
 सारथिस्त्वरमाणस्तु दुःशासनमचेतसम् ।
 रणमध्यादपोवाह सौभद्रशरपीडितम् ॥
 पाण्डवा द्रौपदेयाश्च विराटश्च समीक्ष्य तम्
 पाञ्चालाः केकयाश्चैव सिंहनादमथानदन् ॥

10 For sequence in K1, of v. l. 9
 B1 Ds 2 स दारस्य (for तस्योरस्य). —^a) Ś1
 जञ्जुदेश Ds 2 विभज्य (for विभिद्य). Ś1 स;
 Ds 2 च (for तम्) — For 10^a, S subst

286* तेन च जञ्जुदेशे वै विष्ठा परपुरंजय ।

[Gs M ततस्य (for तेन). M1. 2 शञ्जुदेशे (for जञ्जु)
 — After 10^a, N (Śs missing) ins. :

287* जगाम सह पुष्ट्येन वत्सीकमिव पद्मगः ।

—^a) Ds तथा (for अथ). —^b) Ś1 Ks 2 B D (
 cept D1) एव; S अन्वै. (for चैव) Ś1 Ds समार्दयत्
 K1-4 Dn1 Ds समर्दं; Ks B Dn1 Ds Ms समार्दं
 Ds 2 समार्दं (for समर्पं). — After 10, N (Śs
 missing) ins :

288* शरैरग्निसमस्पर्शैराकर्णसमचोदितैः ।

[Ks Dn1 Ds-2 नोदितैः (for चो*).]

11 For sequence in K1, of. v. l. 9. —^a) Ks
 Dn1 S स्वदनोपस्य आ (Ks Dn1 'स्थमा) विशत्. — Ks
 reads 11^a on marg —^b) Gs दुर्योधनो (for दुःशा
 सनो) —^c) S कश्मलापह (M1 2 'पह-; Ms-2 'मिह)
 तो भुशं Cd cites कश्मल (as in text)

12 For sequence in K1, of v l. 9. —^a) B1 2
 Do1 Gs M1. 2 त (for तु) —^b) Ks. 2 Ds 2 S
 अचेतन. —^c) Dn1 Ds अथोवाह (for अयो*).

13 For sequence in K1, of v. l. 9 Gs reads
 13^a-15^b twice. —^b) Dn1 Ds 2 तत् (for तम्).
 S (Gs both times) विराट् सह संजयैः. —^c) A few
 MSS, पचालाः. Ks Do1 Ds 1. 2 केकयाश्च; Dn 1
 संजयाश्च. —^d) K1-2 Ds 2

वादित्राणि च सर्वाणि नानालिङ्गानि सर्वशः ।
 प्रादाद्यन्तं संहृष्टाः पाण्डना तत्र सैनिकाः ॥ १४
 पश्यन्तः स्मयमानाश्च सौभद्रस्य विचेष्टितम् ।
 अत्यन्तवैरिणं द्रुपं दृष्ट्वा शत्रुं पराजितम् ॥ १५
 वर्ममाकृतशक्राणामश्विनोः प्रतिमास्तथा ।
 वाग्यन्तो घ्नन्नाश्रेषु द्रौपदेया महारथाः ॥ १६
 सात्यकिश्चेत्तानाश्च घृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
 कंकया वृष्टकेतुश्च मत्स्यपाञ्चालमुजयाः ॥ १७

पाण्डवाश्च मृदा युक्ता युधिष्ठिरपुरोगमाः ।
 अभ्यवर्तन्त सहिता द्रोणानीकं विभित्सवः ॥ १८
 ततोऽभवन्महद्युद्धं त्वदीयाना परैः सह ।
 जयमाकाङ्क्षमाणानां शूराणामनिवर्तिनाम् ॥ १९
 दुर्योधनो महाराज राधेयमिदमब्रवीत् ।
 पश्य दुःशासनं वीरमभिमन्युवशं गतम् ॥ २०
 प्रतपन्तमिवादित्यं निघ्नन्तं शात्रवात्रणे ।
 सौभद्रमुद्यतात्नातुमभिधावन्ति पाण्डवाः ॥ २१

C 7 1700
 B 7 40 25
 K 7 40 25

14 For the sequence in K₁, cf v 1 9 For the repetition in G₁, cf v 1 13 —^a) S (G₁ both times) द्रष्टवन् (for सर्वशः). —^b) K₁ : D₁ D₁ : T G₁ : (both times) : M₁-s प्रवादयत् (K₁ : D₁ D₁ : T M₁-s 'त'); G₁ प्रावादयन्, G₂ प्रवादयत्, M₁ : प्रावादयत् (for 'वादयन्त')

15 For the sequence in K₁, cf v 1 9 For the repetition in G₁, cf v 1 13 —^a) B Dc₁ अपश्यत्; D₁ : पश्यत्, D₂ : पश्यत्, D₃ : पश्यति (for 'त') S (G₁ both times) स्मयमाना स्म (G₁ : M₁ : 'नाश्च') पश्यति —^b) K₁ D₁ च चेष्टित (D₁ 'त') —^c) D₁ D₂ : S (except G₁) दृष्ट्वा (for द्रुप) —^d) D₁ D₂ : : दृष्ट, S (except G₁) द्रुप (M₁ : 'स') (for दृष्ट्वा) K₁ : D₁ : : शत्रु (for शत्रु)

16 For the sequence in K₁, cf v 1 9. —^a) K₁ D₁ S प्रतिमाश्राश्विनो शुभा. —^b) G₁ M₁ : नादयतो (for चार') D₁ : चनाश्याश्च, D₁ : : 'इवेतु, S रथाश्रे (G₁ : M₁ : 'श्रेषु —^c) G₁ M₁ : द्रौपदेयान्महारथान् (G₁ 'था')

17 For the sequence in K₁, cf v 1 9 —^a) M₁ : सात्यकिश्च —^b) K₁ D₁ D₂ : कंकया; K₁ B₁ : Dc₁ D₁ D₂ : : कंकैया, D₂ : कंकैयो —^c) K₁ : B (except B₁) D₁ : मत्स्या (for मत्स्य-) S पांचाला मत्स्यसूत्रया.

18 For the sequence in K₁, cf v 1 9. —^a) D₁ पांचालाश्च; G₁ पांचवेया (for 'वाश्च). —^b) B Dc₁ S अभ्यवर्त (G₁ 'वा') वत् (for 'वर्तन्त) Ś₁ मुद्रिता; K₁ D₁ D₂ सहसा; B Dc₁ ररिता; T G₁-s सद्धृष्टा; G₁ M₁ मरुद्धा (for सहिता)

19 For the sequence in K₁, cf v 1 9 —^a) Ś₁ K₁-s D₁ तत्राभवत्; S सया' (for ततोऽभ') K₁ :

B Dc₁ D₁ महा (for महद्) —^a) D₁ : चाकाङ्क्षमाणानां (for चा'), —^b) D₁ अभि (for अति) S अतिधो रमसीतवन् — After 19, N (Ś₁ missing) ins

289* तथा तु वर्तमाने च मप्रामेऽतिभयंकरे ।

[Ś₁ K₁ : D₁ : : तथापि, K₁ युदेभि, K₁ D₁ तथापि, B₁ : नेपा तु; D₁ तथा च (for तथा तु)]

20 For the sequence in K₁, cf v 1 9 —^a) Ś₁ K₁ : D₁ महाराजो (for 'ज) S अथ दुर्योधनो राजा —^b) D₁ इति च (for इदम्)

21 For the sequence in K₁, cf v 1 9 —^a) K₁ प्रतपन् M₁ : आयात् (for आदित्यं) —^b) S निघ्नन् अभियर्षमान् — After 21^a, N (Ś₁ missing, B₁ on marg) ins

290* जय चैते सुमरन्त्रा सिंहा इव बलोत्कटा ।

[Ś₁ K₁-s D₁ D₂ : अपि, B₁ तथा (for अथ) K₁ D₁ D₂ : वेन सु, B₁ चैतेतु, D₁ : वेन सु (for चैते सु) K₁ D₁ D₂ : नवे (D₂ 'हो') लटा]

—^c) D₁ D₂ : : G₁ M₁ मुद्रिताश्च; T G₁-s अभितस (for दद्यताश्च) K₁ सौभद्रश्च त त्रातुम् (submetric) —^d) Ś₁ K₁ B (except B₁) Dc₁ D₁ D₂-s अभ्य धायत् (D₂ 'ति). — After 21, K₁ ins

291* तव कर्णो ययौ राजसभामिमनुजिवांसया ।

घालोऽथ युध्यमानोऽयं मया योद्धुमिहेच्छति ।

एवं वक्षिष्यामि रिपु यया वृत्र क्षक्षीपति ।

एवमुक्त्वा तु राधेयो रथारूढो महारथ ।

ययौ योद्धु महावीर कुरूणां तत्र पश्यताम् । [5

प्रथमाप्य शङ्ख राधेयो महामेघौघनिस्त्रनम् ।

रथेनाभ्यपवद्रेगादादित्यमदत्तेन वै ।

धनुषा पर्यमाणेन सौवीरगुणविभूषिणा ।

ततः कर्णः शरैस्तीक्ष्णैरभिमन्युं दुरासदम् ।
 अभ्यवर्षत संक्रुद्धः पुत्रस्य हितकृत्तव ॥ २२
 तस्य चानुचरांस्तीक्ष्णैर्विव्याध परमेष्ठुभिः ।
 अवज्ञापूर्वकं वीरः सौभद्रस्य रणाजिरे ॥ २३
 अभिमन्युस्तु राधेयं त्रिसप्तत्या शिलीमुखैः ।
 अविध्यचरितो राजन्द्रोणं प्रेप्सुर्महामनाः ॥ २४
 तं तदा नाशकत्कश्चिद्रोणाद्वारयितुं रणे ।
 आरुजन्तं रथश्रेष्ठान्वज्रहस्तमिवासुरान् ॥ २५
 ततः कर्णो जयप्रेप्सुर्मानि सर्वधनुर्मुताम् ।

सौभद्रं शतशोऽविध्यदुत्तमास्त्राणि दर्शयन् ॥ २६
 सोऽस्त्रैरस्त्रविदां श्रेष्ठो रामशिष्यः प्रतापवान् ।
 समरे शत्रुदुर्धर्षमभिमन्युमपीडयत् ॥ २७
 स तथा पीड्यमानस्तु राधेयेनास्त्रवृष्टिभिः ।
 समरेऽमरसंकाशः सौभद्रो न व्यपीदत् ॥ २८
 ततः शिलाशितैस्तीक्ष्णैर्मल्लैः संनतपर्वभिः ।
 छित्त्वा धनूपि शूराणामार्जुनिः कर्णमार्दयत् ।
 स ध्वजं कार्मुकं चास्य छित्त्वा भूमौ न्यपातयत् ॥ २९
 ततः कृच्छ्रगतं कर्णं दृष्ट्वा कर्णादनन्तरः ।

शरैरभिदिखाकारैराग्नीविषसमप्रभैः ।

22 For the sequence in K₁, of v. 1 9 —^a)
 Ś₁ K₁ १-३ D_n D₁-३ शितैर्वाणैर्; D_६-३ शितैर्वाणैर् (for
 शरैस्तीक्ष्णैर्) K_२ विव्याध निशितैर्वाणैर् —^b) S महारथं
 (M_१ 'थ') (for दुरासदम्) — B_३ reads 22^a on
 marg. —^c) D_n अभ्यवर्षत; D_२ 'वर्षत; S 'वर्षत्सु
 (for 'त). K_५ D_n सप्रामे; G_१ ३ -सक्रुद्ध —^d)
 K₁ स तस्य (for पुत्रस्य) K_५ D_n S प्रिय (for हित-).

23 For the sequence in K₁, of v. 1 9. —^a)
 Ś₁ D_३ तत्र (for तस्य). —^b) S विष्टस्य (for विव्याध)
 —^c) B D_० D_n D_३ ४, ६ शूर'; S शूरं (for वीर').
 —^d) S सौभद्र प्रत्ययु (G₁ M 'वि'व्यत्

24 For the sequence in K₁, of v. 1 9 —^a)
 D_n D_३ ४ ६ च (for तु). —^b) D_३ सप्तत्या त्रि- (for
 त्रिसप्तत्या) S शिलाशितै (for शिलीमुखै). —^c)
 Ś₁ D_३ त्वरित; D_n D_२ ४ ६ कुपितो (for त्वरितो)
 —^d) K₁ २ B_३ ३ D_३ S द्रोण (for द्रोण) D_n G₁
 M महारथं; D_१ G_३ 'रथा; T G_३ ४ ६ 'रथ' (for
 'मना')

25 For the sequence in K₁, of v. 1 9 —^a)
 D₁ ३ न (for त) B_१ D₁ ३, ५ S तथा (for तदा)
 Ś₁ राजन् (for कश्चिद्). —^b) G₁ M₁ ३ द्रोण (for
 द्रोणाद्) B D_० D_n D_३ ४ ६ रथी (B_१ बली) (for
 रणे). —^c) B_३ रारुजन्तं Ś₁ D_३ ४ ६-८ रथश्रेष्ठ (for
 'श्रेष्ठान्). —^d) G_३ ३ वज्रहस्त (for 'स्तम्). N (Ś_३
 missing) वज्रहस्तात्मजारमजं (D_३ 'न्महारमन').

26 For the sequence in K₁, of v. 1 9 —^a)
 D_n जय (for जय) —^b) K₁ तेषां (for मानी).
 K_३ B_३ ४ D_n D_३ ४ ६ धनुष्मतां (for 'र्मुताम्). S

राजन्सैन्ये पराजिते —^a) S परमास्त्राणि (for उक्त')

27 For the sequence in K₁, of v. 1 9 —^a)
 D_n D_३ ४ ६ राधेयस्तु (for रामशिष्य') D_३ परमास्त्राणि
 दर्शयन् —^b) S समेश्य (for समरे) D_३ ६ T G_३-४
 M_३ ३-५ शत्रु; M_३ शत्रुर् (for शत्रु) D_३ ६ उद्धर्षम्
 (for दुर्धर्षम्). K_५ D_n दुर्धर्षं समरे शत्रुम्

28 For the sequence in K₁, of v. 1 9 D_३
 om 28 —^a) K_१ ६ D_० D₁ तदा (for तथा). B_३
 D_० च (for तु) D_१ पीड्यमानस्तु राधेये. —^b) D₁ ३
 राधेयशर; G_३ 'यास्त्र (for 'येनास्त्र) —^c) K₁ D_३
 सौभद्रेण (for 'द्रो न) K_१ व्यपीदित; B₁-३ ६ D_०
 D_n D_३ ६ व्यपीदत; D_३ व्यशी; S विधीदति

29 For the sequence in K₁, of v. 1 9 —^a)
 B D_० D_३ क्षानत- (for सनत) Ś₁ सौभद्रो नतपर्वभि
 —^b) D_३ ६ भित्त्वा (for छित्त्वा) S वीराणाम् (for
 शू') —^c) D₁ ३ S अर्दयत् (for क्षा') — After
 29^a, N (Ś_३ missing) ins

292* धनुर्मण्डकनिमुक्तैः शरैराग्नीविषोपमैः ।

सच्छभ्रध्वजयन्तार साश्वमाशु सयश्चित्त ।

कर्णोऽपि चास्य चिक्षेप बाणात्सन्तपर्वण ।

असभ्रान्तश्च तान्सर्वानिगृह्णात्फल्गुनात्मज ।

ततो सुहृतात्कर्णस्य बाणेनैकेन वीर्यवान् । [5]

[(L 3) D_३ ४ ६ एवास्य (for ऽपि चास्य) D_n D_३
 ४ ६ नाराचान् (for बाणात्सन्त). D_३ पर्वभि — (L 4)
 K₁ असभ्रान्तश्च D_३ ६ गृहीयात् (for अगृह्णात्) Some
 MSS फाल्गुनात्मज]

On the other hand, S ins after 29^a

293* तस्यै चिक्षेप निशितं शर परमसहितम् ।

अभिमन्युवचपर्व]

द्रोणपर्व

वादित्राणि च संजयः सौमद्रं चापि तुष्टुः ॥ ३१

सौमद्रमम्ययात्तूर्णं दृढमुद्यम्य कार्मुकम् ॥ ३०
तत उन्बुकुशुः पार्यास्तेषां चातुचरा जनाः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

४०

संजय उवाच ।

सोऽभिगर्जनवनुष्पाणिज्यां विकर्षन्पुनः पुनः ।
तयोर्महात्मनोस्तूर्णं रथान्तरमवापतत् ॥ १
सोऽविष्यद्दशभिर्वाणैरभिमन्युं दुरासदम् ।
सच्छत्रध्वजयन्तारं साश्वमाशु समयन्निव ॥ २
पितृपैतामहं कर्म कुर्वाणमतिमानुषम् ।
दृष्ट्वादिदं शैरः कार्ष्णिं त्वदीया हृषितामवन् ॥ ३

तस्याभिमन्युरायम्य सयजेकेन पत्रिणा ।
शिरः प्रच्यावयामास स रथात्प्रापतद्भुवि ॥ ४
कर्णिकारमिवोद्धूतं वातेन मथितं नगात् ।
भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा रान्कर्णो व्यथां ययौ ॥ ५
विमृश्रीकृत्य कर्णं तु सौमद्रः कङ्कपत्रिभिः ।
अन्यानपि महेश्वासांस्तूर्णमेवाभिमिदुष्टुवे ॥ ६
ततस्तद्विततं जालं हस्त्यश्वरथपत्तिसत् ।

C 7 1720
B 7 41 7
E 7 41 7

—') S (Ss missing) धोरत् (for चाव्य) —') Gs
दशरत् (for शूरो) Bz 4 अवापतत् (for च्य').
30 For the sequence in K1, cf. v 1 9 —')
Dns कर्णो S transp कर्णं and दृष्ट्वा Dns दृष्ट्वा तु
उदनतरं; Ds दृष्ट्वा कर्णनवरत् सुहृत् Cd cites अनन्तर
(as in text) —') Dz कर्णं (for तूर्णं) —') S
जायम्य (for उद्यम्य)

31 For the sequence in K1, cf. v 1 9 —')
Ss ते उन्बुकुशु, Ks तु च्चुं (for उच्छ) S सर्वे (for
पार्यात्) —') Dns अतुचरा (for चां) Ds तेषां
चारु वरानुजा, S पार्यां सानुचरास्यया (G1 M 'दा
—') T Gs → [अ]य; Gs → M [अ]भि- (for च) —')
Dns G1 M1 : अभि; Ds अपि (for चापि)

Colophon Ss missing — Sub parcan Ss K1-2
B1-4 Dc1 Dn1 D1 4 1. 1 : अभिमन्युवच — Day of
Drona's Generalship K1 : तृतीययुद्धदिवसे; Ks
हृषीपदिवसे — Adhy name Ks कर्णदुःशासनपराजय,
Dns De अभिमन्युयुद्धं; Ds : दुःशासनकर्णपराजय; Ds
चक्रन्पूह — Adhy no (figures, words or both)
B1 : Dns S 39 (as in text), Ds 36 — Sloka no
Dc1 Dn1 37

40

This adhy is missing in S1 (cf. v 1. 7. 34
20). For the sequence in K1, cf. v 1. 7 39 9.

1 =) S1 B; सोविगर्जन; Dns Ds 4 6 सोपि राजन्;
S सोम्यगच्छद् —') B; Dns Ds 5 [अ]वापतत्;
Ds [अ]वारयत्; Cv [अ]वापतत् (as in text)
2 Ds om 2-4^a —') B; Ds सस्वजच्छत्रयन्तार
—') K1 माश्ववाहं; Gs कार्ष्णिमाशु (for साश्वमाशु)
3 Ds om. 3 (cf. v 1 2) —') S [अ]पराजितं
(for [अ]विमानुषम्) —') Ks D1 8 S [अ]पितं
(for [अ]दित) —') K1-2 D1 1. 8 हृषिता (for
हृषिता)
4 Ds om. 4^a (cf. v 1. 2) —') Ds [अ]नन्पय
(for [अ]यम्य) —') Ks सयजेव पत्रिणा, S समय
क्षि (G1 M1-4 'क्षे)व महारथ —') S1 B Dc1 Dn
D1-3 तद् (for स) K1-4 D1 सकुटलशिर काया
स्वातयामास शूले

5 =) B [अ]धूत् (for [उ]द्धूतं) —') K1-4
[उ]न्मथित; Kc B; Ds S पतित; B1 1-3 [अ]पतितं,
Dns Ds 4 मृदित; Ds पतित (for मथितं) D1 8
हुमं; S मुवि (for नगात्) — Alter 5^a, S ins
294^a कर्णांनुजं च सप्रेक्ष्य तावका हृषितामवन् ।
—') Ds 5 राधेयस्तु (for राजन्कर्णो) S कर्णश्रासीय
राधसुख — Alter 5, Ks ins a passage given in
App I (No 6).

6 Before 6, Ks ins संजय उवाच Ds om 6^a —
—') S अन्यांश्च परमेष्वासांस्तूर्णं कर्णमुपाद्रवत्

[227]

क्षयः कुद्ध ह्वाभिन्ददभिमन्युर्महायशाः ॥ ७
 कर्णस्तु बहुभिर्बाणैरर्धमानोऽभिमन्युना ।
 अपायाज्जवनैरश्वैस्ततोऽनीकमभिद्यत ॥ ८
 शलभैरिव चाकाशे धाराभिरिव चावृते ।
 अभिमन्योः शरै राजन्न प्राज्ञायत किंचन ॥ ९
 तावकानां तु योधानां वध्यतां निशितैः शरैः ।
 अन्यत्र सैन्धवाद्राजन्न स कश्चिदतिष्ठत ॥ १०
 सौभद्रस्तु ततः शङ्खं प्रध्माप्य पुरुषर्षभः ।
 शीघ्रमभ्यपतत्सेनां भारतीं भरतर्षभ ॥ ११

स कक्षेऽग्निरिवोत्सृष्टो निर्दहंस्तरसा रिपून् ।
 मध्ये भारतसैन्यानामार्जुनिः पर्यवर्तत ॥ १२
 रथनागाश्वमनुजानर्दयनिशितैः शरैः ।
 स प्रविश्याकरोद्भूमिं कवन्धगणसंकुलाम् ॥ १३
 सौभद्रचापप्रभवैर्निकृत्ताः परमेषुभिः ।
 खानेवाभिमुखाङ्गन्तः प्राद्रवञ्जीवितार्थिनः ॥ १४
 ते घोरा रौद्रकर्माणो विपाठाः पृथवः शिताः ।
 निम्नन्तो रथनागाश्चाङ्गमुराशु वसुंधराम् ॥ १५
 सायुधाः साङ्गुलित्राणाः सखङ्गाः साङ्गदा रणे ।

7 D4 om 7^{ab} (of v 1 6) —^a) D2 5 तु (for तद्) K5 Dn1 D2 5 विविध; T G2-5 विहित (for वितत) Ś1 K Dn D1-8 1-3 सैन्य (for जाक) D01 ततस्वद्वितसजात. —^d) N (Ś1 missing) कुद्धोभिमन्युरभिनत्तिगम (Dn2 D8 6 'चीम'तेजा महायशा' (Ś1 K1 2 D8 'रथ'). Ca d olte तिग्मतेजैः

8 ^d) B4 Dn2 D7 8 T G2 [अ]भज्यत; D8 [अ]विद्यत (for [अ]मिद्यत) — After 8, T G M8 4 ins.

295* तिष्ठ कर्णं महेश्वास रूपं हुयोधनेति च ।
 द्रोणस्य क्रोशतो राजस्तदनीकमभज्यत ।

9 ^a) S [अ]काश (for 'काशे) —^b) G2 [अ]भि (for [ह]व) T G2-5 सवृत्, G1 M पर्यत (for चावृते) —^c) S छन्न (for राजन्) — Ś1 K1 8 4 D1 om (hapl) 9^d-10^e —^d) K2, 5 Dn1 D8 S प्रज्ञायत (for प्राज्ञा').

10 Ś1 K1, 8 4 D1 om 10^{ab} (of v 1 9) D8 om, 10^{ac} —^a) K2 Dn D2 4 5 7 8 च (for तु) D8 परेषां तु; G1 8-5 M तु योधानां (for तु योधानां). —^b) D2, 5 M1 2 विध्यतां (for व'). —^c) T G2-5 M8-5 नान्यत्र (for अन्यत्र) —^d) Dn2 D8 [अ]शिष्यत (for [अ]तिष्ठत) Ś1 कश्चिन्न स तात व्यतिष्ठत (sic), K4 ना स कश्चन तिष्ठते, K5 न स किंचिद्विद्यते, D4 6 न कश्चिद्विशिष्यते; T G2-5 M8-5 कश्चित्त्राव (T 'त्राय्य; G8 4 'त्राप्य) तिष्ठति

11 ^b) D8 प्रध्मौ (for प्रध्माप्य) Ś1 B4 Dn2 D2-8 पुरुषर्षभ; K5 भरतर्षभ (for पुरुषर्षभ) S प्रध्माप्य रणमूर्धनि. —^d) S पितृनदन (for भरतर्षभ).

12 K2 (marg) D01 S repeat 12 after 21^{ab} —^a) Ś1 D1 स कक्षेऽग्निर, K2 D01 S (all second time) कक्षमग्निर् Ś1 K1 2 [उ]त्सृष्टो (Ś1 ४), K2 5 D1 [उ]त्सृष्टो (for [उ]त्सृष्टो) —^b) G2-1 (all second time) [अ]रिवाहिनीं (for तरसा रिपून्) —^c) D7 8 भरतसैन्यानाम् — K4 om 12^d-13^d —^d) K2 (marg) D01 S (all second time) प्रत्यदृश्यत

13 K4 om 13 (of v 1 12) —^a) Dn2 D8 4, 6 रथास्त्रागाश्च समरे; S रथाश्वनागमनुजान्. —^b) Dn1 मर्दयन्; Dn2 D8 4 6-8 G8 4 निर्दहन्, T G2 निर्दयन्; G6 निर्भिदन् (for [अ]र्दयन्) Ś1 K1-8 D1 निर्दहन्निव पावक —^c) K2 B8-5 G8 4 सप्रविश्य (for स प्र) —^d) Dn2 D8 4 6 कवन्धशत (for 'गण)

14 ^a) Ś1 (sup line as in text) निर्भिदन्, Dn1 निन्दैर् (for प्रभवैर्) —^b) Dn2 D8 6 6 निकृत्ता; D2 निक्षत्ता (for निकृत्ता) T G8 4 तव सैनिका (for परमेषुभि) —^c) Dn2 D8 T G2-5 [अ]भिमुखा (for 'खान्) Dn1 D2 जहु (for हन्त) —^d) K1-4 D1 जीवितेष्वव (for 'तार्थिन) Dn1 प्राद्रवंतस्ततस्तव

15 ^a) D8 6 घोरा (for घोरा) Ś1 K Dn1 D2 7 7 8 वे रौद्रा घोरकर्माणो —^b) D8 वियाता (for विपाठा.) B D01 Dn2 बहव (for पृथव) Ś1 धारा, K4 6 Dn1 D7 8 शिता (for शिता) —^c) Ś1 रथि; G1 M1 2 वर (for रथ) —^d) Dn2 समाजगुर (for जगमुराशु)

16 ^a) Dn2 सतनुत्राणा, D8 4 6 सतल (for साङ्गुलि). —^b) B सगदा; D2 सशस्त्रा (for सखङ्गा) D2 8, 5, 8 S सगदा (for साङ्गदा). —^c) Ś1 K Dn1 D1, 2, 5, 7 8 अदृश्यत मुजादिच्छा.

दृश्यन्ते वाहवश्चिन्ना हेमाभरणभूषिताः ॥ १६

शराश्यापानि रज्जाथ शरीराणि गिरासि च ।

सकुण्डलानि स्रग्वीणि भूमावासन्सहस्रशः ॥ १७

अपस्करैरधिष्ठानैरीपादण्डकवन्धुरैः ।

अक्षैर्विमयितैश्चक्रैर्भ्रमैश्च बहुधा रथैः ।

शक्तिचापायुधैश्चापि पतितैश्च महाच्चक्रैः ॥ १८

निहतैः क्षत्रियैरश्वैर्वारणैश्च विशां पते ।

अगम्यकल्पा पृथिवी क्षणेनासीत्सुदारुणा ॥ १९

वक्ष्यता राज्ञु ५

प्रादुरासीन्महाशब्दो भीरूणां भयवर्धनः ।

स शब्दो भरतश्रेष्ठ दिशः सर्वा व्यनादयत् ॥ २०

सौभद्रश्चाद्रवत्सेना निघ्नन्नश्वरथद्विपान् ।

व्यचरत्स दिशः सर्वाः प्रदिशश्चाहितानुजन् ॥ २१

तं तदा नाजुपश्याम सैन्येन रजसावृतम् ।

आददानं राजाश्वाना नृणा चायुंषि भारत ॥ २२

क्षणेन भूयोऽपश्याम सूर्यं मध्यंदिने यथा ।

C 7 1718
B 7 41 25
K 7 41 28

17 ^a) T ऋष्यश्रु; G₂₋₄ M ऋष्यश्रु; G₅ यष्यश्रु
(for शराश्रु) D₂ D₁₋₅ चापानि (for चापानि) K₅
खदानि, D₂ १ ४ रुद्राश्रु (for रुद्राश्रु) — ^b) D₂ वा
(for च) — ^d) Ś₁ भूमावापु, K₁ २ ३ भूमिमापु;
K₂ D₂ D₃ ६ ७-८ भूमौ पेतु (for भूमावासन्)

18 ^a) K₁ D₂ अयस्का (D₂ 'क)रैर; K₂ ६ अय
स्कारैर; K₅ D₂ D₃ ६ उपस्कारैर, D₅₋₈ उपस्कारैर, S
अवस्कारैर; Ca उपस्कारैर, Cd अपस्कारैर (as in text)
— ^b) B₁ दृष्टैश्च (for दृष्टक) D₂ [जा]मीदूरवि
धयुरै; Cv as in text — ^c) S चिधैर (for चक्रैर)
— ^d) B [जा]युधै (for रथै) Ś₁ K D₂ D₁₋₃
मसै Ś₁ K₁₋₄ D₁ मिधै; K₅ चक्रैश्च परमायुधै,
D₅ महैश्च बहुचायुधै; B₅ om ed बहुचा पतितयुगै
— ^e) D₅ चैव, S चान्यै (for चापि) B D₅ शक्ति
चापानिमिश्रैव; D₂ D₃ ६ ७ शक्तिमिश्रालिमिश्रैव —
G₁ M पाठिधैश्च (for प) D₁ स, D₂ सु (for च)
— After 18, N (Ś₂ missing) ins

296* चर्मचापधरैश्चापि स्ववकीर्णं समन्तत ।

[K₂ पाश (for चाप) K₅ D₂ D₃ ६ ७ ८
धरैश्च, B₂ ६ शरैश्च (for धरैश्च) B₅ om ed चैव (for
चापि)]

19 ^a) D₂ ६ निधिधै (for निहतै) S शूरै (for
अशूरै) — ^b) S कुजरैश्च (for वारणैश्च) — ^c) K₂
अगम्यरूपा; D₂ 'वर्मा (for 'करपा) — ^d) S वीक्षिता
(for क्षणेन) D₂ D₃ ६ ७ समाकुला (for सुदारुणा)
D₂ क्षणेन समपद्यत

20 ^a) D₂ नृपसुत्राणा (for राज). — ^b) D₂
D₃ ६ ७ क्रोशताम् (for क्रन्दताम्) S नदतां च वदा रणे
— ^c) Ś₁ महाक्रदो, K₂ ६ D₂ D₃ ६ ७ S (except G₂₋₅)
महाक्रदो (for महाशब्दो) — ^d) S क्रदतामितरेतरं
(= 20') — ^e) K₁ ६ ७ शब्दो भरतश्रेष्ठश्च; S स

शब्दं न्व नरश्यात्र. — ^f) K₂ D₅ व्यनादयन्, D₂ D₃ ६
व्यनादयन् (for व्यनादयत्) S सहस्रामिच्यनादयत्

21 ^a) Ś₁ K₁ ३ D₂ ६ आद्रवत्, D₁ ३ तावकीं (for
चाद्रवत्) S क्षिप्रमभ्यपतरसैन्य — ^b) Ś₁ K D₁ १ ३
निघ्नन् सुमहाबल (K₅ 'ले'), B₁₋₄ घ्नन्नश्वरथद्विपान्,
D₂ D₃ ६ विनिघ्नन्वै महाबल; D₅ विनिघ्नस्त्वरयन्परान्
— After 21^a, K₂ (marg) D₅ S repeat 12.
— B₁ om 21^{cd} — ^c) Ś₁ सपद्मवत्; K₁ व्यचरत्;
K₅ विचरन्म; B₁₋₂ ६ D₅ विचरत्; D₅ व्यचरत्स (for
'रत्स) S स दिशो विचर (G₅ 'दिश)न्सर्वा (T G₂₋₃
'वार्त्) — ^d) D₂ द्ववन्; D₁ ३ हनन्; G₅ वज्रन्
(for रजन्) B₁₋₃ ६ D₅ D₈ प्रदिशश्चापि भारत

22 ^a) K₁₋₃ ६ G₁ M₂₋₅ नान्वपश्याम, D₅ नाजु
पश्येम; D₂ D₁ ६ M₁ २ नान्वपश्याम (for नाजुप
श्याम) D₂ त तदानीमपश्याम; D₃ नाददान च पश्याम
— ^b) D₂ सैन्ये च, T G₂₋₃ स्वसैन्ये (for सैन्येन)
K₅ D₂ ६ ७ S रजसावृते (for 'वृतम्) — ^c) Ś₁ आद्र-
धान (for आददान) — ^d) D₂ प्राण (for नृणा) D₅
चायुपि; T G₂₋₄ आयुपि (for चायुपि)

23 ^a) K₁ ३ B₂ भूयोपश्याम; D₂ D₃ ६ ७ भूय-
पश्याम (D₂ D₃ ६ 'मि); T G₂₋₃ चाभिमपश्याम;
M₁ २ चान्वपश्याम (for भूयोऽपश्याम) G₁ M₂₋₅ तं
क्षणेनान्वपश्याम — ^b) Ś₁ सूर्यो (for सूर्य) D₂ D₃
मध्यदिने, D₂ मध्ये दिने (for मध्यदिने) — Ś₁
K₁₋₄ D₁ १ ३ om. 23^a-24^b — ^c) G₁ अमिमन्धुर्
(for 'मन्धुं) — ^d) K₅ D₂ D₃ ६ ७ द्विपद्म, D₂ ६
महाबल (for द्विपद्मान्), D₂ विनिघ्नन्वै महाबल

24 Ś₁ K₁₋₄ D₁ १ ३ om 24^{ab} (cf. v. 1 23) — ^a)
G₁ ३ ६ ७ M सखे (G₅ 'वे) (for सख्ये) — ^d) S
सेनामध्ये (for सैन्यमध्ये). Ś₁ B₁ ६ D₁ ३ व्यराजत;

अभिमन्युं महाराज प्रतपन्तं द्विषद्गणान् ॥ २३
स वासवसमः संख्ये वासवस्यात्मजात्मजः ।

अभिमन्युर्महाराज सैन्यमध्ये व्यरोचत ॥ २४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

४१

घृतराष्ट्र उवाच ।

बालमत्यन्तसुखिनमवार्यबलदर्पितम् ।
युद्धेषु कुशलं वीरं कुलपुत्रं तनुत्यजम् ॥ १
गाहमानमनीकानि सदश्वैस्तं त्रिहायनैः ।
अपि यौधिष्ठिरात्सैन्यात्कश्चिदन्वपतद्रथी ॥ २
संजय उवाच ।
युधिष्ठिरो भीमसेनः शिखण्डी सात्यकिर्यमौ ।

धृष्टद्युम्नो विराटश्च द्रुपदश्च सकैकयः ।
धृष्टकेतुश्च संरब्धो मत्स्याश्चान्वपतत्रणे ॥ ३
अभ्यद्रवन्परीप्सन्तो व्यूढानीकाः प्रहारिणः ।
तान्दृष्ट्वा द्रवतः शूरांस्त्वदीया विमुखाभवन् ॥ ४
ततस्तद्विमुखं दृष्ट्वा तव सूनोर्महद्बलम् ।
जामाता तव तेजस्वी विष्टम्भयिपुराद्रवत् ॥ ५
सैन्धवस्य महाराज पुत्रो राजा जयद्रथः ।

K1-4 Do1 D1 व्यवस्थित (Do1 'त.) (for व्यरोचत)
— After 24, S ins

297* यथा पुरा वह्निपुत्रं सुरसैन्येषु धीर्यवान् ।

Colophon. Ś: missing — Sub-parvan Ś: K
B D1. 1-3 अभिमन्युवध; D: 4 अभिमन्युयुद्ध — Day
of Droṇa's Generalship K1: 2 तृतीययुद्धदिवसे.
— Adhy name K4 सेनाविमर्दः; D: सेनाप्रमर्दन,
D: सेनाप्रतर्दन — Adhy no (figures, words or
both) B: 3 Dn1 S 40 (as in text), D: 37;
D: 41. — Śloka no Dn1 26

41

Ś: resumes from त्यन्त सु (in 7. 41 1)

1 *) Ś: अवाप्य; K: सुजवीर्यं (hypermetric), K4
D1 अहार्यं; B Do1 स्वबाहु; Dn: D: स्ववीर्यं; D:
अवीर्यं; D: सुवीर्यं (for अवार्यं). S प्रहरंतमभीतवत्.
— *) Ś: K1-3 D1: 1: 3 युद्धे सु- (for युद्धेषु) G1
M युद्धेष्वकुशलं

2 *) Ś: K: 4 D1 तैः; B Do1 D: च (for त).
S किशोराश्वैः (for सदश्वैः) — *) Ś: K (except
K:) D1 असाद्; Dn1 D: S अस्ति; Dn: D: अन्तो,
D: अभि (for अपि) — *) Ś K D (except Do1)
बली (for रथी). S एकोप्यन्व (G: 4 'को नान्व; G:

'कोप्यन्व; M1: 2 'को इयन्व; M: 'को इयन्व) पतद्रथी

3 *) D: om द्रुपदश्च. K1 सकैकया; K: महारथः;
K: B1-3. 5 Dn D: 5-5 सकैकय', B: सकैकय'; Do1
D: सकैकया (for सकैकय) S द्रुपद. केकयास्तया
— *) Ś K (except K:) D1 8 संकुद्धो (for सरब्धो).
— *) K: D: 4 मत्स्याश्च; D: मत्स्याश्च. K1 [अ]नुप-
तन्; K: B: 4 5 Dn: [अ]न्वपतन् (B: 5 'तद्); B1
Dn1 D: 5 [अ]न्वपतद्; G: न्यपतन् (for [अ]न्वपतन्).
M: 5 रथै (for रणे) D: मत्स्याश्चान्वपद्यत. — After
3, N ins

298* तेनैव तु पथा याता पितरो मातुलैः सह ।

[Ś: D: 5 8 यथा (for पथा). K: B Do1 Dn: यात;
D: 6 यात (for याता).]

4 *) S अन्वधावन् (for अभ्यद्रवन्). — *) Ś:
व्यूढानीकान्. — *) G: 5 (sup. lin as in text) [अ]-
भिसुखा (for वि'). D: 4 ययु (for [अ]भवन्).

5 *) D: 5 सु; D: 6 तः; M: 5 तान् (for
तद्). Dn: D: विद्वत्; D: 6 विद्वतां; M: 5 विसु-
खान् (for विसुख) — *) D: 6 सेनां (for सूनोर).
B: Dn: D: 4 5-5 महाबलं (D: 6 'ल') (for महद्-
बलम्) — *) K: B: 5 Do1 संस्तभयिपुर; B1-3
विस्तभ'; D: विष्टभयितुन् (for विष्टम्भयिपुर). Ś:
K: 5 5 Dn1 D1: 2. 1 3 आप्रजन्; Dn: D: 6 आगमद्

स पुत्रगृद्धिनः पार्थान्सहसैन्यानवारयत् ॥ ६

उग्रघन्वा महेष्वासो दिव्यमस्त्रमुदीरयन् ।

वार्धक्षत्रिरुपासेधत्प्रवणादिव कुञ्जरान् ॥ ७

घृतराष्ट्र उवाच ।

अतिभारमहं मन्ये सैन्यध्वे संजयाहितम् ।

यदेकः पाण्डवान्कुद्धान्पुत्रगृद्धीनवारयत् ॥ ८

अत्यद्भुतमिदं मन्ये बलं शौर्यं च सैन्यध्वे ।

तदस्य ब्रूहि मे वीर्यं कर्म चाश्रयं महात्मनः ॥ ९

किं दत्तं हुतमिष्टं वा सुतसमथ वा तपः ।

सिन्धुराजेन येनैकः कुद्धान्पार्थानवारयत् ॥ १०

संजय उवाच ।

द्रौपदीहरणे यच्छ्रीमसेनेन निर्जितः ।

मानात्स तप्तवात्राजा वरार्थी सुमहत्तपः ॥ ११

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः प्रियेभ्यः संनिवर्त्य सः ।

क्षुत्पिपासातपसहः कृशो धमनिसंततः ।

देवमाराधयच्छर्वं गृणन्ब्रह्म सनातनम् ॥ १२

C 7 1754
B 7 42 14
K 7 42 16

(for आद्रवत्) K₁ विष्टस्त्वयिपुरामजन्; K₂ विष्टमव
पुरामजन्, D₁ विष्टमयि*रागमत्

6 *) S तु यो राज्ञ (for महाराज) —^b) Ś₁
राजपुत्रो; D₂ ० पुत्रो राजन् (for पुत्रो राजा). —^c)
Dn₁ पुत्रगर्दिन —^d) D₂ ० G₁ M₁ ३.६ स न्यवारयत्
(for अवा)

7 *) B₁ वाचंक्षेमिर; B₂ *क्षेत्रिर्; M₁ *क्ष*र (for
*क्षत्रिर्) Ś K Dn D₁ ६ ६-३ महातेजा, B₁ ३ Do₁
G₁ M₁ Cd अपासेधत्; D₂ ३ महाराज; T G₂-३ M₁
अवासेधत्; M₁ ३ अवासेध (for उपासेधत्). —^d) Ś
D₁ प्रवणादिव; K₁ ३ ३ D₁ प्रवणा; K₂ प्रयानामिव,
B₁ ३ (orig as in text) D₂ G₁ प्रयानादिव, Dn
प्रया (Dn₁ 'पा'ता); D₂ ३ ३ मृगाणामिव; T G₂-३ M₁-३
प्रमिन्नानिव; M₁ ३ स प्रमिन्नानि, Cap Cd प्रवणादिव
(as in text). B₁-३ Do₁ Dn₂ D₂ ० कुजर; B₂ D₁
३ ३ कुजर D₂ ३ सैन्यमप्ये व्यरोधत; G₁ प्रमिन्नानि
पंजरान् (submetric)

8 D₂ ० om (hapl) 8^b-9^a, D₂ reads the same
on marg (sec m) —^b) Ś K D (except Do₁,
D₁ ० om) सजयार्पितं. —^c) T G₂ ३ यदेतत् (for
'क') Dn₁ पुत्र (for कुद्धान्) —^d) Ś K B Do₁
Dn₂ D₂ ३ ३ पुत्रप्रेम्सन्; Dn₁ प्रेम्सन्कुद्धान्; D₁ ३ सह
सैन्यान्; T G₂ पुत्रगृद्धीन्

9 D₂ ० om 9^a (of v 1 8). D₂ reads 9^a on
marg (sec m). —^a) K₁ B D (D₂ ० om) मह
(for हृद) G₁ अद्भुतबल मन्ये —^b) B Do₁ S तस्य
प्रभृदि; Dn₂ तस्य प्रभृदि च; D₂ तद*प्रभृदि (for तदस्य
प्रभृदि) S रूप (for वीर्यं). —^d) Dn₁ चास्य; D₂
S चोम; D₁ ३ वाश्रयं (for चाश्रय).

10 *) Ś₁ K₂ किं हुतमिष्ट (for हुतमिष्टं वा). —^b)

Ś₂ किं तप्तम्; B₂ सुदीप्तम्; T G₂-३ स्वधी (G₂ 'धा')
तम्; G₂ M₁ स्वाधीनम् (G₂ M₁ 'तम्') (for सुतप्तम्).
Dn₂ D₂ पुन (for तप) — After 10^b, S ins

299* दमो वा ब्रह्मर्षयं वा सूत यद्वास्य सत्तम ।
देव कतममाराध्य विष्णुमीशानमग्निजम् ।

[(L 1) G₁ तपो (for दमो) G₁ M₁ क्षमा वा सूतस-
त्तम (for the post half) — (L 2) G₂ देव. G₂
अञ्जल, M₁ अञ्जल (for अग्निजम्)]

— D₂ om (hapl) 10^a-11^d. —^c) Ś₁ K₂ Dn₁ D₂
३.१ ३ सिंधुराजो हि (for 'जेन) S सिंधुराट्टनये सत्कान्.
—^d) D₂ T G₂ कुद्. Do₁ अवारयन् Bom ed
पांडवान्समवारयत्. — After 10, S ins.

300* नैवं कृतं महत्कर्म श्रीष्मेणाज्ञासिप तथा ।
सिन्धुराट्टनयस्त्वैको यथा पायानिवारयत् ।

[(L 1) G₁ M₁ मह (for महत्) T G₂ M₁-३ पुरा
(for तथा).]

11 D₂ om 11 (cf v 1 10) —^a) D₂ यत्तो;
D₂ ०-३ यत्तु (for यत्तद्) —^b) D₂ तर्जित; D₁
वर्जित (for नि) —^c) Dn₂ अत् स, D₂ अत् सु;
D₂ आत्. सु; D₁ ३ S मानात्स (for मानात्स) Do₁
D₁ S राजन् (for राजा). —^d) M₁-३ फलार्थी (for
वरार्थी). Ś₁ सुमहत्तम

12 *) K₁ om. प्रियेभ्यः Ś K (except K₂) Dn₁
D₁ ३ ३ सनिवार्य स; B₁ D₁ सनि (D₂ 'न्य'वर्तत
—^c) Dn₁ reads from सह up to दयाम् (in 13^b) ०
marg —^d) D₂ om माराधयच्छर्वं G₁ M₁ ३
अयेत् D₂ ०-३ G₁ सर्व; Cd शर्वं (as in text) —
K₁ D₁ गृह्णन्; D₂ सर्व; G₂ गुणाद्; Cd गृणन्
(in text).

C 7 1784
D 7 42 14
K 7. 42 16

भक्तानुकम्पी भगवांस्तस्य चक्रे ततो दयाम् ।
स्वप्नान्तेऽप्यथ चैवाह हरः सिन्धुपतेः सुतम् ।
वरं वृणीष्व प्रीतोऽसि जयद्रथ किमिच्छसि ॥ १३
एवमुक्तस्तु शर्वेण सिन्धुराजो जयद्रथः ।
उवाच प्रणतो रुद्रं प्राञ्जलिर्नियतात्मवान् ॥ १४
पाण्डवेयानहं संख्ये भीमवीर्यपराक्रमान् ।
एको रणे धारयेयं समस्तानिति भारत ॥ १५
एवमुक्तस्तु देवेशो जयद्रथमथान्वीत् ।
ददामि ते वरं सौम्य विना पार्थ धनंजयम् ॥ १६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

13 Dn1 reads 13^{ab} on marg. — ^a) K1 D1 भक्तानुकम्पी — ^b) S तस्मिन् (for तस्य) Dn1 Dn2 S ततोदयः; D1 त***; G1 M1 S Ms (sup ltn) महादयाः; Ms S महोदया (M1 'या') (for ततो दयाम्) D1 तस्याय विदधे दयां — For S subst. for 13^{ab}, of v l 15 — ^c) S1 चास्य; S1 K1 D1 तस्य; K1 S [S]त्याय; D1 स्वय (for स्यय) D1 वै प्राह (for चैवाह). — ^d) B यमिच्छसि; Dn1 यदी' (for किमि')

14 For S subst for 14, of v. l. 15. — ^a) K1-S उक्त्वा (for उक्तम्) — ^b) S1 Dn1 transp प्रणतो and प्राञ्जलिर् S1 नियतात्मवान्.

15 K1 transp 15^{ab} and 15^{cd}. — ^b) Dn1 Dn2-S भीमवेग (for 'वीर्यं'). — D1 om 15^{cd}. — ^c) Dn1 (marg) D1 S S चारयेय (for चा') B चारयेय रथेनैकः; Dn1 (orig) चारयन्नघोषेण; Dn1 Dn2 S S व (Dn1 वा)रथेयं (Dn1 'येह) रणे ह्येक'. — For 13^{cd}-15^{cd}, S subst

301* तस्य चारुपेन कालेन नियमेन सुतोपितः ।

भीतो महेश्वरस्तस्मै वरं चैवं ददौ तदा ।

स तु वने सर तत्र पाण्डवेयानह रणे ।

धारयेय रथेनैकः.

[(L 2) M1 S तस्यै (for तस्यै). T G1-S चेम (for चैवं).]

— ^d) D1 समग्रान्; M1 समताद् (for समस्तान्). K1 मे मति (for भारत).

16 For subst for 16, of v l 17. K1 ins after 17^{ab} D1 S after 16^{ab}.

धारयिष्यसि संग्रामे चतुरः १३न
एवमस्त्विति देवेशमुक्त्वाबुध्यत वि
स तेन वरदानेन दिव्येनास्त्रबलेन च ।
एकः संधारयामास . ७५ न किन
तस्य ज्यातलघोषेण क्षियान् . ॥. १
परांस्तु तव सैन्यस्य हर्षः परमकोऽभवत्
दृष्ट्वा तु क्षत्रिया भारं सैन्धवे सर्वमर्पितम् ।
उत्क्रुश्याभ्यद्रवन्नाजन्येन यौधिष्ठिरं बलम् ॥

302* यमाहुरजित सख्ये शत्रुचक्रगदाधरम् ।

विष्णुमहस्रमूर्धान स कृष्ण पाति फाल्गुनम् ।

— ^a) S1 K (except K1) ददानि (for 'मि'). तस्माद् (for सौम्य)

17 ^a) B Dn1 Dn2 D1-S धारयिष्यसि — Aff 17^{ab}, K1 ins 302* D1 S om 17^{cd}. — ^b) D1 T G1 [अ]बुध्यत; G1 [अ]बु' (as in text) D1 सैन्धवः; T G1 पाण्डवान् (for पार्थिव') — T ins aff 17. G1 S S M subst. for 16-17. G1 subst for 16^{cd}-17^{ab}

303* तेनोक्तस्तमृते पार्थ शर्वस्तस्मै वरं ददौ ।

एकाहमिति राजेन्द्र तत्रैवादर्शनं गत ।

[(L 1) T जयस् (for शर्वस्) — (L 2) T G1 ययौ (for गत)]

18 ^b) D1 S दैवेन (for दि') D1 फलेन (for बलेन) S परमास्त्रबलेन च — ^c) K1 B1 S Dn1 Dn2 S S एकः सवा (Dn1 Dn2 स वा)रयामास

19 ^b) D1 T G1 S S क्षत्रिया भयमाचिहन्. — ^c) D1 S S परेयाः; D1 परांश्च (for परांस्तु) S1 K1 S S Dn1 तव तु (Dn1 तु) (by transp.). D1 सैन्यानि; M1-S सैन्यानां (for सैन्यस्य). — ^d) S1 D1 G1 प्रहर्षः (G1 सहर्षं) परमोभवत्.

20 ^a) Dn1 D1 S च (for तु). — ^b) D1 S सत्यम्, S महद् (for सर्वम्). — ^c) K1 S Dn1 D1 S उत्क्रुष्य; K1 D1 उत्क्रुष्य; Dn1 उत्क्रुष्य (for उत्क्रुष्य). D1 S S दुद्रुवू (for [अ]भ्यद्रवन्) — ^d) G1 येन)

४२

संजय उवाच ।

यन्मा पृच्छसि राजेन्द्र सिन्धुराजस्य विक्रमम् ।
 शृणु तत्सर्वं माख्यास्ये यथा पाण्डूनयोधयत् ॥ १
 तमूहुः सारथेर्वश्याः सैन्धवाः साधुवाहिनः ।
 विकुर्वाणा वृहन्तोऽश्वः श्वसनोपमरंहसः ॥ २
 गन्धर्वनगराकारं विधिवत्कल्पितं रथम् ।
 तस्याभ्यज्ञोभयत्केतुर्वाराहो राजतो महान् ॥ ३
 श्वेतच्छत्रपताकामिश्रामरव्यजनेन च ।
 स वभौ राजलिङ्गैस्तैस्तारापतिरिवाम्बरे ॥ ४

मुक्तावज्रमणिखणैर्भूषितं तदयस्मयम् ।
 वरुथं विवभौ तस्य ज्योतिर्भिः खमिवावृत्तम् ॥ ५
 स विस्फार्य महच्चापं किरनिपुगणान्वहन् ।
 तत्खण्डं पूरयामास यद्व्यदारयदारुणिः ॥ ६
 स सात्यकिं त्रिभिर्वाणैरष्टमिश्च वृकोदरम् ।
 धृष्टद्युम्नं तथा पृथ्वा विराटं दशभिः शरैः ॥ ७
 द्रुपदं पञ्चभिस्तीक्ष्णैर्दशमिश्च शिखण्डिनम् ।
 केकयान्पञ्चविंशत्या द्रौपदेयांस्त्रिभित्त्रिभिः ॥ ८
 युधिष्ठिरं च सप्तत्या ततः शेषानपानुदत् ।

C 7 1771
B 7 43 9
K 7 43 9

Colophon Sub parvan Śi K₁₋₈ B Dc₁ Dn₁
 D₁ s s s अभिमन्युवध (D₈ 'युद्ध') — Day of
 Drona's Generalship K₁ s तृतीययुद्धदिवसे; K₂
 तृतीयदिवसे — Adhy name K₅ D₂ s जयद्रथवर-
 प्रदानं, D₄ चक्रव्यूह — Adhy no (figures, words
 or both) B₁ s Dn₁ S 41 (as in text), D₂ 38.

42

1 *) Śi K₁ s s B Dc₁ Dn₁ D₁₋₈ s T G₂₋₅
 यन्मा S सौहार्दात् (for राजेन्द्र) —^b) Ś K (except
 K₅) D₁ चेटित (for विक्रमम्) —^c) T G₂₋₄ शृणु
 तत्सहसा राजन्; G₁ M शृणु तत्स यथा राजन्; G₅ शृणु
 तत्स यथा सर्वं —^d) S कुक्षान्पार्थानवारयत्

2 *) D₁ s उत्तमा (for तमूहु) B₂ वालिनो (for
 सारथेर) D₅ वाक्यात्; G₅ सत्या (sio) (for वश्या)
 —^b) T सैषव —^c) Dn₂ D₂ s s क्रममाणा; Ca d
 विकुर्वाणा (as in text) Dn₂ D₂ वृहतोश्वा (Dn₂
 'श्वान्) —^d) Śi K (except K₅) D₁ मनपवनरहस;
 Dn₂ द्वेषतो वातर', D₂ s s वहतो वातर'.

3 *) Śi Dn₂ [अ]प्यशोभयत्; K₂ [अ]मिशो'; K₅
 T G₂₋₅ स्वशो'; Dc₁ [अ]त्यशो', Dn₁ D₂ s व्यशो';
 D₁ [अ]न्यातोभवत्; D₅ s छशोभयत्, D₄ [अ]ज
 योभवे; D₁ s न्यस्तोभवत्; G₁ M [अ]न्यशोभयत् (for
 [अ]न्यशोभयत्) K₅ D₂ केतु —^d) Ś K₁ s D
 (except Dc₁) वराहो; K₄ laouna

4 *) B₂ ध्वजच्छत्र G₁ M₁ s पताकेन (for 'का

मिश्) —^b) K₅ Dn₁ वयजनैरपि (for 'नेन च)
 —^c) D₅ om स D₄ om (hapl) from राजलिङ्गै
 up to विवभौ (in 5^a) T G₂ s Ms-s युद्ध, G₁ s s
 M₁ s युधि (for राज) —^d) T G₁₋₄ M चारुश्च (T
 G₂ 'रुश्च; G₁ M 'रु च) प्रत्यरोचत; G₅ चारुमि
 प्रत्यद्वयत्

5 D₄ om up to विवभौ (of v l 4) —^c) K₄
 D₁ मुक्तामणिव (K₄ 'वै')ज्रखणैर्, S मुक्तावज्रै (G₅
 'क्तवज्र) स (G₄ च) मणिभिर् —^b) Śi D₂ s तम
 यस्मय, K₄ यदय'; D₅ तदुय'; G₅ तद*' (for
 तदय') —^c) G₁ M स्वदन (for वरुथं) D₁ तात
 (for तस्य) —^d) D₄ repeats ज्योतिर्भिर् D₁ s
 ज्योतिर्भि' S खमिवावृत्त

6 *) G₁ s M विस्फार्य B₁ s महाचापं —^c)
 K₅ तत्पठ, D₄ तं प्राख (for तत्खण्डं) —^d) K₅₋₈
 यद्यदारयत्; Dc₁ यद्दा'; D₁ य स्पदा'; D₅ यद्विदा';
 D₅ यद्वादा' (for यद्यदा') S यदाहुंनिरदारयत्.

7 *) Dn₂ D₂ s सात्यकिं च; S स सत्यकं. —^b)
 K₅ s B Dc₁ D₅ s-8 G₁ s s M अष्टमिश् —^c) S
 (except G₁) पुन (for तथा)

8 *) D₅ दशमिश् (for पञ्च') —^b) B₁ D₁
 सप्तमिश्; D₅ पच' (for दश') —^c) K₄ s B₁₋₃ s
 D कैके (B₂ D₁ s 'क)यान् D₂ s पंचसप्तत्या.

9 *) B Dc₁ D₁ s तु (for च). D₄ विशस्या
 (for सप्त) —^b) Dn₁ शेषानसर्वान्; S विद्धा शिष्टान्
 (for तत् शेषान्). Dn₂ D₂ s s उपानुदत्; D₁ s उपा

इपुजालेन महता तदद्भुतमिवामवत् ॥ ९
 अथास्य शितपीतेन भल्लेनादिश्य कार्मुकम् ।
 चिच्छेद प्रहसत्राजा धर्मपुत्रः प्रतापवान् ॥ १०
 अक्ष्णोर्निमेपमात्रेण सोऽन्यदादाय कार्मुकम् ।
 विन्याध दशभिः पार्थ तांश्चैवान्यांस्त्रिमिस्त्रिभिः ११
 तस्य तल्लाघवं ज्ञात्वा भीमो भल्लैस्त्रिभिः पुनः ।
 धनुर्ध्वजं च छत्रं च क्षितौ क्षिप्रमपातयत् ॥ १२
 सोऽन्यदादाय बलवान्सज्यं कृत्वा च कार्मुकम् ।
 भीमस्यापोथयत्केतुं धनुरश्वान्श्च मारिष ॥ १३

स हताश्वदवमुत्स्य छिन्नधन्वा रथोत्तमात् ।
 सात्यकेरापुतो यानं गिर्यग्रमिव केसरी ॥ १४
 ततस्त्वदीयाः संहृष्टाः साधु साध्विति चुक्रुशुः ।
 सिन्धुराजस्य तत्कर्म प्रेक्ष्याश्रद्धेयमुत्तमम् ॥ १५
 संक्रुद्धान्पाण्डवानेको यद्धारारस्त्रतेजसा ।
 तत्तस्य कर्म भूतानि सर्वाण्येवाभ्यपूजयन् ॥ १६
 सौमद्रेण हतैः पूर्वं सोचरायुधिभिर्द्विपैः ।
 पाण्डूनां दर्शितः पन्थाः सैन्धवेन निवारितः ॥ १७
 यतमानास्तु ते वीरा मत्स्यपाञ्चालकेकयाः ।

द्रवत् (for अपानुदत्) S K1-4 D1 तत दोपानु (K2
 'न)गानुदत् (K8 4 'त्)

10 °) D1 अथोस्य K5 Dn D8 4 7 8 शितपीतेन
 — °) D8 आच्छिद्य; S उदिश्य (for आदिश्य) — °)
 T G2 4 राजन् (for राजा) — °) S1 चर्मराज (for
 'पुत्र').

11 °) D8 चक्षुर (for अक्षणोर्). Dn3 निमिप
 (for निमेप-). S मात्रानु (for मात्रेण) D2 8
 तत्क्षणासोऽन्यदादाय. — °) D1.8 आदत्त (for आदाय)
 D2.8 बल (D2 'ल)घात्ना (D2 'ना)शु कार्मुक — °) D8
 विन्या*. Dn3 M8 पार्थात् — °) K1 चैकान्यात्; G5
 वा*न्यात् (for चैवा') K2 om (hapl) from स्त्रिभि.
 up to भल्लै (in 12')

12 K2 om. up to भल्लै (of. v l 11) — °) D1
 तत्तस्य (by transp.) S1 K1. 2. 4 D1 धीक्षय; G5 श्रुत्वा
 (for ज्ञात्वा) — °) G5 भीमैस् (for भल्लैस्). K8 8
 T G1-4 M त्रिभिः; G5 शरै (for पुन). — °) G5
 छित्वा भूमौ न्यपातयन्.

13 °) T G2-5 बलवत् (for 'वान्) — °) B4
 D1 2 4 5 7 सजं. S महदनु (for च कार्मुकम्) — °)
 K8 B Dn1 [अ]पातयत्; D8 पोथ'; S [उ]न्माय' (for
 [अ]पोथ'). K8 B8 (marg) Dn1 D2 8 विरथ भीम
 कर्माणं — °) G5 चाश्वान् (for अ'). K8 B8 (marg)
 Dn1 D2.8 भीम चक्रे महारथं (Dn1 D8 'य)

14 °) S1 सात्यकेरप्रतस्तस्यौ; S स (G5 सा)त्यकस्या
 दुतो यान. — °) G1 M1. 2 गिर्यग्राद् (for 'ग्रम्). K1
 B1. 2 D8 केसरी.

15 °) Bom. ed. वादिन (for चुक्रुशु') — The

portion of the text from 15° up to 7 44 7² is lost
 in S2 on missing folios — °) K8 4 B1 5 Dn D1
 4 8 T G2-5 श्रद्धेयम् (for [अ]श्र') K4 5 B Dn1
 Dn1 अद्भुत (for उत्तमम्) D2 8 पूजयतो (D2 'रयस्ते)
 सुहुसुहु — After 15, G1 M 1n8

304* विन्यधु शरवर्षेण समन्ताद्भयपक्षमा ।
 सछाद्यमानो बहुभिः पाण्डवानां महारथैः ।
 न विन्यये महाराज दिन्यमस्त्रमुपाश्रित ।
 छिन्वा च ताण्डशराप्राज्जशरवर्षे पृथग्विधैः ।
 छावयामास तान्सर्वास्तदभूद्रोमहर्षणम् ।¹ 6
 [(L 3) G1 अपाश्रित (for उपाश्रित)]

16 S2 missing (of v. l 15) D8 om 16°-17°
 — °) K2 सर्वकर्माणि; G5 सर्वभूतानि (for कर्म
 भूतानि) — °) G5 कर्म तत्र (for सर्वाण्येव). Dn3
 [अ]भिपूजयन्, D2 [अ]भ्यपूरयत् (for 'पूजयन्)

17 S2 missing (of v l 15) D8 om 17° (of
 v. l 16) — °) K2 D2. 5 7 सोत्त (D8 सौत्)रायोधि
 भिर; K8 B2 (marg as in text) 8 Dn1 Dn1 सां
 (K8 सौ)तरायुधिभिर; D2 सौतरा बहुभिर; Ca सोत्त-
 रयोधिभिर; Cd सोत्तरायुधिभिर (as in text) B8 D8
 नृपैः; G1 M2. 2 गजै (for द्विपै') — °) S आहृत'
 (for दर्शित) — °) K4 निवारित; S च धन्विना
 (for निवारित)

18 S2 missing (of. v l 15) K4 D1 om (hapl)
 18°-19°. — °) K5 जितमानात्; D2 पत' (for यत')
 — °) D2 मत्स्याः; D2-7 मत्स (for मत्स्य). K8 D8
 'पञ्चाल. K2. 5 D (except Dn1, D1 om) -कैकया .
 S पांचाला म (T सा)त्स्यकैकया — °) D2 [अ]भ्य
 पीडयत्, D2 [अ]न्वपदयत्; D8 [अ]न्वपद्यते (for [अ]

पाण्डवांशान्वपद्यन्त प्रत्यैकश्येन सैन्धवम् ॥ १८

यो यो हि यतते भेतुं द्रोणानीकं तवाहितः ।

तं तं देववरप्राप्त्या सैन्धवः प्रत्यवारयत् ॥ १९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

४३

संजय उवाच ।

सैन्धवेन निरुद्धेषु जयगृद्धिषु पाण्डुषु ।

सुघोरमभवद्युद्धं त्वदीयानां परैः सह ॥ १

प्रविश्य त्वार्जुनिः सेना सत्यसंधो दुरासदाम् ।

व्यक्षोभयत तेजस्वी मकरः सागरं यथा ॥ २

तं तथा शरवर्षेण क्षोभयन्तमरिंदमम् ।

यथाप्रधानाः सौभद्रमभ्ययुः कुरुसत्तमाः ॥ ३

तेषां तस्य च संमदो दारुणः समपद्यत ।

सृजतां शरवर्षाणि प्रसक्तममिर्तौजसाम् ॥ ४

रथत्रजेन संरुद्धस्त्वरिमित्रैरथार्जुनिः ।

वृषसेनस्य यन्तारं हत्वा चिच्छेद कार्मुकम् ॥ ५

तस्य विव्याध बलवाञ्छरैरश्वानजिह्वगैः ।

C 7 1737
B 7 44 6
K 7 44 6

न्वपद्यन्त) —^d) Śi प्रत्यैकस्यैव; K1: ३ 'कस्तेन, K2: 'कं देन, K3: Dn1 D2 प्रतिशेकुर्न, B1 (marg) ३ S Dc1 प्रत्यैककेन, B1 (also marg) ४ एकैकश्येन; Dn2 D3 ३ १ S प्रत्यैक सैव; D2 प्रत्यैकधरत, D3 प्रत्यैकासेन, D4 प्रत्यैकाश्रेण; Cd (glc55 प्रत्यैकशा) प्रत्यैकश्येन (as in text)

19 Śi missing (cf. v 1 15) K1 D1 om 19^{ab} (cf v 1 18) —^a) D4 यत्न, D1 ३ हतुं (for भेतुं) —^b) K1 Dn1 D2 ३ १ S समाहित (for तवा) —^c) K1 तदेव, K2 B Dc1 Dn2 D3 ३ ० तमेव (for त देव) K3 वरप्राप्त; K4 Dn1 वर प्राप्य; Dn2 D3 ० वरं प्राप्त् (for वरप्राप्त्या) S त त देवाद्धरं (G1 तं सदेवावर) प्राप्य

Colophon. Śi missing Sub-parvan Śi K1-3 B Dc1 Dn D1 ३ 4.6-8 अमिमन्युवध (Dn2 'युद्ध) — Day of Drona's Generalship K1-3 तृतीयदिवसे; G2 तृतीयदिवसे — Adhy name K2 D3 पांडवसेना पराजय; D2 जयत्रययुद्धे पांडवसेनापराजय; D4 चक्रयुद्धं; G2 सैन्धववरनिरूपणं — Adhy no (figures, words or both) B1 ३ Dn1 S 42 (as in text). — Śloka no Dn1 19

43

☞ This adhy is missing in Śi (cf v 1 7 42 15)

1 B2 reads the ref on marg —^a) M2 सज येन (for सैन्धवेन) Dc1 हि रुद्धेषु; Dn2 D3 4.6 निरुद्धेषु, D1 विरुद्धेषु, D1 ३ निरुद्धेन (for निरुद्धेषु) —^b) B1 D1 T G2 ३ M2 (inf liss as in text) जय गृद्धिषु, D2 'गृद्धिषु, D4.6 G4 'गृद्धिषु; D1 'प्रद्विषु (for 'गृद्धिषु) D1 om पाण्डुषु —^c) Śi K1: D1 तद् (for सु)

2 G5 om 2^a-8^a —^a) K2 B Dc1 [क]यार्जुनि; D2 १ ३ T G2 M3-5 चार्जुनि; Dn1 चार्जुनि (for रवा) —^b) K1 D2 ४ दुरासदं; K2 Dn1 D2 G1 M 'सद'; D3 'सनां (for 'सदाम्) —^c) Dn1 व्यक्षोभयत; G1 M1 ३ विशो; G2 व्यक्षोभयति (for व्यक्षोभयत) —^d) T G2 ४ transp मकर and सागरं

3 G5 om. 3 (of v 1. 2) —^a) Dn2 D3 तद् (for त) S (G5 om) शरजालेन (for 'वर्षेण) —^b) S (G5 om) छादयतम् (for क्षोभ) K4 अरिंदम —^c) D2 ३ यथाप्रधान —^d) Śi K2 B1-3 Dc1 Dn D2-3 नरसत्तमा, K1-4 D1 तत्र कौरवा; B1 ३ रथ-सत्तमा (for कुरु)

4 G5 om 4 (cf. v 1 2) —^a) D4 वर मर्दो (for च स) —^d) T G2-4 सप्तकम् (for प्रस) D4 अमिर्तौजस

5 G5 om. 5 (of v 1 2) —^a) Śi K1-4 D1 राजव्रजैस्तु (Śi 'जेन); B2 Dc1 S (except G1, G5 om) रथघातेन (for 'व्रजेन) T G2-4 सयुक्त, G1

वातायमानैरथ तैरश्वैरपहतो रणात् ॥ ६
 तेनान्तरेणाभिमन्योर्यन्तापासारयद्रथम् ।
 रथत्रजास्ततो हृष्टाः साधु साध्विति चुक्रुशुः ॥ ७
 तं सिंहमिव संक्रुद्धं प्रमथन्तं शरैररीन् ।
 आरादायान्तमध्येत्य वसातीयोऽभ्ययाद्भुतम् ॥ ८
 सोऽभिमन्युं शरैः पथ्या रुक्मपुङ्खैरवाकिरत् ।
 अत्रवीच न मे जीवञ्जीवतो युधि मोक्ष्यसे ॥ ९
 तमयस्मयवर्माणमिषुणा *आशुपातिना ।
 विव्याध हृदि सौमद्रः स पपात व्यसुः क्षितौ ॥ १०

M1: संक्रुद्धैः (for संक्रुद्धः). —^b) K2: B2: D2
 M1: तथाञ्जेनि (for जया*).

6 Gs om 6 (of. v. 1. 2). B2 om 6-8. —^a)
 S (except M1, Gs om.) तं च (for तस्य). K4
 वि*ध; D2 M2 (anf lms as in text) विच्छेद; T
 G2 विव्याध (for विव्याध). —^b) S (Gs om) तस्य
 चाशान् (for शरैर*). —^c) S (Gs om) तैरश्वैर (for
 अथ शैर) —^d) S (Gs om.) नि*तञ्जोपहृ (Gs 'ह ;
 M1: *वृ)तो रणात्

7 B2 Gs om. 7 (of. v. 1. 6, 2) —^a) Ś1 D1
 अभिमन्युर. —^b) D2 यत्ता (for यन्ता). D2: चो
 त्सारयद्र; D2: [अ]वासारयद्र; D1: [अ]पसा*; S (Gs
 om) नि सा* (for [अ]पासा*) G4 हृष्ट (for रथम्).
 Ś1 K2: D1 यत्तार वारयद्र (Ś1 हरयद्र; K2 धारयद्र)
 यात् (K4 'थ); D2 युतासारजयद्रथ. —^c) D4 अथ
 पार्थाय (for रथप्रजाय). M4 तथा (for ततो). D2:
 D2: s. 6. 8 दृष्टा (for हृष्टा).

8 B2 om 8 (of. v. 1. 6). Gs om. 8^a (of v. 1. 2).
 —^a) T G2-4 त तु सिंहमिव क्रुद्ध. —^b) D4 M2 प्रथमंतं;
 D2 G1: 2 M1 2-3 प्रथमंतं (for प्रमथन्तं). K1 हृपून्;
 K2-4 D2: D1 रिपून्; D1 असीन् (for अरीन्). —^c)
 K1: D1 आरादावर्तम्; D4: 1 यद्यम् (for *यान्तम्).
 S आलोक्ष्य (for अभ्येत्य). —^d) B (B2 om) D2
 वसातीयो. D2: रथं; D2: 5 रणं (for हुतम्). S
 पसाति सोम्याहुतं.

9^a) K2 D2 रणे (for शरैर*). D1: 8 दृष्टा (for
 पथ्या). —^b) M1: 2 रुक्म (for रुक्म). K4 M1 इवा
 किरत्; D2: 4-5 M2 अ (M2 इ)वाकिरन् (for अवाकि-
 रत्). —^c) D2 om. जीवन् —^d) K1 D2: G1
 M1: जीवितो. S शीर (for युधि). K1: 4: 5 B2: 5 D2:

वसात्यं निहतं दृष्ट्वा क्रुद्धाः ।
 परिववृस्तदा राजंस्तव पौत्रं ॥ १० ॥
 विस्फारयन्तश्चापानि ॥ ११ ॥
 तद्युद्धमभवद्रौद्रं सौमद्रसारिमिः सह
 तेषां शरान्सेष्वसनाञ्शरीराणि ॥ १२ ॥
 सकुण्डलानि स्रग्वीणि क्रुद्धश्चिच्छेद ॥
 सखङ्गाः साङ्गुलित्राणाः सपट्टिशपरश्वधाः
 अदृश्यन्त भुजाश्छिन्ना हेमाभरणभूषिताः
 स्रग्भिराभरणैर्वस्त्रैः पतितैश्च महाध्वजैः ।

D2 D1-5 युधिमोक्षसे (D2: 'त); D2: नं
 (for युधिमोक्षसे)

10^a) D2: तं तथास्मय, D2: 4 ०
 तमयस्मय). —^b) Ś1 K1-3 D1 [अ] . .
 K2 [अ]भ्यासपा*, K2: 8 त्वाशु*; B D2: D2:
 D2: [अ]भ्याशुपा*; D2: प्रांशुपा*; D2: 4 शस्त्रपा*
 द्वाशुपा*; D2: शस्त्रपा*; D1: न्याशुपा*; D2: [अ] . .
 (for *आशुपा*). —^c) S transp विव्याध (T G2
 and हृदि —^d) S ममार च (for व्यसु क्षितौ).
 oites व्यसु (as in text) Ś1 निपपात क्षितौ व्यसु

11^a) K2: B1: 4 वासत्य; B2: 8 D2: 4 वाप्रात्य;
 D2: 4 ० वासाद्य, D1: 2 वशास्य; D1: 2 सास्य; S वल.
 (for वसात्य). K2: D2: D2: वसातीय हल दृष्ट्वा (L
 श्रुत्वा) —^b) D2: 1 क्षुद्रा (for क्रुद्धा*).

12 D2: om. 12^{ab} —^a) S (except T G2)
 विस्फारयतश्च —^b) Ś1 K2 D1 T G घोर; M2 राजन्
 (for रौद्रं).

13^a) Ś1 सरसनाञ्; B2 सकवचाञ्, D2: महोवा
 साञ्; D2: D2: ० अशोपाश्च; D2: चेव्वसनाञ्; Cd
 सेव्वसनाञ् (as in text) T G2-4 तेषां शरानि (Gs
 *शि)ष्वसनाञ्; G2: तेषां शरीधानिष्वासान् —^d) Ś1
 फल्गुनि; D2: पादवि (for फाल्गुनि).

14^a) K2 सपङ्ग —^b) K1 D1 सपट्टिस; K2
 D2: समासा. स; S सपट्टालि (G2 M 'ट्टस) (for सप
 ट्टिश) K2 -परिच्छदा; B1 D पर (D1 'रि)स्वधा,
 T G2 परश्वधा: (for परश्वधा.) —^c) B2-3 D2: D1
 अपश्यंत; D2: आदृश्यत; G2: अदृश्यत (for अदृश्यन्त)
 —^d) D2: हेमाभरण; D2: 7 8 हेमाभरण-, S नाना
 भरण- (M2-3 'भूषण') (for हेमाभरण).

वर्मभिश्चर्मभिर्हारैर्युक्कुटैश्छत्रचामरैः ॥ १५
 अपस्करैरधिष्ठानैरीपादण्डकबन्धुरैः ।
 अक्षैर्विमथितैश्चक्रैर्मग्नैश्च बहुधा युगैः ॥ १६
 अनुकपैः पताकाभिस्तथा सारथिवाजिभिः ।
 रथैश्च भग्नैर्नागैश्च हतैः कीर्णामवन्मही ॥ १७
 निहतैः क्षत्रियैः शूरैर्नानाजनपदेश्वरैः ।
 जयगृह्णैर्वृता भूमिर्दारुणा समपद्यत ॥ १८

दिशो विचरतस्तस्य सर्वाश्च प्रदिशस्तथा ।
 रणेऽभिमन्योः क्रुद्धस्य रूपमन्तरधीयत ॥ १९
 काञ्चनं यद्यदस्यासीद्वर्म चामरणानि च ।
 घनुपश्च शराणां च तदपश्याम केवलम् ॥ २०
 तं तदा नाशकत्कश्चिक्षुर्स्यामभिर्वीक्षितुम् ।
 आददानं शूरैर्योधान्मध्ये सूर्यमिव स्थितम् ॥ २१

C. 7 1802
 B 7 44 21
 P 7 44 21

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

15 °) Ds क्षत्रिमाभरणैर्वज्रैः — °) Ks Bs पतितैश्च,
 B1 पत्तिभिश्च (for पतितैश्च) B1 महाभुजैः; Dn1 रथै
 (for 'ध्वजैः) S (except G4) पतितैर्विचित्रैर्वज्रैः — °)
 Ds ५ वर्मभिश्च महाहैश्च; D7 ३ चर्मभिर्वर्मभिर्हारैर् — Ds
 om. (hapl) 15^d — °) G1 १-३ M मकुटैश्च (for
 मुकुट) Gs चित्र (for छत्र)

16 °) Ś1 Ks ३ Bs (marg) ३ 4 Dc1 Dn1 Ds १ ३
 उपस्कारैर्, Bs Dn2 Ds अयस्करैर्; T G2-3 M अवस्क
 (G2 M1 २ 'स्कारैर्' (for 'उप') — °) Ś1 ईपादण्डै
 कबन्धुरैः — °) T G1-3 M transp लक्षैर् and चक्रैर् Gs
 lacuna, Gs लक्षैर् (for चक्रैर्) — °) B1 युगैः; S
 शरैः (for युगैः). Ś1 K D (except Dc1 Ds) मग्नैश्च
 परमायुधैः

17 G4 om (hapl) 17^a-18^b — °) Ks Ds ३
 अनुकपैः (for 'कपैः') S (G4 om) पा (G3 प) दातैरनु
 कपैश्च — °) Dn1 ध्वजैर्मग्नैश्च (for रथैश्च मग्नैर्) Ds
 रथैश्च पतितैर्नगरैर् — °) Ds ३ हतैः; G1 M मग्नै
 (for हतैः) T Gs १ ३ पादावैश्चास्तुवा मही

18 G4 om 18^a (of v 1 17) — °) Ś1 K1 ३ 4
 हतैश्च (for निहतैः) — °) Ś1 जयागतैर्; K1-4 D1
 जयैच्युमिर्; B1 Dc1 Ds १ ३ जयगृह्णैर्; Ds जयगर्च्या
 (for जयगृह्णैर्) S हतैर् (G2 M1 २ 'यैर्' (for वृत्ता)
 Ks Dn1 ततो गृह्णावृता भूमिर् — °) Ds ३ समपद्यत,

S (अ)प्रियदर्शना (for समपद्यत)

19 °) K1 Ds क्रुद्धस्य (for क्रुद्धस्य) — °) D1
 सर्वम् (for रूपम्)

20 °) Ks Dn1 Ds एव (for अस्य) T G Ms-6
 यद्धि तस्या (Gs 'त्रा)सीद्, M1 ३ यद्धि यत्तस्य (for यद्य
 दस्यासीद्). — °) Gs सुघनुपश्च (for घनुपश्च) — °)
 Dn2 तदा पश्याम (for तदप') Ś1 K1 ३ om इयाम
 केवलम् Ks तदपश्यत्तदाहृत; T G2-4 Ms-3 तत्तदेवाव
 दश्यते (Ms-3 'त'), G1 M1 ३ तत्तदेवाव दश्यते; Gs
 तत्तदेवाव दश्यते

21 °) Ś1 Dn2 तत्; Ds lacuna (for त) Gs
 नाशकन् S द्रष्टु (for कश्चिच्) — °) Dn1 Ds क्षपि
 (Dc 'क्षि)वीक्षितु, S कश्चिदाहवे (for अभिर्वीक्षितुम्)
 — °) Ks 4 Gs आददानं G1 ३ M यौधान् — °)
 Ś1 Ds [उ]दितं, Dn1 Ds १ ३ [उ]स्थित; T G2-4
 [आ]स्थित (for स्थितम्)

Colophon Śs missing Sub-parvan Ś1 K1-3 ३
 B Dc1 Dn Ds ३ 4 ३-३ अभिमन्युवध (Dn2 Ds ३ 'युद्ध')
 — Day of Droṇa's Generalship K1 ३ तृतीययुद्ध
 दिवसे; K2 तृतीयदिवसे — Adhy name Ks Ds
 कौरव (Ks 'वी)सेनामर्दन; Ds सेनामर्दन — Adhy
 no (figures, words or both) B1 ३ Dn1 S 43 (as
 in text), Ds 40 — Śloka no Dn1 21.

संजय उवाच ।

आददानस्तु शरणाणामायुष्यभवदारुणिः ।
 अन्तकः सर्वभूतानां प्राणान्काल इवागते ॥ १
 स शक्र इव विक्रान्तः शक्रस्यतोः सुतो बली ।
 अभिमन्युस्तदानीकं लोडयन्बह्वशोमत ॥ २
 प्रविश्यैव तु राजेन्द्र क्षत्रियेन्द्रान्तकोपमः ।
 सत्यश्रवसमादत्त व्याघ्रो मृगमिवोत्त्वणम् ॥ ३
 सत्यश्रवसि चाक्षिप्ते त्वरमाणा महारथाः ।
 प्रगृह्य विपुलं शस्त्रमभिमन्युमुपाद्रवन् ॥ ४

44

1 Śs is missing up to 7. 44 7 (of. v l. 7. 42. 15). B₁ reads the ref. on marg —^a) Ś₁ K₁ & D₁ G₁ आदधानस्. G₁ स (for तु) —^b) D₁ आयुष्य (for आयुषि) K₁ D₁ भवदारुणि. (for [अ] भव). D₁ आयुष्य च तदारुणि. —^a) Ś₁ द्रोणरूपः; h. 1. 8 **कालः; K₁ D₁ काले कालः; S साक्षाकाल (for प्राणान्काल). D₁ ० इवागतः; G₁ इवागत (for इवा गते)

2 Śs missing (of. v. l 1). —^a) S सम (for इव). D₁ ० स शक्रेण सम दूरः. —^b) D₁ ततोनीकः; G₁ तदा सैन्यं (for तदानीक) —^a) S लोडयन् (for लोड). K₁ ३ B₁-३ D₁ यद् (K₁ D₁ 'हु') शोमत (for यद्भवो)

3 Śs missing (of v l 1). —^a) D₁ स प्रविश्यः; D₁ ३ सप्रविश्य (for प्रविश्यैव). —^b) B₁ क्षत्रियेन्द्रान्त कोपमः; T G₁-३ क्षत्रियाणां यमोपम (G₁ भयंकर); G₁ M क्षत्रियान्तकोपम. —^a) G₁ ३ M₁ ३ मृग. Ś₁ K₁-३ D₁ ह्योद्रवः; K₁ D₁ D₁ 'दत्त (K₁ 'दत्त'); D₁ D₁ ० G₁ M₁-३ 'हयण, D₁ 'दितं; G₁ इवारणं (sio) (for ह्योत्त्वणम्)

4 Śs missing (of. v. 1 1). —^a) B₁ च क्षिप्ते; D₁ D₁ ३ ० विक्षिप्ते (for चा) —^b) D₁ reads महा twice. —^a) K B₁ ३ ३ D₁ D₁ S (except G₁ M₁ ३) विविधः; D₁ विमलं; D₁ विमल (for विपुल). D₁ सद्रुम् (for सद्रुम्). —^a) S अभिद्रवन्.

अहं पूर्वमहं पूर्वमिति क्षत्रियपुंगवाः
 स्पर्धमानाः समाजगुर्जिघांसन्ते. -^a)
 क्षत्रियाणामनीकानि ६७ वि ५
 जग्रास तिमिरासाद्य ७७ मत्स्या ॥ ११ ।
 ये केचन गतास्तस्य समीपमपलायिनः
 न ते प्रतिन्यवर्तन्त समुद्रादिव सिन्धवः
 महाग्राहगृहीतेव वातवेगभयादिता ।
 समकम्पत सा सेना विभ्रष्टा नौरिवाण्वे ।
 अथ रुक्मरथो नाम मद्रेश्वरसुतो बली ।

5 Śs missing (of v l 1). —^a) D₁ त्वरमाणा (for स्पर्धमाना). T G₁-३ जवायाति; M इवायाति (for समाजगुर्). —^a) Ś₁ (except K₁) D₁ सहाहुनि; D₁ रणेहुनि (for रमजम्).

6 Śs missing (of v. l 1). —^a) K₁ विद्रुतानि (for प्र) G₁ M [अ]मितौजसां (for [अ] धावताम्). —^b) K₁ B (except B₁) D₁ D₁ जग्राहः; D₁ जग्रासत्; S जग्रासत् (for जग्रास) — B₁ क्रुद्धो (for क्षुद्र-). D₁ यथा (for इव) ३. 4 D₁ [अ]हवे; D₁ [अ]ण्वे (for [अ]ण्वे).

7 Śs missing (of v l 1). —^a) K₁ D₁ केविधागतासः; T G₁-३ M₁-३ ये समागतासः; G₁ M₁ ३ केचनागतास (for केचन गतास). D₁ G₁ M₁ ३ सत्र (for तस्य). —^b) S (except G₁) अनि (G₁ परि)वर्तिन (for अपलायिन). — G₁ om 7^a-9^b. —^a) D₁ S (G₁ om) न ते प्रतिनिवर्तते; D₁ ३ न ते प्रत्यनिवर्तते. —^a) Ś₁ K₁ ३ D₁ समुद्रम्. Ś₁ निद्रगा; Cd सिन्धव (as in text).

8 Śs resumes G₁ om. 8 (of v l. 7). —^a) D₁ गृहीतेन. —^b) Ś₁ K₁ ३ 4 D₁ हतवेगा; D₁ हतभगा; G₁ M वायुवेग (for वातवेग). —^a) M₁-३ से (for सा) —^a) B₁-३ ३ D₁ विभ्रंता; B₁ वि भ्रंता; M₁-३ विभ्रष्टा (for विभ्रष्टा). K₁ 4 D₁ इवा हवे, D₁ (marg as in text) इवातरे. — For 8^a, T G₁-३ M₁ ३ subst

305* संप्रष्टा वाहिनी तुभ्य नौरिवासीन्महार्णवे ।

9 G₁ om 9^a (of. v l. 7). —^a) Ś₁

त्रस्तामाश्वासयन्सेनामत्रस्तो वाक्यमत्रवीत् ॥ ९
 अलं त्रासेन वः शूरा नैष कश्चिन्मयि स्थिते ।
 अहमेनं ग्रहीष्यामि जीवग्राहं न संशयः ॥ १०
 एवमुक्त्वा तु सौभद्रमभिद्रुद्राव वीर्यवान् ।
 सुकल्पितेनोद्यमानः स्यन्दनेन विराजता ॥ ११
 सोऽभिमन्युं त्रिभिर्वाणैर्विद्ध्वा वक्षस्यथानदत् ।
 त्रिभिश्च दक्षिणे वाहौ सव्ये च निशितैस्त्रिभिः ॥ १२
 स तस्येष्वसनं छित्त्वा फाल्गुनिः सव्यदक्षिणौ ।
 भुजौ शिरश्च स्वक्षिभ्रु क्षितौ क्षिप्रमपातयत् ॥ १३
 दृष्ट्वा रुक्मरथं रुग्णं पुत्रं शल्यस्य मानिनम् ।

जीवग्राहं जिघृक्षन्तं सौभद्रेण यशस्विना ॥ १४
 संग्रामदुर्मदा राजन्नाजपुत्राः प्रहारिणः ।
 वयस्याः शल्यपुत्रस्य सुवर्णविकृतध्वजाः ॥ १५
 तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ।
 आर्जुनिं शरवर्षेण समन्तात्पर्यवारयन् ॥ १६
 शूरैः शिक्षावलोपेतैस्तरुणैरत्यमर्षणैः ।
 दृष्ट्वैकं समरे शूरं सौभद्रमपराजितम् ॥ १७
 छाद्यमानं शरत्रातैर्हृष्टो दुर्योधनोऽभवत् ।
 वैवस्वतस्य भवनं गतमेनममन्यत ॥ १८
 सुवर्णपृष्ठैरिषुभिर्नानालिङ्गैस्त्रिभिस्त्रिभिः ।

C 7 1821
 B 7 45 19
 K 7 45 19

K: Dn D: Gs-s M1: 2 आश्वासयत् (for 'यत्')

10 D: om 10^a-11^b Before 10, G1 ins रुक्म-
 रथ -^a) D: वै (for व) -^b) S न मामेपो
 (G1 s M नैष माम्) भिवर्तते -^c) D: 5 हनिष्यामि
 (for ग्रही')

11 D: om 11^a (of v l 10) -^a) K: D1 T
 G: 2 M स (for तु) Do: (marg sec m as in
 text) उक्कस्तु -^b) S महता (for [उ]द्यमानः)

12 ^b) Ś K (except Ks) D: 2 s मित्रा (for
 विद्धा) -^c) K1 त्रिभिश्च (for त्रिभिश्च) -^d) Gs
 तु (for च). D: 4 शरैः (for त्रिभिः) - After 12,
 S ins

308* सोऽभिमन्युस्तवस्तस्य छिरवा प्रणदतो यली ।

[G: तस्य (for ततस्) G: छित्त्वा, M: 5 तेन (for
 तस्य) G1 M विद्ध्वा; G: वाहू (for छित्त्वा)]

13 ^a) Ś: स तस्येष्वसनेदिच्छवा; S तस्य सेष्व(Gs
 'त्वा)सन सव्य -^b) S दक्षिण च ससायकं -^c)
 Ś: स्वक्षि, Ks D: 5 [अ]भिमन्युं (Ks D: 'न्यु');
 Do: [अ]स्य चतुः; Dn: [अ]क्षिभ्रुवौ, Dn: तस्वक्षि;
 D: 5 छित्त्वा; D: T G: स्वक्षिभ्रू (for स्वक्षिभ्रु)

14 ^a) Ks D (except Do: D: 5) मम, S राजन्
 (for रुग्ण). -^b) D: मानित; Gs मानिन. -^c)
 D: जिघृक्षणं (for 'क्षन्तं'). -^d) S निपातित (for
 यशस्विना).

15 ^a) Ś: सग्रामे. Ks दुर्मना (for 'दा) G1 M
 शक्यपुत्रे हते राजन् -^b) G1 M1: 2 ससत्वर (for

प्रहारिण) -^a) D: स्वर्णं, M: 5 (sup lin, orig
 as in text) विचित्र (for सुवर्ण) G1 M क्वच
 (for विकृत)

16 ^a) S अति (for ताल) The portion of the
 text from चापानि up to स वि (in 7 47 14^c) is lost
 in D: on missing folios -^b) M: 5 s (sup lin
 as in text) विकर्षन्तो (for विकर्षन्तो) Ś: Dn D: 2
 s-2 T Gs-s महाबला (for 'रथ') -^c) K: D:
 5: 1 अर्जुनि; Dn: आगत्य (for आर्जुनि) T G: 2
 M: 5 (sup lin) s रथ (M: 5 शर) वंशेन (for शर
 वर्षेण) -^d) G1 M1: 2 समवारयन् (M1 'यत्' (for
 पर्यवारयन्)

17 D: missing (of v l 16) -^a) Ś: K
 (except Ks) D1 शरैश्चैव (for शूरैः शिक्षा) Ś: शरैः
 सारफलोपेतस् -^b) K: B: 2 स अत्यम (Ba 'च)र्षणै;
 S अत्य (G1 M1: 2 'स्य)मर्षिभि (for अत्यमर्षणै) Dn:
 तरुणैरत्यमर्षणै. - Gs om (hapl) 17^a-19^a. -^d)
 Dn: अपलायिन; S (Gs om) परिवारित (for अपरा
 जितम्)

18 D: missing (of v l 16). Gs om 18 (of
 v l 17) -^a) Ś K1 s Dn: D: 1 अर्षमानं; K:
 पीह्य'; D: 1 अर्ष; D: 1 अर्षमाण (for छाद्यमान) -^b)
 Ś: K1 दृष्ट्वा (for हृष्टो) Ś: K1 s D: [S]द्रवीत् (to
 ऽभवत्) -^c) Ks Ds भुवनं; B (except B:
 Do: 1 च गृहं (for भवनं) -^d) Gs दृष्ट्वा (for गत
 N (D: missing) होनम्; Gs गतम् (for पुनम्).

19 D: missing (of v l 16) Gs om 19^a
 v l 17) -^a) D: विविधैर् (for इषुभिर्)

अदृश्यमार्जुनिं चक्रुर्निमेषात्ते नृपात्मजाः ॥ १९
 ससूताश्चध्वजं तस्य स्यन्दनं तं च मारिष ।
 आचितं समपश्यामश्चाविधं शल्लैरिव ॥ २०
 स गाढविद्धः क्रुद्धश्च तोत्रैर्गज इवार्दितः ।
 गान्धर्वमस्त्रमायच्छद्रथमायां च योजयत् ॥ २१
 अर्जुनेन तपस्तप्त्वा गन्धर्वेभ्यो यदाहृतम् ।
 तुम्बुरुप्रमुखेभ्यो वै तेनामोहयताहितात् ॥ २२
 एकः स शतधा राजन्दृश्यते स्म सहस्रधा ।

अलातचक्रवत्संख्ये क्षिप्रमस्त्राणि दर्शयन् ॥ २३
 रथचर्यास्त्रमायाभिर्मोहयित्वा परंतपः ।
 विभेद शतधा राजञ्शरीराणि महीक्षिताम् ॥ २४
 प्राणाः प्राणभृतां संख्ये प्रेषिता निशितैः शरैः ।
 राजन्प्रापुरमुं लोकं शरीराण्यवनिं ययुः ॥ २५
 धनूंष्यश्वाभिन्यन्तृश्च ध्वजान्बाहुंश्च साङ्गदान् ।
 शिरांसि च शितैर्भल्लैस्तेषां चिच्छेद फाल्गुनिः ॥ २६
 चूतारामो यथा भग्नः पञ्चवर्षफलोपगः ।

Ś1 वर्णैस् (for लिङ्गैस्). Ś1 D1 सुतेजितैः; Ś2 K1-3
 Dn1 D1 8 6 सुतेजनैः, D2 सुतेजितैः, D3 सहस्रधाः;
 D4 सुपूजितैः (for त्रिमिच्छिभिः) —^a) D5 G1 M1 2
 चार्जुनिं Ś1 अदृश्य क्रुद्धार्जुनिं च (hypermetrio) —^d)
 Ś1 K1 नृपात्मजा; D01 रमज

20 D4 missing (of v 1 16). —^a) D8 तं वै;
 D9 तं च; G1 M1 2 चैव (for तस्य) —^b) Ś K1-3
 D1 तस्य, B2 G1 M1 2 चापि; B3 D01 घत; D2 6
 तत्र, D3 तस्य (for स च) Ś2 K (except K5) D1
 भारत (for मारिष) — K1 om (hapl) 20^a-21^d
 —^c) Ś1 आर्दितं, Dn1 आर्दितं (for आचित) Dn1
 तस्य पश्याम; D5 7 8 समपश्याम; S प्रत्यप (G5 'दृ'
 श्याम (for समप) D6 आच्छादितमपश्याम —^d)
 Ś1 K2 4 D1 पर्वतं; Dn1 आविध; D2 चाविध; S
 (except G5) Cv आविध (for आविध) Ś K2 D1
 शल्लैर्; K5 Dn1 D2 8 7 8 शल्लैर्; B3 (marg,
 orig as in text) कश्मलैर्; B3 (also marg) शशक;
 Cv शयलैर्; Ca d शल्लैर् (as in text)

21 D4 missing (of v 1 16) K1 om 21 (of
 v 1 20) —^a) B (except B4) D01 Dn1 क्रुद्धस्तु;
 D2 छुधितस् (for क्रुद्धश्च) S स गाढमिपुभिर्विद्धस्
 —^b) D1 [अ]र्दित; T G M1 2 श्रमन् (for [अ]
 र्दित) M2-3 तोत्रैरिव गज श्रमन् —^c) K4 5 गंधर्व
 मस्त्रम्; D6 गान्धर्वमस्त्रम् S गान्धर्वमस्त्रमाया च —^d)
 D7 अस्त्रमाया; M2-3 रक्षोमाया (for रथ). Ś2 om
 च. N (D4 missing, K1 om.) भारत (for योजयत्)

22 D4 missing (of v 1 16) —^a) S ये (G1
 M1 2 यो)र्जुनेन (for अर्जु) —^b) T G2 4 समाह्वये;
 G1 2 M निराह्वये; G5 [स]पि चाह्वये (for यदाह्वतम्).
 —^c) K2 D8 तुम्बुरु; D01 Dn1 D2 5 तुम्बुरु (for
 तुम्बुरु) S तुम्बुरुप्रमुखैर्दत्ते —^d) K1 सतो (for सेन).
 K1 2 B2 Dn1 अमोहयित; K5 मोहयत (for अमो).

S ताभ्यां तानमोहयान् G1 2 6 M1 2 'द्वि)पू

23 D4 missing (of v 1 16). —^a) B2 Dn
 D5 G1 एकधा; T G2-5 M एकस्तु (M1 2 'श्च) (for
 एक स) —^b) D01 अदृश्यत, Dn2 दृश्यते च (for
 दृश्यते स्म) —^c) D8 अला* (for अलात) T
 G2-4 सर्व; G1 5 M क्षिप्र (for सख्ये). —^d) S
 भ्रमज (G5 'ष्य)स्त्राण्यदर्शयत् (T G2 M1 'यन्)

24 D4 missing (of v 1 16) —^a) D8 6 रथ
 वयोस्त्र (for 'चर्यास्त्र) T G2-5 -मायाभ्यां (for माया-
 म्भिर्) —^b) Ś1 K1-3 Dn1 D5 परंतप —^c) K5
 शतधा (for 'धा) S [अ]नीक (for राजञ्) —^d)
 Dn1 महीभृतां (for 'क्षिताम्) S क्षत्रियाणां भय दधत्
 — After 24, S ins

307* भिन्नानीकाश्च दिङ्मूढा भूय संत्रस्तचेतसः ।

मल्लैरुक्कतशिरसः परलोकमयाविशान् ।

[G1 4 5 M भीतानीकाश्च (for भिन्ना)]

25 D4 missing (of v 1 16) —^a) D8 6 श्रेष्ठ;
 G1 2 M सखे; G4 सखे (for सख्ये) —^b) M2-3
 प्रेषितैश्च शितै (for 'ता नि') G1 M1 2 प्रेषितैरनिघर्तिनां
 — B3 om 25^a-26^d. —^c) T G2-5 M2-3 प्र (G5 प्रा)
 याति (for प्रापुर) D5 वरान् (for धमु) Ś1 लोक;
 D6 सर्वात् (for लोक) G1 M1 2 शरीरहितोमु लोक.
 —^d) B1 2 G2 4 M3 [अ]वर्नी; D8 क्षिति (for [अ]
 वनिं). M1 2 शरीरैरवनिं ययु

26 D4 missing (of v. 1 16) B3 om 26 (of
 v 1 25) Before 26, G2 ins संजय. —^a) K5
 Dn1 D1 8 धनूंष्यस्त्राणि संख्ये —^b) D1 संगत (for
 साङ्गदान्) —^c) K4 6 B3 D01 Dn2 D1 8 G1 5 M1 2
 च शितैर्; D2 5 निशितैर् (for च शितैर्). S बाणैस्
 (for मल्लैस्) —^d) K2 फल्गुनि

राजपुत्रशतं तद्वत्सौभद्रेणापतद्भ्रतम् ॥ २७
 कुद्वाशीविषसंकाशान्सुकुमारान्सुखोचितान् ।
 एकेन निहतान्दृष्ट्वा मीतो दुर्योधनोऽभवत् ॥ २८
 रथिनः कुञ्जरानश्चान्पदार्तीश्चावमर्दितान् ।

दृष्ट्वा दुर्योधनः क्षिप्रमुपायात्तममर्षितः ॥ २९
 तयोः क्षणमिवापूर्णः संग्रामः समपद्यत ।
 अथाभवत्ते विमुखः पुत्रः शरशतार्दितः ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

४५

धृतराष्ट्र उवाच ।

यथा वदसि मे ह्यत एकस्य बहुभिः सह ।

संग्रामं तुमुलं घोरं जयं चैव महात्मनः ॥ १
 अथद्वेयमिवाश्रयं सौभद्रस्याथ विक्रमम् ।

C 7 1234
B 7 46 2
K 7 46 2

27 D₁ missing (of v l 16) —^a) Ś₁ K₁ D₁
 चूत (Ś₁ 'ता)राजो, K₁ : स्वराजो; B₁ : चूतारामो,
 D₁ D₂ चूतारामा, D₂ : (marg, sec m) धेतारामो;
 D₃ चूतारामो; D₄ चूतारामो; M₁ : चूतारामे (for
 चूतारामो). Cd cites चूदावान् (meaning आजीधानं)
 D₁ D₂ D₃ मन्ना —^b) K₁ : B₁ : D₁ G₁ : s
 M₁ पंचवर्षं (D₁ 'र्षा); M₂ : 'वेष' (for 'वर्ष')
 K₁ D₁ D₂ D₃ फलोपमा (K₁ 'मा' —^c) G₁
 कुल (for 'शत') —^d) Ś₁ [अ]र्थवद्; Ś₂ K₁ : D₁
 [अ]र्षवद्; K₂ D₂ : s : 'स' [अ]र्षवद् (for अपवद्)
 K₃ द्वित (for हसम्). K₄ सौभद्रेणास्तु वीक्षत, D₅ 'ण
 तदा हर्षः; T G₁ : s M Bom ed 'ण निपातित

28 D₁ missing (cf. v l 16) —^b) D₂ सान्
 (for सु) —^c) K₁ D₂ निहितान् —^d) Ś K₁ :
 हीतो; D₁ : [अ]मीतो (for मीतो).

29 D₁ missing (cf v l 16). —^b) Ś K Dn
 D₁ : चाभिनत्ततः; B₁ : s D₁ चावमज्जत; B₁ D₂ :
 चाभि (B₁ 'पि)मज्जत, D₂ चाभि*सत्त, D₁ : निहतांसत्त
 (for चावमर्दितान्) —^c) Ś₁ कृष्णम्; Ś₂ K₁ : s D₁
 कर्ष्णिम् (for क्षिप्रम्). —^d) K₁ D₁ उपयातम्; K₂
 B₁ (marg.) D₂ : s M₁ उपायो (B₁ D₁ : 'या'सम् (for
 उपायातम्). Ś₁ अर्दिम, Ś₂ K₁ : s D₁ अमर्षणः;
 D₂ अमर्षितं; G₁ : अमर्षत (for अमर्षित.)

30 D₁ missing (cf v l 16) —^a) K₁ Dn
 D₂ : s S अपूर्व (G₁ 'र्व') (for 'र्ण') —^b) G₁ : s M₁

सग्राम B D₁ G₁ M₁ : तुमुलोभवत्, Dn₁ प्रत्यपद्यत,
 T G₁ : s M₁ : s समभू (G₁ अमव)वृत् (for समपद्यत)
 —^a) D₁ G₁ M₁ : अयामवत्स, D₂ अमवत्ते हि, D₁ :
 अयामवत्से K₁ : D₁ : s M₁ विसुखा —^d) K₁ D₁ :
 पुत्रा. K₁ शताहवा; K₂ शरार्दिता, K₃ शतान्वित,
 Dn₁ D₂ शतचित्त, D₁ : शतार्दिता; M₁ शरार्दित
 (for शतार्दित) B₁ पुत्र शतशरार्दित

Colophon D₁ missing — Sub-parvan Ś₁
 K₁ : s B D₁ Dn D₁ : s : 'स' अभिमन्युवध (Dn₂ D₂ :
 'युद्ध). — Day of Droṇa's Generalship Ś₁ तृतीय
 दिने; K₁ : s तृतीययुद्ध (K₂ om युद्ध)दिवसे; G₁
 तृतीयेहि — Adhy name K₁ राजपुत्रसैन्यमर्दन;
 D₂ : राजपुत्राणा वध (D₂ मर्दन) — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ : Dn₁ 44 (as in text),
 D₂ 41. — Śloka no. Dn₁ 30

45

☞ This adhy is missing in D₁ (of v. l. 7,
 44, 16)

1 ^a) G₁ सूत त्वम् (for मे सूत). —^b) Ś K₁ :
 रवेकस्य; D₁ ह्येकस्य (for एकस्य) —^c) Dn₁ D₂ : s
 तुमल D₁ संग्रामे तुमलं क्षयं

2 ^a) Ś K₁ : s दृष्ट्वा, B₁ : s D₁ मन्ये (for तेषां)

किं तु नात्यद्भुतं तेषां येषां धर्मो व्यपाश्रयः ॥ २
 दुर्योधनेऽथ विमुग्धे राजपृथग्गते हते ।
 मौमद्रे प्रतिपदिं कां प्रत्यपद्यन्त मामकाः ॥ ३
 नंजय उवाच ।
 संशुष्काम्याश्रलक्ष्मणाः प्रक्षिप्त्वा लोमहर्षिणः ।
 पत्न्यायनकृतोत्साहा निरुत्साहा द्विपञ्चये ॥ ४
 हतान्भ्रातृन्पितृन्पुत्रान्मुहृत्संबन्धिवान्धवान् ।
 उन्मुज्योत्सृज्य समिपुस्त्वरयन्तो ह्यद्विपान् ॥ ५

तान्प्रभगांस्तथा दृष्ट्वा द्रोणो द्रौणिर्वृहद्रथः ।
 कृपो दुर्योधनः कर्णः कृतवर्माथ सौबलः ॥ ६
 अभिद्रुताः सुसंकुद्धाः सौभद्रमपराजितम् ।
 तेषुपि पौत्रेण ते राजन्प्रायशो विमुग्धीकृताः ॥ ७
 एकस्तु सुखसंबुद्धो बाल्यादर्पाच निर्भयः ।
 इष्वस्त्रविन्महातेजा लक्ष्मणोऽऽर्जुनिमभ्ययात् ॥ ८
 तमन्वगेवास्य पिता पुत्रगृही न्यवर्तत ।
 अनु दुर्योधनं चान्ये न्यवर्तन्त महारथाः ॥ ९

—^a) S transp तेषां and धर्मो. D₁ s कृणो (for धर्मो) ^b K₁-s D₁ व्यवस्थित (for व्यपाश्रय)

3^a) B₁-s D₁ D₁ D₁ s T G₁ s s M तु. B₁ G₁ च; D₁ [s] वि (for स्य). —^b) G₁ राज-
 पत्न्यायनकृतोत्साहा. —^c) D₁ (marg) प्रतिपृष्टि; Ca d
 पति (as in text) — After 3, D₁ s ins.

308* गृहं हि सर्वधर्मानां श्रेयसं स्वर्गवातिसाम् ।
 न कृणो श्रेयसं येषां किं तेषां दुःखमभव ।
 धर्मानां प्रतिपक्षेभ्ये कालेन परिणामिणे ।
 का चिन्ता महती भूय विस्तया बाध्यते जह ।
 क्रियोपक्रमित पूर्वं परिणामदत्तं सुखम् [5]
 एताव विना महाराज समाधानं न दिद्यते ।
 सर्वोत्सृष्टिदो राजन्भृशुत्पापरिते पलम् ।

[(L 3) D₁ प्रतिप्रेद — D₁ om lines 5-7]

3 After the ref., G₁ M ins

309* तावदास्तव पुत्राश्च वीक्षमाणा परस्परम् ।

[G₁ M₁ s [तो] स्य (for परस्परम्)]

—^a) ^d) चत्वारो (sic); ^e) K₁-s D₁ मन्त्राद्या (for
 चत्वारो) K₁ संशुष्काम्याश्रलक्ष्मणा (sic); G₁ M₁ s
 मुहृत्संबन्धिवान्धवान् —^b) ^c) K₁-s B₁ s (marg as
 in text) s s D₁ s s G₁ मौमद्रेण; D₁ T G₁-s
 M श्रेयसं; D₁ 'वि'त्ता —^d) D₁ पराश्रया (for
 कृतोत्साहा). —^e) D₁ कृणोत्साहा (for 'निह').
 — After 4, G₁ M ins

310* मौमद्रेण महाराजोऽप्य ब्रह्मणो जीविषैपितः ।

5^a) G₁ इष्वस्त्रविन्महातेजा. M₁ s हतान्भ्रातृ-
 पुत्रान्धवान् —^b) ^c) B₁ संबन्धिवान् G₁ मरुता बी) यवाननि

—^a) K₁ B₁ D₁ D₁ s S गच्छति; B₁ सप्रेक्ष्य; D₁
 संजगमुस; D₁ सान्वीयुस् (for समियुस्) B₁ समीयुस्
 रज्ज्योत्सृज्य —^b) K₁ M₁ s हतद्विपान्; B₁ हयान्द्रि-
 पान्; D₁ D₁ s G₁ रयद्विपान् (for हयद्विपान्).

6^a) B₁ D₁ s ततो; D₁ D₁ सदा (for तथा).
 S तां प्रभगां चमू दृष्ट्वा —^b) D₁ D₁ s महा (for
 गृहद्). —^c) B₁ D₁ s G₁ च; D₁ स (for
 [स]य). — After 6, G₁ M₁ s ins

311* तथा सर्वे समभ्येत्य सौभद्रं नुतमर्षयन् ।

तथा विनिहतां दृष्ट्वा तव सेनामनाथवत् ।

7 G₁ M om 7^a. —^a) B₁ s s D₁ अभ्यप्रवन्तु
 संकुद्धा; B₁ s अभ्यभायंत स' (B₁ 'चन्तुं'); T G₁-s
 अभिभूतास्तु सं' —^b) T G₁-s अपलापिन (for 'राजि-
 तम्) —^c) ^d) K D (D₁ missing) तु (for उपि).
 G₁ M रयशीयान्तव पुत्राश्च —^e) G₁ M प्रायशो विमु-
 रामवन् — After 7, S ins :

312* मौमद्रेण महाराजं शकप्रतिमतेजसा ।

8^a) B₁-s च (for तु) —^b) K₁ दर्पात्; D₁
 न्पात् (for दर्पात्). G₁ पाद्वादस्याप्रतीमय (corrupt).
 —^c) D₁ एकोऽपिन; D₁ द्वास्त्रयोर् (for 'विन्).
 S इष्वस्त्रकुत्सा शूरो —^d) D₁ D₁ s काश्रुंभि लक्ष्मणो.
 G₁ M₁ s लक्ष्मणो (for लक्ष्मणो). K₁ अभ्यगात्.

9 K₁ om. 9. —^a) ^b) K (K₁ om) D₁ पत्न्याश्च;
 D₁ s अन्वयात्; D₁ s 'गाद् (for 'शेय). Cd (also)
 cites अनुक्त; Cd अन्वक्त (as in text). —^b) ^c) ^d) S D₁
 गृही (for गृही). K₁ निवर्तत; D₁ स्ववर्तत; D₁ s
 निवर्तयत; D₁ s निवारयन् (D₁ 'त्' (for स्ववर्तत).
 —^e) ^f) S B₁ s (marg) अय; D₁ तत्र (for अनु).
 —^g) ^h) S संनिहता (for स्ववर्तत)

अभिमन्युवचपर्व]

तं तेऽभिपिपिचुर्वाणैर्मेघा गिरिमिवाम्बुभिः ।
स च तान्प्रममाथैको विष्वग्वातो यथाऽनुदान् ॥ १०
पौत्रं तु तत्र दुर्धर्षं लक्ष्मणं प्रियदर्शनम् ।
पितुः समीपे तिष्ठन्तं शूरसुद्यतकर्मिकम् ॥ ११
अत्यन्तसुखसंबृद्धं घनेश्वरसुतोपमम् ।
आससाद रणे कार्ष्णिर्मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ १२
लक्ष्मणेन तु संगम्य सौभद्रः परवीरहा ।

शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैर्बाहोरुरसि चार्पितः ॥ १३
संकुद्धो वै महाबाहुर्दण्डाहत इवोरगः ।
पौत्रस्त्व महाराज तव पौत्रमभापत ॥ १४
सुदृष्टः क्रियता लोको अमुं लोकं गमिष्यसि ।
पश्यतां बान्धवानां त्वां नयामि यमसादनम् ॥ १५
एवमुक्त्वा ततो मल्लं सौभद्रः परवीरहा ।
उद्धवर्ह महाबाहुर्निर्मुक्तोरगसंनिभम् ॥ १६

C 7 1848
B 7 45 16
K 7 46 16

10 °) Ś; K; D; ते ते; K₁ ततो (for तं ते)
K₁-s D₂ D₁ १ ३ विपिचुर (for विपि) S त तु वै
विपिचुर्याणैर् — °) Ś K (except K₅) D₂ D₁-s १-३
G₅ ४ तु (for च) — °) K₄ इव (for यथा)

11 S reads 11 after 17¹² followed by a repetition of 12¹⁰ — °) D₂ G₅ पौत्रस (for पौत्र) Ś₁
च तव; Bom ed. तव च (for तु तव) — °) G₁
M लक्ष्मणं — °) S प्राहिणोघमसादन

12 For the repetition in S, cf. v. 1 11 — °)
K₄ D₁ सपन्न, G₁ (second time) सरश्च (for स
वृद्ध) — °) S (first time) देवैरपि दुरासद — °)
T G₂ कार्ष्णि (for कार्ष्णिर्) — After 12, K₅ (marg)
108

313* अग्रवीरुद्धमण कुदमार्जुनं परमामासवित् ।
अणु वाक्य महाबाहो अभिमन्यो महाबल ।
गच्छ स्व पाण्डवाप्यश्रीत्र मा युद्धं कुरु सुव्रत ।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा अभिमन्यु प्रहापवान् ।
उवाच लक्ष्मण कुदं प्रहसन्निव मारुत । [5]
गमिष्यामि चिरं आठं सवनिवास्त्रिहस्य वै ।
पाण्डवान्प्रति चाद्यैव इति सत्यं वदामि ते ।

— After 313*, K₂ (marg) reads 15 for the first time, repeating it in its proper place, while S ins after 12

314* सिंहशावो घने यद्द्रुपुण्डरीकशिशु यथा ।
13 °) G₁ M लक्षणेन B₅ च (for तु) B₂
लक्षणेन पद पश्यन् — °) T G₁-s सौभद्र शुभलक्षण
— °) T G₂-s चैव; G₁ M पीतैर् (for तीक्ष्णैर्) B₂
शरैस्तीक्ष्णैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैर् (sio) Ś₁ चादयत्,
Ś₂ K₁ १ ४ B₂ D₂ D₁ चार्पित, K₂ B₄ D₅ (before
corr.) १ ३ T G₂-s चार्पयत् (for चार्पित) .

14 K₂ repeats 14^a after 15 — °) S सम
कृष्यन् (for संकुद्धो वै) Ś K (K₂ both times) B₅
D (except D₂), D₄ missing) महाराज (for
'बाहुर) — K₂ reads 14^b after the second occur-
rence of 14^a — °) B₂ राजाहत (for दण्डा). Ś₂
द्विप; M₅ [अ]तक (for [ड]रग) M₅ (sup in as
in text) दृढपाणिर्वातक — K₂ om 14^a — °)
S महाबाहुस (for 'राज)

15 Before 15, G₁ M₂-s ins अभिमन्यु K₂
(marg) reads 15 for the first time after 313*
— °) B₅ लदृष्ट, D₂ D₂ १-१ G₅ सुदृष्ट; D₂ स
दृष्ट (for सुदृष्ट) K₂ (first time) लोके (for लोको)
— °) N (except D₁ ३; D₄ missing, K₂ [both
times] इसु; S यम- (for असु) — °) T G₂-s
पार्थिवानां (for बान्ध) Ś₂ K₁ १ (both times) D₁
त्वा; T G (except G₅) M₁ १ च (for त्वा) — °)
G₅ शासन (for सादनम्) — K₂ repeats 14^a after
15 and, reading 14^b thereafter, ins

315* तस्य चातिक्रम दृष्ट्वा लक्ष्मणो युद्धकोविद् ।
युद्धं चक्रे तदा तेन शस्त्रास्त्रैर्मतिमाश्रुप ।
वयोयुद्धमतीवासीदुष्पाङ्गरकयोरिव ।
अन्योन्य *जिघांसतोर्ध्वलवासवयोरिव ।
शरजालैर्महाघोरैर्विष्यधुस्ते परस्परम् । [5]
लक्ष्मणो निशितैर्वाणैर्दिशमिश्रं स्नान्तरे ।
आजवानार्जुनं चैव तथा विद्दोऽभिमन्युना ।
पञ्चमि पञ्चमिर्वाणैर्निजज्ञे रयवाजिन ।
सारथिमिपुणैकेन ध्वज चैकेपुणाहनत् ।
त्रिनिर्याणैर्धनुश्छित्त्वा आर्जुनं सुमहाबल [10]

16 °) K₂ अतिरीक्षण, G₁ M₁ १ एतदुक्त्वा, G
एवमुक्त्वा (for एवमुक्त्वा) G₁ १ M₁ १ बाण (f
मल्ल) — °) B₅ (marg) ऊर्ध्वबाहुर; D₂ उज्ज

स तस्य भुजनिर्मुक्तो लक्ष्मणस्य सुदर्शनम् ।
 सुनसं सुभ्रु केशान्तं शिरोऽहार्पात्सङ्कुण्डलम् ।
 लक्ष्मणं निहतं दृष्ट्वा हा हेत्युच्चुक्रुशुर्जनाः ॥ १७
 ततो दुर्योधनः क्रुद्धः प्रिये पुत्रे निपातिते ।
 हतं नमिति चुक्रोश क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ १८
 ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रोणपुत्रो वृहद्वलः ।
 कृतवर्मा च हार्दिक्यः पङ्थाः पर्यवारयन् ॥ १९
 स तान्विद्धा शितैर्वाणैर्विसुखीकृत्य चार्जुनिः ।
 वेगेनाभ्यपतत्क्रुद्धः सैन्धवस्य महद्वलम् ॥ २०

आवब्रुस्तस्य पन्थानं गजानीकेन दंशिताः ।
 कलिङ्गाश्च निपादाश्च क्राथपुत्रश्च वीर्यवान् ।
 तत्प्रसक्तमिवात्यर्थं युद्धमासीद्विशां पते ॥ २१
 ततस्तत्क्रुञ्जरानीकं व्यधमद्दृष्टमार्जुनिः ।
 यथा विवान्नित्यगतिर्जलदान्शतशोऽम्बरे ॥ २२
 ततः क्राथः शरत्रातैरार्जुनिं समवाकिरत् ।
 अथेतरे संनिवृत्ताः पुनर्द्रोणमुखा रथाः ।
 परमास्त्राणि धुन्वानाः सौभद्रमभिदुद्बुधुः ॥ २३
 तान्निवार्यार्जुनिर्वाणैः क्राथपुत्रमथार्दयत् ।

D: उद्धर्षः; Ca d उद्धर्षं (as in text) S: D: महाबाहो (for 'बाहुर)

17 ^a) G₁ M लक्षणस्य D: लक्ष्मण शुभदर्शनं — ^c) S (except T G₂) सुनास D: s शु (D: सु)ञ् (for सुभ्रु) — After 17^{ad}, S reads 11 followed by a repetition of 12^{ab} — ^e) G₁ M लक्षण Dn₁ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). — ^f) D₂ हत (for हा हा): — After 17, K₂ D₁ s ins

316^a स भ्रातृभ्राजपुत्रांश्च कुमारस्वानुयायिनाम् ।
 जघान वाणैः सौभद्रः सहस्राणि चतुर्दश ।
 शरैः रथसहस्राणि सप्त नागदातानि च ।

[(L 1) K₂ अनुयायिन (for 'यायिनाम्)]

18 ^a) K₂ राजा (for युद्ध). — ^b) S₁ D₁ प्रिय (for प्रिये). — ^c) B₁ Dn₂ D₂ 1 s S Cd प्रत (for हत) K₁ सुभ्रुशु; D₂ (marg) सक्रोधी (for चुक्रोश) — ^d) B₁ क्षत्रिय; S₁ K₂ क्षत्रिया; D₂ चुक्रोश (for क्षत्रियान्). S₁ B₁ s Dc₁ क्षत्रियर्षभ; K₁ s भरतर्षभ (K₂ 'भ); Dn₁ पुरवर्षभ (for क्षत्रिय')

19 ^a) D₁ s द्रोणिश्वैः; G₁ M क्ष (G₁ M₁ s श्) - शयामा (for द्रोणपुत्रो)

20 ^a) S₁ K₁-4 D₁ s 2-3 तास्तु; K₂ Dn D₂ s तास्य (for स तात्). S₁ मिरथा (for विष्ठा). Dn₁ D₁ s तितैर् (for तितैर्) — ^b) D₁ s सौर्जुनि (for चार्जुनि). — ^c) Dn₁ D₂ T G M₁ s [क्ष]भ्यद्वत्, D₂ s [क्ष]भ्यपतत् (for [क्ष]भ्य') — ^d) T G₁-4 M₂ (sup in as in text) सैन्धव च (for 'पत्य). D₂ T G₁-4 महापत्नः; D₂ s वृहद्वल (for महद्वलम्)

21 ^a) G₁ शृगामीकेन (for गजा'). S दंशिता. S K

(except K₂) D₁ सौभद्रस्य महाभयन (S₁ 'यत्ता) — ^a) S₁ K₂ कलिङ्गाश्च, Dn₂ D₁ कलिङ्गा (D₁ ग)श्च (for कलिङ्गाश्च) S₁ तु (for च). S₁ K₂ D₁ निपादाश्च (for 'दाश्च). — ^d) K₁ Dc₁ G₂ पुत्राश्च (for पुत्रश्च) — ^e) K₂ B Dc₁ Dn₁ D₂ प्रसक्तम् (for प्रसक्तम्) Dn₂ Dc₂ s अत्यत (for अत्यर्थ) S सैनैर्दक्षिणैर्वादिभ्यो घनैश्छन्नो विशां पते.

22 ^a) D₂ s स (for तत्) — ^b) D₂ व्यधयद् (for व्यधयद्) — ^c) S₁ सधौ; K₂ Dn₁ D₁-3 s 0 s वायुर; K₂ यत्तो (sic), B₁ (marg) चहो; B₁ (also marg) गच्छन्; B₂ s वहन, T G₂ s [क्ष]खि लान्; G₁ M₁ s विधस्वान् (hypermetric), G₂ लिख (sic) (for द्विवान्) S₁ K₁-3 B₂ Dn₂ G₂ यथाविधानि (B₂ Dn₂ G₁ 'धाक्षि)त्यगतिर् — ^d) K₁ s om जलदान्, S₁ [s]परान्, K₁ D₁ [s]परे; Dc₁ युधि; D₂ रणे (for अम्बरे).

23 ^a) D₁ s तथा (for तत्). S₁ G₂ कुब्ज; S₂ K₂ s D (D₂ missing, Dc₁ D₂ [by corr]) T G₂-4 M₂ क्राथ (for क्राथ) B₁ शरैर् (for वातैर्) B₂ सत शरदातवातैर् — ^b) S₁ K₁ s D (except D₁ s, D₂ missing) T G₂-5 M₂ चार्जुनि (for चार्जुनिं). B₂ s s G₁ s s M समवारयत् (for 'किरत्). — ^d) Dn₂ तथा (for रथा). — S₂ K₁ s D₁ om 23^{ad} D₂ om 23^{ad}-24^b. K₂ reads 23^{ad} on marg — ^e) K₂ B₁ (marg. as in text) s Dc₁ S (except G₂) Cd तन्वाना; D₂ s कुर्वाणा (for धुन्वाना)

24 D₂ om 24^{ab} (of v 1 23) — ^b) S अपो धयत् (for शयादं'). — ^c) S₁ K₁ s s D₁ क्ष (K₂ स) - शैथेन (for 'घेण). S₁ K D₁ s 0.1 S अग्र (S₂ 'प्य)मे

शरौघेणाप्रमेयेण त्वरमाणो जिघांसया ॥ २४
सधनुर्वानकेयूरौ बाहू समकुटं शिरः ।
छत्रं च्वजं नियन्तारमश्वान्वास्व न्यपातयत् ॥ २५

कुलशीलश्रुतवलैः कीर्त्या चास्त्रबलेन च ।
युक्ते तस्मिन्हते वीराः प्रायशो विमुखाभवन् ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

४६

घृतराष्ट्र उवाच ।

तथा प्रविष्टं तरुणं सौमद्रमपराजितम् ।
कुलानुरूपं कुर्वाणं संग्रामेष्वपलायिनम् ॥ १
आजानेयैः सुबलिभिर्युक्तमश्वैस्त्रिहायनैः ।
पुवमानमिवाकाशे के शूराः समवारयन् ॥ २

संजय उवाच ।

अभिमन्युः प्रविश्यैव तावकान्निशितैः शरैः ।
अकरोद्विमुखान्सर्वान्पार्थिवान्पाण्डुनन्दनः ॥ ३
तं तु द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणिश्च सवृहद्रथः ।
कृत्वर्मा च हार्दिक्यः पटूयाः पर्यवारयन् ॥ ४

C. 7 1854
B 7 47 4
K. 7 47 4

येन (for 'मेघेण)

25 ^a) D₁ केयूरो (for केयूरौ) — ^b) D₂ बाहू,
G₁ बाहौ (for बाहू) K₁ D₂ सु (for स) G₁ s s
M -मकुटं (for सुकुट) — ^c) D₁ च्वजं छत्रं (by
transp), M₁ s छत्रच्वजं. Ś K Dn D₁-s s-s सच्वज-
(D₂ 'छिन्न'स्वजयठार — ^d) Ś K B₁ D (except D₁,
D₂ missing, D₁ om) रथ (for लश्वान्) Bom. ed
चाश्वान् (for चास्व) D₁ s निपातयत्

26 D₂ om. 26. — ^a) B₁ s श्रुति (for श्रुत-)
S -घनै (for -वलैः) — ^b) S कीर्त्या (for कीर्त्या).
K₁ T G₁-s शस्त्र; D₂ चास्व (for चास्त्र) — ^c)
K₁ D₂ s s युक्ते (for युक्ते) D₂ s ह्यस्मिन्; G₁ तस्य
(for तस्मिन्) G₂ मृते (for हते) T G₁-s M₁-s
शूरा; G₁ M₁ (sup in) शूरे (for वीरा) — ^d)
Dn₁ D₂ s ययौ (for [अ]मवन्)

Colophon D₂ missing — Sub-parvan Ś K
(except K₁) B D₁ Dn₁ D₁ s अभिमन्युवध — Day
of Drona's Generalship Ś s तृतीयदिने; K₁ s तृतीय
युद्धदिवसे; K₂ s तृतीये दिवसे — Adhy name K₁ D₂
लक्ष्मणवध; Dn₁ D₂ s अभिमन्युयुद्ध; D₂ प्रायवध
— Adhy no (figures, words or both) B₁ s Dn₁
S 45 (as in text), D₂ 42 — Śloka no Dn₁ 27

46

~~इति~~ This adhy is missing in D₁ (of v 1 7
44 16)

1 ^a) Ś₂ यथा, B₂ यथ (for तथा) K₁ स्वरित
(for तरुण) — ^b) S सौमद्र रथिना वर — ^c) S
(except G₁ M₁ s) कुलानुरूपकर्माण — ^d) Bom ed
[अ]पराजित (for 'लायिनम्')

2 ^a) Ś K₁ s आजानेयै; Dn₁ आजानेयै, Dn₂
D₁ s Cd आजानेयै (for आजानेयै) B₁ s च; Dn स
(for सु) Ś₁ T G₁-s बहुभिर् (for बलि) — ^b)
K₁ s B D₁ Dn₁ D₂ s S यो (D₂ या) तम् (for युक्तम्).
D₂ s G₁ M₁ s त्रिहायणै — ^c) S अनौकानि (for
इवाकाशे) — ^d) Ś₁ वीरा (for शूरा) K₁ s B
(except B₁) D₁ Dn₁ D₂ s s S पर्यवारयन् (for
सम)

3 ^a) Ś K₁ s D₁ s [ए]नांस, K₁ Dn₂ D₂ s [ए]-
नांस, K₂ Dn₁ M₁-s [ए]व (for [ए]व) — ^d)
Bom ed transp विमुखान् and पार्थिवान् D₂ (by
corr, see m. ss in text) तावकान् (for पार्थिवान्);
S यत्त्वान्पाण्डवात्मज

4 ^a) Dn₁ तं च; D₂ ततो; S पुनर् (for त तु).
— ^b) K₁ चाय; T G₁-s सह (for च त-).

दृष्ट्वा तु सैन्धवे भारमतिमालं समाहितम् ।
 सैन्यं तव महाराज युधिष्ठिरमुपाद्रवत् ॥ ५
 सौभद्रमितरे वीरमभ्यवर्षञ्जशराम्बुभिः ।
 तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ॥ ६
 तांस्तु सर्वान्महेष्वासान्सर्वविद्यासु निष्ठितान् ।
 व्यष्टम्भयद्रणे बाणैः सौभद्रः परवीरहा ॥ ७
 द्रोणं पञ्चाशता विद्ध्वा विशत्या च बृहद्वलम् ।
 अशीत्या कृतवर्माणं कृपं पथ्या शिलीमुखैः ॥ ८
 रुक्मपुङ्खैर्महावेगैराकर्णसमचोदितैः ।
 अविध्यद्दशभिर्बाणैरश्वत्थामानमार्जुनिः ॥ ९
 स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च ।

फाल्गुनिर्द्विपतां मध्ये विन्याध परमेष्ठुणा ॥ १०
 पातयित्वा कृपस्याश्वास्तथोभौ पाणिंसारथी ।
 अथैनं दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ११
 ततो वृन्दारकं वीरं कुरूणां कीर्तिवर्धनम् ।
 पुत्राणां तव वीराणां पश्यतामवधीद्वली ॥ १२
 तं द्रौणिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समर्षयत् ।
 चरं वरमभित्राणामारुजन्तममीतवत् ॥ १३
 स तु बाणैः शितैस्तूर्णं प्रत्यविध्यत् मारिप ।
 पश्यतां धार्तराष्ट्राणामश्वत्थामानमार्जुनिः ॥ १४
 पथ्या शराणां तं द्रौणिस्तिग्मधारैः सुतेजनैः ।
 उग्रैर्नाकम्पयद्विद्ध्वा भैनाकमिव पर्वतम् ॥ १५

5 Ms om 5^a-6^b —^a) Ks श्रुत्वा (for दृष्ट्वा).
 Gs च (for तु) —^b) Ks Dn1 समर्षित (for समा
 हितम्). —^c) Dr s सैन्यास (for सैन्य). —^d) S
 (except G1, Ms om) अभिद्रवत् (for उपा)

6 Ms om. 6^{ab} (of v 1 5) —^a) Ś1 Ds ०
 अपरे, K4 D1 इति ते; Gs अपि ते (for इतरे) Ś1
 राजन्; Dn1 Ds S (Ms om) वीरा (for वीरम्) —^b)
 Ks अतिमात्र समर्षितं; Dn1 अभ्यवर्षञ्जशरैः शरैः; S
 (Ms om) रथव्याघ्रास्त्वयोध (Gs 'पोथ; Ms 'वार) यन्
 —^d) B1 s महाबल; S चबाणैः (for महारथा)

7 ^a) T G2-4 महेश्वास (for 'त्वासान्) —^b) Ks
 पारगान्, Ds [अ]धिष्ठितान्, Dr s [अ]नुष्ठि' (for निष्ठि')
 Ds सर्वादिद्व्यासनिष्ठित . —^c) Dn2 Ds ० ह्यदारयद्
 (for व्यष्टम्भ') —^d) S मुहुर्बामिव (Gs 'तंमपि,
 Ms s 'र्तादिव) भारत .

8 ^a) Ks Ds s M1 s पंचशता (for पञ्चा') Ks s
 B D (except D1, D4 missing) [अ]विध्यद् (for
 विद्ध्वा) —^b) S त्रिंशता (for विशत्या) —^d) S
 शितै शरै (for शिलीमुखै) Dn1 पथ्या बाणै कृप यथा

9 Gs om 9-10 —^a) M1 s रुक्म (for रुक्म).
 S (Gs om) प्रसन्नामैर् (for महावेगैर्). —^b) Ks Dn1
 -परितै; Ds-3 नोदितै (for चोदितै) Ś1 आकर्णमथ
 चोदितै; S (Gs om) 'मभिनिसृत्तै —^c) Bs (marg)
 अभिक्षयद् (for अविध्यद्)

10 10^a = 7. 47 1^a. Gs om 10 (of v 1. 9) Ds
 om 10^a-11^b. —^a) T G2-4 कर्णं च (for स कर्णं).

—^b) G1 M1 s तीक्ष्णेन (for पीतेन) B1 G2 च शितेन
 (for निशि') Ds ह (for च)

11 D2 om 11^{ab} (of v 1 10). —^a) B2 Dc1
 घातयित्वा, Gs ताप' (for पात') Ds तु तस्य (for
 कृपस्य). —^b) Ś K1 s D1 ततोस्तौ, S उभौ च (for
 तयोभौ). Ś1 प्राष्टि, K1 प्रापि; D1 प्राष्टि-; G1 s
 M प्राष्टि; Gs s प्राष्टि (for पाणिं) —^c) Ds कर्णं
 च नवभिर्बाणै

12 ^a) Gs-3 वृन्दारकं —^b) Ds प्रीति (for कीर्ति)
 —^c) S (except G1 M1 s) शूराणां (for वीराणां).
 —^d) Ds-3 बलं; S पुन (for बली)

13 ^b) Ś1 K1 क्षुद्रकाणां Ś K1-3 सम (Ś1 'मा'
 दंयत्; K4 s B (except B2) Dc1 D1 ० (before corr)
 समर्ष' (for समर्ष') — Ds om (hapl) 13^{cd} —^c)
 Ks Dn1 Ds s ० एव बल (Ds वश) म्; T G2-3 पर
 परम्; G1 Ms-3 बल परम् (for चर वरम्) —^d)
 Dn2 Ds ० पातयत् (for आरुजन्तम्)

14 ^a) Dr om. from स तु up to धारै (in 15^b)
 Ds ० बाण (for बाणै) Ds s s शितैस्; Ds ० -शितैस्
 (for शितैस्) Ś1 तीक्ष्णै; Ks कर्णं (for तूर्णं)
 —^b) Ds s प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे; Gs 'ध्यदमीतवत्

15 Dr om up to धारै (of v. 1 14) —^a) S
 तं द्रौणिर्वि (Gs द्रोण वि) शितै पथ्या. —^b) K1-4 D1
 विष्वक्वाते, Ks Dn Ds s s ० G1 M तिर्यग्धारै; Dc1
 Ds तिर्यग्बाणै; T G2-3 तीक्ष्णधारै (for तिग्म').
 Ds. s. s सुतेजसै. —^c) Ś1 K1 Dn2 D1. s. ०-3 विद्धो;

स तु द्रौणिं त्रिसप्तत्या हेमपुङ्खैरजिह्वगैः ।
 प्रत्यविष्यन्महातेजा बलवानपकारिणम् ॥ १६
 तस्मिन्द्रोणो वाणशतं पुत्रगृद्धी न्यपातयत् ।
 अश्वत्थामा तथाष्टौ च परीप्सन्पितरं रणे ॥ १७
 कर्णो द्वाविंशतिं भल्लान्कृतवर्मा चतुर्दश ।
 बृहद्वलस्तु पञ्चाशत्कृपः शारद्वतो दश ॥ १८
 तांस्तु प्रत्यवधीत्सर्वान्दशभिर्दशभिः शरैः ।
 तैरर्घ्यमानः सौभद्रः सर्वतो निशितैः शरैः ॥ १९
 तं कोसलानामधिपः कर्णिनाताडयच्छृदि ।

स तस्याश्वान्बज्रं चापं सूतं चापातयत्क्षितौ ॥ २०
 अथ कोसलराजस्तु विरथः खड्गचर्मधृत् ।
 इथेफ फाल्गुनेः कायाच्छिरो हर्तुं सकुण्डलम् ॥ २१
 स कोसलानां भर्तारं राजपुत्रं बृहद्वलम् ।
 हृदि विव्याध बाणेन स भिन्नहृदयोऽपतत् ॥ २२
 वमज्ज च सहस्राणि दश राजन्महात्मनाम् ।
 सृजतामशिवा वाचः खड्गकार्मुकधारिणाम् ॥ २३
 तथा बृहद्वलं हत्वा सौभद्रो व्यचरद्रणे ।
 विष्टम्भयन्महेष्वासान्योधांस्त्व शराम्बुभिः ॥ २४

C 7 1884
B 7 '7 24
K 7 47 24

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

Ks विध्यन्; Ds चीमान्; Ds वीर (for विष्णु) —^d
 Dns Ds ० मैनाक इ (Ds 'कर्म) व पवत

16 ^a) Gs द्रोणं (for द्रौणिं) —^b) S त्रियंघारै
 महायशा. —^c) S महारणे (for 'तेजा) —^d) T
 Gs-; Ms-; ऋत्; Gs M1 2 ऋत् (for ऋत्)

17 ^a) Ds ० शर (for वाण) S तस्मिन्द्रोणं निता
 न्याणान् —^b) S Ds गृद्धो, K1-3 Dn D1 3 1 3
 गृद्धो; Ds Gs -गृद्धुः; Ds गृध्व (sio); Gs गृद्धी,
 Gs गृद्धि (for -गृद्धी) Gs M1 2 न्यवारयत् (for
 न्यपात) —^c) S पुन (for तथा) Ks Dn1 Ds ०
 [अ]ष्टौ तु; B1-3 Do1 S पाष्टे (for [अ]ष्टौ च) —^d)
 S वधात् (for रणे)

18 ^a) K1 द्वाविंशतं, Ds ० ० द्वाविंशतिर; S द्वाविं
 शत (G1 M1 2 'सो) (for द्वाविंशतिं) S K (except
 Ks) D1 वाणान् (for भल्लान्) —^b) Bom ed,
 च विंशतिं (for चतुर्दश) —^c) Ds 1 3 च (for तु)
 Dns Ds ० पञ्चाशत च (Dns तु) कौशल्य

19 ^a) T G M1 2 प्रत्य (G1 M1 2 'त्या) क्षिपत्;
 Ms-; प्रत्याहनत् (for प्रत्यवधीत्). —^b) S K (except
 Ks) D1 om. (hapl.) 19^a, Bs reads it on marg.
 —^c) Ks Dn1 Ds 1 3 शरैः (Dn1 तस) घंमानं सौभद्रं;
 S वध्यमानं स (Gs Ms ० 'नस्तु) सौभद्रो —^a) S रुद्र
 कुद्र पशुनिव

20 ^a) N (except S Ks 3; Ds missing) कौशला

नाम्; T Gs ० कौसला (for कोसला) B1 Ds ० S
 (except G1 M1 2) अधिप —^b) Ds काणिमातादय
 युधि, T Gs-; कर्णिनापातयद्रयात् —^c) S तस्याश्वा
 नार्तुनिश्चापं —^d) Gs रयात् (for क्षितौ).

21 ^a) Some MSS कौशल- (for कोसल) S को
 (T Gs 4 5 कौ) सलानामधिपतिरु —^b) S (except
 Gs) चर्मखड्ग (by खड्गचर्म) S; K1 Dns D1 3 T
 G1 2 M1 2 छद्, Ks B Do1 Dn1 Ds 3 5 ० Ms-
 मृत् (for छद्) —^c) S (except Gs) चासुने (for
 फाल्गुने). G1 M कोपात् (for कायात्) —^d) D1
 हर्तु (for हर्तुं)

22 ^a) Dn1 तं (for स) Some MSS कौशलानां
 Bom ed ऋधिप (for भर्तार) B S कोस (B कोश;
 T Gs 2 4 5 Ms कौस) लानां तु (B1 5 स) भर्तार —^b)
 S1 (sup lsn as in text) महाबल (for बृहद्वलम्)
 —^c) S हृद्यवि (Gs प्रत्यवि; M1 2 हृदि वि) व्यर्यु (M1 2
 'नृ) परकेन (Gs 4 'ण) —^d) G1 3 4 M1 2 स (for
 स) B1-3 Do1 Dns T G M1 2 छिन्न (for भिन्न)

23 ^a) S; K1-1 स वमज; T Gs 4 5 Ms-; वम
 ज्वंस; G1 M1 2 वमजत्; Gs वमवंत (for वमज
 च) Ds स (for च). —^b) Ds तन्न (for दश).
 Ks B Do1 Dns Ds ० राज्ञां (for राजन्). —^c) Ds
 सृजतामलिचारां च

24 ^a) Ds om. from चरद् up to कर्णे (in 7 47 1)

४७

संजय उवाच ।

स कर्ण कर्णिना कर्णे पुनर्विन्वाध फाल्गुनिः ।
 शूरैः पञ्चाशता चैनमविष्यत्कोपयन्भृशम् ॥ १
 प्रतिविन्वाध राधेयस्तावद्भिरथ तं पुनः ।
 स तैराचितसर्वाङ्गो बहूशोभत भारत ॥ २
 कर्ण चाप्यकरोत्कुट्टो रुधिरोत्पीडवाहिनम् ।
 कर्णोऽपि विवभौ शूरः शूरैश्चित्रोऽसृगापुतः ॥ ३

—^b) Ks विचरद्; Ds व्यद्वयद्; Ds व्याचरन् (for व्यचरद्) * Ds हव (for रणे) —^c) Bs विस्तभयन्; Bs-3 Dn1 Ds-3 T Gs-3 व्यद्वयम् (for विष्टम्) Bs Ds महेष्वासो (for 'व्यावान्) —^d) Dn1 पुत्रास् (for योधास्). S मोहयन्निर भारत

Colophon om in Dr Ds missing —Sub-
 parvan Ś K1-3 B-Do1 Dn1 Ds 3 3 अमिमन्यु
 वध —Day of Drona's Generalship Śs तृतीय
 दिने; K1 3 तृतीययुद्धदिवसे; Ks तृतीये दिवसे; Gs
 तृतीयेहि —Adhy name Ks Ds 3 Gs वृष्टतलवध;
 Dn1 Ds 3 अमिमन्युयुद्ध. —Adhy no (figures,
 words or both) B1 3 Dn1 S 46 (as in text)
 —Śloka no Do1 Dn1 24

47

1 Ds missing up to त वि (in 14^a) (of. v. 1
 7 44 16) Dr om 1^a (of v 1 7 46 24) Śs om
 the ref. —^a) = 7 46 10^a Ś कर्ण (for कर्णे)
 S तत कर्ण समासाध. —^b) S रणे (for पुनर्) T
 Gs 3 विन्वाध —^c) Dn1 Ds पचदाता. Bs Dr एवम्
 (for पुनम्). —^d) B1 Dn1 S हव (for भृशम्)

2 Ds missing (of v 1, 1) Ds reads 2^{ab} on
 marg —^a) T विन्वाध (for विन्वाध) —^b) Śs 3
 (sup lin) K1 2 Ds उरञ्जिद्; Śs (orig) सनञ्जिद्
 (for ताय). —^c) B Do1 Dn Ds 3 T Gs-3 शूरैर्;
 Gs रयैर्; Gs स वै (for स तैर्) Ks Bs Dn1
 Ds आचूत्; T Gs-3 विकृत्; Gs 3 (before corr)
 विचित्र; Gs (by corr.) विष्यत्, M1 2, 4 3 (orig)

तावुभौ शरचित्राङ्गा रुधिरैण समुक्षिता ।
 बभूवतुर्महात्मानो पुष्पितावित्र किंशुका ॥ ४
 अथ कर्णस्य सचिवान्पद् शूरांश्चित्रयोधिनः ।
 साश्वघ्नतध्वजरथान्सांभद्रो निजघान ह ॥ ५
 अथेतरान्महेष्वासान्दशभिर्दशभिः शूरैः ।
 प्रत्यविष्यदसंभ्रान्तस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६
 मागधस्य पुनः पुत्रं हत्वा पत्निरजिह्वगैः ।

प्रविद् (for ज्ञावित) Ms 3 (sup lin) न तैर्विदो
 महाबाहूर् —^a) Dr om from शोभत up to चित्राङ्गी
 (in 4^a). Dn1 मारिष (for भारत).

3 Ds missing (of v 1 1) Dr om 3 (cf. v 1
 2) —^a) Gs तं वैव (for कर्ण च) S युद्धे (for
 युद्धो) —^b) Ds 3 रुधिरापीड (for 'रोरपीड) Śs
 याहन; Bs धारिण (for वाहिनम्) S रुधिरौघपरिमुत्तं.
 —^c) Ds स कर्णोपि (for कर्णोऽपि पि). T G M1 3
 कर्णस्वति (G1 M1 3 'स्तु धि)यमौ तस्मात्; Ms-3 कर्णश्च
 यिमौ तत्र. —^d) Ks Ds (by corr) G1 Ms-3 छिद्रो;
 Gs 3 चित्रैर्; Gs (marg) विदो (for चित्रो) Ks
 Dn1 [ऽ]ति भारत; Gs 3 अमिमुत्त; Ms [ऽ]सृगापुत्तं
 (for 'मुत्'). — After 3, S ins

317* संख्यानुगतपर्यन्त शरदीप शिवाकर ।

[G1 Ms-3 मध्यानुगत; Gv सध्यानुगत (as above)]

4 Ds missing (of v 1 1). Dr om 4^a (of v 1
 2) —^a) Ks B Do1 Dn1 तौ तथा, S तौ तदा (for
 तावुभौ) Śs दिग्वागौ; Śs भिद्वागौ (for चित्राङ्गी)
 —^b) Gs रुधिरौघपरिमुत्तं —^c) S यमत्तु कर्णसोभद्रौ

5 Ds missing (cf. v 1 1). —^a) Ds 3 विवि
 धान् (for सचिवान्) —^b) S रयांश्च (for शूरांश्च).
 —^c) Dn1 ताम् (for नि). S सोभद्रो न्य (T Gs ह्य,
 Gs [ऽ]स्य)हनदली

6 Ds missing (of v. 1 1). —^a) Ks B D
 (except D1, Ds missing) T Gs तथा (for अथ)
 Gs उत्तरान् (for हत्) —^c) S अचित्रस्वत् (for असं
 भ्रान्तस्)

साश्वं सद्यतं तरुणमश्वकेतुमपातयत् ॥ ७
 मार्तिकावतकं भोजं ततः कुञ्जरकेननम् ।
 क्षुरप्रेण समुन्मथ्य ननाद विचुजञ्शरान् ॥ ८
 तस्य दौःशामनिर्विद्धा चतुर्भित्तुरो हयान् ।
 घ्नतमेकेन विव्याध दशमिथार्जुनात्मजम् ॥ ९
 ततो दौःशासनिं कार्पिणिविद्धा सप्तभिराशुगैः ।
 संरम्भाद्रक्तनयनो वाक्यमुच्चैरथाव्रवीत् ॥ १०
 पिता तवाहवं त्यक्त्वा गतः कापुरूपो यथा ।
 दिष्ट्या त्वमपि जानीषे योद्धुं न त्वद्य मोक्ष्यसे ॥ ११

एतावदुक्त्वा वचनं कर्मारपरिमार्जितम् ।
 नाराचं विमसर्जास्मै तं द्रौणिस्त्रिभिराच्छिनत् ॥ १२
 तस्यार्जुनिर्ध्वजं छित्त्वा शल्य त्रिभिरताडयत् ।
 तं शल्यो नवभिर्वाणैर्गार्ध्रपत्रैरताडयत् ॥ १३
 तस्यार्जुनिर्ध्वजं छित्त्वा उभौ च पार्णिसारथी ।
 तं विव्याधायसैः पद्भिः सोऽपक्रामद्रथान्तरम् ॥ १४
 शत्रुंजय चन्द्रकेतुं मेघवेगं सुवर्चसम् ।
 सूर्यभासं च पञ्चैतान्हत्वा विव्याध सौवलम् ॥ १५
 तं सौवलस्त्रिभिर्विद्धा दुर्योधनमथाव्रवीत् ।

C 7 1800
B 7 48 16
K 7 48 16

7 D₄ missing (cf v 1 1) —^a) Ś K₁₋₄ D₁
 १ १ तत, K₅ B₅ तथा, B₅ [आ]मन, D₂ निज
 (for पुन) D₂ सूत्र (for पुत्र) —^d) T G₅ १
 मस्यकेतुम्, G₅ क्षम (for क्षय) S अपोययत्, G₅
 (sup lin) अवोध' (for क्षपाव')

8 D₄ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ G₂ १
 मार्तिकावत(G₂ १ 'य'कांभोज, K₁ १ १ D₁ सातिकावत
 (K₄ D₁ वि)क भोज; K₅ D₁ D₅ मा(D₁ म)ति
 कावतिक भोज; D₂ आर्तिकावतिकांभोज; D₁ १ मल्लिका
 वतकांभोज —^b) S पुन (for तत) — After 8^{ab},
 M₅₋₅ 125

318* मगधाधिपतेश्चापि जयसेनस्य वै शिर ।

[M₅ वा (for वै)]

9 D₄ missing (cf. v 1 1) —^a) K₁ १ D₁
 दु शामनिर्

10 D₄ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ दु शा
 सनि, D₁ दौ शासन —^c) T G₁₋₄ M मरम (for
 सरम्भाद्) G₅ सरक्तनयनो वाक्यम् —^d) G₅ हृदमुच
 रममवीत्

11 D₄ missing (cf v 1 1) —^a) D₂ कृत्वा
 (for त्यक्त्वा) —^b) D₅ om (hapl) from गत' up
 to हुक्त्वा (in 12^a) D₁ तत (for गत) —^c) D₅
 विव्या (for दिष्ट्या) D₂ १ हृद्, D₁ धमि (for धपि)
 —^d) D₂ योद्धुव्यं (for योद्धु न) K₂ १ १ D₁ १
 १-१ मोक्षसे

12 D₄ missing (cf v 1 1) D₅ om up to हुक्त्वा
 (cf v 1 11) —^b) Ś₁ कर्दार (for कर्मार) Ś₁
 कार्पिणरपरिमार्जितं, D₁ कार्मुक परिमार्ज्यं तत्, D₅ कार्मुक

परि*** —^c) D₁ [अ]सौ (for [अ]सै) —^d) Ś
 K D₁ D₂ १ १ द्रोणस, D₂ D₅ द्रोणिस (for
 द्रौणिस) D₂ १ १ G₂₋₅ M अच्छिनत्

13 D₄ missing (cf v 1 1) —^a) S चतुश्
 (for चज) — K₁ १ १ D₁ om (hapl) 13^b-14^a,
 K₂ reads it on marg D₁ D₅ १ om. (hapl.) 13^{cd}
 —^c) S दशमिर् (for नव') —^d) S (except G₅)
 गृध्र (for गार्ध्र) Ś पक्षैर् (for पत्रैर्), — Ś K₂
 (marg) १ B D₁ D₂ D₁ १ १ १ ins. after 13
 D₁ D₅ १ after 13^{ab}

319* ह्यसन्नान्तवद्राजस्तदुतमिवामवत् ।

14 D₄ missing up to त दि (cf v 1 1) K₁
 १ १ D₁ om 14^a (cf v 1 13) K₂ reads 14^a on
 marg —^a) B₁₋₃ S चतुश् (for चज) —^b) Ś
 K₁₋₄ B₁₋₃ D₁ १ १ हत्वा च, K₅ B₅ १ D₁ D₅ १ १
 हत्वोभौ, D₁ (by corr sec m) D₂ तयोभौ; M₅₋₅
 उभौ तौ (for उभौ च) S (except T G₂) प्राष्टि- (for
 पार्णि) —^c) Ś [आ]यत्, B₅ (marg as in text)
 [आ]युधै, D₁ यत्, D₂ १ १ रणे (for [आ]युधै)
 K₁ त विव्याधयितु खड्गि —^d) Ś₁ सोपाकामद्; Ś₂
 मोद्, B D₁ D₁ T G₁₋₄ M₅ १ सोपा' (for सोप')
 K₅ D₁ १ रयांतरे; D₄ रयांतरा

15 ^a) G₅ द्राक्षुमैन्य च केतु च. —^b) B (except
 B₁) D₁ महामेघ; G₁ १ १ M मोघवेगं; G₅ मोघमेक
 (for मेघवेग). —^c) Ś K₁ १ D₁ सूर्यवासं; K₅
 सूर्यभास (for सूर्य'). —^d) D₁ १ पचभिः (for सौव-
 लम्)

16 ^a) Ś₁ K₁ त सांभद्रस, Ś₂ G₁ M₁ १ सौवलस्त्र

सर्वं एनं प्रमथीमः पुरैकैकं हिनस्ति नः ॥ १६
 अथाब्रवीत्तदा द्रोणं कर्णो वैकर्तनो वृषा ।
 पुरा सर्वान्प्रमथति ब्रूह्यस्य वधमाशु नः ॥ १७
 ततो द्रोणो महेष्वासः सर्वान्स्तान्प्रत्यभाषत ।
 अस्ति वोऽस्यान्तरं कश्चित्कुमारस्य प्रपश्यति ॥ १८
 अन्वस्य पितरं ह्यद्य चरतः सर्वतोदिशम् ।
 शीघ्रतां नरसिंहस्य पाण्डवेयस्य पश्यत ॥ १९

धनुर्मण्डलमेवास्य रथमार्गेणु दृश्यते ।
 संदधानस्य विशिखाञ्शीघ्रं चैव विमुञ्चतः ॥ २०
 आरुजन्निव मे प्राणान्मोहयन्नपि सायकैः ।
 प्रहर्षयति मा भूयः सौभद्रः परवीरहा ॥ २१
 अति मा नन्दयत्येप सौभद्रो विचरत्रणे ।
 अन्तरं यस्य संरब्धा न पश्यन्ति महारथाः ॥ २२
 असतो लघुहस्तस्य दिशः सर्वा महेषुभिः ।

(by transp.) Ks Dn1 ह्रस्वा (for विद्धा) — °
 K1 s Gs एव; Dn1 Dr s एव; Ds एत (for एन)
 Ks s B1 Ds प्रमथीम; B1 Ds s विमथीम; S प्रमृ
 तीम (G1 M1 s 'म') (for प्रमथीम)

17 °) Ds om. from द्रोण up to ततो (in 18^a).
 Dn1 अमवीष (for अथाब्रवीत्) B1 s तथा; B1
 पुनर; Ds त्व*; S ततो (for तदा) Dr s कर्णो
 द्रोण (by transp.) N (Ds om.) Gs रणे (for वृषा)
 — °) Gs परान् (for पुरा) G1 M ह्यस्मान् (for
 सर्वान्) S प्रमृत्नाति (for प्रमथति) — °) Ks त्व
 धृष्ट (sio) (for ब्रूह्यस्य).

18 Ds om up to ततो (of v 1 17) Ds repeats
 18^a after 20 — °) Ds s G1 s M1 s महेष्वा-
 सान् (for 'वास') — °) K (except Ks) D1 अस्ति
 वा, Dn1 अत्यतो (for अस्ति वो) Ks Bs Ds s किञ्चित्
 (for कश्चित्). S नास्य (Gs 'त्र' घाणांतरं कश्चित् — °)
 Dns om (hapl) from प्रपश्यति up to चास्य (in 20^a)
 S K1 s प्रपश्यतु; Ks s Do1 Ds 'इयत; D1 s 'इयत',
 Gs (sup ltn. as in text) प्रकासति; Bom. ed [अ]य
 पश्यत (for प्रपश्यति).

19 Dns om 19 (of. v 1 18). S K (except
 Ks) D1 om 19. — °) Dr om (hapl) from पितर
 up to संदधानस्य (in 20^a). B1 Do1 (marg. see m)
 अण्वस्य; Ds अण्वस्य (corrupt), Gs अण्वस्य; Cv
 अण्वस्य; Ca d अण्वस्य (as in text). Ds वि*र; Ca. d
 पितर (as in text). Do1 Ds ह्यस्य; Gs चा; Cv
 यस्य (for ह्यस्य). Dn1 कृद्धस्य तरसा चास्य; T
 G1-s M अत्यतो (M1 s अण्वस्य) विपरं (G1 'विषं')
 चास्य; Bom. ed. अण्वप्यस्तांतर ह्यद्य. — °) Ds s
 Gs शीघ्रता. — °) S पाण्डवस्ये (Gs 'स्यै') घ (for 'वेयस्य').
 Dn1 Ds-s. G1-s s (before corr.) M पश्यत; Gs
 (by corr.) दृश्यते (for पश्यत).

20 Dns om 20^a (of v 1 16), Dr om up to
 संदधानस्य (of v 1 19) — After 20^a, Ms-s ins

320* तनो व्रत सुवीरस्य मधितुर्मण्डल यथा ।

— °) B1 संदधानस्य — °) K (except Ks) D1 S
 प्रमुञ्चत; Dr s [अ]धिमु' (for विमु') — After
 20, Ss K (except Ks) ins

321* विकर्षतो धनुः श्रेष्ठ नान्तर दृश्यते हि वै ।

while Ds repeats 16^a after it.

21 Dns om 21^a-23^b — °) B Do1 D1 s s s-
 अपि (for इव) — °) Ks s Dn1 Ds s T G1-s M
 ह्व; Ds मम (for अपि) Gs मोहयित्वा हि (for
 'यस्यैव) B (except Bs) Ds सायकै; Dn1 चाशुनै;
 S सैनिकान् (for सायकै) — °) Ds s G1-s M
 सघर्षयति; Ds (by corr see m) प्रधर्ष', T Gs
 सघर्ष' (for प्रधर्ष') N (except Ss Ks s, Dns
 om.) T Gs-s मां; M1 s मे (for मा). T G.-s
 M वीर' (for भूय) Gs सघर्षति महावीर' — Gs
 om 21^a K1 s read 21^a-23^b twice

22 For the repetition in K1 s, of v 1 21 Dns
 om 22 (of v 1 21). — °) Ks B Do1 Dn1 Ds s s
 मां (for मा) S1 Ks s (first time) s D1 G1 M1 s s
 Cv अस्तिमान ददात्ये (Ks 'दत्ये', G1 M1 s s 'घत्ये') प,
 Ss K1 (first time) T Gs-s Ms s अग्नि (K1 Gs Ms s
 'ति)मान ददात्ये (K1 'दात्ये') प, Ds अग्नि (by corr
 'ति)मान करोर्येप — °) K1 s विचरद्; D1 व्यचरन्
 — °) Ds तस्य; Ds चास्य (for यस्य). Ds
 संधानं (for संरब्धा) — °) Ds पश्यन्ति न (by
 transp)

23 Dns om 23^a (of v 1 21) — °) Dr s
 पारान्परमदारुणान्. — °) Ds Gs निर्विशेष (for न वि').

न विशेषं प्रपश्यामि रणे गाण्डीवधन्वनः ॥ २३
 अथ कर्णः पुनद्रौणमाहार्जुनिशरार्दितः ।
 स्यात्तव्यमिति तिष्ठामि पीड्यमानोऽमिमन्युना ॥ २४
 तेजस्विनः कुमारस्य शराः परमदारुणाः ।
 क्षिण्वन्ति हृदयं मेऽद्य घोराः पात्रकतेजसः ॥ २५
 तमाचार्योऽत्रवीत्कर्णं जनकैः प्रहसन्निव ।
 अमेद्यमस्य क्वचं युवा चाशुपराक्रमः ॥ २६
 उपदिष्टा मया अस्य पितुः क्वचधारणा ।

तामेप निखिलां वेत्ति ध्रुवं परपुरंजयः ॥ २७
 शक्यं त्वस्य धनुश्छेतुं ज्यां च वाणैः समाहितैः ।
 अभीशुवो हयाथैव तयोभौ पाष्णिसारथी ॥ २८
 एतत्कुरु महेष्वास राधेय यदि शक्यते ।
 अथैनं विमुखीकृत्य पश्चात्प्रहरणं कुरु ॥ २९
 सधनुष्को न शक्योऽयमपि जेतुं सुरासुरैः ।
 विरथं विधनुष्कं च कुरुष्वैनं यदीच्छसि ॥ ३०
 तदाचार्यवचः श्रुत्वा कर्णो वैकर्तनस्त्वरन् ।

C 7 1915
B 7 42 31
K 7 42 31

—^d) K₁ Dn D₁ e (before corr as in text) G₂
 -धन्विन (for -धन्वन)

24^b) D₂ अथ (for आह) Ś₁ B Dc₁ T G₁₋₂
 -शरादत् (for 'दित') —^d) G₂ वाक्यमानो (for
 पीड्य).

25^a) T G₁₋₂ क्षिण्वन्ति; Cd क्षिण्वन्ति (as in
 text) —^d) K₂ Dn₁ शरा पात्रकवर्षणा; T G₁₋₂ s
 M पौरा पौ (G₂ 'त्र पु, M₁₋₂ 'त्रा पौ) प्रमव (T
 G₂ s 'मुच) यथा; G₁ स्वेकात् द्वि * * * यथा — After
 25, D₁ s ins

322* हीनश्चाक्षिपिपादानां पश्यतामथ च द्विज ।
 न मेऽहं हीयते किञ्चिच्च वै वागेति मां तथा ।
 कुमारवरवीरस्य संतप्तपरमेष्ठिनि ।
 बाणैरधिष्ठन्ननिर्मुक्तं शल्पैरन्तर्गतं मम ।
 विध्विन्वद्भिरिवास्मै शरीरं न विमान्यते । [5]
 क किं किं स धनुर्वेदो येनैतेन वयं निता ।

[(L 2) D₁ इह ते (for हीयते).]

26^a) D₂ तं चाचार्यो (for तमा) K₂ Dn द्रौण
 (for कर्ण) —^b) G₁ M प्रहसन्निव (M₁₋₂ 'दं)
 —^c) D₂ पश्य, D₂ यस्य (for अन्य) S अमेद्य क्वचं
 चास्य —^d) D₂ युवा (for युवा) Ś K₁₋₂ Dn₁ D₂
 चा (K₂ शा) न्य (for चाशु-) S युवा च लघुविक्रम

27^a) S (except G₂) उपदिष्टं (for 'दिष्टा) Ś₁
 विद्या, Ś₂ K B₁₋₂ Dc₁ D₁ s e-s T G₂ इत्य; B₁ s
 Dn D₂ s G₂ चास्य; D₂ यस्य; G₁ s s M [अ]प्यस्य
 (for *अन्य) —^b) Ś -वारिण; K (except K₂) D₁
 वारिणी (K₂ 'णा); D₁ -वारणाद; S -वारण (for
 -वारणा) —^c) Ś K₁₋₂ एव (for एव) S उदेप
 निखिलं वेत्ति —^d) S (except G₂) युवा (for ध्रुवं)
 — After 27, D₁ s ins.

323* ज्यालक्षण मया चेह नोपदिष्टं तु फल्गुने ।

28^a) Ś₁ ह्यस्य, K₂ च तद्, T G₁₋₂ नास्य, G₁
 M₁ s स्वय (for स्वस्य) —^b) T G₁₋₂ वा (for च)
 K₂ सुमहितै (for समा) G₁ M अस्यतो द्वि (M₁
 'तोस्य) महात्मन — After 28^a, G₂ reads 31^a-32^b
 G₂ om 28^a-29^a —^c) Ś₁ अभीशुवो, B₁₋₂ s Dc₁
 (before corr) D₁₋₂ अभीशुवो; D₂ समितश्च (for
 अभीशुवो) B₁ Dc₁ (by corr) Dn₂ अभीशुश्च हयाथैव,
 S (G₂ om) अन्यतो लघुहस्तस्य —^d) K₂ प्राष्टि, K₂
 प्राष्टि, K₂ प्राष्टि, G₁ s प्राष्टि, G₂ s प्राष्टि- (for
 पाष्णि) M₁ सारथि (for सारथी)

29 G₂ om. 29 (cf. v 1 28) G₂ om 29^a,
 —^a) D₂ एवं (for एतद्). K₂ महाराज (for महे
 प्याय) —^b) Ś₂ K (except K₂) D₁ G₂ s शक्यसे,
 Dn₁ मन्यसे, D₂ s शक्य (D₂ 'क्ष) से (for शक्यते)
 —^c) Ś₂ Dn₂ विरयीकृत्य —^d) S (G₂ om) तत्
 (for पश्चात्)

30^b) Ś₁ जेतु सथै (for अपि जेतु) —^d) Dc₁
 (by corr as in text) D₂ s s यद्विच्छसि (for यदी*),
 — After 30, D₁ s ins

324* विलसकरणं वा (! ना) द विमुद्बद्धप्रतो नृप ।
 संधानकृतलक्षस्य किञ्चिद्वाक्षिप्तचेतस ।

[(L 1) D₂ क्त (submetric) (for -करण) D₁
 नृप (for नृप)]

On the other hand, T G₁₋₂ ins after 30

325* पुर स्थितेन केनापि दुःशक्यो जेतुमाहुनि ।

31^a) D₂ s इति (for तद्) — After 31^a, D₁ s
 ins

326* द्यूना सौमद्रमस्यन्वसुचै शक्यमकुर्वत ।

अस्यतो लघुहस्तस्य पृषत्कैर्धनुराच्छिनत् ॥ ३१
 अश्वानस्यावधीद्भोजो गौतमः पाण्डिसारथी ।
 शेषास्तु छिन्नधन्वानं शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३२
 त्वरमाणास्त्वरकाले विरथं पणमहारथाः ।
 शरवर्षैरकरुणा बालमेकमवाकिरन् ॥ ३३
 स छिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपालयन् ।
 खड्गचर्मधरः श्रीमानुत्पपात विहायसम् ॥ ३४
 मागैः स कैशिकाद्यैश्च लाघवेन गलेन च ।
 आर्जुनिर्व्यचरद्वयोन्नि भृशं वै पक्षिराडिव ॥ ३५

यस्येव निपतत्येष सासिरित्यूर्ध्वदृष्टयः ।
 विव्यधुस्तं महेष्वासाः समरे छिद्रदर्शिनः ॥ ३६
 तस्य द्रोणोऽच्छिनन्मृष्टं खड्गं मणिमयत्सरुम् ।
 राधेयो निशितैर्वाणैर्व्यधमच्चर्म चोत्तमम् ॥ ३७
 व्यसिचर्मेषुपूर्णाङ्गः सोऽन्तरिक्षात्पुनः क्षितिम् ।
 आस्थितश्चक्रमुद्यम्य द्रोणं कुट्टोऽभ्यधावत् ॥ ३८
 स चक्ररेणूङ्गलशोभिताद्भो
 वभावतीवोन्नतचक्रपाणिः ।
 रणोऽभिमन्युः क्षणदासुमद्रः

नष्टलक्षं कुमारोऽय हन्यतां हन्यतामिति ।

तस्य चिन्तयमानस्य अभिमन्योर्महात्मनः ।

— Gs reads 31^a-32^b after 28^{ab} —^d) S (except Gs) पृषतो (for पृषत्कैर्) Ds : s Gs : M अच्छिनत्.

32 For sequence in Gs, of v 1 31. —^a) Ks D्रोणो (for भोजो) —^b) S₁ Ks : प्रा (Ks पा) िँ ; S (except T Gs) प्राप्ति (Gs : िँ) (for पाणि) —^c) Ks Dn₁ Ds : द्रोणस्य, Gs (marg) द्रोणिस्य (for शेषास्य). Ks च; S (except Gs) त (for तु). Ds : -वर्माण (for धन्वान). —^d) Ds Gs अवाकिरत्.

33 K₁ om (hapl) 33 D₁ repeats 33^{ab} after 33 —^a) T Gs : सदा (for स्वरा) —^c) T Gs : शरवर्षेण सहता —^d) Gs घाणैर् (for बालम्) Ds प्वापि; Gs : पुनम् (for एकम्). Ds समाकिरन् (for अवा)

34 D₁ om 34^{ab}. —^a) S (except Ms) स (for स). Ds छिन्नधन्वापि विरथ. —^b) Dn₁ सस्वरन् (for -पालयन्) T Gs : हताशो हतसाराथि —^c) S शीघ्रम् (for श्रीमान्). —^d) K₁ : s Dc₁ Dn D₁ : s G₁ M₁ : विहायसा; K₂ D₁ 'यस'; G₂ damaged (for विहायसम्). — After 34, Ds : ins.

327* मण्डलानि सुशिक्षामिगंतप्रत्यागतानि च ।

35 B₁ om. 35^a-36^a —^a) Dc₁ Dn₁ Ds : स च; Ds तु (for स) Ks Ds : कैशिकाद्यैश्च; K₄ B₁ Dn₁ Ds कौशि; Dn₁ Ds कैश' (for कैशि') S यल्लाघवशिक्षामि कै' T Gs : कौ'शिकानां च (Gs 'कश्येन) विधया. —^c) Ks भारुजद् (for भारुनिर्). S₁ K (except Ks) D₁ व्यरुज (S₁ 'च)द् (for व्यचरद्). S

भृशं कुट्टोऽभिर्भ्योऽदि —^d) S व्यचरत् (for भृशं वै)

36 B₁ om. 36^{ab} (of v. 1 35) —^a) Dn₁ Ds मध्येव (D₁ 'वा); Ds : मध्ये च (for मध्येव) Dn₂ पृव (for एव). S मयि राक्षि (T Gs : किं नि) पत्तेदेप. —^c) S₁ K D (except Dc₁) G₁ Ms : महेष्वासा (for 'ष्वासा). —^d) S विरे (for समरे) S₁ K (except Ks) D₁ समरे छिन्नधन्वि (K₁ : D₁ 'न्व) नं

37^b) S K (except Ks) Dc₁ वरत्सरं; Ds : -मयच्छर; Ds मय दारं, Ds : -मयत्सर (for 'त्सरम्) Gs खड्गचर्मणि च रत्सरं — After 37^{ab}, N ins

328* क्षुरप्रेण महातेजास्त्वरमाण सपत्नजित् ।

[Dn₁ वेगत् (for तेजात्) Dn₂ स्फुरमाण (for त्वरमाण).]

—^c) Gs damaged, Gs फालेयो (for राधेयो) G₁ M दशभिर् (for निशितैर्) —^d) S सुप्रभं (for चोत्तमम्).

38^a) Ds व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्ग, Ds व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्ग, T Gs : व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्ग; M₁ : व्यसिचर्मेषु पूर्णाङ्ग —^b) B Dc₁ व्युत् क्षिर्षि (Dc₁ 'तौ), Dn₂ Ds : स पपात ह (Dn₂ यत्) (for पुन क्षितिम्) —^d) Ks क्रोधो (for कुट्टो). K₁ (before corr as in text) [s] व्यधावत्; K₁ : D₁ [s] भ्यभापत् (for 'धावत्).

39^a) Ks Dn₁ Ds : स रेणूकर (for 'ज्ज्वल). B₁ चित्रितांगो (for शोभि') S स चक्रपाणिर्ज्व (T G₁ : स 'प्युज्व; M₁ : 'णी ज्व) लक्ष्मीसगात्रो —^b) B₁ : [त]ज्वल; D₂ [जा]हृत (for [त]हृत) T G₂ पत्रिणा स; G₁ M -वक्र (M₁ 'क्र) नास (M₁ : 'स); G₂ पत्रराडिव; G₁ पत्रिणा सम; G₂ -पत्रिनासं (for

स बासुभद्राच्युक्तिं प्रकुर्वन् ॥ २९
 सुनन्धिर्कृतकरागवक्रो
 श्रुटिपुटाकुटिलोऽतिसिंहनादः ।

प्रभुरभितरलो रणेऽभिमन्यु-
 नृपवरमध्यगतो भृश व्यराजत् ॥ ४०

रनि श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तचत्वारिंशोऽध्याय ॥ ४३ ॥

४८

संजय उवाच ।

विष्णोः स्वमानन्दिकः स विष्ण्वायुधभूपितः ।
 राज्ञातिरथः संख्ये जनार्दन इवापरः ॥ १

मारुतोद्भूतकेयान्तमुद्यतारिवरायुधम् ।
 वपुः ममीक्ष्य पृथ्वीशा दुःममीक्ष्यं सुरैरपि ॥ २
 तत्रक भृशमुद्रिष्याः सच्चिच्छिदुरनेकवा ।

C. 7 1929
 B 7 49 2
 F 7 49 4

-चद्राणि) D: विनाति चद्रे द' D: 'न)चद्राणि
 —') K: B Dci Dn D: क्षणमम नः K: Dci [marg
 ...] Dn: D: री)द्र', K: क्षण मयरी)द्र (s c),
 K: D: s : s शिविनाम री) (D: न द्र, D: पृथिवान्तु
 री)द्र; D: क्षणमिचद्र, S वन्तान्मुचद्र (G: M:
 s : s 'नद्र) (for क्षणमिचद्र) —') K: s : B
 D (except D: S देवानु (for चद्रानु) F: हृदि
 (for हृदि) K: Dci D: T G: s M: s विह्वन्,
 D: प्रकुर्वन् (for वन्)

40 —') K: s B: D: s: भुन, B: द्रुत, P:
 Dci Dn: क्षण, D: G: सुत, D: G: मृत (for
 सुत) D: s कृतोक्षताग, D: सुतक, T G: s M:
 -हृतांगराग (G: 'क्ष), G: दृगान्तांग (for हृतांगराग)
 B Dci D: वक्रो; T G: s M: s: -वक्र, G: राग
 (for वक्रो) —') S: Dn: श्रुटि, Dci D: s श्रु'
 (for श्रु) S: K: s B (except B: D: s 'पुटा
 कुटिलो (for 'कुटिलो) D: नृ (for सति) S श्रुटि
 पुटाकुटिलाति (G: 'द्रि; M: s: 'मि) सिंहनाद —')
 D: प्रभुरभितरलोऽभिमन्युवीरो, S वपुरनितयन् रणेभि
 मन्योद —') D: (marg as in text) पप (for नृप)
 D: रण (for वर) S K: s D: s: व्यराजतेति;
 K: व्यराजत्; B Dci विराजते न्नः; D: नृश व्यराजतेति;
 D: s व्यराजतेप्र (for नृश व्यराजत्) T G: s M: n
 नृपवत् महोत्पति (T G: s: से व्यति) प्रणुध, G: नृपवत्
 सहननेत्परिप्रणुध

Colophon om in S — Sub-partan S K: s :
 B Dci Dn D: s : s अभिमन्युवच. — Day of

Drora's Generalship S: नृतीयदिने, K: s नृतीययुद्ध
 दिवसे, D: नृतीयेदनि — Adhy name K: वतुर्ज्या
 छेदन, Dn: ज्योटे, D: s अभिमन्युयुद्ध; D: चक्रयुद्धे
 घतुर्ज्याछेदन D: अभिमन्युयुद्धे घतुर्ज्याछेदन — Adhy
 no (figures, words or both) B: Dn: 47 (as in
 text), D: 44 — Sloka no Dn: 40

48

1 S om the ref —') Dn: विष्णु (for विष्णो)
 Dn: D: s S न्यसुर (for न्यमा) K (except K:)
 B: s Dci (before corr as in text) Dn: D: s : s
 नन्दक (for नन्दि) B: s Dci (by corr) विष्णो
 स्वस्त्रानन्दक —') D: T G: s भूयज (for 'पित)
 Dn: विष्ण्वायुधविभूयित Cd cites विष्ण्वायुध — D: s
 om 1'-2' —') G: M रथंगिन (for रथ मरथे)
 T G: रणे; G: s युद्धे (for सयथे) —') S स विष्णु
 रिय फाल्गुनि

2 Dci D: s om. 2nd (for D: s, of v 1 1) —')
 D: मारुतोद्भूत, G: s : s M: s 'तायुत (for 'तोद्भूत-
 —') S: B Dn D: s: G: उद्यवासि (for 'वारि)
 Ca d cite शरौ T G: s उद्यवासिमुकरायुध; G: उद्यत
 सुमहा —') S: D: द्रुममीक्ष, K: D: 'मीक्ष्य;
 Dn: दृनिरीक्ष्य (for द्रुममीक्ष्य) S अभिमन्योर्वपुयुद्धे
 सुरैरपि निरीक्षित — After 2, S ins

329* यदि पाणितलादेतच्छक्र मुच्येत फाल्गुने ।
 धरदानान्मातुलस्य विष्णोश्चक्रमिवापतेत् ।
 [(L 1) G: मुचेत (for मुच्येत) T G: s: M: (also

महारथस्ततः कार्णिः संजग्राह महागदाम् ॥ ३
विधनुःस्यन्दनासिस्तैर्विचक्रश्चारिभिः कृतः ।
अमिमन्युर्गदापाणिरश्वत्थामानमाद्रवत् ॥ ४
स गदामुद्यतां दृष्ट्वा ज्वलन्तीमशनीमिव ।
अपाक्रामद्रथोपस्थाद्विक्रमांस्त्रीन्नरर्षभः ॥ ५
तस्याश्वान्गदया हत्वा तथोभौ पाणिंसारथी ।
शराचिताङ्गः सौभद्रः श्वाविद्वत्प्रत्यदृश्यत् ॥ ६
ततः सुबलदायादं कालकेयमपोथयत् ।
जघान चास्यानुचरान्गान्धारान्सप्तसप्ततिम् ॥ ७

पुनर्ब्रह्मवसातीयाञ्जघान रथिनो दश ।
कैकयानां रथान्सप्त हत्वा च दश कुञ्जरान् ।
दौःशासनिरथं साश्वं गदया समपोथयत् ॥ ८
ततो दौःशासनिः क्रुद्धो गदामुद्यम्य मारिष ।
अभिदुद्राव सौभद्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाव्रवीत् ॥ ९
तामुद्यतगदौ वीरावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ ।
आतृण्यौ संप्रजहाते पुरेव त्र्यम्बकान्तकौ ॥ १०
तावन्योन्यं गदाग्राभ्यां संहत्य पतितौ क्षितौ ।
इन्द्रध्वजाविवोत्सृष्टौ रणमध्ये परंतपौ ॥ ११

as above) फाल्गुनि]

3 ^a) K₅ D₅ 1 8 सचिच्छेदुर्; D₄ संविच्छेत्तुर् (for सचिच्छिदुर्) — ^a) Ś₁ तदा; Ś₂ K (except K₅) D₁ तथा (for तत) Do₁ D₅ ० महारथसुत कार्णिः; S स्वरथात्तुमुलाका (G₁ M₁ 2 'तुमुलां का; M₅-5 'तु पुन का णिण' — ^d) B M₁ स; T G M₁-5 स्वां (for स) S पुनर् (for महा) Dn₁ D₄ जग्राह महतीं (D₄ सहसा) गदां

4 ^a) Ś₁ ह्यंदन सोथ, Ś₂ K₁-3 D₁ 'नगतैर्; D₁ 8 'नास्त; D₅ 'इय'क्षो (for 'नासिस्तैर्) — B₅ om 4^a-7^d — ^d) Ś₂ K₅ B (B₅ om) D (except D₁) आदयत्; S अभ्ययात् (for आद्रवत्).

5 B₅ om 5 (of v l 4). — ^a) T G₂-4 गदां समुद्यतां दृष्ट्वा — ^a) K₄, 5 Dn₂ D₄ 5 M₁ 2 5 अपक्रामद् — ^d) Ś K₁-3 B₁ 3 Do₁ D₄ नरर्षभ; T G M₅-5 रथर्षभ (for नर').

6 B₅ om 6 (of v l 4) — ^a) D₅ जघ्ने (for हत्वा). — ^b) Ś K (except K₅) D₁ [अ]सौ (for [उ]भौ) Ś₁ K₅ D₁ प्राष्टि; K₁ प्राणि; K₂ पाष्टि; K₄ पाष्टि; G₁ 5 M प्राष्टि; G₅ 4 प्राष्टि (for पाणि) — ^a) M₄ स शराचित्तसर्वाङ्गः — ^d) K₁ षकाविद्यत् (sio), D₂ ० G₅ श्वाविद्वत् (G₅ 'द्वे); D₅ चाविद्वत्; D₄ स्वात्पत् (for श्वाविद्वत्) Cd oites श्वावित्. Ś₂ K B₄ D₁ 2 1 8 सप्रदृश्यत् (K₁ D₂ 1 8 'ते), Dn₂ D₅ ० ० G₅ सम' (for प्रत्य') Dn₁ श्वावित्तुव्यश्च दृश्यते, D₅ श्वाविद्वत् सप्रवर्षते; T G₂-4 M₄ श्वाविदे (G₂ 'दि) व स दृश्यते; G₁ M₁-3 5 स श्वाविद्वत् दृश्यते

7 B₅ om 7 (of v l 4). — ^a) Ś₂ K₁ 8 सुव (Ś₂ 'प)णं (for सुबल-). — ^b) K₄, 5 B₄ Dn₁ D₁ 5

कालकेयम्; T G₁-5 कोपथेगम्; G₁ M कोपादे (M₅-5 'द्वे)गम् (for कालकेयम्) D₂ अयोधयत् (for अयोध') — G₅ om (hapl) 7^a-8^a — ^a) K₅ अस्य (for चास्य). — ^d) B₅ (marg) D₄ S (G₅ om) विशाँ; D₅ सप्तभि (for सप्ततिम्)

8 G₅ om 8 (of v l 7) — ^a) Dn₂ lacuna, D₄ ब्राह्म, T G₂-4 M₅ यदून्; B₅ om ed चैव (for ब्रह्म) Do₁ -वशातीयान् — ^b) S (G₅ om) [अ]ति रथान् (for रथिनो) D₅ ० जघानारीननेकधा — ^a) K₅ B₅-5 Dn₂ D₂ 1 8 कैकयानां, Do₁ Dn₁ D₅ ० कैके' (for कैक') Ś₁ पच (for सप्त) — ^d) Ś₂ K₅ B₂ D (except D₁) S (G₅ om) ३ दश च (by transp) — ^a) Dn₂ T G₂-4 M₅-5 दौ शासने (for 'सनि) D₂ दौ शासनिसयेप्वास — ^a) D₂ समयोधयत् (for 'पोथयत्)

9 ^a) B₂ Dn D₅ 4 ० G₅ आदाय (for उद्यम्य). G₅ सत्वर (for मारिष). — ^a) S सोमिदुद्राव (for अभि') — ^d) G₅ सौभद्रश्चापि त रणे

10 ^b) G₅ अन्योन्य Ś₁ G₅ जय (for -वध) — ^a) B (except B₅) Do₁ आतरौ (for आहृण्यौ) — ^d) K₁ मुले* (for पुरेव) K₅ B D (except D₁) पुरेव त्र्यम्बकांथकौ

11 ^a) D₂ गदायासाद्; G₅ 'न्यां तु (for 'ग्राम्यां) — ^b) K₅ Dn D₂-० आहत्य; S ताहितौ (for सहत्य) Ś₁ K₄ B₁ 2 Do₁ Dn₁ D₅ ०-8 [अ]पत्तां (for पतितौ) — After 11^a, D₁ 8 ins

330* ततो महीतलाकाकार्णिर्विधपीत इव स्वलन् ।
समभ्यधावद्दृष्टौ दौ क्षासनिमथ क्षितौ ।

दौःशासनिरथोत्थाय कुरूणां कीर्तिवर्धनः ।
 प्रोत्तिष्ठमानं सौभद्रं गदया मूर्ध्न्यताडयत् ॥ १२
 गदावेगेन महता व्यायामेन च मोहितः ।
 विचेता न्यपतद्भूमौ सौभद्रः परवीरहा ।
 एवं विनिहतो राजन्नेको बहुभिराहवे ॥ १३
 शोभयित्वा चमूं सर्वां नलिनीमिव कुञ्जरः ।
 अशोभत हतो वीरो व्याधैर्वनगजो यथा ॥ १४
 तं तथा पतितं शूरं तावकाः पर्यवारयन् ।
 दावं दग्ध्वा यथा शान्तं पावकं शिशिरात्म्ये ॥ १५
 विमृद्य तरुशृङ्गाणि संनिवृत्तमिमानिलम् ।

अस्तं गतमिवादित्यं तप्त्वा भारतवाहिनीम् ॥ १६
 उपप्लुतं यथा सोमं संशुष्कमिव सागरम् ।
 पूर्णचन्द्राभवदनं कारुपक्षवृताक्षकम् ॥ १७
 तं भूमौ पतितं दृष्ट्वा तावकास्ते महारथाः ।
 मुदा परमया युक्ताशुकुशुः सिंहवन्मुहुः ॥ १८
 आसीत्परमक्रो हर्षस्तावकानां विशां पते ।
 इतरेषां तु वीराणां नेत्रेभ्यः प्रापतज्जलम् ॥ १९
 अभिक्रोशन्ति भूतानि अन्तरिक्षे विशां पते ।
 दृष्ट्वा निपतितं वीरं च्युतं चन्द्रमिवास्वरात् ॥ २०
 द्रोणकर्णमुखैः पद्भिर्धार्तराष्ट्रैर्महारथैः ।

C 7 9/8
 B 7 48 21
 F 7 19 21

सोऽपि वेगवर्षो गृह्य गदामुद्यम्य चाहुंनिम् ।
 किञ्चिच्छ्रामस्तु सौभद्रो दौःशासनिमगाटयन् ।
 वायुमौ आतरावेव गतो वैपस्त्ररक्षयन् । [5]

[After line 3, D: s read 12^{cd}]

—^d) D: s S द्यु (for रण) D: s परवप

12^a) D: s शोभयतो महीपालान्, S ताव(G: पौव ;
 M: s [sup lin] द्रोच, M: पाव]यित्वा महीपा
 लान् —^b) K: D: उर्ध्वनः, D: s M वर्धनौ (for
 वर्धन) — After 12^{ab}, D: s S ins

331* देयकपरो महोत्थास क्षत्र दग्ध्वा महायज्ञा ।

[D: s M: s देयकपरो महोत्थास (M: s 'सं') (for
 the prior half)]

— S om 12^{cd}, D: s read it after line 3 of 330*.

—^a) S: B: s s Do: D: प्रतिष्ठमान; K: B: (marg.)
 Dn: D: s s टत्ति' (for प्रोत्ति') — D: s om 12^d-13^c.

13 D: s om 13^{ab} (of v 1 12) —^b) K: वि
 (for च) — After 13^{cd}, K: (marg) ins a passage
 given in App I, No 7. —^a) S विम(G: s 'मा')
 ना (for विचेता). —^d) D: s om सौभद्र —^c) Dn:
 D: s विनिहितो. S अभिमन्युर्हतो राजन्.

14^a) G: चमूं. —^b) Some MSS नलिनीम्.
 —^c) G: उदा (for हतो). K: Dn: हतो विररुचे
 वीरो, T G: s s M अशोच निहतो वीरो —^d) D:
 व्याघ्रैः; G: वन्यैः (for व्याघ्रैः) Dn: व्याघ्रैरिव गजो
 वने

15^a) K: S वीरं; Dn: वीरं (for शूर) —^b)

Dn: समवारयन् (for पर्यं) —^c) S (except T G.)
 वन (for दाव) —^d) G: पावक गमयति च

16^a) K: D: G: विमृद्य; B: विमृज्य (for
 विमृद्य) B: नग, D: तरुण (hypermetric) (for
 तरु) G: गात्राणि (for शृङ्गाणि) —^b) Dn: D:
 s s s G: M: s (sup lin as in text) [ख]नलं (for
 [ख]निलम्) B: सनिवर्धमिवात्म्ये, D: विनिवृत्तं
 यथानल; G: शान्तं जालमिवानल — Dn: repeats
 16^c after 16^d

17 Dn: om 17^a-18^b —^a) Cd उपप्लुत (as in
 text) —^c) G: मुखेन पूर्णचंद्राभ —^d) S: Do:
 Cv कारुपक्षावृताक्ष (Cv 'लि)क; K: Dn: D: s-s
 'पक्ष (D: s s 'क्षा)वृताक्षिक, D: 'पक्षधराक्षिक; T
 G: s s 'पक्ष (G: 'क्षा)वृताक्षिक; G: s M 'पक्षवृ (G:
 M: s 'ष्ट)ताक्षक — After 17, D: s ins (the gloss)

332* कारुपक्षाहितकेशा पौगण्डामेति सजितम् ।

18 Dn: om 18^{ab} (of v 1 17) —^a) G: भूमौ
 नि (for त भूमौ) D: पातित —^d) G: विनेदु
 (for लुकुशु) T G: s M सिंहवद्य (G: M: s उख ;
 M: s 'दि)नदन्मुहु

19^b) G: महायज्ञां (for विशां पते). —^c) Dn:
 पांशुवातां (for इतरेषां). G: सैव्यानां (for वीराणां).
 —^d) K: नेत्राभ्यां; D: s नेत्रच.

20^a) T G: s सति (for सति) T G: s s द्यत
 रिक्षे (for सन्त) N अतरिक्षे तु (S: Do: D: 'रिक्षे च;
 B 'रीक्षे च; D: 'रीक्षे तु) भूतानि प्राप्नोशत (K: 'ति)
 विशां पते — K: s om 20^{cd} —^c) D: दृष्ट्वा; S

एकोऽयं निहतः शेते नैप धर्मो मतो हि नः ॥ २१
 तस्मिस्तु निहते वीरे बह्वशोभत मेदिनी ।
 द्यौर्यथा पूर्णचन्द्रेण नक्षत्रगणमालिनी ॥ २२
 रुक्मपुङ्खेश्च संपूर्णा रुधिरौघपरिमुता ।
 उत्तमाङ्गैश्च वीराणां आजमानैः सकुण्डलैः ॥ २३
 विचित्रैश्च परिस्तोमैः पताकाभिश्च संवृता ।
 चामरैश्च कुथाभिश्च प्रविद्धैश्चाम्बरोत्तमैः ॥ २४
 रथाश्चनरनागानामलंकारैश्च सुप्रभैः ।

सङ्गैश्च निशितैः पीतैर्निर्मुक्तैर्भुजगौरिव ॥ २५
 चापैश्च विशिरसंश्लिष्टैः शक्यवृष्टिप्रामकम्पनैः ।
 विविधैरायुधैश्चान्यैः संवृता भूरशोभत ॥ २६
 वाजिभिश्चापि निर्जोविः स्वपाङ्क्तिः शोणितोक्षितैः ।
 सारोहैर्विपमा भूमिः सौमद्रेण निपातितैः ॥ २७
 साङ्कुशैः समहामात्रैः सवर्मायुधकेतुभिः ।
 पर्वतैरिव विध्वस्तैर्विशिरसोन्मथितैर्गजैः ॥ २८
 पृथिव्यामनुकीर्णैश्च व्यश्वमारयियोधिभिः ।

वं दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा नि) D₆ पातित B (except B₁)
 शूर (for वीर) D₂ & दृष्ट्वाभिमन्यु पतित —^a) D₅
 सूर्यम् (for चन्द्रम्)

21 ^a) D_{n1} कृपै (for मुखै) —^b) D_{n1} D₅
 दुराम्भाभि (for महारथै) —^c) D₁ & एतैर्यन् (for
 एकोऽय) D₄ om (hapl) from शेते up to निहते
 (in 22^a) T G₈ सद्ये; G₁ & s. M संये, G₁ सधे
 (for शेते) —^d) K₅ D_{n1} सनावन, D₅ मतो मम
 (for मतो हि न) S (except M₈-s) नतद्वर्यं नत दि न

22 D₄ om up to निहते (of v 1 21). —^a)
 § K₁-s D₁ & s-3 विनिहते; D_{n2} निपतिते (for तु
 निहते) § K₁ & s D_{n1} शूरे (for वीरे) —^d) K₅
 D_{n1} मष्ट (for गण)

23 ^a) K₅ B (except B₁) D₀₁ D_{n2} D₂ & s
 G₁ M₁ & सकीर्णा; T G₂-s स(G₅ स्वा)स्त्रीर्णा (for
 सपूर्णा) —^b) B₁ रुधिरौघै; G₁ M₁ & रैश्च (for
 'रौघ) B₁-s & D₀₁ D₂ & रुधिरौघैश्च सजुता —^c)
 B₁ शूराणां (for वीराणां) —^d) D₅ राजमानै (for
 आज)

24 ^a) D_{n2} om (hapl) from परिस्तोमै up to
 लकारैश्च (in 25^b) —^b) K₄ om from अ संवृता up
 to शोभत (in 26^d) D₅ & सचिता (for संवृता) —^c)
 S (except G₅) कथाभिश्च (for कुथा) Cd oites
 कुथाभि (as in text). —^d) § K (K₄ om) D₀₁
 D_{n1} D₁ & प्रयुद्धैश्च (for प्रावि^e) § K₁-s चांगरोत्तमै;
 D₀₁ च नरोत्तमै (for चाम्य^e).

25 D_{n2} om up to मलंकारैश्च; K₄ om 25 (for
 both, of. v 1 24). —^a) B₁ D_{n1} तथाश्च (for
 स्या^e). § K₁-s घर; D₁ चर; T G₈ रथ; G₄
 गज (for नर) —^c) Bom. ed सु (for च) M₈-s

क्षितैर्, Cd पीतैर् (as in text) —^d) D₁ नियुक्तैर्
 (for निमुं^e). D_{n1} S उरगैर् (for भुज)

26 K₄ om 26 (of v 1 24) —^a) §₁ K₁ &
 D₁ स (for च) B₁ D₁ & विविधैश्च; S यदुभिश्च
 (for विनिहतेश्च). —^b) D₅ & शक्यवृष्टि, G₂-s शक्यवृष्टि
 (for शक्यवृष्टि) D_{n2} D₁ प्राप्त (for प्राम) K₅
 D_{n2} S तोमर (for कम्पन) —^c) K₁ B (except
 B₁) D₁ & T G₂ M₈ चायुधैश्च (for आयु^e) D₅ श्लिष्ट
 (for चान्यै) D_{n2} D₁ & सङ्गैश्च विविधैश्चान्यै (D_{n2}
 'सं राजन्) —^d) D₅ & संवृता (for संवृता) D₁
 पतितैर्भूषणैश्चोभत — After 26, S ins

333* निष्टनक्षिरतीवार्तरद्वमदुधिरन्वै ।

नरै पतन्नि पतितैरवनिस्वधिक समौ ।

[(L 1) G₅ अरैर् (for आरैर्) G₂-s उदरद् (for
 उदमद्) T G₂ राधितास्यै; M₁ & 'रानवै (sic) (for
 'रन्वै) — (L 2) T G₂ नरैश्च पतितैर्पारैर् (for the prior
 half)]

27 ^a) K₄ कुथाभिश्च (for वाजि^e) S निहते (for
 निर्जोवि^e) —^b) §₁ D₀₁ (marg see m) D₁ & शसन्नि;
 §₁ शसन्नि; K₅ & B ससन्नि; D₀₁ (orig) क्षवन्नि;
 D_{n1} पतन्नि, D₅ पश्यन्नि, G₁ M शयानै (for
 स्वपन्नि) B शोणित क्षितौ; D₄ 'तेक्षितै, D₅ 'तो-
 क्षितौ (for 'तोक्षितै) D₅ शयन्नि शोणितोदकै; T
 G₂-s हेमसांडपरिच्छदै .

28 ^a) P₀₁ D_{n2} च (for स) —^b) S K₁ & s
 D₁ स्वसंयु (K₄ D₁ 'य)ज; D_{n1} सचर्मयुध; D₅ &
 सय (D₅ 'च)मार्कुश; D₁ & सच (D₅ 'व)मार्कुश (for
 सवर्मायुध). D₅ सवै; सायुधकेतुभि. — D₅ om.
 (hapl) 28^a-29^b. —^d) G₅ विशिखैर्मथितैर्गजै

29 D₅ om 29^a (of v 1 28) —^a) D_{n1} तैर्

हृदैरिव प्रक्षुभितैर्हतनागै रथोत्तमैः ॥ २९
 पदातिसंधैश्च हतैर्विधिघायुधभूषणैः ।
 भीरूणां त्रासजननी घोररूपाभवन्मही ॥ ३०
 तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ चन्द्रार्कसदृशद्युतिम् ।
 तावकानां परा प्रीतिः पाण्डूनां चामवद्व्यथा ॥ ३१
 अभिमन्यौ हते राजञ्जिशुकेऽप्राप्तयौवने ।
 संप्राद्रवच्चमूः सर्वा धर्मराजस्य पश्यतः ॥ ३२
 दीर्यमाणं बलं दृष्ट्वा सौमद्रे विनिपातिते ।
 अजातशत्रुः स्वान्वीरानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३

स्वर्गमेव गतः शूरो यो हतो नपराञ्छुखः ।
 संस्तम्भयत मा भैष्ट विजेष्यामो रणे रिपून् ॥ ३४
 इत्येवं स महातेजा दुःखितेभ्यो महाद्युतिः ।
 धर्मराजो युधां श्रेष्ठो ब्रुवन्दुःखमपानुदत् ॥ ३५
 युद्धे ह्याशीविपाकारात्राजपुत्रात्रणे बहून् ।
 पूर्वं निहत्य संग्रामे पश्चादार्जुनिरन्वगात् ॥ ३६
 हत्वा दशसहस्राणि कौसल्यं च महारथम् ।
 कृष्णार्जुनसमः कार्ष्णिः शक्रसद्व गतो ध्रुवम् ॥ ३७
 रथाश्वनरमातङ्गान्विनिहत्य सहस्रशः ।

C 7 1955
 B 7 49 29
 K 7 49 40

(for च) —^b) Ks Dn1 D2 s इयसु ; Gs अश्व-
 (for इयसु) Ks Dn1 Ds वाजिभिः (for योधिभिः)
 —^c) Gs प्रस्फुरितैरः M1. s प्रसुसुतैरः (sic) (for
 प्रक्षुभितैरः) —^d) Ś K B4 D (except Dc1 Ds) Ms
 हत (for हत) Ś K (except Ks) Dn2 D1 s s s-
 हवोत्तमैः (for रथो')

30 ^d) M1 s भवेन् (for [अ]भवन्)

31 ^a) Gs (marg as in text) सहस्रं (for पतितं).
 —^b) Ś2 प्रभं (for -द्युतिम्) —^c) D2 स्वभवद् ;
 Ds s s अश्वं (for चाम) . Ś K (except Ks) D1
 पाण्डूनां इयथाभवत्, S आसीत्पाण्डु च इय (Ms s [inf
 is]) चान्यथा

32 ^d) Ś1 K (except Ks) D1 धीमत् ; S मारिष
 (for पश्यत')

33 ^a) Ds (by corr as in text) र दीर्घमान (Dr
 'ण) (for दीर्यमाण) Ds तु तद् (for बलं) —^c)
 S K B4 D (except Dc1 Dn1) Gs तान् (for स्वान्)
 — After 33, Ks ins

334* अस्त गतोऽयं द्युमणिस्तापयित्वा महायत् ।
 सौमद्रं शत्रुदमनं किं जातं न विषय वै ।
 एवं ब्रुवाणो नृपतिः सैन्येन महता हृत ।
 ब्यूहद्वारं समासाद्य चाप्यपर्याकुलेक्षणम् ।
 तच्छ्रुत्वा च हतं पुत्रं कौरवैर्जिह्वाकारिभिः । [5]
 लोकैः सकथितं सर्वमभिमन्योः पराक्रमम् ।
 श्रुत्वा च तैर्हतं वीरं धैर्यमालम्ब्य सत्वरम् ।
 परमं सत्त्वमालम्ब्य प्रत्युवाच युधां वर ।

[(L, 2) The post. half is submetric]

34 Before 34, G1 M ins युधिष्ठिर —^a) Dc1
 Ds G4 एव (for एव) Ś1 D2 वीरो (for शूरो) —^d)
 Ks B Dc1 Ds वय (for रणे) S जेष्यामो वै (Ms-s
 विजेष्यामो) वय परान्

35 Ds om 35 —^a) Ś K (except Ks) B1-s
 Dc1 Dn2 D1 s s सु- (for स) K1. s महत् (for
 महा) S इत्येभ्यो दुःखनी (Gs 'भी) तेभ्यो —^b)
 S महाप्राज्ञो महाद्युतिः (Gs 'बल) —^c) S युधिः ; Ca d
 युधां (as in text) —^d) Ś2 K (except Ks) D1 r
 ध्रुवः ; T G2-4 शृङ्गा (for ध्रुवन्) Ś2 D1 s s r s उपा
 नुदत्

36 Ms om 36 —^a) Dr s युधि (for युद्धे)
 S (Ms om) [s] पि (for द्वि) —^b) Ś K (except
 Ks) Dn2 D1 s s s रणे रिपून् ; Dr s रणाजिरे ;
 S (except Ms s, Ms om) बहूत्रणे (by transp)
 —^c) Dn1 Ds s सर्वान् (for पूर्वं) —^d) Ś K1 s D1
 अप्यगात् ; K2 Dn D2-1 s (marg) अन्वयात् ; K4 s
 B4 Ds अन्वयात् ; B4 s G2 अन्वयात् (for अन्व
 यात्)

37 B6 om 37^a —^b) Some MSS कौशल्य
 Ds महाबलः ; T G2-4 बृहद्वलं (for महारथम्) —^c)
 Ks Dn1 श्रीमान् (for कार्ष्णि) —^d) D4 शिव (for
 शक्र) B4 s D4 लोकं (for -सद्य)

38 ^a) Dr s तयाश्च (for रथाश्च) . Dn1 G1.4 M
 नराश्वरथमातंगान् ; Gs नरवाजिरयास्त्रागान्. —^b) B4
 हत्वा हतः ; B5 निहताद्यः ; Ds विनिहत्य ; S निहत्य
 च (Gs स) (for विनिहत्य) —^c) Dr s अभिवृत्तः
 (for अविद्वत्ः) . Dn2 Ds. s संग्रामे . B5 विहतः स तु

अवितृप्तः स संग्रामादशोच्यः पुण्यकर्मकृत् ॥ ३८
 वयं तु प्रवरं हत्वा तेषां तैः शरपीडिताः ।
 निवेशायाम्युपायाम सायाह्वे रुधिरोक्षिताः ॥ ३९
 निरीक्षमाणास्तु वयं परे चायोधनं शनैः ।
 अपयाता महाराज ग्लानिं प्राप्ता विचेतसः ॥ ४०
 ततो निशाया दिवसस्य चाशिवः
 शिवारुतः संधिरवर्तताद्भुतः ।
 कुशेशयापीडनिभे दिवाकरे
 विलम्बमानेऽस्तमुपेत्य पर्वतम् ॥ ४१

वरासिशक्त्यृष्टिवरुथचर्मणां
 विभूषणानां च समाक्षिपन्प्रभाम् ।
 दिवं च भूमिं च समानयन्निव
 प्रियां तनुं मानुरुपैति पावकम् ॥ ४२
 महाभ्रकूटाचलशृङ्गसनिभै-
 र्गजैर्गनेकैरिव वज्रपातितैः ।
 सवैजयन्त्यङ्कुशवर्मयन्तृभि-
 निपातितैर्निष्टनतीव गौश्विता ॥ ४३
 हतेश्वरैश्चूर्णितपच्युपस्करै-

संग्रामाद्, T G₁₋₄ M अतृप्यक्षे (G₁ M₁ २ 'क्षै'व स';
 G₅ न्यायच्छेव स' —^d) S अगच्छत्पुण्यलोकजित्.
 — After 38, K₂ (marg.) ९ Dn D₂ ५-६ ins.

335* गत' पुण्यकृतां लोकान्भास्वरान्पुण्यनिर्जितान् ।

[Dn₁ D₂ ९ कृतान् (for कृतां) D₄ स्ववीर्य-; Bom
 ed शाश्वतान् (for भास्वरान्) D₅ भास्वरादीर्यनिर्जितान्
 (for the post. half)]

K₂ cont

336* पुत्रशोकात्पर नास्ति दुःखमन्यन्महत्तरम् ।
 पेटिकासुत्रिको दाता फलस्यान्यो न विद्यते ।
 स पुत्रो निहते मेऽद्य नाह जीवितसुखसहे ।
 किं मया जीवितेनार्थं सौमद्रेण विना भुवि ।

while K₂ cont

337* अक्षयां गतिमासाद्य स गत शाश्वती समा ।

— After 335*, Dn₂ D₄ ins an addl colophon
 [Sub parvan Dn₂ अभिमन्युवध — Day of Drona's
 Generalship D₄ तृतीयो दिवस. — Adhy. name
 D₄ चक्रव्यूहे अभिमन्युयुद्ध]

39 Before 39, all MSS (except G₁ M₁₋₄) ins
 संजय उवाच —^a) S प्रवरान् —^b) Dn₂ D₅ ६
 प्रियां (for पीडितां) —^c) K₁ [अ]स्त्युपायाम, B
 Dn₁ D₁ १ २ T G₁ २ २ M₁ २ [अ]स्त्युपायाम; Dn₂
 D₂ ९ 'पेयाम' (for 'पायाम).

40 ^a) Ś₂ K B (except B₄) Dn₁ D₁ ५-१ T G₁ ५
 निरीक्षमाणास् (for निरीक्ष'). Ś₂ च (for ह्). —^b)
 S परस्य (for परे च). Ś K B₂ D₁ १ २ M₁ २ दारैः
 (for दानैः). Dn₂ D₅ ६ ६ पूर्णं (D₄ पर)मायोधनं

दारै —^c) Ś₂ K₁₋₂ D₁ क्षभि (Ś₂ 'ति)तसा; D₅
 ९ १ २ शपायाता (D₅ 'त); S अय (T G₂₋₄ 'पा)याम
 (for 'याता) —^d) Dn₁ याता; D₂ प्राप्य (for
 प्राप्ता)

41 ^a) K₂ D₁ ९ निशायां (for निशाया) Ś₂
 चाद्भुत; Dn₁ D₂ ९-९ वाशिव, T G₂ ५ चाशिवं; G₁
 M₁ २ ५ चाशिवा (for चाशिव) —^b) K₄ B₁ ९
 D₀₁ Dn₂ D₁₋₂ ६ रुतै; K₅ Dn₁ स्वन; D₄
 युत; G₁ M₁ २ रुता; G₄ -रव' (for रुत)
 Ś K (except K₅) B₁₋₂ Dn₂ D₁ ६ सनि (K₁ 'ति)रव
 र्चस (for सधि') —^d) Dn₁ विलम्बमाने; D₅ विलघ';
 D₂ विद्यन्न'; G₁ ९ ५ M विलघ' (for विलम्ब') D₁ ९
 उपैति (for उपेत्य)

42 ^a) S (except G₅) वरासि- (for वरासि) D₀₁
 शक्त्यृष्टि, D₁ ९ शक्त्य (D₅ 'क्यृष्टि', G₂₋₅ -शक्त्यृष्टि
 (for शक्त्यृष्टि) G₅ वरुथि (for वरुथ) K₅ Dn₂
 D₂ ५ M₅ वर्म (D₄ 'र्मि)णां (for चर्मणां) —^b)
 D₂ तथा मणीना; T G₅ विभूषिताना (for 'पणानां)
 K₅ G₁ ५ M समाक्षिपत् Ś K (except K₂)
 Dn₂ D₁ ९ ५ G₅ प्रभा —^c) D₂ समापयन्; Cd
 'नयन् (as in text) —^d) G₅ पावर्कौ (for 'कम्').
 T G₁₋₄ M प्रियां तनुं स्वां रविरेति पावर्कौ (G₄ 'क;
 M₅ ९ 'किं)

43 ^a) D₅ (marg see m) महाहं (for 'न्न).
 G₅ -तुंगशृंगैर् (for -शृङ्गसनिभैर्) —^b) B D₀₁
 द्विपैर् (for गजैर्) Ś₂ D₂ अनीकैर् (for अने'). Ś
 K₁ ९ ५ उत (for ह्व). D₁ ९ रणे कौशिक (for अनेकैरिव).
 T G₁₋₄ M अने (M₁₋₂ ९ 'नी)कपैर्प्रहृतैरिवाद्रिभिः; G₅
 अनेकशो वज्रहतैर्यथाद्रिभिः. —^c) B₅ ९ D₀₁ D₂ चर्म

हृताश्वसूतैर्विपताककेतुभिः ।
 महारथैर्भूः शुशुमे विचूर्णितैः
 पुरैरिवाभिन्नहर्तैरनराधिप ॥ ४४
 रथाश्ववृन्दैः सहसादिभिर्हतैः
 प्रविद्धभाण्डाभरणैः पृथग्विधैः ।
 निरस्तजिह्वादशनान्त्रलोचनै-
 र्घरा वमौ घोरविरूपदर्शना ॥ ४५
 प्रविद्धवर्माभरणा वरायुधा
 विपन्नहस्त्यश्वस्थानुगा नराः ।

महार्हशय्यास्तरणोचिताः सदा
 क्षितावनाथा इव शेरते हताः ॥ ४६
 अतीव हृष्टाः श्वसृगालवायसा
 चडाः सुपर्णाश्च वृकास्तरक्षवः ।
 वयास्वसृकपान्यथ रक्षसा गगाः
 पिशाचसंघाश्च सुदारुणा रणे ॥ ४७
 त्वचो विनिभिद्य पिवन्वसामसु-
 क्तथैव मज्जा पिशितानि चाश्रुचन् ।
 वपां विलुम्पन्ति हसन्ति गान्ति च

C. 7 1976
 B 7 30 10
 K 7 30 10

(for वमै) K₁ D₁ T G₂ M₅ (sup in) -यत्रि
 मिर्; D₁ पत्ति (for यन्तृ) S₁ K₁₋₂ सवैजयस्य
 (S₁ 'ती, K₁ 'त्या) क्लयवर्मयन्तृ (S₁ 'त्रि) मिर् -^d)
 D₁ नष्टवति, D₂ निष्कवति; D₁ निस्वनति, D₂
 विष्टमति, Cd निष्टनति (as in text) K₁ 'चित्ता',
 B₁ 'चितान्, B₁ युता (for चित्ता)

44 °) G₁ वूर्णित (for चूर्णित-) K₁ *ल्यस्करैर्;
 K₁ *पस्करैर्, S चक्रकृयैर् (for -पस्युपस्करैर्)
 -^c) Cd गौर (for सू) D₂ [S]विचूर्णितै (for विचूर्)
 S महारथैर्मन्त्रविचूर् G₁ 'मन्त्रविधु, G₂ 'स्ते' प्रविधुर्णि
 लैर्मही -^d) B₁ D₂ सुरैर् (for पुरैर्) D₂ नरे
 श्वरै; D₁ 'नराधिपै; S चित्ता यमौ (for नराधिप)

45 °) K₁ D₁ D₂ 'तयाश्च, B₁₋₂ D₁ वराश्च;
 T G₁₋₂ गजाश्च; G₁ 'M नराश्च (for रथाश्च) K₁
 वृत्तै (for हृतै) -^d) D₁ om (hapl) 45¹² -^b) S
 K₁ 'D₁ D₂₋₃ G₁ M₁₋₂ प्रवृद्ध-, T G₂ 'प्रसिद्ध-;
 Ca d प्रविद्ध (for प्रविद्ध) S K B₁ 'D (except
 D₁ D₂, D₂ om) G₁ M₂₋₃ 'माडा (D₁ माला) स्त
 र्णै (for 'भरणै) Cd cites मांड -^c) S₁ D₁
 दशानांत (for 'नाष्ट) -^d) T G₁₋₂ 'M दर्शिमि;
 G₂ 'रूपिमि (for दर्शना) D₁ 'c घरा वमौ घोरवि
 रूपदर्शि (D₁ 'र्ष'नी

46 °) S₁ K₁ D₁ 'c प्रवृद्ध- (for प्रविद्ध) D₁ 'c
 'वर्माभरणा (for 'वर्मा) D₁ 'c युष्मा वरा; D₁ G₂ 'c
 युष्मावरा; T G₂ ययावरा (for वरायुधा) K₁₋₂ 'B
 D₁ D₂ D₃ 'c G₁ 'M प्रवि (K₁ D₁ 'वृ; D₂
 'वि) द्ववर्मा (K₁ 'वर्मा; D₂ 'बाणा) भरणार्थरा युधा
 (D₁ M₁ 'वैर्); K₁ D₁ प्रविद्धवर्मावरभूषणायुधा
 -^b) D₂ विशक्, D₁ विपण्ण- (for विपन्न). D₂

सुरायुगा (for रया) T G₁₋₂ हृष्टा (for नरा)
 -^c) K₁ B D₁ D₂ G₁ तदा, D₂ 'तया, D₁ नृपा
 (for सदा). G₁ M महार्हशय्यास्तरणै सदोचिता -^d)
 T G₁₋₂ नृपा (for हता)

47 °) D₁ D₂ 'c च, D₁ स्वि (sic) (for श-)
 Some MSS -शृगाल. S दिनक्षये हि श्वसृ (G₁ M₁ 'c
 'यो हि श्वसृ; G₂ 'येमि श्वसृ, G₁ 'ये च श्वसृ; G₂ 'ये
 वत्र शृ) गालवायसा -^b) S₁ वसा; S₁ K₁₋₂ वदा,
 K₁ D₁ वृका; B₁ D₁ ज्याला; B₁ 'c D₁ D₂
 यला, B₁ रणा; D₁ यका; D₂ वदा; D₂ वय;
 D₂ वला; D₂ वदा, S Cd च (T G₂ Cd च) ला (for
 वदा) S₁ सुपर्णाथ; B 'र्णा स (for 'र्णाश्च) K₁
 वदास्; D₁ वदास्, M₁ 'वृठास् (for वृकास्) -^c)
 M₁ 'वयस्तु (for वयांसि) K₁ [अ]सृकपान्य च; D₁
 D₂ 'कपा (D₁ 'का; D₁ 'कपो) ग्यय; D₁ 'कपाणि
 च, D₁ S 'कपास्वय, D₁ 'कपानप (for 'कपान्यय)
 Ca cites लसृत्पावे; Cd लसृत्पाकि (sic) -^d) S
 K₁ मेवाश् (for सधाश्) K₁ सुदारुणे रणे; S नदति
 नैरव (for सुदारुणा रणे).

48 G₁ om 48¹² -^a) D₁ ततो, D₂ वक्षो;
 D₂ त्वचा (for त्वचो) S (G₁ om) विभिदति (for
 विनिभिद्य) S₁ तयामिवान् (sic), B₁ (marg) 'D₂
 D₂ 'c पपुर (for पियन्) D₂ वसा पृथक्; D₂ 'c
 वसासृज (for 'मसृक्) K₁ D₁ S (G₁ om.) पियन्
 सृवसां (M₁₋₂ 'सा) (for पिवन्वसामसृक्) -^b) K₁
 D₁ D₂ मज्जा; B D₁ D₂ D₃ 'c मज्जा; D₂
 मचा (for मजां) K₁ पिशितानि (for 'तानि च)
 D₂ D₃ 'c [अ]मक्षयन्; D₁ 'वाश्रुचन् (for 'वाश्रु').
 S (G₁ om.) वमति मजां (M₁ 'ज्जा) पिशितान्यदति
 च -^c) S₁ B₁ D₁ वपा; K₁₋₂ वदा, D₁
 वसा; D₁ 'वपुर; M₁₋₂ 'तया (for वपां). B₁ स

भित्त्वा व्यूहं प्रविष्टोऽसौ गोमघ्यमिव केसरी ॥ ४
 यस्य शूरा महेष्वासाः प्रत्यनीकगता रणे ।
 प्रभया विनिवर्तन्ते कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः ॥ ५
 अत्यन्तशत्रुरस्माकं येन दुःशासनः शरैः ।
 क्षिप्रं ह्यभिमुखः संख्ये विसंज्ञो विमुखीकृतः ॥ ६
 स तीर्त्वा द्रुस्तरं वीरो द्रोणानीकमहार्णवम् ।
 प्राप्य दौःशासनिं कार्णिण्यतो वैवस्वतक्षयम् ॥ ७
 कथं द्रक्ष्यामि कौन्तेयं सौमद्रे निहतेऽर्जुनम् ।

सुभद्रां वा महाभागां प्रियं पुत्रमपश्यतीम् ॥ ८
 किं स्विद्वयमपेतार्थमश्लिष्टमसमञ्जसम् ।
 तावुभौ प्रतिवक्ष्यामो हृषीकेशधनंजयौ ॥ ९
 अहमेव सुभद्रायाः केशवार्जुनयोरपि ।
 प्रियकामो जयाकाङ्क्षी कृतवानिदमप्रियम् ॥ १०
 न लुब्धो बुध्यते दोषान्मोहाल्लोभः प्रवर्तते ।
 मधु लिप्सुर्हि नापश्यं प्रपातमिदमीदृशम् ॥ ११
 यो हि भोज्ये पुरस्कार्यो यानेषु शयनेषु च ।

T हित्त्वा (for भित्त्वा). T G₂ s M [अ]नीक; G₆
 मघ्य (for व्यूह) —^d) K₁ B D₈ केसरी — After
 4, S ins

340* चिक्रीडितं रणे तेन निहता वै परान्वरान् ।

5 Śs missing (of v 1 2) —^a) Ś₁ K B₁
 D₂ D₃ s-8 तस्य (for यस्य). —^b) S (except G₆)
 प्रत्यनीक (for 'नीक-). T G₂ s स्थिता (for गता).
 —^c) D₆ वै; G₁ M हि (for वि) B₄ D₂ D₃ s
 -न्यवर्तत; B₆ D₁ s निवर्तत (for 'तन्ते). —^d) K₂
 हतास्त्रा (for कृ')

6 Śs missing (of v 1 2) —^a) D₂ s s अत्यंत
 (for अत्यन्त) S अत्यंतशरी चास्त्राक —^b) D₈ दु स
 इनः (for दुःशासन) —^c) S क्षिप्रसभिमुख (M₈-s
 'ख' संख्ये (G₁ M 'खे). —^d) S नि संज्ञो (for
 विसंज्ञो)

7 Śs missing (of v 1 2) —^a) D₄ अतीर्त्वा
 (for स तीर्त्वा) T G₁-s M स कथं प्राप्य दुष्प्रार (T
 G₂ s 'प्राप), G₄ s कथं प्राप्य सुदुष्प्राप. —^b) K₂ s
 B₂ T G₁-s M₁-s द्रोणानीक (for 'नीक) K₄ महा
 रथं (for 'णवम्) — After 7*, S ins.

341* शूरप्राहाकुलं भीमं तीर्त्वा चैनमभीतवत् ।

[G₅ च तम् (for चैनम्).]

—^a) T G₂-s प्राप्ते (for प्राप्य) G₅ दौःशासनि. S
 पाप (G₅ 'पो) (for कार्णिर्) —^d) Ś₁ K₄ B₁ s
 प्राप्ते; K₁ याति; D₂ s D₃-s गतो (for यातो).

8 Śs missing (of v 1 2). —^a) D₁ s S किं
 स्विद् (for कथ). Ś₁ K₁ s s D₁ द्रक्ष्याम; D₁ s S
 वक्ष्यामि (for द्रक्ष्यामि). T G₂-s सौमद्रे (for कौन्तेय).
 —^b) K₂ D₂ D₃ s पतिते (for निहते) T G₂ s

निहते चार्जुन प्रति —^a) K₄ D₁ च, D₆ वै (for वा)
 D₀₁ महायाहु (s₁₀) (for 'भागो) S किं वा सुभद्रां
 वक्ष्यामि — After 8, S ins

342* हतवत्सा यथा धेनु तद्दर्शनकृतोन्मुखीम् ।

[G₂ हत- (for हत). G₅ हतवत्सा यथा धेनु (for
 the prior half) G₅ -कृतोन्मुखी, M₁ s -ससुन्मुखी
 (for -कृतो')]

9 Śs missing (of v 1 2). —^a) T G M₂-s
 वक्ष्यामि (for वयम्). M₁ s किं स्विद्वक्ष्यति मे पार्यो-
 —^b) Ś₁ K₅ B₂ (marg) s D₀₁ D₂ s v s T G M₁ s
 अश्लिष्टम्; M₈-s अनि' (for अश्लि') —^c) D₂ s
 वक्ष्यामो; D₅ (by corr as in text) S -वक्ष्यामि (for
 -वक्ष्यामो) —^d) T G₂-s प्रियं पुत्रमपश्यती (G₄ s
 'वा); G₁ M प्रियं (M₆ 'च) पुत्र (M₁ 'त्र) विना
 कृतौ

10 Śs missing (of v. 1 2) —^a) S श्रेव (G₁
 M₁-s 'व) (for एव) —^b) D₁ s युधि (for अपि)
 —^c) T G₂ s प्रियकारो (for 'कामो) D₄ प्रिय****
 काङ्क्षी

11 Śs missing (of v 1 2). —^a) D₂ s दोषं;
 D₆ G₂ मोहाद् (for दोषान्) —^b) Ś₁ K B₁ D₂
 D₁-s, s-8 लोभान्मोह' (Ś₁ K₁ s s D₁ s 'हाद्); D₀₁
 T G₂ s मोहाल्लोभाद्; D₅ दोषान्मोह; G₂ दोषाल्लो
 भाद् (for मोहाल्लोभ') —^c) Ś₁ T G₂-s इव (for
 हि न) D₃ S [अ]द्राक्ष (D₈ 'दृम्) (for [अ]पश्य).
 —^d) G₅ (sup lin as in text) प्रवदाद् (for प्रपा
 तम्) K B₁ s D₂ D₃ s s-8 अहम्; B₅ s D₀₁
 D₂ हम् (for इदम्).

12 Śs missing (of v. 1. 2). —^a) T G₂ s

भूषणेषु च सोऽस्माभिर्गालो युधि पुरस्कृतः ॥ १२
 कथं हि बालस्तरुणो युद्धानामविशारदः ।
 सदश्व इव संवाधे विपमे क्षेममर्हति ॥ १३
 नो चेद्धि वयमप्येनं महीमनुशयीमहि ।
 वीभत्सोः क्रोपदीप्तस्य दग्धाः कृपणचक्षुषा ॥ १४
 अलुब्धो मतिमान्हीमान्क्षमावात्रूपवान्वली ।
 वपुष्मान्मानकृद्धीरः प्रियः सत्यपरायणः ॥ १५
 यस्य श्लाघन्ति विदुषाः कर्माण्युजितकर्मणः ।
 निवातकवचाञ्जघ्ने कालकेयाश्च वीर्यवान् ॥ १६

महेन्द्रशत्रवो येन हिरण्यपुरवासिनः ।
 अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण पौलोमाः सगणा हताः ॥ १७
 परेभ्योऽप्यभयार्थिभ्यो यो ददात्यभयं विभुः ।
 तस्यास्माभिर्न शक्तिञ्चातुमद्यात्मजो भयात् ॥ १८
 भयं तु सुमहत्प्राप्तं घातंगृह्य महद्बलम् ।
 पार्थः पुत्रवधात्कुद्वः कौरवाञ्छोषयिष्यति ॥ १९
 क्षुद्रः क्षुद्रसहायश्च स्वपक्षक्षयमातुरः ।
 व्यक्तं दुर्योधनो दृष्ट्वा गोचन्हास्यति जीवितम् ॥ २०
 न मे जयः प्रीतिकरो न राज्यं

C. 7 2002
 B 7 51 21
 K 7 51 25

[S] नौ भोज्ये, G₁ 2 5 भोज्येषु, M भोज्ये हि (by transp) D₂ e [S] प्रसुह (for पुरम्) —^b) T G₂ 5 घनेषु (for यानेषु) S (except G₁) वमनेषु (for शयं) —^c) G₂ सोस्ताक (for 'भिर) —^d) G. युद्धि- (for युधि)

13 Ś: missing (cf v 1 2) —^a) D₂ e तरुणैर् (for तरुणो) Ca d cite बालस्तरुण (as in text) —^b) D₂ अविशारदै —^d) D₁ क्षेत्तुम् (for क्षेमम्)

14 Ś: missing (cf v 1 2) —^a) B₂ न (for नो) K₁ B₂ s (marg) Ca d पुत्र, K₂ D₂ S (except G₂) पुत्र; B (except B₂) पुतां, Dn₂ पुत्र (for पुत्रं) —^b) Dn₂ D₂ 4. e महाम् (for महीम्) S अधि (for अनु) Ś₁ अनुमिमोमहि; K₁ 8 D₁ 'शमीमहि; Cd अनुयधीमहि; Ca अनुशयीमहि (as in text) —^c) D₂ G₁ M₁-s क्रोव (for क्रोप-) Ca क्रोव दीप्तस्य Cd cites क्रोव' —^d) K₁ रुदा (for दग्धा) D₂ 4. s (by corr sec m) 1 8 कृष्णस्य; T G₂ 5 क्रूरेण, G₂ कुद्वस्य (for कृपण) ॐ C₂ d कृपणचक्षुषा दग्धा इत्यन्वय' ॐ

15 Ś: missing (cf v 1 2) —^a) G₁ M इति मान् (for मति') K₁ 5 D₂ 5 T G₂ 5 श्रीमान्; Dn₂ शूर, Dr lacuna (for हीमान्) —^b) K₄ D₁ रूपवान्, Dn₂ **वान्; G₂ सयवान् (for क्षमा') K₄ D₁ 5 बलवान्, B₂ क्षोप' (for रूप') —^c) K₁ 5 दानकृद्; K₄ D₁ दीन'; T G₂-5 नय' (for मान') —^d) K₂ B₁ 5 5 D₂ Dn₂ D₂ S 'पराक्रम' (for 'यण')

16 Ś: missing (cf v 1 2) —^a) S श्लाघते यस्य

विदुषा —^b) S कर्मभिर्मानकर्मण —^c) S योद्धन् (G₁ 5 M₁ 'त्) (for जघ्ने)

17 Ś: missing (cf v 1 2)

18 Ś: missing (cf v 1 2) —^a) B₂ अन्येभ्यो (for परे) K (except K₂) D₁ सु, T G₂-4 हि (for सपि) D₂ सचातेभ्यो (for [स]भयार्थिभ्यो) —^b) S दद्याद् (for दग्धते) B₂ प्रमु (for विमु) S यो दद्यादभय प्रमु (G₂ 'ति) —^c) S न च (G. च न) कृतं (for न शक्तिवत्) —^d) Ś₁ K₄ 5 B अपि (for अथ) Ś₁ K (except K₂) D₁ वडात्; B₂ Dn₂ D₂ 4. e रणे, Bom ed घटी (for जयात्) T G₂-4 M₁-5 पुत्रप्राण मयादिह; G₁ 5 M₁ 5 प्राणमस्मान्महानयात्

19 Ś: missing (cf v 1 2) B₂ om 19-21 —^a) D₂ च (for तु) —^b) D₂ चार्तराष्ट्र- (for 'राष्ट्र) K₁ महद्भय; K₂ B₂ D₂ महाबल (for महद्बलम्) B₁-2 D₂ Dn₂ D₂ 5 चार्तराष्ट्रान्महाबलान्, S चार्तराष्ट्र (G₁ 'ष्ट्र) बल महत् —^c) S शात्रवान् (G₂ 5 'व) (for कौर') B₁-3 सादयिष्यति, Dn दोष', D₂ (by corr) योष', S शम' (for शोष')

20 Ś: missing (cf v 1 2) B. om 20 (cf v 1 19) —^b) Ś₁ स (for स्व) G₂ भयम् (for क्षयम्) Ś₁ K B₂ (marg as in text) 4 D (D₂, marg sec m) -क्ष (D₂ स) यकारक (Ś₁ 'क) (for 'जातुर) —^c) Ś₁ (sup lin) पार्थ (for व्यक्तं) Dr 8 राजा (for दृष्ट्वा) —^d) Ś₁ मोहाद्, K₁ 8 सुहृद्; K₄ D₁ सुदन्; Cd शुचा (for शोषन्).

21 Ś: missing (cf v 1 2), B₂ om. 21 (cf v. 1 19) —^b) D₂ वा (for च) K D₂ Dn D₁ 5-8

न चामरत्वं न सुरैः सलोकता ।
इमं समीक्षयाप्रतिवीर्यपौरुषं

निपातितं देवचरात्मजात्मजम् ॥ २१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

M₁ s सलोकता; M₂ स लोकः (for सलोकता). — *)
D₂ s हत (for इम). B₁ s प्रवीक्ष्य; B₂ (marg)
प्रवीक्ष्य; B₃ (marg also) निरीक्ष्य; D₃ s च वीक्ष्य
(for समीक्ष्य) D₀₁ D₀₁ D₂ G₂ s वार्यं (for वीर्यं)

Colophon. Ś₁ missing — Sub parvan N (except
K₁ B₁ D₀₁ D₂, Ś₁ missing) अभिमन्युवध (D₁ pre
fixing चक्रयूहे). — Day of Droṇa's Generalship
K₁ s तृतीयमहः (K₂ adds समाप्त); K₂ तृतीयदिवसे.
— Adhy name. K₁ B₁ D₀₁ D₂ s T G₁-s M₁ s
युधिष्ठिरप्र (K₁ B₁ G₂ वि)लाप. — Adhy no.
(figures, words or both) B₁ s D₀₁ G₂ s 49 (as
in text), T G₁ s s M 48 — Śloka no. D₀₁
21

After adhy. 49, most MSS insert nine-
teen adhyāyas, giving the legends of Mrtyu (Bom.
ed. adhy 52-54) and of Śrījaya and his son
Suvarnasthivā (ibid adhy. 55), and the rather
lengthy episode of Sodaśarājakiya (ibid adhy.
56-71), all of which are omitted here and given
as additional passages in App I (no 8), on the
evidence of ŚK MSS, in which they are entirely
absent. These legends and episodes are found in
the Śānti (Crit ed. adhy 29, 30-31, 248-250),

where they are all given by ŚK. It should also
be noted that internal evidence also proves that
these passages are later additions in the Droṇa. In
the legend of Mrtyu, for instance, Droṇaparvan
indulges in *phala śruti* (Bom. ed 7 52 22-25,
54 54), which are not found in the Śānti. In
the Sodaśarājakiya, the two lists of the "sixteen
kings" in the two Parvans do not entirely agree,
and the sequence slightly differs. The Śānti has
Anga Jayadratha and Sagara, for whom the Droṇa
substitutes Paurava and Rāma Jāmadagnya (ignor-
ed by the Śānti) as one who is not yet dead, but
'will die' (*maṛiṣyati*), — all of which constitutes
an interesting additional evidence that the Droṇa
addition is post-Śānti (see Sukthankar, *Epic
Studies*, no. VI, *Annals*, B. O. R. I, xviii, pt 1,
pp 1-76). See also the critical note on 12 29 12
(of the Rājadharmā sub parvan) given by S. K.
Belvalkar, editor of the Śāntiparvan, on pp
649-650 of that edition, and on 12 248-250 (of
the Mokṣadharmā sub parvan).

Editions end the Abhimanyuvadha parvan
at this place. In the Critical Edition it ends
with 7. 51. See note at the end of that adhy.

५०

संजय उवाच ।

तस्मिन्नहनि निर्वृत्ते घोरे प्राणभृतां क्षये ।

आदित्येऽस्तंगते श्रीमान्संध्याकाल उपस्थिते ॥ १

व्यपयातेषु सैन्येषु वासाय भरतर्षभ ।

हत्या संग्रहत्रातान्दिव्यैरस्त्रैः कपिध्वजः ॥ २

प्रायात्स्वशिविर जिष्णुर्जंत्रमास्थाय तं रथम् ।

गच्छन्नेप च गोविन्दं सन्नक्रण्डोऽभ्यभापत ॥ ३

किं नु मे हृदयं त्रस्तं वाक्यं सज्जति केशव ।

स्पन्दन्ति चाप्यनिष्ठानि गात्रं सीदति चाच्युत ॥ ४

अनिष्टं चैव मे श्लिष्टं हृदयान्नापसर्पति ।

भुवि यदिक्षु चाप्युग्रा उत्पातास्त्रासयन्ति माम् ॥ ५

बहुप्रकारा दृश्यन्ते सर्व एवाघशंसिनः ।

C 7 24c2
D. 7 72 6
K 7 72 12

50

1 S₂ missing up to 52 (of v 1 7 49 2)
Before the ref, S ins

343* धृतराष्ट्र उवाच ।

अथ संशप्तकैः सार्धं युध्यमानं धनंजये ।

अभिमन्यां हृते चापि घाले चलत्ता वरे ।

महापिसत्तमे याते व्यासे स तु युधिष्ठिर ।

पाण्डवा किमचाकार्युं शोकैःपहतचेतसः ।

कथं संशप्तकेभ्यो वा निवृत्तो वानरध्वज । [5]

केन वा कथितस्तस्य प्रदान्तं सुतपावक ।

एतन्मे द्रास तत्त्वेन सर्वमेवेह सजय ।

संजय उवाच ।

शृणु राजन्यथा वेभ्यो निवृत्तं दृष्णमारथि ।

सत सर्वाणि मन्यानि ददन्तृष्णगतिर्यथा ।

संप्रयातेऽन्नमादित्ये सञ्चाकाल उपस्थिते । [10]

धायानस्याध्मीशायिर निमित्तैरपदामिभि ।

यच्चाग्नीन्मानसं तस्य यद्य कृष्णेन भाषितम् ।

यथा च कथितमस्य निहतं सुतपावक ।

विन्नेरगैव मे मयं श्रुयत शृणु मारिष ।

[Ms om the ref — (L 3) G₁ M -नत्तमेऽथ (for 'मे याते) G₁ M व्याभेन स (for व्याभे स तु) G₂ युधिष्ठिरपुरोदमा (for the post half) — (L 4) T G₂ M₂— शोभेन (for शोभेन) — G₃ om (hapl) from line 11 up to 1^d — (L 11) G₁ 4 अयातरय (for आ) — (L 13) M₃—s transp कथित and निहत]
K₅ T G₁—4 M₁ e—s om the ref D₂ 2 संजय (for सं) —^a) G₁—4 M महति (for अहनि) K₁—3 5 B₁ D₁ D₂ 7 8 संवृत्ते; D₁ 0 निवृत्ते (for निवृत्ते) —^b) 5₁ D₅ वर; K₁—4 वधे; D₁ वरे (for क्षये) —^c)

34

[265]

K₁ 4 गते श्रीमत्, D₂ प्रति गते, D₃ गते धीमान्,
G₂ 4 गते श्रीमन् (for गते श्रीमान्)2 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B₁ 8 उपा (B₃ 'प'यातेषु (for व्यप') B D₀₁ D₁ G₅ वासाय (for मैत्रेयु) —^b) B D₀₁ D₁ सर्वेषु, D₁₁ 2 D₃ 4 0 मायादि, G ययामि (for वासाय) B₂ 6 D₁₁ 2 भरतर्षभ —^c) K₁ 5 D संसप्तक3 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₅ प्रयात्, T G₁ - M क्षयात् (for प्रायात्). —^b) K₅ G₂ M₅ तु, D₁₁ 1 हि (for च) —^d) B₁ 8 5 D₁ साशुर्कडो, B₂ समुर्कडो; B₂ (marg) साशुगात्रो (for सन्नक्रण्डो) D₀₁ क्षभापत (for अभ्यभापत)4 S₂ missing (of v 1 1) Before 4, S (except G₅) ins अर्जुन —^a) D₃ 0 तु (for नु) D₂ हृदयमंभो (for 'यं त्रस्तं) —^b) B D₀₁ D₁ 4 वाक्च (for वाक्यं) K₁ D₁₁ D₅ मज्जति (for सज्जति) —^c) K₂ B₁ D₀₁ D₁₁ D₁ 2 5 7 स्वदंति, D₁₁ 2 D₅ स्वदने, D₃ 4 स्वदंते (for स्पन्दन्ति) G₁ M [क्ष]गानि (for चापि) T G₂—4 स्पन्दंतगान्यनिष्ठानि, G₅ स्वदनेनात्यतिष्ठामि —^d) 5₁ B₁ D₁₁ चाच्युत, D₁ वाच्युत (for चाच्युत) S गात्रे मीदामि चाच्युत (G₅ 'प्युत)5 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₁₁ 2 अरिष्टं (for अनिष्टं) D₃ सं (for मे) B₃ T G₂—4 शिष्टं, D₁₁ 2 D₂—4 0 श्लिष्टं, G₅ हृष्टं (for श्लिष्टं) —^b) D₁ हृदयं नावसर्पति —^c) D₁ reads 5^c—6^b twice —^c) B₃ D₁₁ भूरि (for भुवि) K₁ 5 B₃ 4 D₁ (both times) 0 7 ये (B₃ यं; D₁ वा) दिक्षु, D₃ ये दिवि; D₅ त्रिक्षु च (for यदिक्षु) B₁ 2 4 5 D₀₁ चाप्युग्रा, D₁ (both times) चाप्युग्रा (for चाप्युग्रा) D₂ धूनय त्रिक्षु चाप्युग्रा, T G₁ 3—5 M भूम्यां दिवि (G₅ ह्य) च चाप्युग्रा (G₁ च चाप्युग्रा; G₅ च चाप्युग्रा; M₁ 2 च

अपि स्वस्ति भवेद्राज्ञः सामात्यस्य गुरोर्मम ॥ ६

वासुदेव उवाच ।

व्यक्तं शिवं तव भ्रातुः सामात्यस्य भविष्यति ।

मा शुचः किञ्चिदेवान्यत्तत्रानिष्टं भविष्यति ॥ ७

संजय उवाच ।

ततः संध्यामुपास्यैव वीरौ वीरावसादने ।

कथयन्तौ रणे वृत्तं प्रयातौ रथमास्थितौ ॥ ८

ततः स्वशिविरं प्राप्तौ हतानन्दं हतत्विपम् ।

वासुदेवोऽर्जुनश्चैव कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ९

ध्वस्ताकारं समालक्ष्य शिविरं परवीरहा ।

वीभत्सुरब्रवीत्कृष्णमस्वस्थहृदयस्ततः ॥ १०

नाद्य नन्दन्ति तूर्याणि मङ्गल्यानि जनार्दन ।

मिश्रा दुन्दुभिनिर्घोषैः शङ्खाश्चाडम्बरैः सह ।

वीणा वा नाद्य वाद्यन्ते शम्पातालस्वनैः सह ॥ ११

मङ्गल्यानि च गीतानि न गायन्ति पठन्ति च ।

स्तुतियुक्तानि रम्याणि ममानीकेषु बन्दिनः ॥ १२

योधाश्चापि हि मां दृष्ट्वा निवर्तन्ते ह्यधोमुखाः ।

कर्माणि च यथापूर्वं कृत्वा नाभिद्यदन्ति माम् ॥ १३

अपि स्वस्ति भवेदद्य भ्रातृभ्यो मम माधव ।

न हि शुष्यति मे भावो दृष्ट्वा स्वजनमाकुलम् ॥ १४

चाप्युग्रा, Ms-5 तथाप्यत्र) —^a) Ms-5 मा (for माम्)

6 Ś: missing (of v 1 1) For the repetition in D₁, of v 1 5 —^b) G₅ यशस्विन (for [अ]वशसिन) —) Ms-5 साजुजस्य (for सामात्यस्य)

7 Ś: missing (of v 1 1) Ś₁ K₁₋₃ D₁ om 7 with the ref D₁ G₁ श्रीकृष्ण, T G₁₋₃ 5 भगवान् (for वासुदेव) —^a) T G₁₋₄ M शिवं सह, G₅ सह शिवं (for शिव तव) —^b) S धर्मराजस्य पाठव —^c) D₂ एवास्य (for 'न्यत्) —^d) K₅ D₇ तवानिष्टं, D₂ तत्रारिष्टं, D₂ स्तोकाणिष्टं (for तत्रानिष्टं)

8 Ś: missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ इति, K₁₋₄ D₁ कृष्णौ (for तत) D₇ 8 सध्या K₅ D₁ उपास्यथ, D₂ 4 6 'स्यैना, D₇ 8 'स्यैवं (for 'स्यैव) —^b) D₁ वीरावसादने; Cd वीराव* (as in text) —^d) G₅ प्रयातौ D₂ आस्थितौ (for आस्थितौ)

9 Ś: missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ प्राप्य, K₁₋₄ D₁ दृष्ट्वा (for प्राप्तौ) —^b) S हतामित्रौ (for 'नन्दं) K₁ B₂ हतद्विप, S (except Ms-5) 'द्विपौ (for 'द्विपम्) —^c) D₇ 8 S वासुदेवा (T G₂ 'चो)र्जुनौ चैव (G₅ 'वं)

10 Ś: missing (of v 1 1) —^a) S इवालेख्यं (for समालक्ष्य) —^b) T G₂₋₃ Ms संवीक्ष्य दिविदं स्वरु; G₁ M₁₋₄ 5 (sup ltn) उदीक्ष्य (Ms-5 'द्विते) दिविरि कृतं —^d) B₃ हृदयं D₁ S तदा; D₇ 8 पुन (for तत)

11 Ś: missing (of v 1 1) —^a) K₁₋₃ B₁ 2 (both marg), 3 5 D₁ D₁ नदति नाद्य; K₄ B₁ 2 नर्दति

नाद्य (by transp), K₅ D₁ नाद्य नदति, D₂ S नाद्य नर्दति, D₂ नाभिनर्दति, D₅ नाभ्यनर्दति, D₇ 8 नाद्य वाद्यन्ति —^b) K₄ D₅ मागल्यानि, B₃ D₃ 4 6 मंगलानि, T G₃₋₅ मगळानि (for मङ्गल्यानि) —^d) Ś₁ चानुस्वनै; K (except K₅) D₁ चानुस्वरै, S आडम्बरै, Cd चौदुवरै, Cap dp चाडम्बरै (as in text) —^e) K₅ D₁ D₂ 5-8 नैवाद्य, B₁ 2 D₁ वाद्यानि, B₃₋₅ वाद्या न, D₅ नैव च, T G₂₋₄ न साधु, G₁ M₁ वा साधु, G₅ Ms-5 साधु न, M₂ नासाधु (for वा नाद्य) D₂ 2 वादन्ते K₁ 4 5 वीणा वा नाभ्यवाद्यन्ते —^f) Ś₁ K₁₋₃ D₁ शशास्, D₂ रम्य-, D₃ रम्या; D₇ 8 शश्यास्, G₅ शल्य, Cd शस्या, Cd शश्या (for शश्या) Ś₁ K₂ D₂ -ताळस्वरै, B₂ -तानस्वनै, D₂ -ताळस्वनै, T G₂₋₄ -ताळस्वरै, G₁ M₁ 2 -ताळतलै, G₅ -ताळरवै, Ms 5 -ताळलवै, M₄ -ताळतयै (for -ताळस्वनै) D₈ om सह

12 Ś: missing (of v 1 1) —^a) B₃ D₁ D₃ 4 6 G₁ 2 M मंगलानि, D₁ 5 मागल्यानि, T G₃₋₅ मंगळानि (for मङ्गल्यानि) D₂ चरित्राणि, D₃ न गीतानि (for च गी*) —^b) K₂ B₁ D₃ गायन्ति न (K₂ च) (by transp), S नाद्य गाति K₅ B₃ D₁ D₁ पठन्ति वा, D₅ परस्वर (for पठन्ति च) —^c) D₂ 2 श्रुति (for स्तुति) S स्तुतिमंगल (T₂ G₃ 4 Ms 'ळ)सयुक्ता —^d) Ś₁ K₁ G₁ M वंदिन, T G₃ 4 वर्तिन (for बन्दिन)

13 Ś: missing (of v 1 1) —^a) G₁ M यौधाश् S च (for हि) D₂ दृष्ट्वा मा (by transp) —^b) D₂ D₄ निवर्तन्ति D₁ D₃ ह्य (D₁ अ)धोमुखा (for ह्यधो*) —^c) K₄ om च Ś₁ K (except K₅) D₁ वृत्तं (for -पूर्वं), —^d) D₇ 8 नाति- (for नाभि)

अपि पाञ्चालराजस्य विराटस्य च मानद ।
 सर्वेषां चैव योधानां सामर्थ्यं स्थान्ममाच्युत ॥ १५
 न च मामद्य सौभद्रः प्रहृष्टो भ्रातृभिः सह ।
 रणादायान्तमुचितं प्रत्युद्याति हसन्निभ ॥ १६
 एवं संकथयन्तौ तौ प्रविष्टौ शिविरं स्वकम् ।
 ददृशाते भृशसखस्थान्पाण्डवान्प्रचेतसः ॥ १७
 दृष्ट्वा भ्रातृंश्च पुत्रांश्च विमना वानरध्वजः ।
 अपश्यंश्चैव सौभद्रमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १८
 मुखवर्णोऽप्रसन्नो वः सर्वेषामेव लक्ष्यते ।
 न चाभिमन्युं पश्यामि न च मां प्रतिनन्दथ ॥ १९

मया श्रुतश्च द्रोणेन चक्रव्यूहो विनिर्मितः ।
 न च वस्तस्य मेचास्ति ऋते सौभद्रमाहवे ॥ २०
 न चोपदिष्टस्तस्यासीन्मयानीकविनिर्गमः ।
 कश्चिन्न बालो युष्माभिः परानीकं प्रवेशितः ॥ २१
 भित्त्वानीकं महेष्वासः परेषां बहुशो युधि ।
 कश्चिन्न निहतः शेते सौभद्रः परवीरहा ॥ २२
 लोहिताक्षं महाबाहुं जातं सिंहमिवाद्रिषु ।
 उपेन्द्रसदृशं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २३
 सुकुमारं महेष्वासं वासवस्थात्मजात्मजम् ।
 सदा मम प्रियं ब्रूत कथमायोधने हतः ॥ २४

C 7 om
 B 7 72. 24
 K 7 72. 30

14 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) K₁ अद्य (for अद्य) —^b) K (except K₅) B₁ D₁ मानद (for माधव) —^c) D₁ शुष्यति मे, D₅ मे शुष्यते (for शुष्यति मे) G₁ M₁ २ भावोऽय (for मे भावो)

15 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) D₂ D₂ ४ ० पचाल (for पाञ्चाल) —^b) K₁₋₃ D₁ D₁ माधव, K₅ मागध (for मानद) —^c) D₁ D₅ एव (for चैव) G₁ M योधाना —^d) D₁ च, D₅ या (for स्थान्)

16 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) T G₁ च माम्भ्येति, G₁ M₁ २ च मामिह, M₃₋₅ माम्भ्येति (for च मामद्य) —^b) T G प्रहृष्टैः (G₁ 'ष्टौ) —^c) K₁ ३ भायंतम् (for भायान्तम्) K₄ D₁ २ १ ३ G₅ उदित (for उचित) —^d) D₁ ३ प्रत्युदेति (for 'याति)

17 Ś: missing (cf v 1 1) G₂ damaged Before 17, several MSS ins सजय उवाच —^a) G₁ M₁ २ तु (for तौ) G₅ एव कथयतौ यातौ —^b) G₃ ४ प्रविष्ट D₅ प्रति (for स्वकम्)

18 Ś: missing (cf v 1 1) —^b) S दुःखिताक्षप्रचेतस —^c) B₂ नापश्यंश्च (for अप') S तत्र (for चैव)

19 Ś: missing (of v 1 1) Before 19, S (except G₅) ins अर्जुन —^b) G₁ M₁ २ इह, M₃₋₅ अद्य (for एव) D₅ ७ लक्ष्ये; S दृश्यते (for लक्ष्यते) —^c) Ś: K D (except D₁) अभिमन्युं न पश्यामि —^d) Ś₁ अभिनन्दति, K D (except D₁) प्रतिनन्द (D₂ 'क्ष)ति; S अभि (G₅ 'म्य)नन्दथ (for प्रतिनन्दथ)

20 Ś: missing (of v 1 1) —^a) S श्रुतो यथा मे द्रोणेन —^b) S पद्म (for चक्र) G₁ ३ M₁ ३ [s]भिनिर्मित, M₃₋₅ सुदुर्भित (for विनिर्मित) —^c) K₅ D₁ न कश्चित्तस्य, D₂ न वस्तस्य तु, D₇ ३ न चान्यस्तस्य (for न च वस्तस्य) —^d) B D₁ विना (for ऋते) B₁₋₃ ३ D₁ G₁ अर्सेक (for आहवे) S अभिमन्युमृते शिशुं

21 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) D₁ च मया (for तस्यासीन्) S नोपदिष्टश्च मे तस्य —^b) B D₁ D₅ मयानीकाद्, D₁ तस्यानीक (for मयानीक) D₃ च निर्गम (for विनि') S भित्त्वानीकस्य नि (G₁ दु)र्गम —^c) K₁ २ D₁ D₁ ४ कश्चिन्, D₂ कश्चिद् (for कश्चिन्) D₃ ६ बालो न (D₅ हि) (by transp) —^d) K₅ तदानीक (for परा')

22 Ś: missing (cf v 1 1) —^a) T G₅ ४ हत्वा नीक (for भित्त्वा') K₅ D₁ महाबाहु, S नरन्याग्र (for महेष्वास) —^b) S बहुभिर (for बहुशो) —^c) K₁ २ D₁ कश्चिन् D₂ G₁ M₁ २ [अ]भिहत (for निहत) B₁ ३ D₁ (marg, orig as in text) सख्ये (for शेते)

23 Ś: missing (of v 1 1) —^a) B₁ D₂ D₂ ४ ६ लोहिताक्षो महाबाहुर् —^b) B₁ D₂ ४ ६ जात सिंह; D₁ सिंहं जातं (by transp) —^c) B₁ D₂ D₂ ३ ६ सद्दशो —^d) D₁ D₂ हतं, D₅ स्थितं (for हत)

24 Ś: missing (of v 1 1) K₄ D₁ om (hapl) 34-36 —^a) S महोत्साहं (for महेष्वास) B₁ D₂ D₂ ४ ६ सुकुमारो महेष्वासो —^b) B₁ D₂ D₂ ४ [अ]त्मजात्मज (for 'जम्) —^c) B₁ D₂ D₁ ६

वाष्णीदीदयितं शूरं मया सततलालितम् ।
 अम्बायाश्च प्रियं नित्यं कौञ्चधीत्कालचोदितः ॥ २५
 सदृशो वृष्णिर्सिंहस्य केशवस्य महात्मनः ।
 विक्रमश्रुतमाहात्म्यैः कथमायोधने हतः ॥ २६
 सुभद्रायाः प्रियं नित्यं द्रौपद्याः केशवस्य च ।
 यदि पुत्रं न पश्यामि यास्यामि यमसादनम् ॥ २७
 मृदुकुञ्चितकेशान्तं बालं बालमृगोक्षणम् ।
 मत्तद्विरदविक्रान्तं शालपोतमिवोद्धतम् ॥ २८

स्मिताभिभाषिणं दान्तं गुरुवाक्यकरं सदा ।
 बाल्येऽप्यबालकर्माणं प्रियवाक्यममत्सरम् ॥ २९
 महोत्साहं महाबाहुं दीर्घराजीगलोचनम् ।
 भक्तानुकम्पिनं दान्तं न च नीचानुसारिणम् ॥ ३०
 कृतज्ञं ज्ञानसंपन्नं कृतास्त्रमनिवर्तिनम् ।
 युद्धाभिनन्दिनं नित्यं द्विषतामघवर्धनम् ॥ ३१
 स्वेषां प्रियहिते युक्तं पित्राणां जयगृद्धिनम् ।
 न च पूर्वप्रहर्तारं संग्रामे नष्टसंभ्रमम् ।

(for प्रियं) D₄ जात (for ब्रूत) D₂ ६ मम प्रिय ब्रूत
 सुत —^a) D_{n1} D₂ ५ हत (for हत)

25 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ D₁ om 25 (cf
 v 1 24) K₅ B (except B₄) D_{o1} D_{n1} D₂ transp
 25^{ab} and 27^{ab} —^a) Ś₁ वाष्णीदी, K₅ वृष्णीना,
 S (except M₁₋₃ ६) वाष्णीय (for वाष्णीदी) D_{n2}
 पुत्रं, D₅ वीर, D₅ सुत (for शूरं) —^b) K₁
 त्तादितं, K₂ ३ D₅ ल्लादित, S (except G₅) ल्लादित
 (for ललितम्) —^c) D₄ भावयोश् (for अम्बायाश्)
 D_{n1} पुत्रं (for नित्यं) —^d) K₅ D_{n1} D₂ ५ मोहित,
 D₆₋₈ नोदित (for चोदित)

26 Ś₂ missing (cf. v 1 1) K₄ D₁ om 26 (cf
 v 1 24) —^a) K₅ D_{n1} D₂ ५ ० सदृशं (for 'शो')
 K₂ D₂ ५ G₁ M₁ २ वीरस्य, K₅ वदास्य (for सिंहस्य)
 —^c) D_{n2} विक्रमाकात, D₆₋₈ विक्रमश्रुति G₅
 माहात्म्य —^d) K₅ D_{n1} D₂ ५ हत

27 Ś₂ missing (of v 1 1) K₅ B (except B₄)
 D_{o1} D_{n1} D₂ transp 25^{ab} and 27^{ab} —^a) K₃
 सौभद्राया Ś₁ प्रियो (for प्रियं) K₅ D_{o1} D_{n2} D₂ ३
 पुत्र (for नित्यं) — After 27, B₄ reads 33^a for
 the first time repeating it in its proper place,
 while T G₁₋₄ M_{1.2} ४ ५ read 30^{ab} followed by
 repetition of 27^{cd}

28 Ś₂ missing (of v 1 1) D₃ om (hapl.)
 28^{bc} B₅ om (hapl.) 28^c-30^d —^d) Ś₁ K₁₋₄ B₅
 D₁ S साल, D₆ शास्य (for शाल) B₁ इवार्थक,
 D_{n1} इवोच्छ्रितं; D₂ इवोद्यत (for 'व्रतम्) D₁ ३
 शालापोतमिवोद्धत

29 Ś₂ missing (of v 1 1) B₅ om 29 (cf v 1
 28) —^a) K D_{n2} D₁ भाषणं —^b) D₂ वाक्य
 रत; S प्रेय्यकरं (for वाक्यकरं). —^c) K₄ S बालं;

D₅ बाले (for बाल्ये) K₄ पृथुल-, K₂ B₁ D_{n2} D₁₋₃
 ५ ० ५ [s]प्यतुल, D₁ [s]प्यतनु-, D₁ ३ हतुल, S
 चाबाल- (for स्यबाल-) Ś₁ K₁₋₃ बाल्ये पुत्रलकारणा
 —^d) D₁ ३ अमर्षणं (for 'त्सरम्) S प्रियोद्यं वीत(G₄
 'चावित)मत्सर

30 Ś₂ missing (cf v 1 1) B₅ om 30 (cf v 1
 28) G₅ M₃ om 30^{ab} T G₁₋₄ M₁ २ ४ ५ read 30^{ab}
 after 27 followed by repetition of 27^{cd} —^a)
 Ś₁ K₁₋₄ D₁ सिंहीत्साह (for महो') K₅ B₁₋₃ D_{n1} S
 (G₅ M₃ om) महावीर्यं (for 'बाहु) —^c) D₂
 सारिण (for कम्पिन) D₅ शातं (for दान्त) —^d)
 D₂ मयि (for न च) S दीनानु- (for नीचानु) D₄
 नवनीतानुसारिणं

31 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ कृतास्त्रं
 (for कृतज्ञ) B₄ दान (for ज्ञान-) —^b) Ś₁ कृत-
 ज्ञम् (for कृतास्त्रम्) G₅ अनुवर्तिन —^c) D₁ ३ दातं
 (for नित्यं) —^d) K₁ अत्र, B₁ शोक, B₅ D₁ भय
 (for अघ) — After 31, D₃ ins 344*

32 Ś₂ missing (of v 1 1) D₃ om (hapl.) 32
 —^a) D₄ तेषां (for स्वेषां) K₁ [s]प्युक्तं (for युक्तं)
 D₅ तेषां प्रियकृत युद्धे —^b) Ś₁ K₄ D₄ -गृद्धिण, K₁₋₃
 D_{n2} D₅ G₁ M₁₋₄ -गृद्धिना, D₂ -गर्दिनं (for -गृद्धि-
 नम्) —^c) D₄ नैव (for न च) K₄ ५ B (except
 B₂) D_{o1} D_{n2} D₂ T G₂ M₅ पूर्व (for पूर्व-) —^d)
 D₂ सुभ्रमं (for सन्नमम्) — S om 32^{ef} — K₄ ५
 B D_{o1} D_n D₁ २ ४ ५ ७ ८ ins after 32 D₃ after 31

344* रथेषु गण्यमानेषु गणितं तं महारथम् ।

मयाध्यर्धगुणं सख्ये तरुण बाहुशालिनम् ।

प्रद्युम्नस्य प्रियं शिष्य केशवस्य समैव च ।

[(L 2) B₂ (marg) मया नैक-, D₁ मया चार्ध-;
 D₄ मया सार्ध; D₅ मनाशुष्ठा (sio), D₁ ३ ममाध्यधि (for

यदि पुत्रं न पदयामि यास्यामि यमसादनम् ॥ ३२

सुललाटं सुकेशान्तं सुश्रद्धिदधानच्छदम् ।

अपश्यत्सद्वदनं का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३३

तन्वीस्त्रनसुत्तं गम्यं पुंस्क्रोकिलममञ्चनिम् ।

अद्युष्वतः स्यनं तस्य का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३४

रूपं चाप्रतिरूपं तन्निदशेष्वपि दुर्लभम् ।

अपश्यतोऽद्य वीरस्य का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३५

अभिवादनद्वयं तं पित्र्यां वचने रतम् ।

नाद्याहं यदि पश्यामि का शान्तिर्हृदयस्य मे ॥ ३६

सुकुमारः सदा वीरो महाहृद्यनोचितः ।

भूमावनाथमच्छेने नूनं नाथवतां वरः ॥ ३७

शयानं समुपासन्ति यं पुग परमस्त्रियः ।

तमद्य विप्रविद्वाङ्गमुपासन्त्यशिवाः शिवाः ॥ ३८

यः पुग बोध्यते सुप्तः स्रतमागध्वान्दिमिः ।

बोधयन्त्यद्य तं नूनं श्वापदा विकृतैः स्वरैः ॥ ३९

छत्रच्छायासमुचितं तस्य तद्वदनं शुभम् ।

नूनमद्य रजोञ्चस्तं रणे रेणुः करिष्यति ॥ ४०

हा पुत्रकावितृप्तस्य मततं पुत्रदर्शने ।

C 7 2519
B 7 72.43
K. 7 72.43

नद्याच्छेने) Ca d este पञ्जु — (L 3) K. Dc1 (sup lin, orig as above) D- : नित्य, D1 शिन्ध, D2 मन्धे (for शिन्ध) D3 शिन्धे शिन्ध केन्द्रस्य (for the prior half) D. प्रथमम् (for शिन्ध) Dn1 D- : ननापि (for ननेद)]

33 S2 missing (cf. v l 1) B4 reads 33^a for the first time after 27 —^a) B1-3 : Dc1 D2 S मुन(S 'ना)स सुललाटाट (Dc1 'ट ट) — M3 om 33^b —^b) K1 इतिश्रुत्, K2 D1 मुच्युः, B Dc1 Dn G. मञ्चनिम्, D2 सुद्विः, D' मुत्राश्रि, G1 मञ्चन्ति, M1 : मञ्चन्ति (for सुद्विः) S (M3 om) दधान (G2 'न)मित

34 S2 missing (cf. v l 1) K1 D1 : om. (hapl.) 34 B4 om 34^a-36^b —^a) K1-2 : Dc1 D1 -मनसुत्त, B1 D. मन्धमुत्त, B मन्धं सुत्त, Dn1 Cd -मन्धमुत्त, D2 -वचमुत्त, M2- मन्ध (M3 'न)मन (for -मन्धमुत्त) —^b) Dn2 -मन्धमन्धं (for धनिम्) —^c) K1 B1 Dc1 Dn2 D1 : G1 : M मन्ध तस्य, D2 तद्वदन, D. : तद्वचन (for मन्ध तस्य) — After 34^{ab}, B. reads 35^{bc} for the first time repeating it in its proper place

35 S2 missing (cf. v l 1) B4 om 35 (cf. v l 34) Dn2 M1 om (hapl.) 35 G4 om (hapl.) 35-36 —^a) D2 च, D' तु, T त (for तत्) D' : -रूपस्य (for -स्य तत्) B (B1 om) Dc1 रूप चाप्रतिरूपं — B2 reads 35^{bc} for the first time after 34^{ab}. —^b) K4 B2 (second time) : शिन्धोऽश्रुपि, K5 शिन्धोऽश्रुपि, Dn1 शिन्धु लोकेषु, D5 शिन्धोऽश्रुपि, S (except G- , G1 M3 om) शिरपि (for 'शेषपि). —^c) B1 : (second time) : अपश्यतो

दि, B2 (first time) T G3 'श्रुतांस्य, D2 'श्रुतेष्य (for 'श्रुतोऽश्रु) K4 D1 रूपस्य (for वीरस्य) —^d) D2 हृदये मम (for 'स्य मे)

36 S2 missing (cf. v l 1) G4 om. 36 (cf. v l 35) B4 om 36^{ab} (cf. v l 34) K1 : : D1 om (hapl.) 36 K3 om 36^{cd} —^c) B2 (marg as in text) नाद्याह, T ना ह्यह (sic), G1 M न ह्यह, G2 : - नाप्यह (for नाद्याह) Dn1 तं तु (for यदि)

37 S2 missing (cf. v l 1) —^c) S1 कश्चिन्न नाथमच्छेने

38 S2 missing (cf. v l 1) —^a) S1 S समुपासते (S1 न), K. Dn1 समुपासति —^b) K5 Dn1 मन्धदा (for य पुरा) D' : G. परमा, T G2 : परित (for परम-) —^c) S1 K1-3 D1 विप्रविद्वासु, G2 'विद्व तम्, G3 रिपुविदार, Cd विप्रविद्वाङ्गम् (as in text) —^d) T G2-4 M2 : उपामते, M3 उपामतो (for 'सन्ति) K1-4 D1 उपयाचति च शिवा

39 S2 missing (cf. v l 1) —^a) K4 om सुप्त —^b) D2 G1 M -वन्दिमि (for -वन्दिमि). —^c) D5 बोधयन्त्यद्य नूनं, S तमद्य बोधयिष्यति —^d) K4 D1 : : विकृतं मन्धं, K5 विकृतमन्धं, B2 विकृतं स्वरं, T G2- : M3 : विकृतं (M3 'से) स्वरं (for विकृतं स्वरं)

40 S2 missing (cf. v l 1) —^b) G1 M1 : यद् (for तद्) —^a) K2-5 B D (except D1 :) G2 M1 : रण- (for रणे)

41 S2 missing (cf. v l 1) —^b) K1 : : D1 G1 M1 : तत्र (for पुत्र-) M1 : यौवने (for -दर्शने) —^c) K1-3 भाग्यहीनेन; K4 भाग्येन हीनः; S मद-

भाग्यहीनस्य कालेन यथा मे नीयसे बलात् ॥ ४१
साद्य संयमनी नूनं सदा सुकृतिनां गतिः ।
स्वभाभिर्भासिता रम्या त्वयात्यर्थं विराजते ॥ ४२
नूनं वैवस्वतश्च त्वा वरुणश्च प्रियातिथिः ।
शतक्रतुर्धनेशश्च प्राप्तमर्चन्त्यमीरुक्म् ॥ ४३
एवं विलप्य बहुधा भिन्नपोतो वणिग्यथा ।
दुःखेन महताविष्टो युधिष्ठिरमपृच्छत ॥ ४४

कश्चित्स कदनं कृत्वा परेषां पाण्डुनन्दन ।
स्वर्गतोऽभिमुखः संख्ये युध्यमानो नरर्षभः ॥ ४५
स नूनं बहुभिर्यत्तुर्धुध्यमानो नरर्षभैः ।
असहायः सहायार्थी मामनुध्यातवान्ध्रुवम् ॥ ४६
पीड्यमानः शरैर्वालस्तात साध्वमिधाव माम् ।
इति विप्रलपन्मन्ये नृशंसैर्वहुभिर्हतः ॥ ४७
अथ वा मत्प्रसूतश्च स्वस्त्रीयो माधवस्य च ।

पुण्यस्य (for भाग्यहीनस्य) —^a) G₅ न यथा, M₈₋₅
यदा मे (for यथा मे) D₁ २ नीयते

42 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ सदा, B₂
साद्य, B₁ ५ सा च; D₅ ५ सोद्य (for साद्य) Ś₁ संय-
मने, Dn₁ संयमिनी, D₂ ५ ७ ८ सायम (D₅ 'मि')नी
(for सयमनी) —^b) B₂ (marg as in text) S
(except G₅) सता (for सदा) K₅ B₃ Dn D₂ ४ ५ ८
समासु कृतिना गति —^c) K₁ ३ D₁ समाभिर्, K₂
मताभिर् (s₁₀) (for स्वभाभिर्) K₅ B₁ ४ ५ मोहिता,
B₂ D₀₁ Dn₁ D₂ ५ मोदिता, Dn₂ D₄ ६ भासता (for
भासिता) K₅ Dn₁ [अ]ह्यर्थं, Dn₂ D₃ ४ ६ पुत्र (for
रम्या) Ś₁ समा समुदिता रम्या, S सु (G₁ M₁ २ स्व)
धाभिम (G₃ ४ 'भिर्म', G₅ 'ष्टिम')दिता रम्या —^d)
K₅ Dn₁ स्वया रम्या (for स्वयास्थ्यर्थं) S विराजिता (for
'जते)

43 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ K₅ B
D₀₁ Dn₁ D₂ ५ ७ ८ स्वा (for त्वा) D₃ ४ ६ नूनं वैव
स्वतश्चदो (D₆ 'द्वो) —^b) D₅ G₅ वरुणस्य; D₇ ८
तरुणं च (for वरुणश्च) K₅ B₂ (marg as in text) ४ ५
Dn D₂ ५ ७ ८ S प्रियातिथि —^d) D₇ ८ [अ]भीतकं (for
[अ]भीरुक्म्) D₂ प्राप्ता सर्वे ह्यमीरुक्, D₄₋₆ प्राप्तसर्वं
(D₅ 'पूर्वं', D₆ 'मर्थ')त्यमीरुक् (s₁₀)

44 Ś₂ missing (cf v 1 1) Before 44, G₁ २ ४
M ins संजय —^a) B₅ परं (for एव) T G₂₋₅
चहुळं, G₁ M₁ २ चहुळं (for बहुधा) M₈₋₅ एव स विल
पित्वाद्य —^b) Dn₁ भिन्नपोते यथा वणिक्, S भिन्ना नौरिव
सागरे —^d) K₅ Dn₁ उवाच ह, D₅ S (except G₁)
अभापत (for अपृच्छत) — After 44, S ins

345* अर्जुन ।

कथं त्वयि च भीमे च शृष्ट्युन्ने च जीवति ।

सात्यके शक्रविक्रान्ते सौभद्रो निहत परै ।

[M₁ २ om the ref — (L 2) T G₂ सात्यको G₁
M चैत्र- (for शक्र-)]

45 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ २ D₁
कश्चित्; D₂ कश्चित् (for कश्चित्) —^b) Ś₁ K (except
K₅) D₁ कुरुणा (for परेषां) Ś₁ K B Dn₂ D₁ ३ ५ ७
कुरुनन्दन (B₁ २ D₃ 'न', B₄ ५ D₁ 'नं'), G₃₋₅ M₁ २
पाण्डुनन्दन (for 'नन्दन) —^c) Ś₁ K (except K₅)
Dn₂ D₁ ४ स्वर्गाय, B₂ सद्गतो (for स्वर्गतो) K
(except K₅) D₁ यातो, G₁ सधे, G₄ M संखे (for
सख्ये) — D₅ om (hapl) 45^d-46^a —^d) K₅ Dn₁
नरर्षभान्, B₂ ५ D₀₁ 'र्षभै', Dn₂ D₄ ५ 'र्षभ', S
महारथै (for नरर्षभ)

46 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₃ om 46^a (cf
v 1 45) D₂ om (hapl) 46^{ab} D₇ reads 46^{ab} after
line 1 of 346* —^a) B₂ T G₂₋₅ M₈₋₅ युक्तेर,
D₇ युक्तो, G₁ M₁ ३ युक्तेर (for यत्तेर) —^b) Ś₁
K₂₋₄ D₁ नरर्षभ, B₁ S महारथै (for नरर्षभै) — D₅
transp 46^{cd} and 47^{ab} —^c) K₁₋₃ D₁ सहायार्थे,
Dn₂ D₃ ४ ६ 'याहो', T G₂₋₅ 'यार्थ' (for 'यार्थी')
—^d) K₅ समाभागाद्यत्तो ध्रुव, Dn₁ मम भागाद्यत्तो ध्रुव

47 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₃ transp 46^{cd}
and 47^{ab} —^a) N (Ś₂ missing) तीक्ष्णै (for बालस्य)
—^b) T G₃ ४ अभिधावता, G₂ अनुधाव मा (for अभि'
N (Ś₂ missing) कर्णद्रोणकृपादिभि — After 47^{ab},
N (Ś₂ missing) ins

346* नानालङ्कै सुधौताग्रैर्मम पुत्रोऽप्यचेतन ।

इह मे स्यादपि त्राण पितेति स पुन पुन ।

[(L 1) K₁₋₃ Dn₂ D₁ सुतीक्ष्णाग्रैर् (Dn₂ 'त्रैर्'),
K₅ B₃ सुधूताग्रैर् — After line 1, D₇ reads 46^{ab}
— (L 2) K₂ ४ B D₀₁ परित्राण, D₂ अपि रणे, D₅
इति रणे (for अपि त्राण)]

—^c) K₅ B₂ Dn₁ प्रविलपन्, B₃ Dn₂ D₃ ४ ६ [ए]वं
विलपन्, D₇ ८ मां प्रलपन् (for विप्र') D₀₁ Dn₁ D₂ ५
मध्ये (for मन्ये) —^d) N (Ś₂ missing) नृशंसैर्मुवि
पातित

सुमद्रायां च संभृतो नैवं वक्तुमिहार्हति ॥ ४८
 वज्रसारमयं नूनं हृदयं सुदृढं मम ।
 अपश्यतो दीर्घवाहुं रक्ताक्षं यन्न दीर्यते ॥ ४९
 कथं बाले महेष्वासे नृगंसा मर्मभेदिनः ।
 स्वस्त्रीये वासुदेवस्य मम पुत्रेऽक्षिपञ्चरान् ॥ ५०
 यो मां नित्यमदीनात्मा प्रत्युद्गम्यामिनन्दति ।
 उपयान्तं रिपून्हत्वा सोऽद्य मां किं न पश्यति ॥ ५१
 नूनं स पतितः श्रेते धरण्यां रुधिरोक्षितः ।

शोभयन्भेदिनीं गात्रैरादित्य इव पातितः ॥ ५२
 रणे विनिहतं श्रुत्वा शोकार्ता वै विनङ्क्यति ।
 सुमद्रा वक्ष्यते किं माममिमन्युमपश्यती ।
 द्रौपदी चैव दुःखार्ते ते च वक्ष्यामि किं न्वहम् ॥ ५३
 वज्रसारमयं नूनं हृदयं यन्न यास्यति ।
 सहस्रधा वर्षं दृष्ट्वा रुदतीं शोककर्शिताम् ॥ ५४
 हृष्टानां धार्तराष्ट्राणां सिंहनादो मया श्रुतः ।
 युयुत्सुश्चापि कृष्णेन श्रुतो वीरानुपालम् ॥ ५५

C. 7 2536
 B 7 72 60
 K 7 72. 65

48 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) B Dc1 Dn2
 प्रसूत म, D₂ २ तस्य (for तश्च) —^b) K₂ ३ D₁
 स्वस्त्रीयो (for स्वस्त्रीयो) —^c) K₄ D₁ २ ३ G. M₁₋₃ ३
 सुमद्रायाश्च (for द्राया) —^d) K. D₁ ६ २ इहार्हमि
 (for हंति) B Dc1 S न च (S न नै) व वक्तुमर्हति
 (B₁ 'मि)

49 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) S वज्राय-
 माश्म (G₁ ३ विज्ञाय चात्म)मित्तुल्य Ca cites वज्रमार
 —^b) K₁ ३ B₂ ३ ३ transp हृदयं and सुदृढ Dn1 च
 मे (for मम) D₂ ६ का दाविहृदयस्य मे

50 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ बाल्ये
 K₁ - B D (except D₁ २) महेष्वासा —^b) B₃ Dc1
 D₅ (marg etc m as in text) T मर्मभेदिभिः, B₄
 G₁ ३ M धर्मभेदिन (for मर्म) —^c) K₂₋₄ D₁ स्वस्त्रीये
 (for स्वस्त्रीये) —^d) K₁₋₄ D₁ [S]क्षरम् (for अक्षि-
 पञ्च)

51 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₃ ३ योमां,
 G₁ M₁ २ यो मा (for यो मा) B₁ Dc योमां निहत्य
 दीनात्मा —^b) K₄ D₁ प्रद्युम्नस्य, D₃ प्रत्यागम्य (for
 प्रद्युम्नस्य) —^c) K₁₋₃ B₅ Dn1 Dc उपयात, K₄
 B₁₋₂ Dc1 D₁ ३ T G₂₋₃ M₂ ३ उपयातं, Dn₂ उपयाति,
 D₂ M₁ ३ उपयातं, D₅ उपयातं (for उपयान्तं) G₂
 M₃ ३ रिपु (for रिपून्) —^d) B₂ Dc1 किं, T G₁
 २. ३ M मा (for मा) K₁₋₃ किं नु, B₃ Dc1 मा न,
 G₂ न तु (for किं न)

52 S₂ missing (cf v 1 1) G₅ om (hapl.)
 52^a-53^d B₃ reads 52^{ab} twice —^a) K₂ B₃ (both
 times) ३ म पातित, Dn1 G₃ ३ मपतित, D₂ निप-
 तित (for स पतित) D₅ अभिमन्यु (before corr
 रणभूमिं) तव श्रेते —^c) K₂ ३ D₅ ७ शोभयेन् B₃
 पात्रैर् (for गात्रैर्). —^d) S (G₅ om.) शून्या (M₅

शूमौ) चद्र इचोदित — After 52, N (S₂ missing)
 ins

347* सुमद्रा ननु शोचामि या पुत्रमपलायिनम् ।

[K₅ B D (except D₁) अनु- (for ननु)]

53 S₂ resumes G₅ om 53^{ab} (cf v 1 52)
 —^a) K₁ ३ ३ B (except B₂) Dn₂ D₁₋₃ विनिहित
 —^b) D₂ न, D₂ ६ च, D₅ [अ]धि (for चै) K₅
 भविष्यति, D₂ विनश्यति (for विनक्ष्यति) — For 53^{ab},
 S (G₅ om) subst

348* श्रुत्वा निपतित धूमनयं कृतलाघवम् ।

[G₂ वीरम् (for धूम)]

—^a) K₁ ३ द्रौपद्याश्चैव, B₁ धमेव च (hypermetric),
 B₂ T G₂₋₃ M₃₋₅ दीं चापि, B₃ धये च, Dc1 D₂ ३
 धपि च, G₁ दीं चैव (for दी चैव) K₂ ३ दुःखाते,
 K₄ ३ B Dn D₁₋₃ ६ ३ दुःखार्ता, S दुःखार्ता (for
 दुःखार्ते) —^c) Dn₁ तां च, D₃ ते नु, D₄ तन्न,
 S किं वा (for ते च) S₂ K₅ Dc1 Dn D₂₋₃ किं त्वहं;
 D₂ किं त्वह, S तामह (for किं न्वहम्)

54 T G₂ om 54 —^b) K₁ D₁ यन्न, Dn₂
 D₃ ६ न प्र, D₄ मे न (for यन्न) K₄ पश्यति, B₂
 (marg, orig as in text) ३ ३ Dn₁ दीर्यते (for
 यास्यति) D₂ हृदयं न विदीर्यते —^d) K₁ Dc1 Dn₁
 D₁ ६ ७ M₃₋₅ रुदतीं (for रुदतीं) S K₁ ३ ३ B₁ ३ Dn₂
 D₂ शोककर्षिता, K₂ च प्रकर्षिता (for शोककर्शिताम्)

55 ^a) K₅ सिंहयो, B Dc1 दसाना, D₃ ६ हृष्टाना
 (for हृष्टाना) —^b) G₅ महात् (for मया) —^c)
 S K₁₋₃ D₁ ३ युयुत्सुनापि (for श्रापि) K₄ कृत्स्नेन
 (for कृष्णेन) Cv as in text —^d) D₁ श्रुतं (for
 श्रुतो) Dn₁ D₁ उपालम्, D₂ ३-३ उपालयन् (for
 उपालम्) K₁₋₄ श्रुतं (K₁ 'तो) वीरानुपालन; Cv as
 in text,

अशक्रुवन्तो वीभत्सुं बालं हत्वा महारथाः ।
किं नदध्वमधर्मज्ञाः पार्थे वै दृश्यतां बलम् ॥ ५६
किं तयोर्विप्रियं कृत्वा केशवार्जुनयोर्मृधे ।
सिंहवन्नदत्त प्रीताः शोककाल उपस्थिते ॥ ५७
आगमिष्यति वः क्षिप्रं फलं पापस्य कर्मणः ।
अधर्मो हि कृतस्तीव्रः कथं स्यादफलश्चिरम् ॥ ५८
इति तान्प्रति भापन्वै वैश्यापुत्रो महामतिः ।
अपायाच्छस्त्रमुत्सृज्य कोपदुःखसमन्वितः ॥ ५९
किमर्थमेतन्नाख्यातं त्वया कृष्ण रणे मम ।

अधक्ष्यं तानहं सर्वास्तदा क्रूरान्महारथान् ॥ ६०
निगृह्य वासुदेवस्तं पुत्राधिभिरभिप्लुतम् ।
मैवमित्यब्रवीत्कृष्णस्तीव्रशोऽसमन्वितम् ॥ ६१
सर्वेषामेप वै पन्थाः शूराणामनिवर्तिनाम् ।
क्षत्रियाणां विशेषेण येषां युद्धेन जीविका ॥ ६२
एषा वै युध्यमानानां शूराणामनिवर्तिनाम् ।
विहिता धर्मशास्त्रज्ञैर्गतिर्गतिमतां वर ॥ ६३
ध्रुवं युद्धे हि मरणं शूराणामनिवर्तिनाम् ।
गतः पुण्यकृतां लोकानभिमन्युर्न संशयः ॥ ६४

56 ^a) S पार्थस्य (for वीभत्सुं) — ^b) Ś₂ K₁₋₃ मत्वा (for हत्वा) S (except G₁ M₁ 2) महायल (for रथा) — ^c) K₄ B (except B₄) D₀₁ मोदध्वम्, D₄ वदधम् (B₁₀) (for नदध्वम्) S किं न लज्जन्त्वधर्मज्ञा — ^d) Ś₁ पार्थे वो, K₄ D_{n2} D₃ S पार्थिवा, K₅ D_{n1} D₂ 4 5 पार्थाद्दो, B D₀₁ पादव, D₀ पार्थिवो, D₇ 8 पार्थे नो (for पार्थे वो) Ś₂ K₅ D_{n1} दृश्यते (for ता) K₅ D_{n1} D₂ 5 भय, D₄ मया, M₃₋₅ फल (for बलम्)

57 ^a) Ś K₁ 2 4 5 D_{n1} D₁ 2 5 द्वयोर, D_{n2} D₈ 0 स्वय, D₄ स्वाय (for तयोर) — ^b) B₂ युधि (for मृधे) — ^c) K₁ 2 5 D_{n1} D₂ 8 T G₁ M नदत्, K₄ नदत्, B D₀₁ D_{n2} D₄ 6 G₃₋₅ नदय, D₃ G₂ नदथ (for नदत्)

58 ^a) D₃ 0-3 च (for व) — ^b) D₂ प्राप्स्यथ (for पापस्य) — ^c) D₅ G₅ तीमं (for तीव्र)

59 ^a) Ś₂ B₂₋₅ S परि- (for प्रति) K₂ भापंती (for भापन्वै), D₂ प्रत्यभापन् — ^b) Ś₁ धर्मपुत्रो, K₁₋₃ कुतीपुत्रो, T कुत्या प्रीतो, G₃₋₅ कुत्या पुत्रो (for वैश्यापुत्रो) B₂ (marg, orig as in text) 8 D_{n2} महायुति (for मति) — ^d) B₃ D₀₁ रोव, D₅ T G₂₋₅ कोपाद् (for कोप-)

60 Before 60, T G₂ 8 ins वासुदेव, G₄ श्रीकृष्ण — ^a) D_{n2} D₃ 4 6 नैतदाख्यातं, G₃ 5 एतन्नाख्यातस् — ^b) T G₁ 2 5 M पार्थ (for कृष्ण) — ^c) K₄ अघ्यान्, B₁ 8 4 D₀₁ D₂ 4 5 7 T G₂ 8 5 अघक्ष, B₂ 5 D_{n2} अघाक्ष, D₁ अघय्य (for अधक्ष्यं) B₄ कुरांस (for सर्वांस) — ^d) T G₁₋₃ M तत्र, G₄ 5 तात् (for तदा) B₄ सर्वान् (for क्रूरान्) B₂ तदद्भुतमिवाभवत् — After 60, D₄ ins, .

349* बालमेक परिक्षिप्य हत्वा हृष्टान्प्रनर्दितात् ।

D₄ cont B₁ 2 4 5 D_n D₃ 5 0 ins after 60

350* संजय उवाच ।

पुत्रशोकादितं पार्थ ध्यायन्तं साश्वलोचनम् ।

61 Before 61, Ś K B₂ D₀₁ D₁ 2 7 8 S ins संजय उवाच — ^a) D₃ 0 तु (for त) — ^b) T G₂₋₅ शोकाधि (G₃ 5 दि)भिर (for पुत्राधि) — ^d) D₃ -परा यणं (for -समन्वितम्)

62 ^a) B₁ D₁ 4 7 8 G₁ 2 5 M एव (for एष) S transp वै and पन्था — ^b) S (except G₁ M₁ 2) कुरुनदन (for अनिवर्तिनाम्) — D₀ om (hapl.) 62^c-63^b, G₁ om (hapl) 62^c-64^b — ^d) S (G₁ om) येषां (T एषा, G₃ 4 M₁ एषां) न शस्त्रजीविका

63 D₀ om 63^{ab} G₁ om 63 (for both, of v l 62) — ^a) K₁ B₁ 2 D_{n2} D₂ 4 5 7 G₄ M₁ 2 एषा (for एषा) — ^b) S (G₁ om) कुरुनदन (for अनिवर्तिनाम्) — ^c) K₄ D₁ क्षत्रधर्मज्ञैर्, B₄ 5 D₃ सर्व-शास्त्रज्ञैर् (for धर्मं) — ^d) Ś₂ K₅ B₄ 5 D₀₁ D_{n2} D₂₋₄ 6 G₂₋₅ मतिमता (for गतिं) D₄ वरा (for वर)

64 G₁ om 64^{ab} (cf v l 62) K₅ transp 64^{ab} and 64^{cd} — ^a) Ś₂ K₅ B D₀₁ D_{n1} D₂ 4 हि युद्धे (by transp) — ^b) B (except B₄) D₀₁ कुरुनदन (for अनिवर्तिनाम्) — ^c) Ś₁ B₂ D_n D₀ G₄ -कृतांल, D₁ 8 -कृतो (for -कृतां) M₁ 2 लोकम् (for लोकान्)

65 Before 65, M₅ ins कृष्ण — ^a) Ś₂ हि, S वै (for च) — ^b) Ś₂ D_{n1} S (except G₅) पुरुषर्षभ (for भरतं) — ^c) B (except B₂) D₀₁ D₃, 0-3

एतच्च सर्ववीराणां काङ्क्षितं भरतर्षभ ।
 संग्रामेऽभिमुखो मृत्युं प्राप्नुयामेति मानद ॥ ६५
 स च वीरात्रणे हत्वा राजपुत्रान्महाबलान् ।
 वीरैराकाङ्क्षितं मृत्युं संग्रामोऽभिमुखो रणे ॥ ६६
 मा शुचः पुरुषव्याघ्र पूर्वैरप सनातनः ।
 धर्मकृद्धिः कृतो धर्मः क्षत्रियाणां रणे क्षयः ॥ ६७
 इमे ते भ्रातरः सर्वे दीना भरतसत्तम ।
 त्वयि शोकसमाविष्टे नृपाश्च सुहृदस्तव ॥ ६८
 एतांस्त्वं वचसा साम्ना समाश्वासय मानद ।
 विदितं वेदितव्यं ते न शोकं कर्तुमर्हसि ॥ ६९

एवमाश्वासितः पार्थः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ।
 ततोऽत्रवीत्तदा भ्रातृन्सर्वान्पार्थः सगद्गदान् ॥ ७०
 स दीर्घबाहुः पृथ्वंसो दीर्घराजीवलोचनः ।
 अभिमन्युर्यथा वृत्तः श्रोतुमिच्छाम्यहं तथा ॥ ७१
 सनागस्थन्दनहयान्द्रक्ष्यध्वं निहतात्मया ।
 संग्रामे सानुबन्धांस्तान्मम पुत्रस्य वैरिणः ॥ ७२
 कथं च वः कृतास्त्राणां सर्वेषां शस्त्रपाणिनाम् ।
 सौभद्रो निधनं गच्छेद्वज्रिणापि समागतः ॥ ७३
 यद्येवमहमज्ञास्यमशक्तात्रक्षणे मम ।
 पुत्रस्य पाण्डुपाञ्चालान्मया गुप्तो भवेत्ततः ॥ ७४

C. 7 2556
 B 7 72. 79
 K. 7 72 84

[5] अभिमन्यो, D₂ मुक्ते, D₃ 'मुत्वान (for 'मुत्वा)
 D. मृत्यु Dn. D. संग्रामाभिमुख (Dn₂ 'गो) मृत्युं
 —^d) K₁ + B (except B^o) Dc₁ Dn₂ D₂ +3 प्राप्नु-
 यामिति (B₁ D₁ 'त्रिति), D₃ 'याम च (for 'यामेति)
 D₂ मानिनं, T G₂-~ सारत (for मानद)

66 ^a) D : द्वि, T G₂-~ तु (for च) —^b)
 M₃ राजपुत्रो B₃ D (except Dn₁ D₁) S रवान् (for
 चलान्) —^c) S वीराणा काङ्क्षित मृत्यु —^d) T G₂-~
 प्राप्नोति, G₁ - M प्राप्नो द्वि (for संग्रामो) K₁ क्षत्रि-
 याणा रणे क्षय (= 67^d), K₂ प्राप्नुयामेति मानद (= 65^d)

67 D₂ om 67 G₂ damaged —^a) S (G₂
 damaged) मा शुचो नृवरश्रेष्ठ —^b) S K₁-~ D₁
 सर्वैरेव, K. Dn₁ D₂ - सर्वैरेप (for पूर्वैरेप) S (G₂
 damaged) पुरमेप (G₁ s 'व) पुरातन —^c) S K₁-~
 D₁ + 8 M₃ + धर्मरिद्धि (for 'कृद्धि)

68 ^a) S₁ इतीमे, Dn₂ D₁ ० त्वंते, D₃ ते चंते
 (for इमे ते) D₂ इमे मैत्र्ये नरा सर्वे —^b) S दीना
 च भ्रातृवन्मल (T 'ह, G₃ 'ला) —D₃ repeats 68^{cd}
 after 69^{ab} —^c) T G₃ + शोकं (for शोकः) G₁
 M₁ 2 समापदे (for 'विष्टे) —^d) M₃-~ दीनाश्च (for
 नृपाश्च) K₃ Dn₂ D₃ ० तथा, B₁ च ह (for तव)

69 ^a) B₁ + Dc₁ च, D₁ त्वां, S वै (for त्वं)
 S₁ वचनादायम् (sic), S₂ K₁ D₁ 'नादानाद्, K₂ ०
 'नादान (for 'मा साम्ना) —^b) S K₁ 8 D₁ आश्वासय
 मयादन, K₂ श्वासयामाय मादन — After 69^{ab}, D₂
 repeats 68^{cd} — After 69, D₂ 1ns

351* कालो प्रसति कौन्तेय विश्वमेतद्यराचरम् ।

नाह बुद्धिस्तथाप्यस्य पुमान्वापि विरज्यते ।
 उत्पत्तौ च विपत्तौ च कर्मणा गालुम्बिना ।
 चद् शकुन्तवज्जीवो मध्ये स्वमोपमा गति ।
 न शोचन्ति कृतप्रजा श्वसतामुपकल्पनाद् । [5]
 नून जातेन मर्तव्य किमु शोचसि बालव ।

70 ^b) D₁ 8 [अ]ङ्घ्रि- (for [अ]ङ्घ्र- —^c) Dn
 पार्थ (for भ्रातृन्) —^d) Dn₁ भ्रातृन्सर्वान्, Dn₂
 सर्वान्भ्रातृन् (for सर्वान्पार्थ) K B₁-3 Dc₁ Dn D₁ 2
 +3 S सगद्गद (B₃ D₂ 7 8 'द'), D₃ स मानद (for
 सगद्गदान्)

71 ^a) B₁-3 Dn₂ D₃ ० पृथ्वंसो —^c) G₁ 8 M₁ 2
 अभिमन्योर्यथा वृत्त, Ca as in text

72 ^a) S₂ T G₂-~ ह्या (for हयान्) —^b) S₁
 K₂-~ D₁ ० प्रेक्ष्यध्व, K₁ Dn₂ D₂-5 प्रेक्ष्यध्वं, D₂ 7
 द्रक्ष्यध्वं, S संग्रामे (for द्रक्ष्यध्वं) T G₂-~ निहता (for
 'तान्) K₂ यया, D₃ (sup lin as in text) हयान्
 (for मया) S₂ तिष्ठेद्यपि पुरानिमान् — For 72^{cd},
 S subst

352* क्षिप्रं द्रक्ष्यन्ति मे नूनं मम पुत्रं निहत्य वै ।

[M₁ 2 द्रक्ष्यति M वै (for मे)]

73 ^a) S₁ कथं स व, S₂ K₁-~ D₁ स कथ व (S₂
 K₁ वा), D₂ कथं सर्व- (for कथं च व) —^b) K₂
 Dn₁ पश्यता (for सर्वेषां)

74 D₁ om 74^a-78^b D₂ om. 74-76 —^a) Dc₁
 D₃ 4 ० अज्ञासम् (for अज्ञायम्) —^b) S transp रक्षणे
 and मम —^c) B (except B₂) Dc₁ -पंचालान् D₂

कथं च वो रथस्थानां शरवर्षाणि मुञ्चताम् ।
नीतोऽमिमन्युनिधनं कदर्शीकृत्य वः परैः ॥ ७५
अहो वः पौरुषं नास्ति न च वोऽस्ति पराक्रमः ।
यत्रामिमन्युः समरे पश्यतां वो निपातितः ॥ ७६
आत्मानमेव गर्हेयं यदहं वः सुदुर्वलान् ।
युष्मानाज्ञाय निर्यातो भीरूनकृतनिश्चिन्तान् ॥ ७७
आहो स्विद्धूपणार्थाय वर्मशस्त्रायुधानि वः ।
वाचश्च वक्तुं संसत्सु मम पुत्रमरक्षताम् ॥ ७८
एवमुक्त्वा ततो वाक्यं तिष्ठंश्चापवरासिमान् ।

न स्माशक्यत वीभत्सुः केनचित्प्रसमीक्षितम् ॥ ७९
तमन्तकमिव क्रुद्धं निःश्वसन्तं सुहृर्मुहुः ।
पुत्रशोकाभिसंतप्तमश्रुपूर्णमुखं तदा ॥ ८०
नाभिभाष्टं शक्नुवन्ति द्रष्टुं वा सुहृदोऽर्जुनम् ।
अन्यत्र वासुदेवाद्वा ज्येष्ठाद्वा पाण्डुनन्दनात् ॥ ८१
सर्वास्वस्थासु हितावर्जुनस्य मनोजुगौ ।
बहुमानात्प्रियत्वाच्च तावेनं वक्तुमर्हतः ॥ ८२
ततस्तं पुत्रशोकेन भृशं पीडितमानसम् ।
राजीवलोचनं क्रुद्धं राजा वचनमब्रवीत् ॥ ८३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५० ॥

मम पुत्रस्य पाचालान् —^a) K₅ Dn₁ D₃ s तु स (for तत्) — For 74^{ad}, S subst

353* सूतो पाण्डवपाञ्चालानगोप्स्यं त महारणे ।

[G₁ s अगोप्स्यंत (for °प्स्यंत) M अह (for महा-)]

75 D₇ s om 75 (of v l 74) —^a) B₁ च वै,
B₂ s s D₀₁ चैव (for च वो) —^b) M₈₋₅ शरवर्षे
प्रवर्षता —^c) S सौभद्रो निधन नीत (M₅ गच्छेद्)
— Dn₂ repeats 75^d-76^d after यद् (in 77^d) —^d)
Dn₂ (both times) D₃ s शरैः (for परैः) M₅ देवै-
रपि समागत

76 For the repetition in Dn₂, cf. v l 75
D₇ s om. 76 (of v l 74) —^c) G₁ M₁ 2 यथा
(for यत्र) —^d) B₂ s s वि-, D₂ वै (for वो)

77 For the repetition in Dn₂, cf. v l 75 D₇
om 77 (of v l 74) —^a) D₀₁ Dn D₄ अन्व- (for
एव) K₃ गर्होय —^b) M₈₋₅ अयं (for अहं) K₂
B D₀₁ Dn D₃ s G₁ M₁ 2 वै, D₆ तु (for व)
D₅ [s]ति- (for सु-) —^c) Dn₂ D₈₋₃ आस्थाय (for
आजाय) —^d) D₈ गुरून् (for भीरून्) K₄ B D₀₁
Dn₁ D₁₋₃ -निश्चयान् (for -निश्चयान्)

78 D₇ om 78^{ab} (cf v l 74) —^a) B₂ (marg,
orig as in text) s-s D₀₁ Dn₁ D₂ s अहो खिद् K₅
B₁₋₃ D₀₁ Dn₁ D₂ s S भूषणार्थानि (for °र्थाय) —^b)
B₄ चर्म- (for वर्म-) S -पत्रा (G₅ om त्रा) युधानि
(for -शस्त्रा) K₄ s Dn₁ D₂ s T G M₁ 2 च (for
व-) —^c) B₄ s Dn₂ D₃ s वाचस्तु, M₁ 2 वादश्च
(for वाचश्च) K₅ वक्तुं शोभिन्यो, S वदता सत्सु (for

वक्तुं ससत्सु) —^a) G₅ समीक्ष्यता (for अरक्षताम्)
D₅ मम पुत्रस्य पश्यता

79 G₂ partly damaged —^b) § K₁₋₄ D₁ तिष्ठ
श्रापि, B₁ श्वसश्चाप-, S (G₂ damaged) अतिष्ठद्वै (for
तिष्ठंश्चाप-) §₁ परासि मा, §₂ K₄ D₁ तथैव स (K₄
च), K₁₋₃ lacuna, B₁ D₄ s G₁ s M₁ 2 -शरासिमान्,
Dn₂ -धरोसिमान्, T -पराधिमान् (sio) (for -वरासि
मान्) K₅ Dn₁ D₂ s तिष्ठंश्चास परायण, D₃ तिष्ठश्च
परमासिमान् — Before 79^{ad}, Dn₂ ins सजय उवाच
—^c) K₅ Dn₂ D₃ s स शक्यत, D₇ न स शक्ये (for
स्माशक्यत) T G₂₋₅ M₈₋₅ न स शक्यति वीभत्सु
—^d) G₈₋₅ केचन (for केनचित्) D₇ स समीक्षितुं, D₃
समवीं, S प्रतिवीक्षितु (G₅ °वक्षतु) (for प्रसमीक्षितुम्)

80 ^a) T G [आ]यातं, M [आ]यस्त (for क्रुद्धं)
—^b) Dn₂ S पुन पुन (for सुहृर्मुहु) — After 80^{ab},
S ins

354* महेन्द्रमिव तिष्ठन्तं वज्रोद्यतमहाभुजम् ।
—^a) § K D₂₋₅ तथा (for तदा)

81 ^a) K₄ B D₀₁ D₀ G₁ s s M₁ s-s न (D₆ नो)
भापितुं, Dn₁ G₂ s नामापितु, D₃ 4 न भापितं, D₅
नाभिभाष्टुं, M₂ नामापितं (for नाभिभाष्टु) —^b) D₂ 4
दृष्टं (for द्रष्टुं) T G₂₋₄ M₈₋₅ वापि तदा, G₁ M₁ 2
वापि तम्, G₅ चापि तदा (for वा सुहृदो) B₄ जना
(for ऽर्जुनम्) —^c) T G₂₋₅ हि (for वा) —^d)
T G₂₋₄ वै (for वा)

82 ^a) S सर्वास्वस्थास्वपि हितान् —^d) D₄ तदैवं
(for तावेनं)

५९

युधिष्ठिर उवाच ।

त्वयि याते महाबाहो संग्रहकवलं प्रति ।

प्रयत्नमङ्गोत्तीव्रमाचार्यो ग्रहणे मम ॥ १

व्यूहानीकं वयं द्रोणं वारयामः मम सर्वज्ञः ।

प्रतिव्यूहं ग्यानीकं यत्मानं तथा गणे ॥ २

म वार्यमाणो रथिमी रथिनेन मया तथा ।

अस्मानपि जवानाशु पीडयन्निर्गितैः शरैः ॥ ३

ते पीड्यमाना द्रोणेन द्रोणानीकं न शक्तुमः ।

प्रतिवीक्षितुमप्याजौ भेत्तुं तन्वृत एव तु ॥ ४

वयं त्वप्रतिमं वीर्यं सर्वं मौमदमात्मजम् ।

उक्तवन्तः मम ते तात भिन्ध्यनीकमिति प्रभो ॥ ५

स तथा चोदितोऽस्माभिः सदश्व इव वीर्यवान् ।

अमह्यमपि तं भार वोढुमेवोपचक्रमे ॥ ६

स त्वान्नोपदेजेन वीर्येण च समन्वितः ।

C. 7 272
B. 7 72 7
K. 7 72 783 ^b) D₂: मत्त- (for पीडित-) M₂-: मृगपीडित-
चेतयंColophon. — Sub-paraean Ś₁ K₁₋₂ S B (B₂
marg) D₁ D_n D₁₋₂ e - अभिनन्दुव (D₂ 'युद्ध')
— Day of Drona's Generalship K₁ ३ तृतीययुद्धदिने
— Adhy name K₅ अर्जुनविलाप, D_{n1} अर्जुनगोक ;
D₂ . T G₁₋₂ M₁ २ अर्जुनविलाप, D₁ चक्रयुद्धे अभिनन्दु-
वये अर्जुनविलाप — Adhy no (figures, words or
both) B₁ D₂ S 69, B. 67, D_{n1} 70 — Śloka
no D_{n1} 86

51

1 K₁ सत्रय (for युधिष्ठिर) — ^a) D₂ जाते
— ^b) K₁ ४ ६ B₁ D (except D₁) मत्तक- B₄ D₂.
— T G₂₋₄ -वर्ष, D_{n1} -गण (for -वल्) G₁ M
मदातकवर्षेपिणि — ^c) S चरते (G₁ २ 'ते') गणनि
साधेम्2 D₁ om 2^a-3^b — ^a) < K_{1,2} 4 D₁ D_{1,2} e-3
व्यूहानीका, B व्यूहानीक (for व्यूहानीक) S ततो
(for वयं) Ś₁ व्यूहानीको ह्ययं द्रोणो — ^b) Ś D_{n1}
D₁ वाग्यानाम, K (except K₅) 'मन्तु, D_{n2} D₂ ६
'म न्य, D₂ 'म च (for 'म न्य) B₂ सर्वत S यत्-
मानं महाशूरे — ^c) K₁ २ D₂ प्रतिव्यूह- (for प्रतिव्यूह)
D. तयानीक, S महानीका (G₃ 'क') — ^d) D. महा-
रणे (for तथा रणे) S प्रत्यन्ध (T प्रत्यरत्न, G₂ प्रत्य-
रत्न, G₃ प्रत्यहं, G₄ प्रयुद्धाय, M₂-5 प्रत्यरत्न) वयं
वल्3 D₁ om. 3^{ab} (cf. v l. 2) — ^a) S संग्रामे (for
रथिमी) — ^b) B (except B₁) D₁ S मयि चा (B₂
[marg]. २ वा)पि सुरक्षिते — ^c) K₁ मति; B_{1,2} ४ .D₁ D_{n1} अभि- (for अपि) B₁ ६ -जगामाशु, D₁
वपाशु S अन्मानव्यहनच्छुद्ध — ^a) D₂ e आचार्यो
(for पीडयन्) T G₂₋₄ पीडयन्निर्गितैः वाहिनी4 ^a) T G₂₋₄ नि- (for ते) — ^b) D₂ अशक्तुम
(for न श) — ^c) Ś₁ एवाजौ, D₂ अयाजौ (for
अप्याजौ) M₂-: प्रतिविश्रेष्ठितु गंष्टं — ^d) B₂ (marg
as in text) जेतु, D₂ ते भेत्तु (hypermetric) (for
भेत्तु) S द्वि (for तव) Ś₁ द्वि, K₅ D_{n1} वा, T
G₂₋₅ न, M₂-5 तव (for तु)5 ^a) K₁ तु प्रतिम, K. त्वं, D_{n1} च प्रं, D_{n2}
D₂ स्वयं, D₂ चाप्रं (for स्वप्रं) D₃ स्वयं त्वयि-
वीर्येण, D₇ २ वयं तु प्रतिमवार्थ — ^b) D_{n1} रणे, D_{n2}
D₂ २ अय (for सर्वं) Ś₁ K (except K₅) D₁ अच्युत,
D₂ आश्व (for आत्मजम्) D. मौमद सर्वनाश्व — ^c)
K₂ म (for न्य) B D₁ D₇ त, D_{n1} D₂ २ हे (for
ते) — The portion of the text from 7 51 5^d up
to च मा in 7 52 30^b is lost in C₂ on missing
folios — ^d) K₁ D₂ ७ भिद्यनीकम्, K. D₂ भिद्यां,
D₃ भिद्यां (for भिन्ध्यं) — For ३, S (except G₂)
subst

355* तत्तन्मप्रतिरथमहं मौमदमश्वम् ।

द्रोणानीकमिदं निन्दितं द्वार मयनवन्म न ।

[(L 1) T G₁ ६ वृद्ध — (L 2) T भिदि]6 Ś₂ missing (cf. v l. 5) — ^a) K₁ D_{1,2} e T
G₂₋₅ M₂-5 तदा (for तथा) D₁₋₂ नोदितो (for चो)
— ^c) D₁ २ चापि तं, D₂ (also) तं चापि, T अपि
(for अपि त) — ^d) Ś₁ K₁ २ ४ D₇ एकोपचक्रमे, D_{n2}
D₂ ४ e एक प्रं (for एकोपं)7 Ś₂ missing (cf. v l. 5) — ^a) B₁ D₁ २ न
तवाश्वोप (D₁: 'याश्वोप' देजेन, D₂ न च याश्वोपं, S

प्राविशत्तद्वलं बालः सुपर्ण इव सागरम् ॥ ७
 तेऽनुयाता वयं वीरं सात्वतीपुत्रमाहवे ।
 प्रवेशकामास्तेनैव येन स प्राविशच्चमूम् ॥ ८
 ततः सैन्धवको राजा क्षुद्रस्तात जयद्रथः ।
 वरदानेन रुद्रस्य सर्वाङ्गः समवारयत् ॥ ९
 ततो द्रोणः कृपः कर्णो द्रौणिश्च स बृहद्बलः ।
 कृतवर्मा च सौभद्रं षड्धाः पर्यवारयन् ॥ १०

परिवार्य तु तैः सर्वैर्युधि बालो महारथैः ।
 यतमानः परं शक्त्या बहुभिर्विरथीकृतः ॥ ११
 ततो दौःशासनिः क्षिप्रं तथा तैर्विरथीकृतम् ।
 संशयं परमं प्राप्य दिष्टान्तेनाभ्ययोजयत् ॥ १२
 स तु हत्वा सहस्राणि द्विपाश्वरथसादिनाम् ।
 राजपुत्रशतं चाग्र्यं वीरांश्चालक्षितान्वहन् ॥ १३
 बृहद्बलं च राजानं स्वर्गेणाजौ प्रयोज्य ह ।

त्व चैवाश्रोप* — °) K1 D4 बाल- (for बाल) — °)
 G2 (marg as in text) मकर सागर यथा

8 Ś2 missing (cf. v 1 5) — °) Dn1 अनुयाता,
 D2 ते न याता, D4 ते त्व*, D5 ० ते तु याता, T
 G1-3 M तेन्वयाम, G4 ते तु याम, G5 तेन्वयाता (for
 तेऽनुयाता) D6 7 वीर (for वीरं) — °) D8 ० प्रवेश-
 कामास्तेनैव — °) D2 ० यत (for येन) Dn1 S स-
 (G2 तत्) (for स) M5 वलं (for चमूम्)

9 Ś2 missing (cf. v 1 5) — °) Dn2 D8 4
 क्षुद्रस् (for क्षुद्रस्) — °) D6 सर्वत (for सर्वाङ्ग)
 K4 D1 समचोदयत्, K5 समार्दयत्, D4 स निवार्य तु,
 T G M1 2 4 5 प्रत्यवारयत् (for सम*) D2 5 सर्वाङ्ग-
 स्मानवारयत्, M3 षड् प्रविचार्य तु

10 Ś2 missing (cf. v 1 5) D4 om 10^a-11^b
 — °) M3 तै क्षुद्रैर् (hypermetric) (for ततो) — °)
 G3 द्रोणश्च N (Ś2 missing, D4 om.) द्रौणि कौशल्य
 (Ś1 K1-3 D1 वै शल्य, B4 कौशल्य, D7 8 कौशल्य)
 एव च — °) S त वीरं (for सौभद्रं)

11 Ś2 missing (cf. v 1 5) D4 om 11^{ab} (cf.
 v 1 10) — °) K5 Dn D2 5 T G2-5 च (for तु)
 S क्षुद्रैर् (for सर्वैर्) — °) Dn2 D8 4 6 परै (for
 पर) — °) D4 विरथीकृता

12 Ś2 missing (cf. v 1 5) — °) S पापस् (for
 क्षिप्रं) — °) G5 तु, M4 तं (for तैर्) G4 विरथी-
 कृत — °) K1-4 D1 समयं, K5 D2 सयश (for
 सदाय) B4 Dn2 D3 4 7 8 S C7 प्राप्तं (for प्राप्य)
 — °) D2 मरणेन, D1 दृष्ट्वा तेन, Cd दिष्टान्तेन (as in
 text) B3 [अभ्ययोधयत् S पदातिनमवस्थितं, C7
 as in text — After 12, S ins

356* गदाहस्तोऽभ्ययात्पूर्णे जिघासुरपराजितम् ।
 गदिने त्वय तं दृष्ट्वा वासवस्यात्मजात्मज ।

स जग्राह गदा वीरो गदायुद्धविशारद ।
 गदामण्डलमार्गस्थौ सर्वक्षत्रस्य पश्यतः ।
 तौ सप्रजहतुर्वीरावन्योन्यस्यान्तरैषिणौ । [5]
 तावन्योन्य गदाभ्याभ्यां तादितौ युद्धदुर्मदौ ।
 इन्द्रध्वजाविवोत्सृष्टौ गतसखौ महीं गतौ ।

[(L 1) G1 M जिघक्षुर् (for जिघासुर्) M4 अपरा
 जिन — (L 2) G2 त्वरथ (for त्वय त) — (L 4)
 G1 M गदामण्डलिनौ तौ तु (M5-6 तत्र) (for the prior
 half) — (L 5) G3-5 सप्रजगमतुर् (for 'जहतुर्')
 — (L 6) T G2 गदाभ्याभ्या]

13 Ś2 missing (cf. v 1 5) — °) Dn2 हत्वा
 (for स तु) Dn2 D4 दश-, D8 ० तदा (for हत्वा)
 — °) G5 गजाश्च (for द्विपाश्व-) K4 नरसादिना, S
 रथपत्तिना (for रथसादिनाम्) B (except B4) Dc1
 नराश्वरथर्दतिना — After 13^{ab}, K4 B D (except D7 8)
 ins

357* अष्टौ रथसहस्राणि नव दन्तिशतानि च ।

[Dn1 दश (for रथ)]

— °) Dn1 साग्र्य, G1 M4 5 चोग्र, G2 8 5 M8 चाग्र,
 M1 2 साग्र (for चाग्र्य) B Dc1 Dn2 D8-6 राजपुत्र-
 सहस्रे द्वे, D2 'श्चिर चाग्र्य — °) B2 (marg) असं-
 ख्यातान्, B2 (also) अप्रसिद्धान्, Ca. d अलक्षितान् (as
 in text)

14 Ś2 missing (cf. v 1 5) — °) D6 प्रयुध्य
 (for प्रयोज्य) K1-4 B8 5 D3. ० च, K5 हि (for ह)
 Dn1 आजौ स्वर्गेण योज्य हि, D7 8 S स्वर्गेण समयोजयत्
 (D7 8 'युज्यत) — After 14^{ab}, D5 ins

358* ततो दुर्योधनसुतं लक्ष्मण हतवान्बली ।

while S ins after 14^{ab}

359* गत सुकृतिनां लोकान्ये च स्वर्गजितां शुभा ।

ततः परमधर्मात्मा दिष्टान्तमुपजग्मिवाञ् ॥ १४

एतावदेव निर्वृत्तमस्माकं शोकवर्धनम् ।

स चैवं पुरुषव्याघ्रः स्वर्गलोकमवाप्तवान् ॥ १५

संजय उवाच ।

ततोऽर्जुनो वचः श्रुत्वा धर्मराजेन भाषितम् ।

हा पुत्र इति निःश्वस्य व्यथितो न्यपतद्भुवि ॥ १६

विषण्णवदनाः सर्वे परिगृह्य धनंजयम् ।

नेत्रैरनिमिषैर्दीनाः प्रत्यवेक्षन्परस्परम् ॥ १७

प्रतिलभ्य ततः संजा वामविः क्रोधमूर्छितः ।

कम्पमानो ज्वरेणैव निःश्वसंश्च सुहृर्मुहुः ॥ १८

पाणिं पाणौ विनिष्पिष्य श्वसमानोऽश्रुनेत्रवान् ।

उन्मत्त इव विप्रेक्षन्निदं वचनमत्रवीत् ॥ १९

सत्यं वः प्रतिजानामि श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ।

न चेद्वधभयाङ्गीतो धार्तराष्ट्रान्प्रहास्यति ॥ २०

न चास्मान्शरणं गच्छेत्कृष्णं वा पुरुषोत्तमम् ।

भवन्तं वा महाराज श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ॥ २१

धार्तराष्ट्रप्रियकरं मयि विस्मृतसौहृदम् ।

पापं बालवधे हेतुं श्वोऽस्मि हन्ता जयद्रथम् ॥ २२

C. 7 2558
E. 7 73. 22
K. 7 73. 29

अटीनस्त्रामयन्त्यावृद्धन्दिवा च वान्यवान् ।

अमृद्द्वाम विप्राप्य पिदुणा मानुल्य च ।

[(L 1) G₁ M₁ यान (for गत्र) G₅ M₂₋₅ विन (for जिज्ञा) — (L 2) G₂ पाटवान (for वाच)]

—^d) K₁ अपि (for उप) D₅ न दिष्टान्तमुपेयिवाञ्
— For 14^{cd}, S subst

360* वीरो दिष्टान्तमापन्न शोचयन्त्यान्धवान्बहून् ।

[G₂ दिष्टवान्, M₂₋₅ नष्टन्]

— After 14, S ins

361* तत स्म शोकमत्ता भवताय नमेयुष ।

15 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) D_{n1} एतदेव
निवृत्तं हि —^c) D₂₋₅ १ १ पुरुषव्याघ्र —^d) Ś₁ D₅
G₁ M_{1.2} उपेयिवाञ्, D_{n1} D₇ अवाप्तुयात् (for 'सवान)

16 Ś₂ missing (cf. v l 5) N (Ś₂ missing) G₅
om. the ref. —^c) K_{1.4} १ B₂ १ D_{n1} D_{2.2} १ निश्चय,
D₅ निश्चिस्य (for निश्चय) — For 16^{cd}, S subst

362* व्यथितो न्यपतद्भूमौ दुःखार्तं न सुमोह च ।

[M₄ स- (for स)]

17 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) K₁ B₄ D_{n2}
D_{2.4.6} त्रिवर्ण-, G- विपाट- (for विषण्ण) —^b) K₅ B
(except B₄) D_{c1} D_{n1} D₂ १ परिवार्य, M_{2.4} प्रतिगृह्य
(for परि) —^d) K B (except B₄) D_{c1} D_{4.6} M-
प्रत्यवेक्ष (K₅ D₅ 'व्य'न्, D_{n1} 'वेक्ष्यन्, T G₂₋₅ 'पश्यन्,
G₁ M_{1.2} 'पेक्षन् (for 'वेक्षन्) B₃ वनजयं (for पर-
स्परम्)

18 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) D_{n1} पुन (for
तत) —^c) Ś₁ कम्पमानो K₂ १ B_{1.8} D_{c1} D₂₋₈ T

G₂₋₅ M₂ १ ज्वरेणैव G₁ M₁ २ कपर्यश्चाप्यमर्षेण —^d)
K₅ D_{n2} D₂ १ T G₂₋₅ पुन पुन (for सुहृर्मुहु)

19 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) Ś₁ K₁₋₃ D_{c1}
D_{1.2.5} पाणौ पाणिं (by transp), D₇ पाणि पाणौ
D₁ विनिष्पिष्य (for 'पिष्य) —^b) K₄ श्वसमानोस्तु
(for 'नोऽश्रु-) S दतान्कटकटाप्य च — After 19^{ab},
S ins

363* त्रिशिला शुकुटी कृत्वा क्रोधसरकलोचन ।

[M₂ शुकुटि G₁ M_{1.2} १ क्रोधात्, M₃ १ क्रोधात् (for
क्रोध)]

—^c) K₁₋₃ विक्षेपन्, K₅ D_{n2} D₃ सप्रेक्षन्, D₄ १
सप्रेक्ष्यन्, S रोषेण (for विप्रेक्षन्) —^d) S स्वयन्
(for इट)

20 Ś₂ missing (cf. v l 5) Before 20, D_{n2}
D₂ S (except G₅) ins अर्जुन —^a) D₂ च, D₅
हि, D₆ वै (for व) D₃ मत्त चैव प्रजानामि —^b)
K₂ हर्ता (for हन्ता) K₅ B: D_{n1} S हन्तास्मि (by
transp) — Ś₁ K₁₋₃ D_{n1} om. (hapl.) 20^c-21^d
—^c) B₁ (marg, orig as in text) न चेद्वर, B₂
(marg, orig as in text) न चेद्वर, D₃ न च द्वेष-
(for न चेद्वध-) S अस्तौ (for भीतो)

21 Ś₂ missing (cf. v l 5) Ś₁ K₁₋₃ D_{n1} om.
21 (cf. v l 20) —^a) D₅ नास्मात् (submetric),
T G₂₋₅ न च मा, G₁ M_{1.2} न वास्मात् (for न चास्मात्)
—^b) K₅ B₄ D (except D_{c1} D₁, D_{n1} om) कृष्ण
वा देवकीसुत —^d) K₅ B₂ S हन्तास्मि (by transp)

22 Ś₂ missing (cf. v l 5) K₅ D₅ om (hapl.)
22 —^a) D₂ १ प्रियं कर्तुं (for प्रियकर) —^b) K₁

रक्षमाणाश्च तं संख्ये ये मां योत्स्यन्ति केचन ।
 अपि द्रोणकृपौ वीरौ छादयिष्यामि ताञ्शरैः ॥ २३
 यद्येतदेवं संग्रामे न कुर्यां पुरुषर्षभाः ।
 मा स्म पुण्यकृतां लोकान्प्राप्नुयां शूरसंमतात् ॥ २४
 ये लोका मातृहन्तृणां ये चापि पितृघातिनाम् ।
 गुरुदारगामिनां ये च पिशुनानां च ये तथा ॥ २५

साधूनस्यतां ये च ये चापि परिवादिनाम् ।
 ये च निक्षेपहर्तृणां ये च विश्वासघातिनाम् ॥ २६
 भुक्तपूर्वा स्त्रियं ये च निन्दतामघशंसिनाम् ।
 ब्रह्मघ्नानां च ये लोका ये च गोघातिनामपि ॥ २७
 पायसं वा यवाञ्च वा शाकं कृसरमेव वा ।
 संयावापूपमांसानि ये च लोका वृथाश्रताम् ।

माधि (for मधि) — For 22^{ab}, S subst

364* मधि विस्मृतमौहादं दुर्योधनहिते रतम् ।

—^d) B₁ Dn₁ S हन्तास्मि (by transp) K₂ हतां (for हन्ता)

23 Ś₂ missing (cf v 1 5) —^a) K₁ 2 5 D₁-8 5 M₃ 4 रक्ष्यमाणाश्च G₁ 4 सखे, G₂ 5 M संखे (for सख्ये) —^b) M₃-₄ यास्यति (for योत्स्यन्ति) —^c) B (except B₁) D₁ राजञ्च (for वीरौ) —^d) D₂ छादयिव्ये च (for 'द्यामि) D₃ 4 6-8 तौ (for ताञ्) Dn₁ छादयेता शरैः — For 23^{cd}, S subst

365* राजन्द्रोणमुखास्त्रास्त्रान्वारयिव्याम्यहं शरैः ।

24 Ś₂ missing (of v 1 5) G₂ partly damaged —^a) Ś₁ यद्येवमेव, K₁ 8 B₂ यद्येतदेव, D₂ 5 अहो तदेव, T G₂-5 एव यदि न, G₁ M एतच्चदि न (for यद्येतदेव) —^b) B₁-3 D₁ Dn₁ D₂ 8 5 पुरुषर्षभ S कुर्यां च (G₁ य) पुरुषोत्तम —^c) K₅ D₇ पुण्यकृताञ्च —^d) Ś₁ K₂ 8 D₂ 6-8 शूरसम (K₂ 8 'मि)वान्, K₁ सुरसमित्वान्, K₃ B₃ शूर (K₃ सूर)सत्त्वान्, K₅ Dn₁ D₂ 4 5 साधुसंमतात्, S सदनुष्ठितान् (for शूरसंमतात्)

25 Ś₂ missing (cf v 1 5) D₂ om 25^{ab} —^a) S घातिना (for हन्तृणा) —^b) S लोका (for चापि) — Dn₂ om (hapl) 25^b-26^c —^c) Hypermetric Ś₁ K₁-1 D₁ गुरुस्त्री (for गुरुदार) K₅ B₂ 8 D₁ Dn₁ D₂ 4-8 गुरुदाररतानां ये (D₁ D₇ 8 च) —^d) G₁ om (hapl) from पिशुनानां up to ये च (in 26^d) B₄ D₄ ये सदा; S (G₁ om) या गति (for ये तथा)

26 Ś₂ missing (cf v 1 5) Dn₂ om 26^{abc}, G₁ om up to ये च (in^d) (for both, of v 1 25) G₂ damaged —^a) K₄ om ये च T G₁ 8 5 M साधु-
 क्षिद्यतां चापि Cd cites अस्यतां (as in text) — K₄ om (hapl.) 26^c-27^b G₅ reads 26^{cd} after 29 —^c) K₅ B₁ (marg as in text) 2 8 D₁ 2 5 7 8 हर्षणां; T G₁ 8 5 M हारीणां (for हर्षणां) —^d)

B₄ S (except M₅ [sup] *l₁n* as in text], G₂ damaged) विश्वस्त- (for विश्वास-) — After 26, K₁ 8 B₄ Dn D₁-1 6-8 read 28^{ef}, while D₅, after 26, ins 367* followed by 31^{abcd}

27 Ś₂ missing (cf v 1 5) K₄ om 27^{ab} (cf v 1 26) —^a) G₁ M₁ 2 पूर्वमुक्ता Dn₂ चैव, D₅ ये वा, S चापि (for ये च) —^b) K₂ निर्दिताम्, B₁ 5 Dn₁ D₅ 8 विदताम्, D₂ वादिनाम्, D₃ 7 निर्दिताम्, D₆ [अ] निर्दिताम् (for निन्दताम्) Ś₁ K₁-3 शासिना, G₅ मदिना (for शंसिनाम्) B₁ 2 D₁ नि (B₂ [on marg] D₁ वि) दतामयशस्विना, D₃ [या] लिङ्गितामयशस्विना —^c) D₂ लोका ये (by transp) S ब्राह्मणाक्षिप्ता ये च

28 Ś₂ missing (cf v 1 5) G₂ partly damaged D₅ reads 28^{ab} on marg —^a) K₂ D₁ 6 च (for वा) D₂ यावकाञ्च, T G₂-5 पायसाञ्च (for वा यवाञ्च) K₂-4 D₁ 4 च (for वा) K₁ पायसं च यवाञ्चे च —^b) B₁ 8 4 D₁ Dn₂ D₃ 4 6-8 कृष (D₃ 'श) रम् K₁ 2 4 B₁ D₁ 8 6 च (for वा) K₅ Dn₁ D₂ 5 कृसर (K₅ 'शरा, Dn₁ 'शर) सक्तुमेव च (D₂ वा), Cv as in text — After 28^{ab}, G₅ reads 29^{cd} —^c) Ś₁ K₁-3 सयावपूप, D₂ यथाश्रता च, D₅ सयावपूप, G₁ M स्वयं चापूप- (for संयावापूप-) Ś₁ K₁-3 D₁ 5 7 8 मांसाना — D₂ om 28^d —^d) K₄ D₁ लोकाश्च (by transp) Ś₁ K (except K₅) Dn₂ D₁ 4 5 7 8 वृथाशिना (for 'श्रताम्) — For 28^{cd}, K₅ Dn₁ subst

366* अदत्त्वा भुञ्जता या चै मास वा सा गतिर्मम ।

[Dn₁ ये (for य)]

— Ś₁ K₂ 4 5 om 28^{ef} K₁ 8 B₄ Dn D₁-4 6-8 read 28^{ef} after 26 B₅ reads 28^e-30^d after 31^{cd} D₅ reads 28^{ef} on marg (*sec m*) —^e) B₅ D₁ Dn₁ M₃-5 अद्यैव, B₄ अह्नाय, Dn₂ D₂ 5 अहं च, D₂ अन्यान्वा; D₃ 6-8 अह वा, T G₂-5 इहैव (for अह्यैव) T G M₁ 2 उपगच्छेय; M₃-5 उपगच्छामि (for अधि

तानह्वेवाधिगच्छेयं न चेद्वन्यां जयद्रथम् ॥ २८

वेदाध्यायिनमन्यर्थं संशितं वा द्विजोत्तमम् ।

अवमन्यमानो यान्याति बृहदान्साधुस्तथा गुरून् ॥ २९

स्युशतां ब्राह्मणं गां च पादेनाग्निं च यां लभेत् ।

याप्सु श्लेष्म पुरीषं वा सूत्रं वा मुञ्चतां गतिः ।

तां गच्छेयं गतिं घोरां न चेद्वन्यां जयद्रथम् ॥ ३०

गच्छेय) —^f) D₂ च (for चेद्) D₅ हन्या चेद् (by transp), G_{1.5} M चेद्वन्नि

29 For the sequence in B., cf. v l 28 Ś₂ missing (cf. v l 5) D₂ om. 29^a-31^b —^a) Ś₁ K_{1.2} 4 D₁ 4-5 G₁ वेदाध्यय (K₃ 'वि)नम् (for 'ध्यायिनम्) G₁ 5 अघ्यायी (for अन्यर्थं) T G₂ 2 वेद्यापयन्वनघ्याये, G₁ M वेदाध्याय (M₂₋₅ 'न्याय)मनघ्याये —^b) Ś₁ K_{1.2} शमितं, K₃ D₁ शपित, K₄ संश्रितं, K₅ B_{1.2} D₁ D_n D₂ ८-२ शमितं, D. शमिन (for संश्रित) K₂ D_n D₅ च (for वा) S मंश्रित (T G₂₋₅ 'श्रुता) वापि ब्राह्मण —G. reads 29^a after 28^a —^c) K₁ अवमन्यमानो, B₁ D₁ 2 अवमन्य*, D_n अवमन्य** D_n ये याति, D₁ T G₁₋₄ M_{1.2} यो (D. T G₂₋₄ या) याति (for यान्याति) K₅ अवमानयतन्ताव, D₂ अवमान्य च ये याति —^d) K₁₋₃ B₁ 2 D₁ S transp तथा and गुरून् —After 29, G₅ reads 26^a

30 For the sequence in B., cf. v l 28 Ś₂ missing (cf. v l 5) D₂ om 30 (cf. v l 29) G₂ damaged —^a) K₁ B₁ 2 (marg) 3 4 D_n D₁ 4 ६ स्युशतो, B₂ स्युशन्तु, D_n 2 स्पशतो, D₁ 2 स्युशन्ते, S (G₂ damaged) संस्युशान (for स्युशता) D_n D. ब्राह्मणान् (for 'ण) K₅ D_n गाश्र, D₄ गाव, D. गाश्र, G. चापि (for गा च) B₂ D₁ स्युशतो ब्राह्मणाना वा —^b) D_n यो (for या) Ś₁ (sup lin, orig as in text) K. B₁ (marg as in text) 4 D₁ D_n D₂ 5 च या भ (D₄ यो भ, D₅ यद्) वेत्, K₁₋₄ D₁ तयैव च (for च या लभेत्) S पदाग्निं चापि यो वनेत् —^c) K₅ B D₁ D_n D₂ ८-२ अय्यु, T G₂₋₅ योप्सु, G₁ M_{1.2} 4 5 येप्सु, M₃ येपु (for याप्सु) K. S सूत्र (for श्लेष्म) K₁ पुरीष, D_n पुरीषा, D₁ पुरीषो (for 'ष) B₁₋₃ D₁ च (for वा) —^d) K₅ श्लेष्म (for सूत्रं) B₂ मुञ्चतो (for मुञ्चता) D_n नृणा (for गति) S श्लेष्माणं वापि (G₅ वा णि) मुञ्चति (G₁ M 'ता). —B₅ om 30^a —^e) S transp ता and गच्छेयं B₁ 3 4 D₁ कष्टा, T G (G₂ damaged) M_{1-2.5} कृच्छ्रां, M₃ कृष्ण शो (for घोरां).

नग्नस्य स्नायमानस्य या च वन्ध्यातिथेर्गतिः ।

उत्कोचिनां मृषोक्तीनां वञ्चकानां च या गतिः ।

आत्मापहारिणां या च या च मिथ्याभिर्गसिनाम् ३१

मृत्यैः संदृश्यमानानां पुत्रदारार्थितस्तथा ।

असंविभज्य क्षुद्राणां या गतिर्मृष्टमश्रताम् ।

तां गच्छेयं गतिं घोरां न चेद्वन्यां जयद्रथम् ॥ ३२

C. 7 2600
E. 7 73. 24
K. 7 73. 40

हन्मि (for हन्या) —B₁ D₁ ८ ins after 30 B₂ ३ after 32 D. after 26

367* शीतभीताश्च ये विप्रा रणभीताश्च क्षत्रिया ।

तेषां गतिं गमिष्यामि न चेद्वन्या जयद्रथम् ।

[B₁ repeats 367* after 32 —(L 1) D₂ ये नृणा (for क्षत्रिया) —D₅ om. line 2 —(L 2) B₁ (second time) 2 ३ गच्छेय तदग्निं घोरां (for the prior half) D₂ हन्यां चेद् (by transp)]

31 For the sequence in B₅, cf. v l 28 Ś₂ missing (cf. v l 5) D₂ om 31^a (cf. v l 29) D₁ om. 31, G₂ partly damaged —^a) K₁ प्रायमानस्य, D₅ ज्ञप* (for ज्ञाय*) —^b) K₅ विध्यातिथेर्, G₁ M₁ 2 वंध्या च ते, M₂₋₅ वंध्यापतेर् (for 'तियेर्) —^c) K₁ उत्कोचिता, D_n उत्कोचिना, D₂ उत्कोचीना, D₅ उत्कोचिता (for उत्कोचिना) K₁₋₄ मृषोक्तीना, D₁ मृषोक्तीना (for 'क्तीना) T G₁₋₄ M उत्कोट (G₁ M 'क्कोच, G₂ 'क्कोश)कान् (G₂ 'श्रु)ताना च, G₅ उत्कोट वातकाना च —^d) D₂ ६ आत्मप्रहारिणा, D₈ आत्मापहारिणं K₅ D₂ 5 चापि, D₇ ३ च (for या च) S सूचकान्मापहा (G₅ 'ही)रीणा —^f) D₂ ये (for या) D_n 2 [अ]भिमापिणं, D₃ 4 ६ भापिणा, D₅ 'शासिना, G₁ M 'शसतां (for 'शमिनाम्)

32 Ś₂ missing (cf. v l 5) —^a) K₁ मृत्यै (for मृत्यै) B₁ संदृश्यमानाना, D_n 1 सदृश, D₂ 5 संतुल्य (D₅ सश्रित्य)माणाना, D₈ 1 2 संवदमानाना (for संदृश्य*) —^b) D₁ D₅ M₃ पुत्राणा, G. तु तदा, M₂ 5 (sup lin, orig as in text) मृत्याना (for क्षुद्राणा) —^d) Ś₁ K₂ 2 (marg as in text) मृष्टम्, K₁ मृष्टम्, K₂ 5 B D₁ D_n D₁ 5 ३ मिष्टम् (for मृष्टम्) K₁ 2 अश्रुता (for अश्रताम्) D₂ 4 ६ पुकाकीमिष्टमश्र (D₂ 'श्रु)वा —After 32^a, D₂ ins

36 ८ प्रत्यवसितो विप्रो न संन्यासं पुनश्चरेत् ।

श्रेतेन यस्य स्वाच्छुद्धस्तस्य च या गतिः ।

संश्रितं वापि यस्त्यक्त्वा साधुं तद्वचने रतम् ।
 न विभर्ति नृशंसात्मा निन्दते चोपकारिणम् ॥ ३३
 अर्हते प्रातिवेश्याय श्राद्धं यो न ददाति च ।
 अनर्हते च यो दद्याद्दृपलीपत्युरेव च ॥ ३४
 मद्यपो भिन्नमर्यादः कृतघ्नो भ्रातृनिन्दकः ।
 तेषां गतिमियां क्षिप्रं न चेद्वन्यां जयद्रथम् ॥ ३५
 धर्मादपेता ये चान्ये मया नात्रानुकीर्तिताः ।
 ये चानुकीर्तिताः क्षिप्रं तेषां गतिमवाप्नुयाम् ।

—^a) Ms-5 transp ता and गच्छेय —^f) S हन्मि
 (for हन्या) — After 32, B₁ repeats and B₂ s
 ins 367*, while B₁ ins 370*

On the other hand, D₁ ins after 33 D₂ after 32

369* तथा देवलकाश्राद्धे सततं पङ्क्तिरूपकान् ।
 ये भोजयन्ति संमृदास्ता गतिं समवामुयाम् ।
 [(L 2) D₁ मृदाश् (for स*)]

33 Ś₂ missing (of v 1 5) B₁ om (hapl)
 33-35 —^a) K₅ D₁ ससृते K₅ B (B₁ om) D
 (except D₁ s) च (for वा) —^b) G₁ s साधु S सद्
 (for तद्) —^c) D₁ विभाति (for विभर्ति) S नैनं भ
 (T G₂ ह)रति दुष्टात्मा —^d) K₁ D₁ निन्दते K₁ s
 G₂ M₁ 2 [उ]पकारिणा (for *णम्) — After 33, D₁
 ins 369*

34 Ś₂ missing (of v 1 5) B₁ om 34 (of
 v 1 33) —^a) K₁ प्रातिवेश्याय, K₃ D₂ प्रतिवेश्याय;
 K₅ D₁ D₂ 7 प्रा (D₂ प्र)तिवेश्याय —^b) T G₂-5 ह,
 G₁ M₁ 2 हि (for च) —^c) K₁-4 D₁ 4 7 अनर्हतेपि
 (D₁ *तेच, D₁ *ये च), K₅ B (B₁ om) D₁ D₁
 D₂ s G₁ M₁ 2 अनर्हन्म्यक्ष, G₅ *हंपु च (for *हते च)
 —^d) B (B₁ om) D₁ D₁ D₂ s 0 दृपलीपतये तथा;
 S *येपि च (G₅ वा) — B₁ ins after 35 B₂ s
 after 34 B₁, after 32

370* मरत्यकच्छपभक्षाणा भक्ष्यमस्तकशापिनाम् ।

सैन्धवानां गतिं यामि श्वो न हन्यां जयद्रथम् ।

[(L 1) B₂ s -भक्तानां (for भक्षाणां) B₁ अपि
 (for भक्ष्य) B₂ s अनपाश्रयशालिनां (for the post half)
 —(L 2) B₁ शैवलानां (for सैन्धवानां) B₂ s वैवर्ति
 गतिमायामि (for the prior half) B₁ न चेद् (for श्वो न)]

35 Ś₂ missing (of v 1 5) B₁ om 35 (of v 1

यदि व्युष्टामिमां रात्रिं श्वो न हन्यां जयद्रथम् ॥ ३६

इमां चाप्यपरां भूयः प्रतिज्ञां मे निगोधत ।

यद्यस्मिन्नहते पापे क्षयोऽस्तमुपयास्यति ।

इहैव संप्रवेष्टाहं ज्वलितं जातवेदसम् ॥ ३७

असुरसुरमनुष्याः पक्षिणो वीरगा वा

पितृरजनिचरा वा ब्रह्मदेवर्षयो वा ।

चरमचरमपीदं यत्परं चापि तस्मा-

त्तदपि मम रिपुं तं रक्षितुं नैव शक्ताः ॥ ३८

32) —^a) D₁ मित्र (for भिक्ष) —^b) K₂-5 B₂
 D₁ S भर्तृनिन्दक —^c) D₁ पृता, D₂ पृपां (for
 तेषा) —^d) S हन्मि (for हन्या) — After 35, B₁
 ins 370*, while D₂ reads 37^{ab}

36 Ś₂ missing (of v 1 5) D₃ om (hapl)
 36 D₂ reads 36^{ab} after line 8 of App I (No 8)
 —^a) D₁ वा (for च) —^b) Ś₁ ये च (for मया)
 D₁ चात्र (for नात्र) S ये चात्रा (T G₂ M₃ ये चात्र,
 M₅ s ये चात्र)परिकीर्तिता — D₂ om 36^{cd} —^{cd})
 Ś₁ K₁-3 वानु, S मया (for चानु-) Ś₁ K₅ D₁ D₁
 D₂-4 transp क्षिप्रं and तेषा D₁ S गतिं क्षिप्रम् (for
 तेषा गतिम्) — G₅ om 36^{ef} D₁ reads 36^{ef} twice
 —^f) D₁ श्वोसि, D₂ न चेद् (for श्वो न) D₁ M₁ 2
 न हंता, M₅ (inf *lan* as in text) निहन्यां (for न
 हन्या) — After 36, D₂ ins last three lines of
 App I (No 8)

37 Ś₂ missing (of v 1 5) G₄ om 37 D₂
 reads 37^{ab} after 35 —^b) D₁ निगोधत, D₂
 निगोध मे — After 37^{ab}, D₁ s ins a passage given
 in App I (No 8) T G₁-3 s M subst for 37^{cd},
 placing it after 372*

371* अनस्तमित आदित्ये न चेद्वन्मि जयद्रथम् ।

—^c) D₁ s संप्रवेक्ष्येहं, S च प्रवेक्ष्यामि (for संप्रवेष्टाहं).
 — After 37^{ef}, T G₁-3 s M ins

372* गाण्डीवहस्तो राज्ञा च समक्षं पृथिवीपते ।

38 Ś₂ missing (of v 1 5) —^a) K₅ D₂ D₂
 चौरगा; D₁ चौरगा (for घोरगा) —^c) B₁ अचर
 चरम् (for चरमचरम्) K₁-4 D₁-4 s वा (for च)
 —^d) B₁ तदति (for तदपि) D₂ D₂ s 0 ते (for त)
 S नेह (for नैव) Ś₁ (*sup lan* as in text) शक्त,
 K₁ शक्त (for शक्ता)

यदि विशति रसातलं तदग्र्यं

वियदपि देवपुरं दितेः पुरं वा ।

तदपि शरशतैरहं प्रभाते

भृशमभियत्य रिपोः शिरोऽभिहतां ॥ ३९

एवमुक्त्वा विचिक्षेप गाण्डीवं सव्यदक्षिणम् ।

तस्य शब्दमतिक्रम्य धनुःशब्दोऽस्पृशद्विभम् ॥ ४०

अर्जुनेन प्रतिज्ञाते पाञ्चजन्यं जनार्दनः ।

प्रदध्मौ तत्र संक्रुद्धो देवदत्तं धनंजयः ॥ ४१

स पाञ्चजन्योऽच्युतवक्त्रवायुना

भृशं सुपूर्णोदरनिःसृतध्वनिः ।

जगत्सपातालवियद्विगीश्वरं

प्रकम्पयामास युगात्यये यथा ॥ ४२

ततो वादित्रघोपाश्च प्रादुरासन्समन्ततः ।

सिंहनादाश्च पाण्डूनां प्रतिज्ञाते महात्मना ॥ ४३

C 7 2612
B 7 73 53
K 7 72 59

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वेणि एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ समाप्तमभिमन्युवधपर्वे ॥

39 Ś₂ missing (cf v 1 5) —^a) D₂ तदद्य (for 'त्र्यं' —^b) G₁ ह (for वा) —^c) K₁ om शर S निश्चितशरत्ररह प्रसह्य —^d) B₁ D₁ अभिमन्यु (for 'पत्य' Ś₁ K₃ D₁ [s]भिहता, D_{n1} म्य हतां, D_{n2} D₃ ८ निहता (for ऽभिहतां) D₄ भृशमपि हत्य गिगो शिरो निह वा (sic), S शृणुत हि (M₃- प्रश्रुणुत) सिधुपते शिरो हरिल्ये

40 Ś₂ missing (cf v 1 5) Before 40, S (G₃ om) ins संजय G₁ om 40-41 —^b) D₁ गादिव K₂ पाडव मन्यमाचिन —^c) S (G₃ om) सर्वम् (for शब्दम्) K (except K₂) D₁ शब्द तस्य ह्यतिप्रम्य —^d) M₃ ६ transp [s]मृशत and दिव

41 Ś₂ missing (cf v 1 5) G₃ om 41 (cf v 1 40) —^b) D₃ महात्मना (for जनार्दन) —^c) D₃ 1 प्रदध्मौ (for 'ध्मौ') G₁ तु तत (for तत्र स) —^d) K₁ B D₁ D_{n1} D₁ 2 ६ 7 ९ च फान्गुन (for धनजय)

42 Ś₂ missing (cf v 1 5) —^a) D₁ ९ [s] जुन (for सच्युत) G₂ वायुना तदा, M₃ वक्त्रपासुना (for 'वायुना' —^b) D₁ D₃ ८ निःसृतो, D_{n1} D₂ ६ निःसृत (for निःसृत) —^c) S (except G₁ M₃-६) पाताळ

43 Ś₂ missing (cf v 1 5) —^a) K₁ D_{n1} D₂ ६ T G₃ ३ निर्घोपा, D₁ घोपास्तु (for घोपाश्च) —^b) K₁ B D₁ D_{n1} D₂ ६ S सहस्रश (for समन्तत) —^c) K₁ २ ४ ६ B₁ २ ४ ६ D₁ D_{n1} D₂ ६ G₁ ६ नादश्च S वीराणां (for पाण्डूनां) —^d) S (except G₁ M₃ ३) महात्मनि — After 43, S ins

373* अनृत्यदिव गाण्डीवं शरास्तूणीगता मुदा ।

निराक्रामश्चि तदा स्वयमेव मृधैपिण ।

भीममेनस्तु सहस्र प्रत्यभापत भारत ।

धनजयमभिप्रेक्ष्य हर्षगद्गदया गिरा ।

प्रतिजोद्धवशब्देन कृप्याशङ्कस्वनेन च । [5]

निहतो धार्तराष्ट्रोऽथ सानुबन्ध सुयोधन ।

अथ मृदितवमाश्रयदाममाल्य

तव सुतद्रोकमय च रोपजातम् ।

व्यपनुदति महाप्रभावमेत

शरवर वाक्यमिदं महार्थमिष्टम् । [10]

सजय उवाच ।

अथ शङ्खैश्च मेरीभि पणवै सैनिकास्तथा ।

ससूतमागधा जिष्यु स्तुतिभिः समपूजयन् ।

तदा भीम बलं सर्वं तेन नादेन मोहितम् ।

तावकं तन्महाराज विपण्णं समपद्यत ।

{ (L 1) G₁ अनृत्यन्, G₃-६ प्रनृत्यद् (for अनृत्यद्) — (L 2) T G₂ M₃ निराक्रमन् M₃ षधैपिण (for मृधै) — (L 3) G₃-६ सु (for तु) — Before line 5, T G₁ २ M ins. भीम उवाच — (L 6) G₂ निहतोय महामाल्य (for the prior half) — (L 7) G₁ M -माल्यदाम (for -दाममाल्य) G₂ अथ मृदितशिशु कुरु प्रमोद — (L 8) G₁ M₁ इत, M₃ ६ मम (for तव) — (L 9) G₁ M₁ २ एन (for एतन्) — (L 11) M₃-६ तदा (for तथा) — (L 13) T G₃ भीत (for भीम) — (L 14) M₁ ६ तु (for तन्)]

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan Ś₁ K₁-३ ६

५२

संजय उवाच ।

श्रुत्वा तु तं महाशब्दं पाण्डूनां पुत्रगृह्णिनाम् ।
चारैः प्रवेदिते तत्र समुत्थाय जयद्रथः ॥ १
शोकसंमूढहृदयो दुःखेनाभिहतो भृशम् ।

मज्जमान इवागाधे विपुले शोकसागरे ॥ २
जगाम समितिं राज्ञां मेन्धवो विमृशन्वहः ।
स तेषां नरदेवानां सक्राये परिदेवयन् ॥ ३
अभिमन्योः पितुर्भितः सवीडो वाक्यमब्रवीत् ।

B D (except D₁) अभिमन्युवध — Day of Droṇa's
Generalship K₁₋₃ तृतीयदिवस (K₃ युद्धदिवस)
— Adhy name D₁ अर्जुनविषादप्रतिज्ञा; T G₂ a
अर्जुनप्रतिज्ञा, G₁ M₁ 2 अर्जुनप्रतिज्ञाने — Adhy no
(figures, words or both) B₁ 2 S 70, Dn₁ 71,
D₂ 63 — Śloka no Dc₁ 46, Dn₁ 43

As we have already noted, the editions end the Abhimanyuvadha sub-parvan with adhy 49. This would at first sight appear natural, but the actual closing incident of Abhimanyu's death occurs not in adhy 49, but in adhy 48, while the adhy 49-51 describe its immediate effect. Perhaps because twenty adhyas of additional matter (which are now omitted) intervene between adhy 49 and 50 and somewhat obscure their proper perspective, the editions thought it best to mark the termination at this point. But we cannot accept this procedure because (1) none of our MSS mark the ending of the Abhimanyuvadha at adhy 49, and (2) most of our N MSS (including ŚK, B, —S giving no indication at all) agree in ending the sub-parvan at adhy 51 and distinctly add the word समाप्त here. It is, therefore, clear that we are amply justified by our MSS in shifting the ending from adhy 49 to adhy 51. But, curiously enough, the very MSS on which we rely straightway begin the Jayadrathavadha sub-parvan after adhy 51. Neither the name nor the place of the Pratiṣṭhā sub-parvan is indicated by them! But on the authority of the Parvasaṅgraha summary (1 2 57), as well as from the testimony of some commentators (see V S Sukthankar, Epic Studies in JBomRAS, N S., V, p 174), we know that the Pratiṣṭhā follows the Abhimanyuvadha and precedes the Jayadrathavadha sub-parvan. This raises a real difficulty, for even if we begin the Pratiṣṭhā with adhy 52, we do not know,

on MS evidence, where to end it. In other words, the definite ending of the Abhimanyuvadha is indicated by our MSS but not the definite commencement and ending of the Pratiṣṭhā. The difficulty, however, is not without a parallel, for the case is somewhat similar to that of the Bhīṣmābhyaśana sub-parvan of the Udyoga, where the MS indications fail to locate it definitely. We have thus no other alternative but to begin the Pratiṣṭhā with adhy 52 and end it tentatively with adhy 60, which concludes with Kṛṣṇa and Arjuna resolving to set out on the quest of the Pāśupata weapons.

52

1 Ś₂ missing up to च मा (cf v l 7 51 5)
—^a K₂ तं तु (by transp), K₃ तु ते, Dn₁ च
ते, D₂ तु स G₂ तच्छ्रुत्वा तु महाशब्दं —^b K
(except K₂) D₁ पार्याना (for पाण्डूनां) Ś₁ B Dc₁ D₂
जय- (for पुत्र) —^c D₃ चरैः (for चारैः) Ś₁ Dn₁
D₁ 8 Ca d प्रचारिते, K₁₋₃ D₁ प्रवेक्षिते, K₂ प्रवेरिते,
Dn₂ प्रचोदिते, D₂ प्रचारितस्, D₃ प्रतिदिते (sic),
D₄ प्रचारिभिस्, T G₂— प्रवेदिनस् (for 'दिते) G₃ 4
त्रस्त (for तत्र)

2 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a K₂ D₁ 4 शोक
संपूर्ण, D₂ 1 8 संतप्त- (for 'संमूढ- —^b D₂ 2 6
दुःखेनापि, D₁ दुःखैरभि (for दुःखेनाभि) B (except
B₁) Dc₁ दुःखेनाभिपरिभुत, S दुःखेनाभ्याहतो (G₂ 'वृत्तो)
भृश

3 Ś₂ missing (cf v l 1) —^b K₁ B (except
B₁) Dn₂ D₁ 4 विमृपन्, Dn₁ विसृजन्, D₁ 8 विलपन्
(for विमृशन्) K₃ Dn₁ D₂ 6 मुहु (for बहु) —^d
K₃ Dn परिदेवयत्, Dc₁ D₁ 8 पर्यदेवयत् (G₂ 'यन्),
D₁ 8 परिवेद (D₃ परदेव) यन् (for 'देवयन्)

4 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a K₄ D₁ 3 S
अभिमन्यु, D₂ lacuna (for 'मन्यो) —^b S (except

श्रीगणपर्व

प्रतिज्ञापर्व]

योऽसौ पाण्डोः किल क्षेत्रे जातः शक्रेण कामिना ॥ ४
 म निनीपति दुर्बुद्धिर्मां किलैकं यमक्षयम् ।
 तत्सन्ति वोऽस्तु यास्यामि स्वगृहं जीवितेभ्यसा ॥ ५
 अथ वा स्य प्रतिबलात्तातुं मा क्षत्रियर्षभाः ।
 पार्थेन प्रार्थितं वीगस्ते ददन्तु ममामयम् ॥ ६
 द्रोणदुर्योधनकृपाः कर्णमद्रेशनाहिक्राः ।
 दुःशामनादयः शक्ताश्चातुमप्यन्तःसदितम् ॥ ७
 किमङ्ग पुनरंकेन फल्गुनेन जिघासता ।

न त्रायेयुर्मवन्तो मां समस्ताः पतयः क्षितेः ॥ ८
 प्रहर्षं पाण्डवेयानां श्रुत्वा मम महद्भयम् ।
 सीदन्ती च मेऽङ्गानि मुमूर्षोरिव पार्थिवाः ॥ ९
 वधो नूनं प्रतिज्ञातो मम गाण्डीवधन्वना ।
 तथा हि हृष्टाः क्रोशन्ति शोककालेऽपि पाण्डवाः ॥ १०
 न देवा न च गन्धर्वा नासुरोऽरगराक्षसाः ।
 उत्सहन्तेऽन्यथा कर्तुं कुत एव नराधिपाः ॥ ११
 तस्मान्मामनुजानीत भद्रं वोऽस्तु नरर्षभाः ।

C 7 282A
 B 7 74 12
 K 7 74 12

G₅ मनीषो (for 'दो) — Before 4th, S ins जयद्रय
 —^c) G₁ न्य, M य म (for योऽसौ) D₂ पाडु
 प्रिया, D पाडो सुरा (for पाण्डो किल) T G₂— पाडो
 क्षेत्रे यन्तु जात, Cd योमां हा (sic) किल क्षेत्रे —^d)
 Dci D १ जात धत्रेण, T G₂— शक्रेण किल, Cd जा
 त शक्रेण (as in text)

5 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₁ तितर्पनि
 (for निनीपति) D₂ युद्धेन (for दुर्बुद्धिर्) Cd as in
 text —^c) S न्वन्ति वोऽस्तु नमिष्यामि

6 Ś missing (cf v 1 1) —^a) B₃ तथा (for
 अथ) S₁ K₁— B₂ (marg. as in text) : D₁ D₂—
 वात्र, K₁—3 D₁ मा सु, B₃ Dci चात्र, D₃ वा तन,
 D₁ वात्र, D₂ मा स्मित (for वा न्य) D₂— G₁ प्रति
 बन्तु (for 'हात्) —^b) Ś₁ K D₁ २ : Cd तानं,
 G₁ म्यातुं (for त्रातु) D₃ मा (for मा) —^c) G₁
 M पार्थीव (for पार्थेन) S पार्थिवा (for प्रार्थित) —^d)
 S तद् (for ते) Ś₁ नारयत, K₁ D₂— यच्छत, K₁
 मयत, B₃ D₃ Dn^a यदतु, B₁— Dci Dn^a n^a (also)
 मदत, D₂ ददतु, S ददथ (for ददन्तु) M₃— (sup
 lin, orig as in text) महाभय (for ममा) K₁—3
 D₁ ते मन्य उप (K₁ यमुप, K₂ D₁ त्यतप) माद्य मा
 (K₂ ना)

7 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K (except
 K₂) Dn¹ D₁ मुग्धा (for कृपा) —^b) Ś₁ K₁ नादिका
 (for मा) —^c) Dn¹ दुर्बुध्दियानाय D₂ चैव (for
 शक्तस) —^d) K₁ B. Dn मामत (K₁ Dn¹ अत्यत)
 फातिंते (for अत्यन्तका) B₁ ते दिद्रांतु ममामय, D₂
 म्युत्रमनयाद्गत, D₃ मा रक्षत नृपालमजा

8 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₂ om 8^{ab} —^a)
 D₃ षकं, Cd अङ्ग (as in text) Dn¹ कि पुनर्मम
 पकेन, D₂ किमग दुष्करं तेन —^b) K₁ & B D (D₂

om) G₅ फाल्गुनेन (for फ) T G₂— युयुत्सता (T
 'दा) (for जिघामता) — After 8^{ab}, D₂ ins

374* प्रतिज्ञात न जानामि सर्वान्विज्ञापयामि व ।
 — D₁ om 8^{ab} —^c) D₂ तत्रायेयुर, D₃ ६ सत्रायेयुर,
 D₁ तत्रायतो, S न त्रास्यति (for न त्रायेयुर) —^d)
 Ś₁ K (except K₁) D₁ समतात् (for समस्ता) D₂
 नमन्ता पृथिवीक्षित

9 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) T G₂— प्रतिज्ञां
 (for प्रहर्षं) D₁ ८ प्रहर्षं पाडुसेनाया —^b) D₃ मे
 सु (for मम) —^c) 9^{ab} is damaged in G₂ —^d) D₅
 च (for [इ]प) K₆ Dn¹ D₆ मम (for च मे) K₂
 सीदति ददा मंगानि, B Dci S (G₂ damaged) सीदति
 चैव (B Dci G₁ मम) गात्राणि, D₂ 'ति मम चागानि
 —^d) K₁—3 B₁ पाडवात् (for पार्थिवा)

10 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₈ D₁ १ ८
 वधे (for वधो) D₁ ८ प्रतिज्ञाते —^b) K₁ ४ ५ Dn¹
 D₁ ६ G₆ धन्विना —^c) Ś₁ K D (except Dci D₂)
 यथा (for तथा) K₁ दृष्टश्च, K₃ D₁ हि दृष्टा, Dn¹
 दृष्टा न (G₂ [अ]पि, M₁ २ [अ]भि- (for हि) —^d)
 Dci (marg. as in text, sec m) क्रोध- (for शोक-)
 B₂ कालेषु (for कालेषुपि) Ś₁ K₂—4 B₁ ३—5 Dci D₁
 २ ५ १ ८ स्म, K₁ स, Dn D₃ ४ ६ हि (for अपि)
 K₁ २ पाडव — After 10, B₁ ins

375* वदामेव्यन्ति चत्वारस्त्रमृते सर्वपाण्डवा ।
 11 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ २ न च
 देवा न (K₂ स) गंधर्वा, K₃ B (except B₁) Dci S तं
 न (G₂ ५ तु) देवा न नं —^b) S नासुरा न च पन्नगा
 (G₁ M राक्षसा) —^c) B₃ यथा, D₃ तथा (for
 अन्यथा) S प्रम (G₃ शक्नु) वल्यन्व (G₂ ५ 'त्यय) या कर्तुं

12 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₂ damaged —^a)

अदर्शनं गमिष्यामि न मां द्रक्ष्यन्ति पाण्डवाः ॥ १२
 एवं विलपमानं तं भयाद्ब्रह्माकुलचेतसम् ।
 आत्मकार्यगरीयस्त्वाद्राजा दुर्योधनोऽभ्रवीत् ॥ १३
 न भेतव्यं नरव्याघ्र को हि त्वा पुरुषर्षभ ।
 मध्ये क्षत्रियवीराणां तिष्ठन्तं प्रार्थयेद्युधि ॥ १४
 अहं वैकर्तनः कर्णाश्चित्रसेनो विविंशतिः ।
 भूरिश्रवाः शलः शल्यो वृषसेनो दुरासदः ॥ १५

पुरुमित्रो जयो भोजः काम्बोजश्च सुदक्षिणः ।
 सत्यव्रतो महाबाहुर्विकर्णो दुर्मुखाः सहः ॥ १६
 दुःशासनः सुबाहुश्च कलिङ्गश्चाप्युदायुधः ।
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ द्रोणो द्रौणिः ससौवल् ॥ १७
 त्वं चापि रथिनां श्रेष्ठः स्वयं शूरोऽमितद्युतिः ।
 स कथं पाण्डवेभ्यो भयं पश्यसि सैन्यम् ॥ १८
 अक्षौहिण्यो दशका च मदीयास्तव रक्षणे ।

B₁ D_{n2} जानीय, S (G₂ damaged) जानीयं (for जानीत्) —^b) Ś₁ नराधिपा (for नरर्षभा) D₁ भद्रं वो मनुजर्षभा, S (G₂ damaged) भद्रं च (M₈ 4 ते) पुरुषर्षभा —^d) K₅ M₁ 2 मा (for मां) — After 12, D₁ 8 ins

376* वृत्तमास्थाय तन्वृज्य (sic) सोपनीतो भवाम्यहम् ।
 दुःशला भ्रातृसौहार्दान्मां रक्षस्वथ वा ध्रुवम् ।

[(L 1) D₁ om तन् — (L 2) D₁ दुशला D₁ मां रक्षिस्वथ चाहम् (sic) (for the post half)]

13 Ś₂ missing (cf v 1 1) Before 13, G₁ 5 M ins संजय —^a) G₂ व्याकुलमानं (for विलपं) D₁ 8 तु (for तं) —^b) K₅ D₂ 7 S भय, D₁ 8 शोक- (for भयाद्) Ś₁ K₁ 8 4 -चेतनं (for -चेतसम्)

14 Ś₂ missing (cf v 1 1) Before 14, S ins दुर्योधन G₂ damaged —^a) M₃₋₅ महाराज (for नर-व्याघ्र) —^b) K₄ 5 B D G₅ त्वा (for त्वा) Ś₁ K (except K₅) B₁ D₈ T G₁ 8 4 पुरुषर्षभ, D₂ 8 भरत-र्षभ (D₈ 'भ') (for पुरुषं) —^c) G₁ M -सिंहानां (for -वीराणां) —^d) K₄ पारयेद्, T G₂ 4 प्रार्थयेत् (for प्रार्थयेद्) S पुमान् (for युधि) D₁ 8 तिष्ठ (D₈ 'ष्ठ')त पार्थतो भयं — After 14, S ins

377* एषा हि नरदेवाना मत्तमातङ्गामिनाम् ।
 संघातमुपयातानामपि विभ्येषुरंदर ।

15 Ś₂ missing (of v 1 1) G₂ damaged —^c) G₅ om शल D₂ 6 शैल्यो (for शल्यो) —^d) D₁ दुरासदा; M₃₋₅ [s]प्यलंजुस (for दुरासद)

16 Ś₂ missing (of v 1 1) G₂ damaged —^b) Ś₁ काम्बोजश्च S (G₂ damaged) काम्बोजो याद्विक कृप. —^c) D₁ 8 महाबाहो (for बाहुर) —^d) D₈ दुर्मप (for दुर्मुखा) Ś₁ K₁ 2 B D₁ D_{n1} D₁₋₄ 8 च ह, D_{n2} तथा; M₈ 5 सह (for सह) D₈ विकर्णो दुःसहेष्विह

17 Ś₂ missing (cf v 1 1). —^a) D_{n1} महाबाहु (for सुबाहुश्च) —^b) K₁ M₂₋₃ कलिङ्गाश्च; K₂ 2 5 B₁ 2 4 5 D₁ D_{n2} D₁ 6 6 G₂ कलिङ्गाश्च (for कलिङ्गाश्च) K₁ 2 B₁ M₃₋₅ [अ]प्युदायुषा, D₂ [उ]चतायुषा, D₁ 5 [अ]प्यलंजुस, T G₃ श्रुतायुष (for [अ]प्युदायुष) D_{n1} सुबाहुश्च कलिङ्गराट् —^c) D₁ विन्दानुविंदाय, D_{n1} D₁ 8 विंदानुधि (D_{n1} 'धि')दाय —^d) B₁ D₁ 5 द्रौणि (for द्रौणि) B₁ om ससौवल् D₁ D₂ च (for स-) K₁ -सौवला, D_{n2} सौवल् (for -सौवल्) S द्रौणिश्च सह (G₅ om ह)सौवल् — After 17, N (Ś₂ missing) ins

378* एते चान्ये च बहवो नानाजनपदेश्वरा ।
 ससैन्यास्त्राभियास्वन्ति च्युते ते मानस्यो ज्वर ।

[(L 1) D₂ एते च बहवो राजन् (for the prior half) — (L 2) D₂ 6 सैन्यानि (for समैन्याम्) D_{n2} D₂ 4 5 स्वभि (for त्वाभि-)]
 — Whole S ins after 17

379* मायावी बलवान्शूरो राक्षसश्चाप्यलम्बुस ।
 इमे च त्वाभिगोप्यन्ति सैन्येन महता वृता ।

[(L 1) M₈ 5 अलायुध (for अलम्बुस) — (L 2) T च वाभि, G₂ दि वा हि; M₁ 2 च त्वा हि (for च त्वाभि-) M₈ गोप्यति (for -गोप्यन्ति)]

18 Ś₂ missing (of v. 1 1) —^a) D₁ वा (for च) —^b) K (except K₅) D₁ महाद्युति, B D₁ D₂ 7 8 [s]मितद्युते; S [s]सि पार्थिव (G₁ M 'च') (for ऽमितद्युति) —^c) T G₂₋₅ कथं च, M₈ 5 कथं तु, M₄ कथं तु (for स कथं) D_{n2} D₃ पाण्डवेयस्व (for 'येभ्यो)

19 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ 6 S (except G₅ M₈) अक्षौहिण्यो (for अक्षौ) B (except B₂) D₈ दशैकाश्च; S (except G₅) महावीर्यं (G₁ M₈ 'र्या') (for

यत्ता योन्त्यन्ति मा भैस्त्वं संन्यत्र व्येत ते भयम् ॥१९
 गन्मात्रामितो राजन्पुत्रेण तव मन्त्रवः ।
 दुर्योधनेन सहितो द्रोणं रात्रात्रुपागमन् ॥ २०
 उपसंग्रहणं कृत्वा द्रोणाय स विद्वां पते ।
 उपोपविश्य प्रणतः पर्यपृच्छद्विदं तदा ॥ २१
 निमित्ते द्रुपदातिन्वे लघुन्वे दृष्टवेधने ।
 मम ब्रवीतु भगवान्निर्गेषं फल्गुनस्य च ॥ २२
 विद्याविशेषमिच्छामि ज्ञातुमाचार्यं तत्त्वतः ।
 ममारुनस्य च विमो यथातच्च प्रचक्ष्व मे ॥ २३

द्रोण उवाच ।

सममाचार्यकं तात तव चैवार्जुनस्य च ।
 योगाहुःस्त्रोचितन्वाच्च तम्मात्त्वत्तोऽधिकोऽर्जुनः ॥ २४
 न तु ते युधि संवासः कार्यः पार्यात्कथ्यं चन ।
 अहं हि रक्षिता तात मयात्वां नात्र संग्रयः ॥ २५
 न हि मद्भाद्रुगुप्तस्य प्रभयन्त्यमरा अपि ।
 व्यूहिष्यामि च तं व्यूहं यं पार्यो न तरिष्यति ॥ २६
 तम्माद्युध्यस्य मा भैस्त्वं स्वधर्ममनुपालय ।
 पितृपैतामहं मार्गमनुयाहि नराधिप ॥ २७

C 7 2240
C. 7 74 28
F 7 74 22

द्रोण उवाच) Ca d as in text —^o) D₁ योन्त्यन्ति,
 M₁ 2 योन्त्यान्ति (for योन्त्यन्ति) S भैषी (for भैस्त्वं)
 —^d) G₁ M₁ व्येतु (for व्येतु) D₂ 1 2 व्येतु ते मानय
 म (D₂ 'माद्'य, D₂ व्येतु ते मानयो ज्वर Cd cites
 व्येतु, and ज्वर (for भयम्)

20 S₂ missing (cf. v 1 1) Before 20, M₁ 5
 ins मनय उवाच —^a) T G₂ 2 राजा, M₂ 2 राजा
 (for राजन्) —^b) D₂ transp पुत्रेण and तव —^d)
 D₁ 1 रात्रौ द्रोणम् (by transp), D₂ 2 द्रोणपार्श्वम्

21 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) D. Ca -यद्-
 रणं, Cd सग्रहणं (as in text) S उपमगृह्य चरणं
 —^b) G₁ M₁ द्रोणस्य (for द्रोणाय) S पति (for पते)
 — M₁ 2 om 21^{cd} —^o) D₁ 1 2 उपोपविष्ट (for
 'विष्टय) —^d) D₂ तथा, T G₂ 2 M₂ 2 वच (for
 वदा) — T G₁ ins after 21 M₁ 2 after 21^{cd}

380* अर्जुनस्यात्मनश्चार्यं विदोयं पर्यपृच्छत ।

[G₁ M₁ 2 चार्जे (for चार्थे) G₁ M₁ 2 विदोयं पय-
 पृच्छत (for the post half)]

22 S₂ missing (cf. v 1 1) Before 22, K₂ D₁ 2
 S ins जयद्वय उवाच —^b) K₁ D₁ इद्विक्रमे, K₂
 'घन्वन्ति, D₂ 'घन्विने, D₁ 2 'पानने (for 'वेधने) —^o)
 D₁ 1 भगवन् (for 'वाल) S ब्रवीतु भगवन्मदा —^d)
 N (except K₂ 2, S₂ missing) फाल्गुनस्य (for फल्गु)

23 S₂ missing (cf. v 1 1) —^{ab}) S transp
 दृच्छामि and आचार्यं D₂ reads from चार्थे up to
 चक्ष्व मे (in 23^d) on marg —^o) D₂ तमारुनस्य (for
 समा) B (except B₁) D₁ 1 5 अर्जुनस्यात्मनश्चैव —^d)
 K₂ T G₂ 2 2 M₁ 2 2 यायावत्, B₁ 2 D₁ D₂ G₁ याया
 तर्ष्य, B₂ (marg) यायावत्, D₁ 2 D₂ यायावत् (for

यथातच्च) S₁ विचक्ष्व मे, B प्रचक्ष्व मे, D₁ 2 D₂ प्रचक्ष्व
 मे, D₁ प्रचक्ष्व मे, D₂ प्रयच्छ मे, S ब्रवीहि मे (for
 प्रचक्ष्व मे)

24 S₂ missing (cf. v 1 1) D₂ reads the ref. on
 marg —^a) S₁ K₁ 2 सममाचार्यकर्ताह, Cv as in text
 —^b) D₂ मे (for च) — Before 24^{cd}, B. ins द्रोण
 उवाच —^o) D₁ D₁ 2 योगान्, Ca. d 'गाद्' (as in
 text) K₂ B. D₂ द्रुस्योपि (K₂ 'दि) तत्राच् (for 'वि
 तत्राच्) —^d) S तदधिको (for त्वत्तोऽधिको)

25 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) T G₂ 4 युधि-
 (for युधि) —^b) T G₂ 2 transp कार्यं and पार्यात्
 K (except K₂) D₁ कदाचन (for कथं) —^o) B₁
 पत्र (for अह) —^d) S₁ त्वा (for त्वा) S शो न
 (for नात्र)

26 S₂ missing (cf. v 1 1) D₂ om 26 —^a)
 S (except G₁ M₁ 2) -वाण- (for -वाहु-) — K₁ D₁
 om 26°-27^d —^o) B₂ 2 D₁ 2 व्यूहिष्यामि; T
 G₂ 2 विष्यामि च (for व्यूहिष्यामि च) D. om. च
 S₁ D₂ ते (for तं) —^d) S₁ य शक्रो, D₂ पार्यो यं
 (by transp)

27 S₂ missing (cf. v 1 1) K₁ D₁ om 27 (cf.
 v 1 26) —^a) G₁ M₁ 2 भैषी (for भैस्त्वं) —^b)
 B₁ 2 D₁ D₂ 2 अनुपालयन् (for 'पालय) —^d)
 B (except B₁) D₁ D₂ S महारथ (G₁ M₁ 2 'सुज)
 (for नराधिप)

28 S₂ missing (cf. v 1 1) —^a) D₁ 1 S अर्घता
 (for 'त्य) D₂ 2 विविधान, M₁ 2 विविधा (for विवि-
 दद्) D₁ 1 S वेदा (for वेदान) —^b) S₁ K (except
 K₁) च (for सु-) —^o) D₂ इष्टं (for इष्टं च) G₁

अधीत्य विधिवद्वेदानमयः सुहुतास्त्वया ।
 इष्टं च बहुमिर्यज्ञैर्न ते मृत्युभयाद्भयम् ॥ २८
 दुर्लभं मानुषैर्मन्दैर्महाभाग्यमवाप्य तु ।
 भुजवीर्यार्जिताल्लोकान्दिव्यान्प्राप्स्यस्यनुत्तमान् ॥ २९
 कुरवः पाण्डवाश्चैव वृष्णयोऽन्ये च मानवाः ।
 अहं च सह पुत्रेण अध्रुवा इति चिन्त्यताम् ॥ ३०
 पर्यायेण वयं सर्वे कालेन बलिना हताः ।

परलोकं गमिष्यामः स्वैः स्वैः कर्मभिरन्विताः ॥ ३१
 तपस्तप्त्वा तु याल्लोकान्प्राप्नुवन्ति तपस्विनः ।
 क्षत्रधर्माश्रिताः शूराः क्षत्रियाः प्राप्नुवन्ति तान् ॥ ३२
 संजय उवाच ।
 एवमाश्वासितो राजन्भारद्वाजेन सैन्धवः ।
 अपानुदङ्गयं पार्थाद्युद्धाय च मनो दधे ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

M₁ २ विविधैर (for बहुमिर) —^a) K₅ मृत्युर् (for मृत्यु) B Dc₁ Dn₁ D₂ ५ G₂ -कृत भय, Dn₂ -कृता-
 ज्ञयं, D₃ वशाद्भयं, T G₂₋₅ -भव (G₅ 'यं' भयं, Bom
 ed भयकर (for भयाद्भयम्)

29 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ K₁₋₃ D₁
 अयास, K₄ ५ B₁ D₂ ४ ५ ७ ८ अवास, Dn₂ D₃ अवाप्य,
 M₂₋₅ दुर्लभान् (for दुर्लभ) K₅ D₂ ५ मानुषं, Dn₁
 मानुषे (for 'वैर' K₁ ३ D₁ दपैर, K₂ Dn₂ D₃ ४ ०
 देहैर, K₄ देवैर, K₅ D₂ ५ जन्म, Dn₁ लोके (for
 मन्दैर) —^b) Ś₁ K B₁ D (except Dc₁) सुदुर्लभ
 (D₇ ४ 'वलं', T G₂₋₅ अथाप्युत्, G₁ M₁ २ अवाप्य च
 (for अवाप्य तु) —^c) M₂ om लोकार् — K₄ om
 (hapl) 29^a-32^a —^d) M₂₋₅ लप्स्यसि (for प्राप्स्यसि)

30 Ś₂ missing up to च मा (in 30^b) (cf v 1 1)
 K₄ om 30 (cf v 1 29) —^b) Ś₂ *नुपा, K₁
 मानुषा, T पाण्डवा (for मानवा) —^a) K₅ Dn₁ D₃
 अध्रुवा (Dn₁ 'वो' नेति (D₃ 'निति'), S (except G₁
 M₁ २) न ध्रुवा इति (G₂ इव) (for अध्रुवा इति) Cd
 cites अध्रुवा (as in text) S (except M₂) लक्ष्यता
 (for चिन्त्यताम्) Ś₁ Dn₂ ध्रुवा इति (Ś₁ [sup in]
 नेति विचिन्त्यता, Ś₂ ध्रुवानीति विचि', K₁₋₃ D₁ ध्रुवा
 नेति विचि', D₂ अध्रुवाण्यविचिन्त्यता, D₃ ५ ६ शूरा इति
 विचि', D₄ ध्रुवमिति विचि', D₇ ध्रुवानिति तपस्विन

31 K₄ om 31 (cf v 1 29) D₇ om (hapl)
 31^a-32^b —^a) D₂ च ते (for वयं) —^d) K₅ om

from रन्विता up to शूरा (in 32^c) § K_{1.2} उच्छ्रिता ,
 K₃ उच्छ्रित', Dn₁ अर्चिता , D₂ आचिता (for
 अन्विता)

32 K₄ om 32^a (of v 1 29) K₅ om 32^{abc},
 D₇ om 32^{ab} (for both, cf v 1 31) —^a) Dc₁ Dn₁
 च (for तु) —^b) S यशस्विन (for तप°) —^c)
 B₂ -धर्मान्विता , D₃ ० -कर्माश्रिता, M₂₋₅ -धर्मास्थिता
 (for धर्माश्रिता) B Dc₁ S वीरा (for शूरा)

33 N (except D₇ ४) om the ref —^a) B₄ ५ S
 (except G₁ M₁ २) राजा (for राजन्) —^c) D₇ ४
 उपानुदद्, S (except G₅) व्यपा° (for अपा°) — After
 33, K₅ B D (except D₁) S ins

381* तत प्रहर्ष सैन्याना तवाप्यासीद्विश पते ।
 वादित्राणा ध्वनिश्चोन्न सिंहनादरवै सह ।

[(L 1) D₃ G₂ प्रहर्ष (for 'र्ष') S तस्य चासीद् (for
 तवाप्या°) Dn₁ महामते (for विशा पते) — (L 2)
 T G₄ [उ] श्वे (for [उ] म)]

Colophon Sub-parvan § K₁₋₃ ५ B Dc₁ Dn D₁.
 २-४ जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K_{1.३}
 रतीयदिवसे — Adhy name K₅ सैधवाश्वासनं, D₂ ५
 जयद्रथसमाश्वासनं — Adhy no (figures, words or
 both) B₁ D₃ S 71, B₂ Dn₁ 72 — Śloka no
 Dc₁ 35, Dn₁ 34

५३

संजय उवाच ।

प्रतिज्ञाते तु पार्थेन सिन्धुराजवधे तदा ।
 वामुदेवो महाबाहुर्धनंजयमभाषत ॥ १
 आदृषां मतमाज्ञाय त्वया प्राचा प्रतिश्रुतम् ।
 मैन्धवं श्रोऽस्मि हन्तेति तत्साहस्यमसं कृतम् ॥ २
 असंमध्य मया सार्धमतिभागोऽयमुद्यतः ।
 कथं नु सर्वलोकस्य नापहान्या भवेमहि ॥ ३
 धार्तराष्ट्रस्य शिविरे मया प्रणिहिताश्वराः ।
 त इमे शीघ्रमागम्य प्रवृत्तिं वेदयन्ति नः ॥ ४

त्वया वै संप्रतिज्ञाते सिन्धुराजवधे तदा ।
 सिंहनादः सवादित्रः सुमहानिह तैः श्रुतः ॥ ५
 तेन शब्देन विप्रस्ता धार्तराष्ट्राः ससैन्धवाः ।
 नाकस्मात्सिंहनादोऽयमिति मत्वा व्यवस्थिताः ॥ ६
 सुमहाऽऽब्दसपातः कौरवाणा महाभुज ।
 आसीन्नागाश्वपत्तीना रथघोषश्च भैरवः ॥ ७
 अभिमन्युवधं श्रुत्वा ध्रुवमार्तो धनंजयः ।
 रात्रौ निर्यास्यति क्रोधादिति मत्वा व्यवस्थिताः ॥ ८
 तैर्यतद्विरियं सत्या श्रुता मत्यवतस्तव ।

C 7 2656
 B 7 75 9
 K 7 75 9

53

1 B. reads the ref on marg D₁ reads 1-4 twice —^o) D₁ - ए च (for तु) —^b) K₁₋₄ D₁ तया (for तदा) K. D₁ सिन्धुराजपतेर्वधे —^c) S नदासुदिर (for 'वानुद्'). C₃ d as in text

2 For the repetition in D₁, cf v 1 1 Before 2, G₁ M 10^s वामुदेव, G₂ - श्रीहृण्य —^a) Ś₁ K₁ B₁ : s D₁ D₂ D₃ ए ज्ञाय (for आज्ञाय) S आदृषा पार्थिप्रात च —^b) D₂ तत्र (for त्वया) B₁ : D₁ चापि, B₁ चैत्र, B (marg) नम, S मध्ये (for वाचा) —^c) D₁ om 2^a-3^b —^c) Ś K (except K₆) B₁ D₁ - चास्मि, B₂ D₂ श्रोस्मि, D₁ श्रोऽस्मि, D₁ & G. श्रो नि (for श्रोऽस्मि) D. हता श्रो (for हन्तेति) —^d) B D₁ D₂ D₃ D₄ S नाहस्यमिद (for 'तम) Ś₁ K₁ D₁ D. नम, D^c मत (for हृतम्) D₂ & (both times) तस्याहस्यमयस्य, D^c स तस्यभाषत ना (D₃ ना) मया

3 For the repetition in D₁, cf v 1 1 D. om 3^{ab} (cf v 1 2) —^c) N (except Ś K₁ : s B₂ D₁, D om., D₁ [both times]) तु (for तु) S कथं सर्वस्य लोकस्य —^d) T G₁ 2-3 M नापहान्या (for नाव) D₁ : स नापहान्यो भविष्यति (D₃ 'ति), G₂ नाप हान्यामहे वधं

4 For the repetition in D₁, cf v 1 1 —^b) T G₂- वे तु, G₁ M ये न (for मया) K₆ D₁ ये

नया प्रहिताश्वरा —^c) Ś^c इति मे, D₂ D₃ (both times) इह मा, D₃ & इह ते (for त इमे) S सममुप्रासा (for दीप्रसागम्य) —^d) S कथयति (for वेदयन्ति) D₁ (both times) ते, D₁ : व (for न)

5 G₁ partly damaged —^a) D₂ D₃ : त्वया वाचा (D₂ चैत्र) प्रतिज्ञाते —^b) K₁ D₂ : तया, B (except B₁) D₁ प्रभो (for तदा) —^c) For 5^{ab}, S (G. damaged) subst

3S²* मश्रुते सिन्धुराजस्य वधे गाण्डीवधन्वना ।

[G₁ -धन्विना]

—^c) K₁ D₁ तु (D₁ स) पाहता (for सवादित्र) —^d) D₂ निद्रि (for इह)

6 ^a) K₁ विप्रस्ता (for विप्रस्ता) —^b) S सवाघवा (for समसैन्धवा) —^c) B₁ D₁ : s अकस्मात्, C₃ नादाकात्, C_d नाकस्मात् (as in text) —^d) S सर्वे (for मत्वा) —^e) After 6, G. reads 9^a-10^b

7 ^a) D₁ शब्दसपात, S चात्र (G₁ 'स्र) सवाघ (M₃- 'पात) (for शब्दसपात) —^c) T G₂-4 M₃-5 नराश्व (for नागाश्व-) —^d) D₃ रथघोषैश् (for 'पश) B₁ D₂ D₃ : s सु (for च) Ś₁ रथाना भयवर्धन, Ś₂ K₁-4 D₁ रथाना च मयावह

8 ^a) B D₁ D₂ S अभिमन्योर (for 'मन्यु-) —^b) K₆ S श्रुताम् (for ध्रुवम्) —^c) D₁ नायास्यति (f निर्वा) —^d) S सर्वे (for मत्वा).

प्रतिज्ञा सिन्धुराजस्य वधे राजीवलोचन ॥ ९
 ततो विमनसः सर्वे त्रस्ताः क्षुद्रमृगा इव ।
 आसन्सुयोधनामात्याः स च राजा जयद्रथः ॥ १०
 अथोत्थाय सहामात्यैर्दीनः शिविरमात्मनः ।
 आयात्सौवीरसिन्धूनामीश्वरो भृशदुःखितः ॥ ११
 स मन्त्रकाले संमन्थ्य सर्वा नैःश्रेयसीः क्रियाः ।
 सुयोधनमिदं वाक्यमब्रवीद्राजसंसदि ॥ १२
 मामसौ पुत्रहन्तेति श्वोऽभियाता धनंजयः ।

प्रतिज्ञातो हि सेनाया मध्ये तेन वधो मम ॥ १३
 तां न देवा न गन्धर्वा नासुरोरगराक्षसाः ।
 उत्सहन्तेऽन्यथाकर्तुं प्रतिज्ञां सव्यसाचिनः ॥ १४
 ते मां रक्षत संग्रामे मा वो मूर्ध्नि धनंजयः ।
 पदं कृत्वाभ्रुयाहृक्ष्यं तस्मादत्र विधीयताम् ॥ १५
 अथ रक्षा न मे संख्ये क्रियते कुरुनन्दन ।
 अनुजानीहि मां राजन्नाभिष्यामि गृहान्प्रति ॥ १६
 एवमुक्तस्त्ववाक्शीर्षो विमनाः स सुयोधनः ।

9 For the sequence in G₅, of v 1 6. —^a) S तैश्चारेभ्य ह्य कृत्वा —^b) K₂ D₁ 2 श्रुत्वा (for श्रुता)
 B₁ श्रुता सत्यवतस्य तव — B₁ om 9^{cd} —^d) G₁
 M₁ 2 वधे रणकृतां वर

10 For the sequence in G₅, of v 1 6 B₁ reads 10^a-13^b after 15 —^a) S (except M₂) विचेतस (for विमनस) K₁ त्रस्ता (for सर्वे) —^b) Ś₂ K₂ D₂₋₅ 7 8 त्रस्ता, K₁ तत (for त्रस्ता) S (except M₂) त्रस्ता क्षुभितमानसा — G₅ om 10^{cd} —^c) Ś₂ K₁₋₄ दुर्योधनामात्या (for सुयो) —^d) D_{n2} सुयोधन (for जयद्रथ) Ś K₁₋₄ D₁ स च दुर्योधनस्तथा — After 10, K₂ ins 383*

11 For the sequence in B₄, of v 1 10 —^b) D₁ दात (for दीन) S दीन स्वशिविराक्लिन्न — For 11^{ab}, Ś K₁ 3 4 D₁ subst K₂ ins after 10

383* भृशं विमनसो भूत्वा शिविराणि स्वकानि ते ।
 [Ś₁ राजन् (for भूत्वा) Ś₁ स्वकान्ययु (for 'नि ते)]
 —^c) D₈₋₅ प्रायात् (for आ) —^d) S राजससद (G₂ 'सत्तम') (for भृशदुःखित)

12 For the sequence in B₄, of v 1 10 —^a) Ś₁ समग्रयित्वा स चिर, Ś₂ K₁₋₄ D₁ समग्रयित्वा सुचिरं, S समंथ्र्य काले सामात्य — Ś₂ K₁₋₄ D₁ om 12^{bc} —^b) Ś₁ om from सर्वा up to सुयोधन (in 12^c) B D₀₁ सर्वा (for सर्वा) D_{n2} सर्वा नै श्रेयसी क्रियां, D₂ सर्वा श्रेयसी कृतान्, S आत्मनि (G₈₋₅ M₈ 4 'न, M₅ 'नै) श्रेयसी क्रिया —^c) K₅ हर्म (for हर्दं) — Ś₁ reads 12^d twice —^d) S (except G₂) उक्तवान् (for अत्र-चीद्) G₁ 5 M नृप- (for राज-)

13 For the sequence in B₄, of v 1 10 —^a)

D₂ S ममासौ; D₇ 8 मा ह्यसौ (for मामसौ) K₂ हर्तेति (for 'हन्तेति) —^b) Ś₁ D₇ 8 श्वोभियातो (D₇ 8 'याद्), D₁ श्रुत्वान्वै (for श्वोऽभियाता) S श्वोभियास्यति मार्तुन —^c) S प्रतिज्ञा (T G₃ 4 'श्रु)तश्च (for 'जातो हि) K₁ B₁ D₃ 6 सेनाया; G₃ सेनाना (for सेनाया) —^d) Ś₁ तथा (for वधो) — After 13, D_{n1} ins

381* मम पुत्र[त्रो] हतोऽनेन हनिष्येऽहं जयद्रथम् ।
 इति वाचो बहुविधा[] पार्थेन प्रतिज्ञा कृता ।

14 ^a) S त (for ता) D_{n2} D₂ 5 सदेवासुरगंधर्वा, D₃ त देवा न च ग' —^b) D_{n2} D₂ 5 समहोरग, G₅ नासुरा न च (for नासुरोरग-) —^c) D_{n2} D₂ 5 नोस्स-हंते, T G₂₋₄ न सहते, G₁ M उत्सहति (for उत्सहन्ते) —^d) S यदुक्तं सव्यसाचिना

15 For the sequence in B₄, of v 1 10 D₁ om 15^a-16^b —^a) B₁ तेषा, D₇ T G₂₋₅ ते मा (for ते मां) K₅ G₅ रक्षति, G₄ रक्षति (for रक्षत) —^d) S transp मा वो and मूर्ध्नि —^c) B₂ S (except G₂) पादं (for पदं) K₅ B₂ D_n D₅ 7 G₁ 5 M लक्षं, T G₂ 4 लक्ष्मी (for लक्ष्य) —^d) B₂ तस्मादस्मिन्, D₂ 6 तस्मादनु-, T G₂₋₄ युक्तं प्रति-; G₁ M₁ 2 तत्र रक्षा, M₈₋₅ भये युक्तं (for तस्मादत्र) G₅ उक्त प्रतिधीयतां (submetric)

16 D₁ om 16^{ab} (of v 1 15) —^a) S सम्यक् (for सख्ये) —^b) D₈ क्रियतां (for क्रियते) Ś₁ कुरु नदनात्, Ś₂ K₁ 2 नरपुंगवै, K₈ 4 D₁ कुरुपुंगवै (for कुरुनन्दन) —^c) G₁ M₁ 2 मा (for मत्) —^d) B₂ गृह (for गृहान्) S यास्यामि (G₅ यामि च) स्वगृहानर्ह

17 ^a) Ś₁ उक्त्वा (for उक्तस्) K₁ तु वाक्, D₈ 6 ह्यवाक् (for त्ववाक्-) S अवाक्शिरास्त्वेवमुक्तो (G₂ 'मुक्ता, M₈ 'मुक्त्वा) —^b) D₈ 6 च (for स) —^c) D₇

श्रुत्वाभिज्ञवन्तं त्वां ध्यानमेवान्वपद्यत ॥ १७
 तमार्तमामिसप्रेस्य राजा किल न मन्धवः ।
 मृदु चान्महितं चैव मापेन्नमिदमुक्तवान् ॥ १८
 नाहं पश्यामि मद्यतां तयार्थीयं घनुर्धरम् ।
 योऽर्जुनस्यान्वमखेण प्रतिहन्यान्महाहवे ॥ १९
 वासुदेवमहायस्य गाण्डीवं धुन्वतो धनुः ।
 क्रोऽर्जुनस्याग्रतन्निष्ठेन्माश्रादपि शतक्रतुः ॥ २०
 महेश्वरोऽपि पाथेन श्रूयते योद्धितः पुरा ।
 पदातिना महातेजा गिरौ हिमवति प्रभुः ॥ २१
 दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनाम् ।

जघानैकरथेनैव देवराजप्रचोदितः ॥ २२
 समायुक्तो हि कौन्तेयो वासुदेवेन धीमता ।
 सामरानपि लोकांस्त्रीभिहन्यादिति मे मतिः ॥ २३
 सोऽहमिच्छाम्यनुजातुं रक्षितुं वा महात्मना ।
 द्रोणेन महपुत्रेण वीरेण यदि मन्यसे ॥ २४
 स राजा स्वयमाचार्यो भृशमाक्रन्दितोऽर्जुन ।
 संविधानं च विहितं रथाश्च किल सज्जिताः ॥ २५
 कर्णो भूरिश्रवा द्रौणिर्दृषसेनश्च दुर्जयः ।
 कृपश्च मद्रराजश्च पडेटेऽस्य पुरोगमाः ॥ २६
 शकटः पद्मपश्चार्थो व्यूहो द्रोणेन कल्पितः ।

C. 7 2644
B. 7 75 27
K. 7 75 27

मु, D₂ [क]ति (for [क]ति) B₂ (marg as in text) 'शस्त्रवन्तं' Ca cites कनिशस्त्रवन्तं, Cd कतिरा D₂ त (for त्वा) Ś₂ K₁₋₃ D₁ श्रुत्वाभिज्ञस्त (K₁ 'स')मात्मान, B₁ श्रुत्वा त समय तस्य, D₁ श्रुत्वा च ते प्रतिज्ञा वं, S तयानिशासवत्वार्यं (G₁ M 'स्त्वप्यजान')

18 ^a) B इव (for कनि) > K₁₋₃ D₁ रथस्य (for स्प्रेस्य) — ^b) D₂ ' स राजा किल, T G₂₋₄ राना न किल (for राजा किल स) G₁ M राना नै मन्धव सदा — ^c) D₂ चैव (for चैव) S मन्धेनामहितं वाक्यं — ^d) Ś K₂ s D₁ मावेन्नम्, K₁ मावेन्नम्, K₃ D₂ मावेन्नम्, D₁ D₃ s मावेन्नम् (for मावेन्नम्) Ś₁ D_n D₃ s अर्धवत् (for टन्वतान)

19 Before 19, S ins जयद्रव — ^a) K. B D (except D₁ 2 7 s) नेह (for नाह) — ^b) Ś₁ तथा वीरं, S तथा राजन् (for तयार्थीयं) K₁ G₁ M घनुर्धर — ^c) M₂- कर्जुनस्य (for योऽर्जुन) — ^d) S महास्ये (for 'हवे)

20 ^b) K₁ s D₁ धन्वतो, D' धन्विनो, G₁ M धुन्वतो (for धुन्वतो) S रणे (for घनु) — ^d) D₁ 2 कपि नाश्रात् (by transp) K₁ D₁ गाण्डीव यस्य च घनु — For 20^d, S sub't

385* कर्जुनस्याग्रतो योद्धुं विभियदापि देवराट् ।

21 ^b) B₂ (marg, orig as in text) S श्रूयते युधि कोपि (G₂ 'धि कोपि, G₂ 'द्वतोपि)त, D₂ 'तेधिगत' पुरा — ^c) K. B D₁ G₁ M महावीर्यो, T G₂₋₄ 'वीर्यं (for 'तेजा) — ^d) S गिरौ हिमवते तदा

22 ^c) Bom ed [प]करथेनैव

23 ^a) Ś₁ समाहितो, G₃ तस्माद्युक्तो (for समायुक्तो) G₂ [s]पि (for हि) — ^d) K₁ om ति K₃ B₁ D_{n1} हन्यादिति मतिर्मम — After 23, D₂ ins

386* यया द्रागरथि राम सहायं प्राप्य दुर्धरम् ।

राग्निं चावयामाम सुप्रबोध्यौ तयात्र माम् ।

24 ^a) D₁ B. (marg, orig as in text) Ca d अनुजातं, D₁ 'जातो (for 'जातु) — ^b) Ś₁ K₁₋₃ Ca. d रत्नित, G₁ M रत्नगं (for रत्नितु) S महासुन (for 'सना) — D₂ om 24^c-25^b — ^d) D₂ transp वीरेण and यदि D₁ lacuna for वीरेण D₁ मद् (for यति)

25 D₂ om 25^{ab} (cf. v l 24) Before 25, T G₂₋₄ ins भगवान्, G₁ M वासुदेव — ^a) D₂ om स < K₁₋₃ राजा, D₂ G₁ M: राजा (for राजा) Ś₂ मृशम् (for स्वयम्) D₁ स्व*माचार्यं (sic) (for स्वय माचार्यो) — ^b) D₂ om. मृश B₁ s अत्रार्थितो (for आक्रन्दितो) — ^c) T G₂₋₄ विधिवन्, G₃ विविध (for विहित) — ^d) B₃ D (except D₁) रथाशा (for रथाश्च) B₁ किल सज्जिता, D_{n1} स जिता किल (for किल सज्जिता) K. तथाशा सज्जिता किल, S मंत्रयित्वा नरपर्यम्

26 ^a) D₁ द्रोणिर् — ^b) Ś₂ सु (for च) K₁ दुर्जया — ^d) D₁ s [s]य (for स्य)

27 ^a) B₁ D₂ s शकट, D_{n2} शकट. (for शकट.) K₁ s om पश्चार्थो Ś₂ K₂ s B₁ s D_{n2} D₂ s s पद्म कश्चार्थो (K₂ 'धै), K₃ D₁ 'गर्भश्च, D₁ D₁ 'कं श्वार्थो, D₂ 'पश्चार्थो, G₁ s 'पंचार्थो (for 'पश्चार्थो)

पद्मकर्णिकमध्यस्थः सूचीपाशे जयद्रथः ।
 स्थास्यते रक्षितो वीरैः सिन्धुराह्युद्धुर्मदैः ॥ २७
 धनुष्यस्त्रे च वीर्यं च प्राणे चैव तथोरसि ।
 अविपह्यतमा ह्येते निश्चिताः पार्थ पद्मथाः ।
 एतानजित्वा सगणान्नैव प्राप्यो जयद्रथः ॥ २८
 तेपामेकैकशो वीर्यं पण्णां त्वमनुचिन्तय ।
 सहिता हि नरव्याघ्रा न शक्या जेतुमस्त्रसा ॥ २९
 भूयश्च चिन्तयिष्यामि नीतिमात्महिताय वै ।
 मन्त्रज्ञैः सचिवैः सार्धं सुहृद्भिः कार्यसिद्धये ॥ ३०

—^b) D₁ द्रोण- (submetric) (for द्रोणेन) B₁₋₃ 5
 D₀₁ D_{n1} निर्मित (for कल्पित) —^c) Ś K₁₋₃ D₁
 2 5 कर्णिकापाश, K₁ 5 B₁ D_n D₃ 4 6 कर्णिकाया (D_n
 D₀ 'यां) स, D₇ 8 कर्णिकावास (for पद्मकर्णिक) T
 G₈ 4 मध्यस्थे, G₁ M_{1,2} मध्यस्थ (for मध्यस्थ)
 —^d) K₂ B D₀₁ D_{n2} D₃ 4 6 Cv सू (B₂ D_{n2} D₃ 0
 शू)चीपार्श्वे (Cv 'शूर'), D_{n1} D₀ शूचि (D₀ 'ची)पाशे,
 G₅ सूचिपार्श्वे (for सूचीपाशे) —^e) K₄ D₃ 0 स्थास्यते
 (for स्थास्यते) D₅ वीर (for वीरै) —^f) B₂ सिन्धु-
 राज सु, G₅ राजश्च (for 'राह्युद्ध-') Ś K D_n
 D₁₋₄ 7 8 दुर्मदै (for 'दुर्मदै') B₁ D₅ 0 सिन्धुराटस
 सुदुर्मदै

28 ^a) K₅ D₇ 8 धनु (D₅ 'नु)शस्त्रे च, D_{n1} धनु-
 वेदे च, D_{1,6} धनुष्यस्त्रेण (for धनुष्यस्त्रे च) D₂ धनु-
 शस्त्रेण वीर्येण —^b) K₃ 5 तथौरसि; K₄ B₁ 8 5 D₀₁
 तथौरसे; B₂ महारथे, B₁ 8 तथा रथे, D₂ तथौरसा,
 D₅ तथोरसै, D₇ 8 तथोरसे (for तथोरसि) —^c) B₁ 3
 D₈ अविपह्यतमा, B₅ अभिसस्य (for अभिपस्य) S
 ह्येते (for ह्येते) —^d) D₇ 8 शिक्षिता (for निश्चिता)
 D₂ सर्व- (for पार्थ) —^e) Ś₂ K (except K₅) अहस्वा
 (for अजित्वा) B (except B₁) G₅ पद्मथान् (for सग
 पान्) —^f) D₂ नैप (for नैव)

29 ^a) K₅ B (B₂ marg, orig as in text) D₀₁
 D_{n1} D₅ एपाम् (for तेपाम्) —^b) Ś₂ K₁ 2 D₁ समनु-
 (for त्वमनु-) —^c) Ś₂ ते (for हि) K₂ 4 B (except
 B₂) D_{n2} D₂ 4 G₂₋₅ M₈₋₅ नरव्याघ्र —^d) D₇ 8
 ओजसा, Ca d अज्ञसा (as in text)

30 G₂ damaged —^a) B D₀₁ D_n तु (for च)
 B D₀₁ D_{n1} D_{1,2} 5 मंत्रयिष्यामि (B₂ D₀₁ 'मो), D₃
 6 8 चिन्तयिष्यामो (for 'प्यामि) S (G₂ damaged)

अर्जुन उवाच ।

पद्मथान्घातराष्ट्रस्य मन्यसे यान्वलाधिकान् ।
 तेषां वीर्यं ममार्येण न तुल्यमिति लक्षये ॥ ३१
 अस्त्रमस्त्रेण सर्वेषामेतेषां मधुसूदन ।
 मया द्रक्ष्यसि निर्भिन्नं जयद्रथवधैपिणा ॥ ३२
 द्रोणस्य मियतः सोऽहं सगणस्य विलप्यतः ।
 मूर्धानं सिन्धुराजस्य पातयिष्यामि भूतले ॥ ३३
 यदि साध्याश्च रुद्राश्च वसवश्च सहाश्विनः ।
 मरुतश्च सहेन्द्रेण विश्वेदेवास्तथासुराः ॥ ३४

मंत्रयिष्याम भूयस्तु —^a) T G₂₋₁ मन्त्रज (for 'ज्ञे)
 —^d) K₅ निश्चये (for सिद्धये) — After 30, K₅
 B D₀₁ D_{n1} D₂ 5-7 S ins an addl colophon [Sub
 parvan K. B D_{n1} D₀ 7 जयद्रथवध, D₀₁ D₀ प्रति
 ज्ञापर्व — Adhy name K. चासुदेवमन्त्रं, D₀₁ D₅
 कृष्णवाक्यं, D₂ G₁ M₁ 2 चासुदेववाक्यं, D₅ भगवद्वाक्यं
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ 2 S 72,
 D₀₁ D₀ 75, D_{n1} 73, D₅ 74 — *toha no* D₀₁
 32, D_{n1} 31]

31 ^a) S घातराष्ट्रेषु —^b) D₂ 5 महारथान्, G₁
 M मयाधिकान् (for यलाधिकान्) —^c) Ś₁ सहाधेन,
 K₁ समा (for ममा) —^d) D₃ अपि (for इति)
 K₂ लक्ष्यसे, B (except B₁) D₀₁ S मे मति (for
 लक्षये)

32 ^a) S अस्त्रैरस्त्राप्यह तेषा —^b) S मियत (for
 एतेषा) —^c) D (except D₀₁ D_{n2} D_{1,3}) द्रक्षसि
 (for द्रक्ष्यसि) D₂ निर्भिन्न (for निर्भिन्नं) — For
 32^{cd}, S subst

387* पश्यतस्ते निहन्तासि यदि ते वज्रधारिण ।

33 ^a) D₂ द्रोणास्त्र (for द्रोणस्य) K₄ 5 D₅ शोहं,
 B₁ 3-5 D₀₁ S चाह; D₂ शो हि (for सोऽहं) —^b)
 B₁ D₄ विलापिन, D₃ 0 [अ]पलायिन, D₅ विलुप्य
 तं; T G₂₋₁ विपश्चित, Cd विलप्यत (as in text)
 G₅ सगण सपरिच्छेद —^c) G₅ छेत्स्यामि (for मूर्धानं)
 —^d) S छेत्स्यामि (G₅ मूर्धानं) निशि (G₅ om शि)तै शरै

34 ^a) T G₅ 4 यस्य (for यदि) K₁ यदि साध्यश्च
 रुद्रश्च, B₁ D₄ यदि सिद्धाश्च (B₁ विश्वे च) साध्याश्च
 —^b) S साश्विनौ (G₁ M₁₋₄ 'ना, M₅ 'का) वसुभि
 सह —^c) K₈ T G₂₋₁ महेन्द्रेण, K₅ D_{n1} महेंद्रश्च,

पितरः सहगन्वर्वाः सुपर्णाः सागराद्रयः ।
 द्यौर्वियत्पृथिवी चैयं दिशश्च सदिगीश्वराः ॥ ३५
 ग्राम्यारण्यानि भृतानि स्थावराणि चराणि च ।
 वातारः सिन्धुराजस्य भगन्ति मधुसृदन ॥ ३६
 तथापि चार्णैर्निहतं श्वो द्रष्टासि रणे मया ।
 सत्येन ते श्रेपे कृष्ण तर्थावायुधमालभे ॥ ३७
 यश्च गोप्ता महेष्वामस्तस्य पापस्य दुर्मतेः ।
 तमेव प्रथमं द्रोणमभियास्यामि केशव ॥ ३८
 तस्मिन्द्यूतमिदं वदं मन्यते स सुयोधनः ।

तस्मात्तस्यैव सेनाग्रं भित्त्वा यास्यामि सैन्यवम् ॥ ३९
 द्रष्टासि श्वो महेष्वामान्नाराचैस्तिग्मतेजनैः ।
 शृङ्गाणीव गिरेर्वज्रैर्दार्यमाणान्मया युधि ॥ ४०
 नरनागाश्वदेहेभ्यो विल्वविष्यति शोणितम् ।
 पतद्भयः पतितेभ्यश्च विभिन्नेभ्यः शितैः शरैः ॥ ४१
 गाण्डीवप्रेपिता वाणा मनोनिलसमा जवे ।
 नृनागाश्वान्विदेहाह्वन्कर्तारश्च सहस्रशः ॥ ४२
 यमात्कुवेराद्वरुणाद्बुद्धादिन्द्राच्च यन्मया ।
 उपात्तमस्त्रं धोर वै तद्दृष्टारो नरा युधि ॥ ४३

C. 7 2691
B 7 76 13
K. 7 76 13

D₂ - महस्राप्तो (for महस्रेण) —^d) B₁ इन्द्रा देवात्
 (for विश्वेदेवात्) Ś₁ च मेधरा , Ś₂ K₁₋₄ B₁₋₃ -
 Dc₁ D₁ म् (Ś₂ K₁ म) श्वरा , K Dn D₂ : ५ ८-९ तथे
 श्वरा , D₂ - तथेश्वर , G₁ महासुरा (for तयासुरा)

35 ^a) K₂ G₁₋₂ M₁₋₃ नर्व , D₁ M₁ च म ,
 T G₂₋₄ मिद्र (for मह-) —^b) K₁ Dn₁ D₂ : ५ पिशाचा
 (for सुपर्णा) K₁ : B (except B₁) Dn₂ D₃ : ६ G₁
 M₁ : मानराद्रय , D₂ 'श्रया , D₁ : 'प्रय (for 'द्रय)

36 ^a) Ś₂ K₁ Dn₁ D₂ : ६ ग्रामा(K₁ 'म) रण्यानि
 (for ग्राम्या) —^d) S भवित्यनि जनार्दन

37 ^a) S ण्विवाग्श्र (G₁ 'हिं) निहत —^b) Ś₂
 K₁₋₃ D₁ द्रष्टव्यि (for द्रष्टामि) K₂ महारणे , Dn₁
 मया रणे (by transp) S मया द्रष्टव्यि (M₁ 'श्यति)
 मयुगे — G₁ om 37^c-38^d —^c) Ś₁ [छ] ह , K₂ -
 B Dc₁ Dn₂ D₁₋₂ - २ च , D₁ [छ] पि (for ते)
 —^d) Ś₁ चर्मागम् , Ś₂ K D₁ : ६ चा(K₂ D₂ वा) म्-
 नम् , Dn₁ D₂ : ५ [ष] वाग्मानम् , S (G₁ om) [ष] व
 घनुर (for [ष] वायुधम्)

38 G₂ om 38 (cf. v 1 37) D₂ om 38-39
 —^a) B₂ - Dn₂ यन्व , Dn₁ यन्तु , D₂ यश्च (for
 यश्च) —^b) T G₂₋₄ द्रोण (for तन्व) D₁ धानव
 (for दुर्मते) G₁ M₁ : २ आचार्यन्तस्य दुर्मते —^c) Dn₁
 याथे (for द्रोणम्) —^d) S (G₂ om) मयुगे (for
 केशव) Dn₁ द्रोण कृष्ण महासुर्न

39 D₂ om 39 (cf. v 1 38) D₁ reads 39 twice
 —^a) B₂₋₄ Dc₁ यस्मिन् (for त) Dc₁ युतम् , S
 युद्धम् , G₂ d युतम् (as in text) D₁ मद्रं , G₂ d
 बद्ध (as in text) —^b) B Dc₁ Dn₂ D₁ स , S
 यद् (for स) —^c) B₂ (marg as in text) सेनाग्रं

—^d) D₁ (both times) केशव (for सैन्यवम्)

40 K₁ D₁ om (hapl) 40-46 G₂ damaged.
 —^a) Ś₂ K₁₋₃ द्रष्टव्यि श्वो , Da. c श्वो द्रष्टामि (by
 transp) , T₁ G₁ दृष्ट्वा श्वोनि , T₂ G₁ a. s M द्रष्टा श्वोनि
 (G₂ श्वोस्ति) D₂ पश्य गुप्त महाबाहुं —^b) K₂ B₁ Dn₁
 D₂ : ५ स - तेजसै (for - तेजनै) S (G₂ damaged) रथि-
 न्तिग्मतेजस —^d) Ś₁ K₁ धार्यमाणान् , K₂ Dn₁ D₃ : ६
 दूर्यं (for दार्यं) K₃ हयान् (for मया) Dn₁ रणे
 (for युधि) D₁ दीर्यमाणाम्नि चायुधि (sic) — For
 40^d , S (G₂ damaged) subst.

388* मया निपातितान्मय्ये वज्रैरिव गिरिवज्जान् ।

[M₁ : निपतितान् G₁ : M₁₋₃ मजे , G₄ M₁ मषे (for
 मय्ये)]

41 K₁ D₁ om 41 (cf. v 1 40) —^a) G₂ नर-
 नागतुरगाणा —^b) B₂ D₂ - २ विल्वविष्यति , Dn₁ विद्रं
 (for विल्वं) —^c) D₁ om प K₂ पतद्भि —^d)
 D₁ भिनद्भयो नि , S मया न्यस्रै (G₁ M हस्रै) (for
 विभिन्नेभ्य)

42 K₁ D₁ om 42 (cf. v 1 40) —^a) D₂ प्रेरिता ,
 D₁ : श्रेपितैर् , S - प्रमवा (for - प्रेपिता) D₁ : वाणद्
 (for वाणा) —^b) D₁ : सस्रैर्जये (D₂ 'वै) (for - समा
 जये) —^c) Ś₂ K₁₋₃ च निर्जवान् , D₂ विदेहास्तु ,
 D₂ विदेहास्तान् (for विदेहास्तुन्) Ś₁ नरनागाश्वदेहेयु
 —^d) Ś₂ K₂ : कर्तार श्व , D₂ कर्तासि श्व , D₁ : च
 (D₂ श्व) कर्तासि , G₂ कर्ता चापि (for कर्तारश्च) D₂
 तदा रणे (for महस्राद्)

43 K₁ D₁ om 43 (cf. v 1 40) —^a) K₂ मया
 (for यमाद्) S शक्रा (G₂ जैत्रा) ऋन्मात्कुपाद्द्रोणाद्
 —^b) Ś₁ रुद्रादित्याच् , B Dc₁ Dn₂ D₂ इन्द्राद्बुद्धाच् (by

ब्राह्मेणास्त्रेण चास्त्राणि हन्यमानानि संयुगे ।

मया द्रष्टासि सर्वेषां सैन्धवस्याभिरक्षिणाम् ॥ ४४

शरवेगसमुत्कृत्तै राज्ञां केशव मूर्धभिः ।

आस्तीर्यमाणां पृथिवी द्रष्टासि श्वो मया युधि ॥ ४५

ऋव्यादांस्तर्पयिष्यामि द्रावयिष्यामि शात्रवान् ।

सुहृदो नन्दयिष्यामि पातयिष्यामि सैन्धवम् ॥ ४६

बह्वागस्कृत्कुसंघन्धी पापदेशसमुद्भवः ।

मया सैन्धवको राजा हतः स्वाम्शोचयिष्यति ॥ ४७

सर्वक्षीरानभोक्तारः पापाचारा रणाजिरे ।

मया सराजका वाणैर्नुन्ना नन्दयन्ति सैन्धवाः ॥ ४८

तथा प्रभाते कर्तास्मि यथा कृष्ण सुयोधनः ।

नान्यं धनुर्धरं लोके मंस्यते मत्समं युधि ॥ ४९

गाण्डीवं च धनुर्दिव्यं योद्धा चाहं नरर्षभ ।

त्वं च यन्ता हृषीकेश किं नु स्यादजितं मया ॥ ५०

transp), S देवाद्ब्राह्मण Ks तु (for च) — °) B (except B2) Dc1 Dn2 घोर तद्, D7 s घोरं यद्, S य (G1 M त)द्वोर (for घोरं वै) — °) D4 तं (for तद्) Dc1 द्रष्टारोत्र (for द्रष्टारो) D1 [s]य त्रै नरा (for नरा युधि) S द्रष्टारो युधि शत्रव

44 K4 D1 om 44 (of v 1 40) G2 damaged — °) K2 G2 ब्राह्मणास्त्रेण, K5 D7 s ब्रह्मणो, D3 ब्राह्मणेण (for ब्राह्मणे) Ś1 जन्यानि, Ś2 K1-3 s Dn1 D2 s ०-3 चान्यानि, D4 वास्त्राणि, D5 चान्येन (for चास्त्राणि) — °) K5 S द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि) Ś1 नरनागाश्वसैन्यानि, Ś2 K1-3 मया भवतु सैन्यानि, Dn1 D2-3 मया द्रक्ष्यति सैन्यानि — °) Ś K1-3 [अ]पि (Ś1 'धि, Ś2 'ति)रक्षिण, Dn1 D8 ० [अ]भिरक्षिण (D8 'क्षण), D2 4 5 G5 [अ]भि(D2 'ति, G5 'त्र)रक्षणे, G1 M [अ]पि (M1 2 'भि)गोष्पृणा, G2 [अ]पि रक्षणा (for [अ]भिरक्षिणाम्)

45 K4 D1 om 45 (of v 1 40) — °) S शिरो-भिश्चारुकुडलैः — °) Ś2 आदीर्यमाणा, D5 आकीर्ण (for आस्तीर्य) — °) Ś2 द्रक्ष्यामि, K1-3 द्रक्ष्यसि (for द्रष्टासि) Dn1 रणे (for युधि) — For 45^{ad}, S subst.

389* मया द्रष्टासि विस्तीर्णां कीर्यमाणा च मेदिनीम् ।

[G1 M3 4 सस्तीर्णान्, M1 2 5 सतीर्णा (for विस्तीर्णा) G1 s M स्ती(M5 दी)र्यमाणा (for कीर्य)]

46 K4 D1 om 46 (of v 1 40) — °) S द्रा- (G1 s M पा)तयिष्यामि (for द्राव) — °) D1 सुहृ-दोतरयिष्यामि — °) B Dc1 Dn2 प्रमथिष्यामि (for पातयि) S क्षुद्रं हत्वा जयद्रथं

47 °) B2 (marg, orig as in text) Dc1 समाग-स्कृत्, D6 बह्वाग कृत् (for यद्वागस्कृत्) K5 D2 4 5 यद्वागा(D2 5 ग)स्त्यक्तसंबधी (D2 4 'ध); B1 समा-गच्छेत्ससंबधी — °) D1 पापदेशसमुद्भव — °) Ś K1-3 D1 G3 ह्वा; Dc1 तान् (for स्वात्) K1-3 चोदायिष्यति;

T G2-5 त्रास, Ca d शोच (as in text) D2 हत स्वस्थो भविष्यति

48 °) Ś2 D3-5 T G M1 2 सर्वे (for सर्व) B1 s D6 क्षीराणि (for 'क्ष) B (except B1) Ca d भोक्तारं — °) B1-3 s Dc1 Dn2 पापाचार, B4 D1.5 पापाचारे (D5 'रान्), D2 प्रपात्य तान् (for पापाचारा) S नरा-धमा (for रणाजिरे) — °) K1-3 D2 2 7 8 सराजकान्, B1 Dc1 Dn2 D1 'जक, G5 'जको, M2 'जता (for 'जका) — °) D4 s नून, T G8 4 छिन्ना, G5 छिन्नो (for नुन्ना) K1 नक्ष्यति; K5 नक्षति, D1 द्रक्ष्यति, D2 4 S नश्य (G. 'श्य)ति, D5 नक्ष्यति (for नक्ष्यन्ति) K1 D4 G5 सैधव, K2 सैधवं (for सैन्धवा) B Dc1 Dn1 D2 भिक्षं (D2 नुन्ना) द्रक्ष्यति (B द्रक्ष्यति, Dn1 रक्षंति) सैधवं, Dn2 नुन्नान्द्रक्ष्यति सैधवं, D5 विनव्यति स सैधवं, D7 s नून्नान्द्रक्ष्यति सैधवान्

49 °) Ś K1 8 कर्तासि (for 'क्षि) — °) Ś1 (sup lin as in text) राजा (for कृष्ण) — K2 om 49^{ad}, D5 om 49^c-50^b — °) Ś K1 8 4 D1 दुर्योधनो (K5 4 'नं) (for धनुर्धर) — °) S भुवि (for युधि) D2 धनुरन्यं न शस्यते

50 D5 om 50^{ad} (of v 1 40) S repeats 50 after 52 — °) K5 धनजय, S (second time) जनार्दन (for नरर्षभ) S (first time) योद्धारं च धनंजय — °) T G2-5 (all second time) तु (for च) D5 यत्ता (for यन्ता) K1 D5 T G2-4 (last five second time) Ca d न, D6 तु (for नु) Dn1 युधि (for मया) S (first time) यंतारं च हृषीकेशं कोतितवत्तं संयुगे — After 50, N ins

390* तव प्रसादान्नगवन्किमिवास्ति रणे मम ।

अविषह्यं हृषीकेश किं जानन्मा विगर्हसे ।

[D2 om line 1 — (L 1) B1 किमिवास्ते, B5 किमे-यास्ति, Dn2 किं नावात्, D4 7 8 किमिहास्ति (for किमि

यथा हि लक्ष्म चन्द्रे वै समुद्रे च यथा जलम् ।
 एवमेतां प्रतिज्ञां मे सत्यां विद्धि जनार्दन ॥ ५१
 मावमंस्या मसास्त्राणि मावमंस्या धनुर्दण्डम् ।
 मावमंस्या बलं बाहोर्मावमंस्या धनंजयम् ॥ ५२
 यथा हि यात्वा संग्रामे न जीये विजयामि च ।
 तेन सत्येन संग्रामे हतं विद्धि जयद्रथम् ॥ ५३
 ध्रुवं वै ब्राह्मणे सत्यं ध्रुवा साधुषु संनतिः ।

श्रीर्ध्रुवा चापि दक्षेषु ध्रुवो नारायणे जयः ॥ ५४

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं स्वयमात्मानमात्मना ।

संदिदेशार्जुनो नर्दन्वासविः केशवं प्रभुम् ॥ ५५

यथा प्रभातां रजनीं कल्पितः स्याद्रथो मम ।

तथा कार्यं त्वया कृष्ण कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ ५६

C. 7 2705
B 7 76 27
K 7 76 19

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

वालि) — (L 2) Ds अविनष्ट, Ca. d 'पद्म (as above) Dn1 किं नां जानन्, D2 s वानन्मा किं (by transp) Dn1 Ds विगर्हमि (for 'मे)]

51 ^a) M1 तथा हि, M1 यथा च (for यथा हि) Dn2 चन्द्रे वै लक्ष्म, D2 चन्द्रे लक्ष्मीश्च, D3 चन्द्रे लक्ष्मै च (for लक्ष्म चन्द्रे वै) S transp चन्द्रे and वै D7 हि (for वै) B Dc1 यथा लक्ष्म स्थिरं चन्द्रे — ^b) S: K (except K2) D3 समुद्रे वा, D4 'द्रेषु (for 'द्रे च) — ^c) D2 G1 पृव (for पृतां) — ^d) S ध्रुवा (for सत्यां) — After 51, D2 ins

391* यथा रामेण चैकेन स्नाधितो दशकंधर ।

विमुना साधयिष्यामि तथा तं सैन्धव रिपुम् ।

52 D1 om 52^a — ^a) M3 महा (for मम) — ^b) S च गाहिव (for धनुर्दण्डम्) — ^c) S इमौ (G1 इमे) बाहू (for बल बाहोर) — After 52, S repeats 50

53 D4 om 53 — ^a) K5 तथा (for यथा) S2 यात्वा च, B1 2 (marg) a. s Dc1 [अ]भियाय, B1 (marg) 2 हि प्राप्य, D1 हि यामि, D5 हि यास्या, G5 [अ]भियाया (for हि यात्वा) K1 s B1 2 (marg as in text) 2 s D2 s S संग्रामं (for 'मे) B1 ययोद्धा * संग्रामं (sic), Dn2 तथाभियामि संग्रामं Ds om from मे up to मि च (in 53^b) — ^b) K2 जयो, Dn1 जये; D5 6 जीवे, Cd जीये (as in text) B1 s 4 Dc1 Dn2 D3 S न जीयेर्य (S जितो वै) जयामि च; B2 न जीवेवाज (marg 'वेयं ज) यामि च, B3 न जीयेम

जयानि च

54 G2 damaged — ^a) T G2-s द्रष्ट (for सत्यं) — ^b) Dn1 T G3 s ध्रुव (for ध्रुवा) K4 वा साधु (for साधुषु) D4 संगति (for सनति) — ^c) K5 चावि, B1 s Dn2 [अ]पि च (by transp) B1 Dn2 यज्ञेषु (for दक्षेषु) — After 54, S ins

392* स्व च माधव सर्वं तत्तथा प्रतिविधास्यसि ।

यथा रिपूणा मियता प्रमथिष्यामि सैन्धवम् ।

[(L 1) G4 s त (for तत्) M3 s तथा (for तथा)]

55 S K1-4 D1 om. (hapl) 55-56 with the ref K5 om the ref — ^b) Dn1 D2 s 1 s स्वमिव, D3 6 सोपि च (for स्वयम्) — ^c) D4 राजन्, S विद्वान् (for नर्दन्) — ^d) B2 विमु, Dn1 D4 प्रभु (for प्रभुम्)

56 S K1-4 D1 om 56 (cf v 1 55) G2 partly damaged — ^a) Dn1 D2 T G2 s यथा प्रभाता रजनी — ^b) M3-s कल्पित (for कल्पित) G5 M3-s रयोत्तम (for रयो मम) — ^c) G5 अथ (for तथा) — ^d) Dn1 अद्भुतं (for उद्यतम्) T G2-s M5 प्रतिज्ञा स्याद्यथा ध्रुवा (G2 'वं), G1 M1-4 s (sup lsn) शो योद्धुं हि महाद्युते

Colophon om in D2 — Sub-partan S K1-s 6 B Dc1 Dn D1. 8-7 जयद्रथवच — Day of Drona's Generalship K1. 8 D5 6 स्तूतियुद्ध (K1 D5 om युद्ध) दिवसे — Adhy no (figures, words or both) K2 20, B1 S 73, B2 Dn1 74, D3 76 — Sloka no Dc1 54, Dn1 27

५४

संजघ उवाच ।

तां निशां दुःखशोकार्तौ श्वसन्ताविव चोरगौ ।

निद्रां नैवोपलेभाते वासुदेवधनंजयी ॥ १

नरनारायणौ क्रुद्धौ ज्ञात्वा देवाः सवासवाः ।

व्यथिताश्विन्तयामासुः किं खिदेतद्भविष्यति ॥ २

ववुश्च दारुणा वाता रूक्षा घोराभिशंसिनः ।

सकबन्धस्तथादित्ये परिघः समदृश्यत ॥ ३

शुष्काशन्यश्च निष्पेतुः सनिर्घाताः सविद्युतः ।

चचाल चापि पृथिवी सशैलवनकानना ॥ ४

चुक्षुभुश्च महाराज सागरा मकरालयाः ।

प्रतिस्रोतःप्रवृत्ताश्च तथा गन्तुं समुद्रगाः ॥ ५

रथाश्वनरनागानां प्रवृत्तमधरोत्तरम् ।

ऋव्यादानां प्रमोदार्थं यमराष्ट्रविवृद्धये ॥ ६

वाहनानि शकृन्मूत्रे मृमुचू रुरुदुश्च ह ।

तान्दृष्ट्वा दारुणान्सर्वानुत्पाताल्लोमहर्षणान् ॥ ७

सर्वे ते व्यथिताः सैन्यास्त्वदीया भरतर्षभ ।

श्रुत्वा महाबलस्योग्रां प्रतिज्ञां सव्यसाचिनः ॥ ८

अथ कृष्णं महाबाहुरब्रवीत्पाकशासनिः ।

आश्वासय सुभद्रां त्वं भगिनीं स्तुपया सह ॥ ९

स्तुपा श्वश्रानघायस्ते विशोके कुरु माधव ।

54

1 ^a) T एव तौ (for ता निशा) B₄ शोकदुःखार्तौ, D_{n1} दुःखसंतप्तौ, S भृशसंतप्तौ (G₁ M₁ 2 'त्रस्तौ) (for दुःखशोकार्तौ) — ^b) D₅ श्वसतामिव K₅ D_{n1} पन्नगौ, D₁ चोरगौ (for चोरगौ) B D_{o1} D_{n2} D₁ 4 S नि (D₂ om नि) श्वसताविवोरगौ — ^c) D₈ निद्रा (for निद्रा) — For 1^{cd}, S subst.

393* वासुदेवार्जुनौ वीरौ न स्वप्नमुपलेभतु ।

2 ^b) D_{o1} दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) — ^d) K₁ 3 4 D₁ एवं (for एतद्)

3 ^a) D_o 5 वमुचुर, D₁ ववुश्च (for ववुश्च) — ^b) Ś₂ transp रूक्षा and घोरा K₁ [अ]भिसंसिन (sic), B₂ (marg as in text) S [अ]घशंसिन — ^d) D₈ परिघै, T परिधि, Ca d परिघ (as in text)

4 ^a) D₇ T G₂₋₅ M₅ उल्का (D₇ 'लक)शन्यश् (for शुष्का) Ś₁ D₃ 4 6-8 सपेतु (for निष्पेतु) — ^b) D_{n1} च विद्युत (for सवि^c)

5 ^b) K₁ सकला; K₄ D₁ सजला (for सागरा) Ś₂ (sup lin as in text) K₁ 3 4 मकराकरा — ^c) K₁ 4 5 D₃ 6-8 प्रतिश्रोत- (D₃ 'त-), D₄ अप्रस्रोत-, T प्रतिश्रोता- (for प्रतिश्रोत-) S (G₂ sup lin as in text) तु (for च) — ^d) D₈ सर्वा (for तथा) D₂ सर्वा (for गन्तु) S गंतु वै निज्ञगा (G₅ मनभा)स्त्रया (G₂₋₄ M₁ 2 'सदा).

6 ^a) Ś₁ K₁₋₃ 5 B₂ 8 5 D_{o1} D_{n1} D₈ T G₁₋₄ M₁ 2 गजाश्व, B₁ नराश्व- (for रथाश्व) Ś₁ B₄ D₈ नरनाग च, K₅ D_{n1} D₈ रथपत्नीना, B₁₋₃ 5 D_{o1} रथनागाना D₇ रथनाग च, T G₂₋₄ M₈₋₅ नरनागार्थं, G₅ 'नागाश्च (for 'नागाना) — ^d) Ś₁ K₅ D₂₋₈ -राष्ट्राभिवृद्धये (for -राष्ट्रविवृ^c) D_{n1} यमराष्ट्रस्य वृद्धये

7 ^a) Ś₂ K₄ 5 D_{n1} D₈ 6 S मृचू (for मूत्रे) — ^b) S मुंचति च रुदति च — K₄ om (hapl) 7^c-9^d — ^d) Ś₂ K₈ रोमहर्षणान्, D_{n1} घोरदर्शनान् (for लोम हर्षणान्) — For 7^{cd}, S subst.

394* दीनाश्च पार्थिवा सर्वे नाशसुर्जयमात्मन ।

8 K₄ om 8 (of v 1 7) — ^a) D₈ ते सर्वे (by transp) S एव सा व्यथिता सेना

9 K₄ om 9 (of v 1 7) — ^a) K₅ D₄₋₈ G₈ 5 -बाहुम् (for बाहुर) — Before 9^{cd}, G₁ M₁ ins अर्जुन — ^c) Ś₂ D₈ T ता, D₄ स्वा (for एव);

10 ^a) K₈ स्तुपाश्वघायसास्ते, K₄ B₁ 2 (marg) 8 D_{o1} D_{n2} D₁ 8 0 स्तुपाश्वा (D_{o1} 'पा चा, D_{n2} 'पां चा)स्या वयस्याश्च (K₄ D₁ 'स्यास्ते, D_{o1} D₈ 'स्या च), K₅ D₇ 8 स्तुपा स्वसा च ते (K₅ D₈ सा) दीने, B₂ (orig) स्तुपा स्वसारमेवाशु; B₄ स्तुपा स्वसा च याश्चान्वा, B₅ स्तुपा स्वसां च घायतौ, D_{n1} वधू स्वसावघायस्ते, D₂ स्तुपां शश्रू च पर्यस्ते, D₄ *शश्रूवपर्यस्ते, D₅ श्रुपा स्वश्रू वपर्यस्ते; S शश्रूस्तुपे भृशायस्ते, Ca d स्तुपाश्वघौ अपायान्ते (Cd यद्दयस्ते) — ^b) B₁ 3 4 D_{o1} D_{n2}

साम्ना सत्येन युक्तेन वचसाश्वासय प्रभो ॥ १०
 ततोऽर्जुनगृहं गत्वा वासुदेवः सुदुर्मनाः ।
 भगिनीं पुत्रशोकार्तामाश्रामयत दुःखिताम् ॥ ११
 मा शोकं कुरु वार्ष्णेयि कुमार प्रति मस्तुषा ।
 सर्वेषा प्राणिना भीरु निर्दोषा कालनिर्मिता ॥ १२
 कुले जातस्य वीरस्य क्षत्रियस्य विशेषतः ।
 मदर्शं मरणं हेतवत्तव पुत्रस्य मा शुचः ॥ १३
 दिष्ट्या महागयो वीरः पितुस्तुल्यपराक्रमः ।
 क्षत्रेण विधिना प्राप्तो वीरगमिलपिता गतिम् ॥ १४
 जित्वा सुमह्यः शत्रून्पेषित्वा च मृत्यवे ।

गतः पुण्यकृतां लोकान्सर्वकामदुहोऽक्षयान् ॥ १५
 तपसा ब्रह्मचर्येण श्रुतेन प्रजयापि च ।
 सन्तो यां गतिमिच्छन्ति प्राप्तस्तां तव पुत्रकः ॥ १६
 वीरसूत्रीरपत्नी त्वं वीरश्वशुरवान्धवा ।
 मा शुचस्तनयं भद्रे गतः स परमां गतिम् ॥ १७
 प्राप्स्यते चाप्यसौ क्षुद्रः सैन्धवो बालघातकः ।
 अस्वावलेपस्य फलं ससुहृद्गणवान्धवः ॥ १८
 व्युष्टायां तु वरारोहे रजन्यां पापकर्मकृत् ।
 न हि मोक्ष्यति पार्थात्म प्रविष्टोऽप्यमरावतीम् ॥ १९
 श्वः शिरः श्रोण्यसे तस्य सैन्धवस्य रणे हृतम् ।

C 7 2725
 B 7 77 20
 K 7 77 21

निर्दोषा, D₁ = निर्दोषा (for 'के) —^c) S K₁-1
 D₁ transp सत्येन and युक्तेन K D₁ transp युक्तेन
 and वचना D युष्मा च (for युक्तेन)

11 Before 11, M₂- in^s मनय —^c) D₁ T
 G₁-1 दुःखशोकार्ताम्, D शोकदुःखार्ताम्, G शोभयत
 ताम् (for पुत्रशोकार्ताम्). —^d) K. B₁ D₁ दुर्मना,
 D₁ T G₁ = दुःखित (for दुःखिताम्) ~^s क्षाश्रामय सु
 (sup lin 'यत्रि)दुःखिता

12 Before 12, S₁ K B D₁ D₁- in^s वासु
 देव, S₁ D₁ T G₁-1 M₂- in^s श्रीकृष्ण G₂ partly
 damaged —^a) S (G damaged) वार्ष्णेयि शोकं मा
 कार्षीं (T G₁ M₁ किं) —^b) D₁ मस्तुष्या (for
 मस्तुषा) —^d) S K₁-2 D = G. निर्दोषा, B₁ निर्दोष,
 G निर्दोषं (for निर्दोषा)

13 G. om 13-14 —^a) D₁ धीरस्य (for धीं)
 —^d) S (G om.) मा शोवीरामाय ते

14 G. om 14 (cf v 1 13) —^a) D₁ दिष्ट्या
 (for दिष्ट्या) B₁ धीर (for धीर) —^c) S₁ D₁
 क्षत्रेण (for क्षा) —^d) D₁ = धीरलोकानभीप्सितान्

15 ^a) D₁ म, D₁ = हि, T G₁ - M₂- च; G₁
 M₁ = [क्षत्रिय (for सु) D₁ यद्व (for यदुदा)
 —^c) D₁ = तव (for गत) D₁ = पुण्यकृताः, G₂
 'करं (for 'कृत्वा) —^d) D₁ D₂ = स G₁ - M₁ = काम
 दुघो, D₁ 'दुषा (for 'दुहो) D₁ क्षयान (for श्च
 यान)

16 ^b) D₁ मतेन (for धुं) ~ प्रजया वरयापि च;

S प्रजया च श्रुतेन च —^d) B D₁ D₁ ता प्राप्त (bv
 transp), D₁ प्राप्तवान्, D₁ प्रामुख्यात् (hypermetric),
 D₁ = गतम्ना

17 ^a) S₁ च (for एव) —^b) K₁ = D₁ D₁
 श्वशुर, D₁ = श्वशुर, D₁ श्वशुर (for श्वशुर) B
 D₁ D₁ वीरजा वीरयाधवा — After 17, S in^s

395* स्वाध्याययुक्तं ब्राह्मणी याचितारं
 गौर्वेदार स्वाशुन्तारमन्वा ।
 दाम शूद्रा कर्मकर तु वैश्या
 शूर सूते स्वद्विधा राजपुत्री ।

[L 1) G₁ M₁ = s (sup lin) शीन पुत्र, M₂ = दीन
 नरं (for न्नाध्याययुक्त) T₂ ब्राह्मणी, M₃ ब्राह्मणी (for
 ब्राह्मणी) — (L 2) T G₁ = शीम, M₃-5 द्यायु (for
 त्यायु) M₃ श्वा — (L 3) G₁ दाश (for दाश)
 G₁ = M₁ = कर्मकर, M₃-5 'रत (for 'कर) — (L
 4) T G₁ = मृत, G₁ M₁ प्रेत, G₂ वीर (for शूर)]

18 ^a) S₁ D₁ वा (for च) B D₁ D₁ पाप
 (for क्षुद्र) S (G₂ damaged) ध्रुवं प्राप्स्यत्यसौ पाप
 — S₁ transp 18^b and 18^d —^b) G₁ M₁ बालघातक
 (for 'घातक) —^c) T G₁-3 अधर्मस्यास्य तु फलं.
 Ca. d cite अवलेपस्य (as in text) —^d) T G₁ ससु
 हृत्जन (for 'द्वण)

19 ^a) S अस्या निदाया (G₂ रजन्या) व्युष्टाया —^b)
 S निर्दय (G₁ 'जय) (for रजन्या) —^c) K₁ = D₁
 = मोक्षति, D₁ मोक्षति (for मोक्षयति) S मोक्षयते न
 हि पार्यस्य

समन्तपञ्चकाद्वाहं विशोका भव मा रुदः ॥ २०
 क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गतः शूरः सतां गतिम् ।
 यां वयं प्राप्नुयामेह ये चान्ये शस्त्रजीविनः ॥ २१
 व्यूढोरस्को महाबाहुरनिवर्ती वरप्रणुत् ।
 गतस्तव वरारोहे पुत्रः स्वर्गं ज्वरं जहि ॥ २२
 अनु जातश्च पितरं मातृपक्षं च वीर्यवान् ।
 सहस्रशो रिपून्हत्वा हतः शूरो महारथः ॥ २३
 आश्वासय स्तुपां राज्ञि मा शुचः क्षत्रिये भृशम् ।

श्वः प्रियं सुमहच्छ्रुत्वा विशोका भव नन्दनि ॥ २४
 यत्पार्थेन प्रतिज्ञातं तत्तथा न तदन्यथा ।
 चिकीर्षितं हि ते भर्तुर्न भवेज्जातु निष्फलम् ॥ २५
 यदि च मनुजपन्नगाः पिशाचा
 रजनिचराः पतगाः सुरासुराश्च ।
 रणगतमभियान्ति सिन्धुराजं
 न स भविता सह तैरपि प्रभाते ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतु पञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

20 ^a) D₂ D₅ स्व शिर, D₄ शशिर (for श शिर) K₃ श्रेष्ठ मे, K₄ B₃ D₁ D₂₋₄ श्रोष्यते (for 'से) S श शिर पादमूलं ते —^b) B₂ (marg, orig as in text) कृतं, B₅ हत, Cd हतम् (as in text) S सैधवस्याहृतं (G₂₋₅ 'स्य हत) ध्रुवं —^c) D₁ D₁ D₂ ५ ५ स्यमत (for समन्त-) D₂ बाह्ये (for बाह्यं) S पञ्जया प्रमथितासि त्वं, Cd as in text —^d) Ś₁ K₁₋₄ B₁₋₄ D₁ D₁ ५ ५ ५ ५ M₅ ५ मा रुद, Ś₂ मानदे, K₅ D₁ D₂₋₄ मा शुच (for मा रुद)

21 ^b) K₁ गता शूरा (for गत शूर) M₃₋₅ परा (for सता) —^c) B₁ ता गति, D₂ D₄ तां वयं, T धर्मं च, G₂₋₅ वयं च (for या वयं) D₁ प्राप्नुयामो हि, D₅ प्रार्थयाम्येह (for प्राप्नुयामेह) —^d) D₄ भान्ये (for चान्ये)

22 ^b) K₁ D₁ D₅ महाहवे, B D₁ D₂₋₄ ५-५ रथ प्रणुत्, D₂ महाभुज, S रिपुप्रणुत् (for वरप्रणुत्) —^c) D₂ पुत्रस्, D₄ ५ मृतस् (for गतस्) —^d) Ś₁ सुत, D₃ ५ ५ गत (for पुत्र) T जहीश्वरं, G₂ ५ जहि स्वर्गं; G₃ ५ जहि ज्वरं (by transp)

23 ^a) Ś₂ K₃ B₂₋₅ D₂ D₁ ५ ५ अनुया (Ś₃ 'ज्ञा) तश्च, D₁ 'यात स्व, D₄ ५ 'जातस्य; Cd अन्वायातश्च (for अनु जातश्च) D₁ स्वपितरं, S पितु पक्षं (for च पितरं) —^c) D₃ ५ मातृपक्षाश् (for 'क्षं) —^d) D₁ D₇ ५ [s]रिसंघातात् (for रिपून्हत्वा) — K₅ om (hapl) 23^d-24^c —^d) B₁ गत, S यात (for

हत) B₁ D₅ महारथै (for 'रथ) D₇ ५ हताञ्चुरा-न्महारया

24 K₅ om 24^{abc} (cf v 1 23) —^a) T G₂₋₅ ध्रुवं (G₅ वधू) भद्रे, G₁ M वधूं दीना (for स्तुपा राज्ञि) —^b) S क्षत्रिया ह्यसि (for 'ये भृशम्) —^c) D₁ G₅ कृत्वा (for शुत्वा) —^d) B₄ सुस्था त्वं (for विशोका) S भवितासि हि (M₃₋₅ 'ता ह्यसि) (for भव नन्दनि)

25 ^b) D₄ तदा (for तथा). — Ś K₁ ५ ५ D₁ om. 25^{cd} —^c) D₂ ५ ५ ५ तु (for हि) —^d) K₅ B₁ D₁ D₂ ५ तन्मृपा, D₁ D₇ ५ चान्यथा (for निष्क लम्)

26 G₂ damaged. —^a) S स (for च) D₇ ५ समिश्रा (for पिशाचा) —^b) S सगणा (for पतगा) G₂ सुरोरगाश् (for सुरासुराश्) —^c) D₂ अभियातु, Cd 'यान्ति (as in text) —^d) Ś₁ स न (by transp), D₂ न च, D₄ ५ न सं Cd oites न स भविता (as in text) D₇ ५ प्रभातमात्रे (for अपि प्रभाते)

Colophon — Sub-parvan K₅ B D₅ जयद्रथबध — Day of Droṇa's Generalship K₁ ५ तृतीयपुङ्गव-दिवसे — Adhy name Ś₁ K₅ ५ D₁₋₆ T G₂ ५ सुमद्राभासनं — Adhy no (figures, words or both) B₁ S 74, B₂ 75, B₃ 73, D₂ 66 — Śloka no D₁ 27, D₁ 26

५५

संजय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य केशवस्य महात्मनः ।
सुभद्रा पुत्रशोकार्ता विललाप सुदुःखिता ॥ १
हा पुत्र मम मन्दायाः कथं संयुगमेत्य ह ।
निधनं प्राप्तवास्तात पितृतुल्यपराक्रमः ॥ २
कथमिन्दीवरश्यामं सुदंष्ट्रं चारुलोचनम् ।
मुखं ते दृश्यते वत्स गुण्ठितं रणरेणुना ॥ ३
नूनं शूरं निपतितं त्वां पश्यन्त्यनिवर्तिनम् ।

सुशिरोग्रीववाहंसं व्यूढोरस्कं निरूढरम् ॥ ४
चारूपचितसर्वाङ्गं स्वक्षं शस्त्रक्षताचितम् ।
भूतानि त्वा निरीक्षन्ते नूनं चन्द्रमिवोदितम् ॥ ५
शयनीयं पुरा यस्य स्पर्ध्यास्तरणसंवृतम् ।
भूमावद्य कथं श्रेये विप्रविद्धः सुखोचितः ॥ ६
योऽन्वास्यत् पुरा वीरो वरस्त्रीभिर्महाभुजः ।
कथमन्वास्यते सोऽद्य शिवाभिः पतितो मृधे ॥ ७
योऽस्तूयत् पुरा हृष्टैः स्रतमागधवन्दिभिः ।

C 7 2729
B 7 78. 8
K 7 78 8

55

1 °) B₄ शोकरु खार्ता, G₅ दुःखशोकार्ता (for पुत्र°)
—^d) K₅ Dn₁ D₅ [अ]ति (for सु)
2 Before 2, S (except G₂ 5) ins सुमद्रा —^b)
G₅ ममामम् (for मयुगम्) K₅ Dn₁ D₂₋₃ एत्य हि,
S एथिवात् (for एत्य ह) B₁₋₃ 5 Dc₁ Dn₂ कथमेत्यामि
संयुग (B₁ संगमं, B₂ 5 सयुगे), B₄ कथ म *गमेन
हि, D₂ कथ संयोगमेत्यति —^d) S B₄ D₂ 5 7 M₅
पराक्रम

3 °) S (except M₃₋₅) इदीवराभास (for वर
श्याम) —^b) Dn₁ सुमृष्ट (for सुदंष्ट्रं) G₂ 2 5 M
हामिन (for लोचनम्) —^d) D₁ गुप्त च (for गुण्ठित)
S कुठित रणपासुभि

4 °) D₃ रणे, D₅ वीरं (for शूर) —^b) D₇
त्वा पश्यति, T G₂₋₅ प्रपश्यति, G₁ M पश्यत्यद्य (for
त्वां पश्यन्ति) — °) S₁ K₁ 2 4 सुशिरोग्रीव- (for सु°)
—^d) B₁ 2 (marg as in text) 3 5 Dc₁ नतोदर,
B₄ Dn D₂ 3 5 6 S तनूदर, D₄ तनूवर (for निरूढ-
रम्)

5 °) Dn₁ चारुचर्चित (for चारूपचित) —^b) S₁
दक्षं, D₁₋₆ वक्ष (for स्वक्ष) Dc₁ Dn₁ D₇ 8 क्षता
(D₇ वा) कूर्ति, Dn₂ G₄ क्षतान्वित, D₃ क्षताचित,
T G₂ क्षता चित, G₅ क्षताचित (for क्षताचितम्)
— B₅ reads 5th on marg — °) K₅ B Dc₁ Dn₁
D₂₋₃ T G₁₋₄ M₁ 2 त्वां (for त्वा) S₁ K₂ D₇ 8 [अ]
निरीक्षति (K₂ 'ते'); S₁ K₁ 4 D₁ [अ]निरीक्ष्यते (K₄
'ति'); K₅ D₂ 3 निरीक्ष्यते (D₂ 'ति') (for निरीक्षन्ते)

—^d) S भूमां (for नूनं)

6 °) D₂ शयन वै (for नीय) B₁ 3 पुराव्याम्य,
D₄ पुरा पश्यत्, S पुराध्याय (G₅ 'रा व्युष्ट्या') (for पुरा
यस्य) —^b) K₂ D₂ 5 स्पर्धास्तरण, Dn₁ स्पृष्ट्वात्,
D₂ 5 मेघास्तरण, D₄ तुध्यास्तरण, S स्वध्यात् (G₁
M न्वर्ध्यात्) (for स्पर्ध्यात्) Cd cites स्पर्ध्याम् and
आस्तरणम् S K₁₋₄ D₁ संवृत, K₅ संवृत, Dn₁ D₅
संस्कृतं, D₄ संयुत (for संवृतम्) — °) B₂ (marg,
orig as in text) अनायवत् (for अद्य कथ) S₂ K₅ B₂
D (except D₁) श्रेते (for श्रेये) —^d) S विप्रविद्ध
विभूषण (G₄ 'षण, G₅ 'पित) Ca cites विप्रविद्ध,
Cd 'विद्धं

7 °) S₂ K₁ 3 4 Dn₁ D₄ योन्वास्यते, B₂ (marg,
orig as in text) योखडित (for योऽन्वास्यत्) Cd
cites अवाप्त्यत् S₂ वरस्त्रीभि (for पुरा वीरो) S
योन्वास्यते पुरा वीर —^b) S₂ पुरा वीरो, Dn₁ दिव्य-
स्त्रीभिर्, D₂ महास्त्रीभिर् (for वरस्त्रीभिर्) Dn₁ महा-
वल, G₁ M 'भुज (for 'भुज) D₃ सुकटाभिर्वरस्त्रीभि
— °) S (except T G₂) अन्वास्यते (for ते) D₅
योध, G₅ (orig as in text, sup lin) सोत्त्व (sic)
(for सोऽद्य) —^d) K₅ पतितो, D₄ पातितो (for
पतितो) Dn₁ रणे, G₅ भुवि (for मृधे)

8 °) S₂ K₂ D₅ य स्तूयते, S य (G₅ स) स्तूयसे
(for योऽस्तूयत्) G₅ सदा (for पुरा) K₄ घर्षे,
D₃ हृष्ट (for हृष्टे) —^b) K₃ G₁ M चदिभि (for
चन्दिभि) — °) K₅ हृष्टैर्, Dn₁ रौद्रैर् (for घोरैर्)
—^d) D₁ 8 धिननदिर (for 'ददिर) S उपास्यसे (for
'ते) — After 8, B₂ (marg) ins 398*

सोऽद्य ऋग्याद्रौघैर्घोरैर्विनदद्भिरुपास्यते ॥ ८
पाण्डवेषु च नाथेषु वृष्णिवीरेषु चाभिभो ।
पाञ्चालेषु च वीरेषु हतः केनास्यनाथवत् ॥ ९
अतृप्तदर्शना पुत्र दर्शनस्य तवानव ।
मन्दभाग्या गमिष्यामि व्यक्तमद्य यमक्षयम् ॥ १०
विशालाक्षं सुकेशान्तं चारुवाक्यं सुगन्धि च ।
तव पुत्र कदा भूयो मुखं द्रक्ष्यामि निर्त्रणम् ॥ ११
धिग्वलं भीमसेनस्य धिक्पार्थस्य धनुष्मताम् ।

9 ^a) G₁ M₃₋₅ सपाण्डवेषु (for पाण्डवेषु च) — ^b) K₁ 2 D_{n1} चाविभो, K₃ B D_{c1} D_{n2} D₃ 4 0 M₃₋₅ चाविभो, B₃ (marg) चातिभो, D₂ चाभित, G₆ चाविभो (for चाभिभो) Cd oites अभिभो, giving विभो as v 1 — ^c) K₃ B (except B₂) D₄ G₆ पचा लेषु K₅ D_{n1} D₂ नाथेषु (for वीरेषु) — ^d) Ś₁ B₁ D_{c1} D_{n2} D₃₋₈ केनास्य (B₁ D_{n2} D₃ 0-3 °द्या, D₄ °स्या) नाथवद्वत्, K₆ D_{n1} पुत्रो मेनाथवद्वत् — After 9, S (except G₅) ins

396* यत्र त्व केशवे नाथे सत्यनाथो यथा हत ।

[M₃₋₅ कथ (for यत्र)]

10 ^a) D₂ अपुत्र- (for अतृप्त-) Ś₂ नयना (for दर्शना) D_{c1} D₃ 0-8 अतृप्ता दर्शनात्पु (D₃ दर्शने पु, D₆ दर्शन पु)त्र — ^b) B₂ (marg as in text) वदनस्य, D_{c1} D₇ 8 स्पर्शनस्य (for दर्शनस्य) S दर्शने तव चानव — ^c) G₁ M मन्दभाग्या (for °भाग्या) — ^d) Ś₂ D₁ नूनमद्य, D₂ 5 स्वया हीना (for व्यक्तमद्य)

11 ^a) D₃ 0 सुविदाल (for विदालाक्ष) — ^b) S चारुहास (for °वाक्य) Ś K B₁ D_{n1} D₁₋₃ 0 0 वे (for च) — ^c) T G₂₋₅ कथं (for कदा) S वक्त्र (for भूयो) — ^d) S भूयो (for मुख) K₄ B₁ D_{n1} D₂ 5 G₂ पश्यामि (for द्रक्ष्यामि) — K₅ B₁ 8 (marg) 4 D_{n2} D₃ 0-8 ins after 11 Bom ed after 15

397* एष्येहि नृपितो वत्स स्तनौ पूर्णो पिवाशु मे ।

अङ्गमारुह्य मन्दाया ह्यतृप्तायाश्च दर्शने ।

[(L 2) K₅ सयुगात् (for दर्शने)]

12 ^b) Ś₁ K₁ 8 D_{c1} T G₂₋₅ धनुष्मत् (for °ताम्) — ^c) B₁ D_{c1} D_{n1} T G₂₋₅ यत् (for वीर्यं) — ^d) K₂ 4 D₃ 8 पंचालानां

13 ^a) K₅ D₃ कैकेयात्, B₁ D_{c1} D_{n1} D₂ 4-8 कैक

धिग्वीर्यं वृष्णिवीराणां पाञ्चालानां च धिग्वलम् ॥ १२
धिकेकयांस्तथा चेदीन्मत्स्यांश्चैवाथ सृञ्जयान् ।
ये त्वा रणे गतं वीरं न जानन्ति निपातितम् ॥ १३
अद्य पश्यामि पृथिवीं शून्यामिव हतत्वियम् ।
अभिमन्युमपश्यन्ती शोऋग्याकुललोचना ॥ १४
स्वस्त्रीयं वासुदेवस्य पुत्रं गाण्डीवधन्वनः ।
कथं त्वा विरथं वीरं द्रक्ष्याम्यन्यैर्निपातितम् ॥ १५
हा वीर दृष्टो नष्टश्च धनं स्वम् इवासि मे ।

यात् (for केक°) S मत्स्याश्च (for चेदीन्) — ^b) Ś₂ K₁₋₃ चैव स, K₄ चैव च (for चैवाथ) D_{n1} D₂ संजयान् (for सृञ्ज°) S चेदि (G₅ °ति)पाण्डवसृञ्जयान् — ^c) Ś₁ K₁ 2 5 B D (except D₈) G₂ M₅ ये त्वा (D₄ येषां) (for ये त्वा) D₃ रणागत (for रणे गत) M₁ 2 वीर, M₃₋₅ वीरा (for वीरं) — ^d) D_{n2} नियोजित (for निपातितम्) B₂ न शोडुरभिर (marg °वी)क्षितु, D₃ 0 अजानन्विनियोजित, S नारक्षन्विनिपातनात् (T G₁ M₄ °तितान्, G₃ °तित, M₁ 2 °तनान्) — After 13, S reads 15

14 M₁ 2 om 14 — ^b) Ś₂ हतशून्यां (for शून्यामिव) K₁ हतद्विष, B₁ °श्रिय, S (M₁ 2 om) गतद्विषं (for हतत्वियम्) — ^c) Ś K₁ 3 4 B₃ (marg) 4 D₁ 7 8 चेतना (for °लोचना) — T G M₃₋₅ ins after 14 B₃ (marg) after 8

398* साक्षान्मघवत् पौत्र पुत्र गाण्डीवधन्वन ।

स्वस्त्रीय वासुदेवस्य त गृध्रा पर्युपासते ।

[L 1] B₃ पौत्र पुत्रौ (for पौत्र पुत्र) — (L 2) B₃ स्वस्त्रीयो, T स्वस्त्रिय (for स्वस्त्रीय) M₃₋₅ गृध्रास्त्वा (for त गृध्र) B₃ समुगमते (for पशुया)]

15 S reads 15 after 13 — ^a) Ś₂ K₂ 3 स्वस्त्रेय — ^b) K₄ 5 D_n G₆ धन्विन — ^c) Ś₁ K₁ 2 4 B₁ D₁ 3 4 0 त्वा विरथ, K₅ D_{n1} D₃ त्वा (D_{n1} त्व)भि मुखं, B₁₋₃ 5 D_{n2} त्वातिरथ, T G₁ 3-5 M₁ 8-5 स्वति रथं, G₂ चाति° (for त्वा वि°) K₁₋₃ D₃ 4 वीर (for वीरं) M₂ स्वस्त्रीय वासुदेवस्य — ^d) Ś₁ K₅ B₁₋₃ 5 D_n D₂ 5 द्रक्ष्याम्यद्य, D_{c1} न जानन्ति, T G M₃₋₅ पश्याम्यद्य (for द्रक्ष्याम्यन्वैर्) D₅ निपूद्रितं (for निपातितम्) M₁ 2 गृध्रास्त्वा (M₂ पुत्रास्त्वा) पर्युपासते — After 15, Bom ed ins 397*.

16 ^a) T G₂₋₅ transp वीर and दृष्टो G₁ M₁ 2

अहो ह्यनित्यं मानुष्यं जलबुद्बुदचञ्चलम् ॥ १६
 इमां ते तरुणीं भार्यां त्वदाधिभिरभिष्टुताम् ।
 कथं संधारयिष्यामि विवत्सामिव धेनुकाम् ॥ १७
 अहो ह्यकाले प्रस्थानं कृतवानसि पुत्रक ।
 विहाय फलकाले मां सुगृद्धां तव दर्शने ॥ १८
 नूनं गतिः कृतान्तस्य प्राज्ञैरपि सुदुर्विदा ।
 यत्र त्वं केशवे नाथे संग्रामेऽनाथवद्धतः ॥ १९
 यज्वनां दानशीलानां ब्राह्मणानां कृतात्मनाम् ।

चरितब्रह्मचर्याणां पुण्यतीर्थावगाहिनाम् ॥ २०
 कृतज्ञानां वदान्यानां गुरुशुश्रूषिणामपि ।
 सहस्रदक्षिणानां च या गतिस्तामवाप्नुहि ॥ २१
 या गतिर्युध्यमानानां शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 हत्वारीन्निहतानां च संग्रामे तां गतिं व्रज ॥ २२
 गोसहस्रप्रदावृणां क्रतुदानां च या गतिः ।
 नैवेशिकं चाभिमतं ददतां या गतिः शुभा ॥ २३
 ब्रह्मचर्येण यां यान्ति मुनयः संशितव्रताः ।

C 7 2756
B 7 78 26
K. 7 78 29

दृष्ट (for दृष्टो) —^δ) T G₂ M₁ २ रम्य, G₁ M₂-५
 रम्य-(for धनं) D₁ भो (for मे) —^ε) S₂ ह्यजनि,
 S मत्त्व हि (for ह्यनित्यं) —^α) D₁ सनिभ (for
 चञ्चलम्) S जलबुद्बुदचञ्चल (G₁ °चंस)

17 ^α) S₁ च (for ते) —^δ) K₁ त्वदाधिभिर, B
 (B₂ marg as in text) D₁ D₂ G₅ (sup lin.) तवा-
 धिभिर, T G₂-४ पुत्राधि°, Ca d त्वदाधि° (as in text)
 S₂ K₂ परिष्टुतां, D₁ माधि° (for अभि°) G₅ पुत्रात्स
 थिरभीर्षिता (sic) — After 17^{αβ}, S ins

399* उत्तरामुत्तरा जाता सुशीला प्रियभाषिणीम् ।
 शनकैः परिरभ्येना स्तुपां मम यदास्विनीम् ।
 सुकुमारीं विशालार्क्षीं पूर्णचन्द्रनिमाननाम् ।
 बालपल्लवतन्वर्क्षीं मत्तमातङ्गगामिनीम् ।
 विम्बाधरोष्ठीमवलामभिमन्यो प्रहर्षय । [5]
 स्वया विना कथं पुत्र जीर्णां पतितमानसाम् ।

[(L 1) G₁ M उत्तरा (for the second उत्तरा)
 M₂-५ जाता (for जाता) — (L 6) G₁ M₁ २ जीन्या
 (for जीर्णा) M₃-५ जीवयामि प्रिया तव (for the post
 half)]

—^ε) S इमा (for कथं) D₂ ५ १ ३ सवारयिष्यामि (for
 संधार°) —^α) T G₂-५ ऋयभादिब, G₁ M निर्षमा
 मिव (for विवत्सामिव)

18 ^α) D₁ G₅ ह्यकाल (for °ले) —^ε) D₁ विवाह-
 (for विहाय) —^α) S₂ D₁ सुगृद्धा, K₁ २ D₅ १ ३ सु
 गृद्धीं, D₁ सुगृद्धां, D₅ सुगृद्धीं, T G₂ प्रगृद्धा,
 G₁ ३-५ M प्रगृद्धां, Cd सुगृद्धा (as in text)

19 ^δ) D₁ सुदुर्विदा, S °स्वरा (for °विदा) —^ε)
 K₄ भद्र, B₂ (marg, orig as in text) ३ D₁ G₅
 पुत्र (for यत्र) —^α) S सत्यनाथो (G₁ ३ M₄ °थे) यथा

20 ^α) K₅ D₁ D₂ ४ ० ३ G₁ M यत्विना (for
 यज्वना) D₇ ३ कर्म (for दान) —^δ) K₅ D₁ महा-
 रमना (for कृता°) — G₄ om (hapl) 20^{αδ} —^α)
 D₁ सर्व (for पुण्य)

21 ^α) D₇ ३ कृतान्याना (for कृतज्ञाना) S₂ K₁ वद-
 न्याना, Cd वदा° (as in text) —^ε) S₂ K₁ ३ या
 (for च) —^α) K₄ D₁ समाप्नुहि (for अवा°) S
 K₁ ३ गतिस्ता समवाप्नुहि

22 S₁ K₁ ३ lacuna for 22^α —^α) D₅ युद्धमा
 नाना S₂ शास्त्रज्ञाना वदान्याना —^δ) S₁ वीराणाम् (for
 शूरा°) — G₁ M read 22^{αδ} twice —^ε) S₂ K₁-४
 D₁ या (for च) D₂ हतारो निर्दमानाश्च, T G₁ (second
 time) २-५ M (last five second time) ऋ (G₅ om) परा
 द्युखाना समरे, G₁ M (all first time) गोब्राह्मणस्वराद्गार्थं
 —^α) B₁ ३ (marg as in text) D₁ S (G₁ M [all
 both times]) तां गतिं व्रज पुत्रक

23 ^δ) K₅ D₁ D₂ ५ क्रतुयाजा, D₂ ४ ० क्षत्रियाणा
 (for क्रतुदाना) — K₂ om 23^{αδ} —^ε) S₁ नवाशिकं,
 S₂ नैवेशकं, K₁ नैवेशकं, K₅ नैवेशिकं, B₁ २ (marg
 as in text) ३ D₄ नैवेशिके, D₂ नैवेशिकाच्च, Ca. d नैवे-
 शिकं (as in text) D₂ चाभिमतात्, D₄ चाभिमत (for
 चाभिमतं) S वैदेशिकाना चाभिमत (G. याभी°*, M°-
 चाभिमति [M₅ °ती]), Cap dp नैवेशिकायाभिमत —^α)
 D₄ वदता, G₅ °दता (for ददता) D₄ सा (for या)
 S भवेद् (for शुभा) — After 23, N ins

400* ब्राह्मणेभ्यः शरप्येभ्यो निधिं निदधता च या ।
 या चापि न्यस्तदण्डाना तां गतिं व्रज पुत्रक ।

[K₄ D₁ om line 1 — (L 1) K₁ ब्राह्मणेभ्यः K₅
 D₂ शरीरेभ्यो, D₅ ० शरप्येभ्यो (for शरप्येभ्यो) S₂ K₁-३
 धनानि (for निधि नि-) Cd cites निधि D₃ ० प्रददतां
 (for निदधतां) S₁ निर्षिक्ष दन्ता च या, D₂ निर्षीतान्दत

एकपत्न्यश्च यां यान्ति तां गतिं व्रज पुत्रक ॥ २४
 राज्ञां सुचरितैर्या च गतिर्भवति शाश्वती ।
 चतुराश्रमिणां पुण्यैः पावितानां सुरक्षितैः ॥ २५
 दीनानुकम्पिनां या च सततं संविभागिनाम् ।
 पैशुन्याच्च निवृत्तानां तां गतिं व्रज पुत्रक ॥ २६
 व्रतिनां धर्मशीलानां गुरुशुश्रूषिणामपि ।
 अमोघातिथिनां या च तां गतिं व्रज पुत्रक ॥ २७

ऋतुकाले स्वकां पत्नीं गच्छतां या मनस्विनाम् ।
 न चान्यदारसेवीनां तां गतिं व्रज पुत्रक ॥ २८
 साम्ना ये सर्वभूतानि गच्छन्ति गतमत्सराः ।
 नारुंतुदानां क्षमिणां या गतिस्तामवामुहि ॥ २९
 मधुमांसनिवृत्तानां मदाह्मभाक्तयानृतात् ।
 परोपतापत्यक्तानां तां गतिं व्रज पुत्रक ॥ ३०
 हीमन्तः सर्वशास्त्रज्ञा ज्ञानवृत्ता जितेन्द्रियाः ।

च या (for the post half) — (L 2) D₃ च वि (for चापि)]

— After the above, D₁ s read 25^{ab}

24 K₄ D₁ om (hapl) 24 —^a) D₁ c ये (for या) — D₃ om (hapl) 24^{bc} —^b) K₁ s Dn₁ D₁₋₇ संसितव्रता, K₃ सश्रितं (for सशितं) —^c) D₃ एकपत्निरता याति Cd oites एकपत्न्य —^d) K₅ transp ता and गतिं Ś₂ समवामुहि, Dn₂ D₄ गच्छ पुत्रक (for व्रज पुत्रक)

25 G₄ om (hapl) 25-30 D₁ s read 25^{ab} after 400* —^a) B₄ चाज्ञा, D₁ s यज्ञे (for राज्ञा) —^c) B₂ D₂ 7 s G₁ M₁₋₃ s चातुराश्रमिणा, T G₃ चर मां (for चतुरा) K₅ D₁ s या च, D₁₋₃ पुण्या (for पुण्यै) —^d) Ś₁ पाविताना, D₁ r s याचिताना (for पावि) Ś K₁₋₄ Dn₁ सुरक्षिणा, K₅ D₁ s स्वकर्मभि, Dn₂ सुरक्षिणा, D₂ सुदक्षिणै (for सुरक्षितै) D₃ पाव नाना स्वधर्मिणा, D₆ याचताना सुधर्मिणा, S (G₄ om) सेविताना (T ता ता) पुरस्थितै (G₁ M₁ 2 पुरार्जितै, G₅ पुरस्थितै)

26 G₄ om 26 (of v 1 25) G₂ damaged —^a) D₆ दीनानुकपिताना च —^b) D₁ या च सत्संग- भागिना —^c) D₁ Dn₁ D₅ 7 पैशुन्याच्, Cn. d पैशु* (as in text) D₆ पैशुन्यविनिवर्ताना —^d) Ś₂ समवा मुहि (for व्रज पुत्रक) — After 26, Ś₂ K₁₋₄ D₁ 4 ins 401*

27 Ś₂ K₁₋₄ D₁ 4 G₄ s om 27 (for G₄, of v 1 25) G₃ om (hapl) 27-28 —^a) T G₂ M₃₋₅ कृतिना, G₁ M₁ 2 कृतीना (for व्रतिना) — D₁ om 27^{bc} —^b) T G₁ 2 M देव (for गुरु) —^c) D₆ यच्चासोघातिथिना — Ś₁ K₅ B D₁ Dn D₂ s 5-8 ins after 27 Ś₂ K₁₋₄ D₁ 4 after 26

401* कृच्छ्रेषु या धारयतामह्मानं ध्यसनेषु च ।

गति शोकाश्रितगंधाना ता गतिं व्रज पुत्रक ।
 पितुर्मातुश्च शुश्रूषा कल्पयन्तीह ये सदा ।
 स्वदारनिरताना च या गतिन्मामवामुहि ।

[Ś₂ D₁ 7 om (hapl) lines 1-2 — (L 1) Cn. d कृच्छ्रेषु (as above) D₅ आत्मानां, Cd आत्मान (as above) — D₁ reads lines 3-4 followed by 28 after 31 — (L 3) B₁₋₃ . D₁ मातापित्रेश्च (for पितुर्मातुश्च) K₁ Dn₁ कल्पयन्ते ह (Dn₁ यति च), D₁ s कारयन्ते B₁ भूतले (for ये सदा) — (L 4) Ś₂ -वरितानां (for -निर*) Ś₂ तां गतिं मवामुया (for the post half)]

28 G₄ om 28 (cf v 1 27, 25) —^a) B (except B₂) Dn₂ D₁ s भार्या (for पत्नी) —^b) D₅ च, T G₃ s वा (for या) K₅ यशस्विना, B D₁ D₁ S (G₄ om) मनीषिणा, D₃ मनस्विनी (for स्वि नाम्) —^c) S (G₄ om) अनन्यदार (G₅ नारी) (for न चान्यदार) B₁ Dn₂ D₂ s 6 -सक्ताना (for सेवीना) B₁₋₃ s D₁ D₅ परस्त्रीभ्यो निवृत्ताना —^d) Ś₂ समवामुहि, Dn₁ गच्छ पुत्रक (for व्रज पुत्रक)

29 G₄ om 29 (of v 1 25) —^b) K₄ गच्छंत, B D₁ Dn₂ पश्यति (for गच्छन्ति) D₁ विगतज्वरा (for गतमत्सरा) —^c) T G₁₋₃ M अदारुणाना, Cd नारुंतुदाना (as in text) D₁ क्षत्रियाणां (hypermetric), Cd क्षमिना G₅ अदारुणा क्षत्रियाणा

30 G₄ om 30 (of v 1 25) —^a) D₂₋₄ s M₁ 2 मधुमासान् (for मास-) —^b) D₁ महा (for मदाद्) Ś₁ दपात्, T G₂ s M दम्भात् (for दम्भात्) . K₂ तु यानृतात् (for तथानृतात्) —^c) Ś K₁₋₄ तप्ताना (for त्यक्ताना) S (G₄ om) परोपतापाद् (G₅ दा न्यायात् —^d) Ś₂ समवामुहि (for व्रज पुत्रक)

31 D₁ om (hapl) 31 —^a) T G₃ यज्जान (for हीमन्त) S -भाव (G₁ s M प्य) ज्ञा (for शास्त्रज्ञा) . —^d) Ś₁ K₅ transp ता and गतिं Ś₂ समवामुहि (for

यां गतिं साधवो यान्ति तां गतिं ब्रज पुत्रक ॥ ३१
 एवं विलपतीं दीनां सुभद्रां शोककर्षिताम् ।
 अभ्यपद्यत पाञ्चाली वैराटीसहिता तदा ॥ ३२
 ताः प्रकामं रुदित्वा च विलप्य च सुदुःखिताः ।
 उन्मत्तवत्तदा राजन्विसंज्ञा न्यपतन्निस्तौ ॥ ३३
 सोपचारस्तु कृष्णास्तां दुःखितां भृशदुःखितः ।
 सिक्त्वाम्भसा समाश्रास्य तत्तदुक्त्वा हितं वचः ॥ ३४
 विसंज्ञकल्पां रुदतीमपविद्धां प्रवेपतीम् ।
 भगिनीं पुण्डरीकाक्ष इदं वचनमब्रवीत् ॥ ३५
 सुभद्रे मा शुचः पुत्रं पाञ्चाल्याश्रासयोत्तमम् ।

गतोऽमिमन्युः प्रथितां गतिं क्षत्रियपुंगवः ॥ ३६
 ये चान्येऽपि कुले सन्ति पुर्या नो वरानने ।
 सर्वे ते वै गतिं यान्तु अमिमन्योर्यशस्विनः ॥ ३७
 कुर्याम तद्वयं कर्म क्रियासुः सुहृदश्च नः ।
 कृतवान्यादृगद्यैकमेव पुत्रो महारथः ॥ ३८
 एवमाश्रास्य भगिनीं द्रौपदीमपि चोत्तराम् ।
 पार्थस्यैव महाबाहुः पार्थमागादरिंदमः ॥ ३९
 ततोऽभ्यनुज्ञाय नृपान्कृष्णो बन्धूंस्तथामिभूः ।
 विवेशान्तःपुरं राजंस्तेऽन्ये जग्मुर्ग्यालयम् ॥ ४०

C 7 274
B 7 72.74
F 7 72.47

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपञ्चाशोऽध्याय ॥ ५५ ॥

ब्रज पुत्रक) — After 31, D₁ reads lines 3-4 of 400* followed by 28

32 Before 32, T G₂₋₅ ins सजय —^δ) D₁ सुभद्रे Ṣ K_{1.2} : B D₁ : कर्षिता (for कर्षिताम्) —^ο) K₁ अभिपद्यत, B Dc₁ अन्वपद्यत, S उपा (M₁ : प) गच्छत (for अभ्यपद्यत) —^d) Ṣ₁ (marg, orig as in text) S उत्तरा, D₁ वैराटि, D₁ वैराय (sic) (for वैराटी) D₇ : G₁ : M₂₋₅ सहिता (for ता) K₅ तथा (for तदा)

33 ^a) B₅ S (except G₁) मा (for ता) B₁ स्व काम (for प्र) K₁ B₂ D₁ तु (for च) —^b) D₁ सुविलप्य (for विलप्य च) B₅ सुहृदुं, T G₁₋₄ M सुदुःखिता (for सुदुःखिता) — For 33^{ab}, G₁ subst

402* द्रौपदी शोकमत्तता रुदित्वा च विलप्य च ।
 — D₁ om. (hapl.) 33^c-34^b —^d) B₁ : G₁ M निःसंज्ञा (for विसंज्ञा) S पतिता (for न्यपतन)

34 D₁ om 34^{ab} (cf v l 33) —^a) Ca d (gloss श्रातवृत्तिं) सोपचारा Ṣ₁ K₁₋₂ : Dn D₃ : स ता कृष्णो (by transp), B₁ D₂ ता कृष्णो, B₅ कृष्णश्च —^b) D₂ कार्यचित्तोपि दुःखित —^c) M₁ : मिक्त्वामन्ता (for भस्मा) K₅ [आ]श्रास्य तदा (for समाश्रास्य) —^d) D₂ तत उक्त्वा, D₇ : यहु चोक्त्वा (for तत्तदुक्त्वा)

35 ^a) Dn₂ om. from रुदती up to पाञ्चाल्या (in 36^b) — B₁ om 35^b —^b) Ṣ₂ K₃ अपविद्धा, K₁ : अथ विद्धा, K₄ B₁₋₃ : Dc₁ Dn₁ D_{1.2} : G₁ : मर्म-
 , M₁ : अपविद्धा (for अपविद्धा)

36 ^a) S मानुशोची सुभद्रे स्व —^b) T G M₂ स्तुपा च, Cd पाञ्चालि (as in text) Ṣ K_{1.2} : पाचालीं श्रामयोत्त (K₂ : यातु) रा, M₁ (sup lin) स्तुपा चाश्राम योत्तरा, M₂₋₅ स्तुपा जीवय गभिणी —^c) D₅ ततो (for गतो)

37 ^a) D₅ चापि वै, S चान्ये च (for चान्येऽपि) S संत (for सन्ति) —^b) B₁ पुर्या वै, D₁ पुत्रा मव, T G₂₋₅ पुरयाणा, G₁ M₂ : पुरयाश्च, M₂₋₅ क्षत्रियाणा (for पुरया नो) —^c) T G₂₋₅ न (for ते) B Dc₁ Dn₂ D₂ S ता (for वै) Ṣ K₁ : D₁ T G M₁ : याति (for यान्तु) —^d) K₃ Dn^c D₅ ह्यभिम न्योर, B₁₋₃ : Dc₁ S यामि (for अभि) B₅ वरानने (for यदास्विन) B₁ सर्वे ते वै मनस्विन

38 D₂ om 38^{ab} —^a) Ṣ₁ K₁ D₁ कुर्यामैतद्, Ṣ₂ K₂ D₇ : मेतद्, D₂₋₆ T G M₁ : कुर्या (D₁ : वी) - मन्तद् (for कुर्याम तद्) D₇ : मह (for वयं) M₂ : कुर्यामन्त्वमय कर्म —^b) Ṣ₁ क्रियासु, K₁ : B₁ : Dn D₃ : e : G₁ M₂ : क्रियासु, T G₂₋₅ कुरुषुंत् (for क्रियासु) D₁ हृदयश्च (for सुहृदश्च) —^c) Ṣ K Dn₁ D₂₋₇ : या (D₅ ह्या) द्यं होक्स् (K₁ होक्, K₅ Dn₁ कर्म), D₂ यादका होक्स्, G₁ यावदद्यैक्स् (for यादगद्यैक्स्) —^d) Ṣ K₁₋₄ D (except Dc₁ Dn₁) महादल (for रय)

39 Before 39, S ins सजय —^d) D₂ क्षयम् (for पार्थम्) S आयाद् (for आगाद्) Dc₁ अरिंदम

40 ^a) T G₂₋₄ नृप, G₁ M₁ : नृप, G₁ जयं (for नृपान्) —^b) Ṣ K B₁ Dn₂ : D₁₋₄ : तथा वि (K₁

५६

संजय उवाच ।

ततोऽर्जुनस्य भवनं प्रविश्याप्रतिमं विशुः ।
 स्पृष्ट्वाग्भः पुण्डरीकाक्षः स्थण्डिले शुभलक्षणे ।
 संतस्तार शुभां शय्यां दभैर्वैदूर्यसनिभैः ॥ १
 ततो माल्येन विधिवल्लजैर्गन्धैः सुमङ्गलैः ।
 अलंचकार तां शय्यां परिवार्यायुधोत्तमैः ॥ २
 ततः स्पृष्टोदकं पार्थं विनीताः परिचारकाः ।

दर्शयां नैत्यकं चकुर्नैशं त्रैयम्बकं बलिम् ॥ ३
 ततः प्रीतमनाः पार्थो गन्धैर्माल्यैश्च माधवम् ।
 अलंकृत्योपहारं तं नैशमस्मै न्यवेदयत् ॥ ४
 समयमानस्तु गोविन्दः फल्गुनं प्रत्यभापत ।
 सुप्यतां पार्थं भद्रं ते कल्याणाय व्रजाम्यहम् ॥ ५
 स्थापयित्वा ततो द्वाःस्थान्गोप्वृश्वात्तायुधानरान् ।
 दारुक्रानुगतः श्रीमान्विवेश शिविरं स्वकम् ।

D₁ ३ तथाभि)शु, B₁₋₃ ५ D₁ D_{n1} तथार्जुन (for तथा
 भिभू) S कृष्णं चा (G₁ M₁ २ कृष्णाश्चा)न्याश्च पार्थिवान
 —^c) B₁ ३-५ D_{n2} अतःपुरे S (except G₅) श्रीमास
 (for राजस्) —^a) S² K₁₋₃ ५ B D (except D_{n1})
 च (for ऽन्ये) K₄ D₁ ३ यथावलं, K₅ D_{n1} D₅ यथा-
 ल्यान्, D₁ यथातथ, S स्वमाल्यं (for यथालयम्)

Colophon — *Sub parvan* S₁ K₅ B D₁ D_n D₁
 ३ ४ ० १ जयद्रथवध — *Day of Drona's Generalship*
 K₁ ३ तृतीययुद्धदिवसे, D₁ तृतीये युद्धदिवसे — *Adhy*
name K₁₋₃ ६ D₂ सुभद्राविलाप, D₅ सुभद्रावासनं
 — *Adhy no* (figures, words or both) K₂ २२, B₁
 S ७५, B₂ D_{n1} ७६ — *Stola no* D₁ ४२, D_{n1} ४३

56

1 ^a) K₅ भुवन, S (M₅ sup lin as in text)
 शिविर (for भवन) —^b) D_{n1} [अ]नुत्तम, G₂ [अ]
 त.पुर (for [अ]प्रतिम) D₈ S भुवि (for विशु) K₅
 विवेशानुत्तम विशु —^c) D₂ [आ]प, G₂ [अं]वु
 (for [अ]ग्भ) —^e) G₅ शुभाकार (for शुभा शय्या)
 —^f) D₁ damaged from दभै up to परिवार्या (in 2^d)
 K₈ ६ B D₂ वैदूर्यसनिभै; Bom ed वैदूर्यसनिभ

2 D₁ damaged up to परिवार्या —^a) S² K₁ ३-५
 D_{n1} D₂ ५-८ माल्यैश्च, B₂ माल्यै स (for माल्येन)
 K₄ ५ D_{n1} D₂ ३ ५ ६ विविधैर् (for विधिवल्ल) —^b)
 S₁ B₁ D₁ D₅-८ समंगलै, D_{n1} मनोरमं, S च मंगलै
 —^a) B₂ [अ]वरोत्तमै (for [आ]युधोत्तमै)

3 ^a) D₈ स्पृष्टोदकं K₅ D₇ ३ पार्थो (for पार्थ)
 B D₁ D_{n2} D₃ ४ ० तत स्पृष्टोदके पार्थे — K₅ om
 (hapl) ३^d-४^a —^b) D₇ ३ S विनीत- (for ता) S₂
 B₁ ६ D₂ परिचारिका, D₇ ३ परिचारक —^c) D₂

दर्शयन् (for या) D₁ चक्रे (for चकुर) S₂ दर्शयद्दे-
 वत चकुर, K₄ B D₁ दर्शयंतोतिके चकुर, D_n D₃ T
 G₁₋₄ M नैत्यक द (M₅ कान्द)र्शया चक्रे (D_n D₃ कुर),
 D₈ ३ निशया नैत्यक चकुर, G₅ वैदिकं दर्शया चक्रे Cd
 cites नैत्यक (as in text) —^a) D₈ च त्र्ययक, M₄
 त्र्यय्यक (for त्रैयम्बक)

4 K₅ om 4^a (cf v 1 3) —^b) D_{n1} D₅ ० गध-
 माल्यैश्च B₂ केशव (for माधवम्) —^c) T G₂-५ च
 (for त) D₁ अलंकृत्यो महाराजन्, D₅ कृतोपहार त
 —^a) M₂₋₅ शौचम् (for नैशम्) S₂ K₁₋₄ B D₁ D_{n2}
 D₁-३ तस्मै (for अस्मै) D_{n1} नैश तत्सन्त्यवेशयत्

5 ^a) K₁ ४ ५ B D फाल्गुन (for फल्गुनं) S साधु
 साध्विति गोविद फल्गुन वाक्यमग्रवीत् —^c) G₅ स्वपता
 (for सुप्यता) T G₃ ४ प्राप्य (for पार्थ)

6 ^a) K₅ D_{n1} प्रस्थाप्य च (for स्थापयित्वा) K₅
 गोप्वृन्, D_{n1} गोप्तान् (for द्वा स्थान्) —^b) D_{n1} द्वारि,
 D₃ ४ ० शौरिश्, D₈ गोप्तुं, S आसाश् (for गोप्वृश्)
 T G₂ नानायुधान् (for चात्ता) D₃ ० वरान् (for
 नरान्) K₅ द्वाभ्यामात्तायुधानरान् —^a) K₂ सुषिर
 (for शिविर) — D₇ ३ om 6^{ef} —^e) S² K₁ ४ D_{n2}
 D₂ ४ ५ [s]ध, D_{n1} स (for च) M₃₋₅ शुद्धे (for
 शुद्धे) —^f) S बहुकार्यं (for कृत्यं) — After 6,
 N (D₇ ३ after 6^{cd}) ins

403* पार्थय सर्वं भगवाप्शोकेदु खापद विधिम् ।
 व्यदधात्पुण्डरीकाक्षस्तेजोद्युतिविवर्धनम् ।
 योगमास्थाय युक्तात्मा सर्वेपामीश्वरेश्वर ।
 श्रेयस्काम पृथुयशा विष्णुर्जिष्णुप्रियकर ।

[D₇ ३ om line 1 — (L 2) K₁₋₄ D₁ विदधौ
 (K₄ धौ), D_{n1} D₁ ० ३ व्यदधत्, D₅ दधार (for व्यद-

शिष्ये च शयने शुभ्रे बहुकृत्यं विचिन्तयन् ॥ ६
 न पाण्डवानां शिविरे कश्चित्सुष्वाप तां निशाम् ।
 प्रजागरः सर्वजनमाविवेश विशां पते ॥ ७
 पुत्रशोकाभिभूतेन प्रतिज्ञातो महात्मना ।
 सहसा सिन्धुराजस्य वधो गाण्डीवधन्वना ॥ ८
 तत्कथं नु महाबाहुर्वासविः परवीरहा ।
 प्रतिज्ञां सफलां कुर्यादिति ते समचिन्तयन् ॥ ९

कष्टं हीदं व्यवसितं पाण्डवेन महात्मना ।
 पुत्रशोकाभिभूतेन प्रतिज्ञा महर्ता कृता ॥ १०
 भ्रातरश्चापि विक्रान्ता बहुलानि बलानि च ।
 घृताग्रस्य पुत्रेण मर्षे तस्मै निवेदिनम् ॥ ११
 स हत्वा सैन्धवं संख्ये पुनरेतु धनंजयः ।
 जित्वा रिपुगणांश्चैव पारयत्वर्जुनो व्रतम् ॥ १२
 अहत्वा सिन्धुराजं हि धूमकेतुं प्रवेक्ष्यति ।

C 7 270
 B 7 27 18
 K. 7 27 18

धाद) — (L 3) D₁ ३ योगानां (for पुञ्जाना)
 — (L 4) B₂ प्रियं वान (for श्रेयस्त्वान्) K. पृथुनना
 Ś₁ K₅ D₂₋₅ विष्णो (for सिन्धु-) Ś₂ K₁₋₄ D₁ जिन्ना-
 विष्णु प्रियं (for the post. half)]

7 ^b) G₁ कश्चित् (for कश्चित्) — ^d) N ह्या(D₃
 स्वा)विवेश (for भावि)

8 Before 8, T G_{1.2} M_{1.2} ins जना, M₃₋₅
 प्रजा — ^a) K_{1.2} ३ D₂ शोकाभिभूताना, D₂ ३ ३ ३ 'त
 सेन (for 'सूतेन) — ^b) B₂ प्रतिज्ञाते, S 'त (for
 'तो) <₁ K B₁ D_n D₁₋₂ प्रतिज्ञा महती कृता (= 10^d)
 — After 8^{ab}, D_{n1} reads 9^{cd} D₃ om (hapl)
 8^c-10^b — ^c) S च सिन्धुराजस्य वध — ^a) Ś₁ K₁
 ३ ३ D₃ ३ वधे, S कार्यो (for वधो) K_{1.4} D_{n2}
 G₂₋₅ चन्विना

9 D₃ om 9 (cf. v l 8) D_{n2} om. (hapl)
 9^a-10^b — ^a) K₄ D₂ ३ ३ नु, B₁ चिन्, B^(marg) ३
 च (for नु) — D_{n1} reads 9^{cd} after 8^{ab} — ^d)
 D₂ प्रत्यक्षितयन्, D₁ सममंत्रयन्

10 D_{n2} D₃ om. 10^{ab} (cf. v l 9, 8) — ^a) <₁
 कथ (for कष्टे) — ^b) S [अ]मिर्वाजसा (for महा
 त्मना) — After 10^{ab}, N (D₃ om., D_{n2} after 9)
 ins

404* स च राजा महावीर्यं पारयत्वर्जुनं मत्तम् ।

[Ś₁ K₃ पाण्डवतु, Ś₂ K₄ D₁ पारयति, D₂ वाचतु (for
 पारयतु) Ś₁ K₃ D₁ स्त तद् (D₁ त), K₅ B₂ D_{n2}
 D₃ ३ ३ कथ, B₁ ३ ३ D_{n1} स्त ता (for त्वात्) D_{n1}
 D₂ ३ पारयत्वर्जुनं कथ (D_{n1} स्त तद्) (for the post. half)]
 — D₂ om 10^{ab} — ^c) B₁ ३ (marg) T G₂₋₅ शोका
 भिमूढेन (for 'वसेन).

11 ^a) D_n भारवद् (for भ्रातरश्च) Ś₁ K₁₋₄ [अ]न्य,
 हि (for [अ]पि) S मूयिष्ठा (for

विक्रान्ता) — ^b) D₂ धनानि (for बलानि) T G₂₋₅
 मि(G₂ चि)प्राणि विपुलानि च, G₁ (marg) M प्रय-
 नि विपुलानि च — ^d) D₁ transp मर्षं and तस्मै S
 मर्षं म(T सु)निवेदिता (T G₂ [marz] 'त)

12 ^a) S (except G₂ ३) मर्षे (G₂ M₁ 'वे) (for
 संख्ये) — ^b) < K B₂ (marg) D (except D_{n2} D₃ ३)
 [पु]त्र, M₁ (sup lin) [प]ति (for [प]तु) T G₁₋₃
 M जयी सुक्ती (M₃₋₅ 'त्र), G₁ सुक्ती जयी (for धनं
 जय) — K₄ D₁ om (hapl) 12^c-13^d — ^c) K₁ ३
 हत्वा (for जिन्वा) — ^d) B₂ ३ D_n पारयन्, D_{n1}
 'येन, D₂ 'येद्, D₃ ३ ३ पारयन्तु (for पार) D₃ ३
 [स]द्य त (for व्रतम्) <₂ पारयित्वावर्जुनो व्रत — For
 12^{cd}, S subst.

405* स जित्वा रिगणान्मत्वे वारयित्वा महाव्रतम् ।

[T G₂₋₅ हत्वा (for जिन्वा) T G₂₋₅ नाना (for
 त पान) T G₂₋₅ पारयित्वा (for वार)]

— After 12, D₂ ३ read 13^{cd} for the first time
 repeating it in its proper place < cont after 405*
 D₂ ३ ins after the second occurrence of 13^{cd}

406* यद्यत्नि सुकृतं किञ्चिदस्माकं हन्तु सैन्धवम् ।

जित्वा नवाग्निपूर्यार्यभ्रातुं नोऽन्यान्महामयात् ।

पुत्रमाश्रममानान्ने केचित्स्थुरपशुविम् ।

शुक्ला चेष्टं सुमनसो व्यकलाग्रस्मिरे जयम् ।

सविता नु कथं कृन्मिदमित्यपरेऽनुवन् । [5]

[(L 1) G₁ M₁ हनि, G₂ निष्णु (for हन्तु) M₂
 नैषत् — (L 2) D₂ ३ नवानर्गन् (for मवाग्निपूद्)
 D₂ ३ शतु चान्मान (for शतु नोऽन्यान्) T₂ नहामयाद्
 (for 'नयाद्) — (L 3) M₂ आश्राममानान् (for शर-
 त्) T G₂₋₅ उपहृत्, M₃ 'प्रिति (for 'दुक्ति)
 — (L 4) D₁ ३ न- (for नु) — (L 5) T G₂ M₂ न,
 G₁ M₁ ३ न- (for नु) D₂ ३ सविता नु (D₃ नु) कृति
 न्ना (D₁ 'त्यम्) (for the prior half) D₂ corrupt,

न ह्येतदनुत्तं कर्तुमर्हः पार्थो धनंजयः ॥ १३

धर्मपुत्रः कथं राजा भविष्यति मृतेऽर्जुने ।

तस्मिन्हि विजयः कृत्स्नः पाण्डवेन समाहितः ॥ १४

यदि नः सुकृतं किञ्चिद्यदि दत्तं हुतं यदि ।

फलेन तस्य सर्वस्य सव्यसाची जयत्वरीन् ॥ १५

एवं कथयतां तेषां जयमाशंसतां प्रभो ।

कृच्छ्रेण महता राजन्नजनी व्यत्यवर्तत ॥ १६

तस्यां रजन्यां मध्ये तु प्रतिबुद्धो जनार्दनः ।

स्मृत्वा प्रतिज्ञां पार्थस्य दारुकं प्रत्यभाषत ॥ १७

अर्जुनेन प्रतिज्ञातमार्तेन हतवन्धुना ।

जयद्रथं हनिष्यामि श्वोभूत इति दारुक ॥ १८

तत्तु दुर्योधनः श्रुत्वा मन्त्रिभिर्मन्त्रयिष्यति ।

यथा जयद्रथं पार्थो न हन्यादिति संयुगे ॥ १९

अक्षौहिष्यो हि ताः सर्वा रक्षिष्यन्ति जयद्रथम् ।

द्रोणश्च सह पुत्रेण सर्वस्त्रविधिपारगः ॥ २०

एको वीरः सहस्राक्षो दैत्यदानवमर्दिता ।

सोऽपि तं नोत्सहेताजौ हन्तुं द्रोणेन रक्षितम् ॥ २१

सोऽहं श्वस्तत्करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्जुनः ।

G² इदमित्यद्भवञ्जना (for the post half)]

— After 406*, D₁ s read 20^c-21^d for the first time repeating the same in its proper place

13 K₄ D₁ om 13 (of v l 12) D₃ om 13^{ab}
— ^a) D₁ D₂ वै (for हि) D₄ अहस्वा सिंधुराजस्य
— ^b) D₃ 4.6 प्रवेक्ष्यते — D₇ s read 13^{cd} for the
first time after 12 — ^c) Ś₂ [ए]वम्, K₁₋₃ [ए]नम्,
D₂ D₃ [ए]तम् (for [ए]तद्) D₇ s (both first
time) S न शक्यमनृता (D₇ s *क्या ह्यनृता, G₄ *क्य-
मनृतं कर्तुं — ^d) B D₀₁ D₁ D₃ (second time)
[अ]लं (for [अ]र्हं) D₃ ईहेत्यार्यं कथंचन, D₇ s (both
first time) S प्रतिज्ञा विजयेन हि — S ins after 13
D₇ after the first occurrence of 13^{cd}

407* महद्भि साहसं पार्थं कृतवाञ्छोकमोहित ।

[D₇ अहो भिक् (for महद्भि)]

14 ^a) B₄ धर्मराज (for *पुत्र) — ^b) K₅ रुतेऽर्जुनात्
S करिष्यति सहानुग (G₅ *ज) — D₃ om 14^c-15^b
— ^d) D₃ पाण्डवेये (for *वेन) — For 14^{cd}, S subst.

408* अर्जुने हि जयस्त्रेषामायत्तो जीवितानि च ।

15 D₃ om 15^{ab} (of v l 14) — ^a) B₂ 4 D₂
यदि नोस्ति कृत किञ्चिद् — ^b) S [अ]थो हुत (for हुतं
यदि) — ^c) Ś K D₂ 4 5 7 8 तेन, D₃ 6 [अ]नेन (for
तस्य) K₅ D₁ D₂₋₃ सर्वेण, B₂ (marg) धर्मस्य (for
सर्वस्य) — ^d) Ś K_{1,2} 4 जयदिविति, D₂ अरीञ्जयेत्
T G₂₋₅ स (G₅ वि) जयत्वर्जुनो रिपून्

16 G₅ om 16 — ^b) Ś₂ D₀₁ [आ]काक्षतां, T
G₂₋₄ आशंसिनाम् (for [आ]शंसता). S (G₅ om)
अपि (for प्रभो) — ^c) S (G₅ om.) कृच्छ्रेण सा महा
राज. — ^d) Ś K₂₋₄ D₁ सा (Ś स) व्यतीयाय शर्वरी; K₅

रजनी साभ्यवर्तत, D₁ D₃ *नी सा (D₃ सं) न्यवर्तत,
D₃ 6 T *नी ह्यत्व (D₃ *न्व) वर्तत, D₁ 7 *नी विनि (D₇
व्यन्य) वर्तत

17 ^a) Ś₂ K₁₋₃ च (for तु) B D₀₁ D₁ D₃ 7 8
तस्या रजन्या मध्ये तु, S रजन्यामर्धयामाया — ^d) D₃
समभाषत (for प्रत्य*)

18 ^b) S पार्थेन (for मार्तेन) D₃ सह यधुना, Ma.
4 5 (sup l₁₂) हतबुद्धिना (for *बन्धुना) — ^c) B₁₋₃ 5
D₀₁ चधिष्यामि, S अह हंता (for हनिष्यामि) — ^d)
G₅ भारत (for दारुक)

19 ^a) K₄ S ततो, D₀₁ D₂₋₃ तं तु, D₂ तत्र,
D₁ तत्तद् (for तत्तु) — ^b) S मन्त्रयिष्यति मन्त्रिभिः (M₁ 3
बंधुभिः) — ^d) S न हन्यादित्यसशय

20 G₄ om. (hapl) 20^{ab} — ^a) D₃ अक्षौहिष्यो हि,
S (G₄ om) अक्षो (M₅ *क्षौ) हिष्यश्च — ^b) K₁ रक्षिष्यं,
D₇ क्षयिष्यति (for रक्षिष्यन्ति) S (G₄ om.) न संशय
(for जयद्रथम्) — D₇ s read 20^c-21^d for the first
time after 406* — ^c) D₁ D₃ तु (for च) — ^d)
D₇ s (both first time) S ये चान्ये प्रवरा रथा

21 For the repetition in D₇ s, of v l 20 — ^a)
K₁ D₁ D₂ एकवीरः, D₇ s (both first time) S स (D₃
स) हावीर्यं (for एको वीरः) — ^b) B₂ D₁ D₃ 4 5
दर्पहा, S सचजित् (for *मर्दिता) — ^c) D₇ (first time)
साप्येन, D₃ (first time) S सोऽप्येन (for सोऽपि त) K₅
D₂₋₃ 7 8 (last two second time) नोत्सहेताजौ, D₇ s
(both first time) *हे हंतुं, S *हेहंतुं (M₅ [sup l₁₂]
*द्योद्धुं) — ^d) K₁ हतुं, D₇ s (both first time) रणे,
S संखे (G₂ 4 M₄ *धे) (for हन्तुं).

22 ^a) D₂₋₄ स्वस्ति (for अस्त्वत्). S अहं तु अस्त्वया

अप्राप्तेऽस्तं दिनकरे हनिष्यति जयद्रथम् ॥ २२
 न हि दारा न मित्राणि ज्ञातयो न च बान्धवाः ।
 कश्चिन्नान्यः प्रियतरः कुन्तीपुत्रान्ममार्जुनात् ॥ २३
 अनर्जुनमिमं लोकं मुहूर्तमपि दारुक ।
 उदीक्षितुं न शक्नोऽहं भविता न च तत्तथा ॥ २४
 अहं ध्वजिन्यः अत्रूणां सहयाः सरथद्विपाः ।
 अर्जुनार्थे हनिष्यामि सकर्णाः ससुयोधनाः ॥ २५
 श्वो निरीक्षन्तु मे वीर्यं त्रयो लोका महाहवे ।
 धनजयार्थं समरे पराक्रान्तस्य दारुक ॥ २६
 श्वो नरेन्द्रसहस्राणि राजपुत्रशतानि च ।

साश्वद्विपरथान्याजौ विद्रविष्यन्ति दारुक ॥ २७
 श्वस्तां चक्रप्रमथितां द्रक्ष्यसे नृपवाहिनीम् ।
 मया क्रुद्धेन समरे पाण्डवार्थं निपातिताम् ॥ २८
 श्वः सदेवाः सगन्धर्वाः पिशाचोरगराक्षसाः ।
 ज्ञास्यन्ति लोकाः सर्वे मां सुहृदं सव्यसाचिनः ॥ २९
 यस्तं द्वेष्टि स मां द्वेष्टि यस्तमनु स मामनु ।
 इति संकल्प्यतां बुद्ध्या शरीरार्थं ममार्जुनः ॥ ३०
 यथा त्वमप्रभातायामस्यां निशि रथोत्तमम् ।
 कल्पयित्वा यथाशास्त्रमादाय व्रतसंयतः ॥ ३१
 गदां कौमोदकीं दिव्यां शक्तिं चक्रं धनुः शरान् ।

C 7 2809
B 7 79 35
K. 7. 79 38

कर्ता —^b) D₇ ३ कुन्तीपुत्रो ययार्जुन —^c) G₄ अस्त
 प्राप्ते S त्त (G₁ M अ) धादित्ये (for दिनकरे) —^d)
 K₁ हरिव्यति, S हता पाप (for हनिष्यति)

23 ^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ न भ्राता न च मित्राणि —^b)
 S न पुत्रजा (M ज्ञा ज्ञा) तयोपि वा —^c) Ś₁ D₂ १ १ ३
 बान्य, Ś₁ K₅ B D₁ D₁ वन्य, D_n D₁ चान्य
 (for नान्य) D_{n1} D₁ प्रियकर, M₁ २ *तमो —^d)
 K₅ B₃ D_{n1} धनजयात् (for ममार्जुनात्) S मर्त्य (M₂
 *त्त, M₅ *म) पार्याद्धनजयात्

24 ^a) Ś₁ K₁ ३ lacuna, S विनार्जुनम् G_{1.5} M_{1.2}
 इद (for इम) D₃ अर्जुन विना लोक —^b) K₁ इव
 (for अपि) —^c) Ś₁ K₁ D₁ [पु]व (for न) S
 नोत्सहे वीक्षितु सूत मत्स्यमेतद्भवीमि ते

25 ^a) K₅ D₅ १ ३ सर्वास्ता, D_{n1} D₂ ता सर्वा (for
 शत्रूणा) K₃ D₃ ४ S अह तु (K₃ च) ध्वजि (K₅ D₃ ४
 वाहि) नी सर्वा —^b) K₂₋₄ D₁ T M₅ महाया, D_{n1}
 संग्रामे, M₁₋₄ सरया (for सहया) K₅ D₂₋₄ १ ३ स नर,
 M₁₋₄ सहय (for सरथ) B₁ सहयाधनरद्विपा, D₅
 सहया सनराधिपा —^c) K₅ S अर्जुनार्थं —^d) B_{1-2.5}
 D₁ D_{n3} सकर्णान्तसुयोधनात्

26 ^a) D₃ ४ ६ transp मे and वीर्यं S अद्य पश्यति
 मे वीर्यं —^b) D₃ ४ ६ लोका सर्वे (for त्रयो लोका) T
 G₃₋₅ महाश्वे (for 'हवे) —^c) K₅ ३ B₁ D_{n2} D₂
 ६-३ धनजयार्थं —^d) D₇ ३ परिक्रान्तस्य

27 ^a) S अद्य राज- (for श्वो नरेन्द्र) —^c) B₁
 अश्व (for साश्व) D₁ द्वीप, G₁ M_{1.2} ध्वज (for
 द्विप) —^d) D₂ विद्रविष्यामि, G₁ विद्रविष्यामि K₅

D_{n1} सर्वश (D_{n1} त) (for दारुक)

28 K₁ om. 28^{ab} —^a) Ś₁ ध्वस्ता, K₅ D₃ ६ व्रस्ता,
 D₄ ततस्ता (hypermetric), D₇ ३ आस्ता, S अद्य (for
 श्वन्ता) M₃₋₅ प्रतिहता (for प्रमथिता) B_{1.5} D₁ श्वो
 धन्ना च प्रमथिता —^b) Ś₂ रिपु (for नृप) S द्रक्ष्यसि
 त्व तु वादिनी —^c) K₅ महा (for मया) —^d) D₅
 महात्मना, M₁ २ निपातिता (for 'तिताम्) — After
 28, S ins

409* अद्य ज्ञास्यन्ति त्रिदशा नासुरा सचराचरा ।

वासुदेवस्य ता प्रीति पाण्डवेष्वनपायिनीम् ।

[(L 2) T G₂ तत् (for ता)]

29 S reads 29 after 36 —^a) G₄ यस्य (for श्व
 स) —^b) T G₁ M₃₋₅ सयक्षाप्तरसोसुरा, G₂ स
 यक्षा ससुरासुरा, G₃₋₅ M₁ २ सरक्षोप्सरसो सुरा —^c)
 D₁ यास्यति (for ज्ञा) Ś₂ K₅ D_{n1} D₁ सर्वे (K₅ D_{n1}
 *र्व) लोका (by transp)

30 ^a) S (except M₃) तान् (for त) —^b) S
 तान् (for तम्) Ś₁ K₅ D_{n1} D₂ १ ३ ह्यनु, B D₁
 चानु, G_a d ह्यनु (as in text) —^c) K_{1.4} D₁ D₂₋₅ १
 सकल्पि (D₁ D₂ १ १ *ल्प) ता (D₂ ४ *त्) M₃₋₅ बुद्धौ
 (for बुद्ध्या) —^d) M₃₋₅ धनजय (for ममार्जुन)

31 ^a) S Bom ed यथा तु त्वं (T G₃ ४ त्वं, G₅
 तु तं, Bom ed त्वं मे) प्रभातायाम् —^c) D_{n1} सश
 आश्वम्, S समीपं ये (for यथाशास्त्रम्) —^d) D₂
 आचार्य (for आदाय) K₅ व्रतसंयुत, B₁₋₅ ६ D₁ D₃
 व्रजसीह मां, B₂ D_n D₂ ६ व्रजसंयु (D₅ *य) त, D₂ ६
 व्रज शीघ्रं (for व्रतसयत) D₇ ३ S आगच्छसि तथा कुरु

आरोप्य वै रथे स्रत सर्वोपकरणानि च ॥ ३२
 स्थानं हि कल्पयित्वा च रथोपस्थे ध्वजस्य मे ।
 वैनतेयस्य वीरस्य समरे रथशोभिनः ॥ ३३
 छत्रं जाम्बूनदैर्जालैरर्कज्वलनसंनिभैः ।
 विश्वकर्मकृतैर्दिव्यैरश्वानपि च भूपितान् ॥ ३४
 बलाहकं मेघपुष्पं सैन्यं सुग्रीवमेव च ।
 युक्त्वा वाजिवरान्यत्तः क्वची तिष्ठ दारुक ॥ ३५
 पाश्र्वजन्यस्य निर्घोपमार्गभेगैव पूरितम् ।
 श्रुत्वा तु भैरवं नादमुपयाया जवेन माम् ॥ ३६
 एकाहाहममर्षं च सर्वदुःखानि चैव ह ।

भ्रातुः पितृष्वसेयस्य व्यपनेष्यामि दारुक ॥ ३७
 सर्वोपायैर्यतिष्यामि यथा वीभत्सुराहवे ।
 पश्यतां धार्तराष्ट्राणां हनिष्यति जयद्रथम् ॥ ३८
 यस्य यस्य च वीभत्सुर्वधे यत्नं करिष्यति ।
 आशंसे सारथे तत्र भवितास्य ध्रुवो जयः ॥ ३९
 दारुक उवाच ।
 जय एव ध्रुवस्तस्य कुत एव पराजयः ।
 यस्य त्वं पुरुषव्याघ्र सारथ्यमुपजग्मिवान् ॥ ४०
 एवं चैतत्करिष्यामि यथा मामनुशाससि ।
 सुप्रभातामिमां रात्रिं जयाय विजयस्य हि ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्षष्ठाशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

32 D4 om 32^a-33^b — ^a) Ś2 कौमोदिकीं — ^b)
 Ms-5 transp शक्तिं and चक्र D2 धनुर्दधत्, G. °धर
 (for धनु शरान्) — ^c) S आरोपय (for °प्य वै)
 Dc1 च, D7 8 मे (for वै)

33 D4 om 33^{ab} (of. v 1 32) — ^a) K8 B Dc1
 Dn2 च (for हि) B1 2 4 5 Dc1 D2 [अ]य (for च)
 S स्थानं च कल्पय (G5 °ल्प)तां तत्र (G5 °स्य) — ^b) K1
 B4 वै (for मे) B1 Dc1 ध्वजोत्तमे Cd cites ध्वजस्य
 (as in text) — ^d) S समरेष्वभि (G1 M °ति)शोभिन

34 ^a) D6 G1 3 4 M छत्रा, T G2 5 छत्र (for
 छत्रं) D4 जालैर्, D7 जालैर्, S माल्यैर्, Ca d
 जालैर् (as in text) — ^b) K4 -सनिभ, B Ms-5
 स (B2 सु)प्रभै (for सनिभै) — ^d) B2 अश्वैर् (for
 अश्वान्) K4 B Dc1 Dn2 D3-8 विभूपितान्; S च
 भूपय (for च भूपितान्)

35 ^b) B Dc1 Dn शैव्यं, D1 2 4 6 सैव्यं (for
 सैन्य) — ^c) K1.4.5 Dc1 D3 4 6-8 Ms-5 युक्ता, K2
 B1 5 Dn2 D1 5 युक्तान् (for युक्त्वा) Ms-5 वाजिवरान्
 K6 D7 8 तात, B2 S तत्र (for यत्)

36 ^b) K2 D5-8 आर्षभेनैव; Dn1 D2 °णेव Ca
 cites आर्षभेण, Cd °न K5 Dn1 गर्जितं, Dn2 पूजितं
 (for पूरितम्) S पर्जन्यनिनदोपमं ❀ Ca आर्षभेण
 ऋपभराणेण । स यद्यपि सर्वस्य पञ्चम स्वरस्तथापि ऋपम । ❀

— ^c) S श्रुत्वा भैरवमत्यर्थं — ^d) B1 Dc1 D2 7 उपा
 यास्व, B3 उपेयाया, B4 5 Dn2 D5 उपेयास्व, D1
 उपयातु (for उपयाया) K8 मा, K5 हि (for माम्)
 Dn1 उपयाज्वनेन मे, S जवेनैवोपयाहि मा — After
 36, S reads 20

37 ^a) S (except G5) अमर्षाच्च D2 एकाहा मम
 वर्षं च — ^b) K4 5 Dn D1-3 5 6 चैव हि, S चामि
 भो (for चैव ह) — ^c) Ś1 D2 7 पितृष्वसेयस्य, Ś2
 B2 4 Dn1 D8 G5 चैतृष्वसे (Ś2 Dn1 D8 °से)यस्य, K1
 पितृसुश्रेयस्य, K2 3 D1 °स्वश्रेयस्य

39 ^a) D5 जयद्रथस्य वीभत्सुर — ^c) Ś2 K2
 आशासे; D2 ततोस्य (for आशंसे) T G1 2 4 5 M
 आशासे स (G1 M1.2 °सेहं, G2 °ससे)रणे तं तं, G2
 आशासे सति रण त (s10) — ^d) S तत्र तत्र हनिष्यति

40 ^a) T G M1 2 ध्रुव एव जयस्तस्य, Ms-5 ध्रुवो
 हि विजयस्तस्य — ^b) D3 कुतस्तस्य, S न तस्यास्ति
 (for कुत एव)

41 ^a) Ś2 चैत्तत्, B5 मे तत्; D2-5 चैतत् (for
 चै) — ^b) B8 Dn2 अनुशासति; S °भापसे (for
 °शाससि) — K8 om 41^{cd} — ^c) B1 2 (marg)
 D2 7 8 अमभाताम् (for सु) D3 राजम् (for रात्रिं)
 Ś K4 D1 एवमेव त्विमां रात्रिं — ^d) Ś जयार्थं (for
 जयाय) Dc1 विजयाय; Ca d °यस्य (as in text)
 B8.5 ह, Dc1 D2 6 S च (for हि),

५७

संजय उवाच ।

कुन्तीपुत्रस्तु तं मन्त्रं स्मरन्नेव धनंजयः ।
 प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्मुमोहाचिन्त्यविक्रमः ॥ १
 तं तु शोकेन संतप्तं स्वप्ने कपिवरध्वजम् ।
 आससाद् महातेजा ध्यायन्तं गरुडध्वजः ॥ २
 प्रत्युत्थानं तु कृष्णस्य सर्वावस्थं धनंजयः ।
 नालोपयत् धर्मात्मा भक्त्या प्रेम्णा च सर्वदा ॥ ३
 प्रत्युत्थाय च गोविन्दं स तस्मात्प्राप्तं ददौ ।

न चासने स्वयं बुद्धिं वीभत्सुर्व्यदधात्तदा ॥ ४
 ततः कृष्णो महातेजा जानन्यार्थस्य निश्चयम् ।
 कुन्तीपुत्रमिदं वाक्यमासीनः स्थितमब्रवीत् ॥ ५
 मा विपादे मनः पार्थ कृथाः कालो हि दुर्जयः ।
 कालः सर्पाणि भूतानि नियच्छति परे विधौ ॥ ६
 किमर्थं च विपादस्ते तद्ब्रूहि वदतां वर ।
 न शोचितव्यं विदुषा शोकः कार्यविनाशनः ॥ ७
 शोचन्नन्दयते शत्रून्कर्णयत्यपि बान्धवान् ।

B 7 2229
 C 7 809
 K 7 809

Colophon — Sub-parvan N (except K₁ D₈)
 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
 K₁ 2 तृतीययुद्धदिवसे — Adhy name K₂ कृष्णादारुक्
 सभापणं, K₅ वासुदेवचिताया दारुक्वाक्य, D₅ वासुदेव
 चिता, T G₃ श्रीकृष्णादारुक्रमंवाद्, G₂ वासुदेवदारुक्-
 संवाद् — Adhy no (figures, words or both) K₂
 79, B₁ S 76, B₂ Dn₁ 77, B₅ 74, D₂ 68
 — Śloka no Dn₁ 44

57

1 ^a) D₂ च (for तु) D₂-8 तद् (for तं) S
 धावैराष्ट्रस्य तं मन्त्रं

2 After 2^a, D₂ s ins

410* निश्चयन्तं महात्मान सफेनमिव पद्मम् ।
 विस्मयन्मनस जात्वा अर्जुनं शोकविक्रलम् ।

[(L 1) D₅ अनात्मान (for महा*) D₅ श्वेतम् (for
 सफेनम्) — (L 2) D₅ विपण्णमनमशाय (sic) (for the
 prior half) D₅ अर्जुन (for अर्जुन)]

—^a) S ज्वलन्त्रै (for ध्यायन्त)

3 ^a) B₅ D₁ च (for तु) Dn₁ कृष्णाय (for
 कृष्णाय) —^b) K₄ s B₄ Dn D₄ s 7 s सर्वावस्थो (K₄
 D₄ 'स्या' (for 'वस्थं') S सर्वावस्थानु फल्युन —^c)
 K₃ B Dc₁ Dn₂ D₂ 7 S न लोपयति (K₃ Dn₂ D₂ 7
 'त') —^d) Ś₁ K₁ D₂ 4 प्रेम्णा (for प्रेम्णा) S नित्यश
 (for सर्वदा)

D₂ om (hapl) 4 —^a) S स प्रत्युत्थाय गोविन्दं

—^b) K₅ D₄ तस्माद् (for तस्मै) Ś₂ K₁-4 D₁ तदा
 स्यायामनं ददा, S स्व तस्मै चा —^c) K₅ स (for न)
 D₈ न चायनेषु न्वयं बुद्धि (hypermetric), S नासने च
 तदा बुद्धि Ca. d cite आसने (as in text) —^d) K₂
 D₈ 8 8 न्यदधत् S स्वय (for तदा)

5 ^a) M₁ 2 महाबाहुद् (for महातेजा) —^b) D₂
 ध्यायन् (for जानन्) S लोकस्य (for पार्यस्य) —^c)
 K₅ Dn₁ शुभ (for इद्) —^d) Ś K₁ D₁ आसीन
 मिति चाप्रवीत्, K₂ s Dn₁ D₁ 8 आसीनमिदम्, D₂-8
 आसीनं केशवोत्र

6 ^b) K₅ Dn₁ [s]ति (for हि) —^a) K₅ पुरा
 विधौ, Dn₁ पुरो विधौ, Dn₂ पुरं विधां, S भवामवे
 (for परे विधौ) Ca. d cite परे (as in text)

7 ^a) D₁ 5 किमर्थंश् (for 'र्थं') K₅ Dn₁ हि (for
 च) —^b) B Dc₁ D₁ 8 द्विपदां (for वदतां) —^c)
 B (except B₁) Dc₁ Dn₂ S न (Dn₂ ना) शोच्य (G₁
 M₁ 2 शुचो, G₂ शोच्यो) विदुषा श्रेष्ठ —^d) Dn₂ शोक
 शत्रुर्धनंजय — After 7, N (except Dn₂) ins

411* यत्तु कार्यं भवेत्कार्यं कर्मणा तत्समाचर ।
 हीनचेष्टस्य य शोक स हि शत्रुर्धनंजय ।

[(L 1) B₁ यत्तु, D₁ य तु (for यत्तु) Cd cites
 कार्यं प्रयोजन कार्यं कर्मण्य Ś₁ समाचरेत् (for 'चर) —
 2) Dn₁ न सशय (for धनजय)]

8 ^a) D₁ M₃-5 शोको (for शोचन्) K₅ 2
 (for नन्द*) —^b) Some MSS कर्णयत्यपि, K₄
 कर्णयति च, Dn₁ कर्णयत्यपि —^c) Ś K₁ 1 रतम् (

क्षीयते च नरस्तस्मान्न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ८
 इत्युक्तो वासुदेवेन वीभत्सुरपराजितः ।
 आवभाषे तदा विद्वानिदं वचनमर्थवत् ॥ ९
 मया प्रतिज्ञा महती जयद्रथवधे कृता ।
 श्वोऽस्मि हन्ता दुरात्मानं पुत्रघ्नमिति केशव ॥ १०
 मत्प्रतिज्ञाविधातार्थं धार्तराष्ट्रैः किलाच्युत ।
 पृष्टतः सैन्धवः कार्यः सर्वैर्गुप्तो महारथैः ॥ ११
 दश चैका च ताः कृष्ण अक्षौहिण्यः सुदुर्जयाः ।
 प्रतिज्ञायां च हीनायां कथं जीवेत मद्विधः ॥ १२

नरस्) Ś1 तस्मिन्, D8 तन्वन् (for तस्मान्) —^d)
 D7 8 त्वा (for त्व)

9 Before 9, S ins सजय —^a) Ś1 K1 8 D1
 इत्युक्ते, S तयोक्तो (Ms 4 'क्ते) (for इत्युक्तो) —^o)
 S वभाषे हि तथा विद्वान् —^d) B1 G4 अत्रवीत् (for
 अर्थवत्)

10 Before 10, S ins अर्जुन —^o) K2 श्वोस्मि
 हर्ता, D8 S श्वो हतास्मि, D7 8 श्वो निहता (for श्वोऽस्मि
 हन्ता) K8 Dn1 दुराधर्ष (for 'त्मान)

11 ^a) D8 यत्- (for मत्-) K6 विनाशार्थं (for
 विधातार्थं) —^o) D8 transp पृष्टत and सैन्धव G1
 M1 2 पृष्टत सैन्धव चक्रे, Ms-5 'त स्थास्यते कृष्ण
 —^d) G6 गुप्तैः, M1 2 गुप्तं (for गुप्तो) D8 महारथ
 (for 'रथै)

12 ^a) T G2-5 तथा (for च ता.) —^b) Ś2 K1-4
 अक्षौहिण्य, S (except G4 Ms) अक्षौ — After 12^{ab},
 N ins

412* हतावशेषास्त्रेमा दश माधव संख्यया ।
 ताभिः परिवृत संख्ये सर्वैश्चैव महारथैः ।
 कथं प्राक्येत स द्रष्टुं दुरात्मा कृष्ण सैन्धव ।
 प्रतिज्ञापारण चैव न भविष्यति केशव ।

[(L 1) B1 5 Dn2 हत (for दश) — (L 2) B2
 तत (for ताभि) D2 चेदावृत (for परिवृत) — (L
 3) Ś2 स शक्यते (for शक्येत स) K4 5 B Dn D1 2
 सद्रष्टु, Dc1 वै द्रष्टु (for स द्रष्टु) D4 गुप्त- (for कृष्ण)
 — (L 4) B1 3 -पालन, D8 8 -तरण (for -पारण) B
 Dc1 Dn2 चापि (for चैव) D3 transp न and भवि-
 ष्यति]

दुःखोपायस्य मे वीर विकाङ्क्षा परिवर्तते ।
 द्रुतं च याति सविता तत एतद्भवीम्यहम् ॥ १३
 शोकस्थानं तु तच्छ्रुत्वा पार्थस्य द्विजकेतनः ।
 संस्पृश्याम्भस्ततः कृष्णः प्राञ्जुखः समवस्थितः ॥ १४
 इदं वाक्यं महातेजा वभाषे पुष्करेक्षणः ।
 हितार्थं पाण्डुपुत्रस्य सैन्धवस्य वधे वृतः ॥ १५
 पार्थ पाशुपतं नाम परमास्त्रं सनातनम् ।
 येन सर्वान्मृधे दैत्याञ्जने देवो महेश्वरः ॥ १६
 यदि तद्विदितं तेऽद्य श्वो हन्तासि जयद्रथम् ।

—^o) K. B1-3 तु, D5 7 8 वि (for च) —^d)
 B2 4 5 Dn2 D8 8 जीवति (for जीवेत)

13 D8 om 13^{ab} —^a) B1 दुःखोदयस्य, D5 7 8
 दुःखोपायश्च, G8-5 दुःखापायस्य D7 8 मेधावी (for
 मे वीर) Cv as in text —^b) B2 विशंका, Ca. d
 विकाङ्क्षा (as in text) D2 विकाक्षो ह्यपवर्तते, Cv as
 in text —^o) K1-3 T G2.4 M1-4 चायाति (for च
 याति) D2 सा चिंता (for सविता) Cd as in text.
 —^d) K8 पुनः, Dc1 D2 8 6 एव, Dn1 एव (for
 एतद्)

14 Before 14, S ins सजय —^a) K6 Dn1 च
 (for तु) S बुद्धा (for श्रुत्वा) —^o) K1 सस्पृश्या-
 भस्, D2 संस्पृश्यातस्, D6 सपश्यामस्, D8 सस्पृश्या-
 पस्, G5 सस्पृश्य चाभस् (hypermetric) (for सस्पृश्या-
 म्भस्) D2 7 8 तदा (for तत) —^d) Ś2 प्रत्युप-
 स्थित, Ms-5 समुप (for समवस्थित.)

15 ^b) G6 वभाषे पुरुषोत्तम —^o) G1 M1 2 -पुत्राणा
 (for पुत्रस्य) —^d) K2 8 B3-5 Dn2 D5-7 S घृत,
 Dn1 कृत, D8 घृतं (for घृत)

16 ^a) D6 पार्थ (for पार्थ) D7 भीम- (for नाम)
 —^b) S महास्त्रं तत् (for परमास्त्रं) Ś1 सुदारुणं (for
 सनातनम्) — Ś K1-3 om 16^c-17^b —^c) D7 8
 येन दैत्यान्मृधे सर्वाब्, S येन दैत्या मृधे सर्वे —^d) S
 निहता शूलपाणिना

17 Ś K1-3 om 17^{ab} (of v 1 16) —^a) K4
 D5 ते (for तद्) D4 विदितं (for विदितं) —^b)
 Dn2 D8 8 [S]सि हता (by transp) K4 Dn1 T G4
 [अ]स्मि (for [अ]सि) —^o) Ś K1-4 Dn1 D8 8
 ययाज्ञातं (K1 'भं; K4 'तु), K5 B Dc1 Dn2 D1 2

अथ ज्ञातुं प्रपद्यस्व मनसा वृषमध्वजम् ॥ १७
 तं देवं मनसा ध्यायञ्जोपमास्व धनंजय ।
 ततस्तस्य प्रसादाच्च भक्तः प्राप्स्यसि तन्महत् ॥ १८
 ततः कृष्णवचः श्रुत्वा संस्पृश्याम्भो धनंजयः ।
 भूमावासीन एकाग्रो जगाम मनसा भवम् ॥ १९
 ततः प्रणिहिते ब्राह्मे मुहूर्ते शुभलक्षणे ।
 आन्मानमर्जुनोऽप्यश्वद्गने महकेशवम् ॥ २०
 ज्योतिर्भिश्च समाकीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ।
 वायुवेगगतिः पार्यः खं भेजे महकेशवः ॥ २१
 केशवेन गृहीतः स दक्षिणे त्रिभुजा भुजे ।
 प्रेक्षमाणो बहून्भाजाञ्जगामाद्भुतदर्शनान् ॥ २२

उदीच्यां दिशि धर्मात्मा सोऽपश्यच्छ्रेतपर्वतम् ।
 कुवेरस्य विहारे च नलिनीं पद्मभूषिताम् ॥ २३
 सरिच्छ्रेष्ठां च तां गङ्गां वीक्षमाणो बहूदकाम् ।
 सदापुष्पफलैर्वृक्षैरुपेतां स्फटिकोपलाम् ॥ २४
 मिहव्याघ्रममाकीर्णां नानामृगागणाकुलाम् ।
 पुण्याश्रमवतीं रम्यां मनोज्ञाण्डजसेविताम् ॥ २५
 मन्दरस्य प्रदेशांश्च किंनरोद्गीतनादिताम् ।
 हेमरूप्यमयैः शृङ्गैर्नानोपधिविदीपिताम् ।
 तथा मन्दारवृक्षैश्च पुष्पैरुपशोभिताम् ॥ २६
 त्रिगन्धाञ्जनचयाद्गार संप्राप्तः कालपर्वतम् ।
 पुष्यं हिमवतः पादं मणिमन्तं च पर्वतम् ।

C. 7 2543
 P. 7 80 24
 K. 7 80 24

* - २ जयाज्ञानं (D: 'नं') (for अथ ज्ञातुं)
 18 ^a) B Dc1 Dn2 D' c s M2-s ज्ञाता (for
 ज्ञापन) — ^b) B1-2 Dc1 जयज्ञानं, D2 ^c जयज्ञानं,
 Ca d ज्ञापनान्त्व (as in text) — ^d) K2 मुक्त्वा,
 K3 Dn1 D2-2 अन्ते, B' युक्त, D' (marg) S
 नस्त्या (for भक्तः) D प्राप्स्यसि (for 'सि) B' यन्
 (for तन्)
 19 ^a) Ś1 D2 स्मृत्या (for श्रुत्या) — ^b) D2 :
 भाषो (for अम्भो) — ^c) S भूमावासीनोपमापतो — ^d)
 S निव (for भवम्)
 20 ^a) Ś2 B1 : प्रणिहितो, Ca d 'हिते (as in
 text) D2 शाले (for ब्राह्मे) — ^b) Ś' चतुर्थे (for
 मुहूर्ते) — K3 B' 4 D1 read 27^{cd} for the first time
 after 20, repeating it in its proper place, while
 B1.2 : Dc1 Dn2 D2 c read it after 20
 21 ^b) S गंधर्वं (for चारण) — ^c) G1 पूर्वं
 (for पार्य) — ^d) D3 तं (for त्वं) S महमाधव
 (for 'केशव)
 22 ^a) Ś K1-4 D3 c-2 च, B3 म् (for म) D2
 गृहीतव्य (for 'त म). — ^c) Ś2 K2- D2- 1 2 प्रेक्ष्य
 माणो (for प्रेक्षं)
 23 ^c) K3 विहारण, K3 'रे धं, Dc1 'रत्वे, S 'रे
 च (for 'रे च) — ^d) K3 D1 1 2 नलिनी, G1 3 4 M
 नलिनी (for नलिनी) G. भूमि (for पद्म-) D3
 ' for 'ताम्)

24 ^b) Ś प्रेक्षमाणो, K B2 Dc1 D1 2 c-2 वीक्ष्यं,
 D1 ' प्रेक्ष्यं (for वीक्षं) — After 24^{cd}, D7 3 read
 27-29 — ^d) Ś1 B Dn1 D1 5 7 2 स्फटिकोपमा, K2 2
 D3 स्फु (D3 स्फा) टिकोपला, S स्फु (G1 M1-3 2 स्फा-
 टिकोपला (for स्फटिकोपलाम्)
 25 ^a) D2 M2- गणाकीर्णां (for ममां) — ^b)
 Ś1 K. B Dc1 Dn1 D2 1 2 G. ममाकुला (Dc1 'लं)
 — ^c) D3 पुण्या (for रम्या) — ^d) Dn D3 मनोज्ञा
 ङ्गसेविता, S मनोज्ञा द्विजसेविता (T G2-3 'शोभिता)
 26 ^a) Ś2 प्रदेशाद्य, K3 'शाच (for 'शाच) — ^b)
 D2 4 ' किंनरीगीत (for किंनरोद्गीत-) B1 D2 'सेविताम्,
 D1 G1 M1 2 'वाहितान् (for नादितान) — B' om.
 (hapl) 26^{cd} — ^c) Ś K1-4 'शृङ्गैर्, D3 'स्वंगैर् (for
 शृङ्गैर्) D. हेमशुभमयैर्दीपितैर् — ^d) D3 नानोपध, G1
 M1 2 नानाधातु, G2 नानोपधि- (for नानोपधि) D1 5
 प्रदीपि (D1 'प्य) ता, D3 S विभूषिताम् (for 'विदी
 पितान्) — ^e) Ś1 K1 4 B1 2 3 (marg as in text)
 D3 1 2 'पुष्पैश्च, D3 'कुसुमै (for वृक्षैश्च) — After
 26, D7 3 ins
 413* विश्वकर्मकृतैर्दिव्यैरन्यानपि च भूषिताम् ।
 27 D7 3 read 27-29 after 24^{cd} — ^a) D1 जपा
 कार (for 'चयां) — ^b) D3 मप्राप्तौ; M1 2 संप्राह
 (for 'स्त) G1 2 4 M कालपर्वतं — K3 B2 4 D1 read
 27^{cd} for the first time after 20, while B1.2.5 Dc1
 Dn2 D3 6 read it after 20 — ^c) K3 B2 (second
 time) Dn1 पुष्ये हिमवत पादे — ^d) T मणिमन्तं (for
 'मन्तं) — ^e) B1 (orig) ब्रह्मदत्तं, B1 (marg) वृक्ष-

ब्रह्मतुङ्गं नदीशान्यास्तथा जनपदानपि ॥ २७
 सुशृङ्गं गतशृङ्गं च शर्यातिवर्णमेव च ।
 पुण्यमश्वशिरःस्थानं स्थानमाथर्वणस्य च ॥ २८
 वृषदंशं च शैलेन्द्रं महामन्दरमेव च ।
 अप्सरोभिः समाकीर्णं किन्नरैश्चोपशोभितम् ॥ २९
 तांश्च शैलान्ब्रजन्पार्थः प्रेक्षते सहकेशवः ।
 शुभैः प्रस्रवणैर्जुष्टान्हेमधातुविभूषितान् ॥ ३०
 चन्द्ररश्मिप्रकाशाङ्गीं पृथिवीं पुरमालिनीम् ।
 समुद्रांश्चाद्भुताकारानपश्यद्बहुलकरान् ॥ ३१
 वियद्भ्यां पृथिवीं चैव पश्यन्विष्णुपदे ब्रजन् ।
 विस्मितः सह कृष्णेन क्षिप्तो वाण इवात्यगात् ॥ ३२

ग्रहनक्षत्रसोमार्णां सूर्याभ्योश्च समत्विषम् ।
 अपश्यत् तदा पार्थो ज्वलन्तमिव पर्वतम् ॥ ३३
 समासाद्य तु तं शैलं शैलाग्रे समवस्थितम् ।
 तपोनित्यं महात्मानमपश्यद्दृषभध्वजम् ॥ ३४
 सहस्रमिव सूर्याणां दीप्यमानं स्वतेजसा ।
 शूलिनं जटिलं गौरं बल्कलाजिनवाससम् ॥ ३५
 नयनानां सहस्रैश्च विचित्राङ्गं महौजसम् ।
 पार्वत्या सहितं देवं भूतसंघैश्च भास्वरैः ॥ ३६
 गीतवादित्रसंहादैस्ताललास्यसमन्वितम् ।
 बलिगतास्फोटितोत्कुष्टैः पुण्यगन्धैश्च सेवितम् ॥ ३७
 स्तूयमानं स्तवैर्दिव्यैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ।

गुल्म, Dn1 ब्रह्मतुङ्ग, D1 ब्रह्मतुङ्गा, D7 8 बहुतुङ्ग (for ब्रह्मतुङ्ग) T G2 चान्या, G1 M चान्यान् (for चान्यास्) G2-5 ब्रह्मतुङ्ग नदीं चान्यान् —¹) S नाना (for तथा) M2-5 जनपदानि च (for जनपदानपि)

28 For the sequence in D7 8, cf v 1 27 —^a) B5 D1 स तुङ्ग (for सुशृङ्गं) —^b) Ś K1-4 D1 श (K1 4 D1 स)र्वाण्या, D2 4 शर्याति (for शर्याति) S शर्या (G5 'र्य')नाम (T G2-5 'गं')तथैव च —^c) Ś1 आथर्वण (for अश्वशिर-) —^d) Dn1 आथर्वणमेव, T G2 आथर्वणस्य, M2-5 आथर्वण च (for 'णस्य) Ś1 तथैवाश्वशिरोपि च

29 For the sequence in D7 8, cf v 1 27 —^a) Ś K1-4 D1 वृषम चैव, T G2 M5 वृषदश (for वृषं) —^b) K2 4 B2 मदारम् (for 'मन्दरम्) —^d) K2 विन्नरैश्च, S विहारैश्च (for किन्नरैश्च)

30 ^a) T G2-5 ता स्म (for ताश्च) N तस्मिन्शैले ब्रजन्पार्थ —^b) N सकृष्ण समवैक्षत् —^c) D4 M2-5 शुभै (for शुभै) D2 4 6-8 प्रस्रवणैर् (for प्रस्रं) Ś1 D5 युक्तां, Ś2 K1-4 B Dc1 Dn D1-4 6-8 T G2 M5 (sup lin as in text) जुष्टा, K5 युष्टा (for जुष्टान्) —^d) Ś1 K1-4 D1 M2-5 हेमपद्म-, G5 'सातु-' (for 'धातु-) N विभूषिता (for 'विभूषितान्)

31 ^a) B2 Dc1 -प्रतीकाशा; D3 -प्रतीकाशाङ्गी (hypermetrio), S -परीताङ्गी (for प्रकाशाङ्गी) —^b) Ś1 K1 पृथिव्या (for 'वी) Ś2 K2 पृथिव्या सुरमालिनीं, M2-5 'वीं च सकानना —^c) Ś1 अद्भुताकारान् (for

चाद्भुतां) —^d) S पश्यन्बहुललाद्भु (T G2 4 'लाप्ति-) तान्

32 ^b) N तथा विष्णुपदं (D2 6 'ष्णो पदं, D4 'ष्णुपुरीं) ब्रजन् —^c) D4 वाणैश्च (for कृष्णेन) —^d) Ś K1-3 इवाधक (Ś 'कं), K4 5 B Dn2 D1 2-3 इवाभ्यगात् (for इवात्यं)

33 ^a) G2 damaged —^b) Ś K1 सूर्याग्नीन्सु, K2-4 D1 'ग्नीन्सु- (for सूर्याभ्योश्च) Ś2 D7 8 समप्रभ, D2 6 'न्वितं (for 'त्विषम्) —^c) S प्रेक्षते स्म (for अपश्यत्) —^d) Ś1 (sup lin as in text) K1 पावक (for पर्वतम्)

34 ^a) Ś2 च (for तु) S समाप (G1 M 'स)भस्तु तं देशं (T G2 'व) —^d) S अपश्यद्भानरध्वज

35 ^c) D2 7 8 T M5 जटिनं (for 'लं) T G1 2-5 जीर्णं, Ca d गौर (as in text) —^d) G2 damaged

36 ^a) G2 damaged —^b) B2 (marg as in text) विचित्राङ्गु (for 'त्राङ्गं) —^d) Ś1 भास्वरै, Ś2 B2 भास्वरै, K4 भारत, B1 भास्वर (for भास्वरै)

37 ^a) D7 8 -सवातैस्, T G2-5 -सवादैस् (for -सहादैस्) —^b) B Dc1 हास्य (for ताल) K5 B2 (marg) 2 4 -समन्विते (for 'तम्) S ताल (G5 'ल)नर्तनलापि (T G2 4 M5 'सि)तै —^c) K1 Dn1 D1 बलि (K1 'लि)तास्फोटितो (D7 'टनो)स्कुष्टै, B2 बलि-तास्फोटितास्फोटै, T G2 4 'तास्फोटनोस्कुष्टै, M 'तास्फोटितोस्कुष्टै —^d) Ś2 K5 B Dc1 D2 5-7 T G2-4 पुण्यै (for पुण्य-)

गोक्षारं सर्वभूतानामिष्वामध्वरमच्युतम् ॥ ३८
 वासुदेवस्तु तं दृष्ट्वा जगाम शिग्मा क्षितिम् ।
 पार्थेन सह धर्मान्मा गृणन्त्रह्य मनातनम् ॥ ३९
 लोकादि विश्वकर्माणमजमीशानमच्ययम् ।
 मनमः परमां योनिं स्रं वायुं ज्योतिषां निधिम् ॥ ४०
 स्रष्टारं वारिधाराणां भुवश्च प्रकृतिं पराम् ।
 देवदानवयक्षाणां मानसानां च भावनम् ॥ ४१

योगिनां परमं ब्रह्म व्यक्तं ब्रह्मनिदां निधिम् ।
 चराचरस्य स्रष्टारं प्रतिहर्तामेव च ॥ ४२
 कालकोपं महान्मानं शुक्रधूर्यगुणोदयम् ।
 अचन्दत तदा कृष्णो वाचनोवृद्धिकर्मभिः ॥ ४३
 यं प्रपद्यन्ति विद्वांसः सृष्ट्वाध्यात्मपदैपिणः ।
 तमजं कारणात्मानं जगमतुः शरणं भवम् ॥ ४४
 अर्जुनश्चापि तं देवं भूयो भूयोऽभ्यवन्दत ।

C 7 2268
 B 7 20 49
 K 7 20 49

33 ^a) Dn1 D1 म्यमान, M1 'माने (for 'मान)
 —^b) K. B Dc1 Dn2 D1 B अपिनिर् (for मुनिनिर्)
 D1 ब्रह्मचारिणि (for 'वादिनि) —^c) D1: २ नन्वा-
 नाम्, 5 (G1 damaged) श्लोकात्तम् (for 'भूतानाम्)
 —^d) १ K1-1 Dn2 D1 G. M3-2 परम्, T G2
 परम् (for 'परम्) D1: २ ईशरं परमाच्युतं

39 ^a) The portion of the text from सु न in 35^a
 up to 63^b is lost on missing folio in Ś2 —^b)
 D1: २ वाचनेन च म श्रिति — B1 om 33-41^b —^d)
 Ś1 सुवत्, Cd गुणत् (as in text)

40 ^a2 missing (cf v 1 39) B1 om 40 (cf
 v 1 39) —^a) D1- लोकादि- (for 'दि) D. मं
 (for त्रिष) —^b) D2 मवंत्, D2 मृदुम् (for भजम्)
 —^c) K. Dn1 तपम्, D2- S तपम् (for मतम्)
 K1 B Dc1 Dn2 D. T G2- परम् (for 'मा) D. T
 G2- ज्योति (G2 'ति) (for योनि) —^d) Ś1 D1
 २: २ T G2- १ नं वायुः, K1 २ Dn1 D1 G. मं (K1 २
 म-) वायु (for नं वायुं) D वर, 5 गवि (for नि
 रिम्)

41 ^a2 missing (cf v 1 39) B1 om 41^a (cf
 v 1 39) —^a) D1 स्रष्टारं सर्वभूतानां — D1 om
 (hapl) 41^a —^b) D1: २ M3 मयश्च, G1 M1 २ मया
 च, M1: २ मयं च (for सुवश्च) G1 d cite सुः (as
 in text) M2 परान (for पराम) D सुवश्च परम
 पदं —^d) S मनुष्याणां (for मानसाना) Dn1 माधर्कं,
 T G2- M. (sup lin as in text) क्षामक (for माध-
 नम्)

42 ^a2 missing (cf v 1 39) Dn1 om 42-43
 —^a) Ś1 K1-2 B1: 2 (marg as in text) 2-: Dc1 D1
 2-: योगा (B. 'वि)ना च परं ब्रह्म —^b) Ś1 K1 4 D1
 ब्रह्म, K1 परं, K2 Dc1 हृष्टं, K1: B1 D1: २ २ हृष्टं
 (for व्यक्तं) T G2- २ वेदविदां (for ब्रह्म) D2 वेदानां
 परमं निधिं —^c) T G2- परात्म्य (for चराचरस्य)

—^d) K2: १ प्रतिहर्ताम् (for हर्ताम्)

43 ^a missing (cf v 1 39) Dn1 om 43 (cf.
 v 1 42) —^a) D. १ काठं (D1 'ले) कोप, T G2-
 काठकेयं, G2 काठकेयं, M2 कालकोप, G1 d काल-
 कोपं (as in text) —^b) K1 B1 G1 शुष्ट, K. G1
 श्रुत्, B1 (marg) T G1 २ M1 २- शुष्ट- (for श्रुत्)
 B2 गुणात्त्यं (for गुणोदयम्) K1 D1 शुष्ट (D1 'श्रु)
 सूर्येदुगेचनं, D2 शनसूर्यगुणोदयं, Cd शुष्ट सूर्यं सनो
 दयं —^c) K. D1-२ ब्रह्म (K. D. 'व) दन्ता, B1-3: २
 Dn1 वर्वदे नं, Dn2 अचक्षतस, S ववदत्तस (for ब्रह्म
 न्तन) D2 तथा (for तदा) K. D2 १-२ S कृष्णो
 (for कृष्णो) —^d) Dn2 D2 - वाचनं कर्म (Dn2 'वी)-
 बुद्धिभि

44 Ś2 missing (cf v 1 39) —^a) Ś1 K1-1 B2
 D1 १ २ प्रपद्यन्ति, D1 प्रतिदर्यन्ति (for प्रपद्यन्ति) —^b)
 D1 सूक्ष्मज्ञान, D. शृगध्यान (for सूक्ष्माध्यात्म) Ś1
 K1 २ Dn2 D2 २ गयेपिण, B2 विमृतय, T G1-4
 M2 २ -निदर्शनात् (M2 'ना) (for पदैपिण) D1 २
 सूक्ष्माक्षरगयेपिण, 6 सूक्ष्ममाध्यात्मदर्शनं — After
 41^a5, D1 २ ins

414* यसुरेदरिद्रो गान्ति ऋचो ब्रह्ममेव च ।
 यदुर्दरिद्रश्चैवादिग्यवर्णं तमम परमान् ।
 गायन्ति य सामविट इहैव इति निहूतम् ।
 —^c) M2- २ सु (for श्रु) —^d) D. जगाम (for
 जगमतु) D2 २ जन्मान्करणं भयं — After 44, D1 २
 ins

415* तमेवाभि तमादित्यं भूयो म्यस्यध्वरम् ।

45 Ś2 missing (cf v 1 39) —^b) D1 om from
 भूयो up to यां (in 46^a) B Dc1 D3 [s]पि; G1 M1 २
 हि, G1 च (for २भि-) G1 M2-3 [स]नद्वत्, G1 केदाय
 (for [स]नद्वत्) —^c) B Dc1 न, T G2- [पु]नं, G1

ज्ञात्वैकं भूतभव्यादिं सर्वभूतभवोद्भवम् ॥ ४५
 ततस्तावागतौ शर्वः प्रोवाच प्रहसन्निव ।
 स्वागतं वां नरश्रेष्ठावुत्तिष्ठेतां गतक्लमौ ।
 किं च वामीप्सितं वीरौ मनसः क्षिप्रमुच्यताम् ॥ ४६
 येन कार्येण संप्राप्तौ युवां तत्साधयामि वाम् ।
 त्रियतामात्मनः श्रेयस्तत्सर्वं प्रददानि वाम् ॥ ४७
 ततस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युत्थाय कृताञ्जली ।
 वासुदेवार्जुनौ शर्वं तुष्टुवाते महामती ॥ ४८

नमो भवाय शर्वाथ रुद्राय वरदाय च ।
 पशूनां पतये नित्यमुग्राय च कपर्दिने ॥ ४९
 महादेवाय भीमाय त्र्यम्बकाय च शंभवे ।
 ईशानाय भग्न्याय नमोऽस्त्यन्धकघातिने ॥ ५०
 कुमारगुरवे नित्यं नीलग्रीवाय वेधसे ।
 विलोहिताय धूम्राय व्याधायानपराजिते ॥ ५१
 नित्यं नीलशिखण्डाय शूलिने दिव्यचक्षुषे ।
 हन्त्रे गोप्त्रे त्रिनेत्राय व्याधाय वसुरेतसे ॥ ५२

M₁ २ [गृ]वं (for 'क') K₅ B D₀₁ D₁ D₂ सर्वभूतादिं,
 S सर्वलोकादिं (for भूतभव्यादिं) —^a) K₂ २ B D₀₁
 D₁ D₂ २ भूतभव्यभवोद्भव, S भूतभव्यभवव्यभु — After
 45, T G₃ M₅ ins

416* शरण्य शरण देवमीशानं परमेश्वरम् ।
 जगाम जगता नाथमर्जुनं सजनार्दन ।

46 Ś₂ missing (of v l 39) D₁ om up to च
 (of v l 45) —^a) D₂ २ तौ सहितौ (for तावागतौ)
 B D₀₁ D₁ D₂ २ दृष्ट्वा (for शर्वं) — After 46^a, B
 D₀₁ D₁ D₂ २ ins

417* नरनारायणाबुमौ ।
 सुप्रसन्नमना शर्वं

—^b) S उवाच (for प्रो') —^c) Ś₁ B₂ 4 D₁ D₂
 ०-३ चो, Ca d वा (as in text) S नरन्याग्राव् (for
 'श्रेष्ठाव्) —^d) T G M₁ २ विह्वलं च न (G₁ M₁ २ ननु)
 तिष्ठता, M₃-२ ह्रीववन्न च गच्छत —^e) K₃ D₁ २ तु
 (for च) D₃ २ किं ददामीप्सित वीरौ —^f) S मनसा
 (for 'स)

47 Ś₂ missing (of v l 39) —^a) S केन (for
 येन) —^b) K₃ किं, B₄ D₂ २ ३ [अ]हं (for वाम्) S
 साधने रतौ (for साधयामि वाम्) — D₁ om (hapl)
 47^{ca} —^c) S (except T) क्रियताम् (for त्रियं) G₁
 M आत्मनि (for 'न) —^d) K₅ B₃ D (D₁ om)
 प्रददामि (for 'नि)

48 Ś₂ missing (of v l 39) —^a) D₃ तस्य (for
 ततस्) —^b) K₅ D₁ D₂ २ ३ समुत्थाय (for प्रत्यु')
 —^c) K₄ D₁ २ १ सर्वं; G₄ चैनं (for शर्वं) —^d)
 B₂ 4 महाश्रुती; D₂ 'यलं, D₃ 'यलौ (for 'मती) S
 सुष्टावतुरविह्वलौ — After 48, N (Ś₂ missing) ins

418* भक्त्या स्वयेन दिव्येन महात्मानमनिन्दितम् ।

[B₁ 3-5 महात्मानाव् (for 'त्मानम्) B D₀₁ D₃ २ ६
 अनिरितौ

49 Ś₂ missing (of v l 39) Before 49, Ś₁
 K₁-1 B₁-३ २ D₁ २ ३ ६ ins श्रीवासुदेवार्जुनावूचतु, K₅
 B₁ D₀₁ D₁ २ कृणार्जुनां, D₂ २ ३ वासुदेव उवाच; D₃
 तावुचतु —^a) K₁ D₃ रुद्राय, K₄ D₃ सर्वाय (for
 शर्वाय) Ca d eite शर्वं —^b) K₁ शर्वाय (for
 रुद्राय) Ca d eite रुद्र D₂ वरदायामभयाय च, D₃
 वरदाय शिवाय च —^d) D₀₁ रुद्राय, Ca d उग्राय
 (as in text)

50 Ś₂ missing (of v l 39) D₁ om (hapl)
 50 G₁ om 50-51 S (G₁ om) transp 50 and 51
 —^a) D₃ महावेधाय, Ca d 'देवाय (as in text)
 —^b) Cd त्रिंबकाय Ś₁ विपत्तये, K₁ शंकराय (sic),
 K₂ B D₀₁ D₁ २ च शतये, K₃ [अ]ष्टमूर्तये, D₁ S
 (G₁ om) गिवाय च, D₃ वदानये, Ca वदान्वये, Cd
 वदानाय (for च शभवे) —^c) K₂ २ B₁ २-३ २ D₁ D₂
 २ ३ S (G₁ om) मरुग्राय, D₃ भवग्राय, Cd भग' (as
 in text) —^d) D₁ T G₁-३ M [अ]तक- (for [अ]
 न्धक) D₃ नमस्त्वंयकधारिणे, G₅ नमोतकनिघातिने

51 Ś₂ missing (of v l 39) G₁ om 51 (of v l
 50) S (G₁ om) transp 50 and 51 —^a) B₁ २
 D₀₁ D₂ T G₂ तुभ्य (for नित्यं) — After 51^{ab}, K₂
 (marg) B D₀₁ D₃ ins

419* पिनाकिने हविष्याय सत्याय विभवे सदा ।

[Ca हविष्याय (for 'व्याय). B₃ नम (for सदा)]
 — D₁ om (hapl) 51^a-52^d —^d) K₁-३ D₁ Ca d
 व्याधये, D₂ व्यापिने (for व्याधाय) K D₀₁ D₁-३ २ ३
 G₁ M₁ २ नपराजिते, M₃-३ [अ]धाप'; Ca d [अ]न
 पराजिते (as in text) T G₃ व्याळयज्ञोपवीतिने

52 Ś₂ missing (of v l 39) D₁ om. 52 (of

द्रोणपर्व

प्रतिज्ञापर्व]

अचिन्त्यायाम्बिकाभर्त्रे सर्वदेवस्तुताय च ।
 वृषध्वजाय पिङ्गाय जटिने ब्रह्मचारिणे ॥ ५३
 तप्यमानाय सलिले ब्रह्मण्यायाजिताय च ।
 विश्वात्मने विश्वसृजे विश्वमावृत्य तिष्ठते ॥ ५४
 नमो नमस्ते सेव्याय भूतानां प्रभवे सदा ।
 ब्रह्मवक्त्राय शर्वाय शंकराय शिवाय च ॥ ५५

नमोऽस्तु वाचस्पतये प्रजानां पतये नमः ।
 नमो विश्वस्य पतये महतां पतये नमः ॥ ५६
 नमः सहस्रशिरसे सहस्रभुजमन्यवे ।
 सहस्रनेत्रपादाय नमोऽसंख्येयकर्मणे ॥ ५७
 नमो हिरण्यवर्णाय हिरण्यकवचाय च ।
 भक्तानुकम्पिने नित्यं सिद्ध्यता नौ वरः प्रभो ॥ ५८

C. 7 2248
B 7 20.64
K 7 20.65

व 1 51) —^δ) S दैत्यवातिने, Ca. d दिव्यचक्षुषे
 (as in text) —^ε) B (B₂ m as in text) Dn₂ D₁
 होत्रे, G₁ M₁ 2 भर्त्रे, Ca. d हर्त्रे (for हर्त्रे) B₁ 2
 D. गोत्रे, B₁ पेत्रे, B₂ नेत्रे, Ca. d गोत्रे (as in
 text) —^d) K₅ Dn₁ दिव्याय, Ca. d व्याघाय (as
 in text) D₂ 5 च सुरेत्तमे, Ca. d वसुने (as in text)

53 §₂ missing (cf v 1 39) —^a) D₁ Ca
 अर्चिताय, Cd अचिन्त्याय (as in text) D₁ भर्त्रे (for
 भर्त्रे) — D₁ om. (hapl.) 53^c-54^b —^c) D- M₅
 वृषध्वजाय (hypermetric) (for वृषध्व) B Dn D₂
 3 मुदाय, Ca. d पिङ्गाय (as in text) —^d) K₂ 3
 Dn₂ D₁ 2 c जटिले, Ca. d 'त्रे (as in text)

54 §₂ missing (cf v 1 39) D₁ 5 om. 54^{ab}
 (cf. v 1 53) —^a) T G तप्ये तप्य (T 'प)मानाय
 —^δ) S [अ]मिताय च, Cd [अ]जिताय (as in text)
 K₂ D₁ ब्रह्मण्या (D₁ 'ण्य)योनिताय च — K₄ G₁
 (hapl.) om 54^c-55^d —^c) §₁ K₁₋₃ Dn₂ D₂ e-s
 Ca. d शिवाभने (for विश्वा) —^d) D₂ तिष्ठते देव
 रूपिणे

55 §₂ missing (cf v 1 39) K₁ G₁ om 55 (cf
 v 1 54) —^a) S (G₁ om) नमोऽस्तु (for नमस्ते)
 K. Dn₁ D₁ 5 मन्याय, Cd मेव्याय (as in text)
 —^δ) §₁ D. पतये, Cd प्रभवे (as in text) Dn₁
 नम, D₁ तदा (for सदा) — After 55^{ab}, S (G₁
 om.) ins

420* अग्निगम्याय काम्याय म्बुल्यायार्याय सर्वदा ।
 [T G₁ 2 कामाय (for काम्याय)]

—^c) B Dn₂ D₂ Cd शर्वाय, S (G₁ om) काताय (for
 शर्वाय) K₂ ब्रह्मवक्त्रहाराय Ca. d cite ब्रह्मवक्त्राय (as
 in text) —^d) K₅ Dn₁ हराय (for शिवाय)

58 §₂ missing (cf v 1 39) —^a) B₂ (marg)
 पतये, Ca. d वाचस्प (as in text) —^δ) K₅
 — K₄ 5 Dn₁ D₁ om (hapl.) 58^{cd}

G₁ om 56^c-58^b —^d) D₂ 4 5 भूतान, S (G₁
 om) पतीना (for महता)

57 §₂ missing (cf v 1 39) G₁ om. 57 (cf.
 v 1 56) —^δ) K₁₋₄ D₁ चक्षुषे, B₂ 5 Dc₁ मृ (Dc₁
 म)ल्यवे (for मन्यवे) Ca. d cite महस्रमुज* (as in
 text) Cnp महस्रमुजाय मृल्यवे च मन्यवे —^c) K₁₋₄
 महस्रमालि (for 'नेत्र) —^d) D₁ [5]मल्याय, G₅
 मुख्याय (for स्मल्येय-)

58 §₂ missing (cf v 1 39) G₁ om 58^{ab} (cf
 v 1 56) — After 58^{ab}, D₂ 6 ins

421* कद्रुजाय नमो विश्वक्चक्षुषे च हनीयसे ।
 मीडुष्टमाय हन्याय श्रविष्टाय श्रुताय च ।
 शिपिविष्टाय गिरये नमो बुध्याय विलिम्बे ।
 नमः पर्णाय गोह्याय द्रुह्याय प्रमृगाय च ।
 नमः पर्णाय शुक्राय रजस्याय पुलस्तये । [5]

दुदुभ्याय हनन्त्याय स्वायुधाय सुधन्ने ।
 नमः स्तुत्याय पथ्याय काव्यायाशुराय च ।
 नमः मोभ्याय बाल्याय उर्वयाय नियङ्गिणे ।
 वंशन्ताय च कृप्याय नीपाय च वरुथिने ।

नमः मोमाय रुद्राय ताम्राय शिवमूर्तये । [10]
 [D₂ om lines 2-3 — (L 4) D₅ पनाय (for
 पणाय) D₅ प्रमृगाय (for प्रमृ) — (L 6) D₅ सुच
 न्दिने (for 'न्दिने) — (L 7) D₅ क्व्याणि (for पथ्याय)
 D₅ काषायामुखाय च (for the post. half) — (L 8)
 D₂ मोभ्याय (for मोभ्याय) D₃ उर्ध्वोपनिपणिणे (for the
 post half) — (L 9) D₅ नीप्याय (for नीपाय)]

On the other hand, S (G₁ om) ins after 58^{ab}

422* नमोऽस्तु देवदेवाय महाभूतवराय च ।
 —^d) K₂ 4 Dn₂ D₃ 5 7 8 T G M₁ 2 4 नो; Cd नौ
 (as in text) D₃ सदा (for प्रभो)

59 §₂ missing (cf v 1 39) D₁ om 59 Before
 59, S ins संजय उवाच For 59^{cd}, S subst.

एवं स्तुत्वा महादेवं वासुदेवः सहार्जुनः ।
 प्रसादयामास भवं तदा ह्यस्त्रोपलब्धये ॥ ५९
 ततोऽर्जुनः प्रीतमना ववन्दे वृषभध्वजम् ।
 ददर्शोत्फुल्लनयनः समस्तं तेजसां निधिम् ॥ ६०
 तं चोपहारं स्वकृतं नैशं नैत्यकमात्मनः ।
 ददर्श त्र्यम्बकाभ्यांशे वासुदेवनिवेदितम् ॥ ६१
 ततोऽभिपूज्य मनसा शर्वं कृष्णं च पाण्डवः ।
 इच्छाम्यहं दिव्यमस्त्रमित्यभापत शंकरम् ॥ ६२
 ततः पार्थस्य विज्ञाय वरार्थे वचनं प्रभुः ।

वासुदेवार्जुनौ देवः सममानोऽभ्यभापत ॥ ६३
 सरोऽमृतमयं दिव्यमभ्यांशे शत्रुघ्नदणौ ।
 तत्र मे तद्वनुर्दिव्यं शरश्च निहितः पुरा ॥ ६४
 येन देवारयः सर्वे मया युधि निपातिताः ।
 तत आनीयतां कृष्णो सशरं धनुस्तमम् ॥ ६५
 तथेत्युक्त्वा तु तौ वीरौ तं गर्वं पार्षदैः सह ।
 प्रस्थितौ तत्सरो दिव्यं दिव्याश्वर्यशतैर्वृतम् ॥ ६६
 निर्दिष्टं यद्दृष्याङ्गेन पुण्यं सार्थसाधकम् ।
 तज्जगत्तरसंभ्रान्तौ नरनारायणावृषी ॥ ६७

423* अर्जुनाय ददौ बुद्धिं तस्मिन्नस्त्रे यदीप्सितम् ।

[Ms-5 transp बुद्धि and तरिमन्]

— After 59, K₂ 5 B D₀₁ D_n D₁₋₃ 5-8 ins an addl colophon [—Sub-parvan K₂ 5 B D₀₁ D_{n2} जयद्रथ वध, D_{n1} संजयवध (sio) —Adhy name K₀ B D₀₁ D_{n2} D₃ 8 5-8 शतरुद्रियं, D_{n1} शतरुद्रियस्तत्र —Adhy no (figures, words or both) B₂ D_{n1} 78, B₃ 79, B₅ 75, D₃ 76 —Śloka no D₀₁ 63, D_{n1} 60]

60 Ś₂ missing (of v 1 39) Before 60, MSS ins सजय उवाच —^a) B₁₋₃ 5 D₀₁ 8 तत पार्थ प्रस द्धात्मा —^b) K₂ D_n D₂ 4 वरदं, B₁₋₃ 5 D₀₁ 8 प्राज लिर् (for ववन्दे) —^c) B₂ दर्शनोत्फुल्ल, D₁ 8 प्रहर्षो (for ददर्शो) D₃ 4 6 Ms-5 नयनं (for 'न) —^d) B₅ तेजसान्वित (for 'सा निधिम्)

61 Ś₂ missing (of v 1 39) —^a) B₁ पंचोपचार (for त चोपहार) K₄ 5 D (except D₀₁ D₁) सुकृत, B₃ सदृशं, Ms-5 कृतवान् (for स्वकृत) —^b) K₄ D₂ नित्यकम्, Cd नै* (as in text) B₁₋₃ D₀₁ D_{n1} आ स्मना (for 'न) —^c) K₄ 4 B₁ 2 D₀₁ D_{n1} D₃₋₅ 7 8 त्र्यम्बकाभ्यांशे —^d) K₄ T G₁ 2 5 M वासुदेवे (for 'देव) G₁ M₁ 2 निवेदितं (for निवेदितम्)

62 Ś₂ missing (of v 1 39) —^a) D₃ 6 [s] मिस्तु (for 'पूज्य) K₁ 8 4 D₁ वरदं (K₄ 'दा) (for मनसा) —^b) B₁₋₃ 5 D₀₁ D_{n2} S transp शर्वं and कृष्ण

63 Ś₂ missing (of v 1 39) —^b) D₃ 8 परार्थं; D₄ परार्थं (for वरार्थं) B₁ 8 5 D₀₁ तदा; D₃ 5 T G₁₋₄ M विभुः; G₅ शिव (for प्रभु) —^c) B₂ (marg as in text) T G₂₋₄ वीरौ, D₁ 8 चैव (for

देव) G₅ ततश्चाप्यर्जुन वीरं — After 63, N (Ś₂ missing) ins

424* स्वागतं वा नरश्रेष्ठ विजात मनमेषियतम् ।

येन कामेन मप्राप्तं भवद्भया त ददाम्यहम् ।

[(L 2) K₁ 3 मप्राप्तौ, D₃ 6 मप्राप्तौ (for मप्राप्तौ) K₁₋₄ D₁ भवती (for भवत्यां) K₂ 5 B₁ 3 D₀₁ D₂ 6 तद्, D₁ म- (for त) D₂ वराणि (for दराणि)]

64 Ś₂ missing (of v 1 39) —^a) D₁ 8 मम (for सरो) —^b) K₁ 2 4 B₂ D_{n1} D₃₋₇ 8 Cd अभ्यांशे (for 'शे) B₂ शत्रुतापनौ —^c) D₀ धाराश्च K₁ 4 5 D_{n1} D₃ 5 निहित, D₁ 2 6 T G M₁ 2 निहिता (for 'त) S शुभा (Ms-5 'भ) (for पुरा)

65 Ś₂ missing (of v 1 39) —^b) D₀₁ भुवि (for युधि) T G₂₋₄ निपूडिता, G₁ M निस्सृदिता, G₅ निपादिता (for निपातिता) —^c) D₂ इत, D₃ अत्र, D₀ ततश्च, S तत्र (G₀ 'द्वा) (for तत) D₁ 6 चानीयता, S मे तद्भय (for आनीयता) —^d) S तद्विद्वानयत (M₁ 4 'ता) द्रुतं

66 Ś₂ missing (of v 1 39) —^a) Ś₁ ततो, K₀ च तौ (for तु तौ) K₁₋₄ D₁ त श (K₁ स) र्वं, K₀ वीरौ तौ (by transp), T G₂₋₅ त देवं —^b) Ś₁ D₃ ते सर्वं, K₁₋₃ D₁ तौ वीरौ (K₃ 'रे), K₅ त देव (for त शर्वं) T G₂₋₅ पार्षदै (for 'दै) B D₀₁ D_{n2} Ms-5 स (Ms-5 श) वैपारिपदै सह, G₁ M₁ 2 शर्वपार्षदै सह (submetric) Cd oites पारिपदै —^d) K₃ दिव्यैश्वर्यं; Ms तस्याश्वर्यं (for दिव्या) K₄ 5 B D₀₁ शतैर्वृतं; D₃ 7 8 चरैर्वृतं; S शतायुतं (for शतै र्वृतम्)

67 Ś₂ missing (of v 1 39). —^a) D₂ 5 तद्

ततस्तु तत्सरो गत्वा सूर्यमण्डलसंनिभम् ।
नागमन्तर्जले घोरं ददृशातेऽर्जुनाच्युतौ ॥ ६८
द्वितीयं चापरं नागं सहस्रशिरसं वरम् ।
वमन्तं विपुला ज्वाला ददृशातेऽग्निवर्चसम् ॥ ६९
ततः कृष्णश्च पार्थश्च संस्पृश्यापः कृताञ्जली ।
तौ नागानुपतस्थाते नमस्यन्तौ वृषध्वजम् ॥ ७०
गृणन्तौ वेदविदुषौ तद्ब्रह्म शतरुद्रियम् ।
अप्रमेयं प्रणमन्तौ गत्वा सर्वात्मना भवम् ॥ ७१
ततस्तौ रुद्रमाहात्म्याद्वित्वा रूपं महोरगौ ।
धनुर्वाणश्च शत्रुघ्नं तद्द्वंद्वं समपद्यत ॥ ७२

ततो जगृहतुः प्रीतौ धनुर्वाणं च सुप्रभम् ।
आजहृतुर्महात्मानौ ददतुश्च महात्मने ॥ ७३
ततः पार्श्वद्विपाङ्गस्य ब्रह्मचारी न्यवर्तत ।
पिङ्गाक्षस्तपसः क्षेत्रं बलवानीललोहितः ॥ ७४
स तद्ब्रह्म धनुःश्रेष्ठं तस्यौ स्थानं समाहितः ।
व्यकर्षचापि विधिवत्सशरं धनुरुत्तमम् ॥ ७५
तस्य मौर्वीं च मुष्टिं च स्थानं चालक्ष्य पाण्डवः ।
श्रुत्वा मन्त्रं भवप्रोक्तं जग्राहाचिन्त्यविक्रमः ॥ ७६
सरस्येव च तं वाणं मुमोचातिबलः प्रभुः ।
चकार च पुनर्वारस्तास्मिन्सरसि तद्बभूवुः ॥ ७७

C 7 2904
B 7 81 19
K 7 81 19

(for यद्) B Dn2 D3 3 वृषाकेण G: निर्दिष्टमवि-
शकेन —^b) K5 B2 सर्वाक्ष (for सर्वार्थ) K5 Dc1
Dn1 D2 5 साधन (for साधकम्) —^c) B Dc1 D7 8
तौ, D2 ते (for तज्)

68 S: missing (cf v l 39) —^a) B Dc1 Dn2
T G M3 2 4 तौ (for तु) G5 तु (for त्व) —^b)
S चर्चस (for सनिभम्) —^c) K2 भोगं, Dn1 घोरे
(for घोर) —^d) D7 8 ददृशाति (for ददृशाते) K5
D5 7 8 T G2-5 M1 5 [S]च्युतार्जुनौ, B4 [S]र्जुनाच्युतौ
(for च्युतौ)

69 S2 resumes from 69^c —^a) G5 [अ]पि तं
(for [अ]पर) —^b) Dn1 तदा, D5 च त, D6
चर, S पर (for वरम्) —^c) D2 धमत (for वमन्त)
K2 4 5 B4 D5 5 7 8 M3 4 वमन्त (K. धमत, D4
वमतु) विपुला ज्वाला

70 ^b) B Dc1 Dn D2 4 S अभ (for क्षाप) —^c)
D7 8 द्वौ (for तौ) —^d) K2 D7 वृषध्वजौ (for
ध्वजम्)

71 ^a) N विद्वांसौ (for विदुषौ) —^b) M1 2 4
तं (for तद्) —^c) K1-4 D1 अप्रमेयौ, G5 5 भेय-
(for भेय) S1 K2 8 प्रणमन्तौ, S2 K5 D7 8 प्रणमता,
K1.4 D1.5 प्र (K1 प्रा)णमन्तौ, D4 प्रणम्योभौ, T G2 8
M5 प्रमाण तौ, G1.4 5 प्रणाम तौ, M1 5 प्राणमन्तौ,
M3 प्रणमन्तौ (for प्रणमन्तौ) —^d) K4 D5 गतौ (for
गत्वा)

72 ^b) D6 दिव्यरूपौ (for हिक्वा रूप) —^c) S1
K2 8 B2 D1 5 शत्रुघ्नस्, K1 भ्रश्च (hypermetric),
Dn1 D3 4 6 भौ (for भ्र) G1 5 M1 धनुर्वाणं च

शत्रुघ्नौ —^d) G4 द्वय, Cd द्वय (as in text) T G8
ममपद्यता, G1 4 M पद्यता (for पद्यत) Dn1 D3 8
स्वरूप प्रति (Dn1 सम)पद्यता

73 ^a) B Dc1 Dn2 D2 तौ तज्, Dn1 D3 तस्यौ
(for ततो) G5 वीरौ (for प्रीतौ) —^b) K4 धनु-
र्वाणौ (for वाण) S K D1 सुमतौ —^c) B1 8 Dc1
Dn2 जहतुश्च, B2 S जग्मतुश्च, B5 चक्रतुश्च, D7 8
आजग्मतुश्च (for आजहतुश्च) —^d) K5 दधतुश्च, T
G2 8 ददृशाते, G4 5 ददृशाति (for ददतुश्च) G6 महे-
श्वर (for महात्मने)

74 ^a) K2 D3-5 पार्थो, B5 D6 M3 पश्चाद्, T
G2-5 पार्श्वे (for पार्श्वद्) —^b) D2 द्यवर्धत, D4 T
G2-4 द्यवर्तत, G1 (anf in) M3 2 न्यवर्धत, Ca. d
न्यवर्तत (as in text) —^c) D2 5 (hapl) om 74^{cd}
—^d) D7 8 तेजस (for तपस) T G2-5 पिङ्गाक्षस्तपसा
श्रेष्ठे

75 ^a) S सगृह्य (for तद्ब्रह्म) S घोर (for श्रेष्ठ)
—^b) S K1.2 D1 स्थाने (for स्थान) S2 K2 D1 7 8
समास्थित, K4 B2 D8 श्रित (for हित) —^c) S
K1 न्याकर्षश्, D4 व्याकर्णश् (for व्यकर्षच्) K2-4 D1
चारु (for चापि) B Dc1 विचकर्षाय विधिवत्, S
व्यपाकर्षश्च विधि

76 ^a) T G2-5 पूर्णां, G2 M पूजा (for मौर्वीं)
—^b) D5 समालम्ब्य च पाडव —^c) T G8 4 स्मृत्वा
(for श्रुत्वा) —^d) Dn2 कर्मण (for विक्रम)

77 ^a) B4 Dn2 Cv स स (Cv श)रस्येव स वाणं —^b)
K5 G5 [अ]तिबलं (for बल) S पुन (for प्रभु

ततः प्रीतं भवं ज्ञात्वा स्मृतिमानर्जुनस्तदा ।
 वरमारण्यके दत्तं दर्शनं शंकरस्य च ।
 मनसा चिन्तयामास तन्मे संपद्यतामिति ॥ ७८
 तस्य तन्मतमाज्ञाय प्रीतः प्रादाद्वरं भवः ।
 तच्च पाशुपतं घोरं प्रतिज्ञायाश्च पारणम् ॥ ७९

संहृष्टरोमा दुर्धर्यः कृतं कार्यममन्यत ।
 ववन्दतुश्च संहृष्टौ शिरोभ्यां तौ महेश्वरम् ॥ ८०
 अनुज्ञातौ क्षणे तस्मिन्भवेनार्जुनकेशवौ ।
 प्राप्तौ स्वशिविरं वीरौ मुदा परमया युतौ ।
 इन्द्राविष्णू यथा प्रीतौ जम्भस्य वधकाङ्क्षिणौ ॥ ८१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

५८

संजय उवाच ।

तयोः संवदतोरेव कृष्णदारुकयोस्तदा ।

सात्यगाद्रजनी राजन्वथ राजान्बुध्यत ॥ १

पठन्ति पाणिस्वनिका मागधा मधुपर्किकाः ।

—^c) S चिक्षेप (for चकार) Ms-5 धनुर (for पुनर्) K5 धीमान् (for वीरस्) —^d) Ms-5 पुन (for धनु)

78 For the incident, of 3 41 —^b) Ś₂ K₁₋₄ D_{n1} D₁ 2 5 स्मृतवान्, S प्रीतिमान्; C_a स्मरमाणो, C_d स्मयमानो (for स्मृतिमान्) —^c) D₂ आरण्यक (for 'ण्यके) G₅ वरेण्य केशवे दत्तं; C_v as in text —^d) T G₈₋₅ शंकरस्य च दर्शनं, C_v as in text —^f) K₃ समुद्यताम् (for संपद्यताम्) S भव (for इति)

79 ^a) G₁ M हृष्टतम् (for तन्मतम्) K₃ D₁ आदाय, D₁ 8 आस्थाय (for आज्ञाय) D₃ 5 तस्य तन्मनसा ज्ञात्वा (D₈ 'नसाज्ञाय) —^b) D₁ वरे भव, D₄ धनजय, D₅ वर शिव (for वर भव) —^c) B₂ तत, B₅ तस्य, D₅ तत्र, T G₂ 2 5 तत्तु (for तच्च) —^d) D₁ 8 प्रतिज्ञायास्य (for 'याश्च) D₈ पालन (for पारणम्) S अवाप्यास्व महेश्वरात् (G₅ महाबलात्) — After 79, N ins

425* तत पाशुपत दिव्यमवाप्य पुनरीश्वरात् ।

[K₄ पाशुपत Ś₁ घोरम् (for दिव्यम्)]

80 ^a) Ś₁ संहृष्टः, Ś₂ K₁₋₄ D₁ प्रहृष्ट (for संहृष्टः) D₄ संहृष्टमाना —^b) K₁ 2 T G₂ कृत (for कृतं) — After 80^{ab}, S ins

426* ततोऽर्जुनहृषीकेशौ पुन पुनरिन्दमौ ।

—^c) G₁ पुन पुनश् (for ववन्दतुश्च) —^d) D₁ 8 शिरसा (for शिरोभ्या) Ś K₁₋₄ B₁ 5 D_{n2} D₁ 2 6 G₅ तं (for तौ)

81 ^a) K₃ B₄ अनुयातौ (for 'ज्ञातौ) —^b) Ś₁

देवेन (for भवेन) —^c) B₁ प्राप्तं (for प्राप्तौ) D₁ 8 च (for स्व) Ś₁ दिव्य (for वीरौ) — After 81^{cd}, K₅ B Do₁ D_n D₂ 3 5-7 S ins

427* तथा भवेनानुमतौ महासुरनिघातिनौ ।

[T G₂₋₅ यथा, M₂ तथो, Ms-5 ततो (for तथा) K₅ D_{n1} D₀ G₂₋₅ निपातिनौ, B₁ -विपातिनौ, B₂ -निपातिना, B₃ T -निपातिनौ, D₂ -विनाशनौ, D₇ -निपातिने (for -निपातिनौ) D₅ महावैरिनिघातिनौ (for the post. half)]

—^c) K₄ B₁ इद्रोवि णु (B₁ 'णुर्), K₅ इद्रोपेद्रौ, B₂ 3 5 Do₁ D₁ 8 इद्रविष्णु (D₈ 'णु) S पुरा (for यथा) D₂ 4 5 इद्रोपेद्राविच प्रीतौ —^f) Ś₂ वधकाक्षया

Colophon — Sub parvan Ś K₁₋₃ B प्रतिज्ञा पूर्व; D_{c1} D_n D₁ 3 5-7 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ 3 D_{n2} तृतीययुद्धदिवस — Adhy name K₅ D₄ अर्जुनपाशुपतास्त्रप्राप्ति, D_{n1} अर्जुनस्वप्ने रुद्रप्राप्तौ, D₂ पाशुपतप्राप्ति, T G₂ 3 5 कैलासयात्रा — Adhy no (figures, words or both) B₁ 2 78, B₅ 73, D_{n1} 79, D₂ 70, D₃ S 77 — Śloka no K₂ 24, D_{n1} 25

58

1 ^a) Ś₂ K₂ 5 D₂₋₃ G₅ एव, K₁ खे च (for एव) —^b) B₃ D_{n2} तथा (for तदा) —^c) K₂ D_{n2} D₃ 4 साम्यगाद्, B₅ अम्य* (for सात्य*) Ś₂ K₁ D₁ शर्वरी (for रजनी) —^d) Ś₁ तदा (for अथ).

द्रौणपर्व

पार्थिवप्रवरं सुप्तं युधिष्ठिरमत्रोद्ययत् ॥ ६
 प्रतिबुद्धः सुखं सुप्तो महाहो जयनोत्तमे ।
 उत्थायावश्यकार्यार्थं ययौ स्नानगृहं ततः ॥ ७
 ततः शुक्लाम्बराः स्नातास्तस्मिन्नाष्टोत्तर शतम् ।
 स्नापकाः काञ्चनैः कुम्भैः पूर्णैः समुपतस्थिरे ॥ ८
 मद्रामने ह्यपविष्टः परिवायाम्बरं लघु ।
 महां चन्दनसंयुक्तैः पानीयैरभिमन्त्रितैः ॥ ९
 उत्सादितः कृपायेण बलवद्भिः सुशिक्षितैः ।

C. 7 1920
B 7 22.10
K. 7 22 10

प्रतिश्रापर्व]
 वैतालिकाश्च क्षताश्च तुष्ट्युः प्लुत्यर्पमम् ॥ २
 नर्तकाश्चाप्यनृत्यन्त जगुर्गीतानि गायकाः ।
 कुरुवंशस्तवार्यानि मधुरं रक्तकण्ठिनः ॥ ३
 मृदङ्गा शर्करा भेर्यः पणपानकगोमुखाः ।
 आडम्बराश्च शङ्खाश्च दुन्दुभ्यश्च महास्वनाः ॥ ४
 एवमेतानि सर्वाणि तथान्यान्यपि भागत ।
 वादयन्ति स्म संहृष्टाः कुशलाः मापुत्रिक्षिताः ॥ ५
 स मेवसमनिर्घोषो महाज्योत्सोऽप्युद्ययिवम् ।

S न्न चोद्यते (for [अ]न्यउद्यत) D2. * अनुद्यत युधि
 धिरे

2 *) D1 परित्र (for पटनि) D1 * प्रात- (for
 पति) K2 स्नापका, D2 नर्तिका, D1 न्वविका,
 D2 चरका (for न्वनिका) C1 d cite पाणि (as in
 text) B* (marg as in text) पटनि पाटका स्रं,
 D2 पटनि वानीश्वानेका - 8) S1 K2 अनुपाङ्गा, S
 (sup lin as in text) पङ्गा, B* (marg as in
 text) D2 * यद्विनन्त्या, S न्ननाय (G1 M कानि) का,
 C2 d अनुपङ्किष्ठा (as in text) - 8) S (except
 G) Cd न्नाङ्किष्ठा G2 * निष्ठा - 4) ~ (G2
 damaged) म्नुपति (for तुष्ट्यु) B1 भरतपंसे (for
 पुर्य)

3 *) K D - * नर्तनाय, D- नृत्रकाय (for नर्त
 कार) B2 [अ]नृत्यन्त, Dm [अ]नृत्यन्तो, D3 [अ]नृत्यन्तो,
 S नृत्यन्ति (for [अ]नृत्यन्त) - 8) * गानि (for जगुर्)
 K B Dci D1 * गायना (for वा) C1 (sup lin)
 (hapl) 3-4 - 8) S1 शुम्भरा, S K
 वद्वयन, S K1-3 D1 तुष्ट्युश्च (for तुष्ट्यु) S K
 D1 * * न्नरायं हि B (marg) न्नरायानि, Dm1
 न्नरायाय (for न्नरायानि) B1 दुन्दुभ्यश्चान्नान्या
 'धानि), D2 'न्नन्त्या यामिन्दू Cd दुन्दुभ्यश्चान्नान्या
 (? न्नरा) नि - 4) S2 रक्तकण्ठिका, K1 रक्तकण्ठिन,
 B* बहुकण्ठिन (for रक्तकण्ठिन)

4 D1 - om. 4 (cf v 1 3) - 8) D2 T G1-4
 M मृदङ्गा (for मृदङ्गा) C1 K1.3 D1 जङ्गरी, D2 -
 मङ्गरी, D रङ्गरी, D* (inf lin) शङ्करी, S शङ्करी
 (for शङ्करी) - 8) Dn2 D2 c पटङ्गानक (for पणगा
 पक) - 8) S1 शौचराश्च, K1 जाटुश्च, B* अति
 च्वराश्च, T G2- च्चादयगाणि (for चादम्बराश्च) K1
 शौचश्च - 4) K1 Dm1 T G1.2 M1 : दुन्दुभिः (Dm1 'नी-
 म, D2 'भाश्च, G2 : दुन्दुभीश्च (for 'भ्यश्च) T G-4

महान्मनान् 5 *) ~ K1-3 D1 एवमुत्तानि (for एवमेतानि)
 - 8) M2- [अ]नृत्यन्ति K Dm1 D2 : - 8) च (for
 [अ]पि) - 8) B Dci Dn* D2 : सु (for स्म) S
 गनीर (for मष्टा)

6 *) B2 मेवस्वन (for 'मन) - 8) Dm1 सुव
 न्याप्य नृत्यान्त्रिय, S द्विविन्दुद्विन्वतो महान् - 8) D3
 पार्थिव (for पार्थिव) S त पार्थिवर सुप्त - 8) K2
 D2- * अत्रोद्ययन (for यत्) S प्रत्ययोद्ययतानय

7 *) Dci स्वय, G1 M सुनात् (for सुव) D3
 प्राप्सो, S तन्मान (for सुप्तो) - 8) K2 + Dci D3
 - 3 S (except T G2) महाहो (for महाहो) S जयनो
 त्तनात् - 8) D1 : नावश्यक कर्तुं, S भावश्यकार्थानि
 (for यार्थ) - 4) S हृत्वा (for ययौ) B1-3 :
 Dn* D2- * नृप (D3 'प), Dci पुन, D गत, S
 ययौ (for तत) B1 ययौ न्व च गृह पुन

8 *) D : * श्राम् (for स्नातत्) T G2-5 शुक्ल
 वरधरा ज्ञानाम् - 8) S K1-3 D1 तरुणाष्टगत तथा,
 K1 तरुगृहगत तथा, K. D : 5 'णाष्टौ दत नरा (D1
 ममा), Dn2 D2 c युगानोष्टौ (D3 ष्ट, D3 ष्ट) दत
 नरा, D1 3 तरुणाष्टिगत नरा - 8) D2.3 : 5 G1.2 : 5
 M1 2 स्नातका, T G3 : 4 न्नायका (for स्नापका) D3
 पारनै (for काञ्चनै) - 4) M1 2 तत, M2- पुण्यै
 (for पूर्णै) T G3- संपूर्णं समुपस्थिरे, G1 तत समुप
 चस्थिरे, G2 संपूर्णं समुपस्थिता

9 *) G3 वस्त्रामने (for मद्रां) T G2-4 M3-
 विष्ट (for विष्ट) S1 K1 . B2 : 5 Dci D1 2 4 5 7
 मद्रामनेपूपविष्ट, B1 तत्रामनेपूपविष्ट, D2 c G1.5 3
 मद्रामनेपूपविष्टं - S transp 9^{ad} and 10^{ad} - 8)
 K1-4 D1 : * अभिनैः (K1 'त्तौ) (for 'मयुक्तैः)
 S स्नानीयैर (for पानीयैर)

आप्तुतः साधियासेन जलेन च सुगन्धिना ॥ १०

हरिणा चन्दनेनाङ्गमनुलिप्य महाभुजः ।

सग्वी चाक्लिष्टवसनः प्राञ्जुखः प्राञ्जलिः स्थितः ॥ ११

जजाप जप्यं कौन्तेयः सतां मार्गमनुष्ठितः ।

ततोऽग्निशरणं दीप्तं प्रविवेश विनीतवत् ॥ १२

समिद्धं स पवित्राभिरग्निमाहुतिभिस्तथा ।

मन्त्रपूताभिरर्चित्वा निश्चक्राम गृहात्ततः ॥ १३

द्वितीयां पुरुषव्याघ्रः कक्ष्यां निष्क्रम्य पार्थिवः ।

तत्र वेदविदो विप्रानपश्यद्ब्राह्मणपर्यभान् ॥ १४

दान्तान्वेदव्रतस्नातान्स्नातानवभृथेषु च ।

सहस्रानुचरान्सौरानथौ दशशतानि च ॥ १५

अक्षतैः सुमनोभिश्च वाचयित्वा महाभुजः ।

तान्द्विजान्मधुसर्पिभ्यां फलैः श्रेष्ठैः सुमङ्गलैः ॥ १६

प्रादात्काश्चनमेकैकं निष्क्रं विप्राय पाण्डवः ।

अलंकृतं चाश्वशतं वासांसीष्टाश्च दक्षिणाः ॥ १७

तथा गाः कपिला दोग्ध्रीः सर्पभाः पाण्डुनन्दनः ।

10 S transp 9^{cd} and 10^{ab} — ^a) Ś1 आच्छादित, Ś2 K1-4 D1 सच्छादित, T उच्छोधित, G1 5 M1 2 उच्छादित, G2 3 M1 5 उच्छोधि (M1 'दि) त, G4 उच्छो धिता, M8 उच्छोदिक, Cv उत्सारित (for उत्सादित) Ś1 K1 4 5 D4 5 7 8 कषायेन, Cv 'येण (as in text) — ^b) K1 सुसेवते (for सुशिक्षितै) — ^c) Dn1 D2 a. 5 6 सोधिवासेन, Ca d साधि' (as in text) — ^d) D7 8 गधेन, G5 lacuna (for जलेन) B1-3 5 D5 G1 5 M सुसुगधिना, B1 Dc1 Dn D2-3 c-3 T G2-4 स सुगधिना (for च सुगन्धिना) — After 10, B Dc1 Dn2 D2 a. 5 6 S ins

428* राजहसनभि प्राप्य उष्णीषं शिथिलार्पितम् ।

जलक्षयनिमित्त वै वेष्टयामास मूर्धनि ।

[(L 1) S गृह्य (for प्राप्य) D2 मस्तवार्पित, G1 M1 2 कुशला' (for शिथिला') — (L 2) D2 3 5 च (for वै)]

11 ^a) B2 (marg as in text) D3 Cd हरिणा (for ह') Cv as in text — ^b) K4 B Dc1 D1 2 4-3 उप- (for अनु) — ^c) D7 वा (for च) K5 D8 5 6 M8 [आ]क्षिष्ट (for [आ]क्लिष्ट) Ś K1-3 चदन, K5 D1 वचनं (D1 न), S वासाश्च (for वसन) ॥ Ca d अक्लिष्टमच्छिन्नदश वसन यस्य । ॥ — ^d) Ś2 Dn2 D8 6 7 S प्राञ्जलि प्राञ्जुख स्थित — After 11, S ins

429* कृत्वेन्द्रियाणामैकाग्र्यं मनसश्च महामना ।

[G1 M1 2 महाबल (for 'मना)]

12 M8 om 12 — ^a) T G जप्यान्, M1 2 जप्या, M4 5 मंत्रान् (for जप्य) — ^b) D5 उप-स्थित (for अनुष्ठित) — ^c) K3 B1 4 5 तत्र (for ततो) Ś K1-4 D1 [s]सिसदन, Ca d 'शरणं (as in text) S धीर, Ca d दीप्त (as in text) — ^d) S

समाहित, Ca d विनीतवत् (as in text)

13 ^a) K1 3 4 D7 8 सु (for स) K2 प्रसिद्ध स, K5 D2 4 5 समित्कुश, S विविधाभि (for समिद्धं स) — ^b) K4 तदा (for तथा) S आहुतीभिर्हुताशनं — ^d) S तत पुन (for गृहात्तत)

14 ^a) S च नर (for पुरुष) Dn1 D4 T G2-4 च्याघ्र (for व्याघ्र) — ^b) Ś2 B1 2 Dc1 D2 3 5-3 कक्षा, Dn1 कक्ष (for कक्ष्या) B4 Dn2 निर्गम्य, B5 निष्क्रम्य (for निष्क्रम्य) S पाण्डव (for पार्थिव) — ^c) K2 B1 4 5 Dn2 ततो, D3 6 तद्दद् (for तत्र) B वृद्धान्, T G2-5 विद्वान् (for विप्रान्) — ^d) S अपश्य (G5 'विद्य) ब्राह्मणान्शुचीन्

15 ^a) K3 शतान् (for दान्तान्) Dc1 D4 वेदविद (for वेदव्रत) — ^b) K5 Dn1 अवभृथेषु, D5 'थेषु च (for 'थेषु च) Ca d cite अवभृथेषु (as in text) — ^c) K4 5 B1-3 Dc1 Dn1 D8 4 6 गौरान्, D7 8 राजन् (for सौरान्) D2 स सहस्रवरान्विप्रान्, S अथौ चैपा सहस्र च Cd cites सहस्रानुचरान् (as in text) — ^d) B Dc1 सहस्रं चाष्ट चापरान्, T G2 3 4 M सह-स्रानुचरान् (G4 र नृ) प, G8 सहस्रानुचरा नृप, G5 सह-स्रचरित नृप

16 ^b) S स्वस्ति वाच्याथ (G5 'च्याधि, M5 'च्य च) मोदकै — ^c) D4 विद्वान् (for द्विजान्) S दधि- (for मधु-) K1 Dn1 D1 3-5 सर्पिभ्या (for 'भ्यां) — ^d) T भल्लै (for फलै) Ś2 K1 4 Dc1 D1 7 8 G1 3-5 चेट्टै (for श्रेष्ठै) Ś2 सम बल्लै, K1-4 D1 महारसै, Dc1 च मगलै, D5 4 6 समगलै, T G2-4 सुमगलै (for सुमङ्गलै)

17 ^a) K2 काचनसेवत (sic) (for 'मेकैकं) — ^b) K5 Dn1 तेभ्य. स' (for विप्राय) — ^c) D4 वा (for

द्रोणपर्व

प्रतिज्ञापर्व]

हेमशुद्धी रूप्यसुरा दत्त्वा चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ १८
 स्वन्तिकान्वर्धमानांश्च नन्द्यावर्ताश्च काञ्चनान् ।
 माल्यं च जलकुम्भांश्च ज्वलितं च हुताशनम् ॥ १९
 पूर्णान्यद्वतपात्राणि रुचक्रात्रोचनांस्तथा ।
 स्वलंकृताः शुभाः कृत्या दधिसर्पिर्मधूदकम् ॥ २०
 मङ्गल्यान्यक्षिणैश्च यच्चान्यदपि पूजितम् ।
 दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च कौन्तेयो बाह्यां कक्ष्यामगात्ततः ॥ २१
 ततस्तस्य महाबाहोस्तिष्ठतः परिचारकाः ।

सौवर्णं सर्वतोभद्रं मुक्तावैदूर्यमण्डितम् ॥ २२
 परार्घ्यास्तरणास्तीर्णं सोत्तरच्छदमृद्धिमत् ।
 विश्वकर्मकृतं दिव्यमुपजहुर्वरासनम् ॥ २३
 तत्र तस्योपविष्टस्य भूषणानि महात्मनः ।
 उपजहुर्महार्हाणि प्रेष्याः शुभ्राणि सर्वजः ॥ २४
 युक्ताभरणवेषस्य कौन्तेयस्य महात्मनः ।
 रूपमासीन्महाराज द्विपता शोकवर्धनम् ॥ २५
 पाण्डुरैश्चन्द्ररञ्ज्याभैर्हेमदण्डैश्च चामरैः ।

C 7 2937
 B 7 22.27
 K 7 23.27

च) —^a) D गग निद्यार (for वामानीद्यार) K:
 दारग (for दत्रिगा)

18 ^a) B: तदा, S पुनर् (for तया) K: गा
 कपिला, D: गोपालिका (for गा कपिला) K: D: 7
 दोग्धी, K: दोग्धी (for दोग्धी) —^b) B Dci Dn
 D: 3 नवना (for मरणा) — D: om 18^c-19^b
 —^c) G: M: 4 हेमशुद्धी, G: हेमशुद्धी (for शुद्धी)
 K: B: Dn D: 3 रौप्य (for रूप्य) K: शुभ्र,
 D: चुरीद, D: शुभ्र, 1: शुभ्र (for शुभ्र)
 —^d) B: Dni तेष्य (for चक्रे)

19 D: om 19^{ab} (cf v 1 18) —^a) D वर्धमा
 धमान (for नानाश्च) —^b) G: कामिन (for काञ्च
 नाद) — The portion from 19^c to 7 61 19^d is
 lost in S on missing folios —^c) K: माल्या, D:
 माल्या (for माल्यं) S सुमनोलाज (G जाल) कृमा M: 2
 माश्च —^d) D: G: M: 2 ज्वलन Dn: D: 2 जात
 वेदम् (for च हुताशनम्)

20 S: missing (cf v 1 19) —^b) B Dci Dn:
 न्वकं, S रोचना (for रचकान्) K: Cd रोचन B
 Dn: D: 3 रोचनाम्, D: रोचनाम्, T G: 3 न्विरम्,
 3 G: 2 M: 2 रचकाम्, G: रचिका, M: 2 रचकाम् (for
 रोचनाम्) G: रचिका रोचनाम्पया —^c) K: Dni
 बलकृता (for रच) —^d) K: D: 3 दत्रिगपि (for
 मर्षिर्) K: मर्षिकान्

21 S: missing (cf v 1 19) —^{ab}) D: मगल्या,
 D: मगल्यान्, D: मागल्या, D: मागल्यान् (for मङ्ग
 ल्यान्) K: D: 3 दक्षिणा (K: 3 णश्च) (for पक्षिणश्च)
 S मृगपक्षिपशुन्युपयान्तन्मं (G: 3 चन्न म गल) M: 2
 गल्य म्पचिर् —^c) D: 2 transp दृष्ट्वा and स्पृष्ट्वा
 —^d) K: D: 2 वाह्य (for वाह्या) K: 3 B: 3 Dci
 Dni D: 2 3 कक्ष्याम् (for कक्ष्याम्) K: Dn D: 3

e 7 अगात्तदा, B: 2 3 Dci ततो गमत्, B: उपागमत्,
 D: पतस्वत् (for अगात्तत) S कक्ष्या वाह्या त्रिनि
 र्ययं

22 S: missing (cf v 1 19) —^a) C: M: 2
 तत्र (for ततम्) B: Dn तस्या (for तस्य) T G: 4
 महानामाम् (for महाबाहोस्) —^b) D: 3 तिष्टा (for
 तिष्ठत) K: B: 3 D: परिचारिका (for रका) —^d)
 B D: वैदूर्य (for वैदूर्यं)

23 S: missing (cf v 1 19) —^a) K: 2 परा
 र्घ्यास्तरणास्तीर्णं, B: णाकीर्णं, T G: 2 M: 2 परार्घ्या (G:
 M: 2 च्या स्तरणास्तीर्णं Cd cites परार्द्धं —^b) D:
 मर्षयन् (for ऋद्धिमत्) —^d) K: 4 D: 4 5 7 उपा
 जहुर् (for उप)

24 S: missing (cf v 1 19) —^a) K: 3 B: Dni
 G: M: 2 तत्र तत्र (by transp), M: 3 ततस्तत्र
 —^b) K: 3 मृषणारूपमात्मन —^c) K: 4 B: 2 3 Dni
 D: 7 उपाजहुर् (for उप) G: 3 वरार्हाणि (for महा)
 —^d) K: 1 प्रेष्य (for प्रेष्या) K: 3 4 D: 1 दक्षानि (K:
 णि), T G: 2 शुभ्रा (G: 3 णि)श्च (for णि) D:
 मारिय (for मर्षयन्) — After 24, B: 3 ins

430* शुभानि मर्षयुष्वाणि मुक्ताहाराश्च पुष्कलान् ।
 25 S: missing (cf v 1 19) —^a) S: K: 1
 B: 2 3 D: 1 2 3 3 मुक्ताभरण (for युक्ता) S: K: 1
 B: 1 D: 2 वेदास्य (for वेपस्य)

26 S: missing (cf v 1 19) —^a) S: K:
 (except Dci) चामरैश्च (for पाण्डुरैश्च) —^b) S: K:
 in as in text) हेममाडैश्च (for दण्डैश्च) S: K:
 (except Dci) सुशोभनै (for च चामरै) —^c)
 (marg as in text) 3 D: G: 2 M: 2
 —^d) B: 3 Dci सविद्युदिव तोयद

आप्लुतः साधिवासेन जलेन च सुगन्धिना ॥ १०

हरिणा चन्दनेनाङ्गमनुलिप्य महाभुजः ।

स्रग्वी चाक्लिष्टवसनः प्राञ्चुखः प्राञ्जलिः स्थितः ॥ ११

जजाप जप्यं कौन्तेयः सतां मार्गमनुष्ठितः ।

ततोऽग्निशरणं दीप्तं प्रविवेश विनीतवत् ॥ १२

समिद्धं स पवित्राभिरग्निमाहुतिमिस्तथा ।

मन्त्रपूताभिरर्चित्वा निश्चक्राम गृहात्ततः ॥ १३

द्वितीयां पुरुषव्याघ्रः कक्ष्यां निष्क्रम्य पार्थिवः ।

तत्र वेदविदो विप्रानपश्यद्ब्राह्मणपुत्रंभान् ॥ १४

दान्तान्वेदव्रतस्नातान्स्नातानवभृथेषु च ।

सहस्रानुचरान्सौरान्शौ दशशतानि च ॥ १५

अक्षतैः सुमनोभिश्च वाचयित्वा महाभुजः ।

तान्द्विजान्मधुसर्पिभ्यां फलैः श्रेष्ठैः सुमङ्गलैः ॥ १६

प्रादात्काश्चनमेकैकं निष्कं विप्राय पाण्डवः ।

अलंकृतं चाश्वशतं वासांसीष्टाश्च दक्षिणाः ॥ १७

तथा गाः कपिला दोग्ध्रीः सर्पभाः पाण्डुनन्दनः ।

10 S transp 9^{cd} and 10^{ab} — ^a) S₁ आच्छादित, S₂ K₁₋₁ D₁ सच्छादित, T उच्छोषित, G₁ - M₁ : उच्छादित, G₂ 3 M₁ 5 उच्छोषि (M₁ 'दि')त, G₃ उच्छोषिता, M₃ उच्छोषिक, C₃ उत्सारित (for उत्सादित) S₁ K₁ 4 5 D₁ 5 7 8 कपायेन, C_v 'येण (as in text) — ^b) K₁ सुसेवतं (for सुशिक्षितं) — ^c) D_{n1} D₂ 3 5 6 सोधिवासेन, Ca d साधि* (as in text) — ^d) D₇ 8 गधेन, G₃ lacuna (for जलेन) B₁₋₃ 6 D₅ G₁ 5 M सुसुगंधिना, B₁ D₁ D_n D_{n-1} 6-3 T G₂₋₄ स सुगंधिना (for च सुगन्धिना) — After 10, B D₁ D_{n2} D₂ 3 5 6 S ins

428* राजहसनिभ प्राप्य उष्णीष शिथिलार्पितम् ।

जलक्षयनिमित्तं वै वेष्टयामास मूर्धनि ।

[(L 1) S गृह (for प्राप्य) D₂ मस्तारपित, G₁ M₁ 2 कुशला* (for शिथिला*) — (L 2) D₂ 3 4 च (for वै)]

11 ^a) B₂ (marg as in text) D₃ Cd हरिणा (for ह*) C_v as in text — ^b) K₄ B D₁ D₁ 2 4-3 उप (for अनु) — ^c) D₇ वा (for च) K₅ D₇ 5 6 M₃ [आ]क्लिष्ट (for [आ]क्लिष्ट) S₁ K₁₋₃ वदन, K₅ D₁ वचनं (D₁ 'न), S वासाश्च (for वसन) S₁ Ca d अक्लिष्टमच्छिन्नदश वसन यस्य । S₁ — ^d) S₂ D_{n2} D₃ 6 7 S प्राञ्जलि प्राञ्चुख स्थित — After 11, S ins

429* कृत्वेन्द्रियाणामैकाग्र्य मनसश्च महामना ।

[G₁ M₁ 2 महाबल (for 'मना)]

12 M₃ om 12 — ^a) T G जप्यान्, M₁ 2 जप्या, M₁ 5 मत्रान् (for जप्यं) — ^b) D₅ उप स्थित (for अनुष्ठित) — ^c) K₃ B₁ 4 5 तत्र (for ततो) S₁ K₁₋₁ D₁ [s]ग्निसदनं, Ca d 'शरणं (as in text) S वीर, Ca d वीरं (as in text) — ^d) S

समाहित, Ca d विनीतवत् (as in text)

13 ^a) K₁ 1 4 D₇ 5 सु (for स) K₂ प्रमिद्ध स, K₅ D_n 1 5 नमिद्धुन, S विविधाभि (for नमिद्धं स) — ^b) K₁ तदा (for तथा) S आहुतीभिर्हुंतादानं — ^d) S तत पुन (for गृहात्तत)

14 ^a) S च नर (for पुरुष) D_{n1} D₁ T G₂₋₁ च्याघ्र (for व्याघ्र) — ^b) S₂ B₁ 2 D₁ D_n 1 2-3 कक्षा, D_{n1} वक्ष (for कक्ष्या) B₁ D_n निर्गम्य B₃ निष्क्रम्य (for निष्क्रम्य) S पाण्डव (for पार्थिव) — ^c) K₂ B₁ 4 5 D_{n2} ततो, D₇ 6 तद्दद् (for नत्र) B वृद्धान, T G₂₋₁ विद्वान् (for विप्रान) — ^d) S अपश्य (G. विष) ब्राह्मणाभ्युचीन्

15 ^a) K₃ श्रातान् (for दान्तान्) D₁ D₁ वेदविद (for वेदव्रत-) — ^b) K₅ D_{n1} अत्रभृथेषु, D₅ 'थेषु च (for 'थेषु च) C₁ d cite अत्रभृथेषु (as in text) — ^c) K₄ 5 B₁₋₃ D₁ D_{n1} D₃ 4 6 सौरान्, D₇ 8 राजन् (for सौरान्) D₂ स सहस्रपरान्विप्रान, S अष्टौ चैपा सहस्र च Cd cites सहस्रानुचरान् (as in text) — ^d) B D₁ सहस्र चाष्ट चापरान्, T G₁ 2 4 M₁ सहस्रानुचरान् (G₁ र नृ)प, G₃ सहस्रानुचरा नृप, G₅ सहस्रचरित नृप

16 ^b) S स्वस्ति वाच्याय (G₅ च्याधि-, M₃ च्य च) मोदकै — ^c) D₄ विद्वान् (for द्विजान्) S वधि- (for मधु) K₁ D_{n1} D₁ 3-5 सर्पिभ्या (for 'भ्यां) — ^d) T मल्लै (for फलै) S₂ K₁ 4 D₁ D₁ 7 8 G₁ 2-3 श्रेष्ठै (for श्रेष्ठै) S₂ सम बलै, K₁₋₁ D₁ महारसं, D₁ च मगलै, D₃ 4 6 समगलै, T G₂₋₁ सुमङ्गलै (for सुमङ्गलै)

17 ^a) K₂ काचनसेवेत (sio) (for 'मेकैक) — ^b) K₅ D_{n1} तेभ्य स (for विप्राय) — ^c) D₄ वा (for

हेमशुद्धी रूप्यखुरा दत्त्वा चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ १८
 स्वस्तिमान्वर्धमानांश्च नन्द्यावर्तांश्च काञ्चनान् ।
 माल्यं च जलकुम्भांश्च ज्वलितं च हुताशनम् ॥ १९
 पूर्णान्यक्षतपात्राणि रुचकात्रोचनांस्तथा ।
 खलंकृताः शुभाः कन्या दक्षिसर्पिर्मधुदम् ॥ २०
 मङ्गल्यान्पक्षिणश्चैव यच्चान्यदपि पूजितम् ।
 दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च कौन्तेयो बाह्यां कक्ष्यामगात्ततः ॥ २१
 ततस्तस्य महाबाहोस्तिष्ठतः परिचारकाः ।

सौवर्णं सर्वतोभद्रं मुक्तावैदूर्यमण्डितम् ॥ २२
 परार्घ्यास्तरणास्तीर्णं सोत्तरच्छदमृद्धिमत् ।
 विश्वकर्मकृतं दिव्यमुपजहुर्वरासनम् ॥ २३
 तत्र तस्योपविष्टस्य भूषणानि महात्मनः ।
 उपजहुर्महार्हाणि प्रेष्याः शुभ्राणि सर्वशः ॥ २४
 युक्ताभरणवेपस्य कौन्तेयस्य महात्मनः ।
 रूपमासीन्महाराज द्विपतां शोकवर्धनम् ॥ २५
 पाण्डुरैश्चन्द्ररश्म्याभैर्हेमदण्डैश्च चामरैः ।

c 7 2937
 B 7 82. 27
 K 7 83 27

च) —^a) D₅ गवा शिष्टाश् (for वासासीष्टाश्) K₂
 दारुणा (for दक्षिणा)

18 ^a) B₄ तदा, S पुनर् (for तथा) K₄ गा
 कपिला, D₂ गोपालिका (for गा कपिला) K₁ D₂ 7
 दोग्धी, K₄ दोग्धी (for दोग्धी) —^b) B D₁ D_n
 D₃ 4 चवत्या (for सर्पभा) — D₄ om 18^c-19^b
 —^c) G₁ M₁-4 हेमशुद्धौ, G₂-7 हेमशुद्धा (for शुद्धी)
 K₄ B₄ 5 D_n D₂ 5 6 रौप्य (for रूप्य) K₄ खुरा,
 D₂ चुरीर, D₅ क्षुरी, M₂ मुखा (for खुरा)
 —^d) B₄ 5 D_n तेभ्य (for चक्रे)

19 D₃ om 19^{ab} (cf v l 18) —^a) D₇ वर्धमा
 र्माना (for 'मानाश्च) —^b) G₅ कामिन (for काञ्च
 नान्) — The portion from 19^c to 7 61 19^d is
 lost in S₂ on missing folios —^c) K₁ माल्या, D₅
 माला (for माल्यं) S सुमनोराज (G₅ 'जाल) कुभा (M₁ 2
 'भा)श्च —^d) D₃ G₁ M₁ 2 ज्वलितं D_n 2 D₃ 6 जान
 वेदम् (for च हुताशनम्)

20 S₂ missing (cf v l 19) —^b) B D₁ D_n
 रुचकं, S रोचना (for रुचकान्) K₄ Cd रोचन, B
 D_n 2 D₇ 3 रोचनास्, D₃ रोचकास्, T G₂ 4 रुचिरस्,
 G₁ 2 M₁ 2 रुचकास्, G₅ रुचिरा, M₃-5 रुचकास् (for
 रोचनाम्) Cv रुचिका रोचनास्तथा —^c) K₅ D_n
 अलकृता (for स्व) —^d) K₁ D₃-7 दक्षिसर्पिं (for
 'सर्पिर्) K₄ मधुदकान्

21 S₂ missing (cf v l 19) —^{ab}) D₂ मगल्या,
 D₃ मगलान्, D₄ मागल्य, D₅ मागल्यान् (for मङ्ग-
 ल्यान्) K₂ D₇ 8 दक्षिणाश् (K₃ 'णश्) (for पक्षिणाश्)
 S मृगपक्षिपशुन्पुण्यास्तत्तन्मं (G₂-5 'स्तत्र मं) गल (M₁ 2
 'गल्य) सूचित —^c) D₂ transp दृष्ट्वा and स्पृष्ट्वा
 —^d) K₁ D₁ 5 7 बाह्य (for बाह्या) K₁ 5 B₁ 8 D₁
 D_n 1 D₁-3 5-8 कक्ष्याम् (for कक्ष्याम्) K₅ D_n D₁-8

6 7 अगात्तदा, B₁-3.5 D₁ ततोगमत्, B₁ उपागमत्,
 D₄ पतस्वत् (for अगात्तत्) S कक्ष्या बाह्या विनि
 र्थयौ

22 S₂ missing (cf v l 19) —^a) G₁ M₁ 2
 तत्र (for तत्स्) B₄ D_n तस्या (for तस्य) T G₂ 4
 महाभागस् (for महाबाहोस्) —^b) D₃-5 तिष्ठ (for
 तिष्ठत) K₁ B₂ 5 D₂ परिचारिका (for 'रका) —^d)
 B D₇ वैदूर्य (for 'वैदूर्य)

23 S₂ missing (cf v l 19) —^a) K₁ 2 परा
 र्घ्यास्तरणास्तीर्णं, B₂ 'णाकीर्णं, T G₁ 2 M₄ परार्घ्या (G₁
 M₄ 'घ्या) स्तरणास्तीर्णं Cd cites परार्द्ध —^b) D₂
 अर्पयन् (for ऋद्धिमत्) —^d) K₂ 4 D₂ 4 5 7 उपा-
 जहुर (for उप)

24 S₂ missing (cf v l 19) —^a) K₅ B₂ D_n
 G₁ 5 M₁ 2 तत्र तत्र (by transp), M₃-5 ततस्तत्र
 —^b) K₅ भूषणारूपमात्मन —^c) K₂-4 B₁ 3-5 D_n
 D₁ 7 उपाजहुर (for उप) G₅ बरार्हाणि (for महा)
 —^d) K₁ प्रेष्य (for प्रेष्या) K₁ 3 4 D₁ दक्षानि (K₁
 'णि), T G₂-5 शुभ्रा (G₅ श्रा)श्च (for 'णि) D₅
 मारिष (for सर्वश) — After 24, B₁ 8 ins

430* शुभानि सर्वपुण्याणि मुक्ताहाराश्च पुष्कलान् ।

25 S₂ missing (cf v l 19) —^a) S₁ K₁-4
 B₁-8 5 D₁ 2 5 8 G₅ मुक्ताभरण (for मुक्ता) S₁ K₁-4
 B₁-4 D₁ 2 'वेशस्य (for वेपस्य)

26 S₂ missing (cf v l 19) —^a) S₁ K D
 (except D₁) चामरैश् (for पाण्डुरैश्) —^b) S₁ (sup
 in as in text) हेममादैश् (for 'दण्डैश्) S₁ K D
 (except D₁) सुशोभनै (for च चामरै) —^c) B₂
 (marg as in text) 8 D₂ G₁ 2 M₁ 2 दोष्यमानै
 —^d) B₁-3 D₁ सविद्युदिव तोयद .

दोधूयमानः शुशुभे विद्युद्धिरिव तोयदः ॥ २६
 संस्तूयमानः स्रुतैश्च वन्द्यमानश्च वन्दिभिः ।
 उपगीयमानो गन्धर्वैरास्ते स्म कुरुनन्दनः ॥ २७
 ततो मुहूर्तादासीत्तु वन्दिनां निखनो महान् ।
 नेमिघोपश्च रथिनां खुरघोपश्च वाजिनाम् ॥ २८
 हादेन गजघटानां शङ्खानां निनदेन च ।
 नराणां पदशब्दैश्च कम्पतीव स्म मेदिनी ॥ २९
 ततः शुद्धान्तमासाद्य जानुभ्यां भूतले स्थितः ।

शिरसा वन्दनीयं तमभिवन्द्य जगत्पतिम् ॥ ३०
 कुण्डली वद्धनिस्त्रिशः संनद्धकनचो युवा ।
 अभिप्रणम्य शिरसा द्वाःस्थो धर्मान्मजाय वै ।
 न्यवेदयन्नुपीकेऽमुपयातं महात्मने ॥ ३१
 सोऽञ्जवीत्पुरुषव्याघ्रः स्वागतेनैव माधवम् ।
 अर्घ्यं चैवासनं चास्मै दीयतां परमार्चितम् ॥ ३२
 ततः प्रवेश्य चार्णोयमुपवेश्य वरासने ।
 सत्कृत्य सत्कृतस्तेन पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

27 Ś₂ missing (of v l 19) —^b) K₃ नदमानश्, D₃ वक्षमाणश् (for वन्द्यमानश्) T G₁ ४ षंदिभि (for वन्दिभि) —^c) K₅ B₂(marg) Dc₁ Dn₁ S उद्गीयमानो (for उपगी*)

28 Ś₂ missing (cf v l 19) —^a) D₃ T G₁-३ ३ M मुहूर्तम्, G₄ 'तै (for 'तौद्) T G₃ ३ आसीद्य, G₄ त्वरिते (for आसीत्तु) —^b) K₁-४ D₁ गजाना, K₅ B₁-३ ३ Dc₁ D₇ ३ दतिना, S (G₂ damaged) वदिनां; (for वन्दिनां) S निनदो (for निखनो) D₂ ३ ३ स्वदनाना स्वनो महान् —^c) K₃ खुरनेमिस्वनैश्चैव, T G₂-३ रथाना नेमिघोप (G₂ 'वै)श्च —^d) K₅ रथघोपश् (for खुर*)

29 Ś₂ missing (cf v l 19) —^a) K₁ नादेन, K₅ शब्देन, T G₁-४ M हादश्च (for हादेन) G₁ M₂ राजघटाना (for गजघण्टाना) Dn₁ नागानां चैव घटाना, G₅ हादश्च वै गजाना तु —^b) D₃ रथाना (for शङ्खाना) K₁-४ B₃ Dc₁ D₁ निखनेन च, S च रवो महान् (for निनदेन च) —^c) K₁ ३ Dn₁ D₂ ३ S पाद्, D₃ वाद्- (for पद्) B₁-३ ३ Dc₁ शब्देन, S शब्दश्च (for शब्दैश्च) —^d) S मेदिनी कपयन्निव

30 Ś₂ missing (of v l 19) —^a) Ś₁ K₁-४ तं तथातरमासाद्य, D₇ ३ S तत् क्षत्ता समासाद्य —^b) D₃ G₅ भूतल (for भूतले) —Ś₁ K D₁ om 30^{ad} —^d) Dn₂ D₂ ३ ३ ३ T G₁-४ M अभिवाद्य, G₅ 'गम्य (for 'वन्द्य) Dc₁ Dn₁ महीपतिं; Dn₂ D₂ ३ ३ ३ जनेश्वरं (for जगत्पतिम्)

31 Ś₂ missing (of v l 19) —^b) D₃ संनद्धक- वचायुध; S सनद्ध (G₅ 'गत्वा) प्राञ्जल्युवा —S

transp 31^{af} and 31^{ef} —^d) Some MSS द्वास्थो B₁-४ Dc₁ ह; B. T G₂ ४ तु, G₂ ३ हि (for वै) Ś₁ K Dn₁ D₁ ४ ३ ३ ३ द्वास्थो (D₁ द्वास्थो) धर्मान्मजस्य वै (D₃ ३ ३ च) —^e) K₃ निवेदयद्, D₃ आने* (for न्यवे*) —^f) K₄ D₁ उपायात्, B Dn₂ D₃ T G₂-४ Ca d उपायात्, D₂-३ ३ ३ उपायात् (for उपायातं) Ś₁ D₁ ३ ३ महारमन, K₄ महीपते (for महारमने) — After 31, K₅ D₇ ins

431* शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासाश्चतुर्भुज ।
 त्वासादर्शनाकाङ्क्षी द्वारि तिष्ठति केशव ।

32 Ś₂ missing (cf v l 19) —^a) S तमव्रवी- त्ततो राजा —^b) G₁ M [ए]त्तु (for [ए]त्त) S (except G₅) माधव (for 'वम्) K₅ Dn₁ D₂ ४ ३ ३ ३ आगच्छतु जनार्दन — After 32^{ab}, T G₂ M ins

432* प्रवेश्यता समीप मे किमर्थं प्रविलम्बसे ।

[M₂ प्रविलम्बसे]

—^c) K₁ अर्घ्यं, Dn₁ D₃ ३-३ अर्घ्यं, D₁ अर्घ्यैश्च (for अर्घ्यं) D₄ च वासनं (for चैवा*) D₂ ३ ३ तस्मै (for चास्मै) S वासनं च मधुघ्नय

33 Ś₂ missing (cf v l 19) —^a) Ś₁ K₁ ३ ४ D₃ ३ प्रविश्य; K₅ Dn₁ D₂ ४ प्रविष्टं (for प्रवेश्य) —^b) Ś₁ K₁-४ D₁ उपविष्टो, K₅ Dn₁ D₂ ४ ३ 'विष्टं; D₃ ३ 'विश्य (for 'वेश्य) —Ś₁ K₁-४ D₁ om 33^{ad} —^c) K₅ D (except Dc₁, D₁ om) पूजयामास विधि- वत्; B सत्कृतस्तेन सत्कृत्य —^d) K₅ D (except Dc₁, D₁ om) धर्मराजो (for पर्यपृच्छद्)

५९

युधिष्ठिर उवाच ।

मुखेन गजनी व्युष्टा क्वचित्ते मधुसूदन ।

क्वचिज्जानानि सर्वाणि प्रसन्नानि तत्राच्युत ॥ १

संजय उवाच ।

वासुदेवोऽपि तद्युक्तं पर्यपृच्छद्युधिष्ठिरम् ।

ततः क्षत्ता प्रकृतयो न्यवेदयदुपस्थिताः ॥ २

अनुजातश्च राज्ञा स प्रावेशयत तं जनम् ।

विराटं भीमसेनं च घृष्टद्युम्नं च सात्यकिम् ॥ ३

शिशुणिडनं यमौ चैव चेकितानं च केकयान् ।

युयुत्सुं चैव कौरव्यं पाञ्चाल्यं चोत्तमौजसम् ॥ ४

एते चान्ये च बहवः क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभम् ।

उपतस्युर्महात्मानं विविशुश्चासनेषु ते ॥ ५

C. 7 2552
B. 7 217
K. 7 217

Colophon Ś: missing — Sub-parvan Ś1 K B Dc1 Dn D1. 2 c-3 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K1 3 तृतीयदिवसे, K. चतुर्थदिवसे, G1 चतुर्थदिवसे, M1 2 चतुर्थदिवसे — Adhy name K. युधिष्ठिरालये कृष्णागमप्रयोगेन, Dn1 युधिष्ठिरादिक, D2 5 कृष्णागमन, D3 युधिष्ठिरप्रयोगे कृष्णागमन, D5 प्रतिदिन-कृष्णागमन, G1 M1 2 युधिष्ठिरकाल्यविधि — Adhy no (figures, words or both) B1: 79, B2: 2 Dn1 80, D2 71, D3 S 78 — Śloka no Dn1 33

59

☞ Thus adhy is missing in Ś2 (cf v l. 7 58 19)

1 Before the ref., N (Ś2 missing) ins

433* मनय उवाच ।

वतो युधिष्ठिरो राज्ञा प्रतिनन्य जनार्दनम् ।

उवाच परमप्रीत क्रान्तेयो देवकीसुतम् ।

N (Ś2 missing) om the ref. —^a) D5 व्युष्टा, Cd व्युष्टा (as in text) —^d) T G1-4 M महामते (M1 2 ते), G5 महामते (for तत्राच्युत)

2 N (Ś2 missing) om the ref. —^b) S प्रत्युवाच (for पर्यपृच्छद्) — After 2^{ab}, S ins

434* दर्शनादेव ते मांस्य न किञ्चिदशुभ मम ।

[G2 नहत् (for नन)]

— G5 ins श्रीनगवान् before 2^{cd} —^c) Dn2 D2 5 एतश्च प्रकृती क्षत्ता, S एतो वै (M2-5 'तोयं) प्रकृती सर्वा Cd cites प्रकृतयो (as in text)

3 ^a) Dn1 तु (for च) S एत क्षत्ता (for च राज्ञा स) —^c) S प्रकृतीर् (T G2-5 'ति) (for विराट)

41

[321]

—^d) K1-3 B1-3 Dc1 D3 6 स (for च) G1 M मन्यक, G2 पार्षत (for सात्यकिम्) — After 3, N (Ś2 missing) ins

435* चेद्विप घृष्टनेतुं च द्रुपदं च महारथम् ।

[K1 चेद्विप, D2 चेद्विप, D3 चेद्विप (for चेद्विप)]

4 ^a) K3 (sup lin as in text) 5 Dn1 यमौ चोर्मा, S चेकितानं (for यमौ चैव) —^b) Ś1 K3 B Dc1 स (for च) K3 B1 4 केकयं, K1 5 D2 5 7 केकयान्, B2 5 Dc1 Dn D3 6 8 केकयं (for केकयान्) S घृष्टकेतु यमावपि — After 4^{ab}, S ins

436* केकयान्मुञ्जयान्मन्यान्पाञ्चाल्याश्चापि राजकान् ।

[G1 नात्मान् (for न) G1 पञ्चाल्य (for पाञ्चाल्य) M2-5 च स (for चापि)]

—^c) D5 चापि (for चैव) —^d) Dn1 पञ्चालं (for पाञ्चाल्य) S द्रौपदेयान्वदोक्तच — After 4, N (Ś2 missing) ins

437* युवामन्यु सुबाहु च द्रौपदेयाश्च मरेश ।

[D1 युवामन्यु (for 'मन्यु) Dn1 पाञ्चाल्यश्चैव (for द्रौपदेयाश्च) Ś1 मरेश (for सर्वेश)]

5 ^b) K5 B1-3 Dc1 Dn1 D3 7 8 पाडवर्षभ, D5 6 क्षत्रियर्षभा (for 'र्षभम्) —^d) K5 D3 स्वामनेषु ते, B2-5 Dc1 चामने शुभे, Dn2 'नेषु च (for 'नेषु ते) — For 5, S subst

438* एताश्च सुहृदश्चान्यान्दर्शयामास पाण्डवम् ।

अनुजाताश्च पार्थेन आसीना सासनेषु ते ।

[(L 1) G1 M2-4 एताश्चान्याश्च सुहृदो (for the prior half) — (L 2) T1 G2-5 स्वामीना (for आ) G1 M1-4 स्वामनेषु (for आ) G5 च (for ते)]

— After 5, G2-5 ins

एकस्मिन्नासने वीरावुपविष्टौ महान्रलौ ।
 कृष्णश्च युयुधानश्च महात्मानौ महाद्युती ॥ ६
 ततो युधिष्ठिरस्तेषां शृण्वतां मधुसूदनम् ।
 अत्रवीत्पुण्डरीकाक्षमाभाष्य मधुर वचः ॥ ७
 एकं त्वां वयमाश्रित्य सहस्राक्षमिवामराः ।
 प्रार्थयामो जयं युद्धे शाश्वतानि सुखानि च ॥ ८
 त्वं हि राज्यविनाशं च द्विपद्भिश्च निराक्रियाम् ।
 क्लेशांश्च विविधान्कृष्ण सर्वास्तानपि वेत्थ नः ॥ ९

त्वयि सर्वेश सर्वेषामस्माकं भक्तवत्सल ।
 सुप्रमायत्तमत्यर्थं यात्रा च मधुसूदन ॥ १०
 स तथा कुरु वार्ण्येय यथा त्वयि मनो मम ।
 अर्जुनस्य यथा सत्या प्रतिज्ञा स्याच्चिकीर्षिता ॥ ११
 स भगंस्तारयत्वस्माद्दुःखामर्षमहार्णवात् ।
 पारं तितीर्षतामद्य प्लवो नो भव माधव ॥ १२
 न हि तत्कुरुते संख्ये कार्त्तवीर्यममस्त्वपि ।
 रथी यत्कुरुते कृष्ण सारथिर्यत्नमाश्रितः ॥ १३

439* स्थितेन्द्रधिपराज्येषु यथाहं वच पार्थिवम् ।

6 ^a) G₁ M द्वासने (for आसने) — ^b) G₂ om from वुप up to त्मानौ (in G^d) G₁ M महारथौ (for 'वली) — ^d) G₂ हुताशनौ (for महाद्युती) T G₂₋₅ वेद्यामिव हुताशनौ, G₁ M वेद्यामिद्रानलानिव

7 ^a) D_{n1} transp ततो and युधिष्ठिर D₅ राजा (for तेषा) — ^d) Ca d cite आभाष्य (as in text) S सत्यं पथ्य प्रियं वच — Ca ends here

8 ^a) B₅ पूव द्या, D₆ एकं द्या, S भवतं (for एकं द्या) — ^b) D_{n1} शतक्रतुम् (for सहस्राक्षम्) — ^c) B₂ संख्ये, D₄ सर्वे, S चैव (for युद्धे)

9 ^a) B₄ च (for हि) — ^b) D₁ निराक्रिया, D₂ ६ ६ 'कृतान् S द्विपद्भिश्चापि (T 'प) निष्क्रिया — ^d) K₁₋₄ D₁ [पु]व, D₂ [उ]प- (for [अ]पि) K₅ B₁₋₃ ६ D₁ D_n D₇ ६ वेरिस् (for वेत्थ) S सर्वं तदुपवेत्थ (G₂ 'वेदि) न

10 ^a) D_{n1} सत्त्व हि (for सर्वेश) — ^c) K₁ D₁ आयातुम्, D₄ आयातम्, G₆ तावत्तम् (for आयत्तम्) S अत्यंत (for अत्यर्थं) — ^d) S शत्रूणां च पराजयं (G₂₋₅ M₈₋₅ 'य)

11 ^b) D₄ गतो, D₇ ६ S मतं (for मनो), B₄ यथा मम मनस्त्वयि — ^d) S च (for स्याच)

12 ^a) D₄ तारयन् (for 'यत्तु) S₁ D₂ ६ G₂ स भवा- स्तारयस्त्रास्मान् — ^b) K₄ D₁ दुःखार्णवमहाभयात् — ^d) S प्लवोस्माकं भवाच्युत्त

13 ^a) G₂ तस्य (for न हि), K₁₋₃ से, D₈ से; M₄ तान् (for तत्) T G₂₋₅ M₃ योध (G₅ 'धा); M₁ ६-६ योध (for संख्ये) — ^b) K₁ ६ D_{n2} D₈ ६ त्वयि, D₄ युधि, T जय, G₁ M [s]पि वा, G₂₋₅

[s]पि य (for रपि) K₅ B D₁ D_{n1} D₂ ६ रथी रिपुनधोद्यत — ^c) K₁ ३ ६ रथे यत्, K₅ B D₁ D_{n1} D₂ ६ ६ यथा वै, S युधि यत् (for रथी यत्) T G₂ ६ ६ उरुपे (for 'ते) G₂ वीर (for कृष्ण) — ^d) S सारथ्य (for 'थिर) T G₂ ३ रप समाश्रित, G₁ M नयमा', G₁ रं ममथित (for यत्नमाश्रित) — After 13, N (S₂ missing) in^s

440* यथैव यथास्वापत्सु पापि वृष्णीञ्जनार्दन ।

तथैवाम्भान्महाज्ञाहो वृजिनाप्रातुमर्हामि ।

रामगाधेऽशुभे मग्नान्पाण्डवान्कुरमागरे ।

समुद्धर प्लवो भूया शङ्खचक्रगदाधर ।

नमस्ते देवदेवेश सनातन विज्ञातन । [5]

विष्णो जिष्णो हरे कृष्ण चकण्डपुरूपोत्तम ।

नारदस्या समाचख्यौ पुराणमृपिसत्तमम् ।

वरद शाङ्गिण देव तत्तत्त्व कुरु माधव ।

इत्युक्त पुण्डरीकाक्षो धर्मराजेन यमदि ।

तोयमेवस्त्वनो चाग्मी प्रत्युवाच युधिष्ठिरम् । [10]

[(L 1) K₅ D_{n1} यथा हि, D₄ तथैव (for यथैव)

K₁₋₄ D₁ अरिदम (K₁ 'म) (for जनार्दन) — (L 2)

Cd cites वृजिनात् (as above) — (L 3) S₁ K₁ ६

[s]पुनान् (for शुभे) S₁ वृजिनागधे (for कुरमागरे)

— (L 4) B₁₋₃ D₁ D₇ ६ तारयाप, D₂ प्लवस्व न (for

समुद्धर) — (L 5) D₇ ६ मग्न भिष, Cd सनातन (as

above) K₁₋₄ D₁ जनार्दन, K₅ नमोस्तु ते, D₂ निशा-

तन, D₇ ६ विनाशन (D₈ 'न), Cd विज्ञोभन (for विशा-

तन). — (L 6) K₄ D₁ transp विष्णो and जिष्णो.

— (L 7) S₁ D₁ त्वा (for त्वां) S₁ D₁ D_{n1} D₇ ६ ६

ममाचख्यौ (D₈ ६ 'रथे) (for समाचख्यौ) K₅ D_{n2} D₂ ६ ६

पुराण पुरुषोत्तम (for the post. half) — (L 8) K₁₋₄

D₁ D₇ ६ शृणिन (for शाङ्गिण) D_{n2} D₂ ६ ६ श्रेष्ठ (for

देव) — (L 10) S₁ K₅ B₁ ६ D₄ भोष, K₄ D₂

वासुदेव उवाच ।

सामरेष्वपि लोकेषु सर्वेषु न तथाविधः ।

शरासनधरः कश्चिद्यथा पार्थो धनंजयः ॥ १४

वीर्यवानस्त्रसंपन्नः पराक्रान्तो महाबलः ।

युद्धशौण्डः सटामर्षी तेजसा परमो नृणाम् ॥ १५

स युवा वृषभस्कन्धो दीर्घबाहुर्महाबलः ।

सिंहर्षभगतिः श्रीमान्द्विपतस्ते हनिष्यति ॥ १६

अहं च तत्करिष्यामि यथा कुन्तीसुतोऽर्जुनः ।

धार्तराष्ट्रस्य सैन्यानि धक्ष्यत्यग्निरिवोत्थितः ॥ १७

अद्य तं पापकर्माणं क्षुद्रं सौभद्रघातिनम् ।

अपुनर्दर्शनं मार्गमिषुभिः क्षेप्यतेऽर्जुनः ॥ १८

तस्याद्य गृध्राः श्येनाश्च वडगोमायवस्तथा ।

भक्षयिष्यन्ति मांसानि ये चान्ये पुरुषादकाः ॥ १९

यद्यस्य देवा गोप्तारः सेन्द्राः सर्वे तथाप्यसौ ।

राजधानीं यमस्याद्य हतः प्राप्स्यति संकुले ॥ २०

निहत्य सैन्धवं जिष्णुरद्य त्वामुपयास्यति ।

विशोको विज्वरो राजन्भव भूतिपुरस्कृतः ॥ २१

C 7 2573
B 7 25 25
K 7 25 25

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनपष्टितमोऽध्याय ॥ ५९ ॥

अद्य, Ks Dn1 उद्यन्, D1 s पूर्ण- (for तोय-) K1 s-s Dn1 D1 + -स्त्वो (for स्वन्तो) Ks Dn1 धीमान् (for वारनी) B: श्रेयोधनिन्वनो वाग्धी (for the prior half) K1 जनान्न (for युधिष्ठिरम्)]

—After the above, K1 B1 D2 : 4 5 7 s ins an addl. colophon [Sub-parcan K1 B1 D2 : 4 5 7 s जयद्रथ वध —Adhy name D1 s वासुदेवप्रसादन —Adhy no (figures, words or both) D2 : 72]

14 T G2 श्रीभगवान् (for वासुदेव) —^a) S (except G.) समग्रेषु (for मामरेषु) —^b) T G1 → M न ह्यन्यो म्नि, Gs नेहान्योल्लि (for सर्वेषु न) Ks Dn1 च (for न) —^c) T Gs शरामनद्यत (for धर) —^d) Dn1 तेषु पार्थो, S सत्यं यादग् (for यथा पार्थो) B: युधिष्ठिर (for धनंजय)

15 ^a) B1 Ds शस्त्र (for अस्त्र) —^b) Dn1 विक्रातोति- (for पराक्रान्तो) —^c) Ks Dn1 S तथा मर्षी, B: परा (for सदा) —^d) S तेजस्वी विगत क्रम

16 ^a) K1 वायु- (for युवा) D1 स वृष (for वृषभ) —^b) K1 D1 T Gs : महासुज ; G1 2.5 M हनु (for बल) —D3 om 16^c-17^d —^c) S सिंहद्विरदविक्रातो —^d) B1 Dn2 द्विपदस् (for तस्) Ks Dn1 द्विपत प्रवधिष्यति, S त प्रमथिष्यति

17 D3 om 17 (cf v l 16) —^a) Ms. 4 त (for वत्) —^b) S यथा स रथिना (T G2 → या सारथिना,

Gs यामौ रथिना) वर —K1 D1 - s om (hapl.) 17^c-18^d —^d) Dc1 Dn1 Ds 6 घक्षते, Gs 4 घक्षयति, M घक्ष्यते (for घक्षयति) B Dc1 [ह]घर्न, T Gs-s [जा]श्रय, G1 : M [जा]शय (G1 यान्) (for [त्]थित)

18 K1 D1 : s om 18 (cf v l 17) —^a) Ks Dc1 अद्य त, S अत्यत- (for अद्य त) T G2 पापकरण (for पापकर्माण) —^b) Dn1 क्षौद्रं (for क्षुद्र) S रौद्र सैन्धवक नृपं —^c) Ds अपूर्व- (for अपुनर्) D1 मार्ग (for मार्गम्) S शरैर्गांडीवनिर्मुक्तैर्, C v as in text —^d) B: नेष्यते (for क्षेप्यते) S निशि तैर्ध (Gs हं) ह्यतेर्जुन

19 ^{ab}) K1 [ज]त्य (for [ज]द्य) K1 गृध्र (for गृध्रा) K1 श्येनश्च K1-3 D1 वटा, K1 B1-3 Dc1 वला, K1 D1 : 7 s वडा, B1 s Dn2 D2 s चट-, Dn1 वका (for वड) Ś1 तव (for तथा) Ds वडा गोमायुवायसा (for ^b) S अद्य कका (T Gs-s काका)श्च गृध्राश्च श्येन (T Gs ना) गोमायवो वळा —^d) S ये चाप्यन्ये च पक्षिण

20 ^a) Ds देव, S लोका (for देवा) —^b) Dn1 देवात् (for सर्वे) B Dc1 युधिष्ठिर (for तथाप्यसौ) S ससुरासुरमानवा —^c) D1 : 7 s यमासाद्य, Gs यमस्याद्य (for स्याद्य) —^d) Ś1 K1 s B: (marg) Dn1 संकुला, K1 s D1 हं (for ले) S हतो यास्यति दुर्मति

21 ^b) S अणु- (for उप) —^d) Dc1 Ds तव (for भव) Ś1 K1 s D1 भूरि, G M ज्ञाति (for भूति-)

६०

संजय उवाच ।

तथा संभाषतां तेषां प्रादुरासीद्धनंजयः ।
 दिदृक्षुर्भरतश्रेष्ठं राजानं ससुहृद्गणम् ॥ १
 तं प्रविष्टं शुभां कक्ष्यामभिवाद्याग्रतः स्थितम् ।
 समुत्थायार्जुनं प्रेम्णा सस्वजे पाण्डवर्षभः ॥ २
 मूर्ध्नि चैनमुपाग्राय परिष्वज्य च बाहुना ।
 आशिपः परमाः प्रोच्य स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ ३
 व्यक्तमर्जुन संग्रामे ध्रुवस्ते विजयो महान् ।
 यादृग्रूपा हि ते छाया प्रसन्नश्च जनार्दनः ॥ ४
 तमत्रवीचतो जिष्णुर्महदाश्चर्यमुत्तमम् ।

दृष्टवानस्मि भद्रं ते केशवस्य प्रसादजम् ॥ ५
 ततस्तत्कथयामास यथादृष्टं धनंजयः ।
 आश्वासनार्थं सुहृदां त्र्यम्बकेन समागमम् ॥ ६
 ततः शिरोभिरवनिं स्पृष्ट्वा सर्वे च विस्मिताः ।
 नमस्कृत्य वृषाङ्काय साधु साञ्चित्यथाब्रुवन् ॥ ७
 अनुज्ञातास्ततः सर्वे सुहृदो धर्मसन्तुना ।
 त्वरमाणाः सुसंनद्धा हृष्टा युद्धाय निर्ययुः ॥ ८
 अभिवाद्य तु राजानं युयुधानाच्युतार्जुनाः ।
 हृष्टा विनिर्ययुस्ते वै युधिष्ठिरनिवेशनात् ॥ ९
 रथेनैकेन दुर्धर्षो युयुधानजनार्दनौ ।

D: पुर सर (for पुरस्कृत) T भवति च पुरस्कृत

Colophon Ś: missing — Sub-partan N (except K₁, s, Ś: missing) जयद्रथवध — Adhy name
 K₁ D₁ अर्जुनप्रशसा, G₁ M₁: वासुदेवयुधिष्ठिरसंवाद
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ 80, B₂:
 82, B₃ D₁ S₁, D₂: 73, D₃ S 79 — Sloka
 no K₁: 26, D₁ 25

60

☞ This adhv is missing in Ś: (cf. v l. 7 58 19)

1 ^a) K₁ संभाष्यत, D₂: D₃: ६ संव (D₃: वा) दत्ता, G₁: संभाषिता (for 'षता) —^c) D₂: ६ भरतश्रेष्ठ —^d) K₁: च (for त्) D₃: ३ सुहृज्जन (for 'इणम्)

2 ^a) D₂: D₃: ६ निविष्टं (for प्र^a) K₁ D (except D₂: D₁) कक्ष्याम् (D₁: 'क्षा) (for कक्ष्याम्) —^b) K₁: B₂: अभिवाद्य (for 'वाद्य) —^c) K₁: तमुत्थाय (for समु^a) D₁ [अ]ग्रत, S [जा]सनात् (for [अ]र्जुन) Ś₁ K₁-s D₁ प्रीत्या (for प्रेम्णा) —^d) D₁: पुरुषर्षभ, S पाण्डवोर्जुन (for 'वर्षभ) D₁: संमृजौ पुरुषर्षभ

3 ^a) D₂: ३ चैनम्, D₁: चैतम् (for चैनम्) —^b) K₁ परिष्वज्य; D₂: 'मृज्य (for 'ष्वज्य) S परिमृज्य च पाणिना

4 ^a) G₁: partly damaged —^b) D₁: [s]त्रुवं (for

ध्रुवत्) S तव जयो (for ते विजयो) —^c) T G₂-s तादृग्, G₁ M तथा (for यादृग्) Ś₁ K D (except D₁ D₂) च (for हि) C₁ तच् (for ते) —^d) D₂: प्रत्यक्षश्च (for प्रसन्नश्च)

5 ^a) G₁: तदा (for ततो) —^d) M₁: प्रसादज

6 ^b) G₁: यथादृष्टं (for 'दृष्टं) D₁: धनंजय — 6^{cd} is partly damaged in G₁: —^d) K₁: त्र्यम्बके च; Bom ed 'केण (for 'केन)

7 ^a) K₁: B₂ D₃: T G₂-4 M₂-s सवर्नी (for सवर्नि) —^b) K₁: D₁ स्पृष्ट्वा; D₂: नत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ś₁ K₁-4 D₁ श्रुत्वा च, G₁: सर्वेषु (for सर्वे च) K₁: B₁ D₁ D₂: ३ ८-३ T G₁-३ ३ M₁: ३ ३ सुविस्मिता, B₂: स वि^a, D₃: च पार्थिवा, M₂: युधि स्मिता (for च वि^a) —^c) K₁: नमस्कृत्या (for 'स्कृत्य) —^d) K₁: साधु साञ्चित्याब्रुवन् (sic), D₃: साधु साञ्चिति चाग्रवीत्

8 ^a) G₁ M₁: अनुज्ञातास् (for 'ज्ञातास्) D₂: ६ तथा, D₃: तदा (for तत्) —^c) B₁: D₁ D₂: ६ सुसरत्था; B₃: सुसवद्धा (for सुसन्द्धा) —^d) S वृष्टा (for हृष्टा)

9 ^b) Ś₁ K₁-4 D₁ युयुधानार्जुनाच्युता —^c) G₁: damaged Ś₁ K D (except D₁ D₂) सर्वे (for ते वै)

10 ^a) K₁: रथानैकेन (for रथेनैकेन). K₁ D₁ संहृष्टौ (for दुर्धर्षौ) —^b) B₃: 'धनंजयौ (for 'जनार्दनौ).

जग्मतुः सहितौ वीरावर्जुनस्य निवेशनम् ॥ १०
 तत्र गत्वा हृषीकेशः कल्पयामास सूतवत् ।
 रथं रथवरस्याजौ वानरर्षभलक्षणम् ॥ ११
 स मेघसमनिर्घोषस्तप्तकाञ्चनसप्रभः ।
 वभौ रथवरः क्लृप्तः शिशुर्दिवसकृद्यथा ॥ १२
 ततः पुरुषशार्दूलः सज्जः सज्जं पुरःसरः ।
 कृताह्निकाय पार्थाय न्यवेदयत् तं रथम् ॥ १३
 तं तु लोके वरः पुंसां किरीटी हेमवर्मभृत् ।
 बाणवाणासनी बाहं प्रदक्षिणमवर्तत ॥ १४
 ततो विद्यावयोवृद्धैः क्रियावद्भिर्जितेन्द्रियैः ।

स्तूयमानो जयाशीमिरारोह महारथम् ॥ १५
 जैत्रैः सांग्रामिकैर्मन्त्रैः पूर्वमेव रथोत्तमम् ।
 अभिमन्त्रितमर्चिष्मान्मेराविव दिवाकरः ॥ १६
 स रथे रथिनां श्रेष्ठः काञ्चने काञ्चनावृतः ।
 विवभौ विमलोऽर्चिष्मान्मेराविव दिवाकरः ॥ १७
 अन्वारोहतुः पार्थं युयुधानजनार्दनौ ।
 शर्यातिर्यज्ञमायान्तं यथेन्द्रं देवमश्विनौ ॥ १८
 अथ जग्राह गोविन्दो रश्मीन्निभिवतां वरः ।
 मातलिर्वासवस्येव वृत्रं हन्तुं प्रयास्यतः ॥ १९
 स ताभ्यां सहितः पार्थो रथप्रवरमास्थितः ।

C 7 2193
 E 7 24 19
 K 7 24 20

—^d) M₄ निकेजन (for निवेशनम्)

11 ^a) T G₈ ततो (for तत्र) G₅ तस्य (for गत्वा)
 —^b) S शास्त्रविव (for सूतवत्) —^c) T G₂₋₅ महा
 रथस्य, G₁ M रथर्षभस्य (for रथवरस्य) —^d) D₂
 ध्वजवानरलक्षण

12 ^a) K₁ D₄ मेघस्वन, K₄ मेघादानि, G₂ मेघरव-
 (for 'सम) —^b) G₂ damaged D₂ सुप्रभ, T
 G₂ 4 -भूषण, G₁ 5 M भूपित (for -सप्रभ) —^c) Ś₁
 K₁₋₄ क्षित, Cd क्लृप्त (as in text) D₇ 8 वभौ रथ
 (D₈ 'थ) परिक्लिप्त —^d) Cv शशी (for शिशुर)

13 ^a) D₅ प्रहृष्ट. (for पुरुष) —^b) Ś₁ D₂₋₈
 सज्ज सज्ज, K₁ सज्जं मान, K₂ 8 सज्जमान- (K₃ 'न),
 K₄ D₁ मज्जमान (D₁ 'नं), K₅ B Dc₁ Dn सज्ज सज्ज,
 T G₂ 4 सज्ज सर्वं (G₃ 'वं), G₂ सद्य सर्वं (for सज्ज
 सज्ज) D₅ पुरस्कृत, S न्यवेदयत् (for पुरःसर) —^c)
 K₅ कृत्वाह्निकाय (for कृताह्निकाय) — For 13^d, S
 subst

441* रथं पुरुषसिंहस्य सध्वज मपताकिनम् ।

14 ^a) S स (for त) B₂ च (for तु) K₃ B₂ D₂
 4 5 7 8 लोक (for लोके) —^b) T G₂₋₄ M₃ 4 5 (sup
 in) हेमवर्मभृक् —^c) K₄ S बाणी (for बाण-) D₈
 चाहं (for वाह) B Dc₁ Dn₂ D₃ 6 Cdp चापबाणाधरो
 वाह, Dn₁ तृणबाणासनी पार्थ, D₅ बाणबाणासनिश्चान्त,
 D₇ सबाणबाणासनिरथं, Cd बाणबाणासनवान्

15 ^a) K₂₋₅ B₄ Dn D₂ 5 6 तपोविद्या-, T G₃ 4
 M अथ विद्या-, G₅ विद्याज्ञान (for ततो विद्या) D₄
 तपोविद्यादिभिर्वृद्धैः. —^b) K₅ B₂ D₁ 4 6 T G₂ क्रिया-

विद्विर्, B₁ 8 Dc₁ क्रियावृद्धैर्, D₃ कृपावद्विर्, D₇ 8
 क्षमाव (D₃ 'वि)द्विर् (for क्रियावद्विर्) —^c) T G₂₋₅
 नंधमानो, G₁ M₁ 2 वद्य', M₂₋₅ वर्ध (for स्तूय')
 —^d) Ś₁ महारथ, K₅ 'रथै, B₅ 'वत, S [अ]र्जुनो
 रथं (for महारथम्)

16 ^a) D₅ जैत्र (for जैत्रै) Dc₁ D₄ 6 संग्रामिकैर्,
 D₇ 8 सामग्रिकैर् (for सांग्रामिकैर्) D₂ तत्रै (for मन्त्रै)
 —^b) K₁ 8 पूर्णमेव, K₅ Dn₁ D₄ 5 पुनरेव (for पूर्व-
 मेव) —^c) D₆₋₈ आयुष्मान् (for अर्चिष्मान्) — K₅
 D₄ om (hapl) 16^d-17^e —^d) Ś₁ Dn₁ D₅ उदये,
 Cd उदय (as in text)

17 K₅ D₄ om 17^{abc} (cf v l 16) —^a) D₃ T
 G₃ 4 सरथो (for स रथे) —^b) Ś₁ काचकवचेनावृत
 (sic) —^c) K₁ 2 4 Dn₁ D₂ 8 5 G₁ M विमला
 (Dn₁ 'ले)र्चिष्मान्, B₂ विमले शृगे, T G₂₋₅ यहुला-
 (T G₂ 'ळा)र्चिष्मान् (for विमलोऽर्चिष्मान्) —^d) Dn₁
 मेरोरिव, D₂ गोभिर्दिवि, D₃ 5 यया दिवि (for मेराविव)

18 ^a) Ś₁ K₅ अन्वारो (K₅ 'रु)हत पार्थ, B
 Dc₁ Dn₂ D₂ 8 5 6 अन्वा (D₂ 'या)रुहतु पार्थ, S
 अन्वारुद्धौ तत पार्थ —^b) S तत्र गोविंदासा (G₁ M
 'स)स्यकौ —^c) S शय्या (G₁ M₁ 2 श या, G₂ 5
 शर्या)वियज्ञ गच्छंत (G₅ 'तौ) —^d) B₄ Dn₂ अथ
 (for यथा) D₇ 8 यथेन्द्र देवसत्तमा, S यथा च्यवन-
 मश्विनौ

19 ^b) K₅ D (except Dc₁ D₁) रश्मिदिदां, B₁
 8 4 रश्मिमत्ता (for 'वता) S रथरश्मीत्रयर्षभ- —^c)
 G₃ वासवस्यैव (for 'स्वेव)

सहितो बुधशुक्राभ्यां तमो निम्नन्यथा शशी ॥ २०
 सैन्धवस्य वधप्रेप्सुः प्रयातः शत्रुपूगहा ।
 सहास्युपतिमित्राभ्यां यथेन्द्रस्तारकामये ॥ २१
 ततो वादित्रनिघोर्षैर्मङ्गल्यैश्च स्तवैः शुभैः ।
 प्रयान्तमर्जुनं स्रता मागधाश्चैव तुष्टुः ॥ २२
 सजयाशीः सपुण्याहः स्रतमागधनिस्वनः ।
 युक्तो वादित्रघोषेण तेषां रतिकरोऽभवत् ॥ २३
 तमनुप्रयतो वायुः पुण्यगन्धवहः शुचिः ।
 ववौ संहर्षयन्पार्थं द्विपतश्चापि शोपयन् ॥ २४

प्रादुरासनिमित्तानि विजयाय बहूनि च ।
 पाण्डवानां त्वदीयानां विपरीतानि मारिप ॥ २५
 दृष्टार्जुनो निमित्तानि विजयाय प्रदक्षिणम् ।
 युयुधानं महेष्वासमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २६
 युयुधानाद्य युद्धे मे दृश्यते विजयो ध्रुवः ।
 यथा हीमानि लिङ्गानि दृश्यन्ते शिनिपुंगव ॥ २७
 सोऽहं तत्र गमिष्यामि यत्र सैन्धवको नृपः ।
 यियासुर्यमलोकाय मम वीर्यं प्रतीक्षते ॥ २८
 यथा परमकं कृत्यं सैन्धवस्य वधे मम ।

20 ^a) K₂₋₄ D₁ यमौ (for ताभ्या) S शुशुभे
 (for सहित) Ś₁ वीरो, K₁₋₃ D₁ ताभ्या (for पार्थो)
 — ^b) K₅ D_{n1} D₄ 5 7 8 विवभौ रयमास्थित — ^c)
 M₈ 4 सहितौ — ^d) Ś₁ K₁₋₄ D₁ [s]भिन्न (for
 निम्न)

21 ^a) K₈ 5 D_n D₂ 8 G₆ M₂ 4 वधं प्रेप्सु, D₄
 रथ प्रेप्सु (for वधप्रेप्सु) — ^b) B₆ D_{o1} D₄ शत्रुसघ
 (D_{o1} 'ग'हा (for 'पूगहा) Cd oites पूग — After
 21, D₂ ins

442* धनुर्जैत्र तथा वाणान्द्रधानो निर्गतोऽर्जुन ।
 हन्तु लकापतिं देवो भगवानिव राघव ।

22 ^a) K₅ D_{n1} घोषेण, B₁₋₈ D_{o1} S घोर्षश्च (for
 निघोर्षैर्) — ^b) K₄ B₂ 4 5 D_n मागल्यैश्च (K₄ 'लैश्च'),
 B₁ 8 D₄ T G₂ 3-5 मगलैश्च (for मङ्गल्यैश्च) Ś₁ च स्वनै,
 K₁₋₄ D₁ विविधै (for च स्तवै) D₇ 8 गुणस्तवै, S
 शुभै स्तवै (by transp) D₅ मगलै शुशुभे स्तवै — ^c)
 K₁ D₂ 5 प्रयातम्, B₆ प्रायातम् (for प्रयान्तम्) B₃
 D_{o1} अथ त (for अर्जुनं) K₂ सूतं, D_{n1} D₄ 5 7 8
 सूत; T G₃ सख्ये, G₂ 4 सखे, G₅ सघे (for सूता)
 — ^d) D₁ मगधाश्च, D₇ 8 मागधैश्च (for मागधाश्च)
 S चापि (G₄ 'मि-') (for चैव)

23 ^a) B₅ जयाशीभि; D₂ सपर्याप्त (for सजयाशी)
 K₆ D₂ 5 T G₂₋₄ सुपुण्याह (for सुपु) G₅ जयाशी
 कृतपुण्याह — ^b) B₁ 5 T G₂ -निस्वनं, B₄ यदिभि
 (for निस्वन) — ^c) D₇ 8 निघोर्षैस् (for -घोषेण)
 — ^d) K₄ D₁ 7 8 S प्रीतिकरो (for रति) Cd oites
 रति

24 ^a) Ś₁ अनुप्रपतन्, B₂ D_{o1} D_{n1} D₂ 4 5-8
 'प्रततो, D₅ 'पततो, S 'प्रवणो (for 'प्रयतो) K₁ 8 4

तमन्वर्गं ततो वायु — ^b) D_o पुण्यो (for पुण्य-) T
 G₁ 8 5 पुण्यगध, M₈₋₉ 'गंधी (for 'गन्ध) S
 (except G₄) शिव (for -वह) K B₁₋₃ 5 D शुभ, B₄
 शिव (for शुचि) — ^c) K₂ D_{n1} D₅ सहर्षयन्,
 D₄ सघर्षयन् (for सहर्षं) D₇ 8 पार्थान् (for पार्थ)
 — ^d) Ś₁ चास्य, T G₂₋₉ च वि (for चापि) G₁ M
 द्विपश्चास्य विघोपयन् — After 24, N (Ś₂ missing)
 ins

443* ततस्त्रस्मिन्क्षणे राजन्विधानि शुभानि च ।

[K₁ सुखानि (for शुमानि)]

25 ^b) S transp विजयाय and बहूनि

26 ^a) S तत सप्रेक्ष्य तत्त्ववं — ^b) K₅ B₁₋₃ D_{o1}
 D_{n1} विजयस्य, S विजयस्व (for 'याय) Ś₁ सदक्षिण
 (for प्रदक्षिणम्) — ^c) S सैन्येषु म्वात्यक सत्वम्

27 ^a) S transp युद्धे and मे — ^b) Ś₁ दृढं,
 K₁₋₈ D_{n1} D₁ 7 8 ध्रुव, B₁ मम (for ध्रुव) — B₁
 om (hapl) 27^c-29^b — ^c) B₂ 8 5 D₄ 7 8 S तथा
 (G₅ 'तो) (for यथा) — ^d) S मनोज्ञानि भवन्ति मे

28 B₁ om 28 (of v 1 27) — ^a) Ś₁ [भा]-
 गमिष्यामि (for गमि) — ^b) S यत्र यातो (G₁ M
 पापो) जयद्रथ — ^c) D₂ यथा सूर्यमय लोको — ^d)
 D₈ प्रचक्ष्यते (for प्रतीक्षते) — For 28^{cd}, S subst

444* गच्छ त्वं रक्ष राजान त्वं हि तुल्यो मया रणे ।

[G₅ महारणे (for मया रणे)]

29 B₁ om 29^{ab} (of v 1 27) G₂ partly
 damaged — ^a) B₂ 8 5 यथा तु परमं कृत्यं, S यथैव
 च परं कृत्यं — ^b) K₄ 5 B₂₋₆ D_{o1} D_{n2} D₂ 8 8 वधो
 (for वधे) S घृतं (for मम) — ^c) S हि परं (for

तथैव सुमहत्कृत्यं धर्मराजस्य रक्षणे ॥ २९
 स त्वमद्य महानाहो राजानं परिपालय ।
 यथैव हि मया गुप्तस्त्वया गुप्तो भवेत्तथा ॥ ३०
 त्वयि चाहं पराश्वस्य प्रद्युम्ने वा महारथे ।
 शत्रुया सन्धवं हन्तुमनपेक्षो नरर्षभ ॥ ३१
 मय्यपेक्षा न कर्तव्या कथंचिदपि सात्वत ।

राजन्त्येव परा गुप्तिः कार्या सर्वात्मना त्वया ॥ ३२
 न हि यत्र महाबाहुर्वासुदेवो व्यवस्थितः ।
 किञ्चिद्वापद्यते तत्र यत्राहमपि च ध्रुवम् ॥ ३३
 एवमुक्तस्तु पार्थेन सात्यकिः परवीरहा ।
 तथेत्युक्त्वागमत्तत्र यत्र राजा युधिष्ठिरः ॥ ३४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ समाप्त प्रतिज्ञापर्वे ॥

६१

घृतराष्ट्र उवाच ।

श्वोभूते किमकार्षुन्ते दुःखशोकममन्विताः ।
 अभिमन्व्यौ हते तत्र के वायुध्यन्त मामकाः ॥ १

जानन्तस्तस्य कर्माणि कुर्वः सव्यसाचिनः ।
 कथं तत्किल्बिषं कृत्वा निर्भया ब्रूहि मामकाः ॥ २
 पुत्रशोकामिसंतप्तं क्रुद्धं मृत्युमिमान्तरुम् ।

C 7 3312
B 7 25 3
K 7 25 3

सुमहत्) —^d) B Dc1 Dn D S रक्षण (for 'णे)
 20 °) G प्रोक्तम् (for गुप्तम्) —^d) S तथा
 मनेत् (by transp) — After 30, N (S: missing)
 in 9

415° न हि पद्यानि च लोके यस्या युद्धे परानयेत् ।
 वामुदेरगमं युद्धे मयमप्यमरेष्वर ।

[(L 1) K: Dn D S न पद्यानि च लोके (for
 the pre r half) S: K: B: Dc1 Dn D S 2
 दुःखे (for युद्धे) — (L 2) B: S: D: रथे (for युद्धे)
 F1: D: [अ]मोदय (L: 1), K: मोदय (for रथे)
 K: Dn मनेत् नरथे (for the post half)]

31 °) S: K: D: न हि, K: मृदि (for रथि)
 S: K1-3 D: चाव, K: चाव्य (sic), B: Dc1 चाव
 (for चाव) B: पराश्वस्य, B: Dn: D: 2 ° श्वस्य, Cd
 श्वस्य (as in text) Cv as in text —^b) S: प्रद्युम्न्य,
 D: e M: 2: द्वे च, C: 2: ने वा (for ने वा) —^d)
 K: M: अनुपेक्षो, M: अनपेक्ष्य (for पेक्षो)

32 °) K: D: [अ]पेक्षा (for [अ]पेक्षा) —^b) D:
 शाश्वत (for सात्वत) S गोप्तार्य मम केदाय —^c)
 G: 2: M: राज पृथ (for राजन्त्येव) —^d) S कार्या
 सत्यक सर्वदा

33 °) B महाबल (for व्यवाभियत) —^c) S: K:
 क्षापतते, K: व्यापतते (for 'घते) D: त्यद्य (for

तत्र) —^d) S: इति (for अपि) S: K: D: 1: 1: 1
 वा (for च) G: 1: M: ध्रुव

34 °) S मत्यक (for सात्यकि)

Colophon S: missing — Sub-parcan N (S:
 missing, D: om) G: M: 2: जयद्रथ — Day
 of Drona's Generalship K1-3 तृतीययुद्धदिवस
 -- Idhy name K1-3 रात्रिकथास्वप्नमृतत, K: D: 1:
 G: M: 2: अर्जुननियोग — Adhy no (figures, words
 or both) B: 1, B: 2 Dn: 82, B: 79, D: 74,
 D: 5 80, D: 81 — Stoka no Dn: 36

61

1 S: 15 missing up to 7 61 19 (cf v 1 7 58 19)
 —^a) S अकुर्वत (for अकार्षुन्ते) —^b) D: शोकदुःख
 (for दुःखशोक) —^c) M: 2: तात (for तत्र) —^d)
 S के (for के) S पाटवा (for मामका)

2 S: missing (cf v 1 1) S: K1-4 D: om
 (hapl) 2 —^a) Dn: जानन्ति, G: राजानस् (for
 जानन्तस्) —^c) T G: 2: नु (for तत्) S चक्रु (for
 कृत्वा) —^d) D: मृत (for मृदि) S प्रतिगृह्य धनं
 जय

3 S: missing (cf v 1 1) Dn: om (hapl) 3-4

आयान्तं पुरुषव्याघ्रं कथं ददृशुराहवे ॥ ३
 कपिराजध्वजं संख्ये विधुन्वानं महद्भुः ।
 दृष्ट्वा पुत्रपरिधूनं किमकुर्वन्त मामकाः ॥ ४
 किं नु संजय संग्रामे वृत्तं दुर्योधनं प्रति ।
 परिदेवो महानत्र श्रुतो मे नाभिनन्दनम् ॥ ५
 बभूवुर्ये मनोग्राह्याः शब्दाः श्रुतिसुखावहाः ।
 न श्रूयन्तेऽद्य ते सर्वे सैन्धवस्य निवेशने ॥ ६
 स्तुवतां नाद्य श्रूयन्ते पुत्राणां शिविरे मम ।
 स्रुतमागधसंधानां नर्तकानां च सर्वशः ॥ ७
 शब्देन नादितामीक्षणमभवद्यत्र मे श्रुतिः ।

दीनानामद्य तं शब्दं न शृणोमि समीरितम् ॥ ८
 निवेशने सत्यधृतेः सोमदत्तस्य संजय ।
 आसीनोऽहं पुरा तात शब्दमथ्रौपमुत्तमम् ॥ ९
 तदद्य हीनपुण्योऽहमार्तस्वग्निनादितम् ।
 निवेशनं हतोत्साहं पुत्राणां मम लक्ष्ये ॥ १०
 विविंगतेर्दुर्गुणस्य चित्रसेनविकर्णयोः ।
 अन्येषां च सुतानां मे न तथा श्रूयते ध्वनिः ॥ ११
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या यं शिष्याः पर्युपासते ।
 द्रोणपुत्रं महेश्वरं पुत्राणां मे परायणम् ॥ १२
 वितण्डालापसंलपैर्दुतयाचितवन्दितैः ।

—^δ) D₂ कृष्णं (for क्रुद्धं) —^ε) D₃ : M₃ : आयातं
 (for आयान्तं) D₂ तं पुरो (for पुरुष)

4 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₁ om 4 (cf v 1
 3) —^α) S क्रुद्धं (for संख्ये) —^β) D₁ : विधुन्वत
 (for 'न्वान) S धून्वानं गाद्विधं धनु —^γ) K₃ D₁ :
 शोरु , D₃ M₁ : तत्र (for पुत्र) D₃ परिहितं , G₁
 M 'न्यूनं, Cd परिधूनं (as in text) —^δ) Ś₁
 अकुर्वत (for 'वन्त) S मे सुता (for मामका)

5 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^α) D₂ : ० तु ; G₁
 च (for नु) —^β) S वृत्त दुर्योधनाप्रिय (M₃ [sup
 in] 'नापित) —^γ) D₁ : S अद्य, D₂ एत्र, D₁
 तत्र (for अत्र) —^δ) K₂ श्रुतसे (for श्रुतो मे) S
 श्रूयते हि गृहे गृहे

6 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^α) D₃ च नो
 योग्या ; Cd मनोग्राह्या (as in text) —^β) B₁ : D₁ :
 D₂ : सर्वे ते (by transp), D₃ सर्वे वै — 1 or 6,
 S subst.

446* श्रूयान्द्रावदानतीवान्याद्रावद सैन्धववेशमनि ।
 पौराणिकानां तूर्याणा शङ्खदुन्दुभिघोषवान् ।
 [(L 1) G₃ [अ]न्य (for [अ] याच्)]

7 Ś₂ missing (cf v 1 1) S transp 7^{ab} and
 7^{cd} —^α) D₁ सुवता, D₃ स्तुताना (for स्तुवता)
 —^β) K₃ D₁ मम संजय (for शिविरे मम) — For
 7^{ab}, S subst

447* सोऽद्य न श्रूयते शब्द स्तुपुत्र यथापुरम् ।
 —^α) S 'चंदीनां (for 'संधानां) —^β) D₃ सहस्रदा ,

8 च निन्वन (for च मंत्र)

8 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^α) Ś₁ नादिता
 तीक्ष्णम्, D₁ [आ]नदिता तीक्ष्णम् S शब्दो नानाविधोमी
 क्ष्णम् —^β) S श्रुत (G₂ 'तं) (for श्रुति) —^γ) B₁
 घोरानाम् (for श्रीनानाम्) —^δ) G₁ शृणोमि समीरितं

9 Ś₁ missing (cf v 1 1) —^α) D₃ : ० य आसीन
 (for आसीनोऽहं)

10 Ś₂ missing (cf v 1 1) M₃ reads 10^{ab}
 twice —^α) Ś₁ K₁→ D₁ क्षीणपुण्योऽहम्, D₁ D₁ :
 पुण्यहीनोऽहम् ; M₃ (first time) हीनपुण्यानाम्, Cd 'पु-
 ण्योऽहम् (as in text) —^β) D₁ 'निनादिकम् (for निना
 दितम्) S (M₁ [both times]) हीनस्वरविनादितं (M₁ :
 'कं) —^γ) B₂→ D₁ D₂ G₁ गतोत्साह —^δ) K₁
 D₂ : ० पुत्राणा मम , K₃ D₁ मम पुत्रस्य, S विकृतं
 तात (for पुत्राणां मम) Ś₁ K₁→ B₁ D₁ : ० : लक्ष्यते,
 D₁ संजय, D₂ लक्षित (for लक्ष्ये)

11 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^α) G₁ निवेशनेषु
 मुख्यस्य —^β) G₃ चित्रमेनस्य संजय —^γ) D₃ तु
 (for च) K₃ D₂ च (for मे) —^δ) K₃ नान्यथा,
 T G₂→ तथा न (by transp) D₂ श्रूयते तथा (by
 transp)

12 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^α) K₃ D₁ S
 अद्याह तं न लक्ष (G₂ संदा)ये, D₁ : गायना नर्तकाश्च ये
 (cf 15^b)

13 Ś₂ missing (cf v. 1 1). G₃ om 13^a-15^a
 —^α) D₁ वितंडालाम (for 'बालाप) K₁ संलपैर् (for
 संलपैर्) Cd वितंडालापिसंलपै, C₁ विमंडालापसंलपैर्

गीतंश्च विविधैरिष्टै र्मते यो दिवानिशम् ॥ १३
 उपास्यमानो ब्रह्मिः कुरुपाण्डवमान्यतैः ।
 व्रत तस्य गृहे बद्धो नाच द्रोणोपेया पुग ॥ १४
 द्रोणपुत्रं सहेयानं गायना नर्तकाश्च ये ।
 अत्यर्थमुपनिष्ठन्ति तेषां न श्रूयते ध्वनिः ॥ १५
 विन्दानुविन्दयोः नायं विविरे यो महाध्वनिः ।
 श्रूयते मोक्ष्य न तथा केदयाना च वेदमसु ॥ १६
 नित्यप्रमुदिताना च तालगीतस्वनो महान् ।
 नृत्यतां श्रूयते व्रत गणाना सोऽय न ध्वनिः ॥ १७

मत्तन्तून्वितन्वाना यमुपासन्ति याजकाः ।
 सौमदत्तिं श्रुतनिधिं तेषा न श्रूयते ध्वनिः ॥ १८
 ज्याघोपो ब्रह्मघोपश्च तोमरासिरथध्वनिः ।
 द्रोणस्यासीद्विरतो गृहे तत्र शृणोम्यहम् ॥ १९
 नानादेशममुत्थाना गीतानां योऽभवत्स्वनः ।
 वादित्रनादितानां च मोक्ष्य न श्रूयते महान् ॥ २०
 यदा प्रमृत्त्युपप्लुव्याच्छान्तिमिच्छञ्जनार्दनः ।
 आगतः सर्वभूतानामनुकम्पार्थमच्युतः ॥ २१
 ततोऽहमश्रुत्वं हृत मन्दं दुर्योधनं तदा ।

C 7 3031
B 7 65 22
K 7 65 22

—¹) K₁ हुत, G भुत (for हुत) B D₁ Dm
 C₁ नृत्य C₁ त्तोवादित्रसि (B₁ D₁ नर्तनै, Dm
 नादि), D₁ द्वागाम्त्रिस्वै D₁ नृत्यसि
 नादि T C₁ त्तुवादित्रसि —²) Dm हयो
 D₁ र्मते (for र्मते) —³) D यदि वा (for यो
 दिवा)

14 ~ m an. (cf v 1 1) G om 14 (cf v 1
 13) —¹) D₁ नृत्य (for नृत्य) —²) G₁ om
 (for सूत) —³) K₁ D₁ द्रोणे, M₁ स
 नादि (for द्रोणै) —⁴) G₁ om पुग (for पुग)

15 ~ m an. (cf v 1 1) G om 15^a (cf
 v 1 13) —¹) K₁ D₁ महादान (for महे
 यान) —²) G₁ M गायना (for गा) S₁ K₁
 B₁ D₁ D₁ नर्तना (for नाना) D₁ द्वागाम्
 त्रि नृत्यसि —³) K₁ D₁ D₁ तेषा and न

16 ~ m an. (cf v 1 1) Dm om (hapl)
 16-18 G om (hapl) 16^{ab} —¹) D₁ वापि,
 T G₁ जादित्र (G₁ M माये (for माय) —²) K₁
 D₁ महा (for महा) —³) S₁ निधिरे (for धृयो)
 K₁ D₁ योच (for योच्य) —⁴) K₁ केदयाना,
 Dm D₁ वेद (for वेद) D₁ तु (for च) S
 वेदमनि (for वेदमसु)

17 ~ missing (cf v 1 1) Dm om 17 (cf
 v 1 16) T G₁ om (hapl) 17 —¹) K₁ B₁ D₁
 D₁ नित्य (for नित्य) D₁ तु (for च)
 —²) S₁ वाद्यगीत, D₁ वाद्यमान, D₁ नानागीत,
 D₁ वीणा, G₁ M वाद्य (for वाद्य) —³) B₁
 नित्यता (for नृत्यता) G₁ M सूत, G₂ योच (for
 नात) —⁴) G₁ नृत (for योच्य) D₁ G₁ M नो,

G₁ नृत (for न)
 18 ~ missing (cf v 1 1) Dm om 18 (cf
 v 1 16) K₁ om (hapl) 18 D₁ om (hapl)
 18^a-19^b —¹) S₁ K₁ B₁ (mar) Dm D₁ Cd
 मसतनु, G₁ तनीर (for तन्तू) S₁ वितन्वान, D₁
 वितनाय, D₁ वितन्वानो (for न्वाना) —²) K₂ D₁
 ये (for यम्) D₁ G₁ याचका, G₁ M₁ s (sup
 ta) याचका (for याचका) D₁ याचका यमुपासते
 —³) K₁ D₁ D₁ G₁ सौमदत्तिं, Dm सौमदत्तं, Cd
 सौमदत्ति (as in text) D₂ श्रुतनिधि, S श्रुत (M₁ s
 ति) घनाम् (for श्रुतनिधि) —⁴) K₁ Dm transp तेषा
 and न

19 ~ missing (cf v 1 1) D₁ om 19^{ab} (cf
 v 1 18) —¹) G₁ M ज्याघोपो (for ज्याघोपो)
 —²) D₁ परध्वनि, D₁ नृत्य (for रथ) —³) D₁
 om 19^c-20^d —⁴) T G₁ स्याद् (for वासीद्)
 G₁ क्षिरा

20 D₁ om 20 (cf v 1 19) —¹) D₂ स
 मन्वत्, G₁ M भवेत् (for योऽभवत्) Dm ध्वनि (for
 स्वन) —²) K₂ वादित्राणा, B₁ s D₁ भाषिताना,
 Dm वादित्राना, T G₁ M₁ घोषिताना (for नादि
 ताना) M₁ वादित्रघोषसमिध —³) S₁ Dm S
 ध्वनि (for महान)

21 Dm om 21 —¹) B₁ यत् (for यदा) K₁
 T G₁ M [उ]पप्लुव्यात्, D₁ व सर्वात्, D₁ व
 श्रीमात्, Cd [उ]पप्लुव्यात् (as in text)

22 ^a) G₁ M₁ s स मन्वत् (for मन्वत्) S तात
 (for सूत) —²) Dm मूढ (for मन्द) —³) S
 तात (for पुत्र) S₁ संगच्छ, Cd संशाम्य (as in text)

सुदेवेन तीर्थन पुत्र संग्राम्य पाण्डवैः ॥ २२
 कालप्राप्तमहं मन्ये मा त्वं दुर्योधनातिगाः ।
 शमे चेद्याचमानं त्वं प्रत्याख्यास्यसि केशवम् ।
 हितार्थमभिजल्पन्तं न तथास्त्यपराजयः ॥ २३
 प्रत्याचष्ट स दागार्हमृपभं सर्वधन्विनाम् ।
 अनुनेयानि जल्पन्तमनयान्त्वपद्यत ॥ २४
 ततो दुःशासनस्यैव कर्णस्य च मतं द्वयोः ।
 अन्ववर्तत हित्वा मां कृष्टः कालेन दुर्मतिः ॥ २५

न ह्यहं द्यूतमिच्छामि विदुरो न प्रगंसति ।
 सैन्धवो नेच्छते द्यूतं भीमो न द्यूतमिच्छति ॥ २६
 शल्यो भूरिश्रवाश्चैव पुत्रमित्रो जयस्तथा ।
 अश्वत्थामा कृपो द्रोणो द्यूतं नेच्छन्ति संजय ॥ २७
 एतेषां मतमाज्ञाय यदि वर्तत पुत्रकः ।
 सजातिमित्रः समुद्रचिर जीवेदनामयः ॥ २८
 श्लक्ष्णा मधुरसंभापा जातिमध्ये प्रियंवदाः ।
 कुलीनाः संमताः प्राज्ञाः सुखं प्राप्स्यन्ति पाण्डवाः ॥ २९

23 ^a) Ś: D: 7 T G: 5 कालं प्राप्तम्, K: 5 B: 2
 Dn: 1 Cd प्राप्तकालम् (for कालप्राप्तम्) — ^b) S नै (G: 1
 M: 2 नै)न (for मा त्वं) B: 2 D: 5 S दुर्योधनात्यागा (B: 2
 'भ्यागा, D: 5 'तिगा) Cd cites नाभिगा — After
 23^{ab}, S 1ns

447* मंशाम्य भ्रातृभिस्सैस्तु क्षत्रियानभिपालय ।

— ^a) K: 4 सखं, D: 1 स नै (for शमे) B: 2 च (for
 चेद्) T G: 4 याचमानस्य (for 'मान) K: 5 तं, D: 5
 स्वा (for त्व) Ś: 1 शमे च चोद्यमानं त्व, Ś: K: 5 ममेद
 चोद्यमानस्य (K: 5 'न त्वं); K: 5 भये सचोद्यमानं त्वं,
 G: 2 स मया चोद्यमानस्त्व — ^c) D: 5 अपि (for क्षभि-)
 — K: 5 om (hapl) 23^c-24^c — ^d) K: 4 B: 1-3 S D: 1
 तव (for तथा) Ś: K: 1 D: 2 न तथास्ति प (K: 1 'रीन्प)
 राजय, B: 1 Dn D: 3 न तवा (D: 1 था)नि रणे जय, S
 अवाप्त्यसि पराजयं

24 K: 5 om 24^{ab} (cf v l 23) — ^a) G: 1 M
 प्रत्याख्यातस्तु दाशार्हो — ^b) G: 1 M वृपभ (for ऋपभ)
 S सात्वतां (for धन्विनाम्) — ^c) K: 1 T G: 2 अनु
 नीयामिजल्पतम्, G: 1 M कुरुपादवपय्यानि, G: 5 अनुनेया
 न्विजल्पंतम् Cd cites अनुनेयानि (as in text) — ^d)
 K: 5 B: 1 D: 1 Dn: 1 n: 2 (marg) D: 1 7 8 अन्ववृष्यत, B: 5
 अनुवृष्यत, D: 5 अववृष्यत (for अन्वपद्यत) — After
 24, S 1ns

448* कर्णदुःशासनमते सौवलय्य च दुर्मते ।

प्रत्याख्यातो महाबाहु कुलान्तकरणेन मे ।

[(L 1) G: 5 कर्णदुःशासनमत]

25 ^a) K: 1-3 तत्तु, S नित्य (for ततो) B: 1-3 एष
 (for एव) — ^b) Ś: 1 [ए]व (for च) K: 5 Dn: 1
 D: 7 मतिं, S मते (for मतं) K: 5 D: 7 तदा, B: 2
 तयो (for द्वयो) — ^c) Ś K Dn D: 1-3 transp हित्वा
 and मां. — ^d) K: 5 Dn: 2 T G: 2-4 कष्ट; B: 1 प्रस्य;

M: 5-5 क्लिष्ट, Cd कृष्ट (as in text)

26 ^a) S युद्धम् (for द्यूतम्) — ^c) K: 1 B D: 1
 Dn: 2 D: 2 नेच्छति — ^d) D: 5 transp भीमो and न
 D: 5 भीमो द्रोणोपि नेच्छति — For 26^{bd}, S subst

119*

विदुरे द्रोण एव च ।

पादिक सोमदत्तो वा भीमो द्रोणायनिन्द्रा ।

[(L 2) G: 2-2 वाहीन G: 2-2 द्रोणायण्य G: 1 M 7-4
 (for तदा)]

27 ^a) D: 1 G: 2 दान्ये (for शल्यो) D: 1 तत्र (for
 थैव) — ^b) D: 2 पुनमीदो, D: 5 जयमित्रो (for पुत्र
 मित्रो) Ś: K: 1-3 B: 5 जयद्रथ, S चिद्विदति (for जय
 म्या) — ^d) Ś K: 1 D: 1 7 8 नेच्छति (for 'न्ति)
 — for 27^{cd}, S subst

450* जय कृपो वा धर्मात्मा ये चान्ये मम चान्धवा ।

[T G: 1 न (for वे)]

23 ^a) T G: 3 मतिम् (for मतम्) B: 1 Dn: 5 आ-
 दाय, S आम्हाय (for आजाय) — ^b) D: 1 परि (for
 यदि) T G: 4 M वत्स्यति (M 'यि) (for वर्तत)
 B: 5 संजय, D: 5 पुत्रका, M: 3 पुत्रक (for पुत्रक)
 G: 5 प्रतिपत्स्यति पुत्रक — ^c) Ś: 1 स्वजातिपुत्र, B: 1
 स्वजातिवधु K: 1 सुहृद्भ्य, B: 1 सुसुखं; B: 5 स्वसुख,
 D: 1 Dn: 1 सुसुखं (for समुद्रच) — ^d) Ś K: 1-3 B: 1
 D: 2 अनामयं, Cd 'मय (as in text) — For 28^{cd},
 S subst

451* एतेभ्यश्च मद्दुर्ध्वं च अभोक्ष्यद्भुषामिमाम् ।

[G: 5 चाभोक्ष्य, M: 1 च भोक्ष्यते, M: 5 चाभोक्ष्ये]

29 ^a) Ś K: 1-3 D: 1 शुद्धा, K: 1 B: 5 दक्ता, B: 1 T
 G: 2-3 शुद्धा, Cd श्लक्ष्णा (as in text) K: 5 मधुर
 भाषज्ञा; Dn: 1 'भापा च — ^b) Bom ed शक्तिषु
 (for 'मध्ये), K: 5 Dn: 1 पुरस्कृता (for प्रियवदा) — ^c)

धर्मापेक्षो नरो नित्यं सर्वत्र लभते सुप्रभम् ।
 प्रेत्यभावे च कल्याणं प्रसादं प्रतिपद्यते ॥ ३०
 अर्हन्त्यथं पृथिव्याम्ने मांक्तुं मामर्थ्यनाधनाः ।
 तेषामपि मयुद्रान्ता पित्र्येतामर्ही मर्ही ॥ ३१
 निद्रुज्यमानाः व्यास्यन्ति पाण्डवा धर्मवर्मनि ।
 मन्ति नो ज्ञानधन्नात येषां श्रौणन्ति पाण्डवाः ॥ ३२
 शल्यस्य नोमदत्तस्य भीष्मस्य च महान्मनः ।
 द्रोणस्याथ विकर्णस्य बाह्लिकस्य कृपस्य च ॥ ३३
 अन्येषां चैव वृद्धानां भगवाना महान्मनाम् ।

त्वदर्थं युवतां तात करिष्यन्ति वचो हितम् ॥ ३४
 कं वा त्वं मन्यसे तेषां यन्त्वा वृथादतोऽन्यथा ।
 कृष्णो न धर्मं संजघान्मर्षे ते च न्यदन्यथाः ॥ ३५
 मयापि चांक्त्याम्ने वीग वचनं धर्मसंहितम् ।
 नान्यथा प्ररिष्यन्ति धर्मान्मानो हि पाण्डवाः ॥ ३६
 इत्यहं विलपन्मृत वदुःशः पुत्रमुक्तवान् ।
 न च मे श्रुतवान्मूढो मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ ३७
 वृकोदगर्जुनां यत्र वृष्णिवीगश्च मात्यकिः ।
 उत्तमोजाश्च पाञ्चाल्यो युधामन्युश्च दुर्जयः ॥ ३८

C 7 2248
 B 7 85 29
 P 7 85 40

D नजा (for ज्ञाता) ५ दुर्मानाश्चानिजानाश्च —^d
 ५ सुप्र चरति मान्ना

30^a) K1. B1. Dr. D1. ५ समापेक्षी (for पक्षी) ५ तात (for नित्य) —^c) The portion of the text from प्रेत्यभावे up to मय (in 7 62 1^a) is lost in B on the following folio C as in text —^d) ५ प्रसादा (for प्रसाद) D1 प्रतिपद्यते (for पद्यते)

31 B missing (cf v 1 30) —^a) ५ चरन्तरे (for चरन्त्यरे) B1 ५ उगान्ने प्रियिनी मांक्तु —^b) D ५ मानना (for सायना) B1-५ सामना सायनेषु च, D2 मांक्तु मन्यथ ते मता (sic), ५ यदासायनस्य ना दृष्ट, C1 सामर्थ्यपारनापि च —^d) K पैगामदा (for मर्ही) — After 31, P1-५ T G- M ins

45^c न च श्राभिनविष्यन्ति शिवा धर्मे युवामजा ।
 [M दत्ता (for शिवा)]

32 B missing (cf v 1 30) —^c) K1 B1 ५ D2 D1-५ ५ मे (for नो) D2 कामलस्य (for ज्ञान वस) —^d) K1 D. G1 M तेषा (for येषा) G1 M2 मे यच (for पाण्डवा)

33 B missing (cf v 1 30) —^a) D2 शल्यस्य, D1 ५ शल्यस्य (for शल्यस्य) K1 D2 सोमदत्तस्य (for 'दत्तस्य) —^c) G. [श्र]पि (for [श्र]य) —^d) K1 ५ B2-५ Dn D. T G1 ५ M बाह्लिकस्य

34 B missing (cf v 1 30) —^b) K1. Dn1 D2-५ G1 ५ M1 ५ भागवाना, C1 मर' (as in text) —^c) ५ K1 ५ B2 D1 ५ ५ T तदर्थे (for तदर्थे) ५ K1-५ D1 वृथते, T G2 श्रुतरे, G1 ५ श्रुतेना (sic) (for वृथा) —^d) K Dn1 D1 ५ ५ ५ ५ दि रे (for हितम्) — B1 ५ ५ T G2 M1 (orig) न ननु B1 T G2

'दु' धंचनानि मे, Dc1 न जघुषेचनानि च, G1 M न जघु' (M1 [sup lin] ५ गु) र्ममि (M1 [sup lin] ५ 'मै) चना (G1 'ना)

35 P. missing (cf v 1 30) Dr om (hapl) 35^a-36^b —^a) ५ Dc1 रे, K1 ५ B2 Dn1 D1 ५ ५ G1 M [र] (for र) ५ S1 (sup lin) वा तु, C1 वार्य (for वा र्य) ५ मन्यते (for मन्यते) M2 ५ तात (for तेषा) —^b) ५ K1-५ D1 दस्य (for यस्य) K1. Dn1 D1-५ T1 G-५ ग्रा, B1-५ Dc1 Dn2 तात, G1 M [र] (for 'रा) D' तदृ (for [र]ना) —^c) ५ S1 K1 ५ D M' ५ वृष्णे (for वृष्णो) B1 ५ Dc1 Dn2 T G- M2-५ transp न and धर्मे ५ S1 मन्यं च, ५ K1-५ मन्यजा, K Dn D ५ T G-५ मन्यज्यात, D1 मन्यज्य, M2-५ मन्यका (for संनद्यात) G1 M1 ५ तदर्थे समसंयुक्त —^d) K' B1 Dn D1 ५ ते हि, D2 ५ ते ये, ५ C तने (for ते च) Dc1 तदन्यथा, T G. C1 तदन्यथा (for तदन्यथा) D2 मरं पुरतदन्यथा

36 B missing (cf v 1 30) D' om 36^a (cf. v 1 35) —^a) G2-५ मर्ये (for वीरा) G1 M मयि चापि मृते नूनं (M2-५ चाका) —^b) G1 M1 ५ तदर्थे (for वचनं) M2-५ मे वीग वचन हित —^c) T G2-५ रे, G1 M तु (for प्र)

37 B. missing (cf v 1 30) —^a) K1 D1 इत्यहं, Dc1 इत्येव (for इत्यहं) K. S तात (for सूत) —^c) T G2 हि (for च) D1 ५ मदी (for मदी) —^d) Dc1 D पर्यायान, D2 'यान, C1 'यस (as in text)

38 B. missing (cf v 1 30) —^a) Dn1 वृको दगामनो Dn1 T G2 ५ वीग, G2 ज्येष्ठा (for यत्र)

दृष्टद्युम्नश्च दुर्धर्षः शिखण्डी चापराजितः ।
 अश्मकाः केकयाश्चैव क्षत्रधर्मा च सौमिकः ॥ ३९
 चैद्यश्च चेकितानश्च पुत्रः काश्यपस्य चाभिभुः ।
 द्रौपदेया विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ।
 यमौ च पुरुषव्याघ्रौ मन्त्री च मधुसूदनः ॥ ४०
 क एताञ्जातु युध्येत लोकेऽस्मिन्वै जिजीविषुः ।
 दिव्यमस्त्रं विक्रवाणान्तंहरेशुररिदमाः ॥ ४१
 अन्यो दुर्योधनात्कर्णाच्छकुनेश्चापि सौवलात् ।

दुःशासनचतुर्यानां नान्यं पश्यामि पञ्चमम् ॥ ४२
 वेपामभीशुहस्तः स्याद्विष्वक्सेनो रथे स्थितः ।
 संनद्धबाहुर्नो योद्धा तेषां नास्ति पराजयः ॥ ४३
 तेषां मम विलापानां न हि दुर्योधनः स्मरेत् ।
 हतौ हि पुरुषव्याघ्रौ भीष्मद्रोणौ त्वमात्थ मे ॥ ४४
 तेषां विदुग्वाक्यानामुक्तानां दीर्घदर्शिनाम् ।
 दृष्ट्रेमां फलनिर्वृत्तिं मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ४५
 हिमात्यये यथा कथं शुष्कं वातेरितो महान् ।

—^b) D₁ स (for च) S₁ केशव, G₅ सात्यक (for सात्यकि) —^c) Dn₁ T G₂₋₅ पाचालो (for 'त्यो)
 —^d) B₁ वीर्यवान् (for दुर्जय)

39 B₅ missing (cf. v 1 30) D₂ om 35^a-40^b
 —^c) Dn₁ D₂ २० केकयाश् (for केक*) —^d) K₂
 क्षत्रधर्मश्, K₅ चित्रधर्मा; G₁ M क्षत्रधर्मा (for 'धर्मा)
 T G₂ ३ M [अ]य (for च) S₁ K₁₋₃ D₁ ५ सोमकि,
 Dn₁ सौमिक, D₂ सैहिका, G₁ २ M सोमक (G₂ 'का)
 (for सौमिक) D₁ वृष्णित्रीरश्च सात्यकि (cf 38^b)

40 B₅ missing (cf. v 1 30) D₂ om 40^{ab} (cf
 v 1 39) —^a) B₁ D₁ ५ शै (D₅ मै) द्यश् (for चै
 द्यश्) —^b) D₅ राजा (for पुत्र) D₁ काश्यपश्च (for
 'श्यन्व) K₁ Dn₁ D₃ चात्रिसु, B₁₋₄ Dc₁ चात्रिसु (B₁
 'भो), D₅ ७ M₃₋₅ चाभिभो (D₁ 'भो), T G₂₋₅ M₁ २
 चाभिभू (for चात्रिसु) Cd cites अभिभू —^d) D₂
 महारथा

41 B₅ missing (cf. v 1 30) —^a) S₁ K₁₋₃ D₁
 को (K₂ के) वै तान्, D₂ एकन्तान्, D₁ ३ पुनान्को (by
 transp) D₃ ० युध्येयुर् (for युध्येत) —^b) S
 अस्मिल्लोके (for लोकेऽस्मिन्वै) Dn₁ D₁ ३ त्रिजिजीविषु,
 D₂ ० विजिगीषव (for वै जिजीविषु) —^c) T विक्र-
 वाणा —^d) M₁ २ अरिदमान (for 'दमा) S₁ Dc₁
 Dn₁ D₁ ५ सहेयुर्वाप्यरिदमान (S₁ 'म, Dc₁ 'मा), S₂
 विपहेद्वारिर्मर्दान, K₁₋₄ D₁ विपहेद्वारिर्मर्दान (D₁ 'नात्);
 K₅ न विपद्यानरिदमान, B₁₋₃ के सहेरश्च (B₂ 'युर) रि-
 दमान्, B₄ Dn₂ प्रसहेद्वा परान्मम, D₂ क सहेदप्यरी
 न्मम, D₃ ८-९ क सहेद्वा (D₅ विपहेद-, D₁ ३ विपद्याद्वा)-
 प्यरिदमान्

42 B missing (cf. v 1 30) —^a) B₁ मन्ये;
 Dn₁ अन्ये (for अन्यो). —^b) Dn₁ D₁ ३ वापि (for
 चापि) —^c) G₁ शामनात्तु पार्थानां

43 B missing (cf. v 1 30). —^a) K₅ B (B₅

missing) Dn₁ चाभी (Dn₁ 'भि)षु, D₁ ३ चाभीशु- (for
 अभीशु-) T G₂₋₅ वेपा वचनदृष्टम स्याद्, G₁ M वेपा
 वचनग स स्याद् —^b) S₁ K₁ D₁ ५ विश्वक्सेनो, D₅ विप
 र्सेनो (for विष्वक्सेनो) S₁ K₁₋₃ D₁ रथेषुभि, B₁₋₃
 D₁ महारथ, Dc₁ जनार्दन, G₁ M रथस्थित (for रथे
 स्थित) — G₅ om 43^c-44^b —^c) M₃ ३ (sup
 l_{1n}) मनतश् (for संनद्धश्) —^d) D₂ तेषां किं दुष्करं
 भवेत्

44 B missing (cf. v 1 30) G₅ om 44^{ab} (cf
 v 1 43) —^a) S (G₁ om) तथा (for तेषा)
 K₃ Dn^o अय, D₁ ५ अपि (for मम) D₂ कृतमद्य
 विलापाना —^b) S₁ नायं, S₂ यद्वि, K₁ तदा, K₂ ३
 Dn₂ D₂ २० नाय, K₄ D₁ न तु, K₅ Dn₁ M₂₋₅ नो
 चेद्, D₁ न तद्, D₁ ते ह, D₂ न्तु, T G₁₋₄ M₁ २
 नेह (for न हि) —^c) Dc₁ इमौ, M₃ ३ (sup
 l_{1n}) हतो (for हतौ) M₃ ३ (sup l_{1n}) -व्याघ्रो (for
 व्याघ्रौ) —^d) Dn₂ त्वमात्थ वै, T G₂ समाहितौ,
 G₁ M₁ २ समागतौ, G₁ सदेहितौ, M₂₋₅ म गौतम
 (for त्वमात्थ मे)

45 B₅ missing (cf. v 1 30) —^b) B₂ युक्ताना,
 M₂₋₅ सर्वेषा (for उक्ताना) D₁ ३ दर्शिना —^c)
 B₄ दृष्ट्वा ता (for दृष्ट्रेमा) S (except G₅) फलनिष्पत्ति
 —^d) S₂ K₁₋₄ D₁ मामका (for पुत्रका) — After
 45, B (B₅ missing) Dc₁ Dn₂ D₂ १ ३ S ins

453* सेना दृष्ट्वाभिभूता मे शौनेयेनार्जुनेन च ।

शून्यान्द्दष्ट्वा रथोपस्थान्मन्ये शोचन्ति पुत्रका ।

[(L 2) T G₂ शून्य दृष्ट्वा रथोपस्थ (for the prior half)]

46 B₅ missing (cf. v 1 30) —^a) S₁ K₂ ६ D₁
 इक्ष्यं, D₅ काष्ठं (for कक्षं) —^b) K₂ आर्षं (for
 शुष्कं) —^c) S₁ D₁ ३ मामकीं स, S₂ मामकाना,
 K₁ २ ४, ५ Dn₁ D₁ ५ ५ मामकां स (for मामिकां स).

अग्निर्दहेत्तथा सेनां मामिकां स धनंजयः ॥ ४६
 आचक्ष्व तद्धि नः सर्वं कुशलो ह्यसि संजय ।
 यदुपायास्तु सायाह्वे कृत्वा पार्थस्य किल्बिषम् ।
 अभिमन्यो हते तात कथमासीन्मनो हि वः ॥ ४७
 न जातु तस्य कर्माणि युधि गाण्डीवधन्वनः ।
 अपकृत्वा महत्तात मोहुं शक्यन्ति मामकाः ॥ ४८
 किं नु दुर्योधनः कृत्यं कर्णः कृत्यं किमब्रवीत् ।

दुःशासनः सौवलथ्यं तेषामेवं गते अपि ।
 सर्वेषां समवेतानां पुत्राणां मम संजय ॥ ४९
 यद्वृत्तं तात संग्रामे मन्दस्यापनयैर्भृशम् ।
 लोभानुगतदुर्बुद्धेः क्रोधेन विकृतात्मनः ॥ ५०
 राज्यकामस्य मूढस्य रागोपहतचेतसः ।
 दुर्नीतं वा सुनीतं वा तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

६२

संजय उवाच ।

हन्त ते संप्रवक्ष्यामि सर्वं प्रत्यक्षदर्शिवान् ।

शुश्रूपस्व स्थिरो भूत्वा तव ह्यपनयो महान् ॥ १
 गतोदके सेतुवन्धो यादवतादृग्यं तव ।

D₃ c इमा मम धनजय

47 B₃ missing (cf. v 1 30) —^a) Ś₁ अदाक्य
 (for आचक्ष्व) B (B₃ missing) Dc₁ Dn₂ मम तव,
 D₁ स्वं हन (sic), D₃ ह त्वन, S मे पुन (for तद्धि
 न) —^a) Ś₁ K₅ B₁ Dn D₃₋₈ M₁₋₅ यदुपायात (K₅
 D₂ 'यात्म, M₃₋₅ 'याय), D₂ युद्धोपयाता, G₁ M₁ :
 यदुवाचाय, G₂ - यदो (G₂ 'वा)पयाता —^a) G₁ M
 मत (for मनो)

48 B₃ missing (cf. v 1 30) —^a) D₁ : विजा
 नतोस्य कर्माणि, S विजानन्वस्य क' —^b) K₁ : Dn₁
 D₂₋₈ T -धन्विन (for -धन्वन) —^c) B₁ अपहृत्वा,
 B₂₋₄ Dc₁ Dn D₂ : : T G₂₋₄ अपकृत्य (T G₃ 'ह्यं),
 D₁ अपि कृत्वा (for अपकृत्या) D₁ महास्तात, G₁
 M₁ : कथं चैव (for महत्तात) —^a) K₅ B₁ : D₁
 शक्यति, Dn शक्यति (for शक्यन्ति) S सोदच्य च
 महात्मन

49 B₃ missing (cf. v 1 30) M₃ om 49-50
 —^a) Ś₂ D₁ : : 8 तु (for नु) —^b) G₅ transp
 कृत्य and किं Dn₁ सत्य (for कृत्य) M₁ : यद् (for
 किम्) T G₂₋₄ किं कर्णं कृत्यमब्रवीत् —^a) Ś₁ K₁₋₃
 B₁₋₃ Dn₁ D₁ : : गते ह्यपि, K₄ Dn₂ D₃ : गतेष्वपि,
 K₅ D₂ T G₂₋₄ गते सति, Dc₁ गतो ह्यसि (for गते
 अपि)

50 B₃ missing (cf. v 1 30) M₃ om 50 (cf.

v 1 49) —^a) Ś₂ मम, Dn₁ तत्र (for तात)
 —^b) D₂ [आ]पतने, G₅ [अ]पनये (for 'नयैर्) —^c)
 K₅ B (B₃ missing) Dn₂ S (M₃ om) लोभानुगस्य
 —D₃ c transp 50^a and 51^b —^a) Ś₁ K₁ : D₁ निकृ-
 तात्मन, Ś₂ निहतात्मन, S (M₃ om) विवृ (G₂ c 'ष्ट-
 तात्मन

51 B₃ missing (cf. v 1 30) D₃ c transp 50^a
 and 51^b —^c) Ś₁ दुर्विनीत (hypermetric) (for
 दुर्नीत) K₁ सुविनीत (for वा सुनीत) K₂ दुर्विनीत
 सुविनीत वा (hypermetric) —^a) M₁ : सजय

Colophon B₃ missing — Sub-parvan Ś K₁₋₃ :
 B (B₃ missing) D₁₋₄ c G₁ M₁ : जयद्रथवध — Day
 of Drona's Generalship K₁ : चतुर्थसुद्धदिवसे, K₂
 चतुर्थे दिवसे — Adhy name K₅ D₅ T G₂ : ३ धृत्
 राष्ट्रप्रभ, G₁ M₁ : धृतराष्ट्रविलाप — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ 82, B₂ : 83, D₂
 75, D₃ S 81 — Śloka no Dn₁ 51

62

G₅ om adhy 62

1 B₃ missing up to संग्र (cf. v 1 7 61 30)
 —^a) G₂ मह (for हन्त) Ś₂ K₁ : : D₁ G₁ M
 [S]ह प्रवक्ष्यामि, B₃ **विव्यामि, T G₂₋₄ कथयिष्यामि
 (for संप्रवक्ष्यामि) —^b) Ś₁ K₁ : : G₁ M सर्व- (for

विलापो निष्कलो राजन्मा शुचो भरतर्षभ ॥ २

अनतिक्रमणीयोऽयं कृतान्तस्याद्भुतो विधिः ।

मा शुचो भरतश्रेष्ठ दिष्टमेतत्पुरातनम् ॥ ३

यदि हि त्वं पुरा द्युतात्कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम् ।

निवर्तयेथाः पुत्रांश्च न त्वां व्यसनमात्रजेत् ॥ ४

युद्धकाले पुनः प्राप्ते तदैव भवता यदि ।

निवर्तिताः स्युः संरब्धा न त्वां व्यसनमात्रजेत् ॥ ५

दुर्योधनं चाविधेयं वधीतेति पुग यदि ।

कुरुनचोदयिष्यस्त्वं न त्वां व्यसनमात्रजेत् ॥ ६

तत्ते बुद्धिव्यभीचारमुपलप्स्यन्ति पाण्डवाः ।

पाञ्चाला वृष्णयः सर्वे ये चान्येऽपि महाजनाः ॥ ७

स कृत्वा पितृकर्म त्वं पुत्रं संस्थाप्य सत्पथे ।

वर्तेथा यदि धर्मेण न त्वां व्यसनमात्रजेत् ॥ ८

त्वं तु प्राज्ञतमो लोके हित्वा धर्मं सनातनम् ।

दुर्योधनस्य कर्णस्य शकृन्नेश्चान्वगा मतम् ॥ ९

तत्ते विलपितं सर्वं मया राजन्निगामितम् ।

सर्वं D₁ ४ दर्शनात् (for दर्शयान्)

2 G₂ om 2-3 —^o) K₂ विलापो (for विलापो)
—^d) D₂ श्लोक (for शुचो) T G₁ ३ 4 M न तु शप्य
मदोचितं — After 2, D₁ ४ ins

451* प्रथम शिरो मुण्डयित्वा पश्चात्तक्षत्रप्रच्छनम् ।

किं करोपि च त्व राजन्कालो हि दुरतिक्रम ।

[(L 2) D₁ राजेंद्र (hypermetric) (for राज्)]

3 G₂ om 3 (cf v 1 2) —^a) T G₂ 4 हि (for
स्यं) —^b) K₂ [ए]व हुन्यं, Dn₁ च हुन्यं, T G₂ 4
कृतो विधि (for [अ]द्भुतो विधि) —^d) B₂ D₁ Dn₁
D₃ दृष्टम्; Cd दिष्टम् (as in text) S₁ D₃ पुरातन,
B₁₋₃ ६ D₁ पुरातने, Dn₂ पुरागमे (for 'तनम्) S
(G₂ ६ om) तत्रैवापनयो महात्

4 ^a) B₁ D₁ Dn₂ D₃ G₁ M एव हि (by transp),
D₂ एवं तं —^o) S₂ B D₁ आ (S₂ D₁ अ)वारयिव्य,
S (G₂ om) न्यवारयिव्य (for निवर्तयेथा) S (G₂
om) प्रीतास्मा (for पुत्राश्च) —^d) S₁ ते; S₂ K₂
त्वा (for त्वां) B D₁ S (G₂ om) नाभयिव्यजनक्षय

5 S₁ om (hapl) 5-6 D₂ ३ G₂ 4 om (hapl) 5
—^a) D₁ ६ स्वत्तु (for पुन) —^b) S₂ K₁₋₄ D₁ 7 ४
तथैव, B₁₋₃ ६ एतथैव (for तदैव) K₂ G₁ M₁₋₄ भरता,
D₁ ४ M₆ भरतान् (for भरता) D₃ युधि (for यदि)
B₁ स्वयंते तनया यदि, T G₂ तथैव भरतर्षभ — K₂
om (hapl) 5°-6^b —^o) K₁ ३ 4 D₁ निवर्तिताश्च (K₂ 4
'तां च) सरभान्, D₃ निवर्तयेथा संरब्धान्, D₁ निवर्तेथा
सुसंरब्धान्, T G₂ निवर्तयेथा पुत्रांश्च; M₃₋₅ न्यवारयिव्य
संरब्धान् —^d) T न त्वा व्यसनसमात्रजेत् (hyper
metric), M₃₋₅ न भवेद्वैदास महत्

6 S₁ om 6, K₂ om 6^{ab} (for both, of v 1
5) S₂ K₁₋₃ D₃ 7 om (hapl) 6 —^a) K₁ B₂

D₁ ३ चाभिधेयं (for चात्रि) Cd cites अभिधेयं —^b)
S (G₂ om) यधीयास्य (for यधीतेति) —^d) K₁
वानोदयिष्यस्, D₂ ४ अनोदयिव्यम् (for अचोद) S
(G₂ om) शयैष्य वीरवाप्राज्ञप्राप्त्यमे सुमहद्यन्

7 ^a) S₁ K₂₋₄ B₁ Dn₂ D₁ ३ न ते, S₂ एत्तो, K₁
ततो, D₁ ४ तेन (for तत्ते) D₃ ६ युधि (for बुद्धि)
Cd cites व्यभिचार D₂ ६ न बुद्धिव्यभिचार तम्, M₃₋₅
तत्ते नयफल राजन् —^b) D₂ उपलप्स्यति, D₃ 'लि-
प्यत; G₁ M उपलभ्यं (M₃₋₅ 'यौद्ध्यं)ति (for 'ल्प्यन्ति)
T G₂ 4 त जना (for पाण्डवा) —^o) K₂ पचाला
(for पाञ्चाला) G₁ M वेक्या (for वृष्णय) K₂
B₁ 2 Dn₁ D₁ ३ T₁ G₂ ४ सर्वं (for सर्वे) —^d) K₂
तु, B₁ D₁ ३ G₁ ३ 4 M₁ २ च (for अपि) K₂ B
D₁ Dn₁ D₂-६ नराधिपा, D₁ ३ T G M₃ २ जनाधिपा
(for महाजना) M₃₋₅ ये चान्ये मुद्धदस्य

8 ^a) D₁ ६ तट्टया, G₁ M₁ २ अट्टया (for स
कृत्वा) D₂ स्वय कृत्वापि तरुमं —^b) T G₁₋₄ M
राजसु (for सत्पथे) — M₃ 4 ins after 8^{ab} M₅
after 8

455* अत्रात् स महद्वर्मं काममर्थं यदाप्तथा ।

— M₃ 4 om 8^{ad} —^o) G₁ M₁ २ निवर्तयेथा पुत्राश्च
—^d) Dn₁ त्व (for त्वां) K₂ Dn₁ आमुयात् (for
आत्रजेत्)

9 ^b) D₁ ६ हित्वा धर्मान्मनातनान् —^d) K₁ B₁ ३
G₂ [अ]नुगा, Dn₁ D₁ ३ ४ ४ [अ]न्वगान् (for [अ]
न्वगा)

10 ^{ab}) K₂ ते तु (for तत्ते) S₂ transp विलपितं
and सर्वं K₁ विलापित, Cd विल' (as in text) D₂
S (G₂ om) transp सर्वं and राजन् Dn₁ निवेदित,
D₂ नियम्यते, Cd निशामितम् (as in text) —^o)
S₁ K₁₋₄ D₁ निवसमानस्य, D₁ निर्विदा', Dn₁ Cd

अर्थं निविद्यमानस्य विपमिश्रं यथा मधु ॥ १०
 न तथा मन्यते कृष्णो राजानं पाण्डवं पुरा ।
 न सीष्मं नैव च द्रोणं यथा त्वा मन्यते नृप ॥ ११
 व्यजानत यदा तु त्वां राजधर्मादधश्च्युतम् ।
 तदा प्रसृति कृष्णस्त्वां न तथा बहु मन्यते ॥ १२
 पर्याण्युच्यमानांश्च यथा पार्थानुपेक्षसे ।
 तस्यानुवन्द्यः प्राप्तस्तां पुत्राणां राज्यक्रामुद्गम् ॥ १३
 पितृपतामहं राज्यमपवृत्तं तदानव ।
 अथ पार्थैर्जितां कृन्तां पृथिवीं प्रत्यपद्यथाः ॥ १४

पाण्डुनावर्जितं राज्यं कौरवाणां यद्यन्वथा ।
 ततश्चाभ्यधिकं भूयः पाण्डुर्वधर्मन्नाग्निभिः ॥ १५
 तेषां तत्तादृशं कर्म त्वामामाद्य मुनिफलम् ।
 यत्पिन्याद्भङ्गिना राज्यात्चवेदामिपगृहिना ॥ १६
 यत्पुनर्बुद्धकाले त्वं पुत्रान्वाहियसे नृप ।
 बहुधा व्याहरन्तोपात्र तदद्योपपद्यते ॥ १७
 न हि ग्नान्ति राजानो युध्यन्तो जीवितं ग्णे ।
 चम्रं विगाद्य पार्थाना युध्यन्ते क्षत्रियर्षभाः ॥ १८
 यां तु कृष्णार्जुनो सेना यां मात्यक्रिवृद्धोदगौ ।

निवेद्यं (for निविद्यं) B: नात्र किञ्चिदनुन्य स्याद्
 —^d) D: मधु (for मधु)

11 ^a) Ś K B: Dn D: 2-3 नामन्यत तदा (K: B: Dn: D: 3: c: 2 तथा) कृष्णो Cd cites मन्यते (as in text) —^d) Dn: राजान पाण्डुनदन, T G: 1: 4 M न च राना युधिष्ठिर, G: राजानं च युधिष्ठिर —^c) S (G: om.) सीष्मो (for सीष्म) Dn: न तु वै, D: चैव च, D: 2: चैव न, G: 4: वै न च (for नैव च) S (G: om.) द्रोणो (for द्रोण) —^d) B: पुरा, B: Dn: D: 2: c: c [s]च्युत (D: 2: 'त') (for नृप) Ś K Dn: D: 1: 7 यथा धामन्यता (Ś धामन्यता, K: त्वा मन्यता, Dn: त्वा मन्यते)च्युत, D: 3: यथा धामन्यताच्युत, S (G: om) यथा एव मन्यसे नृप

12 ^a) K: 1: B: 2: Dc: Dn: D: c: c व्यजानत, B: अजानीत्य, T G: 3: व्यजानत (for व्यजानत) Ś K: 1: 3 D: 2: च त्वा (K: 1: 3: त्वा), D: त्वा तु (B: transp) G: M यदा तु त्वा विजानीते —^d) B: Dc: नव न्यत, B: अन्वित्यत, Dn: अपच्युत, D: 2: वदच्युत (for अधश्च्युतम्) B: धर्मगजादधन्वित, S (G: om) लुब्धं धर्मप्रवादिन छ: Cd राजा नृवा धना दय स्थित पठित व्यजानीतेत्यन्वय छ: —^c) Ś K: 1: D: 1: त्वा (for त्वा) —^d) Ś: transp न and तथा

13 ^a) G: M त्व (for च) T G: 4: लर्थ (G: 'द्वे) निविद्यमानाश्च —^d) K: B: 3: Dn: यदा, S (G: om) पुरा (for यथा) —^c) Dn: D: [ख]नुरर्थ, D: 'वध, M: 'वद्, Cd 'वन्द्य (as in text) B: D: 2: त्व (for त्वा) Ś K: 1: 2: तस्यानुवचप्राप्तत्वात् —^d) Ś: Dn: कामुक, D: 2: कामुक (for कामुकम्)

14 K: om (hapl) 14^b-15^a —^d) Ś: D: G: M उप (D: M: 1: 'पा)वृत्त, B: अपवृत्त, T अपवृत्त, Cd

अपवृत्त (as in text) Ś K: 1: 2: D: 1: 3: तदानव, D: 2: यदानव, T G: 1: 4: त्वयानव (for तदा) —^c) D: पार्थानिना, G: पार्थै कृपा (for पार्थानिना) Ś: 1: 3: 1: Dn: पृथ्वी (for कृष्णा) G: M कथ पार्थानिना मुनि —^d) G: M त्व तु M: 2: त्वः कृष्णा (for पृथिवी) Ś K: 1: 2: Dn: D: प्रत्यपद्यत, D: 2: S (G: om) प्रति पद्यथा

15 K: om 15^a (cf v 1 14) —^a) K: 1: B: Dc: Dn: D: 2: Cd निर्वित, D: 2: G: M वरित, T G: 2: 4: [ख]प्रिष्ठितं (for [ख]वर्जित) K: om राज्य D: पाण्डुना निर्वित राज्य —^c) T G: 1: एतत् (for तदा) Ś: K: 1: 2: B: Dn: D: 1: 3: [ख]प्यवित

16 ^a) B: 1: 2: Dc: D: तु (for तन) I: 3: Dc: धर्म (for कर्म) —^d) B: मुनिष्ठुर, Cd मुनिफलम् (as in text) —^c) Dn: D: 2: यर्षयाद्, S (G: om) पृथ्यादि (G: M 'द्वि) (for यर्षय्याद्) —^d) Dn: T G: 2: 1: यर्षय (for यर्षयेह)

17 ^a) K: B: 3: T G: तु (for त्व) —^d) K: B: 1: 3: Dc: Dn: D: 2: T G: 1: पुत्र (for पुत्रात्) K: [5]नव, Dn: न तु (for नृप) —^d) Ś K: 1: Dn: D: 1: नैवद् (for न तद्) D: 2: अन्वोपपद्यते (for अक्षोप) Cd cites नव (as in text) D: 2: नैवत्तच्युप पद्यते — After 17, M: 1: ins [= (var) 17]

456* यत्पुनर्बुद्धममकान्मन्वान्नास्तिवृत्तम् ।
 बहु व्याहरये तन्नास्तिवृत्तद्योपपद्यते ।

18 ^d) S (G: om) क्षत्रिया जयकाक्षिण

19 ^a) S (G: om) यत्ता कृष्णार्जुनोपेक्षा नमन्यकृद्गो हरा —^c) B: 1: पञ्चता, B: 2: 3: रक्षति, D: रक्षये; D: रक्षत (for रक्षेत्) K: मंयं च (for वा दुष्येत्)

क्षोरन्को नु तां युध्येच्चमून्यत्र कौरवैः ॥ १९
 येषां योद्धा गुडाकेशो येषां मन्त्री जनार्दनः ।
 येषां च सात्यकिर्गोप्ता येषां गोप्ता वृकोदरः ॥ २०
 को हि तान्निपहेद्योद्धुं मर्त्यधर्मा धनुर्धरः ।
 अन्यत्र कौरवेयेभ्यो ये वा तेषां पदानुगाः ॥ २१

यावत्तु शक्यते कर्तुमनुरक्तैर्जनाधिपैः ।
 क्षत्रधर्मरतैः शूरैस्तावत्कुर्वन्ति कौरवाः ॥ २२
 यथा तु पुरुषव्याघ्रैर्युद्धं परमसङ्कटम् ।
 कुरूणां पाण्डवैः सार्धं तत्सर्वं शृणु तच्चतः ॥ २३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विपटितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

६३

संजय उवाच ।

तस्यां निशायां व्युष्टायां द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ।
 खान्यनीकानि सर्वाणि प्राक्रामद्ब्रूहितुं ततः ॥ १
 शूराणां गर्जतां राजन्संकुद्धानाममर्षिणाम् ।

श्रूयन्ते स्म गिरश्चित्राः परस्परवधैपिणाम् ॥ २
 विस्फार्य च धनूंष्याजौ ज्याः करैः परिमृज्य च ।
 विनिःश्वसन्तः प्राक्रोशन्केदानीं स धनंजयः ॥ ३
 विक्रोशान्सुत्सरून्ये कृतधारान्समाहितान् ।

S (G^s om) को नु ता (T₁ G₂₋₄ कोत्र ता, T₂ कोत्र
 स्वा) प्रति युध्येत —^a) K_s D₃ ६ १ ४ S (G^s om) कौर-
 वात् (for कौरवै)

20 ^a) B_s तेषां (for येषां) T G₂₋₄ गोप्ता (for
 योद्धा) —^o) D₃ laouna, D₄ ५ तु (for च) Ś
 K₁ २ D_{n2} D₁₋₅ योद्धा (for गोप्ता) —^a) D_{n2} D₂ ३ ६
 योद्धा (for गोप्ता)

21 ^a) D₁ ३ T G₂ ४ च (for वा) B₁ २ (marg) ४
 वदानुगा (for पदा^o)

22 ^a) K_s D_{n1} हि (for तु) —^b) B (B₁ [marg
 as in text]) D_{n2} अतरजैर् (for अनुरक्तैर्) D_{n1} नरा
 धिपै, D₁ १ ४ S (G^s om) जनाधिप, D_s नराधिप (for
 जनाधिपै) — D₁ om 22^c-23^b —^o) B (except
 B₁) धर्मपरै (for रतै) —^a) M₃₋₅ वांधवा (for
 कौरवा)

23 D₁ om 23^{ab} (cf v 1 22) —^o) M₃ ४ कौरवा
 (for कुरूणा)

Colophon om in G^s — Sub-parvan Ś K₁₋₃ ५ B
 D_n D₁₋₄ ६-३ G₁ M₁ २ जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship Ś चतुर्थदिने, K₁ ३ चतुर्थ, K₂ चतुर्थे
 युद्धदिवसे; D_{o1} तृतीयो युद्धदिवस — Adhy name
 K_s D₁ पांडवप्राक्रमवर्णन — Adhy no (figures, words

or both) B₁ 83, B₂ D_{n1} 84, D₂ 76, D₃ T
 G₁ ४ M 82 — Śloka no D_{n1} 23

63

1 ^a) K₄ ५ B₁ ३ D_{o1} D₁ ५ १ ४ G₁ २ ५ M प्राक्रमद्
 (for प्राक्रा^o) D_{n1} D₄ व्यूहित (for व्यूहितु)

2 ^a) Ś K₁ ३ ४ D_n D₁ ३-५ कुरूणा (for शूराणा)
 —^{2b} is partly damaged in G₂ —^b) S सनद्धाना
 (for सङ्कु^o) D₄ ५ धमर्यणा, T G₃₋₅ M₃₋₅ मनी
 पिणा (for अमर्षिणाम्) —^o) Ś₂ K₁ ३ M₄ च, B₄
 हि (for स्म) K₄ D₁ सत्या, S (G₂ damaged) चात्र
 (for चित्रा) —^a) D_{n2} D₂ ३ ६ गर्जता च परस्पर, S
 परस्परमवे (G₂ पे) क्षता

3 ^a) K₁₋₄ D_{n1} D₁ ३ विस्फार्य तु, D₃ विस्फूर्ज्य च,
 D₄ विस्फारतो, D₅ विस्फार्यत (for विस्फार्य च) B
 D_{o1} D_{n2} D₂ धनूंष्यन्ते (for प्याजौ) S वि (M₁ नि)
 प्फार्य धनुरुधम्य —^b) K₁ ज्या, D_s ३ ज्या (for
 ज्या) D_{n2} D₂ परे (for करै) S केयूरमव (T₁ मिव,
 G₁ M मनु) मृज्य च —^o) K_s D_{o1} D_{n1} D₁ ५-१ G_s
 विनिश्चयंत (for विनि^o) —^a) G₃ ४ तदानीं (for
 केदानी)

4 ^a) K₁ ४ ५ विशोकान्, B (except B₂) विक्रोपान्;
 Cd विक्रोशान् (as in text) —^b) D_s सहस्रमान्, Cd

पीतानाकाशसंकागानसीन्केचिच्च चिक्षिपुः ॥ ४
 चरन्तस्त्वसिमागांश्च धनुर्मागांश्च गिक्षया ।
 संग्राममनमः शूरा दृश्यन्ते स्म सहस्रशः ॥ ५
 सघण्टाश्चन्दनादिग्धाः स्वर्णवज्रविभूषिताः ।
 समुत्क्षिप्य गदाश्वान्ये पर्यपृच्छन्त पाण्डवम् ॥ ६
 अन्ये बलमदोन्मत्ताः परिवैर्वाहुशालिनः ।
 चक्रुः संशयमाकाशमुच्छ्रितेन्द्रध्वजोपमैः ॥ ७
 नानाप्रहरणैश्वान्ये विचित्रस्रगलंकृताः ।
 संग्राममनसः शूरास्तत्र व्यवस्थिताः ॥ ८
 कार्जुनः क्व च गोविन्दः क्व च मानी वृकोदरः ।
 क्व च ते सुहृदस्तेषामाह्वयन्तो रणे तदा ॥ ९

ततः शङ्खमुपाध्माय त्वरयन्वाजिनः स्वयम् ।
 इतस्ततस्तात्रचयन्द्रोणश्चरति वेगितः ॥ १०
 तेष्वनीकेषु सर्वेषु स्थितेष्व्राह्वयन्दिपु ।
 भागद्वाजो महाराज जयद्रथमथाव्रवीत् ॥ ११
 त्वं चैव सौमदत्तिश्च कर्णश्चैव महारथः ।
 अश्वत्थामा च गल्यश्च वृपसेनः कृपस्तथा ॥ १२
 शतं चाश्वसहस्राणां स्थानामयुतानि पद् ।
 द्विरदानां प्रभिन्नानां सहस्राणि चतुर्दश ॥ १३
 पदातीनां सहस्राणि दंशितान्येकविंशतिः ।
 गन्धूतिषु त्रिमात्रेषु मामनासाद्य तिष्ठत ॥ १४
 तत्रस्थं त्वां न संसोढुं शक्ता देवाः सवासवाः ।

समाहितान् (as in text) —^a) G₂ damaged Ś₁ विचिक्षिपु, K B: s D₁ D₁ s-s विचिक्षिपु, D₁ विनि क्षिपु (for च विक्षिपु) S (G₂ damaged) असी-
 नुचिक्षिपुर्जना

5 ^a) G₂ damaged D₁ चरतस् (for चरन्तस्) —^b) S रय(T G₃ s शर)मागांश्च शिक्षिता (G₂ तान्) Cd oites मार्गान् —D₁ om (hapl) 5^a-8^a —^a) Ś: K₂ [s]य, K₁ हि, K₃ तु (for स्) K₅ D₁ द्यदृश्यत सहस्रश —For 5^{cd}, S subst

457* दृश्यन्ते कुञ्जरैश्चान्यैर्वाजिभिश्च युयुत्सन ।

6 D₁ om 6 (cf v 1 5) —^a) D₃ सर्वत्र, D₅ सघण्टाश् (for सघण्टाश्) —^b) D₅ c M₄ स्वर्णपत्र (for 'वज्र) —K₄ om (hapl) 6^a-8^a —^a) K₅ D₁ D₁ 7 s पाण्डवान

7 K₁ D₁ om 7 (cf v 1 6, 5) —^a) Ś K₁ s D₁ D₁ अन्ये मउबलोन्मत्ता, G₁ M₁ s अन्ये मदोत्कटा दोभिर्, M₃ s s (sup lin) मदोत्कटान्ये परिघेर् —^b) S वृहद्विर्वाहुशालिन

8 K₁ om 8^a (cf v 1 6) D₁ om 8^{abc} (cf v 1 5) —^a) S K₁₋₃ D₁ 7 s प्रहरणाश् (for णेश) D₃ c G₁ s M₁₋₄ चान्येर् (for चान्ये) —^b) D₁ s विभूषिता (for अलंकृता) S नानारजितवासम —^{cd}) Ś: transp शूरास् and तत्र B₁ प्रपेदिरे (for द्यवस्थिता)

9 G₂ partly damaged —^a) B D₁ D₂ स (for च) G₁ M क्व कार्जुन क्व गोविन्द —^b) D₃ क्व च भीमो यमौ तथा —^c) Ś चान्ये (for च ते). —^d) B₂

s s D₁ D₂ आह्वयते, D₁ s यानो (for यन्तो) ५₂ K₁₋₃ सदा (for तदा) S (G₂ damaged) आह्वयाना स्तदा रणे

10 ^b) B₂ सदा (for स्वयम्) D₅ त्वरयन्वाजिगतस्तत —^c) K₂ ततस्ततस् (for इत) D₇ स्वान् (for तान्) Ś₁ दुर्वीरो (sio), Ś₂ नुदयन्, D₁ सुवीरो, D₁ अचरन् (for रचयन्) —^d) Ś D₁ D₁ s वेगित (for वेगित)

11 D₂ om 11^a-12^b —^a) G₁ M यत्तेषु (for सर्वेषु) B₁ तेषु सर्वेष्वनीकेषु, D₁ मप्रामे तेष्वनीकेषु —^b) S शोभिषु (for नन्दिषु) —^d) D₁ क्षमापत (for अथाव्रवीत्)

12 D₂ om 12^{ab} (cf v 1 11) —^a) K₁ D₁ D₁ D₁ s G₂ s सौमदत्तिश् (for सौम) —^c) B₁ D₁ s विकर्णेश, D₂ च श्लेष्, T G₂-4 सदात्यश् (for च श)

13 ^a) D₁ लक्षं, D₁ चाष्ट (for चाच) D₇ शत सहस्रमश्वानां —D₁ om (hapl) 13^a-14^a —^b) Ś K₁₋₄ D₁ च (for पद्)

14 D₁ om 14^a (cf v 1 13) —^a) S महत्ताणा (for 'त्ताणि) —^b) D₂ नियुतानि, D₃ यलिनाम् (for दंशितानि) D₁ D₁-s [ए]कविंशति (for शति) S सहस्राण्यपि (G₃ 'गि च) पच च —^c) S योजनेषु (for गन्धूतिषु) B₁ D₁ D₂ D₂ त्रिमात्रासु (for त्रिमात्रेषु) D₁ D₁ s Cd गन्धूतित्रि (D₃ 'ति त्रि) षु मात्रेषु (D₁ Cd मात्रासु) —^d) D₃ तिष्ठ हि (for तिष्ठत) S नम सेन्यस् पृष्ठत ६ Cd मामनासाद्य, मध्ये द्यवधानं हृत्चे सर्वे । ६

किं पुनः पाण्डवाः सर्वे समाश्वसिहि सैन्धव ॥ १५
 एवमुक्तः समाश्वस्तः सिन्धुराजो जयद्रथः ।
 संप्रायात्सह गान्धारैर्वृतस्तैश्च महारथैः ।
 वर्मिभिः सादिभिर्यत्तैः प्रासपाणिभिरास्थितैः ॥ १६
 चामरापीडिनः सर्वे जाम्बूनदविभूषिताः ।
 जयद्रथस्य राजेन्द्र हयाः साधुप्रवाहिनः ।
 ते चैव सप्तसाहस्रा द्विसाहस्राश्च सैन्धवाः ॥ १७
 मत्तानामधिरूढानां हस्त्यारोहैर्विशारदैः ।
 नागानां मीमरूपाणां वर्मिणां रौद्रकर्मिणाम् ॥ १८

अध्यर्धेन सहसेण पुत्रो दुर्मर्षणस्तव ।
 अग्रतः सर्वसैन्यानां योत्स्यमानो व्यवस्थितः ॥ १९
 ततो दुःशासनश्चैव विकर्णश्च तवात्मजौ ।
 सिन्धुराजार्थसिद्धयर्थमग्रानीके व्यवस्थितौ ॥ २०
 दीर्घो द्वादशगव्यूतिः पश्चार्धे पञ्च विस्तृतः ।
 व्यूहः स चक्रशकटो भारद्वाजेन निर्मितः ॥ २१
 नानानृपतिभिर्वीरैस्तत्र तत्र व्यवस्थितैः ।
 रथाश्वगजपत्न्योधैर्द्रोणेन विहितः स्वयम् ॥ २२
 पश्चार्धे तस्य पद्मस्तु गर्भव्यूहः सुदुर्भिदः ।

15 ^a) Ms-5 तत्रस्थान्वो (for °स्थं त्वा) D₁ सरोढु
 (for संसोढुं) T G₂₋₄ तत्र स्थितं न सोढुं त्वा, G₅ तत्र
 स्थितान्न ससोढु — ^b) Ms-5 अल (for शक्ता) T G
 M₁ 2 अल लोका सदेवता

16 D₂ om 16^{cd} — ^c) B₁ G₈ 4 स प्रायात् (for
 संप्रा°) D₃ गधारैर (for गान्धा°) — ^d) Ś K₁₋₄ D₁
 8 6-8 चैव (for तैश्च) — T G₅ om (hapl) 16^{ef} — ^e)
 Ś₁ K₄ D₁ वदिमि, D₅ धन्विभि, G₁ 2 4 M वर्मिण
 (for वर्मिभि) G₁ M सादिनो (for °दिमिर) K₁₋₄
 यानै, T G₂₋₄ युक्तै; G₁ M याति (for यत्तै) — ^f)
 B₁ 2 Dn₂ D₂ 6 पाश- (for प्रास) G₁ M पाशशक्त्यु-
 ट्टिपाणय

17 The portion of the text from 17 up to 7
 78 25 is lost in Ś₂ on missing folios — ^a) K₅ Dn₁
 चामरापीडसंयुक्ता, D₂ सध्रीचीनाश्च ते सर्वे, S (except G₅)
 चामरापीडना सर्वे — ^b) G₅ चामीकर- (for जाम्बूनद)
 — ^d) K₅ B₁ -प्रहारिण (for -प्रवाहिन) T G₂₋₅ योधा
 साधुप्रहारिण, G₁ M गोप्तार- समलंकृता — ^f) B D₀₁
 Dn₂ D₂ G₁ M त्रिसाहस्राश्च, Dn₁ D₄ त्रिसह°, T G₂
 द्विसह° (for द्विसाह°) K₁ सैन्धव; D₄ सैन्धवै (for
 °वा) D₈ रथयानश्च सैन्धवा

18 Ś₂ missing (of v 1 17) — ^a) Ś₁ K B₁₋₈
 Dn₁ D₁ 2 4 6-8 स्वा (K₄ 5 B₂ Dn₁ D₂ 6 7 स्व) धिरू-
 ढाना, B₄ Dn₂ सुविरू°, D₀₁ युधि रू° (for अधि
 रू°) — ^b) Ś₁ K₁₋₄ Dn D₁₋₈ विशां पते (for विशा
 रदै) — ^c) Ś₁ K₁₋₄ Dn₂ D₁₋₆ गजाना, T G₂₋₄
 हस्तिना (for नागाना) — ^d) Ś₁ G₆ रौद्रकर्मणा; G₁
 M °वर्चसां (for °कर्मिणाम्) D₂ 5 वालिना फूरकर्मणा

19 Ś₂ missing (of v 1 17) — ^a) G₄ अध्यर्धेन;

G₅ अध्यर्धेन च (for अध्यर्धेन) G₁ M ययौ द्विसप्तसाहस्रै
 — ^b) K₁₋₈ दुर्धर्षणस्, D₅ दुर्योधनस् (for दुर्मर्षणस्)
 — ^d) B D₀₁ युध्यमानो (for योत्स्यमानो) B₁ व्यतिष्ठत
 (for व्यवस्थित)

20 Ś₂ missing (of v 1 17) — ^b) Ś₁ K₁ 3 4
 D₁ 2-3 तवात्मज, Dn₂ तथात्मज (for तवात्मजौ)
 — ^c) Dn₁ D₄ 5 G₁ M सिंधुराजस्य, D₇ 8 °राजोर्थ
 (for °राजार्थ-) D₄ 5 रक्षार्थम् (for सिद्धयर्थम्) — ^d)
 Dn₂ D₀ [अ]ग्रानीके; D₂ [अ]ग्रानीकैर् (for [अ]ग्रानीके)
 D₅ व्यवस्थित

21 Ś₂ missing (of v 1 17) — ^a) G₅ दीर्घश्व
 द्वादशव्यूति — ^b) K₁ 4 पंचार्धे, K₅ परार्धे, D₂
 पश्चार्धे, D₇ पश्चार्धे, G₅ पंचार्धे (for पश्चार्धे) D₀
 विस्तृति, Cd विस्तृत (as in text) — ^c) K₅ Dn₁
 सु (for स) Ś₁ K₁₋₈ D₁ 8 व्यूह सुचक्र शकटो, Dn₂
 D₃ 6 T G₂₋₄ व्यूह स (Dn₂ D₂ 6 °हश्च) शकटो नाम;
 G₅ व्यूह सर्वत्र शकटो

22 Ś₂ missing (of v 1 17) D₇ om 22^a-23^a
 — ^c) D₁ 6 T G₁ 2 M₂ 4 पत्न्यौधैर् (for पत्न्योधैर्)
 Ś₁ K₅ B₂ Dn₁ D₅ M₁ गजाश्वरथपत्न्यौधैर् — ^d) B₄
 निर्मित (for विहित)

23 Ś₂ missing (of v 1 17) D₇ om 23^a (of
 v 1 22) — ^a) K₅ तत्र, Cd तस्य (as in text)
 Ś₁ K₁₋₄ D₁ 3 6 Cd पद्मस्य (for पद्मस्तु) — ^b) S पुन
 कृत (for सुदुर्भिद) — D₀ om. (hapl) 23^c-24^b
 — ^c) T G₂₋₄ पाशस्य (for पद्मस्य). K₅ B Dn₁ D₄ 5
 गर्भस्थो, D₇ M₂ 5 मध्ये तु, D₅ मध्ये च, G₂ 4
 मध्यस्था (for मध्यस्थो) — ^d) D₄ व्यूडो (for गूडो).
 K₅ D₄ 5 पुरस्कृत, B D₀₁ कृत पुन (by transp);
 Dn₁ सुदुर्भिद. § दृढव्यूहो जयद्रथ,

सूची पद्मस्य मध्यस्थो गूढो व्यूहः पुनः कृतः ॥ २३
 एवमेतं महाव्यूहं व्यूह द्रोणो व्यवस्थितः ।
 सूचीमुखे महेष्वासः कृतवर्मा व्यवस्थितः ॥ २४
 अनन्तरं च काम्बोजो जलसंधश्च मारिष ।
 दुर्योधनः सहामात्यस्तदनन्तरमेव च ॥ २५
 ततः शतसहस्राणि योधानामनिवर्तिनाम् ।
 व्यवस्थितानि सर्वाणि शकटे सूचिगक्षिणः ॥ २६
 तेषां च पृष्ठतो राजा बलेन महता वृतः ।
 जयद्रथस्ततो राजन्सूचिपाशे व्यवस्थितः ॥ २७
 शकटस्य तु राजेन्द्र भागद्वजो मुखे स्थितः ।
 अनु तस्याभवद्भोजो जुगोपैतं ततः स्वयम् ॥ २८
 श्वेतवर्मास्वरोष्णीपो व्यूढोरस्को महाशुजः ।

अनुर्विस्फारयन्द्रोणस्तस्यां क्रुद्ध इवान्तकः ॥ २९
 पताकिनं शोणहयं वेदीकृष्णाजिनध्वजम् ।
 द्रोणस्य स्थमालोक्य प्रहृष्टाः कुर्वोऽभवन् ॥ ३०
 सिद्धचारणसंघानां विम्बयः सुमहानभूत् ।
 द्रोणेन विहितं दृष्ट्वा व्यूहं क्षुब्धार्णवोपमम् ॥ ३१
 सशैलसागरवनां नानाजनपदाकुलाम् ।
 प्रसेदयूहः क्षितिं सर्वाभिति भूतानि मेनिरै ॥ ३२
 बहुगयमनुजाश्वपत्तिनागं
 प्रतिभयनिस्वनमद्भुताभरूपम् ।
 अहितहृदयभेदनं महद्वै
 शकटमवेक्ष्य कृतं ननन्द राजा ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

24 Ś2 missing (cf. v 1 17) D2 om. 24^{ab} (cf. v 1 23) —^a) K. B1 5 D3 G4 M2-5 एतन्, B1 D1 पुन (for एत) —^b) T G3 [5]म्यवस्थित (for व्यव) — D1 om (hapl.) 24^c-28^b

25 Ś2 missing (cf. v 1 17) D1 om. 25 (cf. v 1 24). —^a) D2 G. अनतरम्, D1 'तरे (for अनतर) Ś1 K1 4 D1 कामोजो —^b) D. - २ नागध, S वीर्यवान (for मारिष) —^c) Ś1 K1-4 Dn2 D1 २ ८ च कर्णश्च (for महामात्यम्)

26 Ś2 missing (cf. v 1 17) D1 om 26 (cf. v 1 24) —^b) G1 3 M शौचानाम् —^c) Ś1 व्यूह-स्थितानि (for व्यव) —^d) K. B1-3 Dn1 D2-२ सूचि-रक्षिण (K. D ३ 'ण), D2 सूचिरक्षणे, T सूचिरक्षिणा (for 'रक्षिण)

27 Ś2 missing (cf. v 1 17) D1 om. 27 (cf. v 1 24) —^a) G1 M द्वै (for च) T G2 ३ पृष्ठतो (for च पृष्ठतो) Ś1 K1 2 4 G- राजन् (for राजा) — Ś1 K1-4 D1 om (hapl.) 27^{bc} —^c) M2-३ तथा (for ततो) B2 4 Dn2 D2 S राजा (for राजन्) —^d) Kc पाशम्, B Dc1 Dn2 D2 r c Cd पाशम्, D3 -पाशम् (for -पाशे)

28 Ś2 missing (cf. v 1 17) D1 om 28^{ab} (cf. v 1 24) —^a) Kc Dn1 च (for तु) K1 D1 श-

(K3 शा)कटस्य राजेन्द्र, G1 M शकटस्य पुनन्तुदो —^b) D3 G1 M व्यवस्थित, D1 ३ स्थितो मुखे (by transp) —^c) D1 ३ S ना(D1 २ च)त्र तत्र (T G2-३ 'स) सवेदो —^d) G1 M अय (for तत)

29 Ś2 missing (cf. v 1 17) —^a) Ś1 K1 2 4 D1 श्वेतवर्णास्वरोष्णीपो, Dn1 D1 7 G3 ३ श्वेत(D1 कृत)-वर्मा वरो(D1 स्थितो)ष्णीपो —^b) D. महाशुज (for 'शुज) —^c) S विस्फारयन् (for विस्फा) —^d) D1 शास्त्रा (for तस्यां) K1 युद्ध, G1 M काल (for क्रुद्ध) — After 29, S ins

458* तस्य सर्वस्य सैन्यस्य नेता गोता च वीर्यवान् ।

30 Ś2 missing (cf. v 1 17) —^a) M1 2 पताकिन —^b) T G2 M वेदि (for वेदी) —^c) D. ८ द्रोणं रथे ममालोक्य —^d) K1 महान् (for सभवन्)

31 Ś2 missing (cf. v 1 17) —^b) Ś1 T G2 4 स महान् (for सुमहान्) —^c) Ś1 K1-4 D1 3-3 transp रक्षा and व्यूह

32 Ś2 missing (cf. v 1 17) B2 reads 32^{ab} on marg —^a) G2 कानन (for सागर-)

33 Ś2 missing (cf. v 1 17) Dn

६४

संजय उवाच ।

ततो व्यूढेष्वनीकेषु समुत्कृष्टेषु मारिष ।

ताड्यमानासु भेरीषु मृदङ्गेषु नदत्सु च ॥ १

अनीकानां च संहृदे वादित्राणां च निस्वने ।

प्रध्मापितेषु शङ्खेषु संनादे लोमहर्षणे ॥ २

अभिहारयत्सु शनकैर्भरतेषु युयुत्सुषु ।

रौद्रे मुहूर्ते संप्राप्ते सव्यसाची व्यदृश्यत ॥ ३

वडानां वायसानां च पुरस्तात्सव्यसाचिनः ।

बहुलानि सहस्राणि प्राक्रीडंस्तत्र भारत ॥ ४

मृगाश्च घोरसंनादाः शिवाश्चाशिवदर्शनाः ।

दक्षिणेन प्रयातानामस्माकं प्राणदंस्तथा ॥ ५

सनिर्घाता ज्वलन्त्यश्च पेतुरुल्काः समन्ततः ।

चचाल च मही कृत्स्ना भये घोरे समुत्थिते ॥ ६

विष्वग्वाताः सनिर्घाता रूक्षाः गर्करवर्षिणः ।

*ताडुकार, G₁ ६ *ताप्ररूप (for *तामरूपम्) — °) D₂ वेदनं, T G₂₋₄ -भेदिन (for भेदन) S महत् (for महदै)

Colophon om in D₇ S₂ missing — *Sub parvan*
S₁ K₁₋₃ ६ B D₁ D_n D₁₋₄ ६ G₁ २ M₁ २ जयद्रथवध
— *Day of Drona's Generalship* K₁ चतुर्थं, K₂ ३
चतुर्थदिवसे — *Adhy name* K₅ D₁ सेनाच्यूहरचन
(D₁ 'नं), D₅ द्यूहरचने, Bom ed कौरवच्यूहनिर्माणे
— *Adhy no* (figures, words or both) B₁ 84, B₂
87, B₃ D_{n1} 85, D₂ 79, T G₁ M 83, G₂ ६ 82
— *Sloka no* D₁ 34, D_{n1} 33

64

☞ This adhy is missing in S₂ (cf v 1 7 63 17)

1 D₇ om 1^{ab} with the ref M₁ om the ref
— °) S₁ D₃ व्यूहेषु (for व्यूहेषु) S व्यूहेषु तव सैन्येषु
— °) K₁ D_{n1} D₂ ६ ६ समुत्कृष्टेषु, Cd *उत्कृष्टेषु (as in
text) D₁ पार्थिव (for मारिष) — °) T G₂₋₅
नाद्यमानासु, G₁ M नर्दं (for ताड्यं) — °) K₅ D_{n1}
S [आ]नकेषु (for नदत्सु)

2 °) B₁ १ (marg as in text) आनकाना (for
अनीं) B₁ D₇ च निर्हादि (B₁ 'दंर', D₂ ४ च सहादंर,
D₅ सहस्राणि (for च सहादे) — °) S₁ K₂ ६ ६ D₁ ४
T G₁₋₄ M निस्वने, B₁ निस्वनं, D₂ ६ निस्वनं (for
निस्वने) — °) B₅ अध्मापितेषु, M₁ ६ प्राध्मा (for
प्रध्मा) K₁ सख्येषु (for शङ्खेषु) — °) D₅ G₁ M
सहादे (for संनादे) Some MSS रोम (for लोम-
G₁ भीषणे (for -हर्षणे)

3 °) Hypermetric K₂ अभ्याहरत्सु, B₂ (marg)
अभिधावयत्सु, B₃ धारत्सु, D₂ सारिषु, D₃ ६ आवार-

यत्सु, D. (before corr as in text) अभिसारयत्सु, Cd
'हारयत्सु (as in text) S प्रगृहीतेषु शङ्खेषु — °)
K₁₋₃ D_{n1} D₁ ४ ६ ६ G₁ M भारतेषु (for भरं) K₁ ३
D₁ ६ युयुत्सु च (sic), B. 'त्सव, D₂ युयुत्सु* (for
'सुषु) — °) G₁ M₁ २ प्रदृश्यत M₃ ३ ६ (sup l_{n1})
सव्यग्वाचिरदृश्यत

4 °) K₁ २ B₁ वडाना, K₃ B₁₋₃ ३ D₁ D_{n2} D₂
३ ६ G₂ वलाना, K₁ ३ D₁ ३ ६ वडाना, D₁ वडाना,
D₂ वामना, T वलीना, G₁ ३ M Cd वडाना, G₂ ४
वलाना (for वडाना) — °) D_{n1} पुरस्ताच्च सहस्रदा
— °) D_{n1} बहुलानि च राजेंद्र प्राक्रीडंस्सव्यग्वाचिना — For
4^{cd}, S subst

459* पिशितासुग्भुजा मघा प्रलीयन्ते सहस्रदा ।

[G₁ पीशितासुग्भुजा G₁ प्रलीयत, M₁ २ *यत, M₃₋₅
प्रलीयत (for प्रलीयन्ते)]

5 °) K₁ D₁ दक्षिण, M₃ दक्षिण (for दर्शना)
— °) S₁ प्रवृत्तानाम् (for प्रयातां) — °) S₁ K
(except K₁) D_{n1} D₂ ६ तदा (for तथा) T G₂₋₅
अस्माक नेदुरध्वनि (G₅ 'न), G₁ २ M 'क नेदुरत्स्वरा
(G₂ 'न) — After 5, S ins

460* लोकक्षये महाराज यादयास्तादृशा हि ते ।

अशिवा धार्तराष्ट्राणा शिवा पार्थस्य संयुगे ।

[(L 1) M₁ क्षय (for क्षये) M₃₋₅ च (for हि)
T G₁ ता (for ते)]

6 °) T₂ विनिर्घाता (for सनिं) Cd cites निर्घात-
— °) B D₁ D_{n2} S सहस्रदा (for समन्तत) — °)
G₁ M₃₋₅ पृथिवी (for च मही) S सर्वा (for कृत्स्ना)
— °) G₅ ह्युपस्थिते (for समुत्थिते) G₁ M₂₋₅ भयमोह-
समावृता

वधुरायाति कौन्तेये संग्रामे समुपस्थिते ॥ ७
 नाकुलिस्तु अतानीको धृष्टद्युम्नश्च पार्यतः ।
 पाण्डवानामनीकानि प्राज्ञौ तौ व्युहस्तदा ॥ ८
 ततो रथमहस्त्रेण द्विरदानां शतेन च ।
 त्रिभिरश्वसहस्रैश्च पदातीनां शतैः शतैः ॥ ९
 अर्धयमात्रे धनुषां सहस्रे तनयस्तत्र ।
 अग्रतः सर्वसैन्यानां स्थित्वा दुर्मर्षणोऽब्रवीत् ॥ १०
 अद्य गाण्डीवधन्वानं तपन्तं युद्धदुर्मदम् ।
 अहमावारयिष्यामि वेलेव मकरालयम् ॥ ११
 अद्य पश्यन्तु संग्रामे धनंजयममर्षणम् ।

विपक्तं मयि दुर्धर्मममकूटमिवाश्मनि ॥ १२
 एवं युवन्महाराज महात्मा स महामतिः ।
 महेष्वासैर्वृतो राजन्महेष्वासो व्यवस्थितः ॥ १३
 ततोऽन्तक इव क्रुद्धः सवज्र इव वाससः ।
 ढण्डपाणिरिवासह्यो मृत्युः कालेन चोदितः ॥ १४
 शूलपाणिरिवाक्षोभ्यो वरुणः पाशवानिव ।
 युगान्ताग्निरिवार्चिष्मान्प्रधक्ष्यन्वै पुनः प्रजाः ॥ १५
 क्रोधामर्षवलोद्भूतो निवातक्रवचान्तकः ।
 जयो जेता स्थितः सत्ये पारयिष्यन्महाव्रतम् ॥ १६
 आमुक्तक्रवचः खड्गी जाम्बूनदकिरीटभृत् ।

C 7 31°
 B 7 66 18
 K 7 68 20

7 D. 7 om (hapl) 7 —^a) Ś1 K1 D1 विश्ववाता
 (for विव्) T G M1 2 सनीहारा, M3-5 सनिर्हारा
 (for सनिर्वाता) —^b) S नीचै (for रूक्षा) K3 5
 B (except B4) Dn D2-4 6 8 G1 M1 2 4 कर्षिण (for
 वर्षिण) —^c) D5 G4 कँतिय, D8 कौरव्य (for
 कौन्तेये)

8 ^a) Ś1 B2 4 D2 4 5 7 8 च, G5 damaged (for
 तु) —^c) G. damaged from नामनीकानि up to
 सहस्रंश्च प (in 9^{cd}) —^d) M3-5 तु (for तौ) G2
 M तत (for तदा)

9 G. damaged up to सहस्रंश्च प —^a) Dn1 मह
 क्षाणि, D8 क्षाणा (for क्षेण) —^b) K4 D1 द्विप
 दाना, K5 द्विपाना च (for द्विरदाना) K5 Dn1 D1 5
 शतैश्चिभि (for शतेन च) Dn2 D3 6 च (for च)
 —^c) D7 8 तु (for च) D1 त्रिभिश्च रथसाहस्रै —^d)
 Ś1 K1-4 Dn1 D1-2. 6 पा (K1 प) शतैश्च, D8 पादाताना
 (for पदातीना) B2 (marg) Dn1 D1 S शत (for the
 first शत) B5 तथा, D8 शत (for the second
 शत)

10 ^a) D5 G4 अर्यर्ष, Cd अर्यर्ष (as in text)
 D3 मात्रैर्, Cd मात्रे (as in text) —^b) B2 D3
 सहस्रैश्च, Cd सहस्रे (as in text) D1 सहस्रे भरतर्षम
 —^c) K1-4 अग्रणी (for अग्रत) —^d) Ś1 (sup in
 as in text) K1 2 दुर्मर्षणो, D1 5 दुर्मर्षणो (for दुर्म
 र्षणो) G2 damaged from अब्रवीत् up to तप (in 11^b)

11 G2 damaged up to तप —^a) D1 गांजीव
 (for गाण्डीव) —^b) K4 5 Dn1 D1-4 पतत, D8
 नृत्यत, S सम (G2 damaged) रे (for तपन्त) —^d)
 K1-4 D1 मकराकर

12 ^b) K4 T G1 3-5 M1 2 अमर्षिणं (for र्षणम्)
 —^c) K4 D2 3 6 अपि, D1 अय (for मयि) —^d)
 Cd अश्वकूटम् (for अश्म) S भिन्न कुभमिवाश्मनि
 — After 12, B Dc1 Dn1 D2 3 5 6 ins

461* तिष्ठन् रथिनो यूय सग्राममभिकाङ्क्षिण ।

युष्यामि सहतानेतान्यशो मान च वर्धयन् ।

[(L 1) D2 3 5 समामाद् (for 'मम्)]

13 ^a) T G2-4 ततोर्जुनो (for एव युवन्) —^b)
 K5 Dc1 Dn1 D2- युति (for मति) S महात्मा महता
 पति —^c) D5 महेष्वासो (for 'ष्वासैर्) D1 5 राजा
 (for राजन्) S महारथममाख्यातो —^d) D1 6 तत्र
 मध्ये (for महेष्वासो) — After 13, G1 M ins

462* ततोर्जुनो महाराज प्रत्यदृश्यत भारत ।

14 ^a) Dn1 ततोर्धक S कक्षा (M3 4 'क्ष्या)गिरिव
 दुस्पर्श (G2 'वर्ष, G5 'स्वर्ग) —^c) K5 Dn1 [अ]
 धृत्यो, D5 क्रुद्धो (for [अ]सह्यो) —^d) K5 D6 8
 नोदित (for चोदित) S मृत्यु कालप्र (T G2 5 'ल प्र)
 चोदित

15 ^c) K5 Dn [अ]धृत्य (for [अ]विष्मान्) —^d)
 K5 5 B Dn D2 3 5-7 प्रधक्षन् K1-4 D1 पुन (for
 प्रजा) S दिधक्षु स्थाणुजगम

16 ^a) G5 क्रोधानमहा (for 'मर्ष) K4 **दूतो,
 D2 यलोन्मत्तो, D8 दूतो, S 'पेतो (for 'दूतो)
 —^c) S युद्धे, Cd जय (for जयो) Ś1 K4 B2 8
 D2 7 8 Cd [अ]जित सत्य (B3 Cd 'त्य, B3 D2 8 त्ये),
 K1-3 D1 जितासत्य, K5 [अ]जित. संत्ये, B1 स्थित.

शुभ्रवर्माश्वरधरः स्वङ्गदी चारुकुण्डली ॥ १७

रथप्रवरमास्थाय नरो नारायणानुगः ।

विधुन्वन्गाण्डिवं संख्ये बभौ सूर्य इवोदितः ॥ १८

सोऽग्राणीकस्य महत् इपुपाते धनंजयः ।

व्यवस्थाप्य रथं सज्जं शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १९

अथ कृष्णोऽध्यसंभ्रान्तः पार्थेन सह मारिप ।

प्राध्मापयत्पाञ्चजन्यं शङ्खप्रवरमोजसा ॥ २०

तयोः शङ्खप्रणादेन तव सैन्ये विशां पते ।

आसन्संहरोमाणः कम्पिता गतचेतसः ॥ २१

यथा त्रसन्ति भूतानि सर्वाण्यशनिनिस्वनात् ।

तथा शङ्खप्रणादेन वित्रेसुस्तव सैनिकाः ॥ २२

प्रसुस्रुवुः शकृन्मूत्रं वाहनानि च सर्वशः ।

एवं सगाहनं सर्वमाविशमभवद्गलम् ॥ २३

व्यपीदन्त नरा राजश्शङ्खशब्देन मारिप ।

विसंज्ञाश्चाभवन्केचित्केचिद्राजन्वितत्रसुः ॥ २४

ततः कपिर्महानादं सह भूतैर्ध्वजालयैः ।

सख्ये, Dn1 D. जय सख्य, D1 जितौ सत्यात् (sic) (for स्थित सख्ये) —^d) Cd महारथं (for 'प्रतम्)

17 ^a) Ś1 K D1-3 ० आवद्ध, B2 आवध (for आमुक्त) K5 B5 Dn1 D4 कवची (for -कवच) —^b) K6 Dn1 T G1 3-5 M -किरीटवान्, D1 'टष्टक, G2 विभूषण (for किरीटभृत्) —^c) K1-3 श्वभ्र, B1 2 Dc1 शुक्र, D3 ० शुद्ध, D4 ० G1 M शुभ (for शुभ्र) B Dc1 माल्यावर, D1 ० चर्मां, D7 वर्णा, G2 चर्मागद, M1 २ चर्मानर (for -चर्मान्पर) —^d) K4 सांगदी, K5 Dn1 D1 ० सुखायी, B Dc1 Dn2 D2 ० 7 स्वं (D2 सां)गदश; T G2-4 स्वगदी, G1 M1 स्वागदी (for स्वददी) K2 ० B D T G2-4 कुडल (for कुण्डली)

18 ^c) T G2-4 विकर्षन्, G1 ० M विधुन्वन् (for विधुन्वन्) Dn1 D5 गाढीवं, D1 गाजीवं (for गाण्डिवं) G1 M1 २ ० सख्ये, G4 M3 4 सखे (for सख्ये) —^d) D5 [उ]द्यत (for [उ]दित)

19 ^a) K6 D2 सोत्रेनीकस्य, B5 D1 साम्रां, D7 द्रोणां; D8 शोणां, S अम्रां (for सोऽम्रां) Ś1 K1-3 D1 स (D1 म)हित, T G2-4 सोध्यर्थं, G1 M सो प्यर्थं, G5 सोर्धं च (for महत्) —^b) Ś1 इपुपात, K1-3 चात, D1 चात, D4 पातैर् (for पाते) —^c) D3 ० ध्यवस्थाय, S अवस्थाप्य (for ध्यव) D5 धनु (for रथं) K2 मज्जौ (corrupt), K5 Dn1 मख्ये, B5 राजन्, M3 4 ० (sup lin) तज्ज (for सज्ज) —^d) S शखं प्रा (G1 ० M3 4 प्र)ध्मापयत्प्र (M न्प्र)भु

20 ^a) K4 D1 सभ्रात (for [अ]सं) —^b) D5 सह पार्थेन (by transp) S वीर्यवान् (for मारिप) —^c) K1 M2 प्राध्मापयन्, K2 ० D1-० G2 ० M3 प्रध्मा पयन् (D० न्) (for प्राध्मा) —^d) K1 Dn1 शखं (for शङ्ख)

21 Dc1 om (hapl) 21^b-22^c, D7 reads the same

twice —^b) Dn1 D1 सेना, D3 ० 7 (both times) ० सैन्या, S सैन्य (for सैन्ये) —^c) K3 रोमाणि (for रोमाण) D1 ० आसीत्स (D. सन्स)विग्रमनम (for ०) D1 चेतना, D. साध्वया (for चेतम्) S सहदृरोम मुद्दिम महद्गल (M1 [before corr] भय)मभूत्त्व (G2 दा)

22 For the repetition in D7, cf v 1 21 Dc1 om 22^{abc} (of v 1 21) G5 M3-5 om (hapl) 22-23 D2 om. 22^{ab} —^a) B Dn2 D5 त्रस्यति, D1 दांसति, T G1-4 M1 2 त्रस्तानि (for त्रसन्ति) —^b) Some MSS निस्वनात् D1 सर्वान्पश्यति निस्वनान् —^c) D2 तयो (for तथा) —^d) K1 2 विभ्रमुस, D1 वित्रस्तास् (for वित्रेसुस्) K2 तत्र (for तव)

23 G5 M3-5 om 23 (cf v 1 22) —^a) A few MSS प्रशुश्रुवु K4 D5 ० सकृन् (for शकृन्) K5 D5-8 M1 2 मूत्रे (for मूत्र) —^c) K5 Dn1 D1 एवं तव महाराज (for ०) T G1-4 M1 2 तथा प्रव (G1 M1 2 च)लमुद्दिम महद्गल (T जय)मभूत्त्व Cd otes आविग्रम् (as in text)

24 ^a) K1-4 D1-3 ०-3 ह्यसी (D2 शी)दत्, B Dc1 Dn2 S सीदंति स (for व्यपीदन्त) D2 तदा राजन्, D० ततो रां, G2 महाराज (for नरा राजन्) —^b) Dc1 नाटेन (for शब्देन) S भारत (for मारिप) —^c) Dn1 D7 G5 om (hapl) केचित् D5 राजन् (for केचित्) —^d) G1 M1-4 राजन् (for केचिद्) D2 ० तत्र, G1 M केचिद् (for राजन्) B5 विदुदुवु (for वितत्रसु)

25 ^a) K1 2 D1 ० 7 कपि (for कपिर्) —^b) D1 बलाजयै (for ध्वजालयै) —^c) Ś1 K1 व्याधिदा (K1 धा)स्यन्वै, K2 ० व्या (K3 ह्या)दिधास्यन्वै, K5 Dn1 D2 7 तास्य सन्, B1-3 Dc1 D1 तास्य च, D1 ० ० तासा स (D1 स्ता स)न्, D० तास्य स, S व्याददे

अक्रोद्धथादितास्यश्च भीषयंस्तत्र सैनिकान् ॥ २५

ततः शङ्गाश्च भेर्यश्च मृदङ्गाश्चानकैः मह ।

पुनरेवाभ्यहन्यन्त तत्र सैन्यप्रहर्षणाः ॥ २६

नानावादित्रसंहादैः क्ष्वेडितास्फोटिताकुलैः ।

मिहनादैः सवादित्रैः ममाद्भूतैर्महागैः ॥ २७

तस्मिन्सुतुमुले शब्दे भीरूणा भयवर्धने ।

अतीव हृष्टो दाशार्हमत्रवीत्याकृशासनिः ॥ २८

चोढयाश्चान्दृपीकेण यत्र दुर्मर्षणः स्थितः ।

एतद्भित्त्वा गजानीकं प्रवेक्ष्याम्यग्निवाहिनीम् ॥ २९

एवमुक्तो महामाहुः केशवः मन्व्यमाचिना ।

अचोढयद्वयांस्तत्र यत्र दुर्मर्षणः स्थितः ॥ ३०

स संप्रहारस्तुमुलः संप्रवृत्तः सुदारुणः ।

एकस्य च बहूना च ग्यनागनगशयः ॥ ३१

ततः सायकवर्षेण पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।

परानवाकिरन्पार्थः पर्वतानि न्नीरुदः ॥ ३२

ते चापि रथिनः सर्वे त्वग्निताः कृतहस्तवत् ।

अवाकिरन्त्राणजालैस्सतः कृष्णधर्मजयौ ॥ ३३

ततः क्रुद्धो महावाहुर्वार्यमाणः पंथुर्वि ।

शिरांसि रथिनां पार्थः कायेभ्योऽप्राहृच्छर्गः ॥ ३४

उद्भ्रान्तनयनैर्वक्त्रैः संदष्टोऽष्टपुष्टैः शुभैः ।

C 7 2156
B 7 27 7
K 7 29 7

चाम्य (for च्यादिवाम्यश्च) —^a) Dn1 तत्र (for तत्र)

26 °) D1 ५ अपि (for एव) G1 M प्रयाद्यत (for [अ]भ्यहन्यन्त) —^a) K1 प्रकर्षण, K2 प्रवेपण, K3 D1 ६ -प्रहर्षण, K4 -प्रचर्षणा, G- -प्रभीषणा (for प्रहर्षणा) D2 तत्र सैन्यममर्षिण, D- 'न्यम्य हर्षण

27 °) Dc1 D1 ५ संनादैः, G1 M -संहादैः (for संहादैः) B2 (marg) नानानिवात्रवादित्रैः Cd cites वादित्रैः —^b) Ś1 K2 S (except G3 ५) क्ष्वेडि(Ś1 K2 'लि)तास्फोटिताकुलैः (G1 M 'ले), D1 क्ष्वेडितास्फोटिताकुलैः —^c) B Dc1 T G2-२ मसुकुष्टे, Dn1 सुवादित्रैः (for च) G1 M मिहनादैः मसुकुष्टे (G1 'द्वे) —^d) B Dc1 Dn2 ममाद्भूतैः, D1 ५ मसुद्भूतैः (for ममाद्भूतैः) T G2-५ ममाद्भूतैः परस्पर, G1 M 'हृयेतरेतर —After 27, G1 M1 २ ins

463* दुर्मर्षणयत् पूर्वमथ हृ शायनानुगम् ।
तत्र शकटमैव च घोरनाटममाकुलम् ।

28 °) K B (except B1) Dn D1-५ १ T G2 तु (for सु) Dn1 D1 ५ ४ तुमले Ś1 K (except K3) Dn D1 ४-१ १ ४ युद्धे (for शब्दे) —^b) Ś1 K1-1 D1 भयवर्धनि —^c) S हर्षाद् (for हृष्टो) —K4 B Dc1 Dn1 D3 (marg) ५ ६-२ S ins an addl colophon after 28, D2 after 29 [Sub parvan K4 B Dc1 Dn1 D1 १ ४ G1 M1 २ जयद्रथवध —Adhy namः K- मेनामप्राम, D1 मेनाममागम, Bom ed अज्ञेनरणप्रवेदा —Adhy no (figures, words or both) B1 85, B2 25, B4 Dn1 86, D2 79, D3 T G1 ३ ५ M 84, G2 ५ 83. —Stot a no Dc1 Dn1 28]

29 Before 29, MSS (Ś1 missing) ins अज्ञेन

उवाच —^b) K1 दुर्मर्षण (for दुर्मर्षण) —B2, having originally omitted (hapl), reads 29°-30° on marg —^c) D2 पुनक्तिराम, G (marg as in text) पुनक्तिराम (for पुनक्तिराम) —^d) Ś1 प्रवेक्ष्यामो

30 B2 reads 30 on marg Before 30, N (Ś2 missing) ins मजय उवाच —^c) Dc १ अचोढयद् (for अचोढ) S ममचूचुददम्भा(T G2 'श्चा'म्भान —^d) K1 दुर्मर्षण

31 °) Dn1 D1 ५ ४ तुमले —^b) Dn1 प्रवृत्तश्च (for संप्रवृत्त) G4 [s]य (for सु) —^d) B2 -वल, Dn2 -हयस, D3 -रय (for नर) Ś1 -क्षये, Dn2 तत (sic) (for -क्षये) S कटुको रोमहर्षण

32 °) B1 ३ D3 शायक, B2 च शर (for गायक) S शरवर्षेण महना —^b) G- वृष्टिमि (for वृष्टिमान) —^c) D4 नगल, T1 २ (before corr as in text) शरान, G5 गजान (for परान) K1 D1 १ G- अवाकिरन् —Dn1 om (hapl) 32°-34° —^d) D- S (except G1) वाग्नि (for नीरुद)

33 Dn1 om 33 (cf. v 1 32) —^a) D1 पदानि (for ते चापि) —^d) B1 ५ D2 तत्र (for तत) Ś1 धर्मजयजनादनेना

34 Dn1 om 31°60 (cf. v 1 32) —^a) D2 G2 कृष्णो (for क्रुद्धो) —^b) Dc1 D1 परैर्द (for परैर्द) —^d) K- Dn1 च्यहर्गन्, B2 S [s]पातयत्, D1 ५ [s]पहरत् (for ग्राह) S शक्ति (for शरै)

35 °) B2 उद्भ्रान्तनयन क्रुद्ध —^b) D- मह (for शुभै) Ś1 K D1 ५ संद (K1 ६ D1 'द) ईरुक्रमे (K2 'चमे) शुभै, Dn1 संदटी***** , Dn2 D2 ४ ४ संद-

सकुण्डलशिरस्त्राणैर्वसुधा समकीर्यत ॥ ३५
 पुण्डरीकवनानीव विध्वस्तानि समन्ततः ।
 विनिकीर्णानि योधानां वदनानि चक्राशिरे ॥ ३६
 तपनीयविचित्राणि सिक्तानि रुधिरं च ।
 अदृश्यन्त यथा राजन्मेषसंघाः सविद्युतः ॥ ३७
 शिरसां पततां राजञ्जब्दोऽभूत्पृथिवीतले ।
 कालेन परिषकानां तालानां पततामिव ॥ ३८
 ततः कबन्धः कश्चित्तु धनुरालम्ब्य तिष्ठति ।
 कश्चित्खड्गं विनिष्कृष्य भुजेनोद्यम्य तिष्ठति ॥ ३९
 नाजानन्त शिरांस्युर्व्यां पतितानि नरर्षभाः ।

अमृष्यमाणाः कौन्तेयं संग्रामे जयगृद्धिनः ॥ ४०
 हयानामुत्तमाङ्गैश्च हस्तिहस्तैश्च मेदिनी ।
 बाहुभिश्च शिरोभिश्च वीराणां ममकीर्यत ॥ ४१
 अयं पार्थः कुतः पार्थ एष पार्थ इति प्रभो ।
 तव सैन्येषु योधानां पार्थभूतमिगामत् ॥ ४२
 अन्योन्यमपि चाज्जगुरात्मानमपि चापरे ।
 पार्थभूतममन्यन्त जगत्कालेन मोहिताः ॥ ४३
 निष्टनन्तः सकथिरा विसंज्ञा गाढवेदनाः ।
 शयाना बहवो वीराः कीर्तयन्तः सुहृज्जनम् ॥ ४४
 सभिण्डिपालाः सप्राणाः मशकृत्यष्टिपश्वधाः ।

(Dn2 D2 'द') एदधानच्छेदे — For 35^{6cd} S subst

464*

अमर्षाङ्कुटीकृतं ।

तथैव क्रोधदण्डैरिवाकीर्यत मेदिनी ।

[(L 1) T गृकुटी (for भु') — (L 2) G3 अवकी
 र्यत]

36 ^b) S निरस्तानि (for विध्वं) — ^c) G1 3 4 M
 योधाना — ^d) A few MSS चकामिरे

37 ^a) B De1 त्तुत्राणा (for विचित्राणि) S
 सुवर्णचित्राभरणा — ^b) B De1 S संसिक्ता (for सि
 क्तानि) B2 तु, D2 ह (for च) — ^c) D2 रथा
 (for यथा) B De1 S सम (T M1-4 'मि)क्ता इव
 दृश्यते, Dn2 D2 ० अदृश्यन्त महाराज — ^d) B2 मसु
 घता (for सविद्युत)

38 ^b) B De1 वसुधातले, Dn^a पृथिवीपते (for 'तले)
 — ^d) K2 D2 फलाना (for तालाना)

39 ^{ab}) K2 B1 2 (marg as in text) 4 5 D1 8 तत
 कथयं किञ्चित्तु (for ^a) Gd oites किञ्चित् S कथय
 उरिधत कश्चिद्विष्णा (T G2 'स्फा)र्यं सदार (G1 'दृशं) धनु
 — Dn1 om (hapl) 39^{cd} — ^c) K2 5 B De1 D1 8
 किञ्चित् (for कश्चित्) B2 (marg) विनिक्षिप्य, D2
 'ष्पीढ्य, G1 5 M सुनिशित, Gd विनिक्षिप्य (for विनि
 ष्कृष्य) T G2-4 कश्चित्सुनिशितं खड्गं — ^d) K2 सुजम्
 (for भुजेन) — After 39, S ins

465* गृहीत्वान्यस्य केशेषु शिरो नृत्यति चापर ।

[G2 न्यस्त (for [अ]न्यस्य.)]

40 ^{ab}) K1 D1. 4. 8 न जानन्त; K2. 4. 5 Dn2 D2. 8. 5. 6

न (D. ना) जानन्ति (for नाजानन्त) K1 2 D1 नरर्षभा
 B De1 Dn1 S पतितानि न जानन्ति शिराणि पुर्यर्षभा
 — ^{cd}) B De1 transp कौन्तेय and संग्रामे S1 गृद्धिनः
 Dn1 गृद्धिन, G. गृद्धिन (for -गृद्धिन)

41 ^c) D1 8 बाहुभिश्च (for बाहु') — ^d) De1
 शिराणां, G1 वीराणां (for वीराणां)

42 ^a) S1 K1-4 D1 स्वयं (for मयं) — ^b) K2
 D1 3 7 8 एहि (for एष) Dn1 पार्थ एहि इति प्रभो;
 S पार्थोयमिति सर्वत — After 42^{ab}, S ins

166* तिष्ठ पार्थेहि मा पार्थ क यासीति च जल्पताम् ।

— ^c) D2 तत (for तव) K1 3 De1 T2 (1 2 3 M1-3 5
 (sup lin) सैन्यस्य, T1 (3 4 M. सैन्यस्थ-, M1 सैन्यं
 च (for सैन्येषु) G1 M योधाना — ^d) D1 8 हाहा
 भूतम् (for पार्थ')

43 ^a) D1 5 7 8 एव (for अपि) D1 वा (for च)
 — ^b) D1 8 इति (for अपि) S1 K D (except De1)
 चाहवे (for चापरे) — ^d) T G2 4 प्रजा, G2 जना
 (for जगत्).

44 ^a) B2 D^a 5 निस्वनन्त, Dn1 निश्चसत, Gd
 निष्टनन्त (as in text) K1 3 4 D1 M1 स (K1 सु)
 रुधिरा, K2 सुरधिरा, T G2 3 [s]पि रुं, G1 5 रिहं
 (for सरुं) — ^b) K2 Dn1 मूढ (for गाढ) K2
 Dn1 -चेतस; D. -वेदिन, G2 वेधना, G3 -वेधिता
 (for -वेदना) — ^d) K4 B2 (marg as in text) Dn2
 D3 ० कीर्तयति (for 'यन्त) K1-3 सुहृज्जनान्, B1 3
 (marg.) 3-5 S स्वयां (S च यां) धवान्; B2 (orig) स
 योधवान् (for सुहृज्जनम्).

सनिर्यूहाः मनिस्त्रिंशाः सगगासनतोमराः ॥ ४५

सत्राणवर्माभिरणाः मगदाः साङ्गटा रणे ।

महाभुजगसंक्रावा वाहवः परिघोषमाः ॥ ४६

उद्वेष्टन्ति विचेष्टन्ति संवेष्टन्ति च सर्वशः ।

वेगं कुर्वन्ति संरन्धा निकृत्ताः परमेष्ठुभिः ॥ ४७

यो यः स्म समरे पार्थ प्रति संरभते नरः ।

तस्य तस्यान्तको वाणः शरीरमुपमर्षति ॥ ४८

नृत्यतो रथमार्गेषु धनुर्व्यायच्छतस्तथा ।

न कश्चित्त्र पार्थस्य ददर्गान्तरमण्वपि ॥ ४९

यत्तस्य घटमानस्य क्षिप्रं विक्षिपतः अगन् ।

लाघतात्पाण्डुपुत्रस्य व्यस्मयन्त परे जनाः ॥ ५०

हस्तिनं हस्तियन्तारमश्वमाश्विऋमेव च ।

अभिनत्फल्गुनो वाणै रथिनं च मसारथिम् ॥ ५१

आवर्तमानमावृत्तं युध्यमानं च पाण्डवः ।

प्रमुखे तिष्ठमानं च न कंचिन्न निहन्ति सः ॥ ५२

यथोदयन्वै गगने सूर्यो हन्ति महत्तमः ।

45 °) B Dc1 मभिदिपाला, D° 4 1 - 2 मभिदि
माला (D: 'ब्जा), G3 मभिदिपाला (for मभिदि)
Some MSS मप्रदा —^b) D: मप्रदा, S मसुदर
(for मप्रदा) Some MSS मप्रदा —^c) K
B1-1 Dn D1 3-3 मनिर्व्यूहा, B° (marg) मनिर्यामा,
B: D: मनिस्त्रिंशा, S मतोमरा (for मनिर्व्यूहा) Cd
cites निर्व्यूह B T G2- M3- मनिर्व्यूह (T G2 'र्व्यू) हा,
D2 मपाशाश्र, G1 M1 2 मागुलित्रा (for मनिस्त्रिंशा)
—^d) G1 M मायका (for -तोमरा) T G2- मराणा
(G2 'वाण, G3 'दारा) मशरामना

46 °) D2 सुवर्ण, S महामि (for मराणा) D2
-वर्णाभरणा, D1 ममं भेदाना, D3-3 S -वर्माभ (S 'व-
रणा (for -वर्मा) —^b) K: D: मागदा मगदा रणे,
S महन्त्राभरणागदा —^c) S1 -परिव, B2 D1 4 G3 4
-भुजग (for -भुजग) —^d) K2 D1 5 वाहव (for
वाहव) S1 भुजगोपमा (for परिजो)

47 °) S1 K1 2 4 B3 G. M2- विचेष्टति, Cd
(gloss विविधं लुशते) मिलुशति (for विचेष्टन्ति) D2 6
उद्वेष्टते विचेष्टते Cd cites उद्वेष्टयति —^b) K1 संवि
ष्टति, K2 4 B1 5 Dn D2 मवेष्टति, D2 8 संवेष्टते,
D3 वेष्टते, G. संवेष्टति (sic), Cd मवेष्टयति (sic)
(for मवेष्टन्ति) G1 M1 2 भ्रमंते चोपतति च —^c)
S1 K2- D1 4 6 विमंभ्रुचति, K1 B2 (marg) Dn1 Cd
विमंभ्रुचति, D2 विमंभ्रमति, D. विमंभ्रुचित्, D7 8
विमंभ्रुचति (for वेग कुं) —^d) D2 3 6 निर्दृता S
निकृता मय्यमाचिना

48 °) K1-4 D1 यस्तु, D3 यो हि, D7 यस्य,
G1 M1 2 यस्मान्, G. यस्मिन् (for य स्य) छे Cd
पार्थं प्रति पार्थं लश्रीकृत्य । छे —^b) B1 3 (marg as in
text) सतरते, B1 5 -संवरते; S (except G2 M2)
छे Cd संवरते (for -संरभते) M3-5 रिपु (for

नर) D2 प्रथम सरते नर —^d) D. उपविष्टति (for
'सर्पति)

49 S transp 49 and 50 —^b) B2 M3 4 आय
च्छन्तु (for व्याय) K1 2 4 D1 3 6 T G2-1 तदा
(for तथा) Dn1 D3 धनुज्यां (Dn1 'ज्या) यच्छतमथा,
D2 'ज्यांकिनुनस्तथा —^c) D. transp कश्चिन् and तत्र
—^d) B Dc1 दद्वे (for ददर्श) Dn2 D2 3 6 आहवे
(for अण्वपि)

50 S transp 49 and 50 —^{ab}) K5 तत्तस्य,
D1 सत्तस्य (sic) (for यत्तस्य) D7 om. from स्य क्षिप्रं
up to वाणै (in 51°) B1-2 Dc1 S यत्तमानस्य (for
घट°) B2 वै क्षिपत, D3 च त्रि°, D3 चिद्वि°, S
आक्षि° (for चिद्वि°) —^d) B1 2 (marg) 8 व्यस्मयन्,
Dc1 व्यायच्छत, D2 8 व्यस्मयं (D3 'य) ति, D3 M2
विस्मयति (D3 'त) (for व्यस्मयन्) B1 2 (marg) 8
D2 8 S (except M4 6) [अ]परे (for परे)

51 D7 om 51^{ab} (cf v 1 50) —^b) D3 5 चा
धि (D3 'श्च) न्, Cd आधिकम् (as in text) S अश्व-
मधप्रयायिनं —^c) K1 अभिन्नत्, D4 अभित (for
अभिनत्) K1 फुल्लनो (sic), K3- B D (D7 om)
फाल्गुनो, S पाण्डवो (for फल्गुनो) —^d) B2 (marg)
रथेन (for रथिन) D7 8 सह (for च स)

52 °) Dn1 D4 G3 आवृत्तमानम्, D1 प्रावर्त°, G4
आनर्त, Cd आवर्त° (as in text) D4 आदत्तं, G1
M आवृत्त्य, Cd आवृत्तं (as in text) —^b) D7 तु
(for च) S1 (by corr as in text) K1-4 Dn2 D3 6
M1-4 पाण्डव —^c) Dn2 D3 6 युध्यमानं, S वर्त° (for
विष्ट°) —^d) K6 B Dc1 Dn Da. 4 6 G2 4 5 किंचिन्
(for कं) S1 च भिनत्ति, K1 च न हस्ति (corrupt),
K2-4 D1 च (K4 न) न हस्ति; K5 Dn1 T G2-5 M6 न
हि (M6 ह) नस्ति (for न निहन्ति). D3 न कचन विहति

तथार्जुनो गजानीकमवधीत्कङ्कपत्रिभिः ॥ ५३
 हस्तिभिः पतितैर्भिन्नैस्त्व सैन्यमदृश्यत् ।
 अन्तकाले यथा भूमिर्विनिकीर्णैर्महीधरैः ॥ ५४
 यथा मध्यंदिने सूर्यो दुष्प्रेक्ष्यः प्राणिभिः सदा ।
 तथा धनंजयः क्रुद्धो दुष्प्रेक्ष्यो युधि शत्रुभिः ॥ ५५
 तत्तथा तव पुत्रस्य सैन्यं युधि परतप ।
 प्रभ्रं द्रुतमाविग्रमतीव शरपीडितम् ॥ ५६
 मारुतेनेव महता मेघानीकं विधूयता ।

प्रकाल्यमानं तत्सैन्यं नाशकप्रतिवीक्षितम् ॥ ५७
 प्रतोदैश्चापकोटीभिर्हुंकारैः साधुवाहितैः ।
 कशापाण्यभिघातैश्च वाग्भिरग्राभिरेव च ॥ ५८
 चोदयन्तो ह्यांस्तूर्णं पलायन्ते स्म तावकाः ।
 सादिनो रथिनश्चैव पत्तयश्चार्जुनादिताः ॥ ५९
 पाण्यंद्गुष्टाङ्कुशैर्नागांश्चोदयन्तस्तथापरे ।
 शरैः संमोहिताश्चान्ये तमेवाभिमुखा ययौ ।
 तव यौधा हतोत्साहा विश्रान्तमनसस्तदा ॥ ६०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

स, D₁ न किंचन न इति य, D₈ न किंचन हि त यथा,
 G₁ M₁₋₄ s (sup lin) न कश्चन दिनसि न (M₈ न)

53 ^a) D_n D₈ ० [उ]दये (for [उ]दयन) S यथो
 दयान समये (G₃ s M₈ 4 'रे) — ^o) T G₁ 4 महानीक
 (for गजा) — ^d) G₂ damaged S (G₂ damaged)
 व्यघ(T G₈ 4 'थ)मत् (for अवधीत्)

54 Ś₁ K D (except D₀₁ D_{n2}) read 54-55 after
 59^{ab} — ^a) K_{1,2} B₁ 8 D₀₁ D₁ पावितैर् (for प^०)
 D₈ भ्रैस् (for भिन्नैस्) — ^o) S आदि- (for अन्त)
 — ^d) K₄ 5 B₁₋₃ D₀₁ D₈ ० विनिकीर्णा, B₁ ० व्यचकीर्णा
 (for विनिकीर्णैर्) S विनिकिसमहीधरा

55 For the sequence in Ś₁ K D (except D₀₁
 D_{n2}), cf v 1 54 — ^b) Ś₁ D₀₁ D_{n1} D₂ ० दुष्प्रेक्ष
 (for 'क्ष्य) Ś₁ K₁ 4 D_{n2} D₁ ० प्राणिना (for प्राणि
 भि) D_{n1} D₈ सह (for सदा) — ^a) Ś₁ D₂ G₈
 दुष्प्रेक्षो K₈ D_{n1} D₁ 5 7 8 भाति (for युधि)

56 ^a) Ś₁ D₈ तं (for तत्) — ^b) B₁ सैन्यं तत्र,
 G₂ युधि सैन्यं (by transp) — ^o) T G₁ 5 प्रहत्,
 G₈ प्रभ्रं; M₈₋₅ प्रभिन्नं, Cd प्रगतं (for प्रभ्रं)
 Ś₁ K₁₋₄ D₁ आविष्टम्, G₂ damaged, M₈₋₅ 'द्वम्,
 Cd आविजं (for 'भ्रम्)

57 ^a) G₂ ० [व] (for [ह]व) K₁ विहिता (for
 महता) — ^b) D_{n1} मेघानीव (for 'नीक) K₂ विदू-
 यता, K₈ B₈ D_{n1} G₂ व्य(K₈ वि)दीर्यत, B₁ 2 4
 D₁₋₀ विदार्यते (D₈ 'ता); B₈ D₀₁ D_{n2} D₈ ० विदी-
 र्यते; D₁ ० निवार्यते; T G₈ 4 उदीरितं, G_{1,5} M उदी-
 र्यता (G₈ 'त; M₈ 'त,) (for विधूयता). — ^o) D_{n1}

प्रज्वालमानं, D₂ प्रकाशं; D₁ ० प्रकंपं, D₀ प्रकल्पं,
 Cd प्रकाल्यं (as in text) — ^d) Ś₁ B₁ D₃ 4 नाशकन्;
 K₁ नाशकत्, D₈ नाशकत् (for नाशकत्) S न शक्नोति
 स्म चेष्टिं

58 ^b) D₈ फेकारै, T G₂₋₅ फीकारै, G₁ M₃ 4
 भीकारै, M₁ 2 5 भिद्वारै (for हुंकारै) B₁ D₈
 -वादिभि, S वादितै, Cd -वाहितै (as in text) — ^o)
 Ś₁ K₁ 8 4 B₃ 8 D_{n1} D₂ कपा, K₂ B₁ तथा, D₁ 7
 कसा, Cd कशा (as in text) Ś₁ K₁₋₃ D₁ पा(K₂
 -प)दाभिघातैश्च, D_{n2} पार्श्वभिं, D₂ -पार्ष्णिविं (for
 -पाण्यंभिं) Cd cites पाणि D₂ ० कशायाश्चाभिघा-
 तैस्तु

59 ^a) D₀₋₁ नोदयंतो (for चोदं) Ś₁ (also as in
 text) हयानीक, G₁ रथास्तूर्णं (for हयास्तूर्णं) — ^b)
 Ś₁ K₁₋₃ D₁ ह्यप(Ś₁ तेष, D₁ अप)लायंत, K₁ 5 D_{n1}
 D₁ 5 7 8 M₈ ० पलायति स्म, G₂ damaged (for पला-
 यन्ते स्म) K₁ तावक, K₈ D_{n1} D₁ 5 7 8 सैनिका,
 D₂ तावता (for तावका) — After 59^{ab}, Ś₁ K D
 (except D₀₁ D_{n2}) read 54-55 — ^d) D₈ पदाताना
 सहस्रश

60 ^a) B₁ नाग (for नागाश्च) K₁ D₁₋₈ पाण्यं-
 गुष्टाङ्कुशैर्नागाश्च, B₂ पाण्यंगुष्टाङ्कुशैर्नागं, D₂ पाण्यंद्गु-
 ष्टाङ्कुशैर्नागाश्च — ^b) D₈ ० नोदयंतस्, D₁ तोदं, G₁ M
 चोदयति (for 'यन्तस्) — ^o) D₃ शनै, G₁ शतै
 (for शरै). — ^d) D_{n2} S [भ]भिसुखं (for 'मुखा)
 — ^o) D₂ ततो (for तव) S (except G₂) तव यौधा
 महो(T हवो)त्साहा. — ^o) K₁₋₄ D₁ तथा, B₁ [s]भ
 वन् (for तदा).

६५

धृतराष्ट्र उवाच ।

तस्मिन्प्रभये मैन्याग्रे वध्यमाने किरीटिना ।

के नु तत्र रणे वीगः प्रत्युदीयुर्धनंजयम् ॥ १

आहो स्त्रिच्छकटव्यूहं प्रविष्टा मोघनिश्रयाः ।

द्रौणमाश्रित्य तिष्ठन्तः प्राकारमकुतोभयाः ॥ २

संजय उवाच ।

तयार्जुनेन संभये तस्मिंस्तत्र बले तदा ।

हृत्वीरे हतोत्साहे पलायनकृतक्षणे ॥ ३

पाकशासनिनाभीक्ष्णं वध्यमाने जगेत्तथैः ।

न तत्र कश्चित्संग्रामे शशाकार्जुनमीक्षितम् ॥ ४

ततस्तत्र सुतो राजन्द्रष्ट्वा मैन्यं तयागतम् ।

दुःशासनो भृशं क्रुद्धो युद्धायार्जुनमभ्ययात् ॥ ५

म काञ्चनचिचित्रेण रुक्चेन समावृतः ।

जाम्बूनदशिखन्दाणः शूरस्तीव्रपराक्रमः ॥ ६

नागानीकेन महता ग्रमनिव महीमिमाम् ।

दुःशासनो महाराज सच्यसाचिनमावृणोत् ॥ ७

हादैन गजघण्टानां शङ्खानां निनदेन च ।

ज्याक्षेपनिनदैश्चैव विरावेण च दन्तिनाम् ॥ ८

C. 7 3183
B. 7 20 8
K. 7 27 8

Colophon partly damaged in G. S₂ missing
— Sub partan N (except D. 7, S₂ missing) G₁
2 : M₁ 2 जयद्रथवच — Day of Droṇa's Generalship
K₁ 2 चतुर्यं युद्धदिग्मे, K₂ चतुर्यं दिग्मे, T G₂ 2 चतु-
र्थेन्द्रि — Adhy nam° K₂ D₁ दुर्मपंमेनावच, D₁
दुर्मपंमेनावच(क)वधोऽपानं, D. कवधोऽपानं; Bom ed
अजुनयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
B₁ 86, B₂ 26, D₁ D. 87, D₂ 80, D₃ T G₁
2 : M 85, G. त्रिस्त्रीतितम (1)

65

☞ This adhy is missing in S₂ (cf v L 7 63
17)

1 °) K₂ प्रमिष्टे (for प्रमिष्टे) D₁ D₂ मैन्ये म्ये
(D₃ च), T G₂ 2 मैन्यागे (for मैन्याग्रे) — °) D₃ 2
वध्यमाना, S हन्यमाने (for वध्यमाने) — °) K₁ 2
B₁ D₁-2 2-2 के नु, B₂ 2 के च, D₁ 2 केचिन् (for
के नु) D₂ 2 च. (for तत्र) S को नु तयार्जुनं युद्धे
(G₂ मैन्ये) वीर (G₂ वीर) प्रयुट्टियाद्वयी Cd cites
प्रयुट्टियु (as in text)

2 °) D (except D₁ 2) शहो (for आहो) — °) D₂
निश्रया (for निश्रया) S₁ प्रविष्टमतिनिश्रया
— °) K₁ 2 D₁ D₂ 2-2 S विष्टति (for तिष्ठन्त)
— °) B D₁ D₂ D₃ 2 2-2 [अ]हृत्तोभयं (for भया)

3 °) D. तदा, T G₂ ततो (for तथा) — °) B
बलेनय, D₁ बले तथा, S महापले (for बले तदा)

— °) D₁ पलायनपरायणे

4 °) D₁ तृणं, D₁ 2 तीक्ष्णं, D₁ तीक्ष्ण (for
[अ]भीक्ष्ण) — °) K₂ D₁ D₂ 2 S transp तत्र and
कश्चिन्

5 °) K₁-2 D₁ तथा (for तत्रम्) S तु शतदो (for
तत्र सुतो) — °) G₁ M₂-2 तवाहत्, M₁ 2 तवागत
(for तथागतम्) — °) B₂ दुर्योधनो (for दुर्यायनो)
— °) D₂ क्रुद्धम् (for युद्धाय) B₂ 2 D₂ [अ]भ्ययात्,
G₁ M [आ]ह्वयन् (for [अ]भ्ययात्)

6 D₁ 2 om 6^{ab} — °) D₂ परायण (for -परा
क्रम)

7 °) D. गजानीकेन, D₁ नाना (for नागा)
— °) S₁ शमन (for प्रमन्) K₁-2 D₁ चालयश्चिन्
मैत्रिणी — °) G₁ M युद्धार्द्र (for महाराज) — °) K₁-2
D₁ G₁ M [अ]भ्ययात् (for [आ]वृणोत्) — After
7, S ins

467* युवराजो बलश्लाघी पिद्मल प्रियदर्शन ।

— After the above, S reads 9^{ad}

8 °) G₂ प्रदार्द्र (for हादैन) — °) D₂ 2 सृष्टम्,
S ज्याक्षेप (for शङ्खाना) — °) D₂ ज्याक्षेपैर्वाहुनिनैर्,
D. ज्यानिक्षेपनिनादैश्च, S शंग्पतुर्यप्रणादेन — °) S निन-
देन (for विरावेण) D₂ सिंहनादैर्महोद्धर्षं, D₂ गजाना
वृद्धिर्भयया

9 °) D₂ सुवद्य (for दिग्द्य) D₁ 2 सर्वमाभीव
(for शब्देना) S धावाद्युथिष्योर्विवरं यावर्देशं समावृत्

भृदिंशश्वान्तरिक्षं च शब्देनासीत्समावृतम् ।
 स मुहूर्तं प्रतिभयो दारुणः समपद्यत ॥ ९
 तान्दृष्ट्वा पततस्तूर्णमङ्कुशैरभिचोदितान् ।
 व्यालम्बहस्तान्संरब्धान्सपक्षानिव पर्वतान् ॥ १०
 सिंहनादेन महता नरसिंहो धनंजयः ।
 गजानीकमभिप्राणामभितो व्यधमच्छरैः ॥ ११
 महोर्मिणमिवोद्धृतं श्वसनेन महार्णवम् ।
 किरीटी तद्गजानीकं प्राविशन्मकरो यथा ॥ १२
 काष्ठातीत इवादित्यः प्रतपन्युगसंक्षये ।

दृष्ट्वा दिक्षु सर्वासु पार्थः परपुरंजयः ॥ १३
 खुरशब्देन चाश्वानां नेमिघोषेण तेन च ।
 तेन चोत्कृष्टशब्देन ज्यानिनादेन तेन च ।
 देवदत्तस्य घोषेण गाण्डीवनिनेदेन च ॥ १४
 मन्दवेगतरा नागा बभूवुस्ते विचेतसः ।
 शरैराशीविपस्पर्शैर्निर्भिन्नाः सव्यसाचिना ॥ १५
 ते गजा विशिखैस्तीक्ष्णैर्युधि गाण्डीवचोदितैः ।
 अनेकशतसाहस्रैः सर्वाङ्गेषु समर्पिताः ॥ १६
 आरावं परमं कृत्वा वध्यमानाः किरीटिना ।

— S reads 9^{cd} after 467* —^c) Dn1 D4 ० समुहूर्तं
 (for स मुहूर्तं) K1-8 D1 अप्युभयो (for प्रतिभयो)
 —^d) D8 प्रत्यपद्यत (for सम^०)

10 D7 om 10 —^a) D8 नदतस् (for पततस्)
 S नागान् (for तूर्णम्) —^b) K5 Dn1 D4-० 8 अभि
 (D4 5 ० पि)नोदितान् (for ०चोदितान्) S शिक्षितै साधु
 चोदितान् —^c) D8 व्यालंब्य, S गृहीत (for व्या
 लम्ब-)

11 ^b) B5 श्वसशिव महीमिमा —^d) Ś1 K1 2 4 5
 B1-8 D1 8 6-8 असीतो, D4 व्यभीतो (for अभितो)
 D5 व्यधमक्षिशितै शरै — After 11, S ins

468* तदाचलघनप्रख्यं पताकाशतसकुलम् ।
 [T G2-4 तस्य (for तदा)]

12 ^a) B2 4 महोर्मियम् (for ०र्मिणम्) Ś1 इवाधूर्तं,
 B2 4 इवोद्धृता (for ०द्धृत) —^b) D5 स्वनेनेव (for
 श्वसनेन) B4 समीरिता (for महार्णवम्) — After
 12^{ab}, B Dc1 Dn1 ins

469* धनंजयशरोद्विभ्रा पलायन्तो वसुगंजा ।
 [B8 [s]मवन् (for वसुर)]

—^{cd}) B2 तत्प्रविश्य गजानीक मकर सागर यथा — After
 12, B1 ins 470*

13 B1 om 13^a-15^b —^a) S खमाश्रित, Cd
 काष्ठातीत (as in text) —^b) Ś1 प्रपतन् (for प्रतपन्)
 Dc1 Dn1 सयुगसंक्षये (for युगसंक्षये) — G5 om
 13^c-14^f —^c) D7 दृश्यते (for दृष्ट्वा)

14 B1 G5 om. 14 (of v 1 13) —^a) D5 -घोषेण
 (for -शब्देन) —^b) T G2-4 -शब्देन (for -घोषेण)
 B1 2 D5 नेमिघोषस्वनेन च — D8 ० M5 om (hapl)

14^{cd} —^c) D4 चाकुब्ध- (for चोत्कृष्ट) —^d) K5 T
 G1-4 M1 2 पाचजन्यस्वनेन च — Ś1 K1 2 4 5 B1-3 5
 Dc1 Dn D1 2 4 5 7 8 ins after 14^{cd} B1 after 12
 D3 ० M5 after 14^{ab}

470* नानावादित्रशब्देन पाञ्चजन्यस्वनेन च ।

[G3 4 om the prior half.]

—^c) D5 शब्देन (for घोषेण)

15 B4 om. 15^{ab} (of v 1 13) —^a) K5 Dn1
 D2 4 5 मंदवेगा नरा नागा —^b) D5 गत, S व्रस्त- (for
 ते वि-) —^c) D7 8 -विपसमैर् (for -विपस्पर्शैर्) S
 शरमातमये सत्रे —^d) Dc1 D1 ० विभिन्ना, S वितते
 (for निर्भिन्ना)

16 ^a) D7 8 विविधैस् (for विशिखैस्) S ते गजा
 समसीदतस् — After 16^a, S ins

471* तीर्णा पङ्कणवेज्विव ।
 युगपच्च समाविष्टैर्

[(L 2) T G2 5 शराविष्टा (G2 ०ष्टैर्), G1 8 4 M4
 समाविष्टा]

—^b) Ś1 K1-3 5 D1-3 शरैर् (for युधि) Dn1 D2 4-7
 -नोदितै, S -धन्व- (G2 ०न्वि)न (for -चोदितै) —^d)
 Ś1 K1-4 समर्पिता, B8 5 समर्पितै, Dn2 समन्वितता
 (for समर्पिता) S दुमा मधुकैरिव — After 16,
 S ins

472* पुङ्खावशिष्टैर्वहुभि शोणितोत्पीडवाहिन ।

17 ^a) Ś1 निन्द, K1-4 D1 कदन्; G1 M निनाद
 (for आराव) —^b) S सपताकायुध (G5 ०त)धजा
 —^c) D2 8 ० निषेदुर (for निषेत्तुर) D5 भूयश् (for

निपंतुरनिशं भृमां छिन्नपक्षा द्वाद्ययः ॥ १७

अपरे दन्तवेष्टेषु कुम्भेषु च ऋटेषु च ।

शरैः समर्पिता नागाः क्रौञ्चवद्वयनदन्मुहुः ॥ १८

गजम्बन्धगताना च पुरुषाणां किर्गीटिना ।

आच्छिद्यन्तोत्तमाङ्गानि भट्टैः संनतपर्वभिः ॥ १९

सकुण्डलानां पतना शिग्मा धर्णानन्दे ।

पमानामिव संघातैः पार्थिवैकै निवेदनम् ॥ २०

यत्रयद्वा विरुचचा त्रणार्ता रुधिगोक्षिताः ।

भ्रमत्सु युधि नागेषु मनुष्या विललम्बिरे ॥ २१

केचिदेकेल चाणेन सुमुक्तेन पत्रिणा ।

द्वौ त्रयश्च विनिर्भिन्ना निपंतुर्यर्णीतले ॥ २२

सौरीं घनुष्यजं चैव युगानीपाम्स्तथैव च ।

गथिनां कुट्टयामाम भट्टैः संनतपर्वभिः ॥ २३

न संदधन्न चाप्यसन्न विमुञ्चन्न चोद्वग्न ।

C 7 228
E. 7 25 25
K 7 90 25

मूनी) S नोत्तमयुधिरे वेतुद्र —^d) D: M: १: १ (sup
lin) दुना (for [संघातैः])

18 ^a) ५ K: १-4 D: शरैरेष्टेषु, Cd वेष्टेषु (as in
text) —^b) ५: सन्धेषु (for कुम्भेषु) ५ K: १: १ दन्त
देषु, B: ऋटेषु, D: १ G: च ऋटेषु, T G: १ [संघातैः
देषु, G: M: १: १ च वेष्टेषु (for च ऋटेषु) Cd cites
वेष्टेषु (as in text) —^c) K: १: १ D: १: १ च (K: १: १ D:
म/सर्पिता, K: १: १ D: संघातैः (for समर्पिता)

19 ^a) B D: १ D: १ D: १: १ (except G) द्वि G: १ M
नि/दने च, D: १: १ अच्छिद्यन् (for आच्छिद्यन्)

20 ^a) D transp पतना and शिग्मा S पृथिवी
मूने (M: १ [sup lin] पते) (for धर्णानन्दे) — G
om (hapl) 20-22^a —^c) T G: १-१ मर्षी (for
मर्षी) —^d) D न्तगतां, G: M: १: १ निवेदनं, Cd
निवेदन (as in text)

21 G om 21 (cf v l 20) —^a) D: १ मित्र
घनां, D यत्र यदा, G: यत्रयद्वा, Cd यत्रे यदा (for
यत्रयद्वा) D: वेतुयिदोक्तयथा —^b) ५ K: १-१ D:
१: १ रिचता, K: रिचत्वा, D: १ वागार्ता, D: १ प्राणा
नां, T G: १ स्यमा (T: १ म/श्च, G: M: १ स्यगाम्, G:
स्यमा म (for मगता) K: D: १ रिच (K: १: १ च; D:
१ च/नागोत्तमयुधिना —^c) ५ K: १: १ D: १ पतना (for
प्रमामु) ५ (G om) अन्नागेषु नागेषु (G: सन्धेषु)
—^d) T G: १-१ वे (for वि) D: १ गौर्मुत्तमयुधिरे (sic)

22 G om 22 (cf v l 20) —^a) K: १ महान
(for चाणेन) —^b) K: १ समुप्येन, B: १: १ D: १
सुमुक्तेन (for सुमु) B: १: १ D: १ D: १ सुपत्रिणा
(for पत्रिणा) G: १ सुमुक्तेन पत्रिणा —^c) K: D: १
अत्रिणाश्च, T G: १ चै नुयश्च, G: यदुषा ने, M: १: १ द्वौ
मू (M: १ म/श्च (for द्वौ त्रयश्च) S (G om) विनि
र्भिन्ना (G: M: १: १ र्णौ) (for भिन्ना) —^d) M: १-
१ वेतु (for निपंतुर) S (G om) पृथिवी (for धर्णी)

— After 22, S ins

473^a अपरे मन्त्रमंश्वरा मानज्ञा पर्वतोपमा ।

पेतु पृथिव्या निदना यत्ररुणा द्वाचला ।

[(L 1) G: १ M: १-१ नन्- (for नन्) — (L 2) G:
M: १-१ न्दय (for अन्ना)]

— S cont. B D: १ D: १ D: १: १ e ins after 22

474^a अत्रिदिदाश्च नारायैवमन्त्रो रुधिर सुयै ।

मारोहा चपत्तमूर्त्ता हुनन्त इवाचला ।

[(L 1) = 27^a B: अत्रिदिदाश्च, D: १ अत्रिदिदाश्च (for
अत्रिदिदाश्च) D: १ सुयै (for वन्त्रौ) — (L 2) S
उत्तयै (for मूनी)]

— S cont

475^a ततोऽङ्गो नृदा कृद प्रदहति तंजमा ।

उर्यं शरवपाणि योपानामनिवतिनाम् ।

[(L 2) G: १ शरवपाणि (for शर) M: १: १ योपानाम्
(for योप)]

23 K: १ om (hapl) 23-25 —^a) ५ K: १: १ D: १
D: १: १ मर्षी (for मर्षी) B: transp घनु and च्वज
५ K: (K: १ om) D: १ D: १: १ च्वजश्च, D: १ शाराश्च
(for च्वज) —^b) ५ D: १ युगानीपाम्, B D: १ युग
मर्षया, D: १ युगानीपाम्, D: १ युगानाम्, D: १ युगा-
मर्षया (for युगानीपाम्) D: १ त्रिभिन्ना (for तथैव च)
S युगमक्षमस्कर —^c) K: १ कुट्टयामाम, D: १ छेदया,
D: १ च्वयां, G: १ घट्टयामाम, Cd कुट्टया (as in
text)

24 K: १ om 24 (cf v l 23) —^a) D: १ T G: १-
१ मद्रधानम् (D: १ नं), Cd मद्रघ्न (as in text) K: १
चाप्यसन्न (hypermetric), K: १ चाप्यसन्न, B D: १ D:
१ चा (D: १ वा) कर्पन (for चाप्यसन्न) Cd cites अस्त्र
(as in text) —^b) B D: १ चोद्वहन, D: १ D: १: १ S
S Cd चोद्व (G: १ च) मन् (for चोद्वहन) K: १ D: १ न

मण्डलेनैव धनुषा नृत्यन्पार्थः स दृश्यते ॥ २४
 अतिविद्धाश्च नाराचैर्वमन्तो रुधिरं मुखैः ।
 मुहूर्तान्निपतन्त्यन्ये वारणा वसुधातले ॥ २५
 उत्थितान्यगणेषु कवन्धानि समन्ततः ।
 अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसंकुले ॥ २६
 सचापाः साङ्गुलित्राणाः सखङ्गाः साङ्गदा रणे ।
 अदृश्यन्त भुजाश्लिञ्चा हेमाभरणभूषिताः ॥ २७
 स्रपस्करैरधिष्ठानैरीपादण्डकवन्धुरैः ।
 चक्रैर्विमथितैरक्षै भग्नैश्च बहुधा युगैः ॥ २८

वर्मचापशरैश्चैव व्यवकीर्णैस्ततस्ततः ।
 स्रग्भिराभरणैर्वक्षैः पतितैश्च महाध्वजैः ॥ २९
 निहतैर्वारणैरक्षैः क्षत्रियैश्च निपातितैः ।
 अदृश्यत मही तत्र दारुणप्रतिदर्शना ॥ ३०
 एवं दुःशासनवलं वध्यमानं किरीटिना ।
 संप्राद्रवन्महाराज व्यथितं वै सनायकम् ॥ ३१
 ततो दुःशासनस्त्रस्तः सहानीकः शरार्दितः ।
 द्रोणं त्रातारमाकाङ्क्षन्शकटव्यूहमभ्यगात् ॥ ३२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

मुचन्नापि चोद्धहन् —^a) S नित्य (for नृत्यन्) K₂ B₅
 स, D₁ ५ प्र (for स) D₇ ३ व्यदृश्यते

25 K₃ om 25 (cf v 1 23), —^a) D_{n1} D₇
 क्षमि, D₁ ५ प्रति (for क्षति-) —^b) D₅ युधि (for
 मुखे) —^c) B Dc₁ Dn₂ T G₂₋₄ न्यपतन्, D_{n1}
 निक्षमति; D₃ ० प्रपतति (for निपतन्ति) Ś₁ K (K₃
 om) D (except Dc₁ Dn₂) [एव (for [अ]न्ये) —^d)
 Ś₁ K (K₃ om) D_{n1} D₁ ३-३ धरणी (for वसुधा)

26 ^a) D₁ M₃ ४ उच्छ्रितानि (for उस्थि) —^b)
 D₅ सहस्रदा (for समन्तत)

27 ^a) D₃ सवाया (for सचापा) —^b) K₃ ४
 D₂ ४ T G₂₋₅ M₃₋₅ सगदा (for साङ्गदा) D₁ ३ तथा
 (for रणे) K₁ सङ्गपादागदा रणे

28 ^a) K₁ न्यायस्करैर्, K₃ ४ D₁ स्वपस्करैर्, D₂
 अपस्करैर्, D₃ ० क्षयस्करैर्, D₁ ५ परस्वधैर्, S अव-
 स्करैर्; Cd स्रपस्करैर् (as in text) —^c) D₁ निपाति-
 तैर्, D₅ नियति, D₆ त्रिमर्दि (for विमथि) —^d)
 D₁ भिक्षैर् (for भग्नैर्) Ś₁ K B₃ Dn D₁ ३-३ परमा
 युधै (for बहुधा युगै)

29 ^a) B D चर्म- (for चर्म) Ś₁ K₁ ३ ४ B₁ ३-३
 Dn D₇ ४-० ३ M₃₋₅ धरैर्, K₃ D₇ G₁ ५ M₁ ३ वरैर्,
 B₂ करैर् (for शरैर्) —^b) K₁₋₄ D₁ ५ समवत,
 D₁ यत्सत (for सतमात) —^c) D₅ चैव (for वरै)
 —^d) D₂ ० पातितैर् (for प) D_{n1} महारथै, D₁

*धनै, D₅ *भुजै (for *ध्वजै)

30 D₃ ० om. 30^{ab} —^b) S महाबलै (for निपा
 तितै) —^d) K₁ २ ४ ५ D_{n1} D₁ S दारुणाप्रति (S *प्रिय)-
 दर्शना

31 ^a) S दुःशासनवल सर्वं —^b) G₁ M हन्यमानं
 (for वध्यं) —^d) K₁ सैव, B Dc₁ सह; S हत
 (for वै स) — After 31, S ins

476* एव चले हृते याते राजपुत्रं महारथम् ।
 विन्याध दशभिर्वाणैस्त्रिष्टि तिष्ठेति चावचीत् ।
 जीवितेन कथं गन्ता दुरुक्त यावदथ ते ।
 तद्वाष्यसदृशं कर्म कुरु त्वं यदि मन्यसे ।
 एवमुक्त्वा ततो राजन्पार्थ पार्थिवमर्दन । [5]
 शृशं क्रुद्धो महाराज अविध्यत्तनयं तव ।

[(L 1) G₁ M महारथ (for *रथम्) — (L 2)
 G₁ M विन्याध चैन दशभिर् (for the prior half). G₁ M
 वापैष (for the first तिष्ठ) — (L 3) G₁ M₁ ३ दुरुक्त यत्
 वाष मे, M₃₋₅ दुरुक्त यत्तया तु मे (for the post half)
 — (L 4) M₃ ४ दुरुक्त (for कुरु त्व) — Before line
 5, G₁ M ins तजय — (L 5) M₁ ३ नन्दन (for
 मर्दन)]

32 K₁₋₃ om 32 —^a) Ś₁ K₄ ५ D_{n1} D₁ ३-३ तत्र
 (for त्रस्त) —^b) Ś₁ महानीके, K₄ ५ महानीक,
 D₂ ० ३ सहानीक, D₆ *नीके (for *नीक) —^d) K₄
 D_{n1} D₁ २ ० अभ्ययात्, B₁ अन्वगात् (for अभ्यगात्)

६६

संजय उवाच ।

दुःशासनबलं हत्वा सन्धिसाची धनंजयः ।
 सिन्धुराजं परीप्सन्वै द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ १
 स तु द्रोणं समासाद्य व्युहस्य प्रमुखे स्थितम् ।
 कृताञ्जलिरिदं वाक्यं कृष्णस्यानुमतेऽब्रवीत् ॥ २
 शिवेन घ्याहि मां ब्रह्मन्स्वस्ति चैव वदस्व मे ।
 भवत्प्रसादादिच्छामि प्रवेष्टुं दुर्मिदां चमूम् ॥ ३
 भवान्पितृसमो मह्यं धर्मराजसमोऽपि च ।
 तथा कृष्णममश्चैव सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ४

अश्वत्थामा यथा तात रक्षणीयस्तत्रानघ ।
 तथाहमपि ते रक्ष्यः सदैव द्विजसत्तम ॥ ५
 तव प्रसादादिच्छामि सिन्धुराजानमाहवे ।
 निहन्तुं द्विपदां श्रेष्ठ प्रतिज्ञां रक्ष मे विमो ॥ ६
 एवमुक्तस्तदाचार्यः प्रत्युवाच सयन्निव ।
 मामजित्वा न वीभत्सो गक्यो जेतुं जयद्रथः ॥ ७
 एतावदुक्त्वा तं द्रोणः शरत्रातैरवाकिरत् ।
 सरथाश्वध्वजं तीक्ष्णैः प्रहसन्वै ससारथिम् ॥ ८
 ततोऽर्जुनः शरत्रातान्द्रोणस्यावार्य सायकैः ।

Colophon. Ś: missing — Sub parvan Ś: K B
 T G: २ ५ M: ३ जयद्रथवध — Day of Drona's Gene-
 ralship K: ३ चतुर्यन्त्रिवे, G: ५ चतुर्येहि — Adhy-
 nam K: D: दुःशासनमेनाप्रमर्दन, G: M: २ दुःशासन
 पलायनं, Bom. ed दुःशासनमैन्ध्यापरामव — Adhy-
 no B: २ ८७, B: Dn: D: ८८, B: T: G: ८५,
 D: ८१, D: T G: २ M: ३ ८६, G: ८४ — Śloka
 no Dn: ३४

66

☞ This adhy is missing in Ś: (cf v 1 7 63 17)

1 ^b) K: B: G: M: महाबल, B: ३ ३ D (except
 D: १) महारथ, T G: २ परतप (for धनंजय) —^d)
 G: M: ३ अग्निद्रवत् (for उपा^a)

2 ^b) B: च मुखे (for प्रमुखे) —^d) T G: [अ]
 नुमते (for 'मते)

3 ^a) K: महिमा, D: घ्यायता, D: G: M: २ घ्याहि
 मा, D: घ्यायता (for घ्याहि मा) —^b) D: शिवेन
 च (for स्वस्ति चैव) K (except K: ५) D: अवीहि, G:
 वदस्व (for वदस्व) —^c) B: ४ D: ३ S (except G:)
 तव (for भवत्) —^d) D: दुर्मदा, T G: ४ दुर्मदा
 (for दुर्मिदा)

4 ^b) D: [५]सि (for ५पि) D: हि (for च)
 —^c) T G: २ सौम्य (for तथा) Dn: चासि (for चैव)
 —^d) M: ६ तथा सत्यं (for सत्यमेतद्) D: [अ]हि
 (for हे)

5 ^b) K: B Dc: Dn: D: ३ ५ ६ ३ G: स्वया, M
 तथा (for तव) —^d) D: तथैव (for सदैव)

6 ^a) K: D: ३ S भवत् (for तव) B Dc: D: S
 इच्छेय (for इच्छामि) —^b) G: M: सिंधुराज उमाहवे
 —^d) G: प्रतिष्ठा (for 'ज्ञां) B Dc: Dn: D: ६ S
 प्रमो (for विमो)

7 Before 7, K: B Dc: Dn: D: G: २ ins संजय
 उवाच —^a) G: M: समाचार्य (for तदा^a) —^b) K:
 इससिध, D: धनंजयं (for सयन्निव) S प्रत्युवाचाऽर्जुन
 सयन् — After 7^{ab}, D: ३ ins

477* यथा एव मापसे पार्थ ममान्येवं मतं विमो ।
 किं तु स्वाम्यर्थयुक्तैस्तु कार्यं युद्धं मनीषिभि ।

[(L 2) D: सामर्थ्य- (for स्वाम्यर्थ-)]

—^d) D: दाक्तो, T G: M: २ दाक्यं (for दाक्यो)
 S प्राप्तु (for जेतु) K: D: T G: २ M: ५ जयद्रथ (for
 'द्रथ)

8 ^b) D: जालैर्, S चर्षैर् (for चातैर्) A few
 MSS अवाकिरन् —^c) S याणै (for तीक्ष्णै) —^d)
 Dc: चक्ररक्षा (for प्रहसन्वै) S प्रहरन्तः (G: प्राहरन्तः)ह-
 सारथि

9 ^a) Ś: K: २-४ Dn: चातैर् (for चातान्) —^b)
 Ś: K (except K: ५) Dn: D: सायकान् (for सायकै)
 —^c) Ś: B Dn: D: ३ ५ अन्यद्रवद्, K: अन्यदयन्,
 K: ४ ५ D: T G: ४ M: ४ अन्यदयन्, Dc: 'द्रवन्, G:
 'चयद्; G: 'चयन् (for 'दयद्), —^d) Ś: K: ३ Dn:

द्रोणमभ्यर्दयद्वाणघाररूपैर्महत्तरैः ॥ ९
 विव्याध च रणे द्रोणमनुमान्य विशां पते ।
 क्षत्रधर्म समास्थाय नवभिः सायकैः पुनः ॥ १०
 तस्येपूनिपुभिश्छित्त्वा द्रोणो विव्याध तावुभौ ।
 विपाग्निज्वलनप्रख्यैरिपुभिः कृष्णपाण्डवौ ॥ ११
 इथेप पाण्डवस्तस्य वाणैश्छेतुं शरासनम् ।
 तस्य चिन्तयतस्त्वेवं फल्गुनस्य महात्मनः ।
 द्रोणः शरैरसंभ्रान्तो ज्यां चिच्छेदाशु वीर्यवान् ॥ १२
 विव्याध च हयानस्य ध्वजं सारथिमेव च ।
 अर्जुनं च शरैर्वीरं समयमानोऽभ्यवाकिरत् ॥ १३
 एतस्मिन्नन्तरे पार्थः सज्जं कृत्वा महद्भुजः ।

विशेषयिष्यन्नाचार्यं सर्वास्रविदुषां वरम् ।
 मुनोच पद्मशतान्वाणान्गृहीत्वैकमिव द्रुतम् ॥ १४
 पुनः सप्त शतानन्यान्सहस्रं चानिर्वर्तिनाम् ।
 चिक्षेपायुतशश्चान्यांस्तेऽघ्नन्द्रोणस्य तां चमूम् ॥ १५
 तैः सम्यगस्तैर्बलिना कृतिना चित्रयोधिना ।
 मनुष्यवाजिमातङ्गा विद्धाः पेतुर्गतासवः ॥ १६
 विद्धुताश्च रणे पेतुः संछिन्नायुधजीविताः ।
 रथिनो रथमुख्येभ्यः सहयाः शरपीडिताः ॥ १७
 चूर्णिताक्षिसदग्धानां वज्रानिलहुताशनैः ।
 तुल्यरूपा गजाः पेतुर्गिर्यग्रास्त्रुदवेश्मनाम् ॥ १८
 पेतुरश्वसहस्राणि प्रहतान्यर्जुनेषुभिः ।

D1 १ ०-३ वृहत्तरैः, D5 वृहत्तमैः, G2 भयानकैः (for महत्तरैः)

10 °) T G2 विव्याध (for 'ध) — °) Dn अनु-
 मन्ये (for 'मान्य) — °) B (except B5) D3 शायकैः
 (for सां) K5 Dn1 D3 T G2-5 नवभिः सायकोत्तमैः

11 °) D5 तस्येपुम् (for 'पून्) D7 ३ निश्चितैश् (for
 ह्युभिश्) — °) T G2 विव्याध (for 'ध) B2 शायकैः,
 Dn1 D5 सायकैः (for तावुभौ) — °) Ś1 K2 B Dc1
 Dn2 D2-7 ज्वलित (for 'ज्वलन-)

12 °) S transp वाणैः and छेतु D8 छत्रं (for
 छेतुं) — °) K1. ३ 4 D1 S (except M8-5) एव (for
 एव) — °) K8-5 B Dc1 Dn D1. 2 5-8 फाल्गुनस्य
 — °) M8-5 नुनोद (for चिच्छेद) Ś1 K Dn D1 2
 ० ३ [अ]स्य, D1 च, D5 स (for [आ]शु)

13 °) T G2 विव्याध (for 'ध) — °) K4 B
 Dc1 Dn2 D5 G5 वीरः; K5 Dn1 D2 4 5 7 8 T G1-4
 M1-4 द्रोण, D8 M5 वीरैः (for वीर) — °) K1 Dc1
 D1 4-6 8 G5 [s]भ्यवाकिरन्, B1 D3 न्यवाकिरन् (for
 सभ्यवाकिरत्)

14 °) K1 2 B1 (marg) Dc1 D1. ० ३ G5 सज्यं, B1
 सख्य (for सज्जं) — °) D8. ० शस्त्रास्त्र (for सर्वास्त्र)
 B1 बलं, B1 Dn2 D3 वर (for वरम्) D7 ३ प्रत्यविध्य
 (D7 प्रत्युवाच) समयस्त्रिव — °) S transp मुनोच and
 गृहीत्वा D5 खङ्ग (for पद्) K1 ३ इवाश्रुतं, D2 ३
 इवाहृतं (for इव द्रुतम्)

15 °) D5 निघ्नन्; G1 M चान्यान् (for अं) — B2

D3 read 15⁶⁰ on marg — °) Ś1 K2-4 D1 ० सहस्र
 चाय (D5 'ति-)वर्तिना (Ś1 कर्णिनां, K3 कर्तिना; K8
 वर्तिन), K1 'स्रं चातिकृत्तिना, K5 D1 ३ 'स्रं चावकर्त-
 नान् (D8 'त्), D7 'स्रं च विवर्तनान् — °) Dn1 चायु-
 तांश (for [अ]युतशश्) — °) K5 D5-7 निघ्नन्, Dn1
 जघ्नुः, T G2-5 तेन (for तेऽघ्नन्)

16 °) B2 4 G5 अस्त्रैः (for अस्त्रैः) G5 निहता (for
 बलिना) — °) G4 बलिना (for कृतिना) — °) D8 ३
 मनुष्या (for 'प्य) — °) D1 भिन्ना, D8 द्विपा (for
 विद्धा) Ś1 K (except K2) Dn2 D1-3 सहस्रश (for
 गतासव) Dn1 पेतु शतसहस्रश.

17 °) D2 विहताश्, D8 विहताश् (for विद्धुं)
 B Dc1 S विसू (B2 Dc1 'सू, G1 M 'धू)तामध्वजा
 पेतु — °) K4 संछिन्नायुधि (for 'युध-) — °) K1. 4
 रथि (for रथ-) — °) K4 5 B Dc1 Dn D1 7 8 सहसा
 (for सहया) D1 पीडितान् (for 'ता) S सरथा
 चाणपीडिता

18 °) B1 Dn1 D1 चूर्णिता क्षिप्त, T G3 4 'ताक्षत
 (for 'क्षिप्त) K5 दग्धानां, G2-5 सवांगा (for 'व-
 रधाना) — °) D5 वनानि च (for वज्रानिल-) G5 'हता
 शरैः (for 'हुताशनैः) — °) S द्विपा (for गजा)
 — D2 om 18^d-20° — °) D7 'संनिभा; T G2-4
 'वर्ष्मण (for 'वेश्मनाम्) D8 गिर्यत्रावरसंनिभा

19 D2 om 19 (of v 1 18) — °) B2 (marg,
 orig as in text) D5 प्रयुतानि (for प्रहं) S प्रयुतान्य-
 र्हुदानि च — °) Ś1 K (except K5) Dn D1 4-5 सिंहा
 (for हंसा), B (except B5) Dc1 प्रस्ये (for पृष्ठे),

हंसा हिमवतः पृष्ठे वारिविप्रहता इव ॥ १९
 रथाश्वद्विपपचोधाः जलिलौघा इवाद्भुताः ।
 युगान्तादित्यरश्म्याभः पाण्डवास्तरुर्हताः ॥ २०
 तं पाण्डवादित्यगरांशुजालं
 कुरुप्रवीरान्युधि निष्टपन्तम् ।
 स द्रोणमेवः शरवर्षवेगैः
 प्राच्छादयन्मेघ इवाकर्ण्मीन् ॥ २१
 अथात्यर्थविस्फुटेन द्विपतामसुभोजिना ।
 आजग्रे वक्षसि द्रोणो नाराचेन धनंजयम् ॥ २२
 स विह्वलितमर्वाङ्गः क्षितिऋम्पे यथाचलः ।

धैर्यमालम्ब्य बीभत्सुद्रोणं विव्याघ पत्रिभिः ॥ २३
 द्रोणस्तु पञ्चभिर्वाणैर्वासुदेवमताडयत् ।
 अर्जुनं च त्रिसप्तत्या ध्वजं चास्य त्रिभिः शरैः ॥ २४
 विशेषयिष्यन्शिष्यं च द्रोणो राजन्पराक्रमी ।
 अदृश्यमर्जुनं चक्रे निमेपाच्छरवृष्टिभिः ॥ २५
 प्रसक्तान्पततोऽद्राक्ष्म भारद्वाजस्य सायकान् ।
 मण्डलीकृतमेवास्य धनुश्चादृश्यताडयत् ॥ २६
 तेऽभ्ययुः समरे राजन्वासुदेवधनंजयौ ।
 द्रोणसृष्टाः सुवहवः कङ्कपत्रपरिच्छदाः ॥ २७
 तद्दृष्ट्वा तादृशं युद्धं द्रोणपाण्डवयोस्तदा ।

C 7 3245
B 7 91 29
K 7 91 31

—^d) Ś1 K1 ३ विप्रहिता, K4 Dn1 D1 विप्रहिता, Dn2 वेगहता, D1 -धाग इता (for विप्रहता) D3 वारिभि प्रहता इव, G1 M2- हादिन प्रहता इव

20 D2 om 20^{ab} (cf v 1 18) —^a) K2 Dc1 Dn1 D7 ३ c ३ G1 ३ M1-३ पत्यौघा (for पत्योघा) Ś1 K1 - D1 द्वाघद्विपमलौघा —^b) B1 इवाद्भुता, Dn2 D2 ० इवार्णयान (D3 'वात्'), D1 - इव इता, D1 इवोद्भुता, D3 इवोद्भुतं (for इवाद्भुता) —^c) A few MSS -रश्मामै —^d) N (except K1 B2 D2) पाठवास्त्र, T G2-३ 'वस्य (for 'वास्त) Cd cites अमरशरं

21 ^a) Dn1 D1 ३ T G-4 तत् (for तं) —^b) D2 विप्ररत, D. निपतन, D3 निष्ठुरत, D3 निष्टनंतं (for निष्टपन्तम्) Ś1 K (except K5) D1 कुरुप्रवी रेष्वधिनिष्टपत (Ś1 'मिनिः'वतं, K1 ३ D1 'विनिष्टनंतं) —^c) D4 तद् (for स) K1 D1 द्रोणवेग (for 'मेव') K3 B Dc1 D2 शरवृष्टि (for 'वर्ष') K1 4 Dn1 D1 मेव, B2 -जालं, D3 ० -तोयं (for -वेगं) —^d) K1 ३ ३ Dc1 Dn2 D1 ३ ३ ३ T G1 ३ ३ प्रच्छादयन् (for प्रा') K. Dn1 D1 ३ इवोष्णरश्मिं (for इवाकर्ण्मीन)

22 ^a) K5 B1 ३ Dn1 D1 ३ T अयात्यर्थं, Dn2 ऊघा कर्णं, D3 ० आरात्यार्थं, G. तयात्यर्थं (for अयात्यर्थं) G1 M -विस्फुटेन (for विस्फुटेन) —^b) Ś1 उदवाजिना, K2-4 D1 ३ रक्तभोजिना, K2 असुशोपिना, B1 अस्त्रमे दिना, D3 असुशोधिना, Cd 'भोजिना (as in text) —^c) B वक्षस्वभ्या (G1 M 'स्वम्य, G2 'स्यभि-', G3 'स्याम्)हनद्रो (G2 'तो द्रो)णो

D3 स विद्वो

भिन्नमर्वांग —^c) S आम्नाय (for आलम्ब्य) —^d) T G2 विव्याघ (for 'घ) D3 ० पत्रभि', T G2-३ सप्तभि (for पत्रिभि)

24 ^b) Ś1 वातजुष्टैरिव द्रुमै, K (except K5) D1 वातजुष्ट इव द्रुम —^c) D3 om च

25 ^a) D3 विशेषयिष्यति शाराश् (sic) —^b) D3 शरवते (for द्रोणो राजन्) Ś1 K1-4 परतपं, K3 परा क्रमै, D1 परंतप (for पराक्रमी) —^d) G1 M निमेपा- र्घादिव प्रभु

26 ^a) D1 प्रसक्त्यान् T G3 4 यच्छतो, G1 ३ M गच्छतो (for पततो) B1-3 ३ D2 ३ ३-7 [३]द्राक्ष (B3 'क्ष्य, D1 'क्ष्य), Dn2 राजन्, T G1 ३-३ M [३]पश्य (T 'इयद्, G2-3 M3 'इयन्) (for द्राक्ष्म) G2 सुप्रसक्तान्गतोपश्यत्

27 ^a) Ś1 K (except K5) Dn1 D1 ३ ३ [३]म्य हन् (for अभ्ययु) —^c) Dc1 D3 ० तु, D4 ० च (for सु) —^d) Dn1 -शरच्छदा (for परि') —After 27, S ins

478* तत्राद्भुतमपश्याम गिलानामिव सर्पणम् ।
 यद्द्रोण तरसा पार्थो वृद्ध बालोऽपि नातरत् ।
 चिन्तयामास वाण्योयो दृष्ट्वा द्रोणस्य विक्रमम् ।
 नातिवर्तिष्यते ह्येन वेलामिव महार्णव ।

[(L 1) G1 तस्य (for तत्र) G1 M1.2 अपश्याम, Cv 'इयान as above. —(L 4) G2 द्रोण (for ह्येन)]

28 ^a) B2 D4 तं दृष्ट्वा; D3 ० दृष्ट्वा च —^c) K4 महाबाहु (for 'बुद्धि') —^d) A few MSS. अधितयन्.

वासुदेवो महाबुद्धिः कार्यवत्तामचिन्तयत् ॥ २८

ततोऽब्रवीद्वासुदेवो धनंजयमिदं वचः ।

पार्थ पार्थ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ॥ २९

द्रोणमुत्सृज्य गच्छामः कृत्यमेतन्महत्तरम् ।

पार्थश्चाप्यब्रवीत्कृष्णं यथेष्टमिति केशव ॥ ३०

ततः प्रदक्षिणं कृत्वा द्रोणं प्रायान्महाभुजः ।

परिवृत्तश्च वीभत्सुरगच्छद्विसृजञ्शरान् ॥ ३१

ततोऽब्रवीत्स्मयन्द्रोणः केदं पाण्डव गम्यते ।

ननु नाम रणे शत्रुमजित्वा न निवर्तसे ॥ ३२

अर्जुन उवाच ।

गुरुर्भवान्न मे शत्रुः शिष्यः पुत्रसमोऽसि ते ।

न चास्ति स पुमाल्लोके यस्त्वां युधि पराजयेत् ॥ ३३

संजय उवाच ।

एवं ब्रुवाणो वीभत्सुर्जयद्रथवधोत्सुकः ।

त्वरायुक्तो महाबाहुस्तत्सैन्यं समुपाद्रवत् ॥ ३४

तं चक्ररक्षौ पाञ्चाल्यौ युधामन्यूत्तमौजसौ ।

अन्वयातां महात्मानौ विशन्तं तावकं बलम् ॥ ३५

ततो जयो महाराज कृतवर्मा च सान्वतः ।

काम्बोजश्च श्रुतायुश्च धनंजयमवारयन् ॥ ३६

तेषां दशसहस्राणि स्थानामनुयायिनाम् ।

अभीपाहाः शूरसेनाः शिवयोऽथ वसातयः ॥ ३७

माचेल्लका ललित्याश्च केकया मद्रकास्तथा ।

— For 28, S subst

479* तत पार्थं समुद्विग्नं लक्ष्य चिन्तयतेऽच्युत ।

द्रोणस्य चापि विक्रान्तं दृष्ट्वा मधुनिघातन ।

[(L 1) G₂ [S] जुंन (for सच्युत) — (L 2) G₁ M transp च and अपि G₅ -निघातन, M₈₋₅ निष्दन (for -निघातन)]

29 ^a) S इति (for ततो) — ^b) S उदारधी (for इदं वच) — ^c) S₁ महाभाग (for 'बाहो) — ^d) K₁ D₄ तत् (for न न)

30 ^a) D_{n1} D₂₋₅ 7 8 S गच्छाव (for 'म) — ^b) S ग्राहणोसौ जितकृम — K₂ reads 30^c-31^d twice — ^c) S त पार्थश्चाप्यब्रवीत्कृष्ण — ^d) D_{n1} कुरु (for इति) B₁ 2 D_{o1} D_{n2} D₆ 7 T G₂₋₅ केशव

31 For the repetition in K₂, of v l 30 — ^a) G₁ M द्रोणं (for कृत्वा) — ^b) S₁ B₄ D_{n2} महाभुजं G₁ M कृत्वा प्रायास्सकेशव — ^c) G₆ वीभत्सु (for 'सुर) — ^d) K₁ D₈ अगच्छन्, D₆ गच्छन्वै (for अगच्छद्) K₁ विसृजद् (for 'जन्) T G₂₋₅ गच्छन्नस्पन्दिशताच्छरान्, G₁ M गच्छन्नस्यति मार्गणान्

32 ^a) S₁ K (except K₅) D_{n1} D₂ 4 5 7 8 तमद्रवीत् (for ततोऽब्र) S₁ K₁₋₃ B₁ (marg as in text) 2 4 5 D_{o1} D_{n2} D₁ 2 स्वयं (for स्मयन्) — ^b) S₁ नेदं; K (except K₅) नेरथ, D₂ केद (for केदं) D₄ 5 क तु एवं चात्यसेर्जुन. — ^c) D₄ 5 7 8 S शत्रुन् (for शत्रुम्). — ^d) S अजित्वा (M₁ 2 न जित्वा) एवं प्रतिष्ठसे (M₁ 2 'क्ष.).

33 ^b) D₄ पुत्र शिष्य (for शिष्य पुत्र-) D₇ 8 च (for ऽसि) — ^d) S₁ त्वा, K₁ 2 4 D₁ मा (for त्वा) S यस्त्वा कुद्मभिद्रवेत्

34 M₈₋₅ om the ref — ^a) S₁ उक्त्वा स, K (except K₂) D_{n1} D₁₋₆ ब्रुवन्वै, D₇ 8 ब्रुवन्स (for ब्रुवाणो) — ^c) K₁ 2 D₄ स्वया (for स्वरा-) D_{n1} महाबुद्धिस्, D₇ 8 'राज (for 'बाहुस्) G₁ M अम्यद्रवत् संरब्धस् — ^d) K₂ B D_{o1} त्वरसैन्यं (for तरसैन्यं) G₁ M तव पुत्रस्य वाहिनीं

35 ^a) G₄ चक्ररक्षौ च (hypermetrio) (for चक्ररक्षौ) G₅ M₈₋₅ पाञ्चालौ (for पाञ्चाल्यौ) — ^c) K₈ अथायाता, K₅ B₂ D₁ 5 अनुयातौ, G₁ M₁ 2 अनुयाता (for अन्वयाता) D_{n1} महावीर्यौ, D₄ 'त्मान, D₅ 'बाहौ, G₁ M 'राज (for 'स्मानौ) — ^d) D₂ विशतौ, D₅ विशेतां (for विशन्तं) S विशत तावकीं चर्भुं

36 ^a) K₅ D_n D₅ ययौ, T जयं (for जयो) — ^b) K₅ D_{n1} D₅ तु (for च) — ^c) S₁ D₁ कामो जश् (for काम्बो) D₄ reads श्रुतायुश्च twice — ^d) K₁ 8 4 D₁ उपाद्रवन् (for अवारयन्)

37 ^a) B₂ नाग-, D₇ 8 अथ (for दश-) — ^c) K₁ अभीपाह, K₄ D_{n1} अभीवाहा; D₄ अभी वाहा, D₇ अभिपाहा, G₁ M अभीपहा, G₅ अभीष्टगा (for अभीपाहाः) — ^d) K₈ B D_{n2} D₂ 8 T G₂ शिवयो (for शिवयो). B (except B₅) D_{n1} वसातय (for वसा'), G₅ शिवयोथाश्च वातय (sic),

नारायणाथ गोपालाः काम्बोजानां च ये गणाः ॥ ३८
कर्णेन विजिताः पूर्वं संग्रामे शूरसंमताः ।
भारद्वाजं पुरस्कृत्य त्यक्तात्मानोऽर्जुनं प्रति ॥ ३९
पुत्रशोकाभिसंतप्तं क्रुद्धं मृत्युमिवान्तकम् ।
त्यजन्तं तुमुले प्राणान्संनद्धं चित्रयोधिनम् ॥ ४०
गाहमानमनीकानि मातङ्गमिव यूथपम् ।

महेष्वासं पराक्रान्तं नरव्याघ्रमवारयन् ॥ ४१
ततः प्रवृत्ते युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
अन्योन्यं वै प्रार्थयतां योधानामर्जुनस्य च ॥ ४२
जयद्रथवधप्रेप्सुमायान्तं पुरुपर्षभम् ।
न्यवारयन्त सहिताः क्रिया व्याधिमिवोत्थितम् ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

६७

संजय उवाच ।

संनिरुद्धस्तु तैः पार्थो महायलपराक्रमः ।

दुतं समनुयातश्च द्रोणेनुरथिनां वरः ॥ १

किरन्निपुगणांस्तीक्ष्णान्स्वरदमीनिव भास्करः ।

C 7 3252
B 7 92. 2
K. 7 92. 2

38 ^a) K1.3 : B1 (marg, orig as in text) :
s : Dc1 Dn D1-3 १-१ मावेहका, K1 मावेहिका, B3
मावेहका, T G2 माचिहका, G1 : M माच्छिहिका, G1
मच्छहका, G. माशिहिका (for माचेहका) S लि (G1
M1 : वि) लिघ्राश् (for ललित्याश्) — ^b) G1 M
transp केकया and मद्रका K D2 : १ : केकया, Dc1
Dn D2 : केकया, D. मागया (for केकया) D3
माद्रकास्, D1 माद्रिकास्, T G2-१ मद्रकास् (for मद्र-
कास्) — ^c) D1 : स (for च) — ^d) Ś1 K1 D1
कामोजाना Ś1 K1-3 गजाश्च ये, K1 : Dn D1 : १ : १-१
गणाश्च ये (by transp), D. रयाश्च ये

39 ^a) D1 : निर्जित (for विजिता) Dn1 कर्णेन स
हिता सर्व — ^b) Ś1 संगता, G1 M1-1 (inf lin
as in text) सन्मता (for समता) — ^c) K1 D1
त्यक्त्वात्मा (D1 : 'त्स) नो, B1 : Dc1 G1 M मृष्टा, B3-5
T G2-6 हृष्टा, D5 कृता (for त्यक्ता)

40 ^a) D3 शोकाग्नि- (for 'भि) — ^b) G2 transp
क्रुद्धं and मृत्युम् — ^c) D1 त्याजितं, D7 : त्यजितस् (for
त्यजन्त) Dn1 D1 : १ : तुमुले Ś1 (orig as in text,
sup lin) वाणान् (for प्रा) — ^d) D2 सरथ, D5
संयुद्ध, D3 संनद्धार (for सनद्ध) D3 : योधिन,
D1 : ना (for 'नम्)

41 ^b) Dc1 यूथग; D3 यूथप (for 'पम्) — Ś1
K (except K5) D1 om 41^c-42^d — ^c) T G3 : महे-
D2 : महात्मानं (for पराक्रान्तं)

— ^d) Dn1 D1 अवारयत्, D5 'किल (for 'रयन्)

42 Ś1 K1-4 D1 om 42 (cf. v 1 41) — ^b) Dn1
D5 : तुमल S रोमहर्षण (for लोम) — ^c) D5
चैव (hypermetric) (for वै) D2 प्रपत्ता (for प्रार्थ-
यता) Dn1 D. अन्योन्य प्रार्थयतो (Dn1 'येता) वै — ^d)
K5 Dn1 D1 : १ : १ योधानामर्जुनेन ह (K5 Dn1 हि, D5
च), S यो (G1 M यौ) धाना जयगृदिना

43 ^a) Dn1 D5 वध, G1 : M3 -वधे (for -वध)
— ^c) Dn1 D1 : १ : निवारयंत (for न्यवा) D7 :
सहया (for सहिता) — ^d) G1 M1 : इवेधित (for
इवोरथितम्)

Colophon om in G1 M, Ś1 missing — Sub-
parvan Ś1 K1-3 B Dc1 Dn D1-3 १ : १ : T G3 जय-
द्रथवध — Day of Drona's Generalship K1 :
चतुर्भद्रवसे — Adhy name K5 द्रोणयुद्धं, Dn1 D1 :
द्रोणार्जुनयुद्ध, Bom ed द्रोणातिक्रम — Adhy no
(figures, words or both) B1 88, Dn1 89, D2
82, D3 T G3 : 87, G2 86, G5 85 — Śloka
no K2 46, Dn1 44, G5 47

67

☞ This adhy is missing in Ś1 (cf v 1.7 63 17)

1 G1 M om the ref — ^a) K5 G1 M1.3 स निरु-
द्धस् (for संनि) — ^b) S पराक्रमै (for 'क्रम) — ^c)

तापयामास तत्सैन्यं देहं व्याधिगणो यथा ॥ २
 अश्वो विद्धो ध्वजश्छिन्नः सारोहः पतितो गजः ।
 छत्राणि चापविद्धानि रथाश्चक्रैर्विना कृताः ॥ ३
 विद्धुतानि च सैन्यानि शरार्तानि समन्ततः ।
 इत्यासीत्सुमलं युद्धं न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ४
 तेषामायच्छतां संख्ये परस्परमजिह्वगैः ।
 अर्जुनो ध्वजिनीं राजन्नभीक्ष्णं समकम्पयत् ॥ ५
 सत्यां चिकीर्षमाणस्तु प्रतिज्ञां सत्यसंगरः ।
 अभ्यद्रवद्रथश्रेष्ठं शोणाश्वं श्वेतवाहनः ॥ ६
 तं द्रोणः पञ्चविंशत्या मर्मभिद्भिरजिह्वगैः ।

अन्तेवासिनमाचार्यो महेष्वासं समर्दयत् ॥ ७
 तं तूर्णमिव वीभत्सुः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
 अभ्यधावदिपूनस्यन्निपुवेगविघातकान् ॥ ८
 तस्याशु क्षिपतो भल्लान्भल्लैः संनतपर्वभिः ।
 प्रत्यविध्यदमेयात्मा ब्रह्मास्त्रं समुदीरयन् ॥ ९
 तदद्भुतमपश्याम द्रोणस्याचार्यकं युधि ।
 यतमानो युवा नैनं प्रत्यविध्यद्यदर्जुनः ॥ १०
 क्षरन्निव महामेघो वारिधाराः सहस्रशः ।
 द्रोणमेघः पार्थशैलं ववर्ष शरवृष्टिभिः ॥ ११
 अर्जुनः शरवर्षं तद्ब्रह्मास्त्रेणैव मारिष ।

B₂ (marg, orig as in text) समनुजातश् (for 'यातश्')
 —^a) G₄ वर (for चर)

2 ^a) D₄ तीव्रान् (for तीक्ष्णान्) —^b) B Dn₂
 स, D₂ स्वान्; D₄ lacuna, G₅ सु- (for स्व)
 —^c) M₈₋₅ तापयस्त्वव (for 'यामास') D₃ तत्सेना, G₁
 M सैन्यानि (for तत्सैन्यं) —^d) D₁ व्याधिगणैर् (for
 'गणो') G₁ M देहान्याधीर (M₈ 'धि र, M₄ 'धीन्)
 जक्षिव

3 ^a) B (except B₂) Dn₂ रथश्छिन्न, S रथो विद्धः
 (for ध्वजश्छिन्न) K₁ अश्वविद्धो ध्वजश्छिन्ना, K₅ Dn₁
 D₁₋₅ अश्वो विद्धो ध्वजाश्छि (D₅ तथा छि)न्ना —^b) G₅
 सारोह (for 'ह') K₈ B₂ 8 Dc₁ Dn₂ D₂ 8 G₈ पातितो
 (for प^o) K₅ D₅ 0 सारोहा प (K₅ पा)तितो गजा, D₄
 सारोह पतितो ध्वज, D₁ सारोह पर्वतो गत —^c) G₁
 M₈₋₅ चक्राणि, G₅ शराणि (for छत्राणि) M₂ पाप
 (for चाप) —^d) B₁ निराकृता (for विना कृता) S₁
 रथश्चक्रैर्विना कृत; D₂ रथाश्चैव विनाशिता

4 ^a) K₅ Dn₁ D₁ 5 7 8 विद्रावितानि सैन्यानि —^b)
 G₁ M प्राद्ववति (M₅ 'वंत) दिशो दश —^c) Dn₁ D₅ 8
 सुमलं —^d) K₁ 4 B₅ D₁ 8-5 S (except G₃ 4 M₅)
 प्रज्ञायत (for प्राज्ञां)

5 ^a) S₁ K₁₋₄ D₁ ह्यायच्छता; K₅ Dn₁ D₁₋₅ M₄ 5
 व्याय^o, B₁ 3-5 Dc₁ सय^o, B₂ (marg) प्राय^o, D₂
 व्यापतता, D₁ प्रपतता, D₃ प्रयतता, G₈ आगच्छता
 (for आय^o) G₁ 5 M₁₋₃ 5 संख्ये, G₄ M₄ संघे (for
 सख्ये) —^b) S पर पारमिवेच्छता —^c) D₁ अर्जुनो
 ध्वजिनीं नायम् —^d) D₂ सुतीक्ष्णै, Cd अभीक्ष्णं (as
 in text) K₁ समकम्पयत् (for 'कम्पयत्')

6 ^a) K₁₋₃ D₁ च, B₂ ता (for तु) —^b) K₅
 Dc₁ Dn₁ D₃ 5 0 अभ्य (Dc₁ 'त्या)र्दयद् (for अभ्यद्रवद्)
 G₂ M रथश्रेष्ठ —^d) A few MSS शोणाश्वं (for शो^o)
 D₂ श्वेताश्व, शोणावाहनं

7 ^b) S₁ K_{1, 2} D₁ मर्मविद्भिर (for 'भिद्भिर') S
 मर्मज्ञो म (G₅ [marg] आशुगैर्म)र्मभेदिभि —^a) S₁
 (also as in text) मर्मविद्भि (for महेष्वास) S₁ K₂₋₄
 D₁ समार्दयत्, B₁ 5 Dn₂ D₅ समार्प^o, Dn₁ D₈₋₅ 7 8
 समर्प, D₂ अमर्द^o (for समर्द) S पांडव समपीडयत्

8 ^a) S₁ तत् (for त) S तं तु तूर्णतरं (T 'पर)
 पार्थो —^b) partly damaged in G₂ —^b) S द्रोणं
 (for सर्व-) K (except K₅) S (G₂ damaged) वर
 (for वर) D₂ 5 प्रतिज्ञा सत्यसंगर —^c) K₁₋₃ D₁
 अभ्यद्रवद् (for 'धावद्') K₁ D₁ अस्यान् (for 'अस्यन्')
 —^d) D₁ निघातितान्, M₈₋₅ विघातवान् (for 'विघात
 कान्')

9 ^a) Dn₂ D₃ 0 अन्यास्तु (for तस्याशु) B₁ 5
 क्षिसान् (for क्षिपतो) D₂ सक्तान् (for भल्लान्) —^c)
 K₁₋₃ अदीनात्मा, S स्मयन्द्रोणो (for अमेयात्मा) —^d)
 K₁ समुदीरयत् (for 'यन्') S द्वा (G₁ व)ह्मस्त्रमुदी
 रयन्

10 ^a) K₁ Dn₁ D₅ G₂ अपश्यामो —^b) D₅ M₈
 4 5 (my' in as in text) आचार्यता (for 'कं) —^c)
 B₂ 8 D₈ 0 युधा (for युवा) K₅ नैतं; D₂ 8 चैनं,
 D₅ चैकं (for नैन) D₁ 8 यतमान युवान च —^d)
 Dn₁ प्रत्यगच्छद् (for 'विध्यद्') B₂ यदर्जुनं, B₅
 यथार्जुन, D₅ अथार्जुन, T G₂ 4 M₈₋₅ यदर्जुन (for
 यद^o). D₁ प्रत्याविध्य तदर्जुनं

प्रतिजग्राह तेजस्वी बाणैर्वाणान्विगातयन् ॥ १२

द्रोणस्तु पञ्चविंशत्या श्वेतवाहनमार्दयत् ।

वासुदेवं च सप्तत्या बाहोस्तरसि चाशुर्गः ॥ १३

पार्थस्तु प्रहसन्धीमानाचार्यं स शरौघिणम् ।

विमृजन्तं शितान्वाणानवारयत् तं युधि ॥ १४

अथ तौ वध्यमानौ तु द्रोणेन रथसत्तमौ ।

आवर्जयेतां दुर्घपं युगान्ताग्निमित्रोत्थितम् ॥ १५

वर्जयन्निशितान्वाणान्द्रोणचापविनिःसृतात् ।

किरीटमाली कौन्तेयो भोजानीकं न्यपातयत् ॥ १६

सोऽन्तरा कृतवर्माणं काम्बोजं च सुदक्षिणम् ।

अभ्ययाद्वर्जयन्द्रोणं मैनाकमिव पर्वतम् ॥ १७

ततो भोजो नरव्याघ्रं दुःसहः कुरुसत्तम ।

अविध्यत्तूर्णमव्यग्रो दशभिः कङ्कपत्रिभिः ॥ १८

तमर्जुनः शितेनाजौ राजन्विव्याध पत्रिणा ।

पुनश्चान्यैस्त्रिभिराणिमोहयन्निव सात्वतम् ॥ १९

भोजस्तु प्रहसन्पार्थं वासुदेवं च साधवम् ।

एकैकं पञ्चविंशत्या सायकानां समार्पयत् ॥ २०

तस्मार्जुनो धनुश्छित्वा विव्याधैनं त्रिसप्तभिः ।

C 7 3221
B 7 92.21
K 7 92.21

11 °) K. D. ३ द्विरत्न (for धनु) Dn1 वेगा, D2.० घोरा, G2 वेगो (for वेगं)

12 Dc1 om 12 — °) Dn1 D. २ c S (except G1 M1 2.-) त, D3 तु (for तद्) B: अर्जुन प्रव पंत — °) D2 ० च (for [०] व) D. ब्रह्मणोन्म्रेग मारिप — °) K2 ३ . Dn1 D. ३-३ परजग्राह (for प्रति) — °) K1 D1 transp बाणं and चाणान् K1 D. विगातयन्, K3 निगातयत्, B1 . Dn* निशातयन्, D1 विगातयत्, D. अवारयत् (for विगातयन्) — For 12^{ab}, S subst.

480* शरवर्षणं वीर्यवान् ।

अवारयत्तमेभ्रान्तो न स्वाचार्यमपीडयत् ।

13 °) K (except K5) D1 च त तु (for तु पत्र-) — °) K1 आर्दयन्, K1 Dn1 D1 S (except G. M5) अर्दयत् (for आर्दं) — °) Ś1 K. Dn D2.० G2 चापयत् (D2 'न'), K2-4 D1 २-३ चार्दयत् (D3 'न') (for चाशुर्ग) K1 बाहोस्तरमिवार्दयन् (sic)

14 G1 M om 14 — °) Ś1 K (except K5) D1 च (for तु) — °) D2 त (for म) K1 आचार्यं यदारधन्तु, T G2-3 आचार्येभ्य शरौ (T 'से')धिणी — °) K1 D1 शवान्याणान्, K5 Dn1 D5 शरान्वोरान् (for शितान्याणान्) D2.० विमृजन्निशितान्याणान्, T G2-4 क्षपयन्त्वा यथा शक्त्या, G. क्षपयन्न यथा शक्त्या — °) D2 ० अवारयत् (for अवा) Dn1 घोरैरवारयन्युधि, T G2-3 न स्य वारयते युधि

15 °) B1.2 (marg, orig as in text) ३ Dc1 Dn1 D2 4 G2 युध्यमानौ, D2.० विध्य, D. बुध्य, G1 M हन्य (for वध्य) — °) Ś1 K1 ३ 4 D1.३ नर, — °) K2 B1 D2 4 ० S

(except G2) अवनयेना (for आव) Ś1 K1 D1 १ 8 T G2-5 दुर्घपौ (for प) — °) D. युगात्ताग्निर् (for 'ग्निम्) S इवोल्बण (for 'न्यितम्)

16 °) Ś1 Dn2 D2-3 वर्जयत्तौ (D2 ३ 'यन्त्रै) शराली-ङ्गान्, K Dn1 D1 वर्जयस्त्राश्चारास्तीत्रान (K. 'रास्तीङ्गान्, Dn1 'रान्वोरान्), D2 वर्जयत्ता शरैस्तीक्ष्णैर् — °) Ś1 K. Dn D2-4 ०-३ व (Dn2 D2 घ) रातिगात्, K1-4 D1 वरच्युतान् (for विनिःसृतात्) — °) Dc1 कौरव्यो, S स्वरितो (for कौन्तेयो) — °) K. न्यवारयत्, B Dc1 Dn2 व्यशातयत्, D5 अपातयत्, D1 ३ अपातयत्, S अयापिशात् (for न्यपातयत्) D2 ३ ० भोजानीकान्यपातयत्

17 °) D2 सोत्तरी (sic) (for सोऽन्तरा) S सोत्तरा-युधत् (G1 'क)माण — °) Ś1 K1 D1 काभोज — K1 D1 om 17^{cd} — °) B1 प्रत्ययाद् (for अभ्य) Ś1 K1 2 D2 दुर्जय (for वर्जयन्) — °) G1 M कुद मृत्सु-मिवावर्क

18 °) K1 ३ B Dc1 Dn2 D2-० G1 M नरव्याघ्रो (for 'व्याघ्रं) — °) K1 4 दुग्ग्रह, K2 ३ Dn1 D1 २-३ १ ३ दुग्ग्रह, B Dc1 Dn2 T G2 ३ दुर्घपं, G1 दुर्घर, G2 दुर्घपं (for दुग्ग्रह) All MISS (except Ś1 D1, Ś2 missing) कुरुसत्तम — °) G1 अवध्यत् (for अवि) D1 कृणाम् (for तूर्णम्)

19 °) D2 ततोर्जुन (for तम) Ś1 K1-4 Dn1 D1 शरेणाजौ, K5 B1 Dn2 D2 4-० ३ शतेनाजौ (for शिते) — °) D5 शरैर् (for राजन्) K1 ३ D2 पत्रिणा, D. चाशुर्ग (for पत्रिणा) — °) T G2-3 transp चान्यैस् and बाणै K (except K5) D1 चैनं (for चान्यैस्)

20 °) D5 प्रहरत् (for 'सत्) — °) K1-३ B1

शरैरग्निशिखाकारैः क्रुद्धाशीविपसंनिभैः ॥ २१
 अथान्यद्भनुरादाय कृतवर्मा महारथः ।
 पञ्चभिः सायकैस्तूर्ण विव्याधोरसि भारत ॥ २२
 पुनश्च निशितैर्वाणैः पार्थ विव्याध पञ्चभिः ।
 तं पार्थो नवभिर्वाणैराजघान स्तनान्तरे ॥ २३
 विपक्तं दृश्य कौन्तेयं कृतवर्मरथं प्रति ।
 चिन्तयामास वाष्ण्येो न नः कालात्ययो भवेत् ॥ २४
 ततः कृष्णोऽब्रवीत्पार्थ कृतवर्मणि मा दयाम् ।
 क्रुत्सांबन्धिकं कृत्वा प्रमथ्यैनं विशातय ॥ २५
 ततः स कृतवर्माणं मोहयित्वाजुनः शरैः ।
 अभ्यगाज्वनैरश्वैः काम्बोजानामनीकिनीम् ॥ २६

अमर्षितस्तु हार्दिक्यः प्रविष्टे श्वेतवाहने ।
 विधुन्वन्सशरं चापं पाञ्चाल्याभ्यां समागतः ॥ २७
 चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यावर्जुनस्य पदानुगौ ।
 पर्यवारयदायान्तौ कृतवर्मा रथेषुभिः ॥ २८
 तावविध्यत्ततो भोजः सर्वपारश्वैः शरैः ।
 त्रिभिरेव युधामन्युं चतुर्भिश्चोत्तमौजसम् ॥ २९
 तावप्येनं विव्यधतुर्दशभिर्दशभिः शरैः ।
 संचिच्छेदतुरप्यस्य ध्वजं कार्मुकमेव च ॥ ३०
 अथान्यद्भनुरादाय हार्दिक्यः क्रोधमूर्च्छितः ।
 कृत्वा विधनुषौ वीरौ शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३१
 तावन्ये धनुषी सज्ये कृत्वा भोजं विजघ्नतुः ।

Dn1 समर्पयत्, K4 D1-8 ० समार्दयत्, D01 D4 7 S
 समर्पयत् (for समा)

21 ०) D8 पत्रिभि (for त्रिसप्तभि) — ०) K5
 D6 -विपाकारै (for शिखाकारै) — ०) D5 T G2-5
 सक्रुद्धाशीविपोषमै

22 ०) S महाबल (for ०र्य) — ०) A few MSS
 शायकैस् (for सा) K5 तीक्ष्णैर् (for तूर्ण) — ०)
 K2 8 B1 8 5 D01 G1 M1 2 4 5 भारत, D5 पार्थिव
 (for भारत)

23 ०) D4 विशातिर् (for निशितैर्) T G2-5 उग्रै
 (for वाणै) — ०) D8 सप्तभि (for पञ्चभि) D4
 मोहयन्निव साख्यत (= 19^d)

24 ०) G1 दृश्यते (hypermetric) (for दृश्य) N
 (S1 missing) दृष्ट्वा विपक्तं (D8 विधस्तु) कौन्तेय (S1
 कौरव्य) — ०) D4 8 कृतवर्मा (for ०वर्म) Dn1 महारथं
 (for रथं प्रति) — ०) M8 कौन्तेयो (for वाष्ण्येो)

25 ०) S1 नो दया, T G2 8 5 मा दया, G4 मार्दवं
 (for मा दयाम्) Dn1 कृतवर्माणमाह्वयन्, D2 7 ०र्माण
 मार्दयन्, D4 8 ०र्माणमार्दय — D2 om 25^{cd} — ०)
 G1 M कार्पा, G2 कार्या; G5 कार्णि (for कुरु) K1
 -सावतिकं, K2 D8 -सावधक, B (except B1) D01 Dn
 D2 6 G2 M8-5 -संबंधक, D1 -सावाधिकं, G1 5 M1 2
 -संबंधिकं (for -सावन्धिकं) K3 B2 4 5 Dn2 हित्वा (for
 कृत्वा) T G3 कार्णिसवधकं सुक्त्वा, G4 तत संस्तभितं
 पृत्वा — ०) S 8 (G8-5 प्र)जाहितान् (for विशातय)

26 ०) B2 D01 Dn1 D4 5 7 G8-5 अभ्ययाज्, G1

M अत्यगाज् (for अभ्य०) — ०) S1 K4 D1 कामोजा
 नाम् D8 अनिकिनी (S10)

27 ०) G1 5 M विधुन्वन् (for विधु०) — ०) K1
 2 4 B2 D01 Dn1 D8-8 T G M1 2 पांचालाभ्या (for
 ०ल्याभ्या) K1 समागत

28 ०) Dn1 रथानुगौ (for पदा०) — ०) S1 K1 4
 Dn D1 8 5 ० तथेषुभि (for रथे०)

29 ०) Dn1 reads from ताव up to त्रिभिरे (in
 29°) on marg G8 भोजा — ०) K8 सर्वे (for
 सर्व-) S1 K1 2 पारगवै, K8 पारगवै (for पारश्ववै)
 B D01 Dn2 कृतवर्मा शितै शरै C7 as in text — K5
 D5 repeat 29^{cd} after 30^{ab} — ०) D01 M5 (orig as
 in text, sup in) एष (for एव) K5 (second time)
 D4 5 (second time) युधामन्युर (for ०मन्युं) — ०)
 K1-3 D1 उत्तमौजसं (for चोत्तं) K5 (second time)
 D4 5 (second time) उत्तमौजास्त्रिभिस्तथा (K5 ०स्तथा
 त्रिभि)

30 D4 om. 30^{ab} — ०) D8 तावप्येवं, K5 B8-5
 Dn2 D8 विविधतुर, D8 विव्यधतु, T G1-4 M8 4 5
 (sup in) विव्यधतुर (for ०धतुर) — After 30^{cd},
 K5 D5 repeat 29^{cd} — ०) K5 B1 2 Dn2 D8-5 7
 संचिच्छेदतुर (for सचिच्छि०) S1 एव (for अपि) Dn1
 चिच्छेद तु रथ तस्य, D8 स सचिच्छेदतुरस्य

31 D8 reads 31^{cd} on marg — ०) M1 2 विघ
 नुषो (for ०नुषौ) S1 K (except K5) D1 वीर (for

तेनान्तरेण वीभत्सुर्विवेशामित्रवाहिनीम् ॥ ३२
 न लेमाते तु तौ द्वारं वारितौ कृतवर्मणा ।
 धार्तराष्ट्रेष्वनीक्रेषु यतमानौ नरर्षभौ ॥ ३३
 अनीकान्यर्दयन्पुद्गे त्वरितः श्वेतवाहनः ।
 नावधीत्कृतवर्मणं प्राप्तमप्यरिष्यदनः ॥ ३४
 तं दृष्ट्वा तु तथायान्तं शूरो राजा श्रुतायुधः ।
 अभ्यद्रवत्सुसंकुद्धो विधुन्वानो महद्बनुः ॥ ३५
 स पार्थं त्रिमिरानर्हत्सप्तत्या च जनार्दनम् ।
 क्षुरप्रेण सुतीक्ष्णेन पार्थक्रेतुमताडयत् ॥ ३६
 तमर्जुनो नवत्या तु शराणां नतपर्षणाम् ।
 आजघान मृशं क्रुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ ३७

स तन्न ममृपे राजन्पाण्डवेयस्य विक्रमम् ।
 अथैनं सप्तसप्तत्या नाराचानां समार्पयत् ॥ ३८
 तस्मार्जुनो घनुग्च्छित्त्वा शरावापं निकृत्य च ।
 आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तभिर्नतपर्षभिः ॥ ३९
 अथान्यद्बनुरादाय स राजा क्रोधमूर्च्छितः ।
 त्रासविं नवभिर्वाणैर्वाहोरसि चार्पयत् ॥ ४०
 ततोऽर्जुनः स्मयन्नेत्र श्रुतायुधमरिदम् ।
 शरैरनेकसाहसैः पीडयामास भारत ॥ ४१
 अथांश्चास्यावधीत्तूर्णं सारथिं च महारथः ।
 विव्याध चैनं सप्तत्या नाराचानां महाबलः ॥ ४२
 हताश्वं रथमुत्सृज्य स तु राजा श्रुतायुधः ।

C 7 3303
 B 7 82. 43
 K 7 82. 43

वीरौ) —^a) K₄ इवाकिरत्, Dc₁ D₁₋₃ 3 G₅ अवा-
 किरत् (for "किरत्")

32 ^b) K₅ B₂ (marg) D₅ 7 विभेदतु, B₁₋₃ 5
 Dc₁ विचेरत्, B₄ व्यभिदतां, Dn₁ D₃ विभेदतु, Dn₂
 च जप्तु, D₃ 6 निजप्तु, D₄ निवेदतु, T G₁ 3 4
 M_L 2 विरेदतु, G₂ वितेरत्, G₅ M₂₋₅ विदेरत् (for
 विजप्तु)

33 ^a) Ś₁ D₃ 6 ततो, K₅ Dn₁ च तौ (for तु तौ)
 —^a) Dc₁ M₂₋₅ रयर्षभौ, T G₂₋₅ महारथौ (for नर-
 र्षभौ)

34 ^a) क्रुद्धो (for युद्धे) S अनीकानि तु समृद्धम्
 (G₁ M "स्मत्" —^a) D₁ 8 कर्मण (for चर्मणं)
 —^a) S प्राप्य चारिनिपू (G₁ M "सू") दन्

35 ^a) K₄ Dn₁ S transp दृष्ट्वा and तु D₂ [क्ष]य
 (for तु) K₁ तथायातं, D₂ तदायातं, D₃ तथा न्यायं
 (for तथायान्तं) —^b) T G₃ पार्थं (for शूरो) —^c)
 K₅ अभ्यर्दयत्, D₃ अभिद्रवत्, G₅ अत्यप्रवीत् (for
 अभ्यद्रवत्) —^a) G₁ 5 M विधुन्वानो K₄ 6 महाधनु
 (for महद्बनु) — After 35, D₃ 5 ms

481* द्र[द्रा]ज्यमाणेषु मैन्येषु पाण्डवेन तवद्धत ।
 श्रुतायुधो महातेजा किरन्वाणान्ममन्ययात् ।

36 ^a) T G₃ 4 घनुद् (for त्रिमिद्) D₂ आजज्ञे
 (for आनर्हत्), —^b) Dc₁ Dn₁ तु (for च) —^c)
 B (except M₂₋₅) च (for तु) —^a) T G₃ पार्थ.

37 ^a) Ś₁ तथार्जुनो, B₁ 5 Dn₂ D₂ G₁ ततोऽर्जुनो
 (for तस्म) Ś₁ K₁₋₃ D₁ 2. 4-6 [आ]शु, K₄ 5 [क्ष]य,
 D₃ 3 च (for तु) —^b) D₃ 6 शरैरानतपर्षणा —^c)
 K₅ म संक्रुद्धम् (for मृशं क्रुद्धम्)

38 ^a) Dn₁ D₂₋₃ त न (for तन्न) S राजा (for
 राजन्) —^a) Ś₁ K₂₋₄ B₂ D₁₋₃ 6 समार्पयत्, K₁
 समर्प; B₁ Dn₁ D₁ 7 8 S (except G₄) समर्प (for
 समार्प)

39 G₁ 5 om. (hapl.) 39-40 —^a) M₃ 4 ततो
 (for तस्य) —^b) K₅ Dn₁ इत्थावाप, B₂ D₂ 2. 6 7
 शराश्रापि, D₄ शर चाप, D₅ शरानन्यान्, D₃ शरा-
 श्रापं (for शरावाप) S (G₁ 5 om.) च मारिप (for
 निकृत्य च)

40 G₁ 5 om. 40 (cf v l. 39) —^a) G₂ वास
 वस्यात्मज वीरं —^a) Ś₁ K (except K₅) D₁ 2 चार्प-
 यत् (for चार्प)

41 Dc₁ om 41 —^b) K₁ श्रुतायुधम् (for श्रुता)
 K Dn₁ D₁ 4 S भरिदम्, Dn₂ भरिदम् (for भरि-
 दम्) —^a) T G₃ 4 योधयामास, G₂ 5 पोथया (for
 पीडया)

42 ^a) Ś₁ G₁ M सस्य, Dn₁ चापि (for चास्य)
 —^b) Dn₂ S (G₃ lacuna) महाबल (for "स्य) — G₄
 om (hapl.) 42^a —^c) K₁ 5 त्रिव्यधे (for त्रिव्याध)
 K (except K₃) D₁ चैव (for चैनं) —^a) D₅ मनर्प-
 यत् (for महाबल.)

43 ^b) Ś₁ D₁ च (for तु). — D₁ 5 om. (hapl.)

अभ्यद्रवद्रणे पार्थं गदामुद्यम्य वीर्यवान् ॥ ४३
 वरुणस्यात्मजो वीरः स तु राजा श्रुतायुधः ।
 पर्णाशा जननी यस्य शीततोया महानदी ॥ ४४
 तस्य माताब्रवीद्वाक्यं वरुणं पुत्रकारणात् ।
 अवध्योऽयं भवेल्लोके शत्रूणां तनयो मम ॥ ४५
 वरुणस्त्वब्रवीत्प्रीतो ददाम्यस्मै वरं हितम् ।
 दिव्यमस्त्रं सुतस्तेऽयं येनावध्यो भविष्यति ॥ ४६
 नास्ति चाप्यमरत्वं वै मनुष्यस्य कथंचन ।
 सर्वेणावश्यमर्तव्यं जातेन सरितां वरे ॥ ४७

दुर्धर्षस्त्वेप शत्रूणां रणेपु भविता सदा ।
 अस्त्रस्यास्य प्रभावाद्द्वै व्येतु ते मानसो ज्वरः ॥ ४८
 इत्युक्त्वा वरुणः प्रादाद्गदां मन्त्रपुरस्कृताम् ।
 यामासाद्य दुराधर्षः सर्वलोके श्रुतायुधः ॥ ४९
 उवाच चैनं भगवान्पुनरेव जलेश्वरः ।
 अयुध्यति न मोक्तव्या सा त्वय्येव पतेदिति ॥ ५०
 स तथा वीरघातिन्या जनार्दनमताडयत् ।
 प्रतिजग्राह तां कृष्णः पीनेनांसेन वीर्यवान् ॥ ५१
 नाकम्पयत् शौरिं सा विन्ध्यं गिरिमिवानिलः ।

43°-44^b, D₃ reads the same on marg (see m)
 —^a) K₁ रथे (for रणे) D₁ तूर्णं (for पार्थं)

44 D₂ s om 44^{ab} (cf v 1 43) D₃ reads 44^{ab}
 on marg (see m) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₁ 4 वर्णासा,
 K₅ D₂ 7 s वर्णाशा, D₃ 6 G₁ M पर्णासा, T G₂
 वेण्णासा, G₃ वेण्णास; G₄ s वर्णासा (for पर्णाशा)
 D₁₋₃ तस्य (for यस्य) —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ शततोया,
 D₂ 6 सितं (for शीतं)

45 ^a) B S राजन् (for वाक्यं) —^c) B₄ न वध्यो
 (for अवध्यो)

46 ^a) K (except K₅) D₁ प्रीत्या, D₄ प्राज्ञो (for
 प्रीतो) —^b) K₁ 4 D₁ 8 s 6 M₃₋₅ ददानि, D₈
 द्राक्ष्यामि, G₈ 4 ददाति (for ददामि) —^c) M₃₋₅
 येनास्त्रेण (for दिव्यमस्त्रं) Ś₁ K₁ 8 अतस्तेयं, D₇ सुत
 स्तेहं, D₈ सुत तेहं (for सुतस्तेऽय) —^d) Ś₁ तेन (for
 येन) M₃₋₅ अवध्यो वै (for येनावध्यो)

47 ^a) D₁ D₄ वास्य, D₅ चास्य (for चापि) Ś₁
 वा (for वै) K₄ D₁ न चास्ति चाप्यमरत्वं —^b) Ś₁
 K₁₋₄ D₁ मानुषाणां, K₅ D₁ 8 G₄ मानुषस्य, B₂ D₁
 D₂ 8 0 7 G₃ 5 मानुष्यस्य, D₅ मानुषेषु (for मनुष्यस्य)
 —^c) K₁ 8 D₁ मंतव्यं, K₅ D₄ G₄ कर्तव्यं (for
 मर्तव्यं) Ś₁ (sup lin as in text) जातेनावश्यकर्तव्यं

48 ^a) D₁ M₃ 4 s (inf lin as in text) एव (for
 एष) —^b) B₂ रणे प्र (for रणेपु) —^c) D₄ 5
 तस्यास्त्रस्य, D₈ अस्यास्त्रस्य (by transp), T G₈ 4 अस्त्र
 स्यास्त्र T G₂₋₅ प्रभावेन (for प्रभावाद्द्वै) —^d) S (except
 G₃) व्येतु (for व्येतु) K₂ D₁ G₅ मनसो ज्वर, K₄
 मानुषो ज्वर (for मानसो ज्वर)

49 D₃ om, 49, —^c) B₄ माम् (for याम्). K₅

D₁ D₁ 5 आश्रित्य (for आसाद्य) K₅ D₁ सदुर्धर्षं
 (for दुराधर्षं)

50 ^b) N (except B D₀₁ D₂, Ś₂ missing) स्वयमेव
 (for पुनरेव) —^d) K₅ D₁ त्वय्येव (D₁ त्वयैव)
 निपतिष्यति, S त्वय्येव (M₂ °व) निपतेदिति — After
 50, K₄ B D₀₁ D₂ D₁₋₃ 6 0 S 1₁s

482* हन्यादेया प्रतीप हि प्रयोक्तारामिति प्रभो ।

न चाकरोस्स तद्वाक्य प्राप्ते काले श्रुतायुध ।

[S om line 1 — (L 1) B₃ 5 अपि (for इति)
 — (L 2) S transp प्राप्ते and काले. D₃ काल (for
 काले)]

51 ^a) Ś₁ K₁ 6-5 D₁₋₄ 6-3 तथा स (by transp),
 K₂ तथा सह; D₀₁ स तथा, D₁ तथा स D₅ सर्वं
 (for वीर-) —^b) G₂ 5 गदयोरस्यताडयत् —^c) D₄
 त (for ता) Ś₁ (orig) विष्णु, Ś₁ (sup lin) विप्र
 (for कृष्ण) —^d) K₁ D₁ D₄₋₅ 8 पीतेन (for पीनेन)
 D₂ 4 6 8 अंशेन (for अंसेन)

52 G₂ partly damaged —^a) A few MSS शौरिं
 (for शौरिं) G₁ M न चकपे तदा शौरिर् —^b) G₁
 M भिद्यमान (for विन्ध्यं गिरिम्) B₁ 2 5 D₀₁ D₁
 D₂ T G₃₋₅ ह्वाचल, B₃ शानि, D₄ 7 नल, D₅
 नळ, G₁ M चल (for निल) — After 52^{ab},
 S 1₁s

483* ततोऽर्जुन क्षुरप्राभ्या भुजौ परिघसनिभौ ।

विन्याध पाण्डव शीघ्र जलेश्वरसुतस्य वै ।

सा ज्वलन्ती महोल्केव समासाद्य जनार्दनम् ।

[(L 1) G₁ इति, M तस्य (for ततो)]

—^c) D₂ D₃ 6 प्रयुच्यता तु; D₂ प्रतप्यत तु (for

प्रत्यभ्ययात् विप्रोढा कृत्येव दुरधिष्ठिता ॥ ५२
जघान चास्थितं वीरं श्रुतायुधममर्षणम् ।
हत्वा श्रुतायुधं वीरं जगतीमन्वपद्यत ॥ ५३
हाहाकारो महास्तत्र सैन्यानां समजायत ।
स्वेनास्त्रेण हतं दृष्ट्वा श्रुतायुधमरिंदमम् ॥ ५४
अयुध्यमानाय हि सा केशवाय नराधिप ।
क्षिप्त्वा श्रुतायुधेनाथ तस्मात्तमवधीदृदा ॥ ५५
यथोक्तं वरुणेनाजौ तथा स निधनं गतः ।
व्यसुश्चाप्यपतद्भूमौ प्रेक्षतां सर्वधन्विनाम् ॥ ५६

पतमानस्तु स वभौ पर्णाशयाः प्रियः सुतः ।
संभ्रम इव वातेन बहुशाखो वनस्पतिः ॥ ५७
ततः सर्वाणि सैन्यानि सेनामुख्याश्च सर्वशः ।
प्राद्रवन्त हतं दृष्ट्वा श्रुतायुधमरिंदमम् ॥ ५८
ततः काम्बोजराजस्य पुत्रः शूरः सुदक्षिणः ।
अभ्ययाज्वनैरश्वैः फल्गुनं शत्रुघ्नदमम् ॥ ५९
तस्य पार्थः शरान्सप्त प्रेषयामास भारत ।
ते तं शूरं विनिर्भिधं प्राविशन्धरणीतलम् ॥ ६०
सोऽतिविद्धः गरैस्तीक्ष्णैर्गाण्डीवप्रेपितैर्मृष्टे ।

B 7. 2323
C 7. 87. 63
K. 7. 82. 64

प्रत्यभ्ययात्) Cd cites प्रत्यभ्ययात् Ś1 विप्रोढी, Dn2
D3 ० विप्रोढा, D5 विद्धता, D7 विद्रोढा, D8 विद्राह्य,
Cd (gloss ब्राह्मणायोपसाधिता) विप्रोढा (as in text)
B Dc1 Dn1 प्रत्युद्याती त (B1 प्रत्युद्याता त, B4 सम
भ्ययात्)मेवैषा, B1 (marg) प्रत्यभ्ययात् विप्रोढा, S
प्रत्यागता (G1 M1 २ 'हत्', G4 'हता) महावेगा (G2
'मगा) —^a D4 प्रत्येवे (sic!) (for कृत्येव) S
दुरधिष्ठिता (for 'धिष्ठिता) Cd cites अनधिष्ठिता

53 ^a) Dn1 D4 २ S च स्थित, D7 चात्रस्थित (hyper-
metric) (for चास्थित) Cd cites आस्थित (as in text)
D1 वीर, T G2 २ सख्ये, G1 M1.२ २ संखे, G4 २
M2 २ संखे (for वीर) —^b K (except K5) D1 २
अरिंदम (for अमर्षणम्) — After 53^{ab}, S 125

484* न पपात हवो भूमौ विशिरा विशुजो बली ।
म भ्रम इव वातेन बहुशाखो वनस्पति ।
सा विस्फुरन्ती ज्वलिता वज्रवेगसमा गदा ।

[(L 2) G1 M मभ्र (for स भ्रम) — (L 3) G1
M विस्फुरन्ती (for विस्फु*)]

—^c) S भीमा (for वीर) —^d) B Dc1 Dn2 धर-
णीम् (for जगतीम्) — After 53, K1 B (except
B4) Dc1 D5 125

485* गदा निवर्तिता दृष्ट्वा निहत च श्रुतायुधम् ।

54 ^a) D5 S आसीत् (for तत्र) —^b) D5
सैन्यानि समराज्यत्, S 'ना तव भारत —^c) Dn1
वेनास्त्रेण, D1 श्वेता, G1 M श्रुतायुध (for स्वेनास्त्रेण)
D1 २ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^d) Dn1 T G2-२ अमर्षणं
(for अरिंदमम्) G1 M तस्मात् विनिपातित

^a Dn2 तत ,

Dc1 यत, Dn1 हि त्त (for हि सा) —^c) D7 om
from युवेनाय up to वातेन (in 57^a) —^d) Dc1 G1 २
M1 २ तदा (for गदा)

56 D1 om 56 (of v 1 55) —^a) D3 ० [अ]मौ
(for [आ]जौ) —^b) Dn1 तथा सा निधनंकरा —^c)
Ś1 K5 D1 वपुश्, D2 वसुश् (for व्यसुश्) D4 [अ]ह-
नद् (for [अ]पतद्) — G5 om 56^d-57^a —^d) K1 4
D1 २ २ प्रेक्षता, D5 S (G5 om.) पश्यता (for प्रेक्षतां)

57 D1 om 57^{ab} (cf. v 1 55) G5 om. 57^a
(cf. v 1 56) —^a) T G1.२ २ M म (G4 सु) वियमौ
(for तु स वभौ) —^b) Ś1 D5 वर्णाशया, K1 वर्णा
माय, K2 वर्णाभाया, K3 D4 वर्णासाया, D1.२ ०
G1 M पर्णासाया (for पर्णाशया) T G2-२ व (T वे ;
G2 २ वे) ण्णाया सुप्रिय सुत —^c) B1 २ D2 २ २ २ G-
स भ्रम (for संभ्रम)

58 B4 om 58^{ab} —^a) T G2-२ transp सर्वाणि
and सैन्यानि —^b) T G2-२ सैन्य (for सेना) —^c)
B5 Dc1 मृत (for हत) Dn1 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —^d)
K4 D5 अरिंदम; D4 अरिस्त्रय, G1 M अमर्षण (for
अरिंदमम्)

59 ^a) D1 om तत Ś1 K4 D1 कामोजराजस्य
—^b) T G2-२ वीर (for शूर) K1 पुत्रा शूरा प्रद-
क्षिणा —^c) K1 अत्ययाद् (for अभ्य*) —^d) N
(except Ś1 K1-२, Ś3 missing) फाल्गुनं

60 ^a) D2 तस्यै, D3 २ तत (for तस्य) —^b)
D2 २ ० प्रेषयामास (for प्रेष*) —^c) Ś1 ते तु, D2 २
तत (for ते तं) T G2-२ वीर (for शूर) —^d)
K1-२ Dn1 D4 G4 २ प्राविशद् (for 'शद्) Dc1 D5 २
धरणीतले

अर्जुनं प्रतिविष्याथ दशभिः कङ्कपत्रिभिः ॥ ६१
 वासुदेवं त्रिभिर्विद्ध्वा पुनः पार्थं च पञ्चभिः ।
 तस्य पार्थो धनुश्छित्त्वा केतुं चिच्छेद मारिप ॥ ६२
 भल्लाभ्यां भृशतीक्ष्णाभ्यां तं च विव्याध पाण्डवः ।
 स तु पार्थं त्रिभिर्विद्ध्वा सिंहनादमथानदत् ॥ ६३
 सर्वपारशवीं चैव शक्तिं शूरः सुदक्षिणः ।
 सघण्टां प्राहिणोद्धोरां क्रुद्धो गाण्डीवधन्वने ॥ ६४
 सा ज्वलन्ती महोल्केव तमासाद्य महारथम् ।
 सविस्फुलिङ्गा निर्भिद्य निपपात महीतले ॥ ६५

तं चतुर्दशभिः पार्थो नाराचैः कङ्कपत्रिभिः ।
 साश्वध्वजधनुःशतं विव्याधाचिन्त्यविक्रमः ।
 रथं चान्यैः सुवहुभिश्चक्रे विशकलं शूरैः ॥ ६६
 सुदक्षिणं तु काम्बोजं मोघसंकल्पविक्रमम् ।
 विभेद हृदि वाणेन पृथुधारेण पाण्डवः ॥ ६७
 स भिन्नमर्मा स्रस्ताङ्गः प्रभ्रष्टमुकुटाङ्गदः ।
 पपाताभिसुखः शूरो यन्त्रमुक्त इव ध्वजः ॥ ६८
 गिरेः शिखरजः श्रीमान्सुशाखः सुप्रतिष्ठितः ।
 निर्भय इव वातेन कर्णिकारो हिमात्यये ॥ ६९

61 ^a) T G₂₋₅ उग्रैर् (for तीक्ष्णैर्) —^b) D₈ गांजीव (for गाण्डीव) K₅ B₂ D₂ D₃ G₄ प्रेरितैर्, D₄ प्रेरिता (for प्रेषितैर्) Ś₁ K D₂ D₁₋₃ रणे, D₂ शूरै (for मृधे) —^c) D₂ सोर्जुनं (for अर्जुनं)

62 ^a) D₂ पुनर् (for त्रिभिर्) —^b) K₅ D₂ D₁ G₁ M सप्तभि (for पञ्चभि) D₅ पाण्डवं पंचभिः शूरैः — K₂ om 62^a-63^b —^c) G₄ भित्त्वा (for छित्त्वा) —^d) D₅ ध्वजं (for केतुं)

63 K₂ om 63^{ab} (of v 1 62) —^a) T G₂₋₅ पृथु (for मृश) D₄ भल्लाभ्यां चायसाभ्यां च —^b) D₄ विव्याध च (by transp), T G₂ च विव्याध Ś₁ K₁ D₁ पंचभि (for पाण्डव) —^c) G₁ M तं तु पार्थस् (for स तु पार्थं) D₃ स च पार्थेन निर्विद्ध —^d) Ś₁ K₁ 2 अथोन्नदत्, K₈ D₂ D₁ 4 7 अथोन्नदत्, K₄ 5 D₅ अथोनदत्, D₂ ह्वानदत्, D₃ अवासजत्, D₆ अर्निदत्, D₈ अथानदत् (for नदत्)

64 ^a) Ś₁ K₁ 2 -पारशवीं, K₈ -पारशमीं, K₄ 5 D₂ D₁ Da. 5-7 Cd -पारसवीं, D₂ -पारसर्विं, D₈ -पापसवीं (for -पारशवीं) —^b) Ś₁ वीर (for शूर) K₄ D₁ शूर शक्तिं च दारुणं —^c) Ś₁ K D₂ D₁ 8-5 7 8 क्रोधाद् (for क्रुद्धो) D₄ गांजीव D₂ D₃ 4 6 -धन्वने (for -धन्वने)

65 D₈ om 65^a-66^b —^a) G₂ महोल्काभा (for 'ल्केव) —^b) K₈ 4 S समासाद्य (for तमां) Ś₁ महोरगं; K (except K₅) D₁ महोरसं (for महारथम्) —^c) B₂ परिस्फुलिङ्गा, S सविस्फुलिङ्गा (for सविस्फु) D₈ सा शक्तिर्; D₇ निर्भित्त्वा (for निर्भिद्य). —^d) D₄ निपपात (for निप) D₅ धरा- (for मही). —After 65, D₈ ins,

486* शक्त्या चाभिहतो गाढं मूर्ख्याभिपरिभुत ।
 समाश्रास्य महातेजा स्रक्णिणी परिलेलिहन् ।

66 D₈ om 66^{ab} (of v 1 65) —^a) Ś₁ D₈ चतुर्द (D₈ त च द)शभि पार्थेन —^c) D₈ साश्वबाण, T G₈ ध्वज (for 'ध्वज) —^d) T G₈ 4 M₁ 2 4 विक्रम (for -विक्रम) — D₈ om (hapl) 66^a-67^b —^e) D₇ रणे, S (except M₃₋₅) पुन (for शूरै)

67 D₈ om 67^{ab} (of v 1 66) —^a) K₁ 2 4 T G₈ च, B D₁ D₁ 2 7 तं (for तु) Ś₁ D₁ काम्बोज —^b) Ś₁ K D₂ D₁₋₃ 6 transp हृदि वाणेन (K₅ वाणेन हृदि) and पृथुधारेण D₄ युयुधानेन पाण्डव

68 ^a) K₅ B (except B₂) D₂ D₂ 4 S भिन्नवर्मा (for 'मर्मा) G₁ M₃₋₄ त्रस्तांग (for 'स्र') — K₄ om 68^a-69^b —^b) K₁₋₃ B₁₋₃ D₁ 5 प्रभिन्न, G₈ 4 'हृष्ट- (for 'भ्रष्ट) K₅ -कनकागद, T G₁ 3-5 M₃ 4 -मुकुटा (for मुकुटाङ्गद) G₂ प्रभ्रष्टांगदकुण्डल —^c) Ś₁ K₁ 2 D₁ प्रवाताभि (for पपाताभि) D₄ [अ]भिमत्, D₈ 'मुखं (for 'सुख) —^d) D₁ 8 यत्र मुक्त, S मुक्तयत्र (for यत्रमुक्त)

69 K₄ om 69^{ab} (of v 1 68) —^a) Da. 6 7 शिखरत (for 'रज) K₅ श्रीमान्सुशाख सुच्छाय —^b) M₃ 4 सशाख. (for सु) D₈ स प्रतिष्ठित (for सुप्र) —^c) Ś₁ K₁ 2 D₁ 5 निर्भिन्न, K₄ प्रभिन्न, D₂ G₁ 2 5 M संभ्र, T G₈ 4 स भ्र (for निर्भ्र) —^d) D₈ हिमालये, Cd 'त्यये (as in text) —After 69, S ins

487* विकीर्णं पतितो राजा प्रसायं विपुलौ भुजौ ।

[G₈ निसार्थं (for प्रसायं).]

शेते स निहतो भूमौ काम्बोजास्तरणोचितः ।
सुदर्शनीयस्ताप्राक्षः कर्णिना स सुदक्षिणः ।
पुत्रः काम्बोजरालस्य पार्थेन विनिपातितः ॥ ७०

ततः सर्वाणि सैन्यानि व्यद्रवन्त सुतस्य ते ।
हतं श्रुतायुधं दृष्ट्वा काम्बोजं च सुदक्षिणम् ॥ ७१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तपष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

६८

संजय उवाच ।

हते सुदक्षिणे राजन्वीरे चैव श्रुतायुधे ।
जवेनाभ्यद्रवन्पार्थं कुपिताः सैनिकास्तव ॥ १

अभीषाहाः शूरसेनाः शिवयोऽस्य वसातयः ।
अभ्यवर्षस्ततो राजञ्शरवर्षैर्धनंजयम् ॥ २
तेषां षष्टिशतानार्यान्प्राग्भ्रात्पाण्डवः शरैः ।

C. 7 3340
B. 7 83.3
K. 7 83.3

—S cont B Dc1 Dn1 D2-4 6-8 ins. after 70

488* धारयन्नसिसकाशा शिरसा काञ्चनीं व्रजम् ।

70 °) S वि (for स) B2 वीर (for भूमौ)
—^δ) Ś1 K4 D1 कामोज (K4 'जा'स्तरणोचित, K1 2
B2 Dn1 कावोजस्तर (B2 'र'णो', K5 D2-6 कावोजस्तु
(D1 'जास्ते'रणो', S कावोज (T G2 'जा'स्तरणो विमु
Cd cites आस्तरण — After 70^{ab}, N (Ś1 missing)
ins.

489* महाहर्षभरणोपेत सानुमानिव पर्वत ।

[K1 D3 महार्ह (D3 'र्षा')भरणोपेत (for the prior half)
K2 माधुमान्, D3 माधुगान्, Cd सानुमान् (as above)]

—Dc1 om. (hapl) 70^{cd} —^c) D3 6 सुदर्शकाय (for
'भीयस्' —^d) D1 8 सुनास, Cd कर्णिना (as in text)
D2 6 च, D3 lacuna (for स) S भिक्षो हेमगिरिर्यया
—^e) Ś1 K4 D1 कामोज (for काम्बोज) —^f) S
श्रीमान्पार्थेन पातित (G1 M वै हत) — After 70, B
Dc1 Dn1 D2-4. 6-8 ins 488* and cont

490* अशोभत महायाहुर्न्यसुभूमौ निपातित ।

[D1 om. the post half]

On the other hand, S ins

491* शोचयन्सर्वभूतानि केशव च महार्जुनम् ।

71 D1 om. 71^{ab} —^δ) D3 G1 M2.4 प्राद्रवंत
(for व्यद्र') D5 सुतस्य वै, D5 स तेनुगा (for सुवस्य
ते) —^c) K4 M1.2 श्रुत्वायुधं B2 G1 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा)
for काम्बोज)

Colophon Ś2 missing — Sub-parvan Ś1 K1-4
B Dc1 Dn2 D1 8-8 G1 M1.2 जयद्रथवध — Day of
Drona's Generalship K1.8 चतुर्थदिवसे, T G2 8 8
चतुर्थेदि — Adhy name K4 5 Dn1 D1 6 7 8 G1.2
M1.2 श्रुतायुधसुदक्षिणवध (K5 Dn1 D1 8 'योवध'),
Dc1 श्रुतायुधकावोजवध, D2 श्रुतायुधसुदक्षिणसुत — Adhy
no (figures, words, or both) K4 92, B1 D2 89,
Dn1 D5 90, D2 T G2 4 88, G1.2 M 87, G5 86
— Śloka no Dc1 76, Dn1 73, G5 75

68

1 Ś2 missing up to 54 (cf. v 1. 7 63 17) G8
om the ref. —^a) S transp हते and सुदक्षिणे —^c)
K1 प्राद्रवन्, D1 8 M2-5 [अभ्यपतन् (for 'द्रवन्') K5
reads from पार्थ up to राज (in 2^c) on marg — K4
om (hapl.) 1^d-4^e

2 Ś2 missing, K4 om 2 (for both, cf v 1 1)
K5 reads 2^{ab} on marg —^a) K1 अभीषाह, Dn1
अभीषाहा, D2 1 अभिषाहा, D3 1 आभीषाहा, G1.2-5
M अभीषाहा (for 'षाहा) Some MSS शूरसेना
—^δ) Ś1 K1 2 Dc1 D1.2 2-8 G1.5 M1.2 शिवयो, D4
शिविरो (for शिवयो) B वसातय, D5 वसातय (for
वसा) —^c) M1.2 अभ्यद्रवस् (for 'वर्षस्') G1 M
सुसंक्रुद्धा (for ततो राजन्) —^d) G1 M शरवर्षा
(for शरवर्षैः)

3 Ś2 missing, K4 om. 3 (for both, cf v 1 1)
—^a) K5 Dn1 शतान्याजौ, B4 Dc1 Dn2 D3 6 'नन्यान्,

ते स्म भीताः पलायन्त व्याघ्रात्कुद्रेऽसृगा इव ॥ ३
 ते निवृत्त्य पुनः पार्थ सर्वतः पर्यवारयन् ।
 रणे सपत्नान्निघ्नन्तं जिगीषन्तं परान्युधि ॥ ४
 तेषामापत्तां तूर्णं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।
 शिरांसि पातयामास बाहूँश्चैव धनंजयः ॥ ५
 शिरोभिः पतितैस्तत्र भूमिरासीन्निरन्तरा ।
 अभ्रच्छायेव चैवासीद्धाङ्गगृध्रवडैर्युधि ॥ ६
 तेषु तूत्साद्यमानेषु क्रोधामर्षसमन्वितौ ।

श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च धनंजयमयुष्यताम् ॥ ७
 बलिनौ स्पर्धिनौ वीरौ कुलजौ बाहुशालिनौ ।
 तावेनं शरवर्षाणि सन्वदक्षिणमस्यताम् ॥ ८
 त्वरायुक्तौ महाराज प्रार्थयानौ महद्यशः ।
 अर्जुनस्य वधप्रेप्सु पुत्रार्थे तव धन्विनौ ॥ ९
 तावर्जुनं सहस्रेण पत्रिणां नतपर्वणाम् ।
 पूरयामासतुः क्रुद्धौ तडागं जलदौ यथा ॥ १०
 श्रुतायुश्च ततः क्रुद्धस्तोमरेण धनंजयम् ।

D4 *नार्यात्, D7 8 *न्योधान्, C4 *नार्यान् (as in text)
 S1 तेषा षष्ठिमहावीर्यान्, T G2 4 *शतात्स्वर्त्राणि —^b)
 K1-3 Dn1 D1 प्रमथ्नात्, D2 प्रमथन्त्, D3 7 प्रासृद्वात्,
 D0 प्रसृद्वात्; S अहनत् (for प्रामथ्नात्) D1 निशितै
 (for पाण्डव) —^c) D4 तस्यै, D5 तस्माद्, D7 तस्य
 (for ते स्म) K5 B D01 Dn2 D0 S पलायते; D1 2
 *यतो (for *यन्त) —^d) D5 भीता (for क्षुद्र-) S
 सिंहेनेवादिता गजा (G1 M सृगा)

4 S2 missing, K4 om 4^a (for both, of v l 1)
 —^a) B1, 8 8 D01 Dn2 निवृत्ता, B2 वस्येते, D2 निवृत्त्य
 (for निवृत्त्य) —^b) K4 परिवारयन्, K5 Dn1 D5 8
 सम* (for पर्य*) G5 कुपिता सैनिकास्तव —^d) Dn1
 वरान्युधि, D5 रणे परान् (for परान्युधि) S वज्रहस्त
 मिवासुरा (M3 *स्ता इवासुरान्)

5 S2 missing (of v l 1) Dn1 om (hapl)
 5-6 —^a) K1 B1, 8 8 D01 Dn2 D2 चापि (for चैव)
 — For 5^c, S subst

492* उषकर्त शिरांस्युग्रो नालेभ्य इव पङ्कजान् ।

[G8 4 नालेभ्य]

6 S2 missing (of v l 1) Dn1 om. 6 (of v l
 5) —^a) S1 K5 B4 D4 8 8 पातितैस् (for पति°)
 D7 8 चैव (for तत्र) S शिरोभि प्रपतन्निस्रैर् —^b)
 D0 अनंतरा; D5 निराशया (for निरन्तरा) S अंतरिक्षं
 समावृत —^c) G5 सुभ्रच्छायेव (for अभ्र°) D2 7 8
 S तत्र (for चैव) —^d) S1 K1 2 4 D1 *चुत्तैर्,
 K5 5 B D01 D5 चलैर्; Dn2 D4 5 8 बडैर्, D2 चरैर्,
 D0 चपैर् (for चडैर्) B4 सह, D5 अपि (for युधि)
 D7 ध्वाङ्गगृध्रवडैरिव, S *चलै (G8 4 *चलै) पुन

7 S2 missing (of v. l 1) —^a) D2 G5 च;
 D4 5 तच्च (for तु) K2-4 D1 [उ]त्सार्यमाणेषु, B2 D4 5

छाद्यमानेषु, Dn1 D3 [उ]च्छाद्य*, D2 [आ]च्छाद्य* (for
 [उ]त्सार्य*) K1 तेन्वभूत्सार्यमाणेषु —^b) G2 जयामर्ष-
 (for क्रोधा°) D5 समन्विते (for *न्वितौ) — D5
 reads 7^{cd} on marg (see m) —^c) Dn2 om. (hapl)
 from युश्चाच्युतायुश्च up to स्वरा (in 9^a) D01 D1 8 T
 G2-5 [अ]श्रुतायुश्च, Dn1 [अ]युता*, D5 [अ]युता* (for
 [अ]च्युता*)

8 S2 missing (of v l 1) Dn2 om 8 (cf v l.
 7) S1 K1-3 om (hapl) 8 —^a) D4 S श्लाघिनौ
 (for बलिनौ) — G2 om 8^b-9^a —^b) G1 M बल
 पालिनौ, G2-5 बाहुपालिनौ (for *शालिनौ) —^c) B5
 तथैन, D01 तावेवं, D4 तावेव (for तावेन) B5 D7 8
 शरवर्षेण, S (G2 om) *वर्षाभ्या (for *वर्षाणि) — After
 8^{abc}, D7 reads from पत्रिणा (in 10^b) up to पूरया (in
 10^a) for the first time, repeating it in its proper
 place —^d) S (except G5, G2 om) सन्व्यं (for सस्य)

9 S2 missing (of v l 1) Dn2 om up to स्वरा
 (of v l. 7) G2 om 9^a (cf v l 8) B5 om 9
 —^b) K5 D01 Dn1 D4 5 S प्रार्थयंतौ (for *यानौ) D5
 महायशा (for महद्यश) —^c) K1 D1 7 वधप्रेप्सु,
 B1 2 Dn1 वधं प्रेप्सु, D3 वधं प्रेप्सु, D4 वधे प्रेप्सु,
 D5 वध प्रेप्सु, D5 वधप्रेप्सुं (for वधप्रेप्सु) —^d)
 B1 2 D01 D1 8 G1 M पुत्रार्थे (for *र्थे) G5 पुत्रौ तव
 च धन्विनौ

10 For the repetition in D7, of v l. 8 S2
 missing (of v l 1) —^b) D5 S शरणा (for पत्रिणा)
 —^c) D4 5 पूरयामास संक्रुद्ध — D4 om. 10^a-12^b
 —^d) K5 D1 तडाक, B5 Dn1 D2 तडाग, S (except
 G2 5) तडाक (for तडाग) K1 4 Dn1 D1 2 5 G5
 जलदो (for *दौ)

11 S2 missing (of v l 1) D4 om. 11 (of v. l.

आजघान रथश्रेष्ठः पीतेन निशितेन च ॥ ११
 सोऽतिविद्धो ब्रलवता शत्रुणा शत्रुकर्षणः ।
 आजगाम परं मोहं मोहयन्केशवं रणे ॥ १२
 एतस्मिन्नेव काले तु सोऽच्युतायुर्महारथः ।
 शूलेन भृशतीक्ष्णेन ताडयामास पाण्डवम् ॥ १३
 धत्ते धारं स हि ददौ पाण्डवस्य महात्मनः ।
 पार्थोऽपि भृशसंविद्धो ध्वजयष्टिं समाश्रितः ॥ १४
 ततः सर्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशां पते ।
 सिंहनादो महानासीद्धतं मत्वा धनंजयम् ॥ १५
 कृष्णश्च भृगुसंतप्तो दृष्ट्वा पार्थं विचेतसम् ।
 आश्वासयत्सुहृद्याभिर्वाग्भिस्तत्र धनंजयम् ॥ १६

ततस्तौ रथिनां श्रेष्ठौ लब्धलक्षौ धनंजयम् ।
 शासुदेवं च वाष्ण्यं शरवर्षैः समन्ततः ॥ १७
 सचक्रकृवररथं साश्वध्वजपताकिनम् ।
 अदृश्यं चक्रतुर्युद्धे तदद्भुतमिवाभवत् ॥ १८
 प्रत्याश्वस्तस्तु वीभत्सुः शनकैरिव भारत ।
 प्रेतराजपुर प्राप्य पुनः प्रत्यागतो यथा ॥ १९
 संछन्नं गरजालेन रथं दृष्ट्वा सक्शेषम् ।
 गत्रू चाभिमुखौ दृष्ट्वा दीप्यमानाविवानलौ ॥ २०
 प्रादुश्चक्रे ततः पार्थः शाक्रमस्रं महारथः ।
 तस्मादासन्सहस्राणि शराणां नतपर्वणाम् ॥ २१
 ते जघ्नुस्तौ महेष्वासौ ताम्यां सृष्टांश्च सायकान् ।

C 7 339
B 7 93 22
K. 7 93 22

10) —^a) B₁ s Dc₁ S (except Ms-s) तु (for च)
 —^c) K₄ Dn₂ G₁ M नरश्रेष्ठ, B₂ Dn₁ D₃ रथश्रेष्ठ,
 B₃ D₁ s नरश्रेष्ठ (D₃ 'ष्ट), D₂ वरश्रेष्ठ, D- s [उ]
 रमि कुद्, T G₂-s सुतीक्ष्णेन (for रथश्रेष्ठ) —^a) B₁
 च शितेन (for निशि)

12) Ś₂ missing (cf. v l 1) D₄ om 12^{ab} (cf.
 v l 10) —^b) Ś₁ K₂-4 B (except B₂) Dn₂ D₁-2
 ० : शत्रुकर्षण, K₁ 'कर्षिण, D- 'सुदन, G₂ 'तापन
 (for 'कर्षण) —^c) K₅ B Dc₁ S जगाम परम मोहं
 —^d) G₆ परम (for केशवं)

13) Ś₂ missing (cf. v l 1) —^b) S अञ्जु (G₁ M
 'च्यु)तायुर्महाबल —^c) K₅ शरेण (for शूलेन) —^d)
 Ś₁ पीडयामास (for ताड) B₄ लब्धलक्ष्यौ धनजय

14) Ś₂ missing (cf. v l 1) D₃ om 14^{ab} —^a)
 B (except B₁) Dc₁ D₇ T G₂-s Ms transp स and
 हि G₁ M (Ms inf lin) हि प्रवदत्, G₇ हि स शरौ
 (for स हि ददौ) —^b) K₅ Dn₁ अर्जुनस्य (for पाण्ड-
 वस्य) T G₂-s रणाजिरे (for महात्मन) —^c) K₂
 B₁ s D₃ भृशसंविद्धो, K₅ Dn₁ D₅ 7 s 'समूहो, D₄
 'समूहो (for 'संविद्धो) S पार्थोपि भृशमाविद्धो (G₂ s
 'भो) —^d) K₁ समाश्रिता, K₅ Dn₁ D₅ उपाश्रित,
 B अश्रित (Ms 'श्रि)यत् (for समाश्रित)

15) Ś₂ missing (cf. v l 1) —^a) D₇ s Ms-s
 transp सर्वस्य and सैन्यस्य —^d) D₅ धनजय

16) Ś₂ missing (cf. v l 1) K₁-s om (hapl)
 —^a) Ś₁ K₄ D₁-2 ०

तु (for च) Ś₁ सकुद्धो (for सतप्तो) —^b) K₄
 विचेष्टितं, K₅ B₂ Dn₁ D₅ 'तनं (for 'तसम्) —^c)
 B₁ s (marg, orig as in text) s D₄ S (G₄ om)
 आश्वासयत (G₃ यत) हृद्याभिर (D₄ सत्याभिर)

17) Ś₂ missing (cf. v l 1) K₁-s om 17^{ab} (cf.
 v l 16) —^a) D₃ ० धन्विना (for रथिना) —^d)
 D₅ समाकिरन् (for समन्तत)

18) Ś₂ missing (cf. v l 1) —^a) Ś₁ K₁ s Dc₁
 Dn₁ D₁ s ० कुवर (for कृवर) S सचक्रकृवर साश्व
 —^b) D₇ s सुत (for ध्वज) S सध्वज स पताकिनं

19) Ś₂ missing (cf. v l 1)

20) Ś₂ missing (cf. v l 1) —^a) D₃ s G₅ स
 च्छन्नं, D₇ T G₃ सच्छिन्न (for सच्छन्न) —^b) Ms-s
 [अ]थ (for न) —^c) Dc₁ om 20^{cd} —^c) S च प्रमुखे
 (for चाभिमुखौ) Ś₁ K₁-s D₁ कुद्धौ (for दृष्ट्वा) K₄
 सचक्रचाभिमुख्यौ कुद्धौ (sic) —^d) Ś₁ K₁-s D₁ [अ]-
 चलौ, D₂ [अ]द्भुतौ (for [अ]नलौ)

21) Ś₂ missing (cf. v l 1) D₄ reads 21 twice
 —^a) D₄ (second time) तेजश्चक्रे (for प्रादु) —^b)
 K₄ s B₂ Dn₁ D₄ (first time) ० शाक्रमस्रं, S पृथ्मस्र
 (for शाक) —^c) D₄ (both times) दृश-, D₅ तदा
 (for आसन्) —^d) D₇ reads नतपर्वणा twice.

22) Ś₂ missing (cf. v l 1) —^a) K₁ s ते जघ्-
 नुर, B₄ तेभिजघ्नुर, D₃ जघ्नाते तौ, D₅ जघ्नतुस्तौ,
 S हत्वा तु तौ (for ते जघ्नुस्तौ) —^b) K₅ Dn₁ D₄ s
 सृष्टाश्, B Dc₁ मुकाश्; D₂ वृष्टाश् (for सृष्टाश्) B

विचेरुराकाशगताः पार्थनाणविदारिताः ॥ २२
 प्रतिहत्य शरांस्तूर्णं शरवेगेन पाण्डवः ।
 प्रतस्थे तत्र तत्रैव योधयन्वै महारथान् ॥ २३
 तौ च फल्गुनवाणौर्ध्विवाहुशिरसौ कृतौ ।
 वसुधामन्वपघेतां वातनुन्नाविच द्रुमौ ॥ २४
 श्रुतायुपथ निधनं वधश्चैत्राच्युतायुपः ।
 लोकविस्मापनमभूत्समुद्रस्येव शोषणम् ॥ २५
 तयोः पदानुगान्धत्वा पुनः पञ्चशतात्रथान् ।
 अभ्यगाद्भारतीं सेनां निघ्नन्पार्थो वरान्वरान् ॥ २६

श्रुतायुपं च निहतं प्रेष्य चैत्राच्युतायुपम् ।
 अयुतायुश्च संक्रुद्धो दीर्घायुश्चैव भारत ॥ २७
 पुत्रौ तयोर्नरश्रेष्ठौ कौन्तेयं प्रतिजग्मतुः ।
 किरन्तौ विविधान्वाणान्पितृव्यसनकृशितौ ॥ २८
 तावर्जुनो युहूर्तेन शरैः संनतपर्वभिः ।
 प्रेषयत्परमक्रुद्धो यमस्य सदनं प्रति ॥ २९
 लोढयन्तमनीकानि द्विपं पद्मसरो यथा ।
 नाशक्रुवन्वारयितुं पार्थं क्षत्रियपुंगवाः ॥ ३०
 अद्भ्रास्तु गजनारेण पाण्डवं पर्यवारयन ।

(except B₁) शायकान्; D₁ D₁ s सायका (for साप कान्) —^c) D₂ विपेदुर (for विचेरुर) —^d) K (except K₂) D₁ पार्थयाणा (K₁ 'ण, K₂ 'ण) प्रहारिण; D₂ s S 'चापयिनि सृता, D₁ 'घाणविदारितान्

23 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ s D₁ s r s प्रतिहन्य (for 'हृत्य) —^b) D₂ चर्पेण (for 'वेगेन) —^c) K₁ तत्र वै (for तत्रैव) —^d) Ś₁ K₁ s D₁ D₁ s-3 पोथयन् (for योध') D₁ तान् (for वै) Ś₁ महारथ, D₂ 'रथौ; D₂ 'शरान् (for 'रथान्) — After 23, D₁ reads 26^{cd}

24 Ś₂ missing (cf v 1 1). D₁ om 24 —^a) G₁ M तु (for च) B D₁ D₁ D₁ s s-3 G₁ M₂ s फाल्गुन, D₂ नाराच (for फल्गुन) —^c) G₁ अनुपश्येता (for अन्वपघेता) —^d) Ś₁ घातरुणात्, D₁ s 'छिन्नात्, D₂ 'नुन्ना (for 'नुन्नात्)

25 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₁ om (hapl) 25^b-27^a —^b) Ś₁ K₁-3 D₁ D₁ s-7 T G₂ s 4 चर्ष; K₂ प्रेत्य, D₂ दृष्ट्वा, D₁ s G₂ प्रेष्य (for चधत्) D₂ [अ]च्युतायुत; D₂ T G₂-5 [अ]श्रुतायुप, G₁ [अ]श्रुता (for [अ]च्युता) —^c) K₂ om (hapl) 25^c-27^b D₁ om. 25^c-26^b —^c) G₁ M₁-3 लोके (for लोक) K₂ M₂ विस्मापयम्; M₂ (sup lan as in text) 'पकम् (for 'पनम्) D₂ भूमौ (for क्षभूत्) —^d) B₂ वि (for [प]व)

26 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₂ D₁ om 26, D₁ om 26^{ab} (for all, of v 1 25). —^a) K₁ D₂ s s M₁ पादानुगान् (for पदा'). —^b) Ś₁ K₂ s s D₂ s T पंचाशतान्, B D₁ D₁ D₁ पंचाशतं, D₁ पंचशतं, D₂ पंचायुत (for पञ्चशतान्) — D₁ reads 20^{cd} after 23

—^c) K₂ s शयगाद्, B D₁ D₁ D₁ प्रयगाद्, D₂ अभ्यागाद्, D₂ अभ्ययाद् (for 'गाद्) —^d) K₂ वरान्वहन, D₁ महारथान्, T G₂- M₂-3 रथा (M₂-परा)न्वरान्; G₂ वराप्रधान् (for वरान्वरान्)

27 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₂ om 27^{ab}, D₁ om 27^a (for both, cf v 1 25) G₂ damaged —^a) B₁ D₁ s r s S (G₂ damaged) श्रुतायुपद (for 'पं) T G₂-3 तु (for च) D₂ s r s S (G₂ damaged) निधनं (for निहत) —^b) D₁ s r s S (G₂ damaged) अच्यु (D₂ T G₂-3 'श्रु)तायुप (for 'युपम्) —^c) K₁ आयुतायुश्च, B₁ s-3 G₁ s M₁ s नियुतायुश्च; B₂ D₁ T G₂ M₂-3 नियुतायुश्च (for अयुतायुश्च) T G₂ s द्वि (for च) D₁ आयुताश्च सुमंक्रुद्धो

28 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ D₁ ताम्ना, D₁ s आभ्या (for तयोर्) Ś₁ नरश्रेष्ठ; S रथश्रेष्ठौ (for नरश्रेष्ठौ) — B₂ om 28^{bc} —^b) K₂ D₁ जगत् (for जग्मतु), S तौ प्रधावतुर्जुनं —^c) Ś₁ K (except K₂) D₁ निशितान (for विविधान्) —^d) Ś₁ K₂-4 B (except B₁) D₁ D₂ s s कर्षितौ

29 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^c) K₂-3 B₁ s-3 D₁ D₁ D₂ 7 प्रेषयत् (for प्रेष') B₂ प्रेषयत्परलोकाय, S अप्रेषयत्सुसंक्रुद्धो

30 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₂ partly damaged —^a) B₂ क्षोभयत्, B₂ लोभ', S लोढ' (G₂ s लोढ') (for लोढ') —^b) K₁ s B₂ D₁ D₂ s-7 द्विप (for द्विपं) Ś₁ K D₁ s-3 पद्मवनं, D₂ अग्रशिरो (for पद्मसरो) —^c) K₂ D₂ M₂ s न शक्रुवन् (for नाश') S (G₂ damaged) धारयितु (for वार') —^d) D₂ सुंगव. (for 'वा)

कुद्धाः सहस्रशो राजञ्चिक्षिता हस्तिसादिनः ॥ ३१
 दुर्योधनसमादिष्टाः कुञ्जरैः पर्वतोपमैः ।
 प्राच्याश्च टाक्षिणात्याश्च कलिङ्गप्रमुखा नृपाः ॥ ३२
 तेषामापततां शीघ्रं गाण्डीवप्रेषितैः शरैः ।
 निचक्रेत् शिरांस्युर्यौ बाहूनपि सुभ्रूषणान् ॥ ३३
 तैः शिरोभिर्मही कीर्णा बाहुभिरथ महाङ्गदैः ।
 वभौ कनकपापाणा भुजगैरिव संवृता ॥ ३४
 बाहवो विशिखैश्छिन्नाः शिरांस्युन्मथितानि च ।
 च्यवमानान्यदृश्यन्त दुर्मेभ्य इव पक्षिणः ॥ ३५

शरैः सहस्रशो विद्धा द्विपाः प्रमुतशोणिताः ।
 व्यदश्यन्ताद्रयः काले गैरिकाभ्युत्सवा इव ॥ ३६
 निहताः शरते स्मान्ये व्रीमत्सोर्निशितैः शरैः ।
 गजपृष्ठगता म्लेच्छा नानाविकृतदर्शनाः ॥ ३७
 नानावेषधरा राजन्नानाशस्त्रौघसंवृताः ।
 रुधिरेणानुलिप्ताङ्गा भान्ति चित्रैः शरैर्हताः ॥ ३८
 शोणितं निर्वमन्ति स्म द्विपाः पार्थशराहताः ।
 सहस्रगच्छिन्नगात्राः सारोहाः सपदानुगाः ॥ ३९
 चुक्रुशुश्च निपेतुश्च वज्रमुद्यापरं दिशः ।

C 7 1577
B 7 83 40
K 7 83 40

31 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) K₂ D₁ 7
 भगवत् (for अङ्गात्) D₁ 1 च (for तु) Ś₁ D₂ गजधारेण,
 K₂ चारुण, K₅ D₁ 'मैन्वेन, D₁ D₁ 'राजेन, D₂
 D₂ शरवर्णे; D₂ गजमयेन, S 'मयैश्च (for 'वारुण)
 —^b) D₁ reads पाण्डवं twice. D₁ पर्यवारयन्, S प्रत्य-
 वारयन् (for पर्य) —^c) D₁ om. 31^c —^d) S म्लेच्छा
 (for राजन्) —^e) Ś₁ गजसादिन, D₂ हन्तिमायना
 (for 'मादिन)

32 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) K₅ G₂ समा
 दिष्टा (for 'दिष्टा) —^b) A few MSS टाक्षिणात्याश्च
 K₁ प्राच्याश्च टाक्षिणात्याश्च —^c) Ś₁ प्रभवा (for 'प्रमुखा)
 D₂ नरा, S गणा (for 'नृपा)

33 Ś: missing (cf. v l 1) G₂ partly damaged
 —^a) K₄ क्षापिता (for 'वता) D₁ तूर्ण (for शीघ्र)
 —^b) D₁ 5 गाडीवप्रेषितै शरै, D₃ गाडीवप्रेषितै शरै
 —^c) Ś₁ G₁ M₂ 2 निश्चक्रेत्, K₁ निचक्रेत्, D₁ 5 7 8
 विचक्रेत् (for ति) D₂ 6 S टम्रै (G₅ तीक्ष्णै)
 (for टम्रौ) —^d) K₂ D₁ 7 बहून् (for बाहून्) Ś₁
 सुभ्रूषितात्, K₁-3 D₂ 2 6 च भ्रूषितात्, K₄ D₁ च
 भ्रूषणान्, B₁ 3 D₁ D₁ D₁ सभ्रूषणान्, S च सायु-
 वान् (for सुभ्रूषणान्)

34 Ś: missing (cf. v l 1) —^b) K₁ 2 महागदै
 (for महा) —^c) S पापाणैर् (for 'पापाणा) —^d)
 B₁ transp भुजगैरिव and मवृता K₂ D₁ D₁ सुजगैर्
 S दरगैरिव चावृता

35 Ś: missing (cf. v l 1) —^b) B₁ M₂-5
 [भ]पि (for च) —^c) K₄ 5 च्यवमानान्, B₃ D₁
 D₁ D₂ 6 पतमानानि, B₄ वध्यमा, B₅ विध्यमा; D₁ 4
 submetric)

(for अदृश्यन्त) D₂ 5 8 च्य (D₅ च्य)वमाना व्यदश्यन्त

36 Ś: missing (cf. v l 1) —^a) G₂ om from
 विद्धा up to नानावेषधरा (in 38^a) —^b) D₁ 6-8 प्रमुत-
 (for प्रमुत) —^c) K₃ B D₁ D₂ अदृश्यत (for
 व्यद) B₂ तत (for [भ]द्रय) —^d) Ś₁ गैरिकाभ्यु-
 धरा, B₂ 3 D₂ D₂-8 'श्रवा, B₄ 5 'लुता (for 'लवा)
 T G₁ 3 4 M गैरिक्प्रसृता इव, G₂ (orig) गैरिक्कैप्रसृता
 इव (sic), G₅ (marg) गैरिक्च्युरिता इव

37 Ś: missing (cf. v l 1) G₂ om. 37 (cf. v l
 36) —^a) D₁ निकृता (for निहता) K₅ D₁
 D₂ 6 स्मान्ये (for स्मान्ये) —^b) B₁ क्षार्दिता (for
 निशितै)

38 Ś: missing (cf. v l 1) G₂ om. नानावेषधरा
 (cf. v l 36) —^a) Ś₁ K₁ 2 B (except B₄) D₁
 वेश- (for 'वेष-) —^b) Ś₁ पीडिता (for संवृता)
 —^c) Ś₁ K₁ 3 4 D₁ 8 त्रिलिप्तागा, K₂ [भ]विलु, K₅
 D₁ D₂-7 [भ]वलि (for [भ]नुलि) —^d) G₅ हंत
 (for भान्ति).

39 Ś: missing (cf. v l 1) G₂ om. (hapl) 39^a-46^b
 D₅ om (hapl.) 39^a K₄ D₁ repeat 39^a after 39^b
 —^a) B₁ M₂-5 निर्वपति, T G₂ 3 5 मंत (for 'मन्ति)
 D₁ (both times) lacuna, T G₂ 3 5 च (for स्म)
 —^b) K₁ 3 D₁ G₁ M शरैर्हता, B₄ शरार्दिता (for
 'हता) —^c) K₄ D₁ om 39^c —^d) D₂ 6 महामात्रा (for
 छिन्नगात्रा) —^e) G₂ (sup lin, orig as in text)
 सपरिच्छदा (for 'दानुगा)

40 Ś: missing (cf. v l 1) G₂ om 40 (cf
 v. l 39) —^a) T G₂ 4 निपेतुश्च, G₂ रूपेतुश्च (for
 निपेतुश्च). —^b) D₁ 5 इदुश्च (for वज्रमुद्). —^c)

भृशं त्रस्ताश्च बहुधा स्थानेन ममृदुर्गजाः ।

सान्तरायुधिका मत्ता द्विपास्तीक्ष्णविपोपमाः ॥ ४०

विदन्त्यसुरमायां ये सुघोरा घोरचक्षुषः ।

यवनाः पारदश्वैव शकाश्च सुनिकैः सह ॥ ४१

गोयोनिप्रभवा म्लेच्छाः कालकल्पाः प्रहारिणः ।

दावाभिसारा दरदाः पुण्ड्राश्च सह बाह्लिकैः ॥ ४२

Ś1 K1-3 D1 4 भृशतसा (K1 °स) श (for भृश त्रस्ताश्च)
B Dc1 D2 बहुधा (for बहुधा) — °) Ś1 Dc 7 सौत
रायुधिका, Dn1 Dc सौतरा, Dc सौतरायुधिका (for
सान्तरायुधिका) Cd cites उत्तरायुधिन K (except
Kc) D1 दाता, D2 मार्ता, Dc 7 मर्ता (for मत्ता)
B Dc1 Dn2 सातरायुधिनश्चैव, T G2-4 सातरा (T
सौतरा, G2 सौतरा) युधयंत्राश्च, G1 M उत्तरायुधिन
तश्च — °) S (Gc om) ये चान्ये ती (G1 M ये द्विपास्ती)
क्ष्णसंमता Cd cites तीक्ष्णविपा

41 Ś2 missing (cf v l 1) Gc om. 41 (cf v
l 39) — °) D2 8 विदन्ति, D4 सेवते, Dc विदतो,
D7 8 वर्हति, T G1-4 M1 2 वसति, M3-5 हसति (for
विदन्ति) Ś1 K1-3 D1 8 G1 2.4 M1 2 [अ]सुरमाया,
M3-5 [अ]जरमाया (M3 °या) (for [अ]सुर) — °) D1
चक्षुष, D4 चक्षुषा, Dc चक्षुषा (for चक्षुष) — °)
T G2-4 यवनावां G3 °बुदराश्वैव — °) Dc शक्याश्च
(for शकाश्च) Ś1 (orig) Dc सुनिभि, Ś1 (sup lin)
सुनिकै; K4 D4 8 सुनिकै, Dn1 D2 सुनिकै, Dc 8
बाह्लिकै, D7 समुकै (for सुनिकै) B Dc1 Dn2 शकाश्च
सहबाह्लिका (B2-4 Dn2 °कै), T G1-4 M1 2 शकाश्चैव
सहस्रदा, M3-5 काश्याश्च सहबाह्लिकै — After 41,
D7 8 ins

493* काकवर्णा दुराचारा स्त्रीलोला कलहप्रिया ।

द्राविदास्तत्र युध्यन्ते मत्तवारणवारणा ।

42 Ś2 missing (cf v l 39) Gc om 42 (cf
v l 39) — °) D2 om (hapl) from च्छा up to
म्ले (in line 2 of 494*) Ś1 K (except Kc) D1 8
प्रमुखा, Cv प्रमवा (as in text) Dc गोपयो
निमुखा म्लेच्छा — °) D7 8 कालकेया (for °कल्पा)
— °) Ś1 K1 3 D1.7 दावाभिसारा, B1 5 दावाभि, Dn2
दर्माभि, Dc दावावि, Dc दीर्घाविशा*, S
(Gc om) उवां (G4 गुवां) भिसारा (for दावाभि) K1
D1 दरद (for °दा) — °) Dc सुमाश, Dc युग्माश;
G1 M1 2 दरघाश; M3 4 दंदाश, M5 मुंदाश (for
पुण्ड्राश) Dn2 Dc 8 बाह्लिका (for °कै) B Dc1

न ते स्म शक्याः संख्यातुं व्राताः शतसहस्रशः ।

वृष्टिस्तथाविधा ह्यासीच्छलभानामिवायतिः ॥ ४३

अभ्रच्छायामिव शरैः सैन्ये कृत्वा धनंजयः ।

मुण्डार्धमुण्डजटिलानशुचीञ्जटिलाननान् ।

म्लेच्छानशातयत्सर्वान्समेतानस्त्रमायया ॥ ४४

शरैश्च शतशो विद्वास्ते संघाः संघचारिणः ।

पुद्गाश्वैव सहस्रश, T G2-4 ग (Gc द) रदाश्च सबाह्लिका

43 Ś2 missing (of v l 1) D2 Gc om 43 (of
v l 42, 39) — °) Dc transp स्म and शक्या
D4 5 संख्या (for सख्यातुं) B1 S (Gc om) ते न
शक्या समाख्यातुं, B2-5 Dc1 D7 ते न शक्या स्म संख्यातु
(B1 संग्रामे) — °) K1 2 व्रात, Dn2 व्रात्या, Dc
नरा, Dc पुद्गा, T G2 4 वृता (for व्राता) K4
सहस्रका (for °स्रश) B1 Dc ख्यातु व्राता (Dc शत
शोय) सहस्रश — After 43^{ab}, N (except Kc Bc
Dn1 D2, D2, after 42^a, Ś2 missing) ins

494* अभ्यवर्षन्त ते सर्वे पाण्डव निशितै शरैः ।

अवाकिरश्च ते म्लेच्छा नानायुद्धविशारदा ।

तेपामपि ससर्जाशु शरवृष्टिं धनंजय ।

(L 1) Ś1 अभियाति स्म, K (except Kc) D1 अभ्य
गच्छन्; B1 8 8 Dc1 °वर्षन्त, Dn2 Dc 8 अभियाय तु,
D7 अभियात्वा तु (for अभ्यवर्षन्) B1 8 Dc1 संग्रामे (for
ते सर्वे)]

— K4 D1 om (hapl) 43^a-44^b — °) B Dc1 Dn2
सृष्टिस्, D7 8 ततस् (for वृष्टिस्) S (Gc om) तेषां
सृष्टि (M3-5 वृष्टि) स्तथाप्यासीत् — °) Ś1 B (except B1)
Dc1 Dc 8 8 इवायती, M3 4 इवायति (for °यति)

44 Ś2 missing (cf. v l 1) Gc om 44 (cf.
v l 39) K4 D1 om 44^{ab} (of v l 43) — °)
Dc. 8 अभ्रच्छायाशरैश्चैव — °) Gc 4 सद्य (for सैन्ये)
— °) Ś1 K2 8 मुंदावमुंदाव, K1 4 B Dc1 Dn2 D1-3
8 8 मुंदाधमुंदाव, D4 मुंदाद्विमुंदा (for मुण्डार्धमुण्ड)
Cd cites जटिलान् — °) Dc1 कुटिलाननान्, D1
ज्वलितान् (for जटिलान्) Dc 8 मुक्तकेशस्तथापरान्,
S (Gc om.) अशुचीञ्जीलवासस — °) Ś1 K D1 8 विशा-
तयत्, Dc 8 व्यदात् (for अशात्) S (Gc om) पार्थ
(for सर्वान्) D7 8 म्लेच्छा द्विजातय सर्वा — °)
K1 समवेतान् (hypermetallo), Kc समस्तान्; S (Gc
om.) पिशाचान् (for समेतान्) K (except Kc) B1 8
(marg as in text) 8-5 Dc1 D1 8 8 वेजमा (for

प्राद्रवन्त रणे भीता गिरिगह्वरवासिनः ॥ ४५
 गजाश्वसादिम्लेच्छानां पतितानां शतैः शरैः ।
 वडाः कङ्का वृका भूमावपिवृष्टिरे मुदा ॥ ४६
 पच्यश्वरथनागैश्च प्रच्छन्नकृतसंक्रमाम् ।
 शरवर्षपुत्रां घोरां केगशैवलशाङ्गलाम् ।
 प्रावर्तयन्नदीमुग्रां शोणितौघतरङ्गिणीम् ॥ ४७
 शिरस्त्राणक्षुद्रमत्स्यां युगान्ते कालसंभृताम् ।
 अकरोद्भ्रजसंवाधां नदीमुत्तरशोणिताम् ।
 देहेभ्यो राजपुत्राणां नागाश्वरथसादिनाम् ॥ ४८

यथा स्थलं च निम्नं च न स्याद्वर्षति वासवे ।
 तथासीत्पृथिवी सर्वा शोणितेन परिप्लुता ॥ ४९
 पद्महस्मान्वरान्नीरान्पुनर्दशगतान्वरान् ।
 प्राहिणोन्मृत्युलोकाय क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः ॥ ५०
 शरैः सहस्रगो विद्धा विधिवत्कल्पिता द्विपाः ।
 शेरते भूमिमासाद्य शैला वज्रहता इव ॥ ५१
 स वाजिरथमातङ्गान्निघ्नन्व्यचरदर्जुनः ।
 प्रभिन्न इव मातङ्गो मृद्रन्नद्वनं यथा ॥ ५२
 भूरिद्रुमलतागुलमं शुष्केन्धनतृणोलपम् ।

C 7 3293
 P. 7 93 58
 K 7 93 58

मायया) D: ४ समेता शस्त्रमायया Cd ctes मायया
 45 Ś: missing (cf. v 1 1) Gs om 45 (cf. v 1 39) —^a) Ks D: ४ S (Gs om.) तु (for च) —^b) G1 M स (for ते) B Dc1 गिरि-, D: संख्य (for संघ) —^c) D: मित्रा (for भीता) —^d) D: चारिण (for चामिन)

46 Ś: missing (cf. v 1 1) Gs om 46^{ab} (cf. v 1 39) —^a) Ks संवाना (for म्लेच्छाना) Dn1 T G2-4 M2-5 गजाश्वसादिनो म्लेच्छा (Dn1 'न संवा'), G1 M1 2 जगा (G1 गजा)श्वा सादिनो म्लेच्छा —^b) B2 D: ४ पातिवाना (for पति) B3 D: 4 शिरै (for शरै) S (Gs om) पच्यश्च शरैर्हता —^c) K1 D1 वडा, K2 4 B: D: 5 वका, Ks Dn D: ४ वडा, B1-3 ४ Dc1 वडा, D2 वडा, D3 ४ वडा, D: 4 विडा (for वडा) D: 5 गृध्रा (for भूमाव) T G1 5 M वलककवृकं पीता, G2-4 वलकक (G3 वले कंक, G4 परे कक)वृकं पातुं —^d) D: प्रपिन् (for क्षपि) Ś: K (except Ks) बहु, Dn1 D: 5 भुवि, D2 (sup lin) तदा (for मुदा) S वमवो रुधिर हता

47 Ś: missing (cf. v 1 1) —^b) D: 3 प्रच्छन्ना (for प्रच्छन्न) Ś: K1-3 सक्रमान, M2-5 सक्रमाव (for सक्रमाम्) Ks प्रच्छन्नगतिर्संक्रमा, D: प्रभूतरथमक्रमा, T G2-5 प्रच्छन्न (T Ga. 4 'घ्रा')रथसकुला (Gs 'क्रमा), M2-5 प्रच्छन्नाशवसंक्रमा —^c) D: ४ चडाशवा (for चर्ष) —^d) D: om 47^{ab} —^d) K2-3 श्रादृल, D1 G2 शैवाल (for शैवल) Ś: K1-3 B D: ४ ४ श्रादृला —^e) K: प्रावर्तत, D: 1 प्रवर्तयन् (for प्रा) Ś: K (except K) D: घोरा (for उग्रा)

—^a Ś: K1-3 Dn2

दि (D: ४ श)रपोता, B Dc1 शिरोव (B2 'दु)पा (for शिरस्त्राण-) Ks B Dc1 Dn1 D: ४ म्द्रमत्स्या, D: क्षुद्र वल्मा (for 'मत्स्या) —^b) Ś: K1-3 D (except Dc1) संनिभा, B2-5 मवृता, T G2-5 समिता (for 'ममृताम्) —^c) Ks प्रकरोद् (for कक) D: जल, D: ४ गत (for गज) —^d) Ś: K Dn1 D: 5 M (except M2) उत्तम, D: ४ सत्वर, Cd उत्तर (as in text) —^e) M: ४ रधि- (for रथ) K2 ४ उत्तिना (for सादिनाम्)

49 Ś: missing (cf. v 1 1) —^a) K: 1 स्थानं (for स्थल) S वा (for the first and second च) —^b) Dn: D: ४ सम, D: 4 तस्य (for न स्याद्) — For 49^{cd}, S subst

495* तयामीडाहुना धात्री रुधिरेण विद्या पते ।

50 Ś: missing (cf. v 1 1) —^a) K: B Dc1 Dn1 (marg) D: ह्यान्, M2-5 च तान् (for वरान्) —^b) B: D: 5 नरान्, Dc1 T G2-5 परान्, D: 5 र्यान् (for वरान्) —^d) D: 4 क्षत्रियार्दन, G: 5 क्षत्रियसुंगव (hypermetric) (for 'यर्षभ)

51 Ś: missing (cf. v 1 1) —^a) Ś: K: D: 1 नरै (for शरै) D: 4 विद्धा (for विद्धा) K: 1 नरै सहस्रविद्धापि —^b) Ś: K Dn D: 5 ४ रथा (for द्विपा) D: 2 विधिवत्कल्पिताग्रयान्, D: 4 कल्पितो रथ, D: 1 कल्पितै रथै —^c) M2-5 शिदियरे (for शेरते) —^d) D: यया (for इव)

52 Ś: missing (cf. v 1 1) —^b) K: 2 विचरद् (for च्यच) —^c) K: Dn1 प्रमत्त (for प्रभिन्न) —^d) Ś: K (except K: 5) D: 2 T G: 4 निघ्नन्, G: 5 नृत्तन् (for मृद्रन्) K1-3 नडवरं, B Dc1 Dn D2-4 G: 4 नलवनं, D: ४ तालवन, T G: 1 M नलवनं; G: 5 नालवनं S महत् (for यया).

निर्देहेदनलोऽरण्यं यथा वायुसमीरितः ॥ ५३
 सैन्यारण्यं तत्र तथा कृष्णानिलसमीरितः ।
 शराचिरदहत्क्रुद्धः पाण्डवाग्निर्धनंजयः ॥ ५४
 शून्यान्कुर्वन्नथोपस्थान्मानवैः संस्तरन्महीम् ।
 प्रानृत्यदिव्य संवाधे चापहस्तो धनंजयः ॥ ५५
 वज्रकल्पैः शरैर्भूमिं कुर्वन्नुत्तरशोणिताम् ।
 प्राविशद्भारतीं सेनां संक्रुद्धो वै धनंजयः ।

तं श्रुतायुस्तथाम्बुष्टो ब्रजमानं न्यवारयत् ॥ ५६
 तस्यार्जुनः शरंस्तीक्ष्णैः वज्रपत्रपरिच्छेदैः ।
 न्यपातयद्धयाञ्छीघ्रं यत्तमानस्य मारिष ।
 धनुश्चास्त्रापरंश्छित्त्वा शरैः पार्थो विचक्रमे ॥ ५७
 अम्बुष्टस्तु गदां गृह्य क्रीधपर्यावृत्लेक्षणः ।
 आससाद रणे पार्थं केशवं च महान्ध्रम् ॥ ५८
 ततः स प्रहमन्वीरो गदामुद्यम्य भारत ।

53 Śs missing (cf v 1 1) —^a) K4 B1 G2
 भूमि, B2 गिरि (for भूरि) Ś1 K1-2 D2 ३ गुल्म,
 D2 -गुल्मै, D1 युग्म (for -गुल्मै) —^b) Ś1 K4 B2
 D1-2 वृणोपल (D2 'ळ), K1-2 वृणोपम; D21 Dn1 D1
 वृणोलुप, D2 वृणोत्तम, G2 -चयं महत्, Cd वृणो
 लपम् (as in text)

54 Śs missing (cf v 1 1) Ś1 K (except Ks)
 D1 om. (hapl) 54^{ab} —^a) D21 Dn- D2-2 ३ S सेना
 रण्यं, D1 सेनारथं (for सैन्यारण्य) Dn2 D3 ३ शया
 जित्यु, D2 तथा तत्र (for तत्र तथा) —^b) K. मम
 न्वित (for -समीरित) —^c) K (except K.) D1 तथा
 (K2 तत्र) शराचिरदहत् —^d) G2 भयंकर, M2-3 महा
 बल (for धनजय.) — After 54, Ś1 K1 ३ read
 58^c-59^b

55 Śs resumes Ś1 K1 ३ read 55^{ab} after 56^{cd}
 Ś2 K2 4 D1 transp 55^{ab} and 55^{cd} and read it after
 59^{ab} —^b) Ś1 K1-1 D1 सायकै (for मानवै) Ś
 K2 ३ संस्तृणन, K1 सन्तृणन् (for सस्तरन्) S निघ
 न्त्यश्वकुजरान — D1 om 55^{cd} —^c) Ś1 प्रानृत्यद्,
 K1-1 D3 ३ ३ G1 M प्रानृत्यन्, K5 Dn1 T G2-2 धनु
 त्यद्, D21 D2 प्रानृत्यन्, D1 प्रानृत्यन् (for प्रानृत्यद्)
 K5 Dn1 D3 ३ सग्रामे (for संवाधे)

56 K2 4 D1 om (hapl) 56^{abcd} —^a) Ś2 om
 from वज्रकल्पै up to श्वास्त्रापरं (in 57^c) K3 वज्रहस्तै ;
 D2 चक्रकल्पै (for वज्र) —^b) D2 चकार, G2 चरैर्
 (for कुर्वन्) Ś1 K1 ३ ३ Dn1 D2 G1 ३ M1-2 ३ उत्तम-
 (for उत्तर) — After 56^{ab}, S ins

496* ततः प्रावर्तत नदी शोणितस्य तरङ्गिणी ।
 नराश्वद्विपकायेभ्य पर्वतेभ्य इवापगा ।
 अस्थिशर्करसंवाधा ध्वजवृक्षा रथहदा ।
 संछिन्नशीर्षपापाणा इस्तिहस्तमहाप्रदा ।
 मासमजास्थिपङ्काढ्या हताश्वमकराकुला । [5]
 योधगोमायुसंकीर्णा कयन्धशतसकुला ।

दर्शीपकेनर्मदत्ता शरघोरुपापापुष्पा ।

वदन्त्यामीदृशदर्शी भूमिं कुर्वन्निभीयताम् ।

[(L 1) G2 ३ नृगिनी — (L 2) G2 गदाय (for
 नृगय) — (L 3) M2 ३ वारुणा (for वाशुदा)
 — (L 4) G1 ३ M1 ३ दृष्टि, M2 दृष्टिदृष्टा (for
 दृष्टिदृष्टा) T G2 गदाप्रदा (for 'गदा) — (L 5)
 M2 गदाप्रदा (for 'कुणा) — (L 6) G1 M दैव
 (for दैव-) — (L 7) G1 शरघोरा (for शरघोरा)
 — (L 8) G1 M महती (for 'महती)]

—^c) D. प्रावृद्धन् (for प्राविशद्) G1 M प्राविशन्म
 हती मेना —^d) K1 म कुशो वै, G1 M शर विद्यम
 (for सक्रुद्धो वै) — After 56^{cd}, Ś1 K1 ३ read 55^{ab}
 —^e) K4 श्रुतायुधम्, D- श्रुतायुधं (for तं श्रुतायुधं)
 D1 ३ तदायुष्टो Ś1 K1-2 D1 श्रुतायुधमुत्तमोष्टो, D2 सुत
 श्रुतायुधोष्टो — G2 om 56^c-58^a —^f) D2 ३ तत्र
 मानं; S (G2 om) स्वरमाणो (for ब्रजमानं) D1 भवा
 ययत्; T G2-1 [5] न्यवारयत् (for न्यवारयत्)

57 Śs om up to श्वास्त्रापरं (of v 1 56) G2
 om 57 (of v 1 56) —^a) D2 तथा (for तत्र)
 G1 M पुनर्याणे (for शरैस्तीक्ष्णै) —^c) D1 व्यपातयद्,
 (for न्यपा) D1 ३ रथं (for हयान्) D2 ३-3
 शशिघ्न (for शशिघ्न) —^d) G2 सायकै (for मारिष)
 —^e) D2 तदनुश्व, D2 ३ धनुश्चापि (for 'श्वान्य)
 B2 D2 शरैर्द (for [श]परैर्द) —^f) D2 शितं, G1
 M1 ३ स्वरन् (for शरै) S (G2 om) व्यतिक्रमत्
 (for विचक्रमे) D1 शरैश्चापि परं रणे

58 For the sequence in Ś1 K1 ३, of v 1 54
 G2 om 58^a (of v 1 56) —^a) D2 च (for तु)
 Ś K (except Ks) D1 गदासक्त, D2 ३ गदाहस्तै ;
 M2-3 तत्र क्रुद्धो (for गदां गृह्य) —^b) M2-3 विद्रवत्
 रयोत्तम — After 58^{ab}, M2-3 ins

497* गदापाणिर्दुतं यास्वा प्रगृह्य महतीं गदाम् ।

रथमावार्यं गदया केगवं समताडयत् ॥ ५९
 गदया ताडितं दृष्ट्वा केगवं परवीरहा ।
 अर्जुनो भृशसंकुद्धः सोऽम्बुष्टं प्रति भारत ॥ ६०
 ततः शरैर्हेमपुद्गैः सगदं रथिनां वरम् ।
 छादयामास ममरे मेवः सूर्यमिवोदितम् ॥ ६१
 तनोऽपरैः शरैश्चापि गदां तस्य महात्मनः ।
 अचूर्णयत्तदा पार्यस्तदद्भुतमिवाभरत् ॥ ६२
 अथ तां पतिता दृष्ट्वा गृह्यान्त्यां महतीं गदाम् ।

अर्जुनं वासुदेवं च पुनः पुनरताडयत् ॥ ६३
 तस्वार्जुनः क्षुरप्राभ्यां सगदावुद्यतो भुजौ ।
 चिच्छेदेन्द्रध्वजाकारौ शिरश्चान्येन पत्रिणा ॥ ६४
 स पपात हतो राजन्वसुधामनुनाडयन् ।
 इन्द्रध्वज इवोत्सृष्टो यन्ननिर्मुक्तवन्धनः ॥ ६५
 रथानीकावगाटश्च वाग्णाश्चरुतैर्वृतः ।
 सोऽदृश्यत तदा पार्थो धनैः सूर्य इवावृतः ॥ ६६

C. 7 3428
 B 7 83. 70
 K 7 83 74

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टपटितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

—^d) K. B D-1 नडात्, Dn1 'बल', S (except G) 'रथ (for 'रथम्)

59 For the sequence in Śi K1-2, cf v 1 54
 —^a) B1 च, Dn1 G. तु, D2 c त, D3 म (for म) K2 B1 : G2 प्रहरन्, K3 प्रहसन्, Dn1 महम्मन् (for प्रहम्मन्) —^b) Ś K1-1 D1 मरुन्त (K2 'शा') मन्तुना वर — After 59^{ab}, Ś: K-1 D1 read 59^{ab} and 59^{cd} (by transp). — Ś K1-1 D1 om (hapl) 59^c-60^d
 —^c) K. Dn1 D2 : शरात् (for रथम्) S आदृश्य (for क्षार्यम्) —^d) D1 om (hapl.) from मनवाडयत्, pp ७० केन्द्र (in 60^b)

60 Ś K1-1 D1 om 60, D1 om up to केग्व in 60^b (for both, cf v 1 59) —^c) B Dc1 Dn2 [ऽ]य मृदां, D. प्रथिम (for मृदाय-) D1 मृदुर्दं (for 'द') —^d) D1 : मायष्ट, S द्यष्ट (for सोऽम्बुष्ट)

61 ^a) S शरैर्हेमपुद्गैर् —^b) D1 म्बरय (for मग्द) D2- S गदिना (for रथिना) D1 : वर (for धरम्) —^c) B1 आच्छादयत् ममरे —^d) D1 : मेवै (for मेव) K1 [ऽ]द्यत् (for [ऽ]दितम्)

62 ^a) K1 D1 तत परं, B1 S तयापरं, B2-5 Dc1 Dn2 क्षयापरं, D1 : मतोमरं (for तनोऽपरं) D2 चापि महान (for शरैश्चापि) —^c) Ś K2 : Dn2 D1 : c : क्षपातयन्, D2 क्षपात', D1 : क्षदात', G1 M1 आचूर्ण' (for अचूर्ण')

— except Kc) D1 गृह्यान्त्या (for गृह्यान्त्या) (for महतीं) D2

64 ^a) T G2 : वामवित्तु (for तस्वार्जुन) —^c) D3 न, D च (for [ऽ]न्द्र-) —^d) Dn1 स्वन्धेन, G2 चिच्छेत् (for चान्येन) Ś1 निशितेन च पत्रिणा, Ś2 K1-3 D1 शितेन च (Ś2 शिरश्चर) पत्रिणा, K3 शते च **पत्रिणा

65 ^a) T G2 : ततो (for हतो) — After 65, S ins

498* अम्बुष्टे तु तदा भग्ने तव सैन्यमभज्यत ।

[T लुब्धे (for अम्बुष्टे) G1.2 : M श्वनाजुषि (M3 यथा श्वना) 1भा भग्ने (for the prior half)]

66 ^a) Ś2 D3 रथानीकावगट (D3 'गाह') र, S 'गुह (G1 'गृह, G2 गृहात्) G1 M तु (for च) —^b) S वाग्णाश्चरुतैर्वृत (G2 'नरेषु त, G3 'नरैर्वृत) — After 66^{ab}, S ins

499* आट्टानं शरैः प्राणान्गजाश्चरयन्मादिनाम् ।

[G2 रथाश्चरयन्मादिना (for the post. half)]

— B1 om. (hapl.) 66^{cd}, B3 reads the same on marg —^c) B (B1 om) Dc1 D2 अदृश्यत (for सोऽदृ) S नान्व (G2 'तु) पश्यामि (G1 M1.2 : 'म) धीमस्तु —^d) S (except G1) सूर्यम् (for सूर्य) Ś1 D3.5 : [ऽ]दित, Ś2 K (except K5) D1 [ऽ]शुभि, T G1.8-5 M [आ]दृतं, G2 [ऽ]दितं (for [आ]दृत)

Colophon. — Sub parcan Ś K1-3 : B D G1 M1.2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K2 : चतुर्थदिवसे — Adhy names K5 D1 अर्जुनमोहे महारथवध, Dn1 अर्जुनमोहनमहारथवध, D2 क्षयष्टवध,

६९

संजय उवाच ।

ततः प्रविष्टे कौन्तेये सिन्धुराजजिघांसया ।
द्रोणानीकं विनिर्भिद्य भोजानीकं च दुस्तरम् ॥ १
काम्बोजस्य च दायान्ते हते राजन्सुदक्षिणे ।
श्रुतायुधे च विक्रान्ते निहते सव्यसाचिना ॥ २
विप्रद्वृतेष्वनीकेषु विध्वस्तेषु समन्ततः ।
प्रभयं स्ववलं दृष्ट्वा पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् ॥ ३
त्वरन्नेकरथेनैव समेत्य द्रोणमब्रवीत् ।
गतः स पुरुषव्याघ्रः प्रमथ्येमां महाचमूम् ॥ ४
अत्र बुद्ध्या समीक्षस्व किं नु कार्यमनन्तरम् ।

G₁ M₁ 2 श्रुतायुरच्युतायुवध — *Adhy no* (figures, words or both) B₁ 2 D₂ 90, D_{n1} 91, D₃ T G₂₋₄ 89, D₅ 94, G₁ M 88, G₅ 87 — *Sloka no* D_{n1} 66, G₅ 64

69

1 ^δ) D₅ वधे तदा (for -जिघांसया) — ^d) D₄ भोजराज (for भोजानीकं) K₅ B₄ D₂ G₁ M सुदुर्भिदं, D_{n1} सुपुक्ल, D₄ 5 T G₂₋₅ सुदुस्तर (for च दुस्तरम्)

2 ^a) Ś₁ K₄ D₁ कांभोजस्य D_{n1} D₇ G₁ M तु (for च) — ^δ) D₅ तस्मिन् (for राजन्) K₅ सुदारुणे (for सुदक्षिणे) — ^c) S श्रुतायुधि (for 'युधे) K₁ निष्कान्ते, D₅ निहते (for विक्रान्ते) — ^d) D₅ अवष्टे पतिते तथा

3 ^a) D₂ विप्रदृष्टेषु (for 'द्वृतेषु) G₁ M सैन्येषु (for [अ]नीकेषु) B₄ विद्वृतेष्वप्यनीकेषु — ^δ) Ś K (except K₅) D₁ 4 ततस्तत, D₂ हतस्तत (for समन्तत) D₇ 8 किं नु (D₃ तु) कार्यमत पर — ^c) K₃ D₇ स्वं वलं, D₄ च वल, S सर्वतो (for स्ववलं) D₅ प्रभयां च चमू दृष्ट्वा — ^d) Ś₁ B₄ D₂ 4 5 7 8 G₁ M₁ अभ्यगात् (for 'यात्)

4 ^a) D₅ D_{n1} चरन् (for ह्वरन्) D₅ एको (for एक-) — ^δ) G₁ M पुत्रस्ते (for समेत्य) — Before 4th, T G₁ M ins दुर्योधन — ^c) D₄ G₁ -व्याघ्र (for -व्याघ्र) — ^d) K₅ प्रमथ्येता, D₅ 8 'थ्येना (for 'थ्येमा) K₃ महावलं (for 'चमूम्)

अर्जुनस्य विधाताय दारुणेऽस्मिन्नक्षये ॥ ५
यथा स पुरुषव्याघ्रो न हन्येत जयद्रथः ।
तथा विधत्स्व भद्रं ते त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ६
असौ धनंजयाग्निर्हि कोपमास्तचोदितः ।
सेनाकक्षं दहति मे वह्निः कक्षमिवोत्थितः ॥ ७
अतिक्रान्ते हि कौन्तेये मित्वा सैन्यं परंतप ।
जयद्रथस्य गोप्तरः संशयं परमं गताः ॥ ८
स्थिरा बुद्धिर्नरेन्द्राणामासीद्ब्रह्मविदां वर ।
नातिक्रमिष्यति द्रोणं जातु जीवन्धनंजयः ॥ ९
सोऽसौ पार्थो व्यतिक्रान्तो मितपस्ते महाद्युते ।

5 ^a) Ś₁ अद्य, B₂ 4 D₁ अद्य (for अत्र) K₁₋₃ अत्र वरस, B₃ D₅ आत्मबुद्ध्या, D₅ अनुबुद्ध्या, S त (G₁ M अ) अत्र कार्यं (for अत्र बुद्ध्या) A few MSS समीक्ष्यस्व — ^δ) K₅ अनुत्तर (for अनन्तरम्) G₃₋₅ ब्रह्मज्ञि श्रेयस हितं — ^c) G₁ M विधातार्थं (for 'ताय)

6 ^a) T G₂₋₅ व्याघ्र (for व्याघ्रो) — ^δ) K₅ जयेत्तं, B₃ हि हन्यात्, D₃ 6 हन्यात् (for हन्येत) K₁₋₃ B₁ 2 D_{n2} D₁ 3-6 8 जयद्रथ — ^c) D₃ 6 विधेय (for विधत्स्व)

7 ^a) G₁ M अहो (for असौ) D₂ जनक्षयाग्निः, D₃ 6 धनजयोग्निः (for धनजया) — ^δ) Ś₁ D_{n1} D₁₋₃ क्रोध (D₅ कृष्ण) मारुतनो (Ś₁ 'चो) दित — ^c) Ś₁ D₁ सेनाकक्ष, Cd 'कक्ष (as in text) K₅ B₂ (marg, orig as in text) D₅ D_{n1} वै; S न (for मे) — ^d) Ś₁ D₁ कक्ष्यम् (for कक्षम्) K₃ B₄ [उ]ज्जित, K₅ D_{n1} D₁ 7 8 [अ]जित, B₁ (marg, orig as in text) [उ]द्धत, B₃ (marg as in text) 5 D₃ 6 [उ]दित, D₅ [उ]द्धत (for [उ]स्थित) S कक्षमग्निरिवोत्थि (M₃₋₅ 'द्ध) त

8 ^a) T G₂₋₅ तु (for हि) D₃ 6 7 अति (D₃ अभि) क्रांतो हि कैतियो — ^δ) K₅ जित्वा, S तव (for मित्वा) D₂ सेना, T G₃ 4 सैन्या (for सैन्य) — ^d) D₅ transp संशयं and परमं

9 ^a) Ś₁ स्थिर- (for स्थिरा) — ^δ) D₅ धर्मविदा, T G₂₋₅ बुद्धिमतां (for ब्रह्मविदा) K₄ आसीत्तेषां तु भारत — ^c) K₅ D_{n1} G₁ M नातिक्रमिष्यते (for 'ज्यति). K₅ द्रोणे (for द्रोणं). — ^d) K₅ धनजयं (for 'जय-)

सर्वं ह्यधातुरं मन्ये नैतदस्ति बलं मम ॥ १०
 जानामि त्वां महाभाग पाण्डवानां हिते रतम् ।
 तथा मुह्यामि च ब्रह्मन्कार्यवचां विचिन्तयन् ॥ ११
 यथाशक्ति च ते ब्रह्मन्वर्तये वृत्तिमुत्तमाम् ।
 प्रीणामि च यथाशक्ति तच्च त्वं नावबुध्यसे ॥ १२
 अस्मान्न त्वं मदा भक्तानिच्छस्यमितविक्रम ।
 पाण्डवान्मततं प्रीणास्यस्माकं विप्रिये रतान् ॥ १३
 अम्मानेवोपजीवंस्त्वमस्माकं विप्रिये रतः ।

न ह्यहं त्वां विजानामि मधुदिग्धमिव क्षुरम् ॥ १४
 नादास्यचेद्वरं मह्यं भगान्पाण्डवनिग्रहे ।
 नावारयिष्यं गच्छन्तमहं सिन्धुपतिं गृहान् ॥ १५
 मया त्वागंसमानेन त्वत्तस्त्राणमबुद्धिना ।
 आश्वासितः सिन्धुपतिर्मोहादत्तश्च मृत्यवे ॥ १६
 यमदंष्ट्रान्तरं प्राप्तो मुच्येतापि हि मानवः ।
 नार्जुनस्य वशं प्राप्तो मुच्येताजो जयद्रथः ॥ १७
 स तथा कुरु शोणाश्च यथा रक्ष्येत सैन्धवः ।

C 7 3419
B 7 64 18
K 7 94 18

10 ६: damaged —^a) K₅ S अर्था, B Dc1 Dn:
D1-2 ६ ० योर्था (for योर्था) Dn1 [5]पनिप्रानो, T
G- ६ ह्यति (for च्यति) —^b) D₁ नियतम् (for
मिपतम्) —^c) K₁ टयात्, K₂ Dn1 पचातुर (for
ह्यधातुर) Gd cites आतुर (as in text) S₁ D.
सैन्ये, ६: K₁ २ ४ D₁ सैन्य (for मन्ये) —^d) B S
नेदम् (for नैतद्)

11 ^a) K₁ G₁ M₁ २ त्वा (for एवा) K₂ महाभाग,
D₂ भागं (for भाग) —^c) S₁ M₂- २ यथा, T G₂- ६
तत्रो (for तथा) D₁ ४ ६ हि (for च) — K₅ om
(hapl) 11^a-12^a —^d) D₁ हि (for वि)

12 K₅ om 12^a (cf v 1 11) —^a) K₃ D₃ ६ ६
यथाशक्ति (for शक्ति) —^b) S₁ K₁ २ ४ D₁ वर्तये,
S (except T G₂) वर्तयन् (for वर्तये) —^c) G₁ प्रीणु-
यामि, M₂ ३ प्रीणयामि (for प्रीणामि च) ६ K₁- ३ D₁
२ ० यथाशक्त्या, D₁ शक्ति (for शक्ति) —^d) Dn1
न वि, D₁ न च (for नाव)

13 ^a) B₁ नून, S अपि (for न एव) —^b) S
इच्छये शत्रुकदां (G₁ सूद्र)न —^c) G₁ M चापि (for
प्रीणामि) —^d) B₃ (marg as in text) विप्रिये, T G₂-
अहिते (for विप्रिये) D₃ रत G₁ M प्रीयते त्व मदा
प्रमो —After 13, S reads 14^{ad} for the first time,
repeating it in its proper place.

14 D₁ om (hapl) 14^{ab} —^a) K₁ D₁ ३-० ३ [उ]
पजीरम् —^b) G₁ M₁ २ रत (for रत) —S reads
14^{ad} for the first time after 13 —^c) M₁ (first
time) [अ]पि (for हि) S₁ K₁- ३ त्वाभि, G₂ (first
time) त्वा न (for त्वां वि) S₂ न लेतं प्रतिजानामि
—After the first occurrence of 14^c, S ins

500*

वचसा ललितं सदा ।

[(L 1) T G₂ लज्जि, G₁ M₂ ३ नलित, M₁ २ ६
उज्जि (for लज्जि)]

—^d) S₁ प्रतिदिग्धम्, S₂ प्रत्यदिग्धम्, K (except K₅)
D₁ प्रतिपक्षम्, D₂ २ ० विपदिग्धम् (for मधु) T G₂- ६
M₅ (all second time) नपं महकरावि (M₅ [also sup
lin] धारि)ण, G₁ M₁- ४ (all second time) सर्पम (M₁
पं म)हृक्धारिण, G_v सर्वमहृक्काराणि

15 ^a) K₁ D₃ ० नादास्याद्, D₂ न दास्यच्, D₃
नादान्ये, D₃ T G₂- ४ M₂- ६ स्यद् (for स्यच्) G_v
तत्रानश्रेद्वरं मृद्यम् —^b) K₁ B₂ ६ D₃ विग्रहे (for
नि) —^c) K₁ ३ Dn1 न वारयिष्य, D₅ T G₂- ६
नावारयिष्ये, M₁ २ विव्यद् (for विव्य) —^d) G₁
M इम (for अह) S₁ K₂ ३ D₁ गृह (for गृहान)

16 D₃ reads 16 twice —^a) ६: D₁ ३ ० G₅ मया
त्वा शाम (D₁ G₅ त्वा शाम, D₂ ० ह्याशाम)मानेन —^d)
B₂ ३ Dc1 म (for च)

17 ^a) D₁ दष्टातरे (for न्तर) —^b) T G₂- ४ M
ह्यपि मुच्येत मानव, G₅ ह्यमुच्येत वै स मानव (hyper-
metric) —^c) D₁ च स, D₃ वध, G₅ वर्ष (for वध)
—^d) B (B₃ marg as in text) Dc1 मुच्येताद्य, D₅
तापि, T G₂- ४ मुच्य (G₂ च्ये)ते हि, G₁ ६ M मुच्य
तेय (for मुच्येताजो)

18 ^a) D₃ ० transp न and तथा —^b) K₂ D₁
रक्षेत, K₃ ६ B Dc1 Dn D₂ ४ ६ T G₁- ४ M₁ ३ मुच्येत,
G₅ सुखेत (for रक्ष्येत) —D₁ om 18^c-19^b —^c)
K₁ D₅ चात-, D₃ वार्ता (for चार्त) M₂- ६ प्रलापेन
(for पाना) —^d) K₁ D₃ १ मा कुड, K₂ मा कुधा,
D₅ कुरु त्व (for मा कुध) G₁ M चादि (for पादि)

19 D₁ om 19^{ab} (cf v 1 18) —^a) K₅ नाभि-

मम चार्तप्रलापानां मा क्रुधः पाहि सैन्धवम् ॥ १८
द्रोण उवाच ।

नाभ्यह्वयामि ते वाचमश्वत्थाम्नासि मे समः ।
सत्यं तु ते प्रवक्ष्यामि तज्जुपस्य विशां पते ॥ १९
सारथिः प्रवरः कृष्णः शीघ्राश्वास्य ह्योत्तमाः ।
अल्पं च विवरं कृत्वा तूर्णं याति धनंजयः ॥ २०
किं नु पश्यसि वाणौघान्क्रोशमात्रे किरीटिनः ।
पश्चाद्रथस्य पतितान्क्षिप्त्वाञ्छीघ्रं हि गच्छतः ॥ २१
न चाहं शीघ्रयानेऽद्य समर्थो वयसान्वितः ।
सेनामुखे च पार्थानामेतद्बलमुपस्थितम् ॥ २२
युधिष्ठिरश्च मे ग्राह्यो मीपतां सर्वधन्विनाम् ।

एवं मया प्रतिज्ञातं क्षत्रमध्ये महाभुज ॥ २३
धनंजयेन चोत्सृष्टो वर्तते प्रमुखे मम ।
तस्माद्ब्रूहमुखं हित्वा नाहं यास्यामि फल्गुनम् ॥ २४
तुल्याभिजनकर्माणं शत्रुमेकं सहायवान् ।
गत्वा योधय मा भैस्त्वं त्वं ह्यस्य जगतः पतिः ॥ २५
राजा शूरः कृती दक्षो वैरमुत्पाद्य पाण्डवैः ।
वीर स्वयं प्रयाह्याशु यत्र यातो धनंजयः ॥ २६
दुर्योधन उवाच ।
कथं त्वामप्यतिक्रान्तः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।
धनंजयो मया शक्य आचार्य प्रतिवाधितुम् ॥ २७
अपि शक्यो रणे जेतुं वज्रहस्तः पुरंदरः ।

सूयामि (for नाभ्य) B₁ om. from वाच up to याति (in 20^a) B (B₄ om) D₀₁ D₂ वाक्यम् (for वाचम्) —^b) D₂₁ अश्वत्थामासि D₂ मत, M₁₋₃ सम (for सम) D₁ ४ अश्वत्थाम्न समोसि मे —^c) S तस्य (for सत्यं) —^d) B₃ (marg, orig as in text) तत्त्वमद्य, D₃ ४ तज्जयस्व (for तज्जुपस्य)

20 B₁ om up to याति (of v l 19) —^a) S₂ K₁ ४ B₁ ४ D₀₁ D₂₁ D₁ ४ ४ G₁ सारथि, B₃ सारथे, D₁ सारथी (for सारथि) —^c) G₁ M₁ २ कुर्वन् (for कृत्वा) M₃₋₅ रक्षा च विपुला कृत्वा —^d) G₁ M याति शीघ्रं (for तूर्णं याति)

21 ^a) N (except K₂ B₁ ४) T G M₁ २ न (for नु) K₂ पश्यामि (for पश्यसि) G₅ बाणाग्रान् (for वाणौघान्) —^b) D₃ क्रोशमात्र (for 'मात्रे) S₁ K₁ D₂ ४ ४ किरीटिना (for 'टिन) —^c) D₃ पतिता (for 'तात्) —^d) D₃ क्षिप्त्वा, M₃₋₅ शीघ्रात् (for क्षिप्त्वा)

22 ^a) D₂ D₃ ४ -यानस्य (for -यानेऽद्य) —^b) D₃ शक्तोह (for समर्थो) D₄ वयसान्वित, D₅ T G₂₋₅ 'धिक, Cd 'न्वित (as in text) —^c) S₁ K₁₋₃ D₀ मुखेन, M₃₋₅ -मुखं च (for मुखे च) —^d) G₁ अवस्थित (for उप^a) G₁ M एतदभ्येति मामपि

23 D₃ om 23 —^a) K₄ स (for मे) —^b) T G₂₋₅ समक्षं (for मीपता) —^d) D₅ महाबळ (for 'भुज)

24 ^b) S transp वर्तते and प्रमुखे B₄ D₁ नृप, D₃ न मे (for मम) —^d) K₂ ४ ४ B D₀₁ D₂ ४

योत्स्यामि (for यास्यामि) S₂ फल्गुण, K₂ ४ ४ B D₀₁ D₂ D₁ ४ ४ ४ फाल्गुनं, D₂ G₁ M पाण्डवं (M₁ २ 'व' (for फल्गुनम्) D₁ ४ नाह योत्से धनजय

25 ^a) S₂ K₁ ४ om from जन up to सहाय (in 25^b) S₁ तुल्याभिजनसंबंध —^b) D₃ शत्रुमध्ये (for 'मेकं) S₁ पुरुषोत्थभिमानवान् — Before 25^{cd}, S₂ ins. द्रोण —^c) B₁ न (for मा) —^d) K₁ ह्यसि, D₂ ह्यद्य (for ह्यस्य)

26 ^a) D₅ राजा दक्ष कृती शूरो — After 26^{ab}, D₂ reads 28^{ab} for the first time repeating it in its proper place —^c) B D₂ D₃₋₄ वीर (for वीर) B₁ D₁ ४ [अ]द्य, B₂₋₄ D₀₁ D₂ D₂ ४ ४-४ [अ]त्र, B₃ स्व (for [आ]शु) —^d) K₂ तत्र (for यत्र)

27 ^a) K₅ B (except B₂) D₀₁ D₂₁ D₄ ४ ४ G₁ M अभ्यति- (for अप्यति-) —^b) B₁ २ ४ D₂ G₁ वरं (for वर) — D₄ om (hapl) 27^c-28^b —^c) The portion of the text from जयो up to तं च (in 65^a) is lost in S₂ on a missing fol S₁ महाबाहु (for मया शक्य) —^d) S₁ शकस्त्वं, K₁ वलेन, K₄ D₁ न जातु, D₅ नाचार्य (for आचार्य) S₁ K (except K₅) D₁ युधि (for प्रति) B₂ ४ -चारितुं, S -योधितुं (for वाधितुम्)

28 S₂ missing D₄ om 28^{ab} (for both, of v l 27) D₂ reads 28^{ab} for the first time after 26^{ab} —^a) D₂ (first time) शक्तो (for शक्यो) —^b) S₁ K (except K₅) D₁ पुन पुन (for पुरंदर) D₂ (first time) वज्रहस्तं पुरंदर —^d) S जेतुमिच्छन्कथचन

नार्जुनः समरे शक्यो जेतुं परपुरंजयः ॥ २८
 येन भोजय हार्दिक्यो भवांश्च त्रिदशोपमः ।
 अस्त्रप्रतापेन जितां श्रुतायुध निवर्हितः ॥ २९
 सुदक्षिणश्च निहतः स च गजा श्रुतायुधः ।
 श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च म्लेच्छाश्च जतशो हताः ॥ ३०
 तं कथं पाण्डवं युद्धे दहन्तमहितान्वहून् ।
 प्रतियोत्स्यामि दुर्घर्षं तन्मे शंसास्त्रकोविद ॥ ३१
 क्षमं चेन्मन्यसे युद्धं मम तेनाद्य शाधि माम् ।
 परवानस्मि भवति प्रप्यकृद्रथ मे ययः ॥ ३२

29 Ś: missing (cf v l 27) —^a) D मोर्ज (for नोजग) D₁ तु (for च) K₂₋₁ D₂ D₁₋₂ c नित्रालो (for हार्दिक्यो) —^b) Ś₁ त्रिदशोपम, K₁ D: 'पमा (for 'पम) —^c) S शस्त्र (for अस्त्र) K: D₃ नित्र, D₁ c नित्रा (for निती) —^d) K D₂ D₁ c निपातित, Cd निवर्हित (as in text)

30 Ś: missing (cf v l 27) D₁ om. 30 D₃ om 30^a-31^b —^b) K₂ D₂ D₁ तु (for च) —^c) B₂ (orig) श्रुतायुग्, B₃ (marg) D₂ D₁ श्रुतायुग्, D₂ दीर्घायुग् (for श्रुतायुग्) B₃ (marg as in text) [अ]श्रुतायुग्, T G₂-: [अ]श्रुतायुग् (for [अ]च्युता) —^d) K₂ B (B₃ marg as in text) D₂ D₂ [अ]युक्तयो, S ययवो (for जतशो) M₂ हुता (for हता)

31 Ś: missing (cf v l 27) D₃ om 31^{ab} (cf v l 30) —^a) G₁ M₁ : हुत (for कथं) D₂ T G₂ : संख्ये, G₁ M₂ : मचे, G₁ : M₁ : : संखे (for युद्धे) —^b) M₂ इव तान (for अहितान) B D₂ D₂ : : दहन्तमिव पावक —^c) T G₂-: कथ (for प्रति) Ś₁ K₁₋₃ दुर्घर्षं (for 'र्षं) D₁ प्रतियोत्स्यामि कौतिय —^d) K₂ B₂ : D₃ [अ]स्त्रकोविद, D₂ [अ]त्र को विद (for [अ]स्त्रकोविद) D₂ D₁ तमह शस्त्रकोविद, D₂ c मर्षं शंसास्त्रकोविदं, S तन्मसाचक्ष्व मत्तम Cd cites शंम (as in text)

32 Ś: missing (cf v l 27) —^a) D₁ G₁ क्षेम (for क्षम) B D₂ च (for चेन्) —^b) B D₂ D₂ D₁ : : सयुगे, G₁ M₁ : शाधि मा (for शाधि माम्) , D₁ : S भवता, D₂ मज्ज, Cd 1 D₁ : प्रेक्ष्यकृद्, K₂ K₃

द्रोण उवाच ।

सत्यं वदसि कौरव्य दुराधर्षो धनंजयः ।
 अहं तु तत्करिष्यामि यथेनं प्रसहिष्यसि ॥ ३३
 अद्भुतं चाद्य पश्यन्तु लोके मर्षधनुर्धराः ।
 विपक्तं त्वयि कौन्तेयं वासुदेवस्य पश्यतः ॥ ३४
 एष ते कवचं राजंस्तथा वज्राणि काञ्चनम् ।
 यथा न वाणा नास्त्राणि विप्रहिष्यन्ति ते रणे ॥ ३५
 यदि त्वां सासुरसुराः सयक्षोरगराक्षसाः ।
 योधयन्ति त्रयो लोकाः सनरा नास्ति ते भयम् ॥ ३६

c 7 2444
 B 7 94 25
 K 7 94 26

B₃ (also as in text) प्रह्व्य, D₂ प्रेक्षकृद्, D₃ प्रेक्षवद् (for प्रेक्ष्यकृद्) K₁ D₁ रक्ष्यमे, K₃ : रक्ष्ये, D₁ रक्ष्यवो, D₁ रक्षता (for रक्ष मे)

33 Ś: missing (cf v l 27) —^a) B₂ D₂ कौतियो (for कौरव्य) —^c) K₃ D₂ च (for तु) —^d) S (except G₂) येन (for यया) G₁ प्रसहिष्यति (for 'व्यमि) Ś₁ K₃ D₂ : c यथेन (D₂ तथेन) वं (D₂ त्व) प्रसहिष्यति (K₂ प्रसह्यसि, D₂ c महिष्यमे), K₂ D₂ D₁ : यया चैन (K₃ यथेचैनं, D₁ ययो चैन) प्रसहिष्य (D₁ 'क्ष)मि

34 Ś: missing (cf v l 27) —^a) D₂ वाय, M₃-s चात्र (for चाद्य) D₁ पश्यामि (for पश्यन्तु) —^b) Ś₁ K (except K₃) चान्ये (for मर्षं) D₃ लोकेधरधनुर्धरा — D₂ reads 34^{cd} twice

35 Ś: missing (cf v l 27) —^a) M₂-s एतद् (for एष) K₁₋₃ कवचो (for 'च) G₁ M₁ सात (for राजस्) —^b) G₁ [अ]वयन्नामि (hypermetric) (for वन्नामि) —^c) D₁ तया (for यया) K₂ B₂ D₂ D₁ G₁ M₃ : वाणान (for वाणा) D₂ चास्त्राणि (for ना) D₂ (orig) यया नराणामस्त्राणि, D₂ (by corr) यथारीणा महास्त्राणि —^d) K₂ B₂ : (marg) : s D₂ प्र (K₃ वि)हरिष्यति, K₃ D₂ D₂ विप्रवे (D₂ 'व) ह्यति, B₂ (orig) : (marg) M₃-s प्रसहिष्यति, B₂ प्रसहिष्यति, D₂ प्रसहिष्यति, D₃ विहमिष्यति, D₁ विप्रमिष्यति, D₂ विप्रतिष्यति, D₁ विप्रः ह्यति, D₃ विप्रसहिष्यति, T G₁ M₁ : प्रसविष्यति (for विप्रहिष्यन्ति) Ś₁ K₃-s D₁-c वै रणे, K₁ D₂ D₁ वैरिणे, D₃ वैरिण (for ते रणे)

Ś: missing (cf v l 27), K₃ transp 36 and

न कृष्णो न च कौन्तेयो न चान्यः शस्त्रभृद्रणे ।

शरानर्पयितुं कश्चित्कवचे तव शक्ष्यति ॥ ३७

स त्वं कवचमास्थाय क्रुद्धमद्य रणेऽर्जुनम् ।

त्वरमाणः स्वयं याहि न चासौ त्वां सहिष्यते ॥ ३८

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा त्वरन्द्रोणः स्पृष्ट्वाभ्यो वर्म भास्वरम् ।

आवबन्धाद्भुततमं जपन्मन्त्रं यथाविधि ॥ ३९

रणे तस्मिन्सुमहति विजयाय सुतस्य ते ।

37 —^a) Ś1 K2-5 T G2-5 M1 5 त्वा (for त्वा) Ś1 K1-4 D1 सुरगधर्वा, K5 सासुरनरा, S सासु (M1 'धु) रगणा (for 'सुरा) —^b) K1 सयज्ञोरगराक्षस (sic), Dn2 D2-4 0-8 S सय (G1 M 'र)क्षोरगपक्षिण, D5 सौरगा यक्षपक्षिण —^d) D1 समरे, D6 सुतरा, S (except M3-5) तरसा (for सनरा) Ś1 K D1-4 0 नाद्य, D1 8 च न (for नास्ति) G1 भे (for ते) K4 भृश (for भयम्) Dn1 D5 नाद्य ते भयमस्ति वै

37 Ś2 missing (of v 1 27) K5 transp 36 and 37 —^a) Ś1 K1 2 4 Dn D3-8 न च कृष्णो न कौन्तेयो (Ś1 गधर्वा) —^b) K4 D1 G1 M शस्त्रभृद्, D3 'विद् (for 'भृद्) —^c) S शरम् (for शरान्) T G2-5 शक्ष्य, G1 2 M शक्त (for कश्चित्) —^d) K1 4 तस्य (for तव) B1 5 शक्ष्यते, B3 शक्ष्यते, S कौरव (for शक्ष्यति) K5 Dn1 शक्तो (Dn1 सक्तो) न सव वर्मणि; D2 कवचे न च वक्षसि, D3 कवचे ते प्रशक्ष्यति

38 Ś2 missing (cf. v 1 27) D1 om 38 —^a) K5 Dn1 आदाय, D5 आसाद्य (for आस्थाय) —^b) K5 Do1 Dn1 D5 7 8 युध्यस्वाद्य (for क्रुद्धमद्य) Dn1 transp रणे and अर्जुनम् —^c) K2 यावन् (for याहि) —^d) D3 0 च स (for चासौ) K1-3 त्वा (for त्वां) Cd oites असौ and त्वां (both as in text) D3 8 0 सहिष्यति (for 'ते) K4 न त्वासौ स्व हि शक्ष्यते, K5 B Do1 न त्वासौ (K5 चासौ) वि (B3 प्र)सहिष्यति, Dn1 न चासौ त्वयि शिक्ष्यति, D5 न चासौ शक्ष्यति त्वयि, D7 8 न त्वसौ त्वा विशक्ष्यति, S न त्वासौ (G1 M1 2 त्वा स; M3-5 त्वा स) विष (T2 'स, G5 'ज)हिष्यति

39 Ś2 missing (of v 1 27) —^a) D5 ततो, M3-5 स्वयं (for त्वरन्) —^b) Ś1 B2 Do1 D7 भासुरं, K1 भेदनं, D6 भास्करं (for भास्वरम्) T G3 5 स्पृष्ट्वा चाभ्यो विभास्वरं; G4 स्पृष्ट्वा चांगे च भास्वरं. Cd oites

विसिस्मापयिपुल्लोकं विधया ब्रह्मवित्तमः ॥ ४०

द्रोण उवाच ।

करोतु स्वस्ति ते ब्रह्मा स्वस्ति चापि द्विजातयः ।

सरीसृपाश्च ये श्रेष्ठास्तेभ्यस्ते स्वस्ति भारत ॥ ४१

ययातिर्नहुपश्चैव धुन्धुमारो भगीरथः ।

तुभ्यं राजर्षयः सर्वे स्वस्ति कुर्वन्तु सर्वशः ॥ ४२

स्वस्ति तेऽस्त्वेकपादेभ्यो बहुपादेभ्य एव च ।

स्वस्त्यस्त्वपादकेभ्यश्च नित्यं तव महारणे ॥ ४३

स्पृष्ट्वा (as in text) —^c) Ś1 आग्रयद् (for 'ग्रन्ध) G1 M [अ]द्भुत तत्र (for [अ]द्भुततमं) — After 39^{ab}, G1 M read 40^a and 40^b by transp —^d) G1 M पठन्मन्त्रान् (for जपन्मन्त्रं)

40 Ś2 missing (cf v 1 27) G1 M transp 40^a and 40^b and read it after 39^{ab} —^a) D3 transp रणे and तस्मिन् Dn1 तु महति, D5 सुतस्येते (for सुम हति) S रणाय महते राजन् —^b) B1 5 D2 विजयस्य (for 'याय) D3 कवच धारयत्युत —^c) K1 D3 5 विसिस्मापयिपुर, K5 D1 G1 M विसिस्मा (for विसि स्मा) K1 2 लोके, B Do1 Dn2 S लोकान् (for लोकं) —^d) K4 D1 ब्रह्मवित्तम, G3 'सत्तम (for 'वित्तम) — After 40 G1 M ins

501* स संयुक्तो महाबाहुराचार्येण महात्मना ।

[G1 M1 3 संयुक्तो (for 'युक्तो)]

41 Ś2 missing (cf v 1 27) S om the ref —^a) D1 2 करोति (for 'तु) B3-5 ब्रह्म (for ब्रह्मा) —^b) B3-5 ब्रह्मा (for स्वस्ति) D2 द्विजाग्रय (for 'तय) T G2-5 स्वस्ति कुर्वन्तु ब्राह्मणा —^c) D5 ये सृष्टास, G2 श्रेष्ठास्ते (for ये श्रेष्ठास्) K1 सरीसृपश्च ये श्रेष्ठस् —^d) B2 (marg, orig as in text) 8 Do1 Dn1 ते तुभ्य, G2 कुर्वन्तु (for तेभ्यस्ते) D3 0 स्वस्त्यस्तु (for ते स्वस्ति) G1 M चाप्यय (for भारत)

42 Ś2 missing (cf v 1 27) —^a) K2 D1 ययाति- (for 'तिर) B4 D2 8 0 नाहुपश् (for नहु) —^b) Ś1 धुन्धुमारो, K1-3 हुन्धुमारो, D7 8 बुद्धिमाश्च (for धुन्धुमारो) D3 जयद्रथ (for भगीरथ) —^d) K5 B (except B2) Do1 Dn1 D4 5 7 8 नित्यश, T G2 8 5 सर्वत, G1 4 M1 2 ते सदा, M2-5 सर्वदा (for सर्वदा)

43 Ś2 missing (cf. v. 1 27). D1 G8 om, 43^{ab}.

स्वाहा स्वधा शची चैव स्वस्ति कुर्वन्तु ते सदा ।
 लक्ष्मीररुन्धती चैव कुरुतां स्वस्ति तेऽन्नघ ॥ ४४
 असितो देवलश्चैव विधामित्रस्तथाद्भिः ।
 वसिष्ठः कश्यपश्चैव स्वस्ति कुर्वन्तु ते नृप ॥ ४५
 घाता विघाता लोकेऽगो दिशश्च सदिगीश्वराः ।
 स्वस्ति तेऽन्न प्रयच्छन्तु कार्तिकेयश्च पण्डुसुतः ॥ ४६
 विवस्वानमगवान्स्वस्ति कृणोत तत्र सर्वशः ।

दिग्गजाश्चैव चत्वारः क्षितिः खं गगनं ग्रहाः ॥ ४७
 अधस्ताद्वरणीं योज्झां सदा धारयते नृप ।
 म शेषः पन्नगश्रेष्ठः स्वस्ति तुभ्यं प्रयच्छतु ॥ ४८
 गान्धारे युधि विक्रम्य निर्जिताः सुरसत्तमाः ।
 पुरा वृत्रेण दैत्येन भिन्नदेहाः सहस्रशः ॥ ४९
 हृततेजोमलाः सर्वे तदा सेन्द्रा दिव्यौकसः ।
 ब्रह्माणां शरणं जग्मुर्वृत्राद्धीता महासुरात् ॥ ५०

C 7 245E
 B 7 84 50
 K 7 84 52

G: om 43^a-44^b —^a) G: M: [5]रुं, G: [5]रुधि (for रुं) —^a) K: च्वन्मनि (for 'स्तु) S: D: [अ]राटुकैम्य, K: पाटुकै (for [अ] पाटुकै) G: M: अपाटुकैम्ये मनि —^a) S: transp नियं and तत्र

44 S: missing (cf v 1 27) G: on 44^{ab} (cf v L 43) —^a) D: transp स्वाहा and स्वधा G: M: transp स्वधा and शची —^b) K: D: कुर्वन्ति (for कुर्वन्तु) D: G: M: सर्वशः, D: र नियन्त (for ते सदा) —^c) D: स चान्धारी (for छान्धारी) —^d) D: कुर्वन्तु, S त्र्यासः (for कुर्वन्तु) G: M: तेन च (for तेऽन्नघ) D: कुर्वन्ति * ते नृप, D: स्वस्ति कुर्वन्तु तेन च

45 S: missing (cf v 1 27) D: om (hapl) 47 —^b) K: D: तथागिर —^c) K: B: र र D: र यानिष्ट (for वसिष्ठ) B: र D: स काश्यपम् (for क) —^d) S: D: सदा, K (except K) D: G: [5]न्नघ (for नृप)

46 S: missing (cf v 1 27) D: s om. (hapl) 46^a-46^b —^a) S: लोकाश्च (for लोकेऽगो) —^b) D: [अ]पि (for म) G: दिशश्च सदिगीश्वरा ता —^c) K: om 46^c-47^b —^c) S: तुभ्यं (for तेऽन्नघ) S: K: र र D: D: र र प्रकुर्वन्तु (K: 'नि) (for प्रयच्छन्तु) D: स्वस्ति तेन च कुर्वन्तु —^d) G: तु (for च) —^e) After 46, S ins

502* येन देवा मरुद्भद्रा संप्राप्ते तारकामये ।
 धृता म चाहत शरो ह्यगधो देवतागर्ण ।

(L 2) M: धृतल (for धृता स) G: च हत

47^{ab},

दा, B: स सर्वत (for सर्वदा) S तथा (M: स ततो) वचन्वतो यम —^a) After 47^{ab}, S ins

503* पार्वत्या वरुणा यस्य स्वस्ति तुभ्यं प्रयच्छतु ।

[G: र वद्वो (for वरुणा) M: (orig as above, inf lin) प्रजुतां (for प्रयच्छतु)]

— T: om (hapl) 47^c-48^d —^c) S (T: om) दिशा गजाश्च चत्वार —^d) B: र (marg as in text) 3-3 D: च, D: र कं, Cd रं (as in text) D: र पवने, Cd गगन (as in text) S: गुहा, K: गुह (for ग्रहा) M: शिति रं पवनस्तथा —^e) After 47, S (T: om) ins

504* दिशश्च विदिशश्चैव स्वस्ति तुभ्यं प्रकुर्वताम् ।

प्रजाना पनयश्चैव सिद्धा लोकहिते रवा ।

स्वस्ति कुर्वन्तु ते नित्यं मन्त्रेणानेन सस्तुता ।

[(L 1) T: G: s om (hapl) the post half and the prior half of line 2 M: प्रयच्छन्तां (for प्रकुर्वताम्) — (L 3) G: र मत्स्य (for नित्य) G: र M: र सस्तुता, M: मस्तुता (for सस्तुता)]

48 S: missing (cf v 1 27) D: s om 48^{ab} (cf v 1 46) T: om 48 (cf v 1 47) —^a) G: M: च (for समौ) —^c) B: र र शेषश्च (for स शेष) D: D: र र स शेष सर्वनागेदा (D: र 'म्य) —^d) D: (marg) स्वा च (for तुभ्यं)

49 S: missing (cf v 1 27) —^a) D: गाधारेषु च, M: गाधारयुधि (for 'रे युधि) D: निर्जित्य (for विक्रम्य) —^b) D: शूर (for सुर) S निर्जिते पाकशासने —^c) B: transp वृत्रेण and दैत्येन —^d) B: देवा (for देहा)

50 S: missing (cf v 1 37) —^a) D: र र हत-) T: G: र र शीघ्रं (for सर्वे) —^b) K: G: र कञ्चु (for सदा) G: चैत्रा

देवा ऊचुः ।

प्रमदितानां वृत्रेण देवानां देवसत्तम ।

गतिर्भव सुरश्रेष्ठ त्राहि नो महतो भयात् ॥ ५१

द्रोण उवाच ।

अथ पार्श्वे स्थितं विष्णुं शक्रादींश्च सुरोत्तमान् ।

प्राह तथ्यमिदं वाक्यं विषण्णान्सुरसत्तमान् ॥ ५२

रक्ष्या मे सततं देवाः सहेन्द्राः सद्विजातयः ।

त्वष्टुः सुदुर्धरं तेजो येन वृत्रो विनिर्मितः ॥ ५३

त्वष्ट्रा पुरा तपस्तप्त्वा वर्षायुतशतं तदा ।

वृत्रो विनिर्मितो देवाः प्राप्यानुज्ञां महेश्वरात् ॥ ५४

स तस्यैव प्रसादाद्देव हन्यादेव रिपुर्वली ।

नागत्वा शंकरस्थानं भगवान्दृश्यते हरः ॥ ५५

दृष्ट्वा हनिष्यथ रिपुं क्षिप्रं गच्छत मन्दरम् ।

यत्रास्ते तपसां योनिर्दक्षयज्ञविनाशनः ।

पिनाकी सर्वभूतेशो भगनेत्रनिपातनः ॥ ५६

ते गत्वा सहिता देवा ब्रह्मणा सह मन्दरम् ।

अपश्यंस्तेजसां राशिं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ५७

सोऽब्रवीत्सागतं देवा ब्रूत किं करवाण्यहम् ।

(for सेन्द्रा) — For 50^{ab}, G₁ M subst

505* विद्वला हतवीर्याश्च सहेन्द्रा विबुधा द्रुता ।

—^o) K₁ D₁ G₃ ब्राह्मण (for प्रह्राण) T G₂₋₅ गत्वा (for जग्मुर्) —^d) B₃ महाबलात् (for 'सुरात्') G₂ 5 वृत्रासुरनिपीडिता

51 Ś₂ missing (cf v 1 27) —^b) B₃ D₄ 5 सुर; D₃ चैव (for देव-) —^d) S पाहि (for त्राहि).

52 Ś₂ missing (cf v. 1 27). MSS om the ref —^o) K₁ 3 अत्र (for अथ) B₂ D₂ 3 6 G₁ M पार्श्व-
न्यितं, D₁ 3 पार्श्वस्थितान् (for पार्श्वे स्थितं) D₁ 3 दृष्ट्वा (for विष्णुं) —^b) D₁ 3 शक्रादींश्च (for 'दींश्च') D₁ 3 तान् (for च) S तथा सुरान् (for सुरोत्तमान्) —^d) D₂ om (hapl) 52^{cd} —^o) S ब्रह्मा पथ्यम् (for प्राह तथ्यम्) K₃ मिय (for इदं) —^d) D₃ संवि-
षण्णान्सुरोत्तमान्; T G₁₋₃ 5 M जगाद जगतां पति, G₁ वाक्यज्ञो जगतीपति

53 Ś₂ missing (cf. v 1 27) —^o) K₁ 3 रक्ष्यसे, K₄ रक्ष्यामहे (hypermetric), B₁ 3 5 रक्ष्यामि, B₂ (marg as in text) वक्ष्यामि, D₁ D₂ रक्षामि, T (G₂₋₅ रक्ष्या हि (for रक्ष्या मे) —^b) K₂ सेंद्रा सह, D₁ समहेन्द्रा (for सहेन्द्रा स) D₁ सहेन्द्रा द्विजजायत (810), G₁ M सहेन्द्रा ब्राह्मणे सह —^b) B₁ reads 53^d-55^e on marg —^d) G₂₋₅ तेन (for येन) D₁ 3 येन वृत्रेण निर्जिता

54 Ś₂ missing (cf v 1 27) B₁ reads 54 on marg —^o) K₁ 2 B₂ D₂ 2 6 G₁ M त्रष्टा (for त्रष्टा) Ś₁ तदा, T (G₂₋₅ महत् (for पुरा) D₁ तेपे (for यत्प्रा) —^b) Ś₁ D₁ पुरा (for तदा) D₂ वर्षाणा मयुं तदा —^o) B₂ D₁ D₁ S देवात् (for देवा) —^d) G₁ M अनुज्ञा प्राप्य शंकरात्

55 Ś₂ missing (cf v 1 27) B₁ reads 55^{ab} on marg —^o) B₂ न (for स) Ś₁ K (except K₃) D₁ तस्यैव स (by transp), S शकरस्य K₁₋₃ वा, B D₁ D₂ वो (for वै) —^b) K₁₋₃ D₁ हन्यो देव, B₁ D₁ S हन्यादेव-, B₂ हन्यान्देव, D₂ हति देव; D₃ 6 हन्यादेवान्, D₁ 3 हुंवा देव- (for हन्यादेव). K₁ 2 रिपुर्, D₂ M₃₋₅ रिपुं (for रिपुर्) —^o) K₃ प्रगत्वा, D₁ न गत्वा, D₃ तद्रत्वा (for नागत्वा) Ś₁ K₁ D₁ 4 5 7. 8 शकरं (D₅ 'र-), K₂₋₅ D₁ D₁ D₃ शंकरं (for 'र'). D₁ स्यागुर (for स्थानं).

56 Ś₂ missing (cf v 1 27) —^o) Ś₁ D₂ 5 हनि-
ष्यत (D₃ 'ति) (for 'व्यथ). D₁ 3 रिपुर् B D₁ दृष्ट्वा जेव्यथ वृत्र तं, T G₂₋₅ वृत्रं हनिष्यथ सुरा, G₁ M निहनिष्यति ते श (G₁ M₁ 2 तच्छ)क्र —^b) B₁ गच्छथ, T G₂₋₅ गच्छेम, G₁ M गच्छामि (M₅ 'म) (for ग-
च्छत) K₁ D₁ T G₂₋₅ मदिरं (for मन्दरम्) —^d) M₃ om. (hapl) 56^{cd} —^o) Ś₁ K₁₋₃ D₁ 3 स-
त्पयो, D₂ 5 तपसो (for 'सा) —^d) T G₁ यज्ञानैक, G₁ 5 M₁ 2 यज्ञातक, G₂ M₁ 5 रजोतक, G₃ शुंजा-
नैक (for दक्षयज्ञ-) Ś₁ B₁ M₁ 2 विनाशक (for 'शन-
—^d) D₁ 3 om (hapl) 56^{cd} —^o) D₂ 6 विनाशन (for-
निपातन)

57 Ś₂ missing (cf v 1 27) Before 57, D₂ 6
ins द्रोण उवाच —^o) K₃ अगच्छन् (for ते गत्वा) D₃ S (except M₃) तं (D₃ M₁ 6 हे) देवा सहिता गत्वा —
—^b) Ś₁ K₁ 2 D₁ 4 om (hapl) 57^b-58^a —^b) K₁ D₁ T G₂₋₅ मदिर (for मन्दरम्) K₃ ददृशुस्तत्र-
त्र्ययक —^d) K₂ om 57^{cd} —^o) K₁ om from स्तेजसा up-
to देवा (in 58^a) D₃ 5-8 तेजसो, T G₂₋₅ तपसो (for तेजसा) D₂ अपश्यंस्ते महाराशिं, G₁ M अथा-
पश्यंस्त्वपोराशिं. —^d) B₂ D₃ कोटिसूर्यसमप्रभं

अमोघं दर्शनं महं कामप्राप्तिरतोऽस्तु वः ॥ ५८

एवमुक्तास्तु ते सर्वे प्रत्यूचुस्तं दिवोकसः ।

तेजो हृतं नो वृत्रेण गतिर्भव दिवोकसाम् ॥ ५९

मूर्तीरीक्षस्व नो देव प्रहर्षैर्जर्जरीकृताः ।

शरणं त्वां प्रपन्नाः स्म गतिर्भव महेश्वर ॥ ६०

महेश्वर उवाच ।

विदितं मे यथा देवाः कृत्येयं सुमहानला ।

त्वष्टुस्तेजोभवा घोरा दुर्निवार्याकृतात्मभिः ॥ ६१

अवश्यं तु मया कार्यं साह्यं सर्वदिवोकसाम् ।

ममेदं गात्रजं शक्र कवचं गृह्य भास्वरम् ।

वधानानेन मन्त्रेण मानसेन सुरेश्वर ॥ ६२

द्रोण उवाच ।

इत्युक्त्वा वरदः प्रादाद्धर्मं तन्मन्त्रमेव च ।

स तेन वर्मणा गुप्तः प्रायाद्धृत्रचर्मं प्रति ॥ ६३

नानाविधैश्च शस्त्रौघैः पाल्यमानैर्महारणे ।

न संधिः शक्यते भेतुं वर्मन्वस्य तस्य तु ॥ ६४

ततो जघान समरे वृत्रं देवपतिः स्वयम् ।

तं च मन्त्रमयं वन्द्यं वर्मं चाङ्गिरसे ददौ ॥ ६५

C. 7 3473
B 7 84 68
K 7 84 68

58 Ś: missing (cf. v l 27) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ 4 om 58^a (cf v l 57) —^a) D_c वृत् (for देवा) K₃ न तानुवाच त्रिदशान —^b) D_{n1} वृद्धि (for वृत्) D_{c1} D₁ 3 र (for [अ]हम्) D_c 6 किंचन (D_c वृत् किं) करवाम्यह —^c) Ś₁ K^a 3 D₁ 6 मेध्या, K₁ 3 5 मेत्या, D_{n1} D₂ 5 मे (D_{n1} ते) स्यात्, D₁ मेधयं (for मह्य) D₂ अमोघदर्शनं दिव्यं —^d) D₂ कार्यं (for काम) D₃ M₂- तया, D₁ 3 इतो (for अतो) D₁ ध्रुवं (for ऽनु व)

59 Ś: missing (cf v l 27) —^a) Ś₁ (orig as in text, sup lsn) गत्वा (for उक्ताम्) D₁ 3 च ते, G₁ M₁ 3 तु त, M₂- तत् (for तु ते) —^b) D₁ 3 G₁ M ते, G. तद् (for तं) D₁ प्रोचुन्नत्र (for प्रत्यूचुम्) —^c) S हतौजसा (for तेजो हत)

60 Ś: missing (cf v l 27) —^a) D₂ सुहृद्, T G M₁ 3 मूर्ति, Cd मूर्तिर् (for मूर्तिर) D. निरी क्षम् (hypermetric), G₁ M सपद्य (for ईक्षस्व) D₁ om (hapl) from च up to दे (in 61^a) D₁ 3 देवेश, G₁ M नो देव (for नो देव) —^b) T G₂ मर्मरीकृता, G₁ 3- M₁ 2 जर्जरीकृता (for कृता) —^c) K₁ त्वा (for खा) K₁ 3 D₁ 3 सो (for स्म) —^d) M अगतीनां गतिर्मव Cd cites गति (as in text)

61 Ś: missing (cf v l 27) D₁ om up to दे (cf. v l 60) D_c om. 61 K₂ 3 om the ref B D_{c1} शर्व, T G^a- ईश्वर, M₂- शंकर (for महेश्वर) —^a) K₃ B₂ 4 3 D_{n3} वो, D₃ ते (for मे) D₃ विदितेयं मम सुरा, M₁ यथा मे विदित देवा —^b) G₂ 3 कृत्येय (for 'य) B₃ 3 D_{n1} D₃ T G₂-5 सुमहा D₂ कृत्यमेव महायला —^c) G₁ " orig as in text)

अत्रो घोरो —^a) Ś₁ दुर्निवाराकृतात्मभि

62 Ś: missing (cf v l 27) —^b) B सहा, D_{c1} (marg) कार्यं, Cd साह्य (as in text) G₁ सर्वं (for सर्वं) —^d) Ś₁ K₁-3 D₁ 3 3 गृहीत्वा वर्मं (for कवचं गृह्य) Ś₁ B₂ भासुरं, K₁ भास्वरं (for भास्वरम्) —^c) G₅ om 62^c-64^b —^e) K₂ बुधा न, D_{c1} D_{n1} वद्वा न, D_{n2} D₅ यवध, D₁ वधा न; D₂ 3 ववध (for वधान) M₃-3 पुनं तु (for अनेन) K₁ वदानानेन मन्त्रेण, D₂ दौघा यनेन मं, T G₃ 4 साधनेन तु मं, G₁ M₁ 3 वद्धानेन (G₁ 'नेव) तु मं —^f) B₃ सुरोत्तम, D₃ सुरेश्वरं, S (G₅ om) समैव तु (for सुरेश्वर) — After 62, D₅ ins

506* वधायासुरमुख्यस्य वृत्रस्य सुरधातिन ।

63 Ś: missing (cf v l 27) G₅ om 63 (cf. v l 62) G₂ om. the ref. —^a) K₃ मंत्रवत् (for वरद) —^b) K₃ धर्म, G₂ मम (for वर्म) —^c) D₅ [भा] यत्त (for गुप्त) —^d) M₃ om (hapl) from 63^a up to prior half of 507* —^e) G₁ M₁-4 ययौ (for प्रायाद्)

64 Ś: missing (cf v l 27) G₅ om 64^a (cf v l 62) M₅ om 64 (cf v l 63) —^a) D_{c1} स, T G₂-4 तु (for च) D₂ शरास्त्रौघै (for च शस्त्रौघै) —^b) D₂ 4 महामृधे, S (G₅ M₅ om) सह- न्नाश (for महारणे) —^c) D_{n1} तस्य (for संधि) D₁ छेतुं, D_c तस्य, D₁ 3 ज्ञातुं, G₅ भोक्तुं (for भेतुं) —^d) D₂ G₁ M₂-4 वदस्य (for वन्दस्य) D₂ तद्, D₃ 3 ते, D₁ 3 च (for तु) D₅ वर्मं भेतुं कथंचन — After 64, S (M₅ after 63^a) ins

507* स तेन वर्मणा गुप्तो वृत्र देवरियुं तदा ।

[M₅ om the prior half]

65 Ś: missing up to त च (in 65^a) (cf v l 27)

अङ्गिराः प्राह पुत्रस्य मन्त्रज्ञस्य बृहस्पतेः ।
 बृहस्पतिरथोवाच अग्निवेश्याय धीमते ॥ ६६
 अग्निवेश्यो मम प्रादात्तेन बभामि वर्म ते ।
 तवाद्य देहरक्षार्थं मन्त्रेण नृपसत्तम ॥ ६७
 संजय उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो द्रोणस्तव पुत्रं महाद्युतिः ।
 पुनरेव वचः प्राह शनैराचार्यपुंगवः ॥ ६८
 ब्रह्मसूत्रेण बभामि कवचं तव पार्थिव ।
 हिरण्यगर्भेण यथा बद्धं विष्णोः पुरा रणे ॥ ६९
 यथा च ब्रह्मणा बद्धं संग्रामे तारकामये ।
 शक्रस्य कवचं दिव्यं तथा बभाम्यहं तव ॥ ७०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

बद्धा तु कवचं तस्य मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 प्रेषयामास राजानं युद्धाय महते द्विजः ॥ ७१
 स संनद्धो महाबाहुराचार्येण महात्मना ।
 रथानां च सहस्रेण त्रिगर्तानां प्रहारिणाम् ॥ ७२
 तथा दन्तिसहस्रेण मत्तानां वीर्यशालिनाम् ।
 अश्वानामद्युतेनैव तथान्यैश्च महारथैः ॥ ७३
 वृतः प्रायान्महाबाहुरर्जुनस्य रथं प्रति ।
 नानावादित्रघोषेण यथा वैरोचनिस्तथा ॥ ७४
 ततः शब्दो महानासीत्सैन्यानां तव भारत ।
 अगाधं प्रस्थितं दृष्ट्वा समुद्रमिव कौरवम् ॥ ७५

— For 65^{ab}, S subst.

508* जघान समरेऽभीत शक्रो देवाग्रणीस्तदा ।

—^c) D₂ ० १ तच्च, D₃ तव, S स तन् (for तं च)
 § K₁₋₃ D₁ १ ४ G₁ ५ बद्ध, K₄ धर्म (for बन्ध) —^d)
 K₄ lacuna, B₂ शक्रश्च (for वर्म) K₁ २ D₁ सौगिरसे
 §1 K₃ D₁ D₂ ४ वर्मणोऽगिरसे ददौ

66^a) S (except M₃₋₅) चापि (for प्राह) M₃ ४ ५
 (inf lin also as in text) पुत्राय (for पुत्रस्य) —^b)
 M₃ ४ ५ (inf lin also as in text) मन्त्रज्ञाय (for 'ज्ञस्य)
 —^d) D₄ om (hapl) from श्याय up to अग्निवे (in
 67^a) K₁₋₃ D₁ अग्निवेश्याय (for 'श्याय)

67 D₄ om up to अग्निवे (of v 1 66) B₃ reads
 67^{ab} on marg —^a) K₁ अग्निवेशा, K^o ४ D₁ ० 'वेशो
 (for 'वेश्यो) —^b) M₃₋₅ वर्मणा (for वर्म ते) — D₄
 om 67^c-68^b —^c) T देहे (for देह) —^d) D₁
 धर्मेण (for मन्त्रेण) G₁ M शस्त्रं तेन क्रमिष्यति

68 D₄ om 68^{ab} (of v 1 67) D₂ ० G₁ M om
 the ref. —^b) B₂ D₁ D₂ महाद्युतिं, D₁ ४ 'द्युते
 (for 'द्युति) —^c) K₅ D₁ D₂ ५ १ ४ तत (for वच)
 — For 68^{bc}, G₁ M subst

509* तस्य कर्म वयन्ध च ।

उवाच चैनमाचार्यस्तव पुत्रमिदं वच ।

69^a) T G₃ ४ M₅ (sup lin as in text) सूक्तेन
 (for सूत्रेण) —^b) B₄ भारत (for पार्थिव) — For
 69^{ab}, G₂ subst

510* ब्रह्मणश्च स्वसूक्तेन बभामि कवचं तव ।

—^c) K₅ D₁ पुरा (for यथा) —^d) B₂ बद्धो विष्णु,
 M₅ (sup lin as in text) बद्धं विष्णो (for बद्धं विष्णो)
 K₁ ५ D₁ D₄ यथा रणे, S तु वैशसे (for पुरा रणे)

70^a) B₂ वर्मणा (for ब्रह्मणा) D₁ वध (for
 बद्धं) —^b) D₄ च तथामये (for तारका^o) —^c)
 D₅ बंधन (for कवच)

71 Before 71, G₁ M ins. संजय उवाच —^a)
 D₂ G₁ ५ बध्नातु (for बद्धा तु) —^d) D₃ ० समरे (for
 महते)

72^a) D₄ ५ सुसंनद्धो, S सुसयुक्तो (G₁ ५ M₁ २
 'यत्तो) (for स संनद्धो) —^b) D₁ अर्जुनस्य रथ प्रति
 (= 74^b) — After 72^{ab}, K₅ D₁ S ins

511* प्रस्थित सहसा राजन्वन्न यातो धर्नजय ।

[D₁ आस्थित (for प्र^o)]

—^c) S ततो रथ- (for रथाना च)

73 B₁ reads 73^{ab} on marg —^a) § K D₁
 D₁ ४ ० दन्तिना च (for तथा दन्ति-). —^c) B D₁
 D₂ ४ नियुतेन (for अ^o)

74^a) B₁ प्रायात्ततो (for वृत प्रायान्) — G₁ M
 om 74^c —^c) D₁ ४ निर्घोषैर् (for घोषेण) — T
 G₂₋₃ ins after 74^{abc} G₁ M after 74^{ab}

512* नानाजनपदायुत ।

तव पुत्र. प्रयातस्तु

[G₁ M om line 1.]

७०

संजय उवाच ।

प्रविष्टयोर्महाराज पार्यन्वाष्णोययोस्तदा ।
 दुर्योधने प्रयाते च पृष्ठतः पुरुषर्षभे ॥ १
 जवेनाभ्यद्रवन्द्रोणं महता निस्त्रनेन च ।
 पाण्डवाः सोमकैः सारथं ततो युद्धमवर्तत ॥ २
 तद्युद्धमभवद्द्वोरं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
 पाञ्चालानां कुरूणां च व्यूहस्य पुरतोऽद्भुतम् ॥ ३
 राजन्कटाचिन्नास्माभिर्दष्टं तादृक् च श्रुतम् ।

यादृक्कव्यगते घृष्ये युद्धमासीद्विशां पते ॥ ४
 वृष्टद्युम्नमुखाः पार्था व्यूहानीकाः प्रहारिणः ।
 द्रोणस्य सैन्यं ते मर्वे शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ५
 वयं द्रोणं पुरस्कृत्य सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
 पार्षतप्रमुखान्पार्थान्भ्यवर्षाम सायकैः ॥ ६
 महामेघाविवोदीर्णौ मिश्रवातौ हिमात्यये ।
 सेनाग्रे विप्रकाशेते रुचिरे रथभूपिते ॥ ७
 समेत्य तु महासेने चक्रतुर्वगमुत्तमम् ।

C 7 2492
B 7 95
K 7 95 J

75 ^δ) D: पार्ष्वि (for भारत) —^ο) D: नागर्ष (for अगर्ष) D: ३ प्रेषितं (for प्रस्थित) —^d) S: मरि (for ह्व)

Colophon. — Sub-partan N (except K: D: ९)
 G: १ M: २ जयद्रथवध — Day of Drona's General-
 ship K: ३ चतुर्यदिवसे — Adhy name K: Dn: 1
 D: ५ दुर्योधनप्रयाग, G: 1 M: २ कवचवपन, G: २ मद्र
 कवचप्रदान, Bom ed दुर्योधनकवचवपन — Adhy
 no (figures, words or both) B: D: 91, B: G: 1
 M 89, Dn: 92, D: T G-4 90, G: 88 — *Stola*
 no Dn: 75, G: 79

70

1 ^a) K: महाबाहो, Dn: राजन, D: बाहो (for
 राज) —^δ) B Dn: S (except G: M: ३) रणे,
 Dc: तयो, D: तया (for तदा) K: Dn: कृष्णापाद
 वयोन्द्रदा —^ο) G: 1 M: चानुयाते (for प्रयाते च)
 —^d) D: प्रस्थिता (for पृष्ठत) S: K: ३ B: D: ३
 G: ५ पुरुषर्षभ, K: D: पंभ, B: पंभ, D: T G: ३
 पंभा (for पंभे)

2 ^a) S: K: ३ D: ३ T G: ३ [अ]म्यपवन, K: 1
 पवद् (for द्रवन्) K: D: द्रोणो (for द्रोण) —^δ)
 S: K: ३ B: (except B: 2) Dc: Dn: D: ३ S: (except
 G: ३) निस्त्रनेन (for निस्त्र) —^d) B: 2 (marg, orig
 as in text) ३ G: तयोर्, G: 1 M: तत्र (for तत्रो)

K: B Dc: Dn: D: ३ S तीव्र (for
 for तुमुलं) S: D:

स्याना, B: G: 1 M: पाडवाना, D: पचालाना (for पाडा
 लाना) D: कुन्नागा (hypermetric) (for कुरूणा) B: २
 कुरूणा पाडवाना च —^d) D: ३ दुतं (for ऽद्भुतम्)

4 ^a) D: क्यामिर (for कदाचिन्) S: D: अस्मा
 मिर (for ना) D: यत्क्यामिर्न चास्माभिर —^δ)
 D: नापि (for तादृ) K: D: वा (for च) — For
 4^{ab}, G: 1 M: subst

513^a राजन् तादृगं युद्ध इष्टपूर्वं न च श्रुतम् ।

—^ο) Dc: Dn: D: ३ G: २ मध्यगते, D: ५ मध्यदिने (for
 मध्यगते) — S: K: ३ om 4^d-5^c

5 S: K: ३ om 5^{ab} (cf v 1 4) —^δ) Dn:
 नानानीका (for व्यूहा) —^ο) S: सैन्यं तव कुरुश्रेष्ठ
 —^d) S: K: 1 अवाकिरत् (for रन)

6 D: om 6^a-7^b —^a) S: lacuna for वयं द्रोणं
 —^δ) D: G: ३ मर्वे (for मर्वे) D: वरा (for वरम्)
 —^d) K: S: अमिवर्षाम (for अम्य) D: ९ दाम्यवर्ष
 न्नु (D: न्स)मायकं

7 D: om 7^{ab} (cf. v 1 6) —^a) S: K: (except
 K: 5) D: महार्णवाष् (for मेवाष्) D: ह्वोदीर्णान् (for
 दीर्णो) —^δ) S: मिश्रवीर्यो, K: B Dn: D: ५ वातेर्,
 G: मिश्र्यो तौ तु (for मिश्रवातौ) T G: ३ युगात्यये
 (for हिमा) —^ο) D: सैन्याग्रे (for येनाग्रे) B
 Dc: Dn: प्रचकाशेते, Dn: प्रवि, S: ते प्र (for विप्र)
 —^d) D: रुचिरे (for रुचिरे) D: ९ शर, S: रत्न-
 (for रथ) S: K: ३ ४ D: रुचि (K: धि)रध्वजभूपिते,
 B: रुचिरे रथभूपिते, Dn: धीरे रथविभूपिते

8 ^a) K: सर्वेत्यत, S: (except G: 2) ते समेत्य (for

जाह्ववीयमुने नद्यौ प्रावृषीवोल्बणोदके ॥ ८
 नानाशस्त्रपुरोवातो द्विपाश्वरथसंवृतः ।
 गदाविद्युन्महारौद्रः संग्रामजलदो महान् ॥ ९
 भारद्वाजानिलोद्धूतः शरधारासहस्रवान् ।
 अभ्यवर्षन्महारौद्रः पाण्डुसेनाधिमुद्धतम् ॥ १०
 समुद्रमिम घर्मान्ते विवान्घोरो महानिलः ।
 व्यक्षोभयदनीकानि पाण्डवानां द्विजोत्तमः ॥ ११
 तेऽपि सर्वप्रयत्नेन द्रोणमेव समाद्रवन् ।
 विभित्सन्तो महासेतुं वार्योधाः प्रबला इव ॥ १२

वारयामास तान्द्रोणो जलौघानचलो यथा ।
 पाण्डवान्समरे क्रुद्धान्पाञ्चालांश्च सकेकयान् ॥ १३
 अथापरेऽपि राजानः परावृत्य समन्ततः ।
 महाबला रणे शूराः पाञ्चालानन्ववारयन् ॥ १४
 ततो रणे नरव्याघ्रः पार्यतः पाण्डवैः सह ।
 संजघानासकृद्द्रोणं विभित्सुररिवाहिनीम् ॥ १५
 यथैव शरवर्षाणि द्रोणो वर्षति पार्यते ।
 तथैव शरवर्षाणि घृष्टद्युम्नोऽभ्यवर्षत ॥ १६
 सनिस्त्रिंशपुरोवातः शक्तिप्रासर्षिसंवृतः ।

समेत्य तु B₁ महासैन्यं (for 'सेने) —^b) Dn₂ चक्राते
 (for चक्रतुर) S₂ (sup lin, orig as in text) K
 (except K₄) Dn₂ D₁ 5 G₁ M अद्भुतं (for उत्तमम्)
 —^c) B₂ चैव; A few MSS नद्य (for नद्यौ) —^d)
 S₁ D₁ 5 7 8 [उ]द्धतोदके (for [उ]ल्बणो^c)

9 ^a) K₁ D₅ नानाशस्त्रपुरोवाते —^b) T G₂₋₄ पत्यश्व-
 G₁ M जाल्यश्व, G₅ प्रत्यश्व (for द्विपाश्व) K₁ -सयुत,
 B₁ 2 -संभृत, D₂ सकुल (for संवृत) —^c) D₁ तथा
 (for गदा) — D₁ om (hapl) 9^d-10^c —^d) Dn₁
 G₅ संग्रामो, D₇ 8 संग्रामे (for संग्राम) S₁ K₂ 3 D₁ 8
 [S]नदत्, K₁ D₂ 3 5-7 नदन्, K₄ न तत् (for महान्)

10 D₁ om 10^{abc} (of v 1 9) —^a) S₁ K₂ D₁
 भारद्वाजानिलोद्धूता (D₁ 'द्धूता) —^b) D₂ सहायवान्
 (for 'सहस्र') S₁ K₁₋₃ B₁ D₁ S शरधारा (M₂₋₅
 'वर्षे) सहस्रश्व —^c) S₁ K₁ 2 महारौद्रा, B₁ 5 Dn₂
 'सैन्य, S 'रौद्र (for 'रौद्र) —^d) S₂ K₁₋₃ D₁ 4
 उद्यतं; Dn₁ अद्भुतं, D₂ उद्धत, D₅ उद्यत (for उद्ध-
 तम्) D₇ 8 पार्यसेना समन्तत, T G₂₋₅ पाण्डुसैन्याधि-
 मुत्थितं

11 ^a) G₅ मेघाते (for घर्मान्ते) Cv as in text
 —^b) S₂ प्रवन्, K₂ विवस्वान् (hypermetric), K₄
 B₂ 4 Dn₂ D₁ 8 M₅ विशान्, D₂ विसुर; D₅ विध्यन्,
 D₆ पिचन्, T G₂₋₅ महा, Cd विवान् (as in text)
 D₂ वन्यो (for घोरो) D₁ महाबल (for 'निल) Cv
 as in text

12 ^a) S₁ K₁ 2 D₁ 3 T G₅ सर्वे (for सर्व) —^b)
 Dn₁ समाग्रजन् (for 'द्रवन्) —^c) K₂ महावेग, K₅
 'सेना, S रथानीकं (for महासेतु) —^d) K₂ वार्योधा,
 D₁ Dn₁ D₁₋₁ S (except M₅₋₅) वार्योधा (for वार्योधा)
 D₅ प्रलये (for प्रयला)

13 ^a) S₁ K (except K₅) D₁ M₅ 4 धारयामास
 (for धारया^a) D₁ G₂ M₅ त (for तान्) —^b)
 B₁ 5 Dn₂ जलौघं, S वार्यो (G₂ 4 M₅ 'र्यो) वान् (for
 जलौ^c) B₂ (marg as in text) महान् (for यथा)
 —^c) T G₂₋₅ जित्वा (for क्रुद्धान्) —^d) B₂₋₅ D₁
 Dn₂ G₂ पञ्चालाश्च (B₂ 'लास्तु), G₁ M₁ 2 सपाचालान्
 (for पाञ्चालाश्च) B₂ Dn₂ D₂ 3 5-8 सकेकयान् (for
 सके^c) K₄ पाचालाना च केकयान्; K₅ पाचालान्सह-
 कैकयान्

14 ^a) B₁ तथा, B₅ यथा (for अथ) B₂ Dn₂
 D₁ च (for ऽपि) S पर्यवर्तत राजान —^b) K₅ B
 D₁ Dn₂ D₂ परिवृत्य (for परा^c) S कुर्वाणास्तव शासनं
 —^d) K₅ B₁ D₁ D₅ पञ्चालान् (for पाञ्चा^c) S₁ अभ्य
 वारयन्, K₁₋₃ अनुवा^c, D₅ व्यवहा^c (for अन्ववा^c)

15 ^a) G₁ M पाचालाना रथव्याघ्र (G₁ 'घ्रं) —^c)
 K₂ D₁ 5 स (for स) K₁ D₁ 3 सकृद् (for [अ]स^c)
 G₁ M अभ्यघ्नदसकृद्युद्धे —^d) D₅ विधत्सुर, D₆ वीम
 त्सुर, D₇ 8 विभित्सन्, G₂ 4 वीभित्सुर; G₅ M₅₋₅ वीम
 त्सुर; M₅ (inf lin) विभासुर, A few MSS विम
 त्सुर (for विभित्सुर) S₁ K₅ B₁ Dn₂ D₇ 8 M₅ 4 इव,
 S₂ K₁ 2 4 B₂ D₁ रिपु, D₁ अपि (for अरि)

16 B₁ om (hapl) from शरवर्षाणि (in 16^a) up to
 तथैव (in 16^c) D₅ 8 om (hapl) 16^{bc} —^b) B₂
 (marg, orig as in text) D₁ वर्षत (for वर्षति)
 S सयुगे (for पार्यते) —^c) D₁ -वर्षेण (for वर्षाणि)
 —^d) S₂ K₄ B D₁ T G₂ 3 5 [S]न्यवर्ष (S₂ 'र्ष) त,
 K₅ [S]थ पार्यत, Dn₁ [S]पि वर्षति, D₃ [S]भ्यवर्षति
 (for 'वर्षत) G₁ M पाचालो विप्रक (G₁ M₅ 4 'व)र्षति

17 ^b) G₁ M प्रासासि (for -प्रासर्षि-) K₅ Dn₁
 D₅ -सयुत; D₄ -तोमर (for -सवृत) —^c) Dn₁ T
 G₂₋₅ निर्हादो (for सहादो) G₁ M ज्याविद्युन्निरहादो

व्याविद्युच्चापसंहादो घृष्टद्युम्नबलाहकः ॥ १७
 शरधाराश्मवर्षाणि व्यसृजत्स्वर्ततोदिशम् ।
 निम्नत्रयवराश्वौवाञ्छ्लादयामास वाहिनीम् ॥ १८
 यं यमार्च्छञ्छैर्द्रोणः पाण्डवानां रथव्रजम् ।
 ततस्ततः शरैर्द्रोणमपाकर्षत पार्षतः ॥ १९
 तथा तु यतमानस्य द्रोणस्य युधि भारत ।
 घृष्टद्युम्नं समासाद्य त्रिधा सैन्यमभिधत् ॥ २०
 भोजमेके न्यवर्तन्त जलसंधमथापरे ।
 पाण्डवैर्हन्यमानाश्च द्रोणमेवापरेऽव्रजन् ॥ २१
 सैन्यान्यघटयद्धानि द्रोणस्तु रथिनां वरः ।

व्यधमच्चापि तान्यस्य घृष्टद्युम्नो महारथः ॥ २२
 धार्तराष्ट्रास्त्रिधाभूता वध्यन्ते पाण्डुसृञ्जयैः ।
 अगोपाः पञ्चवोऽरण्ये बहुभिः श्वापदैरिव ॥ २३
 कालः संग्रसते योधान्घृष्टद्युम्नेन मोहितान् ।
 संग्रामे तुमुले तस्मिन्निति संमेनिरे जनाः ॥ २४
 कुन्तपस्य यथा राष्ट्रं दुर्भिक्षव्याधितस्कैः ।
 द्राव्यते तद्वदापन्ना पाण्डवैस्तव वाहिनी ॥ २५
 अर्करश्मिप्रभिन्नेषु शस्त्रेषु क्वचेषु च ।
 चक्षुषि प्रतिहन्यन्ते सैन्येन रजसा तथा ॥ २६
 त्रिधाभूतेषु सैन्येषु वध्यमानेषु पाण्डवैः ।

C 7 257
 B 7 95 27
 K 7 95 27

—^d) D₁ s घृष्टद्युम्नो (for 'द्युम्न') S (except T G₂) बलाहक (for 'बलाहक')

18 ^a) Ś K (except K₁) D₁ D₂ 7 s -धारसि, D₁ -धारसि-, T G₂ s -धारसु; G₂ s धाराशु (for -धारसु) —^b) K₁ B₂ (marg, orig as in text) D₁ D₂ D₃ 7 s विसृजन्, D₁ s G₁ s M (except M₁) व्यसृजन् (for 'जत्') K₁ D₁ D₂ दिश (for -दिशम्) —^c) D₁ D₂ s -नराश्वौवाञ्छ, D₂ s -चरौ धान्, G₁ M₁ 2 -चराश्वौवाञ्छ (for -चराश्वौवाञ्छ) T G₂-s निम्नत्र नराश्वौवाञ्छ — G. om. 18^d —^d) B D₁ D₂ s श्वावयामास, S (G₂ om) पावया (for छादया)

19 ^a) G₁ M₁ 2 यमाद्यन्, M₁-s यमद्यन्, A few MSS यमाच्छन् (for यमाद्यन्) —^b) K₁ B₁ रथव्रज, D₂ s व्रजान्, D₁ महारथ (for रथव्रजम्) —^c) S तस्मात्तस्मात् (for ततस्तत) —^d) K₁ lacuna, G₂ पाण्डव (for पार्षत)

20 ^a) D₂ M₁-s यथा (for तथा) D₂ सु (for तु) —^b) S मारिष (for भारत) —^d) G₂ क्रिया (for त्रिधा) Ś K (except K₁) D₁ (sup lin as in text) D₁-3 s 7 s अमज्यत (for अभिधत्) D₁ त्रि सैन्यमभिमज्यत

21 ^a) B D₁ D₂ G₂ [s]म्य (G₂ 'न्व)वर्तत, G₁ M [s]न्वपर्वत (for न्यवर्तन्त) —^b) B D₁ D₂ for मय) —^c) D₁ जयमानाय ^d 2^a twice. —^d) B

22 For the repetition in D₂, cf. v 1 21 —^a) K₁ s [ञ]वट्यद्, K₂ वट्यद्; K₃ घट्यद्, D₂ [ञ]चोदयद्, D₂ s घटयेद् (for [ञ]वट्यद्) K₁ B D₁ D₂ D₃ s (both times) म्वट्ट (K₁ D₁ 'वात)प्रति सैन्यानि, D₁ s संवाटयित्वा सै, S सवाते यतते द्रोण (G₂ s 'ण) —^b) S सैन्यम् (for द्रोणस्तु) B₁ वलिना (for रथिना) —^c) Ś K (except K₁) D₁ तानि चापि (by transp), B₁ s s तानि तानि D₁ सैन्यस्य (for तान्यस्य) S व्यधमच्चाप्य सैन्यानि

23 ^a) K₁ s D₁ M₁ धार्तराष्ट्रम् (for 'राष्ट्रास') Ś द्विधाभूता, D₁ D₂ 7 s T G₂-s तथाभूता (for त्रिधाभूता) —^b) D₁ वध्यता, T G₂ व्यधते, G₂ s व्ययते (for वध्यन्ते) B₁ T G₂ s -चन्द्रै, D₁ D₂ -सृञ्जयै (for -सृञ्जयै) —^d) D₁ चापरैर् (for श्वापदैर्)

24 D₂ om. 24 —^a) Ś K B₂ s D₁ D₂-s स (K₂ स) प्रमते, D₁ संक्रमते, G₂ स प्रहते (for संग्रसते) B₁ लोकान्, G₁ s M योधान् (for यो) —^b) G₁ M₂ मोक्षितान् (for मोहि) —^c) D₁ D₂-s तुमुले (for तुमुले) —^d) T G₂-s तं (for स) D₁ s प्रजा (for जना)

25 ^a) K₁ D₂ राज्य (for राष्ट्र) —^b) D₂ D₃ S व्याधिदुर्भिक्षतस्कैर् —^c) D₁ s प्राप्यते (for द्राव्यते) D₂ शायता, D₃ शायता (for जापता) —^d) T G₂ s शत्रु (for तव)

26 ^a) B D₁ -त्रिमिश्रेषु, S त्रिमिश्रेषु (for प्रभि) —^c) B D₁ S प्रत्यहन्यन्त, D₂ D₃ प्रत्यहन्यन्ते, D₁ for 'हन्यन्ते'. —^d) K₁ D₁ सैन्यानां (for

अमर्षितस्ततो द्रोणः पाञ्चालान्वयधमच्छरैः ॥ २७
 मृद्रतस्तान्यनीकानि निघ्नतश्चापि सायकैः ।
 बभूव रूपं द्रोणस्य कालाशेरिव दीप्यतः ॥ २८
 रथं नागं हयं चापि पत्तिनश्च विशां पते ।
 एकैकेनेपुणा संख्ये निर्विभेद महारथः ॥ २९
 पाण्डवानां तु सैन्येषु नास्ति कश्चित्स भारत ।
 दधार यो रणे बाणान्द्रोणचापच्युताञ्जितान् ॥ ३०
 तत्पच्यमानमर्केण द्रोणसायकतापितम् ।
 बभ्राम पार्षतं सैन्यं तत्र तत्रैव भारत ॥ ३१

तथैव पार्षतेनापि काल्यमानं बलं तव ।
 अभवत्सर्वतो दीप्तं शुष्कं वनमिवाग्निना ॥ ३२
 वध्यमानेषु सैन्येषु द्रोणपार्षतसायकैः ।
 त्यक्त्वा प्राणान्परं शक्यत्वा प्रायुध्यन्त स्म सैनिकाः ३३
 तावकानां परेषां च युध्यतां भरतर्षभ ।
 नासीत्कश्चिन्महाराज योऽत्याक्षीत्संयुगं भयात् ॥ ३४
 भीमसेनं तु कौन्तेयं सोदर्याः पर्यवारयन् ।
 विविंशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च महारथः ॥ ३५
 विन्दानुविन्दावावन्त्यौ क्षेमधूर्तिश्च वीर्यवान् ।

सैन्येन) Ds तेजसा (for रजसा) S वृते (for तथा)
 S Ks ४ सैन्याना भास्वता (S1 K2 ४ laouna) तव, K1
 सैन्याना तव पुत्रक, K4 सैन्येन तव मारिय

27 ^a) S1 पाचालं, Ks B1 4 5 Ds पंचालान्, Bs
 पचाल्य, Dc1 D1 ४ पाचाल्य (for पाञ्चालान्) D2 अध
 मत् (for व्यधं) Dn1 व्यधमत्पाडुसृजयान्, G2 पचा-
 लानन्ववारयत्

28 ^a) Dn1 Ds 7 ४ मर्दतस्, Ds ० अर्दतस् (for
 मृद्रतस्) K4 B4 चापि (for तानि) B4 सैन्यानि (for
 [अ]नीकानि) — ^b) A few MSS शायकै (for सां)
 T G2-5 निघ्नत शान्नवात्रणे, G1 M श्राद्धितात्रणे — ^c)
 G1 M1 2 सैन्यस्य (for द्रोणस्य) — ^d) S1 Dc1 काला
 क्षिर (for शेर) S K1-3 D1 दीप्तमत्, K4 दीप्तवान्,
 Dc1 दीपित (for दीप्यतः).

29 ^a) Ds रथान्नागान्हयाश्चापि, T G2-5 रथनागहया-
 श्चापि — ^b) S K1 2 4 D1 4 पत्ति चैव (S1 K2 चापि;
 D1 तस्य), Ks B1 2 Dc1 Dn2 D2 ४ ० M4 पत्तिनं च,
 Dn1 पत्तिना च, Ds G2 5 पत्तयश्च, D7 ४ पदातीश्च,
 G1 पत्तीना च, G3 4 पत्तीश्चापि (for पत्तिनश्च) Ds
 महारणे (for विशां पते) — ^c) G1 4 5 M संखे (for
 संख्ये) — D1 om 29^a-30^a — ^d) Bs महारथं (for
 रथ)

30 D1 om 30^a (of v l 29) — ^a) Ks Dn Ds
 च, Ds तेषु (hypermetric) (for तु) K1-3 सैन्यस्य
 (for सैन्येषु) — ^b) S नास्ति राजन्स मानव — Bs
 reads 30^c-31^a on marg — ^c) Ks D2 4 5 7 ४ प्राप्तान्
 (for याणान्) S अधारयत् (G1 M न धारयति) यो
 याणान्. — ^d) Ks Dn1 D2-5 7 ४ शरान्; B Dc1 Dn2
 S प्रभो (for शितान्)

31 B3 reads 31 on marg — ^a) S2 K (except
 Ks) D1 उच्छाद्यमानेनार्केण — ^b) G2 तादृत् (for
 वापितम्) G4 द्रोणवाणप्रतापितं — ^c) G1 M भ्रमते
 (for बभ्राम) B (except B1) Dc1 पादव, D2 [अ]-
 मर्षितं (for पार्षत) — ^d) S2 K (except Ks) D1 स
 (for [ए]व) — After 31, S ins

514* हन्यमानं तु तत्सैन्यं भारद्वाजेन सर्वत ।
 शरैरभिशिखाकारैर्दहते भरतर्षभ ।

[(L. 1) T सर्वश (for सर्वत)]

32 ^b) B2 चाल्यमान (for काल्य) — ^c) S विद्रुतं
 (G5 त) सर्वत क्षीण — ^d) Dn2 D2 5 शुष्कधनम्
 (for शुष्क वनम्)

33 ^a) Ks Dn2 G5 घाध्यमानेषु, G2-4 मध्य (for
 वध्य) B4 om सैन्येषु — ^c) S1 त्राण (for प्राणान्)
 — ^d) K4 5 Dn2 Ds प्रायुध्यन्ति, D2 च्ये (for च्यन्त)
 B Dc1 युध्यन्ते सर्वतोमुखा, S युध्यन्ते स्वर्गलिप्सव

34 ^b) B Dc1 पुरुषर्षभ (for भरत) — ^d) S
 [s]जहात् (G1 M1 2 न्) (for स्त्याक्षीत्) Ks संगरं
 (for सयुग) D7 ४ तदा (for भयात्) — After 34,
 S2 reads 7 71 26-7 73 3

35 D2 om. 35^a-36^b — ^b) Dn1 Ds 7 सौदर्या,
 D4 ४ सौ (for सो) — ^d) B4 om विकर्णश्च Dn1
 महाबल (for रथ) — After 35, D7 reads 37 for
 the first time, repeating it in its proper place

36 D2 om 36^{ab} (of v l 35). — ^a) Dc1 Ds
 विंदावुविंदाव् (for विन्दावुविन्दाव्). S तेषां तु (for
 भावन्त्यौ). — ^b) Ds मूर्तिश्च (for धूर्तिश्च). S पौरव

त्रयाणां तव पुत्राणां त्रय एवानुयायिनः ॥ ३६
 बाह्वीकगजस्तेजस्वी कुलपुत्रो महाग्वयः ।
 गृहसेनः महामात्यो द्रापदेयानवारयत् ॥ ३७
 अन्यो गोवामनो राजा योर्धर्मश्रजतावर्गः ।
 काण्डपस्याभिधुवः पुत्रं पराक्रान्तमारयत् ॥ ३८
 यजानशत्रुं कौन्तेयं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
 मद्राणामीश्वरः शल्यो गजा राजानमावृणोत् ॥ ३९
 दुःशामनस्त्वपस्याप्य स्वमनीकममर्षणः ।
 मात्स्यकिं प्रथयौ क्रुद्धः शूरो ग्धवरं युधि ॥ ४०

स्वकेनाहमनीकेन संनद्धऋचावृतः ।
 चतुःशतैर्महेश्वारैश्चैकितानमारयम् ॥ ४१
 शकुनिस्तु सहानीको माद्रीपुत्रमवारयत् ।
 गान्धारकैः सप्तशतैश्चापशक्तिशगामिभिः ॥ ४२
 विन्दासुविन्दावावन्त्यौ विराटं मत्स्यमार्छिताम् ।
 प्राणांस्त्यक्त्वा महेश्वारौ मित्रार्थेऽभ्युद्यतां युधि ॥ ४३
 शिखण्डिनं यात्रसेनिं रुन्वानमपराजितम् ।
 बाह्विकः प्रतिसंयत्तः पराक्रान्तमारयत् ॥ ४४
 धृष्टद्युम्नं च पाञ्चाल्यं क्रूरैः नार्धं प्रभद्रकैः ।

C. 7 1525
B 7 95 45
K 7. 95 45

(for गोपदान) — D₂ reads 36^c-37^d after 42
 —^d) D^c योयिन (for -यायिन)

37 For the sequence in D^c, cf v l 35 —^a)
 < K₁₋₃ D₁₋₃ ३ राजा (for -रानम्) —^b) T G₂-
 कुलपुत्रम् (for 'पुत्रो) S (except G₂) तनुव्यन (for
 महाग्वय) — D^c reads 37^{cd} for the first time after
 35 —^c) S₁ K. B. D₁ D^c महासेन G₁ M मद्र
 मन्थ (for -सेन) D मद्राणाम्यो (for मद्रा) —^d)
 D₂ द्रौपदेयम् (for 'यान) < B₁ अवारयन्, K₂ च्या
 रयन्, D₁ अवारयन् G₁ M₁ ३ अवाकित्त (for 'रयन्)
 D₁ D₂ द्रापदेयानवारयन्, D. तव पुत्रा महाग्वया

33 D^c om (hapl) 39 —^a) B₁ D₂ ३ अन्यो (for
 शत्रुयो) K₁₋₃ गोवामनो, K₂ 'जिनो, D₁ 'शनो,
 D^c गोवामनो, S गोवामनो (for गोवामनो) —^b)
 T G₂₋₃ शत्रोश्चरं G₁ M₁ ३ शत्रोश्चरं, M₃- शत्रु
 पते (for -शत्रोश्चरं) —^c) K₁ D [अ]भिसुग्य, D₂
 'शुव (for 'सुव) —^d) < K D₁₋₃ D₁ ३ अयो-
 चयन् (for अवारं) D₁ पराक्रान्तेन योचयन्

39 °) D^c मत्स्ये (for शत्रुयो) —^d) K₁ lacuna,
 D^c राजन्, D₂ शत्रुयो (for राजा) B₁ (marg as in
 text) काण्डप्यन (for आवृणोत्) B राजानमावृणोत्
 G₁ रणे चानुनमावृणोत्

40 B om 40^{ab} —^b) T G₂ ३ अमर्षण, G
 मनीषिण (for अमर्षण) —^c) D₂ शूर, G₂ क्रुद्ध
 (for क्रुद्ध) —^d) D₂ क्रुद्धो (for शूरो) D₁ ३ युधि
 for ग्धवर) S₁ K₂ D₁ G₂ प्रति (for युधि)

—^b) K₂ B D (except
 ; 8

शत्रुं, D₂ चतुशत, G₁ M₁ ३ शत शत्रुं (for चतु-
 शत्रुं) S₁ महेश्वारम्, K₁ ३ ३ 'न्वाम (for 'न्वायैश्च)
 —^c) S K₂ B₁₋₃ D₁ D₂₋₃ S अवारयत्, K₁ - 'यन्
 (for 'यम्)

42 D₁ om. (hapl.) 42^{ab} —^a) K₂ ३ D₁ च
 (for तु) D₂ सद्मेन (for शकुनिस्तु) K₂ D₁₋₃ G₂
 महानीको, B₂ D₂ महामायो (for 'नीको) —^b)
 K. D₁ D ३ S माद्रीपुत्रम्, D₂ द्रौपदेयम् (for माद्री-
 पुत्रम्) D₁ अवारय (for 'यत्) —^c) D₂ गधारकैः,
 S मगाधार (for गान्धारकैः) —^d) D₂ S -वरायिभि
 (for -रा) B₁ - ३ (marg) ३ ३ D₁ D₂ चापशक्त्य-
 विपाणि (B₃ [orig] 'वृष्टि)भि — After 42, D₂ reads
 36^c-37^d

43 °) D₁ D₁ विन्दासुविन्दाश्च (for विन्दासुविन्दाश्च)
 D₁ केशवो (for काण्डप्यन) —^b) S (except G₂)
 मत्स्यम् (for मत्स्यम्) D₂ ३ विराटं व्यन (D₂ 'म्य)तो
 शरान् —^c) D^c ३ चतुशतैर्महेश्वारैश्च (= 41^c), G₁ M
 मित्रार्थं च पराक्रान्त —^d) < B₁ शुकतो, K₁ [s]भ्युद्यिते, D₁
 'दिनो, T G₂₋₃ 'भ्युद्यितां, G₂ श्युद्यितां (for भ्युद्यितां)
 B D₁ D₁ D₁ ३ ३ मित्रार्थेऽभ्युद्यितायुधि (D₁ ३ धं),
 G₁ M 'र्थं च व्यनस्थितां

44 °) D₂ यात्रसेनि तु (hypermetric) (for यात्र-
 सेनि) —^b) S₁ D₂ तन्वानम्, S₂ धन्विनम्, K₁ ३ ३
 D₂ धन्वानम्, D₁ श्वतानम्, D. सुधन्वम् (for रुन्वा
 नम्) S युवानममिर्वाजने —^c) B₁ ३ ३ D₁ D₂ ३ ३
 बाह्विक, G₁ ३ M बाह्विक, G₂ बाह्विक (for बाह्विक)
 K₂ पुत्र (for प्रति) K₂ -ययत् (sic), K. सयुक्त, D₁
 श्वत्त, D₂ श्वत्त; T G₂₋₃ -संयत्त, G₁ M -संयत्त
 (for -संयत्त)

5 S K₁₋₃ D₂ G₂ om (hapl) 45 D₁ reads 45

आवन्त्यः सह सौवीरैः क्रुद्धरूपमवारयत् ॥ ४५
घटोत्कचं तथा शूरं राक्षसं क्रूरयोधिनम् ।
अलायुधोऽद्रवत्पूर्णं क्रुद्धमायान्तमाहवे ॥ ४६
अलम्बुसं राक्षसेन्द्रं कुन्तिभोजो महारथः ।
सैन्येन महता युक्तः क्रुद्धरूपमवारयत् ॥ ४७
सैन्धवः पृष्ठतस्त्वासीत्सर्वसैन्यस्य भारत ।
रक्षितः परमेष्वासैः कृपप्रभृतिमी रथैः ॥ ४८

तस्यास्तां चक्ररथौ द्वौ सैन्धवस्य बृहत्तमौ ।
द्रौणिर्दक्षिणतो गजन्मृतपुत्रश्च वामतः ॥ ४९
पृष्ठगोपास्तु तस्यामन्सौमदत्तिपुरोगमाः ।
कृपश्च वृपसेनश्च शलः शल्यश्च दुर्जयः ॥ ५०
नीतिमन्तो महेष्वासाः सर्वे युद्धविगारदाः ।
सैन्धवस्य विधायैवं ग्क्षां युयुधिरे तदा ॥ ५१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ततितमोऽध्याय ॥ ७० ॥

twice Gs repeats 45 after 47 —^a) T G₂ 4
घट्टद्युन्नश्च (for 'द्युन्नं) B (except B₃) Dn₂ D₁ 8
M₁ 2 5 तु (for च) T G₂ 4 पाचात्प (for पाचात्प्य)
—^b) D₂ 4 (both times) क्रूर (for क्रूरै) D₁ G₁
प्रभेवकै, G₅ (both times) प्रहारकै (for प्रभद्रकै)
—^c) T G₂ 5 (both times) आवत्यौ (for आवन्त्य)
—^d) T G₂ 4 क्रुद्धरूपात् (for 'रूपम्)

46 D₁ G₁ om (hapl) 46-47, B₃ reads the
same on marg —^a) K₅ Dn₁ महाशूरं, D₃ 6 महा
वीर, G₁ M ततो वीर (G₁ 'र') (for तथा शूर) —^b)
D₅ क्षुद्र, D₆ कूट, G₅ शूर- (for क्रूर) B Dc₁
कर्मिण, S (G₁ om) कर्मकृत् (for -योधिनम्) —^c)
D₂ अलायुधो, D₆ अलबुधो, T G₂ 3 5 अलबुधो (for
अलायुधो) —^d) D₁ 8 क्रूरम्, G₂ फ्रातम् (for क्रुद्धम्)
D₅ आसाद्य (for आयान्तम्)

47 D₁ G₁ om. 47 (of v 1 46) B₃ reads 47
on marg —^a) B Dc₁ अलबुधं, Dn D₂ 8 5 7 8
अलंबुसो (Dn₂ D₆ 'धो), T G₂ 4 अलबुध (for अल-
म्बुसं) K₅ Dn D₂ 8 5 7 8 राक्षसेन्द्र (for 'सेन्द्र) —^b)
K₅ Dn D₂ 7 8 कुन्तिभोज, D₂ 6 कुन्तिभोज (for कुन्ति
भोजो) K₅ Dn D₂ 5 7 8 महारथ, T G₂ 8 5 'वल
(for 'रथ) —^c) Dn₁ G₅ M₃₋₅ युक्तं (for युक्त)
K₅ घटोत्कचं महाशूर —^d) = 45^d G₂ क्रूररूपम् (for
क्रुद्धं) — After 47, B₂₋₄ ms

516* एष द्रुपदशतान्यासंस्त्व तेषां च भारत ।

[B₂ एत्- (for द्रु) .]

while G₅ repeats 45,

48 ^a) Dn₁ च (for तु) —^c) D₂ रक्षित स महे-
ष्वासै —^d) Dn₁ रणे, G₁ M नृपै (for रथै) D₅
कृपप्रभृतिभारत (sic)

49 ^a) D₁ 5 तौ, S (except G₁ M₁ 2) तु (for
द्वौ) —^b) S₂ K₁₋₃ बृहत्तरा, Dc₁ D₅ 6 महत्तमौ
(for बृह) —^c) D₂ 6 तु दक्षिणे (for दक्षिणतो)

50 ^a) B₃ (marg as in text) -गुसाश्च (for -गोपाश्च)
K₅ B₁ 8 Dn₁ D₅ च (for तु) G₁ M तत्र (for
तस्य) —^b) D₅ 7 8 T G₂-4 सोमदत्ति K₂ M₂ -पुरो
गम (M₂ 'मात्) (for 'गमा) —^c) B₂ (marg, orig
as in text) 8 (marg as in text) Dc₁ सोमदत्तश्च (for
वृपसेनश्च) —^d) D₁ 7 शल्य (for शल) D₁ शहर, T
G₂-5 चैव, G₁ M₁ 2 साल्वश्च (for शल्यश्च) D₅
वीर्यवान्, G₂ दुर्जया (for दुर्जय)

51 ^b) S सर्वेश (G₅ 'शा ष्च (for सर्वे युद्ध) —^c)
S₂ K₁₋₃ वधायैव (S₂ K₁ 'व), G₁ M₁ रथ चैव, G₅-5
M₃₋₅ रथस्यैव, M₂ रथश्चैव (for विधायैव) —^d) S₂
K₂₋₄ D₁ विदधिरे (for युयु) K₅ B Dc₁ Dn D₁ 8
तत (for तदा) S रक्षार्थं युयुधुस्त (G₁ M हि युयुस्त) दा

Colophon — Sub parvan S₂ K₁₋₃ 5 B Dc₁ Dn
D₁-5 7 8 G₁ 4 M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Drona's
Generalship K₁ 8 चतुर्थदिवसे; G₅ चतुर्थदि — Adhy
name K₅ D₁ सेनाप्रमर्दन, G₁ M₁ 2 यौधाभिसार,
Bom ed संकुलयुद्धं — Adhy no (figures, words
or both) B₁ 92, B₂ 88, B₃ D₂ 5 93, D₂ T
G₂-4 91, G₁ M 90, G₅ 89, — S₂loka no, Dn₁
49, G₅ 55,

संज्ञय उवाच ।

राजन्संग्राममाश्चर्यं शृणु कीर्तयतो मम ।
 कुरूणा पाण्डवानां च यथा युद्धमवर्तत ॥ १
 भारद्वाजं समासाद्य व्यूहस्य प्रमुखे स्थितम् ।
 अयोधयन्त्रणे पार्था द्रोणानीकं विमित्तत्रः ॥ २
 रक्षमाणाः स्वकं व्यूहं द्रोणस्यापि च मैत्रिकाः ।
 अयोधयन्त्रणे पार्थान्प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ३
 विन्दातुविन्दाभावन्त्यौ विराटं दशभिः शरैः ।
 आजघ्नतुः सुसंकुटौ तत्र पुत्रहितैषिणौ ॥ ४
 विराटश्च महाराज तावुभौ समरे स्थितौ ।
 पराक्रान्तः पराक्रम्य योधयामास सानुगौ ॥ ५

तेषां युद्धं समभवद्गुरुणं शोणितोदकम् ।
 सिंहस्य द्विपमुख्याभ्यां प्रभिन्नाभ्यां यथा वने ॥ ६
 बाह्लीकं रमसं युद्धे याज्ञसेनिर्महाबलः ।
 आजघ्ने विशिखैस्तीक्ष्णैर्धोरैर्मर्मास्थिभेदिभिः ॥ ७
 बाह्लीको याज्ञसेनिं तु हेमपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 आजघान भृशं क्रुद्धो नवभिर्नतपर्वभिः ॥ ८
 तद्युद्धमभवद्धोरं शरशक्तिसमाकुलम् ।
 भीरुणां त्रासजननं शूराणां हर्षवर्धनम् ॥ ९
 ताभ्यां तत्र शरैर्मुक्तैरन्तरिक्षं दिशस्तथा ।
 अभवत्संवृतं सर्वं न प्राज्ञायत किंचन ॥ १०
 शैब्यो गोवासनो युद्धे काश्यपुत्रं महारथम् ।

C 7 3532
 B 7 89 11
 K 7 96 11

71

- 1 °) G₂ transp कुरूणा and पाण्डवाना
 2 °) G₁ वीरम्य (for व्यूहस्य) D- ३ स्थिता (for स्थितम्) — °) S योधयति (for अयोधयन्) — D₂ ० om (hapl) 2^d-3^c — °) G₁ M द्रोणानीक (for 'नीक) ५ विमित्तया (for 'त्वय)
- 3 D₂ c om 3^{abc} (cf v 1 2) Dn₁ om. 3 — °) S₁ K₂ B⁺ 4 Dc₁ D₂ T G₂~ रक्षमाण, S₂ K₁ 2 4 B₁ 2 2 D₁ 2 रक्षमाण (S₂ K₁ 'णा) (for रक्षमाण) S₁ K₁ मय (for मय) D₁ 2 T G₂~ मय्य (for व्यूह) — °) B Dc₁ D₂ T G₂~ द्रोणोपि सहर्षनिक (B₁ 2 D₂ T G₂~ 'कं), G₁ M भारद्वाजस्य सैनिका — °) S₂ K₂ B Dc₁ D₂ 4 T G₂~ अयोधयद् (for 'यन्) — °) B Dc₁ D₂ T G₂~ प्रार्थयानो (for 'यन्तो)
- 4 °) D₂ द्विद्वानुर्धिताय — D₁ om (hapl) 4^{bc} — °) D₁ मम, S रणे (for सुम) B₃ (marg as in text) Dc₁ जगत्पुत्रि सफुटौ
- 5 °) S₁ K₁ 2 2 c D (except Dc₁ D₂) तु (for 'K₂ मम (for समरे) — °) N क्रम्य — °) G₁

- 6 D₂ om G — °) S तेषां समभवद्युद्धं — °) T G दारण रोमहर्षणं — °) K₂ चले (for वने)
- 7 °) K₂ B₁ 2 Dc₁ Dn₁ D₂-8 G₁ M₂-5 बाह्लीकं D₂ च ततो (for रमस) Dn₁ युद्ध S₁ K₁-4 D₁ बाह्लीकं चा (S₁ द्विक्रम, S₂ K₁ 'द्विक चा) थ संयु (K₂ यु) द्ध — °) S उग्रैर् (for तीक्ष्णैर्)
- 8 °) S₁ K₁ 2 2 B₂ Dn₁ D₁ 2-6 8 G₁ बाह्लीको K₂ Dn₁ च (for तु) — °) K₂ 2 Dn₁ D₂ 2 2 शिला-सितै, B₁ शिलीमुखै S शरै र्जनतपर्वभि — T G₂-6 om (hapl) 8^{cd} — °) D₂ [उ]त्सि (for मृदां)
- 9 °) T G₁-2 2 M शरशक्त्युष्टि (G₁ M 'क्त्यसि) संकुल, G₁ शक्युष्टिशरसकुल — After 9, S ins
- 516* आपन्थ्यौ आतरो शूरो धृष्टद्युम्नयुध्यताम् ।
 सान्वको बिल्वकक्षोभौ यथा विष्णुं कृते युगे ।
 [(L 2) T G₂ चैव (for चोभौ)]
- 10 °) S तेषां (for ताभ्यां) — °) B (except B₁) D₂ अतरीक्षं — °) D₂ मभूत (for सवृत) — °) K₂ Dn₁ D₂ 2 प्रज्ञायत — For 10^{cd}, G₁ M subst.
- 517* न स विज्ञायते राजज्ञान्यन्यो बुभुवे क्रियाम् ।
 [M₁ 2 अन्या (for अन्यो)]
- 11 D₂ om 11^{cd} — °) K₂ शैब्यो, B₁ D₁

ससैन्यो योधयामास गजः प्रतिगजं यथा ॥ ११

वाह्नीकराजः संरन्धो द्रौपदेयान्महारथान् ।

मनः पञ्चेन्द्रियाणीव शुशुभे योधयत्रणे ॥ १२

अयोधयंस्ते च भृशं तं शरौघैः समन्ततः ।

इन्द्रियार्था यथा देहं शश्वदेहभृतां वर ॥ १३

वाष्णेयं सात्यकिं युद्धे पुत्रो दुःशासनस्तव ।

आजघ्ने सायकैस्तीक्ष्णैर्नवभिर्नतपर्वभिः ॥ १४

सोऽतिविद्धो बलवता महेष्वासेन धन्विना ।

ईपन्मूर्छां जगामाशु सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ १५

समाश्वस्तस्तु वाष्णेयस्तव पुत्रं महारथम् ।

विन्धाध दशभिस्तूर्णं सायकैः कङ्कपत्रिभिः ॥ १६

तावन्योन्यं दृढं विद्धावन्योन्यशरविक्षतौ ।

रेजतुः समरे राजन्पुष्पिताविव किंशुकौ ॥ १७

अलम्बुसस्तु संकुद्धः कुन्तिभोजशरादितः ।

अशोभत परं लक्ष्म्या पुष्पाद्य इव किंशुकः ॥ १८

कुन्तिभोजं ततो रक्षो विद्धा बहुभिरायसैः ।

अनदङ्गैरवं नादं वाहिन्याः प्रमुसे तव ॥ १९

ततस्तौ समरे शरौ योधयन्तौ परस्परम् ।

सैन्यो; D₂ सैन्यो (for सैन्यो) S₂ K₂ 3 D₁ गोवाश
(S₂ 'शि)ने, K₁ 'सिने, Dn₁ गोसवने, T G₂₋₃ गोपा
यनो, G₁ M₁ 2 गोधा(G₁ 'द्धा)यनिर, M₃₋₅ गोपाय
निर (for गोवासनो) D₇ 8 राज (for युद्धे) —^b)
N (except B Dc₁ Dn₂, D₂ om.) घाहिक (K₅ D₁ 5
काशिप, Dn₁ काश्यप, D₃ 6 वाह्नीक) सह सेनया —^c)
T G₂₋₅ सहसा, G₁ M समरे (for ससैन्यो)

12 ^a) K₄ om (hapl) from वाह्नीक up to यथा (in
13^b) S₁ K₁₋₃ D₁₋₃ 6-8 काश्य(D₁ 'शि, D₈ 'सि)पुत्रस्तु,
K₅ Dn₁ D₄ 5 घाहिकस्तु सु (for वाह्नीकराज) B Dc₁
Dn₂ D₂₋₅ 7 8 सकुद्धो, T G₂ संरन्धो (for संरन्धो)
—^b) S₁ बलान् —^d) G₁ M transp शुशुभे and
योधयन् D. (marg) सयमी (for शुशुभे) D₂ सयम्या
योधयद्रणे

13 K₄ om up to यथा (of v 1 12). D₁ om
13^{ab} —^a) K₅ B₁ सु, Dn D₅ [s]थ, D₈ (also
as in text) [s]पि, G₂ न (for च) D₂ वपंत (for
च भृशं) —^b) D₂ शरौघाश्च (for त शरौघै) —^c)
S द्विन्द्रियाणि (G₅ 'णा), Cd 'यार्था (as in text)
—^d) K₅ 5 B (except B₄) Dn₂ D₂ S देहवतां (for
'भृता) D₁ 4 7 8 वर, G₅ वरं (for वर)

14 ^a) Dn₁ D₄ 5 योधयन् (for सात्यकि) S₂ कुद्ध
(for युद्धे) K₅ सात्यकिं योधयन्युद्धे —^c) B₄ om
(hapl) from आजघ्ने up to तव in (16^b) B₁ s. 5 D₃
सायकैस् —^d) = 8^d G₁ M दशभिर (for नवभिर)
S दशभिस्तथा (for नतपर्वभिः)

15 B₄ om 15 (of v 1 14) —^b) B₅ G₁ M
धीमता (for धन्विना) —^c) Dn₁ शरैर् (for ईपन्)
T G₂₋₅ अथ (for आशु) —^d) Dn₁ परवीरहा (for

सत्यविक्रम)

16 B₁ om up to तव (cf v 1 14) —^b) S₂
K₁₋₄ D₁ G₁ M महारथ (D₁ 'थल), B₂ D₂ 'रथ
(for महारथम्) —^c) T G₂ विन्धाध (for 'ध) —^d)
Some MSS शायकै S₂ नायकैस्तीक्ष्णपर्वभि

17 ^a) B₁ 3 5 Dc₁ भृश (for दृढ) K₃ B₂ (marg)
Dn₂ D₂ 3 4-5 T G₁₋₄ M विद्धा, G₅ कृत्वा (for
विद्धाव्) —^b) S₂ K₂ 2 5 Dn₂ D₁ 6-8 ह्यन्योन्य,
K₁ B₁ 2 4 D₁ M₁ 2 अन्योन्यं, Dn₁ D₅ ह्यन्योन्य, D₂
स्वन्योन्य- (for अन्योन्य-) S₂ K₁ D₁ 5 6 8 G₂ 3
विक्षितौ, B₄ D₂ पीडितौ, D₁ वीक्षितौ (for विक्षतौ)
S₁ अन्योन्यं च शरक्षतौ, K₄ ह्यन्योन्यं सरवीक्ष्यतौ (sic)
—G₅ om 17^{cd} —^c) S (G₅ om) सयुगे (for
समरे)

18 ^a) B Dc₁ Dn D₈ 6 अलम्बुसस्, T 'बलस्, G₅
'बुलस् (for 'बुसस्) —^b) T G₂₋₃ शरातुर, G₁ M
शराचित (for 'दित) —^c) B Dc₁ Dn₂ S भृश
(for पर) —^d) S₂ K₁₋₄ D₁ पुष्पिता; Dn₁ पुष्पाद्या,
D₂ सुपुष्प (for पुष्पाद्य) K₁ 2 4 Dn₁ D₁ किंशुका

19 D₅ om 19 —^a) B. कुन्तीभोजं S₂ K₁₋₄
तथा (for ततो) S₂ D₁ रक्षौ (for रक्षौ) —^b) K₅
D₁ 8 दशभिर (for बहुभिर) K₁ D₄ सायकै, K₅
B₁ (marg) 4 5 Dn₁ D₁ 3 काशुगै (for काशुसै)
—^c) D₄ भैरवो (for भैरव) D₁ राजन्, G₁ M राव
(for नाद) —^d) S₁ K B₅ D (except Dc₁, D₅
om) स्थित (K₁ 'ता, K₅ 5 D₁ 'त) (for तव)

20 ^a) B₁ (marg) 3 (marg as in text) Dc₁ प्रमुषे
(for समरे) S₂ K₂ 3 D₃ 6 M₃₋₅ वीरौ (for शरौ)
—^c) K₁ B Dc₁ Dn₂ D₄ S सैन्या (M₃ 'यौधा) नि (for

ददृशुः सर्वभूतानि शक्रजम्भौ यथा पुरा ॥ २०
 शकुनिं रभसं युद्धे कृतवैरं च भारत ।
 माद्रीपुत्रौ च संख्यौ शरैरर्दयतां मृधे ॥ २१
 तन्मूलः स महाराज प्रावर्तत जनक्षयः ।
 त्वया संजनितोऽस्यै कर्णेन च विवर्धितः ॥ २२
 उद्भुक्षितश्च पुत्रेण तव क्रोधहुताशनः ।
 य इमां पृथिवीं राजन्द्रगुं मवां समुद्यतः ॥ २३
 शकुनिः पाण्डुपुत्राभ्यां कृतः स विमुरः शरैः ।
 नाभ्यजानत कर्तव्यं युधि किंचित्पराक्रमम् ॥ २४
 विमुखं चैनमालोक्य माद्रीपुत्रौ महारथौ ।

ववर्षतुः पुनर्वाणैर्यथा मेघौ महागिरिम् ॥ २५
 स वध्यमानो बहुभिः शरैः संनतपर्वभिः ।
 संप्रायाज्जनैरश्वैर्द्रोणानीकाय सौवलः ॥ २६
 घटोत्कचस्तथा शूरं राक्षसं तमलायुधम् ।
 अभ्ययाद्रभसं युद्धे वेगमास्थाय मध्यमम् ॥ २७
 तयोर्बुद्धं महाराज चित्ररूपमिवाभवत् ।
 यादृशं हि पुरा वृत्तं रामरावणयोर्मृधे ॥ २८
 ततो युधिष्ठिरो राजा मद्रराजानमाहवे ।
 विद्धा पञ्चाशता वाणैः पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ २९
 ततः प्रवृत्ते युद्धं तयोरत्यद्भुतं नृप ।

भूतानि) —^d) D₂ c मयशकौ, G₁ M जमशकौ (for शक्रजम्भौ)

21 G. om 21as —^a) B₁ नाकुलि (for शकुनिं)
 D₂: कुदौ (for युद्धे) Dn₁ सौरलं शकुनि युद्धे —^c)
 S. K₁ s c Dc₁ Dn₁ D₁-2.1 c T G₁ s s M सु, D₁
 G₂ म, D- s तु (for च) T G₂- मकुदौ (for
 मरुदौ) —^d) K₂ B₁ Dc₁ आर्दयता, B₂- Dn₂ G₂
 चार्दं, Dn₁ लर्दं (for शर्दं) B Dc₁ Dn₁ S मृध
 (for मृधे)

22 D₁ om 22 —^a) K₁-3 D₁ तन्मूल, B Dn₂
 D₂ तुमूल, Dc₁ तुमूल, D₃ तन्मूल, G₁ तन्मूल
 (for तन्मूल) K₂ Dn₁ D₂ महमा राजन्, B Dc₁
 Dn₂ D₂ S मुम(B₂- Dn₂ D₂ म म)हाप्रान्त (G. जा)
 (for म महाराज) D₂ शक्रजम्भौ महाराज —^b) S
 अवरतत (for प्रावर्) —^c) G₁ repeats 22^c after 22
 —^c) N (except B₁-4 Dc₁ Dn₂, D₁ om) त्वया
 चोपेक्षितो (K₁ क्षय) राजन्

23 ^a) Dn₁ D₂ s c उ (D₂ त)दोषितश्च, D₂ उच्छ
 दिवश्च, D₁ उद्भुक्षितश्च, D₃ उद्भु (for उद्भु) B
 Dc₁ S रक्षितस्त्र पुत्रश्च (Dc₁ त्रेण) —^b) B Dc₁ S
 क्रोधमूलो (for तत्र क्रोध) —^c) Dc₁ D₂ S transp
 राजन् and मवां G₁ समंतत (for समुद्यत)

24 ^a) K₂ B Dc₁ Dn₂ D₂ न स्प जानाति कर्तव्यं,
 K₁ s Dn₁ D₂ S नाभि (K₁ भ्य)जानाति क, D₁ नान्य
 —^d) B Dc₁ S युद्धे (for युधि) M₂-s
 (for क्रमम्)

चैनम्) —^b) D₂ महावली (for रथौ) —^d) S K
 D₂ 1 s T G₂-1 M₂ मेघो, D₂ मेघर् (for मेघौ) S
 महीधर (M₁ र) (for महागिरिम्)

26 ^a) D₂ G₁ M विध्यमानो (for वध्य) —^c)
 D₂ अपायाज् (for संप्रायाज्) —^d) D₂ भारत (for
 सौरल)

27 ^a) G₂ घटोत्कचश्च D₁ तदा, D₂ तत्र, D₁ s
 तत (for तथा) K₂ B₁ s c Dn₁ D₂-s S शूरो, Dc₁
 क्रूरो, D₁ वीर (for शूर) —^b) G₂ राक्षसश्च B₁ s
 Dc₁ शलायुध, B₂ D₂ s T G₂-s अर्धवृत्तं (B₂ D₂
 प) (for शलायुधम्) —^c) D₁ अभ्यगाद् (for याद्)
 D₁ s द्र (D₂ द्रा)वपन् (for रभस) D₂ reads
 from युद्धे up to मध्यमम् (in 27^d) twice. K₄ D₂ s
 कुदो (for युद्धे) —^d) T G₂ s वीरम् (for वेगम्)

28 ^a) S₂ K₂ D. ततो (for तयोर) —^b) D₁ s
 प्रावर्तत जनक्षय —^c) D₂ तु (for हि) —^d) S₂
 D₂ 1 s युधि, D₂ s ह्व (for मृधे)

29 ^b) D₂ s मद्रराज महाहवे —^c) K₂ s D₂ 1 s
 S पच (G₁ M चा)शार्वर् (for पञ्चाशता) —^d) T G₂
 विव्याय (for ध)

30 ^a) B₁ तयो (for तत) —^b) B₁ राज्ञोर (for
 तयोर) G₁ M महत् (for नृप) B₂ T G₂-s तयोर-
 त्यंतमाहवे (B₂ मद्भुतं), D₁ s तुम् (D₂ म)लं लोम-
 हर्षण —^c) Dc₁ D₂ S महाराज, D₂ s महायुद्ध,
 D₁ s अभ्युद्धं (for महयुद्ध)

31 ^b) B₁ तवात्मजा, S महारथ (G₂ था) (for
 रभज) —^c) Dc₁ D₁ s M₂ अयोधयद्, D₂ अवा

यथा पूर्वं महद्युद्धं शम्बरामरराजयोः ॥ ३०
वित्रिंशतिश्चित्रसेनो विकर्णश्च तवात्मजः ।

अयोधयन्भीमसेनं महत्या सेनया वृताः ॥ ३१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

७२

संजय उवाच ।

तथा तस्मिन्प्रवृत्ते तु संग्रामे लोमहर्षणे ।
कौरवेयांस्त्रिधाभूतान्पाण्डवाः समुपाद्रवन् ॥ १
जलसंधं महाबाहुभीमसेनो न्यवारयत् ।
युधिष्ठिरः सहानीकः कृतवर्माणमाहवे ॥ २
किरन्तं शरवर्षाणि रोचमान इवांशुमान् ।
धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमभ्यद्रवद्रणे ॥ ३

ततः प्रवृत्ते युद्धं त्वरतां सर्वधन्विनाम् ।
कुरूणां सोमकानां च संक्रुद्धानां परस्परम् ॥ ४
संक्षये तु तथा भूते वर्तमाने महाभये ।
द्वंद्वीभूतेषु सैन्येषु युध्यमानेष्वभीतवत् ॥ ५
द्रोणः पाञ्चालपुत्रेण बली बलवता सह ।
विचिक्षेप पृपत्कौधांस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ६
पुण्डरीकवनानीव विध्वस्तानि समन्ततः ।

किरन् (for अयोधयन्) — ^a Ś1 K1 ३ ४ D1. 7 ३ वृत्,
Ś2 K2 शृष्टा, B1 D2-4 वृत् (for वृता)

Colophon — *Sub-parvan N* (except K4) G1
M1 २ जयद्रथवध — *Day of Drona's Generalship*
K1 ३ चतुर्थदिवसे — *Adhy name* D1 सेनायुद्ध, G2
द्वद्वयुद्ध — *Adhy no* (figures, words or both) B1
D2 93, B2 83, B3 Dn1 94, B5 101, D3 T
G2-4 92, G1 M 91, G5 90 — *Śloka no* Dc1
31, Dn1 G5 30

72

1 ^a Ś2 ततस्, D2 तदा (for तथा) Ś2 प्रवृत्ते,
Dc1 सप्रवृत्ते, T G2 ४ प्रवृद्धे तु (for 'त्ते तु) — ^b)
Ś1 S (except T G2) रोम (for लोम) — Dc
repeats 1^{ca} after 2^{ab} — ^c) Ś1 कौरवेयास्, D1
'वेयास् (for 'वेयास्) G. तथाभूतान् (for 'त्रिधा') Ś2
K1 २ D1 कौरवेयास्त्रिधाभूता — ^d) Ś K1 २ D1 पाण्डवान्
(for पाण्डवा) Ś2 समवारयन्, Dc (both times) G1
M समभिद्रवन् (for 'समुपा')

2 ^a) Dn1 जलसंधं (for 'संधं) K2 ४ ५ B Dn
D1 ५-३ T G2-५ महाबाहुं, Dc1 'राजं (for 'बाहुर्)
— ^b) K4 निवारयत्, K5 [s]भ्यवारयत्, B1 २ (marg

as in text) ३ (marg) ४ ५ S [s]भ्य (T G2-५ 'त्य) वर्तत,
Dc महारणे (for न्यवारयत्) — After 2^{ab}, Dc repeats
1^{ca} — ^c) G2 सहामात्य (for 'नीक')

3 ^a) B1. २ ३ (marg) ४ Dn2 G1 M किरंस्तु (for
किरन्तं) — ^b) B2 (marg) रोचमानम् — ^c) B3
(marg as in text) महातेजा (for 'राज) — ^d) Ś2
K (except K5) D1 बली (for रणे)

4 ^b) Dc1 T G2-५ चरता, D3 स्वरित (for त्वरता)
— ^c) K5 B Dc1 Dn D1 ५ 7 ३ T G2-५ पाण्डवाना (for
सोमकाना) — ^d) D5 सयुक्तानाम् K5 Dn D1 ५ ३
अमर्षिणा (for परस्परम्) D1 सक्रुद्धाना महर्षिणा; S
क्रुद्धानामितरेतर

5 ^a) B3 च (for तु) D5 तथा वृत्ते, D1 ३ तयो
भूते (for तथा भूते) — ^b) K4 D1 तथा भये, B5
(sup lin as in text) D3 महाहवे, T G2-५ महारणे
(for महाभये) — ^c) B2 दूरी-, D4 द्वेषी, D1 ३
द्वद्-, M5 द्वेषी- (for द्वद्वी-) D5 [अ]नीकेषु (for
सैन्येषु) — ^d) K5 कुध्यमानेषु, Dn2 D3 ६ मुह्यं, T
G2-५ मय्यं, G1 M वध्यं (for युध्यं) K1 D3 ६
भीतवत् (for [अ]भीतं)

6 ^a) K2 B2 पचाल (for पाञ्चाल-) — ^c) B Dc1
यदक्षिपत्, S न्यवासजत् (G5 'जन्) (for विचिक्षेप)

चक्राते द्रोणपाञ्चाल्यौ नृणां शीर्षाण्यनेकशः ॥ ७

विनिक्रीर्णानि वीराणामनीकेषु समन्ततः ।

वस्त्राभरणगच्छाणि ध्वजवर्मायुधानि च ॥ ८

तपनीयत्रिचित्राङ्गाः संसिक्ता रुधिरेण च ।

संसिक्ता इव दृश्यन्ते मेघसंधाः सविद्युतः ॥ ९

कुञ्जराश्वनरान्संख्ये पातयन्तः पतत्रिभिः ।

तालमात्राणि चापानि विकर्षन्तो महारथाः ॥ १०

असिचर्माणि चापानि शिरांसि क्वचानि च ।

विप्रक्रीर्यन्त शूराणां संप्रहारे महात्मनाम् ॥ ११

उत्थितान्यगणेषानि क्वचानि समन्ततः ।

अदृश्यन्त महाराज तस्मिन्परमसंकुले ॥ १२

गृध्राः कङ्का वडाः श्येना वायसा जम्बुकास्तथा ।

बहवः पिशितागाश्च तत्रादृश्यन्त मारिष ॥ १३

भक्षयन्तः स्म मांसानि पिवन्तश्चापि गोणितम् ।

विलुम्पन्तः स्म केशाश्च मज्जाश्च बहुधा नृप ॥ १४

आकर्षन्तः शरीराणि शरीरावयवांस्तथा ।

नराश्वगजसंधानां शिरांसि च ततस्ततः ॥ १५

कृतात्त्रा रणदीक्षाभिर्दीक्षिताः शरधारिणः ।

C 7 2308
B 7 97 16
K 7 97 16

6 K1 पृषङ्गैवास्, D2 तन कोपात् (for पृषङ्गैवास्)

7 D1 om (hapl.) 7^c-8^b —^c) K2 पञ्चाल्यौ, G1, M1-1 पाञ्चाल्यौ (for पाञ्चाल्यौ) —^d) S K1-4 D1 अशेषत (for अनेकश)

8 D1 om 8^{ab} (cf. v l. 7) —^a) D1 3 आवि कीर्णानि, G1, 2 4 M विक्रीर्णानि च, G. विक्रीर्णानिव (for विनिक्रीर्णानि) —^b) K. अनेकानि, Dn1 S अनीकानि (for केषु) D2 6 सहस्रश (for समन्तत) —^d) D2 G. ध्वजवर्मायुधानि च

9 ^a) Dn2 पवित्राणा, Bom ed तनुत्राणा (for विचित्राङ्गा) S सुवर्णचित्राभरणा —^b) D. संसिक्ता, D1 3 मयुक्ता (for संसिक्ता) D1 om (hapl.) from रुधिरेण up to संसिक्ता (in 9^a) K2 द्रवण्योय सहस्रश —^c) K1 संसिक्ता, K4 D3 4 संसिक्ता, D1 सप्रचत्वा, D2 संप्रसक्ता (for संसिक्ता) S कौविदारा इवाभाति पुष्पितास्त्रप्र भारत —After 9, S 1ns

518* तावका समरे शोधा पाण्डवेयाश्च विक्षता ।

[G1 M वीधा G1 दीक्षिता (for विक्षता)]

10 ^b) D2 6 7 8 T G2-2 कुञ्जराश्च (for कुञ्जराश्च) D1 2 रथान् (for चरान्) K4 D1 सर्वं, B Dc1 S अन्ये, D. चापि (for संख्ये) —^b) B Dc1 Dn2 S पात (B1 2 घात, Dc1 धार)यति स्म पत्रिभिः, D5 पातयत्रिभिर्न शरैः —^c) T ताल (for ताल) —K5 om (hapl.) 10^d-11^a —^d) D2 8 6 कर्षयन्तो (for विकर्षन्तो) Dn1 महावला (for रथा)

11 K5 om. 11^a (cf. v l. 10) —^a) B4 प्राप्त (for अत्रि) D2 6 असिचापानि चर्माणि —^c) S K1, 2 4 D1 2, 6 प्रत्य (D2 6 न्य)क्रीयंत शूराणाः; T G M1 2

विप्रक्रीर्णानि दृश्यते, M3-5 प्रक्रीर्णानि स्म दृश्यते —^d) D2 मनिपाते (for संप्रहारे)

12 ^b) G2 M3 क्वचानि (for क्वचानि) D5 (marg as in text) सहस्रश (for समन्तत) —^d) B2 (marg) समर- (for परम-) —After 12, K5 reads 17^c for the first time, repeating it in its proper place

13 K5 om. 13^a —^a) K1 गृध्र D1 काक, T G2 8 कक, G4 काका (for कङ्का) S2 K1-3 D1 2 वडा, K4 B4 D5 वका, B1-3 5 Dc1 Dn2 D6 वला, Dn1 D1 7 8 वडा, D3 वला, T G2 5 M3 5 वला, G1 M1 2 4 वला, G2 4 वला (for वडा) —^b) D1 खगा (for तथा) D1 8 वायसा जम्बुकादय —^c) K4 B1 2 4 5 Dc1 Dn2 D2 T G2-5 बहुधा (for बहव) B3 बहवश्च पिशाचाश्च

14 ^a) D5 G1 M भक्षयति (for यन्त) K1 2 स, B Dc1 Dn2 D2 7 8 T G2-5 च (for स्म) —^b) D5 पिवन्ति K5 Dn1 D1 6 च स्म, D1 8 स्म हि, T G2-5 चैव (for चापि) —^c) K1 2 स, K4 5 B (except B3) Dn2 D2-4 6-8 च (for स्म) S विलुप (G5 लंय) माना केशाश्च —^d) S1 K4 मज्जाना, K5 Dn1 मजा च (for मज्जाश्च) S K1-4 D1 2 [अ]पि च, Da 6 [अ]पिवन् (for नृप)

15 ^a) S कर्षयन्तश्च (for आकर्षन्त) —^b) B2 (marg) तदा (for तथा) S K (except K5) D1 शरीरावयवानि च —D1 om 15^c —^c) D2 सिंहाना (for संधाना) —^d) S1 शरीराणि (for शिरांसि च)

16 Dn2 om 16 —^a) S1 K1-3 D1 कृतात्त्रा (for क्षा) S1 शर- (for रण), T G2-2 शिक्षामिद् (for

रणे जयं प्रार्थयन्तो भृशं युयुधिरे तदा ॥ १६
 असिमागान्विहुविधान्विचेरुस्तावका रणे ।
 ऋष्टिभिः शक्तिभिः प्राप्तैः शूलतोमरपट्टिशैः ॥ १७
 गदाभिः परिवैश्वान्ये व्यायुधाश्च भुजैरपि ।
 अन्योन्यं जघ्निरे क्रुद्धा युद्धरङ्गगता नराः ॥ १८
 रथिनो रथिभिः सार्धमश्वारोहाश्च सादिभिः ।
 मातङ्गा वरमातङ्गैः पदाताश्च पदातिभिः ॥ १९
 क्षीवा इवान्ये चोन्मत्ता रङ्गेष्विव च चारणाः ।
 उच्चुकुशुस्तथान्योन्यं जघ्नुरन्योन्यमाहवे ॥ २०

वर्तमाने तथा युद्धे निर्मर्यादे विशां पते ।
 धृष्टद्युम्नो हयानश्वैर्द्रोणस्य व्यत्यमिश्रयत् ॥ २१
 ते हया साध्वशोभन्त विमिश्रा वातरंहसः ।
 पारावतसवर्णाश्च रक्तशोणाश्च संयुगे ।
 हयाः शुशुभिरे राजन्मेघा इव सविद्युतः ॥ २२
 धृष्टद्युम्नश्च संप्रेक्ष्य द्रोणमभ्याशमागतम् ।
 असिचर्माददे वीरो धनुस्तस्य भारत ॥ २३
 चिकीर्षुर्दुष्करं कर्म पार्षतः परवीरहा ।
 ईपया समतिक्रम्य द्रोणस्य रथमाविशत् ॥ २४

—दीक्षाभिर्) —^६) Ś₂ शस्त्र, B₁ ३-५ D₂ रण- (for शर) B D₀₁ D₂ G₅ शालिन, D₃ -वारिण, T G₂₋₄ मालिन, G₁ M -जालिन (for -वारिण) —^०) B (except B₄) D₀₁ D₂ T G₂₋₅ प्रार्थयाना (for 'यन्तो) —^८) Ś₂ तत, B₁ S जना., D₅ नृपा (for तदा)

17 ^०) D_{n1} ग्रामान् (for -मार्गान्) —^६) B₂ वितेरु (for विचेरु) K₈ B D₀₁ सैनिका; S चापरे (for तावका) K₆ D_{n1} तावका व्यचरन्नणे —K₈ reads 17^० for the first time after 12 —^०) K₅ (first time) ऋष्टिभि, D_{n2} अष्टिभि, D₄ 7 8 रिष्टिभि, T G₂₋₅ यष्टिभि (for ऋष्टिभि) D₃ ० ऋष्टिभि प्राप्तशक्तीभि (D₀ 'श्च) —^८) Ś K₁ ३ ४ D₁₋₃ ० युद्धर (for तोमर) K₈ पट्टिसै, S -पट्टसै (G₅ 'शै) (for -पट्टिशै) D_{n2} D₄ ५ शूल (D_{n2} शै) लपट्टिशतोमरै

18 ^०) Ś₂ K₁ ४ ५ B₁ ५ D_{n2} D₂ ३ ० S चान्यैर्, D₁ ८ चापि (for चान्ये) —^६) K₈₋₅ D₅ 7 T G₁₋₃ ५ M व्यायुधैश्, B₄ ५ D_n D₂ ३ ० ८ G₄ आयुधैश्, C_d व्यायुधाश् (as in text) —^०) T G_{1,2} ५ M₁ २ न्यहनन्, G₈ ४ न्यहनन्, M₈₋₅ अहनन् (for जघ्निरे) D₄ वीरा (for क्रुद्धा) —^८) B₁ D_{n1} रणे, D₈ इव (for नरा)

19 ^६) G₂ तु (for च) K₂ सारथि (for सादिभि) —^०) D₀₁ इव, T G₂₋₅ चैव, G₁ पर- (for वर) —^८) Ś₁ K₄ ५ B₂ D₁ M₅ पादाता (D₁ 'तै) इ, D₄ पदातीश् (for 'ताश्) D₁ ८ पदातैश्च पदातय, T G₂₋₅ पा (G₈ ४ प) दाताश्चैव पतिभि

20 ^०) D₄ चान्येव (for इवान्ये) —^६) K₄ D₁ रणेषु (for रङ्गेषु) K₅ D_{n1} सु (for च) K₁ चारण, K₂ ४ ५ B D₀₁ D_{n2} D₁₋₃ ५-7 T G₁ ३ ५ M चारणा —^०) Ś₂ K (except K₅) D₁ ३ ० तदा, B D₀₁ T G₂₋₅

अय (for तथा) G₁ M तानि तानि प्रभापतो —^८) K₁₋₄ D₁ चान्योन्यम् (for अ') B D₀₁ T G M₁ २ [ए]व च (for [आ]हवे).

21 ^०) T G₂₋₅ महा (for तथा) B₄ तेषा युद्धे वर्तमाने —^६) B₄ घोररूपे (for निर्मर्यादे) —^०) D_{n1} महानश्वैर्, D₃ ० हयाश्चैव (for हयानश्वैर्) —^८) S द्रोणस्यामिश्रयत्स्वकै (G₁ M₁ ३ ४ 'न्स्वकै, G₅ 'स्वक)

22 ^०) D₃ ० चानु, D₁ ८ बहु (for साधु) K₁ D₁ ८ शोभन्त, K₄ अशोभन्ति —^६) K₅ B D₀₁ D_n D₁ ८ मिश्रिता; D₈ संमिश्रा (for वि') —B₂₋₅ D_{n2} D₈ T G₂₋₅ read 22^० twice —^०) D₀₁ D₄ ५ 7 ८ पारावत (for 'वत) B₂ ३-५ T (all [except B₂] second time) G_{1,2-5} (last four second time) M ते (for च) —^८) T G₂₋₅ (all first time) मारिष (for सयुगे) B₂ ३-५ T (last five second time) G_{1,2-5} (last four second time) M रक्तशोणैर्विमिश्रिता

23 ^०) K₅ B D₀₁ D_n D₂ ५ S तु (for च) D₁ ५ संक्रुद्धो (for संप्रेक्ष्य) —^६) K₁ ४ B₁₋₃ ५ D_{n1} D₁ ३ ४ ०-३ अभ्यासम् (for 'शम्) D₄ आगत (for 'तम्) —^०) Ś₁ D₃ अस्ति (for अस्ति-) Ś₂ दधे, D₁ ८ [आ] ददद् (for 'दे) —^८) G₁ M वीर्यवान् (for भारत)

24 ^०) S (except T G₂) चिकीर्षन् (for 'र्षुर्) K₁ दुस्तरं (for दुष्करं) —^०) D₂ ४ ५ शिक्षया, G₅ ईपया, C_d इपया (for ईपया) G₈₋₅ समभि (for 'त्ति-) B₂ ईपयाशमतिक्रम्य, B₅ एष सर्वान्वि; G₁ M ईषां समभ्यति' —^८) D_{n2} D₅ द्रोणस्य समुपाविशत्

25 ^०) B₁ ३ D₂ -मन्थेषु, S -पात्नीषु (for -मन्थे स). C_d otes युगमन्थे (as in text) —^६) D_n D₂ ५ ०

अतिष्टद्युगमध्ये स युगसंनहनेषु च ।
जवानार्थेषु चाश्वानां तत्सैन्यान्यभ्यपूजयन् ॥ २५
खड्गेन चरतस्तस्य शोणाश्वानधितिष्ठतः ।
न ददर्शान्तरं द्रोणस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २६
यथा ज्येनस्य पतनं वनेष्वामिषगृद्धिनः ।
तथैवासीद्भीसारस्तस्य द्रोणं जिघांसतः ॥ २७
ततः शरश्वेनास्य शतचन्द्रं समाक्षिपत् ।
द्रोणो द्रुपदपुत्रस्य खड्गं च दशभिः शरैः ॥ २८
हयांश्चैव चतुःषष्ट्या शराणां जघ्निवान्वली ।
ध्वजं छत्रं च भट्टाभ्यां तथोभौ पार्थिणमारथी ॥ २९

अथास्मै त्वरितो बाणमपरं जीवितान्तकम् ।
आकर्णपूर्णं चिक्षेप वज्रं वज्रधरो यथा ॥ ३०
तं चतुर्दशभिर्बाणैर्बाणं चिच्छेद सात्यकिः ।
ग्रस्तमाचार्यमुरख्येन वृष्टद्युन्नममोचयत् ॥ ३१
सिंहेनेव मृगं ग्रस्तं नरसिंहेन मारिष ।
द्रोणेन मोचयामास पाञ्चाल्यं शिनिपुंगवः ॥ ३२
सात्यकिं प्रेक्ष्य गोप्तारं पाञ्चाल्यस्य महाहवे ।
शराणां त्वरितो द्रोणः पङ्क्तिशत्या समर्पयत् ॥ ३३
ततो द्रोणं शिनेः पौत्रो ग्रसन्तमिव सृञ्जयान् ।
प्रत्यविध्यच्छितैर्बाणैः पङ्क्तिशत्या स्तनान्तरे ॥ ३४

C. 7 2607
E. 7 97
K. 7 97

S 'मदनेषु (for 'मनह') Cd gloss युगसंनहना, अथा
—^c) S जवानार्थेषु, K1.2.4 D1 'नातेषु, D2.4 -
जवानार्थेषु, T जवानार्थेषु, M2-5 'नामेषु (for 'नार्थेषु)
—^d) Dn2 D2-3 7 2 तन्मैत्र्या (for तन्मैत्र्यानि) S, K1
अभिपूजयन्, K1 अत्य, Dn2 D1 7 2 प्रम्य, D2
मनं (for अम्य) S तन्मैत्र्य समपूजयन्

26 ^a) K5 पङ्केन (for खड्गेन) Dn1 D3 च तवत्,
D7 च तवत् (for चरतवत्) —^b) D2.c शोणाश्वम् (for
'श्वान) D2.2 2 अमि- (for अमि) D. शोणानश्वान-
धिष्ठित —D2 reads 26^c-27^b on marg —^c) D2
तं (for न) K. B1.2 : Dn1 ददर्श (Dn1 दर्शना-) नातर
द्रोणस्य

27 D1 om. 27 D2 reads 27^{ab} on marg —^a)
Dn1 (befo-e corr as in text) D2.c पततो, D7 8
पतने, S चरतो (for पतनं) —^b) D7 8 वने स्वाभिय-
S द्रुवमाभिय (for वनेष्वामि) S K2 गृध्रिण —^c)
G1 M1.2 तत्र (for तथा) D1 S Cd अभिस (Cd 'मा-
रत् (for अभीमारत्)

28 ^a) S: Dn1 [क्र]ष्टु (for [क्र]त्स) T G2-3 तत्
श्रि (G2 श) तन्नेरेणान्य (G2 'णाद्य) —^b) K1-3 D1
म चाक्षिपत्, S अपातयत् (for समाक्षिपत्)

29 ^a) T G2-3 हयाना च (for हयांश्चैव) G1 M
हयाश्च चतुर षष्ट्या —^c) K1.2 वट्टाभ्या (for न^a)
—^d) B वौ (for [ट]भौ) K2 G2 प्राष्टि, K2 पाष्टि-
G1 M प्राष्टि; G4.5 प्राष्टि (for पाष्टि)

30 ^a) B2 5 तथा (for अथ). Dn1 [क्र]स्तौ (for
[क्र]स्तौ) —^b) G5 परम (for अपर) —^c) G.
7 8 -पूरं (for -पूरं —

519* वृष्टद्युम्नाय चिक्षेप शचीपतिरिवाशानिम् ।

31 ^a) B (except B3) Dc1 (marg as in text)
D1 तीक्ष्णैर् (for बाणैर्) —^b) B (except B3) Dc1
शणैर् (for बाणं) Dn1 मारिषि (for सात्यकि) —^d)
K4 D1 5 लचोदयत्, K5 B4 D2 ध्यमोचयत्, B1-3 5
D1 Dn1 विमोचयन् (Dc1 Dn1 'त्), T G2-6 प्रमोचयन्
(G2 'त्) (for नमोचयत्)

32 ^a) D2 राजन् (for ग्रस्तं) —^b) S संयुगे (for
मारिष) —^c) D2 3 द्रोणात्स, T G1.3-3 M द्रोणाद्,
G2 द्रोणात्तं (for द्रोणेन) —^d) G1 M1 पांचालं

33 ^a) S (except G5) सत्यक (G5 'कि) (for सा-
त्यकि) —^b) K1.2 D2 T G M1.2 पांचालस्य, B5 Dn2
'त्यं च (for 'त्यस्य) D2 महात्मन (for 'हवे) —^c)
D2 2 6 शरैश्च, T G1-4 M प्रमुखे, G5 प्राङ्मुखे (for
शराणा) —^d) S K1-3 D1 सम (S1 'मा) दयत्; K4
'दयति (hypermetric), K5 B Dc1 Dn2 D2-3 समा-
पयत् (for समर्प)

34 ^a) K4 D1.3 पुत्रो, S नसा (for पौत्रो) —^b)
K4 B4.5 अपि (for हव) D7 8 स मचमिव कुंजर
—^c) D2 शनैर् (for नितैर्) —^d) D7 8 पदात्रिशत्या
(for पङ्क्ति)

35 ^a) S: B2 सर्वं (for सर्वं) D2 G1 M1 3
रयात् (for रयात्). —^b) S: K1-4 B2.4 3
पांचाल्या; B3 D2.6

ततः सर्वे रथास्तूर्णं पाञ्चाला जयगृद्धिनः ।

सात्वताभिसृते द्रोणे घृष्टद्युम्नममोचयन् ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

७३

धृतराष्ट्र उवाच ।

बाणे तस्मिन्निकृते तु घृष्टद्युम्ने च मोक्षिते ।

तेन वृष्णिप्रवीरेण युयुधानेन संजय ॥ १

अमर्षितो महेष्वासः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।

नरव्याघ्रः शिनेः पौत्रे द्रोणः किमकरोद्युधि ॥ २

संजय उवाच ।

संप्रहृतः क्रोधविषो व्यादितास्पशरासनः ।

तीक्ष्णधारेषुदशनः शितनाराचदंष्ट्रवान् ॥ ३

संरम्भामर्षताम्राक्षो महाहिरिव निःश्वसन् ।

नरवीरप्रमुदितैः शोणैरश्वैर्महाजवैः ॥ ४

उत्पतद्भिरिवाकाशं क्रमद्भिरिव सर्वतः ।

रुक्मपुङ्खाञ्छरानस्यन्युयुधानमुपाद्रवत् ॥ ५

शरपातमहावर्षं रथघोपवलाहकम् ।

कार्मुकाकर्षविक्षिप्तं नाराचवहुविद्युत्तम् ॥ ६

°भिसृतं द्रोणाद् — °) Ś1 Dn1 D8 अवाक्षिपत्; K1-8 G8 अमोचयत्; K4 D1 T G2-4 अचोदयन् (K4 D1 'व'), K6 B Do1 Dn2 D3 4 5 7 अवा (B2 D1 5 'पा) क्षिपन्; B8 (marg) व्यमोचयन्; D3 6 अपातयन् (for अमोचयन्).

Colophon. — Sub-parvan Ś K1-8 8 B D (except D1 5) G1 M1 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K1-8 चतुर्थदिवसे, G5 चतुर्थेऽह्नि — Adhy name K5 G1 M1 2 घृष्टद्युम्नमोक्षणं; D1 घृष्टद्युम्नविमोक्षणं; D5 घृष्टद्युम्नविमोचन, Bom ed द्रोणघृष्टद्युम्नयुद्ध. — Adhy no (figures, words or both) B1 D2 94, B2 24, B3 Dn1 95, D3 T G2-4 93, G1 M 92, G5 91. — Sloka no Do1 Dn1 36, G5 37

73

1 °) Ś1 K1-4 द्रोणे (for बाणे) K1 4 Do1 D1 निकृते तु, K5 Dn1 D3 5 7 8 निपतिते, D2 निकृते च; D5 निर्हृते तु, G5 निकृतेषु (for 'ते तु) — °) K4 D1 मोक्षिते, K5 Dn1 रक्षिते; D2 मोक्षिते (for मोक्षिते) — °) S संयुगे (for संजय)

2 °) Ś K1 2 अमर्षिते — °) K2 D1 -शास्त्र (for -शस्त्र). — G5 om. (hapl.) 2°-4° — °) Ś K2-5 Dn1 D1 6-8, 8 -व्याघ्रे; K1 D5 -व्याघ्र; D1 -व्याघ्रेण (hypermetric) (for -व्याघ्रः). K4, 5 D3 6 पुत्रे, S (G5 om.) रथव्याघ्रं (G5 'त्रे.) शिनेः पौ (G5 पु)त्रं.

3 D1 G5 om 3 (for G5, of v 1 2) M4 om the ref — °) D1 5 8 संप्रहृतः, D2 M8-2 संप्रा (D1 'प्र) द्रवत्; T G2 संप्रस्तुत, G1 M1 2 'द्रुत; G5 'धुत, G5 'सूत (for 'द्रुत) D2 क्रोधवशो, M8 क्रोधविष्टो (for क्रोधविषो). — °) Ś1 व्यदितास्य, K1 2 4 D1 व्याधितास्य (for व्यादि') G1 M इवांतक (for -शरासन) — °) B1 -धारेण (for 'पु) — °) B1 T G5 द्रातः; B2 4 Dn2 सितः, D2 शिव, G1 4 M1 2 दार (for शित) Ś1 दंष्ट्रिवान्; D2 8 6 दष्टिक (for दंष्ट्रवान्)

4 G5 om 4°5 (of v 1 2) — °) Ś2 K1 निस्वनं; K5 Dn D2 6 S (G5 om) निश्वसन् (for निश्व) B Do1 महोरग इव श्वसन् — °) K5 laouna, B Do1 Dn2 नरवीर; D3 'वीरै (for 'वीर) Ś2 B1 5 -प्रमुदित; Do1 प्रमुदित, Dn1 D2 6 8 प्रमु (D5 'नु) दितैः, T G1 2 M प्रमु' (for -प्रमु) — °) Ś1 K1-4 Dn D1 4 5 मनोजवै; B2 महारथै (for 'जवै)

5 °) B2 उत्पतंतम् (for 'तद्भिर) Ś1 Do1 Dn8 आकाशे — °) B Do1 Dn2 D3 क्रामद्भिर; S पतद्भिर (for क्रम') Ś2 K1-4 D1 2 5, 6 सर्वतः; B Do1 Dn8 पर्वतान् (Dn2 'तं) (for सर्वत) K5 निष्पतद्भिश्च सर्वतः; Dn1 नृत्पद्भिश्चैव सर्वतः. — °) D7 8 रुक्मपुंखे शरै राजन्

6 °) K2 8 ताप; D4 G5 M8 5 द्रातः; M1 5 -धारं (for पात). K5 घोरं; Dn1 -घोरं (for -वर्ष) D7 संरम्भामर्षताम्राक्षो (= 4°). — °) B1, 2, 3 Do1

शक्तिखङ्गाशनिधरं क्रोधवेगसमुत्थितम् ।
द्रोणमेधमनावार्य हयमारुतचोदितम् ॥ ७
दृष्ट्वामिपतन्तं तं शूरः परपुरंजयः ।
उवाच स्रुतं शैनेयः प्रहसन्पुद्गदुर्मदः ॥ ८
एतं वै ब्राह्मणं क्रूरं स्वकर्मण्यनवस्थितम् ।
आश्रयं धार्तराष्ट्रस्य राज्ञो दुःखभयावहम् ॥ ९
शीघ्रं प्रजवितैरश्वैः प्रत्युद्याहि प्रहृष्टवत् ।

आचार्यं राजपुत्राणां सततं शूरमानिनम् ॥ १०
ततो रजतसंकाशा माधवस्य ह्योत्तमाः ।
द्रोणस्याभिमुखाः शीघ्रमगच्छन्वातरंहसः ॥ ११
इषुजालावृतं घोरमन्धकारमनन्तरम् ।
अनाघृष्यमिवान्येषां शूराणामभवत्तदा ॥ १२
ततः शीघ्रास्त्रविदुषोर्द्रोणसात्वतयोस्तदा ।
नान्तरं शरवृष्टीनां दृश्यते नरसिंहयोः ॥ १३

C. 7
B. 7
K. 7

महाध्वनिं, D₂ -महारय, D₃ s -महारव; G₁ s M -चला
दृक् (for -चला) —^o) K₁ s B Dc₁ Dn₁ D₇ s वि-
क्षेप (for विशिप्त) S कार्मुकैराव (G₂ 'वृ)त राजन्

7 ^a) K₅ -वरं, G₂ -धन (for -धर) K₁ शक्ति-
खङ्गं पादाधर, D₅ बहुशक्त्याशनिं, G₁ M खङ्गशक्त्या
शनिरव —^b) D₂ 7 समुच्छ्रित, D₃ -सस्थितं (sub-
metric), T G₂-s -समन्वित (for -समुत्थितम्) — Dc₁
om. (hapl.) 7° —^c) B₁ क्रोधवेगम् (for द्रोणमेवम्)
—^d) K₅ D.-s नोदितं (for -चोदितम्)

8 ^a) G₁ वै (for तं) S K D (except Dc₁)
दृष्ट्वामि (S₁ 'दृष्टु, S₂ K₁-4 D₁ 'दृष्ट्वा, D₇ s 'दृष्ट्वा
मि)पति (K₁ D₁ 'त)तं दृष्टं (K₁ द्रोणं, K₅ शूर, Dn₁
शूरम्) —^b) K₅ Dn₁ दृष्टं (for शूर) G₁ M शूरं
परपुरंजय —^c) K₁ D₄ -सैनेय —^d) S₁ Dn₁ युधि
(for युद्ध-) G₁ M₁ s दुर्मद

9 ^a) S₂ K₁ Dc₁ D₂ एव, K₃ एते, K₅ B₂ s Dn
D₃-s G₁ s पुनं, B₁ बल (for एतं) K₃ च (for वै)
K₁ एत ब्राह्मणं तं शूर (irregular), D₇ s एष वै ब्राह्मण
शूर. —^b) S₂ सु-, B₃ स्वे (for स्व) D₇ s स्थित
(for -स्थितम्) D₂ शूरकर्मण्यमस्थितं — K₃ om 9°-10^b
—^c) S K₁ D₁ आश्रयाद्, Dn₁ संख्य (sic), D₂
दूर हि, D₇ s आश्रयो (for आश्रय) K₅ Dn₁ D₂ s s S
धार्तराष्ट्राणा (for 'राष्ट्रम्) — K₃ om (hapl.) 9°-10°
—^d) D₇ s राजा दुःख-, S धर्मराज (for राज्ञो दुःख-)
K₅ -भयापहं, D₇ s 'वह (for 'वहम्)

10 K₃ om. 10^{ab}, K₅ om. 10^{ab} (for both, cf.
v l. 9) —^a) D₁ प्रज्वलितैर्, D₃-s प्रज्वलितैर् (for
प्रजवितैर्) —^b) D₃ प्रत्युद्याहि K₁ सुहृष्टवत्, Dn₁
प्रहृष्टवान्, G₁ M गतज्यय (for प्रहृष्टवत्) —^c) B₁ s
(marg) s Dc₁ पाहुपुत्राणां, D₂ शूर, D₇ s धार्त-
राष्ट्राणा (for राजपुत्राणा) —^d) D₃ -मानिनां S एव
युद्धामिनादिन — After 10, S ms

520* एवमुक्ततः स्रुतं सत्यकस्यावहद्वयम् ।

[M₄ सात्यकस्य (for सत्य) M₂ s द्रुत (for रयम्)]

11 ^b) K₃ सात्यकेश्व, Dn₂ मागवस्य, Cd माधवस्य
(as in text) —^o) G₁ M द्रोणाय (for द्रोणस्य)
—^d) Dn₂ om (hapl) from मगच्छ up to ततः शीघ्रा
(in 13^a) S₂ K₁-s आगच्छन्, S अवहन् (for अग-
च्छन्) — After 11, B Dc₁ D₅ ins

521* ततस्त्वां द्रोणशैनेयौ युयुधाते परंतपौ ।
शरैरेकसाहस्रैस्त्वाद्यन्वौ परस्परम् ।
इषुजालावृत व्योम चक्रत पुरुपर्पमौ ।
पूरयामासतुर्वीराबुभौ दश दिश शरै ।
मेधात्रिवावपापाये धारामिरिवरेतरम् । [5]
न स्य सूर्यस्तदा भाति न धवौ च समीरण ।

[(L 5) B₁ तपापाये, Dc₁ (before corr as above)
तपौ (for [आ]नपा)]

12 B₁ Dc₁ Dn₂ om 12 (for Dn₂, cf. v l. 11),
B₁ s read it on marg —^a) D₃ जालवृतं (for
'जाला) —^b) S₁ K₁ s s D₁ s T G₂-s ततंतर, K₂
तयां, B (B₅ om) समतत, D₂ ददत्तर (sic), D₂ s
महत्तरं (for अनन्तरम्) D₅ अधकारवृत्त तदा —^c)
S₂ D₇ अनादृश्यम्, D₂ कृश्यम् (for 'दृश्यम्) K₅
Dn₁ [अ]न्योन्य (for [अ]न्येषां) —^d) S₂ K D
(Dc₁ Dn₂ om) G₁ M वीराणाम् (for शूरा) B₁
शूराणामनिवर्तिना — After 12, B Dc₁ ms

522* मन्धकारीकृते लोके द्रोणशैनेययो शरै ।

13 Dn₂ om up to ततः शीघ्रा (cf. v l. 11) —^a)
B Dc₁ S तयो (for तत) G₁ M दिन्यास्त्र (for
शीघ्रास्त्र) —^b) S -सा (G₁ M -स)स्यकयोस् (for
'सात्वत) B₁ s D₂ s तथा (for तदा) —^c) B
Dc₁ D₁ दृश्ये (for दृश्यते) —
16^{ab} for the

इषूणां संनिपातेन शब्दो धाराभिघातजः ।
 शुश्रुवे शक्रमुक्तानामशनीनामिव स्वनः ॥ १४
 नाराचैरतिविद्वानां शराणां रूपमावभौ ।
 आशीविषविद्वानां सर्पाणामिव भारत ॥ १५
 तयोर्ज्यातलनिर्घोषो व्यश्रूयत सुदारुणः ।
 अजस्रं शैलशृङ्गाणां वज्रेणाहन्यतामिव ॥ १६
 उभयोस्तौ रथौ राजस्ते चाश्वास्तौ च सारथी ।
 रुक्मपुङ्खैः शरैश्छन्नाश्चित्ररूपा वभ्रुस्तदा ॥ १७
 निर्मलानामजिह्वानां नाराचानां विशां पते ।
 निर्मुक्ताशीविषाभानां संपातोऽभ्रुसुदारुणः ॥ १८

उभयोः पतिते छत्रे तथैव पतितौ ध्वजौ ।
 उभौ रुधिरसिक्ताङ्गावुभौ च विजयैपिणौ ॥ १९
 स्रवद्भिः शोणितं गात्रैः प्रस्रुताविव वारणौ ।
 अन्योन्यमभिविध्येतां जीवितान्तकरैः शरैः ॥ २०
 गर्जितोत्कृष्टसंनादाः शङ्खदुन्दुभिनिस्वनाः ।
 उपारमन्महाराज व्याजहार न कश्चन ॥ २१
 तूर्णीभूतान्यनीकानि योधा युद्धादुपारमन् ।
 ददृशे द्वैरथं ताभ्यां जातकौतूहलो जनः ॥ २२
 रथिनो हस्तिवन्तारो ह्यारोहाः पदातयः ।
 अवैक्षन्ताचलैर्नेत्रैः परिवार्य रथर्षभौ ॥ २३

14 G₄ om. 14-15 T G₁₋₃ s M om 14^{ab} —^b)
 D₇ ध्वानामि- (for धारामि) Ś₁ (sup l_{in} as in
 text) -घोषज (for -घातज) —^c) K₄ D₁ 4 शर
 (for शक्र) S (G₄ om) प्रावृषीवेद्रे (M₈₋₅ 'र्षाद्वि')
 मुक्तानाम् — K₄ om (hapl) 14^d-15^c

15 G₄ om 15, K₄ om 15^{ab} (for both, cf
 v 1 14) —^a) K₅ B Do₁ D_n D₁ 7 व्यतिविद्वानां,
 D₂ 8 6 प्रतिभिन्नानां (for अतिविद्वानां) —^c) D₅ विद-
 द्राणा, D₈ G₂ -विशिष्टानां, D₇ 8 विमिश्राणा, T G₁.
 8 8 M -निविष्टानां (for -विद^c) —^d) K₁ *स्वन
 (for भारत)

16 S (except G₄) reads 16^{ab} for the first time
 after 13 —^a) T G₁₋₃ s M (all second time) स
 तयोस् (for तयोर्ज्या) —^b) D₆ 7 व्यश्रूयत (for
 व्यश्रू^c) D₄ सुदक्षिण, D₇ पुरातन (for सुदारुण)
 T G₁₋₃ (all both times) 4 8 M (last six both times)
 श्रूयते युध्यमान (M₈₋₅ [all first time] °द्वशौड)यो —^d)
 D₅ वज्रेणाम् (for वज्रेण) B₂ D₆ इति (for इव)

17 D_{n2} om. (hapl) 17-18 —^a) S उभौ तौ हि
 (for उभयोस्तौ) D₃ सेनयो (for तौ रथौ) —^b)
 G₃ 4 तौ चाश्वस्तौ (for ते चाश्वास्तौ) —^c) Ś₂ K₅ B
 (except B₁) D_{n1} D₄ G₁ 2-5 M छिन्नाश्, K₄ छत्रं;
 D₅ विद्वान् (for छन्नाश्) —^d) K₁ तथा D₃ चित्र-
 रूपाभवस्तथा

18 D_{n2} om. 18 (of v 1 17) —^b) K₅ D_{n1}
 तोमराणां (for नाराचानां) —^c) Ś₂ K₁₋₃ Do₁ D_{n1}
 D₇ 8 विषाभानां, D₂ -विषाणां हि (for 'भानां')

19 ^b) S पतितौ च महाध्वजौ — After 19^{ab}, S

ins

523* निवृत्ततो शरैस्तीक्ष्णैर्द्रोणसत्यकयोस्तदा ।

[G₃ 5 -सत्यकयोस]

—^c) T G₂₋₅ -ससिक्ताव्, G₁ M -रक्तागाव् (for -सिक्ता
 झाव्) —^d) Ś₂ K₁ विषयैपिणौ, K₆ D_{n1} विजिगी^c
 (for विजयै^c)

20 ^a) D_{n1} D₈₋₈ श्रवद्भि (for स्रवद्भि) —^b) K₄
 प्रस्तुताव्, D_{n1} D₃ 4 0 7 प्रश्रुताव्, D₅ 8 प्रभिन्नाव्;
 G₈₋₅ प्रस्रुताव् (for प्रश्रुताव्) Ś₂ K₁ D₁ 7 8 वारणौ
 (for वारणौ) —^c) Ś₁ B Do₁ D₅ 6 अभ्यविध्येतां, K₁ 8
 अत्यवि^c, D₂ 4 अभि (D₄ 'भ्य'व^c) (for अभिवि^c)

21 ^a) Ś₂ K₁ 2 गर्जितोत्कृष्ट-, Do₁ D_{n1} D₇ 8 'तो
 कृष्ट-, T G₂₋₅ 'ताकृष्ट- (for 'तोत्कृष्ट) —^b) Some
 MSS -निस्वना —^d) D₃ व्याहरन्न च कश्चन, D₂
 व्याजहारानकस्वन

22 ^a) K₄ 5 D_{n1} D₁ 6-8 तूर्णी (for तूर्णी) Some
 MSS अनेकानि (for अनी) —^b) D₁ 8-5 योद्धा
 (for योधा) D₄ वै तद् (for युद्धाद्) G₁ M युद्धा
 योधा उपारमन् —^c) B₂ (marg as in text) D_{n2}
 ददर्श, B₄ D₇ 8 M₁ 2 ददृशुर (for ददृशे) Ś₂ K₁₋₄
 D₁ 7 8 द्वैरथे (for द्वैरथं) D₂ तात; T G₂ 5 द्वाभ्यां
 (for ताभ्या) —^d) B₄ 5 D₃ 6-8 M₁ 2 जातकौतूहलो
 जना, G₁ M₈₋₅ °हलैर्जेनै

23 ^a) K₅ D₇ 8 रथ (for हस्ति-) —^b) D₃ चाश्वा
 रोहा (for ह्या^c) K₆ पताकिन, B₁ 4 5 पदातिन,
 D₇ प्रहारिण (for पदातय.) —^c) Ś₂ K₁ D_n D₈₋₈

हस्त्यनीकान्यतिष्ठन्त तथानीकानि वाजिनाम् ।
 तथैव रथवाहिन्यः प्रतिच्यूह्य व्यवस्थिताः ॥ २४
 मुक्ताविद्रुमचित्रैश्च मणिकाञ्चनभूषितैः ।
 च्चजैराभरणैश्चित्रैः कवचैश्च हिरण्मयैः ॥ २५
 वैजयन्तीपताकाभिः परित्तोमाङ्गकम्बलैः ।
 विमलैर्निशितैः शङ्खैर्हयानां च प्रकीर्णैः ॥ २६
 जातरूपमयीभिश्च राजतीभिश्च सूर्यसु ।
 गजानां कुम्भमालाभिर्दन्तवेष्टैश्च भारत ॥ २७
 सखलाकाः सखद्योताः सैरावतशतहृदाः ।

अदृश्यन्तोष्णपर्यायि मेधानामिव वागुराः ॥ २८
 अपश्यन्नस्मदीयाश्च ते च यौधिष्ठिराः स्थिताः ।
 तद्युद्धं युयुधानस्य द्रोणस्य च महात्मनः ॥ २९
 विमानाग्रगता देवा ब्रह्मशुक्रपुरोगमाः ।
 सिद्धचारणसंघाश्च विद्याधरमहोरगाः ॥ ३०
 गतप्रत्यागताक्षेपैश्चित्रैः शङ्खविधातिभिः ।
 विविधैर्विस्मयं जग्मुस्तयोः पुरुपसिंहयोः ॥ ३१
 हस्तलाघवमत्त्रेषु दर्शयन्तौ महाबलौ ।
 अन्योन्यं समविद्येतां शूरैस्तौ द्रोणसात्यकी ॥ ३२

C. 7 27
B. 7 22
K. 7 28

अवेक्षंत (K₁ 'तो') (for अवे) B₃ च द्रैलेया (for [अ]चर्लेनेत्रे) —^d) D₂ नरपर्म (for रथ) — For 23^d, S subst

524* मवंत परिवार्योर्मा प्रतवाक्षाभिर्वीक्षिरे ।

[G₁ M प्रतीवाक्षाभि, G₃ घृनाक्षा हि (for प्रतवाक्षाभि)]

24^a) S विष्टति (for [अ]तिष्टन्त) —^b) M₁ रयानीकानि (for तथा) — K₂ om. 24^c-25^b —^c) S विष्टति (for तथैव) —^d) K₁ प्रतिच्यूह, D₃ च्यूह, D₅ प्रत्यच्यूह- (D. 'ह'), S प्रतिच्यूहे (for 'च्यूह')

25 K₂ om. 25^{ab} (cf. v l. 24) —^b) K₁ D₂ D₁ भूषणै (for भूषितै) —^c) S (except G₁ s) छत्रं (for चित्रं)

26^a) Cd वैजयन्ति- —^b) D₁ स्तोमात्र; S स्तोमैश्च (for स्तोमाङ्ग) S K₂-1 D₁ मंगलं, K₁ मलं (corrupt), T G₂ कण्ठं (for कम्बलं) ☞ Cd परिस्तोमोङ्ककम्बलमंजैत्यर्पानरत्तयम्! ☞ —^c) S (except T G₂) निमलैर् (for विम) B₁ (marg) s D₁ स्वर्णैर् (for शङ्खैर्) —^d) D₂ रयाना च, D₁ हयाना च (for हयाना च) —^e) K₁-1 D₁ read (with var) 7 74 5-6 for the first time after 26, repeating them in their proper place, while S₁ reads the same thereafter

27^a) D₂ D₃ सूर्यशैव (for मयीभिश्च) —^b) B₃ सजालीभिश्च (for राजती) S सूर्यनि —^c) M₃ s (sup lin) क्षुर- (for कुम्भ-) G₁ स-जालामिर (for 'माला') —^d) S₁ दातावा*श्च, S₂ दत्तमाल्यैश्च, K₁ दंतो दंतैश्च, K₂ s दंत*श्च, K₃ D₁ दत्तमालाश्च, B₃ दंतैर्गदैश्च, Cd दन्तवेष्टैश्च (as in text) S दंतैश्च

पृथिवी त (T G₃ य) दा

28^a) K₁ मखलाक मखद्योत, B₂ D₂ D₅ S सख- (G₁ M 'व')लाका मखद्योता (G₁ M₁ s 'त') —^b) K₅ पुरावण, D₂ s s पुरावत- (for मैरा) K₁ शतहृदा, S 'हृदा (for 'हृदा) —^c) B₂ अदृश्यंतस्तु, B₃ 'इयत स (for 'इयन्तोष्ण) T G₂- अदृश्यतोष्णपर्यंते, G₁ M प्रवृत्ते घसंकालाते —^d) B₂ (marg) D₁ पत्तय, T G₂-s M₂-s वागुरा, Cd वाग्मवा (for वागुरा)

29^a) D₂ प्रापश्यन्, D₃ s अपश्यत (for 'इयन्) D₁ वा (for च) —^b) T G₂-s तदा, G₁ M स्मृता (for स्थिता) D₂ D₃ s ते च यौधिष्ठिरास्थिता (D₅ 'धिता), D₁ s 'ष्टिरादय —^c) K₅ D₂ युद्ध तद् (by transp)

30 B. reads 30-35 twice —^a) S विमानस्वा- स्तदा (G₁ M₂-s 'तो) देवा —^b) B (B₃ both times) D₁ D₂ G₁ s M-सोम-, T G₃ s-देव (for 'शक्र) — After 30, S ins.

525* गन्धर्वा दानवा यथा राक्षसाप्सरस खगा ।

[G₅ राक्षसाप्सरस]

31 For the repetition in B₃, cf. v l. 30 —^a) D₃ s s G₁ M Cd प्रत्यागतक्षेपैश्च, D₁ 'गते क्षेपे (for 'गतक्षेपैश्च) —^b) B (B₃ both times) D₂ G₃ अस्त्रवि-, D. शस्त्राभि (for शस्त्रवि-) T G M₁ s-वातनं (for 'वातिभि) —^c) G₁ M अतीव (for विविधैर्)

32 For the repetition in B₃, cf. v l. 30 —^b) K₅ यलायल, D₃ s च लाघवं, S —^c) K₅ B₁ s :

ततो द्रोणस्य दाशार्हः शरांश्चिच्छेद संयुगे ।
 पत्रिभिः सुदृढैराशु धनुश्चैव महाद्युते ॥ ३३
 निमेषान्तरमात्रेण भारद्वाजोऽपरं धनुः ।
 सज्यं चकार तत्राशु चिच्छेदास्य स सात्यकिः ॥ ३४
 ततस्त्वरन्पुनर्द्रोणो धनुर्हस्तो व्यतिष्ठत ।
 सज्यं सज्यं पुनश्चास्य चिच्छेद निशितैः शरैः ॥ ३५
 ततोऽस्य संयुगे द्रोणो दृष्ट्वा कर्मातिमानुपम् ।
 युयुधानस्य राजेन्द्र मनसेदमचिन्तयत् ॥ ३६
 एतदस्त्रवलं रामे कार्त्तवीर्यं धनंजये ।

भीष्मे च पुरुषव्याघ्रे यदिदं सात्वतां वरे ॥ ३७
 तं चास्य मनसा द्रोणः पूजयामास विक्रमम् ।
 लाघवं वासवस्येव संप्रेक्ष्य द्विजसत्तमः ॥ ३८
 तुतोपास्रविदां श्रेष्ठस्तथा देवाः सवासवाः ।
 न तामालक्षयामासुर्लघुतां शीघ्रकारिणः ॥ ३९
 देवाश्च युयुधानस्य गन्धर्वाश्च विशां पते ।
 सिद्धचारणसंघाश्च विदुर्द्रोणस्य कर्म तत् ॥ ४०
 ततोऽन्यद्गुरुरादाय द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 अस्रैस्त्रविदां श्रेष्ठो योधयामास भारत ॥ ४१

Ms-5 अन्योन्यमतिशरौ तौ —^a) K1 शरैस्त्रैर्, S समरे
 (for शरैस्त्रौ) T G1 5 सात्यकौ, G1 M सत्यकौ (for
 सात्यकी)

33 For the repetition in B5, of v l 30 —^a)
 D1 8 S चार्णेय (for दाशार्हः) —^b) T G2-5 चार्णं,
 G1 M घाणाश् (for शराश्) Dn1 सायकै, D0 सात्यकि
 (for संयुगे) — D5 om (hapl) 33^c-34^d —^e)
 Dn1 सयुगे (for पत्रिभिः) D5 पत्रिभिः सुदृढ चापि
 —^f) S1 चर्म (for धनुश्) K5 Dn D2 7 8 महाद्युते,
 D3 S महीपते (for महाद्युते)

34 For the repetition in B5, of v l 30 D5
 om 34 (of v l 33) —^b) S1 महा (for स्पर)
 —^c) S1 Dn1 D1 5 7 8 सज्यं; D2 सजी (for सज्यं)
 B (B5 both times) D01 Dn2 तदपि, Dn1 तद्यास्त
 (sio), D2 8 तत्रापि (for तत्राशु) —^d) S2 च (for
 स) T G3 4 सत्यक K5 Dn1 सचिच्छेदास्य सात्यकि

35 For the repetition in B5, of v l 30 —^a)
 G5 तत्र (for ततस्) S आशु (for स्वरन्) — D1 om
 (hapl) 35^b-36^c —^b) S2 K1-4 D1 व्यदृश्यत; K5
 Dn1 D5 व्यवस्थित (for व्यतिष्ठत) —^c) S1 K1 Dn1
 D5 सज्यं सज्यं (K1 °ज्यं), D1 8 सज्य चक्रे (for सज्य
 सज्यं) B2 Dn2 धनुश्, G5 परश् (for पुनश्) Dn1
 चक्रे, D3 वास्य; T G2-5 चापं (for चास्य) —^d)
 B1 (marg.) 2 8 D01 चिच्छेद नव सप्त च, D5 °द नर
 सत्तम — After 35, B5 ins

526* चकार तत्र पन्थान ययौ येन जनार्दन ।

while, D1 8 ins

527* एवमेकशतं छिन्नं धनुषा दृढधन्विना ।

न चान्तरं तयोर्दृष्टं सधाने छेदनेऽपि च ।

36 D1 om. 36^a (of v l 35) —^a) D5 तत्तस्य

(for ततोऽस्य) —^a) S2 मनसि (for मनसा) B
 D01 T G2-5 [ए]तद्, G1 M [ए]वानु (for [इ]दम्).

37 ^a) K2 D2 अस्ति (for अस्त्र) —^a) B2 (marg)
 सत्वता B1 यदिदं मानुषर्षभे, Dn2 D2 3 5 °द सात्व
 तोत्तमे, T G1-4 M सत्यके चाशुविक्रमे, G5 सात्यको
 (? कौ) * * * क्रमे

38 ^a) S1 तं चापि, D1 5 ततोस्य (for त चास्य)

39 ^a) The portion of the text from अविदां
 up to 7 78. 25 is lost in S2 on missing folios D5
 ततो वास्य, D1 8 तत्र शस्त्र- (for तुतोपास्र) K2 श्रेष्ठास्य
 —^b) Dn1 यथा (for तथा) — For 38^c-39^b, S
 subst

528* लाघवं वृष्णिवीरस्य वासवस्येव दृश्य स ।

तुष्टुवर्लाघवात्तस्य देवा सामिपुरोगमा ।

[(L 2) G1 M1 2 चास्य (for तस्य)]

— After 39^{ab}, S ins

529* सिद्धचारणसंघाश्च साधु साधिति सुकुशु ।

— G5 om 39^c-40^b —^c) B2 न तामालोकयामासुर्
 S (G5 om) न तस्य (G1 Ms-3 तस्यैव, M1 2 तस्येव)
 लघुतामन्त्ये —^d) S (G5 om) [s]लक्षयन् (for लघुतां)
 B2 4 Dn2 D3 चारिण (for कारिण)

40 S2 missing (of v l 39) G5 om 40^{ab} (of
 v l 39) —^a) D2 देवास्य, T G1 5 M देवास्तु (for
 देवाश्च) —^b) M2 तु (for च) —^c) D5 द्रोणश्च
 (for द्रोणस्य) D5 पूजयामासु कर्म तत्

41 S2 missing (of v l 39). G5 5 om (hapl)
 41-42 —^a) Dn1 T G5 अथ (for ततो) —^b) S
 (G5 5 om) द्रोण शस्त्रभृतां वर —^c) D01 Ms-5 शस्त्रैर्
 (for अस्त्रैर्) D2 Ms-3 अस्त्रभृतां (for विदा) K1-3

तस्यास्त्राण्यस्त्रमायाभिः प्रतिहन्य स सात्यकिः ।
जघान निशितैर्वाणैस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४२
तस्यातिमानुषं कर्म दृष्ट्वान्यैरसमं रणे ।
युक्तं योगेन योगज्ञास्तावकाः समपूजयन् ॥ ४३
यदस्त्रमस्यति द्रोणस्तदेवास्यति सात्यकिः ।
तमाचार्योऽप्यसंभ्रान्तोऽयोधयच्छत्रुतापनः ॥ ४४
ततः क्रुद्धो महाराज धनुर्वेदस्य पारगः ।
वधाय युयुधानस्य दिव्यमस्त्रमुदैरयत् ॥ ४५
तदाग्नेयं महावोरं रिपुघ्नमुपलक्ष्य सः ।

अस्त्रं दिव्यं महेष्वासो वारुणं समुदैरयत् ॥ ४६
हाहाकारो महानासीद्दृष्ट्वा दिव्यास्त्रधारिणौ ।
न विचेरुस्तदाकाशे भूतान्याकाशगान्यपि ॥ ४७
अस्त्रे ते वारुणाग्नेये ताभ्यां बाणसमाहिते ।
न तावदभिपज्येते व्यावर्तदथ भास्करः ॥ ४८
ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनश्च पाण्डवः ।
नङ्गुलः सहदेवश्च पर्यरक्षन्त सात्यकिम् ॥ ४९
धृष्टद्युम्नमुखैः सार्धं विराटश्च सकेकयः ।
मत्स्याः शाल्वेयसेनाश्च द्रोणमाजग्मुरञ्जसा ॥ ५०

D₁ श्रेष्ठ T G₂ ३ युयुधानं नरन्यामं

42 Ś₂ missing (cf v l 39) G₁ ३ om 42 (cf v. l. 41) —^a Ś₁ K₁₋₄ अस्त्रमादाय (for 'मायाभि) Cd cites मायाभि —^b K₄ D₁ ३ प्रति (D₂ 'त्व) हन्यत्, B Dc₁ Dn D₂ ३ 'हत्य, D₇ ३ प्रनिहत्य (for प्रतिहन्य) S (G₁ ३ om) विह्वमन्त्रि (T₁ व्यधमच्छि) निरु- गत् — Ś₁ K₁₋₃ om (hapl) 42^b-44^b —^c S (G₁ ३ om) निजघ्ने (for जघान)

43 Ś₂ missing (cf v l 39) Ś₁ K₁₋₃ om. 43 (cf. v l. 42) —^a Dn₁ D₇ [अ]पि (for [अ]ति-) —^b D₂ तस्य तैर्, D₃ दृष्ट्वाग्नेय (for 'न्यैर्) D₇ न सम, G₁ M न कृत्वं (for अमम) K₄ D₇ परं (for रणे) D₈ दृष्ट्वा सैन्यसम परं —^d S पूजयति स भावका

44 Ś₂ missing (cf v l 39) Ś₁ K₁₋₃ om 44^{ab} (cf. v l. 42) —^a D₃ यदस्त्रमस्य द्रोणस्य —^c K₂ ३ ३ B₁ ३ D₁ ३ [s]य सभ्रातो, K₃ [s]न्य स' (for स्य- स') Dn₃ D₃ ० तदा (Dn₂ 'मा) चार्यमसंभ्रातो, S असं- भ्रात (G₃ 'भार्य) स्त्रदाचार्यो —^d Ś₁ K₁₋₃ D₁ ३ ३ ०-३ योधयत् (for अयोधयत्) D₆ पातन (for तापन) S योधयत्यरिसूट (G₁ M 'मर्द) न — After 44, Dn₂ D₃ ins

530* इत्यासीनुमुल शब्दो दुर्धर्षस्य रयं प्रति ।

45 Ś₂ missing (cf. v l 39) —^c S आग्नेय (for वधाय) —^d K₁ ३ ३ B₃ D₁ ३-३ उदी (K₃ 'दै-) रयन्; Dn₁ D₂ २. १ ३ T G₂-३ Ms-३ उदीरयत् (for उदैर्)

46 Ś₂ missing (cf v l. 39) Ś₁ K₁₋₃ Dn₃ om. (hapl.) 46. D₁ reads 46 twice —^a D महाराज (for 'घोरं) —^b

'लक्ष्य) D₈ तु (for स) B₁ रिपुं समुपलक्ष्य स —^c K₄ B Dc₁ D₁ (both times) G₂ दिव्यमस्त्रं (by transp) —^d K₄ D₁ (both times) ३ ३ ३ ३ समुदी रयन्, B₂ ३ Dn₁ D₂ ३ T G₂-३ Ms-३ 'दीरयत् (for 'दैरयत्)

47 Ś₂ missing (cf v l 39) —^b K₅ Dn₁ पारणो (Dn₁ 'री), D₁ ३ धार (D₁ 'रि) णे (for धारिणौ) G₁ M तयोर्लघुपराक्रमे —^c S चेरुश्च (for विचेरुश्च) K₂ D₂ तथा (for तदा) —^d G₁ M भूतान्यतर्हिता- न्यपि

48 Ś₂ missing (cf. v l 39) —^b T G₂-३ यदा (for ताम्या) Dn₁ बाणा, D₂ S बाणै (for बाण) D₃ समहिते (s₁₀), D₆ शनीहिते (s₁₀), G₁ M₁ ३ समाहिते, Ms-३ समाहिते (for समहिते) Ś₁ K B₁-३ Dc₁ D₁ ताम्या बाणासना (B₃ Dc₁ 'मा)हिते, D₇ ३ ताम्या पाणिसमागते —^c B₁-३ Dc₁ Dn₂ D₃ न यावद्, D₁ नदावद् (s₁₀) (for न तावद्) Ś₁ असिस *ते, K₁₋₄ D₁ आसि (K₂ 'ति) संघाते; K₃ भिपघेते (corrupt), B Dc₁ Dn₂ अम्य (Dc₁ 'भ्यु) पघेता, Dn₁ अनुपज्येते, D₂ अम्य', D₃ अन्यसज्येते (s₁₀) (for अभिपज्येते) T G₂-३ Ms (sup l_{in} as in text) न तदा ह्य (T G₂ 'दाम्य) भिपज्येते, G₃ ततदरभ्यभिपज्येते (corrupt) —^d K₁ ३ ३ D₁ व्यावर्तं च, K₂ 'तंतेव (for 'तंदय).

49 Ś₂ missing (cf v l 39) —^b K₄ D₁ पार्यंत (for पाण्डव) —^d K₁ ३ D₁ पर्यरक्षन्त (K₄ 'ति) (for 'रक्षन्त)

50 Ś₂ missing (cf. v l 39) —^a G₁

दुःशासनं पुरस्कृत्य राजपुत्राः सहस्रशः ।
द्रोणमभ्युपपद्यन्त सपत्नैः परिवारितम् ॥ ५१
ततो युद्धमभूद्राजस्तव तेषां च धन्विनाम् ।

रजसा संवृते लोके शरजालसमावृते ॥ ५२
सर्वमाविग्रमभवन्न प्राज्ञायत किंचन ।
सैन्येन रजसा ध्वस्ते निर्मर्यादमवर्तत ॥ ५३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

७४

संजय उवाच ।

परिवर्तमाने त्वादित्ये तत्र सूर्यस्य रश्मिभिः ।
रजसा कीर्यमाणाश्च मन्दीभूताश्च सैनिकाः ॥ १

तिष्ठतां युध्यमानानां पुनरावर्ततामपि ।
भज्यतां जयतां चैव जगाम तदहः शनैः ॥ २
तथा तेषु विपक्तेषु सैन्येषु जयगृद्धिषु ।

मत्स्य (for मत्स्या) K₂ D₁ ५ ५ साल्वेय- (for शाल्वेय-)
K₁ मत्स्यासाल्वेयसेनश्च (corrupt), D₇ ४ मात्स्य सा(D₃
शा)ल्वोभसेनश्च, S (G₄ om) मात्स्यसाल्वेयसेनाश्च —^d)
K₂ द्रोणेन, D₂ द्रोणाय (for द्रोणम्) B₃ आजगुर,
S (G₄ om) भम्ययुर (for आजगुर) D₂ D₂-३ ओजसा
(for अजसा)

51 Ś₂ missing (of v 1 39) D₂ G₄ om 51
(of v 1 50) —^o) K₅ D₄ ५ T G₂ ५ ५ द्रोणमभ्यव-
पद्यंत (D₅ 'ते), D₃ ६ 'मेवाभ्यपद्यंत, D₇ ४ 'मभ्यवर-
क्षंत, G₁ M 'मभ्यपत्न्यत्ता —^d) D₇ ४ शत्रुभि (for
सपत्नैः) K₁-4 D₁ विनवारित (for परि^o)

52 Ś₂ missing (of v 1 39) —^o) K₅ B₁-4
D₀ D₂ D₁-० तेषा तव च (B₂ [marg] D₀ तु वर-;
D₂ D₃ ५ च तव) धन्विनां —^d) Ś₁ K₁-4 D₁ समा
श्रिते, D₃ समुद्धते, S (except G₅) समाकुले (for
'वृते)

53 Ś₂ missing (of v 1 39) —^o) S आविद्धम्
(for 'ग्रम्) G₅ lacuna for मभवन्न —^o) K₁-३ ५
D₂ D₃ T G₁ २ ५ M₁-4 प्राज्ञायत, G₅ lacuna (for
प्राज्ञायत) — After 53, S ins

531* तेनान्तरेण पार्थस्तु रणे जित्वा महारथान् ।
अतिक्रान्तस्तदा युद्धं कृत्वा पर्यवतस्थिवान् ।

[(L. 1) G₅-५ छित्वा (for जित्वा). G₁ M नराधि-
पान् (for महारथान्). — (L. 2) G₁ 4 M तथा (for
तदा). G₅ कृत्वा पर्यव*स्थिवान् (for the post. half).]

Colophon. Ś₂ missing — Sub parvan Ś₁ K₁-३ ५
B D (except D₂ ५) G₁ M₁ २ जयद्रथवध — Day of

Drona's Generalship K₁ ३ चतुर्यदिवसे, D₇ ४ चतुर्य
युद्धदिवसे, G₅ चतुर्येऽह्नि — Adhy name K₅ D₁ ५
सात्वकियुद्धं, G₁ M₁ २ द्रोणसात्वकियुद्धं — Adhy no
(figures, words or both) B₁ 95, B₂ 25, B₃ D₂
D₅ 96, B₅ 103, D₂ 99, D₃ T G₂-4 94, G₁ M
93, G₅ 92 — Śloka no D₀ 55, D₂ 51, G₅
50

74

☞ This adhy (except st 5-6) is missing in Ś₂
(of v 1 7 73 39)

1 After the ref., S ins

532* वर्तमाने तथा युद्धे द्रोणस्य सह पाण्डुभि ।

[G₂ महा (for तथा)]

—^o) Hypermetric K₅ B₃-३ D₀ विवर्तमाने; B₁ २
D₂ निवर्तं (for परिवर्तं) D₂ चादित्ये, D₄ T G
आदित्ये (for त्वा) —^o) K₅ तत, G₄ तस्य, M₃-५
तसा (for तत्र) T G₂-५ सूर्ये च (for सूर्यस्य) B
D₀ D₃ ५ ६ तत्रास्त्रशिक्षर प्रति, B₃ (marg) तत्र अस्ता
चलं प्रति —^o) B D₀ D₂ D₃ ५-६ कीर्यमाणे, D₂
D₄ 'माणैश्च, T₁ G₂ M₄ 'माणैश्च (for 'माणैश्च) —^d)
K₂ मंदि भूताश्च D₂ ५ स्त्र (for च) K₂ सोमका, K₄
शैन्यका; D₂ ५ कौरवा (for सैनिका) K₅ B D₀
D₂ D₂-३ संदीभूते (D₇ 'तो) विवाकरे (D₇ 'र)

2 ^o) K₁ वध्यमानाना (for युध्यं). —^o) D₀ भाव
तिनाम् (for 'सैवाम्). —^o) D₂ भज्यतां (for जयतां).
S जयतां भज्यमानानां. —^d) D₂ दिवस (for तदहः).
D₇ ४ तार (D₅ 'व) काश्च शरैश्चिता .

3 D₂ om. 3-4. —^o) D₂ तदा; D₇ ४ तेषु (for

अर्जुनो वासुदेवश्च सैन्धवायैव जग्मतुः ॥ ३
 रथमार्गप्रमाणं तु कौन्तेयो निश्चितैः शरैः ।
 चकार तत्र पन्थानं ययौ येन जनार्दनः ॥ ४
 यत्र यत्र रथो याति पाण्डवस्य महात्मनः ।
 तत्र तत्रैव दीर्यन्ते सेनास्तत्र विशां पते ॥ ५
 रथशिक्षां तु दाशार्हां दर्शयामास वीर्यवान् ।
 उत्तमाधममध्यानि मण्डलानि विदर्शयन् ॥ ६
 ते तु नामाङ्किताः पीताः कालज्वलनसंनिभाः ।

स्नायुनद्धाः सुपर्वाणः पृथवो दीर्घगामिनः ॥ ७
 वैष्णवायस्मयशराः स्वायता विविधाननाः ।
 रुधिरं पतुगैः सार्धं प्राणिनां पपुराहवे ॥ ८
 रथस्थितः क्रोशमात्रे यानस्यत्यर्जुनः शरान् ।
 रथे क्रोशमतिक्रान्ते तस्य ते भ्रन्ति शत्रवान् ॥ ९
 ताक्ष्यमास्तरंहोभिर्वाजिभिः सायुवाहिभिः ।
 तथागच्छद्दृपीकेशः कृत्स्नं विस्मापयञ्जगत् ॥ १०
 न तथा गच्छति रथस्तपनस्य विशां पते ।

C 7 38
B 7 39
K 7 39

तथा) K1.2 निपक्षेपु, Dn2 विभक्षेपु, Some MSS त्रिमक्षेपु, D7 8 प्रभक्षेपु (for विपक्षेपु) —^b) S1 D2 जयगृद्धिपु (for 'गृद्धिपु) —^d) Dc1 D7 8 उप (for पत्र)

4 Dn1 om. 4 (cf v l. 3) —^c) Dc1 तेन, T G2-5 य च, M2-5 यत्र (for तत्र) —^d) K5 गतो (for ययौ) S तेन (for येन) K2 धनंजय (for जनार्दन)

5 S1 K (except K5) D1 read 5-6 for the first time after 7 73 26, S2 reads it after 7 73 26 —^b) S2 K2 (first time) माधवस्य, D1 (first time) सावतस्य (for पाण्डवस्य) —^c) K4 (both times) Dn1 D. तत्र च (D. स) (for तत्रैव) Dn1 दीर्यंत (for दीर्यन्ते) —^d) S1 D1 (both first time) T G M1 2 सैन्याम्, K2 (first time) सैन्यम् (for मैनाम्) S2 K1.2 D1 (last three first time) नरपम (for विशा पते) Dn1 दीर्यंत तत्र मारिप

6 For the repetition in S1 K1-3 D1 and the sequence in S2, cf v l. 5 G2 repeats 6^{ab} after 10 —^a) D2 रथशिक्षा (for 'शिक्षा) Dn1 च (for तु) —^b) S1 K1-3 D1 (all second time) विक्रिया (for वीर्यवान्) —^d) S2 मंगलानि (for मण्ड) S K1 2 D1 (all [except S2] first time) निदर्शयन्, K1 (second time) D2 7 8 व्यदर्शयन् (D2 'यत्), K5 व्युदीरयन्, Dc1 प्रदर्शयन् (for विद्)

7 ^a) B1 D2 G. तेन, T G2 4 ते तु (for ते तु) K1 नामाङ्कित S1 K2 पीना, K1 पीत, K4 पीडा, T G2-5 बाणा (for पीता) —^b) K1 सनिम् —^c) K1 स्नायुनद्ध, K5 D2 2 6 T G1 M 'वद्धा, G2 5 'यथा (for 'नद्धा) —^d) K2 पृथिवी D7 8 S पृथवो धोर (S 'व प्रिय) दर्शना

8 ^a) T1 G2 4 -शिरा (for -शरा) S1 K1.2 वैष्णवायस्मयशरा (K1 'र'), K4 B Dc1 Dn2 D1 वैष्णवाश्रायसाश्रोत्रा, D2 'वायोमयशरा, D2 6 विशिरा- (D2 'त्र)श्रायसाश्रोत्रा, D5 वैष्णवायस्मयाश्रैव, D7 8 वैष्णवा (D2 'व)श्रायममया —^b) K1 सा स्वया, K2 स्वायता, K4 B Dc1 Dn2 D2 8 प्रसंतो, K5 Dn1 सायका, D. सुपत्रा, D3 धमते, T2 G5 स्वायता (for स्वा) K1.2 विविधा नरा (K1 'र'), K5 D7 8 'धा शरा, K5 B Dc1 D2 2 6 G5 'धानरीन् (for 'धानना) —^c) D3 पतुगै, S विहगै (for पतुगै) —^d) K1 ययुर, D6 वपुर (for पपुर)

9 ^a) D2 रथस्थित, D3 S (except G2) रथे स्थितो (G2 'ते) (for रथस्थित) B (except B2) Dc1 D6 S [s]प्रत क्रोशं (S 'शे) (for क्रोशमात्रे) Dn2 रणे स्थित क्रोशमात्रेण (hypermetric), Cv रथस्थितोर्जुन क्रोशे —^b) D2 यान्यान्यस्यार्जुन शरान्, G1 M याञ्छरान्मुच- तेर्जुन, Cv as in text —^c) M3 रथ (for रथे) T G2 4 रथाञ्छोशमतिक्राता —^d) S1 K1 2 4 5 तेस्य नि, K3 Dn1 D1 4 5 तस्य नि, S पतंतो (for तस्य ते) D2 6 तस्य ते पपुराहवे (D2 'रभिवद्) छ Cd यान शरान् क्रोशमात्रे स्थित क्षिपति ते शरास्तस्मिन् क्रोशमात्र गते रथे महीं पतंतीति लाघवमुक्त रथस्य ॥ Cv क्रोशे क्रोशपरिमितस्थले यान् शरानप्रत पश्यति तस्य अर्जुनस्य ते शरा रथे क्रोशमतिक्रान्ते सति पृष्ठभागे शत्रवान् भ्रन्ति । शर- वेगादपि रथवेगोऽविमहानिति भाव । छ

10 ^a) Dn1 D5 ताक्ष्यं (for ताक्ष्यं) —^b) D4 5 वाजिभि मम (D5 सुम) नोदितै, D5 'भि बहु सायुभि — G5 om 10^c-12^c —^c) K4 B Dc1 Dn2 D2 2 6 तत्रा (for तथा) Dn1 D4 G1 4 M1 2 [ख] गच्छन् (for 'च्छद्) —^d) Dn1 सर्वं (for कृत्स्नं G2 repeats 6^{ab}

नेन्द्रस्य न च रुद्रस्य नापि वैश्रवणस्य च ॥ ११
 नान्यस्य समरे राजन्नातपूर्वस्तथा रथः ।
 यथा ययावर्जुनस्य मनोभिप्रायशीघ्रगः ॥ १२
 प्रविश्य तु रणे राजन्केशवः परवीरहा ।
 सेनामध्ये ह्यांस्तूर्णं चोदयामास भारत ॥ १३
 ततस्तस्य रथौघस्य मध्यं प्राप्य ह्योत्तमाः ।
 कृच्छ्रेण रथमूहुस्तं क्षुत्पिपासाश्रमान्विताः ॥ १४
 क्षताश्च बहुभिः शस्त्रैर्युद्धशौण्डैरनेकशः ।
 मण्डलानि विचित्राणि विचेरुस्ते मुहुर्मुहुः ॥ १५
 हतानां वाजिनागानां रथानां च नरैः सह ।
 उपरिष्टादतिक्रान्ताः शैलाभानां सहस्रशः ॥ १६

एतस्मिन्नन्तरे वीरावावन्त्यौ भ्रातरौ नृप ।
 सहसेनौ समार्हेतां पाण्डवं क्लान्तवाहनम् ॥ १७
 तावर्जुनं चतुःपथ्या सप्तत्या च जनार्दनम् ।
 शराणां च शतेनाश्वानविध्येतां मुदान्वितौ ॥ १८
 तावर्जुनो महाराज नवभिर्नतपर्वभिः ।
 आजवान रणे क्रुद्धो मर्मज्ञो मर्मभेदिभिः ॥ १९
 ततस्तौ तु शरीघेण वीभत्सुं सहकेशवम् ।
 आच्छादयेतां संरुधौ सिंहनादं च नेदतुः ॥ २०
 तयोस्तु धनुषी चित्रे भल्लाभ्यां श्वेतवाहनः ।
 चिच्छेद समरे तूर्णं ध्वजौ च क्रनकोज्ज्वलौ ॥ २१
 अथान्ये धनुषी राजन्प्रगृह्य समरे तदा ।

(for नेन्द्रस्य). B₁ s Dn₂ न तु, Dn₁ D₇ s च न (by transp) D₂ रुद्रस्य (for रुद्रस्य) S (G₅ om.) न शकस्य न रुद्रस्य —^a) S (G₅ om.) न च (for नापि)

12 D₈ s G₅ om. 12^{ab} (for G₅, cf v 1 10) —^a) D₈ यच्चास्य (for नान्यस्य) — D₇ s om. (hapl) 12^b-13^a —^b) B₄ Dc₁ Dn₁ तथाविध, D₅ तथा परै (for तथा रथ) —^c) K₅ D₅ यथा यथा चार्जुनस्य, Cv as in text —^d) Cd oites मनोभिप्राय K₅ चीर्यग (for शीघ्रग) Cv as in text

13 D₇ s om 13^a (of v 1 12) —^a) Ś₁ स प्रविश्य, K₁ s s प्रविश्य च K₂ प्रविश्य महाराजन् (sub-metric) —^c) B₃ s Dc₁ सैन्यमध्ये (for सेना) —^d) K₅ Dn₁ प्रेषयामास, D₈-s नोद* (for चोद*)

14 ^a) Ś₁ तथा, D₁ तत्र (for ततस्) —^c) D₁ om (hapl) from मूहु up to विचेरुस्ते (in 15^d) B₁ s D₃ s T G₁ s s M ते (for तं) G₅ (sup lsn, sec m) कृच्छ्रेण रथभारेण —^d) K₄ s Dn₂ D₂ s समन्विता, Dn₁ श्रमाकुला (for न्विता)

15 D₁ om up to विचेरुस्ते (of v L 14) —^a) D₂ G₄ कृताश्च (for क्ष*) —^d) Dn₁ समतत* (for मुहुर्मुहु)

16 ^b) D₇ s सहस्रश (for नरै सह) —^d) Ś₁ शैलाना च, K₁ s *** च, K₄ D₁ नागाना च (for शैलाभानां) — After 16, S ins

533* श्रमेण महता युक्तास्ते हया यातरहस ।

मन्दवेगगता राजन्संवृत्तास्त्रय संयुगे ।

[(L 2) G₅ M नेगतरा (for 'गता) G₅ सवतांश्च (for सवृत्ताश्च)]

17 ^a) D₇ वीराश् (for वीराव्) —^b) D₇ चावत्यौ D₃ s युधि (for नृप) —^c) S सहसैन्यौ त (G₂ स) मार्हेता —^d) D₁ क्रात, T G (except G₁) भ्रात (for क्लान्त-)

18 K₁-3 om (hapl) 18 —^c) B (except B₂) Dn₂ शरैरश्वान् (for शतेना) —^d) D₃ अभिद्येता, D₇ s संविध्येता, T G₂-5 अयु* (for अवि*) G₁ M मुदायुतौ (for न्वितौ)

19 ^a) D₂ शरैराणीविपाकारैर्द — B₄ om. (hapl) 19^d-22^c —^d) B₂ मंत्रभेदिभि (for मर्म*)

20 B₄ om 20 (of v 1 19) —^a) Some MSS शरौघेन — After 20^{ab}, Dn₁ reads 21^{cd} —^c) Ś₁ विश्रुधौ (for सरुधौ) S छादयेता सुसंर (G₂ s 'कु) द्वौ —^d) T G (except G₁) सिंहनादाश् B₁-3 S च (B₃ तु) चक्रतु, B₅ Dc₁ प्रचक्रतु, D₂ s 6-8 विनेदतु (for च ने*)

21 B₄ om. 21 (of v 1 19) —^a) B₅ om तु D₁ चात्र, D₇ s शुभ्रे, S सु (G₄ सृ)ष्टौ (for चित्रे) — After 21^{ab}, T G₂ s s read 23^d-24^a, for the first time, repeating the same in its proper place. Dn₁ reads 21^{cd} after 20^{ab}. G₄ om (hapl) 21^d-23^c D₅ transp 21^d and 24^d

22 B₄ om. 22^{ab} (of v. 1 19). G₄ om. 22 (of

पाण्डवं भृशसंकुद्वावर्दयामासतुः शरैः ॥ २२
 तयोस्तु भृशसंकुद्दः शराभ्यां पाण्डुनन्दनः ।
 चिच्छेद घनुपी तूर्णं भृश एव धनंजयः ॥ २३
 तथान्यैर्विग्नित्वस्तूर्णं हेमपुङ्खः जिलाशितैः ।
 जवानाश्चान्स्पदातांस्तयोर्भौ पाणिंसारथी ॥ २४
 ज्येष्ठश्च च शिरः कायात्क्षुरप्रेण न्यकृन्तत ।
 स पपात हतः पृथ्व्यां वातरुण इव द्रुमः ॥ २५
 चिन्दं तु निहतं दृष्ट्वा अनुविन्दः प्रतापवान् ।
 हताश्वं रयमुत्सृज्य गदां गृह्य महाबलः ॥ २६

अभ्यद्रवत संग्रामे भ्रातुर्वधमनुस्मरन् ।
 गदया गदिनां श्रेष्ठो नृत्यन्निव महारथः ॥ २७
 अनुविन्दस्तु गदया ललाटे मधुसूदनम् ।
 स्पृष्ट्वा नाकम्पयत्कुद्धो मैनाकमिव पर्वतम् ॥ २८
 तस्यार्जुनः शरैः पङ्क्तिर्ग्रीवां पादौ भुजौ शिरः ।
 निचर्त स संछिन्नः पपाताद्रिचयो यथा ॥ २९
 ततस्तौ निहतौ दृष्ट्वा तयो राजन्पदानुगाः ।
 अभ्यद्रवन्त संकुद्धाः किरन्तः शतशः शरान् ॥ ३०
 तानर्जुनः शरैस्तूर्णं निहत्य भरतर्षभ ।

C 7 2898
E 7 89 31
K 7 99 32

v l 21) —^a) Ś1 B2 तथान्ये, K1: D1 वाच्ये
 (for अथान्ये) —^b) D2 प्रतिपृष्ट नराविर्षा —^c) Ś1
 'संकुद्द' (for मनुद्द्वार) —^d) Ś1 व*यामासतु, K1 2
 वदया, B1 D2 अर्षया, D. वर्षया (for अर्षया)

23 G1 om. 23^{ab} (cf v l 21) Dn2: om 23^{ab}
 For 23^{ab}, S (G1 om) subst

534* तौ तु शस्त्रभृता श्रेष्ठ शरैः मतोऽय भारत ।

—^c) = var 21^c Ś1 चिच्छिदे (for चिच्छेद) K B
 (except B2) D (except Dn2 D1) T G2 2 2 घनुपी
 चिच्छिदे तूर्णं — T G2 2 2 read 23^d-24^a for the first
 time after 21^{ab}

24 For the repetition in T G2 2 2, cf v l 21
 —^a) B1 Dn D2 2 T (both times) G1 2 2 (last two
 both times) 2 (both times) अथान्यैर्, D2 तथा
 शरै, D. तथा च (for तथान्यैर्) Ś1 K Dn1 D1 2
 2 2 विमर्ष, D2 विदिर्ष, T G2 (all second
 time) विविर्ष (for विदिर्ष) —^b) K2 B Dc1 Dn2
 D2 रश्मपुर्ष (for हेम) Dc1 Dn1 D2 2 2 2 शिला
 शिव —^c) B Dc1 G2 तथा सूतौ, Dn2 D2-4 6 पदा
 तीश्व, T G2-2 तथा सूत, G1 M तत सूत (for मपदा
 वास्) —D. transp 21^d and 24^d —^d) K1 तयो तौ,
 B वातुर्भौ (for तयोर्भौ) K2 2 D1 पाणिं (for पाणि-)
 T G1 2-2 M पाणिं (T पाणिं) च मपदानुगं (G2 'ग'),
 G2 पाणिं चापवधानुग

25 ^{ab}) Dn2 श्रेष्ठ्य (for ज्येष्ठ्य) D2 2 6 T G1-2 6
 M (except M2) तु (for च) S (except M2) transp
 शिर कायान् and क्षुरप्रेण K2 Dn1 निरुत्त, G2 अरु-
 तत —^c) B2 पपात च (for स पपात) Ś1 तत (for
 हत) D2 पृथिव्यां (for पृथ्व्या) —^d) K1

K2 Dc1 Dn1 D1 2 'भद्र, D2 वाताहत (for वातरुण)
 K1 द्रुमा — After 25, D2 ins

535* निहतो रुधिराकाद्द कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

26 ^a) Ś1 हि, K2 D1 वि (for तु) Dn1 M2
 निहितं (for निहत) D2 स विदं तु हत दृष्ट्वा —^b)
 N (except Ś1 D2, Ś2 missing) हनुविन्द (for अनु)
 —^c) M2-3 हताश (for 'श्वं) D2 उत्सृज्य (for उत्सृज्य)
 —^d) D2 2 6 गदाहस्तो महारथ (D2 'बल')

27 ^a) K2 Dn2 अभ्यवर्तत; K2 S 'द्रवन्त (for
 'द्रवत) D2 प्रदुद्वाव च संग्रामे —^c) D2 तरसा (for
 गदया) B Dc1 Dn1 D1 2 2 रथिना (for गदिना) —^d)
 D2 मूर्ध्नि दृष्यमतादयत्

28 ^a) D2 अनुविन्दस्य, D1 7 'विन्दस्तु, S 'विन्द स
 —^b) D2 मुनिं वै (sic) (for ललाटे) —^c) Ś1 K2 D1
 विष्वा (for स्पृष्ट्वा) —^d) G2 मैनाक इव पर्वत

29 ^a) Ś1 K Dn1 D1-2 तूर्णं (for पङ्क्ति) —^b)
 M2 2 गदां (for ग्रीवां) G1 उभौ (for भुजौ) G2
 ग्रीवा पाद शिरो भुजौ —^c) Ś1 K1 2 2 B1 2 Dc1 D1 2
 2 2 2 निचर्त (for निच) Ś1 K2 2 D1 2 समं छिन्न,
 B2 च संछिन्न, D2 6 तु (D2 सु) सं, S स तु छिन्न
 (for स संछिन्न) —^d) K2 G2 अद्रिचलो, K2 D2
 'वरो (for 'चयो) Dn1 पपाताद्रिचयोपम

30 ^b) T G2 ततो (for तयो) K2 D1 पदातय
 (for 'नुगा) —^c) D1 6 अभ्यवर्तत (for 'द्रवन्त)

31 ^b) B2 Dn1 M1 2 भरतर्षभ, Dc1
 —^c) K1-2 D3 हरोत्त (for ' ')
 यथा —^d

व्यरोचत यथा बहिर्दीवं दग्ध्वा हिमात्यये ॥ ३१
 तयोः सेनामतिक्रम्य कृच्छ्राभिर्याद्धनंजयः ।
 विवभौ जलदान्भित्त्वा दिवाकर इवोदितः ॥ ३२
 तं दृष्ट्वा कुरवस्त्रस्ताः प्रहृष्टाश्चाभवन्पुनः ।
 अभ्यवर्षस्तदा पार्थ समन्ताद्भरतर्षभ ॥ ३३
 श्रान्तं चैनं समालक्ष्य ज्ञात्वा दूरे च सैन्यवम् ।
 सिंहनादेन महता सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ३४
 तांस्तु दृष्ट्वा सुसंरन्धानुत्समयन्पुरुषर्षभः ।
 शनकैरिव दाशार्हमर्जुनो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५
 शरार्दिताश्च ग्लानाश्च हया दूरे च सैन्यवः ।

किमिहानन्तरं कार्यं ज्यायिष्ठं तव रोचते ॥ ३६
 ब्रूहि कृष्ण यथातत्त्वं त्वं हि प्राज्ञतमः सदा ।
 भवन्नेत्रा रणे शत्रून्विजेष्यन्तीह पाण्डवाः ॥ ३७
 मम त्वनन्तरं कृत्यं यद्वै तत्संनिबोध मे ।
 हयान्विमुच्य हि सुखं विशल्यान्कुरु माधव ॥ ३८
 एवमुक्तस्तु पार्थेन केशवः प्रत्युवाच तम् ।
 ममाप्येतन्मतं पार्थ यदिदं ते प्रभाषितम् ॥ ३९
 अर्जुन उवाच ।
 अहमावारयिष्यामि सर्वसैन्यानि केशव ।
 त्वमप्यत्र यथान्यार्यं कुरु कार्यमनन्तरम् ॥ ४०

32 ^a) D₈ सेनामतिक्रम्य कृच्छ्रान् — ^b) B D₀₁ D₂
 D₂ इव, D₆ S निघ्नन्, Cd निर्याद् (as in text)
 D₈ निर्यातश्च धनजय — ^c) D₂ निर्वभौ (for विवभौ)
 B₂ 4 D₂ D₄ 5 जलद (for °दान्) B₁ D₂ D₂ 4 5
 7. 8 G₅ हित्त्वा, D₈ हत्त्वा (for भित्त्वा) — ^d) K₅
 D₂ निशाकर (for दिवा°) K₁₋₃ D₁ इवोदित (for
 °दित°)

33 ^a) D₂ शतश (for कुरवस्) Ś₁ कुन्दा, D₂
 शरा, T G₂₋₅ सर्वे (for त्रस्ता) — ^b) D₂ नृप (for
 पुन) — ^c) K₅ 5 D₂ D₈ 4 7 8 अभ्यवर्ष (for °व-
 पर्ष) D₂ तथा (for तदा) B D₀₁ D₆ S अभ्यवर्ष-
 (T G₂₋₅ °द्रवं)त पार्थ च (G₁ M₃ 4 ते) — ^d) D₂
 सर्वतोद्भुतदर्शन

34 K₄ D₁ om (hapl) 34^a-35^b — ^a) D₄ आतं
 चैव (for श्रान्तं चैनं) D₂ समालोक्य (for °लक्ष्य)
 छः Cd अर्जुनत्रास श्रातत्वदर्शनात् छः — D₅ reads
 34^b-35^b twice — ^b) D₂ D₆ मत्वा, D₃ गत्वा (for
 ज्ञात्वा) D₃ दूर (for दूरे) — ^d) D₂ समवारयन्
 (for पर्य°)

35 For the repetition in D₅, of v l 34 K₄
 D₁ om. 35^{ab} (of v l 34) — ^a) K₁₋₃ दृष्ट्वा तास्तु
 (by transp), D₂ तान्दृष्ट्वा च, D₂ स तान्दृष्ट्वा G₁ M
 सुसंक्रुद्धान् (for °रन्धान्) — ^b) K₅ D₂ D₅ (both
 times) 6 विस्मयन्, B₂ क्षमयत्, D₀₁ व्यस्मयन्, G₅
 उरस्सरन्, M₃₋₅ उरस्सजन्, Cd उरस्मयन् (as in text) Ś₁
 D₈ M₃ पुरुषर्षभ, K₁₋₃ D₂ 4 G₂ भरतर्षभ (G₂ °भ)

36 ^a) D₂ भमाश्, D₈ 6 ग्लानाश्, S कृतांश (for
 ग्लानाश्) — ^c) D₃ 6 किं मया (for किमिह) — D₆

reads 36^d-38^d twice — ^d) K₅ D₂ 7 8 भूयिष्ठ, D₂
 D₁ यद्विष्टं, D₂ श्रेष्ठं वै, D₃ 6 (both times) ह्यपीष्टं,
 T G₃ 4 श्लाघिष्टं, M₃₋₅ ज्यायिष्ठ्य (for °ष्ठं) D₂ इह
 (for तव)

37 For the repetition in D₆, of v l 36 — ^a)
 B₈ (marg as in text) यथावृत्त (for °तत्त्वं) — ^b) D₆
 (second time) तदा (for सदा) D₂ त्वं हि प्राज्ञो मतो
 मम, D₅ त्वं हि कार्यमत सदा — ^c) K₂ * * * नेत्रा,
 D₀₁ भवन्कृते, D₂ D₈ 6 (second time) भवजितान्;
 D₂ भवज्याद्, Cd भवन्नेत्रा (as in text) — ^d) Ś₁
 K₁ 2 4 D₂ D₁ 8 6 (both times) विजे (D₂ °जि)प्यते
 (D₂ D₈ 6 [both times] °ति) हि, D₅ जयिष्यतीह,
 D₇ विजेष्यति ह (for °प्यन्तीह)

38 For the repetition in D₆, cf. v l 36 — ^a)
 D₆ (first time) कार्यं (for कृत्यं) D₄ ममाप्येतन्मत
 कृत्य — ^b) D₇ 8 युद्धे (for यद्धे) B D₀₁ D₂ D₂
 6-8 तत्त्वं (for तत्सं-) — ^c) Ś₁ K₁₋₃ D₁ विमुञ्च (for
 विमुच्य) D₂ विमुखान् (for हि सुखं)

39 ^b) D₂ ह (for तम्) D₅ केशव परवीरहा
 — Before 39^{cd}, Ś₁ K₁₋₃ D₁ 1ns केशव, K₁ श्री
 वासुदेव उवाच — ^d) D₆ तेत्र, D₇ मे प्र- (for ते प्र).
 — After 39, K₄ D₂ 1ns an addl colophon.

40 ^a) T G₃₋₅ अहं हि वारयिष्यामि. — ^b) D₀₁
 G₅ माधव (for केशव) D₂ सुदयिष्यामि केशव. — ^c)
 Ś₁ K₁ D₁ 7 8 यथा न्याय्यं. — ^d) D₂ अवातरं (for अन-
 न्तरम्). — K₅ D₂ D₄-6 1ns an addl colophon
 after 40, K₄ D₂, after 39 [Sub-parvan K₅
 जयद्रथसेनाप्रवेशे विदालुर्विदयोर्वध, D₂ D₆ 6 विदालु

संजय उवाच ।

सौञ्चतीर्य ग्योपन्यादसंभ्रान्तो धनंजयः ।
 गाण्डीवं धनुगदाय तर्था गिरिरिवाचलः ॥ ४१
 तमभ्यधावन्क्रोशन्नः क्षत्रिया जयक्रान्तिणः ।
 दृढं छिद्रमिति ज्ञान्वा धरणीम्यं धनंजयम् ॥ ४२
 तमेकं ग्धवंशेन महता पर्यवारयन् ।
 विरुप्यन्नश्च चापानि विमुञ्जन्तश्च नायकान् ॥ ४३
 अस्त्राणि च विचित्राणि क्रुद्राम्त्र व्यदर्शयन् ।
 छाद्रयन्तः ऊरुः पार्थ मेघा इव दिशःकम् ॥ ४४
 अभ्यद्रवन्त वेगेन क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभम् ।

रथमिहं रथोदारः मिहं मत्ता इव द्विपाः ॥ ४५
 तत्र पार्थस्य भुजयोर्महद्वलमदृश्यत ।
 यत्कुद्धो गृह्लाः सेनाः सर्वतः समवारयत् ॥ ४६
 अस्त्रैस्त्राणि संवार्य द्विपतां सर्वतो विभुः ।
 इषुभिर्महुमिम्तूर्णं सर्वानिव समावृणोत् ॥ ४७
 तत्रान्तरिक्षे वाणानां प्रगाढानां विशां पते ।
 संवर्षण महाचिप्मान्यावक्रः समजायत ॥ ४८
 तत्र तत्र महेष्यामैः श्वमद्भिः शोणितोक्षितैः ।
 ह्यैर्नार्गैश्च संभिन्नैर्नदद्भिश्चारिर्गर्जनैः ॥ ४९
 संग्रधैश्चारिभिर्गर्जरैः प्रार्थयद्भिर्जयं मृधे ।

C 7 37,
 B 7 92,
 K 7 99

विशेष, D₁ महुंतेमेनाप्रयेते विद्वानुत्तर — *All 50 (f. are, words of 1 'th) D₁ 57*

41 *) D मोरुतीर्यो (for तीय) — °) D₁ गार्नीय, D₂ गादिन

42 *) D अन्वधान (for अन्व) — °) B₁ गृह्णित, D₂ गार्दिन (for चार्दिन) — °) K₂ क्षमि शरणा, G₁ M इत् छिद्र (for इति ज्ञान्वा) — °) S₁ K₁₋₃ D₁ D₂ : : : धरणीय, G₁ M₂ : : : जीव्यो D₂ दिशःकम्, G₁ M₂ : : : चर्याय

43 *) B ष्ट, S ष्ट (for ष्ट) M₁ (by corr as in text) तु (for रथ) — °) D₂ क्षत्रिया, S समवत (for मद्रथ) — After 43^{ab}, D₂ ms line 5-6 of 537^a, repeating the same in their proper place — °) T G₁ : : : चापान (for चापानि) D₂ वान्मात्राणि चापानि — °) P (except B₂) D₂ नायकान्

44 *) D₂ शस्त्राणि (for श्) T G₂ : : : विचित्राणि च शस्त्राणि, G₁ M₂ वे विचित्राणि शस्त्राणि — °) B₂ क्रुद्राम्ने तु, D₂ : : : मे च क्रुद्रा (for क्रुद्राम्त्र) — S₁ K (except K₂) D₁ om 44^{cd}

45 *) S छात्रंश्चापैः (G₁ M₂ 'पि वे'गेन — °) T G₁ : : : भरतर्षभ (for क्षत्रिय) D₂ : : : क्षत्रिय क्षत्रियर्षभा — °) S₁ K B₁ : : : D₁ D₂ : : : नरमिह, B₂ D₂ रथोदारे (for रथमिह) S₁ K₁ : : : D (except D₂) रथोदार (for 'शरणा) — °) D lacuna for मिहं K₂ D₂ : : : मत्तम्, M₂ मत्ता, M₃ मत्त, M₄ मुक्ता (for मत्ता) S₁ मत्तं गतमिह द्विपा, K₁ : : : D₁ D₂ : : : गर्जं मत्तमिह द्विपा, D₂ : : : राजन्म (D₂ गता म) तमिह द्विप (D₁ : : :

46 *) B₁ D₂ : : : तत (for तत्र) — °) D₂ घृह्ण (for मद्रथ) — After 46^{ab}, D₂ ms

536* तत्र पार्थस्यजेतव्यो मदावाहुचलाश्रय ।
 — °) K₁ यद्गुदा, K₂ : : : D₁ : : : T G₂ : : : यत्कुद्धा, D₁ च कुद्धो, D₂ क्रुद्रोय; D₂ : : : य कुद्धा (D₂ 'द्वो), G₁ M₂ मद्रुदा (G₁ M₁ : : : 'दा) (for यत्कुद्धो) D₁ G₁ M₂ गृह्ला (M₁ : : : 'ला) मेना (M₁ : : : 'ना) — °) K₁ : : : B₁ D₂ : : : S पर्यवारयत् (K₁ : : : 'यत्') (for सम)

47 K₁ om 47 — °) B₁ मरुधन्विना, D₂ 'तोऽनुं, T G₂ : : : 'तोमिन् (for 'तो विभु)

48 *) B (except B₁) क्षत्रीक्षे — °) K₁ संव र्षण, B D₁ D₂ : : : सह, T G₂ : : : मरुधेन (for सव र्षण)

49 G om (hapl) 49-50 — °) K₁ : : : D₁ जय (for the first तत्र) S (G₂ om) तैश्च (for the second तत्र) S₁ महेश्यामा (for 'श्याम) — °) S₁ K₂ : : : D₁ श्वमद्भि, K₁ श्वमद्भि (for श्वमद्भि) D₂ शोणि सोर्ध्वे (for 'मोक्षिते) — °) K₁ संभिनाट् (for संभि श्वत्) — °) S₁ K₁ : : : D₁ चारिकर्षणा, K₂ D₂ : : : S (G om) चारिकर्षण (K₁ M₂ : : : 'न), K₂ 'मर्दने, B₁ D₂ : : : 'कर्षण (D₂ 'ण), B₂ D₂ : : : 'कर्षण, B₃ 'कषिभि, B₁ : : : 'कर्षणा, D₂ 'कर्षणे, D₁ 'मर्दन, D₁ चातिमर्षण (for चारिकर्षणे)

50 G om 50 (cf 1 49) — °) D₂ : : : from श्वादि up to नागनर्क (in 5^b (for

एकस्थैर्वहुभिः कुद्वैरुष्मेव समजायत ॥ ५०
 शरोर्मिणं ध्वजावर्तं नागनक्रं दुरत्ययम् ।
 पदातिमत्स्यकलिलं शङ्खदुन्दुभिनिस्वनम् ॥ ५१
 असंख्येयमपारं च रजोऽऽभीलमतीव च ।
 उष्णीपकमठच्छन्नं पताकाफेनमालिनम् ॥ ५२
 रथसागरमक्षीभ्यं मातङ्गाङ्गशिलाचितम् ।

वेलाभूतस्तदा पार्थः पत्रिभिः समवारयत् ॥ ५३
 ततो जनार्दनः संख्ये प्रियं पुरुपसत्तमम् ।
 असंभ्रान्तो महाबाहुरर्जुनं वाक्यमत्रवीत् ॥ ५४
 उदपानमिहाश्वानां नालमस्ति रणोऽर्जुन ।
 परीप्सन्ते जलं चेमे पेयं न त्ववगाहनम् ॥ ५५
 इदमस्तीत्यसंभ्रान्तो ब्रुवन्नस्त्रेण मेदिनीम् ।

जय युधि, Ms-s महासृधे (for जयं सृधे) — °) Ds
 एकस्य (for एकस्थैर्) Ds (also as in text) धीरैर् (for
 कुद्वैर्) — °) Dn1 D2 G2 ऊष्मेव, D3 ० ऊष्मा च,
 D4 रौद्रेव (for ऊष्मेव) Ks Ds नदीरूपं व्यजायत, Cv
 ऊर्मिव (s10) समजायत

51 Dn3 om up to नागनक्रं, D7 om up to दुन्दुभि
 (for both, of v 1 50) — °) D4 धजावृत्तं, Ds रथावर्तं,
 S (except Gs) गजावर्तम् (for धजावर्तं) — °) S अश्व-
 नक्रं (for नागं) Bs (marg as in text) दुरासदं (for
 दुरत्ययम्) — °) Ds पदात- (for पदाति) D4 सलिलं
 (for कलिलं) S पदातिमत्स्यमुद्धृतं — °) Ś1 Ks 5
 B1 D2 5 5 5 S (except Gs) -निस्वन, K2 -*स्वनं, D4
 -निस्वनै (for -निस्वनम्)

52 °) Ds अपारैश् (for *रं) — °) K4 corrupt;
 Ks D7 8 रणोदीर्णम्; B Do1 Dn3 D1 8 रयोर्मिणम्;
 Dn1 सरयोर्मिम्, D2 8 रथानीकम्, D4 रथालीढम्,
 Ds रजोर्मिनम्, T G2 4 5 रजो नीरम्, Cd रथाभीरम्
 (for रजोऽऽभीलम्) B1-3 Do1 Dn1 अभीतवत् (for अतीव
 च) G1 M1 2 राजानीकतरंगिणः; Ms-s राजानीकम् (M4
 *कं म) हाहदं — °) Ś1 K B1 Dn1 D1 8 4 6 G1 5 M1
 (sup lin) 2-5 -कवच (K4 *चि) च्छन्नं, B2 4 5 Dn2 -कमठ
 छन्नं, Do1 -कमलच्छन्नं, D2 -कवचच्छन्नं, Ds -कवच छन्नं,
 D7 -कवचं छन्नं, D8 -कवचच्छन्नं (for -कमठच्छन्नं) — °)
 Ś1 K1-4 पताकाहेमः; Ds *पात (for *फेन) D7
 पताकाफेनमालिनं

53 °) Ś1 K1-3 B1 3 Do1 D1 रण, Ks Dn1 D4 8
 सेना-; Ds laouna (for रथ) — °) K1 -शि* *त,
 B4 विलोडितं, Ds -शिलान्वितं, Ds *चित (for *चितम्)
 Cd otes मातङ्गाङ्गं — °) K1 चलोभूतस्, D2 थलो
 दूतस्, Cd वेलाभूतस् (as in text) B4 Ds तथा (for
 तदा) — D7 8 ins after 53 Dn1 Ds 8 (lines
 5-6 only) after 7 75 8 D2 4 5 after 7 76 1

537*

धृतराष्ट्र उवाच ।

अर्जुने धरणीं प्राप्ते ह्यहस्ते च केशवे ।

एवदन्तरमासाद्य कथं पार्थो न निर्जित ।

सजय उवाच ।

सद्य पार्थिव पार्थेन निरुद्धा सर्वपार्थिवा ।

रथस्या धरणीस्येन वाक्यमचन्द्रसं यथा ।

भूमिस्थोऽपि रथस्थास्तान्पार्थं सर्वधनुर्धरान् । [5]

एको निवारयामास लोम, सर्वगुणानिव ।

[Dn1 Ds 6 om lines 1-4 — (L 1) D1 केशव
 — (L 2) D7 8 पातित (for निर्जित) — (L 3)
 D2 4 5 अद्य (for सद्य) Ds मद्य पार्थेन निरुद्धा (for the
 prior half) Ds सर्वपार्थिवसत्तम (for the post. half)
 — (L 4) Ds धरणिस्थेन D1 5 अच्छादसा (for अच्छा
 न्दस) — D2 5 7 om. lines 5-6 Ds ins lines 5-6,
 for the first time, after 43^{ab} — (L 5) Dn1 D2 8
 स पार्थ पार्थिवान्नवान्भूमिस्थो (Dn1 *धो)पि रथस्थितान्, Ds
 (both times) भूमिस्थ पार्थं सर्वास्तान्भूमिपाश्र्वसथितान्]

54 °) G1 2 4 M संख्ये (for संख्ये) — °) Ś1 Ds
 -सत्तम (for सत्तमम्) — Dn2 om 54^{cd} — °) S
 असंभ्रातं (Gs *तो) महाबाहुम् (T G2 *हुर्)

55 Before 55, T G2 8 Ms ins श्रीभगवान्, G1
 श्रीकृष्ण — °) G1 M1 2 उपदानम् (for उदपानम्)
 — °) T G2-3 अत्पम्; G1 5 M अलम् (for नालम्)
 — °) Ś1 K1-3 परीप्सन्तो, D2 7 8 S *प्सति (for *प्सन्ते)
 — °) Ds जले चापि; Ds पेयं ननु, D7 8 पेयं तत्र
 (for पेयं न तु) Ś1 K1-3 यत्र स्वमवगाहन, K4 D1
 कुरु त्वमव*, G1 M1 2 पेय नाश्ववगाहन

56 Before 56, T G (except Gs) M1 2 ins संजय,
 Ms-s ins अर्जुन — °) K4 संभ्रातो (for [अ]स*)
 — °) Ks Dn1 धीर्यवान् (for मेदिनीम्) G1 M वारु
 णास्त्रेण मेदिनीं — °) Dn1 D4 5 अभिहन्य (for *हत्)
 D7 8 तूर्णं (for चक्रे) — °) D7 8 सरो जनपदाकुल-
 — After 56, B Do1 Dn Ds-3 ins

538* हंसकारण्डवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ।

सविस्तीर्णं प्रसन्नान्म प्रफुल्लवरपङ्कजम् ।

कूर्ममत्स्यगणाकीर्णमगाधमुपिसेवितम् ।

भगवन्भारवसुनेर्दशानार्थं कृतं क्षणात् ।

अभिहत्यार्जुनश्चक्रे वाजिपानं सरः शुभम् ॥ ५६
 शरवंशं शरस्यूणं शराच्छादनमद्भुतम् ।
 शरवेष्मानीपाथेन कृते तस्मिन्महारणे ॥ ५७

ततः प्रहस्य गोविन्दः साधु साध्वित्यथावचीत् ।
 शरवेष्मानी पाथेन कृते तस्मिन्महारणे ॥ ५८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुःसप्ततितमोऽध्याय ॥ ७५ ॥

७५

संजय उवाच ।

मलिले जनिने तस्मिन्कौन्तेयेन महात्मना ।
 निवारिते द्विपत्सन्धे कृते च शरवेष्मनि ॥ १
 वानुदेवो ग्यात्तूर्णमवतीर्य महाद्युतिः ।
 मोचयामास तुर्गान्वितुन्वान्कङ्कपत्रिभिः ॥ २

अदृष्टपूर्वं तद्दृष्ट्वा सिंहनादो महानभूत् ।
 सिद्धचारुणसंवाता सैनिकानां च सर्वशः ॥ ३
 पदातिनं तु कौन्तेयं युध्यमानं नरर्यभाः ।
 नाशकुवन्वारयितुं तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४
 आपतत्सु रथौघेषु प्रभूतगजवाजिषु ।

c. 7 3730
 B. 7 100 5
 K 7 100 5

[(L 1) B₁ = सूक्ष्म (for -शोभिन्) — (L 2) B₁ चन (for चर) — (L 3) B₂ अपारम् (for अगा पम्) B₁ = Dc₁ Dn₁ नप, D₂ म्म (for ऋषि) — Dn₂ D^c om. line 4 — (L 4) B उपवाद्, D अगच्छन् (for मगदन्) B₁ = Dc₁ Dn₁ नास्त्युनि D₂ ह्यगन् (for ह्यन ह्यग्) B₂ = Dc₁ D₂ दत्तान्वितु श्वाद् (D^c 'त द्वा') (for the post. half)]
 — D₂ cont

वाजिपानमरण, M₁ = वाजिपानमर करण, Bom. ed विद्रा-
 तुविद्रवधे अर्जुनमरोनिमाणं — Adhy no (figures,
 words or both) B₁ 96, B₂ 97, B₃ 104, Dn₁
 98, D₂ 100, D₃ T G₂ 95, G₁ M 94, G₂
 10 — *Stoia* no Dc₁ 21, Dn₁ 20, G₂ 55

75

⚡ This adhy is missing in Ś₂ (cf v 1
 7 73 30)

539* एव पार्वत्तत्रश्चक्रे वाजिना च सरः शुभम् ।

57 ^a) Ś₁ K₂ = D₂ c शरवर्षं, G₂ M₂ 'वंश (for
 'वश) K₂ शरस्यूणं, K₁ B 'स्यूणं, D₂ रयस्यूण,
 D₁ शरस्यूणं (for 'स्यूणं) — ^b) B₁ = Dc₁ D₂ S शरच्छ
 (Dc₁ D₂ T G₂ 'च्छा'दनम् (for शराच्छा') D₂ reads
 from द्युतम् up to महा (in 7 75 3^b) twice. B₂ एव च
 (for अद्भुतम्) — ^c) K₁ D₁ शरवर्षं (for 'वंशम्)
 — ^d) Ś₁ शरवर्षं, K₁ = D₁ मयरो, D₂ कृच्छे च (for
 एवैव) Dn₁ चर्मं वत् (for 'चर्मवत्)

58 For the repetition in D₁, cf v 1 57 K₁
 om 58* — ^a) Ś₁ K D (except Dc₁, D₂ both
 times) महात्मना (for 'रणे)

Colophon Ś₂ missing — *Sub-parvan* N (Ś₂
 missing) G₂ जयद्रथवध — *Day of Drona's General-
 ship* K₂ = चतुर्थदिचमे — *Adhy name* K₂ D₂
 अमजलपा (D₂ 'दा'नं; D₂ T G₂ = विदालुविदवध G₁

1 For the repetition in D^c, cf v 1 7 74 57
 — ^c) Dn₂ निवारिते (for निवा') G₁ M₂ = च तत्
 (for द्विपत्)

2 For the repetition in D₂, cf v 1 7 74 57
 — ^c) B₂ (marg as in text) पाययामास (for मोचया')
 — ^d) K B₁ Dc₁ Dn D₁ = : : 1 (both times) = वितु-
 घान, D₂ e 'धुन्वन् (for 'तुद्वाद्)

3 For the repetition in D₁, cf v 1 7 74 57
 S transp 3^{ab} and 3^{cd} — ^a) K₁ = Dn₂ D₂ = e 1
 (both times) = T G₁ a = M₁ = 1 (for तद्) — ^b)
 K₁ B Dc₁ Dn₂ D₂ e साधुवादो (for सिंहनादो) S
 साधुवादा समुत्थिता — ^c) D₁ सिद्धि- (for सिद्ध-)
 — ^d) S विस्मयात् (G₂ 'य; G₁ 'या') (for

4 ^a) D₁ = 1 8

नासंभ्रमत्तदा पार्थस्तदस्य पुरुषानति ॥ ५
 व्यसृजन्त शरौघांस्ते पाण्डवं प्रति पार्थिवाः ।
 न चाव्यथत धर्मात्मा वासविः परवीरहा ॥ ६
 स तानि शरजालानि गदाः प्रासांश्च वीर्यवान् ।
 आगतानग्रसत्पार्थः सरितः सागरो यथा ॥ ७
 अस्त्रवेगेन महता पार्थो बाहुचलेन च ।
 सर्वेषां पार्थिवेन्द्राणामग्रसत्ताञ्शरोत्तमान् ॥ ८

तत्तु पार्थस्य विक्रान्तं वासुदेवस्य चोभयोः ।
 अपूजयन्महाराज कौरवाः परमाद्भुतम् ॥ ९
 किमद्भुततरं लोके भविताप्यथ वाप्यभूत् ।
 यदश्वान्यार्थगोविन्दौ मोचयामासत् रणे ॥ १०
 भयं विपुलमस्मासु तावधत्तां नरोत्तमौ ।
 तेजो विदधतुश्चोग्रं विस्रब्धौ रणमूर्धनि ॥ ११
 अथोत्समयन्हृषीकेशः स्त्रीमध्ये इव भारत ।

शकु*न् (for नाशकुवन्) T Gs 5 न हि (Gs भू) प्रासु,
 G1 2 4 अभिप्रासु (for वारयितु)

5 ^b) G1 M1 2 पवत्सु (for प्रभूत-) —^c) Ś1 K1
 8-5 B1 D1 5 7 8 अ (K5 D1 8 न, D5 ना)सभ्रमस्,
 K2 असभ्रमत्, D8 0 न व्यभ्रमत् (D0 'मं), T Gs 4
 न सभ्रातस्, G5 नासंभ्रातस् (for 'भ्रमत्) G2 असभ्रात
 मना. पार्थस्; Cv as in text — D1 om (hapl)
 5^d-7^c —^d) D5 न्यस्यत (for तदस्य) B1 प्रति (for
 अति) D3 तदस्य पुरुषर्षभ, D5 7 8 'रुपोन्नति, T
 Gs-5 तदास्यन्युरुपानिति, G1 M पौरुषे पर्ये (Ms-5 'धेण
 च्य)वस्थित, Cd v as in text.

6 D1 om 6 (of. v 1 5) —^a) K1 Dn1 विसृजन्त
 (K1 'त), D3 व्यसृजन्ते, Gs व्यसृजन्त (for 'जन्त)
 —^c) D1 8 त्रिव्यधे च, T G2-5 चावार्यत, G1 M1 2
 चाव्यथत्स (for 'थत) Ms-5 नाचाल्यत स धर्मात्मा

7 D1 om 7^{abc} (of v 1 5) —^a) K1 B2 4
 D8 0 शतानि (for स तानि) —^b) Ś1 K1 B1 2 D5
 7 8 G1 M1 2 गदा, B3 तथा, Dn1 गदा (for गदा)
 K1-3 प्रासाश्च —^c) K5 Dn1 D5 अग्रहीत्, B2 अग्रत,
 D3 अनशत् (for अग्रसत्) Ś1 अग्रसत्सर्वत पार्थ, D1 8
 प्रसति स्मागतांस्तूर्णं, S समताद्गसते पार्थ

8 ^b) B1 2 6 Dc1 बाहोर्, D1 बाहु- (for बाहु-)
 — After 8, Dn1 D8 0 ins lines 5-6 of 537*

9 ^a) K1-4 D1 8-5 G1 M तं (for तत्) D1 8
 विक्राम (for 'न्त) —^c) Gs 5 (sup in as in
 text) अपूरयन् (for अपूज') —^d) K5 पार्थिवा (for
 कौरवा) Ś1 K B5 D (except Dc1) महदद्भुत (for
 परमा)

10 Before 10, S ins कौरवा —^a) T G2-5 Ms-5
 चाद्भुत, G1 M1 2 चाद्भुत- (for अद्भुत-) Ś1 K1-4 B4
 D (except Dc1 Dn1) त्तम (for 'त्तरं) —^b) K5 5
 B1 2 5 Dc1 T G2-5 वाथ वा, Dn1 G1 M1.2 वा तथा,

D1 त्वथ वा, D1 8 [अ]न्यत्तया, Ms-5 वाप्यथ (by
 transp) Dn2 G5 हाभूत् (for [अ]प्यभूत्) B3
 भावि वाथ न वाप्यभूत् —^d) D1 8 T G2-4 Ms-5 पाय
 यामासत् रणे

11 ^a) T Gs-5 आस्थाय, G1 M अस्माक (for अस्मासु)
 —^b) T G1 2 M धत्ताम (T G2 'मि)ति, Gs 5 यत्तावि
 (G5 'मि)ति, G4 यथाविति (for तावधत्तां) S महा
 रथौ (for नरोत्तमौ) —^c) D1 8 ततो (for तेजो)
 B2 वै दधतुश्च (for विद°) Ś1 K1-4 D1 चोग्रौ, D2
 तूर्णं, D1 8 शीघ्र (for चोग्र) —^d) Ś1 संरब्धौ, K1 5
 Dn D8-8 विश्रब्धौ, D2 नियता, T G2-5 Ms-5 विस्रं
 भाद्, G1 M1 2 जृभतौ (for विस्रब्धौ) — After 11,
 S ins

540*

सजय ।

तत्राद्भुततर मन्ये तत्सैन्यं तावकं प्रभो ।
 दधारैकौ रणे पार्थो वेलोदृत्तमिवार्णवम् ।
 पार्थस्य शरसंछन्ने सैन्ये महति भारत ।
 आकाशमिव संप्राप्य विचेरुस्त्र पक्षिण ।
 न चैन युधि तिष्ठन्त तव सैन्येषु मारिप । [5]
 अभ्यद्रवत संक्रुद्ध पुमान्कश्चिन्तु तावक ।
 सर्वे विमनसो भूत्वा तव यौधा विशा पते ।
 संप्रेक्ष्य तत्र गोविन्द पाण्डवं च धनंजयम् ।

[T G2-5 om line 1 — (L 1) M1 2 यत् (for
 तत्) — (L 2) Ms-5 वेलोदृत्तमर्णव (for the post
 half) — (L 3) G1 M1 2 -सछन्ने (for -सछन्ने) T
 Gs-5 तस्मिन्वेक्षमनि (Gs 5 'न्वर्षति) भारत (for the post.
 half) — (L 4) G1 M नैव (for इव) — (L 6)
 G1 M सक्रुद्ध (for सक्रुद्ध) G5 न (for तु) — (L 7)
 G1 M1 2 [S] भूवत् (for भूत्वा) T G2 यौधा (for
 यौधा)]

12 ^a) K1 2 B2 (marg) Dn1 D4 7 G1 5 अयो सयन्
 (D1 'द्), B (except B3) Dc1 Dn2 D2 9 6 अय सयन्

अर्जुनेन कृते संख्ये गरगर्मगृहे तदा ॥ १२

उपावर्तयदव्यग्रस्तानश्वान्पुष्करेक्षणः ।

मिपतां भवसैन्याना त्वदीयानां विशां पते ॥ १३

तेषां श्रमं च ग्लानिं च वेपथुं वमथुं व्रणान् ।

सर्वं व्यपानुदत्कृष्णः कुगलो ह्यश्वकर्मणि ॥ १४

शल्यानुद्धृत्य पाणिभ्या परिमृज्य च तान्हयान् ।

उपावृत्य यथान्यायं पाययामास वारि सः ॥ १५

स ताल्लव्योदकान्स्ताताञ्जग्धान्त्रिगतकृमान् ।

योजयामास संहृष्टः पुनरेव रथोत्तमे ॥ १६

स तं रथवरं शौरिः सर्वशस्त्रभृतां वरः ।

समास्थाय महातेजाः सार्जुनः प्रययौ द्रुतम् ॥ १७

रथं रथवरस्याजौ युक्तं लव्योदकैर्हयैः ।

दृष्ट्वा कुस्वलश्रेष्ठाः पुनर्विमनसोऽभवन् ॥ १८

विनिःश्वसन्तस्ते राजन्भद्रदंष्ट्रा इवोरगाः ।

धिगाहो धिगतः पार्थः कृष्णथेत्यनुवन्पृथक् ॥ १९

सर्वशस्त्रस्य मिपतो रथेनैकेन दंष्ट्रितौ ।

बालक्रीडनकेनेव कदर्याकृत्य नो बलम् ॥ २०

क्रौगतां यतमानानामसंसक्तौ परतपौ ।

C 7 3747
B 7.100 22
K 7 100 22

(Dc 'द्', Dc अयास्सयद्, G1 M1 2 अय यदि (for अयोत्समयत्) —^c) S (except T) मत्ते —^d) Ś1 K1-3 D5 शरगर्म (for 'गर्म') D5 कृते (for गृहे) K2 यदा, S विभो (for तदा)

13 ^a) T G2-5 उपावर्तयताव्यग्रस्र Cd cites उपावर्तयत् (as in text) —^b) K1-4 D1 तानश्वान्पुरयोत्तम — After 13, S ins.

541* उपावृत्योत्थितानश्वान्पाणिभ्या पुष्करेक्षण ।
यमार्जयद्रणे राजन्पश्यता सर्वपोधिनाम् ।

[(L 1) T परिवृत्त, Cd उगा (as above) G1 M उगावृत्तोत्थितान् (for 'वृषो') — (L 2) G1 नव (for सर्व) G2-5 M2 4 वीदिनां (for 'वोधि')]

14 ^a) K5 Dn1 तेषा चैव श्रम ग्लानिं —^b) K4 D1 7 8 च दृष्टु-, K5 स्वप(?) श्वय)थु, Dn1 D1 5 च इपु-, Dn2 D3 6 च त(D5 य)था, D2 च शर, Cd कृमथु (for वमथु) D3 6 व्रण (for व्रणान्) B Dc1 S वमथु वेप(G4 वै पृ)थुं व्रणान्, B2 (marg) कृमथुं श्वयथु ध्र —^c) Ś1 G2 2 M1 2 ह्यपानुदत्, D5 व्युपा (for व्यपा) T G3 4 नवार्ण्युपानुदत्कृष्ण

15 ^a) Ś1 शल्यानुद्धृत्य D3 हस्ताभ्या (for पाणिभ्या) —^b) D4 परिभयत तान्हयान् —^c) B2 D2 7 8 उपावर्त्य, Dc उपवृत्य, Cd उपा (as in text) Ś1 K1 यथा न्याय्यं (for यथान्याय) T G2-5 M3-5 उपावृत्ता- (T G3: 'त्या)न्यायाकाम(T 'करप), G1 M1.2 'वृत्य च तान्श्वान् —^d) G1 वारयामास (for पाय) B Dc1 वान्जिन, D2 5 7 वारि तत्, D3 T G2-3 M1.2 वारि च, G1 M2-3 वारिप (for वारि स)

16 ^a) S ततो (for स ताल्ल) D4 स्थिरा लघूदका-
ज्ञातान् (sic) —^b) D3 6 हयास्तान्, D4 6

D1 8 जग्धान्, G1 M1.2 शुभास्तान् (for जग्घास्तान्)

17 ^a) D3 ततो, D5 श्वमन (1) (for स त) G1 M1.2 वर रथ (for रथवर) —^d) K1-3 D1.2 8 मो- (K2 मा)र्जुन, Dc1 Dc 7 सार्जुन (for सार्जुन) T G2-5 तदा (for द्रुतम्) — After 17, S ins

542* योजयित्वा ह्यपस्त्र विधिदष्टेन कर्मणा ।
रणे श्वचार गोविन्दस्तृणीकृत्य महारथान् ।
[(L 2) T G2-4 रथे (for रणे)]

18 ^a) M3-5 रथं (for रथ) —^b) G5 लव्योदकैर् (for लव्योदकैर्) —^c) K1 D4 6 चर- (for बल-)

19 ^a) Some MSS विनिश्चयतस् D2 विनिश्चयततो राजन् —^b) Dc1 भद्र (for भद्र) —^c) D1 5 G1 M1 2 धिग्न(D5 'ग)तो (for धिगाहो) T G3 4 धिग्नित, M3-5 निर्गत (for धिगत) Ś1 विगा***** K1-3 D1 विगा(K1 'पा)हो वि*** प्राप्त (K5 D1 पार्थ), D2 8 विगाह्य विगत पार्थ —^d) Ś1 K1-3 कृष्णस्तेन्य- (Ś1 *)व्रवीत्पृथक् — After 19, K4 B Dc1 D1 ins

543* तत्सेना सर्वतो दृष्टा लोमहर्षणमद्रुतम् ।
त्वरधमिति चाक्रन्दैतदक्षीति चावृत्तम् ।

[(L 1) K4 B4 D1 त्वरधैन्य (for तत्सेना) K4 B2 (marg as above) 4 D1 सवतो दृष्टा, Dc1 'तो दृष्टा (for 'तो दृष्टा) — (L 2) B2 नेदम् (for नेतद्)]

20 ^b) K1-3 S दक्षिर्ता (for दक्षिर्ता) —^c) T G1 2-5 M1 2 बाल, M3-5 बालौ (for बाल-) D1 5 G2 4 5 एव (for इव) Ś1 K1-4 D1 5 बालक्रीडनकेनेव (D5 'व) —^d) K5 Dn1 राजक, B 5 सौवल् fo नो बलम्)

दर्शयित्वात्मनो वीर्यं प्रयातौ सर्वराजसु ॥ २१
 तौ प्रयातौ पुनर्दृष्ट्वा तदान्ये सैनिकाद्युवन् ।
 त्वरध्वं कुरवः सर्वे वधे कृष्णकिरीटिनोः ॥ २२
 रथं युक्त्वा हि दाशाहो मपतां सर्वधन्विनाम् ।
 जयद्रथाय यात्येप कदर्थीकृत्य नो रणे ॥ २३
 तत्र केचिन्मिथो राजन्समभापन्त भूमिपाः ।
 अदृष्टपूर्वं संग्रामे तद्दृष्ट्वा महदद्भुतम् ॥ २४
 सर्वसैन्यानि राजा च धृतराष्ट्रोऽत्ययं गतः ।
 दुर्योधनापराधेन क्षत्रं कृत्स्ना च मेदिनी ॥ २५
 विलयं समनुप्राप्ता तच्च राजा न बुध्यते ।

—^b) K₅ D₀₁ D_{n1} M₂₋₅ असभ्रातौ, G₁ M₁ असरक्तौ
 (for 'सक्तौ) —^c) D₇ s ततो (for [आ]त्मनो)
 —^d) Ś₁ K_{1,2} D₁ प्रयातो (for प्रयातौ) — After 21,
 S₁ ins

544* यथा देवासुरे युद्धे तृणीकृत्य सदानवान् ।
 इन्द्राविष्णु पुरा राजञ्जम्भस्य वधकाङ्क्षिणौ ।

[(L 1) G₁ M_{1,2} स्म, M₃₋₅ च (for स-) — (L
 2) G₁ M_{1,2} जम्भस्य]

22 G₁ M_{1,2} om 22^{ab} —^a) M₅ प्रयातौ तौ (by
 transp) —^b) B₃ स्वदन्ये, S (G₁ M_{1,2} om.)
 तवान्ये (for तदान्ये) B₂ बहून् (for [अ]द्युवन्) —^c)
 G₁ M कौरवा (for कुरव) —^d) M₃₋₅ वधं (for
 वधे) D₂ s किरीटिनो (for 'टिनो) G₁ M_{1,2} वध्यता
 कृष्णापाडवौ

23 ^a) D_{n2} D₈ s रथयुक्तो, D₂ रथं युक्तो, T G₂
 रथं युक्त्वा, M₃₋₅ रथयता (for रथं युक्त्वा) T G₂₋₅
 M₅ तु (for हि) G₁ M_{1,2} कथं यातौ हि दाशाहो
 —^c) K₁₋₄ D₁ (by corr) s जयद्रथ प्रयात्येप (K₁
 'च), D₈ 'यवधायैप

24 G₅ partly damaged —^a) B_{1,3} (marg)
 s D₁ S (G₅ damaged) महाराज (for मिथो राजन्)
 —^b) D₅ सैनिका, S (G₅ damaged) पार्थिवा (for
 भूमिपा) —^d) B₂ D₇ s दृष्ट्वा तत्र (by transp),
 D₂ s G₈ s तं दृष्ट्वा

25 ^a) D_{n1} राजा, D₅ राज्यं (for राजा) K₅ न
 (for च) —^b) Ś₁ D₁ धृतराष्ट्रा, K₅ D₇ G₁ M_{1,2}
 धार्तराष्ट्रो; M₃₋₅ धार्तराष्ट्रा (for धृतराष्ट्रो) Ś₁ K₁ B₅

इत्येवं क्षत्रियास्तत्र युवन्त्यन्ये च भारत ॥ २६
 सिन्धुराजस्य यत्कृत्यं गतस्य यमसादनम् ।
 तत्करोतु वृथादृष्टिर्धातैराष्ट्रोऽनुपायवित् ॥ २७
 ततः शीघ्रतरं प्रायात्पाण्डवः सैन्धवं प्रति ।
 निवर्तमाने तिग्मांशौ हृष्टैः पीतोदकैर्हयैः ॥ २८
 तं प्रयान्तं महाबाहुं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
 नाशक्रुवन्वारयितुं योधाः क्रुद्धमिवान्तकम् ॥ २९
 विद्राव्य तु ततः सैन्यं पाण्डवः शत्रुतापनः ।
 यथा मृगगणान्सिंहः सैन्धवार्थे व्यलोडयत् ॥ ३०
 गाहमानस्त्वनीकानि तूर्णमश्वानचोदयत् ।

D₁ T G₂ s M₃₋₅ [S]त्यय गता, K₅ D₁ s [S]न्यसशयं
 (D₈ 'य), D_{n1} [S]य सजय, D₈ क्षय गत, G₁
 M_{1,2} [S]न्यय हत (for ज्यय गत) Cd oites अपय
 गत (sic) —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ क्षता, K₄ क्षत्राद्
 (for क्षत्र) D_{n1} कृत्वा, G_{1,3-5} M₁₋₃ कृत्स्न (for
 कृत्स्ना)

26 ^a) Ś₁ विजयं (for विलय) G₁ M_{1,2} परम (for
 समु-) D₀₁ T G₂₋₄ प्राप्तास्, D₄ प्राप्तास् (for
 प्राप्ता) —^b) D₇ s तनु, G₁ M स च (for तच्च)
 B₅ इत्यते (for बुध्यते) — Before 26^{cd}, G₁ M ins
 सजय Ś₁ K₁₋₃ om 26^{cd} —^c) M₅ एव (for एव)
 D₀₁ त्रस्ता (for तत्र) —^d) K₄ B₁ s D₀₁ D₁ s G₁
 M युवन्, B₂ D₃ [अ]द्युवन् (for युवन्ति) D_{n1} पर
 स्पर (for च भारत)

27 ^b) M₂ हतस्य (for गतस्य) —^c) D₈ करोतु तत्
 (by transp), D₇ करोमि तु K_{1,2} B₁ यथा, D₁ s
 मृपा (for वृथा) —^d) D_{n1} [S]नुपायवत्; D₂ 'या
 यिवित् (for 'पायवित्) D₂ s G₄ धार्तराष्ट्रा (D₈ 'ष्ट्रो)
 नुपायवित्

28 ^b) G₁ M_{1,2} अर्जुन (for पाण्डव) T G₂₋₅
 M₃₋₅ सैन्धवं प्रति पाड (G₈ पार्थि)व —^c) K₅ B D₀₁
 D_n D₂ s s s T G₂₋₅ विवर्तमाने, Cd निवर्त° (as in
 text) B₃ त्वादित्ते (for तिग्मांशौ)

29 ^a) D_{n1} D₁ s s प्रयात (for प्रयान्त) —^c)
 G₁ s s M₃ s धारयितु (for वार°) —^d) G₁ M यौधा

30 ^a) K₁₋₄ D₁ स तत् (for सत्) Ś₁ (before
 corr) तस्मै, Ś₁ (by corr) तान्त्रै, T G₈ s सैन्यान्
 (for सैन्यं) —^b) S पाण्डवः श्वेतवाहनः —^d) D_{n1}

बलाकवर्णान्दाशार्हः पाञ्चजन्यं व्यनादयत् ॥ ३१
 कौन्तेयेनाग्रतः सृष्टा न्यपतन्पृष्ठतः शराः ।
 तूर्णाचूर्णतरं ह्यथास्तेऽब्रहन्वातरंहसः ॥ ३२
 वातोद्धृतपताक्रान्तं रथं जलदनिस्वनम् ।
 घोरं कपिध्वजं दृष्ट्वा विषण्णा रथिनोऽभवन् ॥ ३३
 दिवाकरेऽथ रजसा सर्वतः संवृते भृशम् ।

शरार्ताश्च रणे योथा न कृष्णौ शेकुरीक्षितुम् ॥ ३४
 ततो नृपतयः क्रुद्धाः परिववृर्धनंजयम् ।
 क्षत्रिया बहवश्चान्ये जयद्रथवधैपिणम् ॥ ३५
 अपनीयस्तु शल्येषु धिष्टितं पुरुपर्षभम् ।
 दुर्योधनस्त्वगात्पार्थं त्वरमाणो महाहवे ॥ ३६

C 7
B 7 1
K 7 1

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

विलोडयत्, S व्यलोडयत् (M: 'न्) (for व्यलोड')

31 °) S हि (for तु) —^b) D₂-s अनोदयत्
 —^c) G₁ M₁ s बलाक (for बलाक) B₂ s D₁ s वणं
 (for -वर्णान्) S₁ K₁-3 वरा (S₁ बला) हर्षणांदाशार्हः,
 K₄ D₂ D₂ s वलाकाम तु दा —^d) D₂ अनोदयत्,
 D₁ s G₂ च ना (for व्यना) G₂ s पाञ्चजन्यस्य नादयत्
 — After 31, B₂ s ins

545* धनुर्गजाश्वनिकाना वेदित्वाह्लाववेन च ।

B₂ cont

546* प्रेपमाणो जयतु हि पियासूनपि रहसा ।
 अमोघा शत्रुहन्तारो विमला क्रोशपाणिन ।
 मनोजवान्तेऽपि रणे वाजिनो जत्रमंपदा ।
 कृष्णप्रतोदतुश्चाना रथवृन्दानुशाळिनाम् ।
 विशेषिता प्रयोगाच्च मर्त्रंशत्रुनिवहणा । [5]

32 °) B₁ s सृष्टान् —^b) D₁ s T G₂-s ह्यपतन्
 (for न्यपत्) K₁-4 D₁ शरान् B₁ s पतत पृष्ठत
 शरान् —^c) S₁ K₁-4 D₁ G₁ M₁ s तूर्णं (for तूर्णात्)
 K₂ D₂ G₁ M₁ s तूर्णतरा (for 'तर) D₁ तूर्णतूर्णं हि
 क्षास्ते —^d) B₁ प्राद्वन्, B₂-s D₂ D₂ s स
 प्राद्वन्, D₁ अत्र (for तेऽत्र) — After 32, D₂
 D₂ s read 35-36

33 °) B₁ s. s -पताक तु, B₂ s D₂ D₂ s. s
 G₁ s. s M₁ s 'क त (for 'कान्तं) —^b) Some MSS
 निस्वन —^d) B₂ विभिन्ना; D₁ विस्त्रिणा, D₁ s
 विवर्णा (for विषण्णा) B₁ s. s (orig) s S बहवो fo

रथिनो)

34 °) D₂ तु, D₁ G₁ M₁ s च (for स्य) —^b)
 M₂-s सवृत (M₂ 'ता) (for सर्वत) K₂ सवृत,
 D₂ सवृतो (for संवृते) —^c) G₁-s s M₁-s. s यौघा
 —^d) D₂ s श्रेष्ठ कृष्णो न वीक्षितु

35 D₂ D₂ s read 35-36 after 32 —^a) K₂
 D₂ सर्वे (for कृष्णा) —^d) G₂ धनंजयवधैपिण

36 For the sequence in D₂ D₂ s, cf. v l 35
 —^a) D₂ अपनीतेषु, Cd नीयत्सु (as in text) h
 D₂ शल्येषु (for शल्येषु) B₁ s s सैन्येषु विप्रयातेषु, B₂
 D₂ D₂ s शल्येषु (for शल्येषु) D₂ पु घ्ना) यमानेषु, D₂ T G₂ s
 बले (D₂ सैन्येषु) अत्रियमाणेषु, G₁ s s M₁ शल्येषु धि
 (G₂ 'पु घ्ना, M₁ s 'शूद्रि) यमाणेषु —^b) S₁ K₁-s
 D₁ विष्टित, B₂ वेष्टितं, D₁ s तिष्टितं, S वीक्ष्य तं (for
 धिष्टित) —^c) B (except B₂) D₂ [s]न्वयात्, D₂ s
 [s]न्वयात्, T G M₂-s [s]भ्ययात्, M₁ s [s]भ्ययात्
 (for ह्वयात्) —^d) B₂ D₂ S सहानुग (B₂ नै)
 (for महाहवे)

Colophon. S₂ missing — Sub-parvan N (except
 K₄, S₂ missing) G₁ M₁ s जयद्रथवध — Day of
 Drona's Generalship K₁ s चतुर्थदिवसे — Adhy
 name K₂ पार्थमेनाप्रवेश, D₂ दुर्योधनप्राप्ति, D₂ अर्जुन
 स्रोतपान, D₂ अर्जुनसेनाप्रवेश, Bom. ed सैन्यद्विसय
 — Adhy no (figures, words or b
 B₂ 98, D₂ 9

७६

संजय उवाच ।

संसन्त इव मज्जानस्तावकानां भयाद्गृप ।
 तौ दृष्ट्वा समतिक्रान्तौ वासुदेवधनंजयौ ॥ १
 सर्वे तु प्रतिसंरब्धा हीमन्तः सच्चोदिताः ।
 स्थिरीभूता महात्मानः प्रत्यगच्छन्धनंजयम् ॥ २
 ये गताः पाण्डवं युद्धे क्रोधामर्षसमन्विताः ।
 तेऽपि न निवर्तन्ते सिन्धवः सागरादिव ॥ ३
 असन्तस्तु न्यवर्तन्त वेदेभ्य इव नास्तिकाः ।

नरकं भजमानास्ते प्रत्यपद्यन्त किल्बिषम् ॥ ४
 तावतीत्य रथानीकं विमुक्तौ पुरुषर्षभौ ।
 ददृशाते यथा राहोरास्यान्मुक्तौ प्रभाकरौ ॥ ५
 मत्स्याविध महाजालं विदार्य विगतज्वरौ ।
 तथा कृष्णावदृश्येतां सेनाजालं विदार्य तत् ॥ ६
 विमुक्तौ शस्त्रसंघाद्द्रोणानीकात्सुदुर्भिदात् ।
 अदृश्येतां महात्मानौ कालसूर्याविवोदितौ ॥ ७
 अस्त्रसंवाधनिर्मुक्तौ विमुक्तौ शस्त्रसंक्रटात् ।

76

☞ This adhy is missing in §2 (of. v 1 7 73 39)

1 Before 1, D4 5 read 7 D2 4 om the ref B1 reads 1^{ab} on marg M4 reads 1^a twice —^a) Ś1 संसुप्त, K5 संस्रत, B1 स्रसक्ता, Dc1 (marg, orig as in text) D4 5 अस्रत, D8 अस्रत, G8 संस्रत (for स्रसन्त) Ś1 lacuna, B1 Dc1 D4 5 राजानस्र, D8 सज्जानस्र, G8 4 मज्जानास्र (for नस्र) K1-4 D1 ससुप्तमिव तत्सैन्य, D2 प्रमक्ता इव सज्जंतस्र, D8 0 संश्रंते स्र (D8 0 तोस्रै) च मज्जामस्र, G1 M1-3 4 (second time) अभवत्सर्वयौधाना (M8 4 भूतानां), M4 (first time) 5 स्रसत्य इव सज्जतौ (M5 मज्जास्तु) —^b) D8 0 तावकास्तद् (for काना) M1 2 4 भय (for भयान) B4 अय, D5 तत् (for नृप) D2 भयादिता (for नृप) B1 तावकास्वरथा नृप —^d) Ś1 वासुदेवजना र्त्नौ

2 Dn2 om (?hapl) 2 —^a) Ś1 K1-3 ते; D7 8 सु (for तु) D6 सरब्धाद्, T G8 सरब्धौ (for सरब्धा) —^b) D6 भीमत (for हीमन्त) K2 सर्व, G5 सत्य (for सत्त्व) K5 Dn1 D5 7 8 नोदिता, D6 रोदिता (for चोदिता) —^c) B1 8 (marg as in text) 5 Dc1 स्थिरात्मानं, T G2-5 स्थिरीभूत्वा (for भूता) Dn1 महात्मानं, G1 M1 2 दृढात्मान (for महा) —^d) Ś1 प्रत्युदीयुर, K8 5 B1 2 4 Dn1 D8 प्रत्यगच्छद्, K4 प्रत्युद्गच्छद्; D5 प्रत्युद्गच्छन्; D7 8 प्रत्यगृह्णान्, G1 M प्रत्यागच्छन् (for प्रत्य) M1 2 धनंजय

3 ^a) Ś1 K1 3 4 D1 पाण्डवान् (for पाण्डवं) —^b) Ś1 K (except K5) Dn D1 3 4 7 8 रोपामर्ष- (for

क्रोधां) —^c) Dc1 (by corr) ततोपि, Cd अद्यापि (for तेऽपि) —^d) D5 सरित, D6 7 सैधव (for सिन्धव)

4 ^a) D5 असत्स्र, Cd असन्तस्र (as in text) G4 तन् (for तु) K1 3 G8 4 निवर्तते, K4 D4 T निवर्तत, G5 न्यवर्तते (s10) (for न्यवर्तन्त) —^b) Ś1 K (except K8) Dn2 D2 4-8 G2 5 देवेभ्य (for वेदेभ्य) K1 3 इति (for इव) B1 यानिका (for नास्तिका)

5 ^a) K (except K5) तद् (for ताच्) —^b) B1 (marg as in text) G2 भरतर्षभौ (for पुरुषं) —^c) D7 8 ददृशाते (for ददृशाते) D4 ब्रह्मे (for राहोर्) —^d) G2 5 प्रहारणौ (G5 कौ) (for प्रभाकरौ)

6 ^a) D2 5 क्षपान्, D4 क्षपाम्, D3 मत्स्याम्, G8 4 मत्स्या (for मत्स्याव्) D8 महज्जाल (for महा जाल) —^b) Ś1 K (except K2) D (except Dc1) विगतकृमौ (for ज्वरौ) —^c) D2 न्यदृश्येता (for अद्) Dn1 तथा सकृष्णौ दृश्येता —^d) D4 त (for तद्)

7 D4 5 read 7 before 1 —^a) K4 D1 सकाशाद् (for संवाधाद्) —^b) S द्रोणानीकमहाहर्णवाच् —^c) G1 M महावीर्यौ (for ह्मानौ) —^d) K4 D1 6 om (hapl) 7^d-8^c — After 7^{ab}, the sequence in D2 is 8^d, 9^{ab}, 8^c, 7^d, 8^d, 8^{ab}, 9^{cd} D4 transp 7^d and 8^d —^d) D4 कालसूर्यम् (for सूर्याव्)

8 For the sequence in D2, cf. v 1 7 K4 D1 6 om 8^{ab} (cf. v 1 7) —^a) B (except B1) Dc1 D8 शस्त्र (for अस्त्र) Dn1 संघात (for संवाध) K5 शर सघाद्विनिर्मुक्तौ, G5 अस्त्रसंवाधविनि —^b) D2 4 7 निर्मुक्तौ (for विमुक्तौ) B1-3 D8 रथ (for शस्त्र), D3

अदृश्येतां महात्मानौ शत्रुसंवाधकारिणौ ॥ ८
 विमुक्तौ ज्वलनस्पर्गान्मकरास्याज्जपाविव ।
 व्यक्षोभयेतां सेनां तौ समुद्रं मकराविव ॥ ९
 तावकास्त्व पुत्राश्च द्रोणानीकस्थयोस्तयोः ।
 नैतौ तरिष्यते द्रोणमिति चक्रुस्तदा मतिम् ॥ १०
 तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ द्रोणानीकं महाश्रुती ।
 नाशशंसुर्महाराज सिन्धुराजस्य जीवितम् ॥ ११
 आशा बलवती राजनपुत्राणामभवत्तत्र ।
 द्रोणहार्दिम्ययोः कृष्णौ न मोक्ष्येते इति प्रभो ॥ १२

तामाशां विफलां कृत्वा निस्तीर्णौ तौ परंतपौ ।
 द्रोणानीकं महाराज भोजानीकं च दुस्तरम् ॥ १३
 अथ दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ ज्वलिताविव पावकां ।
 निराशाः सिन्धुराजस्य जीवितं नाशशंसिरे ॥ १४
 मिथश्च समभायेतामभीतौ भयवर्धनौ ।
 जयद्रथवधे वाचस्तास्ताः कृष्णधनंजयौ ॥ १५
 असौ मध्ये कृतः पङ्क्तिर्घातैर्महाराजैः ।
 चक्षुर्विषयसंप्राप्तो न नौ मोक्षयति सैन्धवः ॥ १६
 यद्यस्य समरे गोप्ता अक्रो देवगणैः मह ।

C 7 1773
E 7 161 17
K 7 101 17

कटकात् (for सकटात्) Ds अतिघोरात्सुटास्पात् —Ds
 om 8^c-9^b —^c) D2 दृष्ट्वाते (for अदृश्येता) S
 अन्वाधे (G1 M2 'घां) (for महात्मानौ) —D4
 transp 7^a and 8^a —^a) S1 K (except Ks) Dn2
 D1.4 S शत्रु (for शत्रु-) K1 -धारिणौ Dn2 कारणौ
 (for कारिणौ)

9 For the sequence in D2, cf v 1 7 Ds om
 9^{ab} (cf v 1 8) —^a) G1 Ms 4 s (sup 4in, orig
 as in text) -स्पर्शौ (for -स्पर्शां) —^b) S झपास्या-
 न्मकरा (G1 M1 2 'न्मत्सका)विव —Ma.4 om. (hapl)
 9^{cd}, B3 reads the same on marg —^c) Dn2 D1.3
 Gs अक्षोभयेता, D4 विद्वो, Ds आक्षो (for व्यक्षो)
 S1 K1 3 4 ता, G1 M1.2 ते (for तौ) —^d) D2
 यथा (for इव)

10 ^b) Dn1 तदा, T G3 4 Ms-5 द्वयो (for तयो)
 —^c) B Dc1 S नैतौ (for नैतौ) Dn1 D3 7 8 G3 4
 तरिव्यते (for 'ते) —^d) D7 s transp तदा and
 मतिम्

11 ^a) D7 ततो, G1 M1.2 तौ च (for तौ तु)
 D. तौ दृष्ट्वा समतिक्रात —^b) K1 3 4 D1 महामती (for
 'श्रुती) D. द्रोणे सैन्ध महाबल, T G-... ज्वलताविव
 पावकां —^c) B4 नाशसिरे (for नाशशसुर) —S1 K
 (except Ks) D1 om. (hapl) 11^a-13^c —^d) Dc1
 D3 जीविते (for 'तम्)

12 S1 K (except Ks) D1 om 12 (cf v 1 11)
 Da om 12^{ab} Dn1 repeats 12^{ab} after 13 D. reads
 12^{ab} twice —^a) D3 विनीता सा (for यलवती) D4
 वासीत् (for राजन्) —^b) Ds (second time) तदा
 (for तव) Ks Dn1 (second time) n2 D2 1 s (first
 time) 6-8 सिन्धुराजस्य जीविते (D3 'त, D7 'तु), B2

पुत्राणां तव पार्थिव —^a) A fer MSS मोक्षेते, G1
 M मोक्षयत (for मोक्ष्येते)

13 S1 K (except Ks) D1 om 13^{ab} (cf v 1
 11) —^a) B1 s D2 तामाशां विफलांकृत्य (D2 त्वा)
 —^b) K. B1 s Dn D3-s संतीर्णौ (for निस्तीर्णौ) Dc1
 च (for तौ) —^c) S सुदुर्धरं (for महाराज) —^d)
 K1 3 4 D1 2 सुदुस्तर, K. च दुष्कर, D1 s सुदुर्मिद
 (for च दुस्तरम्) —After 13, Dn1 repeats 12^{ab}

14 ^a) B1 इति (for अथ) S1 K1 3 4 D1 दृष्टौ
 (for दृष्ट्वा) —^c) D3 निराशा कौरवा राजन —^d)
 D3 सिन्धुराजस्य जीविते

15 ^a) D7 3 संप्र, T G2-5 मह (for सम) —^b)
 B5 Dn1 D2 6-8 G1 M अतीतौ, T G2-... इति तौ (for
 अभीतौ) D7 चवितौ (for चवर्णौ) —^c) T G2-...
 Ms-5 यत्तौ (for वाचस्) —^d) T G2-5 Ms-... शूरा
 (for तासा)

16 ^a) Dc1 मध्यगत, D2 मध्ये कृत, D3 मध्यकृत
 (for मध्ये कृत) G1 M मंखे (for पङ्क्ति) —^b) T
 G3 4 घातैराष्ट्र (for राष्ट्र) K4 महात्मभि, G-... बले
 (for 'र्यै) —^c) K1 3 Dn1 म्प्राप्ते, D3 s - T
 G3-5 Ms 1 म्प्राप्तौ (for -संप्राप्तौ) K5 चक्षुर्विषय-
 मापन्नौ —^d) K1 B3-5 Dn2 D3.8 न मे, B1 2 नाथ,
 Dc1 Dn1 नाथ, D1 5 7 8 न द्वि, G1 2 M न नो (for
 न नौ) D2 मुच्यते, D7 3 मोक्षनि (for मोक्षयति)

17 ^b) S शक्रो देवै समागतं (G1 M1 2 समागत, G1
 सहात) —^c) B4 तथाप्येव, D3 तथाप्येव, M1 2
 तथा ह्येन (for तथाप्येनं) S1 K Dn D1 2 4-5 निह
 स्वाव, D3 विहस्वाव (for इनिव्याव) —^d) D. द्यमा

तथाप्येनं हनिष्याव इति कृष्णावभायताम् ॥ १७
 इति कृष्णौ महाबाहू मिथः कथयतां तदा ।
 सिन्धुराजमवेक्षन्तौ तत्पुत्रास्तव शुश्रुवुः ॥ १८
 अतीत्य मरुधन्वेव प्रयान्तौ तृपितौ गजौ ।
 पीत्वा वारि समाश्रस्तौ तथैवास्तामरिंदमौ ॥ १९
 व्याघ्रसिंहगजाकीर्णानतिक्रम्येव पर्वतान् ।
 अदृश्येतां महाबाहू यथा मृत्युजरातिगौ ॥ २०
 तथा हि मुखवर्णोऽयमनयोरिति मेनिरे ।
 तावद्वा दृश्य मुक्तौ तौ विक्रोशन्ति स्म सर्वतः ॥ २१

द्रोणादाशीविपाकाराज्ज्वलितादिव पावकात् ।
 अन्येभ्यः पार्थिवेभ्यश्च भास्वन्ताविव भास्करौ ॥ २२
 तौ मुक्तौ सागरप्रख्याद्रोणानीकादरिंदमौ ।
 अदृश्येतां मुदा युक्तौ समुत्तीर्योर्णवं यथा ॥ २३
 शस्त्रौघान्महतो मुक्तौ द्रोणहार्दिक्यरक्षितान् ।
 रोचमानावदृश्येतामिन्द्राभ्योः सदृशौ रणे ॥ २४
 उद्भिन्नरुधिरौ कृष्णौ भारद्वाजस्य सायकैः ।
 शितैश्चित्तौ व्यरोचेतां कर्णिकारैरिवाचलौ ॥ २५
 द्रोणग्राहहृदान्मुक्तौ शक्त्याशीविपसंक्रटात् ।

पतां (for अभा°)

18 ^b) S (except G₅) कथयतस् (for 'यतां) B₃
 कथा (for तदा) —^c) K₄ अवेक्ष्यतौ, D₂ अपेक्षतौ
 (for अवेक्षन्तौ) —^d) B D₀₁ D_{n1} D₂ 4 5 त्वत् (for
 तत्) K₄ पुत्रास् (for पुत्रास्) B (except B₁) D₀₁
 D_{n1} तच्च, D₁ बहु (for तव) Ś₁ K (except K₅) D₁ 4
 चुक्रुशु (for शुश्रुवु) D₂ 6 तव पुत्राश्च शुश्रुवु, G₁ M
 (M₈₋₅ sup in , orig as in text) पुत्रास्तव च शुश्रुवु

19 ^a) B D₀₁ D_{n1} धन्वानं, D_{n2} धन्वे त्व, D₅
 G₅ धन्वे च, D₀ धन्वौ च, D₇ 8 धन्वानौ, G₁ M
 धन्वेवु (for धन्वेव) —^b) Ś₁ प्रतातौ, B₁ 8 D₀₁
 D_{n1} D₇ 8 प्रयातौ, D₈ 6 प्रभ्रातौ, D₁ 5 प्रचूतौ, T
 G₂₋₅ तपाते, G₁ M दृदतौ (for प्रयान्तौ) B₁ गतौ
 (for गजौ) K (except K₅) तृपार्तौ (K₂ 8 तृपितौ)
 क्षुधितौ गजौ —^d) G₁ M₁ 2 तथा वास्ताम् (for तथै
 वा°) B₁ तद्दृक्कृष्णावदृश्यतां

20 ^a) D₂ गजाकीर्णम्, T G₂₋₅ समाकीर्णम् (G₅
 °र्णा), G₂ मृगाकीर्णं (for गजाकीर्णान्) —^b) K₂ B₄
 D₀₁ D_{n2} D₆ अतिक्रम्य च, D₁ अभित्वान्येव (for अतिक्र
 म्येव) D₂ T G₂₋₄ पर्वतं (for पर्वतान्) —^c) B
 D₀₁ D₈ 6 S वणिजाविव दृश्येता —^d) B D₀₁ D₂ 6
 T G₂₋₅ हीनमृत्यु (D₀ °र्यु, G₅ °र्यौ) जरातिगौ, G₁ M
 हीनमृत्युजराविव

21 21^{ab} = (var) 31^{ab} —^a) G₂ [अ]भि (for
 हि) —^b) D_{n1} भाति मे (for मेनिरे) —^c) Ś₁
 lacuna, K₂ D_{n2} D₂ 8 6 वीक्ष्य (for दृश्य) D₂ तु
 (for तौ) —^d) D_{n1} आक्रोशत, D₂ व्यन्नसंत (for
 विक्रोशन्ति) Ś₁ K₅ 5 D_n D₁₋₈ M₈₋₅ सर्वश (for °त)
 B D₀₁ विक्रोशतौ समतत

22 ^a) D₅ आशीविपाकारौ (for °काराज्) —^b)

D₂ 5 G₁ M₁ 2 ज्वलितात् (for °ताद्) K₄ D₁ पर्वतात्
 (for पावकात्) —^d) K₁ भास्वराद्, K₂ भास्कराद्;
 K₄ D₁ भासुराद् (for भास्वन्ताव)

23 ^a) K₈ D_{n2} D₁₋₂ 6 M₈ 4 वि; M₁ 2 ते (for
 तौ) G₃ सुएयौ (for मुक्तौ) —^b) D₅ सुदुर्भितात्
 (for अरिंदमौ) — D₆ om (hapl) 23^d-26^d —^d)
 B₁ [अ]तरं (for [अ]र्णव)

24 D₆ om 24 (cf v l 23) —^a) Ś₁ K B₂
 D (except D₇, D₈ om) अस्त्रौघान्, G₁ M₁ 2 शस्त्रौघं
 (for शस्त्रौघान्) K₄ om from मुक्तौ up to व्यरो (in
 25°) — After 24^a, D₂ reads 26^b for the first time
 repeating it in its proper place D₂ om 21^b —^b)
 B₂ (marg as in text) वारितान्; B₁ -रिक्षतौ (for
 रक्षितान्) D₇ 8 द्रोणहार्दिक्ययोस्तदा —^d) K₁ 2 B
 (except B₅) D₀₁ D₁ इंद्राग्नि, D_{n1} चद्राग्न्यौ, G₁
 M वायवग्नि (for इन्द्राग्न्यौ) T G₂₋₅ गुणै (for रणे)

25 D₆ om 25 (cf v l 23) K₄ om up to व्यरो
 (of v l 24) —^a) T G₂₋₅ उदीर्णं (for उद्भिन्न)
 K₅ D_{n1} उद्भिन्नरुधिरापीडौ —^b) B₁ 2 5 D₈ शायकै,
 D_{n2} पावकै (for सायकै) —^c) Ś₁ K₅ D_{n1} D₅ 7 8
 शरैश्चित्तौ, K₁ B₁ D₄ शरैश्च तौ, D₂ शितै श्वेतैर्, T
 G₂₋₅ शितै शरैर् (for शितैश्चित्तौ) G₂ व्यरेजेता, G₅
 विरेजेता, M₆ अरोचेता (for व्यरोचेता)

26 D₆ om 26^a (of v l 23) —^a) Ś₁ K₁ G₁
 M₁ 2 द्रोणाग्रा (G₁ °द्वा) ह्रमहान्मुक्तौ; K₂₋₃ D₁ 2 द्रोणग्रा
 ह्रमहान्मुक्तौ, D₁ ह्रतान्मुक्तौ — D₂ reads 26^b for the
 first time after 24^a —^b) B₃ (marg as in text)
 तावाशीविपसंक्रटात्, D₈ शस्त्राशीविप°, S शक्त्यृष्टि (G₁
 M शस्त्राशी) विपसंक्रटात् —^c) B₁ 8 (marg, orig as
 in text) 5 धनु (for अय-) D₂ 5 6 शिरोमे, D₇

अयःशरोग्रमकरात्क्षत्रियप्रवराम्भमः ॥ २६
व्याधोपतलनिर्हादाद्गदानिस्त्रिंशद्विद्युतः ।
द्रोणास्त्रमेघान्निर्मुक्तौ स्येन्दू तिमिरादित्र ॥ २७
वाहुभ्यामिव संतीर्णौ सिन्धुपृष्ठाः समुद्रगाः ।
तपान्ते सरितः पूर्णा महाग्राहसमाकुलाः ॥ २८
इति कृष्णा महेष्वासौ यशसा लोऋविश्रुतौ ।
सर्वभूतान्यमन्यन्त द्रोणास्त्रवलविस्मयात् ॥ २९
जयद्रथं समीपस्यमवेक्षन्तौ जिघांसया ।
रुहं निपाने लिप्सन्तौ व्याघ्रवचावतिष्ठताम् ॥ ३०
यथा हि मृगवर्णोऽप्यमनयोरिति मेनिरे ।
तव योधा महाराज हतमेव जयद्रथम् ॥ ३१

लोहिताक्षौ महाबाहू संयत्तौ कृष्णपाण्डवौ ।
सिन्धुराजमभिप्रेक्ष्य हृष्टौ व्यनदतां मुहुः ॥ ३२
शौरैरभीशुहन्तस्य पार्थस्य च धनुष्मतः ।
तयोरासीत्प्रतिभ्राजः सूर्यपावकयोरिव ॥ ३३
हर्ष एव तयोरासीद्द्रोणानीकप्रमुक्तयोः ।
समीपे सैन्धवं दृष्ट्वा श्येनयोरामिपं यथा ॥ ३४
तौ तु सैन्धवमालोक्य वर्तमानमिवान्तिके ।
सहसा पेततुः क्रुद्धौ क्षिप्रं श्येनाविवामिपे ॥ ३५
तौ तु दृष्ट्वा व्यतिक्रान्तौ हृषीकेशधनंजयौ ।
सिन्धुराजस्य रक्षार्थं पराक्रान्तः सुतस्त्वव ॥ ३६
द्रोणेनावद्वक्त्रचो राजा दुर्योधनस्तदा ।

G 7 3779
B 7 101 37
K 7 101 28

शराग्र (for शरोग्र-) D2 करकाव् (for मकराव्) S
अयोसुम् (T G1 'योमद्', G3 'धोमद्', G5 'धोसुम्)-
ल्यन्त्राधाव् Cd cites अय शरा —^d) D2 ६ क्षत्रिय-
प्रभवा (D2 'वरा) तक्

27 ^a) Ś1 K1 ३ ४ -निर्वोपाद् (for निर्हाडाद्) —^o)
K4 B1 -मेव, G5 -वेगान् (for -वेवान्)

28 ^a) Ś1 K2-4 संतीर्णा, K1 B2 सकीर्णौ (for
मतीर्णौ) —^b) Dn1 D5 सिन्धुपृष्ठा, Cd 'पृष्ठा (as in
text) —^c) Ś1 तेपा ते, K1 ३ ४ D1 तेपाता (for
तपान्ते) —^d) M3-5 तद्वस्तीर्णावतिष्ठताम् — After 28,
S ins

547* महासौलोक्षया घोरा लङ्घयित्वा महानदीम् ।
निस्तीर्णावध्वर्गा यद्द्रुचद्वत्तौ तारितौ रणे ।

[(L 1) G1 M2-5 महादर्वी (for 'नदीम्) — (L
2) T दद्वत्तौ (for अध्वर्गा) T G1.2 M1-4 तारितौ, G-
त्वरितौ, M5 तरतौ (for तारितौ) G1 २ M रण (for
रणे)]

29 ^a) D3 महात्मानौ, S महाभागौ (for महेष्वासौ)
—^b) Ś1 K1 ३ ४ D1 मनसा, K2 B2 (marg, orig
as in text) प्रदास्यौ (for यदासा) —^d) D2 विस्मय,
D5 -विश्रवाव् (for विस्मयाव्)

30 ^a) G4 समीपस्यौ (for 'स्यम्) —^b) T G2-5
समीक्षतौ (for अवेक्षन्तौ) —^c) Ś1 K2 ३ तरु, K1
टरु, K5 तरोरु, D2 तं त, D3 तरुन्, D5 कुरुन्,
Cd हरं (as in text) Ś1 K1-4 D1 निदाबे, K5 Dn1
D5 ६ G2 ४ निपाते, Cd निपाने (as in text) Ś1

K1-3 लिप्सन्त (for 'तौ) —^d) B4 अदृश्यता (for अति
ष्टताम्) K5 B. व्याघ्राविव व्यतिष्ठता

31 31^{ab} = (var) 21^{ab} —^a) G1 M तथा (for
यथा) —^c) G1 ६ M1-3 ६ योधा (for योधा) —^d)
D2 S आहुर (for एव)

32 ^b) K2 ३ B2 ६ Dn2 D3 ६ संयुक्तौ, K5 संयुक्तौ,
B. मयतां, D4 मयतां, D5 7 ८ सयातां, G1 M
ससक्तौ (for मयतां) —^c) G. अनुप्रेक्ष्य (for अभी)
—^d) B2 (marg as in text) २-5 Dc1 Dc कृष्णौ (for
हृष्टौ) D7 व्यनदता, T G1-4 M निनदतुर् (for व्यन
दता) G5 प्रहृष्टौ नदतुर्मुहुः

33 ^a) D8 शौरैर् (for शौ) Ś1 K2 ४ B Dc1 Dn
D1-3 ६ ७ अभीषु, D4 अभीषु (for अभीषु-) —^b)
D5 धनुस्तुत (for 'स्तुत) —^c) B Dc1 Dn2 D1 ३ ६
प्रसा राजन्, T G2-5 M3 ६ परिभ्राज, M5 परा (for
प्रति) Cd cites प्रसा

34 ^a) B4 चंच, T G2-4 एव (for एव) —^b)
M3-5 द्रोणानीकाव् (for 'नीक-) B Dc1 D4 त्रिसुक्तयो
(for प्र)

35 ^a) K1 ते (for तौ) —^c) K5 Dn1 D3 ६ 7 ८
[द]प्येततु (for पेततु) —^d) Ś1 श्येन (for श्येनाव्)
K2 ६ B Dc1 Dn1 D3 ४ 7 ८ इवामिपं, D. इचोद्वत्तौ
(for इवामिपे)

36 ^a) B4 D1 २ दृष्ट्वा तु (by transp) G2 ह्यति
क्रान्तौ, G4 [अ]प्यति, Cd व्यति (as in text)

ययावेकरथेनाजौ ह्यसंस्कारवित्प्रभो ॥ ३७
 कृष्णपार्थो महेष्वारसौ व्यतिक्रम्याथ ते सुतः ।
 अग्रतः पुण्डरीकाक्षं प्रतीयाय नराधिप ॥ ३८
 ततः सर्वेषु सैन्येषु वादित्राणि प्रहृष्टवत् ।
 प्रावाद्यन्समतिक्रान्ते तव पुत्रे धनंजयम् ॥ ३९
 सिंहनादरवाश्वासञ्चह्वदुन्दुमिमिश्रिताः ।

दृष्ट्वा दुर्योधनं तत्र कृष्णयोः प्रमुखे स्थितम् ॥ ४०
 ये च ते सिन्धुराजस्य गोप्तारः पावकोपमाः ।
 ते प्रहृष्यन्त समरे दृष्ट्वा पुत्रं तवाभिभो ॥ ४१
 दृष्ट्वा दुर्योधनं कृष्णस्त्वतिक्रान्तं सहानुगम् ।
 अत्रवीदर्जुनं राजन्प्राप्तकालमिदं वचः ॥ ४२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

७७

वासुदेव उवाच ।
 सुयोधनमतिक्रान्तमेनं पश्य धनंजय ।

आपद्रुतमिमं मन्ये नास्त्यस्य सदृशो रथः ॥ १
 दूरपाती महेष्वारसः कृतास्त्रो युद्धदुर्मदः ।

37 K1 om 37^a-38^b —^a) B1 D6 7 8 S वद्ध-
 (for [वा]वद्ध- —^b) S1 K (K1 om) B2 D
 (except D1 D5 8) तत (for तदा)

38 K1 om 38^{ab} (cf v 1 37) —^a) B3 (marg)
 व्यतिक्रान्तौ (for महेष्वारसौ) —^b) D2 S तु, D7 8 च
 (for [अ]य) K3 4 D1 व्यतिक्रम्य सुतन्वव —^a)
 K1 4 D1 G1 M1 2 व्यतीयाय, D5 7 प्रतीयाय (for
 प्रती) B1 2 Dc1 Dn1 D2-5 7 8 T G2-5 नराधिप

39 ^a) D2 4 7 8 transp सर्वेषु and सैन्येषु T G2-5
 M2-3 तत सर्वाणि सैन्यानि, G1 M1 2 तत सैन्यानि सर्वाणि
 —^c) K4 प्रवाद्यन्, B1-3 Dc1 अवा (for प्रावा)
 K2 B1 5 Dn2 D3 0 प्रा (B. D3 0 अ)वाच्यत व्यतिक्रान्ते,
 S अवाद्यन्नति —^a) S transp तव and पुत्रे

40 ^c) D7 om (hapl) from तत्र up to दुर्योधन
 (in 42^a) B1 दुर्योधन तत्र दृष्ट्वा

41 D7 om 41 (of v 1 40) —^a) K6 तु (for
 च) —^b) D. 8 पर्वतोपमा (for पावको) —^c) S1
 K (except K4) B2 4 5 Dn1 D1 G2-5 [S]प्यहृष्यत,
 B1 [S]प्ययुध्यत, B3 Dn2 M1 2 प्राहृष्यत, D3 प्रहृ-
 ष्यति, D4 8 त्यहृष्यत, D5 [S]न्वहृष्यत (for प्रहृष्यन्त)
 —^a) S1 K2 8 G1 M1 2 तवाभिभो, K1 Dn2 तव
 विभो; K6 समाभिभो, B Dc1 D2 8 0 तव प्रभो, D1
 तवाभिभो (for तवाभिभो)

42 D7 om up to दुर्योधन (of v 1 40) —^b)

K2 5 B D (except D6) व्यतिक्रान्तं (for स्वति) K1
 D8 महानुग, D2 सहानुजं (for °नुगम्)

Colophon om in K1-3 S2 missing —Sub-
 parian S1 K6 B Dc1 Dn1 D1-3 5-8 जयद्रथवध
 —Adhy name K6 D1 7 वासुदेवार्जुनसेना (D1 om
 सेना)प्रवेश, Dn2 अर्जुनसेनाप्रवेश, G1 M1 2 सैनिक
 वितर्क, G2 4 जयद्रथदर्शन, Bom ed दुर्योधनागम
 —Adhy no (figures, words or both) B1 98, B2
 88, B3 99, B5 106, Dn1 100, D2 102, D3
 T G2-4 97, G1 M 96, G5 95 —Śloka no
 Dc1 Dn1 42, G5 43

77

☞ This adhy is missing in S2 (of v 1 7 73
 39)

1 M4 om the ref Dc1 Dn1 G1 M3 5 श्रीकृष्ण
 उवाच, T G2 8 5 श्रीभगवानुवाच (for वासुदेव उवाच)
 —^a) Dc1 D5 7 G5 दुर्योधनम् (for सुयो) B1 व्यति
 क्रान्तम् (for क्षति) —^b) K2 Dc1 D1 एत (for एन)
 —^c) S1 आपद्रुताम्, B2 अत्यद्भुतम्, D3 0 अपद्रुतम्,
 Cd आपद्रुतम् (as in text) K5 D6 इद (for इम)
 K1 आपद्रुता महामन्ये (sic), K8 अत्यद्भुताम*मन्ये, K4
 D1 आपद्रुतामलं मन्ये —M3 om. 1^a-5^b —^a) T
 G2-5 अत्र (for अस्व) Dn2 D3 0 रथी, D7 8 रिपु
 (for रथ) —After 1, D2 reads 3

2 M3 om 2 (of v 1 1) —^a) S1 दूरपाती

दृढास्त्रिध्रयोधी च धार्तराष्ट्रो महाबलः ॥ २
अत्यन्तमुखसंबद्धो मानितश्च महारथैः ।
कृती च मततं पार्थ नित्यं द्वेष्टि च पाण्डवान् ॥ ३
तेन युद्धमहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ ।
अत्र वो द्यूतमायातं विजयायेतराय वा ॥ ४
अत्र क्रोधविपं पार्थ विमुञ्च चिरसंभृतम् ।
एष मूलमनर्थानां पाण्डवानां महारथः ॥ ५
सोऽयं प्राप्तस्त्राक्षेपं पश्य साफल्यमात्मनः ।
कथं हि राजा राज्यार्थी त्वया गच्छेत संयुगम् ॥ ६
दिष्ट्या त्विदानीं संप्राप्त एष ते वाणगोचरम् ।

स यथा जीवितं जह्यात्तथा कुरु धनंजय ॥ ७
ऐश्वर्यमदसंभूदो नैष दुःसमुपेयिवान् ।
न च ते संयुगे वीर्यं जानाति पुरुषर्षभ ॥ ८
त्वां हि लोकास्त्रयः पार्थ ससुरासुरमानुषाः ।
नोत्सहन्ते रणे जेतुं किमुतैकः सुयोधनः ॥ ९
स दिष्ट्या समनुप्राप्तस्त्व पार्थ रथान्तिकम् ।
जह्मेन वै महाबाहो यथा वृत्रं पुरंदरः ॥ १०
एष ह्यनर्थे सततं पराक्रान्तस्तवानघ ।
निकृत्या धर्मराजं च द्यूते वञ्चितवानयम् ॥ ११
वह्निं सुचृशंसानि कृतान्येतेन मानद ।

C 7 2216
B. 7 102 12
K 7 102 12

(for दूर) —^b) G. कृतार्थो (for स्त्री) D: मर्दन
(for सुमेद) —^c) S (except Ms, Ms om.) दृढ-
हन्त्रास्त्रिध्रयोधी —^d) Ks Dn D2 S (Ms om.) महारथ
(for 'बल)

3 Ms om. 3 (cf. v 1 1) D2 reads 3 after 1
—^a) D3 c अन्यर्थ (for अत्यन्त) —^b) S1 K1-3 D1
महाबल, B. रथ, Gs रथा (for 'रथे) —^d)
S1 K1-3 मया सह, K4 D1 त्वया सह (for च पाण्डवान)

4 Ms om. 4 (cf. v 1 1) —^a) Dn1 ततो (for
तेन) —^b) S (Ms om.) अरिडम (for तवानघ)
—^c) B3 तत्र (for अत्र) B3 (marg, orig as in
text) वो युद्धम्, D1 G1 2 s M (Ms om) नो (D4
वा) द्यूतम्, D3 चोद्यतम् (for वो द्यूतम्) K1 3 s D2
s-3 आयात्, B Dc1 Dn1 S (Ms om.) आयत्, D2
आयाहि (for आयात्) —^d) K1-3 Dn1 D2 c-3 च,
Ks वै (for वा) B Dc1 T G2 विजयस्वेतरस्य वा

5 Ms om 5^{ab} (cf v 1 1) —^a) D4 तत्र (for
अत्र) S (except M4 s, Ms om) कोप- (for क्रोध)
—^b) B5 संभृतं (for संभृतम्) —^c) S ह्यनर्थाना
(for अनर्थ) —^d) S महात्मना (for 'रथ)

6 ^a) T G2- पुप, G1 2 M एक (for सोऽयं)
D1 3 पार्थ (for प्राप्तस्त्र). Ks Ds 7 s तवार्थाय; B5
'क्षेपं, Dn1 D4 'धौ य, D1 'क्षेपं; T G1-4 M1 3
'क्षेपे, Gs 'क्षेप, Ms (sup ltn as in text) इव क्षेपं
(for त्वाक्षेप) —^b) Dc1 यथा (for पश्य) Ms
(sup ltn, orig as in text) सावध्यम् (for साफ-
ल्यम्) —^c) Dn1 तु राजा, G1 M1.2 ह्यराजा (for
हि राजा) S1 D2 राज्यार्थे, K1.3 राजार्थे, G2 राज्यार्थं

(for शीं) —^d) D2 स्वयं (for त्वया) B2 Dc1
Dn1 D2 s Ms-5 संयुगे (for संयुगम्) S1 कथ यास्यति
सयुग

7 D2 om (hapl) 7^b-10^a —^b) Dn1 राजा (for
पुप) —^c) B2 यथा वै, B3-5 Dc1 Dn2 D1.6 यथार्थं,
T G2- यथेष्ट, G1 2 M यथैष (for स यथा)

8 D2 om 8 (cf. v 1 7) —^a) D3 -संमत्तो (for
-संभूदो) —^b) Ks Dc1 Dn1 D4.5 7 8 नैव, G4 नैक
(for नैप) —^c) G3 त्व (for न च) Dn1 मे (for
ते) —^d) Dn1 पुरुषर्षभ

9 D2 om 9 (cf. v 1 7) —^a) D2 Ms त्वा (for
त्वा) —^b) K4 D2 S मानवा, Dn1 (marg as in
text) पन्नगा (for मानुषा) —^d) D2 Ms 4 s (sup
ltn, orig as in text) किमु चैक, D3 कि पुनस्तु
(for किमुतैक)

10 D2 om 10^a (cf v 1 7) —^a) S transp
स and दिष्ट्या D1 तव स, D2 S समरे (for समनु)
K4 स दिष्ट्या तव मप्राप्तो, D3 दिष्ट्या त्विदानीं संप्राप्य
—^b) D5 रथ प्रति (for रथान्तिकम्) K4 D1 रथाते
तव पादव —^c) K4 B4 D1 त्वं, Gs वा (for वै)
S1 K (except K4) जह्मेनैनं, Dn1 जह्य चैन (for जह्मेन
वै) D2 महाबाहु (for 'बाहो).

11 ^a) S1 K2 3 B2 Dn1 D1 7.8 ह्यनर्थ; D2 ह्यमर्षी
(for ह्यनर्थे) —^c) D2 निकृत्य, Cd निकृत्या (as in
text) Ks Dn1 D2 राजानं; B1-3 राजं तु (for राजं
च) —^d) D3 च जितवान् (for वञ्चित)

12 ^b) Dc1 D4 Ms 3 एतानि (for एतेन) D4 नारद

युष्मासु पापमतिना अपापेष्वेव नित्यदा ॥ १२
 तमनार्यं सदा क्षुद्रं पुरुषं कामचारिणम् ।
 आर्या युद्धे मतिं कृत्वा जहि पार्थाविचारयन् ॥ १३
 निकृत्वा राज्यहरणं वनवासं च पाण्डव ।
 परिक्लेशं च कृष्णाया हृदि कृत्वा पराक्रम ॥ १४
 दिष्ट्यैव तव वाणानां गोचरे परिवर्तते ।
 प्रतिघाताय कार्यस्य दिष्ट्या च यत्ततेऽग्रतः ॥ १५
 दिष्ट्या जानाति संग्रामे योद्धव्यं हि त्वया सह ।
 दिष्ट्या च सफलाः पार्थ सर्वे कामा हि कामिताः ॥ १६

तस्माज्जहि रणे पार्थ धार्तराष्ट्रं कुलाधमम् ।
 यथेन्द्रेण हतः पूर्वं जम्मो देवासुरे मृधे ॥ १७
 अस्मिन्हते त्वया सैन्यमनार्यं मिथतामिदम् ।
 वैरस्यास्यास्त्ववभृत्यो मूलं छिन्धि दुरात्मनाम् ॥ १८
 संजय उवाच ।
 तं तथेत्यत्रवीत्पार्थः कृत्यरूपमिदं मम ।
 सर्वमन्यदनादृत्य गच्छ यत्र सुयोधनः ॥ १९
 येनैतदीर्घकालं नो भुक्तं राज्यमकण्ठकम् ।
 अप्यस्य युधि विक्रम्य छिन्त्यां मूर्धानमाहवे ॥ २०

(for मानद) D⁵ कृतानन्येन मारिय —^a) Ś₁ K₁ ३ ४
 स्वपापेषु, B₁₋₃ ५ D₀₁ D₁ D₈₋₈ ह्यपा° (for अपा°)
 K₅ D₁ १ ३ S (except M₈₋₈) [अ]पि, B₁ D₂ च (for
 [ए]व)

13 ^a) Ś₁ स्वम् (for तम्) K₄ मद्वा (for सदा)
 D₁ D₁ १ ४ क्रुद्धं (for क्षुद्रं) —^b) K₁ ५ D₂ २ ३-४
 G₈ ४ M₈ ४ परुष (for पु°) D₁ -रूपिणं, D₁ -चारिण
 (for चारिणम्) —^d) D₁ विधारयन्; D₈ [अ]वाचित-
 यन् (for [अ]विचार°)

14 ^a) Ś₁ कृत्वा हृदि (by transp), K (except
 K₅) D₁ स्मृत्वा यदि; G₁ इति कृत्वा K (except K₁)
 B₁ ५ D₁ D₂ ४ ६-८ G₁ २ ४ ५ M₁ २ पराक्रमं (for °क्रम)

15 ^a) Ś₁ K (except K₅) D₁ दिष्ट्यार्यं, B₈ दृष्ट्यैव,
 D₂ G₁ दिष्ट्यैव, D₁ ८ यद्येष (for दिष्ट्यैव) —^c) Ś₁
 K₁ ३ प्रवि (for प्रति) D₂ S विघाते (D₂ °ती) तव
 कार्यस्य —^d) B₂ D₀₁ [अ]द्य यत्तते, B₄ [अ]य पतितो,
 B₈ ह्यापतते, D₃ च पतते, S च M₈ (sup lin as
 in text, orig [अ]मि) चरते (for च यत्तते) D₁
 D₈ यत् (for अग्रत)

16 ^b) Ś₁ B₈ D₁ च (for हि) —^c) K₁ ३ ४
 D₁ S हि, B₁ २ ५ D₀₁ D₈ [अ]द्य, D₂ ते (for
 च) M₈ ४ सफला (for °ला) D₁ सर्वे, D₂ कामा
 (for पार्थ) — K₄ D₁ om (hapl) 16^a-17^a —^d)
 Ś₁ K₅ सर्वे, D₁ स्वया (for सर्वे) D₁ S च (for
 हि) B D₀₁ D₈ ६ [अ]कामिता. (B₈ °मत), D₈ [अ]-
 कामिका, D₈ कामिका; T G₁₋₄ M₁ २ कामद, G₈
 कामद; M₈₋₈ मानद (for कामिता)

17 K₄ D₁ om 17^a (of v. 1 16). D₁ om
 (hapl.) 17^b-19^a, —^b) K (except K₅) D₁ सदासुरं

(for कुलाधमम्) —^d) K₂ जंबो (for जम्मो) K
 (except K₅) D₁ ऐकरये (for देवासुरे) Ś₁ K₁ ३ D₁
 रणे (for मृधे)

18 D₁ om 18 (cf. v. 1 17) —^a) Ś₁ K B₁
 D₁ ४ १ ३ तस्मिन् (for अस्मिन्) G₁ M₁ २ हृते (for
 हृते) —^b) K₁ ३ सनार्यं (for जनार्यं) B₁ हन्यताम्
 (for भिद्य°) —^c) B₁ अवभृतं, B₂₋₄ अवभृत्यं, D₃
 तव भृश, D₈ अवभृशं (for अवभृत्यो) T G₃₋₅ वैरस्य
 दिष्ट्या (G₈ दृष्ट्या) च भृश, G₁ २ M (M₈ sup lin)
 वैरस्य दिष्ट्यावभृत्यं (M₈ orig °ष्ट्यावभृशं) —^d) K₁
 २ ४ D₁ स्वमात्मन; K₈ S दुरात्मन (for °त्मनाम्)

19 D₁ om 19^a (cf. v. 1 17) —^a) Ś₁ K₁₋₃
 D₁ तत्, G₈ स (for त) B₈ हि (for [ह]ति) —^b)
 K₁ कृतरूपम् (for कृत्य°) K₅ हृदं वच, D₁ अर्चित
 यत् (for हृदं मम) M₈₋₈ केशव शत्रुतापन (M₁ °न)
 —^c) Ś₁ कार्यम्, M₈₋₈ सैन्य (for सर्वम्) K₁ ४ T
 G M₁ २ सैन्यम्, M₈₋₈ सर्वम् (for अन्यद्) —^d) M₈ ४
 गच्छ तत्र (for गच्छ यत्र)

20 D₁ om 20^a-21^b —^a) M₈ ४ ५ (sup lin as
 in text) तेन (for येन) M₈₋₈ तु (for नो) T G
 M₁ २ येनैतदीर्घमध्वान —^b) D₁ भुक्त्व राज्यम्, D₈
 राज्यं भुक्तम् (by transp) —^c) B₈ अप्यह; D₀₁
 अयास्य, D₁ जहास्य (for अप्यस्य) D₂ तस्याद्य (for
 अस्य युधि) T G₂₋₅ ततोप्यस्य व्यतिक्रम्य, G₁ M
 ततोहमस्य नि (M₈₋₈ °भ्यति) क्रम्य —^d) D₁ छिन्त्या
 (for छिन्त्या)

21 D₁ om 21^a (of v. 1 20) —^a) D₀₁ D₁
 D₁ २ ५ ६ G₈ तस्य (for तस्या) K (except K₁) B
 D₁ ३ D₁₋₃ ५ ६ ८ G₁ ह्यनर्हाया; D₀₁ M₈₋₈ अ (D₀₁ अ)

अपि तस्या अनर्हायाः परिक्लेशस्य माधव ।
 कृष्णायाः शक्त्यां गन्तुं पदं केशप्रघर्षणे ॥ २१
 इत्येववादिनौ हृष्टौ कृष्णौ श्वेतान्ह्योत्तमान् ।
 प्रेषयामासतुः संख्ये प्रेप्सन्तौ तं नराधिपम् ॥ २२
 तयोः समीपं संग्राप्य पुत्रस्ते भरतर्षभ ।
 न चकार भयं प्राप्ते भये महति मारिष ॥ २३
 तदस्य क्षत्रियास्तत्र सर्व एवाभ्यपूजयन् ।
 यदर्जुनहृषीकेशौ प्रत्युद्यतोऽविचारयन् ॥ २४
 ततः सर्वस्य सैन्यस्य तावकस्य विशां पते ।
 महानादो बभूवत्र दृष्ट्वा राजानमाहवे ॥ २५

तस्मिञ्जनसमुन्नादे प्रवृत्ते भैरवे सति ।
 कदर्याकृत्य ते पुत्रः प्रत्यभिन्नमवारयत् ॥ २६
 आचारितस्तु कौन्तेयस्त्व पुत्रेण धन्विना ।
 संरम्ममगमद्भ्यः स च तस्मिन्परंतपः ॥ २७
 तौ दृष्ट्वा प्रतिसंरब्धौ दुर्योधनधनंजयौ ।
 अभ्यवैक्षन्त राजानो भीमरूपाः समन्ततः ॥ २८
 दृष्ट्वा तु पार्थ संरब्धं वासुदेवं च मारिष ।
 प्रहसन्निव पुत्रस्ते योद्धुकामः समाह्वयत् ॥ २९
 ततः प्रहृष्टो दाशार्हः पाण्डवश्च धनंजयः ।
 व्याक्रोशेतां महानादं दध्मतुश्चाम्बुजोत्तमौ ॥ ३०

C. 7 123A
 B 7 102. 30
 K 7 102. 21

नायाया, Dn1 ह्यनायाया, G5 अनार्हाया (for अनर्हाया) —^b) K5 D5 -क्लेश च, Dn1 -क्लेशश्च (for -क्लेशस्य) K2 पार्थिव, D2 मानद (for माधव) D4 पराक्लिश्य च माधव —^c) K4 शक्त्या गन्तुं कृष्णाया —^d) Ś1 (marg, orig as in text) पार (for पद) K4 कृष्ण (for केश) B1 D2 ३ -प्रघर्षणं, Dn2 D4 -प्रघर्षणे (D4 'णं) (for -प्रघर्षणे) S पदवीं क्लेशस्य च — After 21, S ins

548* अथह तानि दुग्धानि पूर्ववृत्तानि माधव ।
 दुर्योधन रणे हत्वा प्रतिमोक्ष्ये कथंचन ।

22 ^{ab}) K4 B3-2 Dc1 Dn2 D1-2. ६ G2 M2-
 transp हृष्टौ and कृष्णौ Dn1 श्वेत (for श्वेतान्) —^c)
 G1.2 M मन्वे, G4 सखे (for संख्ये) —^d) S प्रेक्षंतौ
 (G2 'ते) K4 D1.2 ६ G1 तौ, B2 च (for त)

23 ^b) B2 Dn1 पुरुषर्षभ (for भरत) —^d) Dn1
 दास्ये, D1 चागते (for मारिष)

24 ^a) T तस्य ते (for तदस्य) G5 क्षत्रिय (for
 'यास) D2 S कर्म (for तत्र) —^b) D3 चैव (for
 एव) —^c) D2 M2. ६ (sup lin, orig as in text)
 यत्रा (D2 'दा)र्जुन (for यद्) —^d) Ś1 K D प्रत्यु-
 द्यातौ (for 'द्यतो) Ś1 K Dn D1. ६ ६ व्य (K4 वि)-
 धारयत्, Dc1 चिराचरन्, D3 ६ न्यवारयत्, D4 १ व्य-
 धारयन् (for 'विचा')

25 M2 4 repeat 25^{ab} after 26^{ab}, M5 after 26
 —^a) Ś1 K1 ३ D1 स सर्व- (for सर्वस्य) M2-5 (all
 second time) पश्यत सर्वसैन्यस्य —^c) K (except
 K5) B1 ६ D (except Dn1) G2 M1. 2 महानादो (for

'द्यतो) G2 [s]पि (for द्वि)

26 ^a) K1-3 -समावाये, K3 -समावाये, D1 समा
 हाये (for समुन्नादे) —^b) D1 प्रवृत्ते K (except
 K. D1) प्रवृत्ते भरतर्षभ — After 26^{ab}, M2 4 repeat
 25^{ab} —^c) D1 ६ १ २ पुत्रस्ते (by transp) —^d)
 G2 प्रत्यनीकम् (for 'भिन्नम्) D1 अवारयन् — After
 26, M5 repeats 25^{ab}

27 ^a) K3 B3 Dn2 D4 G. अचारितस् (for छावा)
 D2 च (for तु) —^b) K5 Dn धीमता, D2 S सयुगे
 (for धन्विना) —^c) T सरब्धम् (for संरम्मम्) G5
 अभवद् (for अगमद्) Ś1 भीम, K (except K5)
 तीव्र, D2 तस्मिन् (for भूय) D3 शूर समभवद्भ्य
 —^d) Ś1 K (except K5) B4 Dn1 D1. ६ G2 4 परंतप
 M3-5 तव पुत्रेण मारत

28 ^c) Ś1 D3 T G2-4 अभ्यवैक्षत, K2 अत्यवैक्षत,
 B1 2 (marg, orig as in text) ३ प्रत्य, Dn1
 D3 अभ्यवैक्ष्यत, Dc १ वैक्ष्यत, G. 'चर्षत, M5 ६
 अभ्यवैक्षन्स, M4 वैक्षन्तु (for वैक्षन्त) B1 ३ D1 ६
 राजानो (for नो) —^d) B1-3 Dc1 भीमरूपौ, D5 १
 भीतरूपा, T G2-5 भीमवेगा (for 'रूपा) K2 ३ D1
 सहस्रदा (for समन्तत)

29 ^a) K5 च (for तु) D1. ६ सरब्धौ (for 'रब्ध)
 —^c) K2 ३ D2. ६ एव (for हव) —^d) B4 समन्व-
 यात्, D3 समाह्वयन् (for 'ह्वयत्)

30 ^b) D5 कुतीपुत्रो (for पाण्डवश्च) —^c) K2 ३
 B4 ६ Dn D1-7 व्यक्रोशेता, B1-3 Dc1 G6 व्यक्रोशता,
 T G1-4 M1 २ व्याक्रोशता (for 'शेता) D2 S महा
 र्मानौ, D3 ६ 'राज (for 'नादं)

तौ हृष्टरूपौ संप्रेक्ष्य कौरवेयाश्च सर्वशः ।
 निराशाः समपद्यन्त पुत्रस्य तव जीविते ॥ ३१
 शोकमीयुः परं चैव कुरवः सर्व एव ते ।
 अमन्यन्त च पुत्रं ते वैश्वानरमुखे हुतम् ॥ ३२
 तथा तु दृष्ट्वा योधास्ते प्रहृष्टौ कृष्णपाण्डवौ ।
 हतो राजा हतो राजेत्यूचुरेवं भयार्दिताः ॥ ३३
 जनस्य संनिनादं तु श्रुत्वा दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
 व्येतु वो भीरुहं कृष्णौ प्रेषयिष्यामि मृत्यवे ॥ ३४

इत्युक्त्वा सैनिकान्सर्वाञ्जयापेक्षी नराधिपः ।
 पार्थमाभाष्य संरम्भादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३५
 पार्थ यच्छिक्षितं तेऽहं दिव्यं मानुपमेव च ।
 तदर्शय मयि क्षिप्रं यदि जातोऽसि पाण्डुना ॥ ३६
 यद्वलं तव वीर्यं च केशवस्य तथैव च ।
 तत्कुरुष्व मयि क्षिप्रं पश्यामस्तव पौरुषम् ॥ ३७
 अस्मत्परोक्षं कर्माणि प्रवदन्ति कृतानि ते ।
 स्वामिसत्कारयुक्तानि यानि तानीह दर्शय ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्चेणि सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

31 ^a) Ś1 K1.2.4 D1 संप्राप्य (for संप्रेक्ष्य) —^b)
 B1.5 Dn2 D2-4 तु (for च) Dn1 कौरवाश्च सहस्रश,
 S कुरवस्तत्र सर्वश (G1 M1.2 'त) —^d) G2 transp
 पुत्रस्य and तव Dn1 सैधवस्य च रक्षणे

32 ^a) Dn2 D2 आपु (for ईयु) Dn1 विपण्णा
 सुचिर काल —^b) Ś1 K1-3 भीरव (for कुरव) S हि
 (for ते) —^c) K1 अमन्यंतश्च (for 'न्यन्त) K5
 Dn1 D2.4.5.7.8 T G1 अमन्यं (T G1 'न्वं)स्तव पुत्रं ते,
 G1 M तव पुत्रं ह्यमन्यंत —^d) G1 M मुखं (for
 मुखे) K5 B2 Dn1 G1 M गत (for हुतम्)

33 ^a) Ś1 तदा, M3.5 यथा (for तथा) T G2-4
 च (for तु) D5.7.8 पुत्रास्, T G2.5 M3-5 योधास्
 (for योधास्) —^c) G2 हतो (for the second हतो)
 —^d) K2 B2 D1 T ऊचुरेव, K5 Dn1 D2 एवमूचुर
 (by transp), B4 Dc1 G2.4 ऊचिरे च, Dn2 इत्यू-
 चुचे

34 B2 reads from 34^a up to 7 78 2^d on marg
 —^a) B1 जनस्तु, D2 सैन्यस्य (for जनस्य) Dc1 च,
 T G2-4 स (for सं-) Ś1 च, K4 B4 S त (for तु)
 —^c) S (except G6) व्येतु (for व्येतु) D1 भीरवं,
 S भीरणे (for भीरह) M3.4.5 (sup in, orig as
 in text) तौ च (for कृष्णौ)

35 B2 reads 35 on marg —^a) K5.4 D1 पार्थि
 वान् (for सैनिकान्) —^b) Ś1 जयपक्षे; K (except

K5) D1 जनपक्षे, D5 जयापाक्षी, D5 'न्वेपी, M1.2
 'वेक्षी (for 'पेक्षी) T G2.3.5 जनाधिप (for नरा)
 —^c) D2 संरम्भम् (for सरम्भाद्)

36 B2 reads 36 on marg —^a) D2 यच्चार्जितं,
 D5 [अ]नुशिक्षित, M3-5 सशिक्षितं (for यच्छि^०) —^b)
 om 36^b —^b) K1 मानुप, K2 B2.8 Dc1 मानुष्यम्,
 K5 D3.6 पार्थिवम् (for मानुषम्) Ś1 K Dn1 D2.4.8
 वा (for च) —^c) M3-5 दर्शयाद्य (for तदर्शय)

37 B2 reads 37 on marg K5 transp 37 and
 38 —^a) K (except K5) D1 यद्वास्ति, D5 तद्वत्
 (for यद्वल) —^d) K2 B D1.3 पश्यामि (for 'मस्)
 D2 (marg, orig as in text) कौतुक (for पौरुषम्)

38 B2 reads 38 on marg K5 transp 37 and
 38 —^a) B1 D5 T G2.4 परोक्ष (for परोक्ष) —^b)
 D2 G1 M [अ]नुत्तानि, T G2-5 [अ]नुत्तानि (for
 कृतानि) K4 च (for ते) —^c) D5 तानि; D5
 M3-5 स्वानि (for स्वामि-) K5 -सत्कार, D1 -शकर,
 Cd सत्कार (for 'र-) D2 S भूतानि (for -युक्तानि)
 —^d) K2 lacuna, D5 तानि (for यानि)

Colophon Ś2 missing B2 reads the colophon on
 marg — Sub parvan Ś1 K (except K4) B
 Dc1 Dn D1.8.8 जयद्रथवध — Day of Droṇa's
 Generalship K1.8 चतुर्थदिवसे, G6 चतुर्थेऽह्नि — Adhy

७८

संज्ञय उवाच ।

एवमुक्त्वाऽर्जुनं राजा त्रिभिर्मर्मातिगैः शैरैः ।
प्रत्यविध्यन्महावेगैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ १
वासुदेवं च दशभिः प्रत्यविध्यन्मनान्तरे ।
प्रतोदं चास्य भृष्टेन छित्त्वा भूमावपातयत् ॥ २
तं चतुर्दशभिः पार्यथिव्रपुद्गैः शिलाशितैः ।
अविध्यन्चूर्णमल्पग्रस्तेऽस्याभ्रद्वयन्त वर्मणः ॥ ३
तेषां वैफल्यमालोक्य पुनर्नव च पञ्च च ।

ग्राहिणोन्निशितान्वाणांस्ते चाभ्रद्वयन्त वर्मणः ॥ ४
अष्टाविंशत्तु तान्वाणानस्तान्निप्रेक्ष्य निष्फलान् ।
अत्रवीत्परवीरघ्नः कृष्णोऽर्जुनमिदं वचः ॥ ५
अदृष्टपूर्वं पश्यामि शिलानामिव सर्पणम् ।
त्वया संप्रेषिताः पार्यथार्यं कुर्वन्ति पत्रिणः ॥ ६
कच्चिद्राण्डीवतः प्राणास्तथैव भरतर्षभ ।
मुष्टिश्च ते यथापूर्वं भुजयोश्च बलं तव ॥ ७
न चेद्विधेरयं कालः प्राप्तः स्यादद्य पश्चिमः ।

G. 7 250
B 7 103. 8
K. 7 103. 8

name Ks D1 दुर्योधनाऽर्जुनसमागमः, D1 दुर्योधनसमा
गमः, D दुर्योधनागमनः प्राक्त्य, G1 M1 2 दुर्योधनाभि
गमनः, Bom ed दुर्योधनवचन — Adhy no (figures,
words or both) B1 99, B2 89, B2 107,
Dn1 101, D2 103, D3 T G M1 2 98, M2- 97
— Śloka no Dn1 35, G 39

78

1 Ś2 missing up to 25 (cf v l 7 73 39) B2
reads 1^a-2^b on marg —^a) B1 D2 राजन् (for राजा)
—^b) D चायाविराजं (for ममा) —^c) Ś1 अप्यवि
द्यन्, K1 अत्रिवि*, K2-4 B1 Dn2 D1 2-6 अन्ववि
(for प्रयवि*)

2 Ś2 missing (cf v l 1) D1 om. 2 B3 reads
2^{ab} on marg —^c) B दृष्ट (for प्रतोद) D2 S
चाणेन (for भृष्टेन) —^d) Ś1 K1 2 4 D1 तूर्णम् (for
भूमाय)

3 Ś2 missing (cf v l 1) —^b) Dn1 D 2 शिला
शितैः, D2 शिलीसुरैः (for शिलाशितैः) —^c) B1
Dn2 D1 2 4 G1 M2- च (for ज्य) B1 (marg,
orig as in text) [अ]सज्यन्त (for [अ]भ्रद्वयन्त) Ś1
K1 . B1 Dn D2-3 चर्मणि, K1-2 वर्मणि, D1 वर्मणि
(for वर्मण) T G2- देहाद्भ्रद्वयत वर्मण

4 Ś2 missing (cf v l 1) Ś1 K (except K2)
D1 2 c G. om. (hapl) 4 —^a) K5 B2 Dn2 D 4 3
नैफल्यम् (for वैफल्यम्) —^b) D2 पुनर्वाणाश्चतुर्दश
—^c) D2 अन्याम् (for वाणाम्) — B1 D3 om. (hapl.)
4²-5^a —^d) B1 तस्य (for ते च) B2 अभ्रद्वयत,

B2 Dc1 G1 [अ]प्यभ्रद्वयत, Dn1 D2 [अ]स्थान*, D2
चाभ्रद्वयत, D1 चाभ्रद्वयति, T G2 4 ह्यभ्रद्वयत, G2 [अ]प्य-
द्वयत, M1 2 व्यभ्रद्वयत (for चाभ्रद्वयन्त) Ks Dn
D2 4 7 T वर्मणि, G2 वर्मणा (for 'ण)

5 Ś2 missing (cf v l 1) B1 D3 om 5^a (cf.
v l 4) —^a) Ks अष्टाविंशस्तु, Ks Dn1 D2-4
'विंशति (for 'विंशत्तु) B3 ततो, 5 शितान् (for तु
तान्) D2 (marg, orig as in text) अन्यान् (for
वाणान्) —^b) Ś1 K1 2 4 अन्यान्, K2 B3 तान्, B3
पुन, Dn1 कृष्ण, D1 2 जातान् (for अस्त्रान्) B3
Dn1 संप्रेक्ष्य, G1 M वै प्रेक्ष्य (for विप्रेक्ष्य) D2 निर्म-
लान् (for निष्फलान्) D2 सृष्टान्निप्रेक्ष्य वर्मणि, Dc
निष्फलान्प्रेक्ष्य तानूप, T G2-5 तान् वै प्रेक्ष्य स निष्फलान्
— After 5^{ab}, D2 ins

549* वैफल्य वागतान्वाणाञ्छित्त्वात्परपुरजय ।

6 Ś2 missing (cf v l 1) —^a) K5 पश्याम
(for मि) —^b) Ks B2 D3 7 8 G1 M1 2 शिलानाम्
(for शिला) D2 शरणा नतपर्वणा —^d) D2 कार्यं
नार्यति पत्रिण

7 Ś2 missing (cf v l 1) —^a) Ś1 कश्च, K1 2
D1 कश्चिद्, D3 4 G2 5 कश्चिद् (for कश्चिद्) Dn2
D. गादीवज (for 'वत) K (except K1) B Dc1 Dn
D1 2 7 8 M2-5 Cd प्राणस्य, D2 8 T वाणास्य (for
प्राणास्य) —^b) Ś1 K2 8 तथैव; D1 स्वबुद्ध्या (for
तथैव) B2 पुनर्पर्वण (for भरत) —^c) B2 मुष्टिश्च,
B3 मुष्टिश्चैव (hypermetric) (for मुष्टिश्च) D3 8
तथापूर्वं, M6 यथापूर्वा (for 'पूर्वं) —^d) D2 तथा
(for तव)

तव चैवास्य शत्रोश्च तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ८
 विस्मयो मे महान्पार्थ तव दृष्ट्वा शरानिमान् ।
 व्यर्थान्निपततः संख्ये दुर्योधनरथं प्रति ॥ ९
 वज्राशनिसमा घोराः परकायावभेदिनः ।
 शराः कुर्वन्ति ते नार्थं पार्थ काद्य विडम्बना ॥ १०
 अर्जुन उवाच ।

द्रोणेनैषा मतिः कृष्ण धार्तराष्ट्रे निवेशिता ।
 अन्ते विहितमस्त्राणामेतत्कवचधारणम् ॥ ११
 अस्मिन्नन्तर्हितं कृष्ण त्रैलोक्यमपि वर्मणि ।

एको द्रोणो हि वेदैतदहं तस्माच्च सत्तमात् ॥ १२
 न शक्यमेतत्कवचं वाणैर्भेत्तुं कथंचन ।
 अपि वज्रेण गोविन्द स्वयं मघवता युधि ॥ १३
 जानंस्त्वमपि वै कृष्ण मां विमोहयसे कथम् ।
 यद्वृत्तं त्रिषु लोकेषु यच्च केशव वर्तते ॥ १४
 तथा भविष्यद्यच्चैव तत्सर्वं विदितं तव ।
 न त्वेवं वेद वै कश्चिद्यथा त्वं मधुसूदन ॥ १५
 एष दुर्योधनः कृष्ण द्रोणेन विहितामिमाम् ।
 तिष्ठत्यभीतवत्संख्ये विभ्रत्कवचधारणाम् ॥ १६

8 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B Do1 Da. 5 0
 न वा (B₅ D₅ च) कश्चिद्, D₁ न चेद्विधिर्, D₇ 8
 'द्विधिर्, S विधेर्वशाद् (for न चेद्विधेर्) Cd विधेर्
 (as in text) K₁ प्राप्त (for काल) —^b) D₈ 0
 अथ, D₁ 7 8 यदि (for अथ) D₁ पचम, Cd पश्चिम
 (as in text) —^c) D₃ चैवाशु (for 'स्य) —^d)
 S₁ तत्त्वमाख्याहि, K (except K₂) Dn₁ D₁ तत्त्वमाचक्ष्व
 (for तन्ममाचक्ष्व) K₁ D₇ पृष्टत. (for पृच्छत)

9 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₁ reads महान्
 twice. —^c) K₅ वृथान् (sio) (for व्यर्थान्) K₂ B Do1
 Dn₂ D₁-8 0 निपतितान्, Dn₁ निष्पत्तता, D₁ निष्पन्नत
 (for निपतत) T G₅ 4 सप्रामे पततो व्यर्थान्, G₁. 2 5
 M व्यर्थान्पतत सप्रामे

10 S₂ missing (of v 1 1) —^a) S₁ (sup lin
 as in text) K₁₋₄ D₁ -समाकारान् (for समा घोरा)
 —^b) B₁ परकायावदारणा, Dn₁ 'काया च भेदिन,
 D₂-4. 6 M₅ 'कायाशु (D₁ 'यावि, M₅ 'यासि) भेदिन
 —^c) S₁ (sup lin as in text) K₁ 2 शूरा (for शरा)
 S₁ K₁₋₄ पार्याना, D₁ S ते पार्थ (for ते नार्थ) —^d)
 D₂ अन्न (for पार्थ) S₁ K₁₋₈ D₁ चाद्य, K₅ तेद्य,
 Dn₁ ते का, D₈ नाद्य (for काद्य) S₁ D₁ विडम्बनं,
 K₁. 8 विडम्बना, D₈ विडम्बिता (for विडम्बना) S
 पार्थिवेन्द्र (G₁ 'वेभ्यो, G₂ 8 M 'वेद्य) विड (G₁ M 'ळं)-
 यनां (G₈ 'नं)

11 S₂ missing (of v 1 1) —^a) T G₂-5 नियत,
 Cd [ए]पा मति (as in text) —^b) D₀ निवेदिता;
 T G₂-5 निदर्शित, G₁ M₁ 2 विदर्शिता, M₈-5 निदर्शिता
 (for निवेदिता) —^c) K₂ D₁ अन्तर्, D₈-8 अतो
 (for अन्ते) B Do1 Dn₂ D₆ अभेद्या हि ममास्त्राणाम्,
 D₂ एषा नो विहिता; D₈ अभेद्याहितवाणानाम्, D₄

अतो विहितमस्त्राणि —^d) M₁. 2 -धारणा (for -धारणम्)
 N (S₂ missing) एषा कवचधारणा (K₂ 'णात्)

12 S₂ missing (of v 1 1) —^a) B₁ सर्वं, G₂. 5
 कर्म, M₄ 5 कृत्स्नं (for कृष्ण) —^b) D₂ G₅ कर्मणि
 (for वर्मणि) —^c) S₁ विद्वैतद्, K₁₋₄ वेत्तेतद्,
 Dn₂ D₈ 0 वै वेद (for वेदैतद्) —^d) D₁ 5 7 8 अ
 साच् (for तस्माच्) D₂ चाहमनन्तरं (hypermetric) (for
 च सत्तमात्)

13 S₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ अशक्यम्
 (for न शक्यम्) D₄ तन्न शक्नोमि कवचं —^b) S₁
 K₁ 8. 4 छेत्तु (for भेत्तु) B हि माधव (for कथंचन)
 —^c) S₁ K₁ 4 D₁ शक्रेण, K₈ चक्रेण (for वज्रेण)
 —^d) B₅ यदि, T G₂-5 अपि (for युधि)

14 S₂ missing (of v 1 1) —^a) S₁ K₁. 8. 4
 अपि च (for त्वमपि) Dn₂ om. (hapl) from कृष्ण
 up to वै (in 15°) K₅ कृष्णोमा, S वेत्कृष्ण (for वै
 कृष्ण) B₅ जानंस्त्वं मम गोविन्द —^b) S वै (for वि)
 —^d) K (except K₅) विद्यते (for वर्तते) S वर्तते
 यच्च केशव

15 S₂ missing (of v 1 1) Dn₂ om up to वै
 (of v 1 14) K₄ om 15^a-16^b —^a) D₄ तथा हि
 (hypermetric), G₁ M भूतं (for तथा) M₈-5 यच्चै
 तद् (for यच्चैव) K₁ तथा भविष्यच्चैव तच्, D₂ तथा
 भव्य च यत्सर्वं —^b) K₁ चैतत्सर्वं (hypermetric), D₂
 तच्चैव; D₄ तव सर्वं (hypermetric) (for तत्सर्वं)
 —^c) K₂ D₁ त्विद्, Dn₁ स्वयं, M₈-5 स्वेतद् (for
 त्वेवं) D₄ वेत्ति वै, T G₂-5 चदते, G₁ M वेद ते
 (for वेद वै) —^d) S₁ B₂ 4 Do1 D₁ 5 [अ]र्हं, D₁ 8
 वै (for त्व)

16 S₂ missing (of v 1 1) K₄ om 16^{ab} (of

यत्त्र विहितं कार्यं नैष तद्वेत्ति माधव ।
 स्त्रीवदेप विभर्त्येतां युक्तां क्वचधारणाम् ॥ १७
 पश्य बाहोश्च मे वीर्यं धनुषश्च जनार्दन ।
 पराजयिष्ये कौरव्यं क्वचेनापि रक्षितम् ॥ १८
 इदमङ्गिरसे प्राढादेवेगो वर्म भास्वरम् ।
 पुनर्ददौ सुरपतिर्मह्यं वर्म ससंग्रहम् ॥ १९
 देवं यद्यस्य वर्मेतद्रक्षणं वा स्वयं कृतम् ।
 नैतद्गोप्स्यति दुर्बुद्धिमद्य बाणहतं मया ॥ २०

संजय उवाच ।

एवमुक्त्वाऽर्जुनो बाणानभिमन्थ्य व्यकर्षयत् ।
 विकृष्यमाणांस्तेनैवं धनुर्मध्यगताञ्छरान् ।
 तानस्यास्त्रेण चिच्छेद् द्रौणिः सर्वास्त्रघातिना ॥ २१
 तान्निक्त्तानिपून्ष्ट्वा दूरतो ब्रह्मवादिना ।
 न्यवेदयत्केशवाय विस्मितः श्वेतवाहनः ॥ २२
 नैतदस्त्रं मया शक्यं द्विः प्रयोक्तुं जनार्दन ।
 अस्त्रं मामेव हन्याद्वि पश्य त्वद्य बलं मम ॥ २३

C 7 3897
 B 7 103 25
 K 7 103 24

v l. 15) —^o) G₁ M संघे, G₂ सखे (for संख्ये)

17 Ś₂ missing (cf v l 1) Ś₁ K (except K₅)
 D₁ om (hapl) 17 —^a) B₂ यत्त्रे, S (except
 M₃₋₅) यत्त्र (for यत्त्र) B₂ (marg, orig as in
 text) नाय (for कार्यं) —^o) G₁ एव, G_d अय (for
 एव) B₁₋₃ S (except G₁) विभर्त्येता, D₂ 'र्तामा (for
 'त्येता)

18 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) D₃ 7 बाहोश्च
 (for बाहोश्च) D₄ बलं वीर्यं, T G₂₋₅ बल मेघ (for
 च मे वीर्यं) D_{n1} पश्य स्व मेघुना वीर्यं —^d) D₂ ०
 [अभि- (for [अ]पि) M₃₋₅ क्वचेन च सवृत्

19 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) T G₂₋₅ अ
 प्यगिरा, G₁ M_{1.2} चाप्यगिरा (for अङ्गिरसे) —^b)
 Ś₁ B₂ भासुर (for भास्वरम्) T G M_{1.2} सुरेशायाश्च
 सुत्तमं, M₃₋₅ सुरेशो वर्म चोत्तम —After 19^{ab}, D_{e1}
 (marg) D_{n2} ins

550* तस्माद्दृश्यति प्राप तत प्राप पुरंदर ।
 — D₇ reads 19^{cd} on marg —^o) Ś₁ K₁ 8 4 D₁ पूर्वं
 (for पुनर्) G. देवं (for ददौ) K₄ सुरपति (for
 'पतिर) —^d) K₁ 8 4 D₁ दद (for मह्यं) D₃ ब्रह्म
 (for वर्म) Ś₁ स साप्रत, K₁ 8 4 D₁ हि साप्रत, K₅
 B₁ D₃ ०-3 T G₂₋₅ सुसंग्रह, D₂ सुसङ्कृतं, G_d ससंग्रहम्
 (as in text) G₁ M_{1.2} महामखपरिग्रह

20 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) Ś₁ K (except
 K₅) देव (sic), D₃₋₅ दिव्य (for दैवं) D₄ यथास्य, D₅
 यदस्य (for यद्यस्य) Ś₁ हर्म्येतद् (sic), K₁ 8 बद्धं तद्,
 K₄ यद्यं तद् (for वर्मेतद्) —^b) Ś₁ ब्रह्मणाभा, K₁ 8 4
 D₁ ब्राह्मणेन, D_{e1} D₂ 4 5 7 8 ब्रह्मणा च (for ब्रह्मणा
 वा) Ś₁ K (except K₅) स्वलंकृत, D_{n1} स्वयभुवा
 (for स्वय कृतम्) —^o) B₂ 8 D_{e1} D₂ नैनं; B₁ 5
 नैतं; D₂ ० न तद्, T G₁ M_{1.2} नैव (for नैतद्). Ś₁

T G₂₋₅ दुर्बुद्धिर (for द्विम्) —^d) Ś₁ K (except
 K₅) D_{n1} D₄ 7 8 अति, B₂ (marg, orig as in text)
 अमि, D_{n2} इति, S वर्म (G₅ वर्म) (for अय)
 D₄ यथा (for मया) D₂ मद्वाणस्याशितं क्षणात्, D₃ ०
 मम बाणस्य शिक्षया

21 Ś₂ missing (cf v l 1) D₂ om the ref
 —^b) Ś₁ K₁ 8 4 D₁ [पु]व वर्मसु, K₂ 8 D_n 8 व्य (G₅
 वि; M₃₋₅ प्र) कर्षयत्, D₄ विकर्षयत्, D₇ च कर्षयत्,
 D₃ च कर्षयत् (for व्यकर्षयत्) —After 21^{ab}, Ś₁ K₂ 8
 D₂ 4 7 8 ins

551* मानवास्त्रेण मानार्हं सूक्ष्मावरणमेदिना ।

[Ś₁ lacuna D₂ मनसाहेण मानार्हं, D₄ मानीवास्त्रेण
 सयोज्य (for the prior half) K₂ 8 ती (K₅ ऋ) ऋणा-
 वरणमेदिना, D₄ फाल्गुन परवीरहा (for the post half)]

—^o) Ś₁ K₁ a. 4 निकृष्यमाणास् (for विकृष्य^o) K₂ 4
 B₅ D_{e1} D_{n2} D₁₋₃ 5 7 तेनैव, S एवैतान् (for तेनैव)
 B₄ निकृष्यमाणासनक —^d) D₂ शरान् (for शरान्)
 —^e) D₂ तानपि, G₄ न तस्य (for तानस्य) D₄
 चिच्छेद् (for चि) —^f) D₁ G₅ द्रौणि (for द्रौणि)
 D_{n1} द्रौणि सर्वास्त्रानिति

22 Ś₂ missing (cf v l 1) —^a) K₁ D₃ ० निकृ-
 तान् (for निकृत्तान्) D_{n1} शरान् (for हपून्) —^o)
 B₄ अवेदयत् (for न्यवे^o) —^d) Ś₁ K₁ 8 4 विस्मयात्
 (for विस्मित)

23 Ś₂ missing (cf v l 1) —^b) G₈ निष्प्रयोक्तुं
 (for द्वि म) K (except K₅) कदाचन, D₅ कथंचन
 (for जनार्दन) —^o) K₄ मामेव (for मामेव) D_{n1}
 च, D₄ द्वै (for हि) —^d) K₄ 5 B₁ D_{e1} पश्यत्स्वय,
 B₂ (marg, orig as in text) 4 5 D_{n2} D₃ ० हन्या
 क्षापि, T G₂₋₅ पश्याद्यास्त्र, G₁ M_{1.2} पश्यत्स्वयद्;
 M₃₋₅ पश्यत्स्वय (for पश्य स्वय), Ś₁ मया (for मम).

ततो दुर्योधनः कृष्णौ नवभिर्नतपर्वभिः ।
 अविध्यत रणे राजञ्शरैराशीविपोपमैः ।
 भूय एवाभ्यवर्षच्च समरे कृष्णपाण्डवौ ॥ २४
 शरवर्षेण महता ततोऽहृष्यन्त तावकाः ।
 चक्रुर्वादित्रनिनदान्सिहनादरवास्तथा ॥ २५
 ततः क्रुद्धो रणे पार्थः सृक्कणी परिसंलिहन् ।
 नापश्यत ततोऽस्याङ्गं यन्न स्याद्दर्मरक्षितम् ॥ २६
 ततोऽस्य निशितैर्बाणैः सुमुक्तैरन्तकोपमैः ।
 हयांश्चकार निर्देहानुमौ च पार्श्विणसारथी ॥ २७

धनुस्स्याच्छिनच्चित्रं हस्तावापं च वीर्यवान् ।
 रथं च शकलीकर्तुं सव्यसाची प्रचक्रमे ॥ २८
 दुर्योधनं च वाणाभ्यां तीक्ष्णाभ्यां विरथीकृतम् ।
 अविध्यद्वस्ततलयोरुभयोरर्जुनस्तदा ॥ २९
 तं कृच्छ्रामापदं प्राप्तं दृष्ट्वा परमधन्विनः ।
 समापेतुः परीप्सन्तो धनंजयशरार्दितम् ॥ ३०
 ते रथैर्बहुसाहस्रैः कल्पितैः कुञ्जरैर्हयैः ।
 पदात्योघैश्च संरब्धैः परिववुर्धनंजयम् ॥ ३१
 अथ नार्जुनगोविन्दौ रथो वापि व्यदृश्यत् ।

D₂ पदय स्वं तद्वल मम

24 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B₁ Dn₁ D₁ 2
 कृष्णं (for कृष्णौ) —^b) Ś₁ K₁₋₄ B₂ 3 (last two
 marg as in text) D₀₁ D₁ नवभिर्नवभिस्तत् (K₁₋₄ D₁
 °स्तदा), K₅ Dn₂ D₃ 4 6-8 °नैवमि शरै (D₁ 7 8 °भि
 शितै) —^c) D₅ 7 8 अवध्यत (for अवि°) K₁ 3 4
 D₁ शरै (for रणे) T G₂₋₅ शरैरविध्यत रणे —^d)
 K₁ 3 4 D₁ रणे ह्याशी, T G₃ 4 स्वरयाशी, G₁ 2 5 M
 स्वरयाशी (for शरैराशी) —^e) D₂ लाघवेन, D₄ 5
 7 8 पुनरेव (for भूय एव) D₃ 0 [अ]भ्यवर्षतौ (for
 °वर्षच्च) —^f) S (except G₅) स रणे (for समरे)

25 Ś₂ missing (of v 1 1) —^b) D₀₁ कौरवा,
 D₃ मामका (for तावका) —^d) K₄ B₃ D₁ G₂ M₂
 4 5 (sup ln, orig as in text) तदा (for तथा)

26 Ś₃ resumes —^b) Ś₁ सृक्कणी, Ś₂ D₁ 8 T
 G₂ सृक्कणी, K₂ 4 5 D₀₁ Dn₂ D₂ 5-7 G₂₋₅ सृक्कणी,
 K₃ सृक्कणी, B₁ D₃ सृक्कणा, G₁ M सृक्कणी (for
 सृक्कणी) B₁ 5 D₀₁ Dn S -लेलिहन् (for -संलिहन्
 —^c) K₂ B D₀₁ Dn₂ D₁ 5 6 नापश्यच्च (for °श्यत)
 Ś₂ K₃ 4 D₅ तदस्य (for ततोऽस्य) —^d) Ś₁ K₁ 3 4
 वर्माभि, D₄ स्याद्धर्म (for स्याद्धर्म)

27 ^a) Ś₁ [s]स्य नि, Ś₂ K (except K₅) [s]र्जुन
 (for स्य नि) —^b) D₂ सुमुखैश्चातकोपमैः; S
 ज्वलनार्कानिलो (M₂₋₃ °कांतको), —^c) K₂ वाहाश्
 (for हयांश्) —^d) K₅ D₃ 5-8 उभौ वै; Dn₁ S
 तथोभौ (for उभौ च) Ś₁ K₁ प्राष्टिः; K₃ D₁ G₂ प्राष्टिः;
 T G₁ 3-5 M प्राष्टि (for पाष्टि)

28 ^a) K₂ B₅ D₅ तूष्णं, K₄ द्वित्रं, D₄ छत्रं, S
 क्षिप्रं (for चित्रं) —^b) Dn₂ D₃ 4 5 हस्तावापं, Cd

*वापं (as in text) —^c) G₁ M₁ 2 तु (for च)

29 ^{ab}) S (except M₂₋₅) तु (for च) Ś₁ transp
 वाणाभ्या and तीक्ष्णाभ्या G₂ पार्थेन (for तीक्ष्णाभ्या)
 —^c) Ś₂ अवध्येद्, K₃ B₂ D₁ 2 5 7 आविध्यद् (for
 अवि°) —^d) M₂₋₅ अर्जुन परवीरहा — After 29,
 D₂ 4 5 ins

552* प्रयत्नकारी कौन्तेयो नखमासान्तरेपुभि ।

स वेदनाभिराविम पलायनपरायण ।

[(L 1) D₅ नखेष्वशांतरपुभि (for the post. half)
 — (L 2) D₂ -परोभवत् (for -परायण)]

30 ^a) K₅ T कृच्छ्राद्, B₂ D₃ कृत्स्नाम् (for कृच्छ्राम्)
 Ś₂ K₂ 3 त तु कृच्छ्रापद प्राप्तं —^b) D₅ प्रासा (for दृष्ट्वा)
 B₂ D₀₁ G₂ धन्विने (for °न) — B₁ reads 30^{cd}
 on marg —^c) T G₃ 4 समुत्पेतु (for समापेतु)

31 ^a) Ś₁ Dn₁ D₅ 7 8 तै, Ś₂ D₀₁ D₁ तं (for ते)
 —^c) B₂ पदात्याघैश्, Dn₁ D₃ प (Dn₁ पा)दात्योघैश्
 Dn₁ सरथै (for संरब्धै) S पदात्योघा (G₁ 2 5 M₄
 °त्योघा, M₁ 2 °त्योघा)श्च संरब्धा (G₁ M₁ 2 °ब्धै).

32 ^a) Dn₂ D₄ वार्जुन (for ना°) Ś₂ K (except
 K₅) नार्जुनेथ न गोविंदो, D₁ नार्जुनोप्यनगोविंदो (so),
 D₃ अथार्जुनश्च गोविंदो —^b) Dn₂ D₂ 6 न रथो वा;
 G₁ M₁ 2 रथो वापि; G₅ रथावापि (for रथो वापि).
 Ś₁ K (except K₅) D₁ न दृश्यते, B₃ D₇ न (D₁ च)
 दृश्यत; Dn₁ D₃ व्यदृश्यत; D₂ 6 [अ]न्यदृश्यत (for
 व्यदृश्यत) D₃ न रथश्चाप्यदृश्यत, M₃ 5 न रथो वापि
 दृश्यते —^c) D₄ om महता —^d) K₄ यानोवैश्,
 S शरोवैश् (for जनोवैश्) Ś₂ K₃ 4 D₁ T G₂₋₅ संवृता,
 K₁ 2 D₃ 5 संवृत, D₀₁ D₄ संवृतं (for सवृत्तौ)

अस्त्रवर्षेण महता जनौवैथापि संवृता ॥ ३२
 ततोऽर्जुनोऽस्त्रवीर्येण निजघ्ने तां वरूथिनीम् ।
 तत्र व्यङ्गीकृताः पेतुः शतगोऽथ रथद्विपाः ॥ ३३
 ते हता हन्यमानाश्च न्यगृह्णन्तं रथोत्तमम् ।
 स रथस्तम्भितस्तस्यां क्रोशमात्रं समन्ततः ॥ ३४
 ततोऽर्जुनं वृष्णिनीरस्त्वरितो वाक्यमब्रवीत् ।
 धनुर्विस्फारयात्यर्थमहं ध्मास्यामि चाम्बुजम् ॥ ३५
 ततो विस्फार्य बलवद्गण्डीवं जन्निवात्रिपुत्र ।
 महता शरवर्षेण तलशब्देन चार्जुनः ॥ ३६
 पाञ्चजन्यं च बलवद्दर्भा तारेण केशवः ।

रजसा ध्वस्तपर्शमान्तः प्रखिन्नवदनो भृशम् ॥ ३७
 तस्य शङ्खस्य नादेन धनुषो निखनेन च ।
 निःसत्त्वाश्च ससत्त्वाश्च क्षितौ पेतुस्तटा जनाः ॥ ३८
 तैर्विमुक्तो रथो रेजे वाय्वीरित इवाम्बुदः ।
 जयद्रथस्य गोप्सारस्ततः क्षुब्धाः सहानुगाः ॥ ३९
 ते दृष्ट्वा सहसा पार्थं गोप्सारः सैन्धवस्य तु ।
 चक्रुर्नादान्वहुविधान्कम्पयन्तो वसुंधराम् ॥ ४०
 वाणशब्दरवांश्चोग्रान्विमिश्राञ्छङ्खनिखनैः ।
 प्रादुश्चकुर्महात्मानः सिंहनादरवानपि ॥ ४१
 तं श्रुत्वा निनदं धोरं तावकानां समुत्थितम् ।

C 7 3235
 B 7 103 45
 K 7 103 45

33 Dc1 om 33 —^a) Ś K1 s. 4 B1. 1. T G2-
 धर्षेण (for धीर्षेण) —^b) B1 प्रियेना, D2 न्यहनत्ता,
 S व्यग्रमत्ता (for निजघ्ने ता) D3 s. 1. 2 च वाहिनीं (for
 वरूथिनीम्) K4 घनौवैथापि महता —^c) M3- ततो
 (for तत्र) S च्यगा (for व्यद्री) D3 तेषु (for पेतु)
 —^d) Dn1 म (for स्य) K. D. 5 नदत्तन (for रथ
 द्विपा) M3 शरगेष्वपि सवृता

34 ^b) Ś1 K4 च्यगृह्णन्ते, K1 च्यगृह्यात B2 (orig)
 नाम्बुहन्ते, B2 (marg) Dc1 नाजहुस्ते, D2 च्यगृह्णत,
 D2 ० G1 M1 2 न्यगृह्णन्ते, D3 ० तन (for हन्)
 —^c) Ś1 मरम (for म रथस्य) D7 ० तत्र (for तस्यां)
 —^d) K. B Dc1 Dn2 D2 ० क्रोशमात्रे

35 ^a) Dn1 गुष्णिगर (for वीरम्) —^b) Dn1
 प्राप्तिज्ञो D7 ० रथरितं (for तो) —^c) T G1 2 M
 विस्फारय (for विस्फा) —^d) D3 M3 ध्मास्यामि, T
 प्रध्मासि G3 4 प्राध्मासि (for ध्मास्यामि)

36 ^a) S (except G.) विस्फार्य K. Dn1 यलवान्,
 B2 (marg, orig as in text) सुमहद् (for बलवद्)
 —^b) K5 गादित्र, D3 गानोर (for गण्डीव) D2
 व्यहनद्, S न्यहनद् (for जन्निवात्) Dn3 नृप, D2
 हनु D2 (sup lin) दद्, D3 s. 1. 8 मृदा (for रिपु)
 —^c) M2- transp शरवर्षेण and तलशब्देन B2 ताल
 धर्षेण (for तलशब्देन) D2 पादव (for चार्जुन)

37 ^a) T G2 4 पञ्चजन्यस्य (for जन्य च) K.
 B2 4 5 Dn D1 1 8 बलवान्, D5 लब्ज (for बलवद्)
 Cv as in text. —^b) D2 धेगेन (for तारेण) Cv as
 in text —^c) Dc1 Dn1 D3 पद्माता, S पद्माक्ष
 (for पद्मान्वा) —^d) Dc1 Dn2 D2 8 चदना (for

वदनो) — After 37, S ins

553* तेनाच्युतोऽद्युगपूरितमारुणेन
 शङ्खान्तरोदरविबृहद्विनिःसृतेन ।
 नादेन मासुरवियसुरलोकपाल-
 सुद्धिभमीश्वरजगत्स्फुटवीव सर्वम् ।

[(L 1) Gs lacuna for तेनाच्युतोऽद्युगपूरितमारु G1
 M1- 2 (sup lin, orig as above) पुटमारुनपूरितेन,
 G2 -पुटपूरित*** — (L. 3) G1 M नावानिवियद् (for
 नासुर) G1 M1 2 नृपाल्लोकम् (for लोकपालम्)]

38 ^a) D. M3-5 तस्य शङ्खप्रणा (D5 ० निना) देन —^b)
 Ś K1-2 B (except B2) Dc1 Dn2 D1 s. 4 1 8 S (except
 G1) निखनेन —^c) K1 नि सत्त्वश्च ससत्त्वश्च, D2 विस्
 ज्ञाश्च क्षितौ पेतुर् —^d) Ś1 transp क्षितौ and तदा
 D2 भयत्रस्ताम् (for क्षितौ पेतुश्च) K5 नरा (for
 जना)

39 ^a) D2 5 राजन् (for रेजे) —^b) T G2-5 [क्ष]-
 नल (for [क्ष]म्बुद) —^d) B2 तस्यु (for सत) Ś2
 K1 s. 4 सुदा, B4 D5 1 8 G3 कुन्दा (for क्षुब्धा)
 Ś1 समवत (for सहानुगा)

40 ^b) Dn1 G5 च, D3 ते (for तु) —^c) K2
 वाधी (sic), K5 Dn1 नाद (for नादान्) K5 5 B
 (except B2) Dc1 Dn D1 2 6 S महेष्वाला (for बहु
 विधान्) — After 40, D2 reads 43rd for the first
 time, repeating it in its proper place

41 Ds om (hapl) 41^a-43^b —^a) K4 D1 बाहु-
 Dc1 रणे (for वाण-) M4 5 पत्र (for शब्द-) —^b)
 K5 मिश्रिताश्च (for विमिश्रान्) Ś K (except K4)

प्रदध्मत्तुस्तदा शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ४२
तेन शब्देन महता पूरितेयं वसुंधरा ।
सशैला सार्णवद्वीपा सपाताला विशां पते ॥ ४३
स शब्दो भरतश्रेष्ठ व्याप्य सर्वां दिशो दश ।
प्रतिसखान तत्रैव कुरुपाण्डवयोर्वले ॥ ४४

तावका रथिनस्तत्र दृष्ट्वा कृष्णधनंजयौ ।
संरम्भं परमं प्राप्तास्त्वरमाणा महारथाः ॥ ४५
अथ कृष्णौ महाभागौ तावका दृश्य दंशितौ ।
अभ्यद्रवन्त संकुद्धास्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥

७९

संजय उवाच ।

तावकास्तु समीक्ष्यैव वृष्ण्यन्धककुरुत्तमौ ।

प्रागत्वरक्षिणांसन्तस्तथैव विजयः परान् ॥ १
सुवर्णचित्रैर्वैयाघ्रैः खनवद्भिर्महारथैः ।

B₁ 4 D₀₁ D_n D₁ 8 8-8 G₁₋₄ M शंख (D₀₁ शर) नि खने
(for शङ्खनिखने) —^a) D_{n1} तथा (for अपि)

42 D₄ om 42 (of v l 41) —^a) D₃ 0 G₃ 4
तत् (for तं) —^b) D₂ उपस्थितं (for समुत्थितम्)
—^c) Ś₁ K₆ D_{n1} D₁ 7 8 तत्, B₂ तथा (for तदा)
B₄ D_{n2} D₂ 8 0 8 शंखवरौ (for तदा शङ्खौ)

43 D₄ om 43^{ab} (of v l 41) S repeats 43^{ab}
after 45^{ab} —^b) T G₃₋₅ (all first time) पूरितेव
(for 'तेयं) S (all second time) सर्वसैन्येषु पार्थि (G₂
पाण्ड) वा — D₂ reads 43^{ab} for the first time after
40 —^c) Ś₂ K₁ 8 सवन, D₈ सा वन (for सार्णव-)
D₂ (first time) सशैला सार्णवद्वीपा —^a) D₂ (first
time) सपाताला — After 43, D_{n1} reads 46^{ab} for
the first time, repeating it in its proper place

44 ^b) D_{n1} सर्वे (for सर्वा) D₇ दिश (for दश)
—^c) C_d प्रतिसखान् (sio) (for 'सखान)

45 ^a) D₈ सर्वे (for तत्र) — After 45^{ab}, S re
peats 43^{ab} —^a) D_{n1} विशां पते (for महारथा)

46 D_{n1} reads 46^{ab} for the first time after 43
—^b) B₁ 8 D₀₁ प्रेक्ष्य, B₂ 4 D_{n2} D₂ 8 0 8 वीक्ष्य,
C_d दृश्य (as in text) S दृसि (G₃ 5 'दि) ता (for
दंशितौ) D₁ 7 तावका छा (D₇ 'काश्छा) घ दंशितौ, D₈
तावकाश्छाय सर्वश. —^c) D₁ 5 7 8 अभ्यद्रवन्तौ (for

'घन्त) Ś₁ K₁₋₃ B₁₋₃ D₁ 2-3 संकुद्धा, Ś₂ संकुद्धे (for
संकुद्धात्) D₂ अत्यद्भुताम्प्रधावंत, S अभ्यद्रवन्नुषा घ्रेष्टात्

Colophon — Sub-parvan N (except K₃ D₁ 8)
जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship, K₁ 8
चतुर्थदिवसे — Adhy name D₁ 7 अर्जुनदुर्योधनयुद्ध,
D₈ दुर्योधनार्जुनयोर्युद्धं, Bom. ed दुर्योधनपराजय
— Adhy no (figures, words, or both) B₁ 100,
B₂ 101, B₃ 108, D_{n1} 102, D₂ 104, D₃ T G₁₋₄
M₁ 2 99, G₂ 97, M₃₋₅ 98 — Śloka no D_{n1}
45, G₆ 48

79

1 ^a) D₂ तावकास्तु (for 'कास्तु) Ś₂ K₁₋₄ च, K₅
B₂ 4 D_n D₁ 2 4 5 7 8 हि (for तु) K₂ 5 B₁ 5 D_n
D₇ 8 समीक्ष्यैव, T G₁₋₄ M [अ]भि (M₃₋₅ 'ति) सप्रेक्ष्य
(for समीक्ष्यैव) Ś₁ तावका प्रसमीक्ष्यैव, G₃ 'का
समभिप्रेक्ष्य —^b) B₁₋₃ D₀₁ वृष्णि सिंह, D_{n1} D₃
G₁ M वृष्णिवीर- (for वृष्ण्यन्धक-) M₃₋₅ कुरुद्धौ
(for 'त्तमौ) D₈ वृष्ण्यन्धककुरुत्तमौ — B₃ reads 1^{cd}
on marg —^c) T G₂₋₅ अत्वरस्तौ; G₁ M₁ 2 प्राख
रस्तौ, M₃₋₅ प्रातरवरञ्ज (for प्राग) D_{n1} प्रागप्रणव
जिघासेतत् —^a) Ś₁ K (except K₅) तत्रैव (for तथैव)
Ś K (except K₅) D₁ विजयं, B₁ 2 (marg) 8 5 च
ययु, B₂ (orig) [अ]भिययु, D₈ च जय (for विजय).
Ś₁ पुन, Ś₂ K₁ 2 4 D₁ रणे, D₄ परा (for परान्).
G₁ M₁₋₄ 5 (sup, *hjn* as in text) तथैव विजयाय त्रै.

दीपयन्तो दिशः सर्वा ज्वलद्भिरिव पावकैः ॥ २
 रुक्मपृष्ठैश्च दुष्प्रेक्ष्यैः कार्मुकैः पृथिवीपते ।
 कृजद्भिरतुलानादात्रोपितैरुगैरिव ॥ ३
 भूरिश्रवाः शलः कर्णो वृषसेनो जयद्रथः ।
 कृपश्च मद्रराजश्च द्रौणिश्च रथिनां वरः ॥ ४
 ते पिवन्त इवाकाशमश्चर्यौ महाराथाः ।
 व्यराजयन्तश्च दिशो वैयात्रैर्हमचन्द्रकैः ॥ ५
 ते दंशिताः सुसंरब्धा रथैर्मघौघनिस्वनैः ।
 समावृण्वन्दिशः सर्वाः पार्थं च विशिखैः गितैः ॥ ६
 कौल्यतका हयाथिना वहन्तस्तान्महारथान् ।

व्यगोभन्त तदा शीघ्रा दीपयन्तो दिशो दश ॥
 आजानेयैर्महावेगैर्नानादेगसमुत्थितैः ।
 पार्वतीर्यनदीजैश्च सैन्धवैश्च हयोत्तमैः ॥ ८
 कुरुयोधवरा राजंस्तव पुत्रं परीप्सवः ।
 धनंजयरथं शीघ्रं सर्वतः समुपाद्रवन् ॥ ९
 ते प्रगृह्य महाशङ्खान्दध्मुः पुरुषसत्तमाः ।
 पूरयन्तो दिवं राजन्यृथिर्वीं च ससागराम् ॥ १०
 तथैव दध्मतुः शङ्खौ वासुदेवधनंजयौ ।
 प्रवरौ सर्वभूतानां सर्वशङ्खचरौ भुवि ।
 देवदत्तं च कौन्तेयः पाञ्चजन्यं च केशवः ॥ ११

2 ^b) Ś1 महावल्लैः, D5 'मृधे (for 'रथै) — Ś2
 K1 2 4 D1 om 2^{cd} — ^d) D2 पन्नगै (for पावकै)

3 Dc1 om 3^{ab} — ^a) Ś K (except K5) Dn
 D1-6 रुक्मपृष्ठैश्च (for 'पृष्ठैश्च) Ś T G2-5 च दुष्प्रेक्ष्यैः,
 B1 5 दुरानम्यैः, B2 इदानम्यैः, B3 दुरावर्षैः, D2
 दुरामार्थैः (for च दुष्प्रेक्ष्यैः) — ^b) T G2-5 -त्तले (for
 पते) — ^c) B5 कुर्वद्भिर, D2 क्रोशद्भिर (for कृज-
 द्भिर) B Dc1 विपुलान्, D3 6 तुमुलान् (for अतुलान्)
 — ^d) Ś1 रोपद्भिर, Ś2 Dc1 Dn2 कोपितैर्, B2 रोप-
 तैर्, B3 रोपितैर्, G1 M3 2 रपितैर् (for रोपितैर्)

4 ^a) D2 शल्यो (for कर्णो) — ^c) D2 कर्णं कृपश्च
 द्रौणिश्च — ^d) D2 प्रययौ (for द्रौणिश्च)

5 ^a) Ś2 D. इवाकाशे (for 'शम्) — ^b) T G2-5
 तत्र (for अद्यौ) S (except M2-5) महाजवै (for 'रथा)
 — ^c) S व्यनादयन् (for व्यराज') — ^d) Dn1 चित्रितैः,
 D2 5 7 8 -चित्रकै (for -चन्द्रकै)

6 ^a) Dn1 तैर् (for ते) K2-3 D1 S (except T)
 इंसिता — ^b) D2 सनिर्मै (for -निस्वनै) — ^c)
 Ś K B4 5 Dn D1 8-8 दश दिश (for दिश सर्वा)
 — ^d) Ś1 पार्थस्य (for पार्थं च) T G2-5 सह (for
 दितैः) Ś2 K B D M2-5 पार्थस्य (D2 M2-5 'थं च,
 D1 'थंश्च) निशितं गरं

7 ^a) Ś K3 कौल्यतका, K1 कौल्यतकान्, Dn2 कौल्य-
 निका, D2 6 कुलीनाश्च, D3 कौल्यतकान्, T G3 एकी-
 मृतान्, G1 M3 2 एकीभूता, G2 4 कौल्यहलान्, G3
 कुलहलान् (for कौल्यतका) K1 D2 T G2-5 हयाश्च K3 4
 T G2-5 चित्रान् (for चित्रा) M2-5 ३ ७

— ^b) T G M1 2 च (for तान्) K1 8 4 रयोत्तमान्
 (for महारथान्) M2-5 वहति स्म हयोत्तमा — ^c)
 D2 5 7 8 महा- (for तदा) Dn1 चित्रा, D2 शीघ्र, S
 [आ]काशे (for शीघ्रा) — B1 reads 7^d-9^c on marg
 — ^d) D2 घोतयतो (for दीप') D1 दिशोदिश (for
 दिशो दश)

8 B1 reads 8 on marg — ^a) Ś K1 8 आ (K1 अ-
 जानीयैर्; B1 2-5 Cd अजानेयैर्, G2 आजनेयैर् (for
 आजानेयैर्) — ^b) Dn1 D3 S समुद्रवैः, D2 7 समु-
 च्छिन्नै (for 'स्थितैः) — ^d) B1 महाहयै (for हयोत्तमै)

9 B1 reads 9^{abc} on marg — ^a) G1 6 M -यौधवरा
 (for 'योध') D2 युक्तास् (for राजस्) — ^b) Dn1 G1
 M पुत्र- (for पुत्रं) T G2-5 अभीप्सव (for परी')
 D2 तव पुत्रहिते रता — ^d) Ś2 B1 सर्वत पर्यं (B1
 सम) वारयन्

10 D1 om 10^a-12^b — ^a) Dn1 प्रदध्मु सु, T
 G M1 2 प्रगृह्य च (for ते प्रगृह्य) — ^b) K5 Dn1
 प्रदध्मु (Dn1 प्रगृह्य) पुरुषपर्यमा — ^c) D2 दिश (for
 दिवं) Dn1 S पूरयतो दिश (G5 'श) खं च

11 D1 om 11 (cf v L 10) Ś K1-3 om 11^a-12^b
 — ^a) K3 तथैव पाचजन्योपि, Dn1 तौ दध्मतुमत्रया शखौ
 — ^c) B1 -देवाना, S यौधाना (for भूताना) — ^d)
 D3 -वरौ (for -वरौ) K5 Dn1 D5 M2-5 युधि (for
 भुवि) D2 सर्वशङ्खचरौ वरौ — ^e) M2-5 जनार्दन
 (for च केशव)

12 Ś1 K -

C 7 3902
D. 7. 104 12
K. 7. 104 12

शब्दस्तु देवदत्तस्य धनंजयसमीरितः ।
पृथिवीं चान्तरिक्षं च दिशश्चैव समावृणोत् ॥ १२
तथैव पाञ्चजन्योऽपि वासुदेवसमीरितः ।
सर्वशब्दानतिक्रम्य पूरयामास रोदसी ॥ १३
तस्मिंस्तथा वर्तमाने दारुणे नादसंकुले ।
भीरूणां त्रासजनने शूराणां हर्षवर्धने ॥ १४
प्रवादितासु भेरीषु झङ्गरेष्वाणकेषु च ।
मृदङ्गेषु च राजेन्द्र वाद्यमानेष्वनेकशः ॥ १५
महारथसमाख्याता दुर्योधनहितपिणः ।
अमृष्यमाणास्तं शब्दं क्रुद्धाः परमधन्विनः ।

— K₁ om (hapl) 12^c-13^b —^c) B (except B₁)
चातरीक्षं D₂ खं (for च) —^a) D₁ s r s सर्वा
(for चैव) K₅ Dn₁ [आ]वृणोत्तदा (for समावृणोत्)

13 K₄ om 13^{ab} (cf v 1 12) B₃ reads 13 on
marg —^a) M₁ वा (for सपि) M₂₋₅ तथैव पाच
जन्यस्य —^c) S K₁ s s D₁ सर्वान् (for सर्वं)

14 B₃ reads 14 on marg —^a) S₁ K₄ B₁ G₂₋₅
तदा (for तथा) —^b) D₂ रण, D₃ ध्यान; M₂₋₅
प्राण (for नाद) —^a) S₁ वाधिनि, K₁ वर्धनी (for
वर्धने)

15 ^a) B₁₋₃ D₀₁ वादितासु च, D₂ प्रणोदितासु (for
प्रवादि) —^b) S₁ जर्जरेषु, K₁ s s जर्जरेषु, K₅
Dn₁ G₂ s झलरी (Dn₁ की)षु; D₁ r s मुरुजेषु, G₁
M झङ्गरीषु (for झङ्गरेषु) K₅ Dn₁ च भारत (for
[आ]णकेषु च) —^c) D₁ झलरेषु, D₂ झङ्गरेषु, D₁
हलरीषु, D₃ झलरीषु (for मृदङ्गेषु) D₁ [अ]पि (for
च) D₂ ये शब्दा (for राजेन्द्र) —^a) T मृद्यमानेषु
(sic) (for वाद्य) Dn₁ सर्वश (for [अ]नेकश) D₅
वाद्यमाने समतत, D₁ s *मानास्वनेकश

16 ^a) G₃ महारथ (for *रथ-) S K₁₋₄ B₂ D₁
समाज्ञाता (for *ख्याता) K₁ B₁ s (marg) s-s D₀₁
Dn D₂ s s-s महारथा समाज्ञाता (K₅ B₃ D₁ s *याता,
B₄ Dn₂ D₃ s *हृता, D₂ *ज्ञसो) — After 16^{ab}, D₂
reads 17^{cd} for the first time, repeating it in its
proper place —^c) S (M₅ sup in as in text)
कर्णादयो महेष्वासा —^c) B₁ s G₂ s M₁ s स्वसैन्य-,
B₄ D₀₁ तसैन्य, Dn₁ स्वे सैन्यै (for स्वसैन्य) S₂
K Dn₁ -रक्षिता (for *ण)

नानादेश्या महीपालाः स्वसैन्यपरिरक्षिणः ॥ १६
अमर्षिता महाशङ्खान्दध्मुर्वीरा महारथाः ।
कृते प्रतिकरिष्यन्तः केशवस्यार्जुनस्य च ॥ १७
वभूव तव तत्सैन्यं शङ्खशब्दसमीरितम् ।
उद्विभ्रथनागाश्वमखस्थमिन् चामिभो ॥ १८
तत्प्रयुक्तमिवाकाशं शूरैः शङ्खनिनादितम् ।
वभूव भृशमुद्विग्नं निर्वातेरिन् नादितम् ॥ १९
स शब्दः सुमहाप्राजन्दिगः सर्वा व्यनादयत् ।
त्रासयामास तत्सैन्यं युगान्त इव संभृतः ॥ २०
ततो दुर्योधनोऽष्टौ च राजानस्ते महारथाः ।

17 ^a) D₂ अमर्षेण (for *र्षिता) G₁ M₁ s महा
वीरा (for *शङ्खान्) —^b) M₁ s शङ्खान्दध्मुर्वीरा (for
दध्मुर्वीरा) M₂₋₅ दध्मु सर्वे एनेकश — D₂ reads 17^{cd}
for the first time after 16^{ab} —^c) B₂ (marg as
in text) * परि- (for प्रति)

18 ^a) S₁ सवभूव च तत्सैन्यं, S₂ K₁ s s सर्वं वभूव
तत्सैन्यं, D₁ वभूव तत्सैन्यं च (submetric) —^b) S
शङ्खशब्दे समीरिते — D₁ om (hapl) 18^c-19^d —^c)
B₁₋₃ T G₂₋₄ नर (for रथ) —^a) S अपि (G₂ s
अभि) (for इव) K₁ चाभिभो, K₅ D₁ वामिभो,
K₅ Dn₁ भारत, B च प्रभो, D₀₁ Dn₂ D₂ वा (D₀₁
च) विभो, D₂ s चाशभौ (for चाभिभो)

19 D₁ om 19 (cf v 1 18) —^a) B₁ त (for
तत्) S₁ K₁ s-s B₁ Dn D₁ r s प्रयुद्धम्, S₂ K₅
B₁ s D₀₁ D₂ s s प्रविद्धम्, B₁ s D₀ प्रयुद्धम् (for प्रयु
क्तम्) S₂ इवाकाशं, K₅ *काशो, Dn₁ D₃ अनाकाशं,
Dn₂ महाराज, G₁ M अनाद्यव्य (for इवाकाशं) T
G₂₋₅ तत्पट्ट (G₃ *सु)पुजनावाध —^b) S भेरी (M₅
शौरि-) (for शूरैः) K B₄ Dn₂ D₁ s M₂₋₅ विनादित,
D₂ निनादितं, D₀ -विनादितै (for निनादितम्) —^c)
B (except B₄) D₀₁ वभूव व्याकुल सर्वं —^a) B₂ D₂ s
G₃ s निर्वातेर (for निर्घातेर) T G₂₋₅ संवृत (for नादि
तम्) D₃ घातेरिव निनादितं, D₁ s निर्घातरचनादित

20 ^a) D₂ s तु (for सु-) —^b) K₁ s s D₂ s G₃
व्यनादयन्, K₅ B Dn₁ D₁ s T G₅ M₅ विनादयन्,
D₀₁ निनादयन्, D₁ s G₃ s विनादयत् (for व्यना*)
— D₁ om 20^c-21^d —^a) K₂ B D₀₁ D₂ s s संवृत,
K₄ Dn₂ D₂ G₁ संभृतं, T G₂₋₅ संवृतं; M₁ s संवृतः

जयद्रथस्य रक्षार्थं पाण्डवं पर्यवारयन् ॥ २१
 ततो द्रौणिस्त्रिसप्तत्या वासुदेवमत्ताडयत् ।
 अर्जुनं च त्रिभिर्भल्लैर्ध्वजमश्वान् च पञ्चभिः ॥ २२
 तमर्जुनः पृपत्कानां शतैः पङ्क्तिरत्ताडयत् ।
 अत्यर्थमिव संकुद्धः प्रतिविद्धे जनार्दने ॥ २३
 कर्णं द्वादशभिर्विद्ध्वा वृपसेनं त्रिभिस्तथा ।
 शल्यस्य सगरं चापं मुष्टौ चिच्छेद् वीर्यवान् ॥ २४
 गृहीत्वा धनुरन्यत्तु शल्यो विव्याध पाण्डवम् ।
 भूरिश्रवास्त्रिभिर्वाणैर्हेमपुङ्खः शिलाशितैः ॥ २५
 कर्णो द्वात्रिंशत्ता चैव वृपसेनश्च पञ्चभिः ।
 जयद्रथस्त्रिसप्तत्या कृपश्च दशभिः शरैः ।

मद्रराजश्च दशभिर्विव्यधुः फल्गुनं रणे ॥ २६
 ततः शराणां पथ्या तु द्रौणिः पार्थमवाकिरत् ।
 वासुदेवं च सप्तत्या पुनः पार्थं च पञ्चभिः ॥ २७
 प्रहसंस्तु नरव्याघ्रः श्रेताश्वः कृष्णसारथिः ।
 प्रत्यविध्यत्स तान्सर्वान्दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ २८
 कर्णं द्वादशभिर्विद्ध्वा वृपसेनं त्रिभिः शरैः ।
 शल्यस्य समरे चापं मुष्टिदेशे न्यकृन्तत ॥ २९
 सौमदत्तिं त्रिभिर्विद्ध्वा शल्यं च दशभिः शरैः ।
 शितैरग्निशिपाकारैर्द्रौणिं विव्याध चाष्टभिः ॥ ३०
 गौतमं पञ्चविंशत्या सैन्धवं च शतेन ह ।
 पुनर्द्रौणिं च सप्तत्या शराणां सोऽभ्यताडयत् ॥ ३१

(for सभृत) Ms-5 युगातघनवद्भुश

21 D₁ om. 21 (cf. v l 20) —^a) D₃ ० चैव,
 G₅ चाष्टौ (by transp) —^d) B₁ समवारयन् (for
 पर्यवां)

22 D₅ om. 22-23 —^a) Ś₁ [s]स्त्राणा, G₅
 द्रोणिस् (for द्रौणिस्) —Dn₁ om (hapl) 22^c-23^b

23 Dn₁ om 23^{ab}, D₅ om 23 (for both, cf v l
 22) D₅ om 23^a-24^b —^a) Ś K₃ G₂ पृपत्काना
 —^b) G₁ शितै (for शतै) —^c) D₁ D₂ अत्यतम्
 (for अत्यर्थम्) K₃ संकुद्धे, T G₃₋₅ सहष्ट, G₁ M
 (M₅ sup ltn) सविद्य, G₅ ससृष्ट, M₆ (orig)
 सहष्ट (for संकुद्ध) —^d) G₁ M₁ २ प्रविद्धे तु (for
 प्रतिविद्धे)

24 D₅ om. 24^{ab} (cf v l 23) —^a) K₃ B₁ ५
 Dn₂ D₁₋₃ ५ ० च (D₅ स) द्वादशभिर् (for द्वादश) D₂
 वाणैर्, M₃₋₅ महैर् (for विद्ध्वा) —^b) Ś₂ त्रिभिस्त्रिदा,
 D₂ विशेषत (for त्रिभिस्तथा)

25 ^a) B₂ (orig) अत्यर्थं, B₂ (marg) D₄ ०-३ T
 G₃₋₅ अन्य तु, G₁ M₁ २ अन्यच्च (for अन्यत्तु) —^d)
 D₁ Dn₁ D₅ शिलामितै

26 ^a) D₁ १ ३ T G. M₁ २ द्वाविंशत्ता (for द्वात्रिं^a)
 Ś₁ कर्णो वै द्वात्रिंशत्ता च, Ś₂ K (except K₃) D₁ द्वात्रिं
 (K₃ २ विंशत्ता तथा कर्णो —^b) Dn₁ M₃₋₅ तु (for
 च) K₂ B₂ (marg, orig as in text) ४ Dn₂ D₂
 ३ ० सप्तभि (for पञ्चभि) —G₄ om (hapl) 26^c-2^d

—^c) B₁₋₃ D₁ च, G₁ M₁ २ तु (for त्रि) —G₅
 om (hapl.) 26^d-27^c

27 G₄ om 27, G₅ om 27^{ab} (for both, cf v l
 26) —^a) D₂ च (for तु) —D₅ om 27^b-28^a
 —^b) D₁ द्रोणि (for द्रौणि) D₄ ० अवाकिरत् (for
 रत्) —^c) K₄ B₂ Dn₂ D₃ ० विंशत्या (for सप्तत्या)
 —^d) B₂ (marg, orig as in text) D₂ ४ S (except
 M₃₋₅, G₄ om) सप्तभि (for पञ्चभि)

28 D₅ om 28^a (cf. v l 27) —^a) Ś₂ K₁ ३ च
 (for तु) —^c) S प्रत्यविध्यत (for 'ध्यत्स) B₅
 वीरान् (for सर्वान्) —^d) Ś₁ हस्त (for पाणि)

29 ^a) D₂ च दशभिर् (for द्वाद^a) —D₅ G₁ M₁ २
 om. (hapl.) 29^b-30^a —^b) D₁ तथा (for शरै)
 —K₅ Dn₂ om. (hapl) 29^c-30^b —^c) B₄ D₁
 D₁ ३ ० १ सशर (for समरे)

30 K₅ Dn₂ om 30^{ab}, D₅ G₁ M₁ ३ om 30^a (for
 all, of v l 29) —^a) Dn₁ D₄ G₄ ५ सौमदत्तिं (for
 सौम^a) —^b) Ś K₁₋₃ D₁ ४ १ ३ M₂ ४ शलं, D₅ शलं
 (for शल्य) S नवभि (for दशभि) —^c) Dn₁ सितैर्;
 D₃ M₅ ५ शरैर् (for शितैर्) T G M₁ ४ शरैराशीविषा-
 कारैर् —^d) G₂ ५ द्रोणिं (for द्रौणिं) T G₂ विव्याध
 (for 'च) Ś₂ (sup ltn as in text) D₄ ५ सप्तभि
 (for चाष्टभि)

31 D₁ om (hapl) 31^{bc} —^b) .
 १ ३ हि, B₄ T

C 7 3123
B 7 104 33
K 7 104 33

भूरिश्रवास्तु संक्रुद्धः प्रतोदं चिच्छिदे हरेः ।
अर्जुनं च त्रिसप्तत्या वाणानामाजघान ह ॥ ३२

ततः शरशतैस्तीक्ष्णैस्तानरीञ्चैतवाहनः ।
प्रत्यपेधद्रुतं क्रुद्धो महावातो घनानिव ॥ ३३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

८०

धृतराष्ट्र उवाच ।

ध्वजान्वहुविधाकारान्भ्राजमानानतिथ्रिया ।
पार्थानां मामकानां च तान्ममाचक्ष्व संजय ॥ १
संजय उवाच ।

ध्वजान्वहुविधाकाराञ्छृणु तेषां महात्मनाम् ।
रूपतो वर्णतश्चैव नामतश्च निबोध मे ॥ २
तेषां तु रथमुख्यानां रथेषु विविधा ध्वजाः ।

प्रत्यदृश्यन्त राजेन्द्र ज्वलिता इव पावकाः ॥ ३
काञ्चनाः काञ्चनापीडाः काञ्चनस्रगलंकृताः ।
काञ्चनानीव शृङ्गाणि काञ्चनस्य महागिरेः ॥ ४
ते ध्वजाः संवृतास्तेषां पताकाभिः समन्ततः ।
नानावर्णविरागाभिर्विबभूवुः सर्वतो वृताः ॥ ५
पताकाश्च ततस्तास्तु श्वसनेन समीरिताः ।
नृत्यमानाः व्यदृश्यन्त रङ्गमध्ये विलासिकाः ॥ ६

D₂ om 31^c-32^d — °) S विंशत्या (for सप्तत्या)

32 Dn₂ D₂ om 32 (of v 1 31) — °) D₅
7 8 च, G₁ M_{1,2} सु (for तु) — °) G₅ प्रतोद
चिच्छेद मल्लकै (hypermetric) — °) K₅ तु (for
च) — °) K₄ D₁ स जघान (for आज*)

33 D₀₁ reads 33^{ab} after 31^{ab} — °) D₂ नृपात्
(for अरीत्) — °) K₅ Dn₁ प्रत्यविध्यद् (for 'पेधद्')
D₂ ० शृशं (for द्रुतं) D₂ T G₂₋₅ M₅ (sup lin as
in text) प्रत्यविध्यत्सुकुद्धो

Colophon — Sub parvan N (except K₂ 4) T
G₅ 5 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K₁ चतुर्थे, K₂ 8 चतुर्थदिवसे, T G₅ 5 चतुर्थेद्वि
— Adhy name D₁ सकुल्युद्ध — Adhy no
(figures, words or both) B₁ 101, B₅ 102, B₅
109, Dn₁ 103, D₂ 105, D₈ T G₁₋₄ M₁ 2 100,
D₁ 104, G₅ 98, M₈₋₅ 99 — Śloka no Dn₁
33, G₅ 34.

80

1 Ś K₁₋₄ D₅ om (hapl) 1 Ś₂ K₁ 8 om the
ref D₀₁ reads 1 after 3^{ab} — °) Dn₁ ध्वजाश्च विवि
धाकारा — °) B₁ (marg as in text) Dn₁ D₂ राज
मानात् (for आज*) B₁ अभिश्रिया, Dn₁ इति*, D₂

वहु* (for अति*) — °) K₅ B₅ Dn₁ D₁ 5 7 8 पार्थस्य
(for पार्थाना) — °) B₁₋₃ D₁ 5 7 8 त्व; Dn₁ D₁ 3
तन् (for तान्) D₂₋₅ 7 समाचक्ष्व (for ममा*)

2 K₄ G₅ om the ref. — °) G₄ राजन् (for
ध्वजान्) D₅ ध्वजान्वहुविधाभ्राजन् — °) T G₂₋₅ त्वं
(for च)

3 °) D₂ विपुला (for विविधा) — After 3^{ab}, D₀₁
reads 1, while D₂ ins 554*

4 °) D₂ काचनालकृता सर्वे — °) D₂ विभूषिता
(for अलकृता) — Ś K B D₀₁ Dn D₁ 8-8 ins
after 4 D₂ after 3^{ab}

554* अनेकवर्णा विविधा ध्वजा परमशोभिन ।

[D₂ विपुला (for विविधा) Ś₂ B D₀₁ Dn D₂₋₁ ०
-शोभना, D₅ -शोभिता (for -शोभिन)]

5 °) Ś₂ D₅ 4 ० -विभागाभिर्, B₁ 8-5 D₀₁ विका
राभिर्, B₂ (marg as in text) पताकाभिर्, G₁ M
-विचित्राभिर् (for विरागाभिर्) — °) K₂ Dn₂ D₂ 8
5 ० शुशुभुः, D₈ विविशुः (for विबभुः) D₁ भुस्ता,
D₅ नृप, G₁ -दिश, M₁ 2 -दिश (for वृता) B
D₀₁ अशोभत समुच्छ्रिता, T G₂₋₅ शोभते स वृता नरा
(G₂ 5 वृतावरा)

6 °) K₅ B₂₋₄ D₂ 8. ० 7 तु (for च) K₅ Dn₁
च (for तु) — °) M₈₋₅ पवनेन (for श्वसनेन) — °)

इन्द्रायुधसत्रर्णाभाः पताका भरतर्षभ ।
 दोधृयमाना रथिनां शोभयन्ति महारथान् ॥ ७
 सिंहलाङ्गलमुद्रास्यं ध्वजं वानरलक्षणम् ।
 धनंजयस्य संग्रामे प्रत्यपश्याम मेरवम् ॥ ८
 स वानरचरो राजन्पताकाभिरलंकृतः ।
 त्रासयामास तत्सैन्यं ध्वजो गाण्डीवधन्वनः ॥ ९
 तथैव सिंहलाङ्गलं द्रोणपुत्रस्य भारत ।
 ध्वजाग्रं समपश्याम बालसूर्यसमप्रभम् ॥ १०
 काञ्चनं पवनोद्धृतं शक्रध्वजसमप्रभम् ।
 नन्दनं क्रौरवेन्द्राणां द्रौणेलक्षणमुच्छ्रितम् ॥ ११

हस्तिकक्ष्या पुनर्हैमी बभूवाधिरथेर्ध्वजे ।
 आहवे खं महाराज ददृशे पूरयन्निव ॥ १२
 पताकी काञ्चनस्रग्वी ध्वजः कर्णस्य संयुगे ।
 नृत्यतीव रथोपस्थे श्रसनेन ममीरितः ॥ १३
 आचार्यस्य च पाण्डूनां ब्राह्मणस्य यशस्विनः ।
 गोवृषो गौतमस्यासीत्कृपस्य सुपरिष्कृतः ॥ १४
 स तेन आजते राजन्गोवृषेण महारथः ।
 त्रिपुरस्त्ररथो यद्गोवृषेण विराजते ॥ १५
 मयूरो वृषसेनस्य काञ्चनो मणिरत्नवान् ।
 व्याहरिष्यन्निवातिष्ठत्सेनाग्रमपि शोभयन् ॥ १६

B (except B₁) Dc1 स दृश्यते, S प्रदृश्यते (for व्यदृश्यन्त) —^d) D₂ रणमद्ये (for रङ्ग) S यथा स्त्रिय, Cd विलासिका (as in text)

8 ^a) S सिंहलाङ्गल उग्रस्यो —^b) Ś₁ K (except K₂) D₁ लक्षितं (for लक्षणम्) D₁ s वानर ध्वजलक्षण, S ध्वजो वानरलक्षण —^d) Ś₂ प्रतिपश्याम, K₂ B₁ Dn₂ D₁ s S प्रत्यदृश्यत (G₂ 'अर्थत'), Dc1 D₁ s 'दृश्याम (for 'पश्याम) T G₂-s भारत, G₁ M₂-s मेरव (for मेरवम्)

9 ^a) S (except M₂-s) ध्वजो (for चरो) —^d) D₁ गाजीव (for गाण्डीव) K₁ s Dn D₂- G₂ s धन्विन (for 'धन्वन)

10 ^a) G₂ s लङ्गलो (for 'लं) —^c) D₂ S ध्वजाग्रे, D₂ ध्वजाग्र्य (for 'ग्रं) D₂ G₁ M₁ s प्रत्य- (D₂ मम) पश्यामो, T G₂-s M₂-s प्रत्यदृश्याम (for समपश्याम) —^d) Dn₁ बालसूर्यमिवोदित, D₁ 'सूर्य इव प्रभं

11 K₁ D₁ om. (hapl.) 11^{ab} —^a) D पवनोद्धृतं —^b) K₂ Dn₁ निम्नं शुभं, B₁ s (orig) s G₂-s सम-शुक्ति, B₂ Dc1 T G₁ M₁ समशुक्ति (T 'ति) (for 'प्रभम्) —^c) G₁ M₁ s क्रौरवेयाना (for 'वेन्द्राणा) —^d) K₁ D₂ G₁ s M₁ s द्रोणेर् (for द्रौणेर्) Ś K₁-s D₁ उत्तम (for उच्छ्रितम्) K. B Dc1 Dn D₂-s द्रौ- (D₁ s द्रौ) गेर्लक्ष्म समुच्छ्रित (K₂ 'मन्वि, D₂ 'सुभ्यि) तं, G₁ मर्यामपेणामुच्छ्रितं

12 ^a) Ś₂ K₂ Dn₁ D₂ s s Cd हस्तिकक्ष्या, D₂ 'काशं, M₁ हस्तिकक्ष्या (for हस्ति) D₂ हैमं (for हैमी) Cv हस्तिकाक्ष्या पुनर्हैमी, C

Ś K₁ s Dn₁ D₁ s s बभूवाधि (Ś₂ 'ति) रथे, D₂ आजतेधिरथे, G₁ M₁ वमावाधिरथेर् (for बभूवाधि) K₂ B Dc1 Dn₂ D₂ s G₁ M₂-s ध्वज, M₁ s ध्वज (for ध्वजे) K₂ s बभूवाधिरथध्वजे, T G₂-s प्रमह्या विरथे ध्वजे —^c) Ś₂ K (except K₂) D₁ ददृशे च (Ś₂ 'द्रेय), D₂ S स (S रं) चाहवे (for आहवे स) D₁ s महाराजन —^d) D₂ दिश (for इव) Ś₂ K (except K₂) D₁ पूरयतीव स रणे

13 ^a) K₂ s B Dc1 Dn D₂-s G. पताका (for 'की) K₂ B Dn D₂-s G₁ s M₁ s काचनी (for काञ्चन) D₂ पताकाना च य स्त्रग्वी —^b) K₁ s B₁ s D₁ ध्वजे (for ध्वज) —^d) K₁ T समीरिता, B₁ s (marg as in text) Dn₂ D₁-s G₁ s M₁ s 'रिता (for 'रित)

14 ^a) B₂ s Dn₁ D₂-s M₂-s तु (for च) —^b) K₂ Dn₂ D₂ s तपस्विन (for यज्ञ) —^d) K₁ s Dn₁ D₁ s s सुपरिष्कृत (D₁ 'स्तु) त, B₁ T G₂ s च परिष्कृत, Cd सुपरिष्कृत (sic) (for 'ष्कृत)

15 ^a) D₁ तत्स्रग्वाचरो राजन् —^b) B₁ वृषसेन (for गोवृषेण) K₂ महात्मना, D₁ 'धमन, D₂ विराजता (for महारथ). —^c) B₁-s Dc1 D₂ s त्रिपुरारि- (for 'रथ-) Ś K₁-s D₂ त्रिपुराणा रिपुर्ध्वज — After 15^{ab}, D₁ reads 17^b for the first time, repeating it in its proper place. D₁ om 15^d —^d) K₁ M₂ विराजिते, B₁ s (marg) s Dc1 Dn₁ D₂-s T G₂-s M₂-s 'जवा (for 'जते)

तेन तस्य रथो भाति मयूरेण महात्मनः ।
 यथा स्कन्दस्य राजेन्द्र मयूरेण विराजता ॥ १७
 मद्रराजस्य शल्यस्य ध्वजाग्रेऽग्निशिखामिव ।
 सौवर्णीं प्रतिपश्याम सीतामप्रतिमां शुभाम् ॥ १८
 सा सीता भ्राजते तस्य रथमास्थाय मारिष ।
 सर्वनीजविरूढेव यथा सीता श्रिया वृता ॥ १९
 वराहः सिन्धुराजस्य राजतोऽभिविराजते ।
 ध्वजाग्रेऽल्लोहितार्काम्बो हेमजालपरिष्कृतः ॥ २०

शुशुभे केतुना तेन राजतेन जयद्रथः ।
 यथा देवासुरे युद्धे पुरा पूषा स्म शोभते ॥ २१
 सौमदत्तेः पुनर्यूपो यज्ञशीलस्य धीमतः ।
 ध्वजः सूर्य इवाभाति सोमश्चात्र प्रदृश्यते ॥ २२
 स यूपः काञ्चनो राजन्सौमदत्तेर्विराजते ।
 राजसूये मखश्रेष्ठे यथा यूपः समुच्छ्रितः ॥ २३
 शलस्य तु महाराज राजतो द्विरदो महान् ।
 केतुः काञ्चनचित्राङ्गैर्मयूरैरुपशोभितः ॥ २४

हरन, Cd व्याहरिव्यन् (as in text) S व्याहरशिव चाति
 एव —^a) K₄ B₄ Dc₁ Dn₂ D₁₋₃ ० उप-, B₁₋₃ ० S
 अभि (for क्षपि)

17 K₃ om 17 (cf v 1 16). —^a) D₃ तथा (for
 तेन) — D₇ reads 17^b for the first time after 15^{ab}
 —^b) K₄ ० D₃ ० महात्मना (for *त्मन) — G₂ om
 17^{cd} —^c) D₂ S (G₂ om) यथा स्कन्दरथो राजन्
 —^d) Ś₂ K₁ ४ ५ B₃ Dn₁ D₅ G₁ M₁ २ विराजते, D₃
 M₂₋₃ ध्वराजत (for विराजता) — After 17, D₇ reads
 16^{ab}

18 ^a) B₁ om मद्रराजस्य K₁ शैलस्य (for शल्यस्य)
 — D₄ om (hapl) 18^b-19^a —^b) G₅ शिखाग्रे (for
 ध्वजाग्रे) —^c) K₅ Dn₁ G₁ ३-५ M₁ सौवर्णां, D₂ ५ ७
 T G₂ सौवर्णं (for सौवर्णी) Ś K₁₋₃ D₁ प्रतिपश्याम,
 K₅ B (except B₁) Dn₁ D₂ समपश्याम (D₂ °मि),
 D₇ १ ३ अभिपश्याम (D₅ °म), T G M₁₋₃ ५ प्रत्यप-
 श्याम (G₁ M₁ २ °म), M₄ प्रत्यदश्याम (for प्रतिप°)
 —^d) K₅ Dn₁ इव (for शुभाम्) Ś K₁₋₄ स्ती (K₃
 [sup l_{1n}] स्फी) तामग्निशिखामिव (Ś₂ °स्त्विव), Cv
 मीरामप्रतिम शुभं

19 D₄ om. 19^a (cf v 1 18) —^a) T G₁₋₃ ५
 राजते (for भ्राजते) —^b) Ś K Dn₁ D₁ भारत, D₇
 मारिष (for मारिष) —^c) B₅ lacuna for the por-
 tion from जविरूढेव up to वृता (in 19^d) B₂ (marg
 as in text) विरूढेयं, D₅ विरूढेन, T G₂₋₅ -विरूढेन,
 G₁ M₁ २ विरोहैव (for विरूढेव) —^d) D₁ वृत्
 (for वृता)

20 ^a) K₅ D₄ १ ३ G₁ M₁ २ वाराह, —^b) D₄
 राजानो (for राजतो) Ś K₁ ४ [s]पि, K₅ B₁ Dn₁
 D₁ ५ १ ३ हि (for ऽभि-) —^c) K₅ राजते (for ध्वजाग्रे)
 D₅ [s]ल्लोहितार्काम्बो, T G₁ ३ ४ M °तागामो, G₂ ८

*तागामो (for ल्लोहितार्काम्बो) —^a) K₁ ४ ५ Dn₁ D₁
 ३ ४ ८-९ -परिष्कृत (Dn₁ °त)

21 ^a) D₁ ५ ७ ८ स तेन भ्रा (D₅ रा)जते राजन् —^b)
 D₅ भ्राजतेन, D₃ स च तेन (for राजतेन) D₁ ५ १ ३
 महारथ (for जयद्रथ) —^c) D₃ पुरा (for यथा)
 —^d) B₅ om from पूषा up to राजसूये (in 23^c) Ś₂
 व्यशोभत, K₁ D₃ सुशोभते, K₂ स शोभन, Dn₁
 स्वशोभत (for स्म शोभते)

22 B₅ om 22 (cf v 1 21) —^a) K₅ Dn₁ D₁
 १ ३ G₅ सोमदत्ते B₁ ध्वजो, T G₃ ४ पुरा (for पुनर्)
 —^b) K₁ यज्ञशल्यस्य, K₅ °सेनस्य, G₅ वज्रशीलस्य (for
 यज्ञ°) — D₅ om 22^{cd} —^d) T G₂₋₅ रये, G₁
 M₁ २ सौम्यश् (for सोमश्)

23 B₅ om up to राजसूये (cf. v 1 21) —^b)
 D₂ सोमदत्तेर्, D₄ ७ T G₂₋₄ सोमदत्तेर् (for सौम°)
 Dn₁ ध्वराजत (for विराजते) —^c) K₅ Dn₁ यथा यज्ञे,
 S क्रतुश्रेष्ठे (for मख°) —^d) K₅ Dn₁ यूप श्रेष्ठ (for
 यथा यूप) B₃ (marg as in text) प्रदृश्यते (for समु
 च्छ्रित)

24 ^a) Ś₂ K₁ २ ४ ५ B (except B₂) Dn D₁ १ ३ S
 (except G₃ ४ M₁ २) शल्यस्य, D₃ शकुनेस्, D₂ स
 तस्य, D₅ शलस्य (for शल्यस्य) Ś K₁ २ ४ D₅ च
 (for तु) —^b) D₂ ३ G₂ ५ राजते (for °तो) B₃
 (marg as in text) यथा (for महान्) —^c) B₅
 lacuna for the portion from न चित्राङ्गै up to यथा
 (in 25^c) B₃ -चित्राङ्गो (for °ङ्गैर्) T G₂₋₅ केतन
 काचन (G₅ °नै) स्तत्र, G₁ M केतना कांचनास्तत्र, G₂
 केतु कांचनस्तत्र (submetric) —^d) D₂ S मयूरैर् (for
 मयूरैर्) G₁ M इव (M₃₋₅ उप-) शोभिता (for
 उपशोभित)

25 B₅ lacuna up to यथा (in 25^c) . —^a) B₁₋₃

स केतुः शोभयामास सैन्यं ते भरतर्षभ ।
 यथा श्वेतो महानागो देवराजचर्म तथा ॥ २५
 नागो मणिमयो राज्ञो ध्वजः कनकसंवृतः ।
 किङ्किणीशतसंहादो भ्राजन्निश्वे रथोत्तमे ॥ २६
 व्यभ्राजत भृगं राजन्पुत्रस्तत्र विशा पते ।
 ध्वजेन महता संख्ये कुरूणामृषभस्तदा ॥ २७
 नर्वैते तत्र वाहिन्यामुच्छ्रिताः परमध्वजाः ।
 व्यदीपयंस्ते पृतनां युगान्तादित्यसंनिभाः ॥ २८
 दशमस्त्वर्जुनस्यासीदेक एव महाकपिः ।

अदीप्यतार्जुनो येन हिमवानिव वह्निना ॥ २९
 ततश्चित्राणि शुभ्राणि सुमहान्ति महारथाः ।
 कार्मुकाण्याददुस्तूर्णमर्जुनार्थे परंतपाः ॥ ३०
 तथैव घनुरायच्छत्पार्यः शत्रुविनाशनः ।
 गाण्डीवं दिव्यकर्मा तद्राजन्दुर्मन्त्रिते तव ॥ ३१
 तवापराधाद्धि नरा निहता बहुधा युधि ।
 नानादिग्भ्यः समाहूताः सहयाः सगथद्विपाः ॥ ३२
 तेषामासीद्व्यतिक्रमो गर्जतामितरेतरम् ।
 दुर्योधनमुखानां च पाण्डूनामृषभस्य च ॥ ३३

De1 Ms ६ शोभयामैन्य (for शोभयामाम) T G M1 २ स ध्वनोशोभयसैन्यं, M4 स केतुरशोभयसैन्यं (hyper-metric) —^b) De1 S तवकं (for सैन्यं ते) —^d) Ś1 वत, Ś2 K1-4 D1 नृप, K5 प्रति, B2 . T G3 4 M3-५ तदा, Dn1 पुरा, D3 यथा (for तथा)

26 G4 om (hapl) 26-27 —^a) Ś2 K (except K6) न वै (for नागो) Ś K (except K5) नागो (for राज्ञो) —^b) D3 ध्वजे (for ध्वज) B (B2 marg as in text) काचन, S (G4 om) केतन (for कनक) Ś2 K1 ३ 4 D1 -भूपित (for संवृत) —^c) Ś2 K1 ह्य, K1 २ -काय (for -शत) D2 G1-३ ५ M निहादो (for -संहादो) —^d) B1 २ (marg as in text) De1 T G3 ५ राजश् (for भ्राजश्) K1 ३ B2 4 . De1 Dn2 D1 ३ ५ चित्रो, B3 (marg) चित्र, T G1 ३ M जेत्रे, G2 ५ चेत्रे (for चित्रे) S (G4 om) महारथे (for रथोत्तमे) D2 भ्राजते स ध्वजोत्तम

27 G4 om. 27 (cf v l 26) —^a) B. lacuna for the portion from त up to तत्र (in 28^a) Ś1 D1 विभ्राजत, B1 ३ De1 D2 व्यरा* (for व्यभ्रा*) —^b) D2 ६ तव पुत्रो (by transp) —^c) Ś2 K1 ३ 4 तेन, G1 ३ M मखे, G5 शखे (for संख्ये) —^d) Ś1 K1 D1 ५ १ ३ तथा (for तदा) M3-५ यथा वासुकिभूपित

28 B. lacuna for नर्वैते तव —^a) Do1 न वैते (for नर्वैते) —^b) K1 उच्छ्रित परमध्वज —^c) D1 व्यदीपयंस् (for 'पयंस्) B1 च (for हे) —^d) K1 सनिभ D2 युगावचिर्निभिभा

29 ^b) Ś2 K1 ३ D3 महान् (for महा) —^c) Dn1 प्रदीप्तो हि, D2 ३ M3-५ आदीप्यत Ś1 [s]नेन, Ś2 K3 4 D2 ६ M3-५ तेन (for येन) T G M1 ३ अ (G1 4 M1 ३ आ) दीप्यदुर्जुनस्तेन —^d) S दामुना (for

D. हिमवान्वह्निना यथा

30 ^a) Ś K (except K5) तत शुभ्राणि चित्राणि —^b) D5 विविधानि (for सुमहान्ति) —^c) Ś1 K1 1-2 Dn1 D2 M2 कार्मुकानि, B. कथितानि, G. कार्मुकस्य (for काणि) D2 [आ]दधुस् B. lacuna for तूर्ण up to तथा (in 30^d) —^d) Ś1 K4 T G M1 २ 4 अर्जुनार्थे Dn1 परंतप

31 D1 om (hapl) 31-32 —^a) B1 २ (marg, orig as in text) D2 आदाय (for [आ]यच्छत्) —^b) K4 ३ B1 Dn1 T G1 ३-५ M1 ३ विनाशन (for 'शन) D2 [अ]र्जुन परपुरजय, D1 ३ स पार्थ शत्रुनाशन —^c) D2 G1 M कर्मणि, D3 कर्मैतद् (for 'कर्मा तद्) T G2-५ घनुरायच्छत् दिव्य —^d) B3 राजन्दुर्मन्त्रितेन च

32 D4 om 32 (cf v l 31) —^a) B De1 हि नृपा, Dn2 D1-३ ६ राजानो, T G M1 ३ राजेंद्र, M3 हि तदा (for हि नरा) —^b) S (except G1 M1 ३) transp निहता and बहुधा B1 ३-५ De1 Dn1 D3 बहवो, B2 Dn2 D1-३ ६ बहुतो (for बहुधा) B3 (marg, orig as in text) रणे, S (except M3-५) नरा (for युधि) —^c) D2 S नानादेश, D3 ६ 'देव्या (for दिग्भ्य) B1 समाहूता, D1 ३ याता (for 'हृता) —^d) D2 राजान (for सहया) K5 Dn1 सरथद्विपपत्तय, D2 ३-५ सरथा सहयद्विपा

33 ^a) Ś1 प्रतिक्रमो, Ś2 K1 ३ अति, K5 D5 व्यधि, D2 ध्वनि क्रूर, D3 ६ G1 M1 ३ व्यतिक्रमो (for 'क्षेपो) —^b) M3-५ निम्नताम् (for गर्ज) D2 सरच्याना पर स्परं —^c) D3 सुयोधन (for दुर्यो')

34 ^a M3

तत्राद्भुतं परं चक्रे कौन्तेयः कृष्णसारथिः ।
 यदेको बहुभिः सार्धं समागच्छदभीतवत् ॥ ३४
 अशोभत महाबाहुर्गाण्डीवं विक्षिपन्धनुः ।
 जिगीपुस्तान्नरव्याघ्रास्त्रिधांसुश्च जयद्रथम् ॥ ३५
 तत्रार्जुनो महाराज शरैर्मुक्तैः सहस्रशः ।

अदृश्यानकरोद्योधांस्तावकाञ्छत्रुतापनः ॥ ३६
 ततस्तेऽपि नरव्याघ्राः पार्थ सर्वे महारथाः ।
 अदृश्यं समरे चक्रुः सायकौघैः समन्ततः ॥ ३७
 संवृते नरसिंहैस्तैः कुरूणामृपभेऽर्जुने ।
 महानासीत्समुद्भूतस्तस्य सैन्यस्य निखनः ॥ ३८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

८९

धृतराष्ट्र उवाच ।

अर्जुने सैन्धवं प्राप्ते भारद्वाजेन संवृताः ।
 पाञ्चालाः कुरुभिः सार्धं किमकुर्वत संजय ॥ १

संजय उवाच ।

अपराद्धे महाराज संग्रामे लोमहर्षणे ।
 पाञ्चालानां कुरूणां च द्रोणे द्यूतमवर्तत ॥ २

बहुभिः) — ^a) D₄ अन्वगच्छद् (for समागं*)

35 ^a) § K₁₋₃ D₁₋₄ ४ सोशोभत, D₂ अरोचत;
 D₅ अशोभते, D₁ सा शोभते (for अशोभत) D₅ महा
 राज (for 'बाहुर) — ^b) D₄ गांजीवं (for गाण्डीवं)
 D₂ विधूम इव पावक — ^c) M₃ जिहीर्षुस् (for जिगी-
 पुस्) K₂ तं (for तान्) K₁₋₃ नरव्याघ्रा, B₄ D_n
 D₁ G₅ 'न्याघ्रो, D₂ T G₁₋₄ M रथश्रेष्ठाब् (for नर-
 व्याघ्राब्) — K₁ ४ om (hapl) 35^a-37^a, K₂ om
 35^a-37^b — ^d) D₄ त्वं (for च)

36 K₁₋₃ om 36 (of v 1 35) — ^a) §₁ तत्रार्जुनं,
 K₄ ४ S ततोर्जुनो (for तत्रार्जुनो) § K₄ ४ B₅ D_n D₁
 ४-४ नरव्याघ्र. (§₁ D₁ ४ 'घ्रा, D_{n1} 'घ्राब्), M₃₋₅
 महाबाहु (for 'राज) — § K₄ D₁ om (hapl)
 36^b-37^a — ^b) G₅ महात्मन (for सहस्रश) — ^c)
 K₅ D_n D₃₋₈ तावकाद् (for अकरोद्) D₁ सर्वास्, G₁
 M योधास् (for योधास्) — ^d) K₅ D_n D₃₋₈ प्रचक्रे
 (for तावकाब्) D₂ कर्षण; M₆ कर्शन (for -तापन)

37 K₂ om. 37^{ab} (of v 1 35) § K₁ ४ ४ D₁ om
 37^a (of v 1 36, 35) — ^a) D₅ सर्वे (for तेऽपि)
 D_{n1} नरव्याघ्र, S महामागा (for नरव्याघ्रा.) — ^b)
 S transp पार्थ and सर्वे D₂ सन्यसाचिनमाहवे

38 ^a) §₂ D₃ ० नरसिंहे (for 'सिंहैस्) § K B₄ ४
 D_n D₁ ४-४ तु (for है) — ^b) D₂ कुरूणामृपभोर्जुन
 — ^c) K (except K₁) D₀₁ D_n D_{1, 2, 4-6} T समुद्भूतस्

(for 'द्यूतस्) — ^d) D₅ S तव (for तस्) § K
 (except K₄) B₄ D (except D_{n1} D₃ ४) S (except
 G₅) नि खन (M₄ 'नं) (for निखन)

Colophon om in §₁ K₄ D₁ — *Sub parvan* §₂
 K₁₋₃ ४ B D₀₁ D_n D₂₋₄ ०-४ G₂ जयद्रथवध — *Day*
of Drona's Generalship K₁ ४ चतुर्थदिवसे, G₂ ४
 चतुर्थेदि — *Adhy name* K₅ D₅ ध्वजविभागवर्णन;
 D_{n1} ध्वजवर्णन, D₁ रथध्वजवर्णन, D₃ ध्वजवर्णन
 — *Adhy no* (figures, words or both) B₁ 102, B₂
 98, B₃ 103, B₅ 111, D_{n1} 104, D₂ 106, D₃
 T G₁₋₄ M₁ २ 101, G₅ 99, M₃₋₅ 100 — *Stoka*
no D_{n1} 38

81

1 ^a) S याते (for प्राप्ते) — ^b) K₁ सवृत, D₅
 'ते (for 'ता) — ^c) K₁ पांचाल, D_{1, 5} G₁ M₃ ४
 पचाला (for पाञ्चाला) — ^d) §₂ K₁ B₁ ४ ४ D (except
 D₀₁ D₁) G₁ ४ ४ M अकुर्वत (for 'वत)

2 ^a) K₁ D (except D_{n2} D₂ ४) अपराद्धे — ^b)
 S रोम (for लोम) D₂ संग्रामस्तुमुलोभवत् — *After*
 2^{ab}, D₂ reads 4^{cd} D₃ om (hapl) 2^{cd} — ^c) K₂ D₁ ०
 पचालाना, D₃ पाचालाना च (hypermetric) (for पाञ्चालाना). — G₄ om. (hapl) 2^d-4° — ^d) K₃ ४ ४ B
 D₀₁ D_n द्रोणद्यूतम्, D₁ प्राणा द्यूतम्; D₅, १, ४ प्राणद्यूतम्।

सहदेवं तथायान्तं दुर्मुखः शत्रुकर्शनः ।
 शरैरनेकसाहस्रैः समवाकिरदाशुगैः ॥ १३
 सात्यकिं तु नरव्याघ्रं व्याघ्रदत्तस्त्ववारयत् ।
 शरैः सुनिशितैस्तीक्ष्णैः कम्पयन्वै मुहुर्मुहुः ॥ १४
 द्रौपदेयान्नरव्याघ्रान्मुञ्चतः सायकोत्तमान् ।
 संरब्धात्रयिणां श्रेष्ठान्सौमदत्तिरवारयत् ॥ १५
 भीमसेनं तथा क्रुद्धं भीमरूपो भयानकम् ।
 प्रत्यवारयदायान्तमार्ष्यशृङ्गिर्महारथः ॥ १६
 तयोः समभवद्युद्धं नरराक्षसयोर्मृषे ।
 यादृगेव पुरा वृत्तं रामरावणयोर्नृप ॥ १७

ततो युधिष्ठिरो द्रोणं नवत्या नतपर्वणाम् ।
 आजधे भरतश्रेष्ठ सर्वमर्मसु भारत ॥ १८
 तं द्रोणः पञ्चविंशत्या निजघान स्तनान्तरे ।
 रोपितो भरतश्रेष्ठ कौन्तेयेन यशस्विना ॥ १९
 भूय एव तु विंशत्या सायकानां समाचिनोत् ।
 साश्वस्रतध्वजं द्रोणः पश्यतां सर्वधन्विनाम् ॥ २०
 ताञ्शरान्द्रोणमुक्तांस्तु शरवर्षेण पाण्डवः ।
 अवारयत धर्मात्मा दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ २१
 ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्मराजस्य संयुगे ।
 चिच्छेद सहसा धन्वी धनुस्तस्य महात्मनः ॥ २२

13 Śs om 13^a (of v 1 12) B_s reads 13 on marg —^a) D_s 7 8 G₁ M_s-5 समायान्तं (for तथायान्तं) —^b) Ś K₁-3 सूदनं, K₄ D_s सूदन, B D_{c1} M_s-5 त्तापन, D_{n2} D₁-8 कर्षण (for कर्शन) —^d) D₂ S (except M_s-5) समवारयदाशुगै

14 B_s reads 14^{ab} on marg —^a) Ś₂ K (except K₂) च (for तु) D₇ 8 नरव्याघ्र (for 'घ्रं) — D_s om (hapl) 14^b-15^a —^b) D₂ 8 G_s व्याघ्रदत्तस् (for 'दत्तस्) D₂ S त्ववाकिरत् (for 'रयत्) — D₁ om 14^c-15^b —^c) Ś₁ K₁ 3 4 D₇ तु (for सु) D_{n1} चैव, S (except G₄ M_s-5) तत्रै (for तीक्ष्णै) —^d) K₁ कामयन्वै, B_s D_{c1} ककपत्रैर्, D_s 7 उत्स्रयन्वै (for कम्प')

15 D₁ om 15^{ab}, D_s om 15^a (for both, of v 1 14) —^a) D₂ नरव्याघ्र (for 'व्याघ्रान्) —^b) D₂ पंचभि (for मुञ्चत) D_{n1} सायकान्वहून् (for 'कोत्तमान्) —^c) K₁ सशब्दान्, B₁ 2 D_{c1} D₂ सरव्यो (for 'व्याघ्रं) K₄ B (except B₁) D₂ S (except M_s-5) रथिन (for 'ना) B (except B₁) D_{c1} D₂ S (except M_s-5) श्रेष्ठ (for श्रेष्ठान्) —^d) D₁ 2 4 7 G₁ 5 M₁ 2 सौमदत्तिर् (for सौम') D₂ सौमदतिस्त्ववाकिरत्

16 ^a) Ś₂ K₁ तत् क्रुद्धं, K₂ 8 D_n D₃ 7 तदा क्रुद्ध, D₂ G₁ M₁ 2 तथायात्, T G₂-5 अयायात्, M_s-5 तमायात् (for तथा क्रुद्ध) —^b) K₁ D_s भीमरूप, B D_{c1} D₂ 5 S घोररूप (T G M₁ 2 'पो) (for भीमरूपो) K₃ D_n D₁ 6-3 G₂-5 भयानक, D_s 'नका, G₁ M₁ 2 'वह (for 'नकम्) —^c) B₁ पर्यवारयद्; B₄ अन्य'

(for प्रत्य') G₁ M₁ 2 आयत्तम् (for आयान्तम्) —^d) Ś₂ S G_v आश्रयं (G_v 'श्री) शृंगिर् (for आर्ष्य') K₁ महायशा, K₈ B₁-3 5 D_{c1} M G_v 'वल, D₂ 'मुज (for 'रय)

17 ^a) M₂ समफलद् (for 'भवद्) —^b) D₂ युधि (for मृधे) —^c) S (except M_s-5) यादृश वै (for यादृगेव) —^d) K₆ B₁ 6 D_{n1} D₂ 5 7 8 G₂ मृधे, D_{c1} G₁ M इव (for नृप)

18 ^a) Ś₂ K₈ ततो युधिष्ठिरं द्रोणो —^b) Ś K (except K₅) D₁ M_s 4 पर्वभि, D₂ पर्वणा (for 'पर्वणाम्) —^c) K₄ श्रेष्ठ, K₅ B D_{n2} D₇ 8 T G₁-3 श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ) —^d) Ś K₁-3 D₁ om (hapl) 18^d-19^c K₄ om 18^d —^d) D_s वर्मसु (for 'मर्मसु) M₂ भारत, M_s-5 स त्वरन् (for भारत)

19 Ś K₁-3 D₁ om 19^{abc} (of v 1 18) —^a) S महात्मना (for यशस्विना) Ś₂ K₁ 2 4 कौन्तेयं द्राशुकर्षण

20 ^a) M_s-5 हि (for तु) —^b) D_s 7 8 समावृणोत् (for 'चिनोत्) — For 20^{ab}, T G M₁ 2 subst

555* अदृश्यं समरे चक्रे राजान सायकोत्तमै ।

21 ^a) T G_s 4 स्म (for तु) —^c) Ś K₁ अघारयत्, D_s 6 अवारयस्व, S न्यवारयत (for अवा') —^d) D₇ पाणिलोबल (sic), S हस्तलाघव (for पाणि')

22 ^c) Ś K₁-4 D (except D_{c1} D₂) समरे, K₅ सशर (for सहसा) D₂ क्रुद्धो (for धन्वी)

23 ^a) Ś₁ K₈ 4 D₁ तथैनं (for न') —^b) D_{c1}

अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः ।
 शरैरनेकसाहस्रैः पूरयामास सर्वतः ॥ २३
 अदृश्यं दृश्य राजानं भारद्वाजस्य सायकैः ।
 सर्वभूतान्यमन्यन्त हतमेव युधिष्ठिरम् ॥ २४
 केचिच्चैनममन्यन्त तथा वै विमुखीकृतम् ।
 हतो राजेति राजेन्द्र ब्राह्मणेन यशस्विना ॥ २५
 स कृच्छ्रं परमं प्राप्तो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 त्यक्त्वा तत्कार्मुकं छिन्नं भारद्वाजेन संयुगे ।
 आददेऽन्यद्गुणुर्दिव्यं भारद्वाजं वेगवत्तरम् ॥ २६
 ततस्तान्सायकान्सर्वान्द्रोणमुक्तान्सहस्रजः ।
 चिच्छेद समरे वीरस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २७

छिच्चा च ताञ्शरात्राजा क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 शक्तिं जग्राह समरे गिरीणामपि दारणीम् ।
 स्वर्णदण्डां महाघोरामृष्टघण्टां भयावहाम् ॥ २८
 समुत्क्षिप्य च तां हृष्टो ननाद बलवद्वली ।
 नादेन सर्वभूतानि त्रासयन्निव भारत ॥ २९
 शक्तिं समुद्यतां दृष्ट्वा धर्मराजेन संयुगे ।
 स्वस्ति द्रोणाय सहसा सर्वभूतान्यथाञ्जुवन् ॥ ३०
 सा राजभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसंनिभा ।
 प्रज्वालयन्ती गगनं दिशश्च विदिशस्तथा ।
 द्रोणान्तिकमनुप्राप्ता दीप्तास्या पन्नगी यथा ॥ ३१
 तामापतन्तीं सहसा प्रेक्ष्य द्रोणो विशां पते ।

C 7 2997
 B 7 106 33
 K. 7 106 32

भारद्वाजो (for त्वरमाणो) D₅ महारथं (for 'रथ) S₁
 त्वरमाणा महारथा, B₂ (marg, orig as in text)
 भारद्वाजेन मयुगे —^a) Dn₁ सर्वदा (for 'त) S₁
 पूरयामासुरजसा

24 ^a) B Dc₁ Dn₂ D₁₋₂ ३ ० वीक्ष्य, D₇ ३ प्रेक्ष्य
 (for दृश्य) —^b) S₂ संयुगे, B₁ २ ३ शायकै (for
 मा') — B₁ G₃ om (hapl) 24^d-25^a —^d) K₁
 युधिष्ठिर (sic)

25 B₁ G₃ om. 25^a (cf v l 24) —^a) D₇ ३
 चैवम् (for चैनम्) —^b) N (except K₅ B₁ Dc₁)
 [पु]व (for वै) G₃ कृत (for कृतम्) —^c) N (except
 S₁ K₁ B₁ २ ३ D₁) M₃₋₅ हतो, G₂ ततो (for हतो)
 K₆ D₂ [इ]ति राजेति, D₅ हतो राजा, G₄ नरेन्द्र (for
 [इ]ति राजेन्द्र) —^d) K₅ ब्राह्मणेति (for णेन) Dn₁
 D₂₋₃ ० महात्मना (for यशस्विना)

26 ^b) Dn₁ महारथ (for युधिष्ठिर) — D₄ om
 26^c-28^b —^c) S₁ आददे, M₂₋₅ आदत्ते (for आददे)
 K₅ Dn₁ D₅ १ ३ घोर (for दिव्य) —^f) Dn₂ D₃ ०
 भास्वर (for भारद्वाज) B Dc₁ भार (B₁ बल) माधन
 मुत्तम

27 D₄ om 27 (cf v l 26) —^a) B₁ २ शाय-
 कान् S K Dn D₁ ५-३ M₃₋₅ तत्र, D₂ तीक्ष्णान् (for
 सर्वान्) —^b) S₂ K₂ B₂ Dn₂ D₂ ३ ५-३ द्रोणमुत्तान्
 (for 'मुक्तान्) S₂ (orig, sup lin as in text)
 समतत (for सहस्रज) —^c) Dn₁ चिच्छेद परवीरस्य

28 D₄ om 28^a (cf v l. 26) —^a) K₂ B₄

Dn^a D₁ ३ ०-३ तु, K₅ तास्, M₃₋₅ [पु]व (for च)
 K₅ B^a 4 Dn D₁ a. ३ S राजन्, D₅ १ घोरान् (for राजा)
 —^b) D₅ १ ३ श रैरेव युधिष्ठिर —^d) B₃ इव (for
 अपि) S₂ K₁ २ Dc₁ Dn₂ D₁ २ 4 ५ दारिणीं, B₁ D₇
 G₆ M₁ २ दारुणीं, Dn₁ दारणिं, T G₆ दारणा (for
 दारणीम्) K₅ गिरीणामवदारण —^e) T G₁₋₄ M₁ २
 हेम (for स्वर्ण) G₅ चटा (for दण्डा) S (except
 G₅) -वोषाम् (for चोराम्) —^f) K₅ Dn₂ महाभया
 (for भयावहाम्)

29 ^a) S₂ तु (for च) —^b) K₅ Dn₁ D₂ बल-
 वान् (for 'वद्) —^c) K₅ S ता रणे (for नादेन)
 —^d) S त्रासयतीमिव प्रभो

30 ^b) B₄ धर्मराजस्य संयुगे —^a) B₁ २ (marg
 as in text) ५ ५ T G₅₋₅ सैन्यानि (for 'भूतानि) D₅
 अवारयत् (for अथाञ्जुवन्)

31 ^a) B₂ M₃₋₅ स, B₃ सा (for च) S K B₄
 Dc₁ Dn D₁ ३-० स प्र, B₁ D₃ च प्र, Dn₂ खं प्र,
 D₂ चोप, D₇ दश (for च वि) — D₄ om. (hapl)
 31^a —^c) S (except G₂ M₃₋₅) द्रोणानीकम् (for
 'न्तिकम्) Dn₁ अनुप्राप्तो, D₂ 'प्राप्ता (for 'प्राप्ता)
 — After 31^c, S ins

556* कालरात्रीव भारत ।

कन्येवोरगराजस्य

—^f) D₂ दीप्तास्या पन्नगी यथा

32 ^a) K₂ D₁ ० आपततीं (for 'तन्तीं) —^b) K₅
 Dn₂ D₁ २ ३ G₃ दृष्ट्वा, B₂ वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य) —^c)

प्रादुश्चक्रे ततो ब्राह्ममस्त्रमस्त्रविदां वरः ॥ ३२
 तदस्त्रं भस्मसात्कृत्वा तां शक्तिं घोरदर्शनाम् ।
 जगाम स्रन्दनं तूर्णं पाण्डवस्य यशस्विनः ॥ ३३
 ततो युधिष्ठिरो राजा द्रोणास्त्रं तत्समुद्यतम् ।
 अशामयन्महाप्राज्ञो ब्रह्मास्त्रेणैव भारत ॥ ३४
 विव्याध च रणे द्रोणं पञ्चभिर्नतपर्वभिः ।
 क्षुरप्रेण च तीक्ष्णेन चिच्छेदास्य महद्भ्रजुः ॥ ३५
 तदपास्य धनुश्छिन्नं द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 गदां चिक्षेप सहसा धर्मपुत्राय मारिष ॥ ३६
 तामापतन्तीं सहसा गदां दृष्ट्वा युधिष्ठिरः ।

गदामेवाग्रहीत्कुद्धश्चिक्षेप च परंतपः ॥ ३७
 ते गदे सहसा मुक्ते समासाद्य परस्परम् ।
 संघर्षात्पावकं मुक्त्वा समेयातां महीतले ॥ ३८
 ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धो धर्मराजस्य मारिष ।
 चतुर्भिर्निशितैस्तीक्ष्णैर्हयास्त्रेण शरोत्तमैः ॥ ३९
 धनुश्चैकेन वाणेन चिच्छेदेन्द्रध्वजोपमम् ।
 केतुमेकेन चिच्छेद पाण्डवं चार्दयन्निभिः ॥ ४०
 हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य युधिष्ठिरः ।
 तस्यावूर्ध्वभुजो राजा व्यायुधो भरतर्षभ ॥ ४१
 विरथं तं समालोक्य व्यायुधं च विशेषतः ।

K₄ reads from ब्राह्म up to पर्वभि (in 35^a) on marg
 D₂ तदा (for ततो) K₁ D₂ 4 7 8 ब्रह्मम्, K₄ (marg)
 D₁ द्रोणो (for ब्राह्मम्) The portion of the text in Ś₂
 from ह्यमस्त्र up to निनादे (in 7 83 33^c) is lost on
 missing folios —^d) K₄ D₁ ब्राह्ममस्त्र स चास्त्रवित्

33 Ś₂ missing (of v 1 32) K₄ reads 33 on
 marg —^a) D₂ तदीया, D₅ ता शक्तिं (for तदस्त्रं)
 — D₅ om 33^b-34^c —^b) K₅ शक्तिं हेमविभूषिता
 —^d) K₂ D₁ S महात्मन (for यशस्विन)

34 Ś₂ missing (of v 1 32) D₅ om 34^{ab} (of
 v 1 33) K₄ reads 34 on marg —^c) B₁ 8 D₀₁
 D₁ 8 M₅ अश्रातयन्, D₅ अशोभयन् (for अशामयन्)
 D₂ G₂ महाराज (for 'प्राज्ञो)

35 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om. 35^a-45^b
 K₄ reads 35^{ab} on marg —^a) D₁ 0 विद्वान् त च, D₂
 विचरतं, T G₃ 4 स विव्याध (for विव्याध च) —^b)
 B₂ (marg as in text) नवभिर् (for पञ्चभिर्) —^c)
 B₁ D₂ D₂ 8 6 सु, G₂ [व] (for च) G₁ M₁ 2
 तीक्ष्णेण (for तीक्ष्णेन)

36 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 36 (of v 1
 35) —^d) D₂ G₂ राजाय (for पुत्राय) D₂ भारत
 (for मारिष)

37 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 37 (of
 v 1 35) —^a) K₅ D₀₁ संप्रेक्ष्य (for सहसा) —^b)
 D₀₁ गदा K₅ D₀₁ गुर्वी (for दृष्ट्वा) —^c) D₅ [व]
 धीत् (for [व]ग्रहीत्) —^d) Ś₁ K (except K₅) D₂
 D₁ 8 6 T G₃ 4 परतप

38 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 38 (of v 1
 35) —^c) B₁ हत्वा (for मुक्त्वा) —^d) Ś₁ सम
 येता, K₁ 4 D₂ G₁ M₁ 2 समीयाता, B₂ समापेता,
 D₂ शमयेता, D₅ समीयातं, M₅ सह याता, M₄ सहा
 याता, M₅ सहायाते (for समेयाता) D₂ S (except
 G₁ 6) महीतल, D₅ 'पते (for 'तले)

39 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 39 (of v 1
 35) D₅ om 39^{ab} —^{cd}) K₅ D₂ 8 7 8 विशिषैस्
 (for निशितैस्) T G₂-5 transp तीक्ष्णै and जम्ने
 K₅ D₁ 8 नरोत्तम, D₂ नरर्षभ; D₅ नरोत्तम (for शरो
 त्तमै)

40 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om. 40 (of v 1
 35) —^a) K₅ भलेन (for वाणेन) D₂ D₁ 8 6 चिच्छे
 दैकेन भलेन —^b) Ś₁ K₁ G₂ चिच्छिदेंद्र, D₂ D₁ 8 6
 धनुश्चैकेन (for चिच्छेदेन्द्र) B D₀₁ D₀₁ चिच्छेदेद्रायुधोपम
 —^c) D₅ छत्रम् (for केतुम्) —^d) B₁ D₂ 7 8 चार्दयन्
 (for 'यत्) D₂ पाठवस्यार्दयस्त्रिभि

41 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 41 (of v 1
 35) —^a) T G₂-5 तद् (for तु) B₁ तस्माद् (for
 तूर्णम्) —^c) D₁ 8 बाहुर (for राजा) ❀ Cd ऊर्ध्व
 भुज इति केवलं भुजयुद्धं मृगयते तत्र हेतुर्व्यायुध इति ❀

42 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 42 (of
 v 1 35) —^c) K₅ D₀₁ D₀₁ G₁ 2 M ह्या (M₅-5
 वि)मोहयत् (for व्यामोह') T G₃ 4 क्षीघ्र (for
 शत्रुन्) —^d) K₁ 2 D₂ D₁ 8 6 वा विभो, B D₀₁
 D₀₁ च प्रभो, D₂ G₁ M चाभिभू, D₅ भारत (for
 चाभिभो)

43 Ś₂ missing (of v 1 32) D₄ om 43 (of v. 1

द्रोणो व्यमोह्यच्छत्रन्सर्वसैन्यानि चामिमो ॥ ४२
 मुञ्चन्निपुगणांस्तीक्ष्णाल्लघुहस्तो दृढव्रतः ।
 अभिदुद्रात्र राजानं सिंहो मृगमिवोल्बणः ॥ ४३
 तमभिद्रुतमालोक्य द्रोणेनामित्रघातिना ।
 हा हेति सहसा शब्दः पाण्डूनां समजायत ॥ ४४

हतो राजा हतो राजा भारद्वाजेन मारिष ।
 इत्यासीत्सुमहाशब्दः पाण्डुसैन्यस्य सर्वतः ॥ ४५
 ततस्त्वरितमारुह्य सहदेवरथं नृपः ।
 अपायाज्वनैरश्वैः कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ४६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

८२

संजय उवाच ।

बृहत्क्षत्रमथायान्तं केकयं दृढविक्रमम् ।
 क्षेमधूर्तिर्महाराज विव्याधोरसि मार्गणैः ॥ १

बृहत्क्षत्रस्तु तं राजा नवत्या नतपर्वणाम् ।
 आजग्ने त्वरितो युद्धे द्रोणानीकविभित्तया ॥ २
 क्षेमधूर्तिस्तु संकुद्धः केकयस्य महात्मनः ।

C 7 4G15
B 7 107 3
K 7 107 3

35) —^a) Ś1 K1.2 & D5 7 8 इयुवरात्, B1 Dn2 D1
 8 8 चेपुगणास् (for इयु^o) —^b) D2 चाप (for
 लघु) K5 द्वायुष, M3-5 महावल (for दृढव्रत)
 —^c) K5 वेणेन (for राजानं) —^d) Ś1 K1.4 गजम्,
 8 द्विपम् (for मृगम्) Dn1 S (except M3-5) ह्यो-
 ल्बणं (Dn1 'ण') (for 'ण') B4 सिंहो मृगगणानिव

44 Ś2 missing (cf. v l 32) D1 om. 44 (cf. v l
 35) —^a) K5 transp सहसा and शब्द Ś1 K1-4
 समभूत्, D2 सुमहात् (for सहसा) B5 lacuna for
 the portion from शब्द up to जायत (in 44^d) —^b)
 K (except K5) D1.8 om (hapl) 44^d-45° —^c) D2
 पादवानामजायत

45 Ś2 missing (cf. v l 32) D1 om 45^{ab} (cf
 v l 35) Ś1 K (except K5) D1.8 om 45^{ab} (cf
 v l 44) —^a) B1 Dc1 Dn2 D2 8 5 7 8 हतो
 राजा हतो राजा —^b) K5 Dn2 D7 8 G1 M1.2
 भारत (for मारिष) —^c) K5 D5 तुमुल, Dc1 S
 (except M3-5) च (Dc1 तु) महात् (for सुमहात्)
 —^d) D2 T G2-5 सैन्येषु (for सैन्यस्य) Ś1 K (except
 K5) D1.4 7 8 भारत, Dn2 D5 8 मारिष, D2 दारुण
 (for सर्वत)

46 Ś2 missing (cf. v l 32) —^a) D2 आसाद्य
 —^b) T G2-5 सात्यकेश्र (for सहदेव)
 D5 प्रति (for

कुन्तीपुत्रो)

Colophon Ś2 missing — Sub parvan Ś1 K1-3
 B Dc1 Dn D1-3 5-8 जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K1 चतुर्थदिवसे — Adhy name K5
 D1 5 7 8 युधिष्ठिरपलायन, D2 धर्मराजपराजय, D5
 युधिष्ठिरापयान — Adhy no (figures, words or both)
 B1 103, B2 99, B3 104, B5 112, Dn1 105,
 D2 107, D5 106, T G1-4 M1 2 102, G5 100,
 M3-5 101 — Śloka no Dc1 24, Dn1 47, G5 46

82

☞ This adhy is missing in Ś2 (cf. v l 7 81 32)

1 ^a) B (except B5) बृहत्क्षत्रम्, D5 ब्रह्मक्षत्रम्
 (for बृहत्क्षत्रम्) D5 अयायात्, M3-5 तयायातं (for
 अथायान्त) —^b) K5 B (except B5) Dn D1-3 8 8 8
 G5 4 कैकेय, D7 कैकयं (for केकयं) —^c) Dn1 क्षेमे
 धूर्तिर्, D2 क्षेमधूर्तिर् (for 'धूर्तिर्') D2 7 8 महाराजा
 (for 'राज) —^d) Ś1 सायकै (for मार्गणै)

2 ^a) B बृहत्क्षत्रम् (for 'क्षत्रम्) D5 om (hapl)
 from तं up to क्षेमधूर्तिस्तु (in 3^a) K1 5 B1 Dc1 D2
 M3-5 तं राजन्, B3 D2.5 6 राजानं (for तं राजा) —^b)
 T G2-5 -पर्वणि, G1 M1 2 -पर्वणा (for 'णाम्) —^c)
 K2 B4 5 Dn D1 राजन्, D2 3 6 राजा (for युद्धे)
 —^d) D5 G1 5 M1 2 द्रोणानीकं (for 'नीक)

3 D5 om. up to क्षेमधूर्तिस्तु (cf. v. l. 2). —^a)

धनुश्चिच्छेद भङ्गेन पीतेन निशितेन च ॥ ३
 अथैनं छिन्नधन्वानं शरेण नतपर्वणा ।
 विव्याध हृदये तूर्णं प्रवरं सर्वधन्विनाम् ॥ ४
 अथान्यद्भनुरादाय वृहत्क्षत्रो हसन्निभ ।
 व्यश्वस्रतध्वजं चक्रे क्षेमधूर्तिं महारथम् ॥ ५
 ततोऽपरेण भङ्गेन पीतेन निशितेन च ।
 जहार नृपतेः कायाच्छिरो ज्वलितकुण्डलम् ॥ ६
 तच्छिन्नं सहसा तस्य शिरः कुञ्चितमूर्धजम् ।
 सकिरीटं महीं प्राप्य वभौ ज्योतिरिषाम्बरात् ॥ ७
 तं निहत्य रणे हृद्यो वृहत्क्षत्रो महारथः ।
 सहसाम्यपतत्सैन्यं तावकं पार्थकारणात् ॥ ८
 धृष्टकेतुमथायान्तं द्रोणहेतोः पराक्रमी ।
 वीरधन्वा महेष्वासो वारयामास भारत ॥ ९

तौ परस्परमासाद्य शरदंग्रौ तरस्विनौ ।
 शरैरनेकसाहसैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ १०
 तावुभौ नरशार्दूलौ युयुधाते परस्परम् ।
 महावसे तीव्रमदौ वारणाविद्य यूथपौ ॥ ११
 गिरिगह्वरमासाद्य शार्दूलाविद्य रोपितौ ।
 युयुधाते महावीर्यौ परस्परजिघांसाया ॥ १२
 तद्युद्धमासीत्तुमुलं प्रेक्षणीयं विशां पते ।
 सिद्धचारणसंधानां विस्मयाद्भुतदर्शनम् ॥ १३
 वीरधन्वा ततः क्रुद्धो धृष्टकेतोः शरासनम् ।
 द्विधा चिच्छेद भङ्गेन प्रहसन्निव भारत ॥ १४
 तदुत्सृज्य धनुश्छिन्नं चेदिराजो महारथः ।
 शक्तिं जग्राह विपुलां रुक्मदण्डामयस्पीम् ॥ १५
 तां तु शक्तिं महावीर्यां दोर्भ्यामायम्य भारत ।

8 संरुध (for संकुद्ध) — ^δ K₂ ६ B Dn D₁₋₃ ६-7
 कैके (B₁ ६ D₁ 'क' यस्य (for कैकेयस्य) — ^d D₁ ह
 (for च)

4 Ms om (hapl) 4^a-6^b — ^δ S (except M₁ ६,
 Ms om.) शितेन (for शरेण) Ś₁ K₅ B D₀₁ Dn D₁ ६ ०
 [आ]नत (for नत) — ^० K₂ ३ B₁ Dn₂ D₂ समरे
 (for हृदये) D₇ ३ पूर्णं, M₁ ६ शूर (for तूर्णं)

5 Ms om 5 (of v 1 4) — ^δ B वृहत्क्षेत्रो (for
 'क्षत्रो) D₅ सयन् (for हसन्) — K (except K₅)
 D₁ om 5^a-6^b — ^० Ś₁ B₁ Dn₂ D₂ 4 ० रथं (for
 ध्वज) — ^d D₂ ६ -मूर्ति (for धूर्ति) D₅ महारथ

6 K (except K₅) D₁ Ms om 6^{ab} (cf v 1 5, 4)

7 ^a D₂ शिर (for छिन्न) — ^δ Ś₁ K (except
 K₅) नील (for शिर) K₁ ३ G₅ कुञ्चित- (for कुञ्चित)
 D₂ कुञ्चितानीलमूर्धज — ^d T G₈ 4 [अं]मसि (for [अ]-
 म्बरात्)

8 ^a T G₈ 4 दृष्ट्वा, G₅ दृष्टौ (for हृद्यो) — ^δ B
 (except B₂) वृहत्क्षेत्रो (for 'क्षत्रो) B₁ महावल (for
 'रथ) — ^० T G₂₋₄ सहयो (for सहसा) Ś₁ K₁ ३ 4
 D₁ न्यपतत्, G₁ M [अ]भ्यद्रवत् (for 'पतत्) T
 G₂₋₅ तूर्णं (for सैन्यं) — ^d S पाह्य (for पार्थ-)

9 ^a G₅ धृष्टकेतुर् (for 'केतुम्) Ś₁ K Dn₂ D₁
 4 ६ 7 8 G₁ तयायातं, D₃ ० तमां (for अथां)

10 ^δ D₂ शार्दूलाविद्य रपितौ, D₃ शरहस्तौ महारथौ
 — M₁ ३ repeat 10^{cd} after 12^{ab}

11 ^० D₀₁ महाहवे (for 'वने) Ś₁ K₁ ३ [s]तीव
 (for तीव्र)

12 After 12^{ab}, M₁ ३ repeat 10^{cd} Ms-5 om 12^{cd}
 — ^० K₁ महावीरौ, B₁ 'राज (for 'वीर्यौ) — ^d
 B D₀₁ परस्परजयै (B₁ 'वधै) पिणौ — For 12^{cd}, T
 G₂₋₅ M₁ ३ subst

557* तावुभौ नरशार्दूलौ पीडयन्तौ परस्परम् ।

13 ^a D₁ ६ ३ तुमलं, G₅ विपुल (for तुमुलं)
 — ^d D₁ विस्मयोद्भुतदर्शनं, D₅ चिरायाद्भुतं

14 ^० D₁ समरे (for भङ्गेन) D₂ विवृता भङ्गेन
 चिच्छेद — ^d Ms-₅ तदद्भुतमिवाभवत् (= 30^d)

15 ^a Ms-5 समुत्सृज्य (for तदुत्सृज्य) — ^δ S
 चैद्यो राजा महायशा (G₂ Ms-5 विशा पते) — ^० D₂
 Ms-5 विमलां (for विपुला) — ^d K₂ B₁ D₁ हेम,
 G₅ उग्र (for रुक्म) D₂ ३ ० अयोमर्या (for अयस
 शीम्)

16 ^a B₁ तां शक्तिं स, Dn₂ जातु शक्तिं (for
 ता तु शक्तिं), Dn₁ D₂ ३ ० महावीर्यौ (for 'वीर्यौ)
 — ^δ D₀₁ Dn₁ मुजेनोधम्य भारत, D₂ भुजाभ्या गृह्य भां
 T G M₁ ३ महतीमस्य भां, Ms-5 भुजाभ्यामथ भां Cd

चिक्षेप सहसा यत्तो वीरधन्वरथं प्रति ॥ १६
 स तथा वीरघातिन्या शक्त्या त्वभिहतो भृशम् ।
 निर्भिन्नहृदयस्तूर्णं निपपात रथान्महीम् ॥ १७
 तस्मिन्विनिहते शूरे त्रिगर्ताना महारथे ।
 बलं तेऽभज्यत विभो पाण्डवैर्यैः समन्ततः ॥ १८
 सहदेवे ततः पटिं सायकान्दुर्मुखोऽक्षिपत् ।
 ननाद च महानादं तर्जयन्पाण्डवं रणे ॥ १९
 माद्रेयस्तु ततः क्रुद्धो दुर्मुखं दशभिः शरैः ।
 भ्राता भ्रातरमायान्तं विव्याध प्रहसन्निव ॥ २०
 तं रणे रभसं दृष्ट्वा सहदेवं महाबलम् ।
 दुर्मुखो नमभिर्वाणैस्ताडयामास भारत ॥ २१

दुर्मुखस्य तु भलेन छित्त्वा केतुं महाबलः ।
 जघान चतुरो वाहांश्चतुर्भिर्निशितैः शरैः ॥ २२
 अथापरेण भलेन पीतेन निशितेन च ।
 चिच्छेद सारथेः कायाच्छिरो ज्वलितकुण्डलम् ॥ २३
 क्षुरप्रेण च तीक्ष्णेन कौरव्यस्य महद्बलुः ।
 सहदेवो रणे छित्त्वा तं च विव्याध पञ्चभिः ॥ २४
 हताश्वं तु रथं त्यक्त्वा दुर्मुखो विमनास्तदा ।
 आस्रोह रथं राजन्निरमित्रस्य भारत ॥ २५
 सहदेवस्ततः क्रुद्धो निरमित्रं महाहवे ।
 जघान पृतनामध्ये भलेन परवीरहा ॥ २६
 स पपात रथोपस्थान्निरमित्रो जनेश्वरः ।

C 7 4039
 B 7 107 27
 K 7 107 27

eltes आयन्य (as in text) —^a) K D₂ क्रुद्धो, G₂
 युक्तो (for यत्तो) — G₁ om 16^d-20^c —^d) Ś₁ वीर
 धन्वि, D₁ ३ ७ ३ T₁ G₂ ६ 'धन्वा (for 'धन्व)

17 G₁ om 17 (cf v l 16) —^a) D₁ तथा तु
 (for स तथा) —^b) D₂ त्वतिहतो, D₁ ७ ३ तु निहतो,
 D₃ विनि' (for त्वनि') D₃ सखराभिहतो भृश —^c)
 K₁ समिन्न, S (G₁ om) निर्भिण्ण (for निर्भिन्न) D₁
 तूर्णो (for तूर्णं) —^d) G₂ (17^f 17^g as in text) महीं
 प्रति (for रथान्महीम्)

18 G₁ om 18 (cf v l 16) —^a) Ś₁ K₁ ३ ४
 D₁ निपविते, D₂ त्वतिहते (for विनिहते) K₃ B₁
 Dn₂ S (G₁ om) वीरे (for शूरे) —^b) K₃ B₁ ३ Dn₂
 D₁ ३ -३ T G₁-३ ३ M₁ २ ३ त्रिगर्ताना (for त्रिग') —^c)
 = 36^c D₁ ३ विमज्जत (for तेऽभज्यत) D₃ विभो
 —^d) Ś₁ K₁ पाडवीर्य, K₂ पीड्यमान, B₁ पाडवैश्च
 (for पाण्डवैर्य) — After 18, K₃ D₁ ३ ins

558* सहदेवस्तत क्रुद्धो दुर्मुखेन रथमागत ।

[D₃ स देवतु (for सहदेव) D₁ ३ नमादित (for
 'गत)]

19 G₁ om 19 (cf v l 16) —^a) M₃- सहदेव
 (for 'देवे) —^b) B₂ D₁ ६ [S]क्षिपत् (for ऽक्षिपत्)
 —^d) D₂ पाडवान

20 G₁ om 20^{abc} (cf v l 16) —^b) K₁ निशितै,
 Dn₁ D₁ च क्षितै, D₃ ६ च तत (for दशभि) —^c)
 B₁ ३ G₁ M₁ आयस्रो, B₃ अत्रस्रो; D₁ Dn₁ T G₁ ३ ३

M₃ ३ आयस्रो, M₁ २ आयस्रो (for आयान्त) —^d)
 T G₂ ३ विव्याध (for 'ध)

21 ^a) K₁ स (for त) D₃ सुदृढ, Cd रभसं
 (as in text)

22 ^a) B₃ G₃ च (for तु) — M₃ om. (hapl)
 22^b-23^a —^b) D₄ M₃ ३ महारथ (for 'बल) —^c)
 D₃ जहार (for जघान) D₂ याणाश् (for वाहाश्)
 —^d) B₁ तु (for नि)

23 M₃ om. 23^a (cf v l 22) D₁ Dn₁ om 23^{ab}
 —^b) K₃ Dn₂ D₁ ३ ६ M₃ ह (for च) D₂ ३ ३ ३
 T G M₁ २ पीतेन परवीरहा

24 ^a) K₃ B₂ (marg, orig as in text) ३ ४ D₁
 Dn₁ D₂ ३ ६ ७ ३ सुतीक्ष्णेन, G₁ M₁ २ तु तीक्ष्णेन (for च
 तीक्ष्णेन) —^b) D₁ G₃ ३ कौरवस्य D₃ महाघनु
 —^c) K₁ ३ ४ D₁ भित्त्वा (for छित्त्वा) —^d) B₃ शरैर
 (for त च) T G M₁ २ transp च and विव्याध
 M₁ ३ पत्रिभि (for पत्रभि) K₃ D₁ त विव्याध मह-
 द्बलु

25 ^a) D₃ च, D₁ स (for तु) —^b) K₁ दुर्मनो
 (for दुर्मुखो) D₂ विमुखस (for विमनास) K₁ M₃
 ३ ३ (also as in text) तथा (for तदा)

26 ^a) K₃ D₃ S तु सं (M₃-३ तु त) (for तत)
 —^c) S जघान पृ (G₃ ३ प्र)धुघारेण

27 D₃ reads 27^a on marg —^a) M₃-३ रथोपस्थे
 (for 'स्थान्) —^b) Ś₁ K₁-४ D₁ om from जनेश्वर up to

त्रिगर्तराजस्य सुतो व्यथयंस्तव वाहिनीम् ॥ २७
 तं तु हत्वा महाबाहुः सहदेवो व्यरोचत ।
 यथा दाशरथी रामः खरं हत्वा महाबलम् ॥ २८
 हाहाकारो महानासीत्रिगर्तानां जनेश्वर ।
 राजपुत्रं हतं दृष्ट्वा निरमित्रं महाबलम् ॥ २९
 नकुलस्ते सुतं राजन्विकर्णं पृथुलोचनम् ।
 सुहृताञ्जितवान्संख्ये तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३०
 सात्यकिं व्याघ्रदत्तस्तु शरैः संनतपर्वभिः ।
 चक्रेऽदृश्यं साश्वसूतं सध्वजं पृतनान्तरे ॥ ३१
 ताभिर्वार्य शराञ्छूरः शैनेयः कृतहस्तवत् ।
 साश्वसूतध्वजं वाणैर्व्याघ्रदत्तमपातयत् ॥ ३२

कुमारे निहते तस्मिन्मागधस्य सुते प्रभो ।
 मागधाः सर्वतो यत्ता युयुधानमुपाद्रवन् ॥ ३३
 विसृजन्तः शरांश्चैव तोमरांश्च सहस्रशः ।
 भिण्डिपालांस्तथा प्रासान्मुद्रान्मुसलानपि ॥ ३४
 अयोधयत्रणे शूराः सात्वतं युद्धदुर्मदम् ।
 तांस्तु सर्वान्स बलवान्सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ।
 नातिकृच्छ्राद्धसन्नेव विजिग्ये पुरुपर्यभ ॥ ३५
 मागधान्द्रवतो दृष्ट्वा हतशेषान्समन्ततः ।
 बलं तेऽभज्यत विभो युयुधानशरादितम् ॥ ३६
 नाशयित्वा रणे सैन्यं त्वदीयं माधवोत्तमः ।
 विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं व्यभ्राजत महायशः ॥ ३७

हत्वा (in 28^d) B₁ जनेश्वर (for 'श्वर)

28 Ś₁ K₁₋₄ D₁ om up to हत्वा (of v 1 27)
 —^a) T G₂₋₅ transp तं तु and हत्वा —^b) D₂
 व्यरोचयत् (for 'चत) —^d) D₂ रक्षो (for खर) Ś₁
 K₁₋₃ D₁ G₅ M₈ 4 महाबल, D₂ 'बली, G₂ 'रथं (for
 'बलम्)

29 ^b) Ś₁ जनेश्वरे, K₂ B (except B₁) D₁ 'श्वर,
 K₅ G₈ 'श्वर (for 'श्वर) —^d) N (except Ś₁ K₂
 B₁ D₅, Ś₂ missing) G₂ महारथं (for 'बलम्)

30 ^a) K₁ 3 D₁ तं, D₈ तत् (for ते) Ś₁ K₁
 3 4 D₁ 2 महाराज, D₇ (also as in text) यथा राजन्,
 S सुत वीरो (for सुतं राजन्) —^b) D₃ 6 वृष (for
 पृथु) T G₂₋₄ 'लोचन (for 'नम्) —^c) Ś₁ सुहृतं
 (for 'तान्) B₁ D_n लोके, G₁₋₄ M संखे (for संख्ये)

31 ^a) D₃ दंतस् (for दत्तस्) —^c) D₂ रथं (for
 दृश्य) —^d) D₂ सर्वत (for सध्वजं) — For 31^{cd},
 G₁ M subst

559* साश्वसूतध्वजं चक्रे अदृश्यं पृतनान्तरे ।

[G₁ पृतनामुखे (for 'नान्तरे)]

32 M₈ om 32^a —^a) K₁ D₄ तन् (for तान्)
 G₁ M₁ 2 तत (for क्षरान्) D₈ तीव्र (for शूर)
 — D₈ om 32^{bcd} —^b) D₄ शैनेय (for शै) — K₂
 om (hapl) 32^{cd} —^c) D₂ 'रथं (for ध्वजं) —^d)
 D₈ 5 दंतम् (for दत्तम्) B₂ (marg, orig as in
 text) M₁ अवारयत् (for अपात')

33 ^b) G₁ M₁ 3 मगधस्य (for मा') —^c) Ś₁

सर्वशो (for 'तो) —^d) K₂ उपाद्रवत्, S अयोधयन्
 (G₁ M₂ 'धयत्) (for उपाद्रवन्)

34 ^a) D₂ तीक्ष्णास् (for चैव) —^c) Ś₁ विंदि
 पालास्, K₅ D₂ 5 7 8 भिंडिमाला (D₂ 'डा) स्, B D₁
 D_n भिंदिपा (D_n 'मा) लास् (for भिण्डिपालास्) D₈
 प्राशान् —^d) K₁ 5 B D_n D₂ 5 5-5 मुश (B 'प)
 लान (D₇ 8 'न्य) पि, D₄ मुशलानि च (for मुसलानपि)
 S (except M₈₋₅) मुसलान्मुद्रानपि

35 ^a) D₁ D_n अयोधयन् (for अयोध') S वीरा
 (for शूरा) —^b) M₈₋₅ सत्यक (for सात्वतं) B
 (except B₃) M₃₋₅ 'कोविद (for दुर्मदम्) — D₂ om
 (hapl) 35^{cd} —^c) D₃ 6 तु (for स) G₂ तान्सर्वा
 न्सबलान्युद्धे —^d) M₂ सत्यकिर् (for सा') —^e)
 D₇ 8 'कृष्णाद् (for 'कृष्णाद्) —^f) K (except K₁)
 B D_n D₂ 5 6 T G₂ 4 पुरुपर्यभ, D_n D₁ 5 7 8 भरत
 र्यभ (for पुरुष')

36 ^a) D₄ निहतान् (for द्रवतो) M₈₋₅ द्रवतो माग
 धान्दृष्ट्वा —^b) D₃ 'शोषं, D₄ 'सत्त्वान् (for 'शोषाद्)
 —^c) = 18^c S अभवच्च बलं तत्ते (G₅ तेषु)

37 ^a) T G₂ 5 रणेनैव, G₃ 4 क्षणेनैव (for रणे सैन्यं)
 —^b) D₃ स्वदीयं यादवोत्तम, S (except M₈₋₅) स्वदी
 यास्तु (G₁ M₁ 3 'य तु) समंतत —^c) K₁ D₁ विध
 न्वानो; D₇ T G₁ 3 5 M विधू' (for विधु') —^d)
 B₂ व्यभ्राजत; D₂ 6 विभ्राजत, M₈₋₅ व्यरोचत (for
 व्यभ्राजत) K₅ D_n D₁ 5 7 8 महारथ (for 'यशा)
 — After 37, S ins

भज्यमानं बलं राजन्सात्वतेन महात्मना ।
नाभ्यवर्तत युद्धाय त्रासितं दीर्घनाहुना ॥ ३८

ततो द्रोणो भृशं क्रुद्धः सहस्रोद्धृत्य चक्षुषी ।
सात्यकिं सत्यऋषीणां स्वयमेवामिदुद्भुवे ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वेणि द्वाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

८३

संजय उवाच ।

द्रौपदेयान्महेष्वासान्सौमदत्तिर्महायशः ।
एकैरुं पञ्चभिर्विद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ १
ते पीडिता भृशं तेन रौद्रेण महसा विभो ।
प्रमूढा नैव विविदुर्मृधे कृत्यं स्म किञ्चन ॥ २

नाकुलिस्तु शतानीकः सौमदत्तिं नरर्षभम् ।
द्राम्यां विद्वानदुद्भुटः शराम्यां शत्रुतापनः ॥ ३
तथेतरे रणे यत्तास्त्रिमिस्त्रिमिरजिह्वगैः ।
विव्यधुः समरे तूर्णं सौमदत्तिममर्षणम् ॥ ४
स तान्प्रति महाराज चिक्षिपे पञ्च सायकान् ।

C 7 4057
E 7 108 5
K 7 108 5

560* यथा दैत्यचमू हत्वा शक्रो राजन्व्यरोचत ।

[G₂- व्यगत्रन (for व्यगेचन)]

33 ^a) D₁ दृष्ट्वा, T G₂- स्वं (for राजन्) G₁
M₁ 2 भज्यमाने बले राजन् — ^b) D₂ युयुधानेन चादितं
— ^c) T G₁ 2- M₁ 2 नाभ्यवर्तत, M₃-2 न व्यवर्तत
(for नाभ्यवर्तत) — ^d) K₁ भ्रामित (for त्रामित)

39 ^b) M₂-2 क्रोधाद् (for महसा) K₃ D₃ G₁ M₁ 2
[उ]द्धृत्य (for [उ]द्धृत्य) — ^c) D₇ सत्यकिं, M₃-2
सत्यकं (for सात्याकं) T G₂- घर्माण (for ऋमाण)

Colophon om in D₂ Ś₂ missing — Sub
partan N (except K₂, D₂ om, Ś₂ missing)
जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ 3
चतुर्थदिवसे — Adhy name K₅ जयपराजयपुत्रवध,
D₁ D₁ 7 2 राजपुत्रवध, Bom ed मङ्गलयुद्ध — Adhy
no (figures, words or both) B₁ T G₁-4 M₁ 2 103,
B₂ 105, D₁ 106, D₂ 108, G₁ 101, M₃-102
— Śloka no B₂ D₁ 38, G₁ 40

83

1 Ś₂ missing up to निन्द (in 33^a) (cf. v 1
7 81 32) D₂ om 1^{ab} with the ref. — ^a) T
G₂ 4 महेश्वास — ^b) D₃ 7 7 सोमदत्तिर, G₅ सौम
दत्ति (for 'दत्तिर) D₁ 8 महारथ (G₅ 'थे) (for

*यथा) — ^c) K₂ भित्त्वा (for विद्ध्वा) — ^d) K₅
D₃ M₃- पचभि (for सप्तभि)

2 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) M₃-5 [s]प्य
द्विता (for पीडिता) T G₂ 4 मेना (for तेन) — ^b)
D₂ 7 8 द्रोणेन, D₃ रौद्रेण (for 'ण) D₄ महसा (for
सहसा) Ś₁ K₃ [अ]भिमो, S (except G₂ 4) प्रभो (for
विभो) — ^c) T G M₁ 2 समूहा (for प्र^c) K₅ D₂-5
विदधुर (for विविदुर) D₆ मूढा तेनैव विदधुर, D₈
प्रमूढा तेनैव विदुर, M₃-5 'ढा नाभ्यपद्यत — ^d) M₃-5
रणे (for भृधे) S हि (for स्म)

3 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) K₂ D₂ च
(for तु) — ^b) D₂ सोमदत्ति, D₃ सोमदत्तिर, D₅
G₁ सोमदत्ति, D₇ सोमदत्तं (for सौमदत्ति) K₁-4
महाघल (K₄ 'ल), B₁ 5 D₁ T G₂ 5 M₁ 2 रथर्षभं, D₂
नरर्षभ, G₁ 8 महारथ (for नरर्षभम्) — ^c) K₁-3 G₁
M₁ 2 भित्त्वा, K₅ हत्वा (for विद्ध्वा) M₁ 2 [अ]नदन,
M₃ मृश (for [अ]नदद्) — ^d) Ś₁ K₁ 3 4 D₁-3 6
कर्षण, K₅ D₁ मर्दन, D₇ 7 8 कर्शन (for -त्तपन)

4 Ś₂ missing (cf v 1 1) — ^a) B₅ अथेतरे (for
तथे^c) B₄ [s]पि स (for रणे) D₂ राजस् (for
यत्तास्) — D₃ repeats 4^a-5^b after 6^a — ^d) D₂ सौम-
दत्तिम्, D₃ 6 (second time) T G₂ 5 सोमदत्तिम् (D₅
'त्तिर) (for सौम^c) G₂ रथर्षभ, M₃ 5 अमर्षिणे (for
र्षणम्)

5 Ś₂ missing (cf. v 1 1) For the repetition in

एकैकं हृदि चाजग्रे एकैकेन महायशाः ॥ ५
 ततस्ते आतरः पञ्च शरैर्विद्धा महात्मना ।
 परिवार्य रथैर्वीरं विव्यधुः सायकैर्भृशम् ॥ ६
 आर्जुनिस्तु ह्यांस्तस्य चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
 प्रेषयामास संकुद्धो यमस्य सदनं प्रति ॥ ७
 भैमसेनिर्धनुश्छित्त्वा सौमदत्तेर्महात्मनः ।
 ननाद बलवन्नादं विव्याध च शितैः शरैः ॥ ८
 यौधिष्ठिरो ध्वजं तस्य छित्त्वा भूमावपातयत् ।
 नाकुलिश्चाश्रयन्तारं रथनीडादपाहरत् ॥ ९

साहदेविस्तु तं ज्ञात्वा आतृभिर्विमुस्वीकृतम् ।
 क्षुरप्रेण शिरो राजन्निचकर्त महामनाः ॥ १०
 तच्छिरो न्यपतद्धूमौ तपनीयविभूपितम् ।
 आजयन्तं रणोद्देशं बालसूर्यसमप्रभम् ॥ ११
 सौमदत्तेः शिरो दृष्ट्वा निपतत्तन्महात्मनः ।
 चित्रस्तास्तावका राजन्प्रदुद्रुवुरनेकधा ॥ १२
 अलम्बुसस्तु समरे भीमसेनं महाबलम् ।
 योधयामास संकुद्धो लक्ष्मणं रावणिर्यथा ॥ १३
 संप्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा तावुभौ नरराक्षसौ ।

D₅, of v 1 4 —^a) Ś₁ K₁ 3 D₁ त (for तान्)
 D₅ (first time) महेव्वासाश्च (for महाराज) —^b) K₂
 B D₀₁ D₈ 4 चिक्षेप (for चिक्षिपे) B (except B₃)
 शायकान् (for सा^०) Ś₁ K₁ 3 4 D₀₁ पच चिक्षेप साय-
 कान्

6 Ś₂ missing (of v 1 1) For the repetition
 in D₅, of v 1 4 —^a) G₂ भारता (for आतर) —
 D₅ om 6^b —^b) K₁ D₀₁ विद्धा (for विद्धा)
 D₂ 7 8 महारथा (for *त्मना) —^c) K₂ B₄ 5 D₀₁
 D₀₂ D₁-3 5 G₅ रणे (for रथैर्) —^d) B₂ D₃ शाय-
 कैर् (for सा^०)

7 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ तत्र (for
 तस्य) — K₁ om (hapl) 7^c-8^d —^c) D₂ 0 तान्
 (for स) —^d) K₂-4 D₁ विपर्यं (for सदन) D₀
 मद्यत् (for प्रति)

8 Ś₂ missing (of v 1 1) K₁ om 8 (of v 1
 7) —^a) D₄ om धनुश्छित्त्वा D₈ ध्वज (for धनुश्च)
 —^b) K₄ D₁ सौमलस्य, D₄ 5 G₂ 5 सौमदत्तेर् (for
 सौम^०) D₅ महायशा (for *त्मन) —^c) D₀₁ D₃
 5-8 S (except G₂-4) बलवान् (for *वन्) D₄ 7 8 ना
 दैर् (for नाद) —^d) D₀₁ विद्धा तं (for विव्याध)
 K₅ D₀₁ D₀₁ D₂ 5 S (except M₈-5) निशितै, D₅
 दशभि (for च शितै)

9 Ś₂ missing (of v 1 1) —^{ab}) K₂ 5 B D
 (except D₁ 2) M₈-5 यौधिष्ठिरं (D₄ *रं) (for *ष्ठिरो)
 S transp तस्य and छित्त्वा — B₁ om 9^{cd} —^c) Ś₁
 नकुलिश्च (for ना^०) Ś₁ B₂ D₂ 0 T G₂-4 चास्य,
 K₂ D₀₂ चाय, D₄ 5 7 8 साश्च, G₅ तस्य (for चाश्च)
 G₁ M₁ 2 यतारौ (for यन्तारं) —^d) D₂ नीडाद्, S
 (except G₅) नीळाद् (for नीडाद्). K₅ B₂ D₀₁

D₁ 2 4 5 7 8 T G₁ 5 M₁ 2 अपातयत् (for *हरत्)

10 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ M₁ साह
 देवस् (for *देविस्) T G₂ 3 5 मत्वा, G₁ M दृष्ट्वा,
 G₄ हत्वा (for ज्ञात्वा) —^b) K₅ D₀₁ D₇ 8 M₂-5
 विरयीकृतं (for विमुस्वी^०) — D₄ om (hapl) 10^c-11^b
 —^c) G₂ महा (for शिरो) —^d) B (except B₁)
 विचकर्त, D₃ 0 विचकर्षे, S उच्चकर्त (for निचकर्त) K₅
 B D₀₁ D₂ 3 0 महात्मन (K₃ *ना), D₀₂ D₅ 7 8 T
 G M₁ 2 *ह्वे, M₈ 4 5 (sup *lin* as in text) बल
 (for *मना)

11 Ś₂ missing (of v 1 1) D₄ om. 11^{ab} (cf.
 v 1 10) —^a) D₀₁ वि (for तच्) —^c) Ś₁
 आजयंस, K₅ D₀₂ D₁ 8 *यत्तं, B₁ 5 D₀₁ भासयत्,
 B₂ 4 भाप (B₄ *स)यान, B₃ भासयन्तु, S भासयत्तद्
 (for आजयन्त) D₂ 4 7 रणे देशं (for रणोद्देश)

12 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₁ सौमदते,
 D₄ 5 G₂ 4 सौमदत्ते (for सौम^०) G₅ भूमौ (for दृष्ट्वा)
 — K₅ om (hapl) 12^b-14^a —^b) Ś₁ पतितं तु, K
 (K₅ om) पात्यमान, B₁-3 निपतन्तु, B₄ D₁-3 0 निहतं
 तन्, B₅ D₀₁ D₄ G₁ 5 M₁ 2 निपतत, D₀₂ D₇ 8 पतितं
 तन्, D₅ निपतच्च, G₄ न्यपतत्तन् (for निप^०) D₀₂
 महीतले (for महात्मन) —^c) B₄ T विस्त्रास (for
 चित्र^०) —^d) G₅ प्रचुकुशुर (for प्रदुद्रुवुर) D₁ 5 7 8
 अनेकश (for *कधा) M₈-5 विप्रसङ्गदिशो दश

13 Ś₂ missing (of v 1 1) K₅ om 13 (of v 1
 12) —^a) K₄ B D₀₁ D₀₂ D₃ 0 7 बलवुपस —^b)
 M₈ महाबल —^c) G₅ (sup *lin* as in text) रोधया-
 मास (for योध^०) K₁ 3 4 समरे (for संकुद्धो)

14 Ś₂ missing (of v 1 1) K₅ om 14^a (cf.

विस्मयः सर्वभूतानां प्रहर्षश्चाभवत्तदा ॥ १४
 आर्ष्यशङ्किं ततो भीमो नवभिर्निशितैः शरैः ।
 विव्याध प्रहसत्राजत्राक्षसेन्द्रममर्षणम् ॥ १५
 तद्रक्षः समरे विद्धं कृत्वा नादं भयावहम् ।
 अम्यद्रवत्ततो भीमं ये च तस्य पदानुगाः ॥ १६
 स भीमं पञ्चभिर्विद्धा शरैः संनतपर्वभिः ।
 भीमानुगाञ्जवानाशु रथांस्त्रिंशदरिंदमः ।
 पुनश्चतुःशतान्हत्वा भीमं विव्याध पत्रिणा ॥ १७
 सोऽतिविद्वस्तदा भीमो राक्षसेन महाबलः ।
 निपसाद रथोपस्थे मूर्च्छयाभिपरिप्लुतः ॥ १८
 प्रतिलभ्य ततः संज्ञां मारुतिः क्रोधमूर्छितः ।

विकृष्य कार्मुकं घोरं भारसाधनमुत्तमम् ।
 अलम्बुसं शरैस्तीक्ष्णैरर्दयामास सर्वतः ॥ १९
 स विद्धो बहुभिर्वाणैर्नीलाञ्जनचयोपमः ।
 शुशुभे सर्वतो राजन्प्रदीप्त इव किंशुकः ॥ २०
 स वध्यमानः समरे भीमचापच्युतैः शरैः ।
 स्मरन्भ्रातृवधं चैव पाण्डवेन महात्मना ॥ २१
 घोरं रूपमथो कृत्वा भीमसेनमभाषत ।
 तिष्ठेदानीं रणे पार्थ पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ २२
 वको नाम सुदुर्बुद्धे राक्षसप्रवरो बली ।
 परोक्षं मम तद्दृत्तं यद्भ्राता मे हतस्त्वया ॥ २३
 एवमुक्त्वा ततो भीममन्तर्धानगतस्तदा ।

C 7 4077
 B 7 10E 23
 K 7 10E. 24

v l. 12) —^a) B₂ (marg) संप्रसुत्थौ, B₃ G₁ M₃₋₅ सप्रयुक्तौ, T G₃ 4 युद्धे (for युद्धौ) T G₂₋₅ ततो, G₁ M_{1.2} तदा (for रणे) —^b) S (except M₃₋₅) भीम (for नर) —^d) D₁ प्रहर्ष समजायत, S भय चामीत्सुदारुण

15 S₂ missing (cf v l. 1) —^a) D₁ आर्ष्यशृंग, D₃ आर्ष्यशृंगी, S आर्ष्यशृंगि (G₅ शृंग) (for आर्ष्य शृङ्गि) K₁₋₃ च त भीमो, K₄ D₁ भीमसेनो, M₃₋₅ तथा भीमो (for ततो भीमो) —^b) K₅ B₅ D_n D_t 8 7 8 M₂₋₅ नवभिर्नतपर्वभिः —^d) D_{n1} om. (hapl) 15^c-17^b —^c) D₅ वाणै (for राजन्) —^d) D₂ G₁ M_{1.2} क्षमर्षण, M₃₋₅ महाबल (for अमर्षणम्)

16 S₂ missing (cf. v l. 1) D_{n1} om 16 (cf v l. 15) —^a) D₃ कुद्ध, G₁ M_{1.2} विध्यन् (for विद्धं) —^b) K₅ S (except M₃₋₅) transp कृत्वा and नाद M₃₋₅ महाभय (for भयावहम्) —^c) B₃ D₃ अम्यद्रवत्स (for द्रवत्)

17 S₂ missing (cf. v l. 1) D_{n1} om 17^{ab} (cf. v l. 15) —^b) D₅ राक्षस परवीरहा —^c) B₅ महा वीरान् (for जवानाशु) S₁ K D₁ 8 4 8-8 भेमान्प (S₁ K₁₋₃ D₁ भीम प, K₄ भीमान्प) रिजवानाशु —^d) B₁₋₄ D_{c1} रथास्त्रि (B₃ D_{c1} स्त्रि) शक्तमोजन्मा, B₅ शरा त्रिंशतिनोजसा, D_{n2} D₅ 8 रथास्त्रि (D₃ थास्त्रि) शतमाहवे, G₅ Jacuda

18 S₂ missing (cf v l. 1) G₃ reads 18^{ab} twice. —^a) K (except K₅) D_{n2} D₁ 8 8 G₄ तथा, B₅ ततो (for तदा) G₃ (second time) भूयो (for भीमो)

—^b) B₁ महात्मना (for 'बल') G₃ (second time) भीमं विव्याध पत्रिणा (= 17^d)

19 S₂ missing (cf. v l. 1) —^b) C_v कैर्मरि (for मारुति) —^c) K₄ B D_{c1} D_n D₂ 8 8 G₃ 4 अलम्बुसं, D₁ 'बुसै (for 'बुस) —^d) K₅ दारयामास (for अर्दया) B₄ D₅ S (except M₃₋₅) भारत (for सर्वत)

20 S₂ missing (of v l. 1) —^a) T G₂₋₅ दश भिर (for बहु) —^b) K₃ 5 नीलावरचयोपमै —^c) S₁ सर्वत शुशुभे राजन् —^d) B D_{c1} D₂ 8 8 S (except G₁ M_{1.2}) प्रफुल्ल (for प्रदीप्त) D₂ किंशुभि, D₇ 8 किंशुकै (for 'क)

21 S₂ missing (cf v l. 1) —^a) B₄ D₇ 8 T G₂₋₃ विध्यमान (for वध्य) —^b) D₇ 8 गतै (for च्युतै) —^c) D_{c1} आतुर (for आवृ) —^d) D₅ यशस्विना (for महात्मना)

22 S₂ missing (cf. v l. 1) —^a) K_{1.2} 4 B₅ D₅ 8 S (except G₂ M₃ 5) घोर (for घोर) D₂ स वैर हृदये कृत्वा —^c) Before 22^{cd}, M₃₋₅ ins अलम्बुस

23 S₂ missing (cf. v l. 1) —^a) D₂ G₅ सुदुर्धर्षो, G₄ महायुद्धे (for सुदुर्बुद्धे) —^b) K₄ 8 D₁ 8 राक्षस (for 'स) —^c) K₅ M₃₋₅ यद् (for तद्) —^d) M₃₋₅ तन् (for यद्) S transp आता and मे D₁ स्वया हत (by transp)

24 S₂ missing (cf v l. 1) Before 24, G₂ M₃₋₅

महता शरवर्षेण भृशं तं समवाकिरत् ॥ २४
 भीमस्तु समरे राजन्नदृश्ये राक्षसे तदा ।
 आकाशं पूरयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ २५
 स बध्यमानो भीमेन निमेपाद्रथमास्थितः ।
 जगाम धरणीं क्षुद्रः खं चैव सहसागमत् ॥ २६
 उच्चावचानि रूपाणि चकार सुवहूनि च ।
 उच्चावचास्तथा वाचो व्याजहार समन्ततः ॥ २७

तेन पाण्डवसैन्यानां मृदिता युधि वारणाः ।
 हयाश्च बहवो राजन्पत्तयश्च तथा पुनः ।
 रथेभ्यो रथिनः पेतुस्तस्य नुनाः स्म सायकैः ॥ २८
 शोणितोदां रथावर्ता हस्तिग्राहसमाकुलाम् ।
 छत्रहंसां कर्दमिनीं बाहुपन्नगसंकुलाम् ॥ २९
 नदीं प्रवर्तयामास रक्षोगणसमाकुलाम् ।
 वहन्तीं बहुधा राजंश्चेदिपाञ्चालसूक्ष्म्यान् ॥ ३०

ins संजय — ^b) K₂ s B Dc₁ D₅ 7 s G₂ अतर्धानं
 (for 'र्धानं) G₁ s तथा (for तदा) — Ś₁ K₁ s
 om (hapl) 24^c-25^b, K₂ reads the same on marg
 — ^d) K₂ 4 s B₂ D₁ 7 s T G₂-s M₃-s भृशं स, Dc₁
 G₁ M₁ 2 स भृश, D₂ सुभृश, D₅ नृशंस (for भृश
 त) Dc₁ Dn₁ D₁ 6 s G₂ समवाकिरन्; D₂ समयोध
 यत् (for 'वाकिरत्)

25 Ś₂ missing (of v 1 1) Ś₁ K₁ s om 25^{ab}
 (of v 1 24) K₂ reads 25^{ab} on marg

26 Ś₂ missing (of v 1 1) — ^a) G₆ विध्यमानो
 (for वध्य*) D₂ स विद्धो भीमसेनेन — ^b) T G₈
 दृढम् (for रथम्) — ^c) D₂ पृथिवीं; D₇ s धरणिं (for
 धरणीं) B₁ s Dn₂ D₂ क्रुद्ध, D₁ s 6 चैव (for क्षुद्र)
 — ^d) B₂ D₁ क्षुद्र खं, D₈ 6 क्रुद्ध खं (for खं चैव)
 G₂ सहसैव खमागमत्, M₃-s पुन खं च समुत्पत्त्

27 Ś₂ missing (of v 1 1) — ^a) D₂ om (hapl)
 from नि रूपाणि up to स्तथा (in 27^c) — ^b) Dn₁
 D₁ s 7 s [अ]पि (for च) S स चकार बहूनि च
 — B₁-4 Dc₁ ins after 27^{ab} B₅ after 27^{cd}

561* अणुवृंहस्पुन स्थूलो नादान्मुञ्जशिवाम्बुद ।

[B₅ अशपृष्टत् (for अणुवृंहत्) B₅ दादन्पचान् (s10)
 (for नादान्मुञ्जन्)]

— B₅ reads 27^{cd} after 562* — ^c) K₄ B₅ s ततो
 (for तथा) — ^d) B₄ सहस्रश (for समन्तत.)
 — B₁-4 Dc₁ D₅ ins after 27 B₅ after 27^{ab}

562* निपेतुर्गगनाचैव शरधारा सहस्रश ।

शक्य कणपा प्रासा शूलपट्टिशतोमरा ।

शतध्न्य. परिघाश्रैव भिण्डपाला परश्वधा ।

शिला खण्णा गुदाश्रैव ऋटीर्वज्राणि चैव ह ।

सा राक्षसविष्टा तु शम्भुवृष्टि सुदारुणा । [5]

[B₄ om (hapl) line 1 — (L 1) B₅ (marg as

above) समतत (for सहस्रश) — (L 2) D₅ शूला
 (for शूल-) — (L 3) MSS भिण्डपाला Dc₁ D₅
 परस्वधा (for 'श्वधा) — (L 4) B (except B₄)
 गुणाश् (for गुदाश्) B₁ ऋटयो, B₂-s [अ]ग्निघ्ना (for
 ऋटीर्) B₄ च, B₅ D₅ हि (for ह)]

— B Dc₁ D₅ cont. D₂ ins after 27

563* जघान पाण्डुपुत्रस्य सैनिकाव्रणमूर्धनि ।

28 Ś₂ missing (of v 1 1) — ^a) D₄ 7 s तत्
 (for तेन) D₂ -सैन्येषु (for सैन्याना) — ^b) K₅
 B₁ s Dn₂ D₃ सूदिता, D₂ मृदिता (for मृदिता) D₅
 पत्तय (for वारणा) — ^c) G₅ राजा (for राजन्)
 — ^d) K₅ Dn₁ D₄ 7 s रथा पुन, T G₂-s M₁ 2 समं
 तत्, M₃-s तथैव हि (for तथा पुन). — ^e) T G₂-4
 तत्र, G₅ तु ये (for पेतुस्) — ^f) G₁ M₁ 2 तत्र, G₂
 पेतुर् (for तस्य) K₅ Dn₁ D₃ 6 तु, B₁ s. 4 D₇ s च,
 M₃-s [अ]स्त्र (for स्म) B₁ 2 4 s शायकै (for सां)

29 Ś₂ missing (of v 1 1) Dc₁ reads 29^a-30^b
 on marg (sec m) — ^a) D₈ सशोणितां (for शोणि
 तोदा) D₃ 6 महावर्तां (for रथां) — ^b) K₁ s. 4 S
 हस्तिग्राहा ध्वजा (K₁ s. 4 हया, M₃-s दुमा)कुला — For
 29^{ab}, D₂ subst

564* स हत्वा रथभूयिष्ठा नदीं प्रावर्तयत्तदा ।

— D₁ om (hapl) 29^{cd} — ^c) Ś₁ K₁ 4 D₁ छत्रहस्तां,
 T G₈ चित्रहस्ता (for छत्रं). D₂ पत्तिमीना, D₇ कर्द
 मिनं, S मज्जपका (for कर्दमिनीं) — ^d) D₂ भूपितां
 (for संकुलाम्) D₅ बहुदेहसमाकुला

30 Ś₂ missing (of v 1 1) Dc₁ reads 30^{ab} on
 marg S transp 30^{ab} and 30^{cd} — ^a) Ś₁ K₂ B
 Dn₂ D₅ T G₂ 4 नदीं प्रावर्तयामास — ^b) G₂ s -समा
 वृता (for 'कुलाम्) — ^d) B₄ s Dn₂ पचाल, D₇
 -पांचाल्य (for पाञ्चाल-) — For 30^{cd}, S subst.

तं तथा समरे राजन्विचरन्तमभीतवत् ।
 पाण्डवा भृशसंविधाः प्रापश्यंस्तस्य विक्रमम् ॥ ३१
 तावकानां तु सैन्यानां प्रहर्षः समजायत ।
 वादित्रनिन्दश्चोग्रः सुमहाल्लोमहर्षणः ॥ ३२
 तं श्रुत्वा निन्दं घोरं तव सैन्यस्य पाण्डवः ।
 नामृष्यत यथा नागस्तलशङ्कं समीरितम् ॥ ३३
 ततः क्रोधाभिताम्राक्षो निर्दहन्निव पावकः ।
 संदधे त्वाष्ट्रमस्त्रं स स्वयं त्वष्ट्रेव मारिष ॥ ३४
 ततः शरसहस्राणि प्रादुरासन्समन्ततः ।

तैः शरैस्तव सैन्यस्य विद्रावः सुमहानभूत् ॥ ३५
 तदस्त्रं प्रेषितं तेन भीमसेनेन संयुगे ।
 राक्षसस्य महामायां हत्वा राक्षसमार्दयत् ॥ ३६
 स वध्यमानो बहुधा भीमसेनेन राक्षसः ।
 संत्यज्य संयुगे भीमं द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ ३७
 तस्मिन्स्तु निर्जिते राजत्राक्षसेन्द्रे महात्मना ।
 अनादयन्तिहनादैः पाण्डवाः सर्वतोदिशम् ॥ ३८
 अपूजयन्मारुतिं च संहृष्टास्ते महाबलम् ।
 प्रहादं समरे जित्वा यथा शक्रं मरुद्गणाः ॥ ३९

7 4C98
 B 7 108 44
 K 7 108. 48

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि ज्येष्ठीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

565* वहन्तीं स्रज्याश्रैव पात्रालानय यादिकान् ।

[G₂ चैव (for अथ)]

31 S₂ missing (cf v 1 1) —^a) Dn₁ transp
 त and तथा D. तत् (for त) — D₂ om 31^c-32^b
 —^c) S₁ B₂ (marg as in text) ससुद्धा (for सविष्ठा)
 —^d) K₂ G. प्रपद्यस्, K₁ अप (for प्राप) D₁
 अस्त्र, D. उग्र, G. तत्र (for तस्य)

32 S₂ missing (cf v 1 1) D₂ om 32^{ab} (cf
 v 1 31) —^a) S₁ K₁ & B₂ & D₁ M₃-^c च (for
 तु) —^b) B₂ & हर्षं समुपजायत —^c) S ततो वादि
 त्रनिन्द —^d) B₁ D₂ सुमहल्लो (for 'हार्लो') S₁ K
 (except K₂) B₁ & M₃ & रोम (for लोम) T G M₁
 & सुमहान्वमजायत — After 32, S ins

566* प्रहर्षयद्रणे रक्ष पाण्डवाश्च व्यमोहयत् ।

[G₁ M प्रहर्षयन् (for 'यद्') T व्यमोहयत्, G₁ M₁ &
 विमोहयन् (for व्यमोहयत्)]

33 S₂ missing up to निन्दं (of v 1 1) —^a)
 S₁ तत् (for त) —^b) D₂ S (except M₃-^c) सैन्येदु
 (for सैन्यस्य) D₁ T G₂-^c पाण्डवा — D₂ om
 33^c-34^b —^c) T नामृष्यन्त (for 'प्यत) K₁ T
 नागास् (for नागस्)

34 D₂ om 34^{ab} (cf v 1 33) —^a) S₂ तथा

(for तत) K₁ & कुद्वाभि, B₁ D₂ & M₃-^c क्रोधाति;
 D₂ क्रोधेन (for क्रोधाभि-) —^b) S (except M₂)
 भारत (for पावक) —^c) S₂ K₁ & D₁ G₁ M₁ च,
 B₁ (also as in text) वै, D₂ य, D₃ & यत् (for स)
 —^d) S सृष्ट; K₁ & D₁ श्रेष्ट (for स्वय) S K₁ D₂
 & & G₁ स्वष्ट्रेव, Dn₁ त्वष्ट्रेव, D₁ & त्वष्ट्रे च (for
 स्वष्ट्रेव) M₂ मारुति (for मारिष)

35 ^b) D₂ सहस्रश (for समन्तत) —^c) T G₂-^c
 सह (for तव) —^d) K₂ B₂ & & S विद्रव, D₂
 विराव, Cd विद्राव (as in text)

36 ^a) B₁ & Dn₂ D₁ & प्रेरितं (for प्रेषितं) —^d)
 B₂ Dn D₂-^c S मर्दयत् (for मर्द)

37 ^a) K₂ सं (for स) K₂ M₃-^c बहुभिर् (for
 बहुधा) —^b) Dn₁ सायकै (for राक्षस) —^c)
 S₂ K₂ & & B₁ & Dn₂ D₂ समरे (for संयुगे) —^d)
 B D₂ S अथावजत् (B₂ & D₂ 'व्रवत्, T₂ 'यवीत्')
 (for उपाव्रवत्)

38 ^a) D₁ & च (for तु) K₂ विजिते, D₂ निर्गते
 (for निर्जिते) —^b) G₁ M₁ & महाबले (for 'स्मना)
 —^c) S (except M₃-^c) व्यनादयन् (for मना) S₂
 K₁ & & सिंहनादात्; G₂ 'नार्द (for 'नौदै) D₂ विद्राव्य
 सर्वसैन्यानि —^d) D₂ मृष्टं (for दिशम्)

39 ^a) G₂ अपूजयन् (for अपू) M₃-^c च संहृष्टा
 (for मारुति च) —^b) T G M₁ &

८४

संजय उवाच ।

अलम्बुसं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत् ।

हैडिम्वः प्रययौ तूर्णं विव्याध च शितैः शरैः ॥ १

तयोः प्रतिभयं युद्धमासीद्राक्षससिंहयोः ।

कुर्वतोर्विविधा मायाः शक्रशम्बरयोरिव ॥ २

अलम्बुसो भृशं क्रुद्धो घटोत्कचमताडयत् ।

घटोत्कचस्तु विंशत्या नाराचानां स्तनान्तरे ।

अलम्बुसमथो विद्धा सिंहवन्ननदन्मुहुः ॥ ३

तथैवालम्बुसो राजन्हैडिम्वं युद्धदुर्मदम् ।

विद्धा विद्वानदद्दृष्टः पूरयन्खं समन्ततः ॥ ४

तथा तौ भृशसंकुद्धौ राक्षसेन्द्रौ महाबलौ ।

निर्विण्णमयुध्येतां मायाभिरितरेतरम् ॥ ५

मायाशतसृजौ दृप्तौ मोहयन्तौ परस्परम् ।

मायायुद्धे सुकुशलौ मायायुद्धमयुध्यताम् ॥ ६

भीममेन (for सहृष्टाले) B₅ Dn₁ D₂ महाबला (for 'बलम्' — °) S₁ K₁ ३ ४ D₁ ३ ३ प्रह्लाद (for प्रह्लादं) S₁ प्रह्लादमिव दैतेया — °) M₂ चक्रु (for शक्र) K₁ मरुद्गण

Colophon — Sub-parvan S₁ K₁—4 B Dc₁ Dn₂ D₁—3 6-8 जयद्रथयध — Day of Drona's Generalship K₁ ३ चतुर्यन्दित्रये, G₅ चतुर्येद्धि — Adhy name K₅ भीमसेनालभन, Dn₁ अलवुपभीमसेनयुद्ध, D₂ भीमालवुसयुद्ध, D₁ ३ १ ३ भीमसेनालवुसयुद्ध, Bom ed अलवुपपराजय — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₁—4 M₁ २ 104, B₂ 95, B₃ 106, Dn₁ 107, D₂ 109, G₅ 102, M₂—5 103 — Sloka no Dc₁ 42, Dn₁ 38, G₅ 50

84

1 After the ref, S ins a passage given in App I, (No 9) T G₁—4 M om. 1 G₅ om 1^a—5^b — °) K₄ B Dc₁ Dn₂ D₃ ६ अलवुप K₅ यथा, D₆ तदा (for तथा) — °) S₁ K₁—3 ३ B₁ ३—5 Dn₂ हैडिम्वि, Dn₁ D₁ ६—8 हैडिम्वि, D₂ ४ हैडिम्व (for हैडिम्वि) D₂ स्वाययौ; D₄ प्रा (for प्र) — °) K₅ B₂ (marg, orig as in text) ३ ३ Dc₁ Dn₁ D₂ ३ ६ निशिते, D₁ ३ च शिते (for च शिते) K₁ transp शितै and शरै K₄ य तै (for शरै)

2 G₅ om 2 (cf v l 1) — °) K₄ प्रतिभय, D₂ S (G₅ om) अप्रतिभय (for प्रतिभयं) — °) D₆ कुर्याणो; S (G₅ om) मुंचतोर् (for कुर्वं) Dn₁ विविधा माया, M₂—5 'धान्याणां (for 'धा माया) — °) D₁ शक्रं (for शक्र). K₄ D₃ १ 'संवरयोर, D₂ 'प्रह्लाद' (for

शम्बरं)

3 G₅ om 3 (of v l 1) — °) K₄ ३ B Dc₁ Dn₂ D₃ ६ अलवुपो — After 3^{ab}, N (D₃ reading twice) ins

567* तयोर्युद्धं समभवद्रक्षोप्राणिसुख्ययो ।

याद्येव पुरा वृत्तं रामरावणयो प्रभो ।

[(L 1) D₃ (second time) तादृग् (for तयोर) Cd reads post half as above — (L 2) = line 32 of App I (No 9) D₁ ३ (both times) पुरोद्भू (for पुरा वृत्त) K₁ ३ ४ D₁ पुरा, D₂ ३ १ ३ (both times) इव (for प्रभो)]

— K₅ Dn₁ D₁ ३ cont

568* तादृग्युद्धं समभवत्तयो राक्षससिंहयो ।

— °) B Dc₁ Dn₂ D₃ ६ १ G₅ ४ अलवुपम् B₁ इत्वा (for विष्णु) — °) K₁ आहवे (for सिंहवद्) K₅ विनदन् (for व्यनं)

4 G₅ om 4 (cf v l 1) — °) S (G₅ om) राक्षसो (for [अ]लम्बुसो) — °) K₄ ३ Dn₂ हैडिम्वि, Dc₁ हिडिम्वि, Dn₁ D₃—8 हैडिम्वि, D₂ ५ हैडिम्व, D₄ हैडिम्वि (for हैडिम्वि) M₂ ४ दुर्मद — °) T G₅ ४ [अ] नदन्द्दृष्ट (for 'दद्दृष्ट) — °) S₁ K₅ Dn₁ D₁ ५ १ ३ त, S₂ K₂—4 D₁ २ वै, K₁ वा (for ख) S₂ K (except K₅) D₁ दिशो दश (for समन्तत)

5 G₅ om 5^{ab} (cf v l 1) — °) G₂ तदा (for तथा) D₆ १ ३ तयोभौ (for तथा तौ) T तथा तेन भृश कुदौ

6 °) K₄ सतसृजौ (for शतसृजौ) S₂ K (except K₅) Dn₂ D₁ दीप्तौ; B₅ नित्यं; D₃ ५ ६ इष्टौ (for

यां यां घटोत्कचो युद्धे मायां दर्शयते नृप ।
 ता तामलम्बुमो राजन्माययैव निजनिवान् ॥ ७
 तं तथा युध्यमानं तु मायायुद्धविशारदम् ।
 अलम्बुसं राक्षसेन्द्रं दृष्ट्वाकुच्यन्त पाण्डवाः ॥ ८
 त एनं भृगुसंकुद्धाः सर्वतः प्रवरा रथैः ।
 अभ्यद्रवन्त संकुद्धा भीमसेनादयो नृप ॥ ९
 त एनं कोष्ठकीकृत्य रथवंगेन मारिष ।
 मर्वतो व्यकिरन्नाणैस्त्कामिरिव कुञ्जरम् ॥ १०
 स तेषामस्त्रवेगं तं प्रतिहत्पास्त्रमायया ।
 तस्माद्रथत्रजान्मुक्तो वनदाहादित्र द्विपः ॥ ११

स विस्फार्य धनुर्घोरमिन्द्राशनिमखनम् ।
 मारुतिं पञ्चविंगत्या भैमसेनिं च पञ्चभिः ।
 युधिष्ठिरं त्रिभिर्विद्ध्वा सहदेवं च सप्तभिः ॥ १२
 नकुलं च त्रिसप्तत्या द्रौपदेयाश्च मारिष ।
 पञ्चभिः पञ्चभिर्विद्ध्वा घोरं नाटं ननाद ह ॥ १३
 तं भीमसेनो नवभिः सहदेवश्च पञ्चभिः ।
 युधिष्ठिरः शतेनैव राक्षसं प्रत्यविध्यत ।
 नकुलश्च चतुःपथ्या द्रौपदेयास्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १४
 हंडिम्यो राक्षसं विद्ध्वा युद्धे पञ्चाशता शरैः ।
 पुनर्विव्याध सप्तत्या ननाद च महाबलः ॥ १५

C. 7 411a
 B. 7 109 18
 K. 7 109 41

धर्मा) D₂ मायामहन् संजता —^a) B₁ कुञ्जलिना,
 D₂ तु कुञ्जलि (for मुञ्ज) K₂₋₄ B₁₋₂ & D₁ D₂ D₃
 & T G₂₋₃ मायायुद्धेषु कुञ्जलि —^d) D₂ अवर्षता,
 D₁ - & अहर्षता (for अयुध्यताम्) Cd as in text

7 ^a) D₁ माया (for या या) D₂ T G M₁ : माया,
 M₂- राचन (for युद्धे) —^b) D₂ मायानी दर्शयद्युधि,
 T G₁₋₄ M माययात्त्रां (M₂- 'या संदर्श' यद्युधि (G₂
 'यन्द्युधि), G₃ मायया* * * * * —^c) K₂ B D₁
 D₂ D₃ & G₂ अल्लुपयां M₂- घोरा (for राजन्) —^d)
 D₂ माययैव (for यैव) K₁ विजनिवान्, D₂ S (except
 M₂-) [अ]मिजनिवान (for निजनि)

8 ^a) D^a (before corr) ते (for त) D₂ च, T
 G₂- M₂- & त (for तु) —^b) D₁ om from यायुद्ध
 up to भीमसे in (9^d) K₁ मायायुधि, D₁ 'बुद्धि- (for
 'युद्ध) —^c) B D₁ D₂ D₃ & अल्लुप

9 D₁ om. up to भीमसे (in 9^d) (cf. v. 1. 8) —^a)
 Ś₁ ते च त (for त एन) K₁₋₃ D₁ & & संरक्षा, B₁
 D₂ D₃ D₄ मविद्या (for संकुद्धा) T G₁ : & M तत एनं
 मूर्धं कुद्धा, G₂ त पुनममृश कुद्धा —^b) D₂ सर्वै व
 (for सर्वत) T G₂₋₄ पतिवारिता, G₁ M प्रवरा रथा,
 G₂ lacuna (for प्रवरा रथे) —^c) D₂ अभ्यवर्तत (for
 'द्रवन्त) K₁ T G₂- संरक्षा; K₂ मग्रामे (for संकुद्धा)
 —^d) K₁ D₂ T G₂- नृपा (for नृप)

10 ^a) D₂ सर्वतो (for 'तो) Ś₁ [s]म्यधिकं, Ś₂
 K₁ & [s]म्यदेयन्; K₂ [s]म्यनदन, K₃ B₂ D₂ D₃-
 [s]म्य(D₁ 'म्या' किरन, D₂ G₁ M₁ & [s]वा', G₂ &
 [s]म्यकिरन् (for व्यकिरन्) —^d) Ś₁ कुंजरे, K₁
 कुंजरे (for कुञ्जरम्)

11 ^a) K₁ G₁ मत्रवेग, G₁ M अस्त्रवेग (for 'वेग)
 B₂ D₁ D₂ & तु, G₁ M₁ & & तत् (for त) —^b)
 K₁ D₁ & & प्रतिहन्य (for 'हत्य) B₁ समतत (for
 [अ]स्त्रमायया)

12 K₂ om 12^{ab} —^a) S (except G₃) विस्फार्य
 G₁ M₁ : चोप्रम् (for घोरम्) D₂ विस्फारय च धनु-
 पोर् —^b) S (except M₂-5) इद्रायुध- (for 'शनि)
 K₁ & B₁ D₂ & सप्तप्रसं, G₃ -सप्तम्वित (for 'स्वनम्)
 —^d) K₁ G₃ भैमसेन, D₂ भीमसेन (for भैमसेनिं)
 D₁ सप्तभि (for पञ्चभि) — G₄ om (hapl) 12^{ef},
 B₂ reads the same on marg —^e) Ś₁ हत्वा (for
 विद्ध्वा) — M₂ om. (hapl) 12^f-13^c —^f) K₂ B₂
 (marg, orig as in text) T G₁-3 & M₁ पंचभि (for
 सप्तभि)

13 M₂ om 13^{abc} (cf. v. 1. 12) D₁ reads 13^a-14^b
 on marg (see m) —^a) Ś₁ हत्वा (for विद्ध्वा)
 —^d) B D₁ S चकार (for ननाद) D₂ च (for ह)

14 D₁ reads 14^{ab} on marg —^a) K₂ दशभि
 (for नवभि) —^b) K₂ D₂ D₃ तु (for च) B
 (except B₂) सप्तभि (for पञ्चभि) —^c) D₂ आजौ
 (for एव) —^d) K₂ & B D (except D₂) G₂ &
 M₁ & तु (for च) D₁ D₂ तत (for चतु-)

15 ^a) D₂ D₃ & & हंडयो (for हंडिम्यो) D₂
 D₁ & & राक्षसो (for 'स) Ś₁ हत्वा, K₂ D₁ & [s]-
 विध्यत् (for विद्ध्वा) —^b) D₂ D₃- पचाशता, D₂ M₁
 पचाशतं (for 'शता) D₂ शरै (for शरै) —
 15^{ab}, D₂ reads 17^{ab} for

सोऽतिविद्धो महेष्वासः सर्वतस्तैर्महारथैः ।
 प्रतिविध्याथ तान्सर्वान्पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः ॥ १६
 तं क्रुद्धं राक्षसं युद्धे प्रतिक्रुद्धस्तु राक्षसः ।
 हैडिम्बो भरतश्रेष्ठ शरैर्विध्याथ सप्तभिः ॥ १७
 सोऽतिविद्धो बलवता राक्षसेन्द्रो महाबलः ।
 व्यसृजत्सायकांस्तूर्णं स्वर्णपुङ्खाञ्छिलाशितान् ॥ १८

(G₁ M₁ 2 कुपितस्तु) महारथ- — After 15, N Ms-5 ins

569* तस्य नादेन महता कम्पितेय वसुंधरा ।

सपर्वतवना राजन्सपादपजलाशया ।

[K₅ om the post half of line 2]

16 K₅ om. 16^{abc} — ^a) D₇ 8 सोपि क्रुद्धो (for सोऽतिविद्धो) B₁ 5 Dn₂ D₁ S महेष्वासै (for 'स') — ^b) Dn₁ D₇ 8 राक्षससैर (D₈ 'स्तु'); D₁ सर्वतस्यैर (for 'तस्यैर') — ^c) B (B₂ [marg, orig as in text]) D₀₁ पुनर (for प्रति) Ms-5 transp तान् and सर्वान्

17 D₅ reads 17^{ab} for the first time after 15^{ab} — ^a) D₁ (first time) ते क्रुद्ध, D₅ T G₂₋₅ सक्रुद्ध (for त क्रुद्ध). Ms-5 त राक्षस पुनर्युद्धे — ^b) Ms-5 सोति (for प्रति). — ^c) § K Dn₂ D₁ 2 4 0-3 G₁ M₁ 2 हैडिम्बिर, D₂ हैडविर, D₅ हैडभि, G₅ हैडयो (for हैडिम्बो) K₁ B₂ D₂ T भरतश्रेष्ठ, G₈ 4 राक्षसश्रेष्ठ (for भरतश्रेष्ठ) — ^d) § K₁ 8 प्रति, D₄ स तैर; D₅ वाणैर (for शरैर)

18 D₁ repeats 18^{ab} after 19. — ^a) D₂ (second time) प्रत्यविध्यत तान्वाणान् — ^b) D₁ 7 8 महारथ (for 'बल') — ^c) K₄ 5 D₁ विसृजत् (for व्यसृ) B₁ तीक्ष्णान् (for तूर्णं) — ^d) § K (except K₅) B₃ D (except D₀₁ Dn₁) रुक्म- (for स्वर्णं) K₁ शिलाशितान्; D₃ 0 3 G₅ शिलाशितान् (for 'शितान्')

19 ^b) B D₀₁ हैडिम्बं विविशुर्भृशं (B₁ 2 5 'स्तदा'), S भैमसेनि विनिर्भृदु (G₁ M₁ 2 व्यदारयन्) — ^c) G₅ याचद् (for यद्) — ^d) K₈ B₁ 5 Dn₂ D₁ गिरिच्छग, B₁ 2 (marg) D₂ 8 0 'सुम, B₂ (orig) D₀₁ D₅ 'मस्य, B₃ 'मस्र, Dn₁ सुम (for 'सुमा) K₅ Dn₁ महाविपा (for 'बला) T G₂₋₅ यौधमुख्यान्महाबलान् — After 19, D₁ repeats 18^{ab}

20 ^b) Ms-5 समस्ता (for समन्तान्) T G M₁ 2 समंवाञ्छितै. शरैः — ^c) S (except Ms-5) छादयामा-

ते शरा नतपर्वाणी विविशू राक्षसं तदा ।

रुपिताः पन्नगा यद्ददिरिमुग्रा महाबलाः ॥ १९

ततस्ते पाण्डवा राजन्समन्तानिशिताञ्छरान् ।

प्रेपयामासुरुद्धिशा हैडिम्बश्च घटोत्कचः ॥ २०

स वध्यमानः समरे पाण्डवैर्जितकाशिभिः ।

दग्धाद्रिकूटशृङ्गामं भिन्नाञ्जनचयोपमम् ॥ २१

सुर (for प्रेपया) — ^d) K₁ 5 Dn₁ D₂ 4-6 हैडविश, D₀₁ D₇ 8 हैडंवर, G₈ हैडिम्बश्च (for हैडिम्बश्च) D₁ तु (for च)

21 ^a) K₈ Dn विध्यमान (for वध्य) — After 21^{ab}, S ins a passage given in App 1 (No 10), while N ins after 21^{ab}

570* मर्यधर्ममनुप्राप्त कर्तव्यं नान्वपद्यत ।

तत समरशौण्डो वै भैमसेनिर्माहाबल ।

समीक्ष्य तदवस्थं त वधायास्य मनो दधे ।

वेग चक्रे महान्त च राक्षसेन्द्ररथ प्रति ।

[(L 1) K₄ अनुप्राप्य (for 'प्राप्त) §₂ नान्वबुध्यत, K₅ नान्वपद्यत, B₅ नानु (for नान्व) — (L 2) K₁ D₀ 7 शौण्डो, Cd शौण्डो (as above) D₅ महारथ (for 'बल) Dn₁ भैमसेनो घटोत्कच (for the post. half) — (L 3) B₂ D₀₁ D₂ समीक्ष्य त तथावरथ (D₂ गदाश्च) (for the prior half) — (L 4) § K₁₋₃ वेग च चक्रे सुमहद्, D₁ वेग च चक्रिरे सुमहान् (for the prior half). D₁ 5 7 8 -वध (for रथ)]

— G₈ 4 om 21^{cd} — ^c) D₅ दग्धा हि (for दग्धाद्रि-) D₅ 7 8 सकाशं, S (G₈ 4 om) -सदृश (for शृङ्गामं). — ^d) G₁ 2 5 M तमजनचयोपम — After 21, N ins

571* रथाद्रथमभिद्रुत्य क्रुद्धो हैडिम्ब आक्षिपत् ।

उद्धर्ह रथाच्चापि पन्नगं गरुडो यथा ।

[Dn₁ om line 1 — (L 1) §₁ K₁ 8 B₂ D₄ 5 अभिद्रुत्य, K₄ D₁ अबुद्रुत्य, D₇ 8 अतिद्रुत्य (for अभिद्रुत्य) K₅ रक्षो (for क्रुद्धो) K₅ D₂ 4-3 हैडविर, Some MSS हैडिम्बश्च (for हैडिम्ब) § K₁ 8 4 D₁ क्रुद्धो हैडिम्बि (K₁ 8 'टिप, K₄ 'डव) राक्षस (K₅ 'स) (for the post. half) — (L 2) B₂ (marg as above) उद्धवाह, Cd उद्धर्ह (as above) Dn₁ तूर्ण (for चापि) § K B₁₋₃ Dn₁ D₂ 5 7 8 त नाग (for पन्नग)]

22 G₅ om 22^{ab} — ^a) § K (except K₅) महा

समुत्क्षिप्य च बाहुभ्यामाविष्य च पुनः पुनः ।
 निष्पिपेष क्षितौ क्षिप्रं पूर्णकुम्भमिवाश्मनि ॥ २२
 बललाघसंपन्नः संपन्नो विक्रमेण च ।
 भैमसेनी रणे क्रुद्धः सर्वसैन्यान्यमीपयत् ॥ २३
 न विस्फुटितमार्गद्विशृण्वितास्थिविभूषणः ।
 घटोत्कचेन वीरेण हतः सालकटद्भटः ॥ २४
 ततः सुमनसः पार्या हते तस्मिन्निशाचरे ।
 चुक्रुशुः सिंहनादांश्च वामांस्वादुधुवुश्च ह ॥ २५

तावकाश्च हतं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं महाबलम् ।
 अलभ्युसं भीमरूपं विशीर्णमिव पर्वतम् ।
 हाहाकारमकुर्वन्त सैन्यानि भरतर्षभ ॥ २६
 जनाश्च तद्दृशिरे रक्षः कौतूहलान्विताः ।
 यदृच्छया निपतितं भूमावङ्गारकं यथा ॥ २७
 घटोत्कचस्तु तद्भ्रत्वा रक्षो बलवतां वरम् ।
 मुमोच बलवन्नादं बलं हत्वेव वासवः ॥ २८
 स पूज्यमानः पितृभिः सवान्धवै-

C 7 412
 B 7 109 26
 K. 7 109 64

बाहुम् (for च बाहुभ्याम्) S (G. om) भैमसेनिरयो
 क्षिप्य —^b) D: त्रिष्याच च, S (G: om) समाविष्य
 (for आविष्य च) Cd cites आविष्य (as in text)

23 ^b) D: वीर्यविक्रमनाभित G: विक्रमेण नयेन च
 —^c) D: भैमसेनी, D: भीमसेनो (for भैमसेनी) T
 G: क्षय, G: M: क्षयो, M: क्षति (for रणे) K:
 Dn: तत मनरदौर्द्धर (Dn: दौर्द्धो र) —^d) S: K: s
 D: [क्ष]रायय, K: वाययव; Dn: [क्ष]भीषय, D: s
 भोषयत् (for [क्ष]भीषयत्) D: S सर्वसैन्यं पश्यत,
 D: s न्वनभीषयत्

24 ^a) K: s B Dc: Dn D: s: s विस्फु (Dn:
 'न्ना)रित, D: तु चुर्णित (for विस्फुटित) T G:
 क्षम्यत् (T G: 'पु)रितमार्गद्व, G: M: s शस्त्रक्षरितम्,
 M: सप्रस्फुटितम् —^b) K: s B Dn D: s चुर्णिता
 स्थि, Dc: सफूर्णान्धिर, D: पूर्णितान्धिर, G: चुर्णिताक्षि
 (for 'स्थि) K B Dc: Dn D: s: s G: M:
 विभीषण (for विभूषण) D: चुर्णितत्रिसभूषण —^c)
 S निष्पिपेटो (for वीरेण) —^d) K: s B Dc: Dn
 D: s: s G: G: सालकटद्भट, D: s: s जा (D: मा)लक
 कटद्भट, Cd सालकटद्भट (as in text) — After 24,
 G: M: s: ins

572* पाण्डवाना तज मेना सं दृष्ट्वा विनिपातितम् ।
 ननाद सुमहानाद हर्षयेगममासुता ।
 ततम्बु निपपानाशु गतासुसुरि राक्षस्य ।
 दिग्गरे परंतव्येव प्रज्रवेगेन पातितम् ।
 पवता तेन नदता रथिना शन्तिना दश । [b]
 तव सैन्ये महाराज निहता सुवृहचपा ।

[(L 3) G: M: s निपपान (for निपपात) — (L 4)
 G: M: s प्रज्रवेगेनपातित (for the post half) — (L 5)
 G: M: s हयानां रथिनां दश (for 4)

25 ^a) B: Dc: सर्वं (for पार्या) —^b) B: महा
 र्ये (for निशाचरं) —^c) D: s सर्वं (for सिंह-) —^d)
 M: s वद्यानि (for वामानि) D: द्युवुशु, G: [जा]
 द्युवुशु (for [जा]द्युवुशु) S: D: s T G: s सह (for
 च ह)

26 G: s reads 26^{ab} twice —^a) S (except M: s,
 G [second time]) तु (for च) —^b) Dn: क्षम्यण
 (for मन्नायलम्) —^c) B Dc: Dn: D: s अलंभुप S
 K: s: D: s: तथा शूर, K: B: Dn: तथा शूरा, D:
 तथासुरं (for भीमरूप) —^d) K: विदीर्णम्; G: विकी
 णम् (for विदीर्णम्) —^e) S K B: Dn D: s: s
 अकार्ष्य, B: अकुर्वाण (for 'वन्त) D: हा शस्त्रमहा-
 कायुं (sic) —^f) D: तव सैन्यानि मारिय, S सैन्यानि
 च निशा पते

27 ^a) K: जनश्च (for जनाश्च) T G: s M: s सैन,
 G: M: s चैतद (for च तद्) —^b) D: कौतूहलसम
 न्विता, D: रक्ष कौतूहलसमन्विता (hypermetric)
 —^d) D: भूम्याम् (for भूमाव)

28 ^a) S: च (for तु) B (except B: s) Dc: Dn:
 D: s: s T G: M: s तं (for तद्) —^b) K: s Dn D:
 s: s T G: s वर (for वरम्) —^c) T G: s M: s
 मुमोद (for 'च) K: s D: s G: M: s बलवान् (for
 'वन्) T G: M: s राजन् (for नाद) —^d) D: हत्वेव
 यल्लिमिद्रक

29 ^a) S K: s B: s D: T G: s संपूज्यमान, B: स
 पूज्यं (for स पूज्यं) D: स वाचवैश्व, T G: M: s च
 (T सु) वाचवैश्व (for सयां) —^b) D: s om कर्मणि
 हुक्करे हृवे D: G: s हुक्कृते (for हुक्करे) — For
 28^a-29^b, M: s subst

र्घटोत्कचः कर्मणि दुष्करे कृते ।
रिपुं निहत्याभिननन्द वै तदा
अलम्बुसं पक्कमलम्बुसं यथा ॥ २९
ततो निनादः सुमहान्समुत्थितः

सशङ्खनानाविधवाणघोषवान् ।
निशम्य तं प्रत्यनन्दंस्तु कौरवा-
स्ततो ध्वनिर्भुवनमथास्पृशद्भृशम् ॥ ३०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

८५

धृतराष्ट्र उवाच ।

भारद्वाजं कथं युद्धे युयुधानोऽभ्यवारयत् ।
संजयाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ १

संजय उवाच ।

शृणु राजन्महाप्राज्ञ संग्रामं लोमहर्षणम् ।
द्रोणस्य पाण्डवैः सार्धं युयुधानपुरोगमैः ॥ २

ननाद चातीव हि पाण्डवात्मजो
रणाजिरे हृष्टमना घटोत्कच ।

[(L 1) M⁴ सनिम (for °भन्)]

—^o) D₁ [अ]भिननाद, M₃₋₅ [अ]तिनन्द (for [अ]भि°)
—^a) § K₁₋₄ D_{n2} D_{1 2 4} G₂₋₅ ह्यलम्बुस, B D₆ ह्यल-
म्बुष, D₀₁ Cd अलम्बुषं, D₃ स्वलम्बुष (for अलम्बुसं)
B D₀₁ D₃ पक्कमलम्बुष, D_{2 3} वृत्ररिपुर्गलं (for पक्कमल
म्बुसं) K₆ D_{n1} D_{7 8} ह्यलम्बुसं राक्षसमुग्रयोधिन, D₅
ह्यलम्बुसं पक्कमल ययैव

30 D_{2 7 8} repeat 30 after 7 85 39, 44, and 36^{ab}
respectively —^a) D₀₁ तेषां (for ततो) B_{1 2 5}
D₀₁ सहसा (for सुमहान्) —^b) D₂ (first time)
सुशख (for सशङ्ख) K_{1 4} T G₂₋₅ -विधि (for
-विध) B₁ -वेणुशब्दकृत्, B₃ D₆ -चाणघोषवान्, D_{7 8}
(both second time) -चाणघोषान्, T G₂₋₅ चाणनादवान्
(for -चाणघोष°) —^o) M₃₋₅ निशम्य (for निशम्य)
D₂ (first time) ते (for तं) B₁ M₆ च (for तु) K₁
कौरवस्, M₅ सैनिकास् (for कौरवास्) D_{2 7 8} (all
second time) निशम्य ते प्रत्यनन्द स्य कौरवास् —^a) §
K_{1 3 4} उपास्पृशद्, S अनादयद् (G₁ °यन्) (for अया
स्पृशद्) B₁ D_{n2} भुवनपथास्पृशद् (for °नमथास्पृशद्)
K₁ D_{n1} तदा, D₂ (first time) दिव (for भृशम्)
D₂ (second time) ततो ध्वनिर्भुवनमस्थादिश, D_{7 8}
(both second time) °तल स्पृशद्विच, G₂ °निर्भृशमनुनाद-
यद्भुवं — After 30, S ins

574* ततोऽभिगम्य राजानं धर्मपुत्र युधिष्ठिरम् ।

स्वकमविद्यन्मूर्ध्ना साञ्जलिर्निपपात ह ।

मूर्धन्युपाघ्राय तं ज्येष्ठ परिव्रज्य च पाण्डव ।
प्रीतोऽसीत्यत्रवीद्राजन्दर्पादुस्फुल्ललोचन ।
घटोत्कचेन निष्पिष्टे मृते सालकटङ्कटे । [5]
बभूवुर्मुदिता सर्वे हते तस्मिन्निशाचरे ।

[(L 1) G₁ पादुपुत्र (for धर्मपुत्र) — (L 2) G_{2 5}
वेदयन्, M₃₋₅ [आ]प्रथयन् (for [आ]वेद°) — (L 4)
M₃₋₅ राजा (for राजन्)]

Colophon — Sub-parvan § K_{1 5} B D₀₁ D_{n1}
D_{1 5 7 8} जयद्रथवध — Day of Drona's General
ship K_{1 3} चतुर्थदिवसे, K₄ चतुर्थयुद्धदिवसे, T G_{2 5}
चतुर्थेहि — Adhy name §₁ K_{1 2 4} B D₀₁ D_{n1}
D_{1 2 5 7 8} T G₁₋₃ M_{1 2} अलम्बुसवध, K₃ अलम्बुस
वध समाप्त, K₅ अलम्बुसोर्वध, D_{n2} D₆ ह्यलम्बुमवध,
D₃ स्वलम्बुवध, D₁ अलम्बुसयुद्ध — Adhy no (figures,
words or both) B₁ 106, B₂ 96, B₃ 107, B₅
115, D_{n1} 108, D₂ 110, D₃ 5 (1), T G₁₋₄ M_{1 2}
105, G₅ 103, M₃₋₅ 104 — Sloka no D_{n1} 36

85

1 ^a) K₅ D_{n1} D_{1 5 7 8} भारद्वाज (for °द्वाजं) D₃
सूत, M₃₋₅ द्रोण (for युद्धे) — D₇ om (hapl) 1^b-2^c
—^b) K₅ D_{n1} D_{1 5 8} G₅ युयुधान (for °धानो) B
D₀₁ D_n D_{1 4 5 8} न्यवारयत्, T G_{3 4} व्यपोधयत्, G₂
[S]प्ययोधयत्, G₅ सुयोधयत्, M_{1 3} ह्ययोधयत् (for
सभ्यवार°) —^a) D_{n1} मम (for हि मे) S कौतूहल
मतीव मे

2 D₇ om, 2^{ab} (of 7 1 1), —^a) B D₀₁ एकमनाः

वध्यमानं बलं दृष्ट्वा युयुधानेन मारिष ।
 अम्यद्रवत्स्वयं द्रोणः सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ ३
 तमापतन्तं महसा भारद्वाजं महारथम् ।
 सात्यकिः पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समर्पयत् ॥ ४
 द्रोणोऽपि युधि विक्रान्तो युयुधानं समाहितः ।
 अविध्यत्पञ्चभिस्पूर्णं हेमपुद्गैः शिलाशितैः ॥ ५
 ते वर्म भित्त्वा सुदृढं द्विपत्पिणितभोजनाः ।
 अम्यगुर्वरणीं राजञ्चमन्त इव पन्नगाः ॥ ६
 दीर्घबाहुरभिक्षुद्रस्तोत्रार्दित इव द्विपः ।
 द्रोणं पञ्चाशताविध्यन्नाराचैरग्निसंनिभैः ॥ ७
 भारद्वाजो रणे विद्धो युयुधानेन सत्वरम् ॥

सात्यकिं बहुभिर्वाणैर्यतमानमविध्यत् ॥ ८
 ततः क्रुद्धो महेश्वासो भुय एव महाबलः ।
 सात्वतं पीडयामास शतेन नतपर्वणा ॥ ९
 स वध्यमानः समरे भारद्वाजेन सात्यकिः ।
 नाम्यपद्यत कर्तव्यं किञ्चिदेव विशां पते ॥ १०
 विपण्णवदनश्चापि युयुधानोऽभवन्नृप ।
 भारद्वाजं रणे दृष्ट्वा विसृजन्तं शिताञ्शरान् ॥ ११
 तं तु संप्रेक्ष्य ते पुत्राः सैनिकाश्च विशां पते ।
 प्रहृष्टमनसो भूत्वा सिंहवद्व्यनदनन्मुहुः ॥ १२
 तं श्रुत्वा निनदं घोर पीड्यमानं च माधवम् ।
 युधिष्ठिरोऽत्रवीद्राजन्सर्वसैन्यानि भारत ॥ १३

C 7 4145
 B 7 110 13
 K 7 110 13

5 महाश्रयं (G: 'वीर्यं') (for महाप्राज्ञ —^b) Ks G2
 संग्रामे (for 'म') D3 ० S रोम (for लोम) — D2
 om. 2^d-3^a

3 D2 om 3^a (cf v.1 2) —^a) M3-० हन्यमानं
 (for वध्यं) —^c) Ś K (except K-) Dn1 D3 १ ३
 मयन, Dn2 रणे (for स्वयं) — D2 om 3^d-5^a —^d)
 T G2 ३ ३ -विक्रम (for -विक्रमम्)

4 D2 om 4 (cf. v l 3) —^b) K4 महारणे (for
 'रथम्' —^d) D1 धुरप्रणा, Cd क्षुद्रकाना (for 'काणा')
 Ś1 K1 ममादयत्, Ś2 K1 ३ समदयत्, D3 ० ३ S (except
 M3) नमपयत् (for नमा')

5 D2 om 5^a (cf v l 3) Dc1 reads 5 on marg
 —^a) Ś2 K1 ३ ३ D1 विक्रम्य, D १ ३ विक्रात (for
 विक्रान्तो) —^b) K4 T G2-० ममाहित (for 'हित')
 M2-० युयुधानेन चारित — M3-० read 5^{cd} twice. —^c)
 Gs योगे (for तृणं) M3-० (all second time) सात्यकिं
 त्रिभिरानन्दं —^d) K2 Dn2 D1 शरं दितै, K4 ०
 D3 १ ३ शिलाशितै, B2 ३ Dc1 G1 M1 ३ ३- (last three
 first time) शितै शरै (for शिलाशितै)

6 ^b) T G2-० रथिर (for पिणित) Ś1 Ks Dn1
 D1 -भोजिन (for भोजना) —^c) K1 ० G1 M3-०
 क्षय (Ks 'ध्य'गुर, K2 4 B Dc1 Dn3 D1 4-8 T G2-०
 M1 ३ अम्ययुर, D2 आययुर (for अम्यगुर) Ś2 धराणं.
 —^d) B1 T G2-० चल्मीकम् (for श्वमन्त)

7 ^a) K1 अपि; B (except B1) तत; D3 च सं;
 D5 अति (for अति). D4 क्रुद्ध (for क्रुद्धस्) T G

M3-० तं वी (G: तदी) वंवाहु (G1 'हु') सकुद्धस्, M1 ३
 त सात्यकि सुयक्रुद्धस् —^c) K1 द्रोण पचगताविध्यन्,
 D2 'शतैविध्यन्

8 D2 om 8 —^a) Ds तथा (for रणे) Ks D1 ३
 क्रुद्धो (for विद्धो) —^b) Ś1 Gs सत्त्वान, K5 Dn1
 मयुगे (for मस्वरम्) —^c) S नमिर् (for बहुभिर्)
 —^d) G1 युध्यमानम् (for यत') T G2 ३ ३ अयुध्यत,
 G1 अतु (for अति')

9 ^b) T G M1 ३ महारथ, M3-० तु ब्राह्मण (for
 महाबल) —^c) Dc1 Ds सात्यकि (for सात्वत) —^d)
 B (B2 marg as in text) Dc1 Dn2 D3 ३ ० G1 ३ M1 ३
 शरण, D1 शितेन, T G2-० घातेन (for शतेन) Ś1
 K1 D7 ३ T G3-० नतपर्वणा, B Dc1 Dn2 D3 ० [अ]न
 तपर्वणा D2 तीक्ष्णघारै शिलीमुखै

10 ^a) B2 (marg as in text) युध्यमान, Dn D1
 विध्यं (for वध्यं) —^c) K1 [अ]भ्यवर्तत, Dn2 D1-4 ०
 [अ]न्वपद्यत (for [अ]म्य') D3 om from कर्तव्य up to
 पते (in 10^d)

11 B1 D1 ३ om (hapl) 11^a-12^b —^a) Ś K
 D2 ३ ३ ० चाय (for चापि) D4 विपसाद नरश्चापि —^b)
 M3-० सत्यकोप्यभवन्नृप —^c) K4 ततो (for रणे)
 —^d) T G2-4 विकिरत (for विसृजन्तं) K5 Dn1 T
 G2-० धाराधिपातान् (by transp), D4 धारान्वरान्

12 B1 D1 ३ om 12^{ab} (cf. v l 11) —^a) D3
 संक्रुद्धा (for ते पुत्रा) —^b) D5 पुत्रास्त्व (for सैनिकाश्च).
 —^c) G2 -वदना (for मनसो)

एष घृष्णिपरो वीरः सात्यकिः सत्यकर्मकृत् ।
 ग्रस्यते युधि वीरेण भानुमानिव राहुणा ।
 अभिद्रवत गच्छध्वं सात्यकिर्यत्र युध्यते ॥ १४
 घृष्टद्युम्नं च पाञ्चाल्यभिद्रमाह जनाधिप ।
 अभिद्रव द्रुतं द्रोणं किं नु तिष्ठसि पार्यत ।
 न पश्यसि भयं घोरं द्रोणात्तः समुपस्थितम् ॥ १५
 असौ द्रोणो महेश्वरसो युयुधानेन संयुगे ।
 क्रीडते ह्यश्वद्वेन पक्षिणा बालको यथा ॥ १६
 तत्रैव सर्वं गच्छन्तु भीमसेनमुखा रथाः ।
 त्वयैव सहिता यत्ता युयुधानरथं प्रति ॥ १७

घृष्टतोञ्जुगमिष्यामि त्वामहं सहसैनिकः ।
 सात्यकिं मोक्षयस्वाद्य यमदंष्ट्रान्तरं गतम् ॥ १८
 एवमुक्त्वा ततो राजा सर्वसैन्येन पाण्डवः ।
 अभ्यद्रवद्रोणे द्रोणं युयुधानस्य कारणात् ॥ १९
 तत्रारावो महानासीद्रोणमेकं युयुत्सताम् ।
 पाण्डवानां च भद्रं ते सृष्टयानां च सर्वशः ॥ २०
 ते समेत्य नरज्याघ्रा भारद्वाजं महारथम् ।
 अभ्यवर्षञ्जरैस्तीक्ष्णैः कद्रुवर्हिणवाजितः ॥ २१
 सम्यन्नेव तु तान्वीरान्द्रोणः प्रत्यग्रहीत्स्वयम् ।
 अतिथीनागतान्यद्वत्सलित्थेनासनेन च ॥ २२

13 ^a) D₁ १ तत् (for तं) —^c) Ś₁ K₂ १ १ B
 D₀₁ D₂ D₃ ० राजा; D₃ चापयं (for राजन्) —^d)
 D₃ मारिप (for भारत)

14 Before 14, G₁ M in^a युधिष्ठिर G₃ damaged
 —^b) B₁ D₁ D₂ ० S (G₃ damaged) सत्यकिमन् ;
 D₁ १ सर्वकर्मकृत् (for सत्य^a) —^c) G₁ यस्य ते (for
 ग्रस्यते) —^d) S (G₃ damaged) सादित्य (for भानु
 मान्) —^e) Ś₁ K₂ १ D₁ १ अभ्यद्रवत; K₁ १ सत्य^a (for
 अभि^a) T G M₁ १ भागच्छता (M₁ १ दा)भिद्रवत, M₂
 १ भागच्छेदाभिद्रवत (sic) —^f) T G₁ १ १ M₁ १ सत्यको
 (for सात्यकिर) B₂ १ १ D₀₁ १ घृष्टते (for युध्यते)

15 Before 15, S (G₃ lacuna) ins संजय —^b) Ś₂
 K₁ १ B₁ १ (marg) १ १ D₀₁ D₁ D₂ १ १ जनाधिप ;
 B₃ १ महीपते; S जनेश्वर (for जनाधिप) —After 15^{ab},
 S ins

575* द्रोणं वारय सुक्षिप्र सत्यकं मा वधीहिज ।

[T सात्यक G₃ १ M₁ १ सत्यकर्मावधीदिज, G₃ १ मेविधि
 हिज (for the post half)]

—^c) K₂ D₁ १ अभ्यद्रव; K₁ १ अस्मिन्द्रय (for अभिद्रव)
 D₁ १ अभिद्रवत द्रोणं च —^d) K₂ १ B₁ D₁ D₁ १ किमु;
 D₀ १ कि तु, D₁ १ किं त्वं (for कि तु) K₄ १ पार्थिव,
 B₁ १ पांथव (for पार्यत) —^e) M₂-१ १ जानासि (for
 पश्यसि) B₂-१ १ भय द्रोणात्, D₂ १ यथा द्रोणं (for भय
 घोरं) —^f) B₂-१ १ घोरं न, D₂ १ च सदा, D₂ १ द्रोणत
 (for द्रोणात्) Ś₁ K₁ १ १ D₁ १ समुपागतं (for पस्थि
 तम्)

17 Ś K (except K₅) D₁ om 17^{ab}, —^a) B₁
 १ अग्र; D₂ १ तथा (for तत्र). —^c) K₄ १ सहितो (for

*ता) D₂ १ सर्वे; M₃ १ युना (for यथा) ^c K₁-१ D₁
 १ सत्यैव सहितो (Ś₁ १ तां) यतो (Ś₁ १ तां), T G₃ १ १ त्वं
 चापि तत्र सरब्धो; G₂ १ त्वं (G₃ १ तं) च या तत्र संरब्धो
 — G₃ om 17^d-19^d —^d) S (G₃ om) युयुधानस्य
 पारणात् (-19^d)

18 G₃ om 18 (cf v 1 17) —^a) Ś₁ K₂ [5]व,
 K₁ १ पा (for यु) —^b) D₁ १ सर्वे (for सह)
 Ś K₁ १ १ D₂ M₂ १ सैनिकं, D₁ १ सैनिका (for सै
 निक) —^c) Ś₁ मोक्षयामि; D₂ १ T G₁ १ १ M मोच
 यस्व; G₂ १ मोचयित्वा, M₃ (sup in) मोचयामि (for
 मोक्षयस्व) —^d) B₂ १ द्रुपतरं (for द्रुपान्तरं)

19 ^a) D₁ १ गतो (for गतो) B₂ (marg, orig
 as in text) राजन् (for राजा) —^b) D₁ १ सर्वे; D₂ १
 सह (for सर्वे) K- D₁ D₁ १ १ १ सैन्यानि (for
 सैन्येन) K₂ १ D₁ D₁ १ १ भारत (for पाण्डव)
 —^c) D₁ १ अभ्यधावत् (for अभ्यद्रव^a)

20 ^a) K₂ D₁ G₃ M₁ १ तत्र रावो; D₃ १ तत्रारावो
 (for तत्रारावो) —^b) B₁ १ जिघांसतां (for युयुत्सताम्)
 —^c) D₂ १ भयहेतो (for च भद्रं ते) —^d) D₂ १ सज
 यानां (for सज्जं) G₂ १ सर्वत (for दा)

21 G₃ om 21^{ab} —^a) D₂ १ नरज्याघ्र, G₃ १ व्याघ्र
 (for व्याघ्रा) —^d) D₁ १ कंकषर्हणवाजिभि

22 ^a) M₁ १ तद् (for तान्) Ś₁ K₁ १ T G₁-१
 वीरो; D₁ १ सर्वान् (for वीरान्) K₂ १ स सायन्नेव तान्द्रोणो;
 D₂ १ अ (D₂ [sup in] वि)सायन्नेव तान्वीरान् —^b)
 K₂ १ वीरान् (for द्रोणं) D₂ १ प्रत्यवधीत् (for प्रहीत्)
 —^c) B D₀₁ १ अतिधीनिव संप्राप्तान् —^d) B₁ [अ]मलेन
 (for [आ]सनेन). S आसनेनोदकेन च

तर्पितास्ते ग्रैस्तस्य भारद्वाजस्य धन्विनः ।
 आतिथेयगृहं प्राप्य नृपतेऽतिथेयो यथा ॥ २३
 भारद्वाजं च ते मर्षे न शेकुः प्रतिवीक्षितुम् ।
 मध्यंदिनमनुप्राप्तं सहस्राशुमिव प्रभो ॥ २४
 तांस्तु मर्यान्महेष्वामान्द्रोणः शस्त्रभृता वरः ।
 अतापयच्छत्रातैर्गभस्तिभिरिवाशुमान् ॥ २५
 वक्ष्यमाना रणे राजन्याण्डवाः सृञ्जयान्तथा ।
 त्रातारं नाध्यगच्छन्त पङ्कमज्ञा इव द्विपाः ॥ २६
 द्रोणस्य च व्यदृशन्त विमर्षन्तो महागराः ।
 गभस्तय इमार्कस्य प्रतपन्तः समन्ततः ॥ २७

तस्मिन्द्रोणेन निहताः पाञ्चालाः पञ्चार्विशतिः ।
 महारथममाख्याता धृष्टद्युम्नस्य संमताः ॥ २८
 पाण्डूना सर्वमैन्धेषु पाञ्चालानां तथैव च ।
 द्रोणं स्म ददृशुः शूर विनिघ्नन्तं वरान्वरान् ॥ २९
 केकयानां शतं हत्वा विद्राव्य च समन्ततः ।
 द्रोणस्तस्यौ महाराज व्यादितास्य इवान्तकः ॥ ३०
 पाञ्चालान्सृञ्जयान्मत्स्यान्केकयान्पाण्डवानपि ।
 द्रोणोऽजयन्महाबाहुः शतशोऽप्य सहस्रशः ॥ ३१
 तेषां समभवच्छब्दो वध्यता द्रोणसायकैः ।
 वनौकसामिवारण्ये दह्यतां धूमकेतुना ॥ ३२

C 7 4188
 B 7 110 37
 K 7 110 23

23 ^a) B₃ अर्पितासु (for तर्पि) K₃ Dn₁ D₃ :
 तेन (for तन्) —^d) K₃ Dn₁ D₃ : 7 : भारद्वाजेन
 (for 'जन्) K₃ D₃ G₃ धन्विना (for 'न' —^c)
 K₃ : 4 : Dn D₁ : 7 : M₃— आ (Dn₃ अ)तिथेयं, B₁ : G₃
 अतिथेय (for आ) —^d) S तर्पते (for नृपते)

24 ^a) S सुद्वे (for चर्वे) —^d) S नाशकन् (for
 न शेकु) —^c) D₃ मध्यंदिनसुरं प्राप्त —^d) D om.
 (hapl.) from प्रभो up to त्वि (in 25^d) K₃ Dn
 D₃ : प्रजा (for प्रभो)

25 D₃ om up to त्वि (cf v 1 24) —^a) D₃ :
 मर्षं, G₁ M रद्वा (for मर्षान) —^b) M₃ मर्षं (for
 द्रोण) —^c) D₃ : T G₂— अपातयन्, G₁ M अताडयत्
 (for अतापयत्) —^d) K₃ om. रिवाशुमान्

26 ^a) M₃— हन्यमाना (for वक्ष्य) S K B₁ D
 (except Dc₁) महाराज (for रणे राजन्) —^b) G₂
 नामका (for पाण्डवा) K₁ : तदा (for तथा) —^c)
 D₃ अतर (for त्रातार) K₃ नाधिगच्छन्, T G₂— नाम्य
 गच्छति (G₃ 'त) (for नाध्यगच्छन्त) —^d) T G M₁ :
 पके सखा (for पङ्कमज्ञा) G₁ :— M₁ : यथा (for इव)

27 ^a) S तस्य द्रोणस्य दृश्यते —^b) S प्रभवतो (for
 विमर्षन्तो) D₃ महायद्रा, T G₂— 'रया (for शरा)
 — T G₃ om. 27^c—28^d —^d) S (T G₃ om) प्रभवत्
 (for प्रतपन्त) K₃ Dn₁ D₃ : 7 : महस्रदा (for सम
 न्तत)

28 T G₃ om. 28 (cf v 1 27) —^b) K₃ B₁
 Dc₁ D₃ G₃ पचाला —^c) S₂ K₂ : B Dc₁ Dn D₁ :
 4 : महारथा (for 'रय) —^d) S K (except K₃)

सगता (for ममता)

29 ^a) B₃— सैन्याना, Dc₁ सैन्यस्य (for सैन्येषु)
 —^b) B₁ : ममत्त (for तथैव च) — For 29^a, S
 subst

576* पाञ्चालेष्वथ शूरेषु केकयेषु च मानवा ।
 —^c) D₂ द्रोण स, G₂ द्रोण हि (for द्रोण स) D₂
 om from दृष्टु up to पाञ्चाल (in 31^a) D₃ तत्र,
 T G₂— शूरा, G₁ M₁ : वीरा, M₃ शूरान (for शूर)
 D₂ : द्रोण म दृष्टे शूरो —^d) D₃ विनिघ्नन्तं (for
 'घ्नन्त) T G₂— M₃— परान्वरान, G₁ M₁ : परान्वरान
 (for वरान्वरान) D₂ : विनिघ्नन्सृञ्जयान्वरान्

30 D₂ om 30 (cf v 1 29) —^a) B₁ : 6
 Dn₂ D₃ : केकयाना, Dn₁ D₃ : केके (for केक)
 —^b) M₃— हत्वा तस्य (for विद्राव्य च) S₁ पुन पुन,
 D₃ : 7 : सतस्त (for समन्तत) — D₃ repeats 30^c
 after 31 —^d) S (except M₁ : 2) व्यात्तानन (for
 व्यादितास्य)

31 D₂ om up to पाञ्चाल (cf v 1 29) —^a)
 K₃ B₂ : Dc₁ D₃ पचालान् S₁ transp सृञ्जयान् and
 केकयान् T G₂ मास्यान् (for म^a) K₃ : B₄ D₃ : 7 :
 केकयान्, Dn₁ D₂ केकयान् (for केक^a) N (except
 B Dc₁) च नराधिप (for पाण्डवानपि) —^c) D₂ महा
 राज (for बाहु) — After 31, D₃ repeats 30^c

32 ^b) K₃ : Dn D₃ : विद्वाना (for वध्यतां) B₁
 : 4 : नायकै —^d) Dn₂ D₃ व्याप्ताना, D₃ दग्धाना,
 D₃ दह्यता, G₁ दहता (f r दह्यत)

33 ^a) S₂ K₁ : 4 D₂ ततो (for तत्र) —^b) D₃ : 8

तत्र देवाः सगन्धर्वाः पितरश्चाञ्जुवन्नृप ।
 एते द्रवन्ति पाञ्चालाः पाण्डवाश्च ससैनिकाः ॥ ३३
 तं तथा समरे द्रोणं निघ्नन्तं सोमकात्रणे ।
 न चाप्यभिययुः केचिदपरे नैव विन्व्यधुः ॥ ३४
 वर्तमाने तथा रौद्रे तस्मिन्वीरवरक्षये ।
 अशृणोत्सहसा पार्थः पाञ्चजन्यस्य निखनम् ॥ ३५
 पूरितो वासुदेवेन शङ्कराद् स्वनते भृशम् ।
 युध्यमानेषु वीरेषु सैन्धवस्याभिरक्षिपु ।
 नदत्सु धार्तराष्ट्रेषु विजयस्य रथं प्रति ॥ ३६

गाण्डीवस्य च निर्घोपे विप्रनष्टे समन्ततः ।
 कश्मलाभिहतो राजा चिन्तयामास पाण्डवः ॥ ३७
 न नूनं स्वस्ति पार्थस्य यथा नदति शङ्कराद् ।
 कौरवाश्च यथा हृष्टा विनदन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ३८
 एवं संचिन्तयित्वा तु व्याकुलेनान्तरात्मना ।
 अजातशत्रुः कौन्तेयः सात्वतं प्रत्यभाषत ॥ ३९
 वाष्पगद्गदया वाचा मुह्यमानो मुहुर्मुहुः ।
 कृत्यस्यानन्तरापेक्षी शैनेयं शिनिपुंगवम् ॥ ४०
 यः स धर्मः पुरा दृष्टः सद्भिः शैनेय शाश्वतः ।

ऋषयश्च (for पितरश्च) D₂ चाययुर् (for चाञ्जुवन्नृप)
 K₁ s 4 तदा, M₈ 4 हि ते (for नृप) —^c) D₂ यत्र
 (for एते) The portion of the text from न्ति
 पाञ्चाला up to चेदमन्नवीत् (in 7 88 28^d) is lost in Ś₂
 on missing folios D₇ पञ्चाला —^d) K (except
 K₆) सहस्रश, T G M₁ 2 सकेकया (for ससैनिका)
 D₂ सर्वत सहसैनिका, M₈₋₅ पाण्डवा केकयास्तथा

34 Ś₂ missing (of v 1 33) —^a) Ś₁ K₁ s D₁
 तासु (for त) K₁ s 4 D₁ वीरं, D₅ घ्नन्तं (for द्रोण)
 —^b) T G M₁ 2 सायकै (for सोमकान्) K₆ D₁
 युधि, B₁₋₃ s D₁ रूपा, B₄ D₂ नृप, G₂ परान्
 (for रणे) D₅ द्रोण शस्त्रमृता वर —^c) S (except
 M₈₋₅) त (for न) T [अ]नुययु (for [अ]भि*)
 —^d) Ś₁ न च, D₆ चैव (for नैव)

35 Ś₂ missing (of v 1 33) —^a) B₄ तथा रौद्रे
 वर्तमाने —^b) Ś₁ K₁ s 4 वीरवरान् (for 'वर) —^c)
 D₇ 8 नाशृणोत् (for अशृ*) D₁ पार्था, D₆ राजा,
 D₇ पार्थे (for पार्थ) —^d) K₆ D₁ D₇ 8 देवदत्तस्य
 निखन

36 Ś₂ missing (of v 1 33) —^a) D₇ s S पूरिते
 (for 'तो) —^b) K₄ transp शङ्कराद् and स्वनते
 S शस्त्रराजे महात्मना — After 36^{cd}, D₈ repeats 7
 84 30 — Before 36^{cd}, D₈ ins संजय उवाच —^c)
 Ś₁ K₆ अर्द्यमानेषु, K₂ अर्त्य*, M₁ वध्य* (for युध्य*)
 —^d) T G₂₋₅ च, M₈₋₅ [अ]थ (for [अ]भि) —^e)
 M₁ 2 विजयसुरथं प्रति

37 Ś₂ missing (of v 1 33) B₄ om. 37^a-40^b
 —^a) D₇ 8 गांजीवस्य (for गाण्डीवस्य) —^b) K₃ D₂
 T G₂₋₄ विप्रनष्टे, K₆ 'द्युष्टे, D₇ 8 'मुष्टे (for 'नष्टे)
 S तथैव च (for समन्तत) —^d) D₁ धर्मराद् (for

पाण्डव)

38 Ś₂ missing (cf. v 1 33) B₄ om. 38 (cf
 v 1 37) —^a) B (B₄ om) D₁ D₂ D₃ पार्थाय (for
 पार्थस्य) —^c) D₅ 7 8 तथा (for यथा) —^d) K₄
 G₁ 8-5 M निनदति (for विन*) — After 38, S ins

577* व्यक्तमद्य विनश्यन्ते सर्वलोकमहारथा ।

Colophon

सजय उवाच ।

श्रुत्वा तु निनद घोर पाञ्चजन्यस्य मारिष ।

[(L 1) G₁ 5 M₈₋₅ हि नश्यन्ति (G₅ 'ते), M₁ 2 हि
 इश्यते (for विनश्यन्ते) — Colophon — Sub parvan'
 M₁ 2 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship G₅
 चतुर्थेदि — Adhy name M₁ 2 युधिष्ठिरचित्ता — Adhy
 no (figures, words or both) T G₁₋₄ M₁ 2 106,
 G₅ 104, M₈₋₅ 105 — Śloka no G₅ 38]

39 Ś₂ missing (of v 1 33) B₄ om 39 (cf
 v 1 37) D₇ om. (hapl) 39^a-40^b —^a) D₁ D₅
 स (for सं) D₄ स एव चिन्तयित्वा तु, S चिन्तयित्वा
 मृश राजा —^c) T G₂₋₅ शैनेयम् (for कौन्तेय) —^d)
 G₁ M₈₋₅ सात्याकिं (for सात्वत) D₁ सात्वत वाक्यम
 भवीत्; T G₂₋₅ अभ्यभाषत सात्याकिं — After 39, D₂
 repeats 7 84 30

40 Ś₂ missing (of v 1 33) B₄ D₇ om. 40^{ab}
 (of v 1 37, 39) —^c) K₄ M₈ 4 कृतस्य K₆ 4 D₆ 6
 [अ]नतरापेक्षी, D₁ 'वैक्षी, D₄ 'प्रेक्षी (for 'पेक्षी) G₂ 5
 कृत्यस्य नातरापेक्षी —^d) D₂ 7 शैनेय (for शै*) K₄
 सिनिपुंगव; K₆ D₁ D₄ 5 7 8 कुरुपुंगव; D₆ निशि
 पुंगवं (for शिनि*) D₂ शैनेयं धर्मजोववीत् — After
 40, K₁₋₃ ins an addl colophon [sub-parvan

सांपराये सुहृत्कृत्ये तस्य कालोज्यमागतः ॥ ४१
 सर्वेष्वपि च योधेषु चिन्तयञ्चिनिपुंगव ।
 त्वत्तः सुहृत्तमं कंचिन्नाभिजानामि सात्यके ॥ ४२
 यो हि प्रीतमना नित्यं यश्च नित्यमनुव्रतः ।
 स कार्ये सांपराये तु नियोज्य इति मे मतिः ॥ ४३
 यथा च केशवो नित्यं पाण्डवानां परायणम् ।
 तथा त्वमपि वार्ष्णेय कृष्णतुल्यपराक्रमः ॥ ४४
 सोऽहं भारं समाधास्ये त्वयि तं बौद्धमर्हसि ।
 अभिप्रायं च मे नित्यं न वृथा कर्तुमर्हसि ॥ ४५
 स त्वं आतुर्वयस्यस्य गुरोरपि च संयुगे ।

कुरु कृच्छ्रे सहायार्थमर्जुनस्य नरर्यम् ॥ ४६
 त्वं हि सत्यव्रतः शूरो मित्राणामभयंकरः ।
 लोके विख्यायसे वीर कर्मभिः सत्यवागिति ॥ ४७
 यो हि शैनेय मित्रार्थे युध्यमानस्त्यजेत्तनुम् ।
 पृथिवीं वा द्विजातिभ्यो यो दद्यात्सममेव तत् ॥ ४८
 श्रुताश्च बहवोऽस्मासी राजानो ये दिवं गताः ।
 दत्त्वेमां पृथिवीं कृत्स्नां ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ॥ ४९
 एवं त्वामपि धर्मात्मन्प्रयाचेऽहं कृताञ्जलिः ।
 पृथिवीदानतुल्यं स्यादधिकं वा फलं विभो ॥ ५०
 एक एव सदा कृष्णो मित्राणामभयंकरः ।

C 7 4126
 B 7 110 52
 K. 7 110 54

K1 s जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship
 K1-s चतुर्यदिवसे]

41 Ś2 missing (cf v l 33) Before 41, MSS
 ins युधिष्ठिर उवाच —^a) T G1 s s M योय (for य
 स) Dc1 T G s सृष्ट (for इष्ट) —^b) K1 D1 7
 सैनेय (for शैनेय) Dn1 सात्वत, D1 द्वाशतं (for 'त)
 —^c) Ks सात्यके, Cd सांपराये (as in text) Ś1
 K (except Ks) सुहृत्कार्ये, Ds s महकृत्य, D1 समु
 कृत्ये, Ms-s सुहृत्कृच्छ्रे (for सुहृत्कृत्ये)

42 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) G1 s M
 योधेषु (for यो) —^b) A few MSS शिनिपुंगव
 —^c) S सुहृत्तर (for 'त्तमं) K1 s Dn1 D1 s 7 s G1
 s s M1 2 किंचिन् (for क) —^d) D1 नात्र (for
 नाभि) T G2-4 M2-s सात्यके (for सात्यके)

43 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) T G2-4
 Ms-s प्रिय (for यो हि) K1 प्रीतिमना, T G2-4
 प्रिय (for प्रीत) —^b) Ds om (hapl) 43^b-44^a K1
 repeats 43^b and Ms 43^b after 44^a —^c) G2
 त्व (for यत्) —^d) B1 कार्ये स (by transp),
 G1 M1 2 स कृत्ये B1 च, S (Ms both times) वा
 (for तु) Cv कार्ये च सांपराये वा —^d) Cv oites
 नियोज्य (as in text) Ms s मत (for मति)

44 For the repetition in K1 Ms, cf v l 43
 Ś2 missing (cf v l 33). Ds om 44^a (cf v l 43)
 —^a) S (except G1 M1 2) हि (for च) —^b) K1 om.
 (hapl) 44^b-45^c —^c) Ds Gs परायण, Cd 'णम्
 (as in text) —^d) Bs अस्ति (for अपि) —^e) After

44, D1 repeats 7 84 30

45 Ś2 missing (of v l 33) K1 om 45^a (cf
 v l 44) —^a) K2-4 D1 T G2-s त्वयि (for सोऽह)
 —^b) Ks s D1 सोह (for त्वयि) Ś1 त्वं (for तं)
 Ś1 Dn1 D1 s नोदुम् (for बोद्धुम्) T G2-s तत्त्वं बोद्धु
 मिर्हसि —^c) B3 reads 45^a on marg

46 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) Ś1 कृच्छ्रे
 (for कृच्छ्रे) K1 सहायार्थे (for 'र्थम्) —^d) S
 महामृधे (for नरर्यम्)

47 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) T G2-4
 लोके विख्यायते शूर —^d) G1 Ms-s विक्रम (Ms 'म);
 M1 s चागित (for चागिति)

48 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) B2 योय
 (for यो हि) K1 D1 s 7 सैनेय (for शैनेय) G1
 M1 2 मित्रार्थे (for 'र्थे) —^b) S transp त्यजेत् and
 तनु —^c) K2 s B4 Dn D1 2 T G2-s च (for वा)
 —^d) K2 B Dc1 स समो (Dc1 तस्समो) भवेत् (for
 सममेव तत्)

49 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) D1 s वीर
 (for ऽस्मासी) —^c) Ś1 सर्वा (for कृत्स्ना) —^d) After
 49, S ins

578* दीयमाना हि बहुभिर्वासते च सुहृर्मही ।
 ननु कश्चिद्रणे प्राणान्मित्रार्थे त्यक्तवानिह ।

[(L 1) G1 M च (for हि) G1 पुनर् (for मुद्गर)
 —(L 2) G2-s M न तु (for ननु)]

50 Ś2 missing (cf. v. l. 33). —^b) D2 प्रयाहि

रणे संत्यजति प्राणान्द्वितीयस्त्वं च सात्यके ॥ ५१

विक्रान्तस्य च वीरस्य युद्धे प्रार्थयतो यशः ।

शूर एव सहायः स्यान्नेतरः प्राकृतो जनः ॥ ५२

ईदृशे तु परामर्दे वर्तमानस्य माधव ।

त्वदन्यो हि रणे गोप्ता विजयस्य न विद्यते ॥ ५३

श्लाघन्नेव हि कर्माणि शतशस्तव पाण्डवः ।

मम संजनयन्हर्षं पुनः पुनरकीर्तयत् ॥ ५४

लघ्वस्त्रत्रयोधी च तथा लघुपराक्रमः ।

प्राज्ञः सर्वास्त्रविच्छूरो मुह्यते न च संयुगे ॥ ५५

महास्कन्धो महोरस्को महाबाहुर्महाधनुः ।

महाबलो महावीर्यः स महात्मा महारथः ॥ ५६

शिष्यो मम सखा चैव प्रियोऽस्याहं प्रियश्च मे ।

युधुधानः सहायो मे प्रमथिष्यति कौरवान् ॥ ५७

अस्मदर्थं च राजेन्द्र संनखेद्यदि केशवः ।

रामो वाप्यनिरुद्धो वा प्रद्युम्नो वा महारथः ॥ ५८

गदो वा सारणो वापि साम्बो वा सह वृष्णिभिः ।

सहायार्थं महाराज संग्रामोत्तममूर्धनि ॥ ५९

तथाप्यहं नरव्याघ्रं शैनेयं सत्यविक्रमम् ।

साहाय्ये विनियोक्ष्यामि नास्ति मेऽन्यो हि तत्समः ६०

इति द्वैतवने तात मामुवाच धनंजयः ।

पाठव प्रति — °) Dn1 वा (for स्याद्) S (except Ms-5) पृथिवीदानतस्तुल्यम् — °) D7 च (for वा) Dn1 फलं स्यादधिकं विभो

51 Ś2 missing (of v l 33) D4 om 51°-53^b — °) K1 स त्यजति, S त्यजति च (for संत्यजति) — °) Ms-5 सत्यक (for सात्यके)

52 Ś2 missing (of v l 33) D4 om. 52 (of v l 51) — °) D8 सविक्रान्तस्य युद्धेपु, S शूरस्य युध्यमानस्य — °) K4 युद्धे, B Do1 D2 4 T G M1 2 युद्धाव (for युद्धे) D8 प्रार्थयतो महद्यश — °) D2 S सहायार्थे (for *य स्यात्) — °) B2 D5 नर (for जन)

53 Ś2 missing (of v l 33) D4 om 53^{ab} (of v l 51) — °) T G2-3 हि (for तु) K1 परानदे, D3 *मर्षो; D6 *मर्षे, Cd *मर्दे (as in text) — °) D7 8 T G8 4 वर्तमाने च (D7 8 तु) (for *मानस्य) D9 सात्यके; D5 मारिय (for माधव) — °) D2 [s]भिजनो (for हि रणे)

54 Ś2 missing (of v l 33) — °) K5 D7. 8 श्लाघते स; D6 श्लाघयते (for श्लाघन्नेव) D6 M1 3 च (for हि). D9 8 T G Ms-5 श्लाघयन्नेव (D2 श्लाघयते तव) कर्माणि. — °) B2 Do1 D2 सततं तव (D2 स हि) पाण्डवः; S विजयस्तव माधव — °) K5 सर्वं; T G4 हर्षान् (for हर्षं) — °) Dn8 भगायत (for अकीर्तयत्).

55 Ś2 missing (of v l 33) — °) Dn D2 8 8 8 लघुहस्तत्रयोधी — °) G5 सर्वार्थवित् (for *स्त्रवित्) D2 प्रथितो ह्यस्त्रविच्छूरो — °) Ś1 नैव, D5 स न (for न च) B Do1 S न च मुह्यति सयुगे (G1 M1 2 *गरे)

56 Ś2 missing (of v l 33). — °) S (except G1 M1 2) महोरस्को महास्कन्धो — °) K2 8 Da. 6 T G महाहनु, D5 Ms-5 *रथ (for *धनु) — °) S (except Ms-5) transp स and महात्मा

57 Ś2 missing (of v l 33) — °) D8-5 च (for ससि) — °) T G2-6 सात्यकेन सहायेन, Ms-5 युधुधानसहायोहं — °) S प्रमथिष्यामि (for *प्यति) T G2-5 [अ]ह कुरुन् (for कौरवान्)

58 Ś2 missing (of v l 33) — °) K4 D3 अस्य दथे (for *थं) — °) G5 [अ]नुरुद्धो (for [अ]नि*) — °) G1 M1. 2 [s]य (for वा) Ś1 महामना (for *रथ)

59 Ś2 missing (of v l 33) — °) B2. 5 शारणो (for सा) — °) D2 8 6 शाबो (for साम्बो) G1 M1 2 transp सह and वृष्णिभिः — B1 om. 59^{cd} — °) B1-8 5 साहाय्यार्थं (for सहायार्थं)

60 Ś2 missing (of v l 33), — °) K5 एक, T G2-5 पुनं (for अहं). Ś1 K1 8. 4 B2 D8 नरव्याघ्र (for *घ्न) — °) D4 7. 8 शैनेयं (for शै*) — °) K1 Dn1 D8-5 G8-5 सहाय्ये (for सा). — °) Ms-5 न हि (for नास्ति). B2 (marg; orig. as in text) Ms-5 [s]स्त्रि (for हि).

61 Ś2 missing (of v l 33) — °) D5 राजन् (for तात) — °) K1 4 5 परोक्ष्यं, K2 B Do1 Dn D1. 8 परोक्षे, D6 परेपस्, T G8 परोक्षास् (for परोक्षं) D8 बहुगुणास्, D4 त्वद्गुणस् (for त्वद्गुणांस्) Ś1 K तोष्यन्, D2 तात, G1 M1. 2 तुल्यान् (for तथ्यान्);

परोक्षं त्वद्गुणास्तथ्यान्क्रथयन्चार्यसंसदि ॥ ६१
 तस्य त्वमेवं संकल्पं न ब्रूया कर्तुर्महसि ।
 धनंजयस्य वाष्पेय मम भीमस्य चोभयोः ॥ ६२
 यच्चापि तीर्थानि चरन्नगच्छं द्वारकां प्रति ।
 तत्राहमपि ते भक्तिमर्जुनं प्रति दृष्टवान् ॥ ६३
 न तत्सौहृदमन्येषु मया शैनेय लक्षितम् ।
 यथा त्वमस्मान्भजसे वर्तमानानुपप्लवे ॥ ६४
 सोऽभिजात्या च भक्त्या च सत्यस्याचार्यकस्य च ।
 सौहृदस्य च वीर्यस्य कुलीनत्वस्य माधव ॥ ६५
 सत्यस्य च महाबाहो अनुकम्पार्थमेव च ।

अनुरूपं महेष्यास कर्म त्वं कर्तुर्महसि ॥ ६६
 सुयोधनो हि सहसा गतो द्रोणेन दंशितः ।
 पूर्वमेव तु यातास्ते कौरवाणां महारथाः ॥ ६७
 सुमहाग्निदशैव श्रूयते विजयं प्रति ।
 स शैनेय जवेनात्र गन्तुर्महसि माधव ॥ ६८
 भीमसेनो वयं चैव संयत्ताः सहसैनिकाः ।
 द्रोणमावारयिष्यामो यदि त्वां प्रति यास्यति ॥ ६९
 पश्य शैनेय सैन्यानि द्रवमाणानि संयुगे ।
 महान्तं च रणे शब्दं दीर्यमाणां च भारतीम् ॥ ७०
 महामारुतवेगेन समुद्रमिव पर्वसु ।

C. 7 4106
B 7 110 7
K 7 110 7

—^a) Ś1 K1 ३ ४ आत्म (for कार्यं) S कथयामास संसदि

62 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) B1.8 तस्मात् (for तस्य) Ś1 K1 ३ ४ Dc1 D1-8 [ए]न, B1 [ए]तत् (for [ए]वं) —^{cd}) M3-5 transp वाष्पेय and भीमस्य

63 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) Ś1 तच्चापि, Ś1 (sup lin) न चापि, K (except K5) D1 यदापि, D1 ये चापि, D1 ३ यथापि (for यच्चापि) T G2-5 तीर्थं वि- (for तीर्थानि) D2 तदा तीर्थान्यनुचरन् —^b) Ś1 K1 ३ Dc1 T G2 M5 (sup lin) अगच्छन्, D2 G1 M3-5 *च्छद्, D1 आगम, D5 अगमन् (for अगच्छ) —^c) D1 तथा (for तत्र) T G2 ताम् (for [अ]हम्) —^d) M8 ३ चापि (for प्रति) M5 अर्जुनस्यापि दृष्टवान्

64 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) D1.5 7 8 ते (for तत्) K5 अन्यत्र (for अन्येषु) S तस्ते सौहार्दं मस्यासु —^b) D5 G1 M1-4 तथा, T G2-5 M5 यथा (for मया) K4 D1 7 सैनेय (for शै*) —^c) K5 T G2-4 M5 तथा (for यथा) G5 भजते (for 'से) —^d) T G1-4 M3-5 उपप्लवे, Cd *प्लवे (as in text) G5 सर्वतमनुपप्लवे, M1 २ वर्तमानानुपप्लवे

65 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) D2 सौहृदेन (for सोऽभिजात्या) S सौहार्दस्य च भक्तस्य (M3-5 'त्तेश्च) —^b) Ś1 K1.8 सख्ये हि, K5 सत्यस्य, B1 सख्युश्च, G5 सुखस्य (for सख्यस्य) Ś1 चिद् (for च) D1 सख्येस्वार्थकरस्य च —^c) D1 ३ हृदयस्य (for सौहृदस्य) B1.4 वीरस्य (for वीर्यस्य) D2 सैत्रभावस्य वीर्यस्य, S संभावनाया पार्यस्य —^d) D5 मारिय (for माधव) D2 कौलीनस्य च माधव

66 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) K5 Dn1 शौर्यस्य, D2 श्रुतस्य, S (except G5 ४) सत्त्वस्य (for सत्यस्य) —^b) D2 अनुक्रोदास्य चाविभो —^d) Dn2 कर्तुमिह, D2 S कर्तुं स्वम् (by transp) Ś1 कर्तुं कर्म स्वमहसि

67 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) M3.4 [S]पि (for हि) D2 दुर्योधनो ह्यागतो वै —^b) Dn1 D5 7 8 यत्तो, D2 अद्य, D1 G1.8-5 M यातो (for गतो) K2.4 S दसित, D1 ३ दक्षित, Cd दक्षित (as in text) —^c) K2 4 B4 Dn D1.2 5 7 [अ]नु, S (except G1 M1 २) च (for तु)

68 Ś2 missing (cf v l 33) —^b) S (except M3-5) हि रण (G5 'णे), Cd विजय (as in text) —^c) D1 सैन्येव, D1 ३ सैनेय (for शैनेय) K2 5 B Dc1 Dn D1.2 4 5 7 8 [अ]नु (for [अ]त्र) —^d) Ś1 K D (except Dc1) मानद् (for माधव)

69 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) M3-5 चात्र (for चैव) —^b) K4 सपत्ना, S समस्त्रा (for संयत्ता) K4 सैन्यका, D2 सैनिके (for सैनिका) —^d) G1 M1.2 त्व, M3-5 त्वा (for त्वां) B1-5 5 D5 M3-5 योत्स्यति, B4 D2 T G2-5 योत्स्यते, Dc1 रोत्स्यति, G1 M1.2 यास्यसे (for 'ति)

70 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) K1 4 D1-7 G5 सैनेय (for शै*) —^c) S (except G1 M1.2) महाश्च तुमुल शब्दो —^d) B4 वाहिनी (for भारतीम्) T G2-5 दीर्यमाणा च भारती, M3-5 'णेव मेदिनी

71 Ś2 missing (cf v l 33) —^a) T G2-5 महावातसमुद्भूत —^b) S (except G1 M1.2) समुद्र

धार्तराष्ट्रवलं तात विक्षिप्तं सव्यसाचिना ॥ ७१
 रथैर्विपरिधावद्भिर्मनुष्यैश्च ह्यैश्च ह ।
 सैन्यं रजःसमुद्धृतमेतत्संपरिवर्तते ॥ ७२
 संवृतः सिन्धुसौवीरैर्नखरग्रासयोधिभिः ।
 अत्यन्तापचितैः शूरैः फल्गुनः परवीरहा ॥ ७३
 नैतद्बलमसंवार्यं शक्यो हन्तुं जयद्रथः ।
 एते हि सैन्धवस्यार्थे सर्वे संत्यक्तजीविताः ॥ ७४
 शरशक्तिध्वजवनं ह्यनागसमाकुलम् ।
 पश्यैतद्धारतराष्ट्राणामनीकं सुदुरासदम् ॥ ७५
 शृणु दुन्दुभिनिर्घोषं शङ्खशब्दांश्च पुष्कलान् ।
 सिंहनादरवांश्चैव रथनेमिस्वनांस्तथा ॥ ७६

नागानां शृणु शब्दं च पत्तीनां च सहस्रशः ।
 सादिनां द्रवतां चैव शृणु कम्पयतां महीम् ॥ ७७
 पुरस्तात्सैन्धवानीकं द्रोणानीकस्य पृष्ठतः ।
 बहुत्वाद्धि नरव्याघ्र देवेन्द्रमपि पीडयेत् ॥ ७८
 अपर्यन्ते बले मग्नो जह्यादपि च जीवितम् ।
 तस्मिंश्च निहते युद्धे कथं जीवेत मादृशः ।
 सर्वथाहमनुग्राप्तः सुकृच्छं वत जीवितम् ॥ ७९
 श्यामो युवा गुडाकेशो दर्शनीयश्च पाण्डवः ।
 लघ्वस्त्रश्चित्रयोधी च प्रविष्टस्तात भारतीम् ॥ ८०
 क्षुर्योदये महाबाहुर्दिवसश्चातिवर्तते ।
 तन्न जानामि वाष्पेय यदि जीवति वा न वा ।

(for 'द्रम्) —^o) B1-8 धृतराष्ट्र-, D1.4 8 धार्तराष्ट्र
 (for 'राष्ट्र-) D1 तद्दद्, M2-5 तत्र (for तात)
 —^d) T विक्षतं, G2 4 वीक्षित, G3 5 वीक्षत (for
 विक्षित)

72 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) D3 T G2-4
 च (for वि) —^b) K5 Dn1 तथा, B (except B5)
 D1 सह (for च ह) S मनुष्यगजवाजिभि —^c) K2-5
 B1 3 5 Dc1 Dn D1 5 7 S (except G1 5) -समुद्धृतम्
 —^d) Ś1 एतद्विपरिवर्तते, B1 D3 एतत्सर्वं परिवर्तते
 (hypermetric), S रसंप्रति दृश्यते

73 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) K1 वीरेण
 (for सौवीरैर्) —^b) G5 नखरग्रासयोधिभि —^c)
 Ś1 वीरै (for शूरै) K2 B Dc1 Dn D1 5 6 अत्यं-
 तोपचितै शूरै, D2 समततोन्वित शूरै, D1 8 S अत्य
 तापचित (G1 M 'घजित, G5 'पजितै) शूरै —^d)
 N (except Ś1 K1-3, Ś2 missing) फाल्गुन (for फ')

74 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) Ś1 K1 B1.2 4
 Dn D2 4 6 अमवार्यं, T G2-5 'हार्यं (for 'वार्यं)
 —^b) M1 2 शक्य (for शक्यो) K1 हन्तुं, K2 B4 5
 Dn D3 5 S जेतु (for हन्तु) —^d) D5 सर्वे त्यक्षति
 जीवित

75 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) K2 5 B D
 (except Dn1) ध्वजवरं (D3 'रथं) (for 'वनं) —^b)
 K4 Dn1 नर (for हय) K3 Dn1 D4 7 8 M2-5 -रथा-
 नुर् (for समाकुलम्) —^d) T G2-5 च (for सु)

76 Ś2 missing (cf. v 1 33). —^b) B1 5 पुस्कराद्

(for पुष्कलान्) —^o) D4 G3 शख- (for सिंह)
 —^d) B (except B3) Dc1 स्वनं (for 'स्वनांस्)

77 Ś2 missing (cf. v 1 33) Dc reads 77^{abc} on
 marg —^a) D1 T G1-3 M1 2 शब्दाश् (for शब्द)
 —^b) Ś1 समंतत (for सहस्रश) —^c) M4 सादीनां
 (for सादिनां) S (except G1 M1 2) शब्द (for चैव)

78 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) T G3 पुर
 स्तत्, G5 पुनस्तत् (for पुरस्तात्) —^b) K (except
 K5) Dn D1 5 6 द्रोणानीक च (for 'नीकस्य) —^c)
 D2 गच्छ त्वं, S बहुत्व (for बहुत्वाद्) —^d) D2
 दूपये, S दूपयेत् (for पीड')

79 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) B3 Dc1 D3
 5 6 M2.4 अपर्यंत (for 'र्यन्ते) B1 5 रणे (for बले)
 —^b) S प्रजह्यादपि जीवितं —^c) Ś1 K1-4 D1 om (hapl)
 79^{abcd} —^d) D3 जीवति (for जीवेत) —^e) S
 समनु- (for [अ]हमनु-) —^f) Dn1 D2 7 सुकृच्छं;
 T M2-5 Cv सकृच्छं (for सुकृच्छ) Dn2 स्वयि, D3
 तस्य, D2 6 तत्र, D5 तव, Cv वत (as in text)
 Dn2 जीवति, Cv जीवितम् (as in text)

80 Ś2 missing (cf. v 1 33) —^a) T G2-5
 अभ्रश्यामो (for श्यामो युवा) D3 महाकेशो (for गुडा')
 —^c) K1 D3 6 लघ्वस्त्रश् (for लघ्वस्त्रश्) —^d) Ś1
 चैव, K5 चापि, S तत्र (for तात) K3 D5 7 8 बाहिनीं
 (for भारतीम्)

81 Ś2 missing (cf. v 1 33) M2-5 om (hapl)
 81^a-82^b, B1 reads the same on marg —^c) Dc om.

कुरूणां चापि तत्सैन्यं नागरप्रतिमं महत् ॥ ८१
 एक एव च वीमत्सुः प्रविष्टस्तात भारतीम् ।
 अविषयां महाबाहुः सुर्गपि महामृषे ॥ ८२
 न च मे वर्तते बुद्धिश्च युद्धे कथंचन ।
 द्रोणोऽपि रमसो युद्धे मम पीडयते बलम् ।
 प्रत्यक्षं न महाबाहो ययामो चगति द्विजः ॥ ८३
 युगपच समेतानां काराणां त्वं विचक्षणः ।
 महार्थं लघुसंपृक्तं कर्तुमर्हसि माधव ॥ ८४
 तस्य मे सर्वकार्येषु कार्यमेतन्मतं मया ।

अर्जुनस्य परित्राणं कर्तव्यमिति संयुगे ॥ ८५
 नाहं शोचामि दाशार्हं गोप्तारं जगतः प्रभुम् ।
 स हि शक्तो रणे तात श्रील्लोकानपि संगतान् ॥ ८६
 विजेतुं पुरुषव्याघ्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।
 किं पुनर्धार्तराष्ट्रस्य बलमेतत्सुदुर्बलम् ॥ ८७
 अर्जुनस्त्वेव वाष्पेण पीडितो बहुमिथुधि ।
 प्रज्वालत्समरे प्राणांस्तस्माद्विन्दामि कश्मलम् ॥ ८८
 तस्य त्वं पदवीं गच्छ गच्छेयुस्त्वाद्या यथा ।
 तादृशस्येदगे काले मादृशोनामिचोदितः ॥ ८९

C. 7 4225
 B. 7 110 82
 K. 7 110 82

from नत् up to प्रतिम (in S1') K. तस्य, D तेन
 (for मत्) M1: जानति (for नि) —^c) D1: :
 जाति तत्, S (M2- om) मुनहत् (for चापि तत्)
 —^c) D: मुनि, S (M2- om) मुनि (for महत्)

82 S. missing (cf v l 33) M2- om 82^{ab} (cf
 v l 51) B1 reads 82^{ab} on marg —^a) K बु,
 D1 हि (for च) —^b) D: e T G-: तप्र (for तात)
 D: याहिनी (for नारतीन्) —^c) D G1 M महानागं,
 T G-: 'वेगं (for पात) —^d) D: शूरं (for
 सुर्गं) D1 एव (for क्वि) K: - B D1 D: e महा
 हरे, T G: 'चम् (for मृषे)

83 S. missing (cf v l 33) —^a) K: D1-2 e
 द्वि (for च) D: बुद्धिश्च (for बुद्धि) —^b) S
 युद्धेऽपि च G1 युद्धात्पुत्र, M1-4 यया नाचो च, M2
 धन्यमाय च नत्रयात् —^c) S द्वि (for अपि) K:
 रनया (s c), D2 e तस्या, T G-: महमा, G1 M: रनये,
 Cd रनयो (as in text) G1 M1: निय्य (for युद्धे)
 —^d) K1 D1 मन (for मम) D: कर्तयने (for पीड)
 —^e) G1 महानागो (for 'बाहो) —^f) S (except
 M1:) म (for [अ]र्ह) S1 B Dc1 Dn: D चरने, M2
 नरते (for चरति) — After 83, D1: e read 86^{ab}

84 S1 missing (cf v l 33) —^a) B Dc1 D2
 मनवेताना, T G-4 ममुषे (G1 पं) वाना (for च समे)
 —^b) T G-3 M2- च, G1 M1: द्वि (for स्व) T
 G2- त्रिवारणां, G1 विचक्षण, M1: त्रिवारणा (for
 विचक्षण) —^c) D: मनार्थं, D: रहार्थं (sic), M2-
 महाम्रं (for महार्थं) D: तेषुस्युक्त (sic), D1 लघु
 स्युक्त (for 'स्युक्त) —^d) B: मानद, G1 M1: :
 माधव (for माधव) T G-: M2- इहते कश्चिद
 (M2- कर्तुं) च्युत, M1: कर्तुमर्हति माधव

85 S2 missing (cf v l 33) —^a) D2 पश्य
 (for तस्य) D: सर्वकार्यस्य, D1 कार्यमर्षेणु (for सर्व
 कार्येषु) —^b) S1 कर्तुम् (for कार्यम्) D: महा (sic)
 (for नत्) S1 K1: e DL: मम, K: महत्, B2 तदा
 (for सदा) —^d) D: e इह (for इति)

86 S2 missing (cf v l 33) D: e read 86^{ab}
 after 83 —^b) S1 K1: B2 (marg as in text) Dn2
 D1: e परि (for प्रमुन्) —^c) B1 transp द्वि and
 शक्तो B1: : s Dc1 रणे त्रातु (B1 यात), T G2-3
 M2- महाबाहुम् (for रणे तात) —^d) D2 e त्रिलोकान्
 (for श्रील्लोकान्) D: G1 M1: श्रील्लोकान् (D2
 'काश्च) मनागतान्, T G2-4 श्रीश लोकात्मनां, G: M3-3
 शान्ति (G: शान्ति) लोकात्मना

87 S2 missing (cf v l 33) —^a) K1 स्यजेतु
 (for पि) K: e B Dc1 Dn D1: : 1 e M2- च्यात्र
 (for च्यात्र) —^d) S1 B1 D: 7 G: सुदुर्बलं, Dn2
 सुदु मह (for सुदुर्बलम्)

88 S. missing (cf v l 33) —^a) K2 B1 Dn2
 D1-2 e एव, Dn1 चापि (for एव) —^b) G: om
 बहुमिथुधि D: यथा (for युधि) Dn1 बहुमिथुधि
 पीडित —^c) D2: e चाहवे (for समरे) —^d) S1
 M2- तेन, D: तदा (for तस्माद्) K1 कल्पये, Cd
 कश्मलम् (as in text)

89 S2 missing (cf v l 33) —^b) G1: e तादृशा,
 M1: तादृशो (for स्वाद्या) T G2-3 रथा (for यथा)
 S1 K (except K:) रद्रस्य सदशो (K1 'शे) यथा —^c)
 M2: e मादृशस्य (for तादृ) S1 कार्ये (for काले) D: e
 स्वा (D: ता) रदाश्वेदशे काले —^d) K1 [अ]भिचोदित,
 Dn1 D1: e-3 [अ]भिचोदित, D: प्रचोदित (for [अ]भि)

रणे वृष्णिप्रवीराणां द्वावेवातिरथौ स्मृतौ ।
 प्रद्युम्नश्च महाबाहुस्त्वं च सात्वत विश्रुतः ॥ ९०
 अस्त्रे नारायणसमः संरुर्षणसमो बले ।
 वीरतायां नरव्याघ्र धनंजयसमो ह्यसि ॥ ९१
 भीष्मद्रोणावतिक्रम्य सर्वयुद्धविशारदम् ।
 त्वामद्य पुरुषव्याघ्रं लोके सन्तः प्रचक्षते ॥ ९२
 नासाध्यं विद्यते लोके सात्यकेरिति माधव ।

तत्त्वां यदभियक्ष्यामि तत्कुरुष्व महाबल ॥ ९३
 संभावना हि लोकस्य तव पार्थस्य चोभयोः ।
 नान्यथा तां महाबाहो संप्रकर्तुमिहार्हसि ॥ ९४
 परित्यज्य प्रियान्प्राणात्रणे विचर वीरवत् ।
 न हि शैनेय दाशार्हा रणे रक्षन्ति जीवितम् ॥ ९५
 अयुद्धमनवस्थानं संग्रामे च पलायनम् ।
 भीरूणामसतां मार्गो नैव दाशार्हसेवितः ॥ ९६

B1-3 D2 S मादशरभिचो (G1 M1 2 शैरपि चो)दित (T G2-6 M6 ता) — After 80, M3-6 ins

579* त्वादशास्तादश गच्छेस्तादश गच्छ सत्यक ।

[M4 त्वादृशस् M6 कश्मल (for सत्यक)]

— M3-6 cont T G M1 2 ins after 80

580* सुहृदो वै सुहृदकृत्ये परमास्थाय विक्रमम् ।
 सुहृद पदमन्विच्छन्न व्यथेत कथंचन ।

[(L 1) G6 परमाथाय (for मास्थाय) — (L 2) G4 व्यथते स (for न व्यथेत)]

90 Ś2 missing (of v 1 33) —^a S ननु सत्यक
 वृष्णीना —^d T G2-4 M3-6 सत्यक, G6 सात्यक (for
 सारयत)

91 Ś2 missing (of v 1 33) —^a Ś1 K (except
 K6) अश्वे रद्रस्य च समो —^b Ś1 K (except K6)
 नारायण (for सकर्षण) G3 अश्वे सकर्षणोपम —^c
 B1 भारताना, D2 धीरत्वे च (for धीरताया)

92 Ś2 missing (of v 1 33) —^a T G2-5 अति
 क्रात (for क्रम्य) —^b G1 M विशारदौ (for र-
 दम्). —^c B6 त्वम् (for त्वाम्) Do1 Dn2 D8 8 0
 एव (for अद्य) B1-3 Do1 Dn1 D5 7 पुरुषव्याघ्र, S
 पा सर्वे (G1 M संतो) (for पन्याघ्रं) —^d D1 om
 (hapl) from सन्त up to लोके (in 93^a) T G2-5
 नित्यं, G1 M1 2 तात (for सन्त.) K4 5 प्रच (K4
 च)क्ष्यते (for क्षते) — After 92, S ins

581* सदेवासुरगन्धर्वान्सर्किनरमहोरगान् ।
 योधयेरस जगत्सर्वं विजयेत् रिपुन्वहून् ।
 इति श्रवन्ति लोकेषु जनास्तव गुणास्तथा ।
 समागमेषु जल्पन्ति श्रयणेव च सर्वदा ।

[(L 1) M3-5 -गधर्वं M3-5 -महोरगं — (L 2)
 G2 योजयेत् (for योधं) G1 2 5 M विजित्य च (for विज-

येत) — (L 3) T G2 जनाद्य (for जनाद्य) G1 M
 (M6 म्यं लिन as above) तदा, G3 4 तव (for तथा)
 — (L 4) G1 M चैव (for एव)]

93 Ś2 missing (of v 1 33) D1 om 93^a
 (of v 1 92) —^a B4 Dn D3 0 नाशक्य (for ना
 साध्य) D2 विद्यते न समो लोके —^b B3 (marg
 as in text) मे मति (for माधव) S सत्यकस्येति माधव
 —^c K1 तत्त्वा, G1 M1 2 तं त्वां, M3-6 त त्वा (for
 तत्त्वा) D2 अत्र, S इह (for अस्मि) B4 यदत्र त्वां
 तु चक्ष्यामि —^d D1 7 महाबल, S नरर्षभ (for
 महाबल)

94 Ś2 missing (of v 1 33) —^a G1 M संभा
 वना D1 तु (for हि) T G1-4 M पार्थस्य (for
 लोकस्य) G5 संभवानभि पार्थस्य —^b K4 5 B Do1
 Dn2 D3 S मम (for तव) S भीमस्य (for पार्थस्य)
 —^c D2 8 0 त्वं, T G1-4 M तं, G5 हि (for तां)
 B2 (marg, orig as in text) मान्यता च (for नान्यथा
 ता) —^d T G2-5 संप्रवक्तुम् (for कर्तुम्)

95 Ś2 missing (of v 1 33). G5 om. 95-96
 —^a T G3 4 परित्यजन् (for त्यज्य) Dn1 रणे (for
 प्रियान्) Ś1 पुत्रान् (for प्राणान्) —^b K6 B1 3-5
 D2 4 7 रणे चर अ (B1 3 4 वि-, B5 इ)भीतवत्; B2
 Do1 रणे चरस्यभीतवत्, Dn1 प्रियाश्चर नभीतवत् —^c
 K4 D1 6 सैनेय (for शै) —^d K1 3-5 B2 Do1 D2
 8 0-8 युद्धे (for रणे)

96 Ś2 missing (of v 1 33) G5 om 96 (of
 v 1 95) —^a Ś1 अयुद्धमेव संस्थानं; G4 मानस
 स्थान (sic), Cd as in text —^b Ś1 युद्धे चैव (for
 संग्रामे च) D6 [अ]पलायनं (for पला) —^c B
 (except B1) Do1 समतो (for असता) T G1-4 M1 2
 पुष भीरगतो मार्गो —^d S (except M3-5, G5 om)
 नैव (for नैप)

97 Ś2 missing (of v 1 33). —^a D1 तथा (for

तवार्जुनो गुरुस्तात धर्मात्मा शिनिपुंगव ।
वासुदेवो गुरुश्चापि तव पार्थस्य धीमतः ॥ ९७
कारणद्वयमेतद्धि जानानस्त्वाहमद्युवम् ।
मावमंस्या वचो मह्यं गुरुस्त्व गुरोर्ह्यहम् ॥ ९८
वासुदेवमतं चैतन्मम चैवार्जुनस्य च ।

सत्यमेतन्मयोक्तं ते याहि यत्र धनंजयः ॥ ९९
एतद्वचनमाज्ञाय मम सत्यपराक्रम ।
प्रविशैतद्वलं तात धार्तराष्ट्रस्य दुर्मतेः ॥ १००
प्रविश्य च यथान्यायं संगम्य च महारथैः ।
यथार्हमात्मनः कर्म रणे सात्वत दर्शय ॥ १०१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

८६

संजय उवाच ।

प्रीतियुक्तं च हृद्यं च मधुराक्षरमेव च ।

कालयुक्तं च चित्रं च स्वतया चाभिभाषितम् ॥ १
धर्मराजस्य तद्वाक्यं निशम्य शिनिपुंगवः ।

C 7 A240
B 7 III 2
K 7 III 2

तव) T G₂₋₅ अर्जुनस्ते गुरुर्ह्यहो —^b) Śi K₄ Dc₁
D₂ s G₅ M₁ 2 'सुंगव' (for 'सुंगव' —^c) S (except
M₈₋₅) चैव (for चापि) —^d) Śi K₁ 4 B₁₋₃ Dc₁ G₁
M₁ 2 तथा (for तव) K₅ Dn₁ D₄ s 7 8 चोमयो,
D₅ धर्मत (for धीमत) T G₂₋₅ M₈₋₅ अर्जुनस्य (T
G₂ 4 'श्च' तथैव च

98 Ś₂ missing (cf v 1 33) —^b) B Dn₂ D₁₋₃ 6
S जानस्त्वामहमद्युव (G₁ M 'प्रव' —^c) S (except
M₈₋₅) मेघ (for मह्य) —^d) K₅ 4 S transp गुरु
and गुरोर् Śi K₁ गुरोश्च K₅ B₁ D₈ अहं (for
अहम्)

99 Ś₂ missing (cf v 1 33) —^a) K₅ B₂ 4 Dn
D₁ 2 6 G₂ चैव, D₅ चापि, M₈₋₅ ह्येतन् (for चैतन्)
—^b) B₃ 5 Dc₁ मतं (for मम) —^c) D₂ वाक्यमेव,
D₇ तस्मैत (for सत्यमेतन्) K₄ D₅ मया प्रोक्तं (for
मयोक्तं ते) T G₂₋₅ व्यक्तं प्रवीणि वाण्यै

100 Ś₂ missing (cf v 1 33) —^a) D₂ s 6-8
S (except M₁ 2) आस्थाय (for आज्ञाय) —^b) D₃ 6
[अ]सद्य (for सत्य) K₁ D₁ 2 'पराक्रम, D₄ M₁ 2
'क्रम' (for 'क्रम) —^c) K₁ 8 B₂ D₃ 6 T G₂ प्रविश्य
(for 'क्ष) —^d) K₅ 8 दुर्बुद्धे' (for दुर्मते)

101 Ś₂ missing (cf v 1 33) —^a) Śi K₅ D₂
यथा न्यार्य्य —^b) S सत्वक (for सात्वत) M₁ 2
दर्शय (for 'य)

Colophon Ś₂ missing —Sub-parvan Śi K B
Dc₁ Dn D₁₋₃ 6 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध —Day of

Droṇa's Generalship K₁ 8 चतुर्यदिवसे, G₅ चतुर्येहि
— *Adhy name* K₅ B₂ Dn₁ D₄ s 7 8 सात्यकिप्रवेशे
(B₂ 'किं प्रति) युधिष्ठिरवाक्यं, B₁ 8-5 Dc₁ Dn₂ सात्यकि-
प्रवेशे, G₁ युधिष्ठिरनियोग, M₁ 2 सात्यकिप्रवेशे युधिष्ठिर
नियोग — *Adhy no* (figures, words or both) B₁
T G₁₋₄ M₁ 2 107, B₂ 97, B₅ D₂ 113, Dn₁ 109,
D₃ 6, G₅ 105, M₈₋₅ 106 — *Śloka no* Dn₁
104, G₅ 67

86

This adhy 15 missing in Ś₂ (cf v 1
7 85 33)

1 The portion of the text from 1 up to the end
of adhy 87 is lost in B₁ on missing folios D₂ सात्य-
किर् (for सजय) —^a) D₂ प्राप्तकाल (for प्रीतियुक्त)
D₅ om (hapl) from हृद्य च up to युक्तं च (in 1^c)
G₁ प्रीतिद्वयं च युक्तं च —^b) D₂ प्रेम्णा चैवाभिभाषितं,
T G₂₋₅ माननीयं च सर्वश (G₂ 'त) —^c) D₂ om
1^c-2^d —^d) K₅ G₁ M₁ 2 विचित्र, M₈₋₅ च मृष्ट
(for च चित्रं) —^e) K₅ D₁ 3 सुनयाद्य (K₅ 'या च),
B₅ युक्तं यद्य; Dc₁ स्वनया च, Dn₁ श्रुत्वा चैव, Dn₂
D₃ 6 न्यार्य्य (D₃ 'य) यद्य; D₅ सुनयेन; S स्वधिया च
(G₅ 'याभि) (for स्वतया च) Cd cites स्वतया (as
in text). K₅ B₅ Dc₁ Dn₂ D₁ s 6 [अ]पि; D₄ [अ]-
ति, G₂ प्र (for [अ]भि) K₅ भास्वित; Dc₁ भावितं,
Bom ed भाषितुं (for भाषितम्)

2 D₂ om 2 (of v 1 1) —^b) M₁ 2 निगृह्य,
M₈ निशम्य (for निशम्य) A few MSS शनिपुंगव

सात्यकिर्भरतश्रेष्ठ प्रत्युवाच युधिष्ठिरम् ॥ २
 श्रुतं ते गदतो वाक्यं सर्वमेतन्मयाच्युत ।
 न्याययुक्तं च चित्रं च फल्गुनार्थे यशस्करम् ॥ ३
 एवंविधे तथा काले मादृशं प्रेक्ष्य संमतम् ।
 वक्तुमर्हसि राजेन्द्र यथा पार्थ तथैव माम् ॥ ४
 न मे धनंजयस्यार्थे प्राणा रक्षयाः कथंचन ।
 त्वत्प्रयुक्तः पुनरहं किं न कुर्यां महाहवे ॥ ५
 लोकात्रयं योधयेयं सदेवासुरमानुषम् ।
 त्वत्प्रयुक्तो नरेन्द्रेह किमुतैतत्सुदुर्बलम् ॥ ६
 सुयोधनमलं त्वद्य योधयिष्ये समन्ततः ।
 विजेष्ये च रणे राजन्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ७

कुशल्यहं कुशलिनं समासाद्य धनंजयम् ।
 हते जयद्रथे राजन्पुनरेष्यामि तेऽन्तिकम् ॥ ८
 अवश्यं तु मया सर्वं विज्ञाप्यस्त्वं नराधिप ।
 वासुदेवस्य यद्वाक्यं फल्गुनस्य च धीमतः ॥ ९
 दृढं त्वमिपरीतोऽहमर्जुनेन पुनः पुनः ।
 मध्ये सर्वस्य सैन्यस्य वासुदेवस्य शृण्वतः ॥ १०
 अद्य माधव राजानमप्रमत्तोऽनुपालय ।
 आर्या युद्धे मतिं कृत्वा यावद्वन्मि जयद्रथम् ॥ ११
 त्वयि चाहं महाबाहो प्रद्युम्ने वा महारथे ।
 नृपं निक्षिप्य गच्छेयं निरपेक्षो जयद्रथम् ॥ १२
 जानीषे हि रणे द्रोणं रभसं श्रेष्ठसंमतम् ।

— °) K₁ B₁ s D₁ D₁ D₁ s 7 s G₅ M₈-s भरत
 श्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ')

3 Before 3, G₁ M ins सात्यकि — °) D₁
 गदित, D₁ s 7 s वदतो (for गदतो) — °) G₁ M₁ 2
 एवं (for एतत्) S₁ [अ]नघ (for [अ]च्युत) — °)
 D₁ वि (for च) T G₂-s सत्य (for चित्र) — °)
 N (except S₁ K₁ s, S₂ B₁ missing) फाल्गुनार्थे (for
 फल्गु)

4 °) D₂ हृदो तु (for एवविधे) T G₂ 4 तत् (for
 तथा) — °) D₂ 8 मदो (for मादृशं) S (except
 G₁ M₁ 2) सत्तम (for समतम्) — °) D₁ पार्थस्य S₁
 K₁-4 D₁ D₁ च (for माम्)

5 °) A few MSS रक्षा — D₁ 4 om (hapl)
 5^a-6^a — °) B₂ (marg) महारणे, D₂ S विशां पते
 (for महाहवे)

6 D₁ 4 om 6^a (cf v 1 5) — °) D₂ लोकत्रये
 K₁ नोपयेय; D₂ वधिष्यामि, D₂ योधयेहं (for 'येय')
 S श्रील्लोवाञ्चार (G₁ M₁ 2 'कान्वा ज)येय च — °)
 T G₁-s मानुषान्, G₁ 2 M मानवान् (for 'मानुषम्')
 — °) K₂ 4 s B₁-2 D₁ D₁ 4 s 7 s G₁ M नरेन्द्रे, T
 G₁-4 नरेन्द्र (for नरेन्द्रेह) G स्वत्प्रयुक्तेन राजेन्द्र — °)
 D₂ [ए]नम् (for [ए]नत्) D₁ D₁ 7 s सुदुर्बलम् (for
 'दुर्बलम्') S किं पुनन्मानुसुदुर्बलम्

7 °) P₁ s D₁ S (except G₁ 2 M₁ 2) दुर्योधन
 (for 'नृपो') S₁ K₁-4 वेद्य; D₂ स्वैतद्, G₁ M₁ 2
 हत (for हत). — °) S योधयेयं (for 'यिष्ये')

— °) K₂ 4 s D₁ s G₅ विजिष्ये च (G₅ 'ज्येय'), D₂
 विजेष्यामि (for 'ज्ये च'), T G₂-s M₈-s तथा, G₁
 M₁ 2 यथा (for रणे).

8 °) K₅ D₁ D₁ s 7 s कुशलो (for 'ली') S
 (except G₁ M₁ 2) कुशली कुशलं (G₁ 'ली) संखे (G₂
 'ख्ये, M₈ 4 'धे). — °) D₂ पार्थ, S पापे (for
 राजन्) — S₁ K₁-s repeat 8^a after 11^a. — °) S
 संस (G₅ 'प'दं (for तेऽन्तिकम्)

9 °) D₂ साधु (for सर्वं) — °) S₁ तु (for त्वं)
 — °) S धनजयस्य (for वासुदेवस्य) — °) Some MSS
 फाल्गुनस्य D₁ [अ]पि, D₂ तु (for च) S वासु
 देवस्य चोभयो

10 °) K₅ चापि (for स्वभि-). D₂ S हि (G₁ ह)तश्च
 (for -परीतो) — °) S आचार्येण (for अर्जुनेन).
 — °) D₂ transp सर्वस्य and सैन्यस्य — °) B₂ धीमत
 (for शृण्वत)

11 °) K₁ मा जानन् (for राजानम्) K₈ (sup
 lin as in text) अद्य सात्यकेनाजानन् — After 11^a,
 S₁ K₁-s repeat 8^a — °) G₅ (inf lin as in text)
 धनजयं (for जयद्रथम्)

12 °) K₅ s B₁ (marg) 2 D₁ D₁ s 5-7 S च, D₂
 तु (for वा) — °) D₁ अद्य (for नृपं) T G₂-s
 M₂-s राजगोपे ह्निष्यामि; G₁ M₁ 2 राजगोपेद्य गच्छेयं.
 — After 12, S (except G₂) ins

582* स एव वै विनिक्षिप्तो निक्षेप सव्यमाधिना ।
 भारद्वाजभयं वेद्य मन्यते वै धनंजय ।
 [(L. 2) M₁ 2 भारद्वाजे (for भारद्वाज).]

प्रतिज्ञा चापि ते नित्यं श्रुता द्रोणस्य माधव ॥ १३
 ग्रहणं धर्मराजस्य भारद्वाजोऽनुगृह्यति ।
 शक्तश्चापि रणे द्रोणो निगृहीतुं युधिष्ठिरम् ॥ १४
 एवं त्वयि समाधाय धर्मराजं नरोत्तमम् ।
 अहमद्य गमिष्यामि सैन्धवस्य वधाय हि ॥ १५
 जयद्रथमहं हत्वा ध्रुवमेष्यामि माधव ।
 धर्मराजं यथा द्रोणो निगृहीयाद्रणे वलात् ॥ १६
 निगृहीते नरश्रेष्ठे भारद्वाजेन माधव ।
 सैन्धवस्य वधो न स्यान्ममाप्रीतिस्तथा भवेत् ॥ १७

एवं गते नरश्रेष्ठ पाण्डवे सत्यवादिनि ।
 अस्माकं गमनं व्यक्तं वनं प्रति भवेत्पुनः ॥ १८
 सोऽयं मम जयो व्यक्तं व्यर्थ एव भविष्यति ।
 यदि द्रोणो रणे क्रुद्धो निगृहीयाद्युधिष्ठिरम् ॥ १९
 स त्वमद्य महाबाहो प्रियार्थं मम माधव ।
 जयार्थं च यशोऽर्थं च रक्ष राजानमाहवे ॥ २०
 स भवान्मयि निक्षेपो निक्षिप्तः सन्वसाचिना ।
 भारद्वाजाद्भयं नित्यं पश्यमानेन ते प्रभो ॥ २१
 तस्यापि च महाबाहो नित्यं पश्यति संयुगे ।

C 7 460
 B 7 III 22
 P 7 III 25

13 ^a) S (except G₁ M₁ 2) जानामि (for जानीये)
 D₁ त्वं, D_{1.c} G₄ ह् (for हि) —^b) B. कुरु (for
 रमसं) K₄ मत्तम (for -र्यमतम्) D₁ रममा श्रेष्ठमुत्तमं
 —^c) D₂ 2 G₅ वा (for च) D₂ मे (for ते) K. D₁
 D₁ 7 8 प्रविज्ञातं हि तेनेदं, M₂₋₅ प्रविज्ञा च त्वया तस्य
 —^d) K₁ श्रोता, D₁ 2.c श्रुत्वा, G₅ श्रुतो (for श्रुता)
 B₁ मारिय, D₂ सान्वत, G₁ M दायुहन् (for माधव)
 K₅ D₁ D₁ 7 8 पश्यमानेन वै प्रभो

14 ^a) K₅ D_n D₁ 4-8 M₂₋₅ ग्रहणे (for 'ण)
 —After 14^a, G. ins 583* G₅ om 14^b-15^d
 —^b) K₅ [s]भि, D₁ D₁ D₁ 4 5 7 8 [s]पि, T
 G₁₋₄ M₁ 2 हि (for स्तु-) K₁ -गृह्णति, D₂ गृह्यते
 (for 'ति) K₄ भारद्वाजेन गच्छति, M₂₋₅ गृह्यति
 ब्राह्मणो ध्रुव —D₅ om. (hapl) 14^d-16^e —^d) Ś₁
 K₂ 8 D₁ D₁ 7 8 G₃ 4 निग्रहीतु D₂ निगृहीयाद्रणे
 वलात् = (16^d)

15 D₅ G. om 15 (cf v l. 14) —^b) K. D₁
 D₂ 7 T G₃ 4 नरोत्तम, D₅ युधिष्ठिरं, G₂ नृपोत्तम (for
 नरोत्तमम्) —^d) D₂ च, M₂₋₅ वै (for हि) —T
 G₁₋₄ M ins after 15 G. after 14^a

583* म स्वमद्य रणे यत्तो रक्ष माधव पाण्डवम् ।

रक्षणे धर्मराजस्य शत्रुो हि विजयो मम ।

[G₅ om. (hapl) line 1, and the prior half of
 line 2 — (L 1) G₂ यत्तो (for यत्तो)]

16 D₅ om 16^a (cf v. l. 14). —^a) Ś₁ K₁₋₄
 D₂ D₁-3 च ह्वाह (for महं ह्त्वा). —^b) Ś₁ K₁₋₄
 D₂ D₁-3 द्रुतम् (for ध्रुवम्) K₅ (sup lin as in
 text) सायके (for माधव) —D₄ om. (hapl.)
 16^e-17^b —^c) B (B₁ missing) D₁ D₁ M₂₋₅ धर्म-
 राज न चेद्रोणो, T G M₁ 2 न धर्मराज द्रोणश्चेत् —^d)

Ś₁ K D_n D₂ 2 5-8 न (for नि-)

17 D₄ om 17^a (cf v l. 16) —^a) D₂ 7 8
 निगृहीते (for 'हीते) K₁ 4 D₁ 8 G₄ नरश्रेष्ठ, D₂ 8
 र्यश्रेष्ठे (D₃ 'ष्ट), D₅ नृप* (for नर*) —^b) M₂₋₅
 धर्मराजे च माधव —^c) Ś₁ K₁ G₃ 4 वधे (for वधो)
 D₂ सैन्धवस्य वधेनाय, D₅ जयद्रथवधे वापि —^d) D₂
 न मे, D₃ न माम् (for मम) T 17 8 प्रीतिस् (for
 [अ]प्रीतिस्) D₁ 3 जयो (for तया) D₁ युधि (for
 भवेत्) K₁ 2 4 मम प्रीतिस्तया युधि, D₅ न मे प्रीति
 करो भवेत्

18 ^a) K₅ नरव्याघ्रे, B₁ 2.5 D (except D₁ D₁)
 S (except G₁ M₁ 2) नर (D₅ नृप)श्रेष्ठे (for 'श्रेष्ठ)
 —^b) Ś₁ K (except K₅) D₁ पाण्डवे सन्वसाचिनि
 —M₂₋₅ read 18^e-19^d (except 18^d-19^e) twice.
 —^c) K₄ D₁ G₁ M₁ 2 2-5 (last three second time)
 व्यर्थ (for व्यक्तं) —T G M₁ 2 om. (hapl.) 18^d-19^e

19 For the repetition in M₂₋₅, cf v l. 18 T G
 M₁ 2 om 19^a (cf v l. 18) —^a) D₄ 5 7 8 transp
 मम and जयो —^b) B₅ एव (for एव) S (M₂₋₅
 [all second time]) व्यक्तमेव भवेद्युधि —^c) Ś₁ K₁₋₄
 रणे (for यदि) Ś₁ K₁ 2 M₁ 2 यदि, K₄ T G M₂₋₅
 (last three both times) युधि (for रणे)

20 ^b) K₄ प्रियार्थे (for 'र्थं).

21 ^a) K₅ D₅ 7 8 मम (for मयि), D₅ सहायं
 (for निक्षेपो) —^c) Ś₁ K₁₋₄ B₁ 8 D₁ 2 4 6 8
 भारद्वाजमयं नि (Ś₁ K₁₋₄ D₁ 'मयादि)त्यं —^d) Ś₁ K
 (except K₅) D (except D₁ D₂) सन्वमानेन (for
 पश्य*) Ś₁ K D_n D₁ 2-3 वै (D₅ च) प्रभो, D₂
 संयुगे (for ते प्रभो)

नान्यं हि प्रतियोद्धारं रौक्मिणेयादृते प्रभो ।
 मां वापि मन्यते युद्धे भारद्वाजस्य धीमतः ॥ २२
 सोऽहं संभावनां चैतामाचार्यवचनं च तत् ।
 पृष्ठतो नोत्सहे कर्तुं त्वां वा त्यक्तुं महीपते ॥ २३
 आचार्यो लघुहस्तत्वादभेद्यकवचावृतः ।
 उपलभ्य रणे क्रीडेद्यथा शकुनिना शिशुः ॥ २४
 यदि कार्ष्णिर्धनुष्पाणिरिह स्यान्मकरध्वजः ।
 तस्मै त्वां विसृजेयं वै स त्वां रक्षेद्यथार्जुनः ॥ २५
 कुरु त्वमात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
 यः प्रतीयाद्रणे द्रोणं यावद्गच्छामि पाण्डवम् ॥ २६
 मा च ते भयमद्यास्तु राजन्नर्जुनसंभवम् ।

न स जातु महाबाहुर्भारिसुधम्य सीदति ॥ २७
 ये च सौवीरका योधास्तथा सैन्धवपौरवाः ।
 उदीच्या दाक्षिणात्याश्च ये चान्येऽपि महारथाः ॥ २८
 ये च कर्णमुखा राजन्नथोदाराः प्रकीर्तिताः ।
 एतेऽर्जुनस्य क्रुद्धस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २९
 उद्युक्ता पृथिवी सर्वा ससुरासुरमानुषा ।
 सराक्षसगणा राजन्सकिंनरमहोरगा ॥ ३०
 जङ्गमाः स्थावरैः सार्धं नालं पार्थस्य संयुगे ।
 एवं ज्ञात्वा महाराज व्येतु ते भीर्धनंजये ॥ ३१
 यत्र वीरौ महेष्वासौ कृष्णौ सत्यपराक्रमौ ।
 न तत्र कर्मणो व्यापत्कथंचिदपि विद्यते ॥ ३२

22 Ś1 K1-4 D1 om (hapl) 22^{abcd} —^a) M8-5 यस्य (for तस्य). B1 महाराज (for 'बाहो) —^b) B (B4 missing) फलं, D5 नान्य, T G2-4 सत्यं, G5 सत्त्व (for निलं); B (B4 missing) Dc1 D2 पश्यसि; Dn D5 S पश्यामि (for पश्यति) — D2 om 22^{cdaf} —^a) G2 रौक्मिणेयाद् K5 D3 4 5 [हृ]ति (for [ऋ]ते) —^a) Ś1 K B1 8 Dn D1 8-8 मां चापि, T G2-4 मा चासौ, G5 भवान्स (for मा चापि) — After 22, M8-5 ins

584* भीमो वापि महाराज प्रभञ्जनसमो बले ।

23 ^a) B (B4 missing) Dc1 D1 5 7 8 M8-5 पृताम्, D1 T G M1 2 चैवम् (G5 'व) (for चैताम्) —^b) K4 च यत्, D1 तत् (for च तत्) —^a) D1 M8 त्वा K1 च; K2 तु, M8-5 वै (for वा) T G M1 2 न त्वां (M1 2 त्वा) त्यक्षामि पाण्डव

24 ^a) T G1-4 M1 2 हस्तस्त्वाम् (for 'त्वाद्) —^b) S (except M8) भवच्च- (for वनेद्य) —^c) K5 B2 D1 8 उपालभ्य, D2 उपलक्ष्य (for 'लभ्य) Dn1 क्रीडन्, G5 क्रुद्धे (for क्रीडेद्) —^a) M8-5 शकुनिन (for 'निना) G5 रिपु (for शिशु)

25 ^a) Ś1 स्वा तस्मै (by transp), G1 M1 2 तस्मै स्वा, M8-5 तस्मिन्दि —^a) Ś1 M8-5 स्वा (for त्वां) G1 M8-5 यथा ह्यह (for यथाऽर्जुन)

26 ^a) D1 करोति, G5 गुरुत्वम् (for कुरु स्वम्) —^b) K4 त्वां (for ते)

27 ^a) S मा (G1 M1 2 न) हि (for मा च). —^a)

S स् (M8-5 हि) (for स)

28 ^a) G1 M1 2 यौघात्, M8-5 सर्वे —^b) K5 M8-5 ये च (for तथा) G5 -पौरुपा (for -पौरवा) Ś1 G1 M1 2 तथा पौरवसैन्धवा, D1 तथा मागधपौषिका

29 ^b) Dc1 महोदारा. (for इथो') — T G8 om 29^c-30^a —^c) G2 4 5 M8-5 धनजयस्य क्रुद्धस्य —^a) Ś1 K1-8 B2 नाधति (for नार्हन्ति)

30 T G8 om 30^a (of v 1 29) —^a) K1-4 इत्येव, B5 तद्युक्ता; G5 उद्युक्त्वा (for 'क्ता) G1 M कृत्स्ना, G2 4 5 राजन् (for सर्वा) —^b) K3 D1 -मानुषा, S -मानवा (G1 M 'वा) —^c) T G2-4 चैव (for राजन्) G5 सगधर्वगणाश्चैव —^a) K1 5 Dn1 D5 T G2-5 -महोरगा

31 ^a) K1 2 B2 8 Dc1 T G2-4 M1 2 जंगम-, K5 B1 Dn1 D2 4 5 7 8 जगमै (for 'मा) B5 Dn2 D1 8 8 जगमा (Dn2 'मै) स्थावरा सर्वे —^c) T G M1 2 पृतद् (for एव) —^a) G1 5 M व्येतु (for व्येतु) Ś1 K1 8-5 D1 5 7 8 धनजयाद् (for 'जये) Dn1 व्येतु ते मनसो ज्वर

32 ^a) G1 M8 4 तत्र (for यत्र) T G2-5 कृष्णौ (for वीरौ) —^b) T G2-5 गतौ पुरुषसत्तमौ —^c) D2 8 व्याप्ति, G1 M1 2 ह्यापत्, Cd व्या (as in text) Ś1 K1-8 न तत्र कर्मणा व्याध (K1 व्याप्तः, K2 न्यासः; K3 व्यास)

33 ^a) Ś1 K1 2.4 दैवं कृत्वा योगस (Ś1 K1 'म) हम् Cd otes योगम् (as in text) —^b) D1 om from चाहवे up to चित्रास्र (in 34^a) D3 संयुगे (for चाहवे).

दैवं कृतास्त्रतां योगमर्ममपि चाहवे ।
 कृतज्ञतां दयां चैव भ्रातृस्त्वमनुचिन्तय ॥ ३३
 मयि चाप्यपयाते वै गच्छमानेऽर्जुनं प्रति ।
 द्रोणे चित्रास्त्रतां संख्ये राजंस्त्वमनुचिन्तय ॥ ३४
 आचार्यो हि भृशं राजन्निग्रहे तव गृह्यति ।
 प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्सत्यां कर्तुं च भारत ॥ ३५
 कुरुष्वधात्मनो गुप्तिं कस्ते गोप्ता गते मयि ।
 यस्याहं प्रत्ययात्पार्थ गच्छेयं फल्गुनं प्रति ॥ ३६
 न ह्यहं त्वा महाराज अनिक्षिप्य महाहवे ।
 क्वचिद्वास्यामि कौरव्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ३७

एतद्विचार्य बहुशो बुद्ध्या बुद्धिमतां वर ।
 दृष्ट्वा श्रेयः परं बुद्ध्या ततो राजन्प्रशाधि माम् ॥ ३८
 युधिष्ठिर उवाच ।
 एवमेतन्महागोहो यथा वदसि माधव ।
 न तु मे शुभ्यते भावः श्वेताश्वं प्रति मारिय ॥ ३९
 करिष्ये परमं यत्तमात्मनो रक्षणं प्रति ।
 गच्छ त्वं समनुजातो यत्र यातो धनंजयः ॥ ४०
 आत्मसंरक्षणं संख्ये गमनं चार्जुनं प्रति ।
 विचार्यैतद्द्वयं बुद्ध्या गमनं तत्र रोचये ॥ ४१
 स त्वमातिष्ठ यानाय यत्र यातो धनंजयः ।

C. 7 4251
B 7 III 43
K. 7 III 44

T G₂₋₅ अमपं शौर्यमाहवे — °) T G₂₋₅ चापि (for चैव) — °) T G M₁ ३ [अ]पि (for [अ]नु) Ś₁ कृतंय, D₂ ३ -चित्तयन् (for चिन्तय)

34 D₁ om up to चित्रास्त्र (cf v l 33) K₄ om 34^a-35^b — °) K₂ B₂ (marg as in text) D₂ उपयाते, T G₃ ३ अमहाये (for अपयाते) G₁ M₁ ३ चेद्, G₂₋₄ ते, G₅ तु, M₃₋₅ ए (for घं) — °) M₂₋₅ भीममेते च पाडवे — Ś₁ K₁ ३ om (hapl) 34^a-36^d, D₁ om. 34^a-35^b — °) D₂ कृतास्त्रता, G₃ विचित्रता (for चित्रास्त्रता) B₂ युद्धे, G₁ ३ M मंते (for संख्ये) — °) D₂ मवे (for राजंस्) S [अ]पि (for [अ]नु)

35 Ś₁ K₁ ३ om 35, K₄ D₁ om 35^{ab} (for all, cf v l 34) K₂ reads 35-36 on marg — °) K₂ [स]पि (for हि) M₃₋₅ तात (for राजन्) — °) D₂ G₁ M निग्रहे गृह्य (G₁ M₃₋₅ ँच)ते तव — °) D₄ राजन् (for रक्षन्) — °) K₄ D₁ D₂ मवे (for सत्या)

36 Ś₁ K₁ ३ om 36 (cf v l 34) K₂ reads 36 on marg — °) M₃ ३ [अ]रमना (for 'नो) — °) T G M₁ ३ भवेदिह (for गते मयि) — °) K₂ ३ पार्थ K₅ D₁ ३ यस्याह प्रत्ययार्थाय, B₂ (marg) यास्याम्यहं यत्र पार्थो, M₁ ३ यस्याह प्रतीया पार्थं Gd cites प्रत्ययात् (as in text) — °) M₁ ३ फाल्गुन D₁ गमिष्याम्यर्जुनं प्रति — For 36^{cd}, T G M₃₋₅ subst.

585* प्रत्ययो न हि मे पार्थ यावद्दृष्ट्यामि पाण्डवम् ।

[M₃₋₅ फल्गुन (for पाण्डवम्)]

37 G₅ om 37 — °) K₄ ३ D₁ D₁₋₃ ६-३ ह्यं

(for एवा) B (B₄ missing) न ह्यह स्वामिनि (B₆ 'नु) क्षिप्य, S (G₅ om) न ह्यह (T G₃ ३ तर्हं) स्वयि कौरव्य — °) B (B₄ missing) कौरवेन्द्र महारणे, S (G₅ om) वि (G₁ २ M अ)निक्षिप्ते महारथे — °) B₂ D₂ कृतंय (for कौरव्य) S (G₅ om) कस्मिंश्चित्सं (M₂₋₅ एकस्मिन्सं) प्रयास्यामि — After 37, S (except G₅) ins

586* न पश्यामि रथं क्वचिद्यत्ने गोप्ता भवेदिह ।

शक्त य मन्त्ये राजन्नोसार प्रति पाण्डव ।

[(L 1) G₁ रणे (for रथ) G₁ ३ ३ कश्चिद्, M₁ ३ क्वचिद् (for कं) G₁ M₁ ३ इति (for इह) — (L 2) M₃₋₅ ब्रूहि (for प्रति)]

38 °) D₂ ० हि कार्यं (for विचार्यं) D₂ ० बहुधा (for 'श्रो) — °) D₂ ० बुद्ध्या Ś₁ K₁ वर — °) D₂ ० स्वयं (for श्रेय) G₁ M₁ ३ यस्यात् (for बुद्ध्या) — °) M₃ मा (for माम्)

39 °) D₂ एव (for एतन्) — °) B (B₄ missing) D₂ 1 हि (for तु) D₁ ० बुध्यते (for शु) — °) B₁ ३ D₂ माधव, D₁ मानद, D₂ ० भारत (for मारिय)

40 °) K₄ ३ च पर, D₂ प्रयमं (for परम) G₂ ज्ञानम् (for यत्नम्) — °) D₂ आत्मनो रक्षणे ह्यहं — K₁ om 40^a-42^d — °) K₂ मदनु (for समनु) — After 40, G₁ M₁ ३ read 42^{cd}

41 K₁ om 41 (cf v l 40) Ś₁ K₂₋₄ D₁ ३ G₅ om. (hapl) 41^a-42^b, G₄ om 41-43 — °) D₂ चैव, G₁ ३ ३ M₁ ३ सखे, M₃ ३ संखे (for संख्ये) — °) D₂ 1 वा (for च) D₂ सयोगमर्जुनं प्रति — °) D₂ ३ तद्

ममापि रक्षणं भीमः करिष्यति महाबलः ॥ ४२
 पार्ष्णतश्च ससोदर्यः पार्थिवश्च महाबलाः ।
 द्रौपदेयाश्च मां तात रक्षिष्यन्ति न संशयः ॥ ४३
 कैकया भ्रातरः पञ्च राक्षसश्च घटोत्कचः ।
 विराटो द्रुपदश्चैव शिखण्डी च महारथः ॥ ४४
 धृष्टकेतुश्च बलवान्कुन्तिभोजश्च मारिष ।
 नकुलः सहदेवश्च पाञ्चालाः सृञ्जयास्तथा ।
 एते समाहितास्तात रक्षिष्यन्ति न संशयः ॥ ४५

न द्रोणः सह सैन्येन कृतवर्मा च संयुगे ।
 समासादयितुं शक्तो न च मां धर्ययिष्यति ॥ ४६
 धृष्टद्युम्नश्च समरे द्रोणं क्रुद्धं परंतपः ।
 वारयिष्यति विक्रम्य वेलेव मकरालयम् ॥ ४७
 यत्र स्थास्यति संग्रामे पार्ष्णतः परवीरहा ।
 न द्रोणसैन्यं बलवत्क्रामेत्तत्र कथंचन ॥ ४८
 एष द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् ।
 कवची स शरी खड्गी धन्वी च वरभूषणः ॥ ४९

(for [ए]त्द्) Ks B (B₁ missing) D (D₁ & om)
 स्वय (for द्वय) —^a) B₂ (marg as in text) तव
 (for तत्र). Dn₁ D₂ ३ रोचय (for 'ये)

42 Ś₁ K₂₋₄ D₁ ६ G₈ om 42^{ab} (of v 1 41) K₁
 G₄ om 42 (of v 1 40, 41) —^a) G₅ damaged
 D₇ सा (for स). D₈ ० उत्तिष्ठ (for छात्तिष्ठ) T G₂ M₆
 (sup in as in text) गच्छ त्व समनुजातो — G₁ M₁ 2
 read 42^{ed} after 40 —^a) D₈ करिष्यति न संशय
 — G₁ M₁ 2 ins after 42^{ab} M₃ 4 ६ (sup in)
 after 42

587* पृष्ठत पुरुषव्याघ्र भीमस्त्वानुगमिष्यति ।

[M₂ भीमस (for 'स्तु)]

while after 42, D₈ reads 41^{ab}

43 G₄ om 43 (of v 1 41) —^a) D₇ ३ पार्ष्ण
 तस्तु, M₁ 2 पार्थिवश्च, M₈₋₅ धृष्टद्युम्न (for पार्ष्णतश्च)
 K₄ सहोदर्यं, K₅ D_{4-०} ससौ (for ससो) —^b) S
 (G₄ om) महारथा (for 'बला) K₁ पार्थिवश्च महाबल
 —^c) M₈₋₅ मा (for मा) —^d) D₆ G₈ 4 करिष्यति,
 T तरिष्यति (for रक्षिष्यन्ति) D₈ रक्षयिष्यति न सदाय
 (hypermetrio)

44 K₁ om (hapl) 44-45 D₈ reads 44^{ab} after
 42 —^a) K₅ B₂ D₀₁ D₂ 4 7 ३ कैकया, B₁ ३ ६ Dn₁
 D₂ ६ ० कैकया (for कैकया).

45 K₁ om 45 (of v. 1 44) —^b) D₆ 7 कुन्ती-
 भोजश्च K₅ Dn₁ वीर्यवान्, B (B₁ missing) D₀₁
 D₂ ६ S मातुल, D₁ 7 मारिष —^a) K₈ D₄ पचाला.
 M₈₋₅ पाचालाश्च ससृजया —^c) D₂ ६ ० समस्ता मा,
 G_d सावहितास (for समा)

46 ^b) D₄ [ष]त्र (for च) M₈₋₅ सात्वत (for
 संयुगे). —^c) Ś₁ K₁ ३ 4 D₁ 2 मामासादयितुं K₄
 सको, K₅ B₂ ६ D₀₁ D₈ ६-८ S (except G₅) शक्तो

(for शक्तो) —^a) M₈₋₅ मा (for मा) K₅ B₁ 2 ६
 D₀₁ Dn₁ D₈ ६-८ S धर्ययिष्यति

47 ^a) K₁₋₃ B₂ D₀₁ Dn₁ D₃ S तु (for च) —^b)
 D₅ क्रुद्ध (for क्रुद्ध) Ś₁ K₁ ३ Dn₁ D₁₋₃ T G₂₋₅ परं
 तप, B₈ समंतत (for परंतप) —^c) K₅ Dn₁ T G
 M₁ 2 धारयिष्यति; Dn₂ वारयिष्यते Dn₂ om from
 विक्रम्य up to कथ (in 48^a) M₈₋₅ वेगेन (for विक्रम्य)
 —^d) M₈₋₅ वरुणालय (for मकरालयम्)

48 Dn₂ om. up to कथं (cf. v 1 47) —^c) Ś₁
 K₁₋₃ द्रोणे (K₈ 'णो) न सैन्येन बल; K₅ Dn₁ D₁ ३ 4
 ०-३ द्रोणे न सैन्यं बलवान् (K₅ 'वद्), D₂ द्रोण
 ससैन्यो बलवान्, S न द्रोणस्य बलं तात —^a) Ś₁ K₄ S
 क्रमेत्तत्र (Ś₁ 'तु), K₁₋₃ न क्रमेत्तत्, K₆ आक्रमेत्;
 Dn₁ D₈ नाक्रमेत, D₂ आगच्छेत, D₈ संक्रमेत्तत्, D₇ ३
 क्रामन्न तु (for क्रामेत्तत्र)

49 For the incident, of 1 155 38 —^b) K₅
 विनाशनात् (for हुता) —^c) Ś₁ K₁₋₃ B (B₁ missing)
 D₀₁ सदा, M₈₋₅ स रयी (for स शरी) —^d) K₁₋₄
 B (B₁ missing) D₀₁ D₈ ६ ० G₁ M₁ 2 चर्मी, Dn₁ T
 G₂₋₅ M₈₋₅ वर्मी (for धन्वी) G₁ पर- (for वर-)
 D₂ चर्मावरविभूषण — After 49, S ins

588* एष द्रोण रणे क्रुद्धं वारयेत् स वै प्रभो ।

पाञ्चालः सहित सर्वैः पाण्डवाना च धन्विभि ।

[(L 1) G₂ क्रू (for क्रुद्ध) — (L 2) G₁ M
 पांचाले (for 'ल) G₅ पांचाल सहिता सर्वै (for the
 prior half)]

50 ^a) K₂₋₄ B₁ D₁ 2 T G₁ 2 M विस्त्रव्यो, K₅
 Dn₂ D₆ 7 ३ विश्रव्यं (for 'व्यो) K₄ D₈ सैन्य.
 B₂ (marg as in text) द्वाघमागच्छ सैन्य —^b) K₁ ३
 सभव; D₄ विभ्रम (for सभ्रमम्). —^c) B (B₁ miss

विश्रब्धो गच्छ शैनेय मा कार्पीर्मयि संग्रमम् ।

धृष्टद्युम्नो रणे क्रुद्धो द्रोणमावारयिष्यति ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

८७

संजय उवाच ।

धर्मराजस्य तद्वाक्यं निशम्य शिनिपुंगवः ।

पार्याच्च भस्मान्नाङ्गन्यरित्यागान्महीपतेः ॥ १

अपवादं ह्यात्मनश्च लोकाद्रक्षन्विशेषतः ।

न मां भीत इति वृथुरायान्तं फल्गुनं प्रति ॥ २

निश्चित्य बहुधैवं स सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ।

धर्मराजमिदं वाक्यमत्रवीत्पुरुषर्षभ ॥ ३

कृतां चेन्मन्यसे रक्षां स्वस्ति तेऽस्तु विशां पते ।

अनुयास्यामि वीभत्सुं करिष्ये वचनं तव ॥ ४

न हि मे पाण्डवात्कश्चिन्निपु लोकेषु विद्यते ।

यो वै प्रियतरो राजन्सत्यमेतद्भवीमि ते ॥ ५

तस्याहं पदवीं यास्ये संदेशात्तव मानद ।

G. 7 4295
B 7 112.6
K. 7. 112.7

ing) Dc1 Dn2 T G M1 2 क्रुद्धं (for क्रुद्धो) —^a)
D2 वारयिष्यति T G2 4 स द्रोण वारयिष्यति

Colophon. Ś2 B4 missing — Sub-parcan K1. 2-5
B2 5 Dc1 Dn D1-2 3-3 जयद्रथवध — Adhy name
Ś1 K2-5 B (B4 missing) Dc1 D1.2 3 सात्यकिप्रवेशे,
Dn1 D1 7 8 सात्यकिप्रवेशे युधिष्ठिररक्षाया, G1 M1.2
सात्यक्रियुधिष्ठिरमवादं, Bom ed युधिष्ठिरसात्यकिवाक्य
— Adhy no (figures, words or both) B1 T G1-4
108, Dn2 110, D2 114, D3 7, G5 106,
M 107 — Śloka no Dn1 G. 52

87

☞ This adhy is missing in Ś2 B4 (cf v 1
7 85 33, 86 1)

1 K2 om. (hapl) 1^a-3^b Dn2 om the ref. G5
transp 1^b and 1^d —^b) Dn1 वाक्यं (for निशम्य)
K5 D1 3-3 शनि (for शनि-) —D3 om 1^c-2^b —^c)
K1 D1 पार्यश्च, Dn2 D5 स पार्याद्, D5 पार्यस्य (for
पार्याच्च) K5 B (B4 missing) Dc1 Dn2 D5 7 8 T
G2 4 आदांमन्, D2 G1 2 5 M आशक्य (for आशङ्कन्)
—^d) D2 3 3 परित्यागे (for त्यागान्) K5 B2 5 Dn1
D5 G3 4 M4 महीपते

2 K2 om 2, D4 om. 2^{ab} (for both, cf v 1 1)
—^a) G4 om from ह्यात्मनश्च up to दुर्मद (in 3^b)
D5-8 च (for हि) M2-5 आत्मनश्चापवाद च —^b)
B2 G1 M2-3 लोके, D5-8 लोकान् (for लोकाद्)

Ś1 K (K2 om) Dn D1 2 5-8 पश्यन् (for रक्षन्) D2
लोकवादं विशेषत —^c) Dn2 स, D3 ते (for न)
K4 G1.4 M1 2 मा, G5 वा (for मा) Dc1 Dn2
D1-3 भीतम् (for भीत) Ś1 K1.3 D1.3 वृथाद् (for
वृथुर्) Dn1 न भीत इति मा वृथुर् —^d) K4 5 B2
Dn2 D3 4 अयात्, T G2 8 प्रयात्, G1 M2-5 प्रयात्,
G5 M1 (inf lin) प्रयातं, M1 2 न चातं (for आयात्)
Some MSS फाल्गुन

3 K2 G4 om 3^{ab} (cf v 1 1, 2) —^a) K5
चैव, M2-5 राजन् (for [पुत्र स) D2 निश्चित्यैव बहु-
विधं — After 3^{ab}, S ins

589* नातिव्यक्तमिवाभाव्य धर्मराज महायशा ।

शोकगद्गदया वाचा शोकोपहतचेतन ।

[G4 om. up to शोकगद्गदया (in line 2) — (L 1)
G2 5 इह (for इव)]

—^a) K4 5 B (B4 missing) Dc1 Dn2 D3 5-8 पुरुष
र्षभ, Dn1 भ (for भ) — For 3^{ab}, S subst

590* यथेदानामिति प्यात्वा धर्मराजमथावचीत् ।

4 ^a) K2 D2 5 G5 कृता (for कृतां) D5 7 G5 च
(for चेन्) D2 रक्षा — D2 om (hapl.) 4^c-5^d
—^c) M1.2 अहं (for अतु-) — After 4, G1 M1.2
read 7^{ab}

5 D2 om 5 (cf v 1 4) B2 reads 5^a-7^b on
marg —^c) B1 3 5 D1 4 5 7 8 S मे (for वै) Ś1
K2 D5 7 8 G1 M1 2 प्रियतमो (for तरो)

त्वत्कृते न च मे किञ्चिदकर्तव्यं कथंचन ॥ ६
 यथा हि मे गुरोर्वाक्यं विशिष्टं द्विपदां वर ।
 तथा तवापि वचनं विशिष्टतरमेव मे ॥ ७
 प्रिये हि तव वतेते आतरौ कृष्णपाण्डवौ ।
 तयोः प्रिये स्थितं चैव विद्धि मां राजपुंगव ॥ ८
 तवाज्ञां शिरसा गृह्य पाण्डवार्थमहं प्रभो ।
 भित्त्वेदं दुर्भेदं सैन्यं प्रयास्ये नरसत्तम ॥ ९
 द्रोणानीकं विशाम्येष क्रुद्धो ह्यप इवार्णवम् ।
 तत्र यास्यामि यत्रासौ राजत्राजा जयद्रथः ॥ १०
 यत्र सेनां समाश्रित्य भीतस्तिष्ठति पाण्डवात् ।

गुप्तो रथवरश्रेष्ठैर्द्रौणिकर्णकृपादिभिः ॥ ११
 इतस्त्रियोजनं मन्ये तमध्वानं विशां पते ।
 यत्र तिष्ठति पार्थोऽसौ जयद्रथवधोद्यतः ॥ १२
 त्रियोजनगतस्यापि तस्य यास्याम्यहं पदम् ।
 आसैन्धववधाद्राजन्सुददेनान्तरात्मना ॥ १३
 अनादिष्टस्तु गुरुणा को नु युध्येत मानवः ।
 आदिष्टस्तु त्वया राजन्को न युध्येत मादृशः ।
 अभिजानामि तं देशं यत्र यास्याम्यहं प्रभो ॥ १४
 हुडशक्तिगदाप्रासखड्गचर्मैर्द्वितीमरम् ।
 इष्वस्त्रवरसंवाधं क्षोभयिष्ये वलार्णवम् ॥ १५

6 T G₂₋₅ om 6, Dn₁ om 6^{ab} B₂ reads 6 on marg —^a) M₄ यस्य (for तस्य) —^b) K₈ 4 D₁ मारिप (for मानद) —^c) B₁ 2 D₂ न हि, G₁ M च न (by transp) D₇ 8 न. (for मे)

7 B₂ reads 7^{ab} on marg G₁ M₁ 2 read 7^{ab} after 4 —^c) M₈₋₅ तथा हि वचन तेद्य —^b) K₆ B₂ Dn₂ D₆ M₄ 5 (sup l₁₁) च (for मे)

8 ^a) D₂ 2 0 M₈ 4 प्रियौ —^b) D₂ त्रातरौ (for आतरौ) —^c) Ś₁ प्रिये हित, G₅ प्रियास्थितश्च —^d) M₈₋₅ नृप (for राज-) S सत्तम (for पुगव)

9 ^a) T स्वदाज्ञा, G₈ स्वमाज्ञा, G₄ तदाज्ञा (for तवाज्ञा) D₂ 3 0 T G₂₋₅ [आ]दाय (for गृह्य) —^b) D₄ 5 इति, G₂ 5 महीं (for अहं) D₂ विभो, G₂ इमा (for प्रभो) —^c) T G₂₋₅ भेत्स्यामि (for भित्त्वेद) M₈₋₅ भित्त्वेदा (S₁₀) दुर्भेदां सेना —^d) D₆ T G M₁ 2 राज (for नर) D₄ 5 -पुंगव (D₄ 'वं) (for -सत्तम). M₈₋₅ प्रयास्ये यत्र पाडव

10 ^a) K₆ [ए]व, D₈ [ए]त्त् (for [ए]व) —^c) T G M₁ 2 यामि च; M₈₋₅ गच्छामि (for यास्यामि) —^d) D₃ 0 राजा राजद् (by transp)

11 ^a) M₈₋₅ पाप (for यत्र) T G₂₋₅ M₈₋₅ तमाश्रित्य (for समा) —^b) B (B₄ missing) D₀₁ फाल्गुनात् (for पाण्डवात्) —^c) Dn₁ रथवरै (for 'वर) —^d) Dn₁ D₆ M₈ 4 द्रोण- (for द्रौणि)

12 ^a) K₁₋₄ D₁ फ (K₄ 'फा) ल्गुनार्थमह यास्ये —^b) K₁₋₄ D₁ मही (for विशा) —^c) S वीमत्सुर (for

पार्थोऽसौ) —^d) G₁ M (M₈ also as in text) -वधो रसुक (for 'द्यत)

13 G₆ om 13^{ab} —^a) Ś₁ K₁ 2 त्रियोधन (for 'जन) G₄ -पदस्य (for -गतस्य) K₁ [अ]द्य (for [अ]पि) —^b) D₈ 0 T G₂ तत्र (for तस्य) —^c) M₈₋₅ पथाद् (for -वधाद्) —^d) D₇ सुददेन, M₁ 2 निहितेन (for सुददेन)

14 ^b) D₄ om. (hapl) from मानव up to युध्येत (in 14^d) G₅ माधव (for मानव) — Ś₁ K₁₋₄ om (hapl) 14^{cd} —^c) D₆ T G M₁ 2 च (for तु) B₆ Dn₂ D₁ यथा (for त्वया) —^d) K₅ B (B₄ missing) Dn₂ D₈ G₈₋₅ M₁ 2 नु (for न) —^e) D₈ 0 अतु (for अस्ति) —^f) B₂ पर (for यत्र) S इत पूर्णं त्रि (G₄ 'वं त्रि, M₁ 2 'र्णत्रि) योजनं — After 14, S ins

591* यत्र तिष्ठति राजासौ सैन्धवो बालघातक ।
 सागरप्रतिम सैन्यं गर्जन्तमिव सागरम् ।

15 ^a) K₁ उद्दु, K₄ B₂ 3 5 Dn₂ हल, B₁ G₈ 4 हुल, D₀₁ Dn₁ शूल, D₁ हत, D₂ इद, D₈ 0 खड्ग, D₄ 1 8 बहु, D₅ शक्ति, T G₁ 2 M हुल, G₅ शुभ- (for हुड-) D₆ -चर्म- (for -शक्ति) S रथ (for -गदा) K₄ D₈ -पाश- (for -प्रास) —^b) K₅ B (B₄ missing) D₀₁ Dn D₂₋₄ 0-3 -च (D₆ -चर्म, S गदा (for -खड्ग) K₅ B (B₄ missing) D₀₁ Dn D₂ 4 7 8 G₁ M₈₋₅ -खड्गर्दि-, D₈ 0 -शक्त्युष्टि, D₅ -तोमर; T G₂₋₅ -शक्त्युष्टि-; M₁ 2 -शक्त्युष्टि- (for -चर्मर्दि) K₅ B₈ Dn D₄ -तोमरै, D₅ -पट्टिं (for -तोमरम्) —^c) S इष्वाल- (for इष्वस्त्र) Ś₁ K₁₋₄

यदेतत्कुञ्जरानीकं साहस्रमनुपश्यसि ।
 कुलमञ्जनकं नाम यत्रैते वीर्यशालिनः ॥ १६
 आस्थिता बहुभिर्मल्लैर्च्छैर्युद्धशौण्डैः प्रहारिभिः ।
 नागा मेघनिभा राजन्धरन्त इव तोयदाः ॥ १७
 नैते जातु निवर्तन्त्येपिता हस्तिसादिभिः ।
 अन्यत्र हि वधादेपां नास्ति राजन्पराजयः ॥ १८
 अथ यात्रथिनो राजन्मन्तादनुपश्यसि ।
 एते रुक्मरथा नाम राजपुत्रा महारथाः ॥ १९
 रथेष्वस्त्रेषु निपुणा नागेषु च विशां पते ।
 घनुर्वेदे गताः पारं सुष्टियुद्धे च कोविदाः ॥ २०

गदायुद्धविशेषज्ञा नियुद्धकुशलास्तथा ।
 खड्गप्रहरणे युक्ताः संपाते चासिचर्मणोः ॥ २१
 शूराश्च कृतविद्याश्च स्पर्धन्ते च परस्परम् ।
 नित्यं च समरे राजन्विजिगीषन्ति मानवान् ॥ २२
 कर्णेन विजिता राजन्दुःशासनमनुव्रताः ।
 एतांस्तु वासुदेवोऽपि रथोदारान्प्रशंसति ॥ २३
 सततं प्रियकामाश्च कर्णस्यैते वशे स्थिताः ।
 तस्यैव वचनाद्राजन्निवृत्ताः श्वेतवाहनात् ॥ २४
 ते न क्षता न च श्रान्ता दृढावरणकार्मुकाः ।
 मदर्थं विष्टिता नूनं धार्तराष्ट्रस्य शासनात् ॥ २५

C 7 4316
 B. 7 112. 26
 K 7 112. 27

नर (for चर) —^d) D₂ c महाबलं (for यलार्णवम्)
 S (except Ms-) क्षोभयित्वा प्रजान्पहं

16 ^b) B₁ s s Dn₁ D₂ s c S सहस्रम् D₃ अनुप
 श्यसि —^c) Dn₂ D₂ s Cv भाजनक (for अज्ञ^a) Ś₁
 K₁ s D₁ कुलमञ्जनकं नाम —^d) S मत्ता हेमवता
 स्तृता

17 ^b) Dn₁ D₂ युद्धशौण्डा (for 'शौण्डै'). K₅ Dn₁
 D₂ प्रहारिण, M₂-s महात्मभि (for प्रहारिभि) —^c) K₄
 D₁ om (hapl) 17^a-18^b —^c) Ś₁ K (K₄ om) Dn
 D₂-s G₂ s नाना (for नागा) S नग- (for मेघ)
 K₁ B₃(marg) निभाकरा, D₂ अतीकाशा, T G₂-s
 निभाश्रैव (for 'निभा राजन्) —^d) D₂ पर्यता (for
 तोयदा)

18 K₁ D₁ om. 18^{ab} (cf v 1 17) —^a) M₂
 s (sup ltn) निवर्तते (for 'वर्तन्) —^b) Ś₁ K₁-s
 Dn₂ D₂ s c प्रेरिता, D₇ s प्रेव्ये(D₇ 'चे)ता (for प्रे
 पिता) —^c) G₁ M₂-s तेषा (for एषा) —^d) Ś₁
 K Dn₁ D₂-s c परिक्षय (for पराजय)

19 ^a) D₂ अज्ञेयान्, D₇ s अज्ञेयान् (for अय यान्)
 M₂-s रथेवान् (for राजन्) —^c) D₂ reads 19^b on
 marg —^b) Ś₁ K₁ D₂ c महस्त्रान्, K₁-s s Dn₁ D₁
 s s साहस्त्रान्; Dn₂ M₂-s सहस्रम्, D₂ समस्त्रान्
 (for समन्ताद्) —^d) Ś₁ K₁-s G₂ M₂-s महाबला,
 'यथा (for 'रथा)

G₁ M₂-s [अ]शेषु; D₂ c
).

'वेदे) —^d) D₂ गदा (for सुष्टि) B₃ युद्धेयु (for
 युद्धे च)

21 ^a) D₂ शक्ति (for गदा) D₅ युद्धे (for
 युद्ध) —^b) K₁ तदा (for तथा) —^c) Ś₁ प्रहरणा,
 D₁ s G₂ 'रणैर् (for 'रणे) —^d) K₅ Dn₁ निपाते
 (for संपाते) K₄ M₂ चर्मणो, D₂ कर्मणि (for
 चर्मणे)

22 K₄ om 22^a-23^b —^c) K₅ Dn₂ D₂ s s 7 s
 M₂-s हि (for च) —^c) K₅ om (hapl) 22^a-23^a —^d)
 Dn₁ विजिगीषन्ति हि, D₁ 'पंतीह (both hypermetric)
 (for 'पन्ति) B₂ s D₂ मानुपान् (for मानवान्) T
 G M₁ s जिगीषतो रणे स्थिता (M₁ s रणप्रिया)

23 K₁ om. 23^{ab}, K₅ om 23^a (for both, cf v 1
 22) G₁ om (hapl) 23^a-24^b —^a) Dn D₁ s s
 7 s T G₂ विहिता (for विजिता) —^c) S (G₁ om.)
 एतानेर रथोदारान्वासुदेव प्रशंसति

24 G₁ om 24^{ab} (cf. v 1 23) —^a) B₁-s D₂
 S (G₁ om) हि (for च) —^b) Dn₂ अपि (for एते)
 K₄ व्यवस्थिता (for वशे स्थिता) —^c) D₆ तस्यैते
 (for तस्यैव) Cv as in text —^d) T G₂ निवृत्ताच्,
 G₁ M₁ s नृवृत्ता (sio) (for निवृत्ता) Cv as in text

25 D₁ om (hapl) 25 Dn₁ om 25^{ab} —^a)
 B₂ D₁ क्षांता, D₂ रथेते; D₃ क्षांता, D₅ क्राता; D₇ s
 कृत्ता (D₅ 'ता); G₁ damaged (for क्षता) K₁-
 च न (by transp) —^b) G₆ दृढवारणकार्मुका C
 olites भावरण. —^c) K₅ B (B₄ missing) D (exce
 . D₄ om) M₂-s मदर्थे (for मदर्थ). Ś₁ K

एतान्प्रमथ्य संग्रामे प्रियार्थं तव कौरव ।
 प्रयास्यामि ततः पश्चात्पदवीं सव्यसाचिनः ॥ २६
 यांस्त्वेतानपरात्राजन्नागान्सप्तशतानि च ।
 प्रेक्षसे वर्मसंखन्नाङ्किरातैः समधिष्ठितान् ॥ २७
 किरातराजो यान्प्रादाद्गृहीतः सव्यसाचिना ।
 खलंकृतांस्तथा प्रेष्यानिच्छञ्जीवितमात्मनः ॥ २८
 आसन्नेते पुरा राजंस्त्व कर्मकरा दृढम् ।
 त्वामेवाद्य युयुत्सन्ते पश्य कालस्य पर्ययम् ॥ २९
 तेषामेते महामात्राः किराता युद्धदुर्मदाः ।

हस्तिशिक्षाविदश्चैव सर्वे चैवाभियोनयः ॥ ३०
 एते विनिर्जिताः सर्वे संग्रामे सव्यसाचिना ।
 मदर्थमद्य संयत्ता दुर्योधनवशानुगाः ॥ ३१
 एतान्मिच्छा शरै राजन्किरातान्युद्धदुर्मदान् ।
 सैन्धवस्य वधे युक्तमनुयास्यामि पाण्डवम् ॥ ३२
 ये त्वेते सुमहानागा अञ्जनस्य कुलोद्भवाः ।
 कर्कशाश्च विनीताश्च प्रभिन्नकरदामुखाः ॥ ३३
 जाम्बूनद्रमयैः सर्वैर्वर्मभिः सुविभूषिताः ।
 लब्धलक्ष्या रणे राजन्नैरावणसमा युधि ॥ ३४

वेष्टिता, Ks Bz s D (D: om) Gz धिष्ठिता, Bz
 निश्चिता, Ms-s विहिता (for विष्टिता)

26 ^a) Ks तान्वै; Gz एतत् (for एतान्) —^b)
 Ds: 4 प्रियार्थं Gz Mz 2 भारत, Ms 4 पाण्डव (for
 कौरव) —^c) Kz 2 पश्यन् (for पश्चात्) —^d) Gz
 समीपं (for पदवीं)

27 D: om (hapl) 27^a-28^b Gs om (hapl)
 27-28 —^a) Ks एतास्तु (for यास्त्वेतान्) Dz
 transp राजन् and नागान् K B (Bz missing) Do:1
 Dn:1 Ds 0 शतानि ह, Dn:2 Ds 4.5 7 8 *निमान्, Ms-s
 *नपि (for *नि च) —^c) D: om 27^c-28^b D: om.
 27^c-28^d —^e) A few MSS प्रेक्ष्यसे Ks संछिन्नान्
 (for -संछं) —^d) Bz (marg as in text) सह सवृ
 तान्, Mz 2 समधिष्ठितान् (for *धिष्ठितान्)

28 D: 4 om 28^{ab}, D: Gs om 28 (for all, cf
 v 1 27) —^b) B (Bz missing) Do:1 विजित (for
 गृहीत) Ś: K Dn Ds 0 3 द्विरदान्सव्यसाचिन (Ks
 Ds 0 0 *ने) —^c) Bz Do:1 अलकृताश्, S (Gs om)
 अ (Gs 4 स्व) लकृत्य (for स्वलकृताश्) B Do:1 Dn:2 S
 (Gs om) तदा (for तथा) Dn:1 Ds प्रेक्ष्यान्; T Gs
 प्रेष्या (for प्रेष्यान्). —^d) T Gs निजं (for हृच्छन्)

29 ^a) Ms-s चैते (for एते). Ś: Kz 1-4 तदा (for
 पुरा). Ks आसन्नेते महाराज; Gs प्राकाधस्त्रैयानाम्राजंस्
 (slo) —^b) Ś: Kz 1-4 D:1 कृतो (for *करा). —^c)
 Ś: Ds युयुत्सन्तः (for *सन्ते) Ms-s ते त्वा प्रतियुयुत्सन्ते.
 —^d) T Gs 4 पर्यय

30 ^a) Ks Dn D: 4 5 एषाम्, D: 3 एवम् (for
 तेषाम्) T G Mz 2 महावीर्या, Cd *मात्रा (as in

text) —^a) Dn:2 repeats 30^c-32^d after 35 —^e)
 D: S हस्तिशिक्षाव (Gz 3 *क्षाप, Ms 3 *क्षा प) दामुशाश्.
 —^d) Kz D: सर्वे (for सर्वे) Ś: Kz 3 4 D:1 दे (Ś:
 दे) वाभिः, Kz देवाभिः, D: वाजित, D: 3 चैवादि;
 Mz 2 चैवादि (for चैवाभि) Dn:1 -जातय (for -योनय)
 Bz 2 (marg as in text) सर्वे चैवाहितामय; Gz Ms-s
 *वाश्म (Mz *श्म) योधिन Cd cites आहितामय

31 For the repetition in Dn:2, cf v 1 30
 —^a) T Gs 4 च (for वि-) Ś: Kz 1-4 D:1 चैत्र; Dn:2
 (first time) संख्ये (for सर्वे) —^b) Gz Mz 2 किराता
 (for संग्रामे) —^c) D: यदर्थं, Ms-s स्वदर्थम् (for
 मदं) D: पश्य, Ds 6 अद्य (for अद्य) Kz सं
 युक्ता, Dn:2 (second time) संपन्ना, Ds अरतो (for
 संयत्ता) T G Mz 2 म (Gz Mz 2 स्व) दर्थं सुघता यत्ता.
 —^d) D: S सुयोधनवशे (Ms-s *मते) स्थिता

32 For the repetition in Dn:2, cf v 1 30
 —^a) Bz विद्धा, Dn:2 (both times) D: 1 5 7 8 T
 Gz 1-4 हत्वा, D: Ms-s जित्वा, Mz 2 छित्वा (for
 भित्वा) Do:1 T Gs 4 शनै, D: रणे (for शरै) Gs
 एवानि पदशते राजन् —^b) D: काश्मीरान् (for किरा
 तान्) —^c) Ś: K Dn:1 n:2 (both times) D: 1 5
 7. 8 यत्तम् (for युक्तम्) —^d) Ś: पश्यामि (for
 -यास्यामि).

33 ^a) T G Mz 2 एते हि (for ये स्तेते). —^b)
 Ms-s सुमतीक (for अञ्जनस्य) Ś: Kz 1-3 अर्जुनस्य कुलो
 द्वाहा. —^c) Gz विभिन्नाश् (for विनीताश्).

34 Kz repeats 34^{ab} (without var) after 35.
 —^a) Ś: Kz 1-4 Bz (marg) Do:1 D: 1 5 6 Ms-s निमै,
 Bz (orig) चित्तै. (for -मयै). Kz 1-2, 5 Do:1 Ds 6 Ms-s

उत्तरान्पर्वतादेते तीक्ष्णैर्दस्युभिर्गाथिताः ।

कर्कशैः प्रवरैर्योधैः काष्ण्यासतनुच्छदैः ॥ ३५

सन्ति गोयोनयश्चात्र सन्ति वानरयोनयः ।

अनेकयोनयश्चान्ये तथा मानुषयोनयः ॥ ३६

अनीरुमसतामेतद्धूमवर्णमुदीर्यते ।

म्लेच्छानां पापऋषा हिमवदुर्गवासिनाम् ॥ ३७

एतदुर्योधनो लब्ध्वा ममग्रं नागमण्डलम् ।

कृपं च सौमदत्तिं च द्रोणं च रथिनां वग्म् ॥ ३८

सिन्धुराजं तथा ऋणमवमन्यत पाण्डवान् ।

कृतार्थमथ चात्मानं मन्यते कालचोदितः ॥ ३९

ते च सर्वेऽनुसंप्राप्ता मम नाराचगोचरम् ।

न विमोक्ष्यन्ति कौन्तेय यद्यपि स्युर्मनोजवाः ॥ ४०

तेन संभाविता नित्यं परवीर्योपजीविना ।

विनाशमुपयास्यन्ति मच्छरौघनिपीडिताः ॥ ४१

ये त्वेते रथिनो राजन्हृश्यन्ते काञ्चनध्वजाः ।

एते दुर्वारणा नाम काम्वोजा यदि ते श्रुताः ॥ ४२

मर्वे, T G M₁ २ एते (for नर्वैर्) —^b) T G M₁ २
मूर्षणे (for वर्मणि) S ममल्लङ्घना (for सुविमूर्षिता)
—^c) All MSS (except Ś₁ D₁, Ś₂: B₁ missing) लक्षा
(for लक्ष्या) —^d) D₂ ऐयवेमव् (sic), S (except
G-) ऐरायत (for 'वण)

35 For the repeat on in K₂ Dn₂, cf. v l 34
and 30 respectively —^a) Ś₁ उत्तर, K₁₋₃ उत्तरा
(for उत्तरान्) —^b) K₁ Dn₁ भीमैर्, Cd तीक्ष्णैर्
(as in text) K₄ आस्थिता (for गाथिता) — For
35^{ab}, S (except M₂-) subst

592* आस्थिता दस्युभिर्द्रीक्ष्यं शूरन्तमपार्वतैः ।

[G₁ - वरि (for वा)]

—^c) D₂ तस्कर- (for कर्कशैः) G₁ M₁ योधै —^d)
T G₁₋₃ M₁ कान्यायम, G₁ कान्यायुध, G₅ कान्यायन-
(for काष्ण्यायम) D₁ परि, T G₃ ६ धनु- (for
वनु-)

36 ^a) Ś₁ चव, Dn₂ चान्य (for चात्र) M₂-
भ्रक्षणोयोनय सति छ Cd योमायोनयो (sic) भूमि
जन्मान । छ —^b) D₂ T G₂- M₂-5 वारण (for
वानर) —^c) S मक्षिका (for अनेक) K₂ चात्र
(for चान्ये) —^d) T G₂- वानर, G₁ M₁ ३ वारण
(for मानुष)

37 ^a) Ś₁ K D (except D₃ ६) अनीक ममवेताना
—^b) B (B₁ missing) D₃ भृश (for धूम) G₄
वस्त्रम् (for -वर्णम्) K₁ D₁ ३ उदीक्ष्यते (for यंते)
—^c) D₂ -योनीना, D₁ T G₂-5 कर्माणा (for कर्षणा)
—^d) G₁ भीमवद् (for हिम) T G₂-5 गामिनां (for
१ ६ M₂- हिमदुर्गनिवासिनां

K₅ B (B₁ missing) D (except Dn₂ D₁) रा (D₅ ग)
ज (for नाग) —^c) D₁ - सौमदत्त (for सौमदत्तिं)
—^d) Ś₁ K₂ द्रोणि (for द्रोणं)

39 ^a) Dn₁ अयो (for तथा) Dn₁ D₁ १ ३ वर्णम्
(for वर्णम्) —^b) K₂ D₁ ६ अयामन्यत, Dc₁ अव-
मन्य च, D₃ 'मन्येत (for 'मन्यत) Ś₁ K₁ ३ मंडल
(for पाण्डवान्) — For 38^c-39^b, S subst.

593* भीष्म द्रोण कृप वर्णमावन्त्यावय संन्धवम् ।

द्रोणं च सौमदत्तिं च पाण्डवानतिमन्यते ।

[(L 1) G₂-5 M₁ २ भीष्म- (for भीष्म) — (L 2)
T G मोन्दत्ति (for मौन) G₂ अवमन्यते]

—^c) D₂ - ३ इव (for अय) Dn₁ G₁ M₁ २ वा (for
च) K₄ कृतार्थमिदमात्मान —^d) K₅ D₂-३ -चोदित
(for -चोदित)

40 ^a) B₁ ३ Dc₁ Dn₂ D₁ G₁ १ ६ M₁ ते तु, D₂
एते (for ते च) K₅ D₅ [s]त्र, B (B₁ missing)
Dc₁ Dn₂ [s]द्य, Dn₁ D₁ ३ T G₂-१ तु, D₂ च (for
स्तु) D₁ वश (for स्तुस) D₁ ६ ते सर्वे समनुप्राप्ता
—^b) K₅ गोचरे — G₁ M₁ २ repeat 40^{ab} after 41
—^c) K₅ च मोक्ष्यन्ति, Dn₁ D₂-३ विमोक्षति, T G₁
(both times) २-६ M₁ २ (last two both times) भवि
त्यति (for विमोक्ष्यन्ति) K₂ D₂ M₂-६ कौरव्य, D₃
६ ३ कौन्तेय, G₁ (second time) संप्राप्ता (for कौन्तेय)
—^d) D₁ युगपद् (for यद्यपि) G₁ M₁ २ (all second
time) हुताशमिव पक्षिण

41 For the repetition in G₁ M₁ २, cf. v l 40
—^a) D₂ मतापिता (for संभाविता) — D₁ om
41^c-42^b —^c) Dn₁ अणु-, D₂ अणु, M₅ एते (for
उप) —^d) Dn₁ शरौघेन (for मच्छरौघ-) D₂ मच्छ-
रौघेण पीडिता, T G₃ हुताशमिव पक्षिण

^a) D₂ ये ते हि, T G₃ ३ यया (T 'दा) ते

शूराश्च कृतविद्याश्च धनुर्वेदे च निष्ठिताः ।
 संहताश्च भृशं ह्येते अन्योन्यस्य हितैपिणः ॥ ४३
 अक्षौहिण्यश्च संरन्धा धार्तराष्ट्रस्य भारत ।
 यत्ता मदर्थं तिष्ठन्ति कुरुवीराभिरक्षिताः ॥ ४४
 अग्रमत्ता महाराज मामेव प्रत्युपस्थिताः ।
 तांस्त्वहं प्रमथिष्यामि तृणानीव हुताशनः ॥ ४५
 तस्मात्सर्वानुपासद्गान्सर्वोपकरणानि च ।
 रथे कुर्वन्तु मे राजन्यथावद्रथकल्पकाः ॥ ४६
 अस्मिंस्तु खलु संग्रामे ग्राह्यं विविधमायुधम् ।

यथोपदिष्टमाचार्यैः कार्यः पञ्चगुणो रथः ॥ ४७
 काम्बोजैर्हि समेष्यामि कुद्द्वैराशीविपोपमैः ।
 नानाशस्त्रसमावापैर्विविधायुधयोधिभिः ॥ ४८
 किरातैश्च समेष्यामि विपकल्पैः प्रहारिभिः ।
 लालितैः सततं राज्ञा दुर्योधनहितैपिभिः ॥ ४९
 शकैश्चापि समेष्यामि शक्रतुल्यपराक्रमैः ।
 अग्निकल्पैर्दुराधर्षैः प्रदीप्तैरिव पावकैः ॥ ५०
 तथान्यैर्विविधैर्योधैः कालकल्पैर्दुरासदैः ।
 समेष्यामि रणे राजन्वहुर्मिथुद्दुर्मदैः ॥ ५१

G₂ ५ य पृते (for ये ह्वेते) —^b) Ś₁ कनक (for काञ्चन) —^c) Ś₁ K Dn₁ D₁ 4. 5 7 8 दुर्वारयो (for 'रणा) —^d) Ś₁ K₄ कामोजा

43 ^b) S प्रतिष्ठिता (for च नि°) —^c) D₂ सह-
 ताश्, D₀ सन्त्, D₇ 8 T G₈ 4 संहि°, G₁ M सहि°,
 G₂ ५ संग° (for सह°) K₁₋₃ ये ते (for ह्येते) —^d)
 K₅ परस्पर°, G₄ M₃₋₅ अन्योन्यस्य (for अन्यो°)

44 ^a) D₅ T G₁ 2 M₁₋₄ अक्षौहिण्यश्च Ś₁ K₁₋₄
 सप्राप्ता, M₈₋₅ सयत्ता (for सरन्धा) —^b) T G₂₋₅
 धर्मराजाश्च (sic) (for धार्तराष्ट्रस्य) S भागश्च (for
 भारत) —^c) K₄ तथा, D₂ यदा, D₇ यथा (for
 यत्ता) Ś₁ K Dn₁ D₁₋₃ ५ ० मदर्थं

45 M₈ 4 om 45-46 —^b) G₁ M₁ 2 प्रत्यवस्थिता
 —^c) D₇ 8 अहं, G₁ M₁ 2 चाहं (for र्वहं) S (M₈ 4
 om, G₅ sup lin) प्रतिघ (G₅ °व) क्ष्यामि (for प्रम
 थिष्यामि) —^d) G₁ M₁ 2 तृणानिव, G₅ °नि च (for
 °नीव)

46 M₈ 4 om 46 (of v 1 45) —^c) K₁₋₄
 अद्य (for रथे) —^d) Ś₁ K D (except D₀ D₁) उप
 (for रथ-) K₄ 5 Dn₁ D₂ 4 5 7 8 कल्पितान्, D₀
 कल्पिता. (for कल्पका)

47 K₄ om 47^a-48^b —^a) B₁ 5 तस्मिंस् (for क्ष°)
 Ś₁ K (K₄ om) D (except D₀ D₂) अ (K₅ D₈ ०-8
 त) अस्मिंस्तु विल समर्द्धे —^c) D₂ यथोपपन्नम् (for °दिष्टम्)
 —After 47^{ab}, D₂ reads 50^a-51^a for the first time,
 repeating the same in proper place —^d) K₁ D₂
 कार्यं पञ्चगुणा रथा, D₄ कार्यं पञ्चरथो गुण, G₁ M कार्यं
 (M₁ 2 ५ °यं.) पञ्चगुणं रथे Cd oites पञ्चगुणो (as in
 text)

48 K₄ om 48^{ab} (cf v 1 47) —^a) Ś₁ D₁
 कामोजैर् —^b) Ś₁ K (K₄ om) D (except D₀ D₂)
 तीक्ष्णैर् (for कुद्द्वैर्) M₈ शक्रतुल्यपराक्रमै —M₈ 4
 om (hapl) 48^b-50^a D₂ om (hapl) 48^c-50^b
 —^c) K₁₋₃ B (B₄ missing) D₀ D_n D₁ 4 8 G₅
 -समावाचैर्, D₈ °कीर्णैर् (for °वापैर्) —^d) S (except
 G₁, M₈ 4 om) विविधातर (for °घायुध) T G₂₋₅
 भेदिभिः, M₅ वादिभि (for °योधिभि)

49 D₂ M₈ 4 om. 49 (cf v 1 48) —^b) K₄ om
 (hapl) from विपकल्पै up to समेष्यामि (in 51^c)
 —^c) T G₂ 4 M₅ विपकल्प- (for °कल्पै) —^c) Dn₂
 लालितैः; T G₂₋₅ पादातैः, G₁ M₁ 2 ५ पुच्छिदै (for
 लालितै) D₈ S (except G₅, M₈ 4 om) राजन् (for
 राज्ञा)

50 D₂ om 50^{ab}, M₈ 4 om 50^a (for both, cf.
 v 1 48) K₄ om 50 (cf. v 1 49) —^a) T G₈ 4
 गमिष्यामि (for समे°) —^b) S (except M₈ 4) बलै
 सह (for पराक्रमै) —In D₄, the portion of the
 text from 50^a up to 96 7^c is lost on missing folios.
 D₂ reads 50^a-51^a for the first time after 47^{ab}

51 For the repetition in D₂, of v 1 50 D₄
 missing (cf v 1 50) K₄ om up to समेष्यामि (cf.
 v 1 49) —^a) T G₂₋₅ काले, G₁ M₈ 4 योधै (for
 योधै) D₂ (first time) अन्येषामपि योधानां —^b)
 D₂ वीर (for काल-) —D₈ ० om (hapl) 51^{cd}
 —After 51, S ins

594* त्रियोजनगतस्याहं पदवीं सन्धसाधिन ।
 यास्यामि रथिनां श्रेष्ठ प्रवर च घनुष्मताम् ।
 सूर्योदयगतस्याह पाण्डवस्य गतिं चरन् ।
 अपरण गते सूर्ये गमिष्यामि न सशय ।

तस्माद्दे वाजिनो मुख्या विश्रान्ताः शुभलक्षणाः ।
 उपावृत्ताश्च पीताश्च पुनर्युज्यन्तु मे रथे ॥ ५२
 तस्य सर्वानुपासद्धान्सर्पोपकरणानि च ।
 रथे प्रास्थायपयद्राजा शस्त्राणि विविधानि च ॥ ५३
 ततस्तान्सर्वतो मुक्त्वा सदश्वान्श्चतुरो जनाः ।
 रसवत्पाययामासुः पानं मदसमीरणम् ॥ ५४
 पीतोपवृत्तान्स्वातांश्च जश्वान्नान्ममलंकृतान् ।
 विनीतशल्यांस्तुरगांश्चतुरो हेममालिनः ॥ ५५

तान्यत्ताद्युक्मवर्णाभान्विनीताञ्शीघ्रगामिनः ।
 संहृष्टमनसोऽन्यप्राण्विधिवत्कल्पिते रथे ॥ ५६
 महाध्वजेन मिहेन हेमकेसरमालिना ।
 संवृते केतनेहैर्मैर्मणिविद्रुमचित्रितैः ।
 पाण्डुराभ्रप्रकाशाभिः पताकाभिरलंकृते ॥ ५७
 हेमदण्डोच्छ्रितच्छत्रे बहुशस्त्रपरिच्छदे ।
 योजयामास विधिवद्देमभाण्डविभूषितान् ॥ ५८
 दारुकस्यानुजो भ्राता स्रतस्तस्य प्रियः सखा ।

C 7 4350
 B 7 112 63
 K. 7 112 63

[(L 2) G1 M1 s s श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ)]

52 D1 missing (cf v 1 50) —^a) B. अस्मान्
 S मे (for च) D2 युक्ता, D3 युक्ता, T G M1 s
 मुक्त्वा, M1 s s (sup lin) मुक्त्वा, M2 मुक्त्वा (for
 मुख्या) —^b) Dn2 D2 विद्युता, D3 दाता वै (for
 विश्रान्ता) T G2-3 अथाक्षैव विचक्षणान्, G1 M1 (sup
 lin ns in text) विश्रान्ताश्चुभलक्षणान्, M1 s 'ताश्च विच
 क्षणान् —^c) Ś1 मुख्याश्च, D1 s पीताश्च (for पीताश्च)
 S (except M2-3) उपावृत्ताश्च पीताश्च Cd cite: उपावृत्ता
 and पीताश्च —^d) D. युज्यन्तु, D1 युज्यन्तु, T G2 s
 युज्यन्तु, G2 युज्यन्तु, Cd युज्यन्तु (as in text) K1 D1
 रथे (for रथे) Dn2 D2 s s युज्यन्तु (D2 'जं) वा मे रथे
 युना

53 D1 missing (cf v 1 50) Before 53, B2 s
 Dn2 D1 s s S ins सजय —^c) Dn2 रथं (for
 रथे) K1 Dn2 D2 s s M2 प्रस्थापयद्, K5 B1 s D1 s
 T G M1-3 चान्या, B2 s Dc1 Dn1 [s] वस्थापय (Dn1
 'चे)द्, D. s चान्या (for प्रास्था) B2 चापि, D2 s
 राजन् (for राजा) —^d) D2 शस्त्राणि (for शस्त्राणि)
 Dn1 मत्यकेरप्रवेत्तम्

54 D1 missing (cf v 1 50) —^a) Ś1 K1 s s
 च (for तान्) Dn1 सदमा (for सर्वतो) Ś1 K1-s G2
 मुक्त्वा, K1 Dc1 Dn2 D1-2 s s युक्त्वा, B3 युक्त्वा
 (for मुक्त्वा) —^b) D1 s चतुरा (for 'रो) —^c)
 M1 s पातयामासु —^d) D3 s समीरण, D2 'रित
 (for 'रणम्) S पानं परमहर्षण

55 D1 missing (cf v 1 50) —^a) D2 पीत्वो-
 , D3 पीत्वोद् (for पीतोप) D2 तान्जातान्,
 श्र) —^b) D2 मदश्वान्, G2
 s विनीतकल्यास्,

शल्यास् (hypermetric)

56 D1 missing (cf v 1 50) —^a) K4 s B2
 Dn D1 s s T G2-s युक्त्वा, B1 s Dc1 D2 s तदा,
 B2 तथा, D1 s युक्त्वा (for यत्तान्) K5 D3 हेम,
 B1 s (marg as in text) कल्प्य, B2 D3 s G1 M रूप्य,
 Dc1 कल्प्य, D2 रौप्य, D1 s रत्न, T G2-s रूप्य
 (for रत्नम्) K2 शालमान्, T G2-4 संपन्नान् (for
 वर्णमान) —^b) M2-s विहितान् (for विनीतान्) D2
 दीर्घं, M2 प्रथ्य (for शीघ्रं) G1 M1 s चा (G1 या)-
 दिन (for गामिनः) —^c) D3 G2 व्याघ्रान् (sic),
 M2 [s] व्ययान् (for सव्यग्रान्). —^d) B1 विविधैः (for
 विधिवत्) Ś1 K B2 D (except Dc1, D1 missing)
 G2 कल्पि (D2 'धि)तान (for कल्पिते)

57 D1 missing (cf v 1 50) —^a) T G M1 s
 युक्ते, M1-s हेम (for महा) —^b) D1 s रथे (for
 हेम-) K4 B1 Dc1 D3 केसर (K4 'रि) (for -केसर)
 —^c) D5 om 57^{del} —^d) Ś1 K D1 s s वृते (K1 'चे)-
 न (for संवृते) Ś1 B2 (marg) s Dn G2 s केतकेर,
 K4 s D2 s s केतुकेर (for केतनेर) —^e) K4 महा
 (for मणि) B2 विद्युत (for विद्रुम-) Dm भूषिते,
 T G2-4 चिह्निते (for चित्रिते) —^f) K4 S (except
 G2 s) पाठरात्र (for पाण्डु) B1 प्रकाशैश्च, M2-s
 मकाशाभि (for प्रका) —^g) Ś1 K1-s Dn1 D1 s s
 अलंकृतं (for 'कृते)

58 D1 missing (cf v 1 50) —^a) Ś1 K1-s
 Dn1 D1 उडोच्छ्रितं, D2 उडान्विते, T G3 s उडोद्धत,
 G2 उडुत (for उच्छ्रित) Ś1 K Dn1 D1 s s उडु
 (for उडुधे) —^b) D2 रत्न (for शस्त्र) Ś1 K
 Dn D1 s s परिच्छद, D2 उडुतं (for उडुधे) —^c)
 Ś1 K2 s D1 s s उडु, K1 कुंड (for आण्ड) Ś
 K Dm D1 s s विभूषितं (for 'पितान्)

न्यवेदयद्रथं युक्तं वासवस्येव मातलिः ॥ ५९

ततः स्नातः शुचिर्भूत्वा कृतकौतुकमङ्गलः ।

स्नातकानां सहस्रस्य स्वर्णनिष्कानिदापयत् ।

आशीर्वादैः परिष्पक्तः सात्यकिः श्रीमतां वरः ॥ ६०

ततः स मधुपर्कहर्षः पीत्वा कैलावतं मधु ।

लोहिताक्षो वभौ तत्र मदविह्वललोचनः ॥ ६१

आलभ्य वीरकांस्यं च हर्षेण महतान्वितः ।

59 D₁ missing (of v 1 50) —^δ K₆ D₁ 8 ततस् (for सूतस्) D₂ T G₁ सदा, G₃ तदा (for सखा) —[°] T G₁ 8 4 M₁ 2 न्यवेदयत तं युक्तं (G₁ M₁ 2 युक्तं त), G₅ 'यत्तं युक्तं वा

60 D₁ missing (of v 1 50) —^δ T G₂ मंगल —[°] S सहस्राणा (for 'स्रस्य) —^d G₁ M₂ प्रति (for स्वर्णं) S₁ K₅ D₅ 7 8 अवाचयत्, K₁₋₃ प्रदापयत्, B D₀₁ D_n D₈ ० अथो ददौ, M₂ अपादयत्; M₈₋₅ प्रदाय च (for अदापयत्) K₄ D₂ स्वर्णनिष्कानि दापयेत् (D₂ 'न्ययो ददौ), T G₂₋₅ M₁ प्रति निष्कापयदाप (G₅ 'प्यपाद, M₁ 'न्यदाप)यत् —T G₂₋₅ om 60er, G₁ M₁ 2 read it after 62 —[°] B₂ D_n 8 D₅ 8 आशिर्वादे.

61 D₁ missing (of v 1 50) —[°] S मधु पर्काम (G₁ M 'भं) —^δ B₁₋₃ D₀₁ D_n 1 S Cdp कैरात (T G₃ 4 'ति)कं, B₂ (marg) 5 D_n 2 कैलातकं, D₂ कैलावतं, D₈ ० केवलकं, D₁ 8 स्वैलावतं, C_d कैला नकं; (by corr) किराताहतं (for कैलावत) —[°] K₁₋₃ ददौ (for वभौ) —^d D₁ विकल, M₈₋₅ रक्तात (for विह्वल)

62 D₁ missing (of v 1 50) —[°] M₁ 2 आरभ्य, C_d आलभ्य (as in text) T G₂₋₅ M₅ वीर कांस्य, C_d वीरकांस्यं (as in text) —^δ D₂ G₁ M युत; D₅ T G₂₋₅ घृत (for [अ]न्वित) —[°] T G₂₋₄ M₈₋₅ तैजोभि, G₆ 'देहामि (for 'तेजा हि) —^d B₂ (marg) M₈₋₅ ज्वलन्निव हुताशन —[°] S₁ K₁₋₄ उत्सृज्य (for उत्सृजे) —^r D₈ सदृशं (for सशर) —After 62, G₁ M₁ 2 read 60er

63 D₁ missing (of v 1 50) —^δ D₁ कवचै. (for कवची). —^d B₁₋₃ D₀₁ D₃ S अभि (for चाभि)

64 D₁ missing (of v. 1 50). —[°] K₄ घचनाद् (for चरणाद्). —[°] M₈₋₅ राज्ञा (for तेन). S₁ K₄ 8

द्विगुणीकृततेजा हि प्रज्वलन्निव पावकः ।

उत्सृजे धनुरादाय सशरं रथिनां वरः ॥ ६२

कृतस्वस्त्ययनो विप्रैः कवची समलंकृतः ।

लाजैर्गन्धैस्तथा माल्यैः कन्याभिश्चाभिनन्दितः ॥ ६३

युधिष्ठिरस्य चरणावभिवाद्य कृताञ्जलिः ।

तेन मूर्धन्युपाघ्रात आरूरोह महारथम् ॥ ६४

ततस्ते वाजिनो हृष्टाः सुपुष्टा वातरंहसः ।

[उ]पघ्रात, K₁ [उ]पाघ्राय, T G₂₋₅ M₁ 2 चाघ्राय (G₅ M₁ 2 'त) —^d S (except G₅) कृतस्वस्त्ययनोपि च —After 64, S ins

595* आशिपो विपुला श्रुत्या धर्मराजमुखोद्भवा ।
हर्षेण महता युक्तस्वाररोह रयोत्तमम् ।

65 D₁ missing (of v 1 50) —[°] K₁₋₁ [s]स्य (for ते) —[°] K₁ अजया, D₂ G₁ M अजय्य (for अजया) D₂ नूनम् (for जैत्रम्) K₁ ऋद्वस् (for ऊहुस्) D₂ ते (for तं) T G₂₋₅ आजानेया जैत्र मूहुर —^d B (B₁ missing) D₀₁ C_d त्रिकुर्वाणा, D_n 2 'वति (for 'वंत) D₂ संप्रयातस्य सैधवा, T G₁₋₄ M₁ 2 C_v विकुर्वाणाश्च सै; G₅ कुर्वाणाश्च सै —After 65, K₄ B (B₁ missing) D₀₁ D₁ 5 S ins

596* यथा शक्ररथ राजसूहुस्ते हरय पुरा ।
तथैव भीमसेनोऽपि धर्मराजेन पूजित ।
प्रायाःसात्यकिना सार्धमभिवाद्य युधिष्ठिरम् ।
तौ हृष्टा प्रविविक्षन्तौ तव सेनामारिदमौ ।
सयत्तास्तानका सर्वे तस्थुर्द्रोणपुरोगमा । [5]
संनद्धमनुगच्छन्तं हृष्टा भीम स सात्यकि ।
अभिनन्द्यामवीद्वीरस्तदा हर्षकर वच ।

[K₄ B (B₁ missing) D₀₁ D₁ om. line 1 D₅ om lines 1-3 —(L 2) G₅ हि (for सपि) T G₁ 3-5 M₅ (sup l₃ as above) चोदित, M₄ पूरित (for पूजित) —(L 3) S स (G₅ सा)त्यकेन सए प्रायाद् (for the prior half) —S om lines 4-5 —(L 4) B₂ तौ तु हृष्टा प्रवेक्षतौ (for the prior half) —(L 5) D₅ सपत्नास् (for सयत्तास्) —(L 6) S त्व (G₅ चा) नु- (for अनु) K₄ गच्छन्त (for 'न्त) S भीम प्रेक्ष्य स स (G₁ M₁ 2 सप्रेक्ष्य स; G₅ प्रेक्ष्य स सा)त्यक (for the post. half). —(L 7) G₁ M वीर (for वीरस्). S प्रदपणमिद वच. (for the post. half).]

अजय्या जैत्रमूहुस्तं विकुर्वन्तः स्म सैन्यघाः ॥ ६५
 अथ हर्षपरीताङ्गः सात्यकिर्भूममत्रवीत् ।
 त्वं भीम रक्ष राजानमेतत्कार्यतमं हि ते ॥ ६६
 अहं भित्त्वा प्रवेक्ष्यामि कालपक्वमिदं बलम् ।
 आयत्यां च तदात्वे च श्रेयो राज्ञोऽभिरक्षणम् ॥ ६७
 जानीषे मम वीर्यं त्वं तत्र चाहमरिंदम ।
 तस्माद्भीम निरर्तस्व मम चेदिच्छसि प्रियम् ॥ ६८
 तथोक्तः सात्यकिं प्राह व्रज त्वं कार्यसिद्धये ।
 अहं राज्ञः करिष्यामि रक्षां पुरुषसत्तम ॥ ६९
 एवमुक्तः प्रत्युवाच भीमसेनं स माधवः ।
 गच्छ गच्छ द्रुतं पार्थ ध्रुवोऽथ विजयो मम ॥ ७०

यन्मे स्निग्धोऽनुरक्तश्च त्वमद्य वशगः स्थितः ।
 निमित्तानि च धन्यानि यथा भीम वदन्ति मे ॥ ७१
 निहते सैन्यवे पापे पाण्डवेन महात्मना ।
 परिष्वजिष्ये राजानं धर्मात्मानं न संशयः ॥ ७२
 एतावदुक्त्वा भीमं तु विसृज्य च महामनाः ।
 संप्रैक्षत्तावकं सैन्यं व्याघ्रो मृगगणानिव ॥ ७३
 तं दृष्ट्वा प्रविदिक्षन्तं सैन्यं तत्र जनाधिप ।
 भूय एवामवन्मूढं सुभृशं चाप्यकम्पत ॥ ७४
 ततः प्रयातः सहसा सैन्यं तत्र स सात्यकिः ।
 दिदृक्षुरर्जुनं राजन्धर्मराजस्य शासनात् ॥ ७५

C. 7 4571
 B. 7 112 20
 K. 7 112 63

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

66 D₁ missing (cf. v l 50) Before 66, G₁ ins
 सत्यक; M सात्यकि S om 66^{ab}. —^a) Ś₁ K₁₋₃
 D₁ -परीताङ्ग (for 'ताङ्ग) —^d) Ś₁ K₁₋₄ D₁ हितं,
 D₂ हि मे (for हि ते) D₃ पृतस्कार्यं महीपते

67 D₁ missing (cf. v l 50) —^a) Ś₁ K₁₋₄
 D₁ हृत्वा (for भित्त्वा) —^b) Ś₁ D₂ -कल्पम् (for
 -पक्वम्) K₁ s B. D₂ फल, B₁₋₃ रणं, D₂ वने
 (for बलम्) —^c) D₁ s तदात्वेव, T G₂ 'त्वेन,
 Cv तथात्वे च (for तदात्वे च) Cd cites आरत्याम् (sic)
 and तदात्वे —^d) T G₁ s 4 M₁ s हि (for स्मि)

68 D₁ missing (cf v L 50) —^a) G₂ च (for
 त्व) —^d) M₂ s यदि (for मम)

69 D₁ missing (cf v L 50) Before 69, S ins
 मंजय —^a) D₂ s तथोक्ते, T G M₁ s इत्युक्त. (for
 तथोक्त) — After 69, M₁ s ins 597*

70 D₁ missing (cf. v l 50) —^b) K₁ च, B
 B₁ missing) स (for स) —^c) D_n D₂ s ध्रुव
 —^d) D_n D₁₋₃ s-3 हि (for अथ)

—^a) D_n D₁ s

सात्यक —^d) B₁ तथा (for यथा) Ś₁ K D (except
 D₂, D₃ missing) मा (for मे)

72 D₁ missing (cf v l 50). —^d) D₂ धर्मराज
 (for धर्मात्मान) D_n D₂ s 5-8 युधिष्ठिरं (for न संशय)
 — T G M₂₋₃ ins after 72 M₁ s after 69

597* अप्रमादश्च ते कार्यो द्रोणं प्रति महारथम् ।

[M₁ s महारथ]

73 D₁ missing (cf v l 50) —^a) Ś₁ स, D₂
 च (for तु) —^b) D_n D₂ s 7 s G₁ M₂₋₅ महायशा
 (for 'मना) —^c) K₁ s T G₂₋₃ M₂₋₅ संप्रेक्ष्य, K₂
 G₁ M₁ s संप्रेक्षत्, K₅ अवेक्ष्य, D_n अवैक्षत्, D_n
 D₂ s 6 मोपश्यत्, D₂ s 7 s अप्रै (Dr 'प्रे)क्षत् (for संप्रे)
 —^d) S (except M₂ s, M₅ [sup. in] as in text)
 सिद्धो (for व्याघ्रो)

74 D₁ missing (cf v l 50) —^{ab}) D₂ s प्रति
 गच्छत, D₁ s T G₂ s प्रतिवि (G₂ s 'धी)क्षत, G₁
 M₁ s प्रविशतं वै (for प्रविदिक्षन्त) K₁ नराधिप, B
 विशा पते (for जनाधिप) D₂ तद्दृष्ट्वा तावकं सैन्यं प्रविशं
 च सात्यकि. —^c) M₂ (sup. in) तय (for एव) D₂
 s ' (for मूर्ध). —^d) Ś₁ K₁₋₄ सुदृढ; T G M

८८

संजय उवाच ।

प्रयाते तव सैन्यं तु युयुधाने युयुत्सया ।

धर्मराजो महाराज स्वेनानीकेन संवृतः ।

प्रायाद्दोणरथप्रेप्सुर्युयुधानस्य पृष्ठतः ॥ १

ततः पाञ्चालराजस्य पुत्रः समरदुर्मदः ।

प्राक्रोशत्पाण्डवानीके वसुदानश्च पार्थिवः ॥ २

आगच्छत प्रहरत द्रुतं विपरिधावत ।

यथा सुखेन गच्छेत सात्यकिर्युद्धदुर्मदः ॥ ३

महारथा हि बहवो यतिप्यन्त्यस्य निर्जये ।

इति द्रुवन्तो वेगेन समापेतुर्वलं तव ॥ ४

वयं प्रतिजिगीपन्तस्तत्र तान्तमभिद्रुताः ।

ततः शब्दो महानासीद्युयुधानरथं प्रति ॥ ५

प्रकम्प्यमाना महती तव पुत्रस्य वाहिनी ।

सात्वतेन महाराज शतधाभिव्यदीर्यत ॥ ६

असकृच् (for सुभृश्) B₅ (marg as in text) पर्यकपत,
D₅ चाभ्य* (for चाप्य*)

75 D₄ missing (of v 1 50) —^b) K B₂ Dn
D₁ 2 5 T G M₁ 2 तव सैन्यं (by transp)

Colophon. Ś₂ B₁ D₄ missing — *Sub-parvan*
Ś₁ K₁ 8-5 B₃ (marg) 5 Dn D₁-3 5-8 जयद्रथवध
— *Day of Drona's Generalship* K₁ 3 चतुर्थदिवसे
— *Adhy name* Ś₁ K B (B₄ missing) D₀₁ Dn D₁
8 5 6 सात्यकिप्रवेश, D₃ सात्यकिप्रस्थान, D₇ 8 सात्यकि-
प्रतिज्ञा, G₁ M₁ 2 सात्यकिनिर्याणं — *Adhy no* (figures,
words or both) B₁ T G₁₋₄ M₁ 2 109, B₅ 110,
B₅ 112, Dn₁ 111, D₂ 114, G₅ 107, M₅₋₅ 108
— *Śloka no* D₀₁ 80, Dn₁ 76, G₅ 82

88

☞ This adhy is missing in D₄ (of v 1 7 87 50)

1 Ś₂ is missing for 1-28 (of v 1 7 85 33) B₄
resumes —^a) B₁ D₀₁ सैन्ये (for सैन्यं) D₅ ततः
प्रयाते सैन्यं तु —^d) D₅ सेनानीकेन (for स्वेना*) M₁ 2
सर्वशः (for संवृत) —^e) K₄ 5 B Dn D₂ 8 5 G₅
दोणरथं (K₄ थ), D₅ रण (for रथ) T G M₁ 2
प्रेक्षी, C_v प्रेप्सुर (as in text)

2 Ś₂ missing (of v 1 1) —^b) D₅-8 पुत्रा (for
पुत्र) K₅ B D₀₁ Dn₁ S (except M₅₋₅) सम्राट् (for
समर) D₅-8 दुर्मदो, M₅₋₅ दुर्जय (for दुर्मद)
— After 2^{ab}, S ins

598* प्रयाते माधवे राजज्ञिदं वचनमत्रवीव ।

— K₄ om (hapl) 2^c-3^d G₁ M₁ 2 om 2^d —^e)
D₁ 8 प्रा(D₅ आ)क्रोशन् —^d) Ś₁ K₁ 2 वसुधानश्च,

T G₂-5 दामा (for दानश्) D₂ वसुदानस्य पृष्ठत .

3 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ om 3 (cf v 1 2)

4 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₅ च (for
हि) —^b) G₅ om from यतिप्य up to प्रतिजिगीप
(in 5^a) T₂ G (G₅ om.) M₁ 2 यतिप्यंते B₁ वै जये
(for निर्जये) — After 4^{ab}, S (G₅ om) ins

599* सेनापतिवच श्रुत्वा पाण्डवेया समन्तत ।

अभ्युचयुर्महाराज तव सैन्य समन्तत ।

जहि प्रहर गृह्णीहि विद्य चिद्राव चाद्रव ।

[Before line 1, T G₅ 4 ins संजय उवाच — (L 3)
G₁ M₅₋₅ गृहीत, M₁ 2 गृह्णीहि (for गृहीहि) G₂ विद्दि
(for विध्य)]

—^e) K₂ वेगेषु, Dn₁ राजानो (for वेगेन) —^d) T
G₂-4 समासेदुर (for पेतुर) Ś₁ K D (except D₀₁
D₂, D₄ missing) नि(K₂ स)पेतुस्ते महारथा

5 Ś₂ missing (of v 1 1) G₅ om up to प्रतिजि-
गीप (of v 1 4) —^a) B₅ D₅ 6 जयं, D₂ वधं (for
वयं) Ś₁ K (except K₅) D₂ 6 चिकीर्षतस्, D₁ चिकी
र्षति, G₁ M₅₋₅ जीही(G₁ गी-; M₄ की)र्षतस् (for
-जिगीपन्तस्) —^b) T G₁₋₄ M₁ 2 ततस् (for तत्र)
K₁-4 D₁ प्रतिविद्रुता, K₅ Dn₁ प्रतिसंगता (Dn₁ तान्),
D₃ 5-8 T G₂-4 समभिद्रुतान् (for द्रुता) — After
5^{ab}, S ins

600* बाणशब्दरवान्कृत्वा विमिश्राव्याह्वानिस्वने ।

युयुधानरथं दृष्ट्वा तावका अभिद्रुद्रुज ।

[(L 2) M₁ 2 5 त्वभि (for अभि-).]

6 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁-4 Dn
D₁ 8 5-8 आकीर्यमाणा (K₄ ना); K₅ M₁ 2 आ(M₁ 2

तस्यां विदीर्यमाणायां शिनेः पात्रो महारथः ।
सप्त वीरान्महेष्यासानग्रानीके व्यपोययत् ॥ ७
ते भीता मृद्यमानाश्च प्रमृष्टा दीर्घबाहुना ।
आयोधनं जहूर्वीर्यं दृष्ट्वा तमतिमानुपम् ॥ ८
रथैर्विमथिताश्चैव भग्ननीडैश्च मारिष ।
चक्रैर्विमथितैश्चिन्नैर्ध्वजैश्च विनिपातितैः ॥ ९

अनुकर्षैः पताकाभिः शिरस्त्राणैः सक्ताञ्जनैः ।
बाहुभिश्चन्दनादिर्घैः साङ्गदैश्च विशां पते ॥ १०
हस्तिहस्तोपमैश्चापि भुजगाभोगसंनिभैः ।
ऊरुभिः पृथिवीं छन्ना मनुजानां नरोत्तम ॥ ११
शशाङ्कसंनिहायैश्च वदनैश्चारुकुण्डलैः ।
पतितैर्घृपभाक्षाणां यमौ भारत मेदिनी ॥ १२

C 7 4288
B 7 113 17
K 7 113 19

अ) कृप्यमाना, D₁ प्रविश्य* (for प्रकम्प्य*) Dn₁ धावती (for महती) —^c) B Dc₁ महाबाहो, D₂ तटा राजय (for महाराज) —^d) K₁₋₃ D₂ ० [अ]भित्यग्री (K₁ 'घी'र्यत, D₂ समक्रीयंत, D₃ [अ]भित्यग्री, D₄ ० [अ] त्रिविदीर्यत, G हि व्यदीर्यत, M₂₋₃ 'र्य' (for [अ]-मित्य*)

7 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₁ २ विदायं माणाया, D' च दीर्यं, G₁ व्यदीर्य (for विदीर्यं) —^b) K₂₋₃ Dn₁ D₃ पुत्रो, M₂₋₃ नहा (for पात्रो) Dc₁ Dn₂ D₂ ० ० महाबाहू (for 'रथ') —^d) Dc₁ क्षथानीके (for क्षत्रा) B₂ Dn₂ D₂ ० ० क्षत्रानीकेष्वपोय (D₂ ० 'योय') यत्, M₂ 'कस्य पोययत् — After 7, B Dc₁ Dn₂ Cd 10₉

601* क्षयान्वापि राजेन्द्र नानाजनपदेश्वरान् ।
शरैरनलमकारानिन्ये वीरान्यमक्षयम् ।
शरमेकेन विव्याध शरैर्नैकं च पत्रिणाम् ।
द्विपारोहान्द्विपार्श्वं ह्यारोहान्द्वयान्या ।
रथिन माधसूतांश्च जवानेश पशूनिम् [5]
तं तयाद्भुतकमाण शरमपातवर्षिणम् ।
न केचनाभ्यधातन्वै माल्यैकं तत्र मैत्रिका ।

[(L 1) B₁ २ ० Dc₁ तथा (for अथ) — (L 2) B₂ क्षनल (for अक्षय) B₁ तथा निन्ये यम-नय (for the post half) — (L 5) Cd cites दृष्ट पशूनिव as above — (L 6) B₁₋₃ Dc₁ दक्षिण (for -वर्षिणम्)]

8 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) T G जिता (for भीता) —^b) T G₁ प्रकृष्टा, G₂ प्रदिष्टा, Cd प्रमृष्टा (for प्रमृष्टा) — G₃ om. (hapl) 8^c-14^d —^d) K₂ Dn₁ तत्तम्य, D₃ तमभि (for तमति) K₂ Dc₁ Dn₂ T G (G₂ om) M₁ २ 'पौर्य', D₁ ० मानिनं (for 'मानुपम्) — After 8, B Dc₁ ins.

धा पश्यन्मोहितास्त्रय तेजसा ।

8) —^a) K₂ B₂ ४ रथैर्विमथितैश्चैव (K₂ 'ताश्चैव'), D₃ रथैर्विनाशिताश्चैव —^b) B₁ भग्ननीडैश्च, B₂ 'वीरैश्च'; T G₂ ४ ० 'यत्रैश्च', G₁ M₂ ४ 'नीडैश्च', M₁ २ 'चक्रैश्च' (for 'नीडैश्च) —^c) B₁ २ छत्रैर् (for चक्रैर्) D₃ विनाशितैर्, G₂ च मथितैश्च (for विम*) B₁ Dn D₂ २ १ ० छत्रैर्, Dc₁ चित्रैर्, M₂₋₃ मित्रैर् (for छत्रैर्) — G. om (hapl) 9^d-13^a —^d) B₁ [अ]विनि- (for विनि-)

10 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₃ ० om. 10 (cf v 1 8, 9) —^a) Ś₁ transp पताकाभि and शिरस्त्राणै K₂ Dn₁ शिरोभिश्च (for शिरस्त्राणै) Ś₁ तथैव च, K₁₋₃ B (except B₂) Dc₁ D₁ च काचनं, K₂ Dn₁ S (G₂ ० om.) मकुडलै (for सक्ताञ्जनै) — After 10^a, M₂₋₃ read 11^c-12^b —^c) G₁ M₁ २ बहुशश (for बाहुभिश्च) —^d) T G (G₂ ० om) M₁ २ सकैर्यैर् (for साङ्गदैश्च)

11 For the sequence in M₂₋₃, cf v 1 10 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₃ ० om 11 (cf v 1 8, 9) —^b) K₂ B₁ Dn₂ D₁ १ ० भुजगाभोग (for भुजगा) —^c) K₁ Dn₁ D₂ ऊरुभि, D₁ ० ऊरुभि, D₃ जानुभि (for ऊरुभि) —^d) K (except K₂) D₁ ० (before corr as in text) नरपंम, Dn₂ नरोत्तम, D₂ २ १ ० नरा धिप (for नरोत्तम) S (G₂ ० om) नराणा पृथिवीपते

12 For the sequence in M₂₋₃, cf v 1 10 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₃ ० om 12 (cf v 1 8, 9) —^a) Ś₁ K₂ B₁ Dn₂ D₂ २ ० ० शशाकमनिमैश्चैव (D₂ 'श्चापि), K₁₋₃ Dn₁ D₁ 'सदशैश्चैव, T G₂ ४ 'सदशाकारै' —^b) S (G₂ ० om) शिरोभिश्च (for वदनैश्च) —^c) Ś₁ K₁ B₁ Dc₁ D. M₁ २ पातिवैर् (for प) K₂ ४ B₁ D (except Dc₁ Dn₁, D₄ missing) ऋपभाक्षाणा; Cd घृपमा (as in text) —^d) B₁ M₂₋₃ भाति (for यमौ) Ś₁ K D (except Dc₁ D₂, D₄ missing) सच (Dn D₂ ० ० मा य) भावति मेदिनी

13 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₃ om 13 (cf v 8) G₂ om 13^a (cf v 1 9) —^a) D₂ S (G₂ m) बहुभिश्च (for 'धा) B (except B₂) Dc₁ २

गजैश्च बहुधा छिन्नैः शयानैः पर्वतोपमैः ।
 रराजातिभृशं भूमिर्विकीर्णैरिव पर्वतैः ॥ १३
 तपनीयमयैर्योक्त्रैर्मुक्ताजालविभूषितैः ।
 उरच्छदैर्विचित्रैश्च व्यशोभन्त तुरंगमाः ।
 गतसच्चा महीं प्राप्य प्रमृष्टा दीर्घवाहुना ॥ १४
 नानाविधानि सैन्यानि तव हत्वा तु सात्वतः ।
 प्रविष्टस्तावकं सैन्यं द्रावयित्वा चमूं भृशम् ॥ १५
 ततस्तेनैव मार्गेण येन यातो धनंजयः ।
 इथेप सात्यकिर्गन्तुं ततो द्रोणेन वारितः ॥ १६
 भारद्वाजं समासाद्य युयुधानस्तु मारिप ।

नाभ्यवर्तत संकुद्धो वेलामिव जलाशयः ॥ १७
 निवार्य तु रणे द्रोणो युयुधानं महारथम् ।
 विव्याध निशितैर्वाणैः पञ्चमिर्मर्मभेदिभिः ॥ १८
 सात्यकिस्तु रणे द्रोणं राजन्विव्याध सप्तभिः ।
 हेमपुद्गैः शिलाधौतैः कङ्कचर्हिणवाजितैः ॥ १९
 तं पद्भिः सायकैर्द्रोणः साश्वयन्तारमार्दयत् ।
 स तं न ममृपे द्रोणं युयुधानो महारथः ॥ २०
 सिंहनादं ततः कृत्वा द्रोणं विव्याध सात्यकिः ।
 दशभिः सायकैश्चान्यैः पद्भिरष्टाभिरेव च ॥ २१
 युयुधानः पुनर्द्रोणं विव्याध दशभिः शरैः ।

D₁ ३ छन्नै (for छिन्नै) —^a) D₂ प्रकीर्णैर् (for वि*).
 K₂ पातितै (for पर्वतै)

14 Ś₂ missing (of v 1 1) G₃ om 14 (of v 1
 8) D₃ om 14^{ab} —^a) M₃-s त (M₃ अ)पनीय
 निभैर् K₄ युक्तैर् (for योक्त्रैर्) D₂ ० तपनीयैश्च
 योक्त्रैश्च —^b) B₃ परिच्छदै, D₂ परिष्कृतै (for -विभू
 पितै) —^c) Some MSS उरच्छदैर् B₄ भूषितैश् (for
 विचित्रैश्) —^d) D₃ [अ]शोभयंत, T G₄ ३ व्यरोचत,
 G₂ वभासत (for व्यशोभन्त) M₃-s शोभ (M₃ शेर)ते
 तुरगोत्तमा —^e) M₄ गत्वा (for गत) T G₂ ४ ६
 प्राप्ता (for प्राप्य)

15 Ś₂ missing (of v 1 1) —^b) D_{n1} om
 (hapl) from सात्वत up to युयुधानस्तु (in 17^b) K₆
 B₁ सात्यकि (for सात्वत) —^a) Ś₁ तव भित्त्वा (for
 द्रावयित्वा) B₅ D₂ T G M₁ २ चमू तव, M₃-s चमू
 मुखं (for चमू भृशम्)

16 Ś₂ missing (of v 1 1) D_{n1} om 16 (of
 v 1 15) —^a) Ś₁ गतस्, B₁ ४ यातस्, D₀₁
 (before corr) यते (for ततस्) —^b) K₁ ३ D₁ चेत-
 यानो (for येन यातो) —^d) Ś₁ K₁ ३ ४ D₁ द्रोणनि
 (for द्रोणेन) K₆ om from वारित up to समासाद्य
 (in 17^a)

17 Ś₂ missing (of v 1 1) K₆ om 17^a (of
 v 1 16) D_{n1} om up to युयुधानस्तु (of v 1 15)
 —^b) K₃ ३ B D₀₁ D_{n2} D₁ ७ ८ M₃ ३ च, D₆ स (for
 तु) Ś₁ K D_n D₁-३ ६-३ सात्यकि (for मारिप) —K₄
 om 17^{cd} —^e) K₅ B₄ ३ नात्यवर्तत, D_{n1} नान्य*,
 D₁ ७ ८ न न्य*, D₅ न नि* (for नाभ्यवर्तत) B₄ सप्राप्ते,

G₃ संकुद्धो, G₄ सरुद्धो (for संकुद्धो) —^a) K₅ D_{n1}
 D₁ ३ महार्णव, B₂ (marg as in text) महोदधि (for
 जलाशय)

18 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₄ सात्यकिस्,
 S, except M₃-s) निगृह्य (for निवार्य) —D₂ om.
 (hapl) 18^b-20^a G₃ om (hapl) 18^c-20^d —^c) T
 G₂ विव्याध (for 'ध) —^d) Ś₁ वर्म (for मर्म)

19 Ś₂ missing (of v 1 1) D₂ ३ G₅ om 19 (for
 D₂ G₅, of v 1 18) —^{ab}) M₃-s transp द्रोण and
 राजन् B₄ पंचभि (for सप्तभि) —^c) T G₁ ३ ४
 रुक्म, G₂ M₁ २ रुक्म, M₃-s स्वर्ण (for हेम) Ś₁
 K₁-४ D₁ तैलधौतै, D₁ शिलाधूतै (for 'धौतै) K₆
 दशभिर्हेमपुद्गैश्च —^d) D_{n1} -वर्हण (for वर्हिण) K₂
 D₁ M₃-s वाजिभि, B₄ ३ -राजितै (for वाजितै) Ś₁
 ककपत्रविराजितै

20 Ś₂ missing (of v 1 1) D₂ om. 20^a, G₅
 om 20 (for both, of v 1 18) —^a) K₄ आयसैर्
 (for सायकैर्) —B₂ reads 20^b-22^a on marg
 —^b) K₄ ३ ७ ८ अर्दयत्, B₁-३ ६ D₀₁ आर्ष*, B₄ S
 (G₅ om) अर्ष* (for आर्द*) —^c) K₂ ४ D₃ ६ G₁ M
 तन् (for तं) Ś₁ K₁-३ ६ D_{n1} D₃ ६-३ द्रोणाद् (for
 द्रोण) —^d) D₀₁ महाबल, T G₂-४ 'रथ (for
 'रथ)

21 Ś₂ missing (of v 1 1) B₂ reads 21 on marg
 —^a) M₃-s नादरव (for -नाद तत) —^b) T G₂
 विव्याध M₃-s पत्रिभि (for सात्यकि) —^c) B
 (except B₃) शायकैश्, S सप्तभिश्

22 Ś₂ missing (of v 1 1) B₂ reads 22^a on

एकेन सारथिं चास्य चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
 ध्वजमेकेन वाणेन विव्याध युधि मारिप ॥ २२
 तं द्रोणः साश्वयन्तार सरथध्वजमाशुर्गः ।
 त्वरन्प्राच्छादयद्गार्णः शलभानामिव व्रजैः ॥ २३
 तथैव युयुधानोऽपि द्रोणं बहुमिराशुर्गः ।
 प्राच्छादयदसंप्रान्तन्ततो द्रोण उवाच ह ॥ २४
 तत्राचार्यो रणं हित्वा गतः कापुरुषो यथा ।
 युध्यमानं हि मा हित्वा प्रदक्षिणमवर्तत ॥ २५
 त्वं हि मे युध्यतो नाद्य जीनन्मोक्ष्यसि माधव ।
 यदि मा त्वं रणे हित्वा न यास्याचार्यमद्भुतम् ॥ २६

सात्यकिरुवाच ।

धनंजयस्य पदवीं धर्मराजस्य शासनात् ।
 गच्छामि स्वस्ति ते ब्रह्मत्र मे कालात्ययो भवेत् ॥ २७
 संजय उवाच ।
 एतान्दुक्त्वा शैनेय आचार्यं परिवर्जयन् ।
 प्रयातः सहसा राजन्सारथिं चेदमव्रवीत् ॥ २८
 द्रोणः करिष्यते यत्नं सर्वथा मम-वारणे ।
 यत्तो याहि रणे स्रूत शृणु चेदं वचः परम् ॥ २९
 एतदालोक्ष्यते सैन्यमावन्त्यानां महाप्रभम् ।
 अस्यानन्तरतस्त्वेतद्दक्षिणात्यं महाबलम् ॥ ३०

C 7 4400
 B 7 113. 27
 K. 7 115 40

marg —^a) G. युयुधान पुनद्रोण — G₂ s om 22^b-23^c —^b) T विव्याध —^c) D₁ चाप्य, M₁ चापि (for चाप्य) —^d) B (except B₂) Dc₁ चकेन (for एकेन) G₁ चिच्छेद (for वाणेन) —^e) T विव्याध युधि, G₂ s युधि विव्याध (by transp) M₂-मारद्वाजस्य सोर्षयत्

23 Ś₂ missing (cf v 1 1) G₂ s om 23^{ab} (cf v 1 22) —^a) K₂ त तु (hypermetric) (for त) —^b) M₂ s मरर (for सरथ) B₁ सरथध्वनमार्गणं, Dn₁ शैनिं सरथमाशुर्ग — M₃ om (hapl) 23^c-24^b —^c) K₁-D₂ प्रच्छादयद्, K₆ Dn₁ M₁ प्राच्छादयन्, D₂ T G₂ s M₁ s प्रच्छादयन् (for प्राच्छादयद्) B₁ त्वरन्प्राच्छादयामान —^d) K₁ शलभानाम्

24 Ś₂ missing (cf v 1 1) M₃ om 24^{ab} (cf v 1 23) —^b) K₁ द्वाभिर् (for बहुभिर्) K (except K₅) Dn₂ D₁ s आयसं (for आशुर्ग) — D₂ om 24^{cd} —^c) K₂ Dn₁ D₂ s प्राच्छादयद्, D₁ T G₂ M₁ s : प्राच्छा (for प्राच्छा) G₁ s प्रच्छादयत् संप्रातम् —^d) D₂ [s]स्युवाच (for उवाच) B Dc₁ तं (for ह) S त्वरमाणो महारथ (M₁ s 'थं) —After 24, S ins

603* द्रोणस्तु परमकुट्ट सात्यकिं परवीरहा ।
 अवाङ्मिरच्छिर्वर्णैर्वामुदेवपराक्रमम् ।
 त तथा शरजालेन प्रच्छाद्य महता पुन ।
 द्रोण प्रहस्य शैनेयमिदं वचनमव्रवीत् ।
 — for सात्यकिं) —(L 2)

25^b-26^c —^b) S यात (for गत) —^c) Dn₁ युध्यमानो B₁ Dn₂ D₂ s : स च (for हि) S योधयत हि हित्वासां —^d) D₂ अवैक्षत (for अवर्तत) S मां प्रदक्षिणतो बली

26 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₄ om. 26^{ab} (cf v 1. 25) —^a) K₂ s नात्र (for नाद्य) S त्व न मे युध्यमानस्य —^b) K₂ s Dn₁ D₁-s मोक्षसि, B₃-D₂ s यास्यसि (for मोक्षयसि) B₁ मारिप (for माधव) S जीवन्मन्यक मोक्ष्यमे —^c) K₁-s त्व मा (by transp), G₁ मा त्वं —^d) M₁ s आचार्यक (for 'थंवद्)

27 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^c) D₁ s M₂-s मे, G₁ नो (for ते) —After 27, K₄ B₁ s : (marg) s Dc₁ (marg) Dn₂ D₁-s s : ins

604* आचार्यानुगतो मार्गं शिष्यैरन्वास्यते सदा ।
 तस्मादेव व्रजान्याशु यथा मे स गुरुर्गत ।

[(L 1) B₁ अन्विष्यते (for अन्वास्यते) B₁ s (marg) शिष्येनाप्यनुगम्यते, B₂ 'ग वंछते सदा (for the post. half) —(L 2) B₂ D₁ एव (for एव)]

28 Ś₂ missing (cf v 1 1) B₄ T G₂-s om. the ref. —^a) D₁ s शैनेय K₅ Dn₁ T G₂-s एवमुक्त्वा तु शैनेय —^b) D₂ s परिवर्ज्य त (for 'वर्जयन्)

29 Ś₂ resumes —^c) B₄ G₁ यतो (for यत्तो) —^d) K₁ वेद्, G₁ मद् (for चेद्) K₅ (orig) [s]-व्रवीत्, B Dc₁ G₁ M मम, T G₂- [s]पर (for परम्)

30 ^a) K₅ सर्वम् (for सैन्यम्) —^b) M₁ s अवतीना Dn₁ महाबलं (for 'प्रभम्) —After 30^{ab}, S ins

तदनन्तरमेतच्च वाहिकानां बलं महत् ।
 वाहिकाभ्याशतो युक्तं कर्णस्यापि महद्बलम् ॥ ३१
 अन्योन्येन हि सैन्यानि भिन्नान्येतानि सारथे ।
 अन्योन्यं समुपाश्रित्य न त्यक्ष्यन्ति रणाजिरम् ॥ ३२
 एतदन्तरमासाद्य चोदयाश्चान्द्रहृष्टवत् ।
 मध्यमं जवमास्थाय वह मामत्र सारथे ॥ ३३

वाहिका यत्र दृश्यन्ते नानाप्रहरणोद्यताः ।
 दाक्षिणात्याश्च बहवः सूतपुत्रपुरोगमाः ॥ ३४
 हस्त्यश्वरथसंवाधं यच्चानीकं विलोक्यते ।
 नानादेशसमुत्थैश्च पदातिभिरधिष्ठितम् ॥ ३५
 एतावदुक्त्वा यन्तारं ब्राह्मणं परिवर्जयन् ।
 स व्यतीयाय यत्रोग्रं कर्णस्य सुमहद्बलम् ॥ ३६

605* अमेघमरिभिर्वीरैः सुमहद्भिर्महद्बलम् ।

[G₁ M महा- (for महद्)]

— D₀₁ reads 30^c-31^d on marg —^c) B₈ तस्य (for अस्य) D₂ त्वेते, D₃ चैतद्, D₆ चैत्र (for ह्येतद्) M₈₋₅ तदनन्तरमेवैतद् —^d) T G वाह्नी (G₁ वाह्नी) कानां, M₈₋₅ दाक्षिणात्या- (for र्या) K (except K₄) B₁ 2 4 5 D₀₁ D₁ 7 8 T G M₁ 2 महद्बल, M₈₋₅ बल महद् (for महाबलम्) D₂ दाक्षिणात्या महाबला

31 S K₁₋₄ D₆ 7 om (hapl) 31 D₁ om 31^a-32^b G₄ M₈₋₅ om (hapl) 31^a D₀₁ reads 31 on marg —^a) B₈ एतदन्तरम् K₆ T G₂ 8 5 M₁ 2 एवैतद् (for एतच्च) —^b) T G₂ 8 5 M₁ 2 दाक्षिणात्य (G₅ र्या) (for वाहिकानां) K₆ B₂ 4 D_n D₈ T G₁₋₂ 5 M₁ 2 महद्बल (by transp), D₂ 8 5 महाबल —^c) K₆ वाहिकेभ्यः शतो युक्तं (sic), B D_n 2 D₈ 5 8 काभ्याशतो युक्तं, D₂ वाह्नी काभ्याशतो युक्तं, T G M₁ 2 वाह्नी (T M₁ 2 वाह्नी) काभ्याश (G₅ स) संयुक्तं, M₈₋₅ वाह्नीकरय च संयुक्तं —^d) K₅ B₄ D_n D₈ 8 G₁ च (for [अ]पि) D₂ महाबल, M₁ 2 बृहद्बल (for मह^c)

32 D₁ om 32^{ab} (of v 1 31) —^a) B (except B₄) D₀₁ S च (for हि) —^d) S K₁₋₈ न न (K₂ 8 न द्यति, K₄ B₁ 8 5 D₁ न रक्ष (K₄ र्यं) ति, K₅ विस्क्षयति, B₂ 4 D_n 2 D₈ 8 न त्यक्षति, D_n 1 D₂ 5 7 8 स (D_n वि-; D₆ प्र) रक्षति (for न त्यक्ष्यन्ति) S K₁₋₄ D₁ M₁ 2 रणाजिरात्, K₅ B₅ D_n 1 D₅ 7 8 T G₂ जिरे (for जिरेम्) — For 32^{cd}, M₈₋₅ subst

606* देशसाकल्यमासाद्य दृश्यते सुमहद्बलम् ।

33 ^a) M₈₋₅ तस्माद्यतो रणे सूत —^b) D₂ नयस्व, D₆ नोदय (for चो^c) D_n 1 D₆ 7 प्रहृष्टवान् (for वत्) —^c) G₅ गुणम् (for जवम्) —^d) D₂ नय मा तत्र सारथे

34 ^a) K₁ वाहिका; K₄ B₁ 4 5 D₂ G₁ M₁₋₈ 5 वाह्नीका K₁ यात्र (for यत्र) —^c) T G M₁ 2 बहुश (for बहवः) —^d) D₂ शतशश्च, D₇ 8 तत् पुत्र- (for

सूतपुत्र) .

35 ^b) B (except B₄) D₀₁ S यत्रानीकं, D₇ 8 यथा^c (for यत्रा^c). S₁ प्रहृश्यते, K₁ 4 व्य (K₄ वि) लो क्येत् (for विलोक्यते) —^d) M₈₋₅ अलकृत (for अधि ष्टितम्) — After 35, S ins

607* तत शक्यो महाभ्यूहो भेत्तु स सहसा रणे ।
 तं देश खरिता यामो मृदन्तो युधि शात्रवान् ।
 तत्रैते सप्रहृष्टस्वाज्ञास्मान्प्रति युयुत्सव ।
 अयुध्यमानो बहुभिरैक प्राप्य सुदुर्यलम् ।
 बल प्रमथ्य गच्छामि सिपता सर्वघ्नविनाम् । [5]

[(L 1) G₁ M [S] शक्यो (for शक्यो) M₈₋₅ महा भ्यूह (for भ्यूहो) G₈ om from स सहसा pp रेक (in the post half of line 4) G₂ विभेत्तु, G₄ 8 M₁ 2 भेत्तु स (for भेत्तु स) — (L 2) G₂ त्वरितौ T₁ G₁ M₄ यासो (sic), G₂ यावो (for यामो) G₂ मृदन्तो — (L 3) G₁ M₁ 2 तत्रैते (for तत्रैते) G₅ तत्रैव सप्रहृष्टानां (for the prior half) G₅ laouna, M₈₋₅ अस्मान् (for नास्मान्) — (L 4) T₂ अयुध्यमानो, G₅ अयुध्यमानो G₅ वर्म (for प्राप्य) M₈₋₅ एकैक प्राप्य दुर्बल (for the post. half)]

36 S om 36^{ab} —^a) B (except B₄) उक्तो (for उक्त्वा) B₁ 2 यता तु (for यन्तार) —^b) D₀₁ (by corr as in text) D₆ परिवर्जयेत्, D₂ 7 वर्जयत् —^c) K₆ D_n 1 D₇ 8 सास्वतोया (D_n तोगा) स्स यत्रोग्र, B D₀₁ D₂ स व्यती (B₅ सर्वतो-; D₂ सास्वतो) यादसभ्रात, D_n 2 D₁ मध्यतो यदि यत्रोग्र, D₈ स व्यतीयात्स यत्रोग्र, D₅ मध्यतो यास्यसे नोग्रं, D₆ सव्यतोयात्स यत्रोग्र, S सव्यतो याहि यत्रो (G₁ 5 त्रा) प्र —^d) D_n 2 D₁ 5 7 8 G₂ च (for सु-) D_n 1 महाबल (for -महद्बलम्) — After 36, S ins

608* यत्रैते परमकुब्जा दाक्षिणात्या महारथा ।
 एतान्विजित्य संग्रामे ततो यामो धनजयम् ।
 सजय उवाच ।
 युयुधानवच श्रुत्वा युयुधानस्य सारथिः ।

तं द्रोणोऽनुययौ कुट्टो विकिरन्विशिखान्नुहून् ।
युयुधानं महाबाहुं गच्छन्तमनिवर्तिनम् ॥ ३७
कर्णस्य सैन्यं सुमहदभिहत्य शितैः शरैः ।
प्राविशद्भारतीं सेनामपर्यन्तां स सात्यकिः ॥ ३८
प्रविष्टे युयुधाने तु मैत्रिकेयु इतेषु च ।
अमर्षी कृतवर्मा तु सान्यकिं पर्यवारयत् ॥ ३९
तमापतन्तं विशिखैः पद्भिर्गहत्य सात्यकिः ।
चतुर्भिश्चतुरोऽस्याश्वानाजवानाशु वीर्यवान् ॥ ४०

ततः पुनः षोडशभिर्नतपर्वभिराशुगैः ।
सात्यकिः कृतवर्माणं प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ॥ ४१
स तुद्यमानो विशिखैर्वहुभिस्तिग्मतेजनैः ।
सात्वतेन महाराज कृतवर्मा न चक्षमे ॥ ४२
स वत्सदन्तं संधाय जिह्वगानलसंनिभम् ।
आकृष्य राजन्नाकर्णाद्विष्याधोरसि सात्यकिम् ॥ ४३
स तस्य देहावरणं भित्त्वा देहं च सायकः ।
सपत्रपुङ्खः पृथिवीं विवेश रुधिरोक्षितः ॥ ४४

C 7 4422
B 7 113 51
K. 7 113 59

यथोक्तमगमद्राजन्वर्जयन्द्रोणमाहवे ।

[(L 1) G₁ M₁: चत्र वे, M₂: s (sup in) तत्रैने
M₃ परनकुट्टो — (L 2) T G₂: यात्रे (for यानो)
T G M₁: om. the ref. — (L 4) G₃: वन्वद्]

37 D₅ om. 37 —^a Ś₁ नान्वयान्, Ś₂: K₁-3
चान्वयान्, K₂ चान्वयत् (for अनुययौ) Ś₁ तृणं (for
कुट्टो) —^b Ś₁ विच्छन्, D₁ किरन्म (for विकिरन्)
M₂-s निशितान् (for विशिखान्) D₂ विगिन्यान्विकिर
न्वहून्, T G M₁: विकिरन्विशिखान्तरान् — M₃-s om
37^{cd} —^c Ś K (except K₅) D (D₁ missing, D₂
om.) महाभागं (for 'बाहु) —^d K₁ अनिवर्षय, D₁
G₂ अनुवर्षे (G₁ 'र्वि) न (for अनि) — T G M₁:
1ns after 37 M₂-s after 37^{ab}

603^e स च सैन्यं महद्विष्वा दाक्षिणात्यबलं च तत् ।

[M₂ च चत्, M₁: महद् (for च तत्)]

38^b Ś₁ D₂: s 1 s अनिहन्य, T G₂-s निहत्य च
K₁ विभे — For 38^{cd}, M₂-s subst

610^a प्रययौ स्वरितो भित्त्वा कर्णस्य च महद्वलम् ।

—^c B₁: प्रविशद् T G₁-1 M₁: महर्षी (for भार्गवी)
M (except M₁: s) तृणं (for सेनाम्) —^d B D₁
आश्रयत्ता, D₂ समर्षता (for अपर्यन्ता) B₁: स च (for
स) M₁ (marg as in text) s-s शुक्र वनमिवानल
— After 38, S ins

611^a मयको हि तत् मयं द्रावयन्म समन्तत ।

[T सायको, M₂ स्यतो (for 'को) G₂-s सैन्याद्
M हि (for न)]

39^a Ś K (except K₅) B₁: च (for तु) — For
39^{cd}, S subst

वसिन्मभ्रे भारत भारते ।

[G₁ M वले द्रवति तन्निस्तु (for the prior half)
G₂-s भगते (for मा)]

—^a D₂ अमर्षाद् (for 'र्षी) D₂ D₃ च (for तु)
—^b M₂-s सत्यकं (for सात्यकिं) K₁ परिवारयत्, B₂
D₂: M₂-s प्रत्यं (for पर्यं)

40^a G₁ तत् पतत् —^b M₂-s सत्यक (for
सात्यकि) — M₃ om. 40^a-41^b —^c K₂ D₁ s M₁
वाहान्, B₁ s [s]प्यभान्, D₂ चाभान् (for स्या^a)
—^d B₁ G₂: [स]य, D₃ (marg) च (for [सा]शु)
G₁ सात्यकि (for वीर्यवान्)

41 M₂ om. 41^{cd} (cf. v l 40) K₄ om. 41^b-42°
—^a M₂-s सत्यक (for सात्यकि)

42 K₄ om. 42^a (cf. v l 41) —^b K₁ तूय-
मानो, K₂ B₂: D₁ D₂ s 1 ताह्यं (for तुय^a)
K₁-s s B₁ D₂ G₁ M₁: transp विशिखैः (K₂ 'षै) र्
and बहुमिन् G₂: [s]पि विशिखैः, M₂-s विविधैर् (for
विशिखैर्) Ś₂ चतुमिन्, K₁ विशिखैस् (for बहुमिन्)
D₁ तेजिनि, D₁ s s e s तेजसै (for 'जै) —^c
M₂-s सत्यकं (for सात्वतेन)

43^a Ś₁ K₁ संधाय (for 'य) —^b Ś₂ तिरम-
गानल, B₂ जिह्वगानिल (for 'गानल-) Ś₁ D₂ D₂
s s चवंसं (for 'संनिभम्) K₂ जिह्वगाद्यसंनिभान्;
D₁ s वहिज्जालामप्रभ Cd cites जिह्वग —^c T
शायस्य, G M आय (G₂ 'ग) म्य (for आकृष्य) B₁-s
T G₂-s आकर्णं, D₂ कर्णाप्रान (for आकर्णाद्)

44^b T G₂-s छित्वा (for भित्त्वा) K₄ om च
Ś₁ (by corr as in text) K₁-3 D₂: s सायकैः, Ś₂
D₁ T G M₁: सायकैः, K₂ मार्गण, D₁ सात्यकि
(for सायक) —^c Ś K₁-s सपत्रपुष्प, D₁ D₂
सपुत्रपत्र, D₂ D₂ s सचित्रपुत्र (for सपत्र)

45^a M₂-s अयान्यैर् (for 'स्य). —^b Ś K

अथास्य बहुभिर्बाणैरच्छिन्नत्परमास्त्रवित् ।
 समार्गणगुणं राजन्कृतवर्मा शरासनम् ॥ ४५
 विन्याध च रणे राजन्सात्यकिं सत्यविक्रमम् ।
 दशभिर्विशिखैस्तीक्ष्णैरभिकुद्धः स्तनान्तरे ॥ ४६
 ततः प्रशीर्णे धनुषि शक्त्या शक्तिमतां वरः ।
 अभ्यहन्दक्षिणं बाहुं सात्यकिः कृतवर्मणः ॥ ४७
 ततोऽन्यत्सुदृढं वीरो धनुरादाय सात्यकिः ।
 व्यसृजद्विशिखांस्तूर्णं शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४८
 सरथं कृतवर्माणं समन्तात्पर्यवाकिरत् ।

(except Ks) D1 अकिरत्, D3 ० T Gs आच्छिन्त्;
 Ms-5 अभि (for अच्छि). — °) Ś K B1 Dn2 D1-3
 ५-8 -गण, Gs गुणांश्च (for -गुण) S चापं (for
 राजन्) B5 समाकुलदृढं राजन् —^d) B2 कृतवर्म, Ms-5
 सत्यकस्य (for कृतवर्मा) S महारथ (for शरासनम्)

46 °) Dn1 स (for च) —^b) B2 सात्यकि ;
 Ms-5 सत्यक (for सात्यकि) B2 T G2 Ms-5 सत्यवि
 क्रम — °) D3 विशिखैस् (for विशिखैस्) —^d) Ś2
 K B (except B1) D1 अतिकुद्ध, D5 अभिर्वीक्ष्य (for
 'कुद्ध')

47 °) Ś2 Ks-5 B1 Dn2 D3 ० T G2-5 प्रकीर्णे, Cd
 प्रशीर्णे (as in text) — °) Ks Dn1 D1 ० S अभ्यहन्द
 (Dn1 G1, ० M1 २ 'न्'), B Dc1 आ (B5 Dc1 अ)दयद्,
 Dn2 D2 ० ० जघान (for अभ्यहन्)

48 °) Ms-5 दुर्जय (for सुदृढ) D5 चाप (for
 वीरो) —^b) T G वीर्यवान् (for सात्यकि) D5
 पूर्णमायस्य सात्यकि —^d) D1 om (hapl) 48°-49^d
 — °) K4 विसृजद्, B1 D5 G1 M वि (D5 व्य)सृजन्
 (for व्यसृजद्) Ms-5 तीक्ष्णाश्च (for तूर्णं) — After
 48, B Dc1 ins

613* ते शराः सास्वतेनास्ता कृतवर्माणमाहवे ।

छादयाचक्रिरे वृक्षं शलभा इव घोषिण ।

[(L 1) B1 घोषिण (for 'ण)]

49 D1 om 49 (of v, 1 48) B3-5 Dc1 om, 49^{ab}
 —^b) T G2-5 सायकैः; G2 M ह्युषि (for समन्तात्).
 Ś K4, 5 B1 Dn1 D1, २ ५, ८ G2 Ms-5 पर्यं (B1 प्रत्य)वा
 रयत्; B2 प्रत्यवाकिरत् (for पर्यं). — °) D2 अर्धं
 यित्वा (for छादं) Ms-5 ततो (for रणे). B (except
 B1) Dc1 Dn2 S राजन्; D5 ० यत्, D6 (before
 corr as in text) पार्यं (for स्पर्धं) —^d) K5 हार्दिकि

छादयित्वा रणेऽत्यर्थं हार्दिक्यं तु स सात्यकिः ॥ ४९
 अथास्य भलेन शिरः सारथेः समकृन्तत ।
 स पपात हतः स्रतो हार्दिक्यस्य महारथात् ।
 ततस्ते यन्तरि हते प्राद्रवंस्तुरगा भृशम् ॥ ५०
 अथ भोजस्त्वसंभ्रान्तो निगृह्य तुरगान्स्वयम् ।
 तस्थौ शरधनुष्पाणिस्तत्सैन्यान्यभ्यपूजयन् ॥ ५१
 स मुहूर्तमिवाश्वस्य सदश्वान्समचोदयत् ।
 व्यपेतमीरमित्राणामावहत्सुमहद्भयम् ।
 सात्यकिश्चाभ्यगात्तस्मात्स तु भीममुपाद्रवत् ॥ ५२

(for 'क्य) B1 न तु, Dn2 स तु (by transp),
 D2 च स Ms-5 सत्यक (for सात्यकि) B1 ० ० Dc1
 हार्दिक्य सात्यकि शरैः, G5 'कस्य च सात्यकि

50 °) D1 यथा (for अथ) —^b) K5 समकृन्तत
 सारथे (by transp) — °) Dn1 रणे, G1 M तत (for
 हत) Ks Gs शूरो (for स्रतो) —^d) Ks B2
 (marg) रथोत्तमात्, Dn1 रथाद्धत्, S ततो रथाद्
 (for महारथात्) — °) Dn1 तु (for ते) Ś1 यत्
 रहिता, K1 यन्तरि हिते, Dn2 D5 ० ० यत्परहिता (for
 यन्तरि हते) —^d) D5 Ms ० रणे (for शृशम्)

51 °) K1 ० 4 B2 ० Dn1 तु सभ्रान्तो, D2 [s]प्य
 सं; M1 २ स्वसंभ्रान्तात् (for 'तो) —^b) K5 विगृह्य
 (for नि') — °) Ks B2 Dn D1 २ ५ १ ० वीरो, G2
 रथ- (for शर') Ms-5 तस्थौ शरशतान्मुच्यत् —^d) Ś1
 K4 अभ्यपूजयत्; K1 २ Dn1 अभिपूजयन्, D2 व्यपूरयन्,
 D5 ० अस्य पूजं (for अभ्यपूजं) Dc1 तत्सैन्यान्यभ्यपूज
 यत्, S हं सै (G1 M तत्सै)न्यं प्रथं (M1 सम)पूजयत्
 (T G2 'न्)

52 Ds om. 52 — °) B2 D5 ० सु (for स)
 Ś1 अथ (for इव) Ś2 K2-5 D1 ० T G M1 २ [आ]श्वस्य
 (for [आ]श्वस्य) —^b) K1 ० D1, 2 ० ० समनोदयत् (D1
 'यन्'); T G M1 २ अभ्य (T2 G2 4 'भिः; G5 'स्य)वृ
 सुदत्, Ms-5 अभ्यचोदयत् (for समं) — °) D2 अपे
 तमीर् (for व्यपे') —^d) Ś1 अवहत्, Ś2 K2 ० ५
 B1 ० G1 M1 २ आवहन्, D2 T G2-5 आदधत् (D2 'न्)
 (for आवहत्) B1 सुमहत्तरं, B2 ५ अयमुत्तमं (for
 सुमहद्भयम्). Ms-5 आवहे सुमहाभये. — °) Ś2 K1 D1
 स्वभ्यगात्; K1 ० ५ स्वस्य; K5 चात्य; B2 Dc1 D2
 १ ० चाभ्ययात्; D5 चाभ्यगात् (for चाभ्यं). T G
 M1 २ सात्यकिं नाभ्यया (G4 'त्यया, G5 'भ्यया)तस्मात्,

युयुधानोऽपि राजेन्द्र द्रोणानीकाद्रिनिःसृतः ।
 प्रययां त्वरितस्तूर्णं काम्बोजानां महाचमूम् ॥ ५३
 स तत्र बहुभिः शूरैः संनिरुद्धो महारथैः ।
 न चञ्चाल तदा राजन्सात्यकिः मत्पविक्रमः ॥ ५४
 संघाय च चमूं द्रोणो भोजे भार निवेद्य च ।
 अन्वधावद्रणे यत्तो युयुधानं युयुत्सया ॥ ५५
 तथा तमनुधावन्तं युयुधानस्य प्रपुतः ।
 न्यवारयन्तं संकुद्धाः पाण्डुसैन्ये बृहत्तमाः ॥ ५६

समासाद्य तु हार्दिक्यं रथानां प्रवरं रथम् ।
 पाञ्चाला विगतोत्साहा भीमसेनपुरोगमाः ।
 विक्रम्य वारिता राजन्वीरेण कृतवर्मणा ॥ ५७
 यतमानांस्तु तान्सर्पानीपद्विगतचेतसः ।
 अभितस्ताञ्चशरैवेण क्लान्तमाहानमारयत् ॥ ५८
 निगृहीतास्तु भोजेन भोजानीकेप्तपो रणे ।
 अतिपुन्यैर्विबद्धीराः प्रार्थयन्तो महद्यशः ॥ ५९

C 7 44*
 B 7 113 67
 K 7 113 75

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

M₂₋₃ मय्यकोपि महायाहूद् —^c) D_{n1} च (for तु)
 M₃- अन्वगाद्धारणी चम्

53 M₃₋₅ om 53^{ab} —^b) K₂ D_{n2} D₂ : विनि-
 मृत T G M₁ : भोजानीकमविक्रमम् (G₁ M₁ : 'सात्य
 च) —^c) Ś₂ K₁₋₁ D₁ चैत्र, B₁ : D₁ यत्र (for
 तूर्णं) M₂- प्रयातम्वरित तूर्णं —^d) Ś₁ K₂ D₁ कामो
 जाना B D₁ महाचमू, D_{n2} अनिकिर्णा, M₂₋₃ मद्-
 दलं

54 ^b) D₂ मनिवृत्तो (for रुद्धो) Ś₂ K₂₋₁ D₁ G₁
 M₁ : महाप्रलं (for 'रथे) —^c) K₁₋₁ D₁ ततो
 रानत्र, T G M₁ : महारात्र (for तदा राजत्र) —^d)
 T G. M₁₋₃ मत्पव, G₂ : मत्पकि.

55 ^a) D_{n1} संघार, D₂ संघार्यं च, D₁ : स
 मघाय (for संघाय च) D₂ चम् —^b) B D₁ भोज
 राजं (for भोजे भार) —^c) D_{n1} अनुधावद्, D₁ अम्य^c
 (for अत्र^c) —^d) D_{n1} D₂ : T G₂₋₃ युयुधान (for
 'घानं) B₁ यदृच्छया (for युयुत्सया)

56 ^a) D₂ तथैतम् (for तथा तम्) Ś₂ K₂ अन्व
 धार्यन् —^c) B₁ न्यवारयन्मु; B₁ D₁ : G₁ न्यवार
 यत्, D₂ न्यवारयत् D_{n2} D₁ : 1-3 महष्टा, D₂
 सैन्यात्ते (for संयुद्धा) —^d) Ś₂ K₁₋₃ पादुसैन्य (K₂ :
 'न्य), T G₂₋₃ पाञ्चाल दै, G₁ M₃₋₅ पादुपुत्रा (M₂ :
 'त्र), M₁ : 'सैन्या (for 'सैन्ये) K₂ महत्तमा (for
 बृहत्तमा). D₂ आघार्यं युधि भारत

57 K₂ D₁ om (hapl) 57^{ab} —^a) M₂₋₃ हे
 or समामाद्य तु) —^b) S रथिर्ना (for
 D₂ अम्यधा-

वन्गतोरमाहा —^c) D_{n1} भोजेन (for वीरेण)

58 ^a) D_{n1} जितमानात्, M₂₋₃ यतमानत् Ś₂ K
 (except K₂) B D₁ D_{n2} D₁₋₂ च, D₂ : 1 & स (for
 तु) —^b) S द्वि (G₂ मि)पतो (for इंपद्वि) D₂
 उद्विप्त (for विगत) Ś₂ K₂ चेतनान् —^c) Ś₂ K
 (except K) महितांस्ताम्, B (except B₁) D₁ G₁ M
 अभितस्ताम्, D_{n1} अन्वितम्वान, D₂ आनीतास्ताम् (for
 अभित^c) D_{n1} रथैवेण (for शरै^c) —^d) D₂ S
 रूपात् (for -वाहान) K₂ अकारयत्, B₁ : 8 & D₁ M₂₋₃
 न्यवारयत्, D_{n1} अमाहयत्, D₂ : अवरयत् (for अवार^c)

59 ^a) G₁ M₁ : निगृहीतात् D₂ च (for तु) —^b)
 Ś₁ K₁₋₃ रण (for रणे) —^c) G₂ om 59^c-7 89 1^b
 —^c) S (G₂ om) आहवे (for आर्ययद्) G₁ M₁ :
 शूरा (for वीरा) —^d) T G₁₋₄ M₁ : प्रती (G₁ M₁ :
 'भी)पतो (for प्रार्थयन्तो) D₂₋₃ महायश (for मह
 यश) — After 59, S (G₂ om) ins

614* हार्दिक्यं ममरे यत्ता न शेकु प्रतिवीक्षितुम् ।

[G₂ : ३तु (sio) (for शेकु)]

Colophon om in G. D₁ missing — Sub-parvan
 Ś₁ K₁ 8-5 B₂₋₃ D_n D₁ : 5 7 8 जयद्रथवध — Day
 of Droṇa's Generalship K₁ चतुर्थदिवसे — Adhy
 name Ś₂ K₂₋₃ B D₁ D_n D₁ : 5 6 सात्यकिप्रवेदो,
 D₂ : 8 सात्यकिप्रवेदो सेनाप्रम (D₂ 'नाम)र्दन (D₂ 'न);
 G₁ M₁ : कृतवर्मनिवारण — Adhy no (figures, words
 or both) B₁ T G₁₋₄ M₁ : 110, B₂ 111, B₃
 119, D_{n1} 113, D₂ 115, D₃ 9, M₂₋₃ 109.
 —Śloka no D_{n1} 59

८९

धृतराष्ट्र उवाच ।

एवं बहुविधं सैन्यमेवं प्रविचितं वरम् ।
 व्यूढमेवं यथान्यायमेवं बहु च संजय ॥ १
 नित्यं पूजितमस्माभिरभिकामं च नः सदा ।
 प्रौढमत्यद्भुताकारं पुरस्ताद्दृढविक्रमम् ॥ २
 नातिवृद्धमवालं च न कृशं नातिपीडरम् ।
 लघुवृत्तायतप्राणं सारगात्रमनामयम् ॥ ३

आत्तसंनाहसंपन्नं बहुशस्त्रपरिच्छदम् ।
 शस्त्रग्रहणविद्यासु बह्वीषु परिनिष्ठितम् ॥ ४
 आरोहे पर्यवस्कन्दे सरणे सान्तरप्लुते ।
 मम्यवप्रहरणे याने व्यपयाने च कोविदम् ॥ ५
 नागेष्वश्वेषु बहुशो रथेषु च परीक्षितम् ।
 परीक्ष्य च यथान्यायं वेतनेनोपपादितम् ॥ ६
 न गोष्ठ्या नोपचारेण न संन्यनिमित्ततः ।

89

☞ This adhy is missing in D₁ (of v 1 7 87. 50)

1 = (var) 6 72 1 G₅ om 1^{ab} (of v 1 7 88 59) —^a) B D₀₁ S (G₅ om) -गुणं (for -विधं) —^b) Ś K₁₋₁ B (except B₁) D₀₁ (orig) प्रविदित; K₅ प्रवि*तं, D₀₁ (marg) D₃ ० *ततं; D₀₁ प्रत्य चितं, D₂ प्रमथित, T G₂₋₁ विप्र (G₂ *र) चित (for प्रविचित) B D₀₁ D₁₋₃ ० बलं, D₀₁ T G₂₋₁ पर (for वरम्) —^c) D₅ व्यूढम् B₁₋₄ D₂ ० T G₂ पृव (for एवं) Ś₁ K₁₋₃ यथा न्यायम् (for यथान्यायम्) —^d) D₃ ० च बहु (by transp)

2 = (var) 6 72 2 —^b) B₃ ० D₂ ० ० अति कामं, T G₂₋₁ अभिराम; Cd अभिकालं (sio) (for *काम) M₈₋₅ (all also as in text) संजय (for न सदा) —^c) Ś₂ K (except K₅) प्रौढमन्य (K₄ *त्य) द्रुवो भार (K₄ *घ); D₅ *कृत्यद्भुताकारं —^d) B₂ (marg) † D₀₁ D₁₋₃ S दृष्ट (for दृढ)

3 = (var) 6 72 3 —^a) K₅ न वालं (for अवालं) M₈₋₅ नातिप्रवृद्धवालं च —^b) K₁ तस्करां, K₅ B₅ D₁ 2 नाकृदां (for न कृदा) S न च (for नाति) —^c) B₁₋₃ ० T G₂₋₁ M₁ 2 -प्रायं, G₅ lacuna (for प्राणं) B₄ वृत्तायतलघुस्थूलं; G₁ M₈₋₅ लघुवृत्तायतं प्रांशु (G₁ *शु) —^d) B₁ 2 (marg as in text) † मात्रम् (for -गात्रम्) D₂ नरगात्रमयं दृढं, S सारयोध (T *योध, G₁ M₈₋₅ *योध) समन्वितं

4 4^{ab} = (var) 6 72 4^{ab} B₄ om 4^{ab}, —^a) B₃ आराम; G₅ आर्तं (for आत्त) K₁₋₁ D₀₂ D₁ -संछन्न; M₈₋₅ -दासं च (for संपन्न), —^b) K₅ बहुवचन; G₅

यभूवात्र, M₈₋₅ बहुपत्र- (for *दात्र) S (except M₄) परिप्रष्टं (for *च्छदम्) —^{4^{cd}} = (var) 6 72 7^{cd}. K₅ D₁ om (hapl) 4^c-5^d —^c) K₅ D₀₁ D₂ T G M₂ शस्त्र (for दात्र) —^d) D₁ ० परिनिर्वृता (for *निष्ठितम्) D₂ याद्दीकेषु परिष्ठिता

5 = 6 72 8 K₄ D₁ om 5 (of v 1 4) —^a) K₁₋₃ पर्यवस्कंधे Cd as in text —^b) B₃ समरे; B₅ मरणे; B₃ क्षरणे, Cd मरणे (as in text) T G₁₋₁ सोत्तर (for सान्तर) K₅ प्लवे, Cd प्लुते (as in text) —^c) T G₃ याते, Cd याने (as in text) —^d) K₁ D₀₁ D₁ व्यपयाते; G₅ व्यपायेत, M₈₋₅ अपयाने; Cd उप* (for व्यप*)

6 6^{ab} = (var) 6 72 9^{ab} —^a) D₁ ० नामेपि (for नामेषु) D₂ अन्येषु (for अशेषु) D₂ बहुषु —^b) K₄ B₁ D₀₁ (by corr as in text) D₂ G (except G₁) परिक्षितं, D₂ परिस्थिता (for परीक्षितम्) — After 6^{ab}, S ins

615* चर्मनिस्त्रिदायुद्धे च नियुद्धे च विशारदम् ।

[G₂₋₅ वमं (for चर्म-).]

— 6^{cd} = 6 72 9^{cd} K₂ om 6^{cd} —^c) K₁ ० १ समीक्ष्य च, D₃ ० ० परीक्षितं, D₁ ० *क्ष्यैव (for *क्ष्य च) Ś₁ K₁ ० D₃ ० यथा न्याय —^d) M₈₋₅ उपसादितं (for *पादितम्)

7 7^{ab} = (var) 6 72 10^{ab} —^a) G₁ M₁ नागोष्ठ्या (for न गोष्ठ्या) Ś K₁₋₃ D₁ नापचारेण, B (except B₁) D₀₁ D₂ S नोपचारेण (for *चारेण) Cd cites गोष्ठ्या and उपचारेण —^b) D₃ संवधान्, D₁ सवधि (for संवन्ध) Cd cites संवधो —^c) B₁₋₃ D₀₁ D₀ M₁ ० नानाहृत; B₄ *हृतं; B₅ *भूतं; D₂ *हृतो, T G *भृतो; M₄ *भूतो (for *हृतो). Cd cites भनाहृतं.

नानाहृतो न ह्यभृतो मम सैन्ये वभूव ह ॥ ७
 कुलीनार्थजनोपेतं तुष्टपुष्टमनुद्धतम् ।
 कृतमानोपकार च यशस्वि च मनस्वि च ॥ ८
 मचिवैश्चापरैर्गुणैर्वहुभिर्गुणैर्वहुभिः ।
 लोऋपालोपमैस्तात पालितं नरसत्तमैः ॥ ९
 बहुभिः पार्थिवैर्गुणैर्मम्मत्प्रियचिकीर्षुभिः ।
 अस्मानभिमृतैः कामात्सत्तलैः सपदानुगैः ॥ १०
 महोदयिमिनापूर्णमापगाभिः समन्ततः ।
 यपक्षैः पक्षिसंक्राशै रथैरथैश्च संवृतम् ॥ ११

योधाक्षय्यजलं भीमं वाहनोर्भितरङ्गिणम् ।
 क्षेपण्यसिगदाशक्तिशरप्रासङ्गपाङ्कलम् ॥ १२
 ध्वजभूषणसंवाधं रत्नपट्टेन संचितम् ।
 वाहनैरपि धावद्विर्वायुवेगविकम्पितम् ॥ १३
 द्रोणगम्भीरपातालं कृतवर्ममहाहृदम् ।
 जलसंधमहाग्राहं कर्णचन्द्रोदयोद्धतम् ॥ १४
 गते सैन्यार्णवं भिक्षा तरसा पाण्डवर्षभे ।
 संजयैकरथेनैव युयुधाने च मामकम् ॥ १५
 तत्र ज्ञेयं न पश्यामि प्रविष्टे सव्यसाचिनि ।

C 7 4656
 B 7 114 17
 K 7 114 17

K: B Dc1 Dn2 नाप्यभृत, K: G1 M3 : नाप्यभृतो,
 D1 नन्यहृतो, T G-: नाप्यभृतो, M1 : नाप्यभृत (for
 न ह्यभृतो) Cd cites अनृत —^d) B Dc1 Dn T
 G2-1 सैन्य (for सैन्ये) D : च, M2-: द्वि (for ह)

8 = (var) 6 72 11 —^a) Ś: D1 कुलेनार्थ, T
 G2-: कुलीनाभि (for 'नार्थ') D: कुलीनमार्थवृत्ति च,
 M- भृतो कुलीनमार्थं च Cd cites धार्यं —^b) K1
 D1 : अनुव्रत, G1 M2-: अनामय (for अनुद्धतम्) M1 :
 तुष्टपुष्टनामय —^c) K5 Dn D1 : कृतमानोपचार च
 (Dn1 द्वि), D: कृतमानोपचार च, M3-: कृतो
 पकारमान च —^d) B1 om (hapl) मनस्वि च Ś:
 K1-1 मनस्वि च यशस्वि च

9 = (var) 6 72 12 —^b) K5 B1 : Dn1 D1 : स
 पुण्य (for सुपुण्य) K1 बहुभि कर्मसुपुण्यभि —^c) D1
 यमोपर्मम् (for पात्रं) D रथै (for तात) —^d)
 D2 रथ (for नर) Dn1 पालित पुरुषर्षभं

10 = (var) 6 72 13 —^c) K1-3 अस्माद् (for
 अस्मान) K2 अभिमते, Dc1 धितं (for 'सूते') Dn1
 कामं, D2 काम (for कामान्) —^d) G5 भैष्यै (for
 मयल्ल) G2 मयल्लानुगै (for सपटा)

11 = (var) 6 72 14 —^b) Ś: damaged Ś1
 अगाद्याभि, D2 नानानार्थ (for आपगाभि) —^c) D2
 र स पक्ष (for पक्षि) Cd as in text —^d) D3 च
 परि (for अश्वश्च) T G2-: समावृत (for च म)
 — After 11, B Dc1 Dn2 D: ins

616* प्रसिद्धकरैश्चैव द्विरद्वैराटुव महत् ।

यदहन्यत से सैन्य किमन्यद्गागधेयत ।

[(L 2) Cd cites भागधेय]

—^a) Ś: K1-3 यूपाक्षय-

Ś: धजाक्षय, Dn1 D2 : योधा (D2 'दा')क्षय, T
 M- योधाक्षय (for योधा) Ś1 भीम, K5 Dn1
 D- घोर (for भीम) —^b) Ś: वातेनोर्मि, D2 कार्मु-
 कोर्मि (for वाहनोर्मि) K3 तरगिन, T G2-: गित
 (for तरङ्गिणम्) — G. om 12^c-14^d —^c) B1-3
 क्षेपणामि, M3 : क्षेपिण्यभि (for क्षेप) —^d) Dn2
 D3 : प्रास, T G1-1 भात, M3-3 शूल- (for प्रास)
 G1 ममाकुल (for द्रवा)

13 = (var) 6 72 16 G. om 13 (cf v 1 12)
 —^a) Ś1 B3 : D2 मवाध (for 'ध') K5 Dn1 D1 :
 गजपायाणमत्रार्थं, S (G5 om) ध्वजाग्रमणि —^b) D2
 पट्टार, D3 पट्टाग (for पट्टेन) G1 M सवृत (for
 संचितम्) Ś1 रत्नपट्टरसाचित, K1 B Dc1 D1 : रत्नो
 रत्नसुमचि (B1 समन्वि)ठ, K5 रथपोपट्टलं, Dn1 रथं
 पदममां, Dn2 रत्नयत्रनलं (sic), D1 : रथपोतममा, T
 G2-1 रत्नपट्टसुमवृतं —^c) Ś1 अय, Ś2 B Dc1 Dn
 D2 क्षमि, S (G5 om) परि (for क्षपि) —^d) D2
 द्रुपु (for वायु) B (except B1) Dc1 वेगेन, T G2-1
 वेगैर्वि (for वेगवि) K1 T G2-1 M3-3 कम्पित (for
 कम्पितम्)

14 G5 om. 14 (of v 1 12) —^a) T G2- पाताल
 B Dc1 द्रोणपातालगम्भीर —^d) M3-6 भोज (for कर्ण)
 Ś2 K D1 : कर्णचन्द्रोदयोत्थण

15 ^a) D2 T G2 : हित्वा (for भित्त्वा) —^b) K5
 तरसा पाहुनंदने, D5 पादवे भरतर्षभे —^d) K4 D1 : स
 G5 M2-3 युयुधानेन (for 'धाने च) D2 समागते (for
 च मामकम्)

16 ^b) K5 B5 D5 सव्यसाचिना — M5 om. 16^c-17^d
 —^d) D2 सैन्ये च, G1 M (M5 om) सैन्ये तु (for
 सैन्यस्य)

सात्वते च रथोदारे मम सैन्यस्य संजय ॥ १६
 तौ तत्र समतिक्रान्तौ दृष्ट्वाभीतौ तरस्विनौ ।
 सिन्धुराजं च संप्रेक्ष्य गाण्डीवस्येपुगोचरे ॥ १७
 किं तदा क्रुरवः कृत्यं विदधुः कालचोदिताः ।
 दारुणैकायने काले कथं वा प्रतिपेदिरे ॥ १८
 ग्रस्तान् हि कौरवान्मन्ये मृत्युना तात संगतान् ।
 विक्रमो हि रणे तेषां न तथा दृश्यतेऽद्य वै ॥ १९
 अक्षतौ संयुगे तत्र प्रविष्टौ कृष्णपाण्डवौ ।
 न च वारयिता कश्चित्तयोरस्तीह संजय ॥ २०
 मृताश्च बहवो योधाः परीक्ष्यैव महारथाः ।

वेतनेन यथायोग्यं प्रियवादेन चापरे ॥ २१
 अकारणभृतस्तात मम सैन्ये न विद्यते ।
 कर्मणा ह्यनुरूपेण लभ्यते भक्तवेतनम् ॥ २२
 न च योधोऽभवत्कश्चिन्मम सैन्ये तु संजय ।
 अल्पदानभृतस्तात न कुप्यभृतको नरः ॥ २३
 पूजिता हि यथाशक्त्या दानमानासनैर्मया ।
 तथा पुत्रैश्च मे तात ज्ञातिभिश्च स्वान्धवैः ॥ २४
 ते च प्राप्यैव संग्रामे निर्जिताः सव्यसाचिना ।
 शैनेयेन परामृष्टाः किमन्यद्भागधेयतः ॥ २५
 रक्ष्यते यश्च संग्रामे ये च संजय रक्षिणः ।

17 Ms om 17^{ab} (cf v 1 16) B₄ om (hapl)
 17-20 —^a) B₃ तत्र तौ (by transp) B₁ D₀₁ G₁
 M₁ २ समनु (for समति) —^b) B (B₄ om) D₀₁
 भीमौ, D₁ [अ]वीच, D₂ S (M₃ om) वीरौ, D₅ तीर्णौ
 (for [अ]भीतौ) —^c) S₂ D₁ १ ४ G₅ तु (for च)
 D_{n1} सवीक्ष्य (for सप्रेक्ष्य) —^d) K₄ ५ T G₂₋₅ M₁ २
 [ए]व, D₃ च, G₁ M₃₋₅ [ए]क- (for [ह]पु-) D₃ S
 (except G₂) गोचर

18 B₁ om 18 (cf v 1 17) —^a) B_{0m} ed नु
 वा (for तदा) —^b) K₁ ५ D₇ ४ च्यदधु (for वि°)
 K₅ D_n D₂ ५ ० नोदिता (for -चोदिता) —^d) D₇ ४
 च (for वा)

19 B₁ om 19 (cf v 1 17) —^a) M₃₋₅ ग्रस्तान्
 (for ग्रस्तान्) D₂ ग्रस्ता हि कौरवा सर्वे —^b) T
 G₂₋₄ चाभि, G₁ M चाद्य, G₅ वा हि (for तात)
 B (B₄ om) D₀₁ सयुगे, D₂ सगता (for सगतान्)
 —^c) B (B₁ om) D₀₁ S [स]पि (for हि) —^d)
 S₂ K₁₋₄ तेषां (for तथा) D₅ १ ४ हि (for सद्य) S₂
 वा (for वै)

20 B₁ om 20 (cf v 1 17) —^a) S₁ K₁₋₃ D₁
 सयुगं (for 'ने) D₂ ५-४ M₃₋₅ यत्र (for तत्र) —^d)
 T G M₁ २ मम सैन्येपि (G₅ M₁ २ 'न्येपु) सजय

21 ^a) T G₃ ४ हताश्, G₂ ५ मृतश् (for भृताश्)
 G₁ M योधा D₂ मुदिता बहव शूरा —^b) K₁ D₂
 १ ४ परीक्षैव (for 'क्ष्यैव) S₂ महायला, S तु संजय
 (G₂₋₅ 'यं) (for महारथा) —^c) B (except B₄)
 D₀₁ D_{n1} योर्ण, D₂ G₁ M₁ २ न्यायं (for -योग्यं)
 —^d) M₃₋₅ चापि ह (for चापरे)

22 ^a) B₁ अकारणे, B₂ (marg) ५ D₀₁ 'ले च,
 G₂ ५ 'रणान् (for 'रण-) D₃ -दृत्स्, G₂ ५ -मृतस्
 (for -भृतस्) T G₃₋₅ तत्र (for तात) D₂ आख्यात
 पौरुषस्तात —^b) D_{n1} कर्मणा (for विद्यते) — D_{n2}
 om 22°-23^d —^c) B₅ G₁ M कर्मणो (for 'णा)
 S₂ त्वनु, K₂ स्वेन (for ह्यनु) —^d) S₂ K₁₋₄ D₂
 लक्ष्यते (for लभ्यते) D₃ मक्ष्य-, D₅ लक्ष्य- (for
 भक्त) — After 22, D₁ reads 24° for the first time,
 repeating it in its proper place

23 D_{n2} om. 23 (cf v 1 22) D₁ om. (hapl)
 23^{ab} —^a) M₅ मम (for न च) B₂ (marg) ५ ५
 D₅ [अ]योधो, D_{n1} T G₂₋₄ योद्धा, D₅ [अ]प्रीतो, G₁
 M योधो (for योधो) K₄ B₂ ५ ५ D₀₁ (by corr as
 in text) D_{n1} G₁ ४ ५ M भवेत् (for सभवत्) —^b)
 K₅ B₁ ५ D₀₁ D_{n1} D₂ S सैन्येषु (for सैन्ये तु) K₅ om
 from संजय up to तात (in 23°) —^c) T G₂₋₅ M₅
 नाल्प (for अल्प-) D₂ कश्चिन् (for तात) K₄ तथा
 पुत्रैश्च मे तात (= 24°) —^d) K₁₋₃ D₁ तथा च (for
 न कुप्य-) S₂ K₄ ५ B₅ D₅ १ ४ त(K₅ च)या चा(D₅
 वा)भृतको नरः; B₁₋₄ D₀₁ D_{n1} न ह्यग्राभृत्, D₃ ५ मम
 सैन्ये न विद्यते (= 22^b), T G₂₋₅ नाकुप्यभृतकोपि वा

24 ^a) D_n D₂ ४ ५ ५ पूजितो S₂ K₁₋₄ D₂ ४ ५ M₃₋₅
 यथाशक्ति —^b) K₄ ५ D₀₁ D₃ ५ -मानाशनैर् (for
 'सनैर्) D₅ यथा (for मया) S₂ (by corr as in
 text) दानमानासनादिभिः — D₁ reads 24° for the
 first time after 22 —^d) K₄ B₃ सह- (for च स)
 S तथैव च (G₁ ४ ५ M₁ २ मे) (for स्वान्धवै)

25 ^a) B₂ प्राप्य वै च (for च प्राप्यैव) T G₂₋₅
 ते चावाप्य च (G₅ 'प्यथ) संग्रामं — D₅ om (hapl)

एकः साधारणः पन्था रक्ष्यस्य सह रक्षिभिः ॥ २६
 अर्जुनं समरे दृष्ट्वा सैन्धवस्याग्रतः स्थितम् ।
 पुत्रो मम भृशं मूढः किं कार्यं प्रत्यपद्यत ॥ २७
 सात्यकिं च रणे दृष्ट्वा प्रविशन्तममीतवत् ।
 किं नु दुर्योधनः कृत्यं प्राप्तकालमन्यत ॥ २८
 सर्वशस्त्रातिगौ सेनां प्रविष्टौ रथसत्तमौ ।
 दृष्ट्वा कां वै धृतिं युद्धे प्रत्यपद्यन्त मामकाः ॥ २९
 दृष्ट्वा कृष्णं तु दाशार्हमर्जुनार्यं व्यवस्थितम् ।
 शिनीनामृपभं चैव मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३०

दृष्ट्वा सेनां व्यतिक्रान्तां सात्वतेनार्जुनेन च ।
 पलायमानांश्च कुरुन्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३१
 विद्वुताग्रथिनो दृष्ट्वा निरुत्साहान्द्विपञ्जये ।
 पलायने कृतोत्साहान्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३२
 शून्यान्कृताग्रथोपस्थान्सात्वतेनार्जुनेन च ।
 हताश्च योधान्संदृश्य मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३३
 व्यश्वनागरथान्दृष्ट्वा तत्र वीरान्सहस्रशः ।
 धावमानाग्रणे व्यग्रान्मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३४
 विवीरांश्च कृतानश्चान्विरथांश्च कृतान्नरान् ।

C 7 4476
 B 7 114 37
 K 7 114. 37

25^b-26^a —^c) T G M₁ : च मनुष्टा , M₃- [स]पि
 चा (for परा)

26 D₃ om. 26^a (cf v l 25) —^a) D₃ रक्ष्येत,
 D₁ रक्ष्ये —^c) D₂ : G₁ M₁ : पुष, Cd पृक (as
 in text) —^d) S रक्ष्येण नह रक्षिणा

27 ^c) D₂ मम पुत्रो (by transp) D₁ : मूढ
 —^d) D₃ किं च कार्यं प्रपद्यत

28 Ś K₁₋₄ om (hapl) 28^b-32^a D₁ om 28^b-35^d
 —^b) B₁ प्रतीपतम् (for प्रविशन्तम्) —^c) K₁ D₁
 D₃ c तु (for नु) —^d) B₁ अरिदम (for समन्यत)

29 Ś K₁₋₄ D₁ om 29 (cf v l 28) —^a) T
 G₂₋₄ शक्यता (G₁ शक्य) धिकी, G₁ M₁ शक्यतातिगौ, G₂
 कृत्याधिकी (for शक्यतातिगौ) K₂ सर्वशस्त्रातिगौ —^b)
 Bom ed रक्षि- (for रथ) —^c) B₂ च, G₁ M₃-s
 वा (for वै) K₃ D (except Dc₁, D₁ om) मर्दि
 (for धर्ति)

30 Ś₁ K₁₋₄ D₁ om 30 (cf v l 28) —^a) G₁
 M₁ : वार्ष्णेयम् (for दाशार्हम्) T G₂- दृष्ट्वा तु कृष्ण
 वार्ष्णेयम्, M₃- दृष्ट्वा कृष्ण हर्षविक्षम्

31 Ś K₁₋₄ D₁ om 31 (cf v l 28) D₁ om
 (hapl) 31 G₂ om (hapl) 31-37 G₁ om (hapl)
 31-34 M₂- om (hapl) 31-32 G₁ om (hapl)
 31^c-33^b —^c) T G₂ द्रवतस्तु कुरुन्दृष्ट्वा —^d) B₂
 मामका (for पुत्रका)

32 Ś K₁₋₄ om 32^a (cf v l 28) D₁ G₂ : s
 M₂-s om. 32 (cf v l 28, 31) K₃ om (hapl)
 32-33, B₁ om (hapl) 32 —^b) Ś K₁ : निरुत्साहा
 (for 'त्साहान्) —^c) Ś K₁ : कृतोत्साहा —^d) B₂

मामका (for पुत्रका) Ś₂ (marg as in text) किमन्य-
 द्वागधेयत (= 25^d)

33 K₂ D₁ G₂ : s om 33 (cf v l 32, 28, 31)
 G₂ om 33^a (cf v l 31) Ś K₁₋₄ om (hapl)
 33-35 D₁ om. (hapl) 33 —^a) T G₂ कृत्वा
 (for कृतान्) D₂ अथ शून्याग्रथोपस्थान् —^b) T G₂
 M₃- सत्यकेन (for सात्वतेन) —^c) G₁ : s M₃-s तास्वान्
 (for योधान्) B₁ सदृष्ट्वा, D₂ सप्रेक्ष्य (for सदृश्य)
 T G₂ M₃- दृष्ट्वा च शतशो यो (M₃-s यौ) धान्

34 Ś K₁₋₄ D₁ G₂ : s om. 34 (cf v l 33, 28, 31)
 D₂ om (hapl) 34 —^a) G₂ क्षत्र- (for च्यम्)-
 B₂ रथ (for रथान्) —^c) G₂ om (hapl) 34^b-36^a
 —^b) D₂ विद्वान् (for वीरान्) —^c) S (G₂ : s om)
 धावतश्च (for मानान्) B₂ (also as in text) रथे (for
 रणे) M₂-s [s]च्यमान् (for च्यमान्) — After 34,
 B₁ D₂ ins 617*

35 Ś K₁₋₄ D₁ G₂ : s om 35 (cf v l 33, 28, 31,
 34) B₁ D₂ om. (hapl) 35 —^a) B₂ : s Dc₁
 विहीनाश्च, B₁ विलीनाश्च, D₂ निर्वीराश्च, D₂ T विवि
 राश्च (for विवीराश्च) B₂ : s रथेनाम्नान्, T G₂ : s रथे-
 मा^c, M₃-s रथान्दृष्ट्वा (for कृतान्धान्) G₁ M₁ पीव-
 राश्च रथे भस्मान् —^b) D₁ रथान् (for नरान्) M₂-s
 विरयाश्च महारथान् —^c) M₃-s ते स सत्यकपार्याभ्यां
 —K₃ B₂-s Dc₁ D₂ : s s G₁ M₁ ins after 35 B₁
 D₂ after 34

617* महानागान्द्रवतो दृष्ट्वाऽर्जुनशराहवान् ।

पतितान्पततश्चान्यान्मन्ये शोचन्ति पुत्रका ।

हर्षोवाक्षिहवान्दृष्ट्वा द्राव्यमाणास्तस्ततः ।

रणे सात्वतपार्याभ्या मन्ये शोचन्ति पुत्रका ।

[B₁ reads lines 1-2 on marg — (L 1) G₁ M

तत्र सात्यकिपार्थाभ्यां मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३५
 पचिसंधात्रणे दृष्ट्वा धावमानान्श्व सर्वशः ।
 निराशा विजये सर्वे मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३६
 द्रोणस्य समतिक्रान्तावनीकमपराजितौ ।
 क्षणेन दृष्ट्वा तौ वीरौ मन्ये शोचन्ति पुत्रकाः ॥ ३७
 संमूढोऽसि भृशं तात श्रुत्वा कृष्णधनंजयौ ।
 प्रविष्टौ मामकं सैन्यं सात्वतेन सहाच्युतौ ॥ ३८
 तस्मिन्प्रविष्टे पृतनां शिनीनां प्रवरे रथे ।
 भोजानीकं व्यतिक्रान्ते कथमासन्दि कौरवाः ॥ ३९

तथा द्रोणेन समरे निगृहीतेषु पाण्डुषु ।
 कथं युद्धमभूत्तत्र तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४०
 द्रोणो हि बलवान्शूरः कृतास्त्रो दृढविक्रमः ।
 पाञ्चालास्तं महेष्वासं प्रत्ययुध्यन्कथं रणे ॥ ४१
 वद्वैरास्तथा द्रोणे धर्मराजजयैपिणः ।
 भारद्वाजस्तथा तेषु कृतवैरो महारथः ॥ ४२
 अर्जुनश्चापि यच्चक्रे सिन्धुराजवधं प्रति ।
 तन्मे सर्वं समाचक्ष्व कुशलो ह्यसि संजय ॥ ४३

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनचतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

द्रवतस्तु महाना(Ms-5 *मा)गान् (for the prior half)
 Ms-5 समागतान् (for -शराह*) — (L 2) M1 2 पतति
 (for पतितान्) D2 पातितांश्च (for पततश्च) K6 पति-
 तान्पात्यमानांश्च, D2.6 *तांश्च ततस्त्वन्यान् (for the prior
 half) — D5 om (hapl.) lines 3-4, B3 reads
 them on marg — (L 3) D6 ह्यांश्च (for ह्यौघान्)
 B4 5 Dn2 द्रवमाणान् (for द्राव्य*) G1 M रथौघांश्च सकौ-
 रवान् (for the post half) — B2 reads line 4 on
 marg — (L 4) D2 कून (for रणे) B4 Dn2 माधव,
 Ms-5 सत्यक- (for सात्वत-)]

36 G2 om 36 (cf v l 31) G5 om 36^a (cf v l
 34) Ms-5 om. (hapl.) 36-37 B1 reads 36 on
 marg — ^a) Ś2 K2-4 D3 बहून् (for रणे) — D1
 reads 36^{bcd} twice — ^b) K4 D1 (both times) तत-
 स्तत, B Dc1 Dn1 D2 6 समंतत, D5 सहस्रश (for
 च सर्वश) — ^{cd}) D2 G1 M1 2 निराशान् G1 M1 2
 transp सर्वे and मन्ये D2 सर्वान् K4 मेने, D5
 मृधे (for मन्ये)

37 G2 Ms-5 om 37 (cf v l 31, 36) — ^a)
 D6 रणस्य (for द्रोणस्य) — ^b) G5 चापराजितौ — ^c)
 K5 transp क्षणेन and दृष्ट्वा Ś2 वीरौ तौ (by transp)
 B2 क्षणे दृष्ट्वा च तौ वीरौ

38 ^a) Ś2 G1 M1 2 स (for सं) Dn1 तावत् (for
 तात) — ^b) Ś D5 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) — ^c) G5
 तावक (for मामक) D5 6 प्रविष्टौ मामके सैन्ये — ^d)
 Ms-5 सत्यकेन (for सात्वतेन) K1 अत्यतौ (sic), D5
 अद्युतौ, S अक्षतौ (for अच्युतौ)

39 ^a) T G1-4 M1 2 तत (for तस्मिन्) Ms-5
 प्रविष्टे महर्षीं सेना — ^b) D2 ऋपभे (for प्रवरे) — ^c)
 Ś2 K1-4 अतिक्राते — ^d) Ms-5 मामका (for कौरवा)
 Bom ed किमकुर्वत कौरवा

40 ^a) S सहसा (for समरे) — ^b) D7 8 साधुषु
 (for पाण्डुषु) — ^c) B1-3 5 Dc1 सूत, S तेषा (for
 तत्र)

41 ^a) Ms [s]पि (for हि) B4 D7 8 श्रेष्ठ (for
 शूर) — ^b) G4 कृत, G5 वृद्ध- (for दृढ-) Ś2 K1-4
 Dn1 D1 कृतास्त्रो युद्धदुर्मद — ^c) Ś K1-3 पाचालस्,
 D1 पाचालिस्, D2 पाचालास्, D5 G5 पचालास्, Ms-5
 पाचालाग् (for *लास्) D2 5 तु, Ms-5 च (for त)
 Ś K1.8 महेष्वास, K4 D2 5 Ms-5 *प्लासान्, Dn1 D1
 *प्लासा (for *प्लास — ^d) Ś K1.2 D2 8 प्रत्यविध्यत्,
 K5 Dn D5 6 7 *विध्यन्, K4 प्रतिविध्यन्, D5 युधि
 विध्यन्, M4 5 प्रत्ययुध्यत् (for *युध्यन्) K5 B4 रणे
 कथ (by transp)

42 ^a) Ś2 D5 वद्वैरस् B Dc1 Dn1 D1 ततो (for
 तथा) Ś2 D2 5 G5 द्रोणो — ^b) B5-5 धनंजय- (for
 धर्मराज-) S भारद्वाजवधैपिण — ^c) Ś K2 8 Dn2
 D5 6 6 ततस् (for तथा) B4 D2.7 8 भारद्वाजसुतस्तेषु
 — ^d) B D2 7 8 S दृढवैरो (S *री), Dc1 वद्वैरो (for
 कृत*) B Dc1 S -चल* (for -रथ)

43 ^a) Dc1 D5 7 8 G5 यश्च (for यच्च) — ^b) D5
 -जयं (for -चघ) — ^c) T G2-5 Ms-5 त्वमाचक्ष्व, G1
 M1 2 तथा* (for समा*)

९०

संजय उवाच ।

आत्मापराधात्संभृतं व्यसनं भरतर्षभ ।
प्राप्य प्राकृतवद्भीरुं न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ १
तव निर्गुणतां ज्ञात्वा पक्षपातं सुतेषु च ।
द्वैधीभावं तथा धर्मे पाण्डवेषु च मत्सरम् ।

आर्तप्रलापांश्च बहून्मनुजाधिपसत्तम ॥ २
सर्वलोकस्य तच्चङ्गः सर्वलोकगुरुः प्रभुः ।
वासुदेवस्ततो युद्धं कुरुणामकरोन्महत् ॥ ३
आत्मापराधात्सुमहान्प्राप्तस्ते विपुलः क्षयः ।
न हि ते सुकृतं किञ्चिदादौ मध्ये च भारत ।

C 7 449A
B 7 114 B3
K 7 114 B3

Colophon om in the editions, D₁ missing
— Sub-parvan Ś K₁ ३-३ B₃ ४ D₁ D₂ १ १ जयद्रथवध
— Day of Drona's Generalship K₁ ३ चतुर्यदिवसे
— Adhy nam^s Ś₁ K B D₁ D₂ सात्यकिप्रवेदो, D₂
D₂ ५ एतराष्ट्रचिंता, D₂ G₁ M₁ २ एतराष्ट्रपरिवेदनं, D₁
सात्यकिप्रवेदो एतराष्ट्रचिंता — Adhy no (figures, words
or both) B₁ T G₂-१ M₁ २ 111, B₂ ३ 112, B₃
120, D_n 13, D₃ 10, G₁ 108, M₃-३ 110
— Śloka no D₁ 36

90

✍ This adhy is missing in D₁ (cf v 1 7
87 50)

1^a) K₅ D_{n1} D₂ T G M₁ २ आत्मापराध (for 'रा
धात्) —^o) B₂ (marg) G₅ धीर, D₂ राजन् (for
वीर) — After 1, K₄ B D₁ D_n D₁ ५ ins

618* पुरा यदुच्यसे प्राज्ञैः सुदृष्टिर्विदुरादिभिः ।
माहायानं पाण्डवाज्राजस्रिति तत्र स्वया श्रुतम् ।
सुदृढा हितकामाना वाक्य यो न शृणोति ह ।
स महद्ब्यसनं प्राप्य शोचते वै यथा भवान् ।
याचिनोऽपि पुरा राजन्द्रादार्येण शर्मं प्रति । [5]
न च त लब्धवान्काम स्वत्त कृणो महायशा ।

[D₅ om lines 1-2 — (L 2) K₄ महर्षिन्, B₁-३ ५
माहानी (for माहायानं) — D₁ D_{n1} om lines 3-4
— (L 3) B₁ ३ हि (for ह) — D₅ om lines 5-6
D_{n1} reads line 5 after 2^{ab} — (L 5) K₄ B₂ ४ ५
D₁ मम (for शर्म)]

2^a) T G M₁ २ मया (for ज्ञात्वा) — After
2^{ab}, D_{n1} reads line 5 of 618* —^o) B₁ धीर,
D₁ ३ द्विधा (for द्वैधी) T G₂-५ पृथग्, G₁ वृथा,
M₃ व्यथा (for तथा) B₁ भावे (for धर्मे) M₁ ३-५
द्वैधीमूर्तं च ते विस्रं. —^a) K₄ पाण्डवेषु मत्सर; B₂
'वेषु महात्मसु — After 2^{ab}, K₄ B D₁ D_{n2} D₁ ins

619* तव जिह्वामभिप्रायं विदित्वा पाण्डवान्प्रति ।

— D_{n2} cont, after the above, 620* while D₅ ins at
after 2^{ab} D₁ reads 2^{ab} followed by 621* after 4
—^o) D₅ अतापाद् (for प्रला) M₃-५ सु (for च)
—^o) M₃-५ ज्ञात्वा तव च मारिष

3 D₁ om 3^{ab} —^o) Ś K₁-४ B₂ ५ D_{n2} D₁ ३
६-३ सर्वलोकेश्वर (D₅ 'र-) प्रभु (D_{n2} D₅ ६ 'भो) — D₅
om. 3°-4^b, B₁ reads the same twice —^a) K₅
D₁ अकरोत्कुरुसमत (D₁ 'सत्तम), B₁ (second time) २
(marg) ३ D₁ D_{n1} हृद् घोरमयोजयत्

4 For the repetition in B₁, of v 1.3 D₅ om.
4^{ab} (cf v 1 3) D_{n1} repeats 4^{ab} after 4 —^a)
D₁ आत्मापराध (for 'धात्) K₅ D_{n1} (first time)
D₁ महत् (for सुमहान्) B₁ (second time) ४ D₁
D_{n1} (second time) तवैवाविनयाद्राजन् —^b) K₂ D₅
M₁ २ विपुल, B₁ (second time) ४ D₁ D_{n1} (second
time) स्वजन, D_{n1} (first time) परम (for विपुल)
— B ins after 4^{ab} D_{n1} after the repetition of 4^{ab}
D_{n2} cont. after 619* D₅ ins after 2^{ab}

620* नैव दुर्योधने दोषं कर्तुमर्हसि मानद ।

[D_n D₅ नैन B₃ (marg as above) दातुम्, D_{n2}
D₅ वक्तुम् (for कर्तुम्)]

—^o) D₅ वा (for ते) K₅ D_{n1} M₁ ३ सुकृते (for
सुकृतं) —^o) D₂ ताव (for नैव) M₃-५ दृश्यते हि
तथा पश्चात् —^o) D₁ ३ स्वभिन्नि (for स्वन्मूलो हि)
— B ins after 4 D₁ after 2^{ab} D_{n1} cont. after
620*

621* आर्तप्रलापानिहं यानिदानीं कुरुये नृप ।

नैतद्बुद्धस्य ते साधु गतासोरिव मण्डलम् ।

[D₁ om line 1 — (L 2) B₁ २ साधुर् (for
साधु) B₃-५ नैतद्बुद्धस्य ते साधु (for the prior half).
D_{n1} मदन.]

दृश्यते पृष्ठतश्चैव त्वन्मूलो हि पराजयः ॥ ४
 तस्मादद्य स्थिरो भूत्वा ज्ञात्वा लोकस्य निर्णयम् ।
 शृणु युद्धं यथा वृत्तं घोरं देवासुरोपमम् ॥ ५
 प्रविष्टे तव सैन्यं तु शैनेये सत्यविक्रमे ।
 भीमसेनमुखाः पार्थाः प्रतीयुर्वाहिनीं तव ॥ ६
 आगच्छतस्तान्सहसा क्रुद्धरूपान्सहानुगान् ।
 दधारैको रणे पाण्डून्कृतवर्मा महारथः ॥ ७
 यथोद्धृत्तं धारयते वेला वै सलिलार्णवम् ।
 पाण्डुसैन्यं तथा संख्ये हार्दिक्यः समवारयत् ॥ ८
 तत्राद्भुतममन्यन्त हार्दिक्यस्य पराक्रमम् ।
 यदेनं सहिताः पार्था नातिक्रमुराहवे ॥ ९

ततो भीमस्त्रिभिर्विद्धा कृतवर्माणमायसैः ।
 शङ्खं दध्मौ महाबाहुर्हर्षयन्सर्वपाण्डवान् ॥ १०
 सहदेवस्तु विशत्या धर्मराजश्च पञ्चभिः ।
 शतेन नकुलश्चापि हार्दिक्यं समविध्यत ॥ ११
 द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या सप्तमिश्च घटोत्कचः ।
 धृष्टद्युम्नस्त्रिभिश्चापि कृतवर्माणमार्दयत् ।
 विराटो द्रुपदश्चैव याज्ञसेनिश्च पञ्चभिः ॥ १२
 शिष्यण्डी चापि हार्दिक्यं विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।
 पुनर्विव्याध विशत्या सायकानां हसन्निव ॥ १३
 कृतवर्मा ततो राजन्सर्वतस्तान्महारथान् ।
 एकैकं पञ्चभिर्विद्धा भीमं विव्याध सप्तभिः ।

5 ^a) D₁ अद्य स्थितो; Bom. ed अवस्थितो (for अद्य स्थिरो) — ^b) D₂ ज्ञातुं (for ज्ञात्वा) D₀₁ शोकस्य (for लो*) — ^c) D₅ transp वृत्तं and घोरं S₁ भूत (for वृत्तं)

6 ^a) K₄ Dn₂ D₂. 6-8 सैन्ये तु; D₅ सैन्येषु (for सैन्ये तु) M₃₋₅ वाहिनीं ते प्रविष्टे तु — ^b) D₅₋₈ सैनेये (for शैनेये) — K₄ om (? hapl) 6^c-9^b — ^d) D₅ प्रययुर (for प्रतीयुर) M₃₋₅ अभ्ययुस्तत्र वाहिनीं

7 K₄ om 7 (of v l 6) — ^a) M₃₋₅ स ताना पतनस्तृणं — ^b) D₂ महाबलान्, G₂ दुरासदान् (for सहानुगान्) — ^c) D₀₁ पार्यान् (for पाण्डून्) — ^d) S₂ G₁ M₁ 3 महायल (for रथ)

8 K₄ om 8 (of v l 6) — ^a) K₁ D₂ यथोद्धृतं, D₅ यथोद्धृत, M₁ 3 तथोद्धृत (for यथो*) B₁₋₄ D₀₁ D_{n1} D₁ T G M₁. 2 वारयते (B₁ 8 D₀₁ D_{n1} ति), B₅ धारयति (for धारयते) — ^b) S₁ K₁₋₃ D₂ T G वेलेव (for वेला वै) S₂ मकरालय, B₃ सलिलालय (for र्णवम्) — For 8^{ab}, M₃₋₅ subst

622* उद्धृतं सागर यद्द्वेला वारयते सदा ।

— ^c) M₃₋₅ पाण्डुसेनार्णव तद्द्वद् — ^d) K₅ समधारयत्

9 K₄ om. 9^{ab} (of v l 6) — ^a) S₁ K₁ अपश्यत, B D₀₁ D_{n1} अपश्याम (for अमन्यन्त) — ^c) B₁ 2 D₀₁ सहसा (for सहिता) — ^d) S नातिक्रामस्तु संयुगे

10 K₂ reads 10^a-12^a twice — ^a) M₃₋₅ भीमसेन (for ततो भीमस्य), — ^b) S आशुगै, (for आयसै)

— ^c) S प्रदध्मौ वारिज तत्र — ^d) G₁ M₁ 2 पार्यिवान् (for -पाण्डवान्)

11 For the repetition in K₂, of v l 10 — ^a) K₄ B₁ M₃₋₅ च (for तु) M₃₋₅ सप्तत्या (for विशत्या) — G₂ 5 om (hapl) 11^b-13^c — ^b) S₁ K₅ B₂ D₅ T G₁ 8 4 M₁ 2 तु (for च) — D₂ om (hapl) 11^c-12^d — ^c) T G₃ 4 M₃₋₅ नकुलश्च शतेनैव — K₄ 5 om (hapl) 11^d-12^e — ^d) T विव्यथु शरै, G₂ 4 M₃₋₅ विविधै (G₃. 4 धु) शरै (for समविध्यत)

12 For the repetition in K₂, of v l 10 K₄ 5 om 12^{abc}, D₂ G₂ 5 om 12 (for all, of v l 11) — ^b) B₄ पचमिश् (for सप्तमिश्) — ^c) S (G₂ 5 om.) चापै (for चापि) — ^d) K₄ G₁ अर्दयत्, D₅ 7 अर्दयन्, T₁ G₃ 4 अर्पयत्, M₁. 2 अर्दयन् (for अर्दयत्) — ^e) B₁ 3 D₀₁ चापि (for चैव) S (G₂ 5 om.) विराट पचदशमिश् — ^f) S₁ K₁₋₄ तु (for च) B D₀₁ त्रिभिस्त्रिभिरविध्यत, S (G₂ 5 om) द्रुपदश्चैव पंचभिः

13 G₂ 5 om 13^{abc} (of v l 11) — ^a) K₅ B₄ D_n D₁ 2 5 7 8 T G₃ 4 M₃₋₅ चैव (for चापि) — ^b) G₃ 4 भित्वा (for विष्का) D₅ सप्तमिश् (for पञ्चमिश्) G₃ 4 आयसै (for आशुगै) T₁ 2 (marg, sec m) ककपत्रिभिरायसै — ^c) T विव्याथ S₂ K₁₋₄ D₂ 5 G₁ M₃ सप्तत्या (for विशत्या) — ^d) M₃₋₅ विशिखै प्रहसन्निव

14 ^b) D₁ महारथ (for रथान्) — D₁ om. (hapl.) 14^c-15^b. — ^d) T G₃ विव्याथ T G₃ 4

धनुर्ध्वजं च संयत्तो रथाद्भूमावपातयत् ॥ १४
 अथैनं छिन्नधन्वानं त्वरमाणो महारथः ।
 आजघानोरसि क्रुद्धः सप्तत्या निशितैः शरैः ॥ १५
 स गाढविद्धो बलवान्हादिक्यस्य शरोत्तमैः ।
 चचाल रथमध्यस्थः क्षितिक्रम्पे यथाचलः ॥ १६
 भीमसेनं तथा दृष्ट्वा धर्मराजपुरोगमाः ।
 विसृजन्तः शरान्वोरान्कृतवर्माणमार्दयन् ॥ १७
 तं तथा कोष्ठकीकृत्य रथबंधेन मारिष ।
 विष्यधुः सायकैर्हृष्टा रक्षार्थं मारुतेर्भृषे ॥ १८
 प्रतिलभ्य ततः संज्ञां भीमसेनो महाबलः ।
 शक्तिं जग्राह समरे हेमदण्डामयसयीम् ।
 चिक्षेप च रथात्पूर्णे कृतवर्मरथं प्रति ॥ १९

सा भीमभुजनिर्मुक्ता निर्मुक्तोरगसंनिभा ।
 कृतवर्माणमभितः प्रज्ज्वाल सुदारुणा ॥ २०
 तामापतन्तीं सहसा युगान्ताग्निसमप्रभाम् ।
 द्वाभ्यां शराभ्यां हार्दिक्यो निचकर्त द्विधा तदा ॥ २१
 सा छिन्ना पतिता भूमौ शक्तिः कनकभूषणा ।
 द्योतयन्ती दिशो राजन्महोल्केव दिवश्च्युता ।
 शक्तिं विनिहतां दृष्ट्वा भीमश्चुक्रोध वै मृशम् ॥ २२
 ततोऽन्यद्वनुरादाय वेगवत्सुमहाखनम् ।
 भीमसेनो रणे क्रुद्धो हार्दिक्यं समवारयत् ॥ २३
 अथैनं पञ्चभिर्माणैराजघान स्तनान्तरे ।
 भीमो भीमबलो राजंस्तव दुर्मित्रितेन ह ॥ २४
 भोजस्तु क्षतसर्वाङ्गो भीमसेनेन मारिष ।

C. 7 4 17
B 7 114 78
K 7 14 78

पचमिः (for सप्तमि) —^a) § K₁₋₃ चा (K₄ चा)स्य यत्तो, B₁₋₃ 5 D₁ D₂ च यतार, D₁ 8 वास्य तदा, G₅ च मयुक्तो (for च संयत्तो) —^c) D₁ 8 M₁₋₂ अपातयन् (for 'तयत्')

15 K₅ D₁ om. 15^{ab} (for D₁, cf. v 1 14) —^a) B₅ तथा (for अथ) —^b) §₂ त्वरमाणं (for 'माणो')

16 K₅ repeats 16^a and 16^b after 17 —^b) §₁ निशितै शरैः (for शरोत्तमै) —^c) S प्रचचाल रथोपस्थे —^d) K₅ (second time) प्रचक्रपे (for क्षिति')

17 For the repetition in K₅, cf. v 1 16 —^a) K₅ G₂ 5 तदा, G₄ ततो (for तथा) —^c) K₈ B₄ D₁ D₁₋₂ राजन् (for घोरान्) —^d) K₄ T G₁ 8-5 M₁₋₂ अर्दयन् (for आर्दयन्)

18 ^{ab}) M₃₋₅ transp तं and तथा M₃₋₅ transp कोष्ठकीकृत्य and रथबंधेन D₂ शरवर्षेण —^c) G₁ M₁₋₂ विष्यत (for विष्यधुः) B₁ 3 5 शायकैर् D₂ दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) —^d) M₃₋₅ रक्षार्थं (for रक्षार्थं) G₁ M₁₋₂ भीमस्य बलमाद्भु

19 ^a) M₃₋₅ उपलभ्य (for प्रति) —^c) G₈ om 19^b-20^a —^d) S (G₈ om) स्वर्ण- (for हेम) K₄ D₂ D₂ 2 5 अयोमयीं, D₁ 8 अयस्सया (for 'सयीम्') —^e) §₂ K₁₋₃ D₁ विचिक्षेप, K₄ विक्षिपे च (for चिक्षेप च) M₃₋₅ रथी (for रथात्) M₂ तुष्टं (for तूर्णं), —^f) K₄ D₈₋₅ M₃ कृतवर्मा (for 'वर्म')

20 G₈ om 20 (cf. v 1 19) —^a) M₃₋₅ भीमसेन (for भीमभुज-) —^b) D₂ विसृकोरा (for निर्मुक्तो) —^c) S (G₈ om) प्रज्ज्वलती भु (G₄ 'त्यप्यु)-पादवत्

21 ^b) B₅ युगाताग्नैरिव प्रभा, M₃₋₅ मूलो स्वस्तीयसनिभा —^d) § K₁₋₄ D_n D₁₋₂ 5-8 निजघान (for निचकर्त) §₁ दृढ, S त्रिधा (for द्विधा) D₂ चिच्छेद कृतवस्तवत्

22 ^a) T G₂ 4 M₅ सं (for सा) D₅ 7 8 मिन्ना (for छिन्ना) D₇ पातिता, T G M₁₋₂ सहसा, M₃₋₅ न्यप तद् (for पतिता) —^b) M₃₋₅ शक्तिभूषणमेखला —^c) D₁ रेने (for राजन्) —^d) K₅ B D₁ D_n D₁₋₂ 7 8 M₃₋₅ नमश् (for दिवश्) —^e) D₆ om. 22^a-23^b —^f) G₅ चुक्रोश (for चुक्रोध) B₄ D₂ तदा (for मृशम्) M₃₋₅ मृश चुक्रोध पादवत्

23 D₈ om 23^{ab} (cf v 1 22) —^b) B₂ 5 D₃ सुमहत् (for सुमहा) —^c) T G₂ 4 5 यत्तो, G₂ रक्तो (for क्रुद्धो) B₅ नवभिर्माणै क्रुद्धो —^d) K₂ 8 B₁₋₃ 5 D₁ T G₄ 5 समवाकिरत्

24 ^a) G₁ M₁₋₂ तथैव (for अथैन) —^c) B₄ ततो (for भीमो) K₄ D₂ 8 G₁ M₁₋₂ भीमबल (for 'बलो) —^d) §₂ K₁ 3 B₁ 5 D₅ 7 8 च, D_n हि (for ह)

25 K₂ reads 25-34 on marg —^a) M₃₋₅ तै (for तु). —^b) B₃ पातिता, S संयुगे (for मारिष).

रक्ताशोक इवोत्फुल्लो व्यभ्राजत रणाजिरे ॥ २५

ततः क्रुद्धस्त्रिभिर्वाणैर्भीमसेनं हसन्निव ।

अभिहत्य दृढं युद्धे तान्सर्वान्प्रत्यविध्यत ॥ २६

त्रिभिस्त्रिभिर्महेश्वासो यतमानान्महारथान् ।

तेऽपि तं प्रत्यविध्यन्त सप्तभिः सप्तभिः शरैः ॥ २७

शिखण्डिनस्ततः क्रुद्धः क्षुरप्रेण महारथः ।

धनुश्चिच्छेद समरे प्रहसन्निव भारत ॥ २८

शिखण्डी तु ततः क्रुद्धश्छिन्ने धनुषि सत्वरम् ।

असिं जग्राह समरे शतचन्द्रं च भास्वरम् ॥ २९

भ्रामयित्वा महाचर्मं चामीकरविभूषितम् ।

तमसिं प्रेषयामास कृतवर्मरथं प्रति ॥ ३०

स तस्य सशरं चापं छित्त्वा संख्ये महानसिः ।

अभ्यगाद्दरणीं राजंश्च्युतं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ३१

एतस्मिन्नेव काले तु त्वरमाणा महारथाः ।

विष्यधुः सायकैर्गाढं कृतवर्माणमाहवे ॥ ३२

अथान्यद्दुनुरादाय त्यक्त्वा तच्च महद्भुजः ।

विशीर्णं भरतश्रेष्ठ हार्दिक्यः परवीरहा ॥ ३३

विष्याध पाण्डवान्युद्धे त्रिभिस्त्रिभिरजिह्वगैः ।

शिखण्डिनं च विष्याध त्रिभिः पञ्चभिरेव च ॥ ३४

धनुरन्यत्समादाय शिखण्डी तु महायशाः ।

—^o) Ms-5 यथा फुल्लस् (for इवोत्फुल्लो) —^d) B1 4
D01 व्यराजत (for व्यभ्रा) T G M1 2 रणाकणे (for
रणाजिरे) Ms-5 तथा रेजे स संयुगे

26 K2 reads 26 on marg —^a) G5 त्रिभिस्
(for क्रुद्धस्) —^b) D2 अताडयत्, S त्वरान्वित (for
हसन्निव) —^c) D2 a. 5 अभिहत्य (for हृत्य) B1
भृश (for दृढ) B3 संख्ये (for युद्धे) S आहत्य रमसो
(G5 'से, Ms 'सा) युद्धे —^d) D01 transp तान्
and सर्वान् K5 D7 8 प्रत्ययुध्यत (for 'विध्यत)

27 K2 reads 27 on marg —^a) D01 महेश्वासान्
(for 'व्वासो) —^b) Ś1 K4 यतमानो, D7 8 'मानं
(for 'मानान्) —^c) Ś1 प्रत्ययुध्यत, Ms-5 'विध्यस्तु
(for 'विध्यन्त)

28 K2 reads 28 on marg —^a) G1 शिखण्डिन
(for 'ण्डिनस्) T G M1 2 क्षुरप्रेण, Ms-5 तु सहसा,
(for तत क्रुद्ध) —^b) T G M1 2 धनुश्छित्त्वा (for
क्षुरप्रेण) —^c) T G M1 2 पुनर्विष्याध (T G2 'थ
समरे —^d) B D01 Dn1 T G2-5 सात्वत (Dn1 'त)
(for भारत)

29 K2 reads 29 on marg —^a) K5 Dn1 च
(for तु) —^b) Ś K1-4 B1 4 Dn2 D1 8 5-8 G5
सत्वर (for 'रम्) —^c) Cd शतचद्र K5 सु (for
च) B1 D2 भानुमत्, D01 Dn1 D5 7 भास्कर (for
भास्वरम्) D5 शतचद्रा च भास्वरा

30 K2 reads 30 on marg —^a) Ś1 K1 8 D1
भासयित्वा (for 'भ्राम'). K2 4 B D01 Dn D2, 8, 5 6

महधर्म, K5 महाखड्गं, S ततश्चर्म (for महाचर्म)
—For 30^{bcd}, Ms-5 subst

623*

निश्चिंशं च महाप्रभम् ।

कृतवर्माणमुद्दिश्य प्रेषयत्तमसिं द्रुतम् ।

31 K2 reads 31 on marg —^a) K4 B3 समरे
(for सशर) —^b) Ś1 K1-4 D01 Dn D1-2, 5-8 G5
Ms-5 राजन्, Ś2 बाणान्, G1 संखे, G2 M1 2 संखे
(for संख्ये) —^c) Dn1 अघ्याद्, D5 G2 M1 2
अभ्ययाद्; Ms-5 अत्यगाद् (for अभ्यगाद्) Ś2 K1 a. 4
D1 सद्यश्, Ms-5 तूर्णं (for राजंश्)

32 K2 reads 32 on marg —^a) D1 च (for तु).
—^b) B2-5 त्वरमाणो, Dn2 D1 G1 M1 2 'माणं, G2
'माण (for 'माणा) —Dn2 om 32^c-33^c, D7
repeats 32^c-33^c after 33 —^c) B4 विष्याध (for
विष्यधु) K5 समरे, B1 2 4 शायकैर् (for सायकैर्).
T G M1 2 तूर्णं, Ms-5 तत्र (for गाढ)

33 For the repetition in D7, of v l 32 Dn2
om 33^{abc} (of v l 32) K2 reads 33 on marg
G4 5 om (hapl) 33^b-35^a —^b) D8 महा (for महद्).

34 G4 5 om 34 (of v l 33) K2 reads 34 on
marg Ms-5 transp 34^{ab} and 34^{cd} —^a) S (G4 5
om) भूयस् (for युद्धे) —^c) Ś1 तु (for च) T
G2 विष्याय —After 34, Dn2 ins

624* पुनरन्येन बाणेन धनुरस्याच्छिनद्भुतम् ।

—On the other hand, after 34, G1 M ins

625* शिखण्डिनं त्रिभिर्बाणैर्विद्ध्वा चिच्छेद कार्मुकम् ।

अवारयत्कूर्मनखैराशुगैर्हृदिकात्मजम् ॥ ३५
 ततः क्रुद्धो रणे राजन्हृदिकस्यात्मसंभवः ।
 अमिदुद्राव वेगेन याज्ञसेनि महारथम् ॥ ३६
 मीष्मस्य समरे राजन्मृत्योर्हेतुं महात्मनः ।
 विदर्शयन्बलं शूरः शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ ३७
 तौ दिशागजसंकाशौ ज्वलिताविव पावकौ ।
 समासेदतुरन्योन्यं शरसंघैररिन्दमौ ॥ ३८
 विधुन्वानौ धनुःश्रेष्ठे संदधानौ च सायकान् ।
 विसृजन्तौ च शतशो गमस्तीनिव भास्करौ ॥ ३९
 तापयन्तौ शरैस्तीक्ष्णैरन्योन्यं तौ महारथौ ।
 युगान्तप्रतिमौ वीरौ रेजतुर्भास्कराविव ॥ ४०

कृतवर्मा तु रभसं याज्ञसेनिं महारथम् ।
 विद्धेपूणां त्रिसप्तत्या पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ ४१
 स गाढविद्धो व्यथितो रथोपस्थ उपाविशत् ।
 विसृजन्सशरं चापं मूर्छयाभिपरिप्लुतः ॥ ४२
 तं विपण्णं रथे दृष्ट्वा तावका भरतर्षभ ।
 हार्दिक्यं पूजयामासुर्वासांस्याद्दुधुवुश्च ह ॥ ४३
 शिखण्डिनं तथा ज्ञात्वा हार्दिक्यशरपीडितम् ।
 अपोवाह रणाद्यन्ता त्वरमाणो महारथम् ॥ ४४
 सादितं तु रथोपस्थे दृष्ट्वा पार्थाः शिखण्डिनम् ।
 परिवव्रु रथैस्तूर्णं कृतवर्माणमाहवे ॥ ४५
 तत्राद्भुतं परं चक्रे कृतवर्मा महारथः ।

C 7 4838
 B 7 114 99
 K 7 114 99

35 G₁ s om. 35^a (cf v 1 33) —^b) G₁ सन्त्वा
 तच्च (for शिखण्डी तु) Dn₁ D₁ s च (for तु) Dn₁
 महारथ (for 'यथा) —^c) K₅ Dn₁ भदारयत्, S Cv
 भवाकिरत् (for अवारयत्) D₂ दीप्तमुखैर्, D₅ कक
 पत्रैर्, Cv कूर्मनखैर् (as in text) —^d) T हृदि हार्दिक
 (for हृदिकामजम्) Dn₁ हृदिकस्यात्मसंभवं

36 ^a) Ś₁ T G₂₋₅ महाराज (for रणे राजन्) — D₃
 om. (hapl) 36^b-37^a D₅ om. 36^c-37^b —^d) D₂
 महारथ, G₁ s M₁ s बल (for 'रथम्)

37 D₃ om. 37^a, D₅ om 37^{ab} (for both, cf.
 v 1 36) —^a) K₅ च रणे (for समरे) —^b) Ś
 K₁ s D₁ मृत्युहेतुर्, K₄ D₂ s s r s मृत्युहेतु, Dn₁
 G₁ s M₁ s मृत्योर्हेतुर्, M₃₋₅ हेतु मृत्यो (by transp)
 Dc₁ दुरासदं (for महात्मन) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₂ व्यदर्श
 यद् (K₃ 'न) (for विदर्शयन्) T G₂₋₅ घोर, G₁
 M₁ s क्रूर (for शूर) M₃₋₅ समरान्निमुखं शौरि

38 ^a) Ś₂ K₁₋₄ D₁ त्रिवाकर, B₁₋₃ Dc₁ Dn D₁ s
 दिशा गज-, D₂ M₃₋₅ तु दिग्गज, D₅ s च दिग्गज (for
 दिशागज-) D₃ तावादित्यप्रमकाशौ —^b) S ज्वलताव्
 (for ज्वलिताव्) —^c) B Dc₁ D₁ समापेततुर, G₅
 देवतुर (for 'सेदतुर) —^d) G₃ शरै (for शर-)

39 B₁ reads 39^a-40^b on marg —^a) S (except
 G₃ s) विधुन्वानौ (for विधु) D₂ असुचंतौ शरास्तीक्ष्णान्
 —^c) K₄ शतसो, T G₂₋₅ 'घा (for 'ज्ञो)

40 B₁ reads 40^{ab} on marg. —^a) M₁ s करैस्

(for शरैस्) M₃₋₅ तीक्ष्णैर् (for तीक्ष्णैर्) —^b) K₄
 तु (for तौ) —^c) M₃₋₅ युगान्ते (for 'त)

41 ^a) B Dc₁ Dn₁ च समरे, T G₂ s M₃₋₅ सर-
 भस (for तु रभस) —^b) B₅ lacuna, G₁ s M₁ s
 याज्ञसेनिर् (for 'सेनि) Ś₁ महाबल —^c) B Dc₁
 Dn₁ विद्धेपुमिस्, D₂ विव्याधैन, T G₁ s-5 M₁ s विद्धा
 ततस् (G₁ त्र), G₂ विद्धा पुनस् (for विद्धेपूणा) M₃₋₅
 त्रिसप्तत्या शरैर्विद्धा —^d) T G₂ विव्याध M₃₋₅ पचभि
 (for सप्तभि)

42 ^a) B₂ (marg as in text) [अ]य, T G₂₋₅ च
 (for [अ]नि)

43 ^a) Ś₁ K D₁ s निपण्ण, D₂ विसंज्ञं (for वि-
 पण्णं) K₃ s B Dc₁ Dn D₁ s रणे, S तथा (for
 रथे) —^b) B Dc₁ Dn₁ D₁ पुरुषर्षभ (for भरत)
 —^c) G₁ M पूजयंति स्स हार्दिक्यं —^d) Ś₁ K₁ साद्-
 दुबुश्च G₂ वासासि दुधुवुस्त्वा

44 ^a) Ś₁ तथा दृष्ट्वा, K₅ D₅ r s रथे दृष्ट्वा, Dc₁
 G₂ ततो ज्ञात्वा (for तथा ज्ञात्वा) —^c) B₄ s रणे,
 M₃₋₅ रथं (for रणाद्) D₂ तूर्णं (for यन्ता) —^d)
 M₁ s महारथ (for 'रथम्)

45 ^a) D₂ पतितं, D₃ s सूदित (for सादित) D₅
 s-3 त (for तु) —^b) T G₂₋₅ तत्र दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा
 पार्था) —^c) Ś₁ रणे (for रथैस्) D₃ वीरै, D₅
 वीरै (for तूर्णं)

46 ^a) Ś₂ K₃ तदद्भुतं (for तत्रा) K₅ (sup lin,

यदेकः समरे पार्थान्वारयामास सानुगान् ॥ ४६
 पार्थाञ्चित्वाजयच्चेदीन्पाञ्चालान्सृञ्जयानपि ।
 केऋयांश्च महावीर्यान्कृतवर्मा महारथाः ॥ ४७
 ते वध्यमानाः समरे हार्दिक्येन स पाण्डवाः ।
 इतश्चेतश्च धावन्तो नैव चक्रुर्धृतिं रणे ॥ ४८

जित्वा पाण्डुसुतान्युद्धे भीमसेनपुरोगमान् ।
 हार्दिक्यः समरेऽतिष्ठद्विधूम इव पावकः ॥ ४९
 ते द्राव्यमाणाः समरे हार्दिक्येन महारथाः ।
 विमुखाः समपद्यन्त शरवृष्टिभिरर्दिताः ॥ ५०

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

९१

संजय उवाच ।

शृणुष्वैकमना राजन्यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 द्राव्यमाणे बले तस्मिन्हार्दिक्येन महात्मना ॥ १

लज्जयावनते चापि प्रहृष्टैश्चैव तावकैः ।

द्वीपो य आसीत्पाण्डूनामगाधे गाधमिच्छताम् ॥ २
 श्रुत्वा तु निनदं भीमं तावकानां महाहवे ।

as in text) महाचक्रे (for पर चक्रे) — After 46^{ab},
 D₁ reads 48^{ab} — ^a) D₁ ४ प्रार्थयामास (for वारया)
 K_६ सायकैः ; T G M₁ २ सयुगे, M_{३-५} धन्विन (for
 सानुगान्)

47 Ś K₁ ४ 4 D₁ om (hapl) 47^a-49^b K_३ reads
 47-48 on marg — ^b) B_३ D_० पचालान् (for पाञ्चालान्)
 D_२ तथा (for अपि) — ^c) K_२ ५ D_० D_१ D_२ ५ १ ४
 G_६ कैक (D_१ D_२ १ 'के')याश् (for कैक^c) K_३ D_३ ०
 महावीर्यं, M_३ 'वीरान् (for 'वीर्यान्) M_{३-५} कैकयाश्चा
 जयशुद्धे

48 Ś₁ K₁ ४ 4 D₁ om 48 (of v 1 47) K_३ reads
 48 on marg D₁ reads 48^{ab} after 46^{ab} — ^a) M_{३-५}
 हन्यमाना (for वध्य^c) — D_३ om 48^b-49^c — ^b)
 K_६ D_२ G₁ M₁ २ तु (G₁ M₁ २ च) पाण्डवा, D_१ D₁ ४
 महारथा, D_३ महात्मना (for स पाण्डवा) — D_३ om
 (hapl) 48^c-50^b — ^a) D_१ D_५ १ मतिं, Cd धृतिं
 (as in text) S न च जग्मुर्धृ (G₁ M₁ २ नैव जग्मुर्धृ,
 M_{३-५} जग्मुस्तेन धृ)तिं फचिच

49 Ś₁ K₁ ४ 4 D₁ om 49^{ab} (of v 1 47) D_३
 om 49^{bc}, D_३ om 49 (for both, of v 1 48) — ^a)
 D_२ निर्धूम (for विधूम)

50 D_३ om 50^{ab} (of v 1 48) — ^a) M_{३-५} वि
 (for ते) — ^b) D_१ G_२ महात्मना, T G_{३-५} स
 (G_६ स) पाण्डवा (for महारथा) — ^a) Ś_२ K_२ D_३
 D_३ ० हार्दिता, B_३ T G_{२-४} भाहता, G_२ M आचिता ;
 G_३ आयुता (for अर्दिता) — After 50, M_{३-५} १३

626* लज्जयावनता भूत्वा न किञ्चिद्वदन्ति ते ।

Colophon D_३ missing — Sub-parvan Ś₁ K₁ ४-५
 B_{२-५} D_० D_१ D_{१-३} ०-३ जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K_३ चतुर्थे दिवसे — Adhy name Ś_३
 K_{१-३} ५ B D₁ ० सात्यकिप्रवेश, D_१ D_२ ५ १ ४ सात्यकि-
 प्रवेशे पाण्डवसेनापराजय, G₁ M₁ २ कृतवर्मपराक्रम, G_२
 कृतवर्मयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
 B₁ T G_{२-४} 112, B_३ 116, D_१ 114, D_२ 117,
 D_३ 11, G₁ M 111, G_६ 100 — Śloka no D_१
 56, G_६ 48

११

This adhy is missing in D_३ (of v 1 7
 87 50)

1 ^a) Ś_२ K_६ D_३ D_५ १ ४ T G_२ ४ शृणुष्वेक, G₁
 M₁ २ 'त्वैतन् (for 'त्वैक-) G₁ M₁ २ महाराज (for
 'मना राजन्) — ^b) Ś_२ M मा (for मा) — ^c)
 Some M_३S द्राव्यमाने

2 ^a) M (except M_३) सैन्ये (for चापि) — ^b)
 K₁ ४ ५ B₁ २ (marg as in text) ४-५ D_० D_१ D_२ ४ चापि
 (for चैव) S परिहृष्टे च तावके — ^c) Cd द्वीप

3 ^a) B₁ च, B_२ (marg as in text) स (for तु)
 D_२ निहत (for निनद) T G_{२-५} घोर (for भीम)
 — ^b) G_२ महारमना (for 'हवे) — ^c) M_{३-५} कुपितो
 (for त्वरितो) — ^d) D_२ अभ्यगात् (for 'यात्)
 — After ३, D_१ १३

शैनेयस्त्वरितो राजन्कृतवर्माणमभ्ययात् ॥ ३
 कृतवर्मा तु हार्दिक्यः शैनेयं निमित्तैः शरैः ।
 अवाकिरत्सुसंकुद्रस्ततोऽकुध्यत सात्यकिः ॥ ४
 ततः सुनिमित्तं भल्लं शैनेयः कृतवर्मणे ।
 प्रपयामास सनरे शरांश्च चतुरोऽपरान् ॥ ५
 ते तस्य जग्निरे वाहान्मह्लेनास्वाच्छिनद्वनुः ।
 पृष्टरक्षं तथा स्रुतमविध्वन्निमित्तैः शरैः ॥ ६
 ततस्तं विरयं कृत्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

सेनामस्यार्दयामास शरैः संनतपर्वभिः ॥ ७
 साम्भज्यताथ पृतना शैनेयशरपीडिता ।
 ततः प्रायाद्धै त्वरितः सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ ८
 शृणु राजन्यदकरोत्तव सैन्येषु वीर्यवान् ।
 अतीत्य स महाराज द्रोणानीकमहार्णवम् ॥ ९
 पराजित्य च संहृष्टः कृतवर्माणमाहवे ।
 यन्तारमत्रवीच्छरः शनैर्याहीत्यसंभ्रमम् ॥ १०
 दृष्ट्वा तु तव तत्सैन्यं रथाश्चद्विपसंकुलम् ।

C. 7 453
 B 7 115 14
 K 7 115 14

627* उवाच मारुधि तत्र शोघामर्षममन्वित ।
 हार्दिक्याभिसुख्य स्रुतं कुर मे रथमुत्तमम् ।
 कुरुने कदन पश्य पाण्डुर्यन्ते ह्यमर्षित ।
 पुन जिवा पुन स्रुतं यान्यामि विजयं प्रति ।
 पवसुके तु वचने सूत्रस्तन्य महामते । [5]
 निमेषान्तरमात्रेण कृतवर्माणमभ्ययात् ।

4 ^a) Ś1 K1 D1.3 कृतवर्माय, B1 Dn1 Ds 7 3
 'वर्मा च, Ds 'वर्माण (for 'वर्मा तु) — M3 om
 (hapl) 4^c-6^d Ds repeats 4^c after 6 —^c) Ś1
 D अवारयत्, G1 M (M3 om) अभ्यविष्यत् (for अवा
 किरत्) T G2 4 तु (for सु) K1 अरन्ध्रम् (for
 संकुद्रम्) —^d) Ś K1 2 4 5 B1 Dc1 Dn1 Ds 2
 (both times) —3 [5] युध्यत, K3 B3 5 Dn2 M1 5
 [5] कुध्यत, G1 M1.2 कुद्र म (for ऽकुध्यत)

5 M3 om. 5 (cf. v l 4) —^a) Ś1 तव स,
 B1 4 Dn2 अयाशु, B2 2 5 Dc1 जयो सु, T G2-3
 अयान्य (for तव सु) D2 ततो निमित्तपीतेन —^b)
 D2 मह्लेन (for शैनेय) B (except B2) Dc1 D2 T
 G2-3 कृतवर्मणे, D3 6 7 'मणि (for 'र्मणे) —^c) D2
 यवार, T G3 मकुद्र (for ममरे) —^d) K1 चतुरो-
 पमान्, B3 मुचनोपमान, G1 M (M3 om) चतुर पुन
 (for 'रोऽपरान)

6 M3 om 6 (cf v l 4) —^a) B1 तस्य ते (by
 transp), D2 अन्येन D1 जग्निवान्, S (M3 om)
 न्यहनन (G2 'दृ) (for जग्निरे) —^b) T G2-3 भल्लंश्च
 (for मह्लेन) D' अन्येन धनुराच्छिनत्, G1 M1 2 4 5
 भल्लंश्च (M1 'छोस्य) धनुराच्छिनत् —^c) G1 M1 2 4 5
 पृष्टरक्षाम् (for 'रक्षं) D2 शरम् (for स्रुतम्) T G2-4
 पृष्टरक्षी (G3 पृष्टे ४ ४) तथा चास्य —^d) T G2 4 द्वावि
 ध्यन्; G3 प्रवि (for अवि) — After 6, Ds re

peats 4^c

7 ^a) Ś1 K1 2 4 दृष्ट्वा (for कृत्वा) — The por-
 tion from 7^b up to 50^c is lost in Ś2 on a missing
 folio Ds Gs om. (hapl) 7^c-8^d, D7 reads the
 same after 10^{ab} —^c) D2 ता सेनाम्; T G3 सेना
 ताम् (for सेनामस्य) Ks Ds 5-7 सेनामस्य (D3 6 'ना
 सम) र्दयामाम —^d) Ds शैनेय शरद्विषि

8 For the sequence in D7, cf v l 7 Ś2 missing
 (cf. v l 7) Ds Gs om 8 (cf. v l 7) —^a)
 Ks B Dc1 समज्यताय, D2 7 सामज्यमाना (for 'ताय)
 S (Gs om.) प्राभज्यत तव सेना —^b) Gs 4 शैनेयं पर
 पीडिता — After 8^{ab}, S (Gs om) 1ns

628* पलायनकृतोत्साहा भ्रमन्ती तत्र तत्र ह ।

[G1 M भारती (for तत्र ह) G2 विभ्रमति स तत्र ह
 (for the post half)]

—^c) K1-1 D2 T G2 प्रयाद्धै, Ks प्रायाद्धि; B Dc1 Dn2
 G1 M2 4 प्रायास्य (for 'द्धै) —^d) K4 om सत्य

^a 9 Ś2 missing (cf. v l 7) —^a) Gs om करो
 —^b) Ś1 तव सैन्यस्य, K D2 5 7 8 तव सैन्ये स, T
 G M1 2 सैन्येषु तव (by transp) M3-5 सात्यकि (for
 वीर्यवान्) —^c) Gs (sup lin) सात्यक (for अतीत्य)
 B1 च, M3-5 तु (for स) D2 T G M1.2 अती (Gs
 दि) त्य महमा राजन् —^d) B (except B2) Ds 5 G2
 4 5 द्रोणानीकं, D2 भोजानीक (for द्रोणा)

10 For the sequence in D7, cf v l 7 Ś2
 missing (cf. v l 7) —^a) Ks Ds 7 परित्यज्य, Ds
 परिहृत्य (for पराजित्य) B1 2 4 5 Dc1 Dn2 D1 Gs
 M3-5 तु, B3 सु; D2 स (for च) —^c) B1 (marg
 as in text) स्रुत; T G2 4 शौरि; G2 वीर (for शूर).
 —^d) B3 सत्वर (for असंभ्रमम्).

पदातिजनसंपूर्णमन्त्रवीत्सारथिं पुनः ॥ ११
 यदेतन्मेघसंकाशं द्रोणानीकस्य सन्वतः ।
 सुमहत्कुञ्जरानीकं यस्य रुक्मरथो मुखम् ॥ १२
 एते हि बहवः स्रुत दुर्निवार्याश्च संयुगे ।
 दुर्योधनसमादिष्टा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
 राजपुत्रा महेश्वासाः सर्वे विक्रान्तयोधिनः ॥ १३
 त्रिगर्तानां रथोदाराः सुवर्णविकृतध्वजाः ।
 मामेवामिमुखा वीरा योत्स्यमाना व्यवस्थिताः ॥ १४
 अत्र मां प्रापय क्षिप्रमश्वान्श्रोदय सारथे ।
 त्रिगर्तैः सह योत्स्यामि भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ १५

ततः प्रायाच्छनः स्रुतः सात्वतस्य मते स्थितः ।
 रथेनादित्यवर्णेन भास्वरेण पताकिना ॥ १६
 तमूहुः सारथेर्वश्या बलमाना हयोत्तमाः ।
 वायुवेगसमाः संख्ये कुन्देन्दुरजतप्रभाः ॥ १७
 आपतन्तं रथं तं तु शङ्खवर्णेर्हयोत्तमैः ।
 परिवव्रुस्ततः शूरा गजानीकेन सर्वतः ।
 किरन्तो विविधांस्तीक्ष्णान्सायकाल्लघुवेधिनः ॥ १८
 सात्वतोऽपि शितैर्वाणैर्गजानीकमयोधयत् ।
 पर्वतानिव वर्षेण तपान्ते जलदो महान् ॥ १९
 वज्राशनिसमस्पर्शैर्वध्यमानाः शरैर्गजाः ।

11 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) D₁ 8 सैन्य च ;
 Ms-5 सैन्य तु (for तत्सैन्य) —^b) G₂ कुञ्जर (for
 सकुलम्) D₅ रथद्विपसमाकुलं —^c) Ś₁ K₁₋₃ रथ ,
 D₅ 6 गण (for -जन) D₂ सकीर्णम् (for संपू^a)
 —^d) Ś₁ वच (for पुन) S पुनर्यतारमन्त्रवीत्

12 Ś₂ missing (of v 1 7) Before 12, T G₂₋₅
 ins सात्वकि —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ द्रोणानीकेन (for
 कस्य) D₅ मध्यत. (for सन्वत) —^d) K₂ 4 D₅
 (marg, see m) यत्र; D₃ पश्य (for यस्य) Ś₁
 महान् (for मुखम्)

13 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) T G₂₋₅ च
 (for हि) Ś₁ बलवंतोय, K₁₋₄ D₁ बलवस्तुत, D₀₁
 बहव शूरा (for बहव सूत) —^b) Ś₁ B D₀₁ D₂
 दुर्निवाराश्, K₁ दुर्वार्याश् (submetrio), G₂ सनिवार्याश्
 (for दुर्नि^a) K₅ D₃ हि (for च) —^d) K₅ समरे
 (for मदर्थे) — After 13, S ins

629* न चाजित्वा रणे ह्येतान्शक्य प्राप्तुं जयद्रथ ।
 नापि पार्थो मया सूत शक्य प्राप्तुं कथंचन ।
 एते तिष्ठन्ति सहिता सर्वे विद्यासु निष्ठिता ।
 [(L 1) Ms च जित्वा G₂ योधाष् (for ह्योधाष्)
 — (L 3) G₁ M' सर्व- (for सर्वे)]

14 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) D₅ त्रिगर्तार
 (sio) (for र्ताना) Ś₁ रथोदंढा (for दारा)

15 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) T G₂ 4 Ms
 (sup in as in text) तत्र (for अत्र) Ms-5 मा (for
 मा) —^b) D₅ नोदय (for चो^a) K₁₋₄ प्रचोदयाश्वाश्च
 सारथे (hypermetrio) —^c) D₂, 7, 8 त्रैगर्तै (for
 त्रि^a). S योत्सेद् (for योत्स्यामि).

16 Ś₂ missing (of v 1 7) Before 16, S (except
 M₁ 2) ins संजय —^a) K₁ तत्र प्रयात शनकै सूत
 (hypermetrio) —^b) T सात्वकस्य, G M सत्वकस्य
 (for साधतस्य) —^d) K₁ 8 4 भासुरेण, D₃ 3 भास्व^a
 (for भास्व^a).

17 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) T धृत्वा, G₂ 5
 धृत्वा (sio), G₃ 4 धृत्वा (for वश्या) —^b) D₃ चाल्य-
 माना, G₁ M₁ 2 प्रगर्जतो, Ms 4 प्रवर्जतो, Ms प्रवर्जतो
 (for वलमाना) —^c) B₁ partly damaged B₁ G₂
 युद्धे, G₁ 8 4 M₁ 2 सखे (for संख्ये) —^d) B₂ शखेदु
 (for कुन्देन्दु) — For 17^{ad}, Ms-5 subst.

630* मारुतस्य गतौ तुल्याश्चन्द्रकुन्दनिमा शुभा ।

18 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) B D₀₁ D₂
 D₂ 8 रणे, D₅ 7 रथे (for रथं) K₅ तत्र, B₂ D₃ 6
 तूर्णं (for त तु) —^b) D₅ हृद् (for शङ्ख) —^c)
 D₁ 8 च ते (for तत) D₃ वीरा (for शूरा) —^d)
 K₅ D₂ 1 D₂ 5 7 8 सात्वत (D₃ ता), B₁ सर्वश, T
 संवृत, G₂ दसिता (for सर्वत) —^e) Ś₁ K₁₋₄ D₂ 6
 विशिखात् (for त्रिविधात्) D₅ Ms-5 चाणान् (for ती-
 क्ष्णान्) —^f) D₅ तीक्ष्णाश्च (for सायकाल्) B₅ ऋजु-
 (for लघु) Ś₁ वेदिन (sio), K₄ भेदिन, K₅ D₅ 6
 वेदिन, B (except B₁) D₀₁ D₂ 1 T G₁₋₄ M₁ 2
 योधिन (for वेधिन) G₅ पायकल्पपुरोधिन (sio),
 Ms-5 युयुधानरथ प्रति

19 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) K₂ तत्वतो
 (for सात्वतो) B₁ D₂ 5 G₂ नि (for ऽपि) —^b) B₂
 (marg) अपोधयत् (for अयोध^a) —^c) D₂ 8 G₁
 M₁₋₂, 4 (m^a, l^m) यथा (for महान्);

प्राद्रवत्रणमुत्सृज्य गिनिवीर्यसमीरितैः ॥ २०
 शीर्णदन्ता विरुधिग भिन्नमत्तकपिण्डकाः ।
 विशीर्णकर्णासकरा विनियन्तृपताकिनः ॥ २१
 संभिन्नवर्मघण्टाश्च संनिकृत्तमहाध्वजाः ।
 हतागेहा दिशो राजन्मेजिरे अष्टकम्बलाः ॥ २२
 न्वन्तो विविधात्रावाञ्जलदोषमनिस्वनाः ।
 नागचैर्वत्सदन्तैश्च सात्वतेन विदारिताः ॥ २३

तस्मिन्द्रुते गजानीके जलसंधो महारथः ।
 यत्तः संप्रापयन्नागं रजताश्वरथं प्रति ॥ २४
 रुक्मवर्णाकरः शूरस्तपनीयाङ्गदः शुचिः ।
 कुण्डली मुकुटी शङ्खी रक्तचन्दनरूपितः ॥ २५
 शिरसा धारयन्दीप्तां तपनीयमर्यां स्रजम् ।
 उरसा धारयन्निष्कं कण्ठमूत्रं च भास्वरम् ॥ २६
 चापं च रुक्मविकृतं विधुन्वन्नाजमूर्धनि ।

C. 7 4222
 B 7 115.23
 K 7 115.24

20 Ś: missing (cf v 1 7) —^b) K₁ B₂ D₁—
 विष्यमाना; G: चाप्यमानं, M₁— हृन्माना (for वप्य)
 B² दिनेर्गजा, D: शरोचने, D: G₂ गजोत्तना (for
 शर्गेगजा) —^c) K₁: प्राद्रवद् —^d) Ś₁ दिनिवयं,
 K₁ 'वीर्यं, K: B Dc1 D₁ - - - 'वीर्यं, D₂ भतिर्वीर्यं
 (for दिनि) B Dc1 -मर्मागिता, D₂ -हता गजा,
 D: मनुजितं (for समीरितं) S नि (G₂ श)निपुणव
 पीडिता

21 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) D₂ स (for
 वि) —^b) Ś₁ K₂— B Dc1 Dn₂ D₁ ष पिडिका, D₂
 पिडिन (for पिण्डका) D: भिन्नपिडकनन्वका, G₁
 M₁: निद्रमन्त्रिकपीडिता Cd cites मन्त्रकपिडक —^c)
 K₂ Dn₁ D₁ विदीर्ण, D₂ G₁ M₁: निर्मिन्न, T G₂—
 M₂— निर्मिण्य (for विदीर्णं) G₂ यत्राल- (for क
 र्णाम्य-) D: शिरा (for -करा) —^d) Ś₁ K₁— D₂
 T विनियत्र, M₂ (sup in) वियोक्ता वि (for विनि
 यन्तृ)

22 Ś: missing (cf v 1 7) —^a) K₂ D: G₂
 समिद्र, Dc1 मच्छिद्र, D₁ मनि- (for समिद्र) Ś₁
 K₁— B₁— Dn₂ D₁ मर्म, D₂ चर्म (for वर्म) K₁
 चट्ट; D₂ - - - संवाश (for चण्टाश) M₂— समिन
 घटवर्माण —^b) B Dc1 D₁ निमिक्त (for सनि)
 —^c) B: (marg) नष्ट, Dn₁ भिन्न (for त्रष्ट) T
 G₂— M₂— कंयला

23 Ś: missing (cf v 1 7) —^a) B₂ G₁ युवतो,
 B₁: Dn₁ D₁ नद्रतो, Dc1 D₂ कुर्वतो, G₂ श्रयंतो
 (for न्वन्तो) K: राजत्र, B Dc1 Dn D₁ 7 S
 नाद्रात् (for रावात्) —^b) Ś₁ K₂ 3 s B₁— Dc1 Dn₂
 D₁ 2 T G₂— निस्वना, B₂: D₂ निम्बनात् (for 'ना)
 — After 23^{ab}, B Dc1 D₁ ins.

631* महैरत्निकेन्द्रया ।
 शूरप्ररंभचन्द्रैश्च
 [D₁ om. line 1]

— D₁ reads 23^d twice —^d) K₁ सास्विकेन, M₂—
 मत्यकेन (for सात्वतेन) — After 23, K₁ B Dc1 D₁
 ins

632* क्षरन्तोऽश्वत्तया मूत्र पुरीषं च प्रदुद्बुधु ।
 वज्रमुच्चस्खलुश्चान्ये पेतुर्मंशुत्तथापरे ।
 पृथ तत्कुञ्जरानीकं युयुधानेन पातितम् ।
 शरैरश्वकंसकाशैः प्रदुदाव समन्तत ।

[(L 2) B₁ 8 चान्खुधु — (L 3) B₁— Dc1 ता
 पिन, B₁ पीटिन (for पातिन्)]

24 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) K₂ द्रुते, B
 Dc1 D₁ 2 3 G₂ हवे (for द्रुते) —^b) B₂ 4 . Dc1
 D₂ T G₁ 3— M₁: महाबल, D₁ 'रया, G₂ 'मना
 (for 'रय) —^c) Ś₁ K₁— नागात् (for नारं) —^d)
 D₁ 3 राजतान् (for रज')

25 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) K₂ Dn D₂ 3
 — G₂ चर्म (D₁ 8 'र्म) धर, B₁— 3 Dc1 T G₂—
 चर्णरय, B₁ G₁ M चर्णतनु (for 'कर) K₁ 2 4 D₁
 श्रीमात् (for शूरत्) —^b) D₂ प्रसु (for शुचि)
 —^c) D₁ मुकुट, T G M₁ 2 मकुटी K₂ Dn₁ D₂
 7 8 शङ्खी, B₂: शङ्खी (for शङ्खी) —^d) Ś₁ K Dn
 D₁ 3 3 मृषित (for -रूपित) — For 25^{cd}, M₂—
 subst.

633* रक्तचन्दनदिग्बाहू साहद सहकुण्डल ।

26 Ś₂ missing (cf v 1 7) Dn₂ om. 26^{ab} —^a)
 T G₁ शिरस्वा- (for 'सा) K₂ माला, D₂ श्रीमात् (for
 वीसा) —^b) K₂ शुभां, D₁ मर्णा (for स्रजम्)
 —^c) T G₂— कर्णत्राणं, G₁ 5 M कण्ठत्राण (for 'सूत्रं)
 Ś₁ K₂ Dc1 D₁ भासुरं (for भास्वरम्)

27 Ś₂ missing (cf v 1 7) —^a) D₂ रत्न, G₂
 M₁: रुक्म (for रुक्म) M₂— स रुक्मविकृत चाप
 —^b) K₁ T G₁ 2 3 M विधुन्वन् K₂ D₂ 8 राज-, K₂

अशोभत महाराज सविद्युदिव तोयदः ॥ २७
 तमापतन्तं सहसा मागधस्य गजोत्तमम् ।
 सात्यकिर्वारियामास वेलेवोद्धुत्तमर्णवम् ॥ २८
 नागं निवारितं दृष्ट्वा शैनेयस्य शरोत्तमैः ।
 अक्रुध्यत रणे राजञ्जलसंधो महाबलः ॥ २९
 ततः क्रुद्धो महेष्वासो मार्गणैर्भारसाधनैः ।
 अविध्यत शिनेः पौत्रं जलसंधो महोरसि ॥ ३०
 ततोऽपरेण भ्रष्टेन पीतेन निशितेन च ।
 अस्यतो वृष्णिवीरस्य निचकर्त शरासनम् ॥ ३१
 सात्यकिं छिन्नधन्वानं प्रहसन्निव भारत ।

अविध्यन्मागधो वीरः पञ्चभिर्निशितैः शरैः ॥ ३२
 स विद्धो बहुभिर्वाणैर्जलसंधेन वीर्यवान् ।
 नाकम्पत महाबाहुस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३३
 अचिन्तयन्वै स शरान्नात्यर्थं संभ्रमाद्बली ।
 धनुरन्यत्समादाय तिष्ठ तिष्ठेत्युवाच ह ॥ ३४
 एतावदुक्त्वा शैनेयो जलसंधं महोरसि ।
 विव्याध पृथ्वा सुभृशं शराणां प्रहसन्निव ॥ ३५
 क्षुरप्रेण च पीतेन मुष्टिदेशे महद्भुजः ।
 जलसंधस्य चिच्छेद विव्याध च त्रिभिः शरैः ॥ ३६
 जलसंधस्तु तस्यक्त्वा सशरं वै शरासनम् ।

D₁ ४ रण, D₅ नाग (for गज) —^c) Ś₁ K₁₋₄ अरोचत, D₁ रोच*त (for अशोभत) G₅ महाराजा — G₅ om (hapl) 27^a-29^c

28 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om 28 (of v 1 27) —^b) Ś₁ K माधव स (K₅ वश्च) (for मागधस्य) —^a) K₄ D₂ D₁ ४ उद्धुत्तम्, B उद्धुत्तम्, D₅ उद्धुत्तम् (for उद्धुत्तम्) D₂ G₁ M वेलेवोद्धुत्त (D₂ वद्धत) - भिर्वाणव, D₅ वेलेव मकरालयं

29 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om. 29^{ab} (of v 1 28) —^c) K₁ अरुध्यत (for अक्रु) —^a) G₂ महामना (for बल) — After 29, M₈₋₅ ins

634* सप्रापयद्रणे राजन्नागराज महाबलम् ।

30 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) B₄ D₁ 5 महाराज, D₂ M₈₋₅ रणे नागे (D₂ राजन्) (for महेष्वासो) —^b) Ś₁ विशिखैर् (for मार्गणैर्) D₅ अरि- (for भार) M₈₋₅ वारिते भरत (M₃ पुरुष) र्षभ — After 30^{ab}, M₈₋₅ ins

635* स वार्यमाणो बाणौघै शैनेयेनाथ वीर्यवान् ।

—^c) K₁ शितै, K₄ सने, K₅ शने (for शिने) — For 30^{cd}, M₈₋₅ subst

636* अविध्यन्निशितैर्वाणै सत्यक प्रहसन्निव ।

31 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om (hapl) 31^a-35^b —^c) M₈₋₅ अधास्य (for अस्यतो) —^a) Ś₁ निश्चकर्त, B₂ D₀₁ विच (for निच)

32 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om 32 (of v 1 31) —^c) G₁ अपश्यद् (for अविध्यन्) K₁₋₄ मगधो;

S (G₅ om) विवरे (for मागधो) K₁ वीरा D₁ अविध्यद्विरदस्थोयं —^a) G₁ M₁ २ पचाशन (for पञ्चभिर्) D₅ ० विशिखै (for निशितै) B D₀₁ D₂ T G₂₋₄ M₈₋₅ पचाशान्नि शितै शरै

33 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om 33 (of v 1 31) —^b) M₈₋₅ सात्यकि (for वीर्यवान्) —^c) T G₂₋₄ तदा राजस्, G₁ M महाराज (for वाहुस्)

34 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om 34 (of v 1 31) D₂ om 34^{ab} —^a) T G₁₋₃ M अचित्थित्वा (for यन्वै) G₄ अर्पयित्वा च स शरान् —^b) K₅ D₇ S (G₅ om) अत्यर्थ (for ना) T G₂ ४ सभृत, G₁ २ M सभ्रमे (for माद्) K₁₋₃ वशी (for यली) —^a) B₄ G₁ M चाप्रवीत्, D₅ उवाच च (for उवाच ह)

35 Ś₂ missing (of v 1 7) G₅ om 35^{ab} (of v 1 31) —^a) K₄ D₅ शैनेयो D₂ S (G₅ om) एव सुक्त्वा तु शैनेयो — K₂ om 35^{cd} —^c) M₈₋₅ विव्याध सायकै पृथ्वा —^a) G₂ शराणा नतपर्वणा, M₈₋₅ व्यथयन्निव भारत

36 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) Ś₁ D₂ सुपीतेन, K Dn D₁ ४ ५-४ सुतीक्ष्णेन (for च पीतेन) —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ मुष्टिच्छेदे (for देशे) D₅ महा- (for महद्) —^a) S त विव्याध (T G₂ थ) (for विव्याध च) Ś₁ K₁₋₄ D₁ दशभि, K₅ त्रिशतै (for च त्रिभि)

37 Ś₂ missing (of v 1 7) —^a) Ś₁ K₁₋₃ B₁ २ D₁ ४ ४ तु त, B₈ M₈₋₅ ततस्, G₅ तनु (for तु तद्) B₈ कोपात् (for त्यक्त्वा) —^c) K₅ Dn₁ विसृजत् (for व्य)

तोमरं व्यसृजत्पूर्णा सात्यकिं प्रति मारिष ॥ ३७
 स निर्भिद्य भुजं सव्यं माधवस्य महारणे ।
 अभ्यगाद्वरणीं धोरः श्वसन्निव महोरगः ॥ ३८
 निर्भिन्ने तु भुजे सव्ये सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 त्रिंशद्भिर्विंशिस्रैस्तीक्ष्णैर्जलसंधमताडयत् ॥ ३९
 प्रगृह्य तु ततः खड्गं जलसंधो महाबलः ।
 आर्पभं चर्म च महच्छतचन्द्रमलंकृतम् ।
 तत आविध्य तं खड्गं सात्वतायोत्ससर्ज ह ॥ ४०
 शैनेयस्य धनुश्छित्त्वा स खड्गो न्यपतन्महीम् ।
 अलातचक्रवच्चैव व्यरोचत महीं गतः ॥ ४१

अथान्यद्भुराढाय सर्वकायावदारणम् ।
 शालस्कन्धप्रतीकाशमिन्द्राशनिसमस्वनम् ।
 विस्फार्य विव्यधे क्रुद्धो जलसंधं शरेण ह ॥ ४२
 ततः साभरणौ बाहू क्षुराभ्या माधवोत्तमः ।
 साङ्गदौ जलसंधस्य चिच्छेद् प्रहसन्निव ॥ ४३
 तौ बाहू परिधप्रख्यौ पेततुर्गजसत्तमात् ।
 वसुंधराधराद्भटौ पञ्चशीर्षाविवोरगौ ॥ ४४
 ततः सुदंष्ट्रं सुहनु चारुण्डलमुन्नसम् ।
 क्षुरेणास्य तृतीयेन शिरश्चिच्छेद् सात्यकिः ॥ ४५
 तत्पातितगिरोवाहुःत्रयं भीमदर्शनम् ।

C. 7 432
 B 7 115 23
 K 7 115 24

38 Ś: missing (cf v l 7) —^a) Ś1 K2 निर्भिद्य,
 K1.3 निर्भिद्य (for निर्भिद्य) —^b) K5 सात्यकेस्तु (for
 माधवस्य) —^c) Ś1 K1 M1.2 अभ्यगाद्, D5 अगमद्
 (for अभ्यगाद्) B5 शूर, S भित्त्वा (G2 गत्वा) (for
 धोर) — After 38, Dn1 reads 41^{ab}

39 Ś: missing (cf v l 7) —^a) D7.3 निर्भि
 दस्तु, T G2-3 M1.2 ण्णस्तु, G1 निर्भेतुस्ते, M3-5
 निर्भिण्णे तु (for 'क्षे तु) —^c) B1-2.5 Dc1 त्रिंशता
 (for 'द्वि) S त्रिं (G1 M2 विंशद्भिर्विंशिस्रैः) (M1 [sup lin
 as in text] 2-5 'ता नि) शितैर्वर्णैर्

40 Ś: missing (cf v l 7) —^a) D2.5 प्रगृह्य
 च, G1 M1.2 प्रतिगृह्य — K1 om (hapl.) 40^{ab}
 —^b) B4 T G M1.2 महारण्य (for 'वल) —^c)
 B1-3 Dc1 सु (for च) D5 आर्पभं च महचर्म —^d)
 Ś1 K2.3 D1 अलंकृत, B4 च भानुमत् B1-3.5 Dc1
 T G1.3-5 M1.2 शतचक्रं (T G3-5 'म) सकुलं, G2 'द्र-
 सम*हत्, M3-5 'द्रेण सकुलं — Dn1 reads 40^{ef}
 after 41 —^e) D2.3.6 खड्गं च (for त खड्गं) D1
 5.7.8 आविध्य च (D-8 'ध्यत) तत खड्गं Cd cites
 आविध्य (as in text)

41 Ś: missing (cf v l 7) Dn1 reads 41^{ab}
 after 38 —^a) M3-5 सत्यकस्य (for शैनेयस्य) —^b)
 M3-5 [s]न्यपतन् (for न्यप) B Dc1 D2.3.6 G1 M1.2
 सुवि (for महीम्) —^c) D5 तत्र (for चैव) —^d)
 G1 M1.2 मही तत (for महीं गत) — For 41^{cd},
 M3-5 subst.

637* अग्निचक्रमिवाविद्ध यथा स्यान्नमसक्षयुतम् ।
 — After 41, Dn1 reads 40^{ef}, while M ins after it

638* भ्राजति स तत खड्गं संप्राप्तं पृथिवीतलम् ।
 [M1.2 भ्राजति]

42 Ś: missing (cf v l 7) —^a) K2 तथा (for
 अथ) —^b) D3.6 M3-5 सर्वकायाविदारण — After
 42^{ab}, S ins

639* जलसंधमभिप्रेक्ष्य उरस्सयित्वा च माधव ।
 [M1.2 अग्नि (for अग्नि)]

—^c) K2-3.5 सालस्कन्ध, B1-3.5 Dc1 शा (B2 सा)-
 लस्तम, B4 'स्तस- (for 'स्कन्ध) —^d) K1 B2 D5.3
 T G5 -यमप्रभ (for 'स्वनम्) —^e) D7.3 विस्फार्य
 क्रुद्धो विव्याध, S विष्फार्य संदधे (G5 दधते) क्रुद्धो —^f)
 Ś1 रणेण ह, K1.3.4 रणे स्वरन्, K2 शरे स्वरन्, B1-3
 Dc1 शरेण तु (B4 च), D2.7.8 रणे हसन् (for शरेण
 ह) S जलमधवधे शरान्

43 Ś: missing (cf v l 7) —^a) G1 M स
 हस्ताभरणौ बाहू —^b) Ś1 K1.4 D2.6 शराभ्या (for
 क्षु) M3-5 क्षुराभ्या परिधोपमौ —^c) K3 D1 सागदो,
 Dn1 D5.7.8 सात्यकिर् M3-5 सागदौ मगधेद्रस्य —^d)
 M3-5 चिच्छेद् शिनिपुंगव

44 Ś: missing (cf v l 7) —^a) D7.3 तौ बाहू
 परिवाकारौ, M3-5 तौ बाहू जलसंधस्य —^c) K5 D5
 7.8 वसुंधराधराद्भटौ, D2 वसुधार्मदरा, Da.6 वसुंधराया
 विभ्रष्टौ Cd cites वसुंधराधरा

45 Ś: missing (cf v l 7) —^a) Ś1 K1.3 D5
 G1.2.5 M1.2 सुहनु, K5 B4 Dn D2.5.7.8 सुमहत्,
 B1-3.5 Dc1 सुमग (for सुहनु) —^b) Ś1 K B (except
 B4) Dn2 D1-3.6 उत्तमं, Dn1 उत्तत (for उत्तसम्) D5

द्विरदं जलसंधस्य रुधिरेणाभ्यपिञ्चत ॥ ४६
जलसंधं निहत्याजौ त्वरमाणस्तु सात्वतः ।
नैषादिं पातयामास गजस्कन्धाद्विशां पते ॥ ४७
रुधिरेणावसिक्ताङ्गो जलसंधस्य कुञ्जरः ।
विलम्बमानमवहत्संश्लिष्टं परमासनम् ॥ ४८
शरार्दितः सात्वतेन मर्दमानः स्वगाहिनीम् ।
घोरमार्तस्वरं कृत्वा विदुद्राव महागजः ॥ ४९
हाहाकारो महानासीत्तव सैन्यस्य मारिष ।
जलसंधं हतं दृष्ट्वा वृष्णीनामृषभेण ह ॥ ५०

विमुखाश्चाभ्यधावन्त तव योधाः समन्ततः ।
पलायने कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विपञ्चये ॥ ५१
एतस्मिन्नन्तरे राजन्द्रोणः शस्त्रभृतां वरः ।
अभ्ययाज्वनैरश्वैर्युधानं महारथम् ॥ ५२
तमुदीर्णं तथा दृष्ट्वा शैनेयं कुरुपुंगवाः ।
द्रोणेनैव सह क्रुद्धाः सात्यकिं पर्यवारयन् ॥ ५३
ततः प्रवृत्ते युद्धं कुरूणां सात्वतस्य च ।
द्रोणस्य च रणे राजन्घोरं देवासुरोपमम् ॥ ५४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

चारुकुण्डलमदित, D₇ ३ 'सयुत

46 Ś₂ missing (cf. v 1 7) Ś₁ K₁₋₄ D₁ om
46^{ab} —^a) D_{n1} G₁ शिरोबाहु, D₅ ६ 'बाहु, D₇
G₂ 'बाहु (for 'बाहु) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₁ द्विरदो (for
'दं) —^d) K₄ अभिसिंचत

47 Ś₂ missing (cf. v 1 7) D₈ om. 47 —^b)
B₂ M₃₋₅ स (for तु) B₁ (marg as in text) D₅ G₂
M₈ ६ सात्यकि (for सात्वत) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D₁ वि-
पाणं, K₅ D₆ विमानं, D₂ ७ वितान (for नैषादिं) —^d)
D₂ महीपते (for विशा पते) — For 47^{cd}, S subst

640* कवचं द्विरदं चैव शरवर्षैरवाकिरत् ।

[G₁ 2 M द्विरथ (for 'द)]

48 Ś₂ missing (cf. v 1 7) —^a) K₂ अवलि-
सागो (for सिक्ताङ्गो) —^c) G₁ M विलम्बमानम् K₂
अवस (for अवहत्) —^d) D₇ ३ सुश्लिष्टं (for स*)
D_{n2} om from मासनम् up to सैन्यस्य (in 50^b) K₂
श्लिष्ट परमानस, D₂ संश्लिष्ट परमेपुणा, D₅ ६ 'ष्टं स
शरासनं, S कवचं शि (G₁ 2 M श्लि)ष्टमासने

49 Ś₂ missing (cf. v 1 7) D_{n2} om. 49 (of
v 1 48) —^b) B₂ मार्दयाण (for मर्दमान) —^c)
Ś₁ स्वनं (for स्वर) M₄ (inf lin as in text) श्रुत्वा
(for कृत्वा) —^d) M₃₋₅ गजोत्तम (for महागज)

50 Ś₂ missing up to 50^{ab} (of v 1 7) D_{n2}
om up to सैन्यस्य (cf. v 1 48) G₅ om 50^b-52^a
—^b) Ś₁ K₁₋₄ कुरु (for तव) M₃ 4 ६ (inf lin as
in text) जलसंधे निपातिते —^d) Ś₁ K₁ 2 D₆ वृषभेण,

K₅ 4 ऋपभेन, B₂ D_{n2} प्रवरेण K₅ B₁₋₃ 5 D_{c1} D_n
D₁ 2 ६ ७ ८ S (G₅ om) तु, B₄ च (for ह)

51 G₅ om 51 (cf. v 1 50) —^a) S (G₅ om)
विमुखा विदुताश्चैव —^b) G₁ ३ 4 M यौधा Ś₂ K₁₋₄
D₁ सहस्रश, M₃₋₅ विशा पते (for समन्तत)

52 G₅ om 52^a (cf. v 1 50) — After 52^{ab}, S
ins

641* सैन्यस्य भार सुमहत्कृतवर्मणि भारत ।

स हि पार्थात्रणे यत्तान्दधारेको महाबलः ।

[(L 1) T सैन्यस्य, G₈ 4 स न्यस्य (for सन्यस्य) G₂ ३
स न्यस्य सुमहद्भार (for the prior half) — (L 2) G₁
रणा (for रणे) G₂₋₅ यत्नाद् (for यत्तान्) G₁ M
महारथ (for 'बल)]

—^d) M₃₋₅ भारद्वाजोपि सात्यकि — After 52, G₁ M
ins

642* जलसंधं हतं दृष्ट्वा पुत्रस्ते कुरुपुंगव ।

सहोदरैस्तु सयुक्तं सात्यकिं समुपाद्रवत् ।

ततः समभवद्युद्धं कुरूणां सत्यकस्य च ।

[(L 1) G₁ M₁ 2 पुंगव — (L 2) G₁ M₁ 2 ससो
दरै सुसकुद्ध (for the prior half) G₁ M₁ 2 सत्यक (for
सात्यकि)]

53 ^a) K₂ G₂ ततो, K₈ हतं (for तथा) —^d)
G₂ lacuna, M₃₋₅ शैनेयं (for सात्यकि) K₈ B D_{n2}
S समुपाद्रवन्, K₄ परिवारयन्; D_{n1} D₇ ३ पर्यवारयत्
(for 'वारयन्)

54 M₃ 4 om 54^{ab} —^b) B₄ सात्वतेन (for 'तस्य)

९२

संजय उवाच ।

ते किरन्तः शरत्रातान्स्वै यत्ताः प्रहारिणः ।
 त्वरमाणा महाराज युयुधानमयोधयन् ॥ १
 तं द्रोणः सप्तसप्तत्या जघान निशितैः शरैः ।
 दुर्मर्षणो द्वादशभिर्दुःसहो दशभिः शरैः ॥ २
 विकर्णश्चापि निशितैस्त्रिंशद्भिः कङ्कपत्रिमिः ।
 विव्याध मध्ये पार्श्वे तु स्तनाभ्यामन्तरे तथा ॥ ३
 दुर्मुखो दशभिर्वाणैस्तथा दुःशासनोऽष्टभिः ।

चित्रसेनश्च शैनेयं द्वाभ्यां विव्याध मारिष ॥ ४
 दुर्योधनश्च महता गरवर्षेण साधवम् ।
 अपीडयद्रणे राजञ्छूराश्वान्ये महारथाः ॥ ५
 सर्वतः प्रतिविद्रुस्तु तत्र पुत्रैर्महारथैः ।
 तान्प्रत्यविघ्नच्छैनेयः पृथक्पृथग्गजिह्वगैः ॥ ६
 भारद्वाजं त्रिभिर्वाणैर्दुःसहं नवभिस्तथा ।
 विकर्णं पञ्चविंशत्या चित्रसेनं च सप्तभिः ॥ ७
 दुर्मर्षणं द्वादशभिश्चतुर्भिश्च विविंशतिम् ।

D₃ e ह, G₁ वै (for च)

Colophon D₁ missing — Sub-partan Ś₁ K₂—
 B₁-4 D₁ D_{1.2} १ १ १ जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K₁ ३ चतुर्थदिवसे — Adhy name Ś
 K₁-4 D_{1.2} ६ सात्वकि (Ś₂ 'क') प्रवेश, K. B D₁ D₂ ५
 १ २ G₁ M सात्वकिप्रवेशे जलमथवत् — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ T G₃-4 113, B₂ ३
 114, B. 122, D₁ 115, D₂ 118, D₃ 12, G₁
 M 112, G₃ 109 — Śloka no G. 49

92

This adhy is missing in D₁ (cf. v l 7 87 50)

1 After the ref, S ins

643* मात्वतस्य रणे कर्म योद्दु द्रुपु महारथा ।
 अमृष्यमाणा मयत्ता शैनेय ममुपाद्रवन् ।

[(L 1) G₂ M₃-5 योद्दु (for योद्दु) — (L 2) M₂-5
 मयत्तायन् (for ममुपाद्रवन्)]

—^b Ś₁ महारथा (for प्रहारिण) —^d Ś₂ शिने
 पुत्रम् (for युयुधानम्)

2 K₂ B₁ om. (hapl.) 2^{ad} —^o Ś₂ दुर्दंशो, K₁
 D₃ ४ दुर्मर्षणो (for दुर्मर्षणो) D₂ [s]य दशभिर् (for
 द्वादशभिर्) —^d S दुःसहो (for दुःसहो) M₂-5
 नवभि (for दशभि) D₃ तथा (for शर)

3^a B₃ किरंतश्च (for विकर्णश्च) D₁ १ ३ विशिखैश्च
 (for निशितैश्च) —^b B₁-3 D₁ त्रिंशता; D₂ विंशद्भि
 (for त्रिं). —^o S विव्याध (T G_{1.2} 'थ') मार्गणे

स्तुतं —^a) B₁-3 D₁ D₂ १ ६ स्तनयोर (for स्तना
 भ्याम्) S वामपार्श्वे स्तनादरे

4 B₁ repeats 4^{ad} after 7 —^o) K₁ दुर्मर्षणो
 (hypermetric), B₁ (second time) दुर्मुख (for
 दुर्मुखो) —^b) B₁ (second time) दुःशासनमथाष्टभि
 —^o) K₁ दर्शनीयं, D₃ च शैनेय (for च शैनेय)
 — K₁ om (hapl) 4^d-6^c

5 K₁ om 5 (cf v l 4) —^a) D₂ तु (for च)
 D₁ सहसा, D₃ महत्य (for महता) —^o) B₂ (marg)
 G₃ ३ अपीडयन् (for 'यद्') —^d) D₃ शरैश्च (for
 शूराश्च)

6 K₁ om. 6^{ad} (cf v l 4) Ś K₁-3 D₁ om
 (hapl) 6^{ad} — After 6^{ad}, S ins

644* स तुद्यमानश्च तथा सर्वत कुरपुगवै ।

[M₃ तु (for च)]

—^o) B₁ D₁ D₂ D₃ १ १ ३ वार्षेय (for शैनेय) —^d)
 M₂-5 [ख]रिंदम (for अलिह्वगै) — After 6, S
 (except G₃) ins

645* सात्वकि पुण्डरीकाक्षो ह्यश्वेषु परिनिष्ठित ।

[M₁ २ सत्वक (for सात्वकि)]

7 G₂ reads 7^{ad} twice —^a) G₂ (first time)
 भार्श्यश्रेणि (for भारद्वाज) —^b) Some MSS दुपद्,
 G₂ (first time) दुर्मुख B₁-3 5 D₁ D₂ S (G₂ [both
 times]) दशभिश्च (for नव) K₁ B D₁ D₂ D₃ १ ३
 S (G₂ [both times]) शरै (for तथा) —^d) Ś₁ D₂
 पचभि (for सप्तभि) — For 7^{ad}, D₃ subst

646* दशभिश्चित्रसेनं च विकर्णं पञ्चविंशत्या ।

सत्यव्रतं च नवभिर्विजयं दशभिः शरैः ॥ ८
 ततो रुक्माङ्गदं चापं विधुन्वानो महारथः ।
 अभ्ययात्सात्यकिस्तूर्णं पुत्रं तव महारथम् ॥ ९
 राजानं सर्वलोकस्य सर्वशस्त्रभृतां वरम् ।
 शरैरभ्याहनद्राढं ततो युद्धमभूत्तयोः ॥ १०
 विमुञ्चन्तौ शरांस्तीक्ष्णान्संदधानौ च सायकान् ।
 अद्दश्यं समरेऽन्योन्यं चक्रतुस्तौ महारथौ ॥ ११
 सात्यकिः कुरुराजेन निर्विद्धो बह्वशोभत ।
 अस्रवद्गुधिरं भूरि स्वरसं चन्दनो यथा ॥ १२
 सात्वतेन च वाणोघैर्निर्विद्धस्तनयस्तव ।
 शातकुम्भमयापीडो वभौ यूप इवोच्छ्रितः ॥ १३

माधवस्तु रणे राजन्कुरुराजस्य धन्विनः ।
 धनुश्चिच्छेद सहसा क्षुरप्रेण हसन्निव ।
 अथैनं छिन्नधन्वानं शरैर्वहुभिराचिनोत् ॥ १४
 निर्भिन्नश्च शरैस्तेन द्विपता क्षिप्रकारिणा ।
 नामृष्यत रणे राजा शत्रोर्विजयलक्षणम् ॥ १५
 अथान्यद्धनुरादाय हेमपृष्ठं दुरासदम् ।
 विव्याध सात्यकिं तूर्णं सायकानां शतेन ह ॥ १६
 सोऽतिविद्धो बलवता पुत्रेण तव धन्विना ।
 अमर्यवशमापन्नस्तव पुत्रमपीडयत् ॥ १७
 पीडितं नृपतिं दृष्ट्वा तव पुत्रा महारथाः ।
 सात्वतं शरवर्षेण छादयामासुरञ्जसा ॥ १८

— After 7, B₁ repeats 4^{ab}

8 D₈ om (hapl) 8^{ab} —^a) Ś₂ दुर्दशनं (for दुर्मर्षण) —^b) B D₀₁ D₂ D₃ 2 S अष्टा (D₂ T G₈ 5 °ष्ट)भिश् (for चतुर्भिश्) —^c) Ś₂ K₁ 2 4 B₁ D₁ D₃ 5-8 S दशभिश् (for नव°) —^d) Ś₂ K₁ 2 4 B₁ D₁ D₃ 8 5-8 नवभि (for दशभि) — After 8, S ins

647* दुर्योधन त्रिभिर्विद्धा सुपुखैस्त्रिगतेजसै ।
 [G₁ M₁ 2 भित्त- (for तिग्म) G₈ 4 तेजने (for 'सै)]

9 °) D₂ 8 6 G₅ M₅ रुक्मागदश् (for °गद) D₁ D₂ 8 चापि (for चाप) —^b) S (except G₈-5) विधुन्वानो (for विधु°) D₂ महद्वनु (for महारथ) — D₈ om (hapl) 9°-10^b K₈ reads 9^{cd} twice —^d) K₅ D₂ 5 S (except G₅) तव पुत्र (by transp)

10 D₈ om 10^{ab} (of. v 1 9) Ś K₁-4 D₁ 6 7 G₂ om (hapl) 10^{ab} —^a) B₁ लोकाना (for लोकस्य) —^b) K₅ D₁ D₂ 5 S (G₂ om) सर्वलोकमहारथ (K₅ D₁ D₂ 5 G₅ °थ) —^c) D₀₁ D₂ 8 6 G₁ 8-5 M₁ 2 अभ्यहनद् (for अभ्या°) —^d) D₈ 6 तदा (for तयो) — For 10^{cd}, M₈-5 subst

648* तत प्रवृत्ते युद्धं कुरुमाधववीरयो ।

11 °) M₈ अद्दश्यत् (for अद्दश्य)

12 °) D₁ कुरुराजेंद्र —^b) Ś₁ निर्विण्णो; D₂ स विद्धो (for निर्विद्धो) K₁ D₂ 6 शोभत (for [अ]शो°).

M₈ 4 5 (sup ln) निर्विद्ध पचभि शरै —^c) Ś K₁-8 D₁ D₇ 8 G₁ 5 M₁ 2 आस्रवद्, B₁ प्राद्र°, D₈ 6 प्राश्र° (for अस्र°) M₈-5 सुखाव रुधिरं रक्तं —^d) K₁ B₁ 8 4 D₃ 6 सुरस (for स्वरसं) B₄ D₈ M₁ चन्दन, C_d चन्दनो (as in text)

13 °) B D₀₁ स सात्वतेन, T G M₁ 2 सात्वतस्य च, M₈-5 सत्यकस्य च (for सात्वतेन च) —^b) D₈ 6 विद्धस्तु (for निर्विद्धस्य) —^c) Ś K₁-8 D₂ शातकौभमयापीडो, T G₈ 4 शातकुंभमयो विद्धो —^d) B₁ G₁ M₈ 4 5 (sup ln) वभौ सूर्य इवोदित

14 °) M₈ 4, 5 (sup ln) निर्विद्ध पचभि शरै —^c) N (except B D₀₁ D₂, D₁ missing) समरे (for सहसा)

15 °) Ś₁ निर्भिन्नाश्, K₄ विच्छिन्नस, S निर्भिण्णस्य (for निर्भिन्नश्) D₀₁ D₈ S तु, D₂ स (for च) Ś₁ शरास् (for शरैस्) —^b) D₈ 6 त्रिपता, M₈-5 शत्रुणा (for द्विपता) —^c) Ś₂ D₂ नामृष्यत K₅ D₁ D₈ 6 7 राजस् (for राजा) —^d) Ś₂ K₂ 3 कारण (for लक्षणम्) D₂ शत्रोर्विजयमागतं

16 °) Ś₂ K₈ G₁ 5 M दुरानमं (G₅ °नं) (for °सदम्) —^c) T G₂ विव्याथ K₁ 2 G₈ सात्यकिस् (for °किं) —^d) B₈-5 D₃ सायकानां Ś₂ B₁ 5 D₀₁ च, D₂ तु, T G M₁ 2 वै (for ह) M₈-5 शतेनैव शिलीमुलै

17 °) D₁ 3 धीमता (for धन्विना) —^d) D₂ दुर्योधनमपीडयत्

18 °) M₈-5 तु नृपं (for नृपतिं). —^b) D₂ 6 G₂

स छाद्यमानो बहुभिस्त्व पुत्रैर्महारथैः ।
 एकैकं पञ्चभिर्बिद्धा पुनर्विव्याध सप्तभिः ॥ १९
 दुर्योधनं च त्वरितो विव्याधाष्टभिराशुगैः ।
 प्रहसंश्चास्य चिच्छेद कार्मुकं रिपुभीषणम् ॥ २०
 नागं मणिमयं चैव शरैर्ध्वजमपातयत् ।
 हत्वा तु चतुरो वाहांश्चतुर्भिर्निशितैः शरैः ।
 सारथिं पातयामास क्षुरप्रेण महायशाः ॥ २१
 एतस्मिन्नन्तरे चैव कुरुराजं महारथम् ।
 अवाकिरच्छरैर्हृद्यो बहुभिर्मर्मभेदिभिः ॥ २२
 स बध्यमानः समरे शैनेयस्य शरोत्तमैः ।
 प्राद्रवत्सहसा राजन्पुत्रो दुर्योधनस्तव ।

आप्सुश्च ततो यानं चित्रसेनस्य धन्विनः ॥ २३
 हाहाभूतं जगच्चासीद्दृष्ट्वा राजानमाहवे ।
 ग्रस्यमानं सात्यकिना स्त्रे सोममिव राहुणा ॥ २४
 तं तु शब्दं महच्छ्रुत्वा कृतवर्मा महारथः ।
 अभ्ययात्सहसा तत्र यत्रास्ते माधवः प्रभुः ॥ २५
 विधुन्वानो धनुःश्रेष्ठं चोदयंश्चैव वाजिनः ।
 भर्त्सयन्सारथिं चोग्रं याहि याहीति सत्वरः ॥ २६
 तमापतन्तं संप्रेक्ष्य व्यादितास्यमिवान्तकम् ।
 युयुधानो महाराज यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ २७
 कृतवर्मा रथेनैव द्रुतमापतते शरी ।
 प्रत्युद्याहि रथेनैनं प्रवरं सर्वधन्विनाम् ॥ २८

C. 7 4631
 B 7 116 30
 K. 7 116 20

पुत्र (for पुत्रा) B₃ D₁ महाबला (for रथा) —^c
 D₁ D₅ 7 8 G₁ M₂₋₅ सात्यकिं (for सात्वत्) —^d
 Ś₂ K₅ D₁ D₂ 5 7 8 भोजसा, C_d अञ्जसा (as in
 text)

19 ^a) Ś₂ B₁ 2. 5 D₅ T G₁ 2 M स (for स) B₁₋₃
 बलिभिस् (for बहुभिस्) —^b) M₂₋₅ पुत्रैस्त्व (by
 transp) —^c) D₁ दशभिर् (for पञ्चभिर्) —^d)
 K₂ सर्व (sic) (for पुनर्) T G₂ विव्याथ

20 ^b) T G₂ विव्याथ K₂ B₂ [अ]ष्टभिर् (for
 [अ]ष्टभिर्) —^D om. 20^b-21^d, D₁ reads the same
 twice —^d) D₅ सायक (for कार्मुक) D₂ शत्रु
 सूदन (for रिपुभीषणम्) M₂₋₅ प्रहसन्निव शैनेयो राज
 चिच्छेद कार्मुकं

21 For the repetition in Dr, cf. v I 20 D₅
 om. 21^a (cf v I 20) —^b) D₅ शरैर् (for शरैर्)
 K₅ अपाहरत् (for तयत्) —^c) K₂ 4 5 B (except
 B₄) D₁ D₂ D₃ 5 T G₁ 2 5 M₁ 2 हत्वा च, M₂₋₅
 चतुर्भिर् (for हत्वा तु) —^d) M₂₋₅ अनयथमसादनं
 —^e) G₅ प्रेययामास (for पातया)

22 ^a) Ś K₁ 2 4 D₁ राजन्, T G₂₋₅ वीर (G₅
 ई) (for चैव) —^b) Ś₂ D₂ कुरुराज (D₂ जो).
 Ś K₁₋₅ B₂ D₁ 2 महारथ, S बल (for रथम्) —^c)
 B₁ शरैस्त्रीक्ष्णैर्, D₂ शरघ्रातैर् (for शरैर्हृद्यो) —^d)
 B₂ महन्निर (for बहुभिर्)

23 G₅ om. 23^a —^a) M₂₋₅ हन्यमान (for बध्य)
 K₁ सशरै (for समरे) —^b) Ś₂ D₂ शैनेयेन (for

*यस्य) —^c) M₂ 4 राजा (for राजन्) G₅ प्राद्रवत्स
 महाराजा —^d) K₅ तया (for तव) —^D om
 23^e —^e) D₅ राजन् (for यानं)

24 ^a) S सर्व (for चासीद्) —^b) B₄ G₂ दृष्ट्वा
 राजन्महाहवे —^c) T G M₁ 2 सात्वतेन, M₂₋₅ सत्य-
 केन (for सात्यकिना) —^d) D₂ चद्रम् (for सोमम्)
 S राहुणेव निशाकरं

25 ^a) Ś K₁₋₄ तत्र (for त तु) D₁ D₂ 5 7 8
 अथ, D₂ S तत् (for महत्) Ś₂ K₁₋₄ D₃ कृत्वा (for
 श्रुत्वा) —^b) D₂ महारथ (for रथ) —^c) S आप
 तत् (for अभ्ययात्) D₅ राजन् (for तत्र) —^d) S
 यत्रस्थो (for यत्रास्ते) M₅ प्रभो

26 ^a) T G₂ 5 M विधुन्वानो (for विधु) —^b)
 D₁ D₃ 6 नोदयंश्चैव, S नोदयानश्च (G₅ नं च) (for
 चोदयंश्चैव) D₂ सारथिं (for वाजिन) —^c) K₅ चैव,
 B₄ 5 D₂ D₁ 5 7 8 चाग्रे, D₁ वयग्रो (for चोग्रं) D₂
 वरसा घोररूपेण, M₂₋₅ चोदयामास यत्वार —^d) K₁ 6
 B D₁ D₂ G₁ 8 M₂₋₅ सत्वरं (for सत्वर)

27 ^a) M₂₋₅ सहसा (for संप्रेक्ष्य) —^b) M₂₋₅
 व्याचाननम् (for व्यादितास्यम्) —^c) M₂₋₅ [S]थ
 संदश्य (for महाराज) —^d) D₅ प्रतिमानो धनुष्मता
 (= 29^d), D₅ सारथिं चैदमब्रवीत्

28 B₄ om. 28^a —^a) K₄ 5 D₂ 6 G₁ 2 M₁₋₄ 5
 (sup in) रथेनैव (for नैव) —^b) D₁ वली, D₅
 7 8 स्वरी (for शरी) K₅ S द्रुतमायाति मां वशी (K₅
 ते स्वरी, G₁ M₁₋₄ मा वशी) —^c) G₁ M रणे चैन

ततः प्रजविताश्चेन विधिवत्कल्पितेन च ।
 आससाद रणे भोजं प्रतिमानं धनुष्मताम् ॥ २९
 ततः परमसंकुद्धौ ज्वलन्ताविव पावकौ ।
 समेयातां नरव्याघ्रौ व्याघ्राविव तरस्त्रिनौ ॥ ३०
 कृतवर्मा तु शैनेयं पङ्क्तिश्ल्या समार्पयत् ।
 निशितैः सायकैस्तीक्ष्णैर्यन्तारं चास्य सप्तभिः ॥ ३१
 चतुरश्र हयोदारांश्चतुर्भिः परमेषुभिः ।
 अविध्यत्साधुदान्तान्त्वै सैन्धवान्सात्वतस्य ह ॥ ३२
 रुक्मध्वजो रुक्मपृष्ठं महद्विरफार्य कार्ष्णिकम् ।

रुक्माङ्गदी रुक्मवर्मा रुक्मपुह्वानवाकिरत् ॥ ३३
 ततोऽशीतिं शिनेः पौत्रः सायकान्कृतवर्मणे ।
 प्राहिणोच्चरया युक्तो द्रष्टृकामो धनजयम् ॥ ३४
 सोऽतिविद्धो बलवता शत्रुणा शत्रुतापनः ।
 समकम्पत दुर्धर्षः क्षितिकम्पे यथाचलः ॥ ३५
 त्रिपथ्या चतुरोऽस्याश्चान्सप्तभिः सारथिं शरैः ।
 विव्याध निशितैस्तूर्णं सात्यकिः कृतवर्मणः ॥ ३६
 सुवर्णपुङ्खं विशिखं समाधाय स सात्यकिः ।
 व्यसृजत्तं महाज्वालं संकुद्धमिव पन्नगम् ॥ ३७

(for रथेनैतं) —^a) G₁ M प्रवर रथिना भुवि — After 28, S ins

649* प्रयाहि सत्वर सूत रथेन रथसत्तमम् ।

निहानिष्यामि तं सखे वृष्णिवीरमारिंदमम् ।

[(L 2) T सखे (for सखे)]

29 ^a) T G₂₋₅ प्रजविना (for °विता) —^b) S रथेन रथिना वर (M °र) —^c) T G₂₋₅ M₅ राजन् (for भोज) G₁ M₁₋₄ 5 (sup lin) समासादयदित्युक्त —^d) D_{n2} D₈ ० धनुष्मता (for °ष्मताम्)

30 ^a) D₂ S ततो गभस्तिमत्प्रलयौ (D₂ °सकाशौ) —^b) K₄ 5 B D₀₁ D_n D₂ 8 8 ० T G₂₋₅ ज्वलिताव् (for ज्वलन्ताव्) —^c) S₂ समीयातौ, T समेयेता, G₄ समवेता (for समेयाता) D₂ चेरतु समरे वीरौ —^d) M_{1.2} टिन्याव् (for व्याघ्राव्)

31 ^b) D₇ 8 पङ्क्तिश्ल्या (for पङ्क्तिश्ल्या) S₁ K₄ D_{1.8} ० समार्दय (K₄ °ये)त्, S₂ K₁₋₃ समर्दयत्, B₃ 5 D_{n1} D₂ 7 T G M₁₋₃ समर्पयत् (for समार्प°) —^c) B₁₋₃ शायकैस् G₁ M कुद्धो (for तीक्ष्णैर्) —^d) S K₁₋₄ D₁ चापि (for चास्य) D_{n3} पचभि (for सप्तभि)

32 ^a) S K₁₋₄ D₅ चतुर्भिश्, Cd चतुरश्र (as in text) S K B₄ D (except D₀₁, D₄ missing) चतुरो वाहाश्र (for च हयोदाराश्र) —^b) S K₁₋₄ B₁ (marg) चतुर, D₅ विशिखै (for चतुर्भि) D₂ S चतुर्भि सायकोत्तमै —^c) K₅ D₇ 8 वाहान् (for दान्तान्) D₅ च (for चै) K₄ अविध्यत्साधुधात्ताश्र (sio) —^d) G₁ M सत्यकस्य (for सात्वतस्य) K₁₋₃ B₁ 8 D₅ T G₂₋₅ च, K₄ 5 B₅ D_n D₁ 2 7 8 हिः; G₁ M तु (for ह) B₄ सैन्धवान्साधुसंगतान्

33 ^a) S₁ रुक्मरथो (for °ध्वजो) —^b) T G₁ 8 4 M विष्फार्य D₂ महद्विस्फारयन्धनु — D₇ 8 om (hapl) 33^{cd} —^c) S₂ K₅ D₈ रुक्मागदो, B₁ °गदं (for °गदी) S₁ K₁₋₄ रुक्मवर्णान्, S₂ D_{a.6} T G₈ 4 °वर्णो (for °वर्मा) —^d) K₄ रुक्मपुंषान्, B₁ °पृष्ठैर्, B₂₋₅ D₀₁ D_{n2} D_{1-3.6} S °पुल्लैर् (for °पुह्वान्) K₈ D₁ 2 अवारयत्, G₁ M समाकिरत् (for अवा°)

34 ^a) D₂ शत, S [s]श्रीत्या (G₈ °त्यां, M₂ °थै) (for ऽशीतिं) K₄ पुत्र (for पौत्र) —^b) B_{1.2} 5 शायकान्, B₈ मार्गणान्, T G₂₋₅ प्रहरत्, G₁ M प्राहरत् (for सायकान्) T G₂₋₅ व्रमेण (for वर्मणे) —^c) T G₂₋₅ M₅ स्वरितस्, G₁ M₁₋₄ स्वरित (for प्राहिणोत्) —^d) G₁ M द्रष्टृमिच्छन् (for °कामो)

35 ^b) D₅ (marg) बलिना, M₁ 2 शत्रुणा (for शत्रुणा) — For 35^{cd}, G₁ M subst

650* अचल स पुरा भूत्वा समकम्पत मारिष ।

36 ^a) B₄ [s]श्वाश्र, D₅ 8 चाश्वान्, G₁ 5 M₁ 2 [s]प्यश्वान् (for ऽश्वान्) —^b) D₅ तथा, M₈₋₅ पुन (for शरै) S₂ K₁₋₄ B₄ D₁ सारथिं सप्तभि शरै, D₂ 8 ० शरै सूत च सप्तभि —^c) K₂ विधिवन्, T G₂ विव्याथ (for °ध) B₁ (marg) T G M₁ 2 बाणै (for तूर्णं) M₈₋₅ शरैर्विव्याध निशितै —^d) K₆ D_{n1} D₁ 5 7 8 सत्यविक्रम (for कृतवर्मण) — After 36, S ins

651* हताश्वसूते तु रथे स्थिताय शिनिपुगव ।

37 ^b) S K₁₋₃ B₃ 4 समादाय B₅ D_{n1} D₁ 8 5-8 G₂ च सात्यकि, T G₁ 8-5 M व्यपा (M₈₋₅ °वा)सृजत् (for स सात्यकि) —^c) S₂ K₁ D_{n1} D₂ 8 वि (D₃ अ)सृजत्तं, K₃ D₅ ० व्य (D₃ वि)सृजत्तं, D₇ 8 विससर्ज

सोऽविशत्कृतवर्माणं यमदण्डोपमः शरः ।
 जाम्बूनदविचित्रं च वर्म निर्भिद्य भानुमत् ।
 अम्यगाद्धरणीमुग्रो रुधिरण समुक्षितः ॥ ३८
 संजातरुधिरश्चाजौ सात्वतेषुभिरर्दितः ।
 प्रचलन्धनुरुत्सृज्य न्यपतन्स्यन्दनोचमे ॥ ३९
 स मिहदंग्रो जानुभ्यामापन्नोऽमितविक्रमः ।
 शरादितः मात्यकिना रथोपस्थे नरर्षभः ॥ ४०
 सहस्रबाहोः सदृशमक्षोभ्यमिव सागरम् ।

निवार्य कृतवर्माणं सात्यकिः प्रययौ ततः ॥ ४१
 खड्गगन्धिधनुःकीर्णां गजाश्वरथसंकुलाम् ।
 प्रवर्तितोग्ररुधिरा शतशः क्षत्रियर्षभैः ॥ ४२
 प्रेक्षता सर्वसैन्यानां मध्येन गिनिपुंगवः ।
 अम्यगाद्बाहिनीं भित्त्वा वृत्रहेवासुरीं चमूम् ॥ ४३
 समाश्वस्य च हार्दिक्यो गृह्य चान्यन्महद्गुः ।
 तस्थौ तत्रैव बलवान्धारयन्युधि पाण्डवान् ॥ ४४

C. 7 42 47
 B 7 116 48
 K 7 116 43

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि द्विचतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

(for व्यसृजत्) S न (M1 2 नं) भूयश्च महावोरं
 —^d) K1 2 स (for नं) — After 37, S ins

652* प्रैपयत्सात्वको बाण हार्दिक्यस्य नरर्षभ ।

[T G2 प्रैपयत्, G1 M1-4 प्रैयत् (for प्रैप) M2
 बाण (for बाण) T G5 नरर्षभ]

38 Dn1 om 38 —^a) K2 प्रविशत्, B4 Dn2
 D1-3 5-8 गोविध्यत् (for गोविशत्) —^{cd}) D 8
 जानुनद- T G2 4 म चर्म (for च वर्म) S1 भासुर,
 D2 भारत (for भानुमत्) — For 38^{ad}, G1 M subst

653* महिमविद्धं वर्म निर्भिद्य कृतवर्मण ।

—^c) S K1-3 अम्यगाद् (for 'गाद्) S अगात्म वा (G1
 M 'व्यदा'रयन्भूमि —^f) D1 समुच्छिद्यत् (for भित)

39 ^a) D3 5 म (for न) S1 Dc1 -रुधिरश्चाजौ,
 S 'रोरुधीड (for 'रश्चाजौ) —^b) S1 D2 शरदित (for
 शर्दित) T G2-5 सात्वतेनाभिपीडित, G1 M मस्यकेन
 स (M2-5 च) मारिय —^c) S1 K1 5 Dn1 D5 G2 5
 प्र (Dn1 D5 प्रा) चल्द्, B Dc1 D1 नशर, Dn2 प्रजल्द्
 (sic), D2 प्रचर्ल्, D3 8 प्राडवद् (for प्रचलर्) —^d)
 K5 प्रापत्, D5 G. न्यपत्म् (for न्यपत्त्) S1 K1-4
 B Dc1 Dn2 D1 8 6 स्वदनोत्तमात्

40 ^a) D2 ममिद्य सात्यकिशरै —^b) S2 K1 2
 आसन्नो, B Dc1 पतितो, D2 समिको, S मस्य (for
 आपन्नो) S2 [s] विसु, G1 M मिह- (for समित)
 —^c) G1 M मस्यकेन (for सात्यकिना) —^d) S2 K1-4
 रयर्षभ, Dc1 D3 5 G2 4 नरर्षभ (for 'र्षभ)

41 K4 om. 41^a-42^b —^a) S K (K4 om) Dn
 D1-3 5-8 सहस्रबाहु- (for 'बाहो) —^c) G1 M निजित

(for निवार्य) —^d) G1 M नत्वक (for सात्यकि)
 B Dc1 D2 G1 M पुन, T G2-5 वहि (for तत)
 — After 41, S ins

654* न हि तस्य रणे पार्यं क्यचिदपि भारत ।

दिदृक्षु स हिभ्वेगेन प्रायाद्यत्र धनजय ।

न्वगत्या क्षत्रियस्तत्र निरद्वो बलवत्तर ।

युयुधे सात्वतो राजन्दिदृक्षु पाण्डुनन्दनम् ।

[T G3 4 om. line 1 — (L 1) G2 शर, G5
 श- (for -ते) G2 5 [अ]पि पार्येव, M2-3 हि व्यदृश्यत
 (for [अ]पि भारत) — (L 2) G3 ह (for हि)
 — (L 4) G1 M नत्वजे (for नात्वतो)]

42 K4 om. 42^{ab} (cf. v 1 41) —^a) S शर
 (for खड्ग-) G1 M1 2 वनुस्तीर्णां, G. धनुस्सुर्णां (for
 -धनु कीर्णां) —^b) S (except T) हताश- (for
 गजाश्व-) S कुजरा (G2 5 'रं) (for -संकुलाम्) —^c)
 S प्रवृत्तरुधिरस्रोता (G5 'त) —^d) S1 K1 5 D1 7 8
 क्षत्रियर्षभ (D3 'भा)

43 ^a) K4 5 Dc1 Dn2 D 6 प्रेक्षता, S पश्यता
 (for प्रेक्षता) G1 M1 2 -भृताना (for सैन्याना) —^b)
 B4 मध्ये तु (for मध्येन) T G2-3 शैतेय शत्रुकर्म (G5
 'मर्द्) न —^c) K1 S (except G5) बलगाद् (for
 अम्य) K4 B4 Dn1 D1 द्विवा (for भित्त्वा) —^d) K.
 वृत्रो देवासुरीं चमू, B Dn3 D2 2 5 6 वृत्रो देवचर्मिव,
 G5 पुत्रके वासुकीं चमू

44 ^a) S2 K5 B Dc1 Dn D1 2 3-3 G2-5 मनाश्वस्य
 (for 'श्वस्य) S हि (for च) D2 निवन्त्रय हार्दिक्यो
 —^b) K4 गृह्य वा, S गृहीत्वा (for गृया च) K1

९३

संजय उवाच ।

काल्यमानेषु सैन्येषु शैनेयेन ततस्ततः ।
 भारद्वाजः शरव्रातैर्महद्भिः समवाकिरत् ॥ १
 स संप्रहारस्तुमुलो द्रोणसात्वतयोरभूत् ।
 पश्यतां सर्वसैन्यानां बलिवासवयोरिव ॥ २
 ततो द्रोणः शिनेः पौत्रं चित्रैः सर्वासैः शरैः ।
 त्रिभिराशीविपाकारैर्ललाटे समविध्यत् ॥ ३
 तैर्ललाटार्पितैर्वाणैर्युधानः त्वजिह्वगैः ।
 व्यरोचत महाराज त्रिशङ्ग इव पर्वतः ॥ ४
 ततोऽस्य वाणानपरानिन्द्राशनिमखनान् ।

भारद्वाजोऽन्तरप्रेक्षी प्रेषयामास संयुगे ॥ ५
 तान्द्रोणचापनिर्मुक्तान्दाशार्हः पततः शरान् ।
 द्वाभ्यां द्वाभ्यां सुपुङ्खाभ्यां चिच्छेद परमास्त्रवित् ॥ ६
 तामस्य लघुतां द्रोणः समवेक्ष्य विशां पते ।
 प्रहस्य सहसाविध्यद्विशत्या शिनिपुंगवम् ॥ ७
 पुनः पञ्चाशतेषूणां शतेन च समार्पयत् ।
 लघुतां युयुधानस्य लाघवेन विशेषयन् ॥ ८
 समुत्पतन्ति बल्मीकाद्यथा क्रुद्धा महोरगाः ।
 तथा द्रोणरथाद्राजन्नुत्पतन्ति तनुच्छिदः ॥ ९
 तथैव युयुधानेन सृष्टाः शतसहस्रशः ।

G₄ M₁ 2 [अ]न्यं (for [अ]न्यन्) S₂ महाघनु (for महद्घनु) —^o) K₅ B₄ Dn D₁ 2 5 7 8 स तत्र (for तत्रैव) S समरे (for बलवान्) —^a) S₂ K₁₋₃ पादव B₅ पांडवान्युधि वारयन्, S वारयान् (sio) स पादवान्

Colophon D₄ missing — Sub parvan K₅ B₃ 4 Dn D₁ 2 7 8 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Adhy name N (except D₀₁ Dn₂, D₄ missing) सात्यकिप्रवेश, Bom ed सात्यकिप्रवेशे दुर्योधनकृतवर्मपराजय — Adhy no (figures, words or both) B₁₋₃ T G₂₋₄ 114, B₅ 123, Dn₁ 116, D₂ 119, G₁ M 113, G₅ 26 — Śloka no Dn₁ 44, G₅ 50

93

☞ This adhy is missing in D₄ (of v 1 7 87 50)

1 D₀₁ om the ref. —^a) T G₂₋₅ वध्यामानेषु, G₁ M हन्यं (for काल्यं) D₂ योषेषु (for सैन्येषु) —^b) B₃ समतत (for ततस्तत) G₁ M सत्यकेन महा रमना —^{cd}) K B (except B₄) तमवाकिर (B₃ 5 'रय) व (for सम) T G₂₋₄ मर्मभिद्भिरवाकिरत्, G₅ मर्मभेदि-भिराकि (for ^a) G₁ M महता शरवर्षेण भारद्वाजस्तमा-वृणोत्

2 ^a) D₅ 8 तुमलो —^b) D₇ 8 G₁ M स (D₇ 8 -सा) त्यकयोर् (for -सास्वत) —^d) K₁₋₃ बद्धि-, K₅ D₇ 8 बल- (for बलि) — After 2, S ins

655* प्रावर्तत महारौद्र. संप्रामो लोमहर्षण ।

शैनेयस्य च राजेन्द्र भारद्वाजस्य चोभयो ।

[(L 1) Some MSS रोम (for लोम-)]

3 ^a) G₁ M तु शैनेय (for शिने पौत्र) —^b) S सर्वपारशवै शरै —^d) G₁ M समताडयत् (for 'वि घ्यत)

4 ^b) B D₀₁ G₁ M स्व (B₄ त्व)लंकृत), T G₂₋₅ विशा पते (for त्वजिह्वगै)

5 ^b) B₂ -समस्वरान्, D₅ S 'प्रभान् (for 'स्वान्) —^c) S अतरे च (for भारद्वाजो) D₂ द्रोण क्रुद्धो महा राज —^d) S द्रोणशिक्षेप सयुगे

6 ^a) D₂ हस्त (for द्रोण) K₅ द्रोणचापनिर्मुक्तान्; S विमुक्तान्द्रोणचापाच्च (G₅ 'पाना) —^b) S द्रवत (for पतत) —^c) S₁ K₁ 2 M₄ सपुङ्खाभ्या (for सुपुङ्खाभ्या)

7 ^d) B₄ D₅ त्रिंशता (for विशत्या)

8 ^a) S₂ तत (for पुन) K₁ पचशता (for पञ्चा^o), D₂ पुन पचाशतैस्तूर्ण, S पुन पंचाशता पष्ट्या —^b) S₁ K₂ 8 D₁ 5 8 शितेन (for शतेन) S₂ K₁₋₄ समा (S₂ K₁ 'म) दयत्, B₃ Dn₁ D₂ 8 6-8 समर्ष (for समार्प^o) S सहस्रेण शतेन च — Dn₁ om 8^{cd} —^c) D₅ युध्य-मानस्य (for युयुधानस्य) —^d) K₁ D₃ T G₂₋₅ व्य (K₁ D₃ वि) शोपयत्

9 ^a) M₃ 4 5 (sup lin) समुद्रमति (for 'स्पतन्ति) —^b) S₂ K₁₋₄ D₁ विद्धा, G₁ M घोरा (for क्रुद्धा). —^d) B₂ Dn₂ G₅ आपर्तति (for उत्प^o).

अवाकिरन्द्रोणरथं शरा रुधिरभोजनाः ॥ १०
 लाघवाद्द्विजमुख्यस्य सात्वतस्य च मारिय ।
 विघ्नेषं नाध्यगच्छाम समावास्तां नरर्यभौ ॥ ११
 सात्यकिस्तु ततो द्रोणं नवभिर्नतपर्वभिः ।
 आजघान भृशं क्रुद्धो ध्वजं च निशितैः शरैः ।
 सारथिं च शतेनैव भारद्वाजस्य पश्यतः ॥ १२
 लाघवं युयुधानस्य दृष्ट्वा द्रोणो महारथः ।
 सप्तत्या सात्यकिं विद्धा तुरगांश्च त्रिभित्त्रिभिः ।
 ध्वजमेकेन विव्याध माधवस्य रथे स्थितम् ॥ १३
 अथापरेण भल्लेन हेमपुङ्गेन पत्रिणा ।
 धनुश्छिच्छेद समरे माधवस्य महात्मनः ॥ १४
 सात्यकिस्तु ततः क्रुद्धो धनुस्त्यक्त्वा महारथः ।

गदां जग्राह महतीं भारद्वाजाय चाक्षिपत् ॥ १५
 तामापतन्तीं सहसा पट्टुवद्दामयस्सयीम् ।
 न्यवारयच्छरैर्द्रोणो बहुभिर्वहुरुपिभिः ॥ १६
 अथान्यद्वनुरादाय सात्यकिः मत्यविक्रमः ।
 विव्याध बहुभिर्वीरं भारद्वाजं शिलाशितैः ॥ १७
 स विद्धा समरे द्रोणं सिंहनादममुञ्चत ।
 तं वै न ममृपे द्रोणः सर्वगत्त्रभृता वरः ॥ १८
 ततः शक्तिं गृहीत्वा तु रुक्मदण्डामयस्सयीम् ।
 तरसा प्रेषयामास माधवस्य रथं प्रति ॥ १९
 अनासाद्य तु शैनेयं सा शक्तिः कालसंनिभा ।
 भित्त्वा रथं जगामोग्रा धरणीं दारुणस्वना ॥ २०
 ततो द्रोणं शिनेः पौत्रो राजन्विव्याध पत्रिणा ।

C. 7 4869
 B. 7 117 22
 K. 7 117 22

10 °) D₈ अवाकिरत त द्रोणं, S अवाकिरत (G₁ पा-
 रयंत, G₅ वाकिरत्) द्रोणस्य —^d) S रथ (for शरा)
 § K₁ s D₁ -भोजिन (for -भोजना)

11 °) D₁ लाघव (for वाद्) G₃₋₅ विप्रमुख्यस्य,
 M₃₋₅ सत्यमवस्य (for द्विजमुख्यस्य) —^b) M₃₋₅ मत्य
 कस्य (for सात्वतस्य) —^c) §₂ K₄ D₁ नाधिगच्छाम,
 K₁ नाध्यगच्छति, D₃ s G₄ गच्छाम, G₅ गच्छामि
 (for गच्छाम)

12 °) T G₂₋₅ सात्वतस्य, M₃₋₅ सत्यकस्य (for सात्य
 कस्य) D₂ s. c रणे (for ततो) —^b) S नवभि कक-
 पत्रिभि —^d) S (except G₅) त्रिभि (for शरै) —^e) G₅
 रथेन, M₁ शितेन B₂ [भा]जौ, M₃ s [भ]-
 स्य (for [ए]व) —^f) K₄ पृष्टत (for पश्यत)

13 °) § K₁₋₄ B₄ सप्तभि (for सप्तत्या) B₂ D₂
 D₅ s सारथि (for सात्यकि) —^d) §₁ K₁ B D₁
 D₂ D₂ s तुरंगाश्च, §₂ K₂₋₄ D₁ सारथि (for तुर
 गाश्च) B₂ तु (for च) —^e) B₂ s G₁ M (M₃ s
 in as in text) छिच्छेद् (for विव्याध) —^f) D₈ रणे
 (for रथे) K₂ स्थित (for स्थितम्)

14 °) B₈ तथा (for अथ)

15 °) M₁ सात्यकिस्तु —^c) G₁ M शैनेन (for
 महतीं) —^d) K₅ T G M₁ s भारद्वाजस्य (for जाय)
 M₃₋₅ घ्राहणाय प्रक्षिपे

16 °) K₁ पट-, D₅ हेम-; D₁ s पद (for पट)

§₁ K₄ s S (except G₂ s) नदाम्, D₂ यंधाम्, D₅
 -पटाम् (for -चदाम्) D₂ अयोमर्या

17 °) B₄ सात्यकि परवीरहा —^c) § K₁ s विद्धा
 च (for विव्याध) B D₁ वीरो (for वीर) S विव्याध
 (T G₂ थ) विवरे राजन् —^d) B D₁ D₅ शितं शरै,
 S शिलीमुखै (for शिलाशितै)

18 °) B D₁ विद्धा च (for स विद्धा) K₄ स
 विद्धा बहुभिर्वीरं, S विद्धा विद्धा रणे (M₃₋₅ च त) द्रोणं
 —^b) S विमु (G₁ M स मु) ञ्चति (for अमुञ्चत) —^c)
 K₄ s D₅ न (K₄ तं) चैन (for त वै न) —^d) S
 सिंहनादं महात्मन

19 °) D₂ तत्र (for तत) S रणे द्रोणे (for
 गृहीत्वा तु) —^b) D₂ s अयोमर्या —^c) K₅ B
 (except B₅) D₁ त्वरया, G₅ ता शक्तिं (for तरमा)
 —^d) M₃₋₅ सत्यकस्य (for माधवस्य)

20 °) § K₁₋₄ D₁ अनासाद्य, D₅ भारद्वाज (for
 अनासाद्य) —^b) M₃₋₅ द्रोण (for काल) S चोदिता
 (for -सनिभा) —^c) D₁ s [उ]प्रा (for [उ]प्रा)
 —^d) M₁ s स्वना (for स्वना) B₁ (marg as in
 text) धरणीं कालसनिभा

21 °) D₂ पुत्रो —^b) T G₂ विव्याध (for वि
 व्याध) M₃ पत्रिभि (for पत्रिणा) —^d) D₂ सोर्दयद्
 (for पीडयन्) — For 21^{cd}, M₃₋₅ subst

656* माधवोऽपि महाराजं ब्राह्मणं पीडयन्निव ।

प्रभयं पुनरेवासीत्तव सैन्यं समाकुलम् ॥ ३२
 व्यूहस्यैव पुनर्दारं गत्वा द्रोणो व्यवस्थितः ।
 वातायमानैस्तैरश्वैर्हतो वृष्णिशरादिभिः ॥ ३३
 पाण्डुपाञ्चालसंभयं व्यूहमालोक्य वीर्यवान् ।

शैनेये नाकरोद्यतं व्यूहस्यैवाभिरक्षणे ॥ ३४
 निगार्य पाण्डुपाञ्चालान्द्रोणाग्निः प्रदहन्निव ।
 तस्थौ क्रोधाग्निसंदीप्तः कालमूर्त्य इवोदितः ॥ ३५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥

९४

संजय उवाच ।
 द्रोणं म जित्वा पुरुषप्रवीर-
 स्तथैव हार्दिक्यमुखास्त्वदीयान् ।
 प्रहस्य स्रुतं वचनं वभापे

शिनिप्रवीरः कुरुपुंगवाग्र्य ॥ ?
 निमित्तमात्रं वयमत्र स्रुत
 दग्धारयः केशवफल्गुनाभ्याम् ।
 हतान्निहन्मेह नरर्षभेण

C 7 4625
 B 7 116 2
 K 7 116 2

वान् —^b) D. सात्वतस्य, D₇ माधवेन, D₈ G₁
 M₂₋₅ स (D₅ सा)त्वकेन (for सात्वतेन) D₈ ० (before
 corr) शरोर्मिणा (for शरादिताम्) —^c) D₇ ३ सामम
 (for प्र) —^d) G₈ महाकुलं (for समा)

33 ^a) Ś₃ D₃ G₁ M₁ २ इव, B₅ एव, T G₂₋₅
 M₃₋₅ अथ (for एव) —^b) B₁ ६ द्रोणो गत्वा (by
 transp) K₅ व्यतिष्ठत (for व्यवस्थित) —^c) D₈
 (by corr as in text) अश्वैर्हतो (by transp) —^d)
 B₁ ६ D₁ नीतो (for हतो) Ś₁ K₁₋₂ B₄ D₁ D₁
 ६ १ ३ शरादिभिः, D₃ ० (marg) यलादिभिः (for शरा)
 S हतो वागीर्यपीडितं

34 ^a) K₅ D₁ D₁ २ १ ३ -सभिसं (for संभयं)
 —^b) T G₂₋₅ दृष्ट्वाय (for आलोक्य) K₅ D₃ बुद्धिमान्
 (for वीर्यवान्) —^c) K₄ युद्धं (for यत्न) —^d)
 K₁ २ व्यूहस्यास्य, D₅ *स्वेव (for *स्यैव) B D₁ D₂
 D₂ व्यूहमेवाभ्य (D₂ *न्व)रक्षत, S *मेव ररक्ष स (G₁
 M₁ २ च)

35 ^a) Some MSS पचालान् —^b) D₂ प्रहसन्
 (for प्रहसन्) G₁ M द्रोणो ह्यासीदमर्षित —^c) Ś₁
 D₇ ३ T G₂ द्रोणाग्नि, Bom ed. क्रोधेष्म (for क्रोधाग्नि)
 D₅ व्यूहद्वार ममासाद्य —^d) D₅ तस्थौ काल (for काल
 सूर्य) D₂ इवोद्यत (for *दित) G₂ कालाग्नि प्रदह
 शिव

Colophon D₁ missing — Sub-parvan Ś₁ K₅

B₂ 4 5 D₁ D₁ ३ १ ३ जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K₁ ३ चतुर्थदिवसे — Adhy name Ś
 K D₁ D₁ २ ६ १ ३ सात्यकिप्रवेण, B D₁ D₅ सात्यकि-
 प्रवेदो द्रोणपराजय, G₁ M₁ २ रथविद्रावणं, Bom ed
 सात्यकिप्रवेदो सात्यकिपराक्रम — Adhy no (figures,
 words or both) B₁ T G₂₋₄ 115, B₅ 124, D₁
 117, D₂ 120, D₃ 14, G₁ M 114, G₅ 111
 — Śloka no D₁ D₁ 36, G₅ 35

94

☞ This adhy is missing in D₁ (cf. v 1 7 87 50)

1 ^a) S तु (for स) D₇ मिस्वा (for जित्वा) D₂
 प्रवीर (for प्रवीरस्य) —^b) D₂ om from स्तथैव up
 to वयमत्र (in 2^a) Ś₂ K₁₋₄ प्रवीरान् (for स्वदीयान्)
 —^d) K₃ D₃ कुरुपुंगवाग्र्य, K₄ *पाण्डवाग्र्य, D₁ D₂
 G₁ M यदुपुंगवाग्र्य (D₁ इय)

2 D₂ om up to वयमत्र (cf. v 1 1) Before
 2, G₁ M₃₋₅ ins सात्यकि —^a) K₄ एव; B₂ 4 अथ
 D₃ damaged (for अत्र) —^b) Ś₁ दधार*न्, Ś
 K₁₋₃ दधार यत्, K₄ D₁ ० ० दग्धो रिपु (for दग्धारय
 Some MSS फाल्गुनाभ्या D₅ दग्धारय
 धाम्ना —^c) Ś₁ *न्मिह, K₂ निहन्मे*, K₃ D₃ ०
 *न्मिह; K₅ D₅ १ *न्मिह (for *न्मेह) K₄ B₅
 भेण, D₂ नरर्षभेयान् (for *र्षभेण) —^d) Ś₂ अयं
 शात्मजसंभवेन, D₂ *देशस्य सुवेन संस्थे — For 2

वयं सुरेशात्मसमुद्भवेन ॥ २
 तमेवमुक्त्वा शिनिपुंगवस्तदा
 महामृधे सोऽप्यधनुर्धरोऽरिहा ।
 किरन्समन्तात्सहसा शरान्वली ।
 समापतच्छद्येन इवामिपं यथा ॥ ३
 तं यान्तमश्वैः शशिशह्वणै-
 विंगाह्य सैन्यं पुरुषप्रवीरम् ।
 नाशक्रुवन्वारयितुं समन्ता-
 दादित्यरश्मिप्रतिमं नराप्यम् ॥ ४
 असह्यविक्रान्तमदीनसत्वं
 सर्वे गणा भारत दुर्विषह्यम् ।
 सहस्रनेत्रप्रतिमप्रभावं
 दिवीव सूर्यं जलदव्यपाये ॥ ५

अमर्यपूर्णस्त्वतिचित्रयोधी
 शरासनी काञ्चनवर्मधारी ।
 सुदर्शनः सात्यकिमापतन्तं
 न्यवारयद्राजवरः प्रसह्य ॥ ६
 तयोरभूद्भारत संप्रहारः
 सुदारुणस्तं समभिप्रशंसन् ।
 योधास्त्वदीयाश्च हि सोमकाश्च
 वृत्रेन्द्रयोर्युद्धमिवामरौघाः ॥ ७
 शरैः सुतीक्ष्णैः शतशोऽभ्यविध्य-
 त्सुदर्शनः सात्वतमुख्यमाजौ ।
 अनागतानेव तु तानृपत्कां-
 श्चिच्छेद बाणैः शिनिपुंगवोऽपि ॥ ८
 तथैव शक्रप्रतिमोऽपि सात्यकिः

subst

658* हतान्निहन्तासि किरोटमालिना

एह समीम सह पापतेन ।

[(L 1) G₁ M हि (for नि) G₅ -मालिना (for -मालिना) —(L 2) G₅ अह, M₁ २ वय (for एह)]

3 Before 3, G₁ M ins संजय —^a) Ś₁ [s]य (for तदा) —^b) K₅ B₁₋₃ D₀₁ M₈₋₅ महाहवे (for 'मृधे) D₇ s [s]सौ (for सो) D₃ 6 T G₂₋₅ [s]प्र- (for ऽऽय- —^c) T G₂₋₅ स शरान्वलीय (for सहसा शरान्वली) —^d) Ś K₁₋₃ [अ]पिघाय स, K₅ B₁₋₃ D₀₁ D_{n1} S [आ]मिपाशया, D₂ [आ]मिपेच्छया (for [आ]मिप यथा) B₄ परान् (for यथा)

4 ^a) D₅ त यातम्, D₇ s प्रयांतम् (for त यान्तम्) —^b) D₂ विहाय (for विगाह्य) D₁ सेना (for सैन्यं) S विगाहमान (for 'ह्य सैन्य) K₅ B₅ D₂ -प्रवीरा; D₅ -प्रवीर, T G₃ -प्रवीर (for -प्रवीरम्) —^c) T G₂₋₅ धारयितु (for वार') S तपतम् (for समन्ताद्) —^d) D₇ नराप्या, D₈ रथाऽय, Bom ed रथाऽयं (for नरा') M₈₋₅ आदित्यरश्मिप्रतिमै शरैस्ते

5 ^a) Ś₁ (sup lin as in text) अनेकसत्त्व, S अश-
 क्रुवंस्ते (for अदीनसत्त्व) —^b) K₅ D₇ s सर्वात्मना,
 D_{n2} D₂ सर्वैर्गणैर्, D₅ सर्वैर्गणैर् (for सर्वे गणा) Ś₁
 B₅ दुर्विषह्यं, B₁₋₄ D₀₁ D₂ ४ ये त्वदीया; D₅ दुर्वि

गाह्य, S सत्त्ववते (for दुर्विषह्यम्) —^o) Ś₂ K₂ D₈
 -स्वभाव (for प्रभावं) —^d) S प्रतिविक्षितु त (for
 जलदव्यपाये)

6 ^a) D₂ M₈₋₅ त्वय (for त्वति) —^b) M₈₋₅
 शरान्किरन् (for शरासनी) —^d) K₄ D₅ निवारयद् (for
 न्यवा') Ś₂ प्रगृह्य (for प्रसह्य)

7 ^a) S तदा (for अभूद्) S संप्रहार (G₅ 'भावं)
 (for 'द्वार) —^b) B₄ 5 D_{n1} समति- (for समभि-)
 Ś K₂ 3 D₂ 5 -न्यशसन्, K₁ -न्यसंशन्, K₄ -प्रशंसयन्
 (for -प्रशसन्) S प्रैक्षत सर्वेनिमिषैस्तु (G₅ 'ष तु) नेत्रै
 —^c) G₁ M यौधास् B₄ 5 सह, D₂ M₈₋₅ त्वय,
 D₅ हि स (for च हि) K₅ तयोश्च युद्ध (for हि सोम
 काश्च) —^d) D₂ [अ]मरेंद्रा (for [अ]मरौघा) S शक्रस्य
 (G₅ 'क्रं च) वृत्रेण यथैव पूर्व

8 ^a) G₄ च (for सु) K₁ 3 G₁ M₁ 2 [s]त्यविध्यत्;
 B (except B₂) D₀₁ D₂ १ 3 T G₂₋₅ न्यवि', M₈₋₅
 व्यवि' (for 'भ्यवि') — D₈ repeats 8^{00d} after सुद-
 र्शन (in 10^b) —^b) T G₂₋₅ सात्वतमुख्यम् (for 'सु
 ख्यम्) M₈₋₅ सुदर्शनो राजवरप्रवीर- —^c) S च (for
 तु) Ś₂ K₂ D₂ पृषत्केश, D_{n1} प्रसक्ता (for पृषत्काश्)
 K₅ D₇ s (both times) अनागतान्दानथ बाणसंघात् —^d)
 Ś₁ K₁₋₃ राजा, Ś₂ K₄ 5 D₀₁ D_n D₁ 8 5 १ 3 (both
 times) राजव्य (for बाणै) M₈₋₅ युयुधान आशु (for
 शिनिपुंगवोऽपि)

सुदर्शने यान्क्षिपति स्म सायकान् ।
 द्विधा त्रिधा तानकरोत्सुदर्शनः
 शरोत्तमैः स्यन्दनवर्षमास्थितः ॥ ९
 संप्रेक्ष्य बाणान्निहतांस्तदानीं
 सुदर्शनः सात्यकित्राणवेगैः ।
 क्रोधाद्दिग्दक्षन्निव तिग्मतेजाः
 शरानमुञ्चत्तपनीयचित्रान् ॥ १०
 पुनः स बाणैस्त्रिभिरग्निकल्पै-
 राकर्णपूर्णैर्निशितैः सुपुङ्खैः ।
 विन्याध देहावरणं विभिद्य
 ते सात्यकेराविचिशुः शरीरम् ॥ ११
 तथैव तस्यावनिपालपुत्रः
 संघाय बाणैरपरैर्ज्वलद्भिः ।

आजग्निवांस्तान्रजतप्रकाशां-
 श्वतुर्भिरश्वान्श्वतुरः प्रसह्य ॥ १२
 तथा तु तेनाभिहतस्तरस्त्री
 नप्ता शिनेरिन्द्रसमानवीर्यः ।
 सुदर्शनस्येषुगणैः सुतीक्ष्णै-
 र्हयान्निहत्याशु ननाद नादम् ॥ १३
 अथास्य स्रतस्य शिरो निकृत्य
 भल्लेन वज्राशनिंसनिभेन ।
 सुदर्शनस्यापि शिनिप्रवीरः
 क्षुरेण चिच्छेद शिरः प्रसह्य ॥ १४
 सकुण्डलं पूर्णशशिप्रकाशं
 भ्राजिष्णु वक्त्रं निचकर्त्त देहात् ।
 यथा पुरा वज्रधरः प्रसह्य

C 7 4698
B. 7 116 15
K 7 116 15

9 ⁶) S सुदर्शनाय (for 'ने यान्' K1 स (for स्म)
 B1 2 5 D3 शायकान् D2 सुदर्शनायोक्षिपते पृथक्कान्
 —^a) B2 D3 आश्रित (for आस्थित) S शरोत्तमै-
 स्यन्दनवर्षविष्टि(G⁵ 'ष्ट)त

10 For the repetition in D3, cf v l. 8 —^a)
 S D3 6 संप्रेक्षमाणो, Dn1 D² 7 M2-5 सान्ने(M2 'न्वी-
 क्ष्य बाणान् (for संप्रेक्ष्य वा') B1 (marg as in text)
 विष्टतास् (for निहतास्) M3- सुदर्शनो (for तदानीं)
 —^b) D3 om साकि S K1-4 Dn2 D1 2 6 चाणजालैः,
 Dn1 बाणवर्षैः, D3 lacuna (for बाणवेगैः) M3-5
 महाहवे सत्यकबाणवेगैः —^c) B1-3 5 Dc1 D2 T G M1 2
 प्रनृत्यन्, M2-5 स नृत्यन् (for दिग्दक्षन्) S1 तिग्मतेजस,
 S तीव्रतेजा (for तिग्म^a) —^d) B4 ज्यमुचत्, D3 6
 विमुचंस (for अमुञ्चत्) K. D2 S पुत्रान् (for
 चित्रान्)

11 ^a) D2 तथा न बाणं पुनरग्निकल्पैर् —^b) G1
 M1.3 तपनीय (for निशितैः सु) K1 5 सपुङ्खैः, M3-
 सुपुङ्खैः (for सुपुङ्खैः) —^c) T G2 विन्याय (for 'घ)
 G1 2-5 M विदार्य (for विभिद्य) —^d) M3- सत्यकस्य
 (for सात्यकेर)

12 ^a) S पुनश्च (for तथैव) —^b) S K1-4 सं
 (S2 सा)नाय्य (for संघाय) —^c) D3 6 जघान बाणै
 (for आजग्निवाहान्) S1 K1-3 तं (for तान्) S1 रजत
 प्रकाशं, D2 ज्वलनप्रकाशैश्च (for रजतप्रकाशांश्च) —^d)

T G2-5 प्रगृह्य (for प्रसह्य)

13 ^a) K5 B2 5 G2 [अ]पि, B3 च, Dc1 [अ]शु
 (for तु) T कृतेन (for तु तेन) —^b) S1 [अ]प्रति
 वार्यवीर्यं, S2 K1-4 D1 वासवतुल्यवीर्यं, K5 B Dc1
 Dn D3 7 8 Cd इद्रसमानकल्प, D2 इद्रसमप्रभाव (for
 इन्द्रसमानवीर्यं) —^c) K4 om 13^c-14^b —^c) D2 [ए]व
 शरैः (for [ह]पुगणैः) S [ह]पुमिराशुकारी (for [ह]पुगणै
 सुतीक्ष्णैर्) —^d) K1-3 अश्वान् (for हयान्) S1 अथ
 (for आशु) S नादान् (for नादम्)

14 K4 om 14^{ab} (cf. v l 13) —^a) K5 तथा
 (for अथ) M3-5 निकृत्य शीर्षं (for शिरो निकृत्य)
 D2 7 8 न्यकृत्यन्, D3 6 निपात्य (for निकृत्य) —^b)
 S1 G5 क्षुरेण (for भल्लेन) S2 K1-3 दीसाशनिः, K5
 B Dc1 Dn D1-3 5 6 शक्राशनि, D1 8 शक्त्याशनि, G5
 भल्लेनाशनि (for वज्राशनि) —^c) S2 K1-3 om. 14^{cd}
 —^c) T [अ]स्य (for [अ]पि) B (except B4) T G
 M1 2 शितेन वीर (for शिनिप्रवीरः) —^d) G4 प्रगृह्य
 (for प्रसह्य) S1 K4 5 Dn D1-3 5-8 क्षुरेण कालानल
 संनिभेन

15 ^b) K5 B4 Dn D3 7 8 विचकर्त्त; S निपपात
 (for निचकर्त्त) —^c) B1-3 5 Dc1 D2 transp यथा
 and पुरा S वज्रधरेण कृतं (for 'धरः प्रसह्य) —^d)
 S व(G1 3 M व)लस्य शीर्षं महदुग्ररूपं Cd oites वलस्य
 (as in text)

बलस्य संख्येऽतिबलस्य राजन् ॥ १५
 निहत्य तं पार्थिवपुत्रपौत्रं
 रणे यदूनामृपभस्तरस्त्री ।
 मुदा समेतः परया महात्मा
 रराज राजन्सुरराजकल्पः ॥ १६
 ततो यथावर्जुनमेव येन
 निवार्य सैन्यं तव मार्गणौघैः ।

सदश्वयुक्तेन रथेन निर्या-
 ल्लोकान्विसिस्मापयिषुर्नृवीरः ॥ १७
 तत्तस्य विस्मापयनीयमग्न्य-
 मपूजयन्योधवराः समेताः ।
 यद्वर्तमानानिषुगोचरेऽऽ-
 न्ददाह वाणैर्हुतभृग्यथैव ॥ १८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

९५

संजय उवाच ।

ततः स सात्यकिर्धीमान्महात्मा वृष्णिपुंगवः ।

सुदर्शनं निहत्याजौ यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
 रथाश्वनागकलिलं शरशक्त्यूर्मिमालिनम् ।

16 ^a) T G₂₋₅ पार्थिवमुग्ररूप D₂ -राजपौत्र, M₂₋₅ -
 युग्रमुग्रं (for -युग्रपौत्र) —^b) D₂ S संख्ये (G₁ २ M^० खे)
 (for रणे) T G₂₋₅ M₂₋₅ मधूनाम् (for यदूनाम्)
 K₁₋₃ वृपमस् (for ऋपमस्) G₁ M प्रमाथी (for
 तरस्त्री) — M₃ om 16°-18^d. —^c) Ś₁ परीत, K₁
 समीत, D₂ सयुक्त (for समेत) D₃ मनस्वी (for
 महात्मा) —^d) D₂ सख्ये (for राजन्) D₀₁ -नुत्य-
 (for कल्प) — For 16°, S (M₃ om.) subst

659* मुदा महत्याभियुतो महात्मा
 महाहवे शक्र इवामरेश ।

17 M₃ om 17 (of v 1 16) —^a) S (M₃ om)
 प्रयातो (for यथाव्) B D₀₁ D_n D₃ ६ अर्जुन (for
 अर्जुनम्) Ś K₁₋₃ D₁ तेन, S (M₃ om) वीरो (for
 येन) —^b) B₃ D₀₁ सेना (for सैन्यं) M₃ ५ सैन्यानि
 राजन्सहसा विदार्य —^c) K₄ D₃ ६ निर्ययौ, B₁₋₃ ५
 D₀₁ D₂ S (M₃ om) नृत्यैल्, B₄ D_n D₁ ५ ७ ८ राजैल्
 (for निर्याल्) —^d) D₁ ५ ७ ८ लोकं, D₂ क्रोधाद्
 (for लोकान्) Ś₁ K₁ ८ विपिष्मापयिषुर् (K₁ पून्),
 G₁ ३ ४ M₁ २ विसिष्माप* (for विसिष्माप*) D₂ नृवीरान्
 (for नृवीर) M₃ ५ गतेन विस्मापयतीव लोकं

18 M₃ om. 18 (of v 1 16) —^a) D₃ ६ G₁
 M₁ २ त (for तत्) S (M₃ om) ते विस्मयनीयम् (for
 विस्मापयनीयम्) —^b) G₁ M (M₃ om) योधवरा (for

योध*) S (M₃ om) त्वदीया (for समेता) —^c)
 D₁ ५ प्र, T G₁₋₄ M₁ २ तान्, M₄ ६ यान् (for यद्)
 D₃ ० वर्तमानो (for °मानान्) Ś₂ K₁₋₃ इषुणाजिरे,
 D₃ ६ रिषुगोचरे (for इषु*) K₄ यद्वर्तमानाद्धि रणाजिरे
 रिषुन्, G₅ यावन्विवानेषु च गोचरेषु —^d) D₂ यथाज्यं
 (for यथैव)

Colophon D₄ missing — Sub-parvan Ś₁ K₄ ५
 B₂ ४ ५ D₀₁ D_n D₁ २ ७ ८ जयद्रथवध — Day of
 Drona's Generalship K₁ ८ चतुर्थदिवसे — Adhy
 name Ś K D₁ ३ ६-८ सात्यकिप्रवेश, B D₀₁ D_n
 D₂ ५ G₁ M₁ २ सात्यकिप्रवेशे सुदर्शनवध — Adhy no
 (figures, words or both) B₁ T G₂₋₄ 116, B₂
 146, B₃ 125, D_{n1} 118, D₂ 121, D₃ 15, G₁
 M 115, G₅ 112 — Śloka no D₀₁ D_{n1} G₅ 18

95

Thus adhy 13 missing in D₄ (of v 1 7 87.50)

1 After the ref., S ins

660* निर्जित्य कृतवर्माणं भारद्वाज च संयुगे ।

—^a) D₂ तु (for स) D₁ धीरान् (for धीमान्) S
 स सात्यकि सत्यष्टतिर् —^b) S क्षिनि (for वृष्णि)
 — After 1°, S ins

खड्गमत्स्यं गदाग्राहं शूरायुधमहास्वनम् ॥ २
 प्राणापहारिणं रौद्रं वादित्रोत्क्रुष्टनादितम् ।
 योधानामसुखस्पर्शं दुर्धर्ममजयैपिणाम् ॥ ३
 तीर्णाः स्म दुस्तरं तात द्रोणानीकमहार्णवम् ।
 जलसंधयलेनाजौ पुरुषादैरिवावृत्तम् ॥ ४
 अतोऽन्यं पृतनागेपं मन्ये कुनदिकामिव ।
 तर्तव्यामल्पसलिलां चोदयाश्चानसंभ्रमम् ॥ ५

हस्तप्राप्तमहं मन्ये सांप्रतं सव्यसाचिनम् ।
 निर्जित्य दुर्धरं द्रोणं सपदानुगमाहवे ॥ ६
 हार्दिक्यं योधवर्यं च प्राप्तं मन्ये धनंजयम् ।
 न हि मे जायते त्रासो दृष्ट्वा सैन्यान्यनेकशः ।
 वह्नेरिव प्रदीप्तस्य ग्रीष्मे शुष्कं तृणोलपम् ॥ ७
 पश्य पाण्डचमुख्येन यातां भूमिं किरीटिना ।
 पत्न्यश्वरथनागौवैः पतितैर्विपमीकृताम् ॥ ८

C 7 4710
 B 7 119 9
 K 7 119 1

661* दुर्योधन च निर्जित्य शूर चैव सुदर्शनम् ।
 जलमघ निहत्याजौ शूरसेनं च पार्थिवम् ।
 म्लेच्छाश्च बहुधा राजन्काश्यपुत्र च संयुगे ।
 निपादास्त्रकणाश्चैव कलिगान्मगधानपि ।
 केकयाश्शूरसेनाश्च तथा पर्वतवासिन । [5]
 काम्बोजान्यवनाश्चैव वसतींश्च शिथीनपि ।
 कोसलान्मगधाश्चैव यातुधानान्सतिचिरान् ।
 पृताश्वान्यात्रणे हत्वागच्छद्युद्धे स सात्यकि ।
 रुधिरौघनदीं घोरा केशशैवलशाङ्गलाम् ।
 शक्तिप्राहसमाकीर्णां छत्रहसोपशोभिताम् [10]
 दुस्तरा भीरुभिर्नित्य शूरलोकप्रवाहिनीम् ।

[(L 1) T G2-4 निर्भिच (for निर्जित्य) — (L 4) G1 M1.2 मागधान् (for म) — (L 6) G2-5 कामोजान् M2 वसतीम् — (L 7) G2 कौसलान् G1 M वाटधानांश्च, G2 मगधांश्चापि (for 'श्चैव') G2 सहस्रश (for सतिचिरान्) — (L 8) G1 M गच्छन् (for [अ] गच्छद्) G1 M1.2 स मात्वत (for 'त्यकि') — (L 9) G1 M रुधिरस्य (for 'रौघ') G2-5 शैवाल (for 'शैवल') — (L 10) G1 M शस्त्र (for शक्ति)]

— °) S प्रव (G1 M1.2 5 प्राव, M3 4 प्रावृत्) लं हृषितो राजन् — °) K5 B Dc1 Dn1 D6 7 8 पुनर् (for इदम्) S पुनर्यतारमन्नवीच

2 °) S2 K1-4 G1 M रथनागाशक (G1 M1-4 'स'लिल — °) D3 om शर K1 2 D5 7 शक्त्युर्मि, D2 शक्त्युष्टि, T G2-5 शक्त्युष्टि (for 'शक्त्युर्मि') B1 M2-5 संकुलं (for 'मालिनम्) — °) D3 M2-5 मत्स्य (for 'मत्स्य') D3 महा (for गदा) — °) S K1-4 Dn2 D1 3 6 शूरयोध, B1 नरायुध, B2 (marg) 3 Dc1 शरा, B4 शूराव, D2 M1.2 'युत' (for 'युध')

3 °) M2-5 शूरापहारिणं (for प्राणा) B (except B4) Dc1 D2 S (except M2-5) घोरं (for रौद्र) — °) S1

D1 वादित्रोत्क्रुष्ट, S2 Dc1 D2 8 वादित्रोत्क्रुष्ट, S 'त्रोदुष्ट (for 'त्रोत्क्रुष्ट) — °) S शूराणा सुखसस्पर्श — °) K1 दुर्योधन जयैपिणा, B5 दुर्योधनमरैरपि, Dn1 दुर्गं च जयैपिणा, D2 दुर्योधनमिर्ताजसं, D3 6 'पं संजयैपिणा, T G2-5 अस्पर्शमथ (G5 शर्मय-) भीरुणा, G1 M दुस्पर्शमथ (G1 'शनम-) भीरुभि

4 °) K1 Dc1 D5 तीर्ण, B3 G1 M तीर्त्वा, D3 6 तीर्ण, D7 3 G3 4 तीर्णा (for तीर्णा) K5 Dn1 D3 6-8 M2-5 सु, B5 स्तो, G1 M1.2 तु (for स्स) — °) G1 M द्रोणानीक (for 'नीक) — °) K4 Dc1 D1-3 7 8 'वह्नेराजौ, K6 'वह्ने राजन्, D5 'वधेनाजौ (for 'चले-नार्जौ) — For 4^{ad}, S subst.

662* शौर्यसत्त्वयलोपेत शूरवाणिजसेवितम् ।

[G1.4 5 M1.2 'जलोपेत (for 'चलो') G5 शौर्यवर्ण-जशोभित, M2-5 शूरवाणिज्यसेविक (M3 'त) (for the post half)]

5 °) S1 K1 2 4 B Dc1 ततो (for अतो) N (except B Dc1, D1 missing) T G2-5 [s]न्यत् (for सन्य) — °) S1 K1 2 4 G5 कर्तव्याम् (for तर्त) T G2 3 3 M2-5 स्वरप- (for अल्प-) G1 4 M1.2 तरितव्या सुसलिला — °) Dn1 D6 जोडय (for घो) K6 अनीत-वत्, B1-3 5 Dc1 G1 3 M1.2 असंभ्रमात् (for 'अमम्)

6 °) B1 हस्तप्राप्तम् (for प्राप्तम्) S1 (sup lin as in text) 2 इद, K1-4 इमं (for मह) — °) S2 K2 संप्राप्त, D2 सैव (for सांप्रत) G1 M मत्स्य-साचिनमाहवे — °) B1-3 Dc1 विजित्य (for निर्जित्य) S2 K1-4 D2 S दुर्जय (G2 'न) (for दुर्धरं) — °) G1 M ये च तस्य पदानुगा

7 °) S K1-4 योधवर्यं (for 'वर्यं) S हार्दिक्यमपि योद्धार — °) S K B4 Dn D1 2 5-3 T G2-5 transp प्राप्त and मन्ये — °) T G2-5 दृष्ट्वा सैन्यमदोषत — °) S K B4 Dn D1 3 5-3 वने (S2 'न), G1 M1.2 दृष्ट्वा

अभ्याशस्थमहं मन्ये श्वेताश्वं कृष्णसारथिम् ।
 स एष श्रूयते शब्दो गाण्डीवस्यामितौजसः ॥ ९
 यादृशानि निमित्तानि मम प्रादुर्भवन्ति वै ।
 अनस्तंगत आदित्ये हन्ता सैन्धवमर्जुनः ॥ १०
 शनैर्विश्रम्भयन्नश्वान्याहि यत्तोऽरिवाहिनीम् ।
 यत्रैते सतनुत्राणाः सुयोधनपुरोगमाः ॥ ११
 दंशिताः क्रूरकर्माणः काम्बोजा युद्धदुर्मदाः ।
 शरवाणासनधरा यवनाश्च प्रहारिणः ॥ १२

(for ग्रीष्मे) Ś 2 K4 B1 Dn D1-3 ८-8 शुष्क- (for शुष्क) K5 B1 Dn1 तृणोलुप, D1 2 T G2 4 तृणालयं, D2 5 6 तृणालये, G5 तृणोद्यय (for तृणोत्पन्नम्)

8 ^a) Ś1 (orig) सैन्येन, Ś1 (sup l4n) चरिण (for सुख्येन) — ^b) Ś K1 2 याता, Dn1 चिता, D2 (marg as in text) जिता (for याता) Ś K1-3 श्रुमि (for श्रुमि) — ^d) G1 M पातितैर् (for पं) D1 8 विपमा (for विपमी-) Ś K1-3 D1 कृता, T1 G8 कृतै (for कृताम्) — After 8, B Dn1 ins

663* द्रवते तद्यथा सैन्यं तेन भग्न महात्मना ।
 रथैर्विपरिधावद्विर्गजैरश्वैश्च सारथे ।
 कौशेयारुणसकाशमेतदुद्धृत्यते रज ।

9 G2 om 9 — ^a) K4 B1 2 3 5 Dn1 D3 5-8 अभ्याशस्थम् (for शस्थम्) — ^c) B Dn1 D2 8 6 एष सं, Dn2 य एष (for स एष) — ^d) D1 8 गाजि (D5 जी)वस्य — For 9^{cd}, S (except G2) subst

664* श्रूयते ह्येष निर्वापो जलदस्येव गर्जत ।

[Ms-5 [s]पि (for हि)]

— T G1. 3-5 M ins after 9 G2 after 8

665* विष्कार्यमाणस्य रणे गाण्डीवस्यामितौजस ।
 अभ्याशस्थमह मन्ये सैन्धवस्य किरीटिनम् ।
 तादृश श्रूयते शब्द सैन्याना सागरोपम ।

[G2 om lines 1-2 — (L 1) M1 रणे (for रणे) G1 M महात्मन (for [अ]मितौजस) — (L 3) G5 तादृश G5 सागरोपम]

10 ^b) D2 सूत, G2 तथा (for मम). D2 मे, S च (for वै) — ^c) S अनस्तमित आदित्ये — ^d) S सैधवं निहनिष्यति

शकाः किराता दरदा बर्बरास्ताम्रलिप्तकाः ।
 अन्ये च बहवो म्लेच्छा विविधायुधपाणयः ।
 मामेवाभिमुखः सर्वे तिष्ठन्ति समरार्थिनः ॥ १३
 एतान्सरथनागाश्वाभिहत्याजौ सपत्तिनः ।
 इदं दुर्गं महाघोरं तीर्णमेवोपधारय ॥ १४
 सूत उवाच ।
 न संभ्रमो मे वाष्णेय विद्यते सत्यविक्रम ।
 यद्यपि स्यात्सुसंकुद्धो जामदग्न्योऽप्रतः स्थितः ॥ १५

11 ^a) Ś1 K4 D1 विष्टंभयन्, D2 S विश्रामं (for विश्रम्भं) Ś2 K1-3 शनैर्विष्टंभयित्वाश्वान् — ^b) B Dn2 D1 S चाहि यत्रारिवाहिनी (B5 Ms 4 नीं) — K2 G5 repeat 11^{cd} after 13^{cd} — ^c) K2 (second time) 5 B1 Dn1 Dn1 D1 2 1 8 G5 (second time) सतल, D5 सुतल, T G2.4 [s]स्य तल-, G1 5 (first time) M सुतनु- (for सं) — ^d) Ś K1 2 (both times) 3-5 B3 दुर्गोपधन (for सुयो)

12 Ś K1-3 5 Dn1 D5 7 8 read 12^a-13^d after 17^{ab}, K4 B1 D1 repeat the same after 17^{ab} D2 om. 12^a — ^a) K2 3 4 (second time) B1 (first time) G (except G2) M दंसिता — ^b) Ś1 D1 (second time) कामोजा — ^c) Ś1 परा (for धरा) K4 (first time) शरवाणायुधधरा — ^d) Dn2 om from यवना up to बहवो (in 13^c) B1 (second time) कावोजा युद्धनि जिता

13 For the sequence in Ś K1-3 5 Dn1 D5 7 8 and the repetition in K4 B1 D1, cf v l 12 Dn2 om up to बहवो (of v l 12) — ^a) D2 शूरा, M1.2 शता (for शका) — ^b) M1 2 दर्दरास् (for बर्वं) K4 (first time) B1 (both times) 2 3 D5 7 8 G1 M ताम- (for ताम्-) Ś2 लिप्तका, D1 लिप्तगा (for का) — ^c) D2 T G M1 2 विविधा (for बहवो) B4 बहवोन्ये च म्लेच्छा वै — ^d) K1 विविधायुधपरायणा (hypermetric) — After 13^{cd}, K2 G5 repeat 11^{cd} — ^e) D3 6 ममैव (for मामेव) D5 (marg as in text) कर्णे (for सर्वे) D2 ममैवाभिमुखं सख्ये — ^f) Ś स परार्थिन, K1-3 सापरा, T G1-4 M कलहा, G5 *#हायना (for समरार्थिन)

14 ^a) K2 एव (for एतान्) K5 पत्यश्वान्, G2 नानांश्च (for नागाश्वान्) — ^b) Ms om. हत्याजौ सपत्ति D5 निपत्य (for निहत्य) Ś2 अभ्यान् (for भाजौ). K5

द्रोणो वा रथिनां श्रेष्ठः कृपो मद्रेश्वरोऽपि वा ।
 तथापि संभ्रमो न स्यान्नामाश्रित्य महाशुज ॥ १६
 त्वया सुवहवो युद्धे निर्जिताः शत्रुघ्नदन ।
 न च मे संभ्रमः कश्चिद्धूतपूर्वः कदाचन ।
 किमु चैतत्समामाद्य वीर संयुगगोष्पदम् ॥ १७
 आयुष्मन्कतरेण त्वा प्रापयामि धनंजयम् ।
 केषां क्रुद्धोऽसि वाष्णेय केषां मृत्युरुपास्थितः ।
 केषां संयमनीमद्य गन्तुमुत्सहते मनः ॥ १८

के त्वां युधि पराक्रान्तं कालान्तकयमोपमम् ।
 दृष्ट्वा विक्रमसंपन्नं विद्रविष्यन्ति संयुगे ।
 केषां वैवस्वतो राजा स्मरतेऽद्य महाशुज ॥ १९
 सात्यकिरुवाच ।
 मुण्डानेतान्हनिष्यामि दानयानिव वासवः ।
 प्रतिज्ञां पारयिष्यामि काम्बोजानेव मा वह ।
 अद्यैषां कदनं कृत्वा क्षिप्रं यास्यामि पाण्डवम् ॥ २०
 अद्य द्रक्ष्यन्ति मे वीर्यं कौरवाः ससुयोधनाः ।

C. 7 4729
 B. 7 119 28
 K. 7 119 25

मद्रथिन ; D₂ c पदात्तिन , T G M₁ 2 4 5 समैनिकान्
 (for सपत्तिन) —^c) B. युद्ध , T G. दुष्ट , G₁-4 M₁ 2
 दुष्ट (for दुर्ग) G₂ 4 अहो (for महा) —^d) S₂
 तीक्ष्णम् , K₄ D₁ दीर्घम् , G₅ कीर्णम् (for तीर्णम्)
 D₂ 3 c S अवधा (G. 'ता'रय (for उप')

15 D₂ सुमित्र (for सूत) —^a) G₁ M₁ 2 संभ्रमे
 (for 'मो) G. वा (for मे) D₂ मभ्रमो मे न वाष्णेय
 —^c) K₅ स मक्रुद्धो , K₂ च मं ; Dn D₁ 5 7 तव
 क्रुद्धो (for सुमक्रुद्धो)

16 G₁ M read 16^{ab} twice —^a) G₁ M (all
 second time) कर्णे (for द्रोणो) S₁ वारयित्तु , S₂ K₁-4
 D₁ वा जयतां , T G₂-4 [s]पि रथिना (for वा रथिना)
 —^b) G₁ M (all second time) तया (for कृपो) K₅
 वा प्र्यचको , S शारद्वतो (for मद्रेश्वरो) K₄ D₁ मद्रेशोपि
 कृपो (K₄ 'तो)य वा , B₁ कृपो दुर्योधन-स्वर्यं , D₂ मद्र
 राद्वा कृप स्वर्यं —^c) S नास्ति (for न स्यात्) —^d)
 B₁ D₅ महाशुज

17 For the sequence in S K₁-2 5 Dn₁ D₅ 7 8
 and the repetition in K₄ B₁ D₁ , cf. v 1 12 —^a)
 B₁ [अ]य (for सु) K₅ बहुदो (for चहवो) —^b)
 D₂ तापन (for सूदन) —^c) S₂ नैव , B₁ न मे , S
 न हि (for न च) B₁ च , D₂ तत् (for मे) —^d) B₃
 मृत पूर्व , Dn₁ मृतपूर्वं , G₅ वृत पूर्व (for भूतपूर्वं) S₂
 B₃ 5 Dc₁ Dn₂ D₂ 5 कथचन (for कदाचन) —^e) K₄
 T G₂ 4 किमु वतत् , K. B Dc₁ Dn D₂ 2 4-3 G₁
 M₁ 2 किमुवतत् , G₂ किमु वतान (for किमु चैतत्)
 —^f) B₁ Dc₁ Dn₁ D₁ धीर , G₁ M रणे (M₄ 'ण)
 (for वीर)

18 ^{ab}) S₁ अंतरेण , B₁ कतमेण (for कतरेण) S₁
 K₅ B D (D₅ missing) स्वा (for स्वा) G₁ M पया
 र्हेन (for धनंजयम्) . T G₂-5 आयुष्मन्प्रापयामि स्वा कत

रण (G₅ स्वामचरेण) पयार्हेन — G₅ om. 18^c-19^d
 —^c) K₄ तेषा , S (G₅ om) के (G₂ ते)म्य (for
 केषा) —^d) T G₂-1 कास्विन् , G₁ M काश्च (for
 केषा) D. - 8 अवस्थित (for उप) —^e) K₅ सय-
 मिनीम् , D₂ G₁ M₁-4 सायम (M₃ 4 'मि)नीम् , Cd
 सयमनीम् (as in text) M₃-2 त्वद्य (for अद्य) T
 G₂-4 केषा मद्य (G₄ 'य)मनीकस्य —^f) T G₂-4 हतुम्
 (for गन्तुम्)

19 G₅ om 19^{abd} (cf. v 1 18) —^a) S K₁-4
 श्रुत्वा , D₃ 6 केषा , T G (G₅ om.) M₁ 2 के वा ,
 M₃-5 के वै (for के त्वां) —^c) T G₂ 4 विनय- (for
 विक्रम) —^d) T G₂-4 विद्रसिष्यन्ति , Cd विद्रावि*
 (for विद्रवि*) —^e) G₁ 2 M₁ 2 तेषा (for केषां)
 —^f) S स्मरत्यद्य (for 'तेऽद्य) — After 19, B₁ Dn₂
 D₂ 5 6 ins

666* सूत उवाच ।

इत्येव कर्म कुर्वाणमन्तकप्रतिम रणे ।

दिने पौत्रस्योवाच यन्तार हृष्टमानस ।

[B₁ Dn₂ D₅ om the ref. D₂ सजय (for सूत)
 B₁ om line 1 — (L 2) D₂ transp दिने and पौत्र
 B₁ [s]य यतारम् (for तथोवाच) Dn₂ हृष्ट (for हृष्ट)
 B₁ उवाच प्रहमथिव (for the post half)]

20 ^a) S₂ मदान् (for मुण्डान्) M₃-5 इमान् (for
 प्तान्) —^b) S₁ वामन (for वासव) —^c) B₂ 3 5
 D₂ 5 7 T G₂-5 पालयिष्यामि , Cd पार* (as in text)
 —^d) S₁ K₄ कामोजान S₂ K₄ 5 B₁ 2 4 5 D (D₄
 missing) G₁ M Cd मा (for मा) T G₂-5 कामो
 (G₃ 5 वो)जाज्ञेतुमाहवे —^e) Dn₂ अत्रैपा ; D₂ 6
 अद्यैव , T G₂-5 अन्वैपा (for अद्यैपा) —^f) N
 (except B₁-3 5 , D₄ missing) म्रिय (for क्षिप्रं)

21 ^a) S K₁-4 D₁ प्रेक्ष्यं (S 'क्षं)ति , D₂ 5 द्रक्षंतु

मुण्डानीके हते ह्यत सर्वसैन्येषु चासकृत् ॥ २१
 अथ कौरवसैन्यस्य दीर्यमाणस्य संयुगे ।
 श्रुत्वा विरावं बहुधा संतप्यति सुयोधनः ॥ २२
 अथ पाण्डवमुख्यस्य श्वेताश्वस्य महात्मनः ।
 आचार्यककृतं मार्गं दर्शयिष्यामि संयुगे ॥ २३
 अथ मद्राणनिहतान्योधमुख्यान्सहस्रशः ।
 दृष्ट्वा दुर्योधनो राजा पश्चात्तापं गमिष्यति ॥ २४
 अथ मे क्षिप्रहस्तस्य क्षिपतः सायकोत्तमान् ।
 अलातचक्रप्रतिमं धनुर्द्रक्ष्यन्ति कौरवाः ॥ २५
 मत्सायकचित्ताङ्गानां रुधिरं स्रवतां बहु ।

सैनिकानां वधं दृष्ट्वा संतप्यति सुयोधनः ॥ २६
 अथ मे क्रुद्धरूपस्य निघ्नतश्च वरान्वरान् ।
 द्विरर्जुनमिमं लोकं मंस्यते स सुयोधनः ॥ २७
 अथ राजसहस्राणि निहतानि मया रणे ।
 दृष्ट्वा दुर्योधनो राजा संतप्यति महामृधे ॥ २८
 अथ स्नेहं च भक्तिं च पाण्डवेषु महात्मसु ।
 हत्वा राजसहस्राणि दर्शयिष्यामि राजसु ॥ २९
 संजय उवाच ।
 एवमुक्तस्तदा ह्यतः शिक्षितान्साधुवाहिनः ।
 शशाङ्कसंनिहाशान्वै वाजिनोऽचूचुदद्भृगम् ॥ ३०

(for द्रक्ष्यन्ति) — ^δ Ds 7 s कौरवेया, G1 M कुरव
 स- (for कौरवा स) — After 21^{ab}, D2 ins

667* पार्थिवास्तस्य विविधं महास्रस्य प्रयोजनम् ।

मकरध्वजान्महामुष्टिं कृष्णाहूरेषुपातनम् ।

जगाद संभ्रमो युद्धे मोक्ष शूरात्मजात्मज ।

— ^c G2 सैन्ये (for सूत) — ^d K1 सर्वे (for सर्व)
 T G2-4 वासकृत्, G1 M दारुणे (for चासकृत्) B1
 सर्वसैन्ये निराकृते, Ds सर्वानीकेषु चासकृत्

22 ^a G1 M अद्यैव कुरुसैन्यस्य — ^δ G3-5 कीर्यं
 माणस्य (for दीर्यं) — ^δ S1 Ds om (hapl) 22^c-23^d
 — ^d Dn1 Ds सत्रस्यति, S तप्यते स (for सतप्यति)

23 ^δ S1 Ds om 23 (cf v 1 22) — ^c B Dc1
 Dn Ds 6 आचार्यस्य, Ds 8 यैक, Gs 4 आचार्यैक,
 Gs आचार्येण (for आचार्यक) Ms 5 कृतान्मार्गान् (for
 कृत मार्ग) — After 23, S ins

668* अथ मे युद्धमानस्य फल्गुनस्यैव सायकान् ।

पतिताप्रथनागेषु दृष्ट्वा शोचन्ति शत्रव ।

[G1 M1 2 repeat line 2 after 25^{ab} — (L 2)
 T Gs-5 शोचतु (for शोचन्ति)]

24 Ms-5 om 24^a-25^b — ^a Ds 8 अथ (for
 अद्य) — ^δ G1 M1 2 योध- (for योध) — ^δ K1-3
 om 24^c-28^b — ^d D2 6 करिष्यति (for गमिष्यति)
 K4 D1 संतप्यस्य (K4 'न्त' ति महामृधे — After 24,
 Dn1 reads 27^{ab})

25 ^δ K1-3 om 25, Ms-5 om 25^{ab} (for both,
 of v 1 24) — ^a B8 अथ मोक्ष प्रहस्तस्य — ^δ)
 G1 M1 2 अस्यत (for क्षिपत) K4 Dn2 D1 8 6 क्षिपत

सायकान्वहन् — After 25^{ab}, G1 M1 2 repeat line 2
 of 668*

26 ^δ K1-3 om 26 (cf v 1 24) — ^δ Ds 5-7
 श्रवता (for स्रवता) B5 D1 मुहु (for बहु) Ds
 घमता रुधिर बहु — ^c Ds श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) — For
 26^{ac}, S subst

669* रुधिरिक्षितसर्वाङ्गान्मद्राणशकलीकृतान् ।

दृष्ट्वा नागवरान्संख्ये

— ^d Ds 6 सत्रस्यति, T G2-5 Ms-5 विप (Gs 'व')-
 त्यति, G1 M1 2 विवेत्यति (for सतप्यति)

27 ^δ K1-3 om 27 (cf v 1 24) Dn1 reads 27^{ab}
 after 24 — ^a D1 om (hapl.) from अद्य up to ते
 स (in 27^d) Dc1 Ds 8 अद्य (for अद्य) Ds स- (for
 मे) — ^δ Ds तु (for च) Ds नरान्वरान्, T G1-4
 Ms-5 परान्वरान्, G1 M1 2 परान्वरान् (for वरान्वरान्)
 Gs पदातीक्षिप्तशरान् — ^c S द्विफल्गुनम् (for द्विर-
 र्जुनम्) — ^d D2 6 G2 मन्यते (for मंस्यते) B5 Dn2
 Ds 7 [s]द्य, Ds [s]सौ, Ds च, Ds स, T G2-5 वा
 (for स)

28 ^δ K1-3 om 28^{ab} (of v 1 24) — ^a Ds 8
 अद्य (for अद्य) — ^δ K4 हतानि च (for निहतानि)
 Dn1 G1 महा (for मया) — ^c B1-3 Ms 4 सुयोधनो
 (for दुर्यो) — ^d S भविष्यति सुदुर्भना

29 ^a ^δ S1 अति (for अद्य) Ds G1 M1 2 transp
 स्नेहं and भ (Ds श)क्तिं — ^δ K4 महत्सु च (for
 महात्मसु) — After 29^{ab}, Ds ins

670* बल वीर्यं कृतज्ञत्व मम ज्ञास्यन्ति कौरवा ।

ते पिवन्त इवाकाशं युयुधानं ह्योत्तमाः ।
 प्रापयन्ववनाञ्छीघ्रं मनःपवनरंहसः ॥ ३१
 सात्यकिं ते समासाद्य पृतनाखनिवर्तिनम् ।
 ब्रह्मो लघुहस्ताश्च शरवर्षैरवाकिरन् ॥ ३२
 तेषामिपूनथास्त्राणि वेगवन्नतपर्वभिः ।
 अच्छिनत्सात्यकी राजन्नैनं ते प्राप्नुवञ्शराः ॥ ३३
 रक्मपृष्ठैः सुनिशितैर्गार्ध्रपत्रैरजिह्वगैः ।
 उच्चकर्त शिरांस्युग्रो यवनानां भुजानपि ॥ ३४

शैक्यायसानि वर्माणि कांस्यानि च समन्ततः ।
 भित्त्वा देहांस्तथा तेषां शरा जग्मुर्महीतलम् ॥ ३५
 ते हन्यमाना वीरेण म्लेच्छाः सात्यकिना रणे ।
 गतशो न्यपतंस्तत्र व्यसवो वसुधानले ॥ ३६
 सुपूर्णायतमुक्तैस्तानव्यवच्छिन्नपिण्डितैः ।
 पञ्च पद् सप्त चाष्टौ च विभेद यवनाञ्छरैः ॥ ३७
 काम्बोजानां सहस्रैस्तु शकानां च विशां पते ।
 श्वराणां किरातानां वर्वराणां तथैव च ॥ ३८

C. 7 4747
 B. 7 119 46
 K 7 119 53

— D. om. 29^d

30 ^a) Ś: K1-4 T G2-4 तत (for तदा) —^c)
 Dn2 om (hapl.) from शशाङ्क up to मन (in 31^d)
 —^d) Ś2 K1-4 वाहिनो (for वाजिनो) Dn1 D2: 8
 [5] ननुदद्, Bom. ed. व्यनदद् (for ऋचुदद्) — For
 30, G1 M subst

671* चोदितो वृष्णिवीरेण न सूत मासुशिखिव ।
 तत शशाङ्कमेकाशान्त्रिकुर्वाणान्ह्योत्तमान् ।

— After 30, S ins

672* सैन्धवाश्चोदिता यद्वा लहुस्ते मत्सक रणे ।

[G1 M1: 2 चोदयत्ताद्, G2 चोदयत्ता, M2-5 चोदया
 नाम् (for चोदिता यद्वा) G3 संधवाश्चोदयत्ता (for the prior
 half) G4 लघुन् (for लहुन्) G5 स रथाद् (for रणे)]

31 Dn2 om. up to मन (cf. v l. 30) —^c) D2
 यवना (for 'नाम्) Ś1 B2 D2 M2-5 प्रापयन्ववनानीकं,
 G5 प्रापयत्यवनीं शीघ्रं —^d) D2 मनोमास्वरहम, M2-5
 हरयो वामत्रं यया

32 ^a) M2-5 मत्सक (for मात्सकिं) D3 तु (for
 ते) —^b) T G2 [अ]निवर्तिन (for 'वर्तिनम्) D-8
 पृतनाप्रविवर्तिनं, G1.2-5 M यवनाल्बनिवर्तिन —^c)
 B1 बहुधा (for बहुयो) — After 32^{ab}, D2: ins

673* यवना सुमहाबला ।

केवेति वादिन मर्वे

33 ^a) D2: 2 1-1 S तथा (for अथ) —^b) K3 B2
 4 2 Dn2 D1-2.5 T G M1.2 वेगवान् (for 'वन्) —^c)
 Ś D1 अच्छिन्नत् (sic) (for 'नत्) M2-5 सत्यकी (for
 सात्यकी) —^d) D2 न नैनं, D3 नैवं ते, S न ते सं
 (for नैनं ते) G1 M प्राप्नुवत्यय (M2-5 'स्युत)

34 ^b) Ś K3: 4 गार्ध्रपत्रैर्, K1.2 गृध्रपत्रैर्, Dc1

D1.2 6 7 गार्ध्रपत्रैर्, D2 S गृध्र' (for गार्ध्र') Ś K1-4
 Dn2 D1: 8 सुते (Dn2 सते, D3 तु ते) जने (for
 अजिह्वगै) —^c) D1 उच्चकर्त (for उच्च') Ś2 (marg
 as in text) [अ]र्वाणौ (for [र]ग्रो)

35 ^a) Ś1 K1-4 B2: D1.7 8 G1.3 4 M से (B2 श) कया
 यमानि (for शैक्या') Cd cites शैक्यायसो Dc1 सर्वाणि,
 D2 चर्माणि (for व') —^b) D2 S महांति च (D2
 M2-5 'स्युत) (for समन्तत) Dc1 कवचानि समतत
 —^c) D2 8 6 G2 भित्त्वा तेषा तदा (G2 'था) देहं (D2
 G2 देहाम्), M2-5 भित्त्वा देहान्गरामन्य —^d) M2-5
 तेषा पेतुर (for शरा जग्मुर्) D1 8 महीतले (for 'तलम्)

36 D2: om. (hapl.) 36 —^b) M2-5 नपत्रा शिने
 (for सात्यकिना) K3 मृशं (for रणे) —^c) B4 Dn
 D2: 7 G2 [5] न्यपतंस (for न्यप') B Dc1 D2 राजन्
 (for तत्र) T G1.2 4 5 M शरयो निपतंति स्म —^d)
 S (except G5) घरणी (for वसुधा) K5 वसुधा वसुधा-
 धिषा

37 ^a) Ś K1-3 सुपूर्णायत, B2 4 Dn1 D2: 8 6 सं (D2
 वा) पूर्णा' (for सुपूर्णा) Ś K1-4 सुस्यैस्तान्, B (except
 B2) Dc1 -निमुक्तैर्, S सुकैस्तैर् (for सुकैस्तान्) —^b)
 B (except B2) Dc1 -गामिभि, Dn1 D1: 8 -पीडितान्
 (for पिण्डितै) Dn2 D2 6 व्य (D2 अ) धमस्ठिनियुगव
 —^c) Dc1 D2 चाष्टौ (for चाष्टौ) —^d) B1-4 Dc1
 त्रिन्याघ (B4 विच्छेद) युगपच्छरै (B1 8 'दली) — After
 37, B3 Dc1 ins 674*

38 B2.4 Dc1 om. 38 —^a) Ś1 K4 कामोजाना
 K5 B1.2.5 Dn D1-3 5 6 8 T G2-5 च (for तु) —^b)
 D2 यवनानां, D3 lacuna (for शकाना च) —^c)
 Ś2 K1-4 D1 दरदाना शव (D1 संव) राणा — K4 B1
 D1 ins after 38 B3 Dc1 after 37 B4 after 46

674* हतैर्यवनकाम्बोजै किरातै सह वर्वरै ।

अगम्यरूपां पृथिवीं मांसशोणितकर्दमाम् ।
 कृतवांस्तत्र शैनेयः क्षपर्यंस्तावकं बलम् ॥ ३९
 दस्यूनां सशिरस्त्राणैः शिरोभिर्लूनमूर्धजैः ।
 तत्र तत्र मही कीर्णा विवर्हेरण्डजैरिव ॥ ४०
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गैस्तैस्तदायोधनं बभौ ।
 कवन्धैः संवृतं सर्वं ताम्राभ्रैः खमिवावृतम् ॥ ४१
 वज्राशनिसमस्पृशैः सुपर्वभिरजिह्वगैः ।
 ते साश्वयाना निहताः समावृत्तसुंधराम् ॥ ४२

अल्पावशिष्टाः संभयाः कृच्छ्रप्राणा विचेतसः ।
 जिताः संख्ये महाराज युयुधानेन दंशिताः ॥ ४३
 पार्थिभिश्च कशाभिश्च ताडयन्तस्तुरंगमान् ।
 जवमुत्तममास्थाय सर्वतः प्राद्रवन्भयात् ॥ ४४
 काम्बोजसैन्यं विद्राव्य दुर्जयं युधि भारत ।
 यवनानां च तत्सैन्यं शकानां च महद्बलम् ॥ ४५
 स ततः पुरुषव्याघ्रः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 प्रहृष्टस्तावकाञ्जित्वा क्षतं याहीत्यचोदयत् ॥ ४६

पदातिभिश्च वीरेण सात्वतेन हृते रणे ।

पतितैरभवत्राजन्सवृता रणभूमय ।

एव तद्यवनानीकं हत्वा छित्त्वा च माधव ।

[K₄ D₁ om line 1 — (L 1) B₁₋₃ जवन- (for य*) — (L 2) K₄ D_{o1} D₁ नृ- (for च) — (L 4) B₁₋₃ जवनानीक]

39 ^a) D₁ क्षागम्य (for क्षगम्य-) — ^d) G₃₋₅ कप यंस (for क्षपर्यंस)

40 B₃ reads 40^a-41^b on marg — ^a) Ś₁ च (for स) Ś K₁₋₄ -शिरस्त्राणा (for 'स्त्राणैः') — ^b) D₂ क्षिप्र, T G₃ 4 मुक्त- (for लून) Ś₁ (*sup lin* as in text) मूर्धभि (for 'जै') — ^c) S बभौ तत्र, Bom ed दीर्घकृचैर् (for तत्र तत्र) M₁ 2 महीं — ^d) G₁ M₁ 2 विपक्षैर् (for विवर्हेर्) M₃₋₅ विवर्हेरिव पक्षिभि

41 B₃ reads 41^a on marg — ^a) D₃ ० रुधिरा चित (for 'रोक्षित-') S -संनाहैस् (for -सर्वाङ्गैस्) — D₃ om 41^b-42^a — ^b) D₂ S महद् (for बभौ) Ś K₁₋₄ D₁ तदायोधनमायभौ — ^c) B₁ 2 (marg) 8 D_{o1} T G M₁ 2 क्षभृत्, M₃₋₅ भाति (for सर्वं) — ^d) K₁ 2 B₃ D_{o1} D₃ ताम्राभ्रैः, D₁ 'भि (for 'भ्रै) D₁ [आ]हत, G₁ M [आ]चितं (for [आ]वृतम्)

42 D₃ om 42^a (cf v 1 41) — ^a) B₁₋₃ 5 दीप्ता धनि (for वज्रा*) — ^b) S अपर्वभिर (for सुप*) — ^c) B₁ तौ (for ते) K₅ सायानाश्च (sic), D_{n2} D₃ ० सात्वतेन; S साश्वनागा (for 'याना). K₁ D₃ निहता (for निहता). D₂ गजाश्वयोधा निहता — ^d) M₃₋₅ परिवसुर (for समा*) — After 42, S ins

675* तेषामस्त्राणि चाणाश्च शैनेयो नतपर्वभि ।
 निचकर्त महाराज यवनाना शिरोधरान् ।
 ते शरा नतपर्वाणो युयुधानेन प्रेरिता ।

भित्त्वा देहास्तथा तेषा पतन्ति स्म महीतले ।

ते हन्यमाना वीरास्तु वृष्णिवीरेण संयुगे [5]

शस्त्राहता पतन्त्युर्व्यां काम्बोजा सपदालुगा ।

काम्बोजाना मुजैश्छिन्नै यवनाना च भारत ।

तत्र तत्र मही भाति पञ्चास्रैरिव पद्मै ।

[(L 3) G₁ M प्रेषिता (for प्रेरिता) M₅ (*anf lin*) युयुधाने समीरिता (for the prior half) — (L 4) M₃₋₅ भित्त्वा तेषा तथा देहान् (for the prior half) — (L 7) M₁ कौरु (for मुजैश्)]

43 ^a) D₂ हतावशिष्टा, G₅ अल्पावशेषा (for 'शिष्टा) — ^b) Ś₂ K₁₋₄ कृच्छ्रप्राणा, D₂ मुह्यमाना (for कृच्छ्र-प्राणा) — ^c) G₁ 2 4 M₁₋₃ 5 संखे, M₄ संखे (for संख्ये) — ^d) K₂₋₄ D₁ दंशिता, B D_{o1} (marg as in text) G₁ M ते सुता, T G₂₋₅ पोथिता (for दंशिता)

44 ^a) Ś₁ K₁₋₄ B कषाभिश्च (for कशा*) — ^b) M₃₋₅ चाग्निश्चाश्वानचोदयन् — ^d) B₃ सर्वे ते, M₃₋₅ सर्वश (for सर्वत) Ś₂ K₂ D₃ प्राद्रवन्सर्वतो भयात्

45 ^a) Ś₁ K₄ काभोज — ^b) T G₂₋₃ M₃₋₅ सुवि भारत, G₁ M₁ 2 भरतर्षभ (for युधि भारत) — ^d) D₂ दरदाना (for शकाना च) D₃ ० महाबल (for मह दलम्)

46 ^b) M₃₋₅ सात्वत (for सात्यकि) — B₁ 2 om 46^a — ^c) D_n D₃ 5 प्रविष्टस्, M₃₋₅ प्रहसस् (for प्रहृष्टस्). B₁₋₃ D_{o1} प्रहृष्ट, पुरुषव्याघ्र. — ^d) D₃ ० दुर्ग; T G₃ 4 सूत (for सूतं) D_{n1} D₃ अनोदयत् (for अचो*) — After 46, B₄ ins 674* -B₁₋₃ D_{o1} ins after 46 B₄ cont after 674*

676* तत्तस्य समरे कर्म दृष्टान्यैरकृतं पुरा ।

चारणा सह गन्धर्वा पूजयांचक्रिरे मृशम् ।

तं यान्तं षृष्टगोप्तारमर्जुनस्य विशां पते ।

चारणाः प्रेक्ष्य संहृष्टास्त्वदीयाश्चाप्यपूजयन् ॥ ४७

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥

९६

संजय उवाच ।

जित्वा यवनक्राम्वोजान्युद्युधानस्ततोऽर्जुनम् ।
जगाम तव सैन्यस्य मध्येन रथिनां वरः ॥ १
शरदंघ्रो नरव्याघ्रो विचित्रकवचच्छविः ।
मृगान्व्याघ्र इवाजिघ्रंस्तव सैन्यमभीपयत् ॥ २
स रथेन चरन्मार्गान्धनुरभ्रामयद्भ्रशम् ।

रुक्मपृष्ठं महावेगं रुक्मचन्द्रकसंकुलम् ॥ ३
रुक्माङ्गदशिरस्त्राणो रुक्मवर्मसमावृतः ।
रुक्मच्चजवरः शूरो मेरुशृङ्ग इवावभौ ॥ ४
सधनुर्मण्डलः संख्ये तेजोभास्वररश्मिवान् ।
शरदीवोदितः ह्ययो नृधुर्यो विरराज ह ॥ ५
वृषभस्कन्धविक्रान्तो वृषभाक्षो नरर्षभः ।

C 7 4753
B 7 122 6
K 7 122 6

47 ^a) D₁ ३ ते (for तं) — ^b) B₁, B-5 Dc₁ Dn₂
D₂ T G M₁ ३ महामृधे (for विशा पते) — ^d) K₅
D₂ ३-३ G₁ M₁ २ चाम्यपूजयन् — For 47^{cd}, B Dc₁
Dn₁ subst

677* न केचिदभ्यवर्तन्त तावका वृष्णिनन्दनम् ।

Colophon D₁ missing — Sub-parcan Ś₁ K
B₂-3 Dc₁ Dn D₁ ६-३ जयद्रथवच — Adhy name
Ś K B Dc₁ Dn D₁-२, ६-३ T G₂ ३ ३ Ms-5 सात्यकि-
प्रवेश, G₁ M₁ २ सात्यकिप्रवेशे कायोजपराजय, Bom
ed सात्यकिप्रवेशे यवनपराजय — Adhy no (figures,
words or both) B₁ T G₂-4 117, B₂ 118, B₃
126, D₂ 122, D₃ 16, Dn₁ 119, G₁ M 116,
G₅ 113

96

1 D₁ 15 missing up to 7 (cf. v 1 7 87 50)
— ^a) B₁ 2 (marg, orig as in text) ३ भित्वा (for
जित्वा) Ś K₄ D₁ कामोजान् — ^d) K₅ मध्येन शनि
पुंगव

2 D₁ missing (cf. v 1 1) — ^a) Ś K₃ D₅ धनु-
न्यातो, K₁ धनुश्छित्वा, K₂ धनुः**, D₂ महाराज,
D₃ धनुर्वक्रो (for नरव्याघ्रो) — ^b) N (D₁ missing)
-ध्वज (for -च्छवि) — ^c) B₁ 5 Dn D₁ S मृगं (for
मृगान्) Ś₂ K₁ D₅ इवाजिघ्रंस्, K₂ D₂ *जिघ्रंस्, D₃
इव कुन्दस्; G. इवाजिघ्रंस् (for इवाजिघ्रस्) — ^d) K₅
सैन्यान् (for सैन्यं) Dn₁ D₂ विभीषयत् (for अभी*)

T G₂-5 तव भीपयते बलं, G₁ M अभीपयते ते बल

3 D₁ missing (cf. v 1 1) — ^a) Ś₂ नागान् (for
मार्गान्) — ^b) Ś K₁ ३ अभ्रामयन्; Da. ६ G₁ Ma. ६
उद्गा (D₂ *द्ग)मयन्, T G₂-4 M₁ ३ ३ उद्गामयत्, G₅
*आमयत् (for अभ्रामयत्) T G₁ ३ ३ ३ M शुर्न, G₈
शुर्व (sic) (for मृशान्) B Dc₁ आमयंश्च मह (B₁ वृह-
दनु — B₁ om (hapl) 3^{cd} — ^c) Ms-5 हेमपृष्ठे (for
रुक्म*) — ^d) Ś K₁-३ चन्द्रार्क (for -चन्द्रक) B₁-३
रुक्मकोटि (B₁ *टि)महास्वन, S *चित्रलतावृत

4 D₁ missing (cf. v 1 1) — ^b) K₂ प्रधावत्
(for -समावृत) B₁ ३ Dc₁ D₂ ३ रुक्माम (D₂ G₁ Ms-5
*रुमाव, M₁ ३ *रुमाव)रणयवृत (B₂ [marg] ३ Dc₁ G₂
*मूयित) — ^c) Dn₂ om from रुक्म up to बोदित
(in 5°) B₁ Dn₁ -धनु, D₅ ६ -वर (for वर) — ^d)
Ś₂ K₄ B₁ ३ Dc₁ Dn₁ D₂ ३ ३ मेरुशृङ्गम् Ś₁ K₃ ३
B₁ 4 D₁ सरवभौ, K₁ सुवभौ (sic) (for इवावभौ)

5 D₁ missing (cf. v 1 1) Dn₂ om. up to
बोदित (cf. v 1 4) — ^a) G₁ २ 4 M₁-३ ३ संख्ये, M₁
संखे (for संख्ये) — ^b) D₂ Ms-5 शर (for तेजो)
Ś Dc₁ T G₂-4 -भास्वर, G₁ M -भास्कर (for -भास्वर-
B₁ 2 (marg as in text) ३ 4 T G₂ 5 Ms-5 -रश्मिमान्
— ^d) Dn₁ D₅ द्विसूर्यो, D₅ वाण्यो (for नृसूर्यो)
D₂ विरराज स मावव, T G₂-5 नरसूर्यो (G₄ मेराविव)
राज ह

6 D₁ missing (cf. v. 1 1) — ^a) Ga. 4 ,

तावकानां बभौ मध्ये गवां मध्ये यथा वृषः ॥ ६
 मत्तद्विरदसंकाशं मत्तद्विरदगामिनम् ।
 प्रभिन्नमिव मातङ्गं यूथमध्ये व्यवस्थितम् ।
 व्याघ्रा इव जिघांसन्तस्त्वदीयाभ्यद्रवत्रणे ॥ ७
 द्रोणानीकमतिक्रान्तं भोजानीकं च दुस्तरम् ।
 जलसंधारणं तीर्त्वा काम्बोजानां च वाहिनीम् ॥ ८
 हार्दिक्यमकरान्मुक्तं तीर्णं वै सैन्यसागरम् ।
 परिवव्रुः सुसंकुद्धास्त्वदीयाः सात्यकिं रथाः ॥ ९
 दुर्योधनश्चित्रसेनो दुःशासनविर्विशती ।
 शकुनिर्दुःसहश्चैव युवा दुर्मर्षणः क्रथः ॥ १०

अन्ये च बहवः शूराः शस्त्रवन्तो दुरासदाः ।
 पृष्ठतः सात्यकिं यान्तमन्वधावन्नमर्षिताः ॥ ११
 अथ शब्दो महानासीत्तव सैन्यस्य मारिष ।
 मारुतोद्भूतवेगस्य सागरस्येव पर्वणि ॥ १२
 तानभिद्रवतः सर्वान्समीक्ष्य शिनिपुंगवः ।
 शनैर्याहीति यन्तारमव्रवीत्प्रहसन्निव ॥ १३
 इदमेति समुद्भूतं धार्तराष्ट्रस्य यद्बलम् ।
 मामेवामिमुखं तूर्णं गजाश्वरथपत्तिमत् ॥ १४
 नादयन्वै दिशः सर्वा रथघोषेण सारथे ।
 पृथिवीं चान्तरिक्षं च कम्पयन्सागरानपि ॥ १५

(for वृ°) D₂ वृषभाक्षो वृषस्कंधो —^δ) D₂ माधव
 स, G₃ ऋषभाक्षो Ś₁ नरर्षभ, D₅ महाबल (for नर-
 र्षभ.) —^σ) D₂ ययौ (for बभौ) —^α) D₃ यथा
 वै वृषभधज, M₃₋₅ गोष्ठमद्य इवर्षभ

7 D₁ missing (of v l 1) B₄ om. 7^α —^σ)
 B₂ s 5 D₀₁ D₃ -मातंग- (for -द्विरद-) S विक्रान्तं (for
 -संकाशं) —^δ) T G₂₋₅ -मातंग (for द्विरद) D_{n1}
 -विक्रमं (for -गामिनम्) —^α) D₃ 6 पशुमध्ये; G₅ युद्धं
 (for यूथं) —^σ) D₂ T G₁ 2 M व्याघ्रा, G₃ व्याजा
 (for व्याघ्रा) —^σ) K₁₋₃ B₄ व्यद्रवन्, K₅ [अ]भ्य
 र्दितान्, B₁ D₂ 8 'द्रवद् (for 'द्रवन्) B₂ 8 D₀₁ D_{n1}
 D₅ स्वदीया (B₂ 8 D₀₁ तावका) समुपाद्रवन्, T G₂₋₅
 द्विषं (T 'ष) तस्त्रजयैषिण; G₁ M₁₋₃ तद्विषाण जयैषिण,
 M₄ तद्विषाणग्रहैषिण, M₅ विषाणग्रहैषिण —After 7,
 S ins

678* सात्यकिं समरे राजन्परिवव्रुस्त्रवात्मजा ।

[G₃ 4 त्वदात्मजा (for तवा°)]

8 D₄ resumes —^α) G₁ M₁ 2 transp द्रोणा
 नीकम् and भोजानीकं D₅ सुदुर्भिद, G₂ सुदुस्तर (for
 च दुस्तरम्) —^α) Ś K₄ कामोजाना

9 ^α) B₂ D₃ G₁ M -समरान्मुक्त, T G₄ 5 मकरो
 न्मुक्तं D₂ म्लेच्छानीकं विनिर्मुक्त —^δ) T G₃ 4 भित्त्वा;
 G₁ 2 M तीर्त्वा, G₃ नीत्वा (for तीर्णं) D₂ सैन्यस्य,
 M₃₋₅ तं सैन्य (for वै सैन्य) D₁ -सागरात् (for -साग
 रम्) Ś K₁₋₄ संतीर्णं सैन्यसागरात् —^α) G₁ M सत्यकं
 (for सात्यकिं) B₅ यथा (for रथा) D₃ 6 सात्यकिं
 तावका रणे

10 ^α) K₅ चित्ररथो (for 'सेनो) —^δ) D₄ विशां

पते, A few MSS -विर्विशति —^σ) Ś₁ K₃ 4 S
 दुषदश, K₁ दुष्प्रदश, K₂ दुर्मुखश (for दुसदश)
 —^α) Ś₂ K₁ 2 B₂ D₀₁ D_{n2} D₁ 2 4 7 8 दुर्घर्षण (for
 दुर्मर्षण) T G₂₋₅ M₁ 2 तथा (for क्रथ)

11 ^α) B₁ 3 5 D₀₁ राजन् (for शूरा) —^δ) D_{n2}
 D₃ 6 महारथा, D₂ S धनुर्धरा (for दुरासदा) B₁
 2 5 D₀₁ सेनामुख्या धनुर्धरा —^σ) M₃₋₅ सत्यकं (for
 सात्यकिं) D₃ यातम् (for यान्तम्) —^α) K₅ अन्व-
 गच्छन्, B₃ 5 अभ्यधावन् (for अन्व°) B₂ (marg as
 in text) 5 D₃ 6 नरर्षभा (D₃ 'भ), D_{n2} अमर्षिण
 (for 'र्षिता) D₄ G₅ अन्वधावत मर्षिता (G₅ मारिष)

12 ^α) B₂ 3 5 D₀₁ तत (for अथ) —^δ) D_{n1}
 सैन्येषु (for सैन्यस्य) B₂ D₀₁ भारत (for मारिष)
 —^σ) D₁ 8 मारुतोद्भूत —^α) B₂ 8 समुद्रस्य (for
 सागरस्य) S (except M₁ 2) यथा ध्वनि (for [ह]व
 पर्वणि)

13 ^α) D₁ 8 शूरान् (for सर्वान्) —^δ) B₃ 5 D₀₁
 स दृष्टा (for समीक्ष्य) D₀₁ शिनिर्ददन (for 'पुंगव)

14 Before 14, M₃₋₅ ins सात्यकिरुवाच —^σ) Ś
 K D_n D₁ 4 5 7 8 पृतत् (for पृति) K₅ D_{n2} D₁ 3 5
 7 8 समुद्भूत (for 'द्वृत्तं) —^δ) Ś K₁₋₄ तद्, B₁ 4 5
 वै (for यद्) B₂ 8 D₀₁ धार्तराष्ट्रं महद्वलं (B₃ महा
 बलं); T G₂₋₅ M₃ 5 'द्वबलं महत् —^σ) D₂ समैव
 (for मामेव) D₂ यातं (for तूर्णं) —^α) K₅ जगाम
 (for गजाश्व-) B₅ धार्तराष्ट्रस्य वै बलं (= 14^δ), D_{n2}
 गजाश्वरथमतिकान्

15 ^α) Ś₂ K₁ 2 नादयद्द्वै, M₃₋₅ संनादयन् (for नाद

एतद्रक्षणं तात वारयिष्ये महारणे ।
 पौर्णमास्यामिबोद्धूतं वेलेव सलिलाशयम् ॥ १६
 पश्य मे घृत विक्रान्तमिन्द्रस्येव महामृधे ।
 एष सैन्यानि शत्रूणां विधमामि शितैः शरैः ॥ १७
 निहतानाहवे पश्य पदात्यश्वरथद्विपान् ।
 मच्छरैरग्निसंकाशैर्विदेहास्त्रसहस्रशः ॥ १८
 इत्येवं ब्रुवतस्तस्य सात्यकेरमितौजसः ।
 समीपं सैनिकास्ते तु शीघ्रमीयुर्युत्सवः ।

जह्याद्रवस्व तिष्ठेति पश्य पश्येति वादिनः ॥ १९
 तानेवं ब्रुवतो वीरान्सात्यकिर्निशितैः शरैः ।
 जघान त्रिंशतानश्वान्कुञ्जरांश्च चतुःशतान् ॥ २०
 स संप्रहारस्तुमुलस्तस्य तेषां च धन्विनाम् ।
 देवासुररणप्रख्यः प्रावर्तत जनक्षयः ॥ २१
 भेषजालनिभं सैन्यं तव पुत्रस्य मारिष्य ।
 प्रत्यगृह्णाच्छिनेः पौत्रः शरैराशीविपोपमैः ॥ २२
 प्रच्छाद्यमानः समरे शरजालैः स वीर्यवान् ।

C 7 4781
B 7 120 24
K 7 120 23

यन्त्रं) D₂ विदिश (for वै दिश) —^b) G₅ नाद्
 (for रय) S₂ मारिष्य, D₂ वीर्यवान् (for सारये)
 —^c) M₂ s s (anf in as in text) दिवं चैव (for
 पृथिवीं च) —^d) S₂ कपयेत् (for 'यत्)

16 ^a) D₁ एतं, D₂ एतं, T G₂₋₅ शरैर् (for एतद्)
 D_n D₁ s s सूत (for तात) —^b) T G₂₋₅ तार-
 यिष्ये (for वार) T G₂₋₄ महाहवे, G₂ 'णवे (for
 'रणे) D₂ प्रतरिव्ये रणाजिरे —^c) D_{n1} D₁ पूर्णिमा-
 स्याम्, D₂ 'पौर्णि' (for 'पौर्ण') S₁ K₁ s D₅ 'ह्वो-
 दृत्त, S₂ 'हृष्टं (for 'दूत) —^d) S₂ B₂ D₂ s s मक-
 शालयं, K₅ B₁ D₅ G₁ M₁ s सलिलालयं, B₂ s D₁
 सरिता पतिं, B₁ T G₂₋₅ सलिलार्णव (for 'शयम्)

17 ^b) T G M₁ s महारणे (for 'मृधे) K₅ वास-
 वस्येव सयुगे — For 16^a-17^b, M₂- subst

679* त्वाचिर्मानिमद्वोर गजाश्वरथमकुलम् ।
 उद्धृत मागरो यद्दद्रेलामाश्रयते तथा ।
 मामासाय हि तिष्ठन्ति यौधा शतसहस्रशः ।
 [M₃ om line 3]

— M₃ om 17^c-18^d M₁ s om. 17^c —^c) D₁ s सर्वाणि
 (for शत्रूणां) —^d) D₅ M₁ s व्यधमामि, G₁ विध्य-
 धमामि (sic), G₅ ज्यययामि (for विधमामि) K₅
 शरोत्तमै (for शितै शरै) D₂ व्यधमन्निशितै शरै

18 M₃ om 18 (cf v l 17) D₅ reads 18^a-20^b
 on marg —^a) S₁ K₁₋₄ D₅ चाहवे (for आहवे) K₁
 om. पश्य —^d) K₅ D₂ s विदेहास्त्रान् (K₅ 'स्त्रा), B
 (except B₁) D₁ छिन्नदेहान्, D_{n1} D₁ s चिद्वदेहान्,
 D_{n2} D₂ विदेहाश्च, D₂ विगतासून्, D₁ विद्धि देहान्
 (for विदेहासून्) B₂ (marg) वि*देहान्समंतत

19 D₅ reads 19 on marg D₁ om (hapl) 19^b-20^a

—^b) M₃-s सत्यकस्य महात्मन —^c) B₂₋₄ D_n D₅
 s s समीपे (for 'पं) K₄ तस्य, D₅ तत्र (for ते तु)
 S समीपं तानि सैन्यानि —^d) D₅ (sup in as in
 text) नरर्षभा, T G₂ s s M युयुत्सया (for 'त्सव)
 G₅ वियातन्युयुत्सया (sic) —^e) D₅ पृहि (for जहि)
 S K₁ s D₅ आद्रव च, K₅ 'वच्च, K₅ D₅ 'वत, G₅
 'वाद्य (for 'वस्व) B₁ s (marg, orig as in text)
 a s D₁ जह्याद्रव क्षिप प्रैहि —^f) B₂ D₁ छिधि मिधि
 (for पश्य पश्य)

20 D₁ om 20^a (cf v l 19) D₅ reads 20^{ab} on
 marg —^a) B₃ D₁ ब्रुवतो (for ब्रुवतो) D₂ s शूरान्,
 M₃- राजन् (for वीरान्) —^c) S प्राहिणोत् (for
 जघान) S₁ K₁₋₃ G₁ M₁ s त्रिंशतान्, K₅ त्रिंशत, B₁
 त्रिंशत (for त्रिंशतान्) S₁ K₁₋₄ B₂ s s D₁ s चार्यान्,
 K₅ चाश्वान्, B₁ चार्यान् (for अश्वान्) —^d) K₅
 कुंजराणा (for 'राश्व) K₁ चतुष्पथा, K₅ चतुःशत
 — After 20, S ins

680* लघ्वस्त्र चित्रयोधी च प्रहसन्निनिपुगव ।

21 ^a) G₅ सु (for स) K₄ s D₁ s s तुमलस्त्र
 (for तुमु) —^b) B₃ D₅ तव (for तस्य) —^c)
 G₁ M₁ s समप्रख्य (for रण) —^d) D₅ s प्रवर्तत,
 M₃-s संप्रवृत्तो (for प्रावर्तत) — For 21^c, B₁-s D₁
 subst

681* प्रावर्तत महाराज देवासुररणोपम ।

22 ^a) B₂ s s D₁ समं (for -निभं) —^b) D
 तन्महत् (for मारिष्य) B₁-s D₁ पुत्रस्य तव -
 —^c) B₁ s s D₁ नसा (for पौत्र) —^d) B
 महावात इवाबुदान्

23 D₅ om 23 —^a) S₁ K₁₋₄ सञ्जाद्यमान (for
 प्रच्छा) M₃-s प्रच्छाद्य तानि सैन्यानि —^b) K₁-s
 T G₂-s च (for स) D₂ सवितेव बलाहकै,

असंभ्रमं महाराज तावकानवधीद्रहून् ॥ २३
 आश्चर्यं तत्र राजेन्द्र सुमहदृष्टवानहम् ।
 न मोघः सायकः कश्चित्सात्यकेरभवत्प्रभो ॥ २४
 रथनागाश्वकलिलः पदात्यूर्मिसमाकुलः ।
 शैनेयवेलामासाद्य स्थितः सैन्यमहार्णवः ॥ २५
 संभ्रान्तनरनागाश्वमावर्तत मुहुर्मुहुः ।
 तत्सैन्यमिषुभिस्तेन वध्यमानं समन्ततः ।
 वभ्राम तत्र तत्रैव गावः शीतार्दिता इव ॥ २६

पदातिनं रथं नागं सादिनं तुरगं तथा ।
 अविद्धं तत्र नाद्राक्षं युयुधानस्य सायकैः ॥ २७
 न तादृकदनं राजनकृतवांस्तत्र फल्गुनः ।
 यादृक्क्षयमनीकानामकरोत्सात्यकिर्नृप ।
 अत्यर्जुनं शिनेः पौत्रो युध्यते भरतर्षभ ॥ २८
 ततो दुर्योधनो राजा सात्वतस्य त्रिभिः शरैः ।
 विव्याध स्रुतं निशितैश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ २९
 सात्यकिं च त्रिभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध सोऽष्टभिः ।

शरजालेन सत्यक — For 23^{ab}, B Dc1 subst

682* स शरैरनलस्पशैराकर्णादभिचोदितै ।

[B₂ -प्रत्यैर् (for स्पशैर्) B₁ शरैरनलस्पशैर् (for the prior half) B₁ 4 वाकर्णाद् (for आकं) B₄ [अ]भिचोदित (for 'दितै)]

— °) Ś₂ असंभ्रमो, K₁₋₃ B₄ Dn₂ D₁ 6 'भ्रमन्, S 'भ्रातो (for 'भ्रम) B (except B₄) Dc1 वृष्णिव (B₁ 2 'धी)रस् (for महाराज) — °) M₃₋₅ तावकाश्च्यहनदली

24 °) G₈₋₅ अमोघः (for न मोघः) B₁ 2 5 शायकः (for सां) — °) Ś₂ D₅ G₂ 4 प्रभो — For 24^{ad}, M₃₋₅ subst

683* नासीन्मोघ शर कश्चिदासन्सर्वे तनुच्छिद ।

25 °) B₁ 4 G₈₋₅ रथाश्वनागकलिल, B₂ (marg as in text) नरनागाश्वकलिल — Dn₂ om 25^b-26^a — °) B₄ पदात्यश्व- (for 'त्यूर्मि-) — °) K₄ D₈ सैनेयवेलाम्, D₇ शैनेयाचलम्, D₈ शैनेयवलम् (for 'वेलाम्) — °) B₁₋₃ S तव (for सैन्य) K₄ -महार्णव, B₁ 8 S बला णव, B₅ महाबलः (for 'णव)

26 Dn₂ om. 26^a (of v 1 25) — °) B₂ 3 Dc1 सन्नस्त (for संभ्रान्त) D₂ 5 6 -रथनागाश्व, D₇ 3 -रथ-नागाश्व (for नरनागाश्वम्) — °) Ś₁ D₂ M₅ (inf lin) अवर्तत, Dn₂ D₈ 6 प्राव, G₁ M न्यव (for भाव) — °) B₂ transp तत् and सैन्य — °) T G₂ 4 ताड यानं, G₂ 5 ताड्यमान; M₁ 8-5 हन्य (for वध्य) B₁ सहस्रश, D₂ 5 त (D₅ इ)तस्तत (for समन्तत) — After 26^{ad}, B₁ 2 (marg) 3 5 Dc1 ins

684* रथिन पत्तिनागाश्व सादिनश्च शरा हता ।

— K₂ reads 26^{af} twice — °) Ś K₁ 2 (both times) 3 वसाम; B Dc1 वभ्रामस्य (for वभ्राम) S तत्र तत्रैव

वभ्राम (G₁ 'ज) — °) B₁₋₃ Dc1 व्याघ्रमयाद्, B₄ G₁ 8-5 M सिंहादिता, B₅ व्याघ्रां (for शीतां) K₂ (both times) इवादित

27 °) S रथं ना (G₅ 'थना) णं पदातिं वा (G₅ 'ती वा, M 'ति च) — °) D₂ S transp सादिनं and तुरग — °) D₈ तं तु (for तत्र) Ś₁ K₁₋₃ [अ]द्राक्ष (for 'क्षं) B₁₋₃ Dc1 सर्वमाविद्धमद्राक्ष, S अपश्यं तत्र नाविद्ध — °) T G M₁ 2 युयुधानेन (for 'नस्य) D₁ सात्यकि (for सायकै) B₂ 3 Dc1 सैन्यं ते सात्वतेषुभि, M₃₋₅ सत्यकेन महात्मना

28 °) B₄ transp कदन and कृतवान् Ś₂ फल्गुण, K₁ 5 B₄ Dn₁ D₁ 2 4 5 7 8 फाल्गुण, Dn₂ D₈ 6 चार्जुन (for फल्गुण) B₁₋₃ 5 Dc1 कृतवानर्जुनो युधि — °) B₁ (marg, orig as in text) 2 3 Dc1 यादृक्चक्रे शिने-नेसा — °) M₁ 2 सात्यकिं (for 'किर्) B₁ (marg, orig as in text) 2 3 बले ते (B₁ रणे च) कदन महत्, M₃₋₅ अकार्षित्सत्यको नृप — °) K₄ D₄ हत्यर्जुन (for अत्य) Ś₁ पौत्र, D₈ M₃ 4 5 (inf lin as in text) पुत्रो (for पौत्रो) B₂ 3 Dc1 अत्यर्जुन महाराज — °) Ś₁ विद्धि स्वं, B₂ 3 5 Dc1 युयुधे (for युध्यते) B₁ 4 5 Dn₂ D₂ 4 6 पुरुषर्षभ (B₁ D₄ 'भ), B₂ युद्धदुर्मद, B₃ Dc1 यदुपुंगव, T G₁₋₄ M स महाबल (G₁ M 'रथ), G₂ [S]स्मि महाबलि (for भरतर्षभ) D₂ व्यति छच्छिनिपुंगव — After 28, B Dc1 ins

685* वीतभीर्लाघवोपेत कृतिस्व सप्रदशयन् ।

29 °) D₂ 3 transp त्रिभि and शरै K₂ T G M₁ 2 शितै (for त्रिभि) — °) M₃₋₅ transp स्रुत and निशितै — °) D₇ om अचतुर्भि

30 °) D₅ सात्वतं, M₃₋₅ सत्यक (for सात्यकिं) M₂ पत्रिभिर् (for च त्रिभिर्) — °) G₂ 3 विव्याध.

दुःशासनः षोडशभिर्विव्याध शिनिपुंगवम् ॥ ३०

शकुनिः पञ्चविंशत्या चित्रसेनश्च पञ्चभिः ।

दुःसहः पञ्चदशभिर्विव्याधोरसि सात्यकिम् ॥ ३१

उत्सयन्वृष्णिशार्दूलस्तथा त्राणैः समाहृतः ।

तानविध्यन्महाराज सर्वानेव त्रिमिस्त्रिभिः ॥ ३२

गाढविद्वानरीन्कृत्वा मार्गणैः सोऽतितेजसैः ।

शैनेयः श्नेनवत्संख्ये व्यचरल्लघुविक्रमः ॥ ३३

सौबलस्य घनुश्छित्त्वा हस्तावापं निकृत्य च ।

दुर्योधनं त्रिमिर्वाणैरभ्यविध्यत्तनान्तरे ॥ ३४

चित्रसेनं शतेनैव दशभिर्दुःमहं तथा ।

दुःशासनं च विंशत्या विव्याध शिनिपुंगवः ॥ ३५

अथान्यद्भनुरादाय स्यालस्तव विशां पते ।

अष्टभिः सात्यकिं विद्धा पुनर्विव्याध पञ्चभिः ॥ ३६

दुःशासनश्च दशभिर्दुःसहश्च त्रिभिः गरैः ।

दुर्मुखश्च द्वादशमी राजन्विव्याध सात्यकिम् ॥ ३७

दुर्योधनस्त्रिसप्तत्या विद्धा भारत माधवम् ।

ततोऽस्य निशितैर्वाणैस्त्रिभिर्विव्याध सारथिम् ॥ ३८

तान्सर्वान्सहिताञ्छरान्यतमानान्महारथान् ।

पञ्चभिः पञ्चभिर्वाणैः पुनर्विव्याध सात्यकिः ॥ ३९

ततः स रथिनां श्रेष्ठस्तव पुत्रस्य सारथिम् ।

C. 7 4789
B 7 120 42
K 7 120 41

Bs Dn2 वंचमि (for सोऽष्टमि) S K Dn1 D1-2 पुनरष्टमिरेव च — D2 om. 30°-33° D4 om. (hapl) 30°-31° —^a) K2 : D1 दानिपुगव, Bs : शिनिनवन (for 'पुगवम्) Dn1 विव्याधोरसि सात्यकिं (= 31^d)

31 D2 om 31, D4 om. 31^{ad}c (for both, cf. v l 30) B2 reads 31^{ab} on marg —^b) Dn1 तु (for च) S2 K B (except B2) Dc1 Dn2 D1.6 S (except Ms-2) सप्तमि (for पञ्चमि) —^c) K2 : S दुपह, B2 दुःसाह (for दुःसह) S सप्त (for पञ्च) D2 विंशत्या (for दशमिर्) —^d) T G2 : Ms सात्यके, G2 मायके (for सात्यकिम्) K2 विव्याध परवीरहा, B2 शरैर्विव्याध सात्यकिं

32 D2 om 32 (cf v l 30) Ms-2 om. 32^{ab} —^a) B2 s. 2 Dc1 विहसन्, D2 6 विव्याध (for उरस्य यन्) —^b) D2 समाचित, S (except G2, Ms-2 om) समर्पित (for समाहृत) — B2 reads 32°-33° on marg —^c) K2 महायाहु (for 'राज) —^d) D2 शरै (for the second त्रिभि)

33 D2 om. 33^{ab} (cf. v l 30) Ms-2 om. 33^{ab} B2 reads 33^{ab} on marg —^a) S (Ms-2 om) शर- (for गाढ) S2 K1-2 हस्ता; K2 हस्ता (for हस्ता) —^b) S (Ms-2 om.) मर्गणै (for मार्गणै) B2 s : Dc1 वाणैर्मर्गणै (B2 'मर्गणै') —^c) G1 M सख्ये —^d) T1 व्याकिरल्ल (for व्यचरल्ल) Dn2 D2 6 तत्समं तत, G2 बलविक्रम (for लघु) — For 33^{cd}, B2 : Dc1 subst

686* श्नेनवद्व्यचरसंख्ये शैनेयो लघु सुपु च ।

34 ^a) Ms-2 दुःशासन (for सौबलस्य) —^b) Dn1

D1.2 : 2 : 2 हस्तावाप (for 'वाप) D2 om निकृत्य च —^d) K1-2 अत्यविध्यत्, B2 अविध्यत (for अभ्यविध्यत्)

35 ^a) K1.2 च तेनैव, S च दशमिर् (for शतेनैव) —^b) K1 दुपहं, K2 : T G1.2-3 Ms-2 दुपह, Ms-2 सौबल (for दुःसह) S2 दुःसह दशमिस्तया —^c) S2 K Dn D1 : 5 : 7 : 8 तु (for च) Ms-2 सौबलस्य घनु दिष्टत्वा —^d) K1 : D2 : 3 दानिपुगव

36 ^b) K1 : B (except B2) Dc1 D2 इयालस्, Dn1 lacuna, D2 4-5 शालस् (for स्यालस्) —^c) S2 K2 B1 : Dn D2-3 G2 अष्टमि Ms-2 सत्यक (for सात्यकिं) B2 मित्वा (for विद्धा) —^d) K2 B2 (marg, orig as in text) D2 T G2-5 सप्तमि (for पञ्चमि)

37 B2 : 2 : 2 Dc1 D2 S transp 37^a and 37^c —^a) D2 नवमिर् (for दश) —^b) S2 K2 : D1 S दुपहश्, K1 दुपहश् B2 om त्रिभि D2 शरैराशीविपोपमै —^c) B2 : 2 : 2 Dc1 दुर्मुखोय, D2 तं दुर्मुखो (for दुर्मुखश्च) S चित्रसेनस्त्रिभिश्चैव —^d) Ms-2 सत्यक (for सात्यकिम्)

38 ^a) Ms-2 च (for त्रि) —^b) D2 छित्त्वा, G कृत्वा (for विद्धा) Dn2 D2 6 सारवत (for माधवम्) K2 D2 : Ms-2 विव्याध शिनि (D2 3 शनि) पुगव — Ms-2 च (for स्य) —^d) S2 पुनर् (for त्रि) K2 सप्तमि, G1 Ms-2 सारथि (for सारथिम्)

39 D2 G2 om. (hapl.) 39^a-40^b —^a) D2 (for सहिताम्) —^b) D2 महाहवे (for 'रयान्) B2 : 2 : 2 S (G2 om) शृशं (for पुनर्) D1 (for सात्यकि)

आजधानाशु मल्लेन स हतो न्यपतद्भुवि ॥ ४०
पातिते सारथौ तस्मिंस्तव पुत्ररथः प्रभो ।
वातायमानैस्तैरश्वैरपानीयत संगरात् ॥ ४१
ततस्तव सुता राजन्सैनिकाश्च विशां पते ।
राज्ञो रथमभिप्रेक्ष्य विद्वृताः शतशोऽभवन् ॥ ४२
विद्वृतं तत्र तत्सैन्यं दृष्ट्वा भारत सात्यकिः ।

अवाकिरञ्छरैस्तीक्ष्णै रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ४३
विद्राव्य सर्वसैन्यानि तावकानि समन्ततः ।
प्रययौ सात्यकी राजञ्श्वेताश्वस्य रथं प्रति ॥ ४४
तं शरानाददानं च रक्षमाणं च सारथिम् ।
आत्मानं मोचयन्तं च तावकाः समपूजयन् ॥ ४५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥

40 D₁ G₁ om 40^{ab} (cf. v 1 39) K₄ reads 40^a-43^b twice. —^a) G₅ सारथिना (for स र*) M₈₋₅ ततस्तु स रथोपस्थे —^c) B₂ s D₁ T G₁ s. 4 M₁ 2 [अ]य (for [आ]शु) M₈₋₅ पातयामास मल्लेन —^d) B₂ D₁ प्रापतद् (for न्यप*) B₂ (orig) रणे, B₂ (marg) रथात् (for भुवि)

41 For the repetition in K₄, of v 1 40 —^a) Ś₂ K₄ (both times) s B₁₋₃ D_n D₁₋₃ s G₁ 2 M₁ 2 पतिते Ś₂ G₁ s-5 M राजन्स् (for तस्मिंस्) B₄ सारथौ पतिते तत्र —^b) B₁ D₂ s T G₂₋₅ रथात् (for रथ) B₂ (marg as in text) s s D₁ गतासौ रथसत्तमात् (B₂ °त्तम), G₁ M तव पुत्रस्य स्यंदनात् —^c) B₁ वाताय मानं, G₁ पातायमानैस् (sio) B₂ s s D₁ D₈ transp तैर् and अश्वैर् —^d) Ś₂ K₁ 2 4 (both times) D₂ s G₁ M₁ 2 अपनीयत, M₈₋₅ अपनीत स (for अपानीयत) B₁ s स राजापहतो रणात्, B₂ (marg as in text) s अपायास्समदुर्गत

42 For the repetition in K₄, of v 1 40 B₅ lacuna for 42^a —^a) B₁ D_n D₂ s s T G₂ s सुत (for सुता) S चैव (for राजन्) B₁₋₃ D₁ अ (B₁ त)यापरे तव सुता —^b) B₂ s s D₁ नराधिप (for विशा पते) S तव सैन्यं च मारिष —^d) D₈ विद्वृता (for विद्वृता) B₁₋₃ D₁ प्राद्वच्छातशो दिश, S च्यद्र-चंखे समतत

43 For the repetition in K₄, of v 1 40 —^a) D_n D₈ विद्वृत (for विद्वृतं) S तु सत (for तत्र तद्) B₁ s विद्वृतं त (B₅ °वत्त)दा सैन्यं, B₂ s D₁ ततस्त्वं विद्वृत सैन्यं. —^b) M₈₋₅ सत्यक (for सात्यकि) —^c)

B₂ s s D₁ शरशतै, S शरैस्तूर्ण (for शरैस्तीक्ष्णै) —^d) K₅ D₁ s s शिलाशितै, B₂ s s D₁ महारथ (for शिलाशितै)

44 ^b) M₈ 4 तावकाना (for °कानि) D_n D₂ 7 s सहस्रश, D₈ सहस्रिण (for समन्तत) —^c) B₂ s D₁ जगाम (for प्रययौ) M₈₋₅ सत्यको (for सात्यकी) K₄ reads from राज up to सारथिम् (in 45^b) twice —^d) D₈ अर्जुनस्य (for श्वेताश्वस्य) S (except M₈₋₅) येन यातो धनजय — After 44, S ms

687* तं प्रयान्तं महाबाहु तावका प्रेक्ष्य मारिष ।

दष्टं चादृष्टवत्कृत्वा क्रियामन्या प्रयोजयन् ।

[(L 1) M₈ स- (for त) — (L 2) G₅ प्रयोजयत्]

45 For the repetition in K₄, of v 1 44 —^a) K₁ ताश्च (for त) B₂ s D₁ तमरीनारुजंतं च, M₈₋₅ भाददान शराश्चैव —^b) B₂ s D₁ G₁ M रक्षंतं चैव, T G₁ s कर्षंतं चैव (for रक्षमाण च) K₁₋₃ सात्याकै, G₅ भारती (for सारथिम्) —^c) Ś K D_n D₁ 2 4-7 पाल-यानं, D₈ पालयाना (sio), G₄ मोचयतश्च (for °यन्तं)

Colophon — Sub-parvan Ś₁ K B₈₋₅ D₁ D₁₋₃ G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Adhy name Ś K₂ 4 s D₁ s 7 s G₁ सात्यकिप्रवेश, B D₁ सात्यकिप्रवेशे दुर्योधनापयानं, D₂ सात्यकिप्रवेशे कौरवपराजय, D₈ संकुल्युद्धं, M₁ 2 धार्तराष्ट्रपलायनं, Bom. ed सात्यकिप्रवेशे दुर्योधनपलायन — Adhy no (figures, words or both) B₁ 2 T G₂ 4 118, D₂ 123, D₈ 17, G₁ M 117, G₂ 116, G₅ 114. — Śloka no D₁ 48, G₅ 49.

९७

धृतराष्ट्र उवाच ।

संप्रमृद्य महत्सैन्यं यान्तं शैनेयमर्जुनम् ।

निर्हीका मम ते पुत्राः किमकुर्वत संजय ॥ १

कथं चैषां तथा युद्धे धृतिरासीन्मुमूर्षताम् ।

शैनेयचरितं दृष्ट्वा सदृशं सव्यसाचिनः ॥ २

किं नु वक्ष्यन्ति ते क्षात्रं सैन्यमध्ये पराजिताः ।

कथं च सात्यकिर्युद्धे व्यतिक्रान्तो महायशाः ॥ ३

कथं च मम पुत्राणां जीवतां तत्र संजय ।

शैनेयोऽभिययौ युद्धे तन्ममाचक्ष्व तत्त्वतः ॥ ४

अत्यद्भुतमिदं तात त्वत्सकाशाच्छृणोम्यहम् ।

एकस्य बहुभिर्युद्धं शत्रुभिर्वै महारथैः ॥ ५

विपरीतमहं मन्ये मन्दभाग्यान्सुतान्प्रति ।

यत्रावध्यन्त समरे सात्वतेन महात्मना ॥ ६

एकस्य हि न पर्याप्तं मत्सैन्यं तस्य संजय ।

C. 7 412
B. 7 121 7
K. 7 121 7

97

1 ^a) K₅ T G₂ ३ संप्रमृद्य, B₁ *मृज्य, D₁ सप्र-
*मृद्य, G₅ तं प्रमृद्य (for संप्रमृद्य) B₂ ३ Dc₁ महा
सैन्य — D₅ repeats 1^b after 2^{ab} — ^b) D₄ ३ ३
(both times) यान्तं (for यान्त) K₄ D₄ शैनेयम्, B₂
३ ३ सात्यकिम् (for शैनेयम्) — After 1^{ab}, D₅ reads
2^{ab} — ^c) Dn₂ D₃ ३-१ निर्हीका (for निर्हीका) — ^d)
Ś₂ K₂ ३ ३ D₁ ३-३ G₁ २ ३ M अकुर्वत, K₁ ३ Dn₁ G₅
*वन्ति (for *वन्त) B₂ ३ Dc₁ वीक्ष्य वै (for सजय)

2 For the sequence in D₅, cf. v l. 1 — ^a)
Dn₂ D₅ वैषा, D₂ ३ S तेषा (for चैषा) K₅ B
(except B₃) Dc₁ Dn₂ D₅ S (except G₄ ३) तदा
(for तथा) — D₄ om (hapl) 2^b-4^c — ^b) D₅ ३
मतिर् (for धृतिर्) B₁ (marg, orig as in text)
२-४ Dc₁ S च (S तु) संजय (for मुमूर्षताम्) — D₅
om 2^c-3^d G₄ om. (hapl) 2^c-4^b — ^c) Ś₂ K₁-४
चरतं (K₁ चरता) सात्यकिं दृष्ट्वा, B Dc₁ शैनेये (B₄ ३
*य) समनुप्राप्ते — D₅ om 2^d — ^d) K₅ Dn D₁ २ १
यादृशं, B Dc₁ सदृशे (for *क्ष) S (G₄ om) संग्रामे
परमाद्भुत

3 D₁ ३ G₄ om. 3 (cf v l. 2) — ^a) Dn₁ D₂
तु, D₂ ३ वा (for नु) Ś₂ K₁ D₁ रक्षन्ति, K₃ ३
रक्षन्ति, K₄ रक्षति (for वक्ष्यन्ति) K₁-४ D₁ तं (for
ते) Ś₁ lacuna, Ś₂ क्षन्तु, K₁ दृष्ट्वा, K₃ D₁ देवा,
B₄ सूत, B₅ D₅ १ क्षत्रं, Dn₁ सर्वे, D₂ क्षत्त,
D₃ ३ T G₁-३ ३ M₂ तत्र (for क्षात्रं) B₁ ३ Dc₁
विदधे किं नु तत्क्षत्रं; M₃-३ किमनोर्वक्ष्यते तत्र — ^b)
B₁ ३ Dc₁ ते च युद्धे (Dc₁ *द्ध-), Dn₁ युद्धे चैव
(for सैन्यमध्ये) Ś₂ K₃ ३ पराजित (for *ता) — ^c)

Ś K₁ २ न, K₃-३ B₃ ४ Dn D₁ १ नु, B₅ वा, D₅
तु (for च) Dn सात्यकिं, M₃-३ सत्यको (for सात्य-
किर्) B₂ ३ तत्र, Dn₁ युद्ध (for युद्धे) D₃ ३ कथं
सात्यकिना युद्धे — ^d) T G₁-३ ३ M₁ ३ महारथ (for
*यदा) Dn₂ D₃ ३ व्यतिक्रान्ता महारथा

4 D₄ om. 4^{ab}, G₄ om 4^{ab} (for both, cf v l.
2) — ^b) K₂ D₃ ३ T G₂ ३ ३ जीवित (for जीवता)
B (except B₄) Dc₁ एव (for तत्र) D₁ संजय, D₅
सयुगे (for सजय) — K₄ D₁ om 4^c — ^c) D₅
शैनेयो D₅ [s]पि; T G₂ हि, M₂-३ प्र- (for सभि-)
K₁ कुद्ध, K₃ संख्ये, G₁ ३ ३ M₁ ३ जित्वा (for युद्धे)
— ^d) Ś₂ K₂ ३ Dn₁ D₃ ३ ३ M₂-३ संजय, Dn₂ D₂
पृच्छत (for तत्त्वत) T G₁-४ M₁ ३ सर्वसैन्यानि सयुगे,
G₅ lacuna

5 ^a) D₄ अमु (for इदं) B₃ Dc₁ सूत (for तात)
— ^b) Ś₂ K₄ कर्म यत्तत्, K₁ कर्म कार्यं, K₃ तद्यात्कर्म,
S त्वत्समीपात् (for *काशात्) B₂ ३ श्रुत मया (for
शृणोम्यहम्) — ^c) Ś K₁-३ ३ B₅ ३ D (except Dc₁
D₂) सार्धं, K₄ lacuna, M₅ युद्धे (for युद्ध) — ^d)
S शत्रुमध्ये (for *भिर्वै) B₂ ३ Dc₁ सु-, B₃ Dn₁
D₁ ३ ४ ३ १ ३ तैर् (for वै) Ś K (except K₅) Dn₂
D₁ २ ३ महामृधे (for *रथे)

6 ^a) T M₃-३ विपरीतान् (for *तम्) B₃ Dc₁ इद
(for अहं) B₂ ३ Dc₁ दैवं (for मन्ये) — ^b) B₂ ३
Dc₁ सूत मन्ये, B₄ ३ मंदभाग्यं, D₅ *भाग्या (sic), S
अल्पभाग्यान् (for मन्द*) G₁ M मम (for प्रति) — ^c)
T G₂-३ तत्र (for यत्र) M₃-३ [अ]हन्यंत (for [अ]व-
ध्यन्त) Ś₁ *तान्धप्य * समरे, Ś₂ K₁-४ वष्यते यत्र
(K₁-३ यत्तु) समरे — G₅ lacuna for 6^d — ^d) Dn₁ D₂
३ ३ ३ ३ S (G₃ lacuna) सा (G₁ M स) स्यकेन (for सात्व

क्रुद्धस्य युयुधानस्य सर्वे तिष्ठन्तु पाण्डवाः ॥ ७

निर्जित्य समरे द्रोणं कृतिनं युद्धदुर्मदम् ।

यथा पशुगणान्सिंहस्तद्वद्वन्ता सुतान्मम ॥ ८

कृतवर्मादिभिः शूरैर्यत्तैर्बहुभिराहवे ।

युयुधानो न शक्तितो हन्तुं यः पुरुषर्षभः ॥ ९

नैतदीदृशकं युद्धं कृत्वास्तत्र फल्गुनः ।

यादृशं कृतवान्युद्धं शिनेर्नसा महायशाः ॥ १०

संजय उवाच ।

तव दुर्मन्त्रिते राजन्दुर्योधनकृतेन च ।

शृणुष्व्वावहितो भूत्वा यत्ने वक्ष्यामि भारत ॥ ११

ते पुनः संन्यवर्तन्त कृत्वा संशप्तकान्मिथः ।

परां युद्धे मतिं कृत्वा पुत्रस्य तव शासनात् ॥ १२

त्रीणि सादिसहस्राणि दुर्योधनपुरोगमाः ।

शकाः काम्बोजबाह्वीका यवनाः पारदास्तथा ॥ १३

कुणिन्दास्तङ्गणाम्बुष्ठाः पैशाचाश्च समन्दराः ।

अभ्यद्रवन्त शैनेयं शलभाः पावकं यथा ॥ १४

युक्ताश्च पार्वतीयानां रथाः पापाणयोधिनाम् ।

शूराः पञ्चशता राजञ्शैनेयं समुपाद्रवन् ॥ १५

तेन) B (except B₁) D₀₁ महारथा (for 'स्मना)

7 ^a) D₂ 6 [ए]व (for द्वि) M₈₋₅ एकस्य माधव-
स्यैव — ^b) § K₄ D₂ T G M₁ 2 तत्, K₅ B₁ 5 D_n
D₁ 8-7 यत्, B₂ स (for मत्-) §₁ मम, §₂ K₁
2 4 तत्र, D₄ तव (for तस्य) M₈₋₅ मम सैन्यं च
सजय — ^c) M₈₋₅ क्रुद्धस्य नैव पर्याप्तं — ^d) B₅ D_{n1}
D₂ 4 तिष्ठन्ति (for तिष्ठन्तु)

8 G₅ partly damaged — ^b) § K₁ D_n D₁ 3-3
कृतिनं चित्रयोधिन — ^c) M₈ 5 सिंह पशुगणान्यद्वत्
— ^d) D₅ तथा (for तद्वद्) D₈ 6 एतान्; D₄ हस्तान्
(for हन्ता) B₂ 8 5 D₀₁ D_{n1} विनिघ्नन्मम सैनिकान्

9 ^b) D₅ 7 यत्तो, D₆ G₅ यत्नैर् (for यत्तैर्) §₁
एव च (for आहवे) — ^c) B₁ (marg as in text)
युधा नो शक्तितो जेतुं, B₁ 5 D₂ युधा न (B₅ युवा न,
D₂ युद्धे न) शक्तितो जे (D₂ ह्) जेतुं — ^d) B₄ मन्ये, D₈ 6
जेतुं (for हन्तुं) § K D_{n2} D₁ यत् (for य) § K₁₋₃
D₄ पुरुषर्षभ B₁₋₂ 5 D₀₁ D_{n1} जेतुं (B₁ मन्ये, B₆
हन्तुं) जेत्य (B₁ 5 हस्य) ति मे सुतान्, D₂ शैनेय पश्य मे
सुते — For 9^{cd}, S subst

688* न द्रक्ष्य समरे जेतुं निहनिष्यति मे सुतान् ।

10 ^a) § K₁₋₄ कर्म; D₈ 6 युद्धे, D₅ कर्तुं (for
युद्धं) B₂ 8 5 D₀₁ D_{n1} न चैतदीदृशं कर्म — ^b) D₂
सूत, M₈₋₅ तात (for तत्र) N (except § K₁ 2)
फाल्गुन — ^c) § K₁ 2 4 D₈ युद्धे, B₃ सर्वं, D₀₁
कर्म (for युद्धं) S चकार ता (G₁ M या) दृशं युद्धं
— ^d) M₈₋₅ पौत्रो (for नहा) D₂ M₈₋₅ महाबल, G₂
रथ (for यथा) B₅ D₀₁ यदुवीर प्रतापवान्

11 M₈ 4 om 11 B₃ reads 11^a-14^b on marg
G₅ partly damaged — For 11, B D₀₁ subst

689* शृणुष्व राजन्संग्राम नरवाजिगजक्षयम् ।

दुर्योधनापनीतेन तव दुर्मन्त्रितेन च ।

[(L 2) B₁ 4 दुर्योधनापराधेन (for the prior
half)]

12 B₃ reads 12 on marg — ^b) §₁ हत्वा, §₂
योधा (for कृत्वा) Some MSS संसप्तकान्, K₅ D₀₁
D_{n2} D₄ 7 सप्तसका, T₁ सशपथ; T₂ G₂₋₅ संशपथं,
G₁ M₁ 2 सशपथान्; G₂ तु शपथान्, M₈₋₅ च शपथं
(for सप्तसकान्) § K₁₋₈ इव, D_{n1} पुन, G₅ दिश
(for मिथ) K₄ D₁ 5 कृत्वा संनय (D₅ 'ह' नानि च
— ^c) §₂ K₆ कृत्वा; K₁₋₄ D₁ 4 5 7 8 पुरा, D₂ आर्या
(for परां) §₁ lacuna, D₇ मध्ये (for युद्धे) §₁ युद्धे,
§₂ K₂₋₄ D₁ राजन्; K₅ B D_{n2} D₄ 7 8 क्रूरा (for
कृत्वा) — ^d) K₅ D_{n2} D₂ 8 T G₂ M₈₋₅ तव पुत्रस्य
(by transp)

13 B₃ reads 13 on marg — ^a) D₆ शत, T
G₈ 4 (sup lin as in text) वाजि (for सादि-) — ^c)
K₈ 5 B D₀₁ D_n D₂ 8 5 7 8 T G₂ शक, D₄ शक
(for शका) § D₁ कामोजवाह्वीका, D₅ वाह्वीकाशोजा,
S यवनकावो (T G₂ 'भो')जा — ^d) § K₁ 2 पारतास्
(for 'दास्) S पा (G₂₋₅ द) रदा बाह्वीकास्तथा (G₈ 4
'दा) — After 13, D₈ reads 14^c-15^b

14 For the sequence in D₈, cf. v 1 13 D₄
om. (hapl) 14 B₃ reads 14^{ab} on marg — ^a) §₂
कुर्विदास्, K₁ 2 4 D₁ कुर्विदास्, K₂ 5 B₁ 2 4 D₀₁ D_n
D₂ 8 कुर्विदास्, B₈ कर्लिगास्, B₅ D₆ कुर्विगास् (for
कुणिन्दास्) §₁ तंगनांबुष्ठा, K₂ तंगणास्वष्ठा, K₄ B₃
(marg as in text) तुगणांबुष्ठा, T G₁₋₄ M₁ 2 तंकरां
बुष्ठा (for तङ्गणाम्बुष्ठा). M₈₋₅ पुद्गास्त्वंकणकांबुष्ठा — ^b)

ततो रथसहस्रेण महारथशतेन च ।

द्विरदानां सहस्रेण द्विसाहस्रैश्च वाजिभिः ॥ १६

शरवर्षाणि मुञ्चन्तो विविधानि महारथाः ।

अभ्यद्रवन्त शैनेयमसंख्येयाथ पत्तयः ॥ १७

ताश्च संचोदयन्सर्वान्भृतैर्नमिति भारत ।

दुःशासनो महाराज सात्यकिं पर्यवारयत् ॥ १८

तत्राद्भुतमपश्याम शैनेयचरितं महत् ।

यदेको बहुभिः सार्धमसंप्रान्तमयुध्यत ॥ १९

अपवीच रथानीकं द्विरदानां च तद्वल्गुम् ।

सादिनश्चैव तान्सर्वान्दस्यूनापि च सर्वशः ॥ २०

तत्र चकैर्विमथितैर्मघैश्च परमायुधैः ।

अक्षैश्च बहुधा भग्नैरीपादण्डकवन्धुरैः ॥ २१

कूर्वरैर्मथितैश्चापि ध्वजैश्चापि निपातितैः ।

वर्मभिश्चामरैश्चैव व्यवकीर्णा वसुंधरा ॥ २२

C 7 4627
B 7 121 25
K 7 121 22

B1 Dc1 M3-s पिनाचाश्र (for पैशा*) § K1-4 D1 समत्सरा, K2 Dn2 सववैरा, D7 सवचंन (for समन्दरा) D2 ० पैनाचाश्रैव वर्यरा — After 14^{ab}, K5 B (B3 [marg]) Dc1 (last six first time) ins 694* — °) K4 अभ्यद्रवति, B2 3 Dc1 M3 *द्रवस्ते, M3 4 अभिद्रवस्ते (for अभ्यद्रवन्त) K4 D1 सैनेय (for शै*) — After 14^{ab}, B3 reads 17^c-18^b for the first time repeating it in its proper place. B3 om 14^d-15^b — °) B2 Dc1 M3-~ शलभा इव पावक

15 For the sequence in D3, cf. v 1 13 B3 om 15^{ab} (cf. v 1 14) B2 4 Dc1 om 15^{ab} — °) §2 K3 4 सुयुक्ता, K1 सयुक्ता, K2 संयुक्ता (for युक्ताश्च) M3-s पार्वतीयाश्च (for *याना) — °) Dn1 पाणय, M3-s योधिन (for योधिनाम्) — °) §1 K1-3 क्रूरा, B2 Dc1 युक्ता, D2 वीरा (for शूरा) §2 K3 B2 4 D1 पचाशता, B1 3 5 पचशतो, T G1 2 M3-s पचशत, G2-~ पचाशत (for पचशत) — °) K4 D1 सैनेय (for शै*) D3 ० M3-~ समभिद्रवन् (for नमुपाद्रवन्)

16 °) B1 अतो (for ततो) — °) B1-3 Dc1 शूरा (for महा) T G2 द्विसहस्रेण वाजिना, G2-s M3-s द्विसाहस्रैश्च वजिभि (G2-s वाजिभि) — °) M1 2 द्विपदाना (for द्विर*) — °) D1 8 द्विनह्नैश्च (for द्विना*) B4 वाजिना (for *भि) — For 16^{cd}, T G2-~ M3-~ subst G1 M1 2 ins after 16

690* नियुतेश्च पदार्याधैर्विविधायुधपाणिभि ।

[M3 4 पाणय]

17 For the repetition in B2, cf. v 1 14 M3 4 om. 17^{ab} — °) B1 4 D2 S (except G2, M3 4 om) वपंतो (for मुञ्चन्तो) — °) B2 (both times) अभ्यद्रवस्ते, Dc1 *द्रवस्तु (for *द्रवन्) K4 D1 सैनेयम् (for शै*) — °) B2 3 (both times) Dc1 परत्स,

M3 4 s (orig as in text, sup lin) च सर्वत (for च पत्तय)

18 For the repetition in B3, cf. v 1 14 G2 om 18^a-20^b — °) K2 B1 3 तु (for च) Dn2 Dc1 सनोदयन् (for सचो*) M3-~ यांचान् (for यरान्) — °) K1 घननम्, K2 घ्नन्तम्, B (B3 [both times]) Dc1 D2 हतं, D1 8 घ्नतैरम् (for घ्नतैरम्) M3-~ निघ्नतेति पुन पुन — D1 om 18^c-19^d — °) M3-~ रणेयत् (for महाराज) — °) B2 शैनेय (for सात्यकिं) D2 मन्यनारयन्, M3-s प्रत्यवा* (for पर्यवा*)

19 D1 G2 om 19 (cf. v 1 18) — °) D7 G2 अपश्याम — °) K4 D1 सैनेय (for शैनेय) — °) B3 अचोदयत् (for अयुध्यत)

20 G2 om 20^{ab} (cf. v 1 18) — °) M2-s सोहनचद् (M3 *द्र)यानीकं — °) D3 वद् (for तद्) D2 शरौघेण य सात्यकि — °) G2 सादिन (for नद्) D2 चापि (for चैव) M3-s महापाहुर (for [ग]त तान्सर्वान्) — °) D2 दस्यूश्चैव सहस्रश, M3 4 s (orig as in text, sup lin) दस्यूना विविधै शरै — After 20, M1 4 ins

691* नप्राद्रवन्महत्सैन्य भद्र च बहुधा शरै ।

21 M3 om 21, M4 om (1hapl) 21^{ab} — °) §1 K2 प्रमथितैर् (for विम*) — °) B1 4 विविधायुधं, B2 3 Dc1 बहुधायुधै (B2 *धै), D2 सुमहायुधं, S (M3 4 om) बहुधा रथै (for परमायुधं) K4 D1 ध्वजैश्च विनिपातितै — °) K4 B (except B1) Dc1 च बहुभिर, M1 4 विमथितैश्च (for च बहुधा) B1 भद्रैर्, S (M3 om) छिद्रैर् (for भद्रैर्)

22 °) § K B1-2 3 D कुजैर् (for कृय*) K4 B2 3 Dc1 D1 2 T G M1 2 चैव (for चापि) B1 मथितै कुजैश्चापि — °) N M3-s च वि (for चापि) — °) B. ममाभिद्, Dc-3 चर्म* (for वर्म) § K B1 Dn D1-3 च तपानीकं (K4 B1 D2 ० 7 *थानैकै,

स्रग्भिराभरणैर्वस्त्रैरनुकर्षैश्च मारिय ।

संछन्ना वसुधा तत्र द्यौर्ग्रहैरिव भारत ॥ २३

गिरिरूपधराश्चापि पतिताः कुञ्जरोत्तमाः ।

अञ्जनस्य कुले जाता वामनस्य च भारत ।

सुप्रतीककुले जाता महापद्मकुले तथा ॥ २४

ऐरावणकुले चैव तथान्येषु कुलेषु च ।

जाता दन्तिवरा राजञ्शेरते बहवो हताः ॥ २५

D₂ 'थानिकै'र्, B₁₋₂ s D₀₁ चर्मभिश्चैव, T G₂ चापरै
श्चैव (for चाम*) S₁ सवर्मभिस्तथानीकैर् — After
22^{abc}, G₅ ins 692* G₅ om 22^d-24^b -^d) K₅
D₃ s अवकीर्णा, D₂ व्यासासीरसा (for व्यवकीर्णा)
B₁₋₂ s D₀₁ विनिकीर्णै (B₂ ध्वजै कीर्णै) समतत

23 G₅ om 23 (cf. v 1 22) —^b) D_{n1} अनु-
कार्यैश्च (for *कर्षैश्च) D₂ वाजिर्नी (for मारिय)
—^c) D₂ संछन्ना पृथिवी सर्वा —^d) K₂ विग्रहैर्, D₂
सा नागैर् (for द्यौर्ग्रहैर्) B₂ s D₀₁ D_{n1} शरदि द्यौर्ग्रहै-
रिव, G₁ M (M₅ inf lin as in text) वसंते स्रक्कै
रिव

24 G₅ om 24^{ab} (of v 1 22) D₃ om (hapl)
24^{abc} —^a) S₁ K₂ s -निभाश्च, K₁ s निभा, S
(G₅ om) धरैश्च (for -धराश्च) S₁ K₁₋₄ तत्र, K₅ D₀₁
G₁ M चैव (for चापि) —^b) S₁ परित, D_{n1} D₂ s
पतिता (for पतिता) D₁ कुजरोत्तमा S (G₅ om)
पतितैश्च महागजै — T G₁₋₄ M ins after 24^{ab} G₅
after 22^{abc}

602* म्लेच्छास्थितैर्महाराज भिन्नाञ्जनचयोपमै ।
मृगैर्मन्दैश्च भद्रैश्च मृगमन्दैस्तथापरै ।
भद्रैर्मन्दमनोभिश्च मृगभद्रैस्त्रयैव च ।
मन्दैर्मन्दमदैश्चैव तथा मन्दमृगैरपि ।
तत्र तत्र धराकीर्णा शयानै पर्वतोपमै । [5]

[(L 1) G₅ om from म्लेच्छास्थितै up to मदैश्चैव (in
the prior half of line 4) — (L 2) M₅ मृगमस्तैश्च
(for *मन्दैश्च) G₃ 4 च च (for तथा) — (L 3) T₁
-मृगैश्चैव (for -मनोभिश्च) — (L 5) G₅ पराकीर्णा (for
धरा*) G₁ M पर्वतैरिव (for *तोपमै)]

—^c) K₂ अञ्जनस्य (for अञ्जनस्य) — D₃ om (hapl)
24^{ab} —^a) G₅ सुप्रकीर्णै (for *तीक-)

25 ^a) K₅ B D₀₁ D_n D₂ G₅₋₅ ऐरावतकुले B₂
चापि; T G₂₋₅ जाताश्च (for चैव), —^c) T G₂₋₅

वनायुजान्पार्वतीयान्काम्बोजारड्वाहिकान् ।

तथा हयवरात्राजनिजघ्ने तत्र सात्यकिः ॥ २६

नानादेशसमुत्थांश्च नानाजात्यांश्च पत्तिनः ।

निजघ्ने तत्र शैनेयः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २७

तेषु प्रकाल्यमानेषु दस्यून्दुःशासनोऽब्रवीत् ।

निवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः ॥ २८

तांश्चापि सर्वान्संप्रेक्ष्य पुत्रो दुःशासनस्तव ।

दंतिकुले (for 'धरा) — D₃₋₅ om (hapl) 25^a-26^c
—^a) K₅ रणे ते (for शेरते) S₁ जना, S₂ K₁₋₄ रणे
(for हता) B₂ s s D₀₁ शेरते स हता युधि — For
25, G₁ M subst

693* कुमुदस्य तथा नागा ऐरावतकुलोद्भवा ।
निहता सत्यकेनाजौ नाराचैरभिसंनिभै ।

26 D₃₋₅ om 26^{abc} (of v 1 25) —^a) B₁₋₂
D₅ वाणायुजान्, D₂ शोणा* (for वना*) —^b) S₁
K₁₋₂ कावो (S₁ 'भो'जारट्का (S₁ 'जा'नपि, K₄ B D₀₁
D₁ कां (D₁ कं) भोजानय बाहिकान्, K₅ कामोजान्द्रदा
नपि, D_n D₃ s कामोजानद्रि (D_{n1} D₃ 'द्रद'जानपि,
D₁ कामोजारबजानपि —^c) D₂ हैमवतान् (for हयव-
रान्) G₁ M₁ 2 स्थिरबालधिकर्णाक्षान् —^d) S₁ विजघ्ने,
B₂ s D₀₁ अब्रवीत्, D₅ जघ्निरे (for निजघ्ने) G₁ M
निजघानात्र सत्यक (M₅₋₅ सात्यकि)

27 ^a) B₂ s s D₀₁ नानादेशोद्भवान्पत्तिन्, D₅ 'देश-
समुत्थाश्च —^b) K₄ D_{n2} D₅ नानाजात्याश्च, K₅
'रूपाश्च, B₂ 'जाताश्च, B₃ D₁ s s 'जातींश्च, D₀₁
'जातींश्च, D₂ 'सत्त्वाश्च (for जात्याश्च) S₁ मानवान्, K₅
D₁ 2 दत्तिन, B₂ s s D₀₁ D₃ s सर्वैश्च, B₂ पत्तिकान्,
D_n D₂ s s पत्तय (for पत्तिन) S पत्तिसंवाप्सु
जन्मन —^c) S₁ विजघ्ने, B₂ s s D₀₁ G₁ M जघान
(for निजघ्ने) T G₅ सात्यकिस्तत्र, G₁ M सत्यकस्तत्र
(for तत्र शैनेय)

28 ^a) B₃ प्राकल्प्यमानेषु, D_{n1} D₃ s प्रकल्प्य, G₁
M₁ 2 प्रणश्य (for प्रकल्प्य) —^b) S दुर्वोधनो (for
दुःशासनो) —^c) K₄ s निवर्तध्वजधर्मज्ञा (S₁₀) —^d) G₁
M₁ 2 स्थीयता (for युध्यध्व) S₁ K₁ s D₂ ऋतेन, K₅
D₁ s S हुतेन, D₃ s स्थितेन, D₅ श्रुतेन (for सृतेन),
D₅ वै (for व)

29 ^a) K₅ B D₀₁ D₁ [अ] विभ (K₅ 'पि भ'मान् (for
[अ] पि सर्वान्), D₂ तांश्चापि निहवान्प्रेक्ष्य; S ततस्ता-

पापाणयोधिः शूरान्पार्वतीयानचोदयत् ॥ २९

अश्मयुद्धेषु कुशला नैतज्जानाति सात्यकिः ।

अश्मयुद्धमजानन्तं ध्रुतैर्न युद्धकामुकम् ॥ ३०

तथैव कुरवः सर्वे नाश्मयुद्धविशारदाः ।

अभिद्रवत मा भैष्ट न वः प्राप्स्यति सात्यकिः ॥ ३१

ततो गजशिष्टप्रख्यैरुपलैः शैलवासिनः ।

उद्यतैर्धुयुधानस्य स्थिता मरणकाङ्क्षिणः ॥ ३२

क्षेपणीयैस्तथाप्यन्ये सात्वतस्य वधैपिणः ।

चोदितास्तव पुत्रेण रुरुधुः सर्वतोदिशम् ॥ ३३

तेपामापततामेव शिलायुद्धं चिकीर्षताम् ।

सात्यकिः प्रतिसंधाय त्रिंशतं प्राहिणोच्छरान् ॥ ३४

तामश्मवृष्टिं तुमुलां पार्वतीयैः समीरिताम् ।

विभेदोऽगसंकाशीर्नाराचैः शिनिपुंगवः ॥ ३५

तैरश्मचूर्णैर्दीप्यद्भिः खद्योतानामिव व्रजैः ।

C. 7 4842
B 7 121 43
K 7 121 40

न्यमरे यो(G₁ M यौ)घान् —^b) D₂ १ G₃ दुर्योधनस्
(for कुशाल*) —^c) Ś₂ K (except K₅) D₁ सर्वान्,
Dc₁ पूर्वान् (for शूरान्) —^d) Dn₂ D₁ १ १ अनोदयत्,
G. अचोदयन् (for 'दयत्') D₂ १ पार्वतीयाश्च नोदयत्

30 Before 30, S ins दुःशाम्न —^a) G. om
अश्म Ś₁ K₅ B₂ Dn₁ D₁ G₅ कुशलो, D₂-₅ १ T G₂-₄
[अ]कुशलो (D₁ 'ला), M₂-₅ [अ]कुशल (for कुशला)
G₁ M₁ २ अश्मयुद्धेषु कुशल —^b) G₁ M नैते जानति
(for नैतज्जानाति) D₂ T G₂-₂ मावत, M सात्वत
(for सात्यकि) — D₃ om (hapl) 30^c-31^d —^c)
D₂ अश्मयुद्धान्यजानत —^d) K₅ ध्रुतैर्न, B Dc₁ Dn₁
D₂ हवैर्न (for ध्रुतैर्न) D₃ १ दुर्मदं (for 'कामुकम्') G₁
M ण् नम्रत माचिर

31 D₂ om 31 (cf v l 30) —^b) K₁ D₁ विशार
रु —^c) Ś K D₁ १ १ समाद्रवत (for अभि*)
—^d) G₅ तत (for न व) T G₂-₅ सात्वत, G₁ M
सत्यक (for सात्यकि) — K₅ B Dc₁ (last six second
time) D₁-₃ १ १ ins after 31 K₅ B (B₂ [marg])
Dc₁ (last six first time) after 14^{ab}

694* ते पार्वतीया राजान सर्वे पापाणपाणय ।

[K₅ B Dc₁ (last six first time) पावर्तीयाश्च राजान
(K₅ 'जैर्') (for the prior half) K₅ B Dc₁ (last six
first time) कुदा (for सर्वे) B₁ (second time) D₂
प्रापाण, B₂ (marg, second time) प्रावोम (for
पापाण)]

— K₄ B Dc₁ D₁-₃ १ १ cont. G₁ M₁ २ ins. after the
repetition of 38^{ab}

695* अभ्यद्रवन्त शैनेय राजानमिव मग्निण ।

[G₁ M₁ २ अभिद्रवति (for अभ्यद्रवन्त) D₆ मग्निण]

32 *) Ś₂ K₅ D (except D₁) गजशिरः (Dn₁ D₁
'र') (for 'दिशुः') —^c) B₁ १ उद्यता; T G₂ १ उदत्तैर्;

G₂ उदत्तैर्, G₅ वर्धतैर् (for उद्य) Dn₂ D₃ १ युयु
धानेन (for 'नस्य') —^d) D₂ यया, D₅ स्थित (for
स्थिता) K₅ Dn D₃-₅ ममर (for मरण-) B₂ १ १
Dc₁ पुरस्ते त (B₃ 'स्नात्, B₅ 'वस्त')स्थुराहवे

33 *) T G₂-₅ क्षेपणीभिस् (for 'णीयैस्') Ś₂ K₁ १
D₁ तथाप्यन्यै, D₂ तथैवान्ये, G₁ M सुचहुमि, G₂ १
अथाप्यन्ये (for तथा*) —^b) G₁ M सत्यकस्य (for
सात्वतस्य) —^c) K₅ D₂ १-₃ नोदितास् (for 'चोदि')
G₂-₅ मह (for तव) —^d) K₁ रुरुधु Ś₂ K₁-₃
B₂ १ १ Dc₁ D₁ सर्वतोदिश — After 33, S ins

696* शैनेयमभ्यधावस्ते प्रावभिर्ददहस्तवत् ।

स्लेच्छा पिपामव प्राजा राजानमिव मग्निण ।

[(L 2) G₁ om. the prior half G₂ पिपासव, G₅
विशाचव M₂-₅ सर्वे (for प्राजा)]

34 *) G₁ M तेपामागच्छमानाना —^c) G₁ M₁ १
सत्यक K₁-₃ प्रत्यमधाय, D₁ प्रतिसयत्, D₁ १ 'वधाय
(for 'मधाय) —^d) Ś₂ K₁ Dc₁ D₁ १ M₃ १ त्रिदातं
K₂ B₁ Dn D₃ १ निशितान्, K₅ D₅ १ T G M₁
त्रिदातान्, B₆ D₁ त्रिदातान् (for 'त') D₂ प्राहिण
स्वर्वत शरान् — S reads 38 for the first time a
34, T G₂-₅ repeating it (G₁ M repeating 38^{ab} on
in the proper place

35 *) Ś K D₂-₅ अतुला (for तुमुला) —^b
पार्वतीय- (for 'तीयै) M₂-₅ समाचिता (for
—^c) B Dc₁ Dn D₁ विच्छेद् (for विभेद्) D₂ [
(for 'उरग) —^d) K₅ D₁ १ १ शनिपुंगवः (sic
M₁ २ अग्निमनिमै, M₂ १ १ (inf lsn as in text)
शरै (for शनिपुंगव)

36 *) Ś₁ K₁ १ G₂ १ चूर्णैर्, Dc₁ १
चूर्णैर् (for चूर्णैर्) Ś₁ शोतद्भि, B₆ दीप्यै
D₃ १ T G₂ १ M₂-₅ दीप्यद्भि (for दीप्यद्भि)
तैरभिचूर्णसंकाशैः —^c) Ś₂ B₂-₄ Dn₁

प्रायः सैन्यान्यवध्यन्त हाहाभूतानि मारिप ॥ ३६
ततः पञ्चशताः शूराः समुद्यतमहाशिलाः ।
निकृत्तवाहवो राजन्निपेतुर्धरणीतले ॥ ३७
पापाणयोधिनः शूरान्यतमानानवस्थितान् ।
अवधीद्बहुसाहस्रांस्तद्भुतमिवाभवत् ॥ ३८

[अ]हन्यत, K₂ [अ]वतंत, B₁ Dn₂ [अ]वध्यत, D₅
[अ]वध्यंत (for [अ]वध्यन्त)

37 °) Ś₂ D₅ पञ्चशत, K₁ 2 4 5 B₅ G₂ पचाशता
(K₁ 'त), G₁ M पचशत, G₅ 'शरा (for 'शता)
B₄ पचाशतस्तत शूरा —^b) K₂ महाबल, G₁ M₁ 2
-शिलायुधा (for महाशिला) —^c) K₁ निवृत्ता K₂ 4
G₂ निकृत्ता; D₂ निहता, D₃ 7 8 भिरुन (for निकृत्त)
Ś K₁ 2 4 D₁ G₂ वहवो (for वा) — After 37,
K₄ 5 B D₁ Dn₂ D₁ 2 7 8 ins

697* पुनर्दशशताश्चान्ये शतसाहस्रिणस्तथा ।
सोपलैर्याहुभिश्छिन्नैः पेतुरप्राप्य सात्यकिम् ।

[(L 1) Dn₂ -साहस्रशस्र (for -साहस्रिणस्र) K₅ D₁ 8
शतस्र (K₅ 'सा) हस्रमेव च (for the post half) — (L 2)
B₁ 8 D₁ 8 भुभिश्च (for वा) D₅ चिन्नै (for छिन्नै)]

On the other hand, S ins after 37

698* सात्यतस्य च भलेन निष्पटैस्तेस्तथादिभि ।
निपतन्निहता म्लेच्छास्तत्र तत्र गतासव ।
ते ह्यन्यमाना नमरे सात्यकेन महारमना ।
अश्मवृष्टिं महाघोरा पातयन्ति स सात्यके ।

[(L 1) G₁ M सत्यकस्य तु (for सात्यतस्य च) G₁
M₁ 2 यथादिभि — (L 2) T G₂₋₄ न्यपनन् (for नि)
M₅₋₅ निहता न्यपनन् — (L 3) G₁ M₁ 2 तत्राग्रे (for
मरे) G₁ M सत्यकेन (for सात्यकेन) — (L 4)
G₂₋₅ अश्मवृष्टि G₁ M सत्यके (for सात्यके)]

38 For the sequence and repetition in S, cf
v 1 34 —^a) G₁ M₁₋₄ (all second time) म्लेच्छान्,
M₅ (second time) घोरा (for शूरान्). —^b) K₅
युधि स्थितान्, B₁ 8 D₁ 5 7 8 T (both times) G₁
(first time) 2-5 (last four both times) M (last
five first time) व्यवस्थितान् (for अव) G₁ M (all
second time) घोरा (M₅₋₅ म्लेच्छा) पर्वतवासि (M₂. 4
'योधि)न — After the repetition of 38^{ab}, G₁
M₁ 2 ins 698* —^c) B D₁ Dn₁ D₁ 2 5 न्यवधीद्
(for अव) Ś K₁₋₃ -साहस्रं, G₂. 4 (both second
time) साहस्रैः T (both first time) G₁. 2-5 (last

ततः पुनर्वस्तमुखैरश्मवृष्टिं समन्ततः ।

अयोहस्तैः शूलहस्तैर्दरदैः खशतङ्गणैः ॥ ३९

अम्बुष्टैश्च कुणिन्दैश्च क्षिप्तां क्षिप्तां स सात्यकिः ।

नाराचैः प्रतिविन्याध प्रेक्षमाणो महाबलः ॥ ४०

अद्रीणां मिद्यमानानामन्तरिक्षे शितैः शरैः ।

four first time) M तेभ्यस्तद्भुतसाहस्रांश्च

39 G₅ partly damaged —^a) Ś K D₁ 3 4 5-8
धस्तमुखैर्, B₁₋₄ D₁ तु (B₁ च) मभूय, B₅ व्यात्तमुग्यास,
Dn₁ व्यात्तमुखैर्, D₂ हुस्ति, D₃ दान्त, G₅ तत्र मुखैर्
(for चस्तमुखैर्) —^b) B D₁ तेश्मवृष्टी, Dn₁ D₅
T G₂₋₄ अश्मवृष्टि, D₁ 4 6 G₅ 'वृष्टि- (for 'वृष्टि) G₁
M समुद्यता (for समन्तत) —^c) Ś₁ अयोः*, Ś₂
K₂ D₅ 8 अयोधयन्, G₁ M₁ 2 ता तु वन्ते, G₂. 4 अयो
वन्ते, M₃₋₅ तनुहस्तै (for अयोहस्तै) Ś₂ K₂ स्थूल-
वन्तैर्, Dn D₅ G₁ M स्थूलहस्तैर्, D₅ G₂. 4 स्थूलवन्तैर्
(for शूलहस्तैर्) K₁ अयोधयदस्युनखै (sic), K₂ 'दयै
स्थूलवन्तैर्, K₄ D₁ 'धयन्स्थूलवधयै (D₁ 'क्षै)र्, K₅
'धयै स्थूलवन्तैर्, B D₁ 'हस्ता शूलहस्ता, D₁ 'वन्ते
स्थूलवन्तैर्, D₁ 8 अथोवष्टे स्थूलदेहैर् —^d) K₄ B₅
Dn₂ D₂ 8 8 दरदेश्य सत (K₅ B₅ शत)गणै, K₅ D₁ 'द्वै
परतगणै, B₁ 'दा खशतगणा, B₂ 8 D₁ 'दास्तगणा
खशा, B₁ 'द्वै सह तगणै, D₅ 'द्वै परतगणै, T 'द्वै
कर्पतकणै, G₁ M₁ 2 'द्वैरय तकणै, G₂ 8 M₅₋₅ 'द्वै
खप (G₁ 'ष्ट)तकणै, G₄ 'द्वै खपितकणै, G₅ 'द्वै
घतघणै

40 °) B₂ G₅ लपकैश्, D₂ लुब्धकैश्, T G₁ 2 4 M
लंयकैश्, G₅ भंयकैश् (for अम्बुष्टैश्) Ś₂ कुविदैश्,
K₁₋₃ B₁ 5 Dn₂ D₂ 8 कलिदैश्, G₁ M कलिगैश् (for
कुणिन्दैश्) B₁ 8 D₁ 1 लंपाका (B₁ अवष्टा)श्च कलिदाश्च
—^b) K₁ 5 D₅ क्षिप्तान्क्षिप्तान्, D₅ क्षिप्तान्*, T G₂₋₄
क्षिप्ता क्षिप्ताश् (for क्षिप्तां क्षिप्तां) Ś K₁ 2 4 T G₂₋₃
च सात्यकि, D₂ सहस्रश, G₁ M स सत्यक (for स
सात्यकि) B₁₋₃ D₁ चिक्षिपुस्ताश्च सात्यकि, G₅ निक्षि
सांश्रैव सा —^c) B (except B₄) D₁ D₅ चिच्छेद्
(for -विन्याध) —^d) Ś₂ K₄ 5 B₁ D₁ 5 प्रेक्षमाणो,
Dn₁ प्रेक्षमाणैर्, G₅ प्रेक्षमाणै (for 'माणो) S सम
तत (for महाबल) B₁₋₃ 5 D₁ D₅ प्रतिपत्तिविदारद. 3
D₂ सात्यकि शिनिपुगव

41 °) Ś₂ K (except K₅) छिद्यमानानाम् (for भिद्य)°
—^b) B₁₋₃ 5 अतरीक्षे D₂ शरै कालाभिसनिभै —^c)
K₁ Dn₂ D₅₋₅ प्राद्भवद् (for 'वन्) B₂ 8 5 D₁ सकृदे
(for राजन्) —^d) K₅ B₂₋₅ D₁ T G₂₋₄ M रथा-

शब्देन प्राद्रवत्राजन्गाश्वरथपत्तयः ॥ ४१
 अश्मचूर्णैः समाकीर्णा मनुष्याश्च वयांसि च ।
 नाशकुवन्नवस्थातुं भ्रमरैरिव दंशिताः ॥ ४२
 हतशिष्टा विरुधिरा भिन्नमस्तकपिण्डिकाः ।
 कुञ्जराः संन्यवर्तन्त युयुधानरथं प्रति ॥ ४३
 ततः शब्दः समभवच्च सैन्यस्य मारिष ।
 माघवेनार्धमानस्य सागरस्येव दारुणः ॥ ४४
 तं शब्दं तुमुलं श्रुत्वा द्रोणो यन्तारमब्रवीत् ।
 एष स्रत रणे क्रुद्धः सात्वतानां महारथः ॥ ४५

दाग्यन्वहुधा सैन्यं रणे चरति कालवत् ।
 यत्रैष शब्दस्तुमुलस्तत्र स्रत रथं नय ॥ ४६
 पाषाणयोधिभिर्नूलं युयुधानः ममागतः ।
 तथा हि रथिनः सर्वे हियन्ते विद्रुतैर्हयैः ॥ ४७
 विशस्त्रकवचा रुणास्तत्र तत्र पतन्ति च ।
 न शकुवन्ति यन्तारः संयन्तुं तुमुले हयान् ॥ ४८
 इत्येवं श्रुत्वो राजन्भारद्वाजस्य धीमतः ।
 प्रत्युवाच ततो यन्ता द्रोणं शस्त्रभृतां वरम् ॥ ४९
 आयुष्मन्द्रवते सैन्यं कौरवेयं ममन्ततः ।

C. 7 4257
B 7 121 53
F 7 121 53

मदाजपत्तय (Ms 'पत्तय'), Gs रयनागाध*

42 ^a) Śi लक्ष्मचूर्णं, Śs: K1-4 D1 'ययै', Ks D: ३
 अयश्चूर्णं, Dc1 अश्मचूर्णं, D1 अश्मचूर्णं, Gs ३ अश्म
 चूर्णं (for 'चूर्णं') B2- Dc1 अवाकीर्णा, T G2-4 अयां,
 G1 Ms-5 अवाकीर्णं, Gs अयालीका, M1-2 तयाकीर्णं
 (for ममाकीर्णा) —^b) B2 २ s Dc1 मनुष्यगजवाजिन
 —^d) G1 M मशकं (for भ्रमरं) K1-4 D1 दंशिता,
 T G1-3 M दशकं, Gs ३ दशकं (for दशिता)

43 ^a) Ś K1-4 D1 तत्र शिष्टा, Ds अशिष्टा, G1
 M हतशिष्टा (for 'शिष्टा') B2- Dc1 Dn सरुधिरा (for
 विरु) —^b) Ds: Ms- D1- (for भिन्न-) K1-4 B1
 Dn: Ds ३ Gs Ms- विण्डिका, Ds- पीण्डिका, D1
 विण्डिता (for पिण्डिका) G1 Ms २ भिन्नगात्रापरात्मन्या
 —After 43^{ab}, S 1ns

699* विभिन्नशिरसो राजन्दर्वादिदृष्टैश्च दन्तिन ।
 निर्धूतैश्च करैर्नागा व्यङ्गाश्च शवशा कृता ।
 हत्वा पद्मशतान्घोषान्म धरणेनैव मारिष ।
 व्यचरन्श्रुतनामभ्ये शैनेव कृतहन्तवत् ।

[(L 1) G- विभिन्न — (L 3) Gs पचदशान् (for
 'शतान्') G1 Ms २ यौषान्, Ms-5 नागान् (for योषान्)
 — (L 4) G1 M क्षिप- (for हत)]

—^c) B1 २ (marg ns in text) ३ Dc1 चर्जयामासुर, B2
 शून्यकर्तव्या, Dn1 D1 ३ Ms सनिवर्तत (for सन्त्यं)
 —^d) B1-2 Dc1 तदा (for प्रति) S युयुधानेन मोहिता
 —After 43, S 1ns

700* अश्मना भिद्यमानानां मारिकं श्रूयते ध्वनि ।
 पद्मपत्रेषु धाराणा पतन्तीनामिव ध्वनि ।

44 G1 Ms-4 om. 44 —^a) B1 तत्र (for तत)

—^b) Dc1 सैन्यं तत्र (bc transp) D- ३ तस्य (for
 तत्र) —^d) Śs: Ks ३ D1 गर्जत, K1 गजिना, Ks
 गजिन, B2 २ s Dc1 पर्वणि (for दारुण)

45 ^a) Ds ते (for त) Śs: Dn1 Ds ३ तुमल
 —Before 45^{cd}, Ms- 1ns द्रोण —^d) Ds महा
 रथा

46 ^a) Dn1 सैन्यं —^b) Dn1 D1 कौरवेयं समतत,
 Ms २ रणे चरति काकवत् —^c) Dn1 D1 ३ ३ तुमलम्
 B1 यत्रैव तुमुल शब्दम् —^d) K1 Dn1 प्रति (for नय)

47 ^a) G1 M -याणिभिर् (for योधिभिर्) Ds शूरैर्
 (for नूत) —^b) Ks मनागन्तु (for 'गत') K1
 युयुधाना ममागता —^d) A few MSS हीयते Śi
 प्रदुर्तैर्, Śs विहर्तैर्, B1 बहुभिर् (for विद्रुतैर्)

48 ^a) Ks विवश, Ds विवश, Gs विविश (for
 विशन्) Ds २ ३ मन्नात् (for रुणात्) —^b) K1 सूत
 (for the first तत्र) —^d) Gs मारथ (for सयन्तु)
 Śi G1 Ms २ तुमुलान्, Dn1 D1 ३ ३ तुमले (for तुमुले)

49 ^a) G1 M तस्य (for राजन) B2 २ Dc1 इरये
 तद्वचन श्रुत्वा —^b) B2 ३ Dc1 D2 मारथि, Gs पश्यत
 (for धीमत) —^c) G1 M रणे (for ततो) Ks B2
 २ s Dc1 द्रोणं, Dn2 यत्ता (for यन्ता) —^d) Ks
 सूत; B2 ३ s Dc1 सर्वं, Ds द्रोण (for द्रोण) G1
 Ms २ द्रव्यन्त्याहण तदा

50 Before 50, G1 M 1ns मारथि —^a) Ds
 द्रवत (for 'ते') B2 ३ Dc1 सैन्य द्रवति चायुष्मन् —For
 50^{ab}, G1 M subst.

701* आयुष्मन्निद्रवत्येव कुख्या सैन्यमातुरम् ।

—After 50^{ab}, Dn1 D1 read 51 —Ś K1-2 ०

पश्य योधात्रणे भिन्नान्धावमानांस्ततस्ततः ॥ ५०
 एते च सहिताः शूराः पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ।
 त्वामेव हि जिघांसन्तः प्राद्रवन्ति समन्ततः ॥ ५१
 अत्र कार्यं समाधत्स्व प्राप्तकालमरिंदम ।
 स्थाने वा गमने वापि दूरं यातश्च सात्यकिः ॥ ५२
 तथैवं वदतस्तस्य भारद्वाजस्य मारिष ।

प्रत्यदृश्यत शैनेयो निम्नन्वहुविधात्रथान् ॥ ५३
 ते वध्यमानाः समरे युयुधानेन तावकाः ।
 युयुधानरथं त्यक्त्वा द्रोणानीकाय दुद्रुवुः ॥ ५४
 यैस्तु दुःशासनः सार्धं रथैः पूर्वं न्यवर्तत ।
 ते मीतास्त्वभ्यधावन्त सर्वे द्रोणरथं प्रति ॥ ५५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्तमवतितमोऽध्याय ॥ ९७ ॥

९८

संजय उवाच ।

दुःशासनरथं दृष्ट्वा समीपे पर्यवस्थितम् ।

भारद्वाजस्ततो वाक्यं दुःशासनमथाब्रवीत् ॥ १

दुःशासन रथाः सर्वे कस्मादेते प्रविद्धताः ।

(hapl) 50^c-51^d —^o) G₁ M यौधान् K₄ B (except B₄) D₀₁ D_{n1} D₁ T G₂₋₅ M₈₋₅ भग्नान्, G₁ M₁ 2 प्राग्रान् (for भिन्नान्) —^d) K₄ B₂ 8 D₀₁ D_{n2} D₁ धावतो वै, D₂ माधवेन, D₈ ७ द्रावमाणस्, G₁ M धावतस्तु (for 'मानास्) D₁ om the second तत B₁ 4 5 इतस्तत, G₁ M₁ 2 समतत (for ततस्तत)

51 Ṣ K₁₋₃ om 51 (cf. v l. 50) D_{n1} D₄ read 51 after 50^{ab} —^a) K₄ B₂ 8 D₀₁ D₁ इमे च, K₅ B₄ एते हि, D_{n1} D₄ एतेन, S इमे तु (for एते च) K₄ B₂ 8 5 D₀₁ D₁ सहता (for सहिता) D₂ 4 सर्वे (for शूरा) —^b) B₄ पञ्चाला G₁ M पाण्डुभि (for पाण्डवै) G₂ पाण्डवेयाश्च पार्यता —^c) K₄ वि, K₅ B₁ D₂ 4 5 7 8 [क]भि (for हि) —^d) K₄ B₁ 2 4 D₀₁ D_{n2} D₁ आद्रवन्ति, K₅ D_{n1} D₈ 5-8 T G₂₋₅ आ (D₈ 5 ७ प्रा)द्रवते, D₄ आद्रवते (for प्राद्रवन्ति)

52 ^a) B₈ तत्र (for अत्र) —^o) D_{n2} वेह, D₈ ७ नेह, D₈ चापि (for वापि) —^d) Ṣ K₁₋₃ दूरप्रा-सश्, K₄ D₈ 7 8 M₁ 2 दूरयात (D₈ 'न)श् (for दूरं यातश्) D₈ ७ स (for च) Ṣ K₁₋₃ D₁ सात्यके, G₁ 5 M₁ 2 सत्यक (for सात्यकि)

53 Before 53, S (except G₅) ins संजय —^a) B₄ अथ (for तथा) Ṣ K₁₋₃ D₄ [ए]व, B₁₋₃ 5 D₀₁ D₈ च, D_{n2} D₃ [ह]ति (for [ए]व) S तथा तेनोच्य-मानस्य —^b) B₂ 8 5 D₀₁ सारथे (for मारिष) —^c) D₄ शैनेयो —^d) G₁ M बहुशतान् (for 'विधान्) Ṣ K₁ 8 4 नरान् (for रथान्) K₂ विनिम्नन्वहुधा नरान्;

B₂ 8 D₀₁ निम्नत्रथवरान्वहून् (D₀₁ 'न्वरान्)

54 ^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्य*) —^b) Ṣ₂ द्रोणानीकेन तावका —^c) B₁ 8 D₀₁ युद्धमुत्सृज्य सत्रस्ता, G₁ M युयुधानं रणे त्यक्त्वा —^d) Ṣ K₁ 2 4 D₁ द्रोणा-नीकानि (for 'काय) B₄ द्रोणानीक प्रदुद्रुवु

55 ^a) B₄ T G₁ 2 5 M तैस् (for चैस्) B₈ D₀₁ पूर्वं (for सार्धं) —^b) S रथ (for रथै) B₈ D₀₁ सार्धं, M₈ तूर्ण (for पूर्वं) T G₁ 2 4 M न्यवर्तयत्, G₈ 'धंयत् (for 'र्तत) —^c) Ṣ₁ [s]तीतास्, T G₈ 4 हता (for भीतास्) K₁ त्वभिधावत, K₅ पर्यधा*, B₁₋₃ D₀₁ S समकीर्यत, D₂ समधावत (for त्वभ्य*)

Colophon — Sub-parvan Ṣ₁ K₁₋₄ B₂₋₄ D_{n1} D₂ 8. 5-8 G₁ M₁ 2 जयद्रथवध — Adhy name Ṣ K₁₋₄ B D G₄ 5 सात्यकिप्रवेश — Adhy no (figures, words or both) B₁ 2 T G₂₋₄ 119, D_{n1} 121, D₂ 124, D₈ 18, G₁ 118, G₅ 115 — Śloka no D_{n1} 55, G₅ 59

98

1 ^b) D₄ पर्युपस्थितं, D₈ G₄ पर्यवस्थित, G₁ M प्रस्युपस्थितं, G₅ [s]थ न्यव* (for पर्यव*) —^c) T G₂₋₅ राजन् (for वाक्यं)

2 Before 2, G₁ M ins द्रोण —^b) D₁ 2 4 7. 8 चैते (for एते) D₀₁ D₄ प्रविद्धता, G₁ M द्रवन्ति ह

कच्चिक्षेमं तु नृपतेः कचिजीवति सैन्धवः ॥ २
 राजपुत्रो भवानत्र राजभ्राता महारथः ।
 किमर्थं द्रवसे युद्धे यौवराज्यमवाप्य हि ॥ ३
 स्वयं वैरं महत्कृत्वा पाञ्चालैः पाण्डवैः सह ।
 एकं सात्यकिमासाद्य कथं भीतोऽसि संयुगे ॥ ४
 न जानीषे पुरा त्वं तु गृह्णन्नक्षान्द्रोदरे ।
 शरा ह्येते भविष्यन्ति दारुणाशीविषोपमाः ॥ ५
 अप्रियाणां च वचनं पाण्डवेषु विशेषतः ।

द्रौपद्याश्च परिक्लेशस्त्वन्मूलो ह्यभवत्पुरा ॥ ६
 क ते मानश्च दर्पश्च क्व च तद्दीर्यं गर्जितम् ।
 आशीविषसमान्पार्थान्कोपयित्वा क्व यास्यसि ॥ ७
 शोच्येयं भारती सेना राजा चैव सुयोधनः ।
 यस्य त्वं कर्कशो भ्राता पलायनपरायणः ॥ ८
 ननु नाम त्वया वीर दीर्यमाणा भयार्दिता ।
 स्वनाहुव्रलमास्थाय रक्षितव्या ह्यनीकिनी ।
 स त्वमद्य रणं त्यक्त्वा भीतो हर्षयसे परान् ॥ ९

C 7 4975
B 7 122 12
K. 7 122.12

(for प्रविष्टता) — °) D₃ कचिन्, A few MSS कश्चिद् (for कचिन्) D₁ om सं तु नृपते B₁₋₃ G₁ M₁ : तु, D₃ च, T G₂ : न (for तु) — °) D₃ कचिद् (for कचिन्) Ś₁ K₁₋₃ मजय, Ś₂ मजय (for सैन्धव)

3 °) K₃ महानत्र, D₃ मदा तत्र, G₁ M भवान्यत्र (for भवानत्र) — °) D_n D₂ : द्रवसे (for 'मे) B (except B₁) D₁ D₂ युद्धाद्रवसि कम्मात्, G₁ M युद्धे किमर्थं द्रवमि — °) Ś ते, K₁ : : D₁ तन्, B (except B₃) D₂ : ह, S च (for हि) D_n यौवराज्यमवा मुहि, D₁ : 'मवाप्यति — After 3, K₄ B D₁ D_n D₁ : : : : in₃

702* दामी जितामि पृते र्वं यथाकामचरी भव ।
 वाममां वाहिका राज्ञो भ्रातृज्यैष्ठस्य मे भव ।
 न सन्ति पतय सर्वे तेऽथ पण्डितैः समा ।
 दुःशामनेवमुक्त्वा त्व पूर्वं कस्मात्पलायमे ।

[(L 1) B₁ जानामि, D₂ : कृतामि (for जि') D₂ : कृत्वा (for पृते) — (L 2) D_n : मदा (for भव) D₂ वम त्व णमि गणोय, D₂ : वाम (D₃ वाम) मवाहिका मदा (D₃ गणो) (for the prior half) D₂ ज्येष्ठभ्रातृपृदे मम (for the post half) — (L 3) D_n : D₂ : सजाना (for न सन्ति) K₄ B₁ D_n : D₂ : : : transp सर्वे and तेऽथ D₁ तेच (for सर्वे) — (L 4) Bom ed transp पूर्व and कस्मात्]

4 °) T G₂₋₃ पुरा, G₁ M त्वं हि (for स्वय) D₂ : वैरे (for वैर) D₃ : मति (for महत्) — °) B₁ D₁ D₂ पांचालैः B₃ पाण्डुभिः (for पाण्डव) B (except B₁) D₁ तथा (for सह) D₂ : पांचालैः सह पाण्डवैः, S पाण्डवैः सह वधुभिः — °) K₂ D_n : D₂ : पूर्व, T G₂ : एक (for पूर्व) G₁ M सत्यकम् (for सात्यकिम्) — °) D₁ कस्माद् (for कथं)

5 °) T G₂₋₃ जानामि (for जानीषे) D₃ त्वैतान्, D₃ त्वेतद् (for त्व तु) G₁ M अज्ञोसि त्व (M₃₋₅ नाजा सोम्वं) पुरा मूढ — °) K₁ सुरोदरो, K₂ सुरोदरे, G₁ : M दुरोदरे (sic) (for दुरो) — °) K₂ M₂₋₅ पृते (for ह्येते) — °) T G₂₋₃ दारुणाग्निशिखोपमा, G₁ M घोरा आशीविषो

6 °) B (except B₁) D (except D₃) T G₂₋₃ हि (for च) Ś K D (except D₁ D₃) वचसा (for वचन) G₁ M अप्रिय यच वचनं, G₃ अप्रिया एव हि वन — °) D_n D₁ पाण्डवस्य, D₃ 'वाना (for वेपु) Ś [अ]विशेषत (for विदे) — °) K₁ : : D₁ : : G₂ : परिक्लेश, D₂ : 'क्लेश (for 'क्लेशस्) — °) D₂ : तन्मूल, M₃ : : (inf) in as in text स्वन्मुखो (for स्वन्मूलो) D₂ प्राभवत् (for ह्यभवत्) Ś₂ K D_n D₁ : : : : रान्मूलमभवत्तदा (D₁ वत्पुरा)

7 °) B₃ G₁ M₁ : transp मानस्य and दर्पश्च — °) B₃ T G₂ ते, D₃ तत्, G₃₋₅ तु (for च) Ś K₁₋₄ B₂ D₁ च तद्दीर्यं, K₃ B₁ D_n D₂₋₅ : ते वीर्यं क्व (for च तद्दीर्य) — B₂ reads 7^{ed} twice — °) M₂ : : (sup) in योवायित्वा, M₃ (orig) कोष' (for कोष')

8 °) K₃ B₁ D_n D₂ राज्य, D₂ शोच्यो (for राजा) D₂ राजा, D₃ शोच्य (for चैव)

9 °) K₄ om from वीर up to परान् (in 9° — °) D₁ T G₂₋₃ दार्यमाणा (for दीर्य') D_n D समादिता, D₂ भयान्विता, A few MSS भया (for भयार्दिता) — °) D₃ आसाद्य, G₁ M आ (for आस्थाय) B₁₋₃ D₁ रणे स्वव्रलमास्थाय — °) स्ववाहिनी, B₂ : D₁ घरुथिनी (for ह्यनीकिनी) D₂ सत्यसंध, D₃ सत्यमद्य, T G₂ : यत्त्वमद्य (f स्वमद्य) K₁ : : रणे (for रणं), Ś K₂ : : D (

विद्वृते त्वयि सैन्यस्य नायके शत्रुसूदन ।
 कोऽन्यः स्थास्यति संग्रामे भीतो भीते व्यपाश्रये ॥ १०
 एकेन सात्वतेनाद्य युध्यमानस्य चानघ ।
 पलायने तव मतिः संग्रामाद्धि प्रवर्तते ॥ ११
 यदा गाण्डीवधन्वानं भीमसेनं च कौरव ।
 यमौ च युधि द्रष्टासि तदा त्वं किं करिष्यसि ॥ १२
 युधि फल्गुनवाणानां सूर्याग्निसमतेजसाश्च ।
 न तुल्याः सात्यकिशरा येषां भीतः पलायसे ॥ १३
 यदि तावत्कृता बुद्धिः पलायनपरायणा ।

पृथिवी धर्मराजस्य शमेनैव प्रदीयताम् ॥ १४
 यावत्फल्गुननाराचा निर्मुक्तोरगसंनिभाः ।
 नाविशन्ति शरीर ते तावत्संशाम्य पाण्डवैः ॥ १५
 यावत्ते पृथिवीं पार्था हत्वा भ्रातृशतं रणे ।
 नाक्षिपन्ति महात्मानस्तावत्संशाम्य पाण्डवैः ॥ १६
 यावन्न कुप्यते राजा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 कृष्णश्च समरश्लाघी तावत्संशाम्य पाण्डवैः ॥ १७
 यावद्भीमो महाबाहुर्विगाह्य महतीं चमूम् ।
 सोदरांस्ते न मृदाति तावत्संशाम्य पाण्डवैः ॥ १८

Do1 D2) हिस्वा, B5 कृत्वा (for त्यक्त्वा) —¹) K2
 ततो (for भीतो) T G1-4 M भीपयसे, G5 भिक्ष* (for
 हर्ष*)

10 ^a) K8 तव (for त्वयि) —^b) D3 सूदने (for
 'न) —^c) D2 T G2-4 कोद्य (for कोऽन्य) —^d)
 Ś2 B1 2 (marg as in text) D2 भीत; K2 T G3 4
 भीतो, K4 D1 भीरु, B. भीता, D5 7 भीतं (for
 भीते) D6 7 व्यपाश्रयेत् (for 'श्रये) K3 B3 4 Do1
 Dn2 D6 भीतो भीतव्यपाश्रय, G1 M भीतो भीतान्दि
 पश्यति

11 ^a) G1 M1 2 एतेन (for एकेन) G1 M सत्यकेन
 (for सात्प्रतेन) —^b) K1 2 युयुधानस्य, B2 युयुधानेन
 (for युध्यमानस्य) Ś1 K5 तेनच, Dn D3-8 तेन चै,
 D2 सयुगे, S ते युधि (for चानघ) —^c) G1 M बुद्धि
 पलायने व्यक्तं —^d) Ś2 Do1 D1 8 विप्र-, G- विनि
 (for हि प्र)

12 ^a) Do1 गाजीव, D1 गाडिव (for गाण्डीव)
 —^b) K5 D1-3 कौरवं, G1 M भारत, G6 मारिप (for
 कौरव) —^c) B5 Dn D1 8-8 वा (for च) K5
 द्रष्टासि वा यमौ युद्धे; B2 8 Do1 युधि द्रष्टासि च यमौ,
 S यमौ च द्रक्ष्यसि रणे —^d) B5 transp त्व and किं
 D2 वा, T G M1 2 वै (for त्वं)

13 ^a) B (except B4) Do1 D2 T G2 एते, Dn2
 D5 6 क्षयि (for युधि) Ś2 K1 T फल्गुन-; K2 D1 6
 फाल्गुण, K4 8 B Do1 Dn D2-5 7 8 G1 M2.4 फाल्गुन
 (for फाल्गुन) —^b) K2 Dn D3 8-8 S (except G1
 M1.2) वर्चसा, D4 -वर्धतां (for तेजसाम्) —^c) G1
 M सत्यक (for सात्यकि) —^d) Ś2 K1-4 B2 8 Do1
 D6 S येभ्यो (for येषां) K1 2 Dn1 D1 पलायसि (for

*से) — After 13, D2 ms

703* त्वरितो वीर गच्छ ह्य गान्धार्युदरमाविदा ।

पृथिव्या धावमानस्य न संपश्यामि ते शमम् ।

14 ^c) K2 D5 G1 2 M (M5 inf ltn as in text)
 पृथिवी B Do1 Dn2 D1 2 धर्मराजाय, G1 M 'पुत्राय
 (for 'राजस्य) —^d) B1 सात्वेन, B2 (marg as in
 text) कालेन, D2 साग्नेन (sic) (for शमेन) M2-5
 [उ]प (for प्र) D4 सात्वेन प्रतिपद्यता

15 ^a) Ś2 फल्गुण, K2-5 B D फाल्गुन- (for फ*)
 K4 नाराचान्, B1-3 8 Do1 D2 -वाणा चै, S -वाणासे
 (for नाराचा) —^c) Ś1 B1 न विशति, D2 न भिदति,
 D7 8 नाविशते (for 'शान्ति) —^d) D5 संगस्य (for
 सदास्य) — After 15, T G1 M1 8 read 19^{abd} and
 G1 M1 2 18 and 19^{abd} (transposed), while G-
 reads after 15, 18^a-19^b The sequence of G3 after
 15 is 19^{ab}, 17, 16 19^{ab} (r), 17 (r), 704*

16 For the sequence in G3, of v l 15 Ś2 K1 2
 D1 om (hapl) 16-17 D2 om (hapl) 16 —^c)
 G1 M महेश्वासाश्च (for महात्मानश्च)

17 For the sequence in G3, of v l 15 Ś2 K1 2
 D1 om 17 (of v l 16) D3 8 G5 om (hapl) 17
 D4 om (hapl) 17-18 G2 om (hapl) 17^a-19^b
 Dn2 transp 17 and 18 —^a) B2 8 Do1 कुप्यति नो,
 B5 न कुप्यति, G1 M1 2 न कुप्यते (for न कु*) G1
 M व्यक्तं (for राजा) —^b) Ś1 धर्मराजो (for 'पुत्रो)

18 For the sequence in G3 5, of v l 15 D4 G2
 om 18 (of v l 17) K2 om (hapl) 18 Dn2
 transp 17 and 18 G1 M1 2 transp 18 and 19^{abd}.

पूर्वयुक्तश्च ते भ्राता मीमेण स सुयोधनः ।
 अजेयाः पाण्डवाः संख्ये सौम्य संशाम्य पाण्डवैः ।
 न च तत्कृतवान्मन्दस्तव भ्राता सुयोधनः ॥ १९
 म युद्धे घृतिमास्थाय यत्तो युध्यस्व पाण्डवैः ।
 गच्छ तूर्णं रथेनैव तत्र तिष्ठति सात्यकिः ॥ २०
 त्वया हीनं बलं ह्येतद्विद्रविव्यति भारत ।
 आत्मार्थं योवय रणे सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ २१
 एवयुक्तस्तव सुतो नाम्रवीरिः क्वचिदप्यसौ ।

श्रुतं चाश्रुतवत्कृत्वा प्रायाधेन स सात्यकिः ॥ २२
 सैन्येन महता युक्तो म्लेच्छानामनिवर्तिनाम् ।
 आसाद्य च रणे यत्तो युयुधानमयोधयत् ॥ २३
 द्रोणोऽपि रथिनां श्रेष्ठः पाञ्चालान्पाण्डवांस्तथा ।
 अम्यद्रवत संकुद्धो जवमास्थाय मध्यमम् ॥ २४
 प्रविश्य च रणे द्रोणः पाञ्चालानां वरूथिनीम् ।
 द्रावयामास योधान्वै शतशोऽथ सहस्रशः ॥ २५
 ततो द्रोणो महाराज नाम विश्राव्य संयुगे ।

C. 7. 4122
 B 7. 122. 22
 K. 7. 122. 22

— ^b) The portion of the text from गच्छ up to समरे द्रो (in 55^a) is lost in S₂ on a missing folio — ^c) K1.4 B4 Dn2 D1-3 s c s गृह्णाति, Dn1 मृद्वाति, G2 मन्नाति (for मृद्वाति) G1 M न हंति सोदरान्मले (M4 'धे) — After 18, S (G2 om) ins.

704* मया रामवता चोक्तो रक्ष श्रेयं सुयोधन ।
 संशाम्य वीर पार्थैस्त्व रक्ष सर्वान्महीक्षित ।

[(L 1) G2.4 चोक्ता (for चोक्तो) — (L 2) G2.4 मन्नाम्य पार्थै सरश्च (for the prior half) G2.4 वीर (for रक्ष)]

19 For the sequence in G2 s, cf. v l 15 S₂ missing (cf v l 18) G2 om 19^{abc-d} (cf. v l 17) M2 om. (hapl.) 19^{abc-d} After 15, T G4 M1 s read 19^{abc-d}, while G1 M1 s read 18 and 19^{abc-d} transp — ^a) D1 s पूर्वं युक्तश्च K5 तु (for च) — ^b) K5 B1.3-5 D (except D1) [म]मौ, B2 [म]मौ, G5 च (for स) — D1 s om (hapl.) 19^{abc-d} G2 s om. 19^{abc-d} — ^c) G1 M (M2 om) अजय्या पाण्डवा संख्ये (M2 'धे) — ^d) K5 तावद् (for सौम्य) B (except B4) Dc1 Dn2 Ds तै मह (for पाण्डवै) S1 K5 D1 s-1 सौम्य शाम्यस्व (K5 D1 साम्यस्व, D5 शाम्य च, D5 शंसाम्य) तै मह, K1-3 सौम्य चास्य (K2 शाम्य, K3 शाम्य) सुतो सह — ^e) S1 तावद् (for च तत्) — After 19, Dn1 D2 ins

705* तवापि शोणित भीम पासवतीति मया श्रुतम् ।
 तच्चाप्यवितथं तस्य तत्तथैव भविव्यति ।
 किं भीमस्य न जानामि विक्रमं त्वं सुधाकिश ।
 येन ते वैरमारब्धं संयुगे प्रपलायता ।

[(L 3) D2 transp भीमस्य and न जानामि — (L 4) Bom. ed. यस्वया (for येन ते)]

20 S₂ missing (cf. v l 18) — ^a) S1 K5 स्-;

K1.4 B1-3 D2 T G5 सु- (for स) K5 D2 s मतिम्, G1 M बुद्धिम् (for घृतिम्) — ^b) K2 वृत्तो, D2 तवो, D1.6 यतो, G2 lacuna (for यत्तो) B1.4 D2 S भारत, B2 s s Dc1 (before corr) कौरव (for पाण्डवै) — ^c) K1-3 D1 [प]प, B3 Dc1 [म]म्यु, M1 s [प]र्व (for [प]त्र) — ^d) K1-4 D1 सत्त्वं (for तत्र) M2-3 सत्यक (for सात्यकि) B2 s Dc1 चर्षते यत्र सात्यकिः

21 S₂ missing (cf. v l 18) — ^a) G5 सिद्धं (for हीन) — ^b) B4 वै धुवं (for भारत) — ^c) B2 (marg as in text) T G2-3 आत्मान, D2 G1 M आत्मार्ये (for 'थं) T G2-3 योजय (for योधय) — ^d) G1 M सत्यकं (for सात्यकिं).

22 S₂ missing (cf. v l 18) — ^b) B Dc1 D2 T G2-5 नावोचत् (for नाम्रवीत्) G1 M नोकवान्क्वचिदेव तु — ^c) K4 वा (for च) B1.4 G1 M अश्रुतवत् (for चाश्रुत) B2 s Dc1 श्रुतमप्यश्रुत कृत्वा — ^d) K1 प्रयासेव, D2 प्रायाद्यत्र (for प्रायाधेन) S1 च (for स). G1 M प्रयास्येव च सत्यक

23 S₂ missing (cf. v l 18) — ^d) D2 उपावृत्त् (for अयोधयत्) — After 23, S1 K1-4 D1 read 25^{abc-d}.

24 S₂ missing (cf. v l 18) — ^b) K5 पञ्चालान्. — ^c) K1 अम्यद्रवत (for अम्य) B2 D5 G1 M अम्य- (D5 अमि) द्रवत्युसंकुद्धो — ^d) D3 6 वेगम्, D5 युद्धम्; D5 जैत्रम्, G1 M1.2 गुणम् (for जवम्)

25 S₂ missing (cf. v l 18) — ^a) T G2-5 तथा (for रणे) — ^b) Dn पाण्डवाना, D1 पञ्चालाना (for पाञ्चालाना) B2 s Dc1 Dn2 अनीकिनी (for वरूथिनीम्) — S1 K1-4 D1 read 25^{abc-d} after 23 — ^c) S न्य (G2 4 वि) द्रावयद्रणे योधान् — After 23, K5 read 28^{abc-d} for the first time, repeating it in proper place

26 S₂ missing (cf. v l 18) K5 om 26^{abc-d}.

पाण्डुपाञ्चालमत्स्यानां प्रचक्रे कदनं महत् ॥ २६
 तं जयन्तमनीकानि भारद्वाजं ततस्ततः ।
 पाञ्चालपुत्रो द्युतिमान्वीरकेतुः समभ्ययात् ॥ २७
 स द्रोणं पञ्चभिर्विद्धा शरैः संनतपर्वभिः ।
 ध्वजमेकेन विव्याध सारथिं चास्य सप्तभिः ॥ २८
 तत्राद्भुतं महाराज दृष्टवानस्मि संयुगे ।
 यद्द्रोणो रभसं युद्धे पाञ्चाल्यं नाभ्यवर्तत ॥ २९
 संनिरुद्धं रणे द्रोणं पाञ्चाला वीक्ष्य मारिप ।

आत्रद्युः सर्वतो राजन्धर्मपुत्रजयैपिणः ॥ ३०
 ते शरैरग्निसंकाशैस्तोमरैश्च महाधनैः ।
 शस्त्रैश्च विविधै राजन्द्रोणमेकमवाकिरन् ॥ ३१
 निहत्य तान्वाणगणान्द्रोणो राजन्समन्ततः ।
 महाजलधरान्वयोस्त्रि मातरिश्वा विवानिव ॥ ३२
 ततः शरं महाघोरं ध्वर्यपावकसंनिभम् ।
 संदधे परवीरघ्नो वीरकेतुरथं प्रति ॥ ३३
 स भित्त्वा तु शरो राजन्याञ्चाल्यं कुलनन्दनम् ।

K₃ D₇ G₃ विश्राम्य (for 'व्य) G₁ M₁ २ चात्मन
 (for सयुगे) B₁ ४ नाम विश्रावयन्नुधि —^c) I (1)
 मात्स्याना —^d) D₂ चक्रे कदनमुत्तम

27 Ś₂ missing (cf v 1 18) —^a) S (except
 G₅) तर्जयतम् (for त जयन्तम्) —^b) S (except G₂ ३)
 समतत (for ततस्तत) —^c) B (except B₁) D₀₁ S
 बलवान् (G₅ 'वद्) (for द्युतिमान्) —^d) G₅ विच्छेत्तुं
 स # अभ्ययात्

28 Ś₂ missing (cf v 1 18) K₅ reads 28^{ab}
 for the first time after 25 —^a) B₁ ४ D₀₂ D₃ ६
 G₁ M यणैर् (for विद्धा) K₅ (first time) द्रोणस्तु
 बहुभिर्विद्धा —^b) B₁ ४ D₀₂ D₃ ६ G₁ M विद्धा, B₃ ५
 D₀₁ यणै (for शरै) K₁ om सनतपर्वभि —^c) G₁
 om (hapl) 28^{cd} —^d) K₅ तस्य, M₁ चापि (for
 चास्य) — For 28^{cd}, G₁ M₁ २ subst

706* ननाद बलवान्नाद तिष्ठ तिष्ठेति चामवीत् ।

29 Ś₂ missing (of v 1 18) K₄ reads 29^{ab}
 twice —^a) K₄ (first time) ध्वजं तत्राद्भुत राजन्
 —^b) D₃ ६ नाम विश्राव्य सयुगे (= 26^b) —^c) D₁ reads
 29^c on marg —^c) D₃ य (for यद्) Ś₁ द्रोण
 B (except B₁) D₀₁ M रभसो, T G₂₋₅ रभसा, G₁
 रभसे (for रभस) D₁ यतो द्रोण सुसंरब्ध —^d) Ś₁
 पाचाल्यो, G₂ ५ M₃₋₅ पाचालान् (for त्यं) Ś₁ K₁ ३
 D₁ न न्य (D₁ नि) वर्तत, K₄ न निवर्तित, K₅ D₀₁ S
 (except M₁ २) नात्यवर्तत, B₂ (marg as in text)
 नान्यव, D₃ नाभिवर्तते; D₁ नात्यमर्पत (for नाभ्यवर्तत).

30 Ś₂ missing (of v 1 18) —^a) T G₂₋₅ संनि-
 रुध्य, G₅ यन्निरुध्य (for सनिरुद्धं) D₂ तूर्णं (for द्रोण)
 —^b) Ś₁ पांचालैर्, B₅ D₀₁ पाचाला S प्रेक्ष्य (for
 वीक्ष्य) M₂ मारिप —^c) K₄ ५ भवद्यु, D₀₁ भाजन्तु,
 D₅ आचक्रुः (for भावद्यु) D₂ सहसा; D₁ च रणे (for
 सर्वतो) G₁ M द्रोणं (for राजन्), —^d) B₁₋₃ D₀₁

धर्मराजजयेन्मत्र, D₂ S 'राज (D₂ 'पुत्र) हितैपिण

31 Ś₂ missing (cf v 1 18) —^a) K₁₋₃ B
 (except B₁) D₀₁ D₃ तै (for ते) —^b) B₂ ३ D₀₁
 सहस्रश, D₀₁ महास्त्रै, D₀₂ D₃ 'ध्वजै, D₂ 'हवे,
 D₄ 'शरै, D₅ 'बलै, T G₂₋₅ 'सुसं, G₁ M तथा
 दितै (for महाधनै) —^c) D₀₁ D₃ ४ ६ अक्षरै (for
 श) T G₂ ४ विविधा —^d) K₂ द्रोणपुत्रम्, G₅ 'मेव
 (for 'मेकम्) D₀₁ D₄ अवारयन् (D₁ 'यत्), D₁
 इवाकिरन्; G₁ M अपूर (G₁ 'ज) यन् (for अवाकिरन्)
 D₀₂ D₃ ५ ६ द्रोणमेव समाकिरन्

32 Ś₂ missing (cf v 1 18) —^a) T G₂₋₅ निवार्य
 (for निहत्य) K₃ B D (except D₂ ६) गणैर् (for
 गणान्) —^c) K₂ D₃ ६ महाजलधरा (sio) —^d) D₁
 ३ ६ घनानिव, T G₂ ३ विवाति च, G₂ यथा तथा (for
 विवानिव) B₃ D₀₁ D₂ ५ मातरिशेव धन्विन (B₃ मारिप,
 D₅ चाभिमु) — For 32^{cd}, G₁ M subst

707* यथा वायुमहाभ्राणि विवाञ्चित्य वियस्युत ।

[M₁ २ विविधानि (for विवाञ्चित्य)]

33 Ś₂ missing (cf v 1 18) —^a) B D₀₁ D₃
 G₂ ४ महावेग, G₁ M 'राज (for 'घोर) —^b) G₁ M
 सूर्याग्निसदृश तदा (G₁ M₁ २ 'शप्रभं) —^c) K₅ B₂₋₅
 D₀₁ D₂ वीरकेतो (for 'केतु-)

34 Ś₂ missing (cf v 1 18) —^a) D₂ भित्त्वा
 तु; D₃ संभित्त्वा (for स भित्त्वा) D₂ स, G₁ M [आ]द्यु
 (for तु) Ś₁ शरान्, T G₂ ४ शरै (for शरो) —^b)
 K₁₋₃ B₃ पांचाल्य, B₂ ५ D₀₁ D₀₂ D₁ ३ ५ ६ T G M₁ २
 पाचाल-; D₃ पांचाल, M₃₋₅ पाचालं K₂ ४ B₁ ४ D₁ ३
 M₃ ४ कुरुनन्दन (for कुलनन्दनम्) —^c) D₃ अभ्ययाद्;
 M₁ २ अत्यगाद् (for अभ्यगाद्) D₂ उग्रो, G₁ M₁ २
 राजस्रं (for तूर्णं). — K₂ ५ om. (hapl.) 34^d-35^d,

अभ्यगाद्दरणीं तूर्णं लोहिताद्रों ज्वलन्निव ॥ ३४

ततोऽपतद्रथाचूर्णं पाञ्चाल्यः कुलनन्दनः ।

पर्वताग्रादिव महांश्चम्पको वायुपीडितः ॥ ३५

तस्मिन्हते महेष्वासे राजपुत्रे महाबले ।

पाञ्चालास्त्वरिता द्रोणं समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ३६

चित्रकेतुः सुघन्वा च चित्रवर्मा च भारत ।

तथा चित्ररथश्चैव भ्रातृव्यमनकर्मिताः ॥ ३७

अभ्यद्रवन्त सहिता भारद्वाजं युयुत्सवः ।

मुञ्चन्तः शरवर्षाणि तपान्ते जलदा इव ॥ ३८

स वध्यमानो बहुधा राजपुत्रैर्महारथैः ।

व्यश्वसूत्रथांश्चक्रे कुमारान्कुपितो रणे ॥ ३९

तथापरैः सुनिश्चितैर्महैस्तेषां महायशाः ।

पुष्पाणीव विचिन्वन्दि सौत्तमाङ्गान्यपातयत् ॥ ४०

ते रथेभ्यो हताः पेतुः क्षितौ राजन्सुवर्चमः ।

देवासुरे पुरा युद्धे यथा दैतेयदानवाः ॥ ४१

तानिहत्य रणे राजन्भारद्वाजः प्रतापवान् ।

C. 7. 4910
B. 7. 122. 23
K. 7. 122. 20

—^d) Ś1 K1 ३ ४ लोहिताद्रो, D1 ३ तांगो (for ताद्रो)
T G2-5 लोहितार्द्रकृतच्छवि

35 Ś2 missing (cf. v l 18) K2 5 om. 35^a (cf. v l 34) —^a) G1 M न पपात (for ततोऽपतद्)
—^b) K1 ३ D1 ३ पाचाल्य, B2 ३ ५ T G M1 ३ पाचाल, D1 पाचाल्य, M3-5 पाचाल K3 ३ B1 ३ Dn1 D1 - ३ M3-5 कुलनन्दन — B5 T G2 ३ om. 35^{cd} —^c) G1 M1 ३ पर्वताग्रे D1 ३ इव महीं, G1 M यथा ममग्र (for इव महाग्र) —^d) K1 च पावको (hypermetric), Dn^o D1 ३ अशोको (for चम्पको) D1 पीडिते (for त)

36 Ś2 missing (cf. v l 18) —^b) B Dc1 T G2-5 M3-5 महारथे (for बले) D5 पाचालकुलनन्दने —^c) K3 D1 पाचालाद् Ś1 K1-4 Dn2 D1 ५ ७ ८ राजन्, G5 तूर्णं (for द्रोण) —^d) G1 M पीडयति स सर्वत

37 Ś2 missing (cf. v l 18) —^a) K1 ३ सुघन्वा, G5 सुघर्मा (for सुघन्वा) D2 सुकेतुश्चैव घर्मात्मा —^b) D2 ६ G5 चित्रघन्वा (for वर्मा) Dn2 मारिष (for भारत) —^c) D2 त्विन्द्र (for चित्र) —^d) G1 M भ्रातुर (for भ्रातृ) Ś1 K1-4 B (except B2) Dn2 D1 2 ६ कर्मिता, D3 G- पीडिता (for कर्मिता)

38 Ś1 missing (cf. v l 18) —^a) K4 D1 अभ्यद्रवति, Dn2 तेष्यद्रवत, G1 M अभ्यद्रवस्ते (for द्रवन्त) K4 T G3 ३ सहना (for सहिता) —^b) G1 M1 ३ युयुत्सया —^c) K1 सुंचति (for मुञ्चन्त) —^d) K5 D1 ७ वपांते, D5 वर्माते (for तपान्ते) G1 M1 ३ जलदो S यथा (for इव) B2 ३ Dc1 वर्षाम्निव यलाहका — After 38, S ins

708* अदृश्यं समरे चकुर्भारद्वाजं सुघन्विन ।

39 Ś2 missing (cf. v l 18) —^a) D2 तारुवमानो, D1 विष्य, G1 M हन्य (for वध्य) —^b)

Ś1 महाबलै (for रथै) — After 39^{ab}, K4 B Dc1 D1 ins

709* श्रीधमाहारयत्तेषामभावाय द्विजर्षभ ।

तत शरमय जाल द्रोणक्षेपामवास्जन् ।

ते हन्यमाना द्रोणस्य शरैराकर्णचोदितै ।

कर्तव्य नाभ्यजानन्वै कुमारो राजमत्तम ।

तान्विमदाग्रणे द्रोण प्रहमस्त्रिव भारत । [5]

[(L. 2) B4 अवारयत् (for 'वृजत्)]

—^c) D1 मग्रस्य रथ चक्रे —^d) D2 युधि (for रणे) K4 D1 कुपितोपि महारणे, B (except B1) Dc1 कुपित ककपात्रिभि, Dn2 कुमारान्पुर्ववर्चम

40 Ś2 missing (cf. v l 18) —^a) B Dc1 D1 ३ S (except G2) अयापरै, Dn1 D1 ५ ७ ८ तथा शरै (D1 शरै) (for तथापरै) K1 सुनिश्चित् —^b) B1 ३ ५ Dc1 transp महै and तेषा Ś1 K1-4 D1 G2 महारमना, K5 रथ (for यथा) —^c) B Dc1 D2 ६ विचिन्वान, T महान्वासुर, G2 ३ ५ विवान्वासुर, G4 धुचन्वासुर (for विचिन्वन्दि) —^d) B Dc1 D2 ६ T G2 ५ उत्तमागानि (for सौत्तमाङ्गानि) D2 क्षुत्तमागान्यपातयत्, G2. 4 उत्त मागान्यपातयत् — For 40^{cd}, G1 M subst

710* न्यकृन्तसौत्तमाङ्गानि यथा तालवनानि ह ।

[G1 M1 ३ कृन्तानि (for वनानि)]

41 Ś2 missing (cf. v l 18) —^a) T G2 ३ ५ रथा, G3 रथात् (for हता) G1 M ते हता निपतति स —^b) G1 M तदा (for क्षितौ) T G2-5 सहस्रश (for सुवर्चस) —^{cd}) K5 D2 T G2-5 transp पुरा and यथा B4 देवासुरेषु युद्धेषु, G1 M यथा देवासुरे युद्धे K1-3 D1 ७ दैत्येय- (for दैतेय-) G1 M दैतेया निहतासया (M3 ३ ५ [inf lin] दा)

कार्मुकं भ्रामयामास हेमपृष्ठं दुरासदम् ॥ ४२
 पाञ्चालान्निहतान्दृष्ट्वा देवकल्पान्महारथान् ।
 धृष्टद्युम्नो भृशं क्रुद्धो नेत्राभ्यां पातयञ्जलं ।
 अभ्यवर्तत संग्रामे क्रुद्धो द्रोणरथं प्रति ॥ ४३
 ततो हा हेति सहसा नादः समभवन्नृप ।
 पाञ्चाल्येन रणे दृष्ट्वा द्रोणमावारितं शरैः ॥ ४४
 संछाद्यमानो बहुधा पार्षतेन महात्मना ।
 न विव्यथे ततो द्रोणः स्मयन्नेयान्द्रुध्यत ॥ ४५
 ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः क्रोधमूर्च्छितः ।
 आजघानोरसि क्रुद्धो नक्त्या नतपर्वणाम् ॥ ४६

स गाढविद्धो बलिना भारद्वाजो महायशः ।
 निपसाद रथोपस्थे कदमलं च जगाम ह ॥ ४७
 तं वै तथागतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नः पराक्रमी ।
 समृत्सृज्य धनुस्तूर्णमसिं जग्राह वीर्यवान् ॥ ४८
 अवप्लुत्य रथाच्चापि त्वरितः स महारथः ।
 आरूरोह रथं तूर्णं भारद्वाजस्य मारिप ।
 हर्तुमैच्छच्छिरः कायात्क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ४९
 प्रत्याश्वस्तस्ततो द्रोणो धनुर्गृह्य महाबलः ।
 शरैर्वैतस्तिकै राजन्नित्यमासनयोधिभिः ।
 योधयामास समरे धृष्टद्युम्नं महारथम् ॥ ५०

42 Ś: missing (of v l 18) Ms om 42^{ab} — °
 K₂ s भ्रमयामास (for भ्राम) — For 42^{cd}, G₁ M
 (Ms om) subst

711* आमयन्बहुधा चापं हंसपृष्ठं दुरानमम् ।
 — T G M₁ s s ins after 42 Ms after 49^a

712* तदस्य आजते राजन्मेघमध्ये तद्विद्यथा ।
 [Ms om the prior half. G₆ तत्तस्य (for तदस्य)]

43 Ś: missing (of v l 18) D₀₁ om 43^{ab}
 — °) K₃ D₀ पचालान् — B₁ reads 43^b-44^c on
 marg — °) K₁ कार्यान् (for कल्पान्) B₃ s दुरा
 सदान्, D₁ s महारथ — °) K₁₋₂ D₂ D₁ s भृशो
 द्विमो, K₆ रणे क्रोधान्, D₁ s १ s रणे क्रुद्धो, G₁ M
 सुसक्रुद्धो; G₈ भृश क्रुद्धान् (for भृश क्रुद्धो) — °)
 D₂ D₂ s ० पातयञ् B D₀₁ नेत्राभ्यामश्च (B₁ s भ्या
 चारि) पातयन्, S भ्यामश्च मुंचत (G₁ M₁ s भ्यु मुंचति,
 G₁ Ms-s भ्यमुंचत) — °) Ś₁ K₁₋₂ D₂ अभ्यवर्तत,
 Ms अभिवर्तत (for अभ्यव) — °) D₁ s यतो (for
 क्रुद्धो)

44 Ś: missing (of v l 18) B₁ reads 44^{ab}
 on marg — °) Ś₁ तदा (for ततो) G₁ M बहुधा
 (for सहसा) — °) B₃ D₀₁ Ms s महान् (for नृप)
 — °) K₁ s 4 G₁ Ms s पाचालेन D₃ राजन् (for
 दृष्ट्वा) — °) Ś₁ संपीडितं; K₁ s संछादितं, K₄ D₁
 संछा (D₁ सा) य तं; D₂ आवाकिरञ् (for आवारितं)

45 Ś: missing (of v l 18) — °) K₂ संछिद्य-
 मानो, K₅ B₂ s D₂ D₁ s १ s G₈ s स छाद्य (for
 संछाद्य) D₃ G₁ सहसा (for बहुधा) — °) K₆ D₁ s

रणे (for ततो) S न स्म विव्यथे द्रोणो. — °) B (except
 B₁) S हसन (for स्मयन्) K₂ B (except B₁) D₀₁
 G₁ M₁ s [ह]व (for [प]व) K₁₋₂ [अ]नुयुध्यत,
 K₆ D₁ s [अ]भ्ययु, B₁ s D₀₁ खयु, B₃ व्ययु, G₁
 M च युध्यते (for [अ]न्वयुध्यत)

46 Ś: missing (of v l 18) — °) S पाचाल्यो
 (Ms-s लो) नतपर्वणि — °) S नवरथा सायकोत्तमं

47 Ś: missing (of v l 18) D₂ om 47^{ab} — °)
 D₁ व्यथितो; G₂ बहुधा (for बलिना) — °) D₂ s
 महारथ (for यशा) B (except B₁) D₀₁ पार्षतेन
 द्विजर्षभ — °) G₁ M [आ]जगाम (for जं)

48 Ś: missing (of v l 18) — °) Ś₁ वा (for
 वै) — °) Ś₁ भारद्वाजं (for धृष्टद्युम्न) B₂ s s D₀₁
 प्रतापवान् (for पराक्रमी) — °) D₁ s रथ (for धनुस्)
 D₂ D₂ s चापमुत्सृज्य शीघ्रं तु — °) B₁ जग्राहासि स
 वीर्यवान्

49 Ś: missing (of v l 18) — °) B₂ s D₀₁
 चैव (for चापि) — °) B₁ महाबल (for रथ) S
 त्वरित स्वर्णचर्मपृक (G₁ M भृत्) — °) D₂ s चापि
 (for तूर्ण) — °) K (except K₁) हेतुम् B D₀₁
 D₂ D₁ s १ s S (except G₁ M₁ s) इच्छञ् (for
 ऐच्छञ्)

50 Ś: missing (of v l 18) — °) B₁₋₂ D₀₁
 लब्धसंज्ञस्य; S प्रत्याश्वस्य (for श्वस्तस्य) T G₂ s रथे
 (for ततो) — °) Ś₁ K₁₋₂ D₁ s महारथ, K₄ रवं,
 D₁ s १ s G₁ Ms-s बलं (for बल) B (except B₁)
 D₀₁ चापमादाय वीर्यवान् — After 50^{ab}, B D₀₁ ins

713* भासन्नमागतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नं जिघांसया ।

ते हि वैतस्तिका नाम शरा आसन्नयोधिनः ।
 द्रोणस्य विदिता राजन्धृष्टद्युम्नमाक्षिपन् ॥ ५१
 स वध्यमानो बहुभिः सायकैस्त्वैर्महाबलः ।
 अवपुत्य रथानूर्ण भगवेगः पराक्रमी ॥ ५२
 आरुह्य स्वरथं वीरः प्रगृह्य च महद्बलुः ।
 विव्याध समरे द्रोणं धृष्टद्युम्नो महारथः ॥ ५३
 तदद्भुतं तयोर्द्युद्धं भृतसंधा ह्यपूजयन् ।
 क्षत्रियाश्च महाराज ये चान्ये तत्र सैनिकाः ॥ ५४

अवश्यं समरे द्रोणो धृष्टद्युम्नेन संगतः ।
 वशमेष्यति नो राज्ञः पाञ्चाला इति चुक्रुधुः ॥ ५५
 द्रोणस्तु त्वरितो युद्धे धृष्टद्युम्नस्य सारथेः ।
 शिरः प्रच्यावयामास फलं पक्कं तरोरिव ।
 ततस्ते प्रद्रुता वाहा राजंस्तस्य महात्मनः ॥ ५६
 तेषु प्रद्रवमाणेषु पाञ्चालान्सृज्यांस्तथा ।
 व्यद्रावयद्रणे द्रोणस्तत्र तत्र पराक्रमी ॥ ५७
 विजित्य पाण्डुपाञ्चालान्भारद्वाजः प्रतापवान् ।

C. 7 4933
 E. 7 122. 73
 K. 7 125 73

[B₂ (marg) इव न (for आगत)]

—^c) K₅ वितस्त्रिमी, D₁₁ D_{L 7} : T G₂ वितस्त्रिकं (for द्वं) —^d) D₁ : योमिनि B (except B₂) D₁₁
 D₁₁ : विव्याधामन्नयोधिति —^e) Ś₁ K₁₋₄ D₁ चोदया
 नाम (for योव) —^f) D महारणे (for रथम्)

51 Ś₂ missing (cf. v l 18) —^a) K₂ वै, D₂
 तु (for हि) —^b) G₁ M ह्यामत्र (for क्षामत्र)
 —^c) K₅ D₁ : द्रोणेन (for द्रोणन्य) D_{L 7} : निहिता
 (for विदिता) G. प्रत्याधन्य ततो राजन् —^d) K₄
 अवाक्षिपत्, K₅ D₁ : अयोधयन् (D₁ यत्), D₁₁
 समाक्षिपत्, D₃ : अयाद्रिगोत्, G₅ अकपंगोत् (sic)
 (for अवाक्षिपत्) B₁₋₃ : D₁₁ D₁ D₂ : T G₂₋₄ यैष्टं
 द्युम्नमाक्षि (D₁₁ D₂ T G₂₋₄ मक्षि, D₁₁ मत्त) गोत्,
 G₁ M₁ : तैर्द्रोणं ममयोधयत्, M₂ : तैर्द्रोणमयोधयत्
 (submetric)

52 Ś₂ missing (cf. v l 18) —^a) D₂ वाह्य-
 मानो, T G₂ : विष्य (for वष्य) —^b) B₁ महारथं,
 B₂ : D₁₁ D₂ रथ, T G₂ : यलै, G₂ रमन (for
 चल) —^c) K₅ अवद्रुत्य (for दुम्न्य) B₁ D₂ S
 तस्माद् (for तृणं) —^d) D₁ : भगवेग S भगवेग-
 पराक्रम — For 52^d, B₁₋₃ D₁₁ subst

714* कृतमकल्पमूयिष्ट प्राद्वत्स्वरथं प्रति ।

53 Ś₂ missing (cf. v l 18) —^a) K₁ तु, M₂₋₅
 च (for स्वर-) D. तृणं (for वीर) B₁₋₃ D₁₁ तत
 स्वरथमाह्वय —^b) D₁ : महा (for महद्) —^d) D₃ :
 T G₂₋₃ महाबल (for रथ) B (except B₁) D₁₁
 कृपयिनिरायसै — After 53, K₄ B D₁₁ D₁ 115

715* द्रोणश्चापि महाराज शरैर्विव्याध पार्षतम् ।
 तदद्भुतममृषुर्द्धं द्रोणपाञ्चालयोस्तदा ।
 त्रैलोक्यकाङ्क्षिणोरामीच्छक्रप्रहाटयोरिव ।
 मण्डलानि विचित्राणि यमकानीतराणि च ।

चरन्तां युद्धमार्गज्ञौ ततश्चतुरयेषुभि । [5]
 मोहयन्तौ मनास्वार्जौ योधाना द्रोणपार्षतौ ।
 सृजन्तौ शरवर्षाणि वर्षान्विव बलाहकौ ।
 छादयन्तौ महामानौ शरैर्व्योमं दिशो महीम् ।

[(L 2) D₁₁ पाचालयोश् — (L 3) MSS प्रहाट
 योर् — (L 5) K₄ युद्धमार्गज्ञौ]

54 Ś₂ missing (cf. v l 18) —^a) K₂ T G₂ :
 ततो, K₄ भवेद् (for तयोर्) K₅ तदद्भुतमं युद्ध
 —^b) Ś₁ T G₂ : भूतमवान्यपूजयन्, D₃ : मंभोस्यपूज
 यत्, G₁ M संहारकारक —^c) D₂ हन्यमाना (for
 क्षत्रियाश्च) —^d) K₂ B D₁₁ तत्र (for तत्र) D₂
 पाचाल्येन तु सैनिका — For 54^d, G₁ M subst

716* क्षत्रिया अशुवत्राजन्वैनतेयोज्यमित्युत ।

55 Ś₂ missing up to द्रो (cf. v l 18) K₄ om
 55^a-56^b D₁₁ om 55^{ab} —^a) Ś₁ K₁ : G₁ M₁ :
 अपश्यन्, K₂ अपश्यत्, D₃ G₅ अपश्य (for अवश्य)
 Ś₁ K₁ : G₁ M₁ : द्रोण —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ G₁ M₁ :
 संगत — G₃ om, 55^a-56^b —^c) K₁ यो (for नो)
 B D₁₁ D₂ : राजन्, G₁ M₁ : राजा (for राज) .
 —^d) Ś₁ (sup lin as in text) D₂ पाचाल्य, D₃
 पाचाला (for पाञ्चाला)

56 K₄ om 56^{ab}, G₃ om. 56^{ab-cd} (for both, cf
 v l 55) —^a) D₃ : च (for तु) D₃ : G₁ M
 राजन् (for युद्धे) —^c) K₂ प्रकपयामाम, D₁₁ D₃ :
 1 : प्रच्याव —^d) D₃ गिरेर् (for तरोर्) D₁₁ D₄
 यथा (for ह्व) S तालापककळं यथा —^e) B₂ D₁₁
 D₁ : 1 : 1 : तु (for ते) S transp वाहा and राजंस्
 B₁ : चाम्बा (for वाहा) B₂ : 1 : D₁₁ पार्षतस्य (for
 राजंस्तस्य)

57^a) Ś₁ K₁₋₃ G₁ : प्रद्रवमाणेषु, D₃ प्रद्रुतमाणेषु

खं व्यूहं पुनरास्थाय स्थिरोऽभवदरिंदमः ।

न चैनं पाण्डवा युद्धे जेतुमुत्सहिरे प्रभो ॥ ५८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टमवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

९९

संजय उवाच ।

ततो दुःशासनो राजञ्शैनेयं समुपाद्रवत् ।

किरञ्जरसहस्राणि पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ १

स विद्धा सात्यकिं पथ्या तथा षोडशभिः शूरैः ।

नाकम्पयत्स्थितं युद्धे मैनाकमिव पर्वतम् ॥ २

स तु दुःशासनं वीरः सायकैरावृणोद्दृशम् ।

B₂ s D₀₁ तेषु हुतेष्वथाशेषु —^b) K₂ B₁ पचालान्
—^c) Ṣ K D (except D₀₁) अयोधयद् (for व्यद्रावत्)
—^d) D₇ ततस् (for the first तत्र) D₈ शक (for
the second तत्र)

58 K₂ s D₀₁ D₁ s om (1 hapl) 58^{ab} —^b) Ṣ
K₁ s D₀₂ D₂ s s 7 पराक्रमी (for प्रतापवान्) —^c)
K₁ त, D₆-s T G₂-s स्व (for स्व) Ṣ K₁ s 4 पुरत
स्थाय (K₁ °प्य), S पुनरागम्य (for °रास्थाय) —^d)
K₂ B₁ s D₀ D₁ s-s s T G₂-s स्थितो (for स्थिरो)
Ṣ₁ K₁ D₁ s 7 s G₅ अरिंदम B₁-s D₀₁ प्रत्यतिष्ठदरिंदम
—^e) B₂ M₁ s राजञ् (for युद्धे) —^f) K₂ B (except
B₂) T G₂ M₆ उत्सेहिरे, D₈ उत्सहिता (for उत्सहिरे)
K₂ रणे, B₂ s s तदा (for प्रभो)

Colophon — *Sub parvan* Ṣ₁ K B₂-s D₀₁ D₀
D₁ s s 7 s G₁ M₁ s जयद्रथयव — *Day of Drona's*
Generalship Ṣ₂ चतुर्यदिने — *Adhy name* Ṣ K B
D₀₁ D₀₁ D₁ s-s सात्यकिप्रवेश, D₂ पांचालवध, G₁
M₁ s सात्यकिप्रवेशे पांचालयुद्धं, Bom ed सात्यकिप्रवेशे
द्रोणपराक्रम — *Adhy no* (figures, words or both)
B₁ T G₂-s 120, B₂ 50, B₃ 129, D₀₁ 122,
D₂ 125, D₃ 18, G₁ M 119, G₅ 116 — *Śloka*
no D₀₁ 72

99

1 °) D₅ युद्धे, G₂ s राजा (for राजञ्) Ṣ K₁-s
D₁ दुःशासनो महाराज (Ṣ₁ °बाहु) —^b) K₂ D₁ s
सैनेयं B (except B₄) D₀₁ शैनेयं प्रत्यधारयत् — B
D₀₁ ins after 1^{ab} K₁ D₁ after 2

717* रथघातेन महता नानादेशोद्भवेन च ।

सर्वतो भरतश्रेष्ठ विस्मजन्सायकान्बहून् ।

पर्जन्य इव घोषेण नादन्यन्वं दिशो ददा ।
तमापतन्तमालोक्य सात्यकि कौरवं रणे ।
अभिव्रुत्य महाबाहुदृष्टान्नामाम् सायकं । [5]

ते द्यापमाना यापौर्ध्वं शामनपुरोगमा ।
प्राद्रवन्समरे भीतान्त्रय पुत्रस्य पश्यत ।
तेषु त्रयसु राजेन्द्र पुत्रो दुःशामनस्तव ।
तस्यो व्यपेतभी राजन्सात्यकिं चार्दयच्छरे ।

चतुर्भिर्वाजिनस्त्रय मारिध च त्रिभि शरैः । [10]
सात्यकिं च शतेनाजौ विद्धा नादं मुमोच स ।

तत कुद्धो महाराज माधवस्त्रस्य संयुगे ।

रथं सूतं ध्वजं तं च चक्रेऽदृश्यमजिह्वगै ।

[K₁ D₁ om line 1 — (L 1) B₁ s D₀₁ ह (for
च) — (L 2) K₂ B₁-s भरतश्रेष्ठो B₁ s s शायकान्.
— (L 4) K₂ तमालोक्य तदा युद्धे (for the prior half)
— (L 5) B₂ s शायकै — (L 7) D₁ सैन्यस्य (for
पुत्रस्य) — (L 8) B₂ (marg as above) प्रायाद् (for
पुत्रो) — (L 9) K₁ D₁ om (hapl) from the post-
half of line 9 up to the prior half of line 12 B₁
छादयत् (for चार्दयत्) — B₃ om (hapl) line 10
B D₀₁ om line 12]

— B D₀₁ om 1^c-2^d —^c) T G₂ शत (for शर)

2 B D₀₁ om 2 (of v 1 1) —^a) G₁ M₁ s
सायकं (for सात्यकिं) —^b) S पुन (for तथा) —^c)
S (except G₂) स्थिरं (for स्थितं) D₃ s नाकंपयत तं
युद्धे — After 2, K₂ D₁ ins 717*

3 D₁ om 3 D₂ reads 3^{ab} twice —^a) D₀₂ तं
(for स) K₁ D₀₂ दुःशासन K₂ s B D₀₁ D₀₁ D₁
s s 7 s (both times) शूरं, K₂ s D₀₂ D₂ s G₅ शूर
(for वीर) — D₀₂ D₃ om 3^{cd} —^c) Ṣ K₁-s D₀₁ D₁

मशकं समनुप्राप्तमूर्णनाभिरिचोर्णया ॥ ३
 दृष्ट्वा दुःशासनं राजा तथा शरशताचितम् ।
 त्रिगर्ताश्चोदयामाम युयुधानरथं प्रति ॥ ४
 तेषाञ्छन्त्युयुधानस्य ममीपं क्रूरकारिणः ।
 त्रिगर्तानां त्रिसाहस्रा रथा युद्धविशारदाः ॥ ५
 ते तु तं रथवंशेन महता पर्यवारयन् ।
 स्थिरां कृत्वा मतिं युद्धे भूत्वा संशप्तका मिथः ॥ ६
 तेषां प्रयततां युद्धे शरवर्षाणि मुञ्चताम् ।
 योधान्पञ्चशतान्मुख्यानग्रानीके व्यपोषयत् ॥ ७
 तेष्वतन्तु हतास्पूर्णं शिनिप्ररमायकैः ।

महामारुतवेगेन रुग्णा इव महाद्रुमाः ॥ ८
 रथैश्च बहुधा छिन्नैर्ध्वजैश्चैव विशां पते ।
 हयैश्च कनकापीडैः पतितैस्तत्र मेदिनी ॥ ९
 शैनेयशरसंकुचैः शोणितौघपरिप्लुतैः ।
 अशोभत महाराज किंशुकैरिव पुष्पितैः ॥ १०
 ते वध्यमानाः समरे युयुधानेन तावकाः ।
 त्रातार नाध्यगच्छन्त पङ्कमया इव द्विपाः ॥ ११
 ततस्ते पर्यवर्तन्त सर्वे द्रोणरथं प्रति ।
 भयात्पतगराजस्य गर्तानीव महोरगाः ॥ १२
 हत्वा पञ्चशतान्योधाञ्चरैराशीविपोषमैः ।

C 7 4954
B. 7 123 20
K 7 123 21

३ ० १ सकाश, Ks Ds कामस, Bs मशक (for मशक)
 G1 M1.2 समनुप्राप्त (for 'प्राप्तम्' —^d) K3 2 D7 G'
 पूर्णनाभिर, B1.2.4 Dc1 D3 ० ऊ (D5 पू)र्णनाभ, D2
 'मम् (for 'नाभिर') ऽ इवान्वयाद्, K1 इव कथ (sic),
 K2 इवोद्धदन; K3 इवस्वत, B2 (marg, orig
 as in text) इवोपम, D1 इव स्थित (for इवोर्णया)
 — After 3, B Dc1 ms.

718* स्वरन्तमावृणोद्दार्णुं दुःशासनमभिप्रजित् ।

[B. lacuna for the prior half.]

4 ^a) G2 राजस्र (for राजा) —^b) Dn2 D2 दार
 दातार्दितं B (except B1) Dc1 मास्वतेन शरान्वित —^d)
 Ds मास्यकेश (for युयुधान)

5 ^b) ऽः K1 s B (except B1) Dc1 Dn D1 s 7 T
 G1 ३ कर्मण; Ds कर्मणि, M1.2 कर्मिण (for कारिण)
 —^o) K1 G2 4 M2-s त्रिसाहस्रं, B1 महस्राणि, B2
 द्विसाहस्रा (for त्रि) —^d) T G2 4 रथ- (for रथा)
 K1 विशारद

6 ^a) B1-3 Dc1 त तु ते (for ते तु त) B3 lacuna
 for वंशेन महता —^o) D3 स्थिरी (for स्थिरा) B1
 (marg, orig as in text) कुन्दा, G1 M1 2 युद्धे (for
 कृत्वा) —^d) K1.5 B1 Dn D2-8 समसका B2 8 Dc1
 मरणाय जयाय वा

7 G1 M1-4 om. 7^{ab} —^a) ऽः K2-5 B2 4 5 Dn
 D1-2.5 प्रपततां, B1 8 Dc1 आप' (for प्रय') B2 8 5
 Dc1 सस्ये (for युद्धे) T G2-5 Ms तेषा प्रय (G5 'या'
 वमानाना —^o) G1 M यौधान् B2 Dc1 पंचशत
 —^d) ऽः B Dn1 D1 4 G2 मग्रानीके, K2 मग्रानीकं;

D3 गजानीके (for मग्रा*) D4 व्यपोषयत्, D7 8 व्यपो
 हयन् (for व्यपोषयत्)

8 ^a) Ds पतति (for स्वतन्त) B1-2 8 Dc1 बाणै
 (for दृणं) B4 Dc1 Dn D1 2 4 S तेषतस्त्रिहतास्पूर्णं,
 D7 8 ते चापतश्चितस्पूर्णं —^b) D2 7 निशि (for शिनि)
 B5 पुगव (for प्रवर) B1-2.5 सास्वतस्य नराधिप
 —^o) ऽः रथ-, ऽः सह (for महा) —^d) K5 B2-5
 D मग्रा (D1 रुग्णा) (for रुग्णा) ऽ K1 8-5 B2 D1
 नगाद्रुमा, K2 D1 नगद्रुमा; B1 Dn D2 वरद्रुमा,
 B2 वने द्रुमा, D3 5 वनद्रुमा (for महाद्रुमा)

9 ^a) K1 B3 Dn D1 5 7 8 नागैश् (for रथैश्) K5
 B1 2 4 5 Dc1 D2 बहुभिश् (for बहुधा) ऽः Dn1 भिक्षैर्
 (for छिद्यैर्) —^b) K3 विशेषत (for विशा पते)

10 B4 om 10^{ab} —^a) K1 सवृत्तै, D2 सकृत्तै,
 D7 8 सक्षितै (for सकृत्तै) — K4 repeats 10^c-11^b
 after 11 D1 om. (hapl) 10^d-16^a G4 om (hapl)
 10^d —^d) Ds शोभिनी (for पुष्पितै) Dn2 Da.6
 पुष्पि (Dn3 'प्य' तैरिव किंशु D3 'दि' क्)

11 For the repetition in K4, cf v 1 10 D1 om
 11 (cf v 1 10) —^a) ऽः युष्यमाना, K1 वध्यमान
 (for वध्यमाना) S शतशो (for समरे) —^o) G1 M
 [म]व्यगच्छंस्ते (for 'च्छन्त) —^d) G1 M1.2 पक्

12 D4 om 12 (cf v l. 10) Dn1 om (hapl.)
 12^c-13^d —^o) G1 M पतगाधिपतेर्मीवा —^d) K5
 D2 2.5 गर्तानिव, D7 8 विलं प्रति (for गर्तानीव) S
 पाताळ (G1 M2-5 'ळ') निव पत्रगा

13 Dn1 D1 om 13 (cf v l. 12, 10), —^a) ऽ

प्रायात्स शनकैर्वीरो धनंजयरथं प्रति ॥ १३
 तं प्रयान्तं नरश्रेष्ठं पुत्रो दुःशासनस्तव ।
 विव्याध नमभिस्तूर्णं शरैः संनतपर्वभिः ॥ १४
 स तु तं प्रतिविव्याध पञ्चभिर्निशितैः शरैः ।
 रुक्मपुङ्खैर्महेष्वासो गार्ध्रपत्रैरजिह्वगैः ॥ १५
 सात्यकिं तु महाराज प्रहसन्निव भारत ।
 दुःशासनस्त्रिभिर्विद्धा पुनर्विव्याध पञ्चभिः ॥ १६
 शैनेयस्तव पुत्रं तु विद्धा पञ्चभिराशुगैः ।
 धनुश्चास्य रणे छित्त्वा विस्मयन्नर्जुनं ययौ ॥ १७

ततो दुःशासनः क्रुद्धो वृष्णिवीराय गच्छते ।
 सर्वपारशवीं शक्तिं विससर्ज जिघांसया ॥ १८
 तां तु शक्तिं तदा घोरां तव पुत्रस्य सात्यकिः ।
 चिच्छेद शतधा राजनिशितैः कङ्कपत्रिभिः ॥ १९
 अथान्यद्धनुरादाय पुत्रस्तव जनेश्वर ।
 सात्यकिं दशभिर्विद्धा सिंहनादं ननाद ह ॥ २०
 सात्यकिस्तु रणे क्रुद्धो मोहयित्वा सुतं तव ।
 शरैरभिशिखाकारैराजधान स्तनान्तरे ।
 सर्वायसैस्तीक्ष्णवक्त्रैरष्टाभिर्विच्यधे पुनः ॥ २१

K₂ पचज्ञात, G₃ पचदज्ञान् (for पचज्ञातान्) G₁ M
 योधाव् S₁ तत पचाज्ञातान्योधाव् — For 13^{ab}, B₁-a, s
 D₀₁ subst

719* ततस्त्रान्हतविध्वस्तान्कृत्वा योधान्सदस्रश ।

— °) D₂ च; G₁ M तु (for स) D₅ वीर (for
 वीरो)

14 D₄ om 14 (of v l 10) — °) S K₁ s 4
 उपयात, K₂ तमायत, D₁ उपयात, D₂ s 7 तं प्रयात
 (for स प्रयान्तं) K₅ रथश्रेष्ठं, D₈ नरश्रेष्ठ, G₁ M
 'व्याध (for 'श्रेष्ठ) — °) D₆ यत्र (for पुत्रो) K
 (except K₅) D₁ हुर्योधनस् (for दुःशासनस्)

15 D₄ om 15 (of v l 10) G₅ om 15^{ab} — °)
 Dn₂ om (hapl) from निशितै शरैः up to दुःशासन
 स्त्रिभि (in 16^c) D₅ पचभिर्नतपर्वभिः — °) S K₁ s
 गार्ध्रपक्षैर्, K₅ D₂ s 7 T G₂-s M₈ गृध्रपत्रैर्; D₀₁ D₈
 गार्ध्र' (for गार्ध्र') S महारथ (G₅ थै, M₈-s थं)
 (for अजिह्वगै)

16 D₄ om 16^a (cf v l 10) Dn₂ om up to
 दुःशासनस्त्रिभि (of v l 15) K₄ D₂ om (hapl)
 16^a-17^b — °) T G₂-s सात्यकिस् (for 'किं) B₁
 च, D₅ 7 s M₈-s त (for तु) K₅ स सात्यकि महाराज
 — °) B₁-a, s D₀₁ प्रहसन्ने (B₈ 'न्स) पुनस्तदा
 (B₁ पुन पुन) — °) D₅ G₈ 4 दुःशासन (for 'सनस्)
 — °) B₁ 2 s D₀₁ G₅ सप्तभिः (for पञ्चभिः) K₅ सिंह-
 नाद ननाद ह (= 20^d)

17 K₄ D₂ om 17^{ab} (of v l 16) — °) D₄
 शैनेयस् G₁ M शैनेयस्तु ततस्तूर्णं — °) B₄ Dn₁ G₂
 हत्वा, Dn₂ D₂ 4 7 s भित्त्वा (for विद्धा) K₅ पुन
 विव्याध पञ्चभिः (= 16^d). — D₆ om 17^{cd}, — °)

S क्षुरप्रेण धनुश्छित्त्वा — °) B (except B₄) D₀₁ प्रस
 यन्, D₅ व्यस्यन्, T G₂-s प्रहसन् (for विस्मयन्)
 G₁ M प्रहसन्नभ्यवर्तत

18 °) S K₁-s सर्वपारशवीं, K₄ s Dn₁ D₂-s 'सर्वी
 (for 'शर्वी)

19 °) K₅ D₈ ततो घोरा, T तदामोघा, G₁ M₁ 2
 तथा घोरां, G₈ महामोघा; M₈-s महाघोरा (for तदा
 घोरा) — °) S K₁-s दशधा, D₈ शतशो, M₈-s
 सहसा (for शतधा)

20 °) G₁ M ततो (for मय) — °) B₈ G₁ M
 विशा पते, Dn₂ D₈ जनेश्वर (for 'श्वर) — °) B₂
 नवभिर, Dn₁ च सितैर्, D₃ s च शतैर्, M₈-s बहु-
 भिर (for दशभिर) — °) B (except B₄) D₀₁ चकार,
 D₅ ननदं (for ननाद) S₂ D₅ T G₈ M₆ च (for ह)
 G₄ ननादवान् (for 'द ह)

21 °) K₁ प्रति (for तव) S मोहयन्निव ते सुत
 — After 21^{cd}, K₁ a, s Dn₂ D₂ M₆ ins

720* त्रिभिरेव महाभाग शरैः संनतपर्वभि ।

[K₁ 3 महाभाग, M₅ 'वेगै (for भाग)]
 — M₅ cont

721* ततोऽस्य बाहाभिश्चितैश्चतुर्भिरहनच्छरैः ।

सारथिं चास्य संक्रुद्धो रथि * * * * *

— K₁ D₂ om 21^a-22^f K₈ om. 21^a-23^d — °) D₁
 तीक्ष्णचक्रैर्, S 'दष्टैर् (for 'वक्त्रैर्) Dn₁ D₄ शरैः
 सर्वायसैस्तीक्ष्णैर् — °) B₁-s D₀₁ S पुनर्विव्याध चाष्टभिः,
 B₅ विव्याध चाष्टभिः पुन

22 K₁ s D₂ om 22 (of v l 21) — °) S
 संक्रुद्धो (for विशत्या) — °) D₅ समवाकिरत् (for प्रस्य-

दुःशासनस्तु विशत्या सात्यकि प्रत्यविध्यत ।
 सात्वतोऽपि महाराज तं विव्याध स्तनान्तरे ।
 त्रिभिरेव महावेगैः शरैः संनतपर्वभिः ॥ २२
 ततोऽस्य बाहान्निशितैः शरैर्जघ्ने महारथः ।
 सारथिं च सुसंकुद्रः शरैः संनतपर्वभिः ॥ २३
 धनुरेकेन भङ्गेन हस्तावापं च पञ्चभिः ।
 ध्वजं च रथशक्तिं च भङ्गाम्यां परमास्त्रवित् ।
 चिच्छेद विशिखैस्तीक्ष्णैस्तथोभौ पार्ष्णिमारथी ॥ २४

स छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः ।
 त्रिगर्तसेनापतिना खरथेनापत्राहितः ॥ २५
 तमभिद्रुत्य शैनेयो मृहूर्तामिव भारत ।
 न जघान महाबाहुभीमसेनवचः स्मरन् ॥ २६
 भीमसेनेन हि वधः सुतानां तव भारत ।
 प्रतिज्ञातः ममामध्ये सर्वेषामेव संयुगे ॥ २७
 तथा दुःशासनं जित्वा सात्यकिः संयुगे प्रभो ।
 जगाम त्वरितो राजन्नेन यातो धनंजयः ॥ २८

C 7 4971
 B 7 123 37
 K. 7 123 56

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवमवतितमोऽध्याय ॥ ९९ ॥

विध्यत) B₁₋₃ Dc₁ शरैः सात्यकिमाड्यत्, S वृष्णिवीराय
 गच्छते (= 18^b) — After 22^{ab}, S ins

723* प्रेषयामास वीराय गृध्रपक्षान्त्रिणाशितान् ।

[G₁ M₁ ३ त्वग्निं प्रेषयामास (for the prior half) T
 G₂ M₂ गाध्रपक्षाम्, G₃ गाध्रपक्षाम्, M₃ ३ गृध्रपक्षान् (for
 गृध्रपक्षाम्)]

—^o) Dn₂ D₂ ६ G₁ M मत्यको (for सात्वतो) D₁ ३
 [5]थ (for ऽपि) —^a) Ś₁ Dn₁ D₂ ६ ६ महाभाग,
 K₂ ३ B₁ Dn₂ D₁ 'भाग, K₁ D- ३ 'राज (for 'वेगैः)

23 K₃ om 23 (cf v. l. 21) Ś K₂ D₂ om
 (hapL) 23 —^b) B₁ महाहवे (for 'रथ) B₁₋₃ ३
 Dc₁ S चतुर्भिरवधीच्छ (B₂ 'निशितैः श, S 'रहनच्छ)रै
 —^c) B₂ (marg as in text) ३ ३ Dc₁ तु (for च)
 D₂ सुमरच्छ (for कुद्र) S सारथिं चाम्य सकुद्रो (M₂₋₃
 भङ्गेन) —^d) B (except B₁) Dc₁ त्रिभिः (for शरैः)
 S रथनीळाटपाहरत्

24 ^a) S वाणेन (for भङ्गेन) —^b) Dc₁ D₂ हस्ता
 चाप, Dn₁ हस्तचाप (for हस्तावाप) D₁ ३ हस्ते च
 (D₁ हस्ता वा) पंचभिः शरैः —^c) Ś K₁ ३ निशितैस्;
 K₂ विविधैस्, D₂ समरे (for विनिशितैस्) —^d) K₁₋₃
 तथा तौ, K₂ तथासौ (for तयोर्भौ) Ś₁ K₃ पार्ष्णिमारथी
 — For 24^d, S subst

723* निम्नेपमात्रेण शरैरुभौ च प्राष्ठिमारथी ।

25 ^a) S (except G₂₋₃) संतिष्ठ (for स छिन्न)
 —^b) D₂ स्त्रपमेव (for स्वरथेन) Dn₁ D₂ G₂ [उ]

पत्राहित (for [अ]प')

26 B₁ ३ read 26^{ab} on marg —^a) D₁ अभिद्रुत्य
 (for 'द्रुत्य) K₁ D₁ शैनेयो — For 26^{ab}, B₂ ३ Dc₁
 subst B₁ ३ ins after 26^{ab}

724* त प्राप्तमपि नेषेप हन्तुं तु शासन रणे ।

[B₂ नृप (for रणे)]

—^o) T G₂₋₃ नि (for न) B (except B₁) Dc₁
 शैनेयो भरवद्रेष्ठ

27 ^a) Ś K D G₁ तु वध, G₂ [अ]भिहत (for हि
 वध) —^b) B₂ ३ ३ Dc₁ पुत्राणां (for सुतानां) D₁ चैव
 (for तव) —^c) D₂ भारत (for संयुगे)

28 ^a) K₂ B₂ ३ ३ Dn D₁ ३ ३ S ततो (for तथा)
 —^b) K₂ संयुगे सात्यकि प्रभो, B (except B₁) Dc₁
 सात्यकियुधि वीर्यवान्, D₂ सात्यकि मत्यविक्रम —^c)
 S यत्र (for येन)

Colophon — Sub-parvan Ś₁ KL ३-३ B₂ ३ Dc₁ Dn
 D₁ ३ ३-३ जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
 K₁ ३ चतुर्थदिवसे — Adhy name Ś K₁₋₃ B₂ ३ Dc₁
 Dn₁ D₁ ३-३ ३ सात्यकिप्रवेश, K₂ B₁ ३ ३ D₂ G₂ ३
 सात्यकिप्रवेशो दुःशासनपराजय; G₁ M₁ ३ दुःशासनपराजय
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂₋₃
 M₁ ३ 121, B₂ 51, B₃ 130, Dn₁ 123, D₂ 126,
 D₃ 20, G₁ M₂₋₃ 120, G₂ 117 — Śloka no
 Dn₁ 28

१००

धृतराष्ट्र उवाच ।

किं तस्यां मम सेनायां नासन्केचिन्महारथाः ।
 ये तथा सात्यकिं यान्तं नैवाघ्नन्नाप्यवारयन् ॥ १
 एको हि समरे कर्म कृतवान्सत्यविक्रमः ।
 शक्रतुल्यबलो युद्धे महेन्द्रो दानवेष्विव ॥ २
 अथ वा शून्यमासीत्तद्येन यातः स सात्यकिः ।
 एको वै बहुलाः सेनाः प्रमृद्द्रन्पुरुषर्षभः ॥ ३
 कथं च युध्यमानानामपक्रान्तो महात्मनाम् ।

100

1 ^b) K₁ नाम (for नासन्) T G₂₋₅ किंचिन् (for केचिन्) D₇ महारथ —^o) M₂₋₅ तथा हि (for ये तथा) G₁ M₁ २ तत्र (for यान्तं) D₂ ये सात्वत पथा यात —^d) B₁ नैवापुर (for नैवाघ्नन्) D₄ वाप्यवा रयन्, D₅ नाम्य* (for नाप्य*) S नाघ्नन्ना (G₁ M₁ २ यातं ना) वारयंस्तदा — B₂ ३ ५ D₀₁ ins after 1 B₁ after 2

725* यत्कृत वृष्णिवीरेण कर्म शंससि मे रणे ।
 नैतदुत्सहते कर्तुं कर्म शक्रोऽपि संजय ।
 अग्रद्वेयमाचिन्त्यं च कर्म तस्य महात्मन ।
 वृष्ण्यन्धकप्रवीरस्य श्रुत्वा मे व्यथित मन ।

[L 1) B₂ वे (for मे) — B₁ om line 2]

2 B₁ om 2^{ab} B₂ ३ D₀₁ om (hapl.) 2^a-3^b —^a) S (except M₂₋₅) [s] पि (for हि) —^b) D₂ कृतवा न्सात्यकि क्षम, S (G₅ lacuna) प्रोमहर्षण — B₁ reads 2^{ab} on marg —^o) M₂₋₅ समो (for बलो) D₂ ६ शक्रतुल्यो महायुद्धे —^d) S K₁₋₄ D₁ दानवानिव (K₄ नि च) (for वेष्विव) — After 2, B₁ ins 725*

3 B₁₋₃ D₀₁ om 3^{ab} (for B₂ ३ D₀₁, of v l 2) D₂ ६ ६ read 3^{ab} twice. —^a) G₅ शून्य D₁ आसीत्तु; S एवामीद (for आसीत्तु) D₂ ६ ६ (all second time) हतभूयिष्ठमथ वा —^b) D₂ (first time) सैन्यमर्जुन-संगमात् —^o) B₁₋₃ ५ D₀₁ एकेन, B₄ G₁ M एको हि, T G₂₋₅ एकोपि K₁ बहुल, K₃ S बहुधा, D₂ ३ बहुला (for बहुला) D₂ ७ ३ S (except G₅) सेना —^d) K₅ B₁ प्रमृद्दात्, D₀₁ D₁ प्रमृद्द्रन्, D₂

एको बहूनां शैनेयस्तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ४

संजय उवाच ।

राजन्सेनासमुद्योगो रथनागाश्वपत्तिमान् ।

तुमुलस्तव सैन्यानां युगान्तसदृशोऽभवत् ॥ ५

आह्निकेषु समूहेषु तव सैन्यस्य मानद ।

नास्ति लोके समः कश्चित्समूह इति मे मतिः ॥ ६

तत्र देवाः स्म भापन्ते चारणाश्च समागताः ।

एतदन्ताः समूहा वै भविष्यन्ति महीतले ॥ ७

D₂ प्रमृद्दात्, S विमृद्द्रन् (for प्रमृद्द्रन्) D₂ स नरर्षभ (for पुरुष*) B₁₋₃ ५ D₀₁ यथा ता मृदिता रणे — After 3, B₁₋₃ ५ D₀₁ ins

726* न सन्ति तस्मात्पुत्रा मे यथा संजय भापसे ।

4 ^a) K₅ वा कथ, B₁₋₃ ५ D₀₁ स कथं, T कथं-चिद् (for कथं च) —^b) B₁ २ D₂ S अतिक्रातो, D₀₁ अभि* (for अप*) —^c) K₄ D₃ १ १ सैन्यस्य (for शै*)

5 K₂ om the ref K₁ अर्जुन (for संजय) —^a) B₁₋₃ रण, D₀₁ बल (for सेना) S₂ समुद्योगो (for 'द्योगो) —^b) D₂₋₅ ७ ३ G₅ पत्तिना (D₂ भि) (for 'मान्) — T G₂ om 5^{ad} —^c) D₀₁ अतुलस्, D₂ आकुलस्, D₄ ५ ३ तुमलस्, G₁ ५ M अतुल्यस् (for तुमुलस्) B₁₋₃ D₀₁ D₂ G₁ M सेनाया, G₂ ५ ५ सेनाया (for सैन्याना) —^d) B₁₋₃ D₀₁ क्षत्रियाणां तदाभवत्

6 ^a) K₅ आह्निकेषु, B₁ (also as in text) २-५ D₀₁ D₂ ६ आहृतेषु, B₁ (marg) उच्छ्रितेषु, D₀₁ आहृतेषु, D₄ अह्निकेषु, T G₂ ५ अह्निकेषु, M आहितेषु (for आह्निकेषु) S K₁ ३ ३ D₁ समूहेषु, G₁ M₁ २ तु सर्वेषु, Cd समूहेषु (as in text) —^b) K₅ D₀₁ भारत, B₂ ३ D₀₁ G₁ M मारिप (for मानद) —^c) The portion of the text in S₂ from नास्ति लोके up to काले (in 7 101 44^d) is lost on missing folios B₂ ५ D₁ ५ नाभूल (for नास्ति) D₅ [s] भवत् (for सम) —^d) K₁₋₄ D₁ स मूह (for समूह)

7 S₂ missing (cf v l 6) —^a) D₇ ३ स्वयं (for तत्र) S₁ K D₀₁ D₁₋₃ ५ ६ स्वभापंत, B₄ T G₂₋₃ तु (B₄ G₂ च) भापंते, D₂ स्म भापत, G₅ स्वभापंते (for स्म

न चैव तादृशः कथिग्रह आसीद्विशां पते ।
 यादृग्जयद्रथवधे द्रोणेन विहितोऽभवत् ॥ ८
 चण्डवाताभिपन्नानां समुद्राणामिव स्वनः ।
 रणेऽभवत्तल्लोधानामन्योन्यमभिधावताम् ॥ ९
 पार्थिवानां ममेतानां बहून्यासन्नरोत्तम ।
 त्वद्वले पाण्डवानां च सहस्राणि शतानि च ॥ १०
 संख्वानां प्रवीराणां समरे दृढकर्मणाम् ।
 तत्रासीत्सुमहाशब्दस्तुमुलो लोमहर्षणः ॥ ११

अथाक्रन्दद्भीमसेनो घृष्टद्युम्नश्च मारिप ।
 नकुलः सहदेवश्च धर्मराजश्च पाण्डवः ॥ १२
 आगच्छत प्रहरत बलवत्परिधावत ।
 प्रविष्टावरिसेनां हि वीरौ माधवपाण्डवौ ॥ १३
 यथा सुखेन गच्छेतां जयद्रथवधं प्रति ।
 तथा प्रकुरुत क्षिप्रमिति सैन्यान्यचोदयत् ।
 तयोरभावे कुरवः कृतार्याः स्युर्वयं जिताः ॥ १४
 ते यूयं सहिता भूत्वा तूर्णमेव बलापूर्वम् ।

C. 7. 4826
B. 7. 124 18
K. 7. 124 22

भाष्ये) —^c) Dn1 एतदत समूहो च —^d) Dn1 भविव्यति

8 S₂ missing (cf v l 6) B₂ reads 8^{ab} twice —^a) K B₂ s Dn D₁ s c-s च चै, G₁ M₁ s ह्येव, G₁ चैन, M₂-s ह्येव (for चैर) D [ए]तादृश (for तादृश) Dn1 स्यूहे, D₁ s s s स्यूह, G₁ M राजन (for कश्चिद्) —^b) B₁ व्युहमासीद्, Dn1 D₁ s s s आसीत्कश्चिद् (for स्यूह आसीद्) B₁ महीपते (for विदां पते) B₂ समूह इति मे मति, G₁ M₁ s कश्चिदामी रसमागम, M₂-s महान्कश्चिरसमागम —^c) G. यावत् (for यादृग्) —^d) K₁ निहतो (for विहितो) K₁ T G₂ भवेत् (for ऽभवत्) — After 8, S (except G₂) ins

727* उद्धृता पृथिवी नूनं युद्धहेतो समागतं ।

इति तत्र जना म्माहुर्दंष्ट्रा वा जनममदम् ।

[(L 1) G₁ M₁ s उद्धृता (for उद्धृता) — (L 2) G₂-s च (for रज) G₁ M जनमपद]

9 S₂ missing (cf v l 6) —^a) M₂ पच (for चण्ड-) S₁ K Dn D₁ s-s चण्डवातविभिन्नाना —^b) D₁ अरिप्यति, M₂-s इव धनि (for इव स्वन) —^c) K₁ s s D₁ तथाभवद्, S एवमासीद् (for रणेऽभवद्) —^d) S₁ K₁ s s D₁ अन्योन्यन्य (for 'न्यम्) D₂ अति (for अमि)

10 S₂ missing (cf v l 6) —^b) B₁ s D₁ सत्वा मघ (for नरोत्तम) D₂ योगो घोरो यथा नृप —^c) B₁-s s D₁ सैन्यानि, D₂ [ए]तद्वले (for खद्वले) —^d) B₁ तु (for च) B₁-s s D₁ शतशोय सहस्रदा — For 10, S subst

728* तावकानां तदा ह्यामन्प्रयुक्तान्युद्वानि च ।

तथैव राजन्पाण्डूनां महस्राणि सहस्रदा ।

11 S₂ missing (cf v l 6) G₂ om. 11 —^a)

D₁ s मरयाना (for संख्वाना) —^b) S (except G₂, G. om) दृष्ट (for दृढ-) B₁ कर्मिणा —^c) S (G. om) transp सुमहान and तुमुलो K₂ B₁ s Dn D₁ s सुमहा, D₂ तु महाप्र (for सुम^a) K₄ तुसुरो, Dn1 D₂ s तुमलो (for तुमुलो) S₁ K₄ D₂ S (G₂ om.) रोम (for लोम) — After 11, S (G₂ after 10) ins

729* पाण्डवाना इरुणा च गर्जतामितरेतरम् ।

क्ष्वेदा किलकिलाशब्दास्तथासन्व सहस्रदा ।

मेरीशब्दाश्च तुमुला वाणशब्दाश्च भारत ।

अन्योन्यं निन्नवां चैव नराणा शुश्रुवे स्वन ।

[G₂ om. (hapl.) lines 1-2 — (L 2) Some MSS क्ष्वेदा (for क्ष्वेदा) — (L 3) G₁ M₁ s शब्दा स्तु, G₂ -शब्दाश्च.]

12 S₂ missing (cf v l 6) —^a) S₁ K₁-4 D₂ G₂ तथा, G₁ M तत्र (for अय) D₁ s अन्त्याक्रदद् (for अया^a) D₂ अयायाद्भीमसेनेन —^b) B D₁ G₂ s s M₂-s पार्षत, D₂ पार्षतं, T G₁ s M₁ s भारत (for मारिप) —^c) D₁ नकुल

13 S₂ missing (cf v l 6) —^b) Dn₂ पर्यधावत् (for परि^a) B₁-s s D₁ D₁-s G₁ M द्रुत (G₁ M तूर्णं) विपरिधावत् —^c) S₁ नोरिसेना, S कुर^a (for अरि^a) Dn1 सेनाया (for सेना हि) B₁-s D₁ तौ, T G₂-4 तु (for हि) —^d) G₂ पार्थिवौ (for पाण्डवौ) K₄ B (except B₁) D₁ वीरौ फाल्गुन (K₄ पाण्डव) माधवौ

14 S₂ missing (cf v l 6) —^a) G₁ M₁ गच्छेया (for 'ता) —^b) K₁-s B₁-s s D₂ रयं (f वर्षं) —^c) D₂ तथैव, T G₂-s तदाशु, G₁ तथाशु (for तथा प्र-) —^d) K₂ s B₁ s Dn₂ G₁ M₁-s s अचो (Dn₂ D₂ 'नो'वयन्, D₁ अनो (for अचो^a) T G₂-s इति सैन्यमचोदयत् —

क्षोभयध्वं महावेगाः पवनाः सागरं यथा ॥ १५
मीमसेनेन ते राजन्पाश्चाल्येन च चोदिताः ।
आजघ्नुः कौरवान्संख्ये त्यक्त्वास्त्रनात्मनः प्रियान् ॥ १६
इच्छन्तो निघनं युद्धे शस्त्रैरुत्तमतेजसः ।
स्वर्गार्थं मित्रकार्यार्थं नाभ्यरक्षन्त जीवितम् ॥ १७
तथैव तावका राजन्प्रार्थयन्तो महद्यशः ।
आर्या युद्धे मर्ति कृत्वा युद्धायैवोपतस्थिरे ॥ १८

तस्मिंस्तु तुमुले युद्धे वर्तमाने महाभये ।
हत्वा सर्वाणि सैन्यानि प्रायात्सात्यकिरर्जुनम् ॥ १९
कवचानां प्रभास्तत्र सूर्यरश्मिविचित्रिताः ।
दृष्टीः संख्ये सैनिकानां प्रतिजघ्नुः समन्ततः ॥ २०
तथा प्रयतमानेषु पाण्डवेषु निर्भयः ।
दुर्योधनो महाराज व्यगाहत महद्बलम् ॥ २१
स संनिपातस्तुमुलस्तेषां तस्य च भारत ।

14, S ins

730* यत्र यातौ महात्मानौ तूष्णं परपुरंजयौ ।

15 Ś₂ missing (of v 1 6) —^a) B₁ सर्वे ते (for ते यूयं) —^b) Ś₁ D₂ एतं, K₁₋₃ D₁ G₁ M एतद् (for एव) M₃₋₅ बलाणवात् —^c) B₂ ३ महा भागा (for 'वेगा' —^d) D_{n1} D₁ ३ M₃₋₅ पवन, D₂ घृवगा (for पवना)

16 Ś₂ missing (of v 1 6) —^a) T G₂₋₅ भीम-सेनस्त (G₅ 'न त'तो राजन् — B₅ reads 16^b-18^a, followed by the repetition of 18^b-19^c, after 19^c —^b) K₄ D₁ १ ६ ७ पांचालेन K₅ D_n D₂ ६-३ प्रनोदिता, B₂ प्रचो', D₁ M₄ [ए]व चो', T G₂₋₅ प्रचोदित (G₅ 'त') (for च चोदिता) —^c) D₇ ३ भावयु, T G₂₋₄ आजघ्ने (for 'घ्नु) K₅ युद्धे (for संख्ये) G₁ M अभ्यर्क्षन्ते कुरुन्सख्ये

17 For the sequence in B₅, of v 1 16 Ś₂ missing (of v 1 6) —^a) G₁ २ M रुखे (for युद्धे) —^b) S शस्त्रेण (for शस्त्रैर्) —^c) B₁ कार्येषु (for 'कार्यार्थं) B₂ ३ D₁ स्वर्गोप्सवो मित्रकार्ये, S स्वर्गोच्च मित्रकार्या (G₂ 'भावा')घ —^d) Ś₁ K₁₋₃ D₁ व्यरज्यत, K₄ व्यराजत, K₅ D_{n1} D₁ ३ ७ ८ व्यरक्षत, B₂ D_{n2} [अ]भ्यनदंत, D₂ तु रक्षति (for [अ]भ्यरक्षन्त)

18 For the sequence and the repetition in B₅, of v 1 16 Ś₂ missing (of v 1 6) —^a) Ś₁ K D₁ ६-८ प्रार्थयाना (for 'यन्तो) Ś₁ महा- (for महद्) —^d) B₁₋₃ ३ (both times) D₁ D_n D₂ ३ ७ ८ T G₂₋₅ M₃₋₅ [अ]वितस्थिरे; B₂ मनो दधु, G₁ M₁ २ प्रतास्थिरे (for [उ]प')

19 For the sequence and the repetition in B₅, of v 1 16 Ś₂ missing (of v 1 6) —^a) Ś₁ K₄ B₂ ३ ३ (both times) D₂ सुतुमुले, D_n D₂₋₅ ३ तु तुमुले (for तु तुमुले) —^b) B₁ २ (marg, orig as in text) ३ ३ D₁ D_{n1} D₂ ३ T G₁ २ M भयावहे (G₁ M 'नके)

(for महाभये) —^c) K₅ B₁₋₂ ३ (both times) D₁ जिह्वा, G₁ M भिदन् (for हत्वा) T हत्वा सैन्यानि सर्वाणि

20 Ś₂ missing (of v 1 6) —^b) B₁ ३ D₂ T G₂₋₅ M₃₋₅ विमिश्रिता, B₂₋₄ D₁ -विराजिता (for -विचित्रिता) G₁ M₁ २ सूर्यरश्मिवाश्रिता —^c) K₂ दृष्टे, K₄ D₁ ३ ६ दृष्ट्वा, D₂ दृष्टि, D₁ द्रष्टा (for दृष्टी) —^d) K₄ D_{n1} D₁ प्रतिजघ्नु (for 'जघ्नु) — For 20^a, S subst.

731* ध्वजशस्त्रप्रतिहता लोकान्समवदीपयन् ।

[M₃ om from शस्त्र up to दीपयन् G₁ M₁ २ समुप (for समव-)]

— After 20, T G₁ M₁ २ read 38^c-39^d twice, while, after 20, G₂₋₅ read 38^c-39^d followed by 737* for the first time, repeating the same in the proper place

21 Ś₂ missing (of v 1 6) G₂ M₁ ३ om 21^a-38^b M₃ om 21-38 —^a) B₅ तत (for तथा) K₂ प्रया तमानेषु, B (except B₁) D₁ प्रयतमानाना, D₆ प्रमथमानेषु, T G₁ ३ प्रवर्त', G₁ M₁ २ प्रवल्ग', G₃ प्रवृत्त' (for प्रयत') —^b) Ś₁ पाण्डवीयेषु B (except B₁) D₁ पाण्डवाना महात्मना, D_{n1} D₂ ३ ३ ३ G₁ M₁ २ पाण्डवेषु स (D₂ G₁ M₁ २ च) निर्भय (D_{n1} महाबल, D₂ महात्मसु) —^c) B (except B₁) D₁ महाबाहुर (for 'राज) D₂ ततो दुर्योधनो राजन् —^d) K₄ विज्ञा-हत (s10), T G₁ ३-५ M₁ २ विजगाहे (for व्यगाहत) B₁ ३ महाबलं, T G₂ ३ द्विपदल, G₂ M₁ २ द्विपश्चमू (for महद्बलम्)

22 Ś₂ missing (of v 1 6) G₂ M₃₋₅ om 22 (of v 1 21) —^a) D_{n1} D₂ ३ ३ तुमुलस् —^b) B₁ om तस्य —^c) B D₁ D₁ -भूतानाम् (for सैन्यानाम्) —^d) D₂ यथा (for महान्) T G₁ ३ ३ M₁ २ महान-करुणोदय (G₁ M₁ २ 'वं) — After 22, D₂ ins. an

अमवत्सर्वसैन्यानामभावनकरणो महान् ॥ २२

घृतराष्ट्र उवाच ।

तथा गतेषु सैन्येषु तथा कृच्छ्रागतः स्वयम् ।

कच्चिदुर्योधनः ह्यतः नाक्रार्पीत्पृष्ठतो रणम् ॥ २३

एकस्य च बहूनां च संनिपातो महाहवे ।

विशेषतो नृपतिना विपमः प्रतिभाति मे ॥ २४

सोऽस्यन्तसुखसंवृद्धो लक्ष्म्या लोकस्य चेश्वरः ।

एको बहून्ममासाद्य कच्चिन्नासीत्पराश्रुखः ॥ २५

संजय उवाच ।

राजन्संग्राममाश्रयं तव पुत्रस्य भारत ।

एकस्य च बहूनां च शृणुष्व गदतोऽद्भुतम् ॥ २६

दुर्योधनेन सहसा पाण्डवी पृतना रणे ।

नलिनी द्विरदेनेव समन्ताद्विप्रलोडिता ॥ २७

तथा सेना कृतां दृष्ट्वा तव पुत्रेण कौरव ।

भीमसेनपुरोगास्तं पाञ्चालाः समुपाद्रवन् ॥ २८

स भीमसेनं दशभिर्माद्रीपुत्रौ त्रिभिस्त्रिभिः ।

विराटद्रुपदौ पङ्क्तिः शतेन च शिखण्डिनम् ॥ २९

घृष्टद्युम्नं च विशल्या धर्मपुत्रं च सप्तभिः ।

केकयान्दशभिर्विद्धा द्रौपदेयांस्त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ३०

शतशश्चापरान्योधान्सद्विपांश्च रथात्रणे ।

C 7 5003
B 7 124 24
F 7 124. 43

addl Colophon [*Sub parcan* जयद्रथवध — *Adhy*
narc मायकिप्रवेश — *Adhy* no 127]

23 Ś: missing (cf v l 6) G₂ M₂₋₃ om 23
(cf v l 21) —^a) B₂ s. Dc1 यातेषु (for गतेषु)
—^b) D₂ कृच्छ्रागत —^c) K₁ s. कच्चिद् (for कच्चिद्)
—^d) D₁ अक्रार्पीत् G. रणे

24 Ś: missing (cf v l 6) G₂ M₂₋₃ om 24 (cf
v l 21) —^a) T पृतस्य (for एकस्य) Dn1 हि (for
the second च) D₂ एकस्य बहूनां चैव —^b) K₁ D₂₋₃
मनिपाते Ś: K Dn D₁ 2-3 महारणे (for 'हवे) —^c)
B Dc1 नरपतेर् (for नृपतिना) S (G₂ M₂₋₃ om)
विशेषतस्तु नृपतेर् —^d) T G₂ s. M₁ s. विपम

25 Ś: missing (cf v l 6) G₂ M₂₋₃ om 25 (cf
v l 21) —^a) B₁ s. मोच्यन्, Dn₂ D₂ s. मत्पुत्र
(for मोच्यन्त) G₂ मवृत्तो (for मवृद्धो) —^b) K₂
D₁ S (G₂ M₂₋₃ om) रक्ष्यो (for लक्ष्म्या) —^d)
om 25^a-27^b

26 Ś: missing (cf v l 6) D₁ G₂ M₂₋₃ om 26
(cf v l 25, 21) —^a) D₂ तत्र (for राजन्) K₂
राजनाश्रयं मग्रामं —^b) K₂ s. transp तव and पुत्रस्य
—^c) B₂ s. Dc1 एकस्य बहुभि सार्धं —^d) S (G₂
M₂₋₃ om) शृणु त्व (for शृणुय) K. G₂ वदतो (for
न) K₂ B Dc1 Dn₂ D₃ s. T G₂₋₃ मम, Dn₁ D₂
s. शृद्धं (for ऽद्भुतम्)

27 Ś: missing (cf v l 6) G₂ M₂₋₃ om 27
(cf v l 21) D₁ om 27^{ab} (cf v l 25) —^a)
B₂ (orig) s. Dc1 समरे, B₂ (marg) महवी (for
सहमा) —^b) B₂ s. Dc1 पृतना पादवी रणे; G₁

M₁ s. पाहूना रथिना चम् —^c) B₁ s. D₂ G₁ M₁ s
[ए]व (for [ह]व) —^d) Ś₁ परिलोडिता, B₁₋₃ Dc1
प्रति, T G₁ M₁ s. प्रवि(T विम, G₁ परि)लोकिता
(for विप्रलोडिता)

28 Ś: missing (cf v l 6) G₂ M₂₋₃ om 28
(cf v l 21) D₂ om 28 —^a) Ś₁ transp तथा
and सेनां B₁₋₃ Dc1 ततस्ता प्रहता सेनां, B₄ S (G₂
M₂₋₃ om) पाहुमेना हता दृष्ट्वा, B₂ ततस्ता प्रहिता दृष्ट्वा
—^b) G₂ पाहु (for तव) K₂ D₂ भारत, B₄ D₂ S
(G₂ M₂₋₃ om.) मारिय (for कौरव) B₁₋₃ s. Dc1 दृष्ट्वा
(B₂ सेना) पुत्रेण ते नृप —^c) G₁ M₁ s. सहायास् (for
पुरोगास्) K Dn₁ D₁ 2. 7. 3 T G₂ s. ते (for तं)
—^d) Dc1 पचाला T G₂₋₃ समुपाद्रवन्, G₁ M₁ s
सप्तभि (for समुपा^a)

29 Ś: missing (cf v l 6) G₂ M₂₋₃ om 29
(cf v l 21) K₂ reads 29^{ab} twice. —^a) K₂ G
भीमसेन च (K₂ तु) दशभिर्, Dn₁ D₁ 2. 7. 3 स
दशभिर्विद्धा —^b) D₂ om (1hapl) 29^b-30^c —^b)
K₁₋₃ s. (both times) Dn₂ D₁₋₂ s. तथा (for the seco
त्रिभिः) B (except B₁) Dc1 शरैर्विद्याद्य
— After 29^{ab}, B₁₋₃ s. Dc1 ins

732* त्रिभिस्त्रिभिर्यमौ वीरौ धर्मराज च सप्तभि ।
— T G₂₋₃ om (hapl) 29^c-30^d —^d) K₂ तु (fo

30 Ś: missing (cf v l 6). S (except G₁
om 30 (cf v l 21, 29) D₂ om 30^{ab} (c
29) —^a) D₂ तु (for च) G₁ M₁ s.
विशल्या) — B₂ Dc1 om 30^{bc} —^c) Ś₁
एकैकं, K₂ B₂ Dn₁ G₁ केकयान्; B₁ s. Dn₂

शरैरवचकतोर्यैः क्रुद्धोऽन्तक इव प्रजाः ॥ ३१
 न संदधन्विमुञ्चन्वा मण्डलीकृतकार्मुकः ।
 अदृश्यत रिपून्निघ्नञ्चिक्षयास्त्रवलेन च ॥ ३२
 तस्य तान्निघ्नतः शत्रून्हेमपृष्ठं महद्भुजुः ।
 भङ्गाभ्यां पाण्डवो ज्येष्ठस्त्रिधा चिच्छेद मारिप ॥ ३३
 विव्याध चैनं बहुभिः सम्यगस्तैः शितैः शरैः ।
 वर्माण्याशु समासाद्य ते भग्नाः क्षितिमाविशन् ॥ ३४

ततः प्रमुदिताः पार्थाः परिवसुर्गुधिष्ठिरम् ।
 यथा घृत्रवधे देवा मुदा शक्रं महर्षिभिः ॥ ३५
 अथ दुर्योधनो राजा दृढमादाय कार्मुकम् ।
 तिष्ठ तिष्ठेति राजानं युवन्पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३६
 तं तथा वादिनं राजंस्तव पुत्रं महारथम् ।
 प्रत्युद्युः प्रमुदिताः पाञ्चाला जयगृद्धिनः ॥ ३७
 तान्द्रोणः प्रतिजग्राह परीप्सन्गुधि पाण्डवम् ।

कैके* (for केक*) B₅ सप्तभिर् (for दशभिर्) B₁ s
 M₁ 2 पच (for विष्ठा)

31 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 31 (of
 v 1 21) —^a) G₁ M₁ 2 योधान् (for यो*) —^b)
 Ś₁ K₁ s D₂ 4 G₅ सद्दिपाश्च, D₁ 1 पाश्च (for पाश्च)
 D₂ G₁ M₁ 2 स (for च) —^c) B₂ D₃-s एव (for
 अथ) —^d) D₂ क्रूरो (for क्रुद्धो); B₅ समप्रभ (for
 इव प्रजा)

32 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 32
 (of v 1 21) —^a) Ś₁ B₁-s D₁ संदधद् (for धन्)
 B₂ विमुञ्चद्वा, T G₁ a. 4 M₁ 2 अमुञ्चन्वा, G₅ विमुञ्चानां
 (for विमुञ्चन्वा) —^b) D₂ om 32^c-33^c —^c) D₂
 सोदृश्यत (for अदृ*) —^d) D₂ [अ]थ (for [अ]श्च)
 T G₅ वा (for च)

33 Ś₂ missing (of v. 1 6) G₂ M₂-s om 33
 (of v 1 21) D₂ om 33^{abc} (of v 1 32) —^a)
 D₂ 6 अस्ततो (for तस्य तान्) —^b) G₁ M₁ 2 दुरानम
 (for महद्भुजुः) —^c) D₁ पाण्डवप्रेष्ठैः, T G₁ s-3 वध्रे
 ष्टस्, M₁ 2 वज्येष्टस् (for वो ज्येष्टस्) —^d) D₂
 कार्मुक (for मारिप) D₂ भङ्गाभ्यामच्छिनद्भुजुः —^e) For
 33, B (except B₁) D₁ subst

733* अजस्र मण्डलीभूत ददृशुः समरे जना ।
 ततो युधिष्ठिरो राजा भङ्गाभ्यामच्छिनद्भुजुः ।
 तव पुत्रस्य कौरव्य यतमानस्य संयुगे ।

34 Ś₂ missing (of v 1 6) G₂ M₂-s om 34
 (of v 1 21) —^a) K₅ B D₁ D₂ D₃ 4 s 7 s G₁
 M₁ 2 दशभिः, T G₅ बहुधा, G₅ 4 विविधा (for बहुभि)
 —^b) K₄ s D₂ D₁ a. s 6 T अस्त्रै (for अस्तै) B₁-s
 D₁ D₂ शरोत्तमैः; D₅ शिलाशितैः (for शितै शरै)
 —^c) K₁ s 4 G₁ M₁ 2 वर्माण्याशु, K₅ D₂ 7 s मर्मा
 ण्याशु; B D₁ D₂ D₃ G₅ वर्म चाशु, D₂ वर्म चास्य;

D₂ वर्मणा च, D₅ वर्माण च (for वर्माण्याशु) B₁-s
 D₁ T G₅-s वदासाद्य (for समा*) —^d) B₁ D₁
 भिरया (for भग्ना)

35 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 35
 (cf v 1 21) —^a) D₁ घोरे (for देवा) —^b)
 Ś₁ तदा, B D₁ D₂ पुरा (for मुदा) Ś₁ D₂ G₁
 M₁ 2 सहर्षिभिः; B₁-4 D₁ महर्षय, B₅ महर्षिणा, D₂
 प्रहर्षिता (for महर्षिभि)

36 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 36
 (of v 1 21) —^b) D₂ 6 आयम्य (for आदाय)
 —^c) For 36^{ab}, B (except B₁) D₁ subst.

734* ततोऽन्यद्भुजुः तव पुत्र प्रतापवान् ।

[B₁ अथ (for तनो)]

—^d) K₁ क्रूर (for सुवन्)

37 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂-s om 37
 (of v 1 21) —^a) D₂ राजा (for राजंस्) B
 D₁ तन्मार्गांतमभिप्रेक्ष्य, D₂ T G₁ s-3 M₁ 2 तमेवं (D₂
 तदैव; T तथैवं, G₅ 4 तथैव) वादिनं दृष्ट्वा —^b) B
 (except B₁) D₁ T G₁ s-3 M₁ 2 महारथे (for रथम्)
 —^c) B₁ स, G₁ M₁ 2 ते (for प्र) —^d) G₁ M₁ 2
 राज (for जय-) Ś₁ गृद्धिण

38 For the repetition in T G₁ s-3 M₁ 2, cf v 1
 20 Ś₂ missing (cf v 1 6) G₂ M₂ s om 38^{ab},
 M₂ om 38 (for all, cf v 1 21) —^b) D₂ परीप्सन्
 B₁ 2 4 D₂ D₃ T G₅-s पार्थिवं, D₂ पार्थिवान्, D₅
 पार्थिव (for पाण्डवम्) —^c) K₂-5 B₁ D₂ D₃ 4, 5 7 s T
 G₁ s M₁ 2 (last six second time) चदवा (D₄ पा) तोद्-
 (D₂ द्वा) तान्मेघा (D₂ न्नेगा)न्, D₅ 6 सदधारोद्गतान्
 गान् —^d) D₂ D₃ 6 जलदान्, D₅ सजलाम्, D₃ 3
 सबलान् (for सज) B (except B₁) D₁ गिरिरश्ममुचो
 यथा, T G₁ (all first time) 2 s-3 M₁ 2 (last five
 first time) s-3 विकिरप्रश्ममानिव, T G₁ s-3 M₁ 2 (all

चण्डवातोद्भुतान्मेघान्तजलानचलो यथा ॥ ३८
तत्र राजन्महानासीत्संग्रामो भूरिवर्धनः ।

रुद्रस्याक्रीडसंकाशः संहारः सर्वदेहिनाम् ॥ ३९

C. 7. 5013
B. 7. 124. 44
K. 7. 124. 85

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥

second time) गिरिमंयुमुचो यथा — T G₁ ३-५ M₁ २
ins after the first occurrence of 38^{cd} G₂ M₁ २ after
38^{cd} M₂ after 20

735* तथा तव महर्ष्येभ्य वयरोचत वापयन् ।
सप्रहृष्टस्तु महत्मा तव सैन्यार्णवं प्रति ।
लोलयन्मर्वतो गत्वा समुद्र मकरो यथा ।

[(L 1) M₃ om. from तथा up to सप्र (in the prior
half of line 2) G₁ M (M₃ om.) व्यरोचत स पान (G₁
M₁ २ नाप)न् (for the post half) — (L 2) G₁
M सप्र (M₃ om. सप्र)विष्टम् (for "हृष्टम्") T: G₂-५ म
(for तु) G₁ M प्रवृ (for प्रति) — (L 3) G₃-५
न्येन्यन् (for लोळ)]

39 For the repetition in T G₁. २-५ M₁ २, of
v L 20 Ś: missing (cf v 1 6) —^a) K₁ महा
राजन् (for महानामीत्) —^b) D₁. १ संग्रामे (for "मो")
K₅ B₁ D₁ मूमि, D₂ ३ ६ भय, T (both times)
G₂ २ ४ (last two both times) ५ (first time) मीति,
M₃-५ भूति, Cd भूरि (as in text) B₂ (marg as
in text) ३ ५ Dc₁ G₁ M₁ २ (last three both times)
संग्रामो लो (G₁ M₁ २ रो)महर्षण, D₃ "मोरिजनक्षय
— K₁ B Dc₁ Dn₂ D₁-३ ५ ६ S ins after 39^{ab}

736* पाण्डवाना महाबाहो तावकानां च संयुगे ।

[T G₁ २ M₁ २ पाण्डवस्य, M₂-५ अर्जुनस्य (for पाण्ड
वानां) M₃-५ महाबाहोश्च (for "बाहो") T G₁ २ M₁ २
दाणा, M₃-५ धन्विनां (for संयुगे)]

—^c) B Dc₁ Dn₂ G₁ M₁ २ (last three both times)
सदश (for -संकाश) K₁ D₂ रुद्रस्याक्रीडयामास (D₂
'नमिव) Cd cites रुद्राक्रीड- —^d) D₂ ५ १ ३ प्रहार
(for सं) — K₁ B Dc₁ Dn₂ D₁-३ ५ ६ G₂ M₃-५
ins after 39 T G₁. ३-५ M₁ २ after the first occur-
rence after 39 G₂-५ (also) after the second
occurrence of 39

737* तत शब्दो महानासीत्पुनर्येन धनञ्जय ।
शरीरि सर्वशब्देभ्यो लोमहर्षकर प्रमो ।
अर्जुनस्य महाबाहो तावकानां च धन्विनाम् ।

मध्ये भारतसैन्यस्य माधवस्य महारणे ।
द्रोणस्यापि परैः सार्धं च्यूहद्वारे महारणे । [5]
एवमेव क्षयो वृत्तं पृथिव्यां पृथिवीपते ।
क्रुद्धेऽर्जुने तथा द्रोणे सास्वते च महारथे ।

[T G₁ M₁ २ read lines 1-2 and 6-7 twice
— (L 1) G₂-५ (all second time) तत्र, M₁ २ (both
both times) यत् (for तत्र) D₂ ६ पुनर्यत्र, D₃ पुन
युद्धे, T G₁ (all both times) २ ३-५ (last three first
time) M₁ २ (last two both times) प्रायायत्र, G₂-५
(all second time) M₃-५ यातो यत्र (for पुनर्येन) D₃
निर्वर्तना (for धनञ्जय) — (L 2) K₄ सैन्याना, D₃ ६
शरणां (for -शरदेभ्यो) G₂ ३-५ (last three second
time) रोमहर्षप्रदो वृत्तं (for the post. half) — For
line 2, T G₁ (all both times) ३-५ (last three first
time) M₁ २ (both both times) ३-५ subst

738* तत्र स कदन घोर वर्तते पाण्डुपुत्रंज ।

— G₂ ३-५ (last three second time) om lines 3-5
— (L 3) M₃-५ पाण्डवस्य (for अर्जुनस्य) Dc₁ महाशरैः,
T G₁ M₁ २ "बाहोश्च" M₃-५ कौरवाणां च दारुण (M₃ "ण")
(for the post half) — (L 4) B₂ महाशब्दे, G₁
M₁ २ तदा रणे (for महारणे) — (L 5) T G₁. ३-५ M
सुदारुण (M₃-५ "णा") (for महारणे) — (L 6) K₄
एव (for एव) D₂ संग्रामे (for पृथिव्या) — (L 7)
G₁ M₁ २ (all both times) तदा (for तथा) B₂ सतानां
च, G₁ M₁ २ (all both times) ३-५ सत्यकेन, G₂ ३-५
(last three second time) सास्वतेन (for नास्वते च)]

Colophon Ś: missing — Sub parvan Ś₁ K₁-४
B₂ ५ D जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K₂ ३ चतुर्थदिवसे, G₅ चतुर्थेदि — Adhy name Ś₁
K₁-४ B Dc₁ Dn₂ D₁. ३ ५ १ ३ सात्यकिप्रवेश, G₁ ४ ५ M
सात्यकिप्रवेश समाप्त, Bom ed सात्यकिप्रवेशो सकुल्युद्ध
— Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂-
122, B₂ 123, Dn₁ 124, D₂ 128, D₃ 21, G
M 121, G₅ 118 — Śloka no Dc₁ 46, G₅ 50

१०१

संजय उवाच ।

अपराद्धे महाराज संग्रामः समपद्यत ।

पर्जन्यसमनिर्घोषः पुनर्द्रोणस्य सोमकैः ॥ १

शोणाश्वं रथमास्थाय नरवीरः समाहितः ।

समरेऽभ्यद्रवत्पाण्डूञ्जवमास्थाय मध्यमम् ॥ २

तव प्रियहिते युक्तो महेश्वासो महाबलः ।

चित्रपुङ्खैः शितैर्वाणैः कलशोत्तमसंभवः ॥ ३

वरान्वरान्हि योधानां विचिन्वन्निव भारत ।

101

1 Ś: missing up to काले (in 44^d) (of v 1 7 100 6) —^a) Some MSS अपराद्धे, D₈ अपराद्धे तु —^b) B₁₋₃ 5 D₀₁ D₀₁ संग्राम सुमहानभूत् —^d) B₅ D₂ 5 सायकैः (for सोमकैः)

2 Ś: missing (of v 1 1) —^a) K₂ 3 शोणाश्वो, D₂ शोणाश्व (for श्व) —^b) D₁ नरवीरान्, D₈ नृवीरान् (for नरवीर) Ś: K₁₋₃ नरवीरसमाहितं —^c) B₂ व्यद्रवत् (for ऽभ्यद्र) K₆ द्रोणो (for पाण्डूञ्ज) —^d) D₀₁ भारद्वाज प्रतापवान् (= 4^d)

3 Ś: missing (of v 1 1) —^{ab}) D₁ प्रिये (for प्रिय) B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ महारथ (for महाबल) G₁ M विमुञ्चन्विशिखास्तीक्ष्णान्भारद्वाजो महारथ —^c) D₂ हेमपुङ्खैः (for चित्र) K₁ D₁ 7 8 शितैर् (for शितैर्) —^d) T G₈ 4 अर्देयन्कलशोन्नवै (G₁ 'व'); G₂ जघान कलशोन्नव Cd as in text —T G₂₋₅ ins after 3 G₁ M subst for 3^{cd}

730* जघान सोमकाप्राजन्सृजयान्केकयानपि ।

[T G₂ transp मोमकान् and केकयान् G₁ M₁ 2 पांढवान् (for केकयान्)]

4 Ś: missing (of v 1 1.) —^a) T G₈ 4 M₁ 5 परान्वरान्; G₁ 3 M₁ 2 प(G₂ व)रान्वरान् (for वरान्वरान्) K₅ D₈ योधानै, D₁ 8 योधांश्च; G₁ M₁₋₄ योधाना (for यो) —^b) D₈ विचिन्वन्ति च भारत, G₁ M प्रचरन्नय ब्राह्मण —^c) K₂₋₅ B₁ D₀₁ D₁ 8-8 आक्रीडत (for अक्री) B₁₋₃ 5 D₀₁ क्रीडस्त्रिव रणे द्रोणो, 8 चिक्रीड समरे राजन् —^d) B₁₋₃ 5 D₀₁

अक्रीडत रणे राजन्भारद्वाजः प्रतापवान् ॥ ४

तमभ्ययाद्बृहत्क्षत्रः केकयानां महारथः ।

भ्रातृणां वीरपञ्चानां ज्येष्ठः समरकर्कशः ॥ ५

विमुञ्चन्विशिखास्तीक्ष्णानाचार्यं छादयन्भृशम् ।

महामेधो यथा वर्षं विमुञ्चन्गन्धमादने ॥ ६

तस्य द्रोणो महाराज स्वर्णपुङ्खाञ्जिलाशितान् ।

प्रेपयामास संक्रुद्धः सायकान्दश सप्त च ॥ ७

तांस्तु द्रोणधनुर्मुक्तान्घोरानाशीविषोपमान् ।

जघानारीन्वरान्वरान्, G₁ M गवा मध्ये वृषो यथा

5 Ś: missing (of v 1 1) —^a) B बृहत्क्षेत्र (for रक्षत्र) —^b) K₁ D₀₁ D₁ 8 6 कैकेयाना, K₅ B₈ D₀₁ D₂ 4 5 8 कैकेयाना (for केक) — After 5^{ab}, G₁ M ins

710* भ्रातृणा पञ्चमो ज्येष्ठ स्पर्धमानो महारथ ।

—^c) A few MSS भ्रातृणा B₁₋₃ D₁ नृपपञ्चाना, B₁ D₀₁ D₂₋₆ पञ्चवीराणा (for वीरपञ्चाना) D₀₁ कैकेयानां स वै ज्येष्ठ —^d) B₁ 2 4 D₀₁ G₁ 5 M₁ 2 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) D₂ दुर्जय (for कर्कश)

6 Ś: missing (of v 1 1) —^b) K₁ आचार्ये K₁ छादयद्, B₁ 4 5 S चार्दयद् (for छादयन्) D₁ शौर (for भृशम्) B₂ 8 D₀₁ आचार्यं भृशमार्दयत् —^c) K₂ यथा (for महा) K₃ S (except G₅) वृष्टि (for वर्ष) —^d) G₁ M मुचते (for विमुञ्चन्) D₀₁ गर्ध मादन

7 Ś: missing (of v 1 1) —^a) D₂ तस्यै (for तस्य) —^b) K₁ om शिला K₁ 5 D₁ 6-8 शिलासितान् —^d) K B₃₋₅ D₀₁ D₀₁ पृच च, B₁ (marg as in text) 2 (marg) सप्तभि, T G₈ चाष्टभि, G₁ 2 4 5 M चाष्ट च (for सप्त च)

8 Ś: missing (of v 1 1) —^a) K₂ 5 B₂ 4 विनिर्मुक्तान् (for धनुर्मु) —^b) K₅ B₁ (orig) 4 D₀₁ D₁ 5 7 8 शरान् (for घोरान्) K₆ D₅ आसी (for आशी) B₁ (marg) 2 3 3 D₀₁ कुद्धाशीविषसंनिभान् — D₀₁ om 8^c-10^b —^c) B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ पंचभिर् (for दशभिर्) —^d) D₈ विव्याध (for चिच्छेद) K₁₋₄ D₁

एकैकं दशभिर्वाणैर्युधि चिच्छेद् हृष्टवत् ॥ ८
 तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा प्रहसन्दिजसत्तमः ।
 प्रेषयामास विशिखानद्यौ संनतपर्वणः ॥ ९
 तान्दृष्ट्वा पततः शीघ्रं द्रोणचापच्युतान्शरान् ।
 अपारयच्छरैरेव तावद्भिर्निशितैर्दृष्टैः ॥ १०
 ततोऽभवन्महाराज तव सैन्यस्य विस्सयः ।
 बृहत्क्षत्रेण तत्कर्म कृतं दृष्ट्वा सुदुष्करम् ॥ ११
 ततो द्रोणो महाराज केन्यं वै विशेषयन् ।
 प्रादुश्चक्रे रणे दिव्यं ब्राह्ममस्त्रं महातपाः ॥ १२

तदस्य राजन्कैकेयः प्रत्यवारयदच्युतः ।
 ब्राह्मेणैव महाबाहुराहवे समुदीरितम् ॥ १३
 प्रतिहन्य तदस्त्रं तु भारद्वाजस्य संयुगे ।
 विन्याध ब्राह्मणं पथ्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ १४
 तं द्रोणो द्विपदा श्रेष्ठो नाराचेन समर्पयत् ।
 स तस्य क्वचं भित्त्वा प्राविशद्वरणीतलम् ॥ १५
 कृष्णसर्पो यथा मुक्तो बल्मीकं नृपसत्तम ।
 तथाभ्यगान्मर्ही वाणो भित्त्वा कैकेयमाहवे ॥ १६
 सोऽतिविद्धो महाराज द्रोणेनास्त्रविदा भृशम् ।

C 7 531
 B 7 125 17
 K. 7 125 17

भारत, D₃ सायकान् (for हृष्टवत्)

9 Ś₂ missing (cf v 1 1) D_{n1} om 9 (cf v 1 8) —^a) B D_{o1} S तत्र (G₁ म त्)म्य (for तस्य तत्) —^b) K₁ B D_{o1} D₁ प्रहन्य, D₂ महत्मा (for प्रहनन्) B₂ 3.5 D_{o1} D₁ पुत्रव (for सत्तम) —^d) S₁ पर्वण — For 9^{cd}, G₁ M subst

741* प्रेषयस्य शरानद्यौ महन्न च पुन पुन ।

10 Ś₂ missing (cf v 1 1) D_{n1} om 10^{ab} (cf v 1 8) —^a) G₁ M सहमा (for तान्दृष्ट्वा) K₃ पतत B D_{o1} D_{n2} D_{1.3} 5 तृणं, T G₂₋₅ शीघ्रान्, G₁ M सर्वान् (for शीघ्र) —^c) D₂ बृहत्क्षत्रम् (for शरैरेव) G₁ M शितैः (M₅ शरैः) वारितवाप्राजस्य —^d) B₁₋₈ 5 D_{o1} मृचे, B₁ D₂ 4 0-3 S शरैः (for दृष्टैः) D₃ तवभिर्नि-शितैर्दृष्टैः

11 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) G₁ M₁ 2 तत्र (for ततो) —^b) Ś₁ K D_{n1} D_{1.3} 5-8 पुत्रस्य (for सैन्यस्य) B₂ 2 सैन्यस्य तव विस्सय — D₂ om. 11^c-12^b —^{cd}) B₁ 3 2 बृहत्क्षेत्रेण, G₁ 4 *क्षत्रस्य (for *क्षत्रेण) B₂ transp कर्म and दृष्ट्वा

12 Ś₂ missing (cf v 1 1) D_o om 12^{ab} (cf v 1 11) —^b) K₂ 2 D_n D₁₋₃ 5 कैके (D₁ 8 *क)यं वै- (D₃ च), B₁₋₃ 5 D_{o1} बृहत्क्षेत्रे (D_{o1} *क्ष)त्रं, T G₂ 4 M₃₋₅ कैकेयान्वै; G₁ M₁ 2 कैकेयं त (for 'य वै) —^c) Ś₁ K₁₋₄ D (except D_{o1}) ततो, K₅ महद् (for रणे) —^d) K₁₋₈ अस्त्रं ब्राह्मं (by transp), D₂ 5 ब्राह्मयमस्त्र B D_{o1} सुदुर्जय (for महातपा)

13 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^c) K₂ D_{n1} D₂ 5 ब्राह्मेण (for ब्राह्मे) —^d) D₂ आहवे समुदाहृत

— For 13^{cd}, G₁ M subst

742* ब्राह्मेणास्त्रेण तन्मुक्तं ब्राह्ममस्त्रं त्रिधा पते ।

14 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ D_{n1} प्रतिहन्यत्, D₂ S प्रतिहत्य (for *हन्य) G₁ M ततन् (for तदन्) — For 13^a-14^b, B (except B₁) D_{o1} subst.

743* कैकेयोऽत्र नमालोक्य मुक्तं द्रोणेन मयुगे ।

ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ब्राह्ममस्त्रमशातयत् ।

ततोऽस्त्रे निहत्ये ब्राह्मे बृहत्क्षत्रञ्च भारत ।

[(L 1) B₁ कैकेयोऽत्र (for कैकेयोऽत्र) B₂ युक्त (for मुक्त) — (L 3) B_{1.3} 5 बृहत्क्षेत्रञ्च (for बृहत्क्षत्रञ्च)]

—^c) T G₂ विच्चाय —^d) T G₁₋₄ M₁ 2 हेम, M₂₋₅ रुक्म (for स्वर्ण) K₁ 5 D_{o1} D_{n1} D₁ 8 शिलाशितैः

15 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₄ D_{o1} om. (hapL) 15^a-18^b B₃ reads 15-18 on marg —^a) D₁ 5 7 8 द्विपदा (for द्विपदा) D₂ श्रेष्ठे (for श्रेष्ठो) —^b) Ś₁ K₁ 2 समार्पयत्, K₃ B D_n D₁ 2 4 समार्पयत् (for समर्प) —^c) B₂ तस्य तत् (for स तस्य) —^d) D₁ 8 धरणीतले (for *तलम्)

16 Ś₂ missing (cf v 1 1) K₄ D_{o1} om 16 (cf v 1 15) B₃ reads 16 on marg B₂ reads 16^{ab} twice —^a) B₂ (second time) 5 महाहिरिच बल्मीकं —^b) B₂ (second time) 5 ग्रामितो, T G₂ 4 बल्मीकान् (for बल्मीक) G₁ M बल्मीक प्राविशानृप —^c) B₂ D_{n1} D₂ 4 5 7 8 ततो (for तथा) B₂ 4 5 D_{n2} (except M₁ 2) [अ]त्यगान् (for [अ]त्यं) —^d) क्षिप्र (for भित्त्वा) Ś₁ T G₂ 5 कैके (Ś₁ 'के)यन्, D₂ कैकेयम् (for कैके) G₁ M₁ 2 आशुग (for आहवे)

क्रोधेन महताविष्टो व्यावृत्य नयने शुभे ॥ १७
 द्रोणं विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ।
 सारथिं चास्य भलेन बाहोरुरसि चार्पयत् ॥ १८
 द्रोणस्तु बहुधा विद्वो बृहत्क्षत्रेण मारिष ।
 असृजद्विशिखांस्तीक्ष्णान्कैक्यस्य रथं प्रति ॥ १९
 व्याकुलीकृत्य तं द्रोणो बृहत्क्षत्रं महारथम् ।

व्यसृजत्सायकं तीक्ष्णं कैक्यं प्रति भारत ॥ २०
 स गाढविद्धस्तेनाशु महाराज स्तनान्तरे ।
 रथात्पुरुषशार्दूलः संभिन्नहृदयोऽपतत् ॥ २१
 बृहत्क्षत्रे हते राजन्कैक्यानां महारथे ।
 शैशुपालिः सुसंकुद्धो यन्तारमिदमब्रवीत् ॥ २२
 सारथे याहि यत्रैप द्रोणस्तिष्ठति दंशितः ।

17 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ D₀₁ om 17 (of v 1 15) B₃ reads 17 on marg —^b) D₂ 4 s अश्वविदा (D₅ 'भृता) D₂ वर, T G₂-s वृद्धं (for भृताम्) B (except B₄) कैकेयो द्रोणसा (B₂ s 'शा)यकै

18 Ś₂ missing (of v 1 1) K₄ D₀₁ om 18^{ab} (of v 1 15) B₃ reads 18 on marg —^a) T G₂ विव्याध T G₃ 4 बाणैश्च, G₂ बाणैश्चै, G₅ lacuna (for सप्तत्या) —^b) G₁ M हेम (for स्वर्णं) K₅ D_{n1} D₁ 4 s शिलाशितै —^c) K₅ D_n D₂ s-s G₅ भहैस्तु, B₁ 2 (marg as in text) s-s D₀₁ बाणेन (for भलेन) —^d) Ś₁ K₁-s D₁ चार्पयत्, K₄ चोदं (for चार्पं) B (except B₄) D₀₁ भृश मर्मस्वताडयत्

19 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B₂-s D₀₁ बहु-भिर्, G₁ M₁ 2 सहसा (for बहुधा) T G₃ 4 तेन (for विद्वो) —^b) B₁ s s D₁ 8 बृहत्क्षत्रेण (for 'क्षत्रेण) — D₁ om 19^c-20^b —^c) K₁-s D₀₁ S (except G₂) व्यसृजद् (for अश्वं) — D₂ s s om (hapl) 19^d 20^c —^d) N (except K₁ 4, D₁ s s s om, Ś₂ missing) G₁ s s M₁ 2 कैके (K₃ D₀₁ D₁ 'क)यस्य (for कैकं)

20 Ś₂ missing (of v 1 1) D₁ om 20^{ab}, D₂ s s om 20^{ab} (for all, of v 1 19). —^a) G₁ M₁ 2 द्रोणस्तु, M₃-s तु रणे (for त द्रोणो) —^b) B₁ s-s बृहत्क्षत्रेण D₂ महाबलं (for 'रथम्) — After 20^{ab}, D_{n1} reads 21 and 22^{ab} (transposed) for the first time, repeating the same in the proper place B₁ s s D₀₁ ins after 20^{ab} B₂ D_{n1} after 20

744* अश्वश्चतुर्भिर्न्यैवधीघतुरोऽस्य पतत्रिभि ।

सारथिं चास्य बाणेन रथनीडादपाहरत् ।

द्राम्या ध्वजं च छत्रं च छित्वा भूमावपातयत् ।

[D_{n1} reads line 1 after 21 — (L 2) B₂ सूत चैकेन बाणेन (for the prior half) B₁-s अपातयत् (for 'हरत्) — B₂ om (hapl) line 3]

— B₁ s s D₀₁ om, 20^{ad} —^c) B₂, 4 D_n D₂ सा (B₂

शा)यकास्तीक्ष्णान् —^d) K₄ s B₂ 4 D_n D₁-s कैकेय; D₁ s कैक्यं (for कैक्यं) — For 20^{ad}, S subst

745* व्यसृजत्सर्वतो बाणान्कैक्यस्य विमोहनात् ।

[G₅ कैक्यस्य G₃ 4 विमोहान्]

— After 20, S ins,

746* तमविध्यत्पृष्णत्केन द्रोणो राजन्स्तनान्तरे ।

भ्रावणा पञ्चमो ज्येष्ठो महाबलपराक्रम ।

[(L 1) T G₂ 5 पृष्णत्केन — (L 2) G₅ M₃-s क्षेप (for ज्येष्ठो) M₁-s om the post half]

21 For the repetition in D_{n1}, of v 1 20 Ś₂ missing (of v 1 1) M₃-s om 21^{ab} —^c) D_{n1} (first time) D₁ G₁ M₁ 2 तथा (for रथात्) G₂ शार्दूल (for 'ल) — For 21^{ab}, B (except B₄) D₀₁ D_{n1} (second time) subst

747* ततः साधुविद्युत्केन नाराचेन द्विजर्षभ ।

दृद्यविद्युद्बृहत्क्षत्र

[(L 1) 'n₁ द्विजर्षभ — (L 2) B (except B₄) बृहत्क्षत्र]

—^d) B₁ 2 D_{n2} D₂-s स भिन्न, B₂-s D₀₁ D_{n1} (second time) S स छि (S सं.छ)न्न (for सभिन्न)

22 For the repetition in D_{n1}, of v 1 20 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B (except B₂) D₂ बृहत्क्षत्रे —^b) K₄ s B₂ D_{n1} (both times) D₂-s G₁ M₁ 2 कैकेयाना, B₂ D₂ कैकं (for कैकं) D₂ महारणे (for 'रथे) —^c) Ś₁ शैशुपाल, G₁ M छष्टकेतु. B D₀₁ D_n D₁ अभि (B₁ 2 'ति)कुद्धो, D₂ s तु सं; D₁ स स' (for सुसं')

23 Ś₂ missing (of v 1 1). Before 23, M₃-s ins छष्टकेतु —^a) T G₃ transp याहि and यत्र D₂ यत्रैव, D₁ तत्रैव (for यत्रैव) —^b) K₂-s D₁ S दशित —^c) K₅ D (except D_{n2}) कैक्यान् (for कैकं). —^d) B_{0m} ed पचाकानां.

द्रोणपर्व

जयद्रथवधपर्व]

विनिघ्नन्केक्यान्सर्वान्पञ्चालानां च वाहिनीम् ॥ २३

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सारथी रथिनां वरम् ।

द्रोणाय प्रापयामास काम्बोजैर्जवनैर्हयैः ॥ २४

घृष्टकेतुश्च चेदीनामृपमोऽतिवलोदितः ।

सहसा प्रापतद्रोणं पतंग इव पावकम् ॥ २५

सोऽभ्यविध्यत्ततो द्रोणं पथ्या साश्वरथच्चजम् ।

पुनश्चान्यैः शरैस्तीक्ष्णैः सुप्तं व्याघ्रं तुदन्निव ॥ २६

तस्य द्रोणो धनुर्मध्ये क्षुरप्रेण शितेन ह ।

चिच्छेद् राज्ञो बलिनो यतमानस्य संयुगे ॥ २७

अथान्यद्भनुरादाय शैशुपालिर्महारथः ।

विज्याघ सायकैर्द्रोणं पुनः सुनिशितैर्दृष्टैः ॥ २८

तस्य द्रोणो हयान्हत्वा सारथिं च महाबलः ।

अथैनं पञ्चविंगत्या सायकानां समर्पयत् ॥ २९

विरथो विघ्नुष्कश्च चेदिराजोऽपि संयुगे ।

गदां चिक्षेप संकुन्दो भारद्वाजरथं प्रति ॥ ३०

तामापतन्तीं सहसा घोररूपां भयावहाम् ।

अरुमसारमयीं गुर्वीं तपनीयविभूषिताम् ।

शरैरनेकसाहस्रैर्भारद्वाजो न्यपातयत् ॥ ३१

सा पपात गदा भूमौ भारद्वाजेन सादिता ।

रक्तमाल्याम्बरधरा तारेव नमस्तलात् ॥ ३२

C 7 5050
B 7 125 24
K 7 125 24

24 Ś: missing (cf v l 1) Before 24, S (except T G₂) ins संजय —^b) M₈ वर (for वरम्) —^c) B₂ G₂ द्रोणाय प्रेषयामास, G₁ M प्रापयामास द्रोणाय —^d) Ś₁ K₄ D₁ कामोजैर्

25 Ś: missing (cf v l 1) —^a) G₁ M तु (for च) —^b) Ś₁ चलोद्धत, K₁₋₄ D₁ 7 8 वलोलित, D₂ वलो मत, D₅ चलोचित, G₁ M वलो रथी (for वलोदित) —^c) K₂ प्रणमद्, D₂ 6 प्राद्रवद् (for प्रापतद्) B Dc₁ Dn₁ D₂ S वचायाम्बद्रवद्रोण —^d) reads 25^d and 26^a (transposed) twice

26 For the repetition in D₂, cf v l 25 Ś: missing (cf v l 1) —^a) K₃ D₆ [s]त्व(D₅ 'न्य)-विध्यत्, G₅ ह्ववि* (for अयवि*) B Dc₁ Dn D₂ (both times) सोवि(D₂ सोव)ध्वत तदा (D₂ रणे) द्रोण, G₁ M सोविध्यद्वाहण पथ्या —^b) Ś₁ K D₁ 2-8 च स (for साश्व) T₂ G₂₋₅ द्विपं (for घजम्) D₂ पथ्या —^c) D₅ T G₂ 4 अन्यै (for चान्यै) Ś₁ वीक्षण (for वीक्ष्यै) —^d) Dc₁ सुप्त (for सुप्त) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ न्याले (for व्याघ्रं) K₅ G₅ तुदन्निव, D₄ तु दति वत् (for तुदन्निव)

27 Ś: missing (cf v l 1) —^b) K₄ 5 Dn₂ D₄ 7 8 सि(D₄ श)तेन (for सि*) K₅ हि, B (except B₁) D₄ 5 7 8 T G₂₋₅ च (for ह) G₁ M क्षुरप्रेण समाच्छिनत् —^c) D₂ T G₂ 8 राजन्, G₄ 5 राजा (for राज्ञो) B₁₋₂ 5 Dc₁ Dn₁ चक्रेत् गात्रपत्रेण, G₁ M क्षिप्र राजन्वलवतो —^d) B₁₋₂ 5 Dc₁ Dn₁ Cd शुष्मिण (for संयुगे)

28 Ś: missing (cf v l 1) —^a) D₄ तथा, G₁

M₁ 2 ततो, M₃₋₅ हित्वा (for अय) —^b) G₁ M घृष्टकेतुर (for शैशुपालिर्) —^c) T G₂ विज्याघ B₂ 4 शायकैर् —^d) K₂ lacuna, Dn₂ D₂ 6 तु, D₂ 5 स, D₁ 7 8 म (for सु) K₅ T G M₃₋₅ इदं, B₁ Dn₁ D₂ 6 शरै, M₁ 2 मृदां (for दृष्टै) B₁₋₂ 5 Dc₁ Dn₁ Bom ed कक्रवर्हिं (Dn₁ 'ई')णवाजिभिः (Bom. ed 'ते'), D₁ पुन सुनिशितेन ह

29 Ś: missing (cf v l 1) —^a) K₄ D₁ G₄ विद्धा (for हत्वा) —^b) B₁ महारथ (for 'यल) B₁₋₂ 5 Dc₁ Dn₁ चतुर्भिश्चतुर शरै — After 29^a, B (except B₄) Dc₁ Dn₁ ins

748* सारथेश्च शिर कायाच्चक्रेत् प्रहसन्निव । —^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ 8 समाद्रं (D₂ ले)यत्, B₃ Dc₁ D₂ 6 नमर्पयत्, S समाचिनोत् (for 'पयत्)

30 Ś: missing (cf v l 1) —^b) B₁ Dn₂ च, D₂ [s]य (for उपि) D₂ 6 चेदिनायो विसयुगे —^c) D₄ चिच्छेद् (for चिक्षेप) T संघ्रातो, G₂₋₅ (for सकुन्दो) — For 30, B₁₋₂ 5 (marg as i text) Dc₁ Dn₁ subst

749* स्रवदुल्य स्याद्धैद्यो गदामादाय सत्वर । भारद्वाजाय चिक्षेप रुषितामिव पद्मगीम् ।

31 Ś: missing (cf v l 1) —^a) B₁₋₂ Dc₁ Dn₁ क्षामाघ (for सहसा) —^b) G₂ G₄ 5 भयापहा (for वहाम्) B₁₋₂ Dc₁ Dn₁ त्रिमित्रोद्यता —^c) B₁₋₂ Dc₁ Dn₁ [s]न्येवयत् (for न्यवारयत्, G₂ न्येवयत् (for

32 Ś: missing (cf v l 1) —^a) G₁ (for गदा) B (except B₄) Dc₁ Dn₁ सा ७

गदां विनिहतां दृष्ट्वा घृष्टकेतुरमर्षणः ।
 तोमरं व्यसृजत्पूर्णे शक्तिं च कनकोज्ज्वलाम् ॥ ३३
 तोमरं तु त्रिभिर्वाणैर्द्रोणश्छिन्ना महामृधे ।
 शक्तिं चिच्छेद सहसा कृतहस्तो महाबलः ॥ ३४
 ततोऽस्य विशिरं तीक्ष्णं वधार्थं वधकाङ्क्षिणः ।
 प्रेषयामास समरे भारद्वाजः प्रतापवान् ॥ ३५
 स तस्य क्वचं भित्त्वा हृदयं चामितौजसः ।
 अभ्यगाद्धरणीं वाणो हंसः पद्मसरो यथा ॥ ३६

पतंगं हि ग्रसेचापो यथा राजन्वुद्युक्षितः ।
 तथा द्रोणोऽग्रसच्छरो घृष्टकेतुं महामृधे ॥ ३७
 निहते चेदिराजे तु तत्खण्डं पित्र्यमाविशत् ।
 अमर्षवशमापन्नः पुत्रोऽस्य परमास्त्रवित् ॥ ३८
 तमपि ऋहसन्द्रोणः शरैर्निन्ये यमक्षयम् ।
 महान्याघ्रो महारण्ये मृगशावं यथा बली ॥ ३९
 तेषु प्रक्षीयमाणेषु पाण्डवेषु भारत ।
 जरासंधसुतो वीरः स्वयं द्रोणमुपाद्रवत् ॥ ४०

वा(B₂ & Dn₁ 'भिर्वा')णैर्, D₁ पपात गदया भूर्मा —^δ)
 B (except B₄) Dc₁ Dn₁ मारिप, D₂ पातिता, G₁ M
 ताडिता (for सादिता) —^ε) K₁₋₃ D₁ रत्तनाग्न्यधरा,
 B₁ गदामासाद्य कौरव्य, B₂ १ & Dc₁ Dn₁ गदा पपात
 कौरव्य —^d) D₁ s M₃₋₅ च नभम् (for नभसस्)
 K₁₋₁ D₁ २ च्युता, T G₂₋₅ तदा, G₁ M स्थलात् (for
 तदात्) K₅ D₁ ५ तार(D₅ 'रि)केच नभस्तलात् (D₁ 'ल),
 B₁₋₃ & Dc₁ Dn₁ ना(B₅ सा)दयती धरा(B₃ रसा)तल

33 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^δ) T G₂₋₅ महा
 बल, G₁ M महारथ (for अमर्षण) —^ε) D₁ विसृ
 जन् (for व्यसृजत्) B Dc₁ Dn₁ वीर (for तूर्ण)
 —^d) T G₃ शक्तिं च कलितायता, M₄ शक्तिं च कर
 कोज्वला

34 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) D₁ तोमरंश्
 Ś₁ K B₁ Dn₂ D₁ ३ ० T G₂₋₅ च (for तु) Ś₁ K₅
 छित्त्वा (for वाणैर्) —^δ) Ś₁ वाणैर्द्रोणो, K₅ त्रिभि-
 र्वाणैर्, D₁ ३ छित्त्वा द्रोणो (by transp) B₁ महाहवे,
 D₁ ५ १ ३ 'रथ (for 'मृधे) —^ε) K₄ D₁ चिक्षेप (for
 चिच्छेद) B₄ ५ शतधा, T G₂₋₅ दशधा (for सहसा)
 —^d) K₅ G₁ M महारथ (for 'बल) — For 34,
 B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ subst

750* तोमर पद्मभिश्छित्त्वा शक्तिं चिच्छेद सप्तभि ।
 तौ जग्मतुर्मेहीं छिन्नौ सर्पाधिच गरुत्मता ।

[(L 1) Dn₁ भित्त्वा (for छित्त्वा) Bom ed पचभि
 (for सप्त)]

35 Ś₂ missing (cf v 1 1). —^a) G₁ M अथ
 (for ततो) D₁ चूर्णं (for तीक्ष्णं) —^δ) B₁₋₄ Dc₁
 Dn₁ वधाय; D₃ T G₂₋₅ वधार्थं (for 'थं)

36 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^{ab}) K₅ G₂ transp
 क्वचं and हृदय —^ε) S (except G₃ 4) अत्यगाद्

(for अथ) M₃ भित्त्वा (for वाणो) —^d) B₁₋₃
 Dc₁ Dn₁ G₁ M पद्मपत्र (for 'सरो) — After 36,
 K₁ B₁ Dn₂ D₁ ० ० ins

751* स गाढविद्धस्तेनाशु दृदि राजन्महारथ ।
 पपात च रथानूर्णे घृष्टकेतुर्महायदा ।

[(L 1) D₁ स नारायणाभिहतो (for the prior half)
 — (L 2) B₃ Dn₂ प्रतापवान् (for महायदा)]

37 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) Ś₁ पतंगो,
 B₅ तदंग, D₃ ० पन्नगं (for पतंगं) G₂ ग्रसते (for हि
 ग्रसेच्) Ś₁ lacuna, K₅ D₁ १ ३ चाशिर्, B₁ Dn₁
 चासौ, Dn₂ D₃ ० ताक्ष्यो, D₅ व्याघ्रो (for चापो)
 K₁₋₁ D₁ पतगराद्ग्रसेस्सपं, B₁ G₁ M क्षुद्र पतग ग्रसते,
 D₂ T G₂₋₄ पतग ग्रसते राहुर (D₂ सपो) —^δ) B₁₋₃ ३
 Dc₁ Dn₁ क्षुद्रं, B₁ lacuna, G₁ M₁ २ व्यालो, M₃₋₅
 चापो (for राजन्) —^ε) M₄ यथा (for तथा) B
 Dc₁ Dn₁ D₂ T G₂₋₅ M₄ महाहवे (for 'मृधे) G₁
 M₁ २ तथा द्रोणेन संग्रस्तो व्याघ्रेणेव च गोपति

38 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^δ) Ś₁ K₁ ३ D₁
 तस्त्रङ्गं; K₅ Dn₁ तन्नाग, D₁ तस्सुत (for तस्त्रण्ड)
 Ś₁ (marg) भाददत् (for भाविशत्) —^d) D₁ पुत्रे
 (for पुत्रो)

39 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₄ तमय,
 K₅ त चापि (for तमपि) —^ε) T G₂₋₅ M₃₋₅ महा
 व्यालो (for 'व्याघ्रो) B₁ ३ G₁ M₁ २ यथारण्ये (for
 महा) —^d) B₁ ३ G₁ M वुमुक्षित (for यथा बली)

40 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^δ) D₅ पाण्डवेषु च
 भारत —^d) B₁ ४ स्वयन्; S स्वरन् (for स्वय)

41 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₁ lacuna,
 D₁ ५ १ ३ स स (for स तु) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ महाबाहुश्

म तु द्रोणं महाराज छादयन्सायकैः शितैः ।
 अदृश्यमकरोत्पूर्णं जलदो भास्कर यथा ॥ ४१
 तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 व्यसृजत्सायकांस्तूर्णं शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४२
 छादयित्वा रणे द्रोणो रथस्थं रथिना वरम् ।
 जारासंधिमथो जज्ञे म्रिपतां सर्वधन्विनाम् ॥ ४३
 यो यः स लीयते द्रोणं तं तं द्रोणोऽन्तकोपमः ।
 आदत्त सर्वभूतानि प्राप्ते काले यथान्तकः ॥ ४४

ततो द्रोणो महेश्वासो नाम विश्रान्वय संयुगे ।
 शरैरनेकसाहसैः पाण्डवेयान्वयमोहयत् ॥ ४५
 ततो द्रोणाङ्किता बाणाः स्वर्णपुङ्खाः शिलाशिताः ।
 नरान्नागान्हयाश्चैव निजघ्नुः सर्वतो रणे ॥ ४६
 ते वध्यमाना द्रोणेन शक्रेणैव महासुराः ।
 समरुम्पन्त पाञ्चाला गावः शीतार्दिता इव ॥ ४७
 ततो निष्टानको घोरः पाण्डवानामजायत ।
 द्रोणेन वध्यमानेषु सैन्येषु भरतर्षभ ॥ ४८

C 7 1066
 B 7 125 99
 K 7 125 10

(for 'राज) —^b) G₁ M₁ २ सादयन् (for छादयन्)
 K₂ ४ ५ Dn₁ D₇ ३ शितैः, D₃ ज्ञतैः, D₇ Ms-५ शरैः
 (for शितैः) B₁-३ Dc₁ शरधाराभिराहवे, B₇ छादया
 मास शायकैः, D₇ सायकैश्छादयन्शितैः — K₃ om
 (hapl) 41^a-42^a

42 Ś₂ missing (cf v l 1) K₅ om 42^{abc} (cf
 v l 41) —^a) G₁ M स तस्य (for तस्य तल्ल) — D₃
 om. († hapl) 42^b-43^a —^c) D₂ असृजत्, D₃ ०
 विसृजन् (for व्यसृजत्) D₃ शायकास्, D₄ असृजन्सा
 यकास्त्रीवाल्

43 Ś₂ missing (cf v l 1) D₂ om 43^a (cf.
 v l 42) —^a) K₃ D₇ १ द्रोणं (for द्रोणो) —^b)
 B₂ D₃ रथस्थो (for 'स्थ') D₇ वर (for वरम्) —^c)
 Ś₁ K₁ २ ४ D₁ ४-३ T G₂ २ ३ जरासंधिम् (for जारा)
 K₂ D₂-४ ० अयाजज्ञे, B₁-३ ५ Dc₁ Dn₁ जघानाशु (for
 जयो जज्ञे) —^d) G₁ M₁ (sup lin) २ द्विपत्वा (for
 म्रिपत्वा)

44 Ś₂ missing up to काले (cf v l 1) —^a)
 K₂ ३ Dn₂ D₁ ३ ० १ द्रोणे, K₄ ५ D₃ द्रोणस् (for द्रोण)
 B₁-४ Dc₁ Dn₁ यो यो विनी (B₃ योवली, B₄ यो निधी-
 Dc₁ Dn₁ यो विली)यते तत्र, B₅ यो यो विद्ध रणे तत्र,
 D₂ यो यो हि युध्यते तत्र, D₄ corrupt, T G₂-५ M₁ २
 यो यो विधीयते स्वस्यस् (Ga. ४ स्वस्तस्, G₅ स्वस्त, M₁ २
 स्वड), G₁ यो य स नीयते तत्र, Ms-५ यो यो हि
 धीयते स्वडस् —^b) D₇ २ म त, G₅ lacuna (for सं
 तं) D₄ तथा परमकोपन, G₁ त द्रोणो हंतकोपम,
 Ms-५ त त कालातको — Ś₁ K₁-४ D₁ om († hapl.)
 44^{cd} —^c) B₁ ५ D₂ १ ३ T G₂-४ आदत्ते (for 'त्त')
 —^d) D₄ G₃ प्राप्तकाले (for प्राप्ते काले) Ś₂ [अ]तको
 पम (for यथान्तक)

45 ^a) Ś₂ K₁-३ ततो (for द्रोणो) K₅ B Dc₁ Dn₁

D^a ४ S महाराज (for महेश्वासो) —^b) Dn₂ D₃ ५
 चाहवे (for मयुगे) — B₃ reads 45^c-46^d on marg
 —^d) B (except B₁) Dc₁ Dn₁ D₄ समावृणोत्, D₁
 व्यपीययत्, Ms-५ विमोहयन् (for व्यमोहयत्)

46 B₃ reads 46 on marg —^a) B₄ D₂ S ते तु,
 Dn₂ D₆ तत्र (for ततो) Ś₁ K₁-३ D₂ ३ ५ १ ३ द्रोणां
 तिका (Ś₁ K₂ 'काद्' (for द्रोणाङ्किता) Ś₂ ततो द्रोणस्य
 बाणाया, B₁-३ ५ Dc₁ Dn₁ ते तु नामाङ्किता बाणा
 —^b) Ś₁ K₁ ३ lacuna, B₂ ३ ५ Dc₁ Dn₁ द्रोणेनास्ता,
 G₁ M हेमपुंखा (for स्वर्ण) K₅ Dc₁ D₄ ३ शिलाशिता
 —^c) D₄ १ ३ नरनागान्, D₅ रथनाग (for नरान्नागान्)
 —^d) K₁ विजघ्नु (for नि) K₃ B (except B₁) Dc₁
 Dn₁ निजघ्नु शतशो मृधे, S परलोकाय निन्यि (G₁
 'न्यु) रे

47 ^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्य) —^b) D₂
 वज्रिणैव (for शक्रेणैव) —^c) D₂ पञ्चाला — B₁ reads
 47^d-48^d on marg —^d) Dc₁ सिंहादिता (for शीता)

48 B₁ reads 48 on marg —^a) D₅ द्रोण, T
 घोर (for घोर) —^c) Ś₁ वध्यमानस्य, Ś₂ K₁-४ D₁
 'मानानां, G₁ M हन्यमानाना (for वध्यमानेषु) —^d)
 Ś₁ सैन्यस्य, Ś₂ सैन्यानां, K₁ पाङ्गानां, K₃ ४ D₁ शूराणा
 (for सैन्येषु) K₅ om भरतर्षभ — After 48, B₁ ३ ४
 Dc₁ (marg) D₂ ins

752* प्रताप्यमाना सूर्येण हन्यमानाश्च सायकैः ।

अन्वपद्यन्त पाञ्चालास्तदा संव्रस्तचेतसः ।

[(L 1) B₁ reads (on marg) from प्रताप्य न
 to पाञ्चाला (in line 2) D₂ प्रकपमानास्त्वार्येण (fo
 the prior half) — (L 2) B₃ पञ्चालास् (for पाञ्चा
 B₁ मानमा (for 'चेतसः)]

49 B₃ reads 49 on marg —^a) K₅ महता (for
 मोहिता) B₂ ३ बाण- (for शर-) B Dc₁ Dn

मोहिताः शरवर्षेण भारद्वाजस्य संयुगे ।
 ऊरुग्राहगृहीता हि पाञ्चालानां महारथाः ॥ ४९
 चेदयश्च महाराज सृञ्जयाः सोमकास्तथा ।
 अभ्यद्रवन्त संहृष्टा भारद्वाजं युयुत्सया ॥ ५०
 हृत द्रोणं हृत द्रोणमिति ते द्रोणमभ्ययुः ।
 यतन्तः पुरुषव्याघ्राः सर्वशक्त्या महाद्युतिम् ।
 निनीपन्तो रणे द्रोणं यमस्य सदनं प्रति ॥ ५१
 यतमानांस्तु तान्वीरान्भारद्वाजः शिलीमुखैः ।
 यमाय प्रेषयामास चेदिमुख्यान्विशेषतः ॥ ५२
 तेषु प्रक्षीयमाणेषु चेदिमुख्येषु भारत ।
 पाञ्चालाः समकम्पन्त द्रोणसायकपीडिताः ॥ ५३

प्राक्रोशन्भीमसेनं ते घृष्टद्युम्नरथं प्रति ।
 दृष्ट्वा द्रोणस्य कर्माणि तथारूपाणि मारिष ॥ ५४
 ब्राह्मणेन तपो नूनं चरितं दुश्चरं महत् ।
 तथा हि युधि विक्रान्तो दहति क्षत्रियर्षमान् ॥ ५५
 धर्मो युद्धं क्षत्रियस्य ब्राह्मणस्य परं तपः ।
 तपस्वी कृतविद्यश्च प्रेक्षितेनापि निर्दहेत् ॥ ५६
 द्रोणास्त्रमग्निसंस्पर्शं प्रविष्टाः क्षत्रियर्षभाः ।
 बहवो दुस्तरं घोरं यत्रादहन्त भारत ॥ ५७
 यथाबलं यथोत्साहं यथासत्त्वं महाद्युतिः ।
 मोहयन्सर्वभूतानि द्रोणो हन्ति बलानि नः ॥ ५८
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्षत्रधर्मा व्यवस्थितः ।

-जालेन (for -वर्षेण) —^६) B Dc1 Dn D1-3 ० T G2-5
 M3-5 भारद्वाजेन संयुगे —^०) Ś2 B Dc1 Dn1 G3 4
 गृहीताना, K2 गृहीतानि (for 'ता हि) K5 D2 5 7 8
 [इ]व, M3-5 च (for हि) —^६) B1 2 Dc1 पञ्चालाना
 K5 D2 4 5 7 8 अनीकिनी (for महारथा)

50 ^६) K1 सृञ्जय (for सृञ्जया) D2 तदा (for
 तथा) B (except B4) Dc1 Dn1 सृञ्जया काशिकोश
 (Dn1 'स)ला —^६) K2 8 D1 2 7 8 भारद्वाज- (for
 'द्वाजं) T G2-5 युयुत्सव (for 'स्यया) —After 50,
 K4 8 B D ins

753* हुवन्तश्च रणेऽन्योन्य चेदिपाञ्चालसृञ्जया ।

[B1 स्वतश्च (for हुवन्तश्च) K6 तथा (for रणे) K4
 B5 पञ्चाल, D4 -पादव (for पाञ्चाल)]

51 ^६) B3 D3 ० हतो द्रोणो हतो द्रोण, D4 7 8 हत
 द्रोण हत द्रोणम्, S हत द्रोण हत द्रोणम् —^६) Ś2
 हत्येके, D7 8 lacuna. K2 इति द्रोण समभ्ययु —^०) B
 (except B1) Dc1 Dn1 ते यततो (Dn1 'ते) नरव्याघ्रा,
 S ते यततो यथाशक्ति —^६) K4 सर्वतो वा, S व्यथयतो
 (for सर्वशक्त्या) Ś K1-4 B1 महाद्युते, B2 (marg)
 'मृधे, D7 8 'युधि (for 'द्युतिम्) —^०) K4 B1-4
 Dc1 Dn1 निनीपवो, D1 नेनीपतो, G2 निरीक्षतो (for
 निनीपन्तो) B2 8 Dc1 Dn1 T G2-5 युधि (for रणे)

52 ^६) G1 M1 2 यतमानस् (for 'मानास्) B3 Dc1
 Dn1 च (for तु) B1-3 Dc1 Dn1 S शूरान् (for वी-
 रान्) —^६) Ś1 शितै शरै, K1 शिलाशितै (for शिली-
 मुर्तै) —^६) B3 विद्या पते, D3 सहस्रश (for विदो

पत)

53 ^६) B1-3 Dc1 Dn1 D5 S सर्वश (G2 'त्) (for
 भारत) —^०) B4 5 D8 ० पञ्चाला —^६) B2 8 D8
 -शायक

54 ^६) K5 आक्रोशन्, S प्राक्रोशद् (for 'शन्) K5
 D8 भीमसेन तु (D3 त), D4 'सेनेन, S 'सेनस्तु (for
 'सेने ते) —^६) B Dc1 Dn1 घृष्टद्युन्नं च भारत

55 Before 55, G1 2 5 M ins भीम —^६) Ś1
 तथा, D4 7 8 ततो (for तपो) —^६) D2 8 7 8 दुष्करं,
 D4 दुष्कृत (for दुश्चरं) Ś K1-4 Dn2 D1 8 5 ० पुरा,
 D4 7 8 तप (for महत्) —^०) K6 B Dc1 Dn D8 ०
 S संकुद्धो (for विक्रान्तो) —^६) G1 M दहति क्षत्र
 पुंगवान्

56 ^६) D4 धर्म (for धर्मो) Ś2 K1-3 युद्ध (sic)
 (for युद्ध) —^६) Dn2 D8 ० महत् (for पर) —^६)
 D4 T G3-5 प्रेषितान (G5 'द)पि, D6 8 M1 2 प्रेषितेनापि
 (for प्रेक्षि')

57 ^६) D4 5 7 8 संपन्न (for -संस्पर्शं) Dn G2
 द्रोणाग्निमस्त्रसंस्पर्शं (G2 'संज्ञ च) —^६) K1 प्रविष्ट
 क्षत्रियर्षभ —^०) Ś K1-4 D1 विस्तरं (for दु') —^६)
 G1 M3 दह्यत (for [अ]द') D2 यत्रादाप्यत मारिष

58 ^६) B3 om. यत् —^६) Ś K1-4 यथामत्रं, G1
 M यथासत्त्वं, G2 यथाशक्ति (for यथासत्त्वं) Ś1 बलो-
 द्दत; Ś2 K1-3 महाद्युते, B2 यथाद्युति (for महाद्युति)
 —^०) B4 5 S -सैन्यानि (for -भूतानि) —^६) Ś K1-4

अर्धचन्द्रेण चिच्छेद द्रोणस्य सशरं धनुः ॥ ५९
 स संरब्धतरो भूत्वा द्रोणः क्षत्रियमर्दनः ।
 अन्यत्कार्मुकमादाय भास्वरं वेगवत्तरम् ॥ ६०
 तत्राधाय शरं तीक्ष्णं भारद्वाजं विमलं दृढम् ।
 आकर्णपूर्णभाचार्यो बलवानभ्यवासृजत् ॥ ६१
 स हत्वा क्षत्रधर्माणं जगाम धरणीतलम् ।
 स भिन्नहृदयो वाहादपतन्मेदिनीतले ॥ ६२
 ततः सैन्यान्यकम्पन्त धृष्टद्युम्नसुते हते ।
 अथ द्रोणं समारोहचेकितानो महारथः ॥ ६३

स द्रोणं दशभिर्बाणैः प्रत्यविध्यत्स्तनान्तरे ।
 चतुर्भिः सारथिं चास्य चतुर्भिश्चतुरो हयान् ॥ ६४
 तस्याचार्यः षोडशभिरविध्यदक्षिणं भुजम् ।
 ध्वजं षोडशभिर्बाणैर्यन्तारं चास्य सप्तभिः ॥ ६५
 तस्य धृते हते तेषु रथमादाय विद्रुताः ।
 समरे शरसंवीता भारद्वाजेन मारिष ॥ ६६
 चेकितानरथं दृष्ट्वा विद्रुतं हतसारथिम् ।
 पाञ्चालान्पाण्डवाश्चैव महद्भयमथाविशत् ॥ ६७
 तान्समेतात्रणे शूरांश्चेदिपाञ्चालसृञ्जयान् ।

C 7. 523
 P 7. 125 72
 K 7. 125 72

D1. 2 4. 6-8 च (for न)

59 ^a S तस्य (for तेषां) D2 4 5 7 8 तु (for तद्) — ^b Ś K D1 G1 M क्षत्रवर्मा, Dc1 Dn1 G4 'धर्म' (for 'धर्मा') D7 8 धृष्टद्युम्नसुत स्थित — After 59^{abc}, B Dc1 Dn1 ins

754* क्षत्रधर्मा महाबल ।

क्रोधसविभ्रमनसो

60 ^a G1 M सु (for स) T G3 4 मूयो (for भूत्वा) K4 B (except B4) Dc1 Dn1 D2-4 स संरब्ध (B2 'रंभ'स्त्वतो भूत्वा (D2 'यो) — ^b M3 4 पुंगव (for मर्दन) B (except B4) Dc1 Dn1 द्रोण प्रहरता वर — ^d K2 4 D1 भासुर, D2 भास्कर (for भास्वरं) B1-8 Dc1 Dn1 वेगवत्तरसाधनं

61 ^a Ś2 K1-4 G3 4 तत्राधाय, G1 M संघाय च (G1 M1 2 स) (for तत्राधाय) Dn2 D3 6 तीक्ष्ण (for तीक्ष्णं) B1-8 Dc1 Dn1 शरं संघाय कालाभ — ^b B1 5 S परधं, D6 वीरधं (for भारद्वाज) K2 5 D3 5 G1 विपुलं, G2 वेगवद् (for विमल) B1-3 Dc1 Dn1 परानीक विशातन, D2 विमलं विपुलं दृढ — ^c Ś1 पूरम् (for पूर्णम्) — ^d K1 8 अत्यवासृजत्, D4 अस्य चासृजत्, G1 M1 2 अभिसृष्टवान् — After 61, B (except B4) Dc1 Dn1 ins

755* स जीवितमुपादाय धार्ष्ट्युन्ने शरोत्तम ।

[Dn1 धृष्ट्युन्ने]

62 ^a Ś K1.4 5 G1.5 M च (M2 क)र्मणं (for धर्मणं) B (except B4) Dc1 Dn1 आशीविष इव कुट्टो — ^b D3.5 6 तले (for तलम्) — ^c B1-8 Dc1 8 सं (B1-8 Dc1 स)च्छिन्न, D3 8 समिद्ध (for स भिन्न) K5 वेगात् (for वाहाद्) — ^d K5 पपात,

B2 4 5 Dn2 D5-8 G2 न्यपतन्, D4 आपतन् (for अं) K1-4 Dn2 D1 6 T G2-5 मेदिनीतल, K5 D2 5 7 G1 M1.2 धरणीतले (for मेदिनी')

63 ^a D2 अथ (for तत) — ^b B4 om. हते — ^c B4 तथा (for अथ) B (except B4) Dc1 समासाय (for 'रोहच') S ततस्तु समरे वीरश — ^d D2 5 7 8 महाबल (for 'रथ) — After 63, B (except B4) Dc1 Dn1 ins

756* ध्यसृजत्समरे वाणान्प्रत्यमित्रजिघासया ।

[Dn1 प्राणान् (for वं)]

64 ^a D1 2 4 5 7 8 विष्णु (for बाणै) — D6 om (hapl) 64^b-65^c — ^c B (except B4) Dc1 Dn1 पचभि (for चतुर्भि) Ś2 तस्य (for चास्य) — ^d K4 om चतुर्भि

65 D3 om 65^{abc} (cf v 1 64) — ^a D4 तु दशभिर् (for षोड) — ^b Ś1 (before corr) शुभ, Dn2 D3 करं (for भुजम्) — ^c D4 तत (for ध्वज) — ^d B4 चापि, D2 अपि, S चैव (for चास्य) D2 चाष्टभि (for सप्तभि) — For 65, B (except B4) Dc1 Dn1 subst.

757* तमाचार्यस्त्रिभिर्बाणैर्वाहोरुसि चार्दयत् ।

ध्वजं सप्तभिरुन्मव्य यन्वारमवधीभिः ।

[(L 1) B1 Dn1 चापयत्]

66 ^a B3 [s]धास्तु (for तेषु) — ^c D3.5 समरात् (for समरे) — ^d B (except B4) Dc1 Dn1 भारत (for मारिष)

67 ^b Ś K B2 4 5 Dn2 D1 2 5 हुतार्थं, D2 4 6-8 हुतार्थं (for विद्रुत) T G3 4 सह (for हत) — ^c M3 4 अपि (for एव) K5 Dn^o पाचालान्पाण्डवेयाश्च.

समन्ताद्वावयन्द्रोणो बहुशोभत मारिष ॥ ६८
 आकर्णपलितः श्यामो वयसाशीतिकारुपरः ।
 रणे पर्यन्तरद्रोणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ ६९
 अथ द्रोणं महाराज विचरन्तमभीतवत् ।
 वज्रहस्तममन्यन्त शत्रवः शत्रुसूदनम् ॥ ७०
 ततोऽब्रवीन्महाराज द्रुपदो बुद्धिमानृष्य ।
 लुब्धोऽयं क्षत्रियान्हन्ति व्याघ्रः क्षुद्रमृगानिव ॥ ७१

कृच्छ्रान्दुर्योधनो लोकान्पापः प्राप्स्यति दुर्मतिः ।
 यस्य लोभाद्विनिहताः समरे क्षत्रियर्षभाः ॥ ७२
 शतशः शेरते भूमौ निकृत्ता गोवृषा इव ।
 रुधिरेण परीताङ्गाः श्वसृगालोदनीकृताः ॥ ७३
 एवमुक्त्वा महाराज द्रुपदोऽक्षौहिणीपतिः ।
 पुरस्कृत्य रणे पार्थान्द्रोणमभ्यद्रवद्भुतम् ॥ ७४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

—^a) Ś₂ K₅ D₁ उपाविशत् (for अयावि°)

68 D₃ om 68 —^a) D₅ रथे शूराश्च, T G₂₋₅
 रथे (G₂ 5 °णे) दृष्ट्वा (for रणे शूरांश्च) —^b) K₃ 4
 पचाल, D₄ पाडव (for पाञ्चाल) D₂ सोमकान्
 (for सृञ्जयान्) —After 68^{ab}, D₁ reads 72 —^a)
 K₁ 4 शोभत (for [क्ष]शो°) Ś₂ B (except B₂) D₀₁
 D_n D₆ G₂ M₈₋₅ भारत, D₇ मारिष (for मारिष)
 T G₈₋₅ बहुशो भरतर्षभ (G₅ °भ)

69 ^a) Ś K₁₋₈ आसन्न, D₂ 4 आपन्न (for आकर्ण)
 D₅ G₈₋₅ पलित, D₆ पलिता (for पलित) —^b)
 Ś K B₁ (marg as in text) 2 (marg) D [क्ष]शीति-
 पंचक Cd वयसाशीतिकारु —^c) D₄ पर्यन्तवद् (for
 °चरद्)

70 ^a) D₆ तथा (for अथ) —^b) D₅ G₂ व्यच-
 रंतम् (for विचरन्तम्)

71 ^a) D₁ महाबाहुर (for °राज) —^b) D₂ om.
 (hapl) from बुद्धिमा up to द्रुपदो (in 74^b) Ś₁ B₁ 5
 D₀₁ D₁ D₂ 4 8 8 T G₃₋₅ नृप (for नृप) Ś₂ K₁₋₄
 D₁ द्रुपदो वृद्धपार्षत —D₀₁ reads 71^c-72^b on marg
 —^c) B₂ (marg) D₁ सरब्धान्, D₄ 7 G₂ लुब्धोऽयं
 (for लुब्धोऽयं) B₃ 8 D₁ 8 हंतुं (for हन्ति) —^d)
 B₁₋₃ D₀₁ D₁ पशुगणान् (for क्षुद्रमृगान्)

72 D₂ om 72 (of v l 71) D₁ reads 72
 after 68^{ab} D₀₁ reads 72^{ab} on marg —^a) K₁₋₈
 T G₁ M₈ 4 5 (sup lin) कृच्छ्राद्, D₂ कृच्छ्राद्, D₄

कृच्छ्रो (for कृच्छ्रान्) Ś₂ लोके (for लोकान्) —^b)
 Ś₂ नृप, D₀₁ D₂ 7 8 T G₂₋₅ प्राय (for पाप) G₁
 M₁ 2 प्राप्स्यसि (for °ति) —^c) Ś K₁₋₄ लोभेन, B₃
 (marg) 5 D₂ 6 कोपाद्दि, D₄ 5 लोकाद्दि (for लो-
 भाद्दि) —^d) K₅ सर्वे वै, B (except B₁) D₀₁
 D₁ बलिन, D₄ क्षत्रिया (for समरे)

73 D₂ om 73 (of v l 71) —^a) D₂ शेरते
 शतशो भूमौ —^b) K₁ 2 G₂ M₁ (sup lin) निवृत्ता,
 D₁ 8 6 निकृता (for निकृत्ता) D₂ निवृत्ता इव गोवृषा,
 D₄ निकृतागा वृषा इव Cd oites गोवृषा (as in text)
 —^c) B₁₋₃ D₀₁ D₁ परिक्लिप्ता, G₁ M परीतास्तु (for
 °ताङ्गा) —^d) Ś K₁₋₄ D₁ श्वशू (Ś₂ °शू) गाल (Ka. 4
 D₁ °ला) समावृता, D₄ 7 T G₂₋₅ श्वशूगालोदनीकृता

74 D₂ om up to द्रुपदो (of v l 71) Before
 74, S ins सजय —^a) G₁ M महाबाहुर (for °राज)
 —^b) D₀₁ D₅ T G₁ 2 M₁ 2 4 [s]क्षौहिणी —^c) D₈
 रथे (for रणे) —^d) G₁ M₁ 2 अभ्यपतद् (for °द्रवद्)
 B₁ रणे (for द्रुतम्)

Colophon — Sub parvan Ś₁ K₁ 8-5 B₈ 4 D₀₁
 D_n D₁ 2 4-8 जयद्रथवध — Day of Drona's General
 ship Ś₂ चतुर्थे दिवसे — Adhy name Ś K₄ B
 D₀₁ D_n D₁ 8-5 सात्यकिप्रवेश, K₁₋₈ D₇ 8 सात्यकि
 प्रवेश समाप्त, G₁ M₁ 2 बृहत्क्षत्रवध, G₂ द्रोणपराक्रम
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂₋₅
 123, B₂ 52, B₃ 132, D₁ 125, D₂ 129, D₃
 22, G₁ M 122 — Śloka no D₀₁ 74, D₁ 78

१०२

संजय उवाच ।

व्यूहेष्वालोड्यमानेषु पाण्डवानां नतस्ततः ।
 सुदूरमन्त्रयुः पार्थाः पाञ्चालाः सह मोमकैः ॥ १
 वर्तमाने तथा रौद्रे संग्रामे लोमहर्षणे ।
 प्रक्षये जगतस्तीव्रे युगान्त इव भारत ॥ २
 द्रोणे युधि पराक्रान्ते नर्दमाने मुहुर्मुहुः ।
 पाञ्चालेषु च क्षीणेषु वध्यमानेषु पाण्डुषु ॥ ३
 नापश्यच्छरणं किञ्चिद्धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 चिन्तयामाम राजेन्द्र कथमेतद्भविष्यति ॥ ४

तत्रावेक्ष्य दिशः सर्वाः सव्यसाचिदिदृक्षया ।
 युधिष्ठिरो ददर्शार्थं नैव पार्थं न माधवम् ॥ ५
 योऽपश्यन्नरशार्दूलं वानरर्षभलक्षणम् ।
 गाण्डीवस्य च निर्घोपमशृण्वन्व्यथितेन्द्रियः ॥ ६
 अपश्यन्सात्यकिं चापि वृष्णीनां प्रवरं रथम् ।
 चिन्तयामिपरीताङ्गो धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 नाध्यगच्छत्तदा शान्तिं तावपश्यन्नरर्षभौ ॥ ७
 लोकोपक्रोशमीरुत्वाद्धर्मराजो महायशः ।
 अचिन्तयन्महाबाहुः शैनेयस्य रथं प्रति ॥ ८

C 7 31C4
 E 7 126 9
 K 7 125 B

102

1 °) D₁ S अ(G₂ आ)दृग् (for सुदूरम्) D₁ ३
 अन्वयु (for 'यु') B (except B₃) D. पार्थान्, S
 द्रोण (for पार्था) — D₂: om. 1^a-2^a D₇ om. 1^a-3^b
 —^d) G₁ M पादवा (for पाञ्चाला) B₁ ३. ४ D₁
 transp सह and मोमकैः Ś₁ K (except K₅) D₁ T
 G₃ मोमका, D₁ कंकयं (for मोमकं)

2 D₂ D₇ om 2 (cf v l 1) —^a) G₃ (orig
 as in text, inf lin) महा (for तथा) D₂ घोरे, T
 G₂ द्रोणे (for रौद्रे) —^b) Ś₂ B₂ S रोम (for लोम)
 —^c) Ś K D₂ ४-८ ३ सक्षये, D₁ सक्षयो, G₁ M प्रक्षयो
 (for प्रक्षये) Ś K₁₋₃ D₁ तीक्ष्णे, D₂ तीव्रं, G₁ M
 तीव्रो (for तीव्रे) —^d) G₁ M₁ २ चामवद् (for
 भारत)

3 D₁ om 3^{ab} (cf. v l 1) —^a) D₅ lacuna for
 पराक्रान्ते —^b) K₁ ३ D₁ नर्दमाने, D₂ नर्दमाने, D₆
 lacuna, G₁ M₁ २ नश्ययि (for नर्दमाने) —^c) K₃
 B₁ ३ पचालेषु D₁ om. च K₁ च छिद्येषु, G₁ प्रनष्टेषु
 (for च क्षीणेषु) D₁ D₂ वध्यमानेषु योधेषु —^d) G₁
 M त्राप्यमानेषु (for वध्यं) B₁₋₃ D₁ D₂ पादवेधेषु
 भारत.

4 °) Ś₂ K₁₋₃ B₁ D₁ D₂ G₁₋₃ ३ M कचिद् (for
 किं) D₂ नापश्यत् रणे किञ्चिद् —^b) G₁ M महायं
 स; G₂ धर्मपुत्रो (for 'राजो') — D₂ om (hapl.)
 4^c-7^d —^c) B₁ ३ D₁ D₂ धर्मान्मा, D₃ राजेन्द्र (for
 राजेन्द्र) —^d) D₇ स्वेतद् (for पं)

5 D₂ om 5 (cf v l 4) —^a) Ś₂ K₂ T G₂₋₅
 तत्र वीक्ष्य, B₁ ३ ५ D₂ ततो वीक्ष्य, B₂ D₅ तदा (D₅
 'या वीक्ष्य, D₄ ७ तत्रावेक्ष (sic), D₆ तत प्रेक्ष्य (for
 तत्रावेक्ष्य)

6 D₂ om 6 (cf. v l 4) —^a) Ś₂ रथ (for
 नर) B₂ S (except G₄ M₅) शार्दूले (for 'र-'
 —^b) B₅ lacuna for मलक्षणम् B₁ २ (marg, orig
 as in text) ३ वरवानरकेतन, G₂ वानरध्वजलक्षण —^c)
 D₄ गान्डीवस्य —^d) G₃ न शृण्वन् (for अशृन्)

7 D₂ om 7^{abcd} (cf. v l 4) —^a) K₁₋₃ D₅
 अपश्यत्, G₁ M₁ ३ नापश्यत् (for अपश्यन्) B₁₋₃ D₁
 D₂ चैव (for चापि) —^b) G₁ M तथा (for रथम्)
 —^c) K. चिन्तया वि, S तत शोक- (for चिन्तयामि-)
 — B₄ D. om 7^e-8^b —^c) S नाध्यगच्छत् (for नाध्यं)
 D₂ तत (for तत्रा) —^d) G₁ M₁ २ अपश्यस्त्वौ (by
 transp) K₅ D₂ D₃ ४ ६-९ नरोत्तमौ (for नरर्षभौ)
 D₂ नापश्यन्नरर्षभम्

8 B₄ D₅ om. 8^{ab} (cf. v l 7) —^a) D₂ भीरुस्तु
 (for -भीरुत्वाद्) Ś K₁₋₃ लोकोपाक्रोशमीरुत्वाद्, G₁
 M लोकापवादमी Cd cites उपक्रोश —^b) B (B₁
 om.) D₁ D₂ T G₂₋₅ धर्मपुत्रो (for 'राजो') B₃ ३
 G₁ M₁ ३ युधिष्ठिर, D₄ महामना, D₇ *मना, D₈
 महायश (for 'यशा) —^d) Ś₂ K₁₋₃ D₁ सास्वतस्य,
 D₄ ७ शैनेयस्य (for शैं)

9 Before 9, G₁ ३ M ins युधिष्ठिर —^a) B₁
 चापि (for चैव) —^b) N (except Ś K₁ ३ ४) फा

पदवीं प्रेषितश्चैव फल्गुनस्य मया रणे ।
 शैनेयः सात्यकिः सत्यो मित्राणामभयंकरः ॥ ९
 तदिदं ह्येकमेवासीद्विधा जातं ममाद्य वै ।
 सात्यकिश्च हि मे ज्ञेयः पाण्डवश्च धनंजयः ॥ १०
 सात्यकिं प्रेषयित्वा तु पाण्डवस्य पदानुगम् ।
 सात्वतस्यापि कं युद्धे प्रेषयिष्ये पदानुगम् ॥ ११
 करिष्यामि प्रयत्नेन भ्रातुरन्वेषणं यदि ।
 युयुधानमनन्विष्य लोको मां गर्हयिष्यति ॥ १२
 भ्रातुरन्वेषणं कृत्वा धर्मराजो युधिष्ठिरः ।
 परित्यजति वाष्पेयं सात्यकिं सत्यविक्रमम् ॥ १३
 लोकापवादमीरुत्वात्सोऽहं पार्थ वृकोदरम् ।

पदवीं प्रेषयिष्यामि माधवस्य महात्मनः ॥ १४
 यथैव च मम प्रीतिरर्जुने शत्रुघ्नदने ।
 तथैव वृष्णिवीरेऽपि सात्वते युद्धदुर्मदे ॥ १५
 अतिभारे नियुक्तश्च मया शैनेयनन्दनः ।
 स तु मित्रोपरोधेन गौरवाच्च महाबलः ।
 प्रविष्टो भारतीं सेनां मकरः सागरं यथा ॥ १६
 असौ हि श्रूयते शब्दः शूराणामनिवर्तिनाम् ।
 मिथः संयुध्यमानानां वृष्णिवीरेण धीमता ॥ १७
 प्राप्तकालं सुबलवन्निश्चित्य बहुधा हि मे ।
 तत्रैव पाण्डवेयस्य भीमसेनस्य धन्विनः ।
 गमनं रोचते मह्यं यत्र यातौ महारथौ ॥ १८

लुगुनस्य ऽ K1 ३ ४ D2 ३ T G3 4 महारणे, K2 धनजय, B1 2 5 G2 महामृधे, B3 Do1 Dn1 मया मृधे (for मया रणे) — °) D1 शैनेय B1 D2 शूरो, T सद्यो, G1 M1-3 ३ संखे, G2 सोद्य, M4 संधे (for सत्यो) B2 (marg as in text) ३ ३ Do1 Dn1 गत स पुरुषन्याघ्रो

10 °) ऽ1 तदेक हीदमेवासीद्, B (except B4) Do1 Dn1 द्वैध चित्तमिदं मेध, G1 M शातम (M3-5 तन्ममा) -प्येवमवेद — °) K5 तमद्य, B4 D2 ३ ३ ३ मनोद्य, D7 ३ मयाद्य (for ममाद्य) B4 D2 मे (for वै) B1-3 5 Do1 Dn1 पार्थसात्वतयो कृते, G1 M द्विधा जात मन पुन — °) D3 ३ स तु, D7 ३ चेद्, T G2-5 चापि (for च हि) K4 D1 स हि (for हि मे) K5 B5 Dn D4 5 7 ३ विज्ञेय, T मैत्रेय, G4 वाष्पेय (for मे ज्ञेय) D2 सात्यकिश्चाहमाज्ञेय (३10), G1 M सत्यकश्चैव मे ज्ञेय — °) ऽ K1-4 D2 ३ फ (K4 D2 फा) लुगुनश्

11 °) G1 M1 2 सत्यक for सात्यकिं D7 ३ [आ] शु, G1 M1 2 5 च (for तु) — °) ऽ K1-4 D3 फ (K4 D2 फा) लुगुनस्य (for पाण्डवस्य) — K5 om (hapl) 11^{ad}, B2 reads the same on marg — °) D2 G2 स (G2 सा) त्यकेश्च, G1 M सत्यकस्य (for सात्वतस्य) K1-3 किं (for फ)

12 °) K4 lacuna, D1 युधि, D5 T G3 M3 प्रति (for यदि) — °) K4 D4 5 7 ३ अनन्वेय, D2 अहं ज्ञास्ये (for अनन्विष्य) — °) K (except K5) G1 M लोको मा, D4 लोकाना (for लोको मा) B2 गर्हयेतु तत्, Do1 Dn1 येत्त (for विष्यति)

13 °) ऽ K1-4 D (except Do1 Dn) M3-5 धर्मपुत्रो

(for 'राजो) — °) B1 सात्वता, B2 ३ Do1 Dn1 G2 ३ सात्वत (for सात्यकिं) G5 lacuna for सत्य विक्रमम्

14 °) K4 om from त्वा up to वृष्णि (in 15°) B1 (marg, orig as in text) लोकापवादमीरुत्वाद्, marg also लोकाववाद; B2 लोकापरागमी, Dn3 लोकोपरवमी, D3 ३ लोकोपक्रोशमी, T G2-5 M1 2 लोके (G5 lacuna) परममी, G1 लोकोपवादमी

15 K4 om up to वृष्णि (cf. v 1 14) — °) B1 ३ Do1 मे परा, D3 मम च (by transp) — °) B5 यथैव (for तथैव) D2 तु (for ऽपि) M3-5 तथैव च मम प्रीति — °) ऽ2 K2 4 युधि (for युद्ध) — After 15, D3 ३ read 39°-41° for the first time, repeating the same in the proper place

16 D3 ३ om 16 — °) T G3 4 अतिभार- (for 'भारे) D2 तु (for नि) — °) K4 D4 शैनेय (for शैनेय) — °) ऽ2 Dn2 च (for तु) K3 मित्रोपरोधेन, S मित्रानु (for मित्रोप) — °) B Do1 Dn1 ममानद्य (B4 Do1 'द्य) (for महाबल) — After 16, Dn2 reads 39°-41° for the first time, repeating the same in the proper place

17 °) D2 मृधे (for मिथ) G1 M1 ३ प्रयुध्यमानाना (for संयुध्य)

18 °) K4 D4 5 सुबलवान्, B1-3 Do1 Dn1 हि बलव (Dn1 'वा) न्, D3 सुब##न्, S अह मन्ये (for सुबलवन्) — °) K2 5 B1 5 Dn2 D4 5 7 ३ निक्षिप्तं

न चाप्यसहं भीमस्य विद्यते भुवि किञ्चन ।
 शक्तो ह्येव रणे यत्तान्पृथिव्यां सर्वधन्विनः ।
 स्वमाहुवलमास्थाय प्रतिव्यूहितुमञ्जमा ॥ १९
 यस्य बाहुवलं सर्वे समाश्रित्य महान्मनः ।
 वनवानान्निवृत्ताः स्म न च युद्धेषु निर्जिताः ॥ २०
 एतो गते भीमसेने मात्वतं प्रति पाण्डवे ।
 मनार्थो भवितारो हि युधि मात्वतफल्गुनो ॥ २१
 काम त्वशोचनीयो तौ रणे मान्वतफल्गुनौ ।
 रक्षितौ वासुदेवेन स्वयं चाश्वविशारदौ ॥ २२

अवश्यं तु मया कार्यमात्मनः शोकनाशनम् ।
 तस्माद्भीमं नियोक्ष्यामि सात्वतस्य पदानुगम् ।
 ततः प्रतिकृतं मन्ये विधानं मात्यकिं प्रति ॥ २३
 एवं निश्चित्य मनसा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 यन्तारमत्रवीद्राजन्भीमं प्रति नयस्व माम् ॥ २४
 धर्मगजवचः श्रुत्वा सारथिर्हयकोविदः ।
 रथं हेमपरिष्कार भीमान्तिष्णुपानयत् ॥ २५
 भीमसेनमनुप्राप्य प्राप्तकालमनुस्मरन् ।
 कर्मलं प्राविशद्राजा बहु तत्र समादिशन् ॥ २६

C 7 5124
 B 7 125 23
 K. 7 125 23

(for 'न्व) S₁ D₂ [अ]पि (for हि) S यान भीमस्य
 यत्र तु —^c) K₁ B₁ D₁ यत्र (for तत्र) B₁ D₁
 D e S वै (for [ए]त्र) —^d) K₁ M₁- धीमान्,
 B₁ मयुगे (for धन्विन) —^e) G₁ [ऽ]न्यत्र (for
 मद्य) T G₁ १-1 M₁ गमन शोच्ये स्यन् —^f) S यत्र
 याथो महाग्य

19 ^a) S₁ चापिपदा, G₁ M₁ -- चाप्यमाद्य, M₁
 चान्त्र माप्य (for चाप्यमहं) T G₁- नामाद्य भीमसेनस्य
 —^b) G₁ k₁ana for मुनि —K₁ om. 19^c-20^b —^c)
 B₁ : D₁ एष (for ह्येव) k₁- B₁ D₁ D₁ : १ : G₁
 M₁ यन्, L₁-2 D₁ D₁ इतु, G₁ : यन्नाय (for
 यत्न) —^d) S₁ K₁-2 D₁ युधियो (for 'व्या) B₁ :
 D G M - धन्विना, D₁ धन्वन (for 'धन्विन)
 —^e) B₁ : D₁ D₁ D₁ e^c आश्रित्य (for आम्नाय)
 —^f) D प्रत्ययूहितुम् D शोचमा (for शोचमा) B
 (except B₁) D₁ D₁ भीमसेने वि (D₁ D₁ 'नोरि)-
 नदने

20 K₁ D₁ om. 20^a (for K₁, cf v l 19) —^c)
 K₁ D₁ निर्यूते, B₁ : निर्यूता न्नो —^d) M₁- तु
 (for च) G₁ M₁ : युद्धेन (for 'तु) S₁ विद्युता,
 D₁ : निर्यूता (for निर्जिता)

21 ^a) T G₁- प्रयातेन च (G₁ न) भीमेन, G₁ M₁
 संप्रयातेन भीमेन (M₁ : सेन भीमे तु, M₁ वे तु भीमे
 च [sup lin तु]) —^b) T G₁- सायकं, G₁ M₁
 सयक (for सायत) K₁ मयुगे, S (M [sup lin] as
 in text) पाण्डव (for पाण्डवे) —^c) S नाथप्रती भवेतां
 तौ —^d) k₁- युद्धे (for युधि) G₁ M₁ सयक (for
 सायत) S₁ पाण्डवौ, K₁ : B₁ : D₁ : १ : १ : फा
 ल्गुनौ B₁-2 D₁ युधि (D₁ 'द्वि) मात्यकिफाल्गुनौ,
 D₁ युधि फाल्गुणमात्यकी, D₁ युधि फाल्गुनपाण्डवौ

22 D₁ e om. (hapl) 22^a, D₁ s read the same
 after 29 —^a) G₁ कर्म (for काम) K₁ : B₁-a
 D₁- D₁ : स्वशोचनीयो, K₁ तु शोच, B₁ : न शोच^c,
 G M लशोच (for त्रशोच) T कामस्य शोचनीयो तु
 —^b) K₁ D₁ M₁ : युधि (for रणे) M₁ : सयक
 (for सायत) K₁ : D₁ : १ : १ : फाल्गुनौ B
 D₁ D₁ D₁ रणे फाल्गुन (D₁ 'ण)मात्यकी, T G M₁ :
 रणे शूरौ महारथौ, M₁ रणे फाल्गुनसयकौ —^d) K₁ :
 शास्त्र, D₁ शस्त्र (for चास्त्र) S₁ स्वय शस्त्रभृता वरौ

23 ^a) S (except G₁) सयकस्य (for सायतस्य) D₁
 रथ प्रति (for पदानुगम्) —D₁ om (hapl) 23^e —^e)
 B₁ (marg, orig as in text) प्रीतिवृत्त (for प्रति)
 —^f) B (marg) - D₁ D₁ सायत, G₁ M सयक
 (for मात्यकिं)

24 Before 24, S ins मजय —^a) D बहुधा
 (for मनसा) —D om 24^c-25^b —^c) B (except
 B₁) D₁ D₁ D₁ e-३ राजा (for राजन्) —^d) G₁
 M भीमसेनाय मा गृह

25 D₁ om 25^a (cf v l 24) —^b) G₁ M
 धर्मराजस्य सारथि —^c) K₁ D₁ D₁ D₁ : १ : १ : परि-
 स्कार Cd cites भीमपरिष्कार —^d) B₁ उपावहत्,
 B₁ : D₁ D₁ T G₁-३ उपावहत्, D₁ अपातयत्, G₁
 अयागमत् (for उपानयत्) G₁ M भीमसेनातिकेवहत्
 (G₁ 'न)

26 ^a) B₁ भीमातिकम् (for भीमसेनम्) S (except
 G₁ :) भीमसेनरथ प्राप्य —^b) G₁ M कृच्छ्र (for
 प्राप्त) —^c) D₁ [अ]वदात् (for बहु) S₁ K₁-4 तत्त्वं,
 D₁ T G₁-३ तत्त्वं (for तत्र) S₁ K₁ D₁ D₁ D₁ :
 १-३ T G₁ समादिशत्, K₁ D₁ G₁ : 'विशत् (for 'दि

यः सदेवान्सगन्धर्वान्दैत्यांश्चैकरथोऽजयत् ।
 तस्य लक्ष्म न पश्यामि भीमसेनानुजस्य ते ॥ २७
 ततोऽब्रवीद्धर्मराजं भीमसेनस्तथागतम् ।
 नैवाद्राक्षं न चाश्रौषं तव कश्मलमीदृशम् ॥ २८
 पुरा हि दुःखदीर्णानां भवान्नातिरभूद्धि नः ।
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेन्द्र शाधि किं करवाणि ते ॥ २९
 न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते मम मानद ।
 आज्ञापय कुरुश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः ॥ ३०
 तमब्रवीदशुपूर्णः कृष्णसर्प इव श्वसन् ।

भीमसेनमिदं वाक्यं प्रम्लानवदनो नृपः ॥ ३१
 यथा शङ्खस्य निर्घोषः पाञ्चजन्यस्य श्रूयते ।
 प्रेरितो वासुदेवेन संरब्धेन यशस्विना ।
 नूनमद्य हतः शेते तव भ्राता घनंजयः ॥ ३२
 तस्मिन्निनिहते नूनं युध्यतेऽसौ जनार्दनः ।
 यस्य सत्त्ववतो वीर्यमुपजीवन्ति पाण्डवाः ॥ ३३
 यं भयेष्वभिगच्छन्ति सहस्राश्रमिवामराः ।
 स शूरः सैन्धवप्रेप्सुरन्वयाद्भारतीं चमूम् ॥ ३४
 तस्य वै गमनं विभो भीम नावर्तनं पुनः ।

शन्) G₁ M चभापे च वृकोदर — After 26, B
 D₁ D₂ ins

758* स कश्मलसमाविष्टो भीममाहूय पार्थिव ।
 अभ्रवीद्वचन राजन्कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिर ।

[(L 1) B₁ s D₁ D₂ स कश्मल, B₁ कश्मल स
 (for स कश्मल) — (L 2) B₁ s D₁ D₂ राजा (for
 राजन्)]

27 Before 27, G₁ M ins युधिष्ठिर — ^b) S
 सर्वांश (for दैत्यांश्च) D₁ एक- (for चैक)

28 Before 28, S ins सजय — ^a) B₁-s D₁
 D₂ s तमब्रवीद् (for ततोऽब्र) B₁ (marg as
 in text) s s D₁ D₂ महाबाहुर्, D₂ T G₁-s तदा
 राजन्, G₁ M महाराज (for धर्मराज) — ^b) B₁
 (marg) भीमसेन B (except B₁) D₁ D₂ युधिष्ठिर
 (for तथागतम्) — Before 28^{cd}, B₁ ins भीमसेन
 उवाच — ^c) K₁ नैवाश्रौष न चाद्राक्ष — K₁ om
 28^d-29^e

29 K₁ om 29^{ab} (of v 1 28) — ^a) B₁ D₂
 [अ]त्ति- (for हि) B₁ दीप्ताना, B₁ पूर्णाना, D₂
 दीर्णाना (for दीर्णाना) S पुरा दुःखान्विताना हि — ^b)
 K₂ भवानातिर् (for भवान्नातिर्) B₁-s D₁ D₂ भवा
 द्भोभूत्परायण (B₂ ण), B₁ s D₂ T G₁-s M₁-s भवा
 न्भवति नो गति; G₁ M₁ s भवान्नि परमा गति — ^c)
 B₁-s D₁ D₂ T G₁-s M₁-s उत्तिष्ठ (B₁ G₁ s ष्ट) धस्व,
 G₁ M₁ s समुत्तिष्ठस्व (for उत्तिष्ठोत्तिष्ठ) B₁-s D₁ D₂
 D₃ S कैलिय (for राजेन्द्र) — B₁-s D₁ D₂ repeat
 29^d-30^a after 30^{ab} — ^d) D₁ G₁ M₁ s ब्रूहि (for
 शाधि) G₁ M [अ]हं (for ते) B₁-s D₁ D₂ (all first
 time) यक्ष कृत्यमनतर — After 29, D₁ s read 22^{ab}.

30 For the repetition in B₁-s D₁ D₂, cf
 v 1 29 — ^a) K₁ सक्यम्, K₂ साध्यम्, D₂ कार्यम्
 (for [अ]साध्यम्) B₁-s D₁ D₂ (all first time) न
 ह्यकार्यमसाध्यं वा; B₁-s D₁ D₂ (all second time)
 मयि स्थिते नरक्याद्य — ^c) D₂ नृपश्रेष्ठ (for कुरु) — ^d)
 S₁ स शोके; G₁ M₁ s शोकेन (for च शोके)

31 Before 31, G₁ 2. s M ins सजय — ^b)
 B₁-s D₁ D₂ कृष्णोरग (for कृष्णसर्प)

32 Before 32, B₁ G₁ M ins युधिष्ठिर — For
 32^{ab}, B (except B₁) D₁ D₂ S subst.

759* यथा हि पाञ्चजन्यस्य श्रूयते निनदो महान् ।

[S श्रूयते (for यथा हि) S यथा शस्त्रस्य निखन (for
 the post half)]

— ^c) B D (except D₁ s) प्रेरितो, T G₁ s प्रेषितो,
 G₁ M ईरितो (for प्रेरितो) — ^d) B₁-s D₁ D₂ D₃ s
 S (except G₁ s) तरस्विना; D₂ महात्मना (for यश
 स्विना) — ^e) T G₁ s सख्ये, G₁ s M सखे (for
 शेते) — ^f) T G₁-s transp तव and भ्राता

33 ^a) B₁ D₁ D₂ अस्मिन् (for तं) K₁ D₁
 विनिहिते (for हते) — ^b) S स (for सौ) — ^c)
 K₂ तस्य (for यस्य) — ^d) B₂ D₁ s s श्रुपजीवन्ति
 (for उपजीवन्ति)

34 ^a) D₁ D₂ s. c G₁ [अ]पि, M₁-s [अ]धि- (for
 [अ]भि) — ^c) B₁ य (for स) B₂ सैधव (for
 व-) — ^d) B₂ s D₁ अविशद्, G₁ M अत्यगाद् (for
 अन्वयाद्)

35 With 35^{ab}, of 760*, line 6. — ^a) S₁ यस्य
 वै; D₁ तस्यैव (for तस्य वै) D₁ om. from गमनं up

श्यामो युवा गुडाकेयो दर्शनीयो महाश्रुतः ॥ ३५

व्यूढोरस्को महास्कन्धो मचद्विगदविक्रमः ।

चकोरनेत्रस्ताप्राक्षो द्विपतामश्ववर्धनः ॥ ३६

तदिदं मम भद्रं ते शौर्यात्नमर्गिदम ।

अर्जुनार्थं महाबाहो सात्वतस्य च कारणान् ॥ ३७

वर्धते हविषेवाग्निरिथ्यमानः पुनः पुनः ।

तस्य लक्ष्म न पश्यामि तेन विन्दामि कश्मलम् ३८

तं विद्धि पुरुषव्याघ्रं मान्वतं च महार्थम् ।

म तं महार्थं पश्चादनुयातस्तानुजम् ।

तमपश्यन्महाबाहुमहं विन्दामि कश्मलम् ॥ ३९

C 7 5 74
P 3 125 44
F 7 111 44

to केनो (in 35^c) Dn1 D¹ 1 1 2 G M विद्य, T वीर (for विद्यो) —^b) D² 3 भीमे च, T G²— न च हि (for भीम न) S² नावर्ते (for न) —^d) K¹ D¹ 1 1 2 महारथ, D² G² च पाठव (for महाश्रुत)

36 ^a) K² Dn1 D² 1 1 2 T G²— महाबाहुः, B1-2 Dc1 D1 वृषत्कथो (for महा¹) —^b) B² (marg) गंध, G² मुक्त (for मत्त) B² 2 चारण (for द्वि-रत्त) G¹ M शार्ङ्गलक्ष्मविक्रम —^c) K¹ 2 B Dc1 Dn D¹ 2 G¹ M ताम्राशो (Dn1 'म्ये), D² ताम्राशो, G² ताम्राश (for ताम्राशो) D¹ चकोरनेत्रमद्यो —^d) Dn1 द्विपतो (for 'तान्) B¹ Dn1 D² 2 T G² 4 मय वर्धन, D² अश्वदर्शन, D² 2 अश्ववर्धन (for अश्वव¹) — After 36, S ins.

760* मम प्रियहितार्थं च शक्रेणोकादिहागत ।
वृद्धोपमेवी धृतिमान्दृवज्ज सत्यमगर ।
प्रविष्टो महतीं येनामर्षयन्त्वा धनत्रय ।
प्रविष्टे च चमूं घोरासर्जुने शत्रुनाशने ।
प्रेषित सात्वतो वीर फल्गुनस्य पदानुग । [5]
तस्याभिगमन जाने भीम नावर्तेन पुन ।

[(L 1) T G² 4 मन- (for नन) — (L 2) M²—
धृतिमान् (for धृति¹) G² विक्रम (for -सुगर) — (L 3) G² भारती (for महतीं) — (L 4) G¹ M तानने,
G² 2 (also as above) कृने (for -नाशने) — (L 6) M² 2 तस्यापि (for नि)]

37 M² om (hapl.) 37^a-38^b —^b) G¹ M (M² om.) महायथा (for अरिन्दन) —^c) B (except B¹) Dc1 Dn1 अर्जुनार्थं (for 'र्थं) —^d) D² सात्वकस्य (for 'तस्य) D² om. च

38 M² om. 38^{ab} (cf. v l 37) B¹ om 38^a-39^d —^a) M² 2 च (for [व]व) —^b) D² 2 वर्धमान (for दृष्य¹) —^c) K¹ कश्मल, Dn² क्लिष्ये (for कश्म लम्) — After 38, D² ins 761*

39 K¹ B¹ om 39^{abc} (for B⁴, cf v l. 35) K² 2 D² M²— om. (hapl.) 39 —^a) D² तद् (for

त) Dc1 Dn1 G¹ M² 2: पुरुषव्याघ्र —^b) T G²—
M² 2: महाश्रु G² रत्त (for रथन) —^c) S (M²— om) त रं (for म त) S¹ transp महारथ and तवानुज D¹ 2 महारथ (for रथ) S (M²— om) अनुयातं (for 'यातम्) — Dn² reads 38^c-41^b for the first time after 16, D² → do the same after 15 —^c) S (M²— om.) क्षमपश्यन् (for तस्य¹) Dn² D² 2 (all first time) महायो नामि वै (D² ने) कश्चिद् —^d) D² तेन (for अह) Dn² D² 2 (all first time) क्लिष्य (for कश्मलम्) — K¹— B Dc1 Dn D¹ 2— ins after 39 D² after 38

761* पार्थे तस्मिन्हते चैव युष्यते नूनमग्नी ।

महायो नामि वै कश्चित्तेन विन्दामि कश्मलम् ।

[(L 1) K¹ Dn² D² 2 2 युष्म, D² पन् (for नूनम्) — (L 2) K¹ D² 2 नामि (for नाम) D (marg) तस्मत् (for कश्मलम्)]

— While S ins after 39

762* अथैन पुनराचक्ष्व लोहिताक्ष मरेणाम् ।

[T G² 4 यथा (for अथ)]

— S cont. K¹ B Dc1 Dn D² 2 2 ins after 42

763* दृष्ट्वा कुशलिनो हृत्वा सायव चैव मायकिन् ।

सपिद मम कुर्यान्मयं विद्वान्तेन पाण्डव ।

[(L 1) Dn¹ दृष्टौ (for हृत्वा) S दृष्ट्वा कुशलिनो वरं (for the prior half) D² मत्त वैव पु, T G¹ 2— M² सुषवायै म (for नाशय वैव) G¹ M² 2: मन्त्र (— सायकिन्) G² लोहिताक्ष मरेण (for the post. half) — (L 2) K¹ Dn¹ वैव (for वन) S (except M² 2) कुशलव (for 'स्य)]

— S cont. (cf. 32-33)

764* अयो हि पाशवन्वस्य नदा श्रुते स्यन ।

कुन्देन वानुदेयेन पूर्वनाम्न पाण्डव ।

नून विन्दित शूर सप्यमायी परवप ।

पार्थे तस्मिन्हते चैव युष्यते गरुडधन ।

न ह्यस्य विपत्कश्चिदस्य पाण्डव विष्टे । [5]

तस्मात्कृष्णो रणे नूनं युध्यते युद्धकोविदः ।
 यस्य वीर्यवतो वीर्यमुपजीवन्ति पाण्डवाः ॥ ४०
 स तत्र गच्छ कौन्तेय यत्र यातो धनंजयः ।
 सात्यकिश्च महावीर्यः कर्तव्यं यदि मन्यसे ।
 वचनं मम धर्मज्ञ ज्येष्ठो भ्राता भवामि ते ॥ ४१
 न तेऽर्जुनस्तथा ज्ञेयो ज्ञातव्यः सात्यकिर्यथा ।
 चिकीर्षुर्मत्प्रियं पार्थ प्रयातः सव्यसाचिनः ।
 पदवीं दुर्गमां घोरागम्यामकृतात्मभिः ॥ ४२

[(L 2) G₁ M₁ 2 transp वासुदेवेन and पूर्यमाणस्य
 — (L 3) G₂₋₅ हि (for वि)]

40 For the repetition in Dn₂ D₃ 6, of v 1 39
 —^a) B₁ एष; Dn₂ D₃ 6 (all first time) तस्य (for
 तस्मात्) B₄ मूल (for नूनं) B₁₋₃ 5 Do₁ Dn₁ तस्मि
 न्कृष्णो हते नूनं —^b) B₁₋₃ 5 Dn₁ रणकोविद, B₄
 Dn₂ D₃ 6 (last three first time) युद्धदुर्मद (for
 'कोविद) — D₅ om 40^{cd} —^c) = (var) 33^{cd} S₁
 तस्य (for यस्य) S₁ K₁ D₁ सत्त्ववतो (for वीर्यं)
 —^d) D₁ सुपजीवन्ति — B Do₁ Dn₁ ins after 40
 K₂ D₃ after 40^{ab}

765* न हि शुध्यति मे भावस्त्रयोरेव परतप ।

[K₂ D₃ मे शुध्यते (for शुध्यति मे) K₂ Do₁ Dn₁
 D₃ एव (for एव)]

41 For the repetition in Dn₂ D₃ 6, of v 1 39
 —^a) S त्व (for स) Dn₂ D₃ 6 (all first time) न तत्र
 गच्छेच्छेनेयो —^b) G₅ भ्राता (for यातो) S स फल्युन
 (for धनजय) —^c) B (except B₄) Do₁ Dn₁ महा
 बाहु (for 'वीर्यं) —^d) K₅ B₁ 5 D₄₋₈ transp ज्येष्ठो
 (D₁ श्रेष्ठो) and भ्राता G₅ श्रेष्ठो (for ज्येष्ठो) S₁
 तवापि ते, S₂ K₁₋₃ तवास्मि च (for भवामि ते)

42 G₅ partly damaged —^a) K₄ D₁ ततो, S
 (G₅ damaged) न मे (for न ते) —^b) G₁ M सत्यको
 (for सात्यकिर्) —^c) M₂₋₅ चिकीर्षन् (for 'पुंर)
 S₂ K₂₋₄ तात (for पार्थ) —^d) S₂ K₁₋₃ D₁ सयात,
 K₄ 5 B Do₁ Dn D₂₋₃ स यात (for प्रयात) S K
 Dn₂ D₁ 4 5 8 सव्यसाचिन (for 'न) —^e) S भीरु
 भिश्राकृतात्मभिः — After 42, K₄ B Do₁ Dn D₁ 2
 5 6 ins 763* K₄ Dn D₁ 2 5 ins after the above,
 K₅ D₁ 7 8 after 42, an addl. colophon [Sub
 parvan K₄ 5 Dn D₁ 2 7 8 जयद्रथवध — Adhy

भीमसेन उवाच ।

ब्रह्मेशानेन्द्रवरुणानवहद्यः पुरा रथः ।
 तमास्थाय गतौ कृष्णौ न तयोर्विद्यते भयम् ॥ ४३
 आज्ञां तु शिरसा विभ्रदेप गच्छामि मा शुचः ।
 समेत्य तान्नरव्याघ्रांस्तव दास्यामि संविदम् ॥ ४४

संजय उवाच ।

एतावदुक्त्वा प्रययौ परिदाय युधिष्ठिरम् ।
 घृष्टद्युम्नाय बलवान्सुहृद्भ्यश्च पुनः पुनः ।

name K₄ Dn₂ भीमसेनप्रवेश, K₅ Dn₁ D₁ 7 8 युधि
 ष्ठिरचिता, D₁ सात्यकिप्रवेश, D₂ सात्यकिप्रवेशो धर्मवाक्य;
 D₃ युधिष्ठिरचिताया भीमसेनप्रवेश — Adhy no (figures,
 words or both) Dn₁ 126, D₂ 130 — Sloka no
 Dn₁ 51]

43 ^a) G₁ M₂ चरुणैर् (for वरुणान्) D₆ यो ही
 शानेन्द्रवरुणान्, D₇ 8 ब्रह्मेशानिन्द्रव —^b) D₃ अवहद्य,
 T G₂₋₅ अनयद्य, G₁ M₂ अप्यवह्य (for अवहद्य)
 —^c) K₅ समास्थाय (for तमा) G₂ वीरौ (for
 कृष्णौ)

44 ^a) S₁ K₅ B₈ D₂ आज्ञा ते (K₅ च), S तवाज्ञा
 (for आज्ञा तु) K₅ B₈ गृह्य, D₂ 4 T G₈ विभ्रन्
 (for विभ्रद्) —^b) K₅ चैप, D₂ अद्य, D₃ आर्य
 (for एष) S₂ मारिप, Dn₁ D₂ 4 5 7 8 मा शुच
 (for मा शुच) —^c) T G₂₋₅ त, G₁ M तैर् (for
 तान्) T G₂₋₅ नरव्याघ्र, G₁ M 'व्याघ्र (for 'व्याघ्रास्)
 —^d) D₆ तदा दास्यामि संविदं Cd oites संविद (as
 in text)

45 S om the ref —^a) S (except G₁ M₁ 2)
 वचनं (for प्रययौ) —^b) S₂ K₂ 8 D₆ परिदाय, K₄
 D₁ प्रणिधाय, B₁ 4 5 Do₁ Dn₁ D₃ परिहाय, B₂
 (orig) प्रविहाय, B₂ (marg) प्रविदाय, D₂ परि
 पृच्छ्य, S (except M₂₋₅) अन्विदाय, Cd परिदाय (as
 in text) D₃ युधिष्ठिरे —^c) G₁ M₁ (inf lsn as
 in text) 2 विधिवत् (for बलवान्) —^d) K₁ सुहृ
 द्या च, G₁ M₁ 2 सप्रदाय (for सुहृदयश्च) M₁
 (marg, orig as in text) युधिष्ठिर (for पुन पुन)
 —^e) B₁₋₃ 5 Do₁ Dn₁ पार्पत चाग्रवीहीर, D₃ 6 घृष्ट
 द्युम्नायेदमाह —^f) S₂ महारथ (for 'बल)

46 Before 46, G₂ 4 ins भीम —^b) S₂ B₂
 (marg, orig as in text) T G₂₋₅ M₂₋₅ महाबल;

घृष्टद्युम्नं चेदमाह भीमसेनो महाबलः ॥ ४५
 विदितं ते महाबाहो यथा द्रोणो महारथः ।
 ग्रहणे धर्मराजस्य सर्वोपायेन वर्तते ॥ ४६
 न च मे गमने कृत्यं तादृक्पार्यत विद्यते ।
 यादृशं रक्षणे राज्ञः कार्यमात्ययिकं हि नः ॥ ४७
 एवमुक्तोऽस्मि पार्थेन प्रतिवक्तुं स्म नोत्सहे ।
 प्रयास्ये तत्र यत्रासौ मुर्म्युः सैन्धवः स्थितः ।
 धर्मराजस्य वचने स्थातव्यमविशङ्कया ॥ ४८
 सोऽद्य यत्तो रणे पार्थं परिरक्ष युधिष्ठिरम् ।

एतद्धि सर्वकार्याणां परमं कृत्यमाहवे ॥ ४९
 तमत्रवीन्महाराज घृष्टद्युम्नो वृकोदरम् ।
 ईप्सितेन महाबाहो गच्छ पार्थाविचारयन् ॥ ५०
 नाहत्वा समरे द्रोणो घृष्टद्युम्नं कथंचन ।
 निग्रहं धर्मराजस्य प्रकरिष्यति संयुगे ॥ ५१
 ततो निक्षिप्य राजानं घृष्टद्युम्नाय पाण्डवः ।
 अभिवाद्य गुरुं ज्येष्ठं प्रययौ यत्र फल्गुनः ॥ ५२
 परिष्वक्तस्तु कौन्तेयो धर्मराजेन भारत ।
 आघ्रातश्च तथा मूर्ध्नि श्रावितश्चाग्निः शुभाः ॥ ५३

C 7 5156
 B 7 127 13
 K 7 127 12

G₁ M₁ 2 यथाचल् (for महारथ) —^c) B₁ 2 5 Dc₁
 Dn₁ ग्रहीतु (B- ग्रहणे, Dn₁ गृहीतु) धर्मराज चै (B₂
 स), B₃ निगृहीतु धर्मराज —^d) D₂ गृह्यते, D₃
 विद्यते (for वर्तते) B₁₋₃ 5 Dc₁ Dn₁ सर्वोपायैरभीप्सति
 B₁ 2 *प्सुभि)

47 B₁ repeats 47^{ab} after 49 —^a) B₅ D₅ G₁
 M₁ 2 गमनं (for *ने) —^b) Dn₁ पार्थेन (for पार्यत)
 —^c) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ यादृक्पररक्षण (B₁ 3 *णे) द्रोणाद्
 (B₁ राज) —^d) § K₂₋₄ D₁ G₁ M आवेदितं, K₁
 आचोदित, B₁ आवेदितं, B₅ 5 आवेदित, D₂ 4 5
 आत्ययिकं, T G₂₋₅ आदृगित (T *न), Cd आत्य
 यिकं (as in text) K₅ पुन, D₂ G₁ M₁ 2 हित,
 D₁ 8 हि मे (for हि न) B₂ 5 Dc₁ Dn₁ राज कृत्य-
 तम हि न

48 ^a) G₁ M तु (for 5स्मि) —^b) K₂ स, B-
 2 5 D₂ 5 च, T G₁₋₄ M हि (for स्म) K₄ B₁ 4
 Dc₁ Dn D₃ न चोत्सहे, D₁ ततोत्स* (for स्म नोत्स*)
 — B₂ 5 Dn₁ om 48^{cd}, Dc₁ reads the same on
 marg —^c) D₁ मत्वा (for यत्र) S तत्र याम्यामि
 यत्रासौ —^d) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ इति पार्यत, D₁ इति
 शंकया (for इवि*) — After 48, B₁₋₂ 5 Dc₁ Dn₁
 D. ins

766* याम्यामि पट्वीं आतु सात्वतस्य च धीमत ।

49 ^a) B. lacuna for च यत्तो Dn₂ त्व (for स्य)
 B₁ 5 Dc₁ Dn₁ वीर, S तात (for पार्थ) —^b) B₂
 Dc₁ Dn₁ S कृत्यानां (for कार्याणां) —^d) B₁ उच्यते,
 G₁ M पृत्र न (for आहवे) — After 49, B₁ repeats
 47^{ab}

50 ^a) T G₂ 4 तत्राग्रवीन, G₂ 5 ततोत्र* (for तम
 त्र*) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ महाबाहुर (for *राज) —^c)

B₂ (marg as in text) 3.5 Dc₁ Dn₁ ईप्सितं ते करि
 प्यामि Cd cites ईप्सितेन (as in text) —^d) D₂
 S यथासुत्, D₁ 7 8 [अ]व (D₁ वि) धारयन् (for [अ]
 विचार*)

51 ^a) D₂ 6 न हत्वा (for नाहत्वा) — For 51^{ab},
 B₂ 3 5 Dc₁ Dn₁ subst

767* मयि जीवति कौन्तेय भारद्वाज कथंचन ।
 —^b) T G₂ 4 ग्रहणं (for निग्रहं) —^d) B₁ 2 (marg
 as in text) 3 5 न (for प्र) B₁ करिष्यति महाहवे

52 Before 52, S ins मजय —^a) G₁ M नि
 क्षिप्य धर्मराजान —^b) Dn₂ घृष्टद्युम्ने च (for *न्नाय)
 K₃ B₄ Dn₂ D₁ 5 7 T G₂₋₄ पाण्डव, G₁ M पार्थिव
 (for पाण्डव) B₂ 5 Dc₁ Dn₁ घृष्टद्युम्ने महामति (B₃
 महात्मनि, B₅ दुरात्मनि) —^c) §₂ K₁ D₂ 4 G₅ गुरु
 (G₅ *रु) ज्येष्ठ, D₅ 7 गुरुज्येष्ठ, T G₂₋₄ कुरुज्येष्ठ (for
 गुरु ज्येष्ठ) —^d) §₃ B₂ D₁ 5 येन, D₅ तत्र (for
 यत्र) K₄ 5 B₁ 2 4 5 Dn₂ D₁₋₃ फाल्गुन, G₁ M
 फल्गुन (for फल्गुन) B₂ Dc₁ Dn₁ आतर मारुतात्मज

53 ^a) §₂ K₅ B₄ D₂ 4 5 7 8 च (for तु) —^b)
 S मारुति (for भारत) — For 53^{cd}, B (except
 B₁) Dc₁ Dn₁ subst

768* राज्ञा मूर्धनि चाघ्रात परिष्वक्तश्च शशुहा ।
 —^c) T G₂ 4 यथा, G₅ महा (for तथा) B₁ 8
 विजयावेदिनिर्घोषा, B₂ 5 Dc₁ Dn₁ विजयावेदिनीस्तोषाद्
 — D₅ om 53^d-54^d —^d) §₂ K₁ श्राविताश् T G₂₋₅
 तथा, G₁ M₁ 2 शिवा (for शुभा) — After 53,
 B Dc₁ Dn D₂ 5 ins

769* कृत्वा प्रदक्षिणान्विप्रानर्धितांस्तुष्टमानसान ।
 आलम्ब्य मङ्गलान्यष्टौ पीत्वा कैरातकं मधु ।

भीमसेनो महाबाहुः कवची शुभकुण्डली ।
साङ्गदः सतनुत्राणः सशरी रथिनां वरः ॥ ५४
तस्य काष्णायसं वर्म हेमचित्रं महर्द्धिमत् ।
विषभौ पर्वतश्लिष्टः सविद्युदिव तोयदः ॥ ५५
पीतरक्तासितसितैर्वासोभिश्च सुवेष्टितः ।
कण्ठत्राणेन च बभौ सेन्द्रायुध इवाम्बुदः ॥ ५६
प्रयाते भीमसेने तु तव सैन्यं युयुत्सया ।
पाश्वजन्यरवो घोरः पुनरासीद्विशां पते ॥ ५७

तं श्रुत्वा निनदं घोरं त्रैलोक्यत्रासनं महत् ।
पुनर्भीमं महाबाहुर्धर्मपुत्रोऽभ्यभापत ॥ ५८
एष घृष्णिप्रवीरेण ध्मातः सलिलजो भृशम् ।
पृथिवीं चान्तरिक्षं च विनादयति शङ्कराद् ॥ ५९
नूनं व्यसनमापन्ने सुमहत्सव्यसाचिनि ।
कुरुभिर्युध्यते सार्धं सर्वैश्चक्रगदाधरः ॥ ६०
नूनमार्या महत्कुन्ती पापमद्य निदर्शनम् ।
द्रौपदी च सुभद्रा च पश्यन्ति सह बन्धुभिः ॥ ६१

द्विगुणद्विगुणो वीरो मदरक्तान्तलोचन ।
विप्रै कृतस्वस्त्ययनो विजयोत्पादसूचित ।
पश्यन्नेवात्मनो बुद्धिं विजयानन्दकारिणीम् । [5]
अनुलोमानिलैश्चाशु प्रदर्शितजयोदय ।

[(L 1) D₂ कृत (for कृत्वा) B₃ D₂ 5 प्रदक्षिण (for 'गान्) B₁ स्वधितास (for अधितास) — (L 2) B₄ आरभ्य, D₀₁ आलभ्य, D_{n1} आलभ्य (for आलभ्य) D₂ कैलामक, D₅ कैलाना (for कैना) — D_{n2} om the prior half of line 3 — (L 3) D₂ 5 धीमान् (for वीरो) D₂ रक्तस्य (for रक्तान्त) — (L 4) D_{n2} laouna, D₂ विजयेत्यादिसूचित, D₅ 'योत्पादसूचिते (for the post half) — D₂ om (hapl) line 5 — (L 5) B D₀₁ पश्यन्निव (for 'नेव) B₁ 8 5 बुद्धि (for बुद्धि) D₅ कारिणी — (L 6) B₃ D₀₁ D₂ 5 प्रदे (D₅ 'वे)शित- (for प्रदर्शित) B₁ -जयो बभौ (for -जयोदय)]

54 D₆ om 54^{ab} (of v 1 53) —^a G₁ M प्रययौ स्वरितो भीम —^b B₁-8 5 चारु (B₁ [marg] शुद्ध)कुण्डल, D₀₁ D_{n1} D₃ S शुभ (D₀₁ M₃-5 कृत) कुण्डल (G₂ 4 5 'लक्षण) (for 'कुण्डली) —^c S₂ K D₁-5 7 8 सांगदी, B₄ अंगदी; T G₂-5 सगद (for साङ्गद) K₅ B₁ 8-5 D₀₁ D_n D₃ 5 7 8 S सतल- (for सतनु) —^d S₁ K₅ B D₀₁ D_n D₂-5 7 8 G₂ सरथी, D₅ रथस्थो (for सशरी) S₂ K₁-4 D₁ सरथ (K₁ सुरथ, K₂ सरथा) सुमहाबल — After 54, S ins

770* रथमारुह्य निर्युक्तं सर्वोपकरणान्वितम् ।

[T निर्यात, G₁ निमुक्त (for निर्युक्त)]

55^a D_{n1} D₇ चर्म (for वर्म) —^b K₁ समधि मत् (for महर्द्धि) S हेमराजिभिभूषित —^c S₂ पर्वता- श्लिष्ट K₅ B₁ 5 D_{n2} D₃-8 S विषभौ (D₄ 'पम) सधैत श्लिष्ट (D₃ 6 T G₂-5 'ष्ट), D₂ विषभौ गात्रसविष्ट —^d B₃ laouna for दिय तोयद D₄ 5 7 8 तोयदं

(for 'द) B₂ (marg as in text) D₀₁ D_{n1} सविद्यु-
चोयदोपमं

56^a S₁ T G₂-5 श्वेतैर्, D₅ शितैर् (for सितैर्) S₂ K₁ 8 4 B₁ D₁ पीतरक्तासितैर्घौतैर्, D₂ 5 'शितसि (D₅ 'शि)तैर् —^b S₂ K₂ च सुवेष्टिते, B₁-3.5 D₀₁ D_{n1} च विभूषित; M₃-5 परिवेष्टित (for च सुवे) T G M₁ 2 वासोभिर्वेष्टि (G₅ 'वाजि)तेन स —^c T G₂-4 कंठ (G₄ कर्ण)सूत्रेण (for कण्ठत्राणेन) D₂ 6 च युत, S (except G₅) विषभौ (for च बभौ)

57^a T G₂-5 प्रयाते तव सैन्यं तु —^b S₂ K₁ 8 D₀₁ D_{n1} D₇ 8 तव सैन्य, T G₂-5 भीमसेने (for तव सैन्य)

58^a K₅ द्यूा (for श्रुत्वा) —^b K₈ आमन (for -त्रासन) S त्रैलोक्यस्यापि भीषणं —^c K₁ 5 B (except B₁) D₀₁ D_n D₂ 5 7 8 G₈ 8 महाबाहु (for 'हुर) —^d B₁ 4 5 S धर्मराजो (for 'पुत्रो) K₅ ह्यभापत

59^a S₂ K₂ T G₈ एव (for एष) —^b S प्रध्मात् परमो भृश —^c G₅ पृथिव्या (for 'वीं) S₁ अतरिक्षं, B D₅ चातरीक्षं —^d S₁ K₅ D₀₁ D_{n1} D₃ निनादयति, T G₈ 4 विराव (for विनाद)

60^a D₇ नूनं व्यसनमोहेन —^b K₁ स महत् (for सुम) D₇ सव्यसाचिन —^c B₁-3.5 D₀₁ D_{n1} T G₁-4 M₃-5 वीर, G₅ वीरै, M₁ 2 वीर (for सार्ध) —^d S₂ D₃ शख (for सर्वैश्च) S कृष्णो (for चक्र) B₄ सर्वैश्चक्रधर स्वयं

61^a S₁ K D_{n2} D₂-8 आह (D₂ 6 अहो) कुंती नून मार्या; D₁ आह कुंत्या ममामार्या (S₁₀) — T G₈ om 61^a-62^b G₄ om 61^a-62^d —^b G₁ 2 5 M पापं व्यसन कर्हिता (G₂ 5 'तं) —^c B₂ वा (for the first च)

स भीमस्त्वरया युक्तो याहि यत्र धनंजयः ।
 मुह्यन्तीव हि मे सर्वा धनंजयदिदृश्या ।
 दिशः सप्रदिशः पार्थ सात्वतस्य च कारणात् ॥ ६२
 गच्छ गच्छेति च पुनर्भीमसेनमभापत् ।
 भृगं स ग्रहितो भ्रात्रा भ्राता भ्रातुः प्रियंकरः ।
 आहत्य दुन्दुभिं भीमः गर्ह्यं प्रध्माय चासकृत् ॥ ६३

विनद्य सिंहनादं च ज्यां विकर्षन्पुनः पुनः ।
 दर्गयन्घोरमात्मानमभित्रान्सहसाम्ययात् ॥ ६४
 तमूहुर्जवना दान्ता विकूर्वाणा हयोत्तमाः ।
 विगोकेनाभिसंयत्ता मनोमास्तरहसः ॥ ६५
 आरुजन्विरुजन्पार्थो ज्यां विकर्षश्च पाणिना ।
 सोऽञ्जर्षन्विकर्षश्च सेनाग्रं समलोडयत् ॥ ६६

C 7 8174
 B 7 127 31
 K 7 127 20

—^d) Ś D₁ पश्यत्य, K₁₋₃ पश्यत, K₅ B₁ 5 D_{n2}
 D₁ 5 7 8 पश्यत्यौ, D_{n1} पश्यती, D₃ पश्यते, D₅
 पश्यता, G_{1.2} 5 M द्रव्यन्ति (for पश्यन्ति) - D₂ पश्यता
 सर्वयक्षुषु

62 T G₂ om. 62^{ab}, G₁ om. 62^{abcd} (for both, cf.
 v L 61) —^a) G₁ M₁ 2 त्वं, G₂ 5 M₂₋₅ तद् (for
 स) —^b) G₁ M transp याहि and यत्र —^c) G₁
 M₁ 2 [ह]ह (for [ह]त्र) Ś₂ D₂ S (G₁ om) च (for
 हि) D₂ मे सज्ञा, D₃ मेगानि (for मे सर्वा) —^e)
 K₁ D_{n2} दिशा Ś₂ चाप्यदिशाश्च, K₁₋₃ B_{1.2} 4.5
 D₁ 2 च प्रदिशा (K₁ 'शा)श्च, B₃ स विदिशाश्च, T G₂ 4
 च विदिशा, G₅ सप्रदिशा (for सप्र) Ś₂ K₁₋₁ B
 D_{o1} D_{n1} D₁ चैव, D₂ सर्वा (for पार्थ) —^f) D₂
 हि (for च) Ś₂ K₁₋₁ D₁ साहयकैश्चैव कारणात्, B₁₋₃
 D_{o1} D_{n1} पार्थ सात्वतका — After 62, B₁ 3 5 D_{o1}
 D_{n1} 1ns

771* एव सचोदितस्त्वेन धर्मपुत्रेण सयुगे ।
 भीमसेनो महागह्व कवची दशितो बली ।
 [(L 1) B₅ मन्दिशितत् (for सचोदि*)].

63 Before 63, S (except T G₂) 1ns सजय
 —^a) K₁ *पुनर्, B (except B₄) D_{o1} D_{n1} गुरुणा
 (for च पुनर्) —^b) B (except B₄) D_{o1} D_{n1} सो-
 (D_{n1} सा)नुजातो वृकोदर — After 63^{ab}, B (except
 B₄) D_{o1} D_{n1} 1ns

772* तत पाण्डुसुतो राजन्भीमसेन प्रतापवान् ।
 बद्धगोधाङ्गुलित्राण प्रगृहीतशरामन ।
 [(L 1) B₅ वीरो (for राजन्)]

—^c) B₁₋₃ D_{o1} D_{n1} ज्येष्ठेन, B₄ स भीमं, B₅ समय,
 T G₂₋₅ स मृदा (by transp), G₁ M स भीम B₄
 प्राहिणोद्, T G₂₋₅ प्रेषितो (for प्रहितो) K_{1.4} B₄ D_n
 M₂ भ्राता (for भ्रात्रा) —^d) K₄ D_{n2} D₁ भ्रात्रा,
 B D_{o1} D_{n1} D₅ S (except M₂) भ्रात्रे (for भ्राता)
 D₂ T भ्रातृ (for भ्रातृ) —^e) K₁ दुबुभी, K₅

दुबुभी, D₂ 3 G_{1.2} M₁₋₁ दुबुभीर, T G₂₋₅ M₅
 दुन्दुभीन (for दुन्दुभी) B₂ D₅ वीर, D_{n2} वीरै, D₃
 वीर, T G₂₋₅ M₅ सर्वाच्च, G₁ M₁₋₁ सर्वा (for भीम)
 —^f) M₅ शखान् Ś₂ K B D_{o1} D_n D₂₋₇ T G₂₋₅
 प्रध्माप्य (for 'य) M₂ चासकृत्

64 ^a) K₅ निनद्य, S नदित्वा (for विनद्य) B₁
 2 4 D₂ 3 5 सिंहनादेन (for 'नादं च) —^b) D_{1.7} 3
 ज्या- (for ज्या) D₂ G₁ M विक्राम्य, T G₂₋₅ विष्कार्यं
 (for विकर्षन्) — After 64^{ab}, B (except B₄) D_{o1}
 D_{n1} D₅ 1ns

773* तल्लशब्देन वीराणा पातयित्वा मनास्युत ।

[B₅ D. तेन (for तल्ल) D₅ मीरुणां (for वीराणां)
 B₁₋₃ D. तापयित्वा (for पात*)]

—^c) B₁ 3 5 D_{o1} रौद्रम्, B₂ द्रोणम् (for घोरम्)
 —^d) Ś K₁₋₃ क्षमित्रान्सह सात्पकि

65 ^a) M₂₋₅ यत्ता (for दान्ता) —^b) Ś K₁₋₁
 विकर्षतो, K₂ D₄₋₂ विवृ (D₁ चै कु)र्वतो, D_{n2} D₃ विरू-
 जंतो, D₁ विरुजतो (for विकूर्वाणा) —^c) K₂ [अ]-
 ति, D₁ [अ]पि (for [अ]भि) Ś₁ K₂ सयंत्रा, K₁
 सतसा, B₁ D_{n2} D₁ 1 3 संपत्ता, D₂ सत्यक्ता; D₅
 सयंत्रा (for सयत्ता) B_{1-2.5} D_{o1} D_{n1} संगृहीता विशो
 केन, S सुमंयत्ता (G₅ 'युक्ता) विशोकेन

66 ^a) S प्रययौ घनुरादाय —^b) Cd अपकर्षन्,
 Cd विकर्षन् (as in text) B₁₋₃ 5 D_{o1} D_{n1} D₂
 स्पृशंश्चैव, B₄ कर्षंश्चैव, S विमृ (G₃ स मृ)ज्य च (for
 विकर्षंश्च) Ś₁ पुन पुन (for च पाणिना) —^c) K₄ 5
 B₃ D₂₋₅ 8 सोपकर्षन्, B_{1.2} 4 D_{o1} D_{n1} सो नु कं, B₅
 D_{n2} सोतिकं, D₅ सोपि कं, D₁ सापि कं (for
 सोऽञ्जकं) D₁ च सेनाग्रं (for विकर्षंश्च) S विष्कारय-
 न्घनुर्भीम —^d) B₄ सैन्याग्र, D₁ भीम (submetric)
 (for सेनाग्रं) B₁₋₃ G₅ अवलोडयत् (G₅ 'न्), D_{o1} D_{n1}
 T G₁₋₁ M अवलोडयन्, D_{n2} D₅ समलोडयन् (for 'दयत्)
 — After 66, B₄ 1ns an addl colophon [Sub-
 parvan जयद्रथवध — Adhy name भीमप्रवेश].

तं प्रयान्तं महाबाहुं पाञ्चालाः सहसोमकाः ।
 पृष्ठतोऽनुययुः शूरा मघवन्तमिवामराः ॥ ६७
 तं ससेना महाराज सोदर्याः पर्यवारयन् ।
 दुःशलश्चित्रसेनश्च कुण्डभेदी विविंशतिः ॥ ६८
 दुर्मुखो दुःसहश्चैव विकर्णश्च शलस्तथा ।
 विन्दानुविन्दौ सुमुखो दीर्घबाहुः सुदर्शनः ॥ ६९
 वृन्दारकः सुहस्तश्च सुपेणो दीर्घलोचनः ।
 अभयो रौद्रकर्मा च सुवर्मा दुर्विमोचनः ॥ ७०
 विविधै रथिनां श्रेष्ठाः सह सैन्यैः सहानुगैः ।

संयत्ताः समरे शूरा भीमसेनमुपाद्रवन् ॥ ७१
 तान्समीक्ष्य तु कौन्तेयो भीमसेनः पराक्रमी ।
 अभ्यवर्तत वेगेन सिंहः क्षुद्रमृगानिव ॥ ७२
 ते महास्त्राणि दिव्यानि तत्र वीरा अदर्शयन् ।
 वारयन्तः शरैर्भीमं मेघाः सूर्यमिवोदितम् ॥ ७३
 स तानतीत्य वेगेन द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
 अग्रतश्च गजानीकं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ७४
 सोऽचिरेणैव कालेन तद्रजानीकमाशुगैः ।
 दिशः सर्वाः समभ्यस्य व्यधमत्पत्रनात्मजः ॥ ७५

67 D1 om 67^a-68^b Before 67, B1 ins सजय उवाच —^a) K1-4 D1 चं (K1 D1 त) यत्त वै, D2 ३ ३ ० तं प्रयात् (for त प्रयान्त) K1 महाबाहो —^b) D0 पंचाला D2 4 S सोमकै (for 'का) — For 67^{ab}, S^o subst

774* त समायान्तमालोक्य घोररूप सुतास्तव ।
 — S2 om. 67^c-68^b —^c) K1 [s]न्वययु (for 'नु')

68 S2 D1 om 68^{ab} (of v 1 67). —^a) S1 K1 ३ om from सेना up to वारयन् (in 68^b) K2 B2 Dn2 D1 ३ ३ समेता, K1 ३ Dn1 D2 ३ ३ समेत्य, D3 प्रयात् (for ससेना) D6 महाबाहु (for 'राज) —^b) B2 तावत्ता (for सोदर्या) —^c) K6 चद्रसेनश् (for चित्र) B (except B1) Dc1 S (except M1 २) दुःशासनश्चित्रसेन —^d) S K1 २ 4 Dn2 D1-0 विशा पते (for विविंशति)

69 ^a) K1 G1 दुष्पहश्, D1 G1 ३ M दुष्पहश्, T G2 दुष्पहश् (for दुःसहश्) —^b) B1-3 Dc1 Dn1 S [s]य (for च) K5 D1 ६ 7 सलस् (for शलस्) —^c) D1 om (hapl) विन्दानु K5 B2 ३ ३ Dc1 Dn1 D2 ३-३ G2 ३ सुमुखौ —^d) D3 दुर्गबाहु (for दीर्घ)

70 ^a) T G2 वृदारक —^b) T G2 4 सुघोपो (for सुपेणो) — K4 D1 ३ om (hapl) 70^{cd} —^c) K5 Dn1 D1 सुधर्मा, Dc1 सुधन्वा, S सुधर्मा (for सुवर्मा)

71 ^a) S K1-4 D1 विवभू, K5 Dn2 D2 ३ 7 ३ शोभतो (D2 ३ 'ते); Dc1 विविध; D2 विविधा, D3 ० चित्रस् (D0 'भू) (for विविधै). D3 ३ 7 ३ रथिन (for 'नां) S श्रेष्ठै (for श्रेष्ठा) —^b) S K Dn2 D1 ३-३ सहसैन्यपदानुगा, B1-3 Dc1 Dn1 स्व (B1-3 स) सैन्यै सपदानुगै —^c) D1 सयता, D2 सहिता; T G2 सयुक्ता (for सयत्ता) D3 ० सहसा (for समरे). S

K2 ३ Dn2 D1-३ 7 ३ वीरा, D5 वीर (for शूरा) — S K2 ३ read 74^{cd} after 71, while K1 D1 read it for the first time after 71, repeating it in its proper place — After 71, B Dc1 Dn1 ins

775* तै समन्ताद्भूत शूरै समरे स महारथ ।

[B1 ३ समरेषु (for समरे स)]

72 ^a) S1 समेत्य (for समीक्ष्य) S2 G1-4 M स, D3 ० [अ]थ, T च (for तु) B1-3 Dc1 Dn1 निरीक्ष्य चैतान्सकुन्दो —^b) B2 Dc1 Dn1 प्रतापवान् (for परा क्रमी) —^c) K4 D1 S अभ्यवर्तत (for 'वर्तत) —^d) B2 कुन्दो, B2 (marg) क्षुद्रो (for क्षुद्र-) B1 (marg, orig as in text) भीमसेन पराक्रमी (= 72^b)

73 ^a) D3 मंदास्त्राणि (for महा) D2 घोराणि (for दिव्यानि) —^b) S अदर्शयन्, K1-4 Dc1 Dn D1 ३ प्रदर्श, B (except B1) S व्यदर्श (for अदर्श) D2 तत्र दिव्यान्यदर्शयन् —^c) B (except B1) Dc1 Dn D2 छाद-यन्त. (for वार) S तीक्ष्णैर (for भीमं) —^d) D2 [उ]दिता (for 'तम्) S भीमसेनं महाहवे — After 73, S reads 90-105

74 S om (hapl) 74^a-77^b S K2 ३ read 74^{cd} after 71, while K1 D1 read the same for the first time after 71 —^c) D2 अग्रत कुजानीक —^d) S2 कृत्वा बाणैर, D2 ह्युसधैर (for शरवर्षैर) K1 4 (both times) ३ D1-0 अवाकिरन्

75 S om 75 (of v 1 74) —^b) D0 मातंगा नीकम् (for तद्रजा) B1 आशु वै (for आशुगै) —^c) D2 om सर्वा B1 ३ समं न्यस्य, B3 सुसंन्यस्य, D2 समेत्य (for समभ्यस्य)

76 S om. 76 (of. v 1 74). —^a) S2 K1 ३ च

त्रासिताः शरमस्येव गर्जितेन वने मृगाः ।
 प्राद्रवन्दिरदाः सर्वे नदन्तो भैरवात्रवान् ॥ ७६
 पुनश्चातीत्य वेगेन द्रोणानीकमुपाद्रवत् ।
 तमवारयदाचार्यो वेलेवोद्धृतमर्णवम् ॥ ७७
 ललाटेऽस्ताडयचैनं नाराचेन स्मयन्निव ।
 ऊर्ध्वरश्मिरेवाटित्यो विवभौ तत्र पाण्डवः ॥ ७८
 स मन्यमानस्त्वाचार्यो ममायं फल्गुनो यथा ।
 भीमः करिष्यते पूजामित्युवाच वृकोदरम् ॥ ७९
 भीमसेन न ते शक्यं प्रवेष्टुमरिवाहिनीम् ।
 मामनिर्जित्य समरे शत्रुमध्ये महाबल ॥ ८०

यदि ते सोऽनुजः कृष्णः प्रविष्टोऽनुमते मम ।
 अनीकं न तु शक्यं भोः प्रवेष्टुमिह वै त्वया ॥ ८१
 अथ भीमस्तु तच्छ्रुत्वा गुणैर्वाक्यमपेतमीः ।
 क्रुद्धः प्रोवाच वै द्रोणं रक्तताम्रेक्षणः श्वसन् ॥ ८२
 त्वार्जुनो नानुमते ब्रह्मवन्द्यो रणाजिरम् ।
 प्रविष्टः स हि दुर्धर्यः शकस्यापि विशेद्रलम् ॥ ८३
 येन वै परमां पूजां कुर्वता मानितो ह्यसि ।
 नार्जुनोऽहं धृणी द्रोण भीमसेनोऽस्मि ते रिपुः ॥ ८४
 पिता नस्त्वं गुरुर्वन्धुस्तथा पुत्रा हि ते वयम् ।
 इति मन्यामहे सर्वे भवन्तं प्रणताः स्थिताः ॥ ८५

C 7 5184
 B 7 127 50
 K 7 127 64

नमस्येव, D₂ शरमस्येव (for शरमस्येव) —^b) K₁ D₂
 D₁ ३ महा, D₂ यथा (for वने) Ṣ K₁₋₃ गजा (for
 मृगा) —^d) D₂ रवतो (for नदन्तो) D₁ रणात्
 (for रवान्)

77 S om 77^{ab} (cf v l 74) —^a) D₂ D₁ ३
 [अ]नीव, D₂ [अ]नीव (for [अ]नीव) —^c) B
 D₁ D₁ ३ T नावारयद् —^d) D₁ D₁ [उ]द्धृतम्, D₁
 [उ]द्धृतम्, D₂ [उ]द्धृतम्, D₁ [उ]द्धृतम् (for [उ]द्धृतम्)
 B₂ ३ D₁ M₁ २ वेलेवोद्धृतमिवागंवं, D₂ D₂ ६ वेलेवोद्धृत-
 मागर, D₂ वेलेवोद्धृतमहागंवं — After 77, S ins

776* तस्य द्रोणो रयं राजञ्छाडयामास मयुगे ।
 साधसूतध्वज त्णं वदद्भुतमिवाभवत् ।

78 ^b) B₂ D₁ D₁ M₂ हसन् (for स्मयन्) —^d)
 B₁ ३ D₁ D₁ तेन (for तत्र)

79 ^a) G₁ M₁ २ हन्यमानस (for मन्य^a) D₂
 चाचार्यो, D₂ ६ आचार्यो (for स्वा^a) —^b) Ṣ₂ समये (for
 ममाय) N (except Ṣ K₁) फाल्गुनो G₁ M₂ तच्च फल्गु
 नवत्तदा —^c) D₂ भीम प्रदक्षिण घरस्व —^d) D₂
 अयोवाच, M₁ ६ प्रस्यु^a (for इर्यु^a) — For 79^{ab}, G₁
 M₂ subst

777* भीम पूजा करिष्यन्त गुरुवृत्तमयाव्रवीत् ।

80 Before 80, S ins द्रोण —^a) D₂ ६ G₁ M
 शक्या (for शक्यं) B₁ D₁ D₁ भीम नेह त्वया शक्य
 —^b) K₂ B₁ D₂ D₂ ६ G₁ M अरिवाहिनी, D₂ पर-
 वाहिणी —^c) B₁₋₃ D₁ D₁ कौतिय, D₂ सप्रामे
 (for समरे) —^d) K₂ B₁ D₂ D₂ ३ T G^{a-5} शत्रु
 मय (for मध्ये) Ṣ₂ D₁ महाबल, K₂ D₂ ६, ७-९
 'वल, B₂₋₄ D₁ D₁ 'हवे (for 'वल)

81 ^a) B₁₋₃ D₁ D₁ [अ]नीव (for ते) Ṣ K₁₋₃
 D₂ ३ T G₂₋₅ मानुज, B₁₋₃ D₁ D₁ तेनुज (for सोऽ
 नुज) —^c) D₂ अनीक (for अनीक) Ṣ D₂ तु न
 (by transp), K₅ ननु B D₁ D₁ D₂ T G₂ ५
 शक्य मे (D₁ D₁ हि, G₂ ते), G₁ M ते (M₂-5
 मे) शक्य (for शक्य भो) —^d) Ṣ₂ G₂ इह भो (G₂
 वा), D₁ अपि ते (for इह वै) Ṣ₂ om. त्वया D₂
 काम्यया (for वै स्वया)

82 ^a) D₂ च (for तु) —^b) D₂ ६ गुरु (for
 गुरोर) Ṣ₂ (marg as in text) अभीतवत्, B (except
 B₁) D₁ D₁ T G₂₋₅ अशेषत (for अपेतमी) G₁ M
 तत्रा (G₂ M₁ २ तदा) चार्यवचो मृषा —^c) Ṣ₂ K₁₋₃
 भीमो (for द्रोण) —^d) Ṣ₂ क्रुधा (for रक्त) D₂ ३
 स्वरन्, D₁ ३ त्वरो (for श्वसन्) B (except B₁) D₁
 रक्तापारेक्षण श्वसन्, G₁ M क्रोधदीक्षेक्षण श्वं ॐ Gd
 रक्तताम्रे अरुणे अक्षिणी यस्य । ॐ

83 Before 83, D₂ S (except G₁ M₁ २) ins
 भीम —^a) Ṣ₁ नानुमते (for ते) G₁ M नार्जुनो
 नुमतेनाद्य —^b) Ṣ K₁₋₄ D₁ ६ ६ रणाजिरे, B₃ रणा-
 तिक (for रणाजिरम्) —^c) B₂ T G₂₋₅ ह, D₂ च,
 D₂ तु (for हि) G₁ M₁ २ प्रविष्ट प्रविशेत्सोपि —^d)
 M₂ ३ ५ (sup lin, orig as in text) महव (for वि
 शेद्) G₁ M₂ शकस्येव महाबल

84 ^a) D₂ D₂ ६ तु, D₁ [ए]व, S त्व (for वै)
 D₂ D₂ ६ [अ]नुपमा (for परमा) —^c) B₂ हि (for
 श्) S विप्र (for द्रोण)

85 ^b) B (except B₁) D₁ D₁ च (for हि) —^d)
 B (except B₁) D₁ D₁ सदा, D₂ D₂ ६ वय (for
 स्थिता),

अद्य तद्विपरीतं ते वदतोऽस्मासु दृश्यते ।
 यदि शत्रुं त्वमात्मानं मन्यसे तत्तथास्त्विवह ।
 एष ते सदृशं शत्रोः कर्म भीमः करोम्यहम् ॥ ८६
 अथोद्भ्राम्य गदां भीमः कालदण्डमिवान्तकः ।
 द्रोणायावसृजद्राजन्त रथादवपुषुवे ॥ ८७
 साश्वसूतध्वजं यानं द्रोणस्यापोथयत्तदा ।
 प्रामृद्वाच बहून्योधान्वायुर्वृक्षानिवौजसा ॥ ८८

86 ^a) B₂ s D₀₁ D₀₁ अद्येद, D₂ यद्येवं, T G₁₋₄ M तदद्य (by transp), G₅ यद्यद्य —^o) D₀₁ D₂ s s G₄ s शत्रुत्वम्, D₄ शत्रुत्वम्, Bom ed त्व शत्रुं (by transp) —^a) G₈ मन्यते (for 'से) § K₁₋₃ D₁ तु हि, D₄ द्विज (for त्विवह) — D₄ om 86^a-88^a —^o) D₃ एतत् (for एष) S transp शत्रो and कर्म § K₁₋₃ s B₄ s D₁ s 7 s भीम (for भीम) S करिष्यति (for करोम्यहम्)

87 D₄ om 87 (of v l 86) Before 87, S ins सजय —^a) B₄ s तथो (B₅ 'तो)द्भ्राम्य, G₁ M एव मुक्त्वा (for अथोद्भ्राम्य) D₀₁ T G₈ s वीर (for भीम) —^b) D₀₂ D₃ कालदण्डम् §₂ इवापर, D₀₂ D₃ s 'परां (for 'न्तक) G₂ कालदण्डोपमा मृशं —^o) D₀₂ D₃ द्रोणस्य (for द्रोणाय) §₁ K₂ D₀₁ D₂ s G₅ व्यसृजद्, B₂ s s D₀₁ प्रासृद्, S (except G₅) [अ]वासृद् (for [अ]वसृद्) B₂ s s D₀₁ D₀₁ G₁ M कुद् (for राजन्) —^a) D₁ s अवसृद्भुवे (for 'पुषुवे)

88 D₄ om 88 (of v l 86) —^a) D₂ चाहं (for यान) —^b) B₂ (marg, orig as in text) गदा, M₂₋₅ तथा (for तदा) — After 88^{ab}, S ins

778* तदद्भुतमपश्याम पाण्डवेयस्य विक्रमम् ।

द्रोणं तु विरथ कृत्वा भीमसेनो महायल ।

अभ्यवर्तत सैन्यानि तावकानि समन्तत ।

[(L 1) T G₂ तम् (for तद्)]

—^o) §₂ K₈ s प्रमृद्वाच, K₁ प्रमृद्वाच, K₂ प्रमृद्वाच, B₂ s D₀₁ अमृद्वाच, D₀₁ अगृद्वाच, D₁ प्रमृद्वाच, D₂ प्रमृदित्वा; D₃ प्रममर्द (for प्रमृद्वाच) S स मृद्वाचरसा यो (G₁ M यौ)घान् —^a) A few MSS इवौजसा (for इवौ) — After 88, S ins

779* विचचार रणे राजन्वायुतुल्यपराक्रम ।

89 ^b) B D₀₁ महारथा, D₀₂ D₃ रथोत्तमा (for 'त्तमम्) D₅ तव योधा समन्तत — For 89^{ab}, S

तं पुनः परिवसृस्ते तव पुत्रा रथोत्तमम् ।

अन्यं च रथमास्थाय द्रोणः प्रहरतां वरः ॥ ८९

ततः क्रुद्धो महाराज भीमसेनः पराक्रमी ।

अग्रतः स्यन्दनानीकं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ९०

ते वध्यमानाः समरे तव पुत्रा महारथाः ।

भीमं भीमवलं युद्धेऽयोधयंस्तु जयैपिणः ॥ ९१

ततो दुःशासनः क्रुद्धो रथशक्तिं समाक्षिपत् ।

subst

780* निर्जितस्तु तदानेन पाण्डवेन महात्मना ।

—^o) B₂ आरुह्य, B₃ D₀₁ D₀₁ आरुह्यो, D₂ s आतस्थे, T G₂₋₅ आतिष्ठद् (for आस्थाय) G₁ M अन्त्यं रथं समातिष्ठद् —^a) D₅ शस्त्रमृतां (for प्रहरता) — After 89, N (except D₂ s) ins

781* व्यूहद्वार समासाद्य युद्धाय समवस्थित ।

[§₂ व्यूहद्वारि, D₅ 'सान (for 'द्वार) §₁ B₂ s s D₀₁ समास्थाय (for 'नाद्य) B₃ s D₀₂ D₃ समुपाक्षिन् (for समव)]

while, D₂ ins after 89

782* भीमिनेवाकरोद्यत्न व्यूहमेवाभ्यरक्षत ।

90 S reads 90-105 after 73 —^a) T G₁₋₄ M स तैर्विद्धो, G₅ lacuna (for तत् क्रुद्धो) —^b) B₂ s D₀₁ D₀₁ प्रतापवान्, S महायल (for पराक्रमी) —^a) K₁ D₀₁ D₄ s G₂ अवाकिरन् (for 'रत्)

91 For the sequence in S, cf v l 90 —^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्यं) §₁ ते वद्द*सना सर्वे —^b) D₅ महायला (for 'रथा) —^o) K₈ B₄ s भीमघला (for 'वल) K₄ भीमसेनवलं युद्धे —^a) §₁ K₁₋₄ D₀₁ D₀₁ D₁ s योधयतो, K₅ B₅ D₀₂ D₅ योधयति, B₁₋₃ D₃ s-s [s] योधयत (for 'यस्तु) D₅ वधैपिण (for जयै)

92 For the sequence in S, of v l 90 —^a) D₂ दुःशासनस्तत् क्रुद्धो —^b) B (except B₄) D₀₁ अथाक्षिपत्, D₂ T G₂₋₅ विचिक्षिपे (for समाक्षिपत्) G₁ M रणे शक्तिं परामृशत् Cd cites रथशक्तिं (as in text) —^o) §₁ K₁₋₃ -पारगर्वी; K₄ D₀₁ D₂-s 7 s पारसर्वी (for 'शर्वी) B₁₋₃ D₀₁ दीप्ता, D₃ शक्तिं (for तीक्ष्णा) B₄ s यमदण्डोपमा गुर्वी —^a) D₁ s जिघासन् (for जिघासु)

सर्वपारश्वीं तीक्ष्णां जिघांसुः पाण्डुनन्दनम् ॥ ९२
 आपतन्तीं महागर्क्तिं तत्र पुत्रप्रचोदिताम् ।
 द्विधा चिच्छेद तां भीमस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ९३
 अथान्यैर्निशितैर्वीणैः संक्रुद्धः क्रुण्डभेदिनम् ।
 सुपेणं दीर्घनेत्रं च त्रिभिस्त्रिनवधीडली ॥ ९४
 ततो वृन्दारकं वीरं कुरूणां कीर्तिवर्धनम् ।
 पुत्राणां तत्र वीराणां युध्यतामवधीत्पुनः ॥ ९५
 अभयं रौद्रकर्माणं दुर्विमोचनमेव च ।

त्रिभिस्त्रिनवधीडलीमः पुनरेव सुतांस्तव ॥ ९६
 वध्यमाना महाराज पुत्रास्तव वलीयसा ।
 भीमं प्रहरतां श्रेष्ठं समन्तात्पर्यवारयन् ॥ ९७
 विन्दानुविन्दौ सहितौ सुवर्माणं च ते सुतम् ।
 प्रहसन्निव कौन्तेयः शरैर्निन्ये यमक्षयम् ॥ ९८
 ततः सुदर्शनं वीरं पुत्रं ते भरतर्षभ ।
 विव्याध समरे तूर्णं स पपात ममार च ॥ ९९
 सौञ्चिरेणैव कालेन तद्रथानीकमाशुगैः ।

C 7 5212
 B 7 127 69
 K 7 127 59

93 For the sequence in S, cf v l. 90 —^a)
 D₁ आयातीं न (for आपतन्तीं) B₂ s Dc₁ Dn₁ तु ता,
 D₅ तदा (for महा) D₃ ० महाराज (for 'शक्ति'
 —^b) K₅ B₁ Dn₂ D₂-3 प्रणो (K. D₂ 4 ० 'नो')दिता,
 B₁-2 s Dc₁ Dn₁ भुजेरिता (for 'प्रचोदिताम्') G₁ M
 तत्र पुत्रेण प्रेषिता —^c) B₂ s s Dc₁ Dn₁ कँतियो
 (for ता भीमत्) G₁ M शरैश्चिच्छेद समरे —^d) B₂
 s s Dc₁ Dn₁ भेदिनान्तपर्वणा

94 For the sequence in S, cf v l. 90 —^a)
 K₅ अन्यन्तु, D₂ अन्यैश्च (for अयान्यैश्च) K. D₁ s
 सुमुत्तं, B₁ Dn₂ D₂ s S तु शितैर्, D₁ s विशितैर्
 (for निशितैर्) —^b) K₁ D₃ स क्रुद्ध, B₁-2
 Dc₁ Dn₁ पाठय (for मक्रुद्ध) K₅ Dn₂ D₁ s मक्रुद्ध
 पाण्डुनन्दन, S सुपेणं दीर्घलोचन —^c) K₁ दीर्घसूत्रं (for
 'नेत्र') S क्रुद्धभेदिनमप्याशु —^d) B₁ s Dc₁ Dn₁ तान्
 (for त्रीन्) S न्यहनद् (for अवधीत्)

95 For the sequence in S, cf v l. 90 —^a)
 Ms 4 s (sup lin, orig as in text) त्रिविंशतिं (for
 वृन्दारक) T G₂-1 वीर (for वीर) —^b) B₁ om 95^{cd}
 B₅ repeats 95^{cd} after 784* —^c) B₁-2 s (second
 time) Dc₁ Dn₁ D₂ T G₁ 2 s M शूराणां (for वीराणां)
 —^d) S पश्यताम् (for युध्यताम्) S₁ यत्वात्, D.
 वली (for पुन)

96 For the sequence in S, cf. v l. 90 —^a)
 D₂ सरोद्र (for अभय) —^c) T G₁ 2 M न्यहनद्,
 G₂-5 अहनद् (for अवधीद्) B₁ D₂ ० वीर (for
 भीम) —^d) K₂ om 96^d

97 For the sequence in S, cf v l. 1 90 —^a)
 S हन्यमाना (for वध्य*) —^b) D₂ तेन (for तत्र)
 Dn₂ D₂ ० वलीयसा (for वलीयसा) —^c) For 97^{cd}, B₁ 2
 (marg) s Dc₁ Dn₁ subst. B₂ (marg) 4 s D₅ ins
 after 97

783* बाह्यं सृत्युभय कृत्वा समावसुर्वृकोदरम् ।
 —^b) D₅ cont. K₄ B₁-3 Dc₁ Dn₁ D₁ ins after 97

784* ते शरैर्भीमकर्माणं ववर्षु पाण्डव युधि ।
 मेवा इवात्तपापात्रे धाराभिर्धरणीधरम् ।
 स तद्वाणमय वर्षमश्मवर्षमिवाचल ।
 प्रतीच्छन्पाण्डुदायादो न प्राव्यथत शत्रुहा ।

[(L 1) B₃ Dc₁ Dn₁ ववर्षु (for ववर्षु) — Dc₁
 Dn₁ om lines 2-4 — (L 2) D₅ परोग्राभिर् (for
 [आ]त्तपापात्रे) B₁ तल, D₅ तले (for धरम्) — (L
 3) D₁ वर्षाकाल (for अश्मवर्षम्) — (L 4) D₅ प्राच्या-
 न्याध (for प्राव्यथत)]

— After 784*, B₅ repeats 95^{cd}

98 For the sequence in S, cf v l. 90 —^a) D₁
 सुहितौ (for सहितौ) B (except B₁) Dc₁ Dn₁ T G₂-s
 ततो विन्दानुविन्दौ तु (T G₂-s तौ) —^b) K₃ B₂ s s
 Dc₁ Dn₁ G₂ सुघ (B₃ 'क'र्माणं, D₃ T G₃ 4 सुघा (D₃
 'स'र्माणं (for सुवर्माणं) T भूमिप (for ते सुतम्)
 —^c) S K B₂ D (except Dc₁ D₂) पत्र (for इव)

99 For the sequence in S, cf v l. 90 —^b)
 G₁ M सुत (for पुत्रं) M₄ पुरुषर्षभ (for भरत)
 —^c) S हृदये (for समरे) —^d) D₂ रथाद्दत्, D₅
 महारथ (for ममार च) — For 99^{cd}, B (except B₁)
 Dc₁ Dn₁ subst

785* तोमरेण निहत्याजौ प्रेषयामास सृत्यवे ।

100 For the sequence in S, cf v l. 90 —^b)
 T G₂-4 आशु वै (for आशुर्ग) —^c) K₃-s D₃ ० सम-
 म्यस्यन्, D₁ 1 s समालोक्य (D₃ 'ह्य') (for समम्यस्य)
 —^d) S₂ व्यथमत्पाकशासनि, Dn₂ Da. ० 'त्यवनाधमज
 — For 100^{cd}, B (except B₁) Dc₁ Dn₁ subst

786* दिशो विद्रावयामास नीहारमिव भास्कर ।

दिशः सर्वाः समभ्यस्य व्यधमत्पाण्डुनन्दनः ॥ १००
 ततो वै रथघोषेण गजितेन मृगा इव ।
 वध्यमानाश्च समरे पुत्रास्तव विशां पते ।
 प्राद्रवन्सरथाः सर्वे भीमसेनभयार्दिताः ॥ १०१
 अनुयाय तु कौन्तेयः पुत्राणां ते महद्बलम् ।
 विव्याध समरे राजन्कौरवेयान्समन्ततः ॥ १०२

वध्यमाना महाराज भीमसेनेन तावकाः ।
 त्यक्त्वा भीमं रणे यान्ति चोदयन्तो ह्योत्तमान् १०३
 तांस्तु निर्जित्य समरे भीमसेनो महाबलः ।
 सिंहनादरवं चक्रे बाहुशब्दं च पाण्डवः ॥ १०४
 तलशब्दं च सुमहत्कृत्वा भीमो महाबलः ।
 व्यतीत्य रथिनश्चापि द्रोणानीकमुपाद्रवत् ॥ १०५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि छधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

101 For the sequence in S, of v 1 90 —^a) G₁ M [s]स्व (for वै) D₃ घोरेण, G₂ निर्घोष (for -घोषेण) —K₂ reads 101^c followed by 103^b twice —^c) D₂ ६-३ भव्यमानाश्च, D₄ मृग्यं, G₁ M हन्यं (for वध्यं) T G₂₋₅ तु (for च) Ś₂ च ते सर्वे, B (except B₁) D₀₁ D₀₁ तथा तेन (for च समरे) —Ś K₁ ३ ४ D₁ om (hapl) 101^d-103^a —^d) D₂ transp पुत्रा and तव G₁ M भयार्दिता (for विशा पते) B (except B₁) D₀₁ D₀₁ सिंहनेव सुतास्तव —K₂ om 101^e-102^d —^e) B D₀₁ D₀₁ सहसा, G₁ M ते रथा (for सरथा) T G₂₋₅ प्राद्रवन्समरे राजन् —^f) G₁ M₁ २ शरार्दिता (for भयां)

102 For the sequence in S, of v 1 90 Ś K₁₋₄ D₁ om 102 (of v 1 101) Before 102, G₄ ins सजय —^a) B₂ D₂ T G₂₋₅ भव्ययाय, B₅ अनुया तस् (for 'याय) D₅ ७ ३ च (for तु) B₄ D₄ अनुदु द्राव (B₄ 'यायाच्च) कौन्तेय —^b) G₁ तु (for ते) B₅ D₃ महा (for महद्) —^c) D₃ तूर्ण (for राजन्) —D₂ om (hapl) 102^d-103^a —^d) T G₂₋₅ स कुरुन्वै, G₁ M कुरुन्सर्वान् (for कौरवेयान्) B₂ D₀₁ ततस्तव (for समन्तत)

103 For the sequence in S and the repetition in K₂, of v 1 90, 101 Ś K₁ ३ ४ D₁ om 103^a (of v 1 101) —^a) G₁ M हन्यमाना (for वध्यं) —^b) G₁ M भीमेन कुरवस्तथा (M₃₋₅ 'दा) —^c) T G₂₋₄ हित्वा, G₅ सूखा (for त्यक्त्वा) B (B₂ marg, orig as in text) D₀₁ G₂₋₅ रणाज् (for रणे) Ś₁ K₁₋₃ यातं, Ś₂ यत्, B D₀₁ D₀₁ T G₂₋₅ जग्मुश्च (for यान्ति) G₁ M क्षगच्छंस्ते (for रणे यान्ति) D₂ ते त्यजन्समरे भीम —^d) Ś K₁₋₄ चोदयत, D₀₂ D₅₋₃ नोदयतो (for चोदं)

104 For the sequence in S, of v 1, 90, —^a)

K₅ B₂ ३ D₀₁ D₀₁ D₅ तान्विनिर्जित्य संग्रामे (K₅ समरे) —^b) G₁ २ M प्रतापवान् (for महाबल) B₂ ३ D₀₁ D₀₁ भीमो भीमपराक्रम —K₅ B₁ D₃ om (hapl) 104^c-105^b —^d) K₁ D₇ बहुशब्द (for बाहुं) B₂ ३ D₀₁ D₀₁ भैरव (for पाण्डव)

105 For the sequence in S, of v 1 90 K₅ B₁ D₅ om 105^{ab} (of v 1 104) —^a) D₀₁ D₀₁ तत (for तल) —^b) D₅ भीमसेनो (for कृत्वा भीमो) —For 105^{ab}, D₂ subst

787* कृत्वा शब्द च भीमं च भीमो वै श्रसनात्मज ।

On the other hand, S subst

788* महान्त तलशब्द च कृत्वा द्रोणान्तिक यथौ ।

[G₁ M₁ २ महानाद तत शब्द (for the prior half)]

—After 105^{ab}, B (except B₁) D₀₁ D₀₁ D₅ ins

789* भीपयित्वा रथानीक इत्वा योधान्वरान्वरान् ।

[D₅ भ्रामयित्वा (for भीपं) D₅ बोध (for योधान्)]

—G₂₋₅ om 105^{cd} —^c) B₁₋₄ D₀₁ D₀₁ D₂ ३ अतीत्य (for व्यतीत्य) B₂ ३ D₀₁ D₀₁ D₂ चैव (for चापि)* G₁ M स तानतीत्य वेगेन (G₁ M₁ २ समरे)

Colophon —Sub parvan Ś₁ K₅ B^o ४ D₀₁ D₀₁ D₁₋₄ ० जयद्रथवध —Day of Drona's Generalship Ś₂ चतुर्थे युद्धदिने, K₁₋₃ चतुर्थदिवसे —Adhy name Ś₁ K₂ ४ B₅ D₁ ७ ३ G₁ M₁ ३ भीमसेनप्रवेश, Ś₂ K₁ ३ B₄ D₃ ४ भीमप्रवेश, K₅ भीमसेनप्रवेशे द्रोणविरथीकरण; B₁₋₃ D₀₁ D₀₁ D₅ ० भीमसेन (B₁ भीम) प्रवेशे द्रोणपरा जय, D₀₂ भीमसेनप्रयाण, D₂ भीमसेनप्रवेशे धार्तराष्ट्र वध, Bom ed भीमसेनप्रवेशे भीमपराक्रम —Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂₋₅ 124, B₂ 54, D₀₁ 127, D₂ 131, D₃ 23, G₁ M 123 —Śloka no D₀₁ 72.

१०३

संजय उवाच ।

तमुत्तीर्णं स्थानीकात्तमसौ भास्करं यथा ।
 दिवारयिपुराचार्यः शरवर्षैर्गवाकिरत् ॥ १
 पिवन्निव शरौघांस्तान्द्रोणचापवरातिगान् ।
 सोऽभ्यवर्तत सोढर्यान्मायया मोहयन्बलम् ॥ २
 तं मृधे वेगमास्थाय परं परमधन्विनः ।
 चोदितस्तव पुत्रंश्च सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ३
 स तथा संवृतो भीमः प्रहसन्निव भारत ।

उदयच्छद्भदां तेभ्यो घोरां तां सिंहवन्नदन् ।
 अत्रासृजच्च वेगेन तेषु तान्प्रमथद्वली ॥ ४
 सेन्द्राग्रनिरिवेन्द्रेण प्रविद्धा संहतात्मना ।
 घोषेण महता राजन्पूरयित्वेव मेदिनीम् ।
 ज्वलन्ती तेजसा भीमा त्रासयामास ते सुतान् ॥ ५
 तां पतन्तीं महावेगा दृष्ट्वा तेजोभिसंवृताम् ।
 प्राद्रवंस्तावकाः सर्वे नदन्तो भैरवात्रवान् ॥ ६
 तं च शृन्दमसंसखं तस्याः संलक्ष्य मारिप ।

C. 7 5226
 B. 7 122. 6
 K. 7 122. 6

103

1 ^a) B₁ D₂ D₁ 4 - S (except M.) तमुत्तीर्णं (for तमु) D₂ - T G₁-२ स्थानीकं (for 'काव' B₁-3 D₁ D₂ तं निवामंतमायात् - ^b) B₁-3 D₁ D₂ पादव विह्वम(D₂ 'र')त्रणे - ^c) B T G₂-5 दिवारयिपुर, D₁ निवार', D₂ विचार'; D₃ 5 विचार' (for दिवार') G₁ M पादवेय तदाचार्य

2 ^a) B. स निरायं (for पिवन्निव) - ^b) K₅ विनिसृवान्, B₁ च्युतान्द्रारान्, B₂-5 D₁ D₂ S परि च्युवान्, D₃ - २२ निपुन (for वरातिगान्) D₂ द्रोणस्य स शरातिगान् - ^c) T G₃ यो (for लो) B₂ ३ ३ D₁ G₂ [5]म्यद्रवत्, D₂ वर्षत (for वर्षत) Cd cites क्षमिद् K. D₂ D₁ मांशयान्, D₄ सोढर्यान् (for सोढर्यान्) - ^d) K₃ D₂ D₂-6 मोहयद् K. B D₁ D₂ T G₂-5 M₃-5 मोहयन्बलमायया (D₂ 'लाववात्, M₂-२ 'मोजया)

3 ^a) D₁ वधे (for मृधे) - ^b) B (except B₁) D₁ D₂ पुन (for पर) - ^c) D₃ ६-३ नोदित्वात् (for चोदि') K₃ B₁ 2 D₂ ६ पुत्रैस्तु, S पुत्रेण (for पुत्रंश्च) - ^d) B₂ D₁ समतात् (for सर्वत)

4 ^a) B₂ ३ D₁ D₂ स तैस्तु संवृतो राजन्, D₂ ३ संवृत (D₂ मवृत) सर्वतो भीम - ^b) S क्रोधेन प्रदहन्निव - ^c) K₅ B₂ 4 D₂ D₂ ३ उदयच्छन्म, D₂ 4 उदयच्छन्म, D₅ उदयच्छत्, D₅ G₁ M उदयस्य च (D₅ स), T G₂-5 उदयस्य च (for उदयच्छद्) - ^d) B D₁ D₂ सुघोरां, D₂ स घोरा, S शत्रुस्य (for घोरा वा) D₄ सिंहनादयन्, T G₂-5 सहमानदन् (T 'दत्') (for सिंहवन्न-

दन्) - ^e) K₃ अत्रासृजत्, G₁ M व्यपा(M₂-२ 'वा)सृजन् (for अत्रा) - ^f) S K₁ 2 प्रायमद्, G₁ M₂ प्रमयन्, M₂-२ प्रायमद् (for प्रमयत्) K. D₂ 4 7 3 शत्रुस्य विनाशि(K. D₁ ३ 'दा)नीं, B₁ 2 ते सु(B₂ [orig] तेषु, [marg] ते सु)तान्सुमहानय, B₃ D₁ D₂ ते सुतान्प्रम माय च, B₁ स तान्प्रायमयद्वली, B₅ स्वस्तुत्रान्प्रमयन्बली, D₂ ते सुता क्षमयन्बली, D₂ ६ त्वस्तुतान्प्राययद्वली, T G₂-२ तान्मृतान्प्रा(G₂ ५ ता स तान्प्रा)ययन्बली

5 ^a) B₁-2 D₁ D₂ इन्द्रादानिद् (for सेन्द्रा) - ^b) K₃ D₂-1 ६ प्रवृद्धा (for प्रविद्धा) S K₁-3 मवृतानना, K₃ तु वृत्तात्मना, B₄ सुमहां, D₁ सुकरा, D₂ सा महां, D₄ संहिता, 'T G₂ 4 सयतां, G₁ 2 ६ M सतिवां (for सहतां) B₁-2 D₁ D₂ प्रहिता (B₂ [marg] प्रविद्धा, D₂ प्रहता)मवृती गता - After 5^{ab}, B₁-3 D₁ D₂ D₅ ins

790* प्रायमन्नास्सा महाराज सैनिकास्त्रव सयुगे ।

[D₁ प्रायस्य, D₂ प्रस्य (for प्रायमन्नाद्)]

- ^a) K₃ B D₁ D₂ D₂ ६ पूरयतीव (for 'यित्वेव) D₂ D₂ च (for [द्]त्र) T G₂-5 पूरयति विशो दश - ^c) M₁ 2 भीमत् (for भीमा) - ^f) D₂ त्रासयती च (for 'यामाय)

6 ^a) B₁ नपतती, D₅ पतती वा (by transp) S तामापतती वेगेन - ^b) S₁ D₂ दृष्ट्वा तेजोमिरावृत्ता, B₂ (marg, orig as in text) D₅ 'दृष्ट्वा - ^c) K₃ क्षाद्रवत् (for प्राद्र) - ^d) D₂ 7 ३ स्वतो, D₂-३ स्वतो (for नदन्तो) G₃ नदतो भैरव नृपान्

7 ^a) B₂ ३ ३ D₁ तु (for च) K₃ ३ B₁ 4 D₂

प्रापतन्मनुजास्तत्र रथेभ्यो रथिनस्तदा ॥ ७
 स तान्निद्राव्य कौन्तेयः संख्येऽभिप्रान्दुरासदः ।
 सुपर्ण इव वेगेन पक्षिराडत्यगाच्चमूम् ॥ ८
 तथा तं विप्रकुर्वाणं रथयूथपयूथपम् ।
 भारद्वाजो महाराज भीमसेनं समभ्ययात् ॥ ९
 द्रोणस्तु समरे भीमं वारयित्वा शरोर्मिभिः ।
 अकरोत्सहसा नादं पाण्डूनां भयमादधत् ॥ १०
 तद्युद्धमासीत्सुमहद्द्वोरं देवासुरोपमम् ।
 द्रोणस्य च महाराज भीमस्य च महात्मनः ॥ ११

यदा तु विशिखैस्तीक्ष्णैर्द्रोणचापविनिःसृतैः ।
 वध्यन्ते समरे वीराः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १२
 ततो रथादवप्लुत्य वेगमास्थाय पाण्डवः ।
 निमील्य नयने राजन्पदातिर्द्रोणमभ्ययात् ॥ १३
 यथा हि गोवृषो वर्षं प्रतिगृह्णाति लीलया ।
 तथा भीमो नरव्याघ्रः शरवर्षं समग्रहीत् ॥ १४
 स वध्यमानः समरे रयं द्रोणस्य मारिप ।
 ईषायां पाणिना गृह्य प्रचिक्षेप महाबलः ॥ १५
 द्रोणस्तु सत्वरो राजन्क्षिप्तो भीमेन संयुगे ।

D₂₋₈ असह्य वै (for असंसह्य) —^b) K₂ तथा (for तस्या) K₅ संयुगे (for मारिप) — For 7^{ab}, S subst

791* सिंहनादमसह्य हि श्रुत्वा भीमस्य संयुगे ।
 —^c) S प्रापतश्च नरास्सहा —^d) K₁ B₁ s D₂ D₂₋₈ M₁ 2 s तथा (for तदा) — After 7, B (except B₁) D₀₁ D₀₁ D₅ ins

792* ते हन्यमाना भीमेन गदाहस्तेन तावका ।
 प्राद्वन्त रणे भीता व्याघ्रघ्राता मृगा इव ।

[(L 2) D₀₁ D₀₁ व्याघ्रघ्राता (for व्याघ्रघ्राता)]

8 ^a) K₅ पुत्र (for स तान्) B₁₋₈ D₀₁ वेगेन (for कौन्तेय) —^b) K₁ दुरासदा , B (except B₁) D₀₁ D₀₁ 'सदान्' (for 'सद') S सर्वानेव महारथ —^c) B₂ s D₀₁ कौन्तेय (for वेगेन) —^d) S K₂ s D₁ 2 s अन्वगाच्च, K₁ अतुं, K₅ D₀₁ D₀₁ D₈ s c अन्व, B₈ अभ्ययाच्च (for अत्यगाच्च)

9 ^a) B₁ transp तथा and त S₂ K B₂ 4 D₀₁ D₁ 2 4-7 G₁ M तु (for त) B₂ च वि-, D₇ s प्रति- (for विप्र) —^b) D₀ यूयपान् —^{cd}) B₄ transp भारद्वाजो and भीमसेन S₁ समाद्रवत् (for समभ्ययात्)

10 ^a) D₂ 4 s 7 s भीम तु समरे द्रोणो —^b) S पीडयित्वा (for वार) —^c) G₁ M₁ 2 प्रणदतं महानाद, M₈₋₅ अकरोत्सुमहा —^d) M₈₋₅ परेषाम् (for पाण्डूना) B₁₋₈ D₀₁ D₀₁ भयवर्धन, D₂ s s c भयमादधत्, T G₂₋₅ M₈₋₅ आदधन्नय (by transp) G₁ M₁ 2 भयमादधत् वले

11 ^a) B₂ s D₀₁ D₀₁ ततस्त्वयोर्महद्युद्ध, G₁ M महा-
 दासीच्च तद्युद्धं —^b) G₁ M₁ 2 तुमुलं रोमहर्षण —^{cd}) D₀₂ om (hapl) महाराज भीमस्य च B₁ s D₀₁ D₀₁

महाबाहोर (for 'राज) D₅ भीमसेनस्य पश्यत

12 ^a) K₅ B₂ यथा (for यदा) K₅ च (for तु) —^b) S₁ -विनिर्गतै, B₁ 2 D₀₁ D₀₁ वरातिमै, B₃ G₁ M₁ 2 परिच्युतै, B₄ च्युतै शरै (for विनि सृतै) —^c) S K₁₋₃ B₁₋₃ D₀₁ D₁ s 7 s वच्यते समरे (B₁ s स रणे, B₂ न रणे) वीर, G₁ M अहन्यत रणे वीर

13 ^a) B₁ तदा (for ततो) —^b) S मध्यम (for पाण्डव) —^c) D₁ न्यमील्य (for नि) —^d) D₂ अभ्यगात् (for 'यात्) — After 13, Bom. ed ins

793* असे शिरो भीमसेन करो कृत्वोरसि स्थिरौ ।
 वेगमास्थाय बलवान्मनोनिलगारुमताम् ।

14 ^a) D₇ s तथा (for यथा) T G₂ 4 च (for हि) —^c) B₄ वीरो (for भीमो) B₁₋₈ D₀₁ S महा-
 राज (for नरव्याघ्र) —^d) K₅ तमग्रहीत्, B₁₋₈ D₀₁ तदग्र (for समग्र)

15 ^c) B₁₋₃ s ईशाया B₂ s D₀₁ [आ]दाय (for गृह्य) —^d) M₃ 4 च मारिप (for महाबल)

16 ^a) S₂ D₀₁ D₀₁ D₂ समरे, T G₂₋₅ सहसा (for सत्वरो) G₁ M द्रोणस्य सरथो राजन् — After 16^{ab}, K₄ B₁₋₃ D₀₂ D₁ a c S ins

794* दृश्यते तावकैर्योर्धैर्विस्सयोष्कुल्लोचनै ।
 परित्यज्य रथ तूणं द्रोणो मग्नं महीतले ।

[(L 1) S दृश्यते (for दृश्यते) K₄ D₁ सैन्यैर्, G₁ M योषैर् (for योषैर्) — D₁ om. line 2 — (L 2) T G₂ 4 परित्यज्य (for 'त्यज्य) G₁ M₁ 2 रणे (for रथ) K₄ B₁₋₃ D₀ transp तूणं and द्रोणो S द्रोणश्च (for तूणं) B₁₋₈ द्रोणो तस्मान्, S चूर्णित त (for द्रोणो मग्न)]

थमन्यं समास्थाय व्यूहद्वारमुपाययौ ॥ १६
 सिन्धुक्षणे तस्य यन्ता तूर्णमश्वानचोदयत् ।
 भीमसेनस्य कौरव्य तदद्भुतमिनाभवत् ॥ १७
 ततः स्वरथमास्थाय भीमसेनो महाबलः ।
 अभ्यवर्तत वेगेन तत्र पुत्रस्य वाहिनीम् ॥ १८
 स मृदन्धत्रियानाजौ चातो वृक्षानिवोद्धतः ।
 अगच्छद्द्वारयन्सेनां सिन्धुवेगो नगानिव ॥ १९
 भोजानीकं समासाद्य हार्दिक्येनाभिरक्षितम् ।

प्रमथ्य बहुधा राजन्भीमसेनः समभ्ययात् ॥ २०
 संत्रासयन्ननीकानि तलशब्देन मारिप ।
 अजयत्सर्वसैन्यानि शार्दूल इव गोवृषान् ॥ २१
 भोजानीकमतिक्रम्य काश्वोजाना च वाहिनीम् ।
 तथा म्लेच्छगणांश्चान्यान्यहून्युद्धविशारदान् ॥ २२
 सात्परिकं चापि संप्रेक्ष्य युध्यमानं नरपमम् ।
 रथेन यत्तः कौन्तेयो वेगेन प्रययौ तदा ॥ २३
 भीमसेनो महाराज द्रष्टुकामो धनंजयम् ।

C. 7 524A
 B 7. 122 20
 K 7 122 21

—^a) G₂ अन्यत् (for अन्य) S K Dn₂ D₁ 2 4-7 G₂
 समारूह्य (for 'स्थाप्य) — G₃ om (hapl.) 16^a-18^a
 —^d) B₁ 3 D₁ 3 5 7 8 T G₂ 4 5 अथाययौ, B₁ समभ्य-
 यात्, B₃ Dn₂ D₃ 6 समाययौ, Dc₁ Dn₁ M₂-5 अथो
 ययौ (for उपाययौ) — After 16, Dn₁ Bom ed
 1ns

795* पराङ्मुखं तथा यान्त भग्नोत्साह गुरु तदा ।
 गत्वा वेगेन तं भीमो ध्रुव गृह्य रथस्य तु ।
 तमभ्यतिरथं भीमश्चिक्षेप मृशरोपित ।
 पुत्रमर्धं रमा क्षिप्ता गुरोर्भीमिन लीलया ।
 द्रोणोऽपि तु निमेषेण पुन स्वरथमास्थित । [5]

[(L 1) Bom. ed. तनायात्र तथा दृष्टा (for the prior
 half) — (L 2) Bom. ed वेगात्पुनर् (for वेगेन त)
 — (L 4) Bom ed भीमसेनेन लीलया (for the post
 half) — (L 5) Bom ed व्यदृश्यत निमेषेण (for the
 prior half)]

17 G₂ om. 17 (cf. v l 16) —^a) B (except
 B₁) तु संयंता, Dc₁ Dn₁ [S]य सयता, T G₁ [S]पि
 यंतास्य, G₁ M [S]स्य यता तु, G₂ [S]पि यता तु, G.
 [S]प्ययंता त (for तस्य यन्ता) —^b) M₁ द्रोणम् (for
 तूर्णम्) D₃ 6-8 अनोदयत् (for अचो*) —^c) K₃
 B D₁ कौरव्यत् (for 'थ्य)

18 G₂ om. 18^a (cf. v l 16) —^a) K₁ सु,
 Dn₂ स (for स्व) —^b) G₁ M महारथ (for 'यल)
 —^c) B Dc₁ Dn S अभ्यद्रवत् (for 'वर्तत) —^d)
 D₃ transp तत्र and पुत्रस्य

19 ^a) B₁ मञ्जुद्वन् (for स मृ*) —^b) K₁ [उ]
 द्भुत, M₃ 3 5 (inf ltn as in text) [उ]द्भुतान् (for
 [उ]द्भुत) —^c) B₂ D₁ आगच्छद्, D₃ अगाच्छ (for
 अगच्छद्) B₁ वारयन् (for वार*) B₃ सैन्यं (for
 सेना) D₁ 3 आ (D₃ अ) गच्छद्दिमेना तु —^d) D₃ 6

सिंहवेग इवोद्धतन् Cd cites नगात्

20 B₁ om (hapl.) 20-21 —^a) S K₁-1 D₁
 राजानीकं, M₃ 3 5 (inf ltn as in text) राजा* (for
 भोजा*) —^b) D 7 हार्दिकेन B₁ तु, G₁ [व]पि
 (for [व]भि) —^c) B (B₁ om) Dc₁ Dn₁ प्रमथ्य
 तरसा वीरस्य —^d) Dn₂ D₃ 6 तमभ्ययात्, T G₂-
 समभ्यगात् (for 'यात्) B (B₁ om) Dc₁ Dn₁ तद-
 प्यतिरथोभ्ययात्

21 B₁ om 21 (cf v l 20) —^a) S₂ मतापयन्,
 K₃ B₁ Dn₁ G₁ स (Dn₁ तं) त्रामयन्, D₂ 5 स भ्रा
 (D₃ संभ्रा)मयन्, G₁ M₁ 2 स लोलयन् (for संत्रा
 सयन्) —^b) K₃ B (B₁ om) Dc₁ Dn₁ T G₂-5
 M₃-3 पाह्य, G₁ M₁ 2 वीर्यवान् (for मारिप) —^c)
 B₁-3 Dc₁ Dn₁ अर्धयन् (B₁ 'त्) (for अजयत्) T
 G₂-5 अजयत्सर्वत सैन्य —^d) B₁ 5 D₃ गोवृष, S
 गोकुलं (for गोवृषान्)

22 ^a) D₃ अतीकृत्य (for अतिक्रम्य) —^b) S K₁
 कामोजाना, B₁ 2 5 Dc₁ Dn₁ वरदाना (for काश्वो-
 जानी) S₂ अनीकिनीं (for च वाहिनीम्) —^c) K₃
 सर्वान्, B₁ 3 5 Dc₁ Dn₁ T G₂-5 M₃-3 अन्यान्, G₁
 M₁ 2 चैव (for चान्यान) Dn₂ D₃ 6 तथा म्लेच्छ
 गणात्ता च —^d) S प्रययौ स्वरथान्वित

23 ^a) B Dc₁ Dn₂ S चैव (for चापि) —^b) D₃
 युयुधान (for युध्यमान) B Dc₁ Dn₂ D₃ 6 S महारथं,
 D₂ 3 नरपम (for 'पमम्) — M₃ 3 om (hapl)
 23^c-25^b —^c) S K₁-2 D₃ यातं, D₃ यात, T
 G₃ 4 यत्न (for यत्) K₃ कौरव्यो (for कौन्तेयो)
 G₁ M₁ 2 सा (M₂ स)त्वेन सह कौन्तेयो —^d) B₁ 3
 Dc₁ Dn₁ तत्, D₃ तथा (for तदा)

24 M₃ 4 om 24 (cf v l 23) —^a) G₁ M₁ 2
 अर्जुनार्थं (for भीमसेनो) —^c) G₂ घोरात्, M₃ यौ

अतीत्य समरे योधांस्तावकान्पाण्डुनन्दनः ॥ २४
 सोऽपश्यदर्जुनं तत्र युध्यमानं नरर्षभम् ।
 सैन्धवस्य वधार्थं हि पराक्रान्तं पराक्रमी ॥ २५
 अर्जुनं तत्र दृष्ट्वाथ चुक्रोश महतो रवान् ।
 तं तु तस्य महानादं पार्थः शुश्राव नर्दतः ॥ २६
 ततः पार्थो महानादं मुञ्चन्वै माधवश्च ह ।
 अभ्ययातां महाराज नर्दन्तौ गोवृषाविम ॥ २७
 वासुदेमार्जुनौ श्रुत्वा निनादं तस्य शुष्मिणः ।
 पुनः पुनः प्रणदतां दिदृक्षन्तौ वृकोदरम् ॥ २८
 भीमसेनरवं श्रुत्वा फल्गुनस्य च धन्मिनः ।

अश्रीयत महाराज धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ २९
 विशोकृथाभनद्राजा श्रुत्वा तं निनदं महत् ।
 धनंजयस्य च रणे जयमाशास्तवान्विभुः ॥ ३०
 तथा तु नर्दमाने वै भीमसेनं रणोत्कटे ।
 स्मितं कृत्वा महाबाहुर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ३१
 हृद्गतं मनसा प्राह ध्यात्वा धर्मभृतां वरः ।
 दत्ता भीम त्वया संविन्कृतं गुरुवचस्तथा ॥ ३२
 न हि तेषां जयो युद्धे येषां दृष्टासि पाण्डव ।
 दिष्ट्या जीमति संग्रामे सव्यसाची धनंजयः ॥ ३३
 दिष्ट्या च कुगली वीरः सात्यकिः सत्यविक्रमः ।

धास् (for योधास्) G₁ M₁ २ समतीत्य रणे यौ (G₁ यो) धास्

25 M₃ ४ om 25^{ab} (of v 1 23) —^b) B D₀₁ D₁ S (M₃ ४ om) महारथं (for नरर्षभम्) —^c) ५ वधार्थाय (for 'र्थं हि)

26 ^a) K₃ च; B₁ ३ S तु, D₃ lacuna (for [अ] थ) B₁-३ D₀₁ त दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रश्च — After 26^{ab}, B D₀₁ D₁ D₃ ins

796* प्रावृद्गाले महाराज नर्दन्निव वलाहक ।

[D₃ गदावह (for वलाहक)]

—^c) D₁ ३ १ ३ तत्र (for त तु) G₃ om नादं B₁ ३ त तस्य सुमहानादं, B₂-४ D₀₁ D₁ त तस्य निनदं घोरं —^d) K₁ पार्था S K₁-३ D₁ नन्दित (K₁ 'ता), D₁ मर्दनं (for नर्दत) D₁ पार्थं श्रुत्वा त्वनादत — After 26, B₁-३ D₀₁ D₁ D₃ ins

797* वासुदेवश्च कौरव्य भीमसेनस्य सयुगे ।

27 B₁-३ ३ D₀₁ D₁ D₃ transp 27 and 28 —^a) S₁ (marg , before corr as in text) भीमो (for पार्थो) —^b) D₂ M₃-३ अमुचन् (for मुञ्चन्वै) D₂ हि (for ह) —^c) D₃ अभ्ययाश्च (for 'याता) S तदा (T तथा) राजन् (for महाराज) —^d) B₃ नर्दतौ, D₁ नर्दतौ; D₂ गर्जतौ, D₃ नर्दतो, T G₁ २ ४ ३ M गर्जतौ (for नर्दन्तौ) S₂ K₁-४ D₁ नर्दता (K₁ नन्दिता) विव गोवृषौ, G₃ गर्जतो सिंहपुंवि (sic)

28 B₁ om 28 G₃ ४ om 28^{ab} B₁-३ ३ D₀₁ D₁ D₃ transp 27 and 28 —^a) D₁ वा * * * र्जुनौ B (B₁ om.) D₀₁ D₁ तौ श्रुत्वा (B₃ श्रुत्वा च) युगपद्द्वौ सौ — D₁ om (hapl) 28^b-29^a —^b) K₁ ४ ३ B

(B₁ om) D₀₁ D₁ D₂ ३ १ ३ निनदं (for निनादं) D₀₂ D₂ ६ तत्र (for तस्य) ५ (G₂ ४ om) नादं तस्याभिगन्त —^c) D₃ om the first पुन K₁ B (B₁ om) D₀₁ D₁ D₃ प्राणदता, 1 G₁-२ प्रणदतो (for प्रणदता) S K₁-४ D₁ तत प्रणदतुर्दृष्टौ (S₁ 'तुन्तौ च) —^d) K₁ दिदृक्षे तु, T 'क्षन्ते, G₁-२ M 'क्षू त, G₁ 'धुन्ते (for 'क्षन्तौ)

29 D₁ om 29^a (cf v 1 28) —^a) M₁ २ रवाश्च (for रवं) —^b) ३ (except ५ K₁ ३) फाल्गुनस्य —^c) S₁ K₁ ३ महाराजो, G₁ M तदा राजन् (for महा राज) —^d) D₁ १ ३ धर्मराजो (for 'पुत्रो)

30 B₁ T G₁ ४ om (hapl) 30-31 —^a) G₃ M₃-२ राजञ्च (for राजा) —^b) B₁-३ D₀₁ D₁ तयो , D₃ सुहृ , Cd महत् (as in text) —^c) B₃ D₀₂ G₁ ३ ३ M समरे (for च रणे) —^d) D₃ ६ आशा सयन् (for 'नयान्) K₁ G₁ M₁ ३ प्रभु D₀₂ D₁ ६ विभो (for विभु) M₃-२ जयमाशास्तवा इव

31 B₁ T G₁ ४ om 31 (cf v 1 ३०) —^a) S₁ K₁-४ वर्धमाने (K₁ 'नो), D₁ सदर्मानो (for 'माने) —^b) B₁-२ D₀₁ D₂ G₃ २ मदोत्कटे (for रणो')

32 ^a) K₁ प्राप्य, G₁ M₁ २ त्वाह (for प्राह) —^b) S₁ धर्मविदा (for 'भृता) — Before 32^{cd}, G₁ M₁ ३ ins युधिष्ठिर —^c) K₁ D₁ २-१ दत्त्वा (for दत्ता) D₀ सर्वं, Cd संवित् (as in text) S उक्तेन संविदं भीम —^d) K₃ च तत्, D₃ T G₁-३ M₁ ३-३ स्वया, G₁ M₂ तदा (for तथा)

33 ^a) D₃ ६ निहता कौरवा युद्धे —^b) D₀₁ D₁ ३ पाठय , D₃ फाल्गुन (for पाण्डव) —^c) D₁ M₂ जीवति (for 'ति) —^d) K₁ om from सव्य up to

दिष्ट्या शृणोमि गर्जन्तौ वासुदेवधनंजयौ ॥ ३४
 येन शक्रं रणे जित्वा तर्पितो हव्यवाहनः ।
 स हन्ता द्विपतां संख्ये दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ॥ ३५
 यस्य बाहुवलं सर्वे वयमाश्रित्य जीविताः ।
 स हन्ता रिपुमैन्यानां दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ॥ ३६
 निवातकवचा येन देवैरपि सुदुर्जयाः ।
 निर्जिता रथिनैकेन दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ३७
 कौरवान्सहितान्सर्वान्गोप्रहार्ये समागतान् ।
 योऽजयन्मत्स्यनगरे दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ३८

कालकेयसहस्राणि चतुर्दश महारणे ।
 योऽवधीद्भुजवीर्येण दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ३९
 गन्धर्वराजं बलिनं दुर्योधनकृतेन वै ।
 जितवान्योऽस्त्रवीर्येण दिष्ट्या पार्थः स जीवति ॥ ४०
 किरीटमाली बलवाञ्छ्वेताश्चः कृष्णसारथिः ।
 मम प्रियश्च सततं दिष्ट्या जीवति फल्गुनः ॥ ४१
 पुत्रशोकाभिसंतप्तश्चिकीर्षुः कर्म दुष्करम् ।
 जयद्रथवधान्वेषी प्रतिज्ञां कृतवान्हि यः ।
 कश्चित्स सैन्धवं संख्ये हनिष्यति धनंजयः ॥ ४२

C 7 5264
 B 7 128 53
 K. 7 128 50

दिष्ट्या (in 34^c) M₂ धनजय

34 K₁ om. up to दिष्ट्या (cf v l 33) —^b)
 T G₂₋₄ सात्वत, M₃₋₅ मत्स्यक (for मात्सकि) —^c)
 G₁ M युद्धेभि (for शृणोमि)

35 Ś K₁₋₄ D₁ om (hapl) 35^{cd} —^c) D₂ ६
 महर्ता, D₁ ५ महता (for स हन्ता) D₁ ३ द्विपत
 (for ता) G₁ ३ सखे, M सखे (for सख्ये) —^d)
 N (Ś K₁₋₄ D₁ om) फाल्गुन

36 D₂ om. (hapl) 36 —^a) Ś₂ K₁₋₄ D₁ सख्य,
 K₅ युद्धे (for नर्वे) —^b) S जीवाम मध्रिता वय
 — K₃ repeats 36^{cd} after 37 —^c) D_{n2} D₂ ६ महर्ता,
 D₅ यो हता (for स हन्ता) D₅ T G₃₋₅ सर्वे- (for
 रिपु) G₂ स हता द्विपता सखे —^d) Ś₂ फल्गुण,
 K₃ ४ (first time) ६ B D (except D₈, D₁ om) फाल्गुन
 (D₂ ण) K₁ (second time) दिष्ट्या पार्थ स जीवति

37 D₂ om 37^a-41^b —^b) T G₂₋₅ दुरामन्त्रा (for
 सुदुर्जया) —^c) B Dc₁ Dn₁ धनुषा (for रथिना)
 K₄ D₁ येन (for [ए]केन) —^d) Dn₂ जीवित (for
 जीवति) — K₃ G₁ M read 40 after 37, while K₄
 repeats 36^{cd} after it

38 D₂ om. 38 (cf v l 37) S₂ K₁ ३ D₂ ४ om
 (hapl) 38 K₂ om (hapl.) 38-39 —^a) M₁ २
 समरे कौरवान्सर्वान् —^b) Ś₁ K₄ ३ Dn₂ D₁ ३ ६ १ गो
 प्रहार्यं, S गोघनार्थे (for गोप्रहार्ये) G₁ M₁ २ समा
 हितान् (for गतान्) —^c) T G₃ योधयन् (for योऽ-
 जयन्)

39 K₂ D₈ om 39 (of v l 38, 37) B₁ T G₂ ४
 om (hapl) 39-40 Ś₂ K₁ ४ D₁ transp 39 and
 40 —^a) Ś₁ फालीपीक, Ś₂ K (K₂ om.) D₁ ३ ३

का(D₂ क)लिकेय, D₁ कार्तिकेय (for कालकेय) — For
 39^{cd}, S (T G₈ ४ om) subst

795* कालकेयान्महेष्वासान्सहस्राणि चतुर्दश ।

—^c) Ś₂ K₁ ३ ४ हतानि येन समरे, G₁ M₁ २ निम्नलि
 मियमात्रेण, G₂ ५ M₂₋₅ योद्धन्ने (G₅ 'मि)पमात्रेण

40 B₁ D₈ T G₈ ४ om 40 (cf. v l 37, 39) B₄
 om. 40-41 Ś₂ K₁ ४ D₂ transp 39 and 40 K₈
 G₁ M read 40 after 37 —^a) K₁ गधर्वराजानं
 (hypermetric) —^b) D₂ कृते तु (for कृतेन), D₁
 G₁ M च (for वै) —^c) D₁ १ G₁ M बल (for
 योऽस्त्र) G₂ ५ वेगेन (for वीर्येण)

41 D₂ om. 41^{ab} (cf. v l 37) B₄ M₂₋₅ om 41
 (for B₄, cf. v l. 40) —^a) K₂ T G₂₋₅ भगवाव्
 (for बल) —^c) D₈ स मे (for मम) S
 (M₂₋₅ om.) यो नित्य (for सतत) —^d) G₂ om.
 ष्या जीवति फल्गु D₁ जीवति Ś₂ फल्गुण, K₂₋₅
 B (B₄ om) Dc₁ Dn D₁ ३ ६-८ फाल्गुन, T G₃₋₅
 पादव (for फल्गुन) D₅ दिष्ट्या पार्थ स जीवति

42 ^b) K₁ चिकीर्ष, B Dc₁ Dn D₂ G₁ M चिकी
 र्षन् (for चिकीर्षु) D₁ ३ दुष्कर (for दुष्करम्) —^c)
 T G₂₋₅ रथान्वेषी (for वधा) —^d) T G₂₋₅ M₂₋₅
 च, G₁ M₁ २ तु (for हि) Ś K D (except Dc₁
 Dn D₂) य (for य) —^e) K₁ २ D₁ १ कश्चित् (for
 कश्चित्) D₅ च (for स) B₁ S सैन्धवक (for स
 सैन्धव) B₁ युद्धे, G₁ २ M सखे, G₃ सखे (for सख्ये)
 —^f) S पात (G₁ M₁ २ घान) यिष्यति फल्गुन

43 B₈ reads 43^a-45^b on marg —^a) K₁ ३ D₁
 कश्चित् (for कश्चित्) Ś₂ B₄ D₂ तीर्ण, D₁ तीर्ण
 (for तीर्ण) Ś₂ B₁ D₂ ३ प्रतिज्ञा हि, K₁ ३ प्रतिज्ञ वा,

कच्चिर्त्तीर्णप्रतिज्ञं हि वासुदेवेन रक्षितम् ।
 अनस्तमित आदित्ये समेष्याम्यहमर्जुनम् ॥ ४३
 कच्चित्सैन्धवको राजा दुर्योधनहिते रतः ।
 नन्दयिष्यत्यभिप्राणि फल्गुनेन निपातितः ॥ ४४
 कच्चिदुर्योधनो राजा फल्गुनेन निपातितम् ।
 दृष्ट्वा सैन्धवकं संख्ये शममस्मासु धास्यति ॥ ४५
 दृष्ट्वा विनिहतान्भ्रातृन्भीमसेनेन संयुगे ।

कच्चिदुर्योधनो मन्दः शममस्मासु धास्यति ॥ ४६
 दृष्ट्वा चान्यान्बहून्धोधान्पातितान्धरणीतले ।
 कच्चिदुर्योधनो मन्दः पश्चात्तापं करिष्यति ॥ ४७
 कच्चिद्भीष्मेण नो वैरमेकेनैव प्रशाम्यति ।
 शोपस्य रक्षणार्थं च संधास्यति सुयोधनः ॥ ४८
 एवं बहुविधं तस्य चिन्तयानस्य पार्थिव ।
 कृपयाभिपरीतस्य घोरं युद्धमवर्तत ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

T G3 4 *जात, G1 M *ज्ञ त (for *ज्ञ हि) —^b)
 Ś2 B4 D2 रक्षित (for *तम्) —^a) G1 M1 2 सद्
 क्ष्यामि (for समेष्यामि) B4 धनजयं (for [अ]हमर्जुनम्)

44 B2 reads 44 on marg —^a) K1 2 D1 कश्चिद्
 (for कच्चिद्) —^b) D2 -हितैषिण (for हिते रत)
 —^c) K2 5 B Dc1 Dn D2 3 5 [अ]भिप्राण्डि, T G2-5
 [अ]भिप्रांश्च (for [अ]भिप्राणि) —^a) K4 5 B D फाल्गुनेन

45 K5 D6 S om (hapl) 45^{ab} B2 reads 45^{ab}
 on marg —^a) K1 2 D1 7 कश्चिद् (for कच्चिद्)
 D3 om (hapl) from राजा up to कच्चिदुर्योधनो (in
 47^c) —^b) K3 4 B D (D1 5 om) फाल्गुनेन —^c)
 S च सैन्धव (for सैन्धवक) G1 4 M3 4 सखे, G2 M1
 2 5 सखे (for सख्ये) —^a) Ś K1-4 D1 दास्यति,
 D2 S (except G2 3) यास्यति (for धास्यति) Dn2
 शममस्मान्प्रदास्यति

46 D2 om 46 (cf. v 1 45) D2 5 om (hapl)
 46 —^a) G1 M1 2 शत्रून् (for भ्रातृन्) —^c)
 K1 2 D1 कश्चिद्, S भयाद् (for कच्चिद्) T G2-5
 राजा (for मन्द) —Dn2 om (hapl) 46^d-47^c
 —^a) S (except G2 3) यास्यति (for धास्यति) Ś K1
 2 4 D1 शममेवानुदा (S *या-, K2 धा)स्यति

47 D2 om up to दुर्योधनो (cf. v 1 45) Dn2
 om 47^{abc} (cf. v 1 46) Dc1 Dn1 om (hapl) 47^a-48^b
 —^a) D6 विनिहितान् (for चान्यान्बहून्) K2 B महा
 (for बहून्) T G2-5 पदातिरयनागभान्; G1 M
 पुत्रान्भ्रातृन्पृश्चैव —^b) Ś2 K1 3 D2 5 T G M1 2
 पतितान् (for पां). —D8 om. (hapl) 47^{cd} —^c)

K1 2 D1 कश्चिद्, S दृष्ट्वा (for कच्चिद्) —^a) Ś2
 K1 2 4 D1 प्रयास्यति, K3 5 Dn2 D2 3 तु (K5 D2 तु)
 यास्यति, B गमिष्यति (for करिष्यति) Ś1 D1-7
 पश्चात्तापोनुयास्यति

48 K4 Dc1 Dn1 D1 2 om (hapl) 48^{ab} (for Dc1
 Dn1, cf. v 1 47) D6 lacuna for 48^{ab} —^a) K1 2
 D1 कश्चिद् (for कच्चिद्) K2 lacuna for ण नो वैर
 D1 नो (for नो) D1 5 वीरम्, D3 वीर (for वैरम्)
 Cv कच्चिद्भीष्मेण ते वैरात् —^b) K3 प्रयास्यति, Dn2
 [उ]पशाम्यति, S [अ]प (G2 [उ]प)यास्यति (for प्रशाम्यति)
 Ś K1 2 एकेन प्रतियास्यति, B (except B1) Cv शम
 मेकेन यास्यति —^c) Dn2 D2 हि (for च) Dc1 D2 3
 शोपस्य रक्षणार्थाय, S कच्चिच्छेषस्य रक्षार्थं

49 ^b) K2 4 D2 3 G1 M1 2 पार्थिव, D1 *वा
 B2 2 5 Dc1 Dn1 राज्ञश्चित्तयतस्तदा —Dc1 reads 49^{cd}
 on marg —^a) K1 घोर (for घोर)

Colophon — Sub-parvan Ś1 K4 5 B4 Dn1 D1
 2 4 8 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
 Ś2 चतुर्थे दिवसे — Adhy name Ś1 K1 2 4 Dn2
 D1 3 5 भीमसेनप्रवेश, Ś2 K2 D2 4 5 भीमप्रवेश,
 K6 D1 3 भीमसेनप्रवेशे युधिष्ठिरानन्द, B Dc1 भीम (B2
 भीमसेन)प्रवेशे युधिष्ठिरप्रमोद, Dn1 भीमप्रमोद, G1
 M1 2 भीमसेनप्रवेशे अर्जुनदर्शन, Bom ed भीमसेनप्रवेशे
 युधिष्ठिरहर्ष — Adhy no (figures, words or both)
 B1 T G2-5 125, B2 53, B3 135, Dn1 128,
 D2 132, D3 24, G1 M 124 — Śloka no
 Dn1 54.

१०४

घृतराष्ट्र उवाच ।

तथा तु नर्दमानं तं भीमसेनं महाबलम् ।
मेघस्तनितनिर्वोषं के वीराः पर्यवारयन् ॥ १
न हि पश्याम्यहं तं वै त्रिषु लोकेषु संजय ।
क्रुद्धस्य भीमसेनस्य यस्तिष्ठेदग्रतो रणे ॥ २
गदामुद्यच्छमानस्य कालस्येव महामृधे ।
न हि पश्याम्यहं तात यस्तिष्ठेत् रणाजिरे ॥ ३
रथं रथेन यो हन्यात्कुञ्जरं कुञ्जरेण च ।

कस्तस्य समरे स्याता साक्षादपि शतक्रतुः ॥ ४
क्रुद्धस्य भीमसेनस्य मम पुत्राञ्जिघासतः ।
दुर्योधनहिते युक्ताः समतिष्ठन्त केऽग्रतः ॥ ५
भीमसेनदवाग्नेस्तु मम पुत्रतृणोलपम् ।
प्रथक्षयतो रणमुखे के वीराः प्रमुखे स्थिताः ॥ ६
काल्यमानान्दि मे पुत्रान्भीमेनावेक्ष्य संयुगे ।
कालेनेव प्रजाः सर्वाः के भीमं पर्यवारयन् ॥ ७
भीमवह्नेः प्रदीप्तस्य मम पुत्रान्दिधक्षतः ।

C. 7 518C
B 7 129 9
K 7 129 9

104

1 K1-4 B1 नर्दमान, D1 मर्दं, G. दर्दं (for नर्दं) B1 D2.0 तु (for त) K. तथा तु त नर्दमान, B1-2, D1 Dn1 नि(B: वि)नदत्त (B1 तु) तथा त तु — °) B1-3 पर्जन्यवद्विनिर्वोषं, B. Dc1 पर्जन्यवनिर्वोष — °) B: के वीरा पर्यवारयन्

2 Dn2 om 2^a-3^b — °) D3 तु (for तं) D2 न पश्याम्यहमेन वै — °) B1 4 Dc1 Dn1 कवन (for सजय) — T G2.4 om 2^a-4^t — °) G1 M1 : प्रमुखे (for अग्रतो) B: पुमान् (for रणे)

3 Dn^a om 3^{ab}, T G3.4 om 3 (for all, cf. v 1 2) — °) K1 D^a 3 4 5 उद्यम्यमानस्य, B1 5 Dn1 युयुत्सं, D1 उत्साद्यं (for उद्यच्छ) Dc1 गदा मुद्यच्छतस्तस्य — °) Dn1 मृधेन हि (for महामृधे) B2 Dc1 कालस्येवेह सजय — °) D2 तु (for हि) B2 युद्धे, B3 हंता (for तात) — K1 om (hapl) 3^t-1^c — °) S K2-4 B1 4 5 D1 तिष्ठति (for तिष्ठेत्) B1 यलाग्रत (for रणाजिरे) B2 3 Dc1 Dn1 यस्तिष्ठेदग्रत पुमान्, G1 M यस्तिष्ठेत्प्रमुखे रणे

4 T G2.4 om 4 (cf. v 1 2) K1 om 4^{ab} (cf. v 1 3) — °) (T G2.4 om) हति (for हन्यात्) — °) S2 K2-4 Dc1 Dn1 D1 5 G1.2 M ह, K5 Dn2 D2-4 तु, G5 हि (for च) — After 4^{ab}, Dn2 D2 8 6 ins

799* भधमधेन समरे मनुजैर्मनुजास्तथा ।
— °) D5 पुरत, 8 (T G2.4 om.) प्रमुखे (for समरे)

D. तात, G1 M1 : स्यातु (for स्याता) — °) K4 D1 साक्षादिव, G1 M अपि साक्षात् (by transp) K5 B Dc1 Dn1 D2 G1 M पुरदर (for शतक्रतु)

5 °) K5 D1 5 7 8 रणे क्रुद्धस्य भीमस्य — °) D3.6 S (except M3-5) transp मम and पुत्रान् S K1-3 मम पुत्रा जिघामव — °) K1 युक्त, D2 रक्ता (for युक्ता) — °) K1.8 8 D2 6 समतिष्ठति (for 'ष्ठन्त) K1 D3 को, D4 ते (for के) G1 M1 2 के वीरा प्रमुखे स्थिता

6 °) G1 M1 : च (for तु) D7 भीमसेनदवाग्नेण — °) S1 K1 4 B1 D1 2 4 पुत्रास्, K2 पुत्रस्, K3 पुत्रास् (for पुत्र) S2 M2 तृणोपल, K4 D1 8 6 तृणालय, K5 Dn2 D1 8 M8 4 तृणोलुप, B1 8 4 Dn1 D2 तृणोपमान्, B2 5 Dc1 तृणोलपान्, D5 तृणोपम, G5 तृणालव (for तृणोलपम्) — °) K4 B D (except D3) प्रथक्षयतो G1 M दहतस्तस्य समरे — °) S1 D2 3 6 के तिष्ठत्यग्रतो रणे (D2 6 नरा), S2 K4 5 Dc1 Dn D2 4 5 7 8 केतिष्ठन्नाग्रतो नरा (S2 K4 'तस्तदा, B4 'तो नृपा), K1-3 D1 केतिष्ठताग्रतस्तदा (K2 'तो नरा), G2 के वीरा पर्यवारयन्

7 °) S K1-3 D1 G1 M1-4 काल्यमाना (for 'मानान्) K5 रणे, G1 M1-4 च मे (for हि मे) K2.4 पुत्रा B2 8 5 Dc1 Dn1 काल्यमानास्तु पुत्रान्मे — °) S2 K1-3 आवीक्ष्य B. 3 Dc1 Dn1 इद्वा भीमेन सयुगे, D1 G1 M (M5 [177/ 178] as in text) भीमसेनेन सयुगे — °) K2 T G2.4 कालेनेव — °) M3 वीरा (for भीम) M1 : वीरा केन्य प्रपेदिरे — After 7, K4 B Dc1 Dn D1-3 6 ins .

के शूराः पर्यवर्तन्त तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ८
संजय उवाच ।

तथा तु नर्दमानं तं भीमसेनं महारथम् ।
तुमुलेनैव शब्देन कर्णोऽप्यभ्यपतद्वली ॥ ९
व्याक्षिपन्बलवच्चापमतिमात्रमर्षणः ।
कर्णस्तु युद्धमाकाङ्क्षन्दर्शयिष्यन्बलं वली ॥ १०

प्राचेपन्निव गात्राणि कर्णभीमसमागमे ।
रथिनां सादिनां चैव तयोः श्रुत्वा तलस्वनम् ॥ ११
भीमसेनस्य निनदं घोरं श्रुत्वा रणाजिरे ।
खं च भूमिं च संबद्धां मेनिरे क्षत्रियर्षभाः ॥ १२
पुनर्घोरेण नादेन पाण्डवस्य महात्मनः ।
समरे सर्वयोधानां धनूंष्यभ्यपतन्क्षितौ ॥ १३

800* न मेऽर्जुनाद्भय तादृक्कृष्णात्रापि च सात्वतात् ।

हुतभुजजन्मनो नैव यादृग्भीमाद्भयं मम ।

[(L 1) B₂ कृष्णाद्वापि, B₄ नापि कृष्णान् (by transp),
Dn₂ D₃ ० न कृष्णान् D₂ न कृष्णान्तु सात्वतात् (for the
post half) — (L 2) D₂ जन्मनो, D₃ ० प्रभय
(for -जन्मनो) D₂ नैव]

8 °) M₁ 2 च (for प्र) — °) D₃ S प्रधक्ष्य-
(D₃ °क्ष)त (for दिधक्षत) — °) M₁ पर्यवार्यत
(for °वर्तन्त) G₁ M₁ 2 के पुन प्रमुखे स्थातुं

9 §₁ reads the ref on marg — °) K₁₋₄ नद-
मान K₄ D₃ तु (for त) D₂ नर्दत तु तथा तत्र,
D₁ तथा दुर्मदमान त, G₁ M₁ 2 प्रणदत तथा घोर
— °) K Dn₂ D₁ a. ० महारवान्, B Dc₁ Dn₁ S
(except G₁ M₁ 2) °बल (for °रथम्) — °) Dn₁
D₅ 7 तुमलेन, D₄ अतुल्येन (for तुमुलेन) §₂ K₁₋₄
D₁ च (for [पु]व) — °) D₇ 8 स कर्णो (for कर्णोऽ
पि) §₁ [s]भ्यापतद्, K₄ D₅ छभ्यपतद्, B Dc₁
Dn₁ [s]प्य (B₁ 5 छ)भ्यद्रवद्, D₂ [s]प्यभ्याययौ, D₄
वाभ्यपतद्, D₀ [s]त्याभ्यपतद् (for स्यभ्यपतद्) S
योद्धु कर्णोभ्ययाद्वली (G₁ M₁ 2 °दृश) — For 9th, K₅
subst

801* कर्णोऽप्यभ्यपतद्वीमास्तुमुलेन रवेण च ।

10 °) §₁ K₄ ० Dn₂ D₂ 5-8 T G₂-5 व्याक्षिपद्,
B (except B₁) Dc₁ Dn₁ आक्षिप्य, G₁ M विक्षिपन् (for
व्याक्षि) B₁₋₃ Dc₁ Dn₁ सुमहच्च, B₁ सुमहाच्च, D₄
बलवाच्च (for बलवच्च) D₂ क्षिपन्स शरजालानि — °)
S अमर्षित (for °र्षण) D₀ अतिमात्रप्रमर्षण — °)
§ K₁₋₄ कर्णस्य, B Dc₁ Dn D₁ 7 कर्णं तु, T G₂
शूर स, G₁ 4 5 M₃- शूर सु, G₃ शूरस्य (for कर्णं
स्तु) D₂ ० आकाक्षी — °) S transp बलं and वली
B (except B₁) Dc₁ Dn₁ मृषे (for वली) — After
10, K₄ ० B D ins

802* रुरोध मार्गं भीमस्य वातस्येव महीरुह ।

भीमोऽपि दृष्ट्वा सावेग पुरो धैर्कर्तन स्थितम् ।

शुकोप बलवद्दीरश्चिक्षेपास्य शिलाशितान् ।

तान्प्रत्यगृह्णात्कर्णोऽपि प्रतीप प्रेपयच्छरान् ।

ततस्तु सर्वयोधाना यतता प्रेक्षता तदा । [5]

[(L 1) K₄ 0 Dn₂ D₁-a. ०-3 महीधर (for °रुह)
— (L 2) K₄ D₁ ० ० सर्वेषां, K₅ महानिग (hyper-
metric), Dc₁ D₃ सवेग, D₂ नरथ, D₅ त वीर
(for सावेग) — (L 3) K₄ Dc₁ Dn₁ D₁-० ० बल
वान् (for °वद्) D₅ भीमन् (for वीरश्) D₂ च
(for [अ]स्य) K₄ 5 Dc₁ D₃ ० शिलाशितान्, D₄
शताशरान्, D₅ शिलातलान् (for °शितान्) — (L 4)
Dc₁ Dn₂ D₂ ० ० प्रेपयञ्, D₇ प्रयञ् (for प्रेपयत्)
— (L 5) K₄ D₂ च, D₇ ० स (for तु) K₄ B₂ 5
Dn₁ D₁ पततां, B₂ 4 Dc₁ प्रजत, Dn₂ प्रति त, D₂
यतन, D₃ ० पतत, D₄ प्रनतां, D₇ सुनत (for यतता)
K₅ D₅ प्रेक्षयता K₄ D₁ ० ० प्रेक्ष्य तांशरान् D₃ सुत
सवीक्षयतां तदा (for the post half)]

11 °) B₁ प्राविशन्; D₁ प्रवेपन् (for प्रावेपन्) D₂
वेपततीव गात्राणि (sic), T G → M₃ 5 प्रवेपतीव गां,
G₁ M₁ 2 4 प्रवेपति च गां — °) D₅ S भीमकर्णं
— °) D₁ रथाना — °) B₁ तु नि- (for तल-)

12 °) B (except B₁) Dc₁ Dn₂ D₂ S transp घोर
and श्रुत्वा B₂ ० 5 Dc₁ Dn₁ महात्मन, D₂ महारणे (for
रणाजिरे) — °) § K₁₋₃ शखभूमि, D₁ विश्वभूमिं (for
ख च भूमिं) B (B₂ marg as in text) Dc₁ Dn₁
सरुद्धा, D₂ सविद्धा, T G₁ M₁ 2 संबध, G₃ 4 M₃-3
संबद्ध (for सवद्धा) — °) B (except B₁) Dc₁ Dn₁
D₂ G₁ M मेनिरे तव (D₂ G₁ M तत्र) सैनिका (G₁ M
भूमिपा)

13 °) D₂ 7 घोषेण (for घोरेण) D₃ शूरेण, S
शब्देन (for नादेन) — °) G₁ 4 M यौधाना D₂ पति-
तानि च योधाना — °) §₁ B₁ D₂ ० ० न्यपतन् (for
[अ]भ्यप) D₂ भुवि (for क्षितौ) — For 13, B
(except B₁) Dc₁ Dn₁ subst.

803* केषांश्चिदल्पसख्यानां तं श्रुत्वा निनद युधि । --

चित्रस्तानि च सर्वाणि शकृन्मूत्रं प्रसुसुवुः ।
 वाहनानि महाराज बभृवुर्विमनांसि च ॥ १४
 प्रादुरासन्निमित्तानि घोराणि च बहूनि च ।
 तस्मिंस्तु तुमुले राजन्भीमकर्णसमागमे ॥ १५
 ततः कर्णस्तु विज्ञत्या शराणां भीममार्दयत् ।
 विव्याध चास्य त्वरितः श्वतं पञ्चभिराशुगैः ॥ १६
 प्रहस्य भीमसेनस्तु कर्णं प्रत्यर्पयद्रणे ।
 मायकाना चतुःपथ्या क्षिप्रकारी महाबलः ॥ १७

तस्य कर्णो महेश्वासः सायकांश्चतुरोऽक्षिपत् ।
 असंभ्राह्मस्तु तान्भीमः सायकैर्नतपर्वभिः ।
 चिच्छेद् बहुधा राजन्दर्गयन्पाणिलाघवम् ॥ १८
 तं कर्णच्छादयामास शरव्रतैरनेकैः ।
 संछाद्यमानः कर्णेन बहुधा पाण्डुनन्दनः ॥ १९
 चिच्छेद् चापं कर्णस्य मुष्टिदेशे महारथः ।
 विव्याध चैनं बहुभिः सायकैर्नतपर्वभिः ॥ २०
 अथान्यद्गुणाढाय सज्यं कृत्वा च श्वतजः ।

C 7 5 96
 F 7 123 25
 E 7 1.9 25

शस्त्राणि न्यपत्रन्दोभ्यं केषाचिच्चात्मवोऽद्रवन् ।

[(L 2) B₃ चानवन् (for नवन्)]

14 ^a) B₂: चित्रस्तानि च, D₂: चित्रस्थानि च (for चित्रस्तानि च) D₁: वाहानि, T G₁₋₂ M₁ (sup in as in text) विन्यानि (for सर्वाणि) — ^b) D₁ D₁ D₃ नूत्रे K₂ D₁ च (for प्र) — ^c) B₂₋₃ D₁ D₁ D₃ ६ च सर्वाणि (for महाराज) — K₁ om. (hapl) 14^d-15^e — ^d) T G₁₋₂ M₁: विमनास्तुत, G₁: नान्युत् (for नासि च) K₁: D₁ न (for च) — For 14, G₁ M₁: subst.

804* त श्रुत्वा निन्दं घोर शकृन्मूत्रं मशोणितम् ।

प्रसुसुवुर्वाहनानि न्यवधानि च ततोऽभवन् ।

15 K₁ om 15^{ab} (cf v l 14) — ^a) D₁: पुन श्रामन्, G₁ M₁ २ प्रादुरासन्, Ś₁ K₁ न मित्राणि (for निमित्तानि) — ^b) B₁₋₂ D₁ D₁ D₁ ५ सुवहूनि, B₁ च महाश्रि (for च बहूनि) — After 15^{ab}, B D₁ D₁ D₁: ६ ३ S₁ M₁

805* गृध्रकट्यदंश्रामीटन्तरिस ममावृत्तम् ।

[B₁₋₂ D₁ D₁ D₁ ३ वाक (for बहू) B₁₋₃ D₁ D₁ ३ ३ वदन्, D₁ वदन्, S चदन् (for वदन्) B₁: गृध्रकट्यदंश्रामीट, D₁: टन्तरिसमैःश्रामीट (for the prior half) B अतरीश]

— ^c) Ś K₁₋₃ B D₁ सुतुमुले, D₁ D₁ ३ तु तुमले (for तु तुमुले) — ^d) B D₁ D₁ D₁ ३ कर्णभीम (for भीमकर्ण)

16 ^a) Ś K₁₋₃ ततः (Ś₁: यो)स्तु कर्णो विंशत्या, G₁ M₁ ३ त कर्णं पंचविंशत्या — ^b) Ś K₁₋₃ D₁ वाणाना (for शराणां) D₁ D₂ ६ T G₁₋₂ M₁ ३ अपयत् (T G₁ न), D₂: अर्दयत्, D₃: आर्दयन् G₁ M₁ ३ आहवे (for आर्दयत्) — ^c) K₂ D₁ स्वरित — ^d) Ś G₁ M₁ ३

स व (for सूत)

17 ^a) Ś K₁ ३ ३ प्रसह्य, B₂: (marg, orig as in text) उत्सयन् (for प्रहस्य) B₁₋₃ ३ D₁ D₁ D₁ ३ S [s]पि, B₁ च (for तु) — ^b) Ś₁ K₁ ३ प्रत्यद्रवद्, Ś₂: नरीट्, K₂ ३ B₁ D₁ D₁ प्रत्याद्रवद्, K₁ D₁ D₁ प्रत्यार्दयन् (D₁: द्), B₁ ३ ३ D₁ ३ प्रत्यर्दयद्, D₁ D₁ ३ पयन् (for पयद्) K₁ ३ ३ वली (for रणे) — ^c) B₁ ३ ३ ३ सायकाना, D₁: सायकाणा D₁ D₃ ६ नडक्षणि (for चतुःपथ्या) — ^d) B₂ ३ D₁ D₁ महा यता, D₁: रय, T G₁: वृकोदर (for महाबल)

18 ^a) K₂ D₁ ३ ३ महाराज (for महेश्वास) — ^b) K₁ D₁ D₁ ३ [s]क्षिपन् B₁ न्यक्षिपच्चतुर शरान् — ^c) B₂ ३ ३ D₁ D₁ च (for तु) D₁ D₁ वीर (for भीम) — ^d) = 20^d B₁ सायकाक्षतपर्वण, S कैरेव सायकान् — ^e) S हस्त (for पाणि) D₁: क्षिप्रकार-महाबल

19 ^a) K₁ D₁ कर्णं — ^b) S₂ K₁₋₃ D₁ अनेकधा (for क्श) — ^c) Ś K₂ ३ ३ D₁ D₁ ३ ३ ३ स उद्य मान (for सद्य)

20 ^b) B₁ महाबल (for रय) — ^c) K₂ D₂ ३ ३ S द्यभि (for बहुभि) — K₁ repeats 20^d-22^d after 25^{ab} — ^d) = 18^d D₁ D₂ ६ सुत पंचभिराशुगै

21 For the repetition in K₄, of v l 20 — ^a) B₁ तथा (for अथ) — ^b) Ś₁ K₁₋₃ संज्ञा, K₂ B D₁ D₂ ६ T G₁₋₂ सज्ज (for मज्ज) D₂ तु, T G₁₋₂ स (for च) G₁ M₁ ३ सज्य कृश महाारय — ^c) Ś₂ तृणं, D₁: घोर (for भीम) — ^d) G₁ M₁ ३ स सुतज (for महारय) Ś₂: K₁₋₃ ३ (both times) D₁ भीम-कर्माणमाशुगै, D₁: नवत्यानतपर्वणा

विव्याध समरे भीमं भीमकर्मा महारथः ॥ २१
 तस्य भीमो भृशं क्रुद्धस्त्रीञ्छरान्ततपर्वणः ।
 निचखानोरसि तदा स्रतपुत्रस्य वेगितः ॥ २२
 तैः कर्णोऽभ्राजत शरैरुरोमध्यगतैस्तदा ।
 महीधर इवोदग्रस्त्रिशृङ्गो भरतर्षभ ॥ २३
 सुस्राव चास्य रुधिरं विद्धस्य परमेपुभिः ।
 धातुप्रस्यन्दिनः शैलाद्यथा गैरिकराजयः ॥ २४
 किञ्चिद्विचलितः कर्णः सुप्रहारामिपीडितः ।
 ससायकं धनुः कृत्वा भीमं विव्याध मारिष ।

चिक्षेप च पुनर्वाणाञ्छतशोऽथ सहस्रशः ॥ २५
 स छाद्यमानः सहसा कर्णेन दृढधन्विना ।
 धनुर्ज्यामच्छिनत्पूर्णमुत्सयन्पाण्डुनन्दनः ॥ २६
 सारथिं चास्य भलेन प्राहिणोधमसादनम् ।
 वाहांश्च चतुरः संख्ये व्यसंश्चक्रे महारथः ॥ २७
 हताश्वात्तु रथात्कर्णः समापुत्य विशां पते ।
 स्यन्दनं वृपसेनस्य समारोहन्महारथः ॥ २८
 निर्जित्य तु रणे कर्णं भीमसेनः प्रतापवान् ।
 ननाद सुमहानादं पर्जन्यनिनदोपमम् ॥ २९

22 For the repetition in K₄, cf v l 20 —^a) S (except G₅) ततो (for तस्य) Ś₂ K_{1-3,4} (both times) D₁ दृढ, B₂ D₀₁ [s]व सं (for भृशं) —^b) D₄ त्रींस्तु स, T G₂₋₃ सायकान् (for श्रीञ्छरान्) —^c) D₃ 6 M₃₋₄ निजघान D₀₁ D₂ 5 क्रुद्ध (for तदा) —^d) Ś₂ K₁ 2 4 D₄ 5 7 वेगत, K₅ B₄ D^o 8 6 8 वेगित, B₁₋₂ 5 D₀₁ D₀₁ पार्थिव (B₃ 5 D₀₁ 'व) (for वेगित)

23 ^a) B₁₋₈ D₀₁ D_n [s]राजत (for भ्राजत) Ś₂ K₁₋₄ D₁ तदा (for शरैर्) S तै शरैर्विषमौ कर्ण —^b) B₅ सदा, D₂ 5 तथा (for तदा) Ś₂ K₁₋₄ D₁ हुरो मध्यगतै शरै —^c) T G₂₋₃ त्रिशृणो भीमदर्शन — For 23^{ad}, G₁ M subst

806* मध्यदिनमनुप्राप्तस्त्रिजेजा इव भास्कर ।

24 ^a) B₃ तस्य (for चास्य) S तस्य सुस्राव रुधिर —^c) D₄ प्रादु (for धातु) K₄ 5 प्रस्यदन, D₅ प्रस्यदत (for प्रस्यन्दिन) S गिरे प्रस्रुतसानोस्तु —^d) K₅ B₄ 5 D₄ 5 7 धातव (for राजय) S यथा नैरि कजो रस (T G₂ 4 'ज रज, G₂ 5 'जो रज) —After 24, D₃ reads 20 for the first time, repeating it in its proper place

25 For the repetition in K₄, of v l 20 —^a) Ś₁ D₇ प्रचलित, D₈ विक, G₁ M₁ 2 च च (for विच) —^b) K₃ 4 B₂ D₁ T G₂₋₃ सप्रहारामि (K₃ 'दि)पीडित, K₅ प्रहारामिनि —^c) G₁ M सशर तु (for ससायक) Ś K₁ 4 छित्वा (for कृत्वा) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ क्षार्कर्णपूर्णमाकृत्य —^d) B₁ 5 शायकै, B₃ D₀₁ D_n सायकै (for मारिष) —B₈ reads 25^a-26^d on marg B₁ 2 5 om. 25^a

26 B₃ reads 26 on marg —^a) K₁ D₀₂ D₈ 6 G₃₋₅ संछाद्यमान K₅ कर्णेन, S समरे (for सहसा) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ स शरैरदितस्तेन —^b) Ś₁ धन्वना K₅ दृढचापेन धन्विना, G₁ M₁ 2 कर्णेन लघुहस्तवत् —^c) D₀₁ अलुनात्, D₃ सोच्छिनत्, T G₂ 5 आच्छि नत् (for अ) Ś₂ K₂ कर्णम् (for तूर्णम्) G₁ M₁ 2 धनुश्छित्वाथ भलेन —^d) B₄ प्रस्ययन्, D_{2,6} विस (for उत्स) B₁₋₃ 5 D₀₁ D₀₁ भीमस्य धुरेण ह, S कर्णस्य च (G₁ M₁ 2 स) महात्मन

27 D₈ om 27^a-28^a —^a) G₁ M₁ 2 सारथेस्तु शिर कायात् —^b) B (except B₁) D₀₁ D₀₁ रथनीडाद पाहरत् (B₁₋₃ 'पातयत्), T G₂₋₃ M₃₋₅ रथनीकादपाहरत्, G₁ M₁ 2 पातयामास लीलया —^c) G₁ M₁ 2 तथाश्वाश् (for वाहाश्च) B D₀₁ D₀₁ S तस्य (for सख्ये) —^d) D₆ व्याधूश्, D₇ व्यस्त (for व्यसूश्) B₄ 5 महाबल, D₈ 6 'रथ, G₂ च मारिष (for महारथ)

28 D₈ om 28^a (cf v l 27) —^a) G₁ M₁ 2 तद् (for तु) K₃ 5 D₁ 3-7 S तूर्ण (for कर्ण) —^b) K₅ D₄₋₈ अवपुत्य, D₂ समुपत्य (for समापुत्य) K₄ D₁ उत्सयन्सूतनन्दन, G₁ M₁ (sup in, orig as in text) 2 पुष्टुजेन्य महारथ —^c) G₁ M₁ 2 भारुरोह (for समारोहन्) T G₂₋₃ महाबल (for 'रथ) B₂ 3 D₀₁ D₀₁ तूर्णमापुष्टुवे भयात्

29 D₂ reads 29 for the first time after 24 —^a) D₂ (second time) विजित्य (for निर्जित्य) D₂ (first time) दृष्टा किञ्चिद्विचलित —^b) D₂ (first time) कर्णं भीमं प्रतापवान् —^c) D₇ नारद (for न नाद) K₅ D₀₁ D₈ 4 6 7 G₄ 4 च (G₈ 4 स) महा, B_{2,8} D₀₁ D₀₁ D₅ बलवान् (for सुमहा)

30 ^a) Ś₂ K₃ 5 G₅ तन् (for सं) —^b) G₁ M

तस्य तं निनदं श्रुत्वा प्रहृष्टोऽभृष्टुघिष्टिः ।
 कर्णं च निजितं मत्वा भीमसेनेन भारत ॥ ३०
 समन्ताच्छहनिनदं पाण्डुसेनाङ्गरोचदा ।
 अत्रुसेनाध्वनिं श्रुत्वा तावक्का ह्यपि नानदन् ।
 गाण्डीव प्राक्षिपत्पार्थः कृष्णोऽप्यञ्जमवाद्यत् ॥ ३१

तमन्तर्थाय निनदं ध्वनिभीमस्य नर्दतः ।
 अश्रूयत महागज सर्वमैत्येषु भारत ॥ ३२
 ततो व्यायच्छतामस्रैः पृथक्पृथगर्दिमौ ।
 मृदुपूर्वं च राधेयो दृढपूर्वं च पाण्डवः ॥ ३३

C. 7 1210
B. 7 129 29
K. 7 129 39

इति श्रीमद्भागवते द्रोणपर्वणि चतुर्गधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

एष आर्माद् (for प्रहृष्टोऽभृष्टुघिष्टिः) —^c) K Dn D.- S
 तु (for च) ङ् च निहृद, B (except B₁) Dci Dni
 पराजिन (for च निजितं) D^c T G M^c शुभ्या,
 M^c हृदा (for नया) — K₁ om (hapl) 30^c-31^c
 —^d) ङ् D^c ङ् नानिप, ङ् मात्त (c), B^c Dci Dni
 मद्रुणे (for भारत)

31 F₁ om. 31^a (c^c v l 30) —^a) B₁₋₃ Dci
 Dni S सवाशय (G₁ M^c ङ् छद) निनद (B₁₋₃ Dci
 Dni ङ् द, T G - ङ् द) —^b) B (except B₁) हृषां
 द्राजा स्वशास्त्रिणी, T G-- M^c पादूनाममरपुत्र, G₁
 M^c ङ् पादूनेनापि चान्द्रोद् — After 31^a, B (except
 B₁) D^c Dni 10^a

३०^a चक्र युधिष्ठिर सस्य हृषेनादेश मंक्रुयम् ।

—^c) G₁ M पातु (for अतु) Dn^c D^c नर्द, D^c
 म्यन (for ध्वनि) G₁ ज्ञान्ता (for शुभ्या) —^d) ङ्
 K₁ B₁ D^c ङ् जपे (for ह्यपि) —^e) D^c चानदन्, K₁
 मानदं, K₁ चान्द्र, B₁ D [अ]नाद्यन् (D^c ङ् द),
 D^c [अ]नाद्यन् (for नानदन्) Dci Dni D^c T G--
 तावक्का ह्यनदन्द् (Dci व्यनदन्द्, T G^c व्यनदन्द्)त,
 D^c तावक्कापि नदन्द्, D^c तावक्का क्षमिनाद्यन्, D^c
 ङ् का प्रविनदयद्, G₁ M हृषेण मसुर्गिद —^e) D^c ङ्
 गाडिन B Dci Dn D. T G^c M^c ह्या (Dni प्र)
 क्षियत्, G^c निक्षिपत् (for प्राक्षिपत्) —^f) ङ् D^c
 मप्यपत्, ङ् अनाद्यन् (for अनाद्यत्)

32 —^a) B₁ ङ् ततोतर्थाय (for तमन्तं) B₁₋₃ Dci
 Dni हतर्थाय निनाद त, G₁ M अतर्थायान्वनिनद —^b)
 K₁ ङ् D^c नदत B₁₋₃ Dci Dni भीमस्य नद (Dci
 Dni ध्वन)यो ध्वनि (B^c ध्वनि), B^c Dn^c D^c ङ् भीम-

नेनस्य नर्द (B₁ ङ् द)त, D^c ध्वनिप्रत्यनर्दन G₁ M
 पाचजन्व्यस्य म ध्वनि —^c) B₁ कर्णुनस्य, D^c ङ् ह्या
 (D^c ह्य)श्रूयत (for अ^c) K₁ B (except B₁) Dci
 Dn^c D^c T G -- नद्रा राचन् (for महाराज) —^d)
 K₁ B₁ D^c - T G-- मारिप, B₁₋₃ ङ् Dci Dni दारुण
 (for भारत) — For 32^a, G₁ M subst

३०^b शुश्रुवे भीमसेनस्य तदद्रुतमिमासवत् ।

33 S repeats 33 after 823^a —^a) D^c [s]व्या
 यच्छताम् (for व्याय) B₁₋₃ Dci Dni तीरी (for अर्द्धे)
 —^b) ङ् K₁₋₃ D^c अर्दिम, K₁ B₁ Dn^c D^c ङ् क्षनि
 ह्ये (for अर्दिमौ) —^c) B (except B₁) तु (for
 च) —^d) T G -- (all first time) क्रौचपूर्वं (for दृढ^a)
 B (except B₁) तु (for च) — For 33, G₁ M (all
 first time) subst

३०^b ततो व्यायच्छतामस्य भीमसेनस्य सयुगे ।

तमस्य कर्णुभीमूर्तं न प्राजायत किञ्चन ।

— After the first occurrence of 33, T G₂₋₃ ins a
 passage given in App I (No 11)

Colophon — Sub parvan ङ् K₁ - B₂₋₃ Dn^c
 D^c २ ङ् जयद्रथस्य — Day of Drona's Generalship
 K चतुर्थदिवसे — Adhy name ङ् K₁ ङ् भीमप्रवेश,
 K₂₋₃ D^c ङ् ङ् ङ् भीमसेनप्रवेश, B₁₋₃ G₂ ङ् भीमप्रवेशे
 कर्णपरानय, B₁ Dci Dn D^c ङ् भीमसेनप्रवेशे कर्णपरा
 जय, D^c T G₃ कर्णपराजय — Adhy no (figures,
 words or both) B₁ T G₂₋₃ 126, B₂ Dn^c 129,
 Dni 139, D^c 133, D^c 25, G₁ M 125 — Śloka
 no Dni 39

१०५

संजय उवाच ।

तस्मिन्विलुलिते सैन्ये सैन्धवायार्जुने गते ।
सात्वते भीमसेने च पुत्रस्ते द्रोणमभ्ययात् ।
त्वरन्नेकरथेनैव बहुकृत्यं विचिन्तयन् ॥ १
स रथस्तव पुत्रस्य त्वरया परया युतः ।
तूर्णमभ्यपतद्द्रोणं मनोमारुतवेगवान् ॥ २
उवाच चैनं पुत्रस्ते संरम्भाद्रक्तलोचनः ।
अर्जुनो भीमसेनश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ ३
विजित्य सर्वसैन्यानि सुमहान्ति महारथाः ।

संप्राप्ताः सिन्धुराजस्य समीपमरिकर्शनाः ।
व्यायच्छन्ति च तत्रापि सर्व एवापराजिताः ॥ ४
यदि तावद्रणे पार्थो व्यतिक्रान्तो महारथः ।
कथं सात्यकिमीमाभ्यां व्यतिक्रान्तोऽसि मानद ॥ ५
आश्चर्यभूतं लोकेऽस्मिन्समुद्रस्येव शोषणम् ।
निर्जयं तव विप्राग्र्य सात्वतेनार्जुनेन च ॥ ६
तथैव भीमसेनेन लोकः संवदते भृशम् ।
कथं द्रोणो जितः संख्ये धनुर्वेदस्य पारगः ॥ ७
नाश एव तु मे नूनं मन्दभाग्यस्य संयुगे ।

105

1 ^a) G₁ M विलुलिते, G₅ विदुःखिते (for विलुलिते) — ^b) D₂ मते (for गते) — ^c) B₂ ३ D₀₁ सात्यकौ, D₀₁ G₁ M सात्यके (for सात्वते) — ^d) K₅ D₂ G₁ M₁ २ अभ्यगात् (for 'यात्) — ^e) Ś₂ K₂₋₄ D₁ स्वरंस्वेकः, K₁ सत्वरं स्वेकः, G₁ M₁ २ स्वरयैक (for स्वरन्नेक) — ^f) D₁ विचिन्तयन्

2 ^a) T G₂₋₄ पुत्रस्तु (for पुत्रस्य) — ^b) T G₂₋₅ [अ]न्वित (for युत) — ^c) G₂ transp तूर्णं and द्रोणं B D₀₁ D_n D₅ S अभ्यद्रवद् (for 'पतद्) — ^d) G₁ M₁ २ मनोमारुतवत्तदा — After 2, S ins

810* इह दृष्ट इतो नष्ट सरथ प्राद्वन्नृप ।

मुहूर्तादिव पुत्रस्ते द्रोणमासाद्य मारिष ।

[(L 2) G₁ M₁ २ मुहूर्तम् (for 'तांद्)]

3 ^a) B₁ ३ ५ D₀₁ D₀₁ द्रोणातिकमुपागम्य, G₁ M₂ उवाच त्वरया द्रोण — ^b) B (except B₄) D₀₁ D₀₁ राजा रक्तातलोचन — After 3^{ab}, B (except B₄) D₀₁ D₀₁ D₅ ins

811* ससंरम्भमिदं वाक्यमग्रवीत्कुरुनन्दन ।

[B₅ सरम्भस्तम् (for समरम्भम्)]— Before 3^{cd}, M₅ ins अर्जुन — ^d) G₁ M₁ २ महा-रथ (for [अ]पराजित)

4 D₂ repeats 4^{ab} after 4^{cd} — ^a) D₂ (second time) आलोढ्य (for विजित्य) — For 4^{ab}, G₁ M

subst.

812* अतिक्रम्य च हत्वा च सैन्यानि सुमहान्ति च ।

— ^d) Ś K₁ ३ 4 D_{n2} D₁ २ अरिकर्षणा, K₂ D₃ ६ 'कर्षण, B D₀₁ D_{n1} S अनिवारिता, D₄ ५ ७ ८ अरिकर्शन, D₅ ८ 'कर्शन (for 'कर्शना) — D₂ om 4^{ef} — ^e) Ś₁ व्यायच्छत, Ś₂ K₁₋₄ D₁ व्यायच्छतश्, B₂ (marg, orig as in text) व्यायुष्यते, G₁ M₂ व्यायच्छता, M₁ ३-५ 'च्छते (for 'च्छन्ति) T G₂₋₅ तत्रस्या, G₁ M₁ २ नस्तात, M₈₋₅ नस्तत्र (for तत्रापि) — ^f) K₂ B D₀₁ S महारथा (for [अ]पराजिता)

5 ^b) D₂ व्यतिक्रामन् (for 'क्रान्तो) B₄ D₂ महा वल (for 'रथ) — ^c) G₁ M कथ सत्यकार्याभ्या — ^d) D₁ M₁ २ मानद

6 ^a) B₁₋₃ D₀₁ D_{n1} T G M₁ २ भूतो D₂ लोकेषु (for लोकेऽस्मिन्) — ^c) B (except B₄) D₀₁ D_{n1} D₂ T G₂₋₅ निर्जयस्, D₃ निर्जित, G₁ M विजय (for निर्जयं) K₄ S विप्रेन्द्र (for विप्राग्र्य) — ^d) G₁ M सत्यकेन (for सात्वतेन)

7 ^b) G₁ ५ संवदते (for 'ते) B₂ ३ ५ D₀₁ D_{n1} लोके ख्यातिं गमिष्यति, G₁ M₁ २ लोको वदति सत्तम (G₁ 'म) — ^c) G₁ M₃ ३ संघे; M₁ २ ५ संखे (for संख्ये) — After 7, B D₀₁ D_{n1} ins

813* इत्येव युवते योधा अश्रद्धेयमिदं तव ।

8 G₈ om. 8^{ab} — ^a) B₂ ३ D₀₁ transp मे and नून B₅ भवेन् (for तु मे) D₃ ६ नाशाय यत् मे नून — ^b) D₂ दृश्यते (for संयुगे) — ^c) D₆ यत् (for

यत्र त्वां पुरुषव्याघ्रमतिक्रान्तास्त्रयो रथाः ॥ ८
एवं गते तु कृत्येऽस्मिन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ।
यद्गतं गतमेवेह ज्ञेयं चिन्तय मानव ॥ ९
यत्कृत्यं सिन्धुराजस्य प्राप्तकालमनन्तरम् ।
तद्ब्रवीतु भवान्क्षिप्रं साधु तत्संविधीयताम् ॥ १०

द्रोण उवाच ।

चिन्त्यं बहु महाराज कृत्यं यच्च मे शृणु ।
त्रयो हि समतिक्रान्ताः पाण्डवानां महारथाः ।
यावदेव भयं पश्चात्तावदेपां पुरःसरम् ॥ ११
तद्गरीयस्तरं मन्ये यत्र कृष्णघ्ननंजयौ ।

सा पुरस्ताच्च पश्चाच्च गृहीता भारती चमूः ॥ १२
तत्र कृत्यमहं मन्ये सैन्यवस्थाभिरक्षणम् ।
स नो रक्ष्यतमस्तात क्रुद्धाङ्गीतो धनंजयात् ॥ १३
गतौ हि सैन्यं वीरौ युयुधानवृकोटरौ ।
संप्राप्तं तदिदं घृतं यच्चल्लकुनिजुद्धिजम् ॥ १४
न सभायां जयो वृत्तो नापि तत्र पराजयः ।
इह नो ग्लहमानानामद्य ताव जयाजयौ ॥ १५
यान्स्म तान्नलहते घोराञ्जकुनिः कुरुसंसदि ।
अक्षान्संमन्यमानः स प्राक्गरास्ते दुरासदाः ॥ १६
यत्र ते ब्रह्मस्तात कुरवः पर्यवस्थिताः ।

C. 7 5230
B. 7 130 19
K. 7 130 18

यत्र) Ks + T G2-4 त्वा (for स्वा) Ks B Dn2 Ds
G1 M पुरुषव्याघ्र (G1 M1 2 'घ्रा) —^d) K2 Dn1 D.
न्यतिक्रान्ताम् (for अति) B5 G2 महा (for त्रयो)

9 Before 9, S ins द्रोण —^a) B3 G4. कृते
(for गते) K4 एव गतेषु कृत्येषु —^b) B2 3 Dc1
Dn1 मनोगत (for विवक्षितम्) —^c) S1 ध्रुव (for the
first गत) B1 4 5 Dn2 G2 पृवेद, G1 M1 2 इत्येव
(for पृवेह)

10 Before 10, S ins दुर्योधन —^b) B1 4 . G2
4 5 अरिंशम (for अनन्तरम्) —^c) K1 2 4 D1 यद्
(for तद्) S2 K1 2 D1 ब्रवीति, K2 ब्रवीमि (for
ब्रवीतु) B2 (marg) 3- Dc1 Dn1 तस्मिन्नि (B2 4 Dc1
तस्मिन्नि) धीयता क्षिप्र (B. शीघ्र) —^d) K2 साधु तत्सं-
विधीयता, B2 3 5 Dc1 Dn1 साधु न (Dn1 त) चित्त नो
दिज, G2 साधु तमविमृश्य च

11 ^a) Dn2 D2 c G1 M1 2 विचिन्तय तु (for चिन्त्य
बहु) B (except B4) Dc1 Dn1 चिन्त्य बहुविधं ताव
—^b) D2 4 . 5 यत्कृत्य (by transp), D- यत्कृत्यम् K.
B4 S तनु, Dn2 D2 c तव, D2 4 5 तच्च, D- अद्य,
D2 स्वद्य (for तत्र) K1 मत् (for मे) B1-3 5
Dc1 Dn1 यत्कृत्यं तच्छुणुष्व मे —^c) T G2-3 [5]पि
(for हि) —^d) S K Dn D1 2-...7 तेषा, D2 पृषा
(for पृष) B4 पुन, S चल (for भय) — B5
om 11' —^f) G1 M2 यावद् (for तावद्) S K1
D2 c तेषा, Ks B (B4 om) Dc1 D2 T G2-4 एव
(for पृषा)

12 ^a) S K1 2 D1 गरीय प (K1 'गान्प) र (for
'यस्तर) — D2 om. 12^b —^b) K4 यत्र तौ कृष्णपाण्डवौ

—^c) G1 M1 2 तौ (for सा) D4 om पश्चाच्च S2 K1-4
D1 मेना पुरस्तात्पश्चाच्च, B. एव तेन मया राजन्, Cv
as in text —^d) S K D (except Dc1 Dn1) गृहीता
तव भारती (S K1 2 4 D1 'त), Cv as in text

13 ^a) S K1 3 B4 D1 2 c इत्यतम (for 'मह)
— D2 om 13^c —^c) D4 G1 M2 रक्ष्यमतस् (for 'त
मस्) —^d) S2 क्रोधाद् B2 D2 c भीमाद् (for
भीतो)

14 ^a) B2 3 Dc1 Dn1 च (for हि) D2 c सैन्ये
—^b) D2 -घ्नजयौ (for -वृकोटरौ) —^c) S तत्र घृत
हि नमू (G1 M1-4 का) त

15 ^a) G4 न भूयो (for समाया) —^b) S1 transp
नापि and तत्र G1 M न च (for नापि) S2 K1-4 D1
ताव (for तत्र) B5 परामत्र (for 'जय) —^c) B5
सैन्य (for इह नो) —^d) K1 Dn D2 5 7 8 तावज्
(for ताव)

16 ^a) G2-5 M2 4 या (for चान) S2 न स्म, K4
स्म ह, B2 अक्षान्, D2 शरान्, M2 स्म ते (for स्म
तान) D2 c वहते (for ग्लहते) S1 यद्गुरौ सहते घो-
रान्, G1 M1 (sup lin, orig as in text) 2 यान्स्म
तान्मन्वते मत्राश्च —^b) S स्म तान्, K1 **ताद्, K3
D1 विततान्, K4 रचितान् (for शकुनि) —^c) S2 K
B1 4 Dc1 (marg) Dn D2 7 न, T G2-5 तु (for नं-)
K1 स्म, K2 4 5 Dn D2 4 c-8 सन्, B1 4 Dc1 (marg)
प्राक् (for स) D2 अक्षान्समानमार्शमन्, G1 M1 2
'न्संमत्रयान स —^d) S1 K1 3 lacuna, B1 4 Dc1
(marg) शरास्ते हि (for प्राक्षरास्ते) S1 K1 4 दुरासद,
T G2-5 दुरावरा, G1 M 'त्मन (for 'मया) S2

सेनां दुरोदरं विद्धि शरानक्षान्विशं पते ॥ १७
 ग्लहं च सैन्यं राजन्न च्युतस्य निश्चयः ।
 सैन्यवे हि महाद्युतं समासक्तं परैः सह ॥ १८
 अत्र सर्वे महाराज त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।
 सैन्यवस्य रणे रक्षां विधिवत्कर्तुमर्हथ ।
 तत्र नो ग्लहमानानां ध्रुवौ तात जयाजयौ ॥ १९
 यत्र ते परमेष्वासा यत्ता रक्षन्ति सैन्यवम् ।
 तत्र याहि स्वयं शीघ्रं तांश्च रक्षस्व रक्षिणः ॥ २०

इहैव त्वहमासिष्ये प्रेषयिष्यामि चापरान् ।
 निरोत्स्यामि च पाञ्चालान्सहितान्पाण्डुसृञ्जयैः ॥ २१
 ततो दुर्योधनः प्रायात्तूर्णमाचार्यशासनात् ।
 उद्यम्यात्मानमुग्राय कर्मणे सपदानुगः ॥ २२
 चक्ररक्षौ तु पाञ्चाल्यौ युधामन्यूत्तमौजसौ ।
 बाह्येन सेनामभ्येत्य जग्मतुः सव्यसाचिनम् ॥ २३
 तौ हि पूर्वं महाराज वारितौ कृतवर्मणा ।
 प्रविष्टे त्वर्जुने राजंस्तव सैन्यं युयुत्सया ॥ २४

शकुनि सुदुरासद्, D₂ तेत्र बाणा विपोल्यणा — For 16^{cd}, B₂ s & D₀₁ subst D₀₁ ins after 16

814* न तेऽक्षा निशिता घोरा शरा युऽमन्तनुच्छद ।

17 ^a) Ś₁ K₅ T G₂₋₅ कुरवस् (for वह^o) G₁ M तत्र (for तात) — ^b) Ś₁ K₅ वहव (for कुरव) D₂ पर्युपस्थिता (for पर्यं) B (except B₁) D₀₁ D₀₁ S कौरवेया (T G₂₋₅ ग्लहमाना, G₁ M₁ 2 कितवाश्च, M₃₋₅ कितवास्ते) व्यवस्थिता — ^c) D₅ G₃ 4 सेना G दुरो दरं, M₃ 4 दुरोदरान्, M₅ (sup lin as in text) दुरोदरान् (for दर) — ^d) D₂ क्षरान् (for शरान्) D₂ महीपते, G₁ M₂ विधीयते (for विशा पते)

18 G₁ M om 18^{ab} — ^a) K₅ ग्लह हि, B₅ आद्राय, D₂ ग्लहन (for ग्लह च) — D₃ om (hapl) 18^b-19^a — ^b) K₅ D₂ 0 G₂ यत्र, B₂ (orig) पुत्र, B₂ (marg) रणे, B₁ 5 अक्ष, D₀₂ D₁ 5 7 तत्र (for अत्र) T G₂₋₅ द्युत च (for द्युतस्य) Ś₁ निर्णय, K₄ T G₂ 8 5 निश्चय, G₃ न स्वयं (for निश्चय) — D₃ om 18^c-19^b — ^c) Ś₁ सैन्यवस्, Ś₂ K₁ 3 4 D₁ वेन, K₂ B₂ 5 D₀₁ D₀₁ वे तु, K₅ वे ह, B₃ M₃₋₅ वे च, D₀₂ lacuna, G₂ 6 सैन्यं हि (for सैन्यवे हि) K₂ 5 B (except B₁) D₀₁ D₀₁ D₂ 5 महद् (for महा) — ^d) Ś₁ समावृत्तं, S (except G₁ M₁ 2) समायत्त (for सक्तं) — After 18, S ins

815* अत्र ते ध्रुवमायत्तो जयो वाजय एव वा ।

[G₁ M₁ 2 तत्र (for अत्र) G₃ आयत्ता M₃₋₅ जयोपजय M₄ च (for वा)]

19 D₃ om 19^a, D₃ om 19^{ab} (for both, cf v 1 18) — ^a) Ś₁ K₁ 4 G₁ M₁ 2 तत्र (for अत्र) T स त्व, G₁ M₁ 2 सर्वं, G₃ सत्यं, G₄ सत्त्वे (for सर्वे) — ^b) M₁ 2 गर्जितम् (for जीवितम्) — ^c) Ś₁ K₁₋₃ D₁ वधे (for रणे). D₁ यत्तां (for रक्षां). — ^d) D₂

विविधा (for विधिवत्) S अर्हसि (for थ) — ^c) K₅ S (except G₅ M₂₋₅) मत्र (for तत्र) — ^d) Ś₂ D₂ T G₂₋₅ M₃₋₅ ध्रुव, D₁ ध्रुवस्, G₁ M₁ 2 अथ (for ध्रुवां) B₂₋₄ D₀₁ D₀₁ ध्रुवां (B₁ च) जयपराजयौ, B₅ ध्रुवदेशतजयाजयौ (sic)

20 ^a) T G₃ 4 M₃₋₅ तत्र (for यत्र) — ^b) Ś₂ रक्षत, K₁ 3 रक्षयत (for रक्षन्ति) — ^c) D₁ अत्र, G₃ lacuna, G₅ यत्र (for तत्र) B₂ 5 D₀₁ D₀₁ गच्छ (for याहि) K₅ D₁ 5 7 ध्रुव (for स्वय) B₁ वीर (for शीघ्र) — ^d) D₃ 6 स्वाश (for वाश) T G₃₋₅ स्स, G₂ तु (for च) B₂ रक्षय (for स्व) G₁ M तेभिर (M₃₋₅ तेषि र) क्षया हि रक्षिण

21 ^a) K₁ B D₀₁ D₀₁ D₁₋₃ 5 7 8 आसिष्ये (for आसिष्ये) — ^b) Ś₁ K₁ 3 D₁₋₆ 8 नियोत्स्यामि (for निरो) D₂ सनिरोत्स्यामि पाचालान् — ^d) K₅ G₁ M₁ 3-5 सृजयान् (for सृञ्जयै)

22 Before 22, K₄ D₀₂ D₁₋₃ 0 S (except G₅) ins सजय उवाच — ^a) K₄ राजा, B (except B₁) D₀₁ D₀₁ [S] गच्छत् (for प्रायात्) — ^c) T G₃ 4 जह्यामि (for उद्यम्य) D₁ 5 अप्राह्य (for उग्राय) B₅ सैन्यं वरणार्थय

23 ^a) Ś₁ K₅ D₂ 0 T G₃ च (for तु) G₁ 5 M₁ 2 पांचालौ — ^b) G₁ M अर्जुनस्य पदानुगौ — After 23^{ab}, D₁ ins 816* D₁ om 23^c-24^d — ^d) K₄ G₄ सव्यसाचिन (for नम्)

24 D₁ om 24 (cf v 1 23) — ^a) K₅ D₁ 5 G₂ यौ, D₂ यो (for तौ) B (except B₁) D₀₁ D₀₁ तु (for हि) — ^c) Ś₁ तात, S तत्र (for राजस्) — ^d) D₂ सैन्ये, D₃ पुत्रं (for सैन्यं) — Ś₁ K₁ B₄ D₀₂ D₁₋₅ 5 ins after 24 D₁ after 23^{ab}

816* पार्थेन सेनामायान्तौ कुरुराजो ददर्श ह ।

नाभ्या दुर्योधनः सार्धमगच्छद्युद्धमुत्तमम् ।

चरितस्त्वरमाणाभ्या आतृभ्यां भारती वली ॥ २५

तावमिद्रवतामेनमुभाद्युधनकामुक्ताौ ।

महाग्रथसमाख्यातौ क्षत्रियप्रवरौ युधि ॥ २६

युधामन्युस्तु संकुद्रः शरास्त्रिगतमायसान् ।

व्यसृजत्तव पुत्रस्य त्वरमाणः स्तनान्तरे ॥ २७

C 7 5344
B 7 120 24
K 7 132-22

[S K1-3 DL4 पार्श्वे न (K1: तु), D2: पार्श्वे, D3: पार्श्वेन (for पार्श्वेन) S K1:3 D2: आधानौ D3: युधामन्युत्तमौजना (= 23^b) (for the post half)]

— On the other hand, B1-3: s Dc1 Dn1 S ins

817* पार्श्वे भित्त्वा चर्म वीरौ प्रविष्टौ तव वाहिनीम् ।

[S (except G2) पार्श्वे S (except G2) त्रौ (for वीरौ) B2: जपुत्रौ तव तां वीरौ (for the prior half)]

25 ^a G2: तूर्णम् (for सार्धम्) — ^b K4: B1 D1: M1: ममाच्छुद्ध, B1-3: s Dc1 चक्रोद्, D2: मंगच्छुद्ध, D2: s जगमद्, D3: स ममादाद् (for जगच्छुद्ध) B1 D2: M1: युद्धमुत्तमम् T G2: युद्धमिच्छन्मुदारण, G1 M2-3 युद्धमच्छन्मुदारण — ^c G2: 4 चरित — ^d K4: G2: ताम्या म (for आतृभ्यां) S1 K1:3 भरती, K4: G2: M2-3 रभसौ, T G2: 4 महत्या (for भारती) D2: चलिभ्या चरती वली

26 ^a S1 B1 Dn2 D2: 2 [क्ष]भ्यद्रवताम्, K2: D2: 2 [क्ष]भ्यप्रज (for [क्ष]भित्त्वा) K2: 2 D2: प्वम्, D2: प्वाम् (sic) (for प्वम्) B1-3: Dc1 Dn1 तात्रेनमभ्यद्रवताम्, D2: 4 तावद्रिद्रवता मैत्र्यम् (D2: तामेयम्), S तात्रेनमभ्यगाहेताम् (G2: भागेनाम् [sic]) — ^b G1: M1: 2 सन्नाभ्या प्र्यगाहवे — ^c S K Dn2 D1: 2: 4: 7: 8 ममा (S2: D2: 'म'जातौ, D2: महायातौ (for समारयातौ) B1: महारथो महावेग — ^d G1: M1: 2 क्षत्रियप्रवरौत्तमौ — After 26, N ins

818* तनविष्यद्युधामन्युर्भ्रंशता कङ्कपत्रिभि ।
विशरथा सारथिं चाम्य चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।
दुर्योधनो युधामन्योर्ध्वजमेकेषुणाच्छिनत् ।
इषुधीकामुक् चाम्य समकृन्तद्रयोत्तमे ।
सारथिं चाम्य महेन रयनीदाडपाहरत् । [5]
वतोऽपिष्यच्छरंस्त्रीक्ष्णश्चतुर्भिश्चतुरो हयान् ।

[(L 1) B2: तदुत्तमैत्रम रात्रा (for the prior half) — D2: om (hapl.) from the post half of line 1 up to the prior half of line 3 — (L 2) K2: D2: 7: 8 चापि (for चाम्य) — (L 4) K2: इषुभि, B Dc1 Dn1 प्केन, D2: 2 इषुणा (for इषुधी) B2: चक्रत् तद् (sic), D2: समकपद्, D2: समकृन्त (for समकृन्तद्) B1-3: Dc1 Dn1 चक्रेन तवयन्तव (for the post half) — B1: om lines 5-6. — (L 5) K4: Dc1 Dn1 D2: 5 अपा

नयद्र (for 'हत्')]

— On the other hand, S ins after 26

819* युधामन्युश्च पाञ्चान्य उत्तमौजान्तयैव च ।
भित्त्वा पार्श्वेन मैत्र्य तु प्रविष्टौ फल्गुनं प्रति ।
तौ तमामान्यद्वीर शरैः कायाभ्यिभेदिभि ।
सप्तभिश्च युधामन्यु पङ्क्तिश्रैवोत्तमौजसम् ।
तौ त सुनिश्चितवर्णिरविष्येता महारथौ । [5]
उत्तमौजान्तु महेन चाप चिच्छेद वीर्यवान् ।
अथान्य सुमहातेजा धनुर्गृह्य महाबल ।
छाडयामाम संकुद्र पाञ्चालौ कुरुनन्दन ।

[(L 1) G2: युधामन्युश्च (for युधामन्युश्च) G1 M1: 2 युधामन्यु च पञ्चान्य (for the prior half) G1 M1: 2: 2 (sup ln, orig as above) उत्तमौजममेव च (for the post half) — (L 2) G1 M1: 2 भित्त्वा (for भित्त्वा) M2: भित्त्वा मैत्र्य पार्श्वे तु (for the prior half) — (L 3) T G2: 4 मनामाघ चद् (for 'माद्यद्' C2: शरैः ककाल म्त्रिभि (for the post half) — (L 5) G1 M1: 2 तु तैर् (for त सु) — (L 7) T G2: 4 सुमहारान (for 'तेजा) G1 M महारथ (for 'बल) — (L 8) G2: M2: पञ्चान्यौ G1 M1-4 पञ्चालकुरुनन्दनौ, G2: पञ्चान्य इरुनन्दन]

27 B1: om 27^a-28^b — ^a S उत्तमौजास् (for युधामन्युस्) B (B1: om.) Dc1 Dn1 D2: 2-3 च (for तु) G1 M तत् कुद्र (for तु स) — ^b B1: 2: s Dn2 D3: T G2: 5 त्रिदातम् K4: आशुगान, B1-3: Dc1 Dn1 आहवे, B2: D2: आयतान् (for आयमान्) K1: 2 D1 शरास्त्रिगतमायसान् — ^c T G2: 4 विसृजत् (for 'व्यस्') G1 M पुत्राय — N (except S K1-3, B1: om.) G2: 5 (last two first time) ins after 27 T G2-3 M2-3 (G2: 5 repeating) after 31

820* तयोत्तमौजा सकुद्र शरैर्हैमविभूषितै ।
अविष्यत्सारथिं चास्य प्राहिणोद्यमसादनम् ।

[(L 1) K4: D1: 2 8 अथ (for तथा) D2: स कुद्र D2: दि (हे)म- (for हेम) B1: 5 विभूषणै, T G2: (both times) 2: 4: 5 (both times) M2-3 -परिष्कृतै (for विभूषितै) D2: सशरैर्हैमभूषितै (for the post half)]

28 S K1-3: om 28^a-29^b — ^a D1: 8 राजेन्द्र.

दुर्योधनोऽपि राजेन्द्र पाञ्चाल्यस्योत्तमौजसः ।
जघान चतुरश्राश्वानुभौ च पार्ष्णिणसारथी ॥ २८
उत्तमौजा हताश्वस्तु हतसूतश्च संयुगे ।
आरुरोह रथं भ्रातुर्युधामन्योरभित्वरन् ॥ २९
स रथं प्राप्य तं भ्रातुर्दुर्योधनहयाञ्छरैः ।
बहुमिस्ताडयामास ते हताः प्रापतन्भ्रुवि ॥ ३०
हयेषु पतितेष्वस्य चिच्छेद परमेपुणा ।
युधामन्युर्धनुः शीघ्रं शरावापं च संयुगे ॥ ३१
हताश्वसूतात्स रथादवपुत्य महारथः ।

गदामाढाय ते पुत्रः पाञ्चाल्यावभ्यधावत ॥ ३२
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य क्रुद्धं परपुरजयम् ।
अवप्लुतौ रथोपस्थाद्युधामन्यूत्तमौजसौ ॥ ३३
ततः स हेमचित्रं तं स्यन्दनप्रवरं गदी ।
गदया पोथयामास साश्वसूतध्वजं रणे ॥ ३४
हत्वा चैनं स पुत्रस्ते हताश्वो हतसारथिः ।
मद्रराजरथं तूर्णमारुरोह परंतपः ॥ ३५
पाञ्चालानां तु मुख्यौ तौ राजपुत्रौ महाबलौ ।
रथमन्यं समारूढ्य धनंजयमभीयतुः ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

—^b) S (except G₂ & M₁) पाचालस्य D₂ 4 6 7 पाचा
ल्यस्योत्तमौजस —^c) K₄ हि, D_n D₁-s 4-7 [S]स्य
(for च) K₄ [S]श्वाश्च, B₁ [S]श्वास्तु (for चाश्वान्)
—^d) B₂ D_{n1} तथा तौ, B₁ तयोमौ, D_{n2} D₂ 6-8
तथा वै (for उभौ च) S प्राष्टिसारथी
29 S K₁-s om 29^{ab} (cf v l 28) —^a) K₁ G₁
M₁ 2 च (for तु) —^b) B₁ D_s 6-8 तु (for च)
— B_s om (hapl) 29^c-31^d D₁ reads 29^d-30^a
twice —^d) D_s 6 अपि (for क्षमि) B₂ क्षमिद्रवन्
(for 'स्वरन्) — For 29^c, S subst

821* युधामन्युरथ शीघ्रमारुरोह परतप ।

[M_s तूर्णम् (for शीघ्रम्)]

30 For the repetition in D₇, of v l 29 B_s
om 30 (cf v l 29) —^a) D₁ सारथि (for स रथं)
K₄ रथं सप्राप्य तं भ्रातुर, T G_s 4 तं भ्रातु स रथ प्राप्य
—^b) G₁ सुयोधन (for दुर्यो) —^c) G₁ M₁ 2 बहु-
शस् (for 'भिस्र) — D₁ om (hapl) 30^d-34^c —^d)
D_s हया (for हता)

31 B_s D₁ om 31 (cf v l 29, 30) —^a) T
G_s 4 [क्ष]घ (for [क्ष]स्य) —^b) G₁ M₁ 2 परमेपुधी
(for 'पुणा) —^c) T G_s 4 युधामन्युरथ शीघ्र —^d)
D_s शरान्सूत (for शरावाप) — After 31, T G₂-s
(G₂ s repeating) M₃-s ins 820*

32 D₁ om 32 (cf v l 30) —^b) B₂ s D_{o1}
D_{n1} S भवतीर्य, D₁ 'हृत्; D_s 'दुत् (for 'दुत्)
S K₁-s D_{n2} D₁ रथर्षभ, K_s B₁ 4 D₂ s 6 नरर्षभ,
B₂ s s D_{o1} D_{n1} नराधिप, D_s 7 s नरर्षभ (for महा

रथ) —^d) D₁ s G₁ 2 M₁ 2 पाचालान् K₁ [क्ष]स्य
धावत, D₁ G₂ [क्ष]भि (for [क्ष]भ्य) B₁ 2 D_{o1}
पाचाल्यौ तौ समा(D_{o1} 'म)र्दयत्

33 D₁ om 33 (cf v l 30) B_s reads 33^{ab} on
marg —^a) B₂ आपततं तु संप्रेक्ष्य. —^b) D₂ पुर
जयौ K_s B₂ s D_{o1} D_{n1} क्रुद्धं कुरुपातं तदा —^c) D₂
अथ क्रांतौ, D_s G₁ M₁ 2 भवप्लुत्य (for 'भुतौ) S₁
रथोपस्थे, K_s रथात्तस्माद् (for रथोपस्थाद्)

34 D₁ om 34^{abc} (cf v l 30) —^a) B₁-4 D_{o1}
D_{n1} D₂ T₁ G₁-s 6 चित्राग, G₁ -चित्राभं (for चित्र
त) —^b) K₂ D₁ 2 स्यदन (for 'न) G₁ प्रवरा
B₁ 4 बली, G₂ रथं, G_s यदि (for गदी) D_{o1} D_{n1}
गदया स्यदन गदी —^c) B₂ s D_{o1} D_n सक्रुद्ध (for
गदया) T G₂-s M₃-s चूर्णयामास (for पोथ) —^d)
S₂ K₂ 4 तथा, K_s D₁ तदा, B₂ s D_{o1} D_n नृप (for
रणे) K₁ साश्वसूतरथं प्रति, B_s 'रथध्वज, D₁ s 'त
स्वरन्नणे, G₁ M सयतार सवाजिन — After 34, S
ins

822* एतदीदृशक कार्पास्युन्नख्व जनाधिप ।

गदया गदिना श्रेष्ठः सर्वलोकमहारथ ।

35 ^a) B₁-s D_{o1} D_{n1} T G₂-s भक्तवा, B_s भक्तं,
D₂ त्यक्त्वा (for हत्वा) B (except B₁) D_{o1} D_{n1} D_s
T G₂-s रथ (for चैनं) G₁ M संक्षिप्तधन्वा विरथो
—^d) K₁ रथ तप (sio), D_{n1} D_s 7 परतप

36 ^a) B₁ T G₂-s पचालाना D₂ च, D₁ s सु
(for तु) B₁-s D_{o1} D_{n1} D_s G₁ M transp मुख्यौ

१०६

धृतराष्ट्र उवाच ।

यौ तौ कर्णश्च भीमश्च संप्रयुद्धौ महाबलौ ।
अर्जुनस रथोपान्ते क्रीद्वगः सोऽभयद्रणः ॥ १
पूर्वं हि निर्जितः कर्णो भीमसेनेन संयुगे ।
कथं भूयस्तु राधेयो भीममागान्महारथः ॥ २

भीमो वा ह्यनतनयं प्रत्युद्योतः कथं रणे ।
महारथसमाख्यातं पृथिव्यां प्रवरं रथम् ॥ ३
भीष्मद्रोणावतिक्रम्य धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नान्यतो भयमादत्त विना कर्णं धनुर्धरम् ॥ ४
भयान्न शेते सततं चिन्तयन्त्रै महारथम् ।

C 7 1361
B. 7 121 7
K 7 131 8

and तौ —^b) K. B s Dc1 Dn1 D2 : s - G1 M
महारथौ (for 'वर्णौ') —^c) K2 B2 s Dc1 Dn1 D2 : T
G2-s M2 (sup lin as in text) रथावन्तौ (for रथ
मन्थ) D2 S सनाभ्याय (for 'रुद्र') —^d) B1 s T
G2-s M2-s उपेयतु, G1 M1 : क्षगच्छद् (for कभीयतु)
B2 : s Dc1 Dn1 चीनस्तुनभिजगमत्, D2 : s - धननय
मनीयतु

Colophon. — Sub-parcan Ś1 K1 s B2-s Dc1 Dn2
D1 : s - जयद्रयवध — Day of Drona's General-
ship T G2-s चतुर्थेहि — Adhy name Ś1 K2 B1
s : भीमप्रवेश, K2-s B2 - Dc1 Dn2 D1 s- : s G1
M1 : भीमसेनप्रवेश, D2 दुर्योधनयुद्ध, D. भीमसेनप्रवेशे
दुर्योधनस्य युधामन्युत्तर्मात्रमास्या युद्ध, T G2-s भीमप्रवेशे
दुर्योधनयुधामन्युत्तर्मात्रोयुद्धः G2 भीमप्रवेशे युधामन्युत्तर्मा
त्रयुद्ध — Adhy no (figures, words or both)
B1 T G2-s 127, B2 57, B3 128, B. 136, Dn1
130, D2 134, D3 26, G1 M 126 — Śloka no
K2 Dc1 Dn1 44

106

1 Before the ref, K1 B Dc1 Dn D1 : - S ins
823* ननय उवाच ।

वर्तमाने महाराज मग्रामे लोनहर्षणे ।
स्याद्दृष्टेषु च सैन्येषु पीठ्यमानेषु सर्वश ।
राधेयो भीममानच्छुद्धाय भरतर्षभ ।
यथा नागो वने नाग मत्तो मत्तमभिद्रवत् ।

[(L 1) G1 2- M नेन (for लोम-) — (L 2) K1
B2 Dn2 D2 : सैन्येषु (for सैन्येषु) B1 सवश, Dn2 D2
S मयुगे (for सर्वश) — (L 3) S आगच्छद् (for आन-
च्छद्) D2 स राधेयो भीमनाच्छद् (for the prior half)
— (L 4) B Dn2 M2 अभिद्रवत्, D2 G2 : अभिद्रवत्
(for 'द्रवव)]

— After 823*, S repeats 7 104 33 —^a) K2 B1
D. : s - : s G1 M1 : यो तौ (B1 ततो, D. यौ तु)
भीमश्च कर्णश्च —^b) G1 संप्रयुद्धौ (for संप्र') S K1-s
D1 महारथौ, D2 'रणे (for 'वलौ') G1 M1 : संप्रयुक्तौ
महारथौ —^d) G1 रणे

2 ^a) Ś K1-s D1 c सरथे (for कर्णौ) —^b) Ś2
K1-s तीर्थवान्, G1 M सजय (for संयुगे) —^c) B
Dc1 Dn1 D2 : स, S (except G2 : s) [s]पि (for तु)
—^d) Ś1 K2 धायान् (for आगान्) T G2 महारथ,
M2-s 'हवे (for 'रथ)

3 Before 3, G1 M1 : ins धृतराष्ट्र G1 M1 :
read 3as twice —^a) B2 (marg) Dc1 Dn1 सूर्य
(for सूत) G1 M1 : (all first time) पुनर्भीमश्च राधेयं
—^b) G1 M1 : (all second time) 3-s प्रत्युद्योताय (for
'द्योत) B1 कथ यातो रणं प्रति —^c) B2 Dn2 D2
महारथ (for 'रथ) B1 3-s Dc1 Dn1 महारथ समा
न्यात —^d) Ś1 क्षपि त, Ś2 K1 : पितर (for प्रवर)
B1 पृथिव्या प्रवरो रथ

4 M1 reads 4as after 5as —^a) B2 Dc1 S
द्रोणमीप्साव् (for भीष्मद्रोणाव्) —^b) B (except B4)
Dc1 Dn धर्मराजो (for धर्मपुत्रो) — K2 om 4^c-5^b
—^c) Ś1 आघत्त, D1-s s S आदत्ते (for आदत्त)
—^d) B (except B4) Dc1 Dn1 यथा (B2 Dn1 विना)
कर्णान्महारथाव्

5 K2 om 5as (cf v 1 4) —^a) B1 भयानु-
(for 'न्न) —^b) D1 चिन्तयित्वा (for 'यन्त्रै) — B1-2 s
Dc1 Dn1 subst for 5as

824* भयाद्यस्य महाबाहोर्न शंते बहुला समा ।
चिन्तयन्नित्यशो वीर्यं राधेयस्य महात्मन ।

[(L 1) B2 s Dn1 महाबाहो]

— After 5as, M1 reads 4as —^c) B (except B1)

तं कथं स्रतपुत्रं हि भीमोऽयुध्यत संयुगे ॥ ५
 ब्रह्मण्यं वीर्यसंपन्नं समरेष्वनिवर्तिनम् ।
 कथं कर्णं युधां श्रेष्ठं भीमोऽयुध्यत संयुगे ॥ ६
 यौ तौ समीयतुर्वीरावर्जुनस्य रथं प्रति ।
 कथं नु तावयुध्येतां स्रतपुत्रवृकोदरौ ॥ ७
 भ्रातृत्वं दर्शितं पूर्वं घृणी चापि स स्रतजः ।
 कथं भीमेन युयुधे कुन्त्या वाक्यमनुस्मरन् ॥ ८
 भीमो वा स्रतपुत्रेण स्मरन्वैरं पुरा कृतम् ।
 सोऽयुध्यत कथं वीरः कर्णेन सह संयुगे ॥ ९
 आशास्ते च सदा स्रत पुत्रो दुर्योधनो मम ।

कर्णो जेष्यति संग्रामे सहितान्पाण्डवानिति ॥ १०
 जयाशा यत्र मन्दस्य पुत्रस्य मम संयुगे ।
 स कथं भीमकर्माणं भीमसेनमयुध्यत ॥ ११
 यं समाश्रित्य पुत्रैर्मे कृतं वैरं महारथैः ।
 तं स्रततनयं तात कथं भीमो ह्ययोधयत् ॥ १२
 अनेकान्निप्रकारांश्च स्रतपुत्रसमुद्भवान् ।
 स्मरमाणः कथं भीमो युयुधे स्रतस्रनुना ॥ १३
 योऽजयत्पृथिवीं सर्वां रथेनैकेन वीर्यवान् ।
 तं स्रततनयं युद्धे कथं भीमो ह्ययोधयत् ॥ १४
 यो जातः कुण्डलाभ्यां च कत्रचेन सहैव च ।

Do1 Dn2 D3 ० तु (for हि) D5 तं कथं स्रततनय
 —^a) Ś1 K1 ४ युध्येत, K8 वध्येत (for ऽयुध्यत) B2 ४
 Do1 Dn1 भीमोयोधयताहवे

6 ^a) Ś2 K4 D1 ० ब्रह्मण्य (for ब्रह्मण्य) G1 M
 शौर्य (for वीर्य) M8 राक्षि च (for -संपन्नं) K1
 ब्रह्मण्य वीर्यघत त —^b) K. D1 [अ]नुवर्तिनं, D6 7
 [अ]निवर्तन (for *वर्तिनम्) —^a) Ś K1-4 B1 Dn2 D1
 ४ ४ ४ ४ M8 सजय (for सयुगे) B2 ४ Do1 Dn1 योध
 यामास पाण्डव

7 ^a) S समेयतुर् (for समीय*). K4 वान्याच् (for
 वीराच्) —^b) B (except B1) Do1 Dn1 वैकर्तनवृको
 दरौ —^c) Ś2 K5 B4 Dn D3 ४ 7 G6 तु, D6 च,
 G1 M हि (for तु) D2 ४ कथ तावत्र यु (D2 *वप्ययु)
 ध्येता —^a) K8 D3 ४ स्रतपुत्रौ (for *पुत्र) B
 (except B1) Do1 Dn1 महाबलपराक्रमौ — After 7,
 G1 M read (with var) 16^{ab}

8 For the incident, of 5 144 20-25 —^a)
 B1 (marg) दर्शयन्, G1 M श्रुतवान् (for दर्शित)
 —^b) D2 सजय, D6 चापि च, G1 M सैव स (for चापि
 स) —^c) S कथ युध्यत (T G2-5 M5 *ति) भीमेन

9 ^a) B3 वै (for वा) G2 5 मम (for सूत) T
 G2-5 पुत्रस्य (for पुत्रेण) — G1 M1 2 om 9^{cd} —^c)
 K8 B Do1 Dn1 D6 T G2-5 M8-5 अयुध्यत (for
 सोऽयु*) G8-5 रणे (for कथं) B Do1 T G8-5 M8-5
 शूर (for वीर) —^a) G8-5 कथं कर्णेन सयुगे

10 ^a) D2 ४ सूत (for सूत) G1 M1 २ नित्यमाशं
 सते सूत —^b) Dn2 पुत्रे (for पुत्रो) —^a) B2 a. ४

Do1 Dn1 समस्तान्, D1 सहितान् (for सहि*) D2 ०
 प्रति (for इति) B1 सहितान्पाण्डुनदवान्, G1 M सहिता
 न्सर्वपाण्डवान्

11 ^a) D2 यस्य (for यत्र) B Do1 Dn1 D5 G2
 पुत्रस्य, Dn2 सदस्य, D5 वीरस्य, G5 ममस्य (for
 मन्दस्य) —^b) B Do1 Dn1 G2 मम (B1 यत्र) मन्दस्य,
 D5 7 8 T G2-5 M मम पुत्रस्य (by transp), G1 मम
 पूर्वस्य Dn2 D3 ४ S संजय (for संयुगे) —^c) D1
 कथं हि (for स कथं) —^a) B^a a. 5 Do1 Dn1 D5
 अयोधयत् (for अयुध्यत) G1 M भीम युध्यत सयुगे
 (M6 सजय)

12 ^a) Dn2 समासाद्य, D6 *सत्य (for *क्षित्य) B1
 पुत्रो (for पुत्रैर्) —^b) B1 [s]करोद् (for कृत)
 — B1 om 12^c-15^d Dn2 om 12^c-13^d —^c) S स
 (for तं) S तनयस्य (for -तनयं) D2 युद्धे (for
 तात) —^a) D5 [अ]युध्यत (for [अ]योधयत्) T G2-5
 कथं भीममयोधयत्, G1 M कथं युध्यत संयुगे (M8-5
 पाण्डव)

13 B1 Dn2 om 13 (of v l 12) D5 repeats
 13 after 14 —^b) D5 -समुद्भवान् (for *ज्ञवान्)
 — M8 reads 13^c-14^b after 15^{ab} —^c) G1 M1 2
 स्मरंश्च स (for स्मरमाण) —^a) G1 M1 2 स्रतपुत्रेण
 युध्यते

14 For the sequence in M8, of v l 13 B1 om
 14 (of v l 12) D5 om 14^{cd} —^c) K5 भीमो
 (for युद्धे) B1-3 Do1 G1 M तं सूतपुत्रं समरे —^a)
 K5 योधयामास संजय; G1 M कथं युध्यत मारुति, G8
 कथ भीमोभयोधयत् — After 14, D5 repeats 13

तं द्रुतपुत्रं समरे भीमः कथमयोधयत् ॥ १५

यथा तयोर्दुद्धमभूद्यथासीद्विजयी तयोः ।

तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन कुगलो ह्यसि संजय ॥ १६

संजय उवाच ।

भीममेनस्तु राधेयमुत्सृज्य रधिना वरम् ।

इयेप गन्तुं यत्रास्तां वीरौ कृष्णधनंजयो ॥ १७

तं प्रयान्तमभिद्रुत्य राधेयः कङ्कपत्रिभिः ।

अभ्यवर्षन्महाराज मेघो वृष्ट्येव पर्वतम् ॥ १८

फुल्लता पङ्कजेनेव वक्रेणाभ्युत्सयन्वली ।

आजुहाव रणे यान्तं भीममाधिरथिस्तदा ॥ १९

भीमसेनस्तदाह्वानं कर्णानामर्पयद्युधि ।

अर्धमण्डलमावृत्य द्रुतपुत्रमयोधयत् ॥ २०

अवक्रगामिभिर्वाणैरभ्यवर्षन्महायसैः ।

द्वैरथे दंशितं यत्तं सर्वशस्त्रभृतां वरम् ॥ २१

C - 5379
B 7 131 25
K 7 131 27

15 For the sequence in M², cf. v l 13 B₁ om 15 (cf v l 13) K₁₋₄ D₁ om (hapl) 15 —^a) S व (for च) —^b) B₃ D₂ D² e तु, D₁ s त (for च) D₂ S क्वचेन च वीर्यवान् —^c) D₁ s द्रुतपुत्र च समरे, G₁ M त सूतवनय युद्धे —^d) D₂ . T G²—, कथ भीमोन्म (D₂ . G. मो ह्य)योधयत्, G₁ M कथ युध्यत मारति — After 15, T G²— ins

825* अस्त्रहेनो पुरा ताव भागव समपूजयत् ।

नन्य प्रमादाद्द्वारं लब्धवाश्च नृगूतमात् ।

16 G₁ M read 16^{ab} after 7, B₁ reads the same twice —^a) S₁ D₁ तया (for यया) D₁ s तथा तथा तयोर्दुद्ध, G₁ M यथा युद्ध तयोरासीत् —^b) K₁ s यथासीत्, K य आसीत् B₁ (first time) पश्चाद्दि, T G²— यश्च व, G₁ M₂₋₂ कश्चैव (for यथासीत्) B₂ तथा (for तयो) D₂ . e यथासीद्विजयस्तयो, M₁ s कश्चैव विजयस्तयो —^c) K₅ तं नमाचक्ष्व तत्त्वेन —^d) G₁ ममर्थो (for कुशलो) M₁ s मजय

17 ^a) D₂ G₂ च (for तु) B₁ भीमयेन ()समुत्सृज्य —^b) B₁ राधेय (for उत्सृज्य) B₃ वर (for वरम्) —^c) D. यत्रोभौ, G₁ M यत्रामौ (for यत्रास्ता) —^d) G. कर्ण (for वृष्ण) G₁ M किरीटी कृष्णमारति

18 ^a) Some MSS प्रयान्तम् (for 'न्तम्) K₂ नमस्तुत्य, D₁ अभिद्रुत्य, S अनादत्य (for अभिद्रुत्य) —^d) D. वृष्ट्यैव (for वृष्ट्येव) S यया (G₁ M इवा) चल

19 ^a) S फुल्लेन (for फुल्लता) K₁ s 4 D e T G₂₋₄ पङ्कजेनेव, G₂ corrupt (for 'जेनेव) —^b) G₁ s M₁ s पत्रेण (for वक्रेण) B (except B₁) D₁ D₂ विहसन् (for [अ]भ्युत्सयन्) S K₁₋₄ D₁ इव (for यली) —^c) G₁ M₁ s रणेभ्याजुहुवे यांत —^d) K₄ आधिरथम्, T G₂₋₅ आतिरथिम् (for आधि) K₁ s B₁ s

D₃ तथा, G₁ M तत (for तदा) — After 19, K₄ B D₁ D_n D₁₋₃ s e ins

826*

कर्ण उवाच ।

भीमाहितस्त्रव रणे स्वमेऽपि न विभावितम् ।

तद्दर्शयमि कस्मान्मे पृष्ट पार्थद्विदक्षया ।

कुन्त्या पुत्रस्य मरदा नेद् पाण्डवनन्दन ।

तेन मामभित स्थित्वा शरवर्षैरवाकिर ।

[(L 1) D₃ भीमाहिनात् (for 'हितैश्च) K₄ D₂ D₁ s e रण (for रणे) K₄ D₃ e मुनि (for न नि) K₄ B₁ s 2 D₂ D₃ विभावित, D_{n1} विभाति त (for 'वितम्) D₂ s र्यो वात्यनिवागित (for the post half) — (L 2) D₁ विमदयमि (for तद्दर्शयमि) D₁ नो (for मे) — (L 3) D₂ ते पाडु (for पाण्डव-) B₁ नेद् पाडुमुत्स त्ते (for the post. half) — (L 4) D₂ ते नृपामिगत स्थित्वा (for the prior half)]

20 ^a) D₂ s e तथा (for तदा) —^b) B (except B₂) D₁ D_{n1} कर्णेन (for कर्णात्) S₂ K₂ s B₂ (marg) s 5 D₃ अमर्षयन् (for पंयद्) K₁ कर्णादा-मर्षयन्नुधि, S कर्णेनामर्षयन्नु (M₃ 'भ्यद्रवद्यु)धि —^c) B₃ युद्ध, D_{n1} अर्क, G₂ s 4 अय (for अर्ध-) D₂ क्षान्धाय, D. आधिरथ (for आवृत्य) —^d) K₅ सूर्य (for सूत)

21 ^a) D_{n2} D₂ s आकाश (for अवक्र) G₁ M वृकोदरस्तु राधेयम् —^b) K₅ अभ्यकर्षन् (for 'वर्षन्) K₅ B D (except D₁) महायशो, G₁ M ससायकं (for महायसै) —^c) S₁ K₄ D₁ द्वैरथ, K₂ s 8 द्वे रथे K₁ s 4 D₁ दमित, D₁ वशत (sic) K₅ D₂ s 6 7 8 यांत (for यत्त) B D₁ D_{n1} दशित द्वैरथे यांत, S दसि (G₅ 'दशित) द्वैरथे (G₂ व रथे, M₃₋₅ द्वैरथ) यत्त —^d) B₄ वर (for वरम्) K₅ B₂ s 5 सर्वशस्त्रविदा वर, B₁ D (except D₁) G₁ M सर्वश (D₂₋₄ M₁ s 'शा) अविशारद (B₁ D₁ D_{n1} 'द)

विधित्सुः कलहस्त्रान्तं जिघांसुः कर्णमक्षिणोत् ।
 तं च हृत्वेतरान्सर्वान्हन्तुकामो महाबलः ॥ २२
 तस्मै प्रासृजदुग्राणि विविधानि परंतपः ।
 अमर्षी पाण्डवः क्रुद्धः शरवर्षाणि मारिष ॥ २३
 तस्य तानीषुवर्षाणि मत्तद्विरदगामिनः ।
 स्रुतपुत्रोऽश्रमायाभिरग्रसत्सुमहायशाः ॥ २४
 स यथावन्महाराज विद्यया वै सुपूजितः ।
 आचार्यवन्महेष्वासः कर्णः पर्यचरद्रणे ॥ २५
 संरम्भेण तु युध्यन्तं भीमसेनं सम्यन्निव ।

अभ्यपद्यत राधेयस्तममर्षी वृकोदरम् ॥ २६
 तन्नामृष्यत कौन्तेयः कर्णस्य स्मितमाहवे ।
 युध्यमानेषु वीरेषु पश्यत्सु च समन्ततः ॥ २७
 तं भीमसेनः संप्राप्तं वत्सदन्तैः स्तनान्तरे ।
 विव्याध बलवान्क्रुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपम् ॥ २८
 स्रुतं तु स्रुतपुत्रस्य सुपुह्वैर्निशितैः शरैः ।
 सुमुक्तैश्चित्रवर्माणं निर्विभेद त्रिसप्तभिः ॥ २९
 कर्णो जाम्बूनदैर्जालैः संछन्नान्वातरंहसः ।
 विव्याध तुरगान्वीरः पञ्चभिः पञ्चभिः शरैः ॥ ३०

22 B₁ reads 22 twice — ^a) Ś K₁₋₄ D₁ ३ विधि
 वत्, D₁ G₁ M₁ २ विव (D₁ 'वि)क्षु, M₃ दिधित्सु (for
 विधित्सु) — ^b) K₁ जिघांसु (for जिघांसु) K₁ ३ ४
 B₁ (second time) D₂₋₅ आक्षिणोत्, D₅ आवृणोत्, T
 G₂₋₅ अक्षमी, G₁ M ऐक्षत (for अक्षिणोत्) — ^c)
 Ś K₁₋₄ D_{n2} D₁₋₃ तांश्च, K₅ D_{n1} D₄ ७ ८ तांस्तु (for
 तं च) B₁ (second time) हृहेभवान् (sio) (for हृत्वे
 तरान्) D₅ Bom ed हृत्वा तस्यानुगान्सर्वान् (Bom. ed
 'गार्हं च) — ^d) Ś K D₁ ३-३ भीमसेनो, B₁ (second
 time) हृद्रकामो, D₂ अनुकर्षान् (for हन्तुकामो) D₅
 T G₂₋₅ महारथ (for 'वल)

23 ^a) B₁ अस्मै, B₅ तस्मात् (for तस्मै) D₅₋₈
 प्रसृजद् (for प्रा) — ^b) D₃ ५ G₂ ४ परंतप — ^c)
 B₁ D_{n2} D₅ ६ G₁ अमर्षात् (for अमर्षी) — ^d) B₁
 संयुगे (for मारिष)

24 ^a) G₅ तु (for [हृ]षु) — ^b) K₅ D_{n2} D₃ ६-३
 -वातिन, D₂ -शालिन (for -गामिन) — ^c) K₅ तु,
 D₂ [s]थ (for ञ्च) — ^d) B₁ स (for सु) K₅
 D₂ ७ ८ T G₂₋₅ -चल (for -यशा) B₂ ३ ५ D_{c1} D_{n1}
 अग्रसत्परमाश्रित्व, G₁ M प्रसते स्य पुन पुन

25 ^a) Ś₂ K₅ तथावन्, D₅ यथा वै (for यथावन्)
 B₂ ३ ५ D_{c1} D_{n1} महाबाहुर (for 'राज) — D₁ om.
 25^b-32^a — ^b) K₄ D₁ [र्]व सु, S (except T G₅)
 वैद्य (for वै सु) B₁ मायया वै प्रपूजित — ^c) D₂
 T G₂₋₅ महाराज (for महेष्वास) — ^d) B₁ D_{c1} पर्य
 चरन्, D₅ 'पत्तद् (for 'चरद्) B₂ ३ ५ D_{c1} D_{n1} बली
 (for रणे) S कर्ण पर्यपतद्रथी

26 D₁ om 26 (of v 1 25) — ^a) Ś₂ B₁
 (orig) ४ T G₂₋₅ च (for तु) Ś K₁ ३ ४ D₁ युधेन
 (for युध्यन्त) B₁ (marg.) २, ३ ५ D_{c1} D_{n1} युध्यमान

तु (B₁ 'नस्तु) सरभाद्, D₂ समेत त च युध्यत, G₁ M
 अतरभेण त विष्ठा — ^b) B D_{c1} D_{n1} S हसन् (for
 स्मयन्) — ^c) K₅ D₅ ७ ८ अवमन्यत, D₂ अत्युत्सयत,
 S अत्यमन्यत (for अभ्यपद्यत) B₂ ३ ५ D_{c1} D_{n1} G₁ M
 कौन्तेयं (for राधेयस्) — ^d) B₂ ३ ५ D_{c1} D_{n1} कर्णो
 राजन्, T G₅ ४ कर्णो मानी, G₁ M अतदहं, G₂ ५
 कर्णोमर्षी (for तममर्षी)

27 D₁ om. 27 (of v 1 25) — ^a) T G₂ नो
 (for न) Ś₂ K₁ ३ D₁ ५ [अ]मर्षत, K₄ [अ]मर्षित
 (for [अ]मृष्यत) — ^c) G₁ M शूरेषु (for वीरेषु)
 — ^d) B₂ (marg) स्तनांतरे (for समन्तत)

28 D₁ om. 28 (of v 1 25) — ^a) D_{n1} D₇
 सप्राप्त (for 'प्त) — ^b) G₁ M समतत (for स्तना
 न्तरे) — ^c) T G₂ विव्याध S बलवत् (for 'वान्)

29 D₁ om 29 (of v 1 25) — ^a) Ś K₁₋₄ D₁
 पुत्रं तु, K₅ B₁ D₅ ७ ८ पुनस्तु, B₁₋₃ ५ D_{c1} D_{n1}
 D₂ ३ ६ पुनश्च (for स्रुत तु) K₅ B D_{c1} D_n D₂ ३ ६-३
 -पुत्रं तु (D₅ ७ ८ त) (for -पुत्रस्व) — ^b) K₄ सपु-
 खैर् G₁ M सुसुखै (for निशितै) B₂ ३ ५ D_{c1} D_{n1}
 स्वर्णपुखै शिलाशितै — B₁ om. (hapl) 29^c-30^d — ^c)
 Ś₁ K₂ स, T G M₁ २ वि- (for सु-) — ^d) Ś₁ शितै
 शरै, Ś₂ K₁₋₄ D₁ महाबल (K₃ 'लं), D₂ महामृधे,
 T G₂ ३ त्रिभिस्त्रिभि (for त्रिसप्तभि) G₁ M₁ २ ताद
 यामास सप्तभि

30 B₁ D₁ om 30 (of v 1 29, 25) — ^a)
 S अश्वान् (for कर्णो) Ś₂ भाष्टै, D₂ बाणै, D₅
 तस्य (for जालै) — ^b) Ś₂ स छन्नान्, D₅ स हयान्;
 S प्रच्छन्नान् (for सछन्नान्) — ^c) T G₂ विव्याध D₅
 चतुरो, T G₂₋₅ [अ]तिरथो, G₁ M [अ]तिरथेद् (for
 तुरगान्) B D_{c1} D_{n1} हयान्विव्याध भीमस्य — ^d) D₂

ततो वाणमयं जालं भीममेतद्यं प्रति ।
 कर्णेन विहितं राजनिमेषार्थाददृश्यत ॥ ३१
 सरथः सध्वजस्तत्र समृतः पाण्डवस्तदा ।
 प्राच्छाद्यत महाराज कर्णचापच्युतः शरैः ॥ ३२
 तस्य कर्णश्चतुःषष्ट्या व्यधमत्कवचं दृढम् ।
 क्रुद्धश्चाप्यहनत्पार्श्वे नागचर्ममभेदिभिः ॥ ३३
 ततोऽचिन्त्य महावेगान्कर्णकार्मुकनिःसृतान् ।
 समाश्लिष्यदसंप्रान्तः श्वतपुत्रं वृकोदरः ॥ ३४
 स कर्णचापप्रभवानिपूनाशीविषोपमान् ।

विभ्रङ्गीमो महाराज न जगाम व्यथां रणे ॥ ३५
 ततो द्वात्रिंशता भङ्गैर्निशितैस्तिग्मतेजनैः ।
 विव्याध समरे कर्णं भीमसेनः प्रतापवान् ॥ ३६
 अयत्नेनैव तं कर्णः शरैरुप समाकिरत् ।
 भीमसेनं महाबाहुं सैन्धवस्य वधैपिणम् ॥ ३७
 मृदुपूर्वं च राधेयो भीममाजावयोधयत् ।
 क्रोधपूर्वं तथा भीमः पूर्वैरमनुस्मरन् ॥ ३८
 तं भीमसेनो नामृष्यदवमानममर्षणः ।
 स तस्मै व्यसृजचूर्णं शरवर्षममित्रजित् ॥ ३९

C 7 537
 B 7 131 43
 K. 7 171 45

तथा (for शरैः)

31 D₁ om 31 (cf v 1 25) —^a S कर्ण (for वाण) —^c D₂ प्रहित (for विहित) —^d G₁ M₁ 2 निमेषार्थं दृश्यते

32 D₁ om 32^a (cf v 1 25) —^a T G₂-5 M₂-6 तस्य (for तस्य) B₂ सध्वज सरास्तत्र —^b K₁ B₁ D₁ 2 3 तदा (for तदा) T G स चून पाण्डवस्य ह —^c D₁ 4-5 T G₂-6 प्राच्छाद्यत (for प्राच्छा) —^d K₁ om. (hapl) 32^d-35^c

33 K₁ om 33 (cf v 1 32) —^a T G₂-6 त स (G₁ च) कर्णाय, G₁ M₁ 2 स कर्णाय (for तस्य कर्णाय) —^b D₁ व्यधमत्, S विव्याध (T G₂ थ) (for व्यध मत्) G₁ M₁ 2 शर (for दृढम्) —^c K₂ चान्ध हनत्, B D₁ चाप्यर्थात्, D₂ 2 चाम्यहनत् (for चाप्य) B D₁ D₂ D₃ 5 पार्श्वे (for पार्श्वे) D₁ मक्रुद्धश्चाप्यहनत्, G₁ M₁ 2 क्रुद्धो द्वादश नागवान् —^d D₁ नाग चर्ममभेदिभिः, G₁ M₁ 2 वामपार्श्वे समपंथत्

34 K₁ om 34 (cf v 1 32) —^a G₁ M₁ अवि चिन्त्य (for नतोऽचिन्त्य) Cd citrs अचिन्त्य (as in text) G₁ M₁ 2 महाराज, Bom ed वाहु (for वेगान्) —^b K₁ D चापि (for कामुक) T G₂ निःसृतान् G₁ M₁ 2 कर्णचापच्युतान्तरान् —^c T समाच्छ दृढ, G₁ M₁ समाह्वत् (for समाश्लिष्यत्) K₁-3 D₁ समाश्लिष्य च संप्रान्त —^d S₂ K₂ 3 D₂ श्वतपुत्रो, K₁ पाण्डुपुत्रो (for श्वतपुत्र)

35 K₁ om 35^{ab} (cf v 1 32) —^a S₁ प्रव हान (for प्रभवान्) S₂ K₁-3 D₁ कर्णचापप्रवहना (K₂ D₁ णा)न —^b D₁ om (hapl) 35^c-36^d —^c G₁ M₁ 2 चापि (for भीमो) G₁ M₁ महावेगान् (for राज)

—^a D₁ न च प्राप, T G₂-4 M₂-5 जगाम (for न जगाम) G₁ M₁ 2 न विच्ययत पाण्डव — After 35, D₂ ins

827* स कर्णचापं विच्छेत् भीमसेनो महाबल ।
 त्रामयि वा महाराज नाममितविक्रम ।

36 D₁ om 36 (cf v 1 35) —^a The portion of the text from द्वात्रिंशत् up to 7 110 35^d is lost in S₂ on missing folios B₂ D₁ 6 द्वात्रिंशत्, D₂ द्वात्रिंशत् (for द्वात्रिंशत्) G₁ M₁ ततो द्वादशभिर्गौरु —^b D₁ 2 तेजसं (for तेजसं)

37 S₁ missing (cf v 1 36) —^a B₁ प्रयत्नेन (for अ) D₁ च (for [ग]त्र) D₂ तान् (for त) —^b D₁ शोषान्, G₂-6 अपि (for उप) D₁ समाचि नोत्, D₂ 8 किरन् (for किरत्) B D₁ D₂ शरैः क्रुद्ध (B + D₂ शरवर्षा)मवाकिरत् —^c D₂ महा बाहु (for वाहु)

38 S₂ missing (cf v 1 36) —^a B₁ 2 3 D₁ D₂ D₃ G₁ M₁ तु, B₂ हि (for च) —^b K₂ B₂ D₂ 2 3 भीमसेनम् (for भीममाजात्) —^c K₂ D₁ भीम (for भीम) T G₂-5 क्रुद्धो वै भीमसेनस्तु, G₁ M₁ क्रुद्धो भीमस्तत् क्रुद्ध

39 S₂ missing (cf v 1 36) —^a D₂ नामपंढ (for नामृष्यत्) —^b T G₂ 4 क्षमयित (for वंण) —^c G₁ M₁ 2 transp स and तस्यै —^d K₄ D₁ शरवर्षत्, G₁ M₁ 2 वृष्टिम् (for वर्षम्) B₂ 3 D₁ D₂ क्षमित्रहा (for जित्) D₂ शरवृष्टि महाबल

40 S₂ missing (cf v 1 36) —^a K₁-4 D₁ 4 7 8 प्रेरिता (for प्रेषिता) B₂ 3 5 D₁ D₂ तेन (for राजत्) —^b S₁ भीमसेनस्य (for सेनेन) —^c D₂

ते शराः प्रेषिता राजन्भीमसेनेन संयुगे ।
 निपेतुः सर्वतो भीमाः कूजन्त इव पक्षिणः ॥ ४०
 हेमपुङ्खा महाराज भीमसेनधनुश्च्युताः ।
 अभ्यद्रवंस्ते राधेयं वृकाः क्षुद्रमृगं यथा ॥ ४१
 कर्णस्तु रथिनां श्रेष्ठश्छाद्यमानः समन्ततः ।
 राजन्व्यसृजदुग्राणि शरवर्षाणि संयुगे ॥ ४२
 तस्य तानशनिप्रख्यानिपून्समरशोभिनः ।
 चिच्छेद बहुभिर्भल्लैरसंप्राप्तान्वृकोदरः ॥ ४३
 पुनश्च शरवर्षेण छादयामास भारत ।

कर्णो वैकर्तनो युद्धे भीमसेनं महारथम् ॥ ४४
 तत्र भारत भीमं तु दृष्टवन्तः स्म सायकैः ।
 समाचिततनुं संख्ये श्वाविर्धं शल्लैरिव ॥ ४५
 हेमपुङ्खाञ्जिलाधौतान्कर्णचापच्युताञ्जशरान् ।
 दधार समरे वीरः स्वरश्मीनिव भास्करः ॥ ४६
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गो भीमसेनो व्यरोचत ।
 तपनीयनिभैः पुण्यैः पलाश इव कानने ॥ ४७
 तत्तु भीमो महाराज कर्णस्य चरितं रणे ।
 नामृष्यत महेष्वासः क्रोधादुद्धृत्य चक्षुषी ॥ ४८

S सपेतुः (for निपेतु) Ś1 भीमात्, K1 भीम, B2
 s s Do1 Dn1 वीरे, Dn2 Ds.० भूमौ, D2 कर्णं, D5
 मार्गं, D8 भीता, G5 भीम (for भीमा) —^d) D2
 रुजत, D3 कुकुज, D5 गर्जत, D8 कूजति (for कूजन्त)

41 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) D1 हेमपुङ्खो
 B2 s s Do1 Dn1 प्रसन्नाप्रा, T G3 शरावेगा, G2 महा
 घोरा (for 'राज) —^b) G1 M1 2 भीमस्य धनुपश्च्युता
 — B1 reads 41^{ad} on marg —^c) K1 s D2 s s T
 G2-s M2-s अभ्यद्रवन्त, B2-s Do1 Dn1 प्राच्छाद्यस्ते,
 Dn2 D7 s G1 M1 2 अभ्यद्रवंस्तु (for 'द्रवंस्ते) —^d)
 S न्याघ्रा (G6 'घ्र) (for वृका) K1 3 4 D1 मृगा
 निव, K2 मृगा इव (for मृगं यथा) B2 3 s Dc1
 Dn1 शलभा इव पावकं

42 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) D1 3 विसृजद्
 (for व्यसृजद्) —^d) B2 s Do1 Dn1 भारत, T G2-s
 मारिष, G1 M1 2 सर्वश, M2-s सर्वत (for संयुगे)

43 Ś2 missing (of v 1 36) —^b) Ś1 K Dn2
 D1 s 4 7 8 परम (for समर) D6 वाणान्परमशोभन,
 G1 M1 2 हृषीन्द्रिरदकर्मण —^c) K5 G1 M बहुधा,
 D2 विमलैर् (for बहुभिर) —^d) K1-1 Dn2 D1 s s ०
 तानप्राप्तान्, D2 स्वर्णपुल्लैर्, S तानवाप्तान् (for अस्
 प्राप्तान्) G1 M ससृत्तज (for वृकोदर)

44 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) G1 M1 2
 भीम (for पुनश्) — D7 s om 44^{ad} —^c) G1 M1 2
 राजन् (for युद्धे) —^d) B2 s Do1 Dn1 M2 4 अरिदमः;
 B4 महारणं (for 'रथम्) G1 M1 2 सर्वलोकमहारथ
 — After 44, G1 M1 2 ins

828* पुनर्वाणमय वर्षं व्यसृजत्पाण्डवं प्रति ।
 तथा कर्णेन समरे पीड्यमान समन्तत ।

45 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) G1 M1 2 तत्र
 भारत सैन्ये तु —^b) T G2-1 तु (for स्म) B1 2 D2
 सायकै —^c) B1 युद्धे, G1 M2 4 संवे, G5 M6
 संखे (for संख्ये) G1 M1 2 शकलीकृतसर्वाङ्ग —^d)
 K5 D5 7 8 छादितं, Dn1 श्वाविद्, D3 ० श्वाविद्, D1
 श्वाविस्स, S श्वावि (G2 4 'यि)हं, Cd श्वाविर्धं (as in
 text) Ś1 K1-3 सल्लैर्, K5 Dn2 D3 s 7 8 शल
 भैर्, D1 सिलकैर्, Cd शल्लैर् (as in text)

46 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) D1 शिलान्
 (for शिला) —^c) K5 D1 s 7 G1 M1 2 भीम, D2
 वीर (for वीर) —^d) B2 रश्मिमान् (for भास्कर)

47 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) D1 रुधिरो
 पित —^b) D2 राजन्भीमो (for भीमसेनो) K1 विरो
 चित, B (except B1) Do1 Dn D1 s 5-8 व्यराजत, D1
 व्यत्सृजन् (sic) (for व्यरोचत) G1 M1 2 राजन्नाजत
 भारत —^c) D5 ० तपनीयचिते (D6 'निलै) (for
 'निभै) G3 फुल्लै, G1 भल्लै (for पुण्यै) —^d) G1
 M1 2 यथा स्वात्किशुको वने — For 47^{ad}, B2 3 s Dc1
 Dn1 Bom ed subst

829* समृद्धकुसुमापीडो वसन्तेऽशोकवत्तर ।

[Bom ed [s]शोकवृक्षवत् (for 'वत्तर)]

48 Ś2 missing (of v 1 36) —^a) K1-1 D1
 s 4 7 8 G3 M3 त तु, D6 ततो (for तनु) B2 s
 Do1 महाबाहो, B1 महेष्वास, Dn1 महाबाहु (for
 'राज) —^b) B4 महत् (for रणे) —^c) B2 s Do1
 Dn1 महाबाहु, T G2-s महाराज (for महेष्वास)
 —^d) K1-1 D1 कोपाद् (for क्रोधाद्) K1 s D5 G4
 उद्धृत्य, D1 उद्धृत, D1 संवृत्य, D1 3 आवृत्य (for
 उद्धृत्य) B2 s s Do1 Dn1 क्रोधादुद्धृतलोचन ।

स कर्णं पञ्चविंशत्या नाराचानां समर्पयत् ।
महीधरमिव श्वेतं गूढपादैर्विपोल्वणैः ॥ ४९
तं विव्याध पुनर्मांसः पङ्क्तिरथामिरेव च ।
मर्मस्त्रमरविक्रान्तः सूनपुत्रं महागणे ॥ ५०
ततः कर्णस्य संकुद्धो भीमसेनः प्रतापवान् ।
चिच्छेद कर्मुकं तूर्णं सर्वोपकरणानि च ॥ ५१

जधान चतुरथाश्चान्ध्रतं च त्वरितः शरैः ।
नाराचैर्कर्करुम्याभैः कर्णं विव्याध चोरसि ॥ ५२
ते जग्मुर्धरणीं सर्वे कर्णं निर्भिद्य मारिय ।
यथा हि जलदं भिन्वा राजन्सूर्यस्य रश्मयः ॥ ५३
स वैकल्यं महत्प्राप्य छिन्नधन्वा शरादितः ।
तथा पुरुषमानी स प्रत्यपायाद्रथान्तरम् ॥ ५४

C 7 5412
B 7 131 58
K 7 131 60

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चदशतमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

49 Ś: missing (cf. v 1 36) —^b) K1: B2
ममर्पयत्, K2: 3 Dc1 Dn1 D1 ममर्पयत्, Dn* D*
2 5 c S ममर्पयत् (for ममां) —^d) K1-3 D1
विपोल्वणं, K1: विपोल्वणं, Dn2: D3 c विपोल्वणं (for
विपोल्वणं) B1: गूढपादैर्विपोल्वणं, Cd cites गूढपादै
(as in text) — For 49^d, G1 M subst

830* विविद्युश्च यथेवोप्रा वरतीकं सुजगोत्तमा ।

[M2- व (for व)]

— After 49, Dn2: ins

831* महनिर्निर्भित्स्त्वं शरैरानीविपोपमै ।

50 < missing (cf. v 1 36) —^a) G1 M विव्याध
त् (G1 च) (by transp) T G2 विव्याध B2: 2 5 Dc1
Dn1 पुनरेव च विव्याध —^b) G2: अष्टमिद् G1
शरैः पट्टिभिर्गव च —^c) T G2-: M3-: विक्रान्त (for
विक्रान्त) Ś1 K1-1 D1 मत्त ममरविक्रान्त, D-: मत्त
द्विरदविक्रान्त —^d) B-: 2 5 Dc1 M3: 1 तनुस्यज (for
महागणे) — For 50^d, G1 M1: 2 subst

832* मर्मण्यनपराधी मदिधिन्सु क्लह तदा ।

51 < missing (cf. v 1 36) —^a) G1 M स तु
(for तत्र) D1 मयुक्ते (for मकुद्धो) B-: 3 5 Dc1
पुनरन्येन वागेन, D3: तत कर्णं सुमकुद्धो —^b) D-: महा
क्ल (for प्रतापवान्) —^d) B2: 3 Dc1 कर्णस्य प्रहमतिव
— After 51, B1: 2: Dn2: ins

833* तथापि समरे तूर्णं विव्याधोरमि पाण्डव ।

पाण्डवन्सु पुनर्विद्ध्वा महमि मायकोचमै ।

अन्यश्च यद्द स(?)राजञ्जरैराशीविपोपमै ।

[(L 1) B1 त चापि (for तथापि)]

52 < missing (cf. v 1 36) —^a) G1 M1: 2
विव्याध (for जवान) B1: 4 त्वरित, G5: त्वरितश् (for

चतुरथ) K2-1 D (except Dc1 D1) [s]स्व (for च)
T G2-1 जवान स्व (G2 प) रितोश्वाश्च —^b) K1: 5 Dc1
D2 त्वरित, D1: त्वरितं, M3-: बहुभि (for त्वरित)
B1: सूत च बहुभि शरै (sic), D5: सूत भङ्गेन मारिय
—^c) D3: सूर्य (for शरै) —^d) T G2: विव्याध G1
M: वक्षामि (for चोरमि)

53 Ś: missing (cf. v 1 36) —^a) B-: 2 5 Dc1
Dn1 आशु, S वाणा (for शरै) —^b) D5: भिन्वा
च (for निर्भिद्य) B2: 3 5 Dc1 पत्रिग (for मारिय)
—^c) K2: B2: 3 5 Dc1 Dn1 जलधर, Dn2: D2 5 8 हि
जलदान् (for हि जलद) —^d) B2: 8 5 Dc1 Dn1 दिवा
करमरीचय — After 53, K5: B1: 3: ins

834* ममाधस्तु कर्णो वै पुनरुद्धमरोचयत् ।

भीममेनो दृढ कोपास्पुनर्विव्याध पत्रिणा ।

[(L 1) B1 3 व (for तु) K-: [s]रि (for वै)
B1 3 अत्रोचयत्]

54 < missing (cf. v 1 36) —^a) K1-3 D1-6
वैकल्प, B2: 3 G5 बहुचर्य (for वैकल्प) D5: om मह
—^b) B2: 2 5 Dc1 Dn1 शराहत, G1 M1: 2 चित
(for 'दित) — With 54^d, cf 858* —^c) Ś1
पुरुषमान (for 'मानी) Ś1 laonna, B1 D-: च, T
G M1: 2 सन् (for स) — After 54^c, S: ins

835*

लज्जामुत्सृज्य भारत ।

भीमसेनमयाकर्णं

—^d) D3: प्रतिपायाद्, D1: 1 प्रत्ययायाद् (for 'पायाद्)
— After 54, B1: 8 5 Dn2: D2: ins

836* अपचक्राम समरे युद्धाय भरतर्षभ ।

[D2: उपचक्राम समरात् (for the prior half) D2: युद्धाय
(for युद्धाय) B5: भरतर्षभ]

१०७

धृतराष्ट्र उवाच ।

यस्मिञ्जयाशा सततं पुत्राणां मम संजय ।

तं दृष्ट्वा विमुखं संख्ये किं नु दुर्योधनोऽब्रवीत् ।

कर्णो वा समरे तात किमकार्षीदतः परम् ॥ १

संजय उवाच ।

भीमसेनं रणे दृष्ट्वा ज्वलन्तमिव पावकम् ।

रथमन्यं समास्थाय विधिमत्कल्पितं पुनः ।

अभ्ययात्पाण्डवं कर्णो वातोद्भूत इवार्णवः ॥ २

क्रुद्धमाधिरथिं दृष्ट्वा पुत्रास्तत्र विशां पते ।

भीमसेनममन्यन्त वैवस्वतमुखे हुतम् ॥ ३

चापशब्दं महत्कृत्वा तलशब्दं च भैरवम् ।

अभ्यवर्तत राधेयो भीमसेनरथं प्रति ॥ ४

Colophon Śs missing — Sub-parvan Ś1 K4 s B2 s Do1 Dn1 D1 s 5 6 जयद्रथवध — Day of Droṇa's Generalship K2 चतुर्थदिवसे, G5 चतुर्थेदि — Adhy name Ś1 K2-4 Do1 Dn2 D1 s 7 भीमसेनप्रवेश, K. B2 D2 7 8 भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, B1 s-7 Dn1 भीमप्रवेशे कर्णपराजय, D1 कर्णपराजय, D6 भीमसेनप्रवेशे भीमेन कर्णजय, T G2-7 कर्णपलायन, G1 M1 2 भीमसेनप्रवेशे कर्णपलायन — Adhy no (figures, words or both) B1 T G2-5 128, B2 59, B3 129, B. 137, Dn1 131, D2 135, D3 27, G1 M 127 — Sloka no Do1 Dn1 59

107

☞ This adhy is missing in Śs (of v 1 7 106 36)

1 After the ref, D2 s ins 839* —^a) B (except B1) Do1 Dn महती (for सतत) —^b) Ds मम पुत्रस्य सजय —^c) D1 तद् (for तं) B Do1 Dn1 भीमात्, T G Ms-5 यात, M1 2 सखे (for संख्ये) —^d) K2 Do1 Dn D6 7 तु (for नु) — After 1^{cd}, Ś1 K1-3 read 2^{cd}, while D1 reads 2^{cd} for the first time, repeating it in its proper place K5 B (except B1) Do1 Dn D^o 4 s 7 ins after 1^{cd}

837* कथं च युयुधे भीमो वीर्यश्लाघी महाबल ।

[Ds नु (for च) B3 s Do1 Dn1 महारथ (for बल)]

—^e) T G2-4 [s]पि; Ms-5 [s]य (for वा). —^f) D2 s G1 M1 2 तत (for अत)

2 B Do1 Dn1 D2 s 6 T G2-5 om the ref D2 ins. after the ref Ds after 2

838* तवापराधाद्वाजेन्द्रं पुनर्युद्धमवर्तत ।

— K4 Dn2 D1 s 6 ins after 2^{cd} D2 s after the ref in 1

839* स्वयं शिष्यो भूतपतेर्भागवस्य धनुर्धर ।

[Ds महादेवस्य शिष्यस्य (for the prior half) Dn2 भृगूत्तम, D. शिष्य कर्णा (for भागवस्य)]

— K4 Dn2 D1 s 6 cont

840* तस्य तुल्योऽस्त्रमायाभिस्तद्विशिष्टोऽथ वा वृष ।

शिष्य शिष्ययुगैर्युक्त कालान्तकयमोपम ।

स भीमसेनेन जित पाण्डुपुत्रेण भारत ।

[(L 1) D6 यथा (for सथ वा) Dn2 D2 वृष्ट, D1 वृष (for वृष) — (L 2) D1 6 सर्वे (for शिष्य) Dn2 D3 -गणैर् (for -युगैर्) K4 शिष्य शिष्ययुगायुक्त (sio) (for the prior half) K5 युगोपम, D1 -युगोपम (for -यमोपम)]

while D2 s cont after 839*

841* शिष्यस्व प्राप्तवान्कर्णस्तस्य तुल्योऽस्त्रमायाया ।

तद्विशिष्टोऽपि वा कर्ण शिष्य शिष्ययुगैर्युक्त ।

कालान्तकयमो यद्दञ्जीमसेनेन निर्जित ।

कुन्तीपुत्रेण भीमेन निर्जित स तु लीलया ।

[(L 3) D2 कालान्तकयमो यद्द (for the prior half)]

— Before 2^{cd}, B Do1 Dn1 D2 6 T G2 s 5 ins सजय उवाच Ś1 K1-3 read 2^{cd} after 1^{cd}, while D1 reads it for the first time after 1^{cd} —^d) D3 तत, T G3 4 पुरा (for पुन)3 —^a) K4 G1 M1 2 आधिरथ, T G2-4 आतिरथि, G5 आदिरथि (for आधि) —^b) D1 s ते च (for तव) —^c) K8 B2 s 5 Do1 Dn1 D2 S वैश्वानर (for वैवस्वत) K1 D1 -मुखे हतं, D3 6 -मुखागत (for मुखे हुतम्) — After 3, Ds ins

842* भीमसेनोऽपि समरे राधेय प्रत्यमर्षित ।

पुनरेव ततो गजन्महानासीत्सुद्रारुणः ।
विमर्दः सृतपुत्रस्य भीमस्य च विद्या पते ॥ ५
संरुच्यो हि महाबाहू परस्परवधैपिणो ।
अन्योन्यमीक्षाचक्राते दहन्ताविव लोचनैः ॥ ६
क्रोधरक्तेक्षणो क्रुद्धो निःश्वमन्तौ महारथौ ।
युद्धेऽन्योन्यं समासाद्य ततश्चतुररिदमौ ॥ ७
व्याघ्राविव सुसंरुच्यौ श्येनाविव च शीघ्रगौ ।
शरभाविव संक्रुद्धौ युयुधाते परस्परम् ॥ ८

ततो भीमः स्मरन्हेगानक्षयूते वनेऽपि च ।
विराटनगरे चैव प्राप्तं दुःखमग्निदमः ॥ ९
राष्ट्राणा स्फीतरत्नानां हरणं च तवात्मजैः ।
मततं च परिह्वेशान्सपुत्रेण त्वया कृतान् ॥ १०
दग्धुमैच्छश्च यत्कुन्तीं सपुत्रां त्वमनागसम् ।
कृष्णायाश्च परिह्वेशं समामध्ये दुरात्मभिः ॥ ११
पतिमन्यं परीप्सस्व न सन्ति पतयस्तव ।
नरकं पतिताः पार्थाः सर्वे पण्डतिलोपमाः ॥ १२

C 7 5427
B 7 122. 15
K. 7 122. 17

4 ^a) D1 - : चाणद्वत्, D. चाणद्वं, G1 M धनु
द्वत् (for चाणद्वत्) B* (margin as in text) : Dc1
Dn1 तत (for महत्) —^b) D2 तु (for च) G1
M1 : भारत (for भरतम्) —^c) B2 : अन्यद्वत्, D
चर्त (for वर्तत) D. राधेय —^d) D. भीममेनो
महावत्

5 ^a) K. D2 : 1 : G1 M1 : महा, B (except B1)
Dc1 Dn1 G2 : तयो (for ततो) —^b) B2 : Dc1 Dn1
घोर धामिव, D. महानीम (for महानासीन्) B* : 2
Dc1 Dn1 समागम, D2 : तदा रण (for मुद्रात्) D2
युद्धमार्थसुद्रारुण —^c) D1 सूर्य (for सून-) B2 : 2
Dc1 Dn1 र्कर्वनन्य शूरन्य —^d) Dn1 [पुत्र (for च)
B2 : Dc1 Dn1 महानम (for विद्या पते)

6 ^c) D1 G2- : सुमरुच्यो, T सुमक्रुद्धो (for मरुच्यो
हि) D2 : महाबाहो, D2 : राज, G1 M1 : रणे (for
'बाहू) —^b) S1 भीममेन (for परस्पर) S1 K1-4
D1 - तयपिणो (for वधं) —^c) D2 : इव्यां चक्राते
S1 K1-3 अन्योन्यपीडा चक्राते, G1 M1 : अन्योन्य मसु-
दीक्षेता, M2 : s (sup lin) अन्योन्य मसुदीक्षेता —^d)
G1 M1 : चक्षुषा (for लोचनं)

7 ^a) S1 K1-4 D1 तस्मिन्, B2 : 2 : Dc1 Dn1 M2
तीर्ता (for क्रुद्धो) — M3 om (hapl.) 7^b-8^a —^b)
K. पुन पुन, B1 महाबलो (for महारथौ) B* : Dc1
Dn1 D1 : 1 : T G2- : M1 : निश्वमताविवोरगौ, Dn2
D2 : युयुधाते परस्पर (=8^d), D2 : निश्वमता (D.
श्वसता च) यथोरगौ —^c) G2 यमास्थाय (for 'माद्य)
B2 : 2 : Dc1 Dn1 शूरावन्योन्यमासाद्य, G1 M (M3 om.)
युद्धे एन्योन्यमासाद्य

8 M3 om. 8^a (cf. v l. 7) —^a) K1 B1 Dn2 S
(M2 om) सुम (G1 च सं) क्रुद्धो (for सुमरुच्यो) D1
गजाविव मदोन्मत्ता —^b) D1 व्याघ्रात् (for श्येनात्)
K1 D1 : सु (for च) D2 मीक्रुद्धो (for शीघ्रगौ)

—^c) S1 चरतात्, D. मरभात् (for शरभात्) S1 K1-3
D1 : च क्रुद्धो, S (except G2) मरुच्यो (for मक्रुद्धो)

9 ^a) D1 पर, D2 : परि, M2- : [s]स्वरत् (for
स्वरत्) —^b) D2 तथा, M2- : [s]वि वा (for स्वि
च) —^c) G. वराट (sic) (for विराट) S यच्च (for
चैव) —^d) B2 : 2 : Dc1 Dn1 T G2- : transp प्राप्त
and वृत्तम् S1 K1 : 2 : D2 : अरिदम, B1 T G- : 'दमं',
G1 M1 : अनुत्तम (for अरिदम)

10 D1 om 10 —^c) D1 om. (hapl.) from परि
ह्वेशान up to कृष्णायाश्च (in 11^c) S1 K1-4 परिह्वेशं
— K2 : om (hapl) 10^d-11^c —^d) S1 K2 : कृत

11 D1 om up to कृष्णायाश्च, K2 : om. 11^{ab}
(for both, cf. v l 10) —^a) K1 B1 : D2 c-3 S
(except G5) ऐच्छत् (for ऐच्छत्) B2 Dc1 Dn Dc
य (for यत्) D. इष्टा स्वय (for ऐच्छश्च यत्) B4
यत्कुन्तीं दग्धुमैच्छश्च —^b) K5 : D2 : 1 : S सहपुत्रा,
D2 : सपुत्रा ताम् (for सपुत्रा त्वम्) Dn2 : D2 : 2 : अना
गसा, D1 S अ (M2- : त्व) नानासी (G1 M1 : 2 'सी) (for
अनागसम्) —^c) T G2- : transp परिह्वेशं and
समामध्ये G1 M1 : परिह्वेशान — After 11, B
Dc1 Dn1 G2 : ins

843* केशपक्षग्रह चैव दुःशामनकृत तया ।

परपाणि च वाक्यानि कर्णेनोचानि भारत ।

[B1 om. line 2]

12 ^a) B1 : 2 : Dc1 D4 S परी (G2 अमी) प्स स्व (for
परीप्सस्व) —^c) B4 G1 M नरके, T G2- : पके नि-
(for नरक) D1 पातिता B2 : 2 : Dc1 Dn1 पतिता नरक
पार्था —^d) D2 : तिलं समा, S : तिला इति (for
तिलोपमा) D5 : सर्वे शृण्वति वै जना

13 ^b) S1 K Dn2 : D1 : 2-3 याम्; D1 : यान् (for

समक्षं तव कौरव्य यदूचुः कुरवस्तदा ।
 दासीभोगेन कृष्णां च भोक्तुकामाः सुतास्तव ॥ १३
 यच्चापि तान्प्रव्रजतः कृष्णाजिननिवासिनः ।
 परुषाण्युक्तवान्कर्णः सभायां संनिधौ तव ॥ १४
 तृणीकृत्य च यत्पार्थास्तव पुत्रो ववल्ग ह ।
 विपमस्थान्समस्थो हि संरम्भाद्गतचेतसः ॥ १५
 बाल्यात्प्रभृति चारिभस्तानि दुःखानि चिन्तयन् ।
 निरविद्यत धर्मात्मा जीवितेन वृकोदरः ॥ १६
 ततो विस्फार्थं सुमहद्वेमपृष्ठं दुरासदम् ।
 चापं भरतशार्दूलस्त्यक्तात्मा कर्णमभ्ययात् ॥ १७

स सायकमयैर्जालैर्भीमः कर्णरथं प्रति ।
 भानुमद्भिः शिलाधौतैर्भानोः प्रच्छादयत्प्रभाम् ॥ १८
 ततः प्रहस्याधिरथिस्तूर्णमस्यञ्जिताञ्जरान् ।
 व्यधमद्भीमसेनस्य शरजालानि पत्रिभिः ॥ १९
 महारथो महाबाहुर्महावेगैर्महाबलः ।
 विव्याधाधिरथिर्भीमं नवभिर्निशितैः शरैः ॥ २०
 स तोत्रैरिव मातङ्गो वार्यमाणः पतत्रिभिः ।
 अभ्यधावदसंभ्रान्तः स्रुतपुत्रं वृकोदरः ॥ २१
 तमापतन्तं वेगेन रभसं पाण्डवर्षभम् ।
 कर्णः प्रत्युद्ययौ योद्धुं मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ २२

यद् B₁ Dn₂ कौरवास्, S तनयास् (for कुरवस्)
 G₁ M तव (for तदा) —^c K₁₋₃ भोगेन, B₂
 Dn₂ D₂ s ० S (except M₈ 4, M₅ also as in text)
 भावेन (for भोगेन) —^d T G₁₋₃ M₅ तवात्मजा,
 G₁ M₁₋₄ s (also) सुदारुणा (for सुतास्तव)

14^a) D₇ s यथा (for यच्च) K₅ D₇ s प्रव्रजितान्,
 D₆ प्रवदत (for प्रव्रजत) S यच्च (G₅ यत्र) प्रव्रजि-
 तान्पार्थान् —^b K₁ 2 B₁ D₁ विवासिन Cd cites
 कृष्णाजिनवासस —D₇ s repeat 14^c after 15 —^d
 D₇ s तथा (for तव) G₁ M₁ 2 सतत तव संनिधौ
 — After 14, Dn₂ D₂ s ० ins

844* पुत्रस्तव विशेषेण कालघृतेन नोदित ।

[D₂ तु ते (for तव) Dn₂ D₃ -द्वेन (for घृतेन)
 D₂ दूतकाले प्रचोदित (for the post half)]

15^a) K₈ B₂ यथा, B₁ D₂ च य, Dn₂ D₂ ० तु
 यत् (for च यत्) D₆₋₈ पार्थ —^b Dn₂ D₂ ० [s]
 वमन्यत, D₁ चचाल ह (for ववल्ग ह) Dn₁ सूतपुत्रा
 महाबला, D₂ सूतपुत्रेण सयुत, G₁ M₁ 2 सूतपुत्रस्य
 वल्लित —^c D₂ समस्या T G₂₋₄ [s]पि, G₁ M
 तान् (for हि) —^d B₂₋₄ D₀₁ संरब्धो, D₅ G₃
 संरभाद् (sic), G₁ M₁ 2 संरंभ (for सरम्भाद्) K₈ s
 B₁₋₄ Dn₁ D₂ s 1 s S (except M₁ 2 4) -चेतन-
 —After 15, D₇ s repeat 14^c

16 D₈ om 16^a —^a) D₂ चारिभस् —^b) B₂
 s, s D₀₁ Dn₁ D₅ स्वानि, G₁ M₁ 2 यानि (for तानि)
 D₆ धिंत्स च (for चिन्तयन्) —^c) D₂ s निर्विच (D₅
 ण्ण)श्रैव धर्मात्मा; G₁ M₁ 2 निरविद्यद्धि धं, Cd cites
 निरविद्यत (as in text) Cv as in text. —^d) G₁

सूतपुत्र (for जीवितेन) Cv as in text — After 16,
 T G₂₋₅ ins

845* एव बहुविधान्घोरान्सरन्दीप्ताभिसन्निभ ।

17^a) G₁ M विस्फार्थ D₂ ० च (for सु) —^b)
 M₄ (also as in text) s दुरानम (for 'सदम्) G₁
 M₁ 2 चाप हेमपरिदूत —^c) G₁ M₁ 2 भीमो (for
 चाप) D₀₁ T M₂ -शार्दूल —^d) D₆ त्यक्त्वान्यान् (for
 त्यक्तात्मा) Ś₁ त्यक्त्वा कौरव्यमभ्ययात्, K₁₋₄ D₁ कर्णं
 सूतजमभ्ययात्, K₆ D₁ 7 s सुदृढं वेगवत्तर

18^a) G₁ M₁ 2 कृष्णायसमयैर्भलैर् —^d) K₆ B
 D₀₁ Dn D₃ 7 s M₈ 5 प्राच्छादयत् D₇ T G₂₋₄ प्रभा
 D₂ ककपत्रिभिरायसै

19^a) Ś₁ तत्रा**स्य, K₁ 2 4 D₁ ततस्तु तस्य (for
 तत प्रहस्य) T G₂₋₄ [अ]तिरथिस् (for [आ]धि) —^b)
 K₄ D₁ s ० अस्य, G₁ M₁ 2 मुचञ्च (for मस्यञ्च) K₈
 शराञ्जितान् (by transp), D₅ शिलाशितान् B
 (except B₁) D₀₁ Dn तूर्णमस्य शिलाशितै

20 K₈ om (hapl) 20^a-21^b —^a) S महाराज
 (for 'रथो) D₈ महाबाहु —^b) Ś₁ मर्माभिन्निर, B₁₋₃
 D₀₁ Dn महाबाणैर्, B₂ D. 'वेगो (for 'वेगैर्) Ś₁
 K₁ 2 D₂ महाबल, D₅ S 'रथ, D₆ 'वल्लै (for 'वल)
 D₁ महाबलसमान्वित —^c) D₂ T G₂₋₄ अतिरथिर्
 K₆ G₁ M₁ 2 तूर्णं, B₃ धीमान् (for भीम) —^d)
 K₄ s B₂ s D₀₁ Dn₁ तदा (for शरैर्) Ś₁ K₁ 2 Dn₂
 D₂ s ० नवभिर्नतपर्वभि (Ś₁ 'णि)

21 K₈ om. 21^a (of v l 20) —^c) Ś₁ अपोथ
 यद् (for अभ्यधावद्) —^d) K₆ स्रुजं (for -सुत्रं)

22^b) D₁ T G₂₋₅ रभसात्, D₂ प्रसभं, Cd रभसे

ततः प्रघ्माप्य जलजं भेरीशतनिनादितम् ।
 अक्षुभ्यत वलं हर्षादुद्धृत इव सागरः ॥ २३
 तदुद्धृतं वलं दृष्ट्वा रथनागाश्चपत्तिमत् ।
 भीमः कर्णं समासाद्य छादयामास सायकैः ॥ २४
 अश्वानृश्यसवर्णास्तु हंसवर्णैर्हियोत्तमैः ।
 व्यामिश्रयद्रूपे कर्णः पाण्डवं छादयञ्चरैः ॥ २५
 ऋश्यवर्णान्हयान्कर्मिथान्मास्तुग्रहमः ।
 निरीक्ष्य तव पुत्राणां हाहाकृतमभूद्भ्रूलम् ॥ २६
 ते हया बह्वशोभन्त मिश्रिता वातरंहसः ।

सितासिता महाराज यथा व्योम्नि बलाहकाः ॥ २७
 संरुधौ क्रोधताप्राक्षौ प्रेक्ष्य कर्णवृकोदरौ ।
 संरुस्ताः समकम्पन्त त्वदीयानां महारथाः ॥ २८
 यमराष्ट्रोपमं घोरमासीद्गयोधनं तयोः ।
 दुर्दर्शं भरतश्रेष्ठ प्रेतरालपुरं यथा ॥ २९
 समालमिव तच्चित्रं प्रेक्षमाणा महारथाः ।
 नालक्षयञ्जयं व्यक्तमेकैकस्य निवारणे ॥ ३०
 तयोः प्रैक्षन्त संमर्दं संनिष्ठमहास्त्रयोः ।
 तव दुर्मन्त्रिते राजन्सपुत्रस्य विशां पते ॥ ३१

C 7 544
 B 7 132 23
 F 7 132. 28

(as in text) B1: पाण्डुनदन, S पाण्डु रणे (for पाण्डु-
 वचनम्) —^c) B2: 2: Dc1 Dn1 युद्धे (for योद्धु)
 G1 M कर्णं प्रयुद्रियायुद्धे —^d) B1 मत्त इव द्विप

23 ^a) Ś1 Dn1 D2: प्रघ्माय, Ś1 (sup lin) K1: 4
 G1 M1: 2: प्रघ्मात्, D1 M3: प्राघ्मात् (for प्रघ्माप्य)
 K1-जलज, G1 M1: 2: जल तद् (for जलज) —^b) G2
 G2: भेरीशत (for भेरीशत) B1: 2: Dc1 Dn1 यम
 मर्दनं, S (except G1 M1: 2) विनादित (for -निनादितम्)
 —^c) K2: अक्षुभ्यत, D2: लक्षोमत, D1: 2: अक्षुभावद्,
 D: प्रक्षोभ्यत, D: अक्षुभावद् (hypermetric), T G2: 5
 अक्षोभ्यत, G1 M व्यक्षोमत (for अक्षुभ्यत) Ś1 K1: 4
 D1 मर्वम् (for हर्षाद्) —^d) D1 उद्धृत (for उद्धृत)
 G2: 1: मागर

24 ^a) Ś1 K (except K2) D1 तम् (for तद्) Dc1
 Dn1 D: अद्धृत, D: 2: G1 उद्धृत (for उद्धृत) Ś1 तत्र
 (for दृष्ट्वा) —^b) D1: 7: 8: पत्तिमान् B Dc1 Dn1 नागा-
 श्वरयपत्तिम् —^c) S (except G5 M2: -) भीम कर्ण
 —^d) B1: 2: सायकं, D2: पत्रिमि, T G2: 5: मयुने
 (for सायकं) G1 M छादयचटरवृष्टिमि

25 ^a) D2 corrupt. Ś1 K1: 3 B2 (marg) Dc1
 ऋश्य, K4: 5 B Dn D1: 3 5-8 ऋश्य, Cv ऋश्य (as
 in text) B1: 2: 4 Dn1 च, G1 M1: 2: तान् (for तु)
 —^b) Ś1 ह्यमशुभ्रैर्, K2: हेमशुभ्रैर् (for ह्यम्) —^c)
 Ś1 K1 D2: 4: ह्यमिश्रयद् K2: G1 M1: 2: रथे (for रणे)
 —^d) G1 M1: 2: चार्दयश्च (for छाद्)

26 ^a) Ś1 K1: 1: ऋश्यवर्णान्, K4 B2: 5 Dn1 D1: 2-
 1: 6 ऋश्यं, Dc1 Dn2 ह्यम्, D8 रिक्षं (for ऋश्यं)
 Ś1 महान्, K1: 3: 4 D1 महा (for हयान्) K4 Dn2 D1
 महाकायान्, D2 महाकांडान्, D3 ह्यमवर्णान्, D4: शस्त्र-
 वर्णैर्, D1: 8 S (except G1) ह्यमवर्णैर् (for हयान्कर्मैर्)

B1 (marg, orig as in text) श्वैर्, B2 (marg,
 orig as in text) शुभ्रैर्, G1: स्वर्णैर्, Cd कर्णैर् (as
 in text) —^b) D2: S वि (G: व्या) मिश्रान्वातरहम
 —^c) Ś1 K1: 4 D1: 2 om (hapl) 26^a-27^b —^c) S
 आलोक्ष्य (for निरीक्ष्य) —^d) Dc1 T G2: 2: हाहा-
 मृतम्, D3: 6: कारम् (for कृतम्)

27 Ś1 K1: 4 D1: 2 om. 27^{ab} (cf v l. 26) —^b)
 D5 S (except T) विमिश्रा (for मिश्रिता) —^c) Ś1
 विरोचत, K1: 4 D1 व्यरोचत (for मितामिता) G1 M
 वना राजन् (for महाराज) —^d) G2: 2: बलाहका G1
 M यथैव स्युर्नमन्त्रे

28 ^a) D2: G2: 2: संमन्त्रो, T G1: 2: 4 M मयत्तौ (for
 संरुधौ) B2: 3 Dc1 रक्षाक्षौ (for -तात्राक्षा) —^c)
 D1: 7: 8 ममन्त्रा (for मन्त्रा) Ś1 ममतप्यन्त, K1: 3: 4
 D1: 1: मर्पत, K2: 1: मर्पत (for कम्पन्त) —^d) B1: 3
 Dc1 Dn1 स्वनीया वै (for याना)

29 K4 D2: 3: 6: 7 om (hapl) 29^a-30^b —^a) G1
 M राडम् (for घोरम्) —^c) om. 29^a —^c) Ś1
 दुर्दंश, K1: 3 D1 दुर्दंश्य, B1: 3: 5 दुर्दंशं, D1: 5 G2
 दुर्दंश (for दुर्दंशं)

30 K4 D2: 2: 6: 7 om 30^{ab} (cf v l. 29) B1 om
 30^{ab} —^a) Ś1 K1: 2: 5 D1: 4: 5: 8 तं (for तच्) K1
 D1 मित्र (for चित्र) —^b) K1: 2: 2 B1: 5 Dc1 D1
 4: 4: 8 प्रेक्ष्यमाणा —^c) G1 M नाशसत् (for नालक्षयश्च)
 D6: घोरम् (for व्यक्तम्) —^d) B3: 5 Dc1 Dn1 तदा
 रणे (for निवारणे) B1: 2 S एकस्मैकस्य वा रणे, Dn2
 D2: 6 एकस्मैव महारणे

31 ^a) K4 Dn1 D1: 4: 6 प्रेक्ष्यत, K: D8 प्रेक्ष्यत,
 Dc1 D1: 1: प्रेक्षत (for प्रैक्षन्त) K2: तयो: 3: 3 सम्मन्त्रं,

छादयन्तौ हि शत्रुघ्नावन्योन्यं सायकैः शितैः ।
 शरजालावृतं व्योम चक्राते शरवृष्टिभिः ॥ ३२
 तावन्योन्यं जिघांसन्तौ शरैस्तीक्ष्णैर्महारथौ ।
 प्रेक्षणीयतरावास्तां वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ॥ ३३
 सुवर्णविकृतान्याणान्प्रमुञ्चन्तावरिदमौ ।
 भास्वरं व्योम चक्राते बहुधुल्काभिरिव प्रभो ॥ ३४
 ताम्यां मुक्ता व्यकाशन्त कङ्कवर्हिणवाससः ।
 पद्मकल्पः शरदि मत्तानां सारसानामिवाम्बरे ॥ ३५

संसक्तं स्रुतपुत्रेण दृष्ट्वा भीममरिदमम् ।
 अतिभारमन्येतां भीमे कृष्णधनंजयौ ॥ ३६
 तत्राधिरथिभीमाम्यां शरैर्मुक्तैर्दृढाहताः ।
 इपुपातमतिक्रम्य पेतुरश्वनरद्विपाः ॥ ३७
 पतद्भिः पतितैश्चान्यैर्गतासुभिरनेकशः ।
 कृतो महान्महाराज पुत्राणां ते जनक्षयः ॥ ३८
 मनुष्याश्वगजानां च शरीरैर्गतजीवितैः ।
 क्षणेन भूमिः संजज्ञे संवृता भरतर्षभ ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

S तयोरथासीत्समर्दः —^b) K₃₋₅ B D (except D₁ 4)
 सनिकृष्टं —^c) G₁ M₁ 2 युद्धे (for राजन्) —^d) T
 G₂₋₅ पुत्रस्य च (for सपुत्रस्य) B₁ 3 5 D₀₁ D₁ रणा-
 जिघ्रे (for विशां पते)

32 ^a) D₇ स्यादयतौ (s₁₀) G₁ M₁ 2 संकुन्धाव् (for
 शत्रुघ्नाव्) —^b) D₁ om (hapl) from सायकै up to
 तावन्योन्य (in 33^a) B₂ 5 शायकै D₀₁ सितै T
 G₂₋₅ अन्योन्यमपराजितौ, M₃₋₅ अन्योन्य निशितै शरै-
 (M₈ om शरै) —^c) G₂ घोर (for व्योम) —^d)
 B₂ 3 D₀₁ D₁ चक्रातेऽद्भुतविक्रमौ

33 D₁ om up to तावन्योन्य (cf v 1 32) —^b)
 G₁ M₁ 2 तीव्रैर् (for तीक्ष्णैर्) —^c) Ś₁ प्रेक्षणीयत
 मामास्ता

34 ^a) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ सुवध (for सुवर्ण) —^b)
 K₄ 5 D₀₁ D₁ G₁ 3-5 M₁ 2 विमुचताव्, D₈ प्रमुचताम्
 (for प्रमुञ्चन्ताव्) B₄ इवाबुदौ, D₀ महाबलौ (for
 अरिदमौ) K₂ D₂ M₂₋₅ मुचतावरिमर्दनौ —^c) B₃
 D₀₁ भासुर (for भास्वरं) G₁ M चक्राते भास्वदाकाशम्
 —^d) K₄ T G₃ 4 बाहूल्काभिरः; B₂ 3 D₀₁ ताबुल्कां ;
 D₁ D₂ 6 महोल्कां, G₅ वसुल्कां (s₁₀) (for बहुधुल्कां)
 B₁ 4 D₅ 7 8 G₁ M उ (D₅ 7 8 धु)ल्काभिरिव च
 प्रभो (D₇ 8 ते प्रभो, G₁ M₁ 2 भास्वरौ, M₈₋₅
 भासुरौ)

35 ^a) K₄ व्यभासंत, K₅ D₅ T G₂₋₅ प्रकाशत,
 B₂ 3 5 D₀₁ D₁ शरा राजन्, D₁ D₂ 6 व्यरोचत, D₂
 G₁ M प्रकाशते, D₁ 7 8 प्रकाशत (for व्यकाशन्त) —^b)
 B₀ 2 5 D₀₁ D₁ गार्धपत्राश्रकाशिरे — Ś₁ K₁₋₄ D₁

om 35^{cd} —^c) B₂ 3 D₀₁ D₁ श्रेण्य, D₇ 8 पंक्ति-
 (for पङ्क्त्य) D₂ पक्त्य शरदि स्पष्टा —^d) D₁
 इवात्तरे (for इवाम्बरे) — After 35, M₁ 3- (all
 inf l₁₁) 118

846* ततो भीमो महाराज कर्णं विद्वान् त्रिभि शरै ।
 सारथिं चास्य भलेन रथनीडादपाहरत् ।
 अश्वान् चतुर श्वेताग्निजघान शितै शरै ।
 हित्वा ध्वजं च छत्रं च रथं च शतधाकरोत् ।
 चकार विरथं कर्णं तव पुत्रस्य पश्यत । [5]
 स तथा विरथं कर्णो भीमसेनेन निर्जित ।
 अन्यं रथं समास्थाय पुनर्विन्याध मारुतिम् ।
 महागजौ यथा हतौ विपाणाग्रै परस्परम् ।
 ततश्चतुस्त्रया तौ तु अन्योन्यं च निजघ्नतु ।

36 ^b) G₁ M₂ अरिदमौ D₅ भीम दृष्ट्वा महाबल
 —^c) D₀ अथ (for अति) G₁ M₂ तौ हि सर्वन्यम
 ब्रूता —^d) D₁ 7 8 तदा कृष्ण, G₁ M₂ वासुदेव (for
 भीमे कृष्ण)

37 ^a) B₃ D₁ ततो, T G₁ 2 M₁ 2 यत्र (for तत्र)
 T G₂₋₄ [ह]तिरथि- Ś₁ तत्राधिरथिसुकैस्तु —^b) B₂ 3
 D₀₁ दृढक्षता, D₁ D₂ T G₂₋₅ दृढ हता (for दृढा
 हता) —^d) K₁₋₄ B₁ 3 D₀₁ D₁ 5 -रथ (for -नर).
 T G₂₋₄ पेतुरश्वा नरा द्विपा

38 ^a) D₁ 2 om from श्रान्यै up to जीवितै (in
 39^b) —^c) B₁ om. (hapl) महा D₀₁ D₁ कृतोत्सा
 हान्, T G₂₋₅ तत कृतो, G₁ M₁ 2 जातो महान् (for
 कृतो महान्) Ś₁ K₁₋₄ B₅ D₁ कृतो महात्मना राजन्

39 D₁ 2 om 39^{ab} (of v 1 38) —^a) Ś₁ K₁₋₄

१०८

धृतराष्ट्र उवाच ।

अत्यद्भुतमहं मन्ये भीमसेनस्य विक्रमम् ।
 यत्कर्णं योधयामास समरे लघुविक्रमम् ॥ १
 त्रिदशानपि चोद्युक्तान्मर्वशस्त्रधरान्युधि ।
 वारयेद्यो रणे कर्णः सयस्त्रासुरमानवान् ॥ २
 स कथं पाण्डवं युद्धे भ्राजमानमिव त्रिया ।
 नातरत्संयुगे तात तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ ३
 कथं च युद्धं भूयोऽभूत्तयोः प्राणदुरोदरं ।

अत्र मन्ये समायत्तो जयो वाजय एव वा ॥ ४
 कर्णं प्राप्य रणे स्रुत मम पुत्रः सुयोधनः ।
 जेतुमुत्सहते पार्थान्सगोविन्दान्ससात्वतान् ॥ ५
 श्रुत्वा तु निर्जितं कर्णमसकृद्भीमकर्मणा ।
 भीमसेनेन समरे मोह आविशतीव माम् ॥ ६
 विनष्टान्कौरवान्मन्ये मम पुत्रस्य दुर्नयैः ।
 न हि कर्णो महेश्वासान्पार्थाञ्जेष्यति संजय ॥ ७
 कृतवान्यानि युद्धानि कर्णः पाण्डुसुतैः सह ।

C 7 5462
 B 7 133 8
 K 7 133 8

M3~ मनुष्याणा (for 'प्याश्र) G1 M हि (for च)
 B2 3 Dc1 Dn1 मनुष्यवाजिनानात —^δ K5 D7 3
 चेतनं (for -जीवितै) — After 39, G2 ins

847* साक्रोदमिव रत्रन्य दक्षयज्ञनिवर्हणे ।

Colophon Ś2 missing — Sub-parvan Ś1
 K1 5 B2-4 D1-3 6-3 जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K2 चतुर्थे दिवसे — Adhy name K1-4
 B1 3 4 Dc1 D2 5 भीमप्रवेश , K5 B2 5 Dn D1 3. 6-3
 भीमसेनप्रवेश , Bom. ed भीमकर्णयुद्ध — Adhy no
 (figures, words or both) B1 T G2-4 M 129, B2
 58, B. 138, Dn1 132, D2 136, D3 G1 128,
 G5 131 — Śloka no Dc1 40, Dn1 41

108

This adhy is missing in Ś2: (cf v 1 7 106 36)

1 ^a B2 इड (for अह) — K4 om (hapl) 1^{cd}
 —^d D.-3 T G3 विक्रम (for विक्रमम्)

2 ^a K3 B1 चे (B4 जो)द्युक् , D5 5 चाप्युक्तान्,
 D4 चेषु, Bom ed वा युक्तान् (for चोद्यु) —^δ
 D2 7 सर्वशास्त्र (for 'शास्त्र) B1-3 5 Dc1 -भृता वर,
 B4 भृतो युधि, D4 चरान्युधि, D7 3 धरानपि (for
 'न्युधि) —^c K4 D3 6 धारयेद्यो, G1 M1 2 वारयेत
 (for 'येद्यो) —^d B4 D2 G1 M1 2 यक्षोरग,
 G2-3 M5 (inf lin) देवासुर, M5 (orig) चक्षसुर
 (for यक्षासुर-) Ś1 B5 Dc1 D5 M5 (inf lin)
 मानुषान्, K2 मानवं, B3 D2 G1 M1-4 - (orig)
 राक्षसान् (for मानवान्)

3 ^δ B1-4 Dc1 D2 राजमानम् (for भ्राज) —^c
 Ś1 K D (except Dc1 D2) पार्थं (for तात)

4 ^a Dc1 तु (for च) B5 संभूत (for भूयोऽभूत्)
 S भूय कथमभूद्युद्ध —^δ B4 Dc1 D2 दुरोदर, G1
 M -दुरोदरे, Cd v -दुरोदरे (as in text) T G2~
 तयो प्र (G5 प्रा)णदतो रणे —^c B4 तत्र (for अत्र)
 K. महायत्तो, B (except B4) Dc1 समायत्तौ, D2
 'वेत्तौ, D3 4 'वातो, D5 'पद्यो (for 'यत्तो) —^d
 K8 Dn2 D2 6 च (for the second वा) B (except
 B4) Dc1 युद्धे जयपराजयौ

5 ^a G3~ सूत (for सूत) —^δ G1 बृहन्मना
 (for सुयोधन) M1 (inf lin as in text) 2 कर्ण
 प्राप्य बृहन्मना —^d G1 M सस (M4 'सा)त्यकान् (for
 समात्वतान) Cd cites सात्वत

6 ^a B2 3 Dc1 विजित (for निर्जित) K2 om
 कर्णं —^δ D7 om from श्रीम up to कर्णं (in 8^b)
 —^c B2 3 Dc1 विक्रम्य (for समरे) —^d D2 भयम्
 (for मोह) D त्वाविशति (for वा) B3 मे (for
 माम्) S मोहो मा (G1. M मा) सुत आविशत्

7 D7 om 7 (cf v 1 6) —^c S नष्टानेव कुरु
 न्मन्ये —^δ B Dc1 D2 पुत्रस्य मम दुर्नयै —^c B4
 D2 महेश्वास (for 'प्यासान्) —^d D4 पार्थिवाक्
 (hypermetric) (for पार्थाक्) Ś1 K B1 (marg) 4
 D1 3 3 सयुगे (for संजय)

8 D7 om up to कर्णं (cf v 1 6) —^c K1 D5
 पाडय (for 'वा) —^d T G2~ अजयस्ते, G1 M
 अजयत (for अजयन्त) D2 महामृधे (for रणाजिरे)

[608]

सर्वत्र पाण्डवाः कर्णमजयन्त रणाजिरे ॥ ८
 अजय्याः पाण्डवास्तात देवैरपि सवासवैः ।
 न च तद्बुध्यते मन्दः पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ ९
 धनं धनेश्वरस्येव हत्वा पार्थस्य मे सुतः ।
 मधुप्रेप्सुरिवाबुद्धिः प्रपातं नाबुध्यते ॥ १०
 निकृत्या निकृतिप्रज्ञो राज्यं हत्वा महात्मनाम् ।
 जितानित्येव मन्वानः पाण्डवानवमन्यते ॥ ११
 पुत्रस्नेहामिभूतेन मया चाप्यकृतात्मना ।
 धर्मे स्थिता महात्मानो निकृताः पाण्डुनन्दनाः ॥ १२
 शमकामः सदा पार्थो दीर्घप्रेक्षी युधिष्ठिरः ।

अशक्त इति मन्वानैः पुत्रैर्मम निराकृतः ॥ १३
 तानि दुःखान्यनेकानि विप्रकारांश्च सर्वशः ।
 हृदि कृत्वा महाबाहुभीमोऽप्युच्यत स्रतजम् ॥ १४
 तस्मान्मे संजय ब्रूहि कर्णमीमौ यथा रणे ।
 अयुध्येतां युधि श्रेष्ठौ परस्परवधैषिणौ ॥ १५
 संजय उवाच ।
 शृणु राजन्यथा वृत्तः संग्रामः कर्णमीमयोः ।
 परस्परवधप्रेप्सोर्वीने कुञ्जरयोरिव ॥ १६
 राजन्वैकर्तनो भीमं क्रुद्धः क्रुद्धमरिंदमम् ।
 पराक्रान्तं पराक्रम्य विव्याध त्रिंशता शरैः ॥ १७

9 °) K₅ D_{n2} D₂₋₄ 6 T G₂₋₅ अजेया (for अजय्या) S सूत (for तात) K₁ अजय्य पाठवस्तात — °) K₁₋₄ D₁ मन्यते (for बुध्यते) — °) D₁ 8 स तु (for पुत्रो)

10 °) D₁ इह (for इव) — °) D₂ हृष्टा, D₅ हत्वा, G₂ 5 बल, G₃ 4 मद (for हत्वा) D₁ 8 हत्वारथस्य न (D₁ om. न) मे सुत — For 10^{ab}, G₁ M subst

848* कर्णस्य मतमास्थाय स्वार्थमित्येव मे सुत ।

[M₇ 4 आशाय (for आसाय) M₁ वाढम् (for स्वार्थम्)]
 — With 10^{cd}, cf 7 49 11^{cd} — °) S (except G₁ M₁ 2) मधुलिप्सुर (for 'प्रेप्सुर) G₁ M₁ 2 सदा मंद (for इवाबुद्धि) D_{n1} D₅ मधु पश्यति दुर्बुद्धि — °) S₁ प्रपाते (for 'त) D₃ नैव बुध्यते, D₁ M₃₋₅ नानु-पश्यति (for नावबुध्यते)

11 °) S₁ (marg as in text) प्रवृत्त्या (for नि°) K₁ 4 B₁ D₁ प्राज्ञो (for प्रज्ञो) — °) D₂ 6 राष्ट्र (for राज्य) K₂ D₁ 8 हत्वा (for हत्वा) — °) K₃ 4 B D_{ca} D_{n2} D₁ 3 जितम् (for जितान्) — °) S₁ K₁₋₄ D₁ 4 अभयमन्यत (D₁ 'ते), B₂ D_{ca} अवमन्यत; D_{n1} इति मन्यते, D₁ 3 अन्यमन्यते (D₅ 'त) (for अव°)

12 °) D₂ तसेन (for भूतेन) — °) D₁ 3 चापि (for चापि) — °) D₂ मयि (for धर्मे) S (except G₁ M₁ 2) महाभागा (for 'स्मानो)

13 °) K₄ सम (for द्रम) Bom ed ससोदर्यो (for सदा पार्यो) — °) K₁ 5 B (except B₄) D_{ca} D_n D - 5 दीर्घापि (K₁ D₁ 3 प्रे) क्षी; S (except G₁ M₁ 2) धर्मान्वेषी (for दीर्घप्रेक्षी) — °) B₃ D₅ 7 8 इव (for इति) M₃₋₅ मत्वा वै (M₄ तै.); Bom ed.

मत्वा तु (for मन्वानै) S (except T) मे स (for मम) K₄ निराकृतै — After 13, G₁ M₁ 2 ins

849* तानुक्मन्याववीत्युत्रो मम द्यूते सुमन्दधी ।

14 D₃ reads 14 on marg G₁ M₂ om 14^{ab} — °) D₅ सर्वाणि (for [अ]नेकानि) — °) S (G₁ M₂ om) पाडव (for सर्वश) — °) B₂ महाराज, G₁ M₁ 2 महेश्वास (M₁ 'स) (for महाबाहुर) — °) D₁ युध्येत, G₂₋₅ युध्यति (for अ्युध्यत) G₁ M कर्ण युध्यति (M₃₋₅ 'त) मारुति

15 °) D₁ अस्मान् (for त°) S₁ K₁₋₄ D₁ 8 6 सशय, K₅ D₁ 7 8 सशयो (for सजय) G₁ M₁ 2 [आ]चक्ष्व (for ब्रूहि) — °) B₄ रणे यथा (by transp), G₁ M यथाक्रम — °) B₄ T G M₁ 2 युधा श्रेष्ठौ, M₃₋₅ महात्मानौ (for युधि श्रेष्ठौ)

16 After the ref., M₃₋₅ ins.

850* हन्त ते कथयिष्यामि तयो प्राणद(°)दुरोदरम् ।
 पश्यता सर्वसैन्याना केशवाहुंनयोरपि ।

— °) K₄ D_n D₃ 6-8 S वृत्तं (for वृत्त) K₄ D_n D₁ 2, 6 संग्राम (for 'म) D₁ यथा वृत्त सग्रामे K₅ D₁ 8 S सग्राम (K₅ 'मो) भीमकर्णयो, B₁ सग्राम कर्णपार्थयो — °) D_{n1} G₁ M₁ 2 वधप्रेप्सोर, D₂ 'प्रेक्षुर, D₄ वधं प्रेप्सुर, D₅ 7 वधे प्रेप्सोर (D₁ 'प्सोर), D₅ वध प्रेप्सोर (for -वधप्रेप्सोर) S₁ K₁₋₄ D₁ अन्योन्यस्य जयप्रेप्सो (K₁ 'प्सु) र, T G₂₋₅ परस्पर-मभिप्रेप्सोर — °) K₃ D₃ वन- (for वने) D₂ मत्त-द्विरदयोरिव

17 °) K₅ D₂ 4 5 7 8 राजन्वैकर्तन भीम. (D₅ कर्ण)

महावेगैः प्रसन्नाग्रैः शातकुम्भपरिष्कृतैः ।
 आहनद्भरतथेष्ट भीमं वैकर्तनः शरैः ॥ १८
 तस्यास्यतो धनुर्भीमश्चकर्त निशितैस्त्रिमिः ।
 रथनीडाच्च यन्तारं भलेनापातयत्क्षितौ ॥ १९
 स काङ्क्षन्भीमसेनस्य वधं वैकर्तनो वृषः ।
 शक्तिं कनकवैदूर्यचित्रदण्डां परामृशत् ॥ २०
 प्रगृह्य च महाशक्तिं कालशक्तिमिवापराम् ।
 समुत्क्षिप्य च राधेयः संघाय च महाबलः ।
 चिक्षेप भीमसेनाय जीवितान्तकरीमिव ॥ २१

शक्तिं विसृज्य राधेयः पुरंदर इवागनिम् ।
 ननाद सुमहानादं बलवान्धृतनन्दनः ।
 तं च नादं ततः श्रुत्वा पुत्रास्ते हृषिताभवन् ॥ २२
 तां कर्णभुजनिर्मुक्तामर्कवैश्वानरप्रभाम् ।
 शक्तिं वियति चिच्छेद भीमः सप्तमिराशुगैः ॥ २३
 छित्त्वा शक्तिं ततो भीमो निर्मुक्तोरगसंनिभाम् ।
 मार्गमाण इव प्राणान्धृतपुत्रस्य मारिष ॥ २४
 प्राहिणोन्नव संरन्ध्रः शरान्बहिर्णिवाससः ।
 खर्णपुङ्खाञ्जिलाधौतान्यमदण्डोपमान्मृषे ॥ २५

C 7 5480
B 7 123 25
F 7 123 25

—^०) D₂ कुद्वरूपम्, D' कुद्वकुदो (for कुद्व कुद्वम्)
 Ś1 K₁₋₃ D₂ G. अरिन्दम, K₄ T G₂ ३ दम (for
 'दमम्) D₅ भीम कुद्वो महाबल —^०) Ś1 K₁₋₃
 पराक्रातो (K₃ 'तो) (for पराक्रम्य) —^d) T G₂
 विन्याय Ś1 K₁₋₃ D₁ चहुमि, D₃ त्रिदात (for ता)

18 K₄ om. (hapl.) 18 —^a) Ś1 प्रमनोप्र —^०)
 Ś1 K₁ ३ D₁ ८ शा (D₅ शा) तर्काम, D₂ हेमजाल-
 (for शातकुम्भ) K₅ D₁ D₁ ८-३ परिष्कृतं, D₅
 -विनूपितं, T G₂₋₅ -मयदंदि (for परिष्कृतं) —^०)
 K₁₋₃ D₁ प्राहरद्, B Dc1 D₁ D₂ अहनद्, S नाव-
 रद् (for आहनद्) —^d) B₂ (marg) वैकर्तनं

19 ^a) G₁ M₁ २ तस्याशु तद्, M₂₋₅ स तस्याशु
 (for तस्यास्यतो) —^०) B₄ S (except G₁ M₁ २)
 विशिखं, D₃ त्रिदातं (for निशितैस्त्रि) K₂₋₄ B
 (except B₄) Dc1 D₁ D₁ २ १ २ G₁ M₁ २ शरं (for
 त्रिमि) —^०) S रथनीडाच्च (for नीडाच्च) —^d)
 K₂ बलेन, G₁ M₁ २ शरेण (for भलेन)

20 ^a) Ś1 (marg) K₁₋₄ D₁ चि (D₁ वि) कीर्षन्,
 D₇ ३ संकाक्षन् —^०) B₁ ४ वृष, B₂ ३ ३ Dc1 D₁ २
 D₂ ० मृश; S रणे (for वृष) —^०) K₁ ३ ४ Dc1
 D₁ २ ३ वैदूर्यां, B₁ ३- T G₂ वैदूर्यं; B₂ D₁ २ D₃
 G₁ M₁ वैदूर्यां, D₁ वैदूर्यं, D₅ वैदूर्यां, D₇ वैदूर्यं
 (for वैदूर्यं) —^d) K₁ चित्रचडा (for -चित्रदण्डा)
 Ś1 K₁ २ ४ B (except B₄) D₁ परामृषत्, D₇ G₂ ४
 मृशन्

21 ^a) K₅ T G₂₋₅ प्रतिगृह्य (for प्रगृह्य च) —^०)
 G₁ ४ ३ M काल (for काल-) K₅ Dc1 D₇ ३ दंढम्,
 S -रात्रिम् (for -शक्तिम्) K₅ अपर —^०) D₇ ३ स
 (for च) D₂ अमृष्यमाणो राधेय, G₁ M तोकयित्वा

भृशं कर्ण — D₁ D₂ ४ om. (hapl) 21^d-22^a —^d)
 T G₂₋₅ स (G₂ सु, G₅ म) लक्ष्य च, G₁ M सरन्ध्रो
 वै (for संघाय च) T G₂ ६ महाबल (for 'बल)
 —^०) S भीमसेनस्य (for 'सेनाय) —^०) S प्राणानि
 (T G₂ 'नी) व विचिन्वती

22 D₁ D₂ ४ om 22^a (cf v 1 21) — For
 22^a, G₁ M₁ २ subst

851* शक्तिं वियता इषा शक्राशनिमस्युतिम् ।

—^०) D₁ निनाद (for नं) S बलवा (G₂₋₅ 'व) न्
 (for सुमहा) —^d) S नादेनानाद्यज (M₂₋₅ 'ज) ग्व
 —^०) S तस्य (for त च) B₁₋₄ Dc1 तदा, S मृश
 (for तत) —^०) D₂ ६ पुत्रस्य B₄ ३ D₁ D₂ ४ हृषिता,
 D₅ लपितो (for हृषिता) D₇ ३ [अ]भवत्

23 ^a) D₅ ता च (for ता) D₁ -हस्त- (for -सुज)
 —^०) D₁ D₇ ३ चिक्षेप (for चिच्छेद) B₄ शक्तिं
 चिच्छेद भीमस्तु — K₄ om. (hapl) 23^d-27^a —^d)
 B₄ तदा (for भीम)

24 K₄ om 24 (cf v 1. 23) —^a) G₁ M भित्त्वा
 (for छित्त्वा) B₃ Dc1 तदा, M₂₋₅ तथा (for ततो)
 —^०) Ś1 -संनिभान् —^०) Ś1 D₂ G₂ ४ ५ मार्गमाणान्,
 T G₂ 'माणाम्, G₁ M विचिन्वतीम् (for मार्गमाण)
 —^d) S पाडव (for मारिष)

25 K₄ om 25 (cf v 1. 23) —^a) K₃ B Dc1
 D₅ कृत-, D₂ सत्र, D₅ न च (for नव) Ś1 K₁ २
 D₁ २ सकुद्व, K₃ B Dc1 -सरम, D₁ D₂ संरन्ध्रान्
 (for 'न्ध्र) —^०) D₇ १ ३ वर्हण (for बहिर्णि) —^०)
 G₁ M₁ २ हेम- (for स्वर्ण-) —^d) G₁ M₁ २ चूतो-
 पमान् (for 'दण्डो') Ś1 K₁ २ D₁ हृदि, B₂ ४ युधि,
 T G₂₋₅ रणे (for मृषे)

कर्णोऽप्यन्यद्भनुर्गृह्य हेमपृष्ठं दुरासदम् ।
 विकृष्य च महातेजा व्यसृजत्सायकान्त्रव ॥ २६
 तान्पाण्डुपुत्रश्चिच्छेद नवभिर्नतपर्वभिः ।
 वसुपेणेन निर्मुक्तान्त्रव राजन्महाशरान् ।
 छित्त्वा भीमो महाराज नादं सिंह इवानदत् ॥ २७
 तौ वृषाविव नर्दन्तौ बलिनौ वाशितान्तरे ।
 शार्दूलाविव चान्योन्यमत्यर्थं च ह्यगर्जताम् ॥ २८
 अन्योन्यं प्रजिहीर्षन्तावन्योन्यस्यान्तरैपिणौ ।

26 K₁ om 26 (of v 1 23) —^a) D₂ ६ G₁
 M₁ २ कर्णोऽप्यन्यद् (G₁ M₁ २ 'र्णोपि च) नुराडाव —^b) B₁
 हेमदट (for 'पृष्ठं) —^c) D₂ ६ T' तन् (for च)
 Dn₂ विकृष्य तन्महद्यापं, G₁ M 'व्य बलवद्याप —^d)
 M₃ ६ विसृजत् (for व्यसृ') G₁ M₁ २ transp सायकान्
 and नव B₂ द्रायकान् S₁ नृप, B D₀₁ Dn₁ बहून्,
 Dn₂ तदा, D₃ ६ तथा (for नव) D₅ व्यसृजत्सायको-
 त्तमान्

27 K₁ om 27^a (of v 1 23) —^a) G₁ M सूत
 (for पाण्डु) — After 27^{ab}, B₁ ins 852* —^c)
 K₁→ B₁ D₁ T G₂-६ वसुपेणविनिर्मुक्तान्, G₁ M भीम-
 सेनेन निर्मुक्तान् —^d) G₁ M राजस्त्र (for नव राजन)
 — B₁ ins after 27^{ab} S after 27^{cd}

852* सुवर्णविकृतैर्वापि सुवर्णविकृताश्शरान् ।
 —^a) D₁ om छित्त्वा G₁ M सूतपुत्रो (for छित्त्वा
 भीमो) D₅ महानाहुर (for 'राज) D₈ भीमो महा
 मना राजन् —^c) D₁ सिंहनाद, G₁ M छित्त्वा सिंह
 (for नाद सिंह) S₁ M₃-६ [उ]न्नदन्, K₁ D₀₁ Dn₁
 [अ]न्नदन् (for 'द्व)

28 ^a) D₁ ततो (for तौ) K₁ ३ नदतौ (for न
 र्दन्तौ) —^b) D₅ अन्योन्यं (for बलिनौ) K₁ ६ B
 D₀₁ Dn D₁ ४ ६ ७ ८ T' G₂ वाशितान्तरे, D₂ ३ ६ वासि
 ताह् (D₂ 'रु)ते (for वाशितान्तरे) Cd otes वासिता
 and अतरे —^c) K₁ वा (for च) —^d) K₁ ३
 ह्यत्यगर्जता, K₂ ४ ६ Dn D₁ ३-६ ह्यत्य (K₆ Dn₂ D₃ ६
 'भि)गं (for च ह्यगं) B D₀₁ आमिपार्थेभ्यगर्जता, D₂
 अत्यर्थमाधिगच्छता, T G₃ ४ अभीक्षण मर्म मर्दन्तु, G₁ २ ६
 M अभीक्षण सजगर्जन्तु

29 G₂ om (hapl) 29^{ab}. —^a) G₁ M₁ २ अंतरे
 (for अन्योन्यं) Dn₁ D₆ T G₃ ४ M₃-६ प्रजि (D₆ 'जी) गीप
 ताव, D₁ प्रजिहीर्षताव, D₆ ६ प्रतिजिही' (hypermetric)

अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ गोष्ठेष्विव महर्षभौ ॥ २९
 महागजाविवासाद्य विपाणाग्रैः परस्परम् ।
 शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ३०
 निर्दहन्तौ महाराज शरवृष्ट्या परस्परम् ।
 अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ कोपाद्विवृतलोचनौ ॥ ३१
 प्रहसन्तौ तथान्योन्यं भर्त्सयन्तौ मुहुर्मुहुः ।
 शङ्खशब्दं च कुर्वाणौ युयुधाते परस्परम् ॥ ३२
 तस्य भीमः पुनश्चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिप ।

(for प्रजिही') D₂ अन्योन्यस्य जिहीर्षताव —^b) D₅ 7
 G₃-६ अतरेपिणौ — After 29^{ab}, D₂ reads 31^{ab} —^c)
 B (except B₂) D₀₁ वीक्षेता, D₅ चर्षता (for वी
 क्षन्तौ) T G M₁ २ अन्योन्यमन्ववेक्षाता (G₁ 'वेक्षेता, G₂ ४
 M₁ २ 'वेक्षेता, G₈ 'वेक्ष्याता), M₃-६ 'मभ्युदैक्षेता —^d)
 Dn₁ महावृर्षा (for महर्षभौ) D₂ S (except M₃-६)
 गोष्ठे गोवृषभाविव

30 ^b) Dn₁ विपाणैश्च (for 'णाग्रै) — D₁ om
 (hapl) 30°-31^b —^c) D₇ om. शरै —^d) K₁
 अपि (for अभि-)

31 D₁ om 31^{ab} (of v 1 30) D₂ reads 31^{ab}
 after 29^{ab} —^b) K₂ ३ ६ B D (except D₂, D₄
 om) T G₂-६ शस्त्र (for शर-) — K₄ Dn₂ D₆ om
 (hapl) 31°-32^d —^c) D₂ वर्षतौ, T G₂-६ -स
 र्वधौ (for वीक्षन्तौ) K₅ B D₀₁ Dn₁ D₁ ६ ७ ८ अन्यो-
 न्यस्वातरप्रेप्सु (B₁-६ ६ D₀₁ D₄ 'क्षौ), G₁ M 'मभ्यु-
 दैक्षेता —^d) K₅ Dn₁ D₁ ६ ७ ८ रोपाद्, B₂ T G₂-६
 क्रोधाद् (for कोपाद्) K₁ B₂ विवृत्त-, S उद्धत्त (for
 विवृत्-)

32 K₁ Dn₂ D₆ om 32 (of v 1 31) —^a) K₅
 D₁ ६ प्रहरतौ, G₂ प्रसहतौ (for प्रहसन्तौ) B (except
 B₅) D₀₁ G₂ ४ ६ तदा, Dn₁ D₄ T G₃ यथा, G₁ M₁ २
 अथ (for तथा) —^b) G₁ M₁ २ तत्तदुक्त्या (for भर्त्स-
 यन्तौ) K₅ परस्परं, D₂ पुन पुन (for मुहुर्मुहुः)
 —^c) B₄ D₃ ४ ७ ८ -शब्दौ (for शब्दं) B₄ प्र- (for
 च) —^d) G₁ M अयुध्येता (for युयुधाते) K₅ मुहु-
 र्मुहु (for परस्परम्)

33 ^b) D₁ ७ ८ आशु (for मुष्टौ) M₄ चिक्षेप (for
 चिच्छेद) —^c) D₁ महाककांश् (for शङ्खवर्णांश्) D₆
 शखवर्णोज्वलानश्चान् —^d) T G₂-६ शरैर (for बाणैर).
 — After 33, Bom ed ins

शङ्खवर्णाश्च तानश्वान्त्राणैर्निन्वे यमक्षयम् ॥ ३३
 तथा कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा कर्णं दुर्योधनो नृपः ।
 वेपमान इव क्रोधाद्ब्यादिदेशाथ दुर्जयम् ॥ ३४
 गच्छ दुर्जय राधेयं पुरा ग्रसति पाण्डवः ।
 जहि त्ववरकं क्षिप्रं कर्णस्य बलमादधत् ॥ ३५
 एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा तव पुत्रस्तवात्मजम् ।
 अभ्यद्रवद्भीमसेनं व्यासक्तं विकिरञ्जरान् ॥ ३६
 स भीमं नवभिर्वाणैरश्वानयमिर्दयत् ।
 पाङ्गिः स्रतं त्रिभिः केतुं पुनस्तं चापि सप्तभिः ॥ ३७

भीमसेनोऽपि संकुद्धः साश्वयन्तारमाशुगैः ।
 दुर्जयं भिन्नमर्माणमनयद्यमसादनम् ॥ ३८
 खलंकृतं क्षितौ क्षुण्णं चेष्टमानं यथोरगम् ।
 रुदन्नार्तस्तव सुतं कर्णश्चक्रे प्रदक्षिणम् ॥ ३९
 स तु तं विरथं कृत्वा स्मयन्त्यन्तवैरिणम् ।
 समाचिनोद्वाणगणैः शतघ्नीमिव शङ्कुभिः ॥ ४०
 तथाप्यतिरथः कर्णो भिद्यमानः स सायकैः ।
 न जहौ ममरे भीमं कुद्धरूपं परंतपः ॥ ४१

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

C 7 5499
 B 7 133 45
 K 7 123 43

853* स्मरथिं च तथाप्यस्य रयनीडाडपातयत् ।
 ततो वैकर्तन कर्णश्चिन्ता प्राप-दुरव्ययाम् ।
 स छाद्यमान ममरे हताशो हतसारथि ।
 मोहित शरजालेन कर्णव्य नाम्यपद्यत् ।
 34 ^a) Ds transp दृष्ट्वा and कर्णं Ds १ ४ G1 ३ ४
 M1 २ नृप (for नृप) S1 तथा दुर्योधनो दृष्ट्वा कर्णं कृच्छ्रा-
 गत नृप —^o) Ks D1 ३ कुट्टो (for क्रोधाद्) —^d)
 Ds मद्विशेष, Ds S (except Gs) आदिदेश (for व्यादि*)
 T G2-3 च (for [अ]थ)
 35 ^b) Ks १ Bz २ Dn D1 ३ ४ T G2-1 पुरो, Cd
 पुन (as in text) G1 M पाण्डवो ग्रसते पुरा —^o)
 G1 M1 २ गच्छ (for जहि) S1 Dc1 Ds ४ त्ववरक, Cd
 द्वावरक Dn1 जहि शत्रु महाभीमं, G1 जह्यत्र परम क्षिप्र
 —^d) Ks D. ० Gs आदधत्, B1 आचरन् (for आद-
 धत्)
 36 ^b) Ds सुत (for तव) Dn2 D2 ३ ४ G1 पुत्र
 (for पुत्रस्य) Ks ३ Dn2 D2 ३ ४ तवात्मज (for 'जम्'
 —^o) D2 अभ्यद्रवत् कैतिय —^d) Ds विशिखाद् (for
 विकिरत्) Ks B D शरं (for शरान्)
 37 ^a) Ks B1 २ Dc1 D2 १ ३ S दशभिर् (for नव
 भिर्) —^b) Ks अश्वैर् (for अश्वान) Dn1 D2-3
 G1 M अष्टाभिर् (for अष्ट*) B Dc1 G2 भार्पयत्, D2
 पुत्र च, Ds-3 अर्दयन्, G1 ३-४ M1 २ अर्पयत् (for
 अर्द*) —^o) M3-5 transp सूत and केतु —^d) D2

S भीमं च, D1 तं चापि (for तं चापि) T G2-3
 पचभि (for सप्तभि)
 38 ^a) D2 G1 M [s]थ, D3 [s]भि (for ऽपि)
 —^b) D1 आहवे (for आशुगै) —^o) D2 G1 २ M
 भीम (for भिन्न) K1 T G2 वर्माणम्, D2 G1 M
 -कर्माणम् (for -म)
 39 ^a) T G2-3 वाड (G2 बाल, G1 गाढ) हुत् (for
 खलंकृत) K2 Dn1 क्षिप्त, B2 D1 ३ क्षिप्र, D3 G1
 M क्षीणं (for क्षुण्ण) —^b) S1 K1-3 D1 ४ S (except
 G.) वेष्टमान (for चेष्ट*) D2 T G1 ३-४ M इवोरग,
 Ds महो*, G2 महीतले (for यथोरगम्) —^o) Dc1
 नदन् (for रु*) K2 ३ D1 सुत (for सुत) —^d)
 K1-3 D1 कर्णं (for कर्णश)
 40 Ks Ds om (hapl) 40^{ab} —^a) S1 B1 म च,
 Dn1 D1 ३ भीमस्य (for म तु) S म तु त विरथोक्य
 —^b) S1 K1-4 Bz (marg) ३ Dc1 Dn2 D1-4 ४-४ स्व-
 यम्, S (except T G2) स्मरन् (for स्मयन्) —^o)
 Ds समाचितो (for 'चिनोद्') Ks Ds १ ३ -शतै, D4
 -मितं (for -गणै) —^d) K. Dn1 D2 ३ ४ शतघ्नी
 मिश्र (for 'मिव) Ds सर्वदा, D1 ३ शक्तिभि (for
 शङ्कुभि)
 41 G. partly damaged —^o) K1 चाधिरथि,
 D2 [अ]प्याधिरथि, T G2-1 तु विरथ, G1 M1 २ [अ]-
 पि वि*, Gs तु वि*३, M3-5 हि वि* (for [अ]प्यति*)
 T G2-1 क्षुण्णश् (for कर्णो) D1 ३ स तथा विरथ कर्णो

१०९

संजय उवाच ।

स तथा विरथः कर्णः पुनर्भीमेन निर्जितः ।
 रथमन्यं समास्थाय सद्यो विव्याध पाण्डवम् ॥ १
 महागजाविवासाद्य विपाणाग्रैः परस्परम् ।
 शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २
 अथ कर्णः शरव्रातैर्भीमं बलवद्ददयत् ।
 ननाद बलवन्नादं पुनर्विव्याध चौरसि ॥ ३

तं भीमो दशभिर्वाणैः प्रत्यविध्यदजिह्वगैः ।
 पुनर्विव्याध विशत्या शराणां नतपर्वणाम् ॥ ४
 कर्णस्तु नवभिर्भीमं विद्धा राजन्स्तनान्तरे ।
 ध्वजमेकेन विव्याध सायकेन शितेन ह ॥ ५
 सायकानां ततः पार्थस्त्रिपष्ट्या प्रत्यविध्यत ।
 तोत्रैरिव महानागं कशाभिरिव वाजिनम् ॥ ६
 सोऽतिविद्धो महाराज पाण्डवेन यशस्विना ।

—^६ S (Gs damaged) छाद्यमान (for भिद्य^०) K₂ ४ ६
 B₁₋₃ ६ D₀₁ T G₂₋₄ M₈₋₅ स, B₄ तु, D_n D₅ ०
 [s]स्य, D₂ ८ G₁ M₁ २ च (for स) B₁ २ ४ शायकै
 (for सा^०) —^d K₂ क्रुद्धन्भीम, D₅ क्रुद्ध रूप (for
 क्रुद्धरूप) Ś₁ K₁₋₄ D₁ परतप, D₀₁ D_{n1} D₁ ६ G₁ २
 M₁ २ *तप (for *तप).

Colophon Ś₂ missing — *Sub parvan* Ś₁ K₄ ६
 B₂₋₄ D₀₁ D_{n1} D₁ ६ जयद्रथवध — *Adhy name* Ś₁
 K₁₋₄ B₂ D_{n2} D₁ भीमसेनप्रवेश, K₅ भीमेन दुर्जयवध ;
 B₁ ३-६ D₀₁ भीमप्रवेश, D_{n1} D₂ ६ T G₂₋₅ दुर्जयवध,
 D₃ ६-८ भीमसेनप्रवेशो दुर्जयवध, Bom ed कर्णभीमयुद्ध
 — *Adhy no* (figures, words or both) B₁ T G₂₋₅
 130, B₂ 60, B₃ 131, B₅ 139, D_{n1} 133, D₂
 137, D₃ G₁ M 129 — *Śloka no* D₀₁ 43,
 D_{n1} 41

109

☞ This adhy is missing in Ś₂ (of v 1 7. 106
 36)

1 M₃ om 1-2 —^a B₂ G₃ सर्वथा (for स तथा).
 —^६ Ś₁ G₁ M₁ २ भीमसेनेन (for पुनर्भीमेन) K₄ D₁
 गजित (for निर्जित) —^० M₄ ६ अन्य रथं (by
 transp) —^d D_{n2} T G₂₋₅ M₄ ६ क्रुद्धो; D₂ कर्णो;
 Bom ed पुनर् (for सद्यो) T G₃ विव्याध.

2 M₈ 4 om 2 (for M₈, of v 1 1). —^a G₁
 M₁ २ यथा ह्यतौ (for ह्वासाद्य). —^० D₅ पूर्णायतो
 सृष्टैर् G₁ M₁ २ ततश्चतुस्त्रया तौ तु. —^d G₁ M₁, २
 चापि (for क्षामि)

3 ^a Ś₁ (*sup lin* as in text) भीम (for कर्ण)
 D₃ ६ शरशतैर् (for *घातैर्) —^६ D_{n2} बलिनम् (for

बलवद्) Ś₁ K₁ २ D₁ [आ]र्दयत्, K₃₋₅ B₁ D₅ १ ३
 [आ]र्पयत्, D₂ ४ T G₂₋₅ [अ]र्पयत् (for [अ]र्दयत्)
 B₁₋₃ ६ D₀₁ D_{n1} D₃ ० G₁ M भीमसेन सम (B₁ २ ६ D₀₁
 D_{n1} *सा)र्पयत् —^० D₇ ननदे (for ननाद्) K₅
 D₁ ३ ४ बलवान्, B (except B₁) D₀₁ D_{n2} T G₂₋₅
 M₈₋₅ च महा, D₂ G₁ M₁ २ च पुनर् (for बलवन्)
 —^d D₂ भीम (for पुनर्) T G₂ विव्याध

4 ^a D₂ तीक्ष्णै (for वाणै) T G₂₋₅ भीमोपि
 दशभिस्तीक्ष्णै, G₁ M तं भीमो नवभिर्विद्धा —^६ G₁
 M हेमपुंस्त्वैर् (for प्रत्यविध्यद्) —^० T G₂ विव्याध
 D₁ २ ६ S सप्तत्या (for विशत्या) —^d G₁ M शतेन
 च पुन पुन

5 ^a D_{n1} D₂ ४ ७ ८ कर्ण (for कर्णस्) D₂ ४ ७ ८
 भीमो, G₁ M वाणैर् (for भीम) —^६ D₂ भित्त्वा
 राजन्; G₁ M भीम विद्धा (for विद्धा राजन्) K₄
 D₇ ८ स्तनातरं (for स्तनान्तरे) —^० D₂ रथम् (for
 ध्वजम्) K₅ D_{n1} D₄ ६ ७ ८ चिच्छेद्; T G₂ विव्याध
 (for विव्याध) —^d B₂ शायकेन D₀₁ D₁ सितेन
 K₅ D₂ ० च (for ह) S विशोकं च त्रिभि शरै

6 ^a B₁ २ ६ शायकाना D_{n1} D₁ ७ ८ त्रिपष्ट्या तु
 (for तत् पार्थस्) S प्रतिविव्याध (T G₂ *थ)त पार्थस्
 —^६ D₂ तमविध्यत (for प्रत्य^०) D_{n1} D₁ ७ ८ प्रत्य
 विध्यत सारथि (D₇ सात्यकिं), D₅ त्रिपष्ट्या नतपर्वणा,
 S *ष्ट्या निश्चिते शरै —^d Ś₁ K₄ D₀₁ D₁ २ कषा
 भिर् (for कशाभिर्).

7 ^० Ś₁ K₃₋₅ D₁, २, ४, ६ G₂, ४ सृक्किणी; B₁, ६, ६
 D₃, ० सृक्किणी; D₅ सृक्किणी; G₁ M सृक्किणी; G₅ सृक्किणी;
 Cd सृक्किणी (as in text). Cd लेलिहत् —^d Ś₁
 K D_{n1} D₁ ८-८ कोप; G₂ ६ क्रोधात् (for क्रोध)
 — After 7, M₈₋₅ ins

सृक्किणी लेलिहन्वीरः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ७
 ततः शर महाराज सर्वज्ञायावदारणम् ।
 प्राहिणोद्गीमयेनाय वलायेन्द्र द्वाशनिम् ॥ ८
 स निर्भिद्य रणे पार्थ द्रुतपुत्रधनुश्च्युतः ।
 अगच्छद्धारयन्भूमिं चित्रपुद्गः शिलीमुखः ॥ ९
 सर्वशैक्यां चतुष्किष्कुं गुर्वी रुक्माद्गदां गदाम् ।
 प्राहिणोत्स्रतपुत्राय षडस्त्रामविचारयन् ॥ १०
 तथा जवानाधिरथेः सदश्वान्माधुवाहिनः ।
 गदया भारतः क्रुद्धो वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ॥ ११
 ततो भीमो महाबाहुः क्षुराभ्या भरतर्षभ ।

ध्वजमाधिरथेच्छित्वा सूतमभ्यहनत्तदा ॥ १२
 हताश्वसूतमुत्सृज्य रथं स पतितध्वजम् ।
 विरकारयन्धनुः कर्णस्तस्यौ भारत दुर्मनाः ॥ १३
 तत्राद्भुतमपश्याम राधेयस्य पराक्रमम् ।
 विरथो रथिनां श्रेष्ठो वारयामास यद्विपुम् ॥ १४
 विरथं तं रथश्रेष्ठं दृष्ट्वाधिरथिमाहवे ।
 दुर्योधनस्ततो राजन्नभ्यभापत दुर्मुसम् ॥ १५
 एष दुर्मुस राधेयो भीमेन विरथीकृतः ।
 तं रथेन नरश्रेष्ठं संपादय महारथम् ॥ १६
 दुर्योधनवचः श्रुत्वा ततो भारत दुर्मुखः ।

C 7 5316
 B. 7 134 17
 K 7 134 17

551* चिच्छेत् कासुकं तूर्णं पाण्डवस्य महान्नन ।

8 D2 om 8-9 —^b) K D3 : G1 M सर्वकाय (D1 'चा) विचारण —^d) K Dn D2-^a उवाच, G1 s M वलाय (for उलाय)

9 D2 om 9 (cf v 1 8) —^a) M3 : (sup lin) निमित्त्य (for निमित्त) —^b) G1 M सूतपुत्रेण चोदित —^c) D3 : अगच्छद् D. 'म'ट, T अविच्छेत्, G2 : क्षिप्रम् (for अगच्छद्) G2 M3-^a भीम (for भूमि) —^d) G3-^a रुक्मपुत्र (for चित्रपुद्ग) G1 M2 : वेतितो दृष्टवन्तः, M-^a रुक्मपुत्र शिलाशित —After 9, K1 : B D (except Dn1 D2-) ins

555* ततो भीमो महाबाहुः क्रोधवसन्तोच्चा ।

[Prior half = 12^a, post half = 7^d K श्लेष (for क्रोध)]

10 Dn1 om 10-11 —^a) S1 K1 : 1 : B1 Dc1 D1 : 6 सर्वमे (K1 'म) उवाच, K3 : भीमा, B3 : शक्या, Dn1 वज्रेण, T G2 तत उवाच, G1 2-^a M C1 तत उवाच (M-^a उवाच), Cd सर्वशैक्या (as in text) —^b) G1 M रुक्माद्गदा (for रुक्माद्गदा) —^d) K-^a D3 T G2 षडस्त्राम्, B1-^a D3 : भूमि, B1 M-^a धिम्, G1 2-^a M1-^a श्राम् (for श्राम्) K5 षडश्री-मन्निवारयन्, D1 षडस्त्राम विचारयन् (sic), D2 षडश्री-स विचारयन्, D1 : 7 हतमेव विचा (D1 'धा) रयन्

11 Dn1 om 11 (cf v 1 10) —^a) K2 D5 G3 : तथा (for तथा) D5 T G2-^a [अ]तिरथे (for [आ]धि*) —^c) M3-^a भारत (for भारत) D2 गदया भरतश्रेष्ठ —^d) G1 M शक्रवज्रसमानया

12 —^a) S धनुर्गृहीत्वा स पुन —^b) D1 क्रोधस रक्तलोचन —^c) T G2-^a आधिरथेः (for आधि) M1 भित्त्वा (for छित्त्वा) —^d) K1-^a D1 तत, B (except B1) Dc1 क्षरे, D2 पुन (for तदा) T G2-^a सूतमप्यवधीच्छेत्, G1 M सूत प्रैषी (M3 4 प्रेष्य, M3 प्रैष्य) अमन्त्रं —After 12, D2 G1 M ins

556* महाप्रलान्महावेगान्सदश्वान्मादया हतान् ।

सूत च निहतं दृष्ट्वा केतुं च विनिपातितम् ।

[(L 2) D. उवाच न हन केतु दृष्ट्वा सूत च पातित]

13 ^b) K1 : Dn1 D-^a 1 : 7 : G3 : रथ सं, B (except B1) Dc1 D1 स रथ (by transp), G1 M रथ नि —^c) S (except G3 1) विरकारयन्

14 ^c) K5 : श्रेष्ठ (for श्रेष्ठो) G1 M विरथो यद्रथ-श्रेष्ठ —^d) S1 यद्विपुम्, D. G1 M पादव, T G2-^a त रिपु (for यद्विपुम्)

15 ^a) K1 त रणे, K5 B1-^a 5 Dc1 Dn D1 : 4 6-8 त (B2 3 5 Dc1 तु) नर, B1 D. S (except M3-^a) रथिना (for त रथ) D3 त रथेन नरश्रेष्ठ —^b) D5 विरथम्, T G2-^a [अ]तिरथि (G3 4 'थ)म् (for [आ]धि रथिम्) D3 सपादयन्महारथ —^c) S तदा (for ततो)

16 Before 16, G1 M1 2 ins दुर्योधन —^a) D2 पुवं (for एष) —^c) K2 D5 G1 3 : M रथश्रेष्ठ (K2 D5 'ष्ठ), D2 6 रथिश्रेष्ठ (D2 'ष्ठ), T G2 5 नरश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) —^d) K1-^a D1 सभावय (for सपादय) S1 K1-^a D1 महारथ, D5 नरर्षभं (for महारथम्) G1 M1 2 सपादयितुमर्हसि

त्परमाणोऽभ्ययात्कर्णं भीमं चावारयच्छरैः ॥ १७

दुर्मुखं प्रेक्ष्य संग्रामे स्रुतपुत्रपदानुगम् ।

वायुपुत्रः प्रहृष्टोऽभूत्सृकिणी परिलेलिहन् ॥ १८

ततः कर्णं महाराज वारयित्वा शिलीमुखैः ।

दुर्मुखाय रथं शीघ्रं प्रेषयामास पाण्डवः ॥ १९

तस्मिन्क्षणे महाराज नवभिर्नतपर्वभिः ।

सुपुह्रैर्दुर्मुखं भीमः शरैर्निन्दे यमक्षयम् ॥ २०

ततस्तमेवाधिरथिः स्यन्दनं दुर्मुखे हते ।

आस्थितः प्रवभौ राजन्दीप्यमान इवांशुमान् ॥ २१

शयानं भिन्नमर्माणं दुर्मुखं शोणितोक्षितम् ।

दृष्ट्वा कर्णोऽश्रुपूर्णाक्षो मुहूर्तं नाभ्यवर्तत ॥ २२

तं गतासुमतिक्रम्य कृत्वा कर्णः प्रदक्षिणम् ।

दीर्घमुष्णं श्वसन्वीरो न किञ्चित्प्रत्यपद्यत ॥ २३

तस्मिन्स्तु विवरे राजन्नाराचान्गार्धवाससः ।

प्राहिणोन्स्रुतपुत्राय भीमसेनश्चतुर्दश ॥ २४

ते तस्य कवचं भित्त्वा स्वर्णपुद्गा महौजसः ।

हेमचित्रा महाराज द्योतयन्तो दिशो दश ॥ २५

अपिचन्द्रतपुत्रस्य शोणितं रक्तभोजनाः ।

17 Before 17, G₁ M ins सजय —^a) B (except B₁) D₀₁ D₂ S transp श्रुत्वा and ततो —^c) D₂ तूर्णं (for कर्णं) —^d) B₁ D₇ 8 अवारयत्, T अवाकिरत्, G₁ M अभ्यकिरत्, G₅₋₆ अवाकिरत्; Bom ed अवारयन् (for अवारयत्)

18 ^a) Ś₁ K₁₋₄ D₁ दुर्मुखं स (Ś₁ D₁ 'खं तु, K₂ 'ख स, K₄ 'खं तं) समालोक्य —^c) S (except T) भीमसेन (for वायुपुत्र) —^d) Ś₁ K₂₋₅ D₁ 4 8 T G₂ सृकिणी (D₄ 'णीं), K₁ D₂ 5 6 सृकिणी (D₄ 'णीं), B D₃ सृक्णी, G₁ M सृक्णी; G₁ 6 सृक्णी (for सृकिणी) T G M₁ 2 चापि (for परि) Ś₁ K D₂ D₁ 4 5 7 8 G₁ M₁ 2 सलिहन् (for लेलि')

19 ^a) D₂ तु स (for कर्णं) — K₅ om (hapl) 19^b-20^a —^b) Ś₁ K₁₋₃ भीमसेन (for वारयित्वा) D₅ शिलै शरै (for शिलीमुखै) K₄ नवाभिर्नतपर्वभि (= 20^b) —^c) K₁₋₄ D₂ D₁ 1 7 8 दुर्मुखस्य (for 'माय) K₁₋₃ D₁ रथे, K₁ रणे, B₂ (marg) 3 D₄ शरान्, B₁ शर (for रथ) B₁ 2 (orig) 5 D₀₁ D₂ D₂ 3 T G₂₋₅ तूर्णं, B₂ (marg) 7 आशु, B₁ तीक्ष्णं (for शीघ्र) —^d) D₁ 7 8 योधयामास (for प्रेषया')

20 K₅ om 20^a (of v l 19) —^c) K₁ 2 4 सुमुखैर्, K₅ B₄ D₂ D₁ 7 8 S सुमुखैर् (G₃ 4 'खो) (for सुपुह्रैर्) K₄ दुर्मुखो Ś₁ K B₁ D₂ D₁ 2 4 6-8 वीर (D₂ 'र) (for भीम) —^d) D₅ याणैर् (for शरैर्), G₁ M₁ 2 प्रैपिद् (for निन्दे), B₁ प्रेषया मास सृष्यवे.

21 ^a) T G₂₋₄ एवातिरथि (for 'धिरथि), —^b) D₂ हतं (for हते), —^c) G₂₋₅ प्रययो (for प्रवभौ) G₂ भीमं (for राजन्) —^d) T G M₁ 2 [अ]नल (for [अ]शुमान्)

22 ^a) D₁ M₃ 4 भीम (for भिन्न) K₄ D₀₁ D₂ D₁ 2 4 7 8 S (except G₃ 5) वर्माण (for -मर्माणं) —^b) Ś₁ रुधिरोक्षितं (for शोणितो')

23 ^a) S उष्णमातं (T G₂ 3. 4. 'त्तं) (for दीर्घमुष्ण) D₅ विनिश्चस्य (for श्वसन्वीरो) —^d) K₄ D₁ प्रस्य विध्यत, B₁ 'भापत, M₃ 4 'दृश्यत, M₅ (sup in as in text) 'पश्यत (for 'पद्यत).

24 ^a) D₀₁ सु (for तु) Ś₁ K₁₋₄ B₁ (marg) D₂ D₁ विरथे (for विनरे) K₅ D₁ 5 7 8 तस्मिन्क्षणे महाराज, B₁ तस्मै चातिरथो राजन् — D₁ om (hapl) 24^b-25^c —^b) Ś₁ K₁ 3 5 D₂ D₁ 3-5 8 T G M₁ 2 गृध्र, K₂ गृह, B₃ सार्धं, D₀₁ D₀ गार्धं, D₂ दीर्घं (for गार्धं) D₂ वचंस (for वा सस) D₂ नवभिर्नतपर्वभि —^c) K₁ D₁ प्राहिणो भीमसेनाय

25 D₁ om 25^ab (of v l 24) D₃ om (hapl) 25 —^b) B (except B₁) D₀₁ स्वर्णचित्रं (for 'पुद्गा) S महोरस्कस्य चाप्युर —^c) B (except B₁) D₀₁ S हे (T₂ G₃ हे) मपुष्वा (for 'चित्रा) T G₂₋₅ M₁₋₅ व्यराजंत, G₁ M₁ 2 व्यरोचत (for महाराज) —^d) B₁₋₃ D₀₁ व्यद्योतत, B₃ द्योतयत, D₂ द्योपयतो (for द्योतयन्तो)

26 ^a) B D₀₁ S तेषिन् (for अवि'), —^b) Ś₁ K (except K₄) D (except D₀₁ D₂ 5) G₂ 5 भोजना (D₁ 'नं); M₃₋₅ भूषणा (for 'भोजना); —^c) B₁ 5 महाराज; D₂ मनुष्येषु (for मनुष्येन्द्र), —^d) K₅ B₂ 8 D₂ D₁ भुजंगा (for भुजगा), K₅ D₃₋₅ नोदिता (for चोदिता).

27 ^a) D₁ प्रत्यर्पमाणा मेदिन्या, —^b) K₄ विरोजित,

कुट्टा इव मनुष्येन्द्र भुजगाः कालचोदिताः ॥ २६
 प्रसर्पमाणा मेदिन्यां ते व्यगोचन्त मार्गणाः ।
 अर्धप्रविष्टाः संरन्धा विलानीव महोरगाः ॥ २७
 तं प्रत्यविध्यद्राघेयो जाम्बूनदविभूषितैः ।
 चतुर्दशभिरत्युग्रैर्नागाचैर्गविचारयन् ॥ २८
 ते भीमसेनस्य भुजं मव्यं निर्भिद्य पत्रिणः ।
 प्राविशन्मेदिनीं भीमाः क्रौञ्च पत्ररथा इव ॥ २९
 ते व्यगोचन्त नाराचाः प्रविशन्तो वसुंधराम् ।
 गच्छत्यस्तं दिनकरे दीप्यमाना उवाचवः ॥ ३०

स निर्भिन्नो रणे भीमो नाराचैर्मर्मभेदिभिः ।
 सुम्नात्र रुधिरं भूरि पर्वतः सलिलं यथा ॥ ३१
 स भीमस्त्रिभिरायस्तः स्रुतपुत्रं पत्रिभिः ।
 सुपण्विगैर्विव्याध सारथिं चास्य सप्तभिः ॥ ३२
 स विह्वलो महाराज कर्णो भीमवलादितः ।
 प्राद्रवज्जपनैरथै रणं हित्वा महायशाः ॥ ३३
 भीमसेनस्तु विस्फार्य चापं हेमपरिष्कृतम् ।
 आहवेऽतिरथोऽतिष्ठञ्चलन्निव हुताशनः ॥ ३४

C 7 55A
 B 7 134 15
 F 7 134 34

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि नवाधिकशततमोऽध्याय ॥ १०९ ॥

D: व्यराजन (for व्यरोचन्त) D: सायफा (for मार्गणा) — For 27^{ab}, S subst

857* ते मेदिनीं प्रसर्पन्त शोभन्ते गविरोक्षिता ।

—^c) B: ज धं (for अर्धं) —^d) M₃— विराट्त्रि (for विलानीव)

28 ^b) S विभूषणं (for विभूषितं) —^c) D: बन्धश्च, S आयत्तो (G₁ M₁₋₁ 'मो) (for अस्युग्रैर्) —^d) Ś₁ K: अत्रिधारयन्, K₁ चिनयन्, D₂ अन्य वारयन् (for अत्रिचारयन्)

29 ^c) D धरणां (for मेदिनीं) S विदार्य प्राविशन्न्मूर्ध्नि —^d) Ś₁ कौजिपत्र, K₁ : D₂ क्रौञ्चपत्र (for क्रौञ्च पत्र) ६३ Cd कौञ्च उनादिगृह । पत्ररथा पक्षिण । ६३

30 ^a) G₁ M [s] प्रकाशत (for व्यरोचन्त) —^b) D: G: प्राविशन्तो (for प्रविं) K₁ धराल (for वसु धराम्) —^c) S बन्ध गच्छत्समाश्रित्य —^d) S प्रवि शत (for व्रीच्यमाना) D: गगा इव (for इवाशवः)

31 ^a) S निर्भिन्नो (for निर्भिद्यो) G₁ M पाथो (for भीमो) —^b) G₁ M रुधिरण समुक्षित — D₁ om (hapl) 31^c-32^d —^c) K₃ B₁ D₁ D_{2-c} s शु- (D₂ c सु) श्रव, D₁ सुम्बुवे (for सुम्नात्र) G₁ M गार्त्रं (for भूरि) —^d) N (except B D₁, S₂ missing, D₁ om) कैलाम इव पर्वत

32 D: om 32 (cf v l 31) —^a) K₁ D₁ T G₂ s आयत्त, D₁ आयन्तै, D₂ क्षाजघ्ने (for आयत्त) —^b) B₁ प्राविशतो वसुधरा —^c) Ś₁ B₁₋₃

Dei D₁ D₂ : सु (D₃ स) पत्रवेगैर्, D₂ सपूर्णं, D₃ s T G M₁ : सुव (G₂₋₅ 'प' ण्णुखैर्, M₂₋₃ स्वर्णपुखैश्च (for सुपण्वेगैर्) T G₂ विव्याध —^d) M₄ चापि (for चान्य) D₂ पचाभि (for सप्तभि)

33 ^b) G₁ M₂₋₃ भीमसेन (for कर्णो भीम) B Dei D₁ S दराहत, D₁ D₂ दरादित (for वलादित) — D₁ reads 33^c-34^b on marg —^c) B₃ तरलैर् (for जवनैर्) D₂ प्रदुद्राव च तैरथै —^d) Dei D₂ D₃ c त्यक्त्वा (for हित्वा) K: D₃ महाभयात्, Dei D₂ T G₂₋₃ M₂₋₃ रथ (for 'यशा) — For 33^{cd}, G₁ M₁ s subst

858* तथा पुरूपमानी सन्प्रत्यपायाद्रणाजिरात् ।

34 Dei reads 34^{ab} on marg —^a) G₁ 2-5 M विस्फार्य —^b) K₁ s D₁ D₃ : c-3 परिष्कृत (for 'कृतम्) S चाप रक्षमागद दृढ —^c) B₁ आहवे सम राभिष्ट, D₁ s क्षाजानतिरथं (D₃ थ) स्तिष्ठञ्च

Colophon Ś: missing — Sub-parvan Ś₁ K₁ c-3 B₃ s D₁₋₂ c-3 जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship K₁ s चतुर्थदिवसे — Adhy name K₁₋₃ B₂ D₂ D₁ s 4 भीमसेनप्रवेश, B₁ 2-3 Dei भीम-प्रवेश, D: भीमप्रवेशे दुर्मुखवध, D₃ भीमसेनप्रवेशे भीमसेनेन कर्णजय, D₁ s भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, T G₂ s 5 कर्णपलायन, Bom ed भीमकर्णापयान — Adhy no (figures, words or both) B₁ T G₂₋₃ 131, B₂ 132, B₃ 140, D₁ 134, D₂ 137, D₃ G₁ M 130 — Śloka no Dei 35, D₁ 32

११०

धृतराष्ट्र उवाच ।

दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् ।
 यत्राधिरथिरायस्तो नातरत्पाण्डवं रणे ॥ १
 कर्णः पार्थान्सगोविन्दाञ्जेतुमुत्सहते रणे ।
 न च कर्णसमं योधं लोके पश्यामि कंचन ।
 इति दुर्योधनस्याहमश्रौषं जल्पतो मुहुः ॥ २
 कर्णो हि बलवाञ्छूरो दृढधन्वा जितक्लमः ।
 इति मामब्रवीत्सत मन्दो दुर्योधनः पुरा ॥ ३
 वसुपेणसहायं मां नालं देवापि संयुगे ।

किमु पाण्डुसुता राजन्गतसच्चा विचेतसः ॥ ४
 तत्र तं निर्जितं दृष्ट्वा भुजंगमिव निर्विपम् ।
 युद्धात्कर्णमपक्रान्तं किं स्विदुर्योधनोऽब्रवीत् ॥ ५
 अहो दुर्मुखमेवैकं युद्धानामविशारदम् ।
 प्रावेशयद्भुतवहं पतंगमिव मोहितः ॥ ६
 अश्वत्थामा मद्रराजः कृपः कर्णश्च संगताः ।
 न शक्ताः प्रमुखे स्थातुं नूनं भीमस्य संजय ॥ ७
 तेऽपि चास्य महाघोरं बलं नागायुतोपमम् ।
 जानन्तो व्यवसायं च क्रूर मारुततेजसः ॥ ८

110

1 Ś₂ missing up to भीमध (in 35°) (cf v 1 7 106 36) —^b) D₂ अकर्मकं (for अनर्थकम्) D₄ कर्णे बलसमन्वित, T G₂₋₅ M₃₋₅ पौरुष तु निरर्थक —^c) D₄ यदा (for यत्र) G₃ 4 [अ]तिरथिर K₁ आयस्ते, K₃ B₁ 5 D_n D₃ T G₂₋₅ आयत्तो, D₂ 4 0 आधेयो, Cd आयस्तो (as in text) —^d) B₁ युधि (for रणे) D₂ नातरद्युधि पाडव, D₁ ताननाद इ पाडवान्

2 Ś₂ missing (cf v 1 1) Ś₁ K₁₋₃ om (hapl) 2^{ab} —^b) K₄ 5 D (except D₀₁ D_{n1}) पुरा (for रणे) —^{cd}) B₁ G₁ M transp योध (G₁ M योधं) and लोके D₃ 7 8 पश्याम (for 'मि) —^e) D₅ यहु (for मुहु) — After 2, D₇ reads 4^{cd}, for the first time, repeating it in its proper place

3 Ś₂ missing (cf v 1 1) D₇ om. 3^{ab} —^a) K₃ 8 G₃ M [s]पि (for हि) —^c) D₂ मन्ये (for सूत) —^d) D₂ सोय (for मन्दो) Ś₁ तदा (for पुरा)

4 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) K₁ वासवेन, K₅ वसुरेण, D₂ वैकर्तन (for वसुपेण) G₁ M₁ 2 मा (for मा) D_{n1} D₁ सूतपुत्रस्य स (D₁ om स) तत —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁ 2 देवो (for देवा) S (except M₃₋₅) च (for [अ]पि) S वाधितु (for संयुगे) — D₇ reads 4^{cd} for the first time after 2 —^c) K₅ D_{n2} D₄ किं तु, D_{n1} किं तु (for किमु) —^d) B₁ विचेतना

(for 'स)

5 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) K₅ T G₂₋₅ त तत्र (by transp), D₂ त भीम —^c) Ś₁ तद्वत्, K₁₋₄ D₁ तथा (for युद्धात्) K₁ 8 D₃ 8 M₃₋₅ अपा क्रात, D₅ उपक्रात, G₁ M₁ 2 सुमीत च (for अपक्रान्त) —^d) K₂ D₄ 8 किंचिद् (for किं स्विद्)

6 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D_{n1} अह (for अहो) D₄ हि दुखम् (for दुर्मुखम्) K₁₋₃ एकैक, T G₂₋₅ एवैन (for एवैक) —^d) D₂ पतंग (for 'गम्) — For 6^{cd}, K₅ D₅ subst

859* को हि प्रावेशयेन्न मुक्त्वा त मम पुत्रकम् ।
 while, G₁ M subst

860* पतंगमिव सदीप्त भीमार्ति समवेशयन् ।

[M₃₋₅ दीप्त स (for सदीप्त)]

7 Ś₂ missing (of v 1 1) —^{ab}) K₅ transp मद्रराज and कृप कर्ण K₁ D_{n1} D₂ 8 8 सगत —^c) K₁₋₄ D₁ शेरु, D₇ शक्या (for शक्ता) D_{n1} [अ]श कुवन्, D₁ शकुवन् (for शक्ता प्र) D₂ G₃₋₅ समरे (for प्रमुखे) —^d) D_{n1} संयुगे (for संजय) D₄ वतंत इव सजय, D₇ भीम नून #सजय

8 Ś₂ missing (cf v 1 1) —^a) B₂ 8 D_{n1} transp अपि and च K₅ बल घोर, D₅ महावाहोर, M₁ 'घोर (for 'घोर) —^b) D₃ महा, D₇ मूल- (for बलं) K₅ नागायुतबलोपमं —^d) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ कुर्द, D₇ 3 क्रूर (for क्रूर) Ś₁ K₁ 2 D₁ तेजस, D₆ चेतस, T G₂ 4 रहसं, G₃ 5 रहस. (for तेजस)

किमर्थं क्रूरकर्माणं यमकालान्तक्रीपमम् ।

बलसंरम्भवीर्यजाः क्रोपयिष्यन्ति संयुगे ॥ ९

कर्णस्त्वैको महाबाहुः स्वग्राहृन्लमाश्रितः ।

भीमसेनमनाहत्य रणेऽप्युध्यत घृतलः ॥ १०

योऽजयन्समरे कर्णं पुरंदरं इवासुरम् ।

न स ण्डुमुतो जेतुं शक्यः केनचिदाहवे ॥ ११

द्रोणं यः संप्रशथ्यैकः प्रविष्टो मम वाहिनीम् ।

भीमो धनंजयान्वेपी क्लृप्तमर्छेज्जिजीविषुः ॥ १२

को हि संजय भीमस्य स्यात्समुत्सहतेऽग्रतः ।

उद्यताशनिवज्रस्य महेन्द्रस्यैव दानवः ॥ १३

प्रेतराजपुरं प्राप्य निवर्तेतापि मानवः ।

न भीमसेनं संप्राप्य निवर्तेत कदाचन ॥ १४

पतंगा इव बहिं ते प्राविशन्नल्पचेतसः ।

ये भीमसेनं सकृद्धमभ्यधावन्विभोहिताः ॥ १५

यत्तत्तभायां भीमेन मम पुत्रवधाश्रयम् ।

शुभं संरम्भिणोग्रेण कुरूणा शृण्वता तदा ॥ १६

तन्नूनमभिसंचिन्त्य दृष्ट्वा कर्णं च निजितम् ।

दुःशासनः मह आत्रा भयाङ्गीमादुपारमत् ॥ १७

यश्च संजय दुर्बुद्धिरव्रीत्समितौ मृदुः ।

कर्णो दुःशासनोऽहं च जेयामो युधि पाण्डवान १८

C 7 523
B 7 125 19
E 1 135 12

9 S: missing (cf. v l 1) —^b) Ks D: काल-
वक्रयमोपन, T G₂₋₄: कालचूर्पातकोपन —^c) B: क्रोप
च, D: वीर्यज (for वीर्यजा) —^d) S₁ D: 4 क्रोप-
श्रितवि. S पाठव सनकोपन

10 S: missing (cf. v l 1) —^a) K₁ L₂ त्वेव,
K₂ D₁ स्वय, G₁ M₁: इय, M₂₋₃: स्वैको (for स्वैको)
—^b) S₁ K₁₋₃ D₁ नाश्रित, B: कर्षित (for शश्रित)
—^d) S युयुवे शशुद्धयं — After 10, M₁: . read
11^{cd}

11 S: missing (cf. v l 1) T G₂₋₄: repeat
11^{cd} after 11 —^a) B₂ (marg as in text) यो
नवेद्; D: अतयव (for योऽतयव) —^b) K₁ L₂ 4
D₂ D₁ 2 इवासुरान् T (second time) G₁ 2 (both
times). 4: (both second time) M दन्द्रहस्तो यया द्र
(M₁: ली) — After 11^{cd}, D₁ reads 12^a-13^b
G₂ om. 11^{cd} M₁: 2: read 11^{cd} after 10 —^c)
T च (for स) G₁ M न हि भीमो रणे जेतुं —^d)
T G₂₋₃: शक्य नश्ये (G₂: नवे, G₃: संने) कथंचन, G₁
M शक्य संजय केनचित्

12 For the sequence in D₁, cf. v l 11 S:
missing (cf. v l 1) G₂ om 12^a-13^b —^a) G₁
M₁ 2 तु (for न) K₁₋₂ 2 [तु] (for [तु]) —^d)
K₁ 2 अहं, K₂ D₁: आहं, K. B (except B:
D_n D_L -^c) Cd आहं, D₂: S (G₂ om) अहं,
D₃ अहं, D₄: अहं (for अहं)

13 For the sequence in D₁, cf. v l 11 S:
missing (cf. v l 1) G₂ om 13^{cd} (cf. v l 12)

—^c) B: दयतापुव, T G₂: ददृतापनि (for दयता)
Cd cites कथनि K₂ B D₁ D_n D₂: T G₂₋₃ M₂₋₃:
ददृत्त (for ददृत्त) —^d) D₁ G₁ 2 M दानवा

14 S: missing (cf. v l 1) S₁ K₁₋₄ D₁ 4 om
(hapl) 14^{cd} G₁ M₂₋₃ om (hapl) 14^{cd} —^b) D₂
हि (for [लिपि]) G₁ M₁: सानुय (for मानव) K₁
निवर्तेत कदाचन —^d) T G₂₋₃: M₂₋₃: कथंचन, G₁
M₁: 2 हि कथंचन (for कदाचन) D₁: निवर्तेदिति ने मति

15 S: missing (cf. v l 1) —^b) B₄ मद्रवेतम,
D₂ बल्यवेजम, D₃: चेतना (for चेतम) —^c) K₁
चेन, G₁: M चद् (for च) —^d) K₃ B D₁ D_n
T G₂: अन्धधावन् (for अन्ध) D₂: अन्धधावत् मोहिता

16 S: missing (cf. v l 1) —^a) G₁ M₁:
यत्त (for यत्तद्) —^c) K₄ B: नत्, D₁: शत् (for
शत्) D₂: अत्रे हि (for अत्रेण) —^d) T G₂: कृणा
(for कृणा) K₁₋₃ D₁ ननिवा (for शृण्वता) D₃
lacuna, G₁ M₁: 2 तत् (for तदा)

17 S: missing (cf. v l 1) —^a) B₄ वे, D₁
D_n 1 न (for न्) T G₂₋₃: M₂₋₃: नयामिति, G₁ M₁ 2
नूनननु (for नूनननि) —^b) G₂: भीमेन (hypermetric)
(for च) S₁ K₁ L₂ 4 च वलितं, K₂: D₁: T G₂₋₃
M₂₋₃: विनि (K₂: व) जितं (for च नि) —^d) D₁ om.
(hapl) 17^c-19^a —^c) D₁ 2: 5 G₁ M₁ 2 आत्रा
(for आत्रा) —^d) D₁: अपामरत् D₂: भीममेनादुपा-
दवत्, S नयाङ्गीनमवर्जयत्

18 S: missing (cf. v l 1) D₁ om 18 (cf.

स नूनं विरथं दृष्ट्वा कर्णं भीमेन निर्जितम् ।
 प्रत्याख्यानाच्च कृष्णस्य भृशं तप्यति संजय ॥ १९
 दृष्ट्वा भ्रातृन्हतान्युद्धे भीमसेनेन दंशितान् ।
 आत्मापराधात्सुमहन्नूनं तप्यति पुत्रकः ॥ २०
 को हि जीवितमन्विच्छन्नप्रतीपं पाण्डवं व्रजेत् ।
 भीमं भीमायुधं क्रुद्धं साक्षात्कालमिव स्थितम् ॥ २१
 वडवामुखमध्यस्थो मुच्येतापि हि मानवः ।
 न भीममुखसंप्राप्तो मुच्येतेति मतिर्मम ॥ २२
 न पाण्डवा न पाञ्चाला न च केशवसात्यकी ।

जानन्ति युधि संरब्धा जीवितं परिरक्षितुम् ॥ २३
 संजय उवाच ।
 यत्संशोचसि कौरव्य वर्तमाने जनक्षये ।
 त्वमस्य जगतो मूलं विनाशस्य न संशयः ॥ २४
 स्वयं वैरं महत्कृत्वा पुत्राणां वचने स्थितः ।
 उच्यमानो न गृह्णीषे मर्त्यः पथ्यमिवौषधम् ॥ २५
 स्वयं पीत्वा महाराज कालकूटं सुदुर्जरम् ।
 तस्येदानीं फलं कृत्स्नमवाप्नुहि नरोत्तम ॥ २६
 यत्तु कृत्सयसे योधान्युध्यमानान्यथावलम् ।

v 1 17) —^a) K₁ ३-६ D₁ ३ ६ G₁ M यच्च, D₁ ३ यथा (for यश्च)

19 Ś₂ missing (of v 1 1) D₄ om 19^{ab} (of v 1 17) For 19^{ab} G₁ M₁ २ subst

861* स नूनं निर्जितं कर्णं दृष्ट्वा भीमेन सयुगे ।

—^c) G₁ ६ M₁ २ प्रत्याख्यानेन (for 'नाच्च) —^d) S भृशं सजय तप्यति

20 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K Dn₂ D₁ ३-६ हेस्ये (for युद्धे) —^b) K₂ ३ T G₁ २ ६ M दशितान्, B₁ सशिनं, B₃ निर्जितं (for दशितं) —^c) N (except D₁ D₃, Ś₂ missing) धारमा (D₅ महा) पराधे (for 'राधात्) K₁ सुम*न्, K₄ ६ सुमहान्, T G₂-६ समूहो, G₁ M सुभृशं (for सुमहन्) —^d) G₁ M शोचति, G₃-६ तप्यति (for तप्यति)

21 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D₁ G₁ M₁ २ जीवितुम् —^b) Ś₁ पाण्डवाद् S प्रतीपं मृत्युमाव्रजेत् —^c) D₄ क्रुध्येत् (for क्रुद्ध) K₅ भीम भीमाकृतिं दृष्ट्वा —^d) D₅ [च]दित (for स्थितम्)

22 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D₂ वडवामुखमध्यस्थो —^b) D₅ जीवेत् (for मुच्येत) T G₂ [ह]हि (for हि) D₄ मुच्येतापि मानद (S₁₀), G₁ M ह्यपि मुच्येत मानव —B₄ om 22^{cd} —^c) S न भीममुखमासाद्य —^d) K₁ २ ४ Dn₂ D₃ ४ ३ T G₁ २ ६ M मुच्येतेति, B₂ ३ ६ D₁ मुच्येदिति, D₂ ६ मुच्यते हि (for मुच्येतेति)

23 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B₅ D₁ D₂ S Cv पार्था (D₁ D₂ 'थो) न च (for पाण्डवा न) B₃ ४ पचाला —^b) G₁ M सत्यकौ Cv as in text —^c)

Ś₁ K₁ ३ ६ B D₁ Dn₂ D₁ जानते, K₂ जानीते, K₄ Dn₁ D₃ ४ ०-३ T जानते (for जानन्ति) Cv as in text —^d) K₂ D₁ ४ ० ३ T G₁ ६ जीवितु Cv as in text. —After 23, B D₁ D₅ ins

862* अहो मम सुताना हि विपन्नं सूतं जीवितम् ।

[D₅ यदि (for सूत)]

24 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) B₁ ३ D₁ य (for यत्) K₅ B₄ Dn₁ D₁ ३ T G₂ यस्त्वं, D₂ G₃-६ M₅ (sup lin) यत्त्वं, D₅ स त्व, G₁ M₁ २ किं तु, M₃-६ सर्वं (for यस्त) —^b) B D₁ Dn₂ D₁ महाभये, T G₂-६ महाहवे, G₁ M₁ २ भयावहे (for जनक्षये)

25 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) D₁ वैरं (for वैरं) —^c) G₁ M गृह्णासि (for गृह्णीषे) —^d) S मर्तुकामो यथौषधं

26 Ś₂ missing (of v 1 1) —^a) Ś₁ K₁ ३ ४ D₁ क्षय, D₂ स्वीय (for स्वय) —^b) G₁ M कालकूट Ś₁ K₁-३ D₁ २ ४ सुदुर्जय (for 'जंरम्) —^c) Ś₁ K₁ २ ४ D₁ अस्य (for तस्य) —^d) Ś₁ K₁ २ अवाप्नोति, K₄ D₁ 'मोषि (for 'मुहि) —For 26^{cd}, G₁ M subst

863* प्राप्येदानीं फलं तस्य यथा पीत्वा विप तथा ।

—After 26, D₅ ins

864* सुकृतस्य सुपृष्टस्य सुजातस्य महामृधे ।

27 Ś₂ missing (of v 1 1) B₄ om. 27^a-28^b —^a) D₁ यत्त्वं, D₁ यत्त्त्, D₅ यत्र, T G₃ ४ M₅ (sup lin as in text) स्व तु, G₂ ६ स तु (for यत्तु) K₂ लोकान्, G₁ M योधान् (for योवान्) —^b) D₅ यतमानान्, S घटमानान् (for युध्यं) B₁ महाबलं,

अत्र ते वर्णयिष्यामि यथा युद्धमवर्तत ॥ २७
 दृष्ट्वा कर्णं तु पुत्रास्ते भीमसेनपराजितम् ।
 नामृष्यन्त महेश्वासाः सोढर्याः पञ्च मारिष ॥ २८
 दुर्मर्षणो दुःमह्य दुर्मदो दुर्धरो जयः ।
 पाण्डवं चित्रसंनाहास्तं प्रतीपमुपाद्रवन् ॥ २९
 ते नमन्तान्महाबाहुं परिवार्य वृक्रोदग्म् ।
 दिग्गः शरैः समावृष्यञ्जलभानामिव ब्रजैः ॥ ३०
 आगच्छतस्तान्सहसा कुमागन्दैवरूपिणः ।
 प्रतिजग्राह समरे भीमसेनो ह्मन्निव ॥ ३१
 तत्र दृष्ट्वा तु तनयान्भीमसेनममीपगान् ।

अभ्यवर्तत राधेयो भीमसेनं महाबलम् ॥ ३२
 विसृजन्विगिञ्जात्राजन्स्वर्णपुङ्खाञ्छिलागितान् ।
 तं तु भीमोऽभ्ययात्कर्णं वार्यमाणः सुतेस्तत्र ॥ ३३
 कुरवस्तु ततः कर्णं परिवार्य समन्ततः ।
 अवाकिरन्भीमसेनं शरैः संनतपर्वभिः ॥ ३४
 तान्त्राणैः पञ्चविंशत्या साश्वात्राजन्नरर्षभान् ।
 समृतान्भीमधनुषो भीमो नित्ये यमक्षयम् ॥ ३५
 प्रापतन्स्यन्दनेभ्यस्ते सार्धं मृतैर्गतामवः ।
 चित्रपुष्पधग भग्ना वातेनेव महाद्रुमाः ॥ ३६
 तत्राद्भुतमपश्याम भीमसेनस्य विक्रमम् ।

C 7 5572
 B 7 125 28
 K 7 125 27

Dn1 D1 7 2 महाबलान् (for यथाऽन्म्) —^a) K3 B
 (B1 om) Dc1 Dn2 D2 2 S उत्र (for अत्र) K- B1
 2.2 Dc1 Dn2 D- 2 S वर्णयिष्यामि, Dn1 D1 'कीर्त',
 D2 कथं (for वर्णयिष्यामि)

23 S missing (cf v 1 1) B1 om. 25^{ab} (cf
 v 1 27) —^a) K4 D1 7 2 तु कर्णं (bv transp),
 G1 M हि कर्णं —^b) K1-4 D1 भीमसेनेन निचित
 —^d) B Dc1 D- S (except T) मारिष (for मारिष)

29 S missing (cf v 1 1) —^a) K1 दुर्मर्षणो,
 G2 4 क्षमर्षणो, G क्षमर्षणो (for दुर्मर्षणो) S1 दु-
 पद्म, T G2-4 M2-5 दुर्मदश्च, G1 M1 2 दुर्मदश्च, G-
 दुर्मर्षण (for दुर्मदश्च) —^b) B1 Dc1 दुर्मदो, D2
 दुर्मदो (for दुर्मदो) K- दुर्मदो (for दुर्मदो) D- 2
 दुर्मदो दुर्मदो जय, S दुर्मदो विजयो जय —^c) K4
 र्नाह (for र्नाहाश्च) —^d) D2 म (for त) M2
 4 2 (orig as in text, sup lin) प्रतीतम् (for प्रती
 पम्) A few MSS उपाद्रवन्, (1 M1 2 'वचन (for
 'वचन)

30 S2 missing (cf v 1 1) —^a) B1 समन्त
 (for समन्तान्) —^d) D1 om 30^a-32^d —^c) D2 स
 वृषवश्च (for समा^a)

31 S2 missing (cf v 1 1) D1 om 31 (cf. v 1
 30). —^a) G1 M1 2 सहसापतवस्त्वान्म

32 S2 missing (cf v 1 1). D1 om 32 (cf.
 v 1 30) —^a) G1 M दृष्ट्वा ते (M2- 'तु) तनयान्मद्वैतान्
 —^b) B1 Dc1 पुरोगतान् (for समीपगान्) B2 T G2-
 दुर्मर्षण (B- भीमसेन) पुरोगमान् —^c) G1 3 4 M अभ्य
 धावन् (for 'वर्तत) —^d) B3 महारथ, T G2 4 यथा-

वल्, G1 M1 2 महारथ (for वल्म्)

33 S2 missing (cf. v 1 1) —^a) B Dc1 Dn2
 S (except G1 M1 2) तीक्ष्णान्, D2 सुणं (for सान्)
 —^b) G1 M हेम (for स्वर्णं) K1-4 D1 7 2 शिञ्ज-
 मितान् —^c) S1 K1-4 D1 महायुद्धे (for अभ्ययात्कर्णं)

34 S2 missing (cf v 1 1) —^a) T G2- कुमा
 राम् (for कुरवस्) G1 M पुत्रान् तु वार्येयं —^b)
 B3 वार्यमाणा (for परिवार्य) —^c) D3 अवाकिरन्,
 G2 4 अवारयन् (for अवाकिरन्) G1 M भीमसेनमपि
 श्ले

35 S2 missing up to भीमध (cf. v 1 1) —^a)
 S तान्पञ्चत्रिं (M तानय त्रिं) शता सान् (M वार्येयं) —^b)
 D1 गज (for राजन्) Dn2 नरपंम, G1 M1 2 महा-
 रथान्, M2-5 स्वर्पमान (for नर^a) —^c) For 35^{ab}, D2
 subst

805* भीमसेनस्ततो वार्येयं पञ्च सान्नुतामव ।

—^c) G- lacuna from मसुता up to नि (in 35^d)
 S (G- lacuna) -पञ्चा तु (for वनुषो) D- 2 भीम
 धन्वा भीमथलो —^d) D- वार्येयं, G1 M1 2 प्रेपी-
 त्सीमो (for भीमो नित्ये) After नित्ये, K4 reads 37^{ab}
 for the first time, repeating it in its proper place

36 ^a) S1 K1 क्षपतन्, K2 D1 4 प्रपतन् (for प्राप^a)
 S2 K1-4 D1 2 च (for ते) S ते स्यदनेभ्य प्रपतन्.
 —^d) G2 4 वातेनेव.

37 For the repetition in K4, cf. v 1 35 G2
 lacuna for 37^c —^a) K4 (both times) D1 [का]-
 धिरथं T G2-4 निवार्यैर्विरथैर्वाणैर् —^d) D2 जवान

संवार्याधिरथिं वार्यैर्जघान तवात्मजान् ॥ ३७
स वार्यमाणो भीमेन गितैर्वाणैः समन्ततः ।
सूतपुत्रो महाराज भीमसेनमवैक्षत ॥ ३८

तं भीमसेनः संरम्भात्क्रोधसंरक्तलोचनः ।
विस्फार्य सुमहच्चापं मुहुः कर्णमवैक्षत ॥ ३९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

१११

संजय उवाच ।

तवात्मजांस्तु पतितान्दृष्ट्वा कर्णः प्रतापवान् ।
क्रोधेन महताविद्यो निर्विण्णोऽभूत्स जीवितात् ॥ १
आगस्कृतमिवात्मानं मेने चाधिरथिस्तदा ।
भीमसेनं ततः क्रुद्धः समाद्रवत् संभ्रमात् ॥ २

स भीमं पञ्चभिर्विद्धा राधेयः प्रहसन्निव ।
पुनर्विव्याध सप्तत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः ॥ ३
अवहासं तु तं पार्थो नामृष्यत वृक्रोदरः ।
ततो विव्याध राधेयं शतेन नतपर्वणाम् ॥ ४
पुनश्च विशिखैस्तीक्ष्णैर्विद्धा पञ्चमिराशुगैः ।

च, G₁ M आजघान (for यजघान)

38 ^a) K₂ ३ ५ B₁ ३ ५ D_{n1} D₃ १ ३ G₁ M₁ २ स-
(for स) — ^b) K₄ ५ D_{n1} D₁ ५ सितैर् — ^c) D_{n1}
सूतपुत्रा D₅ महाबाहुर (for 'राज) — ^d) D₁ १ ३ G₅
अवैक्षत

39 K₁ om (hapl) 39 — ^a) D₁ संरब्धा, T
G M₂-५ सरब्ध, M₁ २ सकृद् (for सरम्भात्) — ^b)
D₆ T G₂-५ M₈ ५ क्रोधात् (for क्रोध) G₁ M₁ २
रक्तात् (for यरक्त) — ^c) K₅ D_{n1} D₂ ४ ५ च, D₃
६-८ तु (for सु) K₄ D₁ ३ महाचाप S (except
G₅) निष्कारयन्महच्चाप — ^d) D₂ G₁ M मुहुर (for
कर्णम्)

Colophon om in D₁ — *Sub parian* § K₄ B₂-1
D₀₁ D_{n1} D₁ २ जयद्रथवध — *Adhy name* § K₃ ५
B₂ ४ D_{n2} D₁ १ ३ G₁ M₁ २ भीमसेनप्रवेश, K₁ २
B₁ ३ ५ D₀₁ D_{n1} भीमप्रवेश, K₄ भीमसात्यकीप्रवेश,
D_{n1} D₅ पचकुमारवध, D₂ भीमसेनपराक्रमे धार्तराष्ट्रवध,
D₃ ० भीमसेनप्रवेशो दुर्मर्षणादिपचवध — *Adhy no*
(figures, words or both) B₁ T G₂-4 132, B₂
62, B₅ 141, D_{n1} 135, D₂ 138, G₁ M 131,
G₂ 130 — *Śloka no* D₀₁ 40, D_{n1} 39

III

1 ^a) G₁ M पुत्रांस् (for [आ]स्मजास्) — ^d) G₁
M निरविद्यत (for निर्विण्णोऽभूत्) § K₂ ३ D₁ २ ५ १ ३

S जीविते, B₁ ५ D₁ ० जीवितान् (for 'तात्)

2 D₂ ० om 2 D₀₁ reads 2^{ab} on marg — ^b)
T G₂-4 चातिरथिस् § 2 तत, D₄ ३ तथा (for तदा)
— After 2^{ab}; D₀₁ (marg) ins

866* यत्प्रत्यक्ष तव सुता भीमेन निहता रणे ।

— § 1 om 2^c-3^b — ^c) B D₀₁ D_{n1} G₁ ५ M₁ २ भीम-
सेनस्, T G₂ ४ 'वेग, G₂ 'वेगस् (for 'सेन) § 2 B₂
तदा (for तत) D_{n2} क्रुद्ध — ^d) D_n D₂ ४ १ ३
समारोहन (for 'द्रवत्) D₁ सभ्रमान् K₅ D₅ G₁ M₂
समारोहदृग्भ्रमात्, B तमाधाव (B₁ तमधाव, B₄ समा-
धाव, B₅ तमावाह) दसभ्रमन (B₁ 'म, B₄ 'म, B₅
'मात्), D₀₁ तमधावदसभ्रमन, T G₂-५ समारोहद्रथ
(G₁ 'हृद्द) शुभ, M₁ ३-५ समाह्वयदरिंदम, Bom ed
कर्णस्य निशितान्दरान् — After 2, Bom ed ins

867* निचखान स सभ्रान्त पूर्वैरमनुस्वरन् ।

3 § 1 om 3^{ab} (cf v l 2) — ^b) G₁ M राधेयो
पहसन्मृश — ^d) G₁ M₁ २ हेम (for स्वर्ण) K₄ ५
D₀₁ D₄ १ ३ शिलामितै, T G₂-५ शिलीमुखै (for शिला
शितै)

4 ^a) D_{n1} अवहार, S अपहास (for अवहास) T
G₂-५ कृतं (for तु त) D₁ तान्पार्थो, D₄ पार्थेन, D₆
ते पार्थो (for तं पार्थो) B D₀₁ अविधित्याथ तान्वाणान्;
D₂ अथ हेलं तु ता पार्थो — ^b) B D₀₁ कर्णेनास्तान्
(for नामृष्यत) — ^c) B D₀₁ रणे (for ततो) — ^d)
T G₂ ४ शरेण (for शतेन) K₈ B₂-4 D_{n2} D₈ [आ]-

घनुश्चिह्नेऽ मल्लेन घ्नतपुत्रस्य मारिप ॥ ५
 अधान्यद्वन्तुरादाय कर्णो भारत दुर्मनाः ।
 इषुमिच्छादयामास भीमसेनं समन्ततः ॥ ६
 तस्य भीमो हयान्हत्वा विनिहत्य च सारथिम् ।
 प्रजहास महाहासं कृते प्रतिकृतं पुनः ॥ ७
 इषुभिः कार्मुकं चास्य चर्तुतं पुरुषर्षभः ।
 तत्पपात महाराज स्वर्णशृङ्गं महास्वनम् ॥ ८
 अवारोहद्रथात्स्मादथ कर्णो महारथः ।
 गदां गृहीत्वा समरे भीमसेनाय चाक्षिपत् ॥ ९
 तामापतन्तीं सहसा गदा दृष्ट्वा वृकोदरः ।

गरैरवारयद्राजन्सर्वमैन्यस्य पश्यतः ॥ १०
 ततो प्राणमहस्ताणि प्रेषयामास पाण्डवः ।
 घ्नतपुत्रश्चाक्राञ्ची तत्रमाणः पराक्रमी ॥ ११
 तानिष्पूनिषुभिः कर्णो वारयित्वा महामृष्टे ।
 कवचं भीमसेनस्य पातयामास सायकैः ॥ १२
 अथैनं पञ्चविंशत्या क्षुद्रक्राणां समार्पयत् ।
 पश्यतां सर्वभूतानां तद् द्रुतमिवाभवत् ॥ १३
 ततो भीमो महाराज नगभिर्नतपर्वणाम् ।
 रणेऽप्रेषयत् क्रुद्धः घ्नतपुत्रस्य मारिप ॥ १४
 ते तस्य कवचं भित्त्वा तथा ग्राहुं च दक्षिणम् ।

C 7 111.15
 B 7 111.15
 K 7, 111.15

नतपर्वणा, B₅ Dn₁ D₁₋₂ T G₁ 3 4 M नतपर्वणा

5 ^a) T G⁻⁵ तत म, M₃₋₅ ततश्च (for पुनश्च)
 —^b) B Dc₁ विद्धा मर्मसु पचमि — For 5^{ab}, G₁
 M₁ 2 subst.

868* रणे भूयोऽपि राधेय विद्धा पञ्चभिरायमं ।
 —^a) D₁ तव (for स्व) M₃₋₅ मारति (for मारिप)

6 B₅ reads 6^{bs} on marg —^b) K₅ D₅ 1 3 सु
 युगे (for दुर्मना) Dn₁ D₁ कर्णो भारतमाहवे, D₂ कर्णो
 भारतमह इह — B₅ reads 6² twice —^a) B₁₋₄ 5
 (both times) Dc₁ परतप (B₂ 1 'प') (for समन्तत)

7 ^b) G₁ M [अ]पि (for च) K₁ मारिप (for मार
 थिम्) D₂ निहत्य च म सारथि —^c) D₅ महामृष्टे
 (for 'हाम) D₅ प्रजहास * * * म —^a) S₁ K₁ 2 4 B₁
 D₁ 5 T G कृत- (for कृते) K₁ 5 D₅ प्रतिकृतिं, K₂ 4
 'कृति-', K₃ B Dc₁ 'कृते, D₅ 'कृतात्, D₁ प्र * कृति
 (for प्रतिकृतं) B₁ मति, T G₅ 4 महत्, G₁ 2 5 M
 स्वरत्न (for पुन)

8 ^b) D₅ 1 3 पुरुषर्षभ G₁ M न्यकृतत्तद्रथात्तरे
 —^c) S₂ K₁₋₃ B₁ 2 D₁ 2 उत्पपात (for तस्य) —^a)
 T G₁₋₅ महद्दनु (for महास्वनम्) — For 8^{cd}, G₁ M
 subst

869* पपाताथ महद्वाप हेमशृङ्गं दुरामदम् ।
 [G₁ M₁ 2 च (for [अ]प) G₁ M₁ 2 दुरानग (for
 'सदम्)]

9 ^a) G₁ M अवमुत्स्य (for अवारोहद्) G₁ M₁ 2
 तूर्णं (for तस्माद्) —^b) G₁ M₁ 2 तस्मात्, M₃₋₅

द्रुत (for जय) D₅ महाबल (for रथ) —^a) D
 वाक्षिपत्, D₅ चाक्षिपत् (for 'पर) L₅ न पर
 प्राहिणोद्गुपा (B₁ तदा), G₁ M मववानतर्नानेव

10 ^a) D₁ आपतत् B₂₋₄ Dc₁ जान्ध्व (for म
 हसा) D₁ तपेवतीं सहसा —^b) B₁₋₄ Dc₁ भीम
 सेनो महान् —^c) D₂ 6 आवारयद्, G₁ M₁ 2 वारि
 तवान् (for वारयत्)

11 ^b) D₁ प्रेरयापाम (for प्रेर) D₅ भारत (for
 पाण्डव)

12 ^b) S महद्दरे (for मृष्ट) —^{cd}) M₃₋₅ त्रिप
 भीमसेनस्य and पातयामाम S₂ K₃ पातयामाम, K₅ G₂
 वारया (for पातया)

13 ^a) G₁ M न (for [पु]न) —^b) S₂ (marg
 as in text) K₁ 2 D₁ क्षुद्रक्राणा, B Dc₁ नागवाना
 Dn₁ D₁ क्षुरप्राणा, S सायकाना (for युद्रक्राणा) S
 K₁₋₅ Dn₂ D₁ 3 6 समा (K₁ म) द्यन, K₁ द्यन,
 D₂ 4 1 T G M₁₋₅ समर्पयत् (for ममा) —^c) S₁ B
 Dc₁ Dn D₅ 6 सैन्यानां (for भूतानां) —^a) D₁ [अ]
 भवत्

14 ^a) B Dc₁ T G₁₋₅ M₃₋₅ महानाहुर् (for राज)
 —^b) S₂ K₂₋₅ D₁ 5-2 G₅ 4 नवति (for नवभिर)
 B₁ 5 Dc₁ Dn₁ D₂ G₁ M -पर्वभि, D₅ पर्वणी (for पर्व
 णाम्) —^c) S₁ K₁ D₁ [S]प्रेषयत्, D₂ 6 मप्रेषयत्
 (for अप्रेषयत्) B Dc₁ S प्रेषयामास मयुद्ध (B₂
 [marg] संरुध) —^a) G₁ M सूतपुत्राय (for त्रय)
 M₃₋₅ भारत (for मारिप)

15 ^b) G₁ M भित्त्वा (for तथा) —^c) K₁₋₅ G₂

अभ्यगुर्धरणीं तीक्ष्णा वल्मीकमिव पन्नगाः ॥ १५
 राधेयं तु रणे दृष्ट्वा पदातिनमवस्थितम् ।
 भीमसेनेन संरब्धं राजा दुर्योधनोऽब्रवीत् ।
 त्वरध्वं सर्वतो यत्ता राधेयस्य रथं प्रति ॥ १६
 ततस्तव सुता राजञ्श्रुत्वा आतुर्वचो द्रुतम् ।
 अभ्ययुः पाण्डवं युद्धे विसृजन्तः शिताञ्शरान् ॥ १७
 चित्रोपचित्रश्चित्राक्षश्चारुचित्रः शरासनः ।
 चित्रायुधश्चित्रवर्मा समरे चित्रयोधिनः ॥ १८
 आगच्छतस्तान्सहसा भीमो राजन्महारथः ।

साश्वसूतध्वजान्यत्तान्यातयामास संयुगे ।
 ते हता न्यपतन्भूमौ वातनुन्ना इव द्रुमाः ॥ १९
 दृष्ट्वा विनिहतान्पुत्रांस्तव राजन्महारथान् ।
 अश्रुपूर्णमुखः कर्णः कश्मलं समपद्यत ॥ २०
 रथमन्यं समास्थाय विधिवत्कल्पितं पुनः ।
 अभ्ययात्पाण्डवं युद्धे त्वरमाणः पराक्रमी ॥ २१
 तावन्योन्यं शरैर्विद्ध्वा स्वर्णपुह्वैः शिलाशितैः ।
 व्यभ्राजेतां महाराज पुष्पिताविष किंशुकौ ॥ २२
 पद्त्रिंशद्भिस्ततो भह्यैर्निशितैस्तिग्मतेजनैः ।

M₂-5 अत्यगुर, B₁ 8 5 प्रत्यगुर, B₂ 4 D₀₁ D_n D₂ 8 6
 अभ्यगुर, D₅ अगच्छद् (for अभ्यगुर) S राजन् (for
 तीक्ष्णा) — After 15, B D₀₁ ins

870* स छाद्यमानो वाणौघैर्भीमसेनधनुश्चयुतै ।
 पुनरेवाभवत्कर्णो भीमसेनात्पराङ्मुख ।

[(L 1) B₁ 2 D₀₁ सछाद्यमानो, B₁ आच्छाद्य
 — (L 2) B₁ भीमसेन- (for 'सेनात्)]

16 B₂ reads 16^{abcd} twice —^a) G₂ 4 स (for तु)
 B₁ 2, 8 (second time) 4 5 D₀₁ त पराङ्मुखमालोक्य
 —^b) B₂ (first time) D₅ 7 8 T G₂₋₅ M₂₋₅ पदातिं
 (D₇ सदासि [sio]) समवस्थितं, D₄ पदातिन*वस्थित,
 G₁ M₁ 2 पदातिं स महारथ —^c) Ś₂ D₂ भीमसेनं च
 (for 'नेन) D₁ सरब्धै, S ससक्त (for संरब्ध) B₁
 2 8 (second time) 4 5 D₀₁ D₈ कौतियशरसङ्घन (D₃ 'स
 रब्धं) —^d) S आतृन् (for राजा) B₂ (first time)
 राजन्युधि पराङ्मुख —^e) D_{n1} D₄ 8 यत्नाद् (for यत्ता)
 —^f) K₅ D_{n1} D₄ 5 7 8 [अ]भि (D_{n1} 'पि) रक्षणे (for
 रथ प्रति)

17 ^b) D₂ G₁ M₁ 2 आतृ (for आतृत्) D₀₁ D₂
 [s]द्रुत (for द्रुतम्) Ś₁ श्रुत्वा वाक्यं **दितं, Ś₂ K₁₋₄
 D₁ श्रुत्वा राजोदितं वच, K₆ D₄ 7 8 आतृ श्रुत्वा वचो
 हित —^c) D_{n2} D₈ 0 सर्वे (for युद्धे) —^d) G₁
 M₁ 2 विकिरंत (for विसृजन्त) B₁ D₀₁ शिलीमुखान्,
 T G₂₋₅ शरान्शितान् (by transp.) K₄ D₄ 7 8 शिताक्ष.

18 ^a) D₂ चित्रोपचित्रौ; T चित्रो पिचित्रश् (for
 चित्रोपचित्रश्) K₂ D₀₁ (marg as in text) चित्राख्यश्;
 B₁ (marg as in text) चित्रागश् (for चित्राक्षश्)
 —^b) D₅ चारुचित्र, D₇ 8 G₂₋₅ चारुश्चित्र, G₁ M₁
 2 6 चापचित्र, M₂ 4 चापश्चित्र (for चारुचित्र) D₂

सनातन, G₁ M शरासनि (for 'सन) —^c) D₄ चित्र
 युद्धश् —^d) G₁ M₁ 2 तत्र सेनाप्रयायिन

19 ^a) G₁ M₁ 2 सहसापततस्तान्स —^b) D₅ महा
 रथान्; T G₂₋₅ M₂₋₅ 'मना, G₁ M₁ 2 'बल (for
 'रथ) — For 19^{ab}, B₂₋₅ D₀₁ subst

871* तानापतत एवाशु भीमसेनो महारथ ।
 [D₀₁ महाबल (for 'रथ)]

—^c) B₆ हत्वा, D₄ युक्तान्, D₇ 8 मत्तान् (for य
 त्तान्) B₁₋₄ D₀₁ एकैकेन शरेणाजौ (B₄ 'णाशु), D₂
 G₁ M साश्वसूतध्वजरथान् (M₂₋₅ 'छन्नान्) —^d) B₁₋₄
 D₀₁ ते सुतान्, S पाण्डव (for सयुगे) —^e) D₇ 8
 चापतन् (for न्यप) —^f) Ś₁ B D₀₁ वातरुणा, D_{n2}
 D₈ 5 6 'भग्ना, S वायुनुन्ना (for वात) K₅ द्रुमा
 इव (by transp), G₁ M नगा इव

20 ^b) G₂ महामना (for रथान्) —^c) T G₂₋₅
 अश्रुनेत्र- (for 'पूर्ण) G₁ M साश्रुनेत्रो भृश कर्ण —^d)
 Ś₂ D₅ T G₂₋₅ M₂₋₅ प्रत्यपद्यत (for सम) B₂₋₄ D₀₁
 क्षन्तु सस्मार तद्बच

21 ^a) K₂ B₂ 4 D₀₁ रथ चान्य, T G₂₋₅ सोन्य रथ
 (for रथमन्यं) G₁ M अथान्य रथमास्थाय

22 ^a) D_{n2} om from विद्ध्वा up to निशितै (in
 23^b) B₂ 8 5 D₀₁ भित्त्वा (for विद्ध्वा) —^b) K₄ 5
 D₄ 8 शिलासितै, D₇ शितासितै (for शिलाशितै),
 —^c) B₂ M₂₋₅ व्यभ्राजेतां, D_{n1} D₁ विभ्रां, D₅ 7 8
 अभ्रां (for व्यभ्रां), B₁, 8, 4 D₀₁ घषा मैघौ; G₁ M
 महारणे (for महाराज), —^d) T G₂ किंशुकै Ś₁
 किंशुकाविष पुष्पितौ; B₁ 8, 4 D₀₁ D₁ संस्यूतौ सूर्यरश्मिभि.

23 D_{n2} om up to निशितै (of v 1 22) B₄
 om 23^{ab} D_{n1} reads 23 twice —^a) D₅ 6 पङ्क्तिश्

व्यधमत्कवचं क्रुद्धः स्रुतपुत्रस्य पाण्डवः ॥ २३
 रक्तचन्दनदिग्धाङ्गौ शरैः कृतमहात्रणौ ।
 शोणितार्कौ व्यराजेतां कालधूर्याविवोदितौ ॥ २४
 तौ शोणितोक्षितैर्मात्रैः शरैश्छिन्नतनुच्छदौ ।
 चित्रमार्णौ व्यराजेतां निर्घृत्काविव पन्नगौ ॥ २५
 व्याघ्राविव नगव्याघ्रौ दंष्ट्राभिरितरेतरम् ।
 शरदंष्ट्रा विवुन्वानौ ततस्त्रतुररिंदमौ ॥ २६
 वारणाविव संसक्तौ रङ्गमध्ये विरेजतुः ।

तुदन्तौ विशिखैस्तीक्ष्णैर्मत्तवारणविक्रमौ ॥ २७
 प्रच्छादयन्तौ समरे शरजालैः परस्परम् ।
 रथाभ्यां नादयन्तौ च दिग्गः सर्वा विचेरतुः ॥ २८
 तौ रथाभ्या महाराज मण्डलावर्तनादिषु ।
 व्यरोचेतां महात्मानौ वृत्रपञ्चधराविव ॥ २९
 सहस्ताभरणाभ्यां तु भुजाभ्यां विक्षिपन्धनुः ।
 व्यरोचत रणे भीमः सविद्युदिव तोयदः ॥ ३०
 स चापधोपस्तनितः शरधाराम्बुदो महान् ।

C 7 5510
 B 7 116 36
 K 7 136 37

द्विष्य B: 3 Dc1 पटत्रिंशत्ता ततो वार्णैर्, S तत (Ms पुन) पटत्रिंशत्ता महैर् —^b) D: १ १ १ तेजने (for ते जने) B: १ Dc1 म्बुणपुत्रे निलाक्षिते (= 22^b) —^c) T G: 2 व्ययनत् G: 2 भीम (for क्रुद्ध) — After 23, B Dc1 ins

872* स्रुतपुत्रोऽपि कौन्तेय शरैः मनतपर्वभि ।

पत्वादावा महानाहुर्विव्याध भरतपर्म ।

24 B: 2 Dc1 om 24 —^c) Dn1 शोणितार्कौ तु, D: 2 शोणितार्कौ (for 'तार्कौ') Ś: K1-4 Dn1 D: 2-3 विराजेता (K: 'ते'), D: 2 व्यरोचेता (for व्यराजेता) — Ś: K: 4 D: 1 om. (hapl.) 24^d-25^c —^d) Ś: K (K: om) B: 1 १ १ Dn D: 2-3 चद्रसूर्याच्, D: 2 सूर्यचद्राच् (for काल सूर्याच्) B: 4 इवापरौ (for इवोदितौ)

25 Ś: K: 4 D: 1 om. 25^a (cf. v. l. 24) —^a) Ś: K: 2 D: 2 शोणितोक्षितौ —^c) B Dc1 Dn1 कर्णभीमौ, S विवृताणां (for चित्रमार्णौ) K1-2 D: १ १ १ विराजेता, D: 2 व्यरोचेता (for व्यराजेता) K: विराजेता चित्रमार्णौ — After 25, S ins

873* क्रोधाग्निरेजमा दीर्घा सरम्माद्रक्तलोचनौ ।

व्यभ्राजेता महाराज विधूमामिव पावकौ ।

26 ^a) G: 2 महाराज (for नरव्याघ्रौ) — Dn1 om 26^d —^c) Ś: K1-2 Dn: 2-3 १ १ १ शरदंष्ट्रौ K: 2 G: 2 विवृताणां, G: 1 १ १ विधुं (for विधुं) —^d) T वरत्रतुर् (sic) (for तत) G: 1 M शरैर्वोर परस्पर — For 26^d, B Dc1 subst

874* शरधाराख्यौ वीरौ मेधाविव ववर्षतु ।

27 ^a) Dn1 संरुधौ, G: 2 चासक्तौ (for समक्तौ) —^b) K: 2 रक्तमध्ये (for रङ्ग) S विचेरतु (for विरे जतु) —^c) G: 1 M: 2 सुदतौ, M: 2 तु (for तु) K: 2 Dn D: 2 १ १ T G: 2 तुण (for तीक्ष्णैर्) —^d)

K: 4 -द्विरद (for वारण) G: 1 M: 1 (sup. ins, orig as in text) 2-3 तुणरूपौ जयैपिणौ

23 ^a) K: 2 परमे (for समरे) —^b) D: 2 १ T G: 2-3 समतन (for परस्परम्) —^d) Dn1 विरेजतु (for विचे रतु)

29 Ś: 2 om 29^a —^c) Ś: K: 2 D: 1 १ G: 2 4 व्यरो चता (for 'चेता) Ś: K: 2 Dn1 महाराज (for 'धमानौ) —^d) D: 2 १ यत्र (for वृत्र) — For 27-29, B Dc1 subst.

875* वारणाविव चान्योन्य विषाणाभ्यामरिंदमौ ।

निभिन्दन्तौ स्वगात्राणि नायकेश्वर रेजतु ।

नादयन्तौ प्रवल्गन्तौ विक्रीडन्तौ परस्परम् ।

मण्डलानि विकुर्वाणौ रथाभ्यां रथसत्तमौ ।

वृषभाविव नर्दन्तौ धलिनां वासितान्तरे । [5]

मिहाविव पराक्रान्तौ नरसिंहा महावलौ ।

परस्पर वीक्षमाणौ क्रोधसंरक्तलोचनौ ।

युयुधाते महावीर्यौ शक्रवैरोचनी यया ।

[(L 2) B: 2 विभिन्दतौ (for निभिन्दन्तौ) B: 2 Dc1 रथ (for स्व) Dc1 चाव- (for चारु) — (L 3) Dc1 नर्दयतौ (for नाद) Dc1 प्रवर्षतौ, Bom. ed प्रवर्षतौ (for प्रवल्गन्तौ) B: 4 विक्रीडतौ]

30 ^a) K: 2-3 Dn D: 2 १ १ M: 2 सहस्राम (M: 'स्त्राव- रणाभ्या तु, B Dc1 ततो भीमो महाबाहुर् —^b) Ś: K1-4 Dn: 2 D: 1 १ १ व्याक्षिपद् (K: 4 D: 2 १ 'न्), K: 5 D: 2 चाक्षिपन्, B Dc1 विक्षिपद्, Dn1 D: 2 १ चाक्षिपद् (for विक्षिपन्) —^c) B Dc1 व्यराजत रणे राजन्

31 ^a) B (except B: 1) नेमि (for चाप) —^b) K: 6 शरधाराख्यौ, D: 1 रौतुदो B (except B: 1) Dc1 चापविद्युच्छरावभि, S शरधारामहाबुद —^c) Ś: K1-3

भीममेघो महाराज वर्णपर्येतमभ्यथात् ॥ ३१

ततः शरसहस्रेण धनुर्मुक्तेन भारत ।

पाण्डवो व्यकिरत्कर्णं घनोऽद्रिमि वृष्टिभिः ॥ ३२

तत्रावैक्षन्त पुत्रास्ते भीमसेनस्य विक्रमम् ।

सुपुङ्खैः कङ्कनासोमिर्यत्कर्णं छादयच्छरैः ॥ ३३

स नन्दयन्नणे पार्थं केदावं च यशस्विनम् ।

सात्यकिं चक्ररक्षौ च भीमः कर्ममयोधयत् ॥ ३४

विक्रमं भुजयोर्वीर्यं धैर्यं च विदितात्मनः ।

पुत्रास्तव महाराज ददृशुः पाण्डवस्य ह ॥ ३५

इति धीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥

११२

संजय उवाच ।

भीमसेनस्य राधेयः श्रुत्वा ज्यातलनिस्वनम् ।

नामृष्यत यथा मत्तो गजः प्रतिगजस्वनम् ॥ १

अपक्रम्य स भीमस्य मुहूर्तं शरगोचरात् ।

भीमसेनो, Ks Dn1 Da १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

32 ^b) B² 8 D¹ सभ्यगन्तेन भारत, S सुप्रयुक्तेन सा¹ —^o) B¹ 3 4 [S]वाकिरत (for व्यकि¹) K¹ पाण्डवो व्यकिरत्कर्णं (१८) —^d) B D¹ भीमो गोमपराक्रम — For 33^d, S subst.

876* भीममाच्छादयन्तूर्णं यथाद्रि तोयदोऽम्बुजा ।

33 ^a) G¹ M¹ 2 तत (for तत्र) S² D² 8 [क्ष]वि क्षत, G¹-1 M प्रेक्षत, G⁵ हैक्षत (for [क्ष]वैक्षन्त) B D¹ तत्रापश्यन्तव सुता —^o) S¹ K¹-1 D¹ 1 7 8 सुपुखै B² 4 D¹ सुवर्णपुत्रैरिपुभि —^d) S¹ सोगिरत, S² K² D¹ D¹ 8 छादयन् (for छादयत्) B² 3 D¹ D¹ 6 G¹ 8 4 M कर्णं प्रा (D² G² 4 प्र, G¹ M क्षा)च्छादय च्छरै (B² [inarg] च्छरै), B¹ D¹ T G² 6 कर्णं प्रच्छादयच्छरै (G² ज्ञवै)

34 ^a) B¹ नदयद् —^b) D² महाधुति (for यदा स्विनम्) —^o) D² तु (for च) —^d) B² 4 D¹ क्षवारयत् (for क्षयोध¹)

35 ^b) S ददृशुः (for धैर्यं च) B (except B¹) D¹ सुमहात्मन (for विदिता) —^d) D² तु (for ह) B²-4 D¹ दृष्ट्वा धिमनसोभनन् (D¹ चन्), S भीमसेन (G² om न)स्य सद्युगे

Colophon — Sub parvan S¹ K¹-4 B² 4 D¹ D¹ D¹-3 6-8 जयद्रथवध — Adhy name S¹ K² 4 D² D¹ भीमसेनप्रवेश, S² K¹ 2 B¹ D² भीमप्रवेश, K² भीमसेनप्रवेशे पुन कर्णपराजय, B¹ 8 8 D¹ भीमप्रवेशे वर्णपराजय, B² D¹ 7 8 भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, D¹ एतराष्ट्रमतपुत्रवध, D² भीमप्रवेशे कुमारवध, D² नन्तुमारजा, D² भीमसेनप्रवेशे भीमसेनयुद्धप्रागल्भ्य — Adhy no (figures, words or both) B¹ T G²-4 133, B² 134, B² 142, D¹ 136, D² 139, G¹ M 132, G² 130 (?)

112

1 D¹ om 1^{abc} with preceding ref —^b) T G²-2 जारजा (for श्रुजा) S¹ K¹-3 5 D¹ 3 7 8 G² 4 निस्वन —^o) G¹ M¹ 2 तथा (for यथा) —^d) K² D² गज प्रतिगज यथा

2 ^a) S² K¹-3 D¹ G¹ M च (for स) B D¹ सोपक्रम्य मुहूर्तं तु —^b) D¹ मुहूर्तं (for स¹) S¹ K² 8 8 रान्, K¹ शक्तिमान्, K¹ D¹ ताडितान् (for गोचरात्) S² मुहूर्तं श² शोस्करान्, B D¹ भीमसेनस्य (B¹ 8 D¹ स्व रय) गोचरात्, D² मुहूर्तं शरणेचरात् (sic) — G² lacuna for 2° —^o) D¹ चाधिरथ, D² रथि, T G²-4 चानिरथिर् (for चाधि¹) G¹ M दृष्ट्वा चाधिरथि पुत्रान् —^d) S² K¹ D¹ च तान् (for च्युनान्) K¹ D² क्षरान्, G¹ M तव (for सुतान्) — For 2°, B D¹ D² subst..

तत्र चाधिरधिर्दृष्टा सन्दनेभ्यक्षपुतान्सुतान् ॥ २
भीमसेनेन निहतान्विमना दुःखितोऽभवत् ।
निःश्वसन्दीर्घमुष्णं च पुनः पाण्डवमभ्ययात् ॥ ३
स ताम्रनयनः क्रोधाच्छ्रुत्सन्निव महोरगः ।
बभौ कर्णः शरानस्यत्रश्मिवानिव भास्करः ॥ ४
रश्मिजालैरिवाकस्य विततैर्भरतर्यम ।
कर्णचापच्युतैर्बाणैः प्राच्छाद्यत वृकोदरः ॥ ५
कर्णचापच्युताश्चित्राः शरा बर्हिणवाससः ।
विविशुः सर्वतः पार्थ वासायेवाण्डजा द्रुमम् ॥ ६
कर्णचापच्युता बाणाः संपतन्तस्ततस्ततः ।

रश्मिपुद्गा व्यराजन्त हंसाः श्रेणीकृता इव ॥ ७
चापध्वजोपस्करेभ्यश्छात्रादीपामुखाद्युगात् ।
प्रभवन्तो व्यदृश्यन्त राजन्नाधिरथेः शराः ॥ ८
खं पूरयन्महावेगान्खगमान्खगवाससः ।
सुवर्णविकृतांश्चित्रान्मुमोचाधिरथिः शरान् ॥ ९
तमन्तकमिवायस्तमापतन्तं वृकोदरः ।
त्यक्त्वा प्राणानमिक्रुध्य विव्याध नवमिः शरैः ॥ १०
तस्य वेगमसंसहं दृष्ट्वा कर्णस्य पाण्डवः ।
महतश्च शरौघास्तान्नेवाव्यथत वीर्यवान् ॥ ११
ततो विधम्याधिरथेः शरजालानि पाण्डवः ।

B 7 562a
C 7 137 12
F 7 137 12

877* पुत्रांस्तत्र ददशांय भीमसेनेन पातितान् ।

3 °) B Dc1 D2 तानवेक्ष्य (B1 तांस्तु दृष्ट्वा, B2 ताश्च दृष्ट्वा) नरश्रेष्ठ (D2 महाराज) — °) B Dc1 तदा, D2 दृष्ट्वा (for समवत्) G1 M संग्रामे नातिदृष्टवत् — °) K4 s B Dn1 D2 s c G2 s निश्चमन् — °) D2 S कर्ण (for पुन) Ds अन्यगात् (for चात्)

4 °) Ds आताम्र- (for स ताम्र) Ks कोपात् (for क्रोधात्) — °) K4 om. नस्य — °) T2 damaged. B1.2 T1 G1 s- M रश्मिमान् B2- Dc1 रश्मीनिव दिवाकर

5 °) B2-s Dc1 किरणैरिव सूर्यस्य — D2 om 5°°, D3 reads the same twice — °) G1 M भीम- (for कर्ण-) — °) S2 K1-s D4 (first time) s c G2 s s प्रच्छाद्यत, D4 (second time) प्राभाद्यत (sic), G1 M प्रा (M1. s प्र) च्छाद्यत (for प्राच्छाद्यत)

6 °) S2 B2-s Dc1 ते कर्णचापप्रभवा — °) Dn1 D4 s बर्हिण- — °) Ks Dn1 D2 s 1 s शतश (for सर्वतः) — °) Ds वासार्थं च (for वासायेव) Gs M1 2 [व] (for [ह]व) D2 s 1 s वासार्थं पाण्डवद्रुम

7 °) S2 om बाणा — °) D2 कर्कबर्हिणवासस — °) D2 व्यरोचत, G1 M प्रकाशत (Ma. s 'हे) (for व्यराजन्त) — °) Ds G2 श्रेणीगता (for 'कृता)

8 S K1-4 D1 om 8°° — °) S चापध्वजाव (G1 M1. s 'व्युत्पा) स्करेभ्यश्च — °) D1 om from खाद्युगात् up to सुवर्णवि (in 9°) B1.2 s इशामुखाद् D2 छात्रादिभ्य समुत्थित, D3 c छात्रादीपामुखाद् (D2 'खाद्यु) जाद्, D4 'दीपासमुद्युगाद्; S छात्रादीपामुखाद्युगादपि (G2

'दिव) — °) Ks निपततो, D2 प्रपततो (for प्रभवन्तो) Ks व्यराजन्त, T [s] व्यदृश्यत, G1 M स दृश्यते (for व्यदृश्यन्त) — °) T G2-4 नाधिरथे, Gs अति' (for नाधि')

9 D1 om. up to सुवर्णवि (cf. v l 8) — °) S1 K4 D2 s -वेगात्; S2 K1 s Dn2 D1. s c वेगा, K2 -वेगं (for वेगान्) S खं पूरयन्त खचरा (G1 M खगसा) — °) S2 K1.2.4 Dn2 D3 s c T G2-s खगसा, Dn1 खगस्यान्, G1 M खेचरा (for खगमान्) B1 (marg, orig as in text) Dc1 गाधं-, B2-s गृध- (for खग-) — °) K4 विकृताश्च S सुवर्णविकृताश्चित्राश्च — °) S चेस्तराति (Gs धि) रथे शरा

10 °) S1 K1 2 4 B Dc1 T G2-s इवायातम्, S2 इवाज्ञातम्, D2 M2 s इवायत्तम् (for 'यत्तम्) — °) B2 T2 G1. s M वृकोदरं — °) K1 बाणान् (for प्रा) S2 अभिक्रुत्य, B Dc1 Dn1 Ds S अतिप्रम्य, D2 अभिक्रुद्धो, D4 अभिक्रुध्य, Ds अतिक्रुद्धो, D1 s अभिक्रुष्य (for 'क्रुष्य) K4 त्यक्त्वास्तानामिक्रुद्धं (sic) — °) Dn2 om (hapl.) from नवमि up to शैवान्य (in 11°) Ks B Dc1 Dn1 D2 s 1 s T G2-s निशितै, G1 M दशमि (for नवमि)

11 Dn2 om up to शैवान्य (cf. v l 10) — °) T2 damaged Ks अयासहं, B Dc1 Dn1 Ds s c T1 G2-s असहं च (B Dc1 Ds स, T1 G2-s तु), G1 M अमवायं (for अससह) — S K1-4 D1. s om (hapl.) 11°-12° — °) S अविचिंत्य (for महतश्च) — °) B1 s पाण्डव (for वीर्यवान्)

विज्याध कर्णं विशत्या पुनरन्यैः शितैः शरैः ॥ १२
 यथैव हि शरैः पार्थः स्रुतपुत्रेण छादितः ।
 तथैव कर्णं समरे छादयामास पाण्डवः ॥ १३
 दृष्ट्वा तु भीमसेनस्य विक्रमं युधि भारत ।
 अभ्यनन्दंस्त्वदीयाश्च संप्रहृष्टाश्च चारणाः ॥ १४
 भूरिश्रवाः कृपो द्रौणिर्मद्रराजो जयद्रथः ।
 उत्तमौजा युधामन्युः सात्यकिः केशवार्जुनौ ॥ १५
 कुरुपाण्डवानां प्रवरा दश राजन्महारथाः ।
 साधु साध्विति वेगेन सिंहनादमथानदन् ॥ १६
 तस्मिंस्तु तुमुले शब्दे प्रवृत्ते लोमहर्षणे ।

अभ्यभाषत पुत्रांस्ते राजन्दुर्योधनस्त्वरन् ॥ १७
 राज्ञश्च राजपुत्रांश्च सोदर्याश्च विशेषतः ।
 कर्णं गच्छत भद्रं वः परीप्सन्तो वृकोदरात् ॥ १८
 पुरा निघ्नन्ति राधेयं भीमचापच्युताः शराः ।
 ते यतध्वं महेष्वासाः स्रुतपुत्रस्य रक्षणे ॥ १९
 दुर्योधनसमादिष्टाः सोदर्याः सप्त मारिप ।
 भीमसेनमभिद्रुत्य संरब्धाः पर्यवारयन् ॥ २०
 ते समासाद्य कौन्तेयमावृण्वञ्शरवृष्टिभिः ।
 पर्वतं वारिधाराभिः प्रावृषीव बलाहकाः ॥ २१
 तेऽपीडयन्भीमसेनं क्रुद्धाः सप्त महारथाः ।

12 Ś K1-4 B1.4 D1 5 om 12^{ab} (for Ś K1-4 D1 5, cf v 1 11) —^a) D2 विनाश्य, D3 विधूय, D4 7 8 विहस्य, S विद्धा (M5 'ध्व')स्य (for विधम्य) T G2-4 [अ]तिरये (for [अ]धि*) —^b) Dc1 चालानि (for जालानि) —^d) D2 सूतम् (for पुनर्) S भीम (for अन्यै) K6 B Dc1 Dn1 D2 5 7 S शिलाशितै, D4 8 शिलासितै (for शितै शरै)

13 T2 is partly damaged —^a) M1 2 तथैव (for य*) S च (for हि) B स कर्णेन (for शरै पार्थ) —^b) B पार्थं प्रच्छादितः शरै —^c) Ś1 Dn D4 5 7 8 स रणे (for समरे) B Dc1 D2 8 6 S (T2 damaged) तथैव समरे (B स रणे, Dc1 D6 स रणे, D2 स रथे, D2 हि रणे, G1 M च रणे) कर्णं

14 ^a) D2 त दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा तु) —^b) B1 जीवितं (for भारत) —^c) D5 नाभ्यनदस् K1 त्वदीयश्, T G2 त्वदीयाश् (for 'याश्) G1 M तु (for च) —^d) K1 सप्रहृष्टश् Ś1 K2-4 D1 दारुणा, K1 दारुण, D2 वैरिण (for चारणा) G1 M युध्यमान वृकोदरं

15 ^a) G1 M1 2 5 कृतवर्मा (for भूरिश्रवा) K1 Dn2 द्रोणो (for द्रौणिर्) Ś1 कृपो द्रौणिर्मद्रराज —^b) Ś1 उत्तमौजा (for मद्रराजो) D7 युधिष्ठिर (for जयद्रथ) —^c) Ś2 भूरिश्रवा (for उत्तमौजा) —^d) G1 M1 2 5 सत्यक (for सात्यकि)

16 T2 damaged —^a) Hypermetric B Dc1 Dn2 D2-4 6 कुरुपाण्डवः, D4 'पाण्डुनां (for 'पाण्डवानां) K6 D1 8 प्रवरा कुरुपाण्डुना, Dn1 प्रवरा कुरुणां पाण्डुनां (hypermetric), S (T2 damaged) कुरुपाण्डवपक्षस्था —^c) T1 G2 4 सायुधा दृष्टिवेगेन —^d) K4 अनादयन्

(for अथानदन्)

17 D8 om. 17 —^a) B Dc1 S समुत्थिते, Dn1 तु तुमुले Ś1 K5 Dn1 D4 5 7 युद्धे (for शब्दे) K4 तस्मिंस्तुमुलशब्देन —^b) B Dc1 S तुमुले (for प्रवृत्ते) Some MSS रोम (for लोम) —^c) B1 अभ्यधावत (for 'भाषत) B D (except D1) T G M5 4 पुत्रस् (for पुत्रांस्) —^d) Ś1 K (except K5) D (except Dc1) G2 5 M4 राजा (for राजन्) S तदा (for स्वरन्)

18 Before 18, G1 M1 2 5 ins दुर्योधन —^a) D5 राजन् (for राज्ञश्) K5 B Dc1 Dn2 D2 8 5 6 स, Dn1 D4 8 तान् (for the first च) S राजानो राजपुत्राश्च —^b) Ś2 K Dn1 D1 3-8 सोदराश्, S सोदर्याश् (for सोदर्यांश्) B1 तु (for च) —^c) S रक्षत (for गच्छत) T G2 4 न (for व) —^d) B4 सव[र]क्षध्व; G1 M1 2 परीप्सत, M5 परीप्सत (for परीप्सन्तो) K5 D4 7 8 S वृकोदर (for 'दरात्)

19 T2 damaged —^a) M5 4 पुनरागति राधेयं —^c) D2 प्रयातध्व, M5 ते स्वरध्व (for ते यतध्व) —^d) G1 M1 2 5 गोपने (for रक्षणे)

20 Before 20, T G1-4 M1 2 5 ins सजय —^b) G1 M आतर (for सोदर्या) B2-5 Dc1 भारत (for मारिप) —^c) G1 M1 2 5 अथावृत्त्य (for अभिद्रुत्य) —^d) K2 संक्रुद्ध, G1 M समतात् (for संरब्धा) Dn2 समवारयन् (for पर्य*)

21 T2 partly damaged —^b) Ś2 अवृण्वन्, D2 अवर्षत्, G1 M1-4 5 (orig as in text, sup lin) छादयन् (for आवृण्वन्) —^c) D2 शर (for वारि-) —^d) G1 M बलाहका

प्रजासंहरणे राजन्सोमं सप्त ग्रहा इव ॥ २२
 ततो वामेन कौन्तेयः पीडयित्वा गरासनम् ।
 मुष्टिना पाण्डवो राजन्देहेन सुपरिष्कृतम् ॥ २३
 मनुष्यसमर्तो ज्ञात्वा सप्त संधाय सायकान् ।
 तेभ्यो व्यसृजदायस्तः सूर्यरश्मिनिभान्प्रभुः ॥ २४
 निरस्यन्निव देहेभ्यस्तनयानामश्वंस्तव ।
 भीमसेनो महाराज पूर्ववैग्मनुस्मरन् ॥ २५
 ते क्षिप्ता भीमसेनेन शरा भारत भारतान् ।

विदार्य खं समुत्पेतुः स्वर्णपुष्पाः शिलाशिताः ॥ २६
 तेषां विदार्य चेतासि शरा हेमविभूषिताः ।
 व्यराजन्त महाराज सुपर्णा इव खेचराः ॥ २७
 शोणितादिग्धवाजाप्राः सप्त हेमपरिष्कृताः ।
 पुत्राणां तव राजेन्द्र पीत्वा शोणितमुद्गताः ॥ २८
 ते शरैर्भिन्नमर्माणो रथेभ्यः प्रापतन्क्षितौ ।
 गिरिसानुरुहा भग्ना द्विपेनेव महाद्रुमाः ॥ २९
 शशुंजयः शत्रुसहश्चित्राश्विनायुधो दृढः ।

C. 7 5642
B 7 137 30
K 7 137 30

22 ^a) D₁ 1 3 तदा भीम (for भीमसेन) — ^b)
 K₂ कुट्ट ^c) वात (for सप्त) — ^c) T G₂₋₅ घोरा
 (for राजन्) G₁ M प्रजाना हरणे घोरा

23 ^a) K₅ Dn D₁ 7 8 वेणेन, G₁ M मन्वेन (for
 वामेन) — ^b) G₁ M पाणिना पीडय तद्भु — ^c) Ś₁
 K D₁ 2 1 5 7 8 कौरवो, G₁ M₁ 2 5 भारते (for
 पाण्डवो) — ^d) K₁ 1 5 Dc₁ Dn D₁ 2 1 5 सुपरि-
 ष्कृत D. गृह्य स्वर्ण परिक्षित (sic)

24 T₂ partly damaged — ^a) Ś^c K₁₋₄ D₁ घनुप,
 B₂ (marg, orig as in text) Dc₁ ममुष्टि (for मनुष्य)
 G₁ 5 M समिति (for समता) D₂ मत्वा मनुष्यममता,
 T G₂₋₅ जमानुप कर्म कृत्वा — ^b) B^c 5 D₂ शायकान्
 — ^c) M₃ 1 [5] वासृजद (for व्य) T₁ G₂₋₅ स तेभ्यो
 वासृजदुत्तान (G₅ 'द्युक्त), G₁ M₁ 2 5 तानपा (G₁ M₅
 'वा)सृजदायस्त — ^d) Ś^c K₁₋₄ D₁ प्रति, K₅ Dn
 D₂₋₁ 5-8 प्रभो, Dc₁ D. शरान्, G₁ M जितान् (for
 प्रभु) — After 24, G₁ M read 27

25 ^a) Cd cites निरम्यन (as in text) — For
 25^{ab}, G₁ M subst

878* निरामत म देहेभ्य पुत्राणामथ तंस्मन् ।

26 B₁ om 26^{ab} — ^b) D₅ म्युगे, G₁ M ते
 मुत्तान (for भारवान्) — ^c) Ś₂ विद्रुत् (for विदार्य)
 S विदार्य प्राविदान्मूर्ति — ^d) Dc₁ रत्नम्, S हेम (for
 स्वर्ण)

27 T₂ partly damaged G₁ M read 27 after 24
 — ^a) T₁ G₂₋₅ देहास्त्रे (for चेतासि) G₁ M ते तान
 सिपर्वतश्च (M₃ 'ति स) — ^b) Ś₁ K₅ 8 B₁ परिष्कृता;
 K₁ 4 D₁ परिष्कृता (K₂ 'त) (for विभूषिता)
 — After 27^{ab}, T G₂₋₅ ins

879* हित्वा हित्वा क्षितिं जग्मुस्तेषामेवासुभि सह ।

[G₂ 4 5 भित्वा (for the first हित्वा) G₂ मत्वा (sic),
 G₂ भित्वा, G₅ हत्वा (for हित्वा)]

— ^c) T G₂₋₅ ते व्यराजन् (for व्यराजन्त) — ^d) Ś^c
 K₁ 2 4 D₁ सुपक्षा (for सुपर्णा) D₅ सुपर्णा खेचरा इव

28 M₅ om. 28 T₂ partly damaged — ^a) Ś^c
 K₁₋₄ Dn₁ वाजाश्च, Ś₂ D₁ वस्त्राश्च, B₁ सर्वाणा,
 D₂ 5 -जडरा, D₃ चक्राप्रा, D₅ वस्त्राप्रा, T G₂₋₄
 M₁₋₄ पादाग्रै, Cd v वाजाप्रा (as in text) — ^b)
 K₅ तप्तमेद, Dn₁ D₃ 8 तप्तहेम, D₅ तपनीय, G₁
 M₁₋₃ हेमतस (for नप्त हेम) Ś₂ K₁ 2 3 (orig as in
 text, sup lin) D₅ विभूषिता, Dc₁ Dn₁ D₃ 4 6 8
 परिष्कृता, T G₂₋₅ M₁ विभूषितै, G₁ M₁₋₃ विभूषणै
 (for परिष्कृता) — ^c) S (M₅ om) सप्रामे (for
 राजेन्द्र) — ^d) S (M₅ om.) पीत (for पीत्वा) Ś₁
 K₁₋₃ B (except B₁) Dc₁ D₃ उद्रत, D₂ अद्रुत, D₅
 S (M₅ om.) उत्तम (for उद्रता)

29 T₂ partly damaged — ^a) D₂ 5 ते (for ते)
 Ś₂ खेचरं (for ते शरैर) Ś₂ K₅ D₁ T G₂ 5 M₅
 भिन्नमर्माणो, D₂ G₁ M₂ 2 3 छिन्नव (for भिन्नम्)
 — ^b) D₂ सुवि (for क्षितौ) — ^d) D₂ द्विपेनेह, S
 (T₂ damaged) वायुनेव (for द्विपेनेव)

30 T₂ partly damaged — ^b) D₁ शशुश्च (for
 चित्रश्च) S (T₂ damaged) सुवाहुर्मदनो (M₅ 1 दुर्मनो)
 द्रुम (G₅ दृढ) — After 30, Dn₂ D₃ 5 6 Bom ed,
 ins

880* पुत्राणा तव सर्वेषा निहताना वृकोदर ।
 शोचत्यतिभृशं दुःखाद्विकर्णं पाण्डव मियम् ।
 प्रतिज्ञेय मया दत्ता निहन्तव्यास्तु संयुगे ।
 विकर्णं तेनास्मि हव प्रतिज्ञा रक्षिता मया ।
 स्वमागा सगर वीर क्षात्रधर्ममनुस्मरन् । [5]
 विदोषतोऽसि नृपतेस्वयासाक हिते रत ।

चित्रसेनो विकर्णश्च सप्तैते विनिपातिताः ॥ ३०

तान्निहत्य महाबाहू राधेयस्यैव पश्यतः ।

सिंहनादरवं घोरमसृजत्पाण्डुनन्दनः ॥ ३१

स रवस्तस्य शूरस्य धर्मराजस्य भारत ।

आचख्याविव तद्युद्धं विजयं चात्मनो महत् ॥ ३२

तं श्रुत्वा सुमहानादं भीमसेनस्य धन्विनः ।

वभूव परमा प्रीतिर्धर्मराजस्य संयुगे ॥ ३३

ततो हृष्टो महाराज वादित्राणां महास्वनैः ।

भीमसेनरवं पार्थः प्रतिजग्राह सर्वशः ॥ ३४

अभ्ययाच्चैव समरे द्रोणमस्त्रभृतां वरम् ।

हर्षेण महता युक्तः कृतसंज्ञे वृकोदरे ॥ ३५

एकत्रिंशन्महाराज पुत्रांस्तव महारथान् ।

हतान्दुर्योधनो दृष्ट्वा क्षत्तुः सस्मार तद्वचः ॥ ३६

तदिदं समनुप्राप्तं क्षत्तुर्हितकरं वचः ।

इति संचिन्त्य राजासौ नोत्तरं प्रत्यपद्यत ॥ ३७

यद्युत्काले दुर्युद्धिरब्रवीत्तनयस्तव ।

न्यायतोऽन्यायतो नैवमेक. श्लोको महाद्युति ।

[L 3] Bom ed [आ]वृत्ता (for दत्ता) Ds रम (for तु) — Ds om line 5 — (L 5) Ds सगरे, Bom ed समर Dn² क्षात्र (for क्षात्र) — After line 5, Bom ed ins

881* ततो विनिहत सन्ध्ये युद्धधर्मो हि निष्ठुर ।

— (L 6) Ds ० [s]रिम, Ds च, Bom ed हि (for स्ति) Ds रता — (L 7) Bom ed वापि (for नैवम्) Bom ed हत श्नेते (for पक् शोको) Dn² Ds महामते, Ds *मनि (for युति)]

— Ds Bom ed cont.

882* संजय उवाच ।

अगाधयुद्धिर्गद्विष क्षितौ सुरगुरो सम ।

स्याजित समरे प्राणानजेयस्त्रिदशैरपि ।

युद्धधर्मे न सबन्धा भवन्ति कुरुसचम ।

— (L 2) Bom ed तसाद्युद्ध हि निष्ठुर (for the post half)]

31 ^a) Ś₁ D₆ महाबाहून्, B₂ Dn² D₂ 8 G₁ M *राज, D₇ 8 *बाहो (for *बाहू) — ^b) K₄ च (for [पृ]त्र) — ^d) T G₂₋₄ आनदत्, G₁ 6 M आनदत् (for असृजत्)

32 T₂ partly damaged — ^a) Ś K₁₋₄ B₁ Dn₁ D₁ 8 1 8 रावस् (for रवस्) — ^b) D₂ धर्मराजाय (for *राजस्य) D₅ पश्यत, T G₂₋₅ M₃ 4 सयुगे (for भा रत) — ^c) Ś₂ K₂ युक्तं (for युद्ध) D₈ ० आचख्यौ वितत युद्ध — ^d) Ś₁ Dn₁ महान्, K₁ [s]भवत् (for महत्) Ś₂ विजयमात्मनो हित — For 32^{cd}, G₁ M subst

883* आचष्टेव च तद्युद्धं भीमस्य विजय तथा ।

33 T₂ partly damaged — ^a) Ś₂ B₁ 4 G₂ तत्

(for त) K₅ B Dc₁ Dn₁ D₂₋₅ 1 8 T G₂₋₅ M₃ 4 तु (for सु) D₂ त तु श्रुत्वा महानाद, G₁ M₁ 2 5 तं तु श्रुत्वतो नाद — ^b) K₁ भीमनादस्य (for *से नस्य) — ^c) G₁ 2 M₂ 5 परम- — ^d) K₃ B₂₋₄ Dc₁ धीमत, G₁ M₁ 2 5 भारत (for संयुगे)

34 ^a) Ś K₁ 8 D₁ महाराजो, G₁ M धर्मराजो (for महाराज). — ^b) K₅ Dn₁ D₂ 5 1 8 G₂ च नि स्वनै, (for महा) — ^c) D₇ om from रव up to एकत्रिंश (in 36^a) Ś K₁ 8 4 D₁ M₁ 2 -रथ (for -रव) G₁ M तूर्णं (for पार्थ) B (except B₁) Dc₁ Dn₂ सिंह-नादरव भ्रातु (B₁ पार्थ) — ^d) B (except B₁) Dc₁ पांडव, D₂ S सर्वत (for सर्वश)

35 D₇ om 35 (of v l 34) T₂ partly damaged B Dc₁ Dn₁ transp 35^{ab} and 35^{cd} — ^a) B (except B₁) Dc₁ अभ्ययास्समरे द्रोणं — ^b) T G₂₋₅ अस्त्रविदा (for *भृता) Dn₂ D₅ G₅ वर (for वरम्) B (except B₁) Dc₁ सर्वशस्त्रभृता वर — ^c) K₅ Dn₁ D₂ 5 8 [आ]विष्ट (for युक्त) — ^d) Ś₂ B₁₋₃ Dn₂ D₂ ० कृतसज्जो, D₁ *संज्ञे, D₅ *कार्ये (for *संज्ञे)

36 D₇ om up to एकत्रिंश (cf v l 34) T₂ partly damaged — ^b) B (except B₁) Dc₁ निपातितान्; D₅ विशा पते; D₆ महारथा (for महारथान्) — ^c) B₂ 8 Dc₁ ततो (for हतान्) K₄ सुयोधनो (for दुर्यो) Ś₂ दृष्ट, G₂ श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) — ^d) B₃ सुद्ध; Cd क्षत्तु (as in text)

37 ^b) B (except B₁) Dc₁ D₂ S नै (G₁ M नि) श्रेयसं (for हितकरं) — Ś₂ om (hapl) 37^e-38^d, K₄ reads the same on marg — ^c) B₁ सस्त्वय (for संचिन्त्य) T₂ राजानो; G₅ lacuna (for राजासौ) — ^d) K₄ B₅ प्रतिपद्यत

38 Ś₂ om 38 (cf v l 37) K₄ reads 38 on

यश्च कर्णोऽत्रवीत्कृष्णां सभायां परुषं वचः ॥ ३८
 प्रमुखे पाण्डुपुत्राणां तव चैव विशां पते ।
 कौरवाणां च सर्वेषामाचार्यस्य च संनिधौ ॥ ३९
 विनष्टाः पाण्डवाः कृष्णे शाश्वतं नरकं गताः ।
 पतिमन्यं वृणीष्वेति तस्येदं फलमागतम् ॥ ४०
 यत्स तां परुषाण्याहुः सभामानाय्य द्रौपदीम् ।
 पाण्डवानुग्रधनुषः क्रोधयन्तस्तवात्मजाः ॥ ४१

तं भीमसेनः क्रोधाग्निं त्रयोदश समाः स्थितम् ।
 विसृजन्तव पुत्राणामन्तं गच्छति कौरव ॥ ४२
 विलपंश्च बहु क्षत्ता शर्म नालभत त्वयि ।
 सपुत्रो भरतश्रेष्ठ तस्य भुङ्क्ते फलोदयम् ।
 हतो विकर्णो राजेन्द्र चित्रसेनश्च वीर्यवान् ॥ ४३
 प्रवरानात्मजानां ते सुतांश्चान्यान्महारथान् ।
 यान्यांश्च ददृशे भीमश्चक्षुर्विषयमागताम् ।

C 7 5865
 B. 7 157 52
 K 7 157 52

marg —^a) K₅ D₂ G₁ M₁ 2 4 (m/ l:m as in text)
 वद् (for यद्) — After 38^{ab}, B (except B₅) D₁
 ins

884* सभामानाय्य पाण्डवाणां कर्णेन सहितोऽपधी ।
 — B₂ D₁ om (hapl.) 38^c-39^b —^c) K₄ न (for
 यच्) ङः काले (for कर्णो)

39 B₂ D₁ om 39^{ab} (cf v l 38) G₅ partly
 damaged. —^b) M₃ 4 विशेषत (for विदां पते)
 —^c) D₁ कौरव्याणा G₁ M कुरुणा चैव सर्वेषाम्
 — For 39^{cd}, B (B₁ marg) D₁ subst

885* अनुव्रतस्त्रव राजेन्द्र कौरवाणा च सर्वश ।

40 ^a) D₂ निवृत्ता (for विनष्टा) —^b) T G₂-5
 निरय (for नरकं) —^c) B₃ तदिद् (for तस्येद्) K₄
 आगतम् (for आगतम्) B₁ 2 फल तस्येदमागतं, T
 G₃ तस्येद् कर्मण फल — After 40, B₂ ins 886*

41 T₂ partly damaged —^a) K₅ B₂ D_n D₂
 1-3 ये, D₁ 2 ते (for यत्) K₄ G₁ M यतस्तान्, T
 G₂-5 यानि तान् (for यत्स तां) B₂ G₁ M₁ 2 5
 परुषाण्याहुः, D₁ 7 8 परुषानाहुः —^b) K₅ आनाय्य
 द्रौपदी सभा, D₂ समानाय्य च द्रौपदी —^c) ङः K
 D_n D₂ 1-3 धन्वान (for धनुष) —^d) ङः क्रोश
 यत्स, K₅ B₂ D_n D₂ 2.5-8 T₁ G₂-5 कोपयत्स (for
 क्रोधयन्तस्) K₁ 2 तवात्मज D₄ कोपयत्स च्चात्मज
 — For 41, B D₁ subst B₂ ins after 40

886* यश्च पण्डितिलाटीनि परुषाणि तवात्मजै ।

श्रावितासौ महात्मान पाण्डवा कोपयिष्युभि ।

42 T₂ partly damaged —^a) ङः K (except K₅)
 D₁ भीमसेनस्तु (ङः श्र) क्रोधाग्नि —^b) D₂ om
 from दश up to सपुत्रो (in 43^c) B₄ समा कृतं; T
 G₂-5 समाहित, G₁ M समार्जितं (for समा स्थितम्)
 D₄ त्रयोदशमवस्थित —^c) B₂-5 D₁ उद्गिरस् (for
 विसृजंश्च) —^d) B D₁ पाण्डव, D₂ कौरवा (for

कौरव) G₁ M₁ 2 5 गतवानतमोऽधर

43 D₂ om up to सपुत्रो (cf. v l. 42) —^a)
 G₅ विफलं (for विलपंश्च) K₂ तव, B (except B₄)
 D₁ M₃ 4 बहून् (for बहु) —^b) B₅ D₃ 6 M₃ 4 नाल
 भते, D₂ नालब्धवास् (for भत) — For 43^{ab}, G₁
 M₁ 2 5 subst.

887* बहु क्षत्ता च विलपन्न लेभे प्रशम त्वयि ।

—^c) D₂ सपुत्रे (for सपुत्रो) —^d) S पश्य (for
 सुहृस्व) — After 43^{cd}, B D₁ D₅ ins

888* स्वया वृद्धेन धीरेण कार्यतत्त्वार्थदर्शिना ।

न कृत सुहृदा वाक्य देवमत्र परायणम् ।

तन्मा शुचो नरव्याघ्र तवैवापनयो महान् ।

विनाशहेतु पुत्राणा भवानेव मतो मम ।

[(L 1) D₅ वीरेण (for धीं) — (L 4) B₂ (marg,
 orig as above) D₁ अद् (for ष्व)]

44 G₂ om 44 T₂ damaged —^a) ङः K₁ 2 प्रका
 रान् (for प्रवरान्) K₅ B (except B₄) D₁ D₂ D₅ 8
 प्रवराश्चात्मजाना ते, S (G₅ om, T₂ damaged) सुतानां
 प्रवरौ तौ ते (G₁ M यौ तौ) —^b) ङः D₁ 2 4 7 सुताश्,
 B₅ पुत्राश् K₅ B₁-4 D₁ D₅ S (G₅ om, T₂
 damaged) सु (T₁ G₂ 4 5 ह) वाश्चान्ये महारया —^c)
 B₁ D₅ यांश्चान्यान्, B₂-5 D₁ D_n D₁ 7 8 यानन्यान्,
 D₅ पांचालान्, G₁ M₁ 2 यान्यान्स, M₃ 4 यानसि
 (for यान्याश्च) G₁ M दृष्टवान् (for दृष्टो) —^d)
 B D₁ D₂ 4 T G₁ 2 3 5 M₁ 2 5 महाराज (for बाहो)
 —^e) D₂ शरपाताम् (for स्वरया ताश्) T G₂ सज
 हार, G₁ M स हिनस्ति; G₂ 5 सजघान (for साजघान)
 T G₂ 2 5 M तान् (for ह) — After 44, S ins

889* एव स वर्तते रौद्र संग्रामो भरतर्षभ ।

[G₁ M₁ 2 5 (ङः म) रतान्वय, G₂ रोमहर्षण (for
)]

पुत्रांस्तव महाबाहो त्वरया तास्त्रधान ह ॥ ४४
त्वत्कृते ह्यहमद्राक्षं दह्यमानां वरूथिनीम् ।

महसशः शरैर्मुक्तैः पाण्डवेन वृषेण च ॥ ४५

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षाडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

११३

धृतराष्ट्र उवाच ।

महानपनयः स्रत ममैवात्र विशेषतः ।

स इदानीमनुप्राप्तो मन्ये संजय शोचतः ॥ १

यद्गतं तद्गतमिति ममासीन्मनसि स्थितम् ।

इदानीमत्र किं कार्यं प्रकरिष्यामि संजय ॥ २

यथा त्वेष क्षयो वृत्तो ममापनयसंभवः ।

वीराणां तन्ममाचक्ष्व स्थिरीभूतोऽस्मि संजय ॥ ३

संजय उवाच ।

कर्णभीर्मा महाराज पराक्रान्तौ महाहवे ।

बाणवर्षाण्यवर्षेतां वृष्टिमन्ताविवाभ्युदौ ॥ ४

भीमनामाङ्किता बाणाः स्वर्णपुद्गाः शिलाशिताः ।

विविशुः कर्णमासाद्य भिन्दन्त इव जीवितम् ॥ ५

45 ^a) Ś: [s]घ; D: ० [s]पि (for द्वि). — ^b)
Ś: धक्ष्यमाणां (for दह्यमानां) G: M प्रदग्धां वाहिनीं
त्व — ^c) B: युक्ता (for मुक्तै) — ^d) K: (orig
as in text, sup lin) पाण्डवानां (for 'वेन) D: [अ]
र्जुनेन, Cd वृषेण (as in text) Ś K: 1-4 ह (for च)
G: M आचितौ धीरसत्तमौ

Colophon — *Sub-parvan* Ś: K: 5 B: 1 D: 1 Dn: 1
D: ० G: 1 M: 2 जयद्रथयध — *Day of Drona's General
ship* Ś: चतुर्थदिने, G: चतुर्थदिनि — *Adhy nama*
Ś: K: 2 B: भीमप्रवेश, K: D: 1 D: 1 M: 2 ५ भीम
सेनप्रवेश, K: भीमयुद्ध, K: भीमयुद्धे विकर्णादिसप्त
कुमारवध, B: भीमसेनप्रवेशे कर्णपराजय, B: ५ भीम
प्रवेशे कर्णपराजय, Dn: 1 D: ४ भीमप्रवेशे विकर्णवध, Dn: 2
D: भीमसेनसमागम, D: भीमयुद्धे सप्तकुमारवध, D: 1
भीमसेनप्रवेशे कर्णवध, D: सप्तकुमारवध, D: भीमसेन
प्रवेशे तेन सप्तधार्तराष्ट्रवध — *Adhy no* (figures,
words or both) B: T G: 4 ५ 134, B: ४ 135,
B: 143, Dn: 137, D: 140, D: G: 1 M: 133.
— *Śloka no* D: 1 46, Dn: 47.

113

1 ^a) B: अपचय (for 'नय) — ^b) K: मामेव
(for ममैव) K: D: न सशय (for विशेषतः) — ^c)
G: M अतिक्रान्त. (for अनुप्राप्तो) T G: 2-5 इदानीं समति

क्रान्त — ^a) S प्राप्त (for मन्ये) G: M शोचितुं
(for शोचत)

2 T: partly damaged — ^a) Dn: इम (for इति)
G: M यद्गतं गतमेव स्यान् — ^b) Dn: मत् मनसि स
स्थितं, G: M ममापनयमुत्तमं — ^c) B: अणु (for
अत्र) Ś K: 1-4 ते (for किं) — ^d) G: प्रकरिष्यामि
(for प्रक)

3 D: ४ om (hapl) 3 D: 1 reads 3 twice T:
damaged — ^a) B: तथा, G: तदा, G: यदा (for
यथा) B: Dn: द्वि (for तु) D: ४ रणे राजन् (for
क्षयो वृत्तो) — ^b) D: ४ क्षयो वृत्ते महाहवे — ^c) G:
स (for ऽस्मि)

4 ^b) Ś: K (except K.) D: महारथौ, R: 2-5 D: 1
'घ्नौ, D: T G: 2-3 'रणे, G: 1 M: 2 ५ पराक्रमे (for
महाहवे) — ^c) K: बाणावर्षाणि, K: बाणवर्षेण (for
बाणवर्षाणि) B: 2-5 D: 1 Dn: [अ]सृजतां, D: [अ]वर्षेतां
(for [अ]वर्षेता) — ^d) K: दृष्टिमन्ताय (sic)

5 T: partly damaged — ^a) Ś K: 1-4 D: ४ ६
भीमसेनेरिता, K: Dn D: ४ ४ भीमसेनाकिता, G: भीम
नामाकिता — ^b) K: D: 1 D: ४ शिलासिता — ^c)
B: 4 ५ आहृत्य (for आसाद्य) — ^d) B: 1-3, 5 D: 1
क्षिण्वत्, B: 1 Dn: छिदंत, Dn: 2 भिक्षत्, D: 1 भिदत्
(sic), D: ४ ह्रंत, D: ४ भिद्यत्; D: विदंत, T: G: 2-4
M कर्षत्, G: lacuna (for भिन्दन्त).

तथैव कर्णनिर्मुक्तैः सविपैरिव पन्नगैः ।
 आकीर्यत रणे भीमः शतगोस्थ सहस्रशः ॥ ६
 तयोः शरैर्महाराज संपतद्भिः समन्ततः ।
 बभूव तव सैन्यानां संशोभः मागरोपमः ॥ ७
 भीमचापच्युतैर्वाणैस्तत्र सैन्यमरिंदम ।
 अवध्यत चमूमध्ये घोरैराशीविपोपमैः ॥ ८
 वारणैः पतितै राजन्वाजिमिश्र नरैः सह ।
 अदृश्यत मही कीर्णा वातनुत्रैर्द्रुमैरिव ॥ ९
 ते वध्यमानाः समरे भीमचापच्युतैः शरैः ।
 प्राद्रवंस्तावका योधाः किमेतदिति चाब्रुवन् ॥ १०
 ततो व्युदस्तं तत्सैन्यं सिन्धुमौवीरकौरवम् ।
 श्रोत्मारितं महावेगैः कर्णपाण्डवयोः शरैः ॥ ११

ते शरातुरभूयिष्ठा हताश्वनरनाहनाः ।
 उत्सृज्य कर्ण भीमं च प्राद्रवन्सर्वतोदिशम् ॥ १२
 नूनं पार्थार्थमेवास्मान्मोहयन्ति दिवौकसः ।
 यत्कर्णभीमप्रभवैर्वध्यते नो बलं शरैः ॥ १३
 एवं ब्रुवन्तो योधास्ते तावका भयपीडिताः ।
 शरपातं समुत्सृज्य स्थिता युद्धदिदृक्षवः ॥ १४
 ततः प्रावर्तत नदी घोररूपा महाहवे ।
 बभूव च विशेषेण भीरूणां भयवर्धिनी ॥ १५
 वारणाश्वमनुष्पाणां रुधिरौघसमुद्भवा ।
 संवृता गतसत्त्वैश्च मनुष्यगजवाजिभिः ॥ १६
 सानुकर्णपताकैश्च द्विपाश्वर्यभृपणैः ।
 स्पन्दनैरपविद्धैश्च भयचक्राक्षकूरैः ॥ १७

C. 7 5023
B 7 133. 17
K. 7 133 17

6 ^a) B-- Dc1 निर्मुक्ता — ^b) Ds जिह्वगै (for पन्नगै) B (except B1) Dc1 शरा बहिर्निवामम — ^c) K1 D1: 2 अकीर्यत, K2 प्रकी*, Dn2 D3 6 प्राकी*, T G2-5 अवार्यत (for आकी*) B (except B1) Dc1 छादयाचक्रिरे वीरं (B3-- भीम), G1 M कीर्यते स्म (G1 M2: 2 यैते स्म, M3 4 यैते म) रणे भीम

7 ^c) K3 B1 तत्र (for तव) — ^d) Dc1 मागरोत्तर

8 G1 M om 8^c-9^b. — ^c) D2 4 6 अवध्यत (for अव*) S1 चम् सन्ध्ये, S2 K1-4 D1 महामन्ध्ये (for चमूमध्ये) — ^a) T G2-5 शरैर् (for घोरैर्)

9 G1 M om 9^{ab} (cf v 1 8) — ^c) G1 M वध्यमानैर् (for अदृश्यत) — ^d) S K1 2 4 वातस्तरणैर्, K5 B Dc1 Dn D3 3 अभ्रैर्, D2 वायुस्तरणैर्, D4 वायुमर्णैर् (for वातनुत्रैर्)

10 ^c) G1 M योधा (for योधा)

11 ^a) D. द्रवत, G1 M [s]द्रवत (for व्युदस्त) — ^d) G2 चापच्युतै (for पाण्डवयो)

12 ^a) B Dc1 Dn1 शूरा हत (for शरातुर) D2 ते शरान्कर्णभूयिष्ठा (sic) — ^b) B2 वर- (for नर-) B1 2 4 5 Dc1 हताश्ववर (B2 4 5 रथ) वारणा, D3 नराश्वरथवाहना, S पत्यश्वरथवारणा — ^c) K5 Dn1 D3 5 कर्णभीमौ, B2-4 Dc1 T G2-5 भीमं कर्ण (by transp) D4 om. च — ^d) B1 Dc1 स्पद्रवन्, D3 6 प्राद्रवत् (for वन्) B Dc1 Dn2 T G2-5 सर्वतोदिश (for

*दिशम्) G1 M ब्रन्नाजल्पन्तथा (M3 4 दा) मिय

13 ^a) D1 G5 पार्थम् G2 M3 4 न नूनं पार्थ एवास्मान् — ^c) G1 M1 2 5 यक्षीमकर्णप्रवरैर् — ^d) Ds वध्यमान (for ते नो) K1 B1 (marg as in text) महत् (for शरै) S बल वध्यति न शर

14 ^a) Dn2 om. from एव up to प्राव (in 15^a) Dn1 D3 7 8 इति (for एव) B Dc1 ब्रुवाणा (for ब्रुवन्तो) G1 2 M योधास् — ^b) D5 शर (for भय-) — ^c) K2 शरचाप (for पात) — ^d) B1 D3 युद्ध, B5 lacuna, D1 6 युधि (for युद्ध-) B5 lacuna, T G3 4 दिदृक्षया (for क्षव)

15 Dn2 om up to प्राव (cf. v 1 14) — ^a) B5 प्राद्रवत ** नदी — ^b) B1 S विशा पते, B2-5 Dc1 रणाजिरे (for महाहवे) — ^c) B Dc1 शूराणा हर्षजननी — ^d) K4 5 Dc1 D3 4 5 T G1 2 M1-4 भयवर्धिनी

16 ^c) K1 सवृत्ता, B2 5 समृत्ता (for सवृत्ता)

17 ^a) S1 सानुकल्प, D3 7 सानुकर्ण- (for सानुकर्ण) B5 om. from ताक up to भूपणै (in 17^b) — Dn1 om. 17^b B3 repeats 17^b after 890* — ^b) S K1 2 4 5 Dn2 D1 2-3 गजाश्व- (for द्विपाश्व) K4 यूयर्पै (for भूपणै) B1 8 (first time) सोपसंगध्वजै रयै; D2 गजावरणभूपणै — After 17^{ab}, B1 8 ins

890* शतकुम्भविचित्रैश्च

— Dn1 reads 17^{cd} after 20 — ^c) S2 परि- (for भप-) — ^d) S K1-4 D1 भयचक्रैश्च (for चक्राक्ष)

जातरूपपरिष्कारैर्धनुर्भिः सुमहाधनैः ।
 सुवर्णपुङ्गवैरिपुभिर्नाराचैश्च सहस्रशः ॥ १८
 कर्णपाण्डवनिर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिव पन्नगैः ।
 प्रासतोमरसंघातैः खड्गैश्च सपरश्वधैः ॥ १९
 सुवर्णविकृतैश्चापि गदामुसलपट्टिशैः ।
 वज्रैश्च विविधाकारैः शक्तिभिः परिवैरपि ।
 शतघ्नीभिश्च चित्राभिर्वर्षभौ भारत मेदिनी ॥ २०
 कनकाङ्गदकेयूरैः कुण्डलैर्मणिभिः शुभैः ।
 तनुत्रैः सतलत्रैश्च हारैर्निष्कैश्च भारत ॥ २१

Ś1 K1 D1 -क्यूरैः D2 भद्रैश्च रथक्यूरैः

18 ^a) D1 जाति (for जात) K1 + J Dn1 D1 ६-६
 परिष्कारैर् — ^b) B2 ज्वलाङ्गि, D2 हेतिभिः, G1 M1
 २ ६ राजतै (for धनुर्भिः) K3 सुमहारथैः, B2 ६ D2 ६
 'स्वनैः, Dn1 च महास्वनैः, Dn2 सुमहाघलैः, D1 १ ६
 G1 M च महाधनैः (for सुमहा) T G2-६ शक्तिभिः परि
 वैरपि — Ś K D (except Dc1) om (hapl) 18^c-19^d
 — ^e) G5 स्वर्ण (for सुवर्ण) — ^d) T G2-६ समतत
 (for सहस्रश)

19 Ś K D (except Dc1) om 19 (cf. v 1 18)
 — ^a) G2 कर्णभीमविनिर्मुक्तैर् — ^c) T G2-६ -निघातैः,
 G1 M शक्तिभिः (for संघातैः) — ^d) Dc1 सपरश्वधैः
 G2-६ सशक्त्यृष्टि (G2 शतश्यष्टि) परश्वधैः

20 Dc1 reads 20^{ab} on marg — ^a) G5 स्वर्ण
 (for सुवर्ण-) Ś K (except K5) D1 चापैर् (for चापि)
 — Dn1 reads 20^b twice — ^b) Ś मुसल, K4 मुद्गर,
 K5 B2 Dn1 (both times) D2 ६ मुशल, B1 ६ मुपल
 (for मुसल-) K2 ६ पट्टिशैः, S (except G2) पट्टिशैः
 — After 20^{ab}, Dn1 reads 21^{ab} — ^c) B2 (marg, orig
 as in text) D2 ६ चक्रैश्च, B4 Dn ध्वजैश्च (for वज्रैश्च)
 — ^d) T G M1-4 शकुभिः (for शक्तिभिः) B1 D6 G1
 M1 ३ इव (for अपि) M5 शंकुभिः परिवारितैः — ^e)
 G1 M चि (for च) — After 20, Dn1 reads 17^{ad}

21 Dn1 reads 21^{ab} after 20^{ab} — ^a) B Dc1
 हारैश्च (for केयूरैः) S किरीटा (T G2-६ कटका) गदके
 यूरैः — ^b) D6 [आ]शुभैः (for शुभैः) B Dc1 कुण्ड-
 लैर्मुकुटैस्तथा (B2 'दा'); Dn1 D1 १ ६ कुण्डलैर्मणि (D1 ६
 'लैर्मणि) भूषितैः — After 21^{ab}, B Dc1 ins

891* वल्यैरपविद्धैश्च तथैवाङ्गुलिवेष्टनैः ।

चूडामणिभिरुष्णीषैः स्वर्णसूत्रैश्च मारिष ।

वस्त्रैश्चुभ्रैश्च विध्वस्तैश्चामरव्यजनैरपि ।
 गजाश्वमनुजैर्भिन्नैः शस्त्रैः स्पन्दनभूषणैः ॥ २२
 तैस्तैश्च विविधैर्भावैस्तत्र तत्र वसुंधरा ।
 पतितैरपविद्धैश्च संवभौ द्यौरिव ग्रहैः ॥ २३
 अचिन्त्यमद्भुतं चैव तयोः कर्मातिमानुपम् ।
 दृष्ट्वा चारणसिद्धानां विस्मयः समपद्यत ॥ २४
 अग्नेर्वायुसहायस्य गतिः कक्ष इवाहवे ।
 आसीद्भीमसहायस्य रौद्रमाधिरथेर्गतम् ।
 निपातितध्वजरथं हतवाजिनरद्विपम् ॥ २५

[(L 1) B2 om the prior half B2 वेष्टनैः (for
 'नैः) B1 तथा चाङ्गुलिवेष्टनैः (for the post half)]

— D2 repeats 21^{ad} after 22 — ^e) D2 तनुत्रं शत
 पत्रैश्च; S 'त्रैः सतल (T G2 'नु) प्राणैर् — ^d) B2-4 Dc1
 Dn2 प्रैवेयैश्चैव भारत Cd cites निष्कैः (as in text)

22 ^a) D2 ६ चित्रैश्च, G1 २ ६ M1 २ ६ शस्त्रैश्च (for
 छत्रैश्च) Dn1 T G2-६ विविधैश्च (for विध्वस्तैश्च) — ^b)
 B1 २ D3 चामरैर् (for चामर-) — ^c) D3 नागाश्च (for
 गजाश्च) Ś1 -मनुपैर् (for -मनुजैर्) M1 २ ६ छिन्नैः
 (for भिन्नैः) — ^d) Ś K1-३ D1 ६ दास्य, D2 ६ वस्त्रैश्च,
 G1 M छत्रैः (for शस्त्रैः) B1 T G2-६ शोणित, D2 ६
 चन्दन (for स्पन्दन) D3 ६ -भूषितैः (for भूषणैः)
 B2-4 Dc1 शोणिताक्तैश्च पत्रिभिः — After 22, D2
 repeats 21^{ad}

23 ^a) D2 अन्यैर् (for तैश्च) K3 ६ D1 भारैस्;
 B Dc1 भिन्नैस्, M3 ६ भांडैस् (for भावैस्) — ^c)
 K1 ६ D1 पातितैर् — ^d) B Dc1 चि, G1 M सा (for
 स) K4 अपि (for इव) D2 संभ्रमैर्घोरविग्रहैः

24 ^c) B2 om from दृष्ट्वा up to the end of the
 adby G1 M1 २ चामर- (for चारण) — ^d) Ś K1-4
 B2 ६ Dc1 D1 समजायत (for 'पद्यत)

25 B2 om 25 (cf v 1 24) B2 lacuna for 25^a
 — ^b) G2 ६ गतिं Ś1 कक्ष्य G1 M1 २ [अ]मवत्, G2
 [आ]वभौ (for [आ]हवे) — ^c) D5 आसीद्भीमस्य सप्रामो
 — ^d) M3 ६ रौद्रा (for रौद्रम्) T G2-4 आतिरथैर्
 Ś K1-३ Dn2 D2 ६ रणं, K4 ६ Dn1 D1 ६ ६-६ रणे, D2
 तथा, M3 ६ गतिः (for गतम्) — ^e) Ś K1.2.६ ६
 D1-६ वरं (for रथ) — ^f) D1 हत्वा (for हत-)
 Ś2 K1-३ D1 ६ ६ -रथ (D1 -चर) द्विपं, D7 ६ -नराधिपं
 (for नरद्विपम्)

गजाभ्यां संप्रयुक्ताभ्यामासीन्नडवनं यथा ।
तथाभूतं महत्सैन्यमासीन्नारत संयुगे ।

विमर्दः कर्णभीमाभ्यामासीच्च परमो रणे ॥ २६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

११४

संजय उवाच ।

ततः कर्णो महाराज भीमं विद्धा त्रिभिः शरैः ।
मुमोच शरवर्षाणि चित्राणि च बहूनि च ॥ १
वध्यमानो महाराज स्रुतपुत्रेण पाण्डवः ।
न विव्यथे भीमसेनो मिथमान इवाचलः ॥ २
स कर्णं कर्णिना कर्णे पीतेन निशितेन च ।

विन्याध युधि राजेन्द्र भीमसेनः पत्रत्रिणा ॥ ३
स कुण्डलं महत्कर्णात्कर्णस्यापातयद्भुवि ।
तपनीयं महाराज दीप्तं ज्योतिरिवाम्बरात् ॥ ४
अथापरेण मल्लेन स्रुतपुत्रं स्तनान्तरे ।
आजघान भृशं भीमः स्मयन्निव महाबलः ॥ ५
पुनरस्य त्वरन्भीमो नाराचान्दश भारत ।

C 7 5701
B 7 139 6
K 7 139 6

26 B₁ om 26 (cf. v l. 24) —^a) Ś K₁₋₃ D₃
s c G₁ M संप्रयुक्ताभ्याम्, D₂ हृष्टाभ्याम्, G₃ वृत्ता
भ्याम् (for युक्ताभ्याम्) —^b) K₄ s B (B₁ om)
Dc₁ Dn₁ D₁ s c-s G₃ s नलवन, Dn₂ D₂ s तालवन,
D₃ ताल, T G₁₋₂ s M नळ (for नड) —^c) B₅
T G M₃₋₅ तथारूप (for मृत) — For 26^{cd}, B₂ s
Dc₁ subst

892* मेघजालनिर्भं सैन्यमाभीत्तव नराधिप ।
—^c) B₅ lacuna for कर्णभीमाभ्या D₂ विमर्दो भीम-
कर्णाभ्याम् —^d) Dn₁ D₁ देवासुररणोपम (D₁ समो
रणे)

Colophon om in B₁ — Sub parvan Ś₁ K₂₋₅
B₂ s Dc₁ Dn₁ D₁ s जयद्रथवध — Day of Drona's
Generalship G₅ चतुर्थोद्धि — Adhy name Ś₁ K₂ s
B₂ Dc₁ Dn₂ D₁₋₄ c-s भीमसेनप्रवेश, Ś₂ K₄ B₅ Dn₁
D₅ भीमप्रवेश, K₅ M₅ भीमकर्णयुद्ध, B₁ s भीमप्रवेशो
कर्णपराजय, G₁ M₁ s भीमसेनप्रवेशो भीमकर्णयुद्ध — Adhy
no (figures, words or both) B₁₋₂ T G₂₋₅ 135,
B₅ 144, Dn₁ 138, D₂ 141, D₃ 34, G₁ M 134
— Śloka no Dn₁ 26

114

1 B₁ om the ref —^b) D₅ शितै (for त्रिभि)
— After 1^{ab}, S ins

893* पुनश्चतुर्भिस्तीक्ष्णाग्रैरविष्यत्कङ्कपत्रिभि ।

[T G₂₋₅ च पडभिस (for चतुभिस)]

—^c) B₁ वधर्ष (for मुमोच) —^d) K₅ B₂ s Dn₁
D₂₋₅ s T G₂₋₅ विचित्राणि, B₁ s Dc₁ चित्राणि सु,
D₅ विविधानि (for चित्राणि च)

2 ^a) K₅ B Dc₁ Dn महाबाहु, G₅ lacuna (for
महाराज) —^c) B₅ स (for न) B₅ lacuna for भीम-
सेनो G₁ M न स विव्यथते भीमो —^d) K₄ D₁
विध्यमान (for भिद्य)

3 ^b) Dn₂ D₂ s ह (for च) —^c) D₅ युद्धे (for
युधि) —^d) Ś₁ [s]य पत्रिणा, Ś₂ K₁ s D₁ तु प,
G₅ (orig as in text, sup in) च प (for पत्)
D₁ भीमसेनेन पत्रिणा — For 3^{cd}, B Dc₁ subst

894* विन्याध सुभृश संख्ये तैलघौतेन मारिष ।

4 D₃ reads 4 after 6^{ab} —^a) Ś₂ K₁ D₅ कर्ण,
B₂ s चारु (for कर्णात्) —^b) G₁ M₁₋₄ s (sup
in, orig as in text) कर्णस्य भुवि पातयन् —^c)
B₅ D₃ s T₁ G₂₋₄ तापनीयं, G₅ lacuna (for तप)
G₁ M₁ s भयं राजन् (for महाराज) — After 4,
D₅ ins

895* गाङ्गेययुलिनान्मत्तश्चक्रवाको नदसिब ।

मणिमाणिक्यजडित हुतशुक्तिगमतेजसम् ।

निगल्दमृत्वादेकात्तामरसं सुरशिखिना कृतम् ।

रणे प्रैपीन्महावेगान्यमदण्डोपमांस्तथा ॥ ६
 ते ललाटं समासाद्य द्युतपुत्रस्य मारिष ।
 विविशुश्चोदितास्तेन बलमीकमिव पन्नगाः ॥ ७
 ललाटस्थैस्तु तैर्वाणैः द्युतपुत्रो व्यरोचत ।
 नीलोत्पलमयीं मालां धारयन्स पुरा यथा ॥ ८
 ततः क्रुद्धो रणे कर्णः पीडितो दृढधन्वना ।
 वेगं चक्रे महावेगो भीमसेनवधं प्रति ॥ ९
 तस्मै कर्णः शतं राजन्निष्पूणां गार्ध्रवाससाम् ।

अमयीं बलवान्क्रुद्धः प्रेषयामास भारत ॥ १०
 ततः प्रासृजदुग्राणि शरवर्षाणि पाण्डवः ।
 समरे तमनादृत्य नास्य वीर्यमचिन्तयत् ॥ ११
 ततः कर्णो महाराज पाण्डवं निशितैः शरैः ।
 आजघानोरसि क्रुद्धः क्रुद्धरूपं परंतपः ॥ १२
 जीमूताविव चान्योन्यं तौ ववर्षतुराहवे ।
 तलशब्दरवैश्चैव त्रासयन्तौ परस्परम् ॥ १३
 शरजालैश्च विविधैश्छादयामासतुर्मृधे ।

ध्रुवणकुण्डल कर्णमध्यतो न्यपतदयास्य शुद्धमुत्तमम् ।

5 ") B₃ G₁ M तथा (for अय) —^c) B₂₋₄ D₁
 क्रुद्धो (for भीम) —^d) G₁ M हसन (for सयन्)
 B₂₋₄ D₁ हमाश्रिव वृकोदर

6 ") D₂ ० ० अन्यास (for अस्य) G₁ M₁ 2 ० ततोस्य
 स्वरितो भीमो — After 6^{ab}, D₃ reads 4 —^c)
 B₂₋₃ D₁ D₂ D₃ ० महासाहुर, T G₂₋₃ राज (for
 'वेगान्) G₁ M प्रेषयन्समरे (M₁ 'न्स रणे) भीमान्
 —^d) K₅ B₁ ० D₂ D₁ 7 ० T G₂₋₃ तदा, G₁ M
 शितान् (for तथा) B₂₋₄ D₁ निर्मुक्ताशीविषोपमान

7 ") B D₁ विनाभिद्य, D₃ समापद्य (for 'साद्य)
 —^c) D₃ ० नोदिताम्, D₁ ० प्रेरि' (for 'चोदि')

8 ") Ś K₁₋₄ B₂ 4 ० D₁ ततो, B₁ D₂ D₃ ० च
 भेर (for तु तैर्) —^b) Ś K₁₋₃ व्यराजत, K₄ D₁
 विराजत, G₃ विरोचत (for व्यरो') —^d) B₂₋₃ D₁
 T G₂₋₃ वै (for स) Ś₁ B₂₋₃ D₁ transp पुरा and
 यथा G₁ M धारयन्निव भारत — After 8, K₄ B
 D₁ D₁ 2 ० T G₂₋₃ ins

896* सोऽतिविद्धो भृश कर्ण पाण्डवेन तरन्विना ।
 रथध्वरमालम्ब्य न्यमीलयत लोचने ।
 म मुहूर्तापुन मङ्गां लब्ध्वा कर्ण परतप ।
 रुधिरोक्षितमर्वाद् क्रोधमाहारयत्परम् ।

[D₃ om lines 1-2 — (L 1) T G₂₋₃ म विद्धोति
 D₁ T G₂₋₃ मुद् (for वृ) K₄ चशरिना (for वर)
 — (L 2) G₃ आलम्ब्य (for आलम्ब्य) — (L 3) K₄
 D₁ मुहूर्तापु, G₃ स मुहूर्त T G₂₋₃ ता (for पुन)
 K₄ मङ्गां, D₂ T G₂₋₃ कर्णे (for सर्वा) D₂ मङ्गां लेभे,
 T G₂₋₃ लब्ध्वा मङ्गां (for लब्ध्वा कर्ण) G₃ तन पर,
 G₁ ० परतप (for परतप). — K₄ D₁ ० om line 4

— (L 4) T G₂₋₃ रोपम् (for क्रोधन्)]

9 ") K₅ transp क्रुद्धो and कर्ण —^b) K₁ 2 3 ०
 D_n D₃₋₃ T G₂₋₃ धन्विना —^d) Ś₂ B D₁ S रथ
 (for चथ)

10 ") D₃ ० तस्मिन् (for तस्मै) G₄ om कर्ण
 —^b) T G₂₋₃ शराणा (for इषूणा) Ś K₁ 2 4 ० D_n
 D₁₋₃ T G₂₋₃ गृध्र (for गार्ध्र) G₁ M शरान्वर्षिणवा-
 सस —^c) M₃ 4 यत्चत् — G₄ ० om (hapl)
 10^d-12^c

11 G₃ ० om 11 (cf v 1 10) —^a) T G₂ ०
 M₃ 4 तस्मै (for तत) —^b) K₅ D₂ 4 ० ० जालानि
 (for वर्षाणि) — D₃ om 11^c-12^d —^d) Ś₂ K₅ B
 D₁ D_n D₂ ० 7 T G₂ ० तस्य (for नास्य) Ś₂ K₁ ०
 B D₁ D_n D₁₋₃ T G₂ ० M₁ 2 अचितयन् — For
 11^{cd}, D₂ subst

897* तानचिन्त्य महाबाहुर्मो भीमपराक्रम ।

12 G₃ ० om 12^{ab} (cf v 1 10) D₃ om. 12
 (cf v 1 11) D₂ transp 12^{ab} and 12^{cd} —^a) B₂₋₃
 D₁ D_n transp तत and कर्ण —^b) K₅ B D₁
 D_n G₁ M नवभि (for निशितै) —^d) Ś₁ B₁ D₃ 4
 G₃ परतप D₂ क्रुद्धरूपतर तत — After 12, B D₁
 D_n D₂ ० ० S ins

898* तावुभौ नरदार्तुलौ शार्तुलाविव दंष्ट्रिणौ ।

[T G₂₋₃ समरे (for तावुभौ)]

— S cont

899* शरदष्टौ समासाद्य ततक्षतुरनन्तरम् ।

[T तरक्षतुर् T G₂₋₃ अरिदमो (for अनन्तरम्).]

13 ") D₁ ० जीमूतम् (for 'ताव्) —^b) K₅ B D₁
 D_n प्र (for तौ) K₅ D₁ विकर्षतुर् (for चव). K₂

अन्योन्यं समरे क्रुद्धौ कृतप्रतिकृतैपिणौ ॥ १४
 ततो भीमो महाबाहू राधेयस्य महात्मनः ।
 क्षुरप्रेण धनुश्छिन्वा कर्णं विव्याध पत्रिणा ॥ १५
 तदपास्य धनुश्छिन्नं स्रुतपुत्रो महामनाः ।
 अन्यत्कार्मुकमादत्त वेगघ्नं भारसाधनम् ॥ १६
 दृष्ट्वा च कुरुसौवीरसन्धवानां बलक्षयम् ।
 सर्वमध्वजगद्भ्यश्च पतितैः संवृतां महीम् ॥ १७
 हस्त्यश्वनरदेहांश्च गतामृन्प्रेक्ष्य सर्वतः ।

पादवे (for बाहवे) G₁ M प्रगर्जतौ महारथौ —^c)
 G₁ M घान- (for शब्द) D₁ रथैश्च (for रथैश्च)
 —^d) Ś. K B Dc₁ Dn₁ D_L 1 - T G₂-3 त्रामपेता,
 D₂ यानौ (for यन्तौ)

14 ^a) D₂ तु (for च) Ś K Dn^{*} D₁ 4-5 महद्भिश्च
 (for च त्रिविधं) Dn₁ D₃ शरजालंश्च महद्भिश्च —^b)
 B₂ 2 : Dc₁ G₂ 4 त्रामयामासतुर्, D₂ अर्धया (for
 छादया) K. Dn₁ D₁ 7 : रणे (for मृधे) G₁ M
 छादयेता महारथौ —^d) M₂ 8 कृते (for कृत)

15 ^a) D₂ S महारान (for 'बाहू) —^b) B (except
 B₁) Dc₁ G. स्रुतपुत्रस्य भारत —^d) K₁ कर्णौ, S तं
 च (for कर्णं) B (except B₁) Dc₁ ननाद् परवीरहा

16 ^a) G₂ तम् (for तद्) —^b) B₂-3 Dc₁ महा
 रथ (for 'मना) —^c) Ś: आधत्त, Dn₁ D. T
 G₂-: M₁ 2 आदाय (for आदत्त) —^d) D₂ सुदृढ (for
 वेगघ्न) B Dc₁ S G₂ भा (B₁ वी)रश्च वेगवत्तर
 — After 16, Dn₁ D. - ins

900* तद्रथ्यय निमेषार्थाधिच्छेदास्य वृकोदर ।
 नृनीय च चतुर्थं च पञ्चमं षष्ठमेव च ।
 सप्तमं चाष्टमं चैव नवमं दशमं तथा ।
 एकादशं द्वादशं च त्रयोदशमथापि वा ।
 चतुर्दशं पञ्चदशं षोडशं च वृकोदर । [5]
 तथा सप्तदशं चैवमष्टादशमथापि वा ।
 यहूनि भीमश्चिच्छेत् कर्णस्यैव धनूपि च ।
 निमेषार्थात्तत कर्णो धनुर्हस्तौ व्यतिष्ठत ।

[(L 1) D₂ तद्रथ्ययन् (for 'थ्यय) D₂ म (for
 [अ]थ) — (L 3) D₂ चापि (for चैव) — (L 4)
 D₂ तथैव तु त्रयोदश (for the post. half) — Dn₁ D₃
 om (hapl) lines 5-6 — (L 7) D₂ हि (for च)
 — (L 8) D₂ पुन (for तत) D₂ व्यरोचत, D₂

स्रुतपुत्रस्य संरम्भादीप्तं वपुरजायत ॥ १८
 स विस्फार्य महचापं कार्तस्वरविभूषितम् ।
 भीमं प्रैक्षत राधेयो राजन्धोरेण चक्षुषा ॥ १९
 ततः क्रुद्धः शरानसन्ध्रुतपुत्रो व्यरोचत ।
 मध्यंदिनगतोऽर्चिष्माञ्छरदीव दिवाकरः ॥ २०
 मरीचिविकचस्येव राजन्भानुमतो वपुः ।
 आसीदाधिरथेधोरं वपुः शरशतार्चिषः ॥ २१
 कराभ्यामाददानस्य संदधानस्य चाशुगान् ।

व्यद्वयत (for व्यतिष्ठत)]

17 ^a) Ś₂ K₁-4 B₁ 3 - Dc₁ Dn₂ D₁ 3 3 G₁ 5 M₁-4
 स, B₂ 4 [अ]र्मा, D₂ M₂ तु (for च) D₁ 8 दृष्ट्वा
 चक्रुर्मौवीर (sic) —^b) B Dc₁ सिंधुवीर, S भिंधुना
 च (for सन्धवाना) T G₂-: जनक्षय (for बल) —^c)
 Dn₁ D₃ सचर्म (for सर्वर्म) D₂ यन्नेश्च (for शस्त्रैश्च)
 —^d) D₁ पतिता, D₂ T G₂-4 पातितै (for पतितै)
 Ś K₁-4 D₁ संहता (for सवृता) B₁ पतितं संहता मही
 — After 17, S ins.

901* रथैर्विमथितभ्रंशरथैश्चान्यं प्रवेगितै ।
 भ्रष्टश्रीकैर्नरवरैः पासुकुण्ठितमूर्धजै ।

[(L 1) T G₂ 4 महैर् (for भ्रैर्) T G₂ 4 प्रव-
 लितै, G₁ M₁ 2 प्रवेगितै (for प्रवेगितै)]

18 ^a) K B₂ (marg, orig as in text) 3 3 Dc₁ Dn₁
 D₁ 2 4 7 3 रथ (for नर) D₂ मघाश्च (for देहाश्च)
 —^b) K₂ गतान्स, D₂ संहतान् (for गतासून्) Ś₂ D₂
 T G₂-4 M₂ वीक्ष्य, D₁ एव, D₃ तत्र (for प्रेक्ष्य) K₂
 D₁ 7 3 G₂ 5 M₁-4 सर्वेश, Dn₁ D₁ मयुगे (for सर्वत)

19 ^a) S (except G₂ 4) विस्फार्य K₁ B₁ महाचाप
 —^d) B. घोर (for राजन्)

20 ^b) K₁ व्यरोचयन्, K₂ Dn D₃ 5-3 T G₂-5
 M₂-5 व्यराजत (D₂ 'त), B₂ Dc₁ व्यद्वयत, D₁ G₁
 M₁ 2 व्यजायत (for व्यरोचत)

21 ^a) Ś₁ मरीचिकचस्यैव —^b) T G₂-5 अंशुमतो
 (for भातु) —^c) K₁ 2 D₂ 3 7 3 अधिरथेर् (sic),
 T G₂-4 आति (for आधि) D₂ रूप (for घोर) B₂
 आसी 7 3 3 3 घोर — D₁ om (hapl) 21^d-23^a M₂
 om 21^d —^d) Ś₁ राजम्, D₂ धनु (for वपु) K₂
 B Dc₁ Dn D₁ 7 3 T G₂-5 M₁ वपु शरशतार्चि (G₂
 'तर्चि)त

विकर्षतो मुञ्चतो वा नान्तरं ददृशू रणे ॥ २२
 अग्निचक्रोपमं घोरं मण्डलीकृतमायुधम् ।
 कर्णस्यासीन्महाराज सव्यदक्षिणमस्यतः ॥ २३
 स्वर्णपुह्लाः सुनिशिताः कर्णचापच्युताः शराः ।
 प्राच्छादयन्महाराज दिशः सूर्यस्य च प्रभाम् ॥ २४
 ततः कनकपुह्लानां शराणां नतपर्वणाम् ।
 धनुश्च्युतानां वियति ददृशे बहुधा व्रजः ॥ २५
 शरासनादाधिरथेः प्रभवन्तः स सायकाः ।

श्रेणीकृता व्यराजन्त राजन्क्रांश्चा इयाम्बरे ॥ २६
 गार्ध्रपत्राञ्जिशलाघातान्कार्तस्वरत्रिभूषितान् ।
 महावेगान्प्रदीप्ताग्रान्मुमोचाधिरथिः शरान् ॥ २७
 ते तु चापबलोद्धृताः शातकुम्भविभूषिताः ।
 अजस्रमन्वकीर्यन्त शराः पार्थरथं प्रति ॥ २८
 ते व्योम्नि रत्नविकृता व्यक्रान्त सहस्रशः ।
 शलभानामिव व्राताः शराः कर्णममीरिताः ॥ २९
 चापादाधिरथेर्मुक्ताः प्रपतन्तः स्म सायकाः ।

22 D₁ om 22 (of v 1 21). M₂ reads 22 after 24 —^a) K₁ : G₂ आधानस्य —^b) D₂ चाशुर्ग; T G₂₋₃ सायकान्, G₁ M वा शरान् (for चाशुर्गान्) —^c) Ś₂ विकर्षतो; D₂ मुचतश्च; D₃ त्रिमुंचतो; G₁ M₁ : वास्य रणे (for मुचतो वा) B D₀₁ कर्षतो मुंचतो वाणान्, G₂ वीक्षतो मुंचतो वापि —^d) Ś₁ K₁ : B₁ D₂ : 7 8 ददृशे (for ददृशू)

23 D₁ M₂ om 23^a (for D₁, cf v 1 21) —^b) D₂ D₂ : 6 G₁ M मडलीकृतकार्मुक Cd oites आयुधं (as in text) —^c) G₁ M₁ : [अ]पि, M₂ तन (for [आ]सीन) D₁ om (hapl) from न्महाराज up to प्राच्छादय (in 24^c) K₂ B₂-8 महीपाल (for महा राज) —^d) D₂ S (except G₂) मर्यं; D₂ मघ्य (for मव्य)

24 D₂ om up to प्राच्छादय (cf v 1 23) —^a) G₂ M₂ : सुवर्णपुंगवा निशिता —^c) K₂ D₁ G₂ : 6 प्रच्छा दयन् (for प्राच्छा^a) —^d) K₂ B D₀₁ D_n प्रभा (for प्रभाम्) D₂ भीम दश दिशस्तथा, S दिश सूर्यं इवाशु भि — After 24, D₂ reads 32-35 and M₂ 22

25 ^b) D₁ शरेण नतपर्वणा —^c) D₂ कर्णचापच्यु तानां च —^d) D₂ ददृशुर; T G₂ : दृश्यते, G₁ : 2 M दृश्यते (for ददृशे) D₂ वियति, M₂ : बहुला (for बहुधा) Ś₁ K₁-3 D₁ G₂ M प्रजा, T G₂ प्रभा., G₁ प्रजा (for व्रज) D₂ ददृशे बहुलप्रज

26 ^a) B (except B₁) D₀₁ D₁ वाणासनाद् (for शरा^a) D₂ : 6 अधिरथे; T G₂₋₃ : 1 (sup lin, orig as in text) आति^a (for आधि^a) —^b) K₂ D₂ : 4 5 7 8 प्रा (K₂ D₄ प्र)वर्तत; B₄ प्रभवते, D_{n1} T G₂₋₃ प्रभवति; D₀ प्रलयत (for प्रभवन्त) K₂ B₂ च, B₂ स; G₁ M₁ : 2 हि (for स) B₁ : 2 सायका —^c) D_{n2} D₂ : 6 श्रेणीभृता (for 'कृता) B₂-6 D₀₁ D₂ G₁ M

व्यरोषत (for व्यराजन्त) —^a) G₁ M शरा (for राजन्) K₁ : इयावने (for 'म्बरे) Ś₁ क्रांया इव महावने

27 ^a) Ś K₁-4 D : 6 T G गृह्णपत्राज; D₀₁ D_{n1} D₂ : 1 2 गार्ध्रं; M₂ : 2 गृध्रयामाष् (for गार्ध्रपत्राम्) —^c) Ś₁ K₂-4 D₁ मुदीप्ताप्रा (K₂ 'प्री)न् (for प्रदी^a) —^d) D₂ [अ]थ सहस्र, T G₂₋₃ [अ]तिरथि (for [आ] धिरथि) G₂ तदा (for शरान्)

28 M₂ om 28-32 —^a) B₂ ते च, D₂ : 6 G₂ तेपि; G₁ M₁ : तेन (for ते तु) K₁ G₂ वापि (for वाप) —^b) Ś K₁ : 4 D₁ : 6 शातकर्ण, B₁ : 2 D₀₁ कार्तस्वर —^c) D_{n1} D₂ : 1 2 अनयतेन, D₁ अयकीर्यत, T G₂ : 1 अनु^a (for अन्व^a) B (except B₁) D₀₁ अजस्रमपतन्वाणान् —^d) B (except B₁) D₀₁ भीममेनरथं प्रति

29 M₂ om 29 (cf v 1 28) —^a) B D₀₁ हेम (for रत्न) —^b) K₂-1 D_{n2} D₁ व्य (K₂ वि)कार्यत, K₂ D_{n1} D₂ : 1 2 S (M₂ om) व्यराजत (for व्यका दन्त) D₂ शरोत्तमा (for सहस्रदा) —^c) K₁ G₁ M₁ : 2 शात. —^d) D₁ om कर्ण D₂ विभूषिता (for -समीरिता)

30 M₂ om 30 (cf v 1 28) —^a) D₂ : 6 अधि रथेर्; T G₂₋₃ आति^a (for आधि^a) B D₀₁ वाणा (for मुक्ता) —^b) K₂ D₂ प्रपतति; B₁ : 2 (marg, orig as in text) S (M₂ om) प्रभवत (T G₂₋₃ M₂ : 'ति) (for प्रपतन्त). K₂ D₁ स; D₂ च (for स) B₂-3 D₀₁ चक्राशिरे (for स सायका) —^c) B₁ : 4 D₀₁ इवारथर्थम्, B₂ (marg; orig as in text) G₂ : 2 M₂ : इवापांगाद्, T G₂ इवापांग; G₂ इवापांगा (for इव प्राशु) G₁ M₁ : 2 एको दृश्य इवापांगे —^d) Ś₁ प्रभावाद्, Ś₂ प्रभावो, T G₂ :

। दीर्घ इव प्रांशुः प्रभवन्दश्यते शरः ॥ ३०
 । चारिधाराभिश्छादयन्निव तोमरः ।
 : प्राच्छादयन्कुट्टो भीमं मायकृष्टिभिः ॥ ३१
 भारत भीमस्य वलवीर्यपराक्रमम् ।
 त्मायं च पुत्रास्ते प्रसन्त कुलभिः सह ॥ ३२
 समुद्रमिवोद्धृता शरवृष्टिं समुत्थिताम् ।
 चन्तयित्वा भीमस्तु कुट्टः कर्णमुपाद्रवत् ॥ ३३
 मष्टुं महचापं भीमस्यासीदिशां पते ।
 र्पान्मण्डलीभूतं शक्रचापमिवापरम् ।
 माच्छराः प्रादुगामन्पुन्यन्त इवाम्बरम् ॥ ३४

सुवर्णपुङ्खेभीमेन सायकैर्नतपर्वभिः ।
 गगने रचिता माला काञ्चनीव व्यराजत ॥ ३५
 तनो व्योम्नि विपक्तानि शरजालानि भागशः ।
 आहतानि व्यशीर्यन्त भीमसेनस्य पत्रिभिः ॥ ३६
 कर्णस्य शरजालौघैर्भीमसेनस्य चोमयोः ।
 अग्निस्फुलिङ्गसंस्पर्शैरख्योगतिभिराहवे ।
 तैस्तैः कनकपुद्गाना धौरामीत्संवृता व्रजैः ॥ ३७
 स भीमं छादयन्वार्षाः स्रुतपुत्रः पृथग्विधैः ।
 उपागोहदनाद्यस्य तस्य वीर्यं महात्मनः ॥ ३८
 तयोर्विसृजतोस्तत्र शरजालानि मारिष ।

C. 7 57B
 B 7 114 47
 K 7 127 47

तो (for प्रभवन्) Ds: Ds इत्ये (for दश्यते)
 (as in text) :- Ds: Ds काकते सन्निव
 (for द्वि स्थित, Ds: पौडित) शरः, Ds: प्रायवन्दश्यते
 , D इत्ये प्रभवन्त्यर, Gs Ms-1 इत्ये मह
 त

31 Ms om 71 (cf v 1 2c) —^a) Ds रयं
 (for परं) —^b) Gs छादयन्तोमरो नया — D reads
 1st after 35 —^c) Ds Gs Ms-1 कर्ण (for कर्ण)
 Gs B Ds Ds T Gs Ms-1 प्रच्छादयत्, D प्राच्छा
 दयत्, Ds प्रच्छादयन् (for प्राच्छादयन्) Ds कर्ण
 मण्डलीभूतम् —^d) Ds Gs Ms-1 भीम (for भीम)
 माच्छराः

32 Ms om 32 (cf v 1 2c) Ds reads 32-35
 after 21 —^b) Gs B Ds Ds कर्ण वीर्यं, Ks Ds
 T Gs Ms-1 कर्ण वीर्यं (for कर्ण वीर्यं) —^d) Ss प्र
 भवन्, Ks प्रभवन् (sic), Ds: Ds प्रभवन् (for प्रभवन्)
 B (except B) Ds इत्ये मष्टुमैत्रिका

33 For the sequence in D., of v 1 32 —^a)
 Bs (marg, orig as in text) S (except Gs Ms) समु
 द्राद्; Ds समुद्रम् (for समुद्रम्) Ks इवोद्धृत्, Gs Ms
 उद्धृत् (for उद्धृत्) —^c) Gs Ms-1 नाथिष्यत् भीमस्तु
 —^d) Ds रणे (for कुट्ट) Gs Ms अभिद्रवत् (for
 ट्पा)

34 For the sequence in D., of v 1 32 —^a)
 Ss समुद्रम्, Ds समुद्रम् (for 'पृष्ट) Ks महाचापं
 —^c) Gs Ks-1 Bs क्षारुपद्, Ks Ds: Ds-1 e-s कर्णवो,
 S विष्ट (Gs Ms-1 'त) (for क्षारुपद्) —^d) S द

(T Gs-1 च) प्रायुषम् (for दक्षचापम्) Gs Ms इनात
 (for 'परम्) —^c) Ds इवागन्त (for स्वरम्)

35 For the sequence in Ds, cf. v 1 32 —^a)
 Ds भीमस्य (for भीमेन) — Ks om (hapl) 35^a-36^d
 —^c) Ds चरिता (for रचिता) —^d) Ks विराजते,
 D व्यरोचते, D Gs Ms (except Ms) व्यरोचत (for
 व्यराजत) — After 35, D reads 31^{cd}

36 Ks om 36 (cf v 1 35) —^a) Ss विभ
 कानि, Bs विभ, Ds विश (for विष) —^b)
 Gs क्षुरप्रगि (for शरजालानि) Ss भारत, T Gs
 मारिष (for भागश) —^c) Ms आहतानि (for आह)
 D व्यरोचत (for व्यशीर्यन्त) Ds व्यपयति व्यशीर्यन्ति
 —^d) Bs D भीमसेनेन पत्रिभि (Ds भारत)

37 ^c) Ds सविस्फुलिङ्गैरगारैर्, D अग्निस्कन्धमस्पर्शैर्
 —^d) Ss Ks-1 Ds-1 स्रुतपुत्र, Ds स्रुतपुत्र, Gs Ms
 मनो, Cd स्रुतपुत्र (as in text) Ds राजन्गतिरिवाहवे,
 D यथाभरणभेदने, Cr as in text —^c) Ds भूपाना
 (for पुद्गाना) —^d) Ds शरवृष्टो (for मष्टुता) Ds
 स्रुतपुत्राणां व्रजै — After 37, B Ds ins

902* न स्रुतपुत्राणां व्रजै न स्रुतपुत्राणां व्रजै ।
 शरजालावृष्टे व्योम्नि न चाज्ञायत किञ्चन ।
 [(L 2) Bs प्राशयन् (for चाश*)]

38 ^a) Ds Gs Ms भीम (for भीमे) —^b) Ds Gs
 Ms-1 स्रुतपुत्र, Ds स्रुतपुत्र (for स्रुतपुत्र) —^c)
 Ds अपारोहद्, Ms उपारोहद् (for 'रोहद्) Ks
 अनाकृत्य, Ds वृत् (for ह्य) —^d) Gs Ms transp
 तस्य and वीर्यं

वायुभूतान्यदृश्यन्त संसक्तानीतरेतरम् ॥ ३९
 तस्मै कर्णः शितान्वाणान्कर्मारपरिमाजितान् ।
 सुवर्णविकृतान्क्रुद्धः प्राहिणोद्धधकाङ्क्षया ॥ ४०
 तानन्तरिक्षे विशिखैस्त्रिधैकैरुमशातयत् ।
 विशेषयन्सूतपुत्रं भीमस्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ४१
 पुनश्चासृजदुप्राणि शरवर्पाणि पाण्डवः ।
 अमर्षी बलवान्क्रुद्धो दिग्धन्निव पावकः ॥ ४२
 तस्य तान्याददे कर्णः सर्वाण्यस्त्राण्यभीतवत् ।
 युध्यतः पाण्डुपुत्रस्य सूतपुत्रोऽस्त्रमायया ॥ ४३

39 ^b) S चर्पाणि (for -जालानि) —^o) D₂ नौत
 राणि प्रदृश्यत, G₃ M₃ 4 वायुमार्गो (G₂ आहवानि) व्यशी
 यंत —^d) D₂ G₁ M₁ 2 5 परस्पर (for [इ]तरेतरम्)
 — After 39, B D₀₁ D₃ ins

903* अन्योन्यशरसंस्पर्शान्तियोर्मनुजसिंहयो ।
 आकाशे भरतश्रेष्ठ पावक समजायत ।

[(L 1) B (except B₁) -सहर्षात्, D₀₁ सपर्षात् (for
 -सस्पर्शात्) B₅ पुरुष (for मनुज-)]

40 ^a) Ś: B₃ 4 तथा (for तस्मै) K₄ 5 D₁ 8
 सितान् —^b) G₁ कार्मारि (for कर्मारि) K₃ कर्मारि
 परमाहितान् —^d) G₁ M₁ 2 5 जय (for वध)

41 ^a) B (except B₁) अतरीक्षे G₁ M निशितैस्
 (for विशिखैस्) —^b) Ś K D (except D₀₁ D₂)
 समा (Ś₁ तथा, K₅ D_n D₃-8 अथा)च्छिनत्, M₃ अशा-
 तयन् (for 'यत्) —^o) D₃ तत पुत्रं (for सूतपुत्र)

42 ^b) K₅ D₁ 5 7 8 -जाला (D₃ 'ळा)नि (for -चर्पा
 णि) —^o) D₃ अमर्षी भीमसेनस्तु —^d) D₂ दिग्धु
 पावको यथा — After 42, B D₀₁ D₃ ins a passage
 given in App I (No. 12).

43 ^a) Ś K₁ 2 B₅ तान्याददे; G₁ M सोभ्यहनत्
 (for तान्याददे) — G₁ om. 43°-46^d. —^o) K₂ पश्यंतः;
 S (G₁ om) कुर्वत (for युध्यत). B (except B₁)
 D₀₁ युध्यमानस्य भीमस्य —^d) M₃ 4 वसुपेणो (for
 सूतपुत्रो)

44 G₁ om 44 (of v 1 43) —^a) K₄ तस्येसुधी
 (sio) —^b) Ś₂ तु (for स) —^d) B (except B₁)
 D₀₁ क्रुद्ध कर्णोच्छिनन्मृधे

तस्येसुधी धनुज्यौ च बाणैः संनतपर्वभिः ।
 रश्मीन्योक्ताणि चाश्वानां कर्णो वैकर्तनोऽच्छिनत् ४४
 अथास्याश्वान्पुनर्हत्वा त्रिभिर्विव्याध सारथिम् ।
 सोऽब्रुवत्य द्रुतं सूतो युयुधानरथं ययौ ॥ ४५
 उत्सयन्निव भीमस्य क्रुद्धः कालानलप्रभः ।
 ध्वजं चिच्छेद राधेयः पताकाश्च न्यपातयत् ॥ ४६
 स विधन्वा महाराज रथशक्तिं परामृशत् ।
 तामवासृजदाविध्य क्रुद्धः कर्णरथं प्रति ॥ ४७
 तामाधिरथिरायस्तः शक्तिं हेमपरिष्कृताम् ।

45 G₁ om 45 (of v 1 43) —^a) D₃ तथा
 (for अथ) S (G₁ om.) च (for [अ]स्य) B
 (except B₁) D₀₁ D₃ तस्याश्वान् (for अथास्याश्वान्)
 S (G₁ om) विद्धा (for हत्वा) —^b) M₃ 4 पुनर् (for
 त्रिभिर) D₂ M₅ विद्धाथ (for विव्याध) B (except
 B₁) D₀₁ सूत विव्याध पत्रिभि (B₂ 8 5 पत्रिभि) — K₃
 om 45° —^o) K₅ B D₀₁ D_{n1} D₃ 7 8 [S]पस्यत्,
 C_v [S]विश्रुत्य (for स्वब्रुवत्य) S (G₁ om) C_v रथात्
 (for द्रुतं) —^d) B D₀₁ D_{n1} S (except M₁ 2, G₁
 om) युधामन्यो (for युयुधान)

46 G₁ om 46 (of v 1 43) —^a) B (except
 B₁) D₀₁ D_{n2} विहसन् (for उत्सयन्) D₃ भीमस्तु
 (for 'स्य) —^b) B D₀₁ द्युति (for प्रभ) S (G₁
 om) युध्यमा (G₁ युयुधा)नस्य मारिष —^o) D₃ कर्णस्य
 (for राधेय) —^d) K₃ B D₀₁ D_n D₃ 4 5 7 G₁
 M₁-3 5 (marg, orig as in text) पताका (for 'काश्)
 B₂ 8 D₀₁ D_{n1} न्यपा (B₃ 'शा)तयत्, D₂ [अ]न्वपात
 यत्, D₁ 8 [अ]न्यपातयत् (for न्यपा')

47 ^a) B₁ 2 (marg, orig as in text) 2-5 D₀₁
 D_{n2} महाबाहु (for 'राज) —^b) Ś K₁ 4 B₁ 2 5 D₁
 परामृशत्; B₃ समाददे, D₁ 8 T G₃ 4 M₂ 8 परामृशन्
 (for 'मृशत्). —^o) G₃ तम् (for ताम्) B₃ ह्यवा-
 सृजत् D₂ ह्ययम. ; D₄ आविष्यत् (for आविध्य).

48 ^a) T G₁-4 आतिरथिर् (for आधि'). D_{n1}
 आदाय; D₂ आयाता, D₃ आयाती; D₄ T G₂-4 M₅
 (marg, orig as in text) आयत्त (for 'स्त) —^b)
 K₄ शक्तिं K₁ D_{n2} D₁-8 परिष्कृता B (except B₁)
 D₀₁ शक्तिं काचनभूषणो (B₃ 'पिता) —^d) D₃ च
 शितै, G₁ M निशितै (for दशभि:),

तन्तीं महोल्काभां चिच्छेद दशभिः शरैः ॥ ४८
 तदशथा राजनिष्कृत्ता कर्णसायकैः ।
 ततः स्रुतपुत्रस्य मित्रार्थे चित्रयोधिनः ॥ ४९
 चर्मादत्त कौन्तेयो जातरूपपरिष्कृतम् ।
 तं चान्यतरप्रेप्सुर्मृत्योरे जयस्य वा ।
 तस्य सहमा कर्णां व्यधमत्प्रहमन्निव ॥ ५०
 त्रिचर्मा महाराज विरथः क्रोधमूर्छितः ।
 सिं प्रासृजदाविध्य त्वरन्वर्णरथं प्रति ॥ ५१

स घनुः स्रुतपुत्रस्य छित्त्वा ज्यां च सुसंशितः ।
 अपतद्भुवि निस्त्रिंशद्युतः सर्प इवाम्बरात् ॥ ५२
 ततः प्रहस्याधिरथिरन्यदादत्त कार्मुकम् ।
 शत्रुघ्नं समरे क्रुद्धो दृढज्यं वेगवत्तरम् ॥ ५३
 स भीमसेनः क्रुपितो बलवान्सत्यविक्रमः ।
 निहायसं प्राक्रमद्वै कर्णस्य व्यथयन्मनः ॥ ५४
 तस्य तच्चरितं दृष्ट्वा संग्रामे विजयैपिणः ।
 लयमास्थाय राधेयो भीमसेनमवञ्चयत् ॥ ५५

C. 7 5767
 B 7 129 76
 K 7 129 75

49 ^a) B (except B₁) D₁ छित्त्वा, S मूर्मा (for न) — ^b) K₃ काल (for कर्ण-) D₂ न्यायक, 1 शायक B (except B.) D₁ S कर्णव्य निशित (G₁ निहता, M₁ 2 निहता) शरैः, D₂ कृत्वा कर्णस्य सायकै — ^c) D₂ पश्यत (for बस्यत) — ^d) B₂ निन्विन (for -योधिन)

50 ^a) Ś₂ चर्माधत्त — ^b) Ś₁ परिच्छेद, K₁ 3 (except D₁ 2 1) स्कृत — ^c) Ś₂ (sup lin as n text) B D₂ 6 T G₂ 3 चान्यतर, K₁ चान्यतरे, L D. चान्यातर, D₂ चाप्यतर, D₁ दास्यातर, D₃ दास्यातर (for चान्यतर) Cd cites अन्यतरप्रेप्सु (as n text) — ^d) Ś₂ K (except K.) D₁ क्षय, D₂ क्षयः (for क्षय) S K D₁ D₂ 4 5 3 जयाय (for जयस्य) K₁ 2 व, D₁ 1 व, D₂ 2 च (for वा) S जय मरणमेव वा (T₁ G₂ च) — ^e) Ś₁ D₁ D₁ 5 तमस्य; S चर्मास्य (for तदस्य) B (except B₁) D₁ तरमा (for महसा) — ^f) K₁ विधिवत्, D₂ विद्याध (for व्यधमत्) B (except B₁) D₁ व्यधमच्चर्मे सुप्रम — After 50, B D₁ ins

904* शरैर्वहुभिरत्युग्रैः प्रहसन्निव भारत ।
 [B₂ न हसन् (for प्रह)]

51 ^a) Ś K₁-3 D₂ स विचर्मा, D₃ मामिचर्मा D₂ महाबाहुर (for राज) — ^b) K₁ D₁ प्रासृज्यद् D₂ आदत्त, D₂ अद्यग्र, M₁ 2 आविध्यद् (for आविध्य) — ^d) K₅ D₂ द्रुद, G₁ M भीम (for त्वरन्)

52 ^a) D₂ घनु — ^b) K₁ चास्य, D₁ या च (for ज्या च) Ś₂ K₁ सुदशित, K₂ सुदसित, K₄ *संसित, B₂ सुमासित, D₁ सुदशित, D₂ सुसाधिता, D₂ 5 सुमहित, D₃ 6 सुमहितं (D₂ ता), D₃ सुमचित, G₁ M सुमहिता (for सुसहित) B₁-4 D₁ नज्य छित्त्वा महानपि, T G₂-3 छित्त्वा मौर्वी च

संशित (G₂ 'स' — ^c) D₂ निस्सृज्यद् B₂ 3 s D₁ पपात भुवि राजेंद्र — ^a) B (except B₁) D₁ द्रुद (for द्युत) G₂ स्रुत् (for सर्प) — After 52, D₂ ins an addl colophon [Adhy name भीमसेनप्रवेद्य]

53 Before 53, D₂ ins संजय उवाच — ^a) T G₂-4 आविरथिद् (for आवि) — ^b) B Dn G₁ M₁-4 आदाय, D₁ 3 चादत्त (for आ) — ^c) D₂ 2 c बलवत्तर (for वेग) — After 53, B D₁ D₂ ins

905* व्यायच्छत्स्य शरान्कर्णं कुन्तीपुत्रजिघामया ।
 महत्तशो महाराज रक्मपुङ्गवान्सुतेजनात् ।
 [(L 1) D₂ शर (for शरान्)]

54 ^b) D₂ बलवान्, T G₂-5 ददवान्, G₂ ददवत् (for बलवान्) — B₁-4 D₁ subst for 54^{ab} B₂ cont. after 905*

906* स व्यथयानो बलवान्कर्णचापच्युतं शरं ।
 [B₂ विध्यमानो]

— ^c) B₁ वैहायम, Cd वि (as in text) D₂ प्राक्रो-
 दाद् (for प्राक्रमद्) D₂ विहायसा प्रक्रमन्त्रै, S वैहायम-
 मनुप्राप्य — ^d) Ś K₁ 2.4 पुन (for मन) D₂ कर्णस्य
 व्यधमद्भु, S स्य रथमाविशद्

55 D₁ om 55^{ab} — ^a) B₂-4 स तस्य (for तस्य
 तस्य) D₂ लावव (for चरित) D₂ ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा)
 — ^b) D₂ विक्रम पादवस्य च, G₂ संग्रामे भीमकर्मण
 — ^c) B₁ जत्रम्, B₂ (marg as in text) बलम्, Cd
 लचम् (as in text) K₅ D₁ 3 आधाय, Cd आस्थाय
 (as in text) S धजाल्यस्यो राधेयो

56 ^a) Ś K₁-4 D₁ स तं दृष्ट्वा, K₅ B D₁ Dn
 D₂-3 त च (D₂ om च) दृष्ट्वा, D₂ त दृष्ट्वाय (for
 तमदृष्ट्वा) — ^b) Ś₂ D₁ D₂ विलीन, K₁ 2 स्थलीनं

तमदृष्ट्वा रथोपस्थे निलीनं व्यथितेन्द्रियम् ।
 ध्वजमस्य समासाद्य तस्थौ स धरणीतले ॥ ५६
 तदस्य कुरवः सर्वे चारणाश्चाभ्यपूजयन् ।
 यदिशेष रथात्कर्णं हन्तुं ताक्ष्यं इवोरगम् ॥ ५७
 स छिन्नधन्वा विरथः स्वधर्ममनुपालयन् ।
 स्वरथं पृष्ठतः कृत्वा युद्दायैव व्यवस्थितः ॥ ५८
 तद्विहत्यास्य राधेयस्तत एनं समभ्ययात् ।
 संरन्ध्रः पाण्डवं संख्ये युद्धाय समुपस्थितम् ॥ ५९
 तौ समेतौ महारङ्गे स्पर्धमानौ महाबलौ ।

जीमूताविव घर्मान्ते गर्जमानौ नभस्तले ॥ ६०
 तयोरासीत्संप्रहारः कुद्वयोनरसिंहयोः ।
 अमृष्यमाणयोः संख्ये देवदानवयोरिव ॥ ६१
 क्षीणशस्त्रस्तु कौन्तेयः कर्णेन समभिद्रुतः ।
 दृष्ट्वाऽर्जुनहतान्नागान्पतितान्पर्वतोपमान् ।
 रथमार्गविघातार्थं व्यायुधः प्रविवेश ह ॥ ६२
 हस्तिनां व्रजमासाद्य रथदुर्गं प्रविश्य च ।
 पाण्डवो जीविताकाङ्क्षी राधेयं नाम्यहारयत् ॥ ६३
 व्यवस्थानमथाकाङ्क्षन्धनंजयशरैर्हृतम् ।

(for निलीन) Ds 7 8 T Gs व्यथितेन्द्रिय — °) Ds
 ध्वजे तस्य, Gs ध्वजवस्त्रं (for ध्वजमस्य) B2 (marg
 as in text) 2-5 G1 8 4 M1 2 यमारुह्य, Dc1 T G2 5
 Ms-5 रज्य, D2 रोहन्, Cd साद्य (as in text)
 — °) K1 om स B (except B1) Dc1 Dn2 तस्थौ
 भीमो महीतले (B2 महाबल) — After 56, Ms 1ns
 910*

57 °) T G2-5 Ms 4 तत्तस्य (for तदस्य) — °)
 D2 [अ]प्यपूजयन् (for [अ]भ्य) — °) Ds 6 पात-
 वेच्च, Cd यादिशेष (as in text) Ms 4 रणे (for रथात्)
 — °) K1 3 B3 5 Dc1 D1 5 7 8 हन्तुं, B1 2 तूर्णं (for
 हन्तु) D2 6 ताक्ष्यं

58 °) T G2 सच्छिन्नधन्वा — °) B1 सरथ (for
 स्व) Cv as in text. — °) D2 मनो दधे (for
 ध्यवस्थित) S1 K (except K5) D1 युद्धाय समव-
 स्थित

59 D2 om 59 — °) Ms 4 त (for तद्) S2 K1
 2 4 5 B1-3 Dn2 Ds 4 6 विहन्त्यास्य, B1 विहत्यास्य,
 Dc1 निहत्यास्य, Ds विहत्यास्य, T G2-5 विहिन्य स, G1
 M1-1 अतीत्यास्य, Ms विमोह्यास्य (for विहत्यास्य) Cv
 तद्विहत्यास्य राधेय — °) Ds 6 भूयश्चैन, D1 तत एव
 (for तत एन) — °) K4 5 Dn1 D1 7 8 सरन्ध्रं, B
 Dc1 Ds 8 सरभात् (for सरन्ध्र) Ds 8 युद्धे (for
 संख्ये) — °) S2 K1 2, 4 5 B2 4 5 Dc1 Dn2 D1 3
 5 6 T G3 5 समवस्थितं (for समुप*)

60 °) G2 4 समेतौ, G5 समेतौ (s10) (for समेतौ)
 B2 4 महाराज, D6 वेगौ (for रङ्गे) — °) D2 T
 G2-5 महारथौ, D6 परस्पर (for महाबलौ) — °)
 B1-3 5 Dc1 S नरर्षभा, B1 महारणौ, D6 परस्परं, D6
 नभस्तले (for नभस्तले)

61 Dn2 om 61^{ab} — °) K3 4 D1 इव (for नर)
 — °) G1 4 5 M1-1 सखे B3 अमृष्यमाणयो संख्ये
 — °) S शक्रशवरयोरिव

62 S K1-3 om 62^{ab} After 62^{ab}, G1 M 1ns

907* शरैर्ममतिक्रम्य कर्णेन भृशमपीडयत् ।

विधन्वा विरथश्चैव विचर्मा निरासिस्तत ।

अमृष्यमाणश्च भृश शान्त कर्णाक्षपीडित ।

[(L 2) Ms 4 विरमिश् (for *धश्) — (L 3)
 Ms 4 अमर्षगाणश्]

— °) S K1-3 D1 पर्वतानिव (for *तोपमान्) — °) S2
 विघातार्थो — °) Ks D1 व्याकुल, K4 lacuna, Cd
 व्यायुध (as in text) S2 K1 व्याल इव विवेश ह

63 °) B1 आलोक्य, D2 आस्त्राय (for आसाद्य) T
 G2-5 गजप्राकार (Gs प्रकर) मध्यस्थो — °) S (except
 G5) रथमार्गं (for *दुर्गं) T G2-5 Ms विहृत्य, G1 M1 2
 प्रपश्य, Ms 4 प्रपद्य (for प्रविश्य) S K1-4 Dn2 D1
 3 5 6 ह (for च) — °) G1 M संलीन (M1 2 *ल)
 समराकाक्षी (Ms 4 रक्षिणो) — °) D2 om राधेय
 B2 (marg, orig as in text) नाम्ययोधयत्, B5 धा-
 वत, D2 वारयत्, T G2-5 वर्तत, Cd नाम्यवहारयत्
 (hypermetrio) (for नाम्यहारयत्) G1 M न न्यवर्तत
 (Ms 4 न व्यवर्त च, Ms व्यवर्तत न) पाठव

64 Ds om 64^{ab} — °) B2 (marg as in text)
 Dn2 Ds 6 Cd व्यवधानम्, Dn1 D1 अवस्थानम् (for
 व्यव) S स व्यवस्थानमाकाक्षन् — °) K1 2 उदस्य
 (for उद्यम्य) G2 वारणं (for कुञ्जर) — °) D2
 तस्थौ परमुर्धना — After 64, B Dc1 Dn2 D1 2 6
 1ns

य कुञ्जरं पार्थस्तस्यौ परपुरंजयः ॥ ६४
 य विशिरैः कर्णो व्यधमत्कुञ्जरं पुनः ।
 ज्ञान्यथ कर्णाय प्राहिणोत्पाण्डवो नदन् ॥ ६५
 ण्यश्वास्तथा वाहान्यद्यत्पश्यति भूतले ।
 दादाय चिक्षेप क्रुद्धः कर्णाय पाण्डवः ॥ ६६
 स्य सर्वं चिच्छेद क्षिप्तं क्षिप्तं शितैः शरैः ।

व्यायुधं नावधीचैनं कर्णः कुन्त्या वचः स्मरन् ॥ ६७
 धनुषोऽग्रेण तं कर्णस्त्वभिद्रुत्य परामृशत् ।
 उत्सयन्निव राधेयो भीमसेनमुवाच ह ॥ ६८
 पुनः पुनस्तूर्वरक मूढ औदारिकेति च ।
 अकृतास्त्रक मा योत्सीर्वाल संग्रामकातर ॥ ६९
 यत्र भोज्यं बहुविधं भक्ष्यं पेयं च पाण्डव ।

C 7 817
 B 7 129 88
 K 7 129 85

108* महौपधिसमायुक्त हृन्मानिव पवंतम् ।

105 ^a) Ś1 तस्य त (for तमस्य) K5 कुञ्जर (for शरैः) — ^b) K4 त्रिधिवत्, T G2 व्ययमत् (for तमत्) — After 65^{ab}, D2 5 ins

909* रथायुतानि चिक्षेप हयानामयुतानि च ।

नरायुतानि च तथा कर्णायामिततेजसे ।

शक्यं प्रिप्रासपरिघकम्पनाकुटमुद्रान् ।

चिक्षेप कर्णाय वली गृहीत्वा मोदिनीतलात् ।

तान्क्षिप्तान्भीमवलवद्वायुना समुदीरयन् । [5]

रणाङ्गणाम्यासगतश्चिच्छेदाशु वृषस्तदा ।

महाप्रह इवाविष्टो निर्विपण्णो वृकोदर ।

अभ्यधावत राधेयं मूर्तिमाननिल स्वयम् ।

[(L 5) D2 समुदीरितान् — (L 6) D2 रणाङ्गा-
 तगतेश्च (for the prior half) — (L 7) D2 महा
 शह]

— ^c) D1 8 हस्त्यश्चानय K4 कर्णो* (for कर्णाय)
 K1-8 D1 हस्त्याय तच्च कर्णाय — ^d) D2 प्रह्रित्वा, S
 व्यसृजत् (M2 *जन्) (for प्राहिणोत्) Ś2 पाण्डव,
 G1 पाण्डवा K2 3 Dn1 D2 T G5 [s]नदत् (for नदन्)
 K5 B Dc1 Dn2 D5 प्राहिणोत्पाण्डुनन्दन — After
 65, K5 (marg, see m) ins an addl colophon
 [Adhy name भीमपराजय]

66 ^a) Ś K (except K.) Dn D1 3 4 5-8 छत्राणि,
 D2 अस्त्राणि (for चक्राणि) B Dc1 चान्यद्, T G2-3
 नागान् (for वाहान्) — ^b) Dn1 D1 यत्पश्यति स भूतले,
 D2 पदातीत्रयम्

67 ^a) G1 M1 2 4 तदास्य D2 कर्णेश्च (for सर्वं)
 — ^b) D2 om the second क्षिप्त D5 क्षिप्त क्षिप्तं (for
 क्षिप्तं क्षिप्त) D4 शरैः (for शितैः) — B Dc1 Dn1
 D2 5 6 ins after 67^{ab} D2 after 67 M5 after 56

910* भीमोऽपि मुष्टिमुचयन् वज्रगर्भं सुदारुणम् ।
 हन्तुमैच्छत्सूतपुत्रं सस्मरन्नुन क्षणात् ।

शकोऽपि नावधीत्कर्णं समर्थं पाण्डुनन्दन ।

रक्षमाण प्रतिज्ञा ता या कृता सत्यसाधिना ।

तमेव व्याकुल भीम भूयो भूय शितं शरैः । [5]

मूर्च्छंयामिपरीताङ्गमकरोत्सूतनन्दन ।

[(L 1) D2 शक्तिन् (for मुष्टिर्) B (except B3)
 Dc1 Dn1 D3 सर्वत्वं (for उपस्य) D2 6 दुरानन्द (for
 सुदारुणम्) D2 5 वज्रगर्भा सुदारुणां (for the post, half)
 — (L 3) B3 M5 समर्थं (for 'र्थ) — M. om lines
 5-6 — (L 5) D3 6 तमेव व्याकुलीभूत (for the prior
 half)]

— ^c) Dn1 D2 3 6 कर्ण, D1 चैव (for चैनं) — ^d)
 D2 तदा (for कर्ण) Dn2 D3 6 कुत्या वाक्यमनुस्मरन्

68 ^a) D5 8 धनुषाग्रेण D2 भीम (for कर्णेश्च)
 — ^b) Ś K1-3 D1 त्वभिद्रुत्य, D1 G5 स्वभिद्रुत्य, D2
 त्वभिद्रुत्य (hypermetric) (for त्वभिद्रुत्य) Ś K1 2 4
 B (except B3) D1 परामृशन्, D1 1 3 T G2-4 M2 4
 *मृशन्, Cd *मृशत् (for *मृशत्) — After 68^{ab},
 K4 D1 5 ins

911* धनुषा स्पृष्टमात्रेण क्रुद्ध सर्प इव श्वसन् ।

आच्छेद्य स धनुस्सस्य कर्णं मूर्धन्यताडयत् ।

ताडितो भीमसेनेन क्रोधादारकलोचन ।

[L 1] K4 स्पृष्टमानस्तु, D1 *मात्रस्तु (for *मात्रेण)]

— ^c) B (except B1) Dc1 Dn1 विहसन्, D2 विस्मयन्,
 D5 उत्सृजन् (for उत्सृजन्) Ś अपि, K1-3 D1 चैव
 (for इव) — ^d) B Dc1 वाक्यमेतद्, D2 S वाक्य
 चेदम् (for भीमसेनम्)

69 ^a) Ś1 K1 2 Dc1 Dn1 D1 तूर्वरक, D2 6 तूर्
 (for तूर्) C7 cites तूर्वरक Cd as in text — ^b)
 B Dc1 औदारिक, Cd औदारिक (for औदारिक) C7
 cites औदारिक Ś K (except K) Dn2 D2 6 नृदे-
 लीद (K1 'दा)रिकेति च — ^c) D5 om ता K
 (except K5) योधीर्, D1 यासीर् (for योन्मीर्).

तत्र त्वं दुर्मते योग्यो न युद्धेषु कथंचन ॥ ७०
 मुनिर्भूत्वाथ वा भीम फलान्यद्वि सुदुर्मते ।
 वनाय ब्रज कौन्तेय न त्वं युद्धविशारदः ॥ ७१
 फलमूलाग्ने युक्तस्त्वं तथातिथिभोजने ।
 न त्वां शस्त्रसमुद्योगे योग्यं मन्ये वृकोदर ॥ ७२
 पुष्पमूलफलाहारो व्रतेषु नियमेषु च ।
 उचितस्त्वं वने भीम न त्वं युद्धविशारदः ॥ ७३

क युद्धं क मुनित्वं च वनं गच्छ वृकोदर ।
 न त्वं युद्धोचितस्तात वनवासरतिर्भव ॥ ७४
 सदान्भृत्यजनान्दासांस्त्वं गृहे त्वरयन्भृशम् ।
 योग्यस्ताडयितुं क्रोधाद्भोजनार्थं वृकोदर ॥ ७५
 कौमारे यानि चाप्यासन्नप्रियाणि विशां पते ।
 पूर्ववृत्तानि चाप्येनं रूक्षाण्यश्रावयद्भृशम् ॥ ७६
 अथैनं तत्र संलीनमस्पृशद्भृशुपा पुनः ।

—^a) G₁ M₁ 2 6 कामुक (for कातर)

70 ^b) D₂ यत्र भक्ष्य, T₂ G₂₋₅ पेय भक्ष्यं (by transp) B₃ भक्ष्यं —^d) D₆ च युद्धे, T G₂₋₅ युद्धस्य (for युद्धेषु) B D₁ S कदाचन (for कथं*)
 — After 70, B₃₋₅ D₁ read 73-75

71 ^a) K₅ D₁ D₃ 5 7 8 [अ]धुना, T G₃₋₅ यथा (for [अ]थ वा) K₅ D₃ 5 7 8 वीर (for भीम) —^b) D₁ फलान्यत्ति, D₃ न्यादत्, D₄ अग्नि; D₅ न्यश, D₇ 8 नत्ति (for न्यद्वि) B₁ 2 D₁ D₂ D₃ 5 फलान्यादस्व (B₁ 2 न्यकेषु) दुर्मते — After 71, Ś₁ D₅ read 74^{ab}

72 B₃ reads 72 on marg Ś₁ D₅ transp 72 and 73 —^a) D₆ युक्त, G₈ यत्तस् (for युक्तस्) —^b) Ś K₁ 2 4 D₁ तथा विधि (K₁ 3 ध)पूजने, K₂ 5 B₃₋₅ D₁ D₂ 4 5 7 8 तथातिथिपू* —^c) K₅ lacuna, D₇ दास्व —^d) D₄ धनुर्धर (for वृकोदर) — T G₂ 4 ins after 72 G₅ after 73

912* सूदं स्वामहमाजाने मास्यप्रेष्यकारकम् ।
 — After the above, G₃₋₅ cont 913*

73 For the sequence in B₃₋₅ D₁, cf. v 1 70 Ś₁ D₅ transp 72 and 73 K₅ D₁ om 73 —^a) B₁ G₃ मूलपुष्प, D₅ फलमूल (for पुष्पमूल) D₅ M₂₋₅ फलाहारे —^c) G₅ अन्येषु***त्येषु —^d) D₅ G₅ विशारद — After 73, G₅ ins 912*

74 For the sequence in B₃₋₅ D₁, cf. v 1 70 Ś₁ D₅ read 74^{ab} after 71 T G₂₋₅ transp 74^{ab} and 74^{cd} —^a) B₁ D₁ नियुद्धं, D₂ मौनित्वं (for मुनिव्रं) —^b) K₃ 2 व्रज (for गच्छ) —^c) T G₂₋₅ transp न and त्वं —^d) D₁ वनवासो (for वास) Ś₁ D₁ 1 8 स्तो, D₁ गतिर् (for रतिर्) Ś₁ K B D₁ D₁ D₁ 2 3 भवान् (for भव)

75 For the sequence in B₃₋₅ D₁, cf. v 1 70

G₅ om 75 Ś₂ repeats 75 after 76 —^b) T G₂₋₄ तान्, G₁ M स्व (for स्व) —^c) T G₂₋₄ त्व वाधितु (for ताडयितुं) —^d) T G₂₋₄ भोजनार्थं D₁ 7 वृकोदर — After 75, T G₂ ins G₃₋₅ cont. after 912*

913* सजय ।

एव त विरथं दृष्ट्वा स्मृत्वा कर्णोऽश्रवीद्वच ।

76 B₃ reads 76 on marg —^a) K₅ om (hapl) from चाप्यासन् up to पूर्ववृत्तानि (in 76^c) K₁ अप्येनम्, B₃₋₅ D₁ वृत्तानि, D₁ 7 8 चास्यासन् B₂ कौरवे यानि वृत्तानि, D₅ कौमारेषु च यान्यासन् — K₄ om (hapl) 76^{bc} —^b) B (except B₁) D₁ विप्रियाणि (for अग्नि*) —^c) B D₁ तानि सर्वाणि, D₅ पूर्ववृत्तानि (for पूर्ववृ*) Ś₁ [अ]स्य, Ś₂ D₃ 5 [ए]व, D₁ D₇ 8 [ए]व (for [ए]न) —^d) K₂ D₅ 8 आश्रावयन्, G₁ M आश्रावयद् (for अश्रा*) K₃ D₂ D₃₋₅ G₁ M वृष, D₂ दृश (sic), D₇ 8 नृप (for शृशम्) — After 76, Ś₂ repeats 75, while B₃ ins

914* भीमसेन उवाच ।

राधेय शृणु मे वाक्यं सूर्यपुत्र बलाधिक ।
 लोके स्वत्सदृशो योधो न विद्येत कथंचन ।
 युष्माभिर्यद्ग्रह मार्ग्यस्तदा किं बहुजल्पितै ।
 अथ स्वया न मार्ग्योऽहं तदा गच्छामि मुञ्च माम् ।

On the other hand, G₁ M ins after 76

915* एव तं विरथीकृत्य उच्चै संतर्ज्य पाण्डवम् ।
 मुदा परमया युक्तो दर्शयन्कृष्णपाण्डवौ ।

77 ^a) G₅ om from अथैनं up to धनुषा (in 77^b) D₂ तथैव (for अथैन) —^b) Ś₂ अस्पृशन्; D₅ संस्पृशद्, D₅ सस्पृशय (for अस्पृशद्) B₁ D₂ शृश, D₅ युक्त, G₅ वपु (for पुन) —^c) K₅ तु (for च) —^d) T G₂₋₅ वचस्, Cd वृषस् (as in text) Ś K (except K₅) D₁ पुन, G₅ तव (for तदा)

अ पुनर्वाक्यं भीममाह वृषस्तदा ॥ ७७
व्यमाधिशान्यत्र न योद्धव्यं तु मादृशैः ।
शैर्युध्यमानानामेतच्चान्यच्च विद्यते ॥ ७८
इ वा यत्र तौ कृष्णौ तौ त्वा रक्षिष्यतो रणे ।

गृहं वा गच्छ कौन्तेय किं ते युद्धेन बालक ॥ ७९
एवं तं विरथं कृत्वा कर्णो राजन्व्यकथयत् ।
प्रमुखे वृष्णिर्सिंहस्य पार्थस्य च महात्मनः ॥ ८०
ततो राजञ्जिशलाधौताञ्जशराञ्जशामृगध्वजः ।

C 7 5802
B 7 159 111
K 7 159 115

8 Before 78, B₁ ins कर्ण उवाच —^a) K₁ 5
Dc₁ D₁ 5 7 8 G₅ मारिय, Dn₂ D₃ मादृशो, T
+ तु स्वया (for काविश) D₁ 8 [ख]न्येन (for [ख]-
r) S₂ योद्धव्यं बालिशान्यत्र, Dn₁ D₂ योद्धव्यं
तेरत्र (D₂ 'शैरेव), D₃ 'व्य तादृशोनात्र, G₁ M₁ 2 5
तु बलादच्यर, M₃ + अन्यैरमर्षी योद्धव्य, C_v as in
t —^b) B₁ Dc₁ Dn₂ D₃ 6 च, D₁ नातु (sic)
or तु) S₁ K (except K₅) D₁ योद्धव्यं न तु मादृशै
^d) S₁ K₁ 2 D₁ अन्यस्य, K₄ अन्यच्च, D₃ नान्यच्च
or चान्यच्च) T G₂-5 C_v इदयते, G₁ M₁ 2 5
यते (for विद्यते)

79 ^a) Dc₁ तत्र (for यत्र) —^b) S₁ K₄ 5 B
1 Dn D₁-5 G₂-5 स्वा, K₁ lacuna (for स्वा)
^c) K₂ om. वा —^d) T G₂ 5 वा (for ते) D₁ 7
रक, T G₂-5 बालिश (for बालक) — After 79,
ins

916* भीम शब्दाद्यैसद्भावी पुराणस्त्व हि मे मत ।
मारुतिर्मारुतसुत शखेष्वाक्षेपु चोत्तम ।
यज्ञशास्त्रार्थविद्यासु धर्मप्रवचनेषु च ।
निपुणोऽसि सदा भीम न स्व युद्धविशारद ।
तमुत्सयन्कण्ठदेशे पाणिना सस्पृशन्वृष । [5]
छन्नवज्राद्गुहाङ्केन मातुर्वान्यमनुस्मरन् ।

— D₅ cont K₂ (marg) + D₁ ins after 79

917* कर्णस्य वचनं श्रुत्वा भीमसेनोऽतिदारुणम् ।
उवाच कर्णं प्रहमन्सर्वेषां शृण्वता वच ।
जितस्त्वमसकृद्दुष्ट कथ्यमे त्व वृयात्मना ।
जयाजयौ महेन्द्रस्य लोके दृष्टौ पुरातनै ।
मल्लयुद्धं मया साधं कुरु दुःकुलमभव । [5]
महाबलो महाभोगी क्रीचको निहतो यथा ।
तथा त्वां घातयिष्यामि पश्यत्सु सर्वराजसु ।
भीमस्य मतमाज्ञाय कर्णो बुद्धिमतां वर ।
विरराम रणात्सात्पश्यता सर्वधन्विनाम् ।

[(L 3) K₂ कथ्यमे D₅ किं (for त्व) — (L
4) D₅ हि चेंद्रस्य (for महेन्द्रस्य) D₁ 5 पुरातनौ (for
'तनै) — (L 5) D₅ कुरु त्व हि कुळाधम (for the

post half) — (L 6) K₂ महायोगी K₄ D₁ मया
(for यथा) — (L 7) D₅ पश्यमानेषु राजसु (for the
post half) — K₂ om line 9]

— D₅ cont. D₂ ins after 80^{ab}

918* भीमोऽपि रथिना श्रेष्ठो धनदाच्छापमासवान्
गत पद्मापहारेण प्रणाम नाकरोत्पुरा ।
धनेन कारणेनैव कर्णाद्भियमवाप्तवान् ।
कर्णेनापि तदोत्सृष्टो मातुर्वचनकारिणा ।

[For the incident, cf 3 152 — (L 1) D₂ धन-
दत्तानम् (for 'दाच्छापम्) — (L 2) D₂ यतस्तु पद्मा-
हरणम् (for the prior half) D₂ अगनाथं (for प्रणाम
न) — D₂ om line 3 — (L 4) D₂ श्रेष्ठो (for
[उ]त्सृष्टो) D₂ मातुर्वचनमनुस्मृता (sio) (for the post
half)]

80 ^a) D₁ ते (for त) —^b) K₁ व्यकर्षत, K₄
व्यकथयते, B₂ + Dc₁ T G₂-5 व्यकथयत्, B₅ न गच्छति,
Dn₁ व्यवस्थित, Dn₂ D₃ 6 विकथयन्, D₅ विमथ्य च
(for व्यकथयत) — After 80^{ab}, D₂ ins 918* —^c)
Dn₁ तस्य (for वृष्णि) G₁ चीरस्य, G₄ वर्यस्य (for
'सिंहस्य) —^d) D₁ समतत (for महात्मन) — After
80, T G₂-5 ins

919* त युवाण तु भीमस्तु काङ्क्षन्भीमपराक्रम ।
न चाकार्षीद्भुत स्मृत्वा ह्यर्जुनस्य महाबलम् ।
तस्य कार्युक्तमारुज्य धमजाशु पराक्रमी ।
ततो इष्ट्वा महाराज वासुदेवो महाद्युति ।
ह्यर्जुनार्जुन पश्येम भीम कर्णेन वाधितम् । [5]

संजय ।

एवमुक्तस्त्रदा पार्थ केशवेन महात्मना ।
भीमसेनं तथाभूतं क्रोधसंरक्तलोचन ।
धमर्षवशाभापन्नो निर्वहन्निव चक्षुषा ।

[(L 2) G₂ वध (for हत) G₅ महाबल — (L 4)
G₂ पराक्रमी (for महाद्युति) — (L 7) G₅ लोचन]

On the other hand, M₁ 2 5 ins after 80

920* कर्णेन विरयीकृत्य तर्ज्यमानं वृकोदरम् ।

प्राहिणोत्स्रतपुत्राय केशवेन प्रचोदितः ॥ ८१
 ततः पार्थश्रुजोत्सृष्टाः शराः काञ्चनभूषणाः ।
 गाण्डीवप्रभवाः कर्णं हंसाः क्रौञ्चमिवाविशन् ॥ ८२
 स श्रुजंगैरिवायस्तैर्गाण्डीवप्रेपितैः शरैः ।
 भीमसेनादपासेधत्स्रतपुत्रं धनंजयः ॥ ८३
 स छिन्नधन्वा भीमेन धनंजयशराहतः ।
 कर्णो भीमादपायासीद्रथेन महता द्रुतम् ॥ ८४
 भीमोऽपि सात्यकेर्वाहं समारुह्य नरर्षभः ।
 अन्वयाद्भ्रातरं संख्ये पाण्डवं सव्यसाचिनम् ॥ ८५
 ततः कर्णं समुद्दिश्य त्वरमाणो धनंजयः ।

नाराचं क्रोधताम्राक्षः प्रैपीन्मृत्युमिवान्तकः ॥ ८६
 स गरुत्मानिवाकाशे प्रार्थयन्श्रुजगोत्तमम् ।
 नाराचोऽभ्यपतत्कर्णं तूर्णं गाण्डीवचोदितः ॥ ८७
 तमन्तरिक्षे नाराचं द्रौणिश्चिच्छेद पत्रिणा ।
 धनंजयभयात्कर्णमुज्जिहीर्षुर्महारथः ॥ ८८
 ततो द्रौणिं चतुःपथ्या विव्याध कुपितोऽर्जुनः ।
 शिलीमुखैर्महाराज मा गास्तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ ८९
 स तु मत्तगजाकीर्णमनीकं रथसंकुलम् ।
 तूर्णमभ्याविशद्रौणिर्धनंजयशरादितः ॥ ९०
 ततः सुवर्णपृष्ठानां धनुषां कूजतां रणे ।

दृष्टार्जुनो भृश क्रुद्ध क्रोधसरकलोचन ।

81 °) Ś2 शिलाघौता — °) Ś1 K1 3 शूरा, Ś2 D1 शूरः (for शरान्) D4 शाखामृग. ** — °) K5 प्रणोदित; D5-8 प्रनो° (for प्रचो°)

82 °) B D01 Dn2 S कनक (for काञ्चन) B5 भूषिता (for भूषणा) D2 शरा विविशुराहवे — °) K5 अहिता (for प्रभवा) — °) D4 [अ]भवन्, D5 शरान् (for [आ]विशन्) D2 हसा पद्मसरो यथा Cd oites हसा क्रौञ्चमिव (as in text)

83 °) B1-4 D01 आविष्टैर्, B5 आयास्यैर्, Cd आयस्यैर् (for आयस्यैर्) — °) D1 G3 4 प्रेरितै (for प्रेषितै) — °) Ś2 K1 अपासीदत्, K5 D7 8 'निन्वे, B1 उपासेधत्, D2 अपारोधत्, D3. 5 0 अपा (D8 'वा) पेधत्, D1 अपास्यैव, T G2-4 M1 2 अवासेधत् (for अपा°) Cv as in text

84 °) K5 Dn2 D4 5 7 8 G3-5 स छिन्नवर्मा, T G1 3 M स छिन्नवर्मा (G2 'धन्वा) (for स छिन्नधन्वा) — °) D5 शरादित — °) Ś1 भीमम् (for भीमाद्) — °) G2 जवेन (for रथेन) D4 द्रुवन्; G2 रणे (for द्रुतम्).

85 °) B5 S यान (for वाह) — °) Ś1 K5 B5 D1 नरर्षभ; Ś2 नराधिप (for नरर्षभ). D2 S आरुह्य पुरुष (D2 G4 M3. 4 भरत) र्षभ (G2 5 'भ) — °) D5 T G2-5 अभ्ययाद् (for अन्व°) K5 5 B1 (marg as in text) भारतं, D2 T G3-5 M3 4 पाठव (for आतरं) B1 D2 M3 4 युद्धे, G1 2 5 M1 2 संख्ये, G4 सवे (for संख्ये) Dn2 D3 0 आयात् पाठव सख्ये — °) Dn2

D2 8 0 T G2-5 आतरं, M3 भारतं (for पाण्डव) — After 85, K5 4 D1 ins

921* सोऽवभ्रुव द्रुतं सूतो युयुधानरथं ययौ ।

86 Ś1 K (except K5) D1 om. 86 — °) D2 तत स बाधयस्त्वं, S तत सत्बाधयन्कर्णं (T G2 5 M3 'य स्कर्णं) — °) M2 4 धनजय — °) D2 दीसाक्ष, M1 2 ताम्राक्ष (for ताम्राक्ष) — °) K5 D5 7 8 ह्वापर (for 'न्तक) D2 प्रैपीत्कर्णंरथं प्रति, T G3-5 प्रेषयामास निश्चसन्, M2 प्रैपीन्मृत्युरिवातकृत्

87 °) B2 G1 2 M1 2 5 ग (B2 म) रूत्मानिव चाकाशे — °) K5 प्रार्थयन्पन्नगोत्तम — °) B5 laouna for पत् स्कर्णं B1 [s]भ्यगमत्, T G3-5 न्यपतत् (for सभ्यप तत्) K1-3 राजस्, K4 D1 8 T M3 4 तूर्णं (for कर्णं) — °) K4 D1 राजन्, T G3-5 M3 4 कर्णं (for तूर्णं) K5 Dn1 D1-6 नोदित (for 'चोदित)

88 °) B (except B4) अतरीक्षे — °) Ś2 B1 2 5 D01 Dn1 D2 G3 4 उज्जिहीर्षन्, K5 'जीर्षुर्, B4 'धीर्षुर् (for 'हीर्षुर्) T G2-5 M3-4 महारथं

89 °) T G2 विव्याथ. — After 89^{ab}, G2 ins

922* तं परीप्सन्महाराज सत्यजित्पार्थमभ्ययात् ।

शारेणैकेन विव्याथ तं राजान महाबल ।

कर्णे पार्थेन विक्षिप्त नाराच द्रौणिरच्छिनत् ।

90 °) Ś मत्तगजानीकम् — °) Ś1 अनेकं (for अनीकं) — °) B2 (orig) अस्याविशद्, B2 (marg) अभ्यं, T G2-5 तत्रावि° (for अभ्यावि°) — °) Ś2 K (except K5) Dn2 D1, 3, 5-8 T G2-5 शरा-

गाण्डीवधोपेण कौन्तेयोऽभ्यमन्नद्वली ॥ ९१
 त्वस्तथा यान्तं पृष्ठतो द्रौणिमस्ययात् ।
 दीर्घमिवाध्वानं गर्गैः संश्रासयन्बलम् ॥ ९२
 र्थं देहान्नाराचैर्नरवाग्णवाजिनाम् ।

कङ्कवर्हिणवासोभिर्वलं व्यधमदर्जुनः ॥ ९३
 तद्वलं भरतश्रेष्ठ सवाजिद्विपमानवम् ।
 पाकगासनिरायस्तः पार्थः संनिजघान ह ॥ ९४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि चतुर्दशधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

११५

धृतराष्ट्र उवाच ।

न्यहनि मे दीप्तं यशः पतति संजय ।

हता मे ब्रह्मो योधा मन्ये कालस्य पर्ययम् ॥ १
 धनंजयस्तु संकुद्धः प्रविष्टो मामकं बलम् ।

C. 7 28B
 B 7 140 2
 K 7 140 6

१, D₁ -अपार्द्धित (for -शरार्द्धित)

91 ⁸) B Dc1 Dn1 D₁ १ २ S चापाना (for धनुषा)
 : वागाना कुंजराद्रणे —^o) D₂ शब्दाद् —^d) K₄
 a₂ D₁₋₃ ३ [S]म्यपतद्, Dc1 M₃ 4 [S]म्यद्रवद्, T
 -5 M₂ ह्यमवद् (for म्यमवद्) M₃ 4 रणे (for
 ग्री)

92 ⁸) B₁ D₂ अभ्यगात्, B₃ -अन्वयात् (for अभ्य
 त्) Ś₂ ३ ३ ३ म्ययात् —^o) D₁ अयाध्वान, D₂
 वाप्तानं (for इवाध्वान) —^d) B₁ ३ मन्नामयद् B
 c1 D₂ 1 बली (for बलम्)

93 ⁸) K₁ lacuna, K₂ -वाहन, D₁ -वानर (for
 तारण) D₂ रथाश्वगजवापिना — D₁ om 93°-94°
 -^o) K₁ D₂ -वर्हण- —^d) T व्ययमद्, G₂ व्यय-
 त् (for व्ययमद्)

94 D₁ om. 94^{ab} (cf v l. 93) —⁸) K₂ D₂ १ ३
 र्य (for -द्विप) D₂ -वाहनं (for मानवम्) —^o)
 B₁ क्षायन्त —^d) K₃ 4 D₁ 1 म नि-, D₂ ह स, T
 32-5 तु नि (for मनि) G₁ M पार्थं प्रै (G₁ M₃ प्रै-
 त्ययमक्षय

Colophon. — *Sub-parvan* Ś₁ K₁ B₂₋₄ Dc1 Dn
 D₁ 4 G₁ जयद्रयवध — *Day of Droṇa's Generalship*
 Ś₂ चतुर्थदिने, K₁ चतुर्थदिवसे, T G₂ चतुर्थेदि — *Adhy-
 name* Ś₁ K₁ २ 4 B₁ 2 Dc1 D₁ 2 6 G₁ M₁₋₄ भीमसेन
 प्रवेश, Ś₂ K₂ B₂₋₅ D₂ G₂ भीमप्रवेश, K₃ D₄ १
 भीमसेनप्रवेशे भीम (D₁ भीमसेन) पराजय, Dn1 D₂ ३ M₃
 भीमपराजय, Dn₂ D₂ G₁ M₁ 2 (last three, second
 time) भीमसेनपराजय, Bom ed भीमकर्णयुद्धं — *Adhy-
 no* (figures, words gr both) B₁ 2 T G₂₋₅ 136,

Bs 145, Dn1 139, D2 142, D3 34, G1 M 135
 — *Śloka no* Dc1 114, Dn1 100

115

After the ref., S Cv ins

923* दातव्यमद्य मन्येऽहं पाण्डवानां स्वक पुन ।
 न विग्रहो हि बलिना श्रेयसे स्याद्यथातथा ।
 पादयो प्रणतेनापि भुक्तत्वाप्युच्छिष्टमप्यरे ।
 भतोऽन्यद्वापि कुर्व्वेव जीव्य लोके नरेण वै ।
 जीवतैव परी लोक माध्यते चैव सर्वया । [5]
 भजीवतस्त्रयवासील सुख न परा गति ।
 विनाशे सर्वयोत्पदे न बालो बुध्यते क्रियाम् ।
 मिथ्याभिमानदग्धो हि न बुध्येत कृताकृते ।

[(L 1) Cv post half as above — (L 2) M₁
 [5]ति-(for हि) T G₂ बलिना, G₁ M बलिभि (for
 बलिना) M₂ श्रेयसो (for 'से) — (L 4) M₁ कृत्वैव,
 M₂ कुर्व्वेव (for कृत्वैव) — G₃ om. lines 5-6 — (L
 5) M₃ 4 सर्वय (for त्वया) — (L 6) T G₂ आजी
 वतम् (for अजीव*) Cv अजीवतस्तु नैवास्ति G₁ M₁ 2
 न पर, G₂ M₃ 4 5 (orig as above, *sup lin*) नरक,
 Cv नरको (for न सुख) — (L 7) M₁ 2 सर्वतो यत्ने
 (for सर्वयोत्पदे) M₂ बुध्यते (for बुध्यते) M₃ क्रिया
 (for क्रियाम्) — G₃ om. (hapl) line 8 — (L
 8) G₁ M₁₋₄ 5 (*sup lin*) -दग्धेन, M₂ -दग्धेन (for
 -दग्धो हि) G₁ M₂ 4 न बुध्यतापते कृते, M₁ 3 5 न बुध्यतां
 फलाफले (for the post half).]

1 ^a) D₁ सं (for मे) Cd otes दीप्तं (as in

रक्षितं द्रोणकर्णभ्यामप्रवेक्ष्यं सुरैरपि ॥ २
 ताभ्यामूर्जितवीर्याभ्यामाप्यायितपराक्रमः ।
 सहितः कृष्णभीमाभ्यां शिनीनामृपभेण च ॥ ३
 तदा प्रभृति मा शोको दहत्यग्निरिवाशयम् ।
 ग्रस्तान्धि प्रतिपश्यामि भूमिपालान्ससैन्धवान् ॥ ४
 अप्रियं सुमहत्कृत्वा सिन्धुराजः किरीटिनः ।
 चक्षुर्विषयमापन्नः कथं मुच्येत जीवितः ॥ ५
 अनुमानाच्च पश्यामि नास्ति संजय सैन्धवः ।
 युद्धं तु तद्यथा वृत्तं तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ६
 यच्च विश्वोभ्य महतीं सेनां संलोढ्य चासकृत् ।
 एकः प्रविष्टः संकुद्धो नलिनीमिव कुञ्जरः ॥ ७

तस्य वृष्णिप्रवीरस्य ब्रूहि युद्धं यथातथम् ।
 धनंजयार्थं यत्तस्य कुशलो ह्यसि संजय ॥ ८
 संजय उवाच ।
 तथा तु वैकर्तनपीडितं तं
 भीमं प्रयान्तं पुरुषप्रवीरम् ।
 समीक्ष्य राजन्नरवीरमध्ये
 शिनिप्रवीरोऽनुययौ रथेन ॥ ९
 नदन्यथा वज्रधरस्तपान्ते
 ज्वलन्यथा जलदान्ते च सूर्यः ।
 निम्नन्मित्रान्धनुषा दृढेन
 संकम्पयंस्तव पुत्रस्य सेनाम् ॥ १०

text) — °) G₁ M₁ ३ ४ ५ (sup lin, orig as in text) यौधा (for योधा)

2 °) K₈ B D₀₁ सुसं, S यदा (for तु सं)
 — °) B D₀₁ D_{n1} T G₂ द्वौणि (for द्रोण) — S₂
 om (hapl) 2^d-3^a

3 S₂ om. 3^a (of v 1 2) — °) G₁ M सत्त्वा-
 भ्याम् (for वीर्याभ्याम्) — °) K (except K₆) D_{n1}
 D₁ आप्यायत, Cd आप्यायित (as in text) — °) K₁
 सहितो भीमकर्णाभ्या — °) K₄ प्रवरेण (for रूपभेण)

4 °) S₁ K₃ ४ D_n D₁ ३-६ ८ तत् (for तदा) S₁
 K₁₋₄ D_{n2} D₁₋₄ ० G₈ मे, B D₀₁ D_{n1} D₈ मां (for
 मा) D₂ शका (for शोको) K₅ D₇ तत प्रभृति
 शोकोय — °) D₂ इवापय (sio), D₇ ३ श्रयं, T G₈
 शनिं, G₄ शिनिं (for शयम्) Cd cites आशयम्
 (as in text) — °) B D₀₁ D_{n1} इव प्र, G₁ M₁
 ३ ५ इति च, G₂ ५ हि तान्प्र- (for हि प्रति)

5 °) S हि (for सु-) — °) K₈ सिंधुराजा K₁
 M₈ किरीटिना, Cd न. (as in text) — °) S₁
 अक्षणोर् (for चक्षुर्) — °) K B₁ D_{n1} D₁. २ ४ ५ १ ३
 T G₂₋₅ Cd जीवितत्; M₂ जीवितं (for त.). B₁
 (marg) २-४ D₀₁ कथं जीवितमाप्नुयात्, B₅ कथं जीवति
 सैन्धव

6 °) Cv as in text — °) D_{n1} D₈ नास्ति सैन्धव
 संजय (sio) — After 6^{ab}, S ins

924* कुद्धस्य देवराजस्य शक्येव महाद्युते ।

[G₁ M दानवो (for कुद्धस्य)]

— °) S₂ K₁ ३ D₁ तत्तद्, K₁ तत्र, K₆ तद्यद्, D₂
 १ ६ तु यद्, T G₁ ३ ४ M₁₋₃ ५ खेतद्, G₂ ५ खेतद्,
 M₄ च तद् (for तु तद्) — °) K₁ D₄ पृष्टत (sio),
 K₈ G₂ M₈ ४ सजय, B D₀₁ तत्त्वत (for पृच्छत)

7 °) K₁₋₃ D₄ १ ३ T G₂₋₅ M₈₋₅ यश्च; B₈ तच्च,
 D_{n1} यस्य, D₂ यत्र (for यच्च) — °) D₈ om सेनां
 B D₀₁ आलोढ्य, G₃ सलोप्य (for संलोढ्य) — °)
 S सरन्धो (for संकुद्धो) — °) G₁ M₄ नलिनीम्

8 D₄ om. 8^a-10^b — °) B D₀₁ S मे वृष्णि (for
 वृष्णिप्र-) — °) G₁ M युद्ध शस (for ब्रूहि युद्ध) — °)
 S₁ K₁₋₄ D₁ २ धनजयार्थं G₁ M₁ २ यातस्य (for यत्तस्य)
 D_{n1} D₈ धनंजयसहायस्य

9 D₄ om 9 (of v 1 8) — °) D₈ [अ]पि (for
 तु) K₅ पीडिताग (for त त) S₁ K₁₋₄ D₁ वै,
 D_{n2} D₂ ६ रणे (for तं) — °) D₈ प्रयातं — °) G₁
 M रोषान् (for राजन्) B D₀₁ नरमुद्यममध्ये, T G
 M₁ ३ ४ ५ नर (T G₂₋₅ रथ) मुख्यमग्ने, M₈ नरवीरमग्ने
 (for नरवीरमध्ये). — °) S स पश्चात् (for रथेन).

10 D₄ om 10^{ab} (of v 1 8) G₈ partly damaged.
 — °) S₂ तदन्यथा; T G₂₋₅ धर्यन्यथा (for नदन्यथा)
 S वारिधरस्य; Cd वज्रधरस्य (as in text) — °) G₁
 M तपन् (for ज्वलन्) G₂ गगनात्, Cd जलदान्ते (as
 in text) — °) K₅ D₈ रिपुन्विमृद्मन् (for निम्नन्-
 मित्रान्). — °) K₈ B₄ D_{n1} D₁₋₂ ३ स चालयस्य, S

तं यान्तमथै रजतप्रकाशै-
 रायोधने नरवीरं चरन्तम् ।
 नागकुचन्वारयितुं त्वदीयाः
 सर्वे रथा भारत माघवाय्यम् ॥ ११
 अमर्षपूर्णस्त्वनित्युत्तयोधी
 शरामनी काञ्चनवर्मवागी ।
 अलम्बुमः सात्याकिं माघवाय्य-
 मवारयद्राजवरोऽमिपत्य ॥ १२
 तयोर्भृद्भारत संप्रहार-
 स्तथागतो नैव बभूव कश्चित् ।
 प्रेक्षन्त एवाहवशोभिनीं तां

योधास्त्वदीयाश्च परे च सर्वे ॥ १३
 अविध्यदेनं दशभिः पृषत्क-
 रलम्बुसो राजवरः प्रसह्य ।
 अनागतानेव तु तान्पृषत्कां-
 श्चिच्छेद वाणैः शिनिपुंगवोऽपि ॥ १४
 पुनः स वाणैस्त्रिभिरधिकल्पै-
 राकर्णपूर्णैर्निशितैः सुपुङ्खैः ।
 विव्याध देहावरणं विदार्य
 ते सात्यकेगविविशुः गरीरम् ॥ १५
 तैः कायमस्याभ्यनिलप्रभावै-
 र्विदार्य वाणैरपरैर्ज्वलद्भिः ।

C 7 5222
 B. 7 140. 18
 K. 7 140 20

व्ययम् (for मङ्गल्ययम्) K: D: ३ मैन्व, Dn1 D1
 न्यात्र (for मेनाम)

11 G. partly damaged —^a) D. मजातमन्यै
 for त यान्तमथै —^b) K: आयोधनी (for ने)
 D: D: वीरव (B: ३ 'उ'र (for नरवीर) B: ३ ३
 वन, D: ३ राचन्, M: ३ हरत (for चरन्तम् —^c)
 D: ३ इक्षयितुं, D: T G: ३ M: ३ धार (for वार)
 D: ३ प्रवीरा, D: ३ खया च (for त्वदीया) —^d) S:
 D: ३ तदा, B: ३ यया, B: ३ तया (for रथा)

12 ^a) S: M: पूर्वन्, M: पूर् (for पूर्णम्) Dn1
 D: ३ G: ३ M: स्वत्तचित्र, T G: ३ म तु चित्र (for
 वनित्युत्त) Cd cites निवृत्तयोधी —^b) G: ३ M:
 प्रराञ्चिरन (for शरामनी) M: ३ काञ्चनचित्रयोधी —^c)
 S K: 1-2 D: ३ T G: ३ M: अलम्बुम, K: Dn1 D: ३ ३
 'मिप, B D: ३ 'युप, Dn: D: ३ M: ३ विप, D:
 'युम, D: ३ अलिभिय, G: ३ ३ M: ३ ३ (sup l: 1n)
 अलम्बुम (for अलम्बुम) G: ३ मत्याकिं (for सा) D:
 G: ३ मानवाय्यम् (for माघ) —^d) D: ३ भाषारद्दु;
 D: ३ भाषारयद्, G: ३ M: ३ ३ न्यवारयद् (for न) K:
 [S]मिपय, D: ३ निपत्य, D: ३ [S]मिपय, G: ३ [S]मिपयत्
 (for Sमिपत्य)

13 ^a) Dn: D: ३ वमी (for अमूद्) —^b) S: D: ३
 तयागते, B D: ३ ययाविषो, D: ३ ययागतो, D: ३ तया
 गर्तो, G: ३ M: ३ ३ तयाविषो, M: ३ तया यया (for
 तयागतो) G: ३ M: ३ ३ नापि (for नैव) T G: ३ ३ तया
 यया नैव कश्चित्पुरामूद् —^c) S K: ३ B: (marg,
 orig as in text) ३ ३ Dn: D: ३ प्रेक्षत, D: ३ प्रेक्षयत

(for प्रेक्षन्त) D: ३ एकाहवमोहिता, T G: ३ सर्वाहव-
 शोभिनी, M: ३ 'वाहव' (for एवाहव) —^d) G: ३ M:
 योधाम् (for यो) S K (except K: ३) D: ३ त्वपरे,
 D: ३ च पराम् (for च परे) D: ३ परेण च, D: ३ परेण
 (for परे च)

14 ^a) S: K B (except B: ३) Dn: D: ३ T G: ३ M: ३ ३
 अविच्छद्, G: ३ अविच्छद् (for अविच्छद्) S: B: ३ एव
 (for एव) S K: ३ पृषत्कुर —^b) S K: ३ D: ३ ३ M:
 अलम्बुम, K: ३ B D: ३ G: ३ 'युपो, K: ३ Dn: D: ३ ३
 ३ ३ 'मिपो, Dn: D: ३ M: ३ 'विपो, T 'वमो, G: ३ ३
 ३ ३ M: ३ ३ 'वले (for अलम्बुमो) K: ३ B: ३ D: ३ ३
 राजवर D: ३ ३ प्रहन्व, G: ३ प्रसह्य (for प्रसह्य)
 — After 14^{ab}, M: ३ reads 15^c for the first time,
 repeating it in its proper place —^c) S पृषत्कुर
 —^d) S K (except K: ३) D: ३ M: ३ राजव् (for वाणै)
 K: D: ३ ३ शनि (for शिनि) Dn: D: ३ ३ हि, T
 G: ३ ३ वली (for सपि)

15 ^a) Dn: D: ३ च, G: ३ त्रि (for स) —^b)
 D: ३ सुखैर् (for -पूर्णैर्) K: ३ D: ३ Dn: D: ३ सपुल्लै, S
 प्रसह्य (for सुपुङ्खै) — M: ३ reads 15^c for the first
 time after 14^{ab} —^c) T G: ३ विव्याध —^d) M: ३
 मत्यकेर

16 ^a) M: ३ ते (for तै) K: ३ कार्यम् (for कायम्)
 D: ३ ३ अस्याप्यनल (for 'अप्यनिल-) K: ३ B: ३ D: ३ प्रका
 शैर् (for प्रभावेर्) G: ३ ३ ३ M: ३ तै कायमस्यावनिपालपुत्र
 —^b) S (except M: ३) सधाय (for विदार्य) K: ३ D:
 ३ ३ विदार्यमाणैर् (for 'यं वाणैर्) B D: ३ D: ३ T निशि

आजमिवांस्तात्रजतप्रकाशा-

नश्चांश्चतुर्भिश्चतुरः प्रसह ॥ १६

तथा तु तेनामिहतस्तरस्त्री

नसा गिनेश्चक्रधरप्रभावः ।

अलम्बुससोत्तमवेगवद्भि-

ह्यांश्चतुर्भिर्निजवान वाणैः ॥ १७

अथास्य स्रतस्य शिरो निकृत्य

भष्टेन कालानलसंनिभेन ।

सकुण्डलं पूर्णशशिप्रकाशं

आजिष्णु वक्तं निचकर्त देहात् ॥ १८

निहत्य तं पार्थिवपुत्रपौत्रं

संख्ये मधृनामृपभः प्रमाथी ।

ततोऽन्वयादर्जुनमेव वीरः

सैन्यानि राजंस्तव संनिवार्य ॥ १९

अन्वागतं वृष्णिवरं समीक्ष्य

तथारिमध्ये परिवर्तमानम् ।

घ्नन्तं कुरूणामिषुभिर्वलानि

पुनः पुनर्वायुरिवाभ्रपूगान् ॥ २०

ततोऽब्रह्मसैन्धवाः साधु दान्ता

गोक्षीरकुन्देन्दुहिमप्रकाशाः ।

सुवर्णजालावतताः सदश्वान्

यतो यतः कामयते नृसिंहः ॥ २१

अथात्मजास्ते सहिताभिपेतु-

रन्ये च योधास्त्वरितास्त्वदीयाः ।

कृत्वा मुखं भारत योधमुख्यं

दुःशासनं त्वत्सुतमाजर्माढ ॥ २२

वेर (for अपरं) D₁ कलद्धि (for ज्वलद्धि) —^o)
D₀ ज्वलन (for रजत-) —^d) D₂ च रश्मीन् (for
चतुर्भिश्च) S₂ D₁ १ २ प्रहस्य (for प्रसह)

17 ^a) S₁ K (except K₅) G₂₋₅ म, B₁ D₂ D₃ [अ]पि,
D₁ [अ]पि, D₂ G₁ M₁ २ ३ च, D₃ हि (for तु)
—^b) S₂ न्यसाव, M₂ ३ प्रकाश (for प्रभाव)
—^c) The portion of the text from म्युगम्योत्तम up
to त्रिललाश (in 122 69°) is lost in S₂ on missing
folios S₁ K₁₋₂ D₂ ३ ४ T M₂ ३ अलविपस्य, K₅ D₁
D₂ १ २ 'विपस्य, B D₀ D₂ 'सुपस्य, D₂ D₁ G₃
'विपस्य, G₁ २ ३ ४ M₁ २ ३ 'यलस्य (for अलम्बुस्य)
—^d) B D₀ D₂ D₁ M अश्वात् (for ह्यात्) T
G₂- जवान वाहातिशितं (G₃ 'ता) मसूतान्

18 S₂ missing (cf v 1 17) —^a) K₅ D₅ तथा
(for अथ) —^b) K₁ D₀ कालानिल, D₂ S शका
दानि (for कालानल-) —^d) D₁ चक्र (for वक्त्र) G₁
M प्रचकर्त (for नि')

19 S₂ missing (cf v 1 17) —^a) D₁ मप्रार्थित-
(for त पार्थिव) D₂ -पुण्यराजं, T G₁ २ ३ ४ M₁ २ ३ ४
पुत्रसुम (T G₂ ३ 'मस्य), G₃ पुत्रमस्य, M₃ पुत्रपुत्रं
(for पुत्रपौत्रं) —^b) G₁ ३ ४ M संख्ये K₅ B D₂ T
G₂ यवृनाम् (for मधृ-) —^c) K₄ G₂ वीरं, D₀
धीर (for वीर) —^d) D₂ तरसा (for तप सं). G₁
M सर्वाणि सैन्यानि यलाशिवार्यं.

20 S₂ missing (cf v 1 17) —^a) D₂ D₃ ६
अयागत (for अन्वा^o) K₅ D₂ D₂ ३ S -वीरं (for -वरं)
—^b) G₁ M घृतव्रत संयुगेन्वाचरत —^c) G₃ रिपूणाम्
(for कुरूणाम्) —^d) K₅ D₁ ५ १ ३ पूग, D₂ -वृद्धं
(for पूगान्) S पुन पुनर्वायितुं न श्रेकु — After
20, D₁ ins किंचित्पतित ज्ञेय

21 S₂ missing (cf v 1 17) —^a) G₁ M₁ २ ३
विकूर्वाणा, G₄ ततोभवत् (for ततोऽब्रह्म) S (except
G₁) सिंधुमवा (M₂ ३ 'वहा) सुदाता —^b) S (except
M₅) शंखेन्दु (for -कुन्देन्दु-) G₁ M दानि (M₅ दर-
प्रकाश —^c) D₁ २ -जालावतता, D₀ G₂ जाला (D₀
'ल) वितता, G₁ M मालावितता (M₂ ३ 'चिता)
—^d) G₁ M₁ २ ३ ययुर्थतो कामयदार्थमस्य

22 S₂ missing (cf v 1 17) —^a) B₅ यथा,
D₅ तव (for अथ) S₁ K₁ D₁ [आ]त्मजस्य S₁ त
(for ते) D₂ D₃ ६ M₃ ३ सहसा (for सहिता) S₁
K (except K₅) D₀ T G₂₋₅ निपेतुर्, D₀ [अ]विपेतुर्
(for [अ]भिपेतुर्) G₁ M₁ २ ३ पुत्रास्त्वदीया सहसाम्यु-
पेतुर् —^b) G₁ M योधमुख्यं. T G₁ ३ ४ M तमाजौ, G₂ ३
तदाजौ (for स्वदीया) —^c) K₁ २ मुख्य; D₂ ६ मुखे
(for मुखं) K₁ २ D₁ भारत मुख्ययोधं, D₂ भार-
मुख्यस्य योधं, T G₂₋₅ भारतमाजर्माढं (G₂ 'ढ), G₁
M भारत योधमुख्य —^d) D₀ तव सुतम् (for स्वसु-
तम्). T G₂₋₅ स्वसुतयो (G₃ 'यौ) धमुख्या.

सर्वतः संपरिवार्य संख्ये
शैनेयमाजधुरनीकसाहाः ।
चापि तान्प्रवरः सात्वतानां
न्यवारयद्वाणजालेन वीरः ॥ २३

निवार्य तांस्तूर्णमभिप्रधाती
नप्ता शिनेः पत्रिमिरप्रिकल्पैः ।
दुःशासनस्यापि जघान वाहा-
नुद्यम्य वाणासनमाजमीढ ॥ २४

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि पञ्चदशधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

११६

संजय उवाच ।
महाबाहुं दुःशासनग्रथं प्रति ।
त्वरणीयेषु धनंजयहितैपिणम् ॥ १
नीनां महेष्वासाः सुवर्णविकृतध्वजाः ।

सेनासमुद्रमाविष्टमानर्तं पर्यवारयन् ॥ २
अर्थेनं ग्यमंशेन सर्वतः संनिवार्य ते ।
अनाकिञ्चशरत्रातैः क्रुद्धाः परमधन्विनः ॥ ३
अजयद्राजपुत्रांस्तान्यतमानान्महारणे ।

C. 7 52.5
B 7 141 4
K. 7 141 4

§2 missing (cf. v. 1. 17) —^a) G₁ 4 5 M
—^b) D₅ आजगमुर् (for 'धुर) K₃ धनीकवाहा,
सहा, B₂₋₅ 'मवा, D₁ D₁ 8 'साहा, D₂ 5
वा(D. 'मा)हा, D₁ धनीकहाम, S अमित्रसाह
'हाम, G₁ 'साहा) (for धनीकसाहा) —^d)
गणं, D₁ 8 'वाणेन, T G₂₋₅ वलेन (for जालेन)
द्वीर, D. समताव, G₁ M₁ 2 5 राजन् (for
)

4 §2 missing (cf. v. 1. 17) —^a) G₁ M जीवम्
र त्णम्) —^b) D₅ शिलाशितं (for नप्ता शिने)
सायकिर् (for पत्रिमिर्) D₅ अमिकल्प —^c)
B D₁ D₁ D₂ 2 5-3 G₁ M₁ 2 5 [अ]भि, D₁
(for [अ]पि) D. वाणान् (for वाहान्) —^d)
नियम्य (for दयम्य) S जर्वायमस्तान्मनमोपि वाणै
§5 'न्महवा जवेन) — After 24, B D₁ D₂ D.

925* सतोऽर्जुनो हर्षमवाप मख्ये
कृष्णश्च दृष्ट्वा पुरूपवीरम् ।

Colophon. §2 missing — Sub-parvan K B D₁
D₁ 2 4 5 7 जयद्रथवध — Day of Drona's
generalship K₁ चतुर्थदिवसे, G₅ चतुर्थेहि — Adhy
ame K₅ भीमसेनप्रवेश, B₁ 8. 5 D₁ D₁ 2 G₃
अलंबुप(D₂ 'स)वध., B₂ अलंबुपवधे भीमसेनप्रवेश,

B₁ सायकिप्रवेशे अलंबुपवध, D₁ भीमप्रवेश, D₂
D₂₋₃ भीमसेनप्रवेश, T G₁ M₁ 2 5 अलंबुप(T 'वप)-
वध — Adhy no (figures, words or both) B₁ 2
T G₂₋₅ 137, B₅ 146, D₁ D₁ 140, D₂ 143,
G₁ M 136 — Sloka no D₁ D₁ 24

116

☞ This adhy is missing in §2 (cf. v. 1. 7. 115
17)

1 ^a) B₂ समुद्यत, B₁ D₁ 8 तमुद्यत (for 'द्यत)
D₂ महात्मान (for 'बाहु) —^b) D₂ वधं (for रय)
—^c) D₁ T G₂₋₅ त्वदनीकेषु, G₁ M₁ 2 5 स्वरया युक्त,
Cd त्वरणीयेषु (as in text) —^d) B D₁ T G₂ जयै-
पिण, D₂ पदे, G₂₋₅ M₂ 4 रयै (for हितैपिणम्)

2 ^a) T G₁₋₅ M₂ 4 रयोदारा (for महेष्वासा)
—^d) §1 K₂ 8 D₁ ज्ञानतं, B D₁ D₁ D₁ 5 ज्ञानत,
D₂ D₂ 8 5-3 ज्ञानतं (sio), T G₂₋₅ M₁ (inf lin)
8-5 समताव (for ज्ञानतं)

3 ^a) B₂ 5 तथा, D₁ यथा (for अथ) —^b) §1
K₂ D₂ परिवार्य, K₁ 4 D₅ पर्यवार्य (for मनिवार्य)
K₃ B₅ त (for ते) S मंडलीकृत्य सर्वत (G₁ M 'श)
—^c) D₁ शरान्त्रातं (for शरत्रातं)

4 ^a) S अम्यमद् (G₃ 4 M₁ 2 'न्) (for अजयद्)

एकः पञ्चागतं शत्रून्सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ ४
 संप्राप्य भारतीमर्घ्यं तलघोपसमाकुलम् ।
 असिञ्चक्तिगदापूर्णमप्लवं सलिलं यथा ॥ ५
 तत्राद्भुतमपश्याम शैनेयचरितं रणे ।
 प्रतीच्यां दिशि तं दृष्ट्वा प्राच्यां पश्याम लाघवात् ॥ ६
 उदीचीं दक्षिणां प्राचीं प्रतीचीं प्रसृतस्तथा ।
 नृत्यन्निवाचरच्छरो यथा रथशतं तथा ॥ ७

तद्दृष्ट्वा चरितं तस्य सिंहविक्रान्तगामिनः ।
 त्रिगर्ताः संन्यवर्तन्त संतप्ताः स्वजनं प्रति ॥ ८
 तमन्ये शूरसेनानां शूराः संख्ये न्यवारयन् ।
 नियच्छन्तः शरव्रातैर्मत्तं द्विपमित्राङ्कुशैः ॥ ९
 तान्न्यवारयदायस्तान्मुहूर्तमिव सात्यकिः ।
 ततः कलिङ्गैर्युधे सोऽचिन्त्यवलविक्रमः ॥ १०
 तां च सेनामतिक्रम्य कलिङ्गानां दुरत्ययाम् ।

D₂ रथमुल्यास (for राजपुत्रास) S तु (for तत्र)
 —^१) Dn₁ आजमानान् (for यत्) S त्वरमाणो महारथ
 —^२) Ś₁ K₁₋₃ B₁ ४ पंचाशत, K₄ ५ Dn₁ D₂ ६ ७ ८ S
 पचाश (K₅ D₆ T G₁ २ ५ M 'च श)तात्, D₁ पचाशता
 (for पचाशत) D₂ शूरान् (for शत्रून्) —^३) D₁
 M₁ २ ५ सत्यक (D₁ 'कि) (for सात्यकि) K₄ सत्य
 विक्रम

5 ^a) Ś₁ K₁ ३ D₁ स प्राप्य, T G₂₋₄ संप्राप्तो, G₆
 M₈ ४ संप्राप्त (for 'प्य) —^१) D₂ ६ ७ नरवीर- (for
 तलघोप) D₇ ८ समाकुल (for 'लम्) —^२) K₁
 अप्लवं (for अप्लवं) D₂ S सागर (for सलिलं) —After
 5, S ins

926* अथैनमनुवृत्तास्तु त्रिगर्ता सहिता पुन ।
 तीन्नेण रथवशेन महता पर्यवारयन् ।
 विकर्पन्तोऽतिमात्राणि चापानि भरतर्षभ ।

[(L 1) G₁ M अनुवृत्त्याश्च (for 'वृत्तास्तु) M₁ २ ६
 तत (for पुन) —(L 3) G₆ भरतर्षभ]

6 ^a) B₁ अत्यद्भुतम्, D₅ तथाद्भु^० D₀₁ D₄ अप
 श्याम —^१) G₁ M युधि (for रणे) —^२) Ś₁ K
 (except K₅) B₄ Dn₁ D₁ ७ ८ पश्यामि (for 'म) Ś₁
 लाघव, D₂ माधव (for लाघवात्)

7 ^a) K₅ उदीच्या (for 'चीं) D₂ वापि (for
 प्राचीं) S उदीच्या दक्षिणस्यां च —^१) K₅ D₆ ६
 प्रयतस, B D₀₁ Dn₂ विदिशास, Dn₁ D₁ ७ ८ सूदयस,
 D₂ सुतर्षस, D₃ ७ प्रपतंस (for प्रसृतस) K (except
 K₅) D₁ तदा (for तथा) S प्रतीक्षाम (G₁ M विदिक्षु
 च) पुन पुन —After 7^{ab}, Dn₁ ins

927* नृत्यन्निव जले श्रान्तो यदा स्थलमुपेयिवान् ।

—S (except G₁) ins after 7^{ab}

928* पुनर्मर्घगतो धीर आहवे सुद्धदुर्मद ।
 एका पर्यचरद्रेके यहुधा स महारथ ।

[(L 2) G₁ M₁₋₄ सख्ये, M₅ सखे (for रक्षे)]
 —G₄ om 7^a-8^b —^०) D₃ [आ]पतत्, D₆ T G₁
 २ ५ M चरन्, D₆ [अ]भवत् (for [आ]चरत्) D₂
 नृत्यतमिव वाष्ण्य —^१) Ś₁ नृप (for तथा) G₁ M
 यथा रंगगतस्तथा

8 G₄ om 8^{ab} (cf v 1 7) —^a) Ś₁ K₄ ५ D₁ ४
 ते दृष्ट्वा, K₁ ३ D₀₁ D₈ ८ T G₁ M₁₋₄ ४ दृष्ट्वा, D₀
 दृष्ट्वा तु (for तद्दृष्ट्वा) —^१) G₁ M मत्तद्विरदगामिन
 —^२) D₆ T G₂₋₅ संप्राप्ता, D₇ ८ संत्रस्ता, G₁ M
 प्रतप्ता (for संतप्ता) D₂ संत्रस्ता साखत प्रति —After
 8, Ś₁ K₁₋₄ D₁ ins

929* ता च सेनामतिक्रम्य त्रिगर्तानां नरर्षभ ।
 अजयच्छरसेनाश्च यतमानान्महारणे ।
 एकस्ततो महाबाहु सहस्राब्जशुत्तापन ।
 संनद्धाना पदातीनामवधीसुरुपर्षभ ।

[(L 1) K₁ नरर्षभ —(L 3) Ś₁ सहस्रा (for
 'स्रात्) —(L 4) K₁ २ पुरुपर्षभ, K₄ 'र्षभ]

9 ^a) Ś₁ K D₁ ३-५ ७ ८ त (D₄ य)थान्ये, B₆ त
 मध्ये (for तमन्ये) Dn₁ D₀ य (D₆ त)थान्ये शूरसेनायां
 —^१) G₈ शूर M₈ ४ सखे G₁ M₁ २ ५ सखे (M₆
 'ख्ये) शूरा ह्य (G₁ न्य)वारयन् —^२) K₄ नियच्छेत (for
 'च्छन्त) —^३) Dn₁ D₂ ४ ७ S मत्त- (for मत्त)

10 ^a) K₅ D₆ ७ ८ तान्नि (K₆ तन्न्य)वारयदायातान्,
 B D₀₁ T G₂₋₅ C_v तैर्व्यवा (T G₈ ४ 'पा)हरदार्यात्मा,
 Dn₂ D₄ तान्य (D₄ 'न्नि)वारयदार्यात्मा, D₂ तान्यगाहद-
 मेयात्मा; D₆ ७ तान्निवार्य यदायासीन् Cd oites आर्यात्मा
 —^१) K₅ D₆ ७ ८ मुहूर्तदिव —^२) Ś₁ K (except K₆)
 D₁ -दर्षित (for -विक्रम)

11 ^b) Ś₁ K (except K₅) D₁ कौरवाणां (for कलि-
 ज्ञानां) —^०) Ś₁ K₁₋₃ D₁ ५ ७ महाबाहुं (for 'बाहुर)
 —^१) Ś₁ K (except K₆) D₁ अवासदत् (for उपा).
 —For 10-11, G₁ M subst

पार्थ महाबाहुर्धनंजयमुपासदत् ॥ ११
 त्व जले श्रान्तो यथा स्थलमुपेयिवान् ।
 द्वा पुरुषव्याघ्रं युयुधानः समाश्वसत् ॥ १२
 यान्तमभिप्रेक्ष्य केशवोऽर्जुनमब्रवीत् ।
 वायाति शैनेयस्तव पार्थ पदानुगः ॥ १३
 शिष्यः सखा चैव तव सत्यपराक्रमः ।
 न्योवांस्तृणीकृत्य विजिग्ये पुरुषर्षभः ॥ १४
 कौरवयोधानां कृत्वा घोरमुपद्रवम् ।
 प्राणैः प्रियतरः किरीटिभ्येति सात्यकिः ॥ १५

एष द्रोणं तथा भोजं कृतवर्माणमेव च ।
 कदर्शकृत्य विशिखैः फल्गुनाभ्येति सात्यकिः ॥ १६
 धर्मराजप्रियान्वेपी हत्वा योधान्वरान्वरान् ।
 शूरैश्च कृतास्त्रैश्च फल्गुनाभ्येति सात्यकिः ॥ १७
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म सैन्यमध्ये महाबलः ।
 तत्र दर्शनमन्विच्छन्पाण्डवाभ्येति सात्यकिः ॥ १८
 बहूनेकरयेनाजौ योधयित्वा महारथान् ।
 आचार्यप्रमुखान्पार्थ आयात्येष हि सात्यकिः ॥ १९
 स्वबाहुबलमाश्रित्य विदार्य च बहूथिनीम् ।

G. 7 5261
 B 7 141 23
 K 7 4 22

930* तैर्वारितो महाराज सत्यक प्रत्यवारयत् ।
 जवान सुबहून्प्राधान्यगतशोभ्य सहस्रश ।
 ते हत्वा निपतन्ति स्म प्रमुष्टा दीर्घबाहुना ।
 तत प्रायादसन्नान्तो ददर्श च धनजयम् ।

(L 1) M₃ ५ सात्यकि पथवारयत् (for the post. half)]

12 K₄ om. 12 G₁ M om. 12^{ab} —^a) B₁ स्वरन्
 (or त*) —^b) D₁ उपाविशत् (for उपेयिवान्)
 —^c) G₁ M दृष्ट्वा तु (M₁ २ च) (for त दृष्ट्वा) —^d)
 1 M₃ ५ समाश्वसत् (for 'सत्') K₅ D₁ ५ ७ ८ युयु
 षानमरिदमं (D₁ 'म')

13 ^a) K₅ D₁ D₁ ७ ८ समायातम् (for तसा*)
 —^b) B D₁ D₁ D₂ S पार्थम् (for सुनुम्) —Before
 13^{cd}, M₃-5 ms श्रीकृष्ण —^c) D₁ M₃ ५ एष
 भ्रा (D₁ चा) याति (for असावा*) D₂ वार्थेयश्च (for
 शैनेयश्च)

14 K₄ om 14 —^a) K₁ रथश्च (for मन्वा) —^c)
 G₁ M योधान् (for यो*) M₁ २ ५ (sup lin) जना
 दत्य (for तृणीकृत्य) —^d) Ś₁ K₁-3 D₁ युत्पर्यभ (for
 'पुंभ') K₅ D₁ D₂ ५ ७ ८ फाल्गुनाभ्येति सात्यकि, G₁
 M क्षिप्रमायाति सात्यकि

15 ^a) G₁ M एष कौरव्ययोधाना —^b) K₁ २ B₃
 D₄ ८ G. उपाद्रव, K₄ G₁ M₃ ५ उप (M₃ ५ 'पा') द्रवत्
 (for उपद्रवम्) D₂ D₂ ८ ९ कृन्वा कदनमाहवे —^c)
 B₂ ते च (for तव) Ś₁ B D₁ प्रियतम (for 'तर')
 G₁ M₁ २ ५ प्राणं प्रियतरस्त्रेयं —^d) Ś₁ K₁-3 D₁ पार्थिव
 (for सात्यकि) K₄ किरीटीमेव पार्थिव (sic), G₁ M₁
 २ ५ पार्थ आयाति सात्यकि, M₃ ५ किरीटिभ्येति सत्यक

16 D₅ om. (hapl.) 16-19 —^a) K₁ तथा भीमं,
 G₁ M₁ २ ५ च भोजं च (for तथा भोजं) —^b) Ś₁ K

D₁ D₁ ५ ७ ८ आहवे (for एव च) —^c) G₁ M₁
 २ ५ मंग्रामे (for विशिखै) —^d) K₂ ५ ६ B D₁ D₁
 D₂-५ ७ ८ फाल्गुन, D₁ किरीटी (for फल्गुन) D₃
 अभ्येत्य, G₃ अत्येति (for अभ्येति) G₁ M₁ २ ५ पार्थ
 आयाति सत्यक

17 D₅ om. 17 (cf v L 16) K₄ D₁ D₁ २ ५
 om (hapl.) 17 D₄ om 17-21 D₂ D₃ read 17
 after 22 —^b) G₁ M योधान (for योधान) T
 G₁-4 M₁ २ ५ परान्वरान्, M₃ वरान्वरान् (for वरान्व
 रान्) —^c) Ś₁ K (K₄ om) D₃ ७ ८ दुरा (D₂ 'र') श्व
 कृतास्त्रा (K₁ २ 'तस्त्रा')श्च —^d) K₂ ५ B D₁ D₂ D₃
 ७ ८ फाल्गुन (for फल्गुन) G₁ M क्षिप्रमायाति सत्यक

18 D₁ ६ om 18 (cf v L 17, 16) K₃ D₂ D₃
 om. (hapl.) 18-19 K₅ om (hapl.) 18 —^b) G₁
 M₁ २ ५ महारथ (for 'वल) —^c) G₁ M एष भ्राता
 सखा तुभ्य —^d) D₅ फाल्गुन (for पाण्डव) T G₂-5
 पार्थानच्छति सात्यकि, G₁ M क्षिप्रमायाति सत्यक

19 K₃ D₂ D₃ ५ ६ om 19 (cf v L 18, 17, 16)
 D₁ om (hapl.) 19-20 —^c) D₂ T G₂-5 प्रभृतीन्
 (for प्रमुखान्) G₁ M₁ २ ५ द्रोणादीनेष रमम —^d)
 Ś₁ K₁ २ ५ B D₁ D₁ ५ प्रयाति (for आ*) K₄ एव
 (for एष) B₅ D₁ ६ स (for हि) K₅ D₂ ७ ८ G₁
 M₁ २ ५ क्षिप्रमायाति सात्यकि (G₁ M₁ २ ६ सत्यक)

20 D₁ D₄ om 20 (cf v L 19, 17) K₁ २ ५
 D₃ om. (hapl.) 20 —^a) K₄ सु (for त्व) T
 G₂-5 M₃ ५ चलवीर्येण (for 'माश्रित्य) —^b) D₂
 निहस्य (for विदार्य) G₁ M₁ २ ५ विदार्य महर्षी चम्
 —^c) K₃ ५ D₁ धर्मराजेन (for 'पुत्रेण) —^d) D₂
 पार्थैकोभ्येति, D₃ ६ पार्थ सो, D₅ फाल्गुनाभ्येति T
 G₂-5 पार्थ याहीति सात्यकि, G₁ M क्षिप्रमायाति सत्यक

प्रेपितो धर्मपुत्रेण पार्थैपोऽभ्येति सात्यकिः ॥ २०
 यस्य नास्ति समो योधः कौरवेषु कथंचन ।
 सोऽयमायाति कौन्तेय सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ २१
 कुरुसैन्याद्विमुक्तो वै सिंहो मध्याद्गवाभिव ।
 निहत्य बहुलाः सेनाः पार्थैपोऽभ्येति सात्यकिः ॥ २२
 एष राजसहस्राणां वक्त्रैः पङ्कजसंनिभैः ।
 आस्तीर्य वसुधां पार्थ क्षिप्रमायाति सात्यकिः ॥ २३
 एष दुर्योधनं जित्वा भ्रातृभिः सहितं रणे ।
 निहत्य जलसंधं च क्षिप्रमायाति सात्यकिः ॥ २४
 रुधिरौघवतीं कृत्वा नदीं शोणितकर्दमाम् ।
 तृणवद्भ्यस्य कौरव्यानेप आयाति सात्यकिः ॥ २५

ततोऽप्रहृष्टः कौन्तेयः केशवं वाक्यमब्रवीत् ।
 न मे प्रियं महाबाहो यन्मामभ्येति सात्यकिः ॥ २६
 न हि जानामि वृत्तान्तं धर्मराजस्य केशव ।
 सात्वतेन विहीनः स यदि जीवति वा न वा ॥ २७
 एतेन हि महाबाहो रक्षितव्यः स पार्थिवः ।
 तमेव कथमुत्सृज्य मम कृष्ण पदानुगः ॥ २८
 राजा द्रोणाय चोत्सृष्टः सैन्धवश्चानिपातितः ।
 प्रत्युद्यातश्च शैनेयमेव भूरिश्रवा रणे ॥ २९
 सोऽयं गुरुतरो भारः सैन्धवान्मे समाहितः ।
 ज्ञातव्यश्च हि मे राजा रक्षितव्यश्च सात्यकिः ॥ ३०
 जयद्रथश्च हन्तव्यो लम्बते च दिवाकरः ।

— After 20, S (except G₄ 5) ins

931* प्रियशिव्यश्च ते पार्थ त्वया तुल्यपराक्रम ।

विदार्य कौरवीं सेनामेव आयाति सत्यक ।

[(L 2) T G₃ महती (for कौरवीं) G₁ M₁ 2 5 इत
 (for एष) T G₂ 3 सात्यकि (for सत्यक)]

21 D₁ om 21 (of v 1 17) D₁ om. (hapl)
 21-22 —^a) D₇ तस्य (for यस्य) S (except G₂
 M₈ 4) योद्धा (for योध) —^b) G₁ M₁ 2 5 कुरुष्वपि
 च कश्चन —^c) D₅ महामदबलोपेत , G₁ M त्वया
 तुल्यबल पार्थ (M₁ 2 'र्थम्' —^d) B D₀₁ D_{n1} D₂
 8 5 T G₂₋₅ सात्यकिर्धुद्दुर्मद , G₁ M एष आयाति
 सत्यक

22 D₁ om 22 (of v 1 21) —^a) K₈ 4 विनि
 मुक्त , D₂ विमुक्तोसौ (for विमुक्तो वै) T G₂₋₅ विमुक्त
 कुरुसेनात् , G₁ M विमुक्त कुरुसेना वा (M₈ 4 'नाना , M₅
 'नांतात्' —^b) D₂ वृकमध्याद्यथा वृष —^c) K₄ सेना
 (for सेना) K₅ D₂ 5 S निहत्य बहुश (K₅ D₂ 5 G₁
 M 'ला' सेना —^d) B₅ वो , D_{n2} D₃ 6 7 सो , D₂
 [ए]को (for [ए]पो) T G₂₋₅ बाणैर्विक्षोभ्य सात्यकि ,
 G₁ M एष आयाति सत्यक (M₈ 4 सात्यकि) — After
 22, D_{n2} D₃ read 17

23 D_{n2} D₃ om (hapl) 23 —^b) D₂ वक्त्राब्जै
 सात्वतोत्तम —^c) D₂ अस्त्रै (for पार्थ) —^d)
 D₂ अभ्येति (for आयाति) G₁ M₁ 2 5 सत्यक (for
 सात्यकि)

24 D₅ transp. 24 and 25 —^a) K₂ दुर्योधनो

—^b) G₁ M युधि (for रणे) —^d) G₁ M (except
 M₄) सत्यक (for सात्यकि)

25 D₁ om (hapl) 25 D₅ transp 24 and 25

—^b) D_{n1} नदीं कर्दमशोणिता — For 25^{ab}, G₁ M
 subst

932* रुधिरस्य नदीं कृत्वा रथेभनरवाजिनाम् ।

—^c) K₅ B D₀₁ D_n D₅₋₈ न्यस्य (for न्यस्य) G₁
 M तृणीकृत्य कुरुसर्वाङ् —^d) B D₀₁ D₅ ह्यायाति
 (for आयाति) G₁ M सत्यक (for सात्यकि) — After
 25, D₂ ins

933* इति तस्य वच श्रुत्वा केशवस्यार्जुनस्तदा ।

26 Before 26, S ins सजय D₇ reads 26 twice
 —^a) D₂ अप्रहृष्टमन [ना] पार्थस्य —^b) D₂ तत्र केश-
 वमब्रवीत् —^c) D₄ महाबाहुर (for 'बाहो' —^d)
 D₂ समभ्येति , M₁ 8 मामन्वेति (for मामभ्येति)

27 ^a) T G_{2,5} नामि (for न हि) —^c) G₁ M
 सत्यकेन (for सात्वतेन) S₁ K₁₋₄ B₁ D₁ 5 7 8 च ,
 D₂ तु , G₁ M सन् (for स) K₅ B₅ D_{n2} D₃ 4 6
 सात्वतेन विहीनस्य —^d) T G₂₋₅ सत्य (for यदि)

28 ^d) S₁ मम पादवशानुग .

29 ^b) T G₂₋₅ न (for [अ]नि) Cd oites अनि
 पातित (as in text) —^c) B D₀₁ D_n D₃ 6 S प्रत्यु-
 (D₅ तमु) घाति (for 'घातश्च')

30 ^a) D₂ सोयं मम महाभाग —^b) B D₀₁ D_{n2}
 D₂ T G₂₋₅ सैन्धवार्यै (D₂ 'र्थ') (for 'वान्मे') —^c)

प महाबाहुरल्पप्राणश्च सांप्रतम् ॥ ३१
 न्ता हयाश्वास्य ह्ययन्ता च माधव ।
 भूरिश्रवाः श्रान्तः सप्तहायश्च केशव ॥ ३२
 नीं भवेदस्य क्षेममस्मिन्समागमे ।
 त सागरं तीर्त्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः ।
 ऽ प्राप्य सीदेत महौजाः शिनिपुंगवः ॥ ३३

अपि कौरवमुख्येन कृतास्त्रेण महात्मना ।
 समेत्य भूरिश्रवसा स्वस्तिमान्सात्यकिर्भवेत् ॥ ३४
 व्यक्तिक्रममिमं मन्ये धर्मराजस्य केशव ।
 आचार्याद्भयमुत्सृज्य युः प्रेषयति सात्यकिम् ॥ ३५
 ग्रहणं धर्मराजस्य खगः ज्येन इवामिपम् ।
 नित्यमाशंसते द्रोणः कश्चित्सात्कुशली नृपः ॥ ३६

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ३३६ ॥

११७

संजय उवाच ।

पतन्तं संप्रेक्ष्य सात्वतं युद्धदुर्मदम् ।

क्रोधाद्भूरिश्रवा राजन्सहसा समुपाद्रवत् ॥ १

तमत्रवीन्महाबाहुः कौरव्यः शिनिपुंगवम् ।

C 7 5220
B 7 142. 2
K 7 142. 2

वाद्ध्यम् (for जात) —^a) G₁ M₁ 2 - सत्यक
 सात्यकि)

1 K₁ om 31 D₁ om. 31^c-32^d —^c) D₁ 2-3
 व, S द्वि (for [प]प) —^d) D₁ e G (except
) M वाणश्च (for प्राणश्च) Ś₁ K₁-3 D₁ सात्यकि,
 M₁ 2. - संप्रति (for सांप्रतम्)

32 D₁ om. 32 (cf. v 1. 31) G₁ M₁ 2 s transp
³ and 32^d —^a) D₂ अतिश्रवा, S प्रतिरुद्धा (for
 श्रान्ता) —^b) K₂ ह्यहर्ता (for 'यन्ता) D₁ s G₁
 1 2 माधव (for माधव) D₂ इवा चान्यापि माधव
^d) K₂ वीर्यवान् D₁ D₁ s माधव (for केशव)
 For 32^d, G₁ M₁ 2 s subst

934* भूरिश्रवा कृतास्त्रश्च रक्ष्यो माधव सत्यक ।

33 ^a) D₂ जयो जयो, D₁ lacuna (for अपीदानीं)
) D₁ 2 - 3 तस्य, G₁ M₁ 2 s अद्य (for अय) —^c)
) 2 D₁ 5-8 कश्चिन् (for कश्चिन्) D₁ तु (for न)
) 2 हीर्षे, D₂ भित्वा (for तीर्त्वा) —^d) Ś₁ K (except
 5) D₁ om 33^d —^e) G₁ M वागीशो (for सीदेत)
 —^f) T G₂-3 नंदन (for युगव) D₁ महौजा सत्य
 विक्रम; G₁ M विपीदेदिह माधव

34 ^a) K₁ D₁ 3 s 0 2 कौरव्य- (for कौरव) G₁ M
 अपी (M₁ 4 'धे) इ ह्यमुख्येन —^c) M₁ 2 भूरिश्रवस
 (for 'वसा) —^d) M₂ 4 सत्यक्रो (for सात्यकिर) K₁
 G₁ M₁ 2 s न्वन्निमान्मयको भजेत् (K₁ 'न्मत्यविक्रम)

35 ^a) D₂ S आविक्रमम् (for व्यति) K₁ 2 D₁

इदं (for इम) —^b) D₂ om (hapl) from केशव
 up to राजस्य (in 36^a) D₁ s कौरव (for केशव)
 —^d) B (except B₁) D₁ D₂ प्रेषयत् (for प्रेषयति)
 T G₂-: यत्रे (T य त्रे) व्यति च सात्यकि, G₁ M₁ 3 s
 प्र (G₁ त्रे) पयद्यदि सत्यक (M₁ 2 'क), M₂ 4 प्रेषयद्यदि
 सात्यकि

36 D₂ om 36^a (cf. v 1. 35) —^b) T G₂-3
 वेगात् (for न्वग) D₁ खे ज्येन इव चामिप —^c)
 D₂ 2. T G₂-: M₂ 4 आकाशते (for आशसते) —^d)
 K₁ 2 s D₁ 3 s M₂ 4 कश्चिन् (for कश्चिन्) D₃ M₂ 4
 न (for न्वात्) — For 36, G₁ M₁ 2 s subst

935* आमिपार्थी यथा ज्येनो नियं तिष्ठति ब्राह्मण ।
 ग्रहणे धर्मपुत्रस्य कश्चित्सेमी भवेद्युप ।

Colophon om. in Ś₁ K₁-3 — Sub-parcan K₁ s
 B D G₁ M₁ 2. 5 जयद्रथवच — Adhy nam. B₁
 T G₂ 1 सात्यकिप्रवेश, D₁ भीमप्रवेश, D₁ भीमसेन
 प्रवेश, G₂ 2 सात्यकिदर्शन, Bom ed सात्यकपुत्रुनदर्शन
 — Adhy no (figures, words or both) B₁ 2 T G₂-5
 138, D₁ 141, D₂ 144, D₃ 37, G₁ M 137
 — Śloka no. D₁ 34

117

☞ This adhy is missing in Ś₂ (cf v 1 7 115
 17)

1 Ś₁ K₁-3 om the ref. —^b) T G₂-3 माधव,
 G₁ M सत्यक (for सात्वत) —^d) D₁ 7 वनुपाद्रवत्

अद्य प्राप्तोऽसि दिष्ट्या मे चक्षुर्विषयमित्युत ॥ २
 चिराभिलषितं काममद्य प्राप्स्यामि संयुगे ।
 न हि मे मोक्ष्यसे जीवन्त्यदि नोत्सृजसे रणम् ॥ ३
 अद्य त्वां समरे हत्वा नित्यं शूराभिमानिनम् ।
 नन्दयिष्यामि दाशार्हं कुरुराजं सुयोधनम् ॥ ४
 अद्य मद्भागनिर्दग्धं पतितं धरणीतले ।
 द्रक्ष्यतस्त्वां रणे वीरौ सहितौ केशवार्जुनौ ॥ ५
 अद्य धर्मसुतो राजा श्रुत्वा त्वां निहतं मया ।
 सत्रीडो भविता सद्यो येनासीह प्रवेशितः ॥ ६
 अद्य मे विक्रमं पार्थो विज्ञास्यति धनंजयः ।
 त्वयि भूमौ विनिहते श्याने रुधिरोक्षिते ॥ ७
 चिराभिलषितो ह्यद्य त्वया सह समागमः ।

पुरा देवासुरे युद्धे शक्रस्य बलिना यथा ॥ ८
 अद्य युद्धं महाघोरं तव दास्यामि सात्वत ।
 ततो ज्ञास्यसि तत्त्वेन मदीर्यवलपौरुषम् ॥ ९
 अद्य संयमनीं याता मया त्वं निहतो रणे ।
 यथा रामानुजेनाजौ रावणिलक्ष्मणेन वै ॥ १०
 अद्य कृष्णश्च पार्थश्च धर्मराजश्च माधव ।
 हते त्वयि निरुत्साहा रणं त्यक्ष्यन्त्यसंशयम् ॥ ११
 अद्य तेऽपचितिं कृत्वा शितैर्माधव सायकैः ।
 तत्स्त्रियो नन्दयिष्यामि ये त्वया निहता रणे ॥ १२
 चक्षुर्विषयसंप्राप्तो न त्वं माधव मोक्ष्यसे ।
 सिंहस्य विषयं प्राप्तो यथा क्षुद्रमृगस्तथा ॥ १३
 युयुधानस्तु तं राजन्प्रत्युवाच हसन्निव ।

2 ^a) Dn₂ D₂ ३ ० ततोऽप्रवीन् B₂ ३ Dn₁ T G₂₋₅
 महाराज, G₁ M₁ २ ५ महेष्यास (for महाबाहुः) —^b)
 G₂₋₅ M₂ ४ कौरव (for कौरव्य) — Before 2nd, G₁
 M ins भूरिश्रवा —^c) T G M₂ ४ मे दिष्ट्या (by
 transp) D₆ S (except G₂ ४) अच्युत (for इत्युत)

3 ^a) D₈ -लिखित (for -लपित) K₁ कर्मम् (s₁₀)
 (for कामम्) —^b) B D₀₁ Dn₂ D₂ ३ ६ S (except
 G₅) अह (for अद्य) —^c) K₄ D₂ ४ ६ मोक्षसे (for
 मोक्ष्यसे) —^d) G₁ M₁ २ ५ यदि त्व न पलायसे

4 ^a) K₁ २ त्वा (for त्वा) —^b) D₄ नदिन (for
 -मानिनम्) —^c) G₁ M₁ २ ५ कौरव्य (for दाशार्हं)
 —^d) G₁ M₁ २ ५ दुर्योधनमरिंदम

5 ^a) K₄ ५ D₆ मे (for मद्-) —^b) G₁ M₁ २ ५
 पतित त्वा धरातले —^c) Ś₁ K₁ ३ D₁ द्रक्ष्यता, D₂
 रक्षतस् (for द्रक्ष्यतस्) K₂ च रणे, G₁ M समरे (for
 त्वां रणे) M₂ ४ शूरो (for वीरौ) —^d) Ś₁ D₂
 सहितौ कृष्णपार्श्वौ

6 D₇ om 6-9 —^b) K₁ D₆ निहितं (for निहत).
 — B₁ om 6^a-8^b. —^c) T G₂₋₅ M₂ ४ सप्तोळो (for
 सप्तोडो) K₄ भवति. G₁ M₁ २ ५ भाविष्यति स सप्तोळो
 —^d) K₄ [अ]स्य (for [अ]सि) G₁ M₁ २ ५ अद्य (for
 इह) Ś₁ प्रवेरित (for 'शित)

7 B₁ D₇ om 7 (of v 1 6) —^b) G₁ M₁ २ ५
 किरीटवान् (for धनंजय) —^c) Dn₂ D₂ ० T G₂₋₅

M₂ ४ निपतिते (for विनिहते) G₁ M₁ २ ५ त्वयि वै निहते
 भूमौ

8 D₇ om. 8, B₁ om 8^{ab} (for both, of v 1 6)
 —^a) K₂ ह्यत्र, D₂ [स]स्यद्य, Bom ed ह्येप (for
 ह्यद्य) —^b) G₁ M₁ २ ५ मम (for सह)

9 D₇ om 9 (of v 1 6) —^a) K₆ महारौद्र,
 D₁ 'याहो (for 'घोर) —^b) G₁ M सत्यक (for सात्वत)
 —^c) D₁ ३ G₁ सत्त्वेन (for तत्त्वेन) —^d) Ś₁ Dn₂
 D₃ ० -विक्रमं (for पौरुषम्)

10 ^a) A few MSS संयमिनीं K₆ यातो, B D₀₁
 T G₂₋₅ तात, Dn₂ D₃ गंता, D₆ गत्वा, G₁ M याया
 (for याता) —^b) B D₀₁ याता, T G₂₋₅ यायास्
 (for मया) B₁₋₃ D₀₁ T G₂₋₅ मया (for रणे)
 — After 10^{ab}, Dn₁ reads 13^{ab} —^d) B₁ तु, B₂₋₅
 D₀₁ ह, D₃ च, S स (for वै)

11 ^a) D₂ धर्मिमा (for पार्थश्च) —^b) D₄ पार्थिव
 (for माधव) —^c) A few MSS त्यक्षति D₂ रणं
 त्यक्षंत संजय, G₁ M रणं मोक्ष्यति सर्वश.

12 ^a) G₁ M अद्य यास्याम्यपचितिं (G₁ 'त्त). —^b)
 K₅ D₁ ५ १ सितैर्; G₁ M तेषां (for शितैर्). —^d)
 S transp स्वया and ये

13 Dn₁ reads 13^{ab} after 10^{ab} —^a) B D₀₁ Dn
 S मन्त्रक्षुर्विषय प्राप्तो (G₁ M₁ २ ५ य प्राप्य) — D₇ om.
 (hapl) 13^{bc} —^b) D₆ अद्य वि (for माधव) A few

य न संत्रासो विद्यते मम संयुगे ॥ १४
निहन्यान्संग्रामे यो मां कुर्यान्निरायुधम् ।
तु शाश्वतीर्हन्याद्यो मां हन्याद्धि संयुगे ॥ १५
युपोक्तेन बहुना कर्मणा तु समाचर ।
 तस्येव मेघस्य गर्जितं निष्फलं हि ते ॥ १६
 तद्गर्जितं वीर हास्यं हि मम जायते ।
 कालेप्सितं लोके युद्धमद्यास्तु कौरव ॥ १७
 ते मे मतिस्तात त्वयि युद्धामिकाङ्क्षिणि ।
 त्वा संनिवर्तिष्ये त्वामद्य पुरुषाधम ॥ १८

अन्योन्यं तौ तदा वाग्भिस्तक्षन्तौ नरपुंगवौ ।
 जिघांस्य परमकुद्वावमिजन्नतुराहवे ॥ १९
 समेतौ तौ नरव्याघ्रौ शुष्मिणौ स्वार्धिनौ रणे ।
 द्विरदाविव संकुद्धौ वाशितार्यं मदोत्कटौ ॥ २०
भूरिश्रवाः सात्यकिश्च ववर्षतुररिंदमौ ।
शरवर्षाणि भीमानि मेधाविव परस्परम् ॥ २१
 सौमदत्तिस्तु जैनेयं प्रच्छाद्येषुभिराशुर्गैः ।
 जिघांसुर्भरतश्रेष्ठ विव्याध निजितैः शरैः ॥ २२
 दशभिः सात्यकिं विद्धा सौमदत्तिरथापरान् ।

C 7 5871
 B. 7 142. 23
 K. 7 142 23

S मोक्षये —^d) D₁ c मृगात् (for मृगात्)
 4 Before 14, D₁ ins मजय —^a) D₂ 5 ततो
 11 तु त) D₂ वाच्य (for राजन) — Before 14^{cd},
 4 ins मान्यकि —^c) G₁ M₁ 2 कौरव्य नैव संग्रामो
^d) T G₂-2 वर्तते (for विद्यते) — After 14, B
 1 D₂ D₂ c ins

935* नाह भीपयितु शत्रवो वाहमात्रेण तु केवलम् ।
 [D₂ c [ए]व (for तु)]

15 K₁ 5 D₂ om (hapl) 15 D₂ G. read 15^{ab}
 vice —^a) K₁ 2 स मा, D. काम (for स मा)
 (G. [both times]) न त पठ्यामि संग्रामे (G₁ M₁ 2
 मरे) —^b) D₁ निरामयं (for 'युधम्') S (G₂
 both times) यो मा हन्यात्सहायुधं ॥ Cd यो मा निरा
 युधं कुर्यात् स मा निहन्यात् । ॥ — D₂ om. 15^{cd} —^c)
 D₂ नैव (for हन्याद्) S स तु (G₁ खं) मा शाश्वत
 इत्याद् —^d) S₁ K₁-3 D₁ तु (for हि) D₂ सम-
 दिव्यति सयुगे, S यो मा हन्यादमगरे (G₁ 'न्याच्च मगरे,
 M₂ 'दनायुध) ॥ Cd तत्र सयुगे यो मा नाशयेत् स गाश्वती
 समा निहन्यात् । ॥

16 ^a) K₂ B Dc₁ Dn D₁ 7 8 वृयोक्तेन, D₂ सुघो,
 T G₂-3 M₂ 4 चिरो* (for मृपो*) S₁ K₁ 2 4 D₁ 5
 बहुधा (for बहुना) G₁ M₂ 2 5 वचसा किं तवोक्तेन
 —^b) B₁ Dn₁ D₂ T G₂-2 तत्, D₁ 2 तु, G₁ M
 ख (for तु) —^d) K (except K₂) D₁ तव, B₂
 भवेत् (for हि ते)

17 G₂ om. 17^{ab} —^a) K (except K₂) B Dc₁
 D₁ खद् (for [ए]तद्) D₄ गर्जनं (for गर्जित) —^b)
 S₁ वै, B₁ स (for हि) —^d) G₁ M₁ 2 5 स भारत
 (for [अ]स्तु कौरव)

18 ^a) D₂ S मनस् (for मतिस्) —^b) K₂ B
 Dc₁ D₂ तत्र (for त्वयि) K₄ D₂ चाक्षिण, B Dc₁
 Dn D₂ 7 8 G. चाक्षिणी, G₁ M₁ 2 5 नदिनि (for
 'काङ्क्षिणि) —^c) K₂ D. वि, B Dc₁ [अ]द् (for
 स-) —^d) B₂ 3 5 G₁ M₁ 2 5 पुरपर्यम, T G₂-5
 भरतपर्यम, M₂ 4 पुरयो भव (for पुरपावम)

19 Before 19, M₂ 4 ins सजय —^a) D₄ तु
 (for तौ) K₂ B Dn₂ D₁ तथा वाग्भिस्, D₂ तदो
 क्तानु, D₂ तदावद्विस् (sic) (for तदा वाग्भिस्) —^b)
 D₂ तद्वर्तौ रयमत्तमौ —^c) S₁ यमभि- (for परम-)
 —^d) M₂ 4 वाग्भिर् (for अग्भि-) S₁ K (except K₂)
 Dn₁ D₁ जग्मतुर (for जग्मतुर)

20 ^a) D₂ T G₂-2 तौ समेतौ (by transp), M₂ 4
 महिर्तौ तौ B Dc₁ Dn₂ D₂ 8 9 T G₂-5 महेश्वामौ, D₂
 महारत्मानौ (for नरव्याघ्रौ) —^b) D₂ अन्योन्य-, Cd
 शुष्मिणौ (as in text) S तदा (for रणे) —^c) S₁
 K (except K₂) संरुद्धौ (for संकुद्धौ) —^d) K₁ वाचि-
 तार्यं, K₂ 4 5 B Dc₁ Dn D₁ 2-3 T G₂ वाशितार्यं, D₂
 क्षरद्धान (for वाशितार्यं) D₂ 6 महोत्कटौ

21 ^c) B Dc₁ Dn₂ D₂ घोराणि (for भीमानि)
 — For 21^{ab}, S subst

937* तद्युधौ शरवर्षाभ्यामन्योन्यमभिवर्षताम् ।
 मूरिश्रवा सात्यकिश्च
 [(L 2) G₁ M₁ 2 5 मत्ववद्]

—^d) S महारथौ (for परस्परम्)
 22 ^a) K₂ D₂ G. सौमदत्तिस् (for सौम*) K₂ B₂
 च (for तु) —^b) D₂ जवान त्रिमिरायुर्ग —^c) D₂
 M₂ 4 श्रेष्ठो (for श्रेष्ठ) —^d) T G₂ विव्याध G₁
 M दशभि (for निशितं)

मुमोच निशितान्वाणास्त्रिधांसुः शिनिपुंगवम् ॥ २३
 तानस्य विशिखांस्तीक्ष्णानन्तरिक्षे विशां पते ।
 अप्राप्तानस्त्रमायाभिरग्रसत्सात्यकिः प्रभो ॥ २४
 तौ पृथक्शरवर्षाभ्यामवर्षेतां परस्परम् ।
 उत्तमाभिजनौ वीरौ कुरुवृष्णिग्यशस्करौ ॥ २५
 तौ नखैरिव शार्दूलौ दन्तैरिव महाद्विपौ ।
 रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखैश्चाप्यकृन्तताम् ॥ २६
 निर्भिदन्तौ हि गात्राणि विक्षरन्तौ च शोणितम् ।
 व्यष्टम्भयेतामन्योन्यं प्राणघ्नताभिदेविनौ ॥ २७

एवमुत्तमकर्माणौ कुरुवृष्णिग्यशस्करौ ।
 परस्परमयुध्येतां वारणाविव यूथपौ ॥ २८
 तावदीर्घेण कालेन ब्रह्मलोकपुरस्कृतौ ।
 जिगीपन्तौ परं स्थानमन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ २९
 सात्यकिः सौमदत्तिश्च शरवृष्ट्या परस्परम् ।
 हृष्टवद्वार्तराष्ट्राणां पश्यतामभ्यवर्षताम् ॥ ३०
 संप्रैक्षन्त जनास्तत्र युध्यमानौ युधां पती ।
 यूथपौ वाशिताहेतोः प्रयुद्धाविव कुञ्जरौ ॥ ३१
 अन्योन्यस्य हयान्हत्वा धनुषी विनिकृत्य च ।

23 Ms om 23 —^δ) D₂ 4 5 G₅ सोमदत्तिर (for सौम*) — For 23^{ab}, G₁ M₁₋₄ subst

938* दशभि सत्यकोऽविध्यस्सौमदत्तिमयाशुनौ ।

सौमदत्ति शरानस्यञ्च

—^d) D₂ om from शिनि up to सात्यकि (in 24^d)
 D₁ 7 8 शनि (s₁₀) (for शिनि)

24 D₂ om up to सात्यकि (of v 1 23) —^δ)
 B (except B₁) D₈ अतरीक्षे —^d) G₁ M सत्यको
 प्रसते प्रभो

25 ^a) T G₂₋₅ तावुभौ (for तौ पृथक्) B₃ 4 D₀₁
 अस्त्र (for शर) D₂ तौ तु पृथक्पृष्टिभ्याम्, D₁ तौ
 तु पृथक्वर्षाभ्याम् (submetric) —^δ) G₁ M अन्योन्यम
 भिवर्षता —^c) D₂ उत्तमभिगतौ वीरौ —^d) D₁
 कुद्ध (for कुरु) T G₈ 4 यशस्विनौ (for यशस्करौ)

26 K₅ M₅ om (hapl) 26^a-28^b —^δ) D₂
 महागजौ (for 'द्विपौ) —^c) S₁ K (K₅ om) D₂
 D₁₋₄ 8 शर (for रथ) D₂ वृष्टिभिर, M₈ रश्मिं
 (for शक्तिं) D₁ 8 विविधुश्च तथान्योन्य — M₈ om
 (hapl) 26^a-27^c —^d) T G₂₋₅ चाभ्यकृतता D₂
 विशिखैश्चाभिजघ्नतु, G₁ M₁ 3 4 विशिखैश्च ततक्षतु

27 K₅ M₅ om 27, M₈ om 27^{ab} (for both, cf.
 v. 1 26) —^a) K₁ 4 B (except B₁) T G₂₋₄ निर्भि
 द्तौ; D₂ अभियेता, D₁ 8-9 निर्भिद्यतौ, D₈ 'द्यतौ,
 G₁ M₁ 3 4 निर्भिदतौ (for निर्भिदन्तौ) D₂ 4 7 8 T
 G₂₋₅ M₁ 2 च, G₁ M₄ तु (for हि) —^δ) K₈ D₂
 D₀ हि (for च) —^c) K₁ 2 D₁₋₈ वि (D₅ व्य) एभ
 येताम् (D₁ 5 'ताव्), D₂ T G₂ विजुंभं (for व्यष्ट
 म्भं) G₁ M₁ 2 चान्योन्य (for अन्योन्यं) —^d) G₁
 नदिनौ (for देविनौ) D₈ 0 प्राणघ्नतैरदीव्यता

28 K₅ M₅ om 28^{ab} (cf v 1 26) —^δ) D₂
 कुरुपाठवनन्दनौ —^c) D₇ om. from परस्पर up to
 मन्योन्य (in 29^d) T G₂₋₅ तत परम् (for परस्परम्)

29 D₇ om up to मन्योन्य (of v 1 28) —^a)
 D₂ 6 च दीर्घेण (for अदी*) —^δ) Cd v as in text
 —^c) B D₀₁ धियासतौ, S गमिष्यतौ (for जिगीपन्तौ)
 —^d) K₁₋₄ D₁ सप्रजघ्नतु, K₅ B D₀₁ D₂ D₃ 4 6-8
 संजगर्जतु; D₂ 5 अभिगर्जितौ (D₅ 'तु), T G₂₋₅ संत
 तक्षतु (for अभिजघ्नतु)

30 ^a) G₁ M₁ 2 5 सत्यक (for सात्यकि) D₂ 4 5
 7 8 G₅ सोमदत्ति (D₂ 'दत्ति) श्च (for सौम*) —^δ) G₁
 M वाण (for शर) —^c) D₂ योधाना तत्र दृष्टाना
 —^d) D₂ 4 अभ्यवर्षता, D₈ 6 अभिवर्षता (for अभ्य*)
 — For 30^{cd}, S subst.

939* वृष्टिं तामभिवर्षन्तौ शराणां महतीं तदा ।

31 ^a) K₂ D₂ D₃ 6 सप्रेक्षत, D₀₁ D₅ 7 8 सप्रे
 (D₀₁ D₇ 'प्रे) क्ष्यत, S तौ प्रै (G₈ 4 प्रै) क्षत (for सप्रे*)
 D₅ तदा (for जनास्) B D₀₁ तौ तु, T G₂₋₅ M₃ 4
 ते च, G₁ M₁ 2 5 सर्वे (for तत्र) —^δ) K₅ परस्पर,
 T G₂₋₅ विशां पते, Cd युधा पती (as in text) —^c)
 K₂ 4 5 B D (except D₁) T G₂ वासिता (for वा
 शिता) —^d) K₁ G₁ 3-5 M₁ 2 5 प्रवृद्धाव्, K₅ मिश्रि
 ताव्, D₂ प्रवृद्धाव्; D₀ प्रयुक्ताव् (for प्रयुद्धाव्)
 — After 31, S ins

940* भूयो भूय शरै राजंस्तक्षन्तौ क्रोधमूर्च्छितौ ।

अयुध्येता महारङ्गे चने केसरिणाविव ।

मर्मज्ञाविव सकुद्धौ जिघासन्तौ जगर्जतु ।

विमर्दन्तावथान्योन्यं वलवज्रधराविव ।

अथान्योन्यं पताकाश्च रथोपकरणानि च । [5]

तावसियुद्धाय समेयातां महारणे ॥ ३२
 मे चर्मणी चित्रे प्रगृह्य विपुले शुभे ।
 गौ चापसी कृत्वा समरे तौ विचेरतुः ॥ ३३
 तौ विविधान्मार्गान्मण्डलानि च भागशः ।
 तजन्नतुः क्रुद्धान्योन्यमरिर्मर्दनौ ॥ ३४
 ह्यौ चित्रवर्माणौ सनिष्क्राद्भूषणौ ।
 रणोत्कटौ राजन्न्योन्यं पर्यकर्षताम् ॥ ३५
 तमिव राजेन्द्र परिकृष्य परस्परम् ।

पश्यतां सर्वसैन्यानां वीरावाश्वसतां पुनः ॥ ३६
 असिभ्यां चर्मणी शुभ्रे विपुले च शरावरे ।
 निकृत्य पुरुषव्याघ्रौ बाहुयुद्धं प्रचक्रतुः ॥ ३७
 व्यूहोरस्कौ दीर्घशुभ्रौ नियुद्धकुशलाबुभौ ।
 बाहुभिः समसञ्जेतामायसैः परिवैरिव ॥ ३८
 तयोरासन्भुजाघाता निग्रहप्रग्रहौ तथा ।
 शिक्षावलसमुद्भूताः सर्वयोधप्रहर्षणाः ॥ ३९
 तयोर्वृत्रयो राजन्ममरे युध्यमानयोः ।

C 7 5921
 B 7 142. 43
 K 7 142. 46

संचिन्तेदनुरायत्नां वाणं मननपर्वभि ।
 पुनश्च शरवर्षाम्यामन्योन्यमभिवर्षताम् ।
 उभौ च जन्नतुन्तूर्णमितरेतरम्परयो ।

[(L 3) M1 2 4 5 अभिमर्दुदां (for २३ मर्दुदां)]

32 ^a) D2 c अन्योन्य तु, G2-^a न्य च (for न्यन्य)
 2 अन्योन्यमर्दनौ इत्या — D4 om (hapl.) 32^b-33^c
^b) G1 M1 2 5 सनिकृत्य (G1 Ms 'त्य), Ms 4 च
 कृत्य (for विनि) — D. om 32^d-33^c — ^d)
 5 Dc1 महासृचे (for 'रणे)

33 D1 5 om. 33^{ab} (cf v l 32) — ^a) Ś1 Ms. 4
 ज्ञे (for चित्रे) — ^b) D2 त्रिपु लोकेषु विश्रुते — ^c)
 2 c विकीर्षा G1 M1 2 विकीर्षावायता सङ्गौ — ^d)
 Ś1 समरे तु, G1 M1 2 2 कृत्वा चारु (for समरे तौ)
 [G2-5 चार (for तौ वि) Dn2 D2 2 5 c विरेजतु
 for विचेरतु]

34 Ms om 34^{ab} — ^b) P1 Dn1 D1 7 विभागशः,
 T G2-5 च भारत, Ms विचरतु (for च भागशः)
 — ^c) D3 c क्रोधाद् (Dc 'व्) (for क्रुद्धाद्) D2 बहुधा
 जन्नतु क्रुद्धाद् — ^d) D1 8 अन्योन्य तावर्दिमौ

35 D2 om. 35 — ^b) K1 G1 M1 2 5 भूपिर्वा
 (for भूपर्णा) — After 35^{ab}, B Dc1 Dn2 D2 c ins

941* भ्रान्तमुद्भ्रान्तमाविद्धमायुत विद्युत् हुतम् ।
 मपात समुदीर्णं च दर्शयन्तां यदास्निनौ ।
 असिभ्या सप्रजहाते परम्परमरिर्मर्दनौ ।
 उभौ त्रिद्वैर्षिणौ वीरातुर्भौ चित्र ववलातु ।
 दर्शयन्ताबुभौ शिक्षा लावच सौष्टवं तथा । [5]

[(L 1) Prior half as in Cv D3 8 प्रसृत (for वि
 युत) B1 2 (marg as above) Dn2 सत (for हुतम्)
 — D3 c om line 4 — (L 5) B2 रणे (for तथा)]
 — ^c) B1 (orig) तौ हि रणोत्कटा राजन्, B1 (marg)

2- Dc1 Dn2 रणे रणकृता श्रेष्ठाव्, T G2-5 रणोत्कटौ
 महावेगाव् — ^d) K3 M1 परिकर्षता, Dn1 Dc पर्य-
 वर्षता, D1 धावता, G1 समकर्षता (for पर्य) K1
 D1 मडलानि च भागशः (= 34^b)

36 ^a) Ś1 K (except K.) D1 बाहु नसी (Ś1 ति)
 च राजेन्द्र, D2 तत्र पश्याम राजेन्द्र — ^b) B2-4 Dc1 Dn2
 ममाहस्य, B2 (marg) विजेव्य च, G1 परिकृत्य, M1 2
 परिकृत्य (for परिकृत्य) — ^d) D2 उभाष् (for वीराव्)
 G1 M1 2 5 (sup lin) वीरौ निघसतु (M1 2 'त) पुन

37 ^a) D2 अ[आ]च्छिद्य (for असिभ्या) M1 2 चर्मणी
 (for चर्मणी) K5 B1 (marg) 2-4 Dc1 Dn2 D2 8
 5 c चित्रे (for शुभ्रे) — ^b) B1 D1 7 8 विमले, D2
 विफळे (for विपुले) Ś1 शराम्ने, M1 2 परे, Ms 3
 'वरो (for 'वरे) K1-4 D1 विमले च शरासने, K5
 Dn1 D5 विमले बहुवारके, B1 (marg) 2-5 Dc1 Dn2
 शतचद्रे नराधिप, D3 0 शतचद्रे असी तथा — ^c) Cv
 as in text

38 ^a) M1 दीर्घबाहु (for 'शुभ्रौ) — ^c) D1 समरे
 प्येताम्, G1 M1 2 5 युध्येताम् (for 'सञ्जेताम्)

39 Dn1 D1 7 8 om 39^{ab} — ^a) T G2 4 ततो
 (for तयोर्) K5 B1 8 4 Dc1 Dn2 D3 8 8 T G2-5
 राजन्, D2 आसीद् (for आसन्) K1 5 Dn2 मुजा
 धाताव्, D2 'वाता, D5 'वायो, D6 न भुजयो,
 Bom ed मुजावाव (for 'वाता) — ^b) Dn2 D2
 निग्रहौ, Ms 4 'हा (for 'ह्) D2 lacuna, T G1 3
 M प्रग्रहाव् (G1 M1 'हाव्) (for प्रग्रहौ) Cd cites
 निग्रहप्रग्रहौ (as in text) Dc1 उभौ (for तथा) G2-5
 Cv निग्रहावप्रग्रहाव् (Cv 'हौ त)या — After 39^{ab}, D3
 ins 942* D1 reads 39^{cd} twice. — ^c) Ś1 K1 Dc1
 समुद्भूता, S विशेषाश्च (for समुद्भूता) Cd as in
 text. — ^d) K1 8 B2 D1 प्रहर्षिण (B2 'णा), K5
 D2 4 (second time) 8 'र्षणौ, D1 (first time)

भीमोऽभवन्महाशब्दो वज्रपर्वतयोरिव ॥ ४०

द्विपाविव विपाणाग्रैः शङ्गैरिव महर्षभौ ।

युयुधाते महात्मानौ कुरुसात्वतपुंगवौ ॥ ४१

क्षीणायुधे सात्वते युध्यमाने

ततोऽन्नवीदर्जुनं वासुदेवः ।

पश्यस्वैनं विरथं युध्यमानं

रणे केतुं सर्वधनुर्धराणाम् ॥ ४२

प्रविष्टो भारतीं सेनां तव पाण्डव पृष्टतः ।

योधितश्च महावीर्यैः सर्वैर्भारत भारतैः ॥ ४३

परिश्रान्तो युधां श्रेष्ठः संप्राप्तो भूरिदक्षिणम् ।

युद्धकाङ्क्षिणमायान्तं नैतत्सममिर्जुन ॥ ४४

ततो भूरिश्रमाः क्रुद्धः सात्यकिं युद्धदुर्मदम् ।

उद्यम्य न्यहनद्राजन्मत्तो मत्तमिव द्विपम् ॥ ४५

रथस्थयोर्द्वयोर्युद्धे क्रुद्धयोर्योधमुख्ययोः ।

प्रहारिणा, D₁ प्रहर्षिणौ (for 'पंणा)

40 ^b) G₁ M जयार्थे (for समरे) — °) D^c ० ततो (for भीमो) K₂ ० D₀-३ महाब् (for महा) G₁ M क्षभवद्भीम (M₃ ४ 'द्वज) निहादो — ^d) K₁ D₁ १ ३ संपा तयोर् (for पर्वतयोर्)

41 B D₀₁ D₂ D₃ ० ६ ins after 41^{ab} D₂ after 39^{ab}

942* भुजयोक्त्रावन्धैश्च शिरोम्या चावघातनै ।

पादावकर्षसदानैस्त्वोमराकुशलासनै ।

पादोदरविन्धैश्च भूमायुद्धमणैस्त्रया ।

गतप्रत्यागताक्षेपै पातनोत्थानसङ्घै ।

[(L 1) D₅ भुजयोक्त्रावन्धैश्च (for the prior half) D₂ ३ ० चावघटनै, D₅ चाभ्यहन्यष्ट (for चावघातनै) — (L 2) B₁-३ सधानैश्च, D₂ सदानैश्च (for सदानैश्च) B₂ ४ D₂ D₅ तोमराकुशलान् (B₂ 'लाश', D₂ 'पाश', D₅ 'लाल')नै, D₂ तोमराकुशिलासनै (for the post half) D₀ ० वराहोद्भूतनिन्दै पृष्टारोहणपातनै — (L 3) D₅ विल-वैश्च (for वियनैश्च) D₅ भूतलभ्रामणैस्त्रया (for the post half) — (L 4) D₃ ० गतप्रत्यागतक्षेपै (for the prior half) B₂-५ पातनोत्पातकाङ्घ्रै, D₂ 'त्पातनसुतै, D₅ 'त्पातनोत्सुतै, D₅ 'त्पातनोत्सुतै (० ०) (for the post half)]

— °) G₅ damaged — After 41, B D₀₁ D₂ D₅ ins

943* द्वात्रिंशत्करणानि स्युर्यानि युद्धानि भारत ।

तान्यदर्शयता तत्र युध्यमानौ महाबलौ ।

[(L 1) Prior half as in Cv — (L 2) B₁ २ (marg as above) ५ दर्शयता]

42 Before 42, G₁ M₁ २ ins वासुदेव G₁ M₁ २ ५ transp 42^a and 42^b — °) G₁ M₁ २ ५ सत्यके (for सात्वते) — °) T G₂-६ सपश्यैनं, G₁ M पुन पश्य (for पश्यस्वैनं) K₅ D₁ १ ३ सपश्य चैन (K₅ पश्य चैन; D₁ पश्यत्वेन) सात्वत युध्यमान — °) B D₂

D₂ रणे वर, D₂ ० S योसौ केतु (for रणे केतु) — After 42, S ins

944* मजय उवाच ।

सिन्धुराजवधे सक्तं पार्थं कृष्णोऽन्नवीरपुन ।

सीदन्त सात्यकिं पश्य पार्थेन परिरक्ष च ।

[T G₂-६ om the ref M₃ ४ कृष्ण (for मजय) — (L 2) M₁ २ ५ (by corr as above) सत्यक (for सीदन्त) M₃ ४ सत्यक सत्यपत्न (for the prior half)]

43 ^a) K₅ B D₀₁ D₂ भित्वा, G₁ M तीर्त्वा (for सेना) — ^b) D₃ ० भित्वा (for तव) K₂ पश्यत — °) G₁ M₁ (inf lin as in text) २ युद्ध-वांश, M₅ (sup lin) युध्यते (for योधितश्च) D₇ ३ महावीर्यं, S महाबाहु (for 'वीर्यं) — ^d) D₂ ० T G₂-५ सत्तमै (D₃ 'म) (for भारत) — After 43, S ins

945* धार्तराष्ट्राश्च ये मुख्या ये च मुख्या महारथा ।

निहता वृष्णिवीरेण शतशोऽथ सहस्रश ।

44 ^a) K₄ D₃ युधा श्रेष्ठ, G₁ M महाबाहु (for युधा श्रेष्ठ) B D₀₁ D₂ T G₂-५ परिश्रान्त युधा श्रेष्ठ — ^b) B D₀₁ D₂ D₅ T G₂-५ दक्षिण (for 'णम्) — °) K D₁ ३-३ युद्धाकाक्षिणम् G₁ M आसीनं (for धायान्त) B D₀₁ D₂ D₂ G₂ ४ युद्धकाक्षी समायातं (G₂ ४ 'सीनो), T G₂ ५ युद्धकाक्षी समा (G₅ महा) सीनो — ^d) K₁ D₀₁ D₁-३ ३ [अ]र्जुनं, B₁ D₇ G₅ 'न (for 'न)

45 Before 45, G₁ M₁ २ ५ ins संजय — ^b) D₁ सात्वत (for सात्यकिं) B₂-४ D₂ दुर्मद S₁ M^c ४ सात्यकिं सत्यविक्रम — °) D₂ उद्दिश्य (for उद्यम्य) K₂ [अ]रुजद्, K₃-६ D₁ २ [अ]भ्या (K₅ 'त्वा) रुजद्, B D₀₁ D₂ D₅ [अ]भ्याहनद्, D₂ D₁ D₁ १ ३ न्य (D₁ नि) रुजद् (for न्यहनद्) S₁ उद्यम्यो रुजद्राजन्, K₁ तप्तस्यारुजन्द्राजन् — ^d) D₅ १ G₁ मत्तोन्मत्तम् — After 45, S ins

जुनयो राजन्समरे प्रेक्षमाणयोः ॥ ४६
 कृष्णो महाबाहुर्जुनं प्रत्यभाषत ।
 वृष्ण्यन्धकृष्याद्यं नौमदत्तिवशं गतम् ॥ ४७
 आन्तं गतं भूमौ कृन्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 तेवासिनं शूरं पालयार्जुन सात्यकिम् ॥ ४८
 नं यज्ञशीलस्य गच्छेद्ये वरारिहन् ।
 इते पुरुषव्याघ्र तदाशु कियता विभो ॥ ४९

अथात्रवीहृष्टमना वासुदेवं धनंजयः ।
 पश्य वृष्णिप्रवीरेण क्रीडन्तं कुरुपुंगवम् ।
 महाद्विपेनेव वने मत्तेन हरियूथपम् ॥ ५०
 हाहाकारो महानासीत्सैन्यानां भरतर्षम ।
 यदुद्यम्य महाबाहुः सात्यकिं न्यहनद्भुवि ॥ ५१
 स सिंह इव मातङ्गं विकर्षन्भूरिदक्षिणः ।
 व्यरोचत कुरुश्रेष्ठः सात्वतप्रवरं युधि ॥ ५२

C 7 5937
 B 7 142 59
 K 7 142 62

16* ततो जलटनिर्गोप नमीपे नृपमत्तम ।

[M1 : ममीपे]

Alter 946*, T G-- read 51

16 *) K1 D1 : तयो (for द्वयोर्) K2 मध्ये,
 S न्यये (for युद्धे) —^b) K1 युध्य, Dn1 D1
 1, M1 : यांघ (for योघ) G1 कुरुपुंगव्यमानयो
^d) G1 ममीपे (for ममीरे) K1 Dn1 D1 : प्रेक्ष्यमा
 ने, K1 D1 वीक्ष्य — After 46, G1 M1 : read
^{ab} for the first time, repeating it in its proper
 ace, followed by 949*

47 G1 om (hapl) 47^{ab} —^b) D1 अर्जुन सम
 प्या — After 47^{ab}, B1 : Dn1 D1 : ६ ins

947* बहुभिर्यस्तु मेनाभिर्जुन्य मनरेऽनघ ।

— Before 47^{cd}, M2 : ins कृष्ण — 47^{cd} = 55^{ab}
 —^c) K1 पश्य कृष्णनदकृष्याद्य (sic, hypermetric)
 —^d) D1 : 1 : 2 G1 M1 : नोमदत्ति (for नौम)

48 K2 om (hapl) 48^a-55^b —^a) G1 M1 : 2
 भूमि (for भूमौ) —^c) G1 M1 : 2 : पाथे, Bom ed
 शीर (for शूर) D2 नमतेऽपिन शूर —^d) G1 M1
 : 2 : पालयन् महारथ

49 K2 om 49 (cf v l 48) —^a) Dn2 D2
 यज्ञमेनस्य (for 'शीलस्य) —^b) Dn2 वरोर्जुन (for वरा
 रिहन्) S गच्छेत्पादव साधव (G1 : 'च) —^d) G1 :
 M प्रभो (for विभो)

50 K2 om 50 (cf v l 48) Before 50, G1 M1
 : 2 : ins सजय —^a) G2 इति (for अय) G2 : 2
 हृषिकेशो; Cd हृष्टमना (as in text) G1 M1 : 2 : अय
 वीदथ कौतियो —^b) G2 वासुदेवो G1 M1 : 2 : यदा
 खिन, G1 धनजयं (for 'जय) G2 M2 : 4 वासुदेवो धनं
 जय —^d) S1 K (K2 om) Dn1 D1 : 1 : 2 पुरुषर्षम,
 D2 नरपुंगव (for कुरुपुंगवम्) — K4 om (hapl)
 50^c-51^b —^c) G1 M2 : 2 क्रीडन्तं (for मत्तेन) T G2

2 : द्विप, G1 गज (for हरि) Cd cites हरियूथप
 — After 50, S1 K1 : 2 : B1 : 2 : D (except Dn1) ins

948*

सजय उवाच ।

इत्येव भाषमाणे तु पाण्डवे वै धनजये ।

[Some MSS om. the ref. B3 च, D1 : 2 तु (for वै)]

51 K2 om 51 (cf v l 48) K1 om 51^{ab} (cf
 v l 50) Before 51, B2 T G2-3 ins सजय उवाच
 T G--3 read 51 after 946*, while G1 M1 : 2 : read
 51^{ab} for the first time after 46, repeating it in its
 proper place G1 M1 : 2 : ins after the first
 occurrence of 51^{ab} M2 : 4 after the first occurrence
 of 52

949* पानिते त्वय दौनेये कृष्णोऽर्जुनमभाषत ।

[M2 : कौतिय कृष्णमत्रवीत् (for the post half)]

—^c) Dn1 D2 : तद् (for यद्) D2 उद्दिश्य (for
 उद्यम्य) K1 : Dn1 D1 : 1 : 2 M2 महाबाहु (for 'बाहु)
 —^d) D1 Gv न्यपतद्, D2 चाहनद्, D1 : 2 व्यहनद्,
 G1 M1 : 2 : पातयद्, M2 न्यविशद् (for न्यहनद्) D2
 पातयामास त क्षिवी

52 K2 om 52 (cf v l 48) S (except G2)
 repeats 52 after 950* —^b) D2 : 2 न्यकर्षन् (for
 विक') —^c) Dn2 D1 : 2 T G2 (last three first
 time) : 2 कुरुश्रेष्ठ (for 'श्रेष्ठ) —^d) D2 प्रवरो (for
 'र) — D2 T G1-4 M1 : 2 : Gv ins after 52 M2 : 4
 cont after 949*

950*

अर्जुन उवाच ।

मामेव च महाबाहो परियाप्ति महारथा ।
 यथाशक्ति यतन्ते मां योधयन्त्वो जनार्दन ।
 ध्रुवं च योधयाम्येताच्छिब्रान्वेषणतत्परान् ।
 रक्षामि सात्यकिं चैव सौमदत्तिं वशं गतम् ।
 अप्राप्तो न मया कृष्ण हन्तुं भूरिश्रवा रणे । [5]
 अन्येन तु समासक मनो नोऽसहते मम ।

अथ कोशाद्विनिष्कृष्य सङ्गं भूरिश्रवा रणे ।
मूर्धजेषु निजग्राह पदा चोरस्यताडयत् ॥ ५३

तथा तु परिकृष्यन्तं दृष्ट्वा सात्वतमाहवे ।
वासुदेवस्ततो राजन्भूयोऽर्जुनमभाषत ॥ ५४

अवश्यं च मया कृष्ण वृष्णिवीरस्य रक्षणम् ।
मदर्थं युष्यमानस्य कार्यं प्राणैरपि प्रभो ।
अधर्मो वास्तु धर्मो वा मम माधव माधव ।
परेण निहतो मा स्म प्राणान्हासीन्महास्य । [10]
संजय उवाच ।

एवमुक्त्वाऽर्जुनं कृष्ण परानाशु क्षितं शरैः ।
छाट्यामास सकुद्ध परे चापि धनजयम् ।
एव स्म युष्यते वीर सात्याकं च सुहृसुहृद् ।
प्रेक्षते स्म नरन्यायो भूरिश्रवसमेव च ।

[(L 1) D₂ म चापि (for मामेव च) G₁ M₁ २ परे
चापि (for परियान्ति) D₂ प्रहरामिमुखे रथ, Ms-६ परे
चामिसुखा रथा (for the post. half) — (L 2) D₂ यथा
हि शक्तिपतेन, T G₂-४ यत्ने मां यथाशक्ति (for the prior
half) D₂ योधयेत् जनादन (for the post. half)
— (L 3) Ms ४ एनाञ् (for एनाञ्) D₂ यथा हि योध-
येताञ् (for the prior half) D₂ छिद्धान्वेषप्रियैपिण (for
the post. half) — D₃ om lines 4-8 — (L 5)
G₁ M₁ २ सप्राप्तो (for अं) T G₂-४ [S]य, Cv हि
(for न) — (L 6) G₂ ४ समाप्तो, Cv युक्त (for
सक्त) T G₂-४ Cv transp मनो and मम — (L 9)
D₂ वा म, G₂ ४ वा स तु (hypermetric) (for वास्तु)
D₂ न मे रोचेन माधव (for the post. half) — (L 10)
D₂ परैरभ्यर्हितश्चापि (for the prior half) G₂ ४ आर्मान्
(for हां) D₂ प्राण हास्यनि केशव (for the post. half)
— D₂ T G₂-४ om the ref — (L 11) D₂ सुनि,
G₂ ४ अथ (for आशु) — (L 12) D₂ पराक्षापि धनजय
(for the post. half) — (L 13) D₂ म (for स्म)
D₂ वीर G₁ M₁ २ ६ सत्यक (for सात्याकं) — (L
14) D₂ पुरुष-, Ms ४ च नर- (for स्म नर)]

53 K₂ om 53 (of v. 1 48) B₄ om 53 S
reads 53 after 956* —^a) B₁ ३ ६ कोपाद् Ś₁ K₁
D₀₁ D₁ विनिष्क (Ś₁ ष्का)भ्य; D₂ G₁ M₁ २ ष्कृत्य
(for ष्कृत्य) —^b) S क्षितं (for रणे) —^c) T
G₂-६ च (for नि) —^d) G₁ M₁ २ ६ सत्यकं (for
[स]ताडयत्) — After 53, D₂ ३ ६ ६ S (except G₂)
ins

951* आक्रम्य चाप्ययोश्चम्य स सासिं सुमुजो भुजम् ।
शुशुमे स भुजस्तम्य तपनीयविभूषित ।
मध्ये रथसमूहस्य दन्द्रध्वज इवोच्छ्रित ।

[(L 1) D₂ ६ अक्रम्यचयोश्चम्य, D₂ आलपनतोश्चम्य (sic),

D₂ अक्रम्यत्वाप्ययो तस्य (for the prior half) Ms om
from the post. half up to इवोच्छ्रित (in line 3) D₂
३ ६ चापि (for सासिं) D₀ स चाप्यसुमुजो मुजं (for the
post. half) — (L 2) T G₂-४ भिभूषण (for पित) —
(L 3) D₂ ३ ६ ६ रण (for रथ) G₁ Ms सहस्रस्य
(for समूहस्य)]

— D₂ ३ ६ ६ cont B D₀₁ D_n ins after 53

952* ततोऽप्य छेत्तुमारब्ध शिर कायात्सकुडलम् ।
तावक्षणात्सात्वतोऽपि क्षिर संभ्रमयंस्त्वरन् ।
यथा रथाग कौलालो दण्डविद्ध तु भारत ।
सहैव भूरिश्रवसो वाहुना केशधारिणा ।

[B₁ om. lines 1-2 — (L 2) D₀₁ D₂ ६ उद्धा
मय्य (for सन्नं) D_{n1} D₂ ६ शिर उद्धा (D₂ रथाग्रा,
D₂ रस्त्वन्न)मयङ्कृश (for the post. half) — (L 3)
B₂ (marg) D₂ चक्र तु (for रथाग) D₂ कुमकारो,
D₂ ६ ६ कौलाल (for लो) D_{n1} यथा चक्र कुलालस्य
(for the prior half) D₂ ६ दण्डविद्ध D₂ विभ्रमेद
(for भारत)]

— D_{n1} D₂ ६ ६ cont K₄ ins after 53

953* प्रसं तमतिभीमेन पञ्चास्येनेव भोगिना ।

[K₄ D₂ गृहीतमतिवीर्येण, D_{n1} प्रसं तमभि भीमेन (for
the prior half)]

— T G₁-४ M cont after 951* G₂ ins after 53

954* हाहाकृतमभूत्सर्वं पाण्डवाना महद्वलम् ।

तावकाश्च मुदा युक्ता सिंहनाद विवुकुशु ।

निमीलिताक्षास्त्वभवञ्जना संग्रामभीरव ।

तथा भूरिश्रवोऽग्रस्ते सात्वते नष्टविक्रमे ।

[G₂ Ms om line 1 — (L 2) Ms ४ प्र- (for
वि) — (L 3) G₁ M₁ २ [अ]पि (for तु) — (L 4)
T G₂ तदा (for तथा) G₁ M₁ २ ६ (inf lin as above)
भूरिश्रव (M₂ वा)ग्रस्ते, Ms ४ अवे ग्रस्ते. G₁ M सत्यके
(for सात्वते)]

54 K₂ om 54 (of v. 1. 48). —^a) K₅ B D₀₁
D_{n2} तं तथा, D_{n1} D₂ ६ तथापि (for तथा तु). K₅
त्वपकृष्यन्तं; S कृष्यमाणं तं (for परिकृष्यन्तं) —^b) T
G₂-६ Ms ४ सात्यकिम्; G₁ M₁ २ ६ सत्यकम् (for सात्व
तम्) —^c) S तदा (Ms ४ था) (for ततो) —^d)
D_{n1} D₂ १ ६ अर्जुन प्रत्यभाषत, S भूयोऽप्यर्जुनमववीत्

55 55^{ab} = 47^{cd} K₂ om 55^{ab} (of v. 1 48)
Before 55, G₁ M₁ २ ६ 1no, वासुदेव. —^b) D₁ ६ G₂

पदर वृष्ण्यन्धकृत्यात्रं मौमदचिवगं गतम् ।
 तव शिष्यं महाबाहो धनुष्यनवर त्वया ॥ ५५
 अनन्यो विक्रमः पार्थ यत्र भृशिश्रवा णो ।
 भिन्नोपयति वाष्पेयं मान्धकि मन्धविक्रमम् ॥ ५६
 एनमुक्तो महामाहुर्वासुदेवेन पाण्डवः ।
 मत्तना पृजयामान भृशिश्रवमगाहवे ॥ ५७
 त्रिपन्मान्धवत्रेष्टं क्रीटमान इवाहवे ।
 मंडर्पपति मां भूयः कृष्णां कीर्तिवर्धनः ॥ ५८

प्रवर वृष्णिवीराणां यन्न हन्याद्वि सात्यकिम् ।
 महाद्विपमिनारण्ये मृगेन्द्र इव कर्षति ॥ ५९
 एतं तु मनना राजन्यार्थः संपूज्य कौरवम् ।
 वासुदेवं महामाहुर्जुनः प्रत्यभापत ॥ ६०
 सैन्धवामक्तदृष्टित्वान्ननं पश्यामि माधव ।
 एष तासुहृर कर्म यादवार्थं करोम्यहम् ॥ ६१
 उन्धुस्त्वा प्रचनं कुर्वन्वासुदेवस्य पाण्डवः ।
 मयङ्गं यतगीलस्य पत्रिणा वाहुमच्छिनत् ॥ ६२

C 7 590
 B 7 142. 72
 K 7 142 65

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि समवशाधिकरातनमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥

मौमदि (1 - मौमि) —^c) ५५ गतारि० K₁ + lacuna,
 K₂ + D₁ पदरवेन (1 - पद निर्या) —^c) D₁ [ध] [त]
 पद, D₂ + G₁ (except G₂) [म नरव Cd [ध] [त]
 त्र (m n r v)] F¹ धनुषानवर तव

56^a) D₁ (m n r v) (for) G₁ धनुषे,
 56^b) D₁ (m n r v) (for) धनुषे, G₁ धनुषो
 (m n r v) —^c) K₁ (except K₂) D₁ ताव (for
 पार्थ) —^b) D₁ + ताव (for पार्थ) —^d) G₁ M₁
 ५७ मत्तना (for मान्धकि) K₁ विक्रम D₁ मुक्ता
 कीर्तिवर्धन — After 56, K reads 55^a for the
 first time, repeating it in its proper place, while
 S 1

955* बहुनिर्मलरसैरिव परागान्धुंयुगुभि ।
 युक्ता मृदा परिश्राव्य क्षीणायुःपरिच्छिन्ना ।
 [(L 1) Pr or half, hypermetric M₁ + परागान्धुं
 (for 'मृ' + र)]

57 Before 57, G₁ M₁ : ins संनय —^a) T
 G₂ : सगाय (for 'वाहुः') —^b) K₁ (except K₂) D₁
 om (hapl) 57^a

58 D₁ om (hapl) 58^a —^a) K₂ माधव ; D₂
 S (except M₁) सगाय (for सगाय) —^b) K₂
 D₁ : क्रीटमानम्, D₂ यानम् (for 'मान) B₁
 [धा] [त] G₁ M₁ क्रीटनिय सगायि —^c) D₁ T G₂ : म
 (for य) K₁ : S (except G₁) मा (for मा)
 —^d) K₁ पुण्य, D₂ : म, S नदि (for कीर्ति)

59 K reads 59^a for the first time after 56

—^b) B₁ (m n r v) यत्र (for तत्र) S₁ K₁ : त हु (K₂
 ति) चारि, K₂ + D₁ नित्वापि, K₁ (both lines)
 न ह्याय, D₂ + G₁ M₁ निःस्वाय, T G₂ : तिह (T
 G₁ ह) येव (10^a न हन्सदि) D₁ [म] [य] (for हि)
 G₁ M₁ : दन्ध (for सात्यकिम्) —^c) S₁ K₁ D₁ :
 ननापदे (1 - दगाण्य) — D₁ om from 59^a up
 to 7 118 3, —^d) K₁ कर्षित S कर्षित (G₁ M₁
 कर्षिपति) हरिभुंन

60 D₁ om 60 (cf v 1 59) Before 60, G₁ M₁
 ins संनय —^a) B₁ + D₁ त (for तु) —^b) G₁
 M₁ : भारत (for कौरवम्) — After 60^a, S ins
 956* जदुषाकारिभिर्विरक्त स्य संप्रेक्षते मुहु ।
 [T G₁ म, G₂ : य (for रम)]

After 956*, S reads 53, followed by 951* and 954*

61 D₁ om 61 (cf v 1 59) —^a) K₂ + B₁ D₁
 D₂ D₃ T G₂ - M₂ : संधे सक्त G₁ M₁ : संधवाय
 प्रसत्तमाद्. —^b) T G₂ - नरु (for नैत्र) S₁ K₁
 (except K₂) D₂ D₃ : माधवं (for माधव). —^c)
 K₂ B₁ एतत् (for एष) —^d) K₂ यादवार्थं ; D₁
 पाचदर्थं ; G₁ M₁ सत्यकार्यं (for यादवार्थं) — After
 61, S ins

957* मम शिष्यो ममार्याय युष्यते मम शत्रुभि ।
 त वृष्ण मोक्षयिष्यामि दावास्मिहसिषु यथा ।

62 D₁ om 62 (cf v 1 59) Before 62, G₁ + M₁
 ins सजय —^b) G₂ चाधव (for पाण्डव) — After
 62^a, K₁ B₁ D₁ D₂ D₃ - S ins

११८

संजय उवाच ।

म बाहुरपतद्भूमौ सखङ्गः सशुभाङ्गदः ।

आदधजीवलोकस्य दुःसमुत्तमसुत्तमः ॥ १

प्रहरिष्यन्हृतो बाहुरदृश्येन किरीटिना ।

वेगेनाभ्यपतद्भूमौ पञ्चास्य इव पन्नगः ॥ २

स मोघं कृतमात्मानं दृष्ट्वा पार्थेन कौरवः ।

उत्सृज्य सात्यकिं क्रोधाद्गर्हयामास पाण्डवम् ॥ ३

नृशंसं वत कौन्तेय कर्मेदं कृतवानसि ।

958* तत क्षुरप्रं निशित गाण्डीवे समयोजयत् ।

पार्थबाहुविषष्ट स महोल्केव नमश्चयुता ।

[(L 2) K₁ बाण (for -बाहु) D₅ -प्रमुक्ता हि (for विषष्ट म)]—^o) D₁ सखङ्ग भूरिश्रवम —^d) B Dc₁ Dn₂ सागद (for पत्रिणा) D₃ ० आच्छिनत् (for आच्छि^०). S (G₅ damaged) बाहु दक्षिणमच्छिनत्Colophon om 1n D₅ 7 Ś₂ missing — Sub-
parcan K₁₋₃ B Dc₁ Dn D₁ ० ० M₁ 2 जयद्रथवध
— Adhy name K₅ Dc₁ Dn₁ D₃ ० ० भूरिश्रवसो बाहु-
च्छेद्, Dn₂ भूरिश्रवसो बाहुपरिच्छेद्, D₁ भीममेनप्रवेश,
T G₅- भूरिश्रवसुजच्छेद्, G₁ M₁ 2 ० मात्यकिभूरिश्रव
युद्धं, Bom cd भूरिश्रवोबाहुच्छेद् — Adhy no
(figures, words or both) B₁ T G₂₋₅ 139, B₂
126, B₃ 148, Dn₁ 142, D₂ 38, G₁ M₁ 2 ०
138 — Śloka no Dn₁ 66

118

This adhy is missing in Ś₂ (cf v 1 7
115 7)1 D₁ om 1^a-34^b (cf v 1 7 117 59) —^a)
B Dc₁ Dn₂ D₃ S न्यपतद् (for अ^०) — Dn₁ om
(hapl) 1^b-2^o —^b) B₁ पंचास इव पन्नग (= 2^d)
— After 1^{ab}, B₁ 4 ० S ins

959* पद्ममुक्तो महेंद्रस्य ध्वजो वृत्तोत्सवो यथा ।

[G₃ 4 यद् (for यद्). B₁ यत्रानुक्त इवेन्द्रस्य, B₄
यत्रोत्सवेय शकस्य, B₅ यत्रोत्सवो हि शकस्य (for the
prior half) B₁ वृत्तोत्सवे B₁ ध्वजो वृत्तो महोत्सवे (for
the post. half)]— D₂ om 1^{ad} —^o) K₃ 4 D₁ ० ० आददज् G₁ M
आन्धत्तव पुत्राणां —^d) B₁ 4 ० Dc₁ Dn₂ D₃ अद्भुतम्
(for उत्तमम्)2 D₁ om 2, Dn₁ om 2^{ab} (for both, cf v 1 1)—^a) Ś₁ K₁ 2 4 D₁ ० M₅ हृतो (for हृतो) —^b)
G₃₋₅ अदष्टेन —^o) K₃ B Dc₁ Dn₂ न्यपतद्, D₃ ०
[अ]न्यपतद्3 D₁ om 3 (cf v 1 1) —^a) K₁₋₃ Dn₁ D₂ ०
स मोघी-, M₁ 2 ० मोघं च (for स मोघं) —^b) S
पार्थिव (G₅ 'व' (for कौरव) —^o) G₁ M₁ 2 ०
सत्यकं G₁ M रोपाद् (for क्रोधाद्) —^d) T G₃₋₅
चारुर्न (for पाण्डवम्) G₁ M₁ 2 ० गर्हयन्पादव शृशं
— B₁ (marg) ins after 961* B₃ (marg) ० S
after 3

960* स विवाहुर्महाराज एकपक्ष इवाण्डज ।

एकचक्रो रथो यद्द्वरणीमास्थितो नृप ।

उवाच पाण्डव चैव सर्वक्षत्रस्य पश्यत ।

[Before line 1, B₁ ins संजय — (L 1) B₁
निर्वाहुर (for विवा^०) B₁ इवाणुज — (L 2) B₁ एव-
क्षेत्रे युद्धे, B₃ ० एकचक्रे रथे युद्धे (for the prior half)
B₁ धरण्याम् B₃ ० धरणीमास्थिते नृप (for the post half)
— (L 3) G₁ M शृष्वत (for पश्यत)]4 D₁ om 4 (cf v 1 1) Before 4, MSS ins
भूरिश्रवा उवाच —^a) D₁ T नृशस D₄ तव (for
वत) —^b) T G₂₋₅ कर्मेद् — B₁ (marg) repeats
4° after 20^{ab} —^o) B₁ (first time) [s]न्यासक्तस्य,
B₁ (second time) प्रसक्तस्य, D₃ ० [s]भिपक्तस्य, G₁
M₃ 4 प्रसक्तस्य, Cd विरक्तस्य, Cv [s]विपक्तस्य (for
विप^०) — B₁ (marg.) ins after the second occur-
rence of 4° S after 4^{ab}

961* व्यासक्तस्य च सावते ।

अनागसोऽभ्यमनसो

[(L 1) G₅ स व्यासक्तस्य (for व्यासक्तस्य च) B₁
सात्यके, G₁ M सत्यके (for सावते) — B₁ om line
2]—^d) D₂ मम (for यन्मे) K₄ D₁ ० ० अविच्छिद्,
B (except B₂) स्वमच्छिद् (for अविच्छिद्) S यन्मे
त्वं बाहुमच्छिन (T G₂ 'द')

अपश्यतो विपक्तस्य यन्मे वाहुमचिच्छिदः ॥ ४
 किं नु वक्ष्यसि राजानं धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम् ।
 किं कुर्वाणो मया संख्ये हतो भूरिश्रमा इति ॥ ५
 इदमिन्द्रेण ते साक्षादुपदिष्टं महात्मना ।
 अस्त्रं रुद्रेण वा पार्थ द्रोणेनाथ कृपेण वा ॥ ६
 ननु नाम स्वधर्मत्रस्त्रं लोकेऽभ्यधिकः परैः ।
 अयुध्यमानस्य कथं रणे प्रहृतवानसि ॥ ७
 न प्रमत्ताय भीताय विरथाय प्रयाचते ।
 व्यसने वर्तमानाय प्रहरन्ति मनस्विनः ॥ ८
 इदं तु नीचाचरितमसत्पुत्र्यसेवितम् ।
 कथमाचरितं पार्थ त्वया कर्म सुदुष्कर्म ॥ ९

आर्येण सुहृद्वाहुरार्यकर्म धनंजय ।
 अनार्यकर्म त्वार्येण सुदुष्करतरं श्रुति ॥ १०
 येषु येषु नरः पार्थ यत्र यत्र च वर्तते ।
 आशु तच्छीलतामिति तदिदं त्वयि दृश्यते ॥ ११
 कथं हि राजवंश्यस्त्रं कौरवयो विज्ञेयतः ।
 अत्रधर्मादपक्रान्तः सुवृत्तश्चरितव्रतः ॥ १२
 इदं तु यदतिशुद्धं वार्ष्णेयार्यं कृतं त्वया ।
 वासुदेवमतं नूनं नैतत्त्वय्युपपद्यते ॥ १३
 को हि नाम प्रमत्ताय परेण सह युज्यते ।
 ईदृशं व्यसनं दद्याद्यो न कृष्णमनो भवेत् ॥ १४
 वान्याः संश्लिष्टकर्मणः प्रकुर्येयं विगर्हिताः ।

C 7 2215
 E 7 143 18
 F 7 141 17

5 D: om 5 (cf. v 1 1) —^a) Dm D2 c c
 तु (for नु) —^b) K2 T G2- चर्मगत, Dm D2 c
 धर्मानाम (for धर्मपुत्र). —^c) K1 वि (for किं)
 M2- त्वया (for मया) B: युद्धे, G1 c M1 2 संख्ये,
 M2 4 संख्ये (for संख्ये) —^d) B1 Dm2 रणे, G1 M
 युधि (for इति)

6 D: om. 6 (cf. v 1 1) —^a) D2 : च (for
 [ल]य) B. D2- c 2 च (for वा)

7 D: om. 7 (cf. - 1 1) —^a) K1 नु; K2 B
 Dm D2- [ल]य (for नु) D: कि (for नु) —^b)
 K1 [स]न्धिक, K2 इविक, Dm [स]न्धिक (for
 नु) G1 M1: : नर (for परं). —^c) K1
 वापुष्यनाम्य; B Dm Dm D2- c कोयुष्य, G1 M1
 : : अयुध्यमानाय S transp कथं and रणे G1 K2-
 D: पार्थ प्र, K2 न्वं पार्थ (for रणे प्र-) Dm प्रहृ-
 वान, D2 c : प्रहृत (for प्रहृत)

8 D: om. 8 (cf. - 1 1). —^a) K2 अप्रमत्ताय
 (for न प्रमत्) —^b) S मनोविन (for मनस्विन)

9 D: om. 9 (cf. v 1 1) —^a) Dm नीचाचरितम्
 Cd ctes नीच —^c) D: नयंम —^d) B: 4 पात
 (for चरा) D: चरा चैत न्दशरणा

10 D: om. 10 (cf. - 1 1) D: om. 10^{ab} —^a)
 B: D2: वाहुः; B2: D2: प्राहुः; G. locula (for
 वाहुः) —^b) B Dm Dm सुदुष्करतरं S विदु (for
 इति). —^c) for 10, T G2: M read 12

11 D: G2: om. 11 (for D2, cf. - 1 1) —^a)

S1 D2 c c री, K (except Kc) D1 नत (for नर.)
 Dm2 नर्याय (for नर पार्थ) —^b) K1 B2 प्र, D1
 हि (for च) S (G2- om) प्रतेन मुसमानि —^c)
 S (G2- om) तदिदं दृश्यते इति

12 D: om 12 (cf. v 1 1) T G1 2 M read 12
 after 10 —^a) D: च (for हि) K2 c D2 c c
 वदन्तं, S वदन्त —^b) S कौरव मत् (for 'यो)
 —^c) K1 अत्रकनाद्, G. मय्यमाद् (for अत्र) F1
 K Dm D1: : * व्यतिक्रान्त, B2- Dm2 रणाकान (for
 अत्र) —^d) B चरितं D2 महानाचरिताचया, F
 दुर्वृत्तश्च G2 'च च' इतिवत् —^e) for 12, S 11

122^a अयमयारगात्रेण न ग्यां वात विगर्हय ।
 — T G2: M2 om. G1 M1- c om. for 13^{ab}

123^a वार्ष्णेयान्मत् प्रायश्चुद्धं कृत्वन्ति यथा ।

13 D: om. 13 (cf. v 1 1) —^a) K1 2 D' ex
 तु Dm इतिदं, D2 इतिद (for 'युद्ध) —^b)
 G1 वार्ष्णेयार्थं, B1 (marg, G2- 23 in text) 2 Dm
 नो पार्थ (for वार्ष्णेयार्थं) —^c) D: नु (for नु)
 G1 M1: : कर्म (for नु) —^d) G1 M1 2 अशु मत्
 त्वान्ति.

14 D: om. 14 (cf. v 1 1). —^a) G प्रकुर्य
 —^b) B1 (marg, 23 in text) सुकुर्ये (for कुर्ये)
 S सुकुर्यात् सुकुर्यात् —^c) B 2 (marg, G2 23
 in text) : D' इतिवत्, Dm M1- c मया, D2
 'सुको (for 'सुको)

15 D: om. 15 (cf. - 1 1). —^a) B (marg.

वृण्वन्धकाः कथं पार्थ प्रमाणं भवता कृताः ॥ १५
 एवमुक्त्वा महाबाहुर्यूपकेतुर्महायशाः ।
 युयुधानं परित्यज्य रणे प्रायमुपाविशत् ॥ १६
 शरानास्तीर्य सन्धेन पाणिना पुण्यलक्षणः ।
 यियासुर्ब्रह्मलोकाय प्राणान्प्राणेष्वथाजुहोत् ॥ १७
 दूर्यं चक्षुः समाधाय प्रसन्नं सलिले मनः ।
 ध्यायन्महोपनिषदं योगयुक्तोऽभवन्मुनिः ॥ १८
 ततः स सर्वसेनाया जनः कृष्णधनंजयौ ।
 गर्हयासास तं चापि शशंस पुरुवर्षभम् ॥ १९

निन्द्यमानौ तथा कृष्णौ नोचतुः किञ्चिदप्रियम् ।
 प्रशस्यमानश्च तथा नाहुष्यद्यूपकेतनः ॥ २०
 तांस्तथा वादिनो राजन्पुत्रांस्तव धनंजयः ।
 अमृष्यमाणो मनसा तेषां तस्य च भाषितम् ॥ २१
 असंकुद्धमना वाचा स्मारयन्निव भारत ।
 उवाच पाण्डुतनयः साक्षेपमिव फल्गुनः ॥ २२
 मम सर्वेऽपि राजानो जानन्त्येतन्महाव्रतम् ।
 न शक्यो मामको हन्तुं यो मे स्याद्भागोचरे ॥ २३
 यूपकेतो समीक्ष्य त्वं न मां गर्हितुमर्हसि ।

as in text) चाला (for वात्या) K₁ 2 B₁ 2 4 5 D₁
 D_n D₂ 4 T G^a 5 M₄ 5 सक्षिष्टः, B₃ सुक्षिष्ट (for
 संक्षिष्ट) D₃ 6 धर्माण (for कं) C_d हेःशासकं
 D₃ वात्य सस्कारहीन स्यात् —^b) K₂ B (except B₁)
 D₁ D_n 2 च, D₃ हि (for वि) T G^a 5 M₃ 5 क्षत्र
 (for [प]व वि) G₁ M₁ 2 द्वेष्या क्षत्रियगर्हिता C_d
 cites प्रवृत्त्या (as in text) — After 15, D_n 2 D₃ 5 6
 S ins a passage given in App I (No 13)

16 D₁ om 16 (cf. v 1 1) Before 16, B D₁
 D_n 2 D₁ 2 6 S ins सजय उवाच —^a) K₂ B (except
 B₂) D₂ 2 2 S एवमुक्ते T G M₁ 2 2 महाराज, M₃ 4
 रणे राजन् (for महाबाहुर) —^b) G₂ सुपकेतुर K₁ 2
 G₁ M₁ 2 2 महारथ (for यथा) — After 16^{ab}, S
 ins

961* धनजयेन धीरेण विनिश्चस्य सुहृर्षुहृ ।
 —^c) K₂ B₁ 1 D₁ D_n D₁ 8 S समुत्सज्य, B₅ ममु
 त्महा (for परित्यज्य) —^d) Ś₁ K₁ 1 D₂ 6 8 प्राय
 (for प्रायम्)

17 D₁ om 17 (cf. v 1 1) —^a) B₁ शरेणास्तीर्य
 G₁ M वामेन (for सन्धेन) —^b) D₂ पाणि सुपुल
 क्षण —^c) D₁ निर्ययौ, M₁ 2 5 इयासुर (for यिया-
 मुर) D₁ यियासुर्ब्रह्मणो लोक —^d) D₂ रणे प्राण
 मयाजुहोत् C_d cites प्राणान् and प्राणेषु (as in
 text)

18 D₁ om 18 (cf. v 1 1) —^a) Ś₁ ममादाय
 C_d as in text —^b) K₁ प्र००, K₂ D_n D₃ प्रसन्न,
 K₃ D₂ 2 2 M₂ 4 'क्षे (for 'न) C_d as in text
 —^c) G₁ M मृण्ण (for ध्यायन्) —^d) G₁ M₁ 2 5
 मया (for मुनि)

19 D₁ om. 19 (cf. v 1 1) —^a) D₂ कृत (for

तत) D_n D₁ च, S तु (for स) D₃ सर्वत्र (for
 स सर्व) D₁ -सैन्याना, S सेनासु (for सेनाया)
 —^b) D₂ नृप, S जना (for जन) D₁ कृष्ण —^c)
 C_d शशासु (for 'स) — For 19^{cd}, S subst
 965* गर्हयामासुरप्येतौ शशंसुर्भूरिदक्षिणम् ।

20 D₁ om 20 (cf. v 1 1) —^a) K₂ तत, K₃
 तवा (for तथा) B₁ जेष्टौ (for कृष्णौ) —^b) C_d
 as in text. — After 20^{ab}, B₁ (marg) repeats 4^c
 — K₁ 1 D₁ om 20^{cd} —^c) Ś₁ प्रशस्यमानश्च तथा, B
 तथा (B₁ तत, B₅ यथा) प्रशस्यमानश्च (B₈ 'न स),
 D₁ तथा प्रशसमान स, S प्रशस्यमान च तथा (G₁ M₃ 4
 तवा) —^d) S नामृष्यद्, C_d नाहृ (as in text)
 T G M₁ 2 यूपकेतनं

21 D₁ om 21 (cf. v 1 1) —^c) S (except G₁)
 च तदा (G₁ M₂ 8 'था) (for मनसा) —^d) T G₂ 6
 तत्र (for तस्य) G₁ M यूपकेतु समीक्ष्य च

22 D₁ om 22 (cf. v 1 1) —^a) B D₁ D_n
 D₂ 3 वाच, D_n T G₂ राजन् (for वाचा) G₁ M₁ 2
 सध्रुवधमनसो भूत्वा, M₃ 5 असध्रुवधमना भूत्वा —^b)
 D_n 1 रसयन्निव च भारत, G₁ M कृपया च परिमुक्त —^c)
 D₃ संक्षेपम् K₂ B D (D₁ om) फाल्गुन, K₃ भारत
 (for फल्गुन)

23 D₁ om 23 (cf. v 1 1) Before 23, M₃ 4 ins
 धर्जुन —^a) Ś₁ K₁ 3 सम, D₁ यूयं (for मम)
 K₃ 4 D₁ 5 च (for सपि) —^b) Ś₁ K₁ 1 B D₁ D_n
 D₁ 2 5 [प]व (B. D₂ 'व) (for 'तन्) —^c) Ś₁ K₁ 3
 हातुं (for हन्तु) —^d) Ś₁ शर (for वाण) B₅ D₃
 T G₂ 4 गोचर (for गोचरे)

24 D₁ om. 24 (cf. v 1 1) —^a) T G₂ 5 यूप-

न हि धर्ममविज्ञाय युक्तं गर्हयितुं परम् ॥ २४

आत्तगस्त्रस्य हि रणे वृष्णिवीर जिघांसतः ।

यदहं बाहुमच्छैत्सं न स धर्मो विगर्हितः ॥ २५

न्यस्तगस्त्रस्य बालस्य विरथस्य विचर्मणः ।

अभिमन्योर्वधं तात धार्मिकः को न पूजयेत् ॥ २६

एवमुक्तस्तु पार्येन गिरसा भूमिमस्पृशत् ।

पाणिना चैव नव्येन ग्राहिणोदस्य दक्षिणम् ॥ २७

एतत्पार्थस्य तु वचस्ततः श्रुत्वा महाद्युतिः ।

यूपकेतुर्महाराज तूष्णीमासीदवाञ्छुरः ॥ २८

अर्जुन उवाच ।

या प्रीतिर्वर्मराजे मे भीमे च वदता वरे ।

नकुले सहदेवे च सा मे त्वयि शलाग्रज ॥ २९

मया तु समनुज्ञातः कृष्णेन च महात्मना ।

गच्छ पुण्यकृतौल्लोकाञ्जिविरौशीनरौ यथा ॥ ३०

C 7 2998
B 7 143 47
K 7 143 59

केतु D⁰* निरीक्ष्यतन, D²: समीपव्य (for 'स्य त्व) B
Dc1 Dn1 S [n]तनु (E- च) (for स्व) —^b) B⁴ Dn²
न मामर्हन्ति गर्हितु —^c) K¹ क्षत्रज, न —^d) T G² .
च मा, G¹ M परान्न (for परम्) D²: युक्त गर्हितुमा
धन

25 D¹ om 25 (cf v l 1) —^c) B² Dn²
पेच्छम, Dc1 Dn1 D² c T G² — M²: अन्त्य
(M²: 'स्य) (for अन्त्य) —^a) T G² — स धर्मो न
(lv transp) M²: तत्र किं गर्हणम् (M²: 'द्वि) च
— For 25^c, G¹ M¹: . subst

966* अर्जुनं यदहं बाहु तत्र गणं विमलं च ।

26 D¹ om 26 (cf v l 1) —^a) S च (G¹: s
M द्वि) पुनर् (for गन्त्य) —^b) D²: विचर्मण,
G²— विचर्मणा, M¹: विचर्मण —^d) K B¹→ Dc1
Dn1 D²— s तु (for न) B [s]न्वपूजयत् — For
26^c, S subst

967* नाभिमन्योर्वधं यूयं गर्हयिष्व कृतमद्रा ।

— After 26, S ins a passage given in App I
(No 14)

27 D¹ om 27 (cf v l 1) M²: s om 27 M.
om 27-28 —^a) D²: तस्ते B Dc1 Dn स (for
तु) —^c) S¹ K D¹: s c चापि, Dn1 D¹ चास्य,
D²: c चाप (for चैव) M¹: s सत्येन (for मन्थेन) D²
पाणिमादाय सत्येन —^d) G¹ M¹: s यस्य (for धस्य)
Cv लक्षण (for दक्षिणस्) T G²— प्राहिणोदक्षिणे भुजे
(G²: s 'ण मुञ्जं) छ Cd पाणिना सत्येन दक्षिण मुज-
महुंनस्य यमीपे प्राहिणोद । छ

28 D¹: M² om 28 (cf v l 1, 27) —^a) B²: s
Dn1 च (for तु) —^b) S¹ K (except K²) D¹
सूत, D¹: s तस्य (for तत) D²: श्रुत्वा राजन्, T
G²— M¹: तत्र श्रुत्वा (for तत श्रुत्वा) Dc1 महासुनि,
Dn1 D¹: s महारथ (for 'द्युति) —^c) B¹: महाबाहुस

(for 'राज) —^d) T G²— पराङ्मुख (for धवा)
Cd as in text

29 D¹ om 29 (cf v l 1) —^a) D च (for
मे) —^b) B Dc1 Dn² D²: s बलिना (for वदता)
K¹: s B D²: G²: s M²: वर, D¹: s वर (for वरे)
—^c) B¹ transp च and मे

30 D¹ om 30 (cf v l 1) —^a) B Dc1 Dn²
D²: S त्व (for तु) D²: s समनुज्ञात —^b) D¹: तु (for
च) — After 30, K² (marg): s B Dc1 Dn D¹— s c
ins

968* वासुदेव उवाच ।

ये लोना मम विमला सकृद्दिभाना

ब्रह्माद्यं सुरवृषभैरपीप्यमाणा ।

नान्दिप्र व्रज सतताग्निदोत्रयाजि

न्मनुल्यो भव गहडोत्तमाङ्गयान ।

[K¹: Dn1 श्रीवृष्ण (for वासुदेव) — (L 1) K²
l²: s Dc1 D¹: s s c सकृद्दिभानि, B¹ स्वर्गवद्गति, Dn1
सकृद्दिदुर्तु (for सकृद्दिभाना) — (L 2) D²: सुरवृषैर् (for
'परीर्) D⁰: अवाप्यमाना (for अपीप्यमाणा) — (L 4)
D²: गहडोत्तमाङ्गजात]

— After 968*, D² ins an addl colophon [*Adhy
name भूरिश्रवावाहुच्छेद*]

On the other hand, S ins after 30

969* सजय उवाच ।

धनजये वृषलेव धृणया च परिभ्रुते ।

अवाद्युखा बभ्रुश्च सैनिका सर्व एव ते ।

सुहृतादिव विश्रम्य सात्यकि क्रोधमूर्च्छितः ।

अमर्षवशमापन सांमदत्तिनिराकृतः ।

[T G²— om the ref — (L 1) G¹ M¹: s c कृपया
(for धृणया) M²: s समभिभ्रुते (for च परि*) — M²: s
om. (hapl) line 2 — (L 3) G¹ M¹: s विश्रम्य, M²: s

संजय उवाच ।

तत उत्थाय शैनेयो विमुक्तः सौमदत्तिना ।
खड्गमादाय चिच्छित्सुः शिरस्तस्य महात्मनः ॥ ३१
निहतं पाण्डुपुत्रेण प्रमत्तं भूरिदक्षिणम् ।
इयेष सात्यकिर्हन्तुं शलाग्रजमकल्मषम् ॥ ३२
निकृत्तभुजमासीनं छिन्नहस्तमिव द्विपम् ।
क्रोशतां सर्वसैन्यानां निन्दमानः सुदुर्मनाः ॥ ३३
वार्यमाणः स कृष्णेन पार्थेन च महात्मना ।
भीमेन चक्ररक्षाभ्यामश्वत्थाम्ना कृपेण च ॥ ३४

भाषरथ (for विश्रम्य) — Ms 4 om line 4 — (L 1) G₁-s सोमपति (for सौम*)]

31 D₁ om 31 (cf v 1 1) G₂ partly damaged S om the ref —^a) Ś₁ K₁ : D₁ शयो (Ś₁ मसु)रिग तस्तु शै (K₁ शै)नेयो, K₂ B D₁ D₂ D₃ D₄ उरियत स तु शै (K₂ D₁ D₂ १ १ ० ० *मसु म शै, D₁ *नरतु स शै)नेयो —^b) D₁ D₂ : सौमदत्तिना; D₂ सौम दत्तिना — M₁ reads line 3 of 970* for the first time, after 31^{ab}, while Ms 4 ins 970* after 31^{ab} M₁ १ 4 om 31^{cd} —^c) K₂ B₁ D₂ : चिच्छिद्र, D₂ जग्राह (for चिच्छित्सु) — After 31, Ms ins 970*

32 D₁ om 32 (of v 1 1) M₁ 2 read 32 twice M₂ om 32^{ab} G₁ reads 32^{ab} after 970* —^a) K₁ निहित, D₂ विहित, D₃ न हित (for निहत) G₁ M₂ तव (for पाण्डु) —^b) B D₁ D₂ प्रमत्तं (for प्रमत्तं) — D₃ om 32^c-33^b —^{cd}) M₁ यियेष M₂ न्यहनस्तस्यको राजन्पापात्मा दग्धकिरियप — G₁ ins after 32 M₁ 2 after the first occurrence of 32 Ms 4 after 31^{ab} M₂ after 31

970* निवार्यमाण कृष्णेन फल्गुनेन च मारिय ।
प्रायोपविष्टस्य सत पार्थेच्छिन्नभुजस्य च ।
चूरास कृतगान्पापो युयुधानो नराधिप ।

[Ms 4 om lines 1-2 M₁ reads line 3 for the first time after 31^{ab}]

33 D₁ om 33 (of v 1 1) D₃ om 33^{ab} (of v 1 32) K₂ om (hapl) 33^d-35^e G₂ partly damaged —^a) D₂ ० निकृत्त —^c) B₁ 2 D₁ क्रोशता B₁ 2 4 D₁ सैन्येन; B₂ सैन्यानि — Ms repeats 33^d-34^b after 35^{ab} —^d) K₁ विद्यमान.,

कर्णेन घृपसेनेन मन्धवेन तथैव च ।
विक्रोशतां च सैन्यानामवधीत्तं यतव्रतम् ॥ ३५
प्रायोपविष्टाय रणे पार्थेन छिन्नमाहवे ।
सात्यकिः कौन्वेन्द्राय खड्गेनापाह्वरच्छिरः ॥ ३६
नाभ्यनन्दन्त तत्सैन्याः सात्यकिं तेन कर्मणा ।
अर्जुनेन हनं पूर्वं यज्ञधान कुम्भद्रहम् ॥ ३७
सहस्राक्षसमं तत्र सिद्धचारणमानसाः ।
भूरिश्रवसमालोक्य युद्धे प्रायगतं हतम् ॥ ३८
अपूजयन्त तं देवा विम्बितास्तस्य कर्मभिः ।

D₁ विश (for निन्ध) D₂ मुदमंण, G₁ M₁ 2 : मुदुमुं (for मुदुमंण)

34 For the repetition in Ms, cf v 1 33 D₁ om 31^{ab} (cf v 1 1) K₂ om 34 (cf v 1 33) M₂ om 34^a-36^b G₂ partly damaged —^c) M₁ 2 रक्ष्याम्याम्

35 For the repetition in Ms, cf v 1 33 K₂ om 35^{ab} (cf v 1 33) M₂ om 35 (cf v 1 34) G₂ damaged —^c) M₁ 2 तु (for च) B D₂ ० क्रोशतां सर्वसैन्यानाम् —^d) G₁ M₁-s मावधीत् (for शवधीत्) Ś₁ K₁ : यतवत, B₁ : T G₂ घृतवत (for यतव्रतम्)

36 Ms om 36^{ab} (cf v 1 34) —^a) D₂ प्रायो पविष्टे च, T G₂ 4 M₁ (sup lin as in text) 2 : *विष्टस्य, Cd *विष्टाय (as in text) —^b) D₂ चाहुके, G₂ चाहुन (for चाहवे) M₁ (sup lin as in text) 2 : पार्थेच्छिन्नभुजस्य ह (M₁ च). —^c) K₂ D₂ : कौर चेंद्रस्य, B D₁ D₂ G₂ *वेयाव; T G₂ 4 M₂ 4 *वेयस्य (for *वेन्द्राय) —^d) Ś₁ D₂ [श]पातयव; K (except K₂) B D₂ 4 १ ० T G₂ 2 [अ]पहरत् — For 36^{cd}, G₁ M₁ 2 : subst

971* सत्यक कुरमुक्यस्य चिच्छेदैव शिरस्त ।

37 ^a) Ś₁ K₁ : D₁ D₁ 4-5 8 G₂ नाभ्यनन्दत K₂ 8 B₁ D₁ D₁ १ १ १ G₂-s त सैन्या; B₂-s D₁ D₂ सैन्यानि (for तसैन्या) G₁ M नाभ्यनन्दस्ता (M₁ 2 *दा)वीरा —^d) D₂ यतव्रत (for यज्ञधान) D₃ कुरुध्वज (for कुरुद्रहम्)

38 ^a) D₁ तद्य; D₂ चैव (for तत्र) S समाध यत (G₁ M *यस्तु) तं तत्र — K₂ om 38^{bc} —^d)

पक्षवादांश्च बहुशः प्रावदंस्तस्य सैनिकाः ॥ ३९
 न वार्णेयस्यापराधो भवितव्यं हि तत्तथा ।
 तस्मान्मन्युर्न वः कार्यः क्रोधो दुःस्फुरो नृणाम् ॥ ४०
 हन्तव्यश्चैव वीरेण नात्र कार्या विचारणा ।
 विहितो ह्यस्य धात्रैव मृत्युः सात्यकिराहवे ॥ ४१
 सात्यकिरुवाच ।
 न हन्तव्यो न हन्तव्य इति यन्मां प्रभाषथ ।
 धर्मवादैरधर्मिष्ठा धर्मकञ्चुकमास्थिताः ॥ ४२

यदा बालः सुभद्रायाः सुतः गच्छविनाकृतः ।
 युष्मामिर्निहतो युद्धे तदा धर्मः क्व वो गतः ॥ ४३
 मया त्वेतत्प्रतिज्ञातं क्षेपे कस्मिंश्चिदेव हि ।
 यो मां निष्पिष्य संग्रामे जीवन्हन्यात्पदा रूपा ।
 स मे वध्यो भवेच्छत्रुर्यद्यपि स्यान्मुनिव्रतः ॥ ४४
 चेष्टमानं प्रतीघाते सभुजं मां सचक्षुषः ।
 मन्यध्वं मृतमित्येवमेतद्वो बुद्धिलाघवम् ।
 युक्तो ह्यस्य प्रतीघातः कृतो मे कुरुपुंगवाः ॥ ४५

C 7 6C16
 B 7 143. 64
 F 7 147 82

D1 8 प्रायो गत S1 हि त (for हत्वम्)

39 ^a) K1 ते (for त) S अ (G1 M ना) पूजयश्च
 (for अपूजयन्त) K4 D3 अपूजयस्ततो देवा — ^b)
 K5 चास्य, Dn1 तेस्य (for तस्य) S सायकि (M1 ० ३
 सत्यक) तेन (T G2-5 पूर्व-) कर्मणा (= 37^b) — ^c) T
 G2-4 M3 पक्ष (G3 4 *क्षि) पानाश्, G. पक्षापाकाश् (for
 पक्षवादाश्) G1 M तु (for च) B Dc1 Dn2 सुव
 हून् (for बहुश) — ^d) K1 प्रापदस्, K2 Dn1 प्रव
 दस्, M1 2 प्रवादस् (for प्रावदस्) B Dn2 तत्र,
 D2 8 अन्य, S तत्र (for तस्य) D5 प्रवदत्यस्य सैनिका

40 ^a) D2 8 वार्णेयस्यापराधोपि (D2 *राधेन), S न
 वार्णेयेप (G1 M1 2 ३ सत्यकेप-, M3 4 वार्णेयाप) राधोस्ति
 — ^c) K3 वा (for च) — ^d) K5 B Dc1 Dn2 D4
 7 8 M5 दुस्वतरो (for *करो)

41 G1 M2 ३ om 41 M1 reads 41 (inf lin,
 etc m) — ^a) K8-5 B Dn2 D4 7 8 T G2 M1
 ३ 4 चैव (for चैप) — ^c) Dn1 D4 7 [s]स्य हि (by
 transp), D3 [s]स्य चि, G5 [s]स्यस्य, M3 यस्य
 K1-3 B (except B2) D (except Dn2) M1 ३ 4 धात्रैप,
 T G2-4 धात्रेह — After 41, S (G1 M2 ३, after 40)
 ins

972* मर्तव्यमेव सर्वेण चरम पूर्वमेव वा ।

मन्यध्व मृत इत्येव मा भूद्रो बुद्धिलाघवम् ।
 तस्मिन्हवे महावाही यूपकेतौ महात्मनि ।
 धिगेनमिति चाक्रन्दन्क्षत्रिया क्रोधमूर्च्छिता ।
 धन्येन युक्तमित्येव भवितव्यं तथेति च । [5]
 केचिदासन्दिमनस केचिदुखसमन्विता ।

[(L 1) M3 परम (for च*) — (L 2) = (var)
 45^{cd} G1 M मृन् (for मृत) T लाघव — (L
 3) G2-5 यूपकेतौ (for यूप*) — (L 5) M1 तथैव (for
 तथेति)]

42 ^b) K8 G1 M1-4 ३ (sup lin) यन्मा, K5 B4
 मा यव (by transp), T G2-३ मदा K B2 Dn1
 D1-3 ३ ३ M5 प्रभाषत (for *पथ) — ^c) D2 क्षध
 मस्या, T G2-5 अविष्टाय (for अधर्मिष्ठा) K2 धर्म-
 वादेन धर्मिष्ठा — ^d) K. D4 7 8 T G2-3 M3 बाधिता
 (for आस्थिता)

43 Dc om 43 D2 transp 43 and 44 — ^a)
 D2 नह (for बाल) — ^b) D2 विशारद (for विना
 कृत) — ^c) D2 बहुभिर् (for युष्मभिर्) — ^d) K1
 वै (for चो)

44 D2 transp 43 and 44 — ^a) D2 ३ च (for
 तु) K1 परिज्ञात — ^b) B5 क्षये, Dn1 D7 ३ पक्षे,
 Cd ५ क्षेपे (as in text) K2 कस्यचिद्, Cd ५ कस्मि-
 श्चिद् (as in text) T G2-3 आहवे (for एव हि) Dn1
 D4 Cv तु (for हि) — After 44^{ab}, S ins

973* श्रुत्वा तत्सर्वभावेन गर्हयध्व न चार्जुनम् ।

[T G2 M3 4 ना (for च)]

— T G2-३ cont K5 D5 7 8 ins after 44^{ab}

974* शृणुध्व सर्वमेवेह श्रुत्वा गर्हय मानवा ।

[K5 D5 7 8 सर्व K5 D5 ३ मा नरा, D7 मा नृपा
 (for मानवा)]

— ^c) D3 निक्षिप्य, G1 M1 2 ३ निष्पीड्य, M3 4 नि
 पीड्य (for निष्पिप्य) — ^d) S1 K1 2 D3 जीध, Cd
 जीवन् (as in text) Dn1 D7 ३ यदा, T G2-३ नरो
 (for पदा) D2 जीवन्हासति वै रूपा, G1 M जीर्वतं
 न्यहनत्पवा

45 ^a) B2 (marg, orig as in text) प्रतीघातै,
 D2 प्रतिज्ञाते, D7 प्रतिघाते (for प्रतीघाते) — D5 om
 (hapl) 45^{efc} — ^b) K1 D1 च (for मा) K1 4
 सु (for स) D4 7 8 T G2 सुसुज मा सु (D4 स) चक्षु-

यत्तु पार्थेन मत्स्नेहात्स्नां प्रतिज्ञां च रक्षता ।
 सखज्ञोऽस्य हतो वाहुरेतेनैवास्मि वञ्चितः ॥ ४६
 भवितव्यं च यद्भावि देवं चेष्टयतीव च ।
 सोऽयं हतो विमर्देऽस्मिन्किमत्राधर्मचेष्टितम् ॥ ४७
 अपि चार्यं पुरा गीतः श्लोको बालमीकिना भुवि ।
 पीडाकरममित्राणां यत्स्यात्कर्तव्यमेव तत् ॥ ४८
 संजय उवाच ।
 एवमुक्ते महाराज सर्वे कौरवपाण्डवाः ।

न स किञ्चिदभापन्त मनसा समपूजयन् ॥ ४९

मन्त्रैर्हि पूतस्य महाधरेषु
 यशस्विनो भूरिसहस्रदस्य ।

मुनेरिवारण्यगतस्य तस्य

न तत्र कश्चिद्वधमभ्यनन्दत् ॥ ५०

सुनीलकेशं वरदस्य तस्य

शूरस्य पारावतलोहिताक्षम् ।

अश्वस्य मेध्यस्य शिरो निकृत्तं

प (D₁ पा), G₁ ३-५ M परम यत्नमास्थितं (G₁ M₂ ४ 'त), G_v as in text — 45^{cd} = (var) line 2 of 972* G₁ M₁ २ ५ om 45^{cd} — °) D_{n1} D₁ ५ १ ३ G_{३-५} पश्यध्वं (for मन्यध्व) B D_n D_२ ३ मृत (for मृतम्) — °) D₁ ३ वा (for हि) — °) D₁ [५]पि, D_३ हि (for मे)

46 D₇ om 46^a-47^a — °) K_३ B_२ D_{n२} D₁ ३ ० ३ मे चेहात्, B₁ ३-५ D_{०1} T G_{२-५} M_१ मा ह्युवा (for मत्स्नेहात्) — °) D_३ स्व (for स्वा) K_१ D₁ ४ रक्षिता B D_{०1} प्रतिज्ञामाधिरक्ष (D_{०1} 'क्षि)ता, D_२ प्रतिज्ञा रक्षिता मम, D_{n२} D_३ ० प्रतिज्ञा चाभिरक्षिता, S प्रतिज्ञा (M_३ 'ज्ञा) परि (G_३ प्रति) रक्षता (G_१ 'क्षिता, G_३ 'क्षत, M_{१-३} 'क्षिता) — °) M_१ २ सख्यस्य (for 'ज्ञोऽस्य) D₁ ३ ० हतो, M_१ २ ३ [भा]हृतो (for हतो) — °) Ś₁ अह तेन, K_३ D_३ अनेनैव (for एतेनैव)

47 D₇ om 47^a (of v 1 46) K_४ om 47^a-48^a — °) B (except B₁) D_{०1} D_२ हि (for च) M_३ ४ तद् (for यद्) — °) K_३ तदैवं चेष्टते तथा, D_{n1} D₇ ३ S दैव चेष्टयते हि तत् (D_{n1} 'तेय चा, D₇ ३ 'ते यथा; G_१ M_१ २ 'ते हि त). — After 47, B₁ ins 975*

48 K_४ om 48^a (of v 1 47) B_४ reads 48^{ab} after 976*. — °) S अपि चे (M_३ मो) इं पुरा गीतम्. — °) Ś₁ K_{1-४} D₁ शब्दो, S एवं (for श्लोको) D_१ १ ३ पुरा (for भुवि) — Ś₁ K_{1-४} B_{1-३.५} D_{०1} D_{1-३} ० ins after 48^{ab} B_४ after 47 D_{n1} after 977*

975* न हन्तव्या स्त्रिय हति यद्भवोपि ह्रवंगम ।

[= Rām. 6 81 28^{ab} D_२ त्रवीमि (for त्रवीपि)]

— B₁ (marg) ४ D_{n1} cont K_३ D_१ ५ १ ३ ins after 48

976* सर्वकाल मनुष्येण व्यवसायवता सदा ।

[D_३ त्वे कार्य (for सर्वकाल) K_३ D_३ व्यवसायवतात्मना, D_३ 'य च ज्ञासता (for the post half)]

— 48^{cd} = Rām 6 81 28^{cd} — °) D_१ चा (for तत्) — After 48, D_{n1} D_३ S ins

977* अनुष्ठित मया तद्य तत्सादृश्यं मृदयत् ।

[D_३ तत्र (for तत्र) G_१ M नश्य नृद्वत्त्वम् (for the post half)]

'9 °) Ś₁ K (except K₁) D_० १ ५ १ ३ एवमुक्त्वा, D_{n1} D₁ G_{३-५} 'मुक्त्वा (for 'मुक्ते) K_३ D_{n1} D_१ १ ३ महाबाहो (for 'राज) — °) K_१ २ D_१ सर्व (for सर्वे) S च कुरु (for कौरव) K_३ B D_{०1} पुत्रा (for 'पाण्डवा) D_{n२} D_३ ३ ० सर्वे पादवकौरवा — °) D_२ तस्य (for न स) D_२ ३ ० अभापतो S न किञ्चिद्व्यत् भापत — °) B_२ (orig) १ ३ तमपूजयन्, B_२ (marg as in text) D_३ समपूजयत् S मननापूजयश्च त

50 °) B D_{०1} D_{n२} T G_{१-४} M_३ ४ मत्राणि, M_१ मंत्राति, M_३ ३ मत्रादि (for मन्त्रैर्हि) K_१ पूतस्तु, G_१ ३ ३ M_३ भूतस्य (for पूतस्य) — °) G_३ यशस्विनो S काम (for भूरि-) — °) S कश्चिन् (for तस्य) — For 50^{ab}, D_३ subst

978* मन्त्रं पूतस्य सुमहत्स्वधरेषु यशस्विन ।

भूरिश्रवस (३१०) तस्याशु नैवारण्यगतस्य च ।

— °) B₁ D_n D_{२.३} तस्य (for तत्र) S यूपकेतोर् (for तत्र कश्चिद्)

51 °) Ś₁ सुनीच, B_२ (marg, orig as in text) सुनाल, D_२ सुवीच, G_२ धानीच, G_३ धनीच (for सुनील) D_२ ३ वदन हि (D_३ च), D_३ च शिरो हि, G_{१-३} परमस्य (for वरदस्य) — °) K_२ रोहिताक्ष — After 51^{ab}, D_२ ins

979* इन्द्रा सुनास सुकपोलयुक्तं ।

न्यस्तं हविर्धानमिवोत्तरेण ॥ ५१
स तेजसा गच्छहतेन पूतो
महाहवे देहवर विसृज्य ।

आक्रामदूर्ध्वं वरदो वराहो
व्यावृत्त्य धर्मेण परेण रोदसी ॥ ५२

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥

११९

घृतराष्ट्र उवाच ।

अजितो द्रोणराधेयविकर्णकृतवर्मभिः ।
तीर्णः सैन्याणव्यं वीरः प्रतिशुन्य युधिष्ठिरे ॥ १
स ऋयं कांग्वेयेण समरेप्यनिवारितः ।
निगृह्य भूरिश्रवमा बलाद्भुवि निपातितः ॥ २

संजय उवाच ।

शृणु राजन्निहोत्पत्तिं शैनेयस्य यथा पुरा ।
यथा च भूरिश्रवसो यत्र ते संशयो नृप ॥ ३
अत्रेः पुत्रोऽभवत्सोमः सोमस्य तु बुधः स्मृतः ।
बुधस्यासीन्महेन्द्राभः पुत्र एरुः पुरुरवाः ॥ ४

C 7 622
B 7 144 4
F 7 144 6

—^o) D: सैन्यस्य (for मेघस्य) Ś: K D: ३ ० निगृह्य,
D: निगृह्य, S प्रहृत्य (for निगृह्य) —^a) Ś: K: ३ D:
द्विपानं, Cd 'नन्' (as in text) K: B: ३ (marg
as in text) ३- Dci Dn: D: ३ इवावरेण, G: ३
M: ३ क्षयोचं (for इवोत्तं) Cd cites उत्तरेण (as in
text)

52 ^a) K: G: M: ३ ३ न्य (for न) B: D: ३ S
(except G:) -वृत्तेन, D: हवश्च, D: ३ पूतेन (for
हवतेन) Cv as in text —^b) K देववर, G: M:
३ ३ देहमिदं (for देहवर) D: नही देहेदेहवर विसृष्टं
—^c) D: आक्रामद्, D: प्राक्रम्य, D: ३ प्राक्रामद्, G:
M आक्रामद् (for आक्रामद्) —^d) K: D व्यावृत्त-
K: D: ३ व्यावृत्त्य, D: व्यावृत्त्य, G: M: ३ ३ वितत्य,
Cd व्यावृत्त्य (as in text) A few MSS and Cd
रोदसी

Colophon Ś: missing — Sub-parvan K: ३ ३
B Dci Dn D: ३ ३-३ जयद्रथवचन — Day of Drona's
Generalship K: चतुर्थदिवसे, K: चतुर्थयुद्धदिने, G:
चतुर्थदिवसि — Adhy name K: D: ३ ३ ३ भूरिश्रवसो
य (D: 'मोर्वा') B: ३ G: ३ ३ भूरिश्रवस्य, Dci Dn
भूरिश्रवस्य, T M: ३ ३ भूरिश्रवस्य — Adhy no
(figures, words or both) B: ३ T G: ३ ३ 140, B:
Dn: 143, B: 149, D: 145, D: 39, G: M 139
— Śloka no Dn: 55.

119

☞ This adhy is missing in Ś: (cf v 1 7
115 17)

1 After the ref, Dn: (omitting 1-2) ins

980* शैनेयस्य च वोत्पत्तिर्भूरिश्रवसमेव च ।

विल्लरेण ममाचक्ष्व सर्वमेव तु संजय ।

— For 1⁶⁶, G: M subst

981* अजितो द्रोणभीष्माभ्या कर्णेन च कृपेण च ।

— After 1⁶⁶, S ins

982* यश्चापोत्पहते जेतु समन्त मामक बलम् ।

—^o) G: M: ३ ३ तीर्णसैन्याणवो वीर

2 Dn: om 2 (cf v 1 1) —^a) M: तथा (for
कथं) Ś: K: ३ G: ३ ३ कौरवेयेन, D: 'णाय —^b)
K: समरे परिवारित, Dci समरेप्यनिवा', D: ३ समरे
च (D: स) निवारित, D: ३ समरेप्यनिवा', S समरे
प्यनिवारित —^c) G: M: ३ भूरिश्रवसो —^d) D:
वनाद् (for बलाद्) G: M बुधि (for भुवि)

3 ^a) T G: ३ ३ M: यथा (for इह) Dci D: [उ]त्पत्ति,
D: व्यक्ति —^b) K: D: शैनेयस्य D: ३ पुरा यथा
(by transp), D: यदास्विन, G: M यथायथ —^c)
B: यथा हि, G: M: ३ ३ क्षेप च, M: क्षयाच्च, M:
क्षयाय (for यथा च) —^d) K: महान् (for नृप).
— After 3, S (except G: ३) ins.

पुरूरवस आयुस्तु आयुषो नहुषः स्मृतः ।
 नहुषस्य ययातिस्तु राजर्षिर्देवसंमितः ॥ ५
 ययातेर्देवयान्यां तु यदुर्ज्येष्ठोऽभवत्सुतः ।
 यदोरभूदन्ववाये देवमीढ इति श्रुतः ॥ ६
 यादवस्तस्य च सुतः शूरस्रैलोक्यसंमतः ।
 शूरस्य शौरिर्नृवरो वसुदेवो महायशः ॥ ७
 धनुष्यनवरः शूरः कार्तवीर्यसमो युधि ।
 तद्दीर्यश्चापि तत्रैव कुले शिनिरभून्नृपः ॥ ८
 एतस्मिन्नेव काले तु देवकस्य महात्मनः ।

दुहितुः स्वयंवरे राजन्सर्वक्षत्रसमागमे ॥ ९
 तत्र वै देवकीं देवीं वसुदेवार्थमाप्तवान् ।
 निर्जित्य पार्थिवान्सर्वात्रथमारोपयच्छिनिः ॥ १०
 तां दृष्ट्वा देवकीं शौरे रथस्थां पुरुषर्षभः ।
 नामृष्यत महातेजाः सोमदत्तः शिनेर्नृप ॥ ११
 तयोर्दुद्धमभूद्राजन्दिनार्थं चित्रमद्भुतम् ।
 बाहुयुद्धं सुवलिनोः शक्रप्रहादयोरिव ॥ १२
 शिनिना सोमदत्तस्तु प्रसह्य भुवि पातितः ।
 असिमुद्यम्य केशेषु प्रगृह्य च पदा हतः ॥ १३

983* ब्रह्मणस्वभवत्पुत्रो मानसोऽत्रिर्महातपा ।
 [Gs post half. damaged Ms 4 महायशः (for 'तपा)]

4 Gs partly damaged —^b Ś1 Ds 6 सोमस्य
 च, D4 तस्य सुतुर (for सोमस्य तु) D2 [अ]थ
 भवत् (for तु युध) B (except B1) D2 G5 सुत
 (for स्मृत) — After 4^{ab}, D2 ins

984* यदुर्नाम महाराज सर्वशास्त्रविशारद ।
 — K1 om (hapl.) 4^c-5^b D2 om (hapl.) 4^c-6^b
 —^c Ś1 K2 D1 [अ]भूत्, K8 B4 5 Dn1 [ए]को;
 B1-3 Dc1 [ऐ]लो, T G2-4 [ए]व, G1 M [ऐ]लो
 (for [आ]सीत्) D5 महेश्वास (for 'न्द्राभ) —^d
 K4 D1 देल, B Dc1 Dn1 T G2-5 आसीत्, D5 चैव
 (for एक) G1 M ह्ला (Ms. 4 'ळ) पुत्र पुरूरवा

5 K1 om. 5^{ab}, D2 om 5 (for both, of v 1 4)
 Gs damaged —^a Ds च (for तु) T G2-4 पुरू
 रव सुतस्त्वायुर —^b T G2-4 नहुषस्त्वायुष B Dn2
 D2 8 G2 4 सुत (for स्मृत) — D4 om. 5^c-6^d —^d
 Ś1 K2 Dn1 D5 G2 4 Ms-5 समत, K1 सत्तम (for
 संमित.), K2 4 D1 राजन्दे (K4 'जा दे) वर्षिसंमत.

6 D2 om 6^{ab} (of v. 1. 4), D4 om. 6 (of v. 1.
 5), Gs damaged —^a Ś1 K1-3 देवयान्यास् (for
 'यान्यां). —^b G1 M1. 2. 5 ज्येष्ठो (for ज्येष्ठो) Dc1
 प्रभु; D5 नृप (for सुत.) —^c K8 भवेत् (for
 अभूत्) D1 अन्ववाये —^d D6 देवरात; T G2
 आजमीढ, G2-3 अज (for देव) B2 5 D8 श्रुति,
 Dn1 D1 8 स्मृत (for श्रुत)

7 Gs partly damaged —^a K5 B1 4 Dn
 D2-3 तु, B2 Dc1 हि (for च) S यादवस्य सुतस्य
 —^b Ś1 D8 T G2-4 Ms 4 -विश्रुत, (for संमत)

— D1 om 7^c-8^d —^c Ś1 K1 शूराश्च, D1 शूराश्च (for
 शूरस्य) D1 सौरिर् —^d B4 G1 2-5 M1 2 वासुदेवो

8 D4 om 8 (of v 1 7) —^a D1 8 S धनुष्य-
 नवम G2 वीर (for शूर) —^c Ś1 K1-4 D1 एव,
 K5 B4 D (except Dc1, D2 om.) चैव (for चापि)
 —^d Ś1 K2 B D2 5 7 8 G2 5 नृप, D2 तत (for
 नृप) K5 कुले शिनिवरो नृप

9 ^a K4 तस्मिन्नेव तु काले (submetric) —^c Ś1
 K (except K5) D1 4 7 8 G1 M2 4 स्वयंवरो, D2
 समागमे (for स्वयंवरे) —^d M2 समागत T G
 M1 2-5 सर्वक्षत्रं समागत

10 ^a K1 3 4 D1 8 [ए]व (for वै) —^b D1 2
 वसुदेवोयम् B Dc1 Dn2 आशु वै, D2 6 S आत्मवान्
 (for क्षात्)

11 ^a K5 D2 7 8 शूरो (for शौरे) —^b B1 8
 D2 4-7 पुरुषर्षभ — For 11^{ab}, S subst

985* तां दृष्ट्वा नीयमाना तु वसुदेवाय देवकीम् ।
 [Ms. 4 दीयमाना (for नीय)]

—^c S महाराज (G2 4 'जः) (for 'तेजा.) —^d
 G2 सोमदत्ति. K4 सिने; T G2 5 शिनि, G2 4 शिनिर
 (for शिनेर्). Ś1 K2-4 सुतः; K1 D1 सुतं; B1 Dc1
 (marg., see m.) Dn2 D2 8 T G1 2 5 M1 2 नृप;
 Ms 4 स तत् (for नृप)

12 ^a Ś1 ततो (for तयोर्) D2 भूयो (for राजन्)
 —^b D4 दिवार्थ (for दिनार्थ) —^c Ś1 K D1-3
 वा (Ś1 K2 D2 5 ब) हुभिर्वै (for बाहुयुद्धं) —^d Some
 MSS प्रहादयोर् B Dc1 Dn2 S प्रसक्त पुरुषर्षभ (G
 'भ, M1 2 'भ)

13 ^a K4 शिनिना K2 सोमदत्तश्च —^b Dn2

मध्ये राजसहस्राणां प्रेक्षकाणां समन्ततः ।
 कृपया च पुनस्तेन जीवेति स विसर्जितः ॥ १४
 तदवस्थः कृतस्तेन सोमदत्तोऽथ मारिष ।
 प्रसादयन्महादेवमर्षवग्मास्थितः ॥ १५
 तस्य तुष्टो महादेवो वराणां वरदः प्रभुः ।
 वरेण छन्दयामाम स तु वत्रे वरं नृपः ॥ १६
 पुत्रमिच्छामि भगवन्व्यो निहन्याच्छिनेः सुतम् ।

मध्ये राजसहस्राणां पदा हन्याच्च संयुगे ॥ १७
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सोमदत्तस्य पार्थिव ।
 एवमस्त्विति तत्रोक्त्वा स देवोऽन्तरधीयत ॥ १८
 स तेन वरदानेन लब्धवान्भूरिदक्षिणम् ।
 न्यपातयच्च समरे सोमदत्तिः शिनेः सुतम् ॥ १९
 एतत्ते कथितं राजन्यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
 न हि शक्या रणे जेतुं सात्वता मनुजर्षभ ॥ २०

C. 7. 8045
B. 7 144. 21
K. 7 144 20

D₁ s e-s प्रहृम्य, D₂ प्रगृह्य, G₁ M निमह्य (for प्रमह्य) K₁ मनि (for सुनि) D₂ प्रमह्य तु विपो यित —^d) D₁ om from गृह्य up to समन्ततः (in 14^b) G₁ M परामृश्य (for प्रगृह्य च) K (except K₁) D₁ [आ]हनत् (for हत) S₁ प्रगृह्य नपदानुग

14 D₁ om 14^{ab} (cf v l 13) —^b) D₁ G₁ M₁ s s प्रेक्ष्यमाग D₂ महत्तदा (for समन्तत) — After 14^{ab}, G₁ reads 14^c and 15^b twice —^c) K₁ D₁ तु, D₂ [अ]त्र, M₂ s म (for च) D₂ उत्तम् (for पुनम्) — G₁ om 14^d-15^a —^d) S₁ K D₁ e s म जीवन्त्यै, B D₁ D₂ D₁ s म जीवेति (by transp), D₂ मर्षवो व, D₁ जीवन्त्यै म T G₂ s s च (for म) D₂ मुक्त कैलासमन्ययात्

15 For the repetition in G₁, cf v l 14 G₁ om. 15^a (cf v l 14) D₁ om 15^{ab} —^b) M₁ om य T G₂ s s (both times) s नरर्षभ (G₁ अ), M₂ न मारिष (for अ मारिष) —^c) K₁-s B₁ s s D₂ प्रासादयन् —^d) K (except K₁) आगत (for आन्यित)

16 ^a) K₁ T G₂ महाबाहो (for 'देवो) —^b) D₂ वरेण्यो (for वराणा) K₁ वराणा प्रभुरीश्वर, B (except B₁) D₁ D₂ वरदाना महाप्रभु, T G₁-s वरदाना वरो निभु —^d) S₁ K₁ s D₁ s s च (for तु) K₁ B D₂ D₂-s T G₁ M₁ s s चर नृप, D₂ नराधिप (for चर नृप)

17 ^b) B D₁ निपात्य, D₁ निहति (for निहन्यात्) S शिनेनंसारमाहवे —^d) S यो (G₁ ये) निर्जित्य (M₂ s विजित्य) पदाहनेत्

18 ^a) D₂ तदा (for तस्य) —^b) D₁ मारिष (for पार्थिव) T G₂ भगवाप्तील्लोहित — After 18^{ab}, T G₂ ins

986* स शिरश्चम्पमाहो नतदेवं भवेन्नृप ।

म पूर्वमेव तपसा मामाराध्य जगन्नये ।
 कन्याप्यजस्यस्त्रन्मत्त प्राप्तवान्वरमुचमम् ।
 तथाप्यय प्रयामस्तु निष्फलो न भविष्यति ।
 तस्य पात्र तु समरे ह्यत्पुत्रो मोहयिष्यति । [5]
 न तु मारयितु शक्यं कृष्णसरक्षितो ह्यसौ ।
 अहमेव च कृष्णोऽसि नावयोरन्तर क्वचिद् ।

[(L 1) G₂ वर (for शिर) — (L 3) T [अ] जस्यता (for [अ]जस्यस्तन्) — (L 4) T तवाप्यय प्रयत्नस्तु (for the prior half) — (L 5) T पौत्रम् (for पौत्र) T यो हनिष्यति (for मोहयि) — with line 7, of 12 330 64]

—^c) G₁ s s M₁-s देवेष्टा, G₂ M₂ देवेष्टा (for तत्रोक्त्वा) T G₂ हृति तस्य (G₁ तस्यै) वरं दत्त्वा —^d) B₁ S तस्यै (for स देवो) — After 18, T G₂ ins

987* नातिहृष्टमना सोऽपि पुरमागान्महीपति ।
 [G₂ महीपति]

19 ^b) K₁ भूरिदक्षिण —^c) K₁ om च B₃ स रणे (for समरे) G₁ M₁ s s तस्मादपातयन्नृमौ —^d) D₂ सोमदत्ति, D₁ s G₁ s सोमदत्ति G₁ M₁ s s तु मात्पकि (for दिने सुतम्) — After 19, K₁ B D₂ D₂ D₁ s s s ins

988* पश्यता सर्वसैन्याना पदा चैनमताडयत् ।

20 ^b) M₂ s यन्मा —^c) D₂ च (for हि) S₁ K₁ s s B₁ s (marg as in text) s-s D₁ D₂ D₁ s s T G₂ शक्यो, D₂ शक्ता, D₂ शक्ते (for शक्या) —^d) S₁ K₁ B₁ s (marg as in text) s-s D₁ D₂ D₁ s s e-s T G₂ सात्वतो (for सात्वता) S₁ पुरुषर्षभ, K₂ D₁ s G₂ मनुजर्षभ, B (except B₁) D₂ D₂ मनुजर्षभै, G₁ M₁-s भरतर्षभ (for मनुजर्षभ)

21 G₂ partly damaged —^a) K₁ B₃ D₁ D₁ s s S लक्ष्मा S समरे (for सम्राते) —^b) B

लब्धलक्ष्याश्च संग्रामे बहवश्चित्रयोधिनः ।
 देवदानवगन्धर्वाङ्घ्रिजेतारो ह्यविस्मिताः ।
 स्ववीर्यविजये युक्ता नैते परपरिग्रहाः ॥ २१
 न तुल्यं वृष्णिभिरिह दृश्यते किञ्चन प्रभो ।
 भूतं भव्यं भविष्यच्च बलेन भरतर्षभ ॥ २२
 न ज्ञातिमवमन्यन्ते वृद्धानां शासने रताः ।
 न देवासुरगन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः ।
 जेतारो वृष्णिवीराणां न पुनर्मानुषा रणे ॥ २३
 ब्रह्मद्रव्ये गुरुद्रव्ये ज्ञातिद्रव्येऽप्यर्हिसकाः ।

एतेषां रक्षितारश्च ये स्युः कस्यांचिदापदि ॥ २४
 अर्थवन्तो न चोत्सिक्ता ब्रह्मण्याः सत्यवादिनः ।
 समर्थान्नावमन्यन्ते दीनानभ्युद्धरन्ति च ॥ २५
 नित्यं देवपरा दान्ता दातारश्चाविकत्थनाः ।
 तेन वृष्णिप्रवीराणां चक्रं न प्रतिहन्यते ॥ २६
 अपि मेरुं वहेत्कश्चिद्रेद्वा मकरालयम् ।
 न तु वृष्णिप्रवीराणां समेत्यान्तं ब्रजेष्टुप ॥ २७
 एतच्चे सर्वमाख्यातं यत्र ते संशयो विभो ।
 कुरुराज नरश्रेष्ठ तव ह्यपनयो महान् ॥ २८

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥

Do1 Dn2 D6 S बहुशश् (for बहुवश्) — °) D5 6
 गधर्व- (for 'वान्' — °) D8 विजितारो, D8 विस्तु
 तारो (for विजे) T [S]प्यविस्मिता; G2 व्यवस्थिता,
 G2-5 [S]प्यवस्थिता, M3 4 ह्यवस्थिता (for ह्यवि-
 स्मिता) — D2 repeats 21er after 26 — °) K1 सु-
 (for स्व) D2 (second time) विभवे (for विजये)
 — °) S1 नैते मम परिग्रह, D6 नैते परमविग्रहा Cd
 cites परपरिग्रहा (as in text)

22 °) D2 यत् (for न) — °) D2 कथय (for
 किञ्चन) Do1 S दृश्यते भुवि (M5 न तु) किञ्चन (T
 G2-5 कश्चन) — °) K5 B D (except D1 8) भविष्यं
 (for 'व्यप्')

23 G2 partly damaged — °) S1 K1 D1 6 ज्ञातम्,
 G2-5 M3-5 ज्ञातीन् M3 4 अवमन्यतो — °) T G2-5
 वचने (for शासने) — °) D1 8 स (for न) — °)
 K5 B Do1 Dn2 D6 S मानवा (for मानुषा) G2 युधि
 (for रणे)

24 °) S ब्रह्मस्वे च गुरुस्वे च — °) K B1-3 Do1
 Dn D1 8-6 S ज्ञातिस्वे च (K1-4 D8 'स्वे वा, D6 'स्वे
 च), D1 8 ज्ञातिस्वेव (for ज्ञातिद्रव्ये) — °) M3 4 न
 तेषां (for एतेषां) — °) M1 2 स्या (S10) (for स्यु)

25 °) Do1 चलोत्सिक्ता, D1 धनो* (for न चो*)
 Cd cites उत्सिक्ता (as in text) D1 शूराश्च सत्यवतश्च
 — D1 om 25^b-26^a — °) D1 द्राक्षणा — °) K1 8
 B2 (marg as in text) D2-5 8 M1 2 5 समर्था G2 4
 भवमन्यते (for नाव*) — °) K5 ते (for च)

26 D1 om 26^a (of v 1 25) — °) M3 4 दैव
 परा — °) D8 वदान्याश् (for दातारश्) S1 [S]वि
 कत्थिन, Cd 'त्यका D2 दातारो ह्यथ मानवा — °)
 S तद्गुणि (for वृष्णिप्र) — °) M4 चित्रं; Cd चक्रं
 (as in text) — After 26, D2 repeats 21er

27 °) M1 2 न हि (for अपि) D2 नेतु क्षम, D6
 मेरुं हरेत् (for मेरुं वहेत्) — °) D2 वेला च (for
 तरेद्वा) S वरुणालयं (for मकरा*) — °) K8 तेन,
 G2-5 न हि (for न तु) D1 प्रवीरेण — °) A few
 MSS नृप D1 समेत्यान्तजेष्टुप — After 27, Dn1
 118

989* शिनेर्दुहितृसभूत एष वीर स सात्यकि ।

28 °) B1 एव (for एतत्) — °) K8 भव, K4
 भवान्, K5 B2 महान्; D1 [S]भवत् (for विभो)
 — °) D1 G2 कुरुराजन् D2 कुरूणा च कुरुश्रेष्ठ — °)
 T G2-5 [ए]व (for हि) K5 प्रभो, D1 भवान् (for
 महान्)

Colophon S2 missing — Sub-parvan K2 4 B
 Do1 Dn1 D1 8 6-8 जयद्रथवध — Day of Drona's
 Generalship K1 चतुर्थदिवसे — Adhy name K5
 Dn1 D2 4 7 8 भूरिश्रवसोत्पत्ति; B1 भूरिश्रवोवध, B2
 भूरिश्रववध, D1 भीमसेनप्रवेश, D6 शिनिसोमदत्तवार्ता-
 कथनं, T G2-5 युयुधानवंश (G2 'वध) कथनं Bom ed
 सात्यकिप्रशंसा — Adhy no B1 T G2-5 141, B5
 150, Dn1 144, D2 146, D3 40, G1 M 140.
 — Śloka no Do1 30.

१२०

धृतराष्ट्र उवाच ।

तदवस्ये हते तस्मिन्भृश्रिवसि कारवे ।

यथा भृयोऽभवद्युद्धं तन्ममाचक्ष्व संजय ॥ १

संजय उवाच ।

भृश्रिवसि संक्रान्ते परलोकाय भारत ।

वासुदेवं महाबाहुर्जुनः समचक्षुदत् ॥ २

चोदयाश्चान्मृगं कृष्ण यतो राजा जयद्रथः ।

अस्तमेति महाबाहो त्वरमाणो दिवापरः ॥ ३

एतद्धि पुरुषव्याघ्र महदभ्युद्यत मया ।

कार्यं संरक्ष्यते चैष कुरुसेनामहारथैः ॥ ४

नास्तमेति यथा सूर्यो यथा सत्यं भवेद्वचः ।

चोदयाश्चास्तथा कृष्ण यथा हन्यां जयद्रथम् ॥ ५

ततः कृष्णो महाबाहू रजतप्रतिमान्दयात् ।

हयजत्र्योदयामास जयद्रथरथं प्रति ॥ ६

तं प्रयान्तममोघेषुमुत्पतद्भिरिवाशुगैः ।

त्वरमाणा महाराज सेनामुख्याः समाव्रजन् ॥ ७

दुर्योधनश्च कर्णश्च वृषसेनोऽथ मद्रराट् ।

अश्वत्यामा कृपश्चैव स्वयमेव च सैन्यवः ॥ ८

C. 7 6 63
E 7 145 8
K. 7 145 8

120

This adhy is missing in Ś (cf. v 1 7 115 17)

1 ^a) Ś1 K2 तयामृते (for तदवस्ये) — ^b) K2 कारव — ^c) K4 M1 2 भवेद् (for अभवद्) D2 यथा युद्धं ह्यमृत्तत्र — ^d) M1 2 मंजय2 G4 om the ref — ^a) K5 om सक्रान्ते — ^c) B4 D1 2 T G2 M5 महाबाहुम् — ^d) K5 om मम3 Before 3, M1-2 ins अर्जुन B1 repeats 3^{ab} after 990* — ^a) Dn1 D4-2 नोदय, Cd चो (as in text) Dn1 तथा, S (G4 lacuna) द्रुत (for मृदा) Ś1 K1-4 D1 मृदां मृद्वो, B1 (first time) 2 2 2 Dc1 D2 Cd हृषीकेश (for मृदा कृष्ण) — ^b) B1 (second time) M2 4 यत्र राजा, Dn1 यथा हन्या, D2 यत्रास्ति स (for यतो राजा) B1 (first time) 2 2 Dc1 यत्र मंघवको नृप — Ś1 K B2-5 D (except Dn1) Cd ins after 3^{ab} B1, after the second occurrence of 3^{ab}

990* प्रतिष्ठा मफला चापि कर्तुमर्हमि मेऽनय ।

[D2 माघव (for मेऽनय)]

— B2-2 Dc1 D2 2 Cd cont. B1 ins after the first occurrence of 3^{ab}

991* श्रूयते पुण्डरीकाक्ष त्रिषु धर्मेषु वर्तते ।

[Dc1 लोकेषु (for धर्मेषु)]

Dn1 om. (hapl.) 3^a-5^d — ^c) K1 महाबाहुम् D2 अस्मन्मेति भगवान्4 Dn1 om. 4 (cf. v 1 3) — ^b) B2 4 D1 अम्यु-
दितं D2 मम (for मया) — ^c) D2 2 सरक्षते, D4
*क्षता (for *क्ष्यते) K (except K1) B2 5 Dn2 D4 5
G1 2 चैव, D2 चापि, D1 2 चैव, T चैवत्, G1 M
चैपा, G2 lacuna (for चैप) — ^d) D2 अरि (for
कुरु)5 Dn1 om 5 (cf. v 1 3) — ^a) B1 2 2 Dc1
D2 1 2 M2 4 यथा नाभ्येति सूर्योत् (B2 5 Dc1 सूर्यो मे,
M2 4 सूर्यो मा), B2 यथा नाभ्येति सूर्यो (hyper-
metric), B4 यथास्मेति सूर्यो नो, T G M1 2 2 यथा
नाभ्येति मा सूर्यो — B2 om. 5^{cd} — ^c) D2 2 2 नोदय
(for चो) Dc1 तथा सूत, T G2-5 हृषीकेश (for
तथा कृष्ण) — After 5, B4 ins

992* संजय उवाच ।

जयद्रथवधे प्राप्ते तानुमौ कुरुपाण्डवौ ।

सन्मिर्ता समुद्रेकेता प्रौढा बाला चचरिव ।

6 Before 6, M2-5 ins संजय उवाच — ^a) K4
D1 तथा (for तत) — ^b) S अश्वप्रजतसंनिभान्
— ^c) D2 नोदयामास (for चोद) — ^d) B5 D2 G1
M1 2 वध (for रथं)7 ^a) K4 सप्रयातम्, D2 4 2 त प्रयातम् — ^b) S
उत्पतंत् (for *तद्भिर) T G2-5 हवाशुभि, G1 M2
हवाशुगै — ^d) B Dc1 D2 2 S समाद्रवन्, D1 *वृजन्
(for *ध्रजन्)8 ^a) D2 [s]य (for च) K5 D1 2 तत (K5 *था)
कर्णो (for च कर्णश्च) Dn1 D4 यतो (Dn1 ततो) दुर्यो
धन कर्णो — ^b) B1 D2 2 S च (for स्य) — ^d)

समासाद्य तु वीभत्सुः सैन्धवं प्रमुखे स्थितम् ।
 नेत्राभ्यां क्रोधदीप्ताभ्यां संप्रैक्षन्निर्देहनिव ॥ ९
 ततो दुर्योधनो राजा राधेयं त्वरितोऽब्रवीत् ।
 अर्जुनं वीक्ष्य संयान्तं जयद्रथरथं प्रति ॥ १०
 अयं स वैकर्तन युद्धकालो
 विदर्शयस्वात्मबलं महात्मन् ।
 यथा न वध्येत रणेऽर्जुनेन
 जयद्रथः कर्णं तथा कुरुष्व ॥ ११
 अल्पावशिष्टं दिवसं नृवीर
 विघातयस्वाद्य रिपुं शरौघैः ।
 दिनक्षयं प्राप्य नरप्रवीर

ध्रुवं हि नः कर्णं जयो भविष्यति ॥ १२
 सैन्धवे रक्ष्यमाणे तु सूर्यस्यास्तमयं प्रति ।
 मिथ्याप्रतिज्ञः कौन्तेयः प्रवेक्ष्यति हुताशनम् ॥ १३
 अनर्जुनायां च भुवि गृहूर्तमपि मानद ।
 जीवितुं नोत्सहेरन्वै भ्रातरोऽस्य सहानुगाः ॥ १४
 विनष्टैः पाण्डवैश्च सशैलवनकाननाम् ।
 वसुंधरामिमां कर्णं भोक्ष्यामो हतकण्टकाम् ॥ १५
 दैवेनोपहतः पार्थो विपरीतश्च मानद ।
 कार्याकार्यमजानन्वै प्रतिज्ञां कृतवान्रणे ॥ १६
 नूनमात्मविनाशाय पाण्डवेन किरीटिना ।
 प्रतिज्ञेयं कृता कर्णं जयद्रथवधं प्रति ॥ १७

Ś1 K (except Ks) D1 s स्वयमेव (K1 2 s D1 'यं चैव')
 जयद्रथ

9 a) Ks B Do1 Dn D2 4 7 s Ms. 4 च (for तु)
 Ds वीभत्सुं Ś1 Ks स समासाद्य वीभत्सु —^b) B5
 सैन्धवे —^c) B4 T G2-5 तान्नाभ्या (for दीप्ताभ्या)
 —^d) Ś1 K1 s D1 4 7 s अ (Ś1 Ks अ) प्रैक्षन्, Ks
 अद्वाक्षीन्, Ds स प्रेक्षन्, Ds संप्रेक्षन्, Ds स प्रैक्षन्
 (for संप्रेक्षन्) D2 संप्रेक्षव*भारत, S प्रेक्षते स्य दह-
 निव — T G2-5 M4 read 7 122 27^c-123 20^d after
 9, while G1 M1-3 s read the same, for the first
 time, after 9, repeating it in its proper place

10 a) G1 M1 2 दुर्योधनो महाराज —^b) D2 ययौ
 (for अब्रवीत्) Ds 7 s राधेयमिदमब्रवीत् — After
 10^a, S ins

993* अमानुपाणि कर्माणि कुर्वन्तौ पुरुषर्षभौ ।

सत्यकं भीमसेन च यत्तौ तौ दर्शयन्निव ।

[(L 1) Ms 4 कुर्वाणौ (for कुर्वन्तौ) T G2-5 भरत
 र्षभौ (for पुरुष*) — (L 2) T G2-5 Ms 4 सत्यकि]
 — T G2-5 Ms om 10^a —^c) Ks B Do1 D2 G1
 M1-4 प्रेक्ष्य (for वीक्ष्य) Ks B Dn1 D2-6 s संयान्तं,
 Dn2 संप्राप्तं, G1 M1-4 संयत्त (for संयान्त) —^d)
 B Do1 Dn2 Ds Ms 4 वधं (for रथं) — After 10,
 D2 s s s ins

994* उवाच राजन्पुत्रस्ते कर्णं राजा सुयोधन ।

[Ds पुत्रस्ते]

11 a) Ds युद्धकाले, M1 2 'काले —^b) Ś1 K1-3

D1 s निदर्शयस्व (Ś1 'ति), Ks विदीर्यते च D2 महा-
 रूधे (for 'त्मन्) —^c) Ś1 नश्येत् (for वध्येत्)

12 a) Ks अल्पावशिष्ट, D2 Ms 4 'शेष (for 'शिष्ट)
 Ks Dn D1 s 8 अल्पावशिष्टो (Ks 'शिष्टो, Dn2 'शिष्ट)
 दिवसो, B Do1 T G1-1 M1 2 s अल्पावशेषो दिवसो,
 Gs अवशेषो हि दिवसो D2 च मन्ये, T G1 8-5 M1 2 s
 हि (G1 [s]पि) साप्रतं, Ms 4 तु वीर (for नृवीर)
 —^b) S निवारयेह (Ms 'यित्वा) (for विघातयस्व) K1
 [अ]न्य, D2 [धा]रम्- (for [अ]द्य) —^d) Ks B
 Do1 D2 G1 s- M ध्रुवो (for ध्रुवं)

13 a) K2 4 s Do1 Dn1 D2 4 7 s रक्षमाणे G1 M
 हि (for तु) —^b) B Do1 Dn D2 4 7 s G1 M1 2
 अस्तमनं (for 'मय)

14 a) D2 6 अर्जुनेन विना भूमौ, G1 M1 2 अर्जुनेन्निप्र-
 (G1 'निं प्र) विष्टे तु —^b) Ś1 Ks सुहृताद् K1 ह्व
 (for अपि) —^c) K4 s जीवित —^d) Ś1 (sup
 11; as in text) K2 s पदानुगा (for सहा*)

15 a) S पाण्डवेषु च (G1 M वि-) नष्टेषु —^c) S
 कर्णेमां वसुधा कृत्स्ना —^d) Ś1 K1-3 D1 भोक्ष्य (Ks
 'क्ष)से, Ks भोक्ता स्य, Ds भोक्ष्या*, Ds 8 भोक्ष्यामो
 (for भोक्ष्यामो)

16 a) D1 1 देवेन B2 [ए]व (for [उ]प) —^c)
 B Do1 अजानान, Dn1 'नत्, Dn2 Ds 4 7 s 'नन्य
 (for 'नन्वै)

17 a) D1 om विनाशाय —^b) Ds कृतात्मना (for

कथं जीवति दुर्धर्षं त्वयि राधेय फल्गुनः ।
 अनस्तंगत आदित्ये हन्यात्सैन्धवकं नृपम् ॥ १८
 रक्षितं मद्रराजेन कृपेण च महात्मना ।
 जयद्रथं रणमुखे कथं हन्याद्धनंजयः ॥ १९
 द्रौणिना रक्ष्यमाणं च मया दुःशासनेन च ।
 कथं प्राप्स्यति वीमत्सुः सैन्धवं कालचोदितः ॥ २०
 युध्यन्ते बहवः शूरा लम्बते च दिवाकरः ।
 शङ्के जयद्रथं पार्थो नैव प्राप्स्यति मानद ॥ २१
 स त्वं कर्ण मया सार्धं शूरैश्चान्यैर्महारथैः ।
 युध्यस्व यत्नमास्थाय परं पार्थेन संयुगे ॥ २२

एवमुक्तस्तु राधेयस्तत्र पुत्रेण मारिय ।
 दुर्योधनमिदं वाक्यं प्रत्युवाच कुरुत्तमम् ॥ २२
 दृढलक्ष्येण शूरेण भीमसेनेन धन्विना ।
 भृशमुद्वेजितः संख्ये शरजालैरनेकजः ॥ २४
 स्यात्तव्यमिति तिष्ठामि रणे संप्रति मानद ।
 नैवाङ्गमिङ्गति किञ्चिन्मे संतप्तस्य रणेपुमिः ॥ २५
 योत्स्यामि तु तथा राजञ्चकत्याहं परया रणे ।
 यथा पाण्डवमुख्योऽसौ न हनिष्यति सैन्धवम् ॥ २६
 न हि मे युध्यमानस्य सायकांश्चास्यतः शितान् ।
 सैन्धवं प्राप्स्यते वीरः सव्यसाची धनंजयः ॥ २७

C. 7 60c3
E. 7 145 29
K. 7 146 44

किरीटिना) —^o) G₅ वृथा (for कृता) T G₃ 4 मिथ्या
 प्रतिज्ञैव कृता

18 ^a) T G₃ 4 मामर्षं, M₃ 4 दुर्धर्षं (for दुर्धर्षं)
 —^b) Ś₁ K₂₋₄ D₁ चैवेह, K₁ देवेह (for राधेय)
 K₅ 5 B D फाल्गुन —^c) S अनस्तमित (for 'स्तगत)
 —^d) D_{n1} D₁ 1 8 निहन्यात्सैन्धव नृप

20 D₁ om 20^a-23^b G₅ partly damaged —^a)
 K₁ द्रोणेन A few MSS रक्षमाण —^b) D₂ तथा
 (for मया) —^d) Ś₁ चोदित, K₅ D_{n2} D₃ 5-8
 नोदित, B₅ G₅ चोदित

21 D₁ om 21 (of v l 20) —^a) K₅ तिष्ठति
 (for युध्यन्ते) —^d) K₄ प्राप्नोति (for प्राप्स्यति)

22 D₁ om 22^{ab} (of v l 20) G₂ damaged
 —^a) D₅ om from स त्वं up to पार्थेन (in 22^d)
 — After 22^{ab}, B (except B₁) D_{c1} D_{n2} ins

995* द्रौणिना च हि सहितो मद्रराजेन कृपेण च ।
 —^o) D₅ घलम्; M₃ 4 रयम् (for यत्नम्).

23 G₅ partly damaged Before 23, T G₁, 3, 4 5
 M₁, 2 5 ins संजय —^b) K₅ पुत्रेण तव मारिय —^o)
 K₅ om मिदं वाक्य —^d) K₄ T G₂₋₄ M₅ कुरुद्वहं;
 B₁, 2 D_{c1} कुरुत्तम B₂ उवाच कुरुत्तमं

24 G₂ partly damaged Before 24, M₃ 4 ins
 कर्ण —^a) K₄ 5 B₃ D_{c1} D_n D₂ 3 5-8 S (G₂
 damaged) लक्ष्णेण K₂ B D_{c1} D_{n2} D₂ T G₂₋₄ वीरेण
 (for शूरेण) —^o) T G₂₋₅ दृष्टम् (for भृशम्) B
 D_{c1} D_{n2} भिन्नतनु, D_{n1} उद्वेजिता, D₂ युद्धे जित

(for उद्वेजित) G₁ 5 M₁₋₃ सखे, G₄ M₁ संवे (for
 संख्ये) —^d) D₁ 8 वर्षैर् (for जालैर्) D₁ धने
 कम्, S 'कथा (for 'कथा)

25 ^a) D₂ इह (for इति) —^o) Hypermetric
 K₂ D_{n1} D₂₋₃ इगते D₅ कश्चिन् (for किञ्चिन्) Ś₁
 K₁ नैवमिति ते किञ्चित् (submetric), K₃ नाग*मिति
 ते किञ्चित्, K₅ नैवा गतिं गत किञ्चित्, B D_{c1} D_{n2} S
 नागमिगति किञ्चिन्मे (B: S मे किञ्चित्), D₁, 2 नैवागमिति
 (D₂ नाग विंदति) मे किञ्चित् —^d) K₄ B D_{c1} D_n
 D₂ G₄ महेषुमि, D₅ G₁₋₃ 5 M रथे, D₅ [ए]व
 चेषुमि (for रणे)

26 ^a) D_{n1} D₁ च (for तु) K₁ 2 4 5 D₁ यथा
 राजन्, B D_{c1} D_{n2} यथा शक्त्या (D_{c1} 'क्ति) S
 योत्स्ये चाह यथाशक्ति —^b) D₁ शक्त्याय (for शक्त्याह),
 B D_{c1} D_{n2} S हृदयं जीवितं मम (S हि मे) — After
 26^{ab}, G₁ 2, 5 M ins

996* तद्यथा प्रपतित्येह परं शक्त्या सुयोधन ।

[G₁ M₁, 2 तद्यथा, M₅ तथा च (for तद्यथा), G₂, 5
 यथा (for पर).]

— T G₅ 4 om 26^a-27^d. —^o) B₁ तथा (for यथा)
 D₂ 5 वै (for इसौ) —^d) D₄ हनिष्यति स सैन्धवं

27 T G₂, 4 om 27 (of v l 26) —^a) D₂ G₁
 2 5 M जीवमानस्य (for युध्यं) Ś₁ न मया युध्यमानेन,
 K₁ 2 4 D₁ न युध्यमानेन मया —^b) Ś₁ K₁₋₃ D₁
 चाम्यता, K₅ D₅ मुञ्चत, B D_{c1} D_{n2} G₂ 5 क्षम्यत
 (for चाम्यत) K₄ 5 D₃ गितान् D₂ यत्नमानस्य वै
 तथा —^o) G₁ 2 5 M प्राप्नुयाद् (for प्राप्स्यते) Ś₁

यत्तु शक्तिमता कार्यं सततं हितकारिणा ।
 तत्करिष्यामि कौरव्य जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ २८
 अद्य योत्स्येऽर्जुनमहं पौरुषं स्वं व्यपाश्रितः ।
 त्वदर्थं पुरुषव्याघ्र जयो दैवे प्रतिष्ठितः ॥ २९
 अद्य युद्धं कुरुश्रेष्ठ मम पार्थस्य चोभयोः ।
 पश्यन्तु सर्वभूतानि दारुणं लोमहर्षणम् ॥ ३०
 कर्णकौरवयोरेवं रणे संभाषमाणयोः ।
 अर्जुनो निशितैर्वाणैर्जघान तत्र वाहिनीम् ॥ ३१
 चिच्छेद तीक्ष्णाग्रमुसैः शूराणामनिर्गतिनाम् ।

भृजान्परिघसंकाशान्द्विहस्तोपमात्रणे ॥ ३२
 शिरांसि च महाबाहुश्चिच्छेद निशितैः शूरैः ।
 हस्तिहस्तान्द्व्यग्रीया रथाक्षांश्च समन्ततः ॥ ३३
 शोणिताक्तान्द्व्यारोहान्गृहीतप्रासतोमरान् ।
 क्षुरैश्चिच्छेद वीभस्तुर्द्विर्धैरुं कं त्रिधैव च ॥ ३४
 हयवारणमुख्याश्च प्रापतन्त सहस्रशः ।
 घ्नजाश्छत्राणि चापानि चामराणि शिरांसि च ॥ ३५
 कक्षमग्निमिवोद्धृतः प्रदहंस्तत्र वाहिनीम् ।
 अचिरेण महीं पार्थश्चकार रुधिरोत्तराम् ॥ ३६

वीरं, Ks वीरे, Ds वीर (for वीर) —^a) Gs
 पर तत्, M1 2 3 परतप (for धनजय)

28 ^a) Ds यत्र (for यत्तु) N (S₂ missing) मक्ति
 मता (for शक्ति) —^b) S₁ K₁₋₄ B₁ D₁ काम्यया,
 Ks B₁₋₃ 3 Dc₁ Dn D₂₋₃ काक्षिणा (for कारिणा)
 —^d) D₁ Gs देवे (for दैवे) —^e) S₁ K₃ 3 B Dc₁ Dn
 D₁ 3 ins after 28 D₂ after 29^{ab}

997* नैन्धवार्ये पर यत्न करिष्याम्यद्य सयुगे ।
 ध्वप्रियायं महाराज जयो दैवे प्रतिष्ठित ।

[D₂ transp lines 1 and 2. — (L 2) S₁ Ks
 महाबाहो (for 'राज). D₂ त्वदर्थं पुरुषव्याघ्र (for the prior
 half)]

29 S₁ K₁₋₄ D₁ om (hapl) 29. —^a) D₂ 3 3
 अद्य (for अद्य) —^b) D₂ S पौरुषे स्वे (for 'पं
 स्त्रं) B₃ समास्थित, S व्यवस्थित (for व्यपाश्रित)
 — After 29^{ab}, D₂ ins 997* —^c) D₁ तदर्थं (for
 त्वदर्थं) D₂ ध्वप्रियायं महाबाहो —^d) D₁ देवे, Gs
 देवे, (for दैवे).

30 ^b) D₁ पार्थिव (for पार्थस्य). —^c) D₁₋₇ प-
 र्यति Ks B Dc₁ Dn D_{2,3} 3 3 सैन्यानि (for भूतानि).
 —^d) S (except T₁) रोम (for लोम-)

31 Before 31, B₄ S ins संजय —^a) S₁ K_{2,4}
 D₁ 3 3 7 कौरव्ययोर —^b) D₂ अजस्र भाषमाणयो
 —^c) K₂ [s]पि (for नि) — B₁ D₂ om (hapl)
 31^a-32^a Ms 4 repeat 31^a after 33^a

32 B₄ D₂ om 32^a (cf. v. 1 31) —^a) B (B₄
 om.) Dc₁ Dn₂ S चिच्छेद निशितैर्वाणैः (Dn₂ निशितैर्भङ्गैः
 Gs समरे वाणैः), D₁ 3 'द तीक्ष्णाग्रमुसैः. — Ms 4

repeat 32^b after 33^b —^c) S सुजग (Ms 'जंग)
 (for परिघ-) — D₂ om 32^a-34^a

33 For the repetition in Ms 4, cf v 1 31 and
 32 D₂ om 33 (cf v 1 32) —^c) K₂- B
 (except B₂) D₁ 4-2 हय (K₄ D₁ रय) ग्रीवान्, S
 द्विप (G₁ M₁₋₄ हय) रूघान् (for हयग्रीवा) —^d) D₂
 रयकक्षां, D₁ नृरथाक्षा, G₁ M₁ 3 रयरक्षान् (for रया-
 क्षाश्च) D₁ om (hapl) from समन्तत up to मुख्या
 (in 35^a) D₂ रयकक्षा तु मारिप

34 D₂ om 34^a (cf v 1 32) D₁ om 34 (cf.
 v. 1 33) —^a) S बाहुं (T G₂₋₃ 'हू) श्रकर्त वै नृपां
 (G₁ M₁₋₄ 'तं तात्राजन्) —^c) D₂ 3 शरैश्च (for
 क्षुरैश्च) —^d) D₂ तु, G₁ M₁ 3 ह (for च)

35 D₁ om up to मुख्या (cf. v 1 33) —^c)
 B Dn₁ हयान्; Dc₁ D₂ हया (for हय-) D₂ वाहन-
 (for वारण) K₃ B₁ Dn₁ D₂ मुख्याश्च —^b)
 D₂ 3-7 प्रापतंत, D₂ प्रपतंत; T G₂₋₃ M₂ 4 प्राप
 तंश्च (for प्रापतन्त) S₁ K₃ Dn₂ समंतत (for सह-
 स्रत्). —^c) K_{1,2} 4 D₁ 3 अज; D₁ अजा; D₂
 T G₂₋₃ M₂ 4 अजाश्च (for अजाश्च). T G₂₋₃ चित्राणि
 (for छत्राणि). —^d) D₁ चरणानि (for चामराणि)
 K₃ B₁ 3 Dc₁ सितानि; K₄ शिरांसि; B₂₋₃ शिरांसि
 (for शिरांसि)

36 ^a) S₁ K₃ कक्ष्यम् D₁ om मिवोद्धृत —^b)
 T G₂₋₃ M₂ प्रादहत् G₁ M₁ 3 अरि- (for तव) — D₂
 om 36^{ad} —^c) K₁ 2 4 D₁ 3 S रुधिरोक्षिता, Dn₁
 'घता (for 'त्तराम्)

37 G₂ damaged —^a) G₁ M 'शौघं K₃ Dc₁
 D₂ 3-3 M₂ 4 तु, D₂ त (for तत्). —^b) G₂ भ्रूव

हतभूयिष्ठयोर्धं तत्कृत्वा तव बलं बली ।
 आससाद दुराधर्षः सैन्धवं सत्यविक्रमः ॥ ३७
 वीभत्सुर्भीमसेनेन सात्वतेन च रक्षितः ।
 स वभौ भरतश्रेष्ठ ज्वलन्निव हुताशनः ॥ ३८
 तं तथाप्रस्थितं दृष्ट्वा त्वदीया वीर्यसंमताः ।
 नामृष्यन्त महेश्वासाः फल्गुनं पुरुषर्षभाः ॥ ३९
 दुर्योधनश्च कर्णश्च वृषसेनोऽथ मद्रराट् ।
 अश्वत्थामा कृपश्चैव स्वयमेव च सैन्धवः ॥ ४०
 संरन्धाः सैन्धवस्वार्ये समावृण्वन्किरीटिनम् ।
 नृत्यन्तं रथमार्गेषु धनुर्ज्यातलनिखनैः ॥ ४१
 संग्रामकोविदं पार्थ सर्वे युद्धविशारदाः ।
 असीताः पर्यवर्तन्त व्यादितास्यमित्रान्तकम् ॥ ४२

सैन्धवं पृष्ठतः कृत्वा जिघांसन्तोऽर्जुनाच्युतौ ।
 सूर्यास्तमयमिच्छन्तो लोहितायति भास्करे ॥ ४३
 ते भुजैर्भोगिभोगामैर्धनुंऽपायम्य सायकान् ।
 मुमुक्षुः सूर्यरन्म्याभाञ्छतशः फल्गुनं प्रति ॥ ४४
 तानस्तानस्यमानान्श्च किरीटी युद्धदुर्मदः ।
 द्विधा त्रिधाष्टथैकैकं छित्त्वा विन्वाथ तात्रणे ॥ ४५
 सिंहलाङ्गुलकेतुस्तु दर्शयञ्शक्तिमात्मनः ।
 शारद्वतीसुतो राजन्नर्जुनं प्रत्यवारयत् ॥ ४६
 स विद्धा दशभिः पार्थ वासुदेवं च सप्तभिः ।
 अतिष्ठद्रथमार्गेषु सैन्धवं परिपालयन् ॥ ४७
 अथैनं कौरवश्रेष्ठाः सर्वे एव महारथाः ।
 महता रथवगेन सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ४८

C 7 615
 B 7 145 51
 K 7 145 68

तव चाहिनी —^o) Ds दुराधर्षं —^d) D1 s Gs
 विक्रम

38 ^b) Ś1 नैनेयेन, K1 2 4 T मान्यकेन, Ks शैन
 येन, G M1 2 5 सत्यकेन (for सात्वतेन) —^o) B Dc1
 Dn2 प्रवभौ, S वभूव (for स वभौ) Ds 6 M1-4
 भरतश्रेष्ठो

39 ^a) G2 5 तदा (for तथा) Ks [अ]धिष्ठित (for
 [अ]वस्थित) K1 2 4 D1 ते तथा त (Ks सं) स्थित
 दृष्ट्वा —^b) M3 4 तावका (for त्वदीया) S वीर (for
 वीर्यं) Ś1 K1.8 4 D1 समिता, Ks मन्त्रिता, B Dc1
 Dn2 नपदा, Ds शालिन (for समता) —^d) Ks-3
 B1.2 5 D फाल्गुन, B2 4 पाडव (for फल्गुन) D1 S
 पुरुषर्षभ, Ds 5 पंभ

40 ^b) G1 M1.2 5 च (for स्य) —^o) D1 8 वृषश्
 (for कृपश्) —^d) Ks 5 जयद्रथ (for च सैन्धव)

41 ^a) K1 D1 सरन्ध, B Dc1 Dn2 S सनद्धा, D1
 सैन्धव (for संरन्धा) —^b) Ks Ds S समावृण्व (for
 वृण्वन्) —^o) T G2-5 नृत्यत रथमास्थाय —^d) Ś1
 Ks Ds 4 8 निखन, K1 निखलं, K2 Ms निखनं,
 K1.5 Dn1 D-1 निखन, D2 नादित, T G M1 2 3 5
 नादितै (for निखनै)

42 ^b) T G2 3 5 सर्वे (for सर्वे) A few MSS
 -विशारद —^o) Bs क्षमित, M3 4 आयत्ता (for
 असीता) Ś1 Ks असीता पर्यवार्यत —^d) S व्यात्ता

ननम् (for व्यादितास्यम्) B व्यादितास्या इवातका

43 ^b) B Dc1 D2 S [s]च्युतार्जुनौ, Dn2 जयाच्युतौ
 (for अर्जुनाच्युतौ) —^o) Ks B Dc1 Dn D2-3 G1
 M1.2 सूर्यास्तमनम् K1 Ds 5 M1.2 हृच्छतौ —^d) K1
 लोहितायत-

44 ^a) Dn1 D6 7 तैर् (for ते) K1 2 4 D1 भोगैर्
 (for भुजैर्) —^b) Ds 5 6 धनुषि K1 2 आयत्त,
 Ks 5 B Dc1 Dn D2 6 7 आनम्य, Ds जायुज्य (for
 आयम्य) B2 5 Ds शायकान् —^d) N (except Ś1
 K1 2, Ś2 missing) फाल्गुनं

45 ^a) B2 Dc1 Dn D. 3 ततस्तान् (for तान्)
 —^o) T G2-5 छित्त्वा (for [ए]कैक) —^d) K4 D1
 भित्त्वा, T G2-5 सद्यो (for छित्त्वा) Ks B Dc1 D2
 रथान्, S रथी (for रणे)

46 ^a) K1 केतुंश्च Ks Bs D1-2 च; Ds द्वि (for
 द्वु), —^b) B Dc1 Dn1 वीर्यम् (for शक्तिम्) —^o)
 Ś1 K (except Ks) D1 2 शारद्वत्सतो, Cd सीसुत
 —^d) T G M1 2 5 अर्जुनं प्रत्ययोधयत्

47 K1 om (hapl) 47-48 After 47^{ab}, Bs
 reads 51^{ab} for the first time, repeating it in its
 proper place —^d) Ks B Dc1 Da. 6 प्रतिपालयन्,
 Dn1 D1 प्रत्यपा M3 4 सैन्धवं पालयत्रणे

48 K1 om 48 (cf. v l 47) —^a) Ds तं (for
 [ए]न) —^b) B Dc1 S समतत (for महारथा) —^d)

विस्कारयन्तश्चापानि विसृजन्तश्च सायकान् ।
 सैन्धवं पर्यरक्षन्त शासनात्तनयस्य ते ॥ ४९
 तत्र पार्थस्य शूरस्य बाहोर्वलमदृश्यत ।
 दृष्ट्वा मक्षयत्वं च धनुषो गाण्डिवस्य च ॥ ५०
 अस्त्रस्त्राणि संवार्य द्रौणेः शारद्वतस्य च ।
 एकैकं नवमिर्वाणैः सर्वानेव समर्पयत् ॥ ५१
 तं द्रौणिः पञ्चविंशत्या वृषसेनश्च सप्तभिः ।
 दुर्योधनश्च विंशत्या कर्णशल्यौ त्रिमिस्त्रिभिः ॥ ५२
 त एनमभिर्गजन्तो विध्यन्तश्च पुनः पुनः ।

om 48^d —^c) B₂ M₆ (sup lin, orig as in text)
 शरवर्षण; Dn₁ D₁ s रथमघेन (for 'वदोन)

49 ^a) D₀ S (except G₁ s) विष्का (D₀ 'स्पा)-
 र्यतश्च —^b) B₂ s शायकान् —^c) D₃ S परि (D₃
 'यै) रक्षत

50 G₅ partly damaged —^a) B D₀₁ D₂ G₃ तत्
 (for तत्र) —^b) D₀₁ अदर्शयत् —^c) B₁₋₃ D₀₁
 दृष्टुष्योर, B₂ दृष्टुष्योर, S दृष्टुष्येर् (for दृष्ट्वा म्)
 —^d) D₁ s s गादीवस्य; D₇ गाजि (for गाण्डि)
 D₂ तु (for च)

51 B₂ reads 51^{ab} for the first time after 47^{ab}
 —^b) A few MSS द्रौणे —^c) B D₀₁ D₂ M₂ s
 दशभिर्, T G₁₋₅ बहुभिर्, G₁ M₁ s पचभिर् (for
 नवभिर्) —^d) Ś₁ K₃ D₂ s समाट्टयत्, K₄ D₁ सम
 र्पयत्, K₅ B D₀₁ Dn D₁ s समापयत्, D₀ समाक्षिपत्
 (for समर्पयत्)

52 G₅ partly damaged —^b) T G₁₋₄ M₁ s s
 पंचभि (for सप्तभि) K₄ D₁ कर्णशल्यौ त्रिमिस्त्रिभि
 (— 52^d) — D₃ reads 52^d twice —^c) B₂ Dn₂
 D₂ s (first time) १ s तु (for च) B S मत्स्या (for
 विंशत्या). D₂ (second time) प्रासृद्रप्रथमार्गेषु, —^d)
 D₃ कर्णै प्रात्यक्ष, B D₀₁ D₃ (second time) S कर्णैश्च
 दशभि र्पै.

53 ^a) M₁ s तम् (for त) D₁ पूतम् (for पूनम्)
 B₂ सतिगजैषो, D₂ s s अभिगजैषो, D₁ T G₂₋₅ क्षभि
 गच्छन्तो (for 'गजन्तो) — M₂ s om (hapl) 53^b-55^d
 —^b) Dn^c om (hapl) from छन्तश्च up to वि (in
 5¹) k D₂ s विष्यधुर —^c) D₁ T G₁ s M₁ s s
 विधुन्वतश्च D₂ s धनुश्चापि (for च चापानि) —^d)

विधुन्वन्तश्च चापानि सर्वतः पर्यवारयन् ॥ ५३
 श्लिष्टं तु सर्वतश्चकू रथमण्डलमाशु ते ।
 सूर्यास्तमयमिच्छन्तस्त्वरमाणा महारथाः ॥ ५४
 त एनमभिनर्दन्तो विधुन्वाना धनूपि च ।
 सिपिचुमार्गिणैर्घोरैर्गिरि मेघा इवाम्बुभिः ॥ ५५
 ते महास्त्राणि दिव्यानि तत्र राजन्वैर्दर्शयन् ।
 धनंजयस्य गात्रेषु शूराः परिघवाहवः ॥ ५६
 हतभूयिष्ठयोर्धं तत्कृत्वा तव वलं वली ।
 आससाद् दुराधर्षः सैन्धवं सत्यविक्रमः ॥ ५७

D₁ परिवारयन्

54 Dn₂ M₂ s om 54 (of v 1 53) G₅ partly
 damaged —^a) Ś₁ K₁ s श्लिष्ट, B₂ T G₂ s s श्लिष्टं,
 Cd श्लिष्ट (as in text) K₃ s B D₀₁ Dn₁ D₁ १ s T
 G₂₋₅ च (for तु) —^b) Ś₁ lacuna for मण्डल K₁
 lacuna for मण्डलमाशु ते Ś₁ K₃ आगते, B₄ D₂ T
 G₁₋₄ M₁ s आशुगै, D₀ आदधे, D₃ आपतत् (for
 आशु ते) K₅ Dn₁ D₁ १ तत्, D₂ वै (for ते) —^c)
 K₁ s B D₀₁ Dn₁ D₁₋₅ १ s G₁ M₁ s सूर्यास्तमन्म् D₁
 अन्वच्छंस् (for इच्छन्तस्)

55 Dn₂ om up to वि, M₂ s om 55^d (for both,
 of v 1 53) T G₂₋₄ om (hapl) 55^{ab} G₅ partly
 damaged —^a) D₀ पूवम् (for पूनम्) K₁ s s D₁
 s s अभिनर्दन्तो, D₂ G₁ M₁ s s 'गजंत (for 'नर्दन्तो)
 —^b) D₂ s विधुन्वतो (for 'न्वाना) G₁ M सर्वं पृच
 महारथा —^c) D₂ विष्यधुर, G₅ निपिच्य (for सिपि
 चुर) B D₀₁ Dn D₂₋₄ ०-३ तीक्ष्णैर्, T G₃ s वीरा,
 G₂ पुन (for घोरैर्)

56 G₅ partly damaged —^a) D₁ s च शस्त्राणि (for
 महा) D₂ सर्वाणि (for दिव्यानि) D₃ ते च दिव्यानि
 शस्त्राणि, T G₂₋₅ ते ममेता महास्त्राणि —^b) Ś₁ K₃ D₂
 अदर्शयन्; K₄ विद्वंसं (for द्यव्). — G₅ om 56^d.
 —^c) Dn₂ D₂ गात्रे तु; M इक्षुणि (for गात्रेषु).
 — After 56, S (except G₄) ins :

908* निवार्य चान्दारद्यावैदिव्यान्वस्त्राणि दर्शयन् ।

[M₁ s [अ]पूजयद्; M₂ (also as above) पूरयन् (for
 दर्शयन्)]

57 ^a) K₅ योधे, D₁ शेष, S (except G₂ s)
 योधं (for योधं) D₂ तु, D₃ तं (for तत्) —^b)

तं कर्णः संयुगे राजन्प्रत्यवारयदाशुगैः ।
 मियतो भीमसेनस्य सात्वतस्य च भारत ॥ ५८
 तं पार्थो दशभिर्वाणैः प्रत्यविध्यद्रणाजिरे ।
 द्यूतपुत्रं महाबाहुः सर्वसैन्यस्य पश्यतः ॥ ५९
 सात्वतश्च त्रिभिर्वाणैः कर्णं विव्याध मारिप ।
 भीमसेनस्त्रिभिश्चैव पुनः पार्थश्च सप्तभिः ॥ ६०
 तान्कर्णः प्रतिविव्याध पथ्या पथ्या महारथः ।
 तद्युद्धमभवद्राजन्कर्णस्य बहुभिः सह ॥ ६१
 तत्राद्भुतमपश्याम द्यूतपुत्रस्य मारिप ।
 यदेकः समरे क्रुद्धस्त्रीत्रथान्पर्यवारयत् ॥ ६२
 फल्गुनस्तु महाबाहुः कर्णं वैकर्तनं रणे ।

सायकानां शतेनैव सर्वमर्मस्वताडयत् ॥ ६३
 रुधिरोक्षितसर्वाङ्गः द्यूतपुत्रः प्रतापवान् ।
 शरैः पञ्चाशता वीरः फल्गुनं प्रत्यविध्यत् ।
 तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा नामृष्यत रणेऽर्जुनः ॥ ६४
 ततः पार्थो धनुश्छित्त्वा विव्याधैनं स्तनान्तरे ।
 सायकैर्नवभिर्वीरस्त्वरमाणो धनंजयः ॥ ६५
 वधार्थं चास्य समरे सायकं द्वयवर्चसम् ।
 चिक्षेप त्वरया युक्तस्त्वरकाले धनंजयः ॥ ६६
 तमापतन्तं वेगेन द्रौणिश्चिच्छेद् सायकम् ।
 अर्धचन्द्रेण तीक्ष्णेन स छिन्नः प्रापत्तद्भुवि ॥ ६७
 अथान्यद्गुरुरादाय द्यूतपुत्रः प्रतापवान् ।

C. 9
B. 9
K. 9

S कृत्वा ते व (G₁ स्वद्, M₁₋₄ तद्) लमर्जुन (G. 'मार्जुन')
 —^c) D₂ D₃ १ ३ सुदुर्घर्षं (for दुराघर्ष) —^d) K₄
 D₁ D. १ ३ मत्यविक्रम

58 G. partly damaged —^a) G₅ सगमे (for
 संयुगे) —^d) K₄ तु (for च) D₅ मारिप (for
 भारत)

59 D₅ ३ om (hapl) 59^d-60^a —^c) Ś₁ D₁ महा
 बाहुं

60 D₅ ३ om 60^a (cf. v l 59) —^a) K₄ D_n
 D₁ १ तु, T G₂₋₄ M [s]पि, G₁ [s]भि, G₅ हि
 (for च) —^b) T G₂ विव्याध —^c) K₅ D₂ वाणं
 (for चैव)

61 ^a) T G₂ ३ ३ तौ (for तान्) D_n ३ om. (1 hapl.)
 from प्रतिविव्याध up to पर्यं (in 62^d) T G₂ प्रतिवि-
 व्याध —^b) G₁ M राजन्, G₃ चैव (for the second
 पथ्या) D_n 1 M₃ ३ महारथान्

62 D_n ३ om. up to पर्यं (cf. v l 61) —^a) D_n
 D₃ अपश्याम —^b) K₃ २ ३ D₁ G₂ विक्रमं, M₃ मा ३ र्प
 (for मारिप) T G₂₋₅ द्यूतजस्य च विक्रमं —^c)
 D₁ ३ यदेप, G₁ M₁ २ एकस्तु (for यदेक) T G₂₋₅
 M₃₋₅ क्रुद्धात् —^d) T G₁ ३ M₁₋₃ ३ तांश्च त्रीन्, M₃
 तास्त्रीन् (for त्रीन्) Ś₁ K₃ पर्यपालयत्, D₁₋₅ T
 G₄ वारयन्, M₃ ३ प्रत्यवारयत्

63 D₅ om. 63 —^a) K₄ ३ B D (D₅ om.) फाल्गु-
 नस् Ś₁ K₁ २ ३ D₄ T G₂₋₅ च (for तु) —^b) K₅

D_n D₃ ३ ० १ मृषे, D₂ तत (for रणे) —^c) B₂ ३
 D₃ शायकाना — Ś₁ K₁ २ ३ D₁ ३ om 63^d-64^a

64 Ś₁ K₁ २ ३ D₁ ३ om 64^a (cf. v l 63) —^c)
 D₂ ३ G₁ M₃ ३ पञ्चाशतैर्, D₅ ० M₁ २ ३ (inf lin as
 in text) पञ्चाशतैर् K₂ वीरा, D₃ ० घोरैः, T G₂₋₅
 राजन् (for वीर) —^d) N (except Ś₁ K₁ २, Ś₂
 missing) फाल्गुन T G₂₋₅ M₂ ३ प्राविध्यत्फाल्गुन रणे,
 G₁ M₁ २ प्रत्यविध्यत्म फाल्गुन —^e) S सच्यमाची न
 मृष्यते (G₁ M₁ २ ३ [inf lin] मृष्यत, G₂ मुह्यते)

65 ^a) K₅ D_n २ D₁ १ ३ S तस्य (for तत) — D₁
 om 65^d —^c) B₃ D₁ बहुभिर् (for नव) D₂
 तीक्ष्णैस् (for वीरैस्) — After 65, Ś₁ K D_n D₂₋₃
 read 68^{ab}

66 ^a) G₁ M₁₋₃ ३ वधाय B S तस्य (for चान्य)
 —^b) B₂ शायक B₃ शायकानर्जुनो रणे, D₃ संघवत्या-
 कवर्चसं —^c) T G₂₋₅ राजस् (for युक्तस्)

67 ^a) T G₂₋₅ भङ्गेन (for वेगेन) —^b) K₁ साय-
 कान्, B₂ ३ D₃ शायकं — D₃ om. 67^d —^c) Ś₁
 K₃ छिन्नेन, K₅ D_n D₁ १ ३ भीमेन (for तीक्ष्णेन)
 —^d) Ś₁ K₃ न मित्त, D₃ संदत्रं, G₁ M सछिन्न (for
 स छिन्न)

68 D₁ om. 68^{ab} Ś₁ K D_n D₂₋₃ read 68^{ab}
 after 65 — After 68^{ab}, N (except B₁, D₁ after
 67, Ś₂ missing) ins

999* सायकैर्हुसाहसैर्दद्यायामाम पाण्डवम् ।

कर्णोऽपि द्विपतां हन्ता छादयामास फल्गुनम् ।
 सायकैर्वहुसाहसैः कृतप्रतिकृतेप्सया ॥ ६८
 तौ वृपाविव नर्दन्तौ नरसिंहौ महारथौ ।
 सायकौघप्रतिच्छन्नं चक्रतुः खमजिह्वगैः ।
 अदृश्यौ च शरोधैस्तौ निघ्नतामितरेतरम् ॥ ६९
 पार्थोऽहमस्मि तिष्ठ त्वं कर्णोऽहं तिष्ठ फल्गुन ।
 इत्येवं तर्जयन्तौ तौ वाक्शल्यैस्तुदतां तथा ॥ ७०
 युध्येतां समरे वीरौ चित्रं लघु च सुष्टु च ।
 प्रेक्षणीयौ चाभवतां सर्वयोधसमागमे ॥ ७१

प्रशस्यमानौ समरे सिद्धचारणवातिकैः ।
 अयुध्येतां महाराज परस्परवधैपिणौ ॥ ७२
 ततो दुर्योधनो राजंस्तावकानभ्यभापत ।
 यत्ता रथत राधेयं नाहत्वा समरेऽर्जुनम् ।
 निवर्तिष्यति राधेय इति मामुक्तवान्वृषः ॥ ७३
 एतस्मिन्नन्तरे राजन्दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमम् ।
 आकर्णमुक्तैरिपुभिः कर्णस्य चतुरो हयान् ।
 अनयन्मृत्युलोकाय चतुर्भिः सायकोत्तमैः ॥ ७४
 सारथिं चास्य भह्नेन रथनीडादपाहरत् ।

तां शस्त्रवृष्टिमतुलां कर्णचापममुत्थिताम् ।
 न्यधमस्सायकै पार्थ शलभानिव मासत ।
 छादयामास च तदा सायकैरर्जुनो रणे ।
 पश्यता सर्वयोधाना दर्शयन्पाणिलाघवम् । [5]

[(L 1) Dn Ds अष्ट- (for बहु-) — (L 2) Dns
 क्षण (for शस्त्र-) Dc1 वृष्टितुमुलां — (L 3) B1-3 ६
 शायकै B1-3 ६ भारत (for मासत) — (L 4) Ś1 स
 (for च) K६ रणे (for तदा) B1-3 ६ शायकैर् K६ तदा
 पार्थं प्रतापवान् (for the post half) — (L 5) B1 ३ ६
 D2 -सेन्यानां (for योधाना) — After the prior half,
 D2 ins

1000* नरसिंहो महारथ ।
 वधपं सायकैस्तीक्ष्णैर्

— S om 68^{od} — °) K1 2 हर्ता, K६ मध्ये, D1
 संध्ये (sic), D६ सख्ये (for हन्ता) — °) Ś1 K1 2 4
 D1 पाडव, K६ B Dc1 Dn D2-६ फल्गुन, D1 ६
 पार्थिव (for फल्गुनम्)

69 °) Ś1 K (except K६) D1 वधंतौ (for नर्दन्तौ)
 — °) Dn1 D1 7 8 महारणे (for रथा) — °) Ś1 K1-3
 D६ सायकौघं, K4 D1 2 सायकैश्च, B2 4 5 D६ शायकौघ
 (for मायं) K4 D4 G६ प्रतिच्छिन्न, M६ परिच्छन्न
 (for प्रतिच्छन्नं) — °) B६ D६ तैर् (for तौ) — °)
 Ś1 K (except K६) D1 ६ न्यघ्नताम्, B1 ६ Dc1 न्यहताम्,
 B2 हन्यताम्, B4 न्यहताम्, B६ Dn२ D2 G2-६ M६ ६
 निघ्नताम् (for निघ्नताम्)

70 °) K1 2 4 B1 ६ Dn1 D1-3 ६ ६ तिष्ठस्व, D4
 भद्रं ते, D1 ६ तिष्ठेह (for तिष्ठ त्व) K६ पार्थो हतोसि
 तिष्ठस्व, B2-4 Dc1 कर्णं पार्थोऽसि तिष्ठस्व — °) K६-६
 B D फल्गुन — °) Dn1 D1 7 8 तर्जमानौ (for तर्ज-

यन्तौ) D६ तु (for तौ) S इत्येव प्रतिगर्जंतौ — °)
 K1 Dc1 वाक्छलेस् Ś1 K (except K६) D1-3 तुदतस्,
 D६ तुदतस्, D६ तुदतौ (for तुदता) K६-4 B Dc1
 Dn D1-4 ६ 7 तदा; K६ D६ स्म ह (for तथा) S
 वाक्शल्यैस्तु परस्पर

71 G६ partly damaged — °) Ś1 K६-4 D1-3 ६
 युध्यतौ, K1 युध्यते (sic), B1 2 4 ६ Dn२ D1 5 G1
 युध्यता, T G2-६ विध्येता (for युध्येतां) — °) Cd cites
 चित्र, लघु, and सुष्टु (as in text) — °) B Dc1 Dn२
 D६ अभवता, D२ भवेताया (for चाभवता) Dn1 D1 7 8
 प्रेक्षणीय तदभवत्, S प्रेक्षणीयतमा (G1 M 'रा' वास्ता
 — °) Dn1 D1 तयोर (for सर्वं) G1 M 'योध' D२
 योधाना च समागमे

72 °) K1 D4 प्रपश्यमानौ समरे — °) Ś1 K६ B1
 वातिकै, K1 4 वंदिभि, K२ D1 वदिभि, K६ D६ 7 8
 पन्नौ, B4 Dn D६ वार्तिकै; D२ किंनरै, D६ गुह्यकै,
 D4 वातिकै, S वादिकै (M६ 'तै'), Cd वातिकै
 (as in text) ६ Cd वातिकै, वातवद्भ्रमणशीलै । ६
 — °) K1 2 4 D२ ६ ६-६ अयुध्यता — °) D२ जयेपिणौ
 (for वधं)

73 G६ partly damaged — °) K२ 4 D1-3 ६ T
 G2-६ राजा (for राजस्). — D1 om (hapl) 73^b-74^a
 — °) B4 D2 यत्नाद् (for यत्ता) — °) Ś1 K६ निवर्त-
 थिल्ये; D२ 'तिप्यामि (for 'तिप्यति) D1 राधेयम्
 — °) Ś1 K (except K६) D६ तान् (for माम्) Ś1
 K (except K६) B२ ६ Dc1 नृप, D1 ६ नृपा (for
 वृष) T G६ 4 न वा जिस्वाद्य फल्गुनं, G1 2 M1-3 ६
 नावजिस्थाय फल्गुनं, M4 नाविजित्यापि फल्गुनं

74 D1 om. 74^a (of v 1 73), G६ partly dam-

राज्यप्रेप्सुः सव्यसाची कुरूणां
 स्मरन्क्लेशान्द्रादशवर्षवृत्तान् ।
 गाण्डीवमुक्तैरिषुभिर्महात्मा
 सर्वा दिशो व्यावृणोदप्रमेयैः ॥ ८५
 प्रदीप्तोल्कमभवच्चान्तरिक्षं
 देहेषु भूरीण्यपतन्वयांसि ।
 यत्पिङ्गलज्येन किरीटमाली
 क्रुद्धो रिपूनाजगवेन हन्ति ॥ ८६
 किरीटमाली महता महायशाः
 शरासनेनास्य शराननीकजित् ।

हयप्रवेकोत्तमनागधूर्गता-
 न्कुरुप्रवीरानिषुभिर्न्यपातयत् ॥ ८७
 गदाश्च गुर्वाः परिधानयस्मया-
 नसींश्च शक्तीश्च रणे नराधिपाः ।
 महान्ति शस्त्राणि च भीमदर्शनाः
 प्रगृह्य पार्थं सहसामिदुद्बुधुः ॥ ८८
 स तानुदीर्णान्सरथाश्ववारणा-
 न्पदातिसंघांश्च महाधनुर्धरः ।
 विपन्नसर्वायुधजीवितात्रणे
 चकार वीरो यमराष्ट्रवर्धनान् ॥ ८९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ६२० ॥

समुमोहाथ (for नामुद्यत प्राप्य) B₃ s D₀₁ राजपुत्र
 —^d) K₂ B₁₋₄ D_n व्यसृजन्, B₃ D₂ व्यसृजत्, D₃
 प्रसृजन् (for विसृजन्) B D₀₁ S शरौघान् (for घृप
 त्कान्)

85 G₅ partly damaged —^a) B₁ 2 वाह्यं, B₃
 वल्यं; B₅ वाह्य, D₂ 0 राज्य, S वधं (M₃₋₅ वध)
 (for राज्य) —^b) D₅ क्लेश D₂ भूतान्; D₅ वृत्तं
 (for वृत्तान्) —^c) D₁ गाहिव —^d) K₁ D₃
 व्यवृणोद् B D₀₁ D_n D₂ 3 1 0 अप्रमेय, S अतरिक्षं
 (for अप्रमेयैः)

86 ^a) D₂ तत्सप्रदीप्तम्, D₃ तत्प्रदीप्तम्; D₅ तत्स-
 प्रदीप्तोल्कम्, D₅ संदीप्तम् (for प्रदीप्तोल्कम्) Ś₁ K₁₋₃
 D₁ चाभवद् (by transp) T G₂₋₅ प्रदीप्तोल्केव प्रभया
 (for 'सोल्कमभवत्) B चावरीक्षं —^b) D₁ 2 5 मृतेषु
 देहेषु (for देहेषु भूरीणि) D₁ अतपन् (for अपतन्)
 —^c) B D₀₁ D₃ 5 0 C_v तान् (for यत्) D₂ तान्युद्ध
 मानान्हि, D₁ यत्तत्त्वलब्धेन, D₅ पीडाकाज्येन (s₁₀) (for
 यत्पिङ्गलज्येन) —^d) Ś₁ K₃ आज*न, K₁ 2 धनुषा
 वै, D₅ नोग्रजेन, T G₃ 4 उग्रज*, G₁ 2 M₁₋₃ 5
 अग्रज*, M₁ उग्रवेगेन, C_d आजगवेन (as in text)
 K₄ D₁ आजगवे निहति

87 ^a) D_n D₂ 4 1 8 तत् किरीटी (for किरीटमाली)

—^b) B₃ शरासने न्यस्य D_{n1} D₁ शरैर् (for शरान्)
 G₁ M₁ (sup lin) 2 अनेकजित्, M₁ 4 अनेकश (for
 अनीकजित्) —^c) B₁ D₀₁ D₂ 5 0 G₅ M₄ प्रवेगोत्तम-
 (for 'कोत्तम) D_{n2} धूर्यतान् C_v oites हयप्रवेकान्
 —^d) K₁ 2 4 D₀₁ D_n D₁₋₃ 0-3 व्यपातयत्, M₃ निवा
 रयन् (for न्यपातयत्)

88 ^b) D₃ ऋष्टीन् (for शक्तीश्) B₁ 1 D₅ 3 नरा
 धिय — D_{n2} om 88^{cd} —^c) G₁ वीर्यवति (for
 भीमदर्शना) —^d) T G₂₋₅ समेता (for [अ]भिदुद्बुधु)
 — B D₀₁ D₅ ins after 88 D_{n2} after 88^{ab}

1002* ततो युगान्ताभ्रसमस्वन मह-

न्महेन्द्रचापप्रतिम स गाण्डिवम् ।

चकर्प दोभ्यां विहसन्भृशं ययौ

दहंस्वदीयान्यमराष्ट्रवर्धन ।

[D_{n2} om lines 1-2 — (L 1) D₅ ततो युगांताभ्र
 सम महापृष्ठ — (L 2) Bom ed च (for स)]

89 ^a) D₁ क्षतान् (for स तान्) D₅ तथाश्वसादी
 (for स तानुदीर्णान्) D₀₁ G₁ M सरथाश्च B₁ वा*
 णान् Ś₁ K₃ सरथान्सवाणान्, K₃ T G₃ 4 सरथाश्ववा
 (K₂ 'थाश्च वा) णान्; K₅ D_n D₁ 1 8 सरथान्सनागान्,
 D₂ सरथान्सवाहानान्, G₅ 'न्सवारणान् (for सरथाश्ववार-

१२१

संजय उवाच ।

स रणे व्यचरत्पार्थः प्रेक्षणीयो धनंजयः ।

युगपदिक्षु सर्वासु चित्राण्यस्त्राणि दर्शयन् ॥ १

मध्यंदिनगतं ह्ययं प्रतपन्तमित्राम्बरे ।

न शेकुः सर्वभूतानि पाण्डवं प्रतिवीक्षितुम् ॥ २

प्रसृतांस्तस्य गाण्डीवाञ्छरत्रातान्महात्मनः ।

संग्रामे समपश्याम हंसपङ्कीरिवाम्बरे ॥ ३

चिनिवार्यं स वीराणामक्षैरस्त्राणि सर्वशुः ।

दर्शयन्त्रौद्रमात्मानमुग्रे कर्मणि विष्टितः ॥ ४

स तात्रथवरात्राजन्नभ्यतिक्रामदर्जुनः ।

C 7 61
B 7 14
K 7 14

पात्र) —^b) D₃ धनुर्धरान —^c) D₂ शस्त्रायुध
(for नर्वा) —^d) K₅ Dn₁ D₁ १-२ वर्धन (Dn₁
'न)

Colophon om in S Ś₂ missing —Sub-partan
K₃ १ १ B D (except D₁) जयद्रथवचन —Adhy
name K. घातंराष्ट्रमन्यमंग, D₁ भीमयेनप्रवेश, D₂
कर्णपराजय, Bom ed संकुलयुद्ध —Adhy no
(figures, words or both) B₁ 142, B₂ 72, Dn₁
145, D₂ 146, D₃ 41 —Śloka no Dc₁ 101,
Dn₁ 94

121

✍ This adhy is missing in Ś₂ (cf. v l 7
115 17)

1 After the ref., B Dc₁ Dn D₂ १ ins.

1003* श्रुत्वा निनाद धनुषश्च तस्य
विस्फोटमुत्कृष्टमिवान्तकस्य ।

शक्रागनिस्फोटसमं सुवोरं

विहृष्यमाणस्य धनजयेन ।

प्रासोद्भिन्न भयोद्भ्रान्त स्वदीपं तद्वलं नृप । [5]

युगान्त्ववातसंक्षुब्ध चलद्वीचिवरक्षितम् ।

प्रलीनसीनमकरं यागराम्म ह्वामभवत् ।

[(L 3) D₂ सुवोय (for 'र) —(L 5) B Dn₂
सोद्भिन्न, D₃ भयोद्भ्रान्त (for भयोद्भ्रान्त) —(L 6) Dc₁
संक्षुब्ध (for मधुक्षुब्ध) B₁ चरिंगि D₂ अतर्हीविनक्षुब्धं
(for the post half). —B₁ reads line 7 on
marg]

—S transp 1 and 2 —^a) Ś₁ K₁ १ D₁ G₁ १ विच-
रन्, K₃ १ T विचरत्, Dn₁ व्यचरन् (for 'रत्)
—^b) Dn₂ प्रेक्ष्यन्नागो (for प्रेक्षणीयो) G₂ धनुर्धर,
M₁ महारथ (for धनंजय) D₂ प्रवीत इव पावक

—^a) Dc₁ Dn D₂ ३ १ सर्वाणि (for चित्राणि) Ś₁ K₃
T G₂ [अ]दर्शयन्, D₁ दर्शयत्, M₂ [अ]दर्शयन् (for
दर्शयन्) —B S and editions ins after 1 Dc₁
after 7 Dn₁ D₃ after 8^{ab}

1004* आदधानं महाराज सद्यचलं च पाण्डवम् ।

उत्कर्षन्तं विकर्षन्तं नाम्यपश्याम लाववात् ।

[(L 1) B₁ T G₂-1 आदधान —(L 2) B Dc₁
Dn₁ D₃ सज्ज च (for विकर्षन्तं) Editions न स्त पश्यान
(for नान्यं) D₃ लावव]

—After 1004*, B Dc₁ Dn₁ D₃ ins a passage
given in App I (No 15)

2 B om 2^a-5^b —^b) S (M₁ [sup lin], orig
as in text) आपवंतम् (for प्रतपन्तम्) —K₁ om
(hapl.) 2^c-3^d —^c) Dc₁ Dn₁ D₂ सैन्यानि (for
-भूतानि)

3 K₁ B om 3 (cf v l 2) —^a) Dc₁ Dn₁
प्रसृतास्, D₂ प्रसृतास् (for प्रसृतास्) D₃ अत्य (for
तस्य) S स्रवंत इव गाढीवात् —^b) D₂ S शरत्रावा
K₃ महत्तय (for महात्मन) —Ś₁ K₃ om. (hapl)
3^a-7^b —^c) Dn D₂ १ १ सप्रपश्यामो (D₁ १ 'मि)
—^d) K₃ १ १ Dn D₁ १-३ हंसपङ्की (K₃ D₁ १ किम्),
—For 3^a, S subst

1005* आकाशे समदृश्यन्त हंसानामिव पङ्कय ।

4 Ś₁ K₃ B om 4 (cf v l 3, 2) G. damaged
—^a) S आ (G₁ अ)वारयत् (for चिनिवार्यं). K₃ D₂
वीर्येण (for वीराणाम्) D₃ सममाचार्यवीराणाम्, D₁ १
निवार्यं सर्ववीराणाम् —^b) S (G₃ damaged) स्रवंत
—^c) K₁ १ १ D₃ [अ]धिष्ठित, Dc₁ Dn₁ निष्ठित, D₂
चंष्टितं, D₃ निष्ठित (for धिष्ठित) S टप्रसृ G₁ M₁ १
प्र ट)प्रपराक्रम

5 B om 5^{ab} (cf v l 2) Ś₁ K₃ om. 5 (cf v l

मोहयन्निव नाराचैर्जयद्रथवधेप्सया ॥ ५
 विसृजन्दिक्षु सर्वासु शरानसितसारथिः ।
 स रणे व्यचरत्तूर्णं प्रेक्षणीयो धनंजयः ॥ ६
 भ्रमन्त इव शूरस्य शरघ्राता महात्मनः ।
 अदृश्यन्तान्तरिक्षस्थाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ७
 आददानं महेष्वासं संदधानं च पाण्डवम् ।
 विसृजन्तं च कौन्तेयं नानुपश्यामहे तदा ॥ ८

तथा सर्वा दिशो राजन्सर्वाश्च रथिनो रणे ।
 आकुलीकृत्य कौन्तेयो जयद्रथमुपाद्रवत् ।
 विव्याध च चतुःपृथ्या शराणां नतपर्वणाम् ॥ ९
 सैन्धवस्तु तथा विद्धः शरैर्गाण्डीवधन्वना ।
 न चक्षमे सुसंकुद्धस्तोत्रार्दित इव द्विपः ॥ १०
 स वराहध्वजस्तूर्णं गार्ध्रपत्रानजिह्वगान् ।
 आशीविषसमप्रख्यान्कर्मारपरिमार्जितान् ।

3) —^a) D₃ नरवरान् (for रथं) —^b) K₅ D₄ 5
 अम्यत्यक्रामद्, D₇ अत्यम्य* (for अम्यति*) K₅ om
 (hapl) from दर्जुन up to शरघ्राता (in 7^b) Dn₂
 अत्यक्रामत्तदर्जुन, D₈ अम्यत्यक्रामते* (sic), T G₂₋₄ न
 ह्यतिक्रामद् (G₂ म)र्जुन — Dn₁ om 5^{cd} — Do₁ reads
 5^{c-7^d} twice, and transp 5^{cd} and 6^{ab} —^d) D₁
 वधेच्छया

6 For the repetition in Do₁, of v 1 5 Ś₁
 K₅ 5 om 6 (of v 1 3, 5) Do₁ transp 5^{cd} and
 6^{ab} G₅ damaged —^a) G₁ M₁₋₂ व्यसृजद् (for
 विसृजन्) —^b) T G₂₋₄ अच्युत, Cd असित- (as in
 text) —^c) B₁₋₃ Do₁ (second time) D₂ S रथो,
 B₁ रथे (for रणे) K₄ विधमत्, D₁ व्यधमत्, D₅
 व्यचरन्, G₅ [s]प्यचरत् (for व्यच*)

7 For the repetition in Do₁, of v 1 5 Ś₁
 K₅ om 7^{ab} (of v 1 3) K₅ om up to शरघ्राता
 (of v 1 5) —^a) K₂ व्रसत्, Do₁ (both times)
 Dn₁ क्रमत (for भ्रमन्त) —^b) K₅ महारथ, B
 Do₁ (both times) सहस्रश (for महात्मन) — Dn₁
 reads 7^{c-8^b} twice —^c) M₁₋₂ अदृश्यत् G₁ M₁₋₃ 5
 [अ]तरिक्षे तु (for *क्षस्था) — After 7, Do₁ ins
 1004*

8 For the repetition in Dn₁, of v 1, 7 G₅
 damaged —^a) Ś₁ K (except K₅) D₁ T G₂₋₄
 आदधानं, D₃ महाराज (for महेष्वास) —^b) Dn₁
 (first time) संदधानस्य; D₄ दानं च (for *धानं च).
 B₁ 5 4 Do₁ Dn₁ (second time) सायकान्; B₂ 5 शाय
 कान् (for पाण्डवम्) — After 8^{ab}, Dn₁ D₃ ins
 1004* —^d) D₅ तथा (for तदा) K₅ B Do₁ Dn₁
 D₅ 6 नानु (Do₁ Dn₁ D₅ *न्व)पश्याम (B₁ 5 *मि) वै
 तदा D₂ न त पश्यामहे तदा, T G M₁₋₂ 4 नान्वपश्या-
 महे तदा

9 ^a) B₁ अथ, B₅ S तत्, (for तथा), D₂ 8 दश

(for सर्वा) —^b) D₃ रथिना —^c) B Do₁ Dn
 D₂ 3 6 व्याकुलीकृत्य — After 9, B Do₁ Dn₁ D₃
 ins

1006* सैन्धवाभिमुखं यान्तं योधा संप्रेक्ष्य पाण्डवम् ।
 न्यवर्तन्त रणाद्वीरा निराशास्तस्य जीविते ।
 यो योऽभ्यधावदाक्रन्दे तावक पाण्डव रणे ।
 तस्य तस्यान्तगा वाणा शरीरे न्यपतन्प्रभो ।
 कबन्धसकुल चक्रे तव सैन्य महारथ । [5]
 अर्जुनो जयता श्रेष्ठ शरैर्काञ्चुसनिभै ।
 एव तत्तव राजेन्द्र चतुरङ्गल तदा ।
 व्याकुलीकृत्य कौन्तेयो जयद्रथमुपाद्रवत् ।
 द्रौणिं पद्माशताविध्यद्दृपसेनं त्रिभिः शरै ।
 कृपायमाण कौन्तेय कृप नवभिरार्दयत् । [10]
 शल्पं षोडशभिर्वाणै कर्णं द्वात्रिंशता शरै ।
 सैन्धवं तु चतु पृथ्या विष्का सिंह ह्वानदत् ।

[(L 1) Dn₁ पार्थिव (for पाण्डवम्) — (L 4)
 B₁ 2 (marg) 5 तस्यतको वाण, B₂ 8 Do₁ *गो वाण,
 B₄ Dn₁ *गो वाणा, D₈ तस्यागतो वाणा B₁₋₃ 5 Do₁
 Dn₁ न्यपतत्, D₃ [s]न्यपतन् (for न्यपतन्) — (L 5)
 D₃ कश्चै, B₁ 2 Do₁ बहुल (for सकुल) — (L 6)
 B₁ 5 अग्न्यशु (for अर्काशु) — (L 7) B₂ 5 5 Do₁
 तु (for तद्). D₈ चतुरग. — (L 8) = (var.) 9^{cd}
 — (L 10) B₁ अर्दयत्. — (L 12) B₁₋₄ Do₁ च (for
 तु).]

10 ^a) K₅ D₂ 7, 8 तदा (for तथा), —^b) Do₁ D₇
 गाण्डिव K₁ 5 D₂ 6-8 धन्विना —^c) D₂ सुसंरन्धस्,
 D₅ तु कौन्तेय (for सुसंकुद्धस्) —^d) B₃ D₂ तोद्गाहत,
 Dn₂ D₁ 7 6 क्रोधादित (for तोद्गादित)

11 ^b) Ś₁ K₄ D₁ T G₂₋₅ गृध्रपक्षान्, K₃ 2 5 D₁
 5 7 8 गृध्रपत्रान्, Dn₁ D₂ 3 6 गार्ध*, G₁ M₃ 4 गार्ध*
 (for गार्ध*) —^c) D₁ अक्षान्, D₅ स्पशान् (for

मृमोच निशितान्संख्ये सायकान्सव्यसाचिनि ॥ ११
 विभिस्तु विद्धा गाण्डीवं नाराचैः पङ्क्तिर्जुनम् ।
 अष्टाभिर्वाजिनोऽविष्यद्धजं चैकेन पत्रिणा ॥ १२
 स विक्षिप्यार्जुनस्तीक्ष्णान्मैन्ध्रवप्रेपिताञ्जुरान् ।

युगपत्तस्य चिच्छेद शराभ्यां सैन्धवस्य ह ।
 सारथेश्च शिरः कायाद्धजं च समलंकृतम् ॥ १३
 स छिन्नयष्टिः सुमहाञ्जीर्यमाणः शराहतः ।
 वराहः भिन्दुराजस्य पपाताशिशिखोपमः ॥ १४

C 7 6213
 B 7 145 63
 K 7 147 60

अन्यान्) B Dc1 Dn1 D3 कुद्धानिविषयकागान —⁴)
 G1 M1-4 ऋत्वे K. Dn2 D1 7 8 क्षात्पूर्णांशिक्षेप
 —⁷) B2 4 प्रायकान B Dc1 Dn1 D1 2 T G1 2 4 5
 M सन्यसाचिने (B Dc1 Dn1 'न) (for 'चिनि) G3
 शरवर्षरवाकिरत्

12 G2 om. 12 —^a) K1 om , S (G3 om) च
 (for तु) D2 विच्छद्, D1 lacuna (for विद्धा)
 K1 Dn1 गाडिय, K3 B Dc1 Dn2 D3 गोविट्ट (for
 गाण्डीव) —^o) K3 B2 3 D2 अष्टमिद् D1 8 T G2
 4 5 अष्ट (D1 अष्ट) भिर्वाजिनो विद्धा —^d) 81 K3 पङ्केन
 (for चैकेन) — After 12, B1 (marg) 8 5 Dn2
 ins

1007* सर्वममसु मसजो वासुदेवं शतेन च ।

पुन पायं ध्वज पायं किरीट वाजिनो धनु ।

[(L 1) Dn2 चटःमो (for ननशो) — (L 2) Dn2
 पुन पायंध्वज चैव (for the prior half)]

— On the other hand, S (except G3) ins after 12

1003* भूयश्चैवाजुनं मरुये शरवर्षरवाकिरत् ।

[G5 अजुन G1 3 5 M1 2 4 मवे G. अवाकिरत्]

13 ^o) D1 चिक्षेप, S विष्य (for विक्षिप्य) G3
 अजुन K4 D1 तीक्ष्णं, B (except B1) Dc1 Dn1 D3
 तृणं, S (except M4) मत्ते (for तीक्ष्णान्) —⁶) K4
 मवे K5 D. अच्युताञ्ज, B Dc1 Dn D2-4 6-8 अहि-
 वाक् (for प्रेषिताञ्ज) S (except M4) मधवस्य शरान्य
 हृन्, G. वप्रशरान्वहृन् —^o) T G2-4 सप्र, G1 M
 च य, G3 मचि- (for तस्य) —^d) D2 शरास्तान् (for
 शरान्यां). D1 हि, M2-5 च (for हृ) —⁶) D1
 शर (for क्षिर), — D1 om. 13', —⁷) D1 हृत् (for
 ध्वज).

14 ^a) Dn2 om. from यष्टि up to तत्र (in 15°)
 G1 M सच्छिन्न (for स छिन्न) —⁶) K1 शीर्यमाण,
 B (except B1) Dc1 Dn1 D3 घनजय, D5 कीर्यमाण,
 D2 G2 शीर्यं (for शीर्यं) G1 समंतत (for शराहत)
 — After 14^{ab}, D1 ins a passage given in App I
 (No 16) D1 om. (hapl.) 14^c-15^d —^d) 81 K
 D2 5 पपाताशिशिखो रया (K1 'णा'त्, S पपातेंदु (G2

'द)ममप्रम — After 14, S ins.

1009* आदित्य प्रेक्षमाणन्तु व्रीभसु सृक्षिणी लिहन् ।

अपश्यन्नान्तर तस्य रक्षिभि सचृतस्य वै ।

अभवत्कोवरक्षाशो व्याचानन इवान्तक ।

अयात्रवीद्वासुदेव कुन्जीपुत्र घनजयम् ।

श्रीभगवानुवाच ।

नैव शक्यन्त्वया हन्तु निर्व्याज भरतर्षभ । [5]

स्रक्ष्याम्यहमुपाय नमादित्यन्यापवारणे ।

ततोऽत्र गतमादित्य मत्स्यते भिन्दुराडिह ।

ततोऽत्र विन्मय पायं हर्षश्चैव भविष्यति ।

आमर्जीवितलाभाच्च प्रतिज्ञायाश्च नाशनान् ।

अस्तगतामिगादित्य दृष्ट्वा मोहेन बालिदा । [10]

न हि शक्यत्वयात्मान रक्षितु हर्षसंभवात् ।

पुतस्त्रिभेव काले तु प्रहर्तव्यं घनजय ।

जयद्रथस्य क्षुद्रस्य सवितुर्दर्शनार्थिन ।

संजय उवाच ।

इत्युक्त्वा तु तत पायं क्षिप्रमेवाहरत्यभाम् ।

पायंस्तु बलवान्त्रात्वा तमो दृष्ट्वातिदु विन । [15]

जनार्दनेन सृष्ट वै तम आदित्यनाशनम् ।

अभवत्सावका दृष्ट्वा हर्षमकुलचेतम ।

उन्नमय्य शिरोप्रीवमपश्यत्सैन्धवो रविम् ।

अयार्जुन हृषीकेश शोकपूर्णमथाश्रवीत् ।

पश्य कान्तेय सिन्धुना पायिवं पापकारिणम् । [20]

एष तिष्ठति मध्ये वै स्यन्दतस्य घनजय ।

उन्नमय्य शिरोप्रीवं वीक्षते सूर्यमण्डलम् ।

तस्य शीर्षं पृथक्केन कापाच्छीर्षमपाहर ।

संजय उवाच ।

केशवेनैवमुक्त मन्मथर्षद्विक्रमोचन ।

उद्वहर्ह शरं तीक्ष्णममरैरपि दु सहम् । [25]

[(L 1) T आदित्य (for आदित्य) G1 M च (for
 तु) G1. 3-5 M2. 1 स्र (G1-5 सृ) वणी (for सृक्षिणी)
 — (L 2) G2 च (for वै) — (L 3) G1 2 M1-3 5
 नात्राक्षो (for त्काक्षो) G1 M1-2 5 वासुदेव, G2. 4 शीर्यं,

एतस्मिन्नेव काले तु द्रुतं गच्छति भास्करे ।
अत्रवीत्पाण्डवं तत्र त्वरमाणो जनार्दनः ॥ १५
धनंजय शिरश्छिन्धि सैन्धवस्य दुरात्मनः ।
अस्तं महीधरश्रेष्ठं यियासति दिवाकरः ।
शृणुष्वैव च मे वाक्यं जयद्रथवधं प्रति ॥ १६

वृद्धक्षत्रः सैन्धवस्य पिता जगति विश्रुतः ।
स कालेनेह महता सैन्धवं प्राप्तवान्सुतम् ॥ १७
जयद्रथममित्रघ्नं तं चोवाच ततो नृपम् ।
अन्तर्हिता तदा वाणी मेघदुन्दुभिनिखना ॥ १८
तवात्मजोऽयं मर्त्येषु कुलशीलदमादिभिः ।

M₄ om (for श्रीभगवान्) — (L 5) T G₂ 4 नैव,
G₁ M₁ 2 नैव (for नैव) G₂-5 शक्य (for शक्यस्)
G₁ जेतु (for हन्तु) — (L 6) G M द्रक्ष्यामि (for
स्रक्ष्यामि) G₁ M तु (for तम्) M₈ 5 च वारणे (for
[अ]पवारणे) — (L 7) T G₂-5 मन्यते (for मर्यते)
— (L 8) T G₂-4 विस्मयात् (for विस्मय) G₂ चैव
(for नैव) — (L 9) G₁ M₁ 2 -लोभाच् (for -लाभाच्)
— (L 14) T ष्यमुक्त्वा, G₂-5 तथेत्युक्त्वा (for इत्युक्त्वा
तु) G₂ तथा (for तत्) G₂ अहनत् (for शहरत्)
— (L 15) G₁ M₁ 2 4 पार्थस्य, M₈ पार्थ स्व-, M₅
पार्थ सु (for पार्थस्तु) G₁ M बलम् (M₈-5 भा)जाय, G₂
बलमशानात् (for बलवाञ्छात्वा) G₁ M₁-3 5 तदा, M₄
तथा (for तमो) G₁ M तु दुःखित — (L 17) G₂
तावकां (for °का) T G₂ 4 -चेतना (for चेतस)
— After line 17, T G₂-5 ins

1010* अनस्तमित आदित्य पताश्रितिल्य सैन्धव ।
न शक्यो हन्तुमित्येव मन्यमानो जनार्दन ।
सस्मार चक्र दैत्यारिर्हरिश्चक्र सुदर्शनम् ।
तदादिदेश भगवान्समृतमात्रमुपस्थितम् ।
अस्त गतमिवादित्य तमसा छादयेति वै । [5]
तत्तथोक्त भगवता तमो भूत्वा विशां पते ।
अन्ध तम प्रयाशानमादित्यस्याहरत्प्रभाम् ।

[[(L 1) G₂ पतन् (for पतान्) T निश्चिल्य (for
निर्जिल्य) — (L 2) G₂ 4 पत्र (for पत्र) — (L
3) G₂ हरि (for हरिश्च) T हरि शशुविनाशन (for
the post half)]]

— (L 18) T G₂ 4 श्रीवाम् (for श्रीवम्) — (L 19)
G₁ M₁-3 5 तदा (for अथ) — (L 20) T G₂-4 अधिप,
G₂ अधिक् (for पार्थिव). G₁ M पार्थिव दुष्टचारिण (M₄
°चेतन) (for the post half) — (L 22) T G₂ 4
श्रीवाम् (for श्रीवम्). G₁ M₁ 2 वीक्ष्यते (for वीक्षते)
— (L 23) T G₂-5 पृपत्केण M₄ om, the ref — (L
24) G₂ स (for सन्) M₁ 2 -लोचन (for °न) G₂ मर्षा
व्यक्तलोचन (submetric) (for the post. half). — (L
25) T समुद्रहम् (for उद्रहम्) G₁ M₁ 2 दुर्जय (for
दुमहम्)]

— After 1039*, S reads 30°-34°

15 D₂ om 15^{ab}, D₁ om 15 (for both, of
v 1 14) —^a) D₂ ततोस्त्वमानकाले तु —^b) K₁ 2 4
तूर्ण (for द्रुत) S स्वरमाणे दिवाकरे —^c) B D₀₁
D₈ राजस्, D₈ सख्ये (for तत्र) D₃ अग्रवीक्षत्र ***
— K₄ B D₀₁ D_n D₂ 3 ins after 15 D₁ after 14^{ab}
D₈ after 16^{cd}, a passage given in Appendix I
(No 16)

16 Before 16, D₃ ins श्रीकृष्ण उवाच D₀₁ D_{n1}
om 16^{ab} —^d) K₂ ह्यासति (for यियासति) D₀₁
D_{n1} दिवाकरे — After 16^{cd}, D₅ ins a passage given
in App I (No 16) —^e) K₂ [हृ]व, D₂ [हृ]दं
(for [हृ]व) K₈ B D₀₁ D_{n1} शृणु चैतच्च कार्यं (K₈
B₁ 5 वाक्य) मे — For 16, S subst

1011* पार्थ पार्थ शिरो ह्येतस्वत्कृतेन पतेद्भुवि ।
अस्तं गिरिमथासाद्य त्वरते वै दिवाकर ।
श्रूयता तद्यथावृत्तं करणं सैन्धवं प्रति ।

[(L 1) G₁ 5 M यत् (for त्वत्) M₄ न तद् (for
पतेद्)]

17 ^a) K₅ D₁ 8 5 6 8 वृहत् (for वृद्ध-) B₁ 4 5
-क्षेत्र S पिता ह्यस्य (for सैन्धवस्य) —^b) S बभूव
भुवि विश्रुत —^c) D₄ च कालेन (for कालेनेह) S
स च घोरेण तपसा

18 D₅ om 18^{ab} —^d) Ś₁ K (except K₅) D₁
तदा; D_{n1} तच्च (for त च) B₈ 4 D₀₁ D_{n1} D₂
T G₁-3 M तदा, G₄ तथा (for ततो) K₄ B₃ T
G₂ नृप, G₈ नृप (for नृपम्) K₅ D₁ 7 8 तं चोवा
चाशरीरि (D₁ °र)णी, D_{n2} वायुवाचाशरीरिणी —^e)
K₅ D₈ ततो, B D₀₁ S पुरा (for तदा) D_{n2} D₁ 7 8
नृपमंतर्हिता वाणी —^f) G₁ M₁ 2 गभीर (for दु-
न्दुभि)

19 ^a) Ś₁ K₈ मद्रैत्र, K₁ 2.4 D₁ राजेंद्र; D₂
अत्यर्थं, D₄ वर्तेषु; D₈ 7 मर्तेषु, D₈ मत्तेषु (for
मर्त्येषु) B D₀₁ D_{n1} तवात्मजो मनुष्येंद्र —^b) B₂
समादिभि, M₄ दमाश्रित (for °दिभि) —^c) T
G₂-5 शौर्याभि (for शूराभि) D_{n1} संस्कृत

गुणैर्मिष्यति विभो सदृशो वंशयोर्द्वयोः ।
 क्षत्रियप्रपरो लोके नित्यं शूराभिसत्कृतः ॥ १९
 शत्रुभिर्बुध्यमानस्य संग्रामे त्वस्य धन्विनः ।
 धिरगच्छेत्स्यनि संक्रुद्धः शत्रुर्नालक्षितो भुवि ॥ २०
 एतच्छ्रुत्वा सिन्धुगजो घ्यात्वा चिरमरिंदम् ।
 ज्ञातीन्सर्वानुवाचेदं पुत्रस्नेहाभिपीडितः ॥ २१
 संग्रामे बुध्यमानस्य बहतो महतीं धुरम् ।
 धरण्या मम पुत्रस्य पातयिष्यति यः शिरः ।
 तस्यापि शतधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ॥ २२
 एवमुक्त्वा ततो राज्ये स्थापयित्वा जयद्रथम् ।
 वृद्धक्षत्रो वनं यातस्तपश्चेष्टं ममास्थितः ॥ २३

सोऽयं तप्यति तेजस्वी तपो धोरं दुरासदम् ।
 समन्तपञ्चकादस्माद्ग्रहिवानरकेतन ॥ २४
 तस्माज्जयद्रथस्य त्वं शिरश्छित्त्वा महामृधे ।
 दिव्येनास्त्रेण रिपुहन्धोरेणाद्भुतकर्मणा ॥ २५
 सकुण्डलं सिन्धुपतेः प्रभञ्जनसुतानुज ।
 उत्सङ्गे पातयस्वाशु वृद्धक्षत्रस्य भारत ॥ २६
 अथ त्वमस्य मूर्धानं पातयिष्यसि भूतले ।
 तत्रापि शतधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ॥ २७
 यथा चैतन्न जानीयात्स राजा पृथिवीपतिः ।
 तथा कुरु कुरुश्रेष्ठ दिव्यमस्त्रमुपाश्रितः ॥ २८
 न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते तव किञ्चन ।

C. 7 6271
B. 7 146 119
K. 7 145 16

20 ^a) Dn: D1 : ३ किं त्वस्य (for शत्रुभिर्) — ^b)
 Ś1 K3 मगने, K1 : ३ D1 मगरे (for मगामे) S सह
 (for त्वस्य) G: धन्विन Dn: D1 : ३ संग्रामे क्षत्रि-
 यर्षभ (Dn: 'भ' — ^c) D1 चिच्छ्रेष्ठ (for छेत्त्वति)
 — ^d) G. शत्रु K1 : B1 D1 चालक्षितो, K. ५ B1-2. ५
 Dc1 Dn D. : १ : २ Cd धाल* (for नाल*) Ś1 K3
 T G1 2. 1 M: शत्रुणा लक्षितो भुवि

21 ^b) Ś1 K (except K1) चित्रम् (for चिरम्) K5
 B1 : Dn D0 G1 : M क्षरिंदम, D2 'दमे — ^d) Ś1
 K3 स्नेहति (for 'भि) B Dc1 Dn1 D2 S चोदित
 (for पीडित)

22 G. partly damaged — ^a) K5 वर्तमानस्य (for
 युष्य*) — ^d) G. M1 : यत् (for य) — ^e) B1 :
 (marg, orig as in text) ३ : स्फुटिष्यति, D2 : G4
 पतिष्यति, G2 भवि* (for फलि*) — After 22, S
 1ns

1012* यदि चेदस्ति मे लाभमप्यो वा दमस्य वा ।

[G2 चेतमि (for चेदस्ति)]

23 ^c) K5 D2-~ वृद्धक्षत्रो, B1 : ३ D5 : वृद्धक्षत्रो
 — ^d) K5 D5 : ३ तेपे, B1 : ३ S चोत्र, Dc1 Dn
 श्रेष्ठ, D2. ६ तीघ्र (for चेष्ट) K4 B3 Dc1 Dn1 D4
 M4 समाश्रित, K5 D3 : ६ 'हित (for 'स्थित)

24 G5 partly damaged — ^a) B1 असौ, D3. ६
 योमौ (for सोऽय) Ś1 K2 : D1 तपति B2 : Dc1 स
 तप्यते (Dc1 'त) च तेजस्वी, S (except G1) स एव (M
 एय) तप्यते (T त्रस्यते) राजा (M1 : राजन्) — ^b)

B. ३ पुरातन, B5 सुदारुण, S सनातन (for दुरासदम्)
 — ^c) D2 : T G2-4 स्यमत (for समन्त) — ^d) S
 वहिरेव धनजय (G5 'य)

25 ^a) D1 [भ]त (for त्व) — ^b) G1 M1 : ३ छिन्न
 (for छित्त्वा) D5 महाद्युते (for 'मृधे) — ^c) K2
 रिपुणा, B1 : ५ प्रहरन् (for रिपुहन्)

26 G5 partly damaged — ^b) K1 सुतार्जुन (for
 'नुज) — ^c) K4 पातयस्वासु (sic), B2 : Dc1 'याशाशु,
 B1 Dn1 'यस्वास, D1 : T G2-5 'याशाशु, D7 :
 यित्वा तु (for 'यशाशु) — ^d) B1 : ५ वृद्धक्षत्रस्य,
 D5 वृद्धक्षत्रस्य

27 ^b) K4 पातयामास, B1 Dn D7 : ३ G5 M8
 'यिष्यामि (for यिष्यसि) — ^d) K8 G2 भविष्यति,
 K4 B1 : ३ : Dn: फलिष्यसि, B3 स्फुटिष्यति, D2 : ५
 T G3 : पति (for फलि)

28 D3 om. 28^{ab} — ^a) Ś1 K1-3 च तन्, B2-4
 Dc1 Dn1 चेद, D2 एव, G5 वै तन् (for चैतन्)
 Ś1 K3 जानीते (for जानीयात्) D1 यथावत्त्व जानीयात्
 — ^b) K1 : D1 सैधव (for स राजा) Ś1 K3 वृद्धक्षत्र
 स भूपति, K4 सैधव पृथिवीपते, B Dc1 Dn1 D2 स
 राजा तपसि स्थित (D2 शसितव्रत) — ^c) D5 यथा
 (for तथा) D2. ६ कुलश्रेष्ठ — ^d) S अस्त्रमेतद् (for
 दिव्यमस्त्रम्)

29 ^a) D8 तर्हि (for न हि) D2 न ह्यसाध्यमसद्वा
 वा, M4 न ह्यकार्यमसाध्य वा — ^b) G3-5 भुवि (for

ममस्तेष्वपि लोकेषु त्रिषु वासवनन्दन ॥ २९
एतच्छ्रुत्वा तु वचनं सृक्षिणी परिसलिहन् ।
इन्द्राशनिसमस्पर्शं दिव्यमन्त्राभिमन्त्रितम् ॥ ३०
सर्वभारसहं शश्वद्रन्धमाल्यार्चितं शरम् ।

विससर्जार्जुनस्तूर्णं सैन्धवस्य वधे वृतः ॥ ३१
स तु गाण्डीवनिर्मुक्तः शरः श्येन इवाशुगः ।
शकुन्तमिव वृक्षाग्रात्सैन्धवस्य शिरोऽहरत् ॥ ३२
अहरत्तत्पुनश्चैव शरैरूर्ध्वं धनंजयः ।

तव) G₁ M विद्यते किंचिदेव ते — After 29^{ab}, S
ins

1013* अस्त्रस्यास्य प्रभावेण पशुभर्तुं कथञ्चन ।
यथैतत्सैन्धवशिर शरैरेव धनजय ।
वृद्धक्षत्रे पतत्येव तथा नीतिविधीयताम् ।

[(L 1) G₃ ४ प्रमुक्तय (for प्रभावेण) M₃ हर्तुं (for
भर्तुं)]

— S om 29^{cd}

30 Before 30, D₂ S ins सजय —^b) Ś₁ D₁
D₂ ६-३ सृक्षिणी, K₁ सृग्निणी, B₁ २ D₃ सृक्षणी, D₅
सृक्षणी (for सृक्षिणी) K₂ lacuna, D_{n1} D₂ ४ परि-
लेलिहन् G M वासुदेवस्य भारत — After 30^{ab}, S
ins

1014* अर्जुनस्वरया युक्तस्तदस्त्र समुपाश्रित ।
वृद्धक्षत्राश्रमद्वारमहरत्तद्रे शिर ।
[(L 1) G₈₋₅ समुपाश्रित]

— S reads 30^c-34^d after 1009* —^d) K₁ ३ D₁ ४
१ ३ दिव्यमन्त्राभि (K₃ 'नु) मन्त्रित, D₂ 'मन्त्रमनुस्मरन्

31 For the sequence in S, cf. v 1 30 —^a)
K₄ D₁ दिव्य (for शश्वद् —^b) D₂ ४ ६ -माल्या-
चित (D₅ 'न्वित) (for 'चित) — For 30^c-31^b, S
subst

1015* एकं तूणीशय घोरमिन्द्राशनिसमप्रभम् ।
सर्वभेदिनमत्यर्थं गन्धमाल्यार्चितं सदा ।

[(L 1) G₅ एतद् (for एक) G₁ M₁ २ तूणीशयं
(३१०) (for 'शय) G₁ M₁ २ इद्रायुध- (for 'शनि-)
— (L 2) G₂₋₅ वर्म (for सर्व) M₄ तदा (for सदा)]

— After 31^{ab}, D₅ ins

1016* रौद्रेणाश्रेण मयोज्य विधिवत्कुरन्न्दन ।
समाधत्त महापाहुर्गाण्डीवे क्षिप्रमर्जुन ।

—^c) S तत्स (for [अ] र्जुनस्) —^d) B₁ नून तस्य
(for सैन्धवस्य) K₄ B₂ (marg , orig as in text)
वधे वृत, B₁ २ ४ D₁ D_n वधे घृत, B₅ वधेच्छया,
D₁ २ वधे हत, T G₂₋₅ रथ प्रति, G₁ २ M वधं प्रति

(for वधे वृत) — After 31, B D₁ ins

1017* ततो धनंजय शीघ्र शर तं भास्करत्विपम् ।
उज्जिहीर्षु शिर कायात्सैन्धवस्य महात्मन ।

[(L 1) B₅ भास्करार्चिप]

32 For the sequence in S, cf. v 1 30 —^a)
B₂ ३ D₁ पार्थमुज (for तु गाण्डीव) —^b) Ś₁ K₂
च्युत (for श्येन) — B₂ reads 32^c-33^b after 34^{ab}
—^c) Ś₁ K₃ ६ B₁ २ ६ शकुत्, D₁ शकुदम् (for शकु-
न्तम्) K₁ २ D₁ वृक्षातात्, D₁ वृक्ष्याग्रा, G₅ वृक्षा-
ग्रान् (for वृक्षाग्रात्) —^d) S transp शिर and अह
रत् — B₁ २ ins after 32^{ab} B₃ ४ D₁ D₅ subst
for 32^{cd}

1018* छित्त्वा शिर सिन्धुपतेरुत्पपात विहायसम् ।

[B₂ D₅ शिरच्छित्त्वा (by transp) B₂ सिंधुराजस्य
D₅ उत्पत्तम्]

— After 32, S ins

1019* प्रपतिप्यति शीर्षे तु कृष्णोऽर्जुनमथात्रवीत् ।
पार्थ पार्थ शिरो ह्येतद्यथा नेयान्महीतलम् ।
तथा कुरु कुरुश्रेष्ठ वक्ष्ये तस्यापि कारणम् ।
सजय उवाच ।

श्रुत्वा तु वचन तस्य स्वरमाणोऽश्वमायया ।

[(L 3) G₁ M₁ ३ ४ ६ (sup lin) तत्रापि (for
तस्यापि) — Some MSS om the ref]

33 For the sequence in B₂ S, cf. v 1 32, 30
B₁ repeats 33^{ab} after 34 —^a) K₅ B₂ ६ D₅ ३
आहरत्, D_{n2} अहरन्, D₅ आहरन्, D₇ lacuna (for
अहरत्) Ś₁ K₃ तु शरैश्, K₁ *पुनश्, D₅ तु पुनश्
(for तत्पुनश्) B₁ (first time) ३ ४ D₁ D₅ तच्छिर
सिंधुराजस्य, D_{n1} अहारयत्पुनश्चैव, S तथाहरच्छिरस्तस्य
—^b) Ś₁ K₃ पुनश् (for शरैश्) B₁ (first time) ३ ४
D₁ D₅ अवाहयत् (for धनजय) — After 33^{ab}, B₂
ins 1021* — B₃ ४ D₁ om 33^c-34^b, B₁ reads
the same after the second occurrence of 33^{ab} —^c)
T G₂ अपहर्षाय — After 33, S ins .

स तु गण्डीवनिर्मुक्तः शरः श्वेन इवाश्रुग । शकुन्तमिगि दुष्प्राप्तोन्वयास्य शिरोऽहरत् ॥
आहस्तस्युनक्षेत्रे शरैरुर्ध्वं वनजम् । ७।१२।१३२ आणि ७।१२।१३३ मू

दुर्हृदामप्रहर्षाय मुहृदां हर्षणाय च ॥ ३३
 शूरैः कदम्बकीकृत्य काले तस्मिंश्च पाण्डवः ।
 ममन्तपञ्चज्ञादायं शिरस्तच्चरुकुण्डलम् ॥ ३४
 एतस्मिन्नेव काले तु वृद्धक्षत्रो महीपतिः ।
 संध्यापुषाम्ने तेजस्वी संनर्था तव मारिष ॥ ३५
 उपासीनस्य तस्याथ कृष्णकेशं मकुण्डलम् ।

मिन्धुराजस्य मूर्धानमुत्सङ्गे समपातयत् ॥ ३६
 तस्योत्सङ्गे निपातितं शिरस्तच्चारुकुण्डलम् ।
 वृद्धक्षत्रस्य नृपतेरलक्षितमारिदम् ॥ ३७
 कृतजप्यस्य तस्याथ वृद्धक्षत्रस्य धीमतः ।
 उच्छिष्टतस्तत्सहमा शिरोऽगच्छद्भ्रगतलम् ॥ ३८
 ततस्तस्य नरेन्द्रस्य पुत्रमूर्धानि भूतलम् ।

C 7 621
 B 7 146 130
 K. 7 148 23

10.0* विधेगुर्धनपश्चैर पुनर्धनयापि च ।
 शिरैवात्तनराशयं मप्रदोद्विगार्जुन ।
 तस्मिन् चरुमोशरयनयुगधयंननुत्तम् ।
 प्रापयत् शिरो रज्ज्याशोषयक्षेप पारिजात ।

[(L 1) M₁ उत्तम (for -त्त) — (L 2) M₂ :
 अत्तमैव (for -त्तमैव) — (L 4) G₁ M₁ : प्रापयत्
 (for -प्रापयत्) M₂ ३३ (for -३३)]

34 For the sequence in P₁ - S, cf v l 33,
 32, 30 B₁ : D₁ om 31^{ab} (cf v l 33) —
 D शिरैवात्तनराशयं, S शिरै कदुक्तं G₁ कदुक्तं, M₁
 कदुक्तं) शिरैवात्तनराशयं —^b D₂ तु, D₂ च (for च)
 S तस्मिन्नेव (G₁ M₁ च नो) शय पाण्डव — B₁ : D₁
 D ins after 31^{ab} B₂ after 33^{ab}

1021* योषयानाम ताक्ष्य पाण्डव पण्डितवान् ।
 तत्र मुमुह्यताशयं तत्रापश्याम भारत ।
 [(L 1) D म नराशयं]

—^a) D₁ D₂ : S T G₁ मन्त D₂ मन्त G₁
 M₁ : पचकान् S₁ K₁ वापात्, D S वापे —^b)
 D₂ D₂ यत् (for तत्) S₁ K₁ : D₁ : च व्याहरत्
 D₂ शिरस्तच्चरुकुण्डलम्, S शिरस्तच्चरुकुण्डलम् (T G₂ नं)
 — After 34, B₁ repeats 33^{ab} On the other hand,
 S ins after 34

1022* जयद्रथम्याहुंनयागनात्
 सुगारविन्द शिरोऽमुत्सिञ्चम् ।
 हृष्टं नरैश्चोपरि वर्तमान
 पिचाचरोऽमृष्टमिर्विकपन्नम् ।
 म देवदत्तुनिय देवराज [5]
 किरिटीमाली स्यधममपन्नान ।
 यथा वामास्युदिवम्प्रमोह
 पूर्णां प्रतिजा ममवाप्य धीर ।
 मयात्रयीक्षेत्राव पाण्डवेय
 कियन्तमध्यानमिदं हरामि । [10]

किमयंमेतन्न निपात्यसुन्यां
 ह च प्रयातव्यमिदं च शयम् ।
 ममोन्मह यत्र भवान्प्रवीति
 न भूमिदेशे च शिरो विनेतुम् ।

Colophon

[(L 1) Some MSS नाह — Lines 5-8 = (var)
 49 — (L 5) G₁ देवराज — (L 6) G₂ व्यसजव
 (for व्यसजव) — (L 8) G₂ M₂ : पूर्वा (for पूर्वा)
 G₂ : शिर (for शिर) — (L 11) T पक (for पन्)
 — (L 13) G₁ M₁ : चो दि (for जलोमि) T प्रवीतु
 — (L 14) T G₂ M₂ : स [s]वि (for वि)
 Colophon — Sub-parcan T G₁ M₁ : स जयद्रथवच
 — Adhy name T G₂ शिरोहरण — Adhy no
 (figures, words or both) T G₂ 143, G₁ M 142]

35^b) B₁ : S वृद्धक्षेत्रो —^c) S विधिवज् (for
 तेजस्वी) —^d) S जपयुक्त समाहित

36 D₂ reads 36^a on marg —^a) K₁ उपासनस्य,
 D₂ तत्रामी S संघा तु (for तस्याय) —^b) T G₂ :
 वृद्धक्षत्रस्य पाण्डव, G₁ : M तेजसास्त्रस्य पाण्डव — D₂
 om (hapl) 36^a-37^b —^c) D₁ वृद्धक्षत्रस्य नृपतेर्,
 S म शि (G₁ M तच्छि) र सिंधुराजस्य —^d) S₁ स
 न्यपातयत्, K₂ : S D₂ : तदपा, D₂ D₂ : तमपा,
 D₁ ममुपा, D₂ तदवापत् (for समपातयत्)

37 D₂ om 37^{ab} (cf v l 36) —^a) G₂ निपा-
 तित —^b) D₁ D₂ S transp शिरस् and तत् D₁
 चर (for चार) —^c) K₂ D₂ : वृद्धक्षत्रस्य, B₁ :
 वृद्धक्षेत्रस्य —^d) T G₂ : मभूत्तदा (for भरिदम)

38 K₁ om 38^a-40^a —^a) K₂ D₁ : कृतजाप्यस्य,
 B D₁ D₁ D₂ : S ततो भीत (M₂ म)स्य (for कृत-
 जप्यस्य) G₁ M₁ : [म]स्य (for [म]य) —^b) K₂
 D₂ : वृद्धक्षत्रस्य, B₁ : वृद्धक्षेत्रस्य B₂ : D₁ D₁ भारत,
 T G₂ : पश्यत (for धीमत) —^c) K₂ B D₁ D₂

गते तस्यापि शतधा मूर्धागच्छदरिंदम ॥ ३९
ततः सर्गाणि भूतानि विस्मयं जग्मुर्त्तमम् ।
वासुदेवश्च वीभत्सुं प्रशशंस महारथम् ॥ ४०

ततो दृष्ट्वा विनिहतं सिन्धुराजं जयद्रथम् ।
पुत्राणा तव नेत्रेभ्यो दुःखाद्बह्वपतञ्जलम् ॥ ४१
भीमसेनोऽपि संग्रामे बोधयन्निव पाण्डवम् ।

S प्रोत्तिष्ठत्सु (for उक्ति*) Dn₁ प्रोत्तिष्ठत्तत्र सहसा
—^a) D₂ मही (for धरा)

39 K₄ om 39 (of v 1 38) Ś₁ K₁₋₃ D₈ om
(hnp1) 39^{ab} —^a) D₁ om (hnp1) from स्य up to
गते त (in 39^c) S तस्मिन् (for तस्य) —^b) D₂
om from लम् up to त्तमम् (in 40^b) D₈ † भूतले,
D₈ भूतल (for भूतलम्) S क्षितिं प्राप्ते शिरस्थ (G₃ †
‘ध) —^c) Ś₁ lacuna, K₁ † ततस् (for गते) Ś₁
K₁₋₃ D₁ [अ] थ (for [अ] पि) — For 39^{cd}, S subst

1023* ताच्छिरः शतधा राजन्वपात पृथिवीतले ।

[G₁ † M स्व- (for तव) M₁ सहसा (for शतधा)
G₂ धरणी- (for पृथिवी)]

40 K₁ om 40^a (of v 1 38) D₂ om 40^{ab} (of
v 1 39) —^a) B₃ † M₁ सैन्यानि (for भूतानि)
—^c) Ś₁ K (except K₅) I₁ † † वासुदेवस्तु, B₂ † †
Dn G₁ M ‘देव च, D₁ ‘देवस्य (for ‘देवश्च) —^d)
K₁ B₂ † † Dn₂ M₃ † प्रशशसुर् Dn₁ महारथ

41 K₅ om 41 —^a) S दृष्ट्वा तु निहत सखे (T
सख्ये, M₁ सखे) —^b) K₁ † S महारथं (for जय
द्रथम्) — For 41^{ab}, B D₁ Dn₁ subst

1024* ततो विनिहते राजन्सिन्धुराजे किराटिना ।

— B D₁ Dn D₈ ins after 41^{ab} K₄ D₁ after 41

1025* तमस्रद्वासुदेवेन सहत भरतर्षभ ।

पश्चाज्जात महीपाल तव पुत्रै सहानुगै ।

वासुदेवप्रयुक्तेय मायेति नृपसत्तम ।

एव स निहतो राजन्पार्थेनामिततेजसा ।

अक्षौहिणीरष्ट हत्वा जामाता तव सैन्धव । [5]

हत जयद्रथ दृष्ट्वा तव पुत्रा नराधिप ।

[(L 2) K₄ वृत्त (for शत) — (L 4) K₄ D₁
राजा (for राजन्) — (L 5) K₄ D₁ सप्त (for षष्ट)
— K₄ D₁ om line 6 — (L 6) Dn₁ om from
थ up to नराधिप]

— On the other hand, S ins after 41^{ab}

1026* क्रमंणा तेन पार्थस्य त्रिस्मिता सर्वदेवता ।
सर्वथा समरे यस्य गोप्ता नित्य जनादेन ।

कथ तस्य जयो न स्वाविति भूतानि मेनिरे ।

एतदर्थं शिरस्तस्य च्यावयामास पाण्डव ।

स्यमन्तपञ्चकाद्वाह्य शरैरेव यथाक्रमम् । [5]

कृत्वा तच्च महत्कर्म निहत्य च जयद्रथम् ।

धस्य पाशुपत पार्थ सहर्तुमुपचक्रमे ।

सहरत्यपि कौन्तेये तदस्य तत्र भारत ।

ववौ शीत सुगन्धश्च पवनो ह्लादयन्निव ।

सहार च प्रमोक्षं च दृष्ट्वा तत्र दिवौकस । [10]

विस्मय परम जग्मु प्रशशसुश्च पाण्डवम् ।

एवमखेण तान्वीरो बोधयित्वा धनजय ।

जयद्रथशिर पश्चाच्चावयामास पाण्डव ।

ताच्छिरश्चावयमान तु ददृशुस्तावका युधि ।

शल्यकर्णकृपा राजन्मोहिता सन्यसाचिना । [15]

शिरसि च्याविते तस्य शरैराशीविषोपमै ।

पश्चात्कायोऽपतद्भूमिं शोचयन्सर्वपार्थिवान् ।

दृष्ट्वा तु निहत सखे सिन्धुराजं महारथम् ।

[(L 2) G₁ M₁ सर्वत, G₂₋₅ सर्वदा (for सर्वथा)
— (L 3) G₆ जनो (for जयो) — (L 4) G₈ †
व्यापयामास (for च्यावया*) — (L 5) G₁ † M समन्त
(for स्यमन्त) — (L 8) G₁ † M [अ] थ (for [अ] पि)
— (L 9) T G₂ शीन, G₅ शित (for शीत) G₅
वनो (for पवनो) — (L 10) G₁ M तस्य (for तत्र)
— (L 13) G₂ † व्यापयामास (for च्याव) — (L
14) G₁ M च्यावयमान (for च्याव*) — (L 15) G₂
M कर्णशल्य (for शल्यकर्ण)]

—^d) K₁ † D₁ बहु पतञ्, K₁ Dn₂ अभ्यप*, K₄ चापि
प*, D₁ † चैवाप* (for बह्वपतञ्) S दु खादास्रमवर्तत
— For 41^{cd}, B D₁ Dn D₈ subst K₄ D₁ cont
after 1025*

1027* दु खादश्रुणि सुमुत्तुनिराशाशाभवञ्जये ।

[K₄ मुने (for जये) D₁ निरासिश्चामवञ्जये (s10) (for
the post half)]

— K₄ D₁ cont. B D₁ Dn D₈ ins after 41

1028* ततो जयद्रथे राजन्हते पार्थेन केशव ।

दध्मौ शङ्ख महाबाहुरर्जुनश्च परतप ।

सिंहनादेन महता पूरयामास रोदसी ॥ ४२
 तं श्रुत्वा तु महानादं धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
 सैन्यं निहतं मेने फल्गुनेन महात्मना ॥ ४३
 ततो वादित्रघोषेण स्वान्योधानभिहर्षयन् ।
 अभ्यवर्तत संग्रामे भारद्वाजं युयुत्सया ॥ ४४
 ततः प्रवृत्ते राजन्नस्तं गच्छति भास्करे ।
 द्रोणस्य सोमकः सार्धं संग्रामो लोमहर्षणः ॥ ४५

ते तु सर्वप्रयत्नेन भारद्वाजं जिघांसयः ।
 सैन्यं निहते राजन्नयुध्यन्त महारथाः ॥ ४६
 पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा सैन्यं विनिहत्य च ।
 अयोधयंस्ततो द्रोणं जयोन्मत्तास्ततस्ततः ॥ ४७
 अर्जुनोऽपि रणे योधांस्तावकात्रयसत्तमान् ।
 अयोधयन्महाराज हत्वा सैन्यवर्कं नृपम् ॥ ४८
 स देवशत्रूनि देवराजः

C 7 6295
 B 7 146 144
 K 7 146 om

[(L 1) B: वृत्ते (for हत) — (L 2) B: transp
 र्धयो and दत्त D: तस्य B: । D: Dn: परतय]

— On the other hand, S ins after 41

1029* तस्मिन्नु निहते धीरे सैन्ये लोतनिधुने ।
 प्रहर्षमतुल लेभे कृष्ण पार्श्वे भारत ।

[(L 1) G: संग्रामो (for तस्मिन्नु)]

42 D: om 42^a —^a S तु प्राक्त्रोऽशट् (for सपि
 संग्रामे) — D: om (hapl) 42^b-44^c —^b T G:—
 पाडवात्, M: पाडव —^d S पूरयद्रिव (for 'यामाम)
 — For 42, K: B Dn: subst. D: cont after
 1028*

1030* भीमश्च कृष्णमिहश्च युगामनुश्च भारत ।

उत्तमौजाश्च विप्रान्त दह्मन्तश्च पृथग्पृथक् ।

[(L 1) D: युयुधानश्च (for कृष्णमिहश्च) — K: om
 line 2 — (L 2) D: उभौ]

43 D: om. 43 (cf v 1 42) —^a S: K: 4
 महाशट् (for 'नाट) B Dc: Dn D: श्रुत्वा महात त
 शब्द, S तस्य तं निनद श्रुत्वा —^b B Dc: Dn D: S
 राजो (for 'पुत्रो) —^c K: निहित —^d K: 4 B
 Dc: Dn D: 4-3 फाल्गुनेन, T G:— पाडवेन (for फाल्गु-
 नेन) K: D: महता फाल्गुनेन हि

44 D: om 44^{ab} (cf v 1 42) —^a K: 4 D:
 शब्देन (for 'घोषेण) —^b D: 4 तान् (for स्वान्)
 M: यौवात् K: D: अभ्यहर्षयन्, B: Dn: D: 4 क्षमि
 (B: अभ्यहर्षयत्, B: 4 4 Dc: Dn: पर्यहर्षयत् (B:
 'यन्), B: प्रत्यहर्षयत्, D: परिहर्षयन् (for क्षमि)
 T G:— सह दुदुभित्स्वन्, G: M: 4 4 मह पुंसां महा
 स्वन —^c D: सन्यवर्तत (for अभ्य') —^d D:
 भारद्वाज — For 44^{cd}, S subst

1031* उटपद्यत सैन्यं पाण्डूना हृष्टचेतयाम् ।

45^a S (except M: 4) श्व (for त्त) D: 4 यु-
 द्धम् (for रान्न) —^b S (except M: 4) लोहितायति
 भास्करे —^d D: G: संग्रामे (for 'मो) D: लोम
 हर्षणे, S रोमहर्षण

46^a B: 4 D: 4 4 4 4 G: 4 सर्वे (for सर्वे)
 —^b K: B: भारद्वाज K: D: महारणे (for जिघांसय)
 — G: om 46^c-47^d —^c K: निहिते S (G: om)
 निहते सैन्ये राजन्

47 G: om 47 (cf v 1 46) Dn: om 47^{ab},
 Dc: reads it on marg (see m) —^b D: विनि
 पात्य (for 'हत्य) —^c B: तु वे, D: तदा, S (G:
 om) रणे (for ततो) D: द्रोण —^d K: समतत,
 D: 4 4 यत्तत्त, T G: 4 4 महस्य (for तत्तत्त)

48 G: partly damaged —^a B: D: ततो, D:
 रण (for रणे) M: यौवात् —^b D: नर (for
 रय) — D: om 48^c-49^d —^c D: अयोधश्च B
 Dc: Dn: महाराज (for 'राज) S योघयामाम बहुधा
 —^d B: रणे (for नृपम्) S हत्वा विद्युपतिं शृणु (M:
 [inf l: 1] नृप, M: नृप)

49 = (var 1022*, lines 5-8) D: om 49^{ab}
 (cf v 1 48) G: M: om 49 —^b D: स सर्वान्,
 D: T G: 4 4 समस्तान् (for समस्तात्) —^c D: तथा
 (for यथा) —^d K: B Dc: Dn D: 4 पूर्वप्रतिज्ञा
 (D: 'ज्ञा), K: T G: 4 पूर्णा प्रतिज्ञा, G: पूर्णा*
 (for पूर्णा प्रतिज्ञा) D: 4 T G: 4 च समस्त (for
 समस्तान्) D: धीर (for वीर) — After 49, D: 4
 ins

1032* वैशंपायन उवाच ।

एतस्सुचरितं राजन्यं शृणोषीह भक्ति ।
 अपमृशु जयत्याशु लभते सर्वमपद ।

[(L 1) D: हि (for [र]र)]

किरीटमाली व्यधमत्समन्तात् ।
यथा तमांस्यभ्युदितस्तमोन्नः

पूर्वा प्रतिज्ञां समवाप्य वीरः ॥ ४९

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्वणि एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥

॥ समाप्तं जयद्रथवधपर्वं ॥

Colophon Ś₂ missing — Sub-parvan N (Ś₂ missing) जयद्रथवध — Day of Drona's Generalship
K₁ २ चतुर्थदिवसे, K₅ चतुर्दिवसे, G₅ चतुर्थेऽहनि
— Adhy name B₁ ३ D₀₁ D_n वृद्धक्षेत्रवध, T G₁

३ १ शिरश्चयावन, G₂ जयद्रथवधप्रशसा, G₅ जयद्रथ
शिरश्चयावनं — Adhy no (figures, words or both)
B₁ ३ G₁ 143, D_{n1} 146, D₃ 147, D₂ 42, T
G₂₋₅ 144 — Śloka no D₀₁ 45, D_{n1} 44

THE
MAHĀBHĀRATA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED BY

VISHNU S SUKTHANKAR†
(Aug 1925—Jan. 1943)

S K BELVALKAR
(since April 1943)

WITH THE CO-OPERATION OF
SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI; R N DANDEKAR, S K DE, F EDGERTON,
A B GAJENDRAGADKAR†, P V KANE, R D KARMARKAR, V G PARANJPE,
V K RĀJAVADE†, N B UṬĠIKAR†, P L VAIDYA, V P VAIDYA†,
RAGHUPERA, M WĪNTERNITZ†, R ZIMMERMANN†,
AND OTHER SCHOLARS

AND ILLUSTRATED FROM ANCIENT MODLLS BY
SHRIMANT BALASAHEB PANT PRATINIDHI
RAJA OF AUNDH

Under the Patronage of the Raja of Aundh, the British Academy, London, the Central Government of India, the Provincial Governments of Bombay, Madras, Burma and U P, the States of Baroda, Hyderabad (Deccan), Gwalior, Malhan, Mysore, Jabalnagar, Singli Kolhapur Patana Dhar and Patlam, the Universities of Bombay Calcutta and Tribandrum and other Distinguished Donors

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1947

THE
BHISHMAPARVAN

BEING THE SIXTH BOOK OF THE MAHĀBHĀRATA
THE GREAT EPIC OF INDIA

FOR THE FIRST TIME CRITICALLY EDITED

SHRIPAD KRISHNA BELVALKAR

*Honorary Fellow of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland
Silver Jubilee Medallist, Bhandarkar Oriental Research Institute,*

SOMETIME PROFESSOR OF SANSKRIT, DECCAN COLLEGE, POONA
AND BENARES HINDU UNIVERSITY, BENARES

POONA

BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE

1947